

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford-Messer
Bequest

R. P. HARRIS

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEN

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PREtII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM ,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MENE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PREtII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PREtIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXVI.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUË.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA ;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUX.

1857

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVI CONTINENTUR*Quæ stellula prænotantur nunc primum inter Athanasii opera comparent.***S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.****OPERA HISTORICA ET DOGMATICA.**

Orationes adversus Arianos.	col.	12
Epistolæ ad Serapionem.		525
Epistola de synodis Arimini in Italia et Seleuciæ in Isauria celebratis.		681
Tomus ad Antiochenos.		793
Epistola ad Jovianum imp.		813
Vita S. Antonii.		835
Epistolæ duæ ad Orsisiu.		978
Narratio Athanasii ad Ammonium episc. et alios de fuga sua sub Juliano.		989
Liber de incarnatione Verbi Dei et contra Arianos.		984
Epistola ad Afros.		1029
Epistola ad Epictetum.		1049
Epistola ad Adelphium.		1071
Epistola ad Maximum philosophum.		1085
De incarnatione Domini nostri Jesu Christi contra Apollinarium.		1093
Epistolæ duæ ad Amunem monachum.		1169
Epistola ad Rufinianum.		1179
Epistolæ duæ ad Luciferum.		1181
Epistola ad monachos.		1185
Liber de Trinitate et Spiritu sancto.		1191
Fragmenta varia.		1217
Sermo major de fide.		1262
Fragmenta et sermones.		1293
* Opusculum de azymis.		1327
* Epistolæ heortasticæ.		1339

ADMONITIO

IN QUATUOR ORATIONES CONTRA ARIANOS

318 I. *Historiæ Arianorum ad monachos a S. Athanasio missæ subjungere visum est quatuor orationes contra Arianos. Namque si, ut nonnullorum est sententia, hoc ipsum opus est quod una cum Arianorum Historiâ ad monachos misit S. Athanasius, proprius hic ejus locus est. Sed si alii probabilius existiment illas orationes alias plane esse ab opere ad monachos misso: nec idcirco incommode hic collocantur. Cum enim constet eas post intrusum Georgium, a S. Athanasio in solitudine tum degente esse compositas: potest utique fieri ut illas nonnisi post epistolam cæteraque ad monachos missa opera scripserit; nam quo definite anno conscriptæ fuerint, certo dici non potest. Sed de his fusiùs in Præfatione generali: cætera nunc, quæ ad ipsas attinent orationes, prosequamur.*

II. *Volume superiori (a), in admonitione in Epistolam encyclicam ad episcopos Ægypti et Libyæ jam observavimus quatuor duntaxat esse orationes contra Arianos, non quinque, ut alii editi habent, ipsamque encyclicam epistolam ab illis orationibus penitus esse distinctam: verum operæ pretium est plenius hic ea de re disserere. Inter se non consentiunt manuscripti codices in assignando numero orationum contra Arianos. Seguerianus optimæ notæ codex quinque numerat, quarum prima est epistola encyclicæ ad episcopos Ægypti et Libyæ, ad cujus initium in margine hæc nota legitur, quam nolimus omittere: Οὗτος ὁ ἐνταῦθα πρῶτος λόγος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐν τισὶ τῶν ἀντιγράφων τέταρτος φέρεται. Καὶ Σεβῆρος δὲ ὁ δυσσεθὴς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου λόγου τῶν κατὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης τοῦ ἀπὸ γραμματικῶν τέταρτον τὸν παρόντα λόγον ὀνομάζει. Ὁ δὲ ἐν ὁμοίῳ Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς Φαράων, ἀνὴρ λόγιος, καὶ συγγράμματα καταλειπῶς ἀξίᾳ γαστα, ἐν τῷ κατὰ Ἀγροντηῶν αὐτοῦ διαλόγῳ τέταρτον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρειανῶν λόγον ὀνομάζει τὸν καὶ ἐν τῷδε τῷ τεύχει τέταρτον κείμενον, ὃ ἢ ἀρχὴ: Οἱ Ἀρειομανθῆται, ὡς εἶοικε, χρίναντες ἀπαξ ἀποστᾶται γενέσθαι. Id est: « Hæc, quæ hic inscribitur oratio prima S. Athanasii in aliquibus exemplaribus quarta dicitur. Et vero impius Severus in vicinimo tertio capite libri tertii adversus Joannem a grammaticis Cæsareæ in Palæstina episcopum, quartam appella' præsentem orationem. At S. Theodorus episcopus Pharan, vir eruditus, qui et egregia reliquit opera, in suo adversus Agnoetas dialogo, quartam S. Athanasii orationem contra Arianos appellat, quæ item isto in volume quarta est, cujus videlicet initium est: « Quandoquidem semel Ariani, ut videtur, animum induxerunt a veritate desciscere. » Hæc ibi, quæ item habentur in codice Gobleriano, eaque Felckmannus ait esse cujusdam lectoris Romani nomine qui codicem Goblerianum scripsit. Editi Græci codices, et ms. Felckmanni secundus licet illam epistolam non inscribant primam orationem; tamen eam quam jam nos primam inscribimus, secundam appellant. In Basiliensi codice tres primæ orationes eodem ordine, quo jam a nobis, numerantur, sed quam quartam inscribimus, ibi sexta dicitur; forte nempe quod epistola encyclicæ ad episcopos Ægypti et Libyæ, in aliquibus codicibus oratio quarta in Arianos appellatur, et oratio de Incarnatione Verbi, cujus initium, Οἱ κακοτέχνως, quinta numeratur, ut in Felckmanni quinto codice ms. In Regio ms. codice chartaceo tres primæ exstant orationes eadem serie, ut hac in nostra editione, numeratæ, sed quarta deest. In alio Regio optimæ notæ ms. codice, qui mediam Operum S. Athanasii partem continet, duæ ultimæ, initio habentur orationes, quæ item ibidem tertia et quarta nuncupantur. Sed ne diutius in percurrendis manuscriptis codicibus immoremur, vide discrepantes lectiones quas studiose collegimus ad initium singularum orationum, nec non epistolæ encyclicæ ad episcopos Ægypti et Libyæ, et tractatus modo memorati de Incarnatione. Multi præterea antiqui scriptores eodem ordine illas citarunt orationes ac nos numeramus, ut Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Justinianus imperator, quemadmodum suis in locis observamus. Verum nihil opus longiore disputatione, cum clarum sit ex hisce ipsis quatuor orationibus nihil eas commune cum ullo alio opere habere, sed ita inter se coherere, ut unum ipsæ opus simul conficiant, quarum prima sit principium, quarta autem omnium sit finis, quam sane ob causam sola hæc ultima solita terminatur conclusione. Ratio autem cur quinque adversus Arianos orationes in multis numerentur codicibus, nulla alia videtur, quam quod in illis codicibus epistola encyclicæ ad episcopos Ægypti et Libyæ proxime erat ante quatuor orationes, quæ quidem cum et ipsa sit in Arianos composita, inscripta idcirco est, « Oratio prima contra Arianos. »*

III. *Supersedemus hic a proponendis singularum orationum argumentis; res enim nos longius deduceret: sed singula, quæ digna observatione nobis visa sunt in indice adnotare nobis curæ fuit, quæ, cui lubuerit, facile*

(a) Pag. 212. — Hic et infra non semel, cum ad loca parallela revocatur Lector, paginas intelligat editionis Venetæ quæ in nostro textu representantur. EDIT. PATROL.

possit perillustrare. Satis interim sit generatim observare, Arianam impietatem plene hic confutari, variaque Arianorum argumenta et responsa referri et refelli. Nec vero solum Arianorum hæresim conterit S. Pater, sed aliorum etiam hæreticorum, qui circa Christum Dominum erraverunt, commenta obiter dissolvit, sive qui Christum purum esse hominem, sive qui eum nomisi phantasticum habuisse corpus, sive qui quid aliud finxerunt. Quin etiam ita nitide veram de Christo Domino fidem exponit, ut ipsorum quoque, qui post ipsum exorti sunt, confodiat hæresim. Hinc Nestorium profligat cum docet Christum, Deum licet et hominem, unum tamen esse, uniusque esse ejus cum divina tum humana opera; cum Verbum non in hominem descendisse, sed hominem factum esse ostendit: cum denique beatam Virginem Mariam, Θεοτόκον, Deiparam sæpius appellat. Non minus etiam Eutychiis errori adversatur, cum passim demonstrat distinctas Christi naturas, variaque earum munia diserte explicat. Hinc sancti Patres in conciliis, in quibus illorum hæreticorum damnata impietas est, tanti doctoris testimonia adducere, fidemque catholicam ejus confirmare auctoritate non omiserunt, uti ad propria loca monuimus.

319 IV. Photii, qui quidem ipse quinque S. Athanasii orationes contra Arianos numerat, de iisdem orationibus judicium non hic duximus prætermittendum. Sic igitur ille Bibliothecæ codicis CL: Ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ ἀγγέλου (Ἀθανασίου) ἡ κατὰ Ἀρείου καὶ τῶν αὐτοῦ δογμάτων πεντάβιβλος. Τὴν μὲν οὖν φράσιν σαφῆς τὴ ἐστίν, ὡς καὶ ἐν πᾶσι, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελῆς, δριμύς καὶ βαθύς, καὶ τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὐτονός. Καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις ἡλίκον, ὅσον καὶ θαυμάσιον· λογικαῖς τε μεθόδοις οὕτε γυμνῶς καὶ ἀπὸ ἐκεῖθεν ἰσχυρῶς, ὡς περ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς μετράκωδον φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενοι πράττουσιν, ἀλλ' ἐμφιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς, καὶ ταῖς ἐννοίαις μόναις καὶ ταύταις διεσχηματισμέναις ἀποκέρχεται· γραφικαῖς τε μυστηριαῖς καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερὸν κατωχύρωται· καὶ ἀπλῶς ἀρκεῖ τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ πάσης Ἀρειανῆς παρατάξεως. Καὶ εἴ τις τὸν θεολόγον Γρηγόριον καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον ἐκ ταύτης, ὡς περ πηγῆς, σπυραμένους φάτη τῆς βίβλου τοῦ καλοῦς ἐκείνου καὶ διειδείς τῶν οἰκείων λόγων κατὰ τῆς πλάνης βεῦσαι σκοταμοῦς, οὐκ ἂν, οἶμαι, σφαλῆται τοῦ παραδείγματος. Id est: *Lecti sunt ejusdem sancti (Athanasii) libri quinque contra Ariam et ejus dogmata. In his ut in omnibus ejus operibus, dictio nitida est, simplex nec redundans. Ac rem hic se præbet et profundum, vehementemque in argumentando: tantaque ejus ubertas est quam et admiranda. Logicis autem methodis ita utitur, ut non nude nec in ipsis vocibus versetur, uti pueri et tirones adolescentes qui docti videri cupiunt, solent agere, sed philosophice et magnifice, solisque verborum sententiis hisque diverse innititur. Scripturæ similiter testimoniis et probationibus firmissime se communit. Denique istud opus adversus universam Arianorum aciem possit sufficere. Atque si quis ex eo libro tanquam ex fonte Theologum Gregorium et divinum Basilium hausisse dixerit pulchros illos et perlucidos suarum com:is errores orationum fluvios, hunc ego non putem a veri similitudine aberraturum.* » Hæc Photius.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ (1).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

ADVERSUS ARIANOS ORATIO PRIMA.

1. Omnes quidem hæreses, quotquot hactenus a veritate recessere, evidens est insanas sibi excogi-

(1) Ita Regius codex ms. et Basiliensis. Seguerianus, τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος δεύτερος. Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1, 2 et 5 habent item cum editis, λόγος δεύτερος. Omnibus ita hanc orationem inscribit, *contra Arianos sermo primus*. Sed idem epistolam ad episcopos Ægypti

1. Αἱ μὲν αἰρέσεις (2) ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπέστησαν, ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς φανερά τυχάνουσι, καὶ ἐτ Λιβυᾶ sic inscribit, *Athanasii liber primus contra hæreticos*.

(2) Seguer., & μὲν αἰρέσεις. Idem et Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 5, ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπέστησαν, ἐπινοήσασαι. Alii cum editis, ὅσαι κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι.

τούτων ἡ ἀσέβεια πάσαι παῖσι ἐκδηλος γέγονε (3). Τὸ γὰρ ἐξελεῖν ἀφ' ἡμῶν τοὺς ταῦτα ἐφευρόντας δῆλον ἂν εἴη, ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὅτι τῶν τοιούτων οὔτε ἦν (4), οὔτε νῦν ἐστι μεθ' ἡμῶν τὸ φρόνημα. Διὸ καὶ, ὡς εἶπεν ὁ Σωτὴρ, Μὴ συναγοντες μεθ' ἡμῶν, σκορπίζουσι (5) μετὰ τοῦ διαβόλου, παρατηρούμενοι τοὺς κοιμωμένους, ἵνα, τὴν ἴδιον ἴδον τῆς ἀπωλείας ἐπισπείραντες, ἔχωσι τοὺς συναποθνήσκοντας ἑαυτοῖς (6). Ἐπειδὴ δὲ ἡ μία τῶν αἱρέσεων ἡ ἐσχάτη, καὶ νῦν ἐξεληθούσα πρόδρομος τοῦ Ἀντιχριστοῦ, ἡ Ἀρειανὴ καλουμένη, δόλιος οὔσα καὶ πανούργος, βλέπουσα τὰς πρεσβυτέρας ἑαυτῆς (7) ἀδελφὰς ἄλλας αἱρέσεις ἐκ φανεροῦ στηλιτευθείσας, ὑποκρίνεται περιβαλλομένη τὰς τῶν Γραφῶν λέξεις, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῆς ὁ διάβολος, καὶ βιάζεται πάλιν εἰσελεῖν εἰς τὸν παράδεισον τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα, πλάσασα ἑαυτὴν ὡς Χριστιανὴν, ἀπατήσῃ τινὰς κατὰ Χριστοῦ φρονεῖν τῇ πιθανότητι τῶν παραλογισμῶν· εὐλογον γὰρ οὐδὲν παρ' αὐτῆς· καὶ ἐπλάνησέ γε (8) τῶν ἀφρόνων ἤδη τινὰς, ὥστε τοὺς μὴ μόνον φθάρηναι τῇ ἀκοῇ, ἀλλὰ καὶ λαθόντας κατὰ τὴν Εὐὰν γεύσασθαι, καὶ λοιπὸν ἀρνοῦντας νομίζειν τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὴν βδελυκτὴν αἵρεσιν λέγειν καλὴν· ἀναγκαῖον ἡγήσασθαι προτραπεῖς παρ' ὑμῶν διελεῖν τὴν πύξιν (9) τοῦ θώρακος τῆς μιαιρᾶς αἱρέσεως ταύτης, καὶ δεῖξαι τὴν δυσωδίαν τῆς ἀφροσύνης αὐτῆς· ἵνα οὐ μὲν πόρρωθεν ὄντες αὐτῆς (10) εἴ τι φύγωσιν αὐτὴν, ὡς ἀπατηθέντες ἀπ' αὐτῆς μεταγνώσῃ, καὶ ἠνεψυγμένοις τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας νοήσωσιν (11), ὅτι, ὡς περ τὸ σκότος οὐκ ἐστι φῶς, οὐδὲ τὸ ψεῦδος ἀλήθεια, οὕτως οὐδὲ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστὶ καλὴ. Ἀλλὰ καὶ οἱ τοὺς καλοῦντες (12) Χριστιανούς πολὺ καὶ λίαν πλανῶνται, ὡς μήτε τὰς Γραφὰς ἀνεγνωκότες (13), μήτε ὅλως εἰδότες τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ πίστιν.

2. Τί γὰρ ὁμοιον ἑωρακότες τῆς αἱρέσεως πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν φουαρῶσι ὡς μηδὲν κακὸν λεγόντων ἐκείνων; Τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς (14) καὶ τὸν Καϊάφαν αὐτοὺς εἰπεῖν Χριστιανὸν, καὶ τὸν προδότην Ἰούδαν εἶτε συναριθμεῖν τοῖς ἀποστόλοις, τοὺς τε τὸν Βαραβᾶν (15) αἰτησαμένους ἀντὶ τοῦ Σωτῆρος, λέγειν μηδὲν κακὸν πεποιημέναι· καὶ Ὑμέναιον δὲ καὶ Ἀλέ-

A tasse opiniones, illarumque impietas omnibus jam dudum est patefacta. Dubitari enim non potest quin earum auctores ex nobis exierint, quemadmodum scripsit beatus Joannes ¹, quandoquidem neque fuit unquam, neque nunc nobiscum est illorum doctrina. Idcirco, ut dixit Salvator ², non colligentes nobiscum, dispergunt cum diabolo, dormientesque observant, ut sparso suo exitiali veneno, mortis socios habeant plurimos. Quia vero una et postrema hæresum, quæ prævia Antichristo, modo exorta est, Arianaque appellatur, vafra et callida, animadvertens antiquiores se sorores alias hæreses palam notatas, ipsa sese Scripturarum vocabulis, sui patris diaboli exemplo, simulate induit, nihilque non molitur ut in Ecclesie paradiso sibi regredi liceat, ut Christiana specie assumpta, aliquos ad prave de Christo sentiendum possit falsis argumentationibus adducere; siquidem nihil in se habet quod rationi sit consentaneum: cum, inquam, nihilominus nonnullos insipientes jam circumvenerit, adeo ut illi non tantum auribus sint depravati, sed etiam Evæ similes acceptum errorem gustaverint, indeque ignorantia obcæcati amarum dulce æstiment ³, atque detestandam hæresim appellent bonam: vobis hortantibus necessarium duxi thoracis nefandæ hujuscæ hæresis sinus explicare, atque ejus, stultitiæ patefacere fetorem, **320** ut qui procul ab ea sunt remoti, eam magis adhuc fugiant, qui autem ab ea decepti fuerunt, resipiscant, apertisque cordis oculis intelligant, quemadmodum tenebræ non sunt lux, nec mendacium veritas, ita Arianam hæresim bonam minime esse, imo vero eos qui Arianos Christianos vocant, multum profecto valdeque errare, tanquam qui nec Scripturas legerint, nec quid sit Christianismus et Christianæ religionis fines omnino sciant.

2. Quid enim simile hæresim inter et rectam piamque fidem animadvertent, ut nugatorie assererent nihil illos mali dicere? Si ita est, illis an liceat Caipham Christianum nuncupare, proditorem Judam inter apostolos numerare, contendere nihil eos mali fecisse qui Barabham præ Salvatore petierunt; Hymenæum et Alexandrum ⁴ tanquam

¹ I Joan. II, 20. ² Luc. XI, 23. ³ Isa. V, 20. ⁴ I Tim. I, 20.

(3) Regius, πάσαι πρόδηλος γέγονε. Mox Seguer., D τὸς ταύτην ἐφευρόντας.

(4) Sic mss., exceptio Felckm. 2, qui, ut et editi, omittit, οὔτε ἦν, quod in Basiliensi recenti manu additum est. Seguer. habet οὐτ' ἦν.

(5) Felckm. 2 et editio Commel., σκορπιάζουσι. Seguer. ibid., μετὰ διαβόλου.

(6) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. At alii et editi, αὐτοῖς.

(7) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτῆς. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, post περιβαλλομένη adundit iterum, δόλιος οὔσα καὶ πανούργος.

(8) Ge deest in Regio. Idem et Basil., Anglic. et Felckm. 5, ἀφρόνων ἤδη τινὰς. Seguer. Gobler. Felckm. 1, δὲ τινὰς. Editi, ἀφρόνων τινὰς.

(9) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et in Basil. emendatum, in quo legebatur τάξιν Felckm. 5, πύξιν. Editi, πύξιν, mendose.

(10) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτῆς omittunt. Mox Felckm. 5, ἀπατηθέντες ὑπ' αὐτῆς. Gobler. et Felckm. 1, ἐπ' αὐτῆς.

(11) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, διανοηθῶσιν.

(12) Seguer., οἱ τοὺς Ἀρειανούς καλοῦντες. Mox πολὺ καὶ abest a Gobler. et Felckm. 1. At Felckm. 5, πολλοὶ καί, etc.

(13) Seguer. Gobler. Felckm. 1, γινώσκοντες Basil., ἀναγινώσκοντες, et alia manu, ἀνεγνωκότες, Reg., ἀνεγνώντες. Mox Seguer., Gobler. et Felckm. 1, μήθ' ὅλως.

(14) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐστὶ γὰρ ἀληθῶς, etc. Ibid. Seguer. Angl. Gobler., αὐτοὺς εἰπεῖν. Reg. Basil. Felckm. 2, αὐτοῖς εἰπεῖν. Editi, αὐτὸν εἰπεῖν.

(15) Seguer. Gobler. Felckm. 1, Βαραβᾶν. Editi et alii, Βαρᾶβᾶν.

recte sentientes commendare, affirmareque Apostolum falsa illis affinxisse. Verum nemo Christianus ista vel audire voluerit : nemo eum, qui hæc ausit dicere, sana mente esse putaverit. Enimvero pro Christo Arius illis est, uti Manichæus Manichæus. Similiter pro Moyse aliusve viris sanctis, nescio quem Sotadem qui ipsis gentilibus ludibrio est, et filiam Herodiadis reppererunt. Namque et illius fractos effeminatosque mores Arius, Thalias quoque ipse scribendo, imitatus est, et hujus saltatricis saltationem suis in Dominum maledictis saltando et ludendo est æmulatus, adeo ut qui in hujusmodi hæresim inciderint, mente conturbentur et desipiant, et nomen Domini gloriæ mutent in similitudinem imaginis corruptibilis hominis⁵, ac denique pro Christianis Ariani nominentur, hocque suæ impietatis habeant insigne. Nec enim seipso contentur defendere, nec quod illis probro est in eos false conjiciant, qui sui similes non sunt, ut etiam Christianos a propriis magistris velint appellare, quo nimirum hoc pacto ipsi quoque videantur Christiani appellari. Ne, inquam, in tam probroso hoc suo nomine erubescences velint nugari : aut si vere erubescunt, vel sese abscondant, vel a propria resiliant impietate. Nec enim unquam populus a propriis episcopis nomen accepit, sed a Domino in quem et fidem habemus. Hinc licet beati apostoli magistri nostri et Evangelii Salvatoris administri fuerint, ex illis tamen non nominamur, sed a Christo Christiani et sumus et dicimur. Hi autem qui ab aliis habent suæ fidei originem, congruenter illorum nomine notantur, utpote qui ad eosdem pertineant.

3. Sane cum nos omnes a Christo Christiani et essemus et nominaremur, ejectus olim est **321** Marcion hæresis auctor : atque hi quidem qui cum illo permanserunt qui Marcionem expulit, Christiani nomen retinuerunt ; qui vero secuti sunt Marcio-

⁵ Rom. 1, 25.

(16) Seguerian., ταῦτ' ἂν ἀκούσαι. Regius, ταῦτα ἀκούσας. Alii et editi, ταῦτα ἀκούσαι. Mox Anglic. Basil. Felckm. 2 et 5, λέγειν τοῦτο, ὑγιαίνει ἂν τις τοῦτον ταῖς φρεσίν ὑπολάβοι. Sic item Gobler. et Felckm. 1, sed τοῦτον omittunt. Seguer., τοῦτο λέγειν, ὑγιαίνει ἂν τις ταῖς φρεσίν ὑπολάβοι. Regius, λέγειν τοῦτον, ὑγιαίνει ἂν τοῦτον ταῖς φρεσίν ὑπολάβοι. Editi, λέγειν τοῦτον ὑγιαίνει ἂν τις ταῖς φρεσίν ὑπολάβοι.

(17) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Σωτάτης. Sic etiam emendatum legitur in Anglicano. Porro duos poetas hujus nominis commemorat Suidas, de quibus hæc habet : Σωτάδης Ἀθηναῖος, κωμικὸς τῆς μέσης κομωδίας. *Sotades Atheniensis, poeta comicus mediæ comædiæ.* Σωτάδης Κρής, Μαρωνεῖτης, δαιμονισθεὶς, λαμβογράφος, ἔγραψε Φλύακας ἑτοι Κινάιδους διαλέκτῳ Ἴωνικῇ. *Sotades Cretensis, Maronita, Iæmoniacus, iamborum scriptor, composuit Phlyacas (id est scurras) sive cinædos, Ionica dialecto.* De isto ultimo sermo hic habetur.

(18) Basiliensis, γενόμενος, et alia manu, γελώμενος. Anglicanus, γενόμενος.

A ξανδρον συνιστάνειν ὡς καλῶς φρονούντας, καὶ ψεύδεσθαι κατ' αὐτῶν τὸν Ἀπόστολον. Ἄλλ' οὕτε ταῦτ' ἂν ἀκούσαι (16) Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο, οὕτε τὸν τολμῶντα λέγειν τοῦτο ὑγιαίνει ἂν τις τοῦτον ταῖς φρεσίν ὑπολάβοι. Ἄντι γὰρ Χριστοῦ παρ' αὐτοῖς Ἄρειος, ὡς παρὰ Μανιχαίοις Μανιχῆος, ἀντι δὲ Μωυσέως καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων Σωτάδης (17) τις ἐξεύρηται παρ' αὐτοῖς ὁ καὶ παρ' Ἑλλήσι γελώμενος (18), καὶ ἡ θυγάτηρ Ἡρωδιάδος. Τοῦ μὲν γὰρ τὸ κεκλασμένον καὶ θηλυκὸν ἦθος μεμίμηται (19) γράφων Ἄρειος καὶ αὐτὸς Θαλάς· τῆς δὲ τὴν ὄρησιν ἐζήλωσεν ἐξορχούμενος καὶ παίζων ἐν ταῖς κατὰ τὸ Σωτήρος δυσφημίαις (20), ὥστε τοὺς ἐμπιπτοντας εἰς τὴν αἵρεσιν διαστρέφεσθαι μὲν τὸν νοῦν καὶ ἀφρονεῖν, ἀλλάσσειν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου τῆς δόξης ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀντι Χριστιανῶν λοιπῶν Ἄρειανούς ὀνομάζεσθαι, τοῦτό τε (21) τῆς ἀσεβείας ἔχειν τὸ γνῶρισμα. Μὴ γὰρ προφασίζεσθωσαν, μηδὲ ὀνειδιζόμενοι καταψευδέσθωσαν κατὰ τῶν μὴ ὄντων ὡς εἰσίν, οὕτω καλοῦντες (22) καὶ αὐτοὶ τοὺς Χριστιανούς ἀπὸ τῶν διδασκάλων, ἵνα δόξωσι καὶ αὐτοὶ οὕτως καλεῖσθαι Χριστιανοί· μηδὲ αἰσχυνόμενοι τὸ ἐπωνεῖδιστον ἑαυτῶν ὄνομα, παιζέτωσαν· εἰ δὲ αἰσχύνονται, ἐγκαλυπτέσθωσαν, ἢ ἀποπηδάτωσαν ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας. Οὐδὲ πώποτε (23) γὰρ λαὸς ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε τὴν ἐπωνυμίαν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Κυρίου, εἰς ὃν καὶ τὴν πίστιν ἐχομένων· τῶν γοῦν μακαρίων ἀποστόλων διδασκάλων ἡμῶν γενομένων, καὶ διακονησάντων τὸ τοῦ Σωτήρος (24) Εὐαγγέλιον, οὐκ ἐξ ἐκείνων ἐκλήθημεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοὶ καὶ ἐσμέν, καὶ ὀνομαζόμεθα. Οἱ δὲ παρ' ἐτέρων ἔχοντες τὴν ἀρχὴν ἧς νομίζουσι πιστεως, ἐκαίμων εἰκότως ἔχουσι καὶ τὴν ἐπωνυμίαν, ὡς αὐτῶν γενόμενοι κτήμα.

3. Ἀμέλει πάντων ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανῶν ὄντων καὶ καλούμενων, ἐξεβλήθη πάλαι (25) Μαρκίων αἵρεσιν ἐφευρών· καὶ οἱ μὲν παραμείναντες μετὰ τοῦ ἐκβαλόντος ἐκείνον ἔμειναν Χριστιανῶσι· οἱ δ' ἀκολοθησαντες Μαρκίωνι (26) οὐκέτι μὲν Χρι-

(19) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, μιμῆται, et mox, Θαλαείας.

(20) Reg., βλασφημίαις. Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felckm., τὸν νοῦν καὶ φρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.

(21) Sic Seguer. At alii et editi, τοῦτο τε.

(22) Seguer. Gobler. Felckm. 1, ὡς εἰσίν αὐτοὶ, καλοῦντες, etc. Mox Seguer., δόξωσι. Anglic. διδάξωσι. Editi et alii, δείξωσι. Ibidem Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1, καλεῖσθαι Χριστιανοί. Alii et editi, καλεῖσθαι Ἄρειανοί.

(23) Seguer., οὐδέποτε. Idem et Reg., ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε. Felckm. 5 habet item ἔσχε. Editi et alii, ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων εἶχε.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Reg. Anglic. et Basil., τὸ τοῦ Κυρίου. Editi et alii, τοῦ Κυρίου.

(25) Πάλαι deest in Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. Pro eo Anglic., πάλιν.

(26) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, Μαρκίωνι ἐκείνῳ. Mox idem et Anglican., Μαρκιωνισταί. Editi et alii, Μαρκιωνανοί. Paulo post Seguer., Βασιλείδης.

στιανοί, Μαρκωνιστὰὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν. Οὕτω καὶ Ἀnem, Marcionistæ deinceps sunt appellati. Similiter
 Οὐαλεντιῖνος, καὶ Βασιλίδης, καὶ Μανιχαῖος, καὶ Σί-
 μων ὁ μάγος τοῖς ἀκολουθήσασι μεταδεδώκασι τοῦ
 ἰδίου ὀνόματος· καὶ οἱ μὲν Οὐαλεντινιανοὶ (27), οἱ δὲ
 Βασιλιδιανοὶ, οἱ δὲ Μανιχαῖοι, κάκεινοι Σιμωνιανοὶ,
 καὶ ἄλλοι κατὰ Φρύγας ἀπὸ Φρυγίας (28), καὶ ἀπὸ
 Νοουάτου Νοουατιανοὶ προσαγορεύονται. Οὕτω καὶ
 Μελέτιος, ἐκβληθεὶς παρὰ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ
 μάρτυρος, οὐκέτι Χριστιανούς ἀλλὰ Μελετιανούς (29)
 ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους· οὕτως ἄρα καὶ τοῦ μακαρίτου
 Ἀλεξάνδρου τὸν Ἄρειον ἐκβαλόντος, οἱ μὲν μετὰ
 Ἀλεξάνδρου μέναντες ἔμειναν Χριστιανοί· οἱ δὲ
 συνεξελθόντες Ἄρειου τὸ μὲν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῖν (30) τοῖς μετὰ Ἀλεξάνδρου καταλελοίπασιν,
 Ἄρειανοὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν ἐκεῖνοι. Ἰδοὺ γοῦν
 καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ κοινωνοῦντες
 τῷ διαδεξαμένῳ τούτου Ἀθανασίῳ, καὶ οἷς ὁ αὐτὸς
 Ἀθανάσιος (31) κοινώνει, τὸν αὐτὸν ἔχουσι τύπον·
 καὶ οὔτε ἐκεῖνων τὸ τοῦτου τινὲς ἔχουσι ὄνομα, οὔτε
 αὐτὸς ἐξ ἐκείνων ὀνομάζεται, ἀλλὰ πάντες πάλιν καὶ
 συνήθως (32) Χριστιανοὶ καλοῦνται. Κἂν γὰρ διδα-
 σκάλων διαδόχους ἔχωμεν, καὶ μαθηταὶ τούτων γινώ-
 μεθα· ἀλλὰ γε τὰ τοῦ Χριστοῦ παρ' αὐτῶν διδασκά-
 μενοι, Χριστιανοὶ οὐδὲν ἤττον ἐσμὲν καὶ καλούμεθα.
 Οἱ δὲ γε τοῖς αἰρετικοῖς ἀκολουθοῦντες, κἂν μυρίους
 διαδόχους ἔχωσιν (33), ἀλλὰ πάντως τὸ ὄνομα τοῦ
 τῆν αἵρεσιν ἐφευρόντος φέρουσιν. Ἀμέλει τελευτή-
 σαντος Ἄρειου, πολλῶν δὲ (34) τῶν ἰδίων αὐτὸν δια-
 δεξαμένων, ὅμως οἱ τὰ ἐκεῖνου φρονοῦντες ἐξ Ἄρειου
 γνωριζόμενοι Ἄρειανοὶ καλοῦνται. Καὶ θαυμαστόν
 γε τοῦτου τεκμήριον, οἱ μὲν ἐξ Ἑλλήνων καὶ νῦν
 εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐρχόμενοι, ἀφιέντες τὴν τῶν εἰ-
 δῶλων (35) δεισιδαιμονίαν, οὐ τῶν κατηχούντων λαμ-
 βάνουσι τὴν ἐπωνυμίαν, ἀλλὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος (36),
 καὶ ἀντὶ Ἑλλήνων ἀρχονταὶ Χριστιανοὶ καλεῖσθαι·
 οἱ δὲ πρὸς ἐκεῖνους ἀπιόντες, ἥ ὅσοι δ' ἂν ἀπὸ τῆς
 Ἐκκλησίας πρὸς τὴν αἵρεσιν (37) μεταβάλλονται, τὸ
 μὲν Χριστοῦ καταλιμπάνουσιν ὄνομα, καὶ λοιπὸν δὲ
 Ἄρειανοὶ καλοῦνται, ὡς οὐκέτι τὴν Χριστοῦ πίστιν ἔχοντες,
 ἀλλὰ τῆς Ἄρειου γενόμενοι μανίας διάδο-
 χοί (38).

(27) Sic Seguer. Basil. Angl. Felckm. 1 et Gobler. At Reg. et editio Commel., Οὐαλεντιανοί. Seguer. ibidem, Βασιλειανοί.

(28) Sic Seguerian. Anglican. Basiliens. Goblerian. Felckm. 1, 2 et 5. In Regio erat quoque κατὰ Φρύγας, sed male emendatum est, κατὰ Φρυγίας. Eiliti, Καταφρύγας. Mox Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, Νοουάτου, Νοουατιανοί. Felckm. 5, Ναβάτου, Ναβατιανοί. Eiliti et alii, Ναυάτου, Ναυατιανοί. Mox Basiliens. Μελέτιος.

(29) Basil. et Felckm. 5, Μελετιανούς. Paulo post Seg. μακαρίτου Ἀλεξάνδρου. Eiliti et alii, μακαρίου Ἀλεξάνδρου.

(30) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckm. 1. Eiliti vero et alii, ἡμῶν.

(31) Seguerianus et Regius codex. αὐτὸς ὁ Ἀθανάσιος. Paulo post editio Commel., οὔτε ἐξ ἐκείνων. Sed ex abest a Seguer. Regio et Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. At eiliti et alii, πάλιν συνήθως. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1, μαθηταὶ τούτων. Eiliti et alii, ἀρχοῦνται τούτων. Mox Seguer., τὰ τοῦ Χριστοῦ. Alii et eiliti, τὰ Χριστοῦ.

(33) Goblerian. et Felckm. 1, ἔχουσιν.

(34) Seguer., πολλῶν τε. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ἐξ Ἄρειου γνωριζόμενοι. Eiliti et alii ἐξ. omittunt.

(35) Sic Seguer. Eiliti autem et alii τὴν Ἑλλήνων. Ibid. Seg. Reg. Basil. Anglican. Gobler. Felckm. 1 et 5, κατηχούντων. Eiliti et Felckm. 2, κατεχόντων, mendose.

(36) Seguer., ἀλλὰ τοῦ Σωτῆρος Reg., ἀλλὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος κατέχουσι. Ibid. Seguer., ἀντὶ Ἑλλήνων. Gobler. et Felckm. 1, ἀντὶ τῶν Ἑλλήνων, ut et legit Nannius. Basil. Anglican. Felckm. 5, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Regius, ἀπὸ Ἑλλήνων, ut legit Omnibonus. Eiliti, καὶ ἀρχοῦνται.

(37) Seguerian. Reg. Goblerian. Felckm. 1, εἰς τὴν αἵρεσιν. Ibid. Seguer., μεταβάλλονται. Reg., μεταβάλλονται. Felckm. 2 et editio Commel., μεταβάλλουσι. Alii mss., μεταβάλλονται. Mox Seguer., καὶ λοιπὸν δὲ. Goblerian. et Felckm. 1, ὄνομα, καὶ Ἄρειανοὶ καλοῦνται. Alii et eiliti, ὄνομα, λοιπὸν, εἰς.

(38) Διάδοχοι abest a Seguer. Gobler. et Felck. 1.

4. Num igitur æquum fuerit eos Christianos dicere, qui non Christiani, sed Ariani sunt? An ad catholicam Ecclesiam illi pertinent, qui apostolicam eodem excusserunt, et novorum malorum auctores fuerunt? qui divinarum Scripturarum oraculis relictis, Arii *Thalías* novam sapientiam appellant? quod quidem non immerito aiunt: novam quippe hæresim annuntiant. Quocirca mirari subit, quod cum multi plurimos commentarios et sermones scripserint in Vetus et Novum Testamentum, nec apud ullos, vel etiam apud **322** graviore gentilium auctores *Thalia* reperiatur, sed ab his duntaxat sociat adhiberi, qui inter pocula cum plausu et facetiis ista in ludis canunt, ut ab aliis irrideantur: mirificus Arius nihil honestum sectatus, imo ignarus quid probos homines deceat, maximamque partem aliarum hæresum furatus, solius Sotadæ scurriles facetias æmulatus fuit. Quid enim eum agere conveniebat, cupientem contra Dominum tripudiare, quam miseræ sææ impietatis vuculas dissolutis et luxuriosis modis significare? ut, quemadmodum sapientia ait, *Ex verbis suis cognoscetur vir*; sic huiusmodi numeris, scriptoris animus effeminatus ejusque mentis corruptio pateret. Et vero latere non potuit homo versutus: verum quamvis sæpissime sese serpentis more sursum deorsumve contorsit et verterit, tamen in Phariseorum lapsus errorem est. Nam ut illi in animo habentes legem violare, se legis verba meditari sungebant, cumque expectatum jamque præsentem Dominum vellent negare, simulabant Deum cum appellare, eorumque nihilominus convicta impietas est cum dicerent, *cur tu, homo cum sis, facis teipsum Deum, et dicis, Ego et Pater unum sumus*? ita quoque fucatus et Sotadæ Arius simulat quidem se de Deo loqui, cum Scripturarum vocibus utitur; at nihil id impedit quominus atheus et impius esse undique convincatur, quippe qui Dei Filium audeat nexare, cumque inter res creatas annumeret.

5. Ipsum itaque Arianæ *Thaliæ* et futilitatis exordium, quod mores modosve effeminatos præ se fert, huiusmodi est: « Juxta eorum fidem qui electi Dei, periti Dei, filii sancti et orthodoxi sunt, quique sanctum Dei Spiritum acceperunt, hæc ego didici a viris, qui sapientiæ participes, comes, a Deo docti,

Joan. x, 33, 30.

(39) Seguer., τὰ μὲν Χριστοῦ λόγια. Mox Seguer., θαλάσας, et ad marginem alia manu, Θαλαίτας, ut et habet Goblerianus et Felckm. 1. Editi vero et alii Θαλίτας.

(40) Felckm. 5, λέγουσι. Ibid. Seguerian. Gobler. Felckm. 1, καινήν γάρ, etc. Editi et alii γάρ omitunt. Regius, καὶ νῦν αἰρέσειν καταγγέλλουσι.

(41) Seguerian., εἰς τὰ. Paulo post fidem et Goblerian. et Felckm. 1, Θαλαίτας. Alii et editi, Θαλίτας.

(42) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Σωτάτου. Anglic. Felckm. 2 et 5, Σωσάτου. Editio Commel., Σωτάδου.

(43) Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1, ἐπιγνωσθήσεται. Reg. et Felckm. 5, γινώσκειται. Editi, γι-

4. Πῶς τοίνυν Χριστιανοὶ οἱ μὴ Χριστιανοί, ἀλλὰ Ἀρειομανεῖται; Ἡ πῶς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν οἱ τὴν ἀποστολικὴν ἀποτιναξάμενοι πίστιν, καὶ καινῶν κακῶν ἐφευρεταὶ γενομένοι, οἱ τὰ μὲν τῶν θείων Γραφῶν λόγια (39) καταλείψαντες, τὰς δὲ Θαλαίτας Ἀρείου σοφίαν καινὴν ὀνομάζοντες; Εἰκότως τοῦτο λέγοντες (40) καινὴν γὰρ αἰρέσειν ἀπαγγέλλουσι. Διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις, ὅτι πολλὰ πολλῶν συντάγματα καὶ πλείστας ὀμιλίας εἰς γε (41) τὴν Παλαιάν καὶ τὴν Καινὴν γραφάντων, καὶ παρὰ μηδενὶ Θαλαίτας εὐρισκομένης, ἀλλὰ μηδὲ παρὰ τοῖς σπουδαίοις τῶν Ἑλλήνων, ἢ παρὰ μόνους τοῖς ἄδουσι τὰ τοιαῦτα παρὰ πότον μετὰ χρότου καὶ σκυωμάτων ἐν παιδιαῖς, ἐνεκεν τοῦ γελάσθαι παρ' ἐτέρω, ὁ θαυμαστὸς Ἀρειος οὐδὲν σεμνὸν μιμησάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν σπουδαίων ἀγνοήσας, πλείστα τε τῶν ἄλλων αἰρέσεων ὑποκλέψας, τὴν τοῦ Σωτάδου (42) μόνου γελοιολογίαν ἐξήλωσε. Τί γὰρ ἔπρεπε ποιεῖν αὐτὸν, ἢ θέλοντα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ὀρχήσασθαι, τὰ δύστηνα ἑαυτοῦ βήματα τῆς ἀσεβείας ἐν ἐκλύτοις καὶ παρεμμένοις μέλεσι σημαίνειν; Ἰν' ὡσπερ ἡ σοφία φησὶν, Ἀπὸ ἐξόδου λόγου ἐπιγνωσθήσεται (43) ἀνὴρ, οὕτως ἀπ' ἐκείνων τὸ τῆς ψυχῆς μὴ ἀνδρωδὲς, καὶ τῆς διανοίας ἢ φθορὰ τοῦ γράψαντος γινώσκηται. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἔλαθεν ὁ δόλιος (44), ἀλλὰ καίτοι πολυλάκις, ὡς ὁ ὄφις, ἄνω καὶ κάτω στρέφων ἑαυτὸν, ὕμωσ πέπτωκεν εἰς τὴν πλάνην τῶν Φαρισαίων (45). Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, θέλοντες παρανομεῖν, ἐσχηματίζοντο τὰ τοῦ νόμου μελετᾶν βήματα, καὶ θέλοντες ἀρνεῖσθαι τὸν προσδοκηθέντα καὶ παρόντα Κύριον, ὑπεκρίνοντο μὲν ὀνομάζειν τὸν Θεόν, ἠλέγχοντο δὲ βλασφημοῦντες ἐν τῷ λέγειν, διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν Θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς, καὶ λέγεις, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, οὕτω καὶ ὁ κίβδηλος καὶ Σωτάδειος (46) Ἀρειος ὑποκρίνεται μὲν ὡς περὶ Θεοῦ λέγων, παρἑντιθεὶς (47) τὰς τῶν Γραφῶν λέξεις, ἐλέγχεται δὲ πανταχόθεν Ἀρειος ἄθεος, ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, καὶ τοῖς ποιήμασιν αὐτὸν συναριβῶν.

5. Ἡ μὲν οὖν ἀρχὴ τῆς Ἀρειανῆς Θαλαίτας (48) καὶ κουφολογίας, ἦθος ἔχουσα καὶ μέλος θηλυκὸν, αὕτη ἔκατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, συνετῶν Θεοῦ, παιδῶν ἁγίων, ὀρθοτόμων, ἁγίου Θεοῦ πνεῦμα λαβόντων, τὰδε ἔμαθον ἔγωγε ὑπὸ τῶν σοφίας μετεχόντων, ἀστειῶν, θεοδιδάκτων, κατὰ πάντα σοφῶν τε. Τούτων

νώσκηται. Ibid. conjunctio καὶ post ἀνὴρ in editis posita deest in Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1.

(41) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. Editi vero et alii δεύλαιος.

(45) Seguer. Gobler. Felckm. 1, τῶν τότε Φαρισαίων.

(46) Seguer. et Reg. Σωτάτιος. Anglican. Felckm. 2 et 5, Σωσάτειος.

(47) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, παρατιθεὶς. Mox Seguer. πάντοθεν, qui ibid. ut et Goblerian. et Felckm. 1 omittit Ἀρειος.

(48) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Θαλαίτας. Alii, Θαλίτας.

κατ' ἔχοντος ἤλθον ἐγὼ βαίνων ὁμοδόξως (49) ὁ περι-
 κλυτός, ὁ πολλὰ παθὼν διὰ τὴν Θεοῦ δόξαν, ὑπό τῃ
 Θεοῦ μαθὼν σοφίαν καὶ γινώσκων ἐγὼ ἔργων. Ὁ τὰ δὲ
 ἐν αὐτῇ κροτούμενα (50) παρ' αὐτοῦ σκώμματα φευ-
 κτὰ καὶ μεστὰ δυσσεβείας τοιαῦτ' ἐστίν. « Οὐκ ἀεὶ
 ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς (51) μόνος ἦν,
 καὶ οὕτω Πατὴρ ἦν ὑστερον δὲ ἐπιγέγονε Πατὴρ.
 Οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Υἱός· πάντων γὰρ γενομένων ἐξ οὐκ
 ὄντων, καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων καὶ ποιημάτων
 γενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων
 γέγονε, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ οὐκ ἦν πρὶν
 γέννηται (52), ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίσσεσθαι ἔσχε καὶ αὐ-
 τός. Ἦν γὰρ, φησί, μόνος ὁ Θεός, καὶ οὕτω ἦν ὁ Λό-
 γος καὶ ἡ σοφία. Εἶτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι,
 τότε δὴ (53) πεποίηκεν ἓνα τινὰ, καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν
 Διόν, καὶ Σοφίαν καὶ Υἱὸν, ἓνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δη-
 μιουργῆσαι. Δύο γοῦν σοφίας φησὶν εἶναι, μίαν μὲν
 τὴν ἰδίαν καὶ συνυπάρχουσαν τῷ Θεῷ, τὴν δὲ Υἱὸν ἐν
 ταύτῃ (54) τῇ σοφίᾳ γεγενῆσθαι, καὶ ταύτης με-
 τέχοντα ὠνομάσθαι μόνον Σοφίαν καὶ Λόγον. Ἡ Σοφία
 γὰρ, φησὶ, τῇ σοφίᾳ ὑπῆρξε σοφοῦ Θεοῦ θελήσει.
 Οὕτω καὶ Λόγον ἕτερον εἶναι λέγει παρὰ τὸν Υἱὸν ἐν
 τῷ Θεῷ, καὶ τούτου μετέχοντα τὸν Υἱὸν ὠνομάσθαι
 πάλιν κατὰ χάριν Λόγον καὶ Υἱὸν αὐτόν. Ὁ ἔστι δὲ
 καὶ τοῦτο τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἰδίον φρόνημα, δηλοῦ-
 μενον ἐν ἑτέροις αὐτῶν συγγραμμάσιν, ὅτι πολλὰ
 θυνάμεις εἰσὶ· καὶ ἡ μὲν μία τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἰδία
 φύσις καὶ ἀίδιος· ὁ δὲ Χριστὸς πάλιν οὐκ ἐστὶν ἀλη-
 θινή δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μία τῶν λεγομένων δυ-
 νάμεων ἐστὶ καὶ αὐτός, ὧν μία καὶ ἡ ἀκρις (55) καὶ
 ἡ κάμπη οὐ δύναμις μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλη προσ-
 αγορεύεται· αἱ δ' ἄλλαι πολλὰ καὶ ὁμοίαι εἰσὶ τῷ Υἱῷ,
 περὶ ὧν καὶ Δαβὶδ ψάλλει λέγων· Κύριος τῶν δυνά-
 μων (56)· καὶ τῇ μὲν φύσει, ὡσπερ πάντες, οὕτω
 καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος ἐστὶ τρεπτὸς, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξου-
 σίῳ, ἕως βούλεται, μένει καλός· ὅτε μέντοι θέλει,
 δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὡσπερ καὶ ἡμεῖς, τρε-
 πτῆς ὧν φύσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ προγινώ-
 σκων ὁ Θεὸς ἔσεσθαι καλὸν αὐθῶν, προλαβὼν αὐτῷ
 ταύτην τὴν δόξαν δέδωκεν (57), ἣν ἀνθρώπος καὶ ἐκ
 τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα· ὥστε ἐξ ἔργων αὐτοῦ,
 ὧν προέγνω ὁ Θεός, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγονέναι πε-
 ποίηκε (58).

6. « Εἰπεῖν δὲ πάλιν ἐτόλμησεν, ὅτι οὐδὲ Θεὸς ἀλη- D

ἵ Joel II, 2. ὁ Psal. xxiii, 10.

(49) Seguer. Reg. et Felckm. 5, ὁμοδόξων. Ibid. editi et Felckm. 2, περικλυτός. Alii mss., περικλυτός. Mox Seguer. ὑπό γε Θεοῦ μαθὼν.

(50) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi κροτούμενα. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, μεστὰ δυσσεβείας. Editi et alii, μετὰ δυσσεβείας.

(51) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Θεὸς Πατὴρ, Πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεός, etc. Editi et alii, ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν· ἀλλ' ἦν ὅτε Θεός, etc. Mox hæc verba, καὶ οὕτω Πατὴρ ἦν, desunt in Reg. qui idem, Seguerian. et Anglic., ὑστερον δ' ἐπιγέγονε. Editi, ὑστερον δὲ ἐπὶ γέγονε. Ibid. Reg. οὐκ ἀεὶ ὁ Υἱός.

(52) Anglic., καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γέννηται. Mss. item omnes et edit. Commel. habent, γέννηται.

(53) Δὴ abest a Seguer.

A et in omnibus sunt sapientes. Horum ego, eadem ac illi sentiens, vestigiis institi; ego, inquam, celeberrimus ille, qui quamplurima propter Dei gloriam passus sum, et a Deo ductus sapientiam et scientiam accepi. Faciliæ autem ejus execranda et plenæ impietatis quæ in ea continentur, tales sunt. Non semper Deus fuit Pater: sed fuit, cum Deus solus esset, nondumque Pater erat; postea vero factus est Pater. Non semper fuit Filius: nam cum omnia ex nihilo sint orta, resque omnes creatæ sint et factæ, ipsum quoque Dei Verbum ex nihilo factum est, et fuit aliquando cum non esset: nec erat antequam fieret, sed habuit quoque creationis initium. Erat enim, inquit, solus Deus, nondumque erat Verbum et Sapientia. Cum autem nos postea voluit creare, tunc profecto unum quemdam fecit, quem et Verbum et Sapientiam et Filium nominavit, ut nos per ipsum crearet. Duas ergo sapientias esse ait, unam quæ propria sit et cum Deo simul existat; Filium vero in ista sapientia factum fuisse, ejusque factum participem, Sapientiam et Verbum nomine tenus esse appellatum. Sapientia enim, inquit, per sapientiam, Dei sapientis voluntate, exstitit. Sic aliud Verbum in Deo esse dicit præter Filium, cujus Verbi participem factum Filium, ipsum quoque gratia Verbum et Filium vocatum fuisse. Est autem etiam propria hæc illorum hæresis sententia, quam aliis suis in operibus explicarunt, nempe multas virtutes seu potentias esse, quarum una quidem, natura, Dei propria sit atque æterna, Christum autem non esse veram Dei virtutem, sed unam earum quæ virtutes solent dici, inter quas et locusta et eruca, non virtus tantum, sed magna virtus appellatur; alias porro multas esse similesque Filio, de quibus David psallit, Dominus virtutum: item, Verbum natura, ut nos omnes, esse mutabile, suoque arbitrio, quousque volet, bonum perseverare: quod si voluerit, posse quoque ut et nos mutari, cum mutabili sit natura. Quia enim Deus, inquit, bonum eum fore præscivit, idcirco hanc ei gloriam præveniando donavit, quam homo postea ex virtute consecutus est: quapropter ex ejus operibus quæ præscivit Deus, talem illum nasci voluit.

6. « Præterea ausus est dicere Verbum non esse

(54) Seguer. Gobler. Felckm. 1. Editi vero et alii αὐτῇ. Ibid. Seguer. γεγενῆσθαι, ταύτης τε μετέχοντα. Mox Seg. Reg. Angl. Gobl. et Felck. 1, ὑπῆρξε. Editi et alii, ὑπῆρξε.

(55) Sic Seguer. At Reg., ὧν μία ἐστὶ καὶ ἀκρις, etc. Editi et alii, δυνάμεων ἐστὶ καὶ αὐτός ὧν μία καὶ ἡ ἀκρις.

(56) Gobler. et Felckm. 1, Δαβὶδ λέγει· Κύριε, τῶν δυνάμεων.

(57) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1 et 5. Editi autem et alii, ἔδωκεν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἣν ἀνθρώπος καὶ ἐκ τῆς, etc. Alii et editi, ἣν ἄν καὶ ἐκ τῆς.

(58) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5. In aliis et editis deest πεποίηκε. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Εἰ γὰρ καὶ λέγεται.

verum Deum. Nam tametsi dicitur Deus, inquit, non tamen verus est Deus; sed gratiæ factus particeps non aliter quam alii omnes, ipse quoque nomine duntaxat dicitur Deus. Quemadmodum item, pergunt ille, res omnes secundum naturam diversæ et dissimiles Dei sunt: ita et Verbum omnino alienum et dissimile est naturæ proprietatisve Dei Patris, sed ad res factas et creatas pertinet, quarum una ipsum est. Insuper temeritatis diaboli hæres veluti factus scripsit in *Thalia*, Patrem a Filio videri non posse, neque Verbum perfecte et plene suum Patrem posse intueri vel cognoscere, sed quidquid cognoscit et cernit, convenienter pro suis viribus cognoscere et cernere, quemadmodum et nos pro nostra facultate cognoscimus. Enimvero, inquit, non solum Filius Patrem non accurate cognoscit, utpote cui comprehendendi facultas desit, verum nec suam ipse naturam notam habet. Addit similiter natura divisas, diversas, disjunctas alienæque nec invicem particeps esse Patris, Filii, et sancti Spiritus substantias: quin etiam, ut ipse ait, penitus inter se et substantia et gloria sunt infinite dissimiles. Itaque quod ad naturæ et gloriæ similitudinem attinet, Verbum ab utrisque, Patre videlicet et Spiritu sancto, alienum omnino esse docet: hæc enim ipsa sunt impii illius verba, qui item ait Filium ex se a Patre esse divisum, nullaque in re participem ejus esse. » Et hæc quidem sunt particulae fabellarum quæ in ridiculo Arii exstant volumine.

7. Quis ergo his et carmine *Thaliæ* auditis, Arium quasi in scena de hujusmodi rebus jocantem jure non oderit? Quis non agnoscit illum, cum Dei nomen proferre et de Deo loqui videtur, similitudinem esse serpentis mulieri dantis consilium? Equis vero aliis quæ ibidem sequuntur perlectis, non tam clare ejus perspicit impietatem, quam fraudem in quam serpens mulierem dolose induxit? Quis, quæso, ad has impietates non obstupescat? Cælum quidem, 324 ut ait propheta³, obstupuit, et terra tremuit ob violatam legem. Sol autem vehementius indignatus, nec ferens injurias quas communis omnium nostrum Dominus sponte pro nobis corpore toleravit, sese ipse avertit, contractisque ratiis diem illum privavit luce. Qui vero ad impia

Jerem. II, 12.

(59) Sic Seguer. At alii et editi omittunt *μόνον*. D Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5, *δυνων* τῷ Θεοῦ. Editi et alii, *δυνων* τῷ Θεῷ.

(60) Reg. Anglic. Basil., τῷ Θεοῦ Πατρὸς. Editi et alii, τῷ Πατρὸς. Ibid. Seguer. et Reg., *ἰδιότητος*. Editi et alii, *ἀϊδιότητος*, ut et *λεγερον* Nannius et Omnibonus. Felckm. 5, *ἰβιδ.* γεννητῶν.

(61) Gobler. et Felckm. 1, *γινόμενος*. Ibidem et Seguer., *Θαλαία*. Alii, *Θαλία*. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Πατὴρ ἀβήρητος ὑπάρχει. Ibid., *τελείως* καὶ *deest* in Reg.

(62) Vide S. Alexandri Alexandrini Epistolam ad clerum Alexandrinum, contra Arii fautores, n. 3, quæ exstat *Patr. Gr.*, t. XVIII.

(63) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καὶ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις.

A θινός ἐστιν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ καὶ λέγεται Θεός, ἀλλ' οὐκ ἀληθινός ἐστιν· ἀλλὰ μετοχῇ χάριτος, ὡς περ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται ὀνόματι μόνον (59) Θεός. Καὶ πάντων ξένων καὶ ἀνομοίων δυνων τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσίαν, οὕτω καὶ ὁ Λόγος ἀλλότριος μὲν καὶ ἀνόμοιος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς (60) οὐσίας καὶ ἰδιότητός ἐστι· τῶν δὲ γεννητῶν καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἰς αὐτῶν τυγχάνει. Μετὰ τούτων δὲ ὡς περ καὶ διάδοχος τῆς προπετείας τοῦ διαβόλου γενόμενος (61), ἔθηκεν ἐν τῇ *Θαλαίᾳ*, ὡς ἄρα καὶ τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀόρατος ὑπάρχει (62), καὶ οὕτε ὄραν, οὕτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ Λόγος τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· ἀλλὰ καὶ ὃ γινώσκει καὶ ὃ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς ἰδίοις μέτροις (63) οἶδε καὶ βλέπει, ὡς περ καὶ ἡμεῖς γινώσκουμεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱός, φησὶν, οὐ μόνον τὸν Πατέρα ἀκριβῶς οὐ γινώσκει· λείπει γὰρ αὐτῷ εἰς τὸ καταλαβεῖν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς (64) ὁ Υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οὐκ οἶδε· καὶ ὅτι μεμερισμένοι τῇ φύσει, καὶ ἀπεξενωμένοι καὶ ἀπεσοχισμένοι, καὶ ἀλλότριος, καὶ ἀμέτοχοι εἰσιν ἀλλήλων αἱ οὐσίαι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ, ὡς αὐτὸς ἐφθέγγετο, ἀνόμοιοι πάντων ἀλλήλων ταῖς τε οὐσίαις καὶ δόξαις εἰσιν ἐπ' ἀπειρον. Τὸν γοῦν Λόγον φησὶν εἰς ὁμοιότητα δόξης καὶ οὐσίας ἀλλότριον εἶναι παντελῶς ἑκατέρων τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τούτοις γὰρ ἐφθέγγετο τοῖς βήμασιν ὁ ἀσεβής· καὶ διηρημένον δὲ εἶναι καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἀμέτοχον κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἔφησε. » Ταῦτα μέρη τῶν ἐν τῷ γελοίῳ συγγράμματι κειμένων μυθιδίων ἐστὶν Ἄρειου.

C 7. Τίς τοίνυν, τῶν τοιούτων καὶ τοῦ μέλους τῆς *Θαλαίας* (65) ἀκούσας, οὐ μισήσειεν ἐν δίκῃ παίζοντα τὸν Ἄρειον ὡς ἐπὶ σκηπῆς περὶ τοιούτων; Τίς οὐ θεωρεῖ τούτον διὰ τοῦ δοκεῖν ὀνομάζειν Θεὸν καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν, ὡς τὸν ὄφιν συμβουλεύοντα τῇ γυναικί; Τίς δὲ, τοῖς ἐξῆς ἐντυγχάνων (66), οὐ βλέπει τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ, ὡς περ καὶ τοῦ θρωσκῆς τὴν μετὰ ταῦτα πλάνην, εἰς ἣν παρέργατε σοφισάμενος τὴν (67) γυναῖκα; Τίς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις βλασφημίαις οὐκ ἐξίσταται; Ὁ μὲν οὖν οὐρανός, ὡς ὁ προφήτης (68) φησὶν, ἐξέστη, καὶ ἡ γῆ ἐφριξεν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου· ὁ δὲ ἥλιος πλέον ἀγανακτῶν, καὶ μὴ φέρων τότε τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότητος γενόμενας (69) σωματικὰς ὑβρεῖς, ἄς ἐκὼν αὐτὸς ὑπὲρ

(64) Seguer., ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτὸς, etc.

(65) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, τῆς *Θαλαίας*. Basil., τῆς *Θαλίης*. Alii et editi, *Θαλίης*.

(66) Seguer., ἐντυχῶν.

(67) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi τὴν omittunt.

(68) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, ὡς ὁ προφήτης. Editi et alii, ὡς προφήτης. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἡ δὲ γῆ ἐφριξεν. Ibidem et Seguer., ἐπὶ τῷ παραβαθέντι νόμῳ. Editi et alii, ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου.

(69) Seguer., γεινομένας. Reg., γεινομένας. Mox Seguer., καὶ τὰς ἀκτίνας συστειλάς, τὴν ἡμέραν, etc. Editi et alii, ἀπεστράφη τὰς ἀκτίνας συστειλάς, καὶ τὴν ἡμέραν

ἤμων ὑπέμεινε, ἀπεστραφη, καὶ τὰς ἀκτῖνας συ-
στείλας, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν· ἐπὶ δὲ
ταῖς Ἀρείου βλασφημίαις πῶς οὐ πᾶσα τῶν ἀνθρώ-
πων ἡ φύσις (70) ἀφασίᾳ πληγῆσεται, καὶ κλείσει
μὲν τὰς ἀκοῦσαι, καμύσει δὲ τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα
μὴτε ἀκοῦσαι τοιούτων (71), μὴτ' ἰδεῖν τὸν ταῦτα
γράφαντα δυνήθῃ; ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς πῶς οὐ μᾶλλον
δικαίως κατὰ (72) τούτων, ὡς ἀσεβῶν, ἀλλὰ καὶ
ἀχαρίστων βοήσῃ, & καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ὡση
προέφηκεν, *Ὁυαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπῆδησαν ἀπ'
ἐμοῦ· δειλαιοὶ (73) εἰσιν, ὅτι ἠσέδησαν εἰς ἐμέ.
Ἐγὼ δὲ ἐλυτρώσαμην αὐτούς· αὐτοὶ δὲ καταλά-
λησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. Καὶ μετ' ἄλλα· Καὶ εἰς
ἐμέ ἐλογίσαντο (74) πορνῆρά, ἀπεστράφησαν εἰς
οὐδέν. Τὸν γὰρ ὄντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀποστραφέν-
τες, πλάσαντες δὲ ἑαυτοῖς τὸν οὐκ ὄντα, εἰς τὸ μὴδὲν
πεπτώκασι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ οἰκουμένη συνόδος
ταῦτα λέγοντα τὸν Ἀρείου ἐξέβαλε τῆς Ἐκκλησίας,
καὶ ἀνεθεμάτισεν οὐ φέρουσα τὴν ἀσέθειαν· καὶ λοι-
πὸν αἵρεσις ἐλογίσθη ἡ Ἀρείου πλάνη ἔχουσα τι πλεόν
τῶν ἄλλων αἱρέσεων, ὅτι καὶ χριστομάχος ἐκλήθη,
καὶ πρόδρομος ἐλογίσθη τοῦ Ἀντιχρίστου (75). Εἰ καὶ
τὰ μάλιστα τοίνυν, ὡς προείπον, αὐτάρκης ἡ τοσαύτη
χρῆσις κατὰ τῆς ἀσεβοῦς αἱρέσεως πείσαι πάντας
φεύγειν ἀπ' αὐτῆς· ὁμως, ἐπειδὴ τινες τῶν λεγομέ-
νων Χριστιανῶν, ἧ (76) ἀγνοοῦντες, ἧ ὑποκρινόμε-
νοι, καθάπερ εἰρηται πρόσθεν, ἀδιάφορον πρὸς τὴν
ἀλήθειαν ἠγοῦνται τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ταῦτα φρο-
νοῦντας Χριστιανούς ὀνομάζουσι, φέροι κατὰ δύναμιν
ἐρωτῶντες αὐτούς, ἀποκαλύψωμεν τὴν πανουργίαν
τῆς αἱρέσεως. Τάχα κἄν οὕτω συμποδισθέντες (77)
ἐπιστομισθῶσι καὶ φύγωσιν ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀπὸ προσ-
ώπου δράκοντος.*

8. Εἰ μὲν οὖν, διὰ τὸ λέξεις (78) τινὰς τῆς θείας
Γραφῆς ἐν τῇ *Θαλαίᾳ* γράψαι, νομιζοῦσι καὶ τὰς βλα-
σφημίας εὐφημίας εἶναι, πάντως που (79) καὶ τοὺς
νῦν Ἰουδαίους ὁρῶντες ἀναγινώσκοντας τὸν νόμον
καὶ τοὺς προφήτας, ἀρνήσονται καὶ αὐτοὶ διὰ τοῦτο
σὺν ἐκείνοις τὸν Χριστόν· ἀκούοντες δὲ τάχα καὶ Μα-
νιχαίων λεγόντων μέρη τινὰ τῶν Εὐαγγελίων, ἀρνή-
σονται σὺν αὐτοῖς τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. Εἰ
δὲ ἀγνοοῦντες οὕτω χειμάζονται καὶ τοιαῦτα βαττο-
λογοῦσι, μαθέτωσαν ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὅτι καὶ ὁ τὰς
αἱρέσεις ἐπινοήσας (80) διάβολος διὰ τὴν ἰδίαν τῆς
κακίας δυσωδῖαν κυχῆται τὰς λέξεις τῶν Γραφῶν,
ἵνα, αὐτὰς ἔχων ἐπικάλυμμα, τὸν ἴδιον ἰδὼν ἐπισπεί-
ρας, ἀπατήσῃ τοὺς ἀκεραίους. Οὕτω τὴν Εὐάν ἠπά-
¹⁰ Ose. vii. 13. ¹¹ Ibid. 15.

(70) Seguer., ἡ φύσις. Editi et alii, φύσις.

(71) Seguer. Basil. et Anglic., τοιούτων. Editi et alii, τούτων.

(72) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felck. 1. At in editis et aliis deest κατὰ. Ibid. Basil. Anglic. et Felckm. 5, ἀσεβῶν ἅμα καὶ ἀχαρίστων.

(73) Sic Seguer. Editi, δῆλαιοι, mendose.

(74) Sic Seguer. et alii mss. præter Felckm. 2 et Reg. in quibus, ut et in editis, ita legitur, καὶ μετ' ἄλλων· καὶ ἐβουλεύσαντο καχὰ, καὶ εἰς ἐμέ ἐλογί-
σαντο, etc. Mox Seguerian., τὸν παρόντα τοῦ Θεοῦ
Λόγον.

Arii verba, universa hominum natura stupore non
exhorrescat, aures non obstruat, oculos non clau-
dat, ut nec illa audiat, nec eum qui ista conscrip-
sit aspiciat? An non potius jure merito contra
ipsum tanquam impios et valde ingratos clamaverit
ipse Dominus, quæ per prophetam Oseam prædixit :
*Væ eis, quoniam recesserunt a me, miseri sunt quia
impii in me fuerunt. Ego vero redemi eos : et ipsi
locuti sunt contra me mendacia*¹⁰. Et paulo post :
*Contra me cogitaverunt mala, in nihilum conversi
sunt*¹¹. Nam postquam a Dei Verbo, quod ipsum
vere est, sese avertere, et eum, qui non est, sibi
confinxere, in nihilum utique sunt ipsi dilapsi. Sane
hæc causa fuit cur generalis synodus Arium ista
effugietatem repulerit ex Ecclesia; cujus cum im-
pietatem ferre non posset, eum anathemate per-
cussit : ex quo jam tempore credita est Arii impie-
tas quid amplius quam cæteras hæreses continere,
quippe quæ et Christi inimica dicta sit, et prænun-
tia Antichristi sit habita. Etsi igitur, uti jam dixi,
tam amplum adversus impiam hanc hæresim judi-
cium maxime sufficit, ut ejus horror omnibus inji-
ciatur : attamen quia nonnulli qui Christiani vocan-
tur, vel inscianter, vel dissimulanter istam hære-
sim ad fidem nihil pertinere, ut antea dictum est,
existimant, eosque, qui ita sentiunt, Christianos
non dubitant appellare; age, quate relegatur hæresis
æstiana, illos pro nostra facultate interrogemus.
Forte enim hoc pacto futurum est ut irretiti taceant,
et ab ea non secus quam a conspectu serpentis
C fugiant.

8. Itaque si idcirco arbitrantur impiam *Thaliam*
esse piam, quia aliquot divinæ Scripturæ voces
contineat, profecto sequetur ut, cum nunc vident
legi a Judæis legem et prophetas, Christum quoque
ipsi cum illis negent. Quin etiam si acciderit ut
Manichæos quasdam Evangeliorum particulas reci-
tantes audiant, legem et prophetas cum illis repu-
dient necesse fuerit. Quod si per ignorantiam ita
æstuant et hæc garriunt, discant ex Scripturis
ipsum diabolum hæresum auctorem, ob propriam
perversitatis fetorem, verba Scripturarum usurpare
solere, ut illis quodammodo obiectus, suum vene-
num possit facilius spargere simplicesque circum-
venire. Sic Evam fefellit ille : sic alias effinxit hæ-

(75) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι χριστομά-
χος καὶ πρόδρομος ἐκλήθη τοῦ Ἀντιχρίστου.

(76) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in edi-
tis ἡ deest.

(77) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1.
Editi autem et alii, οὕτως αἰδεσθέντες.

(78) Felckm. 2 et editi, εἰ μὲν διὰ τὸ λέξεις οὖν. Mox
Gobler. et Felckm. 1, *Θαλαίᾳ*. Alii, *Θαλίᾳ*.

(79) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντως που.
Editi et alii, πάντως γούν.

(80) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et
editi, ὅτι καὶ τὰς αἱρέσεις ὁ ἐπινοήσας.

reses : sic etiam hoc tempore Ario persuasit ut in hæreses ipse invehetur, illisque adversari simularet, quo latenter suam posset hæresim inducere. Verumtamen ne ita quidem latere potuit veterator. Ut enim suam contra Dei Verbum exprompsit impietatem, omnibus statim rebus excidit, cunctisque **325** compertum est eum in cæteris quoque ignarum esse, nihilque omnino quod verum sit sentire, sed tantum simulatione uti. Qui enim vera de Patre is proferat, qui Filium, a quo Patris cognitio omnis impertitur, audet negare? Vel qui recte de Spiritu sancto ille opinabitur, qui de Filio, a quo ipse datur, impie non veretur loqui? Quis illi credat de resurrectione disserenti, qui Christum propter nos factum primogenitum ex mortuis ¹² negat? Qui vero fieri potest ut is, qui germanam ac veram Filii ex Patre generationem plane ignorat, circa eisdem corporeum adventum non erret? Ita enim et olim Judæi, postquam Verbum negaverunt, et dixerunt, *Non habemus regem nisi Cæsarem* ¹³, rebus omnibus continuo spoliati sunt, ac luce lucernæ, unguenti odore, prophetiæ cognitione, ipsaque veritate nudi sunt destituti, qui et modo nihil intelligentes tanquam in tenebris ambulant. Enimvero quis talia audivit unquam? Aut undè vel a quo hujusce hæresis adultores muneribus corrupti ista didicere? Quis illos, cum Christianæ religionis elementis informabantur, quidquam simile docuit? Quis illis dixit, rerum creatarum cultu dimisso, iterum accedite ut rem creatam et factam colatis? Quod si ipsi nunc primum hæc se audire fatentur, non ergo inscientur alienam esse hanc hæresim neque a Patribus traditam. Quod autem a Patribus traditum non est, sed novissime est excogitatum, cuius, quæso, generis esse censendum est, quam ejus de quo dixit beatus Paulus : *In postremis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisis loquentium mendacium, et cauteriatam habentium*

9. Ecce enim nos quidem ex divinis Scripturis libere et confidenter de pia rectaque fide loquimur, quam et tanquam lucernam super candelabrum collocamus, dicentes : Filius verus natura et genuinus est Patris, ejusque substantiæ proprius, Sapientia unigenita, Verbum verum ac unicum Dei ipse est, non res creata vel facta, sed proprius substantiæ Patris fetus. Quocirca Deus est verus, veroque Pa-

¹² Coloss. i, 18. ¹³ Joan. xix, 15. ¹⁴ I Tim. iv, 1. ¹⁵ Tit. i, 4.

(81) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὕτω τὰς ἄλλας. Mox Felckm. 2 et editi, ἐπλάσε, ut et legit Nannius, qui vertit *confinxit*. Alii, ἐπλάνησαν.

(82) Sic Reg. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero, ἐπιβαλόν.

(83) Seguerian. Basiliens. et Anglican., μηδὲν ὄλωσ. Alii et editi, μηδὲ ὄλωσ. Ibid. Felc. 5, ἀληθὲς φωνῶν. Mox Seguerian. Πῶς γὰρ ἂν ἀληθεύσει. Alii et editi, πῶς γὰρ ἀληθεύσει.

(84) Sic Seguer. et Reg. At Gobler. et Felc. 1, εἰ τὸν τοῦτο. Felc. 5, εἰς τοῦτο. Editi, εἰς τὸν τοῦτο.

(85) Goblerian. et Felc. 1, Κύριον.

(86) Anglican., κτίσθη.

τησεν· οὕτω καὶ τὰς ἄλλας αἰρέσεις ἐπλάσε (81)· οὕτω καὶ νῦν Ἄρειον ἐπεισεν εἰπεῖν καὶ σχηματίζασθαι δῆθεν κατὰ τῶν αἰρέσεων, ἵνα λάθῃ τὴν ἰδίαν ἐπιβάλλον (82), αἰρέσιν. Καὶ ὁμοῦ οὐκ ἔλαθεν οὐδὲ οὕτως ὁ πανοῦργος· εἰς γὰρ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀσεβήσας, πάντων εὐθύς ἐξέπεσε, καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἠγγόνησε, καὶ μηδὲν ὄλωσ (83) ἀληθὲς φρονῶν ὑποκρίνεται. Πῶς γὰρ ἂν ἀληθεύσει περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ τὸν Υἱὸν ἀρνούμενος, τὸν ἀποκαλύπτοντα περὶ αὐτοῦ; Ἥ πῶς περὶ τοῦ Πνεύματος ὀρθὰ φρονήσει, δυσφημῶν εἰς τὸν (84) τοῦτο χορηγῶντα λόγον; Τίς δὲ πιστεύσει λέγοντι τοῦτω περὶ ἀναστάσεως, ἀρνούμενῳ τὸν ἐκ νεκρῶν δι' ἡμᾶς πρωτότοκον γενόμενον Χριστόν (85); Πῶς δὲ οὐκ, ἀντικρυς ἀγνοήσας τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γνησίαν καὶ ἀληθινὴν γέννησιν, πλανηθήσεται καὶ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ; Οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, ἀρνησάμενοι τὸν Λόγον, καὶ λέγοντες, *Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα*, πάντων ἀθρόως ἀφηρέθησαν, καὶ γεγονόσιν ἔρημοι φωτὸς λύχνου, ὄσμῆς μύρου, προφητείας γνώσεως, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, καὶ νῦν οὐδὲν συνιέντες, ὡς ἐν σκότιῳ περιπατοῦντές εἰσι. Τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; Ἥ πόθεν ἢ παρὰ τίνος οἱ κόλακες καὶ δωροδόχοι τῆς αἰρέσεως ἤκουσαν τοιαῦτα; Τίς, ὅτε κατηχούντο, τοιαῦτα λελάληκεν αὐτοῖς; Τίς αὐτοῖς εἴρηκεν, ὅτι, τὴν εἰς τὴν κτίσιν (86) λατρεῖαν ἀφέντες, κτίσματος καὶ ποιήματι πάλιν προσέρχεσθε λατρεύειν; Εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ πρῶτον νῦν ὁμολογοῦσιν ἀκηκοέναι τὰ τοιαῦτα (87), μὴ ἀρνησθῶσαν ἀλλοτρίαν καὶ μὴ ἐκ πατέρων εἶναι τὴν αἴρεσιν ταύτην. Τὸ δὲ μὴ ἐκ πατέρων, ἀλλὰ νῦν ἐφευρεθὲν, τί ἂν εἴη (88) ἕτερον ἢ περὶ οὗ προεῖρηκεν ὁ μακάριος Παῦλος· *Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως* (89), *προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἴδιαν συνειδήσιν, καὶ ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν.* suam conscientiam ¹⁶, et avertentium se a veritate ¹⁷.

9. Ἴδοι γὰρ ἡμεῖς μὲν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν παρρησιαζόμεθα περὶ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως, καὶ ὡς λύχνον ἐπὶ τῆς λυχνίας τιθέμεν (90) λέγοντες· Υἱὸς ἀληθινὸς φύσει καὶ γνησίος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, Σοφία μονογενής, καὶ Λόγος ἀληθινὸς καὶ μόνος τοῦ Θεοῦ οὗτός ἐστιν· οὐκ ἐστὶ κτίσμα οὔτε ποίημα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα. Διὸ Θεός ἐστιν ἀληθινός, ἀληθινοῦ Πατρὸς

(87) Seguerian., τὰ τοιαῦτα omitit.

(88) Seguerian. Τί δ' ἂν εἴη.

(89) Felc. 2 et editi, τῆς ἰδίας πίστεως τῆς ὑγιαίνουσας. Alii omnes τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως. Mox Seguer., πνεύμασι πλάνοις, idemque et Anglic. Gobler. Felc. 1, δαιμονίων. Alii et editi, δαιμόνων. Quæ ibidem sequuntur, exstant in mss. Seguer. et Anglic., in aliis vero et editis sic legitur, ἐπιμόνοιαν, ἀποστρεφόμενοι τὴν ἀλήθειαν.

(90) Seguer., ἐπὶ τὴν λύχνην τίθεμεν. Idem ibid. et Gobler. Felc. 1 et Anglic., καὶ γνήσιος. Editi et alii καὶ omitunt.

ομοούσιος ὑπάρχων. Τὰ δ' ἄλλα, ὡς εἶπεν, Ἐγὼ **A** tri consubstantians existit. Alii autem quibus dicitur, *Ego dixi, Dii estis* ¹⁶, Filii per Spiritum participes tantum facti hanc a Patre habent gratiam. Figura enim est substantiæ Patris ¹⁷, lux ex luce, virtus et vera naturæ Patris imago. Id enim ipse Dominus dixit : *Qui me vidit, vidit Patrem* ¹⁸. Semper item fuit, et est, ac nunquam non fuit : cum enim Pater æternus sit, ejus quoque Verbum et Sapientiam æternam esse necesse est. Illi vero quid tandem nobis ex nefanda *Thalia* queant proferre? Eam saltem prius legant scriptoris mores imitati, ut vel ab aliis irrisi discant quanto lapsu ceciderint, atque ita deinde loquantur. Quid vero amplius ex illa dicendum habeant, quam ista : « Non semper Deus fuit Pater, sed postea factus est. Non semper fuit Filius, nec enim fuit antequam natus est. Non est ex Patre : sed ipse quoque ex nihilo exstitit. **326** Non proprius est naturæ Patris : nam et creatus est et factus. Christus non est verus Deus : sed ipse etiam non nisi participatione Deus effectus est. Filius Patrem non novit accurate, nec Verbum perfecte Patrem videt : nec item verum et unicum est Patris Verbum ; sed solo nomine Verbum dicitur et Sapientia, gratia Filii et virtus appellatur. Non est immutabilis ut Pater, sed natura mutabilis est, sicuti res creatæ, ipsique deest quod ad comprehensionem et perfectam Patris cognitionem requiritur. » Mira sane hæresis, quæ nihil continet credible, sed eum qui est, non esse fingit, perpetuoque pro laudibus profert maledicta. Si quis igitur utraque examinata sententia rogetur quænam fides sibi videatur eligenda, vel cujusnam voces Deo magis convenire arbitretur : imo vero vel ipsi impietatis assentatores dicant, quid de Deo (nam *Deus erat Verbum* ¹⁹) quempiam interrogatum deceat respondere? inde enim sententia utraque proposita omnino constabit, quid respondere conveniat; nempe, erat vel non erat : semper vel antequam natus esse : æternum esse, vel, a quo et ex quo : verum esse, vel, adoptione, participatione et secundum cogitationem : unum eum ex factis rebus dicendum esse, vel, cum Patre conjungendum : ipsum Patri secundum naturam esse dissimilem,

¹⁶ Psal. LXXXI, 6. ¹⁷ Hebr. I, 3. ¹⁸ Joan. XIV, 9.

¹⁹ Joan. I, 1.

(91) Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. 1, μόνη. **D** Paulus post Seguer. χαρακτήρ ἐστι.

(92) Ὁ Κύριος abest a Goblerian. et Felc. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀεὶ ἦν καὶ ἐστὶ. Felc. 2 et editi, ἀεὶ δὲ καὶ ἐστὶ. Alii, ἀεὶ δὲ ἦν καὶ ἐστὶ.

(93) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, αὐτὸς δὲ ἄρα τί ἡμῖν. Seguer. ibid., πανεκλύτου *Θαλίης*.

(94) "H deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(95) Seguer. καὶ omittit.

(96) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, αὐτὸς ὁ τοῦ Πατρὸς. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὀνόματι μόνω.

(97) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἀλλ' ἀεὶ τὸ μὴ εἶναι. Paulo post Seguer., προβληθέντη. Editi, προσβαλλομένη.

(98) Seguerianus, Goblerianus et Felckman. 1, εἴποιτο, et mox, ἄλλοι δὲ εἰπάτωσαν. Ibidem, Seguerian. τί πρέπει περὶ Θεοῦ (Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λό-

γος) ἐρωτώμενον ἀποκρίνασθαι; Sic item Gobler. et Felckm. 1. At non notat Felckman. utrum etiam ἐρωτώμενον, an ἐρωτώμενοι, cum editis habeant. Editi, τί πρέπει περὶ Θεοῦ, Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἐρωτώμενοι ἀποκρίνασθε. Ibid. Seguer. Ἀπὸ γὰρ τούτων. Alii et editi, Ἀπὸ γὰρ τούτων. Item Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐκατέρων τῶν προβληθέντων. Editi et alii, ἐκατέρων τῶν προβλημάτων. Ibid. Seguer. τί πρέπει λέγειν, τὸ ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι· τὸ ἀίδιον, ἢ τὸ ἀπ' οὐ, etc. Reg. Gobler. et Felckm. 1. τί πρέπει λέγειν, ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ ἦν, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι, τὸ ἀίδιον ἢ τὸ ἀπ' οὐ, etc. Alii et editi, τί πρέπει λέγειν, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἢ τὸ ἀεὶ ἦν· τὸ πρὶν γενέσθαι, ἢ τὸ ἀίδιον, ἢ τὸ ἀπ' οὐ, etc.

(99) Seguerian. Reg. et Felckm. 5, ἀνομοίον αὐτῶν. In editis αὐτὸν deest. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ἴδιον εἶναι. Editi et alii, ἴδιον εἶναι.

vel, Patris similem et proprium esse : rem creatam esse, vel, per ipsum res creatas factas fuisse : eum esse Patris Verbum, vel, alterum esse præter istum, ipsumque per illud aliud Verbum, et per aliam sapientiam factum esse, eundem denique nomine tantummodo Sapientiam et Verbum vocatum esse, illiusque sapientiæ participem et secundum fuisse factum.

10. Quorum igitur verba magis Deo digna sunt ostenduntque Dominum nostrum Jesum Christum Deum esse et Filium Patris? Eane quæ vos evomistis, annon potius ea quæ nos ex Scripturis sacris et attulimus et asserimus? Itaque si Salvator nec Deus nec Verbum nec Filius est : liceat sane vobis, quemadmodum gentilibus et nostri πατρι Judæis, quidquid libuerit dicere : sed si et Verbum Patris et Filius verus est; si Deus est ex Deo, et super omnia benedictus in sæcula¹⁰ : an non prorsus æquum fuerit alias voces et Arianam *Thaliam*, veluti malorum imaginem omnique plenam impietate, delere et obliterare? in quam qui incidit, nescit gigantes ibi perire, ipseque in inferorum foveam occurrit. Nec vero id illi ignorant, hincque fit ut illam, utpote callidam, occultent, nec audeant pervulgare, sed alia omnino usurpent verba. Nam si impia illa verba proferre audent, non dubium quin condemnarentur. Quin etiam si vel in suspicionem ita sentiendi venirent, profecto undique Scripturarum obruerentur auctoritatibus. Idcirco igitur, tanquam filii hujus sæculi, veriti ne sua lucerna oleastri oleo accensa cito exstinguatur (nam *lux impiorum exstinguitur*¹¹), eam sub 327 simulationis modium abscondunt, alia loquuntur, amicorum præsidia et Constantii metum ostentant, ut qui ipsos conveniunt, sordes Arianæ hæresis propter illorum simulationem et ostentationem non animadvertant. An non ergo vel hac de causa odio prosequenda fuerit, quod etiam a suis occultetur ut timida, ac veluti serpens foveatur? Unde enim has sibi coacervarunt vobis, aut a quonam acceptas prodere non sunt veriti? Sane neminem hominum qui sibi illas tradiderit poterunt indicare. Quis enim hominum sive Græcus sive barbarus (10) eum, quem Deum confitetur, unam e rebus creatis ausit dicere, nec fuisse antequam factus est? vel quis est qui ei, quem Deum credit, fidem derogat dicenti : « Hic est Filius

κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ἢ ὁμοιον καὶ ἴδιον τοῦ Πατρὸς εἶναι· κτίσμα εἶναι, ἢ δι' αὐτοῦ τὰ κτίσματα γεγενῆσθαι· αὐτὸν εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἢ ἕτερον παρὰ τοῦτον, καὶ δι' ἐκείνου τοῦτον γεγενῆσθαι καὶ δι' ἄλλης σοφίας· καὶ (1) τοῦτον ὀνόματι μόνον Σοφίαν καὶ Λόγον κεκληθῆσθαι, κακείνης τῆς σοφίας τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον γεγενῆσθαι.

10. Τὰ τίνων ἄρα ῥήματα θεολογεῖ καὶ δεικνύει Θεὸν εἶναι καὶ ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; Ταῦθ' ἄπερ ὑμεῖς ἐξημέσατε (2), ἢ ἄπερ ἡμεῖς ἐκ τῶν Γραφῶν εἰρηκαμεν καὶ λέγομεν; Εἰ μὲν οὐν οὐκ ἐστὶ Θεὸς οὐδὲ Λόγος οὐδὲ Υἱὸς ὁ Σωτήρ, ἐξέστω λέγειν, ὡσπερ τοῖς Ἑλλήσι καὶ τοῖς νῦν Ἰουδαίοις, οὕτω καὶ ὑμῖν, ἃ βούλεσθε· εἰ δὲ Λόγος τοῦ Πατρὸς (3) καὶ Υἱὸς ἀληθινὸς ἐστὶ, καὶ ἐκ Θεοῦ Θεὸς ἐστὶ, καὶ ἐπὶ πάντων εὐλογημένος εἰς τὸν αἰῶνα, πῶς οὐκ ἀξιὸν ἀφανίσαι καὶ ἀπαλεῖψαι τὰ τε ἄλλα ῥήματα καὶ τὴν Ἀρειανὴν *Θαλείαν* (4), ὡς εἰκόνα κακῶν καὶ πάσης ἀσεβείας γέμουσαν; εἰς ἣν ἐμπύπτων οὐκ οἶδεν, ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῇ ἄλλυνται, καὶ ἐπὶ πέταυρον Ἰδοῦ συναγῆ. Καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ αὐτοὶ, καὶ ὡς πανούργου κρύπτουσι, μὴ θαρρόυντες ἐκλαλεῖν (5) αὐτὰ, ἀλλ' ἕτερα φεγγόμενοι παρὰ ταῦτα. Ἐάν τε γὰρ εἴπωσι, καταγνωσθήσονται· ἐάν τε ὑπονοηθῶσι, βληθήσονται παρὰ πάντων τοῖς ἐκ τῶν (6) Γραφῶν ἐλέγχους. Διὰ τοῦτο γοῦν ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου ὄντες, πανούργως τὸν νομιζόμενον ἑαυτῶν λύχων ἄφαντες ἐκ τῆς ἀγριελαίου, καὶ φοβούμενοι μὴ ταχέως ἀποσθεσθῆ, (Φῶς γὰρ, φησὶν, *ἀσθεῶν σθέννυται*·) τοῦτον μὲν κρύπτουσι ὑπὸ τὸν μῦθον τῆς ὑποκρίσεως, ἕτερα δὲ φθέγγονται, καὶ προστασίας φίλων, καὶ Κωνσταντίου φόβον ἐπαγγέλλονται, ἵν' οἱ εἰσερχόμενοι πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς ὑποκρίσεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας μὴ βλέπωσι τὴν τῆς ἀκρίσεως ῥυπαρίαν (7). Πῶς οὖν οὐκ ἀξία καὶ κατὰ τοῦτο πάλιν μίσους ἡ αἵρεσις, ὅπουγε καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ὡς μὴ ἔχουσα παρῆρησιαν κρύπτεται, καὶ ὡς ὄφρις θάλπεται; Πόθεν γὰρ ἑαυτοῖς συνεφόρησαν (8) τὰ ῥήματα ταῦτα; Ἡ παρὰ τίνος ἄρα λαβόντες, τοιαῦτα τετολμήκασι λέγειν; Ἀνθρώπων μὲν οὖν (9) οὐδένα ἂν εἰποιεν τὸν ταῦτα παρασχόντα. Τίς γὰρ ἐστὶν ἀνθρώπων ἢ Ἑλλήν ἢ βάρβαρος, ὅστις δὲν ὁμολογεῖ Θεὸν, τοῦτον τολμᾷ λέγειν ἕνα εἶναι τῶν κτισμάτων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν ποιηθῆ; ἢ τίς ἐστίν, ὅστις ἢ πεπίστευκε Θεῷ, ἀπίστωι λέγοντι, Οὐτός

¹⁰ Rom. ix, 5. ¹¹ Job. xviii, 5.

(1) Seguerian. καὶ omittit. Idem mox, Basil. Goblerian. Felckm. 1 et 5, τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον. Anglican. τοῦτον δεύτερον. Editi τοῦτον μέτοχον γεγενῆσθαι. Seguerian., paulo post, θεολογεῖ καὶ δεικνύει.

(2) Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ἐξημέσατε. Felckm. 5, ἐξεμέσατε. Paulo post Seguerian., εἰρηκαμεν ἢ καὶ λέγομεν. Mox idem et plerique mss. οὐκ ἐστὶ Θεὸς οὐδὲ Λόγος. Felck. 2 et editi, οὐκ ἐστὶ Θεὸς Λόγος. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐξέστω λέγειν. Alii et editi, ἐξεστω λέγειν.

(3) Anglican., τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ibid. Seg., υἱὸς ἀληθινός ἐστὶ. In aliis et editis deest ἐστὶ.

(4) Goblerian. et Felckm. 1, *Θαλείαν*. Seguerian. et alii. *Θαλίαν*.

(5) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, λαλεῖν. Mox mss. omnes, Ἐάν τε γὰρ. Editi vero, Ἄλλ' ἐάν τε γὰρ.

(6) Seguer. Gobler. Felckm. 1 τοῖς ἀπὸ τῶν.

(7) Editi mendose, ῥυπαρίαν.

(8) Felckman. 5. συνεφόρησα.

(9) Seguerian. οὐν οἰκίσθη. Mox idem et Gobler. et Felckm. 1, ἢ Ἑλλήν. Editi. alii ἢ omittunt.

(10) Similia supra habentur in epistola de sententia Dionysii, num. 2.

ἔστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, φάσκων, ὅτι (11) οὐκ ἔστιν υἱὸς, ἀλλὰ ποίημα; Πλέον γὰρ ἀνανακτῆσουσι πάντες κατ' αὐτῶν τοιαῦτα πλαινόμενων. Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχουσι τὰς προφάσεις. Ἐδείχθη γὰρ πολλαίκις, δειχθήσεται δὲ καὶ νῦν ἀλλότρια (12) ταῦτα τῶν θείων λογίων. Οὐκοῦν ἐπειδὴ λείπει λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ τοῦ διαβόλου λαβόντες ἐμάνησαν· (τούτων γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστὶ σπορεύς·) φέρε, πρὸς αὐτὸν ἀντιστῶμεν· πρὸς ἐκεῖνον γὰρ ἐστὶν (13) ἡμῖν διὰ τούτων ἡ πάλιν· ἵνα, τοῦ Κυρίου βοηθούτος, κάκεινον συνήθως πίπτοντος τοῖς ἐλέγχοις, αἰσχυνοῦσιν οὗτοι, βλέποντες ἀποροῦντα τὸν (14) ἐπισπεύραντα τὴν ἀρεσιν αὐτοῖς, καὶ μάθωσι ἅν ὀψέποτε, ὅτι, Ἄρειανοὶ ὄντες, οὐκ εἰσὶ Χριστιανοί.

11. Εἰρήκατε καὶ φρονεῖτε, ὑποβάλλοντος ὑμῖν ἐκεῖνου, ὅτι ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ πρῶτον ὑμῶν τῆς ἐπινοίας (15) ἀποδοῦσαι τὸ ἔνδυμα δεῖ. Τί τοίνυν ἦν ποτε ὅτε ὁ Υἱὸς οὐκ ἦν, εἶπατε, ὧ δυσσημοὶ καὶ δυσσεβεῖς. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα λέγετε, μελίζων ὑμῶν ἡ βλασφημία (16)· οὐ γὰρ ὀλέγει, ὅτι ποτὲ ἦν, ἢ ἐν τῷ ποτὲ σημαίνει αὐτόν· ἐστὶ γὰρ ἀεὶ, καὶ νῦν ἐστίν, ὅντος τε καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὢν (17) καὶ τοῦ Υἱοῦ Πατῆρ. Εἰ δὲ λέγετε ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν ποτε, ὅτε αὐτός οὐκ ἦν· μωρὰ καὶ ἀνόητός ἐστιν (18) ἡ ἀπόκρισις. Πῶς γὰρ ἦν αὐτός, καὶ οὐκ ἦν αὐτός; Οὐκοῦν ἐν τούτοις ἀποροῦντας ὑμᾶς ἀνάγκη λοιπὸν λέγειν, Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Λόγος· τοῦτο γὰρ φύσει (19) σημαίνει καὶ αὐτὸ τὸ ποτὲ ὑμῶν ἐπιβόημα. Καὶ ὅπερ δὲ πάλιν γράφοντες εἰρήκατε, Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆ (20), ταυτόν ἐστι λέγειν ὑμᾶς, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· χρόνον γὰρ εἶναι κάκεινον καὶ τοῦτο πρὸ τοῦ Λόγου σημαίνει. Πόθεν οὖν ὑμῖν ἐξεύρηται (21) ταῦτα; Ἴνα τί καὶ ὑμεῖς, ὡς τὰ ἔθνη, ἐφρυδάετε, καὶ μελετᾶτε κενὰ λεξείδια κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ; Οὐδεμία γὰρ τῶν ἁγίων Γραφῶν τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ Σωτῆρος εἶρηκεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀεὶ, τὸ αἰδίον (22), καὶ τὸ συνεῖναι ἀεὶ τῷ Πατρί. Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τὰδε λέγει· Ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος. Τοῦ δὲ ὢν καὶ τοῦ ὄντος τίς ἂν ἀπέλοιτο τὸν αἰδίον (23); Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἰουδαίους μὲν ἠλεγχε γράφων· Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας· Ἐλληνας δὲ ἐντρέπων ἔλεγε· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδίως

meus dilectus, et eumque non Filium, sed rem factam esse veli? Nempe fieri non potest quin omnes adversus illos adeo insanientes acrius indignentur. Verum nec etiam ad Scripturas confugere illis integrum fuerit: jam enim sæpius ostensum est moxque ostendetur voces hujusmodi a divinis oraculis esse penitus alienas. Itaque quando illis restat dicendum se his a diabolo acceptis insanisse (si quidem tantorum malorum solus ille sator est), age, ei obsistamus (namque cum illo nobis per illos certamen est) ut, Domino adjuvante, et illo, ut solet, vi argumentorum prostrato, ipsi tandem erubescant, hærentem videntes qui hæresim ipsis inseminavit, saltemque vel sero discant eos, quia Ariani sint, Christianos non esse.

11. Dixistis igitur et sentitis, illo vobis suggerente, fuisse aliquando, cum non esset Filius: nam hoc primum vestri commenti velum detrahendum est. Quid ergo fuit aliquando, cum Filius non esset? nam hæc vestra sunt verba, o maledicti et impii. Si Patrem esse respondetis, major vestra est impietas: nefas quippe est de illo dicere, aliquando fuit, vel eundem voce, aliquando, significare. Namque et semper et nunc est, et Filio existente est: ipse est qui est, et Filii Pater. Si vero respondetis Filium fuisse aliquando cum ipse non esset, stulta profecto et fatua est responsio. Nam qui fieri potest ut et ipse esset, et idem ipse non esset? Itaque necessario restat ut hic hæsitantes respondeatis fuisse aliquando tempus cum non esset Verbum. Hoc enim vestrum adverbium, *aliquando*, id ex se significat. Quod item rursus scripsistis: Non erat Filius priusquam nasceretur, idem omnino est ac illud quod dicitis: Fuit aliquando, cum non esset: siquidem uterque loquendi modus tempus ante Verbum esse indicat. Undenam igitur hæc a vobis sunt excogitata? Ut quid et vos, tanquam gentes, fremuistis, et inanes vuculas adversus Dominum et adversus Christum ejus meditamini? Nulla enim in parte sanctarum Scripturarum tale aliquid de Salvatore exstat, sed potius ex illis perspicuum est sempiternum eum et æternum esse, semperque cum Patre exsistisse. Nam *In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum*. Et in Apocalypsi hæc habentur: *Qui est, qui erat, et qui venturus est*. Quis autem æternitatem ei, qui est, et qui erat, possit detrahere? Sic enim et ipse Paulus, ut Judæos convinceret, in Epistola ad Romanos scripsit: *Ex quibus Christus secundum carnem,*

¹¹ Matth. xvii, 5. ¹² Psal. ii, 1. ¹³ Joan. i, 1.

(11) Ὅτι deest in Seguer. Gobler. et Felckman. 1.

(12) Seguerian. ὡς ἀλλότρια.

(13) Sic Seguer. In aliis deest ἐστίν.

(14) Seguer. ἐπισπεύροντα, εἰ paulo post, ὑποβαλόντος.

(15) Basil. ἀπονοίας, ut et habet Anglic. in margine.

(16) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἡ δυσφημία.

(17) Seguer. Ἔστι γὰρ ἀεὶ καὶ νῦν ἐστίν, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὢν. Gobler. et Felck. 1, σημαίνειν αὐ-

τὸν, καὶ νῦν ἐστίν, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὢν.

(18) Sic Seguer. In editis et aliis, deest ἐστίν.

(19) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, φύσιν.

(20) Reg., γεννηθῆ, Seguer., γεννηθῆναι.

(21) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἐξεύρηται.

(22) Sic Seguer. et Regius codex. At editi, μᾶλλον ἀεὶ τὸ αἰδίον.

(23) Seguerian. et Reg. ἀπέλοι τὸ αἰδίον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Τοῦτοις γὰρ καὶ.

qui est super omnia Deus benedictus in 328 sæcula. Cum item gentiles confutaret, ait: *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* 27. Quæ vero sit virtus Dei, idem iterum bis verbis docet, *Christus Dei virtus et Dei sapientia* 28. Nec enim hoc in loco Patrem voluit significare, ut soletis inter vos dicitare, aientes: Pater sua ipsius est sempiterna virtus. Non ita sane est. Nec enim dixit, ipse Deus est virtus, sed, ejus est virtus. Nemini porro dubium fuerit quin id, quod ejus est, non idem sit quod ipse: nec tamen hoc ipsum ab eo est alienum, sed potius ejus proprium est. Verum legite quæ postea sequuntur, et convertimini ad Dominum, (*Dominus autem Spiritus est* 29) illudque de Filio intelligi facile perspicietis.

12. Nempe postquam creationis meminisset, valde congruenter de opificis in ipsa creatione virtute loquitur, quæ quidem virtus Verbum est Dei per quod omnia facta sunt. Si igitur rerum creatarum natura Deum ex se sola sine Filio possit notum facere, videte ne ruatis, arbitantes etiam sine Filio illam esse factam. Si porro omnia per Filium facta sunt et in eo consistunt: is qui rite creatam naturam voluerit contemplari, Verbum quoque, a quo est condita necessarie contemplabitur, ac Patrem per ipsam intelligere incipiet. Quod si secundum Salvatorem, *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* 30, si item Philippo dicentii, *Ostende nobis Patrem*, non respondit, intueres creatas, sed, *Qui vidit me, vidit Patrem* 31: admodum convenienter Paulus gentiles increpans quod concentum et ordinem rerum creatarum contemplantes, nihil de Verbo earum opifice cogitarent (namque res creatæ suum indicant opificem), ut per ipsas etiam verum Deum agnoscerent, abstinereque a rerum creatarum cultu, admodum, inquam, convenienter dixit, *sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* 32, ut his Filium significaret. Porro cum aiunt sancti, *Qui existit ante sæcula, et per quem fecit sæcula*, non minus Filium æternum sempiternumque prædicant, eumque hac ratione Deum esse significant. Nam Isaias dicit: *Deus sempiternus qui creavit terminos terræ* 33. Susanna quoque dicebat: *Deus sempiternus* 34. Baruch item scripsit: *Clamabo ad Deum sempiternum in diebus meis* 35.

αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. Τίς δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, αὐτὸς πάλιν διδάσκει (24) λέγων· Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σὺφλα. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο λέγων τὸν Πατέρα σημαίνει, ὡς πολλάκις πρὸς ἀλλήλους (25) ἐπιθροῦσατε λέγοντες· Ὁ Πατήρ ἐστιν ἡ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις. Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· οὐ γὰρ εἶρηκεν, αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ δύναμις· ἀλλ' αὐτοῦ ἐστὶν ἡ δύναμις. Ἐξῆδηλον δὲ πᾶσιν ἐστὶν, ὡς τὸ αὐτοῦ (26) οὐκ ἐστὶν αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ξένον, ἴδιον δὲ μᾶλλον αὐτοῦ. Ἀνάγκη δὲ καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ῥημάτων (27), καὶ ἐπιστρέψατε πρὸς Κύριον· (Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι·) καὶ ὄψασθε περὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ σημαίνον.

12. Περὶ γὰρ τῆς κτίσεως μνημονεύων, ἀκολουθῶς γράφει καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ κτίσει τοῦ δημιουργοῦ (28) δυνάμεως, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονεν. Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκης ἐστὶν ἡ κτίσις ἀφ' ἑαυτῆς μόνης χωρὶς Υἱοῦ γνωρίσαι τὸν Θεόν, σκοπεῖτε μὴ πέσητε, νομιζόντες καὶ χωρὶς Υἱοῦ τὴν κτίσιν γεγονέναι· εἰ δὲ δι' Υἱοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκεν, ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν κτίσιν ὀρθῶς θεωρῶν θεωρεῖ καὶ τὸν ταύτην δημιουργήσαντα Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα νοεῖν ἀρχεται· εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸν Σωτῆρα (29), *Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃς ἄν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· τῷ τε Φίλιππῳ λέγοντι, Ἰδεῖτον ἡμῖν τὸν Πατέρα, οὐκ ἔλεγε, βλέπετε (30) τὴν κτίσιν, ἀλλ' Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα· εἰκότως ὁ Παῦλος, αἰτιώμενος τοὺς Ἕλληνας, ὅτι, τὴν ἀρμονίαν καὶ τὴν τάξιν τῆς κτίσεως θεωροῦντες, οὐ διανοοῦνται (31) περὶ τοῦ ἐν αὐτῇ δημιουργοῦ Λόγου· (τὰ γὰρ κτίσματα μὴνυεὶ τὸν ἑαυτῶν δημιουργόν·) ἵνα δι' αὐτῶν (32) καὶ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν νοήσωσι, καὶ παύσωνται τῆς εἰς τὰ κτίσματα λατρείας, εἰρηκεν, ἡ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης (33), ἵνα τὸν Υἱὸν σημάνη. Λέγοντες δὲ οἱ ἅγιοι, Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ δι' οὗ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, οὐδὲν ἤττον πάλιν τὸ ἀΐδιον εὐαγγελίζονται τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ αἰώνιον, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν σημαίνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἡσαΐας φησὶ· Θεὸς αἰώνιος (34), ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς· ἡ δὲ Σουσάννα ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος· ὁ δὲ Βαροῦχ ἔγραφε· Κεκραξομαι πρὸς τὸν αἰώνιον (35) ἐν ταῖς ἡμέραις μου· καὶ μετ' ὀλίγα·*

27 Rom. ix, 5. 28 Rom. i, 20. 29 I Cor. i, 24. 30 Rom. i, 20. 31 Isa. xl, 28. 32 Dan. xiii, 42. 33

34 II Cor. iii, 17. 35 Matth. xi, 27. 36 Joan. xiv, 9. Bar. iv, 26, 22.

(24) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1, Basil. et Anglic., Παῦλος διδάσκει. Ibid. Basil. γράφων.

(25) Sic Seguer. At editi cum aliis, ἀλλήλοις.

(26) Gobler. et Felckm. 1, πᾶσιν ὡς τὸ αὐτοῦ.

(27) Seguerian., τῶν ῥητῶν. Ibid. Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ἐπιγράψατε.

(28) Sic Seguer. In aliis verò deest τοῦ.

(29) Sic Seguerian. Reg. atque ita legerat Nannius. Editi, ut et legit Omnibonus, Λόγον, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα, etc. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ὃς ἄν ὁ Υἱός. Editi, ὃς ἄν ὁ Υἱός.

(30) Seguer., βλέπετε, ut etiam legerat Nannius.

(31) Seguerian., διανοεῖσθε.

(32) Sic Seguerianus et Reg., ut et Omnibonus legit. Felckm. 5, δι' αὐτόν, quemadmodum videtur legisse Nannius, qui vertit, *ut per eum, verum Deum intelligant*. Mox Seguer. νοήσῃτε καὶ παύσησθε.

(33) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. At editi, θεότης.

(34) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, et in textu Græco Isaiaæ. Editi, ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος. Mox Reg. et Felck. 1, Σωσάννα.

(35) Sic Seguer. et textus Græcus Scripturæ. Editi, πρὸς τὸν Θεὸν τὸν αἰώνιον. Mox Seguer. καὶ μετ' ὀλίγα φησίν. Ib. Seg. Gobler. Felck. 1 et Græcus Scripturæ textus, ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Editi et alii, ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ Σωτῆρι ἡμῶν.

Ἐγὼ γὰρ ἠλπισα ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τῆν σωτηρίαν ὁμῶν, καὶ ἠλθέ μοι χαρὰ παρὰ τοῦ ἁγίου. Ἐπειδὴ δὲ (36) καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ὁ Ἀπόστολός φησιν, Ὅς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ψάλλει δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ, Καὶ ἡ λαμπρότης Κυρίου ἔστω ἐφ' ἡμᾶς, καὶ, Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμεθα φῶς· τίς οὕτως ἐστὶν ἀνόητος, ὡς ἀμβάλλειν περὶ τοῦ αἰεῖ εἶναι τὸν Υἱόν; Πότε γὰρ τις εἶδε φῶς χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος, ἵνα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ εἴπῃ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ, ὅτι Πρὶν (37) γεννηθῆναι οὐκ ἦν; Καὶ τὸ λεγόμενον δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ πρὸς τὸν Υἱόν, Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, οὐκ ἐπιτρέπει τινα κἄν τὸ τυχόν διάστημα λογισασθαι, ἐν ᾧ μὴ ὑπῆρχεν ὁ Λόγος. B Εἰ γὰρ πᾶν διάστημα ἐν τοῖς αἰώσι μετρεῖται (38), πάντων δὲ τῶν αἰώνων βασιλεύς ἐστι καὶ ποιητὴς ὁ Λόγος· ἀνάγκη, μὴ ὄντος κἄν τοῦ τυχόντος διαστήματος πρὸ αὐτοῦ, μαλὰ τὸ λέγειν, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ αἰώνιος (39), καὶ, Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ Υἱός. Λέγοντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐ λέγοντος, Ἐγενόμην ἀλήθεια, ἀλλ' αἰετὸ, Εἰμι, λέγοντος, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς· καὶ πάλιν, Οὐκ ὑμεῖς λέγετέ με, ὁ Κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε, Εἰμι γὰρ· τίς, τὸ τοιοῦτον ἀκούων ῥῆμα παρὰ Θεοῦ καὶ Σοφίας καὶ Λόγου (40) Πατρὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος, εἰ διστάξειε περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ εὐθὺς πιστεύσει, ὅτι ἐν τῷ, Εἰμι, τὸ αἰδίον καὶ τὸ πρὸ πάντων αἰώνων ἀναρχὸν τοῦ Υἱοῦ (41) σημαίνεται;

C 13. Ὅτι μὲν οὖν τὸ αἶδιον περὶ τοῦ Υἱοῦ αἱ Γραφαὶ δέχονται λέγουσαι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ ἄπερ φθέγγονται οἱ Ἀρειανοὶ λέγοντες τὸ οὐκ ἦν, καὶ τὸ πρὶν, καὶ τὸ ὅτε, αἱ αὐταὶ Γραφαὶ περὶ τῶν κτισμάτων λέγουσι, δηλώσει πάλιν τὰ μέλλοντα λέγεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς γενέσεως διηγουμένός φησι (42)· Καὶ πᾶν χλωρὸν ἄγρου πρὸ τοῦ γενέσθαι· ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάντα χόρτον ἄγρου πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι· οὐ γὰρ ἐβρεξεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν· καὶ ἐν μὲν τῷ Δευτερονομίῳ· Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη. Ὁ δὲ Κύριος διὰ μὲν ἑαυτοῦ ἔλεγεν· Εἰ ἡρκαπᾶτε (43) με, ἐχάρητε ἄν, εἰ εἶπον· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Πατήρ μεῖζων μου ἐστὶ· καὶ νῦν προσίρηκα ὑμῖν, D

Et paulo post: *Ego enim speravi in sempiternum, salutem vestram, et venit mihi gaudium a Sancto. Cum autem Apostolus ad Hebræos scribat: Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* 36: et David in octogesimo nono psalmo canat: *Et sit splendor Domini super nos* 37: et: *in lumine tuo videbimus lumen* 38: quis adeo demens sit ut dubitet, utrum semper fuerit Filius? Quando enim quis lucem vidit absque splendoris fulgore, ut de Filio audeat dicere: Fuit aliquando cum non esset, vel: Non erat antequam nasceretur? Jam illud quod in centesimo quadragesimo quarto psalmo ad Filium dicitur: *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum* 39, certe non sinit quemquam vel minimum intervallum cogitare, in quo non exstiterit Verbum. Si enim omne 329 intervallum sæculis definitur, omniumque sæculorum rex et opifex est Verbum; cum ante ipsum nullum vel tantillum sit intervallum, non est dubium quin is insaniat vehementer, qui dixerit: *Fuit aliquando cum non esset æternus*; et: *Ex nihilo est Filius*. Præterea cum dicat Dominus: *Ego sum veritas, sum*, adhibeat, ut, *Ego sum pastor, ego sum lux* 41: et rursus: *Nonne vos vocatis me Dominum et Magistrum, et bene dicitis. sum etenim* 42: quis Deum et Sapientiam et Verbum Patris ea voce, cum de seipso loquitur, utentem audiens, de veritate adhuc ambiget, nec statim credet hoc verbo, *sum*, indicari Filium æternum esse, et sine initio ante omnia sæcula existere?

13. Quod ergo Scripturæ sacræ Filium æternum esse asseverent, patet ex dictis; quod autem quæ dicuntur Ariani, non erat, priusquam, quando, eadem Scripturæ de rebus creatis affirmant, ex dicendis constabit. Moyses enim hujus mundi procreationem enarrans ait: *Omne virgultum agri antequam nasceretur in terra, et omne fenum agri priusquam exoriretur: non enim pluerat Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram* 43. Et in Deuteronomio: *quando dividebat Altissimus gentes* 44. Dominus autem per seipsum aiebat: *Si diligeretis me, gauderetis utique quia dixi, vado ad Patrem, quia Pater major me est: et nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis* 45. Ita quoque de rebus creatis per

36 Hebr. 1, 3. 37 Psal. lxxxix, 17. 38 Psal, xxxv, 10. 39 Psal. cxliv, 15. 40 Joan. xiv, 6. 41 Joan. x, 14; viii, 12. 42 Joan. xiii, 13. 43 Gen. ii, 5. 44 Deut. xxxii, 8. 45 Joan. xiv, 28.

(36) Goblerian. et Felck. 1, ἐπειδὴ δέ, omisso καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς Ἑβραίους φησιν. Et mox iidem, αὐτοῦ, καὶ ὁ Δαβίδ. Ibid. Seguerian. omittit ψαλμῷ. Item Seguer. ibid. χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος. Goblerianus et Felckm. 1, χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος. Editi, χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος, ἢ τῆς λαμπρότητος.

(37) Sic Seguer. Editi vero, ὅτε οὐκ ἦν· ὅτι ἐπὶ, etc.

(38) Sic Seguer. Editi vero, μεμέτρηται.

(39) Sic Seguerianus, Goblerian. et Felckm. 1, etque ita legerat Nannius. Basil. Anglican. Reg.,

ut et legit Omnibonus, ἦν ὁ Λόγος ὁ αἰώνιος. Editi, ἦν ὁ Λόγος. Paulo post Felckm. 2 et editi, ἐγενόμην ἡ ἀλήθεια.

(40) Sic Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. Alii autem et editi, Σοφίαν καὶ Λόγον.

(41) Goblerian. et Felckm. 1, περὶ τοῦ Υἱοῦ.

(42) Gobler. et Felckm. 1, Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς ἐν τῇ γενέσει φησὶ, et infra, ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ.

(43) Sic Seguer. et Reg. At editi, ἀγαπᾶτε. Mox εἶπον abest a Seguer. Idem paulo post, εἶρηκα πρὸς τοῦ γενέσθαι.

Salomonem loquitur : *Antequam terram faceret, et antequam abyssos produceret, antequam fontes aquarum erumperent, antequam montes collocarentur; ante omnes colles gignit me* ⁴⁴. Et, *Antequam Abraham fieret, ego sum* ⁴⁷. De Jeremia item dicit : *Priusquam te formarem in utero, novi te* ⁴⁸. Et : *David his verbis psallit : Domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione. Priusquam montes fierent, et formaretur terra et orbis, a saeculo et usque in saeculum tu es* ⁴⁹. Et apud Danielelem, *Exclamavit voce magna Susanna et dixit : Deus aeternae, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant* ⁵⁰. Itaque hae dictiones, *Aliquando non erat, antequam nasceretur, quando*, et similes aliae vocolae de rebus factis ac creatis quae ex nihilo sunt factae, aptissime dicuntur : sed a Verbo omnino sunt alienae. Si porro haec de rebus creatis habent Scripturae, cumque de Filio agitur, vocabulum, *semper*, adhibent : non igitur, o Dei hostes, ex nihilo factus est Filius, neque ullo modo est ex rebus factis, sed Patris imago est aeternumque Verbum, quod sane non aliquando non fuit, sed semper fuit, tanquam aeternae lucis splendor aeternus. Quid igitur tempora ante Filium comminiscimini, vel cur post tempora impie affirmatis Verbum existisse, per quod ipsa saecula facta sunt? Nam qui prorsus fieri queat ut vel tempus existiterit vel saeculum, cum nondum, ut quidem putatis, exortum fuerit Verbum, per quod omnia facta sunt, et sine quo nihil omnino factum est? Aut quare, cum tempus significetis, non aperte dicitis : Fuit tempus quando non erat Verbum? **330** Verum nomen quidem ipsius temporis, simpliciorum decipiendi causa, reticetis : ac mentem et sententiam vestram celare penitus non valetis, quanquam si celaveritis, laterè certe nunquam poteritis ; siquidem tempora ipsi rursus significatis, cum dicitis, « Fuit aliquando cum non esset, » et, « Non erat priusquam ortus est. »

14. Verum his licet ita probatis, eo impudentius huiusmodi argutiis nobis insultant. Si non fuit aliquando, inquit, cum non esset Filius, sed ipse aeternus est, unaque cum Patre existit, nolite jam

⁴⁴ Prov. viii, 23. ⁴⁷ Joan. viii, 58. ⁴⁸ Jerem. i, 5. ⁴⁹ Psal. lxxxix, 1. ⁵⁰ Dan. xiii, 42.

(44) Sic Seguerianus, Goblerian. Felckm. 1. Alii vero et editi, Σολομώντος. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5, ποιήσαι: πρὸ τοῦ, etc. Mox Seguer. et Reg. καὶ omittunt post ὑδάτων.

(45) Seguerian., παρὰ δέ, etc. Idem et Reg. πρὸ τοῦ με πλάσαι σε, etc. In editis me deest. Mox Seguer., Καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει, Κύριε, etc. Reg. habet item Κύριε. Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ὁ Δαβὶδ· Κύριος καταφυγή, etc. Editi, καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει, Κύριος, etc. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Reg. εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Editi, εἰς γενεάν. Seguer. ibid. cum Psalmista, γενήθηνα. Editi et alii, ἐδραστήνα.

(46) Seguerian. Gobler. Felck. 1, καὶ ἀπὸ τοῦ. Ibid. καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος desunt in Seguer. Mox Gobler. et Felckm. 4, ἐν δὲ τῷ Δαυιδῷ Σουσάννα εἶπεν. Idem et Seguer. ὁ Θεὸς ὁ αἰῶνος. Editi, ὁ Θεὸς ὁ οὐ-

πρὶν γενέσθαι, ἴνα, ὅταν γένηται, πιστεύσητε· περὶ δὲ τῆς κτίσεως διὰ Σολομώντος (44) φησι· Πρὸ τοῦ τῆρ γῆρ ποιήσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήναι, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γενεᾷ με· καὶ, Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. Περὶ δὲ (45) Ἱερεμίου λέγει· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει· Κύριε, καταφυγή ἐγενήθη ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Πρὸ τοῦ ὄρη γενεθῆναι καὶ πλασθῆναι τῆρ γῆρ καὶ τῆρ οἰκουμένηρ, ἀπὸ τοῦ (46) αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ· ἐν δὲ τῷ Δαυιδῷ· Ἀνεθέσσε φωνῆ μεγάλη Σουσάννα, καὶ εἶπεν· Ὁ Θεὸς ὁ αἰῶνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Τὸ ἔρα, Οὐκ ἦν ποτε, καὶ τὸ, πρὶν γενέσθαι, καὶ τὸ, ὅτε, καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι λεξείδια ἐπὶ μὲν τῶν γεννητῶν καὶ κτισμάτων, τῶν ἐξ οὐκ ὄντων (47) γενομένων, ἀρμόζει λέγεσθαι, ἀλλότρια δὲ τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν γεννητῶν, τὸ δὲ, ἀεὶ, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Ῥαφαί, οὐκ ἔρα, ὡ θεομάχοι, ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός, οὐδὲ ὅπως τῶν γεννητῶν ἐστὶν ὁ Υἱός, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς εἰκὼν καὶ Λόγος ἀϊδίου (48) ἐστὶν, οὐδὲ πώποτε οὐκ ὦν, ἀλλὰ ἀεὶ ὦν, ὡς ἀϊδίῳ ἴστος φωτὸς ἀϊδίῳ ἀπαύγασμα. Τί τοίνυν χρόνους πρὸ τοῦ Υἱοῦ φαντάζεσθε ; ἢ διὰ τί μετὰ χρόνους βλασφημεῖτε τὸν Λόγον, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γέγονασι ; Πῶς γὰρ ὅπως χρόνος ἢ αἰὼν ὑπέστη μήπω φανέντος καὶ ὡμᾶς τοῦ Λόγου, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ; Ἡ διὰ τί, χρόνον (49) σημαίνοντες, οὐ λέγετε φανερώς· Ἦν χρόνος ὅτε οὐκ ἦν ὁ Λόγος ; Ἀλλὰ τὸ μὲν νομοῦ τοῦ χρόνου σκέπτετε (50) πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων, τὸ φρόνημα δὲ ὅπως ἑαυτῶν οὐ κρύπτετε, ἀλλ' οὐδὲ κρύπτοντες λαθεῖν δύνασθε· πάλιν γὰρ χρόνους σημαίνετε λέγοντες, « Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, » καὶ « Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ (51). »

14. Τούτων οὕτω δεικνυμένων, ἔτι πλέον ἀναιδεύονται λέγοντες· Εἰ μὴ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀϊδίος ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ συνυπάρχει τῷ Πατρὶ, οὐκέτι Υἱὸν, ἀλλ' ἀδελφὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς λέγετε αὐτόν (52).

ράνιος. Basil. Anglic. Reg. et Felckm. 5, Σουσάννα. (47) Sic Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1. Editi, κτισμάτων ἐξ οὐκ ὄντων.

(48) Seguerian., ἴδιος, et innox, ἀλλ' ἀεὶ ὦν, ὡς ἀϊδίῳ φωτὸς ἀϊδίῳ ἀπαύγασμα. Alii et editi, ἀϊδίος, et, ἀλλὰ ἀεὶ ὦν, ὡς ἀϊδίῳ ὄντος, φωτὸς, etc. Ibid. Seguer., χρόνους πρὸ Υἱοῦ.

(49) Seguerian., χρόνους.

(50) Seguer., σκέπτετε. Mox idem, et Gobler. et Felck. 1, τὸ φρόνημα δὲ ὅπως ἑαυτῶν.

(51) Seguer. Gobler. et Felck. 1, γεννηθῆ, et innox, ἐνεδρεύονται, Editi et alii, γεννηθῆ et ἀναιδεύονται. Reg. ibid. haec habet ad marginem, Ὅτι οὐκ ἀδελφὸς τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ συναϊδίος αὐτῷ, ἀλλ' Υἱός. Id est, *Quod non sit Patris frater, licet coaeternus ipsi sit, sed Filius.*

(52) Seguerian., τοῦτον.

Ἄνοητοι καὶ φιλόνοητοι! εἰ μὲν γὰρ ἀτίδως συνείναι μόνον αὐτὸν ἐλέγομεν, καὶ μὴ Υἱὸν, πῖθανή (53) τις ἦν αὐτῶν ἢ προσποίητος εὐλάβεια· εἰ δὲ ἀτίδιον λέγοντες ὁμολογοῦμεν αὐτὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, πῶς ὁ γεννηθεὶς ἀδελφὸς τοῦ γεννησαντος δύναται νομίζεσθαι; Καὶ εἰ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν ἡμῶν ἔστιν ἡ πίστις, ποῖα ἀδελφότης ἐν τούτοις ἐστίν; ἢ πῶς δύναται ὁ Λόγος ἀδελφὸς λέγεσθαι (54) τούτου, οὗ καὶ ἔστι Λόγος; Οὐκ ἔστιν ἀντίρρησις αὐτῆ ὡς παρὰ ἀγνωσῶντων γινόμενῃ· συνορῶσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ πρόφασις ἔστιν Ἰουδαϊκῆ, καὶ θελόντων, ὡς εἶπεν ὁ Σολομὼν (55), ἀπὸ τῆς ἀληθείας χωρίζεσθαι. Οὐ γὰρ ἐκ τίνος ἀρχῆς προῦπαρχούσης ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐγεννήθησαν, ἵνα καὶ ἀδελφοὶ νομισθῶσιν· ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ γεννήτωρ ἐστὶ (56), καὶ ὁ Πατὴρ πατὴρ ἐστὶ, καὶ οὐκ υἱὸς τίνος γέγονε· καὶ ὁ Υἱὸς δὲ υἱὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀδελφός. Εἰ δὲ ἀτίδιον γέννημα τοῦ Πατρὸς λέγεται, καλῶς λέγεται. Οὐ γὰρ ἀτελὴς οὐσία τοῦ Πατρὸς ἦν ποτε, ἵνα καὶ τὸ ἴδιον (57) αὐτῆς ἐπισυμβαίῃ ταύτῃ· οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου γεγέννηται ὁ Υἱὸς, ἵνα καὶ ὑπερίξῃ τῆς πατρῷας ὑπάρξεως· ἀλλὰ Θεοῦ γέννημά ἐστι, καὶ ὡς Θεοῦ (58) τοῦ ἀει ὄντος ἴδιος ὢν Υἱὸς, ἀτίδως ὑπάρχει. Ἀνθρώπων μὲν γὰρ ἴδιον τὸ (59) ἐν χρόνῳ γεννᾶν διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς φύσεως· Θεοῦ δὲ ἀτίδιον τὸ γέννημα, διὰ τὸ ἀει τέλειον τῆς φύσεως. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν Υἱὸς, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ποιήμα γέγονε, δεικνύτωσαν πρότερον, καὶ ὡς περὶ ποιήματος φανταζόμενοι κραζέτωσαν, ὅτι (60), Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐκ ὄντα γὰρ γέγονε τὰ γεννητά. Εἰ δὲ Υἱός ἐστι· τούτο γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ λέγει, καὶ αἱ Γραφαὶ βῶσι· τὸ δὲ Υἱὸς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννώμενον· τὸ δὲ γεννώμενον ἐκ τοῦ (61) Πατρὸς Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ καὶ Σοφία καὶ ἀπαύγασμα· τί δεῖ λέγειν ἢ ὅτι λέγοντες, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, ὡς ληστὰί τινες ἀποσπλῶσι (62) τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀντικρυς κατ' αὐτοῦ φθέγγονται, ὅτι ἦν ποτε τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Σοφίας (63) χωρὶς, καὶ τὸ φῶς ἦν ποτε χωρὶς αὐγῆς, καὶ ἀγονος ἦν ἡ πηγὴ καὶ ἑστῶς; Κἂν γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ χρόνου προσποιούμενα φοβεῖσθαι διὰ τοὺς δνειδίζοντας αὐτοὺς, λέγωσι πρὸ χρόνων αὐτὸν εἶναι· ἀλλ' ὁμως ὅτι διαστήματά τινά διδάσκειν, ἐν οἷς μὴ εἶναι αὐτὸν φαντάζονται, οὐδὲν ἤττον χρόνους σημαίνοντες, καὶ ἀλογίαν περὶ τὸν Θεὸν εἰσάγοντες, μεγάλως ἀσεβοῦσιν.

A eum Filium, sed fratrem Patris dicere. O stolidou admodum et litigiosus! Si enim eum ab æternitate tantum simul existitisse cum Patre, nec Filium esse asseveraremus, aliquid utique probabilitatis haberet simulata illorum religio. Sin autem cum eum æternum dicimus, eumdem confitemur genitum ex Patre Filium, qua, quæso, ratione genitus genitoris frater possit existimari? Si item nostra fides est in Patrem et Filium: quænam inter illos intercedit fraterna cognatio? aut quomodo potest Verbum, ejus dici frater, cujus est Verbum? Nec vero hæc illis ignota est repugnantia, nam veritatem et ipsi perspiciunt: sed est sane Judaica excusatio et hominum qui, ut ait Salomon⁵¹, a veritate volunt discedere. Neque enim ex aliquo principio prius existente Pater et Filius geniti fuerunt, ut censeantur esse fratres: sed Pater quidem principium et genitor est Filii, et Pater pater est, nec alicujus fuit filius: Filius autem filius est, non frater. Si idem porro æternus Patris fetus dicitur, recte omnino dicitur. Nam non aliquando imperfecta fuit Patris natura, ut quod illius proprium esset, eidem postea accederet: neque ut homo ex homine genitus est Filius, ut Patre existeret posterior, sed Dei fetus est, qui, utpote proprius Dei semper existentis Filius, ab æternitate et ipse existit. Hominum quidem proprium est in tempore gignere, propter naturæ defectum: at æternus est Dei fetus, quia semper perfectissima fuit Dei natura. Itaque si non est Filius, sed e nihilo est factus: id primum ipsi probent, ac deinde liceat illis tanquam de re facta clamitare, Fuit aliquando, cum non esset: res quippe quæ factæ sunt, antea certe non erant. Sed si est Filius, uti Pater testatur et Scripturæ prædicant, Filius autem nihil aliud est quam quod ex Patre gignitur, idque quod ex Patre gignitur, ejus est Verbum et Sapientia et splendor; quid aliud inde concludendum est, quam eos qui dicunt, Fuit aliquando, cum non esset Filius, velut fures quosdam Verbum a Deo detrahere, aperteque adversus eum contendere, ipsum fuisse aliquando siue splendore, fontem sterilem et aridum esse? Nam tametsi temporis nomen, metu id sibi exprobrantium, refugere simulantes, fatentur eum D ante tempora existisse: tamen quia quædam de-

⁵¹ Prov. xviii, 1.

(53) Basil., πῖθανότης. Seguer. *ibid.*, ἡ προσποίη-
τος. Editio Commel., ἡ πρὸς τοῦτο προσποιητή. Alii,
ἡ πρὸς τοῦτο προσποίητος.
(54) Seguer. et Felckm. 5, γενέσθαι.
(55) Gobler. et Felckm. 1, ὡς φησι Σολομὼν.
(56) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. At Angli-
can. γεννήτης ἐστὶ. Alii et ed. Commel., γεννητής ἐστὶ.
(57) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. Editi vero
et alii, ἀτίδιον.
(58) Seguerian., καὶ ὡς Θεοῦ, ut et Nannius legit:
Alii ed., καὶ Θεοῦ. Mox Felckm. 5, ἀτίδως ὑπάρχων.

(59) Τὸν deest in Seguerian.
(60) Ὅτι deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1.
Mox Seguer., τὰ γεννητά. Idem mox, τοῦτο γὰρ ὁ
Πατὴρ.
(61) Sic Seguer., Reg. Gobler. et Felckm. 1. Editi
vero et alii, ἐκ τοῦ Θεοῦ.
(62) Sic Seguerianus, Regius et editio Commel.
At Gobler. et Felckm. 1, ἀποσπλῶσι. *U*bidem
Gobler. et Felck. 1, τὸν Λόγον ἀπὸ Θεοῦ.
(63) Seguerian., τῆς σοφίας.

15. Quod si Filii nomen et ipsi admittunt, ne palam ab omnibus condemnentur, sed tamen eum proprium naturæ Patris setum esse inficiantur, quasi **331** scilicet absque partium et divisionum suspitione id fieri non queat; sane eum negant nihilominus, quippe qui illum non verum, sed solo nominæ Filium esse velint. Cæterum annon graviter errant, qui eodem modo de re non corporea ac de corporea ratiocinantur, quique ob propriæ naturæ imbecillitatem, quod proprium et naturale est Patris non verentur negare? Profecto si ita est, superest ut cum minime intelligant quomodo sit Deus vel qualis sit Pater, eundem quoque plane negent, quandoquidem setum Patris non nisi ex seipsis insani metiuntur. Verum illos ita affectos, arbitantesque esse non posse Dei Filium, miserari æquum mihi videtur: haud tamen ab re fuerit illos interrogare et convincere, si forte vel hoc pacto ad sensum et rationem queant revocari. Si secundum vos Filius est ex nihilo, nec fuit antequam natus est, prorsus sequitur ut ipse quoque non nisi participatione Filius, Deus et Sapiencia sit appellatus. Nam ita etiam res aliæ omnes sunt constitutæ, quæ et sanctificatæ glorificantur. Cujus ergo ille sit particeps, vos dicere necesse omnino est. Res enim aliæ omnes Spiritus sunt participes: ipsum autem cujusnam rei participem dicetis? Spiritus? Atqui ipse Spiritus a Filio potius accipit, ut idem Filius testatur³³, absurdumque dictum est hunc ab illo sancificari. Igitur Patris sit particeps: id enim superest, et necessario dicendum. Sed quid tandem, vel unde illud est? Si aliquid extrinsecus excogitatum a Patre, non jam Patris erit particeps, sed ejus quod extrinsecus est, nec proinde secundum post Patrem locum obtinebit, cum rem illam ante se habeat: nec item Patris erit dicendus Filius, sed illius, cujus factus particeps, et Filius et Deus est nuncupatus. Quod quidem si absurdum et impium merito videatur, cum dicat Pater, *Hic est Filius meus dilectus*³⁴, ipseque Filius proprium suum Patrem Deum esse affirmet: liquet utique nihil extrinsecus, sed ex substantia Patris esse id cujus sit particeps. Si porro istud fuerit aliud præter Filii naturam, æque absurdum erit, cum hoc natura Filii quæcunque tandem illa sit.

16. Quoniam ergo has sententias absurdas atque a veritate alienas esse evidens est, dicendum est necessario id quod est ex substantia Patris, proprium

³³ Joan. xvi, 14. ³⁴ Matth. xvii, 5; Joan. viii, 54.

(64) Sic Seguerian., Reg. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi non omittunt.

(65) Sic Seguerian. At Regius, Iovian. et φύσει. Alii et editi, φύσει Iovian.

(66) Seguerianus, Iovian. Θεοῦ. Mox Gobler. et Felckm. 1, καὶ ἐλέγγειν αὐτούς.

(67) In Seguer. deest, ἐστίν. Felckm. 2 et 5, ἐστὶν ὁ Θεός.

(68) Basil. et Anglican., μετέχον. Mox Basil., Goblerian. et Felckm. 1. τοῦ ἐξωθεν ἐπιγενομένου.

15. Εἰ δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ πάλιν συνομολογοῦσι, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι φανερώως παρὰ πάντων καταγινώσκεσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον γέννημα ἀρνοῦνται, ὡς μὴ (64) δυναμένου τούτου εἶναι χωρὶς τῆς ἐκ μερῶν καὶ διατρέσεων ὑπόστασις· οὐδὲν ἦτον πάλιν ἀρνοῦνται μὴ εἶναι μὲν ἀληθινὸν Υἱόν, ὀνόματι δὲ μόνον λέγοντες Υἱόν. Πῶς δὲ οὐ σφάλονται μεγάλως περὶ τοῦ ἀσωμάτου τὰ σωμάτων ἐνθυμούμενοι, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἰδίας φύσεως ἀρνοῦμενοι τὸ φύσει καὶ ἴδιον (65) τοῦ Πατρὸς; Ὡρα γὰρ αὐτοὺς μὴ νοοῦντας καὶ πῶς ἐστὶν ὁ Θεός, ἢ ποταπός ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀρνεῖσθαι καὶ αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ τὸ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἐξ ἑαυτῶν μετροῦσιν οἱ ἀφρονες. Ἄλλ' οὕτως αὐτοὺς διακειμένους, καὶ νομίζοντας μὴ δύνασθαι εἶναι Υἱόν τοῦ Θεοῦ (66), οἰκτερεῖν μὲν ἄξιον· ἐρωτᾶν δὲ καὶ διελέγειν αὐτοὺς ἀκόλουθόν ἐστι, τάχα κἄν οὕτως εἰς αἰσθησὶν ἔλθωσιν. Εἰ καθ' ὑμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν (67) ὁ Υἱός, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι, πάντως πῶς κατὰ μετουσίαν καὶ αὐτὸς Υἱός, καὶ Θεός, καὶ Σοφία ἐκλήθη· οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα συνέστηκέ τε καὶ ἀγιαζόμενα δοξάζεται. Τίνος τοίνυν ἐστὶ μέτοχος, εἰπεῖν ὑμᾶς ἀνάγκη. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα τοῦ Πνεύματος μετέχει, αὐτὸς δὲ ἄρα καθ' ὑμᾶς τίνας ἂν εἴη μέτοχος; Τοῦ Πνεύματος; Καὶ μὴ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα μᾶλλον παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, ὡς αὐτὸς εἰρηκε, καὶ ἄλογόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἀγιάζεσθαι παρ' ἐκείνου. Οὐκοῦν τοῦ Πατρὸς μετέχει· τοῦτο γὰρ λείπεται, καὶ ἀνάγκη λέγειν. Καὶ τί τοῦτο ἄρα ἢ πόθεν ἐστίν; εἰ μὲν οὖν ἐξωθεν ἐστὶν ἐπινοηθέν παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐκέτι πάλιν τοῦ Πατρὸς μετέχον (68) ἂν εἴη, ἀλλὰ τὸ ἐξωθεν γενομένου, καὶ οὐκέτι αὐτὸς οὐδὲ δεύτερος ἐστὶ μετὰ τὸν Πατέρα (69), ἔχων πρὸ ἑαυτοῦ ἐκείνου· οὐδὲ τοῦ Πατρὸς Υἱός ἂν λεχθεῖν, ἀλλ' ἐκείνου, οὐ καὶ μετέχον Υἱός καὶ Θεός ἐκλήθη· εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον καὶ ἀσεβές, λέγοντος μὲν τοῦ Πατρὸς, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*, λέγοντος δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ, *Πατέρα ἴδιον εἶναι τὸν Θεόν*· ὅλον, οἶ (70) οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ μετεχόμενον. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐάν ἕτερον ἢ παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, τὸ ἴσον ἄτοπον ἀπαντήσῃ, μέτου πάλιν εὐρισχομένου τούτου (71) ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἥτις ποτὲ ἐστίν.

idem medium quid reperiat esse ex Patre et ex

16. Τοιοῦτων δὲ οὖν ἀτόπων καὶ παρὰ τὴν ἀληθειαν ἀναφαινομένων λογισμῶν, ἀνάγκη λέγειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον αὐτοῦ σύμπαν εἶναι τὸν

Ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1, καὶ οὐκέτι δὲ αὐτός.

(69) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, μετὰ τοῦ Πατρὸς.

(70) Sic Seguerian., Basiliens., Goblerian. et Felckman. 1. At editi, δηλονότι. Ibid. Seguer., ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας. Editi et alii, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας.

(71) Seguerian., Anglican., Goblerian. et Felckm. 1, τούτου. Basil., τοῦτο.

Υἱόν τὸ γὰρ διωξ μετέχεσθαι τὸν Θεόν, ἴσον ἐστὶ λέγειν, ὅτι καὶ γεννᾶ· τὸ δὲ γεννᾶν (72) τί σημαίνει ἢ Υἱόν; Αὐτοῦ γοῦν τοῦ Υἱοῦ μετέχει τὰ πάντα κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος γινομένην (73) παρ' αὐτοῦ χάριν· καὶ φανερόν ἐκ τούτου γίνεται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς οὐδέποτε μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετεχόμενον, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός. Αὐτοῦ γὰρ τοῦ Υἱοῦ μετέχοντες (74), τοῦ Θεοῦ μετέχειν λεγόμεθα· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ ἔλεγεν ὁ Πέτρος, *Ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως*, ὡς φησι καὶ ὁ Ἀπόστολος (75), *Οὐκ οἴδατε, ὅτι υἱὸς Θεοῦ ἐστε*; καὶ, *Ἡμεῖς γὰρ ναὶ Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος*. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν βλέποντες, ὁρῶμεν τὸν Πατέρα. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ ἔννοια καὶ κατάληψις γνώσις ἐστὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον εἶναι γέννημα. Ὅσπερ δὲ τὸ μετέχεσθαι οὐκ ἂν τις ἡμῶν εἴη πάθος εἴποι καὶ μερισμὸν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· (δεδηλωται γὰρ καὶ ὠμολόγηται (76) μετέχεσθαι τὸν Θεόν, καὶ ταῦτό εἶναι μετέχεσθαι καὶ γεννᾶν) οὕτως τὸ γέννημα οὐ πάθος, οὐδὲ μερισμὸς ἐστὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης οὐσίας. Οὐκ ἄπιστον ἄρα ἐστὶν Υἱὸν ἔχειν τὸν Θεόν, τῆς ἰδίας οὐσίας τὸ γέννημα· οὐδ' ἄρα πάθος καὶ μερισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ σημαίνομεν, λέγοντες Υἱὸν καὶ γέννημα· ἀλλὰ μᾶλλον τὸ γνήσιον καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ μονογενὲς τοῦ Θεοῦ (77) γινώσκοντες, οὕτω πιστεύομεν. Τοῦτου δὲ οὕτω πεφασμένου καὶ δεικνυμένου, ὅτι τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός, οὐδενὶ λοιπὸν ἀμφίβολον, ἀλλὰ καὶ πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ Σοφία καὶ ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα κτίσκει καὶ ποιεῖ· καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα (78) φωτίζει, καὶ ἀποκαλύπτεται ὅς ἐάν θέλη· τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν, ἐν ᾧ θεωρεῖται καὶ γινώσκειται, διὸ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἰσι· καὶ γὰρ ὁ τοῦτον βλέπων βλέπει καὶ τὸν Πατέρα· τοῦτό ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα λελύτρωται, καὶ πάλιν τὴν καινὴν εἰργάσατο κτίσιν. Τοῦ δὲ Υἱοῦ (79) πάλιν οὕτως ὄντος, οὐχ ἀρμόζει, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικίνδυνόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἐξ οὐκ ὄντων ποίημα, ἢ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ. Ὁ γὰρ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς οὕτω λέγων καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φθάνει βλασφημῶν, τὰ τοιαῦτα φρονῶν περὶ αὐτοῦ, ὅσα καὶ περὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννήματος φανταζόμενος καταψεύδεται.

17. Ἔστι μὲν οὖν καὶ τοῦτο μόνον ἰκανὸν ἀνατρέψαι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· ὅμως δὲ καὶ ἐκ τούτου ἂν τις ἴθωι τὸ ἀλλόδοξον αὐτῆς. Εἰ ποιητῆς καὶ κτι-

⁷² I Petr. i, 4. ⁷³ I Cor. iii, 16. ⁷⁴ II Cor. v, 17.

(72) Sic Seguer., alii vero, τὸ δὲ γεννᾶ.

(73) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1, atque ita legit Nannius. Editi, Πατρὸς γενομένην. Mox Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἐκ τούτου γίνεται. Editi, ἐκ τούτου δεικνύται.

(74) Seguer., Basil., Anglic., Gobler. et Felck. 1, τοῦ Υἱοῦ μετέχοντες. Editi, τοῦ Υἱοῦ μετέχοντος.

(75) Gobler. et Felck. 1, ὡς καὶ Παῦλος φησιν. Mox Seguer.: Ἡμεῖς γὰρ ναὶ Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος, ut et habent aliqui codices mss. Novi Testament. Gobler.

A omnino ejus esse Filium. Deum enim participari idem prorsus est ac Deum generare. Quid porro vox, generare, aliud significat quam Filium? Itaque res omnes Filii fiunt participes secundum Spiritus gratiam, quæ ab eo datur: idque inde fit manifestum, quod ipse quidem Filius nullius est particeps; quod autem ex Patre alios sui participes facit, hoc ipsum est Filius. Nos enim cum ipsius Filii participes efficiamur, Dei participes esse dicimur, idque ipsum est quod aiebat Petrus, *Ut efficiamini divinæ consortes naturæ* ⁷², quemadmodum et Apostolus dicit, *Nescitis quia templum Dei estis?* et, *Nos enim templum Dei viventis sumus* ⁷³. Ipsum similiter Filium intuentes, Patrem intuemur. Cognitio enim et comprehensio Filii, Patris est agnitio, quia proprius est ex ejusdem natura fetus. Porro ut nemo vestrum jam dixerit Dei participem fieri, esse divinæ **332** naturæ passionem et divisionem (nam ostensum et concessum est Deum participari, idemque esse illum participari, ac generare): ita quoque cum genitum a Deo Filium dicimus, nec passionem ullam nec divisionem beatæ illius naturæ significamus. Non itaque incredibile est Deo esse Filium, qui propriæ ejus naturæ sit fetus: neque passionem aut divisionem divinæ naturæ innuimus, cum Filium et fetum dicimus; sed potius ita credimus, quia id quod genuinum, verum et unigenitum Dei est, cognoscimus. Quod cum hoc modo expositum probatumque fuerit, nempe id, quod ex Patris natura est genitum, ejusdem esse Filium; nemini jam dubium esse debet, sed imo planum et perspicuum, hunc ipsum esse Sapientiam et Verbum Patris, in quo et per quod omnia creat et efficit. Hic ipse, inquam, ejus splendor est in quo omnia illuminat, et quibus voluerit se patefacit: hic ipse figura ac imago ejus est, in quo conspiciatur et cognoscitur, quam ob causam et ipse et Pater unum sunt: hic ipse denique est Christus, in quo omnia redempta sunt ⁷⁴, et novam rursus perfecit creaturam. Cum igitur hujusmodi sit Filius, non convenit, imo valde periculosum est asseverare eum ex nihilo esse factum, vel non fuisse antequam natus est. Qui enim ita de eo quod Patris naturæ proprium est loquitur, in ipsum etiam Patrem profert blasphemiam, eadem de illo sentiens, quæ de ejus fetu false comminiscitur.

17. Id sane unum satis fuerit ad Arianam hæresim penitus evertendam: verumtamen quam a recta fide aliena illa sit, licet etiam ex hoc ratiocinio

et Felck. 1, Ἡμεῖς γὰρ ναὶ Θεοῦ ἐσμεν ζῶντος. Editi, Καὶ ἡμεῖς ναὶ ἐσμεν, etc.

(76) Sic Seguer. Gobler., et Felck. 1. Editi autem et alii, δεδώκατε γὰρ καὶ ὠμολόγηκατε.

(77) Seguer. et Reg., ἐκ τοῦ Θεοῦ.

(78) Sic Seguer. et Reg. At editi, ἐν ᾧ πάντα. Mox Basil., Reg. et Anglic., ἐάν θέλη. Seguer., ἐάν θέλη. Editi, ἐάν θέλει.

(79) Reg. et Felck. 5, τοῦ τε Υἱοῦ.

perspicere. Si Deus effector et creator est; si item res factas creavit per Filium, nullaque res facta est, quæ per Filium non sit facta: annon maxime impium est, cum Deus sit rerum effector, contendere opifex ejus Verbum et Sapientiam aliquando non fuisse? Idem enim plane est ac si diceretur Deum rerum effectorem omnino non esse, quippe cum propriam ex seipso opificem Rationem seu Verbum non habeat, sed adventitium atque ab eo alienum, naturaque dissimile sit Verbum illud, in quo res creat. Deinde nobis explicant, imo suam inde agnoscant impietatem, qua dicunt, Fuit aliquando, cum non esset, et, Non fuit antequam natus est. Nimirum si Verbum cum Patre non est ab omni æternitate, non est profecto æterna Trinitas; sed primo quidem fuit unitas, postea vero ex accessione facta Trinitas est, ac progressu temporis, crevit ex illorum sententia constitutaque est theologix cognitio. Insuper, si Filius non est proprius naturæ Patris fetus, sed e nihilo est factus, ex nihilo igitur constabit quoque Trinitas, fuitque aliquando, cum non esset Trinitas, sed unitas: fuit item Trinitas aliquando imperfecta, et aliquando perfecta: imperfecta quidem antequam fieret Filius, perfecta autem postquam idem factus est: atque exinde res facta cœpit creatori annumerari, et is, qui aliquando non fuit, eum eo, qui semper fuit, Deus agnosci et coli. Quinetiam, quod gravius est, ipsa Trinitas sui ipsius erit dissimilis, quippe quæ ex externis alienisque naturis et substantiis sit constituta; quod sane nihil aliud est quam factam sive creatam Trinitatis constitutionem **333** dicere. Cujusmodi igitur illa censenda est religio, quæ nec sui similis est, sed temporum progressu perficitur, quæque modo non ita, modo ita sit. Siquidem verisimile est illam iterum incrementum accepturam, idque infinite, quemadmodum primum ex additamento possit decrescere: constat enim ea quæ adduntur

18. Verum ita non est: absit. Non est, inquam, facta Trinitas; sed æterna atque una est in Trinitate divinitas, una pariter est sanctæ Trinitatis gloria: vos tamen eam in diversas naturas diffindere audetis: cumque Patrem æternum esse concedatis, ipsi de Verbo quod illi assidet dicitis, Fuit ali-

A στης ἐστὶν ὁ Θεός, διὰ Υἱοῦ δὲ τὰ ποιήματα κτίζει, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἰδεῖν τὰ γινόμενα ἢ διὰ τοῦ Λόγου γινόμενα· πῶς οὐ βλάσφημον, ποιητοῦ ὄντος τοῦ Θεοῦ, λέγειν τὸν δημιουργικὸν (80) αὐτοῦ Λόγον καὶ τὴν Σοφίαν μὴ εἶναι ποτε; Ἴσον γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι μὴδὲ ποιητῆς ἔστιν ὁ Θεός, οὐκ ἔχων ἴδιον ἐξ αὐτοῦ δημιουργικὸν Λόγον, ἀλλ' ἐξωθεν ἐπεισαγόμενός ἐστι καὶ ξένος αὐτοῦ, καὶ ἀνόμοιος κατ' οὐσίαν τυγχάνων, ἐν ᾧ (81) δημιουργεῖ. Ἐπειτα λεγέτωσαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ κἂν ἐκ τούτου βλεπέτωσαν τὴν δυσσεβείαν ἑαυτῶν ἐκ τοῦ λέγειν, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, Οὐκ ἦν (82) πρὶν γεννηθῆ. Εἰ γὰρ οὐκ ἀίδιος συνέστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, οὐκ ἔστιν ἡ Τριάς ἀίδιος· ἀλλὰ μόνος μὲν ἦν πρότερον, ἐκ προσθήκης δὲ γέγονεν ὑστερον Τριάς, καὶ προτόντος (83) τοῦ χρόνου κατ' αὐτοῦς ἠῤῥησε καὶ συνέστη τῆς θεολογίας ἡ γνώσις. Πάλιν τε, εἰ οὐκ ἔστιν ὁ Υἱὸς ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων (84) συνίσταται Τριάς, καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν Τριάς, ἀλλὰ μόνος· καὶ ποτὲ μὲν ἄλλειπῆς Τριάς, ποτὲ δὲ πλήρης· ἄλλειπῆς μὲν πρὶν γένηται ὁ Υἱός· πλήρης δὲ, ὅτε γέγονε· καὶ λοιπὸν καὶ τὸ γενητὸν τῷ κτίσει (85) συναριθμεῖται, καὶ τό ποτε μὴ ἦν τῷ ἀεὶ ὄντι συνθεολογεῖται (86) καὶ συνδοξάζεται· καὶ τό γε μείζον, ἀνόμοιος ἑαυτῆς ἡ Τριάς εὐρίσκειται, ξέναις καὶ ἀλλοτρίαις; φύσεσι τε καὶ ταῖς οὐσίαις συνισταμένη. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἔστιν εἰπεῖν ἢ γενητὴν τὴν (87) τῆς Τριάδος σύστασιν. Ποταπῆ οὖν αὕτη θεοσεβεία ἡ μὴδὲ ἑαυτῆ ὁμοία τυγχάνουσα, ἀλλ' ἐκ προσθήκης χρόνων πληρουμένη, καὶ ποτὲ μὲν μὴ οὕτως, ποτὲ δὲ (88) οὕτως οὐσα; Εἰκός γὰρ αὐτὴν καὶ πάλιν λήψεσθαι προσθήκην, καὶ τοῦτο εἰς ἀπειρον, ὡς ἅπαξ (89) καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ προσθήκης ἔσχε τὴν σύστασιν. Οὐκ ἀμφίβολον δὲ, ὅτι καὶ δυνατόν αὐτὴν μειοῦσθαι. Τὰ γὰρ προστιθέμενα, φανερόν, ὅτι καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύναται.

C

constituta est. Nec vero dubium est quin eadem tolli similiter posse.

18. Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστι γενητῆ ἡ Τριάς (90)· ἀλλ' ἀίδιος καὶ μία θεότης ἔστιν ἐν Τριάδι, καὶ μία δόξα τῆς ἁγίας Τριάδος· καὶ σχίζειν αὐτὴν εἰς διαφόρους φύσεις τολμᾶτε· τοῦ Πατρὸς αὐτῆν εἰς διαφόρους φύσεις τολμᾶτε· τοῦ Πατρὸς αἰδίου ὄντος, τὸν συγκαθήμενον αὐτῷ Λόγον λέγετε, ὅτι (91), Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ Υἱοῦ συγκαθη-

(80) Basil., δημιουργόν. Felckm., 5, δημιουργικὸν D

αὐτόν.
(81) Seguer., τυγχάνει ὁ Λόγος, ἐν ᾧ. Paulo post idem, κἂν ἐκ τούτων. Felckm., 2 et editio Commel., δὲ ἐκ τούτου.

(82) Sic Seguer., Basil. et Felc., 5, quæ et vertunt Nannius et Omnibonus. In aliis et editis deest καὶ οὐκ ἦν.

(83) Seguer., προτόντος τοῦ χρόνου τοῦ ὄντος. Idem paulo post, πάλιν δὲ, εἰ οὐκ ἔστιν.

(84) Sic Seguer. et Reg., ut et legerant Omnibonus et Nannius. In editis desunt γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων.

(85) Sic Seguer. Editi vero et alii, πρὸ τοῦ γένηται Υἱός. Mox Goblerian., Reg. Felckm., 1 et 5, τὸ γενητὸν τῷ κτίσει et infra, ἢ γενητὴν τὴν τῆς Τριάδος.

(86) Seguer., σὺν τῷ ἀεὶ ὄντι θεολογεῖται.

(87) Seguer., τὴν οὐκ ἔστιν. Mox idem, Gobler. et Felck., 1, ποταπῆ οὖν. Editi et alii, ποταπῆ δὲ. Ibidem Seguer., Gobl., Felckm., 1, θεοσεβεία ἡ μὴδὲ ἑαυτῆ ὁμοία. Basil., Reg. et Felckman. 5, habent item, θεοσεβεία ἡ μὴδὲ. Editi et alii, θεοσεβεία μὴδὲ αὐτῆς ὁμοία.

(88) Seguer., Gobler. et Felckm., 1, μὴ οὐσα, ποτὲ δὲ, etc.

(89) Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm., 1, ὡς ἅπαξ. Editi et alii, ἕως ἅπαξ.

(90) Felckm., 2 et editio Commel., γενετῆ ἡ Τριάς. Mox Seguer. et Reg., κἂν σχίζειν. Alii vero et editi, καὶ σχίζειν, ut et legit Omnibonus.

(91) Sic Seguer. In aliis et editis deest ὅτι.

μένου τῷ Πατρὶ, ἐνθυμείσθε τοῦτον μακρύνειν ἀπ' αὐτοῦ. Κτιζοῦσα ἔστι καὶ δημιουργὸς ἡ Τριάς· καὶ οὐ φοβείσθε καταφέροντας αὐτὴν εἰς τὰ ἐξ οὐκ ὄντων· οὐκ αἰδεῖσθε τὰ δοῦλα συνεξισάζοντες τῆ εὐγενείᾳ τῆς Τριάδος, καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαὸθ τοῖς ὀπῆλοις συντάττοντες. Παύσασθε συμφύροντες (92) τὰ ἄμικτα, μᾶλλον δὲ τὰ μὴ ὄντα τῷ ὄντι. Οὐκ ἔστι ταῦτα λέγοντας ἐνεργεῖν δόξαν καὶ τιμὴν τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ ἀδοξίαν καὶ ἀτιμίαν· ὁ γὰρ ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ νῦν ἐν Τριάδι ἡ θεολογία (93) τελεία ἐστὶ, καὶ αὕτη ἡ ἀληθὴς καὶ μόνη θεοσέβεια ἔστι, καὶ τοῦτο ἔστι τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια· ἔδει τοῦτο οὕτως αἰε εἶναι, ἵνα μὴ τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐπιγενήται (94), καὶ ἐκ προσθήκης συνίσταται (95) τὸ τῆς θεολογίας πλήρωμα. Ἔδει οὖν τοῦτο αἰδίως εἶναι· εἰ δὲ μὴ αἰδίως ἦν, ἔδει μὴδὲ νῦν οὕτως αὐτὴν εἶναι, ἀλλ' οὕτως εἶναι, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς ὑμεῖς αὐτὴν ὑποτίθεσθε, ἵνα μὴδὲ νῦν Τριάς ἦ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀνάσχοιτό (96) τὴς Χριστιανῶν τῶν τοιούτων αἰρετικῶν· Ἑλλήνων γὰρ ἴδια ταῦτα, ὥστε γενετὴν εἰσάγειν Τριάδα, καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὴν συνεξισάζειν. Τῶν γὰρ γενητῶν ἔστιν ἐλλείψεις καὶ προσθήκας δέχασθαι· Χριστιανῶν δὲ (97) ἡ πίστις ἀτρεπτον καὶ τελείαν καὶ αἰε ὡσαύτως ἔχουσαν τὴν μακαρίαν οἶδε Τριάδα, καὶ οὔτε πλέον τι τῆ (98) Τριάδι προστιθῆσιν, οὔτε ἐνδεῆ ποτε ταύτην γεγενῆσθαι λογίζεται· ἐκάτερον γὰρ τούτων δυσσεβές· διὸ καὶ ἀμικτῆ μὲν αὐτὴν γινώσκει τῶν γενητῶν (99), ἀδιαιρέτον δὲ τὴν ἐνότητά τῆς θεότητος αὐτῆς φυλάττουσα προσκυνεῖ· καὶ φεύγει μὲν τὰς τῶν Ἀρειανῶν βλασφημίας, ὁμολογεῖ δὲ καὶ οἶδεν αἰε εἶναι τὸν Υἱὸν ἔστι γὰρ αἰδίως ὡς (1) ὁ Πατὴρ, οὗ καὶ ἔστι Λόγος αἰδίως· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν ἴδωμεν.

19. Si sapientiae et vitae fons est et dicitur Deus, uti per Jeremiam ait, *Me dereliquerunt fontem aquae vitae*⁸⁷ : et rursus, *Thronus gloriae excelsus, sanctificatio nostra, expectatio Israel, Domine, omnes qui dereliquerunt te, confundantur : qui recesserunt, in terra scribantur, quoniam dereliquerunt fontem vitae Dominum*⁸⁸ : item apud Baruch scriptum est, *Dereliquistis 334 fontem sapientiae*⁸⁹ : consenta-

⁸⁷ Jer. II, 13. ⁸⁸ XVII, 12. ⁸⁹ Baruch. III, 12.

(92) Sic Seguer., Gobler. et Felckm., 1. Editi vero et alii, φύροντες. Mox Seguer., τὰ μὴ ὄντα τῷ ὄντι. Editi et alii, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα τῷ ὄντι.

(93) Sic Seguer., Reg., Gobler. et Felckm., 1. At Basil. et Felckm., 5. Εἰ γὰρ νῦν ἐν Τριάδι θεολογία. Editio Commel., Ἡ γὰρ νῦν ἐν Τριάδι θεολογία. Mox Seguer., αὕτη ἀληθὴς, etc. Idem ibid. Anglic., Reg., Gobler., Felckm., 1 et 5, θεοσέβεια. Editi et alii, εὐσέβεια.

(94) Seguer., ἐπιγενήται. Alii et editi, ἐπιγενεται.

(95) Forte συνιστάται.

(96) Sic Basil., Anglic. Reg., Felckm., 2 et 5. At Seguer. et Felckm., 1, οὐκ ἀνάσχοιτο. Gobler., οὐκ ἀνάσχοιτο. Mox Felckm., 2 et editio Commel., Ἑλλήνων γὰρ ταῦτα. Ibid. Reg. et Felckm., 5, γενετῆν εἰσάγειν, et mox, γεννητοῖς et γεννητῶν.

(97) Sic Seguer., Reg. Basil. et Anglic. At editio

D Commel., Χριστιανοῦ δέ.

(98) Sic Seguer., Gobler. et Felckm., 1. Reg. vero, πλέον τι τῆ. Felckm., 2 et editio Commel., πλέον τι τῆ. Ibid. Seguer., οὔτε ἐνδεῆ ποτε ταύτην. Editi et alii, οὔδὲ ἐνδεῆ ταύτην.

(99) Reg. et Felckm., 5, τῶν γενητῶν.

(1) Sic Reg. et Seguer. In editis ὡς deest. Mox Seguer., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν. Editi et alii, καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν. Ibid. Anglic., ἡ πηγὴ τῆς σοφίας.

(2) Sic Seguer. et Jeremiae XVII, 12. Editi vero et alii, ὑψόμενος ἀγίασμα ὑμῶν. Ibid. Seguer., πάντες οἱ καταλιπόντες σε καταχυνθήσονται· ἀφεστηκότες ἀπὸ τῆς γῆς γραφήσονται.

(3) Felckm., 2 et editi, γέγραπται· Ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον, καὶ ἐγκατέλιπετε, etc. Ibid. Reg., Anglic. et Basil., ἐννο-εἰπάτε.

neum valde fuerit, vitam et sapientiam non quid alienum, sed proprium naturæ fontis esse, neque aliquando non exstulisse, sed semper fuisse. Atqui hæc omnia ipse est Filius, qui dicit, *Ego sum vita* ⁶⁰, et, *Ego sapientia, habito in concilio* ⁶¹. An non igitur impius habendus ille est qui ait: Fuit aliquando, cum non esset Filius? Namque idem est ac si diceretur, Fuit aliquando, cum fons esset aridus absque vita et sapientia. Atqui si hujusmodi esset, fons certe non esset; nam quod non ex seipso gignit, fons utique non est. At quam istud absurdum est! Etenim Deus eos, qui suæ ipsius voluntati parent, promittit instar fontis futuros a quo nunquam deficiet aqua. Sic enim ipse per Isaiam prophetam loquitur: *Et sabbabera, quemadmodum concupiscit anima tua, et ossa tua pinguis fient, et erunt velut hortus irriguus, et tanquam fons a quo aqua non deficiet* ⁶². Illi autem Deum, qui quidem dicitur et est fons sapientiæ, sterilem atque sine propria Sapientia aliquando fuisse improbissime audent affirmare. Verum falsa sunt quæ ab illis dicuntur. At testatur Veritas Deum propriæ Sapientiæ æternum fontem esse: ac proinde cum fons æternus sit, necesse quoque est Sapientiam æternam esse. In ipsa siquidem omnia facta sunt, ut psallit David, *Omnia in Sapientia fecisti* ⁶³. Salomon item ait, *Deus Sapientia fundavit terram, præparavit caelos prudentia* ⁶⁴. Hæc porro Sapientia Verbum est, et per ipsum, ut ait Joannes, facta sunt omnia, et sine ipso factum est nihil ⁶⁵. Denique ipse est Christus. Nam *unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illum: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ⁶⁶. Si porro omnia per ipsum, ipse profecto inter omnia numerandus non est. Qui enim eum, *per quem omnia*, unum omnium esse dicere ausus fuerit, ille de Deo, *ex quo omnia*, idem plane sentiet. Quod si quis id tanquam maxime absurdum procul rejiciat, Deumque ab omnibus ut alium discriminet, consequens sane fuerit ut unigenitus Filius, qui Patris naturæ est proprius, alius quoque ab omnibus esse censeatur. Atqui si ipse non est ex omnibus, de illo nefas est dicere, Fuit aliquando, cum non esset; et, Non erat antequam nasceretur. Hujusmodi enim voces de factis quidem rebus apte usurpantur: at ipse Filius talis est, qualis Pater, cujus naturæ proprius quoque est fetus, Verbum ac Sapientia. Namque id proprium

Α φίας· ἀκόλουθον ἄν (4) εἶη τὴν ζωὴν καὶ τὴν σοφίαν μῆτε ξένα τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς εἶναι, ἀλλ' ἴδια, μῆτε ἀνύπαρκτα ποτε εἶναι, ἀλλ' ἀεὶ εἶναι. Ἔστι δὲ ταῦτα ὁ Υἱὸς ὁ λέγων (5), Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ, Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλὴν. Πῶς τοίνυν οὐκ ἀσεβεῖ ὁ λέγων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός; Ἴσον γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν, Ἦν ποτε ὅτε ἡ πηγὴ ἤρα ἦν χωρὶς τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας. Ἡ δὲ τοιαύτη (6) οὐκ ἂν εἶη πηγὴ· τὸ γὰρ μὴ ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν οὐκ ἐστὶ πηγὴ. Ὅσης δὲ ἀτοπίας γέμον ἐστὶ τοῦτο! Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς τοὺς ποιοῦντας αὐτοῦ τὸ θέλημα ἐπαγγέλλεται ὡς πηγὴν ἐσεσθαι, ἦν (7) μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ, λέγων διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου· Καὶ ἐμπλησθήσῃ, καθάπερ ἐπιθυμῶν ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὅσα σου πλανθήσονται (8), καὶ ἔσται ὡς κηπὸς μεθῶν, καὶ ὡς πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ· οὗτοι δὲ τὸν Θεὸν λεγόμενον καὶ ὄντα πηγὴν τῆς σοφίας, ἄγονον αὐτὸν καὶ λείψαντά ποτε τῆς ἰδίας σοφίας δυσφημεῖν τολμῶσιν. Ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τούτων ἐστὶ ψεῦδη· ἡ δὲ Ἀλήθεια μαρτυρεῖ πηγὴν ἀίδιον εἶναι τὸν Θεὸν τῆς ἰδίας σοφίας. Ἀίδιου δὲ τῆς πηγῆς οὐσης, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὴν Σοφίαν ἀίδιον εἶναι δεῖ. Ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ τὰ πάντα γέγονεν, ὡς ψάλλει Δαβὶδ· Πάντα ἐν Σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ Σολομὸν φησιν· Ὁ Θεὸς τῇ Σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἠτόιμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. Αὐτὴ τε (9) ἡ Σοφία ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης φησιν, ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός. Εἰς γὰρ Θεὸς ὁ Πατὴρ (10), ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Εἰ δὲ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, αὐτὸς οὐκ ἂν εἶη συναριθμούμενος τοῖς πᾶσιν. Ὁ γὰρ τολμῶν τὸν δι' οὗ τὰ πάντα λέγειν ἓνα εἶναι τῶν πάντων, πάντως δὴ που καὶ περὶ Θεοῦ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, τὸ αὐτὸ λογίζεται (11). Εἰ δὲ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀποπον φέυγει τις, καὶ δισίστησιν ὡς ἄλλον ἀπὸ τῶν πάντων τὸν Θεόν, ἀκόλουθον ἂν εἶη καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἴδιον ὄντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἄλλον λέγειν εἶναι τῶν πάντων· μὴ ὄντος δὲ αὐτοῦ τῶν πάντων, οὐ θέμις ἐπ' αὐτοῦ λέγειν τὸ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆ (12). Αἱ τοιαῦται γὰρ φωναὶ κατὰ τῶν ποιημάτων ἀρμόζουσι λέγεσθαι· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς τοιοῦτός ἐστιν, οἷός ἐστιν ὁ Πατὴρ (13), οὗ καὶ ἐστὶ τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα, Λόγος, καὶ Σοφία. Τοῦτο γὰρ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦτο τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ δεικνυσιν ἴδιον, ὥστε μῆτε (14) τὸν Θεὸν λέγειν ποσὲ ἄλογον, μῆτε τὸν Υἱὸν ἀνύπα-

⁶⁰ Joan. xiv, 6. ⁶¹ Prov. viii, 12, 12. ⁶² Is. lviii, 11. ⁶³ Ps. ciii, 24. ⁶⁴ Prov. iii, 19. ⁶⁵ Joan. i, 3. ⁶⁶ I Cor. viii, 6.

(4) Editio Commel., εἶη ἀκόλουθον ἄν. Ibid. Seguer., Gobler. et Felckm., 1, ἀκόλουθον ἂν εἶη τὴν πηγὴν. Paulo post Seguer., ἀλλ' ἄτῳα. μῆτε ἀνύπαρκτα.

(5) Sic Seguer., Reg., Basil., Anglic., Felckm. 5. Editi vero, ταῦτα Υἱὸς ὁ λέγων. Mox Goblerian. et Felckm. 1, ἡ Σοφία κατεσκέυασα.

(6) Sic Seguer. In editis, et aliis deest ὅτε. Paulo post Reg. et Felckm. 5, Et δὲ τοιαύτη. Et mox Seguer., Reg., Basil., ἐξ ἑαυτοῦ. Editi et alii, ἐξ αὐτοῦ.

(7) Seguer., ἦ. Idem et Gobler. et Felckm. 1, ἐξέλιπεν.

(8) Sic Seguer., Reg. et Isaiæ lviii, 11. Basil., Anglic., Felckm. 5, ποιηθήσεται. Editi, πλανθήσονται. Mox Seguer., ἡ μὴ ἐξέλιπεν.

(9) Reg. et Basil., αὐτὴ τε. Anglic., αὐτὴ δέ.

(10) Seguer., omittit ὁ Πατὴρ.

(11) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, λογίζεται. Basil., λογίζεται. Paulo post Seguer., τῶν πάντων τὸν Θεόν. Editi, πάντων Θεόν.

(12) Sic Seguer., Basil., Anglic. et Felckm. 2. At Reg., γεννηθῆ. Editi, γεννηθῆναι.

(13) Seguer., Gobler. et Felckm. 1 omittunt ὁ Πατὴρ.

(14) Seguer., μῆτε. Editi et alii, μῆ.

αρκτόν ποτε λέγειν. Ἐπεί δ. αὐτὸς εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ; A est Filii erga Patrem, idemque Patrem Filii proprium ostendit, ita ut dici nequeat vel Deum aliquando sine Verbo seu Ratione fuisse, vel Filium aliquando non exstitisse. Cæteroquin cur diceretur Filius, nisi esset ex ipso? vel quare Verbum et Sapientia appellaretur, nisi et semper et proprius illius esset?

20. Πότε γοῦν τοῦ ἰδίου χωρὶς ἦν ὁ Θεός; ἢ πῶς τις περὶ τοῦ ἰδίου, ὡς περὶ ξένου καὶ ἀλλοτριουστοῦ (16) δύναται λογισασθαι; Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα οἷά ἐστι τὰ γενητά, οὐδὲν ὁμοιον κατ' οὐσίαν ἔχει πρὸς τὸν παποιηχότα· ἀλλ' ἐξωθεν αὐτοῦ ἐστι (17), χάριτι καὶ βουλήσει αὐτοῦ τῷ Λόγῳ γενόμενα, ὥστε πάλιν δύνασθαι καὶ παύεσθαι ποτε, εἰ θελήσειεν ὁ ποιήσας· ταύτης γάρ ἐστι φύσεως τὰ γενητά (18). Τὸ δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (ὡμολόγηται γὰρ ἤδη τοῦτο εἶναι ὁ Υἱός)· πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ δυσσεβὲς εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ (19), ἀλλ' ἐπισυμβέθεκε, καὶ δύναται πάλιν μὴ εἶναι ποτε; Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ὁ ἐνθυμούμενος κατανοεῖτω, πῶς τὸ τέλειον καὶ τὸ πλήρες τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀφαιρεῖται· καὶ γὰρ φανερώτερον ἂν τις ἴδοι πάλιν τὸ ἄτοπον τῆς αἰρέσεως, ἐὰν ἐνθυμηθῆ, ὅτι ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστι καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, καὶ χαρακτήρ, καὶ ἀλήθεια. Εἰ γὰρ ὑπάρχοντος φωτὸς, ἔστιν εἰκὼν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα (20)· καὶ οὐσης ὑποστάσεως, ἐστι ταύτης ὁ χαρακτήρ ὀλόκληρος· καὶ ὄντος Πατρὸς, ἔστιν ἡ ἀλήθεια (21)· σκοπεῖται οἱ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ εἶδος τῆς θεότητος χρόνῳ μετροῦντες, εἰς πόσον ἀσεβείας βάραθρον πίπτουσιν. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν ὁ Υἱός, πρὶν γεννηθῆ (22), οὐκ ἦν αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ ἢ ἀλήθεια. Ἀλλὰ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις· τοῦ γὰρ Πατρὸς ὄντος, ἦν αὐτῷ (23) ἡ ἀλήθεια, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἢ Ἀλήθεια· καὶ τῆς ὑποστάσεως ὑπαρχούσης, πάντως εὐθύς εἶναι δεῖ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν εἰκόνα ταύτης· οὐ γὰρ ἐξωθέν ἐστι γραφομένη ἡ (24) τοῦ Θεοῦ εἰκὼν· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς γεννητὴς ἐστι ταύτης, ἐν ᾗ ἑαυτὸν ὁρῶν προσχάειρε ταύτη, ὡς αὐτὸς ὁ Υἱὸς λέγει· Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε. Πότε γοῦν οὐκ ἔώρα (25) ἑαυτὸν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι; ἢ πότε οὐ προσέχαιρεν, ἵνα τολμήσῃ τις εἰπεῖν, Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ἡ εἰκὼν, καὶ, οὐκ ἦν χαίρων ὁ Πατὴρ, πρὶν γένηται ἡ εἰκὼν; Πῶς δὲ καὶ ἑαυτὸν ἂν ἴδοι ὁ ποιητὴς καὶ κτιστὴς ἐν κτιστῇ καὶ (26) γενητῇ οὐσίᾳ; Τοιαύτην γὰρ εἶναι δεῖ τὴν εἰκόνα, οἷός ἐστι ὁ ταύτης Πατὴρ.

¹⁷ Joan. xiv, 6. ¹⁸ Prov. viii, 30.

20. Quandonam igitur Deus sine illo fuit quod ipsius proprium est? vel quis id quod proprium est, tanquam quid externum et quod diversæ sit naturæ, possit concipere? Enimvero res aliæ quales sunt res factæ, nihil natura simile habent cum suo auctore, sed extra eum, ejusdem gratia et voluntate, per Verbum sunt conditæ, adeo ut possint aliquando esse desinere, si nempe placuerit Creatori: quippe cum ea sit rerum factarum **335** natura. At quod naturæ Patris est proprium (hoc enim esse Filium jam concessum est), annon temerarium et impium est ex nihilo esse dicere, nec fuisse antequam nasceretur, sed adventitium esse, posseque iterum aliquando non esse? Quod qui vel solum cogitat, intelligat, quæso, quomodo possit detrahi perfectio et plenitudo naturæ Patris. Hinc enim clarius licebit perspicere quam absurda sit Ariana hæresis, si nimirum attendatur Filium Patris imaginem, splendorem et figuram, atque veritatem esse. Nam si existente luce, imago ejus existit splendor: si item substantia existente, ejusdem existit integra figura: si denique existente Patre, existit veritas; videant qui divinitatis imaginem et figuram tempore metiuntur, in quantam incidant impietatem. Si enim non fuit Filius antequam nasceretur, nec igitur semper fuit in Deo veritas. Verum id nefas dictu est. Siquidem Patre existente, fuit semper in illo veritas, quæ Filius est, qui et idem dicit: *Ego sum veritas* ¹⁷. Substantia similiter existente, ejus figuram et imaginem continuo esse prorsus necesse est. Nec enim extrinsecus depicta est Dei imago, sed ipse Deus ejusdem est genitor, in qua seipsum intuens, eadem delectatur, ut ait Filius: *Ego eram qua delectabatur* ¹⁸. Quandonam ergo seipsum Pater non intuebatur in sui ipsius imagine, aut quandonam eadem non delectabatur, ut quis dicere audeat ex nihilo esse imaginem, nec Patrem delectatum esse antequam imago nasceretur? Qui vero effector et creator seipsum in creata et facta natura posset contemplari? Etenim D talis imago esse debet, qualis est ejus Pater.

(15) Sic Seguer., ut et legit Nannius. Editi et alii, ἴδιον.

(16) Seguer., ἀλλοτριουστοῦ. Reg., Gobler. et Felckm. 1, ἀλλοτριουστοῦ. Editi, ἀλλοτρίου. Mox Felckm. 2 cum editis, ὅσα ἐστὶ. Alii mss., οἷά ἐστι.

(17) Sic Seguer. In editis et aliis deest ἐστὶ. Ibid. Seguer., τῷ λόγῳ αὐτοῦ.

(18) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, Τοιαύτης γὰρ ἐστὶ φύσεως τὰ γενητάματα. Paulo post Seguer., τοῦτο εἶναι Υἱός.

(19) Seguer., γεννηθῆ.

(20) Sic Seguer. Editi vero et alii, εἰκὼν ἐστὶν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα.

(21) Sic Seguer. At alii et editi, ἡ ἀλήθεια ὁ Υἱός.

Paulo post Seguer., εἰς ὅσον ἀσεβείας.

(22) Seguer., γεννηθῆ. Idem ibid. et Reg., οὐκ ἦν αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ. Editi et alii αὐτὸς οὐκ ὀmittunt.

(23) Sic Seguer., Reg., Gobler. et Felckm. 1. Editi autem, ἦν ἂν ἐν αὐτῷ. Ibidem in Gobler. et Felck. 1 desunt, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἢ ἀλήθεια.

(24) Sic Seguer. et Reg. In editis deest ἡ. Paulo post Felck. 2 et editio Commel., ἑαυτὸν ὁ ὁρῶν.

(25) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felck. 1. Editi vero ὁρᾶ.

(26) Καὶ abest ab editione Commel. Paulo post Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Υἱός ἐστὶν. Editi et alii, ὡς ἐστὶν.

21. Age itaque, quæ ad Patrem pertinent inspiciamus, quo possimus dignoscere utrum imago ejus sit. *Æternus est Pater, immortalis, potens, lux, rex, omnipotens, Deus, Dominus, creator et effector. Hæc sane eadem in imagine esse oportet, ut vere qui Filium viderit, videat Patrem. Nam nisi ita sit; sed, ut Ariani sentiunt, factus est, non vero æternus Filius, non est hæc vera imago Patris, nisi forte, pudore omni exuto, dicant quod Filius imago appellatur, non id esse similis substantiæ indicium, sed ejus duntaxat nomen esse.* Αἱμί, o impii et hostes Christi, hoc nec imago, nec figura est. Quæ enim similitudo rerum e nihilo factarum cum illo qui ea, quæ non erant, ut essent creavit? aut quo pacto id, quod non est, ejus, qui est, simile esse queat, cujus is defectus est, ut aliquando non fuerit, et inter res factas collocatum sit? Ariani igitur cum Filium ita esse velint, sibi ipsis hujusmodi excogitare ratiunculas. Si Filius, inquit, fetus et imago est Patris: si perfecte similis est Patri: debet certe, quemadmodum genitus est, sic et ipse generare fierique et ipse Filii Pater: qui item ex ipso genitus fuerit, generare et ipse debet, et ita deinceps infinite. Id siquidem genitoris genitum similem ostendit. Blasphemiarum næ illi inventores, qui Dei ipsius hostes, ne fateantur Filium Patris esse imaginem, corporea et terrestria de ipso Patre cogitant, excisiones, effluentias, influxionesve in illo prave fingunt. Equidem 336 si Deus hominis similis est, fiat etiam eo modo genitor quo homo: ut Filius fiat pater alterius, atque ita deinceps alii ex aliis procreentur, ut, secundum illos, in deorum multitudinem crescat ea progenies. At si Deus non est ut homo, uti revera non est: sane nec humana de eo licet cogitare. Etenim brutæ animantes atque homines, vi primæ creationis, alii ex aliis successione gignuntur, et is qui gignitur, ex genito patre genitus, convenienter et ipse alterius fit pater, eam in seipso virtutem a patre habens, ex qua et ipse factus est. Hinc in illis non est proprie pater vel proprie filius, nec stabilis vel constans est patris et filii conditio. Idem quippe et filius et pater fit, filius, inquam, genitoris, pater autem ejus qui ex ipso gignitur. Verum in divinitate non ita se res habet. Nec enim hominum similis est Deus, nec Pater ex patre est, unde nec patrem geniturum gignit: nec Filius est ex effluvio

21. Φέρε τοίνυν, ἴδωμεν τὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα ἐπιγνώμεν, εἰ αὐτοῦ ἐστίν. Αἰδιός ἐστιν ὁ Πατήρ, ἀθάνατος, δυνατός, φῶς, βασιλεὺς, παντοκράτωρ, Θεός, Κύριος, κτίστης (27), καὶ ποιητής. Ταῦτα εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν Υἱὸν ἑωρακῶς ἴδῃ τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἐστίν, ἀλλ' ὡς οἱ Ἀρειανοὶ φρονοῦσιν, γενητός ἐστι, καὶ οὐκ αἰδιός ὁ Υἱός, οὐκ ἐστὶν αὕτη τοῦ Πατρὸς ἀληθῆς εἰκὼν, εἰ μὴ ἄρα λοιπὸν ἀπερυθριάσαντες εἴπωσιν, ὅτι καὶ τὸ εἰκόνα λέγεσθαι τὸν Υἱὸν, οὐχ ὁμοίας οὐσίας ἐστὶ γνώρισμα, ὄνομα δὲ μόνον ἐστὶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν, ὡς Χριστομάχοι, οὐκ ἐστὶν εἰκὼν, οὐδὲ χαρακτηριστήρ. Ποία γὰρ ἐμφέρεια τῶν ἐξ οὐκ ὄντων πρὸς τὸν κτίσαντα τὰ οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι; ἢ πῶς τῷ ὄντι τὸ οὐκ ὄν ὅμοιον εἶναι δύναται, λειπόμενον τῷ ποτε μὴ εἶναι, καὶ τῷ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύνταξιν ἔχειν (28); Τοιοῦτον γὰρ αὐτὸν εἶναι θέλοντες οἱ Ἀρειανοὶ, λογισμοὺς ἑαυτοῖς ἐπένοησαν, λέγοντες· Εἰ γέννημά ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς καὶ εἰκὼν, καὶ ὁμοίος ἐστὶ κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, ὁφείλει πάντως, ὡς περ γεγέννηται, γεννᾶν καὶ ὁ Υἱός, καὶ γίνεσθαι καὶ αὐτὸς πατήρ υἱοῦ· πάλιν τε ὁ (29) ἐξ αὐτοῦ γεννώμενος γεννᾶν καὶ αὐτὸς, καὶ καθεξῆς ἕως εἰς ἄπειρον· τοῦτο γὰρ ὅμοιον δείκνυσσι τὸν γεννηθέντα τοῦ γεννήσαντος. Ἐφευρεται δυσφημιῶν (30) ἀληθῶς οἱ θεομάχοι, οἵτινες, ἵνα μὴ τὸν Υἱὸν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς ὁμολογήσωσι, σωματικὰ καὶ γῆϊνα περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς φρονοῦσι, τομάς, καὶ ἀπορροίας καὶ ἐπιρροίας κατηγοροῦντες κατ' αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν ὡς ἀνθρωπῶς ἐστὶν ὁ Θεός (31), γινέσθω καὶ γεννητής, ὡς ἀνθρωπος, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς ἕτερου γίνηται πατήρ, καὶ οὕτω καθεξῆς ἐξ ἀλλήλων γινέσθωσαν, ἵνα καὶ εἰς πλῆθος θεῶν ἡ διαδοχὴ κατ' αὐτοὺς αὐξάνῃ· εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὡς ἀνθρωπος ὁ Θεός· οὐκ ἐστὶ γὰρ· οὐ δεῖ τὰ ἀνθρώπων ἐπ' αὐτοῦ (32) λογίζεσθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ζῶα καὶ οἱ ἀνθρωποὶ ἐκ δημιουργικῆς ἀρχῆς κατὰ διαδοχῆς ἀλλήλων γεννῶνται· καὶ ὁ γεννώμενος, ἐκ γεννωμένου πατρὸς γεννηθεὶς, εἰκότως καὶ αὐτὸς ἕτερου γίνεται πατήρ, ἔχων ἐκ πατρὸς ἐν ἑαυτῷ τοῦτο, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸς γέγονε. Διὸ οὐδὲ ἐστὶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις κυρίως πατήρ καὶ κυρίως υἱός, οὐδὲ ἔστηκεν ἐπ' αὐτῶν τὸ πατήρ καὶ τὸ υἱός (33)· ὁ γὰρ αὐτὸς υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος, πατήρ δὲ τοῦ γεννωμένου ἐξ αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἐστὶν οὕτως· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρωπος ὁ Θεός· οὔτε γὰρ ὁ πατήρ ἐκ πατρὸς ἐστὶ· διὸ οὐδὲ γεννᾶ τὸν γεννησόμενον (34) πατέρα·

(27) Seguer., Καὶ κτίστης, et paulo post pro ἴδῃ, idem habet, ἑωρακῶς ἢ.

(28) Sic in Seguer. exstat totus hic locus. Alii vero et editi, πρὸς τὸ εἶναι, ἢ πῶς τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν ὅμοιον εἶναι δυνατόν; λειπόμενον οὖν τὸ, ποτὲ μὴ εἶναι, καὶ τὸ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύνταξιν ἔχειν. In Felck., 1 et Gobler. deest οὖν post λειπόμενον.

(29) Sic Seguer. et Reg. In editis autem ὁ omititur. Ibid. ad marginem hæc habet Reg.: Διὰ τί μὴ καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾶ, ἵνα καὶ πατήρ ἢ, ἀλλὰ μόνον ἐστὶν Υἱός; Cur non Filius et ipse gignit, ut et pater sit, sed est duntaxat Filius?—

(30) Seguer., Gobler. et Felck., 1, δυσφημίας. Mox Seguer. ὁμολογῶσι, σωματικὰ, etc. Paulo post iidem

Seguer., Gobler. et Felck., 1, ἀπορροίας καὶ ἐπιρροίας.

(31) Sic Seguerianus. At alii et editi, ὁ Υἱός. Paulo post Seguer., Basil., Gobler. et Felckm., 1, ἕτερου γέννηται. Ibid. Seguer., καὶ οὕτω δὲ καθεξῆς.

(32) Basil., ἐπ' αὐτῷ. Mox Seguer., Reg., Gobler. et Felckm., 1, Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα. Post paulo Seguer., ὁ γεννώμενος ἐκ γεννωμένου πατρὸς. Idemque infra et Reg., Goblerian., Felckm. 1, ἐν ἑαυτῷ τοῦτο, ἐξ οὗ. Editi, ἐν αὐτῷ τοῦτο, etc.

(33) Seguerian., τὸ πατήρ καὶ τὸ υἱός. Reg., τὸ κυρίως πατήρ καὶ υἱός. Editi, τὸ πατήρ καὶ υἱός.

(34) Seguer., Reg., Anglic., Gobler. et Felckm. 1, γεννησόμενον. Mox iidem præter Anglic. et Reg., ἐξ ἐπιρροίας. Seguer., ibid., οὔτε ἐκ γεννηθέντος.

ὅτε οὐ Υἱὸς ἐξ ἀπορροίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐκ γεννηθέντος Πατρὸς γεγέννηται· διὸ οὐδὲ γεγέννηται εἰς τὸ γεννᾶν. Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ Πατὴρ κυρίως πατήρ ἐστὶ, καὶ ὁ Υἱὸς κυρίως υἱὸς ἐστὶ, καὶ ἐπὶ τούτων (35) καὶ μόνον ἔστηκε τὸ Πατὴρ αἰεὶ πατήρ εἶναι, καὶ τὸ Υἱὸς αἰεὶ υἱὸς εἶναι.

23. Οὐκοῦν ὁ ζητῶν διὰ τί μὴ γεννητικὸς υἱοῦ ὁ Υἱὸς, ζητεῖτω διὰ τί μὴ πατέρα ἔσχεν ὁ Πατήρ. Ἀλλὰ ἀποκρίσθη ἡ ἀμφοτέρω καὶ πάσης μεσσησθεῖσας. Ὡς γὰρ ὁ Πατήρ (36) αἰεὶ πατήρ, καὶ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο υἱὸς, οὕτως ὁ Υἱὸς αἰεὶ υἱὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο πατήρ· καὶ ἐν τούτῳ γὰρ μάλλον χαρακτήρ ὢν καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς δεικνύεται, μένων ὅ ἐστι καὶ οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ' ἔχων ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ταυτότητα. Εἰ μὲν οὖν ὁ Πατήρ μεταβάλλεται, μεταβαλλέσθω καὶ ἡ εἰκὼν· πρὸς γὰρ τὸν γεννησαντα οὕτω καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἔστηκεν· εἰ δὲ ἀτρέπτος ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ ὅ ἐστιν οὕτως (37) διαμένει, ἐξ ἀνάγκης καὶ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει, καὶ οὐ τραπήσεται. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς (38) Υἱός· οὐκ ἄρα ἔτιρον τι γενήσεται, ἢ ὅπερ ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον. Μήτηρ ἄρα καὶ τοῦτο ἐπενόησαν οἱ ἡρῶνες, ἐξάρασι θέλοντες ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν εἰκόνα, ἵνα τοῖς γενητοῖς (39) τὸν Υἱὸν ἐξισάσωσιν. Ἐν τούτοις γοῦν αὐτὸν συντάττοντες οἱ περὶ Ἀρειῶν ἐκ διδασκαλίας Εὐσεβίου, καὶ τοιοῦτον εἶναι νομίζοντες οἷα τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενά ἐστιν, ἀπεπήδησαν μὲν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, συμφορήσαντες (40) δὲ ἑαυτοῖς ῥημάτια πανουργίας, περιήρχοντο κατὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτε τὴν αἵρεσιν ταύτην ἐπλασσον, καὶ μέχρι δὲ νῦν τινες συναντώντες ἐξ αὐτῶν παιδαρίους κατὰ τὴν ἀγορᾶν, πυνθάνονται αὐτῶν, οὕτι γὰρ ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν, ἀλλ' ὡσπερ τὰ περισσώματα τῆς καρδίας αὐτῶν ἐρευγόμενοι (41) λέγουσιν· Ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος πεποίηκεν, ἢ τὸν ὄντα; ὄντα οὖν (42) αὐτὸν πεποίηκεν, ἢ μὴ ὄντα; Καὶ πάλιν, Ἐν τὸ ἀγέννητον, ἢ δύο; καὶ αὐτεξουσίος ἐστὶ καὶ ἰδίᾳ προαιρέσει οὐ τρέπεται, τρεπτής ὢν φύσεως; Οὐ γὰρ ὡς λίθος ἐστὶν ἀφ' ἑαυτοῦ (43) μένων ἀκίνητος. Εἶτα καὶ εἰσερχόμενοι πρὸς γυναϊκάρια, πάλιν αὐταῖς ἐκτεηλυμένα ῥημάτια (44) φθέγγονται, Εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν τέχης; ὡσπερ δὲ οὐκ εἶχες, οὕτω καὶ ὁ Θεοῦ Υἱὸς οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆναι. Τοιοῦτοις ῥήμασιν ἐξορχούμενοι παίζουσιν οἱ ἄτιμοι, καὶ τὸν Θεὸν ἀνθρώποις ἀπεικάζουσι· φάσκοντές τε εἶναι Χριστιανοί, ἀλλάσ-

▲ Patris, nec ex genito Patre genitus est : ideoque nec gignitur ut gignat. Hinc in sola Divinitate Pater proprie pater est, et Filius proprie filius, atque in his solis constans firmaque est patris et filii conditio, ita ut Pater sit semper pater, et Filius semper filius.

22. Qui igitur inquit cur Filius filii alius gignendi vim non habeat, idem inquirat cur Pater non habuerit patrem. Verum utrumque perabsurdum est impietateque omni plenum. Ut enim Pater semper est pater, nec unquam filius potest esse : ita Filius semper est filius, nec unquam pater esse potest : quo utique modo maxime ostenditur figura et imago Patris esse, manendo quod est, mutationemque nullam subeundo, sed acceptam a Patre servando immutabilitatem. Itaque si Pater mutatur, ejus quoque imago mutetur. Sic enim erga genitorem se habet ejus et imago et splendor. At si immutabilis est Pater, et id quod ipse est perpetuo manet : ita necesse est ejus imaginem, id quod ipsa est, similiter permanere, nec mutari. Atqui Filius est ex Patre : non igitur aliud fiet quam quod est Patris naturæ proprium. Itaque frustra et istud stulti commenti sunt, imaginem a Patre cupientes abstrahere, ut Filium rebus factis parem facerent. Hinc ergo Ariani illum in rerum factarum numero ex Eusebii doctrina reponentes, talemque esse arbitrantes, qualia quæ ab ipso sunt facta, procul a veritate discessere, fallacibusque sibi comparatis oculis, cum primum hancce formarent hæresim, circumcirca concursabant, imo etiam ad hoc usque tempus nonnulli illorum pueris in forum occurrunt, quos interrogant, non quidem ex divinis Scripturis, sed velut ex cordis abundantia **, hujusmodi verba cruciantes : Qui est, eumne, qui nondum esset, fecit ex nihilo, an qui jam esset? Fecit igitur eum qui jam erat, an qui non erat? Et rursus : Utrumne est non factum, vel duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Nec enim instar lapidis est per se manens immobilis. Deinde 337 mulierculas quoque conveniunt, quas indecoris hinc sermonibus aggrediuntur : Num filium habuisti priusquam pareres? atqui quemadmodum non prius habuisti, sic nec fuit Dei Filius antequam

** Luc. vi, 45.

(35) Seguer., Gobler. et Felckm., 1, καὶ ἐπὶ τούτων μόνων. Felck. 5, καὶ ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνον. Editi et alii, καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνον.

(36) Sic Seguerianus. Editi autem, ἀλλὰ γε ἀμφοτέρω μετὰ πάσης δυσσεβείας· ὡσπερ γὰρ ὁ Πατήρ, etc. Hic autem in margine codicis Regii hæc exstant : Ὅτι καὶ κατὰ τὸ μὴ γεννᾶν ὁ Υἱὸς χαρακτήρ καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς καὶ μάλλον δεικνύεται. Quod Filius etiam quatenus non gignit, [figura et imago Patris maxime ostenditur.

(37) Sic Seguerianus, Reg., Goblerian., Felckm., 1 et 5. Editi autem, ὄντως. Mox Seguerian., ἡ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει. Editi et alii, ἡ εἰκὼν ὡς ἐστὶ διαμένει. Gobler. et Felckm., 1, μένει.

(38) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐκ Πατρὸς.

(39) Basili. et Felckm. 5, γεννητοῖς. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ἐν τούτοις γοῦν αὐτοῖς.

(40) Basili., συμφορήσαντες. Felckm. 5, συμφορήσαντες.

(41) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ἐρρευγόμενοι.

(42) Sic mss. At editi οὖν omittunt.

(43) Seguerian., ἐφ' ἑαυτοῦ.

(44) Seguerian., ῥήματα. Ibid. id. Goblerian. et Felck. 1, φθέγγονται, Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν τέχης; Editi et alii, φθέγγονται, εἶχες υἱὸν, πρὶν ἢ τέχης; Paulo post Basili. et Felckm. 5, ἐξερχόμενοι παίζουσιν. Ibidem Seguerian., Anglic., Reg., Gobler. et Felckm. 1, καὶ τὸν Θεὸν ἀνθρώποις. Editi, καὶ τὸν Θεὸν ἀνθρώποις. Item ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1, φάσκοντές τε εἶναι. Editi, φάσκοντές εἶναι.

nascetur. Hujusmodi dictis tripudiant inglorii A illi homines, Deumque similem hominum fingunt, qui cum se Christianos esse prædicant, Dei gloriam mutant in similitudinem imaginis corruptibilis hominis⁷⁰.

23. Sane ad ista ne respondere quidem æquum esset, adeo insulsa sunt et inepta. Verum ne illorum hæresis aliquid soliditatis habere videatur, eos hic vel saltem obiter confutare operæ pretium fuerit, maxime propter mulierculas quæ ab illis circumveniuntur facillime. Et vero illi, qui ista dicunt, architectum etiam ita debuissent interrogare: Potesne sine subjecta materia ædificare? ut autem non potes, sic nec Deus absque subjecta materia res universas potuit efficere. Debuissent quoque a singulis hominibus sciscitari, An potes esse sine loco? B atqui ut non potes, ita etiam Deus in loco est. Sic enim illi vel saltem ab audientibus cogenter erubescere. Quare enim cum Filium Deo esse audierint, tum ipsi ad seipos respicientes, eum audent negare: cum vero Deum creare et facere audierint, non itidem humana opponunt? Atqui par erat etiam eos in rerum creatione intelligenda, humana cogitare, et materiam Deo suppeditare, ut Deum creatorem esse inficiantes, demum cum Manichæis volutarentur. Quodsi ipsa Deo notio his majora cogit cogitare, atque ubi vel tantum quis audierit, statim credit certumque habet Deum non eo modo esse quo nos sumus, sed esse ut Deum, nec creare ut homines creant, sed creare ut Deum: similiter quoque clarum est eum gignere, non ut gignunt homines, sed ut gignit Deus. Neque enim Deus hominem imitatur: sed potius homines propter Deum, qui proprie et solus vere Pater sui ipsius Filii est, patres quoque suorum liberorum sunt appellati. Nam ex ipso omnis paternitas in cælis et in terra nominatur⁷¹. Ea porro quæ dicunt illi, si nemo expenderit, prudenter sapienterque dicta esse forte videbitur: at si quis ea ratione examinaverit, nihil illos inde nisi risum multum et contemptum sibi conciliasse comperiet.

24. Namque prima illorum interrogatio stulta profecto incertaque est. Nec enim indicant qua de re interrogent, ut interrogatus queat respondere, sed absolute aiunt, Num qui est, eum qui non erat, etc. Quis ergo ille est qui est, et quæ sunt ea quæ

⁷⁰ Rom. i, 25. ⁷¹ Ephes. iii, 15.

(45) Sic Seguerian., Gobler. et Felck. 1. Editi autem, Θεοῦ εἰκόνα ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας φθαρτῶν ἀνθρώπων. Ibid. Seguerian., μηδὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ ταῦτα. Gobler. et Felckm. 1, μηδὲ ἀποκρίνασθαι, etc.

(46) Sic Seguerianus. Editi vero, καὶ οὕτως. Mox Seguerianus, Goblerian. et Felckm. 5, καὶ ἐν τούτοις αὐτοῦς. Editi, καὶ ἐν τούτοις αὐτοῖς.

(47) Sic Seguerian., Gobler. et Felck. 1. In editis autem δὲ post ἔδει, et καὶ post αὐτοῦς deest. Ibidem Seguer., ἀρχιτέκτονας. Anglican., ἀρχιτέκτονα.

(48) Sic Seguerian. At alii et editi omittunt ὑποκειμένης.

(49) Seguer., καὶ ἔδει ἕκαστον. Gobler. et Seguer., καὶ ἔδει καὶ ἕκαστον. Ibid. editi mendose habent τῶν ἀνθρώπων.

(50) Sic Seguerian., ubi et omnes mss. habent

σουσιν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας φθαρτοῦ ἀνθρώπου (45)

23. Ἐδει μὲν οὖν μηδὲν ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα, οὕτως ἀνόητα ὄντα καὶ μωρὰ ἵνα δὲ μὴ δοκῇ τι βέλαιον ἔχειν ἢ αἴρεσις αὐτῶν, προσήκει καὶ ὡς (46) ἐκ παρέργου διελέγξαι καὶ ἐν τούτοις αὐτοῦς μάλιστα διὰ τὰ εὐχερῶς ἀπατώμενα παρ' αὐτῶν γυναικάρια. Ἐδει δὲ (47) ταῦτα λέγοντας αὐτοῦς, καὶ ἀρχιτέκτονος πυνθάνεσθαι, Εἰ δύνασαι χωρὶς ὕλης ὑποκειμένης (48) οἰκοδομεῖν; ὡσπερ δὲ οὐ δύνασαι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἠδύνατο χωρὶς ὕλης ὑποκειμένης ποιῆσαι τὰ ὅλα. Ἐδει καὶ ἕκαστον (49) αὐτοῦς τῶν ἀνθρώπων ἐρωτᾶν, Εἰ δύνασαι εἶναι χωρὶς τόπου; ὡσπερ δὲ οὐ δύνασαι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐν τόπῳ ἐστίν· ἴν' οὕτως καὶ παρὰ τῶν ἀκούοντων (50) ἐντρέπασθαι δυνήθωσιν. Ἡ δὲ τί, ἐὰν μὲν ἀκούωσιν, ὅτι Ἰτὸν ἔχει ὁ Θεός, εἰς ἑαυτοῦς (51) ἀποβλέποντες ἀρνοῦνται τοῦτον· ἐὰν δὲ ἀκούωσιν, ὅτι κτίζει καὶ ποιεῖ, οὐκέτι τὰ ἀνθρώπινα ἀντιτιθέασιν; ἔδει δὲ καὶ ἐν τῷ κτίζειν ἀνθρώπων νοεῖν αὐτοῦς καὶ ὕλην ὑποβάλλειν τῷ Θεῷ, ἵνα καὶ τὸ εἶναι κτίστην τὸν Θεὸν ἀρνήσωνται, καὶ λοιπὸν μετὰ Μανιχαίων κυλιῶνται. Εἰ δὲ ταῦθ' ὑπερβαίνει ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια, καὶ μόνον τις ἀκούσας πιστεύει καὶ οἶδεν, ὅτι ἐστὶν οὐχ ὡς ἡμεῖς ἐσμεν, ἐστὶ μέντοι ὡς Θεός, καὶ κτίζει οὐχ ὡς ἄνθρωποι κτίζουσι, κτίζει μέντοι ὡς Θεός (52)· δηλον, ὅτι καὶ γεννᾷ οὐχ ὡς ἄνθρωποι γεννῶσι, γεννᾷ μέντοι ὡς Θεός· οὐ γὰρ ὁ Θεὸς ἄνθρωπον μιμεῖται (53)· ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸν Θεὸν κυρίως καὶ μόνον ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ ἑαυτοῦ Ἰησοῦ, καὶ αὐτοὶ πατέρες ὠνομάσθησαν τῶν ἰδίων τέκνων. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ πάντα πατρία ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομαζέται. Καὶ ἂ ἀνεξέταστα μέλη, ὡς εἰρηκότες τι φρόνιμον νομιζόνται· ἐὰν δὲ τις αὐτὸ λογικῶς ἐξετάσῃ, πολλὴν εὐρεθήσονται γέλωτα καὶ χλευασμὸν ἄρτισκάνοντες.

24. Πρῶτον μὲν γὰρ ἡ πρώτη καὶ τοιαύτη αὐτῶν ἐρώτησις ἐστὶ μωρὰ καὶ ἀόηλος (54). Οὐ γὰρ σημαίνουσι περὶ τίνος πυνθάνονται, ἵνα καὶ ὁ ἐρωτώμενος ἀποκρίνηται· ἀλλ' ἀπλῶς λέγουσιν, Ὅ ὢν τὸν μὴ ὄντα. Τίς οὖν (55) ὁ ὢν, καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα, ὧ

D ἀκούοντων. Editi, ἵνα οὕτως καὶ παρὰ τῶν ἀκόντων. Mox Seguerian., ἐὰν μὲν ἀκούσωσιν.

(51) Sic Seguerianus, Goblerian. et Felckm. 1. Reg., item Basil. et Felckm. 5, habent ἑαυτοῦς. Editi, εἰς αὐτοῦς μὲν ἀποβλέποντες.

(52) Seguerian., κτίζει δὲ ὡς Θεός. Ibidem Basiliens., δηλον ὅτι. Alii et editi, δηλονότι.

(53) Seguerian., οὐ γὰρ Θεὸς ἄνθρωπον μιμεῖται. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Ibidemque et Seguer., διὰ τὸν Θεόν. Seguer. ibid., τὸν κυρίως, etc. Editi, διὰ τὸν Θεόν.

(54) Sic Seguer. Editi et alii omittunt αὐτῶν. Ibid. mss. omnes μωρὰ καὶ ἀόηλος. Editi, μωρὰ καὶ εὐόηλος.

(55) Sic Seguerianus, Reg., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 et 5. In editis οὖν deest.

Ἄρειανοί (56); Ἡ τίς ὁ ὢν, καὶ τίς ὁ μὴ ὢν, καὶ τίνα λέγεται ὄντα, ἢ μὴ ὄντα; Δυνατὸν γὰρ καὶ τὸν ὄντα ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ προόντα. Τέκτων γοῦν καὶ χρυσοχόος καὶ κεραμεὺς τὴν οὐσαν καὶ πρὸ αὐτῶν τυγχάνουσιν ὕλην ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν τέχνην ἐργάζεται, ποιῶν δὲ βούλεται σκευὴ αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεός, τὸν ὄντα καὶ γενόμενον ἕδῃ παρ' αὐτοῦ χροῦν ἐκ γῆς λαβῶν πλάττει τὸν ἀνθρώπου· καὶ (57) αὐτὴν μένοιτο τὴν γῆν, οὐκ οὐσαν πρότερον, ὕστερον εἰς τὸ εἶναι πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Εἰ μὲν οὖν οὕτως πυνθάνονται, ὁμολογεῖται, ὡς ἡ μὲν κτίσις οὐκ ἦν, πρὶν γένηται (58), οἱ δὲ ἀνθρώποι τὴν οὐσαν ὕλην ἐπεργάζονται, καὶ ἀσύστατος αὐτῶν ὁ λόγος φανήσεται, γινομένων καὶ ὄντων, γινομένων καὶ μὴ ὄντων (59), ὡς περ εἶπαμεν. Εἰ δὲ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ λαλοῦσι, προστιθῆ-
 τωσαν τὰ λειπόμενα (60) τῇ ἐρωτῆσει, καὶ οὕτως ἐρωτάτωσαν· Ὁ ὢν Θεός ἦν ποτε ἄλογος; καὶ, Φῶς ὢν, ἀπεργῆς ἦν; ἢ, Ἄει ἦν τοῦ Λόγου Πατήρ; ἢ καὶ πάλιν οὕτως· Ὁ ὢν Πατήρ τὸν Λόγον μὴ ὄντα πεποίηκεν, ἢ τὸν Λόγον ἴδιον ὄντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα ἔχει ἀεὶ σὺν αὐτῷ, ἵνα γνωσθῶσιν, ὅτι ὄλως περὶ Θεοῦ (61) καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ περιεργάζονται καὶ σοφίζεσθαι· τοιμῶσι. Τίς γὰρ ἀνέξεται λεγόντων αὐτῶν ἄλογόν ποτε τὸν Θεόν; Πάλιν γὰρ εἰς ταῦτὸν τοῖς προτέροις περιπετώκασι, καίτοι φεύγειν αὐτὸ καὶ σκέπειν σπουδάσαντες τοῖς ἑαυτῶν σοφίσμασιν (62)· ἀλλ' οὐ δεδύνηται. Οὐδέεις γὰρ ὄλως κἂν ἀκοῦσαι θελήσειεν ἀμφιβαλλόντων αὐτῶν, ὅτι ὁ Θεός (63) οὐκ ἦν ἀεὶ Πατήρ, ἀλλ' ὕστερον γέγονεν, ἵνα καὶ φαντασθῶσιν, ὅτι καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ποτε οὐκ ἦν πολλῶν ὄντων τῶν προσρημένων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, καὶ τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος, Ἐν ὁ Λόγος (64), τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος πάλιν, Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ, Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

quæ supra adversus illos allata sunt argumenta, tum cum Joannes dicat, *Erat Verbum* ⁷², et Paulus scribat, *Qui est splendor gloriæ* ⁷³, et *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* ⁷⁴.

25. Καὶ βέλτιον ἦν μὲν αὐτοὺς ἡρμεῖν· ἐπειδὴ δὲ οὐ παύονται, λοιπὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀναίσχυντον ἐρώτησιν αὐτῶν τοῦτο ἂν τις ἐπίσης αὐτοῖς τοιμήσας ἀντερωτήσειεν· ἴσως ἐκ τῶν ὁμοίων ἀτοπημάτων βλέποντες ἑαυτοὺς συγκλειομένους, ἀναχωρήσουσι (65)

A non erant, o Ariani? Quis ille est qui est, quisve ille qui non erat? Quænam esse dicuntur vel non esse? Nam qui est, facere potest tum quæ non sunt, tum quæ sunt, tum etiam quæ prius erant. Siquidem faber, aurifex et figulus, pro sua singuli propria arte, materia ipsis prius existente utuntur, et quæ volunt vasa fingunt ex ea. Ipse autem universorum Deus, pulvere, qui jam erat. **338** quemque producerat, e terra assumpto, hominem formavit: verum hanc ipsam terram, quæ quidem prius non erat, per proprium ipse Verbum, ut esset fecit. Si igitur ista illi inquirunt, palam est res creatas non fuisse antequam fierent, hominesque uti materia quæ jam sit: ac proinde nulla erit illorum ratio, cum et fiant ea quæ sunt, et ea similiter fiant quæ non erant, eo nempe quo diximus sensu. Sed si de Deo ejusque Verbo sermonem habent, addant quæ desunt suæ interrogationi, eamque in hunc modum efferant: An qui est Deus, fuit aliquando sine Verbo? An qui lux est, sine splendore erat? vel, An semper fuit Verbi Pater? aut rursus hoc modo, Num qui est Pater, Verbum, cum antea non esset, fecit? Annon potius Verbum, qui suæ naturæ proprius est fetus, secum semper habet? Ita enim perspicuum erit, illos de Deo et de eo qui ex Deo est, curiosius quam par est indagare, audereque sophistarum more disputare. *Ecquis enim illos Deum sine Ratione seu Verbo fuisse dicentes possit ferre? Namque eodem ac supra revoluntur, etiamsi suis argutiis scopolium hunc conentur vitare et occultare: sed frustra. Nemo enim illis vel saltem aures præbere voluerit contententibus Deum non semper fuisse Patrem, sed postea factum esse, ut scilicet inde fingant ejus Verbum aliquando non fuisse. Nemo, inquam, hæc eos disputantes patienter audierit, cum propter plurima*

25. Profecto satius quidem fuisset eos prorsus silere: at quoniam nolunt quiescere, si quis impudentissimas illorum quæstiones refutare voluerit, similia vicissim ab illis audacter perquirat. Fortassis enim cum seipos similibus viderint absurdis

⁷¹ Joan. 1. ⁷² Hebr. 1. ⁷³ Rom. ix, 5.

(56) Seguerian., ὦ Ἄρειανοί; Τίς ὁ ὢν ἢ τίς ὁ μὴ ὢν· καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα λέγετε; Δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Gobler. et Felckm. 1, καὶ τίνα λέγετε μὴ ὄντα; Δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Anglic. et Felckm. 5 habent quoque λέγετε. Reg. vero, λέγονται. Mox Seguerian., ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα, καὶ τὰ προόντα.

(57) Seguerian. καὶ omittit. Paulo post Felc. 5, πεποίηκεν ὁ Θεός διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου.

(58) Sic Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, Editi vero, πρὶν ἢ γένηται. Mox Seguerian. et Reg. et Felc. 5, ὕλην ἐπεργάζονται. Edit., ὕλην ἀπεργάζονται.

(59) In Seguerian. desunt γινομένων καὶ μὴ ὄντων. Ibid. idem, Anglicanus, Goblerian. et Felc. 1, ὡς περ εἶπαμεν. Editi, ὡς περ εἶπαμεν.

(60) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, τὰ λείποντα. Mox Seguerian., καὶ οὕτως ἀνερω-

τάτωσαν.

(61) Seguerian., περὶ τοῦ Θεοῦ.

(62) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi, σπουδάσασιν.

(63) Seg. Gobler. et Felc. 1. ὅτι Θεός. Paulo post Seguer., Λόγος αὐτοῦ. In aliis et editis deest αὐτοῦ.

(64) Sic Seguerian. Editi autem et alii, καὶ τοῦ Ἰωάννου, λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Nannius non item legerat ἐν ἀρχῇ. Mox Seguer., Goblerian. et Felc. 1, τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος. Ibidem πάλιν deest in Seguerian., qui et habet ἀπαύγασμα τῆς δόξης. In aliis et editis omittitur γράφοντος et τῆς δόξης. Item ibid. Gobler. et Felc. 1, ἐπὶ πάντων Θεός. Βέλτιον μὲν ἦν, etc.

(65) Seguerian., Gobler. et Felc. 1, ἀναχωρήσωσι. Mox Seguer., ὡς τὸν Θεόν.

impeditos, tandem cum veritate pugnare desistent. A Multis igitur cum precibus divina prius implorata clementia, sic ipsis quis occurrerit : Num qui est Deus, cum antea non esset, postea factus est, vel estne etiam priusquam fletet? Ergo is cum esset, seipsum fecit, vel est ex nullo ortus, cumque nihil antea esset, subito apparuit? Verum absurda est huiusmodi quæstio; ita plane fateor, absurda est valdeque impia : at est tamen quæstioni ipsorum similis. Nam utrumvis dixerint, id omni plenum impietate est. Si porro hæc de Deo quærere impium et quam maxime impium est : non minor sane impietas fuerit eadem de Verbo interrogare. Verumtamen ad stultam hanc et insanam illorum interrogationem evertendam, necessaria videtur huiusmodi responsio. Nimirum semper est Deus; ac proinde cum semper sit Pater, semper quoque est ejusdem splendor, quod est ipsius Verbum. Præterea qui est Deus, Verbum quod item est habet ex seipso, neque Verbum est postea adnatum, quod prius non esset, neque Pater unquam sine Verbo fuit. Nam impia, qua Filius lacessitur, audacia, in ipsum Patrem redundat, si nompe sapientiam, **339** Verbum et Filium extrinsecus sibi excogitasse dicatur : quodlibet enim horum dixeris, id quod ex Patre natum est significat, quemadmodum dictum est. Levis igitur inutilisque hæc illorum est quæstio, et merito quidem. Nam quoniam Verbum sive Rationem negant, hinc nihil etiam rationis est in illorum quæstione. Ut enim si quis solem aspiciens de splendore ejus quæreret ac diceret, An qui est, splendorem cum non esset, fecit, aut qui jam esset? Ut, inquam, is non sapiens sed stolidus existimaretur, quia splendorem, qui est ex luce, extraneum ille fingeret, et de illo quæreret, quando, ubi, cum, et factusne esset; sic sane qui ista de Filio et Patre cogitat, qui que ita interrogat, multo dementior censendus est, quippe qui Verbum, quod ex Patre est, externum ipsi inducat, idque quod natura est genitum, tanquam quid factum exiibens dicat, Non fuit antequam nasceretur. Verum id etiam responsi ad ea quæ interrogaverunt accipiant : Pater qui est, Filium qui erat, fecit. Nam, *Verbum caro factum est* ⁷⁶, et cum ipse esset Filius Dei, eum in fine sæ-

τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχης. Πολλὰ τοίνυν πρότερον ἤλων τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος, οὕτως αὐτοῖς τὰς ἀπαντήσεις· Ὁ ὢν Θεὸς, οὐκ ὢν γέγονεν (66), ἢ καὶ πρὶν γένηται, ἔστιν; Ὡς οὖν ἑαυτὸν ἐποίησεν, ἢ ἐξ οὐδενὸς ἔστι, καὶ μηδὲν ὢν πρότερον ἐξαίφνης αὐτὸς ἐφάνη; Ἄτοπος ἢ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ ἄτοπος καὶ πλεῖα (67) δυσφημίας· ἀλλ' ὅμοια γὰρ τῆς ἐκείνων· ὁπότερον γὰρ ἂν εἴπωσι, τοῦτο μεστὸν ἔστι πάσης ἀσεβείας. Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾶν περὶ Θεοῦ βλάσφημον καὶ πλεόν ἀσεβείας ἔστι (68), βλάσφημον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ τοιαῦτα ἐρωτᾶν. Ἀποκρίνασθαι δὲ ὅμως πρὸς ἀναίρεσιν τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀλόγου καὶ μωρᾶς ἐρωτήσεως ἀναγκαῖον οὕτως· Ὅτι ὢν ἔστιν ἀίδιως ὁ Θεός· ὄντος οὖν αἰὲ τοῦ Πατρὸς, ἔστι καὶ ἀίδιως (69) καὶ τὸ τοῦτου ἀπαύγασμα, ὅπερ ἔστιν ὁ Λόγος αὐτοῦ· καὶ ἅλιον ὁ ὢν Θεός, ἐξ αὐτοῦ καὶ ὄντα (70) τὸν Λόγον ἔχει· καὶ οὕτε ὁ Λόγος ἐπιγέγονεν οὐκ ὢν πρότερον, οὕτε ὁ Πατὴρ ἄλογος ἦν ποτε. Ἡ γὰρ κατὰ τοῦ Υἱοῦ τόλμα εἰς τὸν Πατέρα τὴν βλάσφημιαν ἀνάγει, εἴγε ἐξωθεν ἐπενόησεν ἑαυτῷ (71) σοφίαν, καὶ Λόγον, καὶ Υἱόν. Ὁ γὰρ ἐάν τούτων εἴπῃς, τοῦτο τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα σημαίνει, ὡςπερ εἴρηται. Ὡςτις ἀσύστατος αὐτῶν ἢ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ εἰκότως· ἀρνούμενοι γὰρ τὸν Λόγον, ἄλογον ἔχουσι καὶ τὴν ἐρώτησιν. Ὡς γὰρ εἴ τις τὸν ἥλιον ὁρῶν πυνθάνοιτο περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ λέγοι, Ὁ ὢν τὸ μὴ ὄν πεποίηκεν, ἢ ὄν αὐτὸ πεποίηκεν; οὐ σώφρονα (72) ἔχειν ὁ τοιοῦτος λογισμὸν νομισθήσεται, ἀλλ' ἐμβρόντητος ἂν εἴη, ὅτι ὅλως ὁ ἔστιν ἐκ τοῦ φωτός, τοῦτο ἐξωθεν (73) ἐπινοεῖ καὶ περὶ τοῦτο ἐρωτᾷ, ποτε, καὶ ποῦ καὶ ὅτε, καὶ εἰ πεποιῖται· οὕτως καὶ ὁ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τοιαῦτα λογιζόμενος, καὶ οὕτω πυνθανόμενος, πολλῶν μᾶλλον τὴν μανίαν μερίζονα ἂν ἔχοι (74), ὅτι τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς Λόγον ἐξωθεν αὐτῷ ἐπεισάγει, καὶ τὸ φύσει γέννημα ὡς ποίημα σκιαλογῶν (75) λέγει, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ. Ἀκούε- τωσαν δὲ ὅμως καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν αὐτῶν, ὅτι Ὁ ὢν Πατὴρ τὸν ὄντα Υἱὸν ἐποίησεν. Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ὄντα αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ ἐποίησεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου (76), εἰ μὴ ἄρα κατὰ τὸν Σαμοσαταίαν μηδὲ εἶναι αὐτὸν πρὶν ἀνθρώπου γενέσθαι ἐπειεῖν. Καὶ πρὸς μὲν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐρώτησιν ἱκανὰ ταῦτα παρ' ἡμῶν.

⁷⁶ Joan. 1, 14.

(66) Sic Reg., Basiliens., Anglican. et Felc. 5. At Segner., Ὁ ὢν Θεός, ὢν γέγονε. Editi et alii, Ὁ ὢν Θεός, οὐκ ὢν γέγονε. Paulo post Seguerian. Gobler. Felc. 1, μηδενὸς ὄντος πρότερον.

(67) Seguer., Gobler., Felc. 1, πλείων. Basili. Anglic., Reg. et Felc. 5, πλεόν. Ibid. Seguer., ὅμοια γὰρ τῆς, etc. Mox idem, Gobler. et Felc. 1, Ὅπότερον γὰρ εἴπωσι.

(68) Sic mss. præter Felc. 2, in quo et in editis desunt, Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾶν περὶ Θεοῦ βλάσφημον καὶ πλεόν ἀσεβείας ἔστι. Goblerian. et Felc. 1, Anglican. et Basili., πλεόν πάσης ἀσεβείας.

(69) Sic Gobler. et Felc. 1. At Seguerian., ὄν ἔστιν ἀίδιως. Editi et alii, ὢν ἔστι καὶ ἀίδιως.

(70) Seguer., Gobler. et Felc. 1, ἐξ αὐτοῦ ὄντα.

(71) Sic Seg. At Basili., αὐτῷ. Editi, αὐτῷ. Mox

D omnes mss., Ὁ γὰρ, etc. Editio Commel., Ὁ γὰρ ἐάν, etc. Ih. Seguer., ἂν.

(72) Seguer., οὐ σώφρονος. Mox idem, Gobler. et Felckm. 1, νομισθήσεται. Editi et alii, λογιθήσεται.

(73) Sic Seguer. et Reg. Editi autem, τοῦ ἐξωθεν. Paulo post Segner., οὕτως ἢ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Reg., οὕτως καὶ ὁ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Editi, οὕτως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ.

(74) Sic Seguer. At Gobler. et Felckm. 1, τὴν μανίαν μερίζονα ἂν ἔχει. Reg., πολλῶν μερίζονα ἂν ἀτιμίαν ἔχη. Editi, πολλῶν μᾶλλον τὴν ἐπιτιμίαν μερίζονα ἂν ἔχοι. Paulo post Seguer., ἐξωθεν αὐτοῦ.

(75) Seguer., σκιαλογῶν. Editi et alii, σκιαλογῶν.

(76) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Υἱὸν ἀνθρώπου. Editi, Υἱὸν αὐτὸν ἀνθρώπου.

culorum fecit filium hominis : nisi forte cum Samosatensi respondeant illum non prius fuisse quam homo fieret. Et hæc quidem satis sint ad primam illorum interrogationem.

26. Ὑμεῖς δὲ, ὡς Ἀρειανοί, τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ῥημάτων (77) μνημονεύοντες, εἶπατε· Ὁ ὢν τοῦ μηδενος ἔχρηξεν εἰς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν, ἢ ἄλλο αὐτοῦ ἔχρηξεν; Εἰρήκατε γὰρ, Ὅργανον ἑαυτῷ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ μηδενος κατασκευάσατε, ἵνα δι' αὐτοῦ ποιῆσθε τὰ πάντα. Τί οὖν ἐστὶ (78) βέλτιον, τὸ χρῆσθαι, ἢ τὸ τὴν χρεῖαν ἀναπληροῦν; ἢ ἀμφοτέρω τὰ ἐνδεόντα ἀλλήλων ἀναπληροῦσι; Τοιαῦτα γὰρ λέγοντες, τοῦ κατασκευάσαντος (79) μᾶλλον ἀσθένειαν δεικνύετε, εἰ μὴ καὶ μόνος ἴσχυσε δημιουργῆσαι τὰ πάντα, ἀλλ' ἐξωθεν ἑαυτῷ ὄργανον ἐπινοεῖ, ὡς περ τέκτων ἢ ναυπηγός τις, μὴ δυνάμενος ὅτιοῦν ἐργάσασθαι (80) χωρὶς σκεπέου καὶ πριονος. Τί οὖν τοῦτου ἀσεβέστερον; ἢ τί δεῖ διατρίβειν ὅπως ἐν τούτοις ὡς δεινοῖς, αὐταρκῶν ὄντων τῶν προειρημένων διαίξαι, φαντασίαν μόνον εἶναι τὰ παρ' αὐτῶν; Πρὸς δὲ τὴν ἑτέραν αὐτῶν εὐθήθη πάνυ καὶ μωρὰν ἐξέτασιν, ἣν πρὸς τὰ γυναικάρια ποιοῦνται, οὐδὲν μὲν πάλιν οὐδὲ περὶ ταύτης ἔχρηξεν ἀποκρίνασθαι, ἢ τοῦτο μόνον ὃ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι μὴ δέον (81) τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γέννησιν συμμετρῆν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. Ἴνα δὲ ὁμοῦ καὶ ἐν τούτῳ καταγνώσιν ἑαυτῶν, καλὸν ἐκ τῶν αὐτῶν (82) πάλιν οὕτως αὐτοῖς ἀπαντῆσαι. Ὅπως εἰ περὶ Υἱοῦ πυνθάνονται γονέων, ἐνθυμείσθωσαν πόθεν ἐστὶ τὸ γεννώμενον τέκνον. Εἰ γὰρ καὶ οὐκ εἶχεν ὁ γονεὺς υἱὸν πρὶν γεννήσθαι· ἀλλ' ἐσχηκώς, οὐκ ἐξωθεν οὐδὲ ἀλλότριον, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ (83) καὶ ἰδίου τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον ἔσχεν εἰκόνα, ὥστε τοῦτον ἐν ἐκείνῳ βλέπεσθαι, κάκεινον ἐν τούτῳ θεωρεῖσθαι. Εἰ τοίνυν ἐν τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων (84) τὸν χρόνον τῶν γεννώντων λαμβάνουσι, διὰ τί μὴ ἐκ τῶν αὐτῶν (85) καὶ τὸ κατὰ φύσιν καὶ τὸ ἴδιον ἐνθυμοῦνται τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεάς, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὅρους μόνον τὸ πρὸς τὸν ἰὸν ἐπιτήδειον ἐκ τῆς γῆς ἐκλέγονται; Ἐδεῖ δὲ πυνθανομένους αὐτοὺς γονέων (86) καὶ λέγοντας, οὐκ εἶχε υἱὸν πρὶν γεννήσθαι; προσθεῖναι καὶ εἰπεῖν, Ἐὰν δὲ σχῆς υἱὸν, ἄρα γε ἐξωθεν ὡς περ οἰκίαν, ἢ τι ἕτερον κτήμα ἀγοράσεις; ἵνα σοὶ ἀποκρίνηται· οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ ἐστὶ. Τὰ μὲν γὰρ ἐξωθεν κτήματά ἐστι, καὶ ἀπ' ἑτέρου εἰς ἕτερον μετέρχεται· ὁ δὲ υἱὸς ἐξ ἐμοῦ ἐστὶ, καὶ τῆς ἐμῆς οὐσίας ἴδιος καὶ ὁμοῦς, οὐκ ἀπ' ἑτέρου εἰς ἐμὲ γεγνηκώς (87), ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ γεγεννημένος· διὸ καὶ ἐν ἐκείνῳ ὅλος εἰμι, μένων αὐτὸς ὃ εἰμι. Οὕτω γὰρ ἔχει·

26. Vos autem, o Ariani, proprias vestras vocalas memoria repetentes, nobis jam interrogantibus respondete. Qui est eone, qui non erat, indigebat, ut res omnes procrearet, an eodem, cum jam esset, opus habuit? Dixistis enim Patrem ex nihilo Filium sibi tanquam instrumentum comparasse, ut per eum omnia efficeret. Quis igitur præstantior est? Isne qui indiget, an qui indigentiam explet? An ambo quæ sibi desunt, mutuo subministrant? Nam cum ista dicitis, ejus, qui instrumentum sibi adhibuit, imbecillitatem evidentius ostenditis, si nempe solus omnia non potuerit efficere, sed extrinsecus paraverit sibi instrumentum, veluti faber quidam aut navium fabricator, qui nihil sine securi et serra queunt efficere. Quæ major possit esse impietas? Vel quid hic diutius insistimus, quasi hæc essent difficilia, cum ex his quæ supra diximus clarissimum sit mera illorum mentis commenta esse quæcunque proferunt? Ad alteram autem insulsam admodum stultamque eorum quæstionem, quam proponunt mulierculis, nihil quoque aliud respondere oporteret, quam quæ supra a nobis jam sunt dicta, nempe non debere nos modum, quo Deus gignit, hominum natura metiri. Ut tamen etiam hic seipsos cogantur condemnare, haud ab re erit ex his, quæ ipsi proponunt, illis hoc modo occurrere. Nempe si parentes de Filio velint prorsus interrogare, intelligant ipsi unde sit filius qui gignitur. Etsi enim genitor filium non habet antequam eum genuerit: tamen postquam eum habuerit, non illum certe extrinsecus, nec alienum, sed ex seipso, propriumque suæ naturæ, atque sui simillimam imaginem habuit, ita ut ille in ipso, et ipse in illo videatur. Si igitur humanis exemplis tempus exigentium definiunt, cur non ex iisdem filios naturæ similes propriosque suorum parentum esse percipiunt; sed 340 serpentum more, id solum quod veneno aptum est e terra seligunt? Sane cum illi parentes his verbis interrogabant, Habuistine filium antequam gigneret? hæc oportuerat addere, Si habes filium, num extrinsecus, velut domum aut aliquid aliud emis? ut scilicet tibi responderet, Non extrinsecus, sed ex me est. Quæ enim extrinsecus habentur, possessiones sunt, atque ab alio ad alium transeunt: at filius ex me est, meæque naturæ pro-

(77) Seguer., ῥημάτων τούτων. Gobler. et Felck. 1, D ῥημάτων τούτων.

(78) Sic Seguer., Gobler., Felckm. 1 et Reg. Editi, τί τίνος οὖν ἐστὶ, etc. Paulo post Seguer., χρεῖαν ἀποπληροῦν. Ibid. idem Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ἀμφοτέρω. Editi vero et alii, ἀμφοτέρω.

(79) Seguer., Gobler. et Felckm. 1, κατασκευάζοντος.

(80) Seguer. et Reg., ἐργάσασθαι. Gobler. et Felckm. 1, ἐργάσασθε, mendose. Editi, ἐργάζεσθαι.

(81) Seguer., δεῖν.

(82) Sic Seguer., Reg., Basil. et Felckm. 3. In editis deest αὐτῶν.

(83) Seguer., ἐξ ἑαυτοῦ. Editi et alii, ἐξ αὐτοῦ.

(84) Gobler. et Felckm. 1, ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ παραδειγμάτων.

(85) Sic mss. Editi vero, διὰ τί μὴν ἐκ τῶν αὐτῶν αὐτῶν ἀπὸ αὐτῶν. 2.

(86) Sic Reg. et Seguer. At editi, αὐτοὺς περὶ γονέων. Mox Anglic., πρὶν γενήσθαι. Ibid. Seguer., Reg., Basil., Anglic., προσθεῖναι. Felckm. 3, προσθεῖναι. Editio Commel., προσθεῖναι. Seguer. ibid., ἀν δὲ σχῆς υἱὸν ἄρα ἐξωθεν.

(87) Sic mss. Editi vero, γέγονεν. Mox Anglic. et Felckm. 3, ὅλος εἰμι. Ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ὅλος εἰμι. Οὕτω γὰρ καὶ ἔχει.

prius est ac similis, non ex alio in me factus, sed ex me genitus : unde totus et integer in illo sum, manens ipse quod sum. Nempe ita se res habet : tametsi genitor tempore a filio differt, ut homo, qui et ipse quoque in tempore natus est ; simul tamen semper secum existentem silium etiam ipse haberet, nisi obstaret repugnaretque natura imbecillitas. Hinc Levi tum quidem in lumbis proavi erat, cum nondum ipse esset genitus, eumque avus genuisset. Quocirca cum homo id ætatis attigerit, in qua natura ab omni jam libera impedimento, filii qui ex ipso est sit pater.

27. Itaque si parentes de propriis interrogaverint tiberis, compererintque filios naturales non extrinsecus nasci, sed ex parentibus ; fateantur quoque igitur Verbum Dei totum esse ex Patre. Quod si de tempore movent difficultatem, respondeant quidnam Deo possit esse impedimento ? Par enim est eos, ex his ipsis quæ ridendo quærunt, impietatis convinci. Dicant igitur, quid impediatur quominus Deus sit semper Filii Pater ? Nam concessum est, id quod gignitur ex patre esse. Ut autem hi qui ista de Deo cogitant, in seipsos ferant sententiam : quemadmodum ipsi mulieres de tempore interrogavere, sic solem de suo splendore, fontem de fluvio ex se manante interrogent, ut discant hæc, quamvis sint quid prognatum, semper cum illis esse ex quibus fuere exorta. Porro si hujusmodi accidit genitoribus, ut id, quod ex ipsis oritur, et ex natura et semper habeant : cur Deum rebus factis inferiorein suspicantes, non apertius suam expromunt impietatem ? Quodsi id palam non audent dicere, concessumque præterea est Filium non extrinsecus, sed ex Patre naturaliter nasci, nec denique quidquam est quo Deus impediri possit : (nec enim hominis similis est Deus : imo sole major est, vel potius Deus est solis :) perspicuum sane fuerit et ex ipso et cum ipso Patre semper una exsistere Verbum, per quod omnia quæ antea non erant fecit Pater ut essent. Itaque Filium non ex nihilo, sed æternum atque ex Patre esse, res ipsa demonstrat : atque adeo illa hæreticorum interrogatio, qua parentes circum-

κἄν ὁ γονεὺς τῷ χρόνῳ διαφέρῃ (88), ὡς ἀνθρώπος ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεγονώς· ἀλλ' ἔσχεν ἂν καὶ αὐτὸς ἀεὶ συνυπάρχον τὸ τέκνον, εἰ μὴ ἡ φύσις ἐνεπόδιζε καὶ ἐκώλυε τὸ δύνασθαι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Λεὺτῆ ἐτι ἦν ἐν τῇ ὁσφύϊ τοῦ προπάππου, πρὶν αὐτὸς γεννηθῆ, καὶ ὁ πάππος γεννήσῃ. Ὅταν οὖν (89) εἰς τοῦθ' ἡλικίας (90) ἔλθοι ὁ ἀνθρώπος, ἐν ᾗ καὶ τὸ δυνατόν ἡ φύσις παρέχει, εὐθὺς ἀνεμποδίστῳ τῇ φύσει πατρὸς ὁ ἀνθρώπος γίνεται τοῦ ἐξ ἑαυτοῦ (91) υἱοῦ.

generandi facultatem tribuit natura, statim homo, ipso est sit pater.

27. Οὐκοῦν εἰ γονεῶν περὶ τέκνων ἐπέθοντο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι τὰ φύσει τέκνα οὐκ ἐξώθεν ἀλλ' ἐκ τῶν γονεῶν εἰσίν· ὁμολογεῖσθωσαν καὶ περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὅλως (92) ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ. Καὶ περὶ τοῦ χρόνου ζητοῦντες, τὸ ἐμποδίζον τὸν Θεὸν λεγέτωσαν. Χρὴ γὰρ ἐξ ὧν ὡς χλευάζοντες ἐπυνθάνοντο, ἐκ τούτων αὐτοὺς ἀσεβοῦντας διελέγχειν. Εἰπάτωσαν τοίνυν τί τὸ ἐμποδίζον τὸν Θεόν, ἀεὶ τοῦ Υἱοῦ Πατέρα αὐτὸν εἶναι ; Τὸ γὰρ ἐκ πατρὸς (93) εἶναι τὸ γεννώμενον ὠμολόγηται. Ἴνα δὲ καὶ ὅλως τι τοιοῦτον λογισάμενοι περὶ τὸν Θεόν, καταγνώσιν ἑαυτῶν ὡσπερ ἤρώτησαν γυναῖκας περὶ τῶν χρόνων (94), οὕτω πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος αὐτοῦ, καὶ τῆς πηγῆς περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς, ἵνα μάθωσιν, ὅτι, καίπερ ὄντα γεννήματα ταῦτα, ἐστὶ (95) καὶ ἀεὶ σὺν ἐκείνοις, ἐξ ὧν καὶ εἰσίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ φύσει καὶ τὸ ἀεὶ οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἔχουσι πρὸς τὰ τέκνα, διὰ τί τὸν Θεὸν ἐλάττωνα τῶν γεννητῶν (96) ὀπνοοῦντες, οὐ φανερώτερον ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν ἐξάγουσιν ; Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐ τολμῶσιν ἐκ φανεροῦ λέγειν, ὁμολογεῖται δὲ ὁ Υἱὸς μὴ ἐξώθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς (97) εἶναι· φύσει γέννημα, οὐδὲν δὲ οὐδὲ τὸ ἐμποδίζον ἐστὶ τὸν Θεόν· (οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπος, ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐστὶ τοῦ ἡλίου, μᾶλλον δὲ Θεός ἐστι τοῦ ἡλίου)· δηλον, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀεὶ ἐστὶ συνυπάρχον ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα οὐκ ὄντα (98) εἰς τὸ εἶναι πεποίηκεν ὁ Πατὴρ. Ὅτι μὲν οὖν ὁ Υἱὸς οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τε καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ αὐτὸ τὸ πρῶγμα δεῖκνυσσι· καὶ ἡ ἐρώτησις δὲ τῶν αἰρετικῶν πρὸς τοὺς γονεῆς (99)

(88) Sic Seguer., Reg. Basil., et Anglic. At alii et editi, διαφέρει. Mox Seguer., ἔσχεν ἂν καὶ ἀνθρώπος. Editi et alii, ἔσχεν ἂν καὶ αὐτὸς ἀεὶ.

(89) Seguer., ὁ Λεὺτῆ ἐτι ἐν τῇ ὁσφύϊ τοῦ προπάππου ἦν, πρὶν αὐτὸς γε γεννηθῆ, καὶ ὁ πάππος γεννήσῃ. Ὅταν γούν.

(90) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Basil. Reg. et Anglic. ἀνθρώπος ἦ καὶ τό, etc. Editi, ἔλθῃ ὁ ἀνθρώπος, καὶ τὸ δυνατόν. Ibid. Seguer., παρέχει. Gobler., Felckm. 1 et Reg., παρέχει. Editi, παρέχει. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἀνεμποδίστῳ τῇ φύσει. Editi, ἀνεμποδίστως.

(91) Seguer., τοῦ ἐξ αὐτοῦ. Mox idem, Gobler. et Felckm. 1, ἐπέθοντο. Editi, ἐπυνθάνοντο. Ibid. Seguer., ὅτι τὰ φύσει τέκνα οὐκ ἐξώθεν ἀλλ' ἐκ τῶν γονεῶν. Editi et alii, ὅτι τὰ φυσικὰ τέκνα οὐκ ἐξώθεν ἀλλ' ἐκ τοῦ γονεῶς.

(92) Seguer., Reg., Gobler., Felckm. 1 et 5, ὅλως. Editi, ὅλος.

(93) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, ἐκ τοῦ πατρὸς.

(94) Reg. et Felckm. 5, περὶ τὸν χρόνον. Ibid.

Seguer., πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος. Gobler. et Felckm. 1, πυνθανέτωσαν καὶ τοῦ ἡλίου πρὸ τοῦ ἀπαυγάσματος. Editi et alii, πυνθέσθωσαν καὶ περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος. Item ibid. Seguer. et Gobler., καὶ τῆς πηγῆς περὶ τοῦ. Editi, καὶ τῆς πηγῆς καὶ περὶ τοῦ.

(95) Sic Seguer. At alii et editi, ἀεὶ σὺν ἐκείνοις ἐστίν.

(96) Sic Seguer. et Reg. Editi, γεννητῶν. Mox Felckm. 2 et editi, αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν. Cæteri mss., ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. Ibid. Seguer., διεξάγουσιν.

(97) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς. Paulo post Seguer., Gobler. et Felckm. 1, ἀλλὰ πλέον ἐστὶ. Ibid. Seguer. et Reg., μᾶλλον δὲ ὁ Θεός. Editi, μᾶλλον δὲ Θεός.

(98) Sic Seguer. At alii et editi omittunt οὐκ ὄντα. Mox Felckm. 2 et editi, ὅτι ὁ μὲν οὖν Υἱός. Alii mss., ὅτι μὲν οὖν ὁ Υἱός. Ibid. Seguer., ἀπὸ τῆς τε καὶ ἐκ τοῦ, etc. Editi et alii, ἀπὸ τῆς ἐστὶ, καὶ ἐκ τοῦ, etc.

(99) Seguer., ἡ πρὸς τοὺς γονεῆς.

διελέγη τὴν κακόνειαν αὐτῶν. Ἐγνώσαν γὰρ τὸ κατὰ φύσιν, καὶ λοιπὸν καὶ περὶ (1) τῶν χρόνων ἠσχύνθησαν.

28. Ὅτι δὲ οὐ δεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ γέννησιν παραβάλλειν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, καὶ νομίζειν μέρος εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἢ ὅπως τι πάθος σημαίνει τὴν γέννησιν, φθάσαντες μὲν εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. καὶ νῦν δὲ τὰ αὐτά (2) φάμεν. Οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ παθητικῶς γενῶσι, βευστήν ἔχοντες τὴν φύσιν (3), καὶ χρόνους ἀναμένοντες διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἰδίας φύσεως· ἐπὶ δὲ Θεοῦ τοῦτο λέγειν οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ (4) ἐκ μερῶν συγκείμενός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀπαθὴς ὢν καὶ ἀπλοῦς, ἀπαθῶς καὶ ἀμεριστός τοῦ Υἱοῦ Πατρός ἐστι· καὶ τοῦτο πάλιν μέγα τεκμήριον καὶ ἀπόδειξις ἐκ τῶν θείων Γραφῶν. Ὁ Λόγος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ (5) Υἱός ἐστιν αὐτοῦ, καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ Σοφία· Λόγος δὲ καὶ Σοφία, οὔτε κτίσμα (6) οὔτε μέρος ἐστὶ τούτου, οὐ καὶ ἐστὶ Λόγος, οὔτε κατὰ πάθος ἐστὶ γέννημα. Ἀμφότερα γοῦν ἡ Γραφή συνάπτουσα, Υἱὸν μὲν (7) ἔφησεν, ἵνα τὸ φύσει καὶ ἀληθινὸν τῆς οὐσίας γέννημα εὐαγγελίσθαι. Ἴνα δὲ μὴ τις ἀνθρώπινον ὑπολάβοι (8) τὸ γέννημα, πάλιν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνων, Λόγον αὐτὸν εἶναι καὶ Σοφίαν καὶ ἀπαύγασμά φησιν. Ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ ἀπαθὴς τῆς γεννήσεως, καὶ τὸ ἀίδιον, καὶ τῷ Θεῷ πρέπον λογιζόμεθα. Ποῖον οὖν πάθος, ἢ ποῖον μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος, καὶ ἡ Σοφία, καὶ τὸ ἀπαύγασμα; Καὶ τοῦτο δυνατὸν καὶ αὐτοῦ τοὺς ἄφρονας μαθεῖν. Ὡς γὰρ γυναικῶν ἐπέθυοντο περὶ υἱοῦ, οὕτως καὶ ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν (9) περὶ τοῦ λόγου, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὔτε πάθος αὐτῶν, οὔτε μέρος ἐστὶ τῷ νοῦ τούτων ὁ Λόγος ὃν προφέρονται. Εἰ δὲ τῶν ἀνθρώπων, καίτοι παθητῶν ὄντων καὶ μεριστῶν ὄντων, τοιοῦτος ὁ λόγος, διὰ τί περὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ ἀμεριστοῦ Θεοῦ πάθη καὶ μέρη λογίζονται, ἵνα, τοῦτο προσποιούμενοι δῆθεν εὐλαθεῖσθαι, ἀρνήσωνται τὴν ἀληθῆ καὶ φύσει γέννησιν τοῦ Υἱοῦ; καὶ ὅτι μὲν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ (10) γέννημα οὐκ ἐστὶ πάθος, ἰκανῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδείκνυται· δέδεικται δὲ καὶ ἰδίᾳ νῦν ὁ Λόγος οὐ κατὰ πάθος γεννώμενος. Ἀκουέτωσαν δὲ καὶ περὶ τῆς σοφίας τὰ αὐτά (11)· οὐκ ἔστιν ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· μὴ ἀνθρώπινον φανταζέσθωσαν καὶ ἐν τούτῳ περὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων πάλιν δεκτικῶν σοφίας γεγονότων, ὁ Θεός οὐδενὸς μετέχων, αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σοφίας πατήρ ἐστιν. ἢς οἱ μετέχοντες εἰώθασιν σοφοὶ καλεῖσθαι· καὶ

veniunt, eorum coarguit malitiam. Nam quod naturæ proprium est coacti sunt ipsi agnoscere, nihilque nisi pudorem retulere ex hujusmodi quæstionibus, quas circa tempora excogitarunt.

341 28. Quod autem Dei generationem cum humana natura conferre, vel partem Dei esse ejus Filium nefas sit putare, nec ullam prorsus passionem generatio significet, antea quidem diximus, eademque modo repetimus. Deum non esse hominiam similem. Nam homines quidem, quiddam patiendi, giguunt, quippe qui fluxam habeant naturam, et tempus propter propriæ naturæ infirmitatem expectent. At de Deo id dici non licet. Neque enim ex partibus est compositus, sed passionis expers est et simplex, nihilque omnino patiens, et absque ulla divisione, Filii est Pater; cujus utique rei insigne argumentum ac documentum divinæ nobis Scripturæ suppeditant. Nimirum, Verbum Dei, Filius ejus est; et vicissim Filius, Verbum et Sapientia est Patris: Verbum porro et Sapientia nec res est creata nec pars ejus cujus est Verbum, nec passione aliqua nascitur. Igitur utrumque Scriptura conjungens, Filium quidem esse declaravit, ut naturalem et verum esse naturæ fetum doceret: ne quis autem humanum fetum esse suspicaretur, rursus ejusdem indicat naturam, cum eum Verbum, Sapientiam et splendorem esse dicit. Inde siquidem intelligimus divinam generationem, passionis immunem æternamque, et Deo dignam esse. Quæ enim passio, vel quænam est pars Patris, Verbum, Sapientia et splendor? Id certe ipsi etiam amentes possint discere. Ut enim mulieres de Filio interrogavere, sic viros de verbo interrogent, ut doceantur nec passionem nec partem eorum esse mentis suæ verbum quod enuntiant. Quodsi hominum, quorum patibilis et dividua est natura, hujusmodi sit verbum; quare in Deo, qui nec corporeus est nec dividuus, passiones partesve cogitant, ut scilicet id cavere simulantes, veram ac naturalem Filii generationem negent? Igitur id quod ex Deo genitum est, absque ulla passione genitum esse satis supra probatum est: nunc etiam speciatim ostendimus Verbum absque passione generari. Jam vero eadem similiter de sapientia audiant: Non est Deus ut homo, nihil hic humanum de illo fingant. Nam sapientiam accipiunt homines: at Deus qui nullius sit particeps, ipse suæ sapientiæ pater est, cujus qui participes fiunt, sapientes solent appellari. Hæc autem sa-

(1) Reg. et Seguer., καὶ λοιπὸν καὶ περὶ. Editi, καὶ λοιπὸν περὶ. Ibid. Reg. et Felckm. 5, περὶ τὸν χρόνον. Mox Seguer., τὴν τοῦ Θεοῦ γέννησιν. Editi, τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γέννησιν.

(2) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. Editi autem, ταῦτα.

(3) Seguer., Reg., Basil., Anglic. et Felc. 5, ἔχοντες τὴν φύσιν. Editi, ἔχοντες φύσιν.

(4) Seguerian., οὐ γὰρ. Editi et alii, οὐδὲ γὰρ.

(5) Seguerian., Ὁ Λόγος γὰρ τοῦ Θεοῦ. Editi et alii, Ὁ Λόγος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ.

(6) Sic Seguer., Regius codex aliique, præter Felc. 2, a quo et ab editis abest quod sequitur, Λόγον δὲ

καὶ Σοφία οὔτε κτίσμα.

(7) Sic Seguer. In editis μὲν deest.

(8) Seguerian., ὑπολάβῃ.

(9) Seguer., οὕτως ἄνδρας ἐρωτησάτωσαν. Mox Seguer. et Reg., οὔτε. Ibid. Seguer., Gobler. et Felc. 1, πάθος αὐτῶν οὔτε. Reg. item οὔτε. Editi et alii, οὐδὲ πάθος οὐδὲ μέρος.

(10) Reg. et Seguer., ὅτι μὲν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Gobler. et Felc. 1, ὅτι τὸ ἐκ Θεοῦ. Editi, ὅτι μὲν τὸ ἐκ Θεοῦ.

(11) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. At Basili. Anglican., Reg. et Felc. 5, ταῦτα. Editi, ταῦτά. Mox Seguer., μὴ ἀνθρώπινα. Reg., μὴ ἀνθρώπινα.

pientia non passio, non pars, sed proprius Patris est fetus. Idcirco semper fuit Pater, nec patrem esse Deo postea accidit, nec esse existimetur mutabilis. Nam si illum Patrem esse, bonum fuit, nec semper fuit pater; non igitur semper fuit in illo bonum.

29. Atqui, inquit, semper quoque Deus fuit effector, nec efficiendi facultas illi postea accessit: nam ergo quia opifex est, æterna quoque sunt ejus opera, nec de iis dicere licet, Non erant antequam fierent? Næ insani Ariani! Quid enim simile est filium inter et opus, ut eadem de patre quæ de opificibus dicant? Qui porro postquam tantam esse fetus et operis differentiam supra ostensum est, in eadem hærent inscitia? Idem igitur repetendum est, videlicet opus extra opificem esse, uti dictum est, **342** filium vero proprium esse naturæ fetum. Quocirca necesse non semper opus existisse: siquidem cum vult opifex, opus facit. At fetus subjectus voluntati non est, sed naturæ est proprietas. Præterea recte opifex quis vocari potest, etiamsi nondum existent opera: at pater nec dici nec esse potest, quando non existit filius. Quod si scrutari velint, cur cum Deus semper possit opera facere, non semper facit: sane insanientium hominum temeritas ista est. *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit*? Aut quomodo figmentum dicet fictori, *Quid me fecisti sic*? Verum ne vel levi abjecta ratione, silentio utamur, audiant illi res factas æternas esse non potuisse, etiamsi eas semper potuerit facere Deus. Illæ enim ex nihilo sunt, nec erant antequam fierent: quæ autem non erant antequam fierent, quomodo simul cum Deo, qui semper est, possint existere? Hinc Deus rerum ipsarum commodo prospiciens, tunc omnia fecit, cum vidit posse facta permanere. Ac quemadmodum tametsi ab initio, Adami aut Noe aut Moysis tempore Verbum suum potuit mittere, nec tamen misit, nisi in fine temporum; id quippe universæ naturæ esse utile noverat: ita et res factas produxit cum et ipse voluit, et illis conveniebat. At vero Filius cum non opus, sed naturæ Patris sit proprius, semper idcirco est. Cum enim semper sit Pater, semper quoque esse oportet quod ejus naturæ est pro-

¹⁶ Rom. xi, 34. ¹⁷ Rom. ix, 20.

(12) Felckman. 5, αὐτή.

(13) Sic Seguer. et Reg. Editi, καλὸν καὶ τὸ εἶναι. Paulo post Seguer., φησί, καὶ αἰὲ ποιητῆς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν. Gobler. et Felc. 1, φασί, καὶ αἰὲ ὁ Θεός ἦν ποιητῆς καὶ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν. Reg., φησί, καὶ αἰὲ ὁ Θεός ἦν ποιητῆς καὶ ἐστὶ, καὶ οὐτε ἐπιγέγονεν. Editi, φασίν, αἰὲ ὁ Θεός ἦν ποιητῆς καὶ ἐστὶ, οὐτε ἐπιγέγονεν. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et Reg., ἄρ' οὖν. Editi, ἄρ' οὖν.

(14) Sic Seguer. Editi vero, et alii, γεννηθῆ. Ibid. Seguer., Gobler. et Felc. 1, ἀφρονες οἱ Ἀρειανοί. Editi et alii, ἀφρονες Ἀρειανοί.

(15) Sic Seguer. At alii et editi, δημιουργημάτων.

(16) Seg., Gobler. et Felc. 1, ἀιδιότης. Ib. editi

ἐστὶ καὶ αὐτῆ (12) ἡ σοφία, οὐ πάθος, οὐδὲ μέρος, ἀλλὰ γέννημα ἴδιον τοῦ πατρὸς. Διὰ τοῦτο αἰὲ Πατῆρ, καὶ οὐκ ἐπιγέγονε τῷ Θεῷ τὸ πατῆρ, ἵνα μὴ καὶ τρεπτὸς εἶναι νομισθῆ. Εἰ γὰρ καλὸν τὸ εἶναι (13) αὐτὸν Πατέρα, οὐκ αἰὲ δὲ ἦν πατῆρ· οὐκ αἰὲ ἄρα τὸ καλὸν ἦν ἐν αὐτῷ.

29. Ἄλλ' ἰδοῦ, φασί, καὶ αἰὲ ποιητῆς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν αὐτῷ τοῦ δημιουργεῖν ἡ δύναμις· ἄρ' οὖν, ἐπειδὴ δημιουργός ἐστιν, ἀιδιὰ ἐστὶ καὶ τὰ ποιήματα, καὶ οὐ θέμις εἰπεῖν οὐδὲ ἐπὶ τούτων, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ (14); Ἄφρονες οἱ Ἀρειανοί· τί γὰρ ὁμοιον υἱὸς καὶ ποίημα, ἵνα τὰ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν δημιουργῶν (15) εἴπωσι; Πῶς δὲ, τοσαύτης διαφορᾶς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δειχθείσης γεννήματος καὶ ποιήματος, ἐμμένουσι τῇ ἀμαθίᾳ; Πάλιν οὖν τὸ αὐτὸ λεκτέον, τὸ ποίημα ἐξῶθεν τοῦ ποιούντος ἐστὶν, ὡς περ εἴρηται, ὁ δὲ υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι· διὸ καὶ τὸ μὲν ποίημα οὐκ ἀνάγκη αἰὲ εἶναι· ὅτε γὰρ βούλεται ὁ δημιουργός, ἐργάζεται· τὸ δὲ γέννημα οὐ βούλησει ὑπόκειται, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐστὶν ἰδιότης (16). Καὶ ποιητῆς μὲν ἂν εἴη καὶ λέγοιτο, κἂν μήπω ἦ τὰ ἔργα· πατῆρ δὲ οὐκ ἂν λεχθεῖ (17) οὐδ' ἂν εἴη, μὴ ὑπάρχοντος υἱοῦ. Ἐὰν δὲ περιεργάζωνται, διὰ τί ὁ Θεός, αἰὲ (18) δυνάμενος ποιεῖν, οὐκ αἰὲ ποιεῖ; μαινομένων μὲν καὶ αὐτῆ ἡ τόλμα. *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο*; Ἡ πῶς ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ κεραμαί, *Τί με οὕτως ἐποίησας*; Ἰνα δὲ, κἂν ἀμυδρὸν τινα λογισμὸν εὐρόντες, μὴ σιωπήσωμεν, ἀκούετωσαν· Ὅτι, εἰ καὶ τῷ Θεῷ δυνατὸν αἰὲ ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἔδύνατο τὰ γενητὰ (19) ἀιδιὰ εἶναι· ἐξ οὐκ ὄντων γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γέννηται. Τὰ δὲ οὐκ ὄντα πρὶν γέννηται, πῶς ἔδύνατο συνυπάρχειν τῷ αἰὲ ὄντι Θεῷ; Διὸ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελεῖς αὐτῶν ἀφορῶν ὁ Θεός, ὅτε εἶδεν, ὅτι δύναται γενόμενα διαμείνειν, τότε καὶ πεποίηκε πάντα. Καὶ ὡς περ δυνάμενος καὶ (20) ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, ἢ ἐπὶ Νῶε, ἢ ἐπὶ Μωϋσέως ἀποστείλαι τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, οὐκ ἀπέστειλεν εἰ μὴ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων· τοῦτο γὰρ εἶδα λυσιτελεῖν πάσῃ τῇ κτίσει· οὕτω καὶ τὰ γενητὰ (21), ὅτε ἠθέλησε καὶ λυσιτελεῖς ἦν αὐτοῖς, ἐποίησεν. Ὁ δὲ γε Υἱός, οὐκ ὦν ποίημα ἀλλ' ἴδιος (22) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, αἰὲ ἐστὶν· αἰὲ γὰρ ὄντος τοῦ Πατρὸς, αἰὲ εἶναι δεῖ καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία. Καὶ τὰ μὲν κτίσματα

addunt, καὶ τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι, quæ aousni ab omnibus manuscriptis.

(17) Reg. et Felc. 5, κληθεῖη.

(18) Seguer. omittit αἰὲ. Mox idem, αὐτῆ ἡ τόλμα. Editi et alii, αὐτῆ τόλμα.

(19) Felc. 5, γεννητὰ.

(20) Sic Seguerian. Reg., Gobler. et Felc., 1. In aliis et editis καὶ deest. Mox Seguer., ἢ ἐπὶ Νῶε, ἢ ἐπὶ Μωϋσέως. Goblerian. et Felc. 1, καὶ ἐπὶ Νῶε, ἢ ἐπὶ Μωϋσέως. Editi, καὶ ἐπὶ Νῶε ἐπὶ τε Μωϋσέως.

(21) Felc. 5, τὰ γεννητὰ.

(22) Seguer., Gobler. et Felc. 1, ἀλλ' ἀιδιός. Mox idem et Basili., Anglic. et Felc. 5, τοῦ Πατρὸς αἰὲ ἐστὶν. In aliis et editis αἰὲ omittitur.

κἄν μηδέπω ὑπάρχη (23), οὐκ ἔλαττοί τὸν ποιητήν· ἔχει γὰρ τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν, ὅτε βούλεται· τὸ δὲ γέννημα, ἐὰν μὴ ἀεὶ συνῆ (24) τῷ Πατρὶ, ἐλάττωμα τῆς τελειότητος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν. Ὅθεν τὰ μὲν ποιήματα, ὅτε ἠθέλησεν, ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (25)· ὁ δὲ Υἱὸς ἀεὶ ἐστὶν ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας.

30. Ταῦτα τοὺς μὲν πιστοὺς εὐφραίνει, τοὺς δὲ χίρετικούς λυπεῖ βλέποντας ἀναιρουμένην αὐτῶν τὴν χίρεσιν· καὶ γὰρ κάκεινη πάλιν αὐτῶν ἡ ἐρώτησις ἐν τῷ λέγειν, ἐν τῷ ἀγέννητον, ἢ δύο; οὐκ ὀρθὴν αὐτῶν δεῖκνυσι τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ὑποπτον καὶ δόλου μεστῆν. Ὁ δὲ γὰρ ἐπὶ τιμῇ τοῦ Πατρὸς οὕτως ἐρωτῶσιν, ἀλλ' ἐπὶ ἀτιμίᾳ τοῦ Λόγου. Ἄν γοῦν τις, ἀγνοῶν τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἀποκρίνηται, ἐν τῷ ἀγέννητον (26), εὐθύς τὸν αὐτῶν ἰὸν ἐξεμοῦσι λέγοντες· Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τῶν γεννητῶν ἐστί, καὶ καλῶς εἰρήκαμεν, οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆ. Πάντα γὰρ φηρῶσι (27) καὶ κυκῶσιν, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸν δημιουργὸν τῶν ὄλων (28) τοῖς ποιήμασι συναριθμήσωσι. Πρῶτον μὲν οὖν καὶ κατὰ τοῦτο καταγνώσεώς εἰσιν ἄξιοι, ὅτι μισθόμενοι τοῖς ἐν Νικαίᾳ συναλθεύουσιν ἐπισκόποις ὡς ἀγράφους χρησαμένοις λέξεσι, καίτοι μὴ δυσφήμοις, ἀλλ' ἐπ' ἀναίρεσιν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν κειμένους (29), ἠέτομόλησαν εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν αὐτοὶ ἐξ ἀγράφων φηγεγόμενοι, καὶ ἐπινοοῦντες λοιδορίας κατὰ τοῦ Κυρίου, μὴ γινώσκοντες, μήτε δὲ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαίουνται. Ἐρωτησάτωσαν γοῦν Ἕλληνας, παρ' ὧν ἤκουσαν· οὐ γὰρ τῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐκεῖνων ἐστὶν εὕρεμα (30)· ἵνα ἀκούσαντες πόσα σημαίνοντα ἡ λέξις ἔχει, μάθωσιν, ὅτι οὐδὲ περὶ ὧν λέγουσιν (31), ἐπίστανται καλῶς ἐρωτῆν. Κάγω γὰρ δι' αὐτοὺς ἐπιυθόμην λέγεσθαι ἀγέννητον τὸ μηδέπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι, ὡς τὸ ξύλον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι σκάφος. Καὶ αὐθις ἀγέννητον λέγεσθαι (32) τὸ μήτε γενόμενον, μήτε δυνάμενον γενέσθαι ποτὲ, ὡς τὸ τρίγωνον τετράγωνον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς (33) περιττός. Οὔτε γὰρ τὸ τρίγωνον γέγονέ ποτε τετράγωνον, οὔτε γένοιτ' ἂν ποτε· ἀλλ' οὔτε ὁ ἄρτιος γέγονέ ποτε περιττός, οὔτε γένοιτ' ἂν ποτε περιττός. Λέγεται δὲ πάλιν ἀγέννητον (34) τὸ ὑπάρχον μὲν, μὴ

A prium, quod idem et Verbum et Sapientia ejus est. Ceterum res creatæ, licet nondum existant, nihil tamen suo detrahunt effectori, cum eas pro sua voluntate possit producere : at fetus nisi semper simul sit cum Patre, perfectionis ejus naturæ sequetur imminutio. Hinc opera quidem, cum voluit, per suum produxit Verbum : Filius vero semper est proprius naturæ fetus.

50. Et hæc quidem fidelibus lætitiæ, dolorem pariunt hæreticis, quippe qui prostratam penitus suam videant hæresim. Nam alia hæc illorum interrogatio, an unum sit non factum vel duo, argumento est non rectam esse illorum mentem, sed suspectam esse et dolo plenam. Non enim ad Patris honorem, sed ad Verbi dedecus ista sciscitantur.

B Itaque si quis illorum artificii ignarus unum esse non factum responderit, statim suum venenum his verbis effundunt : Ergo Filius e rebus factis est, recteque contendimus non fuisse antequam nasceretur. Omnia enim conturbant et miscent, eo tantum animo ut Verbum disjungant a Patre, et omnium opitilem inter opera numerent. Sane illi etiam idcirco damnatione digni fuerint, quod cum episcopis Nicææ congregatis crimini dent vocabulis non scriptis usos esse, tametsi non impiis, sed potius ad illorum impietatem evertendam aptissime positis, ipsi sua sponte eamdem non dubitent subire criminationem, dum voces non scriptas usurpant, conviciaque excogitant adversus Dominum, nec ea cognoscunt quæ ipsi dicunt et asseverant. Interrogent itaque gentiles, a quibus hujusmodi didicere dictionem (nec enim Scripturarum, sed illorum vox ista commentum est), ut variis ejus significationibus auditis intelligant se ne de his quidem, de quibus disserunt, recte **343** nosse interrogare. Ego enim propter illos didici non factum dici quod nondum factum est, sed fieri potest, ut lignum, quod quidem nondum scapha est factum, sed fieri potest. Rursus non factum vocant quod neque factum est neque unquam fieri potest, ut triangulus quadrangulus, et numerus par impar. Nec enim triangulus quadrangulus unquam fuit, aut unquam futurus est : nec item numerus par fuit vel erit unquam impar. Præterea dicitur non factum

(23) Sic Seguer. et Reg. Editi vero, ὑπάρχει.
 (24) Sic Seguer. At editi et alii, ἐὰν μὴ συνῆν ἀεὶ.
 (25) Sic Seguer. At ab aliis et editis abest αὐτοῦ.
 (26) Sic Basili. et Anglic. At alii et editi, ἀγέννητον. Vide quæ supra pag. 163, num. 7, hac de re disseruimus. Paulo post Felc. 5, ὁ Υἱὸς τῶν γεννητῶν ἐστί.
 (27) Seguer., φύρουσι. Ib. idem, Gobl. et Felc. 1, κυκῶσιν.
 (28) Sic Seguerian. ut et legit Nannius. In editis et aliis deest τῶν ὄλων.
 (29) Sic Seguer. Anglic. Goblarian. et Felc. 1 et 5. At editi mendose κειμένοις.
 (30) Sic Seguer. Reg. et Felc. 1 et 5. Editi vero, εὕρημα.
 (31) Seguer. Gobl. et Felc. 1, θέλουσιν. Paulo post iidem et Reg. ac Felc. 3, λέγεσθαι μὲν ἀγέννητον.

D τον. In Seguer. deest μὲν. Alii autem et editio Commel., λέγεσθαι μὲν ἀγέννητον. Ibid. Seguerian., τὸ μήπω.
 (32) Seguerian., ξύλον μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ τοῦτο γενέσθαι. Reg., ξύλον μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ γενέσθαι. Ibid. Seguerian. Basili. Anglican. Reg. et Felc. 5, καὶ πάλιν. Alii et editi καὶ αὐθις. Item ibid. Seguerian. Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον. Editio Commel. et alii, ἀγέννητον. Addunt item ibidem Seguerian. Reg. Basiliens. Anglican. et Felc. 5, λέγεσθαι, quod in editis et aliis deest.
 (33) Sic Regius codex. Editi vero et alii, ὡς τὸ τρίγωνον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς. Οὔτε γὰρ, etc. Paulo post Seguerian., οὐδὲ ὁ ἄρτιος..... οὐδὲ γένοιτ' ἂν.
 (34) Seguerian. Goblarian. et Felc. 1, ἀγέννητον, et mox, μὴ γενηθέν. Editi et alii, ἀγέννητον et μὴ γεννηθέν.

quod quidem existit, sed ex nullo est natum, neminemque prorsus sui patrem habet. Asterius quoque, sophista valerrimus et hæresis patronus, in proprio opusculo addidit non factum esse id quod non est factum, sed quod semper est. Itaque quoniam sensu vocem non facti intelligerent necesse erat eos, interrogando, explicare, ut videlicet is qui interrogabatur, rite posset respondere.

31. Quod si se recte putant interrogare cum aiunt : Unumne est non factum, an duo? primum quidem, ut imperiti, auditori sunt et multa et nihil esse : plurima, inquam, quæ esse possunt ; nihil vero quod fieri non queat, quemadmodum dictum est. Sed si, ut Asterio placuit, non id quod factum est, sed quod semper est, non factum esse, sic illi hoc sensu interrogant ; audiant nec semel sed sæpius, Filium secundum hanc significationem non factum posse dici. Namque nec est ex rebus factis, nec opus, sed semper una cum Patre est, uti jam fuit probatum, etiamsi varias illi formas induant, ut impia hæc adversus Dominum possint proferre verba : Ex nihilo est : et. Non erat antequam nasceretur. Quod si omni ex parte explosi, demum velint illa voce significari id, quod existat quidem, non sit autem ex aliquo ortum, neque sui ipsius habeat patrem ; respondebimus eum quem hoc modo significant, unum ac solum esse non factum Patrem : quo quidem responso nihilo magis sunt profecturi. Nec enim ex eo, quod Deus hac ratione non factus dicatur, sequitur factum esse Filium, cum ex superioribus argumentis clarum sit tale esse Verbum, qualis est qui ipsum genuit. Quocirca etiamsi Deus sit non factus, non idcirco facta sed vere genita est ejus imago, quæ ejus et Verbum et Sapientia est. Ecqua enim intercedit similitudo inter rem factam et non factam? Nam eadem sæpius dicere nil grave videatur. Si enim id quod factum est, velint simile esse ejus quod non factum est, adeo ut qui unum viderit, aliud quoque videat ; parum omnino abfuerit quin dicant id quod non

(35) Seguerian., συνταγματικῶ. Editi et alii, συντάγματι. Ibid. Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, λέγων ἀγέννητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀείδιον. Editi et alii, λέγων ἀγέννητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀεί δν. Ibid. Seguerian. et Reg., κατὰ ποῖον τοῖνον. Editi, κατὰ ποῖον οὖν. Item Seguerian. ibid., νοοῦσι τὸ ἀγέννητον. Editi, νοοῦσι τὸ ἀγέννητον. Felc. 5 ibid., εἶδει προσποιηθέντας.

(36) Seguerian., ἀγέννητον. Editi ἀγέννητον.

(37) Sic mss. præter Felc. 2, qui, ut editi, mendose habet ἤρησε. Mox Seguerianus, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. et Felc. 1, ἀγέννητον εἶναι. Editi et alii, ἀγέννητον εἶναι. Paulo post Anglican., ἀλλὰ καὶ πολλάκις.

(38) Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. et Felckman. 1, ἀγέννητος. Editi, ἀγέννητος. Mox Felc. 5, τῶν γεννητῶν. Alii et editio Commel., γεννητῶν.

(39) Seguer., κατ' ἐκεῖνο. Paulo post Reg., γεννηθὲν ἔκ τινος. Alii et editi, γεννηθὲν.

(40) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἀγέννητον, hic et mox. Alii vero et editi, ἀγέννητον.

Α γεννηθὲν δὲ ἔκ τινος, μηδὲ ὅλων ἔχον ἑαυτοῦ τίνα πατέρα. Προσέθηκε δὲ καὶ ὁ πανοῦργος σοφιστῆς Ἀστεριος, ὁ καὶ τῆς αἰρέσεως συνήγορος, ἐν τῷ ἰδίῳ συνταγματικῶ (35) λέγων, ἀγέννητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀεί δν. Κατὰ ποῖον οὖν σημαίνονμενον νοοῦσι τὸ ἀγέννητον, εἶδει προστιθέντας αὐτοὺς ἐρωτᾶν, ἵνα καὶ ὁ ἐρωτώμενος ὀρθῶς ἀποκρίνηται.

31. Εἰ δὲ νομίζουσι καλῶς ἐρωτᾶν, ἐν τῷ λέγειν, Ἐν τὸ ἀγέννητον (36), ἡ δῦο ; ἀκούσονται πρῶτον μὲν, ὡς ἀμαθεῖς, πολλά τε εἶναι καὶ οὐδὲν, πλεῖστα μὲν τὰ δυνάμενα γενέσθαι, οὐδὲν δὲ τὸ μὴ δυνάμενον, ὥσπερ εἴρηται. Εἰ δὲ, ὡς Ἀστερίῳ ἤρησε (37), τὸ μὴ ποίημα, ἀλλ' ἀεί δν ἀγέννητον εἶναι, οὕτως ἐρωτῶσιν ἀκουέτωσαν οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς οὕτω κατὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν ἀγέννητος (38) ἂν λεγθεῖη. Οὕτε γὰρ τῶν γεννητῶν, οὕτε ποίημά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀτίδως σύνεστι τῷ Πατρὶ, ὥσπερ καὶ ἡδὴ δέδεικται, καὶ πολλάκις μεταβάλλονται, ἵνα μόνον κατὰ τοῦ Κυρίου λέγωσιν, Ἐξ ὅν δντων ἐστὶ, καὶ, Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆ. Πάντων δὲ οὖν ἐκτίπτοντες, ἔαν καὶ ἐκεῖνο (39) θελήσωσι λοιπὸν ἐρωτᾶν κατὰ τὸ ὑπάρχον μὲν, μήτε δὲ γεννηθὲν ἔκ τινος, μήτε ἔχον ἑαυτοῦ πατέρα ἀκούσονται μὲν καὶ παρ' ἡμῶν τὸν οὕτω σημαίνονμενον ἕνα καὶ μόνον ἀγέννητον (40) εἶναι τὸν Πατέρα, οὐδὲν δὲ πλεόν ἐξουσιν ἐκ τοῦ τοιαῦτα ἀκούειν αὐτοὺς. Οὐδὲ γὰρ τὸ οὕτως ἀγέννητον λέγεσθαι τὸν Θεὸν δείκνυται γεννητὸν (41) εἶναι τὸν Υἱὸν, δήλου δντος κατὰ τὰς προειρημένας ἀποδείξεις τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἷός ἐστιν ὁ γεννήσας αὐτόν. Οὐκ οὖν εἰ ἀγέννητος (42) ὁ Θεός, οὐ γεννητὴ, ἀλλὰ γέννημά ἐστιν ἡ τοῦτο εἰκὼν, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ καὶ ἡ Σοφία. Ποῖα γὰρ ἐμφέρεται τῷ γεννητῶ (43) πρὸς τὸ ἀγέννητον ; Πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ὀκνητέον ἐπεὶ εἰ ὅμοιον τὸ γεννητὸν τῷ ἀγενήτῳ θέλουσιν, ὡς τὸν ὀρῶντα τοῦτο βλέπειν ἐκεῖνο, οὐ μακρὰν εἰσιν εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ ἀγέννητον (44) καὶ κτισμάτων ἐστὶν εἰκὼν, καὶ λοιπὸν πέφυρται πάντα παρ' αὐτοῖς, γεννητῶν (45) μὲν ἐξίσαισι πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἀγενήτου δὲ καθαίρεισι μετρούμενου πρὸς τὰ ποιήματα,

νητον, hic et mox. Alii vero et editi, ἀγέννητον.

(41) Reg., γεννητῶν. Editi et alii, γεννητῶν.

(42) Basiliensis, Anglican. Gobler. et Felc. 1, ἀγέννητος. Alii et editi, ἀγέννητος. Ibid. Felc. 5, οὐ γεννητῆ. Cæteri et editi, οὐ γεννητῆ.

(43) Felc. 5, τῷ γεννητῶ. Idem ibid. et Regius, πρὸς τὸ ἀγέννητον. Cæteri mss. cum editione Commel., τῷ γεννητῶ πρὸς τὸ ἀγέννητον. Mox Seguerian., ἐπεὶ ὅμοιον. Ibid. Felc. 5, τὸ γεννητὸν τῷ ἀγενήτῳ. Reg., τὸ γεννητὸν τῷ ἀγενήτῳ. Alii et editio Commel., τὸ γεννητὸν τῷ ἀγενήτῳ. Item ibidem Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὀρῶντα τοῦτο βλέπειν ἐκεῖνο. Editi et alii, ὀρῶντα τοῦτον βλέπειν ἐκεῖνον.

(44) Regius codex et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii et editio Commel., ἀγέννητον. Ibid. κατ' ante κτισμάτων deest in Seguerian. et Reg.

(45) Felckman. 5, γεννητοῦ. Cæteri et editio Commel., γεννητῶν. Ibid. Reg. et Felc. 5, πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἀγενήτου δὲ καθαίρεισι. Alii cum editione Commel., πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἀγενήτου δὲ, etc.

ἵνα μόνον τὸν Υἱὸν ἐν τοῖς ποιήμασι καταγάω-
σιν (46).

factis cum eo qui non factus est adæquant, et eum, qui non factus 344 est, usque ad res factas de-

32. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτοὺς οἶμαι θελήσει λέγειν ἐτι
τὰ τοιαῦτα, ἐὰν Ἀστερίῳ γε τῷ σοφιστῇ πεθῶνται.
Ἐκεῖνος γάρ, καίπερ (47) σπουδάζων συνηγορεῖν τῇ
Ἀρειανῇ αἰρέσει, καὶ λέγων ἐν εἶναι τὸ ἀγέννητον,
τὰ ἐναντία τούτοις ἀντιφθέγγεται, λέγων καὶ τὴν
σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἀγέννητον (48) καὶ ἀναρχον εἶναι,
καὶ ἔστι μέρος, ὧν ἔγραψε, ταῦτα· « Οὐκ εἶπεν ὁ
μακάριος Παῦλος, Χριστὸν κηρύσσειν τὴν τοῦ Θεοῦ
δύναμιν, ἣ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἀλλὰ διχα τῆς
προσθήκης, δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν (49), δι-
λιν μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν
ἐμφυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγενήτως
κηρύσσων. » Καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· « Καίτοι γε ἡ μὲν
ἀϊδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία, ἦν ἀναρχόν τε καὶ
ἀγέννητον (50) οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισμοί,
μία ἂν εἴη δῆπουθεν καὶ αὐτῇ. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ κα-
λῶς νοήσας τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, ἐνόμισεν εἶναι
δύο σοφίας, ἀλλ' ὁμοῦς συνυπάρχουσαν αὐτῷ (51)
ἀγέννητον σοφίαν εἰρηκῶς, οὐκέτι ἐν τὸ ἀγέννητον,
ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔφησεν ἀγέννητον εἶναι σὺν αὐτῷ.
Τὸ γὰρ συνυπάρχον οὐκ ἑαυτῷ ἀλλ' ἑτέρῳ συνυπάρ-
χει. Ἡ τοίνυν Ἀστερίῳ πειθόμενοι, μηκέτι ἐρωτά-
πτωσαν, Ἐν τὸ ἀγέννητον (52), ἣ δύο; ἵνα μὴ ὡς ἀμ-
φιβάλλοντες μάχωνται πρὸς ἐκεῖνον· ἣ εἰ ἐναντιοῦν-
ται· κάκεινῳ μὴ ἐπερειδέσθωσαν αὐτοῦ τῷ συνταγμα-
τίῳ, ἵνα μὴ (53) ἀλλήλους δάκνοντες ὑπὸ ἀλλήλων
ἀναλωθῶσι. Καὶ ταῦτα μὲν δι' ὀλίγων πρὸς τὴν ἀμα-
θίαν αὐτῶν εἰρήσθω. Πρὸς δὲ γε τὴν πανούργον αὐ-
τῶν προαίρεσιν τί τοσοῦτον ἂν τις εἴποι; Τίς αὐ-
τοῖς οὐκ ἂν οὕτως μαινομένους μισήσῃε δικαίως;
Ἐπειδὴ γὰρ οὐκέτι παρῆρησιαν ἔχουσιν ἐν τῷ λέγειν,
Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆ, ἐπενόησαν
ἑαυτοῖς (54) τὴν τοῦ ἀγενήτου λέξιν, ἵνα τὸν Υἱὸν
γενητὸν παρὰ τοῖς ἀκεραλοῖς λέγοντες, αὐτὰ πάλιν
ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ Οὐκ ἦν

A factum est rerum creatarum imaginem esse : pro-
indeque omnia ab ipsis confunduntur; nam et res
qui non factus 344 est, usque ad res factas de-

32. Verum nec ipsos arbitror ea amplius ausu-
ros dicere, si Asterio sophistæ velint obtemperare.
Ille enim, tametsi Arianae hæresi studet suffragari,
unumque esse non factum affirmat, contraria tamen
illis loquitur, quippe qui dicat Dei sapientiam non
factam et principii expertem esse, ut ex ejus scri-
ptis, quorum hæc pars est, licet perspicere. « Non
dixit, inquit ille, beatus Paulus se Christum præ-
dicare Dei virtutem vel Dei sapientiam, sed absque
adjunctione, Dei virtutem et Dei sapientiam »
B aliam quidem esse docens propriam ipsius Dei vir-
tutem, ipsique innatam, ac simul cum eo existentem,
et non factam. » Et paulo post : « Quamvis sempi-
terna ejus virtus et sapientia, quam principii ex-
pertem et non factam esse vera ratio declarat, una
sane et eadem fuerit. » Licet enim verbis Apostoli
non bene intellectis duas esse sapientias existima-
rit; tamen cum dixerit sapientiam, quæ simul cum
Deo existit, non factam esse, non jam unum non
factum, sed aliud quoque non factum cum illo esse
declaravit. Nam quod simul existit, non simul
cum seipso sed cum alio existit. Vel igitur Asterio
auscultantes, non amplius interrogent : Unumne
sit non factum, an duo? ne tanquam dissidentes
cum eo pugnent. Aut si ei adversantur, ejusdem
C libro inulti desinant, ne se invicem lacerantes, a
seipsis mutuo conficiantur. Et hæc quidem pauca
adversus illorum inscitiam sint dicta. Quis vero in
sceleratam eorum astutiam vehementer satis in-
vehi possit? Quis eos ita insanientes merito non
oderit? Cum enim jam non sit eis integrum his uti
vobis : E nihilo est, et, Non fuit antequam nasceretur,
vocabulum non facti excogitavere, ut cum apud
simpliciores Filium factum esse dicunt, eadem
rursus illa significant vocabula, nempe : Ex nihilo

¹⁰ I Cor. 1, 24.

(46) Anglic., κατάγωσιν. Mox Seguer. Reg. Basiliensis. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἐτι τὰ τοιαῦτα. Editi et alii, ἐτι τοιαῦτα.

(47) Seguer. Gobl. Felc. 1, καίτοι. Editi et alii, καίπερ. Paulo post Seguer. Basil. Anglic. Gobl. et Felc. 1, ἐν εἶναι τὸ ἀγέννητον. Editi et alii, ἐν εἶναι τὸ ἀγέννητον.

(48) Regius et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii et editio Commel. ἀγέννητον. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ταῦτα. Οὐκ εἶπεν. Editi et alii, ταῦτα. Καὶ οὐκ εἶπεν.

(49) In Seguer. Gobler. et Felc. 1 desunt διχα τῆς προσθήκης δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν. Mox idem, τὴν ἐμφυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ. Reg. τὴν ἐμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ. Ibid. Seguer., ἀγενήτως. Editi, τὴν ἐμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν ἀγενήτως.

(50) Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii cum editione Commel., ἀγέννητον.

(51) Αὐτῷ ἀβησθ a Seguer. Gobl. et Felc. 1. Ibidem Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον σοφίαν εἰρηκῶς, οὐκέτι ἐν τὸ ἀγέννητον. Cæteri et editio Commel.,

ἀγέννητον σοφίαν εἰρηκῶς, οὐκέτι ἐν τὸ ἀγέννητον. Seguer. habet, σοφίαν εἰρηκῶς ἀγέννητον, οὐκέτι, etc. Mox Reg. et Felc. 5, ἔφησεν ἀγέννητον. Alii vero et editio Commel., ἔφησεν ἀγέννητον.

(52) Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii cum editione Commel., ἀγέννητον.

4 (53) Seguer. μὴ omitit, nec legit Nannius. Sed alii et editi habent.

(54) Seguer. Reg. Basil. et Felc. 5, ἑαυτοῖς. Alii et editio Commel., αὐτοῖς. Ibid. Reg. et Felc. 5, ἀγεννήτου, et, γεννητόν. Alii vero et editi, ἀγενήτου, et, γεννητόν. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, αὐτὰ πάλιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ Οὐκ ἦν ποτε. Editi, αὐτὰ πάλιν τὰ ῥήματα, τὰ Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ Οὐκ ἦν ποτε, πρὶν γεννηθῆ, σημαίνουσιν. Ibid. Seguer. et Reg., ἐν γὰρ τούτοις, ut et legerant Omnibonus et Nannius. Editi, ἐὰν γὰρ τούτοις. Item ibid. Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1 et 5, γενητά καὶ τὰ κτισματα. In editis et aliis καὶ τὰ deest. Reg. et Felc. 5, γεννητά. Seguer. Gobler. et Felc. 1 ibidem, σημαίνονται. Editi et alii, σημαίνεται.

est, et, Aliquando non fuit. Namque hujusmodi vocibus res factæ et creatæ indicantur.

33. Sane si his quæ propugnant confiderent, ea ipsa essent retinenda, nec varias opus esset formas assumere. Verum id minime volunt, seque omnia facile posse arbitrantur, si hæresi hoc nomine coperta, vocabulum non facti objecerint. Sed enim hæc ipsa non facti dictio nequaquam ad Filium refertur, quidquid illi contra obganniant, sed ad res factas: cujus quidem rei quid simile videre est in istis vocibus, Omnipotens, et, Dominus virtutum. Nam si Pater omnia per Verbum in sua potestate habet, gubernat et regit; si eodem Patris regno politur Filius, omnibusque imperat ut Verbum et imago **345** Patris: manifestum est neque hoc modo Filium inter res omnes collocari, neque Deum propter ipsum, Omnipotentem et Dominam appellari, sed propter res per Filium factas, quibus per Verbum et imperat et dominatur. Similiter igitur nec vox non facti ad Filium refertur, sed ad res per Filium factas: idque non immerito. Nec enim Deus rerum factarum est similis, sed earum creator per Filium et effector est. Porro ut hæc dictio, non factum, ad res factas referenda est, ita vox ista, Pater, ad Filium refertur. Hinc qui Deum effectorem, opificem et non factum appellat, res creatas et factas perspicit et intelligit: qui autem Deum Patrem vocat, statim Filium concipit et agnoscit. Quocirca mira profecto videatur illorum in propria impietate pervicacia. Nam quamvis vox non facti rectum quem supra diximus sensum habet, pieque

¹⁰ Joan. v, 23.

(55) Sic Seguer. Gobl. et Felc. 1. At editi et alii, θελήσουσιν. Paulo post Reg. Basil. Anglic., προβάλλονται. Reg. ibid., τὸ ἀγέννητον, et mox, τοῦ ἀγεννήτου. Editi vero et alii, ἀγέννητον, et, ἀγενήτου. Ibid. Seguer. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ, etc. Basil. item, Anglic. Reg. Gobl. Felc. 1 et 5, αὐτὸ τὸ τοῦ. Editi, καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τοῦ.

(56) Seguer. γογγύζουσιν. Ibid. Reg. et Felc. 5, ἀλλὰ πρὸς τὰ γεννητά. Alii et editi, ἀλλὰ πρὸς τὰ γενητά. Mox Seguer. Basil. et Anglic., Παντοκράτωρ. Editi et alii, Παντοκράτορ. Ibid. Seguer., καὶ Κύριος, Gobl. et Felc. 1, καὶ Κύριε. Editi et alii, καὶ τὸ Κύριε.

(57) Sic Seguer. Gobl. et Felc. 1. At editi et alii hic addunt καὶ βασιλεύει. Paulo post mss. καὶ τὸ κράτος. In editis καὶ deest. Mox Seguer., ὡς Λόγος. ὡς εἰκῶν.

(58) Seguer., ὧν καὶ κρατεῖ. Editi et alii, ὧν κρατεῖ. Mox Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Editi et alii, ἀγέννητον.

(59) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δι' Υἱοῦ. Editi

ποτε, σημαίνουσιν ἐν γὰρ τούτοις τὰ γενητά καὶ τὰ κτίσματα σημαίνονται.

33. Ἐδεῖ οὖν, εἴπερ θαρρόουσιν οἷς λέγουσι, τοῖς καὶ ἐπιμένειν, καὶ μὴ ποικίλως μεταποιεῖν αὐτούς. Ἄλλ' οὐ θέλουσι (55), νομίζοντες εὐχερῶς ἅπαντα δύνασθαι, ἐὰν τῷ ὀνόματι τούτῳ σκέπτοντες τὴν αἵρεσιν προβάλλονται τὸ ἀγέννητον· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἀγενήτου λεξείδιον οὐ πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει τὴν σημασίαν, κἂν οὗτοι γογγύζουσιν (56), ἀλλὰ πρὸς τὰ γενητά· καὶ ὅμοιον ἂν τις ἴδοι τούτου τὸ, Παντοκράτωρ, καὶ τὸ, Κύριος τῶν δυνάμεων. Εἰ γὰρ τῶν πάντων ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου κρατεῖ, καὶ κυριεύει, καὶ τὴν βασιλείαν (57) τοῦ Πατρὸς βασιλεύει ὁ Υἱός, καὶ τὸ κράτος πάντων ἔχει, ὡς Λόγος καὶ ὡς εἰκῶν τοῦ Πατρὸς· εὐδὴλον ὡς οὐδὲ ὧδε τοῖς πᾶσι συναριθμεῖται ὁ Υἱός, οὐδὲ δι' αὐτὸν λέγεται Παντοκράτωρ καὶ Κύριος, ἀλλὰ διὰ τὰ δι' Υἱοῦ γενόμενα, ὧν καὶ κρατεῖ (58) καὶ κυριεύει διὰ τοῦ Λόγου. Καὶ τὸ ἀγέννητον ἄρα οὐ διὰ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ διὰ τὰ δι' Υἱοῦ (59) γενόμενα σημαίνεται· καὶ καλῶς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὡς τὰ γενητά ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ τούτων κτίστης διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ δημιουργός ἐστιν. Ὡσπερ δὲ τὸ ἀγέννητον, πρὸς τὰ γενητά (60) σημαίνεται, οὕτως καὶ τὸ Πατὴρ δηλωτικὸν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὁ μὲν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καὶ ἀγέννητον (61) ὀνομάζων τὸν Θεὸν τὰ κτίσματα καὶ τὰ γενητά βλέπει καὶ καταλαμβάνει· ὁ δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα καθῶν, εὐθὺς τὸν Υἱὸν νοεῖ καὶ θεωρεῖ. Διὸ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις αὐτῶν (62) τὴν ἐπ' ἀσεβείᾳ φιλονεικίαν, ὅτι, καίτοι καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀγενήτου καλὴν ἔχοντος τὴν ποσειρημένην διάνοιαν, καὶ δυναμένου μετ' εὐσεβείας ὀνομάζεσθαι, αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν προφέρουσιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἀναγνόντες ὅτι ὁ τιμῶν τὸν Υἱὸν τιμᾷ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ ὅλος αὐτοῖς εὐφημία· καὶ τῆς εἰς τὸν Πατέρα τιμῆς ἔμελλεν, εἶδει μᾶλλον, καὶ τοῦτο (63) βέλτιον καὶ μείζον ἦν, Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτούς, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτόν. Λέγοντες μὲν γὰρ ἐκείνοι τὸν Θεὸν ἀγέννητον (64), ἐκ τῶν γενομένων ἔργων αὐτῶν, καθάπερ εἴρηται, ποιητὴν μόνον καὶ δημιουργὸν λέγουσι, νομίζοντες, ὅτι

et alii, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Seguer. ibid., καὶ καλῶς. In aliis et editis deest καὶ. Mox idem, γενητά Θεός. Editi et alii, γενητά ὁ Θεός. Reg., γενητά.

(60) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον πρὸς τὰ γενητά. Editi et alii, ἀγέννητον πρὸς τὰ γενητά. Ibid. Seguer., δὲ τὸ ἀγέννητον, et mox, οὕτως τὸ Πατὴρ. Editi, δὲ ἀγέννητον, et οὕτως καὶ τὸ Πατὴρ.

(61) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον, et mox, γενητά. Editi et alii, ἀγέννητον, et γενητά. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, δημιουργὸν ὀνομάζων.

(62) Seguer. αὐτῶν omittit. Idem et Basil. et Anglic., ἐπ' ἀσεβείᾳ. Editi, ἐπ' ἀσεβείας. Seguer. ibid., καίτοι καὶ τοῦ. Editi et alii, καίτοι τοῦ. Ibid. Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητου. Editi et alii, ἀγενήτου.

(63) Seguer., εἶδει μᾶλλον δὲ, καὶ τοῦτο. Mox omnes mss. præter Felckm. 2 habent, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτόν, quæ absunt ab editione Commel. et Felckm. 2.

(64) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Alii et editi Commel., ἀγέννητον.

καὶ τὸν Λόγον ποιήματα ἐκ τούτου σημαίνει δύναται κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα λέγων, ἐκ τοῦ Υἱοῦ τούτου σημαίνει, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι, Υἱοῦ ὄντος, ἐξ ἀνάγκης διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ γενητὰ πάντα ἐκτίσθη. Καὶ οὗτοι μὲν ἀγέννητον (65) λέγοντες, μόνον ἐκ τῶν ἔργων σημαίνουν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἴσασι καὶ αὐτοὶ τὸν Υἱόν, ὥσπερ Ἕλληνας· ὁ δὲ Πατέρα λέγων τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Λόγου σημαίνει τούτον. Εἰδὼς δὲ τὸν Λόγον (66), οἶδεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, καὶ καταλαμβάνει ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν.

34. Οὐκοῦν εὐσεβέστερον καὶ ἀληθὲς ἂν εἴη μᾶλλον τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνει καὶ Πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν (67) καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγέννητον. Τούτο μὲν γὰρ μόνον ἕκαστον, καθάπερ εἶπον, καὶ κοινῇ πάντα τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γινόμενα ἔργα σημαίνει· τὸ δὲ Πατὴρ (68) ἐφ' Υἱοῦ μόνον σημαίνεται καὶ ἴσεται. Ὅσων δὲ ὁ Λόγος τῶν γενητῶν διαφέρει, τοσοῦτον καὶ πλεόν τὸ λέγειν τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ λέγειν ἀγέννητον (69) διαφέρει ἂν. Καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἀγραπτον καὶ ὑποπτον ἅτε ποικίλην ἔχον ἐστὶ τὴν σημασίαν, ὥστε τοῦ ἐρωτημένου περὶ αὐτοῦ εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν περιφέρεσθαι· τὸ δὲ Πατὴρ ἀπλοῦν καὶ ἔγγραφον, καὶ ἀληθέστερον, καὶ σημαίνον μόνον (70) τὸν Υἱόν ἐστὶ. Καὶ τὸ μὲν ἀγέννητον, παρ' Ἑλλήνων εὐρηται τῶν μὴ γινωσκόντων τὸν Υἱόν· τὸ δὲ Πατὴρ παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (71) ἐγνώσθη καὶ χαίρειται. Καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτὸς τίνας ἐστὶν Υἱός, Δεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστὶ (72)· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν (73). καὶ οὐδαμῶς φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγέννητον αὐτός· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὐχθεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν· Ὅταν δὲ προσεύχεσθε (74) λέγετε, Θεὲ ἀγέννητε· ἀλλὰ μᾶλλον (75)· Ὅταν δὲ προσεύχεσθε, λέγετε, Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τούτου συντείνειν ἠθέλησε, κλεῦσας ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα ἀγενήτου,

⁶⁵ Joan. xiv, 10. ⁶⁶ Ibid. 9. ⁶⁷ Joan. x, 30. ⁶⁸ Matth. vi, 9; Luc. xi, 2.

(65) Felckm. 5, ἀγέννητον. At alii et editio Commel., ἀγέννητον. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἀγέννητον λέγοντες. Editi et alii, ἀγέννητον εἶναι λέγοντες.

(66) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, εἰδὼς δὲ τὸν Λόγον. Editi et alii, εἰδὼς δὲ καὶ τὸν Λόγον.

(67) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, σημαίνειν. Editi et alii, ὀνομάζειν. Mox Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Alii et editio Commel., ἀγέννητον. Ibid. Seguer., τοῦτο μὲν γὰρ καὶ μόνον. Editi et alii, τοῦτο μὲν γὰρ μόνον.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, τὸ δὲ Πατέρα. Ibid. Seguer., ἐφ' Υἱοῦ μόνου. Paulo post Seguer., τοσοῦτον καὶ πλεόν τῷ λέγειν. Gobler. et Felckm. 1, τοσοῦτον καὶ πλεόν τὸ λέγειν.

(69) Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Cæteri cum edit. Commel., ἀγέννητον. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, διαφέρει. Paulo post Seguerian., ἅτε ποικίλην. Editi, καὶ ποικίλην.

(70) Μόνον deest in Seguer. Mox ibid. Reg. et Felckm. 5, ἀγέννητον. Editio Commel. et alii mss., ἀγέννητον.

A bus effectorem duntaxat et opificem vocant, rati se posse inde pro sua libidine innuere Verbum opus et rem factam esse. Qui autem Deum, Patrem nuncupat, eum ex Filio significat, non ignarus quod, cum esset Filius, res factæ omnes, per eundem Filium necessario fuerunt creatæ. Atque illi quidem cum Deum non factum dicunt, eum ex solis operibus indicant, nec ipsi, haud secus ac gentiles, Filium agnoscunt. At qui Deum Patris nomine insignit, illum ex Verbo significat. Cognito autem Verbo, ipsum quoque agnoscit esse opificem, omniaque per ipsum facta esse intelligit.

34. Quocirca pietati et veritati magis fuerit consentaneum, Deum ex Filio nominare Patremque appellare, quam ex solis operibus eum significare ac non factum dicere. Hoc enim nomen vel singulativè, ut dixi, vel generativè omnia solummodo opera, quæ ex Dei voluntate per Verbum facta sunt, significat. At Patris nomen ad solum Filium respicit, atque in eo sistit. Quantum porro discrimini est Verbum inter et res factas, ita aliud, imo longe majus aliquid est Deum, Patrem appellare, quam non factum dicere. Hæc enim dictio in sacris Scripturis non exstat, suspectamque, utpote variam, habet significationem, ita ut interpretantis animum distrahat multiplicem in sensum. At vox Patris simplex est atque in divinis Scripturis usitata, nisique veritati congruit, et Filium duntaxat significat. Deinde vocabulum non facti a gentilibus, qui Filium 346 ignorant, est excogitatum: Patris autem vocabulum ab ipso Domino nostro est agnitum et beneficii loco nobis concessum. Siquidem ipse non ignarus cujus erat Filius, aiebat: *Ego in Patre, et Pater in me est* ⁶⁵: et, *Qui vidit me, vidit Patrem* ⁶⁶: et, *Ego et Pater unum sumus* ⁶⁷. Nusquam autem ipse Patrem, non factum appellat: nec cum nos orare docuit, dixit: *Cum vero oratis, dicite, Deus non facte; sed potius, Cum vero oratis, dicite, Pater noster, qui es in cælis* ⁶⁸. Eo etiam summam nostræ fidei pertinere voluit, cum nos jussit bapti-

(71) Seguer. omittit ἡμῶν. Paulo post idem Seguer. Basil. Reg. et Felckm. 5, τίνας ἐστὶν Υἱός. In aliis et editis deest ἐστὶν.

(72) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐν ἐμοὶ ἐστὶ. In aliis et editis deest ἐστὶ.

(73) Sic Seguer. Reg. Basil. Felckm. 5 et editio Commel. ut et Nannius et Omnibonus legerant. Alii et editi omittunt, καὶ οὐδαμῶς φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγέννητον αὐτός. Reg., ἀγέννητον, idemque cum Seguer., τὸν Πατέρα. Nam ab aliis deest art. τὸν.

(74) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii, προσεύχεσθε. Ibid. Seguer., Θεὲ ἀγέννητε. Reg., Θεὲ ἀγέννητε, uterque omisso ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, quod alii et editi hic addunt. Gobler. et Felckm. 1, Θεὲ ἡμῶν ἀγέννητε. Anglic., Πάτερ ἡμῶν ἀγέννητε. Editio vero Commel. et alii, λέγετε, ἀγέννητε. Felckm. 5, ἀγέννητε.

(75) Sic Seguer. At alii et editi, ἀλλὰ Πάτερ ἡμῶν, etc. Paulo post Seguer. et Reg., ἠθέλησε, κλεῦσας. Alii et editi, ἠθέλησεν οὐ κλεῦσας.

zari non in nomine facti et non facti, neque in nomine creatoris et rei creatæ, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ⁸⁴. Nos enim, qui inter res factas numeramur, ita initiati, jam efficimur filii, et cum Patris nomen pronuntiamus, ex hoc nomine Verbum quoque quod in Patre est, agnoscimus. Vanum itaque illorum conatum esse in hac dictione non facti adhibenda, eamque nihil præter meram speciem habere, probatum luculenter est.

55. Jam de eo quod illi inquirunt, utrum Verbum sit mutabile, supervacaneum est disputare. Siquidem satis omnino fuerit, si quæ ab eis dicuntur ipse exscribens, quam impia sit illorum temeritas ostendero. Hæc enim sunt quæ nugatorie interrogant: « Num libero præditus est arbitrio, vel non? An voluntate pro sui arbitrii libertate bonus est, et si velit potest mutari, cum mutabili sit natura: vel, ut lapis et lignum, liberam non habet voluntatem in utramque partem se movendi et vergendi? » Ea utique et dicere et sentire alienum non est ab illorum hæresi. Cum enim Deum e nihilo exortum et Filium creatum sibi finxerint, non immerito hujusmodi usurpavere voces quæ rebus creatis conveniant. Quandoquidem vero ipsi, in disputationibus, quas cum Ecclesiæ viris habent, eosque cum de vero et solo Patris Verbo disserentes audiunt, talia non verentur de eo loqui, quid, quæso, illa doctrina impurius videri possit? Quis si illos vel tantum audierit, etiamsi contradicere non valeat, non statim perturbetur, auresque non obstruat, novis his merito percussus vocabulis quæ et illi usurpant et ipse audit, quæque ipsa ex se vel solum prolata apertam præferunt blasphemiam? Nam si Verbum verti et mutari potest, ubi, quæso, stabit, qualisve ejus incrementi finis futurus est? vel quomodo mutabilis immutabili poterit esse similis? Quomodo item qui mutabilem viderit, immutabilem se vidisse arbitrabitur? In quonam autem ejus statu poterit in illo videri Pater? Certe liquet quod nemo semper in illo Patrem est visurus, cum semper mutetur Filius mutabilisque sit naturæ. Namque Pater **347** immutabilis est omnisque expers conversionis, semperque et idem et eodem modo est. Sed si Filius,

⁸⁴ Matth. xxviii, 19.

(76) Reg. et Felckm., ἀγενήτου καὶ γεννητοῦ. D Anglic. item γεννητοῦ. Alii vero et editio Commel., ἀγενήτου καὶ γεννητοῦ. Mox Seguer., Gobler. et Felckm. 1, κτιστοῦ καὶ κτισματος, ubi Gobler. et Felckm. 1 circumflectunt ultimam in κτιστοῦ. Sed periinde est, nam utrumque scribitur κτιστής et κτιστής. Alii et editi, ἀκτιστοῦ καὶ κτισματος.

(77) Reg. et Felckm. 5, ἀγενήτου. At alii et edit. Commel., ἀγενήτου. Mox Seguer., δέδεικται μὴδὲν πλέον ἔχουσα ἢ μόνον φαντασίαν. Cæteri vero et editi, καὶ μὴδὲν πλέον ἔχουσα ἢ μόνον φαντασίαν.

(78) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, ut et legerunt Omnibonus et Nannius. Alii et editi, ἀτρεπτος, mendose.

(79) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, ἢ οὐ; Προαιρέσει οὖν κατὰ τὴν. Mox Gobler. et Felckm. 1, καὶ οὐ δύναται.

A καὶ γεννητοῦ (76), οὐδὲ εἰς ὄνομα κτιστοῦ καὶ κτίσματος. ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτω γὰρ τελειούμεθα καὶ ἡμεῖς ἐκ ποιημάτων ὄντες, υἱοποιούμεθα λοιπὸν, καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς δὲ ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν αὐτῷ τῷ Πατρὶ Λόγον. Μάταιος ἄρα καὶ ἡ περὶ τῆς τοῦ ἀγενήτου (77) λέξεως ἐπιχειρήσις αὐτῶν δέδεικται, καὶ μὴδὲν πλέον ἔχουσα ἢ μόνον φαντασίαν.

35. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἰ τρεπτός (78) ἐστὶν ὁ Λόγος, περιττόν ἐστι περὶ τούτου ζητεῖν· ἀρκεῖ γὰρ, καὶ μόνον ἐγγράψαντά με τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα, δεῖξαι τὸ τολμηρὸν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Ἔστι γὰρ ταῦτα ἃ ὡς ἐρωτῶντες φλυαροῦσιν· « Αὐτεξούσιός ἐστιν ἢ οὐκ ἐστι; Προαιρέσει κατὰ τὸ (79) αὐτεξούσιον καλός ἐστι, καὶ δύναται, ἐὰν θελήσῃ, τραπεῖναι, τρεπτής ὢν φύσεως· ἢ ὡς λίθος καὶ ξύλον (80), οὐκ ἔχει τὴν προαίρεσιν ἐλευθεράν εἰς τὸ κινεῖσθαι καὶ ῥέπειν εἰς ἑκάτερα; » Τῆς μὲν οὖν αἰρέσεως αὐτῶν οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοιαῦτα λέγειν τε καὶ φρονεῖν· ἅπαξ γὰρ πλάσαντες ἑαυτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων Θεὸν καὶ κτιστὸν Υἱὸν, ἀκολουθῶντες ὡς ἀρμύζοντα κτίσματι τὰ (81) τοιαῦτα καὶ συνέλεξαν ἑαυτοῖς ῥήματα· ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας διαμαχόμενοι, καὶ ἀκούοντες παρ' αὐτῶν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου Λόγου τοῦ Πατρὸς, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ φθέγγεσθαι τολμῶσι, τίς τούτου τοῦ δόγματος μιαιώτερον ἂν ἴδοι; Τίς τούτων καὶ μόνον ἀκούων (82), κἂν μὴ ἀντιλέγειν δύνηται, οὐ ταραττεται, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀποκλείσει, ξενιζόμενος ἐφ' οἷς ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι, καὶ αὐτὸς καινῶν (83) ἀκούει ῥημάτων, ἐχόντων αὐτόθεν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς προφορᾶς τὴν βλασφημίαν; Εἰ γὰρ τρεπτός καὶ ἀλλοιούμενός ἐστιν ὁ Λόγος, ποῖ (84) ἄρα στήσεται, καὶ ποῖον αὐτοῦ τὸ τέλος ἔσται τῆς ἐπιδόσεως; ἢ πῶς ὁμοῖος τῷ ἀτρεπτῷ ὁ τρεπτός εἶναι δύνησεται; Πῶς δὲ ὁ τὸν τρεπτόν ἑωρακώς, ἑωρακέναι τὸν ἀτρεπτον νομίσειεν; Ἐν ποῖᾳ δὲ ἄρα ἐὰν γένηται καταστάσει, δύνησεται τις τὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ βλέπειν; δῆλον γὰρ, ὡς οὐκ αἰεὶ τις ὄψεται ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, διὰ τὸ αἰεὶ τρέπεσθαι τὸν Υἱὸν, καὶ ἀλλοιουμένης αὐτὸν εἶναι φύσεως. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ αἰεὶ καὶ ὡσαύτως (85) ἔχει, καὶ ὁ αὐτός ἐστιν· ὁ

(80) Sic Seguer. et editi, atque ita legit Nannius. Alii, ὡς ἄνθος καὶ ξύλον, ut et Omnibonus legit. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1 et 5, et Regius, καὶ ῥέπειν. Editi et alii, καὶ τρέπειν.

(81) Seguer. τὰ omittit. Paulo post καὶ ante ἀκούοντες deest in Gobler. et Felckm. 1.

(82) Seguer., μόνον ἀκούων. Basil. Anglic. Reg. et Felckm. 5, μόνων, iidemque cum editis omittunt ἀκούων. Seguer. ibid. δύναται.

(83) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι, καὶ αὐτὸς καινῶν. Seguer. ibid. ἀκούων. Cæteri et editi, ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι καὶ αὐτὸς καινῶν ἀκούει.

(84) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5. At alii et editi, ποῖον.

(85) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καὶ αἰεὶ ὡσαύτως.

δὲ Υἱὸς εἰ κατ' ἐκείνους τρεπτὸς, καὶ οὐκ ἀεὶ ὁ αὐ-
 τὸς, ἀλλ' ἀεὶ ἀλλοιουμένης φύσεώς ἐστι, πῶς ὁ τοι-
 οὔτος εἰκὼν τοῦ Πατρὸς εἶναι δύναται, οὐκ ἔχων τὸ
 ὁμοίον τῆς ἀτρέψιας; Πῶς δὲ καὶ ὅπως ἐν τῷ Πατρὶ
 ἐστίν, ἀμφίβολον ἔχων τὴν προαίρεσιν (86); Τάχα δὲ
 καὶ τρεπτὸς ὢν, καὶ καθ' ἡμέραν προκόπτων, οὕτω
 τέλειός ἐστιν. Ἄλλ' ἢ μὲν τοιαύτη τῶν Ἀρειανῶν
 οἰχέσθω μανία, ἢ δὲ ἀλήθεια λαμπέτω, καὶ δεικνύτω
 τοῦτους παραφρονοῦντας. Πῶς γὰρ οὐ τέλειος, ὁ
 ἴσος Θεῶν (87); Ἡ πῶς οὐκ ἀτρέπτος, ὁ μετὰ τοῦ Πα-
 τρὸς ἐν ὧν, καὶ τῆς οὐσίας ἴδιος ὢν Υἱὸς αὐτοῦ; Τῆς
 δὲ οὐσίας τοῦ Πατρὸς οὐσης ἀτρέπτου, ἀτρέπτου ἂν
 εἴη καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ἴδιον γέννημα. Εἰ δὲ τοῦτου οὕτως
 ὄντος (88), τοῦ Λόγου τροπὴν καταψεύδονται, μαγ-
 θανέτωσαν ποῦ τούτων ὁ λόγος κινδυνεύει· ἐκ γὰρ τοῦ
 καρποῦ καὶ τὸ δένδρον ἐπιγινώσκειται· διὰ τοῦτο καὶ
 ὁ (89) ἐωρακῶς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα, καὶ ἡ
 τοῦ Υἱοῦ γινῶσις γινῶσις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς.

36. Οὐκοῦν ἀναλλοιωτός ἡ εἰκὼν τοῦ ἀτρέπτου Θεοῦ
 ἂν εἴη· Ἰησοῦς γὰρ Χριστὸς, χθὲς καὶ σήμερον ὁ
 αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ ὁ μὲν Δαυὶδ ψάλ-
 λων (90) περὶ αὐτοῦ φησὶ· Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύ-
 ριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν
 σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται· σὺ δὲ
 διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσου-
 νται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ
 ἀλλαγῆσονται (91). Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη
 σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς περὶ
 ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγει· Ἴδετέ με, Ἴδετε
 ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ, Οὐκ ἄλλοίωμαί. Εἰ γὰρ καὶ περὶ
 τοῦ Πατρὸς δύναται λέγειν τις εἶναι τοῦτο τὸ σημα-
 νόμενον (92), ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν ἀρμύζει τοῦτο λέ-
 γειν, ὅτι μάλιστα γενόμενος ἄνθρωπος δείκνυσι τὴν
 ταυτότητα καὶ τὸ ἀτρέπτου ἑαυτοῦ τοῖς νομίζουσι
 διὰ τὴν σάρκα ἠλλοιωθῆσαι (93) αὐτὸν, καὶ ἕτερόν τι
 γεγενῆσθαι. Ἀξιοπιστότεροι δὲ οἱ ἄγιοι καὶ μᾶλλον
 ὁ Κύριος τῆς τῶν ἀσεβῶν κακονοίας. Καὶ γὰρ κατὰ
 τὸ εἰρημένον ἀνάγνωσμα (94) τῆς ὑμνωδίας, πάν-
 των τῶν γενητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, διὰ τῆς
 οὐρανοῦ καὶ γῆς σημασίας, τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν
 ἢ Γραφὴν τὴν φύσιν λέγουσα, καὶ τὸν Υἱὸν ὑπεξαι-
 ρουσα (95) τούτων, δείκνυσι μηδὲως γενητὸν αὐτὸν
 εἶναι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτὸν ἀλλοιοῦντα τὰ ἄλλα,
 καὶ μὴ ἀλλοιούμενον αὐτὸν διδάσκει, δι' ὧν φησι·

A ut sentiunt, est mutabilis, nec semper idem, sed
 ejus naturæ quæ semper mutetur: qui fieri potest
 ut ille sit imago Patris, qui similem non habeat im-
 mutabilitatem? Imo quomodo in Patre esse omnino
 possit, qui ambigua est voluntate? Forte vero cum
 sit mutabilis, et singulis diebus proficiat, perfectus
 nondum est. Sed valeat tam insanus Arianorum er-
 ror, fulgeatque veritas, quæ et eos desipere palam
 ostendat. Qui enim fieri potest ut ille perfectus non
 sit, qui æqualis Deo est? Aut quomodo immutabilis
 non est, qui unum cum Patre est, ejusque naturæ
 proprius est Filius? Cum igitur Patris natura sit im-
 mutabilis, non dubium est quin immutabilis quoque
 sit proprius qui ex ea exoritur fetus. Quæ cum ita
 sint, si Verbum mutabile esse pergant falso conten-
 dere, videant quantum sit in ejusmodi sermone pe-
 riculum. Namque ex fructu arbor cognoscitur: hinc
 qui vidit Filium, vidit Patrem⁸⁸, et Filii cogni-
 tio, Patris est cognitio.

36. Quapropter immutabilis Dei imago, immutabi-
 lis quoque ipsa sit necesse est. Siquidem *Jesus*
*Christus, heri et hodie idem et in sæcula*⁸⁶. De eo
 David etiam sic psallit: *Et tu, Domine, initio terram*
fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi
peribunt: tu autem permanes, et omnes sicut vesti-
mentum veterascent, et sicut amictum volves eos, et
mutabuntur. Tu autem idem es, et anni tui non de-
*ficiunt*⁸⁷. Ipse porro Dominus de seipso per prophe-
 tam ait: *Videte me, videte quod ego sum, et, Non*
*mutatus sum*⁸⁸. Nam licet hinc Patrem significari
 possit quis respondere; eadem tamen in Filium
 optime quadrant, quatenus scilicet homo factus se
 eundem semper et immutabilem esse iis ostendit,
 qui ipsum ob carnem mutatum et aliud factum esse
 autumant. Certe viri sancti et ipse Dominus longe
 fide digniores sunt quam impiorum perversitas. Cum
 enim Scriptura in psalmo, cujus verba retulimus,
 rerum omnium factarum et creaturarum, quæ cæli
 et terræ nomine comprehenduntur, mutabilem esse
 affirmet naturam, Filiumque ex illis eximat, apertis-
 sime declarat eum nullo modo factum esse, sed po-
 tuisse omnia ab illo immutari, ipsum vero non mu-
 tari docet hisce verbis, *Tu autem idem es, et anni*
tui non deficiunt. Et merito quidem. Namque res
 D factæ, cum sint ex nihilo, nec fuerint priusquam

⁸⁶ Joan. xiv, 9. ⁸⁸ Hebr. xiii, 8. ⁸⁷ Psal. ci, 26-28. ⁸⁸ Deut. xxxii, 39; Malach. iii, 6

(86) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αἴρεσιν.

(87) Seguer. Reg. et Basili., ὁ ἴσα Θεῶν.

(88) Sic Seguer. At Basiliens. et Anglic., Εἰ δὲ
 τοῦ ὄντος ὄντος Λόγου. Gobler. Felc. 1 et 5, Εἰ δὲ
 τοῦθ' οὕτως τοῦ Λόγου. Reg. Εἰ δὲ τοῦ τοῦθ' οὕτως
 ὄντος τοῦ Λόγου. Editi, Εἰ δὲ τοῦ ὄντος Λόγου.

(89) Sic Seguer. Alii vero et editi, γινώσκειται,
 καὶ διὰ τοῦτο ὁ.

(90) Ψάλλων et mox καὶ σύ abest a Gobler. [et
 Felckin. 1.

(91) Sic mss. omnes Sed in editis desunt, καὶ
 ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται.
 Ibidem Gobler. et Felck. 1, ἐκλείψουσιν, καὶ δι'
 ἐτέρου προφήτου πάλιν φησίν· Ἴδετε, etc. Item ibid.

Seguer. Basili. Reg. Anglic., ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προ-
 φήτου. Editio Commel., ἑαυτοῦ τοῦ διὰ τοῦ, etc.
 Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, Ἴδετέ με, ἴδετε,
 ὅτι. Alii et editi, ἴδετέ με, ὅτι.

(92) Sic Seguer. Editi vero, τοῦτο σημαίνόμενον.

(93) Seguer., ἀλλοιοῦσθαι.

(94) Ἀνάγνωσμα abest a Gobler. et Felckm. 1.
 Mox Felc. 5, γεννητῶν. Cæteri et editi γενητῶν.

(95) Sic Seguer. et Reg. Editi, Ἡ γραφὴ φύσιν
 λέγουσα, καὶ τούτων τὸν Υἱὸν ὑπεξαιρούσα. Ibidem
 Seguer. Reg. Basili. Goblerian. Felc. 1 et 5, γενητῶν
 αὐτὸν εἶναι. Et mox, ἀλλοιοῦντα τὰ ἄλλα. Editi, γε-
 νητῶν εἶναι, et, ἀλλοιοῦντα ἄλλα.

factæ sunt, prorsus quia ipsæ flunt cum antea non essent, hinc mutabiles sunt natura. At Filius qui est ex Patre, ejusque naturæ proprius est, mutationis et conversionis est expertus, non aliter quam ipse Pater. Nec enim fas est dicere ex natura immutabili mutabile Verbum et mutabilem sapientiam gigni. Quomodo enim Verbum esse possit, si mutabile est? vel quomodo id quod mutatur, sapientia esse queat? Nisi forte velint sic rem se habere, ut accidens est in substantia, ita scilicet ut in privata aliqua substantia quædam gratia acciderit virtutisque habitus, qui hac ratione Verbum, Filius et Sapientia sit appellatus, qui proinde decescere possit et crescere. **348** Ista enim, prout sentiunt, sæpius respondere. Verum ea non est Christianorum fides. Nam id non ostendit vere esse Verbum et Filium Dei, vel sapientiam veram esse sapientiam. Nam quod mutatur et convertitur, nec in uno et eodem perseverat statu, quomodo verum esse potest? Atqui Dominus dicit, *Ego sum veritas* ⁹⁰: ergo si ipse Dominus id de se asseverat, et se ipse immutabilem testatur esse, idemque didicerunt et confirmant sancti, imo ipsa Dei notio hoc pietatis consonum esse innuit, unde, quæso, ista commenti sunt impii? Profecto illa ex corde tanquam ex corruptione vomuerunt.

37. Quando vero divinis oraculis abutuntur, eaque ad suam mentem adulterare totis moluntur viribus; necesse est illis ita respondere, ut Scripturæ ^C indicemus verba, palamque faciamus ea quidem recte posse intelligi, sed illos prave sentire. Aiunt igitur ab Apostolo scriptum esse: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum* ⁹¹; et apud David: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo latitæ præ consortibus tuis* ⁹². Deinde ut acutum aliquid assumunt: Si idcirco exaltatus est, gratiamque accepit et unctus est, mercedem igitur recepit suæ voluntatis. Quod si voluntate egit, sane mutabilis est naturæ. Hæc non solum dicere sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et Arius, eademque per medium forum divulgare non verentur eo-

⁹⁰ Joan. xiv, 6. ⁹¹ Philip. ii, 9, 10. ⁹² Psal. xlv, 8.

(96) Felc. 5, γεννητά. Alii et editi, γενητά.

(97) Gobler., Felc. 1 et Reg., ουσίας τῶν ἀτρέπτου.

(98) Sic mss. omnes, præter Felc. 2, in quo et in editis sic legitur, *ei μη ἄρα ὡς ἐν οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν*, etc. Ibid. Anglican.. καὶ κεκλησθαι αὐτῆν.

(99) Seguerian., οὕτε. Mox idem, Goblerian. et Felc. 1, Ἰῶν ἀληθῶς Θεοῦ. Alii vero et editi, Ἰῶν καὶ ἀληθῶς Θεόν. Ibid. Seguer. et Reg., οὕτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν. Editi et cæteri mss., οὕτε τὴν σοφίαν τὴν ἀληθῆ σοφίαν.

(1) Seguerian., ἰστάμενόν τε. Mox idem et Reg., Ὁ δὲ Κύριος.

(2) Sic Seguerian., Gobler. et Felc. 1. Anglican. vero, Ἄτρεπτον γὰρ τοῦτο δείκνυσιν. Cæteri et editi,

^A *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι.* Καὶ εἰκότως γε· τὰ μὲν γὰρ γενητά (96) ἐξ οὐκ ὄντων ὄντα, καὶ οὐκ ὄντα πρὶν γένηται, ὅπως ὅτι οὐκ ὄντα γίνεται, ἀλλοιουμένην ἔχει τὴν φύσιν· ὁ δὲ Ἰῶς, ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄν, καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιος, ἀναλλοίωτος καὶ ἀτρέπτος ἐστίν, ὡς αὐτὸς ὁ Πατήρ. Οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς ἀτρέπτου (97) τρεπτὸν γεννᾶσθαι Λόγον καὶ ἀλλοιουμένην σοφίαν. Πῶς γὰρ ἐστὶ Λόγος, εἰ τρεπτός ἐστιν; ἢ πῶς ἐστὶ σοφία τὸ ἀλλοιούμενον; εἰ μὴ ἄρα ὡς ἐν οὐσίᾳ συμβεβηκός, οὕτως εἶναι θέλουσιν, ὡς ἐν ἰδιαζούσῃ τινὶ οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν (98) καὶ ἐξ ἰδίας ἀρετῆς, καὶ κεκλησθαι ταύτην οὕτως Λόγον, καὶ Ἰῶν καὶ Σοφίαν, ὥστε καὶ ἀφαιρεῖσθαι καὶ προστίθασθαι αὐτῇ δύνασθαι. Τοιαῦτα γὰρ φρονούντες πολλὰκις εἰρήκασι. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ Χριστιανῶν ἡ πίστις αὕτη. Οὐδὲ (99) γὰρ τοῦτο δείκνυσιν εἶναι Λόγον καὶ Ἰῶν ἀληθῶς Θεοῦ, οὕτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν. Τὸ γὰρ τρεπτόμενον καὶ ἀλλοιούμενον, οὐχ ἰστάμενον δὲ (1) ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ, πῶς δύναται εἶναι ἀληθές; Ὁ δὲ γε Κύριος λέγει· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια*· εἰ τοίνυν ὁ Κύριος αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, καὶ τὸ ἀτρέπτον ἑαυτοῦ δείκνυσιν (2), οἱ τε ἅγιοι μαθόντες τοῦτο μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ περὶ Θεοῦ ἔννοιαι τοῦτο ἴσασι εὐσεβῆς, πόθεν ταῦτ' ἐπενήσαν οἱ δυσσεβεῖς; Ἀπὸ μὲν οὖν τῆς καρδίας ὡς ἀπὸ φθορᾶς αὐτὰ ἐξήμεσαν.

37. Ἐπειδὴ (3) δὲ προφασίζονται τὰ θεῖα λόγια, καὶ βιάζονται παρεξηγεῖσθαι ταῦτα κατὰ τὸν ἴδιον νοῦν, ἀναγκαῖον τοσοῦτον ἀποκρίνασθαι τούτοις, ὅσον ἐκδικῆσαι τὰ ῥητὰ καὶ δεῖξαι ταῦτα μὲν (4) ὀρθῆν ἔχοντα τὴν διάνοιαν, ἐκείνους δὲ κακῶς φρονούντας. Φασι τοίνυν, ὅτι γέγραπται παρὰ μὲν τῷ Ἀποστόλῳ (5)· *Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχρηρίσαστο αὐτῷ δρομα τὸ ὑπὲρ πάντων δρομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ (6) πάντων γόνων κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων*· παρὰ δὲ τῷ Δαυὶδ· *Διὸ τοῦτο ἐχρησέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοῖς μετόχοις σου.* Εἶτα ἐπιφέρουσιν ὡς σοφόν τι λέγοντες· Εἰ διὰ τοῦτο ὑψώθη, καὶ χάριν ἔλαβε, καὶ διὰ τοῦτο κέχρισται, μισθὸν τῆς προαιρέσεως ἔλαβε. Προαιρέσει δὲ πράξας, τρεπτῆς ἐστὶ πάντως (7) φύσεως. Ταῦτα οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράφαι τετολμήκασι εὐσε-

^D ἀτρέπτον αὐτοῦ τοῦτο δείκνυσιν. Paulo post Seguer., ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ. Editi et alii, ἀλλὰ καὶ αἱ.

(3) Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἐπεὶ. Ibid. Seguer., προφασίζονται τὰ θεῖα. Editi cum aliis, προφασίζονται καὶ θεῖα.

(4) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τὰ ῥητὰ καὶ δεῖξαι ταῦτα μὲν, etc. Alii et editi, τὰ ῥήματα καὶ δεῖξαι τούτοις ταῦτα.

(5) Sic Seguerian. At alii et editi, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ.

(6) Felc. 5, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Paulo post Gobler. Felc. 1, διὰ δὲ τοῦ Δαυὶδ, διὰ τοῦτο.

(7) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ἐστὶ πάντως, et mox, ἀλλὰ καὶ γράφαι. Editi vero et alii, ἐστὶν ὄντως, et, ἀλλὰ καὶ πράξαι.

διός τε καὶ Ἄρειος, καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν δὲ λαλεῖν οὐκ ἔκνοιον κατὰ μέσσην τὴν ἀγορὰν (8), οὐχ ὀρῶντες ἴσην μανίαν λόγους αὐτῶν ἔχει. Εἰ γὰρ μισθὸν προαιρέσεως λαβὲν ἂ ἔσχεν, οὐκ ἂν ἐσχηκώς αὐτὰ εἰ (9) μὴ τοῦ θεομένου τὸ ἔργον ἐνεδείξατο· ἐξ ἀρετῆς ἀρα καὶ βελτιώσεως ταῦτα ἐσχηκώς (10), εἰκότως ἐλέχθη διὰ ταῦτα καὶ Υἱὸς καὶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Υἱός. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ τινος κατὰ φύσιν ἀληθινὸν ἔστι γέννημα, οἷος ἦν Ἰσαὰκ τῷ Ἀβραάμ, καὶ Ἰωσήφ τῷ Ἰακώβ, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἡλίῳ· οἱ δὲ ἐξ ἀρετῆς καὶ χάριτος λεγόμενοι μόνον εἰσὶν ἔχοντες ἀντὶ τῆς φύσεως τὴν ἐκ τοῦ λαβεῖν χάριν, καὶ ἄλλοι παρὰ (11) τὸ δοθῆν αὐτοῖς ὄντες, οἷοι εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι οἱ κατὰ μετοχὴν Πνεύμα λαβόντες, περὶ ὧν καὶ ἔλεγε· Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ θύσασα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἀμέλει ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν ἦσαν υἱοί, διὰ τοῦτο καὶ τραπέντων αὐτῶν ἀφῆρέθη τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀπεκρήχθησαν· καὶ πάλιν δὲ μετανοοῦντας αὐτοὺς δέξεται, καὶ διδοῦς τὸ φῶς, πάλιν υἱοὺς (12) καλέσει· ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν Θεὸς οὕτω τὴν χάριν αὐτοῖς δεδωκώς.

38. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν Σωτῆρα λέγουσι (13), δευχθήσεται μήτε ἀληθινός, μήτε Θεός, μήτε Υἱός, μήτε ὁμοίος τῷ Πατρὶ, μήτε ὁμοῖος τοῦ εἶναι κατ' οὐσίαν Πατέρα ἔχων τὸν Θεόν, ἀλλὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ μόνης χάριτος, τοῦ δὲ εἶναι κατ' οὐσίαν χριστὴν τὸν Θεόν, καθ' ὁμοιότητα τῶν πάντων, ἔχων. Τοιοῦτος δὲ ὢν, οἷον οὗτοι (14) λέγουσι, φανήσεται μᾶλλον μὴδὲ ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκώς τὸ ὄνομα Υἱός, εἰ γε τοῦτο τῶν ἔργων ἐπαθλὸν ἔσχε καὶ προκοπῆς, οὐκ ἄλλης ἢ τῆς ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἀνέλαβε (15). Τότε γὰρ ἔστιν, ὅτε γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, ὑπερυψώσθαι λέγεται, καὶ χάριν εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὄνοματι Ἰησοῦ κάμψῃ πᾶν γόνυ. Τί οὖν ἦν πρὸ τούτου, εἰ νῦν ὑψώθη, καὶ νῦν ἤρξατο προσκομισθαι, καὶ νῦν Υἱός (16) ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος; Φαίνεται γὰρ μὴδὲν βελτιώσας αὐτὸς τὴν σάρκα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς δι' αὐτῆς βελτιωθείς, εἰ γε κατὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν τότε ὑψώθη καὶ Υἱός ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. Τί οὖν ἦν πρὸ τούτου; Πάλιν γὰρ αὐτοὺς ἐρωτᾷν ἀνάγκη, ἵνα καὶ τὸ τέλος τῆς ἀσεθείας αὐτῶν θεωρηθῇ. Εἰ γὰρ ἔστιν ὁ Κύριος Θεός, Υἱός, Λόγος, οὐκ ἦν δὲ ταῦτα πρὸ τοῦ γέννηται ἄνθρωπος· ἢ ἄλλο τι ἦν παρὰ ταῦτα, καὶ ὕστερον τούτων ἐξ ἀρετῆς μετέσχεν, ὡσπερ εἴπαμεν (17)· ἢ τὸ ἕτερον, ὅπερ εἰς τὰς ἐκείνων κεφαλὰς τραπέει, ἀνάγκη λέγειν αὐτοῖς, μὴδὲ εἶναι πρὸ τούτου αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ ὄλον ἄνθρωπον (18) εἶναι φύσει, καὶ μὴδὲν πλεόν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ δὲ Σαμοσατέως ἔστι

Arum asseclæ, non attendentes quantam redoleat insaniam ejusmodi illorum sermo. Nam si ipsa quam habuit merces est suæ voluntatis, eaque non habuisset nisi indigentis opus exhibuisset : igitur quia ob suam virtutem vitæque sanctimoniam illa est consecutus, eapropter et Filius et Deus merito dictus est, non autem verus est Filius. Quod enim est ex aliquo secundum naturam, verus est fetus. Sic Isaac Abrahæ, Joseph Jacobi, et splendor solis est fetus. Qui vero ob virtutem et gratiam nomen filii consequuntur, non natura sed tantummodo gratia hanc accipere dignitatem, aliique omnino sunt ab eo quod ipsis datur : eujusmodi sunt homines qui Spiritus sancti participes facti sunt, de quibus etiam dicit, *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me repulerunt* 11. Certe quia non natura filii erant, idcirco in pejus mutatis ablati sunt Spiritus, et abdicati sunt; quos tamen idem, qui initio illis hujusmodi gratiam largitus est Deus, pœnitentes iterum suscipiet, luceque impertita rursus filios eos appellabit.

38. Quod si hæc illorum est de Salvatore sententia, sequetur eum neque verum Deum, neque verum Filium, neque Patris esse similem; nec Deum, sui ipsius secundum substantiam Patrem habere, sed solius sibi concessæ gratiæ : ac denique Deum creatorem sui ipsius secundum substantiam, sicuti res alias omnes, habere. Quod si sit ejusmodi, ut illi volunt, inde clarum erit eum ab initio non habuisse Filii nomen, 349 si nimirum id nominis illi tributum sit, tanquam factorum sui que præmium progressus, qui quidem nullus fuit alius, quam cum factus est homo et servi formam accepit. Tunc enim est, cum factus obediens usque ad mortem, exaltatus esse et hoc nomen tanquam singularem gratiam accepisse dicitur, *ut in nomine Jesu omne genua flectatur* 12. Quid ergo fuit antea, si tunc exaltatus est, cœpitque adorari, ac Filius est appellatus, cum factus fuit homo? Videtur enim nulla in re carnem meliorem reddidisse, sed ipsum potius per eam meliorem fuisse effectum, si nimirum tunc, ut impie putant, exaltatus est et Filius dictus, cum factus est homo. Quid igitur erat antea? Nam necesse est eos iterum interrogare, ut finem illorum impietatis tandem inspiciamus. Si enim Dominus est Deus, Filius, et Verbum, nihilque horum erat priusquam homo fieret: vel certe aliquid aliud erat præter illa, quorum postea ob virtutem est particeps effectus, uti diximus: vel aliud, quod quidem in ipsorum reciderit capita, illos necesse est dicere,

11 Isa. 1, 2. 12 Philip. 11, 10.

(8) Seguerianus, μέσσην τὴν ἀγορὰν. Editi et alii, μέσσην ἀγορὰν.

(9) Seguerianus, αὐτὰ ἦν. Ibid. idem cum Gobler. et Felc. 1, τοῦ διδομένου. Reg. τοῦ ἐπομένου.

(10) Sic Seguerianus, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. Reg. et Felc. 5. At editi, ἐσχηκε.

(11) Goblerian. et Felc. 1, περὶ. Paulo post Seguerian., οἱ ἄνθρωποι κατὰ, etc. Et mox, περὶ ὧν καὶ ἔλεγε. Editi et alii, περὶ ὧν ἔλεγε.

(12) Seguerianus, υἱοὺς αὐτοῦς.

(13) Seguerianus, θέλουσι.

(14) Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, αὐτοί. Editi et alii, οὗτοι. Ibidem μᾶλλον abest a Seguer.

(15) Seguerian., ἔλαβε.

(16) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, καὶ νῦν Υἱός. Editi, καὶ Υἱός.

(17) Seguerian., εἴπομεν.

(18) Sic Seguer. At alii et editi, ἄνθρωπος.

eum scilicet neque antea exstissee, sed totum natura hominem solum esse, nihilque amplius. Verum hæc non est Ecclesiæ doctrina, sed Samosatenensis hujusque temporis Judæorum. Cum igitur eadem atque illi sentiant, cur non ut Judæi circumciduntur, sed sicut Christianam profitentur fidem, et contra eam decertant? Nam si antea non erat, aut ita erat ut postea melior sit redditus, quomodo per ipsum facta sunt omnia? Vel si perfectus non erat, quomodo in ipso oblectatur Pater? Si porro ipse melior effectus est, quomodo antea coram Patre lætabatur? Præterea, si post mortem illi datum est ut adoraretur, quomodo illum Abrahamus in tabernaculo⁹² et Moyses in rubo⁹³ adorasse memorantur, et, ut vidit Daniel, millia plurima ministrabant ei⁹⁴? Si item secundum illos melior nunc factus est, quomodo cœlestis gloriæ, qua ante mundum fruebatur, memor ipse Filius dicebat, *Glorifica me tu, Pater, gloria quam apud te habui, priusquam mundus esset*⁹⁵. Quod si nunc, ut putant, exaltatus est, quomodo antea inclinavit cœlos et descendit; et iterum: *Dedit Altissimus vocem suam*⁹⁷? Quocirca si etiam priusquam fieret mundus, gloria potius est Filius, et Dominus gloriæ et altissimus fuit, atque e cœlis descendit, semperque adorandus est: non ergo postquam descendit melior est effectus, sed potius ea quæ indigebat ut meliora fierent, reddidit meliora. Quod si ut nos meliores redderet descendit; non igitur præmii instar accepit nomen Filii et Dei: sed ipse potius effecit ut nos sui Patris filii essemus, et homines deos reddidit factus ipse homo.

39. Non igitur cum homo esset, factus est postea Deus; sed contra, cum Deus esset, postea homo factus est, quo nos ipse potius deos efficeret. Alioquin si tunc tantum, cum factus est homo, Filius et Deus est appellatus: si item, antequam fieret homo, priscos populos Deus filios vocavit, et Moysen deum constituit Pharaonis, idque nominis multis Scriptura attribuit, cum ait: *Deus stetit in synagoga deorum*⁹⁸; patet enim post 350 illos et Filium et Deum esse dictum. Quomodo ergo omnia per ipsum creata sunt, ipseque est ante omnia⁹⁹? Aut quomodo omnium rerum creaturarum primogenitus est¹, qui ante se alios habet, qui et filii et dii dicti sint? Quomodo vero primi participes Verbi

και τῶν νῦν Ἰουδαίων τὸ φρόνημα. Διὰ τί οὖν τὰ ἐκείνων φρονούντες, οὐχὶ καὶ ὡς Ἰουδαῖοι περιτέμνονται, ἀλλ' ὑποκρίνονται τὸν Χριστιανισμόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔχουσι τὴν μάχην; Εἰ γὰρ οὐκ ἦν, ἢ ἦν μὲν, ἐβελτιώθη δὲ ὕστερον, πῶς δι' αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα, ἢ πῶς ἐν τούτῳ, εἰ γε (19) μὴ τέλειος ἦν, προσέχαιρεν ὁ Πατήρ; Καὶ αὐτὸς δὲ, εἰ νῦν ἐβελτιώθη, πῶς πρὸ τούτου ἠὲ φραίνετο ἐν προσώπῳ τοῦ Πατρὸς (20); Πῶς δὲ, εἰ μετὰ τὸν θάνατον ἐλαβε τὸ προσκυνεῖσθαι, φαίνεται ὁ Ἀβραάμ αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ προσκυνῶν καὶ Μωσῆς ἐν τῇ βάτῳ; καὶ, ὡς εἶδε Δανιήλ, μύριαι μυριάδες καὶ χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ; Πῶς δὲ, εἰ νῦν κατ' αὐτοὺς ἔσχε τὴν βελτιώσιν, τῆς πρὸ κόσμου καὶ (21) τῆς ὑπερκοσμίου δόξης ἑαυτοῦ μνημονεύων ἔλεγεν αὐτὸς ὁ Υἱὸς· *Δόξα σοὶ με σὺ, Πάτερ, τῇ δόξῃ, ἣ ἔχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Εἰ δὲ νῦν ὑψώθη κατ' αὐτοὺς (22), πῶς πρὸ τούτου ἐκλίναρεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη* καὶ πάλιν· *Ἔδωκεν ὁ Ὑψίστος φωνὴν αὐτοῦ; Οὐκοῦν εἰ καὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι τὴν δόξαν εἶχεν (23) ὁ Υἱὸς, καὶ Κύριος τῆς δόξης Ὑψιστὸς τε ἦν, καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατέβη, καὶ αἰεὶ προσκυνητὸς ἔστιν, οὐκ ἄρα καταβάς ἐβελτιώθη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐβελτιώσεν αὐτὸς τὰ δεόμενα βελτιώσας· καὶ εἰ τοῦ βελτιώσασθαι χάριν κατέβηκεν, οὐκ ἄρα μισθὸν ἔσχε τὸ λέγεσθαι Υἱὸς καὶ Θεὸς (24), ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς υἰοποιήσεν ἡμᾶς τῷ Πατρὶ, καὶ ἐθεοποίησε τοὺς ἀνθρώπους γενόμενος αὐτὸς ἄνθρωπος.*

39. Οὐκ ἄρα ἄνθρωπος (25) ὢν, ὕστερον γέγονε Θεός· ἀλλὰ Θεὸς ὢν, ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ. Ἐπεὶ εἰ, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε Υἱὸς καὶ Θεὸς ἐλέχθη, πρὸ δὲ τοῦ γέννηται ἄνθρωπος, υἱοὺς ἔλεγε τοὺς πάλαι λαοὺς (26) ὁ Θεός, καὶ Μωσῆν ἐτίθει θεὸν τοῦ Φαραῶ, καὶ ἐπὶ πολλῶν ἡ Γραφὴ φησιν, Ὁ Θεός (27) ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· δηλὸν ἔστιν, ὡς μετ' αὐτοὺς καὶ Υἱὸς καὶ Θεὸς οὗτος ἐλέχθη. Πῶς οὖν πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἔστι πρὸ πάντων; Ἡ πῶς πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ἔχων τοὺς πρὸ ἑαυτοῦ (28) κληθέντας υἱοὺς καὶ θεοὺς; Πῶς δὲ οἱ μέτοχοι πρῶτοι οὐ μετέχουσι Λόγου; οὐκ ἔστιν ἀληθῆς αὐτῇ δόξα· παρεύρεσις (29) ἔστι τῶν νῦν Ἰουδαϊζόντων. Πῶς γὰρ

⁹² Genes. xviii. ⁹³ Exod. iii. ⁹⁴ Dan. vii, 10. ⁹⁵ Joan. xvii, 5. ⁹⁶ Psal. xvii, 10, 14. ⁹⁷ Psal. lxxxii, 4. ⁹⁸ Joan. i, 3; Coloss. i, 16, 17. ¹ Coloss. i, 15.

(19) Sic Seguerianus, Basilensis, Anglican. Reg. Goblerian. et Felc. 1 et 5. Alii vero et editio Comnel., εἰ νῦν τέλειος. Mox Seguerian., καὶ αὐτὸς γε. (20) Seguerian., προσώπῳ Πατρὸς. Idem paulo post αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ, ut et legit Nannius. In aliis et editis deest ἐν τῇ σκηνῇ.

(21) Seguerian., καὶ ὑπερκοσμίου δόξης αὐτοῦ. Idem mox, με σὺ, Πάτερ, ut et habetur Joan. xvii, 5. Editi vero et alii, με Πάτερ.

(22) Seguerian., εἰ δὲ καὶ νῦν, et mox, ἐκλίναρεν οὐρανοὺς.

(23) Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1, εἶγεν. Editi et alii, ἔσχε. Ibid. Seguer., Κύριος τῆς δόξης. Cæteri et editi, Κύριος δόξης. Item ibid. Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, Ὑψιστὸς τε ἦν.

D Editi et alii, Ὑψίστος ἦν.

(24) Sic mss. præter Felckm. 2, qui cum editione Comnel. habet, μισθὸν ἔσχεν Υἱὸς καὶ Θεός.

(25) Seguerian., Οὐ γὰρ ἄνθρωπος, et paulo post, ἐπεὶ ὅτε γέγονεν.

(26) Basilensis, Anglican., παλαιῶν λαοῦς. (27) Seguerian., ἡ Γραφὴ ὡς φησιν· ὁ Θεός. Reg. item ὁ Θεός. Editi et alii, ἡ Γραφὴ φησι, Θεός.

(28) Sic Seguer. At alii et editi, πάσης κτίσεως, ἔχων τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ibid. omnes mss., υἱοὺς καὶ θεοὺς. Editi, υἱοὺς καὶ Θεόν. Item ibid. Seguer., οἱ μετοχῇ πρῶτοι.

(29) Sic Seguerian. At alii cum editis, αὐτῇ ἡ δόξα, παρεύρεσις.

ὡς δύνανται τινες ἐπιγνώσκειν Πατέρα τὸν Θεόν ; Αὐτοὶ γὰρ υἱοθεσία (30) γένοιτο ἂν χωρὶς τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, λέγοντος αὐτοῦ· *Οὐδαὶς ἐπιγνώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃς ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ*. Πῶς δὲ (31) καὶ θεοποίησις γένοιτο ἂν χωρὶς τοῦ Λόγου, καὶ πρὸ αὐτοῦ, καίτοι λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τούτων Ἰουδαίους, *Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο*; Εἰ δὲ πάντες ὅσοι υἱοὶ τε καὶ θεοὶ ἐκλήθησαν, εἴτε ἐπὶ γῆς, εἴτε ἐν οὐρανοῖς, διὰ τοῦ Λόγου υἱοποιήθησαν καὶ θεοποιήθησαν, αὐτὸς δὲ (32) ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ Λόγος· δηλὸν ὅτι δι' αὐτοῦ μὲν οἱ πάντες, αὐτὸς δὲ πρὸ πάντων, μᾶλλον δὲ μόνον αὐτὸς ἀληθινὸς Υἱὸς, καὶ μόνος ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ Θεὸς ἀληθινὸς ἐστίν, οὐ μισθὸν ἀρετῆς ταῦτα λαβὼν, οὐδὲ ἄλλος ὢν παρὰ ταῦτα, ἀλλὰ φύσει κατ' οὐσίαν ὢν ταῦτα. Γέννημα γὰρ τῆς τοῦ (33) Πατρὸς οὐσίας ὑπάρχει, ὥστε μηδένα ἀμφιβάλλειν, ὅτι καθ' ὁμοιωτητα τοῦ ἀτρέπτου Πατρὸς ἀτρέπτός ἐστι καὶ ὁ Λόγος.

40. Τέως μὲν οὖν, ταῖς περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐννοαίαις χρώμενοι, οὕτως πρὸς τὰς ἀλόγους αὐτῶν ἐπινοίας, ὡς δέδωκεν αὐτὸς (34) ὁ Κύριος, ἀπηνητήσαμεν· καλὸν δὲ καὶ τὰ θεῖα λόγια παραθέσθαι λοιπὸν, ἵν' ἔτι καὶ πλείον (35) τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸ ἀτρέπτον ἀποδειχθῆ, καὶ ἡ ἀναλλοίωτος αὐτοῦ πατρικὴ φύσις, τούτων δὲ ἡ καχορροσύνη. Γράφων τοίνυν Φιλιππησίοις ὁ Ἀπόστολος φησὶ· *Τούτο φρονέσθε ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιωματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι ἐβθεθὼς ὡς ἄνθρωπος. Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπῆκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Δῶ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων κινήσῃ ἐπουρανόων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πάντα ἡρώσση ἐξομολογήσεται (36), ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Τί τοῦτου λευκότερον καὶ ἀποδεικτικότερον γένοιτο (37) ἂν; Οὐ γὰρ ἐξ ἐλαττόνων βελτίων γέγονεν· ἀλλὰ μᾶλλον Θεὸς ὑπάρχων τὴν δούλου (38) μορφήν ἔλαθε, καὶ ἐν τῷ λαθεῖν, οὐχ ἐβελτιώθη, ἀλλ' ἐταπεινώσεν ἑαυτόν. Πῶς τοίνυν ἐν τούτοις μισθὸς τῆς ἀρετῆς, ἢ ποία προκοπὴ καὶ βελτιώσις ἐν ταπεινώσει; Εἰ γὰρ Θεὸς*

¹ Math. xi, 27. ² Joan. x, 35. ³ Philip. ii, 5-11.

(30) Seguerian., οὕτως ἡ υἱοθεσία. Paulo post idem, Reg. Goblerian. Felckm. 1 et 5, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Alii et editio Commel., εἰ ὁ Υἱός. Ibid. Felck. 5, καὶ ὃς ἂν αὐτὸς ἀποκαλύψῃ.

(31) Sic Seguer. et Reg. Alii et editi, πῶς δ' ἂν καί.

(32) Sic Seguer. At alii et editi δὲ omittunt. Ibid. Seguer. et Reg., ὁ Λόγος· δηλὸν ὅτι. Habent item ἄλλοι ὅτι Basil. Anglic. et Felck. 5. At alii et edit. Commel., ὁ Λόγος καὶ δηλονότι. Mox Seguer., μᾶλλον δὲ μόνον αὐτός. Editi et alii, μᾶλλον δὲ αὐτός.

(33) Seguerian., ὢν ταῦτα, γέννημα τῆς τοῦ, etc. Idem mox et Reg. Anglican. et Basilien., μὲν ἄμφοτέρωθεν. Paulo post editio Commel. mendose ha-

non sunt participes? Vera profecto non est tam per-versa opinio, sed commentum eorum est qui nunc judaizant. Nam si ita est, qui fieri potest ut Deum Patrem aliqui agnoscant? Nec enim adoptio sine vero Filio fieri potest, cum ipse dicat, *Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, et cui Filius revelaverit*. Quomodo item sine Verbo et ante Verbum Deus qui effici queat, cum ipse ad Judæos istorum fratres sic loquatur, *Si illos deos dixit ad quos Verbum Dei factum est*? Porro si omnes, quotquot cum filii tum dii appellati sunt sive in terris sive in cælis, per Verbum et filii et dii sunt effecti, ipseque Filius Verbum est: perspicuum sane fuerit omnes per ipsum filios effici, ipsum vero ante omnes, imo vero solum eum verum Filium, et solum ex Deo vero verum Deum esse, nec mercedem virtutis hæc accepisse, neque alium ab illis esse, sed natura et substantia illa ipsa esse. Namque substantiæ Patris fetus ipse est, ita ut nullus sit dubitandi locus, quin ad Patris immutabilis similitudinem sit quoque Verbum immutabile.

40. Hactenus quidem Filii notionibus inhærentes, sic absurdis illorum commentis, prout ipse dedit Dominus, occurrimus. Jam vero præstiterit divina exponere oracula, ut et Filii immutabilitas magis confirmetur, sitque exploratus paternam ejus naturam mutationis esse expertem, et clarius illorum appareat improbitas. Itaque his verbis ad Philippenses scribit Apostolus: *Hoc vos sentite, quod et Christus Jesus, qui cum in forma Dei esset, non rapinum arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta, similis hominum factus, et figura inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Idcirco et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris*. Quid his luxulentius et evidentius proferri potest? Nec enim ex deteriore melior factus est: sed potius cum Deus esset, formam servi accepit, in qua accipienda non melior est effectus, sed semetipsum humiliavit. Ubi igitur hic merces virtutis est, vel qualis progressus qualeve in melius incrementum in hujusmodi humiliatione? Nam si quatenus cum Deus esset, homo factus est, et ex alti-

bet, ἀτρέπτός ἐστι περὶ καὶ ὁ Λόγος. Sed περ ἀβησθ ab omnibus mss.

(34) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. Alii vero et editi, ὡς δέδωκεν ὁ Κύριος, αὐτοῖς. Ibid. Seguerian.. ἀπαντήσωμεν.

(35) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πλείον. Editi et alii, πλείον. Paulo post Seguer., τούτων τε ἡ καχορροσύνη. Γράφων τοίνυν Φιλιππησίοις.

(36) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐξομολογήσεται.

(37) Sic Seguer. Alii autem et editi, ἂν γέλοιτο.

(38) Seguerian., τὴν δούλου. Editi, τὴν τοῦ δούλου.

tudine descendit, exaltari dicitur : quo, quæso, extolli sive exaltari potest is qui Deus est? Ex eo enim quod Deus sit altissimus, liquet ejus quoque Verbum necessario esse altissimum. Quo ergo altius extolli potuit is qui in Patre est, et Patris est in omnibus simillimus? Itaque nullo incremento opus habet, nec is est quem falso suspicantur Ariani. Nam si ut exaltaretur, Verbum descendit, idque indicat Scriptura : quid erat necesse seipsum **351** humiliare, ut id quod jam habebat accipere nitere-tur? Quam porro gratiam accepit ipse gratiæ dator? Aut quomodo nomen, quo adoraretur, accepit is, qui semper suo nomine fuit adoratus, et quem, antequam factus esset homo, sancti hisce vocibus invocabant : *Deus, in nomine tuo saluum me fac* ; et, *Hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur* . Eum ergo patriarchæ adorabant. De angelis quoque scriptum est, *Et adorent eum omnes angeli Dei* .

41. Quod si, ut etiam canit David septuagesimo primo psalmo, *Ante solem permanet nomen ejus, et ante lunam in generationes generationum* : quomodo accepit quod semper habuit, ac priusquam nunc illud ipsum acciperet? Vel quomodo exaltatur is, qui antequam exaltaretur erat altissimus? Aut quomodo datum est illi ut ab aliis adoraretur, qui etiam antequam hunc honorem nunc consequeretur, adoratus semper est? Non est ænigmata, sed mysterium divinum : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ; quod idem Verbum postea nostri causa caro factum est. Itaque ista dictio, *exaltavit*, non significat naturam Verbi exaltatam fuisse; nam semper et fuit et est æqualis Deo : sed humanæ naturæ exaltationem indicat. Igitur ista non ante dicta sunt quam ubi Verbum caro factum est, ut evidens esset has voces, *humiliavit et exaltavit*, de sola intelligi humanitate. Namque id solum quod humile est extolli potest. Quapropter si ob assumptam carnem scriptum est, *humiliavit*, clarum est vocem *exaltavit* de eadem esse intelligendam. Hoc enim honore indigebat homo, carne et morte humilis. Quoniam ergo ille qui Patris imago et immortale Verbum erat, servi formam induit, ac mortem in sua carne, ut homo, propter nos toleravit, ut seipsum hoc pacto

ὦν, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ, ἐξ ὕψους καταβάς, λέγεται ὑψοῦσθαι, ποῦ ὑψοῦται Θεὸς ὦν; Ἀήλου ἔντος πάλιν τούτου, ὅτι, τοῦ Θεοῦ (39) ὑψίστου ἔντος, ἐξ ἀνάγκης εἶναι δεῖ καὶ τὸν τούτου Λόγον ὑψίστον. Ποῦ οὖν πλεον εἶχεν ὑψωθῆναι ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὦν, καὶ ὁμοιος κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς; Οὐκοῦν πάσης προσθήκης ἀπροσδεῆς ἔστι, καὶ οὐκ ἔστιν, ὡς ὑπονοοῦσιν οἱ Ἀρειανοί. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ὑψωθῆναι καταδέδωκεν ὁ Λόγος, καὶ ταῦτα γέγραπται (40) · τίς χρεία ἦν ὄλων καὶ ταπεινώσει ἑαυτὸν, ἵνα τοῦτο ζητήσῃ λαβεῖν ἔπερ εἶχῃ; Ποῖαν δὲ καὶ χάριν ἔλαβεν ὁ τῆς χάριτος δοτῆρ; Ἡ πῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα εἰς τὸ προσκυνεῖσθαι, ὁ δεῖ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προσκυνούμενος; Καὶ πρὶν γένηται γοῦν ἄνθρωπος, παρακαλοῦσιν οἱ ἅγιοι · Ὁ Θεὸς, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσόν με. Καὶ πάλιν· *Οὗτοι ἐν ἄρμασι* (41), καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα · καὶ ὑπὸ μὲν τῶν πατριαρχῶν προσκυνεῖτο· περὶ δὲ τῶν ἀγγέλων γέγραπται· *Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ*.

41. Εἰ δεῖ καὶ ὡς ψάλλει Δαυὶδ (42) ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· *Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμέτει τὸ δρομα αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης εἰς (43) γενεὰς γενεῶν*· πῶς ἐλάμβανεν ὃ εἶχεν ἀεὶ, καὶ πρὶν λαβεῖν νῦν αὐτό; Ἡ πῶς ὑψοῦται, ὁ καὶ πρὶν ὑψωθῆναι ὑψίστος ὦν; Ἡ πῶς ἔλαβε τὸ προσκυνεῖσθαι, ὁ καὶ, πρὶν τοῦτο νῦν λαβεῖν, ἀεὶ προσκυνούμενος; Οὐκ ἔστιν ἀίνγμα, ἀλλὰ μυστήριον θεῖον· *Ἐν ἀρχῇ ἦν (44) ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· δι' ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ τὸ λεγόμενον νῦν, *ὑπερύψωσεν*, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου ὑψουμένην σημαίνει· ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ἔστιν ἴσα Θεῷ· ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητός ἐστιν ἡ ὑψωσις. Οὐ πρὶν γοῦν εἴρηται ταῦτα, εἰ μὴ ἔτε γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἵνα γένητα φανερόν, ὅτι τὸ, *ἐταπεινώσεν*, καὶ τὸ, *ὑπερύψωσεν* (45) ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λέγεται· οὐ γὰρ ἔστι τὸ ταπεινόν, τούτου καὶ τὸ ὑψωθῆναι ἂν εἴη· καὶ εἰ διὰ τὴν πρόσληψιν τῆς σαρκὸς τὸ, *ἐταπεινώσεν*, γέγραπται, δηλόν ἐστιν, ὅτι καὶ τὸ, *ὑπερύψωσεν*, δι' αὐτὴν ἔστι. Τούτου γὰρ ἦν ἔνδεξῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ θανάτου. Ἐπεὶ οὖν εἰκὼν ὦν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀθάνατος ὦν ὁ Λόγος, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν, καὶ ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος (46) ἐν τῇ ἑαυτοῦ σαρκὶ τὸν θάνατον, ἔν' οὕτως ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ θανάτου προσενέγκη τῷ

* Psal. LIII 1. * Psal. XIX, 8. ' Heb. 1 6: Psal.

(39) Sic Seguer. et Reg. Alii et editi, ὅτι καὶ τοῦ Θεοῦ. Paulo post Seguer., ποῦ οὖν πλεον. Reg., πῶς οὖν εἶχεν, omissio πλεον.

(40) Goblerian. et Felc. 1, ὁ Λόγος, ταῦτα γέγραπται. Paulo post Seguerian., ἵνα τοῦτο ζητήσῃ λαβεῖν ὁ τῆς χάριτος δοτῆρ, omissis intermediis.

(41) Gobler. et Felc. 1, καὶ, οὗτοι ἐν ἄρμασι. Mox nss. omnes Θεοῦ ἡμῶν. Editio Commel., Θεοῦ ὁμῶν, mendose.

(42) Gobler. et Felc. 1, ἄγγελοι Θεοῦ. Καὶ Δαυὶδ λέγει· Πρὸ τοῦ ἡλίου.

(43) Seguer. Reg. G 1 er. Felc. 1 et 5 omissunt εἰς ante γενεὰς, ubi Seguer. et Reg., γενεὰς. Ibid.

xcvi, 7. * Psal. LXXI, 17, 5. * Joan. 1, ..

Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, πῶς ἐλάμβανε. Felc. 5, πῶς ἔλαβε. Alii et editi, πῶς οὖν ἐλάμβανε. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ὁ καὶ πρὶν ὑψωθῆναι. Editi et alii, ὁ πρὶν ὑψωθῆναι.

(44) Seguer., Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν. Mox idem, Gobler. et Felc. 1, δι' ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ Λόγος. Reg., δι' ἡμᾶς ὕστερον οὗτος ὁ Λόγος. Alii et editi, δι' ἡμᾶς ὕστερον ὁ Λόγος.

(45) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ ὑπερύψωσεν. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου.

(46) Sic Seguer. Reg. Gobler. Anglic. et Felc. 1. At ab aliis et editis abest ὡς ἄνθρωπος.

Πατρι· διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν λέγεται ὑπερυψοῦσθαι (47), ἢ ὡσπερ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἀπεθάνομεν (48) ἐν Χριστῷ, οὐκ, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ πάλιν ἡμεῖς ὑπερυψωθώμεν, ἔκ τε τῶν νεκρῶν ἐγειρόμενοι, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενοι, ἐνθα πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, οὐκ εἰς ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Εἰ δὲ νῦν ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰσῆλθεν ὁ Χριστός, καίτοι καὶ πρὸ τούτου καὶ αἰὶ Κύριος ὢν καὶ δημιουργὸς (49) τῶν οὐρανῶν· ὑπὲρ ἡμῶν ἄρα καὶ τὸ ὑψωθῆναι νῦν γέγραπται. Καὶ ὡσπερ αὐτὸς πάντας ἀγιάζων, λέγει πάλιν τῷ Πατρὶ αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀγιάζειν, οὐκ ἵνα ἅγιος ὁ Λόγος γένηται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ἐν αὐτῷ ἀγιάσῃ πάντας ἡμᾶς· οὕτως ἄρα καὶ τὸ νῦν λεγόμενον, ὑπερύψωσον αὐτὸν, οὐκ ἵνα αὐτὸς ὑψωθῇ· ὑψιστος γάρ ἐστιν· ἀλλ' ἵνα αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν δικαιοσύνη γένηται, ἡμεῖς δὲ ὑψωθώμεν ἐν αὐτῷ (50), καὶ εἰς τὰς πύλας εἰσελθώμεν τῶν οὐρανῶν, ἃς αὐτὸς πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέφεξε, λεγόντων τῶν προτρεχόντων· Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχοντες, ὁμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Καὶ ὧδε γὰρ οὐκ αὐτῷ ἦσαν αἱ πύλαι κεκλεισμέναι Κυρίῳ καὶ ποιητῇ τῶν πάντων ὄντι, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τοῦτο γέγραπται, οἷς ἦν ἡ θύρα κεκλεισμένη τοῦ παραδείσου. Διὸ καὶ ἀνθρωπίνως μὲν, δι' ἣν ἐφόρει σάρκα, λέγεται περὶ αὐτοῦ (51) τὸ, Ἄρατε πύλας· καὶ τὸ, Εἰσελεύσεται, ὡς ἀνθρώπου εἰσερχομένου· θεϊκῶς δὲ πάλιν περὶ αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ καὶ Θεός (52) ἐστιν ὁ Λόγος, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Κύριος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τὴν δὲ τοιαύτην εἰς ἡμᾶς γενομένην ὑψωσιν προανεφώνει τὸ Πνεῦμα ἐν ἐγδοχοστῶ ὀρθῶς ψαλμῷ λέγον· Καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου θψωθήσονται, ὅτι τὸ (53) καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἶ σὺ. Εἰ δὲ δικαιοσύνη ἐστὶν ὁ Ὑῖός, οὐκ ἄρα αὐτὸς ἐστὶν ὡς (54) ἐνδεὴς ὑψούμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ὑψούμενοι, ἥτις ἐστὶν αὐτός.

42. Καὶ γὰρ καὶ τὸ, ἐχαρίσατο αὐτῷ, οὐ δι' αὐτὸν τὸν Λόγον γέγραπται· ἦν γὰρ πάλιν, καὶ πρὶν ἄνθρωπος γένηται, προσκυνούμενος, ὡσπερ εἶπομεν (55), ὑπὸ τοῦ τῶν ἀγγέλων καὶ πάσης τῆς κτίσεως, κατὰ τὴν πατρικὴν ἰδιότητα· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο πάλιν περὶ αὐτοῦ γέγραπται (56). Ὡσπερ

¹⁰ Hebr. vi, 20; ix, 24. ¹¹ Psal. xliii, 7. ¹² Psal. lxxxviii, 17.

(47) Seguer., λέγεται ὑπερυψοῦσθαι. Editi et alii, λέγεται καὶ ὑπερυψοῦσθαι.

(48) In Basil. deletum est ἀπεθάνομεν, proque eo factum ἐξωποτήθημεν.

(49) Seguer., πρὸ τούτου Κύριος καὶ δημιουργός. Mox idem, τὸ ὑπερυψώθη συγγέγραπται.

(50) Seguer., ἐν αὐτῷ. Alii et editio Commel., ἐν αὐτῷ. Seguer. ibid. εἰς omittit. Paulo post Reg. Anglican. et Felc. 5, ἀνέφεξε. Caeteri et edit., ἠνέφεξε.

(51) Felc. 5, περὶ αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt πύλας, et praeterea Seguer. sic habet, καὶ εἰσελεύσεται, omisso τὸ.

(52) Sic Seguer. Reg. Basil. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ ὁ Θεός. Paulo post Seguer., καὶ ὁ βασιλεὺς. Editi et alii, καὶ βασιλεὺς. Mox Seguer.

A pro nobis Patri per mortem offerret : hinc quoque, ut homo, propter nos et pro nobis dicitur exaltari, ut quemadmodum ejus morte omnes in Christo mortui sumus; ita in ipso Christo rursus exaltaremur, cum nimirum a mortuis excitati in caelos ascendemus, quo praecursor pro nobis introivit Jesus : non enim in exemplaria verorum, sed in ipsum caelum, ut appareat nunc vultus Dei pro nobis ¹⁰. Si porro nunc pro nobis in ipsum caelum ingressus est Christus, quamvis etiam antea et semper Dominus et opifex esset caelorum : igitur nunc quoque eum pro nobis exaltari scriptum est. Insuper quemadmodum ipse qui omnes sanctificat, seipsum pro nobis Patri sanctificare dicit, non sane ut Verbum sanctum fiat, sed ut ipse in seipso nos omnes sanctos reddat : ita pariter his verbis, exaltavit eum, non intelligendum est eum exaltari (nam altissimus est), sed is est sensus, ut videlicet ille quidem pro nobis justitia fieret, nos autem in ipso exaltaremur, et caelorum ingrederemur januas, quas ipse rursus pro nobis aperuit, dicentibus his qui praecurrebant : Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternae, et introibit rex gloriae ¹¹. Siquidem non hic intelligendum est, clausas ei fuisse portas, qui omnium Dominus et effector erat. Verum id etiam propter nos scriptum est, quibus **352** paradisi janua erat occlusa. Unde humano more, propter carnem quam gestabat de illo dicitur : Tollite portas : et, Introibit, velut nempe homine introeunte. Rursus vero quia Verbum Deus est, de eodem divine dicitur Dominum eum et regem gloriae esse. Hanc autem nostram exaltationem Spiritus sanctus psalmo octogesimo octavo his verbis praedicat, Et in justitia tua exaltabuntur, quoniam gloria virtutis eorum tu es ¹². Si porro Filius justitia est, non ergo ille exaltatione opus habet, sed nos sumus qui in justitia exaltamur, quae nempe ipse est.

42. Illa similiter verba, donavit illi, non propter ipsum Verbum scripta sunt. Nam antequam homo fieret, ab angelis ab omnibusque rebus creatis secundum paternam proprietatem adorabatur, ut diximus. Verum illud de illo propter nos et pro nobis dictum est. Quemadmodum enim ut homo

D Gobler. Felc. 1, γενομένην ὑψωσιν. Alii et editi, λεγομένην ὑψωσιν. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὑψωσιν ὁ Δαυὶδ προανεφώνει ἐγδοχοστῶ ὀρθῶς ψαλμῷ λέγων· Ἐν τῇ, etc.

(53) Sic Seguer., ut habetur in Graeco Scripturae contextu. In aliis et editis τὸ deest.

(54) Seguer., ἐστὶν ὁ Λόγος ὡς. Seguer. o. ἐν τῇ δικαιοσύνῃ. Caeteri et editi ἐν omittunt. Mox item Seguer., Καὶ γὰρ καὶ τὸ. Editi et alii, Καὶ γὰρ τὸ.

(55) Reg. et Felc. 5, εἶπαμεν, ἐτ μοx, πάσης κτίσεως.

(56) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, εἶρηται. Mox ὁ Χριστός abest a Seguer. qui ibid. cum Basil. et Felc. 5 et Regio, ὑπερυψώθη.

mortuus est et exaltatus : sic quatenus homo accipere dicitur quod semper, ut Deus, habuit, ut scilicet hujusmodi etiam data gratia ad nos usque pertingeret. Nec enim Verbum carne assumpta diminutum est, ut quæreret accipiendam gratiam : sed potius divinum reddidit quod induit, eoque humanum genus munifice locupletavit. Ut enim quatenus Dei Verbum, et in forma Dei erat, semper fuit adoratum : ita idem etiam quatenus homo factus et vocatus Jesus, universas res creatas sub pedibus subjectas habet, omnesque in hoc nomine ipsi flectunt genua, confitenturque non ignominiosum ejus divinitati, sed gloriosum Deo Patri esse, quod Verbum caro factum sit, et mortem carne subierit. Patris scilicet gloria est, factum et postea perditum reperiri hominem mortuumque revocari ad vitam, ac templum Dei fieri. Cum enim cæli potestates, angeli et archangeli qui Dominum semper adoraverunt, nunc eum in nomine Jesu adorent, nostra profecto gratia et gloria est, quod etiam homo factus Dei Filius adoretur : nec virtutibus cælestibus mirum videbitur, cum nos omnes, qui ejusdem ac ille naturæ corpora habemus, in suam regionem viderint introduci. Quod utique aliter non contigisset, nisi ille qui in forma Dei erat, formam servi assumpsisset, seque adeo humiliasset, ut corpus suum mortem pati permiserit.

43. En ergo quod per crucem stultitia Dei esse hominibus videbatur, omnibus factum est honoratius. In ipsa siquidem posita est nostra resurrectio : nec Israel solum sed etiam omnes gentes jam, ut propheta vaticinatus est, sua deserunt idola, verumque Deum Christi Patrem agnoscunt. Dæmonum quoque dissolutæ præstigiæ sunt, solusque verus Deus in nomine Domini nostri Jesu Christi adoratur. Quod autem Dominus etiam assumpto corpore et vocatus Jesus adoratur **353** crediturque Filius Dei, ac per ipsum Pater cognoscitur ; id aperte indicat, uti diximus, non Verbum, quatenus Verbum, sed nos hujusmodi gratiam accepisse. Nam propter nostram cum ejus corpore cognitionem nos quoque Dei templum effecti sumus jamque filiorum Dei obtinimus dignitatem : adeo ut etiam in nobis jam Dominus adoretur, et spectantes pronuntient, ut ait Apostolus ¹³, quod vere Deus in illis sit. Ipsum quoque Joannes in Evangelio ita de-

¹³ 1 Cor. xiv, 25.

(57) Seguer., Ὡς γάρ.

(58) Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt ὑπὸ πόδα.

(59) Seguer., θεότητος τοῦτο γέγονεν. Mox idem et Reg. γενόμενον ἄνθρωπον. Ab aliis et edit. abest ἄνθρωπον.

(60) Seguer., ἐν οὐρανῷ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, καὶ γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς.

(61) Seguer., αὐτῆ χάρις. Mox Gobler. et Felc. 1, ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος.

(62) Seguer., αἱ οὐράνιοι. Editi et alii, αἱ οὐράνιοι. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς τὰς

γάρ, ὡς ἄνθρωπος, ὁ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ὑψώθη οὕτως, ὡς ἄνθρωπος, λέγεται λαμβάνειν ὅπερ εἶχεν αἰὲν ὡς Θεός, ἵνα εἰς ἡμᾶς φθάσῃ καὶ ἡ τοιαύτη δοθεῖσα χάρις. Οὐ γὰρ ἡλαττώθη ὁ Λόγος σῶμα λαβών, ἵνα καὶ χάριν ζητήσῃ λαβεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ θεοποίησεν ὅπερ ἐνεδύσατο, καὶ πλεόν ἔχαριστο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τοῦτο. Ὡς περ (57) γὰρ αἰὲν προσκυνεῖτο Λόγος ὢν καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὕτως ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, κληθεὶς τε Ἰησοῦς, οὐδὲν ἤττον ἔχει πᾶσαν ὑπὸ πόδα (58) τὴν κτίσιν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦτω τὰ γόνατα κάμπτουςαν αὐτῷ, καὶ ἐξομολογουμένην ὅτι καὶ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν Λόγον, καὶ θάνατον ὑπομείναι σαρκί, οὐκ ἐπ' ἀδοξία τῆς θεότητος αὐτοῦ γέγονεν (59), ἀλλ' εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Δόξα δὲ Πατρός ἐστὶ τὸν γενόμενον ἄνθρωπον καὶ ἀπολόμενον εὐρεθῆναι, καὶ νεκρωθέντα ζωοποιηθῆναι, καὶ ναὺν γενέσθαι Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς (60) δυνάμεων, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων αἰὲν προσκυνούντων αὐτὸν, προσκυνούντων δὲ καὶ νῦν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ τὸν Κύριον, ἡμῶν ἐστὶν αὕτη ἡ χάρις (61) καὶ ὑπερῦψωσις, ὅτι τε καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, προσκυνεῖται ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ οὐ ξενισθῆσονται αἱ οὐράνιοι (62) δυνάμεις βλέπουσαι τοὺς συσώτους ἐκείνου πάντας ἡμᾶς εἰσαγομένους εἰς τὰς χώρας αὐτῶν. Ἄλλως δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει τοῦτο, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων εἰλήφει δούλου μορφῆν, καὶ ταπεινώσας ἦν ἑαυτὸν, μέχρι θανάτου συγχωρήσας φθάσαι τὸ σῶμα.

43. Ἴδου γοῦν τὸ νομιζόμενον παρὰ ἀνθρώποις μωρὸν τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν σταυρὸν γέγονε πάντων ἐντιμότερον (63). Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις ἡμῶν ἐν αὐτῷ ἀπόκειται οὐκέτι δὲ μόνος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ πάνσο τὰ ἔθνη λοιπὸν, ὡς προείρηκεν ὁ προφήτης, τὰ μὲν εἰδωλα ἑαυτῶν (64) καταλιμπάνουσι, τὸν δὲ ἀληθινὸν Θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ἐπιγινώσκουσι καὶ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων φαντασία κατήρηται, μόνος δὲ ὁ δυντὼς Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσκυνεῖται. Τὸ δὲ καὶ ἐν σώματι γενόμενον (65) τὸν Κύριον καὶ κληθέντα Ἰησοῦν προσκυνεῖσθαι, πιστεύεσθαι τε αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐπιγινώσκεισθαι τὸν Πατέρα, δῆλον ἂν εἴη, καθάπερ εἴρηται, ὅτι οὐχ ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶν, ἔλαβε τὴν τοιαύτην χάριν, ἀλλ' ἡμεῖς. Διὰ γὰρ τὴν πρὸς (66) τὸ σῶμα αὐτοῦ συγγένειαν ναὸς Θεοῦ γεγονάμεν καὶ ἡμεῖς, καὶ υἱοὶ Θεοῦ λοιπὸν πεποιτήμεθα, ὥστε καὶ ἐν ἡμῖν ἤδη προσκυνεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ τοὺς ὁρώντας ἀπαγγέλλειν, ὡς ὁ Ἀπόστολος εἴρηκεν, ὅτι δυντὼς

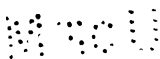
χώρας αὐτῶν. Alii et editio Commel., εἰς τὰς χώρας ἑαυτῶν.

(63) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐντιμότερον. Alii et editi, προτιμότερον. Ibid. Gobler. et Felc. 1, Ἡ γὰρ ἀνάστασις. Seguer. ibid., Οὐ μὲν γὰρ ἀνάστασις ἡμῶν, et paulo post, οὐκέτι δὲ μόνον.

(64) Seguer., ἑαυτῶν. Reg., αὐτῶν. Alii et editio Commel., αὐτῶν.

(65) Sic Seguer. et Reg. Goblerian. item et Felc. 1 habent γενόμενον. Alii et editi, ἐν τῷ σώματι γενέσθαι τὸν Κύριον.

(66) Gobler. et Felc. 1, διὰ τὴν πρὸς, etc.

ἰ Θεὸς ἐν τοῦτοις ἐστὶ· καθάπερ καὶ ὁ Ἰωάννης (67) ἄν μὲν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ γράφει· Ἐν τούτῳ γνωσκόμεν, ὅτι μένει ἐν ὑμῖν, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Γνώρισμα δὲ ἐστὶ καὶ τοῦτο τῆς εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένης ἀγαθότητος, ὅτι ἡμεῖς μὲν ὑψώθημεν, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸν ὕψιστον Κύριον, καὶ δι' ἡμᾶς ἡ χάρις δίδεται, διὰ τὸ γενέσθαι ὡς ἡμᾶς (68) ἀνθρωπων τὸν χορηγούντα τὴν χάριν Κύριον· αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ ἔταπεινωσεν ἑαυτὸν ἐν τῷ λαθεῖν τὸ ταπεινὸν ἡμῶν σῶμα· δούλου τε μορφὴν ἔλαβεν, ἐνδυσάμενος τὴν δουλωθεῖσαν σάρκα τῆ ἀμαρτίας. Καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν παρ' ἡμῶν εἰς βελτίωσιν ἔσχηκεν (69)· ἀνευδὲς γάρ ἐστι καὶ πλήρης ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἡμεῖς δὲ παρ' αὐτοῦ μάλλον ἐβελτιώθημεν. Αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Καὶ μᾶλλον ἐπερείδονται οἱ Ἀρειανοὶ τῷ, διὸ, συνδέσμων, διὰ τὸ λέγειν τὸν Παῦλον· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Οὐ γὰρ ἄθλον ἀρετῆς, οὐδὲ (70) βελτίωσιν προκοπῆς αὐτοῦ σημαίνων ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸ αἴτιον τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης ὑψώσεως. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα (71), καὶ εὐγενοῦς Πατρὸς Υἱὸν, ταπεινώσαι· ἑαυτὸν καὶ δούλον ἀνθ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γενέσθαι; Εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐγγίνει, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἀπὸ ἀμαρτιῶν λυτρωθέντες ἐκ νεκρῶν ἀνέστημεν, ἀλλ' ἐμένομεν ὑπὸ γῆν νεκροί· οὐδ' ἂν ὑψώθημεν εἰς οὐρανοὺς, ἀλλ' ἐκαίμεθα ἐν τῷ ᾄδῃ. Δι' ἡμᾶς ἄρα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐστὶ τὸ λεγόμενον ὑπερύψωσε, καὶ, ἐχαρήσατο.

44. Τοιαύτην μὲν οὖν ἡγοῦμαι τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ καὶ μάλα ἐκκλησιαστικὴν οὔσαν. Καὶ δεύτερον δὲ ὁμοίως τις ἐπιχειρήσειεν εἰς τὸ ῥητόν, ἐκ παραλλήλου λέγων τὰ αὐτά· ὅτι οὐ τὸν Λόγον αὐτόν, ἢ Λόγος ἐστὶν, ὑψοῦσθαι σημαίνει· ἔστι γὰρ, ὡς προείρηται μικρῶ πρόσθεν (72), ὕψιστος καὶ ὁμοῖος ὢν τῷ Πατρὶ· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ ῥητόν. Λέγων γοῦν, ἔταπεινωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ, διὰ τοῦτο ὑπερύψωσε· δεῖξαι θέλων, ὅτι, εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος λέγεται τεθνηκέναι, ἀλλ' ὡς ζωὴ ὢν ὑψώθη τῇ ἀναστάσει· Ὁ γὰρ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναστὰς (73). Κατέβη γὰρ σωματικῶς· ἀνέστη δὲ, ὅτι Θεὸς ἦν αὐτὸς ἐν σώματι. Καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν οὗ χάριν ἐπήγαγε τῇ διανοίᾳ ταύτῃ (74) τὸν, διὸ, σύνδεσμον, οὐ μισθὸν ἀρετῆς οὐδὲ προκο-

clarat: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri¹⁴; itemque in Epistola, ubi hæc scribit: In hoc scimus, quia manet in nobis, ex spiritu ejus quem dedit nobis¹⁵. Id sane argumentum est ejus in nos benignitatis, quod nos ob altissimum Dominum, qui est in nobis, exaltati fuimus, ac propter nos data fuit gratia, eo quod Dominus, gratiæ largitor, homo nostri similis sit effectus. Cæterum ipse Salvator seipsum humiliavit, cum nostrum humile corpus accepit: servicie formam induit, cum carnem, quæ peccato mancipata erat, assumpsit. Nihil autem ipse quo melior fieret, a nobis habuit: siquidem nulla re indiget, sed plenum et perfectum est Dei Verbum. Verum nos ille potius effecit meliores. Nam ipse lux est quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum¹⁶. Frustra porro Ariani conjunctione idcirco nituntur, ubi nimirum ait Paulus: Idcirco et Deus exaltavit illum. Nec enim hisce verbis præmium virtutis vel incrementum in melius significavit, sed nostri causa factam exaltationem. Quid vero illud aliud est, quam eum, qui in forma Dei erat, nobilissimique Patris Filium, seipsum humiliasse, et nostri vice ac propter nos servum esse factum? Nisi enim Dominus homo fuisset factus, nunquam nos a peccatis redimi vel a mortuis excitari potuissemus, sed mortui sub terram remansissemus, neque unquam in cælos fuisset evecti, sed in inferis jacuissemus. Itaque propter nos et pro nobis illud dictum est, exaltavit et donavit.

44. Hunc ego sensum hujus loci esse, eundemque maxime ecclesiasticum arbitror. Alio tamen modo sed pari sententia idem ita licet interpretari, ut nempe illis verbis non indicetur Verbum ipsum, quatenus est Verbum, exaltari: nam, ut paulo ante est dictum, altissimum simileque Patri est; verum hujusmodi dicto resurrectio a mortuis significatur propter humanam ab eo assumptam naturam. Hinc postquam dixit, humiliavit semetipsum usque ad mortem¹⁷, statim addidit, idcirco exaltavit: quibus utique verbis vult ostendere eum, quamvis quatenus homo est, mortuus esse dicitur, at quatenus est vita, resurrectione exaltatum fuisse; nam Qui descendit, ipse est, et qui ascendit¹⁸. Siquidem corpore descendit: resurrexit vero quia ipse Deus erat in corpore; hæcque rursus causa est, cur eo sensu conjunctionem, idcirco, adhibuerit, quæ nec virtu-

¹⁴ Joan. i, 12. ¹⁵ I Joan. iii, 24. ¹⁶ Joan. i, 9. ¹⁷ Philip. ii, 8, 9. ¹⁸ Ephes. iv, 10.

(67) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 4, et Basil. Anglic. et Felc. 5, καθάπερ καὶ Ἰωάννης. Editio Commel. καθάπερ ὁ Ἰωάννης. Ibidem μὲν et paulo post γράφει abest a Gobler. et Felc. 4.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, ut et legit Nannius. Ceteri et editi, γενέσθαι δι' ἡμᾶς.

(69) Seguer., ἔσχηκεν.

(70) Seguer. Οὐδὲ γὰρ ἄθλον ἀρετῆς . . . οὐτε. Idem paulo post, τῆς εἰς ἡμᾶς γεγεννημένης ὑψώσεως.

(71) Seguer., ὄντα. Idem et Gobler. et Felc. 4, καὶ εὐγενοῦς Πατρὸς Υἱόν, ut et Nannius legit. Alii

et editio Commel., καὶ ἐν ὁμοίωσι Πατρὸς Υἱόν.

(72) Μικρῶ πρόσθεν abest a Goblerian. et Felc. 1. Ibid. Seguer. et Reg. ὕψιστος ὁμοῖος ὢν τῷ. Gobler. item et Felc. 4, ὢν addunt. Editi aliique, ὕψιστος καὶ ὁμοῖος τῷ Πατρὶ.

(73) Felckm. 5, καὶ ἀναστὰς. Ibidem Basiliensis κατέβη σωματικῶς, ἀνέστη δὲ ὡς Θεός, ὅτι ὁ Θεός. Alii vero et editio Commel., ἀνέστη δὲ, ὅτι Θεός. Γὰρ autem alii omnes et mss. et editi post κατέβη habent.

(74) Seguer., καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ ταύτῃ. Idem paulo post δι' ἦν ἀνάστασις.

tis nec incrementi alicujus mercedem indicaret, sed causam declararet, propter quam facta est resurrectio, et quare alii quidem homines ab Adam ad hoc usque tempus mortem obierint, mortuique manserint, solus vero ille integer ex mortuis surrexerit. Hæc autem causa illa est, quam ipse prius nos docuit, quod scilicet, cum Deus esset, homo factus est. Nam cæteri quidem omnes puri homines ex Adam **354** exorti, mortui sunt, et mors adversus illos regnavit: iste vero secundus homo e caelo est¹⁹, nam *Verbum caro factum est*. Qui homo e caelo et caelestis esse dicitur, quia Verbum e caelo descendit: quæ causa est cur mortis imperio subjectus non fuerit. Quamvis enim seipsum a deo humiliavit ut corpus suum permiserit mori, quia mori poterat: attamen idem e terra exaltatus est, quia in eo corpore Filius Dei erat. Quocirca quod hic dicitur, *Idcirco et Deus illum exaltavit*, videtur simile esse illius loci Actorum, ubi ait Petrus: *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus mortis, quatenus impossibile erat teneri illum ab ea*²⁰. Ut enim Paulus scribit, Quia cum in forma Dei esset, factus est homo, et humiliavit semetipsum usque ad mortem, idcirco et Deus exaltavit illum²¹; sic etiam a Petro dicitur²², Quia cum Deus esset, factus est homo, ipsumque Deum esse signa et prodigia videntibus ostenderunt, idcirco a morte teneri ille non potuit. Id profecto præstare homo non poterat, cum mors hominum sit propria. Quapropter Verbum, quod Deus erat, caro factum est, ut carne moriens vitam omnibus virtute sua redderet.

45. Quoniam autem ipse exaltatus esse, et Deus illi donasse dicitur, idque putant hæretici esse defectum et passionem naturæ Verbi: necesse quoque est qua ratione hæc sint intelligenda explanare. Nempe ipse ex inferioribus terræ partibus exaltatus esse dicitur²³, quia mors dicitur quoque ejus esse. Utrumque porro ejus esse dicitur, quoniam illius non autem alius erat corpus quod a mortuis excitatum, et in caelos est sublatum. Quia ergo illud corpus ad ipsum pertinet, neque Verbum extra idem est, jure merito exaltato corpore, ipse, ut homo, propter corpus dicitur exaltari. Itaque si

¹⁹ I Cor. xv, 47. ²⁰ Act. II, 24. ²¹ Philip. II, 6.

πῆς, ἀλλ' αἰτίας δηλωτικὸν, δι' ἣν ἡ ἀνάστασις γέγονε· καὶ δι' ἣν αἰτίαν οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπὸ Ἀδάμ καὶ (75) μέχρι νῦν ἀπέθανον καὶ ἔμειναν νεκροί, οὗτος δὲ μόνος ὀλόκληρος ἐκ νεκρῶν ἀνέστη. Ἡ δὲ αἰτία αὕτη ἐστίν, ἣν αὐτὸς προείρηκεν, ὅτι, Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονεν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι μόνον ἐξ Ἀδάμ ὄντες ἀπέθανον, καὶ τὸν θάνατον εἶχον βασιλεύοντα κατ' αὐτῶν· οὗτος δὲ ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ἐστίν· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Καὶ λέγεται ὁ τοιοῦτος (76) ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐπουράνιος, διὰ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταβηκέναι τὸν Λόγον· διὸ οὐδὲ κεκράτηται ὑπὸ τοῦ θανάτου. Εἰ γὰρ καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, συγχωρήσας μέχρι θανάτου φθάσαι· τὸ ἴδιον (77) ἑαυτοῦ σῶμα, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δεκτικὸν θανάτου· ἀλλ' ἐκ γῆς ὑπερψύθη, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώματι Ἰῶν τοῦ Θεοῦ. Ἰσον γοῦν ἐστὶ τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον· Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε· τῷ λεγομένῳ ἐν ταῖς Πράξεσι παρὰ τοῦ Πέτρου (78)· Ὅτι ὁ Θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ. Ὡς γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ γέγραπται· Ἐπειδὴ, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὢν, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ Θεὸς ὑπερύψωσε αὐτὸν· οὕτως καὶ παρὰ τοῦ (79) Πέτρου λέγεται· Ὅτι, ἐπειδὴ Θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ἀπέδειξεν αὐτὸν καὶ τοῖς ὁρώσι Θεὸν· διὰ τοῦτο δυνατὸν οὐκ ἦν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου. Ἀνθρώπων δὲ δυνατὸν οὐκ ἦν τοῦτο κατορθῶσαι· Ἴσον γὰρ τῶν ἀνθρώπων (80) ὁ θάνατος· διὰ τοῦτο Θεὸς ὢν ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ, ἵνα, θανατωθεὶς σαρκί, ζωοποιήσῃ πάντας τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει.

45. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς λέγεται ὑψῶσθαι, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο, καὶ νομίζουσιν οἱ αἰρετικοὶ ἐλάττωμα εἶναι ἢ πάθος (81) τῆς τοῦ Λόγου οὐσίας, ἀναγκαῖον εἶπεν πῶς καὶ ταῦτα λέγεται. Ὑψῶσθαι γὰρ λέγεται αὐτὸς ἀπὸ τῶν κατωτέρων μερῶν τῆς γῆς, ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ λέγεται ὁ θάνατος εἶναι. Αὐτοῦ δὲ λέγεται ἀμφοτέρω, ἐπειδὴ αὐτοῦ ἦν, καὶ οὐκ ἐτέρου (82) σῶμα τὸ ὑψῶθῆν ἀπὸ τε τῶν νεκρῶν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθῆν. Αὐτοῦ δὲ πάλιν ὄντος τοῦ σώματος, καὶ οὐκ ὄντος ἐκτός αὐτοῦ τοῦ Λόγου, εἰκότως ὑψουμένου τὸν σῶματος, αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος (83), διὰ τὸ σῶμα ὑψῶσθαι λέγεται. Εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν

(75) Seguer. καὶ omittit.

(76) Seguer., λέγεται, ὅτι ὁ τοιοῦτος.

(77) Ἰδιον abest a Seguer. Paulo post idem, Gobler. et Felc. 1, διὰ τὸ εἶναι τὸν ἐν σώματι. Alii et editi, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώματι.

(78) Seguer., παρὰ τοῦ Πέτρου. Editi et alii, παρὰ Πέτρου.

(79) Seguer., οὕτως καὶ παρὰ τοῦ, etc. Cæteri et editi, οὕτω, παρὰ τοῦ, etc. Ibidem Seguer. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, ἐπειδὴ Θεός. Alii et editi, ἐπειδὴ Θεός. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀπέδειξεν αὐτῷ καὶ τοῖς. Cæteri et editi, ἀπέδειξεν αὐτὸν καὶ τοῖς.

(80) Seguer. Ἰδιον γὰρ τῶν ἀνθρώπων. Editi et alii, Ἰδιον γὰρ ἀνθρώπων. Ibid. Seguer., Θεὸς ὢν Λόγος.

D (81) Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἶναι ἢ πάθος. Alii et editi εἶναι καὶ πάθος. Mox Seguerian. Reg. Basil. et Anglic., Ὑψῶσθαι γὰρ λέγεται αὐτός, etc. Editi et alii, Ὑψῶσθαι γὰρ, etc. Ibid. Seguerianus Basili. Gobler. et Felc. 1, ἀπὸ τῶν κατωτέρων μερῶν. Item Seguerian. ibid., ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ. Editi et alii, ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ.

(82) Sic Reg. Gobler. et Felc. 1. At Seguer., καὶ αὐτοῦ ἦν καὶ οὐκ ἐτέρου. Editi et alii, ἐπειδὴ αὐτοῦ ἦν, οὐκ ἐτέρου.

(83) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi, σώματος, ὡς ἄνθρωπος, καὶ διὰ τὸ σῶμα, etc. Paulo post iidem Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐγένετο σὰρξ. Cæteri et editi, γέγονε σὰρξ. Ibidem Seguer. et Reg., ὡς περὶ ἀνθρώπου. Felc. 2 et editi, ὡς περὶ ἀνθρώπου. Alii inss., καὶ περὶ ἀνθρώπου.

ἄνθρωπος, μὴ λεγέσθω περὶ αὐτοῦ ταῦτα· εἰ δὲ ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ, ἀνάγκη ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι αὐτοῦ τὴν τε ἀνάστασιν καὶ τὴν ὑψώσιν, ἔν' ὁ μὲν (84) θάνατος λεγόμενος αὐτοῦ λύτρον ἢ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας· καὶ κατάργησις τοῦ θανάτου· ἢ δὲ ἀνάστασις καὶ ἡ ὑψώσις βεβαία δι' αὐτὸν εἰς ἡμᾶς διαμένη (85). Ἐπ' ἀμφιπέτρων δὲ εἴρηκεν· Ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ, ὁ Θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο· ἵνα καὶ ἐκ τούτου δείξῃ (86) πάλιν, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος ἐστὶν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος, ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὑψούμενος παρ' αὐτοῦ, ὡς περ εἴρηται. Δῆλον δὲ, καὶ οὐκ ἂν ἀμφιβάλοι (87) τις, ὅτι ἂ διδῶσιν ὁ Πατὴρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ διδῶσι. Καὶ ἐστὶ παράδοξον καὶ ἐκπληξῆσαι· δυνάμενον ἀληθῶς· ἦν γὰρ διδῶσιν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς χάριν, ταύτην αὐτὸς ὁ Υἱὸς λέγεται δέχεσθαι· καὶ τὴν ὑψώσιν, ἣν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ποιεῖ, ταύτην ὡς αὐτὸς ὑψούμενός ἐστιν ὁ Υἱός. Αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν τοῦ Θεοῦ Υἱὸς (88), αὐτὸς γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· καὶ ὡς μὲν Λόγος, τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς διδῶσι· πάντα γὰρ, ἃ ποιεῖ καὶ διδῶσιν ὁ Πατὴρ, δι' αὐτοῦ ποιεῖ τε καὶ παρέχει· ὡς δὲ Υἱὸς ἀνθρώπου, αὐτὸς ἀνθρωπίνως λέγεται τὰ παρ' ἐκτου δέχεσθαι, διὰ τὸ μὴ ἐτέρου, ἀλλ' αὐτοῦ εἶναι τὸ σῶμα, τὸ φύσιν ἔχον τοῦ δέχεσθαι τὴν χάριν, καθάπερ εἴρηται. Ἐλάμβανε γὰρ κατὰ τὸ (89) ὑψοῦσθαι τὸν ἀνθρώπον. Ὑψώσις δὲ ἦν τὸ θεοποιεῖσθαι αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος εἶχεν ἀεὶ τοῦτο κατὰ τὴν πατρικὴν ἑαυτοῦ θεότητα καὶ τελειότητα (90).

46. Τὸ μὲν οὖν παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ γεγραμμένον, τοιοῦτον ἔχον τὸν νοῦν, ἐλέγχει τοὺς ἀσεβεῖς· τὸ δὲ παρὰ τῷ ὑμνωδῷ λεγόμενον (91) τὴν αὐτὴν πάλιν ἔχει διάνοιαν ὀρθήν, ἣν παρεξηγοῦνται μὲν οὗτοι, ὁ δὲ ψαλμωδὸς δείκνυσιν εὐσεβῆ· φησὶ γὰρ καὶ αὐτός· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ῥάβδος ἐπιθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἡγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν (92)· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλίσσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ἴδετε, ὦ Ἀρειανοί, καὶ ἐπίγνωτε κἀν ἐντεῦθεν τὴν ἀλήθειαν. Μετόχους τοῦ Κυρίου πάντας ἡμᾶς (93) εἴρηκεν ὁ ψάλλων. Εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἦν καὶ τῶν γεννητῶν εἰς, εἰς ἣν ἂν τῶν μετεχόντων καὶ αὐτός· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν μὲν Θεὸν αἰώνιον ὑμνεσε λέγων· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· τὰ δὲ ἄλλα πάντα μετέχειν αὐτοῦ δεδήλωκε, τὶ δεῖ

⁸⁴ Psal. XLIV, 7, 8; 1leb. I, 8, 9.

(84) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἔν' ὁ μὲν, etc. Editi et alii, ἔν' ὡς ὁ μὲν. Paulo post omnes mss., ἀμαρτίας καὶ κατάργησις, præter Felc. 2, qui ut et editi, καὶ omittit.

(85) Seguer. et Anglic., διαμένη. Felc. 5, διαμένει. Alii et editi, διαμένη.

(86) Anglic. et Reg., δόξη. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, Πατὴρ ἐστὶν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Et mox Cobl. et Felc. 1, ὁ Λόγος ἦν ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως, etc.

(87) Reg., ἀμφιβάλλη. Felc. 5, ἀμφιβάλλον.

(88) Seguer., τοῦ Πατρὸς Υἱός. Ibidem in Regio ad marg. hæc adnotantur, κατὰ Νεστορίου, et mox, κατὰ Εὐτυχοῦς, ac deinde, κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρείου.

A homo non est factus, fas non sit ista de illo dici. Sed si Verbum caro factum est, necesse est ejus et resurrectionem et exaltationem tanquam de homine dici: tum ut mors, quæ ejus esse dicitur, sit peccati hominum pretium, et mortis destructio: tum ut resurrectio exaltatione firma per ipsum in nobis perseveret. De utroque autem dixit, *Deus illum exaltavit*, et, *Deus illi donavit*, ut hinc etiam ostenderet non Patrem factum esse carnem, sed ejus Verbum hominem factum esse ab eoque humanitas accipere et exaltari, ut jam est dictum. Constat autem, nec id in dubium vocari potest, ea quæ dat Pater, per Filium dare. Quocirca illud profecto singulare planeque admirabile est, quod gratiam quam Filius, Patre donante, aliis impertit, ipse dicitur accipere, et exaltatione, quam idem Filius, Patre item exaltante, perficit, ipse quoque exaltatur. Ille nimirum qui Dei Filius erat, hominis quoque Filius est factus, atque ut Verbum, Patre dante dat omnia: nam omnia, quæ facit et dat Pater, per ipsum facit et præbet. Idem vero ut Filius hominis, ea, quæ ipse dat, humanitas **355** accipere dicitur, quia scilicet non alterius sed ipsius sit corpus, quod ex sua natura gratiam potest accipere, uti diximus. Namque accipiebat quatenus exaltabatur homo, cujus exaltatio erat, Deum ipsum effici. Verbum autem semper istud habuit, ex paterna sui divinitate et perfectione

46. Itaque is verus est verborum Apostoli sensus, eoque valide confutantur impii. Quod item ait cantor sacer, rectum similiter sensum obtinet, quem prava illi quidem interpretatione corrumpunt, sed pietati esse consonum patet ex ipso psalmo, cujus hæc sunt verba: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: idcirco unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis*⁸⁴. Attendite, o Ariani, saltemque hoc ex loco agnoscite veritatem. Consortes Domini nos omnes Psalmista appellavit. Quod si ex nihilo et una e rebus factis esset Filius, ipse quoque inter consortes numeraretur. Cum autem illum Deum æternum his verbis cecinerit, *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*, res vero alias declaraverit ejus fieri participes, quid intelligendum aliud occurrit

(89) Basil. et Anglic., Ἐλάμβανε γὰρ καὶ τό.

(90) Sic Seguer., ut et legit Nannius. Alii et editi omittunt τελειότητα. Mox Seguer., παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ. Editi, παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, τοῦ Ἀποστόλου ὁπτόν.

(91) Λεγόμενον abest a Goblerian. et Felckm. 1. Paulo post Seguerian., ὁ δὲ ψαλμός, ut legit quoque Nannius Editi et alii, ὁ δὲ ψαλμωδός. Ibid., γὰρ καὶ αὐτός desunt in Gobler. et Felckm. 1.

(92) Seguer., ἀνομίαν. Mox idem, Ἴδετε, ὦ Ἀρειανοί. Editi et alii, Ἴδετε, Ἀρειανοί.

(93) Seguer. ἡμᾶς omittit. Mox idem, Εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τῶν γεννητῶν εἰς ἣν, ἦν ἂν τῶν.

quam eum a rebus factis alium esse, solumque esse Patris Verbum, splendorem et sapientiam, cujus res omnes ereatae flant participes, et sanctae ab eodem Spiritu reddantur. Quocirca hic ungi dicitur, non ut Deus fiat; nam Deus antea ipse erat: nec ut rex sit; ab aeternitate enim idem regnavit, utpote qui Dei sit imago⁹⁴, quemadmodum Scriptura testatur. Verum id quoque pro nobis scriptum est. Nam reges Israelitae, cum ungebantur, tunc reges fiebant, qui antea reges non erant, ut David, Ezechias, Josias alique. At vero Salvator, tametsi antea Deus, semperque Patris regno potitus, atque Spiritum sanctum ipse imperitans, tamen nunc ungi dicitur, ut, cum quatenus homo Spiritu ungi significatur, quemadmodum vobis hominibus dedit ut exaltaremur et resurgere-mus, sic nos etiam Spiritus habitationem amicos-que efficeret. Id ipse Dominus his suis verbis indicabat, ut legitur in Joannis Evangelio: *Ego misi eos in mundum, et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate*⁹⁵. Quibus utique verbis patefecit se non esse qui sanctificetur, sed qui sanctificet. Nec enim ab alio sanctificatur, sed se ipse sanctificat, ut nos in veritate sanctificemur. Qui autem seipsum sanctificat, sanctificandi Dominus est. Qui porro istud efficitur, quidve aliud dicit quam verba hujusmodi: Ego qui Patris Verbum sum, ipse mihi facto homini dono Spiritum, meque factum hominem in illo sanctifico, ut deinceps in me, qui veritas sum (nam *Verbum tuum veritas est*⁹⁷), omnes sanctificentur?

47. Quod si nostri gratia se ipse sanctificat, idque tunc facit cum homo est factus, certe liquet Spiritum, cum in eum apud Jordanem descendit, in **356** nos ipsos, quia nostrum ille gestaret corpus, descendisse, neque id contigisse ut Verbum melius fieret, sed ut nos sancti. efficeremur, ejusque unctionis essemus participes, ac de nobis diceretur: *An nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*⁹⁸? Cum enim Dominus tanquam homo lavaretur in Jordane, nos ipsi in illo et ab illo

⁹⁴ II Cor. iv, 4; Coloss. i, 15. ⁹⁵ Joan. xvii, 18, 19. ⁹⁷ ibid. 17. ⁹⁸ I Cor. iii, 16.

(94) Felckm. 5, γεννητῶν. Mox Seguer., μόνος αὐτός ἐστι Λόγος. Gobler. et Felckm. 1, μόνον ἐστὶν αὐτός Λόγος. Editi alique, μόνος ἐστὶν αὐτοῦ Λόγος.

(95) Felckm. 5, γεννητά. Mox Seguer., παρ' αὐτοῦ, Πνεύματι. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἀναταῦθα.

(96) Sic Seguer. Basil. Anglic. et Reg. At Gobler. et Felck. 1, Δαβὶδ, Σαλομών καὶ οἱ ἄλλοι. Felck. 5, Δαβὶδ, Ἐζεκιᾶς, etc. Ibid. Seguer., Ἰωσῆας καὶ οἱ ἄλλοι. Editi et alii, ὡς Δαβὶδ καὶ Ἐζεκιᾶς, ὡς Ἰωσῆας, ὡς οἱ ἄλλοι.

(97) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi, τῆ βασιλείᾳ. Mox Seguer., χορηγός ὢν αὐτός, ὅμως δὲ λέγεται. Alii et editi, αὐτός ὢν χορηγός μόνος, ὅμως λέγεται.

(98) Seguer., καὶ ἀναστῆναι.

(99) Felckm. 2 et editi, αὐτός ὁ Κύριος Ἐλεγεν. Alii omnes mss., αὐτός δι' ἑαυτοῦ, etc.

νοεῖν ἢ ἔτι τῶν μὲν γεννητῶν (94) ἄλλος ἐστὶ, τοῦ δὲ Πατρὸς μόνος αὐτός ἐστι Λόγος ἀληθινός, ἀπαύγασμα καὶ σοφία, ἧς τὰ γενητὰ (95) πάντα μετέχει, καὶ ἀγιάζεται παρ' αὐτοῦ τῷ Πνεύματι. Καὶ ἐναυθῆσθαι γοῦν χριεῖται, οὐχ ἵνα Θεὸς γένηται· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου· οὐδ' ἵνα βασιλεὺς γένηται· ἦν γὰρ ἀδιῶως βασιλευσίων, εἰκῶν ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ λόγιον δείκνυσιν· ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάλιν καὶ τοῦτο γέγραπται. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ βασιλεῖς, ὅτε ἐχρίοντο, τότε βασιλεῖς ἐγίνοντο, οὐκ ὄντες πρότερον βασιλεῖς, ὡς Δαβὶδ, ὡς Ἐζεκιᾶς, ὡς Ἰωσῆας καὶ οἱ ἄλλοι (96)· ὁ δὲ Σωτὴρ τὸ ἔμπαινον Θεὸς ὢν καὶ τὴν βασιλείαν (97) τοῦ Πατρὸς ἀεὶ βασιλευσίων, τοῦ τε Πνεύματος τοῦ ἁγίου χορηγός ὢν αὐτός, ὅμως δὲ λέγεται νῦν χριεῖσθαι, ἵνα πάλιν, ὡς ἀνθρώπος λεγόμενος τῷ Πνεύματι χριεῖσθαι, ἡμῖν τοὺς ἀνθρώποις, καθάπερ τὸ ὑψωθῆναι καὶ τὸ ἀναστῆναι (98), οὕτως καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνοίκησιν καὶ οἰκειότητα κατασκευάσῃ. Τοῦτο δὲ σημαίνων καὶ αὐτός δι' ἑαυτοῦ ὁ Κύριος ἔλεγεν (99) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ· Ἐγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ (1) ἀγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα ὡς καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Τοῦτο δὲ λέγων ἔδειξεν, ὅτι μὴ αὐτός ἐστὶν ὁ ἀγιάζόμενος, ἀλλ' ὁ ἀγιάζων· οὐ γὰρ παρ' ἐτέρου ἀγιάζεται, ἀλλ' αὐτός ἑαυτὸν ἀγιάζει, ἵνα ἡμεῖς ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἀγιασθῶμεν. Ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀγιάζων Κύριός ἐστι τοῦ ἀγιάζειν. Πῶς οὖν τοῦτο γίνεται; πῶς δὲ (2) τοῦτο λέγει ἢ ὅτι, Ἐγὼ Λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς, αὐτός ἐμαυτῷ ἀνθρώπῳ γενομένῳ δίδωμι τὸ Πνεῦμα· καὶ ἑμαυτὸν ἀνθρώπῳ γενομένῳ ἐν τούτῳ ἀγιάζω, ἵνα λοιπὸν ἐν ἐμοὶ ἀληθεῖα ὄντι (Ὁ δὲ Ἄδ- γος (3) ὁ σὸς ἀληθείᾳ ἐστίν·) οἱ πάντες ἀγιασθῶσιν;

47. Et δὲ ἡμῶν χάριν ἑαυτὸν ἀγιάζει, καὶ τοῦτο ποιεῖ, ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος, εὐδῆλον (4), ὅτι καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τοῦ Πνεύματος γενομένη κάθοδος, εἰς ἡμᾶς ἦν γινομένη, διὰ τὸ φορεῖν αὐτὸν τὸ ἡμέτερον (5) σῶμα. Καὶ οὐκ ἐπὶ βελτιώσει τοῦ Λόγου γέγονεν, ἀλλ' εἰς ἡμῶν πάλιν ἀγιασμὸν, ἵνα τοῦ χρίσματος αὐτοῦ μεταλάβωμεν, καὶ περὶ ἡμῶν λεχθεῖ (6)· Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Τοῦ γὰρ Κυρίου, ὡς ἀνθρώπου, λουομένου εἰς τὸν Ἰορδάνην,

(1) Sic Seguer., ut et legitur Joan. xvii, 19. Alii vero et editi omittunt ἐγὼ, et mox habent, ἐν τῇ ἀληθείᾳ.

(2) Gobler. et Felckm. 1, ἢ πῶς δέ, etc. Ibid. omnes mss., ἢ ὅτι. praeter Felckm. 2, in quo et in edit. Commel. deest ἢ. Item ibid. mss., αὐτός ἐμαυτῷ ἀνθρώπῳ. Editi, αὐτός ἐμοὶ τῷ ἀνθρώπῳ.

(3) Reg. Felckm. 5 et Basil., ὁ γὰρ Λόγος. Mox Gobler. et Felckm. 1, ἵνα δὲ ἡμῶν χάριν.

(4) Sic mss. At editio Commel., ἀδῆλον, mendose. Ibid. Seguer., ὅτι καὶ ἡ εἰς αὐτόν. Reginus et Felckm. 5, ὡς καὶ εἰς αὐτόν. Alii et editi, ὡς καὶ εἰς αὐτόν.

(5) Sic Seguer., ut et Nannius legit. Alii et editi omittunt τὸ ἡμέτερον.

(6) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commel., λεχθῆ. Paulo post Felckm. 5, οἰκεῖ ἐν ἡμῖν.

ἡμεῖς ἤμεν οἱ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ λουόμενοι. Καὶ δεχομένου δὲ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἡμεῖς ἤμεν (7) οἱ παρ' αὐτοῦ γινόμενοι τούτου δεκτικοί. Διὰ τοῦτο οὐδ' ὡσπερ Ἀαρὼν; ἢ Δαβὶδ, ἢ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐλαίῳ κέχρισται, ἀλλὰ ἄλλως παρὰ πάντας τοὺς μετόχους αὐτοῦ, ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως ὅπερ (8) ἐρμηνεύων αὐτὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ προφήτου φησί· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶρεκεν ἐχρισέ με· καθὼς καὶ (9) ὁ Ἀπόστολος εἰρηκεν· Ὁς ἐχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἀγίῳ. Πότε οὖν καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ εἰρηται, ἢ ὅτε καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενος ἐβαπτίζετο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ καταδέθηκεν ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα; Καὶ μὴν αὐτὸς ὁ Κύριός (10) φησι· Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήθηται· καὶ, Ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω (11)· καὶ, Λάθετε Πνεῦμα ἁγίον, τοῖς μαθηταῖς. Καὶ ὁμοῦς ὁ ἄλλοις πατέρων ὡς Λόγος καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς λέγεται νῦν ἀγιάζεσθαι, ἐπειδὴ πάλιν γέγονεν ἀνθρωπος, καὶ τὸ ἀγιαζόμενον σῶμα αὐτοῦ ἐστίν. Ἐξ ἐκείνου γοῦν (12) καὶ ἡμεῖς ἠρξάμεθα τοῦ τὸ χρίσμα καὶ τὴν σφραγίδα λαμβάνειν, λέγοντος τοῦ μὲν Ἰωάννου, Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου· τοῦ δὲ Ἀποστόλου, Καὶ ὑμεῖς ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ. Οὐκοῦν δὲ ἡμεῖς, καὶ ὅπερ ἡμῶν ἐστὶ τὸ λεγόμενον. Ποῖα τοῖσιν καὶ ἐκ τούτου (13) προκοπὴ βελτιώσεως καὶ μισθὸς ἀρετῆς ἢ ἀπλῶς πράξεως τοῦ Κυρίου δεικνύνται; Εἰ μὲν γάρ, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι Θεός, Θεὸς ἐγεγόνει· εἰ, μὴ βασιλεύς (14) ὢν, εἰς βασιλείαν προήγετο, εἶχεν ἂν ὡμῶν ὁ λόγος σκιάς τινας πιθανότατα. Εἰ δὲ Θεός ἐστι, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ τῆς βασιλείας αἰώνιός ἐστι, ποῦ εἶχε προκῆψαι Θεός; ἢ τί ἔλειπε τῷ ἐπὶ τὸν θρόνον καθημένῳ τοῦ Πατρὸς; Εἰ δὲ, καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἰρηκεν, αὐτοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, αὐτὸς τε αὐτὸ ἀποστέλλει· οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἐστίν, ἢ (15) Λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ὁ τῷ παρ' αὐτοῦ διδομένῳ Πνεύματι χρισόμενος, ἀλλ' ἢ προσληφθεῖσα παρ' αὐτοῦ σὰρξ ἐστίν, ἢ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ χρισμένη· ἵνα καὶ ὁ ἁγιασμός, ὡς εἰς ἀνθρώπων τὸν Κύριον γινόμενος, εἰς πάντας ἀνθρώπους γένηται παρ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἂν αὐτοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα λαλεῖ, ἀλλ' ὁ Λόγος ἐστίν, ὁ τοῦτο διδοὺς τοῖς ἀξίοις. Ὅμοιον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τῷ προειρημένῳ ῥητῷ· ὡς γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔγραψεν· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀρπαγῶν ἠήρησατο, τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ,

A lavabamur. Cum item Spiritum acciperet, nos dignos reddebat, qui illum acciperemus. Quocirca non ut Aaron, vel David, aut alii omnes, ita et ipse oleo est unctus, sed aliter præ omnibus sui consortibus, nempe oleo lætitiæ; quod esse Spiritum sanctum his ipse propheta verbis docet : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me* 20. Idem quoque ait Apostolus : *Quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto* 20. Quando igitur ista de illo dicta sunt, nisi cum assumpta carne baptismum in Jordane suscepit, atque in ipsum descendit Spiritus? Et vero ipse quidem Dominus ita loquitur, Spiritus de meo accipiet 21; et : *Ego illum mitto* 22; et ad discipulos : *Accipite Spiritum sanctum* 23. Nihilominus ipse ille qui, ut Verbum et splendor Patris, Spiritum aliis impertit, nunc dicitur sanctificari, quia scilicet factus homo est, ejusque sanctificator corpus. Inde itaque nos etiam unctionem et sigillum habere incepimus, dicente Joanne : *Et vos unctionem habetis a sancto* 24. Apostolus quoque scribit : *Et vos signati estis Spiritu promissionis sancto* 25. Illud igitur propter nos et pro nobis dicitur. Quidnam vero incrementum in melius, quæ virtutis vel factorum Domini merces possit ex his probari? Namque si cum Deus non esset, factus fuisset Deus : si cum non esset rex, regiam fuisset consecutus dignitatem; inesset sane vestra in oratione umbra saltem aliqua verisimilitudinis. Sin autem Deus ille est, ejusque æternus est thronus, qui, quæso, potuit proficere Deus, quidve illi deerat qui in Patris solio sedebat? Præterea si, ut ipse affirmat Dominus, ejus est Spiritus, ex eoque accipit, ipseque illum mittit : non igitur Verbum, quatenus Verbum et sapientia est, a Spiritu, quem ipse dat, ungitur, sed caro quam assumpsit, in ipso et ab ipso ungitur, ut infusa in Dominum tanquam in hominem sanctitas, in omnes homines ab ipso dimanaret. Non enim a seipso, inquit 26, Spiritus loquitur; sed dignus a Verbo datur. Nam hic Psalmistæ locus superioris laud est dissimilis. Ut enim Apostolus scripsit : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta* 27; ita David Dominum hymnis celebrat, ut æternum Deum et regem, qui ad nos missus, nostrum mortale induit corpus.

20 Isa. Lxi, 1. 21 Act. x, 58. 22 Joan. xvi, 14. 23 ibid. 7. 24 Joan. xi, 22. 25 I Joan. ii, 20. 26 Ephes. i, 13. 27 Joan. xvi, 13. 28 Philipp. ii, 6, 7.

(7) Sic Seguer., ut etiam videtur Nannius legisse, quippe qui vertit, *nos eramus*. Alii et editi, ἡμεῖς ἐσμην. Paulo post Seguer., ἢ οἱ ἄλλοι. Alii et editi, ἢ ἄλλοι.

(8) Felckm. δ, ὡσπερ.

(9) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Cæteri vero et editi καὶ omittunt. Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5, ἐχρισεν αὐτόν. Editi et alii, ἐχρισεν αὐτόν. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 5, Θεὸς Πνεύματι. Cæteri et editi, Θεὸς ἐν Πνεύματι.

(10) Gobler. et Felckm. 1, Καὶ μὴν ὁ Κύριος.

(11) Seguer. Gobler. et Felckm., ἀποστέλλω. Alii et editio Commel., ἀποστειλῶ. Mox Seguerian., ὁ

ἄλλοις. In affis et editis ὁ deest.

(12) Seguer. Gobler. Felckm. 1, οὖν. Ibid. Seguer., του τὸ χρίσμα. Cæteri et editi, τούτῳ τὸ χάρισμα. Mox Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, καὶ ἡμεῖς χρίσμα ἔχομεν.

(13) Seguer., τοῖσιν καὶ ἐκ τούτων. Gobler. et Felckm. 1, τοῖσιν ἐκ τούτων.

(14) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi, βασιλεύων. Mox Seguer., ὁ Λόγος ὡμῶν σκιάς τινα.

(15) Sic Seguer., ut et legit Nannius. Sed ἢ pro ἢ scribitur in Seguer., ut sæpe aliis etiam in locis contingit. Alii et editi, οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ ἡ σοφία.

Id enim significat hisce psalmi verbis : *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis*³⁸; quod idem confirmant cum Nicodemus tum Maria sociæque ejus : hic cum *venit ferens misturam myrrhae et aloes libras centum*³⁹; **357** illæ, aromata portantes, quæ ad sepulturam corporis Domini præparaverant⁴⁰. *ἱματίων σου. Παρὰ δὲ Νικοδήμου καὶ τῶν περὶ Μαριάμ δείκνυται, ὅτε ὁ μὲν ἦλθε φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης λίτραις ἑκατὸν, αἱ δὲ ἄπερ ἦσαν ἐτοιμάσασαι ἀρώματα εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου.*

48. Quale ergo incrementum immortalī mortale assumenti, vel quæ mutatio in melius æterno temporale induenti accessit? Quænam item major merces Deo æterno et regi, qui in sinu Patris est, contingere queat? An non perspicitur istud quoque propter nos et pro nobis factum scriptumque esse, ut homo factus Dominus nos, qui mortales et temporales sumus, immortales redderet atque in æternum cœlorum regnum introduceret? An non erubescitis, qui divinas litteras audetis falsa adulterare interpretatione? Enimvero postquam advenit Dominus noster Jesus Christus, nos quidem a peccato liberati, meliores effecti fuimus: ipse autem idem omnino est: nec quia homo est factus (nam idem repetendum est), mutatus est: sed sicuti scriptum est, *Verbum Dei manet in æternum*⁴¹. Profecto quemadmodum priusquam homo fieret, tanquam Verbum, Spiritum, ut sui proprium sanctis subministrabat: ita etiam homo factus, Spiritu omnes sanctificat, atque discipulis, *Accipite Spiritum sanctum*⁴². Hunc quoque dedit ipse Moysi aliisque septuaginta⁴³, per quem et David Patrem his verbis precabatur: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*⁴⁴. Denique homo factus aiebat: *Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis*⁴⁵: quem utique misit verax Dei Verbum. Itaque *Jesus Christus heri et hodie idem, et in sæcula*⁴⁶ manens immutabilis, ipso est qui dat et qui accipit: dat, ut Dei Verbum; accipit, ut homo. Non ergo Verbum ut Verbum in melius proficit. Nam omnia habuit semperque habet. Sed homines sunt, qui in illo et per illum habent accipiendi initium. Hinc enim, cum ille secundum humanam naturam ungi dicitur, nos sumus qui in illo ungitur: cum item baptizatur, nos

³⁸ Psal. XLIV, 9. ³⁹ Joan. XIX, 39. ⁴⁰ Luc. XXIV, 1. ⁴¹ Isa. XL, 8. ⁴² Joan. XX, 22. ⁴³ Num. XI, 16. ⁴⁴ Psal. L, 15. ⁴⁵ Joan. XV, 26. ⁴⁶ Hebr.

(16) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. Regius autem et Felckm. 5, ἀποσταλέντα δὲ καὶ προσλαβόντα. Editi et alii, ἀποσταλέντα δὲ προσλαβόντα.

(17) Gobler. et Felckm. 1, σημαίνεται, σμύρα. Iidem et Seguer. Reg. et Felckm. 5, κασσία. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1 et 5. Παρὰ δὲ Νικοδήμου. Cateri et editi, Παρὰ δὲ Νικοδήμου.

(18) Πάλιν abest a Seguerian.

(19) Seguer., τῷ Θεῷ. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, Ἄρ' οὐ θεωρεῖτε, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Editi et alii, Ἄρ' οὐ, omituntque καὶ ante ὑπὲρ ἡμῶν.

(20) Sic Seguer. Reg. et Felc. 5. At alii et editi, Ἄρ' οὐκ.

(21) Sic Seguer. ut et Isa. XL, 8, ubi ita legitur, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

*ἀλλ' ἐαυτὴν ἐκέκρωσε, μορφήν δοῦλου λαβόν· οὕτως ὁ Δαβὶδ ὑμνεῖ τὸν Κύριον, αἰώνιον μὲν ὄντα Θεὸν καὶ βασιλέα, ἀποσταλέντα δὲ πρὸς ἡμᾶς, καὶ προσλαβόντα (16) τὸ ἡμέτερον σῶμα θνητὸν ὄν· τοῦτο γὰρ παρ' αὐτοῦ σημαίνεται (17) ἐν τῷ ψάλλειν· *Σμύρα, καὶ στακτὴ, καὶ κασσία ἀπὸ τῶν**

48. Ποῖα οὖν πάλιν (18) προκοπὴ τῷ ἀθανάτῳ προσλαβόντι τὸ θνητὸν; ἢ ποῖα βελτίωσις τῷ αἰώνιῳ ἐνδυσσαμένῳ τὸ πρόσκαιρον; Ποῖος δὲ καὶ μισθὸς μέζων γένοιτ' ἂν Θεῷ (19) αἰώνιῳ καὶ βασιλεῖ, καὶ ὄντι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς; Ἄρ' οὐ θεωρεῖτε, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε καὶ γέγραπται, ἵνα ἄνθρωπος γενόμενος ὁ Κύριος, θνητοῦς ὄντας καὶ πρόσκαιρους ἡμᾶς ἀθανάτους κατασκευάσῃ, καὶ εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσαγάγῃ; Ἄρ' οὐκ (20) ἐρυθρίατα, καταψευδόμενοι τῶν θείων λογίων; Καὶ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημήσαντος, ἡμεῖς μὲν ἐβελτιώθημεν, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· αὐτὸς δὲ ὁ αὐτὸς ἐστὶ· καὶ οὐκ ἐπειδὴ ἄνθρωπος ἄνθρωπος, (πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ λεκτέον·) ἐτράπη· ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα (21). Ἄμελει ὡσπερ πρὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγος ὢν ἐχορήγει τοῖς ἁγίοις ὡς ἴδιον τὸ Πνεῦμα, οὕτως καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ἀγιάζει τοὺς πάντας τῷ Πνεύματι, καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς· *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· καὶ Μωϋσεῖ (22) μὲν ἐδίδου καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς Ἑβδομήκοντα· δι' αὐτοῦ τε ἠύχετο Δαβὶδ τῷ Πατρὶ λέγων· *Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ.* Καὶ ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔλεγεν· *Ἀποστείλω (23) ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ ἐπεμψεν ἀψευδῆς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οὐκ οὖν Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας (24) μένων ἀτρέπτος, καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶ διδούς καὶ λαμβάνων, διδούς μὲν ὡς Θεοῦ Λόγος, λαμβάνων δὲ ὡς ἄνθρωπος. Οὐκ ἄρα (25) ὁ Λόγος ἐστίν, ἢ Λόγος ἐστίν, ὁ βελτιούμενος· εἶχε γὰρ πάντα καὶ ἀεὶ ἔχει· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι εἰσιν, οἱ ἀρχὴν ἔχοντες τοῦ λαμβάνειν ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ. Αὐτοῦ γὰρ νῦν λεγομένου ἀνθρωπίνως χοῦεσθαι, τῷ αὐτῷ ἐσμὲν οἱ ἐν**

Editi et alii, διαμένει.

(22) Sic Seguer. Regius, Μωϋσαι. Basili. Anglic. Felc. 5, Μωϋσῆ. Cateri et editi, Μωϋσῆς et Μωϋσῆ. Paulo post Seguer. et Reg., Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον. Ibidem, σου abest a Goblerian. Felc. 1 et 5.

(23) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 5. At alii et editio Commel., ἀποστέλλω.

(24) Seguer., καὶ αὐτὸς ἐστίν εἰς τοὺς αἰῶνας.

(25) Sic Seguer., ubi ἢ pro ἢ scribitur. Gobler., Οὐκ ἄρ' ὁ Λόγος ἐστίν, ἢ Λόγος ἐστίν ὁ, etc., ubi ἢ item pro ἢ. Basil. Anglic. et Felc. 2, Οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἢ Λόγος ἐστίν ὁ βελτιούμενος. Reg. Οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἐστίν, ἢ Λόγος, ὁ βελτιούμενος. Felckm. 5, Οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἐστίν ὁ βελτιούμενος. Editi, Οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἢ Λόγος ἢ ἐστίν ὁ βελτιούμενος. Ibid. Seguer. Reg. Basil. Anglic. omitunt πάντα. Abest item ἀεὶ a Seguer. Gobler. et Felc. 1.

αὐτῷ χρισόμενοι· ἐπειδὴ καὶ βαπτιζόμενοι αὐτοῦ, ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ βαπτιζόμενοι. Περὶ δὲ τούτων πάντων μάλλον ὁ Σωτὴρ φανερόν ποιεῖ (26) λέγων τῷ Πατρὶ· *Κάγω τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμεν* (27). Δι' ἡμᾶς ἀρα καὶ δόξαν ἦται, καὶ τὸ, *ἐλαβε*, καὶ τὸ, *ἐχαρίσατο*, καὶ τὸ, *ὑπερύψωσε*, λέλεκται· ἵν' ἡμεῖς λάθωμεν, καὶ ἡμῖν χαρίσῃται, καὶ ἡμεῖς ὑψωθώμεν ἐν αὐτῷ, ὡσπερ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸν ἀγιάζει, ἵν' ἡμεῖς ἀγιασθώμεν ἐν αὐτῷ (28).

49. Εἰ δὲ διὰ τὸ προσκεῖσθαι ἐν τῷ ψαλμῷ, *Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἐκ τῆς διὰ τοῦτο λέξεως πρόφασις* πάνιν ἑαυτοῖς, εἰς ἃ βούλονται, πορίζονται· γνώτωσαν οἱ τῶν Γραφῶν ἀμαθεῖς, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί, ὅτι καὶ ἐνταῦθα (29) πάλιν τὸ, *Διὰ τοῦτο*, οὐ μισθὸν ἀρετῆς ἢ πράξεως σημαίνει τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὸ αἴτιον πάλιν τῆς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ καθόδου, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν γινομένης τοῦ Πνεύματος χρίσεως· οὐ γὰρ εἶπε, *Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ἵνα γένῃ Θεός, ἢ βασιλεὺς, ἢ Υἱός, ἢ Λόγος*· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἔστιν ἀεὶ, καθάπερ δέδεικται· ἀλλὰ μάλλον, *Ἐπειδὴ Θεός εἶ* (30) καὶ βασιλεὺς, *διὰ τοῦτο* καὶ ἔχρισθης· ἐπεὶ οὐδὲ ἄλλου ἦν συνάψαι τὸν ἀνθρώπων τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἢ σὺ τῆς εἰκόνης τοῦ Πατρὸς, καθ' ἣν καὶ (31) ἐξ ἀρχῆς γεγόναμεν· σὺ γὰρ ἔστι καὶ τὸ Πνεῦμα. Τῶν μὲν γὰρ γενητῶν ἢ φύσεως οὐκ ἦν ἀξιόπιστος εἰς τοῦτο, ἀγγέλων μὲν παραδάντων, ἀνθρώπων δὲ παρακουσάντων. Διὰ τοῦτο Θεοῦ χρεία ἦν, (Θεὸς δὲ ἔστιν ὁ Λόγος·) ἵνα τοὺς ὑπὸ κατάραν γενομένους αὐτὸς ἐλευθερώσῃ. Εἰ μὲν οὖν ἐξ οὐκ ὄντων ἦν, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἦν ὁ Χριστὸς εἰς ὧν πάντων (32) καὶ μέτοχος τυγχάνων καὶ αὐτὸς· ἐπειδὴ δὲ Θεός ἐστι, Θεοῦ Υἱὸς ὧν, βασιλεὺς τε ἀδίδιος ἐστιν, ἀπαύχασμα καὶ χαρακτήρ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων· διὰ τοῦτο εἰκότως αὐτὸς ἐστιν ὁ προσδοκώμενος Χριστὸς (33), ὃν ὁ Πατὴρ ἀπαγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, ἀποκαλύπτων τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ προφῆταις· ἵνα, ὡσπερ δι' αὐτοῦ γεγόναμεν, οὕτω καὶ ἐν αὐτῷ τῶν πάντων λυτρωσὶς ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν γένηται, καὶ τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ βασιλεύηται. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς εἰς αὐτὸν γενομένης (34) χρίσεως, καὶ τῆς ἐνσάρχου παρουσίας τοῦ Λόγου, ἣν προορῶν καὶ ὁ ψαλμῶδης, τὴν μὲν θεότῃτα καὶ τὴν πατρικὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὑμῶν ἀναφωνεῖ· *Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐκθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βα-*

A in eo baptizatur. De quibus omnibus ipse Saluator clarius sic Patri loquitur: *Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi illis, ut unum sint, quemadmodum nos unum sumus*⁴⁷. Propter nos igitur etiam postulabat gloriam, illaque verba, *accepit, donavit, exaltavit*, dicta sunt, ut scilicet nos acciperemus, nobis donaret, atque in illo exaltaremur, quemadmodum se ipse quoque sanctificat, ut nos in eo sanctificemur.

49. Quod si hæc psalmi verba, *Idcirco unxit te Deus, Deus tuus*⁴⁸, in suum sensum detorquere contendant, intelligant Scripturarum Imperiti inventoresque impietatis vultu voce illa, *idcirco*, non mercedem virtutis vel actionum Verbi significari; sed causam ejus ad nos adventus, unctio-nisque Spiritus, quæ pro nobis in illo peragebatur. Nec enim dixit: *Idcirco unxit te*, ut fieres Deus, vel rex, vel Filius, vel Verbum; id enim antea erat et semper est, uti probavimus: sed potius, *Quia et Deus et rex es, idcirco unctus es*: quandoquidem nemo alius poterat hominem cum Spiritu **358** sancto conjungere, præter te, qui imago es Patris, ad ejus similitudinem nos quoque ab initio sumus creati. Nam tuus est ipse Spiritus. Nec enim rerum factarum natura ad hoc munus erat idonea, cum et angeli peccaverint, et homines Deo parere noluerint. Quapropter Deo opus erat (Deus autem est Verbum) ut eos liberaret, qui jugo maledictionis premebantur. Itaque si ex nihilo esset, ipse non esset Christus, quippe qui inter res alias creatas et ipse locum haberet, et esset similiter particeps. At quia Deus est, cum sit Dei Filius: quia item rex est sempiternus, cum sit splendor et figura Patris: idcirco convenienter admodum ipse est qui expectabatur Christus, quem Pater hominibus prænuntiavit, cum eum sanctis suis prophetis revelaret, ut, quemadmodum per ipsum facti fuimus, ita omnium peccatorum redemptio in eo fieret, omniaque ejus subderentur imperio. Hæc causa est cur in ipso facta fuerit unctio, et cur carnem Verbum assumpserit; quod prænoscentis Psalmista, ejus divinitatem paternumque regnum hisce celebrat verbis: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni tui*⁴⁹. Cum autem ejus ad nos adventum de-

⁴⁷ Joan. xvii, 22. ⁴⁸ Psal. xlv, 8. ⁴⁹ ibid. 7.

(26) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, φανεροποιεῖ.

(27) Ἐσμεν deest in Seguer. et Reg. Mox Seguer., φται. Alii et editi, αἰτεῖ. Ibid. Seguer. et mox, ἵν' ἡμεῖς. Alii et editi, ἵνα ἡμεῖς.

(28) Hæc verba, ὡσπερ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸν ἀγιάζει, ἵν' ἡμεῖς ἀγιασθώμεν ἐν αὐτῷ, habent Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, legeratque Nannius: desunt in cæteris et editis. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglican. et Felc. 5, προσκεῖσθαι. Alii et editi, προσκεῖσθαι. Mox Seguer. et Reg., Θεός, ὁ Θεός σου. In aliis et editis deest, ὁ Θεός σου.

(29) Gobler. et Felc. 1, χάνταῦθα.

(30) Sic Seguer. et Reg. At Gobler. et Felckm. 1,

Θεός ἢ, pro Θεός εἶ. Editi et alii εἶ omittunt.

(31) Sic Seguerian. et Reg. In aliis et editis καὶ deest. Paulo post Felc. 5, γεννητῶν. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 4, οὐκ ἦν ἀξιόπιστος. Cæteri et editi, οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος.

(32) Seguerian., εἰς τῶν πάντων. Mox idem, Θεός ἐστι, Θεοῦ Υἱὸς ὧν. Editi et alii, Θεός ἐστι, καὶ Θεοῦ, etc.

(33) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, Χριστός. Alii et editi, Κύριος. Mox Seguer., ἀπαγγέλλει, ut et Nannius legit. Cæteri et editi, ἀπέστειλε.

(34) Sic Seguer. At editi et alii, γινομένης. Mox Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ἦν προορῶν. Editi aliique, ἦν προορῶν.

nuntiat, hæc ait : *Idcirco unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* ⁶⁰.

50. Quid porro mirum vel incredibile, si Dominus qui dat Spiritum, nunc ipse Spiritu ungi dicitur, qui, ubi postulavit necessitas, seipsum Spiritu inferiorem propter humanam suam naturam dicere non renuit? Nam Judæis objicientibus, in Beelzebub nomine illum ejicere dæmonia ⁶¹, ipse, ut illorum convinceret impietatem, ita respondit : *Si porro ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia* ⁶². Ecce enim ille qui Spiritum donat, se nunc Spiritu dæmonia ejicere profertur, quod non certe aliter quam propter carnem est dictum. Nam ut hominum natura ex seipsa non potest dæmones ejicere, sed sola Spiritus virtute; idcirco ut homo dicebat : *Si porro ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia*. Quinetiam blasphemiam in Spiritum sanctum majorem ea esse dicit, quæ in se ut hominem profertur. *Quicumque, inquit, dixerit verbum contra Filium hominis, veniam obtinebit* ⁶³; quales illi erant qui aiebant : *Nonne hic est fabri filius* ⁶⁴? Qui vero adversus Spiritum proferunt blasphemiam, et Verbi opera diabolo ascribunt, hi certe supplicio inevitabili sunt puniendi. Et hæc quidem Dominus ad Judæos, tanquam homo, loquebatur; at discipulis suam divinitatem majestatemque ostendens, nec se Spiritu minorem, sed æqualem esse significans, dabat ipse Spiritum ac dicebat, *Accipite Spiritum sanctum* ⁶⁵; et, *Ego illum mitto*: et, *ille me glorificabit*: et, *quæcumque audiet, loquetur* ⁶⁶. Ut igitur hic Dominus, dator Spiritus, fateri non dubitavit se, ut hominem, Spiritu dæmonia ejicere: eodem modo ipse qui Spiritum donat, **359** hæc dicere gravatus non est : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me* ⁶⁷; quia videlicet caro factus ipse est, ut ait Joannes : quo palam fieret duo

σικελίας σου· τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς (55) αὐτοῦ χάθοδον ἀπαγγέλλων, λέγει· Διὰ τοῦτο ἐχρῖσέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιώσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

50. Τί δὲ θαυμαστόν ἢ τί ἀπίστον, εἰ ὁ τὸ Πνεῦμα διδούς Κύριος λέγεται νῦν αὐτὸς (56) τῷ Πνεύματι χρῖσθαι, ὅπου γε, χρείας πάλιν ἀπαιτούσης, οὐ παρητήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ εἰπεῖν ἑαυτὸν καὶ ἐλάττονα τοῦ Πνεύματος; Τῶν γὰρ Ἰουδαίων λεγόντων, ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς εἰς τὸ ἐλέγχει (57) βλασφημούντας αὐτούς· *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*. Ἴδου γὰρ ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ἐν Πνεύματι λέγει νῦν ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον ἢ διὰ τὴν σάρκα. Ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ οὔσης ἰκανῆς ἀφ' ἑαυτῆς ἐκβάλλειν τοὺς δαίμονας εἰ μὴ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν· *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ (58) ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*. Ἀμέλει καὶ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίαν (59) γινομένην μείζονα τῆς ἀνθρωπότητος σημαίνων ἔλεγεν· *Ὅς ἂν εἴπῃ λόγον εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἔξει ἄψευ· οἱ ἦσαν οἱ λέγοντες· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτορος υἱός· Οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦντες, καὶ τὰ τοῦ Λόγου ἔργα τῷ διαβόλῳ ἐπιγράφοντες, ἀφυκτον τιμωρίαν ἔξουσι (40). Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς ἄνθρωπος, ἔλεγεν ὁ Κύριος· τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνύς ἑαυτοῦ, οὐκέτι (41) δὲ ἐλάττονα τοῦ Πνεύματος ἑαυτὸν, ἀλλὰ ἴσον σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν· *Λάβετε τὸ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ, Ἐγὼ αὐτὸ ἀποπέλλω· κατέκρινε ἐμὲ δοξάσει, καὶ, ὅσα ἀκούει λαλήσει (42)*. Ὡς περὶ οὖν ἐνταῦθα αὐτὸς ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ὁ Κύριος οὐ παρατεῖται εἰπεῖν, ἐν Πνεύματι ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, ὡς ἄνθρωπος· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς ὢν τοῦ Πνεύματος δοτὴρ οὐ παρητήσατο λέγειν· *Πνεῦμα (43) Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶρε-**

⁶⁰ Psa. xlv. 8. ⁶¹ Matth. xii. 24. ⁶² ibid. 28. ⁶³ Joan. xvi. 7, 13, 14. ⁶⁴ Isa. lxi. 1.

(55) Seguer. et Felc., τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς. Basilicns. Gobler. et Felc. 1, τὴν καὶ εἰς ἡμᾶς. Alii et editi, τὴν εἰς ἡμᾶς.

(56) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felck. 5. At cæteri et editi, λέγεται καὶ αὐτός. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ. Editi et alii, ἀνθρώπινον αὐτοῦ.

(57) Seguer. Reg. et Felc. 3, μετὰ τὸ ἐλέγχει, ut et quædam catena ms. in Lucam, cujus meminit Felc., ubi sic leg., μετὰ τὸ ἐλέγχει βλασφημούντας αὐτούς, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Εἰ δὲ ἐγὼ, etc. Seguerian. item et Basilicns., εἰ δὲ. In aliis et editis deest δὲ.

(58) Θεοῦ ἀβέστ a Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(59) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et catena ms. in Lucam. Alii et editi, δυσφημίαν. Ibid. γινομένην ἀβέστ a Gob. et Felc. 1. In catena sic item ibid. legitur, μείζονα τῆς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δεικνύς ἔλεγεν· Ὅς ἂν εἴπῃ. Seguer. habet item ἐξ. D

(40) Seguer. Reg. Anglic. et catena ms., ἔξουσι. Editi et alii, ἀνέξουσι. Seguer. ibid. Gobler. Felc. 1, οὖν omittunt. Ibidem Seguerian., τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἀνθρώποις, mendose.

(41) Sic Seguer. et catena ms., ut et Nannius

ibid. 32. ⁶⁵ Matth. xiii. 55. ⁶⁶ Joan. xx. 22.

legit. Catena in margine habet, μείζονα καὶ ἴσον. Cæteri mss. et editi, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, id est, non jam se Spiritu minorem, sed majorem et æqualem significans. Ad quem locum in margine codicis Basilicnsis hæc notat ὁ Δοξαπατῆρς. Ὅρα πῶς ὁ Υἱὸς ἴσος καὶ μείζων τοῦ Πνεύματος· ἴσος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, μείζων δὲ διὰ τὴν αἰτίαν, ὡς ἔοικεν, ὡς καὶ αὐτοῦ ὁ Πατὴρ. Id est, *Vide quomodo Filius æqualis et major sit Spiritu : æqualis quidem secundum divinitatem, major vero ratione causæ, ut et Pater ipso Verbo est major*. Ibidem hæc verba, *Λάβετε τὸ Πνεῦμα ἅγιον καὶ, desunt in Seguerian. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 2 et 5.*

(42) Sic mss., ut et legerunt interpretes. Editi omittunt, καὶ, Ὅσα ἀκούει λαλήσει. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. ἐνταῦθα αὐτός ὁ (Gobler. Felc. 1 ὁ omittunt) τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ὁ Κύριος. Editi et alii, ἐνταῦθα τοῦ Πνεύματος δοτὴρ ὢν ὁ Υἱός.

(43) Seg., Πνεῦμα ἅγιον. Paulo post idem, ἐνα δεχθῆ. Gobler. et Felc. 1, δεχθῆ, mendose pro δεχθῆ. Editi, δεξίη. Seguer. ibid., κατὰ τὰ ἀμφότερα. Cæteri et editi, κατ' ἀμφότερα.

κεν ἔχρισέ με, διὰ τὸ γεγενησθαι αὐτὸν σάρκα, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, ἵνα δειχθῆ, ὅτι κατὰ τὰ ἀμφοτέρω ἡμεῖς εσμεν, οἱ καὶ ἐν τῷ ἀγιάζεσθαι δεόμενοι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, καὶ μὴ δυνάμενοι δαίμονας ἐκβάλλειν ἀνευ τῆς τοῦ Πνεύματος δυνάμεως. Διὰ τίνος δὲ καὶ παρὰ τίνος ἔδει τὸ Πνεῦμα δίδοσθαι ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὗ καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι; Πότε δὲ λαμβάνειν ἡμεῖς ἐδυνάμεθα, εἰ μὴ ὅτε ὁ Λόγος γέγονεν ἀνθρώπος; Καὶ ὡσπερ (44) τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἐλυτρώθημεν καὶ ὑπερυψώθημεν, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων ἔλαβε δούλου μορφήν· οὕτως καὶ (45) ὁ Δαβὶδ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως μετέσχομεν τοῦ Πνεύματος καὶ ἡγιασθῆμεν, εἰ μὴ ὁ τοῦ Πνεύματος δοτὴρ αὐτός (46) ὁ Λόγος ἔλεγεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πνεύματι χρίεσθαι. Διὸ καὶ βεβαίως ἐλάβομεν, αὐτοῦ λεγόμενον κεχρίσθαι σαρκί. Τῆς γὰρ (47) ἐν αὐτῷ σαρκῶς πρώτης ἀγιασθείσης, καὶ αὐτοῦ λεγομένου δι' αὐτὴν εἰληφέναι, ὡς ἀνθρώπου· ἡμεῖς ἐπακολουθοῦσαν ἔχομεν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνοντες.

51. Τὸ δὲ, Ἡγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν (48), προσκοπεῖται ἐν τῷ ψαλμῷ, οὐχ, ὡς ἡμεῖς πάλιν νοεῖτε, τρεπτην δεικνύον (49) τοῦ Λόγου τὴν φύσιν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου τὸ ἀτρεπτον αὐτοῦ σημαῖον. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν γενητῶν (50) ἡ φύσις ἐστὶ τρεπτή· καὶ οἱ μὲν παρέδθησαν, οἱ δὲ παρέχουσιν, ὡσπερ εἰρηται· ἢ τε πράξις αὐτῶν οὐκ ἐστὶ βεβαία, ἀλλὰ πολλακίς ἐνδέχεται τὸν νῦν αγαθὸν μετὰ ταῦτα τρέπεσθαι, καὶ ἕτερον γίνεσθαι (51), ὡς τὸν ἀρετὴ δίκαιον ἀδικον μετ' ὀλίγον εὐρεθῆναι· διὰ τοῦτο πάλιν ἀτρέπτου χρεῖα ἦν (52), ἵνα τὸ ἀμετάβλητον τῆς τοῦ Λόγου δικαιοσύνης ἔχουσιν εἰκόνα καὶ τύπον πρὸς ἀρετὴν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ δὲ τοιαύτη διάνοια ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τοῖς εὐφρονοῦσιν ἐυλογον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐτράπη, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ (53) θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο τὸν δεῦτερον Ἀδὰμ ἔπρεπεν ἀτρεπτον εἶναι· ἔνα, καὶ πάλιν ὁ ὄφις ἐπιχειρήσῃ, αὐτοῦ μὲν τοῦ ὄφιος ἡ ἀπάτη (54) ἐξασθενήσῃ, τοῦ δὲ Κυρίου ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου ὄντος, πρὸς πάντας ὁ ὄφις ἀσθενῆς τοῖς ἐπιχειρήμασι γένηται. Ὡσπερ γὰρ, τοῦ Ἀδὰμ παραδάντος, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐφθασεν ἡ ἁμαρτία (55), οὕτως, τοῦ Κυρίου γενομένου ἀνθρώ-

A illa ad nos pertinere, qui nempe gratia Spiritus indigemus, ut sanctificemur, nec dæmones sine ejusdem Spiritus virtute possumus ejicere. Per quem porro et a quo dari convenit Spiritum, nisi per Filium, cujus ipse est Spiritus? Quando vero nos eum poteramus accipere, nisi cum Verbum factus est homo? Porro ut locus Apostoli⁴⁴ probat nos non fuisse redimendos vel exaltandos, nisi ille qui in Dei forma erat, formam servi accepisset: sic David ostendit nos non futuros Spiritus participes vel sanctificandos, nisi ipsum Verbum, a quo datur Spiritus, seipsum pro nobis Spiritu ungi diceret. Hinc nos eum constanter accepimus, eum Verbum carne unctum esse dicitur. Quia enim caro primum in illo saneta effecta est, et ipse, ut homo, Spiritum per eam accepisse dicitur, nos subsequentem Spiritus gratiam ex ejus plenitudine accepimus⁴⁵.

51. Jam vero illud quod in psalmo exstat, *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem*⁴⁶, non, ut et vos rursus intelligitis, mutabilem Verbi significat naturam, sed potius ejus immutabilitatem inde confirmat. Cum enim rerum factarum natura sit mutabilis, quippe cum alii leges violaverint, alii noluerint obedire, uti supra dictum est: cum illorum vita nec stabilis sit nec constans, sed sæpe accidat ut is qui nunc bonus est, postea mutetur aliusque evadat, ita ut qui modo justus est, paulo post injustus fiat: idcirco immutabilis nobis opus erat, quo Verbi justitia immutabilis hominibus esset exemplar et forma ad virtutem amplectendam. Hæc autem sententia his qui recte sentiunt rationi admodum consentanea videbitur. Cum enim Adam primus homo fuerit mutatus, et mors per peccatum in mundum intraverit, eam ob rem secundum Adam decebat esse immutabilem, ut, si serpens insidiarum iterum tenderet, ejus fraudes irritæ forent, summamque propter Domini immutabilitatem, vim nullam adversus quemquam haberent omnes ejus conatus. Nam quemadmodum, peccante Adamo, peccatum in omnes homines pertransiit⁴⁷: ita post-

⁴⁴ Philip. II, 6, 7. ⁴⁵ Joan. I, 16. ⁴⁶ Psal. XLIV, 8. ⁴⁷ Rom. V, 12

(44) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felck. D. 1. Editi vero aliique, ὡσπερ παρὰ. Ibid. Seguerian., τοῦ Ἀποστόλου. Alii et editi, τῷ Ἀποστόλῳ. Mox Seguerian. Anglican. Goblerian. Felckman. 1, ut et Nannius legit, ἐλυτρώθημεν καὶ ὑπερυψώθημεν. In cæteris et editis deest καὶ ὑπερυψώθημεν.

(45) Καὶ abest a Seguerian.

(46) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, οὕτως.

(47) Γὰρ deest in Felckman. 5. Paulo post Seguerian. Reg. Anglic. Gobler. Felck. 1, ὡς ἀνθρώπου. Alii et editi, ὡς ἄνθρωποι, mendose. Mox Seguerian., τοῦ χρισματος χάριν. Cæteri et editi, τοῦ Πνεύματος χάριν.

(48) Seguerian., ἀνομίαν, ut et Reg. in margine. Ibid. Gobler. Felckman. 1, πρόσκειται κατὰ τὸν ψαλμῶδον. Seguerian. et Reg. ibidem, οὐχ ὡς ἡμεῖς. Editi, οὐχ ὡς ἡμεῖς, mendose.

(49) Seguer. Gobler. Felck. 1, δεικνύοντος. Angl. Felck. 5, δεικνύοντος.

(50) Felck. quintus anonymus ms., γενητῶν. Mox Seguer., ὡς προεῖρηται.

(51) Sic Gobler. et Felck. 1. At Seguerian., ἕτερον τι γίνεσθαι. Alii et editi, ἕτερον τινα γενέσθαι.

(52) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1. n aliis et editis deest ἦν. Mox Seguer., τῆς τούτου δικαιοσύνης.

(53) O abest a Seguerian. et Reg

(54) Gobler. et Felck. 1, αὐτοῦ ἡ ἀπάτη.

(55) Sic Seguerianus, Anglican. Goblerian. et Felck. 1. Sed in Goblerian. et Felck. 1, pro ἁμαρτία habetur ἀπάτη: et in Anglicano additur λοιπὸν ante διαθήσεται. Editi et alii, εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀπάτη διέβη· οὕτως τοῦ Κυρίου ἰσχύσαντος ἡ τοιαύτη ἰσχύς λοιπὸν εἰς ἡμᾶς διαθήσεται.

quom Dominus factus homo serpentem devicit, vis illa permanabit in omnes homines, ut singuli nostrum dicant, *Non enim ignoramus cogitationes ejus* 61. Meritissimo igitur Dominus, qui semper et natura immutabilis est, qui justitiam amat, et iniquitatem odio habet, ungitur et mittitur, ut idem ipse et existens et permanens, carne mutabili assumpta, peccatum in ipsa condemnet 62, eamque reddat liberam, ut legis justitiam possit deinceps in ipsa implere. Hinc jam licet dicere: Nos autem non in carne, sed in Spiritu sumus, siquidem Spiritus Dei habitat in nobis 63.

360 52. Frustra igitur, Ariani, vobis hujusmodi oborta suspicio est: frustra Scripturarum verba prætenditis. Verbum enim Dei immutabile est, semperque idemque est, neque id alio modo quam ipse Pater. Alioquin quomodo illius esset simile, nisi tale esset? Aut quomodo omnia quæ Patris sunt, Filii quoque essent, nisi Patris immutabilitatem haberet? Nec vero veluti legibus subjectus, aut alterutram in partem flexibilis, hoc amat, et illud odit, ne, corruendi metu, aliud quam oporteat amplectatur, atque ita rursus alia quadam ratione mutabilis inducatur. Verum, ut Deus et Verbum Patris, justus est iudex amansque virtutis, vel potius virtutem donans. Quia ergo natura justus et sanctus est, idcirco justitiam diligere et iniquitatem odio habere dicitur, quod perinde ac si dicas eum homines virtute præditos amare et admittere, injustos vero repellere et odisse: quod idem de Patre testantur divinæ Scripturæ, *Justus Dominus et justitias dilexit* 64. Et, *Odio habuisti omnes qui injuste agunt* 65. Et, *Portus Sion diligit; tabernacula autem Jacob non magni facit* 67. Et, *Jacob quidem dilexit, Esau vero odio habuit* 68. Item secundum Isaiam, vox Dei est rursus dicentis: *Ego sum Dominus, qui justitiam diligo, et rapinas iniquitatis odi* 69. Vel ergo illa verba perinde ac ista intelligant; nam et illa de Dei imagine sunt scripta: vel ista ut illa male interpretantes, mutabilem fingant Patrem. Quod si talia vel etiam, aliis dicentibus, audire, non vacat periculo: idcirco igitur ea recte intelligimus, nempe Deum justitias diligere, et injustas rapinas odisse dici, non quasi in alter-

που, και τὸν ὄφιν ἀνατρέψαντος, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ τοιαύτη ἰσχύς διαθήσεται, ὥστε λέγειν ἕκαστον ἡμῶν· *Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν*. Οὐκοῦν εἰκότως ὁ Κύριος ὁ ἀεὶ και φύσει ἀτρέπτος (56), ἀγαπῶν δικαιοσύνην, και μισῶν ἀδικίαν, χρίεται, και αὐτὸς ἀποστέλλεται, ἵνα ὁ αὐτὸς τε ὦν και αὐτὸς διαμένων, τὴν τρεπτὴν σάρκα λαβὼν, τὴν μὲν ἀμαρτίαν ἐν αὐτῇ κατακρίνη, ἐλευθέραν (57) δὲ αὐτὴν κατασκευασῆ εἰς τὸ δύνασθαι λοιπὸν τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληροῦν ἐν αὐτῇ, ὥστε και λέγειν δύνασθαι· *Ἡμεῖς* (58) δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν.

52. Μάτην ὑμῖν ἄρα και νῦν, ὦ Ἀρειανοί, ἡ τοιαύτη ὑπόνοια γεγένηται, και μάτην ἐπροφασίσασθε τὰ ῥήματα τῶν Γραφῶν· ὁ Λόγος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀτρέπτος ἐστὶ, και ἀεὶ (59) και ὡσαύτως ἔχει, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ πῶς ὁμοιος, εἰ μὴ οὕτως ἐστίν; Ἡ πῶς πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, εἰ μὴ και τὸ ἀτρέπτον και τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ Πατρὸς ἔχει; Οὐχ ὡς ὑποκειμενος δὲ νόμοις, και τὴν ἐπὶ θάτερα ῥοπήν ἔχων, τὸ μὲν ἀγαπᾷ, τὸ δὲ μισεῖ, ἵνα μὴ, φόβῳ τοῦ ἐκπσεῖν, τὸ ἕτερον προσλαμβάνῃ, και ἄλλως πάλιν τρεπτός εἰσάγηται· ἀλλ' ὡς Θεὸς ὦν και Λόγος τοῦ Πατρὸς, κριτὴς ἐστὶ (60) δίκαιος και φιλάρετος, μᾶλλον δὲ και χορηγὸς ἀρετῆς. Δίκαιος οὖν φύσει και ὁσῖος ὦν, διὰ τοῦτο ἀγαπᾷν λέγεται δικαιοσύνην και μισεῖν ἀδικίαν· ἴσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι τοὺς μὲν ἐναρέτους ἀγαπᾷ και προσλαμβάνεται, τοὺς δὲ ἀδίκους ἀποστρέφεται και μισεῖ. Καὶ γὰρ και περὶ (61) τοῦ Πατρὸς τὸ αὐτὸ λέγουσιν αἱ θεῖαι Γραφαί· *Δίκαιος Κύριος* (62) *και δικαιοσύνας ἠγάπησε*· και, *Ἐμίσησας πάντα τοὺς ἐργυζόμενους τὴν ἀνομίαν*· και, *Τὰς μὲν πύλας Σιών ἀγαπᾷ, τὰ δὲ σκηνώματα Ἰακώβ οὐ περὶ πολλοῦ ποιεῖται*· και, *Τὸν μὲν Ἰακώβ ἠγάπησε, τὸν δὲ Ἠσαὺ ἐμίσησε*· κατὰ δὲ τὸν Ἠσαῖαν, φωνῇ Θεοῦ ἐστὶ πάλιν λέγοντος· *Ἐγὼ εἰμι Κύριος, ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην, και μισῶν ἀρπάγματα ἐξ ἀδικίας* (63). Ἡ τοίνυν κακείνα τὰ ῥήματα ὡς ταῦτα ἐλαμβάνετώσαν· και γὰρ κακείνα περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Θεοῦ γέγραπται· ἢ και ταῦτα ὡς κακείνα κακῶς διανοοῦμενοι, τρεπτὸν και τὸν Πατέρα ἐπινοεῖτωσαν (64). Εἰ δὲ και μόνον ἀκούειν τοῦτο λεγόντων ἐτέρων οὐκ ἐστὶν ἀκίνδυνον, διὰ τοῦτο καλῶς διανοοῦμεθα τὸ λέ-

61 II Cor. II, 11. 62 Rom. VIII, 3. 63 ibid. 9. 64 Psal. x, 8. 65 Psal. v, 7. 67 Psal. LXXXVI, 2. 68 Malach. I, 2. 69 Isa. LXI, 8.

(56) Sic Seguerianus, Regius et Felc. 5. Alii vero et editio Commel., ἀτρέπτως. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἵνα ὁ αὐτὸς τε ὦν και αὐτὸς διαμένων. Alii autem et editi, ἵνα ὁ αὐτὸς διαμένων.

(57) Seguerian., ἐλευθέρων. Felc. 2 et editi, ἐλευθερίαν. Alii mss., ἐλευθέρων. Paulo post Anglic. Basil. et Felc. 5, πληροῦν ἐν ἑαυτῇ.

(58) Sic Seguerian. Caeteri vero et editi, ἡμεῖς οὐκ.

(59) Sic Seguerian. At Reg. ἐστὶν ἀεὶ, etc. Editi aliique, ἐστὶν ὡς ἀεὶ. Mox Reg. Basiliens. Anglican. Felc. 5, ὡς ὁ Πατήρ. Caeteri et editi, ὡς Πατήρ.

(60) Sic Seguerian. Reg. et Felc. 5. At alii et editi, ἔτι.

(61) Sic Seguerian. At Reg. Gobler. et Felc. 1, και γὰρ περὶ. Editi et alii, και περὶ.

(62) Seguerian. Gobler. et Felc. 1. δίκαιος ὁ Κύριος. Mox Seguer. Reg. Anglic. et Felc. 5, ἐμίσησας. Alii et editi, ἐμίσησε.

(63) Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, ἀρπάγματα ἀδικίας. At Anglic., ἀρπάγματα ἐξ ἀδικίας, ut et habetur Isa. LXI, 8. Alii vero et editio Commel., ἀρπάγματα ἢ ἀδικίας. Ibid. Seguerian. Gobler. et Felc. 1, Μη τοίνυν.

(64) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ἐπινοήσουσι. At Reg. et Felc. 5, ἐπινοεῖτωσαν. Editi et alii, ἐπινοήτων. Paulo post Seguerian., διὰ τοῦτο.

γασθαι τὸν Θεὸν δικαιοσύνας ἀγαπᾶν, καὶ μισεῖν ἀρ-
πάγματα ἐξ ἀδικίας, οὐχ ὡς ἐπὶ θάτερα βροτῆν ἔχον-
τος αὐτοῦ καὶ δεκτικοῦ τοῦ (65) ἐναντίου, ὥστε
τοῦτο μὲν ἐκλέγεσθαι. ἐκεῖνο δὲ μὴ ἀφείσθαι· τοῦτο
γὰρ τῶν γενητῶν ἰδιὸν ἔστιν· ἀλλ' ὅτι, ὡς κριτῆς,
τοὺς μὲν δικαίους (66) ἀγαπᾶ καὶ προσλαμβάνεται, τῶν
δὲ φαύλων μακρὰν γίνεται· ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ
περὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα νοεῖν, ὅτι οὕτως
ἀγαπᾶ καὶ μισεῖ. Τοιαύτην γὰρ εἶναι τὴν φύσιν τῆς
εἰκόνης (67) δεῖ, οἷός ἐστιν ὁ ταύτης Πατήρ, καὶ οἱ
'Αρειανοί, ὡς τυφλοὶ, μήτε ταύτην, μήτε ἄλλο τι τῶν
θεῶν λογίω βλέπωσιν. Ἐκπεσόντες (68) γὰρ τῶν
ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ἐνομιῶν, μᾶλλον δὲ παρανομιῶν,
ἐπὶ βῆτά πάλιν τῶν θεῶν Γραφῶν καταφεύγουσιν,
εἰς ἃ καὶ αὐτὰ συνήθως ἀναισθητοῦντες, οὐχ ὁρῶσι
τὴν ἐν τούτοις νοῦν· ἀλλ' ὡς κανόνα τινα τὴν ἰδίαν
ἀσέβειαν θέμενοι (69), πρὸς τοῦτον πάντα τὰ θεῖα
λόγια διαστρέφουσιν· οἷτινες καὶ μόνον αὐτὰ φθεγ-
γόμενοι, οὐδὲν ἕτερον ἀκούειν εἰσὶν ἄξιοι ἢ, *Πλανᾶ-
σθε, μὴ εἰδέτετε τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν
τοῦ Θεοῦ.* Ἄν δὲ καὶ ἐπιμένωσι (70), πάλιν ἐντρέ-
πεσθαι καὶ ἀκούειν, Ἄπόδοτε τὰ τοῦ ἀνθρώπου τῷ
ἀνθρώπῳ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.

53. Γεγράφθαι τοίνυν, φασι, ἐν μὲν ταῖς Παροι-
μίαις· *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς
ἔργα αὐτοῦ· ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, τοῦ
Ἀποστόλου λέγοντος· Τοσοῦτῳ (71) κρείττω γενό-
μενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐ-
τοὺς κεκληρονόμηκεν βρομα· καὶ μετ' ὀλίγα· Ὅθεν,
ἀδελφοὶ ἄγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κα-
τανήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμο-
λογίας ἡμῶν, Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι
αὐτόν· καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι δὲ, Γνωστὸν ὄν (72)
ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ
Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τού-
των (73) τὸν Ἰησοῦν, ἐν ἡμεῖς ἔσταυρώσατε.
Ταῦτα ἔνω καὶ κάτω προφέροντες, καὶ πλανώμενοι
περὶ τὴν διάνοιαν, ἐνόμισαν (74) ἐκ τούτων κτίσμα
καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἓνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ Θεοῦ
Λόγον· οὕτω τε ἀπατῶσι τοὺς ἀνοήτους, πρόφασιν
μὲν προβαλλόμενοι τὰ βῆτά (75), ἀντὶ δὲ τῆς ἀληθι-
νῆς διανοίας τὸν ἴδιον τῆς αἰρέσεως ἰδὼν ἐπισπεύρον-
τες· εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἠσέβουν εἰς τὸν Κύ-
ριον.*

⁷⁰ Matth. xxi 29. ⁷¹ ibid. 21. ⁷² Prov. viii, 22. ⁷³ Hebr. i, 4. ⁷⁴ Hebr. iii, 1. ⁷⁵ Act. ii, 36.

(65) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5. In
aliis autem et aditis τοῦ deest.

(66) Sic mss., præter Felck. 2, in quo ut et in
editis sic legitur, δικαίους ἀγαπᾶ, τοὺς δὲ ἀδικούς
μισεῖ, καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν γίνεται.

(67) Sic Seguerian. Gobler. et Felc. 1. At Reg.,
εἶναι φύσει τὴν εἰκόνα. Editi, εἶναι τῇ φήσει (men-
dose pro φύσει) τὴν εἰκόνα.

(68) Sic Seguerian. Reg. et Felck. 5. At alii et
editio Commel., ἐμπεσόντες.

(69) Sic mss., præter Felc. 2, ubi ut et in editis
sic habetur, ἀλλὰ κανόνα ἐπὶ καρδίαν ἀσέβειαν θέ-
μενοι.

(70) Sic Seguerian. et Reg. Editi. ἐπιμένωσι.
Mox Seguerianus, Goblerian. et Felck. 1, καὶ
ἀκούειν, Ἄπόδοτε. Alii et editi post ἀκούειν addunt
πάλιν.

A utram partem propendere, et contrarium amplecti
possit, ita ut illud eligat, istud rejiciat; id enim
rerum factarum proprium est: sed quod, ut judex,
justos amat et suscipit, procul autem a malis re-
cedit. Eadem porro de Dei imagine sentire quoque
convenit, eam scilicet simili modo et amare et
odisse. Siquidem talis esse debet imaginis natura,
qualis ejus est Pater, etiamsi Ariani neque illam,
neque quidquam aliud divinarum litterarum præ
cæcitate non perspiciant. Cum enim suas videant
cogitationes vel potius delirationes inanes et vanas
esse, rursus ad divinarum Scripturarum verba con-
fugiunt. Verum cum hic pro suo more pariter cæci-
tiant, horum sensum non possunt percipere: sed
suam impietatem tanquam regulam secuti, divina
omnia oracula ad eam detorquent, quæ cum vel
tantum proferunt, nihil certe aliud audire digni
sunt, quam, *Erratis nescientes Scripturas, neque
virtutem Dei* ⁷⁰. Quod si pertinaces resistant, hisce
rursus verbis sunt confutandi, *Reddite quæ sunt
hominis, homini et quæ sunt Dei Deo* ⁷¹.

53. Atqui, inquit, in Proverbiis scriptum est:
*Dominus creavit me initium viarum suarum in opera
sua* ⁷². In Epistola quoque ad Hebræos hæc scribit
Apostolus: *Tanto præstantior angelis factus, quanto
excellentius præ illis nomen hæreditate accepit* ⁷³.
Et paulo post: *Unde, fratres 361 sancti, vocationis
cælestis participes, considerate apostolum et pontifi-
cem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui
fecit illum* ⁷⁴. Et in Actibus: *Notum sit igitur vo-
bis omnibus, omnis domus Israel, quod et Dominum
eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos
crucifixistis* ⁷⁵. Hæc illi loca sursum deorsum ver-
sant, quorum non assecuti sensum, inde Dei Ver-
bum creatum et opus, ac unam ex rebus factis esse
arbitrantur, atque ita stultos in errorem inducunt,
specie quidem verba e sacris litteris excerpta pro-
ponentes, sed loco veræ sententiæ quam continent,
proprium suæ hæresis spargentes venenum. Nam-
que si quod illis Scripturæ locis significatur, ha-
berent exploratum, in Dominum gloriæ impij non

(71) Sic Seguerian. Gobler. et Felc. 1. At alii et
editio Commel., τοσοῦτον. Paulo post mss. omnes,
καὶ μετ' ὀλίγα. In editis καὶ deest.

(72) Οὗν abest a Felckm. 5 et Reg. Ibid. Seguer.,
πᾶσιν ὑμῖν. Gobler. et Felckm. 1, καὶ πᾶς οἶκος.
Editi et alii, ἔστω ὑμῖν πᾶς οἶκος.

(73) Sic Seguer., ut videtur Vulgata legisse. Alii
vero et editi, Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς
ἐποίησε τούτων, etc.

(74) Gobler. et Felckm. 1, ἐνόησαν. Mox Seguer.,
καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἓνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ Θεοῦ
Λόγον. Cæteri et editi, καὶ ποίημα καὶ ἓνα τῶν γε-
νητῶν εἶναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ, etc. Felckm. 5, γεν-
νητῶν.

(75) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et
editi, πρόφασιν μὲν προβαλλόμενοι τὰ βῆματα.

essent, neque ea, quæ recte scripta sunt, prave interpretarentur. Quod si Caiaphæ mores palam jam amplexati, Judæos sequi decrevere, ita ut ignorent quod scriptum est⁷⁶, nimirum vere Deum in terris habitaturum: voces igitur apostolicas nolint excutere. Id enim Judæorum non est. Sin autem societate inita cum impiissimis Manichæis, Verbum carnem factum esse, corporeumque ejus adventum negant; nobis Proverbia non opponant. Nam hoc etiam alienum a Manichæis est. Quod si propter dignitatem quam obtinent, et avaritiæ lucrum quod ex ea fecere, aut famæ conservandæ gratia gloriaeque cupiditate, inficiari non audent Verbum carnem factum esse, quia scilicet id scriptum est: vel ergo verba de illo scripta de corporea ipsius Salvatoris præsentia recte intelligant: vel, si id quod significant velint rejicere, pernegent quoque Dominum factum fuisse hominem. Valde enim dedecet Verbum carnem factum esse confiteri, et in his quæ de eo scripta sunt erubescere, ob eamque rationem depravare genuinum Scripturæ sensum (76).

54. Itaque scriptum est⁷⁷, tanto præstantiorem factum esse angelis. Nam id primum expendere necesse est. Cæterum hic, ut in omnibus aliis divinæ Scripturæ locis agere convenit, observandum est, qua occasione locutus sit Apostolus: quæ sit persona, quæ res cujus gratia scripsit, accurate et fideliter attendendum est, ne quis illa ignorans, aut aliud præter ea intelligens, a vera aberraret sententia. Hæc profecto non ignorabat studiosus ille eunuchus, qui Philippum ita rogabat: *Obsecro te, de quo propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo?*⁷⁸ Nam verebatur non alteri personæ verba Scripturæ attribuendo, a recto sensu deflecteret. Similiter discipuli tempus rerum, quas futuras prædicebat Dominus, discere cupientes, eum hoc modo interrogabant: *Dic nobis quando hæc erant, et quod signum adventus tui?*⁷⁹ Idem quoque cum ea quæ finem mundi spectabant a Salvatore audirent, ejus præterea tempus discere peroptabant⁸⁰, ut nec ipsi errarent, et alios possent docere. Quod cum didicissent, Thessalonicenses,

⁷⁶ Zachar. II, 10. ⁷⁷ Hebr. I, 4. ⁷⁸ Act. VIII, 34. ⁷⁹ Matth. XXIV, 3. ⁸⁰ ibid. 36.

(76) Alii loci num. 53 propositi expenduntur in D sequenti oratione.

(77) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 4. At alii et editio Commel., αναλεξάμενοι. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 4, ὄντως ὁ Θεός. Basil. et Anglic., ὄντως Θεός. Ibid. Seguer., ἐπὶ τῆς γῆς. Alii et editi, οὕτως Θεός ἐπὶ γῆς.

(77) Seguer., ἀλλότριον γὰρ καὶ τοῦτο Μανιχαίων. Ibid., πρόβλημα reddimus dignitatem, quam scilicet Ariani episcopi, presbyterique et alii e clero omisissent, si negare ausi fuissent Verbum carnem factum esse. Et vero cum πρόβλησθαι, præsertim ecclesiasticos apud auctores, interdum significet promoveri in dignitates, et πρόβλησις ipsam promotionem: recte quoque πρόβλημα ipsam designare potest dignitatem. Nannius hunc locum ita vertit, *Sin autem simulandi Christianismi gratia, et ejus qui inde provenit quæstus et famæ causa non audent inficari*, etc. Omnibus hæc quoque est versio: *At*

ριον τῆς δόξης, οὐδὲ τὰ καλῶς γραφέντα παρηρημήνευον. Εἰ μὲν οὖν ἐκ φανεροῦ λοιπὸν ἀναδεξάμενοι (77) τὸν τοῦ Κκιίφα τρόπον, Ἰουδαίῳ ἐκριναν, ὥστε ἀγνοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ὄντως ὁ Θεός ἐπὶ τῆς γῆς κατοικήσει· μὴ ἐξεταζέτωσαν τὰς ἀποστολικὰς λέξεις· οὐ γὰρ Ἰουδαίων τοῦτο· εἰ δὲ καὶ, τοῖς ἀθέοις Μανιχαίοις ἑαυτοὺς ἐγκαταμιξάντες, ἀρνοῦνται τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, μὴ προφερέτωσαν τὰς Παροιμίας· ἀλλότριον γὰρ καὶ τὸν Μανιχαίων (77) τοῦτο· εἰ δὲ διὰ τὸ πρόβλημα, καὶ ὅπερ ἐκ τούτου κέρδος τῆς φιλοχρηματίας ἐσχήκασι, διὰ τε τὴν ἐν τῷ δοκεῖν φιλοδοξίαν οὐ τολμῶσιν ἀρνεῖσθαι τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπειδὴ καὶ γέγραπται (78)· ἢ καὶ τὰ βήματα τὰ περὶ τούτου γεγραμμένα διανοεῖσθωσαν ὀρθῶς εἰς τὴν ἐνσώματον παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος· ἢ εἰ τὴν διάνοιαν ἀρνοῦνται, ἀρνεῖσθωσαν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος. Ἀπερπὲς γὰρ ὁμολογεῖν μὲν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐρυθρίῃν δὲ ἐπὶ τοῖς γεγραμμένοις περὶ αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τούτων διάνοιαν διαφθεῖραι.

54. Γέγραπται μὲν (79) γὰρ, τοσοῦτον χρεῖττον γενόμενος τῶν ἀγγέλων· τοῦτο γὰρ ἐξετάσαι πρῶτον ἀναγκαῖον· δεῖ δὲ, ὡς ἐπὶ πάσης τῆς θείας Γραφῆς προσήκει ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἐν ταῦθα, καθ' ὃν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος καιρὸν, καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ τὸ πρᾶγμα (80), διόπερ ἔγραψε, πεσῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρὰ ταῦτα ἢ καὶ παρ' ἑτερόν τι τούτων ἀγνοῦν ὁ ἀναγινώσκων ἔξω τῆς ἀληθινῆς διανοίας γένηται. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ φιλοκαθῆς εὐνοῦχος ἐκεῖνος εἰδὼς, παρεκάλει τὸν Φιλιππον λέγων· *Δέομαι σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τούτο* (81); *περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός;* Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ, παρὰ πρόσωπον ἐκλαβὼν τὴν ἀνάγνωσιν, πλανηθῆ τῆς ὀρθῆς διανοίας. Καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ θέλοντες τὸν καιρὸν τῶν λεγομένων μαθεῖν, παρεκάλουν τὸν Κύριον λέγοντες· *Εἰπέ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας;* Καὶ αὐτοὶ, ἀκούοντες (82) παρὰ τοῦ Σωτῆρος τὰ περὶ τοῦ τέλους, ἤθελον μαθεῖν καὶ τὸν καιρὸν, ἵνα μήτε αὐτοὶ πλανῶνται, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκωιν δυναθῶσι. Μαθόντες γοῦν, διωρθώσαντο μέλ-

si propositi sui gratia et lucri, quod inde avare faciunt, et opinionis cui ambitiose student, etc.

(78) Felckm. 5, ἐπειδὴ γέγραπται. Seguer. ibid., ἢ καὶ τὰ ῥητά. Mox idem et Gobler. et Felckm. 4; ἐνσώματον αὐτοῦ παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος. Ibidem, lidem et Reg. ac Basil. et Anglic., ἢ εἰ τὴν. Felckm. 5, Σωτῆρος, εἴη τὴν, mendose, forte pro εἰ ἢ τὴν. Editi et alii, ἢ εἰ εἰς τὴν.

(79) Sic Seguer. At in aliis et editis μὲν deest.

(80) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 4, ut et infra habent mss. et editi. At hic cæteri et editi, τὸ παράδειγμα. Mox Seguer. et Anglic., παρὰ ταῦτα ἢ. Ibidem Seguer. et Reg., παρ' ἑτερόν τι. Basil. et Anglic., παρ' ἑτέρων τι. Editi aliique, παρὰ ταῦτα ἢ καὶ ἑτερόν τι.

(81) Sic Seguer. codex, ut et habetur Aestor. cap. VIII, vers. 34. Editi et alii omittunt τοῦτο.

(82) Seguer. Gobler. et Felckm. 4, αὐτοὶ ἀκούοντες. Editi et alii, αὐτοὶ γὰρ ἀκούοντες.

λοντας πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅταν μὲν (83) οὖν τῶν τοιούτων τις ἐξη καλῶς τὴν γνώσιν, ὀρθὴν ἔχει καὶ ὑγαίνουσαν τὴν τῆς πίστεως διάνοιαν· ἐὰν δὲ παρ' ἑτερόν τις (84-85) ἐκλαμβάνη τὸ τοῦτον, εὐθὺς εἰς αἵρεσιν ἐκπίπτει. Παρὰ καιρὸν μὲν οὖν ἐπλανήθησαν οἱ μὲν περὶ Ὑμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἦδη γεγενημένην· οἱ δὲ Γαλάται μετὰ τὸν καιρὸν, ἀγαπήσαντες νῦν τὴν (86) περιτομήν. Παρὰ πρόσωπον δὲ πεπόνθασιν καὶ πάσχουσιν μέχρι νῦν Ἰουδαῖοι, νομιζόντες περὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι τὸ, Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ (87), ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· καὶ ὅταν τὸ μὲν, Προφήτην ἡμῖν ἀναστήσει ὁ Θεός, νομιζῶσι (88) περὶ ἐνὸς τῶν προφητῶν λέγεσθαι· τὸ δὲ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, μὴ μανθάνωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ὑπολαμβάνωσι περὶ τοῦ Ἡσαίου (89) λέγεσθαι, ἢ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν γενομένων προφητῶν.

55. Τοιαῦτα δὴ οὖν καὶ οἱ χριστομάχοι παθόντες, εἰς μισαρὰν αἵρεσιν ἐκπεπτώκασι. Εἰ γὰρ ἐγνώκεισαν τὸ τε πρόσωπον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸν καιρὸν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ, οὐκ ἂν, τὰ ἀνθρώπινα εἰς τὴν θεότητα ἐκλαμβάνοντες, τοσοῦτον ἠσέβουν ὡς ἄφρονες. Τοῦτο δὲ δυνατὸν ἰδεῖν, εἰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀναγνώσματος τις καλῶς (90) ἐκλάβοι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις (91), ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰϋῷ· εἶτα μετ' ὀλίγα φησὶ· Δι' αὐτοῦ καθαρισμόν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν (92) ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης ἐν ὑψηλοῖς, τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅση διαφορύτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα (93). Περὶ τοῦ καιροῦ ἄρα καθ' ὃν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰϋῷ, ὅτε καὶ τῶν ἁμαρτιῶν καθαρισμὸς γέγονε, μνημονεύει τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν. Πότε δὲ ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰϋῷ; καὶ πότε γέγονε καθαρισμὸς τῶν ἁμαρτιῶν; πότε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ἢ μετὰ τοὺς (94) προφήτας ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν; Εἶτα τοῦ διηγῆματος ὄντος περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας, λέγων περὶ τῶν (95) ἐσχάτων καιρῶν, ἀκολούθως ἐμνημόνευσεν, ὅτι μῆτε τοὺς προτέρους χρόνους ἐσιώπησε τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεός· ἐλάλησε γὰρ αὐτοῖς διὰ τῶν προφητῶν. Καὶ ἐπειδὴ

A qui in proximo erroris erant periculo, correxerunt. Ubi 362 igitur ista quis probe noverit, recta ac sana lide res est intellecturus. Sin autem alio modo horum aliquid explicaverit, statim incidet in hæresim. Hinc Hymenæus et Alexander, qui resurrectionem jam factam esse affirmabant⁸¹, tempus præveniando, erraverunt: Galatæ vero post tempus, circumcisionem nunc amplectendo. Erraverunt similiter in persona intelligenda et etiamnum errant Judæi, qui existimant de aliquo ex ipsis istud dici: *Ecce Virgo concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*⁸²: cum item hæc verba, *Prophetam vobis suscitabit Deus*⁸³, de aliquo prophetarum intelligi arbitrantur: et verborum istorum, *Sicut ovis ad occisionem ductus est*⁸⁴, interpretationem non a Philippo discunt, sed illis Isaiam aut alium aliquem prophetam designari opinantur.

55. Idem profecto istis Christi hostibus accidit, indeque in nefandam lapsi sunt hæresim. Nam si personam, rem et tempus verborum Apostoli cognovissent, non ea, quæ ad humanam pertinent naturam, transtulissent in divinitatem, nec eo impietatis insani devenissent. Id autem is facile perspiciet, qui initium hujus loci recte intellexerit. En enim Apostoli verba: *Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus per prophetas, hisce ultimis diebus locutus est nobis in Filio*⁸⁵. Deinde paulo post ait: *Per seipsum purgatione peccatorum nostrorum facta, sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto præstantior factus angelis, quanto excellentius præ illis nomen hæreditate accepit*⁸⁶. Itaque Apostoli dictum temporis meminit, quo nobis Deus in Filio locutus est, et peccatorum facta est purgatio. Quando porro nobis in Filio locutus est, et peccatorum purgatio facta est, vel quando factus est homo, nisi post prophetas in postremis diebus? Deinde cum sermo sit de dispensatione quæ nostri causa suscepta est; de ultimis temporibus verba faciens convenienter admonet neque prioribus temporibus Deum tacuisse: siquidem per prophetas locutus est. Quoniam igitur prophetæ ministravere, et lex promulgata per ange-

⁸¹ I Tim. 1, 20. ⁸² Isa. vii, 14; Matth. 1, 23. ⁸³ Deut. xviii, 15. ⁸⁴ Isa. liii, 7. ⁸⁵ Hebr. 1, 1. ⁸⁶ ibid. 3, 4.

(83) Gobler. et Felckm. 1, ὅταν οὖν.

(84-85) Sic Seguer. At Anglic. Gobler. et Felckm. 1 τις omittunt. In Reg. vero τε deest. Cæteri et editi, παρ' ἑτερον ἐκλαμβάνη τις τοῦτον.

(86) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi τὴν omittunt.

(87) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5. Alii autem et editio Commel., Ἐμμανουήλ.

(88) Seguer., ἀναστήσει, νομιζουσι. Gobler. item et Felckm. 1 habent νομιζουσι.

(89) Sic Seguer. Reg. Felckm. 5. Cæteri vero et editi, παρὰ τοῦ Ἡσαίου.

(90) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi καλῶς omittunt.

(91) Seguer. addit ἐν τοῖς προφήταις, alii et editi

omittunt. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. Reg., ἐπ' ἐσχάτου.

(92) Sic Seguer. et Anglic. In aliis et editis deest ἡμῶν. Paulo post ἐν ὑψηλοῖς abest a Seguer. Gobler. et Felckm. 1.

(93) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi alii que omittunt ὅση διαφορύτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Mox ἄρα abest a Regio et Felckm. 5.

(94) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, ἢ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος μετὰ τοὺς, etc. Ibid. Seguer. Reg. Basil. et Anglic., ἐπ' ἐσχάτου.

(95) Seguer., λεγόντων τε περὶ τῶν. Gobler. et Felckm. 1, λέγων τῶν τε περὶ τῶν.

gelos est, deindeque advenit Filius, ut ipse ministraret, necessario hæc verba intulit, *Tanto præstantior factus angelis*, ut scilicet ostenderet, quantum servo præstat Filius, tanto etiam Filii administrationem servorum administratione præstantiorem fuisse. Veterem itaque et novam administrationem distinguens Apostolus fidenter hæc ad Judæos scribit: *Tanto præstantior factus angelis*. Quapropter nulla hic usus est comparatione, nec dixit, major, vel, honoratior, ne quis illum ejusdem ac illos esse generis suspicaretur; sed, *præstantior*, dixit, ut naturæ Filii et rerum creaturarum differentiam demonstraret: idque verum esse ex divinis patet Scripturis. Nam **363** David ita psallit: *Præstantior dies una in atriis tuis super millia* ⁸⁷. Hæc item sunt Salomonis verba: *Accipite disciplinam et non argentum, et cognitionem præ auro probato. Præstantior est enim sapientia lapidibus pretiosis: nihilque est pretiosum quod sit illa dignum* ⁸⁸. An non enim diversæ sunt naturæ et substantiæ, sapientia et lapides terreni? Quænam autem cognatio aulis cælestibus cum terrenis domiciliis? Vel quid simile potest esse res æternas spiritalisque inter ac res caducas et mortales? Id enim ipsum est quod Isaias ait: *Hæc dicit Dominus cunuchis: Qui custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ ego volo, et tenuerint fœdus meum, dabo illis in domo mea et in muro meo locum celebrem: præstantius quam filiis et filiabus nomen sempiternum dabo eis, quod non deficiet* ⁸⁹. Similiter igitur nulla est cognatio Filio cum angelis: nec proinde non comparationis sed distinctionis causa vocabulum, *præstantior*, usurpavit Apostolus, propter discrimen videlicet quod inter naturam Filii et naturam angelorum intercedit. Hinc ipse Apostolus et naturam angelorum intercedit. Hinc ipse Apostolus vocem illam, *præstantior*, explicans, id quod ea significatur, non alia de re intelligit quam de Filii et rerum factarum differentia. Nam hunc quidem, Filium appellat; illos autem, servos. Hinc ille, ut Filius cum Patre ad dexteram sedet, isti autem stant, mittuntur ac ministrant.

⁸⁷ Psal. LXXIII, 11. ⁸⁸ Prov. VIII, 10, 11. ⁸⁹ Isa. LVI, 4, 5.

(96) Gobler. et Felckm. 1. Καὶ ἐπειδὴ προφῆται. (97) Sic Seguer. At editi et alii τὸ omittunt. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δεῖξαι θέλων, ὅτι ὅσον ὁ Υἱός. Alii et editi, διεξελοῦν, ὅτι, καὶ ὅσον Υἱός. Ibid. Seguer., τοσοῦτον καὶ τῆς, in aliis et editis καὶ deest.

(98) Seguer., τὰς δὲ διακονίας. Alii et editi, τὴν διακονίαν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἄρα διακρίνων ὁ Ἀπόστολος τὴν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινὴν. Editi et alii, ἄρα κρίνων ὁ Ἀπόστολος τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς. Mox Felckm. 2 et editi omittunt τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων.

(99) Seguer., εἶρηται. Mox idem et Anglic. Gobler. et Felckm. 1, τιμιώτερος γενόμενος. In editis et aliis deest γενόμενος. Paulo post Seguer., κάκεινόν τις λογίζεται.

(1) Felckm. 5, γεννητὰ.

(2) Seguer. Gobler. et Felc. 1, Σολομώντος.

(3) Sic Seguer., et Prov. VIII, 10. Alii vero et

A καὶ προφῆται: (96) διηκρόνησαν, καὶ δι' ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη, καὶ ὁ Υἱὸς ἐξ ἐπεδήμησε, καὶ ἦλθε διακονῆσαι, ἀναγκαιῶς ἐπήγαγε τὸ (97), *Τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων*, δεῖξαι θέλων, ὅτι ὅσον ὁ Υἱὸς διαφέρει δούλου, τοσοῦτον καὶ τῆς διακονίας τῶν δούλων ἢ τοῦ Υἱοῦ διακονία κρείττων γέγονε. Τὴν διακονίαν (98) ἄρα διακρίνων ὁ Ἀπόστολος τὴν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινὴν, παρῶνσιάζεται πρὸς Ἰουδαίους γράφων καὶ λέγων *Τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων*. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὸ ὅλον συγκριτικῶς εἶρηκε (99), μεζύνω, ἦ, τιμιώτερος γενόμενος, ἵνα μὴ ὡς περὶ ὁμογενῶν τοῦτου κάκεινόν τις λογίζεται: ἀλλὰ, *κρείττων*, εἶρηκεν, ἵνα τὸ διαλλάττον τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ γεννητὰ (1) γνωρίσῃ. Καὶ τούτων ἔχοντες τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν ἑσίων

B Γραφῶν, τοῦ μὲν Δαβὶδ ψάλλοντος, *Κρείσσων ἡμέμα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιᾶδας*: τοῦ δὲ Σολομώντος (2) ἀναφωνοῦντος: *Λάβετε παιδείαν, καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσίου δεδοκίμασμένον: κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πολυτελέων*: *πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἀξίον αὐτῆς ἐστί* (3). Πῶς γὰρ οὐκ εἶπεν ἑτεροοῦσια καὶ ἄλλα τῆν φύσιν ἢ σοφία καὶ οἱ ἀπὸ γῆς λίθοι; Ποία δὲ συγγένεια ταῖς οὐρανόις (4) αὐλαῖς καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς οἴκοις; Ἡ τί ὁμοίον τῶν αἰωνίων καὶ πνευματικῶν τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ θνητὰ; Καὶ τοῦτο γὰρ τὴν ὁ Ἡσαίας (5) φησί: *Τίδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις: Ὅσοι ἂν φυλάξωται τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλέξωται* (6) *ἂ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχονται τῆς διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οὐρανῷ μου καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ μου τόπον ὀνομαστόν: κρείσσων υἱῶν καὶ θυγατέρων δρομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει*. Οὕτως ἄρα οὐδεμία συγγένεια τῷ Υἱῷ (7) πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἐστὶ: μηδεμίαν δὲ οὐσης τῆς συγγενείας, οὐκ ἄρα συγκριτικῶς ἐλέχθη τὸ, *κρείττων* (8), ἀλλὰ διακριτικῶς διὰ τὸ ἀλλάττον τῆς τοῦτου φύσεως ἀπ' ἐκείνων. Καὶ αὐτὸς οὖν ὁ Ἀπόστολος τὸ, *κρείττων*, ἐρμηνεύων, οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἢ ἐν τῇ διαφορᾷ (9) τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ γεννητὰ τίθησι λέγων, ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς, τὰ δὲ δούλα: καὶ ὁ μὲν ὡς Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐν δεξιᾷ κάθηται, τὰ δὲ ὡς δούλα παρέστηκεν, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ λειτουργεῖ.

D editi omittunt ἐστί. Mox Seguer. Anglic. et Felc. 5, οὐκ ἑτεροοῦσια.

(4) Sic Seguer. At Gobler., et Felc. 1, ταῖς οὐρανόις. Editi alii, ταῖς ἐν οὐρανοῖς.

(5) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in Seguer. editis καὶ omittitur. Alii et editi, καὶ τοῦτο γὰρ ὁ Ἡσαίας.

(6) Sic Reg. Basil. et Anglican., ut et legitur Isai, LVI, 4. Seguerian., ἐκλέγωνται. Alii et editio Commel., ἐκδέξονται.

(7) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, τοῦ Υἱοῦ. Mox Seguer., οὐσης συγγενείας.

(8) Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, κρείττων. Mox Seguer., διὰ τὸ διαλλάττον τῆς τοῦτου, etc. Ibid. Felc. 2 et editi, ἐπ' ἐκείνων. Cateri autem mss., ἀπ' ἐκείνων. Paulo post Reg. Basil. Gobl. et Felc. 1, κρείττων ἐρμηνεύων.

(9) Seguer., ἀλλ' ἐν τῇ διαφορᾷ. Idem paulo post, καὶ ὁ μὲν Υἱὸς μετὰ τοῦ, etc.

56 Τούτων δὲ οὕτως γεγραμμένων, οὐ γενητός (10) ἄξιον ὁ Υἱὸς σημαίνεται, ὡς Ἀρειανοὶ, ἀλλὰ μάλλον ἄλλος μὲν τῶν γεννητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ Πατρὸς, ἐν τοῖς κόλποις ὦν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ τὸ γεγραμμένον ἐνταῦθα, *γενόμενος*, οὕτως γενητὸν σημαίνει τὸν Υἱὸν, ὡς περ ὑμεῖς νομίζετε. Εἰ μὲν γὰρ ἀπλῶς εἰρήκει τὸ (11), *γενόμενος*, καὶ ἐσιώπησεν, ἢ πρόφασις ἦν τοῖς Ἀρειανοῖς· ἐπειδὴ δὲ τὸν Υἱὸν προείρηκε, δι' ἧς (12) τῆς περιχοπῆς ἀποδείξας αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῶν γενητῶν, οὐδὲ τὸ, *γενόμενος*, ἀπολελυμένως ἔθηκεν, ἀλλὰ τὸ, *κρείττω*, συνήψε τῷ (13), *γενόμενος*. Ἀδιάφορον γὰρ ἠγγίσαστο τὴν λέξιν, εἰδώς, ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου γενητοῦ Υἱοῦ ὁ λέγων τὸ, *γενόμενος*, ἴσον τῷ γεγενῆσθαι (14), καὶ ὅτι ἐστὶ κρείττων, λέγει. Τὸ μὲν γὰρ γεννητὸν οὐ διαφέρει, καὶ λέγει (15) τις, γέγονεν, ἢ, πεποιήσεται· τὰ δὲ γενητὰ ἀδύνατον, δημιουργήματα ὄντα, λέγεσθαι γενητὰ, εἰ μὴ ἔρα, μετὰ ταῦτα μετασχόντα τοῦ γεννητοῦ Υἱοῦ, γεγενῆσθαι καὶ αὐτὰ (16) λέγονται· οὐτε γὰρ διὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν μετουσίαν τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Πνεύματι (17). Καὶ τοῦτο πάλιν οἶδεν ἡ θεία Γραφή· ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν λέγουσα, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν* (18)· καὶ, *Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας*· ἐπὶ δὲ τῶν υἰῶν τῶν γεννητῶν (19), *Ἐγένοντο τῷ Ἰωβ υἱοὶ ἑπτὰ καὶ θυγατέρες τρεῖς*· καὶ, *Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἐκατὸν ἑτῶν, ὅτε ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαὰκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ*. Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἔλεγεν· *Ἐὰν γένωνται τιμι υἱοὶ*. Οὐκοῦν εἰ μὲν τῶν γενητῶν (20) ἄλλος ἐστὶ, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσίας μόνον ἴδιον γέννημα ὁ Υἱὸς, μεματίζεται τοῖς Ἀρειανοῖς ἢ περὶ τοῦ, *γενόμενος*, πρόφασις. Κἂν γὰρ ἐν τούτοις αἰσχυνθέντες βιάζωνται· πάλιν λέγειν συγκριτικῶς εἰρησθαι τὰ ῥητὰ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι τὰ συγκρινόμενα ὁμογενῆ, ὥστε τὸν Υἱὸν τῆς τῶν ἀγγέλων εἶναι φύσεως· αἰσχυνθήσονται μὲν προηγουμένως ὡς τὰ Οὐαλεντίνου καὶ Καρποκράτους (21) καὶ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν ζηλοῦντες καὶ φθειρόμενοι, ὧν ὁ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὁμογενεῖς εἰρήκε τῷ Χριστῷ· ὁ δὲ Καρποκράτης ἀγγέλους τοῦ κόσμου δημιουργοὺς εἶναι φησι. Παρ' αὐτῶν γὰρ Ἰσως (22) μαθόντες καὶ οὗτοι, συγκαίνοσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον τοῖς ἀγγέλοις.

¹⁰ Joan. 1, 3. ¹¹ Psal. ciii, 24. ¹² Job 1, 2. ¹³ Genes. xxi, 5.

(10) Seguer., οὐ. At alii et editi, οὕτε. Ibid. Felc. 5 γενητός, et infra, γεννητῶν et γεννητόν.

(11) Sic Seguer. At τὸ abest ab aliis et editis. Mox Seg., σιωπήσας ἦν. Gobler., et Felc. 1, σιωπήσας ἦν, mendose. Editi et alii, ἐσιώπησεν.

(12) Seguer., ἐπειδὴ δὲ Υἱὸν προείρηκε καὶ δι' ὧς, etc.

(13) Sic Seguer. Gobler. Felc. 2 et 3. At alii et editi Commel., τὸ. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ἐπὶ ὁμολογουμένου. Alii vero et editi, ἐπὶ ἰσολογουμένως.

(14) Reg. et Seguer., τῷ γεγενῆσθαι. Mox Basil. et Felc. 5, γεννητόν. Alii et editi, γενητόν.

(15) Seguer. et Reg., λέγει. Cæteri et editi, λέγει. Mox Seguer. Reg. Basil. Felc. 5, δημιουργήματα ὄντα λέγεσθαι· γενητὰ. Anglican. Goblerian. et Felc. 1 habent item ὄντα λέγεσθαι. Alii et editio Commel., δημιουργήματα εἶναι καὶ λέγεσθαι γενητὰ.

(16) Sic Reg. et Seguer. Sed in Seguer., pro αὐτὰ

56. Quæ cum ita scripta sint, o Ariani, ea sane non indicant Filium esse factum, sed potius alium esse a rebus factis, propriumque Patris, et in ejus sinu esse. Nam quod hic scribitur, *factus*, non idcirco factum vere Filium significat, uti vos putatis. Etenim si tantum dixisset, *factus*, aliudque nihil addidisset, inde aliqua Arianis esset litigandi occasio. Verum cum antea Filium nominaverit, eumque alium esse a rebus factis totum per contextum ostenderit, non absolute voce, *factus*, usus est, sed vocabulum, *præstantior*, cum voce, *factus*, conjunxit: quippe qui eam dictionem indifferentem existimaret. Scilicet probe intelligebat hac voce, *factus*, de eo dicta, quem verum esse Filium constabat, nihil aliud hic significari quam eum factum fuisse et esse præstantiorem. Nihil enim refert, si quis de re genita interdum dixerit, facta est, vel, effecta est. At res factæ, cum sint opera, genitæ dici non queunt, nisi forte geniti Filii participes postea effectæ, genitæ quoque et ipsæ dicantur, non quidem propriam ob naturam, sed quia Filii factæ sint in Spiritu participes. Nec vero id ignoravit divina Scriptura, quæ de rebus factis ait: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ¹⁰. Et, *Omnia in sapientia fecisti* ¹¹. De genitis autem filiis sic loquitur: *Facti sunt Job filii septem et filie tres* ¹². Et: *Abraham vero centum annorum erat, cum factus est ei Isaac filius ejus* ¹³. Moyses quoque dixit: *Si alicui filii facti fuerint*. Si ergo Filius **364** alius est a rebus factis, solusque proprius est naturæ Patris fetus, frustra Ariani disputandi occasionem ex vocabulo, *factus*, arripuerunt. Nam si hic fracti pudore iterum contendunt illa verba comparate dicta esse, proindeque ea quæ comparantur ejusdem esse generis, ita ut Filius naturæ sit angelorum: ipsos profecto in primis pudent eadem pugnare et loqui ac Valentinum, Carpocratem aliosve hæreticos, quorum ille angelos ejusdem esse generis ac Christum affirmavit: Carpocrates autem, eosdem esse dixit mundi fabricatores. Nempe isti ab aliis forte edocti magistris, Dei Verbum cum angelis conferre non verentur.

legitur, αὐτοῖς. Gobler. Felc. . et 5, του γεννητοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται. Anglic., του γεννητοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται. Editi vero et alii, μετασχόντα τοῦ γενέσθαι τοῦ Υἱοῦ καὶ γεγενῆσθαι ὑπ' αὐτοῦ λέγονται. Felc. 5 habet λέγοντας, mendose.

(17) Basil.ens., ἐν τῷ Πατρὶ.

(18) Reg. Gobler. et Felc. 1 addunt, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Alii omittunt.

(19) Seguer., τῶν γεννητῶν υἰῶν. Alii, τῶν υἰῶν τῶν γεννητῶν, præter Felc. 2, qui ut editi habet, γενητῶν.

(20) Felc. 5, γεννητῶν.

(21) Sic Basil. Anglic. et Felc. 5. Seguer., Καρποκράτ. Editi Καρποκράτου. Infra Seguer. Reg. Felc. 5, Καρποκράτ., ut et habet Epiiphanius hæresi xxvii. Goblerian. et Felc. 1, Καρποκράτ.

(22) Seguerian., Παρὰ γὰρ τῶν ἰσων. Goblerian. et Felc. 1, παρὰ γε τῶν ἰσων. Cæteri et editi, Παρ' αὐτῶν γὰρ ἰσων.

57. At certe eos tam impia cogitantes coget erubescere sacer cantor, cuius hæ sunt voces : *Quis similis erit Domino in filiis Dei* ⁹⁴? Et, *Quis similis tui in diis, Domine* ⁹⁵? Nihilominus illis quoque respondebimus, ut vel sic verum discant, comparationem solere institui inter ea quæ ejusdem constat esse generis, non autem inter ea quæ diversam habent naturam. Itaque nemo Deum cum homine comparaverit, neque etiam hominem cum belluis, neque ligna cum lapidibus, propter naturæ dissimilitudinem. Sed Deus quidem cum nulla re comparari potest : homo vero cum homine, lignum cum ligno, lapis cum lapide recte potest conferri, nec in his vox, *præstantius*, usurpabitur, sed vox, *magis*, vel, *plus*. Sic Joseph magis pulcher erat suis fratribus : Rachel magis pulchra quam Lia. Stella vero non stella præstantior, sed magis una ab alia differt in gloria ⁹⁶. Cum autem res diversæ naturæ inter se comparantur, tunc vox, *præstantior*, aut, *præstantius*, differentiæ significandæ gratia, adhibetur, quemadmodum de sapientia et lapidibus est dictum. Si igitur Apostolus dixisset : Tanto magis Filius antecellit, vel, Tanto major est angelis : vobis sane ex hac Filii cum angelis comparatione contendendi ansa præberetur. At cum eum dicat esse præstantiorem, tantumque differre, quantum filius a servis differt, manifeste utique ostendit alium esse a natura angelorum. Cum item eum omnia fundasse affirmet ⁹⁷, alium profecto ab omnibus factis rebus esse probat. Quapropter cum diversæ sit naturæ a rerum factarum natura, quænam, quæso, comparatio aut quæ similitudo ejus naturæ cum rebus factis? Verum si rursus simile aliquid excogitent, illos his verbis confutabit Paulus : *Ad quem autem angelorum dixit unquam : Filius meus es tu, ego hodie genui te ? Et ad angelos quidem dicit : Qui facit angelos suos spiritus. et ministros suos flammam ignis* ⁹⁸.

58. Fieri ergo proprium est rerum factarum, quas opera esse dicit. At cum de Filio loquitur, non utitur factionis vocabulo, nec fieri ait : sed eum æternum regem, et creatorem hisce verbis agnoscit : *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes* ⁹⁹. Ex quibus, si vellent isti, perspicere possent alium esse opificem et alia opera : illum nimirum esse

57. 'Ἄλλ' ἐντραπήσονται τοιαῦτα φανταζόμενοι παρὰ μὲν τοῦ ὑμψοῦ λέγοντος, *Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ*; καὶ, *Τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε*; 'Ἀκούσονται ἐν δὲ ὅμως, ἐπὶ ἅρα κἀν οὕτω (23) μάθωσιν, ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμογενέσιν ὁμολογουμένως φιλεῖ τὰ τῆς συγκρίσεως γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν. Οὐδαὶς γοῦν Θεὸν συγκρίνει (24) πρὸς ἄνθρωπον, οὐδὲ πάλιν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ἄλογα, οὐδὲ ξύλα πρὸς λίθους, διὰ τὸ ἀνόμοιον τῆς φύσεως· ἀλλὰ Θεὸς μὲν ἀσύγκριτόν ἐστι πρῶτα· ἄνθρωπος δὲ πρὸς ἄνθρωπον συγκρίνεται (25), καὶ ξύλον πρὸς ξύλον, καὶ λίθος πρὸς λίθον· καὶ οὐκ ἂν τις ἐπὶ τούτων εἴποι τὸ, *κρεῖττον*, ἀλλὰ τὸ, *μᾶλλον*, καὶ τὸ, *πλέον* (26)· οὕτως 'Ἰωσήφ ὠραίος ἦν μᾶλλον παρὰ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ 'Ραχὴλ τῆς Λείας· ἀστὴρ δὲ ἀστέρως οὐχὲν κρείσσων, ἀλλὰ μᾶλλον διαφέρει ἐν δόξῃ. 'Ἐπὶ δὲ τῶν ἑτερογενῶν, ὅταν ταῦτα (27) τις παραβάλλῃ πρὸς ἄλληλα, τότε τὸ, *κρεῖττον*, πρὸς τὸ διαλλάττον λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν λίθων εἴρηται. Εἰ μὲν οὖν εἰρηκῶς ἦν ὁ 'Ἀπόστολος· *Τοσοῦτω μᾶλλον ὁ Υἱὸς τῶν ἀγγέλων προάγει, ἢ, τοσοῦτω μείζων ἐστίν*· ἦν ἂν ὑμῖν προφασίς, ὡς (28) συγκρινομένου τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους· νῦν δὲ λέγων κρεῖττονα αὐτὸν εἶναι, καὶ τοσοῦτω διαφέρειν, ὅσην διέστηκεν υἱὸς (29) δούλων, δείκνυσιν αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως. Λέγων δὲ πάλιν αὐτὸν εἶναι τὸν θεμελιώσαντα τὰ πάντα, δείκνυσιν ἄλλον αὐτὸν εἶναι πάντων τῶν γεννητῶν. 'Ἄλλου δὲ καὶ ἑτερουσίου αὐτοῦ ὄντος παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν, ποία τῆς οὐσίας αὐτοῦ σύγκρισις ἢ ὁμοίότης πρὸς τὰ γενητά; Κἀν γὰρ πάλιν ἐνθυμηθῶσι τι τοιοῦτον, διελέγξει τούτους τὰ αὐτὰ λέγων ὁ Παῦλος· *Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων· Υἱὸς μου εἰ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε* (30); *Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· 'Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα* (31)

58. Ἰδοὺ τῶν μὲν γεννητῶν τὸ ποιῆσθαι, καὶ ταῦτα ποιήματα εἶναι λέγει· πρὸς δὲ τὸν Υἱὸν οὐ ποιήσιν, οὐδὲ τὸ γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ αἰδίον, καὶ τὸ βασιλεῖα (32), καὶ τὸ εἶναι δημιουργόν, προσφωνεῖ λέγων· *'Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ σὺ κατ' ἀρχαίς, Κύριε, τὴν γῆν ἔθεμελιώσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις* (33). 'Ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ συνιδεῖν ἠδύναντο, εἴπερ ἤθελον, ὅτι ἄλλος μὲν ἐστίν

⁹⁴ Psal. LXXXVIII, 7. ⁹⁵ Psal. LXXXV, 8. ⁹⁶ I Cor. xv, 51. ⁹⁷ Hebr. i, 10. ⁹⁸ ibid. 5, 7. ⁹⁹ ibid. 8, 10, 11.

(23) Sic Seguerian. At alii et editi, καὶ οὗτοι.

(24) Sic Seguerian. et Reg. Alii vero et editi, συγκρίνει.

(25) Συγκρίνεται abest a Gobler. et Felc. 4.

(26) Seguerian., καὶ πλέον. Idem mox post ἀδελφούς omitit autem. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 4, Ἄτας. Item Seguer. ibid., ἀστὴρ δὲ. Alii et editi, ἀστὴρ γὰρ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 4, οὐχὲν κρείσσων. Gobler. et Felc. 4, κρείσσων, mendose. Editi et alii, οὐ κρείττων.

(27) Seguerian., ὅταν τις ταῦτα. Reg. ταῦτα omitit. Ibid. Felc. 5, παραβάλλῃ. Editio Commel. et

alii, παραβάλλῃ.

(28) Seguerian. ὡς omitit.

(29) Seguerian., ὁ Υἱός.

(30) Seguerian. Goblerian. et Felc. 4 addunt, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Sed Goblerian. et Felc. 4 habent ἐγγέννησά σε. Ea autem ab aliis et editis desunt.

(31) Seguerian., πῦρ φλόγον. Mox Felc. 5, γεννητῶν.

(32) Seguerian. Gobler. et Felc. 4, καὶ βασιλεῖα.

(33) Seguerian., διαμένεις. At alii et editi, διαμένεις.

ὁ δημιουργῶν, ἀλλὰ δὲ τὰ δημιουργήματα· καὶ ὁ μὲν θεός ἐστι, τὰ δὲ γενητὰ (34) ἐστὶν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιημένα. Τὸ γὰρ λεγόμενον νῦν, αὐτοὶ (35) ἀπολοῦνται, οὐχ ὡς εἰς ἀπόλειαν ἐσομένης τῆς κτίσεως φησιν, ἀλλ' ἵνα ἀπὸ τοῦ τέλους τὴν τῶν γενητῶν δεῖξη (36) φύσιν. Τὰ γὰρ δυνάμενα ἀπολέσθαι, καὶ μὴ ἀπόληται διὰ τὴν χάριν τοῦ πεποιηκότος ταῦτα, ὁμῶς ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, καὶ τὸ μὴ εἶναι ποτε αὐτὰ μαρτυρεῖται. Διὰ τοῦτο γοῦν ὡς τούτων τοιαύτην ἐχόντων τὴν φύσιν, λέγεται ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ, Σὺ δὲ διαμένεις (37), ἵνα τὸ αἰδίον αὐτοῦ δειχθῆ· οὐ γὰρ ἔχων τὸ δύνασθαι ἀπολέσθαι, ὡσπερ ἔχει τὰ γενητὰ, ἔχων δὲ τὸ διαμένειν αἰεὶ, ἀλλότριον μὲν ἐστὶν αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι, οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆ, ἴδιον δὲ τὸ αἰεὶ εἶναι, καὶ συνδιαμένειν σὺν τῷ Πατρὶ (38). Εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα γράψας ἦν ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων Ἐπιστολῶν αὐτοῦ, καὶ πάσης τῆς Γραφῆς ἀληθῶς ἐκωλύοντό τι τοιοῦτον φαντάζεσθαι περὶ τοῦ Λόγου (39)· ἐπειδὴ δὲ αὐτός τε ἔγραψε, καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται γέννημα (40) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὡς ὁ Υἱός· καὶ αὐτὸς μὲν δημιουργός, τὰ δὲ δημιουργεῖται παρ' αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς μὲν ἀπαύγασμα καὶ Λόγος, καὶ εἰκὼν, καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, τὰ δὲ γενητὰ κάτω ποῦ τῆς Τριάδος ἐστὶ (41) παραστήσοντα καὶ δουλεύοντα· ἑτερογενῆς ἄρα καὶ ἑτερούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν, καὶ μᾶλλον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιος καὶ ὁμοφυῆς τυγχάνει. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς οὐκ εἴρηκεν, Ὁ Πατὴρ μου κρείττων μου ἐστὶν (42), ἵνα μὴ ξένον τις τῆς ἐκείνου φύσεως αὐτὸν ὑπολάβοι· ἀλλὰ μείζων εἶπεν, οὐ μεγέθει τι, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν· πλὴν τῆς οὐσίας ἰδιότητα

59. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ αὐτὸς οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου προηγουμένου συγκρίναι (43) θέλων πρὸς τὰ γενητὰ εἶπε, Τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· ἀσύγκριτος γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστὶν (44)· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἑσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου βλέπων καὶ τὴν τότε παρ' αὐτοῦ γενομένην ἀκονομίαν, ἠθέλησε δεῖξαι οὐχ ὅμοιον εἶναι τοῦτον (45)

¹ Joan. xiv, 28.

(34) Felc. 5, γεννητὰ.

(35) Sic Seguerian. Basili. Anglic. et Felc. 5. At editi αὐτό, mendose. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. et Anglican., οὐχ ὡς εἰς ἀπόλειαν. Editi et alii, οὐχ εἰς ἀπόλειαν. Mox mss., κτίσεως φησιν. Editi, κτίσεως φύσιν, mendose.

(36) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ut et Anglic. in margine, τὴν ἀρχὴν τῶν γενητῶν δεῖξη. Paulo post Seguer., καὶ μὴ ἀπολύεται. Basili. Goblerian. Felc. 1 et Reg., ἀπόλυνται. Anglican., ἀπόλυνται. Mox Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ὁμῶς οὐκ τῶν μὴ ὄντων γέγονε.

(37) Seguer., διαμένεις. Alii et editi, διαμένεις. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἔχων τὸ δύνασθαι. Editi et alii, ἔχει τὸ δύνασθαι. Paulo post Seguerian., αὐτοῦ λέγεσθαι, οὐκ ἦν, etc. In aliis et editis deest τό.

(38) Sic Seguerian. et Reg. At Gobler. et Felc. 1, διαμένειν σὺν τῷ Πατρὶ. Cæteri et editi, συνδιαμένειν Πατρὶ.

(39) Seguerian., πάσης τῆς ἄλλης θείας Γραφῆς

Deum : hæc facta esse et ex nihilo producta. Nam quod hic dicitur, *ipsi peribunt*, non ita dictum est quasi perituræ sint res creatæ : sed ut **365** rerum factarum naturam a fine indicaret. Nam quæ perire possunt licet beneficio effectoris non pereant, tamen ex nihilo sunt facta, eaque aliquando non fuisse, ipsa testantur. Quia igitur ea est illorum natura, idcirco de Filio dicitur, *Tu autem permanes*, ut ejus inde ostendatur æternitas. Nam quia interire non potest, ut possunt res factæ, sed potius vim habet semper permanendi, hinc alienum quidem est de ipso dici, Non fuit, priusquam esset genitus : at proprium ejus est, semper esse et cum Patre permanere. Etsi autem Apostolus in Epistola ad Hebræos hæc non scripsisset : ex aliis tamen ejusdem Epistolæ atque ex universa alia Scriptura talia de Verbo comminisci sane prohiberentur. Cæterum quandoquidem ipse quoque scripsit, et supra ostendimus Filium ex natura Patris esse genitum ; et illum quidem esse effectorem, res autem alias ab eo effici : illum esse splendorem, Verbum, imaginem, et sapientiam Patris ; res vero factas infra Trinitatem assistere et servire : alius ergo generis et naturæ est Filius, quam rerum factarum, ac potius proprius est substantiæ Patris, eandemque ac ille naturam habet. Hinc enim et ipse Filius non dixit, *Pater meus præstantior me est* ¹, ne quis eum alium a Patris natura esse suspicaretur, sed *major* dixit, non quidem magnitudine quâdam aut tempore, sed quia ex ipso Patre gignitur. Quin etiam cum dixit, *major est*, naturæ proprietatem ostendit.

59. Et vero ipse Apostolus non ut Verbi naturam cum rebus factis potissimum compararet, dixit : *Tanto præstantior factus angelis*. Namque simul comparari non queunt, cum sint inter se diversæ. Sed ad corporeum Verbi adventum et ad dispensationem ejus attendens, iudicare voluit ipsum aliorum qui antecesserant simile non esse, ut, quan-

ἐκωλύοντο τοιοῦτόν τι φαντάζεσθαι περὶ τοῦ Υἱοῦ. Basili. Gobler. et Felc. 1 et Reg., τι τοιοῦτον. Item Goblerian. et Felc. 1, περὶ τοῦ Υἱοῦ.

(40) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 omittunt γέννημα, ἐτὼν, moxque habent δημιουργεῖ.

(41) Seguer. Reg. Felc. 1 et 5, ἐστὶ. Editi et alii, ἐστὶ.

(42) Sic Reg. et Seguerian. Cæteri vero et editi, μου κρείττων ἐστὶν. Ibid. Seguerian., ξένον τις τῆς. Editi et alii, ξένον τῆς. Mox Gobler. et Felc. 1, ὑπολάβωσιν.

(43) Seg. et Felc. 5, συγκρίναι. Editi et alii, διακρίναι.

(44) Sic Seguerian. Idemque mox et Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστὶν. Basili., ἀσύγκριτον γὰρ ἀληθῶς μᾶλλον. Editi et alii, ἀσύγκριτον γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο ἐστὶν.

(45) Sic Seguerian. Basili. Anglican. et Felc. 5. At alii et editi, τοῦτο. Ibid. Seguerian., ἵν' ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρῃ.

tum natura ab iis quæ antea miserat differt, tanto etiam longeuque præstantior esse intelligeretur gratia quæ ab ipso et per ipsum datur, quam angelorum administratio. Siquidem seruorum erat, fructus duntaxat reposcere: at Filii et Domini erat debita donare et vitem transferre. Unde ea, quæ subicit Apostolus, differentiam, quæ Filium inter et res factas intercedit, demonstrant. *Propterea, inquit, oportet nos maxime attendere ad ea quæ audiuimus, ne forte effluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis præuaticatio et inobedientia accepit ius: iam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est?* Quod si Filius esset e rebus factis, non illis sane esset præstantior, neque majori supplicio propter eum puniretur inobedientia. Nec enim in administratione angelorum, pro singulis illorum majus vel minus erat in his qui peccabant: sed lex erat una, unaque in peccantes animaduersio. Quia vero Verbum non est e rebus factis, sed est Filius Patris, idcirco **366** quanto præstantior est, et ea, quorum auctor ipse est, præstantiora sunt et ab aliis diversa, tanto etiam grauius esse debet supplicium. Itaque datam per Filium considerent gratiam, eumque ex suis operibus agnoscant vere alium esse a rebus factis, soluique illum verum Filium in Patre esse, et Patrem in ipso. Discant legem ab angelis promulgatam esse, sed neminem reddidisse perfectum, quippe quæ, ut docet Paulus, Verbi aduentu indigeret. At Verbi aduentus, Patris opus perfecit. Hinc antea ab Adam ad Moysem mors quidem regnavit; sed Verbi præsentia mortem penitus destruxit: nec amplius in Adam morimur, sed omnes in Christo vita donamur. Præterea antea a Dan usque ad Bersabee lex divulgabatur, atque in sola Judæa notus erat Deus²: nunc autem in omnem terram exiit sonus eorum, et omnis terra Dei cognitione est repleta, gentesque universas edocuerunt discipuli, ac denique hoc tempore illud Scripturæ impletum est: *Erunt omnes docti a Deo*³. Etenim quæ tunc quidem apparebant, meræ erant figuræ: nunc autem ipsa patefacta veritas est; quod Apostolus

Α τοῖς πρότερον· ἵνα, ὅσω τῇ φύσει διαφέρει τῶν προ- αποσταλέντων παρ' αὐτοῦ, τοσούτου καὶ πλέον ἢ παρ' αὐτοῦ (46) καὶ δι' αὐτοῦ γενομένη χάρις κρείττων τῆς δι' ἀγγέλων διακονίας γένηται. Δούλων μὲν γὰρ ἦν ἀπαιτεῖν μόνον τοὺς καρπούς· Υἱοῦ δὲ καὶ δεσπότητου χαρίσασθαι τὰς οὐραίας, καὶ μεταθεῖναι (47) τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ τὰ ἐπιπερῆμενα γούν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου δείκνυσσι τὴν διαφορὰν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ γενητὰ (48) λέγοντος· Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως προσέχειν ἡμᾶς τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήποτε παραβρῶμεν. Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβουσις καὶ παρακοῆ ἔλαβεν ἐνδικὸν μισθαποδοσίαν· πῶς ἡμεῖς ἐκφενξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἦτις, ἀρχὴν λυβούσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου (49) ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων, εἰς ἡμᾶς ἐδεδαιώθη. Εἰ δὲ τῶν γενητῶν εἰς τὴν ὁ Υἱός, οὐ κρείττων αὐτῶν ἦν, οὔτε ἐν τῇ (50) παρακοῇ τὸ μείζον τῆς τιμωρίας δι' αὐτὸν ἀπέκειτο. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ διακονίᾳ τῶν ἀγγέλων ἐνῆν καθ' ἕκαστον αὐτῶν τὸ μείζον καὶ ἔλαττον ἐν τοῖς παραβαίνουσιν· ἀλλ' εἰς τὴν ὁ νόμος, καὶ μία ἡ κατὰ τῶν παραβαίνόντων (51) ἐκδικία. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστι τῶν γενητῶν ὁ Λόγος, ἀλλ' Υἱός τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο ὅσω κρείττων αὐτὸς, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ κρείττονα καὶ παραλλασγμένα ἐστὶ, τοσούτου καὶ ἡ τιμωρία χείρων γένοιτο (52). Θεασάσθωσαν γούν τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ χάριν, καὶ ἐπιγνώτωσαν καὶ ἐκ τῶν ἔργων μαρτυρούμενον αὐτὸν, ὅτι τῶν μὲν γενητῶν ἄλλος ἐστὶ, μόνος δὲ αὐτὸς Υἱός (53) ἀληθινός ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ. Ὁ νόμος δὲ δι' ἀγγέλων ἐλαλήθη, καὶ οὐδένα τετελείωκε δεόμενος τῆς τοῦ Λόγου ἐπιδημίας, ὡς εἶρηκεν ὁ Παῦλος. Ἡ δὲ τοῦ Λόγου ἐπιδημία τετελείωκε τὸ ἔργον τοῦ Πατρὸς. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωυσέως ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν· ἡ δὲ τοῦ Λόγου παρουσία κατήργησε τὸν θάνατον· καὶ οὐκέτι μὲν ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες (54) ἀποθνήσκομεν· ἐν δὲ τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν (55) μέχρι Βηρσαβεί ὁ νόμος κατηγγέλλετο, καὶ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστός ἦν ὁ Θεός· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ πᾶσα (56) ἡ γῆ πεπλήρωται τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, οἱ τε μαθηταὶ ἐμαθήτευσαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πεπλήρωται νῦν τὸ γεγραμμένον· Ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. D Καὶ τότε μὲν τύπος ἦν τὰ δεικνύμενα· ἀρτι δὲ ἡ

² Hebr. II, 4-3. ³ Psal. LXXV, 2. ⁴ Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45.

(46) Seguerian., παρ' αὐτοῦ. Editi et alii, παρὰ τούτου. Regius et Felc. 5, παρὰ τούτου καὶ διὰ τούτου. Ibid. Seguerian., κρείττω.

(47) Seguerian., μεταθεῖναι.

(48) Sic Seguerian. Reg. Gobler. et Felc. 4. Cæteri vero cum editione Commel., γεννητὰ.

(49) Basili., ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Paulo post Seguerian., Εἰ τῶν γενητῶν ὁ Υἱός ἦν, οὔτε κρείττων. Gobl. et Felc. 4. Εἰ δὲ τῶν γενητῶν ὁ Υἱός ἦν, οὐ κρείττων.

(50) Seguer., οὔτε ἐν τῇ. Reg., οὐδὲ ἐν τῇ. Basili. et Anglic., οὐδὲν τῇ. Alii et editi, οὐδὲ τῇ. Mox Seguer., οὔτε γὰρ, et paulo post, ἐνῆν τὸ καθ' ἕκαστον αὐτῶν μείζον καὶ τὸ ἔλαττον.

(51) Seg. Gobl. et Felc. 4, παραβαίνόντων. Alii et editi, παρακουόντων. Paulo post Seguer., ἀλλ'

Υἱός τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦ τοῦτο. Cæteri et editi, ἀλλ' Υἱός ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο.

(52) Sic Seguer. Al alii et editi, τιμωρία ἂν γένοιτο. Paulo post Seguer., τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ χάριν. Editi et alii, τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν. Ibid. Gobler. et Felc. 4, καὶ ἐπιγνώτωσαν ἐκ τῶν ἔργων.

(53) Seguer. Gobler. et Felc. 4 omittunt Υἱός. Paulo post Seguer., ὁ νόμος δι' ἀγγέλων.

(54) Seguer. omittit πάντες.

(55) Sic Reg. At Seguer., ἀπὸ Δάμ. Basili. Anglic. et editi, ἀπὸ Ἀδάμ.

(56) Seguer. Gobler. et Felc. 4, ἐξῆλθεν ὁ νόμος, καὶ πᾶσα. Mox Seguer., οἱ τε μαθηταὶ ἐμαθήτευσαν. Alii et editi, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐμαθήτευσαντο.

ἀλήθεια πεφανέρωται· καὶ τοῦτο πάλιν αὐτὸς ὁ Ἀποστολος μετὰ ταῦτα φανερώτερον ἐξηγεῖται (57) λέγων· Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος Διαθήκης γέγονεν ἔργου Ἰησοῦς (58)· καὶ πάλιν· Νῦν δὲ διαφορώτερας τετύχηκε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονος ἐστὶ Διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται· καὶ, Οὐδὲν γὰρ ἐτελεώσαν (59) ὁ νόμος, ἐπισταγωγῆ δὲ κρείττονος ἐλπίδος. Καὶ αὖθις φησιν· Ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τοῦτοις καθαρῖσθαι· αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνιῳ κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας. Τὸ ἄρα κρείττον (60) καὶ νῦν καὶ δι' ὅλων τῷ Κυρίῳ ἀνατίθῃσι, τῷ κρείττονι καὶ ἄλλῳ παρὰ τὰ γενητὰ τυγχάνοντι. Κρείττων γὰρ ἡ δὲ αὐτοῦ θυσία κρείττων ἢ ἐν αὐτῷ ἐλπίς· καὶ αἱ δι' αὐτοῦ ἐπαγγελίαι, οὐχ ὡς πρὸς μικρὰ μεγάλα συγκρινόμεναι, ἀλλ' ὡς ἄλλαι (61) πρὸς ἄλλα τὴν φύσιν τυγχάνουσαι· ἐπεὶ καὶ ὁ ταῦτα οἰκονομήσας κρείττων τῶν γενητῶν ἐστὶ.

60. Καὶ τὸ λεγόμενον πάλιν, γέγονεν ἔργου (62), τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐγγύην τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην σημαίνει. Ὡς γὰρ Λόγος ὢν, σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ γενέσθαι τῇ σαρκὶ λογιζόμεθα· (γενητὴ γὰρ ἐστὶν αὕτη καὶ κτιστὴ τυγχάνει (63) οὕσα·) οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ, γέγονεν, ἵνα τοῦτο κατὰ δεύτερον σημαίνονμενον ἐκλάβωμεν, διὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν ἀνθρώπον, καὶ γινώσκοντες οἱ φιλονεικοῦντες, ὅτι καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς κακονοίας ἐαυτῶν ἐκπίπτουσιν, ἀκούετωσαν, ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι σημαίνει ὁ Παῦλος, ὁ εἶδος αὐτὸν Υἱὸν καὶ Σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' εἰς τὴν τῆς Διαθήκης διακονίαν τὸ γενέσθαι καὶ νῦν λογίζεται, καθ' ἣν ὁ ποτὲ βασιλεύων θάνατος κατηργήθη. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦτο (64) κρείττων ἡ δι' αὐτοῦ διακονία γέγονεν, ὅτι καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, καὶ περὶ ἀμαρτίας κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἐκστῆσας ἀπ' αὐτῆς τὸ παράπτωμα, ἐν ᾧ διαπαντὸς ἠχμαλωτέετο, ὥστε μὴ δέχεσθαι τὸν θεῖον νοῦν. Τὴν δὲ σάρκα δεκτικὴν τοῦ Λόγου κατασκευάσας, ἐποίησεν ἡμᾶς μηκέτι κατὰ (65) σάρκα περιπατεῖν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, καὶ πολλάκις λέγειν· Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι· καὶ, Ὅτι ἦλθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἰς τὸν κόσμον οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα πάντας (66) λυτρώσῃται, καὶ σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Τότε μὲν γὰρ ὡς ὑπεύθυνος ὁ κόσμος ἐκρίνετο ὑπὸ τοῦ νόμου· ἔπειτα δὲ ὁ Λόγος εἰς ἑαυτὸν

⁵ Hebr. vii, 22. ⁶ Hebr. viii, 6. ⁷ Hebr. vii, 19. iii, 17.

(57) Seguer. et Reg., ἐξηγεῖται. Editi et alii, ἐξηγεῖτο.

(58) Sic Seg. Gobl. et Felck. 4, et in hoc cum Reg., τετύχηκε λειτουργίας. Alii et editi, ἔργου ὁ Υἱὸς, et, τετύχη λειτουργίας.

(59) Basili., οὐδὲν δὲ ἐτελεώσαν.

(60) Anglic., παρὰ ταῦτα· τὸ ἄρα κρείττων.

(61) Reg., ὡς ἄλλων. Mox idem et alii miss., πρὸς ἄλλα. Editi, πρὸς ἄλλας.

(62) Sic miss. At editi addunt καὶ post ἔργου. Paulo post Seguer., σὰρξ ἐγένετο.

(63) Sic Seguer. At alii et editi, τυγχάνουσα. Se-

A postea luculentius ipse explicat his verbis : *In tantum præstantioris Testamenti sponsor factus est Jesus* ⁵. Et rursus : *Nunc autem excellen-tius sortitus est ministerium, quanto et præstantioris Testamenti mediator est, quod in præstantioribus promissionibus sancitum est* ⁶. Nam nihil ad perfectionem adduxit lex : sed erat introductio spei præstantioris ⁷. Et paulo post : *Necesse est ergo exemplaria celestium his mundari : ipsa autem celestia præstantioribus hostiis quam istis* ⁸. Vocem igitur præstantioris hic et per totum Epistolæ contextum Domino, qui præstantior et alius est a rebus factis, attribuit. Siquidem præstantius est sacrificium quod per ipsum peragitur : præstantior spes, quæ in eo collocatur ; ac promissa, quæ nobis per illum sunt facta, non ut magna cum parvis comparantur, sed ut diversa ab aliis natura ; quia is, qui ista administravit, rebus factis est præstantior.

60. Jam vero quod dicitur, *factus est sponsor, sponsonem quam ille pro nobis fecit significat. Quemadmodum enim ille cum Verbum esset, caro factus est, hocque, quod dicimus factum esse, carni ascribimus* (hæc enim facta et creata est), ita etiam hæc dictio, *factus est*, juxta secundam significationem hic est intelligenda, quatenus videlicet factus homo est. Noverint prinde pertinaces homines vanum quoque pravum hoc illorum commentum esse : audiant Paulum, cum perspectissimum erat eum et Filium ac Sapientiam, splendoremque et imaginem Patris esse, minime his verbis significare ejus factam fuisse naturam, sed eam dictionem referre ad Testamenti administrationem, qua scilicet mors, quæ olim regnaverat, destructa est. Siquidem ea ratione ejus administratio præstantior facta est, quia *quod lex facere non poterat, ubi per carnem infirma erat, fecit Deus misso Filio suo in similitudine carnis peccati, et de peccato condemnavit peccatum in carne* ⁹, remoto ab ea delicto, quo captiva perpetuo tenebatur, adeo ut divinum sensum non valeret recipere. Cum autem carnem dignam reddidit quæ Verbum reciperet, **367** fecit ut nos non amplius secundum carnem, sed secundum spiritum ambularemus ¹⁰, sæpeque dicamus : Nos vero non sumus in carne, sed in spiritu. **E** ¹¹ : Quia venit Dei Filius in mundum, non ut judicaret mundum, sed ut omnes redimeret, et mundus per ipsum servaretur ¹¹. Tunc enim mundus, tanquam reus, a lege

guor., καὶ ἐνταῦθα γέγονεν, ἵνα καὶ τοῦτο.

(64) Sic Seguer. et Anglic. At Reg. Basil. et Felck. 5, καὶ τοῦτω. Editi et alii, καὶ τοῦτο. Paulo post Seg. Anglic. Gobl. et Felck. 4, ἀδύνατον. At alii et editi, δυνατόν, mendose.

(65) Κατὰ ahest a Seguer. Gobl. et Felck. 4. Paulo post Seguer. et Basili., πολλάκις λέγειν. Cæteri et editi, πολλάκις λέγει. Ibidem Seguer., ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν.

(66) Felck. 2 cum editis πάντα. Alii omnes mss., πάντας.

judicabatur : nunc vero Verbum in se suscepit A
 judicium, et corpore pro omnibus patiendo, salu-
 tem donavit omnibus. Quod cum exploratum habe-
 ret Joannes, exclamabat : *Lex per Moysen data est,*
gratia et veritas per Jesum Christum facta est ¹².
 Præstantior autem est gratia quam lex, et veritas
 quam umbra.

61. Hoc ergo quod præstantioris vocabulo exprimitur, quemadmodum dictum est, per alium fieri non poterat, nisi per Filium qui ad dexteram Patris sedet. Quid autem istud significat, nisi verum illum esse Filium, eamdemque Patris et Filii esse divinitatem? Quia enim eodem Patris regno potitur Filius, in eodem similiter throno quo Pater sedet; cumque ipse Patris divinitate videatur, hinc sane Deus est Verbum, et qui videt Filium, Patrem videt, atque hoc pacto unus est Deus. Itaque a dextris sedens, sinistrum non reddit Patrem: sed quod dextrum et honorabile est in Patre, hoc etiam habet Filius, qui ipse ait : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt* ¹³. Quocirca Filius a dextris Patris sedens, videt ipse similiter Patrem a dextris ædentem, quamvis ut homo factus dicat : *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quia a dextris est mihi, ne commovear* ¹⁴. Inde enim etiam palam fit et Filium in Patre et Patrem in Filio esse. Quamvis enim dexter est Pater, a dextris tamen etiam est Filius; et Filio a dextris sedente, in Filio est ipse Pater. Et angeli quidem ascendendo et descendendo ministrant: de Filio autem dicit, *Et adorent eum omnes angeli Dei* ¹⁵. Insuper cum angeli ministrant, aiunt: Missus sum ad te; et, Dominus præcepit. At Filius, licet ut homo dicat, se missum esse et venisse ad opus perficiendum et administrandum, tamen ut Verbum et imago ait : *Ego in Patre, et Pater in me est* ¹⁶; et, *Qui vidit me, Patrem vidit*; et, *Pater in me manens ipse facit opera* ¹⁷. Nam quæ in ista videntur imagine, ea ipsa sunt Patris opera. Hæc igitur satis sunt ad veritatis hostes pudore afficiendos. Quod si, quia scriptum est, *præstantior factus*, nolunt hanc vocem, *factus*, ita intelligi de Filio, ut idem sit ac si diceretur, *factus est*, et, *est*; vel quod ejus administratio præstantior aliis facta fuerit, uti diximus: sed hoc ex vocabulo arbitrantur factum dici Ver-

εδέξατο τὸ κρίμα, καὶ τῷ σώματι παθὼν ὑπὲρ πάντων, σωτηρίαν τοῖς πᾶσιν ἐχαρίσατο. Τοῦτο δὲ βλέπων (67) κέκραγεν Ἰωάννης· Ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Κρείττων δὲ ἡ χάρις ἢ ὁ νόμος, καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ τὴν σκιά.

61. Τὸ οὖν, κρείττων (68), ὡσπερ εἴρηται, οὐχ οἶόν τε ἦν δι' ἐτέρου τινὸς γενέσθαι ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ καθήμενου ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς. Τί δὲ τοῦτο σημαίνει, ἢ τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ Υἱοῦ (69); Τὴν τε γὰρ τοῦ Πατρὸς βασιλείαν βασιλεύων ὁ Υἱὸς, ἐπὶ τὴν αὐτὴν θρόνον τῷ Πατρὶ καθήται, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι θεωρούμενος, Θεὸς ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ὁ βλέπων (70) τὸν Υἱὸν βλέπει τὸν Πατέρα· καὶ οὕτως εἰς Θεὸς ἐστὶν. Ἐκ δεξιῶν γούν καθήμενος, ἀριστερὸν οὐ ποιεῖ τὸν Πατέρα· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ δεξιὸν καὶ τίμιον ἐν τῷ Πατρὶ, τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει, καὶ λέγει· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν ὁ Υἱὸς ὄρᾷ τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸς (71) ἐκ δεξιῶν, κἂν ὡς ἄνθρωπος γενόμενος λέγῃ· Προωρώμην τὸν Κύριόν μου ἐνώπιόν μου διὰ παντός (72), ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ συλευθῶ. Δείκνυται γὰρ πάλιν καὶ ἐν τούτῳ, ὡς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ (73) ἐν τῷ Υἱῷ. Δεξιῶν γὰρ ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἐν τῷ δεξιῷ ἐστὶν ὁ Υἱός· καὶ καθήμενος τοῦ Υἱοῦ ἐκ δεξιῶν, ὁ Πατήρ ἐστὶν ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ οἱ μὲν ἄγγελοι διακονοῦσιν ἀνερχόμενοι καὶ κατερχόμενοι περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ φησι· Καὶ προσκνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ· καὶ ὅτε μὲν ἄγγελοι διακονοῦσι, λέγουσιν ὅτι (74), Ἀπεστάλην πρὸς σέ· καὶ, Κύριος ἐνετείλατο· ὁ δὲ Υἱὸς, κἂν λέγῃ ἀνθρωπίνως, ὅτι, Ἀπεστάλην (75), καὶ ἔρχεται τὸ ἔργον τελειῶσαι καὶ διακονῆσαι, λέγει ὁμοίως, ὡς (76) Λόγος καὶ εἰκὼν ὑπάρχων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστὶ καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς τὰ ἔργα ποιεῖ (77)· ἃ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτη θεωρεῖ, ταῦτα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα. Ἔστι μὲν οὖν ἱκανὰ ταῦτα δυσωπῆσαι τοὺς μαχομένους πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν· εἰ δ' ὅτι γέγραπται, γενόμενος κρείττων, τὸ, γενόμενος, οὐ θέλουσιν, ὡς περὶ Υἱοῦ (78) λεγόμενον, ἴσον ἀκοῦσαι, γεγενῆσθαι, καὶ, ἐστίν, ἢ διὰ τὸ

¹² Joan. i, 17. ¹³ Joan. xvi, 15. ¹⁴ Psal. xv, 8.

⁵ Hebr. i, 6. ¹⁶ Joan. xiv, 10. ¹⁷ ibid. 9, 10.

(67) Seguer., τοῦτο βλέπων.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, τὸ δὲ, κρείττων.

(69) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 5. In aliis vero et editis desunt hæc verba, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ Υἱοῦ.

(70) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ βλέπων. Mox Seguer., καὶ οὕτως εἶς.

(71) Sic Seguer. At alii et editi, αὐτόν.

(72) Sic Seguer. Editi vero, προωρώμην τὸν Κύριον, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶ διαπαντός. Paulo post Seguer., ὡς ὁ Υἱός. Editi et alii, ὡς Υἱός. Mox Gobler. et Felc. 1, καὶ ὁ Πατήρ. Alii et editi, καὶ Πατήρ.

(73) Reg. Gobl. et Felc. 1, ὁ Πατήρ. In aliis et

editis ὁ deest.

(74) Seguer. Gobler. et Felc. 1 omittunt ὅτι.

(75) Gobler. et Felc. 1, ἀνθρωπίνως, ἐστάλην. Basil., ἀπεστάλη. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἔρχεται. Editi et alii, καὶ εὐχρηται.

(76) Ὡς abest a Seguer. Gobler. et Felc. 1. Mox iidem, ἐν ἐμοὶ ἐστὶ. In aliis et editis deest ἐστὶ.

(77) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri autem et editi, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων τὰ ἔργα ποιεῖ. Ibid. Seguer., Ἄ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτη. In aliis et editis deest ταύτη.

(78) Seguer., περὶ Ἰησοῦ. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεγενῆσθαι τὸν κρείττονα. Felc. 5 item γεγενῆσθαι. Alii et editi, γενέσθαι τὸν κρείττω.

γεννησθαι την κρείττονα διακονίαν τὸ, γενόμενος, A hunc : hæc iterum breviter audiant, quandoquidem λαθεῖν καὶ νοεῖν. ὡσπερ εἶπομεν· ἀλλὰ νομίζουσιν quæ supra disputavimus jam sunt obliti. ἐκ ταύτης τῆς λέξεως γεννητὸν εἰρησθαι τὸν Λόγον· ἀκουέτωσαν συντόμῳ λόγῳ ταῦτα πάλιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων (79) ἐπελάθοντο.

62. Εἰ μὲν ἐκ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἔστω καὶ ἐπ' αὐτοῦ (80) ὡς ἐπ' ἐκείνων τὸ, γενόμενος, καὶ μὴδὲν αὐτῶν κατὰ τὴν φύσιν διαφερέτω· ἀλλ' ἔστωσαν ἢ (81) καὶ οὗτοι υἱοί, ἢ κάκεινος ἄγγελος, καὶ κοινῇ πάντες καθεζέσθωσαν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς· ἢ μετὰ πάντων καὶ ὁ Υἱὸς παρεστηκέτω (82) ὡς λειτουργικὸν πνεῦμα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενος καὶ αὐτὸς ὁμοίως (83) ἐκείνων. Εἰ δὲ διέστησιν ὁ Παῦλος τὸν Υἱὸν ἀπὸ τῶν γεννητῶν, λέγων· *Τίνι γὰρ εἰπέ ποτε τῶν (84) ἀγγέλων· Υἱὸς μου εἶ σύ;* καὶ οὗτος μὲν δημιουργεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, αὐτοὶ δὲ παρ' αὐτοῦ γίνονται· καὶ αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, οἱ δὲ παρεστήκασιν (85) λειτουργοῦντες· τίνι πάλιν οὐκ ἔστι φανερόν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου ἔλεγε τὸ (86), γενόμενος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς δι' αὐτοῦ γενομένης διακονίας; Ὡς γὰρ Λόγος ὢν, γέγονε σὰρξ, οὕτως, γενόμενος ἄνθρωπος, γέγονε τοσοῦτον κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ τῆς διὰ τῶν ἀγγέλων γενομένης διακονίας, ὅσῳ διαφέρει δούλων υἱὸς, καὶ δὲ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων (87) ὥστε παυσάσθωσαν ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ, γενόμενος· οὐκ ἔστι γὰρ τῶν γεννητῶν· καὶ γινώσκωσαν, ὅτι τῆς διακονίας καὶ τῆς γενομένης οἰκονομίας σημαντικόν ἐστὶ τὸ, γενόμενος. Πῶς δὲ γέγονε κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ, κρείττων ὢν τῇ φύσει παρὰ τὰ γενητὰ, δείκνυσσι τὰ προειρημένα, καὶ ἡγοῦμαι μὲν κἂν οὕτως αὐτοὺς ἀσχύνεσθαι. Ἄν δ' ἄρα φιλονεικῶσιν, ἀκδιουθῶν ἂν εἴη πρὸς τὴν ἀλόγιστον αὐτῶν τῶν ἄλλων ἄποστολῶν τούτοις (88), καὶ τὰ ὅμοια ῥητὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἰρημένα ἀντιθεῖναι τούτοις, ἵνα ἢ δυσωπηθέντες παύσωσιν ἑαυτῶν (89) τὴν γλώτταν ἀπὸ κακῶν, ἢ γινώσκιν εἰς ὅσον βάθος εἰσὶν ἀνοίας. *Γέγραπται τοίνυν· Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν παρὰ πεισιστήν, καὶ εἰς οἶκον (90) καταφυγῆς, τοῦ σώσαι με· καὶ πάλιν· Ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι· καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν ταῖς θείαις (91) Γραφαῖς εὐρίσκειται. Εἰ μὲν οὖν εἰς τὸν Υἱὸν εἰρησθαι ταῦτα λέγουσιν, ὃ καὶ τάχα καὶ μᾶλλον ἀληθές ἐστὶν· ἐπιγνώτωσαν, ὅτι μὴ ὄντα γενητὸν αὐτὸν ἀξιοῦσι γενέσθαι βοήθην ἑαυτοῖς (92) καὶ οἶκον καταφυγῆς οἱ*

62. Si Filius unus ex angelis est, æque ipsi ac illis hæc vox factus conveniat, nihilque natura ab illis differat; verum vel ipsi sint filii vel ille sit angelus, opinesque pariter ad dexteram Patris sedeant, vel cum omnibus assistat quoque ipse Filius tanquam spiritus administer, in administrationem, **368** ut illi, missus ¹⁸. At vero si Paulus Filium a rebus factis hisce verbis discriminet: *Cui enim angelorum dixit unquam: Filius meus es tu?* ¹⁹? Præterea si cælum ille et terram creat, hique ab eo fiunt; si ille cum Patre sedet, hi autem ministrantes assistunt: cui non perspicuum est nequaquam de Verbi substantia vocem factus intelligi ab Apostolo, sed de administratione quæ peracta per ipsum est? Nam quemadmodum cum esset Verbum, caro factum est; ita factus homo, tanto præstantior in administratione factus est angelis, quantum filius a servis et opifex ab operibus differt. Desinant itaque vocem factus de natura Filii interpretari; nec enim est e rebus factis: sed agnoscant hoc vocabulo factus factam significari administrationem et dispensationem. Quomodo autem præstantior factus fuerit in administratione, qui ipse natura præstantior est quam res factæ, ea quæ supra diximus, manifesto ostendunt, indeque illos arbitror eruiscere. Verum si contumaces esse pergunt, e re fuerit insanæ ipsorum occurrere temeritati, similiaque de ipso Patre dicta illis opponere, ut vel fracti pudore suam linguam a malis cohibeant, vel intelligant in quantum devenerint inscitix. Itaque scriptum est: *Fias mihi in Deum protectorem et in domum refugii, ut salvum me facias* ²⁰. Et rursus: *Factus est Dominus refugium pauperi* ²¹, et alia id genus quæ in divinis leguntur Scripturis. Quod si ista de Filio dicta esse contendunt, quod forte vel etiam magis verum est, agnoscant sanctos eum, qui res facta non erat, rogare ut sibi adjutor et in domum refugii fieret: ac deinceps vocabula factus, fecit et creavit de corporea ejus intelligant præsentia. Tunc siquidem adjutor et domus refugii fa-

¹⁸ Hebr. 1, 14. ¹⁹ ibid. 1, 5. ²⁰ Psal. xxx, 3. ²¹ Psal. ix, 10.

(79) Seg., προειρημένων. Ibid. Basili. Ang. et Felc. 5. ἐπέλαθον.

(80) Sic Seg., qui mox cum Gobler. et Felc. 1, ἐπ' αὐτῷ. Alii et editi, ἔσται καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Paulo post Seguer., κατὰ φύσιν.

(81) Sic Seguer. Reg. et Felc. 5. At in aliis et editis ἢ deest. Ibid. Seguer. Gobl. et Felc. 1, καὶ οὗτοι. Editi aliiquæ καὶ αὐτοί. Paulo post Basili., παρακαθεζέσθωσαν.

(82) Seguerian. Reg. et Felc. 5. παραστηκέτω.

(83) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. Alii et editi, τὰς ἐκείνων ὁμοίως.

(84) Sic Seguer. et Reg. Cæteri autem et editi τῶν omittunt. Mox mss., καὶ οὗτος μὲν. Editi, καὶ αὐτὸς μὲν.

(85) Seguer., παρεστήκασιν.

(86) Sic Seguer. At alii et editi, ἐλέγετο.

(87) Seguer., δούλων ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων. Basil. et Anglic., δεδημιουργημένων. Felc. 5 et Reg., δημιουργημάτων. Editi, δημιουργημένων, inendose. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυσάσθωσαν. Editi et alii, παύεσθωσαν.

(88) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 5. At Anglic., διαχωρῆσαι τούτοις. Alii et editi, χωρῆσαι τούτους.

(89) Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, αὐτῶν.

(90) Seguer., καὶ οἶκον. Mox Gobler. et Felc. 1 omittunt πάλιν.

(91) Seguer. omittit θείαις, et paulo post καὶ ἀντὶς τάχα.

(92) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτοῖς.

cius est, cum nostra peccata suo corpore in lignum sustulit, dixitque: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* 22.

φυγῆς, ὅτε τῷ σώματι ἑαυτοῦ (93) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ ξύλον, καὶ ἔλεγε· Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ

63. Sin autem illas voces de Patre putant intelligi; num quia hic quoque scriptum est, *fiat, et, factus est*, eo devenient impudentiæ, ut Deum factum esse dicant? Ita sane id audebunt, quemadmodum idem de ejus Verbo fingere non sunt veriti. Nam sequitur ex ipsorum dictis, ut eadem opinentur de Patre, quæ de ejus Verbo comminiscuntur. Verum absit ut cogitatio tam impia in mentem fidelium umquam veniat! Nec enim Filius e rebus creatis est, nec quod hic scribitur, *fiat, et, factus est*, principium existendi significat, sed datum indigentibus adiutorium. Namque Deus et semper et idem est: homines autem per Verbum postea facti sunt, quando ipse voluit Pater: nec Deum videre aut ad eum accedere queunt res ullæ factæ, præsertimque homines in terris degentes. Quapropter cum infirmi homines ejus implorant opem, cum vexati precantur auxilium, cum injuria affecti orant: tum ille, qui est invisibilis, cum perhumanus sit, se præsentem suo beneficio exhibet, quod per proprium Verbum 369 et in ipso tribuit, ac deum ad cujusque utilitatem sese accommodat divina præsentia, ita ut infirmis fiat robur, afflictiis refugium et domus salutis, hisque, qui patiuntur injuriam, dicit: *Adhuc te loquente dicam, Ecce adsum* 23. Quod igitur in protegendis singulis fit per Filium, hoc Deum sibi factum esse singuli testantur, quia per Verbum fit auxilium ab ipso Deo. Nec vero insolens est inter homines id loquendi genus, quod rectum esse nemo non fatebitur. Sæpe siquidem hominibus adiutorium factum est ab hominibus. Nam alius illi qui injuriam accepit, opem tulit, ut Abraham Lot 24: alius domum persecutionem fugienti aperuit, ut Abdias filiis prophetarum 25: alius peregrinum refecit, ut Lot angelos 26: alius indigentibus suppediavit necessaria, ut Job his qui quidpiam ab ipso petebant 27. Quem-

22 Matth. xi, 28. 23 Isa. LVIII, 9. 24 Genes. xiv, 15, 16.

(93) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτοῦ. Mox Seguer., ἐπὶ τοῦ ξύλου.

(94) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ῥήματα. Ibid. Seguer., ἀρ' ἐπειδὴ. Alii autem et editi, ἀρα ἐπειδὴ. Mox Seguer., τὸ, γενού, γέγραπται καὶ, ἐγένου. Gobler. et Felc. 1, γέγραπται καὶ ἐγένου, τοσοῦτον, etc.

(95) Seguer., εἶναι τὸν Θεόν; Ναὶ τολμήσουσιν ὡσπερ καὶ περὶ τοῦ. Editi vero et alii, καὶ τολμήσουσιν ὡς περὶ τοῦ. Mox Gobler. et Felc. 1, διαλογίζονται· ἀλλὰ μὴ γένοιτο, omissis intermediis.

(96) Sic Seg. At in aliis et editis deest αὐτοῦ. Mox Seg., ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἔλθειν. Editi et alii, τινὸς ποτε τῶν πιστῶν παρελθεῖν.

(97) Sic Basil. Anglic. Gobler. et Felc. 1. At Seguer., γεγραμμένον λεγόμενον. In editis et aliis deest καὶ τὸ λεγόμενον. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, γινομένην βοήθειαν.

(98) Seguer., ὅτε αὐτός. Gobler. et Felc. 1, ὅτ' αὐτός. Alii et editi, ὡς αὐτός. Mox Seguer. Reg.

Ἄγιοι· καὶ λοιπὸν τὸ, γενόμενος, καὶ τὸ, ἐποίησε, καὶ τὸ, ἔκτισεν, εἰς τὴν ἑνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν λαμβανέντωςαν. Τότε γὰρ γέγονε βοήθης καὶ οἶκος καταναπαύσω ἡμᾶς.

63. "Αν δὲ εἰς τὸν Πατέρα λέγωσιν εἰρῆσθαι τὰ ῥήτῃ (94), ἀρ' ἐπειδὴ καὶ ἐνταῦθα γέγραπται τὸ, γενού, καὶ τὸ, ἐγένετο, τοσοῦτω ἐπιχειρήσουσιν, ὥστε εἰπεῖν γενητὸν εἶναι τὸν Θεόν; Ναὶ τολμήσουσιν, ὡσπερ καὶ περὶ τοῦ (95) Λόγου αὐτοῦ τοιαῦτα διαλογίζονται· φέρει γὰρ αὐτοὺς ἡ ἀκολουθία τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ὑπονοεῖν, οἷα καὶ περὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (96) φαντάζονται. Ἄλλὰ μὴ γένοιτο μηδὲ εἰς νοῦν ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἔλθειν τὸ τοιοῦτον! Οὔτε γὰρ ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστίν, οὔτε τὸ γεγραμμένον καὶ τὸ λεγόμενον (97) ὧδε, γενού, καὶ, ἐγένετο, ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει, ἀλλὰ τὴν γενομένην βοήθειαν τοῖς δεομένοις. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀει καὶ ὁ αὐτός ἐστιν· οἱ δὲ ἀνθρώποι μετὰ ταῦτα γεγό-

Β νασι διὰ τοῦ Λόγου, ὅτε αὐτός (98) ὁ Πατὴρ ἠθέλησε· καὶ ἐστίν ὁ Θεὸς ἀόρατος καὶ ἀπρόσιτος τοῖς γενητοῖς, καὶ μάλιστα τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις. Ὅταν τοῖνον ἀσθενοῦντες οἱ (99) ἀνθρώποι παρακαλῶσιν, ὅταν διωκόμενοι δέωνται βοήθειας, ὅταν ἀδικούμενοι προσεύχωνται· τότε φιλόανθρωπος ὢν ὁ ἀόρατος (1) ἐπιφαίνεται διὰ τῆς ἑαυτοῦ εὐεργεσίας, ἣν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ποιεῖται· καὶ λοιπὸν πρὸς τὴν χρείαν ἐκάστῳ γίνεται τὰ τῆς θεοφανείας· καὶ γίνεται τοῖς μὴ ἀσθενοῦσιν ἰσχύς, τοῖς δὲ διωκόμενοις καταφυγὴ καὶ οἶκος σωτηρίας· τοῖς δὲ ἀδικουμένοις λέγει· Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, Ἴδοὺ κἀρσιμι. Ὅπερ οὖν εἰς ἀντιλήψιν ἐκάστῳ (2) διὰ τοῦ Υἱοῦ γίνεται, τοῦτο τὸν Θεὸν ἕκαστος ἐαυτῷ γεγενῆσθαι λέγει· ἐπειδὴ καὶ βοήθεια παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γίνεται. Τοῦτο οἶδε καὶ ἡ συνήθεια τῶν ἀνθρώπων, καὶ (3) τοῦτο καὶ πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσει καλῶς εἰρῆσθαι. Πολλάκις καὶ παρὰ ἀνθρώπων γέγονεν ἀνθρώποις βοήθεια· καὶ ὁ μὲν ἀδικουμένην συνέλαμεν, ὡς ὁ Ἀβραάμ τῷ Λῶτ· ὁ δὲ διωκομένην τὸν οἶκον ἠνέψην (4), ὡς ὁ Ἀβδίας τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν· καὶ ὁ μὲν τὸν ξένον ἀνέπαυσεν, ὡς ὁ Λῶτ τοὺς ἀγγέλους· ὁ δὲ τοῖς δεομένοις κευροῦρηκεν (5),

22 Matth. xi, 28. 23 Isa. LVIII, 9. 24 Genes. xiv, 15, 16. 25 III Reg. xviii, 4. 26 Genes. xix, 3. 27 Job

D Gobler. et Felc. 1, ἐστίν ὁ Θεός. Editi aliique ἐστὶ Θεός. (99) Oī deest in Seguer.

(1) Seguer. Gobler. Felc. 1 et Reg., ὢν ὁ ἀόρατος. Ceteri et editi, ὢν ἀοράτως. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1, διὰ τῆς ἑαυτοῦ. Editi, διὰ τῆς αὐτοῦ.

(2) Seguer., ἐκάστῳ. Editi et alii, ἐκάστου. Ibid. Felc. 5, τοῦτον τὸν Θεόν. Item ibid. Seguer., ἕκαστος αὐτῷ. Gobler. et Felc. 5, ἕκαστος αὐτῶν. Alii et editi, ἕκαστος ἑαυτῷ.

(3) Καὶ deest in Seguerian. Mox Seguerian. Goblerian. et Felckm. 4, ὁμολογήσει. Alii et editi, ὁμολογήσειεν.

(4) Seguerian. et Anglican., ἠνέψην.

(5) Sic Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1. Item Basil. Reg. et Anglican. habent κευροῦρηκεν. Editi et alii, τῷ δεομένῳ κευροῦρηκεν. Ibid. Reg. et Seguer., ὡς ὁ Ἰῶβ. Ceteri et editi, ὡς Ἰῶβ.

ὡς ὁ Ἰωδ τοῖς αἰτούσιν αὐτόν. Ὡσπερ οὖν ἕκαστος τῶν εὐ παθόντων εἰ λέγοι, Ὁ δεῖνά μοι γέγονε βοήθης· καὶ ἄλλος εἰ λέγοι, Κάμοι καταφυγή, καὶ τούτῳ χορηγός (6)· λέγοντες δὲ ταῦτα, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως, οὐδὲ τὴν οὐσίαν τῶν εὐ ποιησάντων σημαίνουσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς αὐτοὺς γινομένην (7) παρ' ἐκείνων εὐεργεσίαν· οὕτως ὅταν λέγωσι περὶ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι τὸ, ἐγένετο, καὶ τὸ, γενοῦ, οὐκ ἀρχὴν τινα γενέσεως σημαίνουσιν· ἀναρχος γὰρ καὶ οὐ γενητὸς ὁ Θεός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους παρ' αὐτοῦ γενομένην (8) σωτηρίαν.

64. Τοῦτου δὲ οὕτως νοουμένου, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα δ' ἂν καὶ ὁσαῖς ἂν λέγηται, ἐγένετο, καὶ, γενοῦ, τὴν αὐτὴν διάνοιαν σώζειν ὥστε καὶ τὸ λεγόμενον (9), *γενόμενος κρείττων τῶν ἀγγέλων*, καὶ, ἐγένετο, ἀκούοντας, μὴ ἀρχὴν τινα τοῦ γίνεσθαι (10) ἐπινοεῖν τοῦ Λόγου, μηδὲ ἕως ἐκ τούτων γενητὸν αὐτὸν φαντάζεσθαι· ἀλλ' ἐπὶ τῆς διακονίας καὶ οἰκονομίας, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος (11), νοεῖν τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Παύλου. Ὅτε γὰρ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἦλθε τε ἵνα διακονήσῃ καὶ πᾶσι σωτηρίαν χαρίσῃται· τότε ἡμῖν ἐγένετο σωτηρία, καὶ ἐγένετο ζωὴ, καὶ ἐγένετο ἰασμός· τότε ἡ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ οἰκονομία κρείττων γέγονε τῶν ἀγγέλων (12), καὶ ἐγένετο ὁδὸς, καὶ ἐγένετο ἀνάστασις. Καὶ ὡσπερ τὸ, *Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν*, οὐκ οὐσίας γένεσιν σημαίνει αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὴν φιλανθρωπίαν, ὡσπερ εἴρηται· οὕτως καὶ νῦν τὸ, *γενόμενος κρείττων τῶν ἀγγέλων* (13), καὶ, ἐγένετο, καὶ, *τοσοῦτῳ κρείττων γέγονεν ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς*, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου γενητὴν σημαίνει, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὴν γενομένην ἐκ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαν· ἂν ἀχάριστοι τυγχάνωσιν οἱ αἰρετικοὶ, καὶ φιλόνοιχοι πρὸς ἀσέβειαν (14).

A admodum igitur si singuli, qui ab aliis accepissent beneficia, dixerint: Ille mihi factus est adiutor: vel, Mihi ille refugium, et isti beneficus factus est distributor, non initium ortus neque naturam eorum, qui bene de se mererentur, significarent, sed acceptum solummodo ab eis beneficium: similiter cum sancti de Deo dicunt, *factus est, et, fias*, nullum ortus initium indicant: nam nec initium Deus habet ullum, nec factus ipse est: verum his verbis significatur salus quam hominibus comparavit.

64. Quibus ita intellectis efficitur ut quotiescumque de Filio dicitur, *factus est, et, fias*, eodem explicetur modo, ita ut, cum ista audiunt, *præstantior factus angelis*, et, *factus est*, non aliquid nascendi principium Verbi effingant, aut eum factum esse inde opinentur: sed illud Pauli dictum de administratione et dispensatione, cum homo factus est, intelligant. Cum enim Verbum caro factum est et habitavit in nobis²⁶, ac venit ut ministraret, omnibusque impertiret salutem: tunc idem nobis factum est salus, factum est vita, factum est expiatio: tunc ejus pro nobis administratio, angelorum administratione præstantior est facta: denique ipsum item factum est via et resurrectio. Atque ut istud, *Fias mihi in Deum protectorem*, non naturæ ipsius Dei procreationem, sed ejus humanitatem, ut dixi, significat et benignitatem: ita his vocibus, *præstantior factus angelis, et, factus est, et, tanto præstantior sponsor factus est Jesus*, non Verbi facta esse natura significatur, (absit!) sed beneficium quod ex ejus accepimus incarnatione, quantumvis ingrati fuerint hæretici atque in tuenda impietate perpernas.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ (15).

EJUSDEM CONTRA ARIANOS ORATIO SECUNDA.

1. Ἐγὼ μὲν ὤμην τοὺς τῆς Ἀρείου μανίας ὑποκρίτας ἐπὶ τοῖς προειρημένοις πρὸς τοῦτου κατ' αὐ-
²⁶ Joan. 1, 14.

(6) Felc. 5, καὶ τούτων χορηγός.

(7) Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς ἑαυτοὺς γεγενημένην. Seguer. ibid. omittit παρ' ἐκείνων. Mox Seg., ὅταν περὶ Θεοῦ λέγωσιν οἱ ἅγιοι τὸ, ἐγένετο, καὶ, ἐγένου.

(8) Seguer., γινομένην.

(9) Seguer. et Reg., καὶ τὸ λεγόμενον. Cæteri et editi τὸ omittunt.

(10) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Reg. Basil. Anglic. et Felc. 5, τοῦ γένεσθαι. Editi et alii utrumque omittunt. Mox Seguer., καὶ ὅλως ὡς ἐκ τούτου τῶν γενητῶν. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἐκ τού-

D 1. Ego quidem speraveram fore ut Arii insaniam bistriones argumentis, quæ supra cum ad illos con-

των τῶν γενητῶν.

(11) Reg. hic omittit ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, eaque subjungit post παρὰ τοῦ Παύλου. Paulo post Seguer., ἦλθε δὲ, ἵνα.

(12) Seguerian., γέγονε τῶν ἄλλων.

(13) Seguer. et Reg., τῶν ἀγγέλων. In editis aliisque deest τῶν. Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felckm. 5, γέγονεν ἀγγέλων ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς. Cæteri et editi, γέγονεν ἀγγέλων ὁ Ἰησοῦς.

(14) Sic Seguer. At alii et editi, πρὸς τὴν εὐσάβηταν.

(15) Sic Reg. Basil. item habet λόγος δευτέρος.

fulandos tum ad veritatem patefaciendam tractavi, contenti, deinceps quiescerent, ipsosque poeniteret tam male de Salvatore sensisse et locutos **370** esse. Verum illi, nescio quo pacto, ne ita quidem recedunt : sed, porcorum canumve more, sese in suæ vomitionis luto et sordibus volutantes, nova commenta defendendæ impietatis causa sibi excoGITANT. Itaque nec illud intelligentes quod in Proverbiis scriptum est, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ²⁹, nec istud Apostoli, *Qui fidelis est ei qui fecit illum* ³⁰, temere altercantur aiuntque Dei Filium rem factam et creatam esse (18). Sane ex his, quæ supra dicta sunt, licebat ipsis perspicere, nisi sensus penitus amisissent, Filium, teste veritate, ex nihilo non esse, neque ad res factas ulla ratione pertinere. Cum enim Deus ipse sit, nec factus esse potest, nec fas est eum creatum dicere. Siquidem rerum creaturarum et factarum proprium est dici ex nihilo esse, nec fuisse antequam gignerentur. Quando vero, tanquam veriti a propriis discedere fabulis, supradictas divinarum Scripturarum voces obijcere solent, quæ quidem recte sunt scriptæ, sed quas illi malitiose interpretantur : age, quis sit verborum illorum sensus repetamus, cum ut fidelium animos confirmemus ; tum ut illos ex singulis his locis ostendamus Christianismi ignaros penitus esse : quem si cognoscerent, sese in Judæorum nostræ ætatis infidelitate nequaquam concluderent ³¹, sed sciscitando discederent, quod *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ³² : cum autem volente Patre ipsum Verbum homo est factus, tunc jure merito de illo dictum est a Joanne quidem, *Verbum caro factum est* ³³ : et a Petro, *Dominum et Christum eum, cecit* ³⁴ : et per Salomonem velut ex ipsius Domini persona, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ³⁵ : item a Paulo, *Tanto præstantior factus angelis* ³⁶ : et alibi, *Semetipsum ezinanivit, forma servi assumpta* ³⁷ : et

τῶν ἐλέγχους, καὶ ταῖς περὶ τῆς ἀληθείας ἀποδείξεις ἀρκεῖσθαι, καὶ παυομένους λοιπὸν, μεταγινώσκειν ἐφ' οἷς ἐφρόνησάν τε καὶ ἐλάλησαν κακῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος· αὐτοὶ δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως, οὐδὲ οὕτως καταδύονται· ἀλλ' (16) ὡς χοῖροι καὶ κύνες περὶ τὰ ἴδια ἐξεράματα καὶ τὸν ἑαυτῶν βόρβορον κυλιόμενοι, μᾶλλον ἐφευρίσκουσιν ἑαυτοῖς ἐπινοίας εἰς ἀσέβειαν. Μὴ νοοῦντες γοῦν μήτε τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις γεγραμμένον, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, μήτε τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου (17) εἰρημένον, *Πιστὸν ὄντα τῷ ποιῆσαι αὐτὸν*, φιλονεικοῦσιν ἀπλῶς, λέγοντες ποίημα καὶ κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Καὶ ἤρκει μὲν ἀπὸ τῶν προειρημένων αὐτοῦς συνειδῆναι, εἰ μὴ τέλειον καὶ τὰς αἰσθηθεῖς ἀπώλεσαν, ὡς τῆς ἀληθείας μαρτυρησάσης, μὴ εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων μηδὲ ὅλων τῶν γεννητῶν τὸν Υἱόν· Θεὸς γὰρ ὢν, οὐδ' ἂν εἴη ποίημα (19), οὐδὲ θέμις λέγειν αὐτὸν κτίσμα. Κτισμάτων γὰρ καὶ ποιημάτων ἴδιον τὸ λέγεσθαι ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡσπερ δεδιότης ἀποστῆναι (20) τῆς ἰδίας μυθοπλαστίας, προφασίζονται συνήθως τὰ προειρημένα ῥητὰ τῶν θείων Γραφῶν, τὰ καλῶς μὲν (21) γεγραμμένα, ῥαδιουργηθέντα δὲ παρ' αὐτῶν φέρε, πάλιν ἐπαναλαβόντες τὸν νοῦν τῶν προειρημένων, τοὺς μὲν πιστοὺς ὑπομνήσωμεν, τοὺς δὲ δειξώμεν (22) καὶ ἐξ ἐκάστου τούτων, μηδ' ὅλων εἰδέναι τὸν Χριστιανισμὸν. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἑαυτοῦς συνέκλειον εἰς τὴν (23) τῶν νῦν Ἰουδαίων ἀπιστιαν, ἀλλ' ἐρωτῶντες ἐμάνθανον, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· ὅτε δὲ εὐδοκῆσαντος τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος (24) αὐτὸς γέγονεν ἄνθρωπος, τότε εἰκότως εἰρηται περὶ αὐτοῦ παρὰ μὲν τοῦ Ἰωάννου τὸ (25), *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο* παρὰ δὲ τοῦ Πέτρου, *Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησε*· καὶ διὰ μὲν Σολομῶνος (26), ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*· παρὰ δὲ τοῦ Παύλου *Τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων*· καὶ πάλιν, *Ἐαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν*

²⁹ Prov. viii, 22. ³⁰ Hebr. iii, 2. ³¹ Rom. xi, 32. viii, 22. ³² Hebr. i, 4. ³³ Philipp. ii, 7.

³⁴ Joan. i, 1. ³⁵ ibid. 14. ³⁶ I Petr. iii, 15. ³⁷ Prov.

Theodoretus similiter dialogo, *Ἀσύγχυτος, Inconfusus*, inscripto, eandem orationem ita citat, Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ πρὸς τὰς ἀρέσεις λόγου δευτέρου. *S. Athanasii episcopi Alexandriæ, ex oratione secunda adversus hæreses*. Seguer., τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος τρίτος. Cæteri quoque et editi, λόγος τρίτος. In editis præterea præmittitur consuetus titulus, Τοῦ ἐν ἁγίοις, etc.

(16) Goblerian. et Felc. 1, ὡς ὅς καὶ κύνες περὶ τοὺς ἰδίους ἐμέτους. Ibidem ibidem et Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, καὶ τὸν ἑαυτῶν. In editis καὶ deest.

(17) Sic Seguerian. At Goblerian. et Felc. 1, τὸ τοῦ Ἀποστόλου. Felc. 4, μήτε τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ. Editi, μήτε τὸ τῷ Ἀποστόλῳ. Mox pro φιλονεικοῦσιν Seguerian., φιλονεικῶς.

(18) Vide orationem primam num. 53 et 54.

(19) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 et 4, εἶναι τὸν Υἱόν· οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ποίημα. Ibidem Goblerian. et Felc. 1 et 4, habent γεννητῶν, nisi mendum sit

D typographi. Seguerian. Reg. et editi, γεννητῶν.

(20) Seguerian. et Felc. 4, ἀπὸ τῆς. Paulo post Seguerian. Gobler. Felc. 1, προειρημένα ῥητὰ. Editi et alii, προειρημένα ῥήματα.

(21) Μὲν abest a Gobler. et Felc. 1. Ibidem iidem et Seguerian. ac Felc. 4, ῥαδιουργούμενα. Cæteri et editi, ῥαδιουργηθέντα.

(22) Reg., διδάξωμεν. Gobler. et Felc. 1, δώξωμεν. Reg. ἀποδείξωμεν. Alii et editi, δείξωμεν. Ibidem Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 et 4, καὶ ἐξ ἐκάστου τούτων, quæ desunt in Regio. Editi et alii, καὶ ἕκαστον τούτων.

(23) Sic Seguerian. Reg. Felc. 2, 4, 5, et editio Commel. In aliis in editis νῦν deest.

(24) Reg. et Felc. 5, ὁ Λόγος αὐτοῦ, Ibidem Seguerian. Gobler. et Felc. 1, ἐγένετο ἄνθρωπος.

(25) Τὸ abest a Seguerian.

(26) Reg. Felc. 2, et editio Commel., Σολομῶνος.

δούλον λαβών καὶ αὐτὸς (27), ὅθεν, ἀδελφοὶ ἄγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν (28) πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· τὰ τοιαῦτα γὰρ πάντα ῥητὰ τὴν αὐτὴν. ἔχει δύναμιν καὶ διάνοιαν βλέπουσαν εἰς εὐσέβειαν, καὶ δεικνύουσαν τὴν θεότητα τοῦ Λόγου, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸ γεγενῆσθαι (29) αὐτὸν καὶ υἶδν ἀνθρώπου. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρχη ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν κατ' αὐτῶν, ὅμως ἐπειδὴ μὴ νοοῦντες τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον, ἵνα τούτου πρώτον μνησθῶ, νομίζουσιν ἐν τῶν ποιημάτων εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, διὰ τὸ γεγράφθαι, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην (30) τοῦτο πάλιν λέγοντας αὐτοὺς ἐντρέπειν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐλέγομεν, λαμβάνοντες (31) παρ' αὐτῶν τὸ λῆμμα.

2. Εἰ μὲν οὖν (32) οὐκ ἔστιν Υἱὸς, λεγέσθω καὶ ποιήμα· πάντα τε τὰ ἐπὶ τῶν ποιημάτων κατηγορεῖσθω καὶ ἐπ' αὐτοῦ· καὶ μόνος μὴ λεγέσθω Υἱός· μὴ Λόγος, μὴ Σοφία· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς μὴ λεγέσθω Πατήρ, ἀλλὰ μόνον δημιουργὸς καὶ κτίστης τῶν γινομένων ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ἔστω ἡ μὲν κτίσις, εἰκὼν καὶ χαρακτήρ τῆς δημιουργικῆς βουλήσεως αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ κατ' ἐκείνους μὴ ἔστω γεννητικῆς φύσεως· ὥστε τῆς ἰδίας οὐσίας αὐτοῦ (32) μὴ εἶναι Λόγον, μὴ Σοφίαν, μηδ' ὅλων εἰκόνα. Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν Υἱὸς, οὐδὲ εἰκὼν. Μὴ ὄντος δὲ Υἱοῦ, πῶς ἄρα τὸν Θεὸν κτίστην εἶναι λέγετε, εἰ γε διὰ (33) Λόγου καὶ ἐν Σοφίᾳ πάντα τὰ γινόμενα γίνεται, χωρὶς τε τούτου οὐκ ἂν τι γένοιτο, οὐκ ἔχει δὲ καθ' ἑμαῶς ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ποιεῖ; Εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἔστιν αὐτῆ (34) ἡ θεία οὐσία, ἀλλ' ἔρημος, κατ' αὐτοὺς, ὡς φῶς μὴ φωτίζον, καὶ πηγὴ ξηρὰ, πῶς δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἔχειν αὐτὸν λέγοντες οὐκ αἰσχύνονται; Καὶ ἀναίρουντες δὲ τὸ κατὰ φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλοντες (35) οὐκ ἐρυθριῶσιν; Εἰ δὲ τὰ ἐκτὸς καὶ οὐκ ὄντα πρότερον, βουλόμενος δὲ αὐτὰ εἶναι, δημιουργεῖ, καὶ γίνεται τούτων ποιητής· πολλῷ πρότερον εἴη ἂν πατήρ γεννήματος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ βούλεσθαι (36) περὶ τῶν μὴ ὄντων διδῶσιν τῷ Θεῷ, διὰ τί μὴ τὸ ὑπερκεῖμενον τῆς βουλήσεως οὐκ ἐπιγινώσκουσι τοῦ Θεοῦ; Ὑπερ-αναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν πατέρα (37) τοῦ ἰδίου Λόγου. Εἰ τοίνυν τὸ πρότερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐχ ὑπῆρξε κατὰ

A rursus, Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum²⁸. Hæc enim et similia dicta eandem vim significationemque habent, quæ et pietati est consentanea, et Verbi divinitatem ostendit, itemque ea, quæ humano more illi attribuntur, dicta esse quatenus ipse filius quoque hominis factus est. Quæ tametsi satis sunt ad illos penitus refellendos, tamen, quandoquidem quod dictum ab Apostolo est, ut hujus primum meminim, non intelligentes, arbitrantur Dei Verbum unum ex operibus et rebus factis esse, ob hæc nempe verba, Qui fidelis est ei qui fecit illum: necessarium duxi, propositione illorum assumpta, ut antea egimus, eorum iterum confutare impietatem.

2. Itaque si non est Filius, opus appelletur, et omnia quæ de operibus dicuntur, dicantur de illo: nec item solus dicatur Filius, nec Verbum nec Sapia: nec ipse quoque Deus dicatur Pater, sed solummodo opifex et creator 371 rerum quas produxit. Sit etiam res creata, imago et figura effectricis ejus voluntatis: nec ipse secundum illos genitalem habeat naturam, ita ut nec Verbum nec Sapia, nec imago ulla sit propriæ ejus naturæ. Nam si Filius non est, nec imago est. Si porro Filius non est, qui Deum creatorem esse dicitis, si utique per Verbum et in Sapia omnia fiunt quæcunque fiunt, et sine eo nihil sit, ille autem secundum vos nihil habet in quo et per quod omnia efficiat? Quod si ipsa divina natura, ut putant, fecunda non est, sed sterilis, ut lux non illuminans et fons siccus, nonne eos pudere debet affirmare eum vi efficiendi præditum esse? Annon erubescant, eo sublato quod est ex natura, id velle primum locum tenere quod est ex voluntate? Certe si quæ extrinsecus sunt nec prius erant, cum ea esse vult, ipse efficit: multo prius idem pater fuerit fetus ex propria natura oriundi. Si enim Deo voluntatem circa res quæ non erant attribuunt; quare quod voluntate superius est, in Deo non agnoscunt? Voluntate autem superius est eum ex natura patrem proprii Verbi esse: si igitur id quod prius est, nempe quod ex natura est, non existit, ut stulte illi volunt: quomodo id, quod est posterius, quod

²⁸ Hebr. iii, 4, 2.

(27) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. 4 et 5. Alii vero et editi, πάλιν.

(28) Sic Seguer. Anglic. et Felc. 4. In aliis deest Ἰησοῦν. Paulo post Reg. omittit δύναμιν καί, quæ et in Segueriano punctis, ut expungenda, notantur, desuntque in editione Commel., sed leguntur in Gobleriano. et Felc. 1, eaque vertit Nannius.

(29) Sic Seguerian. At alii et editi, γενέσθαι αὐτὸν υἶδν ἀνθρώπου, εἰ καί.

(30) Felc. 4, ἀναγκαῖον οὖν.

(31) Sic Seguerian. Basil. et Felc. 4. At alii et editio Commel., λαμβάνοντας.

(32) Οὖν deest in Seguerian. Paulo post idem et Anglican. Regius. Goblerian. et Felc. 1, κατηγορεῖσθω. Editi et alii, κατηγορεῖσθωσαν. Ibidem So-

guerian. et Felc. 1 et 4, καὶ μόνον.

(32) Sic Seguer. At in aliis et editis deest αὐτοῦ.

(33) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi, εἰ γὰρ διὰ. Paulo post Seguer., χωρὶς τε. Editi et cæteri, χωρὶς δέ. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, 4, 5, οὐκ ἔχει δὲ καθ' ἑμαῶς. Alii et editi, οὐκ ἔχει καθ' ἑμαῶς.

(34) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, αὐτῆ.

(35) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, προηγεῖσθαι θέλοντες. Editi et alii, προβάλλοντες.

(36) Seguer. et Felckm. 4, βουλεύεσθαι.

(37) Seguer., αὐτὸν φύσει Πατέρα. Mox idem et Reg., Εἰ τοίνυν τὸ πρότερον. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4, Εἰ τοίνυν φύσει πρότερον. Editi, Εἰ τοίνυν πρότερον.

nimirum est ex voluntate, poterit, quæso, fieri? Atqui prius est Verbum, posterior res creata. Verum existit Verbum, etiamsi maiora contra moliantur impii: nam per ipsum factæ sunt res creatæ. Et certe clarum est Deum, ut effectorem, Verbum etiam efficiens habere non externum, sed quod sui sit proprium. Idem enim rursus dicendum est. Nimirum si voluntatem habet, ejusque voluntas efficax est, et sufficit ad rerum factarum constitutionem: si præterea Verbum ejus est efficax et opifex; dubium utique non est quin idem quoque sit Patris vivens consilium sive voluntas, substantialis efficientia, et verum Verbum, in quo omnia et constant et recte administrantur. Nemo vero vel ambigere possit quin compositor et compositione et rebus compositis prior sit. Posterius item est, ut jam dixi, Deum creare, quam gignere. Namque Filius proprie et vere ex beata illa semperque existens: natura est exortus: quæ autem ex ejus voluntate producuntur, extrinsecus fiunt, ac per proprium et ex ipsa natura exortum fetum procreantur.

3. Cum igitur ostenderit perabsurdam esse eorum sententiam qui Dominum Dei Filium esse negant, sed opus esse contendunt; jam profecto necesse fuerit Dominum Filium esse confiteri. Quod si Filius est, uti revera est, concessumque est Filium non extrinsecus sed ex gignente esse: ne ergo amplius de verbis, ut supra monuimus, disputent, si sancti de Verbo ipso loquentes, loco, qui genuit, dixerint, qui fecit. Modo enim de eo quod ex natura est, consentiant, parvi omnino refert qua voce hac in re utantur. Nec enim voces naturam perimunt, sed potius ipsa natura voces ad se accomodat et convertit. Nam non voces naturis sunt priores; sed naturæ priores sunt, et voces naturis posteriores. Unde quando naturæ factæ sunt vel **372** creatæ, tunc proprie de illis hæc dictiones usurpantur, *fecit, facta est, creavit*, quibus opus significatur. Quando autem natura est et fetus et filius, tunc eadem dictiones, *fecit, facta est et creavit*, non proprie ei attribuuntur, neque opus significant: sed pro dictione, *genuit, dictio, fecit*, absque ullo discrimine usurpatur. Certe non raro patres filios ex se genitos, suos servos appellunt; nec tamen quod naturæ proprium est inficiantur. Sæpe etiam servos, benevolentia gratia, filios vocant, quo sane nomine non dissimulant illos ab

τὴν ἐκείνων ἀνοίαν, πῶς τὸ δεύτερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ βούλησιν, γένοιτ' ἄν; Πρώτερον δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ δεύτερον ἡ κτίσις. Ἄλλ' ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ πλείονα τολμῶσιν οἱ ἀσεβεῖς· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν ἡ κτίσις· καὶ ὄηλον ἂν εἶη, ὅτι, ποιητῆς ὢν ὁ Θεός, ἔπει καὶ τὸν δημιουργικὸν Λόγον οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἴδιον ἑαυτοῦ· πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ βητέον. Εἰ τὸ βούλεσθαι ἔχει, καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ποιητικὸν ἐστὶ, καὶ ἀρκεῖ τὸ βούλημα αὐτοῦ πρὸς σύστασιν τῶν γινομένων· ὁ δὲ Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ ποιητικὸς (38), καὶ δημιουργός· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ Πατρὸς ζῶσα βουλή, καὶ ἐνοῦσιος ἐνέργεια, καὶ Λόγος ἀληθινός, ἐν ᾧ καὶ συνέστηκε καὶ διοικεῖται τὰ πάντα καλῶς. Οὐδεὶς δὲ οὐδὲ διστάζειεν (39), ὡς ὁ ἀρμόζων τῆς ἀρμονίας καὶ τῶν ἀρμοζομένων πρόεστι. Καὶ δεύτερόν ἐστι, καθὰ προεῖπον, τὸ δημιουργεῖν τοῦ γεννᾶν τὸν Θεόν. Τὸ μὲν γὰρ Υἱὸς ἴδιον καὶ ἀληθῶς (40) ἐκ τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀεὶ οὐσης οὐσίας ἐστὶ· τὰ δὲ ἐκ βουλήσεως αὐτῆς ἐξωθεν συνιστάμενα γίνονται, καὶ δημιουργεῖται διὰ τοῦ (41) ἰδίου καὶ ἐξ αὐτῆς γεννήματος.

3. Οὐκοῦν τοῦ Λόγου δεικνύντος πολλὴν ἀποτίαν κατὰ τῶν λεγόντων μὴ εἶναι Υἱὸν Θεοῦ, ἀλλὰ ποίημα· ἀνάγκη λοιπὸν ἡμᾶς συνομολογεῖν Υἱὸν εἶναι τὸν Κύριον. Εἰ δὲ Υἱός ἐστιν, ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶν, ὡμολόγηται δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος εἶναι (42)· μὴ διαφερέσθωσαν ταῖς λέξεσι, καθὰ προεῖπον, ἂν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἀντὶ τοῦ, τῷ γεννήσαντι, τῷ ποιήσαντι ὀνομάζουσιν (43) οἱ ἄγιοι, ὡς ἀδιαφόρου τοῦ βήματος ὄντος ἐπὶ τῶν τοιούτων, ἕως τὸ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖται. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις τὴν φύσιν παραιροῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον ἡ φύσις τὰς λέξεις εἰς ἑαυτὴν ἔλκουσα μεταβάλλει. Καὶ γὰρ οὐ πρότεροι τῶν οὐσιῶν αἱ λέξεις (44), ἀλλ' αἱ οὐσίαι πρώται, καὶ δεύτεραι τοῦτων αἱ λέξεις. Διὸ καὶ ὅταν ἡ οὐσία ποίημα ἢ κτίσμα (45) ᾗ, τότε τὸ, ἐποίησε, καὶ τὸ, ἐγένετο, καὶ τὸ, ἔκτισε, κυρίως ἐπ' αὐτῶν λέγεται τε καὶ σημαίνει τὸ ποίημα. Ὅταν δὲ ἡ οὐσία γέννημα ἢ καὶ υἱός, τότε τὸ, ἐποίησε, καὶ τὸ, ἐγένετο, καὶ τὸ, ἔκτισεν (46), οὐκ ἐτι κυρίως ἐπ' αὐτοῦ κεῖται, οὐδὲ ποίημα σημαίνει· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ, ἐγέννησε, τῷ, ἐποίησεν, ἀδιαφόρως τις κέχρηται (47) βήματι. Πολλάκις γοῦν πατέρες τοὺς ἐξ αὐτῶν φύντας υἱούς δούλους ἑαυτῶν ὀνομάζουσι· καὶ οὐκ ἀρνοῦνται τὸ γνήσιον τῆς φύσεως· καὶ πωλάκις τοὺς ἰδίους δούλους φιλοφρονούμενοι, τέκνα καλοῦσι· καὶ οὐ κρύπτουσι τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν κτῆ-

(38) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὁ ποιητικὸς. Ibid. Seguer., δημιουργικὸς. Mox idem et Felck. 4, ὅτι καὶ αὐτός.

(39) Basil.. Οὐδεὶς δὲ διστάζειεν.

(40) Seguer. omittit καὶ ἀληθῶς.

(41) Gobler. et Felckm. 1, δημιουργεῖται τὰ διὰ τοῦ.

(42) Gobler. et Felckm. 1, γεννῶντός ἐστι καὶ εἶναι Ibidem iidem et Seguer. ac Felckm. 4, καὶ διαφερέσθωσαν, et mox, προεῖπον.

(43) Seguer., ὀνομάζουσιν.

(44) Felckm. 5, αἱ λέξεις· διὸ καὶ ὅταν, etc.,

omissis intermediis.

(45) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. At a Reg. et Felckm. 5 abest ἢ. Editi, ποίημα ἢ ἡ κτίσμα. Paulo post Seguer. Basil. Anglic. Reg. Gobler. et Felckm. 1 et 5, ἐπ' αὐτῶν. Alii et editi, ὑπ' αὐτῶν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, λέγεται τε. Sed in aliis et editis deest τε. Item ibidem mss. omnes σημαίνει. Editio Commel., σημαίνη, mendose.

(46) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4 omittunt καὶ τὸ ἔκτισεν.

(47) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, χρεῖται τῷ;

σιν (48) · τὸ μὲν γὰρ ἐπ' ἐξουσίας, ὡς πατέρες λέγουσι · τὸ δὲ φιλανθρώπως ὀνομάζουσι. Σάρρα γοῦν τὸν Ἀβραὰμ κύριον ἐκάλει, καίτοι μὴ δούλη, ἀλλὰ σῆζυγος οὐσα · καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος Φιλῆμονι τῷ κτησαμένῳ συνῆπτεν ὡς ἀδελφὸν Ὀνήσιμον τὸν δούλον · ἢ δὲ Βηρσαβιᾶ, καίτοι· μήτηρ οὐσα, τὸν υἱὸν ἐκάλει δούλον, λέγουσα τῷ πατρὶ· *Τὸν δούλον σου Σολομῶνα* (49) · εἶτα καὶ Νάθαν ὁ προφήτης, εἰσελθὼν, τὰ αὐτὰ ἐκίνηθ' ἔλεγε τῷ Δαβὶδ, ὅτι *Σολομῶνα τὸν δούλον σου* · καὶ οὐκ ἔμελεν (50) αὐτοῖς τὸν υἱὸν εἰπεῖν δούλον. Ἀκούων γὰρ κάκεινος ἐπεγίνωσκε τὴν φύσιν, καὶ οὕτοι δὲ λέγοντες οὕτως, οὐκ ἠγνόουν τὸ γνήσιον. Κληρονόμον γοῦν ἤξιουν αὐτὸν τοῦ πατρὸς γενέσθαι, ὃν ὡς δούλον ἐκάλουν · ἦν γὰρ υἷς τῆ φύσει τοῦ Δαβὶδ.

4. Ὅσπερ τοῖνον ἀναγινώσκοντες ταῦτα διανοούμεθα καλῶς · καὶ ἀκούοντες δούλον τὸν Σολομῶνα, οὐ νομιζόμεν αὐτὸν εἶναι δούλον, ἀλλὰ φύσει καὶ γνήσιον υἱὸν · οὕτως ἐὰν καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος τοῦ ἀληθῶς ὁμολογουμένου Υἱοῦ, καὶ φύσει Λόγου ὄντος λέγωσιν (51) οἱ ἅγιοι· *Πιστὸν ὄντα τῷ ποιῆσαντι αὐτόν* · ἢ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐὰν λέγῃ· *Κύριος ἐκτισέ με*· καὶ, *Ἐγὼ δούλος σός, καὶ υἷος τῆς παιδίσκης σου* · καὶ ὅσα τοιαῦτα · μὴ διὰ τοῦτο ἀρνεῖσθωσάν τινες τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ιδιότητα· ἀλλ', ὡς ἐπὶ Σολομῶνος καὶ τοῦ Δαβὶδ, διανοεῖσθωσαν ὀρθῶς περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐπει, εἰ ἀκούοντες (52) Σολομῶνα δούλον, ὁμολογοῦσιν υἱὸν, πῶς οὐ πολλάκις ἀποκωλύεται δίκαιοι εἶναι, ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάνοιαν οὐ σώζουσιν; ἀλλ' ὅταν μὲν ἀκούωσι (53) γέννημα, καὶ Λόγον, καὶ Σοφίαν, βιάζονται παρερμηνεῦειν καὶ ἀρνεῖσθαι τὴν φύσει καὶ γνησίαν γέννησιν τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ· ἀκούοντες (54) δὲ ποιήματος φωνὰς καὶ λέξεις, εὐθύς εἰς τὸ νομίζειν φύσει ποιήματα τὸν Υἱὸν καταφέρονται, καὶ ἀρνοῦνται τὸν Λόγον· καίτοι δυνάμενοι, διὰ τὸ γεγενῆσθαι (55) αὐτὸν ἀνθρώπον, πάσας τὰς τοιαύτας λέξεις ἐπιβρίπτειν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ. Πῶς οὖν καὶ οὗτοι οὐ βδελυκτοὶ παρὰ τῷ Κυρίῳ δείκνυνται, διὰ τὰ στάθμια παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες, καὶ τῷ μὲν ἐκεῖνα λογιζόμενοι, τῷ δὲ τὸν Κύριον (56) βλασφημοῦντες; Ἀλλ' ἴσως τὸ μὲν, δούλος, ὡς κατὰ διάθεσιν λεγόμενον συντίθενται (57)· τὸ δὲ, τῷ ποιῆσαντι, κατέχουσιν, ὡς μέγα τι βοήθημα τῆς αἰρέσεως αὐτῶν. Ἔστι δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦτο κάλαμος τεθλασμέ-

¹⁹ III Reg. 1, 19. ²⁰ ibid. 26. ²¹ Hebr. III, 2. XI, 23.

(48) Felckm. 5, τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν φύσιν καὶ κρίσιν.

(49) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, ut et infra. At alii cum editione Commel., Σολομῶνα. Mox Gobler. et Felckm. 1, pro εἰσελθὼν, habent συνελθὼν.

(50) Anglic. Reg. Gobler. et Felckm. 1, ἔμελλεν.

(51) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 4. At Felckm. 5, λέγωσιν ἄν. Editi, λέγουσιν.

(52) Sic Seguer. At Gobler. et Felckm. 1, Ἐπειδὴ εἰ ἀκούοντες Reg. et Felckm. 5, Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀκούοντες. Editi et alii, Ἐπειδὴ οἱ ἀκούοντες.

(53) Seguer., ἀκούωσι. Felckm. 4, ἀκούουσι. Cæ-

terti in sui fuisse ditione: sed patres filios suos, servos pro sua auctoritate vocant; et contra servos, filios, pro sua erga eos benignitate. Sic Sara Abrahamum dominum dixit, quamvis non ejus esset ancilla sed uxor. Apostolus quoque Onesimum servum cum Philemone hero tanquam fratrem conjunxit. Bersabee item, tametsi mater, filium, servum appellavit, cum patri ait: *Servum tuum Salomonem* ¹⁹: ingressusque postea Nathan propheta eadem quæ illa Davidi dixit: *Salomonem servum tuum* ²⁰: nec curabant illi quod filium servum dicerent. Nam et ille audiens, naturam agnoscebat, et hi cum ita loquerentur, verum eum esse filium haud ignorabant. Itaque rogabant ut ille patris hæres fieret, quem servi nomine appellabant. Salomon enim erat natura filius Davidis.

4. Quemadmodum ergo nos qui ista legimus, ea recte intelligimus, neque cum Salomone servum appellatum audimus, illum fuisse servum existimamus, sed naturalem et verum filium: ita si de Salvatore, quem vere Filium esse constat, quique naturale Verbum est, sancti hæc dicunt, *Qui fidelis est ei qui fecit illum* ²¹, vel si ipse de seipso ait, *Dominus creavit me* ²², et, *Ego servus tuus et filius ancillæ tuæ* ²³, aliaque hujus generis; non ideo cum Patris proprium esse negare licet, sed ita de Patre et Filio, ut de Salomone et Davide, recte est sentiendum. Alioqui si cum Salomone servum dici audiunt, eum nihilominus filium esse fatentur; annon eos sæpius perire æquum est, qui idem de Domino nolint sentire, sed cum eum fetum, Verbum et Sapientiam vocari audierint, falsas excogitant interpretationes, negantque Filium natura et vere genitum esse ex Patre: cum vero iidem voces et dictiones operis audiunt, statim eo feruntur ut putent Filium ex natura opus esse, et Verbum esse negent: quanquam ex eo quod ille factus homo est, possunt hujusmodi vocabula ad humanam ejus naturam referre. Annon igitur et illi detestabiles apud Dominum esse convincuntur, quibus duo sunt pondera ²⁴, quorum altero illa recte expendunt, altero autem blasphemias adversus Dominum profertur? At forte consentiunt Salomonem ex animi affectione servum esse appellatum: hæc autem verba de Domino dicta, *qui fecit illum*, velut marnum suæ hæresis præsidium tuentur. Verum hu-

²² Eccli. xxiv, 12. ²³ Psal. cxv, 16. ²⁴ Prov.

teri et editi, ἀκούσασιν. Paulo post Seguer., τὴν φύσει καὶ γνησίαν. Alii et editi, τὴν φύσιν καὶ γνησίαν.

(54) Seguer., ἀκούοντες. Editi et alii, ἀκούσαντες.

(55) Felckm. 4, γεγενῆσθαι. Paulo post Seguer. et Felckm. 4, πῶς οὖν καὶ οὕτως. Editi et alii, πῶς οὖν καὶ οὗτοι. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, παρὰ τῷ Κυρίῳ. Reg. et Felckm. 1, περὶ τοῦ Κυρίου. Cæteri et editio Commel., παρὰ τοῦ Κυρίου.

(56) Gobler. et Felckm. 1, τὸν δὲ τὸν Κύριον.

(57) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felckm. 1. At alii cum editione Commel., συντίθεται. Mox Reg. et Felckm. 5, Μέγα βοήθημα. Ibid. Basil., ἔστα.

justmodi fulcrum calamus quassatus illis est. Cito enim semetipsum sunt condemnaturi, si proprium Scripturæ didicerint loquendi modum. Nempe quemadmodum Salomon, tametsi filius erat, tamen servus est dictus : ita, ut ea quæ supra dixi repetam, licet parentes, **373** filios, quos ex se genuerunt, fornicari, creari et fieri dixerint, tamen eos natura filios esse non negant. Hinc ergo Ezechias, ut apud Isaiam legitur, orando aiebat : *Namque ab hodierno die liberos faciam, qui annuntiabunt justitiam tuam, Domine salutis meæ.* Ipse igitur dixit, *faciam* ³⁵. Propheta vero in eodem libro et quarto Regum sic loquitur : *Et filii tui qui egredientur ex te* ³⁶. Itaque, *faciam*, pro *gignam*, usurpavit, et eos qui ex se nascerentur, tanquam qui fierent appellavit. Nemo tamen in dubium vocaverit, quin de fetu naturali sermo habeatur. Eva quoque postquam peperit Cain, dixit : *Possedi hominem per Deum* ³⁷. Nempe pro, *peperi*, dixit, *possedi*. Nam quia partum prius viderat, postmodum dixit, *possedi*. Nec tamen propter hanc dictionem, *possedi*, arbitrandum est Cain extrinsecus emptum fuisse, non vero ex ipsa esse natum. Similiter patriarcha Jacob dixit Joseph : *Duo ergo filii tui, qui tibi facti sunt in Ægypto, antequam venirem ad te in Ægyptum, mei sunt, Ephraim et Manasses* ³⁸. De Job item hæc habet Scriptura : *Facti sunt ei septem filii et tres filiae* ³⁹. Quo etiam modo Moyses in lege locutus est : *Si alicui filii facti fuerint, et, si fecerit filium.*

5. En ergo illi eos, qui geniti sunt, factos et formatos appellavere, quippe qui non ignorarent nihil referre, si de filiis dicatur, *facti sunt, possedi*, vel, *fecit*, modo filios esse esse concedatur. Namque natura et veritas mentem ad se intelligendum attrahunt. Quocirca si qui disputent utrum Dominus res facta vel creata sit, primo ab illis quærendum est, num ille sit Filius, Verbum et Sapientia? Hoc enim probato mox evanescit omnis hæc de re suspicio. Neque enim res facta, Filius et Verbum potest esse; neque pariter Filius, res facta esse potest. Quæ cum ita sint, profecto omnibus patet has voces, *qui fecit illum*, nullo adjumento ad illorum hæresim esse, sed eam his potius condemnari. Siquidem oscensum est verbum, *fecit*, etiam cum de veris et naturalibus filiis sit mentio, a Scriptura divina usurpari; unde cum probatum sit Dominum

³⁵ Isai. xxxviii, 19, juxta LXX. ³⁶ Isai. xxxix, xlviii, 5. ³⁷ Job. 1, 2.

(58) Seguer., λέγεται Σολομών.

(59) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri et editio Commel., ἐξ αὐτῶν.

(60) Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4, ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ καὶ ἐν τῇ. Ibid. pro οὕτω, Seguer. αὐτῷ.

(61) Seguer. et Felc. 4, ὁ Λόγος.

(62) Gobler. et Felc. 1 omittunt, καὶ οὐ διὰ τὸ, ἐκτεθάρμην. Ibidem paulo ante sic scribunt, ἄρα. Felc. 5, ibid., οὐ διὰ τοῦτο τὸ, ἐκτεθάρμην.

(63) Οὐν abest a Gobler. et Felc. 1.

(64) Felc. 2, cum editis omittit αὐτῷ, quod in aliis mss. omnibus legitur. Mox Seguer. Gobler. et

vos τὸ ἔρεισμα· καταγνώσονται γὰρ εὐθὺς ἑαυτῶν, εὐ μάθοιεν τὸ τῆς Γραφῆς ἰδίωμα. Καὶ γὰρ ὡσπερ δούλος λέγεται ὁ Σολομών (58), καίπερ ὄν υἱός· οὕτως, ἵνα τὰ ἐν τοῖς προτέροις εἰρημένα πάλιν εἴπωμεν, εἰ καὶ ποιουμένους καὶ κτιζομένους καὶ γινομένους τοὺς ἐξ ἑαυτῶν (59) φουμένους υἱούς λέγοιεν οἱ γονεῖς, οὐ δὲν ἤττον οὐκ ἀρνοῦνται τὴν φύσιν. Ὁ γοῦν Ἐζεχίας, ὡς ἐν τῷ Ἡσαΐ γέγραπται, εὐχόμενος ἔλεγεν· Ἄπο γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, ἀ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔλεγε, ποιήσω· ὁ δὲ προφήτης ἐν τε αὐτῷ τῷ βιβλίῳ (60), καὶ τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν οὕτω φησί· Καὶ οἱ υἱοὶ σου, οἱ ἐξελεύσονται ἐκ σου. Ἄντι τοῦ γεννᾶν, ἄρα τὸ, ποιήσω, εἶρηκε· καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ φουμένους, ὡς ποιουμένους φησί. Καὶ οὐ διαφέρεται τις, ὡς περὶ τοῦ φύσει γεννηματός ἐστιν ἡ λέξις (61). Καὶ Εὐα δὲ τεκοῦσα τὸν Κάιν, εἶπεν· Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. Ἄντι τοῦ, τεκεῖν, ἄρα καὶ αὐτὴ τὸ, ἐκτησάμην, εἶρηκε. Καὶ γὰρ πρότερον ἰδοῦσα τὸν τόκον, ὕστερον εἶπε τὸ, ἐκτησάμην. Καὶ οὐ διὰ τὸ, ἐκτησάμην (62), νομίσειεν ἂν τις ἐξωθεν ἠγοράσθαι τὸν Κάιν, καὶ μὴ ἐξ αὐτῆς τετέχθαι. Καὶ ὁ πατριάρχης δὲ Ἰακώβ ἔλεγε τῷ Ἰωσήφ· Νῦν οὖν (63) οἱ δύο υἱοὶ σου, οἱ γενόμενοι σοι ἐν Αἰγύπτῳ, πρὸ τοῦ με ἐλθεῖν πρὸς σὲ εἰς Αἰγύπτον, ἐμοὶ εἰσιν, Ἐφραῖμ καὶ Μανασσῆς. Καὶ ἡ Γραφή δὲ περὶ τοῦ Ἰώβ φησιν· Ἐγένοντο αὐτῷ (64) υἱοὶ ἑπτὰ, καὶ θυγατέρες τρεῖς· ὡσπερ καὶ Μωϋσῆς εἶρηκεν ἐν τῷ νόμῳ· Ἐὰν δὲ γένωνται τινι υἱοὶ· καὶ, ἐὰν ποιήσῃ υἱόν.

5. Ἰδοὺ πάλιν τοὺς γεννηθέντας, ὡς γενομένους καὶ ποιηθέντας εἰρήκασιν, εἰδότες, ὅτι ἕως ὁμολογοῦνται υἱοὶ (65), καὶν λέγῃ τις, ἐγένοντο, ἢ ἐκτησάμην, ἢ ἐποίησα, οὐδὲν διαφέρει. Ἡ γὰρ φύσις καὶ ἡ ἀλήθεια ἔλκει τὴν διάνοιαν εἰς ἑαυτήν. Διὸ καὶ πρὸς τοὺς ζητοῦντας, εἰ κτίσμα καὶ ποιήμα (66) ἐστὶν ὁ Κύριος, χρὴ πρότερον ζητεῖν εἰ Υἱός ἐστι, καὶ Λόγος, καὶ Σοφία. Τούτων γὰρ ἀποδεικνυμένων, ἐκβάλλεται εὐθὺς καὶ παύεται ἡ περὶ τοῦ ποιήματος καὶ κτισματος ὑπόνοια· οὐτε γὰρ τὸ ποίημα Υἱὸς καὶ Λόγος ἂν εἴη, οὐτε ὁ Υἱὸς ποίημα (67) ἂν εἴη. Τούτων δὲ πάλιν οὕτως ὄντων, φανερὰ πᾶσιν ἀπόδειξις, ὡς ἡ λέξις ἡ λέγουσα, τῷ ποιήσαρτι αὐτὸν, οὐκ εἰς δησιὸν ἐστὶ τῇ αἰρέσει αὐτῶν, ἀλλὰ μάλλον εἰς κατὰ γινώσκουσιν. Δέδεικται γὰρ ὅτι ἡ τοῦ, ἐποίησε, λέξις, καὶ ἐπὶ τῶν γνησίων καὶ φύσει τέκνων ἐν τῇ βίβλῳ κεῖται (68) Γραφῇ· ὅθεν τοῦ Κυρίου ἀποδεικνυμένου

7; IV Reg. xx, 18. ³⁷ Genes. iv, 1. ³⁸ Genes.

Felc. 4, ὡσπερ καὶ Μωσῆς. Alii et editi, ὡσπερ Μωσῆς.

(65) Seguer., οἱ υἱοὶ. Mox Felc. 2, pro ἐγένοντο, ut in aliis legitur mss. habet cum edit. Commel. ἐγένετο.

(66) Reg. et Felc. 5, ποίημα ἢ κτίσμα. Mox Gobler. et Felc. 1, ζητεῖν ἢ Υἱός.

(67) Seguer. Gobler. et Felc. 4, addunt ἢ κτίσμα.

(68) Gobler. et Felc. 1, καλεῖται. Paulo post Seguer. Reg. Felc. 4, φύσει καὶ γνησίου. Alii vero et editi, φύσει γνησίου.

φύσει καὶ γνησίῳ Υἱοῦ, Λόγου, καὶ Σοφίας τοῦ Πατρὸς, ἃν λέγηται ἐπ' αὐτοῦ τὸ, ἐποίησεν, ἢ τὸ, ἐγένετο (69), οὐχ ὡς ποιήματος ἔντος αὐτοῦ λέγεται, ἀλλ' ἀδιαφόρως τῇ λέξει χρῶνται οἱ ἅγιοι, ὡς ἐπὶ τοῦ Σολομῶνος, καὶ τῶν Ἐζεχίου τέκνων. Καὶ γὰρ καὶ αὐτῶν γεννησάντων ἐξ ἑαυτῶν, γέγραπται· ἐποίησα, καὶ (70), ἐκτησάμην, καὶ, ἐγένετο. Οὐκ οὖν τὰ τοιαῦτα λεξιδία πολλάκις προφασισάμενοι οἱ θεομάχοι, ὀφειλοῦσι καὶ ὀφεί ποτε ἐκ τῶν εἰρημῶν ἀποθέσθαι τὴν ἀσεβῆ φρόνησιν, καὶ φρονῆσαι περὶ τοῦ Κυρίου ὅτι Υἱὸς (71) ἐστὶν ἀληθινός, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, οὐ ποιήμα, οὐ κτίσμα. Εἰ γὰρ ποιημά ἐστιν ὁ Υἱός, ἐν ποίῳ ἄρα λόγῳ καὶ (72) ἐν ποίῳ σοφίᾳ γέγονεν αὐτός; Πάντα γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας γέγονε, καθὼς γέγραπται· Πάντα ἐν Σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Εἰ δὲ αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος καὶ ἡ Σοφία, ἐν ἧ πάντα (73) γίνεται, οὐκ ἄρα τῶν ποιουμένων ἐστὶν, οὐδὲ ὅπως τῶν γενητῶν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς γέννημα.

6. Σκοπεῖτε (74) γὰρ ὅποσον ἔχει πτώμα τὸ λέγειν ποιήμα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Λέγει πῶς Σολομῶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῳ, ὅτι *Εὐμπαρ τὸ ποιήμα δεῖ οὗ Θεοῦ εἰς κρίσιν, ἐν παντὶ παραρωμένῳ, ἐὰν (75) ἀγαθὸν, καὶ ἐὰν πονηρὸν*. Οὐκοῦν εἰ ποιημά ἐστιν ὁ Λόγος, ἀβηθήσεται (76) καθ' ἑμᾶς καὶ αὐτὸς εἰς κρίσιν; Καὶ ποῦ λοιπὸν ἡ κρίσις, κρινόμενου τοῦ κριτοῦ; τίς δὲ τοῖς μὲν δικαίοις τὰς εὐλογίας δώσει, τοῖς δὲ ἀναξίοις τὰς ἐπιτιμίας, ἑσθηκός τοῦ Κυρίου καθ' ἑμᾶς μετὰ πάντων ἐν κρίσει; Ποίῳ δὲ καὶ νόμῳ κριθήσεται αὐτός ὁ νομοθέτης; Ταῦτα τῶν ποιημάτων ἰδιά ἐστι, τὸ κρινεσθαι, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εὐλογεῖσθαι (77) καὶ ἐπιτιμᾶσθαι. Φοβήθητε λοιπὸν τὸν κριτὴν, καὶ πείσθητε τῷ Σολομῶνι λέγοντι. Εἰ γὰρ σύμψαν τὸ ποιήμα δεῖ εἰς Θεοῦ εἰς κρίσιν, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἐστὶ τῶν κρινόμενων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον (78) συμπάντων τῶν ποιημάτων αὐτός ἐστιν ὁ κριτής· πῶς οὐ λαμπρότερον ἡλίου δέκνεται μὴ ποιήμα ὢν ὁ Υἱός, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς (79) Λόγος, ἐν ᾧ τὰ ποιήματα γίνεται τε καὶ κρινεται; Εἰ δ', ὅτι γέγραπται, *πιστὸν ὄντα*, πάλιν ταραττεῖ αὐτοὺς νομίζοντας, ὡς ἐπὶ πάντων λέγεσθαι, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ, *πιστὸν*, ὅτι πιστευῶν ἐκδέ-

A naturalem verumque Filium, Verbum, atque Sapientiam Patris esse: etiamsi, cum de illo habetur sermo, dictio, fecit, vel, factus est, adhibeatur, non id dicitur quasi ille opus esset, sed sancti hisce verbis promiscue utuntur, uti de Salomone et Ezechiae liberis ostendimus. Licet enim eos ex seipsis genuissent, scriptum est nihilominus, *feci, possedi, factus est*. Quocirca jam necesse est ut illi Dei hostes, qui propugnandae hæresis causa hujusmodi sæpe objicere voculas, sero saltem ex his quæ diximus suam deponant sententiam, ac deinceps sentiant Dominum verum Filium, Verbum et Sapientiam Patris esse, non autem rem factam vel creatam. Nam si res facta esset Filius, in quoniam ipse verbo quanamve in sapientia factus esset? Omnia siquidem opera per Verbum et Sapientiam facta sunt, ut scriptum est: *Omnia in Sapientia fecisti*⁴⁰: et, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁴¹. Si porro ipse est **374** Verbum et Sapientia in qua omnia fiunt, non igitur ex eorum numero est quæ fiunt, ac nullo modo res est creata, sed Patris est fetus.

6. Namque attendite quantum sit error, Dei Verbum opus appellare. Salomon aliquo in loco Ecclesiasticus ait: *Universum opus Deus adducet in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit*⁴². Num ergo, si opus est Verbum, in iudicium quoque secundum vos adducetur? Ubi igitur jam iudicium futurum est, si ipse iudex iudicetur? Quis justis benedictiones, et indignis supplicia retribuatur, cum ipse Dominus secundum vos cum omnibus stet in iudicio? Qua porro lege ipse legislator iudicabitur? Hæc utique rerum factarum propria sunt, iudicari, a Filio benedici et puniri. Jam ergo iudicem timeat, et Salomon auscultate. Nam si universum opus Deus adducet in iudicium, ipse autem Filius non numeratur inter eos qui iudicantur, sed potius ipse universorum operum iudex est: annon sole clarior est Filium non esse opus, sed Patris esse Verbum, in quo opera et fiunt et iudicantur? Quodsi illud quod scriptum est, *qui fidelis est*⁴³, rursus illos conturbet, perindeque de illo ac de omnibus vocem, *fidelis*, dictam putent, quia scilicet credendo fidei mercedem recipit: profecto restat ut eadem de causa Moysem increpent, qui nempe ait:

⁴⁰ Psal. ciii, 24. ⁴¹ Joan. i, 3. ⁴² Eccles. xii, 14. ⁴³ Hebr. iii, 2.

(69) Seguer. et Felc. 4, ἢ ἐγένετο. Felc. 5, καὶ ἐγένετο. Paulo post Seguer. Reg. Felc. 5, ἀλλ' ἀδιαφόρως. Alii et editio Commel., ἀλλὰ διαφόρως, menduse.

(70) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4. In editis et aliis καὶ δεest.

(71) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. In aliis autem et editis δεest ἐστὶν.

(72) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4. Cæteri et editi omittunt ἐν ποίῳ. Ibidem Seguer., γέγονε καὶ αὐτός. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῆς Σοφίας γέγονε καθὼς γέγραπται. Felc. 4, τῆς Σοφίας γέγονε καὶ αὐτὰ ὡς γέγραπται. Editi alique, τῆς Σοφίας, ὡς γέγραπται.

(73) Seguerian., τὰ πάντα. Mox Felc. 4, Οὐδὲ ὅπως τῶν γενητῶν.

(74) Reg., σκοπεῖται. Alii omnes mss., σκοπεῖτε, ditio Commel., σκοπεῖν τε. Ibid. Seguerian., ὅποσον ἔχει. Editi et alii, πόσον ἔχει.

(75) Seguerian., καὶ ἐάν.

(76) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 5. Editio Commel. et alii, παρ' ἑμῶν. Paulo post mss. omnes, τοῖς μὲν δικαίοις, ubi editio Commel. mss. omittit.

(77) Seguerian. et Felckman. 4 addunt, καὶ ἐπιτιμᾶσθαι, quæ in aliis et editis desunt. Mox Seguerian., πείσθητε καὶ τῷ Σολομῶνι: εἰ γὰρ σύμψαν.

(78) Gobler. et Felckm. 1, ἀλλὰ μᾶλλον πάντων. Mox Seguer. et Felckm. 4, δέκνεται. Editi et alii, δέδεικται.

(79) Sic Seguerian. et Reg. Editi vero et alii, ὁ Λόγος. Ibidem Seguerianus. Goblerian. et Felckman.

Deus fidelis et verus ⁴⁴; nec non Paulum scriben-
t-um : *Fidelis Deus, qui non putietur vos tentari su-
pra id quod potestis* ⁴⁵. Verum sancti qui ita loque-
bantur, non humana de Deo cogitabant, sed nove-
rant duplicem esse vocis, *fidelis*, apud Scripturam
significationem : scilicet interdum eum qui credit
significare, interdum vero eum qui dignus est cui
credatur : priorem porro significationem hominibus
convenire; posteriorem, Deo. Itaque fidelis est
Abraham, quia loquenti Deo credidit : fidelis autem
Deus est, quia, ut canit David, *Fidelis est Do-
minus in omnibus verbis suis* ⁴⁶, dignusque fide est,
nec fieri potest ut ipse mentiatur. Item, *Si qua fi-
delis viduashabet* ⁴⁷, hæc fidelis appellatur quia
recte credit. Fidelis autem sermo est ⁴⁸, quia quod
dixit, credi debet : siquidem id verum est, nec ali-
ter fieri potest. Itaque illud etiam quod scriptum
est, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*, nihil simile cum
aliis habet, nec is ejus est sensus, quod ille cre-
dendo gratus est effectus, sed quod cum veri Dei
sit Filius, fidelis ipse quoque est, eique in omnibus,
quæ dixerit feceritve, fides est adhibenda. Namque
immutabilis permanet, nec in sua humana admi-
nistratione aut corporeo adventu ullam subiit mu-
tationem.

7. Sic ergo retundi potest illorum impudentia,
solaque ex hac dictione, *fecit*, errantes eos arbi-
trantesque Dei Verbum factum esse, facillimum est
refellere. Quapropter cum rectus sit illorum verbo-
rum sensus, constetque ex eo, quandonam **375** et
ad quid vox, *fecit*, referatur : necesse est ex ea ipsa
hæreticorum ostendere stupiditatem, maxime si, ut
antea diximus, ad ejus tempus et usum attende-
rimus. Non igitur cum hæc diceret Apostolus, de
his, quæ ante creationem erant, verba faciebat, sed
de his duntaxat quæ Verbum carnem factum spe-
ctarent; sic enim scriptum est : *Unde, fratres san-
cti, vocationis cælestis participes, considerate aposto-
lum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fi-
delis est ei qui fecit illum* ⁴⁹. Quandonam igitur mis-
sus est, aut quandonam nostram induit carnem?

⁴⁴ Deut. xxxii, 4. ⁴⁵ I Cor. x, 13. ⁴⁶ Psal. cxliv, 13. ⁴⁷ I Timoth. v, 16. ⁴⁸ I Timoth. iii, 1.
⁴⁹ Hebr. iii, 1, 2.

γίνεται τε καί. In aliis et editis te omittitur. D
Mox Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, πιστόν
ὄντα, πάλιν ταράττει αὐτούς. Editi vero, πιστόν
ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, σπαράττει πάλιν αὐτούς.

(80) Sic Seguerian. Regius vero, Μωϋσαῖ. Editio
Commel., Μωϋσῆ. Ibid. Seguerian. Goblerian. et
Felc. 1, ὁ Θεός... τῷ δὲ Παύλῳ. Alii et editi, Θεός...
καὶ τῷ Παύλῳ.

(81) Sic Basil. et Felckm. 5. At omnes alii et
editi, πιστεύον. Paulo post Goblerian. et Felckm. 1,
ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀρμύζειν.

(82) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ἐπισηή.
Ibidem Basil., πεπίστευκε τῷ Θεῷ. Mox Seguer., ἐν
πᾶσι τοῖς λόγοις. Gobler. et Felc. 1, ἐν πᾶσι τῶν
ἔργων. Alii et editi, ἐν λόγοις. Ibid. Seguer. Gobler.
Felc. 1 et 5, καὶ ἅ λαῶν ἀξιόπιστός ἐστι.

(83) Sic Felc. 4, ut et legitur I Timoth. v, 16.
Seguerian., χήρας mendosæ pro χήρας. Alii et editi,
χήρα. Ibidem Seguerian et Felck. 4, διὰ τὸ καλῶς.

Α χεται τῆς πίστεως τὸν μισθόν· ὧρα καὶ διὰ τοῦτο
πάλιν αὐτοὺς ἐγκαλεῖν Μωσαῖ (80) μὲν λέγοντι· Ὁ
Θεός πιστός καὶ ἀληθινός· τῷ δὲ Παύλῳ γρά-
φοντι· Πιστός ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρα-
σθῆναι ὑπερ ὃ δύνασθε. Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες οἱ
ἄγιοι, οὐκ ἀνθρώπινα περὶ τοῦ Θεοῦ διεννοοῦντο· ἀλλ'
ἐγίνωσκον διπλοῦν εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῇ Γραφῇ περὶ
τοῦ πιστοῦ· τὸ μὲν ὡς πιστεύον (81), τὸ δὲ, ὡς ἀξιό-
πιστον· καὶ τὸ μὲν ἐπ' ἀνθρώπων, τὸ δὲ ἐπὶ Θεοῦ
ἀρμύζειν. Πιστός γοῦν ὁ Ἀβραάμ (82), ὅτι τῷ λα-
λοῦντι πεπίστευκε Θεῷ, πιστός δὲ ὁ Θεός, ὅτι, καθ-
ὼς ψάλλει Δαβὶδ, Πιστός ἐστὶν ἐν πᾶσι τοῖς λό-
γοις αὐτοῦ ὁ Κύριος, καὶ ἀξιόπιστός ἐστι, καὶ ἀδύ-
νατόν ἐστιν, αὐτὸν ψεύσασθαι. Καὶ, *Εἰ τίς ἐστι πιστὴ
χήρας* (83) ἔχουσα, διὰ τὸ καλῶς πιστεύειν, πιστὴ
καλεῖται. Πιστός δὲ ὁ Λόγος, ὅτι ὁ εἰρηκεν, ὀφείλει
πιστεύεσθαι· ἀληθὲς γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλως.
Καὶ τὸ (84) γεγράφθαι τοίνυν, *Πιστόν ὄντα τῷ ποι-
ήσαντι αὐτόν*, οὐ πρὸς ἄλλους ἔχει τὴν ὁμοίτητα·
οὐδ' ὅτι πιστεύων, εὐάρεστος γέγονεν, ἀλλ' ὅτι Ἰῆδ
ὦν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, πιστός ἐστι καὶ αὐτὸς ὀφεί-
λων πιστεύεσθαι, ἐν οἷς ἂν λέγη (85) καὶ ποιῆ. αὐτὸς
ἄτρεπτος μένων, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος ἐν τῇ ἀνθρω-
πίνῃ οἰκονομίᾳ καὶ τῇ ἐνοσίχμη παρουσίᾳ.

7. Οὕτως μὲν οὖν ἂν τις, πρὸς τὴν ἀναίθειαν αὐ-
τῶν χωρῶν, δύναται καὶ ἐκ μόνης τῆς, ἐποίησε, λέ-
ξεως (86), διελέγχειν αὐτοὺς πλανωμένους, καὶ
νομίζοντας εἶναι ποίημα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπειδὴ
δὲ (87) καὶ ἡ διάνοια τῶν γεγραμμένων ἐστὶν ὀρθή,
δεικνύουσα τὴν, ἐποίησε, λέξιν, πότε καὶ πρὸς τί
λεγομένη σημαίνεται· ἀναγκαῖον καὶ ἐξ αὐτῆς (88)
δεῖξαι τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀλογίαν, ἐὰν μάλιστα, ὡς
ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, καὶ τούτου τὸν καιρὸν
καὶ τὴν χρεῖαν λάβοιμεν (89). Οὐ τοίνυν τὰ πρὸ τῆς
κτίσεως διηγοούμενος ὁ Ἀπόστολος ταῦτα εἰρηκεν,
ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὕτω γὰρ γέγραπται·
"Θθεν, ἀδελφοί ἄγιοι (90), κλήσεως ἐπουρανίου
μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρ-
χιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν (91), πιστόν
ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. Πότε οὖν ἀπεστάλη, ἢ

D Alii et editi, διὰ τοῦ καλῶς.

(84) Felc. 4, τῷ.

(85) Seguerian. ἐὰν λέγη. Idem ibid. et Goble-
rian. Felc. 1 et 4, αὐτός omittunt.

(86) Goblerian. et Felc. 1, δύνασθαι. Ibid. Segue-
rian., τῆς, ἧς ἐποίησε, λέξεως.

(87) Reg. et Felc. 5, δὲ omittunt. Mox Segue-
rian. Gobler. et Felc. 1, τὴν, ἣν ἐποίησε, λέξιν.
Ibid. Felc. 4, πρὸς τί λεγομένου.

(88) Felc. 5, ἀναγκαῖον ἐξ αὐτῆς. Editio Commel.,
ἀναγκαῖον καὶ ἐκ αὐτῆς. Alii mss., ἀναγκαῖον καὶ ἐξ
αὐτῆς.

(89) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Felc. 5,
λαμβάνομεν. Alii et editi, λάβομεν. Mox ταῦτα, ut
habent cæteri mss. et editio Commel., abest a Felc.
5, et Reg.

(90) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, et Scriptura.
Alii vero editi, ἀδελφοί μου.

(91) Reg. et Felc. 5 omittunt Ἰησοῦν.

Ἰπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; Πότε δὲ ἄρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ ὅτε, προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα, καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους αὐτοῦ (92) τῇ πίστει προσάγει καὶ προσφέρει τῷ Πατρὶ, λυτρούμενος πάντας, καὶ ὑπὲρ πάντων ἱλασκόμενος τὰ πρὸς τὸν Θεόν; Οὐ τὴν οὐσίαν ἄρα τοῦ Λόγου, οὐδὲ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς φυσικὴν γέννησιν (93) σημάζει θέλων ὁ Ἀπόστολος εἰρηκε, *Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν*· μὴ γένοιτο! ποιῶν γάρ ἐστιν ὁ Λόγος, οὐ πεισῦμενος αὐτός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπουσιν αὐτοῦ κάθοδον καὶ ἀρχιερωσύνην γενομένην, ἣν καλῶς ἄν τις ἴδοι ἐκ τῆς κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸν Ἀαρῶν (94) ἱστορίας. Οὕτως Ἀαρῶν οὐ γεγέννηται ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ ἄνθρωπος, καὶ μετὰ χρόνον, ὅτε ὁ Θεὸς ἠθέλησε, γέγονεν ἀρχιερεὺς· καὶ γέγονεν οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἐκ τῶν συνήθων ἱματίων γνωριζόμενος, ἀλλ' ἐπενδυσσόμενος (95) τὴν ἐπιμίδα, τὸ λογιον, τὸν ποδήρη, καὶ αἱ γυναῖκες μὲν εἰργάσαντο προστάξει τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις δὲ εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἅγια, τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ θυσίαν προσέφερε· καὶ ἐν τούτοις ὡσπερ ἐμεστέυε τῇ ὀπτασίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων θυσίαις. Οὕτω τούτων καὶ ὁ Κύριος ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος (96)· ὅτε δὲ ἠθέλησεν ὁ Πατήρ ὑπὲρ πάντων λύτρα δοῆναι, καὶ πᾶσι χαρίσασθαι, τότε ἐκ τῆς ἁγίας ἁγίας, ὡς Ἀαρῶν τὸν ποδήρη, οὕτως αὐτὸς ἔλαβεν τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα (97), Μαρίαν ἀντὶ τῆς ἀναργάστου γῆς ἐσθλῆς μητέρα τοῦ σώματος, ἵνα ἔχων τὸ προσφερόμενον αὐτὸς, ὡς ἀρχιερεὺς (98), ἑαυτὸν προσενέγκῃ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πάντας ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν καθαρίσῃ, καὶ ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναστήσῃ.

8. Τούτου γὰρ ἦν τὰ παλαιὰ σκιά· καὶ ὅσπερ πεποίηκεν ἑλθὼν ὁ Σωτὴρ, τοῦτο κατὰ τὸν νόμον ἐσκωγράφη ὁ Ἀαρῶν (99). Ὡσπερ οὖν ὁ Ἀαρῶν ὁ αὐτὸς ὢν οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν ἀρχιερατικὴν ἐσθῆτα, ἀλλὰ μένων ὁ αὐτὸς, ἐκαλύπτετο μόνον· καὶ εἰ ἐλεγέ τις ἑωρακῶς αὐτὸν προσφέροντα, Ἰδοὺ γέγονε σημερον ὁ Ἀαρῶν ἀρχιερεὺς, οὐκ ἐσήμεριον (1) αὐτὸν ἀνθρώπων τότε γεγενῆσθαι· ἦν γὰρ, καὶ πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα γενέσθαι, ἄνθρωπος· ἀλλ' ὅτι τῇ λειτουργίᾳ πεποιήται ἀρχιερεὺς, περιθέμενος τὰ πεποιημένα καὶ κατασκευασθέντα (2) ἱμάτια τῇ ἀρχιερατείᾳ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου δυνατὸν ἐστι καλῶς νοεῖν, ὡς οὐκ ἄλλος γέγονε τὴν

⁹² Exod. xxviii et xxxix. ⁹³ Joan. 1, 1.

(92) Felc. 5, αὐτῶ. Ibidem Felc. 4, προσφέρει τῷ Πνεύματι καὶ Πατρὶ.

(93) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, sed in solo Seguer. additur articulus τοῦ. Alii et editi, τὴν ἐκ Πατρὸς φύσει γέννησιν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, εἰρηκε αὐτὸν πιστὸν ὄντα, etc.

(94) Reg. et Felc. 5, καὶ τῆς Ἀαρῶν. Mox Reg. Anglic. et Felc. 4, γεγέννηται. Alii et editi, γεγέννηται.

(95) Sic Seguer. Basil. Anglic. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5. Caeteri vero et editi, ἐπενδυσσόμενος. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐπιμίδα, τὸν ποδήρη, τὸ λογιον.

(96) Gobler. et Felc. 1 omittunt, καὶ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.

Quandonam nostræ confessionis pontifex est factus? Nonne tunc cum, postquam pro nobis se ipse obtulisset, corpus excitavit ex mortuis, nuncque eos, qui ipsius amplectuntur fidem, adducit et offert Patri, omnes redimens, et pro omnibus Deo satisfaciens eumque propitium reddens? Non itaque Apostolus Verbi naturam vel naturalem ejus ex Patre ortum his significabat vocibus, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*: absit! siquidem efficiens, non effectum est Verbum: sed ejus ad homines adventum, et factum pontificatum indicabat, ut ex legis et Aaronis historia licet perspicere. Nec enim Aaron pontifex genitus est, sed homo, qui postea, cum Deo placuit, factus est pontifex; quod quidem non quovis modo actum est, nec ille consuetis ex vestimentis pontifex est agnitus, sed epomidem, poderem et rationale induit, quas vestes Dei jussu texuerant mulieres; quibus ille indutus in sancta ingrediebatur, ut sacrificium pro populo offerret: ac veluti medius constituebatur inter Dei visionem et hominum sacrificia⁹². Sic igitur ipse quoque Dominus in principio indutus erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum⁹³: cum autem voluit Pater ut pretium pro omnibus redimendis solveretur, et gratia in omnes conferretur, tunc Verbum carnem, ut Aaron poderem, accepit e terra, et Mariam, rudis instar terræ, corporis sui matrem habuit, ut quid ad offerendum, tanquam pontifex, habens, seipsum offerret Patri, omniumque peccata proprio ablueret sanguine, et cunctos ex mortuis excitaret.

8. Vetera siquidem hujusce rei umbra erant, quodque Salvator post suum adventum peregit, id Aaron in lege adumbrabat. Igitur quemadmodum Aaron idem erat, nec mutabatur pontificalem induens vestem, sed idem manens, ea solummodo operiebatur, ita ut si quis illum offerentem intuitus dixisset, Ecce Aaron factus est hodie pontifex; non his verbis significasset illum tunc hominem factum esse, quippe cum homo esset antequam fieret pontifex: sed ipsum indicasset vestibus factis destinatisque pontificatui indutum, pontificem sacerdotio factum fuisse. Sane simili modo hujusmodi dictiones, *factus est*, aut, *effectus est*, recte de Domino

(97) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii, οὕτως καὶ αὐτὸς ἔλαβεν ἀπὸ γῆς ἀνθρωπίνην σάρκα. Felc. 5, ἀπὸ ἀνθρωπίνης σάρκα.

(98) Seguer., ὢν ἀρχιερεὺς. Paulo post idem, πάντας ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

(99) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At editi et alii, σκωγραφεῖ ὁ Ἀαρῶν, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν ἱερατικὴν ἐσθῆτα.

(1) Sic Seguer. et Reg. Caeteri et editi, ἐσήμεριον. Mox Seguer., πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα, etc. Reg. et Felc. 5, πρὸ τοῦ ἀρχιερεὺς γενέσθαι. Editi et alii, πρὸ τοῦ ἀρχιερέα γενέσθαι.

(2) Gobler. et Felc. 1, κατασκευασθέντα. Ibidem Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, τῇ ἱερατείᾳ. Alii et editi, τῇ ἀρχιερατείᾳ.

possumus interpretari, eum videlicet carne assumpta non alium fuisse factum, sed **376** eundem esse, illaque solum contegi: nefas autem est Verbum, quatenus Verbum, factum esse cogitare; sed intelligendum est Verbum, cum esset opifex et creator, corpore facto et creato, quod pro nobis posset offerre, postea indutum, pontificem factum fuisse, quæ causa est cur factum dicatur. Itaque si Dominus homo non est factus, decertent Ariani; sin autem Verbum caro factum est, quid aliud de homine factio dicendum erat, quam, *qui fidelis est ei qui fecit illum?* Ut enim proprie de Verbo dicitur, *In principio erat Verbum*⁹², ita hominum primum est fieri et creari. Quis ergo, si Dominum viderit tanquam hominem ambulantiem, Deumque se factis declarantiem, non sciscitetur, quisnam istum fecerit hominem? Quis autem ita interrogatus non responderet, Patrem, illum fecisse hominem, ipsumque pontificem nobis misisse. Atqui hanc ipsam sententiam, tempusque et personam ex ipso Apostolo qui scripsit, *qui fidelis est ei qui fecit illum*, melius licet discere, si nempe ad ea quæ antecedunt attenderimus. Una enim series est, ac de eodem agitur hoc in Scripturæ loco. Hæc itaque scribit in Epistola ad Hebræos: *Quia ergo pueri carnis et sanguinis participes facti sunt, ipse quoque similiter eorumdem particeps fuit, ut per mortem eum destrueret, qui mortis imperium habet, id est diabolus, et liberaret eos qui timore mortis per totum vitum obnoxii erant servituti. Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors fieret et fidelis pontifex in his quæ ad Deum spectant, ut expiaret peccata populi. In eo enim in quo ipsum tentari contigit, potest his qui tentantur auxiliari. Unde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum.*

9. Quis hæc verba possit legere, quin Arianos statim condemnet, beatumque admiretur Apostolum, qui tam præclare est locutus? Quando enim factus

⁹² Joan. 1; 1. ⁹³ Hebr. 11, 14-18; 111, 1, 2.

(3) Seguer. et Felc. 4, αὐτῆ. Gobler. et Felc. 1, αὐτῆν. Editi et alii, ταύτη. Mox ἡ Λόγος abest a Felc. 5. Seguer., ἡ Λόγος, mendose.

(4) Felc. 4, γεννητόν. Cæteri et editio Commel., γενητόν.

(5) Sic Seguer. Anglican. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. At Basil. et Felc. 2, εἰ δὲ ὅλως σὰρξ. Editi, εἰ δὲ ὅλως σὰρξ. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τί ἔδει. Alii et editi, τί δεῖ. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, περὶ γεγονότος. Basil., περὶ τοῦ γινόμενου. Anglican., περὶ γινόμενου. Editi, περὶ γινόμενου. Mox Felc. 4, καὶ γὰρ ἴδιον.

(6) Sic Seguer. Reg. Basili. Anglic. et Felc. 4. At cæteri et editi, ἦν Λόγος. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι, et mox, ὡς ἄνθρωπον. Alii et editi, γενέσθαι καὶ πεποιῆσθαι, qui et ὡς omittunt.

(7) Basil. Reg. et Felc. 5, ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀπέστειλεν ἡμῖν, omissis intermediis. Ibidem Si-

σάρκα λαβὼν, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὢν, ἐκαλύπτετο ταύτῃ (3)· καὶ τὸ, γέγονε, καὶ τὸ, πεποῖηται, οὐχ ὅτι ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶ, πεποῖηται νοεῖν θέμις· ἀλλ' ὅτι Λόγος ὢν δημιουργός, ὑστερον πεποῖηται ἀρχιερεὺς, ἐνδυσάμενος σῶμα τὸ γενητόν (4) καὶ ποιητόν, ὅπερ καὶ προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν δύναται, διὸ καὶ λέγεται πεποῖησθαι. Εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Κύριος, μαχέσθωσαν οἱ Ἀρειανοὶ (5)· εἰ δὲ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τί ἔδει περὶ γεγονότος ἀνθρώπου λέγειν ἢ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν; Ὡς γὰρ ἴδιον περὶ τοῦ Λόγου εἰπεῖν, Ἐρ ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος (6), οὕτως ἀνθρώπων ἴδιον ἐστὶ τὸ γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι. Τίς γοῦν ἴδων τὸν Κύριον, ὡς ἄνθρωπον περιπατοῦντα, καὶ Θεὸν ἐκ τῶν ἔργων δεσκνύμενον, οὐκ ἂν ἠρώτησε, τίς τοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον (7); Τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐρωτηθεὶς οὐκ ἂν ἀπεκρίνετο, ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦτον (8) ἐποίησεν ἄνθρωπον, καὶ ἀπέστειλεν αὐτόν ἡμῖν ἀρχιερεῶς; τὴν δὲ τοιαύτην διάνοιαν καὶ τὸν καιρὸν, καὶ τὸ πρόσωπον, αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ καὶ γράφας, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, δηλῶσαι μᾶλλον ἰκανός ἐστιν, ἂν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστὶ (9), καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ ἀνάγνωσμα τυγχάνει. Γράφει τοίνυν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Ἑβραίους ταῦτα· Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδια κεκοιῶρησεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παρακλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διαπαντός τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας (10). Οὐ γὰρ θήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται. Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεόν, εἰς τὸ ἰλάσασθαι τὰς ἀμαρτίας (11) τοῦ λαοῦ· ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι. Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἄγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερεῶς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν.

9. Τίς τὴν περιχοπὴν ταύτην ὄλην ἀναγινώσκων, οὐ τῶν μὲν Ἀρειανῶν καταγινώσκει, τὸν δὲ μακάριον Ἀπόστολον θαυμάζει (12), καλῶς εἰρηκότα;

D guer. Gobler. et Felc. 1, Τίς δὲ πάλιν οὕτως. Editi et alii, ἢ τίς οὕτως. Item Seguer. ibid., ἀπεκρίνετο. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀπεκρίνατο. Alii et editi, ἀπεκρίθη.

(8) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτόν. Cæteri et editi, τοῦτον.

(9) Sic Seguer. Anglican. Goblerian. Felc. 1 et 4, ut et Nannius legerat. In aliis et editis desunt, ἂν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστὶ. Gobler. et Felc. 1 habent ἂν τῶν ἔμπροσθεν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ. Editi et alii, καὶ περὶ τούτου. Mox Seguer. Felc. 4 et 5, τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ.

(10) Felc. 4, θανάτου καὶ δουλείας. Idem pauco post omittit κατὰ πάντα.

(11) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τὰς ἀμαρτίας. Editi aliique, ταῖς ἀμαρτίαις.

(12) Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, Ἀπόστολον θαυμάζει. Alii et editi, Ἀπόστολον οὐ θαυμάζει.

Πότε γὰρ πεποιήται, καὶ πότε ἀπόστολος γέγονεν, εἰ μὴ ὅτε παραπλησίως ἡμῖν μετέσχε καὶ αὐτός (13) αἵματος καὶ σαρκός; Καὶ πότε γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς, ἢ ὅτε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὠμοιώθη; ὠμοιώθη δὲ τότε, ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος, ἐνδυσάμενος τὴν ἡμετέραν σάρκα. Οὐκοῦν περὶ τῆς κατὰ τὸν ἀνθρώπον (14) οἰκονομίας τοῦ Λόγου γράφων ὁ Παῦλος ἔλεγε, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου. Μηκέτι ποῖνον μαίνεσθε λέγοντες ποίημα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (15). Ἔστι γὰρ αὐτὸς Υἱὸς φύσει μονογενῆς. Τότε δὲ ἔσχεν ἀδελφοὺς, ὅτε τὴν ὁμοίαν ἡμῖν ἐνεδύσατο σάρκα, ἣν καὶ προσφέρων αὐτὸς (16) δι' αὐτοῦ, ἀρχιερεὺς ὠνομάσθη, καὶ γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστός· ἐλεήμων μὲν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν (17) προσενέγκας ἑαυτὸν ἠλέησεν ἡμᾶς· πιστὸς δὲ, οὐ πίστεως μετέχων, οὐδὲ εἰς τινα πιστεύων ὡσπερ ἡμεῖς· ἀλλὰ πιστεύεσθαι ὀρεῖσθαι περὶ ὧν (18) ἐὰν λέγη καὶ ποιῇ, καὶ ὅτι πιστὴν θυσίαν προσφέρει τὴν μένουσαν καὶ μὴ διαπίπτουσαν. Αἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον προσφερόμεναι οὐκ εἶχον τὸ πιστὸν, καθ' ἡμέραν παρερχόμεναι, καὶ δεόμεναι πάλιν καθαροῦ· ἡ δὲ τοῦ Σωτῆρος θυσία ἅπασι γενομένη (19) τετελείωκε τὸ πᾶν, καὶ πιστὴ γέγονε μένουσα διὰ παντός. Καὶ Ἰακώβου μὲν ἔσχε τοὺς διαδεχομένους, καὶ ὅλους ἡ κατὰ νόμον ἱερατεία χρόνῳ καὶ θανάτῳ παρήμειβε τοὺς προτέρους· ὁ δὲ Κύριος ἀπαράδατον καὶ ἀδιάδεκτον ἔχων τὴν ἀρχιερωσύνην πιστὸς γέγονεν ἀρχιερεὺς, παραμένων αἰεὶ, καὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ πιστὸς γενόμενος (20), εἰς τὸ ἐπακούειν καὶ μὴ πλανᾶν τοὺς προσερχομένους. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ἀπὸ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ μεγάλου Πέτρου (21) μαθεῖν ἔξεστι, λέγοντος· Ὡστε καὶ οἱ πάρχοιτες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πιστῶ κτιστῇ παρατιθέσθωσαν τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς· πιστὸς γάρ ἐστιν, οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ' αἰεὶ διαμένων, καὶ ἀποδιδοὺς ἃ ἐπηγγείλατο.

10. Ἐλλήνων μὲν οὖν οἱ λεγόμενοι παρ' αὐτοῖς ψευδώνυμοι θεοὶ οὔτε τῶ εἶναι, οὔτε τῶ ἐπαγγέλλεσθαι εἰσι πιστοί· οὔτε γὰρ οἱ αὐτοὶ εἰσι πανταχοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τόπους (22), τῷ χρόνῳ διαφθεῖρονται, καὶ περὶ ἑαυτοὺς καταβρέουσι· διδὲ καὶ κατ' αὐτῶν ὁ Λόγος βοᾷ, ὅτι πίστις οὐκ ἴσχυσεν (23) ἐν αὐτοῖς, καὶ ὕδωρ ψευδὲς εἰσι, καὶ οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ τῶν ὅλων καὶ μόνος τῷ ὄντι ὄντως καὶ ἀληθινὸς ὢν Θεός (24) πιστὸς ἐστίν, ὁ αὐτὸς ὢν, καὶ

* Hebr. vii, 24. ** I Petr. iv, 19. ** Jerem. ix, 3. ** Deuter. xxii, 39. ** Malach. iii, 6.

(15) Seguer. et Reg., ἡμῖν. Editi, ὑμῖν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 5, μετέσχε καὶ αὐτός. Cæteri et editi, μετέσχεν αὐτός.

(14) Seguer., κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Mox idem et Anglican. Gobler. Felc. 1 et 4 habent, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας Λόγου, quæ in aliis et editis desunt: sed et ea Nannius legerat.

(15) Sic Seguerian. Gobler. item, Felc. 1 et 4 habent, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Felc. 5, ποίημα εἶναι λέγοντες τὸν Λόγον. Alii et editi, ποίημα λέγοντες τὸν Λόγον.

(16) Sic Seguer. Reg. Basil. Gobler. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, ἦς. Ibidem mss. omnes, προσφέρων αὐτός. Editi, προσφέρων αὐτόν.

(17) Seguer. et Felc. 4. At alii et editi, περὶ

A effectusque est apostolus, nisi cum ipse, ut nos, carnis et sanguinis fuit particeps? Quando vero misericors et fidelis pontifex est factus, nisi cum per omnia fratribus similis fuit effectus? quod utique tunc accidit cum nostra carne assumpta factus homo est. Itaque de humana Verbi dispensatione non de natura Verbi hæc scripsit Paulus, qui fidelis est ei qui fecit illum. Jam ergo insanire desinite, nec amplius contendite Dei Verbum rem factam esse. Siquidem ipse est unigenitus natura Filius. Tunc autem habuit fratres, cum carnem nostri similem induit, quam per se ipse offerens, pontifex appellatus 377 est, factusque est misericors et fidelis: misericors quidem, quia cum seipsum pro nobis obtulit, nostri est misertus: fidelis vero, non quia fidei particeps est, aut in aliquem credit, uti nos, sed quia in his quæ vel dixerit vel fecerit, credi debet, ac fidele constansque sacrificium non fluxum offert. Nam legis sacrificia nihil fidele sive firmum habebant, cum singulis diebus præterirent, novaque rursus indigerent purgatione; at Salvatoris sacrificium semel peractum omnia perfecit, fideleque est factum, cum maneat perpetuo. Præterea Aaroni fuere successores, omninoque legis sacerdotium, tempore et morte interveniente, priores mutabat sacerdotes. At Dominus pontificatum habet qui nec transit, nec cui succeditur: unde fidelis factus est pontifex, quia semper manet 38. Fit quoque promissione fidelis, cum eos qui ad illum accedunt exaudiat, nec fallat unquam. Id item ex Epistola beati Petri licet discere. Itaque, inquit, et hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fidei Creatori commendent animas suas 38. Fidelis enim est, qui non mutatur, sed semper permanet, et ea reddit quæ est pollicitus.

10. Falsi autem gentilium dii neque quoad naturam neque quoad promissa fideles sunt 38. Nec enim ipsi ubique existunt, quin etiam his in locis, ubi sunt, tempore depereunt ac per se destruuntur. Hinc adversus illos clamat Verbum fidem in illis non valuisse, et falsam eos esse aquam, fidemque in illis non esse. At solus et verus omnium Deus fidelis est, qui idem et est, et ait: Videte me, videte quod ego sum 37, et, non sum mutatus 38.

D ἡμῶν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, προσενέγκας ἑαυτόν. In aliis et editis deest ἑαυτόν.

(18) Περὶ ὧν abest a Felc. 5. Ibidem Seguer. et Felc. 4, ἀν λέγη. Alii et editi, ἐὰν λέγη.

(19) Γενομένη deest in Felc. 4. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ ὅλους ἡ κατὰ. Seguer., ibidem, τὸν νόμον. Cæteri et editi, καὶ ὄντως ἡ κατὰ νόμον.

(20) Seguer., γινόμενος.

(21) Gobler. et Felc. 1, τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Mox idem, Reg. et Seguer., κατὰ τὸ θέλημα. Alii et editio Commel., κατὰ θέλημα.

(22) Seguer. κατὰ τοὺς τόπους.

(23) Basil., ἐνίσχυσεν.

(24) Gobler. et Felc. 1, ὢν Υἱὸς καὶ Θεός. Mox Seguer., ἴδετέ με, ἴδετε. Alii et editi postremum ἴδετε omittunt.

Hinc etiam ejus Filius fidelis est, qui et ipse semper est, nec mutatur, nec natura nec promissis fallax est, ut iterum scribit Apostolus ad Thessalonicenses: *Fidelis est qui vos vocat, qui et faciet*⁹⁵. Cum enim ea quæ promittit efficit, fidelis est in verbis suis. Quod autem hoc vocabulum immutabilitatem significet, idem his verbis Hebræos docet: *Si non credimus, ille fidelis permunet, negare seipsum non potest*. Itaque jure merito Apostolus de corporea Verbi præsentia sermonem habens dixit: *Apostolum et qui fidelis est ei qui fecit illum*⁹⁶; quibus utique verbis ostendit Jesum Christum etiam factum hominem, heri et hodie eundem esse, atque in perpetuum tempus esse immutabilem. At vero quemadmodum humanæ illius naturæ, sacerdotii nomine, meminit Apostolus: sic etiam non diu de ejus divinitate siluit, sed mox meminit ejusdem, quo nos ubique redderet securos, præsertim ubi de ejus humilitate loquitur, ut ipsius altitudinem paternamque majestatem statim cognosceremus. At igitur: Moyses famulus, Christus autem Filius erat⁹⁷: et ille quidem fidelis erat in domo, iste vero super domum, utpote qui eam ædificaverit, ejusque dominus sit ac opifex, et eam tanquam dominus sanctam efficiat. Siquidem Moyses, qui homo natura erat, fidelis est factus, cum Deo; qui per Verbum loquebatur, crederet: Verbum autem, non veluti res quædam facta, erat in corpore, aut ut res creata in creata, sed Deus erat in carne, et opifex ac fabricator in opere a se constructo. Præterea **378** homines carne circumdantur, ut sint et consistant: at Dei Verbum homo factus est, ut carnem sanctam redderet; et qui Dominus erat, servi figuram assumpsit. Verbi enim serva est res omnis creata, quæ ab ipso facta et condita fuit. Inde porro constat illud ab Apostolo dictum, *fecit*, minime significare factum fuisse Verbum, sed corpus duntaxat quod simile nostri accepit: hincque factus homo, frater noster est appellatus.

11. Quod si ostensum est, cum quis de ipso Verbo loquens, vocabulo, *fecit*, utitur, eum illud loco, *γενῆαι*, usurpare: quam illi, quæso, pravam inter-

λέγων Ἰδοτέ με, ἴδετε. ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλώλωμαι· διὸ καὶ ὁ τοῦτου Υἱὸς πιστὸς ἐστίν, αἰών, καὶ οὐκ ἀλλοιούμενος, οὐδὲ διαψευδόμενος οὔτε ἐν τῷ εἶναι, οὔτε ἐν τῷ ἐπαγγέλλεσθαι, καθάπερ πάλιν ὁ Ἀπόστολος γράφων Θεσσαλονικεῦσι μὲν φησὶ Πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει (25)· ἐν γὰρ τῷ ποιεῖν ἃ ἐπαγγέλλεται, πιστὸς ἐστὶ λαλῶν· Ἑβραίοις δὲ περὶ τοῦ σημαίνειν τὴν λέξιν ταύτην καὶ (26) τὸ ἀναλλοίωτον οὕτως γράφει· *Εἰ ἀπιστήσομεν, ἐκείνους πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται*. Οὐκοῦν εἰκότως ὁ Ἀπόστολος τὴν σωματικὴν τοῦ Λόγου παρουσίαν διηγούμενος φησιν (27)· Ἀπόστολος καὶ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, δείκνυς, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενόμενος Ἰησοῦς Χριστὸς, χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀναλλοιωτὸς ἐστὶ. Καὶ ὡσπερ τῆς (28) ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἀρχιερωσύνης μνημονεύει γράφων ὁ Ἀπόστολος (29) οὕτω καὶ πάλιν οὐκ ἐσιώπησε μακρὰν, ἀλλ' εὐθύς περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μνημονεύει, πανταχοῦ τῆς ἀσφαλείας γινόμενος, ἔνθα μάλιστα τὸ ταπεινὸν ὀνομάζει, ἐν' εὐθύς αὐτοῦ τὴν ὑψηλότητα καὶ τὴν πατρικὴν μεγαλειότητα γινώσκωμεν. Φησὶ γοῦν· Ὁ μὲν Μωσῆς θεράπων, ὁ δὲ Χριστὸς Υἱὸς· κάκεινος μὲν πιστὸς εἰς τὸν οἶκον, οὗτος δὲ ἐπὶ τὸν οἶκον, ὡς αὐτὸς αὐτὸν κατασκευάσας, καὶ κύριος αὐτοῦ καὶ δημιουργὸς τυγχάνων, καὶ ὡς Θεὸς ἀγιάζων αὐτόν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς, ἄνθρωπος φύσει ὢν, πιστὸς ἐγένετο (30), πιστεύων τῷ διὰ τοῦ Λόγου λαλοῦντι αὐτῷ Θεῷ· ὁ δὲ Λόγος οὐχ ὡσπερ τις τῶν γεννητῶν ἦν ἐν σῶματι, οὐδὲ ὡς κτίσμα ἐν κτίσμασι, ἀλλὰ Θεὸς ἐν σαρκὶ καὶ δημιουργὸς, καὶ κατασκευαστὴς ἐν τῷ κατασκευασθέντι ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν ἄνθρωποι ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ ὑφεστάναι σάρκα περιβέβληνται (31)· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἕνεκα τοῦ ἀγιάζειν τὴν σάρκα γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Κύριος ὢν, ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δούλου ἦν· δούλη (32) γὰρ τοῦ Λόγου ἡ πᾶσα κτίσις, ἢ παρ' αὐτοῦ γενομένη καὶ ποιηθεῖσα. Ἐκ δὲ τούτου συνέστηκεν, ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ, *ἐποίησεν*, οὐ πρῖοῦμενον δείκνυσαι τὸν Λόγον, ἀλλ' ὅπερ ἔλαθεν ὁμοιον ἡμῖν (33) σῶμα· διὸ καὶ ἀδελφός; ἡμῶν ἐχρημάτισε γενόμενος ἄνθρωπος.

11. Εἰ δὲ δέδεικται, ὅτι, κὰν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τις (34) λέγῃ τὸ, *ἐποίησεν*, ἀντὶ τοῦ, *ἐγέννησε*, λέγει· ποῖαν ἄρα παρεξερσεῖν ἐπίνοιαν ἐτι μᾶλλον κακο-

⁹⁵ I Thessal. v, 24. ⁹⁶ I Tim. ii, 11. ⁹⁷ Hebr. iii, 5.

(25) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii autem et editio Commel., ποιῆσ.

(26) Seguer., καὶ τό. Editi et alii καὶ omittunt. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀρνήσασθαι ἑαυτόν. Alii et editi, ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτόν.

(27) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, φησιν. Editi et alii, ἔφησεν.

(28) Seguerian., ἐστὶ· Καὶ ὡσπερ τῆς. Editi et alii, ἐστὶ· διὸ καὶ ὡς περὶ τῆς.

(29) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γράφων ὁ Παῦλος, οὕτω πάλιν. Paulo post idem pro ἔνθα, habent ἀνταῦθα.

(30) Seguer., ἐγένετο Paulo pos' Felc. 4. τις τῶν

γεννητῶν.

(31) Sic mss. omnes. Editio Commel., περιβέβληνται. Mox Seguer., ἕνεκα τοῦ ἀγιάζειν τὴν σάρκα· γέγονεν. Cæteri et editi, ἕνεκα τοῦ ἀγιάζειν τὴν σάρκα, γενόμενος.

(32) Anglic., δούλοι. Ibidem Seguer., Gobler. et Felc. 1, ἢ παρ' αὐτοῦ γενομένη. Editi aliique, δι' αὐτοῦ γενομένη. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Alii et editi, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ.

(33) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἡμῖν. Cæteri et editio Commel., ἡμῶν.

(34) Seguer. Reg. et Felc. 4, λέγῃ· alii et ed.

νοιας εις τούτο διηγήσονται, ὅπου γε πανταχόθεν ὁ Λόγος τὸ ῥητὸν διακαθάρας, ἔδειξε μὴ εἶναι ποίημα τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τῆ μὲν οὐσίᾳ γέννημα τοῦ Πατρὸς (35-36), τῆ δὲ οἰκονομίᾳ κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς, ἐποιήθη δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος καὶ συνίσταται; καὶ διὰ τούτου (37) ἄρα λέγεται (38) παρὰ μὲν τῷ Ἀποστόλῳ, *πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ἐν δὲ ταῖς Παροιμίαις καὶ τὸ κτίσθαι* (39). Ἔως γὰρ ὁμολογεῖται γενόμενος ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, καθάπερ προσηγήται (40), εἴτε ἐγένετο, εἴτε ποιεῖται, εἴτε ἐκτίσται, εἴτε πέπλασται, εἴτε δοῦλος, εἴτε υἱὸς παιδείας, εἴτε υἱὸς ἀνθρώπου, εἴτε καταστάθη, εἴτε ἀπεδήμησεν, εἴτε τυμπλος, εἴτε ἀδελφιδούς, εἴτε ἀδελφός. Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ λεξιθεῖα τῆς ἀνθρώπων (41) συστάσεως ἴσα τυγχάνει δυνά: καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὸ ἄνθρωπον αὐτὸν γεγενῆσθαι σημαίνει. Τοιαύτην ἔχει δianoian καὶ τὸ ἐν ταῖς Πράξεσι παρ' αὐτῶν πάλιν προφερόμενον ῥητὸν τοῦ Πέτρου (42) λέγοντος Ὅτι Κύριον (43) καὶ Χριστὸν ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα γέγραπται, Ἐποίησεν αὐτῷ Υἱὸν, ἢ, Ἐποίησεν αὐτῷ Λόγον, ἵνα καὶ τοιαῦτα φαντασθῶσιν. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐπελάβοντο, ὅτι περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λαλοῦσιν (44), ἐρευνάτωσαν εἰ που γέγραπται, Ἐποίησεν αὐτῷ Υἱὸν ὁ Θεός, ἢ Ἐκτίσεν αὐτῷ Λόγον ἢ πάλιν, εἰ που γέγραπται φανερώς, ποίημά ἐστιν ἢ κτίσιμα ὁ Λόγος; καὶ τότε προφασίζεσθωσαν, ἵνα καὶ οὕτως ἐλεγχθῶσιν οἱ ἀνόητοι (45). Εἰ δὲ μηδὲν τι τοιοῦτον εὐρίσκουσιν· μόνον δὲ εἰ που γέγραπται, ἐποίησε, καὶ, ποιεῖται, θηρεῖσαι φοβοῦμαι μὴ κατ' ὀλίγον ἀκούοντες, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ Ἐποίησεν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ Ἐποίησεν τὴν θάλασσαν, εἴπωσιν αὐτὸν εἶναι τὸν οὐρανὸν, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ γενόμενον φῶς, καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν γῆν, καὶ ἕκαστον τῶν ποιηθέντων, ἵνα λοιπὸν ὁμοιωθῶσι καὶ (46) ταῖς λεγομένοις Στωϊκοῖς. Ὅτι ἐκαίνοι μὲν αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐξαπλοῦσιν εἰς τὰ πάντα· οὗτοι δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰς ἕκαστον τῶν ποιημάτων (47) συνάπτουσιν· εἰ καὶ φάσαντες εἰρήκασιν τὰ ὅμοια, λέγοντες ἕνα τῶν ποιημάτων αὐτὸν εἶναι.

42. Ἀλλὰ πάλιν ἀκούετωσαν τὰ αὐτὰ, καὶ μανθάνωσιν.

43. Prov. viii, 22. 44. Act. ii, 36. 45. Genes. i, 7, 16.

Commel. λέγει. Ibidem Seguer. λέγειν ποίαν, etc. D. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐπίνοιαν ἔτι μᾶλλον κακονοίας. In aliis et editis deest, ἔτι μᾶλλον κακονοίας.

(35-36) Seguer. et Felc. 5, γέννημα τοῦ Πατρὸς. Alii et editio Commel. γέννημα οὐ τοῦ Πατρὸς. Ibidem Gobler. Felc. 1 et 4, omittunt τῆ δὲ οἰκονομίᾳ, κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς.

(37) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ubi Seg. παρὰ μὲν τῷ, alii, μὲν παρὰ τῷ. Anglic. διὰ τούτου παρὰ μὲν τῷ. Editi et alii, διὰ τοῦ λέγεσθαι πρὸ μὲν τῷ, etc., μὲν deest in Regio.

(38) Forte legendum ἄνθρωπος; καὶ συνίσταται καὶ διὰ τούτου ἀρξ λέγεσθαι.

(39) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ κτίσθαι. Ibidem Seguer. Ἔως μὲν γὰρ, etc.

(40) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, εἴτε ποιεῖται.

(41) Seguer. ἀνθρώπου. Paulo post Felc. 3, ἀλλὰ

PATROL. GR. XXVI.

pretationem sunt excogitaturi, postquam nostra Oratione dictum illud tam dilucide enucleavimus, ostendimusque Filium non rem factam, sed natura quidem Patris fetum esse, œconomia vero sive dispensatione eundem, cum Patri visum est, hominem propter nos factum esse: quam ob causam, ait Apostolus, *qui fidelis est ei qui fecit illum*, et in Proverbiis idem creari dicitur⁴³. Dummodo enim factum eum esse hominem concedatur, nihil sane interest, si, uti jam est observatum, de eo dicatur sive factus est, sive effectus est, sive creatus est, sive formatus est, sive servus, sive filius ancillæ, sive filius hominis, sive constitutus est, sive peregrinatus est, sive sponsus, sive patruelis, sive frater. Siquidem omnia hæc vocabula hominum conditionis propria sunt, eaque et similia non naturam Verbi significant, sed eum hominem factum esse demonstrant. Eodem similiter modo intelligendus est locus ille Actuum, quem illi quoque obijciunt, ubi scilicet Petrus ait: *Quia et Dominum et Christum fecit hunc Jesum, quem vos crucifixistis*⁴⁴. Nec enim hic scriptum est: *Fecit sibi ipsi Filium, vel, fecit sibi ipsi Verbum, ut ista comminiscerentur*. Si igitur oblitii non sunt se de Dei Filio loqui, scrutentur num alicubi scriptum sit: sibi ipsi Filium fecit Deus, vel, sibi ipsi Verbum creavit: vel, an uspiam aperte dictum sit: Verbum res est facta ac creata; idque tunc obijciant, ut etiam hæc ex parte stulti confutentur. Quod si nihil hujusmodi reperiunt, sed tantum sedulo observant sicubi scriptum est, *fecit, et, factus est*, vereor ne audientes, In principio fecit Deus cœlum et terram, et, fecit solem et lunam, et, fecit mare⁴⁵, eo sensim veniant ut dicant eum esse cœlum et lucem quæ prima die facta est, terramque et singulas res factas, ut jam scilicet his, quos Stoicos vocant, similes habeantur. Stoici enim ipsum Deum in omnia extendunt (47): illi autem Dei Verbum collocant in singulis rebus factis: quanquam similia jam propugnant, cum ipsum contenderint unam ex rebus factis esse.

42. Verum iterum eadem audiant, ac primum

τὸν ἄνθρωπον. Ibidem Felc. 4, γεγενῆσθαι.

(42) Anglic. ῥητὸν Πέτρου. Ibidem λέγοντος deest in Gobler. et Felc. 1.

(43) Seguer. ὅτι καὶ Κύριον. Idem ibid. et Reg. ἐποίησε τοῦτον. At in aliis et editis deest τοῦτον. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐποίησεν αὐτῷ Υἱὸν, ἢ ἐποίησεν αὐτῷ Λόγον. Reg., ἐποίησεν αὐτὸν Υἱὸν, ἢ ἐποίησε Λόγον. Editio Commel., ἐποίησεν αὐτῷ Υἱὸν ἢ ἐποίησεν αὐτῷ Λόγον.

(44) Felc. 5, hic et mox, αὐτῷ.

(45) Seguer. Gobler., et Felc. 1, ἐλεγχθῶσιν ἀνόητοι.

(46) Καὶ deest in Seguer. Ibidem Felc. 2; ἀπὸ τὸν Θεόν. Reg., et editio Commel., ἀπὸ τῶν Θεῶν. Alii, αὐτὸν τὸν Θεόν.

(47) Sic Seguer. Gobler., et Felc. 1 et 4. At alii et editi, ποιηθέντων.

(47*) Vide Plutarchum *De placitis philosophorum* lib. i, cap. 6, 7.

discant Filium ipsum esse, ut supra dictum est, nec Verbum rem factam esse, nec illa loca **379** de ejus divinitate esse intelligenda, sed expendendum qua de causa quove modo scripta fuerint: quod si quis exquirat, ea de humana dispensatione, quam nostri causa suscepit, dicta esse reperiet. Hinc enim cum Petrus dixisset, *Dominum et Christum eum fecit*, continuo addidit, *hunc Jesum quem vos crucifixistis*⁶⁵: ex quibus profecto nemini non est manifestum, idque et istis patebit, modo velint sermonis contextum observare, his Petri verbis indicari non quidem naturam Verbi, sed ipsum secundum naturam humanam factum esse. Quid enim crucifixum est præter corpus? qui vero id quod Verbi corporeum est potuit aptius significare quam vocabulo, *fecit*? quanquam hæc ipsa dictio, *fecit*, rectam hic obtinet significationem. Nec enim dixit, ut supra annotavimus, Fecit eum Verbum, sed, *Dominum eum*: neque id tantum, sed, *apud vos*, et, *in medio vestri fecit*, quod idem est ac ostendit. Sane id Petrus ipse, primariam hanc doctrinam promulgare incipiens, verbis hujusmodi annotavit: *Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum, virum quem Deus apud vos ostendit virtutibus, prodigiis et signis, quæ Deus per illum fecit in medio vestri, sicut ipsi scitis*⁶⁶. Itaque quod in fine ait, *fecit*, idem initio, vocabulo, ostendit, dixerat. Namque ex signis et miraculis quæ edidit Dominus, ostensus est non simplex homo, sed Deus esse in corpore, et Dominus ac Christus. Simile quoque est quod a Joanne in Evangelio dicitur: *Idcirco ergo eum Judæi magis persequebantur, non tantum quod solvebat Sabbatum, sed et Patrem proprium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*⁶⁷. Nec enim tunc Dominus seipse Deum finxit: cum Deus omnino fieri non queat; sed se Deum esse operibus ostendebat, uti ipse ait, *Si mihi non creditis, saltem operibus credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me est*⁶⁸. Sic ergo Dominum et Regem eum fecit Pater in medio nostri et apud nos qui prius non credebamus. Unde etiam perspicuum est eum, qui eo tempore Dominus ac Rex esse ostendebatur, non tunc incepisse Regem et Dominum fieri, sed cœpisse dominatum ostendere

νέτωσαν (48) πρῶτον, ὅτι Υἱὸς ἐστίν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται, καὶ οὐ ποίημα ὁ Λόγος, καὶ οὐ δεῖ τὰς τοιαύτας λέξεις εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀλλ' ἐρευνᾶν διὰ τί καὶ πῶς ταῦτα (49) γέγραπται, καὶ πάντως ἀπαντήσει τοῖς ζητοῦσιν ἢ ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Πέτρος εἰρηκῶς, *Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν*, εὐθὺς ἐπήγαγε, *τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς σταυρώσατε* καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· γένοιτο δ' ἂν καὶ τούτοις, ἐὰν τὴν (50) ἀκολουσίαν τηρήσωσιν, ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, αὐτὸν πεποιῆσθαι ἔλεγε. Τί γὰρ ἐστὶ τὸ σταυρούμενον ἢ τὸ σῶμα; τὸ δὲ σωματικὸν τοῦ Λόγου πῶς εἶχε σημάδι ἢ διὰ τοῦ εἰπεῖν, *ἐποίησεν*; ἄλλως τε καὶ τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα, *ἐποίησεν*, ὁρθὴν ἔχει τὴν διάνοιαν. Οὐ γὰρ εἰρηκε, καθὰ προεῖπον, *Ἐποίησεν αὐτὸν Λόγον*, ἀλλὰ, *Κύριον αὐτόν* καὶ (51) *οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν ὑμᾶς*, καὶ, *ἐν μέσῳ ὑμῶν ἐποίησεν*, ἴσον τῷ εἰπεῖν, ἀπέδειξε. Καὶ τοῦτο αὐτὸ (52) ὁ Πέτρος, ἀρχόμενος τῆς τοιαύτης ἀρχιδιδασκαλίας, μετὰ παρατηρήσεως ἐσήμανεν, ἦνίκα πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν· *Ἄνδρες Ἰσραηλιταί, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς* (53) *δυνάμει, καὶ τέρασι, καὶ σημεῖοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς αὐτὸ οἴδατε*. Τὸ ἄρα πρὸς τῷ τέλει λεγόμενον, *ἐποίησε*, τοῦτο ἐν τῇ ἀρχῇ εἰρηκεν, ἀπέδειξεν· ἀπὸ γὰρ τῶν σημείων καὶ ὧν ἐποίησε (54) θαυμασίων ὁ Κύριος, ἀπεδείχθη οὐκ ἀπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς ὢν ἐν σῶματι, καὶ Κύριος αὐτός (55) ὢν ὁ Χριστός. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λεγόμενον παρὰ τοῦ Ἰωάννου· *Διὰ τοῦτο οὐν μᾶλλον ἐδίωκον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἰδίων ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον αὐτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ*. Οὐ γὰρ ἐπλάττει αὐτὸν ὁ Κύριος τότε Θεόν οὐδὲ γὰρ ὄλωσεν (56) ἐν ποιούμενῳ Θεός· ἀλλὰ ἀπέδεικνε διὰ τῶν ἔργων, λέγων· *Κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου* (57) *πιστεύετε, Ἰνα γινῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πάτηρ ἐν ἐμοί*. Οὕτως τοίνυν Κύριον καὶ Βασιλέα αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Πάτηρ ἐν μέσῳ ἡμῶν (58), καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς πρότερον ἀπειθοῦντας. Καὶ δῆλόν ἐστιν, ὡς ὁ νῦν Κύριος καὶ Βασιλεὺς ἀναδεικνύμενος, οὐκ

⁶⁵ Act. II, 36. ⁶⁶ ibid. 22. ⁶⁷ Joan. V, 16, 18. ⁶⁸ Joan. I, 38.

(48) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, quæ et Nannius legit. Editi vero et alii omittunt τὰ αὐτὰ καὶ μανθανέτωσαν. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4, εἰρηται. Anglic., εἰπομεν. Cæteri et editi, εἰπαμεν.

(49) Ταῦτα abest a Seguerian.

(50) Seguerian., ἐὰν καὶ τὴν. Ibid. Reg., et Felc. 5, ἀκολουσίαν φυλάξωσιν. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Alii et editio Commel., κατὰ τὸν ἀνθρώπον.

(51) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ omittunt. Ibidem Goblerian., et Felc. 1, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν μέσῳ ἡμῶν. Alii et editio Commel., ὑμᾶς et ὑμῶν habent.

(52) Reg. Gobler., et Felc. 1, τοῦτο αὐτό. Mox Seguer. Goblerian., et Felc. 1, ἀρχιδιδασκαλίας, ut

et Nannius legit. Alii et editi, διδασκαλίας.

(53) Gobler., et Felc. 1, εἰς ἡμᾶς. Alii et editi, εἰς ὑμᾶς.

(54) Seguerian., et Reg., ἐποίησε. Alii et editi, ἐποίησε.

(55) Seguerian. Κύριος καὶ αὐτός.

(56) Seguerian., et Felc. 7, οὐδὲ γὰρ ὄλωσεν. Alii et editi, οὐδὲ ὄλωσεν.

(57) Mox abest a Seguerian., et Felc. 4.

(58) Goblerian., et Felc. 1, ἡμῶν. Felc. 4, αὐτῶν. Ibid. Seguerian., et Felc. 4, εἰς ἡμᾶς. Alii et editio Commel., ὑμῶν, et, εἰς ὑμᾶς. Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ὁ καὶ δῆλον. In aliis et editis ὁ deest. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ὡς ὁ νῦν. Alii et editio Commel., ὡς νῦν.

ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι τότε Βασιλεὺς καὶ Κύριος, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ τὴν κυριότητα αὐτοῦ δεικνύειν, καὶ ἐκταίνειν καὶ πρὸς τοὺς ἀπειθήσαντας.

13. Εἰ μὲν οὖν νομίζουσιν, ὅτι, καὶ πρὶν γένηται (59) ἄνθρωπος καὶ σταυρὸν ὑπομείνῃ, οὐκ ἦν Κύριος καὶ Βασιλεὺς ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ τότε ἀρχὴν ἔσχε (60) τοῦ εἶναι Κύριος· γινώσκουσιν, ὅτι τὰ τοῦ Σαμοσατεύως ἐκ φανεροῦ πάλιν φθέγγοντα ῥήματα· εἰ δὲ, ὡς περ ἀνέγνωμεν καὶ προείπομεν ἐν τοῖς προτέροις, Κύριος καὶ Βασιλεὺς (61) ἔστιν αἰδῖος, τοῦ μὲν Ἀβραάμ Κύριον αὐτὸν προσκυνούντος, τοῦ δὲ Μωσέως λέγοντος· Καὶ Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σύδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος· Ἐλεῖν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· καὶ, Ὁ θρόνος σου (62) ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐκθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· καὶ, Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων (63) τῶν αἰώνων· δηλὸν ἔστιν, ὡς, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος, Βασιλεὺς καὶ Κύριος ἦν αἰδῖος, εἰκὼν καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων. Αἰδῖος δὲ ὄντος τοῦ Λόγου Κυρίου καὶ Βασιλέως, πρόδηλον πάλιν, ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ πεποιήσθαι ἔλεγεν ὁ Πέτρος, ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κυριότητα γενομένην, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τῷ σταυρῷ πάντας λυτρωσάμενος, πάντων γέγονε Κύριος καὶ Βασιλεὺς. Ἐὰν δὲ διὰ τὸ γεγράφθαι, ἐποίησε, φιλοεικῶσι, μὴ θέλοντες ἴσον εἰρησθαι τὸ, ἐποίησε, τῷ, ἀπέδειξεν, ἢ μὴ νοοῦντες, ἢ διὰ τὴν (64) χριστομάχον αὐτῶν προαίρεσιν· ἀκούετωσαν, ὅτι καὶ οὕτως ὀρθὴν ἔχει διάνοιαν τὰ τοῦ Πέτρου ῥήματα. Ὁ γὰρ γινόμενός τινων κύριος τοὺς ἡδὴ ὄντας κτᾶται ὑφ' αὐτόν (65)· εἰ δὲ ὁ Κύριος δημιουργός ἐστι πάντων καὶ βασιλεὺς αἰδῖος, ὅτι δὲ γέγονεν ἄνθρωπος (66), τότε καὶ ἡμᾶς ἐκτίησατο· δηλὸν ἂν εἴη καὶ κατὰ τοῦτο, ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον οὐδ' οὕτω ποίημα σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πάντων ὑποταγὴν, καὶ τὴν εἰς πάντας γενομένην τοῦ Σωτῆρος κυριότητα· καὶ ἔστιν ὁμοίον τοῦτο τοῖς ἔμπροσθεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ παρεπιθέμεθα (67) τὰ ῥητὰ τὸ, Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν, καὶ τὸ, Ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένθητι· καὶ ἐδείκνυσεν ὁ

A suum, atque etiam apud eos propagare qui antea non credebant.

13. Si igitur existimant Salvatorem, Dominum et Regem non fuisse, antequam fieret homo et crucis supplicium subiret, sed tunc tantum Dominum esse coepisse; noverint se eadem quæ Samosatensis aperte proferre. Sin autem, ut vidimus supraque ostendimus, Dominus et Rex est æternus, quippe cum Abraham eum tanquam Dominum adoret, et Moyses dicat: *Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem a Domino*⁶²; et David canat: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis*⁶³; et, *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui*⁶⁴; et, *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum*⁶⁵: liquet sane eum prius etiam quam homo fieret, Regem et Dominum **380** æternum fuisse, utpote qui sit imago et Verbum Patriæ. Cum igitur Verbum æternus fuerit Dominus et Rex, manifestum profecto est Petrum non dixisse naturam Filii fuisse factam, sed ejus in nos dominatum factum fuisse, quando factus homo est, et omnibus cruce redemptis omnium Dominus et Rex est factus. Sin vero propterea quod scriptum est *fecit*, instant pertinaciter, nec idem hic esse velint, *fecit ac ostendit*, vel quia non intelligunt, vel quia adversus Christum dimicare stauerunt: audiant etiam hoc modo Petri verba recte posse explicari. Nam qui aliquorum sit dominus, eos qui jam existunt in suam recipit ditionem. Sed si Dominus omnium est creator rexque sempiternus, cumque factus homo est, tunc etiam nos possedit: clarum utique fuerit nec etiam hoc pacto illis Petri verbis significari factam esse Verbi naturam, sed omnia posthac ei fuisse subiecta, ac Salvatoris dominatum apud omnes factum fuisse, quod sane simile est his quæ supra tractata sunt. Ut enim ibi in medium attulimus hæc verba, *Fias mihi in Deum protectorem*⁶⁶; et, *Factus est Dominus refugium pauperi*⁶⁷, ostendimusque his non doceri Deum factum esse, sed gra-

⁵⁹ Genes. xix, 24. ⁶⁰ Psal. cix, 1. ⁶¹ Psal. cxlv, 7. ⁶² Psal. cxliv, 13. ⁶³ Psal. xxx, 3. ⁶⁴ Psal. ix, 10.

(59) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, πρὶν γένηται. Alii et editi, πρὸ τοῦ γέννηται. Mox Seguerian., ὑπομείναι. Felc. 5, et Reg., ὑπομείναι. Editi et alii, ὑπομείνῃ.

(60) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, εἴχε. Cæteri et editio Commel., ἔσχε. Mox Seguerian., et Reg., τὰ τοῦ Σαμοσατεύως. Editi et alii τὰ omittunt.

(61) Seguerian. Gobler., et Felc. 1, Κύριος βασιλεὺς. Ibidem mox omittunt τοῦ δὲ Μωσέως λέγοντος.

(62) Felc. 2, et editi addunt, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐθρούς σου, quæ in aliis desunt. Mox Seguerian. εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

(63) Sic Seguerian. Reg. Basil. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. Editi vero aliique, βασιλείας σου, βασιλεία πάντων. Mox Seguer. Gobler., et Felc. 1, πρὶν γέννηται. Felc. 4, πρὸ τοῦ γέννηται. Alii et editi, πρὸ

τοῦ γενέσθαι.

(64) Seguerianus, Goblerian., Felc. 1 et 5, ἢ μὴ νοοῦντες, ἢ διὰ τὴν, etc. Alii et editi, ἢ καὶ μὴ νοοῦντες, ἢ καὶ διὰ. Mox Felc. 5, αὐτῶν αἵρεσιν.

(65) Goblerian., et Felc. 1, εἰς αὐτόν. Ibidem et δὲ abest a Felc. 5, qui habet, καὶ δημιουργός.

(66) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, ὅτι ἐγένετο ἄνθρωπος. Mox Seguerian. Basil. Anglic., et Felc. 5, ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου. Reg., ὡς τὸ κατὰ τοῦ Πέτρου. Alii et editi, ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ Πέτρου.

(67) Basil. παρεπιθέμεθα. Alii et editio Commel. παρεπιθέμεθα. Ibidem Seguerian., et Felc. 4, τὰ ῥητὰ. Alii et editi, τὰ ῥήματα. Item ibid. Seguerian., εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν. Felc. 4, εἰς Θεὸν γεννητὴν. Editi et alii, εἰς Θεόν, tantum. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, καὶ ἐγένετο. Cæteri et editi, καὶ τὸ ἐγένετο.

tiam ab eo in singulos collatam indicari: ita eadem est verborum Petri significatio.

14. Verbum enim cum sit ipse Dei Filius, omnium est Dominus: nos autem, antequam essemus, servituti corruptionis et legis maledictioni obnoxii ab initio tenebamur: deinde cum paulatim ea, quæ non essent, nobis ipsi effluissemus, his qui natura dii non erant, ut docet beatus Apostolus⁷⁶, servivimus, verique Dei ignari, ea quæ nulla erant veritati anteposivimus. Postea vero, ut vetus ille populus in Ægypto oppressus ingemiscebat; ita cum nos naturali ornatu lege, inenarrabiles Spiritus geminitus edebamus⁷⁶, aiebamusque: *Domine, Deus noster, posside nos*⁷⁷; quemadmodum factus est in domum refugii et in Deum protectorem: sic et ipse Dominus noster est factus. Nec ille tunc esse cepit, sed nos eum Dominum habere incepimus. Nam Deus qui bonus est et Pater Domini, misericordia motus, volensque notus omnibus fieri, fecit ut suus Filius corpus humanum indueret, homoque fieret, et vocaretur Jesus, ut in eo corpore pro omnibus se offerens, omnes idololatria et corruptione liberaret, ac omnium Dominus et Rex fieret. Eum ergo hac ratione Dominum et Regem factum esse, idipsum est quod Petrus ait, *Fecit eum Dominum et Christum misit*⁷⁸, quod idem est, ac si diceret Patrem eum fecisse hominem. Fieri enim proprium est hominum. Nec vero eum solummodo fecit hominem, sed ut in omnes dominaretur, eosque unctione sanctos redderet. Nam etsi Verbum in forma Dei existens servi formam accepit, carnis tamen assumptio Verbum, qui Dominus natura erat, servum non effecit, sed universam potius hominum naturam ipsum Verbum liberavit, quod Verbum, qui natura Dominus **381** erat, etiam factus homo, per servi formam, omnium factus est Dominus et Christus, id est, ut omnes per Spiritum sanctificaret. Atque ut Deus factus in Deum protectorem et dicens, *Ero illis Deus*⁷⁹, non tunc magis fit Deus, vel fieri incipit: sed quod semper est, id etiam fit indigentibus, cum ipsi placuerit: ita quoque Christus qui natura Dominus et Rex sempiternus est, non magis fit Dominus tum cum mittitur,

⁷⁶ Rom. I, 25. ⁷⁷ Rom. VIII, 26. ⁷⁸ Isa. xvi, 43.

(68) Felc. 4, γεννητόν. Alii et editio Commel. D item, θεοπλασίας. Mox Seguerian. Reg. Goblerian.

(69) Seguer., *ἔπειτα δὲ καὶ*. Alii et editi, καὶ omittunt.

(70) Φύσει ἀβὲσ τὰ Βασίλ. Mox Seguer., καὶ τὸν ἀληθινόν.

(71) Seguerian., ὁ παλαιός. Mox Felc. 4, ἐστὲν ἄβυσσος.

(72) Seguer., νόμον κατὰ τοὺς. Cæteri et editi, νόμον καὶ κατὰ τοὺς.

(73) Felckm. 4, κτίσαι.

(74) Seguerian. Reg. Goblerian., et Felc. 1, 4 et 5, τοῦ εἶναι. Editi et alii, τῶ εἶναι.

(75) Seguerian., καὶ θέλων καὶ πάσι.

(76) Sic Reg. Felc. 4 et 5. At editi et alii, γίνω.

(77) Seguerian., ἀπὸ τε τῆς θεοπλασίας. Felc. 4,

λόγος, ὅτι μὴ ταῦτα γενητόν (68) δείκνυσιν τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἑκαστον γινομένην εὐεργεσίαν παρ' αὐτοῦ· οὕτω καὶ τὸ τοῦ Πέτρου ῥητόν· τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν.

14. Λόγος μὲν γὰρ ὢν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Κύριός ἐστι τοῦ παντός· ἡμεῖς δὲ τὸ πρὶν ἤμεν ὑπεύθυνοι ἐξ ἀρχῆς μὲν τῇ δουλείᾳ τῆς φθορᾶς καὶ τῇ κατάρξει τοῦ νόμου, ἔπειτα δὲ καὶ (69) κατ' ὀλίγον ἑαυτοῖς ἀναπλάσαντες τὰ μὴ ὄντα, ἐδουλεύομεν, ὡς εἶπεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος, τοῖς φύσει μὴ οὐσί θεοῦ· καὶ τὸν μὲν ἀληθινόν (70) Θεὸν ἠγνοοῦμεν, τὰ δὲ μὴ ὄντα προετιμῶμεν τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ὕστερον ὡσπερ ὁ πάλαι λαὸς (71) ἐν Αἰγύπτῳ βαρούμενος ἐστέναξεν, οὕτω καὶ ἡμῶν ἐχόντων τὸν ἔμψυτον νόμον καὶ κατὰ τοῦς (72) ἀλαλήτους στεναγμούς τοῦ Πνεύματος ἐντυγχανόντων καὶ λεγόντων· Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτίσαι (73) ἡμᾶς· γέγονεν ὡσπερ εἰς οἶκον καταφυγῆς καὶ εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, οὕτω καὶ Κύριος ἡμῶν γέγονε. Καὶ οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸς ἔσχε τότε· ἀλλ' ἡμεῖς ἀρχὴν ἔσχομεν τοῦ εἶναι (74) αὐτὸν Κύριον ἡμῶν. Λοιπὸν γὰρ ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ ὢν τοῦ Κυρίου, ἐλεήσας καὶ θέλων πάσι γνωσθῆναι (75), ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν ἐνδύσασθαι σῶμα ἀνθρώπινον, καὶ γενέσθαι ἀνθρώπον, κληθῆναι τε αὐτὸν Ἰησοῦν (76), ἴν', ἐν τούτῳ ἑαυτὸν προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῆς θεοπλανησίας (77) καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ πάντων γένηται Κύριος καὶ Βασιλεὺς αὐτός. Τὸ δὲ (78) οὕτως γενέσθαι αὐτὸν οὕτω Κύριον καὶ Βασιλέα, τοῦτ' ἐστὶν ὃ ἔλεγε ὁ Πέτρος· Ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον, καὶ Χριστὸν ἀπέστειλεν· Ἰσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἀνθρώπον αὐτὸν ποιήσας ὁ Πατὴρ ἴδιον γὰρ ἀνθρώπων τὸ ποιεῖσθαι. Οὐκ ἀπλῶς δὲ (79) ἐποίησεν ἀνθρώπον, ἀλλ' εἰς τὸ κυριεῦσαι πάντων αὐτὸν, καὶ ἀγαρῆσαι πάντας διὰ τοῦ χρίσματος πεποιτκεν. Εἰ γὰρ καὶ δούλου μορφὴν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Λόγος, ἀλλ' ἢ πρόσληψις τῆς σαρκὸς οὐκ ἐδούλου (80) τὸν Λόγον φύσει Κύριον ὄντα· ἀλλὰ μᾶλλον ἐλευθερώσας μὲν ἦν ἡ γινομένη παρὰ τοῦ Λόγου πάσης τῆς ἀνθρωπότητος· αὐτὸς δὲ ὁ φύσει (81) Κύριος Λόγος, καὶ ἀνθρώπος ποιηθεὶς, διὰ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς Κύριος πάντων καὶ Χριστὸς, τοῦτέστιν, εἰς τὸ ἀγαρῆσαι τῷ Πνεύματι πάντας, πεποιτκεται. Καὶ ὡσπερ ὁ Θεός γινόμενος εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ λέγων· Ἔσομαι αὐτοῖς Θεός· οὐ μᾶλλον τότε γίνεται Θεός, οὐ-

⁷⁸ Act. II, 36. ⁷⁹ II Cor. VI, 16.

D item, θεοπλασίας. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, Κύριος καὶ βασιλεὺς. Editi et alii, Κύριος καὶ Θεός, βασιλεὺς.

(78) Δὴ ἀβὲσ τὰ Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. Ibidem mss., οὕτω Κύριον, πρᾶτερ Felc. 2, in quo, ut et in editis, deest οὕτω. Mox Seguer., τοῦτέστιν. Ibid. Anglic., τὸ ἔλεγε. Item Seguer., ibid. Gobler., et Felc. 1 et 4, ἔλεγε Πέτρος.

(79) Seguerian. Reg. et Felc. 4, δὲ omittunt.

(80) Felc. 4, ἐδήλου. Paulo post Seguerian., ἦν γινομένη. Ibidem Goblerian., et Felc. 1, περὶ τοῦ Λόγου.

(81) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, Κύριος Λόγος, ut et Nannius legit. In aliis et editis deest Λόγος. Ibidem καὶ omittunt Goblerian., et Felc. 1.

ὅ (82) τότε ἀρχὴν ἔχει τοῦ γίνεσθαι Θεός· ἀλλ' ὅπερ ἄνευ αὐτοῦ, τοῦτο καὶ τοῖς δεομένοις γίνεται, ὅταν αὐτῷ, δοκῇ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς (83) φύσει Κύριος καὶ Βασιλεὺς ἀίδιος ὢν, οὐχ ὅτε ἀποπέλλεται, μᾶλλον γίνεται Κύριος, οὐδὲ τότε ἀρχὴν λαμβάνει τοῦ εἶναι Κύριος καὶ Βασιλεὺς· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν θεός, τοῦτο καὶ τότε κατὰ σάρκα πεποιήται, καὶ λυτρωσάμενος (84) πάντας γίνεται καὶ οὕτω ζώντων καὶ νεκρῶν Κύριος· αὐτῷ γὰρ λοιπὸν τὰ πάντα δουλεύει· καὶ τοῦτο ἐστίν, ὅπερ ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ (85)· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.* Οὐ γὰρ ἔπρεπε δι' ἐτέρου τὴν λύτρωσιν γενέσθαι, ἀλλὰ διὰ τοῦ φύσει Κυρίου (86), ἵνα μὴ διὰ Υἱοῦ μὲν κτίσῶμεθα, ἄλλον δὲ Κύριον ὀνομάζωμεν, καὶ πᾶσι δουλεύοντες, (87) παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν.

15. Αὕτη τοῦ βήτου κατὰ γε τὴν ἐμὴν οὐθένηαιαν ἢ διάνοια. Καὶ γὰρ ἀληθῆ καὶ χρηστὴν ἔχει τὴν αἰτίαν τὰ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοιαῦτα βήματα τοῦ Πέτρου. Ἰουδαῖοι γὰρ (88) πλανηθέντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, προσδοκῶσι μὲν ἐρχόμενον τὸν Χριστόν· οὐχ ἠγούνηται δὲ αὐτὸν καὶ πάθος ἀναδέχεσθαι, λέγοντες ὅπερ οὐ νοοῦσιν· *Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι, ὅταν ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, μεῖς εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ (89) πῶς σὺ λέγεις, ὅτι θεὸς αὐτὸν ὑψώθηται;* ἔπειτα οὐ λόγον γινόμενον ἐν σαρκί, ἀλλὰ ψιλὸν αὐτὸν ἀνθρώπων γίνεσθαι, ὡς πάντες γεγόνασιν οἱ βασιλεῖς ὑπολαμβάνουσιν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, τοὺς περὶ Κλεόπαν (90) ἐντρέπων, λέιδασκεν, ὅτι τὸν Χριστόν δεῖ πρῶτον παθεῖν· καὶ τοὺς ἄλλους δὲ Ἰουδαίους, ὅτι Θεὸν ἐπιδημήσαι, λέγων· *Εἰ ἐκεῖνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἢ Γραφῆ· ὅν ὁ Πατὴρ ἠγάπησε, καὶ ἀπέστειλεν (91) εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι, Βλασφημεῖς· ὅτι εἶπα, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι.*

16. Ὁ τοῖνον Πέτρος, μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτήρος, κατ' ἀμφοτέρω διορθούμενος τοὺς Ἰουδαίους, φησὶν· Ὁ Ἰουδαῖοι, τὸν Χριστόν (92) καταγγέλλουσιν ἔρχεσθαι αἱ θεῖαι Γραφαί, καὶ ὑμεῖς μὲν ψιλὸν ἀνθρώπων αὐτὸν, ὡς ἕνα τῶν ἐκ τοῦ Δαβίδ, νομίζετε· τὰ δὲ γεγραμμένα περὶ αὐτοῦ οὐ τοιοῦτον αὐτὸν, ὅσον ὑμεῖς λέγετε, σημαίνουσιν· ἀλλὰ μᾶλλον Κύριον καὶ Θεόν, καὶ ἀθάνατον, καὶ χορηγὸν ζωῆς καταγγέλλουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς εἶρηκεν· *Ὅψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμασμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλ-*

neque Dominus et Rex esse tunc incipit; sed quod semper est, hoc ipsum tunc etiam secundum carnem factus est, omnibusque redemptis, sit quoque hoc modo viventium et mortuorum Dominus. Jam enim inde omnia ipsi serviunt, idque ipsum est quod canit David: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁸⁰. Neque enim decebat per alium redemptionem fieri quam per eum qui natura Dominus erat, ne per Filium creati, alium appellaremus Dominum, atque in Arianorum et gentilium delaberemur dementia, rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servientes.

15. Hic est, ut pro mea quidem tenuitate judico, hujus loci sensus. Non enim absque vera et recta causa hæc ad Judæos dixit Petrus. Nimirum Judæi a veritate decerrantes, Christum exspectant venturum, nec eum passurum arbitrantur, aientes quod minime intelligunt, *Nos scimus Christum, cum venerit, in æternum permansurum, et quomodo tu dicis ipsum extolli oportere* ⁸¹? Deinde non putant Verbum in carne nasci, sed purum eum hominem esse, quales omnes fuere reges. Hinc Dominus ut Cleopham ejusque socium convinceret, eos docebat Christum primum pati oportuisse ⁸². Cæteros item confutavit Judæos, Deum advenisse his ostendens verbis: *Si illos dixit deos ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis quia, Blasphemias: quia dixi, Filius Dei sum* ⁸³.

16. Itaque Petrus qui hæc a Salvatore didicerat. Judæos utraque ex parte coarguens ait: O Judæi, divinæ Scripturæ Christum venire annuntiant, vosque eum purum esse hominem ut unum ex David posteris arbitramini. Verum quæ de illo sunt scripta, non talem eum indicant, qualem vos dicitis, sed potius Dominum eum et Deum, immortalem atque auctorem vitæ esse declarant. Namque Moyses dixit: *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros* ⁸⁴. Et David psalmo centesimo

⁸⁰ Psal. cix, 4. ⁸¹ Joan. xii, 34. ⁸² Luc. xxiv, 26. ⁸³ Joan. x, 35. ⁸⁴ Deuter. xxviii, 66.

(82) Sic Seguer. Reg., et Felc. 4. At Gobler., et Felc. 1, τότε γίνεται Θεός, ἀλλ' ὅπερ, etc., omissis intermediis. Alii et editi post γίνεσθαι omittunt Θεός. Ibid. Felc. 4, καὶ τοῖς ἀνθρώποις γίνεται δεομένοις.

(83) Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, καὶ ὁ Χριστὸς. Alii et editi, καὶ Χριστὸς.

(84) Seguerian. Goblerian., et Felc. 1, καὶ ὅτε κατὰ σάρκα πεποιήται, λυτρωσάμενος.

(85) Seguerian., et Felc. 4, ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ. Alii et editi, ψάλλει Δαβίδ.

(86) Seguerian. Gobler., et Felc. 1, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ φύσει Κυρίου, ἵνα διὰ Υἱοῦ μὲν, etc.

(87) Seguerian., τῇ κτίσει λατρεύοντες. Alii et

editi, κτίσει δουλεύοντες. Paulo post Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, κατὰ γε τὴν ἐμὴν οὐθένηαιαν. ut et videtur legisse Nannius, qui vertit, *pro mea imbecillitate*. Editi et alii, κατὰ γε τὴν ἐμὴν νοουέσταν. Ibidem Goblerian., et Felc. 1, καὶ ἀληθῆ.

(88) Seguerian., γὰρ omittit.

(89) Κατ' deest in Seguerian., et Felc. 4.

(90) Seguerian., τοὺς περὶ τὸν Κλεόπαν.

(91) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4; sed in solo Seguerian. ὅτι habetur. Reg. item habet, Βλασφημεῖς. Alii et editi, καὶ ἀπέστειλεν, ὑμεῖς λέγετε βλασφημεῖν.

(92) Sic Seguerianus, Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4. In aliis et editis deest τόν.

nouo, *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* 85. Et psalmo decimo quinto: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem* 86. Hæc autem verba non ad David pertinere, testatur idem ipse, cum eum, qui venit, sui appellet Dominum. Vos vero ipsi perspicite illum esse mortuum, ejusque reliquias apud vos esse. Christum vero talem esse oportere qualem eum describunt 382 Scripturæ, vos quoque una certe fatebimini, cum illa verba sint a Deo dicta, nec in illis ullus esse possit mendacii locus. Si igitur talem aliquem antea advenisse eumque Deum esse ex signis et prodigiis quæ ediderit potestis ostendere, jure merito nobiscum contendite. Sin autem talem aliquem advenisse non potestis probare, sed eum adhuc exspectatis: tempus ex Daniele cognoscite; nam quæ ab illo dicta sunt, in præsens quadrant tempus. Porro si præsens tempus illud ipsum est quod olim fuit prædictum, vosque ipsi ea quæ nunc apud nos gesta sunt estis intuiti, nolite in dubium vocare quin iste Jesus, quem vos crucifixistis, ipse sit Christus exspectatus: siquidem David et omnes prophetæ mortui sunt, exstantque apud vos eorum monumenta. Ad resurrectionem, quæ modo est facta, argumento est ad istum ea quæ scripta erant spectare. Eum enim crucifixum fuisse hæc verba ostendunt, *Videbitis vitam vestram pendentem* 87: et in vulnere quod ejus lateri lancea est inflictum, istud prophetæ impletur, *Sicut ovis ad occisionem ductus est* 88. Quod autem non solum ipse revixit, sed etiam priscos mortuos e monumentis excitavit (hos enim plerique vestrum viderunt), hoc ipsum est, *Non derelinques animam meam, in inferno* 89, et, *Absorbuit mors imvalecens* 90, et rursus, *Abstulit Deus* 91. Illa porro quæ edidit signa, eum Deum esse in corpore, vitamque ac Dominum mortis esse prorsus persuadent. Siquidem decebat Christum, qui vitam aliis impertit, a morte non teneri, quod certe fieri non potuisset, si, ut vos sentitis, purus homo esset Christus. Verum ipse est Filius Dei. Nam omnes homines morti sunt subjecti. Itaque nemo jam am-

85 Psal. cix, 4. 86 Psal. xv, 10. 87 Deuter. xxviii, 66. 88 Isa. liii, 7. 89 Psal. xv, 10. 90 Isa. xxv, 8. 91 ibid.

(95) Gobler., et Felc. 1, ὁ δὲ Δαβὶδ· εἶπεν ὁ Κύριος. Cæteri et editio Commel. addunt post Δαβὶδ, ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ.

(94) Sic inss. et editio Commel. Mox Seguerian., εἰς τὸν ἄδην. Reg. emendatum habet, εἰς ἔδου.

(95) Sic Seguer., et Felc. 4. At alii et editi, ῥήματα. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1, Κύριον αὐτοῦ. Alii et editi, Κύριον ἑαυτοῦ.

(96) Δὲ deest in Felc. 4. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, ὑμῖν. Alii et editio Commel., ἡμῖν. Ibidem Seguerian., τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι.

(97) Εἶναι abest a Seguerian. Gobler., et Felc. 1. Paulo post idem et Felc. 4, συνομολογήσατε. Editi et alii, συνομολογεῖτε.

(98) Goblerianus et Felc. 1, ψευδές.

(99) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, τοῦτου.

μῶν ὑμῶν· ὁ δὲ Δαβὶδ (93) ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ ψαλμῷ· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐν δὲ τῷ πεντεκαιδάκτῳ· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην (94), οὐδὲ δώσεις τὸν δσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰς τὸν Δαβὶδ φθάει τὰ τοιαῦτα ῥητὰ (95), αὐτὸς μὲν μαρτυρεῖ, Κύριον ἑαυτοῦ φάσκων εἶναι τὸν ἐρχόμενον· συνομολογεῖ δὲ (96) καὶ ὑμεῖς, ὅτι ἀπέθανε, καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ παρ' ὑμῖν ἐστίν. Ὅτι δὲ τὸν Χριστὸν τοιοῦτον εἶναι δεῖ, οἷον αὐτὸν λέγουσιν εἶναι (97) αἱ Γραφαί, πάντως καὶ ὑμεῖς συνομολογήσατε· παρὰ Θεοῦ γὰρ εἰρηναὶ οἱ λόγοι, καὶ οὐ δύναται ψεῦδος (98) ἐν αὐτοῖς εἶναι. Εἰ μὲν οὖν δύνασθε εἰπεῖν, ὡς ἐλθόντος πρότερον τοιοῦτου (99), καὶ δύνασθε δεῖξαι Θεὸν αὐτὸν εἶναι, ἀφ' ὧν ἐποίησε σημεῖων καὶ τεράτων· εἰκότως ἡμῖν διαμάχεσθε· εἰ δὲ δεῖξαι μὲν οὐ δύνασθε ὡς ἐλθόντα, προσδοκᾶτε δὲ ἀκμὴν τοιοῦτον· ἐπιγινωτε (1) τὴν καιρὸν ἀπὸ τοῦ Δανιήλ· εἰς τὸν παρόντα γὰρ χρόνον τὰ λεχθέντα παρ' αὐτοῦ φθάει. Εἰ δὲ ὁ παρὼν καιρὸς οὗτός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πάλαι προκαταγγελλόμενος (2), καὶ τὰ γενόμενα δὲ νῦν ἐφ' ἡμῖν ἐωράκατε, γινώτε, ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ προσδοκώμενος· ὁ μὲν γὰρ Δαβὶδ καὶ πάντες οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ τὰ μνηματα πάντων παρ' ὑμῖν (3) ἐστίν· ἡ δὲ γενομένη νῦν ἀνάστασις ἔδειξεν εἰς τοῦτον φθάνειν τὰ γεγραμμένα. Τὸ μὲν γὰρ σταυρωθῆναι, δείκνυσι τὸ, Ὁψέσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμασμένην· καὶ τὸ τῆ λογγῆ δὲ (4) τρωθῆναι τὴν πλευρὰν, πληροὶ τὸ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη· τὸ δὲ μὴ μόνον ἐξαναστῆναι, ἀλλὰ καὶ παλαιούς νεκρούς ἐκ τῶν μνημείων ἐγείρει (τούτους γὰρ ἐωράκασιν ὑμῶν οἱ πλειστοί), τουτέστι τὸ (5), Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην· καὶ τὸ, Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας· καὶ πάλιν· Ἀρσίλειν ὁ Θεός. Τὸ δὲ καὶ τοιαῦτα σημεῖα ποιῆσαι αὐτὸν, οἷα γέγονε, δείκνυσι Θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν ζωὴν καὶ Κύριον τοῦ θανάτου. Ἐπρεπε γὰρ τὸν Χριστὸν, τὸν ἄλλοις ζωὴν διδόντα, αὐτὸν μὴ κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου (6)· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει εἰ, ὡς ὑμεῖς νομίζετε, ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός. Ἀλλὰ μὴ (7)

(1) Seguer., ἐπιγινῶναι. Paulo post idem τὸν λεχθέντα.

(2) Felc. 4, παραγγελλόμενος.

(3) Seguerian., et Felc. 4, παρ' ἡμῖν. Alii et editi, παρ' ὑμῖν. Mox Seguerian. Basili. Goblerian. Felc. 1 et 4, εἰς τοῦτον. Cæteri et editi, εἰς τοῦτο.

(4) Seguer. Reg., et Felc. 5, καὶ τὸ τῆ λογγῆ δὲ. Felc. 4, καὶ τὸ τῆ δὲ λογγῆ. Editi et alii, καὶ τὸ τῆ λογγῆ τρωθῆναι.

(5) Seguer., τουτέστι, mox idem εἰς τὸν ἄδην, καὶ κατέπιεν. Felc. 5, εἰς ἔδου. Felc. 4, item, καὶ κατέπιεν.

(6) Seguerian., et Felc. 4, ὑπὸ τοῦτου· τὸ δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει. Gobler. Felc. 1, ὑπὸ τοῦτου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν.

(7) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglican. Felc. 4 et 5. Alii vero et editi, ἀλλὰ μὲν.

αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἄνθρωποι γὰρ πάντες ἀπεύθυνον θανάτου εἰσὶ. Μηκέτι τοιγαροῦν ἀμφιβαλέτω (8) τις, ἀλλ' ἀσφαλῶς γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ἐθεωρήσατε σχήματι ἄνθρωπον, ποιούντα σημεῖα καὶ τοιαῦτα ἔργα, ἀ μὴ δεις πῶποτε πεποιήκειν, αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ Κύριος (9) πάντων. Καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, καὶ κληθεὶς Ἰησοῦς, ὡσπερ ἐν τοῖς προτέροις εἴπομεν (10), οὐκ ἠλαττώθη τῷ ἀνθρωπίνῳ πάθει, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐν τῷ ποιηθῆναι (11) ἄνθρωπος, ζώντων καὶ νεκρῶν ἀποδεικνύεται Κύριος. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν τῇ Σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ἠὲ δόκησεν ὁ Θεός (12) διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας· οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ οὐκ ἠβλήσαμεν διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐπιγνώναι τὸν Θεόν, καὶ δουλεύσαι τῷ φύσει δεσπότη ἡμῶν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ· ἠὲ δόκησεν ὁ Θεός ἐν ἀνθρώπῳ δεῖξαι τὴν ἑαυτοῦ κυριότητα, καὶ πάντα ἐλκῦσαι πρὸς ἑαυτόν. Δι' ἀνθρώπου δὲ (13) υἱοῦ τοῦτο ποιήσαι· ἀπρεπὲς ἦν· ἔνα μὴ, ἄνθρωπον Κύριον ἔχοντες, ἀνθρωπολάτραι γενώμεθα· διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν (14), καὶ οὕτως ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Πατὴρ· Ἰσον τῷ εἰπεῖν, Εἰς τὸ κυριεύειν αὐτὸν καὶ βασιλεύειν ἐποίησεν, ἔν' ἐν τῷ

bigat, sed pro certo habeat omnis domus Israel hunc Jesum quem figura hominem vidistis, signorum tantorumque auctorem operum, quæ nullus unquam egit, ipsum esse Christum et Dominum omnium. Namque factus licet et vocatus Jesus, ut antea diximus, non est tamen humana conditione diminutus, sed potius, cum homo factus est, viventium et mortuorum Dominus est declaratus. Quia enim, ut ait Apostolus, in *Sapientia Dei non cognovit mundus Deum per sapientiam, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes* 11. Sic etiam, quia nos homines per ejus Verbum nolimus Deum agnoscere, nec Dei Verbo, qui natura noster Dominus est, servire: placuit Deo in homine suum ostendere dominatum, omnesque ad seipsum attrahere. Per merum autem hominem id dedecebat fieri, ne hominem dominum habentes, hominis cultores efficeremur. Quapropter ipsum Verbum caro factum est, et vocavit nomen ejus Jesum, atque ita cum Dominum et Christum fecit Pater, id est, fecit ut dominaretur et regnaret, ut in nomine Jesu, quem vos crucifixistis, quemadmodum omne genu flectitur, ita et Dominum et Regem ipsum Filium, et Patrem per eum agnosceremus.

ὄνομαι· Ἰησοῦ, ὃν ἡμεῖς ἐσταυρώσατε, ὡσπερ πᾶν γόνυ Ἰδὸν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.

17. Ἰουδαῖον μὲν οὖν (15) οἱ πλείστοι, ταῦτα ἀκούοντες, ἐνετράπησαν, καὶ λοιπὸν ἐπέγνωσαν τὸν Χριστὸν, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται· ἐπειδὴ δὲ ἄρειομανεῖται αἰροῦνται ἀπομένειν Ἰουδαῖοι καὶ μάχεσθαι τῷ Πέτρῳ, φέρε, τὰς ὁμοίας λέξεις αὐτοῖς παραθώμεθα· ἴσως κἄν οὕτως ἐντραπῶσι, μαθόντες τὴν συνηθειαν τῆς θείας Γραφῆς. Ὅτι μὲν οὖν ἄδιδος (16) Κύριός ἐστι καὶ Βασιλεὺς ὁ Χριστὸς, δῆλον γέγονεν ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ οὐδεὶς ἐστιν, ὃς ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. Υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ Θεοῦ, ὁμοιος αὐτοῦ (17) ἂν εἴη· ὁμοιος δὲ ὢν, πάντως ἐστὶ καὶ Κύριος καὶ Βασιλεὺς· αὐτὸς γὰρ φησιν· Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἐώρακε τὸν Πατέρα. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ μόνον τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Πέτρου, (18) Κύριον αὐτὸν ἐποίησε καὶ Χριστὸν, οὐ ποῖημα εἶναι τὸν Υἱὸν σημαίνει, ἔξεστιν ἰδεῖν ἀπὸ τῆς εὐλογίας τοῦ Ἰσαάκ· κἄν ἀμυδρά πως ἢ εἰκὼν αὕτη πρὸς τὸ προκείμενον ἦ. Ἐφη τοίνυν τῷ μὲν Ἰακώβ, *Γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου*· τῷ δὲ Ἰσαῦ, *Ἰδοὺ Κύριον αὐτὸν ἐποίησά σου*. Εἰ μὲν οὖν τὴ, ἐποίησε, τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀρχὴν (19) τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακώβ ἐσήμαινεν,

17. His auditis plerique Judæorum ita fuere commutati ut Christum agnoverint, quemadmodum in Actibus scribitur 12. Verum quandoquidem Ariani Judæi permanere atque adversus Petrum contendere decreverunt: 383 age, similes loquendi modos eis proponamus: futurum forte est ut hoc pacto tandem cedant, ubi divinæ Scripturæ morem didicerint. Itaque Christum æternum Dominum et Regem esse constat ex supra dictis, nullusque est qui hac de re dubitet. Cum enim Filius Dei sit, illius similem ipsum esse necesse est. Quia porro similis ejus est, Dominus et Rex necessario est. Ipse enim ait: *Qui me vidit, vidit Patrem* 13. Quod autem sola hæc Petri verba, *Dominum eum et Christum fecit* 14, Filium opus esse non significant, ex benedictione Isaac licet perspicere: quanquam hæc imago ad rem de qua agimus exprimentam paulo obscurior est. Igitur ille ad Jacob dixit: *Fias dominus fratris tui* 15; ad Esau autem, *Ecee eum tui dominum feci* 16. Quod si dictio, *fecit*, hic naturam Jacob ejusque ortus principium significaret, neque tamen

11 I Cor. 1, 21. 12 Act. 11, 37. 13 Joan. 14, 9. 14 Act. 11, 36. 15 Genes. xxvii, 29. 16 ibid. 37.

(8) Sic Seguerian. Reg. Anglican., et Felc. 4. At cæteri et editi, ἀμφιβαλέτω.

(9) Seguerian., καὶ ὁ Κύριος.

(10) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. Alii autem et editi, εἴπαμεν.

(11) Seguer., γενηθῆναι. Gobler., et Felc. 1, γενηθῆναι.

(12) Ὁ Θεός deest in Seg., et Felc. 4. Seguer., ibid., ἀλλ' ἠὲ δόκησεν. Paulo post idem, οὕτως ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, οὐκ.

(13) Δὲ abest a Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4.

(14) Gobler., et Felc. 1, ἐκάλεσε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον, omissis intermediis.

(15) Οὖν deest in Segueriano.

(16) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, ἀδιδός. Editi et alii, ἀδιδός.

(17) Basil. Gobler. Reg. Felc. 1 et 4, αὐτῷ.

(18) Goblerian., et Felc. 1, περὶ τοῦ Πέτρου.

(19) Sic mss., præter Felckm. 2, qui, ut editi, habet: τὴν οὐσίαν καὶ τῆς γενέσεως ἀρχὴν. Ibid. Seguerian., ἐσήμαινε. Gobler. et Felckm. 1, ἐσήμαινε. Alii et editi σημαίνει.

idcirco idem de Dei Verbo esset cogitandum; nec enim Filius Dei res facta est, sicuti Jacob: quanquam possent, si vellent alios interrogare, non amplius desipere. Verum si ista neque de natura neque de ortu principio intelligunt, cum tamen Jacob natura creatus sit et factus, an non furiose magis quam diabolus insanire dicendi sunt qui ea, quæ rebus natura factis non audent similes ob dictiones attribuere, Dei Filio ipsi affingant, eumque rem factam esse contendant? Et vero Isaac cum diceret *fiat, et, fesi, nec principium ortus Jacob nec ejus significabat naturam*. Siquidem post triginta et amplius annos, ex quo Jacob natus erat, hæc ille uiebat, sed ejus in fratrem potestatem, quæ postea facta est, indicabat.

18. Ergo multo magis Petrus non his verbis significavit factam esse Verbi naturam: ipsum siquidem Filium Dei esse noverat confessusque fuerat, cum ait: *Tu es Christus, Filius Dei viventis*¹⁸; sed ejus in nos imperium et dominatum ex gratia factum intelligebat. Hinc etiam hæc dicendo, de æterna et paterna Filii Dei divinitate non siluit, sed prius dixerat, illum in nos Spiritum effudisse¹⁹. Atqui Spiritum cum potestate dare non rei creatæ est, vel factæ, sed Dei donum est. Nam res creatæ sanctæ quidem efficiuntur a Spiritu sancto: Filius autem non sanctus efficitur a Spiritu sancto, sed ipse eum dat omnibus, indeque patet non creatum, sed verum Patris esse Filium. Is nihilominus qui dat Spiritum, ipse quoque factus esse dicitur. Nimirum factus esse apud nos Dominus dicitur ob humanam naturam: dat autem Spiritum, quia Dei Verbum est. Siquidem semper fuit et est, sicut Filius, ita et Dominus et summus omnium imperator, in omnibus Patri similis, omniaque habens quæ Patris sunt, ut ipse dixit²⁰. Jam vero, si placet, istud Proverbiorum: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*²¹, dispiciamus: quanquam cum Verbum rem factam non esse ostenderit, plane nec rem creatam esse simul probatum est. Idem enim est si rem factam vel creatam dixeris: proindeque argumenta quibus probatur eum non esse factum, eadem ostendunt eum non esse. Quocirca permittimus sane est illos **384** confirmandæ impietatis

οὐδ' οὕτω μὲν ἐχρῆν αὐτοὺς τοιαῦτα περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ κἀν ἐνθυμεῖσθαι· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ποίημα, ὡς ὁ Ἰακώβ· πλὴν ἐδύναντό πως πωθόμενοι, μηκέτι παραφρονεῖν· εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας, οὐδὲ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως λαμβάνουσι, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος τοῦ Ἰακώβ κτίσματος καὶ ποιήματος· πῶς οὐ πλέον τοῦ διαθόλου μαινόνται, εἰ ἄρα ἃ μὴδὲ (20) τοῖς φύσει γεννητοῖς τολμῶσιν ἐκ τῶν ὁμοίων λέξεων συνάπτειν, ταῦτα τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ προσπλέκουσι, λέγοντες (21) αὐτὸν ποίημα εἶναι; Ἐλεγε γὰρ ὁ Ἰσαάκ, γίνου, καὶ, ἐποίησα, οὕτε τὴν ἀρχὴν (22) τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακώβ, οὕτε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνων· μετὰ γὰρ τριάκοντα καὶ πλεον ἔτη τῆς γενέσεως αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν· ἀλλὰ τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἐξουσίαν αὐτοῦ, τὴν μετὰ ταῦτα γενομένην.

18. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Πέτρος οὐ ποίημα τὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου σημαίνων ταῦτ' ἔλεγεν· ἦδει γὰρ αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογήσας· Σὺ εἶ ὁ Χριστός· ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος· ἀλλὰ τὴν κατὰ χάριν προσηύσαν καὶ γενομένην καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ (23) βασιλείαν καὶ κυριότητα. Καὶ γὰρ ταῦτα λέγων, οὐκ ἐσιώπησε περὶ τῆς ἀδιόλου καὶ πατρικῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (24)· ἀλλὰ καὶ προειρηκῶς ἦν, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς. Τὸ δὲ μετ' ἐξουσίας δοδῶναι τὸ Πνεῦμα οὐ κτίσματος οὐδὲ ποιήματος ἐστίν, ἀλλὰ Θεοῦ δῶρον. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα ἀγιαζέται παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος· ὁ δὲ Υἱὸς οὐχ ἀγιαζόμενος παρὰ τοῦ Πνεύματος (25), ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς διδούς αὐτὸ τοῖς πᾶσι, δείκνυται μὴ κτίσμα, ἀλλὰ Υἱὸς ἀληθινὸς τοῦ Πατρὸς ὄν. Πλὴν ὅτι ὁ διδούς τὸ Πνεῦμα, ὁ (26) αὐτὸς λέγεται· καὶ πεποιθῆσθαι· πεποιθῆσθαι μὲν ἐν ἡμῖν Κύριος διὰ τὸ ἀνθρώπινον, διδούς δὲ, ὅτι τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστίν. Ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ἐστίν, ὡς περὶ Υἱὸς, οὕτω καὶ Κύριος καὶ παρθασίλευς τῶν πάντων, ὁμοῖος ὢν κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς (27) ἔχων, ὡς εἴρηκεν αὐτὸς. Φέρε λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγόμενον· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, θεωρήσωμεν· εἰ καὶ μάλιστα (28), δειχθέντος τοῦ Λόγου, ὅτι μὴ ποίημα ἐστὶ, δέδεικται, ὅτι μὴδὲ κτίσμα ἐστὶ. Ταῦτὸν γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν ποίημα καὶ κτίσμα· ὥστε καὶ τὴν ἀπόδειξιν τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι (29) ποίημα τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα. Διὸ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις αὐτοὺς ἐπινοοῦντας ἑαυτοῖς (30)

¹⁸ Matth. xvi, 16. ¹⁹ Act. ii, 17. ²⁰ Joan. xvi, 15.

²¹ Prov. viii, 22.

(20) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, εἰ ἃ μὴδὲ. D Editi et alii, εἰ ἄρα ἃ μὴδὲ. Ibid. Felc. 5, γεννητοῖς.

(21) Felc. 5, οὗτοι λέγοντες.

(22) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 5. At alii et editio Commel., οὐ τότε τὴν ἀρχὴν. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5, πλέον. Alii et editi, πλέον.

(23) Seguerian., εἰς ἡμᾶς αὐτοῦς.

(24) Seguerian., τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ Θεοῦ. Mox Seguerian. Goblerian., et Felckman. 1, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα. Alii et editi, ὅτι τὸ Πνεῦμα.

(25) Goblerian., et Felc. 1, περὶ τοῦ Πνεύματος. Felc. 1, παρὰ τοῦ Πατρὸς.

(26) Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, ὁ οὐκ ἐστὶν. Mox Seguer. Goblerian. Felckm. 1 et 4, καὶ πεποιθῆσθαι· πεποιθῆσθαι μὲν. Alii vero et editi, semel tantum habent πεποιθῆσθαι.

(27) Sic Seguerian. Reg., et Felckman. 2. At editi, τὰ τοῦ Πνεύματος.

(28) Seguerian., εἰ καὶ τὰ μάλιστα.

(29) Sic Seguerian. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ut et Nannius legerat. Alii et editi, εἰπεῖν ποίημα τὸν αὐτὸν μὴ εἶναι· καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι, etc.

(30) Seguer., omittit ἑαυτοῖς. Mox idem habet, ἀσχυρομένους. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐπὶ τοῖς γινόμενοις καθ' ἕκαστον ἐλέγγους. Reg., γινόμενοις καθ' ἕκαστην. Alii et editi, καθ' ἕκαστην γινόμενοις.

προφάσεις εἰς ἀσέβειαν, καὶ μὴ αἰσχυνομένους ἐπὶ Α
τοῖς γενομένοις καθ' ἕκαστον ἐλέγχους. Πρῶτερον
μὲν γὰρ ἐπενόουν ἀπατῆν πυνθανόμενοι τῶν ἀκε-
ραίων· «Ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐποίη-
σεν, ἢ τὸν ὄντα;» καὶ, «Εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν γεννη-
σθαι;» ὡς δὲ (31) δέδεικται τοῦτο σαθρὸν, ἐφεῦρον
λέγειν· «Ἐν τῷ ἀγέννητον, ἢ δύο;» εἰτ' ἐν τούτῳ
διελεγχθέντες συνῆψαν εὐθύς· «Αὐτεξούσιός ἐστι,
καὶ τρεπτῆς ἐστὶ φύσεως;» Ἄλλὰ ἐκδηθέντος καὶ
τούτου, πάλιν ἐφεῦρον λέγειν· *Τοσοῦτον κρείττων*
γερόμενος τῶν ἀγγέλων. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο ἡ ἀλήθεια
διήλεγξε, νῦν λοιπὸν ἐκείνα πάντα συνάγοντες, διὰ
τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος (32), τὴν αἵρεσιν αὐτῶν
συνιστῆν νομίζουσι. Πάλιν γὰρ ἐκείνα σημαίνουσι,
καὶ οὐκ ἀρίστανται τῶν ἰδίων κακονοιῶν, τὰ αὐτὰ
ποικιλῶς ἀντιμεταβάλλοντες καὶ μεταστρέφοντας (33), Β
ὅπως ἴσως τῇ ποικιλίᾳ τινὰς ἀπατῆσαι δυνηθῶσιν. Εἰ
καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν καὶ τὰ προειρημένα (34) δει-
κνυῖν αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ἐπίνοιαν ματαίαν· ὁμως,
ἐπειδὴ τῷ ἐκ τῶν Παροιμιῶν ῥητῷ τεθρολληκασί τὰ
πανταχοῦ, καὶ παρὰ πολλοῖς τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν Χρι-
στιανῶν πίστιν δοκοῦσι τὴν λέγειν, ἀναγκαῖον καὶ αὐτὸ
τὸ ῥητὸν, ὡσπερ τὸ, *Πιστὸν ὄντα τῷ ποιῆσαντι*
αὐτόν, οὕτω καὶ τὸ, ἔκτισε, καθ' ἑαυτὸ (35) ἐξετά-
σαι· Ἰν', ὡς ἐν πᾶσι, καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσι μηδὲν
πλέον ἔχοντες ἢ φαντασίαν.

19. Καὶ πρῶτά γε ἴδωμεν ἅπερ ἐπιδεδώκασιν κατὰ
τὴν ἀρχὴν, ἤνικα ἡ αἵρεσις (36) ἐπλάττετο παρ' αὐ-
τῶν, τῷ μακαρίτῳ Ἀλεξάνδρῳ. Ἐγραψάν τοίνυν λέ-
γοντες· Κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμά-
των· ποιημά ἐστὶν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν ποιημάτων·
γέννημά ἐστὶν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν γεννημάτων.
θεασάσθω (37) δὴ ἕκαστος τὸ πανοῦργον καὶ ὄλιον
τῆς αἰρέσεως ταύτης· εἰδύλα γὰρ τὸ μικρὸν τῆς ἰδίας
κακοπροσύνης, καλλωπίζειν ἑαυτὴν βιάζεται πιθανόσθητι
ῥημάτων· καὶ λέγει μὲν, ὅπερ φρονεῖ, ὅτι (38) κτίσμα
ἐστὶ, νομίζει δὲ δύνασθαι κρύπτειν ἑαυτὴν ἐν τῷ λέ-
γειν· Ἄλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων. Μᾶλλον δὲ οὕτω
γράφαντες, διὰ τούτων (39) πλέον ἤλεγξαν ἑαυτῶν
τὴν ἀσέβειαν. Εἰ γὰρ ὄλως καθ' ὁμας κτίσμα ἐστὶ,
πῶς ὑποκρίνεσθε λέγοντες, Ἄλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν κτι-
σμάτων; καὶ (40) εἰ ὄλως ποιημά ἐστι, πῶς οὐχ ὡς

¹ Hebr. i, 4. ⁴ Hebr. iii, 2.

(31) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. At in aliis D
et editis deest δέ. Mox Felc. 4, ἀγέννητον. Alii et
editi, ἀγέννητον.

(32) Sic Seguer. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1 et 4.
Alii vero et editi omittunt, καὶ κτίσματος. Ibidem
Felc. 4, τὴν αἵρεσιν αὐτῶν.

(33) Gobler., et Felc. 1 addunt, καὶ λέγοντες. Ibi-
dem Seguer. Gobler., et Felc. 1 et Anglic. omit-
tunt, ὅπως. Reg. habet, ὅπως τῇ. Editi, ὅπως
ἴσως τῇ.

(34) Segner. Gobler. Felc. 1 et 4, τοίνυν καὶ τὰ
προειρημένα. Reg., τοίνυν τὰ προειρημένα. Editi et
alii, τοίνυν προειρημένα. Paulo post Seguer. et
Reg., ἐκ τῶν Παροιμιῶν. In aliis et editis τῶν
deest.

(35) Seguer., καθ' ἑαυτὸ. Gobler., et Felc. 1,
καθ' ἑαυτῶν. Alii et editio Commel., καθ' ἑαυτόν.

(36) Seguer., ὅπερ. Mox Seguer., et Reg., ἤνικα

causa varia comminisci, molleque allatis cedere ar-
gumentis. Namque primo quidem simpliciores cir-
cumvenire conati sunt, ita interrogantes: Qui est
cumque qui non erat fecit ex non existente, an qui
erat? Et, habuistine filium priusquam genuisses?
quod esse futile ut probatum est, aliam sunt com-
menti quæstionem, nempe, Unumne est non factum
an duo? sed ibi quoque devicti, istam rursus exco-
gitavere: Num liberi editi arbitrii naturæ muta-
bilis? Quod cum pariter exposum fuisset, illud
Apostoli perperam sunt interpretati, *Tanto præstantior factus angelis*³. Verum cum hoc etiam illorum
commentum dissolverit veritas, jam omnia illa si-
mul colligentes, rei factæ et creatæ vocabulis, suam
sperant confirmare hæresim. Eadem enim illa iterum
significant, nec impia sua deserunt commenta, sed
ea varie mutant et vertunt, ut aliquos possint var-
rietate in errorem inducere. Quapropter licet ex his
quæ jam dicta sunt, vanum huic illorum conatum
esse perspicuum sit: quia tamen illum Proverbiorum
locum ubique circumferunt et pervulgant, atque
plurimis, qui Christianæ fidei ignari sunt, aliquid
dicere videntur; necesse est quemadmodum de his
verbis, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*⁴, disserui-
mus, sic et istam dictionem, *creavit*, seorsim expen-
dere, ut, hoc in loco sicuti in aliis omnibus, nihil præ-
ter mera mentis commenta sibi esse convincantur.

19. Primo ergo videamus quænam initio, cum ab
ipsis fingeretur hæresis, beatæ memoriæ Alexandro
tradiderint. Hæc nempe illi scripserunt: Creatus est,
sed non ut una e rebus creatis: factus est, sed non
ut una e rebus factis: genitus est, sed non ut una e
rebus genitis. Quilibet, quæso, attendat ad artificium
dolumve hujusce hæresis; quæ cum non ignoraret
quam amara esset impia sua doctrina, verborum
suo sese exornare nisa est, ita ut id quidem, quod
sentiebat, promeret, eum scilicet creatum esse, seip-
sam autem occultare arbitraretur, cum subjungeret:
sed non ut una e rebus creatis. Verum hujusmodi
verbis suam apertius patefecerunt impietatem. Nam
si secundum vos creatus plane est, cur simulatione
utimini addentes, sed non ut una e rebus creatis?
si item vere factus est, quid illud significat, sed non

ἢ αἵρεσις. Editi aliique, ἤνικα καὶ ἡ αἵρεσις. Ibidem
in mss. Seguer., et Reg., hæc verba, τῷ μακαρίτῳ
Ἀλεξάνδρῳ, recte referuntur ad præcedentia, ut et
videtur legisse Nannius, qui vertit, *quæ per id tem-
poris, cum ista hæresis ab iis fingeretur, apud beatæ
memoriæ Alexandrum suis scriptis ediderunt. Scri-
pserunt enim, etc.* At in editione Parisiensi et Colo-
niensi male junguntur cum Ἐγραψάν τοίνυν.

(37) Seguer., θεάσθω. Gobler. et Felc. 1, θεά-
σασθαι.

(38) Sic Seguer., et Felc. 4. In aliis et editis
deest ὅτι.

(39) Seguer., Μᾶλλον γὰρ καὶ οὕτω γράψαντες
πλέον ἤλεγξαν διὰ τούτων.

(40) Sic mss. At in editis καὶ deest. Mox Seguer.
et Felc. 4, ἐν οἷς καὶ τὸν ἰόν, etc. Editi et alii, ἐν
ἢ καὶ, etc.

ut una e rebus factis? qua profecto in re venenum haeresis percipere licet. Cum enim dicunt eum esse genitum, sed non ut unam ex rebus genitis, multos inducunt filios, quorum unum esse Dominum opinantur, ita ut secundum illos jam non sit Unigenitus, sed unus et ipse inter plures fratres et genitus et Filius appelletur. Quid igitur simulatione opus est, ut eum et creatum dicant et non creatum? Nam etiamsi adlatis, non ut una e rebus creatis, insulsum sane videbitur vestrum hujusmodi sophisma. Eum quippe unam ex rebus creatis esse asseveratis, ac quaecunque de aliis rebus creatis dici possint, vos eadem Filio ascribitis, vere stulti et caeci. Quæ enim alia etiam res creata **385** talis est, qualis facta alia est, ut id de Filio tanquam præcipuum aliquid prædicetis? Certe universa rerum aspectabilium natura intra sex dies facta est, ita ut prima die lux facta sit, quam vocavit diem; secunda, firmamentum; tertia, congregatis aquis aridam patefecit, variosque in ea produxit fructus; quarta, solem et lunam omnemque astrorum coetum creavit; quinta autem, animalia maris et aves acris; sexta denique, terræ quadrupedes ac deinde hominem fecit. *Invisibilia autem ipsius ex creatione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* *. Atqui neque lux ut nox est, neque sol ut luna, nec brutæ animantes ut homo ratione præditus, nec angeli ut throni, nec throni ut potestates; sed res illæ omnes creatæ quidem sunt, at singularæ in propria natura, uti factæ fuerunt et sunt et permanent.

πάντα μὲν ἐστὶ κτίσματα, ἕκαστον δὲ τῶν γενομένων μένει (49).

20. Vel igitur Verbum ex factis rebus eximatur, atque ut creator, reddatur Patri, et Filius natura esse concedatur. Aut si vere rea est creata, eundem ordinem habere fateantur, qualem inter se ha-

* Rom. 1, 20.

(41) Gobler., e: Felc. 1 omittunt λέγειν δὲ αὐτὸν μὴ κτίσμα. Ibid. Seg. Gobler., et Felc. 1, λέγητε. Felc. 4, λέγετε. Alii et editio Commel., λέγηται. Reg. ibid. ἀλλ' οὐχ ὡς.

(42) Seguer., εἶναι λέγετε. In aliis et editis deest εἶναι. Paulo post Seguer., περὶ Υἱοῦ φρονεῖτε.

(43) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, καὶ πᾶσα. Alii et editi omittunt καὶ. Hic autem locus affertur a Justiniano Imperatore, Tractatu sive Epistola adversus Origenis errores, inserta *Concilior.* tom. V post concilium v generale, excerptusque esse dicitur ex τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρου λόγου.

(44) Felckm. 4, συνάγωα.

(45) Seguer., ἐποίησε.

(46) Sic Seguer. At τὰ ἀβὲσ ab aliis et editis. Mox in Justiniani imperatoris tractatu, post τὸν ἀνθρώπων additur, τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, quæ verba mirum est abesse ab Athanasii mss. et editis. Quin autem ea Justiniani ætate exstarent in hac sancti Athanasii Oratione, nulla videtur dubitandi ratio, cum ex his ipsis verbis, τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, errorem Origenis carpat Justinianus, qui sic ibi prosequitur: Ἰδοὺ καὶ ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος παραδίδωσιν, ὅτι μετὰ πάντα τὰ κτίσματα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπων τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς νοεράς καὶ λογικῆς. Οὐ γὰρ εἶπε τὸ σῶμα μετὰ

ἐν τῶν ποιημάτων; ἐν οἷς καὶ τὸν ἰὸν τῆς αἰρέσεως θεωρεῖν ἔξεστι. Λέγοντες γὰρ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς συντάττουσι, καὶ τούτων ἓνα εἶναι τὸν Κύριον δογματίζουσι· ὡς μηκέτι κατ' αὐτοὺς Μονογενῆ εἶναι, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἀδελφῶν ἓνα καὶ αὐτὸν γέννημα καὶ Υἱὸν χρηματίζειν. Τίς οὖν χρεῖα τῆς ὑποκρίσεως, ὥστε λέγειν μὲν αὐτὸν κτίσμα, λέγειν δὲ αὐτὸν μὴ κτίσμα (41); Καὶ γὰρ καὶ ἐὰν λέγητε, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων, ἀνόητον ὁμῶν τὸ τοιοῦτον σόφισμα δειχθήσεται· ἐν γὰρ πάλιν τῶν κτισμάτων αὐτὸν εἶναι λέγετε (42)· καὶ οἷα ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ φρονεῖτε, ὡς ἀληθῶς μωροὶ καὶ τυφλοὶ. Ποῖον γὰρ καὶ ἕτερον τῶν κτισμάτων τοιοῦτόν ἐστιν, ὅλον γέγονε καὶ τὸ ἕτερον, ἵνα τοῦτο περὶ Υἱοῦ ὡς ἐξαιρετόν τι λέγητε; Καὶ πᾶσα (43) ἡ φαινομένη κτίσις ἐν ἕξ ἡμέραις γέγονε· καὶ τῇ μὲν πρώτῃ τὸ φῶς, ὅπερ ἐκάλεσεν ἡμέραν· τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ στερέωμα· καὶ τῇ τρίτῃ, συναγαγῶν (44) τὰ ὕδατα, εἰδείξε τὴν ξηρὰν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ποικίλους προήγαγε καρπούς· καὶ τῇ μὲν τετάρτῃ πεποίηκε (45) τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν τῶν ἀστέρων χορόν· τῇ δὲ πέμπτῃ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ ζῶων, καὶ τῶν ἐν τῷ ἀέρι πετεινῶν τὴν γένεσιν ἔκτισε· τῇ δὲ ἕκτῃ τὰ τετράποδα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πεποίηκε (46), καὶ λοιπὸν τὸν ἀνθρώπον· *Τὰ τε ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται*· καὶ οὕτε τὸ φῶς ὡς ἡ νύξ (47), οὕτε ὁ ἥλιος ὡς ἡ σελήνη, οὕτε τὰ ἄλογα ὡς ὁ λογικὸς ἀνθρώπος ἐστίν· οὕτε οἱ ἄγγελοι· ὡς οἱ θρόνοι, οὕτε οἱ (48) θρόνοι ὡς αἱ ἐξουσίαι· ἀλλὰ κατὰ γένος τῇ ἰδίᾳ οὐσίᾳ, ὡς γέγονεν, ἐστὶ τε καὶ

C 20. Ἡ τοίνυν ὁ Λόγος ἐξαιρεσθῶ τῶν ποιημάτων, καὶ ὡς κτίστης ἀποδιδόσθω (50) τῷ Πατρὶ, καὶ ὁμολογεσθῶ φύσει Υἱός· ἢ εἰ ὅλως κτίσμα ἐστὶ, τὴν αὐτὴν ὁμολογεσθῶ τάξιν ἔχειν, οἷαν ἔχει καὶ τὰ ἕτερα.

πάντα γενέσθαι. ἵνα προὑπάρχουσα ἡ ψυχὴ εἰσέλθῃ ἐν αὐτῷ· ἀλλ' εἶπε, μετὰ πάντα τὰ κτίσματα τὸν ἀνθρώπων γεγενῆσθαι τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, δεικνύς, ὅτι ἀμφότερα, τούτῃσι σώμα τε καὶ ψυχὴν, ὁ Θεὸς κατὰ ταῦτὸν ἐδημιούργησεν. Il est, *Ecce sanctus quoque Athanasius tradit post omnes creaturas Deum fecisse hominem ex corpore et anima intelligente et rationali constantem. Neque enim dixit corpus post omnia factum esse, ut præexistens anima in id ingrederetur: sed dixit post omnes creaturas hominem esse factum ex anima rationali et corpore constantem, ostendens utrumque, id est corpus et animam, Deum simul fabricatum esse.*

(47) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, ὡς ἡ νύξ. Alii et editio Commel., ὡς νύξ.

(48) Sic Seguer. et Felckm. 4. At alii et editi, οὔτοι. Mox Gobler. et Felckm. 1, γινόμενων.

(49) Seguer., διαμένει.

(50) Sic Seguer. Regius autem et editi, ἀποδεδόσθω. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1 et 5, καὶ ὁμολογεσθῶ. Editi et alii, ἢ ὁμολογεσθῶ. Item ibid. Felckm. 2 et editi, καὶ ὁμολογεσθῶ τάξιν, οἷαν ἔχει, omissis intermediis, quæ in aliis habentur. Felckm. 5, καὶ φύσει Υἱός. Et paulo post, λεγέσθω τε κατέλων.

πρὸς ἄλλα· λεγέσθω δὲ κάκεινων ἕκαστον κτίσμα, ἄλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων, γέννημα (51) ἢ ποιήμα, οὐδ' ὡς ἐν τῶν ποιημάτων ἢ γεννημάτων. Ταῦτον γὰρ εἰρήκατε τὸ γέννημα καὶ τὸ ποιήμα, γράψαντες, γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα· καὶ γὰρ ὑπερέχῃ (52) τῶν ἄλλων τῇ συγκρίσει ὁ Υἱὸς, ἄλλ' οὐδὲν ἡττόν ἐστι κτίσμα, ὡσπερ κάκεινα· καὶ γὰρ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ζῴσι κτίσμασιν εὐρεῖν ἐστὶν ἕτερα ἐτέρων (53) ὑπερέχοντα. Ἀστὴρ γοῦν ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ· τὰ τε ἄλλα ἕκαστα πρὸς ἄλλα κατὰ σύγκρισιν ἔχει τὴν διαφορὰν· καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὰ μὲν κύρια, τὰ δὲ τοῖς βελτίσι δουλεύει· οὐδὲ τὰ μὲν ποιητικὰ αἰτιά ἐστι, τὰ δὲ παρ' αὐτῶν γίνεται· ἀλλὰ πάντα τοῦ γίνεσθαι καὶ κτίζεσθαι τὴν φύσιν ἔχει, ὁμολογοῦντα δι' ἐαυτῶν τὸν δημιουργὸν ἑαυτῶν, ὡς ψάλλει Δαβὶδ· *Οἱ οὐρανοὶ δημιουργοῦνται δόξαν Θεοῦ· ποιῶσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμμι· καθάπερ καὶ Ζοροβάβελ ὁ σοφὸς λέγει· Πᾶσα ἡ γῆ τὴν ἀλήθειαν καλεῖ· καὶ ὁ οὐρανὸς αὐτὴν εὐλογεῖ· καὶ πάντα τὰ ἔργα σείεται καὶ τρέμει.* Εἰ δὲ πᾶσα ἡ γῆ (54) τὸν δημιουργὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν ὕμνει, καὶ εὐλογεῖ, καὶ τρέμει· δημιουργὸς δὲ ταύτης ὁ Λόγος ἐστὶ, καὶ αὐτὸς λέγει· *Ἔγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· οὐκ ἔρα κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μόνος ἴδιος (55) τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἠρμωσται, καὶ αὐτὸς ὕμνεῖται παρὰ πάντων, ὡς δημιουργός· Ἦμην γὰρ, ὡς αὐτὸς φησι, παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα· καὶ, Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι.* Τὸ δὲ, *ἕως ἄρτι, δεῖκνυσι (56) τὸ αἰδίως, ὡς Λόγον, ὑπάρχον αὐτὸν ἐν τῷ Πατρὶ· Λόγου γὰρ ἴδιον ἐργάζεσθαι τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, καὶ μὴ εἶναι ἐκτὸς αὐτοῦ.*

21. Εἰ δὲ ἂ ὁ Πατὴρ ἐργάζεται, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ἐργάζεται· καὶ ἂ κτίξει ὁ Υἱὸς, ταῦτα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ κτίσματα· ἔργον δὲ καὶ κτίσμα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἢ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐργάσεται (57), καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐστὶ κτίζων (ἐπειδὴ ἂ ἐργάζεται ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἔργα) ὅπερ ἀποπον ἀν εἶη καὶ ἀδύνατον· ἢ τὰ τοῦ Πατρὸς κτίζων καὶ ἐργαζόμενος, αὐτὸς οὐκ ἀν εἶη ἔργον οὐδὲ κτίσμα, ἵνα μὴ, ὁ αὐτὸς (58) ποιητικὸν αἴτιον ὦν, ἐν τοῖς ποιουμένοις εὐρίσκηται πικρῶν, ὅπερ γέγονεν αὐτὸς (59)· μᾶλλον δὲ μὴδὲ ποιεῖν δυνάμενος. Πῶς γὰρ, εἰ καθ' ἑμᾶς ἐξ οὐκ δυνατὸν γέγονεν, οἷός τε ἐστὶ τὰ οὐκ δυνατὰ εἰς τὸ εἶναι δη-

A bent res cæteræ. Singulæ itaque creatæ dicantur, non vero, ut una ex rebus creatis; genitæ similiter et factæ dicantur, non tamen, ut una ex factis aut genitis rebus. Siquidem idem esse dixistis γέννημα et ποιήμα, id est, rem genitam et factam; nam scripsistis, γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα, id est, genitum vel factum. Tametsi enim Filius aliis rebus comparatus, longe illis excellit, nihilo tamen minus res est creata ut illæ: quippe cum etiam inter res quæ natura creatæ sunt, aliæ aliis sint præstantiores. Stella enim a stella differt in gloria⁶, resque aliæ omnes inter se comparatæ differunt. Nec tamen idcirco aliæ dominæ sunt, aliæ præstantioribus serviunt, aliæ causæ sunt efficientes, aut aliæ ab aliis sunt; sed omnes ex naturæ suæ conditione fiunt et creantur, suumque creatorem per se ipsæ continentur, ut psallit David: *Cæli enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum*⁷. Sapiens item Zorobabel ita loquitur: *Omnis terra veritatem invocat: cælum etiam ipsi benedicit, omniaque opera concutiuntur et tremunt*⁸. Atqui si universa terra opificem sive creatorem et veritatem laudat, benedicit et tremit; ejus autem opifex est Verbum quod et ipsum ait, *Ego sum veritas*⁹: non ergo Verbum est creatum, sed ipsum solum Patris proprium est in quo omnia sunt coagmentata, atque idem ab omnibus tanquam opifex hymnis celebratur. **386** Nam, ut ipsum Verbum ait, *Eram apud illum componens*¹⁰. Et, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*¹¹. Quæ dictio, *usque modo*, significat ipsum, ut Verbum, semper in Patre existere. Siquidem Verbi proprium est, Patris opera efficere, nec extra eum esse.

21. Quod si quæ Pater facit, eadem et Filius facit, et quæ creat Filius, Patris sunt creaturæ; certe si Filius creatura est Patris, vel ergo ipse seipsum efficit, proindeque se ipse creat (quandoquidem quæ Pater facit, eadem Filii sunt opera), quod profecto absurdum est, nec fieri ullo modo potest; vel si Patris opera creat et facit, igitur nec opus nec creatura est, ne cum ipse sit causa efficiens, in rebus quæ fiunt facere reperitur quod ipse factus est: cum potius ne facere quidem possit. Qui enim fieri queat, ut ea quæ non sunt efficiat ut sint, si, ut putatis, factus e nihilo est? Quod si ille, licet creatus,

⁶ 1 Cor. xv, 41. ⁷ Psal. xviii, 2. ⁸ III Esd. iv, 56. ⁹ Joan. xiv, 6. ¹⁰ Prov. viii, 30. ¹¹ Joan. v, 17.

(51) Seguer. Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 4, γέννημα, quomodo legendum esse clarum est ex his quæ paulo ante habentur num. 19. Λέγοντες γὰρ γέννημα, ἄλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς συντάττουσι, etc. Alii vero et editi mendose υἱοὺς γέννημα. Ibid. Seguer., οὐδ' ὡς ἐν τῶν ποιημάτων, ἢ γεννημάτων. Felckm. 4 habet item γεννημάτων. Reg. vero et Felckm. 5, γεννητῶν. Editi et alii, ἄλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν ποιημάτων, ἢ ὡς ἐν τῶν γεννητῶν. Item ibid. Seguer. Gobler. Basil. Reg. Felckm. 1, 4 et 5, Ταῦτον γὰρ. Cæteri et editi, Αὐτὸν γὰρ. Ibidem Seguer. Reg. Basil. Anglican. Felckm. 4 et 5, τὸ γέννημα. Editi et alii, γέννημα. Non mss. omnes γεννηθέντα. Editi, γεννηθέντα.

(52) Anglic. Gobler. et Felckm. 1, ὑπερέχει.

(53) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm.

D 1 et 4, ἕτερα ἐτέρων. Cæteri et editi omittunt ἐτέρων. Ibidem Basil. et Felckm. 4, ἀστὴρ γὰρ. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, διαφέρει ἐν δόξῃ· τὰ τε ἄλλα ἕκαστα. Alii vero et editi, ὑπερέχει ἐν δόξῃ· τὰ δὲ ἄλλα ἕκαστα.

(54) Felckm. 4, Ἡ δὲ πᾶσα γῆ.

(55) Seguer. Reg. Felckm. 4 et 5, ἴδιος. Alii et editio Commel., αἰδίως.

(56) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δεῖκνυσι. Cæteri et editi, δεῖκνυεῖ.

(57) Mss. omnes, ἐργάσεται. Editi, ἐργάζεται. Seguer. ibid., καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν. In aliis et editis deest αὐτὸς. Regius vero sic habet, αὐτὸ ἑαυτὸν ἐργάσεται, καὶ ἑαυτὸ ἔσται κτίζων.

(58) Seguer., μὴ ὁ αὐτὸς. Editi et alii, μὴ οὐτὸς.

(59) Felckm. 5, αὐτὸ.

possit producere creaturam: certe idem de singulis A creaturis erit intelligendum, nempe illas quoque creare posse. Quod si a vobis concedatur, quid Verbo opus fuit, cum inferioribus superioribus effici queant: vel saltem cum res singulæ factæ potuerint a Deo initio audire, Fias, et, Efficere, atque ita fuissent productæ. Verum neque id scriptum est, neque fieri potuit. Nulla enim rerum quæ fiunt causa est efficiens: nam omnia per Verbum facta sunt, quod sane non fecisset omnia, si ipsum quoque Verbum e rebus creatis esset. Nec enim vel angeli possunt creare, cum ipsi sint creati, licet ita senserint Valentinus, Marcion et Basilides, quorum vos æmulatores estis; nec sol, ut pote creatus, quod non est faciet ut sit; nec homo hominem formabit, nec lapis effinget lapidem, nec ligno lignum dabit incrementum. Sed Deus ipse est qui hominem in utero format, qui montes collocat, qui lignum producit: ipse autem homo, qui scientiæ capax est, istam materiam varie format et componit, atque ea quæ sunt, uti didicit, effingit et figurat; satisque illi est quod sint facta: tum vero naturæ non ignarus suæ, si re aliqua indigeat, a Deo id novit esse poscendum.

καὶ ἀγαπᾷ, ὅτι μόνον γέγονε· τὴν τε φύσιν ἐπιγινώσκων τὴν (67) ἑαυτοῦ, ἐάν τις οὐδὲν αἰτεῖν.

22. Itaque si Deus quoque ipse ex materia res fa- C cere et componere dicatur: hæc sane sententia Gentilium est, artifexque, non autem effector erit Deus. Materiam tamen hoc modo Verbum Deo jubenti ministrans efficiat. Sed si ea quæ non sunt, per proprium Verbum vocat ut sint: certe Verbum non est inter ea quæ non sunt et vocantur, ne aliud nobis quærendum sit Verbum, per quod istud vocatum fuerit. Nam Verbo omnia facta sunt. Quod si per Verbum Deus res creat et facit, ipsum profecto non est e rebus creatis et factis, sed potius Dei creantis Verbum est, quod etiam ex Patris operibus, quæ ipsum Verbum facit, cognoscitur, quoniam ipsum est in Patre, et Pater in eo, et qui ipsum vidit, vidit Patrem¹¹, ob naturæ scilicet proprietatem summamque Filii in omnibus 387 cum Patre similitudinem. Quomodo itaque res per ipsum creat, nisi ejus sit Verbum et Sapiencia? Quomodo vero Verbum et Sapiencia possit esse, si ejus naturæ non sit fetus proprius, sed ex nihilo quoque factus ipse sit?

¹¹ Joan. xiv, 10, 9.

(60) Felckm. 4, κτίσματα.

(61) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. At alii et editi, δύνασθαι ποτε καὶ αὐτά.

(62) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4. Carteri vero et editi, οὕτως γέγραπται τοῦτο, οὕτως δυνατὸν ἦν.

(63) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, κτίσματα. Alii et editi, κτίσμα.

(64) Sic Segner. Gobler. Felckm. 1 et 4. At alii et editi, τυγχάνετε.

(65) Felckm. 4, πλάσσει. Mox Seguer., ἀλλ' ὁ Θεὸς μὲν ἐστὶν ὁ πλάσων ἐν κοιλίᾳ ἀνθρώπου. Alii et editi, ἀλλὰ Θεὸς μὲν ἐστὶν ὁ πλάσων ἐκ κοιλίας τὸν ἀνθρώπου.

(66) Felckm. 4, ταύτην.

(67) Seguer. τὴν omittit. Idem ibidem et Gobler., Felckm. 1 et 4, ἐάν τις οὐδὲν αἰτεῖται. Editi et alii, ἀν τῆ-

μιουργεῖν; Εἰ δὲ κτίσμα ὡν δημιουργεῖ καὶ αὐτὸς κτίσμα (60)· ἔσται καὶ ἐφ' ἑκάστου κτίσματος τὸ αὐτὸ νοούμενον, ὥστε δύνασθαι καὶ αὐτὰ (61) δημιουργεῖν. Καὶ εἰ τοῦτο οὕτω βούλεσθε, τίς ἡ χρεία τοῦ Λόγου, δυναμένων τῶν ὑποβεβηκότων παρὰ τῶν ὑπερεχόντων γίνεσθαι; ἢ ὅπως δυναμένου καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου τῶν γενωμένων ἀκούσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ· Γενοῦ, καὶ, Ποιήθητι· καὶ οὕτως ἂν ἑκάστον ἐδημιουργεῖτο. Ἀλλ' οὐδὲ γέγραπται τοῦτο, οὕτως δυνατὸν ἦν (62). Τῶν γὰρ γινωμένων οὐδὲν ἐστὶ ποιητικὸν αἴτιον· πάντα γὰρ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· οὐκ ἂν ἐργασαμένου καὶ αὐτοῦ τὰ πάντα, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος τῶν κτισμάτων ἦν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἀγγελιοὶ δημιουργεῖν δυνήσονται, κτίσματα (63) ὄντες καὶ αὐτοὶ, καὶ Οὐαλεντίνος καὶ Μαρκίων καὶ Βασιλείδης τοιαῦτα φρονῶσι. B καὶ ὁμοίως ἐκείνων ζηλωτὰ τυγχάνετε (64)· οὐδὲ ὁ ἥλιος, κτίσμα ὡν, ποιήσει ποτὲ τὸ μὴ ὂν εἰς τὸ εἶναι· οὐδὲ ἀνθρώπος ἀνθρώπου πλάσει (65), οὐδὲ λίθος λίθον ἐπινοήσει, οὐδὲ ξύλον ξύλον αὐξήσει· ἀλλ' ὁ Θεὸς μὲν ἐστὶν ὁ πλάσων ἐν κοιλίᾳ ἀνθρώπου, καὶ ὁρητιθεὶς, καὶ ξύλον μηχανῶν· ὁ δὲ ἀνθρώπος ἐπιστήμης ὡν δεκτικὸς, ταύτην (66) τὴν ὕλην συντίθει καὶ μεταρρυθμίζει, καὶ τὰ θντα ἐργάζεται, ὡς ἐμαθε· καὶ ἀγαπᾷ, ὅτι μόνον γέγονε· τὴν τε φύσιν ἐπιγινώσκων τὴν (67) ἑαυτοῦ, ἐάν τις οὐδὲν αἰτεῖται.

22. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ Θεὸς ἐξ ὕλης ἐστὶν ἐργαζόμενος καὶ συντίθει, Ἑλληνικὸν μὲν (68) τὸ φρόνημα, καὶ τεχνίτης, οὐ ποιητὴς ἂν κληθεῖν ὁ Θεός. Ἐργαζέσθω (69) δὲ ὁμοίως οὕτω τὴν ὕλην ὁ Λόγος προσσταττόμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ τὰ οὐκ ὄντα καλεῖ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου εἰς τὸ εἶναι, οὐκ ἐστὶ τῶν μὴ ὄντων καὶ καλουμένων ὁ Λόγος, ἵνα μὴ καὶ ἑτερον Λόγον ζητῶμεν, δι' οὗ καὶ οὗτος (70) ἐκλήθη· Λόγῳ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα γέγονε. Καὶ εἰ δι' αὐτοῦ κτίζει καὶ ποιεῖ, οὐκ ἐστὶ τῶν κτιζομένων καὶ ποιουμένων αὐτός· ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ κτιζόντος Θεοῦ Λόγος ἐστὶν, ὅστις καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Πατρὸς, ὡν (71) αὐτὸς ὁ Λόγος ἐργάζεται, γινώσκειται, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ ἑωρακὼς αὐτὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα, διὰ τὸ ἴδιον D τῆς οὐσίας καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοίότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν δι' αὐτοῦ κτίζει, εἰ μὴ ὁ Λόγος ἐστὶν αὐτοῦ καὶ ἡ Σοφία (72); Πῶς δὲ Λόγος ἂν εἴη καὶ Σοφία, εἰ μὴ ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς ἐγένετο;

νος, etc., ubi mendose editio Commel., δέχεται προδέχεται. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felckm. 1, 4 et 5, Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ Θεός. In aliis et editis deest καί.

(68) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi μὲν omittunt.

(69) Basil., ἐργάζεσθαι. Hæc autem verba, Ἐργαζέσθω δὲ ὁμοίως οὕτω τὴν ὕλην ὁ Λόγος προσσταττόμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ Θεῷ, deleta sunt in ms. Seguerian.

(70) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, οὗτος. Editi et alii, αὐτός. Mox mss., καὶ εἰ δι' αὐτοῦ κτίζει. Editio Commel. εἰ omittit.

(71) Seguer., ὡν, mendose.

(72) Seguerian. Reg. Felckm. 5, καὶ Σοφία. Alii et editi, καὶ ἡ Σοφία.

Πῶς δὲ πάντων (73) ἐξ οὐκ ὄντων καὶ κτισμάτων ὄντων, καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' ἐκείνους ἐνός ὄντος τῶν κτισμάτων, καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτέ, μόνος οὗτος ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα; καὶ οὐδεὶς ἄλλος εἰ μὴ μόνος αὐτὸς γινώσκει τὸν Πατέρα; Εἰ γὰρ δυνατόν ποίημα (74) ὄντα τοῦτον γινώσκειν τὸν Πατέρα, γινωσκέσθω καὶ παρὰ πάντων κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐκάστου μέτρων· ποιήματα γὰρ πάντα (75), ὡσπερ καὶ αὐτός. Εἰ δὲ οὐ δυνατόν τοῖς γεννητοῖς οὕτε βλέπειν οὕτε γινώσκειν, ἀλλ' ὑπερβαίνει πάντας (76) ἢ ταῦτις καὶ ἡ περὶ τούτου γνώσις· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Θεὸς εἶπεν· *Οὐδεὶς ὄψεταί το πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται*· ὁ δὲ Υἱὸς εἶρηκεν· *Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός*· ἄλλος ἂν εἴη τῶν γεννητῶν ὁ Λόγος, μόνος γινώσκων καὶ μόνος βλέπων τὸν (77) Πατέρα, ὡς εἶπεν, *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἐώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς* (78)· καὶ, *Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός*· καὶ *Ἄρειω μὴ δοκῆ*. Πῶς οὖν ἔγνω μόνος, εἰ μὴ μόνος ἦν ἴδιος αὐτοῦ; Πῶς δ' ἂν ἦν ἴδιος (79), εἰ κτίσμα ἦν, καὶ μὴ Υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ; (80) Τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν καὶ πολλάκις περὶ εὐσεβείας οὐκ ὀκνητέον. Ἄσεβες ἄρα τὸ φρονεῖν ἕνα τῶν πάντων εἶναι τὸν Υἱόν (81)· βλάσφημον δὲ καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν κτίσμα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων· καὶ ποίημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν ποιημάτων· γέννημα (82), ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν γεννημάτων. Πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἐν τούτων, εἰ γε κατ' αὐτούς οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆ; Ἴδιον γὰρ τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων τὸ μὴ εἶναι πρὶν γενέσθαι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων (83) ὑφίστασθαι, καὶ τῆ ἐξῆς τῶν ἄλλων ὑπερέχῃ· τούτο γὰρ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις κτίσματι πρὸς ταυτὰ διαφέροντα εὐρεθήσεται, ὡσπερ καὶ βλεπόμενα δείκνυται (84).

23. Ἄλλ' εἶπερ κατὰ τοὺς αἰρετικούς κτίσμα μὲν ἢ ποίημα ἦν, οὐχ ὡς ἐν δὲ τῶν κτισμάτων, διὰ τὸ ἐν δόξῃ διαφέρειν αὐτῶν, ἔδει (85) πρὸς τὰ ἄλλα ποιήματα τῆ κατὰ τὸ βέλτιον συγκρίσει σημαίνεσθαι τε

¹³ Exod. xxxiii, 20. ¹⁴ Matth. xi, 27. ¹⁵ Joan. vi, 46. ¹⁶ Matth. xi, 27.

(75) Basili. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, καὶ πῶς δὲ πάντων. Ibidem Felc. 4, ἐξ οὐκ ὄντων ὄντων. Mox Seguer. Basili. Reg. Anglic. et Felc. 4, καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτέ. Alii et editio Commel., καὶ οὐ τῶν ὄντων ποτέ.

(74) Seguerian. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, Πατέρα; Et γὰρ δυνατόν ποίημα, etc., omissis intermediis.

(75) Πάντα abest a Felc. 4. Mox idem et Felc. 5, γεννητοῖς.

(76) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. Regius autem et Felc. 5, γινώσκειν ὑπερβαίνει πάντας. Editi et alii, γινώσκειν ὑπερβαίνει γὰρ πάντας. Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ἢ περὶ τούτου γνώσις. Editi aliique, ἢ περὶ αὐτοῦ γνώσις. Ibidem Seguerian. καὶ γὰρ αὐτὸς μὲν, etc. Gobler. et Felc. 1, καὶ γὰρ ὁ Θεὸς φησιν· Οὐδεὶς, etc. Editi et alii, καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν, etc.

(77) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglican. Felc. 4 et 5. Editi vero et alii, γινώσκων τὸν Πατέρα καὶ μόνος βλέπων αὐτόν.

(78) Goblerian. et Felc. 1, περὶ Πατρὸς, et paulo post καὶ Ἄρειω μὴ δοκῆ.

(79) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At cæteri et editi, μόνος ἴδιος ὢν αὐ-

A Deinde qui sit ut cum omnia ex nihilo producta sint et creata, Filiusque, ut volunt, una sit e rebus creatis et quæ aliquando non fuerunt, solus tamen iste Patrem revelet, nullusque alius, præter illum, Patrem cognoscat? Nam si fieri potest ut ille, qui opus est, Patrem cognoscat, quidmi ab omnibus quoque pro uniuscujusque dignitate ac facultate cognoscatur? omnia siquidem opera sunt, uti et ipse. Quod si fieri nequit ut res factæ Patrem vel videant vel cognoscant, sed ejus visio et cognitio omnes superet: namque ipse Deus ait, *Nemo videbit faciem meam et vivet* ¹³, et Filius, *Nemo, inquit, novit Patrem nisi Filius* ¹⁴; satendum sane est Verbum aliud esse a rebus factis, utpote a quo solo Pater videatur et cognoscatur, ut hæc ejus verba ostendunt: *Nam quod Patrem quis vidit, nisi is qui apud Patrem est* ¹⁵, *nemoque Patrem cognoscit nisi Filius* ¹⁶, quidquid repugnet Arius. Quomodo ergo solus cognosceret, nisi solus proprius ejus esset? Quomodo vero proprius ejus esset, si esset creatus, non autem verus ex ipso Filio? Nec enim grave debet esse eadem sæpius pietatis causa dicere. Itaque impium est sentire Filium unum ex omnibus esse. Nefarium vero et stultum est eum creatum dicere, sed non ut unam e creatis rebus; factum, sed non ut unam e factis rebus; genitum, sed non ut unam e rebus genitis. Nam qui fieri potest ut non sit sicut una ex hisce rebus, si, ut illi quidem opinantur, non erat antequam esset genitus? Siquidem rerum creaturarum et facturarum proprium est non esse antequam fiant, atque ex nihilo procreari, licet aliæ aliis gloria præcellant. Ut enim res aspectabiles inter se differre cernimus, sic idem etiam in omnibus aliis rebus creatis licet depræhendere

23. Atqui si, ut putant hæretici, Filius res creata esset vel facta, sed non ut una ex rebus creatis, quia scilicet gloria ab illis differat: sane id debuisset significare Scriptura, ipsumque cum aliis rebus fa-

¹³ Exod. xxxiii, 20. ¹⁴ Matth. xi, 27. ¹⁵ Joan. vi, 46. ¹⁶ Matth. xi, 27.

τοῦ; Πῶς δ' ἂν ἦ ἴδιος. Ibidem Seguerian. Basili. Anglican. Goblerian. et cæteri mss. omnes Felc., et κτίσμα ἦν. Editi, ἂν κτίσμα ἦν. Reg. et et ἂν omitit. Item ibidem Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, Υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ. Alii et editi, Υἱὸς ἀληθινός, ὁ ἐξ αὐτοῦ.

(80) Felc. 2, et editi, ταῦτα. Ibid. mss. omnes περὶ εὐσεβείαν. Editi, περὶ ἀσεβείας. Item ibidem. Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1 et 4, οὐκ ὀκνητέον. Editi et alii, οὐκ ὀκνηρόν.

(81) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, τὸν Υἱόν. Cæteri et editi, τὸν Θεόν. Mox Seguerian. et Felc. 5, ἀλλ' οὐχ ὡς. Editi et alii, καὶ οὐχ ὡς.

(82) Goblerian. et Felc. 1, καὶ γένημα. Ibidem Seguerian. Reg. et Felc. 1, γέννημα et γεννημάτων. Cæteri et editio Commel., γένημα et γεννημάτων. Item ibidem Seguerian., Πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἐν. In aliis et editis deest ὡς. Mox Reg. et editi, πρὶν γεννηθῆ. Alii mss., πρὶν γεννηθῆ.

(83) Reg. et Basili., καὶ οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, mendose.

(84) Felc. 4, πρὸς ταυτὰ διαφέρουσιν εὐρεθήσεται, ὡσπερ βλεπόμενα.

(85) Seguerian. Anglic. Goblerian. et Felc. 1, πρὸς τὰ ἄλλα. Editi et alii, πρὸς ἄλλα. Mox Segue-

ctis, ratione præstantiæ, comparando, ostendere quoniam modo major archangelis, thronis honoratior, sole et luna splendidior, cœlisque amplior dicendus sit. Nihil autem tale de illo habetur, sed Pater eum solum et proprium sui Filium esse his verbis declarat: *Filius meus es tu*¹⁷; et, *hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Hinc quoque angeli ei ministrabant¹⁸ tanquam qui alius ab illis esset, eumque adorant non ut gloria majorem, sed ut alium tum ab omnibus rebus creatis tum a seipsis, atque ut solum **388** Patris propriumque et natura Filium. Nam si eum tanquam gloria præcellentem adorarent, singulæ res inferiores eas, quæ superiores et præstantiores sunt, deberent adorare. Sed non ita se res habet. Nec enim res creata aliam creatam adorat: sed servus Dominum, et res creata Deum adorant. Unde Petrus apostolus Cornelium se adorare volentem his verbis retinet: *Ego etiam homo sum*¹⁹. Similiter angelus Joannem se in Apocalypsi volentem adorare hoc modo arceat: *Vide ne feceris: conservus enim tuus sum, et fratrum tuorum prophetarum, et eorum qui servant sermones hujus libri. Deum adora*²⁰. Itaque solus Deus adorandus est, nonrunque ipsi angeli, etiamsi res alia gloria superent, se tamen omnes esse res creatas, nec in eorum esse numero qui adorantur, sed qui Dominum adorant. Hinc angelus Manue Samsonis patrem, qui sibi sacrificium volebat offerre, his dictis coercuit: *Non mihi, sed Deo offer*²¹. Porro Dominus ab angelis adoratur; scriptum enim est: *Et adorant eum omnes angeli Dei*²²; ab omnibus item gentibus adoratur, ut ait Isaias: *Laboravit Ægyptus et negotiatio Æthiopum, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et tibi servi erunt*: deinde, *et te adorabunt teque precabuntur, quia in te est Deus, et non est Deus præter te*²³. Præterea discipulos seipsum adorantes laudat, hisque verbis eos hac de re confirmat: *Nonne vos vocatis me, Domine et magister, et bene dicitis: sum etenim*²⁴. Thomam quoque ipsi dicen-

¹⁷ Psal. II, 7. ¹⁸ Matth. III, 17; IV, 11. ¹⁹ Act. X, 26. ²⁰ Apocal. XXII, 9. ²¹ Judic. XIII, 16. ²² Psal. XCVI, 7; Hebr. I, 6. ²³ Isa. XLV, 14. ²⁴ Joan. XIII, 13.

rian., σημαίνεσθαι τε τῆς. Gobler. Felc. 1 et 4, σημαίνεσθαι παρά τε τῆς. Editi, σημαίνεσθαι τε παρά τῆς. In Felc. 5, τε plane deest.

(86) Felc. 5, αὐτὸν μείζονα, οἷον ἔδει. Mox Goblerianus et Felc. 1, καὶ λαμπρότερον ἡλίου.

(87) Reg., ταυτῶ. Felc. 4, αὐτοῦ. Mox Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglican., Felc. 1 et 4, ὁ ἀγαπητός. In aliis et editis ὁ deest.

(88) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, μόνου. Alii et editi, μόνος. Ibidem niss. κατ' οὐσίαν. Editio Commel. κατ' οὐσίαν. Seguerian. ibid. pro Et γάρ, habet Οὐ γάρ.

(89) Felckman. 5, κτίσμα γὰρ κτίσμα.

(90) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, λέγων Ὅρα μή. Σύνδουλός σου εἰμι, omissis intermediis.

(91) Sic Seguerian. et Felc. 4, qui tamen ultimus habet, τῶν ἄλλων. Editi et alii, κἀν ἀλλήλους δόξαις ὑπερέχουσιν. Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, κτίσματα πάντα. Felc. 4, κτίσματα πάντοτε. Alii et editi, κτίσματα πάντα.

(92) Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 4, ὅτι μή

παρὰ τῆς Γραφῆς καὶ δεῖκνυσθαι αὐτὸν, οἷον ἔδει λέγεσθαι αὐτὸν μείζονα (86) ἀρχαγγέλων· ἔδει ἐντιμότερον τῶν θρόνων, καὶ λαμπρότερον μὲν ἡλίου καὶ σελήνης, μείζονα δὲ τῶν οὐρανῶν. Νῦν δὲ οὕτω μὲν αὐτὸς οὐ σημαίνεται· Υἱὸν δὲ αὐτὸν ἴδιον καὶ μόνον δεῖκνυσιν ταυτῶ (87) ὁ Πατὴρ, λέγων· Υἱός μου εἰ σύ· καὶ, Ὅστος ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα· διὸ καὶ διηκόνουν αὐτῶ οἱ ἄγγελοι, ὡς ἄλλω παρ' αὐτοὺς ὄντι· καὶ προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, οὐχ ὡς τῇ δόξῃ μείζων, ἀλλ' ὡς ἄλλος παρὰ πάντα τὰ κτίσματα καὶ παρ' ἐκείνους ὄν, μόνος (88) δὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος ὢν κατ' οὐσίαν Υἱός. Εἰ γὰρ ὡς ὑπερέχων τῇ δόξῃ προσεκυνεῖτο, ἔδει καὶ ἕκαστον τῶν ὑποβεβηκότων τὸν ὑπερέχοντα προσκυνεῖν. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν οὕτω· κτίσμα γὰρ κτίσματι (89) οὐ προσκυνεῖ, ἀλλὰ δούλος δεσπότην, καὶ κτίσμα Θεόν. Πέτρος μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος προσκυνῆσαι θέλοντα τὸν Κορνηλίον κωλύει, λέγων, ὅτι Κἀγὼ ἄνθρωπος εἰμι (90)· ἄγγελος δὲ θέλοντα προσκυνῆσαι τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ Ἀποκαλύψει κωλύει, λέγων· Ὅρα μή. Σύνδουλός σου εἰμι, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. Τῷ Θεῷ προσκύνησον. Οὐκοῦν Θεοῦ ἐστὶ μόνου τὸ προσκυνεῖσθαι· καὶ τοῦτο Ἰσαὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ὅτι κἀν ἄλλων (91) ταῖς δόξαις ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ κτίσματα πάντες εἰσὶ, καὶ οὐκ εἰσὶ τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων τὸν δεσπότην. Τὸν γοῦν πατέρα τοῦ Σαμψὼν τὸν Μανωῆ, θέλοντα θυσίαν προσενεγκεῖν τῷ ἀγγέλῳ, ἐκώλυεν ὁ ἄγγελος λέγων ὅτι, Μὴ ἐμοί (92), ἀλλὰ τῷ Θεῷ προσένεγκε. Ὁ δὲ Κύριος καὶ παρ' ἀγγέλων προσκυνεῖται· γέγραπται γάρ· Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ· καὶ παρὰ πάντων δὲ (93) τῶν ἐθνῶν, ὡς ὁ Ἡσαίας φησὶν· Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιοπῶν, καὶ οἱ Σαβαίμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαθήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δούλοι· εἶτα ἐξῆς· Καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται (94)· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεός πλην σοῦ. Τούς τε μαθητάς προσ-

ἐμοί. In aliis et editis deest ὅτι. Seguerian. ibid. Anglican. et Felck. 4, προσένεγκε. Reg. et Felc. 5, προσένεγκαι. Editi et alii, προσένεγκον. Ibidem Seguerian., ὁ δὲ Κύριος καὶ παρ' ἀγγέλων. At καὶ abest ab aliis et editis.

(93) Seguerian. Anglican. Goblerian. Felc. 1 et 4, πάντων δέ. In aliis et editis δέ omissitur. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, καθὼς pro ὡς, ut alii et editi habent, ubi etiam Seguerian. omissit. Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1 et 4, καὶ αἱ ἐμπορίαι. Anglican., καὶ ἐμπορία. Editi et alii, ut et Scriptura, καὶ ἐμπορία. Ibidem Seguerianus, Goblerian. Felckm. 1 et 4, Σαβαίμ, ut Scriptura. Alii vero et editi, Σεβωίμ.

(94) Goblerian. et Felckman. 1, προσεύξονται, ἐν σοὶ προσεύξονται, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεός πλην σοῦ. Seguerian., προσκυνούσι, καὶ ἐν σοὶ, etc. Idem et Felckm. 4, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ, etc. ut Scriptura. Editi omissunt, ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι. Editio autem Commel. sic mendose habet, ἐν σοὶ ὁ Θεός πλην σοῦ.

κυνώντας δέχεται, καὶ πληροφοροῦναι τούτους, ὅστις ἐστὶ λέγων· *Ὁὐχ ὑμῖς λέγετέ με, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος;* καὶ καλῶς λέγετε· *εἰμὶ γάρ* (95). Καὶ τὸν Θωμᾶν δὲ λέγοντα αὐτῷ, *Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου,* συγχωρεῖ λέγειν, καὶ μᾶλλον ἀποδέχεται, μὴ κωλύων αὐτόν. Ἔστι γὰρ αὐτός, ὡς οἱ τε ἄλλοι (97) προφήται λέγουσι, καὶ Δαβὶδ ψάλλει, *Κύριος τῶν δυνάμεων, Κύριος Σαβαώθ, ὁ ἐρμηνεύεται, Κύριος τῶν στρατιῶν* (98), καὶ Θεὸς ἀληθινὸς καὶ παντοκράτωρ, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαβήγγυουσιν αὐτούς.

24. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτὸς προσεκνήθη, οὐδὲ ταῦτ' ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, εἰ δίωξ τῶν χτισμάτων ἦν. Νῦν δὲ ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶ κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ προσκυνουμένου Θεοῦ γέννημα, καὶ φύσει Υἱὸς ἐστὶ· διὰ τοῦτο προσκυνεῖται, καὶ Θεὸς πιστεύεται, καὶ Κύριος στρατιῶν καὶ ἐξουσιαστής καὶ παντοκράτωρ ἐστίν, ὡς ὁ Πατήρ· αὐτὸς γὰρ εἶρηκε (99)· *Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὲ ἔστιν*· Υἱοῦ γὰρ ἴδιον τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν (1), καὶ τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, ὡς ἐν αὐτῷ θεωρεῖσθαι τὸν Πατέρα· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποιθῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων γίνεσθαι τε καὶ συνίστασθαι (2)· ἐπεὶ καλὸν αὐτοῦς ἔρεσθαι καὶ τοῦτο, ἵν' ἐτι μᾶλλον ὁ ἔλεγχος τῆς αἰρέσεως αὐτῶν φαίνηται· διὰ τί πάντων ὄντων χτισμάτων, καὶ πάντων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐχόντων τὴν σύστασιν (3), τοῦ τε Υἱοῦ καὶ αὐτοῦ ὄντος καθ' ὑμᾶς κτίσματος καὶ ποιήματος, καὶ ἐκ τῶν οὐκ ὄντων ποτὲ (4), δι' αὐτοῦ μόνου τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Ἡ διὰ τί, ὅταν μὲν τὰ πάντα λέγηται, οὐ τὸν Υἱὸν τις ἐν τοῖς πᾶσι σημαίνεσθαι νοεῖ, ἀλλὰ τὰ γενητά (5); ὅταν δὲ περὶ τοῦ Λόγου λέγῃσιν αἱ Γραφαί, οὐκ ἐκ τῶν πάντων πάλιν αὐτὸν ὄντα νοοῦσιν, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ συντάττουσιν αὐτόν, ἐν ᾧ τὴν πάντων πρόνοιαν καὶ σωτηρίαν ἐργάζεται καὶ ποιεῖ ὁ Πατήρ· καὶ μάλιστα δυναμένων τῶν πάντων τῷ αὐτῷ προστάγματι, ᾧ κακέινος παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, γενέσθαι; Οὐ γὰρ κάμνει ὁ Θεὸς προστάτων· οὐδὲ ἀσθενεῖ πρὸς τὴν τῶν πάντων ἐργασίαν, ἵνα τὸν μὲν Υἱὸν μόνος μόνον κτίσῃ (6), εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων δημιουργίαν ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ χρεῖαν ἔχη τοῦ Υἱοῦ. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὑπέρθενον ἔχει, ὅπερ ἂν ἐβέλγη (7) γενέσθαι· ἀλλὰ

⁹⁵ Joan. xx, 28. ⁹⁶ Psal. xlvii, 9. ⁹⁷ Psal. xliii, 10. ⁹⁸ Joan. xvi, 15. ⁹⁹ Joan. 1, 3.

(95) Sic Seguerian. Felc. 4, et Scriptura, iidem-que et Gobler. ac Felc. 1, εἰμὶ γάρ. Editi et alii, καὶ omisso, καλῶς λέγετε· καὶ γὰρ εἰμὶ. Ibidem Seguerian. Anglican. Goblerian. Felc. 1 et 4, Θωμᾶν δὲ λέγοντα. At δὲ abest ab aliis et editis. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, ut et Scriptura, καὶ ὁ Θεός μου. Alii et editi, καὶ Θεός μου.

(96) In Hebraeo textu habetur *יְהוָה יְהוָה*, ubi Græca versio, Κύριος τῶν δυνάμεων: et Vulgata, *Dominus virtutum*.

(97) Ἄλλος abest a Felc. 5. Mox Seguerian. et Felc. 4, τῶν δυνάμεων καὶ Σαβαώθ.

(98) Felc. 4, στρατιωτῶν. Mox Basiliensis, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαβήγγυουσιν. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, οὐκ ἂν δὲ αὐτός. Editi et alii, οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτός. Mss. ibid., οὐδὲ ταῦτ' ἐλέγετο. Editio Commel., οὐ ταῦτ' ἐλέγετο.

(99) Seguerian. et Felckman. 4, εἶπεν. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1, Υἱοῦ γὰρ ἴδιον. Editi et alii, Υἱοῦ δὲ ἴδιον.

tem, *Dominus meus et Deus meus* ⁹⁵, ita loqui sinit, nec prohibet, sed potius comprobat. Ipse enim est, ut alii prophetae testantur, et canit David, *Dominus virtutum* ⁹⁶ et *Dominus Sabaoth* (96) ⁹⁷, id est *Dominus exercituum*, ac Deus verus et omnipotens, hic licet dirumpantur Ariani.

24. Atqui ipse non certe adoratus fuisset, nec ista de eo dicerentur, si prorsus e numero esset rerum creatarum. Quia vero non est creatus, sed proprius est substantiæ Dei adorandi fetus ac naturalis Filius, idcirco adoratur et Deus creditur, estque Dominus exercituum, dominator atque omnipotens, sicuti ipse Pater. Siquidem ipse dixit: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt* ⁹⁸. Filii enim proprium est ea quæ Patris sunt habere, ac talem esse ut in ipso Pater conspiciatur et per eum omnia facta fuerint, in eoque fiat et constet omnium salus. Nam hoc ab illis inquirere laud abs re erit, quo magis sit perspicua illorum hæresis refutatio: Quare nimirum cum res omnes sicut creatæ, atque ex nihilo exstiterint, ipseque Filius ~~389~~ secundum vos sit creatus et ex earum rerum numero quæ aliquando non fuerunt, omnia tamen per ipsum fecit Deus et sine illo factum est nihil ⁹⁹? Vel quare cum, *omnia*, dicitur, Filium inter omnia significari nemo intelligit; cum vero de Verbo loquuntur Scripturæ, non ipsum e numero omnium esse intelligunt, sed cum Patre collocant, omniumque conservationi et salutem in eo providet ac prospicit Pater: maxime cum omnia eodem imperio, quo ipse a solo Deo factus est, fieri possint? Nec enim Deus jubendo defatigatur, vel ad omnia creanda est imbecillior, ut solus solum Filium creet, quo adjutore et ministro indigeat ad res alias producendas. Nam nulla interponitur mora ut ea quæ voluerat flant; sed satis fuit eum velle, statimque omnia exstiterunt, nemoque ejus restitit voluntati. Quare igitur non a solo Deo omnia eodem jussu facta sunt, quo Filius factus est? Vel si factus ipse est, dicuntur

(1) Anglic., ἔχειν, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, omissis intermediis.

(2) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, Solus tamen Seguerian. habet τε. Alii et editi omittunt καὶ συνίστασθαι. Ibidem Felc. 2 et editi, πάλιν ἐπέφ. In aliis deest πάλιν.

(3) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, ὑπόστασιν. Ibidem Seguerian., ὄντος καθ' ὑμᾶς. At ceteri et editi ὄντος omittunt. Item ibid. καὶ ποιήματος deest in Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4.

(4) Sic mss. omnes. Editi vero, πῶς.

(5) Sic Seguerianus, Regius, Basiliensis et Anglican. At Gobler. Felc. 1, 4 et 5, ἀλλὰ τὰ γενητά. Editi νοεῖ; ὅταν δὲ, etc.

(6) Sic Seguer. At alii et editi τῶν omittunt. Ibidem Seguer. Regius, Basiliensis, Gobler. Felc. 1, 4 et 5, μόνος μόνον κτίσῃ. In aliis et editis, deest μόνον.

(7) Seguer. ὅπερ ἂν ἐβέλγη. Reg. ὅπερ ἂν ἐβέλγη. Editi et alii, ὅπερ ἂν ἐβέλγη.

velim quare omnia per ipsum facta sunt? sane nihil nisi perabsurdum habent quod respondeant. Hæc sunt nihilominus quæ hac de re effutiunt. « Cum Deus, inquit, factam naturam vellet creare, vidit meræ manus Patris ejusque creationis seu actionis participem fieri non posse: quam ob causam primo solus solum unum creavit, quem Filium et Verbum appellavit, ut illo intermedio facto, ita deinceps omnia per ipsum possent fieri. » Hæc non tantum dixere, sed etiam scribere ausi sunt Eusebius et Arius, atque Asterius qui idolis immolavit.

ἕνα, τούτου μέσου γενομένου (10), αὐτῷ λοιπὸν καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι δυναθῆ. ἢ Ταῦτα οὐ μόνον εἰρήκασιν, ἀλλὰ καὶ γράφαι τετολμήκασιν Εὐσέβιός τε καὶ Ἀρειος, καὶ ὁ θύσας Ἀστέριος.

25. Annon igitur ex his summæ sunt merito B condemnandi impietatis, quam insigni cum amentia conjungentes, non erubescunt contra veritatem tam impudenter bacchari? Nam si aiunt Deum procreasse solum Filium, quod ipse impar erat ad res alias efficiendas: adversus illos tanquam indigna de Deo loquentes reclamabit universa rerum creaturarum natura, nec non Isaias qui hæc scribit: *Deus æternus, qui terminos terræ construxit, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus* 20. Quod si Deus res alias a se fieri indignum se arbitratus, solum produxit Filium, cætera autem Filio veluti adjutori dimisit: hoc ipsum profecto valde indignum est Deo. Nec enim ulla in Deo est superbia. Verumtamen illos quoque, si ita senserint, silere coget Dominus, cujus nimirum hæc sunt verba: *Nonne duo passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro, qui in cælis est* 21? Et rursus: *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? Respiciite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea: et Pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos illis præstantiores estis? Quis vero ex vobis sollicitè cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant* 390 *neque nent. Dico autem vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut* 20 Isa. 11, 28. 21 Math. x, 29.

(8) Sic Seguer. Gobler. et Felckman. 1. In aliis et editis deest οὐν. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, θέλων ὁ Θεός. Alii et editi, θέλων ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1, τὴν γεννητὴν. Felc. 5, τὴν γεννητὴν. Alii et editio Commel. τὴν γενετὴν. Item ibid. Felc. 4, ἐπὶ δὲ ἑώρα.

(9) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii et editi, τοῦ Θεοῦ. Ibid. Seguer. et Felc. 1, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ. Cæteri et editi, καὶ παρ' αὐτοῦ. Mox Reg. et Felc. 5, κτίσει πρῶτως. Alii et editi, πρῶτως.

(10) Seguer. Reg. Basiliens. et Felc. 4, γενομένου. Cæteri et alii γινόμενου. Ibidem mss. καὶ τὰ πάντα, præter Felc. 2, in quo ut in editis, deest καί.

(11) Felc. 2, et editi, τῷ ἔργῳ. Alii omnes mss. τῷ Υἱῷ. Ibidem Seguer. ἐνεχείρησεν. Idem et Gobler. Felc. 1 et 4, ὡς βοηθῶ. Editi et alii ὡς omitunt. Felc. 4, ibidem, καὶ αὐτὸ μέν. Idem et Seguer. ac Gobler., ἀνάξιον Θεοῦ. Editi et cæteri, ἀνάξιον Θεῶ.

μόνον ἠθέληκε, καὶ ὑπέσθη τὰ πάντα, καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκε. Τίνος οὖν ἕνεκα οὐ γέγονε τὰ πάντα παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ τῷ προστάγματι, ἢ γέγονε καὶ ὁ Υἱός; ἢ διὰ τί τούτου πάντα γέγονε, καίτοι καὶ αὐτοῦ γεννητοῦ τυγχάνοντος, λεγέτωσαν. Ἀλογία μὲν οὖν (8) πᾶσα παρ' αὐτοῖς· φασὶ δὲ ὁμοῦ περι τούτου, ὡς ἄρα «Θέλων ὁ Θεός τὴν γεννητὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ ἑώρα μὴ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς τοῦ Πατρὸς (9) ἀρχαίου χειρὸς, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτίζει πρῶτως μόνος μόνον ἕνα, καὶ καλεῖ τούτον Υἱὸν καὶ Λόγον, καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι δυναθῆ. ἢ Ταῦτα οὐ μόνον εἰρήκασιν, ἀλλὰ καὶ γράφαι τετολμήκασιν Εὐσέβιός τε καὶ Ἀρειος, καὶ ὁ θύσας Ἀστέριος.

25. Πῶς οὖν οὐκ ἂν τις αὐτῶν ἐκ τούτων τέλειον καταγνοίη τῆς ἀσεβείας, ἦν, μετὰ πολλῆς τῆς ἀφροσύνης ἑαυτοῖς κεράσαντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν οὕτω καταμεθύοντες τῆς ἀληθείας. Εἰ μὲν γὰρ, διὰ τὸ κάμνεν τὴν Θεὸν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἐργασίαν, φήσουσι μόνον αὐτὸν πεποιηκέναι τὸν Υἱὸν· καταδοήσει μὲν τούτων πᾶσα ἡ κτίσις, οὐκ ἄξια φθεγγομένων περι τοῦ Θεοῦ· ἐγγράφως δὲ ὁ Ἡσαίας λέγων· *Θεὸς αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄρατα τῆς γῆς, οὐ κειράσει, οὐδὲ κοπιᾷσει, οὐδὲ ἐστὶν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ.* Εἰ δὲ, ὡς ἀπασιῶν ὁ Θεὸς τὰ ἄλλα ἐργάσασθαι, τὸν μὲν Υἱὸν μόνον ἐργάσατο, τὰ δὲ ἄλλα τῷ Υἱῷ (11) ἐνεχείρησεν ὡς βοηθῶ· καὶ τούτο μὲν ἀνάξιον Θεοῦ· οὐκ ἔστι γὰρ ἐν Θεῷ τύφος· ἐντρέψει δὲ αὐτοῖς ὁμοῦ ὁ Κύριος λέγων· *Οὐχὶ δὴ στρουθία ἀσσορίου πωλεῖται; καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς ὁμῶν (12), τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; καὶ πάλιν· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὁμῶν, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὁμῶν, τί ἐνδύσησθε. Οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖον ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ, οὐκ οὐ σπειρουσιν, οὐδὲ θεριζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς τὰς ἀποθήκας (13)· καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. Οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; Τις δὲ ἐξ ὁμῶν, μεριμνῶν, δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Καὶ περὶ ἐνδύματος (14) τί μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τὰ κρινα τοῦ ἀγροῦ, πῶς ἀξάνουσιν· οὐ κοπιῶσιν, οὐδὲ γήθουσι. Λέγω δὲ ὑμῖν (15), οὐκ οὐδὲ Σολο-*

(12) Sic mss. Editio autem Commel., ἄνευ Πατρὸς. Ibidem Seguer. Basili. Anglic. et Felc. 4, ὁμῶν, ut et Scriptura habet. Reg. et Felc. 5, ἡμῶν. Alii et editi, μου. Mox Gobler. et Felc. 4, φάγητε. Ibidem Basili. Anglic. Reg. et Felc. 4, τί ἐνδύσεσθε.

(13) Felc. 5, εἰς ἀποθήκας. Paulo post Seguerian. Basili. Anglic. et Felc. 4, οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον. Alii et editi, οὐχ ἡμεῖς, mendose.

(14) Goblerian. et Felckman. 1, προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον, etc. omissis intermediis.

(15) Δὲ ὑμῖν abest a Felc. 5. Ibidem idem et Seguer., ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ, ut et Matth. vi, 29, legitur. Editi et alii, ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ. Ibidem pro αὐτοῦ, ut Seguer. Reg. Basiliensis, Anglican. Felc. 4 et 5, habent. Felc. 2 habet αὐτῶν: editio autem Commel., αὐτοῦ, ut Scriptura. Felc. 4, ibidem, περιεβάλλετο.

μῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο, ὡς ἐν ἄνωγται. Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον βῆτα, καὶ αὐριον εἰς κλιβανον βαλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιένυσσιν· οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑμῶς, ὀλιγοπίστοι; Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον Θεοῦ προνοεῖσθαι καὶ μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν (16), τριχὸς κεφαλῆς, καὶ στρουθίου, καὶ τοῦ χόρτου τοῦ ἀγροῦ, οὐκ ἀνάξιον ἦν αὐτοῦ καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι. Ὡν γὰρ τὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τούτων καὶ ποιητῆς ἐστὶ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Ἄλλως τε καὶ μείζον ἄποπον τοῖς τοῦτο (17) λέγουσιν ἀπαντᾶ· διαιροῦσι γὰρ τὰ κτίσματα καὶ τὴν δημιουργίαν· καὶ τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ἔργον, τὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ διδάσασιν ἔργα· ὀέον ἢ καὶ τὰ πάντα (18) μετὰ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς γίνεσθαι, ἢ εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ γενητὰ γίνεσθαι, μὴ λέγειν αὐτὸν ἕνα τῶν γενητῶν εἶναι (19).

26. Ἐπειτα δὲ κάκείνως ἐλέγξειεν ἄν τις αὐτῶν τὴν ἄνοιαν. Εἰ καὶ ὁ Λόγος τῆς γενητῆς φύσεως ἐστὶ, πῶς, ταύτης (20) ἀδυνάτου τυγχανούσης χωρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ αὐτουργίαν, μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων ἡδυνήθη παρὰ τῆς ἀγενήτου καὶ ἀκραιφνεστάτης οὐσίας τοῦ Θεοῦ γενέσθαι (21), ὡς ὑμεῖς λέγετε; Ἀνάγκη γὰρ ἢ τοῦτου δυναμένου καὶ πᾶσαν δύνασθαι· ἢ πάσης ἀδυνάτου τυγχανούσης, μὴ δύνασθαι μηδὲ τὸν Λόγον· εἰς γὰρ ἐστὶ τῶν γενητῶν (22) καὶ οὗτος καθ' ὑμᾶς. Πάλιν δὲ (23), εἰ, διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι τὴν γενητὴν φύσιν μετασχεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ αὐτουργίας, μεσίτου χρεῖα γέγονεν· ἀνάγκη πᾶσαν, γενητοῦ καὶ κτισματοσ δυτοσ τοῦ Λόγου, μέσου χρεῖαν εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς τοῦτου δημιουργίας, διὰ τὸ εἶναι ἕνα καὶ αὐτὸν τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ἀλλὰ μέσου δεομένης· κἄν ἐκείνου δὲ τις εὐρεθῆ μέσοσ, πάλιν ἐτέρου χρεῖα μεσίτου δι' ἐκείνου, καὶ οὕτω τις ἐπαναθαίνων καὶ διερευκῶν τῷ λογισμῷ, εὐρήσει· πολλὸν ὄχλον ἐπιβρέόντων (24) μεσιτῶν, καὶ οὕτως ἀδύνατον ὑποστῆναι τὴν κτίσιν ἀεὶ τοῦ μεσίτου δεομένην, καὶ τοῦ μέσου μὴ δυναμένου γενέσθαι χωρὶς ἐτέρου μεσίτου, διὰ τὸ πάντα εἶναι (25) τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ὡς ὑμεῖς λέγετε. Πόσης τοίνυν ἀφροσύνης εἰσὶ πληθεῖς, δι' ἣν καὶ τὰ ἡδῆ γενόμενα νομίζουσιν ἀδύνατον εἶναι γενέσθαι; Ἡ τάχα οὐδὲ γεγενῆσθαι αὐτὰ φαντάζονται, ζητούντες ἐτι τὸν μεσίτην. Κατὰ γὰρ τὴν

²² Matth. vi, 25-50.

(16) Sic Seguer. et Reg. Felc. 4 omittit, τῶν οὕτω μικρῶν. Editi et alii, μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν, μέχρι τριχός, etc. Ibidem Seguer. Reg. et Felc. 4, καὶ τοῦ χόρτου. Cæteri et editi, καὶ χόρτου.

(17) Sic Seguer. Basil. Reg. Anglic. Felc. 4 et 5. At editi et alii, οικείου. Ibidem Seguer., μείζον ἄποπον τοῖς τοῦτο. Editi, μείζον τὸ τοῖς ἀπόπημα τοῖς τοῦτο.

(18) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἢ καὶ πάντα. Paulo post Felc. 5, et post ἢ omittit. Ibidem Seguer. et Reg. δι' Υἱοῦ. Felc. 4, ibid. γυνητᾶ.

(19) Seguer. Gobler. et Felc., τῶν γενητῶν εἶναι. Felc. 4, τῶν γενητῶν εἶναι. Alii et editi, τῶν ποιημάτων εἶναι. Paulo post Seguer. et Felc. 4, αὐτῶν τὴν ἄνοιαν. Editi et alii, αὐτῶν τὴν ἄνοιαν.

(20) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ταύτης. Cæteri

et editi, αὐτῆς. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, μόνος αὐτός. Alii et editi, μόνος οὗτος.

(21) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γίνεσθαι. Cæteri et editi, γενέσθαι. Mox Goblerian. et Felckman. 1, Ἀνάγκη γὰρ εἰ τοῦτου. Ibidem idem et Seguer. Anglic. Felckm. 4 et 5, καὶ πᾶσαν δύνασθαι. Alii et editi, καὶ πάντα δύνασθαι. Item ibid. mss. omnes, ἢ πάσης. Editi, πλάσης, perperam.

(22) Felc. 4 et 5, γενητῶν. Ibidem καὶ abest. Gobler. Felc. 1 et 4.

(23) Seguerian., πάλιν τε.

(24) Seguer. et Felc. 4, ἐπιβρέόντων.

(25) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, πάντα εἶναι. Alii et editi, πάντα εἶναι. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, τῆς γενητῆς τῆς φύσεως. Cæteri et editi, τῆς γενητῆς τῆς φύσεως.

necessè est. An vero necdum factas esse opinantur, intermediumque aliquem adhuc quærunt? Nam juxta impiam hanc et stultam illorum sententiam, terminus non reperitur.

27. At vero quid objiciant videamus. Ecce, inquit, Deus per Moysen populum deduxit ex Ægypto, per eundem legem dedit, tametsi homo ipse erat : ac proinde similia per simile possunt fieri. Uique maxime decuit hæc eos latenter loqui, ne summo afficerentur pudore. Nec enim Moyses missus est ad creandum, neque ut ea, quæ non **391** sunt, vocaret ut sint, neque ut homines similes fornaret, sed tantum ut apud populum et apud regem Pharaonem sermonum esset administer : quæ profecto multum inter se differunt. Nam ministrare rerum factarum est tanquam servorum : res vero producere et creare solius Dei est proprium ejus Verbi et sapientiæ. Hinc nemo alius in rebus creandis occurrit præter solum Dei Verbum : omnia siquidem in sapientia facta sunt ²², et sine Verbo factum est nihil ²³. Quod autem ad eos qui ministrant spectat, non unus certe, sed ex omnibus plurimi sunt, quos nimirum Domino placuerit mittere. Etenim multi archangeli, multi throni et potestates ac dominationes milliaque millium et decies milia dena millia ministrant ac præsto sunt ad missionem ²⁴. Multi quoque sunt prophætæ : duodecim sunt item apostoli, et Paulus. Et vero ipse Moyses non solus, sed Aaron cum eo, ac deinde alii septuaginta sancto Spiritu repleti sunt ²⁵ : ac Moysi Jesus filius Nave successit, cui successere iudices, iudicibus vero non unus sed multi reges. Si igitur creatus et factus esset Filius, multos quoque hujusmodi filios esse oporteret, ut multos pariter ejus generis ministros haberet Deus, quemadmodum aliorum magna est multitudo. Quod si id verum non est, sed res quidem creatæ multæ sunt, unum autem est Verbum ; quis non inde perspicit Filium ab omnibus differre, nec res creatas illi esse æquales, sed eum proprium esse Patris? Unde non multa sunt Verba, sed solum unum unius Patris Verbum, unaque unius Dei imago est. Atqui, inquit, etiam sol unus est, et terra una. Addant insani unam aquam unumque ignem esse, ut deinde audiant, quamlibet quidem rerum factarum unam

Α οὕτως ἀπεθῆ και μωρὰν διάνοιαν αὐτῶν, οὐδ' ἂν ὄπισθη τὰ ὄντα (26), μὴ εὐρισκομένου τοῦ μέσου. ἰνίμῃ ἐξίστηνται ἐπιὰμ ἐὰ καὶ ὄντα, cum in-

27. Ἄλλ' ἔχεινον φάσκουσιν · Ἰδοὺ δὴ και διὰ Μωϋσέως ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου και δι' αὐτοῦ τὸν νόμον δέδωκε (27), καιτοι και αὐτοῦ τυγχάνοντος ἀνθρώπου · ὥστε δυνατὸν διὰ τοῦ ὁμοίου τὰ ὁμοια γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ λέγειν αὐτοὺς ἐγκαλυπτομένους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πολλὴν αἰσχύνῃ ἀπενέγκωνται. Μωϋσῆς γὰρ οὐ δημιουργεῖν ἐπέμπετο, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα (28) εἰς τὸ εἶναι καλέσαι, και πλάσαι τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ διακοῦῃσαι μόνον ῥήματα πρὸς τὸν λαὸν και πρὸς τὸν βασιλέα (29) Φαραῶ. Ἐχει δὲ τοῦτο πολλὴν τὴν διαφοράν, ὅτι τὸ μὲν διακοῦεῖν τῶν γενητῶν ὡς δούλων ἐστὶ · τὸ δημιουργεῖν δὲ και κτίζειν μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, και τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Λόγου και τῆς σοφίας. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπὶ μὲν τοῦ δημιουργεῖν οὐκ ἂν τις ἄλλον εὐροι, ἢ μόνον (30) τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον · πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ γέγονε, και χωρὶς τοῦ Λόγου ἐγένετο οὐδὲ ἐν. Πρὸς δὲ τὰς διακοῦῃσαι οὐχ εἰς, ἀλλ' ἐκ πάντων πολλοὶ εἰσιν, οὐς ἐὰν θέλῃ πέμπειν ὁ Κύριος. Πολλοὶ μὲν γὰρ ἀρχάγγελοι (31), πολλοὶ δὲ θρόνοι και ἐξουσαι, και κυριότητες, χιλιάς τε χιλιάδες, και μύριας μυριάδες παρεστήκασαι λειτουργούντων και ἐτοιμῶν εἰς τὸ ἀποστῆλθαι (32). Και προφῆται μὲν πολλοὶ, και ἀπόστολοι δὲ δέκα και δύο, και ὁ Παῦλος (33) · και Μωϋσῆς δὲ αὐτὸς οὐ μόνος, ἀλλὰ και Ἄαρὸν σὺν αὐτῷ, και μετὰ ταῦτα ἄλλοι ἐβδομήκοντα Πνεύματος ἐπληρώθησαν ἁγίου · και Μωϋσῆν διεδέξατο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, κάκεινον οἰκρῖται, κάκεινους οὐχ εἰς, ἀλλὰ πλείστοι βασιλεῖς. Εἴπερ οὖν και κτίσμα (34) ἦν και τῶν γενητῶν ὁ Υἱός, εἶδει και πολλοὺς εἶναι τοιούτους υἱοὺς, ἵνα και πολλοὺς τοιούτους διακόνους ἔχη ὁ Θεός, καθάπερ και ἐπὶ τῶν ἄλλων πληθὸς ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἐστίν ἰδεῖν, ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα πολλὰ, ὁ δὲ Λόγος εἰς ἐστὶ · τις οὐ συννοῶ και ἐκ τούτων (35), ὅτι ὁ Υἱός διεστῆκε τῶν πάντων, και οὐ πρὸς τὰ κτίσματα τὴν ἐξίσωσιν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἰδιότητα ; Ὅθεν οὐδὲ πολλοὶ Λόγοι, ἀλλὰ μόνος εἰς τοῦ ἐνός Πατρὸς Λόγος, και μία τοῦ ἐνός Θεοῦ (36) εἰκὼν ἐστίν. Ἄλλ' ἰδοὺ, φασί, και ἥλιος μόνος εἰς και ἡ γῆ μία. Ἀφρονες εἰπάτωσαν ὅτι και ὕδωρ ἐν, και πῦρ ἐν, ἵνα ἀκούσωσιν, ὅτι τῶν γενομένων (37) ἕκαστον

²² Psal. ciii, 24. ²³ Joan. 1, 3. ²⁴ Daniel. vii, 10. ²⁵ Num. xi, 25.

(26) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, τὰ ὄντα. Editi et alii, τὰ γενητὰ. Ibidem Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, τοῦ μέσου. Editi et alii, τοῦ μεσίου. Mox Felc. 4, ἰδοὺ δὲ και.

(27) Seguer. Gobler. et Felc. 1, δέδωκε. Cæteri et editi, ἔδωκε.

(28) Seguerian. Reg. Goblerian. et Felc. 1, οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα. Alii et editi, οὐδὲ μὴ ὄντα. Mox, και πλάσαι, deest in Seguer.

(29) Seguerian., πρὸς βασιλέα.

(30) Goblerian. et Felckman. 1, ἢ μὴ μόνον.

(31) Sic Seguerian. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii et editi γὰρ omittunt. Ibidem Felc. 4, ἀγγέλοι.

(32) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, λειτουργῶν και ἐτοιμῶν εἰς τὸ ἐξαποστῆλθαι.

(33) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, και Παῦλος. Ibidem Gobler. et Felc. 1, αὐτὸς και Ἄαρὸν.

(34) Seguerian., και κτίσμα, et mox, εἶδει και πολλοὺς. In aliis et editis, και utrobique deest.

(35) Seguerian., ἐκ τούτων.

(36) Seguerian., τοῦ ἐνός Θεοῦ. Editi et alii omittunt ἐνός. Seguer. ibid., και ἥλιος μόνος εἰς ἐστὶ, και γῆ μία. Editi, και ὁ ἥλιος εἰς, ἡ γῆ μία.

(37) Felc. 1, et Goblerian., γενομένων.

ἐν μὲν ἔστι κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐγ-
χειριζομένην διακονίαν καὶ λειτουργίαν οὐκ ἔστιν
ἕκαστον ἰκανὸν καὶ μόνον αὐταρκές (38). Εἶπε γὰρ ὁ
Θεὸς· *Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι*
τοῦ οὐρανοῦ εἰς φωθεῖν τῆς γῆς, καὶ διαχωρίζειν
ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας, καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυ-
κτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς,
καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἔνιαυτούς. Εἶτά φησι· *Καὶ*
ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, τοὺς μεγά-
λους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς
ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσονα εἰς ἀρχὰς
τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐ-
τούς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ
τῆς γῆς, καὶ ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς
νυκτός.

28. Ἴδού πολλοὶ φωστῆρες (39), καὶ οὐ μόνος ὁ
ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἐν ἔστι
κατ' οὐσίαν, μία δὲ καὶ κοινή πάντων ἔστιν ἡ λει-
τουργία· καὶ τὸ ἕκαστον λείπον (40) παρὰ τοῦ ἐτέρου
πληροῦνται· καὶ τοῦ φωτίζειν ἡ χρεῖα παρὰ πάντων
γίνεται. Ἡλιος γοῦν τοῦ μεθ' ἡμέραν (41) μόνου
διαστήματος φαίνειν ἔχει τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἡ σελήνη
τὴν νύκτα· οἱ δὲ ἀστέρες μετὰ τούτων τοὺς καιροὺς
καὶ ἔνιαυτούς ἐκτελοῦσι, καὶ ἕκαστος εἰς σημεῖα γί-
νεται πρὸς τὴν (42) ἀπαιτοῦσαν χρεῖαν. Οὕτω καὶ ἡ
γῆ οὐκ εἰς πάντα, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς καρπούς, καὶ
βάσιν εἶναι τῶν ἐν αὐτῇ ζώων· τὸ τε στερέωμα δια-
χωρίζειν ἀνὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὕδατος, καὶ ἡ θέσις
τῶν φωστῆρων ἐν αὐτῷ ἔστιν· οὕτω (43) καὶ τὸ πῦρ
καὶ τὸ ὕδωρ, μετὰ τῶν ἄλλων πάντων γέγονε, εἰς τὴν
τῶν σωμάτων σύστασιν· καὶ ὅλως οὐδὲ ἐν μόνον,
ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων, ὥσπερ ἀλλήλων ὄντα
μέλη, ἐν καθάπερ σῶμα, τὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν. Εἰ
τοίνυν οὕτω καὶ τὸν Ἰῶν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, βαλ-
λέσθωσαν παρὰ πάντων, μέρος νομίζοντες εἶναι τῶν
πάντων τὸν Λόγον, καὶ μέρος οὐκ ἰκανὸν ἀνευ τῶν
ἄλλων πρὸς τὴν ἐγγερισθεῖσαν αὐτῷ λειτουργίαν. Εἰ
δὲ τοῦτο ἐκ φανεροῦ ὁμοσεδῆς ἔστιν, ἐπιγινώσκωσαν,
ὅτι μὴ τῶν γενητῶν ἔστιν ὁ Λόγος, ἀλλὰ τοῦ μὲν
Πατρὸς μόνος ἴδιος Λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουρ-
γός (44). Ἄλλ' εἰρήκισι· *Κτίσμα μὲν ἔστι, καὶ τῶν*
γενητῶν· ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μεμά-
θηκε τὸ δημιουργεῖν, καὶ οὕτως ἀπρητέησε τῷ δι-
δάξαντι Θεῷ. Ταῦτα γὰρ καὶ Ἀστεριος ὁ σοφιστής,
ὡς μαθὼν ἀρνεῖσθαι τὸν Κύριον, γράψαι τετόλμηκεν,
οὐ συνορῶν τὴν ἐκ τούτων ἀλογίαν. Εἰ γὰρ διδασκόν
ἔστι τὸ δημιουργεῖν, σκοπεῖτωσαν μὴ καὶ αὐτὸν τὸν

A esse secundum propriam naturam, sed singulas non
solas sufficere ad officium et munus commissum.
Hinc enim dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento*
cæli ad illuminandam terram et ad separan-
dum diem a nocte, et sint in signa et in tempora et in
dies et in annos 37. Deinde sequitur: *Et fecit Deus*
duo luminaria magna, luminare majus ut præssset
diei, et luminare minus ut præssset nocti, et stellæ,
et posuit eas in firmamento cæli, ut lucerent super
terram, et præssset diei ac nocti 38.

B 28. En multa luminaria, nec solus sol vel sola
luna, sed unumquodque est quidem natura unum,
unum tamen et commune omnium est officium,
atque id, quod uni deest, ab alio suppletur, cun-
ctisque sua est illuminandi utilitas et necessitas. Sol
enim per solum diem apparendi habet potestatem,
luna vero per noctem, ac stellæ cum illis tempora et
annos efficiunt, singulæque in signa ad usus vitæ
necessarios fiunt. Sic etiam terra non ad omnia
apta est, sed ad solos fructus proferendos, et ad
sustentanda animalia a quibus incolitur. Firma-
mentum vero aquas ab aquis dividit, in eoque col-
locata sunt luminaria. Ita similiter et ignis et aqua
cum 392 omnibus aliis facti sunt ad constituenda
corpora. Uno verbo nihil solum est, sed singulæ
res factæ, veluti totidem membra, mundum tan-
quam unum corpus perficiunt. Si ergo similia de
Filio suspicantur, digni sunt qui ab omnibus lapi-
dentur, quippe qui putent Verbum partem esse
universitatis, partem, inquam, quæ ad commissum
sibi munus obeundum sine aliis non sit idonea.
Quod cum aperte impium sit, agnoscant igitur
Verbum inter res factas non habere locum, sed
solum proprium Patris Verbum esse, et rerum fa-
ctarum opificem. At reponunt creatum quidem
eum esse et unam e factis rebus, sed artem creandi
tanquam a magistro et artifice didicisse, atque ita
ipsi Deo, quem magistrum habuit, mihi strasse.
Hæc enim Asterius sophista, utpote Christum do-
ctus negare, ausus est scribere, minime ad ea quæ
D inde sequuntur absurda attendens. Nam si ars
creandi potest doceri, videant ne ipsum etiam

37 Genes. i, 14. 38 ibid. 16, 17.

(38) Sic Seg. Reg. Basili. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi. αὐτάρκως. Ibid. Seguer. Felc. 4, καὶ εἶπε γάρ, etc.

(39) Sic Seguer. Reg. Basili. Goblerian. Felc. 1 et 5. Cæteri vero et editi, Ἴδού πάλιν φωστῆρες. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, μόνος ὁ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη· ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἐν ἔστι. Editi et alii, μόνος ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἔστι.

(40) Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, τὸ ἕκαστον λείπον. Editi, τὰ ἕκαστα λείποντα.

(41) Sic mss. omnes præter Felc. 2, qui, ut et editi, habet mendose, οὐ μεθ' ἡμέραν. Paulo post Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, οἱ τε ἀστέρες. Felc. 4, οὕτω ἀστέρες. Editi et alii, οἱ δὲ ἀστέρες.

(42) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At editi et alii, γίνεται, καὶ πρὸς τὴν. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 5, εἰς μόνους τοὺς καρπούς, καὶ βάσιν. Alii et editi, εἰς μόνους καρπούς καὶ βλάστην. Ibidem Seguer. Reg. Basili. et Felc. 4, τῶν ἐν αὐτῇ. Felc. 5, τῶν ἐν αὐτοῖς. Editi et alii, τῶν ἐν αὐτῷ.

(43) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. Alii autem et editi, ἔστιν· καὶ οὕτω.

(44) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4. Alii vero et editio Commel., ὁ Λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός. Ibid. Felc. 4 statim subdit, ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου, omissis intermediis.

Deum 'non natura sed arte opificem esse dicant, ita ut ea facultate privari possit. Deinde, si Dei Sapia faculatem creandi, discendo, comparavit: quomodo sapientia appellari potest, quæ doctrina indigeat? Quid vero ipsa erat antequam dissecraret? Nec enim sapientia erat, quæ doctrina opus habuit. Inanis nempe et vacua res aliqua fuit, non autem substantialis sapientia, sed sapientia nomen proficiendo obtinuit, quæ tandiu futura est sapientia, quandiu quod didicit conservatura est. Nam quod aliquis non natura sed studio consecutus est, id aliquando potest dediscere. Hæc autem de Dei Verbo dicere, non profecto Christianorum sed gentilium est.

29. Etenim si facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam vel etiam imbecillitatem stulte in Deum inducunt: invidiam quidem, quia non multos docuerit creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum sunt archangeli et angeli, ita et multi essent creatores: imbecillitatem vero, quia non solus res potuerit facere, sed adiutore et ministro opus habuerit: quanquam factam naturam a solo Deo fieri posse ostensum jam est, quandoquidem Filius qui, ut putant, est factus, a Deo solo potuit fieri. Verum nulla re certe opus habet Deus: absit. Ipse enim dixit: *Plenus sum*³⁹. Nec item Verbum discendo factus est creator: sed cum sit imago et sapientia Patris, ea quæ sunt Patris efficit. Nec etiam Filium creavit, rerum factarum efficiendarum causa: namque quamvis existat Filius, Pater nihilominus agit, ut ipse Dominus his verbis docet: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*⁴⁰. Quod si, ut putatis, idcirco Filius factus est, ut ea quæ post illum existunt, produceret; et ipse tamen Pater post editum Filium operatur: supervacua sane est hujusmodi Filii procreatio. Præterea cur, quæso, cum nos creare vellet, intermedium aliquem quæsitivum administrum, quasi scilicet non sufficeret ejus voluntas ad ea efficienda quæ ipse voluerit? Clamant quippe Scripturæ: *Omnia quæcumque voluit, fecit*⁴¹; et: *Voluntati enim ejus quis resistit*⁴²? Si porro sola ejus voluntas sufficit ad res omnes producendas, inutilis secundum vos erit intermedius illius adjutoris opera. Illa **393** enim Moysis, solis et lunæ exempla quæ adduxistis, futilia esse

A Θεὸν εἶπωσι μὴ φύσει, ἀλλ' ἐπιστήμη δημιουργὸν εἶναι, ὥστε καὶ δυνατόν μεταπίπτειν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐπειτα εἰ ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκ διδασκαλίας ἐκτῆσατο τὸ δημιουργεῖν, πῶς ἔτι σοφία ἐστὶ, δεομένη μαθημάτων; Τί δὲ ἦν καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν; Σοφία γὰρ οὐκ ἦν λειπομένη διδασκαλίας. Κενὸν ἄρα τι πρᾶγμα (45) ἦν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσιώδης σοφία· ἀλλ' ἐκ προκοπῆς ἔσχε τὸ δνομα τῆς σοφίας, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἔσται σοφία, ἕως ἂν ὁ μεμάθηκε φυλάττη (46). Ὁ γὰρ μὴ φύσει τινί, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως προσγέγονε, δυνατόν ἐστὶ καὶ ἀπομαθεῖν ποτε. Τοιαῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, οὐ Χριστιανῶν, ἀλλὰ Ἑλλήνων ἐστὶ.

B 29. Καὶ γὰρ εἰ ἐκ διδασκαλίας τὸ δημιουργεῖν τινι (47) προσγίνεται, φθόνον καὶ ἀσθένειαν περὶ τὸν Θεὸν εἰσάγουσιν οἱ ἄφρονες· φθόνον μὲν, ὅτι μὴ πολλοὺς δημιουργεῖν (48) ἐδίδαξεν, ἢ ὡς περ πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, οὕτω καὶ πολλοὶ δημιουργοὶ περὶ αὐτὸν ὄσιν· ἀσθένειαν δὲ, ὅτι μὴ μόνος ἔδουνηθη ποιῆσαι, συναργῶ δὲ ἡ ὑπουργοῦ χρεῖαν ἔσχε· καὶ τοὶ δειχθείσης καὶ τῆς γεννητῆς φύσεως δυνατῆς οὐσις γίνεσθαι (49) παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱὸς γεννητὸς ὢν ἔδουνηθη παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἄλλ' οὐδενὸς ἐστὶν ἐνδεῆς ὁ Θεός· μὴ γένοιτο! αὐτὸς γὰρ εἶπε· *Πλήρης εἰμι*. Οὐδὲ ἐκ διδασκαλίας γέγονε δημιουργὸς ὁ Λόγος· ἀλλ' εἰκὼν καὶ σοφία ὢν τοῦ Πατρὸς, τὰ τοῦ Πατρὸς ἐργάζεται. Οὐδὲ τῆς τῶν γεννητῶν ἕνεκεν ἐργασίας τὸν Υἱὸν πεποίηκεν (50)· ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄντος, φαίνεται πάλιν ἐργαζόμενος ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος φησιν· *Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι*. Εἰ δὲ καθ' ὁμᾶς διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ Υἱὸς (51), ἵνα τὰ μετ' αὐτὸν ἐργάσθαι· φαίνεται δὲ ὁ Πατήρ καὶ μετὰ τὸν Υἱὸν ἐργαζόμενος· περιττὴ καθ' ὁμᾶς καὶ κατὰ τοῦτο ἡ τοῦ τοιοῦτου Υἱοῦ (52) ποίησις. Ἄλλως τε διὰ τί δλωσ, θέλων ἡμᾶς κτίσαι, ζητεῖ τὸν μεσίτην, ὡς οὐκ ἀρκοῦμένον τοῦ βουλήματος αὐτοῦ συστήσαι περὶ ὧν ἂν αὐτῷ (53) δοκῇ; Καὶ μὴ αἰ Γραφαὶ λέγουσι· *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε· καὶ τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν*; Εἰ δὲ καὶ τὸ βούλημα μόνον ἱκανὸν ἐστὶν αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν· περιττὴ πάλιν καθ' ὁμᾶς ἡ τοῦ μεσίτου χρεῖα. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τοῦ Μωϋσέως (54) καὶ τοῦ ἡλίου καὶ

³⁹ Isa. i, 11. ⁴⁰ Joan. v, 17. ⁴¹ Psal. cxiii, 11.

⁴² Rom. ix, 19.

(45) Anglican., κενὸν ἄρτι πρᾶγμα.

(46) Seguer. Anglic. Felc. 5, διαφυλάττη.

(47) Sic mss. præter Felc. 2, qui, ut et edit. Commel. omittit τινί. Mox Seguerian., φθόνον ἢ καὶ ἀσθένειαν.

(48) Sic Regius et Felc. 4. At alii et editi, δημιουργοῦς. Ibidem Seguerian. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4, πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι. Alii et editio Commel., πολλοὶ ἄγγελοι.

(49) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, γίνεσθαι. Cæteri et editi, γενέσθαι. Paulo post Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, αὐτὸς γὰρ εἶπε. Alii et editi, αὐτὸς εἶπε.

(50) Seguerian. et Felc. 4, ἐποίησεν.

(51) Seguerian., γέγονεν Υἱός.

D (52) Υἱοῦ abest ab Anglic. Mox Felc. 4 et Seguerian., θέλων ἡμᾶς κτίσαι. Alii et editi, θέλων κτίσαι.

(53) Seguerian. Reg. Gobler. et Felc. 1, ἂν αὐτῷ. Editi et alii, ἂν αὐτῷ. Paulo post Seguer., ἐποίησε· καὶ τῷ γὰρ βουλήματι. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐποίησε· τῷ γὰρ βουλήματι. Alii et editio Commel., ἐποίησε· καὶ, τῷ βουλήματι. Ibidem Goblerian. et Felc. 1, Ἰδοὺ καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ ἱκανὸν ἐστὶ μόνον. Ibidem Basili., ἱκανὸν ἐστὶν αὐτῷ.

(54) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ γὰρ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ Μωϋσέως. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ἡλίου καὶ οσλήνης ὁμῶν δέδεικται. Editio Commel., ἡλίου καὶ πάντων παρ' ἡμῶν. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, κάκεινο δέ. In aliis et editis deest δέ.

σελήνης ὑμῶν δέδεται σαθρόν. Κάκιστον δὲ πάλιν ὑμᾶς ἐντρέψει. Εἰ θέλων ὁ Θεὸς τὴν γενετήν (55) κτίσαι φύσιν, περὶ δὲ ταύτης βουλευσάμενος, ἐπινοεῖ καὶ κτίζει τὸν Υἱὸν καθ' ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡμᾶς δημιουργήσῃ· σκοπεῖτε πόσῃ ἀσέβειαν φθέγγεσθαι τετολμήκατε.

50. Πρῶτον μὲν, ὅτι φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς ὁ Υἱὸς δι' ἡμᾶς γεγόνως, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτόν· οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν (56), ἀλλ' αὐτὸς δι' ἡμᾶς πεποίηται· ὥστε χάριν αὐτὸν ἡμῖν μᾶλλον ἔχειν, καὶ μὴ ἡμᾶς αὐτῷ, καθάπερ (57) καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. *Ὁ γὰρ ἐκτίσθη, φησὶν ἡ Γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἀνδρα.* "Ἀρ' οὖν ὥσπερ ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστίν· οὕτως ἡμεῖς μὲν τοῦ Θεοῦ εἰκὼν, καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ γεγόναμεν· ὁ δὲ Υἱὸς ἡμῶν ἐστὶν εἰκὼν καὶ εἰς ἡμῶν δόξαν ὑπέστη. Καὶ ἡμεῖς μὲν εἰς τὸ εἶναι γεγόναμεν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος καθ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν χρεῖαν, ὡς ὄργανον πεποίηται· ὥστε μὴ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκ τῆς ἡμῶν χρεῖας συνίστασθαι (58). Καὶ πῶς οὐ πᾶσαν ἀνοιαν ὑπερβάλλουσιν οἱ ταῦτα καὶ μόνον ἐνθυμούμενοι; Καὶ γὰρ εἰ δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν οὐδὲ πρῶτος ἡμῶν παρὰ τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνον ἔχον ἐν ἑαυτῷ, περὶ ἡμῶν (59) βουλεύεται· ἀλλ' ἡμᾶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, βουλεύεται, ὡς ἐκεῖνοι φασί, περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτο ἐστὶ, τάχα οὐδὲ ὅπως ἤθελε (60) τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ· οὐ γὰρ θέλων αὐτὸν ἐκτίσεν· ἀλλ' ἡμᾶς θέλων, δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐδημιούργησε· μεθ' ἡμᾶς γὰρ αὐτὸν ἐπενόησεν· ὥστε κατὰ τοὺς ἀσεβοῦντας περιττὸν εἶναι λοιπὸν τὸν Υἱὸν τὸν γεγόμενον ὡς ὄργανον, γενομένων ὧν ἕνεκα καὶ ἐκτίσθη. Εἰ δὲ ὡς (61) δυνατὸς ὁ Υἱὸς μόνος παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδύνατοι παρὰ τοῦ Λόγου γεγόναμεν· διὰ τί μὴ καὶ πρῶτον, ὡς δυνατὸς ὄντος αὐτοῦ (62), περὶ αὐτοῦ βουλεύεται, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν; "Ἡ διὰ τί τὸν δυνατὸν οὐ προκρίνει τῶν ἀσθενῶν; "Ἡ διὰ τί πρῶτον αὐτὸν ποιῶν, οὐχὶ καὶ περὶ (63) τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται; "Ἡ διὰ τί περὶ ἡμῶν πρῶτον βουλευόμενος, οὐ πρώτους ἡμᾶς ἐργάζεται, ἱκανοῦ ὄντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν πάντων (64)

⁵⁰ I Cor. xi, 9. ⁵¹ ibid. 7.

(55) Reg. et Basil. τὴν γενετήν. Ibidem Seguer. D et Felc. 4, περὶ τε ταύτης. Alii et editi, περὶ δὲ ταύτης.

(56) Sic Seguer. et Reg. Gobler. Felc. 4 et 5, δι' αὐτόν· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' αὐτόν ἐκτίσθημεν. Caeteri et editi, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτόν ἐκτίσθημεν, omissis intermediis. Mox Seguerian. Gobler. et Felc. 1, χάριν αὐτόν ἡμῶν. Alii et editi, χάριν αὐτόν ἡμῖν. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felckm. 4 et 5, μὴ ἡμᾶς αὐτῷ. Editi, μὴ ἡμεῖς αὐτῷ.

(57) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, καθάπερ. Editi et alii, ὥσπερ. Mox Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, ἡ Γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ, etc. Editi et alii, ἡ Γραφή, ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνὴ. Ibidem Seguer. Basili. Anglican. Goblerian. et Felc. 1, ἀρ' οὖν. Caeteri et editi, ἀρ' οὖν.

(58) Felc. 4, παρίστασθαι. Paulo post Seguerian. καὶ μόνον. Alii et editi, καὶ μόνον. Ibidem Anglican., καὶ εἰ δι' ἡμᾶς.

A probatum est. Verumtamen sic etiam vos possumus refellere. Si factam naturam volens Deus creare, deque ipsa facienda deliberaus, Filium secundum vos excogitat et creat, ut nos per ipsum postea producat, quantam proferre audetis impietatem auimadvertite.

30. Primo enim inde sequitur, ut ipse Filius nostri potius causa factus fuerit, quam nos propter ipsum. Nec enim nos propter eum creati sumus, sed ipse propter nos factus est, ita ut ille nobis potius habeat gratiam, quam nos illi, ut et mulier viro. Etenim, ut ait Scriptura, non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum⁵². Igitur quemadmodum vir imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est⁵³, ita nos Dei imago et ad ejus gloriam facti sumus: Filius autem nostri imago et ad nostram gloriam factus dicendus erit. Deinde nos quidem facti sumus ut existeremus: at Dei Verbum non ut existeret, sed nostri gratia, instar instrumenti, factum est; proindeque non nos propter illud, sed ipsum propter nos existit. An non vero qui hæc vel tantum cogitant, omnium dementissimi sunt habendi? Nam si propter nos factum est Verbum, nobis certe prius non est apud Deum. Neque enim cum illud in se ipse haberet, de nobis creandis deliberavit Deus; sed potius cum nos in se ipse haberet, de suo Verbo, ut illi dicitant, producendo deliberavit. Quod si verum est, forte nec omnino Pater Filium voluit. Nam non ipsum volens, creavit, sed nos volens, ipsum propter nos creavit. Siquidem eum post nos excogitavit, adeo ut jam, ex impia illorum sententia, inutilis sit Filius, quem instar instrumenti factum esse volunt, quandoquidem ea sunt effecta, quorum causa creatus ipse est. Quod si Filius a solo Patre factus est, quia solus potuit ab illo fieri, nos autem quia non potuerimus, a Verbo facti fuimus: cur non de illo, quippe qui ab ipso posset fieri, sed de nobis creandis primum deliberavit? Vel cur eum qui ab ipso fieri poterat his qui non poterant non anteposuit? Vel quare cum primum eum fecerit, de illo non primum deliberavit? Aut denique cur cum de nobis primum deliberarit, non tamen primum nos

(59) Basil. et Felc. 2, omittunt περὶ ἡμῶν. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἀλλ' ἡμᾶς βουλεύεται.

(60) Reg. οὐδ' ἤθελε.

(61) Seguerian. Et δὲ καὶ ὡς. Mox idem et Reg. Goblerian. et Felc. 1, ἡμεῖς δέ. Alii et editio Commel., ὑμεῖς δέ. Anglic. et Felc. 2, ibid., δυνατοί. Reg. et Felc. 5, δυνατοῦ. Ibid. Seguerian., παρὰ τοῦ Λόγου. Alii et editi, διὰ τοῦ Λόγου.

(62) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. et Felc. 4. At editi et alii, δυνατοῦ ὄντος περὶ αὐτοῦ.

(63) Felc. 4, ὡς περὶ. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, περὶ πρώτου βουλεύεται. Reg. Basili. Felc. 4 et 5, περὶ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Alii et editi, περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Mox Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, βουλευόμενος. Alii et editi, βουλευσάμενος.

(64) Seguerianus, Gobler. Felc. 1 et 4, τῶν πάντων. Alii et editi, τῶν ὄντων.

fecit, cum ad res omnes procreandas satis sit eum velle? Equidem primum illum creare dicitur Deus: sed tamen de nobis primum deliberat, nosque prius vult quam ipsum intermedium: ac nos quidem creare volens, et de nobis deliberans, res creatas vocat; illum vero, quem nostri causa creat, Filium atque hæredem nominat. Atqui nos potius quorum gratia illum facit, filios oportuit appellari: vel certe illum, qui Filius est, prius debuit cogitare et velle, propter quem scilicet etiam nos omnes facit. Hæc sunt quæ evomunt et effutientes nauseant hæretici.

394 31. Non est autem silentio prætermittendum quæ sit veritatis sententia, sed ea potius ample declaranda est. Igitur Verbum Dei propter nos non est factum, sed potius nos propter ipsum facti sumus, atque omnia in ipso creata sunt⁴⁵. Neque vero quia nos ab ipso Deo fieri non possemus, ille autem posset, idcirco a solo Patre est factus, ut nos per ipsum, tanquam per organum, crearet; absit: non ita se res habet. Nam etiamsi Deo placuisset nullas res factas producere, Verbum nihilominus esset apud Patrem, atque in ipso esset Pater. At vero res factæ non poterant sine Verbo fieri; quæ causa est cur per ipsum factæ fuerint, et merito quidem. Quia enim Verbum natura est proprius substantiæ Dei Filius, estque ex eo et in eo, ut ipse dixit: liquet sane res creatas non potuisse non per ipsum fieri. Ut enim lux omnia splendore illuminat, nihilque sine splendore potest illuminari: ita et Pater, veluti per manum, omnia in Verbo effecit, nihilque sine illo facit. Itaque Deus, ut narrat Moyses, dixit: *Fiat lux*, et, *Congregetur aqua*, et, *Producat terra*, et, *Faciamus hominem*⁴⁶; atque ut canit beatus David: *Ipse dixit et facta sunt, ipse præcepit et creata sunt*⁴⁷. Dixit, inquam, non ut, quemadmodum apud homines fieri solet, tanquam minister niquis audiret, ac ubi loquentis didicisset voluntatem, ad opus peragendum properaret. Hoc enim rerum creaturarum proprium est, quod de Verbo co-

⁴⁵ Coloss. 1, 16. ⁴⁶ Genes. 1, 3, 9, 11, 26. ⁴⁷ Psal. xxxii, 9.

(65) Seguerian. Anglic. Goblerian. Felckm. 1 et 4, ἴδιον κληρονόμον. Alii et editio Commel., ἴδιον καὶ κληρονόμον. Paulo post Seguer. Anglic. Felckman. 1, et Gobler., δηλονότι. Cæteri et editi, δῆλον ὅτι. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 et 4, τοῦτον προενοθυμείσθαι. Editi et alii, τοῦτον καὶ προενοθυμείσθαι.

(66) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4. At τῶν in aliis et editis deest. Mox Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, ναῦσαι. Anglican., ναυσία. Editi et alii, ναυσία. Paulo post Felc. 5, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τοῦτο μεγαληγορεῖν. Ibidem Felckm. 4, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος.

(67) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, Alii vero et editio Commel., οὗτος ὡς δυνατός.

(68) Sic Seguerian. At Goblerian. Felckman. 1 et 4, Καὶ γὰρ καὶ δόξα ἦν. Felc. 5, Καὶ γὰρ ἡ δόξα ἦν. Alii et editi, Καὶ γὰρ εἰ δόξα ἦν.

(69) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Θεοῦ ὁ Υἱός. Editi et alii, Θεοῦ Υἱός. Mox Seguer et Felc. 1, καὶ

σύστασιν; Ἄλλ' ἐκεῖνον μὲν πρῶτον κτίζει, περὶ δὲ ἡμῶν πρῶτον βουλευέται, καὶ πρῶτους ἡμᾶς θέλει τοῦ μεσίτου· καὶ ἡμᾶς μὲν θέλων κτίσαι, καὶ περὶ ἡμῶν βουλευόμενος, κτίσματα καλεῖ· ἐκεῖνον δὲ, ὃν δι' ἡμᾶς δημιουργεῖ, Υἱὸν καλεῖ καὶ ἴδιον κληρονόμον (65). Ἔδει δὲ ἡμᾶς, ὧν ἕνεκα καὶ τοῦτον ποιεῖ, υἱὸς μᾶλλον καλεῖσθαι· ἢ δηλονότι τοῦτον Υἱὸν ὄντα, τοῦτον καὶ προενοθυμείσθαι καὶ θέλειν, δι' ὃν καὶ πάντας ἡμᾶς ποιεῖ. Ταῦτα μὲν οὖν τῶν αἰρετικῶν ἔμετοι καὶ νευτία (66).

31. Οὐ μὲν τό γε τῆς ἀληθείας φρόνημα δεῖ σιωπῆν, ἀλλὰ μάλιστα τοῦτο καὶ μεγαληγορεῖν πρέπει. Ὁ τοῦ Θεοῦ γὰρ Λόγος οὐ δι' ἡμᾶς γέγονεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡμεῖς δι' αὐτὸν γεγόναμεν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· οὐδὲ διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν οὗτος, ὧν δυνατός (67), ὑπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς γέγονεν, ἐν ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὄργανου δημιουργήσῃ· μὴ γένοίτο! οὐκ ἔστιν οὕτως. Καὶ γὰρ καὶ εἰ δόξαν ἦν (68) τῷ Θεῷ μὴ ποιῆσαι τὰ γενητὰ, ἀλλ' ἦν οὐδὲν ἤττον ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Πατήρ. Τὰ μέντοι γενητὰ ἀδύνατον ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου γενέσθαι· οὕτω γὰρ καὶ γέγονε δι' αὐτοῦ, καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ Λόγος ἐστὶν ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός (69), ἐξ αὐτοῦ τέ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶν, ὡς εἶπεν αὐτός· οὐκ ἔδύνατο μὴ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ δημιουργήματα. Καθάπερ γὰρ τὸ φῶς τῷ ἀπαυγασματι τὰ πάντα (70) φωτίζει, καὶ ἄνευ τοῦ ἀπαυγασματος οὐκ ἂν τι φωτισθεῖν· οὕτω καὶ ὁ Πατήρ, ὡς διὰ χειρὸς, ἐν τῷ Λόγῳ εἰργάσατο τὰ πάντα (71), καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲν ποιεῖ. Εἶπε γοῦν ὁ Θεός, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐμνημόνευσε· *Γενηθήτω φῶς*, καὶ, *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ*, καὶ, *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ*, καὶ· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*· ὡς (72) καὶ ὁ ἅγιος ψάλλει· *Δαυὶδ· Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν*. Εἶπε δὲ οὐκ ἵνα ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπουργός τις ἀκούσῃ, καὶ μαθῶν τὸ βούλημα τοῦ λέγοντος ἀπελθὼν ἐργάσῃται (73). Τοῦτο γὰρ τῶν μὲν κτισμάτων ἴδιον, ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου

δι' αὐτῷ. Cæteri et editi, καὶ ἐν αὐτῷ. Ibidem Gobler. Felc. 1 et Anglic., οὐκ ἔδύνατο δι' αὐτοῦ γενέσθαι.

(70) Seguerian. Felc. 5, τὰ πάντα. Gobler. et Felckm. 1, πάντα. Editi et alii, πάντας Ibidem Seguer. Reg. et editio Commel., ἄνευ τοῦ ἀπαυγασματος. Alii, ἄνευ ἀπαυγασματος. Item ibid. Seguer. et Felc. 4, οὐκ ἂν τι φωτισθεῖν. Basilii. Anglic. Felc. 5, et Reg., οὐδὲς ἂν τις φωτισθεῖν. Editi et alii, οὐδὲς ἂν φωτισθεῖν.

(71) Seguerian. et Felc. 4, τὰ πάντα. In aliis et editis τὰ deest. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, εἶπεν οὖν. Alii et editi, εἶπε γοῦν. Ibidem Goblerian. Felc. 1 et 5, ὡς Μωϋσῆς.

(72) Ὁς abest a Gobler. et Felc. 1, qui habent, καὶ Δαυὶδ ψάλλει. Ibidem Seguer. et Felc. 4, ὁ μακάριος ψάλλει, etc. Mox ante ἐνετείλατο, deest αὐτός in Seguer. et Felc. 4.

(73) Felc. 4, ἐπελθὼν ἐργάσεται.

τοῦτο νοεῖν (74) ἢ λέγειν ἀπρεπές. Ἐστὶ γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δημιουργὸς, καὶ ποιητικὸς, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς βουλή. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ εἶπεν ἡ θεία Γραφή, ὅτι ἤκουσε καὶ ἀπεκρίνατο ὁ ἀκούων, πῶς ἢ ποῖα (75) βούλεται τὰ γινόμενα γενέσθαι· ἀλλὰ μένοντο οὕτω. Τὸ γὰρ ὄξαν καὶ βουληθὲν εὐθὺς ἐγένετο (76) τῷ Λόγῳ καὶ ἀπηρτίετο. Ὅταν μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἄλλοις ἢ ἀγγέλοις ἐντέλλεται, ἢ τῷ Μωϋσεὶ ὁμιλεῖ, ἢ τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγέλλεται· τότε ὁ ἀκούων ἀποκρίνεται· καὶ ὁ μὲν λέγει· *Κατὰ τί γνώσομαι; ὁ δὲ· Προχρησῖσαι ἄλλον· καὶ πάλιν· Ἐὰν ἐρωτησώμι με, τί ὄνομα αὐτῷ; τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς;* Καὶ ὁ ἄγγελος (77) τῷ μὲν Ζαχαρίᾳ ἔλεγε· *Τάδε λέγει Κύριος· τὸν δὲ Κύριον ἠρώτα· Κύριε παντόκρατορ (78), ἕως τίτος οὐ μὴ ἐλεήσης τὴν Ἱερουσαλήμ;* καὶ ἐκδέχεται ἀκούσαι λόγους καλοὺς καὶ παρακλητικούς. Ἐχει γὰρ τοῦτων ἕκαστος (79) τὸν μεσίτην Λόγον, καὶ τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς. Ὅταν δὲ ἐργάζεται αὐτὸς, καὶ κτιζῆ ὁ Λόγος, οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ· ἀλλ' ἀρκεῖ (80) τὸ βούλεσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται· ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ἢ γνώρισμα δι' ἡμᾶς τὸ, *Εἶπε, τὸ δὲ, Καὶ ἐγένετο οὕτω, τὸ τε ἔργον σημαίνεται τὸ διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας, ἐν ἧ καὶ ἡ βούλησις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς.* Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ, *Εἶπερ ὁ Θεός, ἐν τῷ Λόγῳ γνωρίζεται· Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐν Σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ, τῷ Λόγῳ Κυρίου οὐ οὐρανοὶ ἐστερωώθησαν, καὶ, Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ*

A gitare vel dicere valde dedecet. Siquidem Verbum Dei opifex est, et efficiens, ipsumque est Patris consilium⁴⁸. Hinc sane divina Scriptura non dixit ipsum audivisse atque respondisse, quonam modo vel quales vellet esse res factas, sed dixit tantum Deus, *Fiat*; deindeque subditur: *Et factum est ita*⁴⁹. Quod enim Deus fieri voluit, statim Verbo factum et absolutum est. Quando autem aliis vel angelis præcipit, aut cum Moyse loquitur, aut promittit Abrahamo, tunc qui audit respondet; atque hic quidem ait: *Unde scire possum*⁵⁰? Ille vero: *Alium elige*⁵¹: Et rursus: *Si me interrogaverint quod est nomen ejus, quid dicam eis*⁵²? Ait quoque ad Zachariam angelus: *Hæc dicit Dominus*⁵³. At idem ipse Dominum ita interrogaverat: *Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem*⁵⁴? Expectatque ut bonos et consolatorios sermones audiat. Illi nempe singuli intermedium habebant Dei Verbum et Sapientiam, quæ Patris voluntatem declarabat. Cum autem ipsum Verbum agit et creat, nulla ibi est interrogatio, nulla responsio; in illo enim est Pater, et Verbum in Patre: sed ut opus fiat, voluisse satis est; ita ut hoc verbum, *Dixit*, sit nostri gratia divinæ voluntatis indicium, his autem verbis, *Et factum est ita*, opus per Verbum et Sapientiam **395** factum significetur, qua quidem in Sapientia est etiam Patris voluntas. Itaque istud, *Dixit Deus*, in Verbo cognoscitur. Namque omnia, inquit, in Sapientia fecisti⁵⁵; et, *Verbo Domini cæli firmati sunt*⁵⁶; et, *Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum*⁵⁷.

32. Ἀπὸ δὴ τούτων (81) ἐστὶ συνοραξ, ὡς οὐ πρὸς ἡμᾶς ἔχουσιν τὴν μάχην οἱ Ἀρειανοὶ περὶ τῆς αἰρέσεως, ἀλλὰ σχηματίζονται (82) μὲν πρὸς ἡμᾶς, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν Θεότητα μάχονται. Εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἦν ἡ φωνὴ ἢ λέγουσα (83)· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, μικρὰ ἦν αὐτοῖς ἢ παρ' ἡμῶν μέμφεις· εἰ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ φωνή, καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ ἤκουσαν, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς περὶ ἑαυτοῦ (84) λέγει· Πρὸ δὲ πάν-*

32. Ex quibus perspicuum certe est Arianos hæc sua hæresi bellum nobis minime inferre, sed potius contra nos quidem simulate pugnare; revera autem contra ipsam Divinitatem. Si enim nostrum esset vox illa: *Hic est Filius meus*⁵⁸, nonnulla illis esset de nobis conquerendi causa. Sed si vox est Patris, et a discipulis audita, et ab ipso etiam confirmata Filio qui de se ipse ait: *Ante omnes colles*

⁴⁸ Isa. ix, 6. ⁴⁹ Genes. i, 3, 7, 9, 11, 15. ⁵⁰ Genes. xv, 8. ⁵¹ Exod. iv, 13. ⁵² Exod. iii, 13. ⁵³ Zach. i, 17. ⁵⁴ ibid. 12. ⁵⁵ Psal. ciii, 24. ⁵⁶ Psal. xxxii, 6. ⁵⁷ 1 Cor. viii, 6. ⁵⁸ Matth. xvii, 5.

(74) Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1, ἐπὶ τοῦ Λόγου τὸ νοεῖν. Reg. ἐπὶ τοῦ Λόγου καὶ νοεῖν.
 (75) Seguer., ὅποια. Ibidem Anglic. Reg. Felc. 4 et Seguer., γινόμενα. Editi et alii, γενόμενα. Paulō post Seguer., γενηθῆτω καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο οὕτως. Felc. 4, γενηθῆτω· καὶ ἐπήγαγε, καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο, etc. Editi et alii, γενηθῆτω· καὶ ἐπήγαγε· καὶ ἐγένετο, etc.
 (76) Anglic. et Felc. 5, ἐγένετο. Ibid. mss. addunt τῷ Λόγῳ quod deest in editi: Commel. Mox Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐντέλλεται.
 (77) Seguer., ἄγγελος δέ. Editi et alii δὲ omitunt.
 (78) Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, παντοκράτωρ, itaque habetur Zachar. i, 12. Editi vero et alii, παντόκρατος. Mox Reg. et Anglican. ἐλεήσης.
 (79) Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 4, ἕξα-

στος. Editi et alii, ἕκαστα. Ibid. Seguerian. et Felc. 4, τὸν μεσίτην, ut et legendum esse in margine Anglicani mss. notatur. Cæteri et editi, τὸν μεσίτευοντα. Mox Seguer., τοῦ Θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν. Editi et alii τὴν omitunt.
 (80) Seguer. Reg. Felc. 4 et 5, ἀλλ' ἀρκεῖ. Alii et editi, καὶ ἀρκεῖ. Mox Reg. Anglic. et Felc. 5, ἢ γνώρισμα. Ibidem Seguerian., τῷ εἰπεῖν τὸν Πατέρα. Gobler. Felc. 1 et 4, τὸ εἰπεῖν τὸν Πατέρα. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 4 et 5, σημαίνεται. Alii et editi, σημαίνεται.
 (81) Felc. 4, ἀπὸ δὲ τούτων. Reg., ἀπὸ τούτων.
 (82) Felc. 4, ἀλλὰ καὶ σχηματίζονται. Ibid. πρὸς deest in Reg. Basili. Anglic. et Felc. 5.
 (83) Seguer. omitit ἢ λέγουσα.
 (84) Felc. 4, περὶ αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, ut et Scriptura, πάντων βουνῶν. Cæteri et editi, πάντων τῶν βουνῶν.

gignit me ⁵⁹; nonne et ipsi, more gigantum quos celebrant fabulæ, bellare cum Deo dicendi sunt, qui lingua, ut cum Psalmista loquar, tanquam gladio acuto ⁶⁰, qui asserenda impietate utuntur? Si quidem nec Patris vocem nec Salvatoris verba sunt reveriti: nec sanctis fidem habent, quorum unus quidem sic scribit: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* ⁶¹; et: *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ⁶²; alius vero ita psallit: *Quia apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen* ⁶³; et: *Omnia in sapientia fecisti* ⁶⁴. Prophetæ item aiunt: *Et factum est Verbum Domini ad me* ⁶⁵. Et Joannes: *In principio erat Verbum* ⁶⁶. Et Lucas: *Sicut traderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri Verbi fuerunt* ⁶⁷. David etiam dicit: *Misit Verbum suum, et sanavit eos* ⁶⁸. Hæc enim omnia Arianam ubique profligant hæresim, Verbi que asserunt æternitatem, nec ipsum alienum, sed naturæ Patris proprium esse. Quis enim unquam lucem absque splendore vidit? Vel quis characterem substantiæ audebit alienum ejus esse dicere? Aut qui is non maxime insanit, qui vel cogitat Deum aliquando sine Verbo sive Ratione et Sapientia fuisse? Namque ideo hujusce modi exempla ac imagines proposuit Scriptura, ut quoniam res divinas comprehendere hominum non valet natura, saltem ex his aliqua ex parte et obscure, pro nostris viribus, intelligere possemus. Ac quemadmodum ipsa rerum natura satis ex se est ad probandum Deum et providentiam esse: *Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creaturarum, illarum Creator convenienter conspicitur* ⁶⁹; nec verba exigimus ut discamus, sed et Scripturis auditis credimus, et huncce omnium rerum ordinem ac concertum contemplantes, illum intelligimus omnium opificem, Dominum ac Deum esse, ejusque in res omnes providentiam admirabilem et gubernationem agnoscimus; ita similiter cum ea, quæ hactenus dicta sunt, plane sufficient ad Filii probandam divinitatem, vanum, imo stultissimum fuerit hac de re dubitare, atque hæretice interrogare, quomodo Filius potuit esse ab æternitate, vel quomodo ex Patris est substantia, nec tamen ejus pars, cum id quidem, **396** quod ex ali-

των βουνῶν γενῆ με · πῶς οὐ κατὰ τοὺς μυθεομένους γίγαντας καὶ αὐτοὶ νῦν θεομαχοῦσι. τὴν γλῶτταν ἔχοντες, ὡς εἶπεν ὁ ψάλλον (85), μάχαιραν ὀξεῖαν εἰς ἀσέθειαν; Οὐτε γὰρ τὴν φωνὴν τοῦ Πατρὸς ἐφοβήθησαν, οὐτε τοῦ Σωτῆρος ἠδέσθησαν (86) τὰ ῥήματα · ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἁγίοις ἐπέισθησαν, τοῦ μὲν γράφοντος: *Ὁς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ* (87) · καὶ *Χριστὸς Θεοῦ* (88) *δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία* · τοῦ δὲ ψάλλοντος: *Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου δόξομεθα φῶς, καὶ Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας* · καὶ τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων · *Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ* · τοῦ δὲ Ἰωάννου, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος* · καὶ τοῦ Λουκᾶ, *Καθὼς παρέδωκαν* (89) *ἡμῖν οἱ ἀπ' Ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ἀπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου* · ὡς καὶ πάλιν Δαυὶδ λέγει (90) · *Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἔλαστο αὐτούς*. Ταῦτα γὰρ πάντα τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύει πανταχοῦ, τὴν δὲ τοῦ Λόγου ἀιδιότητα σημαίνει, καὶ ὅτι οὐ ξένος, ἀλλ' ἴδιος (91) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶ. Πότε γὰρ εἶδὲ τις φῶς χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος; Ἡ εἰς τοὺς μὲν λέγειν ἄλλοτριον εἶναι τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως; Ἡ πῶς οὐ μαίνεται πλέον ὁ κἄν ἐνθυμούμενος ἄλογον καὶ ἀσφόν ποτε τὸν Θεόν; Τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα (92) καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας ἔθηκεν ἡ Γραφή, ἵν' ἐπειδὴ ἀδύνατός ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει περὶ Θεοῦ καταλαβεῖν, κἄν ἐκ τούτων ὀλιγοστῶς πῶς καὶ ἀμυδρῶς, ὡς ἐφικτόν ἐστι, διανοεῖσθαι δυνθῶμεν. Καὶ ὡς περὶ τοῦ εἶναι Θεόν (93) καὶ πρόνοιαν αὐτάρχης ἡ κτίσις πρὸς τὴν γνῶσιν · *Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται* · καὶ οὐ φωνᾶς ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν μανθάνομεν, ἀλλ' ἀκούοντες μὲν τῶν Γραφῶν πιστεύομεν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τάξιν τῶν πάντων θεωροῦντες καὶ τὴν ἁρμονίαν, ἐπιγινώσκοντες τοῦτον εἶναι πάντων ποιητὴν καὶ Δεσπότην καὶ Θεόν, τούτου τε (94) τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν τε θαυμαστὴν καὶ ἡγεμονίαν καταλαμβάνομεν · τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ Θεότητος ἱκανῶν ὄντων τῶν προειρημένων ῥητῶν, περιττόν, μᾶλλον δὲ καὶ μανίας πλέον ἐστὶν ἀμφιβάλλειν, καὶ ἀρετικῶς πυνθάνεσθαι, πῶς οὐ δύναται ἀδιδῶς εἶναι ὁ Υἱός (95); ἢ πῶς δύναται ἐκ τῆς αὐ-

⁵⁹ Prov. vii, 25. ⁶⁰ Psal. lvi, 5. ⁶¹ Hebr. i, 3. ⁶² 1 Cor. i, 24. ⁶³ Psal. xxxv, 10. ⁶⁴ Psal. ciii, 24. ⁶⁵ Jerem. ii, 1. ⁶⁶ Joan. i, 1. ⁶⁷ Luc. i, 2. ⁶⁸ Psal. cvi, 20. ⁶⁹ Sapient. xiii, 5.

(85) Gobler. et Felc. 4, εἶπεν ὁ ψάλλων.

(86) Felc. 4, ἐφοβήθησαν ἢ ἐφοβήθησαν. Ibid. Felc. 5, mendose, τὰ τοῦ Πατρὸς ἠδέσθησαν.

(87) Αὐτοῦ ἀβηστ ἄ Seguerian.

(88) Seguer. καὶ Χριστὸς δὲ Θεοῦ, etc. Mox Gobler. et Felc. 2, τοῦ δὲ ψάλλου.

(89) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii, καθὼς καὶ παρέδωκαν.

(90) Gobler. et Felc. 1 ὡς εἰ λέγει omittunt.

(91) Sic Seguer. At Anglic. ἀλλὰ, ἴδιος. Cæteri et editi, ἀλλὰ ἴδιος. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος. Alii et editi, χωρὶς ἀπαυγάσματος.

(92) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα. Ibid. Seguer., τοιαύτας εἰκόνας. Editi et alii, Τοιαῦτα γὰρ παραδείγματα καὶ

D τοιαύτας τὰς εἰκόνας. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὀλιγοστῶς. Cæteri et editi, ὀλίγως.

(93) Seguer., τὸν Θεόν. Mox idem et Reg., Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως. Reg. habet, τῶν κτισμάτων. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτισμάτων ἀναλόγως. Felc. 4, Ἐκ γὰρ μεγάλης καλλονῆς καὶ μεγέθους καὶ κτισμάτων ἀναλόγως. Editi vero et alii, Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτίσεως κόσμου ἀναλόγως. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γενεσιουργὸς αὐτῶν. Alii et editi omittunt αὐτῶν.

(94) Seguer. Regius, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. et Felc. 1, τούτου τε. Editi et alii, τούτου δέ. Ibid. Seguerianus, Goblerian. et Felckman. 1, πρόνοιαν τε. At in aliis et editis deest τε.

(95) Felckman. 4, εἶναι Υἱός

είας εἶναι τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴ μέρος εἶναι; τὸ γὰρ ἄ
ἐκ τίνος εἶναι (96) λεγόμενον μέρος ἐστὶν αὐτοῦ· τὸ
δὲ μεριζόμενον οὐκ ἐστὶν ὀλόκληρον;

33. Ταῦτα γὰρ τῶν ἑτεροδόξων ἐστὶ τὰ σοφὰ κα-
κουργήματα. Καὶ εἰ καὶ φθάσαντες (97) ἐν τοῖς ἑμ-
προσθεν διηλέξαμεν τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν κενολο-
γίαν ὅμως καὶ τούτων τῶν ῥητῶν ἡ ἀκριβεία, καὶ
τῶν (98) παραδειγμάτων ἡ διάνοια διελέγχει τὴν
σκιαγραφίαν τοῦ μιαιροῦ δόγματος αὐτῶν. Ὁρώμεν
γὰρ τὸν Λόγον αἰεὶ ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὄντα, καὶ τῆς
οὐσίας ἴδιον, οὐ καὶ ἔστιν ὁ Λόγος (99), καὶ μὴ ἔχοντα
τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον. Ὁρώμεν καὶ τὸ ἀπαύ-
γασμα ἐκ τοῦ ἡλίου ἴδιον τε αὐτοῦ ὄν (1), καὶ μὴ
διαρουμένην μηδὲ μειουμένην τὴν οὐσίαν τοῦ ἡλίου·
ἀλλ' αὐτὴν τε ὀλόκληρον οὖσαν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα
τελειον καὶ ὀλόκληρον, καὶ μὴ μειοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ
φωτὸς, ἀλλ' ὡς γέννημα ἀληθινὸν ἐξ αὐτοῦ (2). Συν-
ορώμεν καὶ τὸν Υἱὸν οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς
γεννώμενον, καὶ ὀλόκληρον μένοντα τὸν Πατέρα, τὸν
δὲ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αἰεὶ ὄντα, ἐμφερείαν
τε καὶ εἰκόνα ἀπαράλλακτον σώζοντα πρὸς τὸν Πα-
τέρα, ὡς τὸν ἰδόντα (3) τοῦτον, ὄρῳν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν
ὑπόστασιν, ἧς καὶ χαρακτῆρ ἐστὶν. Ἐκ τε τῆς ἐνερ-
γείας τοῦ χαρακτῆρος διανοούμεθα τὴν τῆς ὑποστά-
σεως ἀληθῶς θεότητα· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ
διδάσκων ἔλεγεν· Ὁ μένων ἐν ἐμοί, αὐτὸς ποιεῖ τὰ
ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ· καὶ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
ἐσμεν· καὶ· Ἐγὼ (4) ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
ἐμοί. Οὐκοῦν ἡ χριστομάχος αἵρεσις πειρασάτω πρῶ-
τον τὰ ἐν τοῖς γενητοῖς (5) παραδείγματα διελεῖν καὶ
εἰπεῖν ἦν ποτε ὁ ἕλιος χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος ἢ,
ὅτι τοῦτο οὐκ ἐστὶ τῆς τοῦ φωτὸς οὐσίας ἴδιον ἢ,
τοῖον μὲν ἐστὶ, κατὰ διαίρεσιν δὲ μέρος ἐστὶ τοῦτο
τοῦ φωτὸς· καὶ πάλιν διελέτω τὸν Λόγον, καὶ εἰπάτω
τοῦτον ἀλλότριον εἶναι τοῦ νοῦ ἢ, ὅτι ποτε οὐκ ἦν,
ἢ, οὐκ ἐστὶν ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἢ, ὅτι μέρος κατὰ
διαίρεσιν ἐστὶν οὗτος ἐκείνου. Περὶ δὲ τοῦ (6) χαρα-
κτῆρος καὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς δυνάμεως οὕτω δι-
ελέτω ὡς ἐπὶ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος· καὶ
τέτε περὶ ὧν ἐὰν θελήσῃ (7) φανταζέσθω. Εἰ δὲ ἀδύ-
νατος αὐτοῖς ἐκείνοις ἡ τόλμα, πῶς οὐ μαίνονται με-
γάλως (8), εἰς τὰ ὑπερέκεινα τῶν γενητῶν καὶ τῆς
ἑαυτῶν φύσεως μάτην ἐπεκτείνοντες ἑαυτοὺς καὶ
ἀδύνατοις ἐπιχειροῦντες;

⁹⁶ Hebr. 1, 3. ⁹⁷ Joan. xiv, 12. ⁹⁸ Joan. x, 30. ⁹⁹ Joan. xiv, 10.

(96) Seguer. Ἐκ τίνος εἶναι. In aliis et editis deest
εἶναι. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, οὐκ ἐστὶν
ὀλόκληρον. Reg. οὐκέτι ἐστὶν αὐτοῦ. Editi et alii,
οὐκέτι ἐστὶν ὀλόκληρον.

(97) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. At
Felc. 4 et 5, καὶ εἰ φθάσαντες. Editi et alii, καὶ φθά-
σαντες.

(98) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero
et editi, καὶ πάντων τῶν.

(99) Sic Reg. Basili. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At
Seguer., οὐ καὶ ἔστι Λόγος. Editio Commel., οὐ ἐστὶν
ὁ Λόγος.

(1) Seguer., ὄντα. Mox idem addit μηδὲ μειου-
μένην. Reg. vero, καὶ μειουμένην, quæ desunt in
alii et editis.

(2) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. At
alii et editi, καὶ ἐξ αὐτοῦ. Ibidem Seguer. Gobler.
Felc. 1, 4 et 5, συνορώμεν. Editi et alii, ἐξ αὐτοῦ

A quo esse dicitur, ejus pars sit, id autem, quod divi-
ditur, integrum non sit?

33. Hæ sunt enim flagitiosæ hæreticorum argu-
tiæ, quarum futilitatem tametsi supra confutavimus,
nihilominus accurata dictorum illorum explicatio,
rectaque perceptio exemplorum, nefariæ eorum sen-
tentiæ vanam speciem repellat. Quippe videmus
semper esse Verbum, ex illoque esse et ejus prop-
rium esse naturæ cujus est Verbum, nihilque in
eo vel prius vel posterius esse. Videmus item splen-
dorem ex sole esse, illiusque esse proprium, nec
tamen idcirco dividi aut minui naturam solis, sed
et eam integram manere, et splendorem integrum et
perfectum esse, neque ab eo lucis naturam immi-
nui, sed tanquam verum fetum ex illa esse. Simi-
liter intelligimus Filium non extrinsecus sed ex Pa-
tre esse genitum, simulque tum Patrem integrum
permanere, tum substantiæ figuram ⁹⁶ semper esse,
ac perfectam absque ulla varietate cum Patre ser-
vare similitudinem et imaginem, adeo ut qui hunc
viderit, in ipso quoque naturam et substantiam,
cujus figura est, contueatur. Ex efficientia item fi-
guræ, veram substantiæ divinitatem percipimus,
quemadmodum Salvator ipse his verbis docuit:
Qui manet in me, ipse faciet opera quæ ego facio ⁹⁷;
et: *Ego et Pater unum sumus* ⁹⁸; et: *Ego in Patre,
et Pater in me est* ⁹⁹. Itaque impia et Christo ini-
mica hæresis primum tentet res factas, quæ in
exemplum proponuntur, dividere, ac dicere: Fuit
aliquando sol sine splendore; vel, splendor non
est proprius naturæ lucis; vel, splendor lucis pro-
prius quidem est, sed divisione pars ipse est lucis;
ac postea Verbum illi separant, affirmantque alien-
um esse a mente, aut aliquando non fuisse, vel
substantiæ divinæ mentis proprium non esse, aut
denique ejus partem divisione esse. Figuram quo-
que, lucem, et virtutem eodem modo separant ac
Verbum et splendorem, atque tunc quod ipsis col-
libitum fuerit opinentur. At si talia nullo modo au-
dere queunt, an non vehementer insanire sunt exi-
stimandi, qui se in res illas inferant quæ ipsorum
natura et creatis rebus adeo sunt superiores, quique
ea aggrediantur quæ omnino fieri non possunt?

συνὸν ὀρώμεν. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc.
1, μένοντα τὸν Πατέρα. Cæteri et editi, μὲν ὄντα
τὸν Πατέρα. Ibidem Seguer., τὸν τε χαρακτῆρα.

(3) Seguerian. ὄρῳντα.

(4) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. Cæ-
teri autem et editi, καγῶ.

(5) Seguer. Reg. et Felc. 4, ἐν γενητοῖς. Mox
Seguer. Gobler. Reg. Felc. 1 et 4, Ἦν ποτε ὁ ἕλιος.
Alii et editio Commel., Εἰ ποτε ὁ ἕλιος.

(6) Felc. 4, περὶ τε. Ibidem Seguer., χαρακτῆρος
καὶ τοῦ φωτὸς, ut et Nannius legit. Alii et editi
καὶ omittunt.

(7) Seguer., ἂν θελήσῃ. Editi et alii, ἐὰν θελήσῃ.

(8) Sic Seguer. et Felc. 4, ut et videtur legisse
Nannius, qui vertit *magnifice*. Editi et alii, πολλά-
κις. Paulo post Seguer. Reg. Basili. et Felc. 4, ἐπ-
εκτείνοντες. Cæteri et editi, ἀπεκτείνοντες.

34. Namque si in factis his et corporeis rebus quidam reperiuntur fetus, qui naturarum, unde sunt exorti, partes non sint, nec patibili producti sicut modo, neque parentum minuerint naturam; nonne rursus dementes sunt, qui in vero et incorporeo Deo partes ac patiendi modos quærant et suspicentur, eique qui immutabilis est nec aliquid pati potest, attribuunt divisiones, ut scilicet simplicium aures hac ratione conturbent atque a veritate avertant? Quis enim audiendo nomen Filii, non statim intelligat quod Patris naturæ proprium est? Quis vero, cum primis Christianæ religionis elementis informaretur, Deo Filium esse audiens, omniaque cum proprio Verbo **397** fecisse, id non eo sensu perceperit quo nos nunc intelligimus? Quis cum impura Ariænorum hæresis nata est, non continuo audita illorum sententia obstupuit, utpote aliena loquentium, aliamque superseminantium doctrinam ab ea quæ ab initio seminata est? Doctrina siquidem quæ primum in qualibet anima est seminata, hujusmodi est, Deo Filium esse qui ejus sit Verbum, sapientia et virtus, hæcque ejus esse imaginem et splendorem: ex quibus ultro sequitur Filium semper esse, ex Patre esse, similem illius esse, æternumque naturæ esse fetum, nihil denique hic factum aut creatum debere cogitari. At ubi inimicus homo dormientibus hominibus hæc de Filio opiniones superseminavit⁷⁴, nempe eum creatum esse, aliquando fuisse cum non esset, et quomodo igitur id fieri potest? tunc veluti zizanium facta est perversa Christi inimicorum hæresis, qui illico, tanquam omni recto sensu destituti, sursum instar, circumire cœperunt, eoque devenerunt temeritatis ut hæc dicerent: « Qui fieri potest ut Filius semper cum Patre fuerit? Namque apud homines post aliquod diutaxat tempus ex hominibus filii nascuntur, ita ut verbi gratia pater triginta sit annorum, cum genitus filii ortum accipit: omninoque quisvis hominis filius non prius existit quam genitus est. » Rursus vero ita murmurant: « Qui fieri potest ut Verbum sit Filius et imago Dei? nam hominum verbum ex syllabis compositum, loquentis voluntatem solummodo indicat, posteaque desinit et evanescit. »

⁷⁴ Matth. xiii, 25.

(9) Anglic. γενήματα. Paulo post mss. omnes, ὕφισταμένα. Editio Commel., ἀφιστάμενα. mendose.

(10) Gobler. et Felc. 1, περί τοῦ. Mox iidem et Seguer. ac Felc. 4, πάθη, διαίρεσεις δὲ προσάπτουτες. Alii et editi, πάθη καὶ διαίρεσεις προσάπτουτες.

(11) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. Cæteri et editi, ἀκραλῶν. Ibidem Seguer., καὶ διαστρέφωσιν.

(12) Sic Seguer. Reg. et Anglic. In aliis et editis deest δέ. Ibidem Felc. 4, παρὰ τὴν ἀρχὴν. Idem paulo post, Λόγῳ πάντα πεποίηκεν.

(13) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felc. 4 et 5. At alii et editi, παρ' αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς.

(14) Basili., ψυχῇ σπαρέντα λόγον, ὅτι. Alii mss., ψυχῇ, ὅτι. Editi, ψυχῇ καὶ αἰδίον, ὅτι. Paulo post Gobler. et Felc. 1, τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν.

(15) Sic Seguerian. At Gobler. Felc. 1 et 4, τὸ

34. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τούτων τῶν γενητῶν καὶ ματικῶν εὐρίσκειται τὰ γενήματα (9) μὴ μέρη ὄντα τῶν οὐσιῶν ἐξ ἧν εἰσι, μηδὲ παθητικῶς ὕφισταμένα, μηδὲ μειοῦντα τὰς οὐσίας τῶν γονέων· πῶς πάλιν οὐ μαινόνται ἐπὶ τοῦ (10) ἀσωμάτου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ζητοῦντες καὶ ὑπονοοῦντες μέρη καὶ πάθη, διαίρεσεις δὲ προσάπτουτες τῷ ἀπαθεί καὶ ἀναλλοιώτῳ Θεῷ, ἵνα τὰς ἀκοὰς ἐν τούτοις ταράσσωσι τῶν ἀκεραιότερων (11), καὶ διαστρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας; Τίς γὰρ ἀκούων Υἱὸν, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸ ὄνιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας; Τίς δὲ (12), ἀκούσας, ὅτε κατηγορεῖτο κατὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτι ὁ Θεὸς Υἱὸν ἔχει, καὶ τῷ ἰδίῳ Λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκεν, οὐχ οὕτως ἐδέξατο κατὰ τὴν διάνοιαν ὡς νῦν ἡμεῖς φρονοῦμεν; Τίς, ὅτε γέγονεν ἡ μιὰρὰ τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις, οὐκ εὐθύς, ἀκούσας ἃ λέγουσιν, ἐξενίσθη, ὡς ἀλλότρια λεγόντων αὐτῶν, καὶ παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς (13) σπαρέντα λόγον ἐπισπειρόντων; Τὸ μὲν γὰρ σπειρόμενόν ἐστιν ἐξ ἀρχῆς ἐκάστη ψυχῇ, ὅτι (14) ὁ Θεὸς Υἱὸν τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν ἔχει, καὶ ταῦτά ἐστιν αὐτοῦ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· φύεται δὲ εὐθύς ἐκ τῶν βηθέντων τὸ αἶν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ ὁμοιον, τὸ αἰδίον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας (15)· καὶ οὐδεμία περὶ κτίσματος ἢ ποιήματος ἐν τούτοις ἔννοια. Ὅτε δὲ ἐχθρὸς ἄνθρωπος κοιμωμένων τῶν ἀνθρώπων ἐπέσπειρε τὸ κτίσμα, καὶ τὸ, ἦν ποτε (16) ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τὸ, πῶς οὖν δύναται· τότε λοιπὸν ὡς ζιζάνιον γέγονεν ἡ κακοῦργος αἵρεσις τῶν χριστομάχων· καὶ εὐθύς, ὡς ἐρημωθέντες πάσης ὀρθῆς φρονήσεως, δίκην ληστῶν περιεργάζονται καὶ λέγειν τολμῶσι· « Πῶς οὖν δύναται (17) ὁ Υἱὸς αἰδίως συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ; Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι μετὰ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων υἱοὶ γίνονται· καὶ ὁ μὲν πατὴρ τριάκοντα ἐτῶν ἐστίν· ὁ δὲ υἱὸς ἀρχὴν ἔχει τότε γεννηθείς· καὶ ὅλως (18) πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆναι. » Πάλιν τε ψιθυρίζουσι· « Πῶς δύναται ὁ Υἱὸς Λόγος εἶναι, ἢ ὁ Λόγος εἰκὼν τοῦ Θεοῦ; Ὁ γὰρ ἀνθρώπων Λόγος ἐκ συλλαβῶν συγκείμενος, μόνον ἐσήμανε τὸ βούλημα τοῦ λαλήσαντος, καὶ εὐθύς πέπαιται καὶ ἠφάνισται. »

ὁμοιον καὶ αἰδίον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας. Felc. 5, τὸ ὁμοιον καὶ αἰδίον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήματος. Reg., τὸ ὁμοιον καὶ αἰδίον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος. Felc. 2, τὸ ὁμοιον καὶ αἰδίον τῆς οὐσίας γεννήσαντος, id est similem eum et proprium esse naturæ genitoris. Editi et alii, τὸ ὁμοιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος, similem eum esse naturæ genitoris. Nannius, αἰδίον quoque legerat. Mox pro ἔννοια, Basili., ἐπίνοια.

(16) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, καὶ τὸ ἦν ποτε, iidemque et Reg. ac Felc. 5, πῶς οὖν δύναται. Cæteri et editi omittunt τὸ ὅτε οὖν.

(17) Οὖν abest a Basili. Ibidem Felc. 4, δύναται Υἱός. Idem ibid. et Seguerian. Goblerian. Felc. 1, ὑπάρχειν τῷ Θεῷ; Καὶ γὰρ ἄνθρωποι.

(18) Felckman. 4, καὶ ὅλως πῶς. Mox Goblerian. et Felc. 1, Πάλιν γε.

35. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς περ ἐπιλαθόμενοι (19) τῶν προλεχθέντων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, τοιοῦτοις πάλιν ταυτοῖς δεσμοῖς ἀσεβείας περιπειρόντες διαλογίζονται τοιαῦτα· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος ἐλέγχει τούτους οὕτως (20). Εἰ μὲν περὶ ἀνθρώπου τινὸς διαλογίζονται, ἀνθρωπίνως καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ (21) αὐτοῦ λογιζέσθωσαν· εἰ δὲ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ κτίσαντος τοὺς ἀνθρώπους, μηκέτι ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ ἄλλως ὑπὲρ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν (22) διακεισθώσαν. Ὅποιος γὰρ ἂν ἦ ὁ γεννῶν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ γέννημα εἶναι· καὶ ὁποῖος ἂν ἦ ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἀνθρώπος ἐν χρόνῳ γεννῶμενος (23), ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεννᾷ τὸ τέκνον· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μη ὄντος γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ παύεται, καὶ οὐ μένει· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ ὡς ἀνθρωπὸς ἐστὶ· τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· ἀλλ' ὧν ἐστὶ καὶ ἀεὶ ἐστὶ (24)· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ὧν ἐστὶ καὶ αἰδίως ἐστὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀπαύγασμα φωτός. Καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνθρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν ἐστὶ συγκείμενος, καὶ οὔτε ζῆ, οὔτε τι ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνον (25) ἐστὶ σημαντικὸς τῆς τοῦ λαλοῦντος διανοίας, καὶ μόνον ἐξῆλθε καὶ παρῆλθε μηκέτι φαινόμενος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν ὄλως, πρὶν λαληθῆ· διὸ οὔτε ζῆ, οὔτε τι ἐνεργεῖ, οὔτε ὄλως ἀνθρωπῆς ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος· πάσης δὲ τοῦτο, καθὰ προείπον, ἐπεὶ (26) καὶ ὁ τοῦτον γεννῶν ἀνθρώπος ἐκ τοῦ μη ὄντος ἔχει τὴν φύσιν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐχ, ὡς ἄν τις εἴποι, προφορικὸς ἐστὶν, οὐδὲ ψόρος ῥημάτων, οὐδὲ τὸ προστάξει Θεὸν, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός (27)· ἀλλ' ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα, οὕτως ἐστὶ γέννημα τέλειον ἐκ τελείου. Διὸ καὶ Θεός ἐστιν εἰκὼν (28) τοῦ Θεοῦ· καὶ Θεὸς γὰρ ἦν, φησὶν, ὁ Λόγος. Καὶ οἱ μὲν λόγοι τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν εἰσὶν εἰς ἐνεργεῖαν· διὸ οὐδὲ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἀνθρώπος ἐργάζεται, ὅτι αὐταὶ μὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ Λόγος αὐτῶν οὐχ ὑφίσταται (29). Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ζῶν ἐστὶν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον, καὶ δικροῦμενος ἄκρι μεριμῶν (30) ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικῶς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας· καὶ οὐκ ἐστὶ

35. Sic illi, quasi jam argumentorum, quæ adversus se supra allata sunt, oblitī, iterum sese his impietatis constringunt vinculis. Verum ita eos ipsa confutat veritas. Si de aliquo homine sermo illis est, humana etiam de ejus verbo et filio cogitant: sed si de Deo hominum creatore disputant, nihil humani, sed potius nihil nisi supra hominum naturam concipiunt. Nam qualis est genitor, talem et genitum esse necesse est; et qualis est Verbi Pater, tale quoque ejus debet esse Verbum. Itaque homo quidem qui in tempore gignitur, ipse quoque in tempore gignit filium; et quia ex nihilo est factus, idcirco ejus verbum desinit, nec permanet. Deus autem non ut homo est, quemadmodum testatur Scriptura⁷⁴: sed is est qui est⁷⁵; ac proinde vere pariter est ejus Verbum, semperque est cum Patre, tanquam lucis splendor. Præterea verbum hominum ex syllabis est compositum, nec vivit, nec quid efficit, sed loquentis tantum mentem significat, statimque ut exiit evanescit, quippe cum nullum esset omnino antequam proferretur, hinc nec vivit nec quid efficit, nec denique homo est hominum verbum. Cujus utique rei ea est ratio quam diximus, quia scilicet hominis, qui illud gignit, natura est ex nihilo. At Dei Verbum, non est aliquid quod proferatur, ut forte dixerit³⁹⁸ aliquis, nec vocis sonus est, nec quod Deus præceperit, hoc Filius est: sed ut lucis splendor, sic ille perfectus est ex perfecto fetus. Hinc item Deus est ipsa imago Dei. Nam *Deus*, inquit, *erat Verbum*⁷⁶. Insuper, verba hominum nihil ad efficiendum valent, unde homo non verbis sed manibus agit, quia hæc quidem existunt, at verbum illorum nihil est consistens. Verbum autem Dei, ut ait Apostolus, *vivens et efficax est Dei Verbum et penetrabilis omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem unimæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et judex est meditationum et cogitationum cordis, nec ulla res creata illi occulta est, sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo*⁷⁷. Opifex igitur est et sine ipso factum est nihil, nec aliquid absque illo potest fieri.

κτισίς ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά

⁷⁴ Judith viii, 15. ⁷⁵ Exod. iii, 14. ⁷⁶ Joan. i, 1. ⁷⁷ Hebr. iv, 12, 13.

(19) Seguerian., ἐπιλανθάνομενοι. Felc. 4, λαθάνομενοι. Paulo post Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, περιπειράντες. Basili. et Anglican., περιπειράντες. Cæteri et editi, περιπειρόντες.

(20) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi, ὄντως.

(21) Gobler. et Felc. 1, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ibidem, Reg. ac Seguer., Υἱὸς αὐτοῦ. At αὐτοῦ ab aliis et editis aliest. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, περὶ Θεοῦ. Alii et editi, περὶ τοῦ Θεοῦ.

(22) Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Mox iidem, præter Felc. 4, γὰρ ἦ, ubi Anglic. et Felc. 4, ἦν. Paulo post Seguer. et Felc. 4, ὁποῖος ἂν ἦ. Alii et editi, ὁποῖος ἂν εἴη.

(23) Seguerianus, Reg. Anglican. Felc. 4 et 5, ἐν χρόνῳ γεννῶμενος, quæ in aliis et editis desunt.

(24) Sic Seguerian. Reg. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 5. Alii vero et editi, ἀλλ' ὧν ἐστὶ, καὶ αἰδίως, omissis interjectis.

(25) Felc. 4, οὔτε ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνος. Paulo post

Seguerian., ἐπεὶ μηδὲ ἦν. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἐπειδὴ μηδὲ ἦν. Cæteri et editi, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν. Mox Seguerian., οὔτε ἐνεργεῖ.

(26) Seguerian. et Reg., ἐπειδὴ.

(27) Reg., τοῦτό ἐστιν Υἱός. Ibidem Seguerian. et Felc. 4, ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα. Alii et editi, ὡς φῶς καὶ ἀπαύγασμα. Item ibid. Seguerian. et Reg., οὕτως ἐστὶ. Editi et alii, οὕτως ἐστὶ.

(28) Reg. Basili. Anglican. et Felc. 5, ἐστὶ καὶ εἰκὼν. Paulo post Seguer. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, οὐδὲν εἰσιν. Cæteri et editi, οὐδὲν ἐστὶν. Ibidem Seguerian., διὸ οὐδὲ διὰ λόγων. Editi et alii, διὸ καὶ οὐδέ, etc.

(29) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, ὑφίστηκιν. Editi aliique, ὑφίσταται. Mox Reg. Felc. 4 et 5, ζῶν ἐστὶ καὶ ἐνεργῆς, omissis ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

(30) Seguerian., μερισμῶν. Basiliens. paulo post pro μελῶν, habet μελών.

καὶ τετραηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. Δημιουργὸς οὖν ἐστὶ (31), καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, οὐδὲ δυνατόν τι γίνεσθαι χωρὶς αὐτοῦ.

36. Nec vero quærenda est ratio cur Dei Verbum non tale sit quale nostrum : quandoquidem non talis est Deus quales nos, uti jam diximus. Nec etiam investigare convenit quomodo Verbum ex Deo est, quove modo splendor sit Dei, aut quomodo gignit Deus, quisve ille sit Dei gignendi modus. Insanus enim is est æstimandus, qui ista scrutari non verbitur, quippe qui existimet rem inexplicabilem divinæque propriam naturæ, soli Deo ac Filio cognitam, posse verbis exprimi. Idem enim est profecto ac si ipsi quærent, ubinam quove modo sit Deus, et qualis sit Pater. Ut ergo de istis rebus sciscitari, non nisi impiorum et Deum ignorantium est : ita talia de Filii Dei generatione audere indagare, Deum, que ac ejus sapientiam nostra natura et infirmitate metiri, prorsus nefas est. Non idcirco tamen quid præter veritatem cogitare licet, nec si quis in his exquirendis defecerit, debet etiam fidem Scripturæ derogare. Siquidem præstat hæsitantes silere et credere, quam nolle credere quia hæsitaverimus. Nam is qui hæsitat, veniam aliquo modo potest consequi, propterea quod, tametsi scrutatus est, tamen conquevit. Qui autem quia ipse hæsitat, ea quæ minime decent audent comminisci, atque indigna Deo loquitur, nullam is profecto temeritatis suæ veniam obtinebit. Namque in hisce difficultatibus potest solatium aliquod ex divinis haurire Scripturis, ita ut quæ scripta sunt recte intelligat, nostrumque verbum habeat instar exempli et imaginis. Ut enim verbum nostrum ex nobis est, nec aliquod est opus extra nos factum, ita et Dei Verbum proprium ex illo est, nec opus aliquod est, nec etiam velut hominum verbum. Alioquin Deum hominem esse omnino esset intelligendum. Etenim plurima et diversa hominum verba quotidie prætereunt, quia priora non manent, sed evanescent. Cujus rei hæc causa est, quod illorum patres, cum homines sint, fluxas habent ætates, aliasque aliis succedentes cogitationes, ac qualia ipsi cogitant et meditantur, talia et loquuntur : quo fit ut multa habeant verba, nullumque tamen illorum postea supersit. Cum enim is, qui loquitur siluerit, 399 eorum statim deficit verbum. Dei autem Verbum unum et idem est, et, ut scriptum est, Verbum Dei in sæculum permanet⁷⁸, nec mutatur,

⁷⁸ Psal. cxviii, 89.

(31) Seguerian. et Felc. 4, γοῦν. Idem paulo post et Reg., οὐδὲ δυνατόν τι γινέσθαι. Felc. 4, ibid., οὐδὲ ζητεῖν.

(32) Seguerian. et Felc. 4, ὡςπερ εἴρηται. Mox Seguerian., καὶ πῶς ἀπαύγισμα.

(33) Seguerian., λόγοις αὐτό. Goblerian. Felc. 1 et 4, λόγοις αὐτῶ. Editi et alii, λόγῳ αὐτῶ.

(34) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ποδαπός.

(35) Seguerian., ἀλλ' οὐ διὰ τούτου.

(36) Felc. 5, τοῖς γενομένοις.

(37) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4, διὰ τὸ ἀπορεῖν. Editi vero et alii, διὰ τὸ μὴ ἀπορεῖν.

(38) Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, διὰ τὸ ἀπορεῖν.

36. Οὐ δεῖ δὲ ζητεῖν, διὰ τί μὴ τοιοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος οἷος καὶ ὁ ἡμέτερος· ἐπεὶ μὴ τοιοῦτος ὁ Θεὸς οἷος καὶ ἡμεῖς, ὡς προεῖρηται (32)· ἀλλ' οὐδὲ πρέπει ζητεῖν πῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ λόγος, ἢ πῶς ἀπαύγισμά ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἢ πῶς γεννᾷ ὁ Θεός, καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς τοῦ Θεοῦ γεννήσεως· μαίνοιτο γὰρ ἂν τις τοιαῦτα τολμῶν, ὅτι πρᾶγμα ἀρρήτον καὶ φύσεως ἴδιον Θεοῦ, μόνῳ τε αὐτῷ καὶ τῷ Υἱῷ γινωσκόμενον, ἀξιοῖ λόγοις αὐτὸ (33) ἐρμηνευθῆναι· Ἰσον γὰρ ἐστὶ τοὺς τοιοῦτους ζητεῖν, ποῦ ὁ Θεός, καὶ πῶς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ ποταπός (34) ἐστὶν ὁ Πατήρ. Ἄλλ' ὡςπερ τὸ τοιοῦτο ἐρωτᾶν ἀσεβές ἐστὶ, καὶ ἀγνοούτων τὸν Θεόν, οὕτω καὶ οὐ θέμις οὐδὲ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσεως τοιαῦτα τολμᾶν, οὐδὲ τῇ ἑαυτῶν φύσει καὶ ἀσθενείᾳ συμμερεῖν τὸν Θεόν καὶ τὴν τούτου σοφίαν· ἀλλ' οὐδὲ διὰ τούτου (35) καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν προσήκει· οὐδὲ εἰ ἀπορεῖ τις ζητῶν περὶ τούτων, ὀφείλει καὶ ἀπιστεῖν τοῖς γεγραμμένοις (36). Βέλτιον γὰρ ἀποροῦντας σιωπᾶν καὶ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν διὰ τὸ ἀπορεῖν (37)· διότι ὁ μὲν ἀπορῶν δύναται πῶς καὶ συγγνώμην ἔχειν, ὅτι ὅλως κἄν ζητήσας ἠρέμησεν· ὁ δὲ διὰ τὸ ἀπορεῖν (38) ἐπινοῶν ἑαυτῷ τὰ μὴ δέοντα, καὶ τὰ μὴ ἄξια περὶ Θεοῦ φθεγγόμενος, ἀσύγγνωστον ἔχει τῆς τόλμης τὴν δίχην. Δύναται γὰρ καὶ τῶν τοιοῦτων ἀποριῶν ἔχειν τινὰ παραμυθίαν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὥστε λαμβάνειν μὲν καλῶς τὰ γεγραμμένα, νοεῖν δὲ ὡς ἐν παραδείγματι τὸν ἡμέτερον λόγον· ὅτι ὡςπερ οὗτος ἴδιος ἐξ ἡμῶν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐξωθεν ἡμῶν (39) ἔργον, οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἴδιός ἐστιν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶ ποίημα, οὐδὲ ὡς ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος· ἐπεὶ καὶ τὸν Θεόν ἀνάγκη νοεῖν ἀνθρώπων. Ἰδοὺ γὰρ πάλιν τὸν μὲν ἀνθρώπων πολλοὶ καὶ διάφοροι λόγοι καθ' ἡμέραν παρερχονται, διὰ τὸ τοὺς πρώτους μὴ μένειν, ἀλλ' ἀφανίζεσθαι. Γίνεται δὲ πάλιν (40) τούτου, ἐπεὶ καὶ οἱ τούτων πατέρες, ἀνθρώποι ὄντες, παρερχομένας μὲν ἔχουσι τὰς ἡλικίας, τὰ δὲ νοήματα ἐπερχόμενα· καὶ πρὸς ἃ λογιζονται καὶ ἐπιλογίζονται (41), τοιαῦτα καὶ φθέγονται· ὥστε καὶ πολλοὺς λόγους ἔχειν, καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς μηδένα τούτων ὄλως πέπαιτα· γὰρ ὁ λαλῶν, καὶ ὁ λόγος εὐθύς ἀνήλωται. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος εἰς ἐστὶ καὶ ὁ αὐτός, καὶ, ὡς γέγραπται, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ (42) εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει, μὴ ἀλλοιούμενος,

D Alii et editi, διὰ τὸ μὴ ἀπορεῖν

(39) Goblerian. et Felc. 1, ἐξωθεν ἐξ ἡμῶν.

(40) Seguerian. Basili. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4, γίνεται δὲ πάλιν. Cæteri et editi, γίνεται πάλιν.

(41) Sic Seguerian. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi omittunt καὶ ἐπιλογίζονται.

(42) Goblerian. et Felc. 1 omittunt ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Idem et Seguer. ac Felc. 4, διαμένει, μὴ ἀλλοιούμενος. Editi et alii, διαμένει, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος. Mox ἐτέρου deest in Seguerian. Goblerian. et Felc. 1.

μηδὲ πρῶτος ἢ δεύτερος ἐτέρου, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὑπάρ-
 χων αἰεί. Ἐπρεπε γάρ, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ, μίαν
 εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ ἓνα τὸν τούτου Λόγον, καὶ
 μίαν τὴν τούτου σοφίαν.

37. Διὸ καὶ θαυμάζω, πῶς, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ,
 οὔτοι κατὰ τὰς ἰδίας ἐπινοίας (43) πολλὰς εἰκόνας
 καὶ σοφίας καὶ λόγους εἰσάγουσι, καὶ ἄλλον μὲν εἶναι
 τὸν Ἰδιον καὶ φύσει Λόγον τοῦ Πατρὸς λέγουσιν, ἐν ᾧ
 καὶ τὸν Υἱὸν πεποίηκε, τὸν δὲ ἀληθῶς Υἱὸν κατ' ἐπι-
 νοίαν (44) μόνον λέγεσθαι Λόγον, ὡς ἄμπελον, καὶ
 ὄδον, καὶ θύραν, καὶ ἕξλον ζωῆς. Σοφίαν τε ὀνόματι
 λέγεσθαι αὐτὸν φασιν, ἄλλην μὲντοι εἶναι τὴν ἰδίαν
 καὶ ἀληθινήν σοφίαν τοῦ Πατρὸς, τὴν ἀγεννήτως
 συνπαύρουσαν αὐτῷ, ἐν ᾗ καὶ τὸν Υἱὸν ποιήσας,
 ὀνόμασε κατὰ μετουσίαν ἐκείνης σοφίαν αὐτόν. Ταῦτα
 δὲ οὐχ ἕως λόγων μόνον αὐτοῖς ἐφθασεν, ἀλλ' Ἄρειος B
 μὲν ἐν τῇ ἑαυτοῦ (45) *Θαλεῖα* συνέθηκεν, ὁ δὲ σοφι-
 στῆς Ἀστέριος ἔγραψεν, ἅπερ καὶ ἐν τοῖς προτέροις
 εἶπομεν, οὕτως· « Οὐκ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος
 Χριστὸν κηρύσσειν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἢ τὴν τοῦ
 Θεοῦ σοφίαν, ἀλλὰ διχα τῆς τοῦ ἑρθρου προσθήκης,
 δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ (46) σοφίαν· ἄλλην μὲν εἶναι τὴν
 ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δύναμιν τὴν ἐμφυτον αὐτῷ καὶ
 συνπαύρουσαν αὐτῷ ἀγεννήτως κηρύσσω, γεννη-
 τικὴν μὲν οὖσαν δηλονότι τοῦ Χριστοῦ, δημιουργικὴν
 δὲ τοῦ παντὸς κόσμου, περὶ ἧς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους
 Ἐπιστολῇ διδάσκων λέγει· *Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ*
ἀπὸ κτίσεως κόσμου (47) τοῖς ποιήμασι νοούμενα
καθοράται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης.
 Ὡς περ γὰρ τὴν εἰρημένην ἐνταῦθα θεϊότητα οὐκ C
 ἂν τις φαίη Χριστὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτὸν ὑπάρχειν τὸν
 Πατέρα· οὕτως οἶμαι καὶ ἡ ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ
 θεϊότης, οὐχ ὁ Μονογενῆς Υἱὸς (48), ἀλλ' ὁ γεννήσας
 ὑπάρχει Πατὴρ. Ἄλλην δὲ δύναμιν καὶ σοφίαν δι-
 δάσκει Θεοῦ εἶναι διὰ Χριστοῦ δεικνυμένην. » Καὶ
 μετ' ὀλίγα ὁ αὐτὸς Ἀστέριος φησι· « Καίτοι γε ἡ
 μὲν ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία (49), ἦν ἀναρ-
 χόν τε καὶ ἀγέννητον οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται
 λογισμοί, μία ἂν εἴη δῆπουθεν (50) καὶ ἡ αὐτὴ· πολ-
 λαὶ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαι, ὡν
 πρωτότοκος καὶ Μονογενῆς ὁ Χριστός· πᾶσαι γε μὴν
 ὁμοίως εἰς τὸν κεκτημένον ἀνήρτηται· καὶ πᾶσαι
 δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ κτίσαντος καὶ χρωμένου καλοῦν-

71 I Cor. 1, 24. 72 Rom. 1, 20.

(43) Goblerian. et Felc. 1, ἐνοίας. Mox iidem et D
 Seguerian., ἐπεισόγουσι. Reg. et Felckm. 5, ἐπενό-
 ησαν. Cæteri et editi, ἐπινοοῦσι.

(44) Seguer. Basili. Reg. Anglic. Goblerian. Felc. 1 et 4, τὸν δὲ ἀληθῶς Υἱὸν κατ' ἐπινοίαν. Ibidem Seguer. Anglican. et Felc. 4, addunt μόνον. Alii et editi, τὸν δὲ ἀληθῶς κατ' ἐπινοίαν λέγεσθαι.

(45) Seguer., ἀλλ' Ἄρειος μὲν ἐν τῇ ἑαυτοῦ. Reg., αὐτοῦ. Editi et alii, ἀλλὰ Ἄρειος ἐν τῇ αὐτοῦ.

(46) Seguerianus, Goblerian. et Felc. 1, ἡ τὴν Θεοῦ σοφίαν, ἄλλην μὲν εἶναι. Mox Felc. 5, ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felc. 4 et 5, τὴν ἐμφυτον. Alii et editio Commel., τὴν ἐκφυτον. Item ibid. Seguerian., ἀγενήτως, et γεννητικὴν. Idem tamen paulo antea habet cum aliis mss. et editis, ἀγεννήτως. Cæteri omnes mss. hic quoque habent, ἀγεννήτως, et γεννητικὴν, ut legendum esse videtur, cum hæc dictio opponatur se-

nec primum aut secundum est, sed idem semper existit. Nempe conveniebat unius Dei unam esse imaginem, unum Verbum, unam sapientiam.

37. Quocirca non possum non mirari quomodo, cum unus sit Deus, illi pro suis commentis multas imagines, sapientias et verba inducant, aliudque velint esse proprium ac naturale Patris Verbum, in quo et Filium fecerit, quem Filium verum sola cogitatione Verbum putant appellari, ut vitem, viam, januam, et lignum vitæ. Sapientiam item nomine tenus eum dici docent, aliamque propriam ac veram sapientiam Patris esse, una cum ipso existentem nec tamen genitam, in qua factum et ipsam Filium sapientiam quoque appellarit, ut qui sapientia illius esset particeps. Hæc porro non solum voce proferre ausi sunt, sed et Arius in sua edidit *Thalia*, et sophista Asterius, ut etiam supra (51) attulimus, in hunc scripsit modum: « Non dixit beatus Paulus se Christum ipsam Dei virtutem vel ipsam Dei sapientiam prædicare, sed sine pronomine, virtutem Dei et Dei sapientiam 71, aliamque idem ostendit esse virtutem Dei propriam et naturalem quæ non sit genita, sed una cum ipso existat, quæ et genitrix sit, Christi videlicet, et totius mundi creatrix, de qua ad Romanos ita scribit: *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* 72. Ut enim divinitatem, de qua hic sermo est, nemo Christum esse dixerit, sed ipsum esse Patrem; ita, ut opinor, sempiterna ejus virtus et divinitas non Unigenitus est Filius, sed ipse est genitor Pater. Aliam autem virtutem et sapientiam Dei esse docet, quæ per Christum apparuit. » Deinde paucis interjectis pergit idem Asterius: « Quanquam sempiterna ejus virtus et sapientia, quam principio carere nec genitam esse ratio vera declarat, una certe et ipsa est. Complures vero sunt sapientia singularim ab ipso creatæ, quæ cum primogenitus et Unigenitus est Christus, quæ omnes similiter ex domino pendent suo, ejusque virtutes, qui eas creavit et qui his utitur, jure merito appellantur. Hinc propheta locustam ad hominum pec-

quenti dictioni, δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσμου, etc. Namque Ariani Filium quoque aiebant esse γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν γεννημάτων. Vide supra pag. 384, num. 19, et Præfationem generalem.

(47) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi omittunt, ἀπὸ κτίσεως κόσμου.

(48) Seguerian., Υἱός, ut et Nannius legit. Cæteri et editi, Θεός. Paulo post Seguer., διδάσκει Θεοῦ εἶναι διὰ Χριστοῦ. In aliis et editis deest εἶναι.

(49) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. Alii vero et editi, αὐτοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Mox Seguerian. et editi, ἀγέννητον. Cæteri omn. s mss., ἀγέννητον, quæ vera hic lectio esse videtur.

(50) Seguerian., Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, δῆπουθεν. Alii et editi, δῆπου. Ibidem mss., καὶ ἡ αὐτῆ. Editi, καὶ αὐτῆ. Seguerian. ibid. et Felc. 4, πολλὰ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον. In aliis et editis, αἱ deest.

(51) Vide pag. 344, num. 52.

cata ulciscenda divinitus immisam, non virtutem tantum, sed magnam virtutem a Deo ipso testatur appellari ⁶¹. Beatus item David non tantum angelos, sed etiam virtutes ad Deum laudandum hortatur ⁶². »

38. Hæc cum illi vel tantum loqui audent, nonne omnium odio dignissimi sunt? Si enim, ut ipsi quidem putant, Filius est, non quia ex Patre genitus est, nec propter naturæ proprietatem; **400** sed Verbum dicitur, sive Ratio ob res ratione præditas, et sapientia, propter illos qui sapientes fiunt; potentia seu virtus, eorum causa qui potentes redduntur; denique Filius, eos propter qui filii efficiuntur; fortasse quoque ob res quæ existunt sola cogitatione existit. Quid ergo tandem futurus ille est? Nihil enim illorum esse dici possit ipse, si hæc mera ejus sunt nomina, solaque cogitatione dicendus est existere, cum nostri tantum causa hujusmodi ornentur nominibus. Sane ipsi potius censendi sunt diabolica aut etiam deteriore agitari insania, quippe qui se quidem vere existere velint, Dei autem Verbum solo nomine putent existere. An non vero monstra dicunt, cum affirmant sapientiam simul cum Patre existere, eamque Christum esse negant, sed multas aiunt virtutes creatas et sapientias esse, quarum una sit Dominus, quem cum eruca et locusta conferre non dubitant? An non etiam dolose agunt, qui cum a nobis audiunt Verbum una cum Patre existere, continuo his obmurmurant verbis: Igitur duo non facta (53) dicitis: cum autem ipsi aiunt non factam ejus esse sapientiam, non vident contra se ipsos vanam hanc facitare accusationem? Enimvero an non etiam valde stulta est hæc illorum sententia, nempe non factam illam sapientiam, simulque cum Deo existentem, ipsum esse Deum? Nam quod simul existit, non secum, sed cum aliquo simul existit, ut de Domino narrant Evangelistæ, eum nempe simul cum discipulis fuisse. Nec enim secum, sed cum discipulis simul erat. Nisi forte Deum velint dicere compositum, eumque permixtam habere sapientiam vel quæ sit suæ naturæ complementum, quæ ipsa

ται δικαίως· ὅσον δὲ μὲν προφήτης τὴν ἀκριβία, δίκην τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων θεήλατον γινομένην, οὐ δύναμιν μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλην φησὶν ὑπ' αὐτοῦ προσαγορευέσθαι τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ γε μακάριος Δαυὶδ ἐν πλείοσι τῶν ψαλμῶν οὐκ ἀγγέλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεσιν αἰνεῖν παρακελεύεται τὸν Θεόν.»

38. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον φθεγγόμενοι, πῶς οὐκ ἄξιοι παντὸς μίσους εἰσὶν (52); Εἰ γὰρ, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, οὐ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας Υἱὸς ἐστὶν (53), ἀλλὰ διὰ τὰ λογικὰ Λόγος, καὶ διὰ τὰ σοφισζόμενα σοφία, καὶ διὰ τὰ δυναμούμενα δύναμις λέγεται· πάντως που καὶ διὰ τοὺς υἰοποιούμενους (54) Υἱὸς ἐκλήθη· καὶ τάχα διὰ τὰ θνητὰ ἔχει καὶ τὸ εἶναι κατ' ἐπίνοιαν. Τί οὖν ἄρα λοιπὸν ἐστὶν αὐτός; Οὐδὲν γὰρ ἂν εἴη τούτων αὐτός, εἰ ὄνοματι μόνον ἐστὶν αὐτοῦ ταῦτα, καὶ μόνην τοῦ εἶναι φαντασίαν ἔχει, δι' ἡμᾶς καὶ τοῖς ὀνόμασι τούτοις καλλωπιζόμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο (55) διαβολικὴ μάλλον ἐστὶν ἀπόνοια, τάχα δὲ καὶ πλεῖον, ὅτι ἑαυτοὺς μὲν ἀληθῶς ὑφειστανάιν θέλουσι, τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνόματι μόνον εἶναι νομίζουσιν. Πῶς δὲ οὐ τερατολογία αὐτῶν καὶ ταῦτα, λέγειν μὲν σοφίαν συνυπάρχουσαν τῷ Πατρὶ, μὴ λέγειν δὲ ταύτην εἶναι τὸν Χριστόν (56), ἀλλὰ πολλὰς κτιστὰς δυνάμεις καὶ σοφίας εἶναι, τούτων δὲ μίαν εἶναι τὸν Κύριον, τὸν καὶ τῇ κάμῃ καὶ τῇ ἀκριδί παραβαλλόμενον παρ' αὐτῶν; Πῶς δὲ καὶ οὐ πανούργοι (57), ὅτι, παρ' ἡμῶν μὲν ἀκούοντες συνυπάρχειν τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, γογγύζουσιν εὐθύς φάσκοντες· Οὐκοῦν δύο ἀγέννητα (58) λέγετε; αὐτοὶ δὲ λέγοντες τὸ, Ἡ ἀγέννητος αὐτοῦ σοφία, οὐχ ὁρῶσι κατ' αὐτῶν φθάνουσαν, ἣν αἰτιῶνται, ματαίαν μέμψιν; Καὶ γὰρ κάκεῖνη (59) πάλιν αὐτῶν ἡ διάνοια πῶς οὐ πάνυ μωρὰ, λέγειν τὴν ἀγέννητον συνυπάρχουσαν τῷ Θεῷ σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν Θεόν; Τὸ γὰρ συνυπάρχον οὐχ ἑαυτῷ, τιλὶ δὲ συνυπάρχει, ὡς περὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν εἰ εὐαγγελιστὰι, ὅτι συνῆν τοῖς μαθηταῖς· οὐ γὰρ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς συνῆν· εἰ μὴ ἄρα (60) σύνθετον εἴποιεν τὸν Θεόν, ἔχοντα συμπλεγμένην ἢ συμπληρωτικὴν τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ σοφίαν, ἀγέννητον (61) οὖσαν καὶ αὐτὴν, ἦντινα καὶ δημιουργὸν αὐτοὶ ἀντεισάγουσι τοῦ κόσμου, ἵνα καὶ τοῦ δημιουργεῖν τὸν Υἱὸν ἀφέλωται.

⁶¹ Joel II, 25. ⁶² Psal. CII, 21.

(52) Sic mss. At εἰσὶν abest ab editione Commel. Ibid. Seguerian. Gobler. et Felck. 1, Εἰ γὰρ ὡς αὐτοί. Alii et editi, Εἰ γὰρ καὶ ὡς αὐτοί. Mox Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 4, καὶ τὸ ἴδιον. Alii et editio Commel., καὶ τὸ ἴδιον.

(53) Vel, si aliis magis arridet, *ingenita*, et mox, *ingentiam*, ac deinceps.

(54) Sic Seguer. At alii et editi, διὰ τοὺς ποιουμένους.

(55) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀλλὰ καὶ τοῦτο. Cæteri et editi, ἀλλὰ τοῦτο. Mox Basili., pro ἀπόνοια. habet ἐπίνοια. Ibid. Seguer., πλεόν, ὅτι αὐτούς.

(56) Seguer., ταύτην εἶναι τὸν Χριστόν. In aliis et editis deest εἶναι.

(57) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4. At alii et editi, πῶς δὲ καὶ πανούργοι. Ibid. Seguerian. Reg. et Felckman. 5, παρ' ἡμῶν μὲν. Cæteri

et editi, παρ' ἡμῶν εἰ μὲν.

(58) Seguerian. Basili. et Anglic., ἀγέννητα, et mox, ἡ ἀγέννητος. Editi vero et alii, ἀγέννητα, et ἀγέννητος. Ibidem Seguerian. et Reg. τό addunt. quod in aliis et editis deest.

(59) Seguerian. Reg. Goblerian. Felckman. 1, 4 et 5, Καὶ γὰρ κάκεῖνη. Editi et alii, Καὶ γὰρ ἐκεῖνη. Mox Seguerian. et Reg., λέγειν τὴν ἀγέννητον. Basili. Anglican. et Felckman. 2, λέγειν καὶ ἀγέννητον. Gobler. Felck. 1 et 5, λέγειν τὴν ἀγέννητον. Editi et alii, λέγειν μονογέννητον.

(60) Felck. 4, εἰ μὲν ἄρα.

(61) Segner. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀγέννητον. Editi et alii, ἀγέννητον. Mox Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, αὐτοί. Editio Commel., αὐτὴν. Ibidem Gobler. et Felck. 1, συνεισάγουσι.

Πάντα γὰρ βιάζονται λέγειν, ἵνα μὴ περὶ τοῦ Κυρίου Α φρονήσωσιν ἐν ἀληθείᾳ.

39. Ποῦ γὰρ ὅπως εὔρον παρὰ τῆ θεῖς Γραφῆ λεγόμενον. ἢ παρὰ τίνος ἤκουσαν, ὡς ὄντος ἄλλου Λόγου καὶ ἄλλης Σοφίας παρὰ τοῦτον τὸν Υἱὸν, ἵνα καὶ τοιαῦτα ἑαυτοῖς ἀναπλάσσωται; Γέγραπται μὲν γὰρ· *Ὅχι οἱ λόγοι μου, ὡσπερ πῦρ, ἢ πέλυξ κόπτων πέτρων* (62); καὶ ἐν ταῖς Παραομιταῖς· *Διδάξω δὲ ὑμᾶς ἐμοῦς λόγους*. Ἀλλὰ ταῦτα ἐντολαὶ καὶ προστάγματα εἰσιν, ἃ διὰ τοῦ ἰδίου καὶ μόνου ἀληθινοῦ Λόγου τοῖς ἀγίοις λελάληκεν ὁ Θεός, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ ψάλλον· *Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς ἐκώλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου*. Τὰ γοῦν τοιαῦτα σημαίνων ἄλλα παρ' ἑαυτὸν εἶναι ὁ Σωτὴρ, καὶ δι' ἑαυτοῦ εἴρηκε (63)· *Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν*. Οὐ γὰρ δὴ οἱ τοιοῦτοι λόγοι γεννήματα ἢ υἱοὶ εἰσιν, οὐδὲ τοσοῦτοι δημιουργοὶ λόγοι, οὐδὲ τοσαῦτα εἰκόνες τοῦ ἐνὸς Θεοῦ (64), οὐδὲ τοσοῦτοὶ εἰσιν οἱ γενόμενοι ἄνθρωποι ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδὲ ὡς ἐκ πολλῶν τοιοῦτων εἰς ἕστιν ὁ γενόμενος κατὰ τὸν Ἰωάννην σάρξ· ἀλλ' ὡς μόνος ὦν τοῦ Θεοῦ Λόγος, εὐηγγελίσθη παρὰ τοῦ Ἰωάννου· *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. Διὸ καὶ περὶ αὐτοῦ μόνου (65) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητος αὐτοῦ γέγραπται καὶ δεῖκνυται τὰ μαρτύρια, τοῦ μὲν Πατρὸς σημαίνοντος ἕνα εἶναι τὸν Υἱὸν, τῶν δὲ ἁγίων μαθόντων (66) τοῦτο, καὶ λεγόντων ἕνα τὸν Λόγον εἶναι καὶ τοῦτον εἶναι Μονογενῆ· τὰ τε ἔργα τὰ δι' αὐτοῦ δεῖκνυται· πάντα γὰρ τὰ τε ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Περὶ δὲ ἐτέρου (67) ἢ ἄλλου τινὸς οὐ φαντάζονται, καὶ ἀναπλάσσωσιντα ἑαυτοῖς λόγους ἢ σοφίας, ὧν οὔτε ὄνομα, οὔτε ἔργον σημαίνεται ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ἢ παρὰ μόνων τούτων ὀνομάζεται. Τούτων γὰρ ἕστιν ἐξεύρημα (68) καὶ χριστομάχος ὑπόνοια, καὶ τῷ μὲν ὀνόματι τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας καταχρῶνται, ἕτερα δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες, ἀρνοῦνται (69) τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ὄντως καὶ μόνην Σοφίαν τοῦ Πατρὸς (70), καὶ Μανιχαίους λοιπὸν ζηλοῦσιν οἱ ἄθλιοι. Κἀκεῖνοι γὰρ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Θεοῦ βλέποντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα καὶ ἀληθινὸν Θεόν, ἕτερον δὲ ἑαυτοῖς (71) ἀναπλάσσωσιν, λογίων δεικνύειν δύνανται.

⁶² Jerem. xliii, 29. ⁶³ Prov. i, 23. ⁶⁴ Psal. cxviii, 401. ⁶⁵ Joan. vi, 64. ⁶⁷ Joan. i, 44, ⁶⁷ ibid. 3.

(62) Sic Seguer. Gobler Felc. 1 et 4. At alii et editio Commel. omittunt ἢ πέλυξ κόπτων πέτρων. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Διδάξω δὲ ὑμᾶς. In aliis et editis deest δέ.

(63) Seguer. Rng. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4, ἔλεγε. Editi et alii, εἴρηκε.

(64) Seguer. Gobl. et Felc. 1, τοῦ ἐνὸς Θεοῦ. Alii et editi, τοῦ Θεοῦ.

(65) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At cæteri et editi, περὶ τούτου μόνου.

(66) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Goble-rian. Felckman. 1, 4 et 5. Alii autem et editi, μαθητῶν. Mox Seguer. τὰ τε ἔργα τὰ δι' αὐτοῦ. Alii et editi, τὰ τε ἔργα δι' αὐτοῦ.

(67) Sic Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. 1.

A quoque non facta sit, quam et inducunt mundi creatricem, ut Filium rerum creatione spolient. Nihil enim non movent, ut ne de Domino secundum veritatem sentiant.

39. Quo enim in loco divinæ Scripturæ repererunt, vel a quonam audierunt aliud Verbum aliamve esso Sapientiam præter huncce Filium, ut ista sibi conlingant? Scriptum quidem est: *Numquid non verba mea sunt quasi ignis et quasi securis incidens petram*⁶²? et in Proverbiis: *Docebo vos verba mea*⁶³. Verum hæc præcepta et mandata sunt, quæ per proprium ac solum verum Verbum Deus sanctis edixit, de quibus sic loquitur Psalmista: *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua*⁶⁴. Quæ quidem verba alia a se esse ipse Salvator his dictis docuit: *Verba quæ locutus sum vobis*⁶⁵. Nec enim hujusmodi verba fetus sunt aut filii, neque tot sunt creantia verba, neque tot Dei imagines, neque tot sunt pro nobis homines facti, neque quasi ex multis talibus unum est, quod secundum Joannem caro factum est, sed de eo, ut de solo Dei Verbo a Joanne dictum est: *Verbum caro factum est*⁶⁷, et *Omnia per ipsum facta sunt*⁶⁷. Itaque de solo hoc Domino nostro Jesu Christo et de ejus cum Patre unitate et scripta sunt et exhibentur testimonia. Ipse enim Pater unum esse Filium declarat: **401** quod idem didicere viri sancti, qui unum Verbum esse ipsumque esse Unigenitum affirmant: id ipsum quoque probant opera per ipsum facta. Siquidem res prorsus omnes sive quæ videntur, sive quæ non videntur, per ipsum factæ sunt, et sine illo factum est nihil. Nihil autem de altero aut de aliquo alio cogitant, nec alia sibi fingunt verba aliasve sapientias, quarum nec nomen nec opus ullum indicat Scriptura, sed illi tantum memorant. Hoc enim eorum commentum est, et mentis Christo inimicæ fetus. Scilicet Verbi et Sapientiæ nomine abutuntur, aliaque verba aliasve comminiscuntur sapientias, ut verum Dei Verbum; veramque ac unam Patris Sapientiam negent: quo utique facto Manichæos miseri imitantur. Illi enim Dei cernentes opera, eum qui solus et verus est Deus negant, aliumque sibi ipsi fingunt, cujus nec opus nec testimonium aliquod ex divinis Scripturis queunt proferre.

οὐ μήτε ἔργον, μήτε τινὰ μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν θείων

D Editi vero et alii, ἐτέρων. Ibidem Felc. 4 et Seguer., ἢ ἄλλου τινὸς φαντάζονται καὶ ἀναπλάττουσιν. Idem ibidem et Reg. ac Felc. 5, λόγους, ubi alii et editio Commel., Λόγους. Item ibidem Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1, 4 et 5, ὧν οὔτε. Alii et editi ὧν omittunt.

(68) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, ἐξεύρημα.

(69) Felckman. 5, καὶ ἀρνοῦνται.

(70) Seguer. et Felc. 4, τοῦ Πατρὸς. Editi et alii, τοῦ Θεοῦ. Ibidem λοιπὸν habent omnes mss., quod in editione Commel., deest.

(71) Seguerian. Goble-rian. et Felckman. 1, ἑαυτοῖς. Cæteri et editi, αὐτοῖς. Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1, 4, 5, et Reg., τῶν θείων λογίων. Alii et editio Commel., τῶν λογίων.

40. Igitur si in sacris litteris nulla alia præter ipsum Filium reperitur sapientia, si nihil hujusmodi a patribus audivimus, si contra ipsi patres confessi sunt ac scriptum reliquerunt Sapientiam simul cum Patre existere, nec factam esse, sed propriam ejus esse, et mundi effectricem; sane nihil aliud esse potest nisi Filius, qui et, ut iidem ipsi sentiunt, ab æternitate simul cum Patre existit. Siquidem ipse est opifex, uti scriptum est: *Omnia in sapientia fecisti*⁶⁶. Namque ipse quoque Asterius, veluti eorum oblitus quæ prius scripserat, contra gentiles postea disputans, non secus ac Caiphæ, invitus, non jam multas sapientias nec erucam commemorat, sed unam esse sapientiam his verbis scribit: « Unus quidem Deus Verbum sive Ratio est, sed res multæ ratione sunt prædicitæ: una item Sapientiæ substantia et natura est, sed res multæ sapientes et bonæ sunt. » Et paucis interjectis hæc addit: « Quinam fuerint quos Dei filios appellari dignos arbitratur? Nec enim verba quoque illos esse, nec multas contendunt existere sapientias. Nam fieri nequit ut, cum unum sit Verbum, unamque ostensum sit esse Sapientiam, filiorum multitudini attribuat natura Verbi, nomenque Sapientiæ concedatur. » Nihil ergo mirum videri debet, si Ariani cum veritate pugnent, quandoquidem secum ipsi invicem configunt. Modo enim complures esse sapientias asseverant, modo unam declarant esse, modo cum eruca collocant sapientiam, modo eam simul cum Patre existere, propriamque ejus esse fatentur: modo solum Patrem docent non factum esse, modo ejusdem sapientiam ac virtutem non factam 402 quoque esse concedunt. Nobis Dei Verbum semper esse affirmantibus repugnant illi quidem, sed iidem tamen propriæ sententiæ oblitæ, Sapientiam simul cum Deo existere nec factam esse consentiunt. Ita illi in omnibus laborant vertigine, veraque rejecta Sapientia, aliam quæ nulla est excogitant, non secus ac Manichæi, qui Deum qui vere est negantes, alium sibi ipsi fingunt.

⁶⁶ Psal. ciii, 24.

(72) Anglic. et Felc. 4, ἐν τοῖς θεοῖς λογίοις. Gobler. et Felc. 1, ἐν τοῖς λόγοις. Reg. et Basili., ἐν θεοῖς λόγοις. Alii et editi, ἐν τοῖς λογίοις. Mox Seguer. Goblerian. et Felc. 1, παρ' αὐτὸν τὸν Υἱόν. Editi et alii, παρὰ τοῦτον τὸν Υἱόν.

(73) Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὁμολογεῖται. Editi et alii, ὠμολόγηται. Mox Reg. et Felc. 5, ἀγεννήτως. Cæteri cum editione Commel., ἀγεννήτως.

(74) Seguer. Reg. et Felc. 5, ἰδία αὐτοῦ. Alii et editi, ἰδία αὐτῶ.

(75) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. At cæteri et editio Commel., ὁμολογεῖν, male.

(76) Seguer., εἰς μὲν Θεός. Ibidem Reg. et Felc. 5, πολλὰ δὲ τὰ λόγια. Item ibid. Seguer., καὶ μία μὲν ἡ τῆς Σοφίας. Felc. 4, ibid., οὐσία καὶ φύσις.

(77) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. At editio Commel., Et γὰρ δὴ λόγους. Paulo post Felc. 2 et editi, Οὐδὲ γὰρ δυνατόν. Alii mss. Οὐ γὰρ δυνατόν.

(78) Seguer. et Reg., ἐπιπέμειν. Editi et alii, ἐπιπέμουν, mendose.

40. Οὐκοῦν εἰ μήτε ἐν τοῖς θεοῖς λογίοις (72) ὠμολογῆται ἄλλη σοφία παρὰ τοῦτον τὸν Υἱόν, μήτε παρὰ τῶν πατέρων ἠκούσασμέν τι τοιοῦτον· ὠμολογῆται (73) δὲ καὶ γέγραπται παρὰ τούτων ἀγεννήτως ἡ Σοφία συνυπάρχουσα τῷ Πατρὶ, ἰδία αὐτοῦ οὐσα (74), καὶ κόσμου δημιουργός· αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Υἱὸς ὁ καὶ κατ' αὐτοὺς αἰδίως συνυπάρχων τῷ Πατρὶ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ καὶ δημιουργός, ὡς γέγραπται· Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἀστέριος, ὡς περ ἐπιλαθόμενος ὧν πρότερον ἔγραψεν, ὕστερον κατὰ τὸν Καϊάφαν ἄκων καὶ αὐτὸς πρὸς Ἑλληνας ἐνιστάμενος, οὐκέτι μὲν πολλὰς σοφίας, οὐδὲ τὴν κάμπην ὀνομάζει. μίαν δὲ λοιπὸν ὁμολογεῖ (75), γράφων οὕτως· « Εἷς μὲν ὁ Θεὸς (76) Λόγος, πολλὰ δὲ τὰ λογικά· καὶ μία μὲν τῆς Σοφίας οὐσία τε καὶ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ σοφὰ καὶ καλά. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν λέγει· « Τίνες ἂν εἴεν οὗς παῖδας Θεοῦ προσαγορεύειν ἀξιοῦσιν; Οὐ γὰρ δὴ λόγους (77) τε καὶ τούτους ὑπάρχειν φησουσιν, οὐδὲ σοφίας εἶναι πλείονας ἐρούσιν. Οὐ γὰρ δυνατόν, ἐνὸς ὅντος τοῦ Λόγου, καὶ μιᾶς ἀποδειχθείσης τῆς Σοφίας, τῷ πληθει τῶν παιδῶν τοῦ Λόγου τὴν οὐσίαν ἐπιπέμειν (78), καὶ τῆς Σοφίας χαρίζεσθαι τὴν ἐπινομίαν. » Θαυμαστὸν τοίνυν οὐδὲν, εἰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν οἱ Ἀρειανοὶ μάχονται, ὅπου γε καὶ τοῖς ἑαυτῶν προσκόπτοντες (79) ἀλλήλοις συμπέπτονται, ποτὲ μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι σοφίας, ποτὲ δὲ μίαν ἀποφαίνόμενοι· καὶ ποτε μὲν τὴν κάμπην συνάπτουσι (80) τὴν σοφίαν, ποτὲ δὲ συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ καὶ ἰδίαν αὐτοῦ λέγουσι· καὶ ἄλλοτε μὲν ἀγέννητον μόνον τὸν Πατέρα· ἄλλοτε δὲ καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν ἀγέννητον (81). Καὶ μάχονται μὲν ἡμῖν λέγουσιν αἱ εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, αὐτοὶ δὲ λέγοντες ἀγεννήτως (82) συνυπάρχειν τῷ Θεῷ τὴν Σοφίαν, ἐπιλανθάνονται τῶν ἰδίων. Οὕτω πρὸς πάντα σκοτοδινώσι, τὴν μὲν ἀληθινὴν Σοφίαν ἀρνούμενοι, καὶ τὴν μὴ οὐσαν ἐξευρίσκοντες, ὡς οἱ (83) Μανιχαῖοι πλάττοντες ἑαυτοῖς ἕτερον, καὶ τὸν ὄντα Θεὸν ἀρνούμενοι.

(79) Felc. 5, προκόπτοντες. Mox Felc. 4, πολλὰς μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι.

(80) Seguer. et Felc. 4 et 5, συγχρίνουσι. Alii et editi, συνάπτουσι. Mox Seguer. Reg. Felc. 4 et 5, καὶ ἄλλοτε. In aliis et editis deest καί. Ibidem Reg. et Felc. 5, ἀγέννητον. Alii et editi, ἀγέννητον. Item ibid. Seguer. Felc. 1 et 5 omittunt καί ante μόνον, iidemque et Gobler. ac Felc. 1 habent μόνον τὸν Πατέρα. Cæteri et editi, καὶ μόνον Πατέρα. Mss. omnes ibid., ἄλλοτε δὲ καί, etc. Editio Commel., ἄλλοτε καί.

(81) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, δύναμιν ἀγέννητον. Reg. Felc. 4 et 5, δύναμιν ἀγέννητον. Alii et editio Commel., δύναμιν αὐτοῦ γεννητήν. Ibid. Felc. 4, Καὶ μάχονται ἡμῖν. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Reg., εἶναι τοῦ Θεοῦ Λόγον. Editi et alii, εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον.

(82) Anglic. ἀγεννήτως. Reg. et Felc. 5, ἀγεννήτως. Alii et editi, ἀγεννήτως.

(83) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. et Felc. 1, 4 et 5. At οἱ abest ab aliis et editione Commel.

41. Ἄλλ' ἀκουέτωσαν μὲν αἱ ἄλλαι αἱρέσεις καὶ Ἀ
Μανιχαῖοι, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ τοῦ μὲν Χριστοῦ (84) Πα-
τῆρ, τῆς δὲ κτίσεως δεσπότης καὶ ποιητῆς διὰ τοῦ
ἰδίου Λόγου· ἀκουέτωσαν δὲ ἰδίᾳ καὶ Ἀρειομανῖται,
ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ μόνος ἴδιος καὶ γνή-
σιος ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὢν Υἱὸς, καὶ ἀχώριστον
ἔχων πρὸς τὸν Πατέρα (85) ἑαυτοῦ τὴν ἐνότητα τῆς
θεότητος, ὡς πολλάκις εἰπομεν, μαθόντες παρ' αὐ-
τοῦ τοῦ Σωτῆρος. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτως ἔχει, διὰ τί δι'
αὐτοῦ κτίζει ὁ Πατήρ, καὶ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται
οἷς ἐὰν θέλῃ, καὶ φωτίζει τούτους; Ἡ δὲ τί καὶ
ἐν (86) τῇ τελείωσει τοῦ βαπτίσματος συγκατονομά-
ζεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς; Εἰ μὲν γὰρ αὐτάρκης οὐκ
ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀσεβῆς ἢ φωνή· εἰ δὲ αὐτάρκης,
τοῦτο γὰρ θέμις εἰπεῖν, τίς ἢ χρεία τοῦ Υἱοῦ ἢ εἰς
τὴν δημιουργίαν ἢ εἰς τὸ ἅγιον λουτρόν; Ποῖα γὰρ
κοινωνία τῷ κτίσματι πρὸς τὸν κτίστην (87); Ἡ δὲ
τί τὸ πεποιημένον συναριθμεῖται τῷ ποιήσαντι εἰς
τὴν τῶν πάντων τελείωσιν; Ἡ δὲ τί καθ' ἡμᾶς ἢ
πίστις εἰς ἓνα κτίστην (88) καὶ εἰς ἓν κτίσμα παρα-
δίδοται; Εἰ μὲν γὰρ ἵνα συναφθῶμεν τῇ θεότητι, τίς
χρεία τοῦ κτίματος; εἰ δὲ ἵνα ἐνωθῶμεν τῷ Υἱῷ
κτίσματι ὄντι, περιττὴ καθ' ἡμᾶς ἢ ἐν τῷ βαπτίσματι
τοῦ Υἱοῦ ὀνομασία. Ὁ γὰρ αὐτὸν υἱοποιήσας Θεὸς
ικανὸς ἐστὶ καὶ ἡμᾶς υἱοποιῆσαι. Ἄλλως τε εἰ κτίσμα
ἐστὶν ὁ Υἱὸς, μιᾶς οὐσίας τῆς φύσεως (89) τῶν λογι-
κῶν κτισμάτων, οὐδεμία παρὰ κτίσματος κτίσματος
βοήθεια γενήσεται, διὰ τὸ πάντας δεῖσθαι τῆς παρὰ τοῦ
Θεοῦ (90) χάριτος. Ὅλιγα μὲν οὖν προλαβόντες εἰπομεν
ὡς ἀκολουθῶν δι' αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ
τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἢ ἀκολουθία (91) πεποιήκεν
ἡμᾶς μνημονεῖσαι, ἀναγκαῖον, ὡς γε νοῦ καὶ πε-
πίστευκα, λέγειν, οὐκ ὡς μὴ αὐτάρκους ὄντος τοῦ
Πατρὸς, συναριθμεῖται καὶ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἀπλῶς καὶ
ὡς ἔτυχεν· ἀλλ' ἐπειδὴ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδίᾳ
σοφία, ἀπαύγασμά τε ὢν αὐτοῦ (92), ἀεὶ ἐστὶ μετὰ
τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο ἀδύνατον, παρέχοντος τοῦ
Πατρὸς, μὴ ἐν τῷ Υἱῷ διδοῖσθαι τὴν χάριν· ἐν τῷ
Πατρὶ γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡς τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ φωτί.
Οὐ γὰρ ὡς ἐνδεὴς ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὡς Πατήρ (93) τῇ
ἑαυτοῦ σοφίᾳ τεθεμελίωκε τὴν γῆν, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ
Λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκε, τό τε ἅγιον λουτρόν ἐν τῷ
Υἱῷ βεβαίως. Ἐνθα γὰρ ὁ Πατήρ, ἐκεῖ καὶ ὁ Υἱὸς
ἐστὶν· ὡς ἐνθα τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ τὸ ἀπαύγασμα. Καὶ

** Prov. III, 19.

(84) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 4 D
et 5. Alii vero et editio Commel. ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ
τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ μόνος, etc., intermediis omissis.

(85) Seguer. ἔχων πρὸς τὸν Πατέρα. Cæteri et
editi, ἔχων τὴν πρὸς τὸν Πατέρα.

(86) Sic Seguer. Reg. et Felc. 4. In aliis et editis
ἐν deest. Ibid. Felc. 4 et 5, τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Υἱὸς.

(87) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4. At
editi et alii, πρὸς κτίστην. Ibidem Seguer. Basili.
Reg. et Felc. 4, ἢ διὰ τί. At ἢ abest ab aliis et
editione Commel. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς
τὸν πάντων.

(88) Felc. 2 et editi, εἰς κτίστην. Cæteri mss.
εἰς ἓνα κτίστην. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. Felc.
1 et 4, καὶ εἰς ἓν κτίσμα. Editi, καὶ ἐν κτίσμα. Mox
Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, συνα-
φθῶμεν. Cæteri et editio Commel. συναφθῶσι. Ibi

41. Verum audiant cum Manichæi tum alii hære-
tici unum esse Christi Patrem, qui rerum creatarum
Dominus est et effector per proprium Verbum.
Audiant vero speciatim Ariani unum esse Dei Ver-
bum, ipsumque solum, proprium et genuinum ex
ejusdem natura ortum Filium esse, atque indivi-
duam divinitatis cum suo Patre unitatem habere,
uti sæpe diximus, idque ab ipso didicimus Salva-
tore. Alioquin si non ita sit, quare per ipsum creat
Pater, seque in ipso quibus voluerit patefacit, illos-
que illuminat? Vel quare in baptismo una cum Pa-
tre nominatur Filius? Nam si respondeant Patrem
minime sufficere, impia est responsio. Si vero
sufficere dicatur, quod utique fas est dicere, quid,
quæso, opus est Filio sive in rerum creatione sive
in sancto lavacro? Ecqua enim rei creatæ cum
Creatore communitas? Aut quare id quod factum
est, cum ipso effector conjungitur in omnium
initiatione? Vel cur tandem fides secundum vos
in nomine unius Creatoris uniusque rei creatæ
traditur? Si enim id ita sit, ut cum divini-
tate conjungamur: quid re creatæ opus est? Si vero,
ut cum Filio qui res est creatæ ineamus societatem:
inutiliter secundum vos Filii nomen adhibetur in
baptismo; siquidem Deus qui Filium illum effecit,
nos quoque similiter filios potest efficere. Quan-
quam si Filius res creatæ est, cum rerum creatarum,
quæ ratione sunt præditæ, una sit natura, nullum
auxilium rebus creatis ferre poterit res creatæ,
quippe cum omnes gratia Dei indigeant. Paucis
quidem antea explicavimus quam congruenter omnia
per ipsum facta fuerint: quando vero nostra ora-
tione incidimus in baptismi mentionem, necesse
est respondere, ut ego quidem sentio et credo, non
idcirco Filium cum Patre nominari, quasi ipse non
sufficeret Pater; neque id temere et fortuito fieri:
sed quia Dei Verbum est propriaque ejus sapientia,
semperque est cum Patre, tanquam ejus splendor;
hinc fieri nequit ut, Patre præbente, non detur in
Filio gratia. Namque in Patre est Filius, ut splen-
dor in luce. Nec enim Deus quasi indigens, sed ut
Pater, sua ipsius sapientia terram fundavit⁹⁰, et
omnia Verbo, quod ex se est, fecit, sanctumque la-

dem, Seguer. et Felc. 4, τίς χρῆτα. Alii et editi, τίς
ἢ χρῆτα.

(89) Seguer. οὐσίας τῆς φύσεως. Gobler. et Felc.
1 et 4, οὐσίας τῆς κτίσεως. Editi et alii, οὐσίας φύ-
σεως. Mox Seguerianus, Gobler. Felc. 1 et 5, γίνε-
ται. Anglic. γένηται. Cæteri et editi, γενήσεται.

(90) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, παρὰ τοῦ Θεοῦ.
Alii et editi, παρὰ Θεοῦ.

(91) Felc. 2 et editi, ἢ ἀλήθεια. Cæteri omnes
mss., ἢ ἀκολουθία. Mox Felc. 2 et editio Commel.,
ὡς γε νοῦν, mendose. Alii et editi, ὡς γε νοῦ.

(92) Gobler. et Felc. 1, ὢν ἐξ αὐτοῦ. Basili. ibid.
ἀεὶ ἐστὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, φαιμέν ἐν Υἱῷ διδοῖσθαι.
Ibidem Seguerian. Gobler. et Felc. 1, ἐν τῷ Υἱῷ.
Alii et editi, ἐν Υἱῷ.

(93) Felc. 4, ἀλλ' ὡσπερ ὁ Πατήρ. Paulo post
mss., ἐν τῷ Υἱῷ βεβαίως. Editio Commel. ἐν
omittit.

vacrum in Filio confirmat. Ubi enim Pater est, illic est et Filius, quemadmodum ubi lux est, ibi quoque est splendor. Ac sicut ea quæ Pater efficit, per Filium efficit, quod quidem ipse Dominus his verbis testatur: Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio⁹⁰; ita cum confertur baptismus, quem Pater baptizat, hunc Filius baptizat; et quem Filius baptizat, idem in Spiritu sancto initiatur. Præterea, quemadmodum lucente sole recte dici potest splendor illuminare; cum una et eadem sit lux quæ nec dividi nec discindi possit: ita ubi Pater est vel nominatur, ibi omnino est item Filius. Quocirca Filium necesse est nominari.

42. Eapropter cum ipse bona sanctis promitteret, sic ait: *Venimus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus*⁹¹. Et rursus: *Ut sicut ego et tu unum sumus, sic et illi unum sint in nobis*⁹². Una similiter est gratia, quæ a Patre in Filio datur, ut in omnibus Epistolis scribit Paulus: *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*⁹³. Necessum enim est lucem una cum splendore esse, et splendorem cum propria luce videri. Qua de causa Judæi qui Filium cum istis negant, nec ipsi etiam Patrem habent. Nam cum fontem sapientiæ, ut illis exprobrat Baruch⁹⁴, dereliquerint, sapientiam quoque ex fonte ipso promanantem, quæ est Dominus noster Jesus Christus, a se tunc projece- runt, cum dixerunt: *Non habemus regem nisi Cæsarem*⁹⁵. *Christus enim, inquit Apostolus, Dei virtus et Dei sapientia est*⁹⁶. Judæi itaque dignas impiæ C negationis persolvunt pœnas: rationem enim una cum urbe sua amiserunt. Isti autem in periculum veniunt amittendæ mysterii (de baptismo loquor) integritatis (94). Nam si in Patris et Filii nomine initiamur, illi autem verum non pronuntiant Patrem, utpote qui id, quod ex ipso est, ejusque na-

A ὡς περ ἂν ὁ Πατήρ ἐργάζεται, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐργάζεται, καὶ λέγει αὐτὸς ὁ Κύριος· Ἄβλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ γὰρ ποιῶ οὕτω καὶ (94) τοῦ βαπτίσματος διδομένου, ὃν βαπτίζει ὁ Πατήρ, τοῦτον καὶ ὃν ὁ Υἱὸς βαπτίζει, ὁ Υἱὸς βαπτίζει, οὗτος ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τελειοῦται. Πάλιν τε ὡς περ τοῦ ἡλίου φαίνοντος, λέγει (95) ἂν τις καὶ τὸ ἀπαύγασμα φωτίζει· ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἐστὶ διελεῖν, οὐδὲ ἀποσχίσει· οὕτως ἐνθα πάλιν ὁ Πατήρ ἐστὶν ἡ ὀνομάζεται, ἐκεῖ πάντως καὶ ὁ Υἱὸς ὑπάρχει· ὀνομάζεται δὲ ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ Πατήρ, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν συγκατονομάζεσθαι. cum Pater in baptismo nominetur, in eo etiam

42. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἀγίοις ἐπαγγελόμενος, B οὕτως ἔλεγεν· Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν· καὶ πάλιν· Ἴν' ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἐν ἔσμεν (96), καὶ κεῖνοι ἐν ὄσιν ἐν ἡμῖν. Καὶ ἡ διδομένη δὲ χάρις μία ἐστὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν Υἱῷ διδομένη, ὡς ὁ Παῦλος διὰ πάσης ἐπιστολῆς (97) γράφει· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δεῖ γὰρ τὸ φῶς εἶναι μετὰ τῆς αὐγῆς, καὶ τὸ ἀπαύγασμα συνορᾶσθαι (98) μετὰ τοῦ ἰδίου φωτός. Ὅθεν Ἰουδαῖοι μετὰ τούτων ἀρνούμενοι τὸν Υἱὸν, οὐκ ἔχουσιν οὐδὲ τὸν Πατέρα· καταλείψαντες γὰρ τὴν (99) πηγὴν τῆς σοφίας, ὡς ὀνειδίζων αὐτοὺς εἶπεν ὁ Βαρούχ, ἀπέβαλον ἀφ' ἐαυτῶν καὶ τὴν ἐκ ταύτης σοφίαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· Χριστὸς γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· λέγοντες· Οὐκ ἔχομεν βασιλεῦ εἰ μὴ Καίσαρα. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ἔχουσι τῆς ἀρνήσεως τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἐπιτιμίας· ἀπόλεσαν γὰρ σὺν τῇ πόλει καὶ τὸν λογισμὸν. Οὗτοι δὲ κινδυνεύουσι λοιπὸν καὶ περὶ αὐτὸ τὸ πλήρωμα τοῦ μυστηρίου· φημί δὴ τὸ βάπτισμα. Εἰ γὰρ εἰς ὄνομα (1) Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δίδοται ἡ τελείωσις, οὐ λέγουσι δὲ Πατέρα ἀληθινόν, διὰ τὸ

⁹⁰ Joan. v, 19. ⁹¹ Joan. xiv, 25. ⁹² Joan. xvii, 22. ⁹³ Rom. i, 7; 1 Cor. i, 3; Ephes. i, 2.
⁹⁴ Baruch iii, 12. ⁹⁵ Joan. xix, 16. ⁹⁶ 1 Cor. i, 24.

(94) Ex hoc loco contendunt nonnulli fuisse sancti Athanasii sententiam, baptismum hæreticorum plane irritum esse, iterumque esse baptizandos qui ex hæreticis ad Ecclesiam catholicam convertuntur. Verum id clare non probant sancti doctoris verba, qui forte ea tantum ratione vacuum et inutile esse docet hæreticorum baptismum, quatenus nihil proficit ad pietatem sive verum Dei cultum, qui in sola catholica exhibetur Ecclesia. Nec vero inerte ait eos, qui hæreticorum asperguntur aqua, scilicet potius impietate, quam redimi; quippe cum illi, baptismum ab hæreticis accipiendo, in eorum ascribantur numerum, fiantque et ipsi hoc pacto hæretici, ac proinde veram extra religionem et salutem viam. Similia passim habet Augustinus ipse contra Donatistas. Exempli gratia lib. *De unico baptismo contra Petilianum*, n. 8, ait baptismum non solum nihil prodesse hæreticis ad salutem, sed etiam obesse ad damnationem. Verba sancti Augustini sunt: *Sicut nihil eis proderat ad salutem qui Verbum Deum ignorantes, eum tamen colebant, imo et uberat ad perniciem, quod falsos deos simul colentes, eidem vero Deo sacrilegam injuriam faciebant: sic nihil prodest hæreticis ad salutem quod extra Ecclesiam verum baptismum per ignorantiam et tradunt*

et tenent; imo et oberat ad damnationem, quod in sacrilega iniquitate erroris humani, etiam divini sacramenti non per quam mudentur, sed per quam se verius judicentur, detinent veritatem. Hæc ille. Vide Præfationem generalem.

D (94*) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At in aliis et editis deest cal.

(95) Seguer. λέγουιν.

(96) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ποιησόμεθα, καὶ πάλιν· Ἴνα ὅπου ἐγὼ καὶ σὺ ἔσμεν, καὶ ἡ διδομένη χάρις. Ibid. Seguer. παρὰ Πατρὸς ἐν Υἱῷ. Gobler. et Felck. 1, παρὰ τοῦ Πατρὸς Υἱῷ. Basil. Anglic. Reg. Felck. 4 et 5, Ἴνα ὡς περ ἐγὼ, etc. Editi et alii, Ἴν' ὡς ἐγὼ, etc.

(97) Διὰ πάσης ἐπιστολῆς abest a Goblerian. et Felck. 1.

(98) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ὄρῃσθαι. Ibid. Seguer. μετὰ τοῦ αὐτοῦ φωτός. Gobler. Felck. 1 et 5, ibid. ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι.

(99) Seguer. et Felck. 5, καταλείψαντες τε τὴν. Gobler. et Felck. 1, καταλείψαντες γὰρ τὴν. Cæleri et editio Commel. καταλείψαντες δὲ τὴν.

(1) Seguer. et Reg. et Felck. 4, Εἰ γὰρ εἰς ὄνομα. Alii et editio Commel. Εἰς γὰρ ὄνομα.

ἀρνεῖσθαι τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅμοιον (2) τῆς οὐσίας, ἀρνοῦνται δὲ καὶ τὸν ἀληθινὸν Υἱὸν, καὶ ἄλλον ἑαυτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων κτιστὸν ἀναπλάττοντες ὀνομάζουσι, πῶς οὐ παντελῶς κενὸν καὶ ἀλυσιτελὲς τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενόν ἐστι, προσποίησιν μὲν ἔχον, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲν ἔχον πρὸς εὐσέβειαν βοήθημα (3); Οὐ γὰρ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διδώσιν οἱ Ἀρειανοί, ἀλλ' εἰς κτιστὴν καὶ κτίσμα, καὶ εἰς ποιητὴν καὶ ποίημα. Ὡς περὶ δὲ ἄλλο ἐστὶ κτίσμα παρὰ τὸν Υἱὸν, οὕτως ἄλλο ἂν εἴη (4) τῆς ἀληθείας τὸ παρ' αὐτῶν νομιζόμενον διδοσθαι, κἂν τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ γεγραμμένον, ὀνομάζειν προσποιῶνται. Οὐ γὰρ ὁ λέγων ἀπλῶς, *Κύριε*, οὗτος καὶ δίδωσιν (5)· ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν πίστιν ἔχων ὀρθῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Σωτὴρ οὐκ ἀπλῶς ἐνετείλατο βαπτίζειν, ἀλλὰ πρῶτόν φησι, *Μαθητεύσατε* εἰθ' οὕτω· *Βαπτίζετε εἰς ὄνομα* (6-7) *Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος*· ἵν' ἐκ τῆς μαθήσεως ἡ πίστις ὀρθῆ γένηται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις (8) προστεθῆ.

43. Πολλὰ γοῦν καὶ ἄλλαι αἰρέσεις, λέγουσαι τὰ ὀνόματα μόνον, μὴ φρονούσαι δὲ ὀρθῶς, ὡς εἴρηται, μὲδὲ τὴν πίστιν ὑγιαίνουσαν ἔχουσαι, ἀλυσιτελὲς ἔχουσι· καὶ τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λειπόμενον εὐσεβείᾳ· ὥστε καὶ (9) τὸν βαντιζόμενον παρ' αὐτῶν βυβαίνεσθαι μᾶλλον ἐν ἀσεβείᾳ ἢ λυτροῦσθαι. Οὕτω καὶ Ἕλληνες, καίτοι Θεὸν διὰ χειλῶν λέγοντες, ἀθέτητος ἔχουσι ἐγκλημα, ὅτι τὸν ἄνωγον ὄντα καὶ ἀληθινὸν Θεὸν οὐ γινώσκουσι, τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὕτω Μανιχαῖοι καὶ Φρύγες, καὶ οἱ τοῦ Σαμοσατέως μαθηταί, τὰ ὀνόματα λέγοντες, οὐδὲν ἥττον εἰσιν αἰρετικοί· οὕτω καθεξῆς (10) λοιπὸν καὶ οἱ τὰ Ἀρείου φρονούντες, κἂν ἀναγινώσκωσι τὰ γεγραμμένα, καὶ λέγωσι τὰ ὀνόματα, καὶ αὐτοὶ παίζουσι τοὺς λαμβάνοντας παρ' αὐτῶν, πλεόν τῶν ἄλλων αἰρέσεων (11) ἀσεβέστεροι τυγχάνοντες, καὶ κατ' ὀλίγον (12) ὑπερκείμενοι ταύτας, καὶ δικαιούντες αὐτὰς ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀθυρογλωτίας. Ἐκείναι μὲν γὰρ πλεόν τι τῆς ἀληθείας καταψεύδονται, καὶ ἡ περὶ τὸ σῶμα σφάλμα ἔχουσι (13), λέγοντες μὴ ἐκ Μαρίας ἐσηχέναι σάρκα τὸν Κύριον, ἢ ὅτι ὄλως οὐ γέγονε θάνατος, οὐδὲ ὄλως ἄνθρωπος γέγονεν, ἀλλὰ μόνον ἐφάνη, καὶ οὐκ ἦν ἀληθῶς, καὶ ἰδοὺκε· τῶμα ἔχειν, μὴ ἔχον, καὶ ἰδοὺκε ἄνθρωπος :

⁹⁷ Matth. vii, 21. ⁹⁸ Matth. xxviii, 19.

(2) Seguer. τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅμοιον, ut et videtur D Nannius legisse, qui nempe verit, eo quod negent aliquid ex ipso existere, et simile esse illius substantiæ. Reg. τὸ ἐξ αὐτοῦ ὁμοίωμα τῆς οὐσίας. Alii et editi, τὸ ἐξ αὐτοῦ ὅμοιον τῆς οὐσίας.

(3) Sic Seguer. Gobler Felck. 1 et 4. At alii et editio Commel. πρὸς βοήθειαν εὐσέβειαν.

(4) Seguer. Reg. et Felck. 5, οὗτος ἄλλο ἂν εἴη. Alii et editio Commel. οὕτως ἄλλο εἴη. Mox Seguer. κἂν τὸ ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

(5) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, οὗτος καὶ δίδωσιν. Reg. οὕτως καὶ δίδωσιν. Alii et editi, οὗτος δίδωσιν. Mox Seguer. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ Σωτὴρ.

(6-7) Felck. 5, εἰς τὸ ὄνομα. Cæteri et editio Commel. εἰς ὄνομα. Ibidem Felck. 4 et 5, τὸν Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

A turæ est simile, negent : cum item verum iidem negant Filium, aliumque nominant, quem ex nihilo creatum esse comminiscuntur, qui fieri potest ut prorsus vacuus ac inutilis non sit baptismus, qui ab illis datur, in quo quidem insit religionis simulatio, sed revera nihil ad pietatem queat conferre? Nec enim Ariani in Patris et Filii nomine dant baptismum, sed in nomine creatoris et rei creatæ, effectoris et rei factæ. Unde quemadmodum res creata alia est a Filio, ita baptismus, quem illi dare putantur, a vero baptismo alius est, etiamsi nomen Patris et Filii, ut præcipit Scriptura, proferre assimulent. Non enim qui dicit, *Domine* ⁹⁷, ille etiam dat, sed is tantum, qui cum nomine rectam quoque habet fidem. Ea de causa Salvator non solum baptizare jussit, sed primum ait : *Docete*, et deinde, *baptizate in nomine* ~~404~~ *Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁹⁸, ut ex doctrina oriretur recta fides, et cum fide baptismo initiaremur.

43. Itaque multæ quoque aliæ hæreses nomina tantum pronuntiant : verum cum recte nou sentiant, uti dictum est, nec sanam habeant fidem, inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas ; ita ut quemcunque illi asperserint, impietate sædetur potius, quam redimatur. Sic et ipsi gentiles, tametsi Deum in ore habent, Deum tamen convincuntur non colere, quia illum, qui verus et vere est Deus, Patrem scilicet Domini nostri Jesu Christi non agnoscunt. Sic Manichæi, Phryges, et Samosatensis discipuli, quamvis proferunt nomina, nihilominus sunt hæretici. Sic etiam deinde hi qui cum Ario sentiunt, licet quæ scripta sunt recitent, et nomina pronuntient, eos tamen, qui ab illis accipiunt baptismum, decipiunt et eludunt, cum longe major sit ipsorum impietas quam cæterorum hæreticorum, quos sensim prætergrediuntur, ut etiam sua præ loquacitate, culpa liberi illi videantur. Enimvero alii hæretici quiddam præter veritatem sunt commenti, ita ut vel eorum error circa Domini corpus versetur, eumque ex Maria Virgine carnem negent habuisse, vel contendant mortem non subiisse, nec factum ullo modo esse hominem, sed solum apparuisse, non autem revera fuisse :

(8) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. et Felck. 1. Alii et editio Commel. ἡ πίστις ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις.

(9) Seguer. καὶ omitit. Ibidem Felck. 5, μᾶλλον ἀσεβείᾳ.

(10) Seguer. Anglic. et Felck. 4, οὕτω καθεξῆς. Alii et editio Commel. οὕτω καὶ καθεξῆς.

(11) Seguer. Gobler. Felck. 1, 4 et 5, et Reg. αἰρέσεων. Editi et alii, αἰρετικῶν.

(12) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4. At alii et editio Commel. κατὰ τὸ λογικόν. Ibid. Felck. 5, ὑπερκείμενοι αὐτούς. Cæteri et editio Commel. ὑπερκείμενοι ταύτας.

(13) Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1, 4 et 5, σφάλμα ἔχουσι. Alii et editi, σφάλλονται. Mox σάρκα abest a Basil. Ibid. Felck. 5, σάρκα τὸν Χριστόν.

corpus similiter specie, non vere habuisse; denique hominem visum duntaxat fuisse, eo modo quo visâ somniantibus occurrunt. Ariani autem aperte in ipsum Patrem impii sunt, cujus divinitatem, quam in Filio tanquam in imagine Scripturis testatam audiunt, blasphemis audent impugnare, eam creatam esse affirmantes, et quocumque se contulerint, voculam hanc, *non erat*, veluti cœnum in pera secum circumferunt, sicque, ut serpens virus, evomunt. Deinde vero quando illorum sententia nauseam parit omnibus, continuo humanum præsidium auctoritatemque, labantis hæresis fulciendæ causa, substituunt et supponunt, ut ejus aspectu aut metu, quam noxia sit impia ipsorum doctrina non intelligant incautiores. An non igitur miseratione digni sunt qui ita decipiuntur? An non eos æquum est deslere, qui præsentem mendacique voruptatum specie victi, suum produnt commodum, et futura spe cadunt? Qui enim in nomine ejus, qui nullus est, baptismum videntur accipere, nihil certe accipiunt, sed rei creatæ conjuncti, nullum ab ea consequuntur auxilium. Cum item in rem natura a Patre alienam et dissimilem eidem credant, nullam quoque cum eo conjunctionem sunt habituri, quippe qui proprium et natura ex Patre genitum non habeant Filium, qui et ipse in Patre est, et in quo est similiter Pater, ut idem testatur Filius⁹⁹; sed infelices, illorum circumventi improbitate, nudi plane et destituti Divinitate permanent. Nec enim ipsos morientes sequuntur fallacia terræ bona, nec cum Dominum, quem negaverunt, in throno Patris⁴⁰⁵ sui sedentem viderint, vivosque ac mortuos judicantem, aliquem illorum, a quibus circumventi sunt, in sui auxilium licebit eis advocare. Nam illis quoque judicari, et omnium, quæ ini-

que et impie egerint, videbunt pœnitere.

44. Hæc porro, loci Proverbiorum explicandi gratia, hactenus præmisimus, absque illorum refellendis commentis institimus; ut perspectum habentes, Filium Dei dici creatum non debere, recte legere discant illum Proverbiorum locum, cujus sana utique est sententia. Itaque scriptum quidem est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹; verum quia proverbia illa sunt, idque instar proverbii est dictum; hæc idcirco verba non, ut nude jacent, sunt explicanda, sed attendendum est ad personam, itaque congruenter

⁹⁹ Joan. xiv, 10. ¹ Prov. viii, 22.

(14) Felck. 4, ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυροῦσι, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα, καὶ βλασφημοῦσι, καὶ πανταχοῦ, etc.

(15) Reg. et Felck. 5, ὡς ἄριστοι. Ibidem et Felck. 4, τοῦτου προβάλλονται.

(16) Felck. 2 et editio Commel. εὐθύς ἔρεισμα. Cæteri mss. εὐθύς ὡςπερ ἔρεισμα.

(17) Seguer. et Felck. 1, κατανοεῖ.

(18) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, διὰ τὰς ἡδονὰς. Editi et alii, διὰ τῆς ἡδονῆς. Mox Anglic. Οἱ γὰρ τὸν οὐκ ὄντα, ut et legit Nannius. Alii vero mss. omnes et editio Commel. Εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα, etc.

(19) Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5, ὄντα ἐν τῷ Πατρὶ. Alii et editio Commel. ὄντα τῷ Πατρὶ.

φαίνεσθαι, ὡς ἐν ὀνειρώφει φαντασίας· οὗτοι δὲ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φανερώς ἀσεβοῦσι. Τὴν γὰρ θεότητα αὐτοῦ εἰς τὸν Υἱὸν ὡς ἐν εἰκόνι μαρτυρουμένην ἀκούοντες ἀπὸ τῶν Γραφῶν, βλασφημοῦσι, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα καὶ πανταχοῦ (14) περὶ αὐτῆς τὸ, οὐκ ἦν, ὡς ἐν πῆρξ βόρβορον, τὸ λεξείδιον τοῦτο περιφέρουσι, καὶ ὡς ἄριστοι (15) τὸν ἴδον, τοῦτο προβάλλονται. Εἶτα, ἐπειδὴ ναυσηρὸν παρὰ πᾶσι τὸ παρ' αὐτοῖς ἐστὶ αἰρέσεως, εὐθύς ὡςπερ ἔρεισμα (16) τῷ πτώματι τῆς αἰρέσεως, τὴν ἀνθρωπίνην προστασίαν ὑποτιθέασιν· ἵνα ταύτην βλέπουσιν ἀπίουστερος, ἢ καὶ δεδιώγ, μὴ κατανοῇ (17) τὸ βλαβερὸν τῆς κακοφροσύνης αὐτῶν. Πῶς οὖν οὐκ ἄξιον εἰκτελεῖν τοὺς παρ' αὐτῶν ἀπατωμένους; Ἡ πῶς οὐκ ἐπὶ τοῦτοις διακρῦσαι καλὸν, ὅτι τῇ παρατυχίᾳ διὰ τὰς ἡδονὰς (18) φαντασία προδιδόσασιν τὸ ἑαυτοῖς συμφέρον, καὶ ἐκπίπτουσι τῆς μελλούσης ἐλπίδος; Εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα δοκοῦντες λαμβάνειν, οὐδὲν εὐχρότερον ἔσονται· κτίσματι τε συντασσόμενοι, οὐδεμίαν παρὰ τῆς κτίσεως ἔξουσι βοήθειαν. Καὶ εἰς ἀνόμοιον δὲ καὶ ἀλλότριον κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς πιστεύοντες, οὐ συναφθήσονται· τῷ Πατρὶ, μὴ ἔχοντες τὸν ἴδιον καὶ ἐξ αὐτοῦ φύσει Υἱὸν, τὸν ὄντα ἐν τῷ Πατρὶ (19), ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστίν, ὡς αὐτὸς εἰρηκεν· ἀλλὰ πλανηθέντες παρὰ τούτων, ἔρημοι καὶ γυμνοὶ λοιπὸν ἀπομένουσι τῆς θεότητος οἱ ἄθλιοι. Οὐδὲ γὰρ ἀκολουθήσει (20) τοῦτοις ἀποθνήσκουσιν ἢ τῶν ἐπὶ γῆς φαντασία· οὐδ' ὅταν ἴδωσιν, ὃν ἠρνήσαντο, Κύριον καθήμενον ἐπὶ τὸν θρόνον (21) τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καὶ κρίνοντα ζῶντας καὶ νεκρούς, δυνήσεται τις εἰς βοήθειαν επικαλέσασθαι (22) τινὰ τῶν νῦν ἀπατησάντων. Κρινόμενος γὰρ καὶ αὐτοὺς ὄφθαι καὶ μεταμελομένους ἐφ' οἷς ἡδίκησαν καὶ ἠσέθησαν.

Nam illis quoque judicari, et omnium, quæ ini-

44. Ταῦτα πρὸ τοῦ ῥητοῦ τῶν Παροιμιῶν τέως διελάβομεν, ἐνιστάμενοι πρὸς τὰς ἀλόγους ἐκ καρδίας αὐτῶν μυθοπλαστίας· ἵνα γινόντες, ὡς οὐκ ἀρμόζει λέγειν κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μάθωσι καλῶς ἀναγινώσκειν καὶ αὐτοὶ τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητὸν, ὀρθῆν ἔχον καὶ αὐτὸ τὴν διάνοιαν. Γέγραπται μὲν γὰρ· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ παροιμίαι εἰσι, καὶ παροιμιωδῶς ἐλέχθη, οὐ δεῖ τὴν πρόχειρον λέξιν ἀπλῶς οὕτως ἐκλαμβάνειν, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον (25) ζητεῖν, καὶ οὕτω μετ' εὐσεβείας τὸν νοῦν ἐφαρμόζειν αὐτῷ.

Mox Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5, παρὰ τούτων. Editi et alii, ἀπὸ τούτων. Ibidem Basil. λοιπὸν ἀπομένουσι.

(20) Seguer. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἀκολουθήσει. Ibidem Felck. 5, τούτους.

(21) Reg. et Felck. 5, ἐπὶ τοῦ θρόνου. Seguer. ibid. Πατρὸς ἑαυτοῦ. Felck. 4, αὐτοῦ. Alii et editi, αὐτοῦ.

(22) Seguer. et Felck. 4, επικαλέσασθαι. Ibidem Seguer. et Regius, τῶν νῦν ἀπατησάντων. Basil. Anglican. Gobler. Felck. 1 et 5, τῶν ἀπατησάντων. Editi, επικαλεῖσθαι τινὰ κρινόμενος γὰρ, etc. Ibid. Gobler. Felck. 1 et 4, κρινόμενος γὰρ αὐτοῦ.

(25) Gobler. et Felck. 1, ἀλλὰ πρόσωπον.

Τὰ γὰρ ἐν παροιμίαις λεγόμενα, οὐκ ἐκ φανεροῦ λέγεται, ἀλλὰ κεκρυμμένως ἀπαγγέλλεται, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν (24) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ λέγων· Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρρησίᾳ. Οὐκοῦν ἀποκαλύπτειν χρὴ τὸν νοῦν τοῦ ῥητοῦ, ὡς κεκρυμμένον τε τοῦτον ζητεῖν, καὶ μὴ ὡς ἐν παρρησίᾳ εἰρημένον ἀπλῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρεξηγούμενοι πλανηθῶμεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Εἰ μὲν οὖν περὶ ἀγγέλου ἢ ἐτέρου τινὸς τῶν γεννητῶν (25) ἐστὶ τὸ γεγραμμένον, ὡς περὶ ἐνὸς ἡμῶν τῶν ποιημάτων, ἔστω λεγόμενον τὸ, *ἔκτισέ με*· εἰ δὲ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἐν ἣ πάντα τὰ γεννητὰ δεδημιούργηται, ἢ περὶ ἑαυτῆς (26) λέγουσα· *τί δεῖ νοεῖν ἢ ὅτι τοῦ, ἔκτισε*, φάσκουσα, οὐκ ἐναντίον τῷ, *ἐγέννησε*, λέγει; οὐδὲ ὡς ἐπιλαθομένη, *ὅτι κτίζουσα* ἐστὶ καὶ δημιουργὸς, ἢ ἀγνοοῦσα τὴν διαφορὰν τοῦ κτίζοντος, καὶ τῶν κτισμάτων, ἐν τοῖς κτίσμασιν ἑαυτὴν συναριθμεῖ· ἀλλὰ τινα νοῦν, ὡς ἐν παροιμίαις, οὐ παρρησίᾳ, κεκρυμμένον δὲ σημαίνει· ὃν τοῖς μὲν ἁγίοις ἐπέπνευ προφητεῦειν, αὐτῇ δὲ (27) μετ' ὀλίγα ἐκ παραλήλου τὸ, *ἔκτισεν*, ἐν ἑτέροις λέξει σημαίνουσα φησιν· *Ἡ σοφία ἠχοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον*. Δῆλον δὲ ἐστὶν οἶκον εἶναι τῆς σοφίας τὸ ἡμέτερον σῶμα, ὅπερ ἀναλαθὼν γέγονεν ἀνθρώπων· καὶ εἰκότως· παρὰ μὲν Ἰωάννου λέγεται· *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*· διὰ δὲ Σολομῶνος (28) περὶ ἑαυτῆς ἡ σοφία μετὰ παρατηρήσεως φησιν, οὐχ ὅτι κτίσμα εἰμί, ἀλλὰ μόνον ὅτι Κύριος *ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸ εἶναι με ἔκτισεν, οὐδὲ ὅτι κτισματος ἀρχὴν καὶ γένεσιν ἔχω.

43. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος αὐτοῦ (29), οὐδὲ τὴν ἐκ Πατρὸς ἀίδιον ἑαυτοῦ καὶ γνησίαν γέννησιν ὁ Λόγος σημαίνων, διὰ Σολομῶνος (30) εἴρηκεν, ἀλλὰ πάλιν τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς οἰκονομίαν αὐτοῦ. Διὸ καὶ, καθὼς (31) προσέπων, οὐκ εἶπε, *κτίσμα εἰμί*, ἢ, *κτίσμα ἐγενόμην*, ἀλλὰ μόνον, *ἔκτισε*. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, κτιστὴν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, τῶν γεννητῶν ἐστὶ (32), καὶ λέγεται κτίζεσθαι, καὶ πάντως τὸ κτίσμα κτίζεται· ἢ δὲ τοῦ, *ἔκτισε*, μόνη λέξις λεγομένη οὐ πάντως τὴν οὐσίαν ἢ τὴν γέννησιν σημαίνει, ἀλλὰ τι ἕτερον δηλοῦ γίνεσθαι περὶ ἐκεῖνον (33) περὶ οὗ λέγει· καὶ οὐ πάντως τὸ

A pietati ea par est intelligere. Nam quæ proverbiorum instar dicuntur, non clare et aperte, sed obscure enuntiantur, ut ipse Dominus in Evangelio secundum Joannem his verbis docet : *Hæc in proverbii locutus sum vobis. Sed venit hora cum jam non in proverbii loquar vobis, sed palam* *. Itaque opus est ut dicti illius evolvamur sensum, et tanquam abditum investigemus : nec verba illa quasi perspicue enuntiata, uti jacent, debemus excipere, ne a veritate, falsa interpretatione, aberremus. Igitur si de angelo vel de aliqua alia re facta, uti nos sumus, scripta sunt : hæc dictio *creavit*, per me licet, proprie usurpetur. Sed si Sapientia Dei, in qua res factæ omnes productæ sunt, hic de se ipsa loquitur : quid cogitare convenit quam eam, cum verbo, *creavit*, usa est, nihil contrarium vocabulo, *genuit*, dicere, neque oblitam se creatricem et effectricem esse, aut ignaram quid inter creantem et creata intersit, seipsam inter res creatas annumerasse, sed sensum aliquem non apertum, sed abstrusum, proverbiorum more, significare, secundum quem sanctos ad vaticinandum excitavit, ipsaque paulo post eadem significatione vocem, *creavit*, hisce aliis denotavit verbis : *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum* ? Certum est autem Sapientiæ domum, nostrum esse corpus, quo assumpto factus homo est, unde jure merito a Joanne dicitur : *Verbum caro factum est* †; et Sapientia ipsa de se per Salomonem haud inconsulte ait, non, *Ego sum creata*, sed tantum, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, non autem ut essem me creavit, neque quod simile habeam rerum creatarum principium aut originem.

45. Non enim Verbum hoc in loco naturam suam divinitatis vel æternum germanumque sui ipsius ex Patre ortum, Salomonis verbis significavit : sed solam humanitatem et susceptam nostri gratia dispensationem intellexit. Hinc, ut jam monui, non dixit : *Res sum creata*, vel, *Creatura facta sum*, sed tantum, *creavit*. Siquidem res creatæ, quia creatam habent naturam, e numero rerum factarum sunt, et creari dicuntur, omninoque creatura creatur. At sola dictio, *creavit*, non necessario naturam vel ortum significat, sed aliquid aliud circa

* Joan. xvi, 25. † Prov. ix, 1. ‡ Joan. i, 14.

(24) Gobler. et Felc. 1, ὁ Κύριος ἔφη· Ταῦτα ἐν παροιμίαις. Ibidem Seguer. Εὐαγγελίῳ λέγων. Editi et alii omittunt, λέγων. Mox Seguer. et Felc. 4, λελάληκα ὑμῖν· ἔρχεται.

(25) Felc. 5, γεννητῶν. Mox Seguer. Reg. Anglican. Basili. Gobler. Felc. 1 et 4, ἡμῶν τῶν ποιημάτων. Alii et editi, ἡμῶν ποιημάτων. Ibid. in Seguerian. et Reg. deest με post ἔκτισε.

(26) Goblerian. Felc. 1 et 4, περὶ αὐτῆς. Paulo post, Seguer. οὐδὲ ἐπιλαθομένη.

(27) Seguerian. Basil. et Anglic., αὐτῇ δέ. Editio Commel. αὐτὴν δέ, mendose. Mox Seguer. ἐν omittit ante ἑτέροις. Ibidem Felc. 5, ἠχοδόμησεν αὐτῇ οἶκον.

(28) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Σολομῶνος. Cæteri et editi, Σολομῶντος. Paulo post, Seguer.

D Reg. et Felc. 4, κτίσμα εἰμί. Ibid. Seguer., ἀλλὰ μόνον ὅτι Κύριος. Felckm. 4, ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ Κύριος. Reg., ἀλλ' ὅτι Κύριος.

(29) Seguer., ἑαυτοῦ.

(30) Seguer. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5, Σολομῶνος. Anglican. et Felc. 4, Σολομῶντος. Alii et editi, Σολομῶντος. Ibid. Seguer. ἔλεγεν pro εἴρηκεν.

(31) Seguer. et Reg. Διὸ καθὼς. Alii et editi, Διὸ καὶ καθὼς.

(32) Felc. 5, γεννητῶν. Ibidem Basili. et Reg. λέγεται κτίζεσθαι. Angl. Felc. 4 et 5, λέγεται καὶ κτίζεσθαι. Cæteri et editio Commel. λέγεται καὶ κτίζεται.

(33) Anglican. ἔχεῖνο. Mox Seguerian. ἤδη καὶ τῇ φύσει. Editi, ἤδη τῇ φύσει.

rem de qua loquitur, fieri innuit : nec proinde id quod dicitur creari, etiam natura et substantia creatum est. Quod quidem discrimen non ignotum est divinæ Scripturæ, quæ de creatis rebus ait : *Impleta est terra creatura tua* ⁶; et : *Ipsa creatura congemit et condolescit* ⁹. In Apocalypsi quoque scribitur : *Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animas habentium* ⁷. Ait item Paulus : *Omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur* ⁸. Et in libro Sapientiæ legitur : *Et sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturis quæ a te factæ sunt* ⁹. Quod autem res istæ quæ creaturæ sunt, creari dicantur, id rursus a Domino licet discere, cujus nempe hæc sunt verba : *Qui autem ab initio homines creavit, masculum et feminam fecit eos* ¹⁰. Idem quoque confirmat Moyses, qui in Cantico ita loquitur : *Interrogate dies, quæ priores te factæ sunt, a die qua Deus hominem creavit in terra, et ad summum cælum* ¹¹. Et Paulus Epistola ad Colossenses sic scribit : *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ; quoniam in ipso creata sunt omnia quæ in cælis sunt et quæ in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnia* ¹².

46. Itaque ea, quæ ex natura sua substantiam habent creatam, creaturas dici, et vere creari, satis ex his patet, quæ commonefaciendi gratia attulimus, cum alioquin hujusmodi testimoniis plena sit Scriptura. Quod vero sola dictio, *creavit*, non semper naturam significet vel originem, liquet ex Davide, qui in Psalmis ait : *Scribantur hæc in generationem alteram, et populus qui creabitur, laudabit Dominum* ¹³; et rursus : *Cor mundum crea in me, Deus* ¹⁴. Paulus item Epistola ad Ephesios scribit : *Legem mandatorum in decretis abrogans, ut duos in semetipso in unum novum hominem crearet* ¹⁵; et iterum : *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis* ¹⁶. Neque enim David de populo aliquo,

⁶ Psal. ciii, 24. ⁷ Rom. viii, 22. ⁸ Apocal. viii, 9. ⁹ I Tim. iv, 4. ¹⁰ Sap. ix, 2. ¹¹ Marc. x, 6. ¹² Deuter. iv, 32. ¹³ Coloss. i, 15, 16. ¹⁴ Psal. ci, 19. ¹⁵ Psal. l, 12. ¹⁶ Ephes. ii, 15. ¹⁷ Ephes. iv, 24.

(34) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, περι μὲν τῶν. Editi et alii, περι τῶν. Paulo post Seguerian. et Reg. συνωδίνει, ut habet Scriptura. Alii et editi, συνωδύνει.

(35) Seguerian., καθὼς καὶ ὁ Παῦλος. Alii et editi, καθὼς καὶ Παῦλος.

(36) Seguerian. καὶ ἐν τῇ Σοφίᾳ. Ibid. idem et Felckman. 4 et 5, κατεσκευάσας ἄνθρωπον.

(37) Seguerian. et Felckm. 4, γεγεννημένων. Mox Seguerian. et Reg., λέγει καὶ κτίζεσθαι. Editi et alii, καὶ omittunt.

(38) Goblerian. et Felckm. 1, τοῦ Κυρίου. Ibidem et Seguer. et Felc. 4, Ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας. Editi et alii, Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ ὁ κτίσας. Sic autem habetur Marci x, 6, Ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως. Vulgata, *Ab initio autem creatura.*

(39) Προτέρας deest in Goblerian. Felckm. 1 et 4.

λεγόμενον κτίζεσθαι ἦδη καὶ τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστὶ. Καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν οἶδεν ἡ θεία Γραφή περι μὲν τῶν (34) κτισμάτων λέγουσα· Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεως σου· καί· Ἀυτὴ ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει· ἐν δὲ τῇ Ἀποκαλύψει φησί· Καὶ ἀπέθνε τὸ τρίτον μέρος τῶν κτισμάτων τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχὰς· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος (35) λέγει· Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπέβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ (36) γέγραπται· Καὶ τῇ σοφίᾳ σου κατεσκευάσας τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δεσπόζη τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων (37) κτισμάτων. Καὶ ὅτι ταῦτα κτίσματα ὄντα λέγει κτίζεσθαι, οὕτω πάλιν ἔστιν ἀκοῦσαι τοῦ μὲν Κυρίου (38) λέγοντος· Ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Μωϋσέως δὲ ἐν τῇ ᾠδῇ γράφοντος· Ἐπερωτήσατε ἡμέρας τὰς γενομένας προτέρας (39) σου ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἧς ἔκτισεν ὁ Θεὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ἀνθρώπου· ὁ δὲ Παῦλος (40) ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεὺς φησιν· Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τὸ ἀόρατον, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς (41), τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων.

46. Ὅτι μὲν οὖν τὰ φύσει τὴν οὐσίαν ἔχοντα κτιστὴν κτίσματα λέγεται καὶ κτίζεσθαι (42), ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς ὑπόμνησιν εἰρῆσθαι, πλήρους οὐσης τῆς Γραφῆς· ὅτι δὲ ἡ τοῦ, ἔκτισε, μόνη λέξις λεγομένη οὐ πάντως τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν σημαίνει, ὁ μὲν Δαυὶδ ψάλλει· Γραφήτω αὕτη (43) εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον· καὶ πάλιν· Κυρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός· ὁ δὲ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους (44) φησί· Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Ὅτε γὰρ ὁ Δαυὶδ λαόν τινα κατ' οὐσίαν κτιζόμενον ἔλεγεν,

Al Reg., προτέρας τὰς γενομένας προτέρας σου.

(40) Goblerian. et Felckman. 1, καὶ ὁ Παῦλος. Ibidem mox et Seguerian. Basil. Anglican. et Felckman. 4, τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Editi, τοῦ Θεοῦ ἀοράτου.

(41) Seguerian., τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς.

(42) Seguerian. et Felckman. 4, καὶ κτίζεσθαι. Mox Seguerian. et Felc. 5, πλήρης οὐσης, mendose.

(43) Seguerian., αὐτῇ.

(44) Goblerian. et Felc. 1, καὶ πρὸς Ἐφεσίους Παῦλος φησιν. Mox iidem et Seguerian. ac Reg., εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον. Editi et alii, εἰς ἓνα καὶ καινὸν ἄνθρωπον. Ibid. hæc verba, καὶ πάλιν· Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, desunt in Basil. Goblerian. et Felckman. 1.

οὔτε καρδίαν ἑτέραν ἤδικο λαβεῖν, παρ' ἣν εἶχεν· ἄλλα τὴν κατὰ Θεὸν ἀνανέωσιν καὶ ἀνακαινίσιν (46) ἐστήμαιεν. Οὔτε δὲ ὁ Παῦλος κατ' οὐσίαν κτιζομένων ἐν τῷ Κυρίῳ δύο τινὰς ἐδήλου, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλον τινὰ ἐνδύσασθαι ἡμᾶς ἀνθρωπῶν συνεβούλευεν (47)· ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ Θεὸν ἀνθρωπῶν, τὸν κατ' ἀρετὴν βίον ἔλεγε, τοὺς δὲ κτιζομένους ἐν Χριστῷ τοὺς ἀνακαινιζομένους ἐν αὐτῷ δύο λαοὺς ἐστήμαινε. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ· Ἔκτισε Κύριος σωτηρίαν καιρὴν εἰς καταφύτευσιν, ἐν ἣ σωτηρία περιελεύσονται ἄνθρωποι (48)· τοῦτο δὲ λέγων οὐκ οὐσίαν τινὰ κτίσματος σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀνακαινιζομένην σωτηρίαν προφητεύει, τὴν γενομένην ἐν Χριστῷ πρὸς ἡμᾶς. Τοιαύτης δὲ (49) οὐσης καὶ τῆς διαφορᾶς, περὶ τε τῶν κτισμάτων καὶ τοῦ λεγομένου μόνον ἐκτίσσει, εἰ μὲν εὐρητέ (50) που τὸν Κύριον λεγόμενον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κτίσμα, δείξατε καὶ μάχεσθε· εἰ δὲ μὴ γέγραπται πού κτίσμα εἶναι αὐτόν, λέγει δὲ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐν Παροιμίαις· Κύριος (51) ἐκτίσέ με, ἐντραπέτη ὑπὸ τῆς προειρημένης διαφορᾶς, καὶ τῶν παροιμιωδῶς εἰρημένων· καὶ λακόν τὸ, ἐκτίσσε, μὴ (52) κτίσμα ἀκούετε, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν γινόμενον ἀνθρώπινον· τούτου γὰρ ἴδιόν ἐστι καὶ τὸ κτιζεσθαι. Ἐπεὶ πῶς οὐκ ἀδικεῖτε, οἷ παρὰ μὲν τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Παύλου ἀκούοντες τὸ, ἐκτίσεν, οὐ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν νοεῖτε, ἀλλὰ τὴν ἀνανέωσιν· παρὰ δὲ τοῦ Κυρίου ἀκούοντες τὸ, ἐκτίσσε, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῖς κτίσμασι συναριθμεῖτε; πάλιν τε ἀκούοντες, Ἡ Σοφία φηκοδόμησεν ἐαυτῆν ὀλιγον, καὶ ὑπέθρισε στήλοισ ἐπέτα, τὸν μὲν οἶκον ἀλληγορεῖτε (53). τὸ δὲ, ἐκτίσεν, οὕτω λαμβάνοντες μεταποιεῖτε αὐτὸ εἰς κτίσμα· καὶ οὕτε τὸ εἶναι αὐτὸν δημιουργὸν ἐδυσώπησεν ὑμᾶς, οὕτε τὸ εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον γέννημα (54) τοῦ Πατρὸς ἐφοβήθητε· ἀλλὰ ἀπλῶς, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπογραφάμενοι, μάχεσθε, ἐλάττωνά τε περὶ αὐτοῦ μᾶλλον ἢ περὶ ἀνθρώπων νοεῖτε.

accipitis, atque ad significationem creaturæ transferre nihil dubitatis. Nec aliquid vero apud vos valet quod ille creator sit et opifex; nihilque formidinis vobis injicit quod idem solus proprius sit Patris fetus: sed temere, veluti nomine contra illum dato, pugnat, vilisque de eo quam de hominibus sentitis.

47. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ῥητὸν δείκνυσιν ὑμῶν (55) μόνον εὐρημα εἶναι τὸ λέγειν κτίσμα τὴν Κύριον. Τὴν γὰρ οὐσίαν ἑαυτοῦ γινώσκων ὁ Κύριος μονογενῆ σοφίαν καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην οὐσαν (56) παρὰ τὰ γενητὰ καὶ τὰ φύσει κτίσματα, φιλανθρώπως νῦν λέγει· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν

¹⁷ Jerem. xxxi, 22. ¹⁸ Prov. ix, 1.

(45) Eadem vide l. I, in Athanasii *Expositione fidei*, num. 3° init.

(46) Segerian., ἀνακαινώσιν.

(47) Sic Segerian. Reg. et Felc. 4. Editi, συνεβούλευσεν.

(48) Segerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, περιελεύσονται ἄνθρωποι, ut et legitur apud Jeremiam. Caserian. et editi, περιελεύσεται ἄνθρωπος.

(49) Reg. et Felc. 4. Τοιαύτης δὲ. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, οὐσης δὲ τῆς. Editi et alii, οὐσης τῆς.

(50) Seguer. et Felc. 4, εὐρητα.

(51) Seguer. Ὅτι Κύριος.

(52) Felc. 4 ἐκτίσέ με.

A qui secundum substantiam crearetur, sermonem habebat, nec orabat ut cor acciperet aliud ab eo quod jam haberet: sed eam, quæ secundum Deum est, renovationem significabat et instaurationem. Nec item Paulus duos aliquos intelligebat, qui secundum substantiam in Domino crearentur, neque nos hortabatur ut alium quemdam indueremus hominem: verum per hominem, qui secundum Deum est, vitam virtute ornatam, et per eos qui in Christo creantur, duos populos qui in illo renovantur indicabat. Nec ab hac loquendi forma alienum est istud Jeremiæ: *Creavit Dominus salutem novam in plantationem, qua in salute circuibunt homines* ¹⁷(45): quibus verbis non significat substantiam aliquam creaturæ, sed renovandam in hominibus salutem quæ nobis

B 407 in Christo facta est, prædicit. Cum igitur tantum differat rem creatam esse, et dictionem, *creavit*; de aliquo tantummodo usurpari: si aliqua in loco divinæ Scripturæ Dominum creaturam appellari reperistis, exhibete et contendite. Si vero nusquam scriptum est illum esse creaturam, sed solum ipse de se in Proverbiis ait, *Dominus creavit me*: erubescite itaque cum ob hujusmodi differentiam, tum quod illa proverbiorum instar sint dicta: nec jam amplius ex hoc vocabulo, *creavit*, Dominum creatum esse colligite, sed id de ejus humana natura interpretamini, cujus scilicet proprium est creari. Alioquin an non iniquissime agitis, qui cum hanc dictionem, *creavit*, a Davide vel a Paulo usur-

C pari auditis, non naturam et originem intelligitis, sed renovationem: cum vero eodem vocabulo, *creavit*, utentem Dominum auditis, ejus naturam inter res creatas audetis annuerare? Cum rursus hæc auditis verba, *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum, et erexit columnas septem* ¹⁸: domum quidem istam allegorice explicatis: vocem autem, *creavit*, ut jacet,

47. Namque hoc ex ipso loco convincitur *μερημα* vestrum commentum esse, quod Dominum creatum esse affirmatis. Quippe Dominus sciens suam naturam esse unigenitam Sapientiam, Patrisque fetum, et aliam a factis et ex natura creatis rebus, nunc perhumaniter dicit: *Dominus creavit me ini-*

(53) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi, τὸ μὲν ἀλληγορεῖτε. Mox Basil. οὕτω ἀναλαμβάνοντες.

(54) Seguer. εἶναι μόνον ἴδιον γέννημα, ut et legit Nannius. Felc. 4, εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον γέννημα. Editi et alii, εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον Λόγον. Ibidem Seguer. ἀλλ' ἀπλῶς ὡς πρὸς αὐτόν. Alii et editi; ἀλλὰ ἀπλῶς πρὸς αὐτόν. Ibidem Felc. 4, μάχεσθαι. Item ibidem Seguer. ἐλάττωνα περὶ αὐτοῦ.

(55) Seguer. ὑμῶν.

(56) Seguer. Reg. Basil. et Felc. 4, ἄλλην οὐσίαν. Alii et editi, ἄλλην οὐσίαν. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felc. 4 et 5, φιλανθρώπως νῦν λέγει. Idem et editis deest νῦν.

tium viarum suarum, quasi scilicet diceret : Pater corpus mihi perfecit ¹⁹ : et me ad homines pro hominum salute creavit. Quemadmodum enim cum a Joanne audimus, *Verbum caro factum est* ²⁰, non totum Verbum carnem esse, sed carnem tantummodo induisse factumque esse hominem intelligimus : cum item audimus, *Christus pro nobis factus est maledictum* ²¹ ; et, *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit* ²² ; non etiam totum ipsum intelligimus maledictum et peccatum factum esse, sed nostram maledictionem duntaxat suscepisse, ut Apostolus his verbis docet, *Redemit nos de maledictione* ²³, nostraque portasse peccata, ut ait Isaia ²⁴, atque ea, ut scribit Petrus ²⁵, corpore in lignum sustulisse. Similiter ergo si vocem *creavit* in Proverbiis audierimus, non totum Verbum creaturam esse, sed creatum induisse corpus intelligendum est, Deumque pro nobis ipsum creasse, et illi creatum corpus, nostri causa, uti scriptum est, perfecisse ²⁶, ut in ipso renovari diique effici possemus. Quid igitur vos, o iusani, adeo fefellit, ut Creatorem creaturam diceretis ? Aut unde novum hoc commentum vobis ipsis comparastis, in eoque triumphatis ? **408** Proverbia quidem dictionem, *creavit*, habent : at Filium non creatum sed genitum esse aiunt, et juxta vocis, *creavit* et *creaturæ* differentiam, quam paulo antea ex Scripturis explicavimus, illum agnoscunt Sapientiam esse unigenitam et rerum creaturarum opificem, quod quidem naturæ Filii proprium est. Cum autem vocem, *creavit*, usurpant, non de ejus loquuntur natura, sed eum multarum viarum principium fieri significant, ita ut vox *creavit*, voci, fetus, opponatur : quod autem principium viarum dicitur, ipsi Verbo opponitur quatenus est unigenitum.

48. Nam si genitus est, quare inum creatum dicitis ? Nemo enim quæ creat gignere dicit, nec proprios fetus vocat creaturas. Rursus, si unigenitus est, quomodo fit ipse viarum principium ? Nam si principium omnium ipse est creatus, necesse est non jam amplius unum esse, quippe qui alios post se habeat. Siquidem Ruben qui principium fuit

¹⁹ Hebr. x, 5. ²⁰ Joan. 1, 14. ²¹ Galat. v, 18. ²² I Petr. II, 24. ²³ Hebr. x, 5.

(57) Sic Seguer. Reg. Felck. 2 et 4. At Gobler. et Felck. 1, *κατηρτίσατο*. Editi et alii, *κατειργάσατο*.

(58) Seguer. Gobler. et Felck. 1, *οὐκ αὐτό*.

(59) Seguer. *ἀκούοντες δὲ, ὅτι Χριστός*. Editi et alii, *ἀκούοντές τε, Χριστός*. Mox Anglican. *τὸν μὴ ὄντα ἁμαρτίαν*.

(60) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1. At alii et editi, *τὴν καθ' ἡμῶν*. Mox Gobler. et Felck. 1, *ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος*.

(61) Seguer. et Reg. *ἐξαγοράσας*.

(62) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, *ἐδάσταξεν*. Editi et alii, *ἐδάστασεν*. Ibidem Seguer. *ὁ Πέτρος ἔγραψεν*. Felck. 4, *ὁ Πέτρος ἔγραφεν*. Gobler. Felck. 1 et 5, *ὁ Πέτρος φησὶν*. Editi et alii, *ὁ Πέτρος εἶπεν*.

(63) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At alii et editi, *ἀκούσωμεν*. Gobler. et Felck. 1, *ibid.* et *ἀκούο-*

αὐτοῦ. *Ἰσον τῷ εἰπεῖν*. Ὁ Πατὴρ σῶμά μοι κατηρτίσατο (57). καὶ εἰς ἀνθρώπους με ἔκτισεν, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας. Καὶ γὰρ ὡσπερ Ἰωάννου ἀκούοντες, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ αὐτὸν (58) ὄλον σάρκα νοοῦμεν τὸν Λόγον, ἀλλὰ σάρκα ἐνδυσάμενον, καὶ γενόμενον ἀνθρώπων· ἀκούοντές τε, Χριστός (59) γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, καὶ, τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, οὐκ αὐτὸ τοῦτο ὄλον κατάρταν καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν νοοῦμεν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι τὴν μὲν καθ' ἡμῶν (60) κατάρταν ἀνεδέξατο, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, Ἐξηγόρασεν (61) ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρτας· τὰς δὲ ἁμαρτίας ἡμῶν, ὡς μὲν ὁ Ἡσαίας εἶπεν, ἐδάστασεν (62), ὡς δὲ ὁ Πέτρος ἔγραψεν, ἀνήνεγκεν αὐτὰς τῷ σώματι ἐπὶ τὸ ξύλον. Οὕτως ἐὰν ἀκούωμεν (63) ἐν ταῖς Παροιμίαις τὸ, ἔκτισεν, οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὄλον νοεῖν τὸν Λόγον, ἀλλ' ὅτι τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο σῶμα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, εἰς ἡμᾶς τὸ κτιστὸν αὐτῷ (64) καταρτίσας, ὡς γέγραπται, σῶμα, ἵν' ἐν αὐτῷ ἀνακαινισθῆναι καὶ θεοποιηθῆναι δυναθῶμεν. Τί τοίνυν ὑμᾶς ἠπάτησεν, ὦ ἀνόητοι, εἶπεν τὸν κτίστην κτίσμα ; Ἡ πόθεν (65) ἠγοράσατε ἑαυτοῖς τὸ καὶνὸν φρόνημα τοῦτο, καὶ ἐν αὐτῷ πομπεύετε ; Αἱ γὰρ Παροιμίαι λέγουσι τὸ, ἔκτισεν (66)· ἀλλ' οὐ λέγουσι κτίσμα τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ γέννημα, καὶ κατὰ τὴν προειρημένην δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν διαστολήν (67), λέγω τοῦ ἔκτισε καὶ τοῦ κτισματος, τὸ μὲν ὄλον φύσει τοῦ Υἱοῦ μονογενῆ Σοφίαν αὐτὸν καὶ δημιουργὸν τῶν κτισμάτων γινώσκουσι· τὸ δὲ, ἔκτισε, λέγουσαι, οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγουσιν, ἀλλὰ πολλῶν ὁδῶν ἀρχὴν αὐτὸν γίνεσθαι σημαίνουσιν (68), ὡς εἶναι ἐναντίον τὸ μὲν ἔκτισε τῷ γενήματι, τὸ λεγόμενον ἀρχὴν ὁδῶν τῷ εἶναι αὐτὸν μονογενῆ Λόγον.

48. Εἰ γὰρ γέννημά ἐστι, πῶς κτίσμα λέγετε αὐτόν ; Οὐδεὶς γὰρ, ὅσπερ κτίζει, λέγει γεννᾶν, οὐδὲ τὰ ἴδια γεννήματα καλεῖ κτίσματα. Πάλιν τε εἰ μονογενὴς ἐστι, πῶς ἀρχὴ τῶν ὁδῶν αὐτὸς γίνεται (69) ; Ἀνάγκη γὰρ, αὐτὸν ἀρχὴν τῶν πάντων κτισθέντα, μηκέτι μόνον εἶναι, ἔχοντα τοὺς μετ' αὐτὸν γενομένους. Καὶ γὰρ καὶ Ῥουθὴμ, ἀρχὴ τῶν τέκνων

²⁴ II Cor. v, 21. ²⁵ Galat. III, 13. ²⁶ Isa. LIII, 4.

μὲν. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1, 4 et 5, οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὄλον νοεῖν. Alii et editio Commel. οὐδεὶς κτίσμα τῇ φύσει ὄλον νοεῖ.

(64) Sic Seguer. et Nannius legit. At alii et editi, ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, τὸ κτιστὸν αὐτῷ, virgula post ἡμᾶς.

(65) Seguer. Ἡ πόθεν. Gobler. et Felck. 1, Εἰ πόθεν. Reg. καὶ πόθεν. Mox Seguer. καὶνόν, ut legit quogue Nannius. Alii et editio Commel. κενόν.

(66) Seguer. λέγουσι μὲν ἔκτισεν. Editi et alii, λέγουσι τὸ ἔκτισεν.

(67) Sic Seguer. Basil. Reg. Gobler. Felck. 1, 4 et 5. At editi et alii, τὴν διαστολήν.

(68) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. In aliis et editis deest, σημαίνουσιν.

(69) Seguer. αὐτοῦ. Mox idem et Reg. αὐτὸν πρῶτον τῶν πάντων.

γενόμενος, οὐκ ἦν μονογενής, ἀλλὰ τῷ μὲν χρόνῳ A πρώτος, τῇ δὲ φύσει καὶ τῇ συγγενείᾳ εἰς ὧν τῶν μετ' αὐτὸν ἐτύγγανεν. Οὐκ οὖν εἶ καὶ ὁ Λόγος ἀρχὴ τῶν ὁδῶν ἐστὶ, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη οἶα καὶ αἱ ὁδοί, αἷ τε ὁδοὶ τοιαῦται (70) ἂν εἴεν οἷός ἐστι καὶ ὁ Λόγος, καὶν πρῶτος αὐτῶν τῷ χρόνῳ κτίζῃται. Καὶ γὰρ καὶ πόλεως (71) ἡ ἀρχὴ τοιαύτη ἐστίν, οἷα καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς πόλεως ἐστὶ, αὐτὰ τε τὰ μέρη. συναπτόμενα τῇ ἀρχῇ, ὁλόκληρον καὶ μίαν τὴν πόλιν ἀποτελεῖ, ὡς ἐνὸς σώματος (72) πολλὰ μέλη· καὶ οὐ τὸ μὲν αὐτῆς τῶν ποιοῦντων ἐστὶ, τὸ δὲ τῶν γινομένων, καὶ ὑπόκειται τῷ ἐτέρῳ μέρει, ἀλλὰ πᾶσα παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐπίσης ἔχει τὴν ἐπιμέλειαν καὶ συνέστηκεν. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Κύριος οὕτως ἀρχὴ τῶν πάντων (73) κτίζεται, ἀνάγκη μετὰ πάντων αὐτὸν μίαν τὴν κτίσιν ἀποτελεῖν, καὶ μήτε B (74) διαφέρειν τῶν ἄλλων, καὶν ἀρχὴ τῶν πάντων γένηται, μήτε κύριον εἶναι τῶν ἄλλων μερῶν τῆς κτίσεως, καὶν τῷ χρόνῳ πρεσβύτερος ὧν τυγχάνη· μετὰ πάντων γὰρ καὶ αὐτὸς ἓνα τὸν τῆς δημιουργίας ἔχει λόγον καὶ δεσπότην. Πῶς δὲ ὅλως, εἰ κτίσμα (75) καθ' ἑμᾶς ἐστὶ, δύναται μόνος καὶ πρῶτος κτίσασθαι, ὥστε καὶ ἀρχὴν εἶναι πάντων, δήλου ἔντος ἐκ τῶν προειρημένων, ὅτι ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδὲν ἐστὶν ἔμμονον καθ' ἑαυτὸ (76) καὶ πρῶτον γενόμενον, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἅμα τὴν γένεσιν ἔχει, καὶν τῇ δόξῃ διαφέρει τῶν ἄλλων; Οὐ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀστέρων, οὐδὲ τῶν μεγάλων φωστῆρων ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δὲ δευτέρος ἐφάνη, ἀλλὰ μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ τῷ αὐτῷ C προστάγματι οἱ πάντες ἐκλήθησαν εἰς τὸ εἶναι. Οὕτω καὶ τῶν τετραπόδων καὶ πετεινῶν, καὶ νηκτῶν, καὶ κτηνῶν (77), καὶ τῶν φυτῶν ἡ γένεσις ἐπλάσθη· οὕτω καὶ τὸ καθ' εἰκόνα γένος γέγονε τῶν ἀνθρώπων· εἰ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς μόνος ἐπλάσθη, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἦσαν οἱ λόγοι τῆς διαδοχῆς παντὸς τοῦ γένους.

49. Ἀπὸ δὲ τῆς φαινομένης κτίσεως τοῦ κόσμου τὰ ἀόρατα αὐτοῦ τοῖς ποιήμασι νοοῦμενα καθορῶμεν, ὅτι κάκει οὐ καθ' ἓνα ἕκαστον ὁρῶμεν (78)· οὐδὲ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ δευτέρον, ἀλλὰ ὁμοῦ πάντα κατὰ γένος συνέστη. Οὐ γὰρ ἕκαστον ἠρθῆμεν ὁ Ἀπίστολος, ὥστε εἰπεῖν, εἶτε ἄγγελος, εἶτε θρόνος, εἶτε κυριότης, καὶ ἐξουσία· ἀλλ' ὁμοῦ πάντα κατὰ τὴν τάξιν λέγει (79)· *Εἶτε ἄγγελοι, εἶτε ἀρχάγγελοι, εἶτε ἀρχαί*· τῶν γὰρ κτισμάτων D τοιαύτη ἡ γένεσις (80). Εἶπερ οὖν, καθὰ προείπον,

⁷⁷ Rom. iv, 17. ⁷⁸ Rom. i, 20. ⁷⁹ Coloss. i, 16.

(70) Seguer., αἷ τε ὅλοι τοιαῦται. Alii mss. αἷ τε ὅδοι τοιαῦται. Editi omittunt, αἷ τε ὅδοι. Ibid. Basil. Λόγος δὲ πρῶτος αὐτῶν.

(71) Seguer. Reg. Gobler. et Felck. 1, Καὶ γὰρ καὶ πόλεως, Ibidem et Felck. 4, præter Regium, ἡ ἀρχή. Editi et alii, Καὶ γὰρ πόλεως ἀρχή. Paulo post, Seguer. Gobler. et Felck. 1, αὐτὰ τε τὰ μέρη. Reg. Basil. et Anglic. ταῦτα τὰ μέρη. Editi et alii, αὐτὰ τε μέρη.

(72) Felck. 2 et editi, ὡς ἀνθρώπος ἐνὸς σώματος, etc. In aliis vero mss. omnibus deest ἀνθρώπος.

(73) Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀρχὴ πάντων. Editi aliique, ἀρχὴ τῶν πάντων. Ibid. Se-

gner. κτίζῃται. A filiorum, non unigenitus erat, sed ætate quidem erat primus, natura autem et cognatione unus illo- rum erat, qui post ipsum nati fuere. Igitur si Ver- bum principium est viarum, tale profecto est quales sunt viæ : et vicissim tales sunt viæ quales est Verbum, licet tempore primum illarum creetur. Nam- que tale est alicujus urbis principium, quales sunt aliæ urbis partes, quæ partes cum ipso principio conjun- ctæ integram et unam urbem perficiunt, non secus ac unius corporis membra : nec vero una ejus pars inter res condentes est, alia inter conditas, alteri- que parti subjiciuntur, sed omnes simul æquali archi- tecti cura reguntur et consistunt. Si ergo hoc etiam modo Dominus principium omnium creatur, necesse est ipsum simul cum omnibus unam perficere creatam naturam, neque ab aliis differre, etiamsi omnium sit principium, neque aliarum naturæ creatæ partium esse dominum, licet sit tempore an- tiquior : quippe cum ipse quoque cum aliis omni- bus unam creationis rationem et dominum habeat. Porro si secundum vos creatus est, qui fieri potest ut solus et primus creetur, omniumque sit prin- cipium, cum ex his quæ dicta sunt, constet nihil per se stabile esse et primum factum, sed unam- quamque rem una cum omnibus ortum habuisse, quamvis aliæ aliis præstent. Nec enim singula astræ, nec majorum luminarium aliud primum, aliud secundum apparuit : sed cuncta uno die eodemque imperio vocata sunt ut essent⁷⁷. Talis etiam qua- drupedum, avium, et piscium, et plantarum origo fuit, ut et generis hominum qui ad imaginem Dei facti sunt. Nam tametsi Adam solus e terra est for- matus : tamen in ipso inerant propagationis humani generis rationes et semina.

49. Cæterum ex his mundi rebus quas videmus, perspicimus quoque ejus invisibilia, operibus intel- lecta⁷⁸, nec singula seorsum existere. Non enim aliud primum aut aliud secundum, sed simul omnia secundum suum genus exstiterunt. Nam non singulos recensuit Apostolus, ita ut diceret, sive angelus **409** sive thronus, sive dominatio, et potestas, sed simul omnes ex ordine enumerat hujusmodi verbis : *Sive angeli, sive archangeli, sive principatus*⁷⁹. Propria scilicet ea est rerum creatarum origo.

guer. κτίζῃται.

(74) Seguer. Gobler. Anglic. Felck. 1 et 4, μήτε. Editi et alii, μή. Paulo post, Seguer. γίνηται.

(75) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felck. 4 et 5. At alii et editio Commel. Πῶς δὲ ὅλως εἰς κτί- σμα, etc., mendose. Mox Basil. πρῶτος γίνεσθαι.

(76) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editio Commel. οὐδὲ ἐστὶν ἐν μόνον καθ' ἑαυτό, etc.

(77) Seguer. omittit καὶ κτηνῶν.

(78) Ὁρῶμεν abest a Seguer.

(79) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. In aliis et editis deest λέγει.

(80) Seguer. τοιαύτη γένεσις.

Igitur si, ut dixi, Verbum creatum esset, non prius sed una cum aliis virtutibus factum fuisset, quantumvis iisdem gloria antecellat. Ita enim se res habet in cæteris, quæ nempe simul factæ fuerunt, nullaque inter illas prima est vel secunda, licet gloria inter se differant, ita ut aliæ quidem a dextris, aliæ circum, aliæ a sinistris, sed tamen omnes simul Deum laudent, et Domino ministrent. Quocirca si Verbum creatum est, nec primum nec principium aliorum esse potest. Si vero ante res omnes est, uti revera est, ipsumque solum primum est et Filius est: non igitur secundum naturam omnium est principium. Nam inter omnia etiam omnium principium numeratur. Quod si principium non est; nec etiam creatum est, sed patet ipsum substantia et natura a rebus quidem creatis differre, aliudque ab illis esse, solius autem et veri Dei similitudinem esse et imaginem, solum denique et ipsum existere. Hinc ipsum inter res creatas non collocant Scripturæ. Imo David eos, qui id vel agere cogitant, his verbis arguit: *Quis similis tui in diis, Domine* ²⁰ ? et: *Quis similis erit Domino in filiis Dei* ²¹ ? Et Baruch: *Hic est Deus noster, non æstimabitur alius adversus eum* ²². Enimvero hic creat, illa autem creantur. Proprium ille est naturæ Patris Verbum et Sapientia: res vero factæ, cum antea non essent, per ipsum Verbum fuerunt productæ.

50. Hæc igitur quæ tam crebro jactitatis verba, Filius res est creata, vera nullo modo sunt, sed merum vestræ mentis commentum est, vosque Salomon ipse increpat quod sæpe illius auctoritate false abusi fueritis. Neque enim docuit Filium rem creatam esse, sed fetum et sapientiam Dei, ut ex his ejus verbis clarum est: *Deus sapientia fundavit terram* ²³; et: *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum* ²⁴. Quin etiam locus, quem hic expendimus, vestram plane confutat impietatem. Nam scriptum est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ²⁵. Igitur si ipse est ante omnia, dicit autem, *creavit me*, non ut opera faciam, sed in opera: vel id, quod ista voce, *creavit*, significatur, ipso est posterius, vel ipse operibus posterior videbitur, quippe qui illa, cum creatur ipse, jam ante se existentia reperiat, et quorum causa idem ipse creetur. Quæ si vera sunt, qui potest fieri, ut ipse

²⁰ Psal. LXXIII, 2; LXXV, 8. ²¹ Psal. LXXVIII, 7. ²² Prov. VIII, 22.

(81) Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1, 4 et 5. At alii et editi, μετ' ἄλλων. Paulo post, editi, ἐπὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων. In Seguer. recte deest vox κτισμάτων, nec eam videtur legisse Nannius: vertit enim: *Ita enim se rem habere etiam in aliis invenit*. Porro τῶν ἄλλων referendum esse ad vocem Δυνάμεων, patet ex his quæ ibidem sequuntur. Nec obstat quod masculinum genus ibi usurpetur: nam notum est sæpe Athanasium rationem generis non habere, sed rerum duntaxat.

(82) Gobler. et Felck. 1, καὶ Υἱὸς ἐστὶν ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι, etc., male, omissis intermediis.

(85) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. Alii et

κτίσμα ἦν ὁ Λόγος, ἔδει μὴ πρῶτον αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων (81) δυνάμεων ἅμα γίνεσθαι, καὶ τῇ δόξῃ πλεον τῶν ἄλλων ὑπερέχει· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εὐρεῖν ἔστιν, ὅτι ἅμα μὲν γεγῶνασι, καὶ οὐκ ἐστὶ πρῶτος ἢ δευτέρος, διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων ἐν δόξῃ, καὶ οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν, οἱ δὲ κύκλω, καὶ ἄλλοι ἐξ ἀριστερῶν, καὶ πάντες ὁμοῦσι ἅμα, καὶ παρεστήχασιν λειτουργοῦντες τῷ Κυρίῳ. Οὐκοῦν εἰ κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, οὐ πρῶτος ἂν εἴη, οὐδὲ ἀρχὴ τῶν ἄλλων· εἰ δὲ πρὸ πάντων ἐστὶν, ὡσπερ οὖν καὶ ἐστὶ, καὶ μόνος αὐτὸς πρῶτος καὶ Υἱὸς ἐστὶν, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἀρχὴ τῶν πάντων (82) τῇ οὐσίᾳ ἐστὶν· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων συναριθμεῖται. Εἰ δὲ μὴ ἀρχὴ ἐστὶν, οὐδὲ κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ' εὐδὴλον ἂν εἴη, ὡς τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ φύσει τῶν μὲν κτισμάτων διέστηκε, καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτῶν· τοῦ δὲ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ ὁμοιωσις καὶ εἰκὼν ἐστὶ, μόνος καὶ αὐτὸς ὑπάρχων. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τοῖς κτισμασὶν αὐτὸν συντάτουσιν αἱ Γραφαὶ· ἀλλ' ὁ μὲν Δαυὶδ (83) ἐπιπλήττει τοῖς τοιοῦτον αὐτὸν καὶ ἐνθυμείσθαι τολμῶσι, λέγων· *Τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; καὶ· Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ;* Ὁ δὲ Βαρούχ· *Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν.* Ὁ μὲν γὰρ κτίζει, τὰ δὲ κτίζεται· καὶ ὁ μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἰδῖος ἐστὶ Λόγος καὶ Σοφία· τὰ δὲ γενόμενα, οὐκ ὄντα πρότερον (84), δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου πεποιήται.

50. Τὸ ἄρα πολυθρόλλητον παρ' ἡμῶν εἰρημένον, Κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐκ ἐστὶν ἀληθὲς, ἀλλ' ὁμῶν φαντασία μόνη, καὶ κατηγορεῖσθε παρὰ τοῦ (85) Σολομῶνος, ὅτι πολλάκις αὐτοῦ κατεψεύσασθε. Οὐ γὰρ εἴρηκεν αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα καὶ σοφίαν Θεοῦ, λέγων· *Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· καὶ· Ἡ Σοφία φιλοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον.* Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ῥητὸν (86) ἐξεταζόμενον ἐλέγχει τὴν δυσσέβειαν ὁμῶν· *γέγραπται γὰρ· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.* Οὐκοῦν εἰ πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτὸς, λέγει δὲ, *ἐκτίσέ με*, οὐχ ἵνα ποιῆσω τὰ ἔργα, ἀλλ' *εἰς τὰ ἔργα*· ἡ δευτέρον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ *ἐκτίσει*, ἡ φανήσεται· δευτέρος αὐτὸς τῶν ἔργων, εὐρίσκων αὐτὰ κτιζόμενος ἤδη πρὸ αὐτοῦ ὑφεστῶτα (87), ἐφ' ἃ καὶ γίνεται. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἐτι πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτός; Πῶς δὲ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν; Ἰδοὺ γὰρ καθ' ὁμᾶς καὶ πρὸ αὐτοῦ συνεστήκει τὰ ἔργα, εἰς ἃ

²³ Baruch III, 36. ²⁴ Prov. III, 19. ²⁵ Prov. IX, 1.

editi, ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Δαυὶδ. Mox Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ· Τίς ὁμοιωθήσεται, ut et Psalmista habet. Item Felck. 5, anonym. ὁμοιωθήσεται. Editi et alii, ἡ τίς ὁμοιος.

(84) Reg. et Felck. 5, πρῶτον. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5, πολυθρόλλητον.

(85) Τοῦ deest in Gobler. et Felck. 1. Idem et Seguerian. Reg. Felck. 4 et 5, Σολομῶνος. Alii et editio Commel. Σαλομῶνος.

(86) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5. At alii et editio Commel. αὐτὸ δὲ ῥητὸν.

(87) Reg. Gobler. Felck. 1 et 4, συνεστῶτα.

κτιζεται και αποστέλλεται. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὕτω· μη γένοιτο! Ψευδής ἐστι τῶν αἰρετικῶν (88) ἡ διά-
 νεια. Οὐ γὰρ κτίσμα ἐστίν, ἀλλὰ κτίστης μὲν ἐστίν
 ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· τότε δὲ λέγει παροϊμιωδῶς,
 ἐκτισέ με, ὅτε τὴν κτιστὴν ἐνεδύσατο σάρκα. Καί
 τοῦτο πάλιν δυνατόν ἐστι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ
 διανοεῖσθαι. Ἰὼς γὰρ ὢν καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν ἔχων,
 αὐτοῦ γὰρ ἰδίον ἐστὶ γέννημα, ὅμως Κύριον νῦν (89)
 ὀνομάζει τὸν Πατέρα· οὐχ ὅτι δούλος ἦν, ἀλλ' ὅτι
 τὴν τοῦ δούλου μορφήν (90) ἀνέλαβεν. Ἐπρεπε γὰρ
 αὐτὸν, ὡς περὶ οὐρα Λόγον ἐκ τοῦ Πατρός, Πατέρα
 τὸν Θεὸν καλεῖν· τοῦτο γὰρ Ἰβιον (91) υἱοῦ
 πατέρα· οὕτως ἐλθόντα τελεωῶσαι τὸ ἔργον, καὶ δού-
 λου λαβόντα μορφήν, Κύριον ὀνομάζειν τὸν Πατέρα.
 Καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ καλῆς
 τῆς διαστολῆς, λέγων ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· Ἐξομο-
 λογοῦμαι σοι, Πάτερ· εἶτα· Κύριε τοῦ οὐρανοῦ
 καὶ τῆς γῆς. Ἐαυτοῦ μὲν γὰρ εἶναι Πατέρα τὸν
 Θεὸν λέγει, τῶν δὲ κτισμάτων αὐτὸν Κύριον ὀνομά-
 ζει· ὡς ἐκ τούτου δεῖξνυσθαι λευκῶς, ὅτι, ἡνίκα τὸ
 κτιστὸν (92) ἐνεδύσατο, τότε τὸν Πατέρα καλεῖ Κύ-
 ριον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Δαυὶδ τὴν
 αὐτὴν διαφορὰν σημαίνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ
 τῶν Ψαλμῶν λέγων· Δός τὸ κράτος σου τῷ παιδί
 σου, καὶ σῶσον τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης σου.
 Ἄλλος γάρ ἐστιν ὁ φύσει καὶ ἀληθινὸς παῖς τοῦ Θεοῦ,
 καὶ ἄλλα τὰ τῆς παιδίσκης τέκνα, ἥτις ἐστὶ τῶν
 γεννητῶν ἢ φύσις (93). Αἰὶ καὶ ὁ μὲν, ὡς Ἰὼς,
 ἔχει τὸ πατρικὸν κράτος, τὰ δὲ, σωτηρίας ἐστὶ
 δέδωκεν.

rum factarum natura. Hinc ille tanquam Filii, paterno gaudet imperio : hæc autem, salute opus habent.

51. Εἰ δ' ὅτι παῖς ἐκλήθη, φλυαροῦσι, γινωσκέτω-
 σαν, ὅτι καὶ Ἰσαὰκ παῖς ὀνομάσθη τοῦ Ἀβραάμ,
 καὶ ὁ υἱὸς τῆς Σουμανίτιδος (94) παιδάριον ἐκλήθη.
 Εἰκότως ἄρα, δούλων ἡμῶν ὄντων, ὅτε γέγονεν ὡς
 ἡμεῖς (95), Κύριοι τὸν Πατέρα καλεῖ καὶ αὐτὸς, ὡς
 ἡμεῖς· καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπεύμενος οὕτω πε-
 ποίηκεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς, δούλοι κατὰ φύσιν ὄντες, καὶ
 δεξάμενοι τὸ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, θαρρήσωμεν τὸν φύ-
 σει Κύριον ἑαυτῶν, τοῦτον τῇ χάριτι Πατέρα καλεῖν.
 Ἄλλ' ὡς περὶ ἡμεῖς τὸν Κύριον Πατέρα καλοῦντες,
 οὐκ ἀρνούμεθα τὴν κατὰ φύσιν δουλείαν· αὐτοῦ γὰρ
 ἔσμεν ἔργα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ οὐχ ἡμεῖς·
 οὕτως ὅταν ὁ Υἱὸς τὴν τοῦ δούλου (96) μορφήν λαμ-
 βάνω λέγη, Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὀδῶν αὐτοῦ,
 μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὴν ἀδιότητα τῆς τούτου θεότητος,

⁹⁴ Joan. 1, 3. ⁹⁵ Coloss. 1, 17. ⁹⁶ Matth. κβ 25. iv, 18. ⁹⁷ Psal. xcix, 3.

(88) Editi et Felck. 2, τῶν γὰρ αἰρετικῶν. Alii mss. τῶν αἰρετικῶν.

(89) Sic Seguer. Anglic. et Felck. 4. At νῦν abest ab aliis et editis.

(90) Seguer. τὴν δούλου μορφήν. Editi et alii, τὴν τοῦ δούλου.

(91) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. Editi vero et alii, τοῦτο γὰρ καὶ ἰδίον. Ibid. Felck. 2, et editio Commel. Ἰβιον Υἱοῦ μορφήν λαβόντα, Κύριον ὀνομάζειν, etc. Cæteri mss. ut in textu habetur.

(92) Anglic. et Reg. τὴν κτιστὸν. Mox Seguer. et Reg. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ. Editi et alii, καὶ γὰρ ἐν τῇ. Ibid. Seguer. Reg. Felck. 4 et 5, τὴν αὐτὴν διαφο-

A sit ante omnia? Quomodo porro omnia per ipsam facta sunt ⁹⁴ et in ipso constituta ⁹⁵? Namque secundum vos ante eum existierunt opera, quorum causa ipse est creatus, et ad quæ missus fuit. Verum non ita se res habet: absit. Falsa hæc est hæreticorum sententia. Nec enim Dei Verbum res est creata, sed creator ipse est: tunc autem proverbii instar ait, *Dominus creavit me*, cum creatam induit carnem, ut etiam ex hoc ipso loco potest intelligi. Tametsi enim Filius est, et Deum habet Patrem, cum proprius ejus sit fetus: tamen Patrem hoc in loco Dominum appellavit, non quia servus esset, sed quia **410** servi formam accepit. Quippe quem admodum, quatenus Verbum est ex Patre, Deum convenienter Patrem appellat: namque id proprium filii est erga patrem: ita cum opus venit absoluturus, et servi formam accepit, Patrem Dominum dicere eum omnino decuit. Hujusmodi porro discrimen suos ipse discipulos distincte admodum hisce Evangelii verbis docuit: *Confiteor tibi, Pater*; deinde: *Domine cæli et terræ* ⁹⁶. Namque et Deum sui ipsius Patrem esse testatur, et eundem rerum creatarum Dominum appellat: ita ut ex hoc loco perspicuum sit eum, cum naturam creatam accepit, tunc Patrem appellasse Dominum. Quin etiam idem discrimen in Davidis oratione sanctus declarat Spiritus, sic in Psalmis loquens: *Da imperium tuum puero tuo, et salvum fac filium ancillæ tuæ* ⁹⁷. Siquidem alius est naturalis et verus Dei Filius, et alii sunt ancillæ liberi, qualis est videlicet rerum

C 51. Quod si idcirco quod puer sit vocatus, nugarum velint et rivari, discant Isaac puerum quoque Abrahamæ appellatum esse ⁹⁴, et filium Sunamitidis puerulum fuisse dictum ⁹⁵. Merito itaque cum nos servi simus, ille nostri factus similis, Patrem quoque Dominum, sicuti nos, vocat: quod profecto summæ suæ erga nos benignitatis argumentum voluit esse, ut scilicet nos, qui natura servi sumus, spiritu Filii accepto, illum qui natura noster est Dominus, gratia Patrem appellare auderemus. Verum quemadmodum nos cum Dominum Patrem appellamus, non tamen inficiamur servos nos natura esse; ejus siquidem opera sumus, ipseque fecit nos et non ipsi nos ⁹⁶: ita cum Filius forma servi accepta ait, *Dominus creavit me initium viarum suarum*, non idcirco

⁹⁸ Psal. lxxv, 16. ⁹⁹ Genes. xxi, 8. ¹⁰⁰ IV Reg.

ράν. Cæteri et editi, αὐτὴν τὴν διαφορὰν.

(93) Seguer. γεννητῶν φύσις. Ibid. idem, Reg. Gobler. et Felck. 1, αἰὶ καὶ ὁ μὲν, ὡς Ἰὼς. Alii et editio Commel. αἰὶ καὶ ὁ μὲν Ἰὼς.

(94) Mss. omnes, Σουμανίτιδος. Editi Σουναμίτιδος. Apud Scripturam legitur Reg. 4, Σουμανίτις. Vulgata habet, *Sunamitis*, juxta Hebræum textum.

(95) Gobler. et Felck. 1, ὡς ἡμεῖς καὶ τοῦτο, ommiss. intermediis. Ibidem Seguer. Anglic. et Felck. 4, καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπεύμενος. In aliis et editis δὲ deest.

(96) Seguer. ὅταν Ἰὼς τὴν δούλου. Mox idem, Gobler. Felck. 1 et 5, ἐκτισέ με, μὴ ἀρνεῖσθωσαν.

ejus divinitatis æternitatem negare debent, vel in principio Verbum fuisse, omniaque per ipsum esse facta, et in ipso creata omnia esse. Hac autem Proverbiorum sententia, non Verbi natura, uti jam dixi, sed humanitas significatur. Nam si in opera se creatum esse dicit, manifestum est eum hisce verbis nolle suam indicare naturam, sed suam tantummodo in opera administrationem, quod quidem posterius est quam esse. Res enim creatæ primo ac præcipue ea de causa sunt factæ ut sint et existant, secundo vero habent ut agant quæcumque imperaverit Verbum, ut in omnibus licet perspicere. Siquidem Adam creatus est, non ut ageret, sed ut primum esset homo; nam postea agendi præceptum accepit. Noe similiter non propter arcam creatus est, sed ut primum esset et fieret homo: nam postea arcam jussus est fabricari: idemque in aliis singulis quisque potest animadvertere. Etenim magnus ille Moyses primum factus homo est, deinde populi imperium illi est concredidit. Idem ergo hic pariter licet intelligere. Vides enim Filium non creari ut sit: **¶ 11** sed in principio quidem erat Verbum, postea vero in opera eorumque administrationem mittitur. Etenim antequam facta essent opera, semper erat Filius, necdum tamen necesse erat eum creari. Postquam autem creata sunt opera, ac deinde administratione ad illa restauranda opus fuit: tunc etiam seipsum obtulit Verbum, eoque sese demisit, ut operum simile fieret: quod utique per vocem, creavit, nobis voluit significare. Simile item aliquid per Isaïam prophetam his verbis docet: *Ei nunc hæc dicit Dominus, qui me ex utero servum sibi formavit, ut Jacob et Israel ad ipsum congregarem, congregabor et glorificabor coram Domino* ⁴².

52. Ecce etiam hic non ut esset formatur, sed ut tribus congregaret, quæ antequam ipse formaretur exsistebant. Nam ut illic scriptum est, *creavit*, ita hic, *formavit*, dicitur; et ut illic additur, *in opera*, ita hic sequitur, *ut congregarem*. Quocirca clarissimi

⁴² Isa XLIX, 3.

(97) Seguer. et Reg. αὐτοῦ. Mox iidem et Felck. 5, εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Editi et alii τὰ et αὐτοῦ omitunt.

(98) Seguer. καὶ ὑπάρχειν. Ibid. mss. καὶ δευτέρων. In editis et aliis hæc deest. Mox Seguer. et Reg. περὶ ὧν ἂν αὐτοῖς ὁ Λόγος προστάτῃ. Ceteri mss. περὶ ὧν ἂν ὁ Λόγος αὐτῶν προστάτῃ. Editio Commel. περὶ ὧν ἂν ὁ Λόγος αὐτῶν προστάτῃ.

(99) Sic Seguer. Reg. Felck. 4 et 5, sed Seguer. ὑπάρχοι. At editi, ὑπάρχῃ καὶ ἀνθρώπος γένηται. Mox Seguer. Νῶε τε.

(1) Gobler. et Felck. 1, ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι καὶ κατασκευάσαι. Ibidem iidem, καὶ ἐφ' ἐκάστου ζητῶν, τοῦτο εὔροι τις ἂν. Καὶ γὰρ, etc. Felck. 4, ζητῶν τοῦτ' ἂν εὔροι τις ἂν· καὶ γὰρ, etc.

(2) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀνθρώπος γέγονε. Alii et editi, ἀνθρώπος γεγένηται. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 4, ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ, ut et Nannius legit. Editi et alii, ἡγεμονίαν τοῦ Λόγου.

A καὶ ὅτι ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσθη. Τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητὸν, καθὰ προείπον, οὐ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Λόγου σημαίνει· εἰ γὰρ εἰς ἔργα φησὶν ἐκτίσθαι, φαίνεται μὴ τὴν οὐσίαν ἑαυτοῦ (97) σημαίνει θέλων, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ οἰκονομίαν γενομένην, ὅπερ δευτέρον ἐστὶ τοῦ εἶναι. Τὰ γὰρ γινόμενα καὶ κτιζόμενα προηγουμένως ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὑπάρχειν (98) ποιεῖται, καὶ δευτέρον ἔχουσι τὸ ποιεῖν, περὶ ὧν ἂν αὐτοῖς ὁ Λόγος προστάτῃ, ὡς ἐπὶ πάντων ἐστὶν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτον. Ἀδὰμ γὰρ ἐκτίσθη, οὐχ ἵνα ἐργάζηται, ἀλλ' ἵνα πρῶτον ὑπάρχῃ (99) ἀνθρώπος· μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι. Νῶε δὲ ἐκτίσθη οὐ διὰ τὴν κιβωτὸν, ἀλλ' ἵνα πρῶτον ὑπάρχῃ καὶ ἀνθρώπος γένηται· μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβεν ἐντολὴν κατασκευάσαι (1) τὴν κιβωτὸν· καὶ ἐφ' ἐκάστου δὲ ζητῶν ταῦτα εὔροι τις. Καὶ γὰρ καὶ Μωϋσῆς ὁ μέγας πρῶτον ἀνθρώπος γέγονε (2), καὶ δευτέρον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ πεπίστευται. Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν ἔξεστιν· ἑρᾶς γὰρ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ εἶναι κτιζέται, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, μετὰ ταῦτα δὲ εἰς τὰ ἔργα πέμπεται, καὶ τὴν τούτων οἰκονομίαν· καὶ γὰρ πρὶν γενέσθαι τὰ ἔργα (3), ἦν μὲν αἰὶ ὁ Υἱὸς, οὐπω δὲ χρεῖα ἦν αὐτὸν καὶ κτισθῆναι. Ὅτε δὲ ἐκτίσθη τὰ ἔργα, καὶ χρεῖα μετὰ ταῦτα (4) γέγονε τῆς εἰς διόρθωσιν αὐτῶν οἰκονομίας· τότε δὴ καὶ ὁ Λόγος δέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ συγκαταθῆναι καὶ ὁμοιωθῆναι τοῖς ἔργοις· ὅπερ διὰ μὲν τῆς, C *ἐκτίσσε*, λέξεως, ἡμῖν δεδηλωκε (5), διὰ δὲ τοῦ προφητοῦ Ἡσαίου· τὸ ὅμοιον σημαίνει θέλων, πάλιν λέγει· *Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλων ἑαυτῷ (6), τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ Ἰσραὴλ· συναχθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον Κυρίου.*

52. Ἴδου καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἰς τὸ εἶναι πλάττεται, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ συναγαγεῖν τὰς φυλάς, τὰς καὶ πρὸ τοῦ πλασθῆναι τοῦτον ὑπαρχούσας. Ὅσπερ (7) γὰρ ἐκεῖ τὸ, *ἐκτίσεν*, οὕτως ὡς τὸ, *ἐπλασε*· καὶ ὡς ἐκεῖ, *εἰς τὰ ἔργα*, οὕτως ὡς, *εἰς τὸ συναγαγεῖν*· ὡς τε

D Ibidem mss. τοῦτο νοεῖν. Editio Commel. τοῦτο νοεῖν.

(3) Sic Segner. Reg. Goblerian. et Felck. 1, et mox, οὐπω δὲ χρεῖα. Ceteri et editi, καὶ γὰρ καὶ πρὶν γενέσθαι.... οὕτω δὲ χρεῖα. In Felck. 4, deest τὰ ἔργα.

(4) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4 ut et legendum esse monet Anglic. in margine. Alii et editi, τὰ πάντα.

(5) Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 4, δέδωκε, mendose. Paulo post Seguerian. et Felck. 4, πάλιν ἔλεγε.

(6) Basil. ἑαυτοῦ. Mox Seguer. ut et Scriptura. πρὸς αὐτόν, καὶ Ἰσραὴλ. Reg. vero et editio Commel. πρὸς Ἰσραὴλ. Ibid. Seguerian. Felck. 4, ἐναντίον Κυρίου. Editi et alii, ἐναντι Κυρίου. Item ibid. Felck. 2 et editio Commel. Ἰδοὺ ἐνταῦθα.

(7) Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 5, ὡσπερ. Ibidemque et Reg. ac Felck. 4, οὕτως ὡς Editi et alii, ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ *ἐκτίσεν*, ὡς, etc.

πανταγόθεν φαίνεσθαι τοῦ εἶναι τὸν Λόγον δεύτερον λέγεσθαι τὸ, *ἔκτισε*, καὶ τὸ, *ἐπλασε* (8). Καὶ γὰρ ὡσπερ πρὸς τῆς πλάσεως ὑπῆρχον αἱ φυλαὶ δι' ἃς καὶ ἐπλάσθη· οὕτως ὑπάρχειν καὶ τὰ ἔργα φαίνεται, εἰς ἃ καὶ ἐκτίσθη. Καὶ ὅτε μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εὐπω ἦν τὰ ἔργα, καθὰ προείπον· ὅτε δὲ τὰ ἔργα γέγονε, καὶ ἡ χρεῖα ἀπήτησε, τότε τὸ, *ἔκτισεν*, εἰρηται. Καὶ ὡσπερ ἂν εἴ τις (9) υἱὸς, παραπολομένων κτημάτων καὶ παρὰ πολεμίοις ὄντων, ἐξ ἀμελείας αὐτῶν, χρεῖας τε (10) καταλαβούσης εἰ πέμποιτο παρὰ τοῦ πατρὸς συλλαβέσθαι καὶ συναγαγεῖν αὐτά· καὶ οὗτος ἀπερχόμενος, ἐπενδύσκειτο τὴν ὁμοίαν ἐκεῖνων ἐσθήτα, καὶ σχηματίζοι ἑαυτὸν, ὡς ἐκείνοι, ἵνα μὴ ὡς δεσπότην αὐτὸν ἐπιγνόντες (11) οἱ κτείνοντες φύγωσι, καὶ κωλυθῆ καταλύειν καὶ πρὸς τοὺς ὑπὸ γῆν κρυπτομένους παρ' ἐκεῖνων· εἶτα εἴ τις πυνθάνοιτο τούτου (12). Διὰ τί οὕτως; ὁ τοιοῦτος εἶπεν ἂν (15)· Ὁ πατήρ οὕτω με ἐπλασε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ· λέγων τε οὕτως, οὕτε δούλον ἑαυτὸν οὕτε ἕνα τῶν ἔργων εἶναι (14) σημαίνει· οὕτε δὲ τὴν ὄρχην τῆς γενέσεως αὐτοῦ λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑστερον αὐτῷ δοθεῖσαν εἰς τὰ ἔργα φροντίδα· τὴν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κύριος, ἐπενδυσάμενος (15) τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ σχηματίζοι εὐθεῖς ὡς ἀνθρώπος, εἰ ἐρωτηθεῖ παρὰ τῶν οὕτως αὐτὸν ἠρώτων καὶ θαυμαζόντων, εἶποι ἂν (16)· Κύριος *ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· καὶ ἔπλασέ με τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰσραήλ*. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸ Πνεῦμα προσημαῖον ἐν Ψαλμοῖς ἔλεγε· *Κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου· ὅπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων αὐτὸς (17) ὁ Κύριος φησιν· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ· ὡσπερ δὲ, ὅτε ἐπὶ ἐλαμφε σωματικῶς τῇ Σιών, οὐκ ἀρχὴν εἶχεν (18) εἶναι οὐδὲ τοῦ βασιλεύειν· ἀλλὰ ὡν Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ αἰδίου βασιλεὺς, κατηξίωσεν ἀνθρωπίνως ἐπιλάμψαι τὴν βασιλείαν ἑαυτοῦ (19) καὶ ἐν τῇ Σιών, ἵνα, ἀπὸ τῆς βασιλευούσης ἐν αὐτοῖς ἀμαρτίας λυτρωσάμενος αὐτούς τε καὶ ἡμᾶς, ποιήσῃ ὑπὸ τὴν πατρικὴν βασιλείαν ἑαυτοῦ· οὕτω καθιστάμενος εἰς τὰ ἔργα, οὐκ εἰς τὰ μηδέπω ὄντα, ἀλλ' εἰς τὰ ἦδη ὄντα καὶ θεώμενα διορθώσεως καθίσταται.*

53. Τὸ ἄρα, *ἔκτισε*, καὶ τὸ, *ἐπλασε*, καὶ τὸ, *κα-*

“ Philipp. II, 8. “ Psal. VIII, 7. “ Psal. II, 6.

(8) Seguerian. Goblerian. Felc. 1, *πεπλάσθαι*. Alii et editi, *ἐπλασε*.

(9) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 4. At editi et alii, ὡσπερ ἂν τις. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, *παραπολομένων*. Felc. 4, *παραπολλομένων*.

(10) Seguer. et Felc. 4, *χρεῖας δέ*. Editi et alii, *χρεῖας τε*. Ibid. mss. omnes, *εἰ πέμποιτο*. Editio Commel. omittit *εἰ*.

(11) Seguerian. αὐτὸν ἐπιγνόντες. Caeteri et editi, αὐτῶν ἐπιγινώσκοντες. Mox Seguer. Goblerian. et Felc. 4, ὑπὸ γῆν. Editi et alii, ἐπὶ γῆν.

(12) Seguerian. ἐπυνθάνετο. Ibid. idem et Reg. διὰ τί οὕτως, ὁ τοιοῦτος, etc. In editis vero nulla interponitur distinctio. Edit. Commel. mendose præterea habet, διὰ τὸ οὕτως.

(13) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4.

num undelibet est non nisi posterius quam fuerit Verbum, hæc verba, *creavit*, et *formavit* de illo enuntiari. Nam quemadmodum antequam Filius formaretur, tribus existebant, propter quas formatus ipse est : sic etiam opera, quorum causa creatus est, prius patet existitisse. Præterea cum in principio esset Verbum, nondum, ut dixi, erant opera : cum autem facta sunt opera, et exegit necessitas, tunc dictum est, *creavit*. Ac quemadmodum si aliquis filius, servis perditis et apud hostes ipsorum negligentia detentis, cogente necessitate a patre mitteretur, ut illos adjuvaret et reduceret, illeque in itinere similem illorum indueret vestem, eodemque ac illi se appellaret nomine, ne forte hi, qui servos retinerent, ipso ut domino agnito, fugerent, ipseque hoc pacto prohiberetur ad servos subter terram ab illis occultatos accedere : si quis deinde ab eo sciscitaretur, quare ita egisset, recte responderet : Sic me formavit et comparavit pater in opera sua : quibus quidem verbis neque se servum aut unum ex operibus esse significaret ; nec etiam sui ortus indicaret principium, sed tantum commissam sibi postea operum curam. Simili ratione si Dominus, nostra induta carne ⁴⁴, et figura inventus ut homo, ab his interrogaretur qui ipsum eo in statu suspiciunt et admirantur, responderet : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, et : *Formavit me ut congregarem Israel*. Idem autem ipse quoque Spiritus in Psalmis prænuntians aiebat : *Constituisti eum super opera manuum tuarum* ⁴⁵ : quod et Dominus de seipso his confirmat verbis : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* ⁴⁶. Porro quemadmodum cum monti Sion corpore illuxit, tunc non incepit esse aut regnare : sed cum esset ipse Verbum et rex sempiternus, humaniter voluit suum regnum illucere quoque in Sion, ut scilicet et nos et illos a peccato, quod in eis regnabat, **412** redimeret, et in paternum sui imperium redigeret : qua utique ratione in opera est constitutus, non quæ nondum essent, sed quæ jam existerent, et emendatione indigerent

53. Igitur hæc dictiones, *creavit*, *formavit*, et

D Editi, εἶποιεν. Ibid. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, *κατήρτησεν*. Felc. 4, *κατήγαγεν*.

(14) Εἶναι, deest in Seguer. qui mox, τῆς γενέσεως ἑαυτοῦ.

(15) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, *ἐπενδυσάμενος*.

(16) Seguer. et Felc. 4, εἶποιεν ἂν. Editi et alii, εἶποι ἂν.

(17) Αὐτόν abest a Seguerian.

(18) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, qui ultimus, ὡν ὁ Λόγος. Alii et editio Commel. οὐκ ἀρχὴν εἶχεν, ἀλλὰ ὡν ὁ Λόγος.

(19) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἑαυτοῦ. Caeteri et editi, αὐτοῦ. Ibid. Seguer. καὶ ἐν τῇ Σιών. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ ἐν γῇ Σιών. Editi vero et alii, αὐτοῦ καὶ τῇ Σιών.

constituit, eamdem habent significationem, nec ullo modo probant, vel eum incœpisse esse, vel creatam ejus esse naturam, sed intelligendæ sunt de renovatione, qua nos singulari beneficio refecit. Itaque licet hæc ejus sint verba, ipse nihilominus se ante res illas docuit existere cum ait: *Antequam Abraham fieret, ego sum* ⁴⁷; et: *Cum cœlos præparabat, aderam illi* ⁴⁸; et: *Apud illum eram res apte componens* ⁴⁹. Quemadmodum vero ipse erat, antequam fieret Abraham, Israel autem post Abraham factus est, certumque est ipsum cum prius existeret, postea formatum esse, idque non ejus existendi principium, sed humanam ab eo naturam assumptam significare, in qua videlicet tribus Israel congregat: ita cum ipse semper sit cum Patre, rerum creaturam est quoque opifex, palamque est opera ipso esse posteriora, et voce, *creavit*, non ostendi eum esse cœpisse, sed operum administrationem, quam in carne gessit, suscepisse. Quippe decuit ipsum, qui alius ab operibus, imo qui creator illorum erat, eorum quoque in se suscipere renovationem: ut ipse nostri causa creatus, omnia in seipso recrearet ac reficeret. Hinc ubi dixit, *creavit*, statim causam, nempe, *opera*, addidit, ut scilicet his verbis, *in opera creati*, significaretur illum hominem fieri ad ipsa opera instauranda. Namque ea est consuetudo Scripturæ divinæ, quæ quoties de Verbi ortu secundum carnem loquitur, causam subjungit propter quam homo factus est. Cum autem vel ipse vel ejus famuli de ejus divinitate verba faciunt; omnia simplici dictione absolutaque sententia, et nulla implicita causa proferuntur. Nempe Patris est splendor; ut autem Pater non est ob aliquam causam, ita nec ejus splendoris causa est inquirenda. Itaque scriptum est: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ⁵⁰: *cujus quidem rei nulla affertur causa. Cum autem Verbum caro factum est* ⁵¹, tunc causa propter quam factum est, his verbis indicatur, *et habitavit in nobis* ⁵². Similiter Apostolus cum ait: *Qui cum in forma Dei esset* ⁵³, causam non protulit nisi post

A *έστησε* (20), τὴν αὐτὴν ἔχοντα διάνοιαν, οὐ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸν, οὐδὲ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ κτιστὴν δεῖκνυσιν (21), ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κατ' εὐεργεσίαν γενομένην ἀνανέωσιν. Ταῦτα γοῦν λέγων, ἐδίδασκεν ὁμοως (22) καὶ πρὸ τούτων ὑπάρχειν ἑαυτὸν, ὅτε ἔλεγε· *Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι*· καὶ· *Ἦντο τὸν οὐρανὸν ἡτοίμαζε, συμπάρτημην αὐτῷ*· καὶ· *Ἦμην παρ' αὐτῷ* (23) ἀρμόζουσα. Ὡσπερ δὲ ἦν αὐτὸς πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὁ δὲ Ἰσραὴλ μετὰ τὸν Ἀβραὰμ γέγονε, καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι προϋπάρχων ὑστερον πλάττεται, καὶ ἡ πλάσις οὐ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὴν ἐνανθρώπησιν σημαίνει, ἐν ἧ καὶ ἐπισυνάγει τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ· οὕτως ἄρα ἀεὶ συνὸν τῷ Πατρὶ, αὐτὸς (24) τῆς κτίσεως δημιουργὸς ἐστίν, καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι δευτέρα **B** ἐστὶν αὐτοῦ τὰ ἔργα, καὶ τὸ, *ἔκτισεν*, οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα γενομένην οἰκονομίαν, ἣν ἐν τῇ σαρκὶ πεποίηκε, γνωρίζει. Ἐπρεπε γὰρ, ἄλλον αὐτὸν ὄντα τῶν ἔργων, καὶ μᾶλλον δημιουργὸν αὐτῶν ὄντα αὐτὸν, καὶ τὴν τούτων ἀνανέωσιν εἰς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι, ἵνα, αὐτοῦ κτιζομένου εἰς ἡμᾶς, τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν (25) ἀνακτίσῃται. Καὶ γὰρ λέγων, *ἔκτισεν*, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε, λέγων, *τὰ ἔργα, ἵνα τὸ, εἰς τὰ ἔργα κτίσῃται*, τὸ γίνεσθαι ἄνθρωπον δηλώσῃ εἰς τὴν τούτων ἀνανέωσιν. Καὶ τοῦτο ἔθος ἐστὶ τῇ Οὐρανόγραφῃ· ὅταν μὲν γὰρ σημαίνῃ τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν τοῦ Λόγου, τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος· ὅταν δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ αὐτὸς τε λέγῃ (26), καὶ οἱ τούτου θεράποντες ἐπαγγέλλωσι, πάντα ἀπλῆ τῇ λέξει, ἀπολελυμένη τε τῇ **C** διανοίᾳ, καὶ οὐδὲν μετὰ συμπεπλεγμένης αἰτίας λέγεται. Τοῦ γὰρ Πατρὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα· ὡσπερ δὲ ὁ Πατὴρ οὐ διὰ τινὰ αἰτίαν ἐστίν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀπαυγασματος τούτου χρῆζηται τὴν αἰτίαν (27). *Ἐν ἀρχῇ οὖν ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ γράπται*· καὶ οὐκ ἔχει (28) τὸ διὰ τί· ὅτε δὲ, *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν γέγονε, λέγων· *Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*. Πάλιν τε ὁ Ἀπόστολος λέγων, *Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἔθιχε* (29) τὴν αἰτίαν εἰ μὴ, ὅτε *Τῆρ*

⁴⁷ Joan. viii, 58. ⁴⁸ Prov. viii, 27. ⁴⁹ ibid. 30.

⁵⁰ Joan. i, 1. ⁵¹ ibid. 14. ⁵² ibid. ⁵³ Philip. ii, 6.

(20) Seguerian. et Reg. καὶ τὸ κατέστησε. Editi D et alii, καὶ κατέστησε. Ibid. Seguer. τὴν αὐτὴν ἔχον. Cæteri et editi τὴν αὐτὴν ἔχοντα.

(21) Seguer. et Reg. δεῖκνυσιν. Alii et editi, δεῖκνύουσιν.

(22) Felc. 4, ὅπως. Ibid. Anglic. πρὸ τούτου. Idemque cum Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 4, ὑπάρχειν ἑαυτὸν. Editi et alii, ὑπάρχειν αὐτόν.

(23) Sic Seguer. Felc. 4, et Scriptura. Alii et editi, σὺν αὐτῷ. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, μετὰ τὸν Ἀβραὰμ. Alii et editi τὸν omitunt.

(24) Basil. ἄρα σὺν τῷ Πατρὶ συνὸν, αὐτός. Reg. ἄρα ἀεὶ σὺν τῷ Πατρὶ αὐτός. Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, addunt, καὶ δῆλόν ἐστιν, quæ absunt ab aliis et editione Commel.

(25) Seguer. εἰς αὐτόν. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἀνακτίσῃται. Καὶ γὰρ καὶ λέγων. Mox Anglic. λέγων τὸ εἰς ἔργα.

(26) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτός τε λέγῃ. In aliis et editis deest τε. Mox Seguer. et Reg. ἀπαγγέλλουσι. Gobl. et Felc. 1, ἐπαγγέλλουσι. Alii, ἐπαγγέλλωσι. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀπλῆ τῇ λέξει. Alii et editi, ἀπλῆ λέξει. Item ibid. Seguer. ἀπολελυμένη τε τῇ διανοίᾳ. In editione Commel. deest τε.

(27) Sic Seguer. Reg. Basil. Gobl. Felc. 1 et 4, Cæteri autem et editi, τούτου χρῆζει τὴν αἰτίαν. Ibid. Seg. Gobl. Felc. 1 et 4, Ἐν ἀρχῇ γοῦν, φησι, ἦν ὁ Λόγος. Basil. et Reg. Ἐν ἀρχῇ οὖν ἦν ὁ Λόγος. Cæteri et editi, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

(28) Felc. 2 et editio Commel. ἔχει, et paulo post, δι' ἧς γέγονε. Cæteri vero, ἔχει εἰ δι' ἣν γέγονε.

(29) Basil. καὶ οὐκ ἔθιχε. Ibidem τὴν deest in Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4.

μορφήν ἔλαβε τοῦ δούλου· τότε (30) γὰρ ἐπιφέρει λέγων· Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὰ ταῦτα γὰρ καὶ σὰρξ γέγονε καὶ μορφήν ἔλαβε δούλου.

54. Αὐτός τε ὁ Κύριος (31) πολλὰ μὲν ἐν παροιμαίαις λελάληκε, περὶ δὲ αὐτοῦ σημαίνων, ἀπολελυμένως εἶρηκεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· οὐ τιθεὶς ἐφ' ἐκάστου τὴν αἰτίαν, οὐδὲ τὸ διὰ τί, ἵνα μὴ δευτέρος ἐκείνων εἶναι φαίνεται, ὡν χάριν καὶ γέγονεν. Ἀνάγκη γὰρ προηγεῖσθαι τὴν αἰτίαν τούτου, ἥς ἄνευ οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἐγεγόνει. Παῦλος γοῦν ἀφωρισμένος ἀπόστολος εἰς Εὐαγγέλιον, ὁ προσηγγέλιτο ὁ Κύριος διὰ τῶν προφητῶν, εἶχε πρὸ ἑαυτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐ καὶ γέγονε διάκονος· καὶ ὁ Ἰωάννης μὲν (32), προχειρισθεὶς εἰς τὸ προοῦσαι τοῦ Κυρίου, πρὸ ἑαυτοῦ εἶχε τὸν Κύριον· ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἔχων πρὸ ἑαυτοῦ (33) αἰτίαν τοῦ εἶναι Λόγος, ἢ μόνον ὅτι τοῦ Πατρὸς ἐστι γέννημα καὶ σοφία μονογενῆς, ὅταν ἄνθρωπος (34) γίνεται, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν μέλλει σὰρκα φορεῖν. Προηγείται γὰρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον ἢ τῶν ἀνθρώπων χρεῖα, ἥς ἄνευ οὐκ ἂν ἐνεδύσατο σὰρκα. Τίς δὲ ἡ χρεῖα, δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος, αὐτὸς μὲν ὁ Κύριος σημαίνων ταύτην ἔλεγε· Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω (35) τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶς, ὁ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ (36) ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχη ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείρῃ. Καὶ πάλιν (37) φησὶν· Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν λόγον τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

55. Διὰ τὸ μαρτυρῆσαι ἄρα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι (39) θάνατον, καὶ διὰ τὸ ἀναστήσασθαι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου ἐλήλυθεν ὁ

A hæc verba, formam servi accepit : tunc enim subiecit : Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis. Hæc enim causa est cur Verbum caro factum est et servi accepit formam.

54. Ipse etiam Dominus multa quidem in proverbiiis elocutus est, sed cum de seipso loquitur, absolute dicit : *Ego in Patre et Pater in me est* ³¹ ; et : *Ego et Pater unum sumus* ³² ; et : *Qui vidit me, vidit Patrem* ³³ ; et : *Ego sum lux mundi* ³⁴ ; et : *Ego sum veritas* ³⁵ : quibus in locis nulla causa recensetur, nec affertur ratio cur ita sit, ne illis esse videretur posterior, quorum causa factus est. Siquidem necesse est causam illo priorem esse sine qua nec etiam ipse factus fuisset. Paulus quidem segregatus apostolus in Evangelium, **413** quod ante promiserat Dominus per prophetas ³⁶, Evangelium ejus administer factus est, prius se habuit. Joannes autem cui Domino præeundi munus fuerat commissum, priori quoque se habuit Dominum. At Dominus qui nullam causam cur sit Verbum agnoscit, nisi tantum quod Patris et fetus et sapientia est unigenita ; cum fit homo tunc causam indicat, propter quam carnem gestare debeat. Illi enim facto homini antecedit hominum necessitas, sine qua carnem minime induisset. Quæ autem illa sit necessitas, propter quam factus homo est, ipse Dominus his verbis exponit : *Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Hæc est autem voluntas ejus qui misit me, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Hæc est enim voluntas Patris mei, ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die* ³⁷. Et rursus : *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat* ³⁸. Et, *Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati* ³⁹. Scribit quoque Joannes : *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli* ⁴⁰.

(38) Εἰς τοῦτο ἐφανερῶθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα

55. Itaque idcirco venit Salvator ut testimonium perhiberet, et mortem pro nobis susciperet, hominesque ad vitam revocaret, ac diaboli opera dissol-

³¹ Joan. xiv, 10. ³² Joan. x, 30. ³³ Joan. xiv, 9. ³⁴ Joan. viii, 12. ³⁵ Joan. xiv, 6. ³⁶ Rom. i, 1. ³⁷ Joan. vi, 38, 40. ³⁸ Joan. xii, 46. ³⁹ Joan. xviii, 37. ⁴⁰ I Joan. iii, 8.

(30) Editio Commel. τότε. Mss. τότε.

(31) Seguer. et Reg. Αὐτός τε ὁ Κύριος. Alii et editi, Αὐτός δὲ ὁ Κύριος. Mox Seguer. et Felck. 5, ἐν παροιμαίαις ἐλάλησεν.

(32) Seguer. καὶ Ἰωάννης δέ. Ibidem Felck. 2, et edit. Commel. προχειρισθεὶς, οὐ καὶ γέγονεν, εἰς τό, etc. In cæteris omittitur οὐ καὶ γέγονεν.

(33) Mss. omnes, πρὸ ἑαυτοῦ. Editi, πρὸς ἑαυτοῦ. Ibid. Seg. Reg. Gobl. Felck. 1 et 5, τοῦ εἶναι Λόγος, ut et Nannius videtur legisse, cum nempe verit, non habuit causam ut esset Verbum. Cæteri et editi, τοῦ εἶναι αὐτόν.

(34) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ὅταν δὲ ἄνθρωπος. Alii et editio Commel. ὅταν ἄνθρωπος. Ibidem Seguer. γίνεται. Alii et editi, γέννηται.

(35) Seguer. ποιῶ.

(36) Seguer. Reg. et Felck. 4, αὐτό. Editi et alii, αὐτόν. Ibid. Seguer. αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ. Ibid. Seguer. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν. . . καὶ ἐγὼ ἀναστήσω, etc. Hunc item versum habent Reg. Basil. Anglic. Felck. 4 et 5. Sed in Reg. deest ἐστὶ τὸ θέλημα : in aliis deest tantum ἐστὶ et ὁ. Versum autem integrum omittunt cæteri et editio Commel.

(37) Sic Seguer. At Gobler. Felck. 1 et 4, Καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰς. Alii et editi, Καὶ πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην φησὶν· Ἐγὼ εἰς. Ibidem Seguer. et Felck. 5, γεγέννημαι. Cæteri et editi, γεγέννημαι.

(38) Gobler. et Felck. 1, φησὶν.

(39) Basil. δέξασθαι.

veret: Hæc causa est cur carne assumpta ad nos ad-
venerit. Nec enim esse potuisset resurrectio, nisi
mors antecessisset. Quomodo vero mors antecessis-
set, nisi mortale habuisset corpus? Id sane ab eo
didicerat Paulus, cujus nempe hæc sunt verba:
*Quia ergo pueri sanguinis et carnis participes facti
sunt, ipse quoque similiter eorumdem particeps fuit,
ut per mortem, diabolum qui mortis imperium habet,
destrueret, et liberaret eos qui timore mortis per totam
vitam obnoctii erant servituti* ⁶³, et: *Quoniam enim
per hominem mors, et per hominem resurrectio mor-
tuorum* ⁶⁴; et iterum: *Nam quod impossibile erat legi,
in quo per carnem infirma erat, Deus sui ipsius misso
Filio sub specie carnis peccati, etiam de peccato con-
demnavit peccatum in carne, ut legis justitia in nobis
impleretur qui non secundum carnem, sed secundum
spiritum ambulamus* ⁶⁵. Joannes vero scribit: *Nec
enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet
mundum, sed ut mundus per ipsum salvetur* ⁶⁶. Rur-
sus quoque per seipsum ita locutus est Salvator:
*Ego in judicium in hunc mundum veni, ut qui non
vident videant, et qui vident cæci fiant* ⁶⁷. Non ergo
propter seipsum venit, sed propter nostram salutem,
nec non ut mortem **414** destrueret, peccatum con-
demnaret, cæci viderent, omnesque e mortuis exci-
tarentur. Quod si non propter seipsum sed propter
nos venit: non igitur sui sed nostri causa creatur;
non ergo ipse est creatus, sed nostra assumpta carne
hæc ille ait. Quod autem is sit Scripturarum sensus
licet ab Apostolo discere, qui Epistola ad Ephesios
ita scribit: *Qui medium septi parietem diruit, cum
inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in de-
retis abrogavit, ut duos crearet in semetipso in unum
novum hominem, faciens pacem* ⁶⁸. Quod si duo in
illo creantur, qui et sint in ipsius corpore: non im-
merito igitur, duos in se ferens, ipse quoque quasi
creatus est. Namque creatos in seipso conjuunxit, et
ipse in illis erat, veluti illi. Sic porro duobus in illo
creatis dicere in maxime ei convenit: *Dominus creavit*

⁶³ Hebr. II, 14, 15. ⁶⁴ I Cor. xv, 21. ⁶⁵ Rom. viii, 3, 4. ⁶⁶ Joan. III, 17. ⁶⁷ Joan. ix, 39. ⁶⁸ Ephes. II, 14, 15.

(40) Sic Seguer. et Reg. At alii et editi, ἐγγό-
νευ, inendose. Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4,
πῶς ἂν ἐγγόνει. In aliis et editis ἂν omittitur.

(41) Seguer. καὶ ὁ Παῦλος. Felck. 4, ὁ καὶ ὁ Παῦ-
λος. Gobler. et Felck. 1, καὶ Παῦλος. Editi et alii,
καὶ ὁ Ἀπόστολος. Ibidem οὐν abest a Seguer. Gobler.
Felck. 1 et 4, qui iidem omnia omittunt δὲ αὐτός.

(42) Seguer. Reg. Gobler. et Felck. 1, φόβῳ θανα-
τάτου. Editi et alii, φόβῳ τοῦ θανάτου. Mox δὲ deest
in Felck. 4 et 5. Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1 et
4, Ἐπειδὴ γάρ. Alii et editi γάρ omittunt. Item ibid.
Seguer. et Felck. 4, ὁ θάνατος. In aliis et editis ὁ
deest. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀνάστα-
σις νεκρῶν. At alii et editi νεκρῶν omittunt.

(43) Τοῦ νόμου deest in Seguer.

(44) Seguer. δὲ ὁ Ἰωάννης δὲ φησιν. Gobler. et
Felck. 1, Δὲ Ἰωάννης. Οὐ γάρ. Editi et alii, καὶ
Ἰωάννης φησὶν. Οὐ γάρ, etc.

(45) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At Basil. ὁ
Σωτὴρ δι' αὐτοῦ ἔλεγεν. Alii et editi, ὁ Σωτὴρ ἔλε-
γεν. Mox Seguer. et Felck. 4 addunt τοῦτον post

Σωτὴρ, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ἐνσάρκου παρου-
σίας αὐτοῦ. Ἄλλως γὰρ ἀνάστασις οὐκ ἂν ἐγένετο,
εἰ μὴ θάνατος ἐγγόνει (40). θάνατος δὲ πῶς ἂν ἐγε-
γόνει, εἰ μὴ τὸ ἀποθνήσκον ἐσχέκει σῶμα; Τοῦτο
παρ' αὐτοῦ μαθῶν καὶ ὁ Ἀπόστολος (41) ἔλεγεν· Ἐπει-
δὴ οὖν τὰ παιδία κεκοινῶρηκεν αἵματος καὶ σαρκός,
καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα
διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχον-
τα τοῦ θανάτου, τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦ-
τους, ὅσοι φόβῳ θανάτου (42) διὰ καρτὸς τοῦ ζῆν
ἐνοχοὶ ἦσαν δουλείας· καὶ Ἐπειδὴ γάρ δι' ἀνθρώ-
που ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νε-
κρῶν· καὶ πάλιν· Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν
ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν
πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκός ἁμαρτίας, καὶ περὶ
ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί·
ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου (43) πληρωθῇ ἐν ἡμῖν,
τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ
πνεῦμα. Καὶ ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν (44)· Οὐ γὰρ ἀ-
πέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον,
ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος
δι' αὐτοῦ. Πάλιν δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ δι' ἑαυτοῦ ἔλεγεν (45)·
Εἰς κρῖμα ἐγὼ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον τοῦτο, ἵνα
οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες
τυφλοὶ γένωται. Οὐ δι' ἑαυτὸν ἔρα, ἀλλὰ διὰ τὴν
ἡμετέραν σωτηρίαν (46), καὶ διὰ τὸ καταργηθῆναι τὸν
θάνατον, καὶ διὰ τὸ κατακριθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ
διὰ τὸ ἀναβλέψαι τυφλοὺς, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆναι πάν-
τας ἐκ νεκρῶν ἐλήλυθεν. Εἰ δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν ἐλήλυθεν,
ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, οὐ δι' ἑαυτὸν ἔρα, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς κτί-
ζεται (47). Εἰ δὲ οὐ δι' ἑαυτὸν κτίζεται, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς,
οὐκ ἔστιν ἔρα αὐτὸς κτίσμα, ἀλλὰ τῶν ἡμῶν ἐνδυσά-
μενος σάρκα, ταῦτα λέγει. Καὶ ὅτι ταύτην τὴν δίκαιαν
ἔχουσιν αἱ Γραφαί, ἐξὸν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μαθεῖν·
φησὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους (48)· Τὸ μεσότοιχον
τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκί αὐ-
τοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταρ-
γήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ (49) εἰς ἓνα
καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην. Εἰ δὲ ἐν αὐτῷ

κόσμον, alii et editi omittunt.

(46) Felck. 4, οὐ δι' αὐτὸν ἔρα, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ
τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Ibidem Seguer. τὸν θάνατον
καὶ διὰ τὸ κατακριθῆναι τὴν ἁμαρτίαν. Sic etiam Go-
bler. et Felck. 1, sed diὰ τὸ omittunt. Cæteri et edi-
ti, diὰ τὸ καταργηθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, ommissis in-
termediis. Felck. 4, ibid. καταργηται. Item ibidem
Gobler. et Felck. 1, καὶ ἀναβλέψαι. Seguer. ibid. ἀνα-
βλέψαι τυφλοὺς, καὶ diὰ τὸ ἀναστῆναι, etc. Editi et
alii, ἀναβλέψαι τοὺς τυφλοὺς, καὶ ἀναστῆναι.

(47) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. et Felck. 5.
In Seguer. tamen omittitur κτίζεται ante Εἰ δὲ οὐ
δι' ἑαυτὸν κτίζεται. Reg. sic item initio habet, Κτί-
ζεται ἔρα οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς. Cæteri et
editi, ἐλήλυθεν· εἰ δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν κτίζεται, ἀλλὰ
δι' ἡμᾶς, οὐκ ἔστιν ἔρα.

(48) Gobler. et Felck. primus anonymus omit-
tunt ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους.

(49) Seguer. ἐν αὐτῷ. Idem mox et Anglic. Go-
bler. Felck. 1 et 4 addunt ποιῶν εἰρήνην, quod in
aliis et editione Commel. deest.

κτίζονται οἱ δύο, καὶ οὗτοι εἰσιν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, **A** *me*⁶⁰. Ut enim nostris infirmitatibus suscepta, ipse infirmus esse dicitur, quamvis infirmus non sit, quippe qui sit Dei virtus: ut item peccatum et maledictio pro nobis factus est, licet ipse non peccaverit, sed quia ipse peccata nostra et maledictionem portavit: ita nos in seipso creans, recte dixerit: *Creavit me in opera*⁷⁰, licet ipse creatus non sit.

αὐτὸς ἐστι τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καὶ τὴν κατάραν ἐδάστασεν (52) αὐτὸς, οὕτως ἡμᾶς ἐν αὐτῷ κτίζων, λεγέτω ὅτι καὶ *Ἐκτίσέ με εἰς ἔργα*, καίτοι κτίμα μὴ ὦν αὐτός.

56. Ἐπεὶ εἰ κατ' ἐκείνους, ὡς κτιστὴς οὐσίας τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου, λέγει, *Κύριος ἐκτίσέ με*, κτίμα ὦν· οὐ δι' ἡμᾶς ἐκτίσθη. Δι' ἡμᾶς δὲ μὴ κτισθέντος αὐτοῦ, οὐκ ἐκτίσθημεν ἐν αὐτῷ· μὴ κτισθέντες δὲ ἐν αὐτῷ, οὐκ εἴχομεν αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐξωθεν εἴχομεν, εἰ ἄρα παρ' αὐτοῦ (53) τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου ἐδεξάμεθα. Οὕτω δὲ ἡμῶν ἦντων, εὐδὲν ἤττον πάλιν ἡ ἀμαρτία τῆς σαρκὸς ἐδασλευσεν ἐμμένουσα (54), καὶ μὴ ἐκδηθῆσα ἐξ αὐτῆς. Ἀλλὰ ὁ Ἀπόστολος ἐναντιοῦται τοῦτοις πρὸ ὀλίγων τούτων φάσκων· *Αὐτοῦ γὰρ ὁμοῦν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Εἰ δὲ ἐν Χριστῷ (55) ἡμεῖς ἐκτίσθημεν, οὐκ ἔστιν ἄρα αὐτὸς ὁ κτιζόμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἔσμεν ἐν αὐτῷ κτιζόμενοι (56)· καὶ δι' ἡμᾶς ἔστιν ἡ τοῦ, *ἐκτίσε*, φωνή. Διὰ γὰρ τὴν ἡμῶν χρεῖαν, καίτοι κτιστὴς ὦν ὁ Λόγος, ὑπέμεινε, καὶ τὴν τῶν κτιζομένων φωνὴν (57)· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ἢ Λόγος ἔστιν, *ἰδία* ἡ φωνή· ἀλλ' ἡμῶν τῶν ἐν αὐτῷ κτιζομένων ἔστι τὸ, *ἐκτίσε*. Καὶ ὡσπερ Πατὴρ ὄντος ἀεὶ, ἀεὶ ἔστι καὶ ὁ τοῦτου Λόγος, καὶ ὦν ἀεὶ, λέγει· *Ἐγὼ ἡμην, ἢ προσέλαχε· καὶ ἡμέραν δὲ εὐφραίνωμεν ἐν προσώπῳ αὐτοῦ*· καὶ, *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*· οὕτως ὅτε διὰ τὴν ἡμῶν χρεῖαν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀκολούθως τὰ ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς, αὐτὸς λέγει (58)· *Κύριος ἐκτίσέ με*· ἵνα, αὐτοῦ ἐνοικήσαντος ἐν τῇ σαρκί, τελείως ἡ ἀμαρτία ἐξωσθῆ τῆς σαρκὸς, καὶ ἡμεῖς ἐλευθερον ἐχωμεν τὸ φρόνημα. Τί δὲ εἶδει γενόμενον αὐτὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν; Ἐν ἀρχῇ ἡμην ἄνθρωπος; ἀλλ' οὕτε γε ἤρμυζεν (59) αὐτῷ τοῦτο, οὕτε ἀληθὲς ἦν. ὡσπερ δὲ τοῦτο οὐκ ἔπρεπεν εἰπεῖν, οὕτως οἰκτεῖον καὶ ἰδιον ἐπ' ἀνθρώπου ἔστι λέγειν τὸ (60), *ἐκτίσε*, καὶ, *ἐποίησεν αὐτόν*. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἡ αἰτία τοῦ,

56. Nam si, ut illi sentiunt, quasi natura Verbi creata esset, dicit, *Dominus creavit me*, utpote qui sit creatus: sane non propter nos creatus erit dicendus. Si vero ille propter nos non est creatus: in ipso non creati sumus: quod si in illo creati non sumus, eum igitur non in nobis sed extra nos haberemus, ut si nimirum doctrinam ab eo tanquam a magistro accepissemus. Quod si ita de nobis se res habet, proculdubio carnis peccatum, nihilominus quam antea, regnare perseverat, nec ex illa expulsus est. Verum his adversariis Apostolus, qui paulo ante ita ait: *Ipsius enim opus sumus creati in Christo Jesu*⁷¹. Si ergo nos in Christo creati sumus, non igitur ille est qui creatur, sed nos ipsi sumus qui in illo creamur, nostrique causa vox illa, *creavit*, scripta est. Nam nostram ob necessitatem Verbum, etiamsi sit creator, vocem tamen rerum creatarum non renuit, nec ista vox ejus propria est, quatenus est Verbum, sed nostrum est istud vocabulum, *creavit*, qui nempe in eo creamur. Ac quemadmodum ut Pater est semper, ita etiam ejus Verbum semper est, et quatenus est semper dicit: *Ego eram quæ deletabatur: ego vero per singulos dies ante faciem ejus lætabar*⁷²; et: *Ego in Patre et Pater in me est*⁷³: sic cum nostræ necessitatis causa factus est homo, convenienter admodum, ut nos, quæ nostra sunt usurpat ipse, nempe, *Dominus creavit me*, ut eo in carne habitante, peccatum ex carne penitus exterminaretur, et nos liberum sensum haberemus. Fequid vero illum hominem factum loqui decebat? In principio eram homo? At minime hoc ei congruebat, nec **415** verum erat. Ut autem cum ita loqui dede-

⁶⁰ Prov. viii, 22. ⁷⁰ ibid. ⁷¹ Ephes. ii, 10. ⁷² Prov. viii, 50. ⁷³ Joan. xiv, 10.

(50) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1 et 5. At Basil. et Anglic., ἄρα λέγεται φορῶν. Omnes mss. ibidem habent ὡς αὐτός ἐστι. Editi, ἄρα λέγεται ὡς φορῶν τοὺς δύο ἐν αὐτῷ, αὐτός ἐστι κτισθείς. Anglic. et Reg. ibid., ἐν αὐτῷ.

(51) Sic Seguer. et Reg. At Felck. 2, et editio Commel., Οὕτω δύο κτισθέντων. Cæteri, οὕτω τῶν δύο, etc. Mox Seguer. Reg. Felck. 1 et 4, λέγοιτο· Κύριος.

(52) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4, ἐδάστασεν. Cæteri et editi, ἐδάστασαν. Ibidem Seguer., ἐν αὐτῷ. Item ibidem Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, λεγέτω. Reg., λέγει. Editi et alii, λέγεται. Ὅτι ibidem deest in Reg. et Felck. 5. Seguer. item ibid., εἰς ἔργα.

(53) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1, 4, 5, et Reg. Sed Reg. et Felck. 5, εἰ ἄρα αὐτοῦ. Editio Commel., εἴχομεν ἄρα αὐτῷ τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου. Οὕτω δὲ ἡμῶν. Seguer. et Felck. 2, habent item

Οὕτω δὲ ἡμῶν. Cæteri mss., Οὕτω δὲ ἡμῶν.

(54) Seguer., ἐδασλευε μένουσα. Ibidem idem et Gobler. Felck. 1 et 4, ἀπ' αὐτῆς.

(55) Seguer., ἐν τῷ Χριστῷ.

(56) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, οἱ κτιζόμενοι.

(57) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἰδιαν φωνήν. Quæ sequuntur ibidem, exstant in Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At in aliis et editis sic legitur, ἰδιαν φωνήν, τὸ ἐκτίσεν. ὡσπερ δὲ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἀεὶ, ἔστι δὲ ὁ τοῦτου Λόγος ὦν ἀεὶ, καὶ ὦν ἀεὶ, λέγει. Seguer. ibidem habet Λόγος καὶ ὦν ἀεὶ λέγει.

(58) Basil., αὐτὰ λέγει. Ibidem Anglic. omittit Κύριος ἐκτίσέ με.

(59) Seguer., οὕτε ἤρμυζεν.

(60) Sic Seguerianus et Felck. 4. In aliis et editis deest ἐστὶ.

cebat, sic proprium est et, conveniens de homine dici, *creavit*, et *fecit ipsum*. Hinc etiam causa cur hujusmodi dictio, *creavit*, adhibeatur, adjuncta est, quæ nempe operum est necessitas. Ubi porro adjecta causa est, ea lectionis difficultatem penitus tollit. Namque hic causam, cur vox, *creavit*, sit adhibita, *opera* assignat. At cum de ejus ex Patre generatione sermo aperte habetur, mox subditur: *Ante omnes colles gignit me*⁷⁴. Causa utique hic non additur, ut in voce, *creavit*, ubi subjungitur, *in opera*: sed absolute dicitur, *gignit me*, ut et illud, *In principio erat Verbum*⁷⁵. Nam etiamsi nulla fuissent creata opera, nihilominus Verbum Dei erat, et Deus erat Verbum. Ipsum autem Verbum nequaquam homo factus esset, nisi causa fuisset hominum necessitas. Itaque Filius res creata non est: nam si res creata esset, non dixisset, *Gignit me*: cum res creatæ externa sint effectoris opera, res autem genitæ non sint quid externum, ut opus, sed sunt ex res sunt creatæ; hic vero Verbum Dei et Filius Unigenitus est.

57. Sane Moyses de rebus creatis non dixit, *In principio genuit*, neque, *In principio erat*, sed, *In principio Deus fecit cælum et terram*⁷⁶. Nec item David canebat, *Manus tuæ genuerunt me*, sed, *fecerunt me et formaverunt me*⁷⁷, qui idem ubique de rebus creatis loquens, verbo *fecit* utitur, non autem, ubi de Filio illi est sermo. Nec enim dixit *fecit*, sed *genui*⁷⁸, et *gignit me*, et *Eructavit cor meum Verbum bonum*⁷⁹. Igitur de rebus creatis dicitur, *In principio fecit*⁸⁰, de Filio autem, *In principio erat Verbum*⁸¹. Id porro est discriminis, quod res creatæ sub principio sunt factæ, habentque existendi principium temporis distinctum intervallis, ita ut hæc verba, *In principio fecit*, idem valeant ac si diceretur *A principio fecit*, quemadmodum Dominus, qui quod fecerat, recte ipse noverat, docuit, cum Pharisæos his confutavit verbis, *Qui illos a principio creavit, masculum et feminam fecit eos*⁸². Res enim factæ ab aliquo principio, cum aliquando non essent, et conditæ sunt et creatæ, quod ipse Spiritus sanctus ita in psalmis declaravit, *Et tu secundum principia, Domine, terram fundasti*⁸³; et iterum:

⁷⁴ Prov. viii, 25. ⁷⁵ Joan. i, 1. ⁷⁶ Genes. i, 1. ⁷⁷ Psal. cxviii, 73. ⁷⁸ Psal. ii, 7; cix, 3. ⁷⁹ Psal. xliii, 2. ⁸⁰ Genes. i, 1. ⁸¹ Joan. i, 1. ⁸² Matth. xix, 4. ⁸³ Psal. ci, 26.

(61) Seguerianus, Regius, Felc. 4 et 5, τῷ ἔκτισε. Gobler. et Felck. 1, τὸ ἔκτισε. Editi et alii, τῷ κτίσας. Mox Seguerian. et Reg., ἐκ Πατρὸς.

(62) Sic Seguerianus, Regius, Anglic. Felc. 4 et 5, ut et Scriptura. Cæteri et editi, πάντων τῶν βουθῶν. Mox Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, εἰς ἔργα. Editi et alii, εἰς τὰ ἔργα.

(63) Felc. 2, et editio Commel., γεννᾷ με· ὡσπερ τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἀνθρώπων.

(64) Seguerian. Reg. Anglic. Goblerian. Felck. 1, 4 et 5, ὁ δὲ Λόγος. Basil., τὸ δὲ Λόγος. Cæteri et editi, τὰ δὲ Λόγος. Mox Seguerian. et Felc. 4, οὐκ εἶπε Μωσῆς. Ibidem Goblerian. et Felc. 1, omittunt, οὐδὲ ἐν ἀρχῇ ἦν.

(65) Seguerian., οὐδὲ Δαβὶδ δὲ ἐψαλλεν. Ibidem idem et Goblerian. Felc. 1 et 4 addunt, καὶ ἐπλασάν με, quæ in aliis et editis desunt. Item ibidem

Ἐκτίσθαι, πρόσκειται, ἥτις ἐστὶ τῶν ἔργων ἡ χρεία. Ἐνθα δὲ ἡ αἰτία πρόσκειται, αὐτὴ ἡ αἰτία πάντως διαλύει τὸ ἀνάγνωσμα καλῶς. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἐν μὲν τῷ, ἔκτισε (61), τὴν αἰτίαν τίθησι τὰ ἔργα· τὴν δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησιν ἀπολελυμένως σημαίνων, εὐθὺς ἐπήγαγε· Πρὸ δὲ πάντων βουθῶν (62) γεννᾷ με· οὐ διὰ τί, ὡσπερ ἐπὶ τοῦ, ἔκτισέ με, προσέθηκε λέγων, εἰς ἔργα, ἀλλὰ ἀπολελυμένως, γεννᾷ με, ὡσπερ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (63)· καὶ γὰρ καὶ εἰ μὴ τὰ ἔργα ἔκτιστο, ἀλλ' ἦν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἀνθρώπων οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ χρεία γέγονεν αἰτία. Οὐκ ἔστιν ἄρα κτίσμα ὁ Υἱὸς· εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐκ ἂν εἶπε, Γεννᾷ με· ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ἐξωθέν ἐστὶν ἔργα τοῦ ποιούντος, τὸ δὲ γέννημα οὐκ ἐξωθεν, ὡς ἔργον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἴδιον τῆς οὐσίας. Διόπερ τὰ μὲν κτίσματα, ὁ δὲ Λόγος (64) τοῦ Θεοῦ Υἱὸς μονογενής.

Patre, eujus naturæ sunt quid proprium. Hinc illæ

57. Ἀμέλει ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως οὐκ εἴρηκε Μωσῆς· Ἐν ἀρχῇ ἐγέννησεν, οὐδὲ, Ἐν ἀρχῇ ἦν· ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οὐδὲ ὁ Δαβὶδ ἐψαλλεν (65)· Αἱ χεῖρές σου ἐγέννησάν με, ἀλλ', ἐποίησάν με καὶ ἐπλασάν με, πανταχοῦ τὸ, ἐποίησεν, ἐπὶ τῶν κτισμάτων λέγων· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐμπαλιν οὐ γὰρ εἴρηκεν, ἐποίησα (66), ἀλλ', ἐγέννησα, καὶ, γεννᾷ με, καὶ, Ἐξηρσέξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Διαφέρει δὲ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ὑπὸ τὴν ἀρχὴν πεποιήται, καὶ διαστρηματικὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχει (67)· διόπερ καὶ τὸ λεγόμενον ἐπ' αὐτῶν, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν πάλιν ἐπ' αὐτῶν τὸ, Ἀπ' ἀρχῆς ἐποίησεν, ὡσπερ ὁ Κύριος, εἰδὼς ὅπερ ἐποίησεν, εἰδὼς, ὅτε τοὺς Φαρισαίους ἐνέτρπε λέγων· Ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας (68) αὐτοὺς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Ἀπὸ γὰρ ἀρχῆς τινος τοῦ μὴ εἶναι ποτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη τὰ γενητὰ (69). Τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσημαίνει ἐν ψαλμοῖς λέγων· Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας· καὶ πάλιν (70)· Μνήσθητι τῆς συναγωγῆς

D Seguerian. et Reg., ἐποίησεν ἐπὶ τῶν, etc. Alii et editi, ἐποίησέ με ἐπὶ τῶν.

(66) Sic Seguerian. Gobleri. Felck. 1 et 4. At Reg., ὅτι ἐποίησα. Editi et alii, ὅτι καὶ ἐποίησα.

(67) Seguerian. et Basil., τοῦ εἶναι ἔχει τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. ἴσον γὰρ ἐστὶ τῷ εἰπεῖν. Goblerian. et Felc. 1, τοῦ εἶναι ἔχει τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν. Ibid. Felc. 4, τὸ λεγόμενον ἐπ' αὐτοῖς. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ὡσπερ ὁ Κύριος. Editio Commel., ὅπερ.

(68) Seguerian., ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας.

(69) Felc. 5, γενητὰ. Ibid. Seguerian., τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσημαίνει. Goblerian. et Felc. 1, Πνεῦμα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἐφη, καὶ σὺ κατ' ἀρχάς. Editi, Πνεῦμα ἐσημαίνει, etc.

(70) Goblerian. et Felc. 1, πάλιν omittunt. Idem ibidem, Anglican. et Felc. 4, ἥς ἐκτίσω.

σου, ἥς ἐκτίσω ἀπ' ἀρχῆς. Ἀἴλον δὲ ἐστὶν ὅτι τὸ **A** σου· ἀρχὰς γινώμενον ἀρχὴν ἔχει τοῦ κτίσθαι, καὶ ὅτι τὴν συναγωγὴν ἀπὸ τίνος ἀρχῆς ἐκτίσαστο (71) ὁ Θεός. Ὅτι δὲ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐκ τοῦ λέγειν, ἐποίησεν, τὸ ἤρξατο ποιεῖν ἐστὶν, αὐτὸς Μωσῆς τοῦτο δηλοῖ μετὰ τὴν (72) τῶν πάντων τελεσιουργίαν λέγων· Καὶ ἐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἐβδόμην, καὶ ἡγάσεν αὐτήν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιεῖσαι. Οὐκοῦν τὰ μὲν κτίσματα ἤρξατο (73) γίνεσθαι· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, οὐκ ἔχων ἀρχὴν τοῦ εἶναι, εἰκότως οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι, οὐδὲ ἤρξατο γίνεσθαι, ἀλλ' ἦν αἰεὶ. Καὶ τὰ μὲν ἔργα ἀρχὴν ἐν τῷ ποιεῖσθαι· ἔχει, καὶ προάγει τῶν γινομένων ἢ ἀρχῆ· ὁ δὲ Λόγος, οὐκ ὦν τῶν γινομένων, μᾶλλον τῶν ἀρχῆν (74) ἔχόντων αὐτὸς δημιουργὸς γίνεται. Καὶ τῶν μὲν γεννητῶν τὸ εἶναι ἐν τῷ γίνεσθαι μετρεῖται, καὶ ἀπὸ τίνος ἀρχῆς ἀρχεται ταῦτα διὰ τοῦ Λόγου (75) ποιεῖν ὁ Θεός, ἵνα καὶ τὸ μὴ εἶναι, πρὶν γενέσθαι, ταῦτα γινώσκῃται· ὁ δὲ Λόγος τὸ εἶναι οὐκ ἐν ἄλλῃ ἀρχῇ ἔχει, ἀλλ' ἐν τῷ Πατρὶ, τῷ καὶ κατ' ἐκεῖνους (76) ἀνάρχω, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνάρχως ὑπάρχῃ ἐν τῷ Πατρὶ, γέννημα καὶ οὐ κτίσμα τυγχάνων αὐτοῦ.

58. Οὕτως ἀρα ἡ θεία Γραφὴ τὴν διαφορὰν τοῦ γεννήματος οἶδε καὶ τῶν ποιημάτων, καὶ τὸ μὲν γέννημα Ἰῆν, οὐκ ἀπὸ τίνος ἀρχῆς ἀρξάμενον, ἀλλ' ἀίδιον δείκνυσι· τὸ δὲ ποίημα, ὡς ἐξῴθεν ἔργον τοῦ πεποιητότος τυγχάνον, ἀρξάμενον τοῦ γίνεσθαι σημαίνει (77). Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης, περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογῶν, καὶ γινώσκων τὴν τῶν λέξεων διαφορὰν, οὐκ εἶπεν· Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, ἢ πεποιήται, ἀλλ', Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἵνα τὸ γέννημα τῷ, ἦν (78), συνεξακούηται, καὶ μὴ ἐν διαστάσει τις λογίσῃται, ἀλλ' αἰεὶ καὶ αἰδίως ὑπάρχοντα τὸν Ἰῆν πιστεύῃ. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, πῶς, ὡς Ἀρειανοὶ (79), μὴ νοήσαντες τὰ ἐν τῷ δευτερονομίῳ ρητὰ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν ἀσεβεῖν τὸν Κύριον ἐτολήσατε (80) λέγοντες, ποίημα, ἢ κτίσμα, ἦτοι γέννημα εἶναι αὐτόν; Ταῦτόν γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα σημαίνει φάσκετε· καὶ ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἤττον ἀπαίδευτοι καὶ ἀσεβεῖς γνωσθήσεσθε. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ρητόν ἐστι τοῦτο· Οὐκ αὐτὸς οὐτός σου Πατὴρ ἐκτίσαστό (81) σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἐποίησέ σε; καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῇ αὐτῇ Ὁδῇ φησι· Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες, καὶ ἐπελάθου (82)

⁹¹ Psal. LXXIII, 2. ⁹² Genes. II, 3. ⁹³ Deut. XXXII, 6.

(71) Anglican. Gobler. Felc. 1 et 5, ἐκτίσαστο.
(72) Sic Seguerian. In aliis et editis τῶν deest.
(73) Seguer. et Reg., ἤρξατο. Editi et alii, ἤρξαντο. Paulo post Seguer., ἤρξατο εἶναι. Felc. 4, ἤρξατο οὐδέ, etc.
(74) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῶν ἀρχῆν. Editi et alii, τῶν τὴν ἀρχῆν.
(75) Felc. 2, editio Commel. omittunt διὰ τοῦ Λόγου. Ibid. Seguer., ἵνα καὶ τὸ μὴ εἶναι. In aliis et editis deest καί.
(76) Seguer., τῷ καὶ κατ' ἐκεῖνους. Editi et alii, τῷ κατ' ἐκεῖνους. Ibidem Seguer. et Regius, αὐτὸς ἀνάρχως. Caeteri et editi, αὐτὸς ἀναρχος.
(77) Gobler. et Felc. 1, γίνεσθαι τυγχάνειν σημαίνει. Ibid. Seguer., οὕτως γὰρ καί. Alii et editi,

A Memor esto congregationis tuæ quam possedisti a principio⁹¹. Manifestum autem est id quod fit secundum principia, principium habere ex quo creatur, et Deum congregationem ab aliquo possedisse principio. Jam quod hæc verba, *In principio fecit*, ex eo quod dicitur, *fecit*, idem sit ac *cæpit facere*, ipse docet Moses, qui post absolutam rerum omnium creationem sic loquitur: *Et benedixit Deus diei septimo, et sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omnibus operibus suis quæ cæpit Deus facere*⁹². Itaque res creatæ fieri cæperunt. At Dei Verbum cum principium, ex quo sit, nullum habeat, merito nec esse nec fieri cæpit, sed semper fuit. Opera igitur principium, cum fiunt, habent, quod quidem principium rebus, quæ fiunt, prius est: Verbum autem cum non sit ex numero rerum quæ fiunt, ipse potius rerum principium habentium effector est. Deinde, ipsum esse sive natura rerum factarum, in eo ipso quod fiunt, modum et mensuram habet, easque Deus ab aliquo principio per Verbum facere incepit, ut nempe esset perspicuum illas non fuisse priusquam fierent: At Verbum non in alio principio habet ut sit quam solo in Patre, qui, ut illi etiam consentiunt, principii est expers, ut ipse quoque Filius sine principio existat in Patre, a quo genitus est, non autem creatus.

58. Id igitur inter eum qui genitus est et res factas discrimen novit divina Scriptura, quæ et eum qui genitus est, Filium esse nec ab aliquo cœpisse principio, sed æternum esse declarat; rem autem factam, tanquam opus extra effectorem existens, fieri incepisse docet. Hinc enim Joannes de Filio disserens nec horum vocabulorum ignorans differentiam, non dixit: *In principio factus aut formatus est*, sed, *In principio erat Verbum*, ut per hanc vocem, *erat*, genitus esse agnosceretur, nullusque temporum fingeret intervalla, sed semper et ab æternitate Filium exstistisse crederemus. Quæ cum ita esse probatum sit, qui fit, o Ariani, ut his, quæ in Deuteronomio habentur, non intellectis, rursus impii in Dominum esse audeatis, cum dicitis illum factum vel creatum sive genitum esse? Contenditis enim rem genitam et rem factam idem significare? At nihilo secius ex hoc ipso loco, imperitiæ et impietatis convincemini. Itaque hic est primus, de quo agitur, locus: *Nunquid non hic ipse Pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te*⁹³? Et paulo post in

D οὕτως καί.

(78) Sic Seguer. et Felc. 4. At editi et alii, ἵνα τῷ γεννήματι τὸ, ἦν.

(79) Sic Seguer. At alii et editi ὦ omittunt. Mox Seguer., ρητὰ. Caeteri et editi, ρήματα.

(80) Reg. et Felc. 5, ἐτόλησαν. Ibid. Seguer. et Felc. 4, λέγοντες ποίημα. Alii et editi, λέγοντες ἢ ποίημα. Item ibidem Seguer. et Felc. 4, ἦτοι γέννημα, quanquam iidem cum aliis mox habent, Ταῦτόν γὰρ τὸ γέννημα.

(81) Regius et Felckman. 3, ἐκτίσαστο, quod item vertit Nannius.

(82) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, ἀπελάθου. Mox Seguer., τυγχάνουσα ἐστὶ.

eadem Cantico: *Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Dei te nutrientis*⁸⁷? Quorum quidem verborum sententia admirabilis plane est. Nec enim primum dixit: *genuit*, ne id vocabulum idem posset significare ac *fecit*, indeque ansam illi haberent ita loquendi: Moyses quidem narravit Deum a principio dixisse, *Faciamus hominem*⁸⁸: idem autem post hæc dixit: *Deum qui te genuit dereliquisti*⁸⁹, utpote cum hæc voces utrumque promiscue significant: siquidem idem est res genita ac facta. Verum post verba, *possedit, et, fecit*, addidit verbum, *genuit*, ut oratio suam secum interpretationem haberet. Nam dictione, *fecit*, vere id quod naturæ hominum proprium est significat, eos nempe facta esse opera: at dictione, *genuit*, summam Dei erga homines benignitatem postquam illos creavit indicat, in quam quia se præbuerunt ingratos, eos merito objurgat Moyses. Hinc primo ait: *Hæcine Domino objugat Moyses*. Hinc primo ait: *Hæcine Domino objugat Moyses*. Hinc primo ait: *Hæcine Domino objugat Moyses*. Deinde subjungit: *Nunquid non hic ipse Pater tuus possedit te, fecit te, et creavit te*⁹⁰? **417** Postea vero pergit: *Immolaverunt dæmoniis et non Deo, diis quos ignorabant. Novi recentesque venerunt quos non coluerunt patres eorum. Deum qui te genuit dereliquisti*⁹¹.

59. Deus enim non tantum hominem creavit, sed etiam filios vocavit, tanquam si illos genuisset. Nam vox, *genuit*, filium indicat, uti per prophetam dicit, *Filios genui et exaltavi*⁹². Quocirca quoties Scriptura de Filio loquitur, non vocem, *creavi*, usurpat, sed vocem, *genui*. Id videtur Joannes his verbis significare⁹³: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomen ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt*: quæ verba e re fuerit observare. Siquidem verbum, *fieri*, adhibet quia non natura, sed adoptione filii esse dicuntur: dictione autem, *geniti sunt*, usus postea est, quia illi quoque nomen filii acceperunt. Sed populus, ut ait propheta⁹⁴, repulit benefactorem. Hæc est autem Dei benignitas,

⁸⁷ Deut. xxxii, 18. ⁸⁸ Genes. 1, 26. ⁸⁹ Deut. xxxii, 18. ⁹⁰ ibid. 6. ⁹¹ ibid. 17, 18. ⁹² Isa. 1, 2. ⁹³ Joan. 1, 12, 13. ⁹⁴ Isa. 1, 3.

(83) Seguer. Reg. et Felc. 4, ἐγέννησεν. Editi et alii, ἐγέννησα.

(84) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At editi et alii, καὶ λέγωσι. Μωσῆς μὲν ἐξ ἀρχῆς οὕτως εἶπεν εἰρηξέμεναι. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, αὐτὸς δὲ μετὰ ταῦτα. Editi et alii, αὐτὸς καὶ μετὰ ταῦτα. Seguer. ibid., πάλιν ἐφησε.

(85) Seguer., τὸ γέννημα. Gobler. Felc. 1, et 4, τὸ γέννημα. In aliis et editione Commel., deest τὸ. Mox pro, ἐκτίσατο, ut habent editio Commel. et mss. aliquot: Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5, habent, ἐκτίσατο. Ibid. Reg., ὑστερον ἐπάγει.

(86) Felc. 4, καὶ λοιπὸν ἐπειδὴ.

(87) Regius, Basili. et Anglic., ταῦτα τῷ Κυρίῳ. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1 et 4, εἶτα ἐπάγει: Οὐκ αὐτὸς, etc. At alii et editio Commel. omittunt, εἶτα ἐπάγει. Item ibid. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐκτίσατό σε. Ibidem Seguer. Felc. 4, καὶ ἐποίησέ σε: καὶ δεύτερον, etc. Felc. 5, ἐποίησέ σε: καὶ ἐπλασέ σε. Καὶ μετ' ἄλλα ἐν τῇ αὐτῇ Ῥῆθῃ φησιν, Ἐθουον. Gobler. et Felc. 1, ἐποίησέ σε. Καὶ πάλιν Ἐθουον. Seguer. ibid. et Scriptura, ἔθουσαν. Alii et editi,

Θεοῦ τοῦ τρέφοντός σε. Ἡ δὲ διάνοια πάνυ θαυμαστῆ τυγχάνει οὐσα. Οὐ γὰρ εἰρηκε πρῶτον τὸ, ἐγέννησεν (83), ἵνα μὴ ἀδιάφορος ἢ λέξις ἢ πρὸς τὸ, ἐποίησε, καὶ πρόφασιν εὐρωσιν οὗτοι λέγειν (84). Μωσῆς ἐξ ἀρχῆς μὲν εἶπεν εἰρηξέμεναι τὸν Θεόν. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον· αὐτὸς δὲ μετὰ ταῦτα ἐφησε· Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες· ὡς ἀδιαφόρων τῶν λέξεων οὐσῶν· ταῦτον γὰρ τὸ γέννημα (83) καὶ ποιήμα ἐστιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸ, ἐκτίσατο, καὶ, ἐποίησε, λοιπὸν ὑστερον τὸ, ἐγέννησεν, ἐπήγαγε, ἵνα καὶ ἐρμηνείαν ὁ Λόγος ἔχων φανῇ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ, ἐποίησεν, ἀληθῶς σημαίνει τῶν ἀνθρώπων τὸ κατὰ φύσιν, ὅτι ἔργα τέ ἐστι καὶ ποιήματα· ἐν δὲ τῷ, ἐγέννησε, δηλοῖ τὴν τοῦ Θεοῦ γενομένην εἰς ἀνθρώπους μετὰ τὸ κτίσαι αὐτοὺς φιλανθρωπίαν· καὶ ἐπειδὴ (86) ἀχάριστοι γεγόνασιν ἐπὶ ταύτῃ, λοιπὸν Μωσῆς ἐνειδίζων αὐτοὺς πρῶτον μὲν φησι· Ταῦτα Κυρίῳ (87) ἀνταποδίδοτε; εἶτα ἐπάγει· Οὐκ αὐτὸς οὐτὸς σου Πατέρα ἐκτίσατό σε, καὶ ἐκτίσέ σε; Καὶ δεύτερον πάλιν λέγει· Ἐθουσαν δαιμονίοις καλοῦ Θεῶ, θεοῖς οἷς οὐκ ἤδεισαν. Καιροὶ πρόσφατοι ἤκασιν, οἷς οὐκ ἤδεισαν (88) οἱ πατέρες αὐτῶν· Θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες.

59. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐκτίσεν, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς ἐκάλεισεν, ὡς γεννήσας αὐτούς. Τοῦ γὰρ, υἱός (89), καὶ ὧδε σημαντικὸν ἐστὶ τὸ, ἐγέννησεν· ὡς καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὑψῶσα· καὶ ὅλωσ' ὅτι ἡ Γραφή υἱὸν σημαίνει βούληται, οὐ διὰ τῆς, ἐκτίσα, ἀλλὰ πάντως διὰ τῆς, ἐγέννησα, λέξεως σημαίνει. Καὶ τοῦτο πάλιν Ἰωάννης φαίνεται λέγων (90)· Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν· πάνυ καλῶς ἐχούσης καὶ (91) ἐναυθα τῆς παρατηρήσεως. Τὸ μὲν γὰρ, γενέσθαι, διὰ τὸ μὴ φύσει, ἀλλὰ θέσει αὐτοὺς (92) λέγεσθαι υἱοὺς φησι· τὸ δὲ, ἐγεννήθησαν, διὰ τὸ

Ἐθουον.

(83) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Anglic. et Reg. quorum tres ultimi habent καινοί, et, οὐς οὐκ ἤδεισαν, alii vero, κενοί, et οἷς οὐκ ἤδεισαν. Sed alii et editi sic hunc locum habent, θεοῖς οἷς οὐκ ἤδεισαν οἱ πατέρες αὐτῶν, aliis omissis. Ibidem Felc. 4, post ἐγκατέλιπες, addit καὶ ἐπελάθου τοῦ τρέφοντός σε.

(89) Reg. Gobler. et Felc. 4, Τὸ γὰρ Υἱός.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, οἶδεν Ἰωάννης λέγων. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, addunt, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, quæ in aliis et editione Commel. desunt. Solus Seguer. ibidem habet, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός.

(91) Sic Seguer. Reg. Basili. Anglic. Felc. quartus et quintus. At in aliis et editis deest καὶ. Mox Seguer. et Felc. 4, Τὸ μὲν γὰρ γενέσθαι. Editio Commel. et alii mss., Τὸ μὲν γενέσθαι.

(92) Sic Seguer. Reg. Basili. et Felc. 4. At alii et editio Commel., αὐτοῦ.

ὡς ὄνομα υἱοῦ καὶ αὐτοὺς εἰληφέναι, εἶρηκεν. Ἄλλ' ὁ λαὸς, ὡς ὁ προφήτης φησὶν, ἠθέτησαν τὸν εὐεργέτην. Ἄβτη δὲ (93) τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία ἐστίν, ὅτι ὧν ἐστὶ ποιητής, τούτων καὶ πατήρ κατὰ χάριν ὑστερον γίνεταί· γίνεταί δὲ, ὅταν οἱ κτισθέντες ἄνθρωποι, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, λάβωσιν εἰς τὰς καρδίας ἑαυτῶν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ κρᾶζον (94), Ἄβδᾶ, ὁ Πατήρ. Οὗτοι δὲ εἰσὶν ὄσοι, δεξάμενοι τὸν Λόγον, ἔλαβον ἐξουσίαν παρ' αὐτοῦ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν (95) γένοιτο υἱοί, ὄντες φύσει κτίσματα, εἰ μὴ τοῦ ὄντος φύσει καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑποδέξονταί. Διὸ, ἵνα τοῦτο γένηται, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα τὸν ἄνθρωπον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ (96). Ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ παρὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου μαθεῖν ἔξεστι λέγοντος· Οὐχὶ Θεὸς εἰς ἐκτίσειν ὑμᾶς; Οὐχὶ πάντων ὑμῶν εἰς πατήρ; Καὶ ἐνταῦθα γὰρ πάλιν πρῶτον τὸ, ἐκτίσει, καὶ δεύτερον τὸ, πατήρ, εἶρηκεν, ἵνα δεξῆ καὶ αὐτὸς (97), ὅτι ἐξ ἀρχῆς μὲν κατὰ φύσιν ἔσμεν κτίσματα, καὶ κτίστης ἡμῶν ἐστὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου, ὑστερον δὲ υἱοποιούμεθα, καὶ λοιπὸν ὁ κτίστης Θεὸς γίνεταί καὶ πατήρ ἡμῶν. Οὐκοῦν τὸ, Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἴδιον (98), καὶ οὐ τὸ κτίσμα ἀλλὰ τὸ, Υἱὸς, τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἴδιον. Ὡστε καὶ ἐκ τούτου δεῖκνυσθαι μὴ εἶναι ἡμᾶς φύσει υἱοὺς, ἀλλὰ τὸν ἐν ἡμῖν Υἱόν· καὶ μὴ εἶναι πάλιν ἡμῶν (99) φύσει πατέρας τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοῦ ἐν ἡμῖν Λόγου, ἐν ᾧ καὶ δι' ὃν κρᾶζομεν, Ἄβδᾶ, ὁ Πατήρ. Ὡσπερ δὲ τοῦτο, οὕτως ὁ Πατήρ ἐν οἷς ἐάν βλέπῃ τὸν ἑαυτοῦ Υἱόν, τούτους καὶ αὐτὸς υἱοὺς καλεῖ, καὶ λέγει, ἐγέννησα· ἐπαιδήπερ τὸ μὲν, γεννᾶν, σηματικὸν ἐστὶν Υἱοῦ (1), τὸ δὲ, ποιεῖν, δηλωτικὸν ἐστὶ τῶν ἔργων. Διὰ τούτα γινώσκοντες οὐ πρῶτον γεννώμεθα, ἀλλὰ ποιούμεθα· γέγραπται γάρ· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον· ὑστερον δὲ, δεξάμενοι τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, λεγόμεθα τὸ τε λοιπὸν καὶ γεννᾶσθαι. Ἀμέλει καὶ ἐν τῇ ᾠδῇ Μωσῆς ὁ μέγας μετὰ διανοίας καλῆς πρῶτον τὸ, ἐκτίσαστο (2), καὶ ὑστερον τὸ, ἐγέννησεν, εἶρηκεν, ὑπὲρ τοῦ μὴ, ἀκούσαντας τὸ, ἐγέννησεν, ἐπιλαθέσθαι αὐτοὺς τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑαυτῶν φύσεως, ἀλλ' ἵνα γινώσκωσιν, ὅτι ἐξ ἀρχῆς μὲν εἰσὶ κτίσματα, ὅταν δὲ κατὰ χάριν λέγωνται γεννᾶσθαι, ὡς υἱοί. ἀλλ' οὐδὲν ἤττον εἰσὶ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ποιήματα κατὰ φύσιν.

60. Ὅτι δὲ οὐ ταῦτόν ἐστι κτίσμα καὶ γέννημα, ἀλλὰ διεστήκασιν ἀλλήλων τῇ τε φύσει καὶ τῇ ἐκ τῶν λέξεων σημασίᾳ, αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν αὐταῖς ταῖς Παρ-

A quod quorum effector est, horum etiam pater gratia postea fiat, quod tunc contingit cum creati homines, ut ait Apostolus ⁹³, Spiritum Filii ejus clamantem, *Abba, Pater*, in suis cordibus suscipiunt. Hi porro sunt qui, suscepto Verbo, potestatem ab eo accipere filios Dei fieri. Nec enim alio modo filii possunt fieri cum ex natura sua sint creati, nisi Spiritum ejus qui naturalis et verus est Filius acceperint. Quod ut fieret, Verbum caro factum est ⁹⁴, ut hominem ad divinitatem recipiendam idoneum redderet. Eamdem hanc sententiam licet discere ex Malachia propheta ita loquente: *Nunquid non unus Deus creavit vos? Nunquid non pater unum omnium vestrum* ⁹⁵? Hic enim primum posuit, *creavit*, deinde, *pater*, ut nempe ostenderet nos a principio natura creatos esse, Deumque creatorem nostrum esse per Verbum, postea vero nos filios adoptione effici, cumque Deum creatorem, nostrum etiam fieri patrem. Itaque Pater proprius est Filii, nec aliquid creatum, sed Filius est quoque Patris proprius. Quocirca inde perspicuum etiam est nos non natura filios esse, sed Filium qui in nobis est; nec vicissim Deum, patrem nostrum natura esse, sed Verbi quod in nobis est, in quo et per quod clamamus, *Abba, Pater*. Similiter Pater illos in quibus suum Filium viderit, filios vocat, et dicit, *genit*, quandoquidem Verbum *gignere* Filium significat, ut verbum *facere* ad opera refertur. Hinc nos non primum gignimur, sed fimus, unde scriptum est: *Faciamus hominem* ⁹⁶. Postea vero gratia Spiritus accepta, gigni dicimur. Certe magnus Moyses in Cantico optime priore in loco dixit *poieedit*, deinde *genuit*, ne, audientes *genuit*, nostrae naturae qualis ab initio fuit oblivisceremur, sed ut disceremus nos ab initio creatos **418** esse, atque cum gigni gratia dicimur, nihilominus nos ex natura homines factos esse.

60. Quod autem non idem sit res creata et genita, sed inter se et natura et verborum significatione differant, ipse Dominus in iisdem Proverbiis decla-

⁹³ Galat. iv, 6. ⁹⁴ Joan. i, 14. ⁹⁵ Malach. ii, 10. ⁹⁶ Genes. i, 26.

(95) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5. Editi vero et alii, αὐτῆ δὲ. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, omittunt, καὶ Πατήρ.
(94) Sic Seguer. et Felc. 4. At Basili. Anglic. et Reg., τοῦ Υἱοῦ κρᾶζον. Alii et editi, τοῦ Θεοῦ κρᾶζον.
(95) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero et alii. ἄλλως δὲ οὐκ ἂν.
(96) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. Editi vero et alii. ἵνα τὸ ἀνθρώπινον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ, καὶ υἱὸν καλέσῃ. Ibidem omnes mss., ταύτην τὴν διάνοιαν. Editi, ταύτην διάνοιαν. Item ibidem Gobler. et Felck. 1, καὶ Μαλαχίας διδάσκει· Οὐχὶ. Ibidem ibidem et Seguer. Reg. Basil. et Anglic., εἰς post Θεὸς addunt: alii et editi omittunt. Ibidem Seguerian. Basil. Anglic. et Felc. 4, ὑμᾶς. Editi et alii, ἡμᾶς. Gobler. et Felc. 1, ibid., ἡμῶν. Caeteri et

editi, ὑμῶν. Mox πάλιν deest in Seguer. et Felc. 4.
(97) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4 et 5. At alii et editio Commel., καὶ αὐτᾶ.
(98) Basil., ἀδίων. Ibidem Seguer. Anglican. et Felc. 4, addunt, καὶ οὐ τὸ κτίσμα, ἀλλὰ τὸ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἴδιον, quae in aliis et editis desiderantur.
(99) Reg., ἡμᾶς, mendose. Editio Commel., ὑμῶν. Caeteri omnes, ἡμῶν.
(1) Seguer. Reg. Basil. Angllc. Fele. 4 et 5, ἐστὶν Υἱοῦ. Editi et alii, ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ. Seguer. ibid. omittit, δηλωτικὸν ἐστὶ.
(2) Seguer., πάλιν Μωσῆς. Gobler. et Felc. 1, ἐν τῇ ᾠδῇ, πρῶτον τὸ ἐκτίσαστο. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 4, ἐκτίσαστο. Editi et alii, ἐκτίσαστο.

rat. Nam postquam dixit : *Dominus creavit me initium viarum suarum* ⁹⁹, subdidit : *Ante omnes colles gignit me* ¹. Quod si Verbum natura et substantia creatum esset, nihilque rem genitam inter et creatam differret, non subjunxisset *gignit me*, sed satis habuisset dictionem *creavit* usurpare, quippe quæ idem ac, *genuit*, significaret. Verum ubi dixit : *Creavit me initium viarum suarum in opera sua*, non simpliciter addidit *genuit me*, sed cum conjunctione vero, ut hoc modo dictionem *creavit* confirmaret, cum dicit : *Ante omnes vero colles gignit me*. Nam verbum *creavit*, cum vocabulo *gignit me* conjunctum, unam perficit sententiam, indicatque aliquam ob causam dictum esse, *creavit*, ut et, *gignit me*, esse ante *creavit*. Quemadmodum enim si rursus dixisset, *Dominus gignit me*, deindeque addidisset *ante omnes vero colles creavit me*, profecto, *creavit*, prius esset quam *genuit* : ita quandoquidem primum dixit, *creavit*, deinde subjunxit, *ante omnes vero gignit me* ¹, necessario ostendit *genuit* prius esse quam *creavit*. Namque dicendo, *ante omnes vero gignit me*, se alium ab omnibus esse declarat, cum ex supra dictis constet, nullam e rebus creatis prius altera factam esse, sed res omnes factas uno eodemque mandato simul existisse. Hinc nec eadem adjuncta sunt dictionibus *creavit*, et *gignit me* : sed post, *creavit*, additur, *principium viarum* : at non dixit *principium gignit me*, sed, *ante omnes gignit me*. Atque is qui ante omnes est, non est omnium principium, sed alius est ab omnibus. Quod si alius est ab omnibus, inter quæ ipsum quoque principium omnium comprehenditur : haud dubium est quin alius sit a rebus creatis. Et proinde cum Verbum aliud sit ab omnibus, atque ante omnia existat, evidens est ipsum postea, humana assumpta natura, creari principium viarum in opera, ut, quemadmodum ait Apostolus ², ille qui principium et primogenitus est ex mortuis, idem ipse in omnibus primatum teneat.

61. Quapropter cum id discriminis intercedat inter, *creavit*, et, *gignit me*, atque, *principium viarum*, et, *ante omnes*, concludendum est Deum qui hominum creator est, per suum Verbum, quod in illis habitat, eorumdem Patrem postea fieri. De Verbo autem contraria omnino est ratio. Siquidem Deus,

⁹⁹ Prov. viii, 22. ¹ ibid. 25. ² Coloss. i, 18.

(3) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. In aliis et editis τό δεστ. Mox Seguerian. Reg. et Felc. 5, πάντων βουῶν. Alii et editi, πάντων τῶν βουῶν.

(4) Seguerian., ἀπλῶς, γενῶ με.

(5) Seguerian. Reg. et Felc. 5, πάντων βουῶν. Editi et alii, πάντων τῶν βουῶν. Ibid. Seguerian., τῷ γὰρ γενῶ με τὸ ἔκτισε. Felckman. 2, et editio Commel., βουῶν γενῶ με, τὸ ἔκτισε συμπελεγμένως.

(6) Seguerian., πάντων ἔκτισέ με. Reg. Basil. Anglic. et Felc. 4, πάντων βουῶν ἔκτισέ με. Alii et editi, πάντων τῶν βουῶν ἔκτισέ με. Ibid. Seguer., τὸ ἔκτισε τοῦ ἐγέννησεν. Editi, τὸ τοῦ ἐγέννησας, etc. Cateri mss. ut in textu.

(7) Seguerian., τὸ, ἐγέννησας Editi et alii, τὸ γέννημα.

αοιμαίαις δεικνυσιν. Εἰρηκῶς γὰρ τὸ (3), Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐπήγαγε· Πρὸ δὲ πάντων βουῶν γενῶ με. Εἰ μὲν οὖν ἦν φύσει καὶ τῆ οὐσία κτίσμα ὁ Λόγος, καὶ διαφορά ἦν τοῦ γεννηματος πρὸς τὸ κτίσμα, οὐκ ἔν ἐπήγαγε τὸ, γενῶ με, ἀλλ' ἤρκειτο τῷ, ἔκτισε, ὡς τῆς λέξεως ταύτης σημαίνουσας τὸ, ἐγέννησε· νῦν δὲ εἰρηκῶς, Ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἐπήγαγεν οὐκ ἀπλῶς τὸ, γενῶ με (4), ἀλλὰ μετὰ συμπλοκῆς τοῦ, δὲ, συνδέσμου, ὡς ἀσφαλιζόμενος ἐν τούτῳ τῆν τοῦ, ἔκτισε, λέξιν, λέγων· Πρὸ δὲ πάντων βουῶν (5) γενῶ με. Τὸ γὰρ, γενῶ με, τῷ, ἔκτισε, συμπελεγμένως ἐπιφερόμενον μίαν ποιεῖ τὴν διάνοιαν καὶ δεικνυσιν, ὅτι τὸ μὲν, ἔκτισε, διὰ τι εἰρηται· τὸ δὲ γενῶ με, πρὸ τοῦ, ἔκτισε, ἐστίν. Ὅσπερ γὰρ εἰ ἐμπάλιν εἰρήκει, Κύριος γενῶ με, καὶ ἐπέφερε· Πρὸ δὲ πάντων βουῶν ἔκτισέ με (6), πάντως προηγείτο τοῦ, ἐγέννησε, τὸ, ἔκτισε· οὕτως εἰρηκῶς πρῶτον, ἔκτισε, εἶτα ἐπαγαγὼν, πρὸ δὲ πάντων γενῶ με, ἐξ ἀνάγκης δεικνυσιν προηγεῖσθαι τὸ, ἐγέννησε (7), τοῦ, ἔκτισε. Καὶ γὰρ καὶ λέγων, πρὸ πάντων γενῶ με, ἄλλον ἑαυτὸν εἶναι τῶν πάντων σημαίνει, δεξιᾶς ἐν τοῖς πρὸ τούτων τῆς ἀληθείας, ὅτι περὶ (8) τῶν κτισμάτων οὐδὲν ἕτερον τοῦ ἑτέρου προγόγονε, ἀλλ' ἀθρόως ἅμα πάντα τὰ γενητά (9) ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι ὑπέστη. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὰ ἐπὶ τοῦ, ἔκτισε, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ, γενῶ με, κεῖται· ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ, ἔκτισε, κεῖται, ἀρχὴν ὁδῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ, γενῶ με, οὐκ εἶπεν, ἀρχὴν γενῶ με, ἀλλὰ, πρὸ πάντων γενῶ με. Ὅ δὲ (10) πρὸ πάντων ὧν οὐκ ἐστὶν ἀρχὴ τῶν πάντων ἀλλ' ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων. Εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων σημαίνεται, ὁ γὰρ ὅτι ἄλλος ἐστὶ τῶν κτισμάτων· καὶ συνίσταται φανερώς, ὅτι (11) ἄλλος ὧν ὁ Λόγος τῶν πάντων καὶ πρὸ πάντων ὧν, ὕστερον κτίσεται ἀρχὴ τῶν ὁδῶν εἰς ἔργα διὰ (12) τὴν ἐνανθρώπησιν, ἔνα, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἔνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων (13).

61. Τοιαύτης τοίνυν οὐσης τῆς διαφορᾶς τοῦ, ἔκτισε, καὶ τοῦ, γενῶ με, καὶ, τῆς ἀρχῆς ὁδῶν, καὶ τοῦ, πρὸ πάντων· τῶν μὲν ἀνθρώπων κτίστης ὧν ὁ Θεός, οὕτως (14), ὡσπερ εἴρηται, γίνεται καὶ ὕστερον Πατὴρ, διὰ τὸν ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντα Λόγον αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου τὸ ἐμπάλιν· Πατὴρ γὰρ (15) ὧν αὐτοῦ

(8) Seguerian., ὅτι τῶν.

(9) Seguerianus, Reg. et Felc. 5, τὰ γενητά. Caeteri et editi, τὰ γένη.

(10) Seguer. omittit ὁ δὲ. Mox idem et Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, addunt, Εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, quæ in aliis et editis desiderantur. Goblerian. et Felc. 1, ἄλλως.

(11) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, δηλονότι.

(12) Seguerianus et Felc. 1, εἰς ἔργα. Caeteri et editi, εἰς τὰ ἔργα.

(13) Goblerian. et Felc. 1, γένηται πᾶσιν πρωτεύων. Mox Seguerian. et Reg., οὐσης διαφορᾶς.

(14) Sic mss. At editi, οὕτως.

(15) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, γὰρ omittunt.

φύσει ὁ Θεός, γίνεται μετὰ ταῦτα καὶ κτίστης αὐτοῦ καὶ ποιητῆς, ὅταν τὴν κτισθεῖσαν καὶ ποιηθεῖσαν ἐνδύσῃται σάρκα ὁ Λόγος, καὶ γέννηται ἄνθρωπος. Ὡς περ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λαμβάνοντες τὸ Ἡνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ, γίνονται τέκνα δι' αὐτοῦ· οὕτως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅτε καὶ αὐτὸς ἐνεδύσατο τῶν ἀνθρώπων τὴν σάρκα, τότε λέγεται καὶ κτίζεσθαι καὶ πεποιθῆσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἡμεῖς κατὰ φύσιν υἱοί, δῆλον ὅτι κακείνος κατὰ φύσιν κτίσμα καὶ ποιήμα· εἰ δὲ ἡμεῖς θέσει καὶ κατὰ χάριν γινόμεθα υἱοί, δῆλον ὅτι (16) καὶ ὁ Λόγος διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς χάριν γενόμενος ἄνθρωπος εἰρηκε· Κύριος ἐκτισέ με. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ κτιστὸν ἐνδυσάμενος γέγονεν ἡμῖν ὁμοῖος κατὰ τὸ σῶμα, διὰ τοῦτο εἰκότως (17) καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ πρωτότοκος ἐκλήθη. Εἰ γὰρ καὶ μεθ' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς (18) γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν διὰ τὴν τοῦ σώματος ὁμοίωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πρωτότοκος (19) λέγεται καὶ ἔστιν ἡμῶν, ἐπειδὴ, πάντων τῶν ἀνθρώπων ἀπολλυμένων κατὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ, πρώτη τῶν ἄλλων ἐσώθη καὶ ἡλευθερώθη ἡ ἐκείνου σὰρξ, ὡς αὐτοῦ τοῦ Λόγου σῶμα γενομένη, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς, ὡς σύσσωμοι τυγχάνοντες, κατ' ἐκεῖνο σωζόμεθα. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ ἡμῶν καὶ ὁδηγὸς ὁ Κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα γίνεται, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα, καὶ δι' ἐμοῦ δεῖ πάντας εἰσελθεῖν. Ὅθεν καὶ πρωτότοκος λέγεται πάλιν ἐκ τῶν νεκρῶν, οὐχ ὅτι πρῶτος ἡμῶν ἀπέθανε· προτεθνήκειμεν γὰρ ἡμεῖς· ἀλλ' ὅτι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξάμενος θάνατον, καὶ τοῦτον καταργήσας, ἀνέστη πρῶτος (20), ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστήσας τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. Λοιπὸν γὰρ ἀναστάντος ἐκείνου, καθεστῆς καὶ ἡμεῖς ἀπ' ἐκείνου καὶ δι' ἐκεῖνον ἐκ τῶν νεκρῶν ἐγειρόμεθα.

62. Εἰ δὲ καὶ (21) πρωτότοκος τῆς κτίσεως λέγεται, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξισούμενος τοῖς κτίσμασι, καὶ πρῶτος αὐτῶν κατὰ χρόνον, πρωτότοκος λέγεται· (πῶς γὰρ, ὅπου γε Μονογενῆς ἔστιν αὐτός;) ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὰ κτίσματα συγκατάβασιν τοῦ Λόγου, καθ' ἣν καὶ πολλῶν γέγονεν ἀδελφός. Ὁ γὰρ τοι μονογενῆς, οὐχ ὄντων ἄλλων ἀδελφῶν, μονογενῆς ἔστιν· ὁ δὲ πρωτότοκος διὰ τῆς ἄλλου (22) ἀδελφούς πρωτότοκος λέγεται. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδαμοῦ τῶν Γραφῶν εἰρηται, πρωτότοκος τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ, κτίσμα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ, Μονογενῆς, καὶ τὸ, Υἱός, καὶ, ὁ Λόγος, καὶ, ἡ Σοφία, εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὴν ἔχει καὶ τὴν ἰδιότητα (23)· Ἐθεασάμεθα γὰρ τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· καὶ, Ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ· καὶ, Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριος, ὁ Λόγος

A qui Verbi Pater natura est, ejus post hæc creator et effector factus est, cum scilicet Verbum creatam et factam carnem induit, et homo factus est. Nam sicut homines, Spiritu Filii accepto, filii per ipsum efficiuntur: ita Dei Verbum cum humanam carnem induit, tunc et creati et factum esse dicitur. Itaque si nos natura filii sumus, fatendum quoque est Verbum natura et creatum et factum esse. Sed si nos adoptione tantum et gratia filii efficiuntur, clarum pariter est Verbum propter gratiam nobis donandam factum hominem dixisse, *Dominus creavit me*. Deinde quandoquidem creato corpore assumpto, nostri secundum corpus 419 similis factus est, ideo non immerito et frater noster et primogenitus appellatus est. Nam tametsi post nos homo propter nos factus est, ac proinde frater noster, ob corporis similitudinem: verum ea ratione dicitur et est noster primogenitus, quatenus omnibus hominibus Adæ peccato perditis, ejus caro, utpote Verbi corpus facta, prima omnium servata est et liberata, indeque nos, ut qui cum Verbo corpore sumus conjuncti, per idem ejus corpus salvi efficiuntur. In illo siquidem nobis Dominus ad regnum cælorum et ad suum Patrem se ducem præbuit, cum ait: *Ego sum via et janua, ac per me omnes introire oportet*. Quapropter primogenitus ex mortuis dicitur, non quod primus nostrum mortuus est, nos enim prius mortui fueramus: sed quia morte pro nobis suscepta et destructa, primus, ut homo, revixit, cum suum corpus pro nobis ex mortuis excitavit. Hinc enim postquam revixit ille, jam nos deinceps et ab illo et propter illum revocamur quoque ad vitam.

62. Quod si *primogenitus creaturæ* dicitur: non veluti rerum creaturarum æqualis, aut iisdem prior tempore, hoc appellatur nomine (qui enim id fieri posset, cum ipse sit Unigenitus?): sed ob singularem Verbi erga res creatas benignitatem, qua etiam multorum factus est frater. Siquidem is unigenitus dicitur, cui nulli alii sunt fratres: is autem dicitur primogenitus, cui alii sunt fratres. Hinc nullo in loco Scripturarum legitur *primogenitus Dei*, aut *creatura Dei*: sed ista, *Unigenitus, Filius, Verbum, et, Sapientia*, ad Patrem referuntur, ad quem tanquam D quid proprium pertinent *Vidimus enim gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre*: Et, *Misit Deus Filium suum Unigenitum*. Et: *In sæculum, Domine, Verbum tuum permanet*. Et: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*. Et: *Christus Dei*

¹ Joan. xiv, 6; x, 7, 1. ² Coloss. 1, 15. ³ Joan. 1, 14. ⁴ 1 Joan. iv, 9. ⁵ Psal. cxviii, 89. ⁶ Joan. 1, 1.

(16) Seguerian., φανερόν ὅτι.

(17) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, σῶμα τοῦτο, εἰκότως.

(18) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. At alii et editi omittunt δι' ἡμᾶς.

(19) Seguerian. Reg. et Felc. 4, πρωτότοκος. Cæteri et editi, πρῶτος.

(20) Seguerian., πρῶτον. Alii et editi, πρῶτος.

(21) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 5. In aliis et editis καὶ deest.

(22) Seguerian., πολλούς. Paulo post idem, τῶν γραφῶν λέγεται. Mox idem, κτίσμα Θεοῦ.

(23) Basiliensis, ἀϊδιότητα.

virtus et Dei sapientia 9. Et: *Hic est Filius meus dilectus* 10. Et: *Tu es Christus Filius Dei viventis* 11. *Primogenitus* autem appellatur ex summa sua erga creatam naturam humanitate: ejus quippe dicitur etiam est primogenitus. Dictione autem, *creavit* 12, significatur gratia quam in opera contulit: namque in illa creatur. Si ergo Unigenitus est uti revera est, vox ista, *primogenitus*, est sane explicanda. Sed si primogenitus est, Unigenitus dici non debet. Idem enim non potest Unigenitus et primogenitus esse, nisi ad diversa respiciat, ita ut Unigenitus quidem dicatur, quatenus ex Patre genitus est, quemadmodum dictum est: primogenitus vero, quatenus singulari erga creatam naturam benignitate usus est, multosque sibi fratres reddidit. Certe, cum duo illa nomina inter se sint contraria, haud immerito possit affirmari nomen Unigeniti proprie magis Verbo convenire quandoquidem nullum aliud est Verbum, nulla alia sapientia, sed solus ipse verus est Patris Filius. Etenim, ut supra observavimus, nulla adjuncta causa, sed absolute de illo dictum est, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris* 13. At cum *primogenitus* dicitur, causa annectitur, creata nempe natura, ut Paulus ipse his indicat verbis, *Quia in ipso creata sunt 420 omnia* 14. Si porro universæ res creatæ, in illo sunt creatæ, alius certe est a rebus creatis, nec ipse res est creata, sed rerum creatarum creator.

63. Non ergo primogenitus vocatus est, quia ex Patre est genitus, sed quia in illo factæ sunt res creatæ. Quocirca quemadmodum ante res creatas ipse erat Filius per quem res creatæ factæ sunt: ita antequam primogenitus omnium rerum creatarum dicitur, nihilominus ipsum Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Verum ea impii cum non intelligant, hæc dicitando circumcursant: Si omnium rerum creatarum primogenitus est, profecto ipse quoque una est e rebus creatis. Stulti! nam contra, si omnium plane rerum creatarum primogenitus est, ergo alius est a rebus omnibus creatis. Nec enim dixit, primogenitus aliarum rerum creatarum, ne tanquam una e rebus creatis esse putaretur: sed scriptum est, *omnium rerum creatarum*, ut alius ab illis esse ostenderetur. Hinc

9 I Cor. 1, 24.

10 Matth. 11, 17; xvii, 5.

11 Matth. xvi, 16.

12 Prov. vii, 22.

13 Joan. 1, 18.

14 Coloss. 1, 16.

(24) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, omittunt καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, nec ea legit Nannius.

(25) Felc. 2 et editi, κατάβασιν. Alii mss., συγκατάβασιν.

(26) Sic Seguerian. Reg. Anglic. et Felc. 4. Sed Anglic. τό omittit ante πρωτότοκος. Felc. 2, Μονογενής ἐστίν, ἐρμηνεύσθω πρωτότοκος. Alii et editio Commel., εἰ μὲν οὖν Μονογενής ἐστίν, μὴ ἔστω πρωτότοκος.

(27) Seguerian. Reg. Goblerian. et Felc. 1, 4 et 5, addunt, καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀδελφοποίησιν, quæ in aliis et in editione Commel. desunt.

(28) Sic Seguerian. Basil. et Felc. 4. In aliis et editis μὲν deest. Ibid. Seguerian. et Felc. 4, τὸ Μονογενής.

σου διαμένει· καὶ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (24), καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· καὶ, Ὀυτός ἐστίν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός· καὶ, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος. Τὸ δὲ, πρωτότοκος, εἰς τὴν κτίσιν ἔχει τὴν συγκατάβασιν (25)· αὐτῆς γὰρ καὶ πρωτότοκος ἐλέγθη. Καὶ τὸ, ἐκτίσσε, δὲ εἰς τὰ ἔργα τὴν χάριν ἔχει· εἰς αὐτὰ γὰρ καὶ κτίζεται. Εἰ μὲν οὖν Μονογενής ἐστίν (26), ὡσπερ οὖν καὶ ἐστίν, ἐρμηνεύσθω τὸ, πρωτότοκος· εἰ δὲ πρωτότοκος ἐστίν, μὴ ἔστω Μονογενής. Οὐ δύναται γὰρ ὁ αὐτὸς Μονογενής τε καὶ πρωτότοκος εἶναι, εἰ μὴ ἄρα πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο· ἵνα Μονογενής μὲν διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν, ὡσπερ εἴρηται, πρωτότοκος δὲ διὰ τὴν εἰς τὴν κτίσιν συγκατάβασιν, καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀδελφοποίησιν (27). Ἀμέλει, τῶν δύο τούτων ῥητῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις, κρατεῖν ἂν τις εἴποι δικαίως ἐπὶ τοῦ Λόγου τὸ τοῦ Μονογενοῦς μᾶλλον ἰδίωμα, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον Λόγον, ἢ ἄλλην σοφίαν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον ἀληθινὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς. Καὶ γὰρ, ὡσπερ ἐμπροσθεν εἴρηται, οὐ μετὰ τινος συμπεπλεγμένης αἰτίας, ἀλλὰ ἀπολελυμένως μὲν (28) εἴρηται ἐπ' αὐτοῦ τὸ, Ὁ Μονογενής Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς· τὸ δὲ, πρωτότοκος, συμπεπλεγμένην ἔχει πάλιν τὴν τῆς κτίσεως αἰτίαν, ἣν ἐπήγαγεν ὁ Παῦλος λέγων· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Εἰ δὲ πάντα τὰ κτίσματα (29) ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη, ἄλλος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, καὶ κτίσμα μὲν οὐκ ἐστίν, κτίστης δὲ τῶν κτισμάτων (30).

63. Οὐ διὰ τὸ ἐκ Πατρὸς ἄρα πρωτότοκος ἐκλήθη, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν κτίσιν. Καὶ ὡσπερ πρὸ τῆς κτίσεως ἦν αὐτὸς ὁ Υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ἡ κτίσις· οὕτω καὶ πρὸ τοῦ κληθῆναι (31) πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ἦν οὐδὲν ἤττον αὐτὸς ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὴ νοήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, περιέρχονται λέγοντες· Εἰ πρωτότοκος ἐστὶ πάσης κτίσεως, δῆλον ὅτι καὶ αὐτὸς εἰς ἐστὶ τῆς κτίσεως. Ἄφρονες! εἰ ὅλως πάσης τῆς κτίσεως (32) πρωτότοκος ἐστίν, ἄρα πάσης τῆς κτίσεως ἄλλος ἐστίν. Οὐ γὰρ εἴρηκε, πρωτότοκος ἐστὶ τῶν ἄλλων (33) κτισμάτων, ἵνα μὴ ὡς εἰς τῶν κτισμάτων εἶναι νομισθῆ· ἀλλὰ πάσης τῆς κτίσεως γέγραπται, ἵνα ἄλλος τῆς κτίσεως εἶναι δειχθῆ. Ὁ γοῦν Ῥουθὴν (34) οὐκ εἴρηται πρωτότοκος πάντων τῶν τέκνων τοῦ Ἰακώβ, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Ἰακώβ καὶ τῶν ἀδελ-

(29) Anglican., κτιστά.

(30) Seguerian. et Reg. τῶν πάντων. Editi et alii, τῶν κτισμάτων.

(31) Seguerian. Felckman. 2 et 4, πρὸ τοῦ κληθῆ. Ibid. Seguerian. Goblerianus, Felckmanni 1 et 4, πάσης τῆς κτίσεως. Editi et alii, πάσης κτίσεως.

(32) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, ὅλως· πάσης τῆς κτίσεως. Basilien. item, πάσης τῆς κτίσεως. Editi et alii, εἰ ὅλως ἄρα πάσης κτίσεως.

(33) Goblerian. Felc. 1. πάντων τῶν ἄλλων. Ibid. Seguer., μὴ ὡς εἰς τῶν κτισμάτων εἶναι νομισθῆ. Editi, μὴ εἰς τῶν κτισμάτων νομισθῆ.

(34) Regius, Basil. et Felc. 1, Ῥουθίν.

φῶν, ἵνα μὴ ἄλλος παρὰ τὰ τέκνα (35) τοῦ Ἰακώβ εἶναι νομισθῆ. Ἄλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ὁ Ἀπόστολος οὐκ εἶρηκεν, ἵνα γένηται πρωτότοκος πάντων, ἵνα μὴ ἄλλο (36) παρὰ τὸ ἡμῶν σῶμα φορεῖν νομισθῆ, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς διὰ τὴν ὁμοίτητα τῆς σαρκός. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Λόγος εἰς τὴν τῶν κτισμάτων, εἶπεν ἂν ἡ Γραφή καὶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι πρωτότοκος τῶν ἄλλων κτισμάτων ἐστὶ· νῦν δὲ, λεγόντων τῶν ἀγίων, ὅτι πρωτότοκος ἐστὶ πάσης τῆς κτίσεως (37). Ἐντιπρὸς δείκνυται ἄλλος ὢν πάσης τῆς κτίσεως, καὶ μὴ κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Εἰ γὰρ κτίσμα ἐστίν, ἔσται καὶ αὐτός (38) ἑαυτοῦ πρωτότοκος. Πῶς οὖν δύναται, ὡ Ἀρειανοί, καὶ πρῶτος ἑαυτοῦ καὶ δευτερός εἶναι; Ἐπειτα εἰ κτίσμα ἐστὶ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε, πῶς δύναται καὶ κτεῖναι τὴν κτίσιν, καὶ εἰς (39) εἶναι τῶν ἐν αὐτῷ συνεστηκότων; Ἀτόπου δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐπινοίας φαινομένης, ἐλέγχονται παρὰ τῆς ἀληθείας, ὅτι πρωτότοκος μὲν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς ἐκλήθη διὰ τὴν τῆς σαρκός συγγένειαν· πρωτότοκος δὲ ἐκ τῶν νεκρῶν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν εἶναι τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν· πρωτότοκος δὲ πάσης κτίσεως διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Πατρὸς, δι' ἣν ἐν τῷ Λόγῳ αὐτοῦ οὐ μόνον τὰ πάντα συνέστηκεν (40), ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Ἀπεκδεχόμενη τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν (41) τοῦ Θεοῦ, ἐλευθερωθήσεται ποτε ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὲ αὐτῆς ἐλευθερωθείσης, ἔσται καὶ αὐτῆς μετὰ καὶ πάντων (42) τῶν τεκνοποιηθέντων πρωτότοκος ὁ Κύριος, ἵν', ἐν τῷ λέγεσθαι πρῶτον (43) αὐτὸν, τὰ μετ' αὐτὸν διαμείνη, ὥσπερ ἐκ τινος ἀρχῆς τοῦ Λόγου συνημμένα.

quæ post ipsum sunt perseverent, utpote quæ e Verbo tanquam ex aliquo principio pendeant.

64. Ἡγοῦμαι δὲ καὶ τοὺς ἀσεβεῖς αὐτοὺς ἐντραπήσεσθαι ἐκ τῆς τοιαύτης διανοίας· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχοι, ὥσπερ εἰπομεν (44), ἀλλ' ὡς τῆ οὐσίᾳ κτίσμα ἐν κτίσμασι πρωτότοκον αὐτὸν θελήσουσιν εἶναι πάσης τῆς κτίσεως, σκοπεῖτεσαν, ὅτι καὶ τῶν ἀλό-

A Ruben non dictus est primogenitus omnium liberorum Jacob, sed ipsius Jacob et fratrum¹⁵, ne alius a liberis Jacob esse existimaretur. Quia etiam de ipso Domino non dixit Apostolus, Ut fiat primogenitus omnium, ne aliud corpus a nostro habere crederetur, sed, in multis fratribus¹⁶, ob suæ carnis cum nostra similitudinem. Igitur si etiam Verbum una esset e rebus creatis, sane Scriptura dixisset ipsum esse aliarum rerum creatarum primogenitum. Verum cum sancti dicant primogenitum illum esse rerum omnium creatarum, evidens profecto est Filium Dei alium esse ab omnibus creatis rebus, non autem creatum esse. Alioquin si creatus esset, ipse sui ipsius esset primogenitus. Qui ergo fieri potest, Ariani, ut idem ipse seipso prior et posterior sit? B Insuper, si creatus est, resque universæ creatæ per ipsum factæ sunt, et in ipso consistunt, quomodo et res creatas creare et una ex rebus quæ in ipso consistunt potest esse? Quæ illorum commenta cum absurda esse luculenter pateat, eerte a veritate ipsa convincuntur, quæ quidem nos docet, illum primogenitum in multis fratribus ob carnis cognationem vocatum fuisse, primogenitum vero ex mortuis, quia ex ipso et post ipsum mortuorum est resurrectio; denique primogenitum omnis creaturæ, propter Patris in homines benignitatem, per quam non solum omnia in ipsius Verbo constituta sunt, verum ipsa etiam creatura, quæ, ut ait Apostolus, revelationem filiorum Dei expectans, liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei¹⁷. Cujus hoc pacto liberatæ nec noui omnium, qui filii facti fuerint, Dominus primogenitus futurus est, ut cum ipse primus dicitur, ea

421 64. Sane nec ego dubitem quin ipsos etiam impios pudeat suæ hujusmodi sententiæ. Nisi enim ita se res habeat, uti supra diximus, sed eum, natura creatum, inter res creatas velint esse rerum omnium creatarum primogenitum, animadvertant

¹⁵ Genes. xxxv, 25. ¹⁶ Rom. viii, 29. ¹⁷ ibid. 19, 21.

(35) Felck. 2, παρὰ τέκνα. Goblerian. et Felc. 4, παρὰ τὰ τέκνα νομισθῆ. Seguerian., παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἰακώβ νομισθῆ.

(36) Regius et Felc. 5, ἄλλος. Ibidem Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, σῶμα φορεῖν νομισθῆ. Reg. Basil. Anglican. et Felc. 5, σῶμα εἶναι νομισθῆ. Editio Commel., σῶμα εἶναι νομισθῆ. Paulo post Seguerian., Εἰ τοίνυν καὶ ὁ Λόγος εἰς, et mox, Γραφῆ καὶ περὶ αὐτοῦ. Editi et alii, Εἰ τοίνυν εἰς, et, Γραφῆ περὶ αὐτοῦ.

(37) Seguerian. Gobler. et Felc. 1, πάσης τῆς κτίσεως. In cæteris et editis deest τῆς. Ibid. Seguerian. Gobler. Reg. Anglic. Felc. 1, 4 et 5, addunt ἔντιπρὸς δείκνυται ἄλλος ὢν πάσης τῆς κτίσεως, quæ in aliis et editione Commeliana desunt. Anglicanus ibidem πάσης κτίσεως.

(38) Sic Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1. In aliis et editis deest αὐτός. Mox Goblerianus et Felc. 1, Πῶς οὖν δύναται, ὡ οὔτοι.

(39) Εἰς abest a Felc. 2 et 4. Ibid. Seguerian., τῶν ἐν αὐτῷ. Alii et editi, τῶν ἐν αὐτῇ.

(40) Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, συ-

έστησεν.

(41) Seguerian. et Felckman. 4, τῶν υἱῶν, ut et habet Scriptura. Editi et alii, τῶν τέκνων. Ibid., ποτέ abest a Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4.

(42) Gobler. et Felc. 1, ἔσται αὐτῆς μετὰ πάντων. Felc. 5, ἔσται καὶ αὐτῆς μετὰ δὲ πάντων.

(43) Felckman. 5, πρωτότοκον. Ibid. Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, τὰ μετ' αὐτὸν διαμείνη, ὥσπερ ἐκ τινος ἀρχῆς τοῦ Λόγου συνημμένα. Felckman. 1, mendose τὰ μὴ ἐν αὐτόν, pro τὰ μετ' αὐτόν. Basil. vero, τὰ μετ' αὐτόν ὥσπερ ἐκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου συνημμένα. Felckman. 5, τὰ μετ' αὐτόν συνημμένα ὥσπερ ἐκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου διαμείνη. Regius, πρῶτον αὐτόν, συνημμένα ὥσπερ, ἐκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου διαμείνη. Alii et editi, τὰ μετὰ αὐτὰ διαμείνη, ὥσπερ ἐκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου συνημμένα.

(44) Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 5, ὡς προσπομεν. Carieri et editi, ὥσπερ εἰπομεν. Paulo post Felc. 4, θέλουσιν, idemque et Seguerian. ac Felc. 5, πάσης τῆς κτίσεως. Editi et alii, πάσης κτίσεως.

se eo progressuros ut illum brutarum animantium rerumque inanimatarum fratrem et similem esse opinentur. Siquidem hæc quoque partes sunt rerum omnium creatarum. Necesse est autem primogenitum solo tempore primum esse, genere vero et similitudine eundem esse ac omnes quorum est primogenitus. An non porro, cum hæc dicunt, omnem prætergrediuntur impietatem? Quis vero hæc illos dicentes ferat? aut potius quis vel talia cogitantes odio non prosequetur? Palam enim omnibus est neque eum propter se, tanquam si creatus esset, neque ob aliquam cognationem quam secundum naturam cum omnibus rebus creatis habeat, earum esset primogenitum appellatum: sed quatenus Verbum, cum res creatas initio effecit, se ad eas benigne accommodavit, ut fieri possent. Nec enim ejus naturam, quæ purus et paternus est splendor, ferre potuissent, nisi se ad illas paterna benignitate accommodasset, iisdemque naturam ut essent dedisset. Alia autem ratio est, quod ejusdem Verbi benignitate, res creatæ filiorum dignitatem per ipsum consequuntur, ut illarum, sicuti diximus, modis omnibus primogenitus fieret, tum cum eas creat, tum cum ipse in orbem terrarum, omnium causa, introducit. Namque ita scriptum est, *Cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei*¹⁸. Audiant Christi inimici, seque ipsi discerpant, quod nimirum ejus in orbem terrarum ingressus, causa est cur omnium primogenitus sit appellatus. Quocirca Patris quidem Unigenitus est Filius, quoniam solus ipse ex illo est: est autem rerum creatarum primogenitus, quia omnes adoptione filii efficiuntur. Ut porro inter fratres primogenitus est, idemque ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt¹⁹, revixit: ita quia eum in omnibus primum locum decebat obtinere, ideo etiam principium viarum creatur, ut per illum incedentes, et per Filium qui ait: *Ego sum via et janua*²⁰, ingressi, factique cognitionis Patris participes, nos etiam audiamus: *Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini*²¹; et: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*²².

¹⁸ Hebr. 1, 6. ¹⁹ I Cor. xv, 20. ²⁰ Joan. xiv, 6; x, 7. ²¹ Psal. cxviii, 1. ²² Matth. v, 8.

(45) Felc. 2, et editi, ἀψύχων αὐτῶν. Cæteri mss., ἀψύχων αὐτόν. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4 et 5, ὑπονοήσουσιν. Editi et alii, ὑπονοοῦσιν.

(46) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, τοιαῦτα.

(47) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, οὕτε δι' αὐτόν. Reg. et Felc. 5, οὐ δι' αὐτόν. Basil. et Anglic, οὐδὲ δι' αὐτόν. Cæteri et editi, οὐδὲ δι' αὐτόν.

(48) Seguerian., et Reg., αὐτῆς. Alii et editi, αὐτός.

(49) Seguerian. ἤνεγκαν.

(50) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, ὅτι καὶ συγκαταβάτος. In aliis et editis καὶ deest. Ibid. Reg., υἱοποιεῖται ἢ κτίσις ἵνα καί, etc. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1, καθάπερ εἴρηται. Felc. 4, καθὰ εἴρηται. Editi et alii, καθὰ προσίρηται. Ibidem, Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1 et 4, κατὰ πάντα γένηται. Alii et editi, κατὰ πάντα γεγένηται.

(51) Felckm. 2, et editi, εἰς τὴν, etc. Cæteri

γων καὶ τῶν ἀψύχων αὐτόν (45) ἀδελφῶν καὶ ὁμοίων ὑπονοήσουσιν εἶναι. Πάσης γὰρ τῆς κτίσεως καὶ ταῦτα μέρη τυγχάνει ὄντα· ἀνάγκη δὲ τὸν πρωτότοκον μόνον μὲν τῷ χρόνῳ πρῶτον εἶναι, τῷ δὲ γένει καὶ τῇ ὁμοιότητι τὸν αὐτὸν εἶναι πρὸς πάντας. Πῶς οὖν, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐ πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλουσιν; ἢ τίς ἀνέξεται τούτων ταῦτα (46) λεγόντων; ἢ πῶς καὶ μόνον αὐτοὺς ἐνθυμουμένους τοιαῦτα οὐ μισήσειεν ἂν τις; Πᾶσι γὰρ ἐστὶ δῆλον ὅτι οὕτε δι' αὐτόν (47), ὡς κτίσμα ὢν, οὕτε διὰ τὸ συγγενεῖάν τινα κατ' οὐσίαν πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἔχειν, πρωτότοκος αὐτῆς (48) ἐκλήθη· ἀλλ' ὅτι καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν δημιουργῶν ὁ Λόγος τὰ κτίσματα, συγκαταβέβηκε τοῖς γεννητοῖς, ἵνα γενέσθαι ταῦτα δυναθῆ. Οὐκ ἂν γὰρ ἤνεγκεν (49) αὐτοῦ τὴν φύσιν ἄκρατον καὶ πατρικὴν οὐσαν λαμπρότητα, εἰ μὴ φιλανθρωπία πατρικῆ συγκαταβάς ἀντελάβετο, καὶ κρατήσας αὐτὰ εἰς οὐσίαν ἤνεγκε. Καὶ δευτέρον δὲ πάλιν, ὅτι καὶ συγκαταβάτος (50) τοῦ Λόγου, υἱοποιεῖται καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ· ἵνα καὶ αὐτῆς, καθάπερ εἴρηται, πρωτότοκος κατὰ πάντα γένηται, ἔν τε τῷ κτίσειν, καὶ ἐν τῷ εἰσαγάγεσθαι ὑπὲρ πάντων εἰς αὐτὴν (51) τὴν οἰκουμένην. Οὕτω γὰρ γέγραπται· *Ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Ἀκουέτωσαν (52) οἱ χριστομάχοι, καὶ σπαρattέτωσαν ἑαυτοὺς, ὅτι τὰ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἐποίησε καὶ πρωτότοκον πάντων κληθῆναι· ὥστε τοῦ μὲν Πατρὸς εἶναι Μονογενῆ τὸν Υἱόν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ μόνον αὐτόν (53) εἶναι, τῆς δὲ κτίσεως πρωτότοκον διὰ τὴν τῶν πάντων υἱοποίησιν. Ὡς δὲ ἐν ἀδελφοῖς πρωτότοκος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἀνέστη· οὕτως, ἐπειδὴ περ ἔπρεπεν ἐν πᾶσιν αὐτὸν πρωτεύειν, διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴ ὁδῶν κτίζεται· ἵνα, ταύτης (54) ἐπιθάβοντες καὶ εἰσελθόντες δι' αὐτοῦ λέγοντος, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα, μεταλαβόντες τε τῆς περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσεως, ἀκούσωμεν καὶ ἡμεῖς· Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ (55), καὶ, Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.*

mss., εἰς αὐτὴν τὴν, etc. Ibid. Felc. 5, οὕτω γέγραπται. Item ibid. Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ὅταν εἰσαγάγῃ.

(52) Seguerian., ἀκουσάτωσαν. Alii et editi, ἀκούετωσαν.

(53) Αὐτόν abest a Felck. 4. Ibidem, Felckman. 2 et editi, τῆς δὲ κτίσεως πρωτότοκος. Cæteri mss. habent πρωτότοκον.

(54) Basil. et Felc. 5, ταύτη. Mox Felc. 2, et editio Commel., Ἐγὼ εἰμι ὁ Λόγος, pro Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ut habent alii mss. Ibid. Seguer., μεταλαβόντες τῆς τοῦ Πατρὸς, etc. Gobler. Felc. 1 et 4, μεταλαβόντες τῆς περὶ τοῦ Πατρὸς, etc. Edit. et alii, μεταλαβόντες τε τῆς περὶ τοῦ Πατρὸς, etc. Item ibid. Seguer., ἀκούωμεν. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀκούομεν. Ibidem Reg., ποτὲ καὶ ἡμεῖς. Felc. 5, ποτὲ ἡμεῖς.

(55) Felckm. 5, addit, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου, quæ desunt in aliis et editione Commel. Ibidem, Goblerian. et Felckm. 1 omittunt ὅτι αὐ-

65. Τῆς ἀληθείας τοίνυν δεξιᾶς μὴ εἶναι κατὰ Α φύσιν κτίσμα τὸν Λόγον, ἀκολουθοῦν λοιπὸν εἰπεῖν, πῶς καὶ ἀρχὴ τῶν ὁδῶν εἴρηται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη ἡ διὰ τοῦ Ἀδάμ ὁδὸς ἀπώλετο, καὶ ἀντὶ τοῦ παραδείσου ἐξεκλίναμεν εἰς τὸν θάνατον, ἡκούσαμέν τε, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπαλεύση, διὰ τοῦτο ὁ φιλόanthropos τοῦ Θεοῦ Λόγος βουλῆσει τοῦ Πατρὸς ἐνδιδύσκειται τὴν κτισθεῖσαν σάρκα, ἵνα ἦν ἐνέκρωσεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος διὰ τῆς παραβάσεως, ταύτην αὐτὸς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἰδίου σώματος ζωοποιήσῃ, καὶ ἐγκαινίσῃ ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζωσαν, ὡς εἴρηκέν ὁ Ἀπόστολος (56), διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ὅπερ καὶ ἐν ἐτέρω σημαίνων, φησὶν Ὅσα εἶ τις ἐν Χριστῷ καιρῇ κτίσις, τὰ (57) ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. Εἰ δὲ Β καινὴ κτίσις γέγονεν, εἶδει ταύτης τῆς κτίσεως πρῶτον τινα εἶναι· ἄνθρωπος μὲν οὖν ψιλὸς καὶ μόνον χοϊκός, οἷοι γεγόναμεν ἡμεῖς ἐκ τῆς παραβάσεως, οὐκ ἠδύνατο εἶναι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει ἄπιοι γεγόνασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ δι' αὐτῶν ἀπώλετο ἡ πρώτη· χρεῖα δὲ ἦν ἄλλου τοῦ ἀνανεοῦντος καὶ τὴν πρώτην, καὶ τὴν καινὴν γενομένην διατηροῦντος. Οὐκοῦν φιλανθρώπως (58) οὐχ ἕτερός τις, ἀλλ' ὁ Κύριος, ἀρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως κτίζεται, ἀλλ' ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ (59), ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ὁ ἄνθρωπος πολιτεύηται, ἀλλ' ὡς ἀρχῆς οὖσης καινῆς κτίσεως, καὶ τῶν Χριστῶν ἔχοντες (60) ταύτης ἀρχὴν ὁδῶν, τοῦτω λοιπὸν ἀκολουθῶμεν λέγοντι· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Τοῦτο γὰρ διδάσκων καὶ ὁ μακάριος (61) Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς, ἔλεγεν· Αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὃς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.

66. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἴρηται, διὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν (62) λέγεται καὶ διὰ ταύτην αὐτὸς ἀρχὴ, τότε δὲ γέγονεν ἀνάστασις, ὅτε τὴν ἡμετέραν σάρκα φανερόν ἐν εἶη, ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ, Ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν (63), οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐνσωμάτου παρουσίας αὐτοῦ σημαντικόν ἐστι. Τοῦ γὰρ σώματος ἴδιον (64) ἦν ὁ θάνατος· καὶ ὡσπερ D

65. Cum igitur ipsa declaret veritas Verbum natura non esse creatum, consequens est ut jam explicemus, quare principium viarum appellatum fuerit. Nempe quoniam perierat prima per Adamum via, nec amplius in paradysum tendebamus, sed ad mortem deflexeramus audieramusque, Terra es, et in terram reverteris ²³, idcirco clementissimum Dei Verbum, volente Patre, creatam carnem induit, ut quam primus homo, violata lege, morte affecerat, eidem, **422** sui corporis sanguine, vitam redderet, nobisque viam novam et viventem per velamen, ut ait Apostolus ²⁴, id est, per carnem suam innovaret. Quod idem alibi his verbis significat, Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce omnia nova facta sunt ²⁵. Si porro nova creatura facta est, sane inter novas has res creatas primum aliquem esse oportuit: atqui merus homo et tantummodo terrestris, quales nos post violatam legem facti sumus, is esse non poterat. Namque in prima creatione infideles facti sunt homines, ac per eos prima illa periit creatura, et proinde opus alio erat qui et primam renovaret, et novam factam conservaret. Itaque non aliquis alius, sed Dominus mira benignitate principium novæ creaturæ creator via, unde jure merito ait, Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua ²⁶, ut non jam secundum priorem illam vivat homo, sed ut existente jam principio novæ creaturæ, Christumque ejus viarum principium habentes, ipsum deinceps sequamur dicentem: Ego sum via ²⁷. Id ipse beatus Apostolus Epistola ad Colossenses his verbis docet: Ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens ²⁸.

66. Namque si, uti dictum est, ob resurrectionem ex mortuis ipse principium appellatur: tunc autem facta est resurrectio, cum nostra indutus carne se ipse pro nobis morti tradidit: planius utique fuerit his ejus verbis, Dominus creavit me initium viarum, non ipsius naturam sed corporeum adventum significari. Mors enim ejus fuit propria corporis, ac proinde quemadmodum mors

²³ Genes. iii, 19. ²⁴ Hebr. x, 20. ²⁵ II Cor. v, 17. ²⁶ Prov. viii, 22. ²⁷ Joan. xiv, 6. ²⁸ Coloss. i, 18.

τοὶ τὸν Θεὸν ὕψονται. In Felckm. 4, deest tantum τὸν Θεόν.
 (56) Goblerianus et Felckman. 1, omittunt ὡς εἴρηκέν ὁ Ἀπόστολος. Mox idem, et Seguerian. habent τουτέστι τῆς σαρκός.
 (57) Sic mss. At editi, καὶ τὰ, etc. Mox τὰ πάντα deest in Seguer. Ibid. Felckman. 5, εἰ δὲ καὶ καινά.
 (58) Sic Seguerianus, Goblerian. Felckman. 1 et 4. At editi et alii, Οὐκοῦν ὁ φιλόanthropos.
 (59) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, addunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, quæ in aliis et editione Commel. desiderantur. Mox Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, ἄνθρωπος πολιτεύηται. In aliis et editis ὁ deest.

(60) Seguer. et Reg., ἔχοντες. Editi mendose, ἔχοντος.
 (61) Seguerian. et Felckman. 4, διδάσκων ὁ μακάριος. Goblerian. et Felc. 1, διδάσκων ὁ Ἀπόστολος. Alii vero et editi, διδάσκων καὶ ὁ μακάριος.
 (62) Basiliensis, ἀνάστασιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν, omisiss intermediis. Mox mss., φανερόν ὅτι καὶ. Editio Commel., φανερόν καὶ ὅτι.
 (63) Sic Seguerianus, Regius, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1, 4 et 5. Alii autem et editi, ὁδῶν αὐτοῦ. Mox αὐτοῦ abest a Felckman. 5.
 (64) Seguerian., ἴδιος. Editi, ἴδιον. In Basiliensi hæc desiderantur verba, ἴδιος ἦν ὁ θάνατος, καὶ ὡσπερ τοῦ σώματος.

est corporis propria, ita corporeæ præsentia propria sunt illa verba, *Dominus creavit me initium viarum suarum*. Cum enim Salvator hac ratione secundum carnem creatus sit, eorumque qui recreantur factus fuerit principium, ac nostrum habeat primitias, humanam scilicet carnem quam assumpsit; convenienter post ipsum futurus creatur populus, de quo ait David: *Scribantur hæc in generatione alteram, et populus qui creabitur, laudabit Dominum*²⁹; et rursus psalmo vicesimo primo, *Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabant justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus*³⁰. Nec enim amplius audituri sumus, *Quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini*³¹; sed, *ubi sum ego, et vos eritis*³²; adeo ut jam dicere liceat: *Ipsius enim factura sumus creati in operibus bonis*³³. Præterea postquam opus D. i, id est homo, perfectus creatus, prævaricatione inops effectus est, et peccato mortuus; cum item dedecret Dei opus imperfectum remanere, unde fit ut omnes sancti psalmo centesimo trigesimo septimo Deuni hac de re ita precetur, *Domine, retribues pro me: Domine, opera* **423** *manuum tuarum ne despicias*³⁴: idcirco perfectum Dei Verbum, corpus imperfectum induit; atque in opera creari dicitur, ut pro nobis debito soluto, ea quæ homini deerant, per seipsum explet atque perficeret. Deerant autem homini immortalitas et via ad paradysum. Hoc ipsum Salvator his verbis indicat: *Ego te glorificavi in terra: opus perfeci quod faciendum mihi dedisti*³⁵. Et iterum: *Opera quæ Pater mihi perficienda dedit: ipsa opera quæ facio, testimonium perhibent de me*³⁶. Opera porro quæ sibi Patrem perficienda dedisse declarat, ipsa illa sunt in quæ creatur, ut in Proverbiis ait: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua*³⁷. Nam idem est dicere, *dedit mihi Pater opera, et, creavit me Dominus in opera*. *του· Ισον γάρ ἐστι τὸ εἰπεῖν (76), "Ἐδωκέ μοι ὁ Πατήρ τὰ ἔργα, καὶ, "Ἐκτισέ με Κύριος (77) εἰς ἔργα.*

²⁹ Psal. ci, 19. ³⁰ Psal. cxi, 32. ³¹ Genes. ii, 17. ³² Joan. xiv, 3. ³³ Ephes. ii, 10. ³⁴ Psal. cxxxvii, 8. ³⁵ Joan. xvii, 4. ³⁶ Joan. v, 36. ³⁷ Prov. viii, 22.

(65) Seguerian., παρουσίας. Editi et alii, οὐσίας. Mox Κύριος deest in Seguerian. et Felc. 1.

(66) Seguerian. et Reg., γενομένου. Editi, γινόμενου.

(67) Seguerian., αὐτή.

(68) Goblerian. et Felck. 1, καὶ πάλιν, ἀναγγελλήσεται.

(69) Sic Seguerian. et Basil. ut et habetur Genes. 2, 17. Reg., φάγησθε. Felc. 4, φάγηται, mendose. Editi et alii, φάγεσθε.

(70) Sic Seguerian. At alii et editi, κτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ ἔργοις. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, Πάλιν τε. Cæteri et editi, πάλιν δέ. Paulo post Goblerian. et Felc. 1, παραβάσεως, γέρονς.

(71) Sic Seguerian. Reg. et Anglican. At Goblerian. et Felc. 1, λέγοντος Δαβίδ. Editi λέγοντες Δαβίδ. Ibidem mss., cum editis Commel. et Parisiensis habent, ἐδόξω. Editio autem Coloniensis, ὀδόω, nulla auctoritate, quod et passim aliis in Psalmorum locis commisit, secuta videlicet distin-

του σώματος ἰδῖος ἐστὶν ὁ θάνατος, οὕτω τῆς σωματικῆς παρουσίας (65) ἴδιον ἂν εἴη τὸ λεγόμενον· Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος οὕτω κατὰ σάρκα κτισθέντος, καὶ ἀρχῆς γενομένου (66) τῶν ἀνακτιζομένων, καὶ ἔχοντος ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν, ἣν προσέλαβεν ἀνθρωπίνην σάρκα, ἀκολούθως μετ' αὐτὸν καὶ ὁ μέλλων λαὸς κτιζέται, λέγοντος τοῦ Δαβίδ· Γραφήτω αὕτη (67) εἰς γενεὰν ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος ἀνέσει τὸν Κύριον· καὶ πάλιν (68) ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· Ἀναγγελλήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθσομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Οὐκέτι γὰρ ἀκουσόμεθα, Ἥ δ' ἂν ἡμέρα φάγηται (69) ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· ἀλλὰ, Ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε· ὥστε λέγειν ἡμᾶς· Αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ποίημα κτισθέντες ἐκ' ἔργοις (70) ἀγαθοῖς. Πάλιν τε, ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὁ ἀνθρωπος, τέλειος κτισθεὶς, ἐλλιπῆς γέγονε διὰ τῆς παραβάσεως, καὶ γέγονε τῇ ἀμαρτίᾳ νεκρὸς, ἀπρεπὲς δὲ ἦν μένειν τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἀτελές· διὸ καὶ ἐδέοντο πάντες οἱ ἅγιοι περὶ τούτου λέγοντες (71) ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ καὶ ἐβδόμῳ ψαλμῷ, Κύριε, ἀνταποδώσεις ὑπὲρ ἐμοῦ· Κύριε, τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδης· διὰ τοῦτο (72) ὁ τέλειος τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ ἀτελές περιτίθεται σῶμα, καὶ λέγεται εἰς τὰ ἔργα κτιζέσθαι, ἵνα, ἀνθ' ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδούς (73), τὰ λείποντα τῷ ἀνθρώπῳ δι' αὐτοῦ τελειώσῃ. Ἐλείπε δὲ αὐτῷ ἡ ἀθανασία, καὶ ἡ εἰς τὸν παράδεισον ὁδός. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Σωτῆρος· Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελειώσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω· καὶ πάλιν (74)· Τὰ ἔργα, ἃ δέδωκάς μοι ὁ Πατήρ, ἵνα τελειώσω αὐτὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα (75), ἃ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ· ἃ δὲ λέγει ἐν ταῦθα ἔργα δεδωκέναι αὐτῷ τὸν Πατέρα εἰς τελειώσιν, ταῦτά ἐστι, εἰς ἃ κτιζέται, λέγων ἐν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἵσον γάρ ἐστι τὸ εἰπεῖν (76), Ἐδωκέ μοι ὁ Πατήρ τὰ ἔργα, καὶ, Ἐκτισέ με Κύριος (77) εἰς ἔργα.

ctionem Psalmorum quæ hodie in Græcis Scripturæ codicibus habent. At Athanasius Psalmos solet numerare, prout in Vulgata notantur. Item ibid. Seguer. Goblerian. et Felc. 1, Κύριε, ἀνταποδώσεις. Alii et editi, Κύριος ἀνταποδώσει.

(72) Seguer. διὰ τοι τοῦτο. Alii et editi, διὰ τοῦτο.

(73) Seguer., Gobler. Felc. 1 et 4, ἀποδιδούς, et paulo post, ἔλειπε. Cæteri et editi, ἀποδούς, et ἔλειπε.

(74) Πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1.

(75) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτὰ τὰ ἔργα. Basil. Reg. et Anglic., ταῦτα τὰ ἔργα. Editi, ταῦτα ἔργα. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, δεδωκέναι αὐτῷ. In aliis et editis deest αὐτῷ.

(76) Seguer. Basil. et Felc. 4, τῷ εἰπεῖν. At in Seg. τό supra τῷ ascriptum est. Anglic. Gobler. et Felc. 1, τὸ εἰπεῖν. Fel. 5, εἰπεῖν tantum. Editi vero et alii, εἰ εἶπεν. Ibid. Basil., τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειώσαι, καὶ ἐκτισέ με.

(77) Felc. 5, omitit Κύριος.

67. Πότε οὖν ἔλαβε τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειῶσαι, ὡ θεομάχοι; Ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ, *ἔκτισε*, γνωσθήσεται. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν, ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ ἐποίησε (78), ἐν εἰρητῆ, ψευδὸς ἔστιν· οὕτω γὰρ ἦν γενόμενα· φαίνεται δὲ λέγων, ὡς τὰ ἡδὴ ὄντα λαμβάνων. Ἄλλ' οὐδὲ τὸν πρὸ τοῦ γένηται ὁ Λόγος ἀρξὲ χρόνον εἰπεῖν εὐαγὲς, ἵνα μὴ περιττὴ λοιπὸν αὐτοῦ ἡ ἐπιδημία φανῆ· τούτων γὰρ χάριν καὶ ἡ ἐπιδημία ἐγένετο (79). Οὐκοῦν λείπει λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε ἔλαβε τὰ ἔργα· τότε γὰρ αὐτὰ καὶ ἐτελειώσεν, ἰσάμενος τὰ τραύματα ἡμῶν, καὶ χαρισάμενος ἡμῖν (80) τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Εἰ δὲ ὅτε γέγονεν ὁ Λόγος ἀρξὲ, τότε ἐδόθη αὐτῷ τὰ ἔργα, δηλον, ὅτι (81), ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε καὶ εἰς τὰ ἔργα κτίζεται. Οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ σημαντικὸν ἔστι τὸ, *ἔκτισεν*, ὡσπερ πολλὰκις εἰρηται, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ γενέσεως. Τότε γὰρ διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἀπὸ τῆς παραβάσεως ἀτελῆ καὶ χαλεὰ τὰ ἔργα, λέγεται σωματικῶς, ὅτι κτίζεται, ἵνα, τελειώσας αὐτὰ καὶ ὀλόκληρα ποιήσας, παραστῆσῃ τῷ Πατρὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· *Μὴ ἔχουσαν σπιλον ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἀγία καὶ ἀμωμος*. Τετελειώται οὖν ἐν αὐτῷ καὶ ἀποκατεστάθη, ὡσπερ ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγονὸς (82), τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ μέλζονι μᾶλλον χάριτι· ἀναστάντες γὰρ ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι φοβούμεθα θάνατον, ἀλλ' ἐν Χριστῷ βασιλεύσομεν αἰεὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἴδιος καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὧν ἐνεδύσατο τὴν σάρκα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ κτίσμα ὧν ἐγεγόνει ἄνθρωπος, ἔμενον οὐδὲν ἤττον ὁ ἄνθρωπος (83), ὡσπερ καὶ ἦν, οὐ συναφθεὶς τῷ Θεῷ. Πῶς γὰρ ἂν ποίημα ὧν, διὰ ποιήματος συνήπτετο τῷ κτίσῃ (84); Ἡ ποία βοήθεια παρὰ τῶν ὁμοίων τοῖς ὁμοίοις γένοιτ' ἂν, δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς βοήθειας; Πῶς δὲ, ὡσπερ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος (85), τὴν ἀπόψασιν τοῦ Θεοῦ λύσαι δυνατὸς ἦν, καὶ ἀφεῖναι τὴν ἀμαρτίαν, γεγραμμένου (86) παρὰ τοῖς προφήταις, ὅτι τούτο Θεοῦ ἔστι; *Τίς γὰρ Θεὸς ὡσπερ σὺ ἐξαιρῶν ἀμαρτίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀνομίας*; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς εἶπε· *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· οἱ δὲ ἄνθρωποι γεγόνασι θνητοί. Πῶς τοίνυν (87) οἷόν τε ἦν παρὰ τῶν γενητῶν λυθῆναι τὴν ἀμαρτίαν; ἀλλ' ἔλυσε γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος, ὡς εἶπεν αὐτὸς, *Ἐὰν μὴ ὁ Υἱὸς ὁμοῦς* (88) *ἐλευθερώσῃ*· καὶ ἔδειξεν ἀληθῶς ὁ Υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα, οὐδὲ τῶν γενη-

67. *Quandouam igitur opera perficienda suscepit, o Dei hostes? Hinc enim quid dictio creavit significet, facile intelligitur. Si respondetis principio suscepisse opera perficienda, cum illa e nihilo fecit ut essent: falsum id utique est; necdum enim facta erant. Atqui de his tanquam quæ jam essent apparet eum loqui. Neque etiam fas est istud de tempore intelligere quod prius fuit quam Verbum caro fieret, ne inutilis ejus videatur adventus, cum hujusce rei causa advenerit. Itaque jam restat ut fateamur tunc accepisse opera cum homo factus est. Siquidem tunc illa perfecit, cum nostra sanavit vulnera, nobisque ex mortuis resurgere concessit. Quod si cum Verbum caro factum est, tunc ei data sunt opera, liquet ipsum, cum homo factus est, tunc quoque in opera esse creatum. Non ergo hoc verbo, creavit, ejus natura significatur, uti sæpius dictum est, sed ortus ipsius corporeus. Tunc enim, quod opera imperfecta et mutila peccato facta fuerant, creati secundum corpus dicitur, ut illis perfectis atque in integrum statum restitutis, Ecclesiam Patri exhiberet non habentem maculam, ut ait Apostolus, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata⁸². In illo ergo perfectum est hominum genus, qualeque initio factum fuerat, vel potius ampliore cum gratia restitutum atque reparatum est. Siquidem ex mortuis excitati, mortem non amplius pertimescimus, sed in Christo semper in cælis sumus regnaturi. Quod ideo consequimur, quod ipsum Dei Verbum proprium atque ex Patre genitum carnem induit factusque homo est. Nam si creatam cum haberet naturam, factus postea fuisset homo: idem profecto quod antea mansisset hominum genus, neque cum Deo conjunctum fuisset. Qui enim res facta per rem factam cum Creatore conjungi posset? Aut quid auxilii similibus posset dari a similibus, cum ipsa eodem auxilio indigeant? Qui vero, si Verbum res creata esset, posset Dei sententiam abrogare, peccatumque dimittere, cum hoc Dei proprium esse scripserint prophetae? Nam, *Quis, Deus, similis tui, qui aufers peccata, et transcendis iniquitates*⁸³? Siquidem Deus dixit: *Terra es, et in terram revertaris*⁸⁴, eaque causa est cur homines facti mortales fuerint. Quomodo igitur peccatum possent **424** res factæ D solvere? Verum ipse solvit Dominus, ut idem ipse*

⁸² Ephes. v, 27. ⁸³ Mich. vii, 18. ⁸⁴ Genes. iii, 19.

(78) Reg. et Felc. 5, ἐποίησεν.

(79) Seguer., ἐγένετο.

(80) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, ἡμῖν. Editi et alii, πᾶσιν.

(81) Sic Seguerian. Reg. Anglic. et Felc. 4. At editio Commel., δηλονότι ὅτε, etc.

(82) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 2, 4 et 5, γεγονώς. Gobler. et Felc. 1, γεγονώς. Editi, γέγονε.

(83) Seguer., ἔμενον ἂν οὐδὲν ἤττον ἄνθρωπος, et μοx, συναφθεὶς Θεῷ.

(84) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τῷ κτίσῃ. Anglican., τῷ κτίσματι, mendose. Alii et editi, τῷ κτίσαντι. Paulo post Seguer., Gobler., Anglican. et

D Felc. 1, δεόμενα καὶ αὐτὰ τῆς αὐτῆς. Editi et alii⁸⁵ δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς.

(85) Felckman. 2, et editio Commel., ἦν Λόγος. Alii mss., ἦν ὁ Λόγος.

(86) Seguer. et Reg., γεγραμμένου.

(87) Seguer. et Reg., Πῶς τοίνυν. Editi, Πῶς γὰρ.

(88) Seguer. et Felc. 4, ἡμοῦς. Ibidem Seguerian., Regius, Goblerian., Felc. 1, 4 et 5, ἀληθῶς ὁ Υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα. Alii et editi, ἀληθῶς ὡς Υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα. Ibid. Felc. 5, γεννητῶν.

ait, *Nisi Filius vos liberaverit*⁸¹, vereque ostendit Filius liberator se nec creatum nec factum esse, sed naturæ Patris, qui sententiam illam initio tulerat, solusque peccata condonat, proprium esse Verbum et imaginem. Cum enim in Verbo dictum fuerit, *Terra es, et in terram reverteris*, valde congruenter per idem ipsum Verbum atque in ipso libertas et solutio damnationis facta est.

68. Atqui, inquit, etiamsi Salvator creatus esset, poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. At simili modo ipsis ita occurri possit: Etiam sine ullo ejus adventu poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. Verum attendere oportet quid sit hominibus utile, non autem quid in omnibus possit Deus. Namque etiam ante Noe arcam, homines qui peccaverant poterat interimere: tamen id non nisi post arcam fecit. Poterat quoque absque Moyse, solummodo dicere, populumque educere ex Ægypto: at id per Moysen fieri conveniebat. Poterat item Deus populum sine iudicibus conservare: verum e re populi erat iudices pro tempore habere. Quin etiam ipse Salvator poterat ab initio advenire; vel postquam advenit, poterat non tradi Pilato: attamen in fine sæculorum advenit, et quæsitus dixit, *Ego sum*⁸². Quod enim ille facit, id hominibus expedit, nec aliter fieri decuit: quod autem et expedit et decet, id ipse curat et providet. Venit itaque non ut illi ministraretur, sed ut ipse ministraret⁸³, et nobis restitueret salutem. Certe tametsi legem e caelo poterat enuntiare, vidit tamen hominibus conducere eam e monte Sina proferri: quod quidem fecit ut et Moyses posset ascendere, et illi, verba propius audiendo, facilius crederent. Verumtamen quanta cum ratione id factum fuerit, ex his perspicere licet. Si Deus pro sua potentia dixisset, solutaque esset maledictio: apparuisset quidem jubentis potestas, talisque factus fuisset homo qualis fuit Adam ante peccatum, qui nimirum gratiam extrinsecus acciperet, nec eam corpori connexam haberet. Enimvero cum istiusmodi esset Adam, in paradiso est collocatus: imo vero forte pejor factus est, quippe qui peccare didicerit. Quod si, eum talis fuisset, contigisset quoque ut a serpente deciperetur, Deum iterum jubere et maledictionem solvere opus fuisset, eoque modo nullum finem consecuta

Α τῶν, ἀλλὰ ἴδιος Λόγος, καὶ εἰκὼν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, τοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποφνημαμένου καὶ ἀφιέντος μόνου τὰς ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ εἴρηται: ἐν τῷ Λόγῳ, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*, ἀκολούθως δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ λύσις (89) τῆς κατακρίσεως γεγένηται.

68. Ἄλλ' ἠδύνατο, φασί, καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Σωτῆρος, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λύσαι τὴν κατάραν. Τὸ αὐτὸ δ' ἂν ἀκούσαιεν καὶ αὐτοὶ παρ' ἑτέρου λέγοντος· Ἠδύνατο καὶ μὴδ' ὅλων ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ, μόνον εἰπεῖν ὁ Θεὸς καὶ λύσαι τὴν κατάραν. Ἄλλὰ σκοπεῖν δεῖ τὸ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτελοῦν καὶ μὴ ἐν πᾶσι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι· ἐπεὶ (90) ἡδύνατο καὶ πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ τοὺς τότε παραβάτας ἀνθρώπους ἀπολέσαι· ἀλλὰ μετὰ τὴν κιβωτὸν πεποίηκεν. Ἠδύνατο καὶ χωρὶς Μωσέως καὶ μόνον εἰπεῖν, καὶ ἐξαγαγεῖν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου· ἀλλὰ συνέφερε διὰ Μωσέως. Ἠδύνατο καὶ χωρὶς τῶν κριτῶν σώζειν τὸν λαὸν ὁ Θεός· ἀλλὰ συνέφερε τοῖς λαοῖς (91) κατὰ καιρὸν ἐγείρεσθαι κριτὴν αὐτοῖς. Ἠδύνατο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ Σωτὴρ ἐπιδημῆσαι, ἢ ἐλθὼν μὴ παραδοθῆναι Πιλάτῳ· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ (92) συντελεῖται τῶν αἰῶνων ἡλυθε, καὶ ζητούμενος εἶπεν· *Ἐγὼ εἰμι*· ὃ γὰρ ποιεῖ, τοῦτο καὶ συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἄλλως οὐκ ἔπρεπε γενέσθαι· καὶ ὅπερ δὲ συμφέρει καὶ πρέπει, τοῦτο καὶ πρόνοιαν ποιεῖται. Ἦλθε γοῦν, οὐχ ἵνα διακονηθῇ, ἀλλ' ἵνα διακονῆσῃ, καὶ τὴν ἡμῶν ἐργάσῃται σωτηρίαν. Ἀμέλει δυνάμενος (93) ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ λαλῆσαι τὸν νόμον, εἶδεν, ὅτι λυσιτελεῖ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τοῦ Σινᾶ λαλῆσαι, καὶ τοῦτο πεποίηκεν, ἵνα καὶ Μωσῆς ἀναβῆναι δυνηθῇ, κάκεινοι (94) τὸν λόγον ἐγγύθεν ἀκούοντες, μᾶλλον πιστεῦσαι δυνηθῶσι. Πλὴν καὶ τὸ εὐλογον τοῦ γενομένου θεωρεῖν ἔξεστιν ἐνευθεῖν· Εἰ διὰ τὸ δυνατόν εἰρήκει, καὶ ἐλέλυτο (95) ἡ κατάρα· τοῦ μὲν κελεύσαντος ἡ δύναμις ἐπεδείκνυτο, ὁ μὲντοι ἀνθρώπος τοιοῦτος ἐγίνετο, οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ (96) πρὸ τῆς παραβάσεως, ἔξωθεν λαθὼν τὴν χάριν, καὶ μὴ συνηρμοσμένην ἔχων αὐτὴν τῷ σώματι· τοιοῦτος γὰρ ὦν καὶ τότε τέθειτο ἐν τῷ παραδείσῳ· τάχα δὲ καὶ χείρων ἐγίνετο, ὅτι (97) καὶ παραβαλεῖν μεμάθηκεν. Ὡν τοίνυν τοιοῦτος, εἰ καὶ παραπέπειστο ὑπὸ τοῦ ὄφρος, ἐγίνετο πάλιν χρεῖα προστάξαι τὸν Θεὸν καὶ λύσαι τὴν κατάραν· καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον ἐγίνετο ἡ χρεῖα, καὶ οὐδὲν ἤττον οἱ ἀν-

⁸¹ Joan. viii, 36. ⁸² Joan. xviii, 5. ⁸³ Matth. xx, 28.

(89) Seguerianus et Felckm. 4, λύσις. Alii et editi, λύτρωσις.

(90) Seguer., ἐπεὶ, et ibidem, πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ. Alii et editi, ἐπειδὴ, et, πρὸ τῆς κιβωτοῦ.

(91) Seguer., Basil., Gobler., Felc. 1 et 4, τοῖς λαοῖς. Alii et editi, τοῖς ἄλλοις.

(92) Seguer., Reg. et Felc. 4, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ. Editi et alii, ἀλλὰ ἐπὶ.

(93) Felckman. 2, et editio Commel., ἀμέλει καὶ δυνάμενος. Alii mss., ἀμέλει δυνάμενος. Mox Seguerian., Reg., Anglican., Goblerian., Felckman. 1, 4 et 5, εἶδεν. Ceteri et editi, εἶδεν.

(94) Sic mss. Ad editio Commel., κάκεινον.

(95) Seguer., Gobler. et Felckman. 1, et 9, ἐλέλυτο. Alii et editi, ἔλυτο. Mox Seguer., Reg., Anglican. et Felc. 2, ἐδείκνυτο. Ceteri et editi, ἐπεδείκνυτο. Seguer. paulo post, τοιοῦτος ἐγένετο.

(96) Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4, οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ. Reg., Basil., Anglican. et Felc. 5, οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ. Editio Commel., οἷος ἦν ὁ Ἀδὰμ. Mox Seguerian. et Reg., καὶ μὴ συνηρμοσμένην. Alii et editi, καὶ μὴ συγχορρομένην.

(97) Seguer., ὅτι, alii et editi, ὅς. Mox Seguer., Anglican., Gobler. Felc. 1 et 4, εἰ καὶ παραπέπειστο. In aliis et editis deest καὶ.

θρωποι ἔμενον ὑπεύθυνοι, δουλεύοντες τῇ ἀμαρτίᾳ· ἀλλ' οὐδέποτε ἠλευθεροῦντο (98), σάρκες ὄντες καθ' ἑαυτούς, καὶ ἀλλ' ἠγνώμενοι τῷ νόμῳ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός.

69. Ἡλίον τε εἰ κτίσμα ἦν ὁ Υἱός, ἔμενον ὁ ἀνθρώπος οὐδὲν ἤττον θνητός, μὴ συναπτόμενος τῷ Θεῷ (99)· οὐ γὰρ κτίσμα συνῆπτε τὰ κτίσματα τῷ Θεῷ, ζητοῦν καὶ αὐτὸ τὸν συναπτόντα· οὐδὲ τὸ μέρος τῆς κτίσεως σωτηρία τῆς κτίσεως ἀν εἴη, δεόμενον καὶ αὐτὸ σωτηρίας. Ἴνα οὖν μὴδὲ τοῦτο γένηται (1), πέμπει τὸν ἑαυτοῦ Υἱόν, καὶ γίνεται υἱὸς ἀνθρώπου, τὴν κτιστὴν σάρκα λαθῶν· ἴν', ἐπειδὴ πάντες εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ θανάτῳ, ἄλλος ὢν τῶν πάντων, αὐτὸς ὑπὲρ πάντων τὸ ἴδιον σῶμα τῷ θανάτῳ προσενέγκῃ, καὶ λοιπὸν, ὡς πάντων δι' αὐτοῦ ἀποθανόντων, ὁ μὲν λόγος τῆς ἀποφάσεως πληρωθῆ (πάντες γὰρ ἀπέθανον ἐν Χριστῷ) (2)· πάντες δὲ δι' αὐτοῦ γένωνται λοιπὸν ἐλεύθεροι μὲν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς δι' αὐτὴν κατάρτας, ἀληθῶς δὲ διαμεινωσιν (3) εἰσαὶ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀθανάσιαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι. Τοῦ γὰρ Λόγου ἐνδυσάμενου τὴν σάρκα, καθὼς πολλάκις δέδεικται, πᾶν μὲν δῆγμα τοῦ θφειως δι' ὅλου κατεσθένυτο ἀπ' αὐτῆς· εἴ τι ἐκ τῶν σαρκικῶν κινήματων ἀνεφύετο κακὸν, ἐξεκόπτετο, καὶ συνανηρείτο (4) τούτοις ὁ τῆς ἀμαρτίας ἀκόλουθος θάνατος, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ οὐδὲν εὐρίσκει (5) ἐν ἡμῶν· καὶ, εἰς τοῦτο γὰρ ἐφανερώθη, ὡς ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης, Ἴνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Τούτων δὲ (6) λυθέντων ἀπὸ τῆς σαρκός, πάντες οὕτω κατὰ τὴν συγγένειαν τῆς σαρκός ἠλευθερώθημεν, καὶ λοιπὸν συνῆφθημεν καὶ ἡμεῖς τῷ Λόγῳ. Συνεφθέντες δὲ τῷ Θεῷ, οὐκέτι ἐν ἐπὶ γῆς ἀπομένομα (7), ἀλλ' ὡς αὐτὸς εἶπεν, ὅπου αὐτός, καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα· καὶ λοιπὸν οὐτε τὸν ἄνθρωπον εἴη φοβηθῆσόμεθα· κατηργήθη γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ διωχθεὶς παρὰ τοῦ Σατάνου, καὶ ἀκούσας· Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· καὶ οὕτως ἔξω τοῦ παραδείσου τυγχάνει βαλλόμενος εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· οὐτε δὲ (8) γυναῖκα παραπέλουσαν φυλαξόμεθα· Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὐτε γαμοῦσιν, οὐτε γαμίζονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι (9)· καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καινὴ κτίσις ἔσται· καὶ οὐτε ἄρσεν, οὐτε θῆλυ, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν

A esset necessitas, hominesque nihilominus rei mansissent, ac peccato serviissent. Ita autem semper peccando, semper condonante opus habuissent, ac proinde nunquam fuissent liberati, cum ex se toti sint carnei, atque ob carnis infirmitatem legi semper succumbant.

69. Præterea si Filius res creata esset, homo nihilominus mortalis remaneret, utpote minime cum Deo copulatus. Nec enim res aliqua creata res alias creatas cum Deo potest conjungere, cum ipsa conjungentem aliquem quærat. Neque pars aliqua creatæ naturæ salutem illi posset afferre 425 cum ipsa salute quoque indigeat. Quod ne fieret, Deus sui ipsius Filium misit, qui creata carne assumpta factus est filius hominis, ut quoniam omnes rei essent mortis, ille qui alius est ab omnibus, proprium corpus pro omnibus morti offerret, atque ita omnibus veluti per ipsum mortuis, et sententia adversum nos lata completeretur (omnes enim in Christo mortui sunt), et omnes deinceps a peccato et maledictione, quæ ex eo secuta est, per ipsum fierent liberi, verique in perpetuum permanerent, immortalitate et incorruptione, postquam resurrexissent, induti. Namque postquam Verbum carnem induit, ut sæpe dictum est, ab ea extinctus penitus est serpentis morsus, et quidquid mali exoriebatur ex carnis motibus, præcisum omnino est, ac denique ipsa mors peccati comes fuit simul interempta, ut ipse Dominus hujusmodi verbis declarat: *Venit princeps hujus mundi, et nihil in me invenit* 44. Et: *In hoc enim apparuit*, uti scripsit Joannes, *ut dissolvat opera diaboli* 45. His autem carne dissolutis, omnes propter carnis cognitionem liberati sumus, jamque nos etiam cum Verbo copulati fuimus. Porro cum Deo conjuncti, non amplius in terra remanebimus, sed, ut ipse dixit 46, ubi ille erit, nos quoque erimus, nec serpentem amplius sumus formidaturi. Profligatus enim ille est a Salvatore eum in sua carne persequente ac dicente, *Vade post me, Satana* 47: et ita extra paradysum in ignem æternum est dejectus. Nec etiam ullæ muliebres illecebæ cavendæ nobis erunt: *In resurrectione enim nec nubent nec nubentur, sed sunt sicut angeli* 48. Et in Christo Jesu nova creatura erit 49, neque masculus aut femina, sed omnia et in omnibus erit Christus 50.

44 Joan. xiv, 30. 45 I Joan. iii, 8. 46 Joan. xiv, 3. vi, 15. 47 Galat. iii, 28.; I Cor. xv, 28.

47 Matth. iv, 10. 48 Matth. xxii, 30. 49 Galat.

(98) Seguer., ἠλευθεροῦντος ἀρχεσθέντες. Gobler., D Felc. 1, 4 et 5, ἠλευθεροῦντο ἀρχεσθέντες. Cæteri et editi, ἠλευθεροῦντο, σάρκες ὄντες. Ibid. καὶ deest in Gobler. et Felc. 1.

(99) Seguer. et Felc. 4, συναπτόμενος Θεῷ.

(1) Seguer. ἴν' οὖν τοῦτο μὴ γένηται. Gobler. Felc. 1 et 4. Ἴνα οὖν μὴ τοῦτο, etc. Editi et alii, Ἴνα οὖν μὴδὲ τοῦτο, etc.

(2) Seguer., ἀπέθανον Χριστῷ. Paulo post Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 5, δι' αὐτοῦ γεννῶνται. Anglic. et Felc. 4, δι' αὐτοῦ γένωνται. Alii et editio Commel., πάντες δὲ γένωνται.

(3) Seguer., διαμένωσιν.

(4) Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4, συνανηρείτο. Basili., Anglic., Reg., Felc. 2 et 5, συνανήρητο. Editi et alii, συναρήρητο.

(5) Gobler., Felc. 1 et 4, εὐρήσει. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἐν ἡμῶν. Εἰς τοῦτο γὰρ, etc.

(6) Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4, τούτων δέ. Alii et editi, τούτων οὖν.

(7) Gobler. et Felc. 1, ἀπομένωμεν. Paulo post, Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4, καὶ λοιπὸν. Ibid. Seguer., οὐδέ. Editi et alii καὶ omitunt.

(8) Sic Seguer., Gobler., Felc. 1 et 4. At in aliis et editis deest.

(9) Felckman. 5, ὡς οἱ ἄγγελοι.

Ubi autem Christus adest, quis timor vel quid periculi possit accidere ?

70. Id autem factum minime fuisset, si quid creatum esset Verbum. Nam diabolus, qui et ipse creatura est, perpetuum cum creatura gessisset bellum, et homo quicumque fuisset intermedius, morti semper subjectus fuisset, quippe qui nihil haberet in quo et per quod cum Deo conjunctus liber fieret ab omni metu. Quocirca ipsa Veritas ostendit Verbum non esse e factis rebus, sed illarum potius esse auctorem. Ita enim corpus factum et humanum assumpsit, ut illud tanquam opifex reficeret, et divinum in seipso redderet, atque hoc pacto nos omnes ad illius similitudinem in caelum introduceret. Atqui homo cum re creata conjunctus non potuisset divinus effici, nisi Filius verus Deus esset, neque homo se Patri sistere ausus esset, nisi is qui corpus induit, naturale et verum ejus esset Verbum. Ac quemadmodum nunquam a peccato et a maledictione liberati fuissimus, nisi caro, quam induit Verbum, natura humana esset; ita nunquam homo divinus effectus fuisset, nisi is qui caro factus est, natura esset verum et proprium Patris Verbum. Namque idcirco hujusmodi 426 copulatio facta est, ut eum, qui natura homo est, cum illo, qui natura Deus est, conjungeret, hocque pacto stabilis et firma esset ejus salus et, ut ita loquar, deificatio. Qui ergo Filium natura esse ex Patre aut ejus substantiae proprium esse inficiantur, negent quoque eum veram humanam carnem ex Maria semper virgine accepisse. Nihil enim nobis hominibus profuisset, si nec Verbum verus et naturalis Dei Filius esset, nec vera esset caro quam assumpsit. Sed profecto veram accepit carnem, quantumvis fuerat Valentinus. Erat item et natura et verum Dei Verbum, insaniant licet Ariani: atque in ea carne nostrum novae creationis fuit principium, homo pro nobis creatus, qui et nobis viam illam, ut dictum est, renovavit.

(10) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, addunt ἔστα:, quod in aliis et editis deest.

(11) Sic mss. At editio Commel., Πρὸς γὰρ κτίσμα ἔν καὶ ὁ διάβολος.

(12) Anglic., γενήσεται.

(13) Seguer. Basil. Reg. Anglican. Gobler. Felc. 1 et 4, αὐτοῦ Λόγος. Caeteri et editi, αὐτοῦ ὁ Λόγος.

(14) Theodoretus Dialogo 2, qui ἀσύγγυτος, id est, *inconfusus*, inscribitur, hunc locum affert cum hoc titulo, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἰρέσεις λόγου δευτέρου. Exstat quoque in concilio Chalcedonensi parte III, cap. 1, pag. 829 postremae editionis, ubi generatim inscribitur, τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατὰ αἰρέσεων λόγου.

(15) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1 et 4, et Theodoretus. At concil. Chalced. omittit, τῆς κατάρας. Alii et editi habent, καὶ ἀπὸ τῆς κατάρας.

(16) Felc. 5, ἀίδιος. Ibid. Seguer. Theodoret. et concil. Chalcedon., αὐτοῦ ἦν ὁ Λόγος. Editi et alii, ἦν αὐτοῦ Λόγος.

(17) Seguer. Felc. 4. Theodoret. et concil. Chalcedon., τῷ κατὰ φύσιν. Alii et editi, τὸ κατὰ φύσιν. Sic autem hunc locum vertit interpret concilii Chal-

A ἔσται (10) ὁ Χριστός. Ἐνθα δὲ ὁ Χριστός, ποῖος φόβος ἢ ποῖος κίνδυνος ἐτι γενήσεται;

70. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος. Πρὸς γὰρ κτίσμα, κτίσμα ὦν καὶ ὁ διάβολος (11), εἶχεν αἰετὴν τὴν μάχην· καὶ μέσος ὦν ὁ ἄνθρωπος, ὑποπτος ἦν αἰετῷ θανάτῳ, μὴ ἔχων ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ συναφθεὶς τῷ Θεῷ ἐλεύθερος παντὸς φόβου γένηται (12). Ὅθεν ἡ ἀλήθεια δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν γεννητῶν τὸν Λόγον, ἀλλὰ μᾶλλον τούτων αὐτὸν δημιουργόν· οὕτω γὰρ καὶ προσελάβετο τὸ γεννητὸν καὶ ἀνθρώπινον σῶμα, ἵνα, τοῦτο ὡς δημιουργὸς ἀνακαινίσας, ἐν αὐτῷ θεοποιήσῃ, καὶ οὕτως εἰς βασιλείαν οὐρανῶν εἰσαγάγῃ πάντας ἡμᾶς καθ' ὁμοιότητα ἐκείνου. Οὐκ ἂν δὲ πάλιν ἐθεοποιήθη κτίσματι συναφθεὶς ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ἀληθινὸς ὁ Υἱός· καὶ οὐκ ἂν παρέστη τῷ Πατρὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει καὶ ἀληθινὸς ἦν αὐτοῦ Λόγος (13) ὁ ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα (14). Καὶ ὡς περ οὐκ ἂν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς κατάρας (15), εἰ μὴ φύσει σὰρξ ἦν ἀνθρωπίνη, ἣν ἐνεδύσατο ὁ Λόγος· οὐδὲν γὰρ κοινὸν ἦν ἡμῖν πρὸς τὸ ἀλλότριον· οὕτως οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἴδιος (16) αὐτοῦ ἦν ὁ Λόγος, ὁ γενόμενος σὰρξ. Διὰ τοῦτο γὰρ τοιαύτη γέγονεν ἡ συναφή, ἵνα τῷ κατὰ φύσιν (17) τῆς θεότητος συναφῆ τὸν φύσει ἀνθρώπινον, καὶ βεβαία γένηται ἡ σωτηρία (18) καὶ ἡ θεοποίησις αὐτοῦ. Οὐκοῦν οἱ ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ἴδιον αὐτοῦ τῆς οὐσίας (19) τὸν Υἱὸν ἀρνεύσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην αὐτὸν ἐληφέναι ἐκ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου (20). Οὐδὲν γὰρ πλέον ἡμῖν κέρδος τοῖς ἀνθρώποις ἦν, εἰ μὴτε ἀληθινὸς καὶ φύσει ἦν Υἱός (21) τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, ἢ μὴτε ἀληθινὴ σὰρξ ἦν, ἣν προσελάβετο. Ἄλλ' ἔλαθέ γε ἀληθινὴν σάρκα, καὶ μαινίηται Οὐαλεντινός· ἦν γὰρ καὶ φύσει καὶ ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Λόγος, καὶ μαινώνται οἱ Ἀρειομανεῖται· καὶ ἐν ἐκείνῃ γέγονεν ἡμῶν ἡ ἀρχὴ (22) τῆς καινῆς κτίσεως, κτισθεὶς ἄνθρωπος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῖν ἐκείνην ἐγκαινίσας (23), ὡς περ εἴρηται.

cedonensis: *Idcirco namque talis est facta conexio, ut ei, qui juxta naturam divinitatis est, illum hominem, qui est humanæ naturæ, conjungeret.* Ibi-que desinit hic locus.

(18) Seguer., Reg. et Theodor., γένηται ἡ σωτηρία. Alii et editi, γένηται σωτηρία. Mox Seguer., Gobler. et Felc. 1, οὐκοῦν ἀρνούμενοι. Idem ibidem et Theodoretus, ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Alii et editi, ἀρνούμενοι μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς.

(19) Sic Seguer. Reg. Theodoret. Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, τῆς ἰδίας οὐσίας. Ibidem Felckm. 4, αὐτοῦ Υἱόν. Rursus ibid. Gobler. Felckm. 1, et Theodor., ἀρνησάσθωσαν. Item Theodoret. ibid., ἀρνησάσθωσαν ἀληθινὴν σάρκα καὶ ἀνθρωπίνην· Editio Commel. et alii mss., ἀρνεύσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην.

(20) Theodoret., Παρθένου. Ibi-que locus desinit. Ibid. κέρδος abest a Felc. 2, et editione Commel.

(21) Seguer., ἀληθινὸς ἦν καὶ φύσει ἦν Υἱός, etc.

(22) Sic Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. 1 et 4. At caeteri et editi, ἡμῶν ἀρχή.

(23) Seguerianus, Goblerianus, Felckmanni 1 et 4, ac Regius, ἐγκαινίσας. Editi et alii, ἀνακαινίσας. Sed Felckm. 5, sic habet ὑπὲρ ἡμῶν ὡς περ εἴρηται, omissis intermediis. Idem ibidem, οὕτε κτίσμα.

71. Οὕτε οὖν κτίσμα ἐστὶν ὁ Λόγος, οὕτε ἔργον· ταυτὸν γάρ ἐστι κτίσμα καὶ ποιήμα, καὶ ἔργον· καὶ εἴπερ κτίσμα καὶ ποιήμα ἦν, ἦν ἂν καὶ ἔργον. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ εἶρηκεν· Ἐκτίσά με ἔργον· οὐδέ, Σὺν τοῖς ἔργοις ἐποίησεν, ἵνα μὴ τῇ φύσει (24) καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα εἶναι δόξῃ· οὕτε ὅτι, Διὰ τὸ ποιῆσαι με ἔργα, ἔκτισεν, ἵνα μὴ πάλιν κατὰ τὴν κακόνοιαν τῶν ἀσεβῶν ὡς ὄργανον δι' ἡμᾶς γενόμενος νομισθῇ· ἀλλ' οὐδ' ὅτι Πρὸ τῶν ἔργων ἔκτισέ με, ἀνήγγειλεν, ἵνα μὴ, ὡς περ ἐστὶ γέννημα ὦν πρὸ πάντων, οὕτω καὶ κτιζόμενος πρὸ τῶν ἔργων, ταυτὸν ποιήσῃ (25) νομιζεσθαι τὸ, γέννημα, καὶ τὸ, ἔκτισεν· ἀλλὰ μετὰ παρατηρήσεως ἀκριβοῦς, εἰς ἔργα, εἶρηκεν· Ἰσον τῷ εἶπειν, Εἰς σάρκα με (26) πεποίηκεν ὁ Πατὴρ γενέσθαι ἀνθρώπων· ὥστε καὶ ἐκ τούτου πάλιν δεῖκνυσθαι, μὴ εἶναι ἔργον αὐτὸν, ἀλλὰ γέννημα. Ὡς γὰρ ὁ εἰσερχόμενος (27) εἰς οἰκίαν οὐκ ἐστὶ μέρος τῆς οἰκίας, ἀλλὰ ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὴν οἰκίαν· οὕτως ὁ εἰς τὰ ἔργα κτιζόμενος ἄλλος ἂν εἴη τὴν φύσιν παρὰ τὰ ἔργα· ἐπεὶ εἰ καθ' ἑαυτοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἔργον ἐστίν, ὧ Ἀρειανοί, ἐν (28) ποίᾳ ἄρα χειρὶ καὶ σοφίᾳ γέγονε καὶ αὐτός; Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ γέγονε, λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα (29)· τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλλοντος· Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· Ἐμνήσθη ἡμερῶν ἀρχαίων, καὶ (30) ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτην. Οὐκοῦν εἰ ἐν χειρὶ τοῦ Θεοῦ (31) τὰ ποιήματα εἰργάσθη, γέγραπται δὲ, ὅτι Πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· καὶ πάλιν, Εἰς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ὅτι· Ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκεν· εὐδελον, ὡς οὐκ ἂν εἴη ὁ Υἱὸς ἔργον, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σοφία. Τοῦτο γινώσκοντες καὶ οἱ (32) ἐν Βαβυλῶνι γενόμενοι μάρτυρες, Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαήλ, ἐλέγχουσι τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν. Εἰπόντες γάρ (33)· Εὐλογεῖτε

71. Itaque Verbum nec res est creata, nec opus. Nam idem est res creata et facta, atque opus: unde si res creata et facta esset, esset quoque opus. Hinc non dixit: Creavit me opus, neque, Cum operibus fecit, ne natura et substantia res creata esse videretur: neque, Creavit me ad opera facienda, ne rursus eum tanquam organum nostri causa factum esse arbitraremur, quæ prava est impiorum sententia: neque etiam dixit: Ante opera creavit me, ne quemadmodum est ante omnia genitus, ita quoque, si ante opera creatus diceretur, inde colligeretur idem significari vocabulis, *genitus*, et, *creavit*: verum cautissime addit, *in opera*, quod idem est ac si diceret: In carnem me fecit Pater, ut homo fierem. Unde ex hoc etiam loco evidens sit illud non opus, sed genitum esse. Nam ut qui domum ingreditur, non est pars domus, sed alius est a domo: ita qui in opera creatur, alius sane est ab operibus. Alioquin si, ut putatis, o Ariani, Dei Verbum opus est, quamnam, amabo, in manu et sapientia factum est? Nam omnia quæ facta sunt, in manu et sapientia Dei facta sunt, ut Deus ipse ait: *Manus mea fecit hæc omnia*²¹; et David: *Et tu intio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli*²²; et rursus psalmo centesimo quadragesimo secundo: *Memor sui dierum antiquorum, et meditatus sum in omnibus operibus tuis; in factis manuum tuarum meditabar*²³. Itaque si in manu Dei facta sunt opera, scriptum autem est: *Omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum esse nihil*²⁴; et rursus: *Unus Dominus Jesus, per quem omnia*²⁵; et: *In ipso omnia constituta sunt*²⁶: clarum utique est Filium non esse opus, sed Dei manum et sapientiam. Quod cum non 427 ignorarent Babylonis martyres Ananias, Azarias et Misael, Arianam, et ipsi impietatem redarguunt. Nainque postquam dixissent, *Benedicite, omnia opera Domini, Domino*²⁷, ea quidem quæ cum in cælis tum in terra existunt, atque universas res creatas tanquam opera recensuerunt: at

²¹ Isa. LXVI, 22. ²² Psal. CI, 26. ²³ Psal. CXLII, 5. ²⁴ Joan. I, 3. ²⁵ I Cor. VIII, 6. ²⁶ Coloss. I, 17. ²⁷ Dan. III, 57.

(24) Seguer. Gobler. Felckman. 1 et 4, μὴ τῇ φύσει. Alii et editi, μὴ φύσει. Paulo post Reg. Basilic. Anglic. et Felc. 5, ποιῆσαι με ἔργα. Seg. Gobler. Felc. 1 et 4, ποιῆσαι με τὰ ἔργα, mendose scilicet pro, ποιῆσαι μετὰ ἔργα. Alii vero et editi, ποιῆσαι μὲν ἔργα.

(25) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1 et 4, ποιῆσαι.

(26) Seguer. εἰς σάρκα με. In aliis et editis με deest. Editio Commel. ibi mendose, εἰ σάρκα. Paulo post Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ὥστε καὶ ἐκ τούτου. Alii et editi, ὥστε καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου.

(27) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ὁ εἰσερχόμενος. Basil. ὁ ἐργαζόμενος. Alii et editi, ὁ ἐρχόμενος. Paulo post, Felc. 4, ἀλλὰ ἄλλο.

(28) Sic Seguer., Felc. 2 et editi. At in cæteris mss. ἐν deest. Mox Felc. 2 et editi, γέγονεν αὐτός. Alii mss. γέγονε καὶ αὐτός. Ibidem Seguerian. et Basiliens. Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Anglican. Πάντα ἃ γέγονε, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα ἔργα ἐν χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Alii et

editi, Πάντα γὰρ ἔργα ἃ γέγονε, τῇ χειρὶ καὶ σοφίᾳ.

(29) Gobler. et Felc. 1, τὰ πάντα. Paulo post Seguer. καὶ ἔργα τῶν χειρῶν. Ibidem Gobler. et Felckman. 1, καὶ αὐτός· Ἐμνήσθη ἡμερῶν. Vox ψαλμῷ D ibidem deest in Seguer. et Felc. 4.

(30) Κατ' abest a Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. (31) Seguer. χειρὶ Θεοῦ. Mox idem et Gobler., Felc. 1 et 4, γέγραπται δὲ, ὅτι Πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο. Alii et editi, γέγραπται γὰρ, ὅτι Πάντα διὰ τοῦ Λόγου γέγονε.

(32) Seguerian. et Reg. καὶ οἱ. In aliis et editis deest κατ'. Ib. Goblerian. et Felckman. 1, γενόμενοι παῖδες ἐλέγχουσι.

(33) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editio Commel. γὰρ omitunt. Ibidem Seguerian. Reg. et Felckman. 4, τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον. Alii vero et editi, τὰ ἔργα τὸν Κύριον. Item ibidem, Seguer. et Felc. 4, τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ. At μὲν abest ab aliis et editio Commel. Ibidem Seguerian. Basiliens. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ ἐπὶ γῆς.

Filium prætermiserunt. Nec enim dixere: *Benedic, Verbum, et lauda, sapientia: nempe ut ostenderent res alias omnes et laudantes et opera esse, Verbum autem nec opus nec e laudantium esse numero, sed una cum Patre laudari, adorari, et Deum agnoscere, atque ejus quidem Verbum et sapientiam esse, operum vero creatorem. Id etiam Spiritus in Psalmis dilucide admodum distinxit his verbis: Rectum est Verbum Domini et omnia opera ejus in fide*³⁴; et alibi: *Quam magnificentia sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti*³⁵. πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει· καθάπερ καὶ ἐν πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας.

72. Atqui si Verbum opus esset, absque dubio in sapientia quoque fuisset factum, nec ipsum Scriptura ab operibus discriminasset, neque illa quidem opera; hoc autem, Verbum et propriam Dei sapientiam appellasset. Cum autem Scriptura ipsum ab operibus discernat, docet profecto sapientiam esse operum effectricem, non vero opus. Eadem distinctione usus est Paulus Epistola ad Hebræos, ubi hæc scribit: *Vivum enim est Verbum Dei et efficax et acutius omni gladio ancipiti, et pertingit usque ad divisionem animæ et spiritus, comparatum quoque ac medullarum, et iudex cogitationum et meditationum cordis, nec ulla est creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo*³⁶. Ecce res quidem factas, creaturam, appellat: Filium vero Verbum Dei esse novit, utpote qui alius sit a rebus creatis. Cum item addit: *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo*, alium certe eum ab omnibus esse significat. Hinc ille quidem judicat: singulæ vero res creatæ ei rationem referre tenentur. Ex eo etiam loco, ubi universa creatura nobiscum una dicitur congemere ut liberetur a servitute corruptionis³⁷, Filium alium a rebus creatis esse ostenditur. Enimvero si creatus esset, unus et ipse esset gementium, qui alio pariter opus haberet, a quo simul ipse cum omnibus filius efficeretur et liberaretur. Si porro res omnis creata congemit ut liberetur a corruptione servitutis, ipse autem Filius non unus est gementium, nec indigentium libertate, sed ipse est qui omnes et filios efficit et liberos reddit, ut olim

³⁴ Psal. xxxii, 4. ³⁵ Psal. ciii, 24. ³⁶ Hebr. iv, 12, 13. ³⁷ Rom. viii, 21, 22.

(34) Seguer. Anglican. et Felc. 4, οὐ γὰρ εἰρή-
κασιν. Goblerian. et Felc. 1, οὐ γὰρ εἰπάσιν. Alii et
editi utrumque omittunt.

(35) Καὶ προσκυνούμενος deest in Basil. Gobler.
et Felckman. 1.

(36) Seguer. Reg. et Felc. 4 addunt, ἐν Ψαλμοῖς,
quod in aliis et editis deest. Ibid. Seguer. Gobler.
Felc. 1 et 4, μετὰ καλῆς τῆς. Basil. ibid. ὁ Λόγος
ὁ τοῦ Κυρίου.

(37) Felc. 5 ἄν omittit. Mox Felc. 4, καὶ οὐκ ἄν
διέστειλλεν.

(38) Seguer. et Felc. 4, μέχρι. Basil. ibid.
μελῶν. Paulo post, Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4,
omittunt καὶ ἐννοῶν καρδίας.

(39) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τὰ γενητὰ

πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον· τὰ μὲν ἐν οὐρα-
νῷ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ὡς ἔργα
κατέλεξαν· τὸν δὲ Υἱὸν οὐκ ὠνόμασαν· οὐ γὰρ εἰρή-
κασιν (34)· Εὐλόγει, Λόγε, καὶ ὕμνει, σοφία· ἵνα δεῖ-
ξωσιν, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα πάντα ὠνοῦντὰ ἐστὶ, καὶ
ἔργα ἐστί· ὁ δὲ Λόγος οὐκ ἐστὶν ἔργον οὐδὲ τῶν
ὠνοῦντων, ἀλλὰ σὺν τῷ Πατρὶ ὠνοῦμενος, καὶ προσ-
κυνούμενος (35) ἐστὶ καὶ θεολογούμενος, Λόγος μὲν
αὐτοῦ καὶ σοφία ὢν, τῶν δὲ ἔργων δημιουργός. Τοῦτο
καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν Ψαλμοῖς (36) μετὰ καλλίστης δια-
στολῆς εἶρηκεν, ὅτι Εὐθύς ὁ Λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ
ἐτέρῳ ψηφίῳ· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε·

72. Et de ἔργον ἦν ὁ Λόγος, πάντως ἄν (37) καὶ αὐ-
τὸς ἐν σοφίᾳ ἐγεγονέει, καὶ οὐκ ἄν διέστειλλεν αὐτὸν
ἀπὸ τῶν ἔργων ἢ Γραφῆ, οὔτε τὰ μὲν ἔργα ὠνόμαζε,
τὸν δὲ Λόγον καὶ σοφίαν ἰδίαν τοῦ Θεοῦ εὐηγγελίζετο.
Νῦν δὲ, διαστέλλουσα τῶν ἔργων αὐτὸν ἢ Γραφῆ, δει-
κνυσιν, ὅτι τῶν ἔργων δημιουργός ἐστιν ἡ σοφία, καὶ
οὐκ ἔργον. Ταύτη τῇ διαστολῇ καὶ ὁ Παῦλος κέχρηται
γράφων Ἑβραίοις· Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ,
καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαι-
ραν διστομον, καὶ δεικνούμενος ἄχρι (38) μερισμοῦ
ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ
κρτικῶς ἐνθυμησῶν καὶ ἐννοῶν καρδίας, καὶ οὐκ
ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά
καὶ τετραχλησιμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς δὲ
ἡμῖν ὁ Λόγος· Ἰδοὺ γὰρ τὰ μὲν γενητὰ κτίσιν ὠνό-
μασε (39)· τὸν δὲ Υἱὸν Λόγον οἶδεν ὄντα τοῦ Θεοῦ,
ὡς ἄλλου ὄντος αὐτοῦ παρά τὰ κτίσματα. Πάλιν δὲ
λέγων· Πάντα δὲ (40) γυμνά καὶ τετραχλησιμένα
τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς δὲ ἡμῖν ὁ Λόγος· ἄλ-
λον αὐτὸν εἶναι σημαίνει τῶν πάντων. Διὰ τοῦτο γὰρ
καὶ ὁ μὲν κρίνει, τῶν δὲ γενητῶν πάντων ἕκαστος
ὑπεύθυνός ἐστιν αὐτῷ διδόναι λόγον. Οὕτως ἄρα καὶ
τῆς κτίσεως πάσης συστεναζούσης ἡμῖν εἰς τὸ ἐλευ-
θερωθῆναι ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἄλλος τῶν
κτισμάτων δείκνυται εἶναι (41) ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ ἦν κτί-
σμα, εἰς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν στεναζόντων, καὶ δεόμενος τοῦ
υἰοποιούντος καὶ ἐλευθεροῦντος καὶ αὐτὸν μετὰ πάν-
των. Εἰ δὲ πᾶσα μὲν ἡ κτίσις συστεναζέει ἐλευθερίας
χάριν τῆς ἀπὸ τῆς φθορᾶς τῆς δουλείας, ὁ δὲ Υἱός
οὐκ ἐστὶ τῶν στεναζόντων, οὐδὲ τῶν δεομένων ἐλευ-
θερίας, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ υἰοποιῶν (42) καὶ ἐλευθε-
ρῶν τὰ πάντα, λέγων τοῖς τότε Ἰουδαίοις· Ὁ δὲ

κτίσιν ὠνομάζει. Paulo post, Felc. 2 et editio Com-
mel. ὄντος τοῦ παρά. Cæteri mss. ὄντος αὐτοῦ
παρά.

(40) Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1, 2
et 4, Πάντα δὲ. Editi, Πάντα καὶ. Basil. omittit δὲ
et καὶ. Ibidem Felc. 2 et editio Commel. τῶν
ὀφθαλμῶν. Alii mss. τοῖς ὀφθαλμοῖς. Mox Seguer.
Gobler. Felc. 1 et 4, αὐτὸν εἶναι σημαίνει. In aliis
et editis deest εἶναι.

(41) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1. At
editi et alii εἶναι omittunt.

(42) Seguer. ἐστὶν ὁ υἰοποιῶν. Cæteri et editi,
ἐστὶν υἰοποιῶν. Basil. ibid. δῆλον, ὡς αὐτός ἐστιν
υἰοποιῶν. Mox Seguerian. ὁ δούλος.

δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ δὲ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθέρωσῃ, ὅπως ἐλευθέροι ἔσεσθε· λευκότερον φωτὸς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τούτων, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' Υἱὸς ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος τοῦ Πατρὸς. Περὶ μὲν οὖν τοῦ, Κύριος ἐκτίσθε με ἀρχὴν ὁδῶν, εἰ καὶ δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἱκανά ἐστιν, ὡς γε νομίζω, πράσασιν παρασχεῖν ταῦτα τοῖς λογικτέροις πλείονα κατασκευάζειν εἰς ἀναίρεσιν τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως· ἐπειδὴ δὲ καὶ (43) τὴν ἐξῆς στίχον ἀναγινώσκοντες οἱ αἰρετικοὶ, κακῶς καὶ περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι νομίζουσιν, ἐπειδὴ γέγραπται, Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, εἰς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου καὶ μὴ εἰς τὴν ἑσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν εἰρησθαι καὶ ταῦτα (44), ἀναγκαῖον, καὶ τούτον τὸν στίχον διαλύοντας, δαίξαι τὴν πλάνην ἐκαίνων.

73. Γέγραπται· Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· εἰ τοίνυν τῆ σοφίᾳ ἡ γῆ θεμελιώται (45), πῶς ὁ θεμελιῶν θεμελιούται; Ἀλλὰ παροιμιωδῶς ἐστὶν εἰρημένον καὶ τοῦτο· καὶ δεῖ καὶ τούτου τὸν νοῦν (46) ζητεῖν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι τῆ μὲν σοφίᾳ ὁ Πατὴρ δημιουργεῖ, καὶ θεμελιῶ τὴν γῆν εἰς τὸ εἶναι ἑδραῖαν καὶ διαμένειν αὐτὴν· αὐτὴ δὲ ἡ σοφία ἐθεμελιούτο (47) εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἀρχὴ καὶ θεμελιὸς τῆς καινῆς ἡμῶν κτίσεως καὶ ἀνακαινίσεως γένηται. Οὐκ εἴρηκε γοῦν οὐδὲ ἐν τούτοις (48), Πρὸ τοῦ αἰῶνος Λόγον ἢ Υἱόν με πεποίηκεν, ἵνα μὴ ὡς ἀρχὴν εἶχεν τοῦ ποιεῖσθαι· τούτο γὰρ πρὸ πάντων δεῖ ζητεῖν, εἰ Υἱὸς ἐστὶ, καὶ περὶ τούτου τὰς Γραφὰς προηγουμένης ἐρευνᾶν. Τοῦτο γὰρ (49) καὶ τῶν ἀποστόλων ἐρωτηθέντων ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο λέγων· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος (50)· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐν πρώτοις ἠρώτησεν, Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ. Ἦδει γὰρ, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ κύριον τῆς πίστεως ἡμῶν· καὶ ὅτι, ἐὰν μὲν αὐτὸς ἦ ὁ Υἱὸς (51), τέλος ἔξει ἡ διαβολικὴ τυραννίς· ἐὰν δὲ κτίσμα ἦ, εἰς ἔσθαι καὶ αὐτὸς τῶν ἐκ τοῦ Ἀδάμ τοῦ ἀπατηθέντος παρ' αὐτοῦ (51'), καὶ οὐδέμια φροντὶς ἦν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι ἠγανάκτουσαν, ὅτι ὁ Κύριος Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγεν ἑαυτοῦ (52) εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων εἰρηκώς, ἢ ὅτι Ποιητὰ εἴμι, οὐκ ἐξενίζοντο ἀκούοντες, οὐδὲ βλασφημίαν ἐνόμιζον τὰ τοιαῦτα ῥήματα, εἰδότες καὶ ἀγγέλων ἐπιθυμίαν γενομένην πρὸς τοὺς πατέρας· ἀλλ' ἐπειδὴ Υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν (53), ἐθεώ-

A Judæis aiebat ipse : *Servus non manet in domo in æternum : filius autem manet in æternum. Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis* 43 : ex his profecto luce ipsa clarius est Dei Verbum non creatum esse, sed verum et natura proprium Patris Filium. Hæc quæ de loco illo Proverbiorum, *Dominus creavit me initium viarum* 44, licet paucis disseruimus, tamen, ut e quidem reor, ampliorem doctioribus dicendi copiam adversus Arianam hæresim queunt suppeditare. Quando vero hæretici etiam sequentem hunc versum 428 male interpretantur, *Ante ævum fundavit me* 45, quæ scilicet verba de divinitate, non de ejus adventu corporeo dicta esse autumant : necesse omnino est ut hunc etiam versum explicemus, illorumque errorem patefaciamus.

B 73. Scriptum est : *Dominus sapientia fundavit terram* 45. Si igitur sapientia terram fundavit, qui fieri potest ut is qui fundat, fundetur? Verum id etiam proverbii instar dictum est, ejusque nobis quærenda significatio est, ut cognoscamus Patrem sapientia creare et fundare terram, ut firma et stabilis permaneat : ipsam vero sapientiam nostri causa esse fundatam, ut videlicet nostræ novæ creationis et renovationis principium fieret et fundamentum. Hinc nec eo in loco ait : *Ante ævum Verbum vel Filium me fecit*, ne quasi initium, quo fieri cœpisset, habere crederetur. Namque id ante omnia quærendum est, si nempe Filius ipse est, eaque de re Scripturæ sunt præcipue scrutandæ. Id enim cum interrogarentur et ipsi apostoli, Petrus ita respondit : *Tu es Christus, Filius Dei viventis* 46. Idem vero et ipse pater Arianæ hæresis in primis percunctatus est, *Si Filius Dei es* 47. Hoc enim veritatem et præcipuum nostræ fidei fundamentum esse non ignorabat, et, si ipse esset Filius, finem habituram esse diabolicam tyrannidem : sin autem creatus esset, unum quoque eum esse ex Adæ posteris quem olim decepit, proindeque nihil hoc curandum esse. Ea similiter de causa Judæi indignabantur, quod Dominus se Filium Dei, et Deum sui proprium Patrem diceret. Nam si se unam e creatis rebus vel factum esse dixisset, nihil illos perturbassent hujusmodi verba, nec impia esse judicassent, utpote quibus non latebat angelos olim ad

43 Joan. viii, 53. 44 Prov. viii, 22. 45 ibid. 23. 46 Prov. iii, 19. 47 Matth. xvi, 16. 48 Matth. iv, 6.

(43) Anglican. ἐπειδὴ καὶ. Ibid. mss. οἱ αἰρετικοὶ. Editi vero omittunt articulum οἱ. Item ibid. Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι. Alii et editi, περὶ τούτου διανοοῦμενοι.

(44) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ ταῦτα. Editi, καὶ ταύτην. Ibidem Felc. 4, ἀναγκαῖον τούτου.

(45) Seguer. τὴν γῆν θεμελιώκεν.

(46) Sic mss. At editio Commel. τούτου τὸν νοῦν.

(47) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐθεμελιώτο. Alii et editi, θεμελιούται. Paulo post Seguer. Reg. Basil. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἀνακαινίσεως. Editi et alii, ἀνακαινώσεως.

D (48) Felc. 2 et editio Commel. omittunt ἐν τούτοις. At in aliis legitur. Mox Seguer. Υἱὸν με πεποίηκεν. In aliis et editis deest με.

(49) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, Τοῦτο γὰρ. Alii et editi, Τοῦτο δέ.

(50) Sic Seguer. Reg. Gobler. et Felc. 1 et 4. Alii vero et editi, Θεοῦ ζῶντος.

(51) Reginus et Felc. quintus, ἐὰν μὲν οὗτος ἦ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Mox Seguer. διαβολικὴ τυραννία· ἐὰν δὲ κτίσμα ἦ, εἰς ἔσθαι καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ἀδάμ.

(51') Gobler. et Felc. 1, ὅπ' αὐτοῦ.

(52) Felc. 4, ἐαυτῷ.

(53) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἀλλ' ἐπεὶ τῆς Υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν. Alii et editio Commel. Ἐπεὶ τῆς οὖν Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἔλεγεν.

suos patres accessisse. Verum quia se Filium dicebat, id non rei creatæ sed-divinitatis ac paternæ naturæ notam esse perspiciebant.

74. Par itaque erat Arianos saltem suum imitari patrem diabolium, quidque rei esset inquirere, ita ut, si dixisset quidem, Verbum vel Filium me fundavit, idem sentirent atque nunc sentiunt: at si non hæc ejus essent verba, ea quoque quæ non essent non comminiscerentur. Nec enim dixit, Ante ævum Verbum vel Filium me fundavit, sed tantum, *fundavit me*, ut nimirum indicaret, quemadmodum jam observavi, non propter se, sed propter illos qui super ipsum ædificantur, hæc, proverbii instar, locutum esse. Id optime intelligebat Apostolus cum ita scripsit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Unusquisque autem videat quomodo superædificet*⁶⁸. Porro necesse est ut tale sit fundamentum qualia sunt quæ super ipsum ædificantur, ut inter se possint apte congruere. Atqui ut Verbum, tales, qualis 429 et ipse est, qui secum convenienti habere non potest, quippe, cum sit unigenitus. At factus homo similes habet, quorum videlicet similem carnem assumpsit. Itaque secundum naturam humanam fundatur, ut et nos tanquam lapides pretiosi super ipsam ædificari possimus, et templum efficiamur sancti Spiritus in nobis habitantis. Cæterum ut ipse fundamentum est, nos autem sumus qui super ipsum ædificamur: ita etiam idem ipse vitis est, nos autem veluti palmites cohærentes, non quidem secundum divinitatis naturam, nam hoc fieri nequit, sed secundum naturam humanam (necesse enim est vitis similes esse palmites), quia non scilicet secundum carnem similes illius sumus. Quoniam vero hæretici nihil nisi humanum sapiunt, haud abs re fuerit eorum humanis exemplis eodem ex loco depromptis confutare. Itaque non dixit, *Fundamentum me fecit*, ne inde eum rem factam esse atque ortus principium habuisse suspicati hæretici, impietatis stabilendæ

⁶⁸ I Cor. iii, 11, 10.

(54) Seguer. ἀλλὰ θεότητος. Alii vero et editi, ἀλλὰ καὶ θεότητος. Ibidem in codice Basiliensi hæc exstat nota, ὅτι τὴν φύσιν τοῦ Υἱοῦ ἤτοι τὴν οὐσίαν οὐ λέγει ὕψην, ἀλλὰ πατρικὴν· καὶ ὧδε καὶ πρὸ τούτου ἐκάλεισεν αὐτὴν πατρικὴν, ἵνα μὴ τρεῖς φύσεις ἢ οὐσίας τις τὴν ἅγιαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα νομίσῃ εἶναι ἢ τρεῖς θεότητας ὁμοῦ· id est: *Filii naturam sive essentiam non dicit filialem sed paternam: ipsamque hic et antea paternam appellavit, ne quis tres naturas vel essentias sanctam et consubstantialem Trinitatem esse vel tres omnino divinitates existimet.*

(55) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. At alii et editi, εἶρηκεν ὁ Λόγος, Υἱόν με, etc.

(56) Mss. αὐτοῖς, præter Felc. 2, qui, ut et editi, αὐτοῖς.

(57) Sic Seguerian. et Reg. Editi et alii, ἐποικοδομημένους.

(58) Seguer. γράφει λέγων. Gobler. et Felc. 1, ζησιν. Editi et alii, γράφει, tantum. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckman. 1, Θεμέλιον ἄλλον. Alii et editi, Θεμέλιον γὰρ ἄλλον.

(59) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ἐποικοδομεῖ,

ἄρουν μὴ κτισματος εἶναι τὸ τοιοῦτον γνωρισμα, ἀλλὰ θεότητος (54) καὶ φύσεως πατρικῆς.

74. Ἔδει τοίνυν τοὺς Ἀρειανούς, καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν τὸν διάβολον μιμουμένους, περιεργάζεσθαι· καὶ εἰ μὲν εἶρηκε, Λόγον ἢ Υἱόν με (55) ἐθεμελίωσε, φρονεῖν, ὡς φρονοῦσιν· εἰ δὲ μὴ οὕτως εἶρηκε, μὴ ἐπινοεῖν αὐτοῖς (56) τὰ μὴ ἦντα. Οὐ γὰρ εἶρηκε, Ἰπρὸ τοῦ αἰῶνος Λόγον ἢ Υἱόν με ἐθεμελίωσεν· ἀλλ' ἀπλῶς, ἐθεμελίωσέ με, ἵνα δεῖξῃ πάλιν, καθάπερ εἶπον, ὅτι οὐ δι' αὐτὸν, διὰ δὲ τοὺς ἐποικοδομούμενους (57) ἐπ' αὐτὸν παροικιωδῶς καὶ τοῦτο λέγει. Τοῦτο γὰρ εἰδὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει (58)· Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρά τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐκαστος δὲ βλεπέτω, πῶς ἐποικοδομεῖ (59). Ἀνάγκη δὲ τὸν θεμέλιον τοιοῦτον εἶναι, οἷα καὶ τὰ ἐποικοδομούμενά ἐστιν, ἵνα καὶ συναρμολογεῖσθαι δυναθῇ. Λόγος μὲν οὖν ὢν· ἢ Λόγος ἐστιν, οὐκ ἔχει τοιοῦτους, οἷός ἐστι καὶ αὐτός (60), τοὺς συναρμολογούμενους αὐτῷ· μονογενὴς γὰρ ἐστίν· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔχει τοὺς ὁμοίους, ὢν καὶ τὴν ὁμοίαν ἐνεδύσατο (61) σάρκα. Οὐκοῦν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον θεμελιούται, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐπ' αὐτὸν ὡς λίθοι τίμιοι ἐποικοδομεῖσθαι δυναθῶμεν, καὶ γενώμεθα ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν (62) οἰκοῦντος ἁγίου Πνεύματος. Ὡςπερ δὲ θεμέλιος αὐτός, ἡμεῖς δὲ λίθοι ἐποικοδομούμενοι ἐπ' αὐτόν· οὕτως αὐτός πάλιν ἀμπελὸς ἐστίν, ἡμεῖς δὲ ὡς κλήματα (63) συνημμένα, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος· ἀδύνατον γὰρ τοῦτό γε· ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ὁμοία γὰρ εἶναι δεῖ τὰ κλήματα τῇ ἀμπελῷ· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι κατὰ τὴν σάρκα τυγχάνομεν ὄντες αὐτοῦ (64). Ἄλλως τε ἀνθρώπινα φρονοῦντας τοὺς αἰρετικῶδες, ἀνθρώπινους παραδείγμασι διελέγχειν προσήκει διὰ τῶν αὐτῶν λόγων. Οὐκ εἶρηκε γοῦν, ὅτι Θεμέλιον (65) με πεποίηκεν, ἵνα μὲν, ὡς ποιήματα καὶ ἀρχὴν ἔχοντας αὐτοῦ τοῦ γίνεσθαι, καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὐρωσιν ἀναίσχυντον πρὸς ἀσέβειαν· ἀλλ' ὅτι Ἐθεμελίωσέ με. Τὸ δὲ θεμελιούμενον θεμελιούται μὲν διὰ τοὺς ἐπιβαλλομένους ἐπ' αὐτὸ (66) λίθους· γίνεται δὲ οὐκ ἀπλῶς,

ut et habet Scriptura. Alii et editi, οἰκοδομεῖ.

(60) Basiliensis, οἷός ἐστι καὶ αὐτός. Hæc autem verba desunt in Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4. In editis et aliis καὶ deest. Ibid. Seguer., συναρμοζομένους. Alii et editi, συναρμολογούμενους.

(61) Seguerian. ἀνεδέξατο. Editi et alii, ἐνεδύσατο.

(62) Seguerian. ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

(63) Seguerian. ὡς κλήματα. In aliis et editis deest ὡς.

(64) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At Basil. τυγχάνομεν αὐτῷ. Alii et editi, τυγχάνομεν αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἀνθρώπινα. Alii et editi, ἀνθρώπινως. Mox Goblerian. et Felc. 1, ἐλέγγειν.

(65) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At Reg. Οὐκ εἶρηκε, Θεμέλιον. Editi et alii, Οὐκ εἶρηκε γοῦν, Θεμέλιον.

(66) Seguerianus, Goblerianus, Felc. 1 et 5, ἐπ' αὐτῷ. Reg. Basiliensis. Anglican. Felc. 2 et 4, ἐπ' αὐτό. Alii et editi, ἐπ' αὐτόν.

ἀλλ' ὅταν ἐξ ὕδρου μετενεχθῆ λίθος, καὶ εἰς τὸ βάθος Ἀ τῆς γῆς κατατεθῆ. Καὶ ἕως μὲν ἐν τῷ ὄρει λίθος ἐστίν, οὕτω θεμελιώται· ἐπειδὴν δὲ ἡ χρεία ἀπαίτη, καὶ μετενεχθῆ (67), καὶ περιβάληται τὸ βάθος τῆς γῆς· τότε λοιπὸν, εἰ λάθοι φωνὴν ὁ λίθος, εἶποι ἄν· Νῦν ἐθεμελιώσέ με, (68) ὁ ἐξ ὕδρου ὡδὲ μεταθείς. Οὐκοῦν οὐχ ὁ Κύριος καὶ ὅτε θεμελιώται, ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι (ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου Λόγος)· ἀλλ' ὅτε τὸ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα, ὅπερ ἐκ Μαρίας τμηθὲν ἔλαβε, τότε φησὶν, (69) Ἐθεμελιώσέ με· Ἰσον τῷ εἶπετι· Λόγον ὄντα με περιέβαλε γῆν σῶματι. Οὕτω γὰρ δι' ἡμᾶς θεμελιούται, τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, ἵνα ἡμεῖς, ὡς σῴσωμοι συναρμολογούμενοι καὶ συνδεθέντες ἐν αὐτῷ (70) διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῆς σαρκὸς, εἰς ἀνδρα τέλειον κατανηθάντες, ἀθάνατοι καὶ ἀφθαρτοὶ διαμείνωμεν. enim ille, qui nostra suscipit, nostri causa fundatur, ut nos, qui simile habemus corpus, carnis similitudine in illo aptati et colligati, in virum perfectum occurramus **, immortalesque et incorrupti maneamus.

75. Τὸ δὲ, Πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, Πρὸ τοῦ τῆν γῆν Β ποιῆσαι, καὶ, Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστῆναι, μηδένα παραττέτω (71)· πᾶν γὰρ καὶ τοῦτο καλῶς συνῆψε τῷ, ἐθεμελιώσε, καὶ τῷ, ἔκτισε· τοῦτο γὰρ πάλιν τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἄπτεται. Ἡ γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰς ἡμᾶς γενομένη χάρις, ἄρτι μὲν ἐπεφάνη, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, καὶ γέγονεν ἐπιδημῆσαντος αὐτοῦ· προητοίμαστο δὲ αὕτη καὶ πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ (72) τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου· καὶ ἡ αἰτία χρηστὴ καὶ θαυμαστὴ πῶς ἐστίν. Οὐκ ἔπρεπε τὸν Θεὸν ὑστερον περὶ ἡμῶν βουλεύεσθαι, ἵνα μὴ ὡς ἀγνοῶν τὰ καθ' ἡμᾶς φαίνεται. Κτίζων τοίνυν ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ εἰδὼς τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, προγινώσκων τε, ὅτι, καλοὶ γενόμενοι, ὑστερον παραβάται τῆς ἐντολῆς ἐσόμεθα, καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκβληθόμεθα C διὰ τὴν παρακοῆν (73), φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς ὢν, προετοιμάζει ἐν (74) τῷ ἰδίῳ Λόγῳ, δι' οὗ καὶ ἔκτισεν ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν, ἵνα, κἂν ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄψεως ἐκπέσωμεν, μὴ τέλειον ἀπομείνωμεν νεκροὶ, ἀλλ' ἔχοντες ἐν τῷ Λόγῳ τὴν προητοίμασμένην ἡμῖν λύτρωσίν τε καὶ σωτηρίαν, πάλιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι διαμείνωμεν, ὅταν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀρχὴ τῶν ὄλων κτισθῆ, καὶ ὁ πρωτότοκος τῆς κτίσεως γένηται πρωτότοκος ἀδελφῶν, καὶ αὐτὸς ἀπαρχὴ τῶν νεκρῶν ἀναστῆ. Τοῦτο Παῦλος ὁ μακάριος ἀπόστολος (75) γράφῳ διδάσκει· τὸ

** Ephes. iv, 13. ** Prov. vii, 23-25. ** Tit. ii, 11.

(67) Seguerian. omitit καὶ μετενεχθῆ.

(68) Sic Seguerian. Gobl. Felc. 1 et 4. In editis vero et aliis ὁ deest. Ibidem Seguerianus, Gobl. et Felc. 1, Οὐκ οὖν καὶ ὁ Κύριος οὐχ ὅτε θεμελιώται. Felc. 4, οὐκοῦν ὁ Κύριος οὐχ ὅτι θεμελιώται. Cæteri et editi, Οὐκοῦν οὐτε ὁ Κύριος ὅτε θεμελιώται.

(69) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Gobl. Felc. 1, 4 et 5, et mox περιέβαλε. Alii vero et editi, τότε λοιπὸν ἐθεμελιώσέ με, et, περιέβαλε.

(70) Seguerian. Gobl. Felc. 1 et 4, ἐν αὐτῷ. In aliis et editis ἐν deest.

(71) Anglicanus, μηδένα μηδὲν παραττέτω. Paulos, Seguerian. et Felc. 4, καὶ τῷ ἔκτισε. Alii et editi, καὶ ἔκτισε.

occasionem impudenter arriperent; sed dixit: *Fundavit me*. Porro quod fundatur, lapidibus super ipsum projectis fundatur, quod quidem non quovis modo perficitur, sed cum lapis e monte translatus, in imis terris collocatur. Nam quoad lapis est in monte, nondum positus est in fundamentum. Cum vero exigente causa, translatus fuerit, et terræ profundo coopertus, tunc si vox lapidi daretur, hæc utique posset dicere: Qui me huc transtulit, nunc fundavit me. Igitur ipse quoque Dominus, non tunc esse cœpit, cum fundatus est (siquidem antea erat Verbum), sed postquam nostrum induit corpus, quod ex Maria desectum accepit, tunc dixit, *Fundavit me*: quod idem est ac si diceret: Me, qui sum Verbum: terreno corpore cooperuit. Sic enim ille, qui nostra suscipit, nostri causa fundatur, ut nos, qui simile habemus corpus, carnis similitudine in illo aptati et colligati, in virum perfectum occurramus **, immortalesque et incorrupti maneamus.

75. Nemo vero his etiam loquendi modis conturbetur: *Ante ævum*, et, *Priusquam terram faceret*, et, *Antequam montes collocarentur* **. Recte enim ista conjunxit cum verbis, *fundavit*, et *creavit*. Namque hæc ejus secundum carnem dispensationem spectant. Etenim gratia quæ nobis a Salvatore donata est, modo quidem apparuit, ut ait Apostolus **, exortaque est postquam ipse advenit: verum antequam nos nasceremur, vel potius ante mundi constitutionem præparata fuit, cujus hæc causa et recta est et admiranda. Deum de nobis posterius deliberare minime decebat, ne res nostras ignorare videretur. Quocirca cum nos rerum universarum Deus per proprium Verbum crearet, et ea, quæ ad nos pertinent, supra nos prospiceret, prænosceretque nos postquam boni facti fuisset, legem violaturos, atque idcirco e paradiso expellendos: ille qui perhumanus et benignus est, in proprio Verbo, per quod nos creavit, 430 nostræ salutis dispensationem præparavit, ut videlicet, etiamsi contingeret ut a dæmone circumventi caderemus, ne mortui penitus remaneremus, sed ut redemptionem et salutem in Verbo nobis præparatam habentes, revivisceremus et immortales essemus, postquam ipse pro nobis principium viarum est creatus, et qui creaturæ primogenitus est, fratrum factus fuit primogenitus, et ipse, mortuorum

D (72) Reg., μᾶλλον δὲ πρὸ, etc. Editio Commel. μᾶλλον καὶ πρὸ, etc. Cæteri mss. μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ, etc. Ibid. Seguerianus, Gobl. Felckm. 1 et 4, πρὸ καταβολῆς. Editi et alii, πρὸ τῆς καταβολῆς.

(73) Sic Seguerianus, Gobl. Felc. 1 et 4. At alii et editio Commel. διὰ τῆς παρακοῆς.

(74) Felc. 5 ἐν omitit. Mox Seguerian. Reg. Gobl. Felc. 1 et 4, ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν. Alii et editi, ἡμᾶς περὶ τῆς σωτηριώδους ἡμῶν οἰκονομίας. Ibidem Seguerianus, Gobl. Felckm. 1 et 4, ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄψεως. Editi et alii, ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ ὄψεως.

(75) Gobl. Felc. 1 omitunt ὁ μακάριος ἀπόστολος. Ibidem mox, διερχομένων φησὶ Τιμοθέῳ. Reg. φησὶ πρὸς τὸν Τιμοθέον.

primitiæ, revixit. Hæc ipsa est beati apostoli Pauli doctrina, qui illa Proverbiorum verba, ante ævum, et, antequam terra fieret, ita Epistola ad Timotheum interpretatur⁷²: *Collabora Evangelio secundum Dei virtutem, qui salvos nos fecit et vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum et gratiam, quæ nobis data est in Christo Jesu ante æterna tempora, et nunc apparuit per adventum Salvatoris nostri Jesu Christi, qui mortem quidem destruxit, vitam autem illuminavit.* Et ad Ephesios: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali, in cælestibus, in Christo Jesu, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate, qui prædestinavit nos in adoptionem per Jesum Christum in ipsum*⁷³.

76. Quomodo ergo nos elegit antequam essemus, nisi, ut ipse dixit, in ipso fuisset præsignati? Qui vero fieri potuit, ut nos, priusquam homines crearentur, in adoptionem prædestinaverit, nisi ipse Filius ante ævum fundatus esset, suscepta, nostri gratia, dispensatione? Vel quomodo, ut subjicit Apostolus, *sorte sumus prædestinati*⁷⁴, nisi ipse Dominus ante ævum fundatus fuisset, ita ut ipsi propositum fuerit omnem judicii adversum nos lati sortem carne suscipere, quo nos deinceps filii in ipso efficeremur? Quomodo item nos, qui nondum eramus, sed tempore exstitimus, ante æterna tempora accepimus, nisi gratia, quæ ad nos pervenit, in Domino fuisset reposita? Hinc ille in judicio, cum unusquisque pro suis factis mercedem est accepturus, dicit: *Venite, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*⁷⁵. Quomodo igitur, vel in quo, antequam essemus, paratum est, nisi in Domino, qui ante ævum eam ob causam fundatus est, ut nos super ipsum tanquam ædificati, vitæ et gratiæ quæ ab illo oritur, velut apti lapides, participes essemus? Id autem eo factum est, quantum pie potest cogitari, ut, quemadmodum dixi, a morte temporaria excitati, perpetuo vivere possimus, quod nobis nequaquam licuisset qui terreni sumus

⁷² II Tim. 1, 8-10. ⁷³ Ephes. 1, 3-5. ⁷⁴ ibid. 41.

(76) Regius et Felc. 5 omittunt, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ. Ibidem, pro ἰδίαν, Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, habent οἰκείαν. Seguerian. præterea τὴν omittit.

(77) In Seguerian. τὴν deest, et in Græco Scripturæ textu.

(78) Ἰησοῦ abest a Seguerian. et Scriptura. Mox Seguerianus, Goblerian. Felc. 1 et 4, cum Scriptura, ἐν αὐτῷ. Editi et alii, ἐαυτῷ.

(79) Seguerian. Basil. Goblerian. et Felc. 1, cum Scriptura, αὐτόν. Alii et editi, ἐαυτόν.

(80) Felc. 2, et editio Commel. omittunt εἰς υἰοθεσίαν, quod habent alii mss. Paulo post, Goblerian. et Felc. 1, Ἦ πῶς, ὡς φησιν Ἀπόστολος.

(81) Goblerianus et Felckm. 1, Πνεύματος. Mox

Ἄ γὰρ ἐν ταῖς Παροιμίαις, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, Πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι*, διερμηνεύων, οὕτω φησὶ πρὸς μὲν Τιμόθεον· *Συγκακοπάθησον τῷ Εὐαγγελίῳ, κατὰ δύναμιν Θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς καὶ καλέσαντες κλήσει ἀγαθῶν· οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν* (76), ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰώνων, φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ τὴν (77) ζωὴν. Πρὸς δὲ τοὺς Ἐφεσίους· *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογία πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ* (78)· *καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἀγαθούς καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν* (79).

76. Πῶς οὖν ἐξελέξατο, πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, εἰ μὴ, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν, ἐν αὐτῷ ἤμεν προτετυπωμένοι; Πῶς δὲ ὅλως, πρὶν ἀνθρώπους κτισθῆναι, ἡμᾶς προώρισεν εἰς υἰοθεσίαν (80), εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Υἱὸς πρὸ τοῦ αἰῶνος θεμελιώτης, ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν; Ἦ πῶς, ὡς ἐπιφέρει λέγων ὁ Ἀπόστολος, *ἐκκληρώθημεν προορισθέντες*, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Κύριος, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν θεμελιώτης, ὥστε αὐτὸν πρόθεσιν ἔχειν ὑπὲρ ἡμῶν πάντα τὸν καθ' ἡμῶν κληρον τοῦ κρίματος (81) ἀναδέξασθαι διὰ τῆς σαρκὸς, καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἐν αὐτῷ υἰοποιηθῆναι; Πῶς δὲ καὶ πρὸ χρόνων αἰώνων ἐλαμβάνομεν, μὴ πῶ γεγονότες, ἀλλ' ἐν χρόνῳ γεγονότες (82), εἰ μὴ ἐν τῷ Χριστῷ (83) ἦν ἀποκειμένη ἡ εἰς ἡμᾶς φθάνουσα χάρις; διὸ καὶ ἐν τῇ κρίσει, ὅταν ἕκαστος κατὰ τὴν πράξιν (84) ἀπολαμβάνῃ, φησὶ· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου· κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Πῶς οὖν ἦ ἐν τίνι, πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, ἡτοιμάσθη, εἰ μὴ ἐν τῷ Κυρίῳ τῷ πρὸ αἰῶνος εἰς τοῦτο θεμελιωθέντι, ἢ ἡμεῖς, ὡς ἐπ' αὐτὸν ἐποικοδομούμενοι (85), μεταλάβομεν, ὡς λίθοι εὐάριστοι, τῆς παρ' αὐτοῦ ζωῆς τε καὶ χάριτος. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ὡς γε μετρίως (86) ἐπέρχεται τινι νοεῖν εὐσεβῶς, ἵνα, καθὰ προείπον, ἀναστάντες ἀπὸ τοῦ πρὸς ὀλίγον θανάτου, αἰώνως ζῆσαι (87) δυναθῶμεν· οὐκ ἂν δυναθέντες ἀνθρώποι τυγχάνοντες ἀπὸ

⁷⁵ Matth. xxv, 34.

ididem et Seguerian. Reg. Felc. 4 et 5, ἐν αὐτῷ υἰοποιηθῆναι. Cæteri et editi, ἐν αὐτῷ ζωοποιηθῆναι.

(82) Hæc verba, ἀλλ' ἐν χρόνῳ γεγονότες, desunt in Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 4.

(83) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, Κυρίῳ. Editi et alii, Χριστῷ.

(84) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, τάξιν. Basil. κρίσιν. Alii et editi, πράξιν.

(85) Seguerianus et Reg. ἐποικοδομούμενοι. Alii et editi, οἰκοδομούμενοι.

(86) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ὡς γε μετρίως. In aliis et editis, γε deest. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ἐπέρχεται.

(87) Sic mss. At editi, ζῶσα; mendose.

γῆς, εἰ μὴ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν προετοιμασθεῖσα ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἢ τῆς ζωῆς καὶ (88) σωτηρίας ἐλπίς. Οὐκ οὖν εἰκότως ἐπιθαίνων ὁ Λόγος εἰς τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ ἐν αὐτῇ κτιζόμενος ἀρχὴ ὁδῶν εἰς ἔργα αὐτοῦ, θεμελιούται οὕτως, ὡσπερ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς, καθάπερ εἴρηται (89), πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς προσλθεῖν· ἵνα κἀν ἡ γῆ, καὶ τὰ ὄρη, καὶ τὰ σχήματα τῶν φαινομένων παρέλθῃ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ ἐνεστώτος (90) αἰῶνος, μὴ κατ' αὐτὰ παλαιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς· ἀλλὰ δυνηθῶμεν καὶ μετὰ ταῦτα ζῆν, ἔχοντες τὴν πρὸ τούτων ἐτοιμασθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, κατ' ἐκλογὴν, ζωὴν τε καὶ εὐλογίαν πνευματικὴν. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα μὴ πρόσκαιρον ἔχειν ζωὴν (91), ἀλλὰ μετὰ ταῦτα διαμεῖναι ζῶντες ἐν Χριστῷ· ἐπειδὴ καὶ πρὸ τούτων, ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐτεθεμελίωτο καὶ ἠτοίμαστο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (92).

77. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν ἄλλῳ θεμελιωθῆναι τὴν ζωὴν ἡμῶν ἔπρεπεν ἢ ἐν τῷ Κυρίῳ τῷ πρὸ αἰῶνων ὄντι, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γαγόνασιν, ἵν' ὡς ἐν αὐτῷ αὐτῆς οὐστῆς, δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομήσαι ζωὴν. Ἀγαθὸς γὰρ ὁ Θεός· ἀγαθὸς δὲ ὢν ἀεὶ, τοῦτο (93) βεβούληται, γινώσκων τὴν ἡμετέραν ἀσθενῆ φύσιν χρῆζούσαν τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας τε καὶ σωτηρίας. Καὶ ὡσπερ ἂν εἴ τις ἀρχιτέκτων σοφός, προθέμενος οἰκίαν οἰκοδομεῖν, βουλεύεται ἅμα, ἵνα, ἐάν ποτε καὶ φθορῇ μετὰ τὸ γενέσθαι ταύτην (94), πάλιν ἀνανέωσται, τοῦτο δὲ βουλεύόμενος προετοιμάζει, καὶ δίδωσι τῷ ἐργασασμένῳ τὴν εἰς ἀνανέωσιν (95) παρασκευὴν, καὶ γίνεται πρὸ τῆς οἰκίας ἢ τῆς ἀνανέωσης προπαρασκευῆ· τὸν αὐτὸν τρόπον πρὸ ἡμῶν ἢ τῆς ἡμετέρας (96) σωτηρίας ἀνανέωσις θεμελιούται ἐν τῷ Χριστῷ, ἵν' ἐν αὐτῷ καὶ ἀνακτισθῆναι (97) δυνηθῶμεν. Καὶ ἡ μὲν βουλὴ καὶ ἡ πρόθεσις πρὸ τοῦ αἰῶνος ἠτοιμάσθη· τὸ δὲ ἔργον γέγνηκε, ὅτε ἡ χρεῖα ἀπήτησε, καὶ ἐπέδῃ ἡμεῖς ὁ Σωτὴρ· αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος ἀντι πάντων ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς γενήσεται, προσλαμβάνων (98) ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἦρκει μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἀλλὰ καὶ ὀρθὴν εἶναι τὴν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν. Ἐπειδὴ δὲ διερευνόμενον τὸ ῥητὸν (99), ὀρθὸν ἔχει πανταχόθεν

⁷⁶ Prov. viii, 23-25. ⁷⁷ Hebr. i, 2.

(88) Seguerian. Goblerian. Felck. 1 et 4, omittunt ζωῆς καὶ. Ibidem Seguerian. εἰ οὕτως.

(89) Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, καθὰ προεῖρηται. Alii et editi, καθάπερ εἴρηται.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1, 4 et 5. At Reg. ἐν τῷ ἐστώτῳ. Alii et editio Commel. συντελεῖα τοῦ αἰῶνος. Seguer. ibidem, κατὰ ταῦτα.

(91) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4. At alii et editi, ἔχειν τὴν ζωὴν. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἀλλὰ μετὰ, etc. Alii et editi, ἀλλὰ καὶ μετὰ, etc.

(92) Seguer. et Felck. 4, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. In aliis et editis deest Ἰησοῦ. Ibidem Gobler. et Felck. 1, οὐδὲ γὰρ ἐν ἄλλῳ. Mox idem et Seguer. ac Felck. 4, ἢ ἐν τῷ Κυρίῳ. Alii et editi, εἰ μὴ ἐν τῷ Κυρίῳ.

(93) Gobler. et Felck. 1, Ἀγαθὸς γὰρ ὁ Θεός ὢν ἀεὶ, τοῦτο.

(94) Felck. 4, τοιαύτην. Mox idem et Seguer. Gobler. ac Felck. 1, τοῦτο δὲ βουλούμενος. Editi et

homines, nisi ante ævum nobis vitæ et salutis in Christo esset præparata. Itaque jure merito Verbum in nostram veniens carnem, in eaque principium viarum in opera sua creatum, hac ratione, ut erat in ipso Patris voluntas, fundatur, sicuti commemoratum est, ante ævum, et antequam terra fieret, et montes collocarentur, fontesque scaturirent ⁷⁶, ne scilicet, cum terra, montes, **431** rerumque apparentium figuræ in fine præsentis ævi præterierint, nos, similiter, ut illa, vetustate conficeremur; sed potius ut etiam postea vivere valeamus, utpote qui nobis ante res illas præparatam in ipso Verbo habeamus secundum electionem vitam et benedictionem spiritualem. Sic enim vitam minime fluxam licebit consequi, constanterque in Christo vivemus, quoniam ante illa omnia vita nostra in Christo Jesu fundata et parata fuerit.

77. Nec enim in alio quam in Domino qui est ante sæcula, et per quem facta sunt sæcula ⁷⁷, vitam nostram fundari par erat, ut, cum illa in ipso veluti esset nos etiam æternæ vitæ hæredes esse possemus. Bonus enim est Deus: proindeque cum sit semper bonus, id profecto voluit, quippe qui infirmam nostram naturam ejus auxilio et salute opus habere cognosceret. Ac quemadmodum si quis sapiens architectus domum stateret ædificare, simulque in animo haberet eandem, si forte postea destruat, reficere: ille utique prius præpararet daretque artificii ea quæ ad instaurationem essent necessaria, itaque fieret ante domum ipsam ejus instaurationis præparatio: haud aliter nostræ salutis renovatio in Christo ante nos fundata est, ut in ipso quoque refici possemus. Quapropter consilium et propositum ante ævum est paratum: tunc autem effectum opus est, cum exegit necessitas et Salvator advenit. Namque ipse Dominus instar omnium nobis in cælis erit, cum nos in æternam vitam admittet. Hæc profecto sufficere possint ad ostendendum Dei Verbum creatum non esse, rectamque Scripturæ esse sententiam. Verum quandoquidem accurate expensa illa verba rectum quaquam ex parte sensum includere comperiuntur,

alii, τοῦτο δὲ βουλεύόμενος.

(95) Seguer. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 4, τὴν εἰς ἀνανέωσιν. In aliis et editis εἰς deest. Ibidem Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, παρασκευὴν. Alii autem et editi, προπαρασκευὴν. Mox Seguer. ἀνανέωσης προπαρασκευῆ. Gobler. Felck. 1 et 4, ἀνακαινίσεως παρασκευῆ. Basil. Reg. et Felck. 5, habent item ἀνακαινίσεως. Editi et alii, ἀνακαινίσεως προπαρασκευῆ.

(96) Seguer. τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Mox idem et Gobler. Felck. 1 et 4, ἐν τῷ Χριστῷ. Editi et alii, ἐν Χριστῷ.

(97) Felck. 4, ἀνακαινισθῆναι. Seguer. Gobler. Felck. 1, ἀνακρίθῆναι.

(98) Seguer. προλαμβάνων, et paulo post, μήτε εἶναι κτίσμα.

(99) Seguer. τὸ ῥητὸν. Alii et editi, τὸ ῥῆμα. Paul. lo post, Felck. 5, ἵν' ἴσως.

et re esse videtur nec istum reticere : forte accidit A ut multis afferendis pudore afficiantur insani. His autem quæ jam tractata sunt opus nobis est : hic enim de eodem proverbio de eademque sapientia agitur. Non dixit Verbum se natura esse creatum, sed in Proverbiis dixit, *Dominus creavit me* ⁷⁸. Manifestum est autem hic sensum aliquem non obvium sed latentem significari, quem quidem consequemur, si proverbii velum detrahamus. Ecquis enim opificem Sapientiam dicentem audiens, *Dominus creavit me principium viarum suarum* ⁷⁹, non continuo sensum exquirat, secumque cogitet quomodo creatrix creari possit ? Quis unigenitum Dei Filium se viarum principium creari aientem audiens, non qua ratione id dixerit investiget, admireturque, qui fieri queat ut unigenitus Filius multorum aliorum sit principium ? Ænigma sane illud est. Verum *vir intelligens*, inquit Scriptura, *intelliget parabolam et obscurum sermonem, verbaque et ænigmata sapientum* ⁸⁰.

78. Unigenita igitur ipsaque Dei sapientia, omnium creatrix est et effectrix. *Omnia enim*, inquit, *in sapientia fecisti* ⁸¹, et : **432** *Impleta est terra creatione tua* ⁸². Ut autem res factæ non tantum existerent, sed etiam bene existerent, placuit Deo ut sua Sapientia se ad res creatas accommodaret, ut formam speciemque aliquam ipsius imaginis cum in omnibus simul tum in singulis imprimeret, quo nimirum perspicuum fieret et sapientia ornatas esse res factas, et digna Deo esse opera. Ut enim nostrum verbum, Verbi, qui Dei est Filius, est imago : ita sapientia in nobis facta ejusdem Verbi, quæ ipsa est Sapientia, imago quoque est, in qua cum vim sciendi et intelligendi habeamus, idcui efflicimur qui creatricem Sapientiam recipiamus, ejusdemque Patrem per ipsam possumus cognoscere. Nam *qui habet Filium*, inquit, *habet et Patrem* ⁸³, et, *Qui me recipit, recipit eum qui misit me* ⁸⁴. Quoniam ergo hujusmodi Sapientia forma creata in nobis et in omnibus est, non immerito vera et opifex Sapientia ea quæ suæ formæ propria sunt sibi ipsi asciscens ait, *Dominus creavit me in opera sua*. Quippe ea quæ sapientia, quæ in nobis est, loquitur, hæc ipse Dominus tanquam propria usurpat. Quocirca non ille creator qui creator est, sed propter suam imaginem in ipsis

⁷⁸ Prov. viii, 22. ⁷⁹ ibid. ⁸⁰ Prov. i, 5, 6. ⁸¹ Psal. ciii, 24. ⁸² ibid. ⁸³ I Joan. ii, 23. ⁸⁴ Matth. x, 40.

(1) Felck. 4, τὸ, Κύριος. Ibidem idem et Seguer. ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. Alii et editio Commel. ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. Ibid. Seguer. et Felck. 4, omittunt φασκούσης. Item mss. et editio Commel. ibidem habent οὐκ εὐθύς. Editio Parisiensis, παρευθύς οὐ ζητεῖ. Mox Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felck. 4, 4 et 5, ἡ κτιζουσα. In aliis et editis ἡ δεστ.

(2) Seguer. et Reg. μονογενῆς ὡς ἄλλων. Felck. 5, ibid. ἄλλως. Mox Seguer. Ὁ γὰρ νοήμων.

(3) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 4, 4 et 5. Fditi vero et alii καὶ omittunt. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. Felck. 1 et 4, τὰ γενόμενα. In aliis

τὸν νοῦν, ἀκόλουθον καὶ τοῦτον τὸν νοῦν εἰπεῖν· ἴσως ἐκ πολλῶν ἐντραπύσων οἱ ἀνόητοι. Χρεία δὲ πάλιν τῶν προειρημένων· περὶ γὰρ τῆς αὐτῆς παροιμίας καὶ τῆς αὐτῆς σοφίας ἐστὶ τὸ προκειμενον. Οὐκ εἶρηγεν ἑαυτὸν εἶναι τῆ ψύσει κτίσμα ὁ Λόγος, ἀλλ' ἐν Παροιμiais εἶρηκε τὸ, Κύριος ἔκτισέ με· καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι νοῦν τινα οὐ παρήρησα, ἀλλὰ τοῦτον κεκρυμμένον σημαίνει, ὄντινα καὶ ἡμᾶς δυνατὸν εὐρεῖν, εἰ Περιέλοιμεν τὸ κάλυμμα τῆς παροιμίας. Τίς γὰρ ἀκούων τῆς δημιουργοῦ σοφίας, Κύριος (1) ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, φασκούσης, οὐκ εὐθύς ζητεῖ τὴν διάνοιαν, λογιζόμενος πῶς δύναται ἡ κτιζουσα κτιζεσθαι; Τίς, ἀκούσας τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, ἀρχὴν ὁδῶν ἑαυτὸν κτιζεσθαι, οὐκ ἐρευνᾷ τὸν νοῦν, θαυμάζων, πῶς δύναται ὁ μονογενῆς Υἱὸς ἄλλων (2) πολλῶν ἀρχὴ γίνεσθαι; Ἀίνιγμα μὲν ἐστίν· Ὁ δὲ νοήμων, φησί, νοήσει παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ρήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα.

78. Ἡ μὲν οὖν μονογενῆς καὶ αὐτοσοφία τοῦ Θεοῦ κτιζουσα καὶ δημιουργὸς ἐστὶ τῶν πάντων· Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, καὶ (3), Ἐπιληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. Ἴνα δὲ μὴ μόνον ὑπάρχη τὰ γενόμενα, ἀλλὰ καὶ καλῶς ὑπάρχη, ἠυδόκησεν ὁ Θεὸς συγκαταθεῖναι τὴν ἑαυτοῦ Σοφίαν τοῖς κτίσμασιν· ὥστε τύπον τινὰ καὶ φαντασίαν εἰκόνας αὐτῆς (4) ἐν πᾶσι τε κοινῇ καὶ ἐκάστῳ ἐνθεῖναι, ἵνα καὶ σοφὰ τὰ γενόμενα, καὶ ἀξία τοῦ Θεοῦ ἔργα δεικνυται. Ὡς γὰρ Λόγου ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ἐστὶν ὁ ἡμέτερος λόγος, οὕτως ὄντος αὐτοῦ Σοφίας (5) εἰκὼν πάλιν ἐστὶν ἡ ἐν ἡμῖν γενομένη σοφία· ἐν ἣ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ φρονεῖν ἔχοντες, δεκτικοὶ γινόμεθα τῆς δημιουργοῦ Σοφίας, καὶ δι' αὐτῆς γινώσκουσα δυνάμεθα τὸν αὐτῆς Πατέρα. Ὁ γὰρ ἔχων, φησὶ, τὸν Υἱὸν, ἔχει καὶ τὸν Πατέρα· καὶ, Ὁ δεχόμενος με (6), δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. Τοιούτου τοίνυν τύπου τῆς Σοφίας κτισθέντος ἐν ἡμῖν τε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις ὄντος, εἰκότως ἡ ἀληθινὴ καὶ δημιουργὸς Σοφία, τὰ τοῦ τύπου ἑαυτῆς εἰς ἐκείτην ἀναλαμβάνουσα, φησὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἄ γὰρ ἡ ἐν ἡμῖν σοφία εἶπε, ταῦτα αὐτὸς ὁ Κύριος ὡς ἴδια λέγει (7)· καὶ οὐκ ἐστὶ μὲν αὐτὸς κτιζόμενος κτιστὴς ὢν, διὰ δὲ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις εἰκόνα κτισθεῖσαν αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὸς ὡς περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Καὶ ὡσπερ αὐτὸς ὁ Κύριος εἶρηκεν· Ὁ δεχόμενος με (8), δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με.

⁸¹ Psal. ciii, 24. ⁸² ibid. ⁸³ I Joan. ii, 23. ⁸⁴ Matth.

et editis τὰ δεest.

(4) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, αὐτός. Cæteri et editi, αὐτῆς. Ibid. Seguer. ἐν πάση.

(5) Seguer. ὄντος αὐτοῦ Σοφίας. Editi et alii, ὄντος τῆς Σοφίας αὐτοῦ. Paulo post Seguer. καὶ τὸ φρονεῖν. Editi et alii, καὶ φρονεῖν. Ibidem Gobler. et Felck. 4, δεκτικοὶ γενόμεθα.

(6) Seguer. δεχόμενος ἐμέ. Paulo post, idem, τοιούτου τοίνυν τῆς Σοφίας, omisso τύπου.

(7) Felck. 2 et editio Commel. Κύριος ἴδια λέγει. Cæteri mss. Κύριος ὡς ἴδια λέγει. Mox Seguer. διὰ δὲ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις.

μενος ὁμᾶς ἐμὲ δέχεται, διὰ τὸ τὸν τύπον (8) αὐ- A
τοῦ ἐν ἡμῖν εἶναι· οὕτως, καίτοι μὴ ὦν τῶν κτιστομέ-
νων, ὁμως διὰ τὸ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ τύπον ἐν τοῖς
ἔργοις κτισθεῖσαι, ὡς αὐτὸς ὦν (9), λέγει· Κύριος
ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.
Οὕτω δὲ γέγονεν ὁ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σοφίας τύπος,
ἵνα, καθὰ προείπον, ὁ κόσμος ἐν αὐτῇ γινώσκη τὸν
ἑαυτοῦ δημιουργὸν Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.
Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ ἔλεγεν (10) ὁ Παῦλος· Διότι τὸ
γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστι ἐν αὐτοῖς· ὃ γὰρ
θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσεν. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ
ἀπὸ κτιστικῶς κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθ-
ορίζεται. Ὡστε οὐκ ἔστι (11) κτίσμα τῆ οὐσίας ὁ Λό-
γος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν οὐσίας καὶ λεγομένης σο-
φίας, ἐστὶ τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις ῥητόν.
sed ille Proverbiorum locus de sapientia, quæ in nobis et vere est et esse dicitur, est intel-
ligendus.

79. Εἰ δὲ καὶ τούτοις ἀπιστοῦσι, λεγέτωσαν ἡμῖν B
αὐτοί, εἰ ἔστι τις σοφία ἐν τοῖς κτίσμασι, ἢ οὐκ
ἔστιν; Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστι, πῶς ὁ Ἀπόστολος αἰτιᾶ-
ται, λέγων· Ἐπειδὴ γὰρ (12) ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ
Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν
θεόν; ἢ πῶς, εἰ μὴ ἔστι σοφία, πλήθος σοφῶν ἐν τῇ
Γραφῇ εὐρίσκειται; Καὶ, Σοφὸς γὰρ (13) φοβηθεὶς
ἐξέκλινεν ἀπὸ κακοῦ· καὶ, Μετὰ σοφίας οἰκοδο-
μῶνται οἶκος. Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής λέγει (14)· Σοφία
ἀνθρώπου φωτιστὴν πρόσωπον αὐτοῦ· καὶ μέμφεται
τοῖς περπετεωμένοις, λέγων· Μη εἰπῆς· Τί ἐγένετο,
ὅτι αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον ἦσαν (15) ἀγαθαὶ ὑπὲρ
ταύτας; Ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἠρώτησας περὶ τούτου.
Εἰ δὲ ἔστιν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ Σιράχ φησιν· Ἐξ-
έχευεν αὐτὴν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ μετὰ πάσης
σαρκὸς κατὰ τὴν δόξιν αὐτοῦ, καὶ ἐχορήγησεν αὐ- C
τὴν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἡ δὲ τοιαύτη (16) ἐκχυ-
σις οὐ τῆς οὐσίας τῆς Αὐτοσοφίας καὶ μονογενοῦς ἐστὶ
γνώρισμα, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐξεικονισθείσης· τί
ἀπιστον εἰ αὐτὴ ἡ δημιουργὸς καὶ ἀληθινὴ Σοφία, ἥς
τύπος ἐστὶν ἡ ἐν κόσμῳ ἐκχυθεῖσα σοφία καὶ ἐπιστήμη,
ὡς περὶ ἑαυτῆς (17) ἐστὶ, καθὰ προείπον, λέγουσα· Κύ-
ριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡ ἐν κόσμῳ
σοφία κτιστοῦσα ἐστὶν, ἀλλ' ἡ (18) ἐκκτιστομένη τοῖς ἔρ-
γοις, καθ' ἣν οἱ μὲν οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν
Θεοῦ, ποιήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ
στερέωμα. Οἱ δὲ ἄνθρωποι, εἰ ταύτην ἐν ἑαυτοῖς φέ-
ρουν, ἐπιγνώσονται τὴν ἀληθινὴν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν·

operibus creatam, ista velut de se ipse ait. Hinc
quemadmodum ipse Dominus dixit, *Qui vos recipit
me recipi* ⁸², eo quod ejus forma in nobis est : sic
etiamsi inter res creatas non annumeretur, tamen
quia ejus forma et imago in operibus creatur, quasi
ipse esset, ait : *Dominus creavit me initium viarum
suarum in opera sua* ⁸³. Porro idcirco sapientiæ
forma in operibus facta est, ut, quemadmodum
supra memini, mundus in ipsa Verbum, suum
opificem, et Patrem per Verbum agnosceret. Enim-
vero hoc ipsum est quod Paulus docet : *Quia quod
notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim
illis manifestum fecit. Invisibilia enim ipsius ex
creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur* ⁸⁷.
Quapropter Verbum natura nequaquam est crea-
tum, sed ille Proverbiorum locus de sapientia, quæ in nobis et vere est et esse dicitur, est intel-
ligendus.

79. Verumtamen si his fidem habere noluerint,
ipsi nobis respondeant, utrum in rebus creatis
aliqua sit sapientia, vel non? Si nulla sit, quare
Apostolus his verbis conqueritur : *Nam quia in
Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam
Deum* ⁸²? Vel si nulla est sapientia, cur multitudo
sapientum in Scriptura memoratur ⁸³? Namque,
Sapiens perterritus declinat a malo ⁸⁴, et, *Cum sa-
pientia edificatur domus* ⁸⁵. *Ecclesiastes quoque
dicit : Sapientia hominis illuminabit vultum ejus* ⁸⁶ :
idemque temerarios his verbis increpat : *Ne dixeris :
Quid factum est, quod priora tempora his præsen-
tibus meliora fuerunt? Nec enim in sapientia istud
scisciatatus es* ⁸⁷. Quod si in rebus creatis est sapientia,
ut hisce verbis testatur filius Sirachi : *Effudit illam
in omnia opera sua cum omni carne secundum dona-
tionem suam, et præbuit illam diligentibus se* ⁸⁸; quæ
quidem effusio minime significat naturam Sapientiæ
quæ per se ipsa est atque unigenita, sed illius
quæ expressa in mundo est : quid ergo incredibile
videtur, si ipsa opifex et vera Sapientia, cujus forma
vel figura est sapientia ac scientia quæ in mundum
effusa est, tanquam de seipsa dicat, *Dominus
433 creavit me in opera sua?* Nec enim sapientia quæ
in mundo est, creatrix est, sed in operibus est creata,
secundum quam cæli enarrant gloriam Dei, et opera
manuum ejus annuntiat firmamentum ⁸⁹. Eam si ho-
mines in seipsis habuerint, veram Dei Sapientiam

⁸² Matth. 10, 40. ⁸³ Prov. viii, 22. ⁸⁷ Rom. 1, 19, 20. ⁸⁸ I Cor. 1, 21. ⁸⁹ Sap. vi, 26. ⁹⁰ Prov. xiv, 16. ⁹¹ Prov. xxiv, 3. ⁹² Eccle. viii, 1. ⁹³ Eccle. vii, 11. ⁹⁴ Eccl. i, 10. ⁹⁵ Psal. xviii, 2.

(8) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, διὰ τὸ τὸν τύ-
πον. Basil. διὰ τὸν τύπον. Cæteri et editi, διὰ τὸν τύ-
πον.

(9) Gobler. et Felck. 1, ὡσαύτως ὦν. Cæteri mss.
et editio Commel. ὡς αὐτὸς ὦν. Mox mss. addunt,
εἰς ἔργα αὐτοῦ, quæ ab editis absunt.

(10) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felck. 4 et
5. At Gobler. et Felck. 1, ὃ λέγει, qui iidem ibidem,
ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστι τοῖς ἀνθρώ-
ποις.

(11) Gobler. et Felck. 1, οὐκ ἔστι. Mox iidem πε-
ρὶ omittunt.

(12) Seguer. et Felck. 4, Ἐπειδὴ γὰρ, ut et habet

D Scriptura. Alii et editi, Ἐπειδὴ περ.

(13) Seguer. Gobler. Felck. 1 et 4, Καὶ σοφὸς γὰρ.
In aliis et editis deest γὰρ.

(14) Λέγει abest a Gobler. et Felck. 1. Mox iidem
et Seguer. et Felck. 4, φωτιστὴν πρόσωπον. Alii et
editi, φωτιστὴ τὸ πρόσωπον.

(15) Seguer. πρότερον οὐκ ἦσαν. Paulo post, Go-
bler. et Felck. 1, Εἰ δὲ ἔστιν, ὡς καὶ Σιράχ φησι.

(16) Gobler. Felck. 1 et 4, εἰ δὲ ἡ τοιαύτη. Iidem
paulo post, ἐν κόσμῳ.

(17) Seguer. Peg. Gobler. Felck. 1, 4 et 5, περὶ
ἑαυτῆς. Alii et editi, περὶ αὐτῆς.

(18) Ἡ deest in Seguer.

agnoscent, patebitque illos ad imaginem Dei factos esse. Quemadmodum enim si quis imperatoris filius, patre urbem aliquam ædificare cupiente, suum nomen singulis ædificiis securitatis causa inseriberet, ut nempe ædificia, sui ob nominis speciem singulis impressi, possent persistere, eoque ex nomine cum sui ipsius tum patris meminisse : si is, inquam, urbe ædificata interrogaretur, quonam modo facta esset, recte responderet : Tute est ædificata ; mea quippe imago, sicut voluit pater, in singulis expressa est ædificiis ; meum enim nomen creatum in illis est. His autem ille verbis non suam sane naturam, sed suam duntaxat figuram suo nomine creatam esse significaret. Eodem plane modo juxta id exempli, his qui sapientiam, quæ in rebus creatis existit, admirantur, respondet vera Sapientia : *Dominus creavit me in opera*. Mea enim figura in illis est, et ego sic me ad res efficiendas accommodavi.

80. Nec vero mirum videatur, si Filius de sua quæ in nobis est figura, tanquam de seipso loquatur, cum (idem enim repetere nihil est reformidandum) Saulo Ecclesiam, in qua ejus figura et imago erat, persequente, quasi ipse esset quem ille persequeretur, dixerit, *Saule, quid me persequeris* ⁸⁸? Ut ergo nemini mirum videretur, uti diximus, si sapientia forma, quæ in operibus est, diceret, *Dominus creavit me in opera* ; ita si ipsa vera et creatrix Sapientia, quod et unigenitum Dei est Verbum, ea quæ suæ propria sunt imaginis usurpaverit, ac velut de se ipsa dixerit, *Creavit me in opera*, nemo dimissa sapientia, quæ in mundo et operibus creata est, arbitretur verbum istud, *creavit*, de natura Sapientia quæ per se ipsa est dictum esse, ne vinum cum aqua miscens ⁸⁷, veritatem subripere videatur. Namque illa creatrix et opifex est sapientia : ejus autem forma in operibus creatur tanquam imaginis similitudo. Hujusmodi porro sapientia principium viarum esse dicitur, quia quoddam est principium et elementum cognitionis Dei. Eam enim quis primam veluti viam ingressus, et timore Dei custodiens, ut dixit Salomon, *principium sapientia timor Domini* ⁸⁸, deinde que mente progrediens, et creatricis Sapientia, quæ in rebus creatis apparet, cognitionem assecutus, in ipsa ejus quoque Patrem haud dubie contemplaturus

καὶ γνωσθήσονται, ὅτι ὄντως (19) κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόνασι. Καὶ ὡς περ ἂν εἴ τις βασιλεὺς υἱὸς, θέλωντος πατρὸς οἰκοδομῆσαι πόλιν, καὶ ποιῶν ἐν ἑκάστῳ τῶν γινομένων ἔργων ἐγγραφήναι τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα (20), ἀσφαλῆως τε χάριν τοῦ διαμένειν τὰ ἔργα διὰ τὴν ἐν ἑκάστῳ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ φαντασίαν· καὶ ἔν' ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀναμιμνήσκεισθαι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δύνωνται· τελειώσας δὲ (21) εἰ ἐρωτηθεῖ περὶ τῆς πόλεως, πῶς γέγονεν, εἰποι ἂν· Ἀσφαλῶς γέγονε· κατὰ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς, ἐν ἑκάστῳ ἔργῳ ἐξεικονίσθη (22)· τὸ γὰρ ἐμὸν ὄνομα ἐν τοῖς ἔργοις ἐνεκτίσθη. Τοῦτο δὲ λέγων, οὐ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν κτισθεῖσαν σημαίνει, ἀλλὰ τὸν ἑαυτοῦ τύπον διὰ τοῦ ὀνόματος· τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὴν ὁμοίότητά τοῦ παραδείγματος τοῖς θαυμάζουσιν τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι σοφίαν ἀποκρίνεται ἡ ἀληθινή Σοφία· Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα· ἐμοῦ γὰρ τύπος ἐστὶν ὁ ἐν αὐτοῖς· καὶ γὰρ οὕτω συγκατέβηθ' ἐπὶ δημιουργίᾳ.

80. Οὐ δεῖ δὲ πάλιν ξενίζεσθαι, εἰ τὸν ἐν ἡμῖν τύπον ἦντα ὡς περὶ ἑαυτοῦ ἐστὶ λέγων ὁ Υἱὸς, ὅπου γε (τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν (23) οὐκ ὀκνητέον)· καὶ Σαύλου τότε διώκοντος τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ἣ τύπος ἦν αὐτοῦ καὶ εἰκὼν, ὡς αὐτὸς διωκόμενος ἔλεγε· *Σαῦλε, τί με διώκεις* ; Οὐκοῦν ὡς περ εἴρηται, εἰ ἔλεγεν αὐτὸς ὁ τύπος τῆς σοφίας ὁ ὢν ἐν τοῖς ἔργοις τὸ, Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, οὐκ ἂν τις ἐξενίσθη· οὕτως ἐὰν καὶ αὐτὴ ἡ ἀληθινή καὶ δημιουργὸς Σοφία, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος (24), λέγη τὰ τῆς εἰκόνης ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, μηδεὶς ἀφελὲς τὴν ἐν κόσμῳ καὶ τοῖς ἔργοις ἐγκτισθεῖσαν, νομιζέτω περὶ τῆς οὐσίας τῆς Ἀυτοσοφίας εἰρησθαι τὸ, *ἔκτισεν*, ἵνα μὴ, τὸν οἶνον ὑδατι μίττων, κλέπτειν δοκῇ τὴν ἀλήθειαν. Αὕτη (25) μὲν γὰρ κτίζουσα καὶ δημιουργὸς ἐστὶν· ἡ δὲ ταύτης τύπος ἐγκτίζεται τοῖς ἔργοις, ὡς περ καὶ τῆς εἰκόνης τὸ κατ' εἰκόνα. Ἀρχὴν δὲ ὁδῶν λέγει, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη σοφία, ἀρχὴ τις καὶ ὡς περ στοιχειώσις τῆς ἐπὶ Θεὸν γνώσεως γίνεται· ταύτη γὰρ πρώτη ὡς περ ἐπιβάς (26) τις τῇ ὁδῷ, καὶ ταύτην φυλάττων τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Σολομὼν, Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, εἶτα ἐπαναβαίνων τῇ διανοίᾳ, καὶ νοήσας τὴν ἐν τῇ κτίσει δημιουργὸν Σοφίαν, νοήσει ἐν αὐτῇ καὶ τὸν αὐτῆς Πατέρα (27), ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκεν· *Ὁ ἐμὲ ἐώρακός, ἐώρακε τὸν Πατέρα*. Καὶ ὡς ὁ

⁸⁸ Act. ix, 4. ⁸⁷ Isa. i, 22. ⁸⁸ Prov. i, 7.

(19) Sic Basil. Reg. et Felc. 5. In editis autem deest ὄντως. Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4, καὶ γνωσθήσονται ἀληθῶς, ὅτι ὄντως τέκνα Θεοῦ γεγόνασι.

(20) Seguerian. γινομένων ἐν γραφῇ τὸ αὐτοῦ ὄνομα.

(21) Seguer. τελειώσας τε. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, ut et legit Nannius, πῶς γέγονεν. Alii et editio Commel. εἰ γέγονεν. Ibid. Felc. 4, ἀσφαλῶς γεγονέναι.

(22) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἐξεικονίσθη.

(23) Seguer. τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, τὸ γὰρ αὐτὸ λέγειν. At in aliis et

editis deest γάρ.

(24) Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, δημιουργὸς τοῦ Θεοῦ Σοφία ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος. Mox Seguer. Reg. Felc. 4 et 5, ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, ἔκτισέ με. At Gobler. et Felc. 1, αὐτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, etc. Alii et editi, εἰκόνας ἑαυτοῦ τὸ, etc.

(25) Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5, αὕτη. Alii autem et editi, αὐτὴ.

(26) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4. At alii et editi, πρώτων ὡς περ καὶ ἐπιβάς. Ibid. Seguerian. τις ὁδῷ.

(27) Anglic. ἐν ἀρχῇ. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, τὸν ταύτης Πατέρα. Alii autem et editi, τὸν αὐτῆς Πατέρα.

Ἰωάννης (28) γράφει· Ὁ ὁμολογῶν τὸν Υἱὸν, καὶ τὸν Πατέρα ἔχει. Πρὸ τοῦ αἰῶνος δὲ, φησὶν, ἐθεμελίωσέ με, ἐπειδὴ ἐν τῷ αὐτῆς τύπῳ (29) ἐδραία καὶ ἀεὶ μένει τὰ ἔργα. Εἶτα ἵνα μὴ τις, ἀκούων (30) περὶ τῆς οὕτως ἐν τοῖς ἔργοις κτισθείσης σοφίας, νομίσει τὴν ἀληθινὴν Σοφίαν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν εἶναι τῆ φύσει κτίσμα, ἀναγκαίως ἐπήγαγε· Πρὸ τοῦ ὄρη, καὶ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν, καὶ, πρὸ τῶν ὕδατων, καὶ, πρὸ πάντων βουνῶν (31) γεννᾶ με· ἵνα ἐν μὲν τῷ λέγειν πρὸ πάσης κτίσεως (τὴν γὰρ πᾶσαν κτίσιν ἐν τούτοις ἐδήλωσε) δεῖξῃ, ὅτι μὴ κατ' οὐσίαν συνεκτίσθη τοῖς ἔργοις. Εἰ γὰρ εἰς τὰ ἔργα ἐκτίσθη, πρὸ δὲ τῶν ἔργων ἐστὶ, δῆλον, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ ἐκτίσθαι (32) ἐστίν. Οὐκ ἄρα τῆ φύσει καὶ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστίν, ἀλλ', ὡς αὐτὸς ἐπήγαγε, γέννημά ἐστι. Τί δὲ διαφέρει ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν (33) κτίσμα γεννημάτος, δέδεικται ἐν τοῖς ἐμπροσθεν.

81. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάγει λέγουσα, ἡνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ, εἰδέναί χρῆ, ὅτι οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἐτοιμάζοντος τὸν οὐρανὸν (34) τοῦ Πατρὸς, ἢ τὰ ἄνω νέφη, ταῦτά φησιν· οὐ γὰρ ἀμφίβολον, ὅτι πάντα ἐν Σοφίᾳ ἐκτίσθη, καὶ χωρὶς αὐτῆς (35) ἐγένετο οὐδὲ ἐν· ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει· Πάντα μὲν ἐν ἐμοὶ καὶ δι' ἐμοῦ γέγονε· χρεῖας δὲ οὐσίας ἐγκτίζεσθαι (36) σοφίαν τοῖς ἔργοις, τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ Πατρὶ, τῆ δὲ πρὸς τὰ γεννητὰ συγκταβάσαι, ἤμην ἀρμύζουσα τὸν παρ' ἐμοὶ τύπον τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ὡς ἐνὶ σώματι (37) πάντα τὸν κόσμον μὴ στασιάζειν, ἀλλ' ὁμονοεῖν πρὸς αὐτὸν. Ὅσοι μὲν οὖν ὀρθῇ τῆ διανοίᾳ κατὰ τὴν αὐτοῖς δοθείσαν (38) σοφίαν θεωροῦ τῶν κτισμάτων γίνονται, δύνανται λέγειν καὶ αὐτοὶ· Τῆ διατάξει σου διαμένει τὰ πάντα· οἱ δὲ τούτου κατολιγωρήσαντες ἀκούσονται· Φάσκοιτες (39) εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν· τὸ γὰρ ἡρωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστίν ἐν αὐτοῖς. Ὁ Θεὸς γὰρ ὑπότοις ἐφανέρωσε· τὰ γὰρ (40) ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήματι προσώμακα καθορᾶται, ἢ τὰ ἀίθια αὐτοῦ δυνάμεις καὶ θεότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογητοὺς, διότι, γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἀλλ' ἐλάτρευσαν τῆ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα

A est, ut ipse Dominus his verbis testatur : Qui vidit me vidit Patrem⁹⁹. Joannes item scribit : Qui confitetur Filium, Patrem quoque habet¹. Ait autem : Ante ævum fundavit me², quia in ejus forma sive figura constanter et semper manent opera. Præterea ne quis, his de sapientia hoc modo in operibus creata auditis, Dei Filium qui vera est Sapientia, creatum esse existimaret, necessario addidit, antequam montes, et antequam terram, et ante aquas, et ante colles gignit me³, ut, cum dicit, ante res universas creatas (universam siquidem creatam naturam his verbis comprehendit) ostenderet se non natura una cum operibus creatam esse. Namque si in opera creata est, et ante opera est, patet utique eam fuisse antequam creata est. Non ergo natura et substantia creata est, sed, ut ibidem subjicitur, genita est. Quid porro differentia et discriminis sit inter rem natura creatam et genitam antea exposuimus.

81. Quia vero addidit, Quando præparabat cælos cum illo aderam⁴, sciendum est hæc eam dicere, non quod Pater cælos et superiores nubes per ipsam non paraverit. Nec enim dubium est quin omnia in Sapientia creata sint, nihilque sine ipsa factum sit. Verum hæc sunt quæ hisce verbis illa significat : Omnia quidem in me et per me facta sunt : quia autem opus erat ut sapientia in operibus crearetur, ego quidem secundum naturam cum Patre aderam, me vero ad res factas benigne accommodans, meam figuram in illis apte imprimebam, ut universus mundus tanquam in uno corpore non secum discordaret sed concordaret. Quotquot igitur recta mente pro data sibi sapientia res creatas contemplantur, ipsis quoque licet dicere : Dispositione tua permanent omnia⁵. Qui vero ista negligunt et contemunt, ad illos hæc spectant verba : Cum se sapientes esse dicerent, stulti facti sunt⁶. Nam quod notum Dei est, manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit. Invisibilia enim ipsius, ex creatione mundi, operibus intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, adeo ut careant excusatione, quippe qui cum Deum cognoscerent, non ut Deum coluerunt, sed rebus creatis potius servierunt quam omnium crea-

⁹⁹ Joan. xiv, 9. ¹ I Joan. ii, 23. ² Prov. viii, 22. ³ ibid. 25, 26. ⁴ ibid. 27. ⁵ Psal. cxviii, 91. ⁶ Rom. i, 22.

(28) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1 et 4. At Felc. 5, καὶ ὁ Ἰωάννης. Alii et editi, καὶ ὡς Ἰωάννης.
 (29) Seguerian. ἐν τῷ οὕτω τύπῳ.
 (30) Seguerian. Εἶτα ἵνα οὕτως ἀκούων, Gobler. et Felc. 1, Εἶτα οὕτως ἀκούων περὶ τῆς οὕτω τοῖς ἔργοις. Ibidem ibidem et Seguerian. ἐγκτισθείσης, Alii et editi, κτισθείσης. Seguerian. item ibidem, ἀληθινὴν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν τὸν Υἱὸν.
 (31) Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, πρὸ τῶν βουνῶν. Paulo post, Seguerian. πρὸ πάσης τῆς κτίσεως.
 (32) Seguer. et Felc. 4, ἐκτίσθαι. Cæteri et editi, ἐκτίσθη. Seguerian. mox καὶ τῆ οὐσίᾳ.
 (33) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, καὶ τί διέστηκε τῆ φύσει. Alii et editi, ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν. Mox Gobler. Felc. 1 et 5, ἐπειδὴ ἐπάγει.
 (34) Seguerian. γρῆ, ὡς μὴ δι' οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἐδράζοντος τοῦ Πατρὸς τὸν οὐρανόν. Editi et alii, γρῆ, ὅτι· οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἐτοιμάζοντος τὸν

οὐρανὸν τοῦ Πατρὸς. Ibidem Seguerian. Goblerian. Felckm. 1 et 4, ἢ τὰ ἄνω νέφη. Reg. et Felckm. 5, ἢ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ νέφη. Alii et editi, ἢ τὰ ἐν οὐρανῷ νέφη.
 (35) Seguer. ἐκτίσθησαν καὶ χωρὶς αὐτοῦ.
 (36) Seguerianus, Gobler. Felckm. 1 et 4, ἐγκτίζεσθαι. Alii et editi, ἐκτίσθαι. Mox Seguerian. τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ Πατρὶ. Editi et alii, τῆ μὲν οὐσίᾳ ἤμην ἐν τῷ Πατρὶ. Ibidem Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, πρὸς τὰ γεννητὰ. Felckm. 4, πρὸς τὰ γεννητὰ. Alii et editi, πρὸς τὰ γενόμενα.
 (37) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, τύπον τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ὡς ἐνὶ σώματι. Alii et editi, τύπον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ἐνὶ σώματι.
 (38) Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 4, ἐν αὐτοῖς δεδομένην. Cæteri et editi, αὐτοῖς δοθείσαν.
 (39) Felckman. 4, καὶ φάσκοιτες.
 (40) Felckman. 2 et editio Commel. γὰρ omitunt, quod cæteri habent.

tori, qui est beatus in sæcula. Amen. Pudore quoque certe afficientur, hæc audientes: *Nam quia in sapientia Dei, prout explicavimus, mundus Deum per sapientiam non cognovit, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes*. Nec enim jam amplius, ut superioribus temporibus, Deus per imaginem et umbram sapientiæ quæ in rebus creatis est, cognosci voluit, sed placuit ipsi ut ipsa vera Sapientia carnem assumeret, homo fieret, et crucis mortem pateretur, ut per fidem quæ in ea consistit omnes deinceps credentes salvi esse possent. Ipsa ergo Sapientia Dei est, quæ antea per suam imaginem in rebus creatis impressam (quam ob causam creari dicitur), et seipsam, et per se suum Patrem notum reddebat. Postea vero eadem ipsa, quæ et Verbum est, caro facta est, ut ait Joannes ⁸, destructaque morte, ac nostro genere liberato, et se et per se Patrem clarius patefecit: unde hæc ejus verba: *Da eis ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ¹⁰.

γῶν (45)· Ἄδς αὐτοῖς, ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ δὲ ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.
82. Itaque universa terra cognitione ejus repleta est. Siquidem una est Patris per Filium, et Filii **435** ex Patre cognitio: ipso gaudet Pater, eodemque gaudio Filius in Patre delectatur dicens: *Ego eram quo delectabatur, per singulos dies in conspectu ejus delectabar* ¹¹. Hæc procul dubio rursus probant Filium non alienum, sed proprium naturæ Patris esse. Ecce enim non propter nos, ut impii dictitant, factus est, neque omnino e nihilo est, neque Deus sibi auctorem gaudii comparavit extrinsecus; sed illæ voces aliquid, quod proprium sit et simile significant. Quando ergo contigit ut Pater non gauderet? Quod si semper gavisus est, semper fuerit necesse est is in quo gaudebat. In quo porro gaudet et lætatur Pater, quam cum se ipse cernit in propria imagine, quæ Verbum suum est? Quod si etiam post perfectum mundum filiis hominum delectabatur, ut ibidem scriptum est, nec id utique alio modo intelligendum est. Ita enim delectabatur, non quasi gaudium ipsi accidisset, sed quatenus opera ad suam imaginem facta intuebatur. Illa proinde Dei oblectatio suam imaginem causam habet. Et ipse vero Filius an alio oblectatur modo, quam cum se ipse in Patre contempletur? Idem enim hisce ejus verbis declaratur: *Qui vidit me, vidit Patrem* ¹²: et, *Ego*
⁷ Rom. i, 19, 21, 25. ⁸ I Cor. i, 21. ⁹ Joan. i, 14.

(41) Felck. 5, omittit τὰ πάντα. Mox Seguerian. καὶ ἐντραπήσονται γε ἀκούοντες. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἐντραπήσονται οἱ ἀκούοντες. Felc. 4, καὶ ἐντραπήσονται γε οἱ ἀκούοντες. Cæteri et editi, καὶ ἐντραπήσονται καὶ γε οἱ ἀκούοντες. Ibidem Seguerian. Reg. Anglic. Gobl. Felc. 1, 4 et 5, Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ. In aliis et editis deest γὰρ.

(42) Sic Seguerianus, Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, ἀλλ' ἠδὲ ἔδωκεν.

(43) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 4, αὐτῆς. Alii et editi, ἐαυτῆς.

(44) Goblerian. et Felck. 1, ὡς φησιν Ἰωάννης. Ibidem Seguerian. μετὰ τοῦ καταργῆσαι. Mox idem, et Gobler. Felc. 1 et 4, πλέον. Reg. Basil. et Anglic. πλέον. Editi et alii, πλέοντα. Seguer. ibidem, αὐτόν

τὰ πάντα (41), ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Καὶ ἐντραπήσονται γε ἀκούοντες· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν προειρημένον τρόπον, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ἠδὲ ἔδωκεν (42) ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Οὐκ ἔτι γὰρ, ὡς ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις, δι' εἰκόνας καὶ σχιᾶς τῆς σοφίας, τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐσης, ἠθέλησε γινώσκεισθαι ὁ Θεός· ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀληθινὴν Σοφίαν ἐποίησε σάρκα λαβεῖν, καὶ γενέσθαι ἀνθρώπων, θάνατον δὲ ὑπομείναι σταυροῦ, ἵνα διὰ τῆς ἐν τούτῳ πίστεως πάντες λοιπὸν οἱ πιστεύοντες σώζεσθαι δύνωνται. Ἡ αὐτὴ μέντοι Σοφία τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἥτις πρότερον μὲν διὰ τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν εἰκόνας ἐαυτῆς (43), δι' ἣν καὶ λέγεται κτίζεσθαι, **B** ἐφανέρω ἐαυτὴν, καὶ δι' ἐαυτῆς τὸν ἐαυτῆς Πατέρα· ὕστερον δὲ αὐτὴ, οὕσα Λόγος, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης (44), καὶ μετὰ τὸ καταργῆσαι τὸν θάνατον καὶ σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν ἔτι καὶ πλέον ἀπεκάλυψεν ἐαυτόν τε καὶ δι' ἐαυτοῦ τὸν ἐαυτοῦ Πατέρα, λέ-

82. Ἐπληρώθη γοῦν πᾶσα ἡ γῆ τῆς γνώσεως αὐτοῦ· μία γὰρ γνώσις Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐστι, καὶ Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς, καὶ χαίρει τούτῳ ὁ Πατήρ· καὶ τῇ χαρᾷ ταύτῃ ἐφφραίνεται ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, λέγων· Ἐγὼ ἤμην, ἢ προσέειπεν· καθ' ἡμέραν δὲ ἠφφραϊνόμεν ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ δεικνυσι πάλιν μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν ἀλλότριον, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ἰδοὺ γὰρ οὐ δι' ἡμᾶς, ὡς οἱ ἀσεβεῖς λέγουσι, γέγονεν, οὐδὲ ὅλως ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν· οὐδὲ γὰρ ἐξῴθεν ἐαυτῷ ὁ Θεὸς περιποιήσατο χαρὰς ποιητικόν· ἀλλ' ἴδιον καὶ ὁμοίου γνώρισμά ἐστι τὸ λεγόμενον. Πότε οὖν ἦν ὅτε οὐκ ἔχαιρεν ὁ Πατήρ; Εἰ δὲ ἀεὶ ἔχαιρεν, ἀεὶ ἦν ἐν ᾧ ἔχαιρεν (46). Ἐν τινὶ δὲ ὁ Πατήρ χαίρει, ἢ βλέπων ἐαυτὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι, ἥτις ἐστίν ὁ Λόγος αὐτοῦ; Εἰ δὲ καὶ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων ἠφφραϊνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, ὡς ἐν αὐταῖς ταῖς (47) Παρομιλίαις γέγραπται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. ἠφφραϊνετο (48) γὰρ καὶ οὕτως, οὐκ ἐπιγενομένης αὐτῷ χαρᾶς, ἀλλὰ πάλιν βλέπων κατὰ τὴν ἐαυτοῦ εἰκόνα γενόμενα τὰ ἔργα· ὥστε καὶ τὸ οὕτω χαίρειν τὸν Θεὸν τῆς εἰκόνας (49) αὐτοῦ τὴν πρόφασιν εἶναι. Πῶς δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀφφραίνεται, ἢ βλέπων ἐαυτὸν ἐν τῷ Πατρὶ; Ἴσον γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦτο τῷ λέγειν· Ὁ ἐμὲ **D** ἔωρακώς, ἔωρακε τὸν Πατέρα, καὶ, Ἐγὼ (50) ἐν τῷ
¹⁰ Joan. xvii, 3. ¹¹ Prov. viii, 30. ¹² Joan. xiv, 9.

τε καὶ δι' ἐαυτοῦ τὸν Πατέρα.

(45) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1, 4 et 5. In aliis vero et editione Commel. deest λέγων.

(46) Seguerian. ἐν ᾧ ἔχαιρεν. Alii et editi, ἐν ᾧ καὶ ἔχαιρεν.

(47) Seguer. et Fele. 4, ἐν αὐταῖς ταῖς. Alii et editi, ἐν ταῖς.

(48) Seguer. et Felc. 4, ἠφφραϊνετο. Editi et alii, εὐφραίνεται. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, γενομένα τὰ ἔργα, ὥστε καὶ τὸ οὕτως. Reg. item habet ὥστε καὶ τὸ οὕτως. Cæteri et editio Commel. γινόμενα ἔργα, ὥστε καὶ οὕτως.

(49) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5. At alii et editi, Θεὸν ἐν τῷ τῆς εἰκόνας.

(50) Seguerian. et Felc. 4, κατῷ.

Πατρι, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Κενὸν ὑμῶν ἄρα τὸ καύχημα πανταχόθεν δέδεικται, ὡ χρῆστομάχοι (51), καὶ μάτην ἐνεπομπέσατε καὶ τεθρυλῆκατε πανταχού τὸ, Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, παρεξηγούμενοι τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ μᾶλλον τὴν ἐκτυπῶν ἐπίνοιαν, ἢ τὸν νοῦν τοῦ Σολομῶνος (52) ἀπαγγέλλοντες. Ἰδοὺ γὰρ τὸ μὲν ὑμῶν φρόνημα δέδεικται μόνον φαντασία· τὸ δὲ ἐν ταῖς Παραομιαῖς ῥητῶν, καὶ πάντα τὰ προσηρημένα δείκνυσι μὴ εἶναι τῆ φύσει καὶ τῆ οὐσίᾳ κτίσμα τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἴδιον γέννημα τοῦ Πατρὸς (53), σοφίαν καὶ Λόγον ἀληθινόν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.

A in Patre, et Pater in me est¹³. Probatum itaque omni ex parte est vanum et futile esse quod tantopere jactitatis, o Christi hostes. Frustra illa undique circumfertis et pervulgatis verba, *Dominus creavit me principium viarum suarum*¹⁴, quæ nimirum perverse interpretamini, vestraque vos ipsi potius commenta quam Salomonis mentem proponitis. Jam enim ostendimus fictum totum esse quod ipsi quidem sentitis: at ille Proverbiorum locus, et quæcunque supra disputata sunt, probant profecto Filium non esse natura et substantia creatum, sed proprie ex Patre genitum, ejusque esse sapientiam et Verbum verum, per quod omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil¹⁵

(54) ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

EJUSDEM CONTRA ARIANOS ORATIO TERTIA.

1. Οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς εἶπες, κρίναντες ἅπασι ἀποστάται γενέσθαι καὶ παραβάται τῆς ἀληθείας, φιλοεικοῦσιν εἰς ἑαυτοὺς ἐλκῦσαι τὸ γεγραμμένον· Ὅταν ἔλθῃ ἀσθεῖς εἰς βάθος κακῶν, καταρροεῖ· οὔτε γὰρ ἐλεγχόμενοι παύονται, οὔτε ἀπορούντες ἐντρέπονται· ἀλλ' ὡς πόρνης (55) ὄψις, ἀπηναισχύνθησαν πρὸς πάντας ἐν ταῖς ἀσεβείαις. Καὶ γὰρ ὡν προεφασίζοντο ῥητῶν, τοῦ, Κύριος ἐκτισέ με, καὶ τοῦ (56), Κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τοῦ, Πρωτότοκος, καὶ τοῦ, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ὁρθὴν ἐχόντων τὴν διάνοιαν, καὶ δεικνύοντων (57) τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, οὐκ οἶδ' ὅπως πάλιν αὐτοὶ ὡς περιχυθέντες τὸν τοῦ ὄψεως ἴδν, καὶ μὴ βλέποντες ἀ δεῖ βλέπειν, μηδὲ νοοῦντες ἀ ἀναγινώσκουσιν, ὥσπερ ἐκ βάθους τῆς ἀσεβοῦς αὐτῶν καρδίας (58) ἐρευγόμενοι, ἤρξαντο λοιπὸν καὶ διασύρειν τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγόμενον, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· λέγοντες· Πῶς δύναται οὗτος ἐκείνῳ, κάκεινος ἐν τούτῳ χωρεῖν; Ἡ πῶς ὡς δύναται ὁ Πατήρ, μείζων ὢν, ἐν τῷ Υἱῷ ἐλάττω· ὄντι χωρεῖν; Ἡ τί θαυμαστὸν (59), εἰ ὁ Υἱὸς ἐν

B 1. Quandoquidem semel Ariani, ut videtur, animum induxerunt a veritate desciscere, in seipsos attrahere contendunt hæc Scripturæ verba: *Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit*¹⁶. Neque enim convicti quiescunt, nec hærentes erubescunt: sed veluti frontem gerentes meretricis¹⁷, omnem pudorem exuerunt ut suam adversus omnes defendant impietatem. Postquam enim probatum a nobis est illorum Scripturæ locorum, nempe, *Dominus creavit me*¹⁸, et, *Tanto præstantior factus angelis*¹⁹, et, *Primogenitus*²⁰, et, *Qui fidelis est ei qui fecit eum*²¹, rectam esse significationem, lisdemque veram in Christum pietatem edoceri: nescio quonam pacto illi tanquam serpentis veneno perfusi, nec videntes quæ videnda sunt, nec ea quæ legunt intelligentes, sed tanquam hæc impii sui cordis 436 profundo ructantes, jam hæc Domini verba, *Ego in Patre et Pater in me est*²², exagitare cœperunt. Quomodo, inquirunt, iste in illo et ille in isto contineri potest? Vel qua prorsus ratione Pater, qui major est, in Filio qui minor est, potest

¹³ Joan. xiv. 10. ¹⁴ Prov. viii. 22. ¹⁵ Joan. i. 3. ¹⁶ Hebr. i. 4. ¹⁷ Rom. viii. 29; Coloss. i. 15. ¹⁸ Prov. xviii. 3. ¹⁹ Jerem. iii. 3. ²⁰ Prov. viii. 22. ²¹ Hebr. iii. 2. ²² Joan. xiv. 10.

(51) Felc. 5, ὡ Ἀρειανοὶ καὶ χρῆστομάχοι. Ibid. Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1, 4 et 5, ἐνεπομπέσατε. Alii et editi, ἐπομπέσατε. Seguerian. et Felc. 4, ibid. τεθρυλῆκατε πανταχοῦ. Alii et editi, τεθρυλῆκατε ἀπανταχοῦ.

(52) Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, Σολομῶνος. Reg. et Felc. 5, Σαλομῶνος. Alii et editi, Σολομῶνος. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1 et 4, μόνον φαντασία. Reg. πάση φαντασία. Cæteri et editi, μόνῃ φαντασία.

(53) Felc. 5, τοῦ ἀοράτου Πατρὸς.

(54) Sic Regius codex, cujus hactenus meminimus in his adversus Arianos Orationibus. In alio item codice Regio optimæ notæ, ubi hæc et sequens Oratio contra Arianos exstat, inscribitur similiter λόγος τρίτος, in indice codicis. Nam ante ipsam Orationem nullus præfixus est titulus: sed initio tantum paginæ hæc legitur inscriptio, Βιβλίον δογματικὸν τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ

μεγάλου κατὰ Ἀρειανῶν, id est: *Liber dogmaticus sancti Patris nostri magni Athanasii contra Arianos*. Hunc codicem, quia præstantior est. Reg. 1 appellabimus: alterum vero, Reg. 2. In Basiliensi quoque codice hæc Oratio inscribitur, λόγος τρίτος: in aliis vero, λόγος τέταρτος. Editi consuetum præferunt titulum, τοῦ ἐν ἀγίοις, etc., λόγος τέταρτος.

(55) Goblerianus et Felc. 1, ὄψιν. Mox Reg. 1 et Seguer. προεφασίζοντο. Editi et alii, ἐπροφασίζοντο.

(56) Reg. 1 et Seguerian. καὶ τοσοῦτον. Mox Seguerian. καὶ τὸ, πρωτότοκος, καὶ τὸ, Πιστόν.

(57) Regius primus et Seguer. δεικνύοντων. Ibid. Seguer. τῆς εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, πάλιν αὐτοί. Alii et ed., πάλιν οὗτοι.

(58) Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, καρδίας. Alii et editi, κακίας. Ibidem Reg. 1 et Seguerian. λοιπὸν καὶ διασύρειν. In aliis et editis deest καί.

(59) Regius primus et Seguerian. ἢ τί θαυμαστὸν. At alii et editi, καίτοι τί θαυμαστὸν.

comprehendi? Aut quid mirum est Filium in Patre esse, quandoquidem etiam de nobis scriptum est, *In ipso enim vivimus, et movemur et sumus* ²²? Sane hoc illis merito pro sua perversitate accidit, ut Deum corpus esse existiment, nec intelligant quid sint verus Pater et verus Filius, quid lux invisibilis et æterna, ejusque invisibilis splendor, quid invisibilis item substantia, quid figura et imago non corporea ²³? Namque si cognoscerent, non profecto tam impie Dominum gloriæ deriderent, neque res, quæ corporeæ non sunt, tanquam corporeas cogitantes, ea quæ recte dicta sunt ipsi prave interpretarentur. Par erat utique illos his vel solum auditis, utpote Christi verbis, credere, cum simplex fides curiosa eloquentia sit præstantior. Verum quoniam hoc quoque Scripturæ loco ad suam confirmandam hæresim profana temeritate abuti conantur; necessarium duximus et illorum convincere improbitatem, et quæ vera sit hujus loci interpretatio, ad fidelium securitatem patefacere. Non enim, ut illi opinantur, his verbis, *Ego in Patre et Pater in me est*, significatur eos in se invicem immiti, seseque, veluti vacua quædam vasa, invicem implere, ita ut Pater Filii, et Filius Patris vacuitatem repleat, neuterque illorum plenus et perfectus sit. Siquidem id proprium est corporum, nec absque summa impietate vel etiam dici queat. Plenus enim et perfectus est Pater, et ipse Filius plenitudo est Patris. Nec vero eodem modo quo Deus est in sanctis ut eos corroboret, ita est et in Filio. Ipse enim virtus est sive robur et sapientia Patris: ejusque communione, res factæ in Spiritu sanctificantur: ipse autem Filius non alicujus communione filius est, sed proprius est Patris fetus. Nec item Filius est in Patre eadem ratione quam indicant hæc verba, *In ipso vivimus, et movemur, et sumus*. Nam ipse ex Patre existit tanquam ex fonte vita, in qua omnia cum vitam accipiunt tum consistent. Non enim vita in vita vivit, alioquin vita non esset: sed potius vitam

2. Jam vero argutias quoque Asterii sophistæ, hæresis patroni, si placet, dispiciamus. Hic enim Judæos æmulatus, ea quæ sequuntur scripsit. « Perspicuum enim est, inquit, illum idcirco di-

²² Act. xvii, 28. ²³ Hebr. 1, 5.

(60) Sic Regius primus, Seguerian. Gobl. et Felc. 1. At Basiliensis et Anglican. μήτε τίς ἐστιν. Alii vero et editi, καὶ μὴ νοοῦντες τίς ἐστιν, etc. Ibid. Regius primus et Seguerian. μήτε τί ἐστὶ φῶς. Cæteri et editi, μήτε τίς ἐστὶ φῶς. Mox Regius primus, Seguerian. Anglican. Gobl. et Felc. 1, αἰδίων καὶ ἀπαύγασμα. Editio Commel. ἴδιον ἀπαύγασμα.

(61) Sic Reg. 1, Seguerian. Gobl. et Felc. 1, ut et legit Nannius. At alii et editio Commel. ἀσώματος. Mox Reg. 1 et Seguerian. εἰκὼν ἀσώματος. Et γὰρ, etc. Editi, εἰκὼν αὐτῆς. Et γὰρ, etc. Gobl. et Felc. 1, χαρακτήρ ἀσώματος. Et γὰρ.

(62) Regius primus, Seguerian. Gobl. et Felc. 1, δόξης μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔτε. Editi αἰήτικη, δόξης οὔτε μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔδε.

(63) Reg. 1 et Seguerian. ἀκούοντας. Gobl. et Felc. 1, ἀκούοντες. Cæteri et editi, ἀκούσαντας.

τῷ Πατρὶ, ὅπουγε καὶ περὶ ἡμῶν γέγραπται· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν; Πάσχουσι δὲ τοῦτο ἀκολουθῶς τῇ κακονοίᾳ ἐαυτῶν, σῶμα νομίζοντες εἶναι τὸν Θεόν, καὶ μὴ νοοῦντες μήτε τί ἐστὶν (60) ἀληθινὸς Πατήρ, καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς, μήτε τί ἐστὶ φῶς ἀόρατον, καὶ αἰδίων, καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ ἀόρατον, μήτε τί ἐστὶν ἀόρατος (61) ὑπόστασις, καὶ χαρακτήρ ἀσώματος, καὶ εἰκὼν ἀσώματος. Et γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔτε (62) τὰ ἀσώματα σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες, τὰ καλῶς λεγόμενα παρεξηγοῦντο. Ἦρκα μὲν οὖν καὶ μόνον ἀκούοντας (63) ταῦτα, λέγοντος τοῦ Κυρίου, πιστεύειν· ἐπεὶ καὶ ἡ τῆς ἀπλότητος πίστις βελτίων ἐστὶ τῆς ἐκ περιεργίας πιθανολογίας· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο βεδηλοῦν ἐπεχείρησαν πρὸς τὴν ἰδίαν αἵρεσιν, ἀναγκαῖον τὴν μὲν ἐκείνων κακόνοιαν διελέγξαι, τὴν δὲ τῆς ἀληθείας διάνοιαν δεῖξαι ἐνεκὰ γε τῆς τῶν πιστῶν ἀσφαλείας. Οὐ γὰρ, ὡς ἐκείνοι νομίζουσιν, ἀντεμυθιαζόμενοι εἰς ἀλλήλους εἰσιν, ἐν τῷ λέγεσθαι, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, ὡσπερ ἐν ἀγγελίαις κενοῖς ἐξ ἀλλήλων πληρούμενοι (64)· ὥστε τὸν μὲν Υἱὸν πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ Πατέρα πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἕκαστον αὐτῶν μὴ εἶναι πλήρη καὶ τέλειον· σωματῶν μὲν ἰδίων τοῦτο γε· διὸ καὶ τὸ μόνον εἰπεῖν τοῦτο πλεόν ἐστὶν ἀσεβείας· πλήρης γὰρ καὶ τέλειος ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ πλήρωμα θεότητός ἐστιν ὁ Υἱός. Οὐδ' αὖ πάλιν, ὡσπερ ἐν τοῖς ἀγίοις γινόμενος ὁ Θεός, ἐνδυναμοῖ (65) αὐτούς, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς δύναμις καὶ σοφία· καὶ τὰ μὲν γενητὰ μετοχῇ τούτου ἐν Πνεύματι ἀγιάζεται· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς οὐ μετουσίᾳ υἱός ἐστιν, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἰδίον ἐστὶν. Οὐκ ἐστὶ δὲ πάλιν οὕτως ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς τὸ, Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν· αὐτὸς γὰρ ὡς ἐκ πηγῆς τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἐν ἣ τὰ πάντα ζωογονεῖται τε καὶ συνέστηκεν (66)· οὐ γὰρ ἡ ζωὴ ἐν ζωῇ ζῆ· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ζωὴ· ἀλλ' αὐτὸς μᾶλλον ζωογονεῖ τὰ πάντα.

ipse omnibus impertit.

2. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ τοῦ συνηγόρου τῆς αἵρέσεως Ἀστερίου τοῦ σοφιστοῦ· γέγραφε γὰρ καὶ αὐτὸς, εἰς τοῦτο ζηλώσας τοὺς Ἰουδαίους, ταῦτα· « Εὐδηλον γὰρ, ὅτι διὰ τοῦτο εἴρηκεν ἑαυτὸν μὲν (67) ἐν τῷ

D et Felc. 1, ἀκούοντας. Cæteri et editi, ἀκούσαντας. Paulo post, Reg. 1 et Seguer. ἐκ περιεργίας. Alii et editi, ἐκ περιεργασίας.

(64) Sic Reg. 1 et Seguerian. At editi et alii, πληρούμενοι. Mox Reg. 1 et Seguerian. τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς . . . τὸ κενὸν τοῦ Υἱοῦ. Reg. 2, τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς . . . τὸ κενὸν τοῦ Υἱοῦ. Editi vero, τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς . . . τὸ κενὸν τοῦ Υἱοῦ.

(65) Sic Reg. 1, Seguerian. Gobl. et Felc. 1. Alii autem et editio Commel. ἐνεδυνάμουν.

(66) Sic Reg. 1 et Seguerian. At alii et editi, ἐστὶ ζωὴ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ζωογονεῖται καὶ συνέστηκεν. Reg. 2 tamen habet ζωογονεῖται τε καὶ συνέστηκεν.

(67) Sic Regius primus et Seguerian. At alii et editi, διὰ τοῦτο εἴρηκε μὲν ἑαυτὸν. Basiliens. mox πάλιν omitit. Ibidem Reg. 1, Seguerian. Gobl. et Felc. 1, μήτε τὸν λόγον. Alii et editi, μηδὲ τὸν

Πατρὶ, ἐν ἑαυτῷ δὲ πάλιν τὸν Πατέρα, ἐπαί μῆτε τὸν λόγον, ὃν διεξήρχετο, ἑαυτοῦ φησιν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, μῆτε οἰκεία τὰ ἔργα, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς δεδοκῶτος τὴν δύναμιν. » Τοῦτο δὲ εἰ καὶ παιδάριον ἦν (68) ἀπλῶς εἰρηχός, συγγνώμην εἶχεν ἐκ τῆς ἡλικίας· ἐπειδὴ δὲ ὁ καλούμενος σοφιστής, καὶ πάντα γινώσκων ἐπαγγελλόμενος, ἔστιν ὁ γράφας, πόσης ἀξιοῦ καταγνώσεως ὁ τοιοῦτος; Πῶς δὲ καὶ οὐκ ἀλόγιστον ἑαυτὸν τοῦ Ἀποστόλου δείκνυσιν, ἐπαιρόμενος ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις (69) καὶ νομίζων ἐν τοῦτοις ἐξαπατᾶν δύνασθαι, μὴ νεῶν αὐτὸς & λέγει, μῆτε περὶ τίνων (70) διαθεβαίουται. « Ἄ γὰρ ὁ Υἱὸς ἴδια καὶ ἀρμόζοντα μόνῳ Υἱῷ, Λόγῳ καὶ Σοφίᾳ ὄντι, καὶ εἰκόνη τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἰρηκε, ταῦτα οὗτος εἰς πάντα τὰ κτίσματα καταφέρει, καὶ κοινὰ τῷ τε Υἱῷ καὶ τοῦτοις ταῦτα ποιεῖ τὴν δὲ δύναμιν (71) τοῦ Πατρὸς λέγει λαμβάνειν δύναμιν ὁ παράνομος, ἵνα ἀκολουθήσῃ τῇ δυσσεβεῖα αὐτοῦ εἰπεῖν ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Υἱῷ (72) υἱοποιήθη, καὶ ὁ Λόγος ἔλαβε Λόγου ἐξουσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν αὐτὸν, ὡς Υἱὸν, θέλει εἰρηκῆναι ταῦτα, ὡς δὲ μαθόντα καὶ αὐτὸν ὁμοίως συντάσσει πᾶσι τοῖς ποιήμασιν. Εἰ γὰρ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὰ ῥήματα τοῦ Υἱοῦ, & διεξήρχετο, ἀλλ' ὅτι τοῦ Πατρὸς ἦν, καὶ τὰ ἔργα, ἔλεγεν (73)· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ ὁ μὲν Δαυὶδ λέγει· Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοί Κύριος ὁ Θεός (74)· ὁ δὲ Σολομών· Οἱ ἐμοὶ λόγοι εἰρηγται ἐπὶ Θεοῦ· καὶ ὁ μὲν Μωσῆς τοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ δηκῶναι λόγους, ἕκαστος δὲ (75) τῶν προφητῶν οὐ τὰ ἴδια, ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγε, Τάδε λέγει Κύριος· καὶ τὰ ἔργα, ἃ ἐποίουν οἱ ἄγιοι, οὐκ ἴδια, ἀλλὰ τοῦ δεδοκῶτος τὴν δύναμιν Θεοῦ (76) ἔλεγον εἶναι· ὡς ὁ μὲν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος ἐπικαλούμενοι τὸν Θεὸν, ἵνα τοὺς νεκροὺς αὐτὸς ἐγείρῃ· ὅτε καὶ τῷ Ναεμᾶν λέγει ὁ Ἐλισσαῖος, καθαρῖσας αὐτὸν ἀπὸ τῆς λέπρας· Ἴνα γινῶς, ὅτι ἐστὶ Θεός ἐν Ἰσραὴλ· ὁ δὲ Σαμουὴλ καὶ αὐτὸς ἐν ἡμέραις θερισμοῦ ἠύχετο τὸν Θεὸν δοῦναι ἕτερον· οἱ τε ἀπόστολοι ἔλεγον, οὐκ ἴδια δυνάμει· ποιεῖν τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τῆ τοῦ Κυρίου χάριτι· ὅπλον, ὅτι κατ' αὐτὸν κοινή ἂν εἴη πάντων καὶ ἡ τοιαύτη φωνή, ὥστε καὶ ἕκαστον λέγειν δύνασθαι· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ λοιπὸν μὴκέτι ἕνα εἶναι τοῦτον Υἱὸν Θεοῦ καὶ

A *sisse seipsum in Patre et Patrem in seipso esse, quod nec ipsum quidem sermonem quem proferebat sui esse diceret, sed Patris, nec propria item sui esse opera, sed Patris, a quo videlicet agendi virtutem acceperat.* » *Profecto si puerulus ista loqueretur, veniam ex ætate posset consequi. Cum autem hæc ille scribat qui sophista vocatur, et omnia se profiteretur cognoscere; qua, quæso, damnatione dignus esse censendus est? Annon etiam seipsum ab Apostolo alienum probat, quippe qui persuasibilibus 437 sapientiæ sermonibus gloriatur* 25, quibus et alios se decipere posse confidit, cum tamen nec ipse ea quæ dicit, nec de quibus contendit, intelligat 26. Ea enim quæ Filius soli Filio, qui Verbum et Sapientia, ac Patris naturæ B *imago est, convenire et propria esse docuit, iste rebus omnibus creatis attribuit, illisque cum Filio pugnat esse communia: quin etiam virtutem virtuti Patris impertiri impius asseverat, ut ex impia ejus doctrina efficiatur, Filium in Filio factum esse Filium, et Verbum potentiam Verbi accepisse. Nec item eum ut Filium ista vult dixisse, sed ipsum, ut qui ea quoque didicerit, una cum aliis operibus collocat. Si enim propterea quod verba quæ proferebat Filius, non ejus essent sed Patris, ut et opera, idcirco dicebat, Ego in Patre, et Pater in me est: cum ipse quoque David dicat: Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* 27: et Salomon: Sermones mei a Deo dicti sunt 28: cum similiter Moyses sermonum Dei administer fuerit, singulique prophetæ non propria, sed Dei verba annuntiaverint, unde aiebant, Hæc dicit Dominus: cum item opera ipsa quæ sancti effecere, non sua esse, sed Dei virtutem suppeditantis affirmarint, ut ex Elia et Eliseo patet qui Deum invocare ut mortuos ipse excitaret: unde idem Eliseus postquam Naamani lepram sanasset, ei dixit: Ut scias esse Deum in Israel: Samuel quoque messis tempore Deum ut pluviam daret oravit: apostoli denique se non propria virtute sed Dei gratia signa et prodigia facere fatebantur: ex his, inquam, dilucide secundum illum sequitur vocem hujusmodi omnium quoque esse communem singulosque posse dicere,

25 I Cor. II, 4. 26 I Timoth. I, 7. 27 Psal. LXXXIV, 9. 28 III Reg. VII, 59; x, 24.

λόγον. Item ibidem Reg. 1 et Seguerian. φησιν D εἶναι, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, μῆτε. At alii et editi, φησιν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς εἶναι, μὴδέ.

(68) Felc. 2 et editi, ἦ. Cæteri mss. ἦν.

(69) Reg. 1, ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις, ut et habet Scriptura. Felck. 5, ἐν πειθοῖ σοφίας λόγου. Editi, ἐν πειθοῖ σοφίας λόγοις.

(70) Reg. 1 et Seguerian. τίνων, iidemque mox ἴδια. Alii et editi, τίνος, et οἰκεία.

(71) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editio Commel. τὴν τε δύναμιν.

(72) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐν τῷ Υἱῷ. Mox Reg. 1 et Seguer. ἔλαβε Λόγου ἐξουσίαν. Editio Commel. et aliquot mss. λόγον ἐξουσίαν.

(73) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At Reg. 2, Basil. Anglic. et Felck. 5, ἦν τὰ ἔργα, καὶ τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν. Alii et editi, ἦν τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν....

(74) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ὁ Κύριος Θεός. Ibid. Reg. 1, Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1, Σολομών. Alii et editi, Σαλομών.

(75) Reg. 1, ἕκαστός τε. Mox idem et Regius 2, Seguerian. Gobler. Felck. 1, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. In aliis et editione Commel. τὰ deest.

(76) Sic Reg. 1 et Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5. At cæteri et editi, δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Paulo post, Reg. 1 et Seguer. αὐτὸς ἐγείρῃ· ὅτε δὲ τῷ Ναεμᾶν λέγει. Alii et editi, αὐτοῖς ἐγείρῃ· ὅτε δὲ τῷ Ναεμᾶν ἔλεγεν. Porro quæ sequuntur Elisæi verba ad Naaman, non habentur in Scriptura: sed ipse Naaman sanatus et ad Elisæum reversus ait: Ἴδοὺ ἔγνωκα, ὅτι οὐκ ἐστὶ Θεός ἐν πάσῃ τῇ γῆ, ὅτι ἀλλ' ἦ ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Vere scio quod non sit alius Deus in universa terra, nisi tantum in Israel (IV Reg. v, 15).

Ego in Patre, et Pater in me est, nec proinde jam unum hunc esse Dei Filium et Verbum ac Sapientiam, sed eum unum quoque ex multis esse.

3. Atqui si hæc esset verborum Domini sententia, non ita eum loqui oportuisset, *Ego in Patre, et Pater in me est*, sed potius: *Ego etiam sum in Patre, et Pater in me etiam est*; ut videlicet nihil se proprium et singulare apud Patrem, tanquam Filium, habere, sed communi cum omnibus gratia gaudere significaret. Verum non ita se res habet, ut opusantur illi, qui cum eum verum ex Patre Filium esse non sentiant, falsa de vero fingunt, cui soli dicere convenit, *Ego in Patre, et Pater in me est*. Filius enim in Patre est, quantum licet intelligere, quia totum quod est Filius, hoc naturæ Patris proprium est, eo modo quo ex luce splendor, et ex fonte fluvius exoritur, adeo ut qui Filium videt, id quod proprium est Patris videat, intelligatque Filium idcirco in Patre esse quia ex Patre habet ut sit; et vicissim Patrem in Filio esse, quia Filius est id quod proprium est ex Patre, sicuti sol est in splendore, mens in verho, et fons in fluvio. Ita enim qui Filium contempletur, id quod naturæ Patris proprium est simul contempletur, Patremque in Filio esse intelligit. Nam cum forma et divinitas Patris hoc ipsum sit quod est Filius, omnino sequitur ut Filius sit in Patre, et Pater in Filio. Quocirca cum antea dixisset, *Ego et Pater unum sumus* ²⁹, hic recte ait, *Ego in Patre et Pater in me est* ³⁰, ut scilicet eandem amborum divinitatem unamque naturam esse doceret.

4. Unum enim illi sunt, non quod unum in duas partes sit divisum, quæ nihil sint præter unum; neque quod unum bis nominetur, ita ut idem aliquando Pater, aliquando sui Filius fiat; quæ cum sentiret Sabellius, hæreticus est judicatus. Verum duo quidem sunt, quia Pater, Pater est, nec ipse est Filius; et vicissim Filius est Filius, nec ipse Pater est. Una vero illorum natura est: nec enim genitoris genitus est dissimilis, cum imago ejus sit, et omnia quæ Patris sunt, sint quoque Filii. Hiuc Filius alius non est Deus, quia non extrinsecus effictus est: alioquin complures dii inducerentur, si extranea excogitaretur divinitas præter Patris divinitatem. Tametsi enim (88) aliud est Filius, ut

²⁹ Joan. x, 30. ³⁰ Joan. xiv, 10.

(77) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Editi autem et alii, εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Υἱὸν καὶ Λόγον. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἀλλ' εἶπερ. Editi et alii, ἀλλ' ἐπέπερ.

(78) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἦν οὐτος ὁ Κύριος, ἔδει, etc.

(79) Felck. 2 et editi, δὲ ἐν ἐμοί. Cæteri mss. δὲ καὶ ἐν ἐμοί. Mox Reg. 1 et 2, et Seguer. πρὸς τὸν Πατέρα ὡς Υἱός. At alii et editi, πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱός.

(80) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἐκ πηγῆς. Alii et editio Commel. ὡς πηγῆς.

(81) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, οὕτως. Cæteri et editi, οὕτος.

(82) Reg. 1 et Seguer. ὁ ἥλιος. In aliis et editis, ὁ δεest. Ibi. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ

Λόγον (77) καὶ Σοφίαν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἕνα καὶ τοῦτον τυγχάνειν.

3. 'Αλλ' εἶπερ ἦν οὕτως ὁ Κύριος εἰρηκῶς, ἔδει (78) μὴ εἰπεῖν αὐτόν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· ἀλλὰ μᾶλλον· Καγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ δὲ καὶ ἐν ἐμοί (79) ἔστιν, ἕνα μὴδὲ ἴδιον καὶ ἐξαιρετόν· ἔχη πρὸς τὸν Πατέρα ὡς Υἱός, κοινήν δὲ μετὰ πάντων ἔχη τὴν αὐτὴν χάριν. 'Αλλ' οὐκ ἔστιν, ὡς νομίζουσιν ἐκεῖνοι· μὴ φρονοῦντες γὰρ Υἱὸν εἶναι γνήσιον· ἐκ Πατρὸς, καταφεύδονται τοῦ γνησίου, ἢ μόνον ἀρμύζει λέγειν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἔστι γὰρ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς γε νοεῖν ἔξεστιν, ἐπειδὴ σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστιν, ὡς ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ἐκ πηγῆς (80) ποταμῶς, ὥστε τὸν ὀρώντα τὸν Υἱὸν ὄραν τὸ τοῦ Πατρὸς ἴδιον, καὶ νοεῖν, ὅτι τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν, οὕτως (81) ἐν τῷ Πατρὶ ἔστιν. Ἔστι δὲ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ἐπειδὴ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἴδιον, τοῦτο ὁ Υἱὸς τυγχάνει ἄν, ὡς ἐν τῷ ἀπαυγασματι ὁ ἥλιος (82), καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὁ νοῦς, καὶ ἐν τῷ ποταμῷ ἡ πηγὴ· οὕτω γὰρ ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν, θεωρεῖ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας τὸ ἴδιον, καὶ νοεῖ, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ ἔστι. Τοῦ γὰρ εἶδους (83) καὶ τῆς θεότητος τοῦ Πατρὸς οὐσης τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἀκολουθῶς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἔστι, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰκότως (84) εἰρηκῶς πρότερον· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν, ἐπήγαγε τὸ· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· ἕνα τὴν μὲν ταυτότητα τῆς θεότητος, τὴν δὲ ἐνότητα (85) τῆς οὐσίας· δεῖξῃ.

4. Ἐν γὰρ εἰσιν, οὐχ ὡς ἐνὸς πάλιν εἰς δύο μέρη διαιρεθέντος, καὶ μὴδὲν ὄντων πλὴν ἐνός· οὐδὲ ὡς τοῦ ἐνός δις ὀνομαζομένου, ὥστε (86) τὸν αὐτὸν ἄλλοτε μὲν Πατέρα, ἄλλοτε δὲ Υἱὸν ἑαυτοῦ γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ Σαβέλλιος φρονήσας, αἰρετικῶς ἐκρήθη. Ἄλλὰ δύο μὲν εἰσιν, ὅτι ὁ Πατὴρ Πατὴρ ἔστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς Υἱός ἐστι· καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός ἐστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς Πατὴρ ἔστι. Μία δὲ ἡ φύσις· οὐ γὰρ ἀνόμοιον τὸ γέννημα τοῦ γεννησαντος· εἰκὼν γὰρ ἔστιν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἔστι. Διὸ οὐδὲ ἄλλος Θεὸς ὁ Υἱός (87)· οὐ γὰρ. Ἐξωθεν ἐπενοήθη· ἐπεὶ πάντως καὶ πολλοί, ξένης παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπινοουμένης θεότητος· εἰ γὰρ καὶ ἔτερόν ἐστιν ὡς γέννημα ὁ Υἱός, ἀλλὰ ταῦτόν ἐστιν ὡς Θεός· καὶ ἐν

τῷ Λόγῳ. Alii et editi, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ.

(83) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, εἶδους. In Anglic. quoque margine notatur, γρ. εἶδους. Cæteri et editio Commel. ἴδιου.

(84) Reg. 1, Seguer. γὰρ εἰκότως. Alii et editi, γὰρ καὶ εἰκότως.

(85) Seguer. τὴν ἐνότητα.

(86) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, οὐδὲ ὡστε. Paulo post, Felck. 5, Σαβέλλιος.

(87) Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5, Θεὸς ὁ Υἱός. Editi et alii, Θεὸς Υἱός.

(88) Ita vertimus, textum Græcum secuti, licet vulgo doceant theologii Filium non aliud, sed a Patre esse a Patre. Verum ista dictione, aliud, idem hic significat sanctus Athanasius, quod theologii dictione, alius, ut patet.

εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ τῇ ἰδιότητι καὶ οικειότητι τῆς φύσεως, καὶ τῇ ταυτότητι τῆς μιᾶς θεότητος, ὡσπερ εἴρηται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ (89) ἀπαύγασμα φῶς ἐστίν, οὐ δευτέρον τοῦ ἡλίου, οὐδὲ ἕτερον φῶς, οὐδὲ κατὰ μετῴσιαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅλον ἴδιον αὐτοῦ γέννημα. Τὸ δὲ τοιοῦτον γέννημα ἐξ ἀνάγκης ἐν (90) ἐστὶ φῶς· καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι δύο φῶτα εἶναι ταῦτα, ἀλλὰ δύο μὲν ἡλίον καὶ ἀπαύγασμα, ἐν δὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς ἐν τῷ ἀπαύγασματι φωτίζον τὰ πανταχοῦ. Οὕτω καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς ἐστίν· ὅθεν καὶ ἀδιαίρετος ἐστὶ· καὶ οὕτως εἰς Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Οὕτω γοῦν ἐν αὐτῶν ὄντων, καὶ μιᾶς αὐτῆς οὐσίας (91) τῆς θεότητος, τὰ αὐτὰ λέγεται περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅσα λέγεται καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, χωρὶς τοῦ λέγεσθαι Πατὴρ· οἷον τὸ Θεός (92)· Καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος τὸ Παντοκράτωρ· Τάδε λέγει ὁ ἦρ, καὶ ὁ ὦρ, καὶ ὁ ἐρχόμενος (93) ὁ Παντοκράτωρ τὸ Κύριος· Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· τὸ εἶναι φῶς· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς· τὸ ἐξαλειφειν ἁμαρτίας· Ἴνα δὲ, φησὶν, εἰδῆτε, ὅτι ἔχει ἐξουσίαν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας (94)· καὶ ὅσα ἄλλα ἂν εὔροις. Πάντα γὰρ, φησὶν αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ (95)· καὶ πάλιν, Τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν.

5. Ὁ δὲ ἀκούων τὰ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα ἐφ' Υἱοῦ βιβραται καὶ οὕτω τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ θεωρήσει δὲ καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, ὅταν τὰ λεγόμενα ἐφ' Υἱοῦ ταῦτα λέγηται καὶ ἐπὶ Πατρὸς (96). Διὰ τί δὲ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐφ' Υἱοῦ λέγεται, ἢ ὅτι ἐξ αὐτοῦ γέννημά ἐστιν ὁ Υἱός; Διὰ τί (97) δὲ καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ ἰδίᾳ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅτι πάλιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον ἐστὶ (98) γέννημα ὁ Υἱός; Τῆς δὲ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον ὢν γέννημα ὁ Υἱός, εἰκότως καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς λέγει αὐτοῦ εἶναι· ὅθεν πρεπόντως καὶ ἀκολούθως τῷ μὲν λέγειν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν, ἐπήγαγεν· Ἴνα γινώτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· τοῦτω δὲ πάλιν προεβλήκειν· (99)· Ὁ ἑωρακίως ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ ἐστὶν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς

⁸⁹ Joan. i, 1. ⁹⁰ Apocal. i, 8. ⁹¹ I Cor. viii, 6. ⁹² Joan. xvii, 10. ⁹³ Joan. x, 30. ⁹⁴ Joan.

(89) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ γὰρ τὸ. Alii et editi, καὶ γὰρ καὶ τὸ. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἀλλ' ὅλον ἴδιον. Editi et alii, ἀλλ' ὄν ἴδιον.

(90) Sic Regius primus et Seguerianus. In editis vero et aliis, ἐν deest.

(91) Regius primus et Seguerianus, μιᾶς αὐτῆς οὐσίας. Alii et editi, μιᾶς οὐσίας.

(92) Seguer. Reg. 2, Gobler. et Felckm. 1, οἷον Θεός· καὶ Θεός, etc. Sic etiam in Reg. 1, prima manu; sed altera manu scribitur, οἷον τὸ Θεός· καὶ Θεός. etc. Caeteri autem et editi, οἷον Θεός· τὸ, Καὶ Θεός, etc.

(93) Sic Reg. 1 et 2, et Seguer. In Reg. 2, tamen habetur, τὸ Κύριος εἰς· εἰς Κύριος. At alii et editi, ὁ ἐρχόμενος· τὸ Κύριος εἰς· εἰς Κύριος. Ibidem Χριστός abest a Reg. 1 et Seguer.

(94) Sic Regius primus et secundus, Seguerianus et Scriptura. Alii et editi, τὰς ἁμαρτίας.

(95) Sic Regius primus et Seguerianus. At Reg. 2 et editio Commeliniana, ἐμὰ ἐστίν· ὁ δὲ ἀκούων, omissis intermediis. Ibidem Regius primus et Seguerianus, τὰ τοῦ Πατρὸς Υἱοῦ λεγόμενα ἐπιβραται οὕτω τὸν Πατέρα.

genitus : atamen idem est, ut Deus : atque adeo ipse et Pater unum sunt cum naturæ proprietate, tum eadem et una divinitate, quemadmodum dictum est. Enimvero ipse quoque splendor lux est, nec sole posterior, neque alia lux, neque quatenus ejus sit particeps, sed totus proprius ejus est fetus. Hujusmodi porro fetus necessario lux una est, nec dici potest duas illas esse luces, sed duo quidem esse solem et splendorem, unam vero ex sole ortam lucem esse, quæ in splendore orbem illuminat universum. Ita similiter Filii divinitas, est quoque ipsa Patris, quam quidem ob causam individua est, atque hoc pacto unus est Deus, nec alius est præter illum. Quia ergo unum illi sunt, unaque ipsa est divinitas, idcirco eadem de Filio quæ de Patre dicuntur, Patris excepto nomine. Sic ergo Filius dicitur Deus: *Et Deus erat Verbum* ²¹; item Omnipotens, *Hæc dicit qui erat, et qui est, et qui venturus est Omnipotens* ²²; similiter Dominus, *Unus Dominus Jesus Christus* ²³; lux quoque esse dicitur, *Ego sum lux* ²⁴; nec non peccata delere : *Ut autem sciatis, inquit, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata* ²⁵; et quæcunque alia similia inveneris. Nam omnia, inquit ipse Filius, *quæcunque habet Pater, mea sunt* ²⁶; et rursus, *mea tua sunt* ²⁷.

5. Porro is qui quæ Patris sunt Filio attribui audierit, hac ratione Patrem in Filio videbit; Filiumque similiter intuebitur in Patre, cum illa quæ de Filio dicuntur, eadem quoque de Patre dicantur. Cur vero ea quæ Patris sunt, Filio attribuuntur, nisi quia Filius ex illo genitus est? Cur item quæ Filii sunt eadem propria sunt Patris, nisi quia Filius ejus naturæ proprius est fetus? Quare cum Filius proprius sit naturæ Patris fetus, jure merito ea, quæ Patris sunt, sui esse **439** asseverat. Quapropter bene ac congruenter post hæc verba, *Ego et Pater unum sumus* ²⁸, subjecit, *Ut cognoscatis quia Pater in me est, et ego in Patre* ²⁹; post quæ rursus addidit: *Qui vidit me, vidit Patrem* ³⁰, quorum utique trium locorum

³¹ Joan. viii, 12. ³² Luc. v, 24. ³³ Joan. xvi, x, 38. ³⁴ Joan. xiv, 9.

guerianus, τὰ τοῦ Πατρὸς Υἱοῦ λεγόμενα ἐπιβραται οὕτω τὸν Πατέρα.

(96) Regius primus et Seguerianus, λέγει ταῦτα καὶ ἐπὶ Πατρὸς. Goblerianus et Felckmanni primus, λέγεται καὶ ἐπὶ Πατρὸς. Alii et editio Commeliniana, λέγεται ἐπὶ Πατρὸς.

(97) Regius primus et Seguerianus, ἐστὶ γέννημα· διὰ τί. Ibidem ibidem et Reg. 2, Basil. Gobler. Felckm. 1 et 5, τὰ τοῦ Υἱοῦ, etc. In aliis vero et editione Commeliniana τὰ deest. Item ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἢ ὅτι πάλιν. Alii et editio Commeliniana ἢ omitunt.

(98) Ἔστι deest in Segueriano et Regio primo qui ultimus habet, γέννημα ὁ Υἱός, εἰκότως, omissis intermediis. Seguer. ibidem et Gobler. Felckm. 1 ac Joannes Damascenus qui hunc locum citat, (ratione tertia de imaginibus, ἴδιον ὢν γέννημα. Editi et alii, ἴδιον ὄν γέννημα.

(99) Reg. 1 et Seguer. τοῦτω δὲ πάλιν προεβλήκειν. Editi et alii, τοῦτω δὲ πάλιν προεβλήκειν. Mox Reg. 1 et Seguer. εἰς ἐξ ὁ αὐτὸς νοῦς. At alii et editi, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς.

una eademque est sententia. Qui enim ita scit unum esse Filium et Patrem, novit certe eum in Patre, et Patrem in Filio esse. Divinitas enim Filii, Patris quoque ipsa est, eademque est in Filio: quod qui comprehenderit, is persuasum facile habebit, eum qui Filium vidit Patrem vidisse: quippe cum Patris divinitas in Filio conspiciatur. Id autem facilius, imaginis imperatoris exemplo, poterit intelligi. Nempe in imagine species quidem et forma imperatoris est, in imperatore autem eadem species est quæ in imagine videtur. Perfecta enim similitudo est in imperatoris imagine, ita ut et is qui imaginem viderit, in ipsa imperatorem intueatur, et vicissim qui imperatorem viderit, agnoscat illum ipsum esse qui in imagine conspicitur. Ex eo autem quod nulla discrepent dissimilitudine, si quis post imaginem, vellet imperatorem videre, recte illi imago diceret: Ego et imperator unum sumus; ego enim in illo sum, et ille in me: quodque in me vides, idem in illo aspicias, et quod in illo vidisti, idem in me cernis. Itaque qui imaginem adorat, in ea quoque imperatorem adorat: imago siquidem ejus species et forma est. Cum igitur Filius imago quoque sit Patris; intelligere necesse est divinitatem et proprietatem Patris, hoc ipsum esse quod est Filius. Hoc autem est quod his verbis significatur, *Qui in forma Dei existens*⁴¹; et, *Pater in me*⁴².

6. Cæterum non ex parte tantum divinitatis forma est, sed hoc quod est Filius, plenitudo est divinitatis Patris, ita ut Filius totus sit Deus. Hinc cum æqualis Deo esset, non rapinam arbitratus est Deo æqualem esse⁴³. Similiter, quia Filii divinitas et species seu forma nullius alius quam Patris est, hoc ipsum est quod dixit, *Ego in Patre*⁴⁴. Sic *Deus in Christo erat mundum reconcilians sibi*⁴⁵. Namque nature Patris proprius est Filius, in quo natura creata cum Deo reconciliatur. Sic ea quæ Filius agebat opera Patris erant, quia Filius species seu forma erat Patris divinitatis, quæ ipsa opera efficiebat. Sic qui videt Filium, Patrem simul videt, quia in paterna divinitate et est et cernitur Filius; paternaque species quæ in illo est, Patrem in eodem exhibet, atque hoc modo Pater est in Filio. Proprietas autem et divinitas, quæ ex Patre in Filio existit, Filium in Patre demonstrat, eumque ab eo dividi nunquam posse ostendit.

⁴¹ Philip. II, 6. ⁴² Joan. XIV, 10. ⁴³ Philip. II, 6.

(1) Reg. et Seguer. αὐτῆ. Cæteri et editi, αὐτῆ. D Mox Reg. 1 et Seguer. πέπεισται. Damasc. ἐπίσταται. Cæteri et editi, πεπίστευκεν.

(2) Sic mss. Damasc. et concilium secundum Nicænum, act. 4, ubi hic locus affertur. Editio vero Commel. τοῦτο καί.

(3) Concil. Nicæni. ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα. Damasc., ὁρῶντα τὴν εἰκόνα. Mox Gobl. r. Felck. 1 et concil. Nicæni., καὶ πάλιν τὸν ὁρῶντα.

(4) Damasc. εἶποι ἂν τοῦτω ἢ εἰκῶν, ἐγὼ καὶ βασιλεὺς ἐν τῷ ἔσμεν.

(5) Damasc. Ὁ γὰρ προσκυνῶν. Mox Reg. 1 et Seguer. προσκυνεῖ καὶ τὸν. In aliis et editis, deest καί.

(6) Damasc. τὸ εἶδος αὐτοῦ ἐστίν, etc.

Α ἐν ταῖς τριῶν τούτοις ρητοῖς. Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκῶς, ὅτι ἐν εἰσιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ, οἶδεν, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστίν, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἢ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς ἐστίν, καὶ αὐτῆ (1) ἐν τῷ Υἱῷ ἐστίν· καὶ ὁ τοῦτο δὲ καταλαβὼν πέπεισται, ὅτι ὁ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα· ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἢ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ (2) ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνας τοῦ βασιλέως προσεχέστερόν τις κατανοεῖν δυνήσεται. Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή τοῦ βασιλέως ἐστίν, καὶ ἐν τῷ βασιλεὶ δὲ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστίν. Ἀπαράλλακτος γὰρ ἐστίν ἢ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης· ὥστε τὸν ἐνορῶντα τῇ εἰκόνι (3) ὄραϊν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ τὸν πάλιν ὁρῶντα τὸν βασιλέα ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλάττειν τὴν ὁμοιότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα εἶποι ἂν ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν ἔσμεν (4)· ἐγὼ γὰρ ἐν ἐκείνῳ εἰμι, κάκεινος ἐν ἐμοί· καὶ ὁ ὄραϊς ἐν ἐμοί, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ βλέπει· καὶ ὁ ἐώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο βλέπει ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν προσκυνῶν (5) τὴν εἰκόνα, ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ καὶ τὸν βασιλέα· ἢ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος ἐστίν (6) ἢ εἰκὼν. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστίν τοῦ Πατρὸς, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ νοεῖν, ὅτι ἡ θεότης καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Καὶ τοῦτο ἐστίν, Ὅς (7) ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, καί, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

6. Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἢ τῆς θεότητος μορφή, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ἐστίν τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅλος (8) Θεὸς ἐστίν ὁ Υἱός. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰσα Θεῶ ὦν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ· καὶ πάλιν ἐπειδὴ τοῦ Υἱοῦ ἡ θεότης καὶ τὸ εἶδος οὐδενὸς ἄλλου, ἢ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, τοῦτό ἐστίν, ὅπερ εἶπε τὸ (9), Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. Οὕτως Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσω· τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστίν ὁ Υἱός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν κατηλλάσσετο. Οὕτως ἂ ἐργάζετο (10) ὁ Υἱός, τοῦ Πατρὸς ἐστίν ἔργα· τὸ γὰρ εἶδος τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ἐστίν ὁ Υἱός, ἥτις ἐργάζετο τὰ ἔργα· οὕτως δὲ ὁ βλέπων τὸν Υἱὸν ὄραϊ τὸν Πατέρα· ἐν γὰρ τῇ πατρῴᾳ θεότητι ἐστίν καὶ θεωρεῖται ὁ Υἱός· καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πατρικὸν εἶδος δεῖκνυσιν ἐν αὐτῷ (11) τὸν Πατέρα· καὶ οὕτως ἐστίν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς δὲ ἐν Υἱῷ ἰδιότης καὶ θεότης δεῖκνυσιν τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ ἀεὶ (12)

⁴⁴ Joan. XIV, 10. ⁴⁵ II Cor. V, 19.

(7) Sic Reg. 1, Seguer. et Anglic., ut et habet Scriptura. Alii autem et editi, ὁ.

(8) Anglic. ὅλος Reg. 2, καὶ ὁ Λόγος Θεός ἐστίν ὁ Υἱός, Felck. 5, καὶ ὁ Λόγος ἐστίν ὁ Υἱός.

(9) Reg. 1, Seguer. Gobl. r. et Felck. 1, εἶπομεν. Alii et editi, εἶπε. Ibid. post Πατρί, Felck. 5, audit, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

(10) Reg. 1, et Seguer. ἐργάζετο, et paulo post ἥτις ἐργάζετο. Cæteri et editi, ἐργάζεται et ὅστις ἐργάζεται.

(11) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, δεῖκνυσιν ἑαυτῷ.

(12) Basil. et Anglic., καὶ τὸ ἀεὶ, etc. Alii et editio Commel., καὶ ἀεὶ. Ibidem in codice Seguer. abscissum est folium integrum.

ἀδιαίρετον αὐτοῦ· καὶ ὁ ἀκούων δὲ καὶ βλέπων τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα λεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ κατὰ χάριν ἢ μετοχὴν ἐπιγενόμενα (13) τῆ οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἴδιον τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐστὶ γέννημα, νοῆσει καλῶς τὸ εἰρημένον, καθὰ προείπον, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Ἔστι γὰρ ὁ Υἱὸς, οἷος ὁ Πατὴρ, τῷ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν· διὸ καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς σημαίνεται. Πατέρα γὰρ οὐκ ἂν τις εἴποι, μὴ ὑπάρχοντος Υἱοῦ. Ὁ μέντοι ποιητὴν λέγων τὸν Θεόν, οὐ πάντως καὶ τὰ γενόμενα (14) δηλοῖ· ἔστι γὰρ καὶ πρὸ τῶν ποιημάτων ποιητῆς· ὁ δὲ Πατέρα λέγων εὐθὺς μετὰ τοῦ Πατρὸς (15) σημαίνει καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξίν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὴν Πατέρα πιστεύει· εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πιστεύει (16)· καὶ οὕτω μία ἐστὶν ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν· καὶ ὁ προσκυνῶν δὲ καὶ τιμῶν τὸν Υἱὸν ἐν Υἱῷ προσκυνεῖ καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Μία γὰρ ἐστὶν ἡ θεότης· καὶ διὰ τοῦτο μία τιμὴ καὶ μία ἐστὶ προσκύνησις ἢ ἐν Υἱῷ (17) καὶ δι' αὐτοῦ γινομένη τῷ Πατρὶ· καὶ ὁ οὕτω προσκυνῶν ἕνα Θεόν προσκυνεῖ· εἰς γὰρ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Ὅτε γοῦν μόνος λέγεται ὁ Πατὴρ Θεός· καὶ ὅτι εἰς Θεός ἐστι, καὶ τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ, Πλὴν ἐμοῦ (18) οὐκ ἔστι Θεός· καὶ τὸ, Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καλῶς λέγεται· εἰς γὰρ Θεὸς καὶ μόνος καὶ πρῶτός ἐστιν. Οὐκ εἰς ἀναίρεσιν δὲ τοῦ Υἱοῦ λέγεται. Μὴ γένοιτο· ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἐνὶ, καὶ πρῶτος, καὶ μόνος, ὡς τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου καὶ πρῶτου καὶ μόνου Λόγος (19), καὶ σοφία, καὶ ἀπαύγασμα ὦν. Ἔστι δὲ καὶ πρῶτος (20) καὶ αὐτὸς, πλήρωμα τῆς τοῦ πρῶτου καὶ μόνου θεότητος, ὅλος καὶ πλήρης ὦν Θεός. Οὐκοῦν οὐ δι' αὐτὸν εἰρηται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τοῦ μὴ εἶναι ἕτερον, οἷος ἔστιν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ τούτου Λόγος· καὶ ἔστι μὲν αὐτὸς ὁ νοῦς (21) τοῦ προφήτου φανερός καὶ πᾶσι πρόδηλος.

7. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄσβεστεις καὶ ταῦτα φέροντες δυσφημοῦσι μὲν τὸν Κύριον, ὀνειδίζουσι δὲ ἡμῖν λέγοντες· Ἰδοὺ εἰς, καὶ μόνος, καὶ πρῶτος λέγεται ὁ Θεός, πῶς ὑμεῖς λέγετε τὸν Υἱὸν εἶναι Θεόν (22); Εἰ γὰρ ἦν Θεός, οὐκ ἂν ἔλεγεν, Ἐγὼ μόνος, οὐδὲ ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Θεός· ἀναγκαῖον τὸν νοῦν καὶ τούτων (23)

⁶⁶ Joan. xiv, 10. ⁶⁷ Joan. x, 30. ⁶⁸ Exod. iii, 14. ⁶⁹ Deut. xxxii, 39. ⁷⁰ Isa. xl, 6. ⁷¹ Deut. xxxii, 39. ⁷² Deut. vi, 4.

(13) Reg. 1, ἐπιγενόμενα. Editi, ἐπιγινόμενα. Mox D mss., αὐτὸ τὸ εἶναι. Editio vero Commel., αὐτὸ εἶναι.

(14) Regius primus, τὰ λεγόμενα, ut et Nannius legit. Alii et editi, τὰ γενόμενα.

(15) Reg. 1, μετὰ τοῦ Πατρὸς. Editi, μετὰ Πατρὸς.

(16) Hæc verba, εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πιστεύει, desunt in Gobler. et Felck. 1.

(17) Reg. 1, ἢ ἐν Υἱῷ. Editi ἢ omittunt. Paulo post Reg. 1, Ὅτε γοῦν μόνος λέγεται. Editi, Ὅτε γοῦν καὶ μόνος, etc.

(18) Reg. 1, Goblerian., Felck. 1, καὶ πλὴν ἐμοῦ. Editi, καὶ τὸ, πλὴν ἐμοῦ. Ibidem Reg. 1, οὐκ ἔστι Θεός. Editi, οὐκ ἔστιν ἄλλος Θεός. Item Reg. 1, ibid., καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Editi, καὶ τὸ, ἐγὼ μετὰ ταῦτα.

(19) Sic Reg. 1. At Reg. 2, λέγει ταῦτα· μὴ γέ-

dit. Quocirca qui audit et videt ea, quæ de Patre dicuntur, de Filio quoque dici, non quod hæc per gratiam ejus accidant naturæ, aut quatenus sit horum particeps, sed quia hoc ipso quod est Filius, proprius est naturæ Patris fetus: ille, procul dubio optime, ut jam dixi, hæc verba intelliget, *Ego in Patre et Pater in me est* ⁶⁶; et, *Ego et Pater unum sumus* ⁶⁷. Talis siquidem est Filius qualis Pater, eo quod **440** omnia habent quæ Patris sunt: quo fit ut et ipse una cum Patre significetur. Nemo enim Patrem appellaverit, nisi existat Filius. Nec vero qui Deum effectorem dicit, idcirco res effectas necessario significat; siquidem opifex etiam est ante opera. Sed qui Patrem dicit omnino cum Patre Filium quoque existere significat. Unde qui credit in **B** Filium, in Patrem credit, quippe qui in eum credat, qui proprius est naturæ Patris: atque hoc pacto una est fides in unum Deum: et ille vero qui Filium adorat et honorat, in Filio adorat et honorat Patrem, quia una est amborum divinitas. Qua de causa unus est honor, unaque adoratio, qua Pater in Filio et per Filium colitur, et qui ita adorat, unum Deum adorat, quia unus est Deus, nec alius est præter eum. Cum ergo solus Pater dicitur Deus: cum item dicitur unus esse Deus, et, *Ego sum* ⁶⁸; et, *Præter me non est Deus* ⁶⁹; et, *Ego primus, et ego post hæc* ⁷⁰: hæc, inquam, omnia recte dicuntur, quia unus et solus et primus est Deus. Nec vero hujusmodi verbis excluditur Filius. Absit. Ipse enim est in uno, primo et solo, tanquam unius, solius et primi solum item Verbum, sapientia et splendor. Ipse item primus est, quippe qui divinitatis primi et solius plenitudo sit, totusque et plenus Deus. Itaque non ejus causa illa dicta sunt, sed ad declarandum non esse alium qualis est Pater ejusque Verbum: camque prophetæ mentem esse clarum manifestumque est ab omnibus.

7. Verum quandoquidem impii hæc circumferentes, impie de Domino loquuntur, nobisque hujusmodi verbis obtreccant: Ecce unus et solus et primus dicitur Deus, quare ergo vos Filium Deum quoque esse contenditis? si enim esset Deus, non diceret, *Ego solus* ⁷¹, neque quod, *unus est Deus* ⁷²:

νοῦτο! ἔστι δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἐνὶ καὶ μόνος καὶ πρῶτος, ὡς τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου καὶ πρῶτου μόνου Λόγος, etc. Editi, λέγει ταῦτα· μὴ γένοιτο! ἔστι δὲ καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐν τῷ ἐνὶ καὶ μόνος καὶ πρῶτος, ὡς τοῦ ἐνὸς καὶ πρῶτου καὶ μόνου μόνου Λόγος.

(20) Felck. 2 et editi, Ἔστι καὶ πρῶτος. Cæteri mss., ἔστι δὲ καὶ πρῶτος. Paulo post Anglic., Gobler. et Felck. 1, ὅλος καὶ πλήρης. Sic etiam in Reg. 1, prima manu scriptum erat, sed altera emendatum est.

(21) Sic Reg. 1, Goblerian. et Felck. 1. At alii et editi, οὗτος ὁ νοῦς.

(22) Reg. 1, τὸν Χριστόν.

(23) Reg. 1, τὸν νοῦν καὶ τούτων. Goblerian. et Felck. 1, τὸν νοῦν καὶ περὶ τούτων. Editi, τοῖνον καὶ περὶ τούτων. Ibidem Reg. 1, ὡς δυνατόν, εἰπεῖν.

eam ob rem operæ pretium est, etiam de hujusmodi dictis pro nostra facultate disserere, ut inde omnibus pateat vere Arianos Dei hostes esse. Si igitur Filio contentio esset cum Patre, non immerito hujusmodi ille audiret voces; et si quemadmodum David de Adonia et Absalone audivit, ita Pater Filium videret, recte item hæc verba sibi ipsi diceret et proferret, ne forte Filius, seipsum Deum dicendo, aliquos a Patre abduceret. Sed si contra se res habet, illeque qui Filium cognoscit, Patrem melius cognoscit, quem nempe illi Filius ipse patefacit: si, inquam, melius quoque in Verbo, uti dictum est, videbit Patrem: si item postquam advenit Filius, non seipsum sed Patrem honoravit, unde cuidam ad se accedenti ait, *Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus Deus*⁸²; et interroganti quodnam majus mandatum esset in lege, respondit, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*⁸³: turbis similiter ait: *Ego de cælo descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem Patris qui misit me*⁸⁴: sic quoque docebat discipulos, *Pater meus major me est*⁸⁵; et, *Qui me honorat, honorat eum qui misit me*⁸⁶. Quod si Filius talem se erga Patrem præbet, quid illic est contrarium, ut quis illa Scripturæ loca hoc modo velit intelligere? In primis vero, si Verbum Filius est Patris, quis præter Dei hostes adeo demens sit, ut suspicetur Deus hæc locutum esse, quo suum Verbum calumniaretur et tolleret. Non est hæc Christianorum sententia: absit! Nec enim propter Filium ista scripta sunt, sed ad falsorum deorum, qui ab hominibus ficti sunt, eversionem: idque haud absque recta ratione.

8. Quia enim qui falsis diis sunt addicti, a vero Deo recedunt: ideo Deus qui bonus est curamque hominum habet, cum errantes revocat, ait: *Ego Deus solus*⁸⁷; et, *Ego sum*⁸⁸; et, *Præter me non est Deus*⁸⁹, aliaque id genus, cum ut ea quæ nulla sunt exploderet, tum ut omnes ad seipsum converteret. Ac quemadmodum si quis per diem et sole lucente lignum temere pingeret, in quo ne species quidem esset luminis, diceretque hanc imaginem causam esse lucis: quod sol animadvertens si diceret, Ego

τῶν ρητῶν, ὡς δυνατόν ἐστιν, εἰπεῖν, ἵνα πάντες γνῶσι καὶ ἐκ τούτων, ὅτι θνητὸς εἰσὶν οἱ Ἀρειανοὶ θεομάχοι. Εἰ μὲν οὖν ἀμύλλα τῷ Υἱῷ ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, τοιαύτας ἀκούετω φωνάς· καὶ εἰ ὡσπερ Δαβὶδ (24) ἤκουσε περὶ τοῦ Ἀδωνίου καὶ τοῦ Ἀβεσσαλώμ, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ βλέπει τὸν Υἱὸν· πρὸς αὐτὸν λεγέτω καὶ προφερέτω τοιαῦτα ῥήματα, μήποτε ὁ Υἱὸς, λέγων αὐτὸν Θεὸν, ἀποστήσῃ τινὰ; ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· εἰ δὲ ὁ γινώσκων τὸν Υἱὸν γινώσκει μᾶλλον τὸν (25) Πατέρα, ἀποκαλύπτοντος τοῦτον αὐτῷ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἕψεται μᾶλλον τὸν Πατέρα, καθάπερ εἴρηται· ἐλθὼν δὲ ὁ Υἱὸς; οὐχ αὐτὸν, ἀλλὰ τὸν Πατέρα ἐδόξα-σε, λέγων μὲν τῷ προσερχομένῳ· *Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός*· ἀποκρινόμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι, *ποία* (26) ἐντολὴ ἐν τῷ νόμῳ μελίζων, ὅτι, *Ἄκουε Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστὶ*· καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις λέγων· *Ἐγὼ ἐκ τοῦ* (27) *οὐρανοῦ καταβέβηκα οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς* (28)· τοὺς δὲ μαθητὰς διδάσκων, ὅτι, *Ὁ Πατὴρ μου μελίζων μου ἐστὶ*· καὶ, *Ὁ ἐμὲ τιμῶν τιμᾷ τὸν πέμψαντά με*. Καὶ εἰ τοιοῦτός ἐστιν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα, ποία ἐναντιότης, ἵνα καὶ τοιαύτην τις ὑπόνοιαν λάβῃ (29) περὶ τῶν τοιούτων ρητῶν; Ἄλλως τε εἰ λόγος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, τίς οὕτως ἐστὶν ἄφρων, πλὴν τῶν χριστομάχων, ὡς νομίζειν ὅτι, τὸν αὐτοῦ λόγον διαβάλλων καὶ ἀναιρῶν, τὰ τοιαῦτα λελάληκεν ὁ Θεός; Οὐκ ἐστὶν οὕτως ὁ νοῦς Χριστιανῶν· μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ διὰ (30) τὸν Υἱὸν ταῦτα γέγραπται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τῶν πλασθέντων παρὰ τῶν ἀνθρώπων ψευδῶν θεῶν· καὶ ἡ δ. ἀνοία τῶν τοιούτων ρητῶν ἔχει τὴν αἰτίαν εὐλογον.

8. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ προσκείμενοι τοῖς ψευδῶν θεῶν θεοῖς ἀφίστανται τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ἀγαθὸς ὢν καὶ κηδόμενος (31) τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός, ἀνακαλούμενος τοὺς πλανηθέντας, φησὶν· *Ἐγὼ Θεός μόνος*· καὶ, *Ἐγὼ εἰμι*· καὶ (32), *Πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός*· καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ρητά· ἵνα τὰ μὲν μὴ θνητὰ διαβάλλῃ, ἐπιστρέψῃ δὲ πάντας εἰς αὐτόν. Καὶ ὡσπερ ἂν εἰ τις ἡμέρας οὐσης καὶ ἡλίου φαίνοντος ζωγραφολή ξύλον ἀπλῶς, οὐδὲ κἄν φαντασίαν ἔχον φωτός, καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι

⁸² Luc. xviii, 49. ⁸³ Marc. xii, 29, 30. ⁸⁴ Joan. vi, 38. ⁸⁵ Joan. xiv, 28. ⁸⁶ Joan. v, 23. ⁸⁷ Deut. xxxii, 39. ⁸⁸ Exod. iii, 15. ⁸⁹ Deut. vi, 4.

(24) Reg. 1, ἀκούετω φωνάς· καὶ εἰ ὡσπερ ὁ Δαβὶδ, etc. Editi, ἀκούετσαν φωνάς· καὶ εἰ ὡς Δαβὶδ, etc. Ibidem Reg. 1, Goblerian. et Felck. 1, Ἀβεσσαλώμ. Reg. 2, Basil. et Anglican., Ἀβεσσαλώμ. Editi, Ἀβσαλώμ. Item ibidem Reg. 1, Gobler. et Felck. 1, οὕτως καὶ ὁ Πατὴρ βλέπει. Editio Commel., καὶ ὁ Πατὴρ οὕτως βλέπει. Reg. 1, ibidem πρὸς αὐτὸν λεγέτω. Editi, πρὸς αὐτὸν λεγέτω.

(25) Sic Reg. 1, Gobler. et Felck. 1. Editi vero, μᾶλλον καὶ τόν.

(26) Reg. 1, ἀποκρινόμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι, ποία, etc. Editi, ἀποκρινάμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι αὐτόν, ποία.

(27) Sic Reg. 1 et Anglic. At Gobler. et Felck. 1, λέγων, ὅτι Ἐγὼ ἐκ τοῦ. Editi, λέγων, ἐκ τοῦ.

(28) Sic Reg. 1 et 2, Gobler., Felck. 1 et 4. At in

D editio Commel. deest Πατρὸς.

(29) Reg. 1, Seguer. et Basil., λάβῃ. Ibidem Reg. 1 et Seguer., ρητῶν. Alii et editi, λάβαι, et ῥημάτων.

(30) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, οὐδὲ διὰ.

(31) Sic Reg. 1 et Seguer. Cæteri autem et editi, ὢν κηδόμενος.

(32) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. Anglican. et Felck. 5. In aliis vero et editis καὶ deest. Mox Reg. 1, et Seguer. διαβάλλῃ; alii et editi, διαβάλλῃ. Ibidem Reg. 1 et 2, Seguer., πάντας εἰς αὐτόν. Editi, πάντα εἰς αὐτόν. Item ibidem Reg. 1 et Seguer. ὡσπερ ἂν εἰ τις ἡμέρας. Alii et editi, ὡσπερ ἂν εἰς ἡμέρας.

τοῖ φωτός (33)· ὁ δὲ ἥλιος τοῦτο βλέπων εἰ λέγοι· Ἐγὼ μόνος εἰμι τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο φῶς τῆς ἡμέρας πλην ἐμοῦ· οὐ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα βλέπων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ πρὸς τὴν πλάνην διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ξύλου καὶ ἀνομοιοτήτα τῆς ματαίας φαντασίας· οὕτως ἔστι καὶ τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ, Ἐγὼ μόνος (34) Θεός, καὶ, Οὐκ ἔστιν ἄλλος πλην ἐμοῦ· ἵνα τῶν ψευδωνύμων ἀποστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάθωσιν αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Ἀμέλει ταῦτα λέγων ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου ἑαυτοῦ ἔλεγεν· εἰ μὴ ἄρα καὶ τοῦτο προσθώσιν οἱ νῦν Ἰουδαῖοι, ὅτι μὴ διὰ τοῦ Λόγου ταῦτα λελάληκεν· ἄλλ' οὕτως εἴρηται, καὶ μαίνωνται οἱ διαβολικοί. Ἐγένετο γὰρ Λόγος (35) Κυρίου πρὸς τὸν προφήτην, καὶ ταῦτα ἤκούετο. Εἰ δὲ αὐτοῦ ἦν ὁ Λόγος, καὶ δι' αὐτοῦ ταῦτ' ἐλέγετο· καὶ οὐκ ἔστι τι ὃ λέγει καὶ ποιεῖ ὁ Θεός, ὃ μὴ ἐν τῷ Λόγῳ λέγει (36) καὶ ποιεῖ· οὐκ ἄρα δι' αὐτὸν εἴρηται, ὡς θεομάχοι, ἀλλὰ διὰ τὰ ἄλλότρια καὶ μὴ ὄντα παρ' αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ (37) τὴν εἰρημένην εἰκόνα, καὶ ὁ ἥλιος εἰ τὰς φωνὰς ἔλεγεν ἐκεῖνας, οὐκ ἐκτὸς ἔχων τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐν τῷ ἀπαύγαματι δεικνύων ἑαυτοῦ τὸ φῶς ἤλεγχε τὴν πλάνην (38), καὶ εἶπεν ἂν τοιαῦτα. Οὐκοῦν οὐκ εἰς ἀναίρεσιν τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ δι' αὐτὸν ἔστι τὰ τοιαῦτα ῥητά, ἀλλ' εἰς ἀθέτησιν τοῦ ψεύδους. Ἐξ ἀρχῆς γοῦν ὁ Θεός οὐκ εἶπε τῷ Ἀδὰμ τὰς τοιαύτας φωνὰς, καίτοι ἦντος τοῦ Λόγου σὺν αὐτῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· οὐ γὰρ ἦν χρεῖα, μήπω γενομένων εἰδώλων. Ὅτε δὲ ἀντήρην ἀνθρώποι κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ ὠνόμασαν ἑαυτοῖς οὗς ἤβελον θεούς, τότε δὴ καὶ τοιούτων χρεῖα γέγονε ῥημάτων εἰς ἀναίρεσιν τῶν μὴ ὄντων θεῶν. Ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι προσθεῖς, ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῶν χριστομάχων ἀφροσύνην προεἴρηται τὰ τοιαῦτα ῥητά (39), ἵνα γνῶσιν, ὅτι ὃν ἂν ἐξωθεν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐπινοήσωσι Θεόν, οὕτως οὐκ ἔστιν ἀληθινός, οὐδὲ τοῦ μόνου (40) καὶ πρώτου εἰκόνα καὶ υἴος.

9. Ἐὰν τοίνυν καὶ μόνος ἀληθινός Θεός ὁ Πατὴρ λέγηται, οὐκ εἰς ἀθέτησιν τοῦ λέγοντος, Ἐγὼ εἰμι ἢ ἀλήθεια, εἴρηται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν πάλιν (41) τῶν μὴ πεφυκότων εἶναι ἀληθινῶν, οὗς ἔστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ τοῦτου Λόγος. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος εὐθύς συνῆψε, Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν

⁸¹ Joan. xiv, 6. ⁸² Joan. xvii, 3.

(33) Hæc verba, καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι τοῦ φωτός, desunt in Basil. Ibidem Reg. 1, et Seguer., βλέπων εἰ λέγοι. Alii et editi, βλέπων λέγοι. Paulo post Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5, ἄλλο φῶς, et post pauca, τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα. Alii et editi, ἄλλο τὸ φῶς, et, τὸ αὐτοῦ ἀπαύγασμα.

(34) Reg. 1, et Seguer., καὶ, Ἐγὼ μόνος. Gobler. et Felckm. 1, καὶ μόνος. Editi et alii, καὶ τὸ, Ἐγὼ μόνος.

(35) Reg. 1, ἐγένετο Λόγος. Seguer. Goblerian. et Felck. 1, Ἐγένετο γὰρ Λόγος. Editi, Ἐγένετο γὰρ ὁ Λόγος.

(36) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, qui paulo post, Λόγῳ λέγει. Alii et editi, διὰ τοῦ Λόγου, et, Λόγῳ καὶ λέγει.

(37) Reg. 1 et Seguer., Καὶ γὰρ καὶ κατὰ. Alii et

A solus sum lux diei, nec est alia lux præter me; nemo profecto hæc a sole dicta esse arbitretur, ut suum excluderet splendorem, sed tantum illius erroris tollendi causa, qui in lignea imagine inanisque figuræ dissimilitudine objiceretur: ita similiter dixit Deus, *Ego sum*; et, *Ego solus Deus*; et, *Non est alius præter me*, ut homines a falsis diis averteret, indeque discerent verum eum esse Deum. Cæterum cum hæc Deus diceret, ea sine dubio per suum Verbum ipse dicebat, nisi forte hodierni Judæi addunt ista Deum minime per suum Verbum locutum fuisse. Verum ita illa dicta sunt, quantumvis furant diabolici viri. Nam Verbum Domini factum est ad prophetam, hæcque audita sunt. Quod si ejus erat Verbum, ac per ipsum hæc dicebantur, nihilque est quod dicat

B vel faciat Deus, nisi in Verbo: non igitur propter ipsum dicta ista sunt, o Dei hostes, sed propter aliena et quæ ab ipso non sunt. Etenim, ut in eodem insistamus exemplo, si sol illa verba protulisset, non his utique dictis indicasset se splendorem suum extra se habere, sed potius lumen suum in splendore esse ostendens, errorem illum refellisset. Nec ergo pariter dicta illa sunt ad excludendum Filium, neque propter illum, sed ad confutandum mendacium. Hinc Deus initio mundi nusquam illis est usus vocibus, cum Adamo loqueretur, quamvis Verbum, per quod omnia facta sunt, cum illo esset. Nec enim tum his opus erat, cum nondum idola fuerant inventa. Possæta autem quam homines a veritate defecerunt, sibi que deos ad arbitrium confinxerunt, tunc ad falsos deos exterminandos verba hujuscemodi fuere necessaria. Mihi vero liceat etiam addere, illa antehæreticorum insaniam dicta esse, ut inde exploratum haberent, eum quem extra Patris naturam Deum fingunt, non esse verum Deum, neque solius primique imaginem et Filium.

9. Quocirca etsi Pater solus verus Deus dicitur, non profecto dicitur ad repudiandum eum qui dicit, *Ego 442 sum veritas* ⁸¹, sed ad illos rejiciendos qui natura veri non sunt, qualis ipse est Pater ejusque Verbum. Sic enim Dominus ipse statim conjunxit, *Et quem misisti Jesum Christum* ⁸². Qui si res esset

D editi. Καὶ γὰρ κατὰ. Mox Seguer., εἰς τὰς φωνὰς. mendose. Ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἔλεγεν ἐκεῖνας. Editi et alii, εἰκόνας. Gobler. et Felck. 1, ibidem pro ἔχων, habent, ἔσχον.

(38) Gobler. et Felckm. 1, ἔσχε καὶ τὴν πλάνην. Ibidem ibidem et Reg. 1, ac Seguer. ἂν τοιαῦτα. Alii et editio Commel., ἂν τὰ τοιαῦτα.

(39) Reg. 1 et Seguer., ῥητά. Editi et alii, ῥηματα.

(40) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, οὕτε δὲ τοῦ μόνου. Mox Reg. 1 et Seguer., ἀληθινός Θεός ὁ Πατὴρ. In aliis et editis deest Θεός.

(41) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi πάλιν omitunt Paulo post Reg. 1, et Seguerian., Οὕτω γὰρ αὐτός. Alii, et editi, Οὕτω γὰρ καὶ αὐτός.

creata, non certe conjunxisset, nec se cum suo Creatore numerasset. Quæ enim societas vero cum non vero? Cum igitur se cum Patre conjunxerit, utique hoc facto declaravit se naturæ Patris esse, nosque docuit vere se ex vero Patre esse genitum. Idem docuit Joannes, ut et ipse quoque didicerat, sic in Epistola scribens: *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo: ipse est verus Deus et vita æterna*⁴². Cum item propheta de creatione dicit: *Qui solus extendit cælos*⁴³; cumque Deus ipse ait: *Ego solus cælos extendi*⁴⁴; perspicuum sane omnibus est in solo solius quoque Verbum, in quo omnia facta sunt et sine quo factum esse nihil, significari. Igitur si per Verbum facti sunt cæli, dicit tamen Deus, *Ego solus*, sed cum solo intelligitur Filius, per quem facti sunt cæli: similiter ergo etiamsi dicatur, *Unus Deus*, et, *Ego solus*, et, *Ego primus*, in uno, solo et primo simul esse Verbum, ut in luce splendorem, haud dubie est intelligendum: quod quidem de nullo alio præterquam de Verbo intelligi potest. Namque res cæteræ omnes per Filium e nihilo sunt factæ, multumque ab illo natura differunt: ipse autem Filius vere et naturaliter est ex Patre genitus. Hæc proinde verba, *Ego primus*⁴⁵, quæ stultis adhibere visum est suæ hæresis propugnandæ causa, ipsorum impietatem magis redarguunt. *Ego*, inquit Deus, *primus et ego postea*. Quod si igitur velint eum, inter res se posteriores numerari, earumque primum dici, ut et illæ ipso sint posteriores, inde certe efficietur ut ipse opera solo tempore antecedit: quod quidem unum omnem superat impietatem. Sin autem hæc verba, *Ego primus*, protulit, ut se non esse ex aliquo, nec aliquem ante se fuisse, sed se omnium esse principium et causam ostenderet, atque ut genitum exploderet fabulas; perspicuum quoque est Filium primogenitum appellari, non quod inter res creatas numeretur, sed ad indicandum omnium creationem et adoptionem per Filium esse effectam. Siquidem quemadmodum Pater primus est, ita et ipse primus est, quatenus nimirum imago primi est, et in eo est primus, ipseque ex Patre est genitus, in quo item omnis natura creata cum creaturum adoptatur.

A *Χριστόν*. Εἰ δὲ κτίσμα (42) ἦν, οὐκ ἂν συνῆψε, καὶ συνηρίθησεν ἑαυτὸν τῷ κτίσαντι αὐτόν. Ποία γὰρ κοινωνία τῷ ἀληθινῷ καὶ τῷ μὴ ἀληθινῷ; Νῦν δὲ, συνάψας ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ, ἔδειξεν, ὅτι τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν (43) γινώσκειν, ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς ἀληθινὸν ἐστὶ γέννημα. Τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε γράφων ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· *Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός* (44), *καὶ ζωὴ αἰώνιος*. Καὶ τοῦ μὲν προφήτου περὶ τῆς κτίσεως λέγοντος, *Ὁ ταῦτας τὸν οὐρανὸν ἔξετειρα* παντὶ δῆλον γέγονεν, ὅτι ἐν τῷ μόνῳ καὶ ὁ τοῦ μόνου σημαίνεται Λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Οὐκοῦν εἰ διὰ τοῦ Λόγου γέγονε, φησὶ δὲ, *Ἐγὼ μόνος*, νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ Υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός (45)· οὕτως ἄρα καὶ ἐὰν λέγηται, *Εἷς Θεός*, καὶ, *Ἐγὼ μόνος*, καὶ, *Ἐγὼ πρῶτος*, ἐν τῷ (46) ἐνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρῶτῳ συνῶν νοεῖται ὁ Λόγος, ὥσπερ ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐπὶ ἄλλου (47) νοηθεῖται, εἰ μὴ ἐπὶ μόνου τοῦ Λόγου. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πολλὴν ἔχει τῇ φύσει τὴν διάστασιν· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φύσει καὶ ἀληθινὸν γέννημα· διὸ καὶ ὁ προσφέρων ἔδοξαν οἱ ἀνόητοι ῥητὸν, τὸ, *Ἐγὼ πρῶτος*, εἰς ἀπολογία τῆς αἰρέσεως αὐτῶν, τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακόνοιαν. Φησὶν ὁ Θεός· *Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα*. Εἰ μὲν οὖν ὡς συναριθμούμενος τοῖς μετ' αὐτὸν λέγεται τούτων πρῶτος, ἵνα κακείνα δευτέρα τούτου (48) ᾦ, ἔσται καθ' ὑμᾶς τῶν ποιημάτων καὶ αὐτὸς μόνῳ τῷ χρόνῳ προάγων· ἀλλὰ τοῦτο μόνον πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλει. Εἰ δὲ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ἐκ τινος, μηδὲ πρὸ αὐτοῦ τινα, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι τῶν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίον, καὶ εἰς ἀνάίρεσιν τῶν παρ' Ἑλλήσι μύθων εἴρηκεν, *Ἐγὼ πρῶτος*· δῆλον, ὅτι (49) καὶ τὸ λέγεσθαι τὸν Υἱὸν πρωτότοκον, οὐ διὰ τὸ συναριθμεῖσθαι αὐτὸν τῇ κτίσει, λέγεται πρωτότοκος, ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῶν πάντων διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργίας καὶ υἰοποιήσεως. Καὶ γὰρ ὥσπερ ὁ Πατὴρ πρῶτός ἐστιν, οὕτω καὶ αὐτὸς πρῶτος μὲν ἐστίν, ὡς εἰκὼν τοῦ πρώτου, καὶ ἐν αὐτῷ ὄντος τοῦ πρώτου, γέννημα δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἡ κτίσις κτίζεται καὶ υἰοποιεῖται.

⁴² Joan. v, 20. ⁴³ Job ix, 8. ⁴⁴ Isa. XLIV, 24. ⁴⁵ Isa. XLIV, 6.

(42) Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, Et D κτίσμα. Editi et alii, et δὲ κτίσμα.

(43) Regius primus et Seguerianus, ἔδωκεν ἡμῖν. Reg. 2, Basiliensis et Anglic., ἔδωκεν ἡμῖν. At alii cum editione Commel. ἡμῖν omittunt. Ibidem Reg. 1 et Seguer., ὅτι ἀληθινῷ. Editi et alii. ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ. Mox Regius primus et Seguerianus, τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε. Goblerian. et Felck. 1, Τοῦτο καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξεν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Alii et editio Commel., τοῦτο μαθὼν Ἰωάννης.

(44) Reg. 2, et Felckm. 5, ἀληθινὸς Χριστός, ut et in Basiliensi prima manu scriptum fuerat. Ibid. Reg. 1 et Seguerian., καὶ ζωὴ αἰώνιος. Editi et alii, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Mox Reg. 1 et 2 et Seguerian., περὶ τῆς κτίσεως. Alii et editi, περὶ τῆς κτίσεως, mendose.

(45) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ Υἱός, δι' οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός. Alii et editi, νοεῖται σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ Υἱός, δι' οὗ γέγονε καὶ οὐρανός.

(46) Reg. 1 et Seguer., καὶ ἐν τῷ. In aliis et editis deest καὶ.

(47) Seguerian., ἐπ' ἄλλον, forte pro ἐπ' ἄλλων.

(48) Reg. 1, τοῦτω. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τούτων. Ibidem Reg. 1, et Seguer. ἔστω καθ' ὑμᾶς. Mox Reg. 1 et Seguerian., μόνον τῷ Χριστῷ. Ibidem ibidem, ἀλλὰ τοῦτο πᾶσαν.

(49) Reg. 1 et 2, et Felckm. 5, δῆλον, ὅτι. Alii et editi, δηλονότι. Seguer., ibidem λέγεσθαι καὶ τόν. In aliis et editis, deest καί. Mox Reg. 1, et Seguerian. συναριθμεῖσθαι. Editi et alii, συναριθμῆσαι.

10. Ἀλλὰ καὶ πρὸς (50) ταῦτα πάλιν ἐπιχειροῦσι Α φιλονεικεῖν ταῖς ἰδίαις μυθοπλαστίαις, λέγοντες μὴ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἔν, μηδὲ ὁμοιον, ὡς ἡ Ἐκκλησία (51) κηρύσσει, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ θέλουσι. Φασὶ γάρ· Ἐπεὶ δὲ θέλει ὁ Πατήρ, ταῦτα θέλει καὶ ὁ Υἱός, καὶ οὔτε τοῖς νοήμασιν οὔτε τοῖς κρίμασιν ἀντίκειται, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἐστὶ σύμφωνος αὐτῷ, τὴν ταυτότητα τῶν δογμάτων καὶ τὸν ἀκόλουθον καὶ συνρηρημένον (52) τῆ τοῦ Πατρὸς διδασκαλίᾳ ἀποδοῦς λόγον· διὰ τοῦτο αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ ἐν εἰσι. Ταῦτα γὰρ οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τινὲς ἐξ αὐτῶν τετολμήκασι. Τούτου δὲ τί ἂν τις ἀτοπώτερον ἢ ἀλογώτερον εἴποι; Εἰ γὰρ διὰ ταῦτα ἔν εἰσιν ὁ Υἱός καὶ ὁ Πατήρ, καὶ εἰ οὕτως ὁμοίός ἐστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ (53)· ὦρα καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ τὰ ἄλλα ἡμῶν τὰ ὑπερκεῖμενα, ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας, καὶ θρόνους καὶ κυριότητας, καὶ τὰ φαινόμενα, ἡλιὸν τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρους εἶναι καὶ αὐτοὺς, ὡς τὸν Υἱὸν (54), υἱούς· λέγεσθαι δὲ καὶ περὶ τούτων, ὅτι αὐτοὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν εἰσι· καὶ ἕκαστος εἰκῶν καὶ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (55). Ἄ γὰρ θέλει ὁ Θεός, ταῦτα θέλουσι καὶ αὐτοί· καὶ οὔτε τοῖς κρίμασιν οὔτε τοῖς δόγμασι διαφωνοῦσιν (56), ἀλλ' ἐν πᾶσιν εἰσιν ὑπήκοοι τῷ πεποικηκότι. Οὐκ ἂν γὰρ ἔμειναν ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ, εἰ μὴ, ἅπερ ἤθελεν ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ αὐτοὶ ἠθούλοντο. Ὁ γοῦν μὴ μείνας (57), ἀλλὰ παραφρονήσας ἤκουσε· Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος, ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων; πῶς οὖν, τούτων οὕτως ὄντων, μόνος οὗτος Υἱός (58) μονογενὴς καὶ Λόγος καὶ Σοφία ἐστίν; ἢ πῶς, τοσούτων ὄντων ὁμοίων τῷ Πατρὶ, μόνος οὗτος εἰκῶν ἐστὶ; Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀνθρώποις εὐρεθῆσονται πολλοὶ ὁμοιοὶ τῷ Πατρὶ, πλείστοι μὲν μάρτυρες (59) γενόμενοι, καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται, καὶ πάλιν πρὸ τούτων οἱ πατριάρχαι· πολλοὶ τε καὶ νῦν ἐφύλαξαν (60) τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, γενόμενοι οἰκτιρμένους, ὡς ὁ Πατήρ ὄν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τηρήσαντες τὸ, *Γίνεσθε οὐβ μμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα* (61) ἀγαπητά· καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Μιμηταὶ δὲ γέγονασι καὶ τοῦ Παύλου πολλοὶ, ὡς κάκεινος τοῦ Χριστοῦ· καὶ ὁμοῦ οὐδεὶς τούτων οὔτε Λόγος (62), οὔτε Σοφία, οὔτε μονογενὴς Υἱός,

10. Verum ista illi propriis commentis conantur dissolvere. Aiunt itaque Filium et Patrem non ita unum et quid simile esse, ut Ecclesia prædicat, sed ut ipsi docent. Quia enim, inquit, quæ vult Pater, eadem etiam vult Filius, ejusque cogitationibus et judiciis non adversatur, sed in omnibus plane cum illo consensus, eaque sermonibus suis docet quæ Patris dogmatis et doctrinæ sunt admodum consentientia: idcirco ipse et Pater unum sunt. Hæc illa sunt quæ nonnulli eorum non tantum dicere, sed etiam scribere ausi sunt, quibus quid, quæso, absurdius et ineptius dici queat? Namque si propterea Pater et Filius unum **443** sunt, hocque modo Patris simile est Verbum, sequitur profecto ut etiam angeli, alique nobis superiores spiritus, Principatus, Potestates, Throni, Dominationes, res item aspectabiles, sol, lunaque et stellæ sint filii uti Filius, ac de iisdem dicatur illos et Patrem unum esse, singulosque Deisse Verbum. Quæ enim vult Deus, eadem et illi volunt, nec ab ejus sententia et judicio dissentiant, sed in omnibus Creatori obediunt. Siquidem in propria gloria non permansissent, nisi quæ Pater voluit, illi quoque voluissent. Hinc ille qui non permansit, sed mente depravatus est, hæc audivit: *Quomodo cecidit ex cælo Lucifer, ille qui mane orbabatur* ⁶⁷? Cum igitur tales sint, quare solus iste, Filius unigenitus, Verbum et Sapiencia est? Vel cur si tot sunt Patris similes, solus iste imago est? Namque inter ipsos etiam homines multi reperientur qui Patris sint similes, plurimi scilicet martyres et, ante martyres, apostoli et prophetæ, atque ante istos patriarchæ. Quinetiam complures quoque hodie Salvatoris mandatum servant, fiuntque misericordes ut Pater cælestis ⁶⁸, atque hisce monitis obsequuntur, *Estote itaque imitatores Dei sicut Filii dilecti: et ambulante in dilectione, sicut et Christus dilexit nos* ⁶⁹: multi etiam Pauli imitatores effecti sunt ut et ille Christi. Atqui nemo tamen illorum vel Verbum aut Sapiencia, vel unigenitus Filius, vel imago est, nec ausus est dicere, *Ego et Pater unum sumus* ⁷⁰, vel, *Ego in Patre et Pater in me est* ⁷¹: sed hominum qui dem nomine dictum est, *Quis similis tui in diis, Do*

⁶⁷ Isa. xiv, 12. ⁶⁸ Luc. vi, 36. ⁶⁹ Ephes. v, 1, 2. ⁷⁰ Joan. x, 30. ⁷¹ Joan. xiv, 10.

(50) Reg. 1 et Seguer., ἀλλὰ καὶ πρὸς. Alii et D editi, ἀλλὰ πρὸς.

(51) Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. et Felckm. 5, ὡς ἡ Ἐκκλησία. Alii et editi, ὡς Ἐκκλησία.

(52) Goblerian. et Felckm. 1, συνρηρημένον.

(53) Sic Reg. 1, et Seguerian. At editi, ἐν εἰσιν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ οὕτως ὁμοίός ἐστιν ὁ Υἱός τῷ Πατρὶ.

(54) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, ὡς καὶ τὸν Υἱόν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὅτι αὐτοί. Reg. 2, ὅτι καὶ αὐτός. Alii et editi, ὅτι καὶ αὐτοί.

(55) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοῦ Θεοῦ. Alii et editi, τοῦ Πατρὸς.

(56) Gobler. Felc. 1, et Reg. 2, διαφέρουσιν. Felc. 5, διαφθνοῦσιν. Alii et editio Commel., διαφθνοῦσιν. Paulo post uterque Reg. Seguer. Anglic. et Felc. 5, ἔμειναν. Editio Commel., ἔμεινε, male.

(57) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐβούλοντο. Οὐκ οὐ μὴ μείνας.

(58) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi, οὗτος ὁ Υἱός. Ibid. Reg. uterque, Basil. Gobler. Felc. 1 et 5, Μονογενὴς καὶ Λόγος. Alii et editio Commel., μόνον γέννημα καὶ Λόγος.

(59) Sic Reg. 1, et Seguer. At Felc. 2, et editio Commel., ὁμοιοὶ τῷ Πατρὶ, ἄριστοι μὲν μάρτυρες. Alii, ὁμοιοὶ τῷ Πατρὶ, πλείστοι μὲν μάρτυρες. Mox Reg. 1, et Seguer., οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται. Reg. 2, Felc. 5, Basil., οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι. Editi, οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι.

(60) Sic uterque Reg. Basil. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., πολλοὶ τε καὶ ἄλλοι ἐφύλαξαν.

(61) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, ut et Scriptura. Alii vero et editio Comm., μιμηταὶ μου ὡς τέκνα. Mox uterque Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Scriptura, ἠγάπησεν ἡμᾶς. Alii et editi, ἠγάπησεν ὑμᾶς.

(62) Sic nss. At editio Commel. omittit οὔτε Λόγος. Paulo post Gobler. et Felc. 1, ἐπατόλησεν.

mine 72; et, *Quis similis erit Domino in filiis Dei* 73? A ille autem solus vera et naturalis imago Patris esse dicitur. Nam tametsi ad imaginem quoque Dei facti fuimus, Deique imago et gloria appellamur 74, at non nostri causa hujusmodi nomen sumus consecuti, sed propter inhabitantem in nobis imaginem veramque Dei gloriam, quæ ejus Verbum est, quod propter nos caro postea est factum.

λιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν (64) εἰκόνα καὶ ἀληθῆ δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ὃ δὲ ἡμᾶς ὕστερον γενόμενος σὰρξ, ταύτην τῆς κλήσεως ἔχομεν τὴν χάριν.

11. Cum igitur ex his dilucidum sit adeo ineptam et absurdam esse illorum sententiam, certe similitudo illa et unitas ad Filii naturam est necessario referenda. Nisi enim ita intelligatur, nihil ille supra res factas habiturus est, uti diximus, neque Patris futurus est similis, sed Patris dogmatum duntaxat: imo ab ipso Patre differet, quandoquidem Pater est Pater, dogmata autem et doctrina, Patris sunt. Si igitur Filius secundum dogmata et doctrinam Patri est similis; profecto ex illorum sententia Pater solo nomine Pater futurus est, nec Filius simillima ejus imago erit: imo nullam plane proprietatem, nullam Patris similitudinem 444 habere videbitur. Quæ enim similitudo vel quæ proprietas Patris in illo esse potest, qui diversus est a Patre? Namque Paulus ipse qui doctrinæ Salvatoris consimilia docebat, similis eidem natura non fuit. Errant igitur qui ita sentiunt: vereque unum sunt Filius et Pater, quemadmodum supra dictum est: atque ita Filius, Patris est similis et ex ipso Patre genitus, qualem videlicet intelligimus et cernimus filium se habere erga patrem et splendorem erga solem. Quia enim hoc modo se habet Filius, idcirco cum agit Filius, Pater similiter agit, et cum Filius ad sanetos accedit, Pater quoque ad illos in Filio accedit, ut ipse hisce pollicitus est verbis, *Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus* 75. Siquidem Pater in imagine cernitur et in luce splendor existit. Hinc, ut paulo ante diximus, cum Pater dat gratiam et pacem, eandem pariter dat Filius,

οὔτε εἰκὼν ἐστίν, οὔτε τις τούτων ἀπετόλμησεν εἰπεῖν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, ἢ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἀλλὰ περὶ μὲν πάντων (63) εἴρηται, *Τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε;* καὶ, *Τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ;* περὶ δὲ αὐτοῦ, ὅτι μόνος εἰκὼν ἀληθινή καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Εἰ γὰρ καὶ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν, καὶ εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ἐχρηματίσαμεν, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτοὺς πά- λιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν (64) εἰκόνα καὶ ἀληθῆ δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ὃ δὲ ἡμᾶς ὕστερον γενόμενος σὰρξ, ταύτην τῆς κλήσεως ἔχομεν τὴν χάριν.

11. Ἀπρεπούς δὴ οὖν καὶ ἀλόγους καὶ τῆς τοιαύτης φρονήσεως ἐκείνων φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὴν ἐνότητα ἐπ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ φέρειν· εἰ γὰρ μὴ οὕτω τις λάβοι (65) οὔτε πλέον τι τῶν γεννητῶν ἔχων φανήσεται, ὥσπερ εἴρηται, οὔτε τοῦ Πατρὸς ὅμοιος ἔσται, ἀλλὰ τῶν τοῦ Πατρὸς ὁμοίος ἔσται δογμάτων καὶ τοῦ Πατρὸς διαφέρει ὅτι ὁ μὲν (66) Πατὴρ πατὴρ ἐστίν, τὰ δὲ δόγματα καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Εἰ τοίνυν κατὰ τὰ δόγματα καὶ τὴν διδασκαλίαν ὁμοίός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ (67), ὁ μὲν Πατὴρ κατ' αὐτοὺς ὀνόματι μόνον Πατὴρ ἔσται· ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, μᾶλλον οὐδὲ ὅλως ἰδιότητα ἢ ὁμοίωσιν τινα τοῦ Πατρὸς ἔχων φανήσεται. Ποία γὰρ ὁμοίωσις καὶ ἰδιότης τῷ παρεξηλλαγμένῳ παρὰ τὸν Πατέρα (68); Καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ὅμοια τῷ Σωτῆρι διδάσκων, οὐκ ἦν κατ' οὐσίαν ὅμοιος αὐτῷ. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, τοιαῦτα φρονούντες, ψεύδονται· ὁ δὲ γε Υἱὸς (69) καὶ ὁ Πατὴρ οὕτως εἰσὶν ἐν, καθάπερ εἴρηται· καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁμοίος καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἔστιν ἰδεῖν καὶ νοεῖν υἱὸν πρὸς πατέρα, καὶ ὡς ἔστιν ἰδεῖν τὸ ἀπαύγασμα (70) πρὸς τὸν ἥλιον. Διὰ γὰρ τὸ οὕτως εἶναι (71) τὸν Υἱὸν, ἐργαζομένου τοῦ Υἱοῦ, ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ ἐργομένου τοῦ Υἱοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους, ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ ἐρχόμενος ἐν τῷ Υἱῷ, ὡς αὐτὸς ἐπηγγελάτο λέγων· Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, καὶ μοιῆν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν (72). Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι θεωρεῖται ὁ Πατὴρ, καὶ ἐν τῷ ἀπαυγασματί ἐστὶ τὸ φῶς. Διὰ τοῦτο, καθάπερ μικρῷ πρόσθεν εἰπομεν, καὶ διδόντος (73) τοῦ Πατρὸς χάριν

72 Psal. lxxxv, 8. 73 Psal. lxxxviii, 7. 74 1 Cor. xi, 7. 75 Joan. xiv, 25.

(63) Reg. 1, et Seguer., παρὰ μὲν πάντων. Alii D et editi, περὶ μὲν πάντων. Mox Reg. 1 et Seguer., καὶ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς; Cæteri et editi, Ἡ τίς ὁμοιωθήσεται σοι ἐν υἱοῖς;

(64) Reg. 1, et Seguer., ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν. Reg. 2, item ἐν ἡμῖν. Alii et editi, διὰ δὲ τὴν ἐνοικήσασαν ἡμῖν. Mox Reg. 1. et Seguer., Λόγος αὐτοῦ. Alii et editi, Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ibid. mss., δι' ἡμᾶς. Editio Commel., δι' ἡμῶν.

(65) Sic Reg. 1, et Seguer. At cæteri et editi, οὕτω τις λέγοι. Ibidem Felc. 1, πλέον τι τῶν γεννητῶν.

(66) Reg. 1, et Seguer., ἀλλὰ τῶν τοῦ Πατρὸς. Διαφέρει δὲ τι, ὅτι ὁ μὲν, etc. Sic item Gobler. et Felc. 1, sed omittunt τι post δέ. Felc. 2 omittit ibidem, ἀλλὰ τῶν τοῦ Πατρὸς ὁμοίος ἔσται.

(67) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi, τοῦ Πατρὸς. Mox Regius primus et Seguer., ὀνόματι μόνον Πατὴρ ἔσται. Gobler. et Felc. 1, ὀνόματι μόνον Πατὴρ ἐστίν. Alii et editio Commel., ὀνόματι

Πατὴρ ἐστίν. Ibidem Reg. 1, et Seguer., ἀπαράλλακτος εἰκὼν, μᾶλλον δὲ ὅλως οὐδὲ ἰδιότητα.

(68) Sic Regius primus et Seguerian. Editi vero, παρὰ τοῦ Πατρὸς. Felc. 2, et editio Commel. mendose habent παρεξηλλαγμένῳ. Ibid. Reg. 1, et Seguer., Καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος. Alii et editi, Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος.

(69) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi, ὁ δὲ Υἱός.

(70) Sic uterque Regius et Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. Cæteri autem et editi, καὶ ἀπαύγασμα.

(71) Gobler. et Felc. 1, Διὰ γὰρ τοῦτο εἶναι. Mox Reg. 1, et Seguer., ἐστὶν ὁ ἐργαζόμενος. Editi et alii, ἐστὶν ἐργαζόμενος.

(72) Reg. 1, Seguer. et Scriptura, ποιήσομεν. Alii et editi, ποιησόμεθα.

(73) Reg. 1, et Seguer., καὶ διδόντος, et mox, αὐτὴν καὶ ὁ Υἱός. Alii et editi, διδόντος, ταύτην ὁ Υἱός. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ἐπισημαίνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφων.

καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ Υἱὸς δίδωσιν, ὡς ὁ Παῦλος Ἀπισημαίνεται διὰ πάσης ἐπιστολῆς γράφων *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ φωσ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος (74), καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. Οὕτω γοῦν πάλιν ἐπυευόμενος Θεσσαλονικεῦσι καὶ λέγων· *Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς (75) κατευθύναί τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, τὴν ἐνότητά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐφύλαξεν· οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύνοισιν, ὡς παρὰ δύο δεδομένης, παρὰ τούτου καὶ τούτου, διπλῆς χάριτος, ἀλλὰ, κατευθύναί, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ δίδωσι ταύτην· ἐξ ὧν κἂν ἐρυθριᾶν οἱ ἀσεβεῖς δυνάμενοι, οὐ βούλονται (76).*

12. Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἐνότης καὶ ἰσὺς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα ὁ Λόγος, ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός, ἀλλὰ διεισθήκει τῇ φύσει ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς (77)· ἵκει τὸν Πατέρα δοῦναι μόνον, οὐδένα τῶν γενητῶν ἐπικοινωνούντος πρὸς τὸν πεποιηκότα ἐν τοῖς δεδομένοις· νῦν δὲ ἡ τοιαύτη (78) ὁμοίσι δεικνυσι τὴν ἐνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὐκ ἂν γοῦν εὐζαιτό τις λαβεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ (79) καὶ τῶν ἀγγέλων, ἢ παρὰ τινος τῶν ἄλλων κτισμάτων, οὐδ' ἂν εἶποι τις, Δῆψοι σοὶ ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄγγελος (80), ἀλλὰ παρὰ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐνοσιδῆ ὁμοίσι. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ δίδονται τὰ δεδομένα· οὐδὲν δὲ ἐστιν, ὃ μὴ δι' Υἱοῦ ἐνεργεῖ ὁ Πατὴρ οὕτω γὰρ καὶ ὁ λαβὼν ἀσφαλῆ τὴν χάριν ἔχει. Εἰ δὲ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ, εὐλογῶν τοὺς ἐγγόνους Ἐφραῖμ καὶ Μανασσῆ ἔλεγεν· *Ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· ὁ ἄγγελος ὁ ρυόμενός με (81) ἐκ πάντων τῶν κακῶν, εὐλογήσαι τὰ παιδία ταῦτα· οὐ τῶν κτισθέντων καὶ τὴν φύσιν ἀγγέλων ὄντων ἕνα συνῆπτε (83) τῷ κτίσαντι αὐτοὺς Θεῷ· οὐδὲ ἀφείλε τὸν τρέφοντα αὐτὸν Θεόν, παρ' ἀγγέλου τὴν εὐλογίαν ἤπει τοῖς ἐγγόνους, ἀλλ' εἰρηκῶς, Ὁ ρυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν, ἔδειξε μὴ τῶν κτισθέντων τινὰ ἀγγέλων, ἀλλὰ τὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὃν τῷ Πατρὶ συνάπτων ἤβητο, δι' οὗ καὶ ὁς ἐκ θάλλῃ, ῥύεται ὁ Θεός. Τοῦτον γὰρ καὶ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελον τοῦ Πατρὸς εἰδὼς καλούμενον, οὐκ*

uti Paulus in omnibus suis Epistolis significat, dum ita scribit : *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*⁷⁶. Una enim eademque est gratia quæ a Patre in Filio datur, quemadmodum una est lux solis et splendoris, et sol non nisi per suam lucem illuminat. Sic item Thessalonicensibus precatur : *Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos*⁷⁷, quibus verbis Patris et Filii unitatem servavit. Nam non dixit, *dirigant*, quasi duplex gratia a duobus, nempe ab illo et illo daretur, sed, *dirigat*, ut illam a Patre per Filium dari significaret : quæ quidem impios cogere saltem erubescere, nisi erubescere nollent.

B

12. Namque si non esset unitas, nec Verbum naturæ Patris proprius esset fetus, ut lucis splendor, sed Filius a Patre natura differret, satis certe esset si solus Pater daret, cum nullam rem creatam in dandis gratiis sociam habeat Creator. Quapropter hic dandi modus signum est unitatis Patris et Filii. (80) Nemo igitur quid a Deo et ab angelis aut aliqua alia re creata precatus fuerit, nemoque cuiquam dixerit, *Det tibi Deus et angelus* : sed quæ precamur, a Patre et Filio precamur, ob eorum unitatem unicamque donationem. Quæ enim dantur, per Filium dantur, nihilque omnino est quod non per Filium efficiat Pater : hincque certa et secunda est gratia quam accipimus. Quod si patriarcha Jacob suis nepotibus Ephraim et Manasse benedicens dixit, *Deus qui pascit me a juventute mea usque in presentem diem : Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis*⁷⁸ : nequaquam ex hisce verbis aliquem ex creatis et qui natura sunt angeli, cum Deo, a quo creati sunt, conjunxisse existimandum est, neque Deo altore suo dimisso benedictionem pro nepotibus ab angelo poposcisse, sed his dictis, *Qui eruit me de cunctis malis*, ostendit non aliquem ex creatis angelis, sed Dei esse Verbum, quod cum Patre in oratione consociavit, quia per ipsum **445** Deus quos voluerit liberat. Nam cum nescitis non

⁷⁶ Rom. 1, 7; I Cor. 1, 3; Ephes. 1, 2, etc.

⁷⁷ I Thess. III, 11. ⁷⁸ Genes. XLVIII, 15, 16.

(74) Sic Reg. 1, Seguer. Angl. Gobler. et Felc. 1. D At editi, ἐν τοῖς φωσ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται οὕτω. Ibidem Anglic., Οὕτω δὲ πάλιν.

(75) Reg. 1, et Seguer., ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς. Alii et editi, ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς.

(76) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1; sed duo ultimi pro κἂν, habent καί. Anglic., καὶ ἐρυθριᾶν οἱ κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον ἀσεβεῖς ὀφείλουσι, καὶ δυνάμενοι οὐ βούλονται. Sic item alii et editi, sed omissis his verbis, κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον. Ibidem Reg. 1, et Seguer., Εἰ γὰρ μὴ ἦν. Editi, Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἦν.

(77) Reg. 1, Seguer., ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. In aliis et editis dicit ἀπὸ.

(78) Reg. 1, et Seguer., ἡ αὐτὴ. Editi et alii, ἡ τοιαύτη.

(79) Reg. 1, et Seguer., τοῦ Θεοῦ. Editi et alii, τοῦ Πατρὸς.

(80) Nemo hæc S. Athanasii verba putet officere sanctorum invocationi. Namque cum angelos aut sanctos invocamus, non ab illis, sed a Deo honorum omnium auctore quæ petimus, ipsis intercedentibus, obtenturos speramus.

(81) Uterque Regius et Segner., καὶ ὁ ἄγγελος. Cæteri et editi, καὶ ἄγγελος. Mox Regius 1, et Seguer., καὶ ἐνοσιδῆ. Editi et alii, καὶ τὴν ἐνοσιδῆ.

(82) Reg. 1, Seg., et Græcus Scripturæ textus, ὁ ρυόμενός με. Editi et alii, ὁ ρυόμενός με.

(83) Sic uterque Regius et Seguer. At alii et editi, συνῆπται, mendose.

esset illum magni consilii Angelum Patris vocari ⁷⁹, non alium præter ipsum esse significavit, qui et benediceret et de malis erueret. Nec enim arbitrandum est cum voluisse, ut sibi quidem Deus, nepotibus vero angelus benediceret: sed quem ipse ita rogabat, *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris* ⁸⁰ (is porro Deus erat, ut idem testatur, *Vidi Deum facie ad faciem*), eundem precabatur ut filiis Josaph benediceret. Proprium quidem angeli est Deo imperanti ministrare: hincque multoties scribitur prævisse ut Amorrhæum expelleret, missusque fuisse ut populum in itinere tueretur ⁸¹. Verum nec ista ejus sunt opera, sed Dei imperantis et mittentis, cujus est liberare quos voluerit: qua de causa non alius quam ipse Dominus Deus illi apparuit et ait: *Ecce, ego tecum ero, ad te custodiendum quocumque ieris* ⁸². Nec item alius quam ipse Deus apparuit Laban, ejusque cohibuit insidias, cui et jussit ut ne verbis asperis cum Jacob ageret. Ipse autem Jacob non alium sane quam Deum his verbis invocabat, *Erue me de manu fratris mei Esau, quia eum timeo* ⁸³. Hæc etiam ad uxores dixit: *Deus non permisit Laban ut mihi noceret* ⁸⁴.

13. Non alium quoque præter Deum precabatur David ut se liberaret: *Ad te, Domine, cum affligerer, clamavi, et exaudisti me. Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa* ⁸⁵. Eidem rursus gratias agens, hæc psalmi decimi septimi verba cecinit, die qua Dominus eum de manu omnium inimicorum eruit: *Diligam te, Domine, fortitudo mea, Domini firmamentum meum et refugium meum et liberator meus* ⁸⁷. Paulus etiam multas passus vexationes non alii quam Deo gratias hoc modo agebat, *Ex omnibus eripuit me Dominus, et erepturus est, in quem speravimus. Nec item alius quam Deus Abrahamæ atque Isaac benedixit. Ipse autem Isaac Deum his verbis pro Jacob orabat, Deus autem meus benedicat tibi, et crescere te faciat atque multiplicationem, ut sis in turbas populorum, et det tibi benedictionem Abrahamæ patris mei* ⁸⁹. Si porro nullius

⁷⁹ Isa. ix, 6, *sc.* LXX. ⁸⁰ Genes. xxxii, 26. ⁸¹ Amos ii, 9. ⁸² Gen. xxviii, 15. ⁸³ Gen. xxxii, xvii, 23. ⁸⁴ II Cor. i, 10. ⁸⁵ Gen. xxviii, 13, 4.

(84) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἄλλον ἢ αὐτόν. Paulo post Reg. 1, et Seguer., παρά Θεοῦ ἕξίου εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐκγόνους. Cæteri et editi, ἕξίου παρά τοῦ Θεοῦ εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐγγόνους.

(85) Regius 1, et Seguer., τοῦ Ἰωσήφ. Editi τοῦ omittunt. Ibid. uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1 et 5, Ἀγγέλου μὲν οὖν. In aliis et editis οὖν deest. Reg. 1, et Seguer. ibid., τὸ διακονεῖν. Ab aliis τὸ ἀβελτ.

(86) Reg. 1, et Seguer., ἐκβάλλειν. Alii et editi, ἐκβαλεῖν.

(87) Reg. 1, et Seguer., οὗς ἂν αὐτὸς θελήσῃ ρύεσθαι. Gobler. item et Felc. 1, ρύεσθαι. Editi et alii, οὗς ἂν θέλῃ ρύεσθαι. Mox ut et infra Reg. 1, et Seguerian., ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεῖς. Editi et alii, ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεῖς.

(88) Sic mss. At editio Commel., ἐξελοῦ μου,

ἄλλον ἢ αὐτόν (84) εἶναι τὸν εὐλογοῦντα, καὶ ρύεμενον ἐκ τῶν κακῶν ἔλεγεν. Οὐ γὰρ αὐτὸς μὲν παρά Θεοῦ ἕξίου εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐκγόνους ἤθελε παρά Ἀγγέλου· ἀλλ' ἦν αὐτὸς παρεκάλει λέγων, Οὐ μὴ σε ἀποστείλω, ἐὰν μὴ με εὐλογήσῃς (Θεὸς δὲ ἦν οὗτος, ὡς αὐτὸς φησιν· *Εἶδον Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον*), τοῦτον εὐλογῆσαι καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰωσήφ (85) ἤθελετο. Ἀγγέλου μὲν οὖν ἴδιον τὸ διακονεῖν τῇ τοῦ Θεοῦ προστάξει· πολλάκις δὲ καὶ προπορεύεται· ἐκβάλλειν (86) τὸν Ἀμορραῖον, καὶ πέμπεται φυλάξει τὸν λαὸν ἐν τῇ ὁδῷ· ἀλλὰ καὶ ταῦτα οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, τοῦ δὲ προστάξαντος καὶ ἀποστειλαντος αὐτόν Θεοῦ, οὗ καὶ τὸ ρύεσθαι ἔστιν, οὗς ἂν αὐτὸς θελήσῃ ρύεσθαι (87)· διὰ τοῦτο οὐκ ἄλλος ἢ αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεῖς εἶπεν αὐτῷ· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ, διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσης, οὗ ἂν πορευθῆς*· καὶ οὐκ ἄλλος, ἀλλὰ πάλιν ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεῖς ἐπέσχε τοῦ Λάβαν τὴν ἐπιθουλήν, κελεύσας αὐτῷ μὴ λαλῆσαι ποτηρὰ τῷ Ἰακώβ· καὶ αὐτὸς δὲ οὐκ ἄλλον ἢ τὸν Θεὸν παρεκάλει λέγων· *Ἐξελοῦ με* (88) *ἐκ χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἠσαῦ, ὅτι φοβοῦμαι αὐτόν*· καὶ γὰρ καὶ ταῖς γυναῖξιν ὀμιλῶν ἔλεγεν, ὅτι (89) *Οὐκ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Λάβαν κακοποιῆσαι με*.

13. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ οὐκ ἄλλον ἢ αὐτόν τὸν Θεὸν παρεκάλει περὶ τοῦ ρύεσθαι· *Πρὸς σέ, Κύριε, ἐν τῷ θλίβεσθαί με, ἐπέκραξα, καὶ ἐπήκουσάς μου· Κύριε, ρύσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων, καὶ ἀπὸ γλώσσης δολίας*· τούτῳ καὶ τὴν χάριν ἀνατιθεὶς ἐλάλησε (90) καὶ τοὺς λόγους τῆς ψῆδης ἐν τῷ ἐπτακαίδεκάτῳ ψαλμῷ, ἐν ἧ ἡμέρᾳ ἐρρύσατο αὐτόν ὁ Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαούλ, καὶ εἶπεν· *Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου, καὶ (91) ρύστης μου*. Ὁ δὲ Παῦλος, πολλοὺς διωγμοὺς ὑπομείνας, οὐκ ἄλλῳ ἢ τῷ Θεῷ τῷ χαριστῆι λέγων· *Ἐκ πάντων (92) με ἐρρύσατο ὁ Κύριος, καὶ ρύσεται, εἰς ὃν ἠλπίζαμεν*· καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ ὁ Θεὸς ἠλόγησε τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Ἰσαάκ· καὶ ὁ Ἰσαάκ δὲ ἐπευχόμενος τῷ Ἰακώβ (93), ἔλεγεν· *Ὁ Θεός μου εὐλογῆσαι σε,*

D mendose. (89) Ὅτι deest in Reg. 1, et Seguerian. (90) Gobler. et Felc. 1, δολίας· καὶ πάλιν· Ἀγαπήσω σε, etc., omissis intermedialis. Ibid. Regius 1, et Seguer., ἐλάλησε καὶ τοὺς λόγους τῆς ψῆδης ἐν τῷ ἐπτακαίδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ἧ ἡμέρᾳ ἐρρύσατο αὐτόν Κύριος. Cæteri autem, ἐλάλησε τοὺς λόγους τῆς ψῆδης ἐν τῷ ἐπτακαίδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ἡμέρᾳ ἢ ἐρρύσατο αὐτόν ὁ Κύριος.

(91) Sic mss. At editio Commel. καὶ omittit. (92) Reg. 1, et Seguer., λέγων· ἐκ πάντων. Alii et editi, λέγων· ἀλλ' ἐκ πάντων. Mox Reg. 1, et Seguer., ἠλπίζαμεν· καὶ οὐκ ἄλλος ἢ ὁ Θεός. Editi et alii, ἠλπισα· καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ Θεός.

(93) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, omittunt καὶ τὸν Ἰακώβ, quæ alii et editi habent ante καὶ ὁ Ἰσαάκ δέ, etc. Mox Regius primus et Seguer., ut et Scripturæ Græcus textus, Ὁ δὲ Θεός.

καὶ αὐξήσαι σε καὶ πληθυνεῖ σε, καὶ ἔση εἰς σουταγωγὰς ἐθνῶν, καὶ δόξῃ σοι τὴν εὐλογίαν Ἀβραάμ τοῦ πατρὸς μου. Εἰ δὲ οὐκ ἄλλου τινὸς ἔστι τὸ εὐλογεῖν καὶ τὸ βύεσθαι (94), ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἄλλος τις ἦν ὁ βυόμενος τὸν Ἰακώβ ἢ αὐτὸς ὁ Κύριος, τὸν δὲ βυόμενον αὐτὸν ὁ πατριάρχης ἐπεκαλεῖτο ἐπὶ τοὺς ἐχθόνους (95)· δῆλόν ἐστιν, ὡς οὐκ ἄλλον ἐν τῇ εὐχῇ συνῆπτε τῷ Θεῷ ἢ τὸν τούτου Λόγον, ὃν διὰ τοῦτο καὶ ἄγγελον ἐκάλεσεν, ὅτι μόνος οὕτως ἔστιν ὁ ἀποκαλύπτων τὸν Πατέρα. Ὅπερ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐποίει λέγων· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὕτω γὰρ καὶ ἀσφαλῆς (96) ἦν ἡ εὐλογία διὰ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔστιν ἡ διδομένη χάρις. Ἐὰν γὰρ ὁ Πατήρ δόξῃ, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔστι τὸ διδομένον (97)· καὶ ὁ Υἱὸς λέγεται χαρίζεσθαι, ὁ Πατήρ ἔστιν ὁ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ παρέχων· Εὐχαριστῶ γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος γράφων Κορινθίους, τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ (98) τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ φωτὸς καὶ ἀπαυγάσματος ἂν τις ἴδοι· καὶ γὰρ ὅπερ φωτίζει τὸ φῶς, τοῦτο τὸ ἀπαύγασμα καταυγάζει· ὅπερ δὲ καταυγάζει τὸ ἀπαύγασμα, ἐκ τοῦ φωτὸς ἔστιν ὁ φωτισμός. Οὕτω καὶ βλεπομένου τοῦ Υἱοῦ, βλέπεται ὁ Πατήρ· τοῦ γὰρ Πατρὸς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα· καὶ οὕτως ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἔν εἰσι.

14. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν γενητῶν καὶ κτισμάτων (99) οὐκ ἂν τις εἴποι. Οὕτε γὰρ, ἐργαζομένου τοῦ Πατρὸς, ἐργάζεται τις αὐτὰ τῶν ἀγγέλων, ἢ ἄλλος τις τῶν κτισμάτων· οὐδὲν γὰρ τούτων ποιητικὸν αἰτίον ἔστιν, ἀλλὰ τῶν γινομένων εἰσὶν· ἄλλως τε καὶ κχωρισμένοι, καὶ διεστηκότες (1) τοῦ μόνου, καὶ ἄλλο τὴν φύσιν ὄντες, καὶ ἔργα τυγχάνοντες, οὕτε ἄπερ ἐργάζεται ὁ Θεὸς, δύνανται ἐργάζεσθαι, οὕτε, καθὰ προεῖπον, χαρίζομένου τοῦ Θεοῦ, συχαρίζεσθαι· οὕτε βλεπομένου ἀγγέλου, εἴποι ἂν τις ἑωρακεῖναι τὸν Πατέρα. Ἄγγελοι μὲν γὰρ, ὡς γέγραπται, λειτουργικὰ πνεύματὰ εἰσιν εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι (2), καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Λόγου δωρεὰς διδομένας ἀπαγγέλλοντές εἰσι τοῖς λαμβάνουσι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἄγγελος, ὀρώμενος, ὁμολογεῖ ἀπεστᾶθαι παρὰ τοῦ δεσπότη, ὡς ἐπὶ Ζαχαρίου ὁ Γαβριήλ, καὶ ἐπὶ τῆς Θεοτόκου Μαρίας ὁ αὐτὸς (3) ὠμολόγησε. Καὶ ὁ βλέπων δὲ ἀγγέλων ὀπτασίαν οἶδεν, ὅτι τὸν ἄγγελον εἶδε, καὶ οὐ τὸν Θεόν. Εἶδε γὰρ Ζαχαρίας ἀγγέλον· εἶδε καὶ

⁹⁹ Rom. 1, 7. ⁹¹ I Cor. 1, 4. ⁹² Hebr. 1, 14.

μου. Editi et alii, Ὁ Θεὸς μου. Ibidem post αὐξήσαι σε, Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, addunt καὶ πληθυνεῖ σε, quæ in aliis et editis desunt.

(94) Regius 1, et Seguer., ἔστιν εὐλογεῖν καὶ βύεσθαι.

(95) Regius primus et Seguer., ἐχθόνους. Alii autem et editi, ἐγγόνους.

(96) Gobler. et Felc. 1, γὰρ ἀσφαλῆς. Paulo post uterque Regius et Seguer., μία καὶ ἡ αὐτή. Alii et editi, μία καὶ αὐτή.

(97) Regius uterque, Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5, ἔστι τὸ διδομένον. In aliis et editis deest τό. Mox Reg. 1, et Seguer., λέγεται χαρίζεσθαι. Cæteri et editi, λέγει χαρίζεσθαι. Paulo post Reg. 1, et Seg., ἔ: τῷ Υἱῷ. Cæteri et editi, ἐν Υἱῷ.

(98) Sic mss. præter Felc. 2, qui, ut et editio

A alius quam Dei est benedicere et liberare, si nullus præter ipsum Dominum, Jacob liberavit, quem liberatorem ipse patriarcha pro nepotibus invocabat: perspicuum inde est eum nullum alium cum Deo in sua oratione conjunxisse præter Verbum quod idcirco Angelum appellavit, quod solum ipsum Patris impertiat cognitionem. Simile item est quod scribit Apostolus, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo*⁹⁹. Ita enim tuta erat benedictio cum ob individuum Filii et Patris naturam, tum quia una et eandem erat data gratia. Nam licet dederit Pater, quod tamen datur, per Filium datur. Similiter licet Filius dare dicatur, Pater est qui per Filium et in Filio dat. Hinc Apostolus ad Corinthios scribit, *Gratias ago Deo meo semper pro vobis pro* **446** *Dei gratia, quæ vobis in Christo Jesu est data*⁹¹. Quin etiam idem istud in luce et splendore animadvertere est. Nam quod lux illuminat, idem quoque splendor illuminat, et vicissim quod splendor illuminat, hoc lux quoque illuminat. Sic Pater videtur, cum videtur Filius, quia ipse Patris est splendor, atque hoc pacto Pater et Filius unum sunt.

14. Idem autem de factis et creatis rebus nequit dici. Neque enim Patre aliquid efficiente, id etiam angelus aliquis aut alia res creata efficit, cum nihil horum causa sit efficiens, sed omnes omnino sint res factæ ab eo qui solus est, separatæ et disjunctæ, quæ et aliam ab ipso naturam habent, et opera sunt, neque ea quæ Deus efficit, possunt efficere, neque uti supra dixi, Deo gratiam impertiente, eam cum illo impertire queunt: nec quis, si angelum videret, se Patrem vidisse recte posset dicere. Nam angeli, ut scriptum est⁹², ministratores sunt spiritus ad ministrandum missi, qui dona, quæ ab ipso per Verbum dantur, his annuntiant qui ea accipiunt. Hinc ipse apparens angelus, se a Domino missum esse fatetur, uti Gabriel Zachariæ et Deiparæ Mariæ confessus est. Hinc etiam qui angelum vidit, se angelum non Deum vidisse novit. Vidit enim angelum Zacharias, vidit vero Isaias Dominum; angelum vidit Manue pater Samsonis, Deum autem Moyses intui-

Commel., omittit τοῦ Θεοῦ.

(99) Felc. 5, γεννητῶν κτισμάτων.

(1) Seguer., διεστώτες. Ibid. Reg. 1 et 2. Basil. Anglic. et Felc. 5, τοῦ μόνου, καὶ ἄλλο. Editi, τοῦ μόνου, ἄλλο. Mox Gobler. et Felc. 1, οὕτε ἂ ἐργάζεται. Reg. 1, οὕτε ὡσπερ ἐργάζεται. Ibid. post δύνανται ἐργάζεσθαι, addunt editi et plerique mss., ἐπὶ καὶ αὐτοὺς ἐργάεσθαι δόξωσιν. Seguerian. et Reg. 2, δόξωσιν. Sed hæc desunt in Reg. 1, et videntur prorsus inutilia.

(2) Regius primus et Seguer., ἀποστελλόμενοι. Alii et editi, ἀποστελλόμενα.

(3) Hæc verba, Μαρίας ὁ αὐτὸς, desunt in Gobler. et Felc. 1. Paulo post pro εἶδε, Regius 1, ubique habet, εἶδεν, idemque habet, οὐ τὸν Θεόν. Editi, οὐ Θεόν.

tus est; Gedeon angelum aspexit, at Abrahæ Deus A ipse apparuit: atque adeo nec qui Deum videbat, is cernebat angelum: nec qui videbat angelum is se Deum videre existimabat. Multum siquidem, imo se totis a Deo creatore res factæ natura differunt. Quod si aliquando apparente angelo, is qui spectator erat Dei audivit vocem, ut in rubo evenit: namque *Angelus Domini e rubo apparuit instar flammæ ignis, et vocavit Dominus Moysen de rubo dicens: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob* 15. Atqui non erat angelus, Deus Abraham: sed Deus erat qui in angelo loquebatur: unde quod quidem apparebat, angelus erat, Deus autem in illo loquebatur. Ut enim in tabernaculo Moysi loquebatur in columna nubis, ita etiam Deus in angelis loquens apparet: qua quidem ratione cum Jesu filio Nave per angelum loquebatur 16. Quæ porro loquitur Deus, manifestum est ea illum, per Verbum non vero per alium aliquem loqui. Verbum autem, quod a Patre nec separatum est, nec Patris naturæ dissimile est aut alienum, quidquid efficit, ea ipsa sunt Patris opera, ita ut idem et unum opus efficiat, et quæ dat Filius, Patris sint quoque munera. Qui item vidit Filium, novit se, cum illum vidit, non angelum, neque aliquem angelis majorem, neque prorsus rem aliquam creatam vidisse, sed Patrem. Similiter qui Verbum audit, se Patrem audire novit, non secus ac ille qui splendore illuminatus, a sole se illuminari non ignorat.

447 15. Idcirco enim divina Scriptura nobis hujusmodi exempla suppeditavit, ut rem ita intelligeremus, sicuti supra docuimus. Ex quibus certe cum proditores Judæos confutare, tum gentilium calumnias facile est refellere, qui, quoniam Trinitatem colimus, multos a nobis deos agnosci aiunt et arbitrantur. Nec enim, ut etiam ex allato exemplo constat, tria principia vel tres patres inducimus, uti Marcionistæ et Manichæi: quandoquidem nec tres soles in exemplum proposuerimus, sed solem et

15 Exod. III, 2, 6. 16 Josue I, 2, 9.

(4) Regius 1, et Seguer., τοῦ Σαμψῶν ἄγγελον· ἐθεώρησε καὶ Μωσῆς. Felc. 1, et Gobler., Μανωὲ ἄγγελον· εἶδε δὲ καὶ Μωσῆς, iidemque mox post ὠφθη, omittunt δὲ καί.

(5) Reg. 1, et Seg., ὄρων. Editi et alii, θεωρῶν. (6) Sic uterque Regius, Basil. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis ὁ deest.

(7) Regius 1, et Seguer., κτίσαντα Θεόν. Εἰ δὲ καὶ ποτε. Alii vero et editi, κτίσαντα αὐτὰ Θεόν. Εἰ δὲ καὶ ποτε. Mox Regius 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἤκουσ. Editi et alii, ἤκουσε. Reg. 1, et Seguer. ibid., ὡς ἐπί. Editi, aliique, ὡσπερ ἐπί. Regius 1, hic et mox habet, τοῦ βάτου.

(8) Regius 1, et Seguer., τοῦ πατρὸς σου Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεός. Gobler. et Felckm. 1, τοῦ πατρὸς σου Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἄγγελος Θεός αὐτῶν.

(9) Sic mss. At editio Commel., οὕτω δὲ ἐν ἀγγέλοις. Paulo post Reg. 1, et Seguer., δι' ἀγγέλου λαλεῖ.

Ἡσαίας τὸν Κύριον· εἶδε Μανωὲ ὁ πατήρ τοῦ Σαμψῶμ ἄγγελον· ἐθεώρησε δὲ καὶ Μωσῆς (4) τὸν Θεόν· εἶδε Γεδεὼν ἄγγελον· ὠφθη δὲ καὶ τῷ Ἀβραάμ ὁ Θεός· καὶ οὕτε ὁ τὸν Θεὸν ὄρων (5), ἄγγελον ἐβλεπεν, οὕτε ὁ (6) τὸν ἄγγελον ὄρων ἐνόμιζε τὸν Θεὸν ὄραν· πολὺ γὰρ, μᾶλλον δὲ τὸ εἶλον διέστηκε τῇ φύσει τὰ γενητὰ πρὸς τὸν κτίσαντα Θεόν. Εἰ δὲ καὶ ποτε (7) ἐφθέντος ἀγγέλου, ὁ ὄρων φωνῆς ἤκουε Θεοῦ, ὡς ἐπὶ τῆς βάτου γέγονεν· Ὁφθη γὰρ ἄγγελος Κυρίου ἐν γλοφί πυρὸς ἐκ τῆς βάτου· καὶ ἐκάλεσε Κύριος Μωσῆν ἐκ τῆς βάτου λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός τοῦ πατρὸς σου, ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεός (8) Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ. Ἄλλ' οὐκ ἦν ὁ ἄγγελος, ὁ Θεός Ἀβραάμ, ἐν δὲ ἀγγέλω λαλῶν ἦν ὁ Θεός. Καὶ ὁ μὲν φαινόμενος ἦν ἄγγελος, ὁ δὲ Θεός ἐν αὐτῷ ἐλάλει. Ὡς γὰρ ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει τῷ Μωσῆϊ ἐν τῇ σκηνῇ, οὕτω καὶ ἐν ἀγγέλοις (9) φαίνεται λαλῶν ὁ Θεός· οὕτω καὶ τῷ τοῦ Ναυῆ δι' ἀγγέλου ἐλάλει. Ἄ δὲ λαλεῖ ὁ Θεός, πρόδηλον, ὅτι διὰ τοῦ Λόγου λαλεῖ, καὶ οὐ δι' ἄλλου. Ὁ δὲ Λόγος οὐ χωρισμένος τοῦ Πατρὸς (10), οὐδὲ ἀνόμιος καὶ ξένος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τυγχάνων, ἀ ἐργάζεται, ταῦτα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα, καὶ μίαν ποιεῖ τὴν δημιουργίαν (11)· καὶ ἀ δίδωσιν ὁ Υἱός, ταῦτα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ δόσις. Καὶ ὁ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν, οἶδεν, ὅτι, τοῦτον ἑωρακῶς, οὐκ ἄγγελον, οὐδὲ μειζονά τινα τῶν ἀγγέλων, οὐδὲ ὅλως τινὰ τῶν (12) κτισμάτων, ἀλλ' αὐτὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ ὁ τοῦ Λόγου ἀκούων, οἶδεν, ὅτι τοῦ Πατρὸς ἀκούει· ὡσπερ καὶ ὁ τῷ ἀπαυγάσματι καταυγάζομενος (13) οἶδεν, ὅτι καὶ ὑπὸ ἡλίου φωτίζεται.

15. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς βουλομένη νοεῖν ἡ θεία Γραφή· τοιαῦτα τὰ παραδείγματα δέδωκεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς προτέροις (14) εἰρήκαμεν, ἐξ ὧν καὶ τοὺς προδότας Ἰουδαίους δυσωπεῖν δυνάμεθα, καὶ τὴν Ἑλλήνων διαλύειν κατηγορίαν, φασκόντων καὶ νομιζόντων διὰ τὴν Τριάδα λέγειν, ὅτι ἡμᾶς πολλοὺς θεοὺς. Οὐδὲ γὰρ, ὡσπερ καὶ τὸ παράδειγμα δείκνυσαι, τρεῖς ἀρχαὶ ἢ τρεῖς πατέρας εἰσάγομεν, ὡς οἱ περὶ Μαρκίωνα καὶ Μανιχαῖον· ἐπεὶ μηδὲ τριῶν (15) ἡλίων ὑπεθέμεθα τὴν εἰκόνα, ἀλλὰ ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, καὶ ἐν τῷ

(10) Τοῦ Πατρὸς abest a Gobler. et Felc. 1, qui mox iidem omittunt τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. In Reg. 1, autem et Seguer. deest tantum, τοῦ Πατρὸς.

(11) Gobler. et Felc. 1, καὶ μετὰ τῆ δημιουργία. Ibid. Reg. 1, et Seguer., καὶ ἀ δίδωσιν ὁ Υἱός, τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ δόσις. Ibidem editio Commel., καὶ ἑωρακῶς. Mss. vero. καὶ ὁ ἑωρακῶς.

(12) Regius primus et Seguer., ὅλως τινὰ τῶν. Alii et editi τινὰ omittunt.

(13) Sic Reg. 1, Gobler. et Felc. 1. At cæteri et editi, ὡς καὶ τῷ ἀπαυγάσματι ὁ καταυγάζομενος. Gobler. et Felc. 1, ibidem, οἶδεν, ὅτι ὑπὸ.

(14) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii et editi, τοιαῦτα παραδείγματα εἰδωκεν· ὡς καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων. Regius secundus mendose, παρὰ τούτων.

(15) Anglican. et Felckm. 5, ἐπειδὴ οὐδὲ τριῶν. Paulo post Goblerian. et Felckm. 1, ἐξ ἡλίου ἀπαυγάσματι φῶς.

ἐξ ἡλίου ἐν τῷ ἀπαυγάσματι πῶς· οὕτω μίαν ἀρχὴν ἄ
 οἶδαμεν· τὸν τε δημιουργὸν Λόγον (16) φάσκειν οὐχ
 κτῆρα τῆς τρέφουσας θεότητος ἢ τὴν τοῦ μόνου
 Θεοῦ, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι. Μᾶλλον μὲν οὖν
 εἰ Ἀριστομανταὶ δικαίως ἂν σχολῆεν (17) τὸ ἔγκλημα
 τῆς πολυθεότητος ἢ καὶ ἀθεότητος, ὅτι ἐξωθεν τὸν
 Ἰὸν κτίσμα, καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος
 βαττολογοῦσιν. Ἡ γὰρ (18) οὐκ εἶναι Θεὸν τὸν Λόγον
 φησούσιν· ἢ λέγοντες Θεὸν μὲν διὰ τὸ γεγραμμένον,
 μὴ ἴδιον δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πολλοὺς ἂν εἰσα-
 γοίην διὰ τὸ ἑτεροειδὲς αὐτῶν· εἰ μὴ ἄρα κατὰ με-
 τῆν, ὡσπερ καὶ τὰ πάντα, Θεὸν λέγεσθαι καὶ αὐ-
 τὸν λέγειν τολμήσουσιν (19). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο νομί-
 ζοντες ὁμοίως ἀσεβοῦσιν, ἕνα τῶν πάντων λέγοντες
 εἶναι τὸν Λόγον. Ἡμῶν δὲ τοῦτο μηδὲ εἰς τὸν
 νοῦν (20) ποτε εἰσέλθοι! Ἐν γὰρ εἶδος θεότητος,
 ὑπερ ἔστι καὶ ἐν τῷ Λόγῳ· καὶ εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐφ'
 ἑαυτῷ ὢν (21) κατὰ τὸ ἐπὶ πάντων εἶναι· καὶ ἐν τῷ
 Ἰῷ δὲ φαινόμενος κατὰ τὸ διὰ πάντων διήκειν, καὶ
 ἐν τῷ Πνεύματι δὲ κατὰ τὸ ἐν ἅπασιν (22) διὰ τοῦ
 Λόγου ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖν. Οὕτω γὰρ καὶ ἕνα διὰ τῆς
 Τριάδος ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν Θεόν, καὶ πολὺ μᾶλλον
 εἰσεβέστερον λέγομεν (23) τῆς πολυειδοῦς καὶ πολυ-
 μεροῦς τῶν αἰρετικῶν θεότητος, ὅτι τὴν μίαν ἐν
 τριάδι θεότητα φρονοῦμεν.

nostra sententia longe melius cum pietate congruit, quam multiformis multiplexque hæreticorum divi-
 nitatis, cum unam in Trinitate divinitatem propugnemus.

16. Et γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ C
 κτίσμα καὶ ποιήματα ὁ Λόγος· ἢ οὐκ ἐστὶ Θεὸς ἀληθι-
 νός, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων· ἢ εἰ Θεὸν
 αὐτὸν ὀνομάζουσιν ἐντροπήμοι παρὰ τῶν Γραφῶν,
 ἀνάγκη λέγειν αὐτοὺς δύο θεοὺς, ἕνα μὲν κτίστην,
 τὸν δὲ ἕτερον κτιστόν· καὶ δύο κυριοὺς λατρεύειν, ἐνὶ
 μὲν ἀγενήτῳ (24), τῷ δὲ ἐτέρῳ γενητῷ καὶ κτισματι·
 δύο τε πίστεις ἔχειν, μίαν μὲν εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν,
 ἑτέραν δὲ εἰς τὸν ποιηθέντα καὶ πλασθέντα παρ' αὐ-
 τῶν (25) καὶ λεγθέντα Θεόν. Ἀνάγκη δὲ αὐτοὺς,
 οὕτω τυφλωθέντας, ὅτε μὲν προσκυνοῦσι τῷ ἀγενή-
 τῳ (26), κατακωτίζεσθαι τὸν γενητόν, ὅτε δὲ προσέρ-
 χονται τῷ κτισματι, ἀποστρέφονται τὸν κτίστην. Οὐ
 γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν τοῦτον ἐν ἐκείνῳ, διὰ τὸ ξένος καὶ
 διαφόρος αὐτῶν (27) εἶναι τὰς τε φύσεις καὶ τὰς
 ἐνεργείας. Οὕτω δὲ φρονοῦντες, πάντως καὶ πλείονας D

splendorem, unamque lucem ex sole in splendore
 existentem. Ita unum agnoscimus principium : nec
 opifici Verbo diversum aliquem divinitatis modum.
 sed ipsam solius Dei divinitatem attribuimus, eo
 quod ex ipso natum sit. Verum multo æquius Ari-
 ani accusari possent multos vel etiam nullos deos
 admittere, quippe qui inepte contendant et Filium
 externum creatumque esse, et Spiritum sanctum e
 nihilo esse. Vel enim Verbum non esse Deum fa-
 teantur necesse est : vel si Deum esse, quia id scri-
 ptum est, inficiari non audeant, ipsumque velint
 naturæ Patris esse alienum : planum est multos
 deos propter diversam illorum naturam ab illis indu-
 ci, nisi forte Deum illum nonnisi communicatione
 esse, uti res alias omnes, dicere non vereantur.

B Verum si hæc illorum est sententia, non minus
 impii sunt habendi, qui nempe Verbum inter res
 cæteras collocant ; quod absit ut nobis unquam in
 mentem veniat. Siquidem una est divinitatis forma
 quæ eadem est quoque in Verbo. Unus, inquam, est
 Deus Pater, in seipso existens, cum in omnibus est :
 in Filio autem apparens, cum per res omnes per-
 vadit : itemque in Spiritu, cum in omnibus per
 Verbum in ipso Spiritu agit. Sic enim unum per
 Trinitatem Deum esse constemur : quæ quidem
 quam multiformis multiplexque hæreticorum divi-

16. Namque si non ita se res habet, sed Verbum
 e nihilo factum et creatum est : vel ergo non est
 Deus verus, cum sit una e rebus creatis ; vel si
 Scripturis refragari non audentes, Deum illum ap-
 pellant, igitur necesse est ut duos deos admittant,
 unum creatorem, creatum alium, ac duobus pro-
 inde dominis serviant, uni nonfacto, alii facto et
 creato, hocque pacto duas habeant files, unam im-
 verum Deum, aliam in factum ab ipsisque fictum
 et dictum Deum. Necesse est autem eos adeo ob-
 cæcatos a facto recedere, cum nonfactum adorant,
 et vicissim se a creatore avertere, cum ad creatum
 accedunt. Nec enim hic in illo videri potest, quippe
 cum alienæ et diversæ sint amborum cum naturæ
 tum effectus. Si igitur hæc illorum est sententia,
 complures profecto deos agnoscunt : huc enim de-

(16) Regius 1 et Seguer., δημιουργὸν Λόγον. In
 aliis et editis deest Λόγον.

(17) Regius primus et Seguerianus σχολῆεν. Cæteri
 et editi, σχολῆεν. Mox Reg. 1 et Seguer., ἢ καὶ ἀθεό-
 τητος. Cæteri et editi ἢ omittunt, et præterea Ang-
 lican. καὶ ἀθεότητος.

(18) Regius primus et Seguerianus, Ἡ γὰρ. Editi
 et alii, Et γὰρ.

(19) Regius primus omittit λέγειν. Mox idem et
 Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, ὁμοίως ἀσεβοῦσιν.
 Alii et editi, μειζόνως ἀσεβοῦσιν. Ibidem Regius pri-
 mus, pro ἕνα τῶν πάντων, habet ἐκ τῶν πάντων.

(20) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. et Felck. 1.
 At alii et editi, μὴ εἰς τὸν νοῦν. Ibidem Reg. 1, et
 Seguer. Ἐλθοι. Cæteri et editi, εἰσέλθοι.

(21) Regius primus et Seguerianus ἐφ' ἑαυτῶν ὢν.
 Cæteri et editi, ἐφ' ἑαυτῷ ὢν.

(22) Regius primus et Seguerianus addunt, ἐν

ἅπασιν, quod in aliis et editis deest. Mox Reg. 1, Se-
 guer. Goblerian. et Felckm. 1, Οὕτω γὰρ καὶ ἕνα.
 Editi et alii, οὕτω καὶ ἕνα.

(23) Seguerianus λεγόμενον. Sic item in Regio
 primo, scriptum erat, sed non deletum est.

(24) Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1
 et 5, ἀγενήτῳ. Cæteri et editi, ἀγενήτῳ, Mox Go-
 blierian. et Felckm. 1, γενητῷ καὶ κτιστῷ. Reg. 2,
 ibidem γενητῷ.

(25) Basiliensis, παρ' αὐτοῦ.

(26) Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm.
 primus, ἀγενήτῳ. Editi et alii, ἀγενήτῳ. Ibidem
 Reg. 1, Seguer. et Anglic. κατακωτίζεσθαι τὸν γενη-
 τόν. Felckm. 5, κατακωτίζεσθαι τὸν γενητόν. Alii et
 editi Commel., κατακωτίζεσθαι τὸν γενητόν.

(27) Sic Regius primus et Seguerianus. In aliis
 et editis deest αὐτῶν.

venit eorum impietas qui ab uno Deo desciscunt. Cur ergo Ariani ita sentientes **448** seipsos cum gentilibus non annumerant, cum ipsi perinde ac gentiles rei creatæ potius serviant quam Deo omnium creatori? Verum ut credulos et simplices possint circumvenire, nomen quidem gentilis fugiunt, sed tamen similem occulte tuentur sententiam. Si quidem acutum illud dictum quod usurpare solent, Non confitemur duo nonfacta, nonnisi ad simplicium animos in errorem inducendos excogitavere. Nam cum dicunt, Non confitemur duo nonfacta, duos utique confitentur deos, qui diversas habeant naturas, hic factam, ille nonfactam. Quod si gentiles uni nonfacto et multis factis serviunt, illi autem nonfacto et uni facto: non eos idcirco a gentilibus credendum est dissidere. Enimvero hic quem factum dicunt, unus est ex multis: et multi quos gentiles venerantur, eandem, ac iste unus, habent naturam, cum et iste et isti similiter sint creati. Miseri sane illi eoque magis quod tam perverse de Christo sentiendo non leve sibi ipsi damnum intulerint, utpote qui a veritate desciverint, et Christum negantes, ipsam Judæorum proditionem suam superarint impietate, ita ut Deo invisibili jam cum gentilibus volentur, rei creatæ diisque diversis servientes. Unus enim est Deus, non multi; unum item ejus est Verbum, non multa; nam Deus est Verbum⁹⁵, quod et solum paternam speciem habet. Hinc cum talis esset Salvator, Judæos his verbis coarguebat: *Qui misit me Pater, ille testimonium perhibuit de me: neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis, et Verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis*⁹⁶. Bene ille Verbum cum specie conjunxit, ut ostenderet Dei Verbum, imaginem, figuram et speciem sui Patris esse, Judæosque Verbum ipsum, quod Dei species est, non recepisse, cum eum qui illis loquebatur recipere noluerunt. Hunc ipsum cum vidisset Jacob patriarcha, benedictus est, et pro Jacob, Israel ab eo est appellatus, quemadmodum divina Scriptura his

⁹⁵ Joan. 1, 1. ⁹⁶ Joan. v, 37, 38.

(28) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, 'Αρειανολ. Editi et alii, 'Αρειομανύται· sed Basil. et Reg. 2, acunt penultimam, ut etiam solent aliis in locis Regius primus et Seguerianus. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1, λογίζόμενοι καὶ φρονούντες.

(29) Regius primus et Seguerianus, ὡσπερ καὶ οὗτοι. Alii et editi, ὡσπερ οὗτοι.

(30) Reg. 2, et Felckm. 5, ἀγέννητα. Mox Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, ἀγέννητα. Alii et editio Commel., ἀγέννητα.

(31) Regius primus et Seguerianus, ἔχοντας τὰς φύσεις, τὸν μὲν γεννητὴν, τὸν δὲ ἀγέννητον. Alii et editi, ἔχοντας φύσεις, τὸν μὲν γεννητὸν, τὸν δὲ ἀγέννητον. Reg. 2, ἀγέννητον.

(32) Sic Regius primus et Seguerianus. At cæteri mss., ἐν γενητῷ καὶ ἐν ἀγενήτῳ. Editi, ἐν γενητῷ καὶ ἀγενήτῳ. Mox Seguer., Ὁ τε γὰρ ὁ παρ' αὐτῶν. Ibidem idem et Regius primus, λεγόμενος γενητὸς εἰς ἐκ πολλῶν. Basilienensis et Felckmannianus primus omittunt εἰς. Alii et editi, λεγόμενος εἰς γενητὸς, ἐκ πολλῶν. Item ibidem Gobler. Felckm. 1, et Reg. 2,

συνάψουσι θεοῦ· τοῦτο γὰρ τῶν ἐκπεσόντων ἀπὸ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ τὸ ἐπιχείρημα. Διὰ τὴν οὖν οἱ Ἀρειανοὶ (28), τοιαῦτα λογίζόμενοι καὶ νοούντες, οὐ συναριθμοῦσιν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν Ἑλλήνων; καὶ γὰρ κἀκεῖνοι, ὡσπερ καὶ οὗτοι (29), τῇ κτίσει λατρεύουσι παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τὸ Ἑλληνικὸν φεύγουσι διὰ τὴν τῶν ἀνοήτων ἀπάτην, τὴν δὲ ὁμοίαν ἐκείνοις διάνοιαν ὑποκρίνονται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σοφὸν αὐτῶν, ὡσπερ εἰώθασιν λέγειν, οὐ λέγομεν δύο ἀγέννητα (30), φαίνονται πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκραίων λέγοντες· φάσκοντες γὰρ, οὐ λέγομεν δύο ἀγέννητα, λέγουσι δύο θεοὺς, καὶ τούτους διαφόρους ἔχοντας τὰς φύσεις, τὸν μὲν γεννητὴν, τὸν δὲ ἀγέννητον (31). Εἰ δὲ οἱ μὲν Ἕλληνας ἐν ἀγενήτῳ καὶ πολλοὺς γενητῶν λατρεύουσιν, οὗτοι δὲ ἐν ἀγενήτῳ καὶ ἐν γενητῷ (32)· οὐδ' οὕτω διαφέρουσιν Ἕλληνων. Ὁ τε γὰρ παρ' αὐτῶν λεγόμενος γενητὸς εἰς ἐκ πολλῶν ἐστὶ· καὶ οἱ πολλοὶ δὲ πάλιν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν τῷ ἐνὶ τούτῳ φύσιν ἔχουσι· καὶ οὗτος (33) γὰρ κἀκεῖνοι κτίσματά εἰσιν. Ἄθλιοι, καὶ πλεῖτον ὅσον ἐβλάβησαν κατὰ Χριστοῦ φρονήσαντες. Ἐξέπεσαν γὰρ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων προδοσίαν υπερέβησαν ἀρνούμενοι τὸν Χριστὸν, τοῖς δὲ Ἕλλησι συγχυλλονται, κτίσματι (34) καὶ διαφόροις θεοῖς λατρεύοντες οἱ θεοστουγεῖς. Εἰς γὰρ Θεός ἐστι, καὶ οὐ πολλοὶ, καὶ εἰς ὁ τούτου Λόγος, καὶ οὐ πολλοί· Θεός γὰρ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ μόνος αὐτὸς ἔχει τὸ πατρικὸν εἶδος· ὡσπερ ὢν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἐδυσώπει τοὺς Ἰουδαίους λέγων· Ὁ πέμψας με Πατὴρ, ἐκεῖνος μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ· οὔτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ (35) ἑωράκατε· καὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα· ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Τὸν δὲ Λόγον συνῆψε τῷ εἶδει καλῶς, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς καὶ εἰκὼν καὶ χαρακτὴρ καὶ εἶδος ἐστὶ (36) τοῦ Πατρὸς ἑαυτοῦ· καὶ ὅτι οἱ τὸν λαλοῦντα μὴ δεξάμενοι Ἰουδαῖοι οὐκ ἐδέξαντο τὸν Λόγον, ὡσπερ (37) ἐστὶ τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἑωρακῶς ἠύλογηθη, καὶ ἀντὶ Ἰακώβ Ἰσραὴλ ἐκλήθη παρ' αὐτοῦ, ὡς ἦ

καὶ οἱ πολλοὶ πάλιν

(35) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὗτος. At alii et editi, οὕτως. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πλεῖτον. Alii editique, πλεόν. Ibidem Regius primus et Seguerianus, φρονήσαντες. Cæteri et editi, φρονούντες.

(34) Regius primus et Seguerianus, κτίσματι. Alii et editi, κτίσμασι. Mox Regius primus et Seguerianus, εἰς γὰρ Θεός ἐστι, ἰdemque ibidem et Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, καὶ εἰς ὁ τούτου Λόγος. Alii vero et editio Commel., εἰς γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐ πολλοί, καὶ Θεός ἐστὶν ὁ Λόγος· μόνος γὰρ οὗτος ἔχει. At Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Θεός γὰρ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ μόνος αὐτὸς ἔχει.

(35) Αὐτοῦ deest in Regio primo et Segueriano.

(36) Regius primus et Seguerianus omittunt καὶ εἶδος ἐστὶ, ἰdemque et Reg. 2, Gobler. Felckm. 1, τοῦ Πατρὸς ἑαυτοῦ. Editi et alii, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ.

(37) Regius uterque et Seguerianus, ὡσπερ. Editi et alii, ὅπερ. Mox Regius primus et Seguerianus, τοῦτο καί, etc. Editi aliique, τούτων καί, etc.

θεία Γραφή μαρτυρεῖ λέγουσα· Ἀνέτειλε δὲ ὁ ἥλιος ἅπασιν, ἡλίκα παρήλας τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ὁ λέγων· Ὁ ἐμὲ ἐωρακώς ἐώρακε τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστι (38)· κἀγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· οὕτω γὰρ εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ μία ἡ εἰς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστις. Καὶ γὰρ τοῦ Λόγου ὄντος Θεοῦ, πάλιν Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν Κύριος εἰς ἐστι (39). Τοῦ γὰρ ἐνὸς ἰδίου καὶ ἀδιάρετος ἐστὶν ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν ἰδιότητα καὶ οικειότητα τῆς οὐσίας.

17. Ἄλλ' οὐδ' οὕτως ἐντραπέντες οἱ Ἀρειανοὶ φασιν· Ὁὐχ ὡς ὑμεῖς λέγετε, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς θέλομεν ἀνατραπέδων γὰρ (40) ὑμῶν τὰς προτέρας ὑμῶν ἐπινοίας, ἐφεύρομεν καινότεραν καὶ λέγομεν· Οὕτως ἐστὶν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν, καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ γενόμεθα (41)· τοῦτο γὰρ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ γέγραπται, ὅπερ περὶ ἡμῶν ὁ Χριστὸς ἤξειον λέγων· Πάτερ ἄγριε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματι σου, ᾧ δέδωκας (42) μοι, ἵνα ὤσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμὲ· ἵνα πάντες ἐν ὧσι (43), καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοὶ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν· ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας· κἀγὼ τὴν δόξαν (44), ἣν δέδωκας μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὤσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἑσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ· ἵνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς ἐν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος (45), ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. Ἐἴτα ὡς περ εὐρόντες πρόβατον, ἐπιλέγουσιν οἱ δόλοιοι ταῦτα· Ἐἰ ὡς περ ἡμεῖς ἐν τῷ Πατρὶ γινόμεθα ἐν, οὕτω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐστι, καὶ οὕτως ἐν τῷ Πατρὶ (46) ἐστὶ καὶ αὐτός· πῶς ὑμεῖς ἐκ τοῦ λέγειν αὐτὸν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ἐγὼ ἐν

³⁷ Genes. xxii, 21. ³⁸ Joan. xiv, 9. ³⁹ Joan. xiv, 10. ¹ Joan. x, 50. ² Deuter. vi, 4. ³ Joan. xvii, 11. ⁴ Joan. xvii, 20-23. ⁵ Joan. iv, 30. ⁶ Joan. xiv, 10.

(38) Regius primus et Seguerianus, ἐμοὶ ἐστι. In aliis et editis ἐστὶ deest. Mox Reg. 1, Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, εἰς ἐστὶν ὁ Θεός. Editi et alii, εἰς Θεός ἐστι. Ibidem Regius primus et Seguerianus, καὶ εἰς Υἱὸν πίστις.

(39) Reg. 1, et Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Κύριος εἰς ἐστι. Caeteri et editi, Κύριος ἐστι.

(40) Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest γὰρ. Mox Seguerian. ἐφεύρομεν καινότερον. Regius primus, καινότεραν. Editi et alii, καινότερα.

(41) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, γενόμεθα. Regius secundus, γενώμεθα. Caeteri et editi, γινόμεθα. Paulo post Regius primus et Seguerianus, ὅπερ περὶ ἡμῶν ὁ Χριστός. Editi, ὁ περὶ ἡμῶν ὁ Κύριος.

(42) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Anglic. Goblerian. Felckm. 1 et 2, ut in Oxoniensi editione Novi Testamenti habent multi mss., ubi ms. Cantabrig. et versio Gothica ὁ habent. Editio vero et alii, οὗς δέδωκας, etc. Ibidem Reg. 1, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, καθὼς καὶ ἡμεῖς. Alii et editio Commel. καθὼς ἡμεῖς. Post ἡμεῖς editi et aliquot mss. addunt ἐν. At abest a Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, nec legit Nannius, nec exstat in Joannis Evangelio. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα. In aliis et editis deest πάλιν.

A verbis memorat, Sol autem ipsi exortus est, quando transiit (47) speciem Dei ³⁷. Hæc porro ille erat qui dicebat. Qui vidit me, vidit Patrem ³⁸; et, Ego in Patre et Pater in me est ³⁹; et, Ego et Pater unum sumus ¹. Ita enim Deus unus est ², unaque est fides in Patrem et Filium. Quocirca cum Verbum sit Deus, rursus sequitur ut Dominus Deus noster, Dominus unus sit, quippe qui secundum naturæ proprietatem proprius et individuus sit unius Filius.

17. Verum nec his frangitur Arianorum impudentia, sed sic illi respondent: « Non uti vos dicitis, sed ut nos volumus. Nam etsi ea quæ a nobis primo fuerant excogitata evertistis: attamen recentius aliquid invenimus, quod hujusmodi est. Ita scilicet Pater et Filius unum sunt, et ita Pater est in Filio, et Filius ⁴⁴⁹ in Patre, quemadmodum nos quoque in illo existimus. Hoc enim in Joannis Evangelio scriptum est, ubi Christus hæc pro nobis postulare non est gravatus: Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut et nos ². Et rursus paulo post: Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui credunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint sicut tu, Pater, in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut mundus credat quia tu me misisti, et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in eis et tu in me, ut sint perfecti in unum et ut cognoscat mundus, quia tu me misisti. » Quibus illi innixi verbis, sic subdole assumunt: « Si quemadmodum nos in Patre unum efficiamur, ita et ille et Pater unum sunt, hocque modo ipse est in Patre; cur vos ex his ejus verbis, Ego et Pater unum sumus ³, et, Ego in Patre et Pater in me est ⁴, eum proprium et similem naturæ Patris esse concluditis? Siquidem necesse est vel nos etiam naturæ Patris proprios esse,

(43) Regius primus, ἐν ὧσιν, ἵνα ὁ κόσμος, omisissis intermediis. Seguer. item Gobler. Felckm. 1, necnon Scriptura, ἵνα ὁ κόσμος. Caeteri et editi, ἵνα καὶ ὁ κόσμος. Item ibidem Anglicanus post ἐν ἡμῖν, omittit ἐν, quod etiam abest a ms. Cantabrig.

(44) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, κἀγὼ τὴν δόξαν. At alii et editio Commel. καὶ τὴν δόξαν. Sed hæc verba et sequentia usque ad ἀπέστειλας desunt in Basiliensi. Paulo post Regius uterque, Seguer. Anglican. Gobler. Felckm. 1 et 5, καθὼς καὶ ἡμεῖς. Caeteri et editio Commel. καθὼς ἡμεῖς. Ibidem Reg. 1 et 2, Anglic. Gobler. et Felck. 1, post ἐν omittunt ἑσμεν, quod in aliis et editis habetur.

(45) Καὶ deest in utroque Regio. Seguerianus et ms. Can abrig. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, ἵνα ὡς περ εὐρόντες. Ibidem Regius primus et Seguer. ἐπιλέγουσιν οἱ δόλοιοι, ut et legit Nannius. Caeteri et editi, ἐπιλέγουσιν οἱ ἄθλοιοι.

(46) Regius primus et Seguerianus, καὶ αὐτός καὶ ὁ Πατὴρ ἐστὶν ἐν, καὶ οὕτως ἐν τῷ Πατρὶ, atque ita legit Nannius. Alii et editi, καὶ αὐτός ὁ Πατὴρ ἐν ἐστὶ, καὶ οὕτως ἐν ἐν τῷ Πατρὶ.

(47) Sic vertimus, non vero, Species Dei. Nam nomen loci est quem pretransiit Jacob oriente sole. In Vulgata legitur, Phanuel, et in Hebræo, פְּנֵלֵל, et versu 30, פְּנֵלֵל, id est facies sive species Dei.

vel illum alienum esse, sicuti nos alieni sumus. » A En quæ illi effugiunt. Ego vero nihil aliud in tanta illorum perversitate perspicio, præter inconsideratissimam temeritatem diabolicamque dementiam. Videntur enim perinde ac diabolus dicere, In cælum ascendemus, similes Altissimo erimus⁷: quippe qui ea, quæ gratis donantur hominibus, donantis divinitati velint esse æqualia. Quia enim homines filios appellari audierunt, se etiam vero et naturali filio æquales esse arbitrati sunt: qui iidem his Salvatoris verbis auditis, ut sint unum sicut et nos, se iterum decipiunt, sicutque se ipsos futuros esse arroganter existimant, ut Filius in Patre et Pater in Filio est: nec attendunt huiusmodi cogitationem causam casus et ruinæ sui patris diaboli fuisse.

τοὺς, καὶ θρασυνομένοι νομιζοῦσιν οὕτως ἕσθαι ἐαυτοὺς (50), ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πῆρ ἐν τῷ Υἱῷ· οὐχ ὀρῶντες τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης πτώμα.

18. Itaque, ut sæpe diximus, si Dei Verbum idem B ac nos est, nihilque a nobis differt nisi solo tempore: per me licet, esto nostri similis, eundemque locum apud Patrem occupet quem nos obtinemus: nec unigenitus, nec solum Verbum vel Patris Sapientia appelletur, sed idem quoque nobis omnibus, utpote similibus, concedatur nomine. Par enim est horum commune esse nomen, quorum una est natura, etiamsi ætate inter se differant. Hinc homo est Adam, homo similiter Paulus, homo item qui modo gignitur: nec intervallis temporum immutari potest natura generis. Quocirca si etiam solo tempore a nobis differt Verbum, necesse omnino est nos similes ejus esse. Verum neque nos Verbum aut Sapientia sumus, neque Verbum creatum est aut factum. Alioquin si omnes 450 ex uno facti sumus, quare ipsum solum est Verbum? Sed si talia eos loqui decet, nos certe illorum impietates vel solum cogitare dedecet. Etsi vero nihil opus est verba illa curiosius expendere, cum tam aperte nihil nisi pium significant, rectaque sit nostra fides: ut tamen inde etiam impios illos esse appareat, age, ex hoc ipso loco breviter, ut a Patribus edocti sumus, eorum hæresim refutare ne gravemur. Mos est divinæ Scri-

7 Isa. xiv, 13.

(48) Sic uterque Regius et Seguerianus. At alii D et editi, ἐν τοιαύτῃ. Mox Reg. 1 et 2, Goblerian. et Felckm. 1, ἡ ἀλόγιστον πόλμαν. Cæteri et editio Commel. ἡ ἀλόγιστον πόλεμον. Ibidem Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, λεγόντων καὶ αὐτῶν. Alii et editi, λεγόντων αὐτῶν. Item ibidem Regius primus et Seguerianus omitunt εἰς τὸν οὐρανόν.

(49) Reg. 1, Seguer., Gobler. et Felckm. 1, χρηματίζοντας. Editi, χρηματίζεν.

(50) Regius primus et Seguerianus, ἐαυτούς. Alii et editi, αὐτούς.

(51) Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, ἡ χρόνω. Cæteri et editi, ἡ μόνω χρόνω.

(52) Felckm. 5, μήτε Σοφία.

(53) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐστὶ φύσις. Editi et alii, ἐστὶν ἡ φύσις. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ τοῖς χρόνοις, iidemque et Gobler. et Felckm. 1, ἀλλήλων διαφέρουσιν. Alii et editi, et καὶ τοῖς χρόνοις ἀλλήλων διαφέρουσιν.

τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πῆρ ἐν ἐμοί, ὄνιον καὶ ὁμοιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν φάσκετε; Ἀνάγκη γὰρ ἢ καὶ ἡμᾶς ἰδίους εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἢ κάκεινον ἀλλότριον εἶναι, ὡπερ καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἀλλότριοι. » Ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι ληροῦντες φλυαροῦσιν· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ (48) αὐτῶν κακονοία βλέπω ἢ ἀλόγιστον πόλμαν καὶ διαβολικὴν ἀπόνοιαν, λεγόντων καὶ αὐτῶν κατ' ἐκεῖνον, Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναδησόμεθα, ἐσόμεθα ὅμοιοι τῷ Ὑψίστῳ· τὰ γὰρ κατὰ χάριν διδόμενα τοῖς ἀνθρώποις, ταῦτα θέλουσιν ἴσα τῆς τοῦ διδόντος εἶναι θεότητος. Ἀκούοντες γοῦν υἱοὺς χρηματίζοντας (49) τοὺς ἀνθρώπους, ἐνόμισαν καὶ ἐαυτούς ἰσοῦς εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ καὶ φύσει Υἱοῦ· καὶ νῦν πάλιν ἀκούοντες τοῦ Σωτῆρος, Ἰνα ὦσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς, πλανῶσιν ἐαυ-

18. Et si enim, ut sæpe diximus, si Dei Verbum idem B est ac nos, nihilque a nobis differt nisi solo tempore: per me licet, esto nostri similis, eundemque locum apud Patrem occupet quem nos obtinemus: nec unigenitus, nec solum Verbum vel Patris Sapientia appelletur, sed idem quoque nobis omnibus, utpote similibus, concedatur nomine. Par enim est horum commune esse nomen, quorum una est natura, etiamsi ætate inter se differant. Hinc homo est Adam, homo similiter Paulus, homo item qui modo gignitur: nec intervallis temporum immutari potest natura generis. Quocirca si etiam solo tempore a nobis differt Verbum, necesse omnino est nos similes ejus esse. Verum neque nos Verbum aut Sapientia sumus, neque Verbum creatum est aut factum. Alioquin si omnes 450 ex uno facti sumus, quare ipsum solum est Verbum? Sed si talia eos loqui decet, nos certe illorum impietates vel solum cogitare dedecet. Etsi vero nihil opus est verba illa curiosius expendere, cum tam aperte nihil nisi pium significant, rectaque sit nostra fides: ut tamen inde etiam impios illos esse appareat, age, ex hoc ipso loco breviter, ut a Patribus edocti sumus, eorum hæresim refutare ne gravemur. Mos est divinæ Scri-

(54) Δὲ hic et mox post ἀνθρωπος deest in Gobler. et Felckm. 1.

(55) Regius primus et Seguerianus, κτίσμα ἢ ποίημα. Editi et alii, κτίσμα καὶ ποίημα. Ibidem uterque Regius et Seguerianus, ἐπεὶ διὰ τὶ οἱ πάντες. Felck. 2 et editio Commel., ἐπεὶ διὰ τὶ οἱ πάντες. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐκ τοῦ ἐνός. Alii et editi, διὰ τοῦ ἐνός.

(56) Uterque Regius et Felckm. 5, ἀκούειν. Alii et editi, λέγειν.

(57) Sic Regius primus et Seguerianus. At Regius secundus. Καὶ εἰ οὐδέ. Alii et editi, βλασφημίας. Οὐδὲ περιεργάζεσθαι, etc.

(58) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 2. At alii et editi, omitunt θεῖα. Mox ante εἰκόνας, in editione Commel. eis deest. Eadem editio cum mss. Regio secundo, Gobler. et Felckm. 1 et 2, λαμβάνει. Reg. 1 vero, Seguer. Basil. Anglic. et Felck. 5, λαμβάνειν.

Γραφή τὰ κατὰ φύσιν ὄντα πράγματα, ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις εἰς εἰκόνας καὶ παραδείγματα λαμβάνειν· τοῦτο δὲ ποιεῖ, ἵν' ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐκείνων τὰ ἐκ προαιρέσεως φαίνηται τῶν ἀνθρώπων κινήματα· καὶ οὕτως ἢ φαῦλος ἢ δίκαιος ὁ τούτων εἰκνυται τρόπος. Ἐπὶ μὲν οὖν (59) τῶν φαύλων, ὡς ἐκ παραγγέλλη· *Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἳς οὐκ ἔστι σύνεσις*· ἢ καὶ ὅταν, μεμφόμενος τοὺς οὕτω γενομένους, λέγῃ· *Ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε· παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς*· καὶ πάλιν· *Ἴπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν*. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ, τὸν μὲν (60) Ἡρώδη δεικνύς ὁποῖός ἐστιν, ἔλεγεν· *Ἐἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτη· τοῖς δὲ μαθηταῖς παρήγγελλεν· Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί.* Ἐλεγε δὲ τοῦτο, οὐχ ἵνα τῇ φύσει γενώμεθα κτήνη, ἢ γενώμεθα ὄφεις (61) καὶ περιστέραί· οὐ γὰρ οὕτως ἡμᾶς αὐτὸς πεποίηκε· διὸ οὐδὲ τοῦτο οἶδεν ἢ φύσις· ἀλλ' ἵν' ἡμεῖς τῶν μὲν τὰς ἀλόγους ὁρμὰς φεύγωμεν, τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον ἵνα γινώσκοντες (62), μὴ ἀπατώμεθα παρ' αὐτοῦ, καὶ τῆς περιστερᾶς τὸ πρῶτον ἀναλάβωμεν.

19. Ἐπὶ δὲ τῶν θείων πάλιν εἰκόνας τοῖς ἀνθρώποις (65) λαμβάνων, φησὶν ὁ Σωτὴρ· *Γίνεσθε οἰκτιρμοεῖς, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οἰκτιρμων ἔστι*· καὶ, *Ἔσθε ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειος ἔστιν*. Ἐλεγε δὲ καὶ τοῦτο, οὐχ ἵνα γινώμεθα πάλιν ὡς ὁ Πατὴρ· γενέσθαι γὰρ ἡμᾶς ὡς ὁ Πατὴρ ἀδύνατον, κτίσμα ὄντας, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι (64) γενομένους· ἀλλ' ὥσπερ οὐχ ἵνα μὴ γενώμεθα κτήνη, παρήγγειλε, *Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος*, ἵνα δὲ μὴ τὸ ἀλογον ἐκείνων μιμησώμεθα· οὕτως οὐχ ἵνα γενώμεθα ὡς ὁ Θεός, ἔλεγε, *Γίνεσθε οἰκτιρμοεῖς ὡς ὁ Πατὴρ*, ἀλλ' ἵνα πρὸς τὰς εὐεργεσίας ἐκείνου βλέποντες, καὶ ποιῶμεν καλὰ, μὴ δι' ἀνθρώπους, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ποιῶμεν (65), ὥστε παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ παρ' ἀνθρώπων τὸν μισθὸν ἔχειν. Ὡς γὰρ ἐνὸς ὄντος Ἰησοῦ φύσει, καὶ ἀληθινοῦ, καὶ μονογενοῦς, γινώμεθα καὶ ἡμεῖς υἱοί, οὐχ ὡς ἐκεῖνος φύσει καὶ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κατὰ χάριν τοῦ καλέσαντος· καὶ ἀνθρώποι τυγχάνοντες ἀπὸ γῆς, θεοὶ χρι-

pturæ res naturales hominibus in similitudinem et exemplum proponere, ut nimirum ex illis motus hominum, qui ex voluntate oriuntur, fiant manifesti, atque hoc pacto eorum mores vel malos vel bonos esse ostendatur. Hinc malos mores perstringit cum ait, *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus*⁸: vel cum eos qui tales jam sunt effecti, his objurgat verbis: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est cum jumentis intellectu destitutis, et similis factus est illis*⁹; et rursus, *Equi salaces facti sunt*¹⁰. Salvator quoque, qualis esset Herodes hisce verbis indicavit, *Dicite vulpi illi*¹¹. Hæc item ad discipulos aiebat, *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*¹²: quibus utique verbis non nos hortabatur ut pecora, serpentes, vel columbæ natura efficeremur, cum ipse nos tales non fecerit, ac proinde id natura fieri non queat; sed ut ferinos illorum devitarem impetus, et cognita serpentis prudentia, nos ab ipso non sineremus decipi, ac denique ut columbæ mansuetudinem amplecteremur.

19. Ex rebus similiter divinis exempla hominibus proponit Salvator. *Estote*, inquit, *miseriordes, sicut Pater vester cælestis misericors est*¹³: et, *Eritis vos perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est*¹⁴. Hæc autem diebat, non ut nos tales efficeremur qualis est Pater: nam id fieri nequit, cum et creati et ex nihilo facti simus. Verum quemadmodum cum ait, *Nolite fieri sicut equus*, non nos cavere jussit ne jumenta efficeremur, sed ne eorum imitaremur feritatem: ita non ut Dei similes efficeremur, dixit: *Estote misericordes sicut Pater*, sed ut ad ejus beneficia attendentes, quæ agimus bona, non propter homines sed propter ipsum agamus, atque ita ab ipso non ab hominibus mercedem consequamur. Ut enim tametsi unus ipse est natura Filius, verus, et unigenitus, nos tamen filii quoque efficitur, non ut ille quidem re et natura, sed vocantis duntaxat gratia: ut item quamvis homines terreni simus, dii nihilominus appellamur, non quidem sicut verus

⁸ Psal. xxxi, 9. ⁹ Psal. lxxviii, 13. ¹⁰ Jerem. v, 8. ¹¹ Luc. xiii, 32. ¹² Matth. x, 16. ¹³ Luc. vi, 36. ¹⁴ Matth. v, 48.

(59) Sic Regius primus et Seguerianus. In aliis D autem et editis deest οὖν.

(60) Goblerianus et Felckmanni primus μέν omitunt. Mox Regius primus et Seguerianus, τοῖς δὲ μαθηταῖς παρήγγελλεν. Goblerianus et Felckmanni primus, τοῖς δὲ μαθηταῖς ἔλεγεν.

(61) Sic Regius primus et Seguerianus. At Goblerianus et Felckmanni primus, γινώμεθα κτήνη ἢ ὄφεις. Sic item Anglicanus, sed recte habet γενώμεθα. Alii et editi, γινώμεθα ὄφεις καὶ περιστέραί.

(62) Seguerianus, τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον ἀναγινώσκοντες.

(63) Reg. 1 et Felckm. 5, τοὺς ἀνθρώπους. Paulo post Regius primus et Seguerianus, Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτιρμων. Gobler. et Felckm. 1, ibidem, οἰκτιρμων ἔστιν. Ἐλεγε δὲ τοῦτο, omissis intermediis. Ibidem ibidem et uterque Regius et Seguerian.,

οὐχ ἵνα γενώμεθα. Editi, γινώμεθα.

(64) Regius primus et Seguerianus omitunt, εἰς τὸ εἶναι. Ibidem ibidem et Goblerianus et Felckmanni primus, ἀλλ' ἵν' ὥσπερ. Alii et editi, ἀλλ' ὥσπερ. Mox Segnerianus et Regius secundus, μὴ γίνεσθαι. Ibidem Reg. 2, Gobler. et Felckm. 1, ἵνα μὴ τὸ. Anglicanus, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ. Cæteri et editi, ἵνα δὲ μὴ τὸ. Paulo post Regius primus et Seguerianus, γενώμεθα ὡς ὁ Θεός. Editi et alii, γινώμεθα ὡς ὁ Θεός.

(65) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δι' αὐτὸν ἐκείνον. In aliis et editis deest, ἐκείνον. Ibidem Seguerianus, ποιῶμεν. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὄντος Ἰησοῦ. Alii et editi, ὄντως τοῦ Ἰησοῦ. Mox editio Commel., γινώμεθα καὶ ἡμεῖς. Mss. vero, γινώμεθα, etc.

Deus ejusque Verbum, sed ut Deo id donanti visum est : ita etiam, sicut Deus, misericordes efficitur, non quidem ipsi Deo exæquati, vel natura et revera benefici facti, cum non nostrum sed Dei sit benefacere ; sed ut ea, quæ Deus gratis nobis tribuit, aliis absque delectu **451** impertiamur, in omnesque prorsus beneficentiam extendamus. Siquidem ea tantum ratione, non alia, possumus ejus esse quodammodo imitatores, cum ipsius dona nobis invicem subministramus. Ut igitur ista hoc modo recte et bene intelliguntur, sic locus ex Joanne allatus aliud nihil significat. Nec enim ait, ut Filius est in Patre, ita nos in illo esse. Qui enim id fieri queat, cum ille sit Verbum et sapientia Dei, nos autem ex terra formati sumus : cum, inquam, ille natura et substantia sit Verbum et Deus verus, uti scribit Joannes, *Scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum ; et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo : hic est verus Deus et eterna vita* ¹⁵ : nos autem non nisi adoptione et gratia ejusdem Spiritus facti participes, filii per ipsum efficiamur ? *Quoi quot enim, inquit, receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui eredunt in nomen ejus* ¹⁶. Hinc ille quidem est veritas, ut testatur ipse : *Ego sum veritas* ¹⁷, qui idem Patrem alloquens ait : *Pater, sanctifica eos in veritate : Verbum tuum veritas est* ¹⁸ ; nos vero sola tantum imitatione cum præditi virtute, tum filii effici-

γεν· Ἀγασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ Λόγος γινόμεθα ἐνάρετοι καὶ υἱοί.

20. Non ergo ut sui similes efficeremur, ait, *Ut enim sint, sicut et nos* ¹⁹, sed ut quemadmodum ille, tanquam Verbum, est in proprio Patre, ita et nos secundum aliquam similitudinem, in ipsumque intuentes, unum inter nos animorum concordia et consensu efficiamur, nec dissideamus ab invicem, ut Corinthii, sed idem omnino sentiamus, ut in Actibus de quinque illis millibus legitur, qui omnes veluti unus erant ²⁰. Hinc dicitur, ut filii, non ut Filius ; et dii, non ut ipse : misericordes ut Pater, non vero ut Pater. Verum ita unum, quemadmodum

¹⁵ I Joan. v, 20. ¹⁶ Joan. i, 12. ¹⁷ Joan. xiv, 14, 32.

(66) Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. D 1. In aliis autem et editis deest Θεός.

(67) Regius primus et Seguerianus, ἐγινόμεθα. Felckm. 5, γινόμεθα. Cæteri et editi, γινόμεθα. Mox Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, εὐρεμα τὸ εὐεργετῆν, etc., ut in contextu habetur. At alii et editio Commel., εὐρημα τὸ εὐεργετῆν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς κατὰ χάριν γενόμενον· ἵνα δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδώμεν, etc. Ibidem Regius primus et Seguerianus habent γινόμενα, et καὶ εἰς ἐτέρους : alii et editi, γινόμενα, qui et καὶ omittunt.

(68) Regius primus et Seguerianus, γίνεσθαι. Editi et alii, γενέσθαι.

(69) Goblerianus et Felckmanni primus, οὕτω καὶ ἡμεῖς γενόμεθά φησι. Ibidem iidem et Regius primus ac Seguerianus, ὅπου γε ὁ μὲν Λόγος. Regius secundus, ὅπου ὁ μὲν Λόγος. Cæteri et editi, ὅπου ὁ μὲν ὁ Λόγος.

ματίζομεν, οὐχ ὡς ὁ ἀληθινός Θεός (66), ἢ ὁ τοῦτου Λόγος, ἀλλ' ὡς ἠθέλησεν ὁ τοῦτο χαρισάμενος Θεός· οὕτω καὶ ὡς ὁ Θεός οἰκτιρμονες γινόμεθα (67), οὐκ ἐξισοῦμενοι τῷ Θεῷ, οὐδὲ φύσει καὶ ἀληθινοὶ εὐεργεταὶ γινόμενοι· οὐ γὰρ ἡμῶν εὐρεμα τὸ εὐεργετῆν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· ἵνα δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν εἰς ἡμᾶς γενόμενα, ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδώμεν εἰς ἐτέρους, μὴ διακρινόμενοι, ἀπλῶς δὲ εἰς πάντας ἐκτείνοντες τὴν εὐποιαν· κατὰ τοῦτο γὰρ μόνου δυνάμεθά πως αὐτοῦ μιμηταὶ γενέσθαι (68), καὶ οὐκ ἄλλως, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ διακρινόμεν ἀλλήλοις. Ὡς περ δὲ ταῦτα καλῶς καὶ ὀρθῶς διανοούμεθα, οὕτω καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀνάγνωσμα τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. Οὐ γὰρ ὡς ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς γενώμεθά φησι (69)· πόθεν, ὅπου γε ὁ μὲν Λόγος καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ ἔστιν, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς ἐπλάσθημεν, καὶ ὁ μὲν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ Λόγος καὶ Θεός ἀληθινός ἔστιν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης (70) φησὶν· *Οἶδαμεν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινός Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος· ἡμεῖς δὲ θέσει καὶ χάριτι υἱοποιούμεθα δι' αὐτοῦ, μετέχοντες τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ; Ὅσοι γὰρ, φησὶν, ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Διὸ καὶ αὐτός μὲν ἔστιν ἡ ἀλήθεια, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια (71)· ὅτε καὶ τῷ Πατρὶ αὐτοῦ προσομιλῶν ἔλε-*

ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν· ἡμεῖς δὲ κατὰ μίμησιν

20. Οὐκοῦν οὐχ ἵνα ὡς αὐτὸς γινόμεθα (72), ἔλσγεν, *Ἴνα ὡσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' ἵνα ὡσπερ ἐκεῖνος Λόγος ὢν ἔστιν ἐν τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς, τύπον τινὰ λαβόντες, καὶ εἰς ἐκεῖνον βλέποντες, γενόμεθα ἐν πρὸς ἀλλήλους τῇ ὁμοφυλίᾳ, καὶ τῇ τοῦ πνεύματος ἐνότητι, μὴ διαφωνώμεν (73) τε, ὡς οἱ Κορίνθιοι, τὸ αὐτὸ δὲ φρονώμεν, ὡς οἱ ἐν ταῖς Πράξεσι πεντακισχίλιοι, οἵτινες ὡς εἰς ἐτύγχανον ὄντες. Ὡς γὰρ υἱοί, οὐχ ὡς ὁ Υἱὸς (74)· καὶ θεοί, οὐχ ὡς αὐτός· καὶ οἰκτιρμονες ὡς ὁ Πατήρ, οὐχ ὡς ὁ Πατήρ. Ἄλλ' ὡσπερ εἴρηται, οὕτω γινόμενοι ἐν, καθ-6. ¹⁹ Joan. xvii, 17. ²⁰ ibid. 21. ²¹ A. 1.*

(70) Regius primus et Seguerianus, οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης. Alii et editi, οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης. Paulo post Regius secundus, Basilienis et Anglicanus, καὶ δέδωκεν ἡμῖν. Ibidem in Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, post ἀληθινόν, deest Θεόν, ut et quæ mox sequuntur verba, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινός Θεός καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.

(71) Sic uterque Regius et Seguerianus. In aliis et editis ἡ deest. Mox Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. primus, προσομιλῶν. Alii et editi, συνομιλῶν.

(72) Regius primus et Seguerianus, γινόμεθα. et mox, καθὼς καὶ ἡμεῖς. At alii et editi, γενόμεθα, et, καθὼς ἡμεῖς.

(73) Anglic. Felckm. 2 et 5, διαφωνώμεν, iidem-que ibidem et Regius primus et Seguerianus, ὡς Κορίνθιοι.

(74) Reg. 2, Gobler. et Felckm. 1, οὐχ ὡς Υἱός. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, οὐχ ὡς ὁ αὐτός.

ὡς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, οὐχ οὕτως ἐσόμεθα, ὡς ἐστὶ φύσει ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς ἔχομεν φύσεως, καὶ δυνατὸν ἡμῖν ἐστὶν ἐκείθεν τυπωθῆναι καὶ μαθεῖν, πῶς ὀφείλομεν ἐν γενέσθαι (75), ὡσπερ καὶ τὸ οἰκτεῖρειν ἐμάθομεν. Τὰ γὰρ ὅμοια πρὸς τὰ ὅμοια πέφυκε τὴν ἔνωσιν ἔχειν· ἐπειδὴ καὶ πᾶσα σὰρξ κατὰ γένος συνάγεται. Ἡμῶν μὲν οὖν ἀνόμοιός ἐστιν ὁ Λόγος, τοῦ δὲ Πατρὸς ὅμοιος· διὰ τοῦτο ἐκεῖνος μὲν ἐστὶ φύσει (76) καὶ ἀληθεὶς ἐν μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς· ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων ὄντες ὁμογενεῖς (ἐκ γὰρ ἐνὸς οἱ πάντες γεγόναμεν, καὶ μία πάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις [77]), ἐν πρὸς ἀλλήλους τῇ διαθέσει γινόμεθα, ἔχοντες ὑπογραμμὸν τὴν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὴν ἐνότητά· καθάπερ γὰρ τὴν πραότητα ἐξ ἑαυτοῦ (78) ἐδίδασκε λέγων· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*· οὐχ ἵνα ἐξισωθῶμεν αὐτῷ· ἀδύνατον γάρ· ἀλλ' ἵνα βλέποντες εἰς ἐκεῖνον διαμείνωμεν (79) πρῶτοι διὰ παντός· οὕτω καὶ ἐνταῦθα θέλω ἡμᾶς ἀληθῆ καὶ βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον τὴν διάθεσιν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους, ἐξ ἑαυτοῦ λαμβάνει τὸ παράδειγμα, καὶ φησιν· *Ἴνα ὦσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς*· ἀδιαίρετος δὲ ἐστὶν (80) ἢ ἐν ἡμῖν ἐνότης· οὕτως ἵνα καὶ αὐτοὶ μαθόντες ἐξ ἡμῶν τὴν ἀδιαίρετον φύσιν, οὕτω καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους συμφωνίαν διαφυλάττωσιν· ἀσφαλεστέρα δὲ ἡ μίμησις ἐκ τῶν κατὰ φύσιν λαμβάνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὡσπερ εἶρηται (81). Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα μὲν μένει, καὶ οὐποτε μεταβάλλεται, ὁ δὲ τῶν ἀνθρώπων τρόπος εὐμετάβλητος τυγχάνει· δύναται, πρὸς τὸ ἀμετάβλητον τῇ φύσει (82) βλέπων, τὰ μὲν φάυλα φεύγειν, ἐν δὲ τοῖς βελτίστοις ἑαυτὸν ἀνατυπῶν. Καὶ γὰρ οὕτω (83) καὶ τὸ λεγόμενον, *Ἴνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὦσιν*, ὀρθὴν πάλιν ἔχει τὴν δίδουσαν.

21. Εἰ γοῦν δυνατὸν ἦν γενέσθαι ἡμᾶς ὡς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, εἴδει λέγειν, *Ἴνα καὶ αὐτοὶ ἐν σοὶ ἐν ὦσιν*, ὡσπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· νῦν δὲ τοῦτο (84) μὲν οὐκ εἶρηκε· λέγων δὲ τὸ, *ἐν ἡμῖν*, εἴδειξεν τὴν διάστασιν καὶ τὴν διαφορὰν· ὅτι αὐτὸς μὲν μόνος ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ ἐστὶν, ὡς μόνος Λόγος καὶ Σοφία, ἡμεῖς δὲ ἐν Υἱῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ.

²¹ Math. xi, 29.

(75) Felckm. 2, et editi, ἐσεσθαι. Cæteri mss., D et editi, οὕτω καὶ τὴν, etc. Seguerianus ibidem, διαφυλάττωσιν.

(76) Regius primus et Seguerianus, καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐστὼ φύσει. Goblerianus et Felckmanni primus, κάκεινος μὲν ἐστὶ φύσει. At alii et editio Commel. ut in contextu.

(77) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντων λογικῶν ἡ φύσις. Basiliensis, πάντων ἡ φύσις. Cæteri et editi, πάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις.

(78) Reg. 1, Seguer. Basil. et Anglic., ἐξ ἑαυτοῦ. Alii et editi, ἐξ αὐτοῦ. Mox Reg. 2, Basil. et Anglic., ὅτι πρῶτος εἰμι, iidemque et Felckm. 5, infra, πραεὶς διὰ παντός.

(79) Regius primus et Seguerianus, διαμείνωμεν, iidemque mox, ἡμᾶς ἀληθῆ. Alii et editi, διαμένωμεν, et, ἡμᾶς καὶ ἀληθῆ.

(80) Ἐστὶν deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἢ ἐν ἡμῖν ἡ ἐνότης. Paulo post iidem, οὕτω τὴν πρὸς ἀλλήλους. Cæteri

dictum est, sicut Pater et Filius effecti, non eo modo erimus quo Pater est natura in Filio, et Filius in Patre, sed quantum per naturam et vires nobis licet aliquam inde exprimere similitudinem, discereque quanam ratione unum esse debeamus, quemadmodum misericordes esse didicimus. Res enim similes cum similibus unitate quadam copulantur. Hinc universa caro genere conjungitur. At Verbum nostrum est dissimile, Patris vero simile, proindeque natura et revera unum est cum suo Patre. Nos autem, qui ejusdem sumus generis, cum ex uno omnes facti fuerimus, unaque sit omnium hominum natura, unum inter nos charitate efficitur, qua in re Filii et Patris unitas nobis est exemplar. Ut enim cum mansuetudinem doceret, se ipsum in exemplum his verbis proposuit, *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*²¹, non quidem ut ei exæquaremur, cum id fieri nequeat, sed ut in illum intuentes semper mansueti permaneremus; ita quoque, cum hic vellet veram, firmam et indissolubilem charitatem inter nos esse, se ipse in exemplum proponit, et ait, *Ut unum sint sicut et nos*, utque in nobis individua est unitas, sic et illi individua naturam ex nobis ediscentes, concordiam inter se servent. Tutior autem est illarum rerum imitatio quæ ad ipsam naturam pertinent, uti dictum est. Nam cum illæ perseverent et nunquam mutantur, mores autem hominum facile sint mutabiles: sane possumus ad rem naturam immutabilem contuentes, perversa fugere, atque in bonis sectandis nos ipsos optime conformare. Sic enim horum verborum, *Ut et ipsi in nobis unum sint*, recta omnino est sententia

21. Si igitur fieri posset, ut nos eo modo in Patre essemus quo ipse est Filius, dicendum fuisset: Ut et illi in te unum sint, quemadmodum Filius est in Patre. Atqui hoc nequaquam dixit, sed cum ait, *in nobis*, discrimen et differentiam rei indicavit, ipsum nempe in solo Patre ut solum Verbum et Sapientiam esse, nos vero in Filio, et per ipsum in Patre esse.

D et editi, οὕτω καὶ τὴν, etc. Seguerianus ibidem, διαφυλάττωσιν.

(81) Reg. 1, Seguer. Gobler. Felckm. 1, ὡσπερ εἶρηται. At alii et editi, καθάπερ εἶρηται. Ibidem Regius 1 et Seguerianus, ταῦτα μὲν μένει καὶ. Goblerianus et Felckmanni primus, ταῦτα μένει μὲν καὶ. In aliis et editis μὲν deest. Mox mss., τρόπος εὐμετάβλητος. Editio autem Commel., τρόπος ἀμετάβλητος.

(82) Regius primus et Seguerianus, τῇ φύσει. Cæteri et editi, τῆς φύσεως.

(83) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Καὶ γὰρ οὕτως. Alii et editi, Καὶ γὰρ καὶ οὕτως. Mox uterque Regius et Seguerianus, αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὦσιν. Cæteri et editi, αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσιν.

(84) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. Felck. 1, et ita legit Nannius. At alii et editio Commel., γενέσθαι ἡμᾶς ὡς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· νῦν δὲ τοῦτο, etc., omissis quæ interposita sunt.

Quibus utique dictis nihil aliud voluit significare quam huiusmodi sententiam : Ita illi nostra unitate unum sint inter se, ut nos natura et revera unum sumus : non possunt autem unum inter se esse, nisi in nobis discant unitatem. Hanc porro nostram expositionem Paulus his verbis confirmat : *Hæc autem transfiguravi in me et Apollo, ut in nobis discatis non supra quod scriptum est inflari* ²². Illa ergo dictione, in nobis, minime significatur nos esse in Patre, quem admodum in ipso est Filius, sed exemplum et specimen proponitur, idemque est ac si diceretur : Ex nobis discant. Ut enim Paulus Corinthiis, sic Patris et Filii unitas norma est omnibus et regula, juxta quam, naturalem Patris et Filii unitatem contemplantes, possunt discere, quoniam et ipsi modo unum inter se esse animorum consensu debeant. Quod si etiam aliter hunc Scripturæ locum defendere oporteat, hæ voces, in nobis, idem valent ac si diceretur, virtute Patris et Filii ut unum fiant, id ipsum dicentes ²³. Id enim sine Deo fieri nullo modo potest. Hanc autem interpretationem possumus aliis Scripturæ locis comprobare, istis, exempli causa, *In Deo faciemus virtutem* ²⁴; et, *In Deo transgrediar murum* ²⁵; et, *In te inimicos nostros ventilabimus cornu* ²⁶. Clarum est igitur nos in nomine Patris et Filii unum effectos, firmum charitatis vinculum habere posse. Hinc Dominus, eandem dilatans sententiam, ait : *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus* ²⁷. Apposite hic quoque non dixit, Ut sint in te sicuti ego sum, sed, *sicut nos sumus*; qua quidem particula, *sicut*, aperte ostendit, non identitatem, ut ita loquar, significari, sed imaginem et exemplar proponi.

22. Itaque Verbum quidem vere eandem naturam habet ac Pater : nobis autem id duntaxat licet imitari, sicuti dictum est : unde continuo subjunxit, *Ego in eis, et tu in me, ut sint perfecti in unum* ²⁸. Quibus verbis majus et perfectius aliquid pro nobis poscit. Constat enim Verbum in nobis factum esse, quippe cum nostrum induerit corpus. *Et tu in me, Pater* : siquidem tuum ego sum Verbum, et pro-

²² I Cor. iv, 6. ²³ I Cor. i, 10. ²⁴ Psal. lxx, 14. 22. ²⁵ ibid. 23.

(85) Uterque Regius, τούτο δὲ οὐδὲν ἕτερον λέγων ἐσήμανεν. Seguerianus, ἐσημαινεν, Regius primus et Seguerianus ibidem, γίνονται καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους. Deest item ἐν in Gobler. et Felckm. 1, ut et mox post ἡμεῖς, itemque post γίνονται. Regius primus et Seguerianus omittunt quidem ἐν post γίνονται et ἡμεῖς, sed habent post ἀληθεῖα.

(86) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, μανθάνειν, iidemque paulo post, γίνεσθαι. Cæteri et editi, μαθεῖν et γενέσθαι.

(87) Regius primus et Seguerianus, δύναται τὸ, ἐν ἡμῖν, πάλιν ἴσον εἶναι τῇ δυνάμει τῷ λέγειν τοῦ Πατρὸς, etc.

(88) Regius primus et Seguerianus, οὐ δύναται. Gobler. et Felckm. 1, οὐ δυνατὸν· καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν ἴδεν ἐν τοῖς. Ibidem Regius primus et Seguerianus, λογίους. Cæteri et editi, λόγους. Item ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ὡς τὸ, ἐν τῷ,

Α Τοῦτο δὲ λέγων, οὐδὲν ἕτερον ἐσήμανεν (85), ἢ ὅτι τῇ ἡμῶν ἐνόητι γένοιτο καὶ αὐτοὶ ἐν πρὸς ἀλλήλους· οὕτως, ὡς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν φύσει καὶ ἀληθεῖς· ἄλλως δὲ οὐκ ἂν γένοιτο ἐν, εἰ μὴ ἐν ἡμῖν μάθωσι τὴν ἐνόητα· καὶ ὅτι τὸ, ἐν ἡμῖν, ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν, ἀκοῦσαι Παύλου λέγοντος ἐστὶ· Ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ἢ γέγραπται φρυσιοῦσθαι. Τὸ ἄρα, ἐν ἡμῖν, οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ παράδειγμα καὶ εἰκὼν, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Ἐξ ἡμῶν μαθέτωσαν. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος τοῖς Κορινθίοις, οὕτως ἡ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐνόητης, τοῖς πᾶσιν ὑπογραμμὸς καὶ μάθησις ἐστὶ, καθ' ἣν δύναται μανθάνειν (86), βλέποντες εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἐνόητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, πῶς Β καὶ αὐτοὶ ὀφείλουσιν ἐν πρὸς ἀλλήλους γίνεσθαι τῷ φρονήματι. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἐτέρως ἀπολογησάσθαι περὶ τοῦ ῥητοῦ, δύναται πάλιν τὸ, ἐν ἡμῖν, ἴσον εἶναι τῷ λέγειν, τῇ δυνάμει τοῦ Πατρὸς (87) καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα ἐν γένωνται, τὸ αὐτὸ λέγοντες· ἀνευ γὰρ Θεοῦ τοῦτο γενέσθαι ἀδύνατον (88)· καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν εὐρεῖν ἐν τοῖς θείοις λόγοις, ὡς τὸ, Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν, καὶ, Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κεραιούμεν. Οὐκ οὖν δηλον, ὅτι ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δυνάμεθα, τὸ ἐν γενόμενοι, βέβαιον ἔχειν τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον. Πάλιν γὰρ, τὴν αὐτὴν διάνοισιν (89) ἐπεκτείνων, φησὶν ὁ Κύριος· Κατὰ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς (90) ἐν. Καθὼς καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ἵνα ὦσιν ἐν σοὶ, ὡς καγὼ εἰμι· ἀλλὰ, καθὼς ἡμεῖς, εἶπεν· ὁ δὲ λέγων, καθὼς, οὐ ταυτότητα δείκνυσιν, ἀλλ' εἰκόνα καὶ παράδειγμα τοῦ λεγομένου.

22. Ὁ μὲν οὖν Λόγος τὴν ὄντως καὶ ἀληθῶς ταυτότητα τῆς φύσεως τῷ Πατρὶ ἔχει· ἡμῖν δὲ ἄρα (91) τὸ μιμῆσθαι πρόσεστιν, ὡς περ εἴρηται· καὶ γὰρ εὐθὺς ἐπήγαγε, λέγων· Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἐν. Ἐνταῦθα λοιπὸν (92) μείζον τι καὶ τελειότερον περὶ ἡμῶν ὁ Κύριος αἰτεῖ, δηλον γὰρ, ὡς ἐν ἡμῖν γέγονεν ὁ Λόγος· τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα. Καὶ (93) σὺ δὲ

²⁵ Psal. xvii, 50. ²⁶ Psal. xliii, 6. ²⁷ Joan. xvii,

D etc. Alii et editi τὸ omittunt. Anglicanus ibidem, ποιήσωμεν. Basil. et Felckm. 5, ποιήσομαι. Mss. ibidem, καὶ ἐν τῷ Θεῷ. In editis καὶ deest.

(89) Goblerianus et Felckmanni primus, τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ibidem Regius primus et Seguerianus ἐπεκτείνων. Cæteri et editi, ἐκτείνων.

(90) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καθὼς ἡμεῖς. Cæteri et editi, καθὼς καὶ ἡμεῖς.

(91) Uterque Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1 et 5, εἰ ἄρα.

(92) Λοιπὸν abest a Felckm. 5. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ θεώτερον pro τελειότερον, iidemque et Goblerianus et Felckm. 1 addunt περὶ ἡμῶν, quod in aliis et editione Commel. deest.

(93) Καὶ deest in Gobler. et Felck. 1. Ibidem Reg. 1, ἐν ἐμοί· περὶ σοῦ γὰρ εἰμι Λόγος. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ διὰ σέ, etc. Alii et editi καὶ omittunt.

ἐν ἐμοί, Πάτερ· σοῦ γὰρ εἰμι Λόγος, καὶ ἐπειδὴ σὺ ἄνδρα ἐποίησας ἐν ἐμοί, ὅτι σὺ Λόγος εἶμι, ἐγὼ δὲ ἐν αὐτοῖς διὰ τὸ σῶμα, καὶ διὰ τὸ τετελειώται ἐν ἐμοί τῶν ἀνθρώπων ἢ σωτηρία, ἐρωτῶ ἵνα καὶ αὐτοὶ γένωνται ἐν, κατὰ τὸ ἐν ἐμοί σῶμα, καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ τελείωσιν ἵνα καὶ αὐτοὶ (94) γένωνται τέλειοι, ἔχοντες πρὸς τοῦτο τὴν ἐνότητά, καὶ εἰς αὐτὸ ἐν γενόμενοι ἵνα, ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ, πάντες ὦσιν ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεύμα, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον καταστήσωσιν. Οἱ γὰρ πάντες, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, ἐν (95) γινόμεθα σῶμα, τὸν ἕνα Κύριον ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς. Ταύτην ἔχοντας τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, μᾶλλον ἐλέγχεται ἡ ἀλλοδοξία τῶν χριστομάχων· πάλιν γὰρ ἐπαναλαμβάνων φημί· Εἰ μὲν ἀπλῶς καὶ ἀποκλεισμένως εἴρηκεν, Ἴνα ὦσιν ἐν σοὶ ἐν, ἢ, Ἴνα (96) αὐτοὶ καὶ ἐν σοὶ ἐν ὦμεν, εἰχονκάν ἀναίσχυτον πρόφασιν οἱ θεομάχοι· νῦν δὲ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ, *Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ ἐν σοὶ, ἵνα πάντες ἐν ὦσι*. Λέγων δὲ πάλιν, *καθὼς, πόρρωθεν δείκνυσιν τοὺς γινόμενους, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ Πατρὶ, πόρρωθεν δὲ ἐστιν (97), οὐ τόπω, ἀλλὰ τῇ φύσει· οὐδὲν γὰρ τόπω μακρὰν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνῃ τῇ φύσει πάντα μακρὰν ἐστὶν αὐτοῦ· καὶ, καθὰ προείπον, οὐ ταυτότητα, οὐδὲ ἰσότητά δείκνυσιν ὁ λέγων τὸ, καθὼς, ἐπίβλημα, ἀλλὰ παράδειγμα τοῦ λεγομένου κατὰ τι (98) θεωρούμενον.*

23. Καὶ τοῦτο πάλιν παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐστὶ μαθεῖν λέγοντος· *Καθὼς γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. Οὗτε δὲ Ἰωνᾶς ἦν ὡσπερ ὁ Σωτῆρ, οὕτε Ἰωνᾶς εἰς τὸν ἕδραν κατήλθεν· οὕτε τὸ κήτος ἦν ὁ ἕδρας· ἀλλ' οὐδὲ καταποθεὶς ὁ Ἰωνᾶς, ἀνήγαγε τοὺς προκαταποθέντας (99) ὑπὸ τοῦ κήτους, ἀλλὰ μόνος προσταχθέντος τοῦ κήτους ἐξῆλθεν. Οὐκοῦν οὐδεμία ταυτότης οὐδὲ ἰσότης ἐν τῇ, καθὼς, λέξει σημαίνεται, ἀλλὰ ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο· ὁμοιότητα δὲ πως (1).*

²³ Ephes. iv, 4, 13. ²⁴ Matth. xii, 40.

(94) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἵνα καὶ αὐτοί. Alii et editi, ἵνα αὐτοί. Mox Reg. 1, et Seg., εἰς αὐτό. Cæteri et editi, εἰς αὐτόν. Ibidem Reg. 1, et Seguerian., ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ. Editi, ὡς πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοί. Gobler. et Felc. 1 habent item ἂν et παρ' ἐμοῦ.

(95) Reg. 1, Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, μεταλαμβάνοντες, ἐν, etc. Alii vero et editi, λαμβάνομεν καὶ ἐν, etc.

(96) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐν ἢ ἵνα. Cæteri et editio Commel. ἢ omittunt. Mox Gobler. et Felc. 1, εἶχον ἂν. Cæteri et editio Commel., εἶχον. Porro quod sequitur, ἀναίσχυτον πρόφασιν, significat causam quæ sit pudoris expers, sive quæ absque pudore possit proferri, non autem quæ sit impudens.

(97) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi omittunt ἐστὶν. Mox uterque Reg. Anglican. Basil. Gobler. et Felc. 1, μακρὰν τοῦ Θεοῦ. Cæteri et editi μακρὰν, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

(98) Regius primus et Seguerianus, καθότι.

(99) Regius primus et Seguerianus, τοὺς προκαταποθέντας. Cæteri et editi, τοὺς καταποθέντας. Mox uterque Regius et Seguerianus, προσταχθέντος τοῦ

inde cum tu in me sis, quia tuum sum Verbum : cum item sim in illis, propter corpus, cumque propter te in me hominum salus perfecta fuerit, rogo ut et ipsi unum fiant, corporis scilicet quod in me est ejusque perfectionis communionem, quo et ipsi unitatem cum eo habentes, unumque in ipso effecti, perfecti reddantur, ut omnes a me veluti gestati unum sint corpus et unus spiritus, occurrantque in virum perfectum²³. Omnes enim ipsius facti participes unum efficiunt corpus, qui nempe unum Dominum in nobis ipsis habemus. Cum igitur ea sit vera hujusmodi Scripturæ interpretatio, magis profecto inde redarguitur hæretica Christi hostium sententia. Nam, ut quæ fuse a nobis sunt dicta, breviter repetam, si simpliciter et absolute dixisset, *Ut sint in te unum, vel, Ut ipsi et ego in te unum simus*, aliquam saltem ex hujusmodi verbis causam habuissent, quam et absque pudore potuissent proferre. Verum non ita locutus est, sed hæc sunt ejus verba, *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut omnes unum sint*. Qua particula, *sicut*, procul illos abesse significat a modo quo ipse est in Patre; procul, inquam, non loco, sed natura. Siquidem nihil loco procul est a Deo : sed sola natura procul ab ipso sunt res universæ. Quocirca, ut supra docui, particula, *sicut*, non identitatem vel æqualitatem significat, sed nota est alicujus similitudinis cum re de qua agitur.

23. Quin etiam idem disere possumus ex his Salvatoris verbis, *Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus : sic erit Filius hominis in corde terræ²⁴*. Neque enim Jonas talis fuit qualis Salvator : neque Jonas in infernum descendit, neque cetus fuit infernus : præterea neque absorptus Jonas eos quos cetus absorpserat reduxit, sed solus ex ceto, Deo jubente, egressus est. Non ergo identitatem aut æqualitatem, sed aliud et aliud particula, *sicut*, significat, similitudinemque duntaxat aliquam ob illud triduum denotat. Nec igitur

κῆτους. In aliis et editis τοῦ δεστ.

(1) Sic Regius 1, Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1. At alii et editi, πως omittunt. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., οὕτε ὡς ὁ Υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρὶ. In editis et aliis ὅ ἐν τῷ desunt. Ibidem in Basiliens. et Anglican. post καθὼς hæc addita sunt : Ἡ ἅγια καὶ ὁμοούσιος Τριάς. Ἡμεῖς δὲ, εἰ καὶ ὁμοούσιοι ἔσμεν κατὰ πάντα, ἀλλὰ διαίρουμεθα καὶ τόπω καὶ χρόνῳ καὶ ἐνεργείᾳ καὶ βουλῆσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων. Id est, *Sancta et consubstantialis Trinitas. Nos vero tametsi sumus in omnibus consubstantiales, attamen dividimur loco, tempore, efficientia, voluntate, omnibusque aliis. Idem etiam de angelis dicendum*. Sed hæc ex margine in textum irrepisse perspicuum est. Hinc in margine Felc. 2 et 5, atque etiam Basil. hæc ibidem exstat integrior observatio : Ὅτι φυσικὴ ἔνωσις τέλειος ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος μόνῃ ἐστίν. Οὐ μόνον γὰρ μία φύσις ἢ τοιαύτη οὐσία ἡ ἅγια Τριάς, ἀλλὰ καὶ μία βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνεργεία καὶ θέλημα· διὰ τοῦτο καὶ εἰς Θεὸς κυρίως ἅγια (Felc. 5, κύριος καὶ ἅγια) καὶ ὁμοούσιος Τριάς. Ἡμεῖς δὲ, εἰ καὶ ὁμοούσιοι ἔσμεν, ἀλλὰ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα διαίρουμεθα καὶ τόπω καὶ χρόνῳ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ.

ex hac Domini voce, sicut, intelligendum est nos ita esse posse, ut est Filius in Patre et Pater in Filio. Nos enim, sicut Pater et Filius, unum efficimur sententiarum et animorum concordia : Salvator vero sicut Jonas erit in terra. Sed ut Jonas Salvator non fuit, sic nec Salvator, quemadmodum absorptus est Jonas, ita ad inferos descendit : sed res omnium diversa est. Sic etiam 454 tametsi nos unum efficimur sicut Filius est in Patre, tamen non tales futuri sumus qualis est Filius, neque pares illi erimus : aliud quippe et aliud sumus. Quocirca particula, sicut, hic ubi de nobis sermo habetur, usus est, quia res natura diversæ cum ad aliquid aliud referuntur, fiunt sicut illud. Quamobrem ipse quidem Filius absolute, nullaque addita conjunctione, in Patre esse dicitur, quia hoc illi ex natura est : nos autem qui id ex natura non habemus, imagine et exemplo indigemus ut de nobis dicat : *Sicut tu in me, et ego in te* 21. Cum autem, inquit, illi ita perfecti fuerint, tunc cognoscat mundus quia tu me misisti. Nisi enim visissem et eorum corpus gestassem, nullus sane illorum perfectus fuisset : sed omnes corrupti permansissent. Operare ergo in illis, Pater, et sicut mihi hoc corpus gestandum dedisti, tuum illis impertire Spiritum, ut in illo unum fiant, et in me perfecti evadant. Nam illorum perfectio argumento est Verbum tuum advenisse : ita ut mundus eos perfectos Deoque plenos videns, omnino crediturus sit me a te missum esse et advenisse. Unde enim illis perfectio accedere posset, nisi ego tuum Verbum, ipsorum corpore assumpto, homo essem factus, et opus quod mihi dedisti, Pater, perfecissem? Opus autem perfectum est, quia homines a peccato redempti, jam amplius mortui non manent, sed divini effecti, in nos intuentes, vinculum mutuae inter se charitatis in nobis habent.

21 Joan. xvii, 21.

γεία καὶ βουλῆσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀγγέλων. Id est, *Naturalis unio perfecta sola est in sancta Trinitate. Nec enim tantum una natura est ejusmodi substantia sancta Trinitas, sed etiam una est voluntas, virtus, efficientia, et arbitrium, unde unus Deus proprie est sancta et consubstantialis Trinitas. Nos autem tametsi sumus consubstantiales, attamen in aliis omnibus dividimur loco, tempore, virtute, efficientia, voluntate, aliisque omnibus : quod idem de angelis dicendum.*

(2) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felc. primus. At in codice Regio primo hæc desunt verba, Ἡμεῖς γὰρ, καθὼς ὁ Πατήρ καὶ Υἱὸς, οὕτω γινόμεθα. Cæteri et editi μέν tantum omitunt. Ibidem codex Regius secundus, ἐν τῷ φρονήματι, recte. Alii et editi, ἐν τῷ φρονήματι.

(3) Sic Regius primus, Seguerianus, Goblerianus et Felckm. 1. Editi vero et alii, ἐγένετο ἐν τῇ γῆ· ὡς δὲ οὐκ ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ Σωτήρ. Goblerianus et Felc. 1 habent ibidem, ὁ Ἰωνᾶς. Mox Reg. 1 et 2, Seguerian, Goblerian. et Felc. 1, οὕτως ὁ Κύριος. Alii et editi, οὕτω καὶ ὁ Κύριος.

(4) Sic Regius primus et Seguerianus. At Reg. 2, Goblerian. et Felck. 1, Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐάν. Alii et editio Commel., οὕτως ἡμεῖς, ἐάν. Mox Reg. 2 et Basil. ὡςπερ Υἱὸς.

(5) Regius 1 et Seguer, ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν. Et

δείκνυσαι τοῦ Ἰωνᾶ διὰ τὸ τρίημερον. Οὕτως ἄρα καὶ ἡμεῖς, λέγοντος τοῦ Κυρίου, καθὼς, οὕτε ὡς ὁ Υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτε ὡς ὁ Πατήρ ἐστιν ἐν τῷ Υἱῷ, οὕτω γινόμεθα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ, καθὼς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, οὕτω γινόμεθα (2) ἐν τῷ φρονήματι καὶ τῇ τοῦ πνεύματος συμφωνίᾳ· ὁ δὲ Σωτήρ, καθὼς Ἰωνᾶς, ἔσται ἐν τῇ γῆ· ὡςπερ δὲ οὐκ ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ Σωτήρ (3), οὕδε ὡς ἐκεῖνος κατεπόθη, οὕτω καὶ ὁ Κύριος κατήλθεν εἰς τὸν ἕδην· ἀλλὰ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. Οὕτως ἐάν (4) καὶ ἡμεῖς γενόμεθα ἐν, καθὼς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἐσόμεθα ὡςπερ ὁ Υἱὸς, οὕδε ἴσοι αὐτῷ· ἄλλο γὰρ καὶ ἄλλο ἐσμέν· διὰ τοῦτο γὰρ ἐφ' ἡμῶν τὸ, καθὼς, πρόκειται, ἐπὶ τὰ μὴ κατὰ φύσιν (5) ὄντα πρὸς ἄλλο τι βλέποντα γίνεται ὡςπερ ἐκεῖνα. Ὅθεν αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς, ἀπλῶς καὶ χωρὶς συμπλοκῆς τινός ἐστιν (6) ἐν τῷ Πατρὶ· φύσει γὰρ ὑπάρχει τοῦτ' αὐτῷ· ἡμεῖς δὲ, οὐκ ἔχοντες τὸ κατὰ φύσιν, δεόμεθα εἰκότος καὶ παραδείγματος (7), ἵνα περὶ ἡμῶν εἴπη· Καθὼς σὺ ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί. Ὅταν δὲ, φησὶν, οὗτοι (8) τελειωθῶσιν οὕτω, τότε γινώσκει ὁ κόσμος, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας· εἰ γὰρ μὴ ἤμην ἐλθὼν καὶ φορέσας τὸ πρῶτον σῶμα, οὐδεὶς ἂν αὐτῶν ἐτελειώθη, ἀλλ' ἔμμενον οἱ πάντες φαρτοί. Ἐνέργησον τοίνυν ἐν αὐτοῖς, Πάτερ· καὶ ὡςπερ δέδωκάς μοι τοῦτο φορέσαι, ἕδος αὐτοῖς (9) τὸ Πνεῦμά σου, ἵνα καὶ οὗτοι ἐν τούτῳ ἐν γένωνται, καὶ τελειωθῶσιν ἐν ἐμοί. Ἡ γὰρ τούτων τελειώσις δείκνυσιν ἐπιδημίαν γεγενησθαι τοῦ σοῦ Λόγου· καὶ ὁ κόσμος δὲ, βλέπων τούτους τελείους καὶ θεοφορουμένους (10), πιστεύσει πάντως, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας, καὶ ἐπεδήμησα. Πόθεν γὰρ τούτους ἡ τελείωσις, εἰ μὴ ἢ ὁ σὸς Λόγος, τὸ σῶμα τούτων λαβὼν, ἐγενόμην ἄνθρωπος, καὶ ἐτελείωσα τὸ ἔργον ὃ δέδωκάς μοι, Πάτερ; Τετελειώται δὲ τὸ ἔργον (11), ὅτι, λυτρωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας οἱ ἄνθρωποι, οὐκέτι μένουσι νεκροί (12)· ἀλλὰ καὶ θεοποιηθέντες ἔχουσιν, ἐν ἡμῖν βλέποντες, ἐν ἀλλήλοις τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης.

paulo post, ὡςπερ ἐκεῖνο. Alii et editi, ἐπεὶ τὰ μὴ κατὰ φύσιν, εἰ, ὡςπερ ἐκεῖνα.

(6) Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, ἐστίν. Editio Commel., ἔσται. Mox Felc. 2 et editio Commel., τοῦτο αὐτοῖς. Cæteri mss., τοῦτο αὐτῷ. Regius 1 et Seguerianus, τοῦτ' αὐτῷ.

(7) Reg. 2, Basil. et Felc. 5, παραδειγμάτων.

(8) Uterque Regius et Seguer. addunt οὗτοι, quod in aliis et editis deest. Ibidem Regius primus et Seguer., γινώσκει ὁ κόσμος. Alii et editi, γινώσκει καὶ ὁ κόσμος.

(9) Reg. 1 et Seguer., ἕδος αὐτοῖς. Alii, ἕδος καὶ αὐτοῖς. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, οὗτοι ἐν τούτῳ. Alii et editi, αὐτοὶ ἐν τούτῳ.

(10) Regius primus et Seguer., θεοφορουμένους, ut et legit Nannius. Editi aliique, διαφορουμένους.

(11) Sic uterque Regius, Gobler. Felck. 1 et 5. At alii et editio Commel., Πατήρ. Ibidem hæc verba, τετελειώται δὲ τὸ ἔργον, desunt in Gobler. et Felc. 1. Editi cum Regio 2 mendose habent, τελειώται. Paulo post uterque Regius, Gobler. et Felc. 1, οἱ ἄνθρωποι. In aliis et editis, οἱ deest.

(12) Nεκροί abest ab Anglic. Ibid. Reg. 1 et Seguerian., θεοποιηθέντες ἔχουσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες ἐν ἀλλήλοις. Cæteri et editi, θεοποιηθέντες, ἐν ὧσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες πρὸς ἀλλήλους.

24. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὅσον αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ ῥη-
 τοῦ δυνατὸν ἦν ἀπλούστερον θεωρεῖσθαι, ταῦτα διὰ
 πολλῶν εἰρήκαμεν· ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης (13) ἐκ
 τῆς Ἐπιστολῆς ἐν ὁλίγοις καὶ τελευτώτερον μᾶλλον
 ἡμῶν δείξει τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν, καὶ διαλέγξει
 μὲν τὴν τῶν ἀσεβῶν διάνοιαν, διδάξει δὲ πῶς τε
 ἡμεῖς (14) ἐν τῷ Θεῷ γινόμεθα, καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν·
 καὶ πῶς πάλιν ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ γινόμεθα ἐν, πό-
 σον δὲ διέστηκε τὴν φύσιν (15) ὁ Υἱὸς ἀπ' ἡμῶν καὶ
 παύσει λοιπὸν τοὺς Ἀρειανούς· μηκέτι νομίζουσιν ἐαυ-
 τοὺς ἕσεσθαι ὡς τὸν Υἱόν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἀκού-
 σωσι· Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος καὶ οὐ Θεός· καὶ, *Μὴ
 συμπαρατείνου πένης ὡρ πλουσίῳ*. Γράφει τοί-
 νον ὁ Ἰωάννης οὕτω λέγων (16)· *Ἐν τούτῳ γινώ-
 σκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν,
 ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν*. Οὐκ
 οὖν διὰ τὴν δεδομένην ἡμῖν τοῦ Πνεύματος χάριν
 ἡμεῖς τε ἐν αὐτῷ γινόμεθα, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν· καὶ
 ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, διὰ τούτου γινόμε-
 νου ἐν ἡμῖν εἰκότως καὶ ἡμεῖς, ἔχοντες τὸ Πνεῦμα,
 νομιζόμεθα ἐν τῷ Θεῷ γενέσθαι (17)· καὶ οὕτως
 ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Οὐκ ἄρα ὡς ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ
 Πατρὶ, οὕτω καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρὶ (18)·
 οὐ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς μετέχων ἐστὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα
 διὰ τούτου καὶ ἐν τῷ Πατρὶ γένηται· οὐδὲ λαμβάνων
 ἐστὶ τὸ (19) Πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι
 τοῦτο χορηγεῖ· καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα τὸν Λόγον συναπτει
 τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου
 λαμβάνει. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν, ὡς
 Λόγος ἴδιος καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ χωρὶς
 μὲν τοῦ Πνεύματος ζῆνοι καὶ μακρὰν ἔσμεν τοῦ Θεοῦ·
 τῇ δὲ τοῦ Πνεύματος μετοχῇ συναπτόμεθα τῇ θεό-
 τητι· ὥστε τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐν τῷ Πατρὶ μὴ ἡμέτερον
 εἶναι, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος καὶ ἐν
 ἡμῖν μένοντος, ἕως αὐτὸ τῇ ὁμολογίᾳ φυλάττομεν ἐν
 ἡμῖν, λέγοντος πάλιν (20) τοῦ Ἰωάννου· *Ὅς ἂν
 ὁμολογήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ*.
 Ποία τοίνυν (21) ὁμοιότης καὶ ποία ἰσότης ἡμῶν πρὸς
 τὸν Υἱόν; Ἡ πῶς οὐκ ἐλέγχονται πανταχόθεν οἱ
 Ἀρειανοί, καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ἄλ-
 λως μὲν ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, ἄλλως δὲ ἡμεῖς
 ἐν αὐτῷ γινόμεθα· καὶ οὕτε ἡμεῖς ὡς ἐκεῖνος ἐσ-
 μεθά ποτε, οὕτε ὁ Λόγος ὡς ἡμεῖς τυγχάνει ὢν, εἰ
 μὴ ἄρα τολμήσουσιν, ὡς ἐν πᾶσι, καὶ νῦν εἰπεῖν (22),

24. Nos itaque, quatenus allata Scripturæ verba,
 licuit simplicius perpendere, hæc fuse disseruimus.
 Beatus autem Joannes breviter et longe nobis accu-
 ratius quæ sit illius loci sententia, ex Epistola sua
 declaraturus est, qua et praxam impiorum interpre-
 tationem refutabit, et simul docebit, quomodo nos
 in Deo esse possumus, et Deus in nobis : quo item
 pacto nos unum in ipso efficitur, et quantum Fi-
 lius natura a nobis differat ; tandemque Arianos
 coercet, quominus amplius sperent se ut Filium
 futuros aliquando esse, ne ipsos quoque hæc verba
 respiciant : *Tu autem homo es et non Deus* ²¹; et, *Ne
 tu, qui pauper es, te diviti æquaveris* ²². Hæc sunt
 ergo quæ scribit Joannes : *In hoc cognoscimus quo-
 miam in eo manemus, et ipse in nobis : quoniam de
 B Spiritu suo dedit nobis* ²³. Itaque propter Spiritus
 gratiam, quæ nobis data est, et nos in illo sumus,
 et ille est in nobis : ac proinde cum Dei ille Spiritus
 sit, idcirco quando ille in nobis adest, nos, qui eum-
 dem Spiritum habemus, jure merito in Deo esse
 existimamur : eaque ratione Deus est in nobis. Non
 igitur ut est Filius in Patre, ita et nos in Patre su-
 mus. Namque Filius non sit Spiritus, particeps ut
 sit in Patre, neque ipse Spiritum accipit, sed eum
 potius omnibus impertit. Nec item Spiritus Verbum
 cum Patre conjungit, sed potius Spiritus hoc a
 Verbo accipit. Denique Filius in Patre **455** est
 tanquam proprium ejus Verbum et splendor : nos
 autem, siquidem absit Spiritus, alieni et procul a
 Deo sumus ; sed Spiritus participes effecti, cum ipsa
 conjungimur divinitate, ac proinde non nostrum est
 nos esse in Patre, sed Spiritus qui in nobis est et in
 nobis manet, quandtu scilicet eum in nobis confes-
 sione servabimus, ut idem Joannes his verbis docet :
*Quisquis confessus fuerit Jesum esse Filium Dei,
 Deus in eo manet, et ipse in Deo* ²⁴. Quæ ergo nobis
 similitudo vel æqualitas est cum Filio ? Vel potius,
 annon undique maximeque a Joanne convincuntur
 Ariani, aliter Filium in Patre esse, et aliter nos in
 eodem esse, neque nos unquam sicut illum futuros,
 neque Verbum sicut nos esse, nisi forte, ut mos illis
 est, hic quoque temere contendant etiam Filium
 ipsum, nonnisi Spiritus participem effectum et recte
 factis meruisse ut in Patre esset, quod certe vel so-
 lum cogitari absque summa impietate non potest.

²¹ Ezech. xxviii, 2. ²² Prov. xxiii, 4. ²³ I Joan. iv, 13. ²⁴ ibid. 15.

(13) Gobler. et Felc. 1, ὁ δὲ ἀπόστολος Ἰωάννης.

(14) Sic uterque Regius et Seguerian. At Basil. Gobl. Felc. 1 et 5, διδάξει δὲ πῶς ἡμεῖς. Cæteri et editio Commel., διδάξει τε πῶς ἡμεῖς. Mox Reg. 1 et Seguer, ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ. In aliis et editis μέν deest.

(15) Basil., κατὰ φύσιν. Anglic., τῇ φύσει.

(16) Gobler. et Felc. 1, τοίνυν Ἰωάννης λέγων.

(17) Reg. 1, Seguer. Gobl. et Felc. 1, γεγενῆσθαι.

(18) Sic Reg. 1, Seguerian. Anglican. Gobl. et Felc. 1, atque ita legit Nannius. At in aliis et editione Commel. hæc desunt verba, οὕτω καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ Πατρὶ.

(19) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi τὸ omittunt. Ibid. hæc quæ sequuntur verba, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο χορηγεῖ, καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα συναπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, desunt in Gobler. et Felc. 1. Ibidem Reg. 2, Felc. 5, et Anglic., παρὰ τοῦ Λόγου τοῦτο λαμβάνει. In aliis et editis deest τοῦτο.

(20) Regius primus et Seguer., λέγοντος πάλιν. Cæteri et editi, λέγοντος δὲ πάλιν.

(21) Sic Reg. 1 et Seguer. In aliis et editis deest τοίνυν. Mox Reg. 1 et Seguer., ἐλέγχονται πάντοθεν.

(22) Sic Reg. 1 et Seguer. At Gobler. et Felc. 1 τολμῶσι ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰπεῖν. Cæteri et editio Commel., τολμῶσιν ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰς τὸ εἰπεῖν.

Numque, ut dictum est, ipse dat Spiritui, et quæcunque Spiritus habet, hæc a Verbo habet.

τοῦτο πάλιν ὑπερβλάν ἐστὶν ἀσεβὲς κἀν ὅλως εἰς Πνεύματι (24) δίδωσι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα παρὰ

25. Cum igitur de nobis dixit Salvator, Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint²⁶, non nos eosdem ac seipsum fore significavit, ut ex Jonæ exemplo probavimus; sed est postulatio qua Patrem precatur, ut scribit Joannes, ut Spiritum per se impertiat credentibus, per quem videmur et in Deo esse, et per eundem in ipso conjungi. Quia enim Verbum est in Patre, et Spiritus ex Verbo datur, nos idcirco Spiritum cupit accipere, ut cum eum acceperimus, tunc Spiritum Verbi in Patre existentis habentes, etiam nos ipsi per Spiritum, unum in Verbo et per Verbum in Patre effecti esse videamur. Id autem quod ait, ut nos, nihil aliud indicat quam, ut hujusmodi Spiritus gratia in discipulos infusa, stabilis et irrevocabilis reddatur. Nempe, ut supra explicavi, id quod Verbo in Patre natura inest, hoc nobis per Spiritum ita vult dari ut sit irrevocabile. Quod cum non ignoraret Apostolus, ait: *Quis nos separabit a charitate Christi*²⁷? *Nam Dei dona et gratia vocationis* (25) *irrevocabilia sunt*²⁸. Itaque Spiritus est qui in Deo existit, non autem nos secundum nos. Unde quem admodum filii et dii efficiuntur ob Verbum quod in nobis habemus: ita in Filio et in Patre erimus, unumque in iisdem effecti esse existimabimur, propterea quod in nobis sit Spiritus qui in Verbo est, quod ipsum Verbum est in Patre. Quocirca cum aliquis vitio aliquo a Spiritu defecerit, illa quidem gratia apud eos qui voluerint irrevocabilis permanet, si modo ipsos, postquam ceciderint, poeniteat: verumtamen ille qui cecidit, non amplius in Deo est, eo quod sanctus et paracletus Spiritus, qui in Deo est, ab ipso recesserit; sed hujusmodi peccator in illo erit cui sese ipse subjecti, quod utique Sauli evenit, a quo nimirum discessit Dei Spiritus, quemque malus spiritus vexavit²⁹. Profecto his auditis erubescere deberent Dei hostes, nec se amplius Deo æquales fingere. Verum nec intelligunt; nam, *Impius*, 456 inquit, *scientiam non intelli-*

ἄ ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς μετοχῆ τοῦ Πνεύματος καὶ βελτιώσσει πράξεως γέγονε καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Ἄλλὰ καὶ ἐνθύμησιν λαβεῖν. Αὐτὸς γάρ, ὡσπερ εἰρηται, τῷ τοῦ Λόγου ἔχει.

25. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ λέγων περὶ ἡμῶν τὸ, *Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὄσει*, οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς αὐτῷ μέλλοντας (25) ἔχειν σημαίνει· ἐδέχθη γάρ ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωάνν παραδείγματος καὶ τοῦτο· ἀλλὰ ἀξιώσις ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν (26), ἵνα τὸ Πνεῦμα χαρίσθαι δι' αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσι, δι' οὗ καὶ δοκοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ γίνεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο συνάπτεσθαι ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ γάρ ὁ Λόγος ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Λόγου (27) δίδεται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα, ἵνα, ὅταν ἐκεῖνο λάβωμεν, τότε ἔχοντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Λόγου τοῦ ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ, δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ Πνεῦμα ἐν γίνεσθαι (28) ἐν τῷ Λόγῳ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ. Τὸ δὲ, ὡς ἡμεῖς, ἐὰν λέγῃ, οὐδὲν ἕτερον πάλιν ἐστὶν, ἢ ἵνα ἡ γινομένη τοιαύτη τοῦ Πνεύματος χάρις εἰς τοὺς μαθητὰς ἀδιάπτωτος καὶ ἀμεταμέλητος (29) γένηται. Τὸ γὰρ κατὰ φύσιν, ὡς προεῖπον, ὑπάρχον τῷ Λόγῳ ἐν τῷ Πατρὶ, τοῦτο ἡμῖν ἀμεταμέλητως διὰ τοῦ Πνεύματος δοθῆναι βούλεται ὅπερ ὁ Ἀπόστολος γινώσκων, ἔλεγε· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ χάρις τῆς κλήσεως*. Τὸ ἄρα Πνεῦμά ἐστι (30) τὸ ἐν τῷ Θεῷ τυγχάνον, καὶ οὐχ ἡμεῖς καθ' ἑαυτούς· καὶ ὡσπερ υἱοὶ καὶ θεοὶ διὰ τὸν ἐν ἡμῖν Λόγον, οὕτως ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἐσόμεθα, καὶ νομισθησόμεθα ἐν Υἱῷ καὶ ἐν Πατρὶ (31) ἐν γεγενῆσθαι διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι Πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ Λόγῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ Πατρὶ. Ὅτε γοῦν ἐκπίπτει τις ἀπὸ τοῦ Πνεύματος διὰ τινὰ κακίαν, ἡ μὲν χάρις ἀμεταμέλητος διαμένει (32) τοῖς βουλομένοις, κἀν τις ἐκπεσὼν μετανοῇ· οὐκέτι δὲ ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ πεσὼν, διὰ τὸ ἀποστήναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ Θεῷ ἄγιον καὶ παράκλητον Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ (33) ἔσται ὃ ἑαυτὸν ὑπέταξεν ὁ ἀμαρτάνων, ὡς ἐπὶ τοῦ Σαοῦλ γέγονεν· ἀπέστη γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔθλιβεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρὸν. Ταῦτα ἀκούοντας τοὺς θεομαχοὺς ἔδει λοιπὸν ἐντρέπεσθαι, καὶ μηκέτι ἑαυτοὺς ἀναπλάπτειν

²⁶ Joan. xvii, 21. ²⁷ Rom. viii, 35. ²⁸ Rom. xi, 23. ²⁹ I Reg. xvi, 14.

(25) Ita commode vertimus. Vulgata habet, *Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei*, id est, hujusmodi sunt, ut Deum non poeniteat illa dedisse, nec ea revocet, quod idem omnino est.

(24) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῷ Πνεύματι. Alii et editi, τὸ Πνεῦμα.

(25) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Alii et editio Commel., οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς μένοντας (mss. μέλλοντας) ἐν αὐτῷ ἔχειν σημαίνει. Mox Reg. 1 et Seguer., ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωάνν. Alii et editi τὸν omitunt.

(26) Gobler. et Felc. 1, φησί.

(27) Felc. 5, διὰ τοῦ Λόγου. Cæteri et editi, ἐκ τοῦ Λόγου.

(28) Regius primus et Seguer., γεγενῆσθαι. lidem

paulo post et alter Regius, ἢ ἵνα ἡ γινομένη. In aliis et editis deest ἢ. Ibidem Basil. et Felc. 5, γενομένη.

(29) Basiliensis hic et mox, ἀμεταβλήτως.

(30) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. A1 alii et editio Commel., Τὸ γὰρ Πνεῦμά ἐστι.

(31) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ut et legit Nannius. In aliis et editis desunt hæc verba, ἐν Υἱῷ καὶ ἐν Πατρὶ. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἶναι Πνεῦμα. Basil. Anglic. Reg. 2 et Felc. 5, εἶναι τὸ Πνεῦμα. Cæteri et editi, εἶναι καὶ Πνεῦμα.

(32) Reg. 1 et Seguer., διαμένει. Alii et editi, μένει.

(33) Reg. 1 et Seguer., ἀλλ' ἐκείνῳ.

Ἰσα Θεῶ. Οὐτε δὲ νοοῦσιν· Ὁ γὰρ ἀσεθής, φησιν, **A** οὐ νοσῖ (34) γνῶσιν· οὐτε λόγων εὐσεβῶν ἀνέχονται· βραεὶς γὰρ αὐτοῖς εἰσι καὶ λεγόμενοι.

26. Ἰδοὺ γάρ, ὡς περ οὐκ ἀποκαμόντες ἐν ταῖς δυσσεβείαις, ἀλλὰ κατὰ τὸν Φαραῶ σκληρυνόμενοι, τὰ ἀνθρώπινα πάλιν τοῦ Σωτῆρος ἀκούοντες καὶ βλέποντες ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ἐπελάθοντο τέλειον κατὰ τὸν Σαμωσατέα τῆς πατρικῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, καὶ τολμηρᾶ τῆ γλώσση θρασυόμενοι, λέγουσι· « Πῶς δύναται ὁ Υἱὸς (35) ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ὁμοίος αὐτῷ κατ' οὐσίαν, ὁ λέγων· Ἐδόθη μοι πᾶσα (36) ἐξουσία· καὶ, Ὁ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ· καὶ, Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων (37) εἰς τὸν Υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ πάλιν· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἐὰν θέλη (38) ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι· καὶ πάλιν· Πᾶν ὃ δέλωκέ μοι ὁ Πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἤξει. Εἶτα ἐπιλέγουσιν· Εἰ ἦν, ὡς λέγετε, Υἱὸς (39) κατὰ φύσιν, οὐ χρεῖαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ' εἶχε κατὰ φύσιν ὡς υἱός. Ἡ πῶς δύναται δύναμις εἶναι φύσει καὶ ἀληθινὴ τοῦ Πατρὸς, ὁ παρὰ τὸν καιρὸν (40) τοῦ πάθους λέγων· Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα (40'). ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. Πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ **C** ποτήριον τοῦτο· καὶ, Ταῦτα εἰπὼν ὁ (41) Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ Πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν· Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Καὶ (42) ἐπὶ τούτοις δὲ φασιν οἱ κακόφρονες· Εἰ δύναμις ἦν, οὐκ ἂν ἐδειλίασεν, ἀλλὰ μάλλον καὶ (43) ἐτέροισι τὸ δύνασθαι παρεῖχεν. Εἶτα φασιν· Εἰ σοφία ἦν φύσει ἢ ἀληθινὴ καὶ ἴδια τοῦ Πατρὸς, πῶς γέγραπται· Καὶ Ἰησοῦς (44) προέκοπτε σοφία, καὶ ἡλικία, καὶ χάριτι παρὰ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις· καὶ ἐλθὼν εἰς μὲν τὰ μέρη (45) Καισαρείας τῆς Φιλίπ-

³⁵ Prov. xix, 7. ³⁶ Matth. xxviii, 18. ³⁷ Joan. vi, 57. ³⁸ Joan. xii, 27, 28. ³⁹ Matth. xvi, 30. ⁴⁰ Joan. xiii, 21. ⁴¹ Luc. ii, 52. ⁴² Matth.

(34) Reg. 1, Seguer. et Scriptura, vocē. Cæteri **D** et editi, νοήσει. Paulo post Regius 1 et Seguerian., ὡς περ οὐκ ἀποκαμόντες. Alii et editi, ὡς περ οὐκ ἀποκαμόντες.

(35) Reg. 1, Seguer., δύναται Υἱός.

(36) Uterque Regius et Seguer. omittunt πᾶσα.

(37) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ ὁ πιστεύων. Mox πάλιν abest a Gobler. et Felc. 1.

(38) Goblerian. et Felc. 1, βουλῆθῃ. Paulo post R-g. 1 et Seguer., ut et Græcus Scripturæ textus, πρὸς ἐμὲ ἤξει. Editi et alii, πρὸς με ἤξει.

(39) Reg. 1 et Seguer., ὁ Υἱός. Idem ibidem et Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1 omittunt κατὰ φύσιν. Item ibid. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, οὐ χρεῖαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ' εἶχε κατὰ φύσιν ὡς υἱός. Anglic., οὐ χρεῖαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ' εἶχεν ὡς κατὰ φύσιν· οὐ χρεῖαν εἶχεν ὡς Υἱός. Cæteri et editio Comm., οὐ χρεῖαν εἶχεν ὡς Υἱός. Ἡ πῶς, etc.

(40) Gobler. et Felc. 1, ὁ ἐπὶ τὸν καιρὸν.

(40') Regius 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τὸ

git⁴⁰ : nec pios illi perferunt sermones, sed vel solo auditu ipsis sunt graves.

26. Ecce enim illi veluti impietatibus nusquam defessi, sed non secus ac Pharao indurati, humana Salvatoris acta in Evangelii cernentes et audientes, Samosatensem imitati, paternæ Filii divinitatis penitus obliti sunt, temerariaque linguaudentes, hæc rursus objiciunt : « Qui fieri potest, inquit, ut Filius sit natura ex Patre, vel Patri secundum naturam similis, cum ipse dicat, *Datu est mihi omnis potestas* ³⁵; et, *Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio* ³⁶; et, *Pater diligit Filium et omnia tradidit in manu ejus. Qui credit in Filium, habet vitam æternam* ³⁷. Et iterum : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo : et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ³⁸. Et rursus, *Omne quod dedit mihi Pater, ad me veniet* ³⁹. Tum ita ratiocinantur : Si talis natura esset Filius, qualem vos affirmatis, nequaquam illi opus fuisset ista accipere, sed ea natura ut filius habuisset. Qui item naturalis et vera Patris virtus esse potest is qui, ubi patiendi tempus advenit, ait, *Numc anima mea turbata est : et quid dicam ? Pater, serva me ex hac hora : sed propterea veni in horam hanc. Pater, glorifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo, Et glorificavi, et iterum glorificabo* ⁴⁰. Similia rursus alibi profert : *Pater, si fieri potest, transeat calix iste* ⁴¹; et, *Cum hæc dixisset Jesus turbatus est spiritu, et contestatus est, et dixit, Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est* ⁴². Ex quibus ita perversi concludunt : Si virtus ille sive potentia fuisset, non profecto timuisset, sed ipse potius aliis vim et potentiam præbuisset. Addunt item : Si natura vera et propria Patris sapientia erat, cur igitur scriptum est, *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines* ⁴³ : idemque cum venisset in partes Cæsareæ Philippi, interrogavit discipulos, quem se esse dicerent homines ⁴⁴ : cum item in Bethaniam

D ὄνομα. Cæteri et editi, τὸν Υἱόν, ut et habet versio Coptica Novi Testamenti. Paulo post hæc verba, Πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε, absunt a Goblerian. et Felc. 1.

(41) Sic uterque Regius et Seguer., ut et habet Scriptura. Cæteri et editi, ὁ Υἱός. Mox Regius 1 et Seguer. semel tantum habent, Ἄμην.

(42) Καὶ abest a Gobler. et Felc. 1, iidemque ibidem et Reg. 1, Seguer. et Anglic. habent, ἐπὶ τούτοις. Reg. 2, ἐπὶ τοῦτο. Alii et editi, ἐπὶ τούτῳ. Pro δὲ ibidem Gobler. et Felc. 1 habent οὖν.

(43) Καὶ deest in Gobler. et Felc. 1. Paulo post Regius 1 et Seguer., φύσει ἢ ἀληθινή. In aliis et editis ἢ deest.

(44) Reg. 1 et Seguer., καὶ Ἰησοῦς, ut et Scriptura. Alii et editi, Ὁ δὲ Ἰησοῦς.

(45) Reg. 1 et Seguer., εἰς μὲν τὰ μέρη. Cæteri et editi μὲν omittunt. Mox Reg. 1, Seguer., ἐπυθάνετο τῶν μαθητῶν. Alii et editi, ἐπυθάνετο παρὰ τῶν, etc.

advenisset, sciscitatus est ubinam jaceret Lazarus⁴¹: præterea discipulis ait: *Quot panes habetis*⁴²? Qui igitur, inquit, fieri potest, ut ille sit sapientia, qui in sapientia proficit, et ea nescit quæ ab aliis optat discere? Id etiam iidem dicunt: Qui potest ille proprium Patris Verbum esse, sine quo non fuit aliquando Pater, et per quod omnia efficit, ut vestra est sententia, qui in cruce clamabat: *Deus meus, quare dereliquisti me*⁴³? Sic etiam precatus erat, *Glorifica nomen tuum*⁴⁴: et, *Glorifica me, Pater, gloria quam habui apud te, priusquam mundus feret*⁴⁵. Precatus item est in solitudine: discipulosque est hortatus ad orandum, ne intrarent in tentationem. Et, *Spiritus quidem*, aiebat, *promptus est, caro autem infirma*⁴⁶. Et, *De die et hora illa nemo novit, neque angeli, neque Filius*⁴⁷. Ex quibus locis ita improbi argumentantur: Si, ut vos putatis, semper Filius apud Patrem exstisset, diem illum minime ignoraret, sed tanquam Verbum cognosceret: nec item a Patre derelinqueretur, qui una cum ipso existeret, nec gloriam postularet, quam in Patre haberet, nec denique prorsus precaretur, quippe qui, ut Verbum, nulla omnino re indigeret. Verum quia et creatus erat et una e rebus factis, hinc ita loquebatur, hisque indigebat quæ non ipse habebat. Siquidem rerum creatarum proprium est his indigere quæ non habent. »

27. Hæc igitur sunt quæ impii insaniendo proferunt. Qui quidem, cum res hujusmodi cogitent, possent etiam audacius interrogare, Quare omnino Verbum caro factum sit; tumque subjungere: Quomodo enim ille qui Deus erat, homo potuit fieri? Vel quomodo ille qui corporis expers est, corpus potuit gestare? Imb quin Judæos potius imitentur et cum Caipha clament, Cur Christus, qui

⁴¹ Joan. xi, 18. ⁴² Marc. vi, 38. ⁴³ Matth. xxvii, 46 ⁴⁴ Joan. xii, 28. ⁴⁵ Joan. xviii, 5. ⁴⁶ Matth. xxvi, 41. ⁴⁷ Marc. xiii, 32.

(46) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐρωτᾷ. Mox Reg. 1, Seguer. et Anglic., ἔλεγε δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. Gobler. et Felc. 1, ἔλεγε δὲ τοὺς μαθητάς, forte, πρὸς τοὺς μαθητάς. Cæteri et editi, ἔλεγε δὲ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς.

(47) Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ὁ ἐν σοφίᾳ. In aliis et editis ὁ deest. Mox Seguer., & παρ' ἐτέρου. Idemque et Regius primus, μαθεῖν.

(48) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1 δύνανται ὁ λόγος. Cæteri et editi, δύνανται λόγος. Mox Reg. 1 et Seguer., ἦν ὁ πατήρ ποτε. Alii et editi, ἦν ποτε Πατήρ.

(49) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ποιεῖ. Editi aliique, ἐπολεῖ. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ὡς ὑμεῖς φατε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ φάσκων. At μὲν ibidem abest a Reg. 1 et Seguer., qui item habent ἐγκατέλιπας; πρὸ δὲ τούτου.

(50) Σὺ abest a Regius 1 et Seguer., qui iidem paulo post habent, ἤρχετό τε, et, παρήγγελλε, et, προσεύχεται. Cæteri et editi, ἤρχετο δέ, et, παρήγγελλε. Reg. 2, εὐχέσθαι. Gobler. et Felc. 1, προσεύχασθε. Alii et editi, εὐχέσθη.

(51) Sic Reg. 1 et Seguer. Cæteri vero et editi, καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὕτε οἱ ἄγγελοι, οὕτε. Paulo post Reg. 1, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et

του, ἐπυθάνετο τῶν μαθητῶν, τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι αὐτὸν εἶναι· εἰς δὲ τὴν Βηθανίαν παραγενόμενος ἠρώτα (46) τοῦ Λάζαρος κείται· ἔλεγε δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς· Πόσους ἄρτους ἔχετε; Πῶς οὖν, φασίν, οὗτος σοφία, ὁ ἐν σοφίᾳ (47) προκόπτων, καὶ ἄγνοων & παρ' ἐτέρων μαθάνειν ἡσίου; Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο παρ' αὐτῶν λεγόμενον Πῶς δύναται ὁ λόγος (48) ἴδιος εἶναι τοῦ Πατρὸς, οὐ ἄνευ οὐκ ἦν ὁ πατήρ ποτε, δι' οὗ τὰ πάντα ποιεῖ (49), ὡς ὑμεῖς φρονεῖτε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ λέγων· Θεέ μου, Θεέ μου, ἴνα τί με ἐγκατέλιπες; πρὸ δὲ τούτων εὐχόμενος· Δόξασόν σου τὸ δρομα· καὶ, Δόξασόν με σὺ (50), Πάτερ, τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ἡύχετο δὲ ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ παρήγγελλε τοῖς μαθηταῖς προσεύχασθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· καὶ, Τὸ Πνεῦμα πρόβουμον, ἔλεγεν, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· καὶ, Περὶ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας ἐπιληθῆς οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός (51). Ἐἶτα πάλιν φασίν ἐπὶ τούτοις οἱ δελταῖοι· Εἰ ἦν κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν αἰδίως ὑπάρχων ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Θεόν, οὐτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς λόγος, οὐτ' ἂν ἐγκατελείπετο ὁ συνυπάρχων, οὕτε δόξαν ἦται λαβεῖν, ἔχων αὐτὴν ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτε ὄλωσ ἤρχετο· οὐδενὸς γὰρ λόγος ὢν (52) ἐδέετο· ἀλλ' ἐπειδὴ κτίσμα ἐστὶ καὶ εἰς τῶν γενητῶν, διὰ τοῦτο τοιαῦτα ἔλεγε, καὶ ἐδέετο ὢν οὐκ εἶχε· κτισμάτων γὰρ ἴδιον τὸ χρῆσθαι καὶ δεέσθαι ὢν οὐκ ἔχουσιν. »

27. Τοιαῦτα μὲν οὖν ὁ ἀσεβείας ἐξάγονται λαλοῦντες· ἔδει δὲ ταῦτα διαλογιζομένους (53) εἰπεῖν καὶ τολμηρότερον· Διὰ τί ὄλωσ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο; καὶ πάλιν ἐπιπειν· Πῶς γὰρ ἠδύνατο Θεὸς ὢν γενέσθαι ἄνθρωπος; ἢ πῶς ἠδύνατο ὁ (54) ἀσώματος σῶμα φορέσαι; ἢ καὶ Ἰουδαϊκώτερον κατὰ τὸν Καϊάφαν εἰπεῖν· Διὰ τί ὄλωσ, ἄνθρωπος ὢν ὁ Χριστὸς, Θεὸν ἑαυτὸν ἐπολεῖ (55); ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτους

Felc. 1, κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν, ubi alii et editio Commel., ἡμετέραν, mendose. Ibid. Reg. 1, Seguer., ὑπάρχων ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Θεόν, οὐτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς λόγος, οὐτ' ἂν ἐγκατελείπετο ὁ συνυπάρχων. Editi, διάνοιαν ὑπάρχων πρὸς τὸν Θεόν, οὐτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὁ λόγος, οὐκ ἂν ἐγκατελείπετο ὡς συνυπάρχων. Reg. 2 habet, ὁ Υἱὸς post διάνοιαν, idemque et Gobl. et Felc. 1 habent, ἐγίνωσκεν ὡς λόγος. Felc. 5, ἐγίνωσκεν ὡς λόγος.

(52) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γὰρ λόγος ὢν. Editi et alii, γὰρ ὡς λόγος ὢν. Ibidem. Regius primus et Seguer., ἐπειδὴ. Alii et editi, ἐπει.

(53) Reg. 1 et Seguer., διαλογιζομένους. Cæteri et editi, λογιζομένους. Ibid. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰπεῖν καὶ. Alii et editi, εἰπεῖν αὐτοὺς καὶ.

(54) Sic Reg. 1, et Seguer. At alii et editi ὁ omitunt.

(55) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii autem et editio Commel., ποιεῖ. Paulo post uterque Regius, Anglic. et Felc. 5, μὲν Ἰουδαῖοι. Alii et editi, μὲν οἱ Ἰουδαῖοι.

παραπλήσια τότε μὲν Ἰουδαῖοι βλέποντες ἐγόγγυζον, A homo est, seipsum Deum fecit⁵⁵? his enim et similibus sermonibus Judæi olim obstrepebant, cum hæc viderent, quæ nunc Ariani legentes, nolunt credere, sed ad blasphemias delapsi sunt. Si quis igitur Judæorum et Arianorum verba inter se velit conferre, is facile perspiciet illos in eandem omnino infidelitatem incurrere, paremque eorum impietatem et audaciam, ac communem illis contra nos esse pugnam. Nam Judæi quidem aiebant: Qui fieri potest ut ille qui homo est, Deus sit? Ariani vero: Si Deus verus est ex Deo, quo pacto potuit fieri homo? Judæi præterea scandalum patiebantur, hujusmodique cavillabantur verbis: Si Filius Dei esset iste, crucem non tolerasset. Ex adversa autem parte Ariani hæc nos interrogant: Quare asseverare audent illum proprium naturæ Patris Verbum esse, qui corpus quod pati possit habet? Judæi item Dominum necandum quærebant, quod Deum, suum esse Patrem diceret, eique se parem faceret, cum se ea agere quæ ille agit testaretur. Eadem quoque est Arianorum doctrina, illum nempe neque parem esse Deo, neque Deum proprium ac naturalem Verbi Patrem esse: quinetiam illos, qui ita sentiunt, ad necem perquirunt. Insuper is erat etiam Judæorum sermo: *Nonne hic est Filius Joseph, cujus nos patrem et matrem novimus? Quomodo igitur dicit, Priusquam Abraham fieret, ego sum, et de cælo descendi*⁵⁶. Judæis consentiunt Ariani, atque ista pariter decantant: Qui fieri potest ut ille sit Verbum vel Deus, qui dormit, ut homo, qui flet et interrogat? 458 Scilicet utriusque humanas propter affectiones, quibus pro carnis,

quam induit, conditione se subjecit Salvator, Verbi

28. Ἰουδαϊκῆς τοῖνον οὐσης, καὶ Ἰουδαϊκῆς τῆς ἐκ τοῦ (65) προδότου Ἰουδα τῆς τοιαύτης παρανοίας, ἢ ἐκ φανεροῦ πάλιν ὁμολογεῖσασαν ἑαυτοῦς τοῦ Καίφα καὶ Ἡρώδου μαθητὰς εἶναι, μὴ σκέποντες τὸν Ἰουδαϊσμόν τῷ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀνόματι, καὶ ἀρνεῖσθασαν τέλειον, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηκαμέν (66), τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦτο

⁵⁵ Joan. x, 35. ⁵⁶ Joan. vi, 42; viii, 58.

(56) Reg. 1 et Seguer., ἄν τις Gobler. Felc. 1, B ἐάν τις οὖν ἐκ παραλλήλων τούτων καὶ τὰ κάκεινων ἐξετάζει. Reg. 2, εἰ τις οὖν ἐκ παραλλήλων τὰ τούτων τε κάκεινων, etc. Ibid. mss., εὐρήσει πάντως, ubi editio Commel., πάντας, ut et videtur legisse Nannius, qui in editione Commel. vertit, omnes.

(57) Sic primus codex Regius et Seguerianus. In aliis et editis tñ deest.

(58) Reg. 1 et Seguer. ἦν omittunt, iidemque mox post Ἰουδαῖοι addunt μὲν, quod in aliis et editis deest. Paulo post uterque Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 5, sic habent, οὐκ ἄν οὕτως εἴ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπέμεινε, etc. Gobler. et Felc. 1, Εἰ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦν οὕτος, οὐκ ἄν ὅπέμεινε. Cæteri et editio Commel., οὐκ ἄν οὕτως ἦν Υἱὸς Θεοῦ, ὅπέμεινε, mendose.

(59) Λέγειν abest a Reg. 1 et Seguer.

(60) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, Πατέρα τὸν Θεὸν ἔλεγεν ἴδιον εἶναι.

(61) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Ἰσα Alii et editi, Ἰσος. Mox Reg. 1 et Seguer., καὶ τοὺς ταῦτα.

Cæteri et editi, καὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα.

(62) Sic Reg. 1, Seguer., Gobler. Felc. 1. At Basil. Anglic. Felc. 5 et Reg. 2, ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ. Alii et editi, ἐστὶν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ. Paulo post Reg. 1 et Seguer., πῶς νῦν λέγει. Cæteri et editi, πῶς οὖν λέγει.

(63) Καὶ αὐτοὶ abest a Basil. Ibid. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐπακούουσιν. Alii et editi, ἐπακολουθοῦσιν.

(64) Sic Regius primus et Seguerian. In aliis autem et editis deest γάρ. Paulo post Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felckmanni 1, τὴν ἰδιότητα καὶ θεότητα. Alii et editi, τὴν ἀδιότητα καὶ θεότητα.

(65) Reg. 2 et Felckm. 2, cum editis, Ἰουδαϊκῆς ἐκ τοῦ. Cæteri mss., Ἰουδαϊκῆς τῆς ἐκ τοῦ. Ibid. Reg. 1 et Seguer., τοιαύτης παρανοίας, ubi Gobler. et Felckm. 1, παρανοίας, alii et editi, παρανομίας.

(66) Sic Reg. 1 et Seguerian. At alii et editi, καθὰ περ καὶ ἔμπροσθεν εἰπομεν.

tio non displiceant, tum illorum gratia quos de-
perunt, Judæorum ritus palam amplecti et circum-
cidi non audent, desinant ergo eadem ac Judæi
loqui. Convenit enim eos ab illorum mente disce-
dere, quorum nomen refugiant. Enimvero nos
Christiani sumus, o Ariani, nos, inquam, Christia-
ni sumus, propriumque nostrum est Evangelia de
Salvatore recte intelligere, non autem eum cum Ju-
dæis lapidibus percutere, si ipsum de sua divinitate
et æternitate loquentem audiamus, neque scandalum
vobiscum pati, ob humilia verba quibus ut homo
utitur. Quapropter si vos Christiani quoque esse
optatis, Arii insaniam deponite, vestrasque aures
impiis maledictis sordidatas, piis abluite sermoni-
bus, exploratumque sit vobis, statim atque Ariani
esse destiteritis, Judæorum quoque perversitatem
dimissuros, foreque ut tenebris dissipatis lux veri-
tatis vobis continuo affulgeat, nec nos jam amplius
calumniaturi sitis, quasi duo æterna agnoscamus :
vos quippe ipsi intelligetis Dominum verum et natu-
ralem Dei Filium esse, nec tantummodo æternum
esse agnoscere, sed etiam simul cum æternitate Pa-
tris exsistere. Alia siquidem sunt quæ æterna quo-
que dicuntur, quorum tamen ipse effector est : nam
psalmo vicesimo tertio scriptum est, *Attollite portas,
principes, vestras, et elevamine, portæ æternæ* ⁶⁰. Verum
est autem hæc ab illo facta esse : quapropter
si ille rerum æternarum opifex est, quis nostrum
jam in dubium vocaverit ipsum esse ante res hujus-
modi æternas? At vero non tam ob æternitatem co-
gnoscitur Dominus, quam quod Dei Filius est. Quia
enim est Filius, hinc a Patre separabilis non est,
neque fuit unquam cum non esset, sed semper fuit,
cumque sit imago et splendor Patris, æternitatem
quoque Patris possidet. Itaque qua quidem ratione
convicti fuerint male illa Scripturæ loca intelligere
quæ obtendebant, ex his quæ supra paucis dispu-
tata sunt disci potest : quod autem etiam ea, quæ
nunc et Evangelii opponunt, futilia admodum ac
levia sint, facile perspicere est, si in primis quis sit

⁶⁰ Psal. xxiii, 7.

(67) Gobleian. et Felc. 1, ἀσέβειαν, male. Ibid. in margine Felc. 2, hæc habetur nota : Σκόπει πῶς ἀδεῶς τοῦ Κωνσταντίνου μέμνηται ὁ Πατήρ. Vide quam secure Constantii meminuit Pater.

(68) Sic Reg. 2 et Seguerian. At alii et editi γὰρ omittunt. Paulo post Reg. 1 et Seguer., καὶ μήτε μετά, etc. Cæteri et editi, καὶ μὴ μετά, etc.

(69) Sic uterque Reg. et Seguer. At alii et editi & omittunt.

(70) Sic mss., atque ita legit Nann. Editio Commel., ἀσεβείας, mendose. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., τῶν νοῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης. Cæteri et editi, τῶν Ἰουδαίων τῶν νῦν κακοφροσύνης.

(71) Reg. 1 et Seguerian. ἐπιγνώσεσθέ τε. Goble-rian. et Felc. 1, ἐπιγνώσεσθέ τε.

(72) Gohler. et Felc. 1, ἰδιότητι. Cæteri et editio Commel., αἰδιότητι. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., αὐτὸς δημιουργὸς ἐστίν· ἐν γὰρ τῷ κγ' ψαλμῷ γέγραπται. Gohler. et Felc. 1, αὐτὸς ὡς δημιουργὸς Κύριός ἐστι. Καὶ γὰρ Δαβὶδ φησιν. Alii et editi, αὐτὸς ὡς δημιουργὸς Κύριός ἐστιν· ἐν γὰρ Ψαλμοῖς γέγραπται.

γὰρ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν οικεῖον τὸ φρόνημα· ἢ εἰ δεδοίκασιν Ἰουδαῖζειν ἐκ φανεροῦ, καὶ περιτέμνεσθαι, διὰ τὴν πρὸς Κωνσταντίνον ἀρέσκειαν (67) καὶ τοὺς ἀπατηθέντας παρ' αὐτῶν, μὴδὲ λεγέτωσαν τὰ τῶν Ἰουδαίων· δίκαιον γὰρ ὦν τὰ ὀνόματα παραιτοῦνται, τούτων ἀποστρέφεσθαι καὶ τὸ φρόνημα. Χριστιανοὶ γὰρ (68) ἐσμεν, ὡς Ἀρειανοὶ, Χριστιανοὶ ἐσμεν ἡμεῖς· ἡμῶν τε ἴδιον καλῶς τὰ Εὐαγγέλια νοεῖν περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ μήτε μετὰ Ἰουδαίων λιθάζειν αὐτὸν, ἐὰν περὶ τῆς θεότητος καὶ τῆς αἰδιότητος ἀκούωμεν αὐτοῦ, μήτε μεθ' ὡμῶν σκανδαλιζέσθαι, ἐφ' οἷς ἂν (69), ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ ἡμῶν ταπεινοῦς φέγγοιτο ῥήματα. Εἰ θέλετε γοῦν καὶ ὑμεῖς γενέσθαι Χριστιανοὶ, ἀποθέσθε τὴν Ἀρείου μανίαν, τὴν τε ἀκοήν ὑμῶν τὴν ρυπαρωθεῖσαν ἀπὸ τῶν βλασφημιῶν ῥημάτων ἀπονίψασθε τοῖς τῆς εὐσεβείας λόγοις (70)· γενώσκοντες, ὡς παυδοίμενοι τοῦ εἶναι Ἀρειανοὶ, παύσεσθε καὶ τῆς τῶν νῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης, ἐβ-
θὺς τε ὡς ἀπὸ σκότους ἢ ἀλήθεια ὑμῖν λάμψει· καὶ οὐκέτι μὲν ἡμῖν ὀνειδίζετε, ὡς δύο ἀδία λέγουσιν, ἐπιγνώσεσθε δὲ (71) καὶ ὑμεῖς, ὅτι τε ἀληθινὸς καὶ φύσει Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀδιδος, ἀλλὰ τῆ τοῦ Πατρὸς αἰδιότητι (72) συνὸν γινώσκεται. Ἔστι γὰρ λεγόμενα ἀδία, ὧν αὐτὸς δημιουργὸς ἐστίν· ἐν γὰρ τῷ κγ' ψαλμῷ γέγραπται· Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχόντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάραθητε, πύλαι ἀκόνιοι. Ἄπλον δὲ ἐστίν (73), ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ ταῦτα γέγονεν· εἰ δὲ καὶ τῶν αἰωνίων αὐτὸς ἐστὶ δημιουργὸς, τίς ἡμῶν ἐτι λοιπὸν ἀμφιβάλλειν δυνη-
σεται, ὅτι καὶ τούτων τῶν αἰδίων ἀνώτερός ἐστι; Καὶ οὐ τοσοῦτον ἐκ τοῦ αἰδίου γνωρίζεται Κύριος (74), ὅσον ὅτι Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· Υἱὸς γὰρ ὦν, ἀχώριστός ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' αἰεὶ ἦν· καὶ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα ὦν τοῦ Πατρὸς, ἔχει καὶ τὴν αἰδιότητα τοῦ Πατρὸς (75). Ὅπως μὲν οὖν ἠλέγ-
χθησαν κακῶς νοοῦντες ἃ προεφασίζοντο ῥητὰ, δυνα-
τόν πως ἐκ τῶν ἐμπροσθεν δι' ὀλίγων εἰρημένων κα-
ταμαθεῖν· ὅτι εἰ δὲ καὶ ἐν οἷς πάλιν προφασίζονται νῦν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων (76), γνωρίζονται σαθρὰν ἔχον-
τες τὴν διάνοιαν, ῥῥῆδιόν ἐστι συνιδεῖν, ἐὰν μάλιστα

(73) Reg. 1 et Seguerian., ἄπλον δὲ ἐστίν. In aliis et editis deest δὲ. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., τίς ἡμῶν ἐτι λοιπὸν, etc. Gobleian. et Felc. 1, τίς ὡμῶν ἐτι λοιπὸν, etc. Alii et editio Commel., τίς ὡμῶν ἐτι ἀμφιβάλλειν.

(74) Sic Reg. 1, Seguer. Gohler. et Felc. 1. At alii et editi, οὐ τοσοῦτον ἀπλῶς ἐκ τοῦ αἰδίου γνωρίζεται ὁ Κύριος. Anglic. ibid., ἐκ τῶν αἰδίων. Item ibid. Reg. et Seguer., ὅτι υἱὸς ἐστὶ. Cæteri et editi, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶ.

(75) Hæc verba, ἔχει καὶ τὴν αἰδιότητα τοῦ Πατρὸς, absunt a Gobleian. et Felc. 1, nec vertit in-terpres in editione Commel. Ibidem Regius primus, Seguerian. Anglican. Gobleian. et Felc. 1, ὅπως μὲν οὖν. In aliis et editione Commel., οὖν deest. Mox Reg. 1, Seguer. Gobleian. et Felc. 1, προεφασίζοντο. Alii et editio Commel., ἐπροφασίζοντο.

(76) Reg. 1 et Seg., προφασίζονται, ἐκ τῶν Εὐαγγελίων δείκνυται. Alii et editi, προφασίζονται νῦν, ἐκ τῶν Εὐαγγελίων γνωρίζονται. Mox Reg. 1 et Seguerian. post ῥῥῆδιόν, omittunt ἐστὶ.

καὶ νῦν τὸν σκοπὸν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦς Χριστιανοὺς πίστεως λάβωμεν, καὶ τοῦτῃ ὡσπερ κανόνι χρησάμενοι, προσέχωμεν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, τῇ ἀναγωγῆσι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Οἱ γὰρ χριστομάχοι, τοῦτον ἀνοήσαντες, ἐπλανήθησαν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας, καὶ προσέκοψαν (77) τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, φρονούντες παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.

29. Σκοπὸς τοίνυν οὗτος καὶ χαρακτηρ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς πολλαῖς εἴπομεν, διπλῆν εἶναι τὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν (78) ἐν αὐτῇ· ὅτι τε ἀεὶ Θεὸς ἦν καὶ Υἱὸς ἐστίν, Λόγος ὢν καὶ ἀπαύγασμα καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς· καὶ ὅτι ὕστερον, δι' ἡμᾶς σάρκα λαβὼν ἐκ Παρθένου τῆς Θεοτόκου (79) Μαρίας, ἀνθρώπος γέγονε. Καὶ ἐστὶ μὲν τοῦτον εὐρεῖν διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς σημαίνονμενον, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶρηκεν· Ἐρσυνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι αὐταὶ εἰσιν (80) αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· Ἰνα δὲ μὴ, πάντα τὰ ῥητὰ συνάγων (81), πολλὺς ἐν τῷ γράφειν γένωμαι, ἀρχεσθῶμεν ὡς πάντων μνημονεύσαι, τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Εἶτα (82)· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠτήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε, μορφῇ δούλου λαλῶν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος (83), καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἀνθρώπος. Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἀπὸ τούτων γάρ, τῇ αὐτῇ διαβολῇ διερχόμενος τις πᾶσαν τὴν Γραφήν, βψεται πῶς ἐν ἀρχῇ μὲν εἶπε τοῦτῃ ὁ Πατὴρ· Γενηθήτω φῶς,

“ II Tim. III, 16. “ Rom. IX, 33. “ Joan. V,

(77) Seguerian., προσέχοντες. Mox, Σκοπὸς τοίνυν, etc., ad ἀνθρώπος γέγονε, habentur in Concilior. tom. III, p. 22, in concil. Ephesino, epistola Cyrilli Alexandrini ad monachos Aegypti, num. 4, itemque apud Cassianum lib. VII De incarnatione, cap. 29. Hæc sunt Cyrilli notanda verba: Ὁ τῆς αἰδημο μνήμης Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔπει τεσσαράκοντα καὶ ἕξ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν εὐρεσιλογίαις ἀμαχὸν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάκτων σύνεσιν, καὶ οἶον εὐσομοτάτω τινὶ μύρῳ τοῖς ἰδίῳ συγγράμματι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ἐπ' ὀρθότητι καὶ εὐσεβείᾳ δογματῶν παρὰ πάντων μαρτυρούμενος, τὸ περὶ τῆς ἁγίας ἡμῶν καὶ ὁμοουσίου Τριάδος συντιθεὶς βιβλίον, ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ, ἀνω τε καὶ κάτω Θεοτόκον ἀποκαλεῖ τὴν ἁγίαν Παρθένον. Id est, Percelebris memorie Pater noster Athanasius, qui totos sex et quadraginta annos Ecclesie Alexandrinæ sedem ornauit, quique ineptis impiorum hæreticorum commentis inuictam planeque apostolicam opposuit sapientiam, ac suis libris, veluti unguento flagrantissimo, totum orbem recreauit, cuius tum reclam doctrinam, tum in dogmatis pietatem testantur omnes, de sancta et consubstantiali Trinitate librum nobis composuit, in cuius tertia oratione supra infraque Deiparam appellat sanctam Virginem. Hæc ille, qui deinde Athanasii refert verba. Ibid. Reg. 1, Seguer. et Cyrillus, τῆς ἁγίας Γραφῆς, ut et legit Cassianus. In aliis et

Christianæ fidei scopus perceperimus, eoque tanquam regula utentes, lectioni Scripturæ diuinitus inspiratæ, ut 459 monet Apostolus, attenderimus⁶¹. Hunc enim cum ignorant Dei hostes, a via veritatis aberrare, et in lapidem offensionis offendere⁶², ea sapientes quæ sapere non oportet.

29. Hic igitur scopus et character est sanctæ Scripturæ, uti sæpe diximus, nempe ut duo de Salvatore demonstret, illum scilicet Deum semper fuisse, et Filium esse, quippe cum sit Patris Verbum splendorque et sapientia, ipsumque postea propter nos, carne ex Virgine Deipara Maria assumpta, hominem factum esse. Atque hunc quidem scopum per uniuersam diuinitus inspiratam Scripturam inculcari deprehenditur, quemadmodum testatur ipse Dominus his verbis: *Scrutamini Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*⁶³. Verum ne, omnia loca adducendo, multus hac in re probanda videar, ea, quæ sequuntur, vice omnium afferre satis fuerit. Hæc igitur sunt Joannis verba: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁶⁴. Deinde: *Et Verbum caro factum est, et habitauit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre*⁶⁵. Paulus autem ita scribit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma serui accepta, in similitudinem hominum factus, et figura inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*⁶⁶. Ex his porro, si quis eadem ratione uniuersam Scripturam perlustrare voluerit, clare percipiet quare ini-

39. “ Joan. I, 1-3. “ ibid. 14. “ Philip. II, 6-8.

editis ἁγίας deest.

(78) Regius primus, Seguer. et Cyrillus, ἐπαγγελίαν. Cæteri et editi, ἀπαγγελίαν. Cassianus vero sic habet, *Duplicem esse in eodem Salvatore significationem*. Ibid. Reg. 1 et Seguer., καὶ Υἱὸς ἐστὶ Λόγος ὢν καὶ, etc. Alii et editi ac Cyrillus et, καὶ ἐστὶν ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν καὶ, etc. Cassianus, *Et est Filius, Verbum et lumen et sapientia Patris*.

(79) Gobler. et Felc. 1 omittunt τῆς Θεοτόκου, nec vertit Nannius in editione Commel. Ad legitur in omnibus aliis mss. et editis, eamque tantum ob vocem hic locus adducitur a Cyrillo et Cassiano. Mox Reg. 1, τοῦτο, secunda manu v deleto. Ibidem in Reg. 1 et Seguer. deest, τῆς θεοπνεύστου.

(80) Anglic. Gobler. et Felc. 1 et 5, αὐταὶ εἰσιν. Græcæ Scripturæ textus, ἐκεῖνα εἰσιν.

(81) Reg. 1 et Seguer., τὰ ῥητὰ συνάγων, iidemque mox, ἀρχεσθῶμεν ὡς πάντων. At alii et editi, τὰ ῥήματα συναγαγόν, et, ἀρχεῖ νῦν ὡς πάντων.

(82) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, addunt δ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ut et legit Nannius. Anglican. et Felc. 5, δ γέγονεν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, hæc habent, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός, quæ in aliis et e. it. Commel. desunt. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ Παῦλος· Ὅς ἦν, etc.

(83) Hæc verba, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, absunt a Reg. 1 et Seguer.

tio Pater illi dixit : *Fiat lux* ⁶⁷, et, *Fiat firmamentum* ⁶⁸, et, *Faciamus hominem* ⁶⁹ : cur item eum in fine sæculorum in mundum miserit, non ut mundum judicaret, sed ut mundus per ipsum salvus fieret ⁷⁰ : similiter cur scriptum sit : *Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus* ⁷⁰.

30. Qui igitur divinam Scripturam legerit, discat quidem verba ex Vetere Testamento, sed ex Evangelio attendat Dominum hominem factum esse. Nam, *Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis* ⁷¹. Homo, inquam, factus est, non autem in hominem venit. Id enim scire etiam necesse est, ne forte in hujusmodi sententiam deflectentes impii, aliquos decipiant, illique existiment, quemadmodum olim Verbum in unumquemque sanctorum descendit, ita etiam in hominem venisse, ut eum sanctum redderet, et in ipso appareret, uti in aliis contigit. Si enim ita se res haberet, et in homine tantummodo apparuisset : nihil sane esset quod admirationem posset movere, nec qui eum **460** videbant, obstupefacti dixissent : Undenam iste est ⁷²? et, Cur tu homo cum sis, teipsum facis Deum ⁷³? Audire siquidem illi consueverant : Factum est Verbum Domini ad singulos prophetas. Nunc autem postquam Dei Verbum, per quod omnia facta sunt, etiam filius hominis fieri non renuit, seque ipsum humiliavit, servi forma accepta : idcirco crux Christi Judæis est scandalum, nobis autem Christus Dei virtus et Dei sapientia est ⁷⁴. Nam *Verbum, ut ait Joannes, caro factum est* ⁷⁵. Siquidem mos est Scripturæ sacræ hominem carnem appellare. Hinc apud Joelem prophetam dicitur : *Effundam de Spiritu meo in omnem carnem* ⁷⁶. Item Daniel Astyagi dixit : *Ego idola manufacta non colo, sed Deum viventem, qui cælum et terram creavit, et in omnem carnem dominatum habet* ⁷⁷. Hic enim, ut et Joel, hominum genus carnis nomine significat.

31. Olim igitur ad singulos sanctos factum est Verbum, eosque, qui ipsum digne susceperunt, effecit sanctos : nec tamen cum illi nascerentur, dictum est ipsum hominem factum esse, nec cum paterentur, passum esse. Cum autem in fine sæculorum ad destruendum peccatum ex Maria prodiit **D** (ita enim Patri visum est suum mittere Filium factum

καὶ, *Γενηθήτω σπέρωμα, καὶ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον* : ἐπὶ δὲ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ (84) ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· καὶ γέγραπται· Ἴδὸν ἢ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται Υἱὸν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἔστι μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.

30. Ὁ τοίνυν ἐντυγχάνων τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, ἀπὸ μὲν τῶν Παλαιῶν τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω (85), ἀπὸ δὲ τῶν Εὐαγγελίων θεωρεῖτω τὸν Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον· Ὁ Λόγος γὰρ, φησὶ, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἀνθρώπος δὲ γέγονε, καὶ οὐκ εἰς ἄνθρωπον ἦλθε· καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον εἶδεναι· μήποτε καὶ, εἰς τοῦτο πεσόντες οἱ ἀσεβεῖς, ἀπατήσωσι τινὰς, κάκεινοι νομισώσιν (86), ὅτι, ὡσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις εἰς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγένετο, οὕτω καὶ νῦν εἰς ἄνθρωπον ἐπεδήμησεν ὁ Λόγος ἀγιάζων καὶ τοῦτον, καὶ φανερούμενος ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις. Εἰ γὰρ οὕτως ἦν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ φανεῖς ἦν, οὐδὲν ἦν παράδοξον (87), οὔτε οἱ ὀρώντες ἐξενίζοντο λέγοντες· Ποταπὸς ἄρα ἐστὶν οὗτος; καὶ, Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; Ἐἶχον γὰρ τὴν συνήθειαν ἀκούοντες· Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς ἕκαστον τῶν προφητῶν. Νῦν δὲ, ἐπειδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' οὗ γέγονε τὰ πάντα, ὑπέμεινε καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου γενέσθαι, καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, λαβὼν δούλου μορφήν· διὰ τοῦτο Ἰουδαῖοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, ἡμῖν δὲ Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· Ὁ Λόγος γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, σὰρξ ἐγένετο· τῆς Γραφῆς ἔθος ἐχούσης λέγειν σάρκα τὸν ἄνθρωπον, ὡς διὰ Ἰωὴλ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐρχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ ὡς (88) Δανιὴλ εἶρηκε τῷ Ἀστυάγῃ· Οὐ σέβωμαι εἰδῶλα χειροποίητα, ἀλλὰ τὸν ζῶντα Θεόν, τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἐχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν· σάρκα γὰρ καὶ οὗτος καὶ Ἰωὴλ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λέγουσιν.

31. Πάλαι μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον (89) τῶν ἁγίων ἐγένετο, καὶ ἤγαγε μὲν τοὺς γνησίως δεχομένους αὐτόν· οὔτε δὲ, γεννωμένων ἐκείνων, εἴρηται, ὅτι αὐτὸς γεγένηται ἄνθρωπος, οὔτε, πασχόντων ἐκείνων, εἴρηται· Πέπονθεν αὐτός. Ὅτε δὲ ἐκ Μαρίας ἐπεδήμησεν ἅπαξ (90) ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας (οὕτω γὰρ εὐδοκήσας ὁ Πατήρ

⁶⁷ Gen. 1, 5. ⁶⁸ ibid. 6. ⁶⁹ ibid. 26. ⁷⁰ Joan. III, 17. ⁷⁰ Matth. 1, 23. ⁷¹ Joan. 1, 14. ⁷² Joan. XIX, 9. ⁷³ Joan. X, 33. ⁷⁴ I Cor. 1, 24. ⁷⁵ Joan. 1, 14. ⁷⁶ Joel II, 28. ⁷⁷ Dan. XIV, 4.

(84) Gobler. et Felc. 1, εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σωθῆ. (85) Reg. 1 et Seguer., τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω. Cæteri et editi, τὰ ῥήματα μανθανέτω.

(86) Reg. 1 et Seguer., νομισώσιν.

(87) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis ἦν deest.

(88) Ὡς ἀβὲσ τὰ Gobler. et Felc. 1. Ibid. uterque Reg. et Seguer., Ἀστυάγῃ. Alii et editi, Ἀστυάγαι. Porro non ad Astyagem, qui jam decesserat, sed ad Cyrum ejus successorem hæc a Daniele dicta esse memorat Scriptura. Item ibid. Felc. 2 et editi, οὐ σέβωμεν. At cæteri mss. et Scriptura, οὐ σέβωμαι.

(89) Regius primus et Seguer., μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον. Gobler., Felc. 1, μὲν οὖν εἰς ἕκαστον. Alii et editio Commel., μὲν εἰς ἕκαστον. Paulo post mss., γεννωμένων ἐκείνων. Editio autem Commel., γενομένων ἐκείνων. Ibid. uterque Reg. et Seguer., γεγένηται. Alii mss., γεγένηται. Editio Commel., γένηται.

(90) Basil. et Anglic., ὅτι. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ἐπεδήμησεν ἅπαξ. Alii et editi, ἐπεδήμησεν ἄνθρωπος ἅπαξ. Nannius non legit quoque ἄνθρωπος. Mox Reg. 1 et Seguer., ἀθέτησιν ἁμαρτίας. Alii et editi, ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας.

Ἐπεμψε τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν γενόμενον (91) ἐκ γυναικὸς, A
γενόμενον ὑπὸ νόμον, τότε εἰρηται, ὅτι σάρκα προσ-
λαβὼν γεγένηται ἄνθρωπος, καὶ ἐν ταύτῃ πέπονθεν
ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· *Χριστοῦ οὗν πα-*
θόντος ὑπὲρ ἡμῶν (92) *σαρκί*· ἵνα δειχθῆ, καὶ
πάντες πιστεύσωμεν, ὅτι, αἱ ὧν Θεὸς, καὶ ἀγιάζων,
πρὸς οὓς ἐγένετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα
τοῦ Πατρὸς τὰ πάντα, ὕστερον καὶ (93) δι' ἡμᾶς
γένεον ἄνθρωπος, καὶ σωματικῶς, ὡς φησιν ὁ
Ἀπόστολος, κατήχησεν ἡ θεότης ἐν τῇ σαρκί· ἴσον
τῷ φάναι, Θεὸς ὧν, ἴσων ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ
χρῶμενος ὄργανῳ, γέγονεν ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς (94). Καὶ
διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ
ἐν αὐτῇ ἦν, οἷά ἐστι· τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ πάσχειν
ἐν αὐτῇ, καὶ τὰ ὅμοια, ὧν ἔστιν ἡ σὰρξ δεκτικῆ·
τὰ δὲ αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἴδια ἔργα, οἷά ἐστι, τὸ ἐγεί-
ρειν νεκροὺς, καὶ τυφλοὺς ποιεῖν ἀναδύπειν, καὶ τὴν
αιμορροῦσαν ἰᾶσθαι αὐτὸν (95), διὰ τοῦ ἰδίου σώμα-
τος αὐτοῦ ἐποίησε· καὶ ὁ μὲν Λόγος τὰς τῆς σαρκὸς
ἐβάσταζεν ἀσθενείας, ὡς ἰβίας· αὐτοῦ γὰρ ἦν ἡ
σὰρξ (96)· καὶ ἡ σὰρξ δὲ ὑπόσχει τοῖς τῆς θεότη-
τος ἔργοις, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐγένετο (97)· Θεοῦ γὰρ ἦν
σῶμα. Εὖ δὲ ὁ προφήτης εἶρηκεν, *ἐβάσταξε*· καὶ
οὐκ εἶρηκε, *τὰς ἀσθενείας ἡμῶν αὐτὸς ἐθεράπευσεν,*
ἵνα μὴ, ὡς ἐκτός ὡν τοῦ σώματος, καὶ μόνον αὐ-
τῷ (98) *ἰασάμενος, ὡς αἱ πεποιηκας, ὑπευθύνους*
πάλιν τοῦ θανάτου τοῦς ἀνθρώπους καταλείψῃ. Τὰς
δὲ ἀσθενείας ἡμῶν βασιτάζει (99), καὶ τὰς ἁμαρτίας
ἡμῶν αὐτὸς φέρει, ἵνα δειχθῆ ὅτι τε ἄνθρωπος δι'
ἡμᾶς γέγονε, καὶ σῶμα τὸ ἐν αὐτῷ φέρον αὐτὰς (1)
αὐτοῦ ἴδιόν ἐστι· καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐδλάπτετο
ἀναφέρων τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῷ σώ-
ματι αὐτοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρω-
ποι, ἀπὸ μὲν τῶν ἰδίων παθῶν ἐλυτρούμεθα, τῆς δὲ
τοῦ Λόγου δικαιοσύνης ἐπληρούμεθα (2).

32. Ὅθεν τῆς σαρκὸς πασχούσης, οὐκ ἦν ἐκτός
ταύτης ὁ Λόγος· διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοῦ λέγεται καὶ τὸ
πάθος· καὶ θεϊκῶς δὲ ποιούντος αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ
Πατρὸς, οὐκ ἦν ἐξωθεν αὐτοῦ ἡ σὰρξ· ἀλλ' ἐν αὐτῷ
τῷ σώματι ταῦτα πάλιν ὁ Κύριος ἐποίησε· διὰ τοῦτο

⁷⁸ Galat. iv, 4. ⁷⁹ I Petr. iv, 1. ⁸⁰ Coloss. ii, 9. ⁸¹ Isa. LIII, 4; Matth. viii, 17. ⁸² I Petr. ii, 24

(91) Regius primus, Seguer. Anglic. Gobler. et
Felic. 1. γενόμενον.

(92) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felic. 1 omittunt
ὑπὲρ ἡμῶν. Ibid. Reg. 1 et Seguer., πιστεύσωμεν.
Mox uterque Regius cum Seguer., πρὸς οὓς ἐγένετο,
διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα. Reg. 2, κατὰ βού-
λημα, ut alii et editi, qui item habent πρὸς οὓς
ἐγένετο.

(93) Καὶ deest in Gobler. et Felic. 1. Hic locus
exstat in concilio Lateranensi sub Martino I, t. VI
Concilior., p. 501, diciturque esse ἐκ τοῦ κατὰ
Ἀρειανῶν λόγου γ', ex oratione tertia contra Aria-
nos: pro ὕστερον καὶ, ibi habetur, ὕστερον γάρ.

(94) Reg. 1 et Seguer. et Lateran. concil. omit-
tunt δι' ἡμᾶς.

(95) Regius 1 et Seguer., ἰᾶσθαι. Alii et editi,
ἰασασθαι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felic. 1,
αὐτὸς ἐποίησε. Concil. Lateran. omittit αὐτὸς, habet-
que item ἐποίησε, ubi desinit locus. Alii et editi,
ποίησε. Paulo post Anglic., ἐβάσταζεν.

ex muliere, factum sub lege ⁷⁸), tunc dictum est ipsum
carne assumpta hominem factum esse, atque pro
nobis in ea esse passum, ut ait Petrus: *Christo igitur*
pro nobis passo in carne ⁷⁹, ut scilicet planum feret,
omnesque crederemus eum ipsum, qui semper
Deus fuit, et eos, ad quos accessit, sanctos effecit,
omniaque juxta Patris voluntatem administrat,
propter nos hominem postea factum fuisse atque,
ut loquitur Apostolus, divinitatem corporaliter in
carne habitasse ⁸⁰, quod idem est ac si diceret,
Cum Deus esset, proprium habuit corpus, quo ut
instrumento utens, homo propter nos factus est.
Hinc, quæ carnis sunt propria, illi attribuuntur, quia
nempe in ea existebat: sic ergo dicitur esurire,
sitire, pati, laborare, et similia quæ ad carnem per-
tinent. At quæ propria Verbi erant opera, ut mor-
tuos ad vitam revocare, cæcis visum restituere,
hæmorrhœissam sanare, per proprium præstabat
corpus. Proinde Verbum proprias carnis infirmita-
tes portabat, quia caro sua erat: et vicissim caro
divinitatis operibus faciendis inserviebat, quia in
illa erat, quippe quæ Dei corpus esset. Aptè autem
propheta voce, *portavit* ⁸¹, usus est, nec dixit, In-
firmitates nostras sanavit, ne extra corpus esse, il-
ludque duntaxat sanare, uti semper fecit, videretur,
atque iterum homines morti obnoxios relinqueret.
Verum nostras infirmitates nostraque peccata ipse
portat, ut omnibus evidens sit, et hominem propter
nos eum esse factum, et corpus, quod in illo nostra
peccata portabat, proprium ipsius esse. Nihil autem
ei nocuit peccata nostra suo corpore in lignum tul-
lisse, ut ait Petrus ⁸²: at nos homines **461** pro-
priis affectionibus liberati sumus, et Verbi justitia
repleti.

32. Hinc cum caro pateretur, extra eam non erat
Verbum, quæ causa est cur ejus esse passio dica-
tur. Cum item ipse Patris opera divine efficeret,
extra ipsum non erat caro, sed in ipso corpore hæc
efficiebat Dominus. Idcirco enim factus homo aie-

(96) Gobler. et Felic. 1, ἡ σὰρξ· ἡ δὲ σὰρξ, etc.

(97) Regius primus et Seguer., ἐγένετο. Ibidem
mox et Reg. 2, Anglic. Gobler. Felic. 1 et 5, ἐβά-
σταξε. Scriptura, ἐβάστασεν. Cæteri et editi, ἐβά-
σταξε.

(98) Regius 1, Seguer. et Anglic. addunt αὐτό,
quod in aliis et editis deest. Paulo post Basil., πά-
λιν τῷ θανάτῳ. Alii et editio Commel., πάλιν τοῦ θα-
νάτου.

(99) Regius 1 et Seguer., αὐτὸς βασιτάζει. Mox
Felic. 2 et editi, ὅτι καὶ ἄνθρωπος. Cæteri mss., ὅτι
τε ἄνθρωπος.

(1) Felic. 2 et editio Commel., αὐτὸς. Alii mss.,
αὐτὰς.

(2) Hæc verba, τῆς δὲ τοῦ Λόγου δικαιοσύνης
ἐπληρούμεθα, absunt a Goblerian. et Felic. 1, nec
vertit Nannius in editione Commel. At habentur iu
utroque Regio, Seguerian. Basil. Anglic. Felic. 2, 3,
et in editis.

bat : *Si Patris mei opera non facio, mihi credere nolite : si autem facio, si mihi credere nolitis, operibus saltem credite, ut cognoscatis Patrem in me esse, et me in illo*⁸². Certe cum opus fuit socrum Petri febril laborantem curare⁸³, humano quidem more manum extendit, sed morbum divinitus repressit. Similiter cum cæcum natum sanavit, humanum sputum e carne emisit, sed per lutum oculos ejus divine aperuit. In Lazaro quoque a mortuis excitando humanam quidem vocem, ut homo, edidit : sed divine, ut Deus, Lazarum ad vitam revocavit. Hæc autem idcirco ita palam fiebant, quod non specie sed revera corpus haberet. Nempe decebat Dominum, humanam carnem induentem, totam eam cum propriis affectionibus induere, ut quemadmodum proprium ejus esse corpus dicimus, ita etiam corporis affectiones, ejusdem solum propriæ esse dicerentur, tametsi ejus non attingebant divinitatem. Itaque si alterius esset corpus, illius etiam esse affectiones dicerentur : sed si Verbi caro est (*Verbum enim caro factum est*⁸⁴), necesse est carnis affectiones illius dici cujus ipsa caro est. Cujus porro dicuntur affectiones, quales in primis sunt, condemnari, flagellis cædi, sitire, cruci affligi, mori, reliquæque corporis infirmitates, ejusdem quoque sunt tum præclare gesta tum gratia. Eam igitur ob rem congruenter et convenienter hujusmodi affectiones non alterius, sed Domini esse dicuntur, ut et gratia ab illo sit, et nullius alius, sed vere Dei cultores essemus, quippe qui nullam e rebus factis nec vulgarem aliquem hominem, sed verum et natura ex Deo genitum Filium invocemus, qui idem tametsi factus est homo, nihilominus et Dominus et Deus et Salvator est.

⁸² Joan. x, 37, 38. ⁸³ Matth. viii, 14. ⁸⁴ Joan. 1, 14.

(3) Sic Regius primus et Seguerian. Gobler. et Felc. 1, habent item, *ἵνα γινώσκητε*. Cæteri et editi, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε καὶ γινώσκητε. At in Anglican. desunt hæc verba, εἰ δὲ ποιῶ, κἄν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὅτε omittunt post Ἀμέλει, et secunda manu est in Reg. 1. Ibid. Reg. 1 et Seg., πενθεράν Πέτρου.

(4) Goblerian. et Felc. 1, ἐκ γεννητῆς. Felc. 5, ἐκ γεννητῆς. Mox Reg. 1 et Seguer., ἤφει πύσμα.

(5) Regius uterque et Seguer., ἐγένετο. Cæteri et editi, ἐγένετο. Quæ sequuntur ibidem, citat Cyrillus in defensione xi et xii anathematismi contra Orientales episcopos, concilii Ephesini pag. 887 et 879, atque verba esse Athanasii ἐν τῷ *Περὶ τῆς Τριάδος Λόγῳ*. Hinc in codicibus Basil. Felc. 2 et 5, hæc ad hunc locum exstat observatio : Ταῦτα προσήγαγεν ὁ μακάριος Κύριλλος κατὰ Ἀνδρέου ὑπὲρ τοῦ ἰδ' κεφαλαίου. Ἀρμόζει δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ Εὐτυχέως καὶ Ἰουλιανῶν καὶ Δοκητῶν. Id est, *Hæc adduxit B. Cyrillus contra Andream pro defensione 12 capituli. Optime autem conveniunt contra Nestorium, Eutychem, Julianum et Docitas*. Ubi recte monet Felckmannus, Julianum Halicarnassæum hic indicari, cujus meminit Liberatus in *Breviario* cap. 19. Ibid. Reg. 1 et Cyrillus, ἀλλὰ ἀληθῶς, Seguer. ἀλλ' ἀληθῶς. Alii et editi, ἀλλὰ ἀληθεῖα.

(6) Cyrillus in defensione anathemat. xii, παθῶν

ἄρα καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἔλεγεν· *Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἄν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύετε, ἵνα γινώσκητε* (3), *ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ*. Ἀμέλει ὅτε χρεῖα γέγονε τὴν πενθεράν τοῦ Πέτρου πυρέσσουσαν ἐγείραι, ἀνθρωπίνως μὲν ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, θεϊκῶς δὲ ἦν παύων τὴν νόσον. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἐκ γενετῆς (4) τυφλοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἤφει τὸ πύσμα, θεϊκῶς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἤνοιγε διὰ τοῦ πλητοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ Λαζάρου φωνὴν μὲν, ὡς ἄνθρωπος, ἀνθρωπίνην ἤφει· θεϊκῶς δὲ, ὡς Θεός, τὸν Λάzarou ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ταῦτα δὲ οὕτως ἐγένετο (5), καὶ ἐδείκνυτο, ὅτι μὴ φαντασίᾳ ἀλλὰ ἀληθῶς ἦν ἔχων σῶμα· ἔπρεπε δὲ τὸν Κύριον, ἐνδιδυσκόμενον ἀνθρωπίνην σάρκα, ταύτην μετὰ τῶν ἰδίων παθῶν αὐτῆς ὅλην (6) ἐνδύσασθαι, ἵνα, ὡσπερ ἴδιον αὐτοῦ λέγομεν εἶναι τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ σώματος πάθη ἴδια μόνον αὐτοῦ λέγηται, εἰ καὶ μὴ ἤπτετο (7) κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν ἐτέρου ἦν τὸ σῶμα, ἐκείνου ἂν λέγοιτο καὶ τὰ πάθη· εἰ δὲ τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ (ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο), ἀνάγκη (8) καὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη λέγεσθαι αὐτοῦ, οὐ καὶ ἡ σὰρξ ἐστιν. Οὐ δὲ λέγεται τὰ πάθη, οἷά ἐστι μάλιστα (9) τὸ κατακριθῆναι, τὸ μαστιγωθῆναι, τὸ διψᾶν, καὶ ὁ σταυρὸς, καὶ ὁ θάνατος, καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ σώματος ἀσθένειαι, τούτου καὶ τὸ κατόρθωμα καὶ ἡ χάρις ἐστὶ. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἀκολούθως καὶ πρεπόντως οὐκ ἄλλου, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου λέγεται τὰ τοιαῦτα πάθη· ἵνα καὶ ἡ χάρις παρ' αὐτοῦ ἦ καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γινώμεθα (10), ἀλλὰ ἀληθῶς θεοσεβεῖς, ὅτι μηδένα τῶν γεννητῶν, μηδὲ κοινόν τινα ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν Υἱὸν (11) τοῦτον καὶ γενόμενον ἀνθρώπων, οὐδὲν ἥττον Κύριον αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἐπικαλούμεθα.

ὅλην αὐτήν. At altero in loco habet ut editi et mss. Ibidem uterque Regius, Seguer. Gobler. Felc. 1 et Cyrillus, ἴδιον αὐτοῦ. Cæteri et editi, ἴδιον αὐτῷ.

(7) Felc. 2 et editio Commel., εἰ καὶ ἤπτετο. At cæteri mss. et Cyrillus, εἰ καὶ μὴ ἤπτετο. Ibidem post αὐτοῦ desinit hic locus in defens. anathemat. xi. Ibidem omnes mss. et Cyrillus in defens. anathemat. xi, αὐτοῦ. Εἰ μὲν, ut et interpres legit. Editi vero αὐτοῦ. Οὐχ εἰ μὲν, etc. Item ibid. ἦν, post ἐτέρου, deest in Reg. 1, Seguer. et Cyrillo.

(8) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1, et Cyrillus, ut et interpres legit. Alii autem et editi, τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ ἐγένετο, ἀνάγκη.

(9) Reg. 1, Seguer. Gobler. Felc. 1 et Cyrillus addunt μάλιστα, quod in aliis et editis deest. Ibidem Gobler. et Felc. 1, τὸ διψᾶν, ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος.

(10) Sic uterque Regius et Seguer. Cyrillus vero, παρ' αὐτοῦ εἶη, καὶ μὴ εἰδωλόλατραι γινώμεθα, ubi Felc. legit γινώμεθα. Alii et editi, παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γινώμεθα. Ibidem Gobler. et Felc. primus, ὅτι δὲ μηδένα. In aliis et editione Commel. δὲ deest.

(11) Uterque Regius, Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. primus et quintus, ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ibidem ibidem cum Cyrillo, καὶ ἀληθινὸν Υἱόν. Alii et editi, ἐκ Θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν Θεὸν Υἱόν. Mox post ἐπικαλούμεθα, desinit hic locus apud Cyrillum.

53. Τοῦτο δὲ τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; ἢ τίς οὐκ ἂν
 σύνθοιτο θεῖον ἀληθῶς εἶναι τὸ πρᾶγμα; Ἐἰ γὰρ τὰ
 τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἔργα μὴ διὰ τοῦ σώματος
 ἐγίνετο, οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ἄνθρωπος· καὶ πάλιν,
 εἰ τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς οὐκ ἐλέγετο τοῦ Λόγου, οὐκ ἂν
 ἐλευθερώθη παντελῶς ἀπὸ τούτων ὁ (12) ἄνθρωπος·
 ἀλλ' εἰ ἄρα πρὸς ὀλίγον μὲν ἀνεπαύετο, ὡς προσέειπον,
 πάλιν δὲ ἔμενεν (13) ἡ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ καὶ ἡ
 φθορὰ, ὡς περ ἐπὶ τῶν ἐμπροσθεν ἀνθρώπων γέγονε,
 καὶ τοῦτο δείκνυται. Πολλοὶ γοῦν ἄγιοι γεγονάσι καὶ
 καθαροὶ πάσης ἁμαρτίας (14)· Ἰερεμίης δὲ καὶ ἐκ κοι-
 λίας ἠγάσθη· καὶ Ἰωάννης ἔτι (15) κυοφορούμενος
 ἐσκήρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς Θεοτόκου
 Μαρίας· καὶ ὁμως Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ
 Ἀδάμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτή-
 σαυτας, ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀ-
 δάμ· καὶ οὕτως ἔμενον οὐδὲν ἤττον οἱ ἄνθρωποι
 θνητοὶ καὶ φθαρτοὶ, δεκτικοὶ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως
 παθῶν. Νῦν δὲ τοῦ Λόγου γενομένου (16) ἀνθρώπου,
 καὶ ἰδιοποιουμένου τὰ τῆς σαρκὸς, οὐκέτι ταῦτα τοῦ
 σώματος ἄπτεται διὰ τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον Λόγον·
 ἀλλ' ὅπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται (17), λοιπὸν δὲ οἱ ἄν-
 θρωποι οὐκέτι κατὰ τὰ ἴδια πάθη μένουσιν ἁμαρ-
 τωλοὶ καὶ νεκροὶ, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Λόγου δύναμιν
 ἀναστάντες, ἀθάνατοι καὶ ἀφθαρτοὶ καὶ διαμένουσιν.
 Ὅθεν καὶ γεννωμένης (18) τῆς σαρκὸς ἐκ τῆς Θεοτό-
 κου Μαρίας, αὐτὸς λέγεται γεγεννησθαι, ὁ τοῖς ἄλ-
 λους γένεσιν εἰς τὸ εἶναι παρέχων· ἵνα τὴν ἡμῶν εἰς
 ἐαυτὸν μεταθῆ γένεσιν (19), καὶ μὴ κέτι ὡς γῆ μόνη
 ἔντες εἰς γῆν ἀπέλωμεν, ἀλλ' ὡς τῷ ἐξ οὐρανοῦ
 λόγῳ συναφθέντες, εἰς οὐρανοὺς (20-21) ἀναχθώμεν
 παρ' αὐτοῦ. Οὐκοῦν οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάθη τοῦ σώ-
 ματος οὐκ ἀπεικότως εἰς ἐαυτὸν μετέβηκεν· ἵνα μὴ
 κέτι ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ὡς ἴδιοι τοῦ Λόγου, τῆς αἰ-
 ωνίου ζωῆς μετάρχωμεν. Οὐκέτι γὰρ κατὰ τὴν προτέ-
 ραν γένεσιν ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκουμεν· ἀλλὰ λοι-
 πὸν τῆς γενέσεως ἡμῶν καὶ πίσεως τῆς σαρκικῆς
 ἀσθενείας μεταπεθέντων εἰς τὸν Λόγον, ἐγειρόμεθα

53. Cui porro id admirabile non videbitur, vel
 quis rem vere divinam esse non consenserit? Nisi
 enim divinitatis Verbi opera per corpus essent fa-
 cta, nunquam homo divinus effectus fuisset: et vi-
 cissim nisi quæ carnis propria sunt, Verbi esse di-
 cerentur, ab his homo non penitus fuisset liberatus.
 Verum si aliquod tempus, ut supra dixi, cessas-
 sent, rursus tamen in homine peccatum et corruptio
 462 remansisset, uti antea contigit hominibus:
 neque id probatu est difficile. Multi nempe sancti et
 ab omni peccato puri exsistere: quinetiam Jeremi-
 as ab utero sanctus esse effectus⁸⁶, et Joannes
 cum in matris utero adhuc gestaretur, ad Deiparæ
 Mariæ vocem letitia exsultavit⁸⁷. Verumtamen Re-
 gnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in
 eis, qui non peccaverunt, in similitudinem prævarica-
 tionis Adæ⁸⁸, atque ita homines nihilominus mor-
 tales et corrupti propriisque naturæ affectionibus
 subjecti permansere. Jam vero postquam Verbum
 homo factus est, et quæ carnis sunt, propria sibi
 esse voluit, hæc non amplius corpus attingunt, ob
 Verbum quod in ipso factum est, sed consumpta
 ab illo sunt, nec jam homines suas propter affectio-
 nes peccatores et mortui manent, sed Verbi virtute
 reviviscentes, immortales atque incorrupti perpe-
 tuo durant. Quocirca cum caro ex Deipara Maria
 nascitur, ipse tamen natus esse dicitur, quo do-
 nante alii nascuntur ut sint, ut scilicet nostrum
 ipse ortum in se transferat, hincque nos non jam,
 ut terra sola, in terram revertamur, sed tanquam
 cum cœlesti Verbo conjuncti, in cœlos ab ipso
 perducamur. Similiter igitur haud absque ratione
 alias corporis affectiones in seipsum transtulit, ut
 videlicet, non jam ut homines, sed ut proprie ad
 ipsum Verbum pertinentes, æternæ vitæ participes
 redderemur. Nec enim deinceps, ut in priori origi-
 ne, in Adam morimur, sed nostra origine omnibus-
 que carnis infirmitatibus in Verbum ipsum trans-

⁸⁶ Jerem. 1, 5. ⁸⁷ Luc. 1, 44. ⁸⁸ Rom. v, 14.

(12) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felck. 1. In aliis autem et editis ὁ deest.

(13) Felck. 5, ἔμενεν. Cæteri et editi, ἔμενεν.

(14) Hic locus citatur a Cyrillo Epistola ad monachos Ægypti, concilii Ephesini pag. 24, itemque a Cassiano lib. vii De incarnatione, cap. 29, apud quem. ut et apud Cyrillum desinit post ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς Θεοτόκου Μαρίας. Habetur item Actione 1, concilii Ephesini pag. 507, cum hoc titulo, Ἀθανασίου τοῦ ἀγιοτάτου γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίου, Athanasii sanctissimi episcopi Alexandria ex libro contra Arianos, eademque omnino Latine habentur in Actione 1, concilii Chalcedonensis pag. 286. Ad hunc item locum hæc exstat nota in codicibus Basiliensi et Felck. 2, Ταῦτα ἡ ἅγια σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ πρώτη προσήγαγε κατὰ Νεστορίου καὶ τῶν αὐτοῦ, ἀποδεικνύουσα, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ Θεοτόκος ἡ ἅγια Μαρία τεκούσα αὐτὸν κατὰ σάρκα. Id est: Sancta prima Ephesina synodus ista adduxit contra Nestorium ejusque asseclum, ostendens et Deum esse Christum; et Deiparam, sanctam Mariam quæ ipsum secundum carnem peperit. Ibidem, καὶ ante καθαροὶ deest in utroque

Regio et Seguerian. Sed in aliis et in editis habetur ut et in concilio Ephesino, et Chalcedonensi, atque etiam apud Cyrillum et Cassianum.

(15) Reg. 1, et Seguerian., καὶ Ἰωάννης δὲ ἔτι.

(16) Regius primus et Seguerianus, γινόμενος. Ibidem Basiliensis, ἰδιοποιουσαμένου.

(17) Sic Regius primus, Seguerianus et concil. Ephesinum. At Anglicanus, ἀπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται. Cæteri et editi, ἀλλὰ ὅπ' αὐτοῦ μὲν ἀνήλωτο.

(18) Hæc item exstant apud Cyrillum in defensione Anathemat. 1, in concilio Ephesino pag. 855. Mox Regius primus et concil. Ephes., γεγεννησθαι. Cæteri et editi, γεγεννησθαι.

(19) Cyrillus et concil. Ephesin., γέννησιν, ibique apud Cyrillum desinit locus. Mox Regius primus, Seguerianus, Gobler. Felck. 1, et concil. Ephesin., γῆ μόνη. Alii et editi, γῆ μόνον. Paulo post Regius primus, Seguer. concil. Ephes., τῷ ἐξ οὐρανοῦ Λόγῳ. Cæteri editique, τῷ ἐξ οὐρανῶν Λόγῳ.

(20-21) Regius primus et Seguerianus, εἰς οὐρανοὺς; Alii et editi, εἰς οὐρανόν. Ibid. concil. Ephesinum, ἀναχθώμεν δι' αὐτοῦ.

latis, e terra excitamur, soluta peccati maledictione, ejus merito, qui in nobis, nostri gratia, maledictio factus est, idque admodum convenienter. Nam quemadmodum nos omnes, ut qui ex terra sumus, in Adam morimur: ita ex aqua et spiritu sursum regenerati, omnes in Christo vita donamur, quasi caro non jam terrestris, sed Verbum et ipsa effecta esset ob ipsum Dei Verbum, quod nostri causa caro factum est.

34. Ut autem accuratius cognosci possit naturam Verbi pati nihil posse, carnisque infirmitates propter carnem ipsi attribui, haud absre erit beatum Petrum audire: dignus siquidem testis est cui de Salvatore dicenti fides habeatur. Sic ergo in Epistola scribit: *Christo igitur pro nobis carne passo*⁹⁹. Proinde cum esurire dicitur et sitire, laborare, ignorare, dormire, flere, postulare, fugere, nasci, calicem deprecari, ac denique quæcunque carnis propria sunt, de singulis recte dici possit: Christo igitur, carne pro nobis, esuriente et sitiente, seque ignorare dicente. colaphis cæso, et laborante pro nobis carne: exaltato item, nascente, crescente, carne; timente et latente, carne; ac dicentesimiliter, *Si fieri potest, 463 trunseat a me calix iste*⁹⁹, vapulante et accipiente pro nobis carne: in cæteris demum similibus rite addi queat, *pro nobis carne*. Idcirco enim et ipse Apostolus dicit, *Christo igitur passo*, non divinitate, sed *pro nobis carne*, ut illæ affectiones non propriæ Verbi naturæ, sed carnis natura propriæ esse agnoscerentur. Nemini igitur hæc humana sint scandalo, sed omnes potius agnoscamus Verbum quidem pro naturæ suæ conditione nihil pati posse, sed propter carnem quam induit ista illi attribui, quia nempe hæc carnis propria sunt ipsumque corpus Salvatoris est proprium. Quocirca ille quidem, nullis ex natura sua obnoxius affectionibus, sicuti est permanent, nec ab his læditur, sed eas potius delet et exterminat: homines autem, ipsis affectionibus in illum, qui earum experts est, veluti translatis et deletis, iis et ipsi liberi pariter in perpetuum fiunt, quemadmodum his verbis Joannes docet: *Et scitis quod ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et pec-*

⁹⁹ 1 Petr. iv, 1. ⁹⁹ Matth. xxvi, 59.

(22) Sic Regius primus, Seguerianus, et concilium Ephesinum. Alii vero cum editis, δι' ἁμαρτίας. Mox post γενόμενον κατάραν desinit locus in concilio Ephesino et Chalcedonensi.

(23) Reg. 2, et Basil., διὰ τὸν Θεὸν Λόγον.

(24) Regius primus, Seguerianus, Goblerianus et Felckman. 1, γινώσκῃ τις ἀκριθέστερον ἔχειν.

(25) Gobler. et Felc. 4, περὶ τοῦ Σωτῆρος γράφων οὕτως: Χριστοῦ, etc.

(26) Καὶ καθέουδει deest in Goblerian. et Felc. 4, iidemque ibid. et Reg. 4, ac Seguer. omittunt καὶ αἰτεῖν.

(27) Hæc verba, μὴ εἰδέναι λέγοντος, et mox, ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, absunt a Goblerian. et Felck. 4. Mox Regius primus, Seguer. et Anglican., ἀξάνοντος σαρκί. At σαρκί deest in aliis et editis, Gobler. et Felc. 4, omittunt item σαρκί post κρυπτομένου.

(28) Ἄπ' ἐμοῦ deest in Reg. 1 et Seguer. Iidemque ibidem et Gobler. ac Felckm. 1 omittunt, τοῦ-

Α ἀπὸ γῆς, λυθείσης τῆς δι' ἁμαρτίαν (22) κατάραν διὰ τὸν ἐν ἡμῖν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενον κατάραν· καὶ εἰκότως γε. Ὡσπερ γὰρ ἐκ γῆς ὄντες πάντες ἐν τῷ Ἄδᾳ ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἄνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα, οὐκέτι ὡς γῆνης, ἀλλὰ λοιπὸν λογωθείσης τῆς σαρκὸς διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (23), ὃς δι' ἡμᾶς ἐγένετο σᾶρξ.

34. Ἴνα δὲ καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς τοῦ Λόγου φύσεως, καὶ τὰς διὰ τὴν σάρκα λεγομένας ἀσθενείας αὐτοῦ γινώσκῃ τις ἀκριθέστερον ἔχει (24), καλὸν ἀκούσαι τοῦ μακαρίου Πέτρου· ἀξιώπιστος γὰρ οὗτος γένοιτο· ἂν μάρτυς περὶ τοῦ Σωτῆρος· γράφει τοίνυν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ λέγων Χριστοῦ (25) οὗν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Οὐκοῦν καὶ ὅταν λέγῃται πεινᾶν, καὶ διψᾶν, καὶ κάμνειν, καὶ μὴ εἰδέναι, καὶ καθέουδειν (26), καὶ κλαλεῖν, καὶ αἰτεῖν, καὶ φεύγειν, καὶ γεννᾶσθαι, καὶ παραιτεῖσθαι τὸ ποτήριον, καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τῆς σαρκὸς, λεχθεῖ ἂν ἀκολούθως ἐφ' ἐκείνου· Χριστοῦ οὗν πεινώοντος καὶ διψώντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ μὴ εἰδέναι λέγοντος (27) καὶ βαπτιζομένου, καὶ κάμνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ ὕψουμένου πάλιν, καὶ γεννωμένου, καὶ ἀξάνοντος σαρκί· καὶ φοβουμένου, καὶ κρυπτομένου σαρκί· καὶ λέγοντος, *Εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ* (28) *τὸ ποτήριον τοῦτο*, καὶ τυπτομένου, καὶ λαμβάνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ ὄλων πάντα τὰ τοιαῦτα (29) ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦτ' εἶρηκε, *Χριστοῦ οὗν παθόντος οὐ θεότητι, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί*, ἵνα μὴ αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἴδια κατὰ φύσιν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς σαρκὸς ἴδια φύσει τὰ πάθη ἐπιγυωσθῆ. Μὴ τοίνυν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τις σκανδαλιζέσθω, ἀλλὰ μᾶλλον γινωσκέτω, ὡς τὴν φύσιν αὐτὸς ὁ Λόγος ἀπαθὲς ἔστι, καὶ ὄμω (30) δι' ἣν ἐνεδύσατο σάρκα, λέγεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ τῆς μὲν σαρκὸς ἴδια ταῦτα, τοῦ δὲ Σωτῆρος ἴδιον αὐτὸ τὸ σῶμα. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπαθὲς τὴν φύσιν, ὡς ἔστι (31), διαμένει, μὴ βλαπτόμενος ἀπὸ τούτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαφανίζων καὶ ἀπολλύων αὐτά· οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὡς (32) εἰς τὸν ἀπαθῆ μεταβάτων αὐτῶν τῶν παθῶν καὶ

το, καὶ τυπτομένου.

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 omittunt καὶ ὄλων πάντα τὰ τοιαῦτα. At in utroque Regio, Basiliens. Anglic. et Felckm. 5, præter illa verba additur ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, quod in aliis et editis deest. Mox Regius primus et Seguerianus, διὰ τοῦτ' εἶρηκε· Χριστοῦ οὗν παθόντος οὐ θεότητι. Goblerianus et Felckmanni primus, διὰ τοῦτο εἶρηκε· Χριστοῦ παθόντος οὐ θεότητι. Alii et editio Commel., διὰ τοῦτο οὐκ εἶρηκε· Χριστοῦ παθόντος θεότητι.

(30) Reg. 2, et editio Commel. καὶ ὄλω. Mox Basil. post περὶ αὐτοῦ omittit ταῦτα.

(31) Reg. 4, Seguer. Gobler. Felck. 4 omittunt ὡς ἔστι.

(32) Sic Regius primus et Seguerianus. At in aliis et editis deest ὡς. Mox Anglicanus, καὶ ἀπολειμμένων, mendose. At Regius primus, Seguerianus et editio Commeliniana, καὶ ἀπληξιμμένων.

ἀπλημμμένων, ἀπαθείς καὶ ἐλεύθεροι τούτων λοιπὸν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς αἰῶνας γίνονται, καθὼς ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης λέγων· *Καὶ οἰδατε, ὅτι ἐκεῖνος ἐφανέρωθη, ἵνα τὰς ἀμαρτίας (33) ἡμῶν ἀρῇ· καὶ ἀμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι.* Τούτου δὲ οὕτως ἔντος, οὐκ ἐγκαλέσει τις αἰρετικὸς, διὰ τί ἀνίσταται ἡ σὰρξ φύσει θνητὴ τυγχάνουσα (34); Εἰ δὲ καὶ ἀνίσταται, διὰ τί μὴ πάλιν πεινᾷ καὶ διψᾷ, καὶ πάσχει, καὶ μένει θνητὴ; Ἐκ γὰρ τῆς γῆς γέγονε, καὶ τὸ κατὰ φύσιν πῶς ἂν ἀπ' αὐτῆς παύσοιτο; Δυναμένης τότε τῆς σαρκὸς ἀποκρίνεσθαι (35) πρὸς τὸν οὕτω φιλόνηκον αἰρετικόν· Εἰμὶ μὲν ἐκ γῆς κατὰ φύσιν θνητὴ, ἀλλ' ὕστερον τοῦ Λόγου γέγονα σὰρξ, καὶ αὐτὸς ἐθάσταξέ (36) μου τὰ πάθη, καίτοι ἀπαθὴς ὢν· ἐγὼ δὲ γέγονα τούτων ἐλευθέρω, οὐκ ἀφιεμένη δουλεύειν ἐτι τοῦτοις διὰ τὸν ἐλευθερώσαντά με Κύριον ἀπὸ τούτων. Εἰ γὰρ ἐγκαλεῖς, ὅτι τῆς κατὰ φύσιν ἀπληλάγην φθορᾶς, ὅρα (37) μὴ ἐγκαλέσης, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν ἐμὴν τῆς δουλείας ἔλαβε μορφήν (38). Ὡς γὰρ ὁ Κύριος, ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα, γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου τε θεοποιούμεθα (39) προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ζωὴν αἰώνιον κληρονομοῦμεν.

35. (40) Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν, ἵνα, ἂν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὄργανον τοῦ ἰδίου σώματος θεϊκῶς πράττοντά τι ἢ λέγοντα, γινώσκωμεν, ὅτι Θεὸς ὢν, ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν, ἂν ἴδωμεν αὐτὸν ἄνθρωπινως λαλοῦντα, ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῦμεν, ὅτι σὰρκα φορῶν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ οὕτω ταῦτα ποιεῖ καὶ λαλεῖ. Ἐκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφοτέρω ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν, καὶ οὐκ ἂν ποτε (41) πλανηθῶμεθα. Ἐάν δέ τις, θεϊκῶς τὰ παρὰ τοῦ Λόγου γινόμενα βλέπων, ἀρνήσῃται τὸ σῶμα, ἢ καὶ τὰ τοῦ σώματος ἴδια βλέπων, ἀρνήσῃται τὴν τοῦ Λόγου (42) ἑνσαρκον παρουσίαν, ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ταπεινά περὶ τοῦ Λόγου φρονήσῃ (43), ὁ τοιοῦτος, ὡς μὲν Ἰουδαϊκὸς κάπηλος μίσγων τὸν οἶνον ὕδατι, σκάνδαλον νομίζει (44) τὸν σταυρὸν, ὡς δὲ Ἕλληνας,

“ I Joan. iii, 5. “ Isa. i, 22.

(33) Felc. 2 et editio Commeliniana, τῆς ἀμαρτίας, mendose.

(34) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Alii autem et editi, ὑπάρχουσα.

(35) Sic primus codex Regius et Seguerianus. At cæteri et editi, ἀποκρίνασθαι.

(36) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus. At Felck. 5 et Regius secundus, οὕτως ἐθάσταξε. Cæteri et editi, οὕτως ἐθάσταξε.

(37) Felckm. 2 et editio Commeliniana, ὅρα. Cæteri mss., ὅρα, ut et legit Nannius. Ibidem uterque Regius et Seguerianus, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis ὁ deest.

(38) Hic locus citatur in synodo vi, œcumenica, actione 15, in epistola Agathonis papæ, p. 655, ubi in Latino textu ita habetur: *Sanctus vero Athanasius adæque Christi confessor in libro tertio adversus Arianos, etc.* In Græco autem, ὁ ἄγιος δὲ Ἀθανάσιος ὁμοίως ὁ μολογητῆς τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ κατὰ Ἀρειανῶν, etc.

(39) Sic Regius primus et Seguerianus. At Regius secundus, synodus vi, θεοποιήμεθα. Alii et editi, θεοποιούμεθα.

(40) Hæc citat Cyrillus in Defensione anathema-

atum in eo non est 21. Quæ cum ita sint, nullus certe locus hæretico relinquitur hoc modo obtrectandi: *Quare caro quæ natura mortalis essit reviviscit? Quod si reviviscit, cur non iterum essit et sitit, et patitur, mortalisque manet cum ex terra sit facta? Quomodo vero quod illi naturale est ab ea discessit? Tunc enim caro ad hujusmodi nugacem hæreticum posset respondere: Ego quidem ex terra sum secundum naturam mortalis, sed postea Verbi caro facta sum, quod meas affectiones, tametsi earum expers, portavit, hisque ipsa libera effecta sum, nec jam deinceps illis servio ob Dominum qui me ab iisdem liberavit. Nam si me reprehendis quod a naturali corruptione fuerim liberata: vide ne etiam reprehendas, quod Dei Verbum meam servitutis formam acceperit. Ut enim Dominus, induto corpore, homo est factus; ita nos homines per Verbi carnem assumpti, divini ab eo efficimur, æternæque vitæ hæredes in posterum sumus.*

35. Hæc primum expendere necesse fuit, ut si Dominum viderimus, sui corporis instrumento, aliquid divine agentem aut dicentem, meminerimus eum cum Deus sit, ista efficere. Si vero rursus eundem viderimus humano more loqui et pati, non ignoremus illum, carne induta, factum esse hominem, sicque illa et agere et loqui. Si enim quod utriusque proprium est perceperimus, et utraque ab uno agi consideraverimus et intellexerimus, recta profecto erit fides nostra, nec unquam futurum est ut erremus. At si quis, his quæ a Verbo divine sunt conspectis, ejus corpus negaverit: vel si ea quæ corporis propria sunt intuitus, **464** corporeum Verbi adventum ausus fuerit inficiari, aut ex humanis gestis abjecte de Verbo senserit, isti non secus ac Judaico cauponi, vinum cum aqua miscenti 22, crux scandalum erit, idemque gen-

tismi xi, in concilio Ephesino, p. 879, habenturque Latine in concilio Lat ranensi sub Martino I, p. 301. Ibidem uterque Regius et Seguerianus, προεξητάσαμεν, ut et legit interpres apud concilium Lateranens.; nam sic habet: *Hæc antea necessario examinavimus.* Alii autem et editio Commeliniana, προεξητήσαμεν. Item ibidem Cyrillus, ὡς δι' ὄργανου... πράττοντα ἢ λέγοντα. Concil. Lateran. legit quoque ὡς: habet enim, *eum tanquam per organum proprium corpus, etc.* Mox post ἐργάζεται, desinit hic locus apud Cyrillum.

(41) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, καὶ οὐποτε. Ibidem post πλανηθῶμεθα, desinit hic locus in synodo vi, et in concilio Lateranensi. Mox Regius primus et Seguerianus, γινόμενα βλέπων. Cæteri et editi, γινόμενα βλέπων.

(42) Regius primus et Seguerianus, ἢ τὴν τοῦ Λόγου. In aliis et editis deest ἢ. Mox Reg. 1 Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων. Alii et editi, ἢ καὶ ἐκ τῶν, etc.

(43) Regius primus codex et Seguerianus, φρονήσῃ. Alii et editi, φρονήσῃ.

(44) Regius primus et Seguerianus, νομίζει. Cæteri et editi, νομίζει. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ὡς δὲ Ἕλληνας μωρίαν. Alii et editi, ὡς δὲ

trū similis, prædicationem stultitiam esse censebit ⁹², quod jam Dei hostibus Arianis accidit, qui nimirum ob humanos Salvatoris actus, creatum eum esse arbitrati sunt. Quidni igitur etiam ob divina illius opera, ejus corporis procreationem negaverint se-
 sequæ deinceps Manichæis adjunxerint? Verum vel saltem sero illi quidem discant Verbum carnem esse factum : nos autem fidei scopum retinentes, agnoscamus eorum, quæ male illi intelligunt, rectam esse significationem. Nam hæc dicta, *Pater diligit Filium et omnia dedit in manu ejus* ⁹³; et, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* ⁹⁴; et, *Non possum ego a meipso facere quidquam, sed sicut audio, judico* ⁹⁵, aliaque id genus nequaquam demonstrant Filium aliquando ista non habuisse (49). Qui enim fieri possit, ut ea quæ Pater habet, ille non semper habuerit, qui so-
 lus natura Verbum et Sapientia Patris est : cujus item hæc sunt verba : *Omnia quæ habet Pater, mea sunt* ⁹⁷, et, quæ mea sunt, Patris etiam sunt ⁹⁸? Si enim quæ Patris sunt, sunt quoque Filii, hæcque semper Pater habet, perspicuum sane est, ea quæ Filius habet, cum eadem sint Patris, semper in illo esse. Non igitur ista commemorabat, quasi ea aliquando non habuerit : sed quod Filius, qui ea quæ habet, semper habet, ipsa a Patre habet.

36. Ne quis enim Filium omnia quæ habet Pater, habere intelligens, ex summa illa similitudine, quæ absque ulla est differentia, et ex identitate, ut hoc verbo utar, eorum quæ habet, eo impietatis cum Sabellio errans deveniret, ut ipsum esse Patrem arbitraretur : idcirco his est usus vocibus, *Data est mihi* ⁹⁹, *accepi* ¹, *tradita sunt mihi* ², ut id solum ostenderet, se videlicet Patrem non esse, sed Patris Verbum æternumque esse Filium, qui ob suam quidem cum Patre similitudinem semper habet quæ ab eo habet; quia vero Filius idem ipse est, idcirco ex Patre habet quæ semper habet. Quod enim hæc verba, *data est, tradita sunt*, aliaque similia, Filii divinitatem non minuunt, sed potius eum vere Filium esse argumentum sint, ex iisdem illis vocabulis licet discere. Nam si omnia illi tradita sunt, primum

Α μωρίαν ἠγήσεται τὸ κήρυγμα, οἷα δὴ καὶ οἱ θεομάχοι Ἀρειανοὶ πεπόνθασι. Τὰ γὰρ ἀνθρώπινα βλέποντες τοῦ Σωτῆρος, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι κτίσμα. Οὐκοῦν ἔδει καὶ τὰ θεϊκὰ βλέποντας αὐτοὺς ἔργα τοῦ Λόγου (45), ἀρνησασθαι τοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν γένεσιν, καὶ λοιπὸν καὶ Μανιχαίοις ἑαυτοὺς συγκαταριθμεῖν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν κἂν ὀφέ ποτε (46) μανθανέτωσαν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἡμεῖς δὲ, τὸν σκοπὸν τῆς πίστεως ἔχοντες, ἐπιγινώσκωμεν (47) ἃ διανοοῦνται οὗτοι κακῶς, ὀρθὴν ἔχοντα τὴν διάνοιαν. Τὸ γὰρ, Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ, πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· καὶ τὸ, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· καὶ τὸ, Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἄπ' ἑμαυτοῦ οὐδέν (48)· ἀλλὰ καθὼς ἀκούω, κρινῶ· καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ρητά, οὐ τὸ μὴ ἐσχηκέναι ποτὲ τὸν Υἱὸν ταῦτα δεῖκνυσι. Πῶς γὰρ ἃ ἔχει ὁ Πατὴρ, οὐκ εἶχεν ἀδιῶς ὁ μόνος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ Σοφία, ὁ (50) καὶ λέγων· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ· καὶ, τὰ ἐμὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν; Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν, αἰεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ Πατὴρ, δῆλον (51) ὅτι ἃ ἔχει ὁ Υἱὸς, ταῦτα ὄντα τοῦ Πατρὸς, αἰεὶ ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὖν ποτε ταῦτα ἔλεγεν· ἀλλ' ὃ ἔχων ἀδιῶς ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει (52), παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει.

36. Ἴνα γὰρ μὴ τις, βλέπων τὸν Υἱὸν ἔχοντα πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐκ τῆς ἀπαρallάκτου ὁμοιότητος καὶ ταυτοτήτος (53) ὧν ἔχει, πλανηθεὶς κατὰ Σαβέλλιον ἀσεβήσῃ, νομίσας αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα· διὰ τοῦτο τὸ, ἐδόθη μοι, καὶ τὸ, ἔλαβον, καὶ τὸ, παρεδόθη (54) μοι, εἰρηκεν ὑπὲρ τοῦ μόνου δεῖξαι ὅτι οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος, καὶ ὁ ἀδιῶς Υἱὸς ἐστὶ, διὰ μὲν τὴν ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς ἔχων ἀδιῶς ἅπερ ἔχει παρ' αὐτοῦ· διὰ δὲ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν (55), ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει ἅπερ ἀδιῶς ἔχει. Ὅτι γὰρ τὸ, ἐδόθη, καὶ τὸ, παρεδόθη, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, οὐκ ἐλαττοῖ τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ μάλλον δεῖκνυσιν αὐτὸν ἀληθῶς Υἱὸν, ἔξεστι καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ρητῶν (56) καταμαθεῖν. Εἰ γὰρ πάντα αὐτῷ παρεδόθη· πρῶτον μὲν ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ὧν παρέλαβεν· ἔπειτα, πάν-

⁹² I Cor. i, 23. ⁹³ Joan. iii, 35. ⁹⁴ Matth. xi, 27. ⁹⁵ Joan. v, 30. ⁹⁶ Joan. xvi, 15. ⁹⁷ Joan. xvii, 10. ⁹⁸ Matth. xxviii, 18. ¹ Joan. x, 18. ² Matth. xi, 27.

Ἐλλην ὧν μωρίαν. Mox Regius primus et Seguerianus, Ἀρειομανιταὶ πεπόνθασι.

(45) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi omittunt τοῦ Λόγου. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ λοιπὸν καὶ Μανιχαίοις. Cæteri et editi, καὶ λοιπὸν Μανιχαίοις.

(46) Regius primus et Seguerianus, ἐπεῖνοι κἂν ὀφέ ποτε. Alii et editi, ἐκεῖνοι μὲν καὶ ὀφέ ποτε.

(47) Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1, ἐπιγινώσκωμεν. Cæteri et editi, ἐπιγινώσκωμεν. Mox Basil. Gobler. et Felckm. 1, ὀρθὴν ἔχοντες.

(48) Sic Regius primus, Seguerianus et Græcus Scripturæ textus. Alii vero et editi, οὐ δύναμαι ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, ταῦτα δεῖκνυσι. Cæteri et editi, ταῦτα δεξινοῦσι.

(49) Vide supra, p. 82.

(50) Sic Reg. 1 Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editis deest ὁ.

(51) S c Basil. Reg. 2, Gobler. Felckm. 1 et 5. At alii et editio Commeliniana, δῆλον ὅτι.

(52) Goblerianus et Felckmanni primus mendo-se, ὅτι ἔχων ἀδιῶς ὁ Θεὸς ἔχων ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει, ut forte etiam legit Nannius, cuius hæc est versio, *sed quæ possidet ut Deus, ea postulat ut Filius*. Ibidem Reg. 1 Seguer., Gobler. et Felckm. 1, Ἴνα γὰρ μὴ τις. Cæteri et editi, Ἴνα οὖν μὴ τις.

(53) Regius primus et Seguerianus omittunt καὶ ταυτοτήτος.

(54) S c primus codex Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ παρεδόθη.

(55) Sic Regius primus et Seguerianus. Cæteri vero et editi, εἶναι τὸν Υἱὸν. Mox Regius uterque. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἅπερ ἀδιῶς ἔχει. Alii et editio Commeliniana, ἅπερ ἰδίως ἔχει.

(56) Basilienensis, τῶν ῥημάτων.

των ὡν κληρονόμος, μόνος ὁ Υἱὸς ἐστὶ καὶ (57) ἴδιος A κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ εἰς ἦν τῶν πάντων, οὐ πάντων ἦν αὐτὸς κληρονόμος· ἀλλὰ καὶ ἕκαστος ἐλάβανεν, ὡς ἤθελε καὶ ἐδίδου ὁ Πατὴρ. Νῦν δὲ, πάντα λαμβάνων αὐτὸς, ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων καὶ μόνος ἴδιος τοῦ Πατρὸς. Ὅτι δὲ πάλιν τὸ, ἐδόθη, καὶ, παρεδόθη (58), οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν αὐτὸν δείκνυσσι, δυνατὸν ἐκ τοῦ ὁμοίου ῥητοῦ καὶ περὶ πάντων συνιδεῖν τὸ τοιοῦτον. Φησὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ (59). Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, δέδωκε, σημαίνει ἑαυτὸν μὴ εἶναι τὸν Πατέρα· ἐν δὲ τῷ λέγειν, οὕτως, δείκνυσσι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ φυσικὴν ὁμοιότητα καὶ ἰδιότητα. Εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε ὅτε οὐκ εἶχεν ὁ Πατὴρ, δηλον, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ὅτε οὐκ εἶχεν. Ὡς (60) γὰρ ὁ Πατὴρ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει. Εἰ δὲ ἀσεβὴς μὲν τοῦτο λέγειν, εὐσεβὴς δὲ μᾶλλον ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι αἰεὶ ἔχει ὁ Πατὴρ· πῶς οὐκ ἀποπον τοῦ Υἱοῦ λέγοντος, ὅτι, ὡς ὁ Πατὴρ ἔχει, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ἔχει, τούτους λέγειν μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ἄλλως ἔχειν; Μᾶλλον οὖν ὁ Λόγος πιστός ἐστι, καὶ πάντα, ἃ λέγει εἰληφέναι, αἰεὶ ἔχων, αὐτὰ ἔχει (61) παρὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ ὁ μὲν Πατὴρ οὐκ παρὰ τινος, ὁ δὲ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, εἰ αὐτὸ τὸ ἀπαύγασμα λέγοι· Πάντα ἀποπον δέδωκέ μοι τὸ φῶς φωτίζειν· καὶ οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ φωτίζω, ἀλλ' ὡς τὸ φῶς βούλεται· τοῦτο δὲ λέγον (62), οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσσιν, ἀλλ' ὅτι τοῦ φωτὸς ἴδιδν εἶμι, καὶ τὰ ἐκεῖνου πάντα ἐμά ἐστίν. Οὕτως καὶ πλέον (63) ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ νοεῖν ἔξεστι. Καὶ γὰρ πάντα δεδωκώς ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, πάντα πάλιν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ ἔχει· καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ Πατὴρ αὐτὰ ἔχει (64). Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρὸς θεότης ἐστὶ· καὶ οὕτως ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ τῶν πάντων τὴν πρόνοιαν ποιεῖται.

Filio habet. Filio item habente, eadem quoque Pater atque ita Pater in Filio res omnes providentia gerit et administrat.

37. Τῶν μὲν οὖν τοιούτων ῥητῶν τοιοῦτος ὁ νοῦς· περὶ δὲ τῶν ἀνθρωπίνως λεγομένων περὶ τοῦ (65) Σωτῆρος, καὶ ταῦτα πάλιν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν ἔχει. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ (66) προσζητήσαμεν τὰ τοιαῦτα, ἵνα, ἐὰν ἀκούσωμεν ἐπερωτῶντος αὐτοῦ, τοῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἐλθῶν

³ Joan. v, 26. ⁴ Joan. xi, 34.

(57) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, κληρονόμος αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ἐστὶ καί, etc.

(58) Basiliensis omittit καὶ παρεδόθη.

(59) Hæc verba, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, desunt in Reg. 1 et Seguer. Ibidem Basiliensis, ἐκ μὲν τοῦ λέγειν. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, σημαίνει ἑαυτὸν. Alii et editi, σημαίνει αὐτόν.

(60) Basiliensis, Ὡσπερ. Cæteri et editio Combelliana, ὡς. Mox Regius primus et Seguerianus, ἀσεβὴς τοῦτο λέγειν, omi-so μὲν. Ibidem Regius primus, ἀσεβὴς δὲ μᾶλλον ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι μὴ αἰεὶ ἔχει, sed μὴ habet secunda manu.

(61) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, αὐτὰ ἔχει. Alii et editi, ταῦτα ἔχει.

A sequitur eum alium esse ab omnibus quæ accipit. Deinde, cum omnium sit hæres, certe solus ipse quoque, Filius et proprius est Patris secundum naturam. Si enim e numero omnium esset, non omnium profecto esset hæres : sed quilibet etiam accepisset, uti voluisset ac dedisset Pater. Quapropter cum omnia ipse accipiat, alius utique est ab omnibus, solusque est proprius Patris. Quod vero his verbis data est, et, tradita sunt, non significetur eum his aliquando caruisse, ex simili loco perspicere cæteraque inde licet intelligere. 465 Ait nempe Salvator ipse : Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso³. Nam cum dicit, dedit, se non esse Patrem declarat : particula autem, sic, utitur, ut naturalem Filii cum Patre similitudinem et proprietatem significet. Si igitur fuit aliquando cum Pater non haberet ea quæ habet : nullum dubium est quin etiam fuerit aliquando Filius, cum illa non haberet. Nam ut Pater habet, ita et Filius. Verum si id impium dictu est, e contrario autem pium est affirmare, semper Patrem habuisse, an non perabsurdum est, Filio asseverante quemadmodum Pater habet ita et Filium habere, illos nihilominus contendere non ita sed aliter habere? Utique Verbum magis fidæ dignum est, proindeque omnia quæ se a Patre accepisse testatur, ea semper habens, a Patre habet. Porro Pater illa a nemine habet, sed Filius habet a Patre. Nam ut splendoris exemplo utar, si ipse splendor ita loqueretur : Omnem locum mihi lux ad illuminandum dedit, neque ex meipso illumino, sed ut luci placet : sane hinc verbis non indicaret se aliquando non habuisse, sed potius ea esset sententia : Ego lucis sum proprius, ejusque omnia mea sunt. Idem similiter et multo magis de Filio intelligendum est. Omnia enim Pater Filio dedit, et rursus idem Pater omnia in habet. Siquidem Filii divinitas, Patris est divinitas,

Utique Verbum magis fidæ dignum est, proindeque omnia quæ se a Patre accepisse testatur, ea semper habens, a Patre habet. Porro Pater illa a nemine habet, sed Filius habet a Patre. Nam ut splendoris exemplo utar, si ipse splendor ita loqueretur : Omnem locum mihi lux ad illuminandum dedit, neque ex meipso illumino, sed ut luci placet : sane hinc verbis non indicaret se aliquando non habuisse, sed potius ea esset sententia : Ego lucis sum proprius, ejusque omnia mea sunt. Idem similiter et multo magis de Filio intelligendum est. Omnia enim Pater Filio dedit, et rursus idem Pater omnia in habet. Siquidem Filii divinitas, Patris est divinitas,

37. Hæc igitur est illorum verborum sententia. Quæ pariter de Salvatore humano more dicuntur, eorum quoque pia est significatio. Idcirco enim illa prius examinare visum est, ut, si Dominum interrogantem audierimus, ubi Lazarus jaceat : et cum, ubi in partes Cæsareæ venit percunctatur, *Quem me*

(62) Regius primus, λέγον. Cæteri et editi, λέγων. Ibidem Seguer. Reg. 1, prima manu, μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσσι. Regius secundus, μὴ ἔχειν ἑαυτοῦς δείκνυσσι. Alii et editi, μὴ ἔχειν ἑαυτῷ δείκνυσσι.

(63) Καὶ πλέον deest in Basiliensi. Mox Regius primus et Seguerianus, πάντα δέδωκεν. Alii et editi, πάντα δεδωκώς.

(64) Sic Reg. 1 et Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in editione Combell. et in Felckm. 2 desunt hæc verba, καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ Πατὴρ αὐτὰ ἔχει.

(65) Felckm. 3, παρὰ τοῦ, etc. Ibidem καὶ abest a Gobleriano et Felckman. primo.

(66) Καὶ deest in Gobleriano et Felckman. primo. Ibidem Regius primus et Seguerianus, προσζητήσαμεν. Cæteri et editi, προσζητήσαμεν.

nomines esse dicunt⁶? et, *Quot panes habetis*⁷? et *Quid vultis ut faciam vobis*⁷? ex his quæ explicavimus, ista etiam recte possumus intelligere, minimeque, ut Dei hostes Ariani, scandalum patiamur. Itaque primum ab impie sentientibus requirendum est, undenam eum ignorare arbitrentur? Nec enim eum, qui interrogat, necesse est ignorare de quibus interrogat: verum licet etiam scientem de his quæ cognoscit sciscitari. Certe ipse Joannes Christum interrogantem, *Quot panes habetis*, non nescientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait: *Hoc autem dicebat tentans Philippum: ipse enim sciebat quid esset facturus*⁸. Quod si noverat quid faceret, non igitur nesciens sed sciens interrogabat. Hoc autem ex loco alia possumus intelligere. Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam jaceret Lazarus, neque, quem ipsum homines dicerent, sed hoc ipsum quod interrogabat cognoscens, sciensque quid esset facturus: atque ita facillime **466** acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, quod interrogare dicitur, velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carnis ignorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes quo pacto Dominus qui interrogavit ubi jaceret Lazarus, ipse non præsens sed procul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse existimant, is est qui cogitationes prænoscit discipulorum, et quæ in singulorum corde geruntur, quidque sit in homine accurate novit: et quod majus est, solus ipse Patrem cognoscit et dicit: *Ego in Patre, et Pater in me est*⁹.

58. Itaque omnibus perspicuum est ignorationem ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum, quatenus Verbum est, omnia prius etiam quam orientur cognoscere. Nec enim eo quod homo factus sit, Deus esse desiit: neque quia Deus est, id quod humanum est fugit: absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumpsit, et cum esset in carne, carnem ipsam

⁶ Matth. xvi, 13. ⁷ Marc. vi, 58. ⁸ Matth. xx, 52. ⁹ Joan. vi, 6. ¹⁰ Joan. xiv, 10.

(67) Sic uterque Regius et Seguerianus. At Goblerianus et Felckmanni primus, ἐρωτώντος αὐτοῦ, ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πυνθανομένου. Alii et editi, καὶ πυνθανομένου ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἔλθῃ. Ibidem uterque Reg. Seguer. Anglic. et Basil., τίνα με λέγουσιν. Gobler. et Felckm. 1., τίνα αὐτὸν λέγουσιν. Cæteri et editio Commeliniana, τίνα λέγουσιν.

(68) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis autem et editione Commel. οὐν deest.

(69) Regius primus et Seguerianus, ἐπερωτᾷν. Alii et editi, ἐρωτᾷν. Ibidem Regius primus et Seguerianus. Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης. Basiliensis, ἀμέλει ὁ Ἰωάννης. Goblerianus et Felckmanni primus, ἀμέλει καὶ Ἰωάννης. Alii et editi, Ἀμέλει Ἰωάννης. Ibidem Regius primus, ἐπερωτῶντα τὸν Κύριον.

(70) Regius primus et Seguerianus, ἐπερώτα. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, ἀπὸ δὴ τούτου.

(71) Regius primus et Seguerianus, ἐρωτᾷ Κύριος. Mox iidem λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι. Ibidem ibidem et Goblerianus et Felckmanni primus, ἐπερώτα. Alii et editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem hæc verba,

πυνθάνεται (67), *Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι* καὶ, *Πόσους ἔχετε ἄρτους* καὶ, *Τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν*· γινώσκωμεν ἐκ τῶν προειρημένων τὴν ὀρθὴν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, καὶ μὴ σκανδαλιζώμεθα κατὰ τοὺς χριστομάχους Ἀρειανούς. Πρῶτον μὲν οὖν (68) τοῖς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν; Οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν πάντως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ· ἀλλ' ἐξεσι τὸν εἰδῶτα καὶ ἐρωτᾷν (69), περὶ ὧν ἐπίσταται. Ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπερωτῶντα τὸν Χριστὸν, *Πόσους ἄρτους ἔχετε*, οἶδα μὴ ἀγνοῦντα, ἀλλὰ γινώσκοντα· φησὶ γὰρ, *Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων τὸν Φίλιππον*· αὐτὸς γὰρ ἤδει, *τί ἐμέλλε ποιεῖν*. Εἰ δὲ ἤδει ὅπερ ἐπολεῖ, οὐκ ἄρα ἀγνοῶν, ἀλλὰ γινώσκων ἐπερωτᾷ (70). Ἀπὸ δὲ τούτου καὶ τὰ ὅμοια νοεῖν ἐξεστιν, ὅτι, ὅταν ἐρωτᾷ ὁ Κύριος (71), οὐκ ἀγνοῶν, ποῦ Λάζαρος κεῖται, οὐδὲ τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ἐπερωτᾷ, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτὸς, εἰδῶς τί μέλλει ποιεῖν καὶ ταχέως μὲν αὐτῶν οὕτω τὸ σοφὸν ἐκβάλλεται. Ἄν δὲ φιλονεικῶσιν (72) ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾷν, ἀκουέτωσαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἔστιν ἀγνοια, τῆς δὲ σαρκὸς ἴδιον ἔστι τὸ ἀγνοεῖν, καθάπερ εἰρηται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ὅρα πῶς ὁ Κύριος (73) ὁ πυνθανόμενος, ποῦ Λάζαρος κεῖται, αὐτὸς εἶπε μὴ παρῶν, ἀλλὰ καὶ μακρῶν ὧν, Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ ποῦ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ κατ' αὐτούς νομιζόμενος ἀγνοεῖν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν προγινώσκων, καὶ εἰδῶς τὰ ἐν τῇ ἐκάστου καρδίᾳ, καὶ τί ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τό γε μείζον, αὐτὸς μόνος γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ λέγει· *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ* (74) *ἐν ἐμοί*.

58. Οὐκοῦν παντὶ τούτῳ δῆλόν ἐστιν, ὅτι τῆς μὲν σαρκὸς ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν, αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶ, τὰ πάντα καὶ πρὶν γενέσεως γινώσκει. Οὐδὲ γὰρ (75), ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, πέπαυται τοῦ εἶναι Θεός· οὐδὲ, ἐπειδὴ Θεός ἐστι, φεύγει τὸ ἀνθρώπινον· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μᾶλλον Θεός ὢν, προσελάμβανεν (76) τὴν σάρκα, καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίησεν τὴν

ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτὸς, habent Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 et 5, Basil. Anglican. eaque legit Nannius. At in aliis et editione Commel. desiderantur. Goblerianus et Felckmanni primus omittunt ibidem ὅπερ.

(72) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii autem et editi, Ἄν δὲ καὶ φιλονεικῶσιν.

(73) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et editis ὁ deest. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, Λάζαρος κεῖται, μακρῶν ὧν ἔφη. Regius primus et Seguerianus ibidem, ἀλλὰ καὶ μακρῶν ὧν. Alii et editi, ἀλλὰ μακρῶν ἁπλῶν. Mox, Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ὁ δὲ κατ' αὐτούς. Cæteri et editio Commeliniana, Ὁ δὲ κατὰ τοὺς.

(74) Sic uterque Reg. Seguer. Basii. Gobler. et Felckm. 1. Alii et editio Commeliniana, καὶ πατὴρ. Ibidem Regius primus et Seguerianus, παντὶ τῷ δῆλόν ἐστιν. Cæteri et editi, παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν.

(75) Regius primus et Seguerianus, Οὐ γὰρ.

(76) Regius primus et Seguerianus, προσελάμβανεν. Ibidem Felckm. 2 et editio Commeliniana omittunt καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίησεν τὴν σάρκα.

σάρκα. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἐν αὐτῇ ἐπυθάνετο, οὕτω αὐτῇ τὸν νεκρὸν ἤγειρε· καὶ πᾶσιν ἐδειξεν, ὅτι ὁ νεκροῦς (77) ζωοποιῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνακαλούμενος, πολλῶ μᾶλλον τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιγινώσκει, καὶ ἐγίνωσκε ποῦ κεῖται Λάζαρος· ἀλλ' ἐπυθάνετο· ἐποίησε γὰρ (78) καὶ τοῦτο ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, ἵνα καὶ οὕτω τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν βαστάξας, χαρίσθαι γινώσκων τὸν μόνον ἑαυτοῦ ἀληθινὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν δι' ἡμᾶς (79) ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἀποσταλέντα, ἥς μεζῶν οὐκ ἂν γένοίτο χάρις. Ὅταν τοίνυν καὶ περὶ ὧν προφασίζονται βῆτων λέγῃ ὁ Σωτὴρ, Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, λέγῃ τε ὁ Πέτρος, Ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ ταῦτα πάντα γινώσκωμεν (80), ὅτι ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σῶμα ταῦτα πάντα λέγει. Ὁ γὰρ χρεῖαν ἔγων, ὅμως αὐτὸς ὡς εἰληφῶς λέγεται (81) ἄπερ λαβόντος, καὶ ὡς εἰς αὐτὸν ἀναπαυομένης τῆς δόσεως, βεβαία ἡ χάρις διαμεῖνῃ (82). Ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος λαμβάνων δυνατὸν ἔχει καὶ τὸ ἀφαιρεθῆναι· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ ἐδείχθη· λαθὼν γὰρ ἀπώλεσεν. Ἴνα δὲ ἀναφαίρετος ἡ χάρις γένηται, καὶ βεβαία φυλαχθῆ ἰσὺς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο αὐτὸς ἰσοποιεῖται τὴν δόσιν, καὶ λέγει ἐξουσίαν εἰληφέναι, ὡς ἀνθρωπος, ἦν αἰεὶ ἔχει ὡς Θεός· καὶ λέγει, Δόξασόν με, ὁ ἄλλους δοξάζων, ἵνα δείξῃ, ὅτι σάρκα κληῖσσαν ἔχει τούτων (83). Διὸ κάκεινης λαβούσης, ἐπειδὴ ἡ λαβούσα ἐν αὐτῷ ἐστι, καὶ προσλαβὼν αὐτὴν ἀνθρωπος γέγονεν, ὡς αὐτὸς εἰληφῶς λέγεται.

59. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴρηται, οὐ γέγονεν ἀνθρωπος ὁ Λόγος, ἔστω τοῦ Λόγου καθ' ἑμᾶς (84) τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ κληῖσιν δόξης, καὶ τὸ ἀγνοεῖν (85)· εἰ δὲ γέγονεν ἀνθρωπος· γέγονε γὰρ ἀνθρώπου δὲ ἐστὶ τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ κληῖσιν, καὶ τὸ ἀγνοεῖν· διὰ τί τὸν διδόντα ὡς λαμβάνοντα νομίζομεν, καὶ τὸν ἄλλοις χορηγοῦντα χρεῖαν ἔχειν ὑπονοοῦμεν, καὶ τὸν μὲν Λόγον διαιροῦμεν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀτελῆ καὶ χρεῖαν ἔχοντα, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα τῆς χάριτος ἐρημοῦμεν; Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶ, δι' ἑαυτὸν ἐστὶ λαβὼν καὶ δοξασθεὶς, καὶ εἰ ἐκεῖνος (86) κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἀγιασθεὶς καὶ ἀναστὰς ποῖα τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐλπὶς; Μένουσι γὰρ,

¹⁰ Matth. xxviii, 18. ¹¹ Joan. xvii, 1.

(77) Seguerianus et Felckmanni primus, λαβόντος, ὡς εἰς αὐτόν.

(82) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διαμεῖνῃ. Ibidem iidem et Seguerianus, ἀνθρωπος μὲν γὰρ μόνος, ubi alii et editio Commeliniana, μόνον.

(83) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, διὰ τοῦτο.

(84) Basiliensis, καθ' ἡμᾶς, mendose.

(85) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commeliniana, καὶ τὸ ἀγνοεῖν διὰ τί τὸν διδόντα, etc., omissis intermediis.

(86) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii et editi, ἐστὶ λαμβάνων, καὶ δοξασθεὶς ἐκεῖνος, etc. At Goblerianus et Felckmanni primus omittunt, ἐκεῖνος, κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἀγιασθεὶς.

divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat: ita in eadem mortuum excitavit, omni- busque aperte indicavit eum qui mortuis vitam et animam restituit, multo magis res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur ubi jaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans, nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret, tum ut nos doceret seipsum propter nos ad omnium salutem missum esse, qua gratia nulla certe major possit esse. Illa igitur Salvatoris verba quæ Ariani objiciunt, *Data est mihi potestas* ¹⁰, et *Glorifica Filium tuum* ¹¹, ut et hunc Petri locum, *Data est illi potestas*, eadem prorsus ratione explicamus. Dicimus nempe ista omnia propter corpus eum humano more loqui. Nam licet nulla re indigeret, accepisse tamen dicitur quæ ut homo accepit, ut nimirum tanquam Domino accipiente, et dono in ipso consistente, stabilis gratia permaneret. Purus enim homo his quæ accipit spoliari potest, ut ex Adamo clarum est, qui scilicet quæ acceperat perdidit. Quocirca ut gratia auferri non posset eamque constanter homines conservarent, proprium ille sibi vult esse collatum in nos beneficium; seque, ut hominem potestatem accepisse testatur, quam semper habet ut Deus, et ait, *Glorifica me*, qui alios glorificat, ut nimirum carnem his rebus egentem se habere significaret. Unde illa accipiente, quandoquidem ipsa accipiens in eo est, qua assumpta factus est homo, idcirco quasi ipse esset qui acciperet, dicitur accipere.

39. Si igitur, ut sæpius dictum est, Verbum homo non factum est: esto secundum vos proprium Verbi accipere, gloria egere, et ignorare. Sed si Verbum factum est homo, uti revera est, propriumque sit hominis accipere, egere et ignorare, cur dantem quasi accipientem cogitamus? cur illum, qui aliis necessaria suppeditat, indigere suspicamur? cur denique Verbum a Patre ut imperfectum et egens dividimus, humanumque genus gratia privare audemus? Enimvero si ipsum Verbum quatenus Verbum est, per se ipsum accepisset et glorificatum fuisset: si item secundum divinitatem, sanctitatem esset adeptum, ac revixisset; quæ spes, quæso, hominibus

Goblerianus et Felckmanni primus, λαβόντος, ὡς εἰς αὐτόν.

(82) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διαμεῖνῃ. Ibidem iidem et Seguerianus, ἀνθρωπος μὲν γὰρ μόνος, ubi alii et editio Commeliniana, μόνον.

(83) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, διὰ τοῦτο.

(84) Basiliensis, καθ' ἡμᾶς, mendose.

(85) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editio Commeliniana, καὶ τὸ ἀγνοεῖν διὰ τί τὸν διδόντα, etc., omissis intermediis.

(86) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii et editi, ἐστὶ λαμβάνων, καὶ δοξασθεὶς ἐκεῖνος, etc. At Goblerianus et Felckmanni primus omittunt, ἐκεῖνος, κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἀγιασθεὶς.

posset esse? Nudi enim profecto, timidique et mortui, quales erant, remanerent, nullamque eorum quæ Filio data sunt haberent communionem. Quid porro Verbum advenit et caro factum est? Si ut hæc acciperet quæ accepisse dicit: vacuum igitur his antea erat, omninoque futurum est ut potius ipsi corpori maximas habeat gratias, quo videlicet assumpto, ista a Patre acceperit, quæ antequam in carnem advenisset, non habuit; ac proinde Verbum videbitur melius propter corpus effectum esse, quam corpus propter ipsum. Verum tota Judaica esse ejusmodi sententia. At si Verbum venit ut hominum genus redimeret, atque ut sanctos illos et divinos redderet caro factum est (hujus enim gratia caro factum est): cui nondum exploratum est ea quæ cum caro factum est, se accepisse testatur, non propter seipsum, sed propter carnem se accepisse significare? Siquidem gratiæ per ipsum a Patre datæ ad illam pertinebant carnem, in qua ille ipse erat qui ista loquebatur. Videamus autem quænam petebat, et quæ tandem illa sunt quæ se accepisse dixit, ut saltem ita illi erubescant. Gloriam igitur petebat¹⁸, aiebatque, *Omnia mihi tradita sunt*¹⁹: post suam item resurrectionem s: omnem accepisse potestatem affirmat¹⁵. Atqui antequam dixit, *Omnia mihi tradita sunt*, omnium erat dominus: quippe cum omnia per ipsum facta sint¹⁶, et unus esset Dominus, per quem omnia¹⁶. Similiter cum gloriam postularet, Dominus utique gloriæ et erat et est, uti Paulus testatur: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*¹⁷. Habebat siquidem quam hujusmodi poscebat verbis: *Gloria quam habui, priusquam mundus esset, audivi te*¹⁸.

40. Potestatem pariter, quam post resurrectionem accepisse dicit, habuit etiam priusquam eam acciperet, suamque ante resurrectionem. Etenim ipse per se ipsum Satanam sic increpabat, *Recede a me, Satana*¹⁹; suis item discipulis potestatem adversus illum dedit²⁰, cum illis reversis ait, *Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem*²¹. Verum iterum ostenditur illum quod accepisse dicit, etiam habuisse priusquam acciperet. Siquidem dæmones abigebat, et quæ ligaverat Satanus, ipse solvebat, ut patet in illa Abrahamæ filia²². Peccata idem condonavit, cum paralytico et mulieri quæ ipsius unxit pedes, dixit:

¹⁸ Joan. xvii, 4. ¹⁹ Luc. x, 22. ²⁰ Matth. xxviii, 18. ²¹ Joan. xvii, 5. ²² Matth. iv, 40. ²³ Luc. x, 19.

(87) Regius primus et Seguerianus, ἐγένετο. Cæteri et editi, ἐγένετο. Mox Regius primus et Seguerianus, ἄπερ λέγει εἰληφέναι· κενὸς ἦν, etc. Goblerianus item et Felckmanni primus, εἰληφέναι· κενὸς ἦν, etc. Alii et editi ἄ λέγει εἰληφέναι· καὶ κενὸς ἦν.

(88) Regius primus et Seguerianus, τὸ φρόνημα. Εἰ δ' ἴνα λυτρώσεται. Goblerianus et Felckmanni primus ibidem, λυτρώσεται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Alii et editi, ἐστὶ φρόνημα. Εἰ δὲ ἴνα λυτρωθῆ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπων.

(89) Sic Regius primus et Seguerianus. In aliis et editis deest γάρ. Mox Goblerianus et Felckmanni primus, ταῦτα, ἄπερ καὶ γέγονεν, εἰληφέναι λέγει.

ᾧσπερ ἦσαν, γυμνοὶ, καὶ δειλοὶ, καὶ νεκροὶ, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντες πρὸς τὰ δοθέντα τῷ Υἱῷ. Τί δὲ καὶ ἐπεδήμει, καὶ ἐγένετο (87) σὰρξ ὁ Λόγος; Εἰ μὲν ἴνα λάβῃ ταῦτα, ἄπερ λέγει εἰληφέναι· κενὸς ἦν τούτων πρὸ τούτου, ἐξ ἀνάγκης δὲ καὶ χάριν ὁμολογήσει μᾶλλον αὐτὸς τῷ σώματι, ὅτι, ὅτε γέγονεν εἰς αὐτὸ, τότε λαμβάνει ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἃ μὴ εἶχε πρὸ τῆς εἰς τὴν σάρκα καθόδου. Καὶ γὰρ ἐκ τούτου βελτιωθεὶς φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς διὰ τὸ σῶμα. ἢ τὸ σῶμα βελτιωθὲν δι' αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦτο Ἰουδαϊκὸν ἐστὶ τὸ φρόνημα. Εἰ δ' ἴνα λυτρώσεται (88) τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἐπεδήμησεν ὁ Λόγος, καὶ ἴνα αὐτοὺς ἀγιάσῃ καὶ θεοποιήσῃ, γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ (τούτου γὰρ (89) χάριν καὶ γέγονε)· τίτι λοιπὸν οὐκ ἐστὶ φανερόν, ὅτι ταῦθ' ἄπερ εἰληφέναι λέγει, ὅτε γέγονε σὰρξ, οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν σάρκα λέγει; ἐν ἧ γὰρ ἦν λέγων, ταύτης ἦν καὶ τὰ διδόμενα χαρίσματα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Τίνα δὲ ἦν ἃ ἠτείτο, ἴδωμεν, καὶ τίνα ἦν ὅλως (90), ἃ ἔλεγον εἰληφέναι, ἴνα κἂν οὕτως αἰσθῆσθαι δυναθῶσιν ἐκεῖνοι. Δόξαν τοίνυν ἠτείτο, καὶ ἔλεγε· *Πάντα μοι παρεδόθη*· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐξουσίαν πᾶσαν φησὶν εἰληφέναι. Ἀλλὰ καὶ πρὶν εἶπη, *Πάντα μοι παρεδόθη*, πάντων ἦν Κύριος· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ εἰς Κύριος ἦν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ δόξαν μὲν αἰτῶν, Κύριος τῆς δόξης ἦν καὶ ἐστίν, ὡς Παῦλος φησὶν (91)· *Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Εἶχε γὰρ ἦν ἠτείτο λέγων· *Τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί*.

40. Καὶ τὴν ἐξουσίαν δὲ ἦν ἔλεγε μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰληφέναι, ταύτην εἶχε καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν, καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐπέτιμα δι' ἑαυτοῦ τῷ Σατανᾷ (92) λέγων, Ἔπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾷ· τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐδίδου κατ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὅτε καὶ, ὑποστρεφάντων αὐτῶν, ἔλεγεν· *Ἐθεώρουσιν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστρωτήρην, πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*. Ἀλλὰ καὶ πάλιν (93), ὅπερ ἔλεγεν εἰληφέναι, τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν ἔχων δεικνύται· τοὺς τε γὰρ δαίμονας ἀπέλαυνε· καὶ ἄπερ ἔδρασε (94) ὁ Σατανᾶς, ἔλυεν αὐτὸς, ὡς ἐπὶ τῆς Ἀβραμιαίας θυγατρὸς ἐποίησε· καὶ ἀμαρτίας ἤφιει, λέγων τῷ πα-

18. ¹⁹ Joan. i, 5. ²⁰ I Cor. viii, 6. ²¹ I Cor. ii, 8. ²² ibid. 18. ²³ Luc. xiii, 16.

(90) Regius primus et Seguerianus, τίνα δὲ ἴδωμεν ἃ ἠτείτο, ἢ τίνα ἦν, etc. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, ἢ τίνα ἦν ὅλως ἔλεγεν.

(91) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, καὶ ὡς ὁ Παῦλος φησὶν.

(92) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commeliniana omittunt τῷ Σατανᾷ.

(93) Goblerianus et Felckmanni primus, ἀλλὰ πάλιν.

(94) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. ἄπερ ἔδρασε. Alii vero et editi, ἄπερ ἦν δόξας. Ibidem uterque Regius et Seg., ἔλυεν. Cæteri et editi, ἔλυον.

ραλυτικῶν, καὶ τῇ τοῦς πόδας ἀλειψάσῃ γυναίκα· Ἀφάρταλ σου (95) αἱ ἁμαρτίαι. Καὶ νεκροὺς μὲν ἤγειρε, τοῦ δὲ τυφλοῦ τὴν γένεσιν ἀποκαθίστα, χαριζόμενος αὐτῷ τὸ βλέπειν. Καὶ ταῦτα ἐποίει, οὐ μέλλων (96), ἔως λάβῃ, ἀλλ' ἐξουσιαστῆς ὢν Ὡς ἐκ τούτων δῆλον εἶναι, ὅτι ἂ εἶχε Λόγος ὢν, ταῦτα καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀνθρωπίνως εἰληφέναι λέγει (97), ἵνα δι' αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ὡς κοινῶν γινόμενοι θείας φύσεως, λοιπὸν ἐξουσίαν (98) ἔχωσι κατὰ δαιμόνων, ἐν δὲ τοῖς ὠρανοῖς, ὡς ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς φθορᾶς, αἰωνίως βασιλεύσωσι. Καθόλου γὰρ τοῦτο χρῆ γινώσκειν, ὅτι οὐδὲν ὢν λέγει εἰληφέναι, ὡς μὴ ἔχων ἔλαβεν· εἶχε γὰρ αὐτὰ ἀπὸ Θεοῦ ὢν ὁ Λόγος. Λέγεται δὲ νῦν ἀνθρωπίνως, ὅτι ἔλαβεν, ἵνα, τῆς σαρκὸς ἐν αὐτῷ λαμβανούσης, λοιπὸν ἐξ ἐκείνης καὶ εἰς ἡμᾶς (99) διαμείνῃ βεβαίως. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον· ὅτι *Λαβὼν παρὰ Θεοῦ τιμὴν καὶ δόξαν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων*, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. Ὡς ἐπυθάνετο ἀνθρωπίνως (1), ἤγειρε δὲ θεικῶς τὸν Λάζαρον· οὕτω τὸ μὲν, *ἔλαβεν*, ἀνθρωπίνως εἴρηται· ἡ δὲ τῶν ἀγγέλων ὑποταγή τὴν θεότητα τοῦ Λόγου δείκνυσιν.

41. Παύσαθε τοιγαροῦν (2), ὃ θεοστυγεῖς, καὶ μὴ ταπεινούτε τὸν Λόγον· μηδὲ παραιεῖσθε τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὡς δεομένου, ἢ ἀγνοοῦντος· ἵνα μὴ τὰ ἑαυτῶν ἐπιβρίπτῃτε τῷ Χριστῷ (5), ὡς οἱ τότε λιθάζοντες αὐτὸν ἐποίουν Ἰουδαῖοι. Οὐ γὰρ τοῦ Λόγου, ἢ Λόγος ἐστὶ, ταῦτα τυγχάνει ὄντα, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια ταῦτα. Καὶ ὡς περ πύσαντος αὐτοῦ, καὶ ἐκτείναντος τὴν (4) χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγένετο, ἀλλὰ Θεοῦ (5)· οὕτως ἐν τὰ ἀνθρώπινα λέγεται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων ἐνωρῶντες, καὶ ὡς ἄλλότρια ταῦτα Θεοῦ τυγχάνει ὄντα, μὴ τῇ (6) θεότητι τοῦ Λόγου ταῦτα λογιζόμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη· καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεωροεῖται ἐν

A *Remittuntur tibi peccata* 22. Mortuis præterea vitam reddidit, visumque cæco nato restituit: quæ quidem omnia effecit non præstolatus donec ea agendi acciperet potestatem, sed ut huiusmodi potestate 468 jam præditus. Ex quibus dilucidum est quæ, ut Verbum habuit, eadem et factum hominem et postquam revixit se accepisse dicere: nempe ut homines in terris quidem, tanquam divinæ naturæ participes per ipsum effecit, potestatem adversus dæmones consequerentur, in cælis vero, tanquam corruptione liberati, perpetuo regnare possint. Id enim generatim sciendum est, nihil eorum quæ accepisse dicit, quasi ea non haberet accepisse: nam Verbum utpote Deus, illa semper habuit. Verum secundum humanam naturam accepisse nunc dicitur, ut, carne in ipso accipiente, inde in nobis quæ data sunt constanter permanerent. Nam et illud quod a Petro dictum est, *Qui accepit a Deo gloriam et honorem, subjectis ipsis angelis* 23, eodem modo est interpretandum. Quemadmodum enim, ut homo, sciscitabatur, et Lazarum, ut Deus, a mortuis excitabat: ita hæc vox, *accepit*, de humana natura dicta est: angelorum autem subjectio, Verbi divinitatem demonstrat.

41. Tandem ergo quiescite, o Deo invisī, Verbumque deprimere desinite, neve ejus divinitatem quæ eadem est Patris, admirere velitis, utpote quem indigentem esse et ignorantem existimatis, ne vestra commenta, ut olim Judæi lapides, in Christum jaciatis. Nec enim ista ad Verbum, quatenus Verbum est pertinent, sed hominum propria sunt. Enimvero quemadmodum illo conspuente, manum extendente, et Lazarum vocante, ipsa miracula, tametsi per corpus fierent, non hominis, sed Dei esse dicimus: ita cum humana in Evangelio de Salvatore narrantur, debemus ad naturam eorum quæ referuntur attendere, perspicereque hæc Dei verba aliena esse, nec proinde ejus divinitati sed humanitati esse attribuenda. Nam etsi Verbum caro factum est, propriæ nihilominus sunt carnis affectiones: et vicissim quamvis caro in Verbo divine ge-

22 Matth. ix, 5; Luc. vii, 48. 23 II Petr. i, 17; I Petr. iii, 22.

(95) Goblerianus et Felckmanni primus, ἀλειψάσῃ· Γυνή, ἀφένται ὑμῖν. Ibidem Regius primus, Seguerianus, σου αἱ ἁμαρτίαι. Alii et editi, σοι αἱ, etc. Mox Goblerianus et Felckmanni primus, τυφλοῦ τὴν ὄρασιν. Ibidem Reg. 2, Basil. et Felckm. 5, ἀποκαθίστα.

(96) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὐ μέλλων. Cæteri et editi, οὐ μένων. Mox. Regius primus et Seguerianus, ὡς ἐκ τούτου. Alii editique, ὡς ἐκ τούτων.

(97) Regius primus et Seguerianus, λέγει. Cæteri et editi, λέγεται.

(98) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ἐξουσίας. Ibidem Regius primus et Seguerianus, κατὰ δαιμόνων, et mox, βασιλεύσωσι. Cæteri et editi, κατὰ τῶν δαιμόνων, et, βασιλεύσωσι.

(99) Regius primus et Seguerianus, εἰς ἡμᾶς. Alii et editi, ἐφ' ἡμᾶς. Ibidem uterque Reg. Seguer. Basil. et Felckm. 5, διαμείνῃ. Alii et editi, διαμείνη. Ibidem Regius et Seguerianus. Καὶ γὰρ καὶ τό, etc. Alii et editi, Καὶ γὰρ τό, etc. Mox, Reg. 1, Seguer.

Gohler. et Felckm. 1, ὅτι λαβὼν. Regius primus et Seguerianus, παρὰ Θεοῦ. Alii et editi, ὅτι ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ. In Basiliensi deletum item est ὁ. Editio Commeliniana ibidem, ὑποταγέντων ἀγγέλων. At miss., ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων.

(1) Sic Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1. Alii et editio Commeliniana, ὡς περ πυνθανόμενος. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἤγειρε δέ. Alii et editi, καὶ ἤγειρε.

(2) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, Παύσασθε οὖν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, μηδὲ παραιεῖσθε. Alii et editi, καὶ μὴ παραιεῖσθε.

(3) Regius primus et Seguerianus, τῷ Χριστῷ. Cæteri et editi, τῷ Κυρίῳ.

(4) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis deest τὴν.

(5) Ἄλλὰ Θεοῦ deleta sunt in Basiliensi.

(6) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ὁρῶντες, καὶ ὡς ἄλλότρια τοῦ Θεοῦ τυγχάνοντα μὴ τῇ. Ibidem Goblerianus et Felckmanni primus, λογιζόμεθα.

statur, gratia tamen et virtus Verbi est. Itaque Patris opera per carnem efficiebat, sed nihilominus carnis affectiones in illo exhibebantur, ut cum sciscitatus est, et Lazarum ad vitam revocavit: cum item matrem hisce verbis increpavit: *Nondum venit hora*²⁵, et tamen continuo aquam in vinum convertit. Siquidem verus Deus in carne, et vera caro erat in Verbo. Idcirco ex operibus quidem se Filium Dei, suumque ostendebat Patrem: sed ex carnis affectionibus se verum corpus habere, illudque proprium sui esse probabat.

42. Quæ cum ita sint, jam, si placet, hunc locum expendamus, *De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli neque Filius*²⁶. Illi enim hisce in verbis, quanquam hic ignari admodum et cæci, certissimum suæ hæresis argumentum consistere arbitrantur. Ego vero cum hæreticos hæc obtendere, iisdemque sese instruere conspicio, gigantes mihi videre videor qui **469** rursum bellum Deo inferre audeant. Nempe cæli et terræ Dominus, per quem omnia facta sunt, ab illis de die et hora illa iudicatur: et Verbum cui omnia nota sunt, ab illis accusatur tanquam qui diem illum ignoret: Filius denique qui Patrem ipsum cognoscit, diei horam nescire dicitur; quibus quid stultius dici, vel quæ par insania possit esse? Per Verbum omnia facta sunt, tempora, tempestates, nox, dies, res omnes creatæ: et tamen opifex, opus dicitur ignorare? Certe ipsa lectionis series horam et diem illam a Filio Dei cognosci docet, quantumvis Arianos præcipites agat sua inscitia. Siquidem ille qui dixit, *neque Filius*, idem ipse discipulis quæ diem illum antecedere debeant enarravit ejusmodi verbis²⁷: Hæc et hæc futura sunt, deinde sequetur finis. Atqui ille qui ea quæ diei illi præcurrunt novit, diem quoque ipsum, qui prædicta est secuturus, sine dubio cognitum habet. Namque si horam illam non nosset, neque ea quæ ipsam antecedunt posset significare, utpote ignarus quandonam futura illa hora esset. Enimvero quem admodum si quis domum vel urbem aliquam ignorantibus indicare volens, ea quæ ante domum vel

²⁵ Joan. II, 4. ²⁶ Marc. XIII, 32. ²⁷ Matth. XXIV.

(7) Sic Regius primus et Seguerianus, ut et habetur in textu Græco Scripturæ. Alii et editi, ἤλθεν. Mox uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1, ἀληθῆς σὰρξ ἦν ἐν τῷ λόγῳ. Cæteri et editi, ἀληθῆς ἦν ἡ σὰρξ ἐν τῷ.

(8) Regius primus, Ἰδὼν τοῦ Θεοῦ.

(9) Sic primus codex Regius et Seguerianus, ut et Nannius legit. Alii editique, Περὶ δὲ τῆς ὥρας οὐδεις. Mox Regius primus et Seguerianus, Τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα. Alii et editi, Τοῦτο γὰρ μάλιστα μεγάλως.

(10) Regius primus et Seguerianus, Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασίζομένους τοὺς αἰρετικούς, ommissis intermediis. Anglicanus autem, Ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρασκευαζομένους, ommissis item intermediis. Cæteri et editi, Ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προφασίζομένους, etc.

(11) Sic uterque Regius et Seguerianus. Alii vero et editi, καὶ ὁ πάντα.

(12) Sic uterque Regius et Seguerianus. At in Segueriano post εἶποι, additur τούτων, quod in Re-

τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ τοῦ Λόγου. Τὰ γοῦν ἔργα τοῦ Πατρὸς διὰ τῆς σαρκὸς ἐποίησεν καὶ οὐδὲν ἤττον πάλιν τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐδείκνυτο ἐν αὐτῷ· οἶον ἐπυθάνετο καὶ ἤγειρε Λάζαρον, ἐπέπληττε τῆ μητρὶ, λέγων· Ὀψῶ ἦκει (7) ἡ ὥρα μου, καὶ εὐθὺς τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίησεν. Ἀληθινὸς γὰρ Θεὸς ἦν ἐν τῇ σαρκί, καὶ ἀληθῆς σὰρξ ἦν ἐν τῷ λόγῳ. Διὰ τοῦτο ἐκ μὲν τῶν ἔργων ἐγνώριζεν ἑαυτὸν Ἰδὼν τε τοῦ Θεοῦ (8), καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· ἐκ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἐδείκνυεν, ὅτι ἀληθὲς ἐφόρει σῶμα, καὶ ἴδιον ἦν αὐτοῦ τοῦτο.

42. Τούτων οὕτως ὄντων, φέρε καὶ τὸ, Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐδεις (9) οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Ἰδὼς, διερευνησώμεν. Τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα ἀγνοήσαντες, καὶ ἐν τούτῳ σκοτοδινιώντες, μεγάλην νομίζουσιν εἶχειν ἐν τούτῳ πρόφασιν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασίζομένους τοὺς αἰρετικούς, ὡς τοὺς γίγαντας, πάλιν θεομαχοῦντας αὐτοὺς ὁρῶ. Ὁ γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, κρίνεται παρ' αὐτοῖς περὶ ἡμέρας καὶ ὥρας· καὶ ὁ τὰ πάντα (11) γινώσκων Λόγος κατηγορεῖται παρ' αὐτῶν, ὡς ἀγνοῦν περὶ ἡμέρας· καὶ ὁ γινώσκων Ἰδὼς τὸν Πατέρα λέγεται ἀγνοεῖν ἡμέρας ὥραν· ὦν τί ἂν τις ἀφρονέστερον εἶποι (12), ἢ ποῖαν τίς τούτοις ἐξιῶσει μανίαν; Διὰ τοῦ Λόγου γέγονε τὰ πάντα, καὶ χρονοί, καὶ καιροί, καὶ νῦξ, καὶ ἡμέρα, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις, καὶ ἀγνοεῖν ὁ δημιουργὸς τὸ ποίημα λέγεται; καὶ αὐτὸς μὲν οὖν ὁ εἰρδὸς τοῦ ἀναγνώσματος δείκνυσιν εἰδέναι τὸν Ἰδὼν τοῦ Θεοῦ τὴν ὥραν, καὶ τὴν ἡμέραν, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τῇ ἀγνοίᾳ καταπίπτουσιν. Εἰρηκῶς γὰρ, οὐδὲ ὁ Ἰδὼς, διηγείται τοῖς μαθηταῖς τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, λέγων· Τάδε ἐστὶ καὶ τάδε, εἶτα τὸ τέλος. Ὁ δὲ τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας λέγων οἶδε πάντως καὶ τὴν ἡμέραν, ἥτις μετὰ τὰ προειρημένα φανήσεται. Εἰ δὲ μὴ ἤδει τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τὰ (13) πρὸ αὐτῆς ἐσήμανεν, οὐκ εἰδὼς πότε ἐστὶ ἡ ὥρα. Καὶ ὡσπερ ἂν τις οἰκίαν ἢ πόλιν τοῖς ἀγνοοῦσι σημάζει θελών, τὰ μὲν πρὸ τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως (14) διεξίτοι· ἐπειδὴν δὲ πάντα σημάζει

gio primo deletum est, et in altero deest. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἢ ποῖαν τίς τούτοις ἐξιῶσει μανίαν. Anglicanus, ὅτι ἂν τις ἀφρονέστερον εἶποι τούτων; Ποῖαν τίς τούτοις ἐξιῶσει μανίαν. Goblerianus et Felckmanni primus, ὦν τί ἂν τις τούτοις ἐξιῶσει μανίαν. Alii et editi, ὦ τί ἂν τις ἀφρονέστερον εἶποι τούτων; Ποῖαν τίς τούτοις ἐξιῶσει μανίαν;

(13) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ἤδει τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τὰ, etc. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐσήμανεν. Cæteri et editi, ἐσήμανεν.

(14) Regius primus et Seguerianus, ἢ τῆς πόλεως, iidemque ibidem et Goblerianus ac Felckmanni primus, διεξίτοι. Alii et editi, καὶ τῆς πόλεως διεξίτοι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, λέγοι, εἴτ' εὐθὺς ἡ πόλις ἢ οἰκία. Regius primus, ἢ ἡ οἰκία. Reg. 2, Basil. Anglic. et Felckm. 3, εὐθὺς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία. At editio Commeliniana sic hunc locum habet, ἐπειδὴν δὲ πάντα σημάζει, καὶ ὅπως ἐγγύς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία.

λέγοι, εἴτ' εὐθύς ἡ πόλις ἢ ἡ οἰκία· οἷδε πάντως ὁ Α σημαίων, ποῦ τε (15) ἡ οἰκία ἢ ἡ πόλις ἐστίν· οὐκ ἂν γάρ εἰ μὴ ἐγίνωσκεν, ἐσήμανε τὰ πρὸ ἐκεῖνων· μὴ ποτε δι' ἄγνοιαν ἢ μακρὰν ἀποστήσῃ τοὺς ἀκούοντας, ἢ αὐτὸς λέγων, λάθῃ καὶ ὑπερβῇ τὸ σημαινόμενον· οὕτω λέγων ὁ Κύριος τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας, οἶδεν ἀκριβῶς, καὶ οὐκ ἄγνοεῖ, πότε ἡ ὥρα καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται (16).

præcurrent, ediciti, fatendum sane est accurate illum nosse, nulloque modo ignorare quandonam illa hora diesve immineat.

43. Τίνας οὖν ἔνεκεν γινώσκων, οὐκ εἶπε φανερώς τότε τοῖς μαθηταῖς, οὐδενός ἐστι περιεργάσασθαι, ἀ σεσούπηκεν αὐτός. *Τίς γὰρ ἔγνω τούτῳ Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;* Τίνας δὲ χάριν γινώσκων ἔλεγε, ὅτι οὐδὲ ὁ *Υἱὸς οἶδεν*, οὐδένα τῶν πιστῶν (17) ἄγνοεῖν οἶμαι, ὅτι καὶ τοῦτο οὐδὲν ἤττον διὰ τὴν σάρκα ὡς ἄνθρωπος ἔλεγε. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐλάττωμα τοῦ Λόγου ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἧς ἐστὶν ἴδιον καὶ τὸ ἄγνοεῖν (18). Καὶ τοῦτο πάλιν ἂν τις ἴδοι καλῶς, ἐάν καὶ τὸν καιρὸν ἐξετάσῃ (19) μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, πότε καὶ τίαν ἔλεγε ταῦτα ὁ Σωτήρ. Οὐ τοίνυν ὅτε ὁ οὐρανὸς δι' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ ὁ Λόγος ἀρμόζων τὰ πάντα, οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος (20) ἔλεγε ταῦτα· ἀλλ' ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο καὶ πάντα, ὅσα μετὰ τὸ γενέσθαι ἄνθρωπος, ἀνθρωπίνως λέγει (21), ταῦτα τῇ ἀνθρωπότητι δίκαιον ἀνατιθέσθαι. Τοῦ μὲν γὰρ Λόγου ἴδιόν ἐστιν εἰδέναι τὰ πεποιημένα, καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος μὴ ἄγνοεῖν· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἔργα· καὶ οἶδεν ὅπόσα, καὶ ἕως τίνος τὴν σύστασιν αὐτῶν εἰργάσατο. Εἰδὼς δὲ τὴν ἀρχὴν ἐκάστου καὶ τὸ τέλος, οἶδε πάντως καὶ τὸ καθόλου καὶ κοινόν (22) πάντων τέλος. Ἀμέλει λέγων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ, *Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασον σου τὸν Υἱόν*, δηλὸς ἐστίν, ὅτι καὶ τὴν περὶ τοῦ πάντων (23) τέλους ὥραν, ὡς μὲν Λόγος, γινώσκει, ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἄγνοεῖ· ἀνθρώπου γὰρ

²² Rom. xi, 34. ²³ Prov. viii, 30. ²⁴ Joan. xvii, 1.

(15) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Est item, ποῦ τε in Regio secundo. Cæteri et editi, ὅπου τε ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία. Paulo post uterque Regius et Seguerianus, μακρὰν ἀποστήσῃ. Alii et editi, μακρὰν ἀποστήσει.

(16) Sic primus codex Regius, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commeliniana omittunt, καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται. Ibid. Reg. 1, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, Τίνας οὖν. Alii et editi. Τίνας μὲν οὖν.

(17) Seguerianus, ἀπίστων, mendose.

(18) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐλάττωμά ἐστι τοῦ Λόγου, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ φύσεως ἴδιον καὶ τὸ ἄγνοεῖν. In Basil. καὶ deest.

(19) Regius primus, ἐξετάζοι. Seguerianus, ἐξαγοράζοι. Goblerianus et Felckmanni primus, ἐξαγοράζει. Alii et editi, ἐξετάσῃ. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, ταῦτα ὁ Σωτήρ. In aliis et editis deest ὁ Σωτήρ. Mox Reg. 1, Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1, ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ ὁ Λόγος ἀρμόζων. Cæteri et editio Commeliniana, ἐγένετο, οὐδὲ ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ ἀρμόζων.

(20) Regius primus et Seguerianus, οὐδὲ πρὸ τοῦ

urbem occurrunt referret, omnibusque enarratis diceret: Deinde statim urbs vel domus occurret; haud dubie nosset ille ubinam domus vel urbs exstaret. Nisi enim cognosceret, nec illa, quæ ante ipsas occurrunt auderet indicare, ne videlicet locorum ignoratione audientibus procul divertendi causa foret, vel ipse in re significanda insciens erraret.

Ita quandoquidem Dominus ea quæ diei illi et horæ nosse, nulloque modo ignorare quandonam illa

43. Cur autem quod probe sciebat, tunc non aperte dixerit discipulis, curiosius inquirere nemo debet, cum ille tacuerit. *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* ²²? Cur vero, cum sciret, dixit nihilominus, *Neque Filius novit*, neminem fidelium arbitror ignorare, eum propter carnem ut hominem ita esse locutum. Nec enim hujusmodi defectus ad Verbum pertinet, sed ad humanam naturam cujus ignorantia propria est. Quod quidem facile intelligi poterit, si quis sincero animo, quandonam quibusve hæc dixerit Salvator, velit pendere. Non scilicet ista dixit, quando cæli per ipsum facti sunt, non quando Verbum apud ipsum Patrem omnia componebat ²³, neque priusquam homo fieret, sed cum Verbum caro factum est. Quapropter opinia quæ ipse postquam factus est homo, humano more loquitur, ea humanæ naturæ æquum est ascribere. Nimirum Verbi proprium est res factas cognoscere, earumque tum principium tum finem non ignorare, quippe cum ejus sint opera. Novit **470** proinde quot quamque diuturna cuncta effecerit, cumque singulorum principium et finem noscat, novit omnino generalem et communem omnium finem. Certe cum in Evangelio de se ut homine ita loquitur, *Pater, venit hora, glorifica Filium tuum* ²⁴, clare demonstrat se ipsam quoque horam, qua omnium rerum finis est futurus, ut Verbum, cognoscere, sed (24) ut hominem ignorare. Hominis enim pro-

γενέσθαι ἄνθρωπον. Goblerianus et Felckmanni primus habent item ἄνθρωπον. Alii et editi, οὐδὲ γὰρ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος.

(21) Sic Goblerianus et Felckmanni primus. At primus codex Regius et Seguerianus, ἀνθρωπίνως λέγεται. Alii et editio Commeliniana, ἀνθρωπος λέγει, omissa voce, ἀνθρωπίνως. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Alii et editi, τούτων ἀρχὴν καὶ τέλος.

(22) Regius primus et Seguerianus, κοινόν. Alii et editi, κοινῇ. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, αὐτοῦ φησι· Πάτερ. In aliis et editis deest φησι.

(23) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ibidemque Regius primus et Seguerianus, τὴν περὶ τοῦ πάντων. Goblerianus et Felckmanni primus, τὴν τοῦ πάντων. Cæteri autem et editi, δηλόν ἐστιν, ὅτι καὶ τὴν τοῦ παντός τέλους, etc.

(24) Multa in hanc rem possent disseri, sed satius duximus huc ea tantum adducere, quæ habet Eulogius patriarcha Alexandrinus contra Agnoetas, quæque magno prelo laudat Gregorius Magnus, epistola ad ipsum scripta. Sic igitur ille apud Photium codice 240, de his scriptoribus, qui Christo, ut homini, ignorantiam tribuerunt, non indocte disputat.

prium est ignorare, maximeque res hujusmodi. Verum hoc ipsum singularis Salvatoris benevolentiae et benignitatis est effectus. Quoniam enim homo factus est, idcirco propter carnem ignorantem dicere non erubescit, *Nescio*, ut scilicet ostendat se ut Deum scire, at secundum carnem ignorare. Itaque non dixit, Neque Filius Dei novit, ne divinitas ignorare videretur; sed tantummodo, *neque Filius*, ut nimirum ignorantio, Filii ex hominibus nati esse intelligeretur.

44. Hinc etiam cum de angelis asseveraret, non ultra progressus dixit, neque Spiritus sanctus: sed id reticuit. Quo quidem facto duo significavit, primum si Spiritus novit, multo magis Verbum, quatenus Verbum est, nosse, utpote a quo Spiritus ipse accipit: alterum, se, de Spiritu tacendo, aperte ostendisse de humana sua administratione se dixisse, *neque Filius*. Cujus quidem rei argumentum est, quod cum secundum humanam naturam dixisset, *neque Filius*, se tamen secundum divinam naturam omnia cognoscere ostenderit. Namque ab hoc ipso Filio, cui diem illam ignotam esse ait, Patrem cognosci declarat. *Nemo enim, inquit, Patrem cognoscit nisi Filius*³⁰. Atqui nemo est praeter Arianos, qui non fateatur eum qui Patrem cognoscit, multo magis quidquid res creatas spectat, quod et earum finem comprehendit, compertum habere. Quod si

³⁰ Matth. xi, 27.

Ἔνοι δὲ φασιν αὐτὸν (Χριστὸν) ἀγνοεῖν φάναι τὴν ἐσχάτην ἡμέραν, τὸ ἰδίως πρὸς τὸν τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει γνῶρισμα δεικνυόντά τε καὶ ἐμφανίζοντα· οὐχ ὡς οὐτοῦ ἀγνοοῦντος. Ἄπαγε! (οὐτε γὰρ κατὰ τὴν θεότητα, οὐτε κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀγνοεῖν λέγειν ἐπ' αὐτοῦ, θράσους ἐπισημαλοῦς ἡλευθέρωται·) ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς ὁ μακάριος Κύριλλος φησιν, ἐν ἰσχυαῖς διαιρούντες ἐνομοῖαις ἔτι τοῦ φαντασίου, τῷ τρόπῳ τῆς θεωρίας, ἐκατέρως φύσεως ὁρῶμεν ἴδια καὶ καθ' ἑαυτὰ γνῶρισμα· ἢ καὶ, ὡς ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἡνίκα αἱ φύσεις διαίστανται ταῖς ἐπινοῖαις, συνδιαίρεται καὶ τὰ ὄνματα. Ἴδιον δὲ γνῶρισμα ψυχῆς ἀνθρωπότητος ἢ ἀγνοια· κατὰ τοῦτο ῥηθεῖ ἂν ἐπὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπότητος ὡς ἀπλῶς ἀνθρωπότητος θεωρεῖσθαι τὴν ἀγνοίαν. Καὶ τοῦτο καὶ ὁ θεολόγος ἐπράνωσεν εἰπὼν· Γινώσκει ὡς Θεός, ἀγνοεῖ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἂν τις τὸ φαινόμενον χωρὶς τοῦ νοουμένου. Ταῦτα εἰπὼν ἐπάγει· Ὡς εἰ καὶ τινες τῶν Πατέρων τὴν ἀγνοίαν ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα παρεδεδξαντες ἀνθρωπότητος, οὐχ ὡς δόγμα τοῦτο προήνεγκαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν Ἀρειανῶν μανίαν ἀντιφερόμενοι, οἱ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάντα ἐπὶ τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς μετέφερον, ὡς ἂν κτιστὸν τὸν ἄκτιστον Λόγον τοῦ Θεοῦ παραστήσωσιν· οἰκονομικώτερον ἔδοξίμασαν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ταῦτα φέρειν, ἢ παραχωρεῖν ἐκεῖνους μετέλθειν ταῦτα κατὰ τῆς θεότητος. *Il est, Nonnulli vero ipsum Christum aiunt dicere se diem ultimam ignorare, ut propriam naturæ humanæ notam ostenderet et indicaret, non autem quasi ipse ignoraret; absit: (nec enim absque periculo temeritate ascribi illi ignorantia potest, sive secundum divinitatem, sive secundum humanitatem) sed quod, ut ait beatus Cyrillus, mera cogitatione mentisque perceptione, quodum contemplandi modo, utriusque naturæ propria et singularia consideremus indicia; vel quod, ut docet theologus Gregorius, cum naturæ cogitatione discernuntur, distinguantur et nomina. Proprium autem naturæ humanitatis indicium est ignorantia. Hac, inquam, ratione potest ignorantia humanitati Christi attribui, ut est mera humanitas. Et certe*

ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, καὶ μάλιστα ταῦτα. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο τῆς φιλανθρωπίας ἴδιον τοῦ Σωτῆρος. Ἐπειδὴ γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἐπαισχύνεται (25) διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν εἰπεῖν, *Οὐκ οἶδα*, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι, εἰδὼς ὡς Θεός, ἀγνοεῖ σαρκικῶς. Οὐκ εἴρηκε γοῦν (26), Οὐδὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οἶδεν, ἵνα μὴ ἡ θεότης ἀγνοοῦσα φαίνεται· ἀλλ' ἀπλῶς, *Οὐδὲ ὁ Υἱὸς*· ἵνα τοῦ ἐξ ἀνθρώπων γενομένου (27) Υἱοῦ ἡ ἀγνοια ᾖ.

44. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἀγγέλων λέγων, οὐκ εἴρηκεν ἐπαναβαίνων, ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἐσιώπησε, δεικνύς κατὰ δύο ταῦτα (28), ὅτι, εἰ τὸ Πνεῦμα οἶδεν, πολλῶ μᾶλλον ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστίν, οἶδε, παρ' οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνει· καὶ ὅτι, περὶ τοῦ Πνεύματος σιωπήσας, φανερὴν πεποίηκεν, ὅτι περὶ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ λειτουργίας ἔλεγε, *οὐδὲ ὁ Υἱὸς*. Καὶ τούτου (29) τεκμήριον, ὅτι, ἀνθρωπίνως εἰρηκῶς, *οὐδὲ ὁ Υἱὸς* οἶδε, δεικνύσιν ὁμῶς θεϊκῶς ἑαυτὸν τὰ πάντα εἰδῶτα. Ὅν γὰρ λέγει (30) Υἱὸν τὴν ἡμέραν μὴ εἰδέναι, τοῦτον εἰδέναι λέγει τὸν Πατέρα· *Οὐδέ τις γὰρ, φησὶ, γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς*. Πᾶς δὲ πλὴν τῶν Ἀρειανῶν συνομολογήσειεν (31) ὡς ὁ τὸν Πατέρα γινώσκων πολλῶ μᾶλλον οἶδε τῆς κτίσεως τὸ ὅλον· ἐν δὲ τῷ ὅλῳ καὶ τὸ τέλος ἐστὶ ταύτης (32). Καὶ εἰ ἤδη δὲ ὤρισται ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα παρὰ τοῦ Πατρὸς, δῆλόν ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦ

id dilucide declaravit Theologus ipse cum ait: *Novit ut Deus, ignorat vero ut homo, si quis videlicet id quod apparet ab eo quod intelligitur discriminet*. His dictis Eulogius subdit: *Quod si aliqui e Patribus ignorantiam in Salvatore ex parte humanitatis admiserunt, non id ut dogma protulerunt, sed ut Arianorum insaniam repellerent, qui nimirum humana omnia in divinitatem transferebant, ut increatum Dei Verbum probarent esse creatum: cautius nempe existimaverunt illi hoc humanitati ascribere, quam sinere illos ea in ipsam divinitatem pertrahere*. Hac ille, ut exstant apud Photium. Adde fortassis liceat hujusmodi sententiam in nemine videri damnatam olim fuisse, nisi cum alio errore conjunctam. (25) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἐπαισχύνεται. Cæteri et editi, ἐπησχύνετο.

(26) Goblerianus et Felckmanni primus, οὐκ εἴρηκε δ' οὐν. Ibidem Reg. 1, Seguer. et Anglican. ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οἶδεν, ἵνα. Goblerianus et Felckmanni primus, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οἶδε τοῦτο, ἵνα. Cæteri et editi, ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ, ἵνα.

(27) Regius primus, γινόμενου. Mox Regius primus et Seguerianus post ἀγγέλων, addunt λέγων, quod ab aliis et editis abest.

(28) Uerque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, κατὰ δύο ταῦτα. Alii et editi, τὰ δύο ταῦτα. Paulo post, hæc verba, ἢ Λόγος ἐστίν, desunt in Anglican.

(29) Regius primus et Seguerianus, τοῦτο. Alii et editi, τοῦτο. Mox Regius primus, εἰρηκῶς· Ὁ Υἱὸς οὐκ οἶδε.

(30) Regius primus et Seguerianus, λέγει. Cæteri et editi, λέγουσιν.

(31) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. In Felckm. 5 legitur quoque συνομολογήσειεν. Alii editique, συνομολογήσει, ὡς τὸν Πατέρα. Mox οἶδε abest a Basil.

(32) Regius primus, τέλος ἐστὶ ταύτης. Seguerianus, τέλος ἐστὶ ταύτης. Ibidem idem, et Anglican. Gobler. et Felckm. 1, καὶ εἰ ἤδη δὲ ὤρισται. Alii et editi, καὶ τὸ τέλος ταύτης· εἰ δὲ ἤδη ὤρισται.

Γιού ὤρισται, καὶ οἶδεν αὐτὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὀρισθέν. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν, ὃ μὴ διὰ Υἱοῦ γέγονέ τε καὶ ὤρισται· οὐκοῦν αὐτὸς δημιουργὸς ὢν τοῦ παντός, οἶδεν ὅποιον καὶ ὅπόσον, καὶ ἕως τίνος αὐτὸ γενέσθαι βεβούληται ὁ Πατήρ· ἐν δὲ τῷ πόσῳ καὶ μέχρι τίνος ἔστιν ἡ τούτων ἀλλαγὴ (33). Πάλιν τε εἰ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· τοῦτο γὰρ αὐτὸς εἴρηκε· τοῦ δὲ Πατρὸς ἐστὶ τὸ εἰδέναι τὴν ἡμέραν, δῆλον ὅτι (34) καὶ ὁ Υἱὸς οἶδεν, ἴδιον ἔχων καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, οἶδε δὲ ὁ Πατήρ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν φανερόν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὢν καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. Εἰ δὲ καὶ εἰκὼν ἐστὶν ἀληθινὴ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οἶδε δὲ ὁ Πατήρ τὴν ἡμέραν (35) καὶ τὴν ὥραν, δῆλον, ὅτι καὶ τοῦ εἰδέναι (36) ταῦτα τὴν ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἔχει. Καὶ οὐ θαυμαστόν, εἰ δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ἐν ᾧ συνέστηκε τὰ ὅλα, οἶδεν αὐτὸς τὰ γενόμενα, καὶ πότε τούτων ἐκάστου καὶ κοινή τὸ τέλος· ἀλλ' ὅτι καὶ αὕτη (37) ἡ προπέτεια, πρέπουσα τῇ μανίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν οὖσα, εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν ἠγάγασεν ἔλθειν. Συναριθμοῦντες γὰρ τοῖς γενητοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἰδιον Λόγον, κατ' ὀλίγον καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα ἐλάττονα τῆς κτίσεως μελετῶσι λέγειν (38). Εἰ γὰρ ὁ τὸν Πατέρα γινώσκων οὐκ οἶδε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν, φοδοῦμαι μὴ μειζων ἔσται, ὡς ἂν ἐκεῖνοι μανέντες εἴποιεν, ἡ περὶ τῆς κτίσεως, μᾶλλον δὲ ἡ περὶ τοῦ ἐλάττονος μέρους τῆς κτίσεως γινῶσις, τῆς περὶ τοῦ Πατρὸς γινῶσις.

reor ne (quod insani illi dixerint), rerum creatarum, imo minimæ rerum creatarum partis cognitio, major sit ipsa Patris cognitione.

45. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν, οὕτως εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦντες, προσδοκᾶτωςαν (39) μὴ λαμβάνειν ποτὲ τῆς ἀσεβείας ταύτης ἄφασιν, ὡς ὁ Κύριος εἴρηκεν· οἱ δὲ φιλόχριστοι καὶ χριστοφόροι γινώσκομεν, ὡς οὐκ ἀγνοῶν ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστίν, ἔλεγεν (40), *Ὅτι οὐκ οἶδα*· οἶδε γάρ· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον δεικνύς, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἴδιον ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν, καὶ ὅτι σάρκα (41) ἀγνοοῦσαν ἐνεδύσατο, ἐν ᾧ ὢν, σαρκικῶς ἔλεγεν· *Ὅτι οὐκ οἶδα*. Τότε γοῦν εἰρηκῶς, ὅτι *Ὅυδὲ* (42) *ὁ Υἱὸς οἶδε*, καὶ τῶν κατὰ Νῶε ἀνθρώπων τὴν ἀγνοίαν παραθεῖς, εὐθύς ἐπήγαγε· *Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἰδατε οὐδὲ ὑμεῖς, ποῖα ὥρα* (43) *ὁ Κύ-*

³¹ Joan. xvi, 15. ³² Joan. i, 3. ³³ Coloss. i, 47. ³⁴ Matth. xii, 32.

(33) Sic Regius primus et Seguerianus. Alii autem et editi, πόσον καὶ ἕως τίνος οὕτως αὐτὸ γενέσθαι· βούληται ὁ Πατήρ· ἐν δὲ τῷ πόσῳ ἐστὶ καὶ μέχρι τίνος ἡ τούτων ἀλλαγή.

(34) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. et Felckm. 5. At alii et editi, δηλονότι.

(35) Sic uterque Regius et Seguerianus. Alii autem et editi, καὶ τὴν ἡμέραν.

(36) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editi, καὶ εἰδέναι. Mox, pro δι' οὗ, Goblerianus et Felckmanni primus, δι' Υἱοῦ.

(37) Sic omnes mss. præter Felckm. 2, qui, ut et editi habet, αὕτη. Ibidem Regius secundus et editi, ἡ προπέτεια πρέπουσα τῇ μανίᾳ. Alii mss., ἡ προπέτεια ἀπρεπεστάτη μανία. Mox Regius primus et Seguerianus, εἰς τοιαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Regius

A dies illa et hora a Patre jam sit definita, perspicuum est eam per Filium fuisse definitam, eumque proinde quod ipse definierit cognoscere. Nihil enim est quod non per Filium factum sit et definitum. Ille igitur cum sit rerum omnium effector, novit profecto quales et quotas quamque diuturnas esse voluerit **471** Pater. Atqui illarum et numero et diuturnitate comprehenditur futura ipsarum mutatio ³¹. Præterea quæcunque Patris sunt, sunt etiam Filii, ut testatus ipse est, proindeque si Patris est diem illum cognitum habere, dubium non est quin Filio quoque perspectus sit, idque etiam ex Patre proprium ille habeat. Insuper, Filius est in Patre, et Pater in Filio : unde si Pater diem et horam illam cognoscit, clarum est Filium, qui in Patre est, et quæ Patris sunt novit, hanc item et diem et horam non ignorare. Rursus, si Filius vera est imago Patris, ipse autem Pater diem et horam illam novit : plane liquet Filium hac quoque in re Patris esse similem. Nec vere mirum est illum per quem omnia facta sunt ³², et in quo omnia constant ³³, res factas earumque cum proprium, tum communem finem cognoscere : sed mirum potius est me hujusmodi illorum procacitate, quæ quidem Arianorum insanix admodum est consentanea, coactum hanc veritatis defensionem suscepisse. Cum enim Dei Filium, æternum Verbum, inter res creatas numerant, parum certe abest quin ipsum etiam Patrem rebus creatis inferiorem dicere meditentur. Nam si is qui Patrem novit, diem et horam illam non novit, ve-

45. Verum illi quidem qui adeo impia in Spiritum proferunt, tantæ impietatis veniam exspectent nullam, uti præmonuit Dominus ³⁴ : nos autem qui Christum et amamus et in nobis gerimus, agnoscamus Verbum non quasi ignorans, quatenus est Verbum, dixisse, *Nescio*, noverat quippe ; sed id quod humanum est exhibens ; quia scilicet et hominum proprium est ignorare, et ipse ignorantem induerat carnem, in qua cum esset, secundum eam dicebat, *Nescio*. Itaque postquam dixerat, *Neque Filius novit*, adduxeratque in exemplum ignorantiam hominum, qui Noe ætate degebant, continuo addidit : *Vigilate*

D secundus et editi habent εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Alii mss., εἰς τοσαύτην ἡμᾶς μανίαν.

(38) Basiliensis, τῆς κτίσεως οὕτως λέγειν. Mox Regius primus et Seguerianus, οὐδὲ τὴν ὥραν. Alii et editi, καὶ τὴν ὥραν.

(39) Goblerianus et Felckmanni primus, προσδοκᾶσθωσαν.

(40) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, γινώσκομεν, ὡς οὐκ ἀγνοῶν, ἢ Λόγος ἐστίν, ἔλεγεν.

(41) Regius primus et Seguerianus, καὶ ὅτι σάρκα. Cæteri et editi omitunt ὅτι.

(42) Regius primus et Seguerianus, ὅτι οὐδέ. In aliis et editis deest ὅτι.

(43) Regius primus et Seguerianus, ποῖα ἡμέρα. Ibidem ibidem omitunt sequentia verba, καὶ πάλιν ἢ οὐ δοκεῖτε ὥρα ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

itaque, quia vos nescitis qua die Dominus vester venturus sit³⁵; et rursus: *Qua non putatis hora, Filius hominis venturus est*³⁶. Ego enim similis vobis propter vos effectus, dixi: *Neque Filius*. Atqui si secundum divinam naturam ignorasset, dicendum illi erat: *Vigilate itaque, quia nescio; et, qua non puto hora: quod cum non dixerit, sed, vos nescitis, et, qua non putatis, profecto demonstravit hominum esse ignorare, propter quos, simili ipse carne assumpta, et factus homo, dicebat, neque Filius novit*. Nec enim carne noverat, licet, ut Verbum, cognosceret. Exemplum porro Noe Christi hostium impudentiam penitus confringit. Nec enim illic dixit, Non cognovi, sed, *Non cognoverunt donec venit diluvium*³⁷. Enimvero homines quidem non cognoverunt: at ille qui diluvium induxit, qui et ipse Salvator erat, diem et horam noverat, qua cœli catarractas aperuit disruptique abyssos et Noe dixit: *Ingrederere tu et filii tui in arcam*³⁸. Quod si 472 ignorasset, non antea Noe his verbis denuntiasset: *Post septem dies ego adducam diluvium in terram*³⁹. Quœcirca si in die illo significando, Noe exemplo utitur, ipseque diluvii noverat diem; certe sui quoque adventus non ignorat diem.

46. Quinetiam in fine parabolæ virginum apertius declaravit, quinam sint qui diem et horam illam ignorent, cum dixit, *Vigilate itaque quia nescitis diem neque horam*⁴⁰. Is nempe qui paulo ante dixerat, *nemo novit neque Filius*⁴¹, nunc non ait: *Ego nescio, sed, Vos nescitis*. Similiter igitur discipulis de fine sciscitantibus, recte tunc secundum carnem propter corpus dixit, *Neque Filius*, ut nempe doceret se, ut hominem, non nosse. Hominum quippe proprium est ignorare. Et vero si Verbum ille est, si idem ipse venturus est, si judex et sponsus est, novit utique quando et qua hora venturus et dicturus est, *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illucescet tibi Christus*⁴². Nam quemadmodum factus homo, cum hominibus esurit, sitit et patitur:

³⁵ Matth. xxiv, 42. ³⁶ ibid. 44. ³⁷ ibid. 39. ³⁸ Gen. vii, 1. ³⁹ ibid. 4. ⁴⁰ Matth. xxv, 15. ⁴¹ Matth. xxiv, 36; Marc. xiii, 32. ⁴² Eph.-s. v, 14.

(44) *Οτι abest a Regio primo et Segueriano.

(45) Sic Reg. 1, Seguer. Felckm. 2 et editi. In aliis mss. deest autōν. Editio Commeliniana pro autōς, mendose habet, autōς.

(46) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Cæteri et editi, επάγω.

(47) Sic primus codex Regius et Seguerianus. Cæteri et editi, εν η̄ και τούς.

(48) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Alii autem et editio Commeliniana. Et γάρ η̄ν. Mox Regius primus et Seguerianus. *Ετι γάρ η̄μερών επτά, εγω επάγω τον κατακλυσμόν. Editio vero Commeliniana, *Επι γάρ η̄μερών επτά εγω επάγω υετόν.

(49) Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. At editio Commeliniana, κατά Νωε σημαίνει, ότι η̄δει την η̄μέραν κατακλυσμού, οιδεν ερα.

(50) Δε abest a Basil. Mox Regius primus et Seguer. omittunt πάλιν.

(51) Sic Regius primus et Seguerianus. At An-

Αριος ῡμῶν ερχεται και πάλιν, η̄ οὐ δοκειτε ερα, ο̄ γιός του ανθρώπου ερχεται δι' ῡμας γάρ καγὼ γενόμενος ὡς ῡμεις, ε̄ιπον. Οὐδὲ ο̄ γιός. *Εδει δὲ, ε̄λεπε η̄ν ἀγνοῶν δεξιῶς, ε̄ιπεῖν. Γρηγορεῖτε οὖν, ότι οὐκ ο̄ιδα και, η̄ οὐ δοκῶ ερα. νῦν δὲ, τούτο μὲν οὐκ ε̄λεπεῖν ε̄ιρηκῶς δὲ, ότι (44) οὐκ ο̄ιδετε ῡμεις, και, η̄ οὐ δοκειτε, ε̄δειξεν, ότι τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν δι' οὐς και αὐτὸς, τὴν ὁμοίαν αὐτῶν (45) ἔχων σάρκα, και ἀνθρωπος γενόμενος, ε̄λεγεν, οὐδὲ ο̄ γιός ο̄ιδεν. οὐκ ο̄ιδε γάρ σαρκι, καιπερ ὡς λόγος γινώσκων. Και τὸ κατά Νωε δὲ παράδειγμα πάλιν ἐλέγχει τὴν ἀναλθειαν τῶν χριστομάχων. και γάρ κακέι οὐκ ε̄λεπεῖν. Οὐκ ε̄γνων, ἀλλ', Οὐκ ε̄γνωσαν, ε̄ως η̄λθεν ο̄ κατακλυσμός. Οἱ μὲν γάρ ἀνθρωποι οὐκ ἐγίνωσκον. ο̄ δὲ τὸν κατακλυσμὸν ἐπαγαγὼν (46) (αὐτὸς δὲ η̄ν ο̄ Σωτηρ) ἐγίνωσκε τὴν η̄μέραν και τὴν ὥραν, εν η̄ τούς (47) καταβράκτας του οὐρανοῦ η̄νοιγε, και τὰς ἀβύσσους ἐρρήγνυε, και τῷ Νωε ε̄ιρηκεν. *Εἰσελθε σὺ και οἱ υἱοὶ σου εἰς τὴν κιθωτόν. Εἰ δὲ (48) η̄ν ἀγνοῶν, οὐκ ἂν προέλεγε τῷ Νωε. *Ετι γάρ η̄μερῶν επτά, εγω επάγω τον κατακλυσμόν επι τὴν γῆν. Εἰ δὲ εκ τῆς εἰκόνας τῆς κατά τον Νωε σημαίνει τὴν η̄μέραν (49), ε̄γνω ὡς τὴν η̄μέραν του κατακλυσμοῦ, ο̄ιδεν ερα και τὴν η̄μέραν τῆς ε̄αυτου παρουσίας.

46. Και τὴν κατά τὰς παρθένους δὲ (50) ὁμοίωσιν ε̄ιρηκῶς, φανερωτέρον πάλιν ε̄δειξε, τίνες εἰσιν οἱ ἀγνοοῦντες τὴν η̄μέραν και τὴν ὥραν, λέγων, Γρηγορεῖτε οὖν, ότι οὐκ ο̄ιδετε τὴν η̄μέραν η̄ τὴν ὥραν, ο̄ πρό ὀλιγου λέγων (51), Οὐδεὶς ο̄ιδεν, οὐδὲ ο̄ γιός, νῦν οὐκ ε̄λεπε, ότι *Εγω οὐκ ο̄ιδα, ἀλλ' ότι *Υμεῖς οὐκ ο̄ιδετε. Οὕτως ερα πυνθανομένων τῶν μαθητῶν περὶ του τέλους, καλῶς ε̄ιπε τότε και τὸ, Οὐδὲ ο̄ γιός (52), σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα, ἵνα δεῖξη, ότι, ὡς ἀνθρωπος, οὐκ ο̄ιδεν. ἀνθρώπων γάρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. Εἰ μέντοι λόγος ἐστὶ, και αὐτὸς ἐστὶν ο̄ ἐργόμενος, και αὐτὸς κρητῆς, και αὐτὸς ο̄ νυμφίος (53). ο̄ιδε πότε και ποῖα ερα ερχεται, και πότε μέλλει λέγειν. *Εγεραι (54), ο̄ καθεύδων, και ἀνάστα εκ τῶν νεκρῶν, και ἐπιφάσει σοι ο̄ Χριστός.

D glic. Gobler. et Felckm. 1, και τὴν ὥραν ο̄ πρό ὀλιγων ε̄ιπὼν. Mox Regius primus et Seguerianus, ἀλλ' ότι ῡμεῖς οὐκ ο̄ιδετε. Goblerianus, Felckmanni primus et Anglicanus omittunt ότι. Cæteri autem et editio Commel. sic totum hunc locum habent: Γρηγορεῖτε οὖν, ότι οὐκ ο̄ιδετε τὴν η̄μέραν και τὴν ὥραν. Οὕτως ερα πυνθανομένων, omissis intermediis. Ibidem mss., περὶ του τέλους. Editi, περὶ τέλους.

(52) Regius primus et Seguerianus, τότε και τὸ, οὐδὲ γιός, iidemque ibidem et Regius secundus, Basiliens. Anglican. Gobler. et Felckm. 1, σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα. Cæteri et editi, τότε, οὐδὲ γιός, διὰ τὸ σῶμα.

(53) Regius primus et Seguerianus, αὐτὸς ο̄ νυμφίος. Alii et editi, αὐτὸς νυμφίος.

(54) Seguerianus, ε̄γεραι, mendose. Mox idem et Regius primus omittunt hæc verba, και ἐπιφάσει σοι ο̄ Χριστός.

Ὡσπερ γάρ, ἄνθρωπος γενόμενος, μετὰ ἀνθρώπων A πεινᾷ καὶ διψᾷ καὶ πάσχει, οὕτω μετὰ μὲν τῶν ἀνθρώπων (55), ὡς ἄνθρωπος, οὐκ οἶδε· θεϊκῶς δὲ, ἐν τῷ Πατρὶ ὢν Λόγος καὶ Σοφία, οἶδε, καὶ οὐδὲν ἔστιν, ὃ ἀγνοεῖ. Οὕτως καὶ περὶ Λαζάρου πάλιν ἀνθρώπινως πυνθάνεται, ὃ (56) ἀπελθὼν ἐξεῖραι αὐτὸν, καὶ εἰδὼς πόθεν ἀνακαλέσεται τὴν Λαζάρου ψυχὴν· μείζον δὲ τὸ εἰδέναι, ποῦ ἦν ἡ ψυχὴ (57), τοῦ εἰδέναι, ποῦ ἔκειτο τὸ σῶμα· ἀλλὰ ἀνθρωπίνως ἐπηρώτα (58), ἵνα θεϊκῶς ἀνεγείρη. Οὕτω καὶ τῶν μαθητῶν πυνθάνεται ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας, καίπερ εἰδὼς καὶ πρὶν ἀποκρίνασθαι τὸν Πέτρον. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ ἀπεκάλυψε τῷ (59) Πέτρῳ περὶ ὧν ὁ Κύριος ἐπυνθάνετο, δῆλον ἔστιν, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν ἡ ἀποκάλυψις· Οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν Υἱόν, φησὶν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἐν θέλῃ ὁ Υἱός ἀποκαλύψαι (60). Εἰ δὲ δι' Υἱοῦ ἦ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γνώσις ἀποκαλύπτεται, οὐκ ἀμφίβολον ὡς αὐτὸς ὁ πυνθανόμενος Κύριος, πρότερον ἀποκαλύψας τῷ Πέτρῳ παρὰ τοῦ (61) Πατρὸς, ὕστερον ἀνθρωπίνως ἐπυνθάνετο· ἵνα καὶ τοῦτο δείξῃ, ὅτι σαρκικῶς πυνθανόμενος, ἤδει θεϊκῶς ἃ ἔμελλε λέγειν ὁ Πέτρος· οἶδεν ἄρα ὁ Υἱός, γινώσκων τὰ πάντα, καὶ γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα (62), ἧς γνώσεως οὔτε μείζον οὔτε τελειότερον ἂν τι γένοιτο.

47. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἐλεγχον αὐτῶν· ἐβουλόμην δὲ ἐρωτῆσαι (62'), ἵνα καὶ οὕτως ἐχθροὶ μᾶλλον τῆς ἀληθείας δεικνύωνται καὶ χριστομάχοι. C Ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ γράφων φησὶν· Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ (63) πρὸ ἐτῶν δεκατρίων εἶπε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδε. Τί τοίνυν φατέ; οἶδεν ὁ Ἀπόστολος ὃ πέπονθεν ἐν τῇ ὄπτασί, κἄν λέγῃ, οὐκ οἶδα, ἢ οὐκ οἶδεν; Εἰ μὲν οὖν οὐκ οἶδε, σκοπεῖτε, μὴ, μαθόντες πίπτειν, πέσῃτε καὶ εἰς τὴν τῶν Φρυγῶν (64) παρανομίαν τῶν λεγόντων μὴ εἰδέναι τοὺς προφήτας, μηδὲ τοὺς ἄλλους τοὺς διακησάντας τὸν Λόγον, μήτε ἃ ποιοῦσι, μήτε περὶ τίνων ἀπαγγέλλουσιν· εἰ δὲ οἶδε λέγων, οὐκ οἶδα· εἶχε γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν

A ita pariter cum hominibus, ut homo, non novit: ac cum sit in Patre Verbum et Sapientia, secundum divinitatem novit, nihilque prorsus est quod nesciat. Sic de Lazaro, ut homo interrogat, cum tamen ipse, ut eum a mortuis excitaret, progredere-tur, sciretque undenam animam ejus revocaret: atqui majus aliquid est cognoscere ubinam sit anima quam ubi corpus jaceat. Verum, quatenus homo, percunctabatur, ut vitam Lazaro tanquam Deus redderet. Sic item, cum in partes Cæsareæ venisset, interrogavit discipulos, tametsi id de quo interro-gabat, ante Petri responsum sciret. Etenim si Pater Petro ea quæ quærebatur Filius patefecit, non dubium est quin per Filium fuerint patefacta. Nemo enim, inquit, novit Filium nisi Pater, et Patrem nisi Filius, et cui Filius voluerit revelare⁴³. Proinde, si Patris et Filii cognitio per Filium habetur, nullus dubitandi locus est, quin ipse Dominus qui interro-gabat, id prius Petro ex Patre revelaverit, deindeque ut homo interrogaverit, quo demonstraret ea, de quibus secundum carnem sciscitabatur, et quæ Petrus erat dicturus, se secundum divinitatem cog-nita habere. Fatendum ergo est illa cognovisse Filium, qui nempe omnia et suum Patrem novit, qua Patris cognitione nihil sane majus aut perfectius esse potest.

47. Et hæc quidem sufficiunt ad illos plene refel-lendos. Liberet tamen hæc ab illis requirere, quo evidentius sit eos et veritatis et Christi nefarios hostes esse: scilicet Apostolus secunda ad Corinthios Epistola ita scribit· Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim sive in corpore, nescio sive extra corpus, nescio, Deus scit⁴⁴. Quid ergo hic dicitis? Novit Apostolus quid sibi in visione contige-rit, licet dicat, nescio, vel non novit? Si non novisse 473 respondetis, videte ne erroribus assueti, in Phrygum quoque impietatem incidatis (65), quorum nempe sententia est prophetas et alios Verbi admi-nistros ignorare tum ea quæ agunt, tum quæ an-nuntiant. Quod si nosset cum dixit, nescio, quippe qui Christum in seipso sibi omnia patefacientem

⁴³ Luc. x, 22. ⁴⁴ II Cor. xii, 2.

(55) Regius primus et Seguerianus, τῶν ἀνθρώπων. In aliis et editis deest τῶν. Paulo post, Regius primus et Seguerianus, θεϊκῶς δὲ, ἐν τῷ Πατρὶ ὢν Λόγος. Alii et editi, θεϊκῶς δὲ, ὢν ἐν τῷ Πατρὶ ὡς Λόγος.

(56) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt ὃ. Mox Regius primus et Seguerianus, ἀνακαλέσεται. Alii et editi, ἀνακαλέσεται.

(57) Felckmanni secundus et editio Commel., ποῦ ἡ ψυχὴ. Mox Regius primus et Seguerianus, ἔκειτο τὸ σῶμα. At alii et editi, ἔκειτο σῶμα.

(58) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἵνα καὶ θεϊκῶς. Mox Goblerianus et Felckmanni primus, παρὰ τῶν μαθητῶν.

(59) Sic uterque Regius et Seguerianus. At alii et editi τῷ omittunt.

(60) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὃ ἂν ὁ

D Υἱός ἀποκαλύψῃ. Editi, ὃ ἐν θέλῃ ὁ Υἱός ἀποκαλύψαι.

(61) Sic primus codex Regius et Seguerianus. At alii et editi, τὰ παρὰ τοῦ.

(62) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editio Commeliniana οἶδεν ἄρα ὁ Υἱός γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα.

(62') Sic primus codex Regius et Seguerianus. Editi autem et Felckm. 2, δὲ αὐ ἐρωτῆσαι. Alii mss. δὲ αὐτοὺς ἐρωτῆσαι. Mox primus codex Regius, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, δεικνύωνται. Felckmanni secundus, δεικνύονται. Felckm. 5, δειχθήτωσαν. Alii et editi, δειχθήσονται.

(63) Regius primus et Seguerianus omittunt, ἐν Χριστῷ.

(64) Reg. 1 et Seguer., μαθόντες πίπτειν πεσεῖτε καὶ εἰς τὴν τῶν Φρυγῶν. Cæteri et editi, μανθάνοντες πίπτειν, πέσῃτε καὶ εἰς τὴν Φρυγῶν.

(65) Vide Epirph., hæres. 48.

huberet : annon revera perversus et damnatione per se dignissimus est Dei hostium animus, qui apostolum dicentem, *nescio*, scire aiunt, et Dominum similiter dicentem, *nescio*, nescire contendunt? Nam si eo quod Christus in illo esset, scivit Paulus ea quæ se nescire ait : annon multo magis scit Christus, licet se nescire dicat? Itaque Christo patefaciente, noverat Apostolus quid sibi evenisset : siquidem idcirco ipse ait, *Scio hominem in Christo*⁴⁴. Nam qui hominem noverat non sane ignorabat quoniam modo raptus fuisset ille homo. Elisæus item qui Eliam in cœlum rapi vidit, noverat sane quomodo assumptus esset : attamen quamvis id non ignoraret. filiis prophetarum arbitrantibus Eliam in aliquem montium a Spiritu projectum fuisse, ille, inquam, qui initio noverat quod viderat, eaque de re illos fecerat certiores, iisdem impertune urgentibus et cogentibus, conticuit, et abire sivit⁴⁵. Num ergo quia conticuit, nescivit? Certe scivit : sed eos quasi rem ipse nesciret, dimisit ut tandem persuasi non amplius de Eliæ assumptione ambigerent. Multo igitur magis Paulus, ipse raptus, noverat etiam quoniam modo raptus fuisset. Namque id ipsi Eliæ minime latuit, ita ut si quis eum hac de re interrogasset, potuisset utique narrare, quoniam modo fuisset assumptus. Sed tamen Paulus se nescire testatur, duas, ut ego quidem reor, ob causas. Primo, ut ipse dixit, ne quis visionum excellentia, majorem eam putaret esse quam videret. Deinde, quandoquidem Salvator se nescire dixerat, idem illum decebat dicere, ne servus supra dominum et discipulus supra magistrum esse existimaretur.

48. Qui igitur Paulo dederat ut sciret, ipse multo magis sciebat. Qui enim ea quæ illi diei præcurrunt enuntiât, novit certe, quemadmodum dixi, quando nam illa dies et hora ventura sit : et tamen, licet cognosceret, dicit, *neque Filius novit*. Cujus ergo gratia tunc dixit, *nescio*, quæ ipse, ut Dominus, noverat? Sane si conjectura uti licet, nostræ utilitatis causa, ut reor, id fecit. Faxit autem ipse ut hoc quod opinor verum sit! Utrobique Salvator ad no-

⁴⁴ II Cor. xii, 2. ⁴⁵ IV Reg. ii, 12, 15-18.

(65) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν τὸν ἀποκαλύπτοντα. Paulo post. Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, θεομάχων. Cæteri et editi, χριστομάχων.

(66) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, φάσκουσιν. Alii et editi, λέγουσιν.

(67) Regius primus et Seguer., ἐπειδὴ, et mox, ἄπερ λέγει. Alii et editi, ἐπεὶ, et, ἄπερ λέγει. Paulo post, Reg. 1 et Seguer., αὐτὸς ὁ Χριστός. Alii et editi, αὐτὸς ὁ Χριστός.

(68) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοῦ Κυρίου. Cæteri et editi, τοῦ Υἱοῦ. Mox Reg. 1 et Seguer., γὰρ καὶ φησιν. Alii et editi, γὰρ φησιν.

(69) Regius primus et Seguer., οἶδε πῶς.

(70) Μὲν ἀβὲστ ἡ Βασίλ.

(71) Basil. Anglic. et Felc. 5, διατάσσει. Paulo post uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1 et 5, ὧν ὁ ἀρπαγεί. In aliis et editis ὁ δεστ.

(72) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1,

ἀποκαλύπτοντα (65) αὐτῷ τὰ πάντα· πῶς οὐκ ἀληθῶς ἐξεστραμμένη τῶν θεομάχων καὶ αυτοκατάκριτός ἐστιν αὐτῶν ἡ καρδία; τὸν μὲν ἀπόστολον λέγοντα, οὐκ οἶδα, λέγουσιν (66) εἰδέναι, τὸν δὲ Κύριον λέγοντα, οὐκ οἶδα, λέγουσιν μὴ εἰδέναι; Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ (67) Χριστὸς ἦν ἐν αὐτῷ, οἶδεν ὁ Παῦλος ἄπερ λέγει, οὐκ οἶδα· πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Χριστὸς οἶδε, κὰν λέγη, οὐκ οἶδα; Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ τοῦ Κυρίου (68) οἶδεν ὁ πέπονθε· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φησιν, *Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ*· εἰδὼς δὲ τὸν ἄνθρωπον, οἶδε καὶ πῶς (69) ὁ ἄνθρωπος ἠρπάγη. Ὁ γοῦν Ἐλισσαῖος, βλέπων τὸν Ἥλιαν, οἶδε καὶ πῶς ἀνελήφθη· ἀλλὰ καίπερ γινώσκων, ὅμως τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν νομιζόντων τὸν Ἥλιαν εἰς ἓν τῶν ὀρέων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐβρίθθαι, αὐτὸς τὴν μὲν (70) ἀρχὴν γινώσκων δ' ἐώρακεν. Ἐπειθε τοὺς ἄνδρας· βιαζομένων δὲ ἐκείνων, σεσιώπηκε καὶ συνεχώρησεν ἀπελθεῖν. Ἄρ' οὖν, ἐπειδὴ σεσιώπηκεν, οὐκ ἐγίνωσκεν; Ἐγίνωσκε μὲν οὖν· ἀλλ' ὡς οὐκ εἰδὼς συνεχώρησεν, ἴν' ἐκείνοι, πεισθέντες, μηκέτι διατάξωσι (71) περὶ τῆς ἀναλήψεως Ἥλιου. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Παῦλος, αὐτὸς ὧν ὁ ἀρπαγεί, οἶδε καὶ πῶς ἠρπάγη. Καὶ γὰρ Ἥλιος (72) ἐγίνωσκε καὶ εἰ ἐπονθάνετό τις, εἶπεν ἂν πῶς ἀνελήφθη. Λέγει δὲ ὁμοῦς ὁ Παῦλος, Οὐκ οἶδα, δύο τούτων χάριν, ὡς γε νομίζω, ἐνὸς μὲν, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀποκαλύψεων ἑτερόν τις αὐτὸν λογίσσεται, ὑπὲρ δ' (73) βλέπει· ἑτέρου δὲ, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος, Οὐκ οἶδα, ἔπερε καὶ αὐτὸν εἶπεν, Οὐκ οἶδα, ἵνα μὴ φαίνεται δοῦλος ὧν ὑπὲρ τὸν Κύριον αὐτοῦ, καὶ μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον.

48. Οὐκοῦν ὁ τῷ Παύλῳ δεδωκὼς εἰδέναι· πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οἶδε. Καὶ γὰρ καὶ λέγων (74) τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, οἶδε, καθὰ προείπον καὶ τότε ἡ ἡμέρα καὶ τότε ἡ ὥρα καὶ ὅμως εἰδὼς, λέγει, οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε. Τίνος μὲν οὖν χάριν τότε εἶπεν, οὐκ οἶδα, ἢ αὐτὸς (75), ὡς Δεσπότης, οἶδεν; Ὡς διερευνῶντες στοχάζεσθαι χρὴ, τῆς ἡμῶν ἕνεκα λυσitelείας, ὡς γε νομίζω, τοῦτο πεποίηκα· παράσχοι (76) δὲ αὐτὸς τῇ προθέσει τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας! Ἐν ἀμφοτέροις

καὶ γὰρ καὶ Ἥλιος. Paulo post, hæc verba, ἂν πῶς ἀνελήφθη. Λέγει δὲ ὁμοῦς ὁ Παῦλος, desunt in Basil. (73) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὑπὲρ ὧν. Ibidem Reg. 1 et Seguer., βλέπη.

(74) Anglic. Gobler. et Felc. 1, καὶ γὰρ λέγων. Ibid. Anglic., τὰ περὶ τῆς ἡμέρας. Paulo post, uterque Regius et Seguer. a dunt καὶ τότε ἡ ὥρα, quæ absunt ab aliis et editis. Mox item uterque Regius et Seguer., Τίνος μὲν οὖν. Alii et editi οὖν omitunt.

(75) Sic Regius primus et Seguer., Gobler. et Felc. 1; sed duo ultimi omitunt αὐτὸς, et, pro διερευνῶντα, habent διερευνώντας. Cæteri vero et editi, οὐκ οἶδα; αὐτὸς ὡς Δεσπότης οἶδεν· ὡς δὲ διερευνώντας.

(76) Reg. 4, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παράσχοι, ut et Anglicanus in margine. Cæteri et editi, παρέχει. Paulo post, Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν. Alii et editi, Ἐν ἀμφοτέροις δὲ ἡμῖν.

ἡμῖν τὸ χρήσιμον ἐρύλαξεν ὁ Σωτὴρ· εἰ γὰρ τὰ μὲν ἄρ' τοῦ τέλους ἀπαντῶντα δεδήλωκεν, ἵνα μὴ, ὡς εἶπεν αὐτὸς, ξενισθῶμεν, μηδὲ θρονηθῶμεν (77-78), γινομένων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων τὸ μετὰ ταῦτα τέλος προσδοκῶμεν· περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐκ ἠθέλησε θεϊκῶς εἰπεῖν, ὅτι Οἶδα (79)· ἀλλὰ σαρκικῶς διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν, καθὰ προσέειπον, εἶπεν, ὅτι Οὐκ οἶδα· ἵνα μηκέτι ἐπερωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ λοιπὸν ἢ μὴ εἰρηκῶς (80) λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητάς, ἢ εἰρηκῶς, παρὰ τὸ συμφέρον αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν ποιήσῃ. Ὁ γὰρ ἂν ποιῆ (81), τοῦτο πάντως ὑπερὶ ἡμῶν ἐστίν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Δι' ἡμᾶς γένοντο εἶπε καὶ τὸ, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε· καὶ οὕτε ἐφεύσατο (82) τοῦτο εἰρηκῶς (ἀνθρωπίνως γὰρ εἶπεν, ὡς ἄνθρωπος, Οὐκ οἶδα), οὕτε ἀπῆκε τοὺς μαθητάς αὐτὸν βιάσασθαι εἰπεῖν (83)· εἰρηκῶς γὰρ, Οὐκ οἶδα, ἔστησε κακείνων τὴν ἐρώτησιν. Ἐν γοῦν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐστὶ γεγραμμένον, ἦν ἵνα ἐπέδη τοῖς ἀγγέλοις, ἀναβαίνων ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἀναφέρων εἰς τὸν οὐρανὸν ἦν ἐφόρει σάρκα· ὅτε καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦτο βλέποντες, πάλιν ἠρώτων, Πότε τὸ τέλος ἔσται, καὶ, Πότε σὺ παραχρῆν, εἶπεν (84) αὐτοῖς φανερώτερον· Οὐκ ὁμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Καὶ οὐκ εἶπε (85) τότε, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς, ὡς περ εἶπεν πρὸ τούτου ἀνθρωπίνως, ἀλλ', Ὑμῶν οὐκ ἐστὶ γινῶναι. Λοιπὸν γὰρ ἦν ἢ σὰρξ ἀναστᾶσα, καὶ ἀποθεμένη τὴν νέκρωσιν καὶ θεοποιηθεῖσα· καὶ οὐκέτι ἔπρεπε σαρκικῶς αὐτὸν ἀποκρίνασθαι ἀνερχόμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλὰ λοιπὸν θεϊκῶς διδάξαι, ὅτι Οὐκ ὁμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς (86), οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ· ἀλλὰ λήψασθε δύναμιν (87). Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἢ ὁ Υἱός; Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία.

49. Οἶδεν ἄρα ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν· τοῦτο γὰρ (88) λέγων ἐσήμαινεν, ὅτι Ἐγὼ οἶδα, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὁμῶν γινῶναι· δι' ἡμᾶς γὰρ καὶ ἐν τῷ θρεῖ καθήμενος σαρκικῶς εἶπεν, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε, διὰ τὸ ὁμῶν καὶ πάντων συμφέρον· συμφέρει γὰρ ὁμῖν καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ (89) οὕτως ἀκοῦσαι, διὰ τοὺς ἐσομένους μετὰ ταῦτα πλάνους, ἵνα, κἂν ὡς ἀγγελοὶ μετασηματίωνται (90) δαίμονες, καὶ περὶ τῆς συντελείας ἐπιχειρήσωσι λέγειν, μὴ πιστεύσητε, ὡς ἀγνοούντων αὐτῶν. Ἄν δὲ καὶ ὁ Ἀντίχριστος

⁴⁷ Act. 1, 7. ⁴⁸ ibid. 7, 8. ⁴⁹ I Cor. 1, 24.

(77-78) Sic Reg. 1, Segner. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel. omittunt μηδὲ θρονηθῶμεν.

(79) Basil. et Felc. 5, θεϊκῶς εἰπεῖν, ὅτι Οὐκ οἶδα.

(80) Reg. 1 et Seguer., μὴ κατερωτήσωσιν αὐτὸν καὶ λοιπὸν μὴ εἰρηκῶς. Hæc autem quæ sequuntur verba, λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητάς, ἢ εἰρηκῶς, absunt a Basil.

(81) Primus codex Regius et Seguer., ποιήσῃ. Regius secundus, ποιεῖ. Editi, ποιῆ, quod verbum, ut et ὁ γὰρ ἂν, deest in Gobler. et Felc. 1.

(82) Regius primus et Seguer., οὐκ.

(83) Primus codex Regius et Seguer. addunt εἰπεῖν, quod in aliis et editis deest.

(84) Reg. 1, Seguer. et Felc. 5, καὶ εἶπεν, quod in aliis et editis legitur.

A strum attendit commodum. Nam quæ ante finem occurrent indicavit, ne, ut dixit ipse, stupore percussus his accidentibus turbaremur, sed potius ex his secuturum finem præstolaremur. Noluit porro de illa die et hora secundum divinitatem dicere, Novi : sed, ut jam exposui, secundum carnem, quæ nempe id ignorabat, ait, Non novi; ne rursus eum discipuli interrogarent, eosque ille, si reticeret, dolore **474** afficeret, vel si diceret, præter illorum et nostrum commodum ageret. Quidquid enim facit, id totum nostri gratia est, quandoquidem et ipsum Verbum propter nos caro factum est. Propter nos igitur dixit: *Neque Filius novit*. Nec vero hoc mendacium fuit: siquidem pro humana conditione, ut homo, dixit, Nescio, nec permisit ut discipuli se dicere cogent, quippe cum hujusmodi verbo, *Nescio*, illorum represserit percontationes. Præterea scriptum est in Actibus apostolorum, cum angelis inveheretur, ut homo ascendens, et carnem, quam gestabat, in cælum efferens, idque videntes discipuli hæc iterum ab eo quærerent, quandoquidam finis futurus esset, et, Quando tu venturus es, ipsum apertius ita illis respondisse: *Non est vestrum nosse tempora et momenta quæ Pater posuit in sua potestate* ⁴⁷. Non tunc, ut antea, tanquam homo dixit, *Neque Filius*, sed, *Vestrum non est scire*. Jam siquidem revixerat caro, deposueratque mortalitatem et divina effecta erat, ac proinde eum in cælos ascendentem jam non decebat secundum carnem respondere, sed ut Deum docere et dicere: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem* ⁴⁸. Quæ autem virtus Patris præter Filium? *Christus enim Dei virtus et Dei Sapientia* ⁴⁹.

49. Noverat itaque Filius, utpote qui Verbum erat; unde mihi videtur illorum verborum is esse sensus: Ego quidem novi, sed vestrum non est nosse. Idcirco enim cum in monte sederem, secundum carnem dixi, *Neque Filius novit*, quia id vobis atque omnibus utile erat. Hæc siquidem et de angelis et de Filio audire vobis conducit propter futuros impostores, ut, si ipsi dæmones, angeli specie simulata, de fine mundi dissevererint, eis non credatis, quippe qui illum ignorent. Si item Antichristus, se

(85) Hæc verba, καὶ οὐκ, etc., usque ad ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ inclusive, desunt in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Mox uterque Regius, Basil. et Anglic., εἶπε πρὸ τούτου. Alii et editi, πρὸ τούτων.

(86) Anglic., οὐκ ὁμῶν ἐπιγινῶναι χρόνους καὶ καιροὺς.

(87) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. Felc. 1, ut et legit Nannius. At alii et editio Commel. omittunt ἀλλὰ λήψασθε δύναμιν. Mox Reg. 1 et Seguer., ἢ ὁ Υἱός. Editi et alii, ἢ ὁ Χριστός.

(88) Γὰρ abest a Reg. 2 et Felc. 5. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ἐσήμαινεν.

(89) Regius 1 et Seguer., περὶ ἀγγέλων καὶ περὶ Υἱοῦ.

(90) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. et Felc. 1. At alii et editi, μετασηματίωνται.

ipse ementitus, dicat, Ego sum Christus, atque de die illo et sine loqui aggrediatur, ut audientes decipiat, vos meæ hujusce vocis, *Neque Filius*, memores fidem illi denegatis. Præterea valde hominibus utile est finem et diem finis ignorare, ne, si eum cognoscerent, intermedium negligenter tempus, diesque fini proximos exspectarent, ut tunc solum sibi vacarent et vigilarent. Quocirca tempus mortis singulorum reticuit, ne hujusmodi cognitione inflati homines, maximam temporis partem negligenter agerent. Utrunque ergo et omnium rerum et singulorum finem nos celavit Verbum (nam singulorum finis, omnium quoque finis est, cum omnium finis in singulorum sine contineatur) : ut, quandoquidem incertus ille est et semper a nobis exspectatur, quotidianæ velut vocati proficiamus, ad ea quæ sunt priora nosmetipsos extendentes et quæ retro sunt obliviscentes⁹⁰. Quis enim die ex. emi finis cognito non intermedium differret tempus? E contrario autem quis, illo ignorato, non se quotidianæ debeat parare? Hinc subdidit Salvator: *Vigilate ergo, quia neque vos nostis qua hora* 475 *Dominus vester venturus sit*⁹¹; et, *Qua non putatis hora Filii hominis veniet*⁹². Itaque ob utilitatem, quæ ex hac oritur ignorantia, ita est locutus. His enim verbis nos hortatur ut semper parati simus. Vos enim, inquit, nescitis: ego vero Dominus novi, quando venturus sum, quamvis Ariani me, qui Patris sum Verbum, non exspectent.

Ἔμεϊς γὰρ, φησὶν, οὐκ οἴδατε· ἐγὼ δὲ ὁ Κύριος προσδοκῶσι Λόγον ὄντα τοῦ Πατρὸς.

50. Sic ergo Dominus, qui quid nobis expediret, melius quam nos noverat, suos discipulos firmavit ac munivit, illique hujusmodi instructi admonitione, emendaverunt Thessalonicenses⁹³, ea in re alioquin erraturos. Quando vero neque his cedunt Christi hostes, tametsi non me fugit durius illis cor esse quam Pharaoni, placet tamen illos iterum ea de re interrogare. Deus in paradiso percontatur, *Adam, ubi es*⁹⁴? Cainum quoque ipse interrogat: *Ubi est Abel frater tuus*⁹⁵? Quid hic itaque respondetis? Nam si eum nescire existimatis, et idcirco sciscitari: cum Manichæis profecto consentitis, qui vide-

⁹⁰ Philipp. iii, 13. ⁹¹ Matth. xxiv, 42. ⁹² Luc. xii, 40. ⁹³ II Thessal. ii, 2. ⁹⁴ Gen. iii, 9.

(94) Uterque Regius, Seguer. Basil. et Anglic., ταυτόν. Cæteri et editi, αὐτόν. Mox Regius primus, περι τῆς ἡμέρας τῆς συντελείας. Seguer., περι τῆς ἡμέρας καὶ τῆς συντελείας. Cæteri et editi, περι τῆς συντελείας.

(92) Seguer., προφασίζονται. Mox idem et uterque Regius, τὸ ἐκάστου τέλος. Editi, τὸ ἐκάστου τέλους, mendose.

(93) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii autem et editio Commel., τὸ ἐκάστου ἀπέκρυψεν. Mox Reg. 1 et Seguer., καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ. Alii et editi, καὶ γὰρ ἐν τῷ.

(94) Regius primus prima manu et Seguer., τοῦ ὄντος. Sed Regius 1, secunda manu, τοῦτου ὄντος.

(95) Sic Regius primus et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii et editi, ποία ἡμέρα.

(96) Reg. et Seguer. τὸ ομιττῶν. Mox iidem, et Gobler. et Felc. 1, Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. Cæteri et edi-

στος μεταποιήσας ἑαυτὸν (91) λέγει· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ πειράσῃ καὶ αὐτὸς περι τῆς ἡμέρας καὶ συντελείας λέγειν, πρὸς τὸ πλανῆσαι τοὺς ἀκούοντας· ἔχοντες ὑμεῖς παρ' ἐμοῦ τὴν φωνήν, ὅτι Οὐδὲ ὁ Υἱὸς, μηδὲ ἐκείνῃ πιστεύσητε. Ἄλλως τε οὐδὲ εἰδέναι πάλιν πότε τὸ τέλος, ἢ πότε τοῦ τέλους ἡ ἡμέρα, συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ, γνόντες, καταφρονῆται τοῦ μεταξὺ χρόνου γένωνται, περιμένοντες τὰς ἐγγὺς τοῦ τέλους ἡμέρας· τότε γὰρ μόνον ἐκυτῶν ἐπιμελεῖσθαι προφασίζονται (92). Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐκάστου τέλος τοῦ θανάτου σεαυώπηκεν, ἵνα μὴ, προφάσει τῆς γνώσεως φυσιωθέντες οἱ ἄνθρωποι, ἀμελεῖν ἑαυτῶν τὸ πλείστον ἀρξῶνται τοῦ χρόνου. Ἀμφοτέρα δὲ οὖν καὶ τὸ καθόλου τέλος, καὶ τὸ ἐκάστου πέρας ἐκρύψεν (93) ἀφ' ἡμῶν ὁ Λόγος (καὶ γὰρ καὶ ἐν καθόλου τὸ ἐκάστου τέλος ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ ἐκάστου τέλει τὸ καθόλου συνάγεται), ἵνα, ἀδύλου αὐτοῦ ὄντος (94) καὶ αἰε προσδοκωμένου, καθ' ἡμέραν ὡς καλούμενοι προκόπτωμεν, τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, τῶν δὲ ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενοι. Τίς γὰρ, γινώσκων μὲν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, οὐκ ὑπερτίθεται τὸν μεταξὺ χρόνον· ἀγνοῶν δὲ, οὐ καθ' ἡμέραν ἐτοιμος γίνεται; Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ τούτοις ἐπέφερον ὁ Σωτὴρ, λέγων· *Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε οὐδὲ ὑμεῖς, ποία ὥρα* (95) *ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται* καὶ, *Ἡ οὐ δοκεῖτε ὥρα, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται*· διὰ τὸ συμφέρον ἄρα τὸ (96) ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦτο ἔφηκε. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, βούλεται διὰ παντὸς ἡμᾶς ἐτοιμοὺς γενέσθαι (97)· οἶδα πότε ἔρχομαι, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ με μὴ (98)

50. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, τὸ ἡμῶν συμφέρον ὑπὲρ ἡμᾶς γινώσκων, οὕτως ἠσφαλίσατο τοὺς μαθητάς· καὶ αὐτοὶ ταῦτα (99) μαθόντες, διωρθώσαντο μέλλοντας ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ Θεσσαλονίκης (1). Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστομάχοι οὐδ' οὕτω καταδύονται, βούλομαι, καίπερ εἰδὼς σκληροτέραν ἔχοντας αὐτοὺς τοῦ Φαραῶ (2) τὴν καρδίαν, ἐρωτήσαι πάλιν καὶ περι τοῦτου. Ἐν τῷ παραδείσῳ πυνθάνεται ὁ Θεὸς λέγων· *Ἀδάμ, ποῦ εἶ;* Ἐξετάζει δὲ καὶ τὸν Κάϊν· *Ποῦ* (3) *Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;* Τί τοίνυν καὶ περι τοῦτου φατέ; Εἰ γὰρ ἀγνοεῖν αὐτὸν νομίζετε, καὶ διὰ τοῦτο πυνθάνεσθαι (4)· Μανιχαῖοις μὲν

50. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, τὸ ἡμῶν συμφέρον ὑπὲρ ἡμᾶς γινώσκων, οὕτως ἠσφαλίσατο τοὺς μαθητάς· καὶ αὐτοὶ ταῦτα (99) μαθόντες, διωρθώσαντο μέλλοντας ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ Θεσσαλονίκης (1). Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστομάχοι οὐδ' οὕτω καταδύονται, βούλομαι, καίπερ εἰδὼς σκληροτέραν ἔχοντας αὐτοὺς τοῦ Φαραῶ (2) τὴν καρδίαν, ἐρωτήσαι πάλιν καὶ περι τοῦτου. Ἐν τῷ παραδείσῳ πυνθάνεται ὁ Θεὸς λέγων· *Ἀδάμ, ποῦ εἶ;* Ἐξετάζει δὲ καὶ τὸν Κάϊν· *Ποῦ* (3) *Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;* Τί τοίνυν καὶ περι τοῦτου φατέ; Εἰ γὰρ ἀγνοεῖν αὐτὸν νομίζετε, καὶ διὰ τοῦτο πυνθάνεσθαι (4)· Μανιχαῖοις μὲν

tio Commel., Καὶ γὰρ τοῦτο.

(97) Regius 1 et Seguerian., διὰ παντὸς ἐτοιμοὺς γίνεσθαι.

(98) Reg. 1 et Seguer., Ἀρειομανίται. Gobler. et Felc. 1, Ἀρειομανίται. Cæteri et editi, Ἀρειανοί.

(99) Sic primus codex Regius et Seguerianus. In cæteris et editis deest ταῦτα.

(1) Sic uterque Regius et Seguerianus. At alii et editi, ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης.

(2) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 5. At alii et editi, Φαραῶ, circumflexa ultima. Mox uterque Regius et Seguer., ἐν τῷ παραδείσῳ. Cæteri et editi, ἐν δὲ τῷ παραδείσῳ. Ibid. Regius primus et Seguer., πυνθάνεται ὁ Θεὸς λέγων. Alii et editi, πυνθάνεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἀδάμ λέγων.

(3) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At alii et editi, λέγων· Ποῦ, etc.

(4) Seguer. et Reg. 2, πυνθάνεσθε, mendose.

ἤδη προσετέθητε· αὐτῶν γὰρ τὸ τοιοῦτον τὸ λήμμα· εἰ δὲ, φοβούμενοι φανερώς ὀνομασθῆναι Μανιχαῖοι (5), βιάζεσθε ἑαυτοὺς εἰπεῖν, ὅτι γινώσκων πυνθάνεται· τί ἄποπον ἢ τί ξένων ὄρωντες, οὕτω πεπτώκατε, εἰ ὁ Υἱὸς, ἢ ὃ τότε ἐπυνθάνετο ὁ Θεός, ὁ αὐτὸς Υἱὸς καὶ νῦν σάρκα περιθεβλημένος (6) πυνθάνεται τῶν μαθητῶν ὡς ἄνθρωπος; εἰ μὴ ἄρα Μανιχαῖοι γενόμενοι μέμφεσθαι θελήσητε (7) καὶ τὴν τότε γενομένην πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἐρώτησιν, ἵνα μόνον καὶ ὑμεῖς νεανιεύησθε ἐν ταῖς κακονομίαις. Καὶ γὰρ ἐν πᾶσιν ἐλεγχόμενοι, τονθορύζετε (8) πάλιν διὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Λουκᾶ, ὃ καλῶς μὲν εἴρηται, κακῶς δὲ ὑμεῖς διανοεῖσθε. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ἀναγκαῖον παραθέσθαι, ἵνα καὶ οὕτως αὐτῶν ἡ διεφθαρμένη διάνοια δειχθῇ.

51. Φησὶ τοίνυν ὁ Λουκᾶς· Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφία, καὶ ἡλικία, καὶ χάριτι παρὰ θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Τὸ μὲν οὖν ῥητόν ἐστι τοῦτο· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προσκόπτουσιν, ἀναγκαῖον πάλιν αὐτοὺς ὡς τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς Σαδδουκαίους (9) ἐρωτῆσαι, περὶ οὗ φησιν ὁ Λουκᾶς· Ἔστι δὲ οὕτως· Ἰησοῦς Χριστὸς ἄνθρωπός ἐστιν, ὡς οἱ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, ἢ Θεός ἐστι σάρκα φορῶν; Εἰ μὲν οὖν κοινὸς ἄνθρωπος κατὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ αὐτός ἐστιν, ἔστω πάλιν ὡς ἄνθρωπος προσκόπτων. Τοῦτο μέντοι τοῦ Σαμοσατέως (10) ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὃ τῇ μὲν δυνάμει καὶ ὑμεῖς φρονεῖτε, τῷ δὲ ὀνόματι μόνον ἀρνεῖσθε διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Εἰ δὲ Θεός ἐστι σάρκα φορῶν, ἐπειδὴ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθές, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ Θεὸς ὢν ἐπὶ γῆς κατήλθε· πῶς εἶχε (11) προκοπὴν ὁ Ἰσα Θεῶν ὑπάρχων; ἢ πῶς εἶχεν ἀσφάνειαν ὁ Υἱὸς ἀεὶ ὢν (12) ἐν τῷ Πατρὶ; Εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ προκόπτει, τί ἄρα ἐστὶν ἐπέκεινα τοῦ Πατρὸς, ἐν ἀπὸ τούτου καὶ προκόψῃ (13); Ἔπειτα ὡς ἐπὶ τοῦ λαβεῖν καὶ δοξασθῆναι τὰ αὐτὰ καλὸν εἰπεῖν· Εἰ ἄνθρωπος γενόμενος προέκοπτε, δηλὸν ἐστίν, ὡς, πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος, ἀτελής ἦν· καὶ μᾶλλον ἢ σὰρξ αἰτία τῆς τελειώσεως αὐτοῦ γέγονεν, ἢ αὐτὸς τῆς σαρκός. Πάλιν τε εἰ Λόγος ὢν προκόπτει, τί μείζων ἔχει (15) γενέσθαι Λόγου καὶ Σοφίας, καὶ Υἱοῦ, καὶ Θεοῦ δυνάμει; ταῦτα γὰρ ἐστὶν ὁ Λόγος, ὢν εἰ τις ὡς ἀκτίνα μετασχεῖν πῶς δύναται (16), ὁ τοιοῦτος παντέλειος ἐν ἀνθρώποις,

¹⁰ Gen. III, 9. ¹¹ Luc. II, 52.

(5) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Ἰουδαῖοι. D
(6) Sic Regius primus et Seguer. Alii autem et editi, περιβαλλόμενος. Ibidem Basil. et Felc. 5, pro τῶν μαθητῶν, habent αὐτῶν.
(7) Sic Regius primus, ut et emendatum est in Seguer. At alii et editi, θελήσετε.
(8) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Reg. 1, τονθορύζετε. Anglic., ὑποτονθορύζετε. Reg. 2, θορυβεῖτε. Alii et editio Commel., θορυβίζετε. Ibidem, πάλιν deest in Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Item ibid. Reg. 1, παρὰ τῷ Λουκᾶ. Felc. 5 ibid., ὅτι ὁ καλῶς.
(9) Sic primus codex Regius et Seguer. Legitur item Σαδδουκαίους in Reg. 2, Gobler. et Felc. 1. Alii et editio Commel., τοὺς Σαδουκαίους καὶ Φαρισαίους. Mox Reg. 1 et Seguer., Ἰησοῦς ὁ Χριστός.
(10) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Τοῦ μέντοι Σαμοσατέως.

A licet ista audent docere. Sin autem veritū ne Manichæi palam audiat, vel inviti conceditis eum scientem interrogare; quid, quæso, absurdum aut quid mirum vobis videtur, si Filius in quo tunc Deus interrogabat, idem, inquam, ipse Filius carne circumdatus discipulos tanquam homo interroget? nisi forte Manichæi jam facti, illum Scripturæ locum ubi Deus Adamum interrogat¹⁰, velit reprehendere, idque eo tantum animo, ut nova improbe excogitetis et audeatis. Hinc enim in omnibus convicti, Lucæ verba jam insurratis, quæ quidem recte sunt dicta, sed a vobis perverse intelliguntur. Quænam autem illa sint afferre necesse est, ut hac etiam ratione pateat quam corruptam illi habeant mentem.

B 51. Hæc igitur sunt Lucæ verba: *Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines*¹¹. Hic, inquam, ille locus est, ad quem quoniam offendunt, ab illis non secus ac a Sadducæis et Pharisæis sciscitandum est, quo de loquatur Lucas. Sic autem illos aggrediamur: Jesus Christus homine est ut alii omnes homines, an vero Deus est carnem gestans? Si purus homo est ut cæteri homines; utique ut homo proficiat: quæ quidem est Samosatensis sententia, quam toto vos animo amplectimini, sed nomine tenus præ metu hominum negatis. Si vero Deus est carnem gestans, uti revera est, et Verbum caro factum est, isque qui Deus erat, in terram descendit: quos progressus queat ille habere qui æqualis Deo existit, aut quo modo crescere possit Filius qui semper est in Patre? Nam si is qui est in Patre, proficere potest, quid, quæso, est, ultra Patrem, ut inde possit proficere? Deinde e re fuerit eadem hic dicere quæ supra disseruimus (14) cum explicarem quoniam sensu aliquid accepisse et gloriam adeptus esse diceretur. Nimirum, si homo factus profecit, ergo antequam fieret homo, perfectus non erat, ac proinde ejus perfectionis causa fuit potius caro, quam ipse carnis. Insuper 476 si ille qui Verbum est proficit, quid majus potest fieri quam Verbum, Sapientia, Filius, et Dei virtus? hæc siquidem sunt ipsum Verbum, quorum si quis veluti radium posset accipere, is sane

(11) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἔχει.

(12) Sic Reg. 1 et Seguer. At Reg. 2, Anglic. Basil. et Felc. 5, ὁ Υἱὸς ὁ ἀεὶ ὢν, etc. Præterea Reg. 2, Anglic. Gobler. et Felc. 1, habent item, Εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ προκόπτει. Cæteri et editi, ὁ Υἱὸς ὁ ἀεὶ ἐν τῷ Πατρὶ; Ἀεὶ γὰρ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ οὐ προκόπτει. Ibidem Basil., Τί γὰρ ἐστίν.

(13) Sic Regius primus, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. In aliis et editis καὶ deest.

(14) Vide supra, num. 35.

(15) Seguer. Regius 1, Gobler. et Felc. 1, εἶχε. Felc. 5, ἔχειν. Alii et editi, ἔχει. Mox Regius 1 et Seguer., καὶ Θεοῦ δυνάμει. Alii et editi omittunt Θεοῦ.

(16) Reg. 1 et Seguer., ὢν εἰ τις ὡς ἀκτίνα μετασχεῖν πῶς δύναται. At alii et editi, οὐ εἰ τις ὡς ἀκτίνας μετασχεῖν δύναται πῶς. Aliqui, πῶς δύναται.

summe perfectus inter homines esset, angelisque fieret æqualis. Etenim angeli ipsi atque archangeli, dominationes virtutesque omnes et throni, Verbi participes effecti, faciem Patris ejus perpetuo vident. Qui ergo fieri potest ut ille qui aliis impertit perfectionem, ipse post illos proficiat? Angeli namque humanam ejus administraverunt nativitatem, et Lucæ verba post hujusmodi angelorum administrationem prolata sunt. Qui igitur possit id vel in mentem hominis prorsus venire? Quomodo, inquam, Sapientia in sapientia profecit? Quomodo qui aliis dat gratiam (uti Paulus suis in omnibus Epistolis, hisce verbis agnoscit, *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis* ⁵¹), ipse in gratia profecit? Vel enim Apostolum mentiri contendant, vel Filium non esse sapientiam audeant affirmare. Vel si est Sapientia, ut dixit Salomon, et Paulus scripsit, *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ⁵²: quem, quæso, progressum accepit Sapientia?

52. Homines quidem, utpote creati, in virtute progredi et proficere possunt. Hinc Enoch translatus est, Moysesque crescendo proficiebatur, et Isaac proficiendo magnus est effectus; Apostolus item ad ea quæ priora sunt se testatur in dies extendere ⁶⁰. Singuli scilicet ulteriorem ante se gradum quo progredierentur habuerunt. At Dei Filius, qui quidem solus ipse est, quonam se potest extendere? Omnia siquidem, in eum contuendo, proficiunt: ipse vero, cum solus sit, in solo est Patre, a quo non ultra progreditur, sed semper in eo manet. Itaque hominum est proficere: at Dei Filius, quia nihil quo progredieretur haberet, cum in Patre sit perfectus, seipsum pro nobis humiliavit, ut nos in ejus humilitate magis crescere possemus. Aliud autem nihil est incrementum nostrum quam ut a rebus quæ sensus movent recedamus, et ad ipsum accedamus Verbum: quandoquidem et ejus humilitas nihil aliud est quam quod carnem nostram accepit. Non ergo Verbum, ut Verbum, proficit, cum perfectum sit ex perfecto Patre, nullaque omnino re egeat, sed potius aliis proficiendi sit causa. Verum hic etiam humano more dictus est proficere, quoniam hominum sit proficere. Hinc caute

⁵¹ II Thessal. III, 18, et alibi. ⁵² I Cor. I, 24.

(17) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in Reg. 2 deest καὶ ἀρχάγγελοι. Cæteri item et editi καὶ omittunt. Mox uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1 et 5, πᾶσαι αἱ δυνάμεις. Alii et editi, πᾶσαι δυνάμεις.

(18) Regius primus et Seguer., παρασχών. Alii et editi, παρέχων. Mox Reg. 1 et Seguer., τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν. Editi et alii, τὴν ἀνθρωπίνην γενέσει αὐτοῦ. Ibid. Reg. 1, Seguer. Basil. et Felc. 5, παρὰ τοῦ Λουκᾶ. Alii et editi, παρὰ τῷ Λουκᾶ.

(19) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri vero et editi, ὁ ἄλλοις τὴν χάριν διδοῦς: ὁ γὰρ Παῦλος, etc.

(20) Sic Regius primus et Seguerian. At ὁ in editis deest. Ibidem Gobler. et Felc. 1, καὶ Παῦλος γράφει.

(21) Sic Regius primus, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ut et Nannius legit. Alii et editio

καὶ ἴσος ἀγγέλοις γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ ἀγγελοὶ, καὶ ἀρχάγγελοι (17), καὶ κυριότητες, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις, καὶ θρόνοι, τοῦ Λόγου μετέχοντες, βλέπουσι διαπαντὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὁ ἄλλοις τὴν τελειότητα παρασχών (18), αὐτὸς μετ' ἐκείνους προκόπτει; Ἄγγελοι γὰρ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν διηκόνησαν· καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Λουκᾶ μετὰ τὴν διακονίαν τῶν ἀγγέλων εἴρηται. Πῶς οὖν ὅλως κἄν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν ἀνθρώπου δύναται; Ἡ πῶς ἡ Σοφία ἐν σοφίᾳ προέκοπεν; Ἡ πῶς ὁ ἄλλοις χάριν διδοῦς (καθὼς ὁ Παῦλος (19), διὰ πάσης ἐπιστολῆς δι' αὐτοῦ διδοσθαι τὴν χάριν γινώσκων, φησὶν Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν), αὐτὸς ἐν χάριτι προέκοπεν; Ἡ γὰρ ψευδεσθαι τὸν Ἀπόστολον λεγέτωσαν, ἢ μηδὲ Σοφίαν εἶναι τὸν Ἰῶν λέγειν τοιμάτωσαν. Ἡ εἰ Σοφία ἐστίν, ὡς εἶπεν ὁ Σολομών, καὶ ὁ Παῦλος ἔγραφε (20), Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· ποῖαν ἡ Σοφία (21) προκοπὴν ἐπεδέχεται;

52. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ, κτίσματα τυγχάνοντες, ἐπεκτείνεσθαι πῶς καὶ προκόπτειν ἐν ἀρετῇ δύναται· Ἐνὼχ γοῦν οὕτω μετετέθη· καὶ Μωσῆς αὐξάνων ἐτελειούτο· Ἰσαὰκ δὲ προκόπτων ἐγένετο μέγας (22)· καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐπεκτείνεσθαι καθ' ἡμέραν τοῖς ἐμπροσθεν ἔλεγεν· εἶχε γὰρ ἕκαστος τοῦ προκοπῆν (23), βλέπων εἰς τὸν ἐμπροσθεν αὐτοῦ βαθμὸν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁ μόνος ὢν, ποῦ εἶχεν ἐπεκτείνεσθαι; Πάντα γὰρ εἰς αὐτὸν βλέποντα προκόπτει· αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, ἐν τῷ μόνῳ Πατρὶ ἐστίν, ἀφ' οὗ οὐδὲ ἐπεκτείνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μένων ἐστίν ἀεί. Ἄνθρώπων μὲν οὖν ἐστὶ τὸ προκόπτειν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἐπεὶ προκόπτειν οὐκ εἶχε, τέλειος (24) ὢν ἐν τῷ Πατρὶ, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν τῷ ἐκείνου ταπεινῷ μᾶλλον ἡμεῖς αὐξήσῃς δυναθῶμεν. Ἡ δὲ αὐξήσις ἡμῶν οὐκ ἄλλη τίς ἐστίν ἢ τὸ ἀφίστασθαι μὲν τῶν αἰσθητῶν, εἰς αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον γενέσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκείνου ταπεινὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν σάρκα. Οὐκ ἄρα ὁ Λόγος ἦν (25), ἢ Λόγος ἐστίν, ὁ προκόπτων, ὁ τέλειος ἐκ τελείου ὢν τοῦ Πατρὸς, ὁ μηδενὸς δεόμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς προκοπὴν ἀνάγων. Ἄλλὰ ἀνθρωπίνως εἴρηται καὶ ἐναυῦθα τὸ (26) προ-

⁶⁰ Philipp. III, 13.

D Commel., omisso ποῖαν ἡ Σοφία, habent προκοπὴν οὐκ ἐπεδέχεται.

(22) Sic uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, Ἰσαὰκ τε. Ibidem Felc. 5, ἐγένετο.

(23) Basiliensis, προκόψειν. Regius primus prima manu, προκόψει, sed secunda, προκοπῆν, ut cæteri et editi. Mox Regius primus et Seguer., ἑαυτοῦ βαθμὸν. Reg. 2, αὐτῶν βαθμὸν. Editi et alii, αὐτοῦ βαθμὸν.

(24) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, οὐκ εἶχεν, ἐπεὶ τέλειος. Ibid. Reg. 2, Basil. et Felc. 5, ἦν ἐν τῷ Πατρὶ. Editi atque alii, ὢν ἐν τῷ Πατρὶ.

(25) Ἡν deletum est in Reg. 1.

(26) Sic Regius primus et Seguer. In aliis et editis τό deest. Mox Reg. 1 et Seguer., Καὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστής.

κόπτειν· ἐπει καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ πάλιν ἡ προκοπή. Καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς οὕτω μετὰ ἀκριβοῦς τῆς παρατηρήσεως λέγων, τῇ προκοπῇ συνῆψε τὴν ἡλικίαν· Λόγος δὲ καὶ Θεὸς ἡλικία οὐ μετρεῖται (27), ἀλλὰ τῶν σωμάτων εἰσὶν αἱ ἡλικίαι. Τοῦ σώματος ἄρα ἐστὶν ἡ προκοπή· αὐτοῦ γὰρ προκόπτοντος, προέκοπτεν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φανέρωσις τῆς θεότητος τοῖς ὁρώσιν· ὅσῳ δὲ ἡ θεότης ἀπεκαλύπτετο, τοσούτῳ πλεον ἡ χάρις ἠϋξάνεν ὡς ἀνθρώπου (28) παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. Παιδίον μὲν γὰρ ἐβαστάζετο παῖς δὲ γενόμενος, ἀπέμενε ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τοὺς ἱερέας ἀνέκρινε περὶ τοῦ νόμου· κατ' ὄλιγον δὲ τοῦ σώματος αὐξάνοντος, καὶ τοῦ Λόγου φανερούντος ἑαυτὸν ἐν αὐτῷ (29), ὁμολογεῖται λοιπὸν παρὰ μὲν Πέτρου πρῶτον, εἶτα καὶ παρὰ πάντων, ὅτι ἀληθῶς Υἱὸς Θεοῦ ἐστὶν οὗτος· εἰ καὶ Ἰουδαῖοι οἶτε παλαιοὶ καὶ οἱ νέοι οὗτοι (30) θέλοντες καμύσουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ βλέπωσιν, ὅτι τὸ, ἐν σοφίᾳ προκόπτειν, οὐκ ἐστὶ τὴν Σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον μέλλον ἐν αὐτῇ προκόπτειν (31). Καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφία καὶ χάριτι· εἰ χρῆ δὲ καὶ πιθανῶς μετὰ τοῦ ἀληθοῦς ἠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον (32), καὶ ἐν ἑαυτῇ τὸν

53. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ λεγόμενη προκοπή ἢ, καθά. προείπον, ἡ (33) παρὰ τῆς Σοφίας μεταδιδόμενη τοῖς ἀνθρώποις θεοποίησις καὶ χάρις, ἐξαφανιζομένης ἐν αὐτοῖς τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς φθορᾶς κατὰ τὴν ὁμοίτητα καὶ συγγένειαν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου; Οὕτω γὰρ αὐξάνοντος ἐν ἡλικίᾳ τοῦ σώματος, συνεπίδοτο ἐν αὐτῷ καὶ ἡ τῆς (34) θεότητος φανέρωσις, καὶ ἐδείκνυτο παρὰ πᾶσιν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστὶ, καὶ Θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι. Ἐὰν δὲ φιλονεικῶσιν, ὅτι Ἰησοῦς ἐκλήθη ὁ Λόγος γενόμενος σὰρξ, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρουσι (35) τὸ λεγόμενον, προέκοπτεν· ἀκουέτωσαν, ὅτι οὐδὲ τοῦτο μὲν ἐλαττοῦ τὸ πατρικὸν φῶς· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱός· δείκνυσι δὲ πάλιν, ὅτι (36) γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Λόγος, καὶ ἀληθινὴν ἐφόρεσε σάρκα. Καὶ ὡσπερ εἶπομεν, ὅτι σαρκὶ πέπονθε, καὶ (37) σαρκὶ ἐπεινά, καὶ σαρκὶ ἐκοπίασεν· οὕτω καὶ εἰκότως ἂν λέγοιτο, ὅτι σαρκὶ προέκοπτεν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν ὄντος τοῦ Λόγου ἐγένετο ἡ προκοπή, οἷα ἐστὶν,

⁴¹ Luc. II, 52. ⁴² Prov. IX, 1. ⁴³ Joan. I, 14.

(27) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, D. μετρεῖται. Editi aliique, μεμέτρηται.

(28) Sic uterque Regius, Seguer. Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editio Commel., ἀνθρώπου.

(29) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἑαυτὸν ἐν αὐτῷ. Felc. 5, αὐτὸν ἑαυτῷ. Cæteri et editi, ἑαυτὸν ἑαυτῷ.

(30) Reg. 1, et Seguer., καὶ οἱ νέοι οὗτοι. Gobler. et Felc. 1, καὶ νέοι οὗτοι. Alii et editi, καὶ νέοι οὗτω. Paulo post Reg. 1, ὅτι ἐν σοφίᾳ προκόπτειν. Mox idem et Seguer., τὴν Σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν. In aliis et editis deest, αὐτῇ.

(31) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, προκόπτειν. Alii et editi, προκόπτει. Ibid. Reg. 1, Seguerian. Gobler. et Felc. 1, Καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφίᾳ. Editi, Καὶ γὰρ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ.

(32) Goblerian. et Felc. 1, ἐν αὐτῇ. Ibidem ibidem et Reg. ac Seguerian., καὶ ἐν ἑαυτῇ. Alii et editi, καὶ ἐν αὐτῇ.

A admodum evangelista ætatem cum progressionem conjunxit : siquidem nulla est Verbi et Dei ætas, sed ætates ad corpora pertinent. Ad corpus igitur spectat hujusmodi progressus : eo enim proficiente, in ipso pariter cernentium oculis proficiebat patefactio divinitatis. Quanto porro manifestius divinitas se explicabat, tanto magis apud omnes homines gratia ejus tanquam hominis crescebat. Nam infans quidem gestabatur ; puer autem factus remansit in templo, ipsosque sacerdotes de lege interrogavit. Sensim autem 477 crescente corpore, et Verbo se ipsum in eo patefaciente, primo Petrus, deindeque alii eum vere Filium Dei esse confitentur, quantumvis Judæi cum veteres tum novi isti ultro claudant oculos, ne videant quod hic, in sapientia proficere, non significet ipsam Sapientiam proficere, sed humanam tantum naturam in ea proficere. Siquidem *Jesus proficiebat sapientia et gratia* ⁴¹ ; vel potius, ut apposite simul et vere loquamur, ipse in seipso proficiebat. Nam *Sapientia ædificavit sibi domum* ⁴², fecitque ut domus in seipsa proficeret. *εἰπεῖν, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ προέκοπτε. Ἡ Σοφία γὰρ οἶκον προκόπτειν ἔπολει.*

53. Cæterum quænam illa est progressio, quam, uti supra dixi, gratia et divinitas hominibus a Sapientia impertita, destructo in illis peccato et corruptione, propter ipsorum cum carne Verbi similitudinem et cognationem? Ita enim corpore ætate crescente, in illo quoque crescebat major divinitatis explicatio, omnibusque ostendebatur templum Dei ipsum esse, et Deum esse in corpore. Quod si rixari velint in eo quod *Verbum caro factum* ⁴³. Jesus sit appellatus, ad eumque illud dictum, *proficiebat*, referant : audiant neque ea re imminui paternam lucem, quæ Filius ipse est. Verum id rursus ostendit Verbum hominem esse factum, veramque carnem habuisse. Unde, quemadmodum diximus eum carne passum esse, carne esuriisse, carne defatigatum esse : ita, et merito quidem, affirmare licet eum carne profecisse. Neque enim illa, qualemcunque diximus, progressio fiebat, qua-

(33) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., προκοπή, καθά προείπον, ἢ, etc.

(34) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commel., συνεπίδοται ἐν αὐτῷ ἡ τῆς.

(35) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ut et legit Nannius. Cæteri vero et editi, Ἰησοῦς ἐκλήθη σὰρξ γενόμενος, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρωσιν. Basilienensis habet, ὅτι ὁ Ἰησοῦς.

(36) Sic mss. In editione autem Commel. deest ὅτι. Mox Reg. 1, Seguerian. Gobler. et Felc. 1, ἐφόρεσε σάρκα. Alii et editio Commel., ἐφόρει σάρκα.

(37) Uterque Regius, Seguerian. Gobler. et Felc. 1, addunt, καὶ, quod in aliis et editis deest. Ibidem Reg. 1, et Seguerian., ἐπεινάσε, et ἐκοπία. Item idem et Goblerian. ac Felc. 1, καὶ τοῦτο εἰκότως ; ἂν λέγοιτο, σαρκὶ προέκοπτεν. Ibidem uterque Regius, Seguer. et Basil., Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν. Gobler. Felc. 1 et 5, Οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν. Editio Commel., Οὐ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν.

ni Verbum extrinsecus existeret : sed in illo erat et ejus dicitur caro proficiens, ut scilicet hominum progressus, propter ipsorum cum Verbo societatem, stabilis posset perseverare. Nec ergo Verbum proficiebat, nec: caro erat Sapientia, sed caro facta est Sapientiae corpus. Quocirca, uti docuimus, non Sapientia, quatenus est Sapientia, ipsa per seipsam proficiebat; sed sola humanitas in Sapientia proficiebat, humanam paulatim transcendens naturam, divina reddita, ipsiusque Sapientiae facta et omnibus apparens instrumentum, quo ad agendum et elucendum ipsa uteretur Divinitas. Hinc nequaquam dixit, Verbum proficiebat, sed, Jesus, quod quidem nomen Dominus factus homo accepit; ita ut ad humanam naturam progressus ille pertineat, eo quo supra explicavimus modo.

54. Itaque quemadmodum, carne proficiente, ipse proficere dicitur ob suam cum corpore conjunctionem : ita quae illi tempore mortis accidisse legimus, ut turbari, flere, eadem ratione interpretari oportet. Enimvero illi in omnes sese vertunt partes, suamque haeresim ex his veluti commendantes ac confirmantes, hisce nos verbis adoriuntur. Ecce, inquit, fleuit et dixit : *Nunc anima mea turbata est* ⁶⁴ : rogavit item ut calix transiret ⁶⁵ : qui ergo fieri potest ut is, qui haec **478** dixit, Deus sit et Verbum Patris? Ita sane, o Dei hostes, scriptum est eum flevisse, et dixisse, *Turbatus sum*, illa quoque verba in cruce pronuntiasse, *Eloi, Eloi, lamma sabachthani*, id est, *Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me* ⁶⁶? Rogavit etiam ut transiret calix : namque haec factum scripta esse. Verum vos similiter velim vicissim respondere : necesse enim est idem ad singula quae objicitis retorquere. Si purus homo est qui loquitur, lacrymetur utique et mortem reformidet, ut homo. Sed si Verbum est in carne (nam eadem semper dicere, grave esse minime debet), quem ille qui Deus est timere potuit? Vel quare ille, qui vita est et alios ex morte eripit, mortem ipse pertimesceret? Vel qui fieri potuit ut is qui aiebat, *Nolite timere eum qui occidit corpus* ⁶⁷, timore ipse corriperetur?

ἢ εἰρήκαμεν. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἡ προκόπτουσα καὶ αὐτοῦ λέγεται· καὶ τοῦτο ἵνα πάλιν ἡ τῶν ἀνθρώπων προκοπὴ ἀπύτωτος διὰ τὸν συνόντα Λόγον διαμείνῃ. Οὐτ' οὖν τοῦ Λόγου ἡ προκοπὴ, οὔτε ἡ σὰρξ ἦν ἡ σοφία, ἀλλὰ τῆς σοφίας σῶμα γέγονεν ἡ σὰρξ. Διὰ τοῦτο, ὡς προείπομεν (38), οὐχ ἡ σοφία, ἢ σοφία ἐστίν, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν προέκοπτεν· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐν τῇ σοφίᾳ προέκοπτεν, ὑπεραναβαλὼν κατ' ὀλίγον τὴν (39) ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ θεοποιούμενον, καὶ ὄργανον αὐτῆς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς θεότητος καὶ τὴν ἐκλαμψίν αὐτῆς γινόμενον καὶ φαινόμενον πᾶσι. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὁ Λόγος προέκοπτεν, ἀλλ', Ὁ Ἰησοῦς (40), ὅπερ ὄνομα γενόμενος ἀνθρώπος ὁ Κύριος ἐκλήθη· ὡς εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν προκοπὴν οὕτως ὡς (41) ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰπομένῃ.

54. Οὐκοῦν ὡς περ, προκοπούσης τῆς σαρκὸς, λέγεται αὐτὸς προκόπτειν διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἰδιότητα· οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου λεγόμενα, τὸ παραχθῆναι, τὸ κλαῦσαι, ἡ χρὴ λαμβάνειν τῇ αὐτῇ διανοίᾳ. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω περιούνητες, καὶ ὡς περ ἐκ τούτων τὴν αἵρεσιν πάλιν συνιστῶντες (42), φάσκουσιν· Ἰδοὺ ἐκλαυσε καὶ εἶπε· *Nūn ἡ ψυχὴ μου τετάρκαται*· καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον· πῶς οὖν, εἰ ταῦτα εἴρηκε, Θεὸς ἐστὶ καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς; Ναὶ γέγραπται (43), ὅτι ἐκλαυσεν, ὡ θεομάχοι, καὶ ὅτι εἶπεν, Ἐταράχθη, καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶπεν, Ἐλωὶ, Ἐλωὶ λιμасаβαχθάνι, ὃ ἐστὶ, *Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες*; Καὶ παρεκάλεσε δὲ τοῦ παρελθεῖν (44) τὸ ποτήριον· γέγραπται γὰρ ταῦτα. Ἄλλ' ἠβούλημ πάλιν ὑμᾶς ἀποκρίνασθαι· τὸ αὐτὸ (45) γὰρ ἐφ' ἐκάστου τῶν παρ' ὑμῶν προτεινομένων ἀντιπρὸς ἐν ἀνάγκῃ. Εἰ μὲν ἀνθρώπος φίλος ἐστὶν ὁ λαλῶν, κλαιέτω καὶ φοβείσθω τὸν θάνατον, ὡς ἀνθρώπος· εἰ δὲ Λόγος ἐστὶν ἐν σαρκὶ (τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν ἀεὶ οὐκ ὀκνητέον), τίνα θεὸς ὢν εἶχε (46) φοβεῖσθαι; Ἡ δὲ τί τὸν θάνατον ἐφοβείτο ζῶν ὢν αὐτὸς, καὶ ἄλλους ἐκ τοῦ θανάτου βυόμενος; Ἡ πῶς λέγων, *Μὴ φοβεῖσθε* (47) *τὸν ἀποκτείνοντα τὸ σῶμα*, αὐτὸς ἐφοβείτο; Πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραάμ λέγων, *Μὴ φοβοῦ, ὅτι* (48) *μετὰ σοῦ εἰμι*· καὶ τὸν Μωσῆν παραβαρύνων κατὰ τοῦ Θε-

⁶⁴ Joan. xii, 27. ⁶⁵ Matth. xxvi, 39. ⁶⁶ Marc. xv, 34. ⁶⁷ Matth. x, 28; Luc. xii, 4.

(38) Regius primus et Seguerian., Διὰ τοῦθ' ὡς D guer., καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. . . . . λειμὰ σαβαχθάνι. Ibidem et Regius secundus, Basil. et Anglic., ἐγκατέλιπες. Cæteri et editi, κατέλιπες.

(39) Sic uterque Regius, Seguer. Basiliensis, Anglic. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis deest τὴν. Mox, post ὄργανον αὐτῆς, Regius primus et Seguerian. omittunt γινόμενον, quod hic alii et editi habent, sed infra transponunt post ἐκλαμψίν αὐτῆς, ibidemque habent, καὶ φαινόμενον πᾶσι, ubi alii et editi, φαῖνον ἐν πᾶσι.

(40) Sic primus codex Regius, Gobler. et Felc. 1. At cæteri et editi, ἀλλὰ Ἰησοῦς.

(41) Regius primus et Seguerian., ὡς περ καὶ ἐν Gobler. et Felc. 1, ὡς περ ἐν. Alii et editi, ὡς ἐν.

(42) Regius primus, συνιστῶντες.

(43) Gobler. et Felc. 1, ναὶ omittunt. Regius secundus et Basil. habent, καὶ γέγραπται. Mox Gobler. et Felc. 1, καὶ ὅτι ἐταράχθη, καὶ, Θεέ μου, etc. omissis intermediis. Ibidem, Regius primus et Se-

guer., καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. . . . . λειμὰ σαβαχθάνι. Ibidem et Regius secundus, Basil. et Anglic., ἐγκατέλιπες. Cæteri et editi, κατέλιπες.

(44) Regius primus et Seguer. τοῦ omittunt. At Gobler. et Felc. primus, sic habent, καὶ παρεθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· γέγραπται.

(45) Regius primus et Seguer., τὸ αὐτό. Alii et editi, τοῦτο.

(46) Regius primus et Seguer., Θεὸς ὢν εἶχε. In aliis et editis ὢν deest.

(47) Uterque Regius et Seguer., μὴ φοβεῖσθαι. Mox primus codex Regius et Seguer., Πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραάμ. Alii et editi, ὁ omittunt.

(48) Seguer. addit ὅτι, quod in aliis et editis deest. Genes. xxvi, 24, habetur, *Μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι. Ibidem Regius primus et Seguer., καὶ τὸν Μωσῆν ὃ τε. In Reg. tamen τε deletum est, et ὁ relictum.*

ραῦ, καὶ τῷ τοῦ Ναυῆ (49) λέγων, Ἰσχυε καὶ ἀνδρῶν, αὐτὸς ἐδειλία τὸν Ἡρώδη καὶ τὸν Πιλάτον (50); Εἶτα, ἄλλως γινόμενος βοηθὸς εἰς τὸ μὴ φοβηθῆσαι (Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐμοὶ βοηθός· οὐ φοβηθήσομαι) (51). τί ποιήσῃ μοι ἄνθρωπος, αὐτὸς ἡγεμόνας θνητοῦς ἀνθρώπους ἐφοβείτο; αὐτὸς (52) ἰδὼν κατὰ τοῦ θανάτου, ἐδειλία τὸν θάνατον; Πῶς δὲ οὐκ ἄποπον καὶ δυσσεβῆς, λέγειν τοῦτον δειλίαν τὸν θάνατον ἢ (53) τὸν ἕδην, ὃν οἱ πυλωροὶ τοῦ ἕδου βλέποντες ἐπεψῆσαν; Εἰ δὲ καθ' ὁμᾶς ἐδειλία ὁ Λόγος, διὰ τί πρὸ πολλοῦ λέγων περὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἐφρευγεν (54), ἀλλὰ καὶ ζητούμενος ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι; Καὶ γὰρ ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν, ὡς ἔλεγεν· Ἐξουσίαρ ἔχω θεῖαν τὴν ψυχῆν μου· καὶ ἐξουσίαρ ἔχω πάλην (55) λαβεῖν ἀπ' αὐτῆν· καὶ, Οὐδεὶς αἶρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ.

55. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἴδια φύσει τοῦ Λόγου ταῦτα, ἢ Λόγος ἦν· ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ πασχοῦσῃ (56) σαρκὶ ἦν ὁ Λόγος, ὡς Χριστομάχοι καὶ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι. Καὶ γὰρ οὐκ εἰρήται ταῦτα πρὸ τῆς σαρκός· ἀλλ' ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ γέγονεν. (57) ἄνθρωπος, τὸ τρικαῦτα καὶ ἀνθρωπίνως εἰρῆσθαι γέγραπται ταῦτα. Ἀμέλει, περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα, αὐτὸς ἤγειρε τὸν Λάζαρον (58) ἐκ νεκρῶν, καὶ τὸ ὕδωρ αἶνον πεποίηκε, καὶ τῷ ἐκ γενετῆς τυφλῷ ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν, καὶ εἶπεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμέν. Εἴπερ οὖν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων προφασίζονται ταπεινά νοεῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· μᾶλλον δὲ ἀνθρώπων αὐτὸν ὄλον ἐκ γῆς, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ (59) νομίζουσι· διὰ τί μὴ καὶ (60) ἐκ τῶν θεϊκῶν ἔργων ἐπιγινώσκουσι τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον, καὶ λοιπὸν ἀρνοῦνται τὴν ἴδιαν ἀσέθειαν; Ἐξέστι γὰρ αὐτοῦς (61) ὄραϊν, πῶς ὁ τὰ ἔργα ποιῶν ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὸ σῶμα παθητὸν δεικνὺς ἐν τῷ ἀφίεμαι. κλαίειν καὶ πεινᾶν αὐτὸν (62), καὶ τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἐν αὐτῷ φαίνεσθαι. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν τοιούτων ἐγκωρίζει, ὅτι,

⁵⁶ Genes. xxvi, 24. ⁵⁷ Josue i, 6. ⁵⁸ Psal. cxviii, 6. ⁵⁹ Joan. xviii, 5. ⁶⁰ Joan. x, 18. ⁶¹ ibid. ⁶² ibid. 30.

(49) Editio Commel., τῷ Ἰησοῦ Ναυῆ. Mss., τῷ τοῦ Ναυῆ.

(50) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, Πιλάτον. Alii et editi, Ἡρότιον.

(51) Sic Reg. 1 prima manu, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At Basilensis, οὐ μὴ φοβηθήσομαι. Editi et alii, καὶ οὐ φοβηθήσομαι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτὸς ἡγεμόνας. Caeteri editique, οὗτος ἡγεμόνας.

(52) Regius primus et Seguer., ἀλλ' αὐτός.

(53) Gobler. et Felc. 1 addunt τὸν θάνατον ἢ, quæ item legit Nannius: alii et editio Commel. omittunt.

(54) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐφρευγεν. Caeteri et editi, ἐφρυγεν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, ἀλλὰ ζητούμενος. Mox primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν. Alii et editi, ἠδύνατο καὶ μὴ ἀποθανεῖν. Ibidem, Reg. 1, et Seguer., ὡς ἔλεγεν, pro quo alii habent tantum λέγων.

(55) Πάλιν deest in Reg. 1, et Seguerian.

(56) Sic Gobler. Felc. 1, et uterque Regius. Seguer. autem, τοιαύτη πασχοῦσι. Editio Commel.,

A Quonam pacto ille qui Abrahæ dicebat, *Noli time-re, quia ego tecum sum*⁶⁶: ille qui Moysen adver-sus Pharaonem corroborabat: qui filio Nave aie-bat, *Fortiter et viriliter age*⁶⁷: quomodo, inquam, ipse Herodem et Pilatum potuit metuere? Præterea, illene qui alios ad non timendum adjuvat (nam, *Dominus, inquit, mihi adjutor, non timebo quid fa-ciat mihi homo*⁶⁸), ipse præsides mortales homines metuebat? Illene qui contra mortem venit, mortem timuit? Annon absurdum et impium est conten-dere, eum mortem et inferos extimuisse, quo consp-pecto inferorum janitores tremuerunt? Enimvero si secundum vos Verbum timuit, cur cum longe ante Judæorum prædixisset insidias, non aufugit, sed quæsitus dixit, *Ego sum*⁶⁹? Siquidem poterat

B non mori, uti his verbis docet: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*⁷⁰: et, *Nemo tollit eam a me*⁷¹.

55. Verum hæc non naturæ Verbi, quatenus Ver-bum est, propria erant: sed Verbum, a Christi hos-tes et ingrati Judæi, in carne hæc patiente exsiste-bat. Hinc ista non ante carnem assumptam dicta sunt: sed postquam Verbum caro et homo est fa-ctum, hæc de humana natura dicta esse scriptum est. Hæc ille, de quo ista scripta sunt, Lazarum a mortuis excitavit, aquam convertit in vinum, cæco nato visum restituit, et dixit: *Ego et Pater unum sumus*⁷². Quocirca si ex humanis ejus gestis occasionem captant humiliter et abjectæ de Dei Filio sentiendi; imo vero hominem eum totum e terra non autem e cælo esse arbitrantur: cur non etiam ex divinis factis. Verbum in Patre exsistens agnos-cunt, propriamque deponunt impietatem? Illis enim licet perspicere eundem omnino esse qui il-lorum operum auctor est, et qui patibile corpus se habere ostendit, cum illud flere, 479 esurire, et quæ corporis propria sunt, in eo apparere permisit. Hujusmodi quippe corporis affectionibus demon-

τοιαύτα παρασχοῦσι. Paulo post Basil., Καὶ γὰρ οὐκ εἴρηκε.

(57) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, καὶ ὅτε γέγονεν. Mox Reg. 1 Seguer., εἰρῆσθαι γέγρα-πται ταῦτα. Gobler. et Felckm. 1, γέγραπται ταῦτα εἰρῆσθαι.

(58) Regius primus et Seguer., ἤγειρε καὶ Λάζα-ρον. Idem mox et Anglican. Basil. ac Felc. 5, ἐχα-ρίσατο. Editi Commel., ἐχειρίσατο.

(59) Uterque Regius, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ. At alii et editi οὐκ omittunt.

(60) Uterque Regius et Seguer., μὴ καὶ ἐκ. In aliis et editis καὶ deest.

(61) Sic uterque Regius et Seguer. At editi et alii, αὐτοῦς. Utrumque autem abest a Felc. 5. Quæ ibidem sequuntur, sic exstant in Felc. 2, et in edi-tis. In aliis autem mss. ita legitur, πῶς ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὰ ἔργα ποιῶν, ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα.

(62) Seguer. Gobler. et Felc. 1, αὐτόν. Sic item. prima manu in Reg. 1, at secunda manu, αὐτό, ut in aliis et editis. Ibidem Felc. 2, cum editis, καὶ ἴδια. Caeteri mss., καὶ τὰ ἴδια.

strabat se, cum Deus esset impassibilis, passibilem assumpsisse carnem : at ex operibus palam faciebat se, cum Dei Verbum esset, hominem postea factum esse, unde aiebat : *Si mihi, utpote quem humano corpore amictum cernitis, credere non vultis, saltem operibus credite, ut cognoscatis me in Patre et Patrem in me esse* ⁷⁵. Plane impudentes et impii admodum esse mihi videntur Christi adversarii, qui nimirum ubi audierint, *Ego et Pater unum sumus* ⁷⁶, sensum verborum adulterare, et Patris ac Filii unitatem dividere totis conantur viribus : cum autem flevisse, sudasse, passum esse audiant, non corpus aspectant, sed ex his inter res creatas eum, per quem factæ illæ sunt, audent annumerare. Quid ergo adhuc illos inter et Judæos interest ? Ut enim illi Dei opera impie Beelzebubli ascribebant ; ita isti, quia Dominum operum illorum auctorem inter res creatas collocant, easdem ac illi pœnas pendent in-expiabiles.

56. Atqui æquum fuisset illos ex his verbis, *Ego et Pater unum sumus*, unam divinitatem et naturæ Patris proprietatem percipere ; ex hac autem voce, *lacrymatus est*, et similibus, ea corporis propria esse agnoscere, maxime cum utrobique consentaneæ rationes illis suppetant, quippe cum illa quidem de eo ut de Deo, hæc autem propter humanum ejusdem corpus scripta sint. Nec enim in eo, qui corporis expers esset, corporis proprietates fuissent, nisi corpus corruptioni obnoxium ac mortale assumpsisset. Mortalis siquidem fuit sancta Maria ex qua ejus productum corpus est ; ac proinde, quoniam in corpore patiente, lacrymante, et laborante esset, necesse fuit ut isthæc, quæ carnis propria sunt, de eo una cum corpore dicerentur. Sive igitur flebat et perturbatus est, non Verbum, ut Verbum, flebat et perturbabatur, sed id pertinebat ad carnem : sive oravit ut transiret calix, non ipsa divinitas reformidabat, sed illa affectio erat humanitatis propria, ut et voces istæ : *Ut quid dereliquisti me* ⁷⁷ quæ ejus esse eodem, quo supra explicavimus, modo sunt intelligenda. Nam tametsi nihil patiebatur, cum Verbum patibile non habeat naturam, perinde tamen ac si vere pateretur, hæc ab evange-

⁷⁵ Joan. x, 38. ⁷⁶ ibid. 30. ⁷⁷ Marc. xv, 34.

(63) Seguer. Gobler. et Felc. 4, ὅτι τὸ θεός. Mox D Reg. 1 et Seguer, ἐδείκνυεν αὐτόν.

(64) Primus codex Regius et Seguer., κὰν ἐμοί, βλέποντες ἀνθρώπινον, περιβεβλημένῳ σώμα μὴ πιστεύετε· ἀλλὰ κὰν τοῖς ἔργοις πιστεύετε.

(65) Reg. 4 et Seguer., ἀποίσονται.

(66) Regius primus et Seguer., καὶ τὸ ἴδιον. Cæteri et editi, κατὰ τὸ ἴδιον.

(67) Primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. primus, τὸ μὲν, et mox primus codex Regius et Seguer., τὸ δὲ διὰ τὸ, etc. Ibidem ibidem, αὐτοῦ σώμα γέγραπται. Ὁ δὲ γὰρ ἐν.

(68) Primus codex Regius, Seguerian. Goblerian. et Felc. 4, ἦν ἡ Μαρία. Regius secundus, Basilien-sis et Anglicanus, ἦν ἡ ἁγία Μαρία. Ibidem Regius primus et Seguer., Διὸ καὶ ἀνάγκη. In aliis et editis deest καί.

A θεός (63) ὦν ἀπαθής, σάρκα παθητὴν ἔλαβεν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων ἐδείκνυεν αὐτόν Λόγον ὄντα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὕστερον γενόμενον ἀνθρώπων, λέγων· *Κὰν ἐμοί μὴ πιστεύετε*, βλέποντες ἀνθρώπινόν με περιβεβλημένον σώμα, ἀλλὰ κὰν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε (64), *Ἴνα γινώτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*. Πάνυ δὲ μοι δοκοῦσιν ἀναισχυντὴν ἐσχηκέναι καὶ βλασφημίαν οἱ Χριστομάχοι. Ἀκούοντες μὲν γὰρ, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν*, βιάζονται τὴν διάνοϊαν παρεξηγεῖσθαι, καὶ διαιρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· ἀκούοντες δὲ, ὅτι ἔκλαυσεν, ἴδρωσεν, πέπονθεν, οὐκ ἐνορῶσι τῷ σώματι, ἀλλ' ἐκ τούτων τῇ κτίσει συναριθμοῦσι τὸν δι' οὐ γέγονεν ἡ κτίσις. Τί οὖν ἐτι λοιπὸν καὶ οὗτοι τῶν Ἰουδαίων διαφέρουσιν ; Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα τῷ Βεελζεβούλ ἐλογίζοντο βλασφημοῦντες· οὕτω καὶ οὗτοι, τὸν ταῦτα ἐργασάμενον Κύριον τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦντες, τὴν αὐτὴν ἐκεῖνοις ἀσύγγνωστον ὑποίσονται (65) κα-
ταδικην.

56. Ἐδεῖ δὲ ἀκούοντας μὲν αὐτοὺς, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν*, μίαν ὄψιν τὴν θεότητα καὶ τὸ ἴδιον (66) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· ἀκούοντας δὲ τὸ, *ἔκλαυσε*, καὶ τὰ ὅμοια, ταῦτα τοῦ σώματος ἴδια λέγειν, μάλιστα ὅτι ἐν ἐκατέρῳ τούτων ἔχουσι τὴν ἀφορμὴν εὐλογον, ὅτι τὰ μὲν (67) ὡς περὶ Θεοῦ γέγραπται, τὰ δὲ διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σώμα λέγεται. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀσωμάτῳ τὰ τοῦ σώματος ἀν ἐγεγόνει, εἰ μὴ σώμα λαβὼν ἦν φαρτὸν καὶ θνητὸν· θνητὴ γὰρ ἦν ἡ ἁγία (68) Μαρία, ἐξ ἧς ἦν καὶ τὸ σώμα. Διὸ καὶ ἀνάγκη ἐν πάσχοντι σώματι, καὶ κλαίοντι, καὶ κάμνοντι γενομένου αὐτοῦ, αὐτοῦ λέγεσθαι μετὰ τοῦ σώματος καὶ ταῦτα, ἅπερ ἐστὶν ἴδια τῆς σαρκὸς. Εἰ τε τοίνυν (69) ἔκλαυσε, καὶ ἐταράχθη, οὐκ ἦν ὁ Λόγος, ἢ ὁ Λόγος ἐστὶν, ὁ κλαίων καὶ ταρασσόμενος, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδιον ἦν τοῦτο· εἰ δὲ καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον, οὐκ ἦν ἡ θεότης ἢ (70) θειλῶσα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἦν ἴδιον καὶ τοῦτο τὸ πάθος, καὶ τὸ λέγειν· *Ἴνα τί με εγκατέλιπες* ; ὡς αὐτοῦ μέντοι πάλιν, κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένα, καίτοι μὴδὲν πάσχοντος, ἀπαθὴς γὰρ ἦν ὁ Λόγος (71), εἰρήκασιν ὁμοῦς οἱ εὐαγγελιστὰι ταῦτα· ἐπεὶ καὶ ἀνθρώπου γίνεται καὶ λέγεται ταῦτα, ἵνα καί, ταῦτα τὰ

(69) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc 4. At alii et editi, Εἰ τοίνυν.

(70) Sic Regius primus et Seguer. Alii autem et editi ἢ omittunt. Mox Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 4, ἦν ἴδιον. In cæteris et editis ἦν deest. Goblerian. et Felcm. 4 omittunt ibidem καὶ τοῦτο.

(71) Regius primus et Seguer., ἀπαθὴς γὰρ ὁ Λόγος. Ibidemque ibidem et Gobler., ac Felc. 4, εἰρήκασιν ὁμοῦς. =

(72) Regius primus et Seguer., γέγονεν ὁ Κύριος. In aliis et editis deest ὁ Κύριος. Ibidem pro γίνε-ται, Basil. habet γέγονε. Mox Regius secundus et Basil., κουφίσας αὐτοῖς. Felc. 5. κουφίσας αὐτῆς. Ibidem Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 4, ἔλυ-θεσαν αὐτὴν τούτων κατασκευάσῃ.

παθήματα τῆς σαρκὸς κουφίσας αὐτὸς, ἐλευθέραν αὐτῶν ταύτην κατασκευάσῃ. Ὅθεν οὐδὲ ἐγκαταλείπσθαι δύναται παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Κύριος ὁ ἐν αὐτῷ ὢν αἰ (73), καὶ πρὸ τοῦ εἰπεῖν, καὶ ὅτε ταύτην ἤφειε τὴν φωνήν. Ἄλλ' οὐδὲ θέμις πάλιν εἰπεῖν δειλίαν τὸν Κύριον, ὃν οἱ πωλωροὶ τοῦ ἔδου πτήξαντες ἐξαφῆκαν τὸν ἴδιον· καὶ τὰ μὲν μνήματα ἀνέωργε, πολλὰ δὲ (74) σώματα τῶν ἁγίων ἀνέστησαν, καὶ ἐνεφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις. Φιμούσθω τοίνυν πᾶς αἰρετικὸς, καὶ φοβείσθω λέγειν δειλίαν τὸν Κύριον, ὃν ὁ θάνατος, ὡς δράκων, φεύγει, ὃν τρέμουσι δαίμονες, καὶ φοβεῖται θάλασσα· δι' ὃν οἱ οὐρανοὶ σχίζονται, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις σαλεύονται (75)· Ἴδου γὰρ λέγοντος αὐτοῦ, *Ἴνα τί με ἐγκατέλιπες*; ἐδείκνυεν ὁ Πατήρ, ὡς αἰεὶ καὶ τότε ἦν ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ γῆ, γινώσκουσα τὸν λαλοῦντα δεσπότην, εὐθύς ἔτρεμε, καὶ τὸ καταπέτασμα ἐσχίζετο, ὁ ἥλιός τε (76) ἐκρύπτετο, καὶ αἱ πέτραι διεβήγγυντο, καὶ τὰ μὲν μνημεῖα, ὡς προείπον, ἠνοίγησαν, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς νεκροὶ ἠγείροντο· καὶ τὸ γε θαυμαστόν, οἱ τότε παρόντες (77) καὶ ἀρνούμενοι πρότερον αὐτὸν, ὑστερον ταῦτα βλέποντες, ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς τοῦτον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν (78). et quod in primis mirum est, qui tum aderant vere eum Filium Dei esse sunt confessi.

57. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτὸν, *Ἐἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον*, μάθετε πῶς ταῦτα εἰρηκῶς ἐπειτήματα τῷ Πέτρῳ, λέγων· *Οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων* (79). Ἦθελε γὰρ ὁ παρῆταιτο, καὶ διὰ τοῦτ' ἦν ἐλθὼν· ἀλλὰ τοῦ μὲν ἦν τὸ θέλειν· ἐπὶ τοῦτο γὰρ ἦλθε· τῆς δὲ σαρκὸς ἦν τὸ δειλίαν· διὸ καὶ ὡς ἀνθρώπος ἔλεγε τὴν τοιαύτην φωνήν. Καὶ ἀμφοτέρω παλιν παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐλέγχετο (80), ἵνα δείξῃ, ὅτι Θεὸς ἦν θέλων μὲν αὐτὸς, γενόμενος δὲ ἀνθρώπος εἶχε δειλίωσαν τὴν σάρκα, δι' ἣν συνεκέρασε τὸ ἑαυτοῦ θέλημα τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ἵνα καὶ τοῦτο πάλιν ἀφανίσας, θαρβύαλον τὸν ἀνθρώπον πάλιν (81) πρὸς τὸν θάνατον κατασκευάσῃ. Ἴδου γοῦν πρᾶγμα παράδοξον ἀληθῶς· ὃν ὡς κατὰ δειλίαν λαλεῖν (82) νομιζοῦσιν οἱ Χριστομάχοι, οὗτος τῇ νομιζομένῃ δειλίᾳ θαρβύαλους καὶ ἀφόβους τοὺς ἀνθρώπους κατασκευάζεν (83). Οἱ γοῦν μα-

A listis scripta sunt, quia scilicet Dominus factus homo est, ac proinde ista tanquam ab homine et sunt et dicuntur, ut videlicet ipse levatis hujusmodi carnis affectionibus, eam his redderet liberam. Quapropter nec a Patre derelinqui potuit Dominus, utpote qui in illo semper exstiterit, tum antequam hac diceret, tum cum has emitteret voces. Neque etiam fas est dicere Dominum timore perculsam fuisse, cujus metu perterriti inferorum janitores, captivos dimisere; hincque monumenta aperta sunt, et multa sanctorum corpora revixere, suisque apparuere⁷⁸. Taceant igitur omnes hæretici, nec affirmare audeant Dominum timuisse, quem mors ipsa, ut draco, fugit, quem dæmones metuunt, quem mare⁴⁸⁰ veretur, cujus causa scinduntur cæli, omnesque concutiuntur potestates. Ecce enim illo dicente, *Uiquid dereliquisti me?* demonstravit Pater se et semper, et tunc in eo fuisse. Terra enim Dominum loquentem agnoscens, statim tremuit, velum scissum est, sese sol abscondit, diruptæ petrae sunt, monumenta, ut jam dixi, sunt aperta, quique in illis jacebant mortui revixerunt: eumque prius negaverant, postea his conspectis

57. Quod autem ad id spectat quod dixit, *Si fieri potest, transeat calix*⁷⁹, discite quomodo Petrum eadem dicentem his increpaverit verbis: *Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum*⁸⁰. Siquidem hoc ipsum volebat ille quod deprecabatur et refugiebat, quippe eam ob rem venisset: verum ejus quidem erat id velle, ad quod scilicet ipse venerat, sed carnis erat pavere. Unde ut homo has voces protulit, ipseque utrumque dixit, ut se ostenderet et Deum esse qui vellet, et factum hominem carnem paventem habuisse, cujus gratia suam ipse voluntatem humanæ miscuit infirmitati, ut ea assumpta fidentem et audacem hominem adversus mortem redderet. En igitur rem plane admirabilem: ille nimirum quem Christi hostes præ timiditate loqui arbitrantur, hujusmodi ipse timiditate homines intrepidus et fortes reddidit. Hinc beati apostoli hisce post eum

⁷⁸ Matth. xxvii, 53. ⁷⁹ Matth. xxvi, 39. ⁸⁰ Marc. viii, 33.

(73) Regius primus et Seguer., ὁ Κύριος ὁ ἐν αὐτῷ. D alii et editi, ὁ Κύριος ἐν αὐτῷ.

(74) Regius primus et Seguer., πολλὰ τε. Iidem ibidem et Gobler. ac Felc. 1, ἀνέστη, καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις. Alii, ἀνέστησαν καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἀνθρώποις.

(75) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At cæteri et editi, πᾶσα δύναμις σαλεύεται.

(76) Seguer., καὶ ὁ ἥλιος δέ. Reg. habet item δέ. Alii autem et editi, ὁ ἥλιός τε. Mox Gobler. et Felc. 1, διεβήγγυντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς νεκροί, omissis intermedii. Reg. 1, ibid. et Seguer. pro ἠνοίγητο, habent ἠνοίγοντο.

(77) Regius primus et Seguer., καίτοι, iidemque mox, ὑστερον ταῦτα λέγοντες. Basiliensis ibidem addit δὲ post ὑστερον.

(78) Primus codex Regius et Seguer. τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν, et mox, μάθετε πῶς. Cæteri et editi,

D εἶναι Θεοῦ Υἱόν, et, μαθέτωσαν πῶς.

(79) Primus codex Regius et Seguer. addunt, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, quæ in aliis et editis desunt. Quæ mox sequuntur, ita exstant in Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ubi Reg. 1, secunda manu, ἐπὶ τούτῳ, non male. At in aliis et editione Commel. sic legitur, καὶ διὰ τοῦτο ἦν ἐλθὼν, ἀλλ' αὐτοῦ μὲν ἦν τὸ δειλίαν· διὸ καὶ ὡς ἀνθρώπος, etc.

(80) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. Cæteri autem et editi, ἐλέγοντο.

(81) Πάλιν, abest a Regio primo et Seguer., qui iidem paulo post habent, Ἴδου γοῦν πρᾶγμα, ubi alii et editi, Ἴδου γὰρ πρᾶγμα.

(82) Primus codex Regius et Seguer., λαλεῖν. Alii editique, λαλοῦντα.

(83) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, κατασκευάζεν. Alii et editi, κατασκευάζει. Paulo post Reg. 1 et Seguer., ἐκ τῶν φωνῶν τούτων.

animati vocibus, mortem contempserunt, ut etiam nihil de iudiciis curarent suis, sed audacter dicebant: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*⁸¹. Alii item sancti martyres tanta fuere fidentia et fortitudine, ut se potius in vitam migrare quam mortem pati existimarent. Nonne igitur perquam absurdum est servorum Verbi constantiam admirari, ipsi autem Verbo ascribere timiditatem, per quod mortem illi despexerunt? Proinde ex invicta sanctorum martyrum animi magnitudine clarum est non divinitatem ipsam timuisse, sed nostram timiditatem fuisse a Salvatore sublatam. Ut enim morte mortem, et humanis factis humana omnia delevit: ita illa sua timiditate nostram prostravit timiditatem, fecitque ut homines mortem non amplius reformidarent. Itaque omnia illa simul et aiebat et efficiebat. Humanæ enim naturæ erant huiusmodi voces: *Transeat calix, et, Ut quid me dereliquisti?* sed ipse divine efficiebat ut sol. desiceret et mortui reviviscerent. Si item ut homo aiebat, *Nunc anima mea turbata est*⁸²; dixit pariter, ut *Deus: Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*⁸³. Perturbari enim carnis proprium est: sed potestatem habere animam suo arbitrio ponendi et sumendi, id utique non hominum, sed potentie Verbi proprium est. Nec enim homo sua potestate, sed naturæ necessitate invitusque moritur (84). At Dominus, qui ipse quidem immortalis est, sed mortalem assumpserat **481** carnem, potestatem habuit, ut Deus, discedendi a corpore, illudque iterum assumendi, cum voluerit. Qua de re ita cecinit David: *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis Sanctum tuum videre corruptionem*⁸⁴. Siquidem decebat carnem, quæ corruptioni erat obnoxia, non amplius pro natura sua mortalem manere, sed propter Verbum, quod illam induerat, corruptionis expertem esse. Nam ut ipse, nostro accepto corpore, nostra est imitatus: ita nos, suscepto Verbo, immortalitatis ejusdem participes efficiuntur.

58. Frustra ergo scandalum pati simulant, et vilia de Verbo sentiunt Ariani, quod ipsum perturbatum fuisse et flevisse scriptum sit. Hinc enim ne humanum quidem sensum habere videntur, quippe qui hominum ignorent naturam et proprietates, ob quas certe eo magis admirationi esse debuit, quod

⁸¹ Act. v, 29. ⁸² Joan. xii, 27. ⁸³ Joan. x, 18.

(84) Vide admonitionem in orationem *contra gentes*.

(84) Reg. 1 et Seguer., οἱ τε ἄλλοι. Alii et editi, οἱ δὲ ἄλλοι. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 2, νομίζουσιν αὐτούς. Alii et editi, νομίζουσιν ἑαυτούς.

(85) Gobler. et Felc. 1 omittunt τοῦ θανάτου.

(86) Reg. 1 et Seguerianus, οὕτως τῆ. Cæteri et editi, οὕτω καὶ τῆ.

(87) Sic Reg. 1 et Seguer. In aliis et editis καὶ δεστ.

(88) *Hv abest a Reg. 1 et Seguer.

(89) Sic Reg. 1 et Seguer., ut et videtur legisse Nannius, qui nempe habet, *Dominus contra ipse*

A *κάριοι ἀπόστολοι μετ' αὐτὸν οὕτως ἐκ τῶν τοιοῦτων φωνῶν κατεφρόνουν τοῦ θανάτου, ὡς μηδὲ φροντίζουσιν τῶν ἀνακρινόντων αὐτούς, ἀλλὰ λέγουσιν· Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις· οἱ τε ἄλλοι (84) ἅγιοι μάρτυρες οὕτως ἐθάβρουν, ὡς μᾶλλον νομίζουσιν αὐτούς εἰς ζωὴν μεταβαλεῖν, ἢ θάνατον ὑπομένειν. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον τῶν μὲν θεραπόντων τοῦ Λόγου θαυμάζειν τὴν ἀνδρείαν, αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον λέγειν δειλιᾶν, δι' ὃν κάκεινοι τοῦ θανάτου (85) κατεφρόνησαν; Ἐκ δὲ τῆς τῶν ἁγίων μαρτύρων καρτερικωτάτης προθέσεως καὶ ἀνδρείας δεικνύται, ὡς οὐκ ἦν ἡ θεότης δειλιώσα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἦν ἀραιούμενος ὁ Σωτήρ. Ὡς γὰρ τὸν θάνατον θανάτω καθήρησε, καὶ ἀνθρωπίνως πάντα τὰ ἀνθρώπινα, οὕτω τῆ (86) νομιζομένη δειλίᾳ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἀφηρεῖτο, καὶ πεποίηκε μηκέτι φοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους τὸν θάνατον. Ἐλεγε οὖν ταῦτα καὶ ἅμα ἐποίησε. Ἀνθρώπινα μὲν γὰρ ἦν τὸ λέγειν· Παρελθέτω τὸ ποτήριον, καὶ, Ἴνα τί με ἐγκατέλιπες; θεϊκῶς δὲ ὁ αὐτὸς ἐποίησε τὸν ἥλιον ἐκλείπειν, καὶ τοὺς νεκροὺς ἐγεῖρῃσθαι. Πάλιν τε λέγων ἀνθρωπίνως, Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται· ἔλεγε καὶ (87) θεϊκῶς· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἔξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Τὸ μὲν γὰρ ταράττεσθαι τῆς σαρκὸς ἴδιον ἦν (88), τὸ δὲ ἔξουσίαν ἔχειν θεῖναι καὶ λαβεῖν, ὅτε βούλεται, τὴν ψυχὴν, οὐκέτι τοῦτο ἴδιον ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεώς ἐστιν. Ἀνθρώπος γὰρ οὐ κατ' ἴδιαν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀνάγκη φύσεως καὶ μὴ θλῶν ἀποθνήσκει· ὁ δὲ Κύριος, ἀθάνατος αὐτὸς ὢν (89), σάρκα δὲ θνητὴν ἔχων, ἐπ' ἐξουσίας εἶχεν, ὡς Θεὸς, ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισθῆναι, καὶ τοῦτο πάλιν ἀναλαβεῖν, ὅτε βούλεται. Περὶ τοῦτο καὶ Δαβὶδ ψάλλει· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην (90), οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Ἐπρεπε γὰρ, φθαρτὴν οὖσαν τὴν σάρκα, μηκέτι κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν μένειν θνητὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνδυσάμενον αὐτὴν Λόγον ἀφθαρτον διαμένειν. Ὡς γὰρ αὐτὸς, γενόμενος ἐν τῷ ἡμῶν σώματι (91), τὰ ἡμῶν ἐμιμήσατο, οὕτως ἡμεῖς, δεξάμενοι αὐτὸν, τῆς παρ' ἐκείνου μεταλαμβάνομεν ἀθανασίας.*

58. Μάτην τοίνυν σκανδαλιζεσθαι προσποιούνται, καὶ μικρὰ νοοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται περὶ τοῦ Λόγου, εἰ γέγραπται, ἐταράχθη, καὶ ἔκλαυσεν. Ἐοίκασι γὰρ

D *μηδὲ ἀνθρωπίνην ἀσθησὴν ἔχειν, ἀγνοοῦντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὰ τούτων ἴδια· δι' ἃ μᾶλλον (92) ἔδει θαυμάζειν, ὅτι ἐν φοιούτῃ πασχούσῃ*

⁸⁴ Psal. xv, 10.

quidem immortalis. Alii autem et editi, ὁ Κύριος ἀθάνατος ὢν.

(90) Reg. 1 et Seguerian., εἰς τὸν ἄδην. Cæteri et editi, εἰς ἄδην.

(91) Regius primus et Seguer., ἐν τῷ αὐτῷ σώματι. Idem mox et Reg. 2, Anglican. Goblerian. Felc. 1 et 5, δεξάμενοι τοῦτο. Alii editique, δεξάμενοι αὐτόν.

(92) Primus codex Regius et Seguer., δι' ἃ μᾶλλον. Cæteri et editi, διὰ καὶ μᾶλλον. Paulo post, Regius primus et Seguer., οὔτε ἐκώλυσε. Alii et editi, οὔτε ἐκώλυσε.

σαρκί ἦν ὁ Λόγος, καὶ οὕτως ἐκώλυε τοὺς ἐπιβουλεύον-
τας, οὕτως ἐξεδίκει κατὰ τῶν ἀναιρούντων, καί περ
δυνάμενος, ὁ ἄλλους καλώσας ἀποθανεῖν, καὶ ἀποθα-
νόντας ἐγείρας ἐκ τῶν νεκρῶν· ἀλλ' ἠέλγητο πάσχειν
τὸ ἴδιον σῶμα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ (93) ἐλήλυθεν, ὡς
προεῖπον, ἵνα σαρκὶ πάθῃ, καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθῆς
καὶ ἀθάνατος ἡ σὰρξ κατασκευασθῆ· καὶ ἵνα, καθὼς
πολλάκις εἴπομεν, ὡς εἰς αὐτὸν τῆς ὕβρεως (94) καὶ
τῶν γινωμένων φθάνοντων, μηκέτι τῶν ἀνθρώπων
ἄπτηται ταῦτα, ἀλλ' ἐξαφανισθῆ παντελῶς παρ' αὐ-
τοῦ· καὶ λοιπὸν δι' αἰῶνος ἀφάρτοι (95), ὡς ναὶς
τοῦ Λόγου, διαμείνωσι. Ταῦτα εἰ οὕτως καὶ οἱ Χρι-
στομάχοι διανοοῦντο, τὸν τε (96) σκοπὸν τὸν ἐκκλη-
σιαστικὸν ὡς ἀγκυραν τῆς πίστεως ἐπεγίνωσκον,
οὐτ' ἂν ἐναυάγησαν περὶ τὴν πίστιν, οὕτε (97) τοσοῦ-
τοις πεπτωκότας αὐτοὺς ἐγείραι, καὶ μᾶλλον ἐχθροὺς
ἠγεσθαι τοὺς νοουβουλεύοντας αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν.
Ἄλλ' ὡς εἶοικε, πονηρὸν (98) ὁ ἀρετικὸς ἀληθῶς, καὶ
πανταχόθεν ἐστὶν ἔχων διεφθαρμένην τὴν καρδίαν
εἰς ἀσέβειαν. Ἰδοὺ γὰρ ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχομένοι, καὶ
δεικνύμενοι πάσης συνέσεως (99) ἐρημοί, οὐκ αἰσχύ-
νονται· ἀλλ' ὥστερ ἡ λεγομένη παρὰ τοῖς Ἑλλήνων
μύθοις ὕδρα τὸ θηρίον, ἀναιρουμένων τῶν προτέρων
ὄψεων, ὠδινεν ἐτέρους ὄψεις, φιλονεικοῦσα πρὸς τὸν
ἀναιρούμενον τῆ τῶν ἐτέρων προβολῆ· τὸν αὐτὸν τρό-
πον καὶ οἱ Θεομάχοι (1) καὶ οἱ Θεοστυγεῖς, ὥστερ
ὕδρα, τὴν ψυχὴν πίπτοντες ἐφ' οἷς προβάλλονται,
ἄλλας ἐφευρίσκουσιν Ἰουδαϊκὰς καὶ μωρὰς ἑαυτοῖς
ἐκζητήσεις· καὶ ὥστερ ἔχθραν (2) τὴν ἀλήθειαν
ἔχοντες, ἐπινοοῦσι καινότερα, ὅπως μᾶλλον Χριστο-
μάχους ἑαυτοὺς διὰ πάντων ἐπιδείξωσιν.

59. Μετὰ γὰρ τοὺς τοσοῦτους κατ' αὐτῶν ἐλέγχους,
ἐφ' οἷς καὶ ὁ διάβολος (3) αὐτὸς ὁ τοῦτον πατὴρ ἐν-
τραπέει ἂν ἀπῆλθεν ὅπως, πάλιν ὡς ἀπὸ στρεβλῆς
τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπινοοῦντες γογγύζουσι, καὶ τοῖς
μὲν ψιθυρίζουσι, τοῖς δὲ, ὡς κύνωπες, περιθωμοῦσι
λέγοντες· Ἔστω, ταῦτα οὕτως ἐρμηνεύετε, καὶ νι-
κάτε τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῖς ἀποδείξεσιν· ἀλλὰ δεῖ
λέγειν βουλήσει καὶ θελήσει γεγενῆσθαι (4) τὸν Υἱὸν
ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ πολλοὺς ἀπατώσι
προβαλλόμενοι τὸ βούλημα καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.
Τοῦτο δὲ εἰ μὲν τις τῶν ὀρθῶς πιστευόντων ἀπλού-

⁵⁹ I Tim. i, 19.

(93) Regius primus et Seguer., Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ. D
In aliis et editis γὰρ deest. Paulo post, Regius pri-
mus et Seguer., καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθῆς. Alii et editi,
καὶ λοιπὸν ἀπαθῆς.

(94) Regius primus et Seguerian., εἰς αὐτὸν τῆς
ὕβρεως. Cæteri et editi, εἰς αὐτὸν καὶ τῆς.

(95) Ἀφάρτοι abest a Basil. Reg. 2 et Felc. 5.
Ibid. Reg. 1 et Seguer., ὡς ναὶς τοῦ Λόγου. Alii et
editi, ναὶς τοῦ Θεοῦ. Mox Basil., οὕτως οἱ Χριστο-
μάχοι.

(96) Uterque Regius et Seguerian., τὸν τε. Alii et
editi, τὸν δὲ. Mox Reg. 1 et Seguer., ἐπεγίνωσκον.
Alii et editi, ἐγίνωσκον.

(97) Reg. 1 et Seguerian., οὕτε. Cæteri et editi,
οὕδε.

(98) Seguer., πονηρὸν.

A Verbum in hujusmodi carne fuerit, nec prohibue-
rit insidiatores, nec interfectores ultum sit, quami-
vis id facile ille potuisset, qui ab aliis mortem
prohibet, et mortuos ad vitam revocat. Verum cor-
pus suum pati permisit, quandoquidem, ut supra
dixi, idcirco venerat ut carne pateretur, eoque
pacto caro in posterum impassibilis redderetur et
immortalis, atque, quemadmodum sæpe diximus,
ut injurias cæteraque velut illo patiente, ea ad ho-
mines jam non amplius auderent accedere, sed ab
ipso penitus delerentur, illique deinceps perpetuoq
incorrupti, tanquam templum Verbi, permanerent.
Si hæc secum Christi hostes cogitassent, ecclesia-
sticumque scopum tanquam fidei anchoram agno-
vissent, neutiquam circa fidem fecissent naufragi-
um⁵⁹, neque adeo essent impudentes, ut his resis-
terent qui se lapsos conantur erigere; nec illos
sibi infensos haberent, qui se ad veram pietatem
amplectendam cohortantur. Sed enim, ut videtur,
mala profecto res est hæreticus, penitusque corru-
ptum et ad impietatem proclive cor habet. En nam-
que tametsi illos quavis ex parte refellimus, osten-
dimusque omni prorsus intelligentia vacuos esse;
tamen nullo modo erubescunt: sed quemadmodum
hydra, Græcorum fabulis celebrata fera, novos, di-
citur serpentes, occisis prioribus, peperisse, aliis-
que semper producendis cum interfectore conten-
disse: ita illi Deo infensi et invisī, non secus ac
hydræ, anima emorientes in his quæ prætendunt
argumentis, Judaicas alias stultasque sibi effin-
guunt quæstiones, ac veluti inimicam ipsam ha-
bentes veritatem, nova semper excogitant, ut eo
magis se Christi hostes esse nullis non declarent
modis.

59. Post tot enim contra ipsos allata argumenta,
quæ vel ipsum diabolum eorum patrem cogent
erubescere et retro recedere, ecce nova iterum alia
commenta tortuoso ex corde suo eruciant, aliisque
illi obstrepunt, aliis hujusmodi verba, instar culi-
cum, insusurrant. Per nos licet, inquit, ita hæc
se habeant, uti vos interpretamini; rationibus et
argumentis vincite: sed tamen fatendum est Fi-
lium a Patre, voluntate et arbitrio, factum esse. Sic
482 illi, voluntatis et arbitrii nomine objecto,
multos seducunt: quæ quidem si quis e recte cre-

(99) Reg. 1 et Seguer., συνεδέσεως. I idem paulo
post, παρὰ τοῖς Ἑλλήνων μύθοις, et Reg. 2, παρὰ
τοῖς Ἑλλήσιν ὕδρα. Alii et editi, παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν
ἐν μύθοις, etc.

(1) Reg. 1 et Seguer. omittunt καὶ οἱ Θεομάχοι.
Iidem paulo post habent, ἐυρίσκουσιν Ἰουδαϊκὰς, etc.

(2) Uterque Regius et Seguerian., ὥστερ ἔχθραν.
Cæteri et editi, ὡς πρὸς ἔχθραν. Mox Regius 1 et
Seguer., ὅπως μᾶλλον, etc., ut et Nannius legit.
Editi et alii, ὅπως μόνον. Ibidem, διὰ πάντων abest a
Gobler. et Felc. 1.

(3) Reg. 1 et Seguer., καὶ διάβολος. Iidem mox ad-
dunt, πάλιν ὡς ἀπὸ, quæ in aliis et editis desunt.

(4) Anglicanus et Regius secundus, γεγενῆσθαι.
ut et videtur Nannius legisse; nam vertit, *genitum
esse*. Alii et editi, γεγενῆσθαι.

dentibus paulo simplicius diceret, nullus esset suspitionis locus, sed recta mente corrigerentur verba simplicius prolata. Quando vero hæc vox hæreticorum est, quorum verba merito suspecta sunt, et, ut scriptum est, *Impii vero dolos administrant*⁶⁶, et, *Sermones eorum dolosi*⁶⁷, etiamsi aliquid tantum innuerint, quippe cum corruptum cor habeant: age, istud quoque quod aiunt dispiciamus, ne forte omni ex parte convicti, vocabulum aliud recentius, velut hydræ, comminiscantur, ut subtili hujusmodi dicendi artificie et dolo suam alia iterum ratione disseminent impietatem. Siquidem ille idem omnino significat qui ait, Voluntate factus est Filius, ac qui dicit, Fuit aliquando cum non esset, et, Ex nihilo factus est Filius, et res creata est. Verum quia hæc dixisse illos jam pudet, aliis idem verbis significare subdole et versute conantur, nobisque voluntatis vocabulum, non secus ac sepis atramentum, objiciunt, ut et simplicium animis offundant tenebras, et ne ipsos suæ hæresis capiat oblivio. Nobis enim velim patefaciant, unde tandem illa voluntatis et arbitrii eruerint vocabula, vel quoniam ex Scripturæ loco ea exprompserint impietatis inventores, quorum utique verba suspecta non absque causa habemus. Sane Pater nobis Verbum suum e caelo hujusmodi vocibus revelavit, *Hic est Filius meus dilectus*⁶⁸. Sic item per Davidem loquitur, *Eructavit cor meum Verbum bonum*⁶⁹. Joanni quoque dicere præcepit, *In principio erat Verbum*⁷⁰. Ita etiam psallit David, *Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen*⁷¹. Denique Apostolus scribit, *Qui cum sit splendor gloriæ*⁷²: et rursus, *Qui cum in forma Dei esset*⁷³: et, *Qui est imago Dei invisibilis*⁷⁴.

60. Ubique omnes quid sit Verbum docent, ne moque prorsus ipsum vel ex voluntate esse, vel omnino factum esse ait. Illi vero ubinam, quæso, repererunt voluntatem et arbitrium Verbo Dei antecedere; nisi forte missis Scripturis, Valentini impietatem amplexi, simulatione utantur? Nam Pto-

⁶⁶ Prov. xii, 5. ⁶⁷ ibid. ⁶⁸ Matth. iii, 17. ⁶⁹ Psal. xliii, 2. ⁷⁰ Joan. i, 1. ⁷¹ Psal. xxxiv, 10. ⁷² Hebr. i, 3. ⁷³ Philip. ii, 6. ⁷⁴ Coloss. i, 15.

(5-6) Basiliensis, τῆς ὀρθῆς διανοίας.

(7) Regius primus et Seguerianus, κυβερῶσιν ἀσεβείας. Ibidem ibidem et Goblerian. Felckman. 1, λόγοι τῶν ἀσεβῶν. Cæteri et editi, λόγοι αὐτῶν. Item Reg. 1 et Seguerianus, νεύωσι. Goblerianus et Felckman. 1, νεύουσι. Alii et editi, νεύωσι. Reg. 1, et Seguer. rursus ibidem, διεφθαρμένην ἔχουσι τὴν διάνοιαν. Alii editique, διεφθαρμένην γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν.

(8) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 τοῦτο ἐξετάσωμεν. At Reg. 2 et Felc. 5, τοῦτο τὸ λεγόμενον, etc. Cæteri et editi, τοῦτο λεγόμενον.

(9) Sic uterque Regius, Seguerian. Goblerian. Felc. 1 et 5. At in aliis et in editis deest ἴνα. Mox Regius primus, Seguerian. Anglican. Goblerian. et Felck. 1, πάλιν ἄλλως. At editio Commel., omisso πάλιν, habet ἄλλως. Ibidem Regius primus, Seguerianus, Goblerianus et Felckman. 1, Ταῦτὸν γὰρ σημαίνει ὁ λέγων. Alii autem et editi post σημαίνει addunt πάλιν.

(10) Reg. 1 et Seguerian., γέγονε, καὶ κτίσμα.

A στερον ἔλεγεν, οὐδὲν ἦν ὑποπιεῦσαι περὶ τοῦ λεγομένου, νικώσης τῆς ὀρθοδόξου διανοίας (5-6) τὴν ἀπλουστάραν τῶν βημάτων προφορὰν· ἐπειδὴ δὲ παρ' αἰρετικῶν ἐστὶν ἡ φωνή, ὑποπτα δὲ τῶν αἰρετικῶν τὰ βήματα, καὶ, ὡς γέγραπται, *Κυβερῶσι δὲ ἀσεβείας* (7) *δόλους*, καὶ, *Οἱ λόγοι αὐτῶν εἰσι δόλοιοι, καὶ μόνον νεύωσι*, διεφθαρμένην γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν· *φέρε*, καὶ τοῦτο τὸ λεγόμενον ἐξετάσωμεν (8), μήπως, ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχθέντες, λοιπὸν, ὡς ὕδραι, καινότερον ἐπενόησαν λεξείδιον, ἴνα (9) διὰ τῆς τοιαύτης κομφολογίας καὶ πιθανῆς ὑφαρπαγῆς τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν πάλιν ἄλλως ἐπισπείρωσι. Ταῦτὸν γὰρ σημαίνει ὁ λέγων, Βουλῆσει γέγονεν ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ λέγων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱὸς, καὶ κτίσμα (10) ἐστίν. Ἄλλ' ἐπεὶ ταῦτα λέγοντες ἠσχύνθησαν, ἐτέρως αὐτὰ πάλιν σημαίνειν ἐπεχείρησαν οἱ δόλοιοι (11), βούλησιν προβαλλόμενοι, ὡς τὸ μέλαν αἰ σπηλαί, ἴν' ἐν τούτῳ τοὺς μὲν ἀπερατοὺς σκοτίζωσιν, αὐτοὶ δὲ τῆς ἰδίας αἰρήσεως μὴ ἐπιλάβωται. Πόθεν γὰρ τὸ βουλῆσει καὶ θελήσει, ἢ ἐκ ποίας (12) Γραφῆς τὰ τοιαῦτα πάλιν προφέρουσι, εἰπάτωσαν οἱ τοῖς βήμασιν ὑποπτοί, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀποκαλύπτων ἄπ' οὐρανοῦ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, εἰδείκνυεν, ὅτι *Ὁ υἱὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός*· καὶ διὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ ἔλεγεν· *Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν*· τῷ δὲ Ἰωάννῃ εἰπεῖν ἐνετελιετο· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*· καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ ψάλλον φησὶν (13), ὅτι *Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς*· ὃ τε Ἀπόστολος γράφει· *Ὁς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης*· καὶ πάλιν· *Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων*· καὶ, *Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου*.

60. Πανταχοῦ τὸ εἶναι τοῦ Λόγου πάντες καὶ οὐδαμοῦ ἐκ βουλῆσεως αὐτὸν οὐδὲ ὄλως πεποιῆσθαι λέγουσιν· αὐτοὶ δὲ ποῦ ἄρα βούλησιν ἢ θέλησιν προηγουμένην εὔρον τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἄρα, τὰς Γραφὰς ἀφέντες, ὑποκρίνονται καὶ τὴν Οὐαλεντίνου κακόνοιαν; Πτολεμαῖος γὰρ ὁ (14) Οὐαλεντίνου ἐφη

D (11) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, οἱ δολοιοι.

(12) Sic Reg. 1 et Seguerian. In Goblerian. et Felc. 1 legitur quoque καὶ θέλησι. Cæteri et editi, ἐπιλανθάνονται. Πόθεν γὰρ τὸ βουλῆσει ἢ θελήσει· ἐκ ποίας.

(13) Goblerian. et Felck. 1, διὰ δὲ Ἰωάννου· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ πάλιν Δαβὶδ, ὅτι παρὰ σοί, etc. Ibidem Reg. 1 et Seguerian. καὶ Δαβὶδ δέ. Alii et editi, καὶ ὁ Δαβὶδ δέ. Mox Reg. 1, Seguer. Felc. 2 et editio Commel. πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ. Ibidem, uterque Regius, Seguer. et Felc. 5, ὃ τε Ἀπόστολος. Goblerian. et Felc. 1, καὶ Παῦλος· Ὁ ὢν ἀπαύγασμα. Alii et editi, ὅτι ὁ Ἀπόστολος, etc. Mox Gobler. et Felc. primus, καὶ, Ὁς ἐν μορφῇ.

(14) Reg. 1 ὁ omittit. Ibidem pro ζυγοῦς. Cottelierius, in notis ad Patres primi sæculi pag. 511, suspicatur legendum συζυγοῦς, ut habet Epiphanius hæresi 53. Verum integra stat sententia cum voce ζυγοῦς, ideoque retinetur, cum ita legatur in mss. omnibus. Item ibid. Reg. 1, Anglic. et Felc. 5, τὸν

δύο ζυγούς ἔχειν τὸν ἀγέννητον, ἔνοιαν καὶ θέλησιν· καὶ πρῶτον ἐνενόησεν, εἴτα ἠθέλησε· καὶ ἄπερ ἐνενόησε, οὐκ ἠδύνατο προβάλλειν (15), εἰ μὴ ὅτε καὶ ἡ τοῦ θελήματος δύναμις ἐπεγένετο. Ἐνθεν οἱ Ἀρειανοὶ μαθόντες, θέλημα καὶ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλουσι τοῦ Λόγου. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὰ Οὐαλεντίνου ζηλοῦτως· ἡμεῖς δὲ, ἐντυχόντες (16) τοῖς θεοῖς λόγοις, ἐπὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸ, ἦν, εὐρομεν· καὶ αὐτὸν μόνον ἠκούσαμεν ὄντα ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς· ἐπὶ δὲ μόνων τῶν γεννητῶν, ἐπεὶ καὶ τῆ φύσει οὐκ ἦν ποτε ταῦτα, ἀλλ' ἐπιγέγονε, προηγουμένην βούλησιν καὶ θέλησιν ἀνέγνωμεν, τοῦ Δαδὶ ψάλλοντος ἐν μὲν τῷ (17) ἑκατοστῷ δεκάτῳ τρίτῳ ψαλμῷ οὕτως· Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ πάντα (18), ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν· ἐν δὲ τῷ ἑκατοστῷ δεκάτῳ· Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξελήμημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ τετάρτῳ· Πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ καὶ (19) ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις. Εἰ μὲν οὖν ἔργον καὶ ποίημα, καὶ εἰς τῶν πάντων ἐστὶ, λεγέσθω καὶ αὐτὸς βουλήσει γενόμενος (20)· οὕτω γὰρ ἔδειξεν ἡ Γραφή τὰ ποιήματα γίνεσθαι. Καὶ Ἀστέριος δὲ ὁ συνήγορος τῆς αἵρέσεως, τούτῳ συντιθέμενος, οὕτως γράφει· « Εἰτε γὰρ ἀνάξιον τοῦ Δημιουργοῦ τὸ θέλοντα ποιεῖν, ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἀνηρήσθω τὸ θέλειν, ἵνα ἀκέραιον (21) αὐτῷ σώζεται τὸ ἀξίωμα· εἴτε προσήκον τῷ Θεῷ τὸ βούλεσθαι, καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου γεννήματος ὑπαρχέτω τὸ χρεῖτον. Οὐ γὰρ δὴ δυνατὸν ἐνὶ τε καὶ τῷ αὐτῷ Θεῷ τὸ θέλειν ἐπὶ τῶν ποιουμένων (22) ἀρμόττειν, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι προσήκειν. » Πλείστην ὄσσην ἀπέδειξαν ἐν τοῖς ῥήμασιν αὐτοῦ συνθεὶς ὁ σοφιστῆς, ὅτι τε τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα ταῦτόν ἐστι, καὶ εἰς ἐκ πάντων τῶν ὄντων (23) γεννημάτων ἐστὶν ὁ Υἱός, εἰς τοῦτο συνέκλεισεν, ὅτι τὰ ποιήματα βουλήματι καὶ θελήματι προσήκει λέγειν.

¹⁵ Psal. cxiii, 11. ¹⁶ Psal. cx, 2. ¹⁷ Psal. cxxiv, 6.

ἀγέννητον. Alii et editio Commel., τὸν ἀγέννητον. Ibidem rursus Reg. 1 sic habet, ἔνοιαν καὶ θέλησιν νέει, οὐκ ἠδύνατο.

(15) Regius primus et Seguer., προβάλλειν. Gobler. Felc. 1 et Anglican., παραβαλεῖν, ut et emendatum est in Basil. Sic item habet Epiphanius hæresi 33. Irenæus lib. 1 *Contra hæreses* cap. 6, verbum, *emittere*, hic usurpat. Felc. 2 et editio Commel., παραβαλεῖν, ut et prima manu legebatur in Basiliensi. Reg. 2 et Felc. 5, παραγαγεῖν. Mox Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, δύναμις ἐπεγένετο, ut et habet Epiphanius. Hæc sunt item Irenæi verba, cum autem voluntatis virtus advenit. Editi alii que, δύναμις ἐγένετο. Ibidem Regius primus et Seguer., Ἐνθεν οἱ Ἀρειανοί. Goblerian. et Felc. 1, Ἐνθεν καὶ οἱ. Cæteri et editi, Ὅθεν καὶ οἱ.

(16) Regius primus et Seguer., ἐντυχόντες. Alii et editi, ἐντυγχάνοντες. Ibidem Regius primus, τοῖς θεοῖς λόγοις. Mox post ἠκούσαμεν, Felckin. 2 et editio Commel. omittunt ὄντα, quod in aliis mss. legitur.

(17) Sic primus codex Regius et Seguer. At alii et editi, τοῦ μὲν Δαδὶ ψάλλοντος ἐν τῷ. Ibidem Regius secundus, Basiliensis et Felc. 5, δεκάτῳ τρίτῳ. Regius primus et Seguer. ριγ'. Editio Commel. et Parisiensis, τρισκαίδεκάτῳ. Edit. autem Coloniensis

A lemæus Valentini discipulus docuit (24) non factio duo esse paria, cogitationem scilicet et voluntatem, primumque cogitasse, deinde voluisse, nec quæ cogitaverit potuisse proferre, nisi cum voluntatis virtus accessisset. Hinc certe suam doctrinam mutuati, Ariani, voluntatem et arbitrium Verbo volunt antecedere. Verum illi quidem Valentini propugnent errores : nos autem qui divina evolvimus oracula, dictionem, erat, de Filio scriptam invenimus, 483 audivimusque solum eum in Patre esse et Patris imaginem esse. Didicimus vero solis rebus factis voluntatem et arbitrium antecedere, quippe cum illæ natura aliquando non essent. Hæc nos docet David psalmo centesimo decimo tertio, ubi ita canit : *Deus autem noster in cælo, et in terra omnia quæcunque voluit fecit* ¹⁵ : et centesimo decimo psalmo : *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus* ¹⁶ : et psalmo centesimo tricesimo quarto : *Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in mari et in omnibus abyssiis* ¹⁷. Itaque si opus ille est et res facta atque unus ex omnibus, ipse quoque voluntate factus dicatur : ita enim opera fieri docet Scriptura. Ipse etiam Asterius, hæresis patronus, huic sententiæ assentitur sic scribens : « Nam si Creatore indignum est eum volentem agere, ejus ergo voluntas ab omnibus similiter amoveatur, ut integra illi servetur dignitas. Sin vero Deo velle convenit, sit igitur etiam in primogenito id quod præstantius est. Nec enim potest fieri ut uni eidemque Deo conveniat velle et nolle in rerum procreatione. » Quibus sophista verbis summam complexus impietatem, cum nempe rem factam et genitam confundit, Filiumque unam esse ex omnibus rebus genitis asseverat, postea concludit congruenter dici opera voluntate et arbitrio facta esse.

nulla, ut solet, auctoritate, habet, πεντακαίδεκάτω. Ibidem pro ψάλλοντος, Goblerian. et Felc. 1 habent λέγοντος, iidemque οὕτως omittunt. Regius primus et Seguer. ibidem, Ὁ δὲ Θεός. In aliis et editis δὲ deest.

(18) Sic uterque Regius, Seguer. Gobler. et Felc. primus. At alii et editi omittunt πάντα. Mox πάλιν abest a Gobler. et Felc. 1.

(19) Καὶ abest a Reg. 1 et Seguer. qui iidem ibid. et Reg. 2 habent καὶ ἐν πάσαις ταῖς. Alii et editi, καὶ ἐν ταῖς.

(20) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γενόμενος. Alii et editi, γυγνόμενος. Mox Gobler. et Felc. 1 καὶ omittunt ante Ἀστέριος.

(21) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἵνα καὶ ῥῆσον.

(22) Felc. 2 et editi, πραττομένων. Cæteri autem mss., ποιουμένων. Paulo post Reg. 1, et Seguer., ῥήμασιν αὐτοῦ. Alii editi que, ῥήμασιν αὐτοῦ.

(23) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. In aliis autem et editis deest ὄντων. Angl. ibid., γεννημάτων. Ibidem Reg. 1 et Seguer., εἰς τοῦτο. Alii mss., εἰς τοσοῦτον. Mox Reg. 1 et Seguer., βουλήσει καὶ θελήματι.

(24) Vide Irenæum libro 1, *Contra hæreses*, cap. 6, et Epiphanium hæresi xxxii.

61. Itaque si Filius alius est a rebus omnibus, A uti antea probatum est, potiusque opera per eum facta sunt; absit ut voluntate dicatur exstitisse, ne ipse eodem modo fiat, quo ea, quæ per ipsum facta sunt, prodierunt. Namque Paulus per voluntatem Dei apostolus postea factus est⁸⁸, cum id antea non esset. Vocatio item nostra, cum aliquando non fuerit, nunc autem facta sit, antecedentem habet Dei voluntatem, et, ut idem Paulus loquitur⁸⁹, secundum propositum ejus voluntatis facta est. Præterea, quod per Moysem dicitur, *Fiat lux*¹, et, *Producat terra*², et, *Faciamus hominem*³, signa reor esse, quemadmodum supra dictum est, voluntatis Creatoris. Nam ea quidem, quæ aliquando non erant, sed extrinsecus postea fiunt, facere Creator deliberat: cum autem Verbum suum ex seipso natura gignit, præviam nullam adhibet deliberationem. Siquidem in eo Pater alia, quæcunque producere statuit, facit et creat: uti nos etiam Jacobus apostolus his verbis docet, *Volens genuit nos Verbo veritatis*⁴. Itaque Dei voluntas, quæ sive illos qui regenerantur, sive ea quæ semel fiunt spectat, in Verbo est, in quo res, prout sibi placuerit, facit et regenerat, ut Apostolus ad Thessalonicenses his verbis scribit, *Hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu erga vos*⁵. Porro si is, in quo res Deus facit, idem est in quo ejus voluntas est; si item in Christo voluntas Patris est: qui fieri potest ut ipse voluntate et **484** arbitrio factus sit? Nam si ipse secundum vos voluntate factus est, necesse est ut voluntas eum creandi in alio quodam verbo, per quod et ipse fiat, constituatur. Siquidem ostendimus Dei voluntatem non in rebus quæ fiunt, sed in illo esse per quem et in quo res fiunt. Præterea quandoquidem idem est dicere voluntate aliquem factum esse, et fuisse aliquando cum non esset; satis illis sit affirmare fuisse aliquando cum non esset, ut pudore suffusi, quod hujusmodi Verbis tempora significentur, intelligant se, cum Filium voluntate factum esse dicunt, tempora similiter ante Filium exstitisse significare. His enim, quæ aliquando non fuerunt, ut omnibus rebus creatis, omnino antecedit deliberatio. Si vero Verbum rerum creatorum est opifex, atque una cum Patre existit: qui illi, qui ab æternitate existit, quasi ipse antea non

⁸⁸ I Cor. 1, 1. ⁸⁹ Ephes. 1, 5. ¹ Gen. 1, 5. ² ibid. 11. ³ ibid. 26. ⁴ Jac. 1, 18. ⁵ I Thess. v, 17.

(24') Sic Reg. H et Seguer. At alii et editi, *ὡσπερ* D *οὖν ἐν τοῖς*. Infra, post *ὡσπερ*, deest *καὶ* in Reg. 1 et Seguer.

(25) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At in aliis et editis deest *τῆν*.

(25') Regius primus et Seguer., *τὸ δέ*.

(26) Gobler. et Felc. 1, *ἡγουµεθα*.

(27) Sic primus codex Regius et Seguer. hic et paulo post, iidemque mox *γεννώµενον*. Alii autem et editi, *βούλεται* et *γενῶν*.

(28) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, *τῶν ἀναγ.* Alii et editio Commel., *τῶν τε ἀναγ.*

(29) Regius primus et Seguerian., *Καὶ τοῦτο γὰρ* *πάλιν*. In aliis et editis deest *γάρ*.

(30) Reg. 2, *εἰς ἡµᾶς*. Cæteri mss. et editio Com-

61. Οὐκοῦν εἰ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς (24') πρὸ τούτων εἰδείχθη, καὶ μᾶλλον τὰ ἔργα δι' αὐτοῦ γέγονε, μὴ λεγέσθω βουλήσει, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς οὕτως γίνηται, ὡσπερ καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα συνέστη. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Παῦλος, οὐκ ὢν πρότερον, ὕστερον ὁμοῦς διὰ θελήματος Θεοῦ ἀπόστολος γέγονεν· ἡ δὲ κλήσις ἡµῶν, ὡς ποτε καὶ αὐτὴ μὴ οὔσα, νῦν δὲ ἐπιγενομένη, προηγουμένην ἔχει τὴν βούλησιν (25), καὶ ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Παῦλος φησι, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ γέγονε. Τότε (25') διὰ Μωσέως λεγόμενον, *Γενηθήτω φῶς*, καὶ, *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ*, καὶ, *Ποιήσωµεν ἄνθρωπον*, ἡγοῦμαι (26), καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἴρηται, τῆς βουλήσεως τοῦ ποιούντος εἶναι τοῦτο σηµαντικόν. Τὰ μὲν γὰρ μὴ ὄντα ποτὲ, ἀλλ' ἐξωθεν ἐπιγινόμενα, ὁ Δημιουργὸς βουλεύεται ποιῆσαι (27)· τὸν δὲ ἴδιον Λόγον ἐξ αὐτοῦ φύσει γεννώµενον οὐ προβουλεύεται· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ Πατὴρ τὰ ἄλλα, ὅσα βουλεύεται, ποιεῖ, καὶ δημιουργεῖ ἐν τούτῳ· καθὼς καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος διδάσκειν ἔλεγε· *Βουληθεὶς ἀπεκλήθησεν ἡµᾶς Λόγῳ ἀληθείας*. Οὐκοῦν ἡ περὶ πάντων τῶν τε ἀναγεννωμένων (28) καὶ τῶν ἅπαξ γινόμενων τοῦ Θεοῦ βούλησις ἐν τῷ Λόγῳ ἐστίν, ἐν ᾧ καὶ τὰ δόξαντα ποιεῖ καὶ ἀναγεννᾷ. Καὶ τοῦτο γὰρ πάλιν (29) ὁ Ἀπόστολος σηµαίνει, γράφων εἰς Θεσσαλονίκην· *Τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑµᾶς* (30). Εἰ δὲ, ἐν ᾧ ποιεῖ, ἐν αὐτῷ καὶ ἡ βούλησις ἐστίν, καὶ ἐν Χριστῷ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· πῶς δύναται καὶ αὐτὸς ἐν βουλήσει (31) καὶ θελήματι γίνεσθαι; Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν βουλήσει καθ' ὑµᾶς γέγονεν, ἀνάγκη καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ βούλησιν ἐν ἑτέρῳ τινὶ λόγῳ συνίστασθαι, δι' οὗ καὶ αὐτὸς γίνεται· δέδεικται γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις οὐκ ἐν τοῖς γινόμενοις οὔσα, ἀλλ' ἐν τῷ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ γίνεται τὰ ποιήµατα πάντα (32). Ἔπειτα ἐπειδὴ ταῦτόν ἐστιν εἰπεῖν βουλήσει, καὶ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀρκείσθωσαν τῷ λέγειν, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἵνα, ἀίχυνόμενοι διὰ τὸ ἐκ τούτου χρόνου (33) σηµαίνεσθαι, γινώσκωσι, ὅτι καὶ βουλήσει λέγοντες χρόνους πρὸ Υἱοῦ σηµαίνουσι· τῶν γὰρ ποτε μὴ ὄντων προηγεῖται τὸ βουλεύεσθαι (34), ὡς ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων. Εἰ δὲ ὁ Λόγος τῶν µὲν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργὸς, αὐτὸς δὲ συνπαράγει τῷ Πατρὶ· πῶς δύναται τοῦ αἰδίως ὄντος, ὡς μὴ ὄντος, προηγεῖσθαι τὸ βουλεύεσθαι; Εἰ γὰρ προηγεῖται βουλή, πῶς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα;

mel. εἰς ὑµᾶς. Ibid. Felc. 5, Εἰ οὖν ἐν ᾧ ποιεῖ.

(31) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. In Reg. 2, Basil. et Felc. 5, habetur quoque γίνεσθαι. Alii et editi, ἐν θελήσει καὶ βουλήματι γενέσθαι. Ibidem Reg. 1 et Seguer., ἐν βουλήσει. Editi aliique, ἐν βουλήματι.

(32) Πάντα abest a Reg. 1 et Seguer. et ἔπειτα a Gobler. et Felc. 1.

(33) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. At Felc. 5, ἐκ τοῦ χρόνου. Cæteri et editi, ἐκ τοῦ χρόνου. Ibidem Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὅτι καὶ βουλήσει. In aliis et editis καὶ deest.

(34) Regius primus et Seguer. hic et paulo post, βουλεύεσθαι. Alii et editi, βουλεσθαι.

Μᾶλλον γὰρ εἰς τῶν πάντων (35) ἐστὶ βουλήσει καὶ αὐτὸς ἀποκηθεὶς Υἱός, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς Λόγῳ ἀληθείας γεγόναμεν υἱοί· καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἀνάγκη ζητεῖν, ὡσπερ εἴρηται, ἄλλον Λόγον, δι' οὗ καὶ οὗτος γέγονε, καὶ ἀπεκυθῆθι μετὰ πάντων, ὧν ἠθέλησεν ὁ Θεός.

aliud quaeramus Verbum, per quod istud quoque sit luit, procreatum.

62. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶν ἕτερος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἔστω καὶ οὗτος Λόγῳ γεγονώς· εἰ δὲ μὴ ἔστιν ἄλλος (οὐκ ἔστι γὰρ), ἀλλὰ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἅπερ ὁ Πατὴρ βεβούληται (36)· πῶς οὐ δείκνυται τούτων πολυκέφαλος πανουργία; Ὅτι καταισχυθέντες ἐπὶ τῷ λέγειν ποίημα καὶ κτίσμα, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἄλλως πάλιν κτίσμα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, βούλησιν προβαλλόμενοι καὶ λέγοντες· Εἰ μὴ βουλήσει γέγονεν, οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ μὴ θέλων ἔσχεν ὁ Θεός Υἱόν. Καὶ τίς ὁ τῆν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ, πονηρότατος; καὶ (37) πάντα πρὸς τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἔλκοντες; Τὸ μὲν γὰρ ἀντικείμενον τῇ βουλήσει ἐωράκασι· τὸ δὲ μείζων καὶ ὑπερκειμενον οὐκ ἐθεώρησαν. Ὅσπερ γὰρ ἀντίκειται τῇ βουλήσει τὸ παρὰ γνώμην, οὕτως ὑπέρεκειται καὶ προηγείται τοῦ βουλευέσθαι (38) τὸ κατὰ φύσιν. Οἰκίαν μὲν οὖν τις βουλευόμενος κατασκευάζει, υἷδν δὲ γεννᾷ κατὰ φύσιν· καὶ τὸ μὲν βουλήσει κατασκευαζόμενον ἤρξατο γίνεσθαι, καὶ ἐξωθέν ἐστὶ τοῦ ποιούντος· ὁ δὲ υἷδς ἰδὼν ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γέννημα, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐξωθεν αὐτοῦ (39)· διδ οὐδὲ βουλευέται περὶ αὐτοῦ, ἵνα μὴ καὶ περὶ αὐτοῦ δοκῇ βουλευέσθαι. Ὅσῳ οὖν τοῦ κτίσματος ὁ υἷδς ὑπέρεκειται, τοσούτῳ καὶ τῆς βουλήσεως τὸ κατὰ φύσιν· καὶ ἔδει αὐτοὺς ἀκούοντας, οὐ βουλήσει λογίζεσθαι τὸ κατὰ φύσιν. Οἱ δὲ ἐπιλαθόμενοι (40), ὅτι περὶ Υἱοῦ Θεοῦ ἀκούουσι, ταμῶσιν ἀνθρωπίνας ἀντιθέσεις λέγειν ἐπὶ Θεοῦ, ἀνάγκην (41) καὶ παρὰ γνώμην, ἵνα τὸ εἶναι Υἱὸν ἀληθινὸν ἀρῆσονται τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοί· Τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ οἰκτίρμονα τὸν Θεὸν ἐκ βουλήσεως πρόσεστιν αὐτῷ, ἢ οὐ βουλήσει (42); Εἰ μὲν οὖν ἐκ βουλήσεως, σκοπεῖν δεῖ, ὅτι ἤρξατο μὲν εἶναι ἀγαθός, καὶ τὸ μὴ εἶναι ὅε αὐτὸν ἀγαθὸν (43) ἐνδεχόμενόν ἐστι. Τὸ γὰρ βουλευέσθαι καὶ προαιρεῖσθαι εἰς ἑκάτερα τὴν ῥοπήν ἔχει, καὶ λογικῆς φύσεώς ἐστι τοῦτο πάθος (44). Εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τούτων ἄστοπον οὐκ ἐκ βουλήσεως ἀγαθός καὶ οἰκτίρμων ἐστὶν, ἀκου-

fuisset, queat deliberatio antecedere? Si enim antecedit deliberatio, quomodo per ipsum omnia facta sunt? Quin potius ipse quoque Filius inter res omnes numerandus erit, utpote voluntate procreatus, quemadmodum et nos Verbo veritatis facti sumus filii; ac proinde necesse est, uti dictum est, factum, et cum omnibus, quæ Deus producere voluit, procreatum.

62. Si igitur est aliud Dei Verbum : concedo Verbum Verbo esse factum. At si aliud nullum est, uti se res habet, sed omnia per ipsum facta sunt, quæ Pater fieri voluit : annon inde liquet multifor- mem esse illorum versutiam? Namque veriti Verbum Dei factum et creatum dicere, vel non fuisse priusquam genitum est, ipsum alia ratione creatum esse conantur ostendere, cum voluntatis nomen prætendunt, et hæc dicitant : Si voluntate non factum est, ergo necessitate et nolens Deus Filium habuit. Equis igitur necessitatem illi potest imponere, o sceleratissimi, qui omnia ad vestram hæresim attrahitis? Scilicet viderunt quidem quod voluntati opponitur : at quod majus et superius est, minime intellexerunt. Ut enim voluntati opponitur id quod est præter mentem : sic deliberationi antecellit et præit id quod ex natura est. Itaque domum quisque deliberans ædificat, sed filium ex natura gignit : unde id quidem quod voluntate ædificatur, fieri incipit, atque aliunde quam ab architecto est ; at filius proprius est naturæ patris fetus, neque aliunde quam ab ipso est : quapropter nec de illo deliberat, ne etiam de se ipse deliberare videatur. Quanto igitur filius re creata superior est, tanto etiam id, quod ex natura est, rei illi præstat quæ est ex voluntate. Certe æquum erat eos his auditis id quod ex natura est voluntati non ascribere. Illi vero oblitī sermonem hic esse de Filio Dei, humanas oppositiones, necessitatem scilicet et quod præter mentem est, in Deum inducunt, ut videlicet verum Dei Filium esse insitientur. Cæteroque nobis ipsi respondeant : Deum bonum et misericordem esse, num ipsi ex voluntate est vel non ex voluntate? Si ex voluntate; ergo cõspit bonus esse, fierique potest at bonus non sit. Siquidem deliberandi et eligendi facultas utramque in partem propendendi vim habet, estque rationalis

(35) Reg. 1 Seguer., τῶν πάντων, et mox, ἀποκηθεὶς Υἱός. Alii et editi, τῶν ἀπάντων, et, ἀποκηθεὶς ὁ Υἱός.

(36) Gobler. et Felc. 1, βούληται.

(37) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ omittunt. Paulo post, Reg. 1 et Seguerian., οὐκ ἐθεώρησαν. Alii et editi, οὐ θεωρήκασι.

(38) Regius primus et Seguerianus, βουλευέσθε. Cæteri et editi, βουλευέσθαι. Ibidem Reg. 1 et Seguer., Οἰκίαν μὲν οὖν τις βουλευόμενος. Gobler. et Felc. 1 Οἰκίαν μὲν βουλόμενος οὗτος. Alii et editi, Οἰκίαν γούν τις βουλόμενος.

(39) Gobler. et Felc. 1, ἐξωθεν περὶ αὐτοῦ. Mox iidem et Reg. 1 ac Seguer., ἵνα μὴ καὶ περὶ αὐτοῦ. Alii autem et editio Commel., ἵνα μὴδὲ περὶ αὐτοῦ.

(40) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐπιλαθόμενοι. Ibid. mss., περὶ Υἱοῦ Θεοῦ. In editione Commel. deest Θεοῦ.

(41) Sic Reg. 1 et Seguerianus. At alii et editi, ἀνάγκη.

(42) Sic uterque Regius, Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1 et 5. In aliis et editis deest βουλήσει.

(43) Αὐτὸν ἀβέστ a Reg. 1 et Seguerian. Mox iidem et Reg. 2, Τὸ γὰρ βουλευέσθαι. Cæteri et editi, Τὸ γὰρ βουλέσθαι.

(44) Sic primus codex Regius et Seguerian. Alii autem et editi, τὸ πάθος τούτο. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., ἀκουέτωσαν. Cæteri et editi, ἀκουέτωσαν.

485 naturæ affectio. Quod si, quia id absurdum sit, dici non potest Deus ex voluntate misericors et bonus esse, audiant quid ex ipsorum verbis sequatur: ergo necessitate et nolens bonus est. Quis igitur necessitatem Deo imposuit? Quod si perabsurdum est necessitatem Deo attribuerē, proindeque dicendus est natura esse bonus: multo magis et Filii esse.

63. Id præterea nobis velim edisserant (nam ad illorum contundendam impudentiam, eos rursus placet interrogare, audacius quidem, sed tamen tuendæ piæ fidei gratia; tu autem, Domine, mihi sis, quæso, propitius): Num Pater prius deliberavit, deinde postea quam voluit, ita existit, vel num antequam deliberaret? Par est enim eos qui talia de Filio non dubitant dicere, eadem de Patre audire, ut intelligant se sua hac temeritate ipsum quoque Patrem impetere. Quod si hanc suam de voluntate sententiam propugnare ipsi deliberantes et stantes, Patrem ex voluntate existitisse responderint: quid igitur erat antequam deliberaret, vel quid amplius habuit, uti vos dicitis, postquam deliberavit? Quod si absurda et valde inutilis est huiusmodi quæstio (nec ista fas est omnino dicere, cum satis sit vel solum nomen Dei audire ut sciamus et intelligamus eum esse qui est), annon pariter absurdum est talia de Dei Verbo cogitare, voluntatemque et arbitrium nobis objectare? Siquidem satis est vel solum Verbi nomen audire, ad sciendum et percipiendum Deum, qui non ex voluntate existit, nec item voluntate sed natura proprium habere Verbum. Annon porro omnem insaniam is superat qui vel cogitet Deum deliberare, consultare, eligere, seque ipsum ad volendum adhortari, ut non sine Verbo et Sapientia sit, sed ut Verbum et Sapientiam habeat? Namque de seipso consultare videtur, qui de eo quod suæ naturæ proprium est deliberat. Cum igitur valde impia sit huiusmodi sententia, congruenter pietati dicendum est res quidem factas, Dei proposito et voluntate esse procreatas, Filium vero non voluntatis opus esse, ut res creatas, sed natura proprium esse substantiæ fetum. Cum enim

σάτωσαν ἕπερ εἰρήχασιν αὐτοῖ· οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ μὴ θέλων ἐστὶν ἀγαθός. Καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιθαλῶν αὐτῷ; Εἰ δὲ ἀποτόν (45) ἐστὶ λέγειν ἐπὶ Θεοῦ ἀνάγκην, καὶ διὰ τοῦτο φύσει ἀγαθός ἐστιν· εἴη ἂν πολλῷ μᾶλλον καὶ ἀληθέστερον τοῦ Υἱοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐκ βουλήσεως Πατρῆρ.

verius fatendum est natura non voluntate Patrem

63. Εἰπάτωσαν δὲ πάλιν ἡμῖν καὶ τοῦτο (πρὸς γὰρ τὴν ἀναίσχυντιαν αὐτῶν ἐρώτησιν αὐτοῖς ἐπαγαγεῖν ἐτι βούλομαι (46), τολμηροτέραν μὲν, βλέπουσαν δὲ ἁμῶς εἰς εὐσεβείαν· Ἰλάσθητι, Δέσποτα)· Ὁ Πατὴρ αὐτός, βουλευσάμενος πρότερον, εἴτα θελήσας, οὕτως ὑπάρχει (47), ἢ καὶ πρὸ τοῦ βουλευσασθαι; Χρὴ γὰρ, καὶ περὶ τοῦ Λόγου τοιαῦτα τολμῶντας αὐτούς, τοιαῦτα καὶ ἀκούειν, ἵνα γινώσιν, ὅτι ἡ τοιαύτη αὐτῶν προπέτεια καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φθάνει. Ἐὰν μὲν οὖν εἴπωσιν, ἀπαξ βουλευσάμενοι περὶ βουλήσεως, ὅτι καὶ αὐτός ἐκ βουλήσεως· τί οὖν ἦν πρὸ τοῦ (48) βουλευσασθαι, ἢ τί πλέον ἔσχεν, ὡς ἡμεῖς λέγετε, μετὰ τὸ βουλευσασθαι; Εἰ δὲ ἀποτός καὶ ἀσύστατός ἐστιν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ οὐ θέμις ὅλως τοιαῦτα λέγειν (ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς περὶ Θεοῦ εἰδέναι καὶ νοεῖν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὢν), πῶς οὐκ ἄλογον (49) ἂν εἴη περὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα ἐνθυμεῖσθαι, καὶ βούλησιν καὶ θέλησιν προβάλλεσθαι; Ἄρκει γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς καὶ περὶ τοῦ Λόγου εἰδέναι καὶ νοεῖν, ὅτι ὁ μὴ ἐκ (50) βουλήσεως ὑπάρχων Θεός οὐ βουλήσει, ἀλλὰ φύσει τὸν ἴδιον ἔχει Λόγον. Πῶς δὲ οὐχ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν, τὸ καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι, ὅτι αὐτός ὁ Θεός βουλεύεται (51) καὶ σκέπτεται, καὶ προαιρεῖται, καὶ θέλειν ἑαυτὸν προτρέπεται, ἵνα μὴ ἄλογος καὶ ἀσοφος ᾖ, ἀλλὰ Λόγον καὶ Σοφίαν ἔχη (52); Περὶ ἑαυτοῦ γὰρ δοκεῖ σκέπτεσθαι ὁ περὶ τοῦ ἰδίου τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ βουλευόμενος. Πολλῆς τοίνυν δυσφημίας οὐσης ἐν τῇ τοιαύτῃ φρονήσει, εὐσεβῶς ἀνλεχθεῖη, ὅτι ἡ μὲν γεννητὰ εὐδοκία καὶ βουλήσει γέγονεν, ὁ δὲ Υἱὸς οὐ θελήματός ἐστι δημιουργήμα (53) ἐπιγεγονώς, καθάπερ ἡ κτίσις, ἀλλὰ φύσει τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα. Καὶ γὰρ ἴδιος ὢν Λόγος τοῦ Πατρὸς (54), οὐκ ἐκ πρὸ ἑαυτοῦ λογίσασθαι τινα βού-

(45) Reg. 1 et Seguerian., ἀποτόν. Alii et editi, ἄλογον.

(46) Gobler. et Felc. 1, αὐτός ἐπάγειν βούλομαι. Reg. 1, et Seguerian. ibid., ἐπαγαγεῖν. Alii et editi, ἐπάγειν.

(47) Sic mss. omnes. Editi vero, ὑπάρχειν. Ibid. Reg. 1 Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, πρὸ τοῦ βουλευσασθαι. Reg. 1 et Seguer. item ibid., Χρὴ γὰρ περὶ τοῦ. Item Goblerian. et Felc. 1, ibid., τολμῶν αὐτούς.

(48) Sic Regius primus et Seguerianus. At Reg. 2, Basil. Goblerian. Felc. 1 et 5, τί οὖν πρὸ τοῦ. Alii et editi, τί ἦν πρὸ τοῦ. Ibidem Regius primus, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, βουλεύσεται.

(49) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, πῶς οὐκ ἄλογον. Ibid. Reg. 1 et Seguer., ἂν εἴν

πρὸ τοῦ. Alii et editi, πῶς οὖν οὐκ ἄλογον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ.

(50) Regius primus, Seguer., ὅτι μὴ ἐκ.

(51) Uterque Regius et Seguerianus, βουλεύεται. Alii et editi, βούλεται.

(52) Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 ἔχη. Alii et editi, σχῆ. Mss. ibid., περὶ ἑαυτοῦ. Editio Commel., περὶ αὐτοῦ. Mox uterque Regius et Seguer., οὐσίας αὐτοῦ. Ibidem Basil., βουλευσάμενος.

(53) Uterque Regius, Seguer. Basil. et Felck. 5, ἐστὶ δημιουργήμα. Ibidem uterque Reg. et Seguer., ἐπιγεγονώς. Cæteri et editi, ἐστὶ τὸ δημιουργήμα ἐπιγεγονός.

(54) Regius primus, Seguer. Basil., ὢν Λόγος. Alii et editi, ὢν ὁ Λόγος. Mox Reg. 1, Seguerian. Goblerian. et Felc. 1, πρὸ ἑαυτοῦ. Cæteri et editi, πρὸ αὐτοῦ.

λησιν, αὐτὸς ὢν βουλή ζωσα τοῦ Πατρὸς, καὶ (55) δύναμις, καὶ δημιουργὸς τῶν δοκούντων τῷ Πατρὶ. Καὶ ταῦτα αὐτὸς ἐν ταῖς Παραομιαῖς περὶ ἑαυτοῦ φησιν· Ἐμὴ βουλή καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς. Ὡς γὰρ αὐτὸς ὢν ἡ φρόνησις, ἐν ἧ τοὺς οὐρανοὺς ἠτοίμασε (56), καὶ αὐτὸς ὢν ἰσχύς καὶ δύναμις· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· νῦν παρακλίνων εἶπεν, Ἐμὴ φρόνησις, καὶ ἐμὴ ἰσχύς· οὕτω λέγων, Ἐμὴ βουλή, αὐτὸς ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς ἡ ζωσα βουλή, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ προφήτου μεμαθήκαμεν, ὅτι αὐτὸς τῆς μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος γίνεταί, καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτὸς ἐκλήθη. Χρὴ γὰρ οὕτω διελέγχειν αὐτοὺς (57), ἀνθρώπινα περὶ τοῦ Θεοῦ διανοούμενους.

64. Οὐκοῦν εἰ τὰ ποιήματα βουλήσει καὶ εὐδοκία Β ὕπεστη, καὶ ἡ κτίσις πάσα θελήματι γέγονεν (58)· ὅτε Παῦλος διὰ θελήματος Θεοῦ ἀπόστολος ἐκλήθη, καὶ ἡ κλήσις ἡμῶν εὐδοκία καὶ θελήματι γέγονε, πάντα δὲ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· ἐκτός ἐστιν οὗτος τῶν βουλήσει γεγονότων, καὶ μᾶλλον αὐτὸς ἐστιν ἡ ζωσα βουλή τοῦ Πατρὸς, ἐν ἧ ταῦτα πάντα γέγονεν· ἐν ἧ καὶ ὁ ἅγιος Δαβὶδ εὐχαριστῶν ἔλεγεν ἐν τῷ ἔβδομηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· Ἐκράτησας (59) τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου· καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με. Πῶς οὖν δύναται βουλή καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ὁ Λόγος γίνεσθαι καὶ αὐτὸς θελήματι καὶ βουλήσει, ὡς (60) ἕκαστος, εἰ μὴ, καθὰ προεῖπον, μανέντες πάλιν εἴπωσιν αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ γεγονέναι, ἢ δι' ἑτέρου τινός; Τίς οὖν ἐστι, δι' οὗ γέγονε; Πλασάσθωσαν ἕτερον Λόγον, καὶ τὰ Οὐαλεντινοῦ ζηλώσαντες, Χριστὸν ἕτερον ὀνομασάτωσαν· οὐ γὰρ γέγραπται· Ἀλλὰ κἄν πλάσωνται, πάντως κἀκεῖνος διὰ τινος γίνεταί· καὶ λοιπὸν οὕτως ἐπιλογιζομένων ἡμῶν, καὶ ἀνακρινόντων τὴν ἀκολουθίαν (61), εὐρίσκειται τῶν ἀθέων ἡ πολυκέφαλος αἵρεσις εἰς πολυθέητα πίπτουσα καὶ ἄμετρον μανίαν, ἐν ἣ κτίσμα καὶ ἐξ οὐκ ὄντων θέλοντες εἶναι τὸν Υἱὸν, ἑτέρως τὰ αὐτὰ (62) σημαίνουσι, βούλησιν καὶ θέλησιν προβαλλόμενοι, ἃ μάλιστα ἐπὶ τῶν γεννητῶν (63) καὶ κτιστῶν ταῦτα εὐλόγως ἂν λέγοιτο. Πῶς οὖν οὐκ ἀσεθεῖς τὰ τῶν γεννητῶν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἀναφέρειν (64); Ἡ πῶς οὐ βλάσφημον λέγειν βούλησιν πρὸ τοῦ Λόγου

A sit proprium Patris Verbum, non sinit aliquam ante se cogitari voluntatem, utpote cum ipse sit vivens Patris consilium et virtus, eorumque effector quæ Patri placent, quemadmodum de se ipse in Proverbiis ait, *Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo* *. Ut enim quatenus est prudentia in qua celos præparavit †, et ut item quatenus est fortitudo et virtus (nam *Christus Dei virtus* † et *Dei sapientia*), nunc paulum variato loquendi modo dixit, *Mea est prudentia, et mea est fortitudo* : ita cum dixit, *Meum est consilium*, se Patris vivens esse consilium significat, quemadmodum etiam a propheta didicimus, eum magni consilii angelum fieri †, et 486 voluntatem Patris appellatam esse. Scilicet ita eos æquum est refellere qui humana de Deo cogitant.

64. Itaque si res factæ voluntate ac proposito conditæ sunt : si universa creata natura voluntate facta est : si item Paulus per Dei voluntatem vocatus est Apostolus † : si denique nostra vocatio proposito et voluntate est facta †† : omnia autem per Verbum facta sunt : haud dubie ipsum Verbum extra eorum numerum est quæ voluntate facta sunt, vel potius vivens est Patris consilium, † in quo omnia illa facta sunt ; in quo et sanctus David psalmo septuagesimo secundo gratias his verbis agebat, *Tenuisti manum dexteram meam, et in consilio tuo deduxisti me* †. Qui igitur fieri potest ut Verbum, quod consilium et voluntas Patris est, ipsum quoque voluntate et arbitrio sit productum, uti res aliæ singulæ? nisi forte, ut jam dixi, rursus insanientes contendant ipsum per seipsum vel per aliquid aliud esse factam. Quidnam ergo tandem illud est per quod factum est? Aliud illi confingant Verbum, et Valentini commenta amplexati (65), Christum alium nominent. Nihil enim ejusmodi habent Scripturæ. Verum si alium ipsi excogitaverint, certe ille quoque per aliquem fieri dicendus erit : atque adeo nobis ita ratiocinantibus, quidque ex illorum sententia sequatur excutientibus, multiformis esse deprehenditur impiorum hæresis, quæ et deorum inducit multitudinem, et in summam incidit insaniam, qua Filium et creatum et ex nihilo esse pugnant, hanc suam impietatem aliis verbis con-

* Prov. viii, 14. † Prov. iii, 19. † I Cor. i, 24. †† Psal. lxxii, 24.

(55) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. In aliis et editione Commel. καὶ δεστ.

(56) Sic primus codex Regius, Seguerian. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, ἐποίησε. Mox. Reg. 1 et Seguer. omittunt καὶ Θεοῦ σοφία.

(57) Sic primus codex Regius et Seguerian. At alii et editi, αὐτὸς ὁ τῆς μεγάλης. Paulo post Reg. 1 et Seguerian., διελέγχειν τοὺς ἀνθρώπινα.

(58) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ut et Nannius legit. Cæteri autem et editio Commel., γέγονε· πάντα δὲ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν, omisis intermediis.

(59) Gobler. et Felc. 1, ὡς Δαβὶδ εὐχαριστῶν φησι· Ἐκράτησας.

(60) Sic Reg. primus et Seguer. Habetur item in Gobler. et Felc. 1, ὡς ἕκαστος, εἰ μὴ. Editi, Πῶς οὖν

βουλή καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ὁ Λόγος δύναται γίνεσθαι καὶ αὐτὸς βουλήσει καὶ θελήσει; ἐκτός εἰ μὴ.

(61) Regius primus et Seguerianus, τὴν ἀκολουθίαν. Alii et editi, τὴν ἀλήθειαν.

(62) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ταῦτα.

(63) Felckm. 5, hic et paulo post, γεννητῶν. Mox Reg. 1, λέγοιτο. Seguerian., λέγοιτο. Alii et editi, γένοιντο.

(64) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀναφέρειν. Cæteri et editi, μεταφέρειν. Paulo post uterque Regius, Seguer. Basil. et Anglic., εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ. Alii et editi, εἶναι ἐν Θεῷ Πατρὶ.

(65) Vide Irenæum lib. i *Adversus hæreses*, cap. 1, et Epiphanium hæresi xxxi.

legunt, cum voluntatis et arbitrii prætendunt nomina, quæ quidem, cum de factis et creatis rebus sermo est, recte adhibentur. Annon ergo impium est ea, quæ rerum factarum propria sunt, ipsi ascribere Creatori? Annon nefas dictu est voluntatem ante Verbum in Patre esse? Si enim voluntas in Patre præcedit, non ergo verum dicit Filius cum ait, *Ego in Patre*¹³; aut si ipse quoque in Patre est, certe secundus in illo esse existimabitur, nec eum convenit dicere, *Ego in Patre*, cum voluntas in qua omnia facta sunt, et in qua ipse secundum vos fuit productus, prior ipso sit. Nam etiamsi gloria differat, nihilominus unus est ex his quæ voluntate efficiuntur. Porro, ut ante diximus, si ita se aliæ in servorum numero habentur? Nimirum Dominus ille est, quia Patris dominationi est unitus: res autem creatæ in servorum sunt numero, quia aliquando non essent.

65. Certe cum Filium volunt voluntate factum esse, quidni etiam prudentia factum esse asseverent? Nam idem esse arbitror voluntatem et prudentiam. De quo enim quis consultat, hoc idem prudentia perpendit: vicissimque, quod quis prudentia perpendit, de hoc eodem consultat et deliberat. Hinc illa Salvator mutua inter se ratione veluti germana simul his verbis copulavit: *Meum est consilium et securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo*¹⁴. Nam ut fortitudo et securitas idem est, cum eadem sit virtus et potentia: ita idem est prudentia et virtus, quæ ipse **487** Dominus est. At nolunt impii Filium Verbum et vivens consilium esse: sed prudentiam, consilium et sapientiam velut habitum quemdam Deo, humano more, modo adesse, modo abesse fingunt, omnemque lapidem **C** movent, ac Valentini prætendunt cogitationem et voluntatem, ea tantum mente ut Filium separent a Patre, nec proprium illum Patris Verbum sed rem creatam esse fateantur. Hæc itaque illos audire convenit similia his, quæ olim ad Simonem Magum dicta sunt¹⁵: Impietas Valentini vobiscum sit in interitum! Quisque autem Salomoni potius credat Verbum sapientiam et prudentiam esse dicenti, cuius hæc nimirum sunt verba: *Dominus sapientia fundavit terram, et cælos in prudentia paravit*¹⁶. Ut vero hic cælos in prudentia, ita in Psalmis: *Verbo*

είναι ἐν τῷ Πατρὶ; Εἰ γὰρ προηγεῖται βούλησις ἐν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἀληθεύει λέγων ὁ Υἱός, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· ἢ εἰ καὶ αὐτὸς (66) ἐν τῷ Πατρὶ ἐστίν, ἀλλὰ δεύτερος λογισθήσεται, καὶ οὐκ ἔπρεπε λέγειν αὐτὸν, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτως βουλήσεως πρὸ αὐτοῦ, ἐν ἧ τὰ πάντα γέγονε (67), καὶ αὐτὸς ὑπέστη καθ' ἑμᾶς. Κἀν γὰρ τῇ δόξῃ διαφέρῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἦντων εἰς ἐστὶ τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων. Ὡς δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, εἰ οὕτως ἐστὶ, πῶς ὁ μὲν Κύριος, τὰ δὲ δοῦλα; Πάντων (68) δὲ Κύριος τυγχάνει οὗτος, ὅτι τῇ τοῦ Πατρὸς κυριότητι ἠνωταί· καὶ πάντως ἡ κτίσις δούλη, ἐπεὶ ἐκτὸς τῆς τοῦ Πατρὸς ἐνότητός ἐστι, καὶ οὐκ οὐσά ποτε γέγονε (69).

res habet, quare igitur ille Dominus est, res autem extra Patris unitatem existunt, et factæ sunt cum

65. Ἐδεῖ δὲ αὐτοὺς, λέγοντας βουλήσει τὸν Υἱόν, εἰπεῖν, ὅτι καὶ φρονήσει γέγονε· ταῦτόν γὰρ ἠγοῦμαι φρόνησιν (70) καὶ βούλησιν εἶναι. Ὁ γὰρ βουλευέται τις, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ· καὶ ὁ φρονεῖ, τοῦτο καὶ βουλευέται. Αὐτὸς γοῦν (71) ὁ Σωτὴρ ὡς ἀδελφὰ ταῦτα τῇ ἀναλογία συνῆψεν ἅμα λέγων· Ἐμὴ βουλή καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχὺς. Ὡς γὰρ ἰσχὺς καὶ ἀσφάλεια ταῦτόν ἐστίν, ἡ αὐτὴ γὰρ δύναμις ἐστίν· οὕτω ταῦτόν ἐστιν εἰπεῖν τὴν φρόνησιν καὶ τὴν βούλην (72) εἶναι, ἅπερ ἐστὶν ὁ Κύριος. Ἄλλ' οἱ ἀσεβεῖς οὐ θέλουσι μὲν Λόγον καὶ βούλην ζῶσαν εἶναι τὸν Υἱόν· περὶ δὲ τὸν Θεὸν φρόνησιν καὶ βούλην καὶ σοφίαν ὡς ἕξιν συμβαίνουσιν καὶ ἀποσυμβαίνουσιν ἀνθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογοῦσι, καὶ πάντα κινοῦσι, καὶ τὴν Οὐαλεντίνου ἔννοιαν καὶ θέλησιν προβάλλονται, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν Υἱόν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ μὴ εἴπωσιν ἴδιον αὐτὸν τοῦ Πατρὸς εἶναι Λόγον, ἀλλὰ κτίσμα. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἀκουέτωσαν, ὡς Σίμων ὁ Μάγος ἤκουσεν· Ἡ ἀσέβεια Οὐαλεντίνου σὺν ἡμῖν εἴη εἰς ἀπώλειαν! Ἐκαστος δὲ Σολομῶνι (73) μᾶλλον πισθεῖσθω λέγοντι· αὐτὸν εἶναι σοφίαν καὶ φρόνησιν τὸν Λόγον. Φησὶ γάρ· Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν (74)· ἠτολίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει (75)· ὡς δὲ ὤδε ἐν φρονήσει, οὕτως ἐν Ψαλμοῖς· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Ὡς δὲ τῷ Λόγῳ οἱ οὐρανοὶ, οὕτω πάντα, ὅσα (76) ἠθέλησεν, ἐποίησε· καὶ ὡς ὁ Ἀπό-

¹³ Joan. xiv, 10. ¹⁴ Prov. viii, 14. ¹⁵ Act. viii, 20. ¹⁶ Prov. iii, 19.

(66) Felc. 2. et editi, ἢ εἰ μὴ αὐτὸς. Alii mss., ἢ εἰ καὶ αὐτὸς. Mox Reg. 1, Seg., λογισθήσεται. Cæteri et editi, νομισθήσεται.

(67) Sic Reg. 1 et Seguer. At alii et editi, ἐν ἧ πάντα. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobl. et Felc. 1 τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων, ubi alii et editi, γενομένων.

(68) Sic primus codex Regius et Seguer. In Anglic. habetur item πάντων, ut et Nannius legerat. Goblerian. et Felc. 1, τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; οὗτος, ὅτι. Cæteri autem et editi sic habent: τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; Πάντως δὲ Κύριος οὗτος, etc.

(69) Reg. 1, Seguer., γέγονεν. Editi et alii, ἐπιτέγονεν.

(70) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, φρόνημα. Idem mox, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ. Alii

D et editi, τοῦτο καὶ φρονεῖ.

(71) Regius primus, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γοῦν, et mox, ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν. Alii et editi, οὖν, et, ταῦτα συνῆψεν.

(72) Regius primus et Seguer. hic et paulo post, βούλην. Cæteri et editi, βούλησιν.

(73) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1. At alii et editio Commeliniana, Σολομῶνι.

(74) Goblerianus et Felckmanni primus, τῇ σοφίᾳ ψκοδόμησεν, ἤγουν ἐθεμελίωσε τὴν γῆν.

(75) Sic Reg. 1, Seguer. Anglic. atque ita legit Nannius. Goblerianus et Felckmanni primus, φρονήσει. Καὶ Δαβὶδ, Τῷ Λόγῳ. Alii et editio Commeliniana, φρονήσει, οὕτως ἐν Ψαλμοῖς, Τῷ Λόγῳ.

(76) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At cæteri et editi, ἐστερεώθησαν· οὕτω

στολος γράφει Θεσσαλονικεῦσι· Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἄν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐστιν. Ὁ ἄρα τοῦ Θεοῦ Υἱός, αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία, αὐτός ἡ φρόνησις καὶ ἡ ζωσα βουλή· καὶ ἐν αὐτῷ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστιν· αὐτός ἀλήθεια, καὶ φῶς, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐστιν. Εἰ δὲ ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἡ φρόνησις, ὁ δὲ Υἱός ἐστιν ἡ σοφία· ὁ ἄρα λέγων (77) βουλήσει τὸν Υἱὸν ἴσον λέγει τῷ τῆν Σοφίαν ἐν Σοφίᾳ γεγονέναι, καὶ τὸν Υἱὸν ἐν Υἱῷ πεποιθῆσθαι, καὶ διὰ τοῦ Λόγου τὸν Λόγον ἐκτίσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ Θεῷ μάχεται, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ (78) Γραφαῖς ἐναντιοῦται· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐ βουλήσεως, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς πατρικῆς (79) οὐσίας ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν Υἱὸν κηρύττει, λέγων· Ὁς ὡν ἀπύρασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Εἰ δὲ, ὡς προειρήκαμεν (80), ἐκ βουλήσεως οὐκ ἐστὶν ἡ πατρικὴ οὐσία καὶ ὑπόστασις, εἰδὼν, ὡς οὔτε τὸ ἴδιον τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκ βουλήσεως ἂν εἴη. Ὅποια γὰρ ἢ καὶ ὡς ἐάν ἢ ἡ μακαρία (81) ἐκεῖνη ὑπόστασις, τοιοῦτον καὶ οὕτως εἶναι καὶ τὸ ἴδιον ἐξ αὐτῆς γέννημα δεῖ. Καὶ αὐτὸς γοῦν ὁ Πατὴρ οὐκ εἶπεν· Οὗτός ἐστιν ὁ βουλήσει μου γεγονώς Υἱός, οὐδὲ, Ὁν κατ' εὐδοκίαν ἔσχον Υἱόν· ἀλλ' ἀπλῶς, Ὁ Υἱός μου (82), καὶ μᾶλλον, Ἐν ᾧ ἠδόκησα· δεικνύς ἐκ τούτων, ὅτι, Φύσει μὲν οὗτός ἐστιν Υἱός, ἐν αὐτῷ δὲ τῶν ἐμοὶ ἰσοκούντων ἡ βούλησις ἀπόκειται. quidem verborum significatio ejusmodi est : Hic est voluntas reposita est.

66. Ἄρ' οὖν ἐπεὶ φύσει καὶ μὴ ἐκβουλήσεώς ἐστιν ὁ Υἱός, ἦδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός; Οὐ μόνον· ἀλλὰ καὶ θελόμενός ἐστιν (83) ὁ Υἱός παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὡς αὐτῆς φησιν, Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δεικνύσιν αὐτῷ. Ὁς γὰρ τὸ εἶναι (84) ἀγαθὸς οὐκ ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως καὶ ἀθελήτως ἐστὶν ἀγαθός· ὁ γὰρ ἐστὶ, τοῦτο καὶ θελητόν ἐστιν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὸν Υἱόν, εἰ καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον, οὐδὲ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ τῆς ἰδίας ὑποστάσεώς ἐστι θελητής, οὕτω καὶ ὁ Υἱός, ἴδιος ὡν αὐτοῦ τῆς οὐσίας, οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. Θελέσθω καὶ φιλεῖσθω τοίνυν ὁ Υἱός παρὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ οὕτω τὸ θέλειν καὶ

¹⁷ Psal. xxxii, 6. ¹⁸ Psal. cxxxi, 6. ¹⁹ I Thessal. v, 18. ²⁰ Hebr. i, 3. ²¹ Matth. iii, 17. ²² Joan. iii, 35. 5 : 2 0

πάντα ὅσα. Ibidem post ἠθέλησεν, Regius primus et Seguerianus omittunt ὁ Κύριος, quod in aliis et in editis legitur.

(77) Sic primus codex Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Alii et editio Commeliniana, ὅρα μὴ ὁ λέγων.

(78) Reg. 1, Seguer. Basil. et Anglic., παρ' αὐτοῦ. Cæteri et editi, παρ' αὐτῷ. Mox Regius primus et Seguerianus, καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος. Alii et editi, καὶ posterius omittunt.

(79) Sic Regius primus et Seguerianus. At alii et editi, τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς. Mox Regius primus et Seguerianus, τὸν Υἱὸν κηρύττει. Cæteri et editi, τὸν Κύριον κηρύττει.

(80) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi, ὡς προεἶπον. Ibidem Regius primus et Seguerianus, ἐκ βουλήσεως οὐκ ἐστὶν. Basil. Gobler. Felckm. 1 et Reg. 2, οὐκ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν

A Domini firmatos esse ¹⁷ dicitur. Ut porro Verbo oculi firmati sunt, sic quæcumque voluit fecit ¹⁸, et ut Apostolus ad Thessalonicenses scribit, *Voluntas Dei in Christo Jesu est* ¹⁹. Igitur Dei Filius ipse est Verbum et sapientia, ipse prudentia et vivens est consilium, atque in eo voluntas Patris est. Ipse veritas, lux et virtus est Patris. Quod si voluntas Dei est sapientia et prudentia, si item Filius ipsa sit sapientia : igitur qui contendit Filium voluntate factum esse, idem omnino est ac si diceret Sapientiam in Sapientia factam esse, et Filium in Filio esse effectum, ac Verbum per Verbum creatum esse; quæ utique Deo divinisque ejus Scripturis maxime repugnant. Enimvero Apostolus Filium non voluntatis, sed proprium paternæ naturæ splendorem et figuram esse his verbis prædicat : *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus* ²⁰. Si ergo, ut supra diximus, paterna natura et substantia ex voluntate non est, liquet neque id, quod paternæ substantiæ proprium est, ex voluntate esse posse. Siquidem qualis cujusvemedi fuerit beata illa natura, talem et ejusmodi necesse est proprium ex ipsa ortum setum. Hinc Pater non dixit : Hic est voluntate mea factus Filius, neque, Quem meo arbitrio habui Filium, sed simpliciter, *Filius meus*, et potius, *In quo mihi complacui* ²¹; quorum natura Filii, in quo omnium quæ mihi placet

66. Num ergo, quia ex natura non autem ex voluntate sit Filius, præter voluntatem Patris et nolente Patre est Filius? Minime vero. Sed potius Pater vult Filium, atque, ut ipse loquitur, *Pater diligit Filium, et omnia ostendit illi* ²². Ut enim non ex voluntate bonus esse cœpit, nec tamen contra mentem et sententiam est bonus; namque hoc ipse vult quod est : ita licet Filius ex voluntate esse non inceperit, non tamen præter voluntatem et mentem Patris est. Nam quemadmodum suam vult ipse substantiam, sic cum Filius proprius sit ejus naturæ, non præter voluntatem ejus est. Filium ergo velit et diligit Pater, eaque ratione pie quis cogitet Deum non nolle, sed velle. Etenim Filius ea-

Alii et editi, οὐ βουλήσεώς ἐστὶ. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ὡς οὔτε. Reg. 2, Basil. Anglic. Felckm. 1 et 5, ὡς οὐδέ. Cæteri et editi, ὅτι οὐδέ.

(81) Sic uterque Reg. Seguer. Basil. Anglican. Felckm. 2 et 5. At Goblerianus et Felckm. 1, Ὅποια γὰρ ἂν ἢ ἡ μακαρία. Cæteri et editi, Ὅποια γὰρ ἢ καὶ ἕως ἂν ἢ ἡ μακαρία. Mox Felckmanni secundus et editio Commeliniana omittunt καὶ post οὕτως εἶναι.

(82) Regius primus et Seguerianus μου omittunt.

(83) Uterque Regius et Seguerianus, θελόμενός ἐστιν. Alii et editi, στελλόμενός ἐστιν, ut et legit Nannius.

(84) Regius primus et Seguerianus, τὸ εἶναι. Ibidem ibidem et Regius secundus, οὐκ ἐκ βουλήσεως, ut item legit Nannius. Alii et editi, τῷ εἶναι ἀγαθός ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο.

dem voluntate, **488** qua eum vult Pater, Patrem A ipse amat, vult et honorat, unaque est voluntas quæ ex Patre in Filio existit, ita ut inde Filius in Patre et Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit qui voluntatem et deliberationem inter Patrem et Filium collocaverit. Enimvero aliud est si dicas, Voluntate factus est, et aliud si dixeris, Eum Pater diligit et vult, utpote qui natura proprius sui sit Filius. Nam qui dixit, Ex voluntate factus est, primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas et audacia est, quæ ipsam Patris naturam læssat, si nimirum id quod proprium ejus est poterit non esse. Idem enim est ac si diceretur Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum et semper et natura bonus est Pater, ita semper natura est generans. Illic autem loquendi modus, Pater vult Filium, et, Verbum vult Patrem, non antecedentem denotat voluntatem, sed naturæ germanitatem, essentialique proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore et luce dici potest: Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis ejus fetus, quem vult lux a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura et veritate; ita de Patre et Filio recte dici possit: Pater amat et vult Filium, et, Filius amat et vult Patrem.

67. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur; sed vivens ille consilium verusque et naturalis Patris fetus esse dicatur, ut lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus, *Eruclavit cor meum Verbum bonum*²²: cui Filius his verbis concinit, *Ego in Patre, et Pater in me est*²³. Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Similiter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde, si ipse est vo-

²² Psal. XLIV, 2. ²³ Joan. XIV, 10.

(85) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, θελεῖται. Regius primus, τέλειται.

(86) Basil. τὴν pro τις habet. Mox post μέσον, Regius primus et Seguerianus addunt τις, quod in aliis et editis deest.

(87) Uterque Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, βουλεύεσθαι. Cæteri et editio Commeliniana, βούλεσθαι.

(88) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Sed Goblerianus et Felckmanni primus habent ὡς εἰ λέγειν, iidemque et Regius primus, ἐδύνατο. At alii et editi sic hunc locum habent, εἶγε τὸ ἴδιον αὐτῆς λέγοιτο, ἡδύνατο μὴ εἶναι ἀγαθός, etc. Paulo post Regius primus et Seguerianus, ut et legit Nannius, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῆ φύσει ὁ Πατήρ. Regius secundus, οὕτω καὶ ἀεὶ καὶ τῆ φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Alii autem et editi, ἀγαθός ἀεὶ καὶ τῆ

τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ Θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τῆ θελήσει ἢ θέλειται (85) παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταύτη καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα· καὶ ἐν ἐστὶ θέλημα τὸ ἐκ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ. Μὴ μέντοι κατὰ Οὐαλεντίνου προηγουμένην τῆς (86) βούλησιν ἐπεισαγέτω· μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθειῖται τοῦ μόνου Πατρὸς πρὸς τὸν μόνον Λόγον, προφάσει τοῦ βουλεύεσθαι (87). Μαίνοιτο γὰρ ἂν τις μεταξὺ τιθεὶς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. Καὶ γὰρ ἑτερόν ἐστι λέγειν, Βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι ἴδιον ὄντα φύσει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναι ποτε τοῦτον σημαίνει· ἔπειτα δὲ, καὶ τὴν ἐπ' ἀμφω ῥοπήν ἔχει, καθάπερ εἴρηται· ὥστε δύνασθαι τινα νοεῖν, ὅτι ἡδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν Υἱόν. Ἐπὶ Υἱοῦ δὲ λέγειν, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστι καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα· εἶγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἡδύνατο (88) μὴ εἶναι. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο, Ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθός ὁ Πατήρ. Ἄλλ' ὥσπερ ἀγαθός ἀεὶ καὶ τῆ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῆ φύσει ὁ Πατήρ· τὸ δὲ λέγειν, Ὁ Πατήρ θέλει τὸν Υἱόν, καὶ, Ὁ Λόγος θέλει τὸν Πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ φύσεως γνησιότητα, καὶ οὐσίας ιδιότητα καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ (89) ἀπαύγασματος ἂν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί· ἐστὶ δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα θελούμενον παρὰ τοῦ φωτὸς τοῦ καὶ γεννήσαντος (90) αὐτὸ, οὐκ ἐν σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀρθῶς ἂν τις εἴποι, ὅτι ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Υἱόν, καὶ ὁ Υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Πατέρα.

67. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιουργημὰ ὁ Υἱὸς, μηδὲ τὰ (91) Οὐαλεντίνου ἐπεισαγέσθω τῆ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ βουλή ζωσα, καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μὲν Πατήρ εἴρηκεν, Ἐξηρσύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὁ δὲ Υἱὸς ἀκολούθως, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ ὁ (92) Λόγος ἐν καρδίᾳ, ποῦ ἡ βούλησις; Καὶ εἰ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ποῦ ἡ θέλησις; Καὶ εἰ ἡ βούλησις αὐτὸς, πῶς ἐν βουλήσει

φύσει γεννητικὸς ὁ Πατήρ. Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, τὸ δὲ λέγειν. At in cæteris et editis deest λέγειν.

(89) Regius primus et Seguerianus, Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ. Alii et editi, Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ.

(90) Regius primus et Seguerianus, τοῦ καὶ γεννήσαντος. Alii et editi καὶ omittunt. Paulo post uterque Regius et Seguerianus, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Cæteri et editi, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. et Felckm. primus, εἴποι, ὅτι. Alii et editi, εἴποι τοῦτο, ὅτι.

(91) Regius primus et Seguerianus, τὰ. Alii et editi, τὸ. Mox Basil., ἀλλὰ καὶ βουλῆ.

(92) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At in aliis et editis ὁ deest.

ἡ βουλή; Ἐποπὸν γάρ· ἵνα μὴ καὶ ἐν Λόγῳ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Υἱῷ, καὶ ἡ Σοφία ἐν Σοφίᾳ γίνηται (93), καθάπερ πολλάκις εἴρηται. Πάντα γάρ ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· καὶ οὐδὲν ἐν τῷ Πατρὶ πρὸ τοῦ Λόγου· ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ καὶ ἡ βούλησις· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ τοῦ βουλήματος εἰς ἔργον τελειοῦται, ὡς ἔδειξαν (94) αἱ θεῖαι Γραφαί. Ἐβουλόμην δὲ τοὺς ἀσεβεῖς οὕτως εἰς ἀλογίαν πεπτωκότας, καὶ περὶ βουλήσεως σκεπτομένους, νῦν ἐρωτῆσαι μηκέτι τὰς τεκτούσας αὐτῶν γυναῖκας, ἃς οὗτοι (95) πρότερον ἠρώτων λέγοντες, Εἰ εἶχες υἱόν, πρὶν γεννήσῃς; ἀλλὰ τοὺς πατέρας, καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· Πότερον βουλευόμενοι γίνεσθε πατέρες, ἢ κατὰ φύσιν καὶ τῆς ὑμῶν βουλήσεως; Ἡ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ὑμῶν ἐστὶν ὁμοία τὰ τέκνα; ἵνα κἂν παρὰ τῶν γονέων ἐντραπῶσι, παρ' ὧν τὸ λῆμμα τῆς γενέσεως ἀπήτησαν, καὶ παρ' ὧν ἠλπίσαν ἔχειν τὴν γνῶσιν. Ἀποκριθήσονται γάρ αὐτοῖς, ὅτι (96) Ἄ γεννώμεν, οὐ τοῦ θελήματος, ἀλλ' ἡμῶν ἐστὶν ὁμοία· οὐδὲ προβουλευσάμενοι γινόμεθα γονεῖς, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἰδίον ἐστὶ τὸ γεννᾶν· ἔπει καὶ ἡμεῖς τῶν τεκόντων (97) ἐσμὲν εἰκόνες. Ἡ τοίνυν καταγινωσκέτωσαν ἑαυτῶν, καὶ παιεσθῶσαν πυνθανόμενοι γυναικῶν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ μανθανέτωσαν παρ' αὐτῶν (98), ὅτι οὐ βουλήσει γεννᾶται ὁ υἱὸς, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. Πρέπων δὲ καὶ ἀμρόζων τούτοις ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἔλεγχος, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινα περὶ τῆς θεότητος διαλογίζονται οἱ κακῶφρονες. Τί τοίνυν ἐστὶ (99) μαίνονται οἱ Χριστομάχοι; Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα προβλήματα δέδεικται καὶ ἡλέγχθη φαντασία καὶ μυθοπλαστία (1) μόνον ἔνα· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι, κἂν ὀψέ ποτε θεωρησάντες εἰς ὅσον ἀφροσύνης πεπτῶκασι κρημνὸν, ἀναδύναι καὶ φύγειν (2) ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, νοουητούμενοι παρ' ἡμῶν. Φιλάνθρωπος γὰρ ἡ ἀλήθεια κράζουσα διαπαντός· *Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε* (3) διὰ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν, κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· *ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ (4) καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὴς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα.* Ἄλλ' ὁ μὲν Κύριος συνήθως φιλάνθρωπεύεται, καὶ θέλει πάντας ἀνορθοῦσθαι τοὺς κατεβράχμενους, ὡς ἡ αἰνεσις λέγει τοῦ Δαβὶδ (5)· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐ θέλοντες ἀκούειν Κυριακῆς φωνῆς, οὐδὲ φέροντες ὄραν τὸν

²⁵ Joan. x, 38. ²⁶ ibid. 30. ²⁷ Joan. xiv, 9.

(93) Sic Regius primus et Seguerianus. At editi, D Felc. 1. At alii et editio Commel., τέκνων. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυεσθῶσαν.

(94) Sic primus codex Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Cæteri autem et editi, ἐδίδαξαν. Ibidem Regius primus et Seguerianus, Ἐβουλόμην δὲ τοῦς. Regius secundus, Ἐβουλόμην οὖν τοῦς. Alii et editi, Ἐβουλόμην τοῦς.

(95) Primus codex Regius et Seguerianus, ἑαυτῶν γυναῖκας ἃς αὐτοί. Ibidem πρότερον abest a Gobleriano et Felckm. primo, pro quo Anglic., πρότερον. Item ibidem Regius primus et Seguerianus, βουλευόμενοι, et mox, καὶ τῆς ὑμῶν. Alii editique, βουλόμενοι, iidemque καὶ omittunt.

(96) Reg. 1 et Seguer. addunt ὅτι, quod in aliis et editis deest. Ibid. Felc. 2. et editio Commel., οὐ θελήματος ἡμῶν ἐστὶν ὁμοία.

(97) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. et

luntas, quomodo consilium sive voluntas in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est: ne scilicet Verbum in Verbo, Filius in Filio, et Sapia in Sapientia fieri existimetur, uti sæpius dictum est. Namque Filius omnia ipse est quæ Patris sunt, nihilque ante Verbum est in Patre: sed in Verbo etiam est voluntas, et per ipsam ea, quæ voluntatis sunt, opere perficiuntur, ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero ut impii qui eo devenerunt amentia, et de voluntate disputant, vellem, inquam, ut non jam interrogarent mulieres, quas ita prius percontabantur, Habuistine filium priusquam genuisses? verum patres potius hoc modo interrogent: An deliberando patres efficiuntur, an vero secundum naturam vestra etiam voluntatis? An liberi similes sunt vestrae naturæ et substantiæ? Hæc igitur inquirant a parentibus, ut ab his ipsis confutentur, 489 a quibus quæ elicienda esset ex sua de nascendi modo questione conclusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis plane cognituros. Hæc scilicet illi sunt responsuri: Ea quæ gignimus, non voluntatis sunt, sed nostri sunt similia: neque prius deliberando patres efficiuntur, sed gignere proprium est naturæ, quandoquidem nos quoque ipsi parentum sumus imagines. Vel ergo seipsos condemnent, et mulieres de Filio Dei desinant interrogare: vel certe ab ipsis discant non voluntate, sed natura et revera filium gigni. Æquum enim est eos argumentis ex hominum natura petitis refelli, qui humana de divinitate improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut et alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas et mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant in quantam insipientiæ voraginem sese præcipitaverint, ac nostris monitionibus excitati, tandem inde festinent emergere, seque ex diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas quæ assidue clamat: Si mihi ob corporis amictum non creditis, operibus saltem credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me est²⁵, et, Ego et Pater unum sumus²⁶, et, Qui vidit me, vidit Patrem²⁷. Verum Dominus quidem pro more suo clementer

Felc. 1. At alii et editio Commel., τέκνων. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παυεσθῶσαν. Alii et editi, παυσάσθῶσαν.

(98) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, καὶ παρ' αὐτῶν.

(99) Ἐτι et mox καὶ abest a Reg. 1 et Seguer.

(1) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At alii et editi, μυθοπλαστία.

(2) Regius 1, Seguerian., φυγεῖν. Cæteri et editi, φεύγειν.

(3) Regius primus, Seguerian., Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, et mox, κἂν τοῖς ἔργοις. Gobler. et Felc. 1, item πιστεύετε. Alii et editi, Ἐάν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, et omittunt κἂν.

(4) Regius primus et Seguer., κἀγώ.

(5) Gobler. et Felc. 1, ὡς αἶνεῖ Δαβὶδ.

agit, et omnes elisos erigit, ut ait David ²⁸ : at impii Dominicam vocem nolentes audire, nec ferentes Dominum, Deum et Dei Filium palam ab omnibus agnoscere, veluti scarabæi, cum suo patre diabolo miseri circumeunt, ut nova impietatis confirmandæ reperiant argumenta. Quid igitur ultra vel unde invenire possint, nisi a Judæis et Caipha impia mutuentur maledicta, et cum gentilibus verum Deum negent? Siquidem clausæ illis sunt divinæ Scripturæ, ex quibus videlicet et stulti et Christi hostes esse omni ex parte sunt convicti.¹

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ (10).

EJUSDEM ORATIO QUARTA.

1. Ex Deo Deus est Verbum : namque *Deus erat Verbum* ²⁹; et rursus : *Quorum patres, et ex quibus Christus qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen* ³⁰. Quia porro ex Deo Deus est, et Dei Verbum, Sapientia, Filius et Virtus est Christus; idcirco unus Deus in divinis Scripturis annuntiat. Cum enim Verbum unius Dei sit Filius, ad illum cujus est refertur, ita ut duo quidem sint Pater et Filius, unitas vero divinitatis individua sit nulloque modo separabilis : ac proinde dicendum est unum esse divinitatis principium, non duo principia : unde proprie et monarchia est. Ex ipso autem principio Verbum Filius natura existit, non ut aliud principium per seipsum subsistens, neque aliunde quam ex ipso uno principio natus, ne dyarchiam et polyarchiam, id est duo vel plurima principia diversitas inducat, sed unius principii proprius est Filius, propria sapientia, propriumque Verbum ex eo **490** existens. Nam, ut docet Joannes, in isto principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum ³¹. Deus enim principium est. Unde quia ex hoc principio est, idcirco etiam *Deus erat Verbum* ³². Porro quemadmodum unum est principium, et proinde unus Deus : ita quæ verissime est essentia et substantia, una est quæ dicit : *Ego sum qui sum* ³³, non autem duæ, ne scilicet duo sint principia. Ex una autem illa substantia existit natura et vere Filius, Verbum, sapientia, propriaque ejus virtus, nec ab ea separabilis. Ut vero non alia est essentia seu substantia, ne duo sint principia : sic Verbum quod ex una existit, nihil fluxum, nec

1. Ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστιν ὁ Λόγος· καὶ Θεός γὰρ ἦν ὁ Λόγος· καὶ πάλιν· Ὡρ οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστός, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ (11) ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Σοφία, Υἱός, καὶ δύναμις ἐστὶν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο εἰς Θεός ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καταγγέλλεται. Τοῦ ἐνδὸς γὰρ Θεοῦ Υἱός ὢν ὁ Λόγος, εἰς αὐτὸν, οὐ καὶ ἔστιν, ἀναφέρεται· ὥστε δύο μὲν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, μονάδα δὲ θεότητος ἀδιαίρετον καὶ ἀσχιστον. Λεγθεῖη δ' ἂν καὶ (12) οὕτω μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί· ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστὶ φύσει Υἱός ὁ Λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφ' ἐστὼς οὐδ' ἐξωθεν ταύτης γεγονώς, ἵνα μὴ τῇ ἐπερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία γέννηται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀρχῆς ἴδιος Υἱός, ἴδια σοφία (15), ἴδιος Λόγος, ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· Θεός γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστὶ, διὰ τοῦτο καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. Ὅσπερ δὲ μία ἀρχὴ· καὶ κατὰ τοῦτο εἰς Θεός· οὕτως ἡ τῷ ὄντι καὶ ἀληθῶς καὶ ὄντως οὕσα οὐσία καὶ ὑπόστασις μία ἐστὶν ἡ λέγουσα, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, καὶ οὐ δύο, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί· Ἐκ δὲ τῆς μιᾶς φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱός, ὁ Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις ἴδια ὑπάρχουσα αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀχώριστος. Ὅσπερ δὲ οὐκ ἄλλη, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς Λόγος οὐ διαλελυμένος (14), ἡ ἀπλῶς φωνῆ σημαντικὴ, ἀλλὰ οὐσιώδης Λόγος καὶ οὐσιώδης σοφία, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός ἀληθῶς. Εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ Θεός λαλῶν εἰς ἀέρα, καὶ σῶμα οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ

²⁸ Psal. cxlv, 8. ²⁹ Joan. 1, 1. ³⁰ Rom. ix, 5.

³¹ Joan. 1, 1. ³² ibid. ³³ Exod. iii, 14.

(6) Reg. 1 et Seg., Κύριον. Alii et ed., Χριστόν.

(7) Sic Reg. 1 et Seguer. At in Gobler. et Felc. 1, deest ὡς, in aliis autem et editis οἱ. Ibid. Reg. 1 et Seguer., πατὴρ ἐαυτῶν. Cæ et ed., πατὴρ οὐτῶν.

(8) Πάλιν abest a Reg. 1 et Seguer.

(9) Sic Gobler. et Felc. 1. At Regius primus, παρὰ μὲν Ἰουδαίων τοῦ Καϊάφα. Seguer., παρὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων τῶν τοῦ. Alii et editio Commel., παρὰ Ἰουδαίων καὶ τοῦ. Ibidem Seguer., δαλείωνται. Alii et editi, δαλείωνται.

(10) Seguerianus hunc habet titulum Τοῦ αὐτοῦ λόγος ε'. Regius quem primum Oratione superiore

appellabamus, τοῦ αὐτοῦ, tantum, sed idem in Indice addit λόγος τέταρτος. Hæc autem Oratio in altero Regio deest. Gobler. et Felc. 1, κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ε'. Basiliensis, κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ἕκτος. Vide Admonitionem p. 318, num. 2. Anglic., κατὰ Ἀρειανῶν λόγος, nullo addito numero.

(11) Gobler. et Felc. 1, καὶ omittunt.

(12) Καὶ abest ab Anglic.

(13) Sic mss. At editio Commel., Υἱός ἔως, Υἱός, ἴδια, etc.

(14) Sic Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, διαλελυμένος.

οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ
κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. Ὡσπερ (15) γὰρ
μία οὐσία ἢ ἀρχή, οὕτως εἰς ἀσύσῳδης καὶ ὑφεστῶς
ὁ ταύτης Λόγος καὶ ἡ σοφία. Ὡς γὰρ ἐκ Θεοῦ Θεὸς
ἔστι, καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία, καὶ ἐκ λογικοῦ Λόγος, καὶ
ἐκ Πατρὸς Υἱός· οὕτως ἐξ ὑποστάσεως ὑπόστατος (16),
καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνουσίος, καὶ ἐξ ὄντος ὄν.
ita unum est essentialis et subsistens eius Verbum et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente
sapientia, ex rationali mente Ratio seu Verbum, et ex Patre Filius : ita] ex substantia substantialis est
ex essentia essentialis, ac denique vere est ut qui sit ab eo qui est.

2. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία, καὶ ἐνουσίος Λό-
γος, καὶ ὦν Υἱός, ἀλλὰ ἀπλῶς σοφία, καὶ Λόγος, καὶ
Υἱός ἐν τῷ Πατρὶ· εἴη ἂν αὐτὸς ὁ Πατήρ σύνθετος
ἐκ σοφίας καὶ Λόγου. Εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσει τὰ
προειρημένα ἄτοπα· ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ Πα-
τήρ, καὶ ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν, καὶ γεννώμε-
νος ὑφ' ἑαυτοῦ· ἢ ὄνομα μόνον ἔστι Λόγος, καὶ Σοφία,
καὶ Υἱός, οὐχ ὑφέστηκε δὲ, καθ' οὗ λέγεται ταῦτα,
μᾶλλον δὲ ὅς ἐστι ταῦτα. Εἰ οὖν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀργά
ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἂν τις εἴποι
αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ αὐτολόγον τὸν Θεόν. Ἄλλ' εἰ
τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ Πατήρ καὶ Υἱός· Πατήρ
μὲν, ὅτε σοφός, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία (17). Ἀλλὰ μὴ ὡς
ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ Θεῷ· ἄπαγε! ἀπρεπὲς τοῦτο
ἐνυφείσεται γὰρ σύνθετος ὁ Θεὸς ἐξ οὐσίας καὶ ποι-
ότητας. Πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστὶ. Κατὰ τοῦτο
δὲ ἡ θεία μονάς, ἀδιαίρετος οὕσα, σύνθετος φανήσε-
ται, τευμονόμνη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηχός. Πευστὸν
οὖν τῶν προπετῶν· Ὁ Υἱὸς σοφία καὶ Λόγος ἐκ-
ρύχθη τοῦ Θεοῦ· πῶς τοῖνον ἐστίν; Εἰ μὲν ὡς ποιό-
της, ἐδείχθη τὸ ἄτοπον· εἰ δὲ αὐτοσοφία ὁ Θεός, καὶ
τὸ ἐκ τούτου ἄτοπον εἰρηται παρὰ Σαβελλίω. Οὐκοῦν
ὡς γέννημα κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ
τοῦ φωτὸς παράδειγμα. Ὡς γὰρ ἀπὸ πυρὸς φῶς,
οὕτως ἐκ Θεοῦ Λόγος, καὶ σοφία ἐκ σοφοῦ, καὶ ἐκ
Πατρὸς Υἱός (18). Ταύτη γὰρ καὶ ἡ μονάς ἀδιαίρετος
καὶ ὁλόκληρος μένει, καὶ ὁ ταύτης Υἱὸς Λόγος οὐκ
ἀνοσίτος, οὐδὲ οὐχ ὑφεστῶς, ἀλλ' οὐσιώδης ἀληθῶς.
Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, εἴη ἂν πάντα, ἀ-
λέγεται, καθ' ἐπίνοιαν καὶ ἀπλῶς λεγόμενα. Εἰ δὲ
φευκτέον τὸ ἐκ τῆς ἐπινοίας ἄτοπον, ἀρα ἀληθῆς Λό-
γος οὐσιώδης ἐστίν. Ὡσπερ γὰρ ἀληθῶς Πατήρ, οὗ-
τως ἀληθῶς Σοφία. Κατὰ τοῦτο οὖν δύο μέγ, ὅτι μὴ
κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς Πατήρ καὶ Υἱός, ἀλλὰ ὁ Πα-
τήρ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς Υἱός· ἐν δὲ, ὅτι Υἱὸς τῆς οὐ-
σίας τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φύσει, ὅτιος ὑπάρχων Λόγος
αὐτοῦ. Τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν
ἑσμεν. Οὕτε γὰρ ὁ Λόγος κεχώρισται τοῦ Πατρὸς,
οὕτε ὁ Πατήρ ἀλογος πώποτε ἦν ἢ ἐστὶ. Καὶ ὁ Λόγος
οὖν Θεός, καὶ ὁ Πατήρ οὐκ ἄλογος· διὰ τοῦτο, Ἐγὼ
ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, εἰρηκεν.

ipse aiebat : *Ego et Pater unum sumus* 22. Nec enim Verbum separatam a Patre est, nec unquam Pater
sine Ratione 491 sive Verbo fuit vel est. Verbum igitur Deus est, nec Pater sine Verbo est : unde
dixit : *Ego in Patre, et Pater in me est* 22.

22 Joan. x, 30. 23 Joan. xiv, 10.

(15) Anglicanus, Εἰπερ.

(16) Reg. et Seguer., ὑποστατὸς, ultima gravi.

(17) Regius, Seguer. Basil. Anglic. Goblér. et

A vox tantum significans est, sed essentialis Verbum
et essentialis est sapientia, quæ vere Filius est.
Nam nisi essentialis Verbum esset, sequeretur Deum
verba sua per aerem effundere, corpusque, ut ho-
mines, habere. Quoniam vero homo non est, nec
item ejus Verbum quidquam hominum infirmitati
simile habet. Ut enim principium una est essentia,
et sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente
ex Patre Filius : ita] ex substantia substantialis est
sit ab eo qui est.

2. Alioquin nisi essentialis esset sapientia Ver-
bumque essentialis, et Filius qui vere sit, sed sim-
pliciter sapientia, Verbum, et Filius in Patre, sane
ipse Pater ex sapientia et Verbo esset compositus.
Quod quidem si verum est, supra allata absurda
sequuntur necessario : ipse autem suimet Pater et
Filius futurus est, ipse scipsum est geniturus, et a.
B seipso gignetur : vel certe merum nomen erit Ver-
bum, Sapientia et Filius ; ille autem, de quo hæc
dicuntur, vel potius qui hæc omnia est, nihil erit
subsistens. Si itaque nihil est subsistens, vana igitur
et inutilia sunt illa nomina, nisi forte quis di-
cat ipsum Deum sapientiam ipsam et Verbum ipsum
esse. Quod si concedatur : vere ipse suimet Pater
et Filius erit ; Pater videlicet cum sapiens dicitur :
Filius, cum sapientia. Atqui ea in Deo non sunt
ut qualitas. Apage igitur ! id indignum Deo. Ex his
enim efficitur Deum ex essentia et qualitate com-
positum esse. Siquidem omnis qualitas in essentia
est : ac proinde divina unitas, quæ individua est,
composita videbitur, utpote in essentiam et acci-
dens divisa. Sic itaque temerarios hosce homines
interrogemus : Filius sapientia et Verbum Dei esse
prædicatus est : quonam igitur modo id ipse est ?
Si ut qualitas ; id absurdum esse jam ostendimus.
Si vero ipse Deus sapientia ipsa est : eerte quod-
inde absurdi sequitur, dictum a Sabellio est. Quam-
obrem fatendum est eum tanquam fetum proprie
ex ipso Patre esse, juxta lucis exemplum. Ut enim,
ab igne lux oritur : ita Verbum ex Deo est, sa-
pientia ex sapiente, et ex Patre Filius. Hac enim
ratione unitas individua et integra manet, ejusque
Filius Verbum non aliquid est essentia vacuum vel
non subsistens, sed vere essentialis est. Alioquin
nisi hæc ita esse concedatur, sane quidquid ipse
dicitur, cogitatione et verbo tenus existet : quæ
sententia si est repudianda, igitur verum Verbum
essentialis est. Namque ut vere Pater est, ita verè
est Sapientia. Unde efficitur ut duo sint Pater et Fi-
lius, non vero idem, ut contendit Sabellius : sed
Pater, Pater est ; et Filius, Filius. Unum autem
D

Felc. 1, ὅτε σοφός, Υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία. Alii et editi,
ἵτι σοφός, Υἱὸς δὲ, ἵτι σοφία.

(18) Sic mss. At Com., καὶ Σοφία ἐκ Πατρὸς Υἱός.

3. Præterea Christus Verbum Dei est : num ergo ex seipso exstitit, deinde quæ existens cum Patre est copulatus? An vero Deus ipsum fecit, et sui ipsius Verbum appellavit? Si primum concedatur, id est, si seipso exstitit et est Deus, duo igitur erunt principia, nec ille Patris proprius erit, et merito quidem, utpote qui non ipsius Patris, sed sui ipsius sit. Quod si extrinsecus factus est, res creata certe erit. Restat itaque ut eum ex ipso Deo esse dicamus : quod si verum est, aliud (19) sane fuerit id quod est ex aliquo, et aliud id ex quo est : ac proinde fatendum est duo esse. Nam si duo non fuerint, sed hæc de eodem dicantur : idem igitur sui causa et effectus erit, idem quod gignitur et gignit ; quod quidem absurdum ex Sabellii errore manare ostensum est. Quod si ex ipso quidem est, nec tamen aliud ab eo : sequitur ut idem sit et gignens et non gignens ; gignens, quia ex se illud profert ; non gignens, quia aliud ab eo non est. Quod postremum si admittatur, colligitur eundem cogitatione tantum, Patrem et Filium dici. Sed si id absurdum est, igitur duo erunt Pater et Filius. Unum item idem erunt, quia Filius non extrinsecus, sed ex Deo genitus est. Si quis autem Verbum, fetum sive genitum dicere reformidat, ipsumque cum Deo existere putat tantummodo utendum : caveat ille ne nomine Scripturæ usitato uti refugiens, in absurdam incidat opinionem, qua Deum duplicis naturæ inducat. Si enim non concedit Verbum ex unitate esse, sed tantum cum Patre fuisse copulatum, duas certe admittit essentias, quarum neutra alterius parens est. Idem etiam de virtute sive potentia dicendum est. Id autem facilius poterit intelligi, si in Patre spectetur. Unus enim est Pater, non duo, sed ex uno est Filius. Ut ergo non sunt duo Patres, et ex uno essentialis existit Filius. Rursus vero Arianos attinet, illi ex Filii notitia refellendi sunt :

4. Sic igitur disserendum est : Vel Deus est sapiens, nec sine Verbo sive Ratione ; vel contra, sine sapientia est et Verbo seu Ratione. Si secundum admittitur, id per se absurdum esse liquet : si primum conceditur, rursus sciscitandum est, quonam modo sit sapiens, nec sine Verbo seu Ratione : extrinsecusne sapientiam et Verbum, an vero ex seipso habeat? Si extrinsecus habet : aliquis igitur prius illi dedit, ipseque, antequam acciperet, sine sapientia et Verbo sive Ratione erat. Quod si ex seipso habet Verbum, palam igitur est ipsum ex nihilo non esse, neque fuisse aliquando cum non esset. Siquidem semper fuit, quippe cum ille, cuius imago est, semper existat. At si responderint Deum sapientem quidem esse nec sine Verbo sive Ratione,

3. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Πότερον οὖν ἀπ' ἑαυτοῦ ὑπέστη, καὶ ὑποστὰς προσκεκόλληται τῷ Πατρὶ ; ἢ ὁ Θεὸς αὐτὸν πεποίηκε καὶ ὠνόμασεν (20) ἑαυτοῦ Λόγον ; Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δὴ τὸ, ἑαυτῷ ὑπέστη (21) καὶ Θεὸς ἐστίν, δύο ἂν εἶεν ἀρχαί, οὐκ ἔσται δὲ εἰκότως οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἴδιος, διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἑαυτοῦ εἶναι· εἰ δὲ ἐξωθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. Λέγεται δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτὸν· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἐκ τίνος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστίν· κατὰ τοῦτο ἄρα δύο. Εἰ δὲ μὴ δύο εἴη, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγεται, ἔσται τὸ αὐτὸ αἰτίον (22) καὶ αἰτιατὸν, καὶ γεννώμενον καὶ γεννῶν, ὅπερ ἄτοπον ἐπὶ Σαβελλίῳ δέδεικται. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ μὲν ἔστιν, οὐκ ἄλλο δέ· ἔσται καὶ γεννῶν, καὶ μὴ γεννῶν· γεννῶν μὲν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ προφέρει, μὴ γεννῶν δὲ, ὅτι μὴ ἄλλο αὐτοῦ ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἂν κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενος ὁ αὐτὸς Πατὴρ καὶ Υἱός. Εἰ δὲ ἀπρεπὲς οὕτως, εἴη ἂν δύο, Πατὴρ καὶ Υἱός· ἐν δὲ, ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται (23). Εἰ δὲ φεύγει τις τὸ λέγειν γέννημα, μόνον δὲ λέγει ὑπάρχειν τὸν Λόγον σὺν τῷ Θεῷ· φοβηθῆτω ὁ τοιοῦτος μὴ, φεύγων τὸ ὑπὸ τῆς Γραφῆς λεγόμενον, ἐμπέση εἰς ἀτοπίαν, διφυῆ τινα εἰσάγων τὸν Θεόν· μὴ διδούς γὰρ ἐκ τῆς μονάδος εἶναι τὸν Λόγον, ἀλλ' ἀπλῶς κεκολληθῆσαι τῷ Πατρὶ Λόγον, οὐδὰ οὐσίας εἰσάγει, μηδετέραν τῆς ἑτέρας Πατέρα συγχάνουσαν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως. Φανερώτερον δ' ἂν τις ἴδοι τοῦτο, εἰ ἐπὶ Πατρὸς λάβοι· εἷς γὰρ Πατὴρ, καὶ οὐ δύο, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐνὸς ὁ Υἱός. Ὅσπερ οὖν οὐ δύο Πατέρες, ἀλλ' εἷς, οὕτως οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία, καὶ ἐκ τῆς μιᾶς οὐσιώδης ὁ Υἱός. Πρὸς Ἀρειανούς δὲ ἀνάπαλιν ἐρωτητέον· τοὺς μὲν γὰρ Σαβελλίζοντας ἀπὸ τῆς περὶ Υἱοῦ ἐννοίας ἐλεγκτέον, τοὺς δὲ Ἀρειανούς ἀπὸ τῆς περὶ Πατρὸς. sed unus : ita non duo principia sunt, sed unum, Arianos interrogemus. Nam quod ad Sabellii sectatores attinet, illi ex Patris notione.

4. Λεκτέον οὖν· Ὁ Θεὸς σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογός ἐστιν, ἢ τούναντίον ἄσοφος καὶ ἄλογος. Εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, αὐτὸθεν ἔχει τὴν ἀτοπίαν· εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον, πῶς ἐστὶ σοφός, καὶ οὐκ ἄλογος· πότερον ἐξωθεν ἐσχηκώς τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἢ ἐξ ἑαυτοῦ ; Εἰ μὲν οὖν ἐξωθεν, ἔσται τις ὁ προδεδωκώς (24) αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσοφος καὶ ἄλογος· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, ὅλον ὅτι (25) οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, οὐδ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· αἰεὶ γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ οὐ ἐστὶν εἰκῶν, αἰεὶ ὑπάρχει. Ἐάν δὲ λέγωσιν, ὅτι σοφὸς μὲν ἔστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἴδιον δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν καὶ ἴδιον Λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δὲ, ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐποίησε· λεκτέον, ὅτι, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ Λόγῳ γέγονε, ὅλον ὅτι καὶ τὰ πάντα· καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει Ἰωάννης, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο·

(19) Sic hic et mox, Græcum secuti, reddimus. non, *alius*, ut solent loqui in scholis Theologi. Vid. supra. pag. 438. num. 4.

(20) Regius et Seguer., ὠνόμαξεν.

(21) Regius, Gohler. et Felck. 1, ὑπέστη. Seguer. Basil. et Anglic., ὑφέστη. Editi, ὑφέστηγε. Paulo post Regius, Basil. et Anglic., μὴ αὐτοῦ τοῦ Πα-

τοός. In aliis et editione Commeliniana, τοῦ δεest. (22) Regius primus et Seguerian., τὸ αὐτὸ αὐτοαἰτίον.

(23) Basiliensis, γεγέννηται.

(24) Regius, προσέδωκώς.

(25) Regius et Seguer., δηλονότι.

καὶ ὁ Ψαλμωδὸς δὲ, Πάντα (26) ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Α sed propriam in seipso habere sapientiam, propriumque Verbum, non autem Christum, sed in quo ipsum etiam Christum fecerit : dicendum quod, si Christus in illo Verbo factus sit, sine dubio omnia quoque in eodem facta sunt, ipsumque illud est Verbum de quo Joannes dicit : *Omnia per ipsum facta sunt* ²⁶ ; et Psalmista, *Omnia in sapientia fecisti* ²⁷. Quin et ipse Christus mentitus esse reperietur cum ait, *Ego in Patre*, quandoquidem alius est in Patre. Falsum item ex illorum sententia erit quod dicitur, *Verbum caro factum est* ²⁸. Namque si illud Verbum caro factum **492** est in quo omnia facta sunt, nec Christus est in Patre Verbum per quod omnia facta sunt : igitur Christus non factus est caro, sed forte Christus Verbum appellatus est. Quod quidem si verum est, primo, alius erit quam qui nomine significatur : deinde, non per eum omnia facta erunt, sed in illo, in quo Christus quoque ipse factus est. Sin autem dixerint sapientiam in Patre instar qualitatis esse, vel eum sapientiam ipsam esse ; quæ supra recensuimus absurda, necessario consequentur, videlicet eum compositum esse, sui que ipsius esse Patrem et Filium. Verum coarguendi illi sunt et confutandi. Siquidem Verbum, quod in Deo est, nec creatum, nec ex nihilo potest esse. Si item Verbum in Deo est ; ipse certe Christus fuerit, qui ait, *Ego in Patre, et Pater in me est* ²⁷ ; qui idem idcirco unigenitus est, quia nullus alius ex eo sit genitus. Unus hic est Filius, qui et Verbum, sapientia et virtus

C sive potentia est. Nec enim ex his est compositus

Deus, sed horum est genitor. Namque quemadmodum res creatas Verbo producit, ita secundum propriæ essentialis naturam Verbum gignit, per quod omnia efficit, creat et administrat. Siquidem omnia Verbo et sapientia facta sunt, ejusque imperio universa perseverant ²⁸. Idem autem de Filio dicendum : nimirum si nihil gignit Deus, nihil item agit sive efficit : nam ejus fetus est Filius per quem agit. Sin minus : ad easdem interrogationes eademque absurda impudentes hi homines revolvuntur.

5. Ἐκ τοῦ Δευτερονομίου : Ὑμεῖς δὲ οἱ προσκείμενοι Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν, ζῆτε (31) πάντες ἐν τῇ σήμερον. Ἐκ τούτου δυνατὸν εἰδέναι τὴν διαφορὰν, καὶ γνῶναι, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν (32) γὰρ Υἱὸς λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμερ· καί, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· τὰ δὲ γενητὰ, ὅτ' ἂν προκόπητη, πρόσκειται τῷ Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ Λόγος, ὡς ἴδιος, ἐν τῷ Πατρὶ ἔστι· τὰ δὲ γενητὰ, ἔξωθεν ὄντα, πρόσκειται, ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκείμενα.

5. Ex Deuteronomio : *Vos autem, qui adhæretis Domino Deo vestro, vivitis universi hodierna die* ²⁹. Ex his verbis discrimen Filii et rerum creatarum licet perspicere, intelligereque Filium Dei creatum minime esse. Enimvero Filius dicit, *Ego et Pater unum sumus* ³⁰, et, *Ego in Patre, et Pater in me est* : res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum, tanquam proprium, est in Patre : at res factæ, utpote quæ extrinsecus existunt, adhærent : nimirum natura alienæ sunt, voluntate

²⁶ Joan. i, 3. ²⁷ Psal. ciii, 24. ²⁸ Joan. i, 14. ²⁹ Joan. xiv, 10. ³⁰ Psal. cxviii, 91. ³¹ Deut. iv, 4. ³² Joan. x, 30.

(26) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, καὶ ἀπὸ πάντων, etc.

(27) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglic. At Gobler., ἄρ' ὁ Χριστός.

(28) Gobler. et Felck. 1, γένόμενος.

(29) Regius, Seguer. Basil. et Anglic., οὗτος Υἱός. Alii et editi, οὗτος ὁ Υἱός.

(30) Gobler. et Felck. 1, ὁ Θεός. Mox Regius et Seguer., αὐταὶ αὐτῶν φύσεις.

(31) Sic Seguer. Basil. Anglic., ut et habetur Deuteron. iv, 4. At alii et editi, ἡμῶν. Ibidem mss. omnes, ζῆτε. Editi, ζῆτετε, male. Totum autem

hunc locum perperam intellexit Nannius, cujus hæc est versio in editione Commel. : *Quod si illud non admittes, eædem controversiæ similisque importunitates impudentibus illis occurrent. Nos autem qui Deo appositi addictique sumus, quæramus eum in hoc ipso die. In aliis item editionibus non minus male emendatum est hoc modo : Quod si illud, etc., impudentibus istis occurrent, ex illo Deuteronomii : Vos autem qui Deo appositi addictique estis, quærite eum in hoc ipso die.*

(32) Sic Reg. et Seguer. At alii et editi, μὲν omitunt.

autem adhærent. Etenim filius qui natura est, unum est cum genitore : qui vero extrinsecus adoptatur, generi adjungitur sive adhæret. Hinc statim subdit : *Quæ natio magna, cui Deus appropinquat* ⁴¹? Et alibi : *Deus appropinquans ego* ⁴². Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ sint ipsi externæ : at Filio, utpote proprio, non appropinquat, sed in eo est : nec adhæret Filius, sed una cum Patre est. Unde rursus Moyses in eodem Deuteronomio sic loquitur : *Vocem ejus audietis, et ipsi vos adjungemini* ⁴³. Quod autem adjungitur, extrinsecus adjungitur.

6. Jam quod pertinet ad levem et humanam Ariatorum opinionationem, qua nempe Dominum egenum fuisse ex his ipsius verbis suspicantur, *Data est mihi* ⁴⁴, *accepi*, ut et ex his Pauli locis, *Idcirco exaltavit illum* ⁴⁵, et, *Sedit a dextris* ⁴⁶, aliisque similibus; respondendum est Dominum nostrum, qui idem Verbum et Filius Dei est, corpus gestasse, et Filium quoque hominis factum **493** fuisse, ut medius Deum inter et homines effectus, quæ Dei sunt, nobis subministraret : quæ nostri, Deo offerret. Quocirca cum esurire, flere, defatigari et clamare Eloi, Eloi, dicitur, quæ quidem humanæ nostræ sunt affectiones et miseræ, eas a nobis accipit ac Patri offert, et pro nobis intercedit, ut in ipso penitus deleantur. His autem verbis, *Data est mihi potestas* ⁴⁷, et, *accepi* ⁴⁸, et, *Idcirco exaltavit eum Deus* ⁴⁹, munera in nos a Deo per illum collata significantur. Nec enim indigens erat Verbum vel unquam factum est : nec rursus homines idonei erant qui ista sibi compararent : sed per Verbum nobis donata sunt; unde illa tanquam ipsi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus est, ut illa velut sibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuisset qui hæc acciperet; nec item purum Verbum his posset indigere : conjunctum igitur nobis est Verbum, tuncque nos potestatis participes reddidit et exaltavit. Verbum siquidem in homine existens, hominem exaltavit : et Verbo item in homine existente accepit homo. Quia ergo Verbo in carne existente, exaltatus homo est, potestatemque accepit, idcirco ista ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipsum data sunt. Hæc enim dona propter Verbum in homine existens concessa sunt. Unde quemadmodum

⁴¹ Deut. iv, 7. ⁴² Jer. xxiii, 25. ⁴³ Deut. xiii, loss. iii, 1. ⁴⁴ Matth. xxviii, 18. ⁴⁵ Joan. x, 18.

(35) Regius, Καὶ γὰρ Υἱός. Seguer., Καὶ γὰρ καὶ Υἱός. Cæteri et editi, Καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱός. Mox Felck. 2 et editio Commel., ὁ δὲ ἔξωθεν, mendose.

(34) Sic manuscripti codices. At editi, ποιῶν, perperam. Nannius item vertit, *Qui fecit gentem magnam, cui appropinquat Deus*.

(35) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, οἰκέτω.

(36) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At Gobler. et Felck. primus, καὶ φησιν ἐν Δευτερονομίῳ. Editio Commel., καὶ ἐφῆ ἐν Δευτερονομίῳ.

(37) Gobler. et Felck. 1, ἐνδεῆ. Mox διὰ τοῦτο abest a Gobler. et Felck. 1.

Καὶ γὰρ καὶ υἱός (33) μὲν ὁ φύσει, ἐν ἐστὶ μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἔξωθεν υἱοποιούμενος προσκείμεται τῷ γένει. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, ὅτι Ποῖον (34) ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστὶν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων; καὶ ἀλλαχοῦ· Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ· τοῖς γὰρ γενητοῖς ἐγγίζει, ὡς ξένοις αὐτοῦ οὔσι· τῷ δὲ Υἱῷ, ὡς ἰδίῳ (35), οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐστὶ· καὶ ὁ Υἱὸς οὐ πρόσκειται, ἀλλὰ σὺνεστι τῷ Πατρὶ. Ὅθεν καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δευτερονομίῳ (36)· Τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. Τὸ δὲ προστιθέμενον ἔξωθεν προστίθεται.

6. Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν Κύριον ἐνδεῆ (37), ὅταν λέγῃ, Ἐδόθη μοι, καὶ, ἔλαβον· καὶ εἰς λέγῃ ὁ Παῦλος, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν, καὶ, Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ, καὶ τὰ τοιαῦτα, λεκτέον, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν, Λόγος ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐφόρσε σῶμα, καὶ γέγονε καὶ (38) Υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα, μεσίτης γενόμενος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὰ μὲν Θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ Θεῷ διακονῇ. Ὅταν οὖν λέγεται πεινᾶν, καὶ δακρῦειν, καὶ κοπιᾶν, καὶ Ἐλωί, Ἐλωί, ἀνθρώπινα ὄντα, καὶ ἡμέτερα πάθη (39), δέχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ Πατρὶ ἀναφέρει, προσευχόμενος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δὲ, ὅτι Ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, ἔλαβον, καὶ, Διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν (40) ὁ Θεός, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐστὶ χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος ἐνδεῆς ἦν ἢ γέγονε πώποτε· οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακονῆσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ Λόγου δίδονται ἡμῖν· διὰ τοῦτο, ὡς αὐτῷ διδόμενα, ἡμῖν μεταδίδονται (41)· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηθρώπησεν, ἵνα, ὡς αὐτῷ διδόμενα, εἰς ἡμᾶς διαβῇ. Ἀνθρώπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων· Λόγος δὲ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεῖθη τούτων. Συνήθη οὖν ἡμῖν ὁ Λόγος, καὶ τότε ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε, καὶ ὑπερύψωσεν. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ Λόγος (42) ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ Λόγου, ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ οὖν τοῦ Λόγου ὄντος ἐν σαρκὶ, ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἔλαβεν ἐξουσίαν· διὰ τοῦτο εἰς τὸν Λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Λόγον ἐδόθη ταῦτα τὰ χαρίσματα. Καὶ ὡς περὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ διὰ τοῦ Λόγου ἐλήφθη. Πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἄνθρωπος ἐλήφθη, ὁ Λόγος (43) λέγεται ἐλήφθαι· ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἄξιός

⁴⁴ Matth. xxviii, 18. ⁴⁵ Philipp. ii, 9. ⁴⁶ Coloss. iii, 1. ⁴⁷ Philipp. ii, 9.

(38) Sic Regius, Seguer. Basil. In aliis et editis καὶ deest.

(39) Sic Regius codex et Seguer. At alii et editi, τὰ πάθη.

(40) Sic Regius, Seguer. et Basil. Cæteri autem et editi, ἑαυτόν.

(41) Sic mss. omnes. Editi vero, δίδονται. Ibidem Reg. et Seguer., καὶ ἐνηθρώπησεν. In aliis et editis καὶ deest.

(42) Sic Reg. et Seguer. At Basil., τότε ἡ ἐξουσία. Alii et editi, τότε ἡ τῆς ἐξουσίας, mendose.

(43) Sic Regius et Seguer. Editi vero, ἐλήφθη ὅσα γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐλήφθη, πάντα ὁ Λόγος, etc.

ὡν ὁ ἄνθρωπος λαβεῖν, ὅσον ἤκειν εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν, ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα Λόγον ἐληφεν. Ὅθεν ἐάν τι λέγηται διδοσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ τι τοιοῦτον, νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρήζοντι διδοσθαι (44), ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ Λόγου. Καὶ γὰρ πᾶς προσθεύων ὑπὲρ ἄλλου, αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρήζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ προσθεύει. dicitur, intelligendum est non ei tanquam indigenti fuisse datum, sed homini per ipsum Verbum. Etenim quisquis pro alio intercedit, gratiam ipse accipit, non quia indigeat, sed propter illum cujus causa intercedit.

7. Ὡς περὶ γὰρ τὰς ἀσθενείας (45) ἡμῶν λαμβάνει οὐκ ἀσθενῶν, καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι· οὕτω τὰς ἀντι τῶν ἀσθενειῶν (46) παρὰ Θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτὸς δέχεται, ἵνα συναφθεὶς ἄνθρωπος μεταλαβεῖν δυναθῇ. λέγει γοῦν ὁ Κύριος· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκάς αὐτοῖς· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἔρωτά. Ἡρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ ἐδίδου ἃ ἐλάμβανεν. Ἐπειδὴ οὖν, συναφθέντος τοῦ Λόγου τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τὸν Λόγον ἀποβλέπων ἐχαρίζετο ὁ Πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆναι, τὸ εἶχειν πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ Λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδομένα ἐστίν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Ὡς γὰρ δι' ἡμᾶς ἐνηθρώπησεν αὐτὸς, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν ὑψούμεθα. Οὐδὲν οὖν ἀποπον, εἰ, ὡς περὶ δι' ἡμᾶς ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμᾶς (47) λέγεται ὑπερφῶσθαι. Ἐχαρίσατο οὖν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι' αὐτὸν, καὶ ὑπερύψωσεν, ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων, καὶ λαμβανόντων, καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος, καὶ λαμβάνων, καὶ βοηθούμενος, εὐχαριστεῖ τῷ Πατρὶ, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρειν καὶ λέγων· Πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκάς αὐτοῖς.

8. Οἱ περὶ Εὐσέβιον οἱ (48) Ἀρειομανίται, ἀρχὴν τοῦ εἶναι τῷ Υἱῷ διδόντες, προσποιοῦνται μὴ βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν εἶναι βασιλείας. Ἔστι δὲ γελοῖον. Ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδοὺς τῷ Υἱῷ, πρόδηλον, ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ· ὥστε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται, τυφλῶνται. Καὶ πάλιν οἱ λέγοντες μόνον νομα εἶναι Υἱοῦ, ἀνοῦσιον δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὴν Λόγον τοῦ Πατρὸς, προσποιοῦνται (49) ἀγανακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον. Οἱ γὰρ ὅπως τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἀν χρόνῳ διδόντων. Καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμῆν τοῖς ἄλλοις, ὁμολογοῦσι. Πάλιν τε οἱ περὶ Εὐσέβιον, Υἱὸν ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι φύσει Λόγον, καὶ κατ' ἐπινοίαν Λόγον λέγεσθαι τὸν Υἱὸν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι, Λόγον ὁμολογοῦντες,

A Verbum caro factum est : ita et homo quæ accepit, per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo accepit, Verbum accepisse dicitur : ut videlicet ostenderetur, quoniam homo pro suæ naturæ conditione dignus non esset, qui illa acciperet, per Verbum carnem factum, ea illum accepisse. Quocirca si quid Domino datum esse, vel aliquid hujuscemodi

7. Nimirum quemadmodum nostras infirmitates ipse non infirmus suscepit, et esurivit quamvis non esuriens, ut nostra Patri offerens deleret : ita pro infirmitatibus, dona a Deo ipse accipit, ut homo ipsi conjunctus horum particeps esse queat. Hinc ipse ait : Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis⁴⁴ : et iterum, Pro eis rogo⁴⁵. Pro nobis nempe rogabat, his quæ nostra sunt susceptis, et dabat quæ ipse accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum homine, Pater propter ipsum Verbum homini dabat ut exaltaretur, omnemque potestatem haberet, et alia hujusmodi : idcirco omnia ascribuntur ipsi Verbo, cui et veluti dantur quæcunque nos per ipsum accipimus. Ut enim propter nos homo factus est : ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur absurdi est si, quemadmodum seipsum propter nos humiliavit, ita et propter nos exaltari dicatur. Itaque donavit illi, id est, nobis propter ipsum, et exaltavit, id est, nos in ipso. Verbum porro, cum nos exaltamur, accipimus, et adjuvamus, quasi ipsum exaltaretur, acciperet et adjuvaretur, gratias agit Patri, nostraque in seipsum transfert, et ait : Omnia quæcunque dedisti mihi, dedi eis⁴⁶.

8. Ariani, Eusebii gregales, cum Filio principium existendi tribuunt, simulant se nolle eum regni principium habere. Atqui istud ~~494~~ ridiculum fuerit. Siquidem qui Filio dat existendi principium, manifeste principium quoque regnandi illi dat ; ac proinde fatendo quod negant, se cæcos ipsi esse produnt. Qui item aiunt merum nomen Filii esse, Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia et substantia vacuum esse, fingunt se adversus illos indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem in tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebiani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi : alii vero qui Verbum

⁴⁴ Joan. xvii, 7. ⁴⁵ ibid. 9. ⁴⁶ ibid. 7.

(44) Sic Regius, Seguer. et editio Commel. At alii. δέδοσθαι.

(45) Anglicanus. τὴν ἀσθενείαν.

(46) Sic Reg. et Segner. At alii et editi, ἀσθενῶν.

(47) In Reg. et Seguer. desunt hæc verba, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν οὕτω καὶ δι' ἡμᾶς.

(48) Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis of deest. Ibid. Reg. Seguer. Basil. Anglic., ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Alii et editi, ἀρχὴν εἶναι. Paulo post Seguer., μὴ βουλεύεσθαι ἀρχὴν, etc.

(49) Sic Reg. et Seguerian. At alii et editi, προσποιοῦνται.

constentur, negant ipsum esse Filium, solaque co- A
 gitatione nomen Filii Verbo tribui volunt : vano
 utrique conatu.

9. *Ego et Pater unum sumus* ⁴⁴. Vel duo vos unum
 esse dicitis, vel unum duplici nomine ornatum esse,
 vel unum in duo esse divisum. Si unum in duo di-
 visum est, necesse est corpus esse id quod divisum
 est, neutrumque esse perfectum, quippe cum utrum-
 que pars sit, non vero totum. Sed si unum est du-
 plici ornatum nomine : hæc Sabellii sententia est,
 qui Patrem et Filium eundem esse docet, et utrum-
 que tollit, Patrem quidem, cum Filius est ; Filium
 vero, cum est Pater. Quod si duo unum sint, ne-
 cesse est illos duos quidem esse, unum vero secun-
 dum divinitatem, et quatenus Filius Patri est con-
 substantialis, et ex ipso Patre Verbum est : ita ut
 duo quidem sint, quia Pater est et Filius, quod est
 Verbum ; unum autem, quia Deus unus est. Nam
 nisi ita sit, dicendum certe illi erat : Ego sum Pa-
 ter, vel Ego et Pater sum. Nunc vero ista voce, *Ego*,
 Filium significat ; genitorem autem, cum subdit, *et*
Pater : denique dictione, *unum*, unam divinitatem
 suamque designat consubstantialitatem. Nec enim,
 ut gentiles putant, idem est sapiens et sapientia,
 vel idem Pater et Verbum ; absurdum enim est
 eundem sui ipsius patrem esse : verum divina do-
 ctrina Patrem et Filium novit, sapientem et sapientiam,
 Deum et Verbum : maxime autem cavet ne
 quid dividuum, dissolubile vel separabile omnino in Deo admittat.

10. Cæterum si quis duos esse Patrem et Filium C
 audiens, nos calumniatur quasi qui duos deos in-
 ducamus (nonnulli enim id sibi fingunt, statimque
 nos his verbis irrident, Vos duos deos asseritis), hu-
 jusmodi hominibus sic respondendum est : Si is,
 qui Patrem et Filium agnoscit, duos deos dicit :
 necesse est igitur ut Filio repudiato, a Sabellio
 stet qui unum esse credit. Namque si is, qui duos
 dicit, gentilis est : igitur ille, qui unum dicit, Sa-
 bellianus est. Verum non ita se res habet ; absit i
 sed quemadmodum is, qui Patrem et Filium duos
 esse agnoscit, unum Deum esse constitet : ita ille
 qui Deum unum credit, Patrem et Filium duos cre-
 dat esse, sed unum divinitate, et quatenus ex Patre
 natum Verbum, ab ipso Patre nec separari nec di-
 vidi nec sejungi potest. Humano, si placet, utamur
 exemplo. Ignis et splendor ex eo ortus, duo quidem
 sunt quatenus existunt et cernuntur : unum vero
 vidi potest.

⁴⁴ Joan. x, 30.

(50) Hic in Basil. et Anglic. interseritur hujus-
 modi titulus, et quidem miniatis litteris in Basil.,
 Τὸς Σαβελλίζοντες καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὄντας
 ἐρέσθαι οὕτως, id est, *Sabellizantes et alios, qui*
Gentiles sunt, sic interrogare. Quæ item habentur
 ad marginem in Regio, Seguer. Gobler. et Felck. 1.
 Mox Reg. et Seguer., ἢ πάλιν τὸ ἐν, etc. Cæteri et
 editi, εἰ πάλιν, etc.

(51) Basil. et Anglic., καὶ μὴ ἕτερον τέλειον.

(52) Regius δὲ omittit.

(53) Regius, ὅτι ὁ Πατήρ.

(54) Sic Regius, Seguer. et Anglican. At alii et

ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι Υἱὸν, καὶ κατ' ἐπίνοιαν Υἱὸν
 λέγεσθαι τὸν Λόγον βούλονται, ἐξ Ἰσοῦ κενοβα-
 τοῦντες.

9. (50) *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν.* Τὰ δύο ἐν εἶναι
 φατε, ἢ τὸ ἐν διώνυμον, ἢ πάλιν τὸ ἐν εἰς δύο διη-
 ρηθῆναι. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἐν εἰς δύο διηρηται, ἀνάγκη
 σῶμα εἶναι τὸ διατρεθῆναι, καὶ μηδέτερον τέλειον (51),
 μέρος γὰρ ἐκάτερον καὶ οὐχ ὅλον· εἰ δὲ τὸ ἐν διώ-
 νυμον, Σαβελλίου τὸ ἐπιτηδεύμα, τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ
 Πατέρα λέγοντος, καὶ ἐκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν
 Υἱὸς, τὸν Πατέρα, ὅτε δὲ Πατήρ, τὸν Υἱόν. Εἰ δὲ τὰ
 δύο ἐν, ἀνάγκη δύο μὲν εἶναι, ἐν δὲ (52) κατὰ τὴν
 θεότητα, καὶ κατὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ
 Πατρὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Λόγον·
 ὥστε δύο μὲν εἶναι, ὅτι Πατήρ (53) ἐστὶ καὶ Υἱός,
 ὃ ἐστὶ Λόγος, ἐν δὲ, ὅτι εἰς Θεός. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως
 ἐστὶν, ἔδει εἰπεῖν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατήρ, ἢ, Ἐγὼ καὶ
 ὁ Πατήρ εἰμι. Νῦν δὲ ἐν τῷ, Ἐγὼ (54), τὸν Υἱὸν
 σημαίνει· ἐν δὲ τῷ, καὶ ὁ Πατήρ, τὸν γεννήσαντα·
 ἐν δὲ τῷ, ἐν, τὴν μίαν θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐ-
 τοῦ. Οὐ γὰρ καθ' Ἑλληνας ὁ αὐτὸς σοφός καὶ σοφία
 ἐστὶν, ἢ ὁ αὐτὸς Πατήρ καὶ Λόγος ἐστὶν· ἀπρεπὲς
 γὰρ αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα εἶναι· ἢ δὲ θεία διδασκα-
 λία οἶδε Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ σοφὸν καὶ σοφίαν, καὶ
 Θεὸν καὶ Λόγον· καθόλου μέντοι φυλάττει (55) ἀδιαι-
 ρετον, καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα.

10. Ἐὰν δὲ, ὅτι δύο ἐστὶν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός,
 ἀκούων τις διαβάλλοι, ὡς δύο θεῶν καταγγελομένον
 (τοιαῦτα γὰρ τινες ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται, καὶ εὐ-
 θέως γελῶσιν, ὅτι Δύο θεοὺς λέγετε)· λεπτέον πρὸς
 τοὺς τοιοῦτους· Εἰ ὁ Πατέρα καὶ Υἱὸν γινώσκων δύο
 θεοὺς λέγει (56), ὥρα καὶ τὸν λέγοντα ἕνα, ἀναιρεῖν
 τὸν Υἱὸν, καὶ Σαβελλίζειν. Εἰ γὰρ ὁ λέγων δύο, Ἐλ-
 ληνίζει, οὐκοῦν ὁ λέγων ἐν (57) Σαβελλίζει. Τοῦτο
 δὲ οὐκ ἐστὶ· μὴ γένοιτο ! ἀλλ' ὥσπερ ὁ λέγων Πατέρα
 καὶ Υἱὸν δύο ἕνα Θεὸν λέγει, οὕτως ὁ λέγων ἕνα
 Θεὸν δύο φρονεῖ (58) Πατέρα καὶ Υἱὸν, ἐν ὄντας
 τῇ θεότητι, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἀμέριστον καὶ ἀδιαι-
 ρετον καὶ ἀχώριστον εἶναι τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς.
 Ἔστω δὲ παράδειγμα ἀνθρώπινον, τὸ πῦρ καὶ τὸ ἐξ
 αὐτοῦ ἀπαύγασμα, δύο μὲν τῷ εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι, ἐν
 δὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ (59) καὶ ἀδιαιρτεον εἶναι τὸ ἀπαύ-
 γασμα αὐτοῦ.

sunt, quatenus splendor ab igne est, nec ab eo di-

editi, νῦν δὲ τὸ ἐγώ.

(55) Basil. et Anglic., φυλάττειν. Ibidem Regius,
 Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ ἀδιάσπαστον. Alii et
 editi, καὶ ἀδιάσπαστον.

(56) Regius et Seguer., λέγων. Sed in Seguer.
 emendatum est, λέγει, ut et alii et editi habent.

(57) Anglicanus, ἕνα.

(58) Sic Reg. et Seguer. At Gobler. et Felck. 1,
 φρονεῖ, τὴν Πατέρα. Alii et editio Commel., φρονεῖ
 τῷ Πατέρα. Mox Reg. Gobler. et Felck. 1, τὸ ἐξ αὐ-
 τοῦ. Cæteri et editio Commel., τῷ ἐξ αὐτοῦ.

(59) Regius et Seguer., τὸ ἐξ αὐτοῦ. Mox autē,

11. Εἰς τὴν αὐτὴν μὲν ἄνοιαν τοῖς Ἀρειανοῖς πί- A
πτουσι· κάκεινοι γὰρ φασὶ δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐκτί-
σθαι (60), ἵνα ἡμᾶς κτίσῃ, ὡσπερ τοῦ Θεοῦ περιμέ-
νοντος τὴν ἡμετέραν κτίσιν, ἵνα ἢ προβάληται κατ'
ἐκείνους, ἢ κτίσῃ κατὰ τούτους. Ἀρειανοὶ μὲν οὖν
πλέον ἡμῖν ἢ τῷ Υἱῷ χαρίζονται· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι'
ἐκείναν, φασὶν (61), ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν·
εἶγε διὰ τοῦτο ἐκτίσθη καὶ ὑπέστη, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐ-
τοῦ κτίσῃ ὁ Θεός. Οὗτοι δὲ, ἐξ Ἰσοῦ ἢ καὶ μειζρόνως
ἀσεβοῦντες, ἔλαττον τῷ Θεῷ ἢ ἡμῖν διδόναι. Ἡμεῖς
γὰρ πολλάκις καὶ (62) σιωπῶντες μὲν, ἐνθυμούμενοι
δὲ ἐνεργοῦμεν, ὥστε τὰ ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως καὶ εἰδω-
λοποιεῖσθαι· τὸν δὲ Θεόν, σιωπῶντα μὲν ἀνεέργη-
τον, λαλοῦντα δὲ ἰσχύειν αὐτὸν βούλονται· εἶγε σιω-
πῶν μὲν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, λαλῶν δὲ κτίζειν ἡρξάτο.
Ἐρῆσθαι (63) γὰρ αὐτοὺς δίκαιον, εἰ ὁ Λόγος, ἐν τῷ B
Θεῷ ὢν, τέλειος ἦν, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι. Εἰ
μὲν οὖν (64) ἀτελής ἦν, ἐν Θεῷ ὢν, γεννηθεὶς δὲ
τέλειος γέγονεν· ἡμεῖς αἴτιοι τῆς τελειότητος αὐ-
τοῦ, εἶγε δι' ἡμᾶς γεγέννηται. δι' ἡμᾶς γὰρ καὶ (65)
τὸ δύνασθαι ποιεῖν προσεληφεν· εἰ δὲ τέλειος ἦν ἐν
Θεῷ, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι, περιττὴ ἢ γέννησις
αὐτοῦ· ἐδύνατο γὰρ, καὶ ἐν Πατρὶ ὢν, δημιουργεῖν·
ὥστε ἢ οὐ γεγέννηται, ἢ γεγέννηται οὐ δι' ἡμᾶς,
ἀλλ' ὅτι αἰεὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Ἡ γὰρ γέννησις
αὐτοῦ οὐ τὴν ἡμῶν κτίσιν δείκνυσιν, ἀλλὰ τὸ ἐκ Θεοῦ
εἶναι· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἡμῶν.
semper est ex Patre. Ejus enim ortus non nostri creationem, sed ipsum ex Deo esse significat : erat
siquidem etiam antequam crearemur.

12. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τολμῶντες φα- C
νήσονται. Εἰ γὰρ σιωπῶν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, ἀνάγκη
προσεληφέναι αὐτὸν δύναμιν γεννησάντα, ὃ ἐστὶ,
λαλήσαντα. Καὶ πόθεν προσεληφε; καὶ διὰ τί; Εἰ
δὲ ἠδύνατο, ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Λόγον, ποιεῖν, περι-
τῶς γεννᾷ, δυνάμενος καὶ σιωπῶν ποιεῖν. Ἐπειτα,
εἰ πρὸ τοῦ γεννηθῆναι (66), ἐν τῷ Θεῷ ἦν ὁ Λόγος, ἄρα
γεννηθεὶς ἐκτός καὶ ἔξω τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο,
πῶς νῦν λέγει· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ
ἐν ἐμοί; Εἰ δὲ νῦν ἐν τῷ Πατρὶ ἐστίν, ἄρα αἰεὶ (67)
ἦν ἐν τῷ Πατρὶ, ὡσπερ καὶ νῦν ἐστίν, καὶ περιττὸν
τὸ λέγειν, δι' ἡμᾶς γεγέννηται, καὶ μεθ' ἡμᾶς ἀνα-
τρέχει, ἵνα ἢ ὡσπερ ἦν. Οὐ γὰρ ἦν ὅπερ οὐκ ἐστίν
νῦν, οὐδὲ ἐστίν ὅπερ οὐκ ἦν· ἀλλ' ἐστίν. (68) ὡσπερ
ἦν αἰεὶ, καὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχων· ἐπεὶ
ἀτελής καὶ τρεπτὸς φανήσεται. Εἰ γὰρ, ὅπερ ἦν, D
ac eodem modo semper est. Alioquin imperfectum

⁶⁴ Joan. xiv, 10.

εἰς τὴν αὐτὴν, etc. Basil. et Anglic. hæc verba, in-
star tituli, inserunt : Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι ἦν
ὁ Λόγος ἐν τῷ Θεῷ σιωπῶν· ὕστερον δὲ προέ-
βληται δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν. Id est, *Ad-
versus eos qui dicunt Verbum in Deo fuisse tacite
sive silentio, postea autem propter nos, ut scilicet
crearemur, emissum seu prolatum fuisse.* Quæ item
existant ad marginem Regii, Seguerian. Gobler. et
Felck. 1.

(60) Anglicanus, κτίζεισθαι. Paulo post Regius et
Seguerianus, προβάλλεται. Alii et editi, προβάλλεται.

(61) Regius, φασὶν. Paulo post Anglicanus, ἐξ
Ἰσοῦ καὶ μειζρόνως.

495 11. Sane illi in eamdem dementia[m] inci-
dunt ac Ariani. Nam et ipsi Verbum aiunt propter
nos creatum esse, ut nos videlicet crearet, quasi
Deus nostram exspectasset creationem, ut vel æ-
cundum illos ipsum emitteret, vel secundum istos
crearet. Plus igitur nobis tribuunt Ariani quam Fi-
lio. Nec enim nos propter illum, inquit, sed ille
propter nos factus est : si nempe idcirco creatus
est et existit, ut nos Deus per eum crearet. Hi au-
tem pari vel etiam majori impietate minus Deo
quam nobis concedunt. Nos enim sæpe vel silentes
et solum cogitantes agimus, ita ut ea quæ cogita-
mus, etiam imaginibus et simulacris exprimantur ;
hi vero Deum silentem nihil agere, sed tantum lo-
quentem vim habere volunt, si utique silens nihil
potuerit efficere, sed loquens creare inceperit.
Enimvero æquum est nos ab illis quærere, num
Verbum, cum esset in Deo, perfectum fuerit, ita ut
posset agere? Si imperfectum erat, cum in Deo es-
set, tuncque perfectum est, cum est genitum ; nos
ergo ejus perfectionis causa sumus, si nempe pro-
pter nos genitum fuerit. Ita enim propter nos agendi
potestatem acceperit. Si vero perfectum erat, cum
in Patre esset, ita ut etiam potuerit agere, frustra
certe genitum est, siquidem creare poterat, cum
adhuc in Patre esset : ac proinde, vel non genitum
est ; vel non propter nos genitum est, sed quia
creationem, sed ipsum ex Deo esse significat : erat

12. Quin etiam idem profecto audebunt de Patre
ipso dicere. Namque si silens agere non potuit, ne-
cesse est ut gignendo, id est, loquendo, virtutem
acceperit. At unde et per quid accepit? Quod si
Verbum in se habens, potuit agere, inutiliter ergo
gignit, cum silens possit agere. Deinde, si Verbum
priusquam genitum esset, in Deo erat ; igitur ge-
nitum foris et extra Deum est. Quod si verum est,
quare ergo nunc dicit : *Ego in Patre, et Pater in
me est* ⁶⁴. Si porro nunc est in Patre, ergo semper
fuit in Patre, uti nunc quoque est, futileque dictum
est ipsum propter nos genitum fuisse, ac post nos
recurrere, ut sit quemadmodum erat. Nec enim
erat quod nunc non est ; nec nunc est quod non
erat : sed est quemadmodum erat semper, idemque
ac eodem modo semper est. Alioquin imperfectum

(62) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et edi-
tis deest καὶ.

(63) Regius et Seguerianus, ἐρῆσθαι, acuta penul-
tima. Alii et editi, ἔρῆσθαι.

(64) ὅν abest a Basil. et Anglicano.

(65) Regius et Seguerianus, δι' ἡμᾶς γὰρ καὶ.
Alii et editi, δι' ἡμᾶς δὲ καὶ. Paulo post Basil. et
Anglic., ἦν ἐν τῷ Θεῷ.

(66) Regius et Seguerianus, γεννηθῆναι.

(67) Regius et Seguerianus, ἄρα εἰ, mendose, pro
ἀρ' αἰεὶ.

(68) Sic mss. At editio Commeliana omittit
ἐστίν.

et mutabile esse videretur. Si enim quod erat, id postea erit, quasi nunc non id ipsum esset; igitur nunc non est quod erat et erit. Rem clarius expono. Si in Deo antea erat, et postea rursus erit: perspicuum est Verbum nunc in Deo non esse. Verum revincuntur hac Domini voce: *Ego in Patre, et Pater in me est*. Sic enim nunc est, uti fuit semper. Si porro nunc est uti fuit semper: non igitur aliquando gignebatur, et aliquando non gignebatur; nec item aliquando in Deo silentium] et quies fuit, aliquando autem idem locutus est: sed semper est Pater, et Filius ejus Verbum, qui Filius non solo nomine Verbum est, nec Verbum cogitatione est Filius, sed Patri consubstantialis existit: nec ille propter nos est genitus, sed nos propter illum facti sumus. Cæteroque si propter nos genitus est, et nunc tunc, cum est genitus, creati sumus, ejusque ortu constitutæ sunt res creatæ, ac deinde recurrit ipse ut sit quod prius erat; primum 496 inde efficitur ut genitus, rursus non generetur. Nam si eum procedere, ipsum est gigni: igitur cum revertitur, gigni desinit. Postquam enim ad Deum revertitur, Deus rursus silebit. Atqui si silebit, erit quod eo silente erat, nempe quies, non autem rerum creatio, quæ proinde finem habebit. Nam ut procedente Verbo, factæ sunt et existiterunt res creatæ: ita recurrente Verbo, jam non amplius existent res creatæ. Quid igitur eas fieri opus fuit, si esse desinent? Vel, quare locutus est Deus, ut post hæc sileret? Cur vero protulit quem deinde revocat? Cur eum gignit, cujus generationem finem voluit habere? Incertum autem est quid iterum erit. Vel enim semper taciturus est, vel rursus est geniturus, aliasque res creandas cogitaturus; nec enim easdem est effecturus, quippe quas factas permansisse satius fuisset: sed alias producturus est, quas delebit similiter, aliasque iterum cogitabit, idque infinite.

13. Forte autem hujusmodi opinio ex Stoicorum schola emanavit (69), qui nempe Deum putant contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere. Quod enim dilatatur, contractum dilatatur; et quod extenditur, contractum extenditur: atque idem quidem est, nihil autem aliud præter affectionem quamdam patitur. Itaque si Unitas dilatata, facta est Trinitas; si item Unitas est Pater, Trinitas vero est Pater, Filius, et Spiritus san-

(69) Stoicorum sententiam sic explicat Diogenes Laertius in *Zenone*, prout legit Justus Lipsius *Physiologiae Stoicorum* lib. xi, dissertat. 6: Λέγουσι δὲ κόσμον τριῶς· αὐτὸν τε τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἀπάσης οὐσίας ἰδιοποιῶν, ὃς δὴ ἀφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποικίλας περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. Id est, *Mundum vero tripliciter dicunt: primo ipsum Deum, universæ essentiae proprium effectorem, qui sane corruptionis expertus est et ingenuus, ordinis et dispositionis rerum opifex, per certas temporum periodos universam in seipsum absumens essentiam, iterumque ex seipso gignens*. Suidas habet, Θεὸν καὶ τὸν ἀπάσης, etc. In editione Henrici Stephani ann. 1570, mendose habetur, τὸν ἐκ τῆς ἀπάσης οὐσίας ποιῶν, vel ut in notis emendatur, ἰδίως ποιῶν.

τοῦτ' ἔσται μετὰ ταῦτα, ὡς νῦν οὐκ ὢν· δῆλον, ὅτι (70) οὐκ ἔστι νῦν, ὅπερ ἦν καὶ ἔσται. Λέγω δὲ· Εἰ ἐν Θεῷ ἦν πρότερον, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔσται· δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστι νῦν ἐν τῷ Θεῷ ὁ Λόγος. Ἄλλ' ἐλέγχει τούτους ὁ Κύριος λέγων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· οὕτω γὰρ ἔστι νῦν, ὡς περ ἦν ἀεὶ. Εἰ δὲ οὕτω νῦν ἔστιν, ὡς περ ἦν ἀεὶ· δῆλον, ὅτι οὐ ποτὲ μὲν ἐγεννᾶτο, ποτὲ δὲ οὐ· οὐδὲ ποτὲ μὲν ἐν Θεῷ ἡσυχία ἦν, ποτὲ δὲ ἐλάλει· ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς ὁ τοῦτου Λόγος, οὐκ ὀνόματι μόνον Λόγος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν Υἱὸς ὁ Λόγος (71), ἀλλ' ὑπάρχων ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ· οὐ δι' ἡμᾶς γεννηθεὶς· ἡμεῖς γὰρ δι' ἐκεῖνον γεγόναμεν. Ἐπεὶ εἰ δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη, καὶ ἐν τῷ γεγεννηθῆαι αὐτὸν ἐκτίσθημεν (72), καὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ συνέστηκεν ἡ κτίσις, ἀνατρέχει δὲ ἵνα ἢ ὅπερ πρότερον ἦν· πρῶτον μὲν ἔσται πάλιν μὴ γεννωμένος ὁ γεννηθεὶς. Εἰ γὰρ ἡ πρόδος αὐτοῦ γέννησις ἐστίν, ἡ ἀναδρομὴ πάλιν παῦλα τῆς γεννήσεως· γενομένου γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ Θεῷ, σιωπήσει πάλιν ὁ Θεός. Εἰ δὲ σιωπήσει, ἔσται ὅπερ ἦν, σιωπῶντος αὐτοῦ, ἡσυχία, καὶ οὐ κτίσις· παύσεται ἄρα ἡ κτίσις. Ὅσπερ γὰρ προσελθόντος τοῦ Λόγου, γέγονεν ἡ κτίσις, καὶ ὑπῆρξεν· οὕτω παλινδρομούντος τοῦ Λόγου, οὐχ ὑπάρξει ἡ κτίσις (73). Τίς οὖν χρεῖα τοῦ γενέσθαι, εἰ παύσεται; Ἡ τί καὶ ἐλάλει ὁ Θεός, ἵνα μετὰ ταῦτα σιωπήσῃ; Τί δὲ προεβάλλετο, ὃν ἀνακαλεῖται; Τί δὲ καὶ ἐγέννα, οὗ τὴν γέννησιν παύσειν ἤθελε; Τί δὲ πάλιν ἔσται, ἀδῆλον. Ἡ γὰρ σιωπήσει ἀεὶ, ἢ πάλιν γεννήσει, καὶ ἑτέραν κτίσιν ἐπιθήσει· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ποιήσει· ἢ γὰρ ἂν διέμεινεν ἡ γενομένη (74)· ἀλλ' ἑτέραν· ἀκολούθως δὲ καὶ ταύτην παύσει, καὶ ἑτέραν ἐπινοήσει, καὶ τοῦτο εἰς ἀπειρον.

13. Τοῦτο δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπέλαθε, διαβεβαιουμένων συστέλλεσθαι καὶ πάλιν ἐκτεινεσθαι τὸν Θεὸν μετὰ τῆς κτίσεως, καὶ ἀπειρώς παύεσθαι. Τὸ γὰρ πλατυνόμενον ἀπὸ στενότητος πλατύνεται· καὶ τὸ ἐκτεινόμενον συνεσταλμένον ἐκτείνεται· καὶ αὐτὸ μὲν ἔστι, πλέον δὲ οὐδὲν ἢ πάθος ὑπομένει. Εἰ τοίνυν ἡ Μονάς, πλατυνθεῖσα, γέγονε Τριάς· ἢ δὲ Μονάς ἐστίν ὁ Πατὴρ, Τριάς δὲ Πατὴρ, Υἱὸς, ἄγιον (75) Πνεῦμα· πρῶτον μὲν πλατυνθεῖσα ἡ

(70) Goblerianus et Felckmanni primus hic et infra, δηλονότι.

(71) Regius et Seguerianus addunt ὁ Λόγος, quod in aliis et editis deest.

(72) Sic mss. et editio Commel.

(73) Goblerianus et Felckmanni primus, ὑπῆρξεν. Ibidem Reg. Basil. Anglic., Τίς οὖν ἡ χρεῖα. Alii et editio Commeliniana, Τίς οὖν χρεῖα. Item ibidem Gobler. et Felckm. 1, τοῦτου γενέσθαι.

(74) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At cæteri et editi, καὶ γὰρ, etc. Mox ad marginem Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felck. 1 hæc leguntur, τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς (Basil. τομῆς) ὧδε ἐκείντο. Id est, *Tractatus de sabbatis et circumcissione hic exstabat*. De eo agemus suo loco.

(75) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ ἄγιον.

Μονάς, πάθος ὑπέμεινε, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν Ἀ ἐπλατύνθη γὰρ οὐκ οὐσα πλατεῖα· ἔπειτα εἰ αὐτὴ ἢ Μονάς ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, Τριάς δὲ ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς (76) καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ὁ αὐτὸς ἄρα Πατὴρ γέγονε καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα κατὰ Σαβέλλιον· ἐκτὸς εἰ μὴ ἢ λεγομένη παρ' αὐτῷ Μονάς (77) ἄλλο τί ἐστὶ παρὰ τὸν Πατέρα. Οὐκ ἔστι οὖν πλατύνεσθαι ἔδει λέγειν (78), ἀλλ' ἢ Μονάς τριῶν ποιητικῆ, ὥστε εἶναι Μονάδα, εἶτα καὶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐπλατύνθη αὐτὴ, καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτὴν, αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐξετάθη. Καὶ Τριάς μὲν πλατυνθεῖσα οὐκ ἔστι Μονάς ἐστὶ· Μονάς δὲ οὐσα οὕτω ἦν Τριάς. Καὶ ὁ Πατὴρ ἄρα ὡν οὕτω ἦν Υἱὸς καὶ Πνεῦμα· γενόμενος δὲ ταῦτα, οὐκ ἔστι Πατὴρ μόνον ἐστὶ. Ταῦτα δὲ καταψευδόμενος ἂν τις εἴποι, τοῦ Θεοῦ σῶμα καὶ παθητὸν αὐτὸν εἰσάγων· τί γὰρ ἐστὶ πλατύνεσθαι ἢ πάθος τοῦ πλατυνόμενου; Ἡ τί ἐστὶ τὸ πλατυνόμενον (79), ἢ τὸ πρότερον μὴ τοιοῦτον, ἀλλὰ στενὸν τυγχάνον; ταῦτόν γάρ ἐστι χρόνῳ μόνον διαφέρον ἑαυτοῦ (80), tari quam passio seu affectio rei dilatata? Vel quid est res dilatata, quam quæ antea non hujusmodi, sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

14. Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς γινώσκει Ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων· *Μὴ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· πλατύνθητε δὲ καὶ ὑμεῖς, Κορινθιοί.* Τούς γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ στενότητος εἰς πλατυσμὸν μεταβάλλειν συμβουλεύει. Ὡς περ δὲ εἰ (81) ἐπλατύνθησαν πάλιν Κορινθιοὶ καὶ στενοχωρούμενοι, οὐκ ἄλλοι ἐτύγγανον, ἀλλὰ πάλιν ἦσαν Κορινθιοί· οὕτως εἰ ὁ Πατὴρ ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, ἢ Τριάς πάλιν ἐστὶν ὁ Πατὴρ μόνος. Τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν φησὶν, *Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλατύνται* (82)· καὶ ὁ Νῶε λέγει, *Πλατύνται ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ*· ἢ αὐτὴ γὰρ καρδία καὶ ὁ αὐτὸς Ἰάφεθ ἐστὶν ἐν τῷ πλατυσμῷ. Εἰ μὲν οὖν ἢ Μονάς ἐπλατύνεν, ἄλλοις ἂν ἐπλατύνεν· εἰ δὲ αὐτὴ (83) ἐπλατύνεν (84), αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐπλατύνθη. Τί δὲ ἐστὶν ἢ ὁ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον; Ἐρεσθαι δὲ (85) αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα, καλόν· Τίς ἢ ἐνέργεια τοῦ τοιοῦτου πλατυσμοῦ; ἢ, ὡς ἐπ' αὐτῆς ἀληθείας, διὰ τί ὅπως ἐπλατύνθη; Τὸ γὰρ μὴ μένον

⁸¹ II Cor. vi, 12. ⁸² ibid. 11. ⁸³ Gen. ix, 27.

(76) Regius et Seguerianus, καὶ Υἱός. In aliis et editis deest καί. Ibidem Reg. Seg. Gobler. ὁ αὐτὸς ἄρα. Cæteri et editi ὁ omittunt.

(77) Regius et Seguerianus, παρ' αὐτῷ. Cæteri et editi, παρ' αὐτῶν. Nannius videtur legisse, παρ' αὐτῷ· nam vertit, *apud Deum*, sed male: hic enim Sabellius indicatur.

(78) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λόγον, mendose. Paulo post Basil. et Anglic., καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

(79) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest τό. Ibidem, ante πρότερον, Basil. et Anglic. τό omittunt.

(80) Reg. Seguer. Basil. Anglican. addunt μόνον, Goblerianus, μόνῳ, utramque autem abest ab aliis et editis. Ibidem Regius et Seguerianus, ἑαυτοῦ. Goblerianus, αὐτῷ. Cæteri et editi, αὐτοῦ. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. Anglic. et Felckm. 1, ubi Seg., στενοχωρήσας. Cæteri vero et editi sic habent, Τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος Κορινθίους ἐπιστέλλων εφη. Goblerianus, φησί.

(81) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, εἰ omittunt.

Actus: primo sequitur ut dilatata Unitas aliquam passa sit affectionem, factaque sit quod non erat: siquidem dilatata est quæ lata non erat. Deinde, si ipsa Unitas in Trinitatem dilatata est, Trinitasque Pater est et Filius et Spiritus sanctus: ipse ergo Pater factus est et Filius et Spiritus, ut sentit Sabellius; nisi forte Unitas quam ille propugnat, aliquid sit aliud præter Patrem. Igitur non jam Unitas dilatari dicenda erat, sed trium potius esse effectrix, ita ut primo sit Unitas, deinde et Pater, et Filius et Spiritus. Nam si ipsa dilatata est, seque ipsam extendit, ipsa sane fuerit id quod extensum est. Dilatata proinde Trinitas, non amplius est Unitas, quæ cum esset Unitas, nondum Trinitas erat: igitur cum item Pater esset, nondum erat Filius et Spiritus, qui Pater postquam ista factus est, non jam tantum Pater est. Verum nemo hæc dixerit, nisi qui corpus Deo false affingat, eumque patibilem naturam habere arbitretur. Quid enim est dilatari quam passio seu affectio rei dilatata? Vel quid est res dilatata, quam quæ antea non hujusmodi, sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

14. Id non ignorabat divinus Apostolus qui ita ad Corinthios scribit: *Non coangustamini in nobis: dilatamini vero, et vos Corinthii* ⁸¹. Illos scilicet hortabatur ut ab angustia in latitudinem se transferrent. Ut autem si coangustati Corinthii, dilatati postea essent, non alii **497** sed Corinthii semper fuissent: ita si Pater in Trinitate dilatatus est, certe Trinitas solus rursus est Pater. Idem iterum ait, *Cor nostrum dilatatum est* ⁸². Noe item dicit, *Dilatet Deus Japhet* ⁸³. Siquidem idem cor, idemque est Japhet in dilatatione. Si ergo Unitas dilatavit, ea sane fuerit idipsum quod dilatatum est. Quid vero illud est præter Filium et Spiritum sanctum? Non abs re autem erit eum qui ita sentit interrogare, quinam sit hujusmodi dilatationis effectus, vel potius (ipsa veluti coram veritate), cur omnino dilatata Unitas sit? Quod enim non idem manet, sed postea dilatatur, causam habeat necesse est per

(82) Sic mss. et editio Commeliniana ut Scripturæ textus. Editio autem Paris. et Colon., ὑμῶν ἐπλατύνθη. Mox Regius et Seguerianus, τῷ Ἰάφεθ, ut et habet Versio Septuaginta Interpret. juxta Hebræum textum, *יִפְתָּח הַיָּמִין אֶת־יִפְתָּח*. Cæteri vero mss. et editi, τὸν Ἰάφεθ. Verum cum iidem mox habeant, ἄλλοις ἂν ἐπλατύνεν, non, ἄλλους· legendum idcirco τὸν Ἰάφεθ. Recte tamen per accusativum redditur: hunc enim casum regit verbum πλατύνω, et, *dilato*. Ibidem Regius et Seguerianus, ἢ αὐτὴ γὰρ καρδία. Alii et editi, ἢ αὐτοῦ γὰρ καρδία.

(83) Lege αὐτοῦ.

(84) Basiliensis et Anglicanus, et δὲ τὴν. Cæteri mss. et editio Commeliniana habent αὐτῆ. Sed αὐτῆ legendum, ut antea legitur τῷ Ἰάφεθ, et, ἄλλοις. Ibidem Basil. et Anglicanus, αὐτὴ ἂν εἴη. Forte aliter hunc locum legit Nannius, ejus hæc est versio post ἐν τῷ πλατυσμῷ: *Ergo si Unitas se dilatavit, eadem fuerit jam dilatata, quæ ante dilatationem fuerat*.

(85) Sic Reg. et Seg. At alii et editi, ερεσθαι. Infra Regius, ἀνάγκη δέτ.

quam dilatetur. Si ut Verbum et Spiritus cum illo esset, præposterum est dicere Unitatem; deinde, dilatata esse. Nec enim posterius est Verbum et Spiritus, sed semper, ne videlicet Deus sine Verbo seu ratione esse putetur, uti sentiunt Ariani. Quocirca, si semper fuit Verbum et Spiritus, semper quoque dilatata fuit, non autem primum fuit Unitas. Quod si posterius dilatata est, posterius igitur est Verbum. Si vero propter humanæ naturæ assumptionem dilatata est, tuncque facta est Trinitas: igitur ante naturam humanam assumptam nondum erat Trinitas. Inde item sequetur ut Pater caro factus sit, si nempe ipse, qui Unitas erat, hominem assumendo dilatatus est: qui et idem fortassis Unitas postea erit, et caro, et, quod tertium est, Spiritus, si nempe ipse est qui dilatatus est: ac proinde solo nomine Trinitas futura est. Quod si ad creandum dilatata dicitur, id quoque absurdum est. Fieri enim poterat ut ipsa manens Unitas, omnia efficeret. Nec enim dilatatione indigebat Unitas, nec infirma erat priusquam dilataretur. Nam absurdum et impium est id de Deo sentire et dicere. Aliud insuper absurdum inde consequetur. Si enim rerum creaturarum gratia dilatata est; si quandiu erat Unitas, nullæ erant res creatæ: cum post absolutam creationem, rursus e dilatata fieri debeat enim creandi causa dilatata est; ita cum dilatata esse

15. Hæc itaque absurda ex illa orientur opinione, qua Unitas in Trinitatem dilatari dicitur. Quando vero qui ita sentiunt, Verbum et Filium dividere audent, contenduntque aliud esse Verbum, et alium Filium, prius Verbum esse, deinde Filium: age, ista quoque, si placet, perpendamus. Varia autem illorum est temeritas. Alii enim hominem, quem Salvator assumpsit, Filium esse volunt: alii utrumque, nempe hominem et Verbum, tunc Filium factum fuisse putant, cum inter se copulati sunt. Alii autem arbitrantur ipsum Verbum tunc Filium factum esse, cum homo factus est: Siquidem ex Verbo, inquit, factus est Filius, qui antea non Filius, sed duntaxat Verbum erat. Porro uterque error Stoicorum est, quo et Deus dilatari dicitur, et Filius **498** negatur. Valde autem illud ineptum est quod, cum Verbum agnoscant et nomen, ipsum Filium esse infutiantur. Enimvero si Verbum ex Deo non esset, haud immerito ipsum Filium esse negarent. At si ex Deo est, cur non perspiciunt id, quod ex aliquo existit, filium ejus esse ex quo est? Deinde, si Verbi Deus Pater est, quidni Ver-

Α τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ὕστερον πλατυνόμενον, ἔχειν ἀνάγκη δεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ἐπλατύνθη. Εἰ μὲν οὖν ἵνα Λόγος καὶ Πνεῦμα συνῆ αὐτῶ, περιττὸν τὸ λέγειν, Μονάς (86)· εἶτα, ἐπλατύνθη. Οὐ γὰρ ὕστερον Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἀλλ' ἄελ, ἵνα μὴ ἄλογος ὁ Θεὸς κατὰ τοὺς Ἀρειανούς. Ὡστε, εἰ ἀελ' ἦν Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἀελ πλατεῖα, καὶ οὐ πρῶτον Μονάς. Εἰ δὲ ὕστερον ἐπλατύνθη, ὕστερον καὶ Λόγος. Εἰ δὲ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐπλατύνθη, καὶ γέγονε τότε Τριάς· ἄρα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὕτω ἦν Τριάς. Φανήσεται δὲ ὁ Πατὴρ (87) καὶ γεγονὸς σὰρξ, εἶγε αὐτὸς, Μονάς ὢν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη· καὶ τάχα λοιπὸν Μονάς ἔσται καὶ σὰρξ, καὶ, τὸ τρίτον, Πνεῦμα· εἶγε αὐτὸς ἐπλατύνθη· ἔσται δὲ καὶ ὀνόματι μόνον Τριάς. Εἰ δὲ διὰ τὸ κτίσασαι ἐπλατύνθη, ἄτοπον. Δυνατὸν γὰρ Β ἦν, καὶ Μονάδα μένουσαν αὐτὴν (88), πάντα ποιεῖν· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ἦν πλατυσμοῦ ἡ Μονάς, οὐδὲ ἀσθενὴς ἦν πρὸ (89) τοῦ πλατυνοῦναι. Ἄτοπον γὰρ καὶ ἀσεβὲς τοῦτ' ἔχει πρὸ Θεοῦ νοεῖν καὶ λέγειν. Ἀκολουθήσει δὲ καὶ ἄλλο ἄτοπον. Εἰ γὰρ (90) διὰ τὴν κτίσιν ἐπλατύνθη, ἕως δὲ Μονάς ἦν, οὐκ ἦν ἡ κτίσις· πάλιν δὲ (91) ἔσται μετὰ τὴν συντέλειαν Μονάς ἀπὸ πλατυσμοῦ· ἀναιρεθήσεται καὶ ἡ κτίσις. Ὡστε γὰρ διὰ τὸ κτίσασαι ἐπλατύνθη, οὕτω· παυομένου τοῦ πλατυσμοῦ, παύσεται καὶ ἡ κτίσις.

Unitas; utique delebuntur quoque res creatæ. Ut desinet, existere similiter desinent res creatæ.

15. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἄτοπα ἐκ τοῦ πλατύνεσθαι λέγειν εἰς Τριάδα τὴν Μονάδα ἀπαντήσεται. Ἐπειδὴ δὲ οἱ (92) τοῦτο λέγοντες τολμῶσι διαιρεῖν Λόγον καὶ Υἱὸν, καὶ λέγειν ἄλλων μὲν εἶναι τὸν Λόγον, ἕτερον δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ πρότερον μὲν εἶναι τὸν Λόγον, εἶτα τὸν Υἱόν (93)· φέρε, καὶ περὶ τούτων ἴδωμεν. Ἔστι δὲ τούτων διάφορος ἡ τόλμα. Οἱ μὲν γὰρ τὸν ἀνθρώπων, ὃν ἀνέλαθεν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν λέγουσιν· οἱ δὲ τὸ συναμφοτέρον, τὸν τε ἀνθρώπων καὶ τὸν Λόγον, Υἱὸν τότε γεγενῆσθαι, ὅτε συνήφθησαν. Ἄλλοι δὲ εἰσιν οἱ λέγοντες, αὐτὸν τὸν Λόγον τότε Υἱὸν γεγενῆσθαι, ὅτε ἐνηθρώπησεν· Ἀπὸ γὰρ Λόγου, φασί, γέγονεν Υἱὸς, οὐκ ὢν πρότερον Υἱὸς, ἀλλὰ Λόγος μόνον. Στωϊκῶς μὲν οὖν ἀμφοτέρα, τὸ τε πλατύνεσθαι λέγειν τὸν Θεὸν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Υἱόν. Κατὰ περιττὸν δὲ ἀνόητον, ὅτι, ὀνομάζοντες Λόγον, ἀρνοῦνται αὐτὸν Υἱὸν εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἀρνοῖντο εἶναι Υἱόν· εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, διὰ τί μὴ συνορώσιν, ὅτι τὸ ἐκ τινος ὑπάρχον υἱὸς ἐστὶν ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ ἐστίν; Εἶτα εἰ τοῦ Λόγου Πατὴρ ἐστὶν ὁ Θεός, διὰ τί μὴ καὶ ὁ Λόγος Υἱὸς ἂν εἴη τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς; Πατὴρ γὰρ

οὔσαν.

(89) Sic mss. In editione autem Commel. *πρὸ* deest.

(90) Γὰρ abest a Basil. et Anglicano; qui Anglic. mox habet, καὶ ὡς δὲ Μονάς ἦν.

(91) Sic Regius et Seguerianus aliique mss. *præter* Felckm. primum. In aliis et editis deest δέ.

(92) Reg. Seg. et Anglic., Ἐπειδὴ δὲ οἱ. Cæteri et editi, Ἐπεὶ δὲ οἱ.

(93) Basiliensis et Anglicanus, εἶτα δὲ τὸν Υἱόν.

(86) Regius et Seguerianus, Μονάς· εἶτα, etc., puncto inter Μονάς et εἶτα interposito. Alii et editi, Μονάς εἶτα, etc., conjunctim. Paulo post Reg. Seg. et Gobl., ἄλογος ὁ Θεός. Alii et editi ὁ omitunt. Ibid. Reg. Seg. Gobl. Basil. et Anglican., ἦν Λόγος. Cæteri et editi, ἦν ὁ Λόγος.

(87) Sic Regius codex et Seguerianus. At alii cum editis, καὶ δὲ ὁ Πατὴρ.

(88) Sic Basiliensis et Anglicanus atque ita emendatum in Regio. At alii et editio Commeliniana, μὲν

τίς ἐστι καὶ λέγεται, οὗ ἐστὶν ὁ υἱός· καὶ υἱός τις ἄ
 ἐστὶ καὶ λέγεται ἐκείνου, οὐ ἐστὶν ὁ πατήρ. Εἰ τοίνυν
 τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐστὶ Πατήρ ὁ Θεός, οὐδὲ ὁ Λόγος
 Υἱός ἂν εἴη· εἰ δὲ Πατήρ ὁ Θεός (94), εἰκότως ἂν εἴη
 καὶ ὁ Λόγος Υἱός. Εἰ δὲ ὑστερον μὲν Πατήρ καὶ πρῶ-
 τον Θεός, Ἀρειανῶν μὲν (95) τὸ φρόνημα· ἔπειτα
 ἄτοπον μεταβάλλεσθαι τὸν Θεόν· σωματικὸν γάρ· εἰ
 δὲ ὡσπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὑστερον ποιητής, ἰστέον,
 ὅτι τῶν γινομένων (96) ὑστερόν ἐστιν ἡ μεταβολή,
 οὐχὶ τοῦ Θεοῦ.
 creatarum factus est opifex, scire operæ pretium est
 fiunt, pertinere.

16. Εἰ μὲν οὖν ποίημα καὶ ὁ Υἱός (97), καλῶς ἂν
 ὑστερον Πατήρ καὶ ἐπ' αὐτοῦ· εἰ δὲ οὐ ποίημα ὁ Υἱός,
 ἀεὶ ἄρα ὁ Πατήρ, ἀεὶ καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ἀεὶ ὁ Υἱός (98),
 αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ μὴ Υἱός εἴη ὁ Λόγος,
 καὶ τοῦτο τις ἀποτολμῶν εἶποι· ἦ τὸν Λόγον Πατέρα
 λέγει, ἦ τὸν Υἱὸν κρείττονα τοῦ Λόγου. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ
 ἐν κόλποις ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη ἢ μὴ εἶναι πρὸ
 Υἱοῦ τὸν (99) Λόγον· οὐδὲν γάρ ἐστι πρὸ τοῦ ὄντος
 ἐν τῷ Πατρὶ· ἢ εἰ ὁ Λόγος ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν Υἱὸν,
 ὁ Λόγος ἂν εἴη ὁ Πατήρ, ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ οὐκ
 ἐστὶν ὁ Λόγος Πατήρ, ἀλλὰ Λόγος, ἐκτὸς ἂν εἴη ὁ Λό-
 γος τοῦ Πατρὸς, ὄντος τοῦ Υἱοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ
 Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἀμφοτέρα, ὅ τε Λόγος καὶ ὁ Υἱός, ἐν
 ταῖς κόλποις, ἀλλ' ἓνα εἶναι δεῖ, καὶ τοῦτον τὸν Υἱὸν,
 ὃς ἐστὶ μονογενής. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλος ἐστὶν ὁ Λό-
 γος (1), καὶ ἄλλος ὁ Υἱός, κρείττων εὐρεθήσεται ὁ
 Υἱός τοῦ Λόγου· οὐδεις γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα,
 εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐχ ὁ Λόγος. Ἡ τοίνυν οὐκ οἶδεν ὁ Λό-
 γος, ἢ εἰ οἶδε ψεύδος τὸ, *Οὐδεις γινώσκει*. Τὸ αὐτὸ δὲ
 καὶ ἐπὶ τοῦ, *Ὁ ἑωρακὸς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα,*
καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. Υἱοῦ γὰρ εἰσι φω-
 ραὶ, καὶ οὐ Λόγου κατ' αὐτούς· δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν
 Εὐαγγελίων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην (2), λέγοντος τοῦ
 Κυρίου, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, ἐδάστασαν*
λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπε-
 κρήθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· *Πολλὰ ἔργα καὶ ἔδει-
 ξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς· διὰ τοῖον αὐτῶν* (3) *ἔργον*
ἐμὲ λιθάετε; Ἀπεκρήθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι·
Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ
βλασφημίας, καὶ (4) ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς
σεαυτὸν Θεόν. Ἀπεκρήθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· *Οὐκ*
ἐστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπα,
Θεοὶ ἐστέ; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ
Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι
ἡ Γραφή· ὅν ὁ Πατήρ ἡγίωσε καὶ ἀπέστειλεν εἰς

bum, sui Patris Filius fuerit? siquidem pater ille
 est et dicitur ejus, qui suus est filius: et similiter
 filius ille est et dicitur ejus, qui suus est pater.
 Quapropter si Deus non est Christi Pater, nec Ver-
 bum Filius esse potest. Sed si Pater est Deus, vere
 et Verbum Filius est. Quod si postea Pater esse
 dicatur, cum primum Deus esset; hæc ipsa est
 Arianorum doctrina. Sed præterea absurdum est
 Deum mutari: nam id corporeum est. Si vero re-
 spondeant Patrem Filii factum esse, ut postea rerum
 mutationem non ad Deum, sed ad ea, quæ postea

16. Quapropter si Filius esset opus; recte quo-
 que Pater ejus postea efficeretur. Sed si Filius non
 est opus, semper ergo Pater, semper et Filius est.
 Si porro semper est Filius, ipsum sane fuerit Ver-
 bum. Nisi enim Verbum Filius fuerit: qui id au-
 debit negare, fateri eum necesse est vel Verbum
 Patrem esse; vel Filium Verbo esse præstantiorem.
 Nam cum Filius sit in sinu Patris⁵⁵, necesse est
 vel Verbum ante Filium non esse; nihil enim est
 ante eum qui in Patre est: vel si Verbum aliud est
 præter Filium, sequitur ut Verbum sit ipse Pater
 in quo est Filius. Quod si Verbum non est Pater,
 sed Verbum: igitur Verbum est extra Patrem,
 quippe cum Filius in sinu Patris sit. Nec enim
 ambo, nempe Verbum et Filius in sinu Patris sunt,
 sed unum esse oportet, eumque Filium, qui est
 Unigenitus. Rursus, si aliud est Verbum et alius
 Filius, Filius Verbo præstantior erit. Nemo enim
 Patrem cognoscit nisi Filius⁵⁶, non autem Verbum.
 Vel igitur Patrem non novit Verbum; vel si novit,
 false dicitur, *Nemo novit*. Quod idem urgendum est
 de hisce verbis, *Qui vidit me, vidit Patrem*⁵⁷, et,
*Ego et Pater unum sumus*⁵⁸. Namque hæ voces Filii
 sunt, non Verbi, ut putant illi, idque ex Evangeliiis
 dilucidum est. Nam Domino, ut narrat Joannes,
 dicente, *Ego et Pater unum sumus, sustulerunt lapi-
 des Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus:*
Multa opera bona ostendi vobis ex Patre, propter
quod bonum opus me lapidatis? Responderunt ei
Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de
blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum
Deum. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in
lege vestra, quia ego dixi, Dii estis? Si illos dixit
deos ad quos Verbum Dei factum est, et non potest
solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit et misit in

⁵⁵ Joan. i, 18. ⁵⁶ Matth. xi, 27. ⁵⁷ Joan. xiv, 9.

⁵⁸ Joan. x, 30.

(94) Regius, εἰ δὲ ὁ Πατήρ ὁ Θεός.

(95) Basiliensis et Anglicanus, Ἀρειανὸν μὲν, etc.

(96) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γινομένων. Alii vero et editi, γενομένων.

(97) Sic Reg. Seg. et Gobler. In aliis et editis ὁ œest.

(98) Regius et Seguerianus, ἀεὶ Υἱός. Cæteri et editi, ἀεὶ ὁ Υἱός.

(99) Basiliensis et Anglicanus, πρὸ τοῦ Υἱοῦ.

(1) Regius et Seguerianus ἐστὶν omittunt. Idem ibidem Basil. et Anglic. καὶ ἄλλος Υἱός.

(2) Reg. Seg. Basil. Anglican. addunt Κατὰ γὰρ

τὸν Ἰωάννην, quæ absunt ab aliis et editis. Mox Reg. Seg. Basil. Anglic. ἐδάστασαν λίθους. Cæteri et editi, ἐδάττασαν γὰρ λίθους.

(3) Sic Regius codex, Seg. Basil. et Anglic. In aliis et editis deest αὐτῶν.

(4) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ omittunt. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. et Anglic. sed in Anglic. et Basil. abest ὅτι: ante ἐγὼ εἶπα. Cæteri et editi sic habent, ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Καὶ ὁ Ἰησοῦς λέγει: Ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν γέγραπται, Ἐγὼ εἶπα.

mundum, vos dicitis quia Blasphemus, quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris, nolite credere mihi. Sin autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut sciatis et cognoscatis quia Pater in me est, et ego in Patre 65. Atqui, prout sonant ipsa verba, non dixit, Deus sum, vel, Filius Dei sum, sed, *Ego et Pater unum sumus*.

499 17. Judæi quidem hac dictione, unum, eum se esse Patrem dixisse arbitrabantur, quemadmodum sentit Sabellius: at Salvator noster peccatum illorum coarguit hujusmodi ratiocinio: Etiamsi me Deum dixissem, vos tamen scriptum meminisse oportebat: *Ego dixi, Dii estis*. Deinde hæc verba, *Ego et Pater unum sumus*, explanans, mutuum Filii et Patris unitatem eisdem indicari docet, cum ait, *Quia dixi, Filius Dei sum*. Nam tametsi verbis id non expressit, tamen quod his vocibus, *unum sumus*, significatur, ad ipsum retulit Filium. Nihil unum est cum Patre, nisi quod ex ipso Patre est. Quid porro ex ipso Patre fuerit præter Filium? Itaque concludit, *Ut cognoscatis quia ego in Patre, et Pater in me est*. Nec enim quid unum istud esset explicans, dixit in eo esse quod idem illud sit quocum unum est: sed in eo quod ipse sit in Patre, et Pater in Filio, qua videlicet ratione inter se sunt conjuncti, nec a se separari queunt. Namque ipsum quoque Sabellii hoc in loco evertit errorem, quippe qui non dixerit, Ego sum Pater, sed, *Filius Dei sum*. Arium pariter profligat cum ait, *Unum sumus*. Quocirca si aliud est Filius, et aliud est Verbum, non Verbum unum est cum Patre, sed Filius: neque qui Verbum vidit, vidit Patrem, sed qui Filium vidit. Præterea, vel Filius major est Verbo, vel Verbum nihil amplius habet quam Filius. Ecquid enim majus vel perfectius esse possit, quam quod significatur hisce dictionibus, *Unum* 66, *Ego in Patre, et Pater in me est: Qui vidit me, vidit Patrem* 67? Hæc enim voces Filii sunt. Ait ergo idem Joannes: *Qui vidit me, vidit eum qui misit me* 68. Et, *Qui me recipit, recipit eum qui misit me* 69. Et, *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat*. Et, *Si quis audiverit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum*. *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut saluum faciam mundum: sed sermo quem audit, ille* **D** *judicabit eum in novissimo die: quia ego ad Patrem vado* 70. Eum, qui mandatum non servaverit, prædicatione judicandum esse declarat. Nisi enim, in-

65 Joan. x, 30-38.

66 ibid. 30.

67 Joan. xiv, 9, 10.

68 Joan. xii, 45.

69 Math. x, 40.

70 Joan. xii, 46-48; xiv, 12.

(5) Basiliensis et Anglicanus, τοῦ Πατρὸς μου. Ibidem Regius et Seguerianus hic et mox μὴ πιστεύετε, et γινώσκατε. Alii et editi, μὴ πιστεύητε, et γινώσκητε.

(6) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, ὅτι Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ, εἶτα, etc.

(7) Reg. Seguerian. Basil. et Anglican. τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ. Ibidem Regius, Εἰ γὰρ καὶ τῆ.

(8) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At alii et editi, ἀποδέδωκε τῷ Θεῷ ἦτοι τῷ Υἱῷ.

Α τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Βλασφημῆς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι; Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, μὴ (5) πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἄν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. Καίτοι, ὅσον ἐκ τοῦ προφανοῦς δεῖ νοεῖν, οὐδ' ὅτι Θεὸς εἰμι, οὐδ' ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι, εἶπεν, ἀλλ', Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν.

17. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀκοῦσαι, ἐν, ἐνόμιζον κατὰ Σαβέλλιον αὐτὸν εἰρηκέναι εἶναι τὸν Πατέρα· ὁ δὲ γε Σωτὴρ ἡμῶν συλλογίζεται μὲν αὐτῶν τὴν ἀμαρτίαν ὅτι· Εἰ καὶ Θεὸν εἶπον, ἔδει ὑμᾶς εἶδέναι τὸ γεγραμμένον, Ἐγὼ εἶπα (6), Θεοὶ ἐστε· εἶτα τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, σαφηνίζων, ἐν τῷ Υἱῷ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητα ἀποδέδωκε λέγων, Ὅτι εἶπον· Υἱὸς εἰμι τοῦ Θεοῦ (7). Εἰ γὰρ τῆ λέξει οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ, ἐν ἑσμεν, ἀποδέδωκε τῷ Υἱῷ (8). Οὐδὲν γὰρ ἐν πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Τί δ' ἂν εἴη τὸ ἐξ αὐτοῦ ἢ ὁ Υἱός; Ἐπιφέρει γοῦν, Ἴνα γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ. Τὸ γὰρ ἐν ἐπεξηγουμένος, οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι (9) ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἐν ἐστὶν εἶπεν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ τὴν συνάρειαν, καὶ τὸ ἀχώριστον. Καὶ γὰρ καὶ Σαβέλλιον ἐν τούτῳ ἀνατρέπει, ἐν τῷ εἰπεῖν οὐχ, Ὁ Πατὴρ εἰμι, ἀλλὰ, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ Ἄρειον ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἐν ἑσμεν. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς ἄλλο, καὶ ὁ Λόγος ἄλλο, οὐχ ὁ Λόγος ἐν ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ Υἱός· οὐδὲ ὁ τὸν Λόγον ἐωρακώς ἐώρακε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ τὸν Υἱόν. Τούτων δὲ δεικνυμένων, ἡ μείζων ὁ Υἱὸς τοῦ Λόγου, ἢ πλείων οὐδὲν ὁ Λόγος τοῦ Υἱοῦ ἔχει. Τί γὰρ μείζων τῆ τελειότερον τοῦ, Ἐν (10), καὶ τοῦ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, καὶ τοῦ, Ὁ ἐωρακώς ἐμέ, ἐώρακε τὸν Πατέρα; Καὶ γὰρ καὶ (11) αὐταὶ αἱ φωναὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσι. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· Ὁ ἐωρακώς ἐμέ, ἐώρακε τὸν πέμφαντά με· καὶ, Ὁ ἐμέ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστειλλαντά με· καὶ, Ἐγὼ ὥς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνη· καὶ, Ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν λόγων, καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. Ὁ Λόγος δὲ ὃν ἀκούει (12), ἐκεῖνος κρίνει αὐτόν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Τὸ κήρυγμα δὲ φησι κρίνειν τὸν μὴ φυλάξαντα τὴν ἐντολήν. Εἰ γὰρ φησι, μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον· τῶν δὲ πρόφασιν οὐχ ἔξουσιν, φησὶ, ἀκηκόετε μου τῶν

(9) Regius et Seguerianus, ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι. Cæteri et editi, ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.

(10) Sic mss. et editio Commeliniana. At editio Paris. et Colon. ἐν ἑσμεν.

(11) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis καὶ deest. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης, pro quo alii et editi habent καὶ πάλιν. Ibidem post ἐώρακε, editi addunt τὸν Πατέρα, quod abest a Regio et Seguerian.

(12) Basil. et Anglic. ἀκούετε.

βημάτων, δι' ὧν σωτηρίαν καρπίζονται οἱ φυλάσσοντες.

18. Ἰσως μὲν οὖν ἂν εἴποιεν ἀναιδῶς, μὴ Υἱοῦ, ἀλλὰ Λόγου εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι δῆλον ἐγένετο (13), ὅτι Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων. Ὁ γὰρ λέγων ἐνταῦθα, οὐκ ἤλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σώσαι, δείκνυται οὐκ ἄλλος εἶναι ἢ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Φησὶ (14) γὰρ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ὁ αὐτὸς (15) Ἰωάννης· Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ δόγμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα. Εἰ ὁ λέγων, οὐ γὰρ (16) ἤλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω αὐτὸν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· ὁ δὲ ἐλθὼν (17) σώσαι τὸν κόσμον, καὶ μὴ κρίναι αὐτὸν, ὁ μονογενὴς ἐστὶν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· δῆλον ὅτι ὁ αὐτὸς Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Καὶ γὰρ ὁ λέγων, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καὶ, Ἐὰν τίς μου ἀκούσῃ (18) τῶν βημάτων, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτὸν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, περὶ οὗ ταῦτα φησὶν (19), Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ δόγμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν, Καὶ αὕτη (20) ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ μὴ πιστεύοντος εἰς τὸν Υἱὸν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, δηλονότι τῷ Υἱῷ (21). Αὐτὸς γὰρ ἂν εἴη τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ γῆς (22) ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, φῶς εἰς τὸν κόσμον ἦν, ὡς ἐφη αὐτός· Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. Ἐγὼ γὰρ φῶς, φησὶν (23), εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα.

19. Καὶ τούτου τοίνυν δευθέντος, δῆλον ὅτι Υἱὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐστὶ τὸ φῶς τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθὸς, ἀναντιρρήτως διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ κόσμος

A quit, venissem et locutus fuisset eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem nullam habent. Nunc autem excusationem nullam habent.

18. Verum fortassis eo impudentiæ devenient, ut contendant has voces non Filii sed Verbi esse. At ex supradictis perspicuum est ea Filii esse verba. Qui enim hic dicit, Non veni ut judicem, sed ut salvum faciam mundum, alius certe non est quam unigenitus Dei Filius. Sic enim antea loquitur idem Joannes : Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam: Non enim misit Deus Filium in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum mala opera. Itaque si ille qui dicit, Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam eum, ipse est qui etiam dicit, Qui videt me, videt eum qui misit me : si item ille, qui venit ut mundum salvum 500 faciat, non judicet, Unigenitus est Dei Filius ; utique manifestum est ipsum esse Filium qui dicit, Qui videt me, videt eum qui misit me. Etenim is qui dicit, Qui credit in me, et, Si quis audierit verba mea, ego non iudico eum, ipse est Filius de quo hæc dicit, Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei : et rursus, Hoc est iudicium ejus qui non credit in Filium, quia lux venit in mundum, nec crediderunt ei 70, nempe Filio. Lux enim certe ipse est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum 71 ; qui quidem quoad humanam naturam in terris mansit, lux erat in mundo, ut ipse ait : Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. — Ego enim lux, inquit, in mundum veni 72. Eiusmodi γὰρ φῶς, φησὶν (23), εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα.

19. Quibus ita probatis perspicuum sane est Filium esse ipsum Verbum. Porro si Filius lux est, quæ venit in mundum ; sine ulla controversia se-

68 Joan. xv, 22. 69 Joan. iii, 16-19. 70 ibid. 19.

71 Joan. i, 9. 72 Joan. xii, 36, 46.

(13) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γενήσεται. Cæteri et editi, ἐγένετο.

(14) Sic Regius et Seguerianus. Alii vero et editi, ἔφη.

(15) Regius, Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus adiunt ὁ αὐτός, quod abest ab aliis et editis.

(16) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest γάρ.

(17) Hæc verba, ὁ δὲ ἐλθὼν, etc., ad πέμψαντά με inclusive, desunt in Gobl. et Felckm. 1. Ibid. pro ὁ μονογενὴς ἐστὶν, Basil. Anglican. et editio Comneniana habent, ὁμογενὴς ἐστὶν. Mox Seguerianus, δηλονότι.

(18) Reg. Seg. Basil. et Anglic., ἀκούσῃ. Cæteri et editi, ἀκούσεται.

(19) Reg. Seg. Basil. et Anglican. ταῦτα φησιν.

Alii et editi, ταῦτα ἔφη.

(20) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. In aliis et editis καὶ deest. Ibid. Basil. αὐτή.

(21) Reg. Seg. Basil. et Anglic. ὁ Υἱός. Ibidem Basil. et Anglic. δῆλον, ὅτι. Mox Regius et Seguerianus, τὸν ἐρχόμενον. In aliis et editis τὸν deest.

(22) Basiliensis et Anglicanus, ἐπὶ τῆς γῆς. Mox iidem et Regius ac Seguerianus, ὡς φησιν. Ibidem Regius et Seguerianus, ὡς τὸ φῶς ἔχετε. Item ibidem iidem Reg. Seg. Basil. et Anglic. πιστεύετε εἰς τὸ φῶς. Editi et alii, πιστεύετε εἰς αὐτό.

(23) Regius et Seguerianus φησὶν adiunt : alii et editi omittunt. Paulo post Seguerianus, Basil. δευθέντος, ὅτι Υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων. Anglicanus omittit quoque δῆλον.

quitur ut per Filium factus fuerit mundus. Sic enim evangelista initio Evangelii ita de Joanne Baptista loquitur: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine* ⁷². Nempe, ut antea diximus, ipse Christus *lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* ⁷⁴. Namque si in mundo ipse erat, et mundus per eum factus est: necesse igitur est ipsum Dei Verbum esse, per quod omnia facta fuisse idem testatur. Vel enim duos mundos admittere cogentur, ut unus per Filium, et alius per Verbum factus sit: vel si unus est mundus, et una creata natura, sequitur et unum et eundem Filium ac Verbum ante omnem creatam naturam exstitisse, quippe quæ per ipsum facta fuerit. Quocirca, si quemadmodum per Verbum, ita et per Filium omnia facta sunt, nihil contrarium esse apparebit, sed potius idem omnino erit dicere, *In principio erat Verbum*, et, *In principio erat Filius*. Sed si, eo quod non dixerit Joannes, *In principio erat Filius*, negant Filio convenire quæ Verbi propria sunt, similiter igitur Verbo non conveniunt quæ propria sunt Filii. Atqui demonstratum est ad Filium hæc pertinere verba, *Ego et Pater unum sumus* ⁷⁵, ipsumque esse, *qui est in sinu Patris* ⁷⁶; has similiter voces ejus esse, *qui videt me, videte eum qui misit me* ⁷⁷: Verbo item et Filio commune esse quod dicitur, mundum nempe per ipsum factum esse: ex quibus evidens sit Filium ante mundum exstitisse, siquidem necesse est opificem ante opera esse. Deinde ex illorum sententia sequitur id quod ad Philippum dictum est, non ad Verbum, sed ad Filium pertinere. Nam, ut narrat evangelista, dixit Jesus: *Tanto tempore vobiscum sum, nec cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem. Et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre et Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor: Pater autem qui in me manet, 501 ipse facit opera. Credite mihi quod ego in Patre sum, et Pater in me. Alioquin propter opera ipsa credite mihi. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora his faciet, quia ego ad Patrem vado. Et quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio* ⁷⁸. Itaque si Pater in Filio glorificatur, Filius sine dubio fuerit qui ait: *Ego in Patre, et Pater in me est, et, Qui me vidit,*

ἐγένετο. Ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγων Ἰωάννου (24) ὁ Εὐαγγελιστὴς φησιν· *Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός*. Ἦν γὰρ, ὡς προέφημεν, τὸ φῶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον (25). Εἰ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀνάγκη οὖν αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἐφησεν. Ἡ γὰρ δύο κόσμους ἀναγκαστῆσθαι λέγειν, ἵν' ὁ μὲν δι' Υἱοῦ, ὁ δὲ διὰ τοῦ Λόγου εἴη γεγονώς· ἢ, εἰ εἷς ἐστιν ὁ κόσμος καὶ μία ἡ κτίσις, ἀκόλουθον καὶ (26) ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ Λόγον πρὸ πάσης κτίσεως· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν. Οὐκοῦν εἰ ὡς (27) διὰ τοῦ Λόγου, οὕτω καὶ διὰ Υἱοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὐδὲν ἐναντίον φανήσεται, ἀλλὰ καὶ ταῦτόν εἴη ἂν εἰπεῖν, ὡς, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός*. Εἰ δὲ, ὅτι μὴ εἶπεν ὁ Ἰωάννης, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός*, οὐχ ἀρμύζειν φησούσι τῷ Υἱῷ τὰ τοῦ Λόγου, ὥρα καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ μὴ ἀρμύζειν τῷ Λόγῳ. Τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐδειχθῆ τὸ, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν*, καὶ τὸ (28), *ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλλοις τοῦ Πατρὸς, ὑπάρχειν αὐτόν*· καὶ τὸ, *Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με*· κοινὸν μέντοι πρὸς τε τὸν Λόγον καὶ τὸν Υἱὸν τὰ τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· ὡς ἐκ τούτου δεικνυσθαι πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι τὸν Υἱόν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιουργὸν πρὸ τῶν γινομένων (29) εἶναι. Καὶ τὸ πρὸς Φίλιππον δὲ λεγόμενον οὐ τοῦ Λόγου κατ' αὐτοὺς ἂν εἴη ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς (30)· *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἔωρακάς ἐμὲ, ἔωρακε τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα (31); Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστι; Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαντοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ Πατήρ, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς (32) ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετε μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κακεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Καὶ ὅτι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματι μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ. Οὐκοῦν εἰ ὁ Πατήρ δοξάζεται ἐν τῷ Υἱῷ, ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ὁ ἰσχυρὸς· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ· αὐτὸς καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἔωρακάς, ἔωρακε τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα λέγων*

⁷² Joan. i, 8. ⁷⁴ ibid. 9. ⁷⁵ Joan. x, 30. ⁷⁶ Joan. i, 18. ⁷⁷ Joan. xii, 45. ⁷⁸ Joan. xiv, 9-13.

(24) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican.; sed duo ultimi Ἰωάννης pro Ἰωάννου habent. At cæteri et editi, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐφη περὶ Βαπτιστοῦ· Οὐκ ἦν, etc.

(25) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis τὸν deest. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. κόσμον. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ, etc. Sic item Gobl. sed γὰρ omissio.

(26) Gobl. et Felckm. 1 καὶ omittunt.

(27) Ὡς abest ab Anglicano.

(28) Τὸ abest ab Anglicano. Mox Reg. Seg. et Basil. addunt ὑπάρχειν αὐτόν, quæ alii et editi omittunt.

(29) Reg. Seg. et Gobl. γινομένων. Cæteri et editi, γενομένων.

(30) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic.; sed duo ultimi, pro Ἰησοῦς, habent Ἰωάννης. Cæteri et editi, Τοσοῦτον γὰρ, ἐφη, χρόνον.

(31) Editio Commeliniana et aliquot mss. τὸν Πατέρα, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, etc., omissis intermediis, quæ in Reg. Seg. Basil. et Anglic. exstant. Sed in Seg. post ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, desunt quæ sequuntur ante Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον.

(32) Basil. et Anglic. ὁ ἐ αὐτός, omittunt, ut et αὐτὰ infra post τὰ ἔργα.

Υἱὸν ταυτὸν δείκνυσιν ἐπάγων, *Ἰνα δοξασθῆ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ.*

20. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Λόγος, αὐτὸν εἶναι λέγουσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, καὶ μὴ τὸν Λόγον Υἱὸν ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ἀκολούθως ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ (33)· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη, ὁ ἐν ᾧ αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἀναγκασθήσονται δὲ καὶ δι' αὐτοῦ τὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐλθόντα μὴ κρύβειν τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι αὐτόν· αὐτὸν δὲ εἶναι καὶ πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι. Ἰησοῦς γάρ, φησὶν (34), εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κατ' αὐτοὺς τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ μετὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα γενεάς γενόμενον (35) λέγειν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὑπάρχειν; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, εἰ ἡ (36) σὰρξ, ἣν ἐφόρεσεν ὁ Λόγος, αὕτη ἐστὶν ὁ Υἱὸς, λέγειν τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα ταύτην εἶναι, δι' ἧς ὁ κόσμος ἐγένετο; Πῶς δὲ φήσουσι καὶ τὸ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν; Τὸ γὰρ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ Υἱοῦ σημαίνων ὁ εὐαγγελιστής, ἐπήγαγε λέγων, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Πῶς δὲ εἰ μὴ ὁ Λόγος Υἱὸς ἐστίν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος Υἱὸς, δύναται τὸν κόσμον σῶσαι, εἰς ᾧ καὶ αὐτὸς τοῦ κόσμου; Εἰ δὲ ἀναισχυνοῖεν ἐπὶ τούτοις, ποῦ ἔσται ὁ Λόγος, τοῦ ἀνθρώπου ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ; Πόσος (37) δὲ ἔσται ὁ Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν ὄντων; Εἰ δὲ ὁ ἄνθρωπος μονογενῆς ἐστίν, πόσος ἔσται ὁ Λόγος; Ἡ γὰρ δευτέρον εἶναι αὐτὸν λέξεϊέ τις· ἢ εἰ (38) ὑπὲρ τὸ Μονογενές ἐστίν, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Πατήρ. Ὅσπερ γὰρ εἰς ἐστίν ὁ Πατήρ, οὕτως ἐν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ Μονογενές. Τί δὲ καὶ πλέον ὁ Λόγος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου, εἰ γε οὐχ ὁ Λόγος Υἱὸς ἐστίν; Διὰ μὲν γὰρ Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου ὁ κόσμος γεγενῆσθαι γέγραπται, καὶ κοινόν ἐστι τῷ τε Λόγῳ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ δημιουργεῖν τὸν κόσμον· τὸ δὲ ὄρᾶν τὸν Πατέρα οὐκ ἐστὶ ἐν τῷ Λόγῳ γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ τὸ σῶζειν τὸν κόσμον οὐκέτι διὰ τοῦ Λόγου ἐλέχθη, ἀλλὰ διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ. Εἶπε γάρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακας τὸν Πατέρα. Καὶ τὸν Πατέρα δὲ οὐχ ὁ Λόγος γέγραπται γινώσκειν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς· ὄρᾶν (39) δὲ τὸν Πατέρα οὐχ ὁ Λόγος εἴρηται, ἀλλ' ὁ μονογενῆς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς.

21. Τί δὲ πλέον εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ὁ Λόγος συμβάλλεται μᾶλλον τοῦ Υἱοῦ, εἰ γε κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ Λόγος; Πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς τὸν Λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν Υἱὸν πρόσταξις ἐστίν.

⁷⁹ Joan. viii, 58. ⁸⁰ Joan. i, 10. ⁸¹ Joan. xiv, 9.

(33) Sic mss. omnes. Editio Commeliniana, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ.

(34) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, Ἀμὴν γάρ, ἔφη ὁ Ἰησοῦς, λέγω, εἰτε.

(35) Basiliensis et Anglicanus, γενόμενον. Regius et Seguerianus, λεγόμενον. Alii editique utrumque omittunt.

(36) Sic Regius et Seguerianus, ut et Nannius legit. Alii et editi, εἴη, mendose.

(37) Goblerianus hic et mox, πόσος.

(38) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At in aliis et editis deest et.

(39) Basiliensis et Anglicanus, καὶ ὄρᾶν.

vidit Patrem. Qui enim hæc loquitur, seipsum Filium esse probat, cum addit, ut glorificetur Pater in Filio.

20. Si igitur contendunt hominem, quem gestavit Verbum, Filium Dei unigenitum esse, non autem Verbum : sequitur ut homo sit ille qui in Patre est, et in quo Pater est : homo item ille fuerit qui unum ipse et Pater est, quique in sinu est Patris, et lux vera est. Hinc fateri cogentur mundum per hominem factum esse, et hominem eum esse qui venit non ut iudicaret, sed ut mundum salvum faceret : ipsum denique esse prius quam Abraham fieret. *Jesus enim, inquit, dixit illis : Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum* ⁷⁹. An non vero perabsurdum dictu est eum existere, antequam fieret Abraham, quem ex semine Abraham post quadraginta duas ætates natum esse volunt ? Si item caro, quam Verbum gestavit, Filius est : an non vehementer repugnat contendere hanc ipsam carnem, quam ex Maria accepit, esse per quam mundus factus est ? Quid vero de his verbis dicturi sunt, *In mundo erat* ? Namque evangelista, ut significaret exstitisse Filium, priusquam secundum carnem nasceretur, hæc subiecit verba, *In mundo erat* ⁸⁰. Porro si non Verbum est Filius, sed homo est Filius, quomodo mundum possit servare, cum ipse quoque sit ex mundo ? Quod si nec his rationibus, eorum comprimetur impudentia, respondeant ubinam futurum sit Verbum, si homo est in Patre ? Quotum autem Verbum erit cum Patre, cum homo et Pater unum sint ? Quod si homo unigenitus est ; quotum, quæso, erit Verbum ? Vel enim secundum esse respondebit aliquis : vel si supra Unigenitum est, ipse certe Pater fuerit. Quemadmodum enim unus est Pater, ita Unigenitus ex eo natus, unus est. Quid præterea Verbum homine amplius habet, si Verbum Filius non sit ? Mundum quidem per Filium et Verbum factum esse scriptum est, communeque est Verbo et Filio mundum creare : at Patrem non a Verbo sed a Filio videri declarat Scriptura ; nec item mundus per Verbum, sed per unigenitum Filium salvus fieri dicitur. Namque, inquit, *Dixit Jesus : Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe ? Qui vidit me, vidit Patrem* ⁸¹. Nec etiam a Verbo, sed a Filio Patrem cognosci legimus : uti nec Verbum videre Patrem dicitur, sed Unigenitus Filius qui est in sinu Patris.

21. Ecquid porro Verbum ad nostram salutem amplius possit conferre quam Filius, si nempe, ut arbitrantur, alius est Filius, et aliud Verbum ? Nos enim non in Verbum, sed in Filium credere jube-

mur, ut Joannes bis verbis declarat : *Qui credit in Filium, habet vitam æternam : qui autem Filio non credit, non videbit vitam*²². Insuper sanctum baptismus, in quo totius nostræ fidei posita est constitutio, non in Verbum, sed in Patrem et Filium et sanctum Spiritum datur. Quapropter **502** si secundum illos aliud est Verbum, et alius Filius, nec Verbum est Filius : nihil sane ad Verbum baptismus pertinet. Quomodo igitur Verbum secundum illos una est cum Patre, cum in baptismi donatione una cum eo non sit ? At forte responsuri sunt Verbum in Patris nomine contineri. Quidni ergo et Spiritus ? An vero extra Patrem existit Spiritus ? Deinde, si Verbum non est Filius, homo igitur post Patrem nominandus erit, et Spiritus post hominem : nec jam unitas ex illorum sententia in trinitatem dilatabitur, sed in quaternitatem, nempe in Patrem, Verbum, Filium, et Spiritum sanctum. Verum hic eos pudor in aliud cogit confugere deverticulum. Aiunt igitur non hominem seorsum, quem gestavit Dominus, sed utrumque, Verbum scilicet et hominem, esse Filium : ambo enim simul conjuncti, ut inquirunt, Filius appellantur. Quis igitur amborum, causa alterius est ? Uter utrum effecit Filium ? Vel, ut planius loquar, num Verbum Filius est propter carnem ? an vero caro propter Verbum Filius dicitur ? Anne potius neutrum alteri causa est cur Filius appelletur, sed solus amborum congressus ? Quod si Verbum propter carnem, Filium esse responderint, certe carnem Filium esse necesse est : quo ex responso omnia illa absurda consequentur, quæ ex illorum superius dictum est oriri sententia, qui hominem Filium esse affirmant. Si vero propter Verbum caro Filius dicitur, igitur Verbum etiam ante carnem Filius erat. Nam qui fieri potest ut alios ille filios reddat, qui ipse filius non est, præsertim patre existente ? Profecto, si sibi ipse quoque Filius, vel potius ipse verus sit Filius efficiuntur.

22. Cæteroquin, si ille non sit Filius, et nos filii sumus, utrique non illius sed nostri Pater erit Deus. Qui ergo id sibi tanquam proprium his verbis vindicat, *Pater meus*²³, et *Ego ex Patre*²⁴ ? Si enim communis omnium Pater est, non ejus solius est Pater, neque solus ille ex Patre exivit. Interdum autem nostrum etiam Patrem dici docet, ob suam scilicet cum nostra carne communionem. Ideo enim Verbum caro factum est, ut, quoniam Verbum est Filius, propter Filium in nobis habitantem noster quoque Pater appellaretur. Nam, inquit, *misit Spi-*

²² Joan. iii, 36. ²³ Joan. v, 17. ²⁴ Joan. xvi, 28.

(40) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii autem et editi o omittunt.

(41) Sic Reg. Seg. Basil. Anglic. et Gobl. At editio Commeliniana, *Διότι*.

(42) Regius, Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus recte addunt καὶ Λόγον, quod alii et editi omittunt.

(43) Basiliensis et Goblarianus, *ἄρα*. Cæteri et

Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης (40). Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὄψεται ζωὴν. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα, ἐν ἧ πάσης πίστεως ἡμῶν ἡ σύστασις ὁρμεῖ, οὐκ εἰς Λόγον, ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα δίδοται. Εἶπερ οὖν κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἐστὶν Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον τὸ βάπτισμα. Πῶς οὖν σύνεστιν ὁ Λόγος κατ' αὐτοὺς τῷ Πατρὶ, οὐ συνὼν αὐτῷ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει ; Ἄλλ' ἴσως ἂν εἴποιεν. Ἐν τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι περιέχεται καὶ ὁ Λόγος. Διὰ τί (41) οὖν οὐχὶ καὶ τὸ Πνεῦμα ; Ἡ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ; Καὶ ἄνθρωπος μὲν, εἶπερ οὐκ ἐστὶν Υἱὸς ὁ Λόγος, μετὰ τὸν Πατέρα ὀνομάζεται, τὸ δὲ Πνεῦμα μετὰ τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἐτι δὲ οὐδὲ εἰς τριάδα κατ' αὐτοὺς ἡ μονὰς πλατύνεται, ἀλλ' εἰς τετράδα, Πατέρα, καὶ Λόγον (42), καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ἐν τούτοις δὴ αἰσχυρόμενοι, εἰς ἕτερον καταφεύγουσι, καὶ φασὶ μὴ τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτὸν, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον, τὸν τε Λόγον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι Υἱὸν· συνημμένα γὰρ ἀμφοτέρα Υἱὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ὀνομάζεται. Τί τοίνυν τίνος αἰτίον, καὶ πότερος πότερον Υἱὸν κατασκευάσεν ; Ἡ, ἵνα λευκότερον εἴποιμι, ἄρα (43) διὰ τὴν σάρκα ὁ Λόγος Υἱὸς ; ἢ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται ; Ἡ οὐδ' ὀπότερον τούτων, ἀλλ' ἡ (44) ἀμφοῖν σύνοδος ; Εἰ μὲν οὖν ὁ Λόγος διὰ τὴν σάρκα, ἀνάγκη τὴν σάρκα εἶναι Υἱὸν, καὶ ἀκολουθεῖ τὰ άτοπα, ὅσα προεῖρηται ἐκ τοῦ λέγειν τὸν ἄνθρωπον Υἱὸν· εἰ δὲ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς πάντως ὁ Λόγος ὢν Υἱὸς ἦν. Πῶς γὰρ οἷόν τε υἱοποιεῖν τινα ἐτέρους, μὴ ὄντα αὐτὸν υἱὸν, ὄντος μάλιστα πατρὸς ; Εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ υἱοποιεῖ, Πατὴρ αὐτὸς ἂν εἴη· εἰ δὲ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη αὐτὸν εἶναι Υἱὸν, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν (45), δι' ὃν καὶ οἱ ἄλλοι υἱοποιούνται.

filius efficit, Pater dicendus est : si Patri, ipse sit necesse omnino est, propter quem scilicet alii filii

22. Ἐπεὶ εἶ, μὴ ὄντος αὐτοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς υἱοὶ ἔσμεν, ἡμῶν ἂν εἴη ὁ Θεὸς Πατὴρ, καὶ οὐκ αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἰδιοποιεῖται μᾶλλον λέγων, Ὁ Πατὴρ μου, καὶ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ; Εἰ γὰρ κοινὸς πάντων Πατὴρ, οὐ μόνου αὐτοῦ Πατὴρ, οὐδὲ μόνος αὐτὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Λέγει δὲ ποτε καὶ ἡμῶν αὐτὸν λέγεσθαι Πατέρα, διὰ τὸ αὐτὸν κεκοινωνηκέναι τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί. Διὰ τοῦτο γὰρ γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, ἵν', ἐπειδὴ ὁ Λόγος ἐστὶν Υἱὸς, διὰ τὸν ἐνοικοῦντα ἐν ἡμῖν Υἱὸν λέγηται (46) καὶ ἡμῶν Πατὴρ. Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐ-

editio Commeliniana, *ἄρα*.

(44) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis ἡ deest.

(45) Regius et Seguerianus addunt, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν, quæ cæteri et editi omittunt.

(46) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λέγεται.

τοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, Ἀβδᾶ, ὁ Πα- A
 τήρ. Οὐκοῦν ὁ ἐν ἡμῖν Υἱὸς, τὸν Ἰδιον Πατέρα ἐπι-
 καλούμενος, καὶ ἡμῶν αὐτῶν ποιεῖ Πατέρα λέγεσθαι.
 Ἀμέλει ὧν οὐκ ἔστιν εἰς τὰς καρδίας ὁ Υἱὸς, τού-
 των οὐδὲ Πατὴρ ὁ Θεὸς ἄν λεχθεῖη. Εἴπερ οὖν διὰ
 τὸν Λόγον ὁ ἀνθρωπος λέγεται Υἱὸς, ἀνάγκη πᾶσα,
 λεγομένων καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῶν παλαιῶν
 υἱῶν, εἶναι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τὸν Λόγον Υἱόν.
 Υἱοὺς γὰρ, φησὶν (47), ἐγέννησα· καὶ ἐπὶ Νῶε·
 Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν τῇ Ῥῆῃ· Οὐκ αὐ-
 τὸς οὗτός σου Πατὴρ; Οὐκοῦν ἦν καὶ ὁ ἀληθὺς
 Υἱὸς, δι' ὃν κάκεινοι υἱοί. Εἰ δὲ κατ' ἐκείνους πάλιν
 οὐδ' ὀπότερον τούτων Υἱὸς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφοῖν
 σύνοδον, ἀνάγκη μὴδ' ὀπότερον εἶναι Υἱόν· φημι δὲ,
 μῆτε τὸν Λόγον, μῆτε τὸν ἀνθρωπον, ἀλλὰ τινα
 αἰτίαν, δι' ἣν καὶ συνήφθησαν· καὶ οὕτω δὲ (48)
 προηγῆσεται ἡ αἰτία τῆς συναψευς, ἥτις Υἱὸν ποιεῖ.
 Οὐκοῦν καὶ κατὰ (49) τοῦτο πρὸ τῆς σαρκὸς προῆν
 ὁ Υἱός. Τούτων δὲ λεγομένων, εἰς ἕτερον καταφεύ-
 ζονται, λέγοντες μὴ τὸν ἀνθρωπον εἶναι Υἱόν, μὴδὲ τὸ
 συναμφοτέρον, ἀλλὰ τὸν Λόγον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι
 Λόγον ἀπλῶς· ὅτε δὲ ἐνηθρώπησε, τότε ὠνομάσθαι
 Υἱόν· πρὸ γὰρ τῆς ἐπιφανείας μὴ εἶναι Υἱόν, ἀλλὰ
 Λόγον μόνον· καὶ ὡς περ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ
 ὧν πρότερον σὰρξ, οὕτως ὁ Λόγος Υἱὸς γέγονεν, οὐκ
 ὧν πρότερον Υἱός. Ταῦτα μὲν ἐκείνων τὰ φλυαρή-
 ματα· ἔχει δὲ τὸν ἐλεγχον ἐναργῆ (50).

Verbum : ac proinde ut Verbum caro factum est, cum
 antea caro non esset, ita Verbum Filius factum est,
 cum prius Filius non esset. Hæc illorum sunt ineptiæ, quas
 refutare haud est difficile.

23. Εἰ γὰρ ὅπως ἐνανθρωπήσας γέγονεν Υἱὸς, ἡ C
 ἀνανθρώπησις αἰτία. Καὶ εἰ ὁ ἀνθρωπος αἰτιος τοῦ
 εἶναι αὐτὸν Υἱόν, ἢ τὸ συναμφοτέρον, καὶ (51) τὰ
 αὐτὰ ἄτοπα ἀπαντήσεται. Ἐπειτα, εἰ πρῶτον Λόγος,
 καὶ ὕστερον Υἱὸς, φανήσεται ὕστερον ἐγνωκῶς τὸν
 Πατέρα, καὶ οὐ πρότερον. Οὐ γὰρ ἦ (52) Λόγος γι-
 νώσκει, ἀλλ' ἦ Υἱός. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν
 Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Ἀπαντήσεται δὲ καὶ τοῦτο,
 ὅτι ὕστερον ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς γέγονε, καὶ ὕστε-
 ρον αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν γεγόνασι, καὶ ὕστερον τὸ,
 Ὅ ἐωρακῶς ἐμέ, ἐώρακε τὸν Πατέρα. Ταῦτα γὰρ
 πάντα ἐπὶ Υἱοῦ ἐλέχθη. Ἐκ δὲ τούτων ἀναγκασθή-
 σονται εἰπεῖν· Οὐδὲν ἦν ὁ Λόγος, ἀλλ' ὄνομα μόνον.
 Ὅτε γὰρ ἐν ἡμῖν μετὰ τοῦ Πατρὸς, οὕτε ὁ (53) τὸν
 Λόγον ἐωρακῶς ἔβλεπε τὸν Πατέρα, οὕτε ὅπως τινὲ
 ἐγνώσθη ὁ Πατὴρ· διὰ γὰρ Υἱοῦ γινώσκειται ὁ Πα-
 τήρ· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται, Καὶ ᾧ ἄρ ὁ Υἱὸς
 ἀποκαλύψῃ. Μήπω δὲ ὄντος τοῦ Λόγου Υἱοῦ, οὐ-
 δέπω τις ἐγίνωσκε τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν Μωσῆι, πῶς
 τοῖς πατράσιν ὤφθη; Αὐτὸς γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις
 φησὶν· Ἀποκαλύφθεις ἀπεκαλύφθη πρὸς πάντας
 τοὺς πατέρας ὁμῶν. Εἰ δὲ ἀπεκαλύφθη Θεός, δὴ-

⁴⁷ Galat. iv, 6. ⁴⁸ Isa. i, 2. ⁴⁹ Gen. vi, 2. ⁵⁰ Deuter. xxxii, 6. ⁵¹ Matth. xi, 27. ⁵² Joan. xiv, 9.

(47) Φησὶν abest a codice Regio et Segueriano, Basiliensi et Anglicano.

(48) Regius et Seguerianus δὲ addunt, quod alii et editi omittunt.

(49) Regius et Seguerianus, καὶ κατὰ. In aliis et editis καὶ deest.

(50) Anglicanus, ἐν ἀρχῇ.

ritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba, Pater⁴⁷. Itaque Filius, qui in nobis est, proprium suum Patrem invocans, nostrum etiam Patrem a nobis appellari concedit. Verumtamen in quorum cordibus Filius non est, nec etiam Deus eorum Pater dici potest. Igitur, si homo propter Verbum Filius dicitur, cum veteres, antequam Verbum humanam assumpsisset naturam, filii sint appellati, omnino necesse est Verbum etiam ante suum adventum Filium fuisse. Hinc illa Scripturæ verba, Filios genui⁴⁸; et in historia Noe: Videntes filii Dei⁴⁹; et in Cantico: Nunquid non ipse est Pater tuus⁵⁰? Erat ergo et verus Filius, propter quem illi filii dicuntur. Quod si secundum illos neutrum horum est Filius, sed amborum congressu constituitur, necesse omnino est neutrum esse Filium; id est, nec Verbum nec hominem Filium esse, æd quamdam causam propter quam copulati sunt: ac proinde causa illa quæ Filium efficit, copulatione prior erit. Ergo ex hoc item responso sequitur Filium ante **503** carnem exstitisse. Verum his ita demonstratis, aliud quærunt effugium: nempe aiunt non hominem Filium esse, neque utrumque simul, sed Verbum, quod quidem in principio fuit duntaxat Verbum; cum autem homo factus est, tunc Filius est nominatus. Nam antequam advenisset, inquit, non erat Filius, sed tantummodo

23. Nam si Verbum, humana accepta natura, Filius est factus: igitur naturæ humanæ assumptio causa ejus rei est. Quapropter si homo causa est cur Verbum sit Filius, vel utrumque (54): eadem certe absurda occurrent. Deinde, si prius Verbum est, et posterius Filius, sequitur ut Patrem posterius, non prius cognoverit. Nec enim eum novit quatenus Verbum est, sed quatenus Filius. Nemo enim novit Patrem, nisi Filius⁵¹. Sequitur item non nisi posterius contigisse ut in sinu Patris fuerit, ipseque et Pater unum facti sint, eveneritque id quod dixit: Qui vidit me, vidit Patrem⁵². Nam hæc omnia de Filio dicta sunt. Insuper ex his cogentur fateri Verbum nihil fuisse præter merum nomen. Neque enim in nobis cum Patre erat, nec qui Verbum videbat, Patrem videbat, nec cuiquam omnino notus erat Pater: quippe qui per Filium cognoscatur: sic enim scriptum est, Et cui Filius revelaverit⁵³. Unde cum Verbum nondum esset Filius, nondum quoque Pater cognoscebatur. Quomodo igitur Moysi et patribus apparuit? Ipse enim in libris Regnorum ita loquitur: Revelatus sum omnibus.

(51) Basiliensis et Anglicanus καὶ omittunt.

(52) Regius et Seguer. hic et mox, ἢ pro ἦ.

(53) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. At alii et editi ὁ omittunt.

(54) Id est, vel si Verbum et homo, sive conjunctio Verbi cum homine, causa est cur Verbum sit Filius.

et mutabile esse videretur. Si enim quod erat, id postea erit, quasi nunc non id ipsum esset; igitur nunc non est quod erat et erit. Rem clarius expono. Si in Deo antea erat, et postea rursus erit: perspicuum est Verbum nunc in Deo non esse. Verum revincuntur hac Domini voce: *Ego in Patre, et Pater in me est*. Sic enim nunc est, uti fuit semper. Si porro nunc est uti fuit semper: non igitur aliquando gignebatur, et aliquando non gignebatur; nec item aliquando in Deo silentium] et quies fuit, aliquando autem idem locutus est: sed semper est Pater, et Filius ejus Verbum, qui Filius non solo nomine Verbum est, nec Verbum cogitatione est Filius, sed Patri consubstantialis existit: nec ille propter nos est genitus, sed nos propter illum facti sumus. Cæteroqui si propter nos genitus est, et nos tunc, cum est genitus, creati sumus, ejusque ortu constitutæ sunt res creatæ, ac deinde recurrit ipse ut sit quod prius erat; primum inde efficitur ut genitus, rursus non generetur. Nam si eum procedere, ipsum est gigni: igitur cum revertitur, gigni desinit. Postquam enim ad Deum revertitur, Deus rursus silebit. Atqui si silebit, erit quod eo silente erat, nempe quies, non autem rerum creatio, quæ proinde finem habebit. Nam ut procedente Verbo, factæ sunt et existerunt res creatæ: ita recurrente Verbo, jam non amplius existent res creatæ. Quid igitur eas fieri opus fuit, si esse desinent? Vel, quare locutus est Deus, ut post hæc sileret? Cur vero protulit quem deinde revocat? Cur eum gignit, cujus generationem finem voluit habere? Incertum autem est quid iterum erit. Vel enim semper taciturus est, vel rursus est geniturus, aliasque res creandas cogitaturus; nec enim easdem est effecturus, quippe quas factas permansisse satius fuisset: sed alias producturus est, quas delebit similiter, aliasque iterum cogitabit, idque infinite.

13. Forte autem hujusmodi opinio ex Stoicorum schola emanavit (69), qui nempe Deum putant contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere. Quod enim dilatatur, contractum dilatatur; et quod extenditur, contractum extenditur: atque idem quidem est, nihil autem aliud præter affectionem quamdam patitur. Itaque si Unitas dilatata, facta est Trinitas; si item Unitas est Pater, Trinitas vero est Pater, Filius, et Spiritus san-

(69) Stoicorum sententiam sic explicat Diogenes Laertius in *Zenone*, prout legit Justus Lipsius *Physiologia Stoicorum* lib. xi, dissertat. 6: Λέγουσι δὲ κάσμων τριῶν· αὐτὸν τε τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἀπάσης οὐσίας ἰδιοποιῶν, ὃς δὴ ἀφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποικίς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. Id est, *Mundum vero tripliciter dicunt: primo ipsum Deum, universæ essentiae proprium effectorem, qui sane corruptionis expertus est et ingenuus, ordinis et dispositionis rerum opifex, per certas temporum periodos universam in seipsum absumentem essentiam, iterumque ex seipso gignens*. Suidas habet, Θεὸν, καὶ τὸν ἀπάσης, etc. In editione Henrici Stephani ann. 1570, mendose habetur, τὸν ἐκ τῆς ἀπάσης οὐσίας ποιῶν, vel ut in notis emendatur, ἰδίως ποιῶν.

τοῦτ' ἔσται μετὰ ταῦτα, ὡς νῦν οὐκ ὢν· δῆλον, ὅτι (70) οὐκ ἔστι νῦν, ὅπερ ἦν καὶ ἔσται. Λέγω δὲ· Εἰ ἐν Θεῷ ἦν πρότερον, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔσται· δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστι νῦν ἐν τῷ Θεῷ ὁ Λόγος. Ἄλλ' ἐλέγχει τούτους ὁ Κύριος λέγων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· οὕτω γὰρ ἔστι νῦν, ὡς περ ἦν ἀεὶ. Εἰ δὲ οὕτω νῦν ἔστιν, ὡς περ ἦν ἀεὶ· δῆλον, ὅτι οὐ ποτὲ μὲν ἐγεννᾶτο, ποτὲ δὲ οὐ· οὐδὲ ποτὲ μὲν ἐν Θεῷ ἡσυχία ἦν, ποτὲ δὲ ἐλάλει· ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς ὁ τούτου Λόγος, οὐκ ὀνόματι μόνον Λόγος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν Υἱὸς ὁ Λόγος (71), ἀλλ' ὑπάρχων ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ· οὐ δι' ἡμᾶς γεννηθεὶς· ἡμεῖς γὰρ δι' ἐκείνον γεγόναμεν. Ἐπεὶ εἰ δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη, καὶ ἐν τῷ γεγενῆσθαι αὐτὸν ἐκτίσθημεν (72), καὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ συνέστηκεν ἡ κτίσις, ἀνατρέχει δὲ ἵνα ἡ ὅπερ πρότερον ἦν· πρῶτον μὲν ἔσται πάλιν μὴ γεννωμενος ὁ γεννηθεὶς. Εἰ γὰρ ἡ πρόδος αὐτοῦ γέννησεως ἔστιν, ἡ ἀναδρομὴ πάλιν παῦλα τῆς γεννήσεως· γενομένου γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ Θεῷ, σιωπήσει πάλιν ὁ Θεός. Εἰ δὲ σιωπήσει, ἔσται ὅπερ ἦν, σιωπῶντος αὐτοῦ, ἡσυχία, καὶ οὐ κτίσις· παύσεται ἄρα ἡ κτίσις. Ὡς περ γὰρ προσελθόντος τοῦ Λόγου, γέγονεν ἡ κτίσις, καὶ ὑπῆρξεν οὕτω παλινδρομούντος τοῦ Λόγου, οὐχ ὑπάρξει ἡ κτίσις (73). Τίς οὖν χρεῖα τοῦ γενέσθαι, εἰ παύσεται; Ἡ τί καὶ ἐλάλει ὁ Θεός, ἵνα μετὰ ταῦτα σιωπήσῃ; Τί δὲ προσβάλλετο, ὃν ἀνακαλεῖται; Τί δὲ καὶ ἐγέννα, οὗ τὴν γέννησιν παύσειν ἤθελε; Τί δὲ πάλιν ἔσται, ἄδῃλον. Ἡ γὰρ σιωπήσει ἀεὶ, ἡ πάλιν γεννήσει, καὶ ἐτέραν κτίσιν ἐπινοήσει· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ποιήσει· ἡ γὰρ ἂν διέμεινε ἡ γενομένη (74)· ἀλλ' ἐτέραν· ἀκολούθως δὲ καὶ ταύτην παύσει, καὶ ἐτέραν ἐπινοήσει, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον.

13. Τοῦτο δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπέλαβε, διαβεβαιουμένων συτέλλεσθαι καὶ πάλιν ἐκτείνεσθαι τὸν Θεὸν μετὰ τῆς κτίσεως, καὶ ἀπειρώς παύεσθαι. Τὸ γὰρ πλατυνόμενον ἀπὸ στενότητος πλατύνεται· καὶ τὸ ἐκτεινόμενον συνεσταλμένον ἐκτείνεται· καὶ αὐτὴ μὲν ἔστι, πλέον δὲ οὐδὲν ἢ πάθος ὑπομένει. Εἰ τοίνυν ἡ Μονάς, πλατυνθεῖσα, γέγονε Τριάς· ἡ δὲ Μονάς ἔστιν ὁ Πατὴρ, Τριάς δὲ Πατὴρ, Υἱὸς, ἅγιον (75) Πνεῦμα· πρῶτον μὲν πλατυνθεῖσα ἡ

(70) Goblerianus et Felckmanni primus hic et infra, δηλονότι.

(71) Regius et Seguerianus addunt ὁ Λόγος, quod in aliis et editis deest.

(72) Sic mss. et editio Commel.

(73) Goblerianus et Felckmanni primus, ὤπηρξεν. Ibidem Reg. Basil. Anglic., Τίς οὖν ἡ χρεῖα. Alii et editio Commeliniana, Τίς οὖν χρεῖα. Item ibidem Gobler. et Felckm. 1, τούτου γενέσθαι.

(74) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At cæteri et editi, καὶ γὰρ, etc. Mox ad marginem Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felck. 1 hæc leguntur, τὰ περὶ σταθμάτων καὶ περιτομῆς (Basil. τομῆς) ὧδε ἐκείντο. Id est, *Tractatus de sabbatis et circumcissione hic estabat*. De eo agemus suo loco.

(75) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ ἅγιον.

Μονάς, πάθος ὑπέμεινε, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν Ἀ ἐπλατύνθη γὰρ οὐκ οὐσα πλατεία· ἔπειτα εἰ αὐτὴ ἡ Μονάς ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, Τριάς δὲ ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς (76) καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ὁ αὐτὸς ἄρα Πατὴρ γέγονε καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα κατὰ Σαβέλλιον· ἐκτὸς εἰ μὴ ἡ λεγομένη παρ' αὐτῶν Μονάς (77) ἄλλο τί ἐστὶ παρὰ τὸν Πατέρα. Οὐκ ἐστὶ οὖν πλατύνεσθαι ἔδει λέγειν (78), ἀλλ' ἡ Μονάς τριῶν ποιητικῆ, ὥστε εἶναι Μονάδα, εἶτα καὶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐπλατύνθη αὐτὴ, καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτὴν, αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐξετάθη. Καὶ Τριάς μὲν πλατυθεῖσα οὐκ ἐστὶ Μονάς ἐστὶ· Μονάς δὲ οὐσα οὕτω ἦν Τριάς. Καὶ ὁ Πατὴρ ἄρα ὡν οὕτω ἦν Υἱὸς καὶ Πνεῦμα· γενόμενος δὲ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ Πατὴρ μόνον ἐστὶ. Ταῦτα δὲ καταψευδόμενος ἂν τις εἴποι, τοῦ Θεοῦ σῶμα καὶ παθητὸν αὐτὸν εἰσάγων· τί γὰρ ἐστὶ πλατύνεσθαι ἢ πάθος τοῦ πλατυνομένου; Ἡ τί ἐστὶ τὸ πλατυνόμενον (79), ἢ τὸ πρότερον μὴ τοιοῦτον, ἀλλὰ στενὸν τυγχάνον; ταῦτον γὰρ ἐστὶ χρόνῳ μόνον διαφέρειν ἑαυτοῦ (80), tati quam passio seu affectio rei dilatatæ? Vel quid est res dilatata, quam quæ antea non hujusmodi, sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

14. Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς γινώσκει Ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων· Μὴ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· πλατύνθητε δὲ καὶ ὑμεῖς, Κορίνθιοι. Τοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ στενότητος εἰς πλατυσμὸν μεταβάλλειν συμβουλεύει. Ὡς περὶ δὲ εἰ (81) ἐπλατύνθησαν πάλιν Κορίνθιοι καὶ στενοχωρούμενοι, οὐκ ἄλλοι ἐτύγχανον, ἀλλὰ πάλιν ἦσαν Κορίνθιοι· οὕτως εἰ ὁ Πατὴρ ἐπλατύνθη εἰς Τριάδα, ἡ Τριάς πάλιν ἐστὶν ὁ Πατὴρ μόνος. Τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν φησὶν, Ἡ καρδία ἡμῶν, πεπλατύνεται (82)· καὶ ὁ Νῶε λέγει, Πλατύνεται ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ· ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία καὶ ὁ αὐτὸς Ἰάφεθ ἐστὶν ἐν τῷ πλατυσμῷ. Εἰ μὲν οὖν ἡ Μονάς ἐπλάτυνεν, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν· εἰ δὲ αὐτὴ (83) ἐπλάτυνεν (84), αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐπλατύνθη. Τί δὲ ἐστὶν ἢ ὁ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον; Ἐρέσθαι δὲ (85) αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα, καλόν· Τίς ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιοῦτου πλατυσμοῦ; ἢ, ὡς ἐπ' αὐτῆς ἀληθείας, διὰ τί ὅλως ἐπλατύνθη; Τὸ γὰρ μὴ μένον

⁸¹ II Cor. vi, 12. ⁸² ibid. 11. ⁸³ Gen. ix, 27.

(76) Regius et Seguerianus, καὶ Υἱός. In aliis et editis deest καί. Ibidem Reg. Seg. Gobler. ὁ αὐτὸς ἄρα. Cæteri et editi ὁ omittunt.

(77) Regius et Seguerianus, παρ' αὐτῶν. Cæteri et editi, παρ' αὐτῶν. Nannius videtur legisse, παρ' αὐτῶν· nam vertit, apud Deum, sed male: hic enim Sabellius indicatur.

(78) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λόγον, mendose. Paulo post Basil. et Anglic., καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

(79) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest τό. Ibidem, ante πρότερον, Basil. et Anglic. τό omittunt.

(80) Reg. Seguer. Basil. Anglican. addunt μόνον, Goblerianus, μόνῳ, utramque autem abest ab aliis et editis. Ibidem Regius et Seguerianus, ἑαυτοῦ. Goblerianus, αὐτῶν. Cæteri et editi, αὐτοῦ. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. Anglic. et Felckm. 1, ubi Seg., στενοχωρησθῆς. Cæteri vero et editi sic habent, Τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος Κορινθίους ἐπιστέλλων φησὶ. Goblerianus, φησὶ.

(81) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, εἰ omittunt.

ctus: primo sequitur ut dilatata Unitas aliquam passa sit affectionem, factaque sit quod non erat: siquidem dilatata est quæ lata non erat. Deinde, si ipsa Unitas in Trinitatem dilatata est, Trinitasque Pater est et Filius et Spiritus sanctus: ipse ergo Pater factus est et Filius et Spiritus, ut sentit Sabellius; nisi forte Unitas quam ille propugnat, aliquid sit aliud præter Patrem. Igitur non jam Unitas dilatari dicenda erat, sed trium potius esse effectrix, ita ut primo sit Unitas, deinde et Pater, et Filius et Spiritus. Nam si ipsa dilatata est, seque ipsam extendit, ipsa sane fuerit id quod extensum est. Dilatata proinde Trinitas, non amplius est Unitas, quæ cum esset Unitas, nondum Trinitas erat: igitur cum item Pater esset, nondum erat Filius et Spiritus, qui Pater postquam ista factus est, non jam tantum Pater est. Verum nemo hæc dixerit, nisi qui corpus Deo false affingat, eumque patibilem naturam habere arbitretur. Quid enim est dilatari quam passio seu affectio rei dilatatæ? Vel quid est res dilatata, quam quæ antea non hujusmodi,

14. Id non ignorabat divinus Apostolus qui ita ad Corinthios scribit: Non coangustamini in nobis: dilatamini vero, et vos Corinthii⁸¹. Illos scilicet hortabatur ut ab angustia in latitudinem se transferrent. Ut autem si coangustati Corinthii, dilatati postea essent, non alii **497** sed Corinthii semper fuissent: ita si Pater in Trinitatem dilatatus est, certe Trinitas solus rursus est Pater. Idem iterum ait, Cor nostrum dilatatum est⁸². Noe item dicit, *Deus dilatet Deus Japhet*⁸³. Siquidem idem cor, idemque est Japhet in dilatatione. Si ergo Unitas dilatavit, ea sane fuerit idipsum quod dilatatum est. Quid vero illud est præter Filium et Spiritum sanctum? Non abs re autem erit eum qui ita sentit interrogare, quinam sit hujusmodi dilatationis effectus, vel potius (ipsa veluti coram veritate), cur omnino dilatata Unitas sit? Quod enim non idem inanet, sed postea dilatatur, causam habeat necesse est per

(82) Sic mss. et editio Commeliniana ut Scripturæ textus. Editio autem Paris. et Colon., ὑμῶν ἐπλατύνθη. Mox Regius et Seguerianus, τῷ Ἰάφεθ, ut et habet Versio Septuaginta Interpret. juxta Hebræum textum, *וַיִּבְרַח יֶפֶת אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל*. Cæteri vero mss. et editi, τὸν Ἰάφεθ. Verum cum iidem mox habeant, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν, non, ἄλλους· legendum idcirco τῷ Ἰάφεθ. Recte tamen per accusativum redditur: hunc enim casum regit verbum πλατύνω, et, dilato. Ibidem Regius et Seguerianus, ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία. Alii et editi, ἡ αὐτοῦ γὰρ καρδία.

(83) Lege αὐτοῦ.

(84) Basiliensis et Anglicanus, εἰ δὲ τῆν. Cæteri mss. et editio Commeliniana habent αὐτῆ. Sed αὐτῆ legendum, ut antea legitur τῷ Ἰάφεθ, et, ἄλλοις. Ibidem Basil. et Anglicanus, αὐτῆ ἂν εἴη. Forte aliter hunc locum legit Nannius, cujus hæc est versio post ἐν τῷ πλατυσμῷ: Ergo si Unitas se dilatavit, eadem fuerit jam dilatata, quæ ante dilatationem fuerat.

(85) Sic Reg. et Seg. At alii et editi, ἔρεσθαι. Infra Regius, ἀνάγκη δέτ.

quam dilatetur. Si ut Verbum et Spiritus cum illo esset, præposterum est dicere Unitatem; deinde, dilatata esse. Nec enim posterius est Verbum et Spiritus, sed semper, ne videlicet Deus sine Verbo seu ratione esse putetur, uti sentiunt Ariani. Quocirca, si semper fuit Verbum et Spiritus, semper quoque dilatata fuit, non autem primum fuit Unitas. Quod si posterius dilatata est, posterius igitur est Verbum. Si vero propter humanæ naturæ assumptionem dilatata est, tuncque facta est Trinitas: igitur ante naturam humanam assumptam nondum erat Trinitas. Inde item sequetur ut Pater caro factus sit, si nempe ipse, qui Unitas erat, hominem assumendo dilatatus est: qui et idem fortassis Unitas postea erit, et caro, et, quod tertium est, Spiritus, si nempe ipse est qui dilatatus est: ac proinde solo nomine Trinitas futura est. Quod si ad creandum dilatata dicitur, id quoque absurdum est. Fieri enim poterat ut ipsa manens Unitas, omnia efficeret. Nec enim dilatatione indigebat Unitas, nec infirma erat priusquam dilataretur. Nam absurdum et impium est id de Deo sentire et dicere. Aliud insuper absurdum inde consequetur. Si enim rerum creaturarum gratia dilatata est; si quandiu erat Unitas, nullæ erant res creatæ: cum post absolutam creationem, rursus e dilatata fieri debeat enim creandi causa dilatata est; ita cum dilatata esse

15. Hæc itaque absurda ex illa orientur opinione, qua Unitas in Trinitatem dilatarī dicitur. Quando vero qui ita sentiunt, Verbum et Filium dividere audent, contenduntque aliud esse Verbum, et alium Filium, prius Verbum esse, deinde Filium: age, ista quoque, si placet, perpendamus. Varia autem illorum est temeritas. Alii enim hominem, quem Salvator assumpsit, Filium esse volunt: alii utrumque, nempe hominem et Verbum, tunc Filium factum fuisse putant, cum inter se copulati sunt. Alii autem arbitrantur ipsum Verbum tunc Filium factum esse, cum homo factus est: Siquidem ex Verbo, inquit, factus est Filius, qui antea non Filius, sed duntaxat Verbum erat. Porro uterque error Stoicorum est, quo et Deus dilatari dicitur, et Filius **498** negatur. Valde autem illud ineptum est quod, cum Verbum agnoscant et nominent, ipsum Filium esse infutiantur. Enimvero si Verbum ex Deo non esset, haud immerito ipsum Filium esse negarent. At si ex Deo est, cur non perspicitur id, quod ex aliquo existit, filium ejus esse ex quo est? Deinde, si Verbi Deus Pater est, quidni Ver-

Α τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ὕστερον πλατυνόμενον, ἔχειν ἀνάγκη δεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ἐπλατύνθη. Εἰ μὲν οὖν ἵνα Λόγος καὶ Πνεῦμα συνῆ αὐτῷ, περιττὸν τὸ λέγειν, Μονάς (86) εἶτα, ἐπλατύνθη. Οὐ γὰρ ὕστερον Λόγος καὶ Πνεῦμα, ἀλλ' αἰεὶ, ἵνα μὴ ἄλογος ὁ Θεὸς κατὰ τοὺς Ἀρειανούς. Ὡστε, εἰ αἰεὶ ἦν Λόγος καὶ Πνεῦμα, αἰεὶ πλατεῖα, καὶ οὐ πρῶτον Μονάς. Εἰ δὲ ὕστερον ἐπλατύνθη, ὕστερον καὶ Λόγος. Εἰ δὲ διὰ τὴν ἐνανθρωπήσιν ἐπλατύνθη, καὶ γέγονε τότε Τριάς· ἄρα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐκ ἦν Τριάς. Φανήσεται δὲ ὁ Πατήρ (87) καὶ γεγονὼς σὰρξ, εἶγε αὐτὸς, Μονάς ὢν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη· καὶ τάχα λοιπὸν Μονάς ἔσται καὶ σὰρξ, καὶ, τὸ τρίτον, Πνεῦμα· εἶγε αὐτὸς ἐπλατύνθη· ἔσται δὲ καὶ ὀνόματι μόνον Τριάς. Εἰ δὲ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, ἄτοπον. Δυνατὸν γὰρ ἦν, καὶ Μονάδα μένουσαν αὐτὴν (88), πάντα ποιεῖν· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ἦν πλατυσμοῦ ἢ Μονάς, οὐδὲ ἀσθενὴς ἦν πρὸ (89) τοῦ πλατυνοῦναι. Ἄτοπον γὰρ καὶ ἀσεβὲς τοῦτό γε ἐπὶ Θεοῦ νοεῖν καὶ λέγειν. Ἀκολουθήσει δὲ καὶ ἄλλο ἄτοπον. Εἰ γὰρ (90) διὰ τὴν κτίσιν ἐπλατύνθη, ἕως δὲ Μονάς ἦν, οὐκ ἦν ἡ κτίσις· πάλιν δὲ (91) ἔσται μετὰ τὴν συντέλειαν Μονάς ἀπὸ πλατυσμοῦ· ἀναίρεθῆσεται καὶ ἡ κτίσις. Ὡστε γὰρ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, οὕτω· παυομένου τοῦ πλατυσμοῦ, παύσεται καὶ ἡ κτίσις.

Unitas; utique delebuntur quoque res creatæ. Ut desinet, exsistere similiter desinent res creatæ.

15. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἄτοπα ἐκ τοῦ πλατύνεσθαι λέγειν εἰς Τριάδα τὴν Μονάδα ἀπαντήσεται. Ἐπειδὴ δὲ οἱ (92) τοῦτο λέγοντες τολμῶσι διαιρεῖν Λόγον καὶ Υἱὸν, καὶ λέγειν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν Λόγον, ἕτερον δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ πρότερον μὲν εἶναι τὸν Λόγον, εἶτα τὸν Υἱόν (93)· φέρε, καὶ περὶ τούτων ἴδωμεν. Ἔστι δὲ τούτων διάφορος ἡ τόλμα. Οἱ μὲν γὰρ τὸν ἀνθρώπον, ὃν ἀνέλαβεν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν λέγουσιν· οἱ δὲ τὸ συναμφοτέρον, τὸν τε ἀνθρώπον καὶ τὸν Λόγον, Υἱὸν τότε γεγενῆσθαι, ὅτε συνήφθησαν. Ἄλλοι δὲ εἰσιν οἱ λέγοντες, αὐτὸν τὸν Λόγον τότε Υἱὸν γεγενῆσθαι, ὅτε ἐνηνθρώπησεν· Ἀπὸ γὰρ Λόγου, φασί, γέγονεν Υἱὸς, οὐκ ὢν πρότερον Υἱὸς, ἀλλὰ Λόγος μόνον. Στωϊκῶς μὲν οὖν ἀμφοτέρα, τὸ τε πλατύνεσθαι λέγειν τὸν Θεὸν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Υἱόν. Κατὰ περιττὸν δὲ ἀνόητον, ὅτι, ὀνομαζόντες Λόγον, ἀρνοῦνται αὐτὸν Υἱὸν εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἀρνοῖντο εἶναι Υἱόν· εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔστι, διὰ τί μὴ συνορῶσιν, ὅτι τὸ ἐκ τινος ὑπάρχον υἱὸς ἔστιν ἐκεῖνου, ἐξ οὗ καὶ ἔστιν; Εἶτα εἰ τοῦ Λόγου Πατήρ ἔστιν ὁ Θεός, διὰ τί μὴ καὶ ὁ Λόγος Υἱὸς ἂν εἴη τοῦ αὐτοῦ Πατρός; Πατήρ γὰρ οὔσα.

(89) Sic mss. In editione autem Commel. πρό δεest.

(90) Γὰρ abest a Basil. et Anglicano; qui Anglic. mox habet, καὶ ὡς δὲ Μονάς ἦν.

(91) Sic Regius et Seguerianus aliique mss. præter Felckm. primum. In aliis et editis deest δέ.

(92) Reg. Seg. et Anglic., Ἐπειδὴ δὲ οἱ. Cæteri et editi, Ἐπεὶ δὲ οἱ.

(93) Basiliensis et Anglicanus, εἶτα δὲ τὸν Υἱόν.

(86) Regius et Seguerianus, Μονάς· εἶτα, etc., puncto inter Μονάς et εἶτα interposito. Alii et editi, Μονάς εἶτα, etc., conjunctim. Paulo post Reg. Seg. et Gobl., ἄλογος ὁ Θεός. Alii et editi ὁ omittunt. Ibid. Reg. Seg. Gobl. Basil. et Anglican., ἦν Λόγος. Cæteri et editi, ἦν ὁ Λόγος.

(87) Sic Regius codex et Seguerianus. At alii cum editis, καὶ δὲ ὁ Πατήρ.

(88) Sic Basiliensis et Anglicanus atque ita emendatum in Regio. At alii et editio Commeliniana, μὲν

τίς ἐστι καὶ λέγεται, οὗ ἐστὶν ὁ υἱός· καὶ υἱός τίς ἐστι καὶ λέγεται ἐκεῖνον, οὐ ἐστὶν ὁ πατήρ. Εἰ τοίνυν τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐστὶ Πατὴρ ὁ Θεός, οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱός ἂν εἴη· εἰ δὲ Πατὴρ ὁ Θεός (94), εἰκότως ἂν εἴη καὶ ὁ Λόγος Υἱός. Εἰ δὲ ὕστερον μὲν Πατὴρ καὶ πρῶτον Θεός, Ἀρειανῶν μὲν (95) τὸ φρόνημα· ἔπειτα ἀποπον μεταβάλλεσθαι τὸν Θεόν· σωματικὸν γάρ· εἰ δὲ ὡσπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὕστερον ποιητής, Ἰστέον, ὅτι τῶν γινομένων (96) ὕστερόν ἐστιν ἡ μεταβολή, οὐχὶ τοῦ Θεοῦ.

creatarum factus est opifex, scire operæ pretium est mutationem non ad Deum, sed ad ea, quæ postea fiunt, pertinere.

16. Εἰ μὲν οὖν ποίημα καὶ ὁ Υἱός (97), καλῶς ἂν ὕστερον Πατὴρ καὶ ἐπ' αὐτοῦ· εἰ δὲ οὐ ποίημα ὁ Υἱός, ἀεὶ ἄρα ὁ Πατὴρ, ἀεὶ καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ἀεὶ ὁ Υἱός (98), αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ μὴ Υἱός εἴη ὁ Λόγος, καὶ τοῦτο τις ἀποτολιμῶν εἴποι· ἦ τὸν Λόγον Πατέρα λέγει, ἦ τὸν Υἱὸν κρείττονα τοῦ Λόγου. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ἐν κόλποις ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη ἦ μὴ εἶναι πρὸ Υἱοῦ τὸν (99) Λόγον· οὐδὲν γάρ ἐστι πρὸ τοῦ ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ· ἦ εἰ ὁ Λόγος ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν Υἱὸν, ὁ Λόγος ἂν εἴη ὁ Πατὴρ, ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὁ Λόγος Πατὴρ, ἀλλὰ Λόγος, ἐκτός ἂν εἴη ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ὄντος τοῦ Υἱοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἀμφοτέρα, ὃ τε Λόγος καὶ ὁ Υἱός, ἐν τοῖς κόλποις, ἀλλ' ἓνα εἶναι δεῖ, καὶ τοῦτον τὸν Υἱὸν, ὅς ἐστι μονογενής. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλος ἐστὶν ὁ Λόγος (1), καὶ ἄλλος ὁ Υἱός, κρείττων εὐρεθήσεται ὁ Υἱός τοῦ Λόγου· οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐχ ὁ Λόγος. Ἡ τοίνυν οὐκ οἶδεν ὁ Λόγος, ἦ εἰ οἶδε ψευδὸς τὸ, οὐδεὶς γινώσκει. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· Υἱοῦ γὰρ εἰσι φωκαί, καὶ οὐ Λόγου κατ' αὐτούς· δηλον δὲ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην (2), λέγοντος τοῦ Κυρίου, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, ἐβάστασαν λιθοῦς οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Πολλὰ ἔργα καλὰ ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς· διὰ ποῖον αὐτῶν (3) ἔργον ἐμὰ λιθάσετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ (4) ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἐστὶ γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε; Εἰ ἐκεῖνους εἶπε θεούς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἢ Γραφῇ· ὅρ ὁ Πατὴρ ἡγλίωσε καὶ ἀπέστειλεν εἰς

hum, sui Patris Filius fuerit? siquidem pater ille est et dicitur ejus, qui suus est filius: et similiter filius ille est et dicitur ejus, qui suus est pater. Quapropter si Deus non est Christi Pater, nec Verbum Filius esse potest. Sed si Pater est Deus, vere et Verbum Filius est. Quod si postea Pater esse dicatur, cum primum Deus esset; hæc ipsa est Arianorum doctrina. Sed præterea absurdum est Deum mutari: nam id corporeum est. Si vero respondeant Patrem Filii factum esse, ut postea rerum

16. Quapropter si Filius esset opus; recte quoque Pater ejus postea efficeretur. Sed si Filius non est opus, semper ergo Pater, semper et Filius est. Si porro semper est Filius, ipsum sane fuerit Verbum. Nisi enim Verbum Filius fuerit: qui id audebit negare, fateri eum necesse est vel Verbum Patrem esse; vel Filium Verbo esse præstantiorem. Nam cum Filius sit in sinu Patris⁶⁶, necesse est vel Verbum ante Filium non esse; nihil enim est ante eum qui in Patre est: vel si Verbum aliud est præter Filium, sequitur ut Verbum sit ipse Pater in quo est Filius. Quod si Verbum non est Pater, sed Verbum: igitur Verbum est extra Patrem, quippe cum Filius in sinu Patris sit. Nec enim ambo, nempe Verbum et Filius in sinu Patris sunt, sed unum esse oportet, eumque Filium, qui est Unigenitus. Rursus, si aliud est Verbum et alius Filius, Filius Verbo præstantior erit. Nemo enim Patrem cognoscit nisi Filius⁶⁷, non autem Verbum. Vel igitur Patrem non novit Verbum; vel si novit, false dicitur, *Nemo novit*. Quod idem urgendum est de hisce verbis, *Qui vidit me, vidit Patrem*⁶⁸, et, *Ego et Pater unum sumus*⁶⁹. Namque hæc voces Filii sunt, non Verbi, ut putant illi, idque ex Evangeliiis dilucidum est. Nam Domino, ut narrat Joannes, dicente, *Ego et Pater unum sumus, sustulerunt lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus: Multa opera bona ostendi vobis ex Patre, propter quod bonum opus me lapidatis? Responderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dii estis? Si illos dixit deos ad quos Verbum Dei factum est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit et misit in*

⁶⁶ Joan. i, 18. ⁶⁷ Matth. xi, 27. ⁶⁸ Joan. xiv, 9.

⁶⁹ Joan. x, 30.

(94) Regius, εἰ δὲ ὁ Πατὴρ ὁ Θεός.

(95) Basiliensis et Anglicanus, Ἀρειανὸν μὲν, etc.

(96) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γινομένων. Alii vero et editi, γενομένων.

(97) Sic Reg. Seg. et Gobler. In aliis et editis ὁ adest.

(98) Regius et Seguerianus, ἀεὶ Υἱός. Cæteri et editi, ἀεὶ ὁ Υἱός.

(99) Basiliensis et Anglicanus, πρὸ τοῦ Υἱοῦ.

(1) Regius et Seguerianus ἐστὶν omittunt. Ibidem Ἰbidem Basil. et Anglic. καὶ ἄλλος Υἱός.

(2) Reg. Seg. Basil. Anglicanus. addunt Κατὰ γὰρ

τὸν Ἰωάννην, quæ absunt ab aliis et editis. *Moſ Reg. Seg. Basil. Anglic. ἐβάστασαν λιθοῦς. Cæteri et editi, ἐβάστασαν γὰρ λιθοῦς.*

(3) Sic Regius codex, Seg. Basil. et Anglic. In aliis et editis deest αὐτῶν.

(4) Sic Regius et Seguerianus. At alii et editi, καὶ omittunt. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seg. Basil. et Anglic. sed in Anglic. et Basil. abest ὅτι ante ἐγὼ εἶπα. Cæteri et editi sic habent, ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Καὶ ὁ Ἰησοῦς λέγει· Ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν γεγραπται, Ἐγὼ εἶπα.

mundum, vos dicitis quia Blasphemus, quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris, nolite credere mihi. Sin autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut sciat et cognoscatis quia Pater in me est, et ego in Patre ⁶². Atqui, prout sonant ipsa verba, non dixit, Deus sum, vel, Filius Dei sum, sed, *Ego et Pater unum sumus*.

499 17. Judæi quidem hac dictione, unum, eum se esse Patrem dixisse arbitrabantur, quemadmodum sentit Sabellius: at Salvator noster peccatum illorum coarguit hujusmodi ratiocinio: Etiam si me Deum dixissem, vos tamen scriptum meminisse oportebat: *Ego dixi, Dii estis*. Deinde hæc verba, *Ego et Pater unum sumus*, explanans, mutuum Filii et Patris unitatem eisdem indicari docet, cum ait, *Quia dixi, Filius Dei sum*. Nam tametsi verbis id non expressit, tamen quod his vocibus, *unum sumus*, significatur, ad ipsum retulit Filium. Nihil unum est cum Patre, nisi quod ex ipso Patre est. Quid porro ex ipso Patre fuerit præter Filium? Itaque concludit, *Ut cognoscatis quia ego in Patre, et Pater in me est*. Nec enim quid unum istud esset explicans, dixit in eo esse quod idem illud sit quocum unum est: sed in eo quod ipse sit in Patre, et Pater in Filio, qua videlicet ratione inter se sunt conjuncti, nec a se separari queunt. Namque ipsum quoque Sabellii hoc in loco evertit errorem, quippe qui non dixerit, Ego sum Pater, sed, *Filius Dei sum*. Arium pariter profligat cum ait, *Unum sumus*. Quocirca si aliud est Filius, et aliud est Verbum, non Verbum unum est cum Patre, sed Filius: neque qui Verbum vidit, vidit Patrem, sed qui Filium vidit. Præterea, vel Filius major est Verbo, vel Verbum nihil amplius habet quam Filius. Ecquid enim majus vel perfectius esse possit, quam quod significatur hisce dictionibus, *Unum* ⁶³, *Ego in Patre, et Pater in me est: Qui vidit me, vidit Patrem* ⁶⁴? Hæc enim voces Filii sunt. Ait ergo idem Joannes: *Qui vidit me, vidit eum qui misit me* ⁶⁵. Et, *Qui me recipit, recipit eum qui misit me* ⁶⁶. Et, *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat*. Et, *Si quis auferit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum*. *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam mundum: sed sermo quem audit, ille*

⁶² Joan. x, 30-38. ⁶³ ibid. 30. ⁶⁴ Joan. xiv, 9, 10. ⁶⁵ Joan. xii, 43. ⁶⁶ Math. x, 40.

(5) Basiliensis et Anglicanus, τοῦ Πατρὸς μου. Ibidem Regius et Seguerianus hic et mox μὴ πιστεύετε, et γινώσχετε. Alii et editi, μὴ πιστεύητε, et γινώσχητε.

(6) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, ὅτι Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἔστε καὶ υἱοί, εἶτα, etc.

(7) Reg. Seguerian. Basil. et Anglican. τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ. Ibidem Regius, Εἰ γὰρ καὶ τῆ.

(8) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At alii et editi, ἀποδέδωκε τῷ Θεῷ ἦτοι τῷ Υἱῷ.

τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Βλασφημῆς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι; Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, μὴ (5) πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἔμοι μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γινώσκῃτε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἔμοι ὁ Πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. Καίτοι, ὅσον ἐκ τοῦ προφανοῦς δεῖ νοεῖν, οὐθ' ὅτι Θεὸς εἰμι, οὐδ' ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι, εἶπεν, ἀλλ', Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν.

17. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀκούσαι, ἐν, ἐνόμιζον κατὰ Σαβέλλιον αὐτὸν εἰρηκεῖναι εἶναι τὸν Πατέρα· ὁ δὲ γε Σωτὴρ ἡμῶν συλλογίζεται μὲν αὐτῶν τὴν ἀμαρτίαν ὅτι· Εἰ καὶ Θεὸν εἶπον, ἔδει ὑμᾶς εἰδέναι τὸ γεγραμμένον, Ἐγὼ εἶπα (6), Θεοὶ ἔστε· εἶτα τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, σαφηνίζων, ἐν τῷ Υἱῷ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνόητα ἀποδέδωκε λέγων, Ὅτι εἶπον· Υἱὸς εἰμι τοῦ Θεοῦ (7). Εἰ γὰρ τῆ λέξει οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ, ἐν ἑσμεν, ἀποδέδωκε τῷ Υἱῷ (8). Οὐδὲν γὰρ ἐν πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Τί δ' ἂν εἴη τὸ ἐξ αὐτοῦ ἢ ὁ Υἱός; Ἐπιφέρει γοῦν, Ἴνα γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑμοί. Τὸ γὰρ ἐν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι (9) ἐκαίνο πρὸς ὃ ἐν ἔστιν εἶπεν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ τὴν συνάρκειαν, καὶ τὸ ἀχώριστον. Καὶ γὰρ καὶ Σαβέλλιον ἐν τούτῳ ἀνατρέπει, ἐν τῷ εἰπεῖν οὐχ, Ὁ Πατήρ εἰμι, ἀλλὰ, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ Ἄρειον ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἐν ἑσμεν. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς ἄλλο, καὶ ὁ Λόγος ἄλλο, οὐχ ὁ Λόγος ἐν ἔστι πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ Υἱός· οὐδὲ ὁ τὸν Λόγον ἑωρακώς· ἑώρακε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὁ τὸν Υἱόν. Τούτων δὲ δεικνυμένων, ἢ μείζων ὁ Υἱὸς τοῦ Λόγου, ἢ πλεον οὐδὲν ὁ Λόγος τοῦ Υἱοῦ ἔχει. Τί γὰρ μείζων ἢ τελειότερον τοῦ, Ἐν (10), καὶ τοῦ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑμοί, καὶ τοῦ, Ὁ ἑωρακώς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα; Καὶ γὰρ καὶ (11) αὐταὶ αἱ φωναὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσι. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· Ὁ ἑωρακώς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πέμψαντά με· καὶ, Ὁ ἐμέ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· καὶ, Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μένη· καὶ, Ἐάν τις μὴ ἀκούσῃ τῶν λόγων, καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. Ὁ Λόγος δὲ ὃν ἀκούει (12), ἐκεῖνος κρίνει αὐτόν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Τὸ κήρυγμα δὲ φησι κρίνειν τὸν μὴ φυλάξαντα τὴν ἐντολήν. Εἰ γὰρ φησι, μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον· τῶν δὲ πρόφασιν οὐχ ἔξουσιν, φησὶ, ἀκηκόετες μου τῶν

(9) Regius et Seguerianus, ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι. Cæteri et editi, ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.

(10) Sic mss. et editio Commeliniana. At editio Paris. et Colon. ἐν ἑσμεν.

(11) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis καὶ deest. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης, pro quo alii et editi habent καὶ πάλιν. Ibidem post ἑώρακε, editi addunt τὸν Πατέρα, quod abest a Regio et Seguerian.

(12) Basil. et Anglic. ἀκούεις.

ρήμάτων, δι' ὧν σωτηρίαν καρπίζονται οἱ φυλάσσοντες.

18. Ἰσως μὲν οὖν ἂν εἰποιεν ἀναιδῶς, μὴ Υἱοῦ, ἀλλὰ Λόγου εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι δῆλον ἐγένετο (13), ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ λέγων. Ὁ γὰρ λέγων ἐνταῦθα, *Οὐκ ἦλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι*, δεικνύται οὐκ ἄλλος εἶναι ἢ ὁ μονογενῆς Υἱός τοῦ Θεοῦ. Φησὶ (14) γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ αὐτός (15) Ἰωάννης· *Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ αὐτῶν ποτηρὰ τὰ ἔργα. Εἰ ὁ λέγων, Οὐ γὰρ (16) ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σῶσω αὐτὸν, αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· ὁ δὲ ἐλθὼν (17) σῶσαι τὸν κόσμον, καὶ μὴ κρίναι αὐτὸν, ὁ μονογενῆς ἐστὶν Υἱός τοῦ Θεοῦ· δῆλον ὅτι ὁ αὐτός Υἱός ἐστιν ὁ λέγων, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. Καὶ γὰρ ὁ λέγων, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καὶ, Ἐὰν τις μου ἀκούσῃ (18) τῶν ῥημάτων, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτὸν, αὐτός ἐστιν ὁ Υἱός, περὶ οὗ ταῦτα φησιν (19), Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν, Καὶ αὕτη (20) ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ μὴ πιστεύοντος εἰς τὸν Υἱόν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, δηλονότι τῷ Υἱῷ (21). Αὐτός γὰρ ἂν εἴη τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ γῆς (22) ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐνανθρωπήσιν, φῶς εἰς τὸν κόσμον ἦν, ὡς ἐφη αὐτός· Ἐὼς τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτός γένησθε.*

19. Καὶ τούτου τοίνυν δειχθέντος, δῆλον ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ὁ Υἱός ἐστι τὸ φῶς τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθός, ἀναντιρρήτως διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ κόσμος

A quit, venissem et locutus fuisset eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem nullam habebant⁶⁸, cum verba mea audierint, quibus salutem percipiunt qui ea custodiunt.

18. Verum fortassis eo impudentiae devenient, ut contendant has voces non Filii sed Verbi esse. At ex supradictis perspicuum est ea Filii esse verba. Qui enim hic dicit, *Non veni ut judicem, sed ut salvum faciam mundum*, alius certe non est quam unigenitus Dei Filius. Sic enim antea loquitur idem Joannes : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Non enim misit Deus Filium in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum mala opera⁶⁹. Itaque si ille qui dicit, *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam eum*, ipse est qui etiam dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me* : si item ille, qui venit ut mundum salvum⁵⁰⁰ faciat, non judicet, Unigenitus est Dei Filius ; utique manifestum est ipsum esse Filium qui dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me*. Etenim is qui dicit, *Qui credit in me, et, Si quis audierit verba mea, ego non judico eum*, ipse est Filius de quo haec dicit, *Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei* : et rursus, *Hoc est iudicium ejus qui non credit in Filium, quia lux venit in mundum, nec crediderunt ei⁷⁰, nempe Filio. Lux enim certe ipse est, quae illuminat omnem hominem venientem in mundum⁷¹* ; qui quidem quoad humanam naturam in terris mansit, lux erat in mundo, ut ipse ait : *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. — Ego enim lux, inquit, in mundum veni⁷²*. Et tunc dicit, *Et tunc dicit, Ἐὼς τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτός γένησθε*.*

19. Quibus ita probatis perspicuum sane est Filium esse ipsum Verbum. Porro si Filius lux est, quae venit in mundum ; sine ulla controversia se-

⁶⁸ Joan. xv, 22. ⁶⁹ Joan. iii, 16-19. ⁷⁰ ibid. 19.

⁷¹ Joan. i, 9. ⁷² Joan. xii, 36, 46.

(13) Reg. Seg. Basil. et Anglic. γενήσεται. Caeteri et editi, ἐγένετο.

(14) Sic Regius et Seguerianus. Alii vero et editi, ἔφη.

(15) Regius, Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus addunt ὁ αὐτός, quod abest ab aliis et editis.

(16) Sic Regius et Seguerianus. At in aliis et editis deest γάρ.

(17) Haec verba, ὁ δὲ ἐλθὼν, etc., ad πέμψαντά με inclusive, desunt in Gobl. et Felckm. 1. Ibid. pro ὁ μονογενῆς ἐστὶν, Basil. Anglican. et editio Complutiana habent, ὁμογενῆς ἐστὶν. Mox Seguerianus, δηλονότι.

(18) Reg. Seg. Basil. et Anglic., ἀκούσῃ. Caeteri et editi, ἀκούσεται.

(19) Reg. Seg. Basil. et Anglican. ταῦτα φησιν.

Alii et editi, ταῦτα ἔφη.

(20) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. In aliis et editis καὶ deest. Ibid. Basil. αὕτη.

(21) Reg. Seg. Basil. et Anglic. ὁ Υἱός. Ibidem Basil. et Anglic. δῆλον, ὅτι. Mox Regius et Seguerianus, τὸν ἐρχόμενον. In aliis et editis τὸν deest.

(22) Basiliensis et Anglicanus, ἐπὶ τῆς γῆς. Mox iidem et Regius ac Seguerianus, ὡς φησιν. Ibidem Regius et Seguerianus, ὡς τὸ φῶς ἔχετε. Item ibidem iidem Reg. Seg. Basil. et Anglic. πιστεύετε εἰς τὸ φῶς. Editi et alii, πιστεύετε εἰς αὐτό.

(23) Regius et Seguerianus φησὶν addunt : alii et editi omittunt. Paulo post Seguerianus, Basil. δειχθέντος, ὅτι Υἱός ἐστιν ὁ λέγων. Anglicanus omittit quoque δῆλον.

quitur ut per Filium factus fuerit mundus. Sic enim evangelista initio Evangelii ita de Joanne Baptista loquitur : *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine* ⁷². Nempe, ut antea diximus, ipse Christus *lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* ⁷³. Namque si in mundo ipse erat, et mundus per eum factus est : necesse igitur esse ipsum Dei Verbum esse, per quod omnia facta fuisset idem testatur. Vel enim duos mundos admittere cogentur, ut unus per Filium, et alius per Verbum factus sit : vel si unus est mundus, et una creata natura, sequitur et unum et eundem Filium ac Verbum ante omnem creatam naturam existisse, quippe quæ per ipsum facta fuerit. Quocirca, si quemadmodum per Verbum, ita et per Filium omnia facta sunt, nihil contrarium esse apparebit, sed potius idem omnino erit dicere, *In principio erat Verbum*, et, *In principio erat Filius*. Sed si, eo quod non dixerit Joannes, *In principio erat Filius*, negant Filio convenire quæ Verbi propria sunt, similiter igitur Verbo non conveniunt quæ propria sunt Filii. Atqui demonstratum est ad Filium hæc pertinere verba, *Ego et Pater unum sumus* ⁷⁴, ipsumque esse, *qui est in sinu Patris* ⁷⁵; has similiter voces ejus esse, *qui videt me, videteum qui misit me* ⁷⁶ : Verbo item et Filio commune esse quod dicitur, mundum nempe per ipsum factum esse : ex quibus evidens sit Filium ante mundum existisse, siquidem necesse est opificem ante opera esse. Deinde ex illorum sententia sequitur id quod ad Philippum dictum est, non ad Verbum, sed ad Filium pertinere. Nam, ut narrat evangelista, dixit Jesus : *Tanto tempore vobiscum sum, nec cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem. Et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre et Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor : Pater autem qui in me manet, 501 ipse facit opera. Credite mihi quod ego in Patre sum, et Pater in me. Alioquin propter opera ipsa credite mihi. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora his faciet, quia ego ad Patrem vado. Et quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio* ⁷⁷. Itaque si Pater in Filio glorificatur, Filius sine dubio fuerit qui ait : *Ego in Patre, et Pater in me est, et, Qui me vidit,*

ἐγένετο. Ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγων Ἰωάννου (24) οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἦν γὰρ, ὡς προέφημεν, τὸ φῶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον (25). Εἰ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀνάγκη οὖν αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἐφησεν. Ἦ γὰρ δύο κόσμους ἀναγκαστῆσθαι λέγειν, ἢ ὁ μὲν δι' Υἱοῦ, ὁ δὲ διὰ τοῦ Λόγου εἶναι γεγονόσ· ἢ, εἰ εἷς ἐστὶν ὁ κόσμος καὶ μία ἡ κτίσις, ἀκόλουθον καὶ (26) ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν καὶ Λόγον πρὸ πάσης κτίσεως· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν. Οὐκοῦν εἰ ὡς (27) διὰ τοῦ Λόγου, οὕτω καὶ διὰ Υἱοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὐδὲν ἐναντίον φανήσεται, ἀλλὰ καὶ ταῦτόν εἰναι εἰπεῖν, ὡς, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός. Εἰ δὲ, ὅτι μὴ εἶπεν ὁ Ἰωάννης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός, οὐκ ἀρμόζειν φήσουσι τῷ Υἱῷ τὰ τοῦ Λόγου, ὥρα καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ μὴ ἀρμόζειν τῷ Λόγῳ. Τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐδείχθη τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ τὸ (28), ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλλοις τοῦ Πατρὸς, ὑπάρχειν αὐτόν· καὶ τὸ, Ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· κοινὸν μέντοι πρὸς τε τὸν Λόγον καὶ τὸν Υἱὸν τὸ τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· ὡς ἐκ τούτου δεῖκνυσθαι πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι τὸν Υἱόν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιουργὸν πρὸ τῶν γινομένων (29) εἶναι. Καὶ τὸ πρὸς Φίλιππον δὲ λεγόμενον οὐ τοῦ Λόγου κατ' αὐτοὺς ἂν εἴη ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς (30)· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς σὺ λέγεις, Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα (31); Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστι; Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμῶν τοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ Πατὴρ, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς (32) ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεῦτέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεῦτέ μοι. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κάκεινος ποιήσει, καὶ μεῖζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύομαι. Καὶ ὅτι ἂν αἰτήσῃ ἐν τῷ ὀνόματι μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Οὐκοῦν εἰ ὁ Πατὴρ δοξάζεται ἐν τῷ Υἱῷ, ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ὁ λέγων· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ· αὐτὸς καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα λέγων

⁷² Joan. 1, 8. ⁷³ ibid. 9. ⁷⁴ Joan. x, 30. ⁷⁵ Joan. 1, 18. ⁷⁶ Joan. xii, 45. ⁷⁷ Joan. xiv, 9-15.

(24) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglican.; sed duo ultimi Ἰωάννης pro Ἰωάννου habent. At cæteri et editi, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐφη περὶ Βαπτιστοῦ· Οὐκ ἦν, etc.

(25) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis τὸν δεest. Ibidem Reg. Seguer. Basil. et Anglican. κόσμον. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ, etc. Sic item Gobl. sed γὰρ omisso.

(26) Gobl. et Felckm. 1 καὶ omittunt.

(27) Ὡς abest ab Anglicano.

(28) Τὸ abest ab Anglicano. Mox Reg. Seg. et Basil. addunt ὑπάρχειν αὐτόν, quæ alii et editi omittunt.

(29) Reg. Seg. et Gobl. γινομένων. Cæteri et editi, γενομένων.

(30) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic.; sed duo ultimi, pro Ἰησοῦς, habent Ἰωάννης. Cæteri et editi, Τοσοῦτον γὰρ, ἐφη, χρόνον.

(31) Editio Commeliniana et aliquot mss. τὸν Πατέρα, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, etc., omissis intermediis, quæ in Reg. Seg. Basil. et Anglic. exstant. Sed in Seg. post ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, desunt quæ sequuntur ante Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον.

(32) Basil. et Anglic. ὁ ἐπ' αὐτόν, omittunt, ut et αὐτὰ infra post τὰ ἔργα.

Υἷον ἑαυτὸν δείκνυσιν ἐπάγων, *ἴνα δοξασθῆ ὁ Πα- A*
τήρ ἐν τῷ Υἱῷ.

20. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Λό-
γος, αὐτὸν εἶναι λέγουσι τὸν Υἷον τοῦ Θεοῦ τὸν μο-
νογενῆ, καὶ μὴ τὸν Λόγον Υἷον· ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη
ἀκολούθως ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐ-
τῷ (33)· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη, ὁ ἐν ᾧ αὐτὸς καὶ ὁ
Πατὴρ, καὶ ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ
φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἀναγκασθήσονται δὲ καὶ δι' αὐτοῦ
τοῦ ἀνθρώπου εἰπεῖν τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, καὶ
τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐλθόντα μὴ κρῖναι τὸν κό-
σμον, ἀλλὰ σῶσαι αὐτόν· αὐτὸν δὲ εἶναι καὶ πρὶν
Ἀβραάμ γενέσθαι. Ἰησοῦς γὰρ, φησὶν (34), *εἶπεν*
αὐτοῖς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γε-
νέσθαι, ἐγὼ εἰμι. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κατ' αὐτοὺς
τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ μετὰ δύο καὶ τεσσαρά-
κοντα γενεὰς γενόμενον (35) λέγειν, πρὶν Ἀβραάμ
γενέσθαι, ὑπάρχειν; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, εἰ ἡ (36)
σάρξ, ἣν ἐφόρεσεν ὁ Λόγος, αὕτη ἐστὶν ὁ Υἷος, λέγειν
τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα ταύτην εἶναι, δι' ἧς ὁ κόσμος
ἐγένετο; Πῶς δὲ φησούσι καὶ τὸ, *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν;*
Τὸ γὰρ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ Υἱοῦ ση-
μαίνων ὁ εὐαγγελιστής, ἐπήγαγε λέγων, *Ἐν τῷ κό-*
σμῳ ἦν. Πῶς δὲ εἰ μὴ ὁ Λόγος Υἷός ἐστιν, ἀλλ' ὁ
ἄνθρωπος Υἷος, δύναται τὸν κόσμον σῶσαι, εἰς ᾧ
καὶ αὐτὸς τοῦ κόσμου; Εἰ δὲ ἀναισχυντοῖεν ἐπὶ τού-
τοις, πῶς ἔσται ὁ Λόγος, τοῦ ἀνθρώπου ὄντος ἐν τῷ
Πατρὶ; Πόστος (37) δὲ ἔσται ὁ Λόγος πρὸς τὸν Πα-
τέρα, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πατρὸς ἓν ὄντων; Εἰ δὲ
ὁ ἄνθρωπος μονογενῆς ἐστὶ, πόστος ἔσται ὁ Λόγος; C
Ἡ γὰρ δεύτερον εἶναι αὐτὸν λέξειέ τις· ἡ εἰ (38) ὑπὲρ
τὸ Μονογενές ἐστὶν, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Πατὴρ. Ὡσπερ γὰρ
εἰς ἐστὶν ὁ Πατὴρ, οὕτως ἐν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ Μονο-
γενές. Τί δὲ καὶ πλέον ὁ Λόγος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου,
εἰ γε οὐχ ὁ Λόγος Υἷός ἐστι; Διὰ μὲν γὰρ Υἱοῦ καὶ
τοῦ Λόγου ὁ κόσμος γεγενῆσθαι γέγραπται, καὶ κοι-
νὸν ἐστὶ τῷ τς Λόγῳ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ δημιουργεῖν τὸν
κόσμον· τὸ δὲ ὄρᾶν τὸν Πατέρα οὐκ ἐστὶ ἐν τῷ Λόγῳ
γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ τὸ σῶζειν τὸν κό-
σμον οὐκέτι διὰ τοῦ Λόγου ἐλέχθη, ἀλλὰ διὰ τοῦ
μονογενοῦς Υἱοῦ. *Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦ-*
τον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με,
Φίλιππε; Ὁ ἑωρακώς ἐμέ, ἑώρακας τὸν Πατέρα.
Καὶ τὸν Πατέρα δὲ οὐχ ὁ Λόγος γέγραπται γινώσκειν,
ἀλλ' ὁ Υἷός· ὄρᾶν (39) δὲ τὸν Πατέρα οὐχ ὁ Λόγος D
εἴρηται, ἀλλ' ὁ μονογενῆς Υἷος ὁ ᾧν εἰς τὸν κόλπον
τοῦ Πατρὸς.

21. Τί δὲ πλέον εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ὁ Λόγος συμ-
βάλλεται μᾶλλον τοῦ Υἱοῦ, εἰ γε κατ' αὐτοὺς ἄλλος
ἐστὶν ὁ Υἷος, καὶ ἄλλος ὁ Λόγος; Πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς
οὐκ εἰς τὸν Λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν Υἷον πρόσταξις ἐστὶ.

⁷⁹ Joan. viii, 58. ⁸⁰ Joan. i, 10. ⁸¹ Joan. xiv, 9.

(33) Sic mss. omnes. Editio Commeliniana, ὁ ἐν
τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ.

(34) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et
editi, Ἀμὴν γὰρ, ἔφη ὁ Ἰησοῦς, λέγων, etc.

(35) Basiliensis et Anglicanus, γενόμενον. Regius
et Seguerianus, λεγόμενον. Alii editique utrumque
omittunt.

vidit Patrem. Qui enim hæc loquitur, seipsum Filium
esse probat, cum addit, *ut glorificetur Pater in Filio.*

20. Si igitur contendunt hominem, quem gesta-
vit Verbum, Filium Dei unigenitum esse, non au-
tem Verbum : sequitur ut homo sit ille qui in Pa-
tre est, et in quo Pater est : homo item ille fuerit
qui unum ipse et Pater est, quique in sinu est Pa-
tris, et lux vera est. Hinc fateri cogentur mundum
per hominem factum esse, et hominem eum esse
qui venit non ut judicaret, sed ut mundum salvum
faceret : ipsum denique esse prius quam Abraham
fieret. *Jesus enim, inquit, dixit illis : Amen, amen*
*dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum*⁷⁹.
An non vero perabsurdum dictum est eum existere,
antequam fieret Abraham, quem ex semine Abrahæ
post quadraginta duas ætates natum esse volunt ?
Si item caro, quam Verbum gestavit, Filius est :
an non vehementer repugnat contendere hanc ipsam
carnem, quam ex Maria accepit, esse per quam
mundus factus est ? Quid vero de his verbis dicturi
sunt, *In mundo erat* ? Namque evangelista, ut signi-
ficaret exstitisse Filium, priusquam secundum car-
nem nasceretur, hæc subjecit verba, *In mundo erat*⁸⁰.
Porro si non Verbum est Filius, sed homo est Fi-
lius, quomodo mundum possit servare, cum ipse
quoque sit ex mundo ? Quod si nec his rationibus,
eorum comprimetur impudentia, respondeant ubi-
nam futurum sit Verbum, si homo est in Patre ?
Quotum autem Verbum erit cum Patre, cum homo
et Pater unum sint ? Quod si homo unigenitus est ;
quotum, quæso, erit Verbum ? Vel enim secundum
esse respondebit aliquis : vel si supra Unigenitum
est, ipse certe Pater fuerit. Quemadmodum enim
unus est Pater, ita Unigenitus ex eo natus, unus
est. Quid præterea Verbum homine amplius habet,
si Verbum Filius non sit ? Mundum quidem per Fi-
lium et Verbum factum esse scriptum est, com-
muneque est Verbo et Filio mundum creare : at
Patrem non a Verbo sed a Filio videri declarat
Scriptura ; nec item mundus per Verbum, sed per
unigenitum Filium salvus fieri dicitur. Namque,
inquit, *Dixit Jesus : Tanto tempore vobiscum sum, et*
non cognovisti me, Philippe ? Qui vidit me, vidit Pa-
*trē*⁸¹. Nec etiam a Verbo, sed a Filio Patrem cog-
noscere legimus : uti nec Verbum videre Patrem
dicitur, sed Unigenitus Filius qui est in sinu
Patris.

21. Ecquid porro Verbum ad nostram salutem
amplius possit conferre quam Filius, si nempe, ut
arbitrantur, alius est Filius, et aliud Verbum ? Nos
enim non in Verbum, sed in Filium credere jube-

(36) Sic Regius et Seguerianus, ut et Nannius le-
git. Alii et editi, εἴη, mendose.

(37) Goblerianus hic et mox, πόστος.

(38) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglic. At in aliis et
editis deest et.

(39) Basiliensis et Anglicanus, καὶ ὄρᾶν.

mur, ut Joannes his verbis declarat : Qui credit in Filium, habet vitam æternam : qui autem Filio non credit, non videbit vitam⁴⁰. Insuper sanctum baptismum, in quo totius nostræ fidei posita est constitutio, non in Verbum, sed in Patrem et Filium et sanctum Spiritum datur. Quapropter 502 si secundum illos aliud est Verbum, et alius Filius, nec Verbum est Filius : nihil sane ad Verbum baptismum pertinet. Quomodo igitur Verbum secundum illos una est cum Patre, cum in baptismi donatione una cum eo non sit ? At forte responsuri sunt Verbum in Patris nomine contineri. Quidni ergo et Spiritus ? An vero extra Patrem existit Spiritus ? Deinde, si Verbum non est Filius, homo igitur post Patrem nominandus erit, et Spiritus post hominem : nec jam unitas ex illorum sententia in trinitatem dilatabitur, sed in quaternitatem, nempe in Patrem, Verbum, Filium, et Spiritum sanctum. Verum hic eos pudor in aliud cogit confugere devorticulum. Aiunt igitur non hominem seorsum, quem genuit Dominus, sed utrumque, Verbum scilicet et hominem, esse Filium : ambo enim simul conjuncti, ut inquiunt, Filius appellantur. Quis igitur amborum, causa alterius est ? Uter utrum effecit Filium ? Vel, ut planius loquar, num Verbum Filius est propter carnem ? an vero caro propter Verbum Filius dicitur ? Anne potius neutrum alteri causa est cur Filius appelletur, sed solus amborum congressus ? Quod si Verbum propter carnem, Filium esse responderint, certe carnem Filium esse necesse est : quo ex responso omnia illa absurda consequentur, quæ ex illorum superius dictum est oriri sententia, qui hominem Filium esse affirmant. Si vero propter Verbum caro Filius dicitur, igitur Verbum etiam ante carnem Filius erat. Nam qui fieri potest ut alios ille filios reddat, qui ipse filius non est, præsertim patre existente ? Profecto, si sibi ipse quoque Filius, vel potius ipse verus sit Filius necesse omnino est, propter quem scilicet alii filii efficiuntur.

22. Cæteroquin, si ille non sit Filius, et nos filii sumus, utrique non illius sed nostri Pater erit Deus. Qui ergo id sibi tanquam proprium his verbis vindicat, *Pater meus*⁴¹, et *Ego ex Patre*⁴² ? Si enim communis omnium Pater est, non ejus solius est Pater, neque solus ille ex Patre exivit. Interdum autem nostrum etiam Patrem dici docet, ob suam scilicet cum nostra carne communionem. Ideo enim Verbum caro factum est, ut, quoniam Verbum est Filius, propter Filium in nobis habitantem noster quoque Pater appellaretur. Nam, inquit, *misit Spi-*

⁴⁰ Joan. III, 36. ⁴¹ Joan. V, 17. ⁴² Joan. XVI, 28.

(40) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii autem et editi o mittunt.

(41) Sic Reg. Seg. Basil. Anglic. et Gobl. At editio Commeliniana, *Δεός*.

(42) Regius, Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus recte addunt καὶ Λόγον, quod alii et editi omitunt.

(43) Basiliensis et Goblarianus, ἄρα. Cæteri et

Α Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης (40). Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ὀψεται ζωὴν. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα, ἐν ᾧ πάσης πίστεως ἡμῶν ἡ σύστασις ὀρμεῖ, οὐκ εἰς Λόγον, ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα δίδονται. Εἶπερ οὖν κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἐστὶν Υἱὸς ὁ Λόγος, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον τὸ βάπτισμα. Πῶς οὖν σύνεστιν ὁ Λόγος κατ' αὐτοὺς τῷ Πατρὶ, οὐ συνὼν αὐτῷ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει ; Ἀλλ' ἴσως ἂν εἰποῖεν. Ἐν τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι περιέχεται καὶ ὁ Λόγος. Διὰ τί (41) οὖν οὐχὶ καὶ τὸ Πνεῦμα ; Ἡ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ; Καὶ ἄνθρωπος μὲν, εἶπερ οὐκ ἐστὶν Υἱὸς ὁ Λόγος, μετὰ τὸν Πατέρα ὀνομάζεται, τὸ δὲ Πνεῦμα μετὰ τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἔτι δὲ οὐδὲ εἰς τριάδα κατ' αὐτοὺς ἡ μονὰς πλατύνεται, ἀλλ' εἰς τετράδα, Πατέρα, καὶ Λόγον (42), καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ἐν τούτοις δὴ αἰσχυρόμενοι, εἰς ἕτερον καταφεύγουσι, καὶ φασὶ μὴ τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτὸν, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὸ συναμψότερον, τὸν τε Λόγον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι Υἱόν· συνημμένα γὰρ ἀμψότερα Υἱὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ὀνομάζεται. Τί τοίνυν τίνος αἴτιον, καὶ πότερος πότερον Υἱὸν κατεσκεύασεν ; Ἡ, ἵνα λευκότερον εἰποῖμι, ἄρα (43) διὰ τὴν σάρκα ὁ Λόγος Υἱὸς ; Ἡ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται ; Ἡ οὐδ' ὀπότερον τούτων, ἀλλ' ἡ (44) ἀμφοῖν σύνοδος ; Εἰ μὲν οὖν ὁ Λόγος διὰ τὴν σάρκα, ἀνάγκη τὴν σάρκα εἶναι Υἱόν, καὶ ἀκολουθεῖ τὰ ἄτοπα, ὅσα προεῖρηται ἐκ τοῦ λέγειν τὸν ἄνθρωπον Υἱόν· εἰ δὲ διὰ τὸν Λόγον ἡ σὰρξ Υἱὸς λέγεται, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς πάντως ὁ Λόγος ὢν Υἱὸς ἦν. Πῶς γὰρ οἶόν τε υἱοποιεῖν τινα ἑτέρους, μὴ ὄντα αὐτὸν υἱόν, ὄντος μάλιστα πατρός ; Εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ υἱοποιεῖ, Πατὴρ αὐτὸς ἂν εἶη· εἰ δὲ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη αὐτὸν εἶναι Υἱόν, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱόν (45), δι' ὃν καὶ οἱ ἄλλοι υἱοποιούνται.

C αὐτοὺς ἐκκίττει, Pater dicendus est : si Patri, ipse sit filius omnino est, propter quem scilicet alii filii efficiuntur.

22. Ἐπεὶ εἰ, μὴ ὄντος αὐτοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς υἱοὶ ἐσμεν, ἡμῶν ἂν εἴη ὁ Θεὸς Πατὴρ, καὶ οὐκ αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἰδιοποιεῖται μᾶλλον λέγων, Ὁ Πατὴρ μου, καὶ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ; Εἰ γὰρ κοινὸς πάντων Πατὴρ, οὐ μόνου αὐτοῦ Πατὴρ, οὐδὲ μόνος αὐτὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς. Λέγει δὲ ποτε καὶ ἡμῶν αὐτὸν λέγεσθαι Πατέρα, διὰ τὸ αὐτὸν κεκοινωνηκέναι τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί. Διὰ τοῦτο γὰρ γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, ἵν', ἐπειδὴ ὁ Λόγος ἐστὶν Υἱὸς, διὰ τὸν ἐνοικούντα ἐν ἡμῖν Υἱὸν λέγηται (46) καὶ ἡμῶν Πατὴρ. Ἀπέστειλες γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐ-

editio Commeliniana, ἄρα.

(44) Sic Regius et Seguerianus. In aliis et editis ἡ δεστ.

(45) Regius et Seguerianus addunt, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱόν, quæ cæteri et editi omittunt.

(46) Sic Reg. Seg. Basil. et Anglican. At alii et editi, λέγεται.

τοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, Ἄββᾶ, ὁ Πα- A
 τήρ. Οὐκοῦν ὁ ἐν ἡμῖν Υἱὸς, τὸν ἴδιον Πατέρα ἐπι-
 καλούμενος, καὶ ἡμῶν αὐτῶν ποιεῖ Πατέρα λέγεσθαι.
 Ἀμέλει ὧν οὐκ ἔστιν εἰς τὰς καρδίας ὁ Υἱὸς, τού-
 των οὐδὲ Πατὴρ ὁ Θεὸς ἂν λεχθεῖη. Εἴπερ οὖν διὰ
 τὸν Λόγον ὁ ἀνθρώπος λέγεται Υἱὸς, ἀνάγκη πᾶσα,
 λεγομένων καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῶν παλαιῶν
 υἱῶν, εἶναι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τὸν Λόγον Υἱόν.
 Υἱὸς γὰρ, φησὶν (47), ἐγέννησα· καὶ ἐπὶ Νῶε·
 Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν τῇ Ῥεῆ· Οὐκ αὐ-
 τὸς οὐτὸς σου Πατὴρ; Οὐκοῦν ἦν καὶ ὁ ἀληθὺς
 Υἱὸς, δι' ὃν κάκεινοι υἱοὶ. Εἰ δὲ κατ' ἐκείνους πάλιν
 οὐδ' ὀπότερον τούτων Υἱὸς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφοῖν
 σύνοδον, ἀνάγκη μὴδ' ὀπότερον εἶναι Υἱόν· φημὶ δὲ,
 μῆτε τὸν Λόγον, μῆτε τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ τινα
 αἰτίαν, δι' ἣν καὶ συνήρθησαν· καὶ οὕτω δὲ (48)
 προηγήσεται ἡ αἰτία τῆς συνάψεως, ἥτις Υἱὸν ποιεῖ.
 Οὐκοῦν καὶ κατὰ (49) τοῦτο πρὸ τῆς σαρκὸς προῆν
 ὁ Υἱὸς. Τούτων δὲ λεγομένων, εἰς ἕτερον καταφεύ-
 ζονται, λέγοντες μὴ τὸν ἀνθρώπον εἶναι Υἱόν, μὴδὲ τὸ
 συναμφοτέρον, ἀλλὰ τὸν Λόγον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι
 Λόγον ἀπλῶς· ὅτε δὲ ἐνηθρώπησε, τότε ὠνομάσθαι
 Υἱόν· πρὸ γὰρ τῆς ἐπιφανείας μὴ εἶναι Υἱόν, ἀλλὰ
 Λόγον μόνον· καὶ ὡς περ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ
 ὧν πρότερον σὰρξ, οὕτως ὁ Λόγος Υἱὸς γέγονεν, οὐκ
 ὧν πρότερον Υἱὸς. Ταῦτα μὲν ἐκεῖνων τὰ φλυαρή-
 ματα· ἔχει δὲ τὸν ἐλεγχον ἐναργῆ (50).

Verbum : ac proinde ut Verbum caro factum est, cum
 antea caro non esset, ita Verbum Filius factum est,
 cum prius Filius non esset. Hæc illorum sunt ineptiæ,
 quas refutare haud est difficile.

23. Εἰ γὰρ ὅπως ἐνανθρωπήσας γέγονεν Υἱὸς, ἢ C
 ἐνανθρώπησις αἰτία. Καὶ εἰ ὁ ἀνθρώπος αἰτιος τοῦ
 εἶναι αὐτὸν Υἱόν, ἢ τὸ συναμφοτέρον, καὶ (51) τὰ
 αὐτὰ ἄτοπα ἀπαντήσει. Ἐπειτα, εἰ πρῶτον Λόγος,
 καὶ ὕστερον Υἱὸς, φανήσεται ὕστερον ἐγνωκῶς τὸν
 Πατέρα, καὶ οὐ πρότερον. Οὐ γὰρ ἦ (52) Λόγος γι-
 νώσκει, ἀλλ' ἦ Υἱὸς. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν
 Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς. Ἀπαντήσει δὲ καὶ τοῦτο,
 ὅτι ὕστερον ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς γέγονε, καὶ ὕστε-
 ρον αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν γέγονασι, καὶ ὕστερον τὸ,
 Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ταῦτα γὰρ
 πάντα ἐπὶ Υἱοῦ ἐλέχθη. Ἐκ δὲ τούτων ἀναγκασθή-
 σονται εἰπεῖν· Οὐδὲν ἦν ὁ Λόγος, ἀλλ' ὄνομα μόνον.
 Οὕτε γὰρ ἐν ἡμῖν μετὰ τοῦ Πατρὸς, οὕτε ὁ (53) τὸν
 Λόγον ἑωρακῶς ἐβλεπε τὸν Πατέρα, οὕτε ὅπως τινὶ
 ἐγνωσθῆ ὁ Πατὴρ· διὰ γὰρ Υἱοῦ γινώσκειται ὁ Πα-
 τήρ· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται, Καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱὸς
 ἀποκαλύψῃ. Μήπω δὲ ὄντος τοῦ Λόγου Υἱοῦ, οὐ-
 δέπω τις ἐγίνωσκε τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν Μωσῆι, πῶς
 τοῖς πατράσιν ὤφθη; Αὐτὸς γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις
 φησὶν· Ἀποκαλυφθεὶς ἀπεκαλύφθη πρὸς πάντας
 τοὺς πατέρας ὧν. Εἰ δὲ ἀπεκαλύφθη Θεὸς, δε-

ritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba,
 Pater²³. Itaque Filius, qui in nobis est, proprium
 suum Patrem invocans, nostrum etiam Patrem a
 nobis appellari concedit. Verumtamen in quorum
 cordibus Filius non est, nec etiam Deus eorum
 Pater dici potest. Igitur, si homo propter Verbum
 Filius dicitur, cum veteres, antequam Verbum hu-
 manam assumpsisset naturam, filii sint appellati,
 omnino necesse est Verbum etiam ante suum ad-
 ventum Filium fuisse. Hinc illa Scripturæ verba,
 Filios genui²⁴; et in historia Noe: Videntes filii
 Dei²⁵; et in Cantico: Nunquid non ipse est Pater
 tuus²⁶? Erat ergo et verus Filius, propter quem illi
 filii dicuntur. Quod si secundum illos neutrum
 horum est Filius, sed amborum congressu consti-
 tuitur, necesse omnino est neutrum esse Filium;

id est, nec Verbum nec hominem Filium esse, sed
 quamdam causam propter quam copulati sunt: ac
 proinde causa illa quæ Filium efficit, copulatione
 prior erit. Ergo ex hoc item responso sequitur Fi-
 lium ante 503 carnem exstitisse. Verum his ita
 demonstratis, aliud quærunt effugium: nempe
 aiunt non hominem Filium esse, neque utrumque
 simul, sed Verbum, quod quidem in principio fuit
 duntaxat Verbum; cum autem homo factus est,
 tunc Filius est nominatus. Nam antequam adve-
 nisset, inquit, non erat Filius, sed tantummodo

23. Nam si Verbum, humana accepta natura,
 Filius est factus: igitur naturæ humanæ assumptio
 causa ejus rei est. Quapropter si homo causa est
 cur Verbum sit Filius, vel utrumque (54): eadem
 certe absurda occurrent. Deinde, si prius Verbum
 est, et posterius Filius, sequitur ut Patrem poste-
 rius, non prius cognoverit. Nec enim eum novit
 quatenus Verbum est, sed quatenus Filius. Nemo
 enim novit Patrem, nisi Filius²⁷. Sequitur item non-
 nisi posterius contigisse ut in sinu Patris fuerit,
 ipseque et Pater unum facti sint, eveneritque id
 quod dixit: Qui vidit me, vidit Patrem²⁸. Nam hæc
 omnia de Filio dicta sunt. Insuper ex his cogatur
 fateri Verbum nihil fuisse præter merum nomen.
 Neque enim in nobis cum Patre erat, nec qui Ver-
 bum videbat, Patrem videbat, nec cuiquam omnino
 notus erat Pater: quippe qui per Filium cognosca-
 tur: sic enim scriptum est, Et cui Filius revelaverit²⁹.
 Unde cum Verbum nondum esset Filius, nondum
 quoque Pater cognoscebatur. Quomodo igitur
 Moysi et patribus apparuit? Ipse enim in li-
 bris Regnorum ita loquitur: Revelatus sum omnibus

²³ Galat. iv, 6. ²⁴ Isa. i, 2. ²⁵ Gen. vi, 2. ²⁶ Deuter. xxxii, 6. ²⁷ Math. xi, 27. ²⁸ Joan. xiv, 9.

(47) Φησὶν abest a codice Regio et Segueriano, Basiliensi et Anglicano.

(48) Regius et Seguerianus δὲ addunt, quod alii et editi omittunt.

(49) Regius et Seguerianus, καὶ κατὰ. In aliis et editis καὶ deest.

(50) Anglicanus, ἐν ἀρχῇ.

(51) Basiliensis et Anglicanus καὶ omittunt.

(52) Regius et Seguer. hic et mox, ἢ pro ἦ.

(53) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. At alii et editi ὁ omittunt.

(54) Id est, vel si Verbum et homo, sive conjunctio Verbi cum homine, causa est cur Verbum sit Filius.

patribus vestris ⁹². Proinde si revelatus est Deus, certe Filius revelavit, ut ipse testatur, *Et cui Filius revelaverit*. Itaque impium et stultum dictu est, aliud esse Verbum et alium esse Filium. Nec vero abs re erit inquirere undenam hujusmodi hauserint opinionem. Aiunt igitur, cum in Veteri Testamento nulla Filii sed solius Verbi fiat mentio, idcirco se opinari Filium Verbo juniorem esse, quippe cum nihil de ipso dictum sit in Veteri Testamento, sed tantum in Novo. Hæc sunt quæ illi proferunt, sed impie. Nam primo Testamenta dividere, ita ut unum cum alio non cohæreat, Manichæorum atque Judæorum est, quorum nimirum alii Veteri, alii Novo Testamento adversantur. Deinde si, ut putant, ea quæ in Veteri exstant Testamento, tempore antecedunt, ea autem, quæ in Novo Testamento continentur, recentiora sunt, velintque ex divinis Litteris tempora æstimari, necesse sane est ista esse recentiora, nempe, *Ego et Pater unum sumus* ⁹³, *Unigenitus* ⁹⁴, *Qui vidit me, vidit Patrem* ⁹⁵. Non enim ex Veteri Testamento, sed ex Novo Testamento proferuntur.

24. Atqui non ita est, sed etiam revera in Veteri Testamento multa de Filio occurrunt, ut in psalmo secundo: *Filius meus es tu, ego hodie genui te* ⁹⁶; et in nono inscriptio, *In finem pro occultis Filii, psalmus David* ⁹⁷: et in quadagesimo quarto, *In finem pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, canticum pro Dilecto* ⁹⁸: et apud Isaiam, *Cantabo dilecto canticum Dilecti vineæ meæ*. 504 *Vinea facta est Dilecto* ⁹⁹. Quis autem Dilectus est præter Filium unigenitum? ut in psalmo centesimo nono habetur, *Ex utero ante luciferum genui te* ¹, de quo postea dicendi locus erit; et in Proverbiis, *Ante omnes colles gignit me* ²: et apud Danielelem, *Et species quarti, similis Filio Dei* ³, pluraque alia. Si ergo ex Veteri Testamento petitur antiquitas, fatendum utique est antiquum Filium esse, cum multis in locis Veteris Testamenti commemoretur. Ita est, inquiunt, sed ista propheticæ dicta sunt: ergo et illa pariter de Verbo propheticæ memorata sunt. Nec enim unum propheticæ est dictum, aliud vero non propheticæ. Nam si hæc verba, *Filius meus es tu*, futurum aliquid significant; idem etiam de illis verbis dicendum est, *Verbo Domini cæli firmati*

λον ότι (55) ἦν ὁ ἀποκαλύπτων Υἱὸς, ὡς αὐτὸς φησι, *Καὶ ᾧ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ*. Ἀσεβῆς μὲν οὖν καὶ ἀνόητος τὸ λέγειν ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον, καὶ ἄλλον εἶναι (56) τὸν Υἱόν. Πόθεν δὲ ἄρα τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἐσχίσασιν, ἐρέσθαι καλόν. Φασὶ δὲ, διὰ τὸ μὴ εἰρησθαι ἐν τῇ Παλαιᾷ περὶ Υἱοῦ, ἀλλὰ περὶ Λόγου, καὶ (57) διὰ τοῦτο νεώτερον ὑπονοεῖν τοῦ Λόγου τὸν Υἱὸν διαβεβαιούονται, ὅτι μὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἀλλ' ἐν τῇ Καινῇ μόνῃ περὶ αὐτοῦ (58) ἐλέχθη. Ταῦτ' ἐκεῖνοι ἀσεβῶς φθέγγονται. Πρῶτον μὲν γὰρ διαίρειν τὰς Διαθήκας, καὶ μὴ τὴν ἑτέραν τῆς ἐτέρας ἔχειν (59), *Μανιχαίων καὶ Ἰουδαίων τὸ ἐπιτίθεμα*, τῶν μὲν τῇ Παλαιᾷ, τῶν δὲ τῇ Νέᾳ ἀντιλεγόντων· Ἐπειτα κατ' αὐτοὺς, εἰ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ κείμενα προάγει τῶ χρόνῳ, τὰ δὲ ἐν τῇ Νέᾳ νεώτερα ἔστι, καὶ ἐκ τῶν γραμμάτων οἱ χρόνοι κρίνονται· ἀνάγκη πάλιν νεώτερα εἶναι τὰ, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· τὸ τε, Μονογενῆς· καὶ τὸ, Ὁ ἐσωκῶς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα·* οὐ γὰρ ἐκ τῆς Παλαιᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς Καινῆς ταῦτα μαρτυρεῖται.

24. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἀληθῶς καὶ ἐν τῇ (60) Παλαιᾷ περὶ Υἱοῦ πολλὰ λέγεται· ὅσον ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ τὸ, *Υἱὸς μου εἶ σὺ* (61), *ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε*: καὶ ἐν τῷ ἐνάτῳ ἢ ἐπιγραφῇ, *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ Υἱοῦ, ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ· καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ, Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖς Κορῆ, εἰς σύνεσιν, ᾧ δὲ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα. Ἄσω δὴ τῷ ἡραπημένῳ ῥῆμα τοῦ Ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελωρί μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡραπημένῳ. Τὸ δὲ Ἀγαπητὸς τίς ἂν εἴη ἢ Υἱὸς μονογενῆς; ὡς καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐνάτῳ, *Ἐκ γαστροῦ προδ' ἐωσφόρου ἐγέννησά σε*, περὶ οὗ ὑστερον λεχθήσεται· καὶ ἐν Παροιμίαις δὲ (62), *Πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γενῆά με*: καὶ ἐν τῷ Δανιήλ, *Καὶ (65) ἡ ἕρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία Υἱῷ Θεοῦ, καὶ ἄλλα πλεῖονα*. Εἰ τοίνυν ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἢ ἀρχαιότης, ἀρχαῖος ἂν εἴη καὶ ὁ Υἱὸς, ὁ ἐν τῇ Παλαιᾷ (64) ἐν πολλοῖς σαφηνιζόμενος. Ἀλλὰ ναί, φασί, κεῖται μὲν, προφητικῶς δὲ ἔστω· οὐκοῦν καὶ περὶ τοῦ Λόγου προφητικῶς εἰρησθαι λεχθεῖται ἂν. Οὐ γὰρ τὸ μὲν, τὸ δὲ (65). Εἰ γὰρ τὸ, *Υἱὸς μου εἶ σὺ*, ἐπὶ μέλλοντος, ὄηλον ὅτι καὶ τὸ, *Τῷ Λόγῳ Κυ-**

⁹² I Reg. viii, 27. ⁹³ Joan. x, 50. ⁹⁴ Joan. i, 18. ⁹⁵ Joan. xiv, 9. ⁹⁶ Psal. ii, 7. ⁹⁷ Psal. ix, 4. ⁹⁸ Psal. xlii, 4. ⁹⁹ Isa. v, 1. ¹ Psal. cix, 3. ² Prov. viii, 25. ³ Dan. iii, 92.

(55) Goblerian., δηλονότι. Mox Anglican. ᾧ ἂν ὁ Δ Υἱός.

(56) Reg. et Seguer. ἀφ' οὗ ἐστὶν, quod abest ab aliis et editis. Mox Reg. et Seguer. ἐρέσθαι. Cæteri et editi, ἐρέσθαι.

(57) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. In aliis et editis deest καί.

(58) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi omittunt περὶ αὐτοῦ. Mox Gobler. ἐκεῖνοι οἱ ἀσεβεῖς. Anglic. ibidem, διαίρειν τὴν Διαθήκην.

(59) Sic in Regio emendatum est. Alii et editi. δέξασθαι, ut et prius exstabat in Regio.

(60) Sic Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἀλλ' ἀληθῶς δὲ ἐν τῇ.

(61) Reg. et Seguer. τὸ, Υἱὸς μου. In aliis et editis deest τὸ. Mox Reg. Seguer. Basil. et Anglic. καὶ ἐν τῷ ἐνάτῳ ἢ ἐπιγραφῇ. Cæteri et editi, καὶ ἢ ἐπιγραφῇ τοῦ ἐνάτου ψαλμοῦ.

(62) Reg. Seguer. Basil. et Anglic. addunt καί, quod ab aliis et editis abest. Ibid. Reg. et Seguer. δὲ omittunt, habentque, πάντων βουνῶν.

(63) Sic Regius et Seguer. In aliis et editis deest καί.

(64) Regius et Seguer. ὁ Υἱός, ἐν τῇ.

(65) Οὐ post τὸ δὲ subintelligendum. Id est: *Nec enim istud propheticæ est dictum; illud autem non propheticæ. Nam si, etc.*

ρίου οὐρανοὶ ἐστερωώθησαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, **A** ἐγένετο, οὐδὲ, ἐποίησεν. "Ὅτι δὲ τὸ, ἐστερέωσεν, ἐπὶ μέλλοντος, φησὶν. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν· εἶτα· Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἣτις οὐ σαλευθήσεται. Καὶ εἰ τὸ (66) ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ, Ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τὸ, Ἐξηρεύετο ἢ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Καὶ εἰ τὸ, Ἐκ γαστρὸς, ἐπὶ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ τὸ, ἐκ καρδίας. Εἰ γὰρ ἡ γαστήρ ἀνθρώπινον, καὶ ἡ καρδία (67) σωματικόν. Εἰ· δὲ τὸ ἐκ καρδίας, ἀίδιον, καὶ τὸ ἐκ γαστρὸς, ἀίδιον· καὶ εἰ ὁ Μονογενὴς ἐν κόλποις, καὶ ὁ Ἀγαπητὸς ἐν κόλποις. Ταῦτόν γάρ ἐστι τὸ τε Μονογενὲς καὶ τὸ Ἀγαπητόν, ὡς τὸ, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Οὐ γὰρ δὴ τὴν εἰς αὐτόν (68) ἀγάπην σημαίνει θέλων, εἶπε τὸ, Ἀγαπητός, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους μισεῖν δόξῃ· ἀλλὰ τὸ Μονογενὲς ἐδήλου, ἵνα τὸ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἶναι αὐτόν δεῖξῃ. Καὶ τῷ Ἀβραάμ γοῦν (69) σημαίνει θέλων ὁ λόγος τὸ μονογενὲς, φησὶ· Προσένεγκε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν. Παντὶ δὲ δῆλον, ἐκ τῆς Σάρρας μόνον εἶναι τὸν Ἰσαάκ. Ἔστιν ἄρα ὁ λόγος Υἱός, οὐκ ἄρτι γεγονὸς ἢ ὀνομασθεὶς Υἱός, ἀλλ' αἰὲς Υἱός. Εἰ γὰρ μὴ Υἱός, οὐδὲ λόγος· καὶ εἰ μὴ λόγος, οὐδὲ Υἱός. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς Υἱός ἐστι. Τί δὲ ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰ μὴ λόγος (70), ὁ ἐκ καρδίας προελθὼν, καὶ ἐκ γαστρὸς γεννηθείς; Οὐ γὰρ ὁ Πατὴρ λόγος ἐστίν· οὐδὲ ὁ λόγος Πατὴρ ἐστίν· ἀλλ' ὁ μὲν Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱός· καὶ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται.

porro est ex Patre, nisi Verbum, quod ex corde progressum est, et ex utero genium? Nec enim Pater Verbum est, aut Verbum Pater est: sed ille, **B** Pater; hic, Filius est: ille gignit, hic gignitur.

25. Μαίνεται μὲν οὖν Ἄρειος ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι **C** λέγων τὸν Υἱὸν, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Μαίνεται δὲ καὶ Σαθέλλιος λέγων τὸν Πατέρα εἶναι Υἱὸν, καὶ ἔμπαλιν τὸν Υἱὸν εἶναι Πατέρα, ὑποστάσει μὲν ἓν, ὀνόματι δὲ δύο· μαίνεται δὲ καὶ (71) παραδειγματι χρώμενος τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι· φησὶ γὰρ (72), Ὡσπερ διατρέσεις χαρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ὁ αὐτὸς μὲν ἐστι, πλατύνεται δὲ εἰς Υἱὸν καὶ Πνεῦμα. Ἔστι δὲ τοῦτο μετὼν ἀτοπίας. Εἰ γὰρ ὡς ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ (73) ἐστίν· ἔσται ὁ Πατὴρ λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὃ μὲν γινόμενος (74) Πατὴρ, ὃ δὲ λόγος, ὃ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὴν χρεῖαν ἐκάστου ἀρμοζόμενος· καὶ ὀνόματι μὲν Υἱός καὶ Πνεῦμα, τῷ δὲ ὄντι Πατὴρ μόνον· ἀρχὴν μὲν ἔχων τὸ γίνεσθαι Υἱός, παυόμενος δὲ τοῦ λέγεσθαι Πατὴρ· καὶ (75) ἐνανθρωπήσας μὲν ὀνόματι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲ ἐπιδημήσας·

sunt ⁴. Nec enim dixit, *facti sunt*, vel *fecit*. Quod autem vocabulum, *firmavit*, de futuro intelligendum sit, conjicere licet ex his verbis: *Dominus regnavit*; deinde, *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur* ⁵. Si item ea, quæ in psalmo quadragesimo quarto *pro Dilecto* ⁶ narrantur, ad futurum tempus pertinent; idem quoque erit dicendum de his quæ sequuntur, *Eructavit cor meum Verbum bonum* ⁷. Similiter, si hæc verba, *Ex utero* ⁸, hominem denotant; ergo et quod ex corde eructari dicitur. Namque si uterus humanum quid est, cor etiam corporea res est. Sed si quod ex corde profunditur, æternum est, illud etiam quod ex utero nascitur, æternum esse intelligendum est. Similiter si Unigenitus est in sinu, Dilectus quoque in sinu est. Idem enim est Unigenitus et Dilectus, ut ex his liquet verbis, *Hic est Filius meus dilectus* ⁹. Nec enim ut suam in eum charitatem significaret, Dilectum ipsum appellavit, ne alios odio habere videatur: sed Unigenitum indicabat esse, ut solum eum ex seipso esse doceret. Hinc Verbum ipsum, cum unigenitum Abrahæ filium vellet designare, ait: *Offer filium tuum dilectum* ¹⁰. Nemini autem dubium est solum Isaac ex Sara genitum hic intelligi. Itaque Verbum est Filius, non recens factus vel nominatus Filius, sed semper Filius. Nam si Filius non est, nec Verbum esse potest. Et vicissim, si Verbum non est, nec Filius potest esse. Siquidem quod ex Patre est, Filius utique est. Quid enim

25. Quocirca insanit profecto Arius, cum ait Verbum ex nihilo esse, fuisseque aliquando cum non esset. Insanit pariter Sabellius, cum Patrem Filium esse, et Filium Patrem esse docet, unum quidem hypostasi, sed nomine duos; cum, ut suum confirmet errorem, dementer et perperam exemplo gratiæ Spiritus utitur. Ait enim: *Quemadmodum divisiones sunt gratiarum, idem autem Spiritus* ¹¹: ita et Pater idem quidem est, sed in Filium et Spiritum dilatatur. Sane id perabsurdum est. Si enim eadem est ratio Dei et Spiritus: sequitur ut Pater, Verbum sit et Spiritus sanctus; ita ut sese ad cujusque necessitatem accommodans, modo sit Pater, modo Verbum, modo Spiritus: atque adeo nomine tenus Filius erit et Spiritus, re autem vera tantummodo Pater, qui, quatenus est Filius, principium habeat, ac Pater appellari desinat: **505** qui solo

⁴ Psal. xxxii, 6. ⁵ Psal. xcii, 1. ⁶ Psal. xlii, 1. ⁷ ibid. 2. ⁸ Psal. cix, 3. ⁹ Matth. iii, 17. ¹⁰ Gen. xxii, 2. ¹¹ I Cor. xii, 4.

(66) Regius, ei ἐν τῷ. Mox idem et Seguer. Basil. et Anglican. τὸ ἐπιφερόμενον τὸ, Ἐξηρεύετο. Alii et editi, τὸ ἐπιφερόμενον, Ἐξηρεύετο.

(67) Reg. Seguer. Gobler. Basil. et Anglic. καὶ ἡ καρδία. Cæteri et editi, καὶ καρδία. Ibid. Gobler. σωματικῆ.

(68) Reg. Seguer. Basil. Anglic. et Gobler. τὴν εἰς αὐτόν. Alii et editi, τῷ εἰς αὐτόν.

(69) Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Basil. φησὶ, et mox, Σάρρας. Cæteri et editi, ἔφη, et Σάρας.

(70) Reg. Seguer. Basil. et Anglic. εἰ μὴ λόγος. Cæteri et editi, εἰ μὴ ὁ λόγος.

(71) Regius et Seguerianus addunt καὶ, quod in aliis et editis deest.

(72) Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. φησὶ γὰρ, etc. Alii et editi, ἔφη γὰρ.

(73) Regius et Seguer. ἐπὶ Θεοῦ.

(74) Anglicanus, γενόμενος.

(75) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi καὶ omitunt.

nomine homo factus sit, vere autem ne advenerit quidem : qui denique false dixerit, *Ego et Pater*, cum vera ipse sit Pater ; cæteraque absurda quæ Sabellii errore subsequuntur. Necessario item evanescet Filii et Spiritus nomen, ejus expleto usu : ac proinde nihil nisi ludus erit quæ acta sunt, cum non vere sed nomine tenus exstiterint. Deleto autem, ex illorum sententia, Filii nomine, evanescet quoque baptismi gratia, quippe qui in Filium datus sit. Quid vero inde sequetur, nisi rerum creatarum Interitus ? Nam si ut nos crearemur, Verbum prodiit, eoque prodeunte, existimus : certe ipso in Patrem, uti aiunt, redeunte, existere desinemus. Sic enim ille erit, ut antea erat : sic item nos nihil jam erimus, quemadmodum nihil prius eramus. Eo quippe non amplius prodeunte, nulla futura est res creata.

26. Verum hæc quidem absurdissima sunt. Quod autem Filius principium existendi nullum habuerit, sed semper et ante humanam naturam assumptam apud Patrem exstiterit, patet ex his verbis primæ Joannis Epistolæ : *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ, et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis*¹³. Hic cum dicat Joannes vitam non factam esse sed fuisse apud Patrem, idem in fine ejus Epistolæ Filium vitam ipsam esse his declarat verbis : *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna*¹⁴. Itaque si Filius est vita, quæ sit apud Patrem, cum idem Joannes dicat, *Et Verbum erat apud Deum*¹⁵; sequitur ut Filius revera sit Verbum quod semper apud Patrem est. Ut autem Filius, Verbum est : ita Deus, ipse est Pater. Cæterum Filius secundum Joannem non solum Deus, sed Deus verus est. Nam ut idem Joannes ait, *Et Deus erat Verbum*¹⁶ : Filius item dicit, *Ego sum vita*¹⁷. Itaque Filius Verbum et vita est apud Patrem existens. Præterea quod apud eundem Joannem legitur, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris*¹⁸, argumento est Filium semper fuisse. Quem enim Joannes Filium appellat, eundem David manum vocat his psalmi verbis : *Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo*¹⁹ ? Quamobrem, si manum sit in sinu, et

¹³ I Joan. 1, 1, 2. ¹⁴ I Joan. v, 20. ¹⁵ Joan. 1, 1. ¹⁶ I Joan. 1, 1. ¹⁷ I Joan. 1, 1. ¹⁸ I Joan. 1, 1. ¹⁹ Psal. lxxiii, 42.

(76) Reg. et Seguer. τῷ λέγειν. Cæteri et editi, τὸ λέγειν. Paulo post, Reg. et Seguer. ὦν ὁ Πατήρ, καὶ ὅσα. In aliis et editis ὁ deest.

(77) Basiliensis, ἀπαντᾷ. Cæteri, ἀπαντα.

(78) Reg. Seguer. et Gôbler. δηλονότι.

(79) Sic Regius, Seguer. Gôbler. et Fele. 1. At Anglic. οὐν omittit. Cæteri et editi, οὐκ οὖν ἤμεν.

(80) Regius, Seguer. δηλοῖ ὁ Ἰωάννης. At ὁ abest ab aliis et editis. Mox Regius, Seguer. Basil. et Anglic. οὕτως δ' ἦν. Alii et editi οὕτως omittunt.

(81) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, ἐφη.

(82) Regius et Seguer. καὶ κατὰ. Cæteri et editi καὶ omittunt. Mox Anglic. οὐκ ἀπλῶς, ἀληθινός. Ibid. Reg. et Seguer. Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατ' αὐ-

καὶ ψευδόμενος μὲν τῷ λέγειν (76), Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, τῷ δὲ ὄντι αὐτὸς ὦν ὁ Πατήρ· καὶ ὅσα ἀλλὰ ἐπὶ Σαβελλίου ἀτοπα ἀπαντᾷ (77). Ἀνάγκη δὲ καὶ παυθῆσεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς χρείας πληρωθείσης· καὶ ἔσται λοιπὸν ἀκρι παιδιᾶς τὰ γινόμενα, ὅτι μὴ ἀληθεῖα ἀλλ' ὄνοματι ἐπεδείχθη. Παυομένου δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ Υἱοῦ κατ' αὐτοὺς, παύσεται καὶ τοῦ βαπτίσματος ἡ χάρις· εἰς γὰρ Υἱὸν ἐδόθη. Καὶ τί ἀκολουθήσει ἡ ἀφανισμὸς τῆς κτίσεως ; Εἰ γὰρ, ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν προῆλθεν, ὁ Λόγος, καὶ προελθόντος αὐτοῦ ἔσμεν· δῆλον (78) ὅτι, ἀναχωροῦντος αὐτοῦ εἰς τὸν Πατέρα, ὡς φασιν, οὐκ ἔτι ἐσόμεθα. Οὕτω γὰρ ἔσται, ὡσπερ ἦν· οὕτως οὐκ ἔτι ἐσόμεθα, ὡσπερ οὖν οὐκ ἦμεν (79). Οὐκ ἔτι γὰρ προελθόντος, οὐκ ἔτι ἡ κτίσις ἔσται.

26. Ἀτοπα μὲν οὖν ταῦτα. Ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' αἰὶ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως παρὰ τῷ Πατρὶ ἔστι, δηλοῖ ὁ Ἰωάννης (80) ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ λέγων οὕτως· Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν, ὁ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἐωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ἡμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣτις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. Ἐνταῦθα λέγων, ὅτι ἡ ζωὴ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς τὸν Υἱὸν εἶναι φησι (81) τὴν ζωὴν· γράφει δ' οὖν· Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ, καὶ αὕτη πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ εἰ ὁ Υἱὸς ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, λέγει δὲ ὁ αὐτὸς, Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ὁ Λόγος ὁ αἰὶ πρὸς τὸν Πατέρα. ὡσπερ δὲ ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστίν, οὕτως ὁ Θεός, ὁ αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Πατήρ. Ὁ μόντοι Υἱὸς κατὰ (82) τὸν Ἰωάννην Θεός οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἀληθινὸς Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον, Καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος· Ἐλεγε τε ὁ Υἱὸς, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστὶ (83) καὶ ζωὴ ἡ οὐσα παρὰ τῷ Πατρὶ. Πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον, Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, δεῖκνυσι τὸν Υἱὸν αἰὶ εἶναι. Ὅν γὰρ λέγει ὁ Ἰωάννης (84) Υἱὸν, τοῦτον χεῖρα ὁ Δαβὶδ ψάλλει λέγων· Ἴνα τί ἀποστρέψεις

τὸν τοῦτον. Basil. Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν τοῦτον. Anglic. Θεός ἐστι. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτόν. Alii et editi, ἔστι κατὰ τὸν αὐτόν.

(83) Anglic. ἡ ζωὴ. Καὶ γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον ὁ Υἱὸς Λόγος ἐστὶ, etc. Ibid. Reg. et Seguer. καὶ ζωὴ ἡ οὐσα. In aliis autem et editis ἡ deest. Item ibid. Reg. et Seguer. Πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον. Sic etiam Basil. et Anglic., sed omisso πάλιν. Alii et editi, καὶ ὁ αὐτὸς Ἰωάννης πάλιν.

(84) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. Alii vero et editi, λέγει Ἰωάννης. Ibid. Reg. et Seguer. ψάλλει λέγων. Cæteri editique, λέγει.

τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου ; Οὐκοῦν εἴ ἡ χεὶρ ἐν τῷ κόλπῳ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν κόλπῳ, ὁ Υἱὸς ἂν εἴη ἡ χεὶρ, καὶ ἡ χεὶρ ἂν εἴη ὁ Υἱὸς, εἰ οὐ ἐποίησε τὰ πάντα ὁ Πατήρ. Ἡ χεὶρ σου γὰρ, φησὶν, ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ τῆ χειρὶ ἐξήγαγε (85) τὸν λαόν· οὐκοῦν διὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ καὶ αὕτη ἡ (86) ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰησοῦ καὶ πάλιν, εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, ὡς ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ· ὁ Ἀγαπητὸς ἄρα ἐστὶν ἡ χεὶρ ἀλλοιωθεῖσα, περὶ οὗ καὶ λέγει ἡ θεὰ φωνή· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ὄντος (87) ὁ Υἱὸς μου.

27. Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν ἀπαιδεύτων, ἀναιροῦντες τὸ εἶναι Υἱὸν, εὐτελλίζουσι τὸ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε, ὡς ἂν ἐπὶ τῆς Μαρίας ἀρμόζοντος τούτου, φάσκοντες πρὸ τοῦ ἑωθινοῦ ἀστέρος γεγενῆσθαι (88) αὐτὸν ἀπὸ Μαρίας· μὴ γὰρ ἂν ἐπὶ Θεοῦ ἀρμόζειν γαστέρα λέγειν· ὀλίγα εἰπεῖν ἀνάγκη. Εἰ μὲν οὖν, ὅτι ἡ γαστήρ ἀνθρωπινὸν ἐστὶ, διὰ τοῦτο ἀλλότριον Θεοῦ· δῆλον ὅτι (89) καὶ ἡ καρδία ἀνθρωπίνων ἔχει τὸ σημαινόμενον. Ἀκολουθεῖ γὰρ τὸν καρδίας ἔχοντα (90) ἔχειν καὶ γαστέρα. Ἀμφοτέρων δὲ ἀνθρωπίνων ὄντων, ἢ ἀναιρεῖν ἐκάτερον ἀνάγκη, ἢ ἀμφοτέρων τὴν διάνοιαν ζητεῖν χρῆ. Ὡς γὰρ ἐκ καρδίας Λόγος, οὕτως ἐκ γαστρὸς γέννημα. Καὶ ὡσπερ, καρδίας Θεοῦ λεγομένης, οὐκ ἀνθρωπίνην νοοῦμεν αὐτήν· οὕτως ἂν, ἐκ γαστρὸς ἡ Γραφή λέγει (91), οὐ σωματικὴν δεῖ ταύτην ἐκδέχασθαι. Ἔθος γὰρ τῆ θεῆς Γραφῆ ἀνθρωπίνως τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων λαλεῖν καὶ σημαίνειν. Ἀμέλει περὶ τῆς κτίσεως διηγουμένους φησὶν· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλασαν με· καὶ, Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· καὶ, Ἄρθρα ἐνετέλλετο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἀρμόζοντως ἄρα περὶ ἐκάστου σημαίνει, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸ ὄναι καὶ τὸ γνήσιον, τῆς δὲ κτίσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Τὰ μὲν γὰρ ποιεῖ καὶ κτίζει, τὸν δὲ γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ Λόγον, σοφίαν. Γαστήρ γὰρ καὶ καρδία τὸ ὄναι καὶ γνήσιον δηλοῦσι. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὸ μὲν γνήσιον ἐκ γαστρὸς ἔχομεν, τὰ δὲ ἔργα διὰ χειρὸς ποιοῦμεν.

28. Τί οὖν, φασὶ, καὶ τὸ, πρὸ (92) τοῦ ἐωσφόρου ; Ἐγὼ δ' ἂν εἰποίμι, εἰ τὸ πρὸ τοῦ ἐωσφόρου τούτου θαυμαστὴν δείκνυσι τὴν ἐκ Μαρίας γέννησιν, πολλοὶ καὶ ἄλλοι πρὸ τῆς (93) τοῦ ἀστέρος ἀνατολῆς ἐγεννήθησαν. Τί οὖν θαυμαστὸν ἐπὶ τούτου εἴρηται, ὅτι ὡς ἐξαιρέτου τινὸς αὐτοῦ μνημονεύει, κοινὸν ὄντος καὶ ἐπὶ πολλῶν ; Ἐπειτα διαφέρει τὸ γεννῆσαι τοῦ ἐξαγαγεῖν. Τὸ μὲν γὰρ γεννῆσαι ἀρχὴν ἔχει καταβολῆς· τὸ δὲ ἐξαγαγεῖν οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ τὸ ὑπάρχον προαγαγεῖν. Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος

¹⁰ Isa. LXVI, 2. ¹¹ Deut. VII, 8. ¹² Psal. LXXVI, 4. ¹³ Psal. XLIV, 1. ¹⁴ Matth. III, 17. ¹⁵ Psal. CXVIII, 75. ¹⁶ Isa. LXVI, 2. ¹⁷ Psal. CXVIII, 5.

(85) Sic Regius et Seguer. At alij et editi, ἐξ-
 ἴγαγες.

(86) Ἡ abest ab Anglican.

(87) Regius, τὸ, Οὗτός.

(88) Basil. et Anglic. γεγενῆσθαι, mendose. Alij et editio Commel. γεγενῆσθαι.

(89) Reg. Seguer. et Gobler. δηλονότι.

(90) Reg. et Seguer. τὸν καρδίας ἔχοντα. Alij et editi. τὴν καρδίαν ἔχοντα.

(91) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. Cæteri autem et editi, λέγει.

(92) Ἦρὸ abest a Reg. Seguer. Basil. et Anglie.

(93) Sic Reg. et Seguer. At alij et editi, περὶ τῆς. Mox Reg. et Seguer. Τί οὖν τὸ θαυμαστὸν.

quod jam existit producere. Quocirca si hæc dictio ad corpus refertur, sciendum est eum non tunc gigni incœpisse, cum nocte pastoribus annuntiatuſ cat, sed cum angelus ad Virginem est locutus. Tunc autem temporis nox non erat, cum id non dictum sit : at nox erat, cum ex utero prodiit. Id discriminis ipsa observat Scriptura, quæ 'primum quidem significat, cum eum ante luciferum genitum dicit ; alterum vero indicat, cum exitum ex utero nominat, uti psalmo vicesimo primo habetur : *Tu es qui extraxisti me ex utero* ²⁶. Præterea observandum est dictum non esse, ante ortum luciferi, sed tantum, *ante luciferum*. Unde si de corpore locus hic intelligendus est, necesse est corpus ante Adamum fuisse, cum ante Adamum sidera exstiterint : vel certe quidnam hæc significet dictio indagandum nobis est. Id sane possumus a Joanne discere, ita in Apocalypsi loquente : *Ego sum alpha et omega, et primus ac novissimus, et principium ac finis. Beati qui dilatant vestes suas, ut sit potestas eorum in ligno vitæ, et per portas intrent in civitatem. Foris canes, et venefici, scortatores et homicidæ, et idololatræ, et omnis qui facit et amat mendacium. Ego Jesus misi angelum meum, ut hæc vobis in Ecclesiis testificaretur. Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina. Et Spiritus et sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, 507 Veni ; et qui sitit, veniat : qui vult, accipiat aquam vitæ gratis* ²⁷. Itaque si genus David est stella illa splendida et matutina, liquet profecto Salvatorem ipsum, quatenus caro est, luciferum appellari, ante quem scilicet exstiterit, quatenus ex Deo est genitus ; ut in psalmi sit sensus : Ex meipso te genui antequam in carne appareres. Siquidem hæc verba, *ante luciferum idem valent ac ista, ante Verbi incarnationem*.

29. Aperte igitur Vetus quoque Testamentum Filii meminit. Verum de his contendere supervacaneum omnino est. Namque si ea, quæ in Veteri Testamento non habentur, recentiora velint esse, respondeant illi adeo pertinaces homines, quoniam in loco Veteris Testamenti facta fuerit mentio de Paracleto Spiritu ? Meminit quidem Spiritus sancti : at nusquam Paracleti. Num ergo alius est Spiritus sanctus, et alius Paracletus, isque junior, quando-

²⁶ Psal. xxi, 10. ²⁷ Apoc. xii, 13-18.

(94) Anglicanus, δτανϑ

(95) Reg. Seguer. et Gobler. γεγεννησθαι. Cæteri et editi, γεγενησθαι.

(96) Sic Reg. et Seguer. In aliis autem et editis deest πρό. Paulo post, Basil. et Anglic. ανάγκη ἢ πρό τοῦ, etc. Cæteri et editi, ανάγκη ἦν πρό τοῦ.

(97) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, οἱ ἀστέρες.

(98) Regius et Seguer. hic et ante ἡ ἀρχή, addunt καί, quod alii et editi omittunt. Mox mss. omnes cum editione Commel. οἱ πλατύνοντες τὰς στολάς αὐτῶν. Editio Paris. et Colon. οἱ πλύνοντες τὰς στολάς αὐτῶν, *qui lavant stolas suas*. Sic etiam habet ms. codex Alexandrinus Novi Testamenti, qui et addit, ut Vulgata, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Ἀρνίου,

Ἄρμύζει ἡ φωνή, Ἰστέον, ὅτι οὐ τότε ἀρχὴν γενέσεως ἐληφεν, ὅτε τοῖς ποιμαίνοντι εὐηγγελίσθη νυκτὸς, ἀλλ' ὅτε ὁ ἄγγελος ἐλάλησε πρὸς τὴν Παρθένον. Οὐκ ἦν δὲ τότε νύξ· οὐ γὰρ εἴρηται· νύξ δὲ ἦν, ὅτε (94) ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς γαστροῦ. Ταύτην τὴν διαφορὰν τίθησιν ἡ Γραφή, καὶ τὸ μὲν γεγεννησθαι (95) πρὸ ἐωσφοῦρου φησί· τὸ δὲ ἐκ γαστροῦ πρόδοον ὀνομάζει, ὡς ἐν εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· *Σὺ εἶ ὁ ἐκπαύσας με ἐκ γαστροῦ*. Ἄλλως τε οὐκ εἶπε, πρὸ ἀνατολῆς ἐωσφοῦρου, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸ ἐωσφοῦρου (96). Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ληπτέον τὸ βῆτον, ἀνάγκη ἢ πρὸ τοῦ Ἀδάμ εἶναι τὸ σῶμα· πρὸ τοῦ Ἀδάμ γὰρ τὰ ἄστρα (97)· ἢ ζητεῖν τὸν νοῦν τοῦ γράμματος, ὃ παρὰ Ἰωάννου ἐκλαθεῖν δυνατὸν· ἐν γὰρ τῇ Ἀποκαλύψει φησίν· *Ἐγὼ τὸ Α, καὶ τὸ Ω, καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ἡ ἀρχὴ* (98) *καὶ τὸ τέλος*. *Μυῖοι οἱ πλατύνοντες τὰς στολάς αὐτῶν, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ξύλου* (99) *τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν*. *Ἐξω οἱ κύνες, καὶ οἱ φαρμακοὶ, καὶ οἱ πόρνοι, καὶ οἱ φονεῖς, καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς ποιῶν καὶ φιλῶν ψεῦδος*. *Ἐγὼ Ἰησοῦς ἐπεμψά τὸν ἄγγελόν μου, μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις*. *Ἐγὼ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβὶδ, ὁ ἀστήρ ὁ λαμπρὸς, ὁ πρωϊνός*. *Καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ γύμνη λέγουσι, Ἔρχου· καὶ ἄκουσον εἰπάτω, Ἔρχου· καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω ὁ θέλων λαβέτω ὕδωρ ζωῆς δωρεάν*. Εἰ τοίνυν τὸ γένος Δαβὶδ ἐστὶν ὁ ἀστήρ, ὁ λαμπρὸς, ὁ πρωϊνός, δῆλόν ἐστι τὸ κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἐωσφοῦρον εἶρησθαι, οὗ προὔπηρχε τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ γέννημα· ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ· *Ἐξ ἐμαυτοῦ σε γεγέννηκα πρὸ τῆς κατὰ σάρκα ἐπιφανείας*. Τὸ γὰρ, *πρὸ ἐωσφοῦρου Ἰσον ἐστὶ τῷ, πρὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου*.

29. Ἔστιν ἄρα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ φανερώς περὶ Υἱοῦ κείμενα (1), εἰ καὶ περιττόν ἐστι περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν. Εἰ γὰρ τὰ μὴ κείμενα ἐν τῇ Παλαιᾷ νεώτερά ἐστι, λεγέτωσαν οἱ οὕτω φιλονεικούντες, ποῦ τῆς Παλαιᾶς περὶ τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος (2) εἴρηται ; Περὶ Πνεύματος μὲν γὰρ ἁγίου ἐλέχθη, περὶ Παρακλήτου δὲ οὐδαμῶς. Ἄρ' οὖν (3) ἕτερόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἕτερος ὁ Παράκλητος, καὶ νεώτερος ὁ Παράκλητος (4), ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ

in sanguine Agni. Alii vero Græci codices Novi Testamenti mss. et editi habent, οἱ ποιῶντες τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, *qui faciunt præcepta ejus*. Ibidem Regius et Seguer. ἵνα ἔσται. Alii, ἔν' ἔσται.

(99) Sic mss. cum editione Commel. At editio Paris. et Colon. ἐπὶ τὸ ξύλον.

(1) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, Ἔστι δὲ ἄρα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ φανερώς καὶ περὶ Υἱοῦ.

(2) Sic Regius et Seguer. Cæteri vero et editi, τοῦ Πνεύματος. Mox Regius et Seguer. μὲν γὰρ ἁγίου. In aliis et editis deest γὰρ.

(3) Regius, Seguer. Basil. et Gobler. Ἄρ' οὖν. Alii et editio Commel. Ἄρα οὖν.

(4) Regius, Seguer. Basil. et Anglic. addunt ὁ Παράκλητος, et mox, Ἄλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον

καίται; Ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα, ἢ διελεῖν καὶ ἕτερον εἰπεῖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἕτερον τὸν Παράκλητον. Ἐν γὰρ καὶ ταυτὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε καὶ νῦν ἀγιάζον καὶ παρακαλοῦν τοὺς δεκτικοὺς αὐτοῦ ὡς εἰς καὶ αὐτὸς Λόγος Υἱὸς εἰς υἰοθεσίαν ἄγων καὶ τότε τοὺς ἀξίους. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ υἱοὶ, οὐ δι' ἄλλου ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ τεκνοποιούμενοι. Εἰ γὰρ μὴ ἦν καὶ πρὸ τῆς Μαρίας Υἱὸς ὁ τοῦ Θεοῦ, πῶς πρὸ πάντων ἐστὶν, ὄντων πρὸ αὐτοῦ υἱὸν; Πῶς δὲ καὶ πρωτότοκος, δεύτερος μετὰ πολλοὺς εὐρισκόμενος; Ἀλλ' οὔτε δεύτερος ὁ Παράκλητος· πρὸ πάντων γὰρ ἦν· οὔτε νεώτερος ὁ Υἱός· Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὡς ταυτὸν τὸ Πνεῦμα καὶ Παράκλητος, οὕτω ταυτὸν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος· καὶ ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ Πνεύματος (5)· Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψῃς ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματι μου, ταυτὸν λέγων καὶ οὐ διαιρῶν· οὕτως ὁ Ἰωάννης τὸ ὁμοῖον διηγούμενος λέγει, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τῆρ δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός. Καὶ ἐνταῦθα (6) γὰρ οὐ διελεῖν, ἀλλὰ τὴν ταυτότητα ἀπήγγειλε. Καὶ οὐχ ὡς ἄλλος (7) Παράκλητος, καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐν καὶ ταυτὸν· οὕτως οὐκ ἄλλος Λόγος, καὶ ἄλλος Υἱός, ἀλλ' ὁ Λόγος Μονογενής ἐστὶ. Δόξαν γὰρ οὐκ αὐτῆς εἶπε τῆς σαρκὸς, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου (8). Ὁ τοίνυν τολμῶν διαιρεῖν Λόγον καὶ Υἱὸν διαιρεῖτω καὶ Πνεῦμα καὶ Παράκλητον. Εἰ δὲ ἀδιαίρετον τὸ Πνεῦμα, ἀδιαίρετος καὶ ὁ Λόγος, ὁ αὐτὸς ὢν Υἱὸς, καὶ σοφία, καὶ δύναμις. Τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἑλληνες ἴσασιν οἱ δεινοὶ περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν Μονογενής. Φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου, τοῦ υἱοῦ (9) Ὀδυσσεύς μονογενοῦς ὄντος, ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆς Ὀδυσσεύς

Πατε δὲ τοι, φίλε τέκνον (10), ἐπὶ φρεσὶ τοῦτο
 Ἔπλετο; πῆ δὲ θέλεις λέναι πολλὴν ἐπὶ γαίαν,
 Μοῦνος ἐὼν ἀγαπητός; Ὁ δ' ὤλετο τηλόθι πάτρις
 Διογενής Ὀδυσσεύς (11), ἀλλογνώτων ἐνὶ δήμῳ.

Ὁ ἄρα μόνος ὢν τῷ πατρὶ ἀγαπητός λέγεται.

30. Τινὲς ἀπὸ τοῦ Σαμοσατέως, διαιροῦντες τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, φάσκουσι τὸν μὲν Υἱὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, τὸν δὲ Λόγον ἄλλον εἶναι· καὶ τούτου πρόφασιν λαμβάνουσιν ἀπὸ τῶν Πράξεων, ὃ κα-

²⁸ Joan. 1, 1. ²⁹ Joan. xiv, 26. ³⁰ Joan. 1, 14.

εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα, quæ absunt ab aliis et editis. Ibidem Regius, Seguer. Basil. et Anglic. εἰπεῖν τὸ ἅγιον, etc. Cæteri et editi, εἰπεῖν δεῖ τὸ ἅγιον, etc.

(5) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi ὁ omitunt. Ibidem Regius, Seguer. Basil. et Anglic. καὶ Λόγος· καὶ ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ Πνεύματος. Gobler. habet item φησὶν. Cæteri et editi, καὶ Λόγος· ὡς ἐφη ὁ Σωτὴρ· Ὁ δὲ, etc. Item ibidem, Reg. Seguer. Basil. et Anglic. τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ut et habet Scriptura. Alii vero cum editis, τὸ Πνεῦμα ἀληθείας.

(6) Regius, Seguer. Basil. et Anglic. Καὶ ἐνταῦθα. In aliis et editis καὶ deest.

A quidem nihil de illo exstet in Veteri Testamento? Verum absit ut vel Spiritus junior dicatur, vel dividatur, ita ut alius sit Spiritus sanctus, et alius Paracletus. Unus enim idemque est Spiritus, qui ut tunc sic et nunc eos, qui ipsum recipiunt, sanctificat et consolatur; quemadmodum unus et idem Verbum Filius etiam tunc eos qui digni erant, ad filiorum provehebat conditionem. Nam erant quoque filii in Veteri Testamento, qui quidem non per alium quam per Filium dignitatem hujusmodi consequerentur. Si enim Dei Filius ante Mariam non exstitit, quomodo, quæso, ante omnes est, cum ante eum sint filii? Quomodo item primogenitus est, cum multis posterior reperitur? Verum neque Paracletus posterior est, quippe qui ante omnes sit: neque junior est Filius; nam *In principio erat Verbum*²⁸: atque ut Spiritus et Paracletus idem est, ita idem est Filius et Verbum. Præterea ut Salvator de Spiritu hæc ait, *Paracletus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomina meo*²⁹, quibus quidem verbis eundem illum esse declarat, nec ipsum dividit: sic Joannes pariter dicit, *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre*³⁰. Nec enim Joannes hic ipsum divisit, sed eundem esse est testatus. Atque ut non alius est Paracletus, et alius Spiritus sanctus, sed unus idemque: sic nec aliud est Verbum et alius Filius, sed Verbum est Unigenitus. Nec enim carnis sed Verbi gloriam dixit. Quapropter qui Verbum et Filium audeat separare, Spiritum quoque et Paracletum separet. Sin autem individuus est Spiritus, individuum pariter Verbum esse fatendum est, qui idem Filius est et sapientia et virtus. Cæterum norunt ipsi gentiles litterarum periti dilectum idem esse ac unigenitum. Nam Homerus de Telemacho Ulyssis filio unigenito ita secunda *Odyssea* loquitur:

Quid tu, care, tuo volvis sub pectore, fili?
 Quid multas terras partes peragrare peroptas,
 Qui solus dilectus es? at divinus Ulysses
 Ignotas inter gentes, patriisque remotus
 Sedibus, interiiit.

Igitur qui solus est patri, is dilectus appellatur.

508 30. Quidam ex Samosatensibus sectatoribus Verbum a Filio separant, aiuntque Filium esse Christum, aliud autem esse Verbum. His autem errandi occasio fuere illa Actuum verba, quæ qui-

(7) Sic mss. et editio Commel. At editio Paris. et Colon., ἄλλο.

(8) Sic Regius, Seguer. Basn. et Anglic. At alii et editi, ἄλλὰ τοῦ Λόγου.

(9) Regius et Seguer., τῷ εἰπεῖν, et, Φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου τοῦ υἱοῦ. Cæteri et editi, τὸ εἰπεῖν, et, Φησὶ γοῦν ὁ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου υἱοῦ. Mox Regius, ταῦτα ἐν τῇ. Seguer., ταῦτα μὲν τῇ. Alii editique, ταῦτα μὲν ἐν τῇ.

(10) Regius et Gobler., φίλον τέκνον. Seguer., φίλον τέκος.

(11) Basil., Anglic. et Gobler. Ὀδυσσεύς. Ibid. in Homeri editis legitur ἀλλογνώτω.

dem recte protulit Petrus, sed perverse ipsi interpretantur; sunt autem hujusmodi: *Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum. Hic est omnium Dominus* ³¹. Nempe aiunt Verbum ita per Christum locutum esse, ac per prophetas aientes, *Hæc dicit Dominus*: alium enim fuisse prophetam, et alium Dominum. Verum ad id possumus repouere hæc verba primæ Epistolæ ad Corinthios: *Expectantes revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die Domini nostri Jesu Christi* ³². Ut enim non alius Christus alterius Christi diem confirmat, sed ipse in sui ipsius die expectantes confirmat: ita Pater misit Verbum carnem factum, ut homo factus per seipsum prædicaret. Hinc recte subdit, *Hic est omnium Dominus*: atqui omnium Dominus Verbum est.

31. Et dixit Moyses ad Aaron: Accede ad altare, et fac sacrificium pro peccato tuo, et offer holocaustum tuum, et deprecare pro te et pro domo tua, et fac dona populi, et deprecare pro illis, sicut præcepit Dominus Moysi ³³. Ecce hic quamvis unus sit Moyses, tamen ipse Moyses velut de alio Moyse dicit, *Sicut præcepit Dominus Moysi*. Sic ergo etiamsi beatus Petrus divinum Verbum filiis Israel per Jesum Christum missum esse dicat, non idcirco existimandum est aliud esse Verbum et alium esse Christum, sed unum eundemque esse, propter suam nempe cum humana natura, quam divina plane benignitate et clementia assumpsit conjunctionem: qui si etiam dupliciter intelligatur, non ita tamen ut Verbum separatum concipiatur, sicuti docet divinus Joannes cum ait, *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* ³⁴. Itaque quandoquidem id, quod præclare ac recte a beato Petro dictum est, male ac perverse intelligunt Samosatenis discipuli, patet illos in veritate non stare ³⁵. Namque Christus in Scriptura sacra utrumque esse significatur, ut cum dicitur, *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ³⁶. Quocirca cum Petrus ait Verbum per Jesum Christum missum esse ad filios Israel, hoc indicare intelligatur, nempe Verbum carnem factum filiis Israel apparuisse, ut Joanni consonet dicenti, *Et Verbum caro factum est* ³⁷. Si vero dictum illud aliter exponant, Verbumque divinum esse, uti

ἄλως μὲν ὁ Πέτρος εἶπεν, αὐτοὺς δὲ κακῶς ἐκδέχονται. Ἔστι δὲ τοῦτο· *Τὸν Λόγον ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος*. Φασὶ γὰρ, ὡς τοῦ Λόγου διὰ Χριστοῦ λαλήσαντος, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν, *Τάδε λέγει Κύριος*: ἄλλος μὲν ἦν ὁ προφήτης, ἄλλος δὲ ὁ Κύριος. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο ὁμοίον ἐστὶν ἀντιτιθέσθαι (12) τὸ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους· *Ἀπεκδεχομένους (13) τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*: ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ οὐκ ἄλλος Χριστὸς ἐτέρου Χριστοῦ τὴν ἡμέραν βεβαίωσι, ἀλλ' αὐτὸς (14) ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἡμέρᾳ βεβαίωσιν τοὺς ἀπεκδεχομένους· οὕτω τὸν Λόγον ἀπέστειλεν ὁ Πατὴρ σάρκα γενόμενον, ἵνα δι' ἑαυτοῦ ἀνθρώπου γενόμενος κηρύξῃ. Εὐθέως γοῦν (15) ἐπάγει· *Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος*: Κύριος δὲ πάντων ὁ Λόγος ἐστί.

31. Καὶ εἶπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρὼν· Πρόσελθε πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ποιήσον τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας σου, καὶ τὸ ὀλοκαυτωμᾶ σου, καὶ ἐξέλαισαι (16) περὶ σευαντοῦ καὶ τοῦ οἴκου σου, καὶ ποιήσον τὰ δῶρα τοῦ λαοῦ, καὶ ἐξέλαισαι (17) περὶ αὐτῶν, καθάπερ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωσῆϊ. Ἰδοὺ τοίνυν ἐναυθθα, καίπερ ἐνὸς ἔντος τοῦ Μωσέως, ὡς περὶ ἐτέρου Μωσέως αὐτὸς Μωσῆς λέγων ἐστὶ, *Καθάπερ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωσῆϊ*. Οὕτω τοίνυν καὶ περὶ τοῦ θεοῦ Λόγου, ἐὰν λέγῃ ὁ μακάριος (18) Πέτρος, ἀποσταλέντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ χρῆ ἕτερον μὲν τὸν Λόγον, ἕτερον δὲ Χριστὸν νοεῖν, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν διὰ τὴν ἔνωσιν τὴν πρὸς τὴν θεῖαν αὐτοῦ καὶ φιλόανθρωπον συγκατάθεσιν τε καὶ ἐνανθρώπησιν. Εἰ δὲ καὶ νοοῖτο διχῶς, ἀλλ' οὐχ ὡς τοῦ Λόγου κενωρισμένου, κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην, *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, εἰρηκότα, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*. Τὸ ἔρα καλῶς καὶ ὀρθῶς εἰρημένον πρὸς τοῦ μακαρίου Πέτρος, κακῶς καὶ στρεβλῶς νοούντες οἱ τοῦ Σαμοσατέως, ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἴστανται. Χριστὸς γὰρ τὸ συναμφότερον νοεῖται παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ (19), ὡς ὅταν λέγῃ, *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία*. Εἰ τοίνυν λέγει ὁ Πέτρος (20) τὸν Λόγον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεσταλλοῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, τοῦτο σημαίνων νοεῖσθω, τὸν Λόγον σαρκωθέντα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ πεφανερῶσθαι, ἔν' ἣ συνῆδων τῷ, *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*. Εἰ δὲ ἐτέρως

³¹ Act. x, 36. ³² I Cor. i, 7, 8. ³³ Levit. ix, 7. ³⁴ Joan. i, 14. ³⁵ Joan. viii, 44. ³⁶ I Cor. i, 24. ³⁷ Joan. i, 14.

(12) Sic mss. At editi, ἀντιθέσθαι, mendose.

(13) Ita Regius, Seguer. et Scriptura. Alii autem et editi, ἀπεκδεχόμενοι.

(14) Regius, Seguer. Basil. et Anglic. αὐτός. Cæteri et editi, αὐτοῦς. Ibidem Regius et Seguer. ἐν τῇ ἑαυτοῦ. Alii cum editis, ἐν τῇ αὐτοῦ.

(15) Sic Regius codex, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, οὖν.

(16) Hic ad marginem Regii, Seguer. Gohler. et Felck. 1, hæc leguntur, ἀπόδειξις ἀπὸ τοῦ Λευϊτικῆυ περὶ τῆς ἐφ' ἐνὶ πράγματι διαφόρου ἐνομασίας. Id

est, *Probatur ex Levitico rem eandem diverse appellari*: quæ verba in Basil. et Anglic. ante καὶ εἶπε, in ipso contextu habentur.

(17) Begius codex et Seguer. hic et mox, ἐξέλαισαι, ut exstat Levit. ix, 7.

(18) Gohler. et Felck. 1 omittunt ὁ μακάριος.

(19) Regius et Seguerianus addunt παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ, quod abest ab aliis et editis.

(20) Regius et Seguerianus, ὁ Πέτρος. In aliis et editis ὁ δεest.

ἐκεῖνο νοῦσι, καὶ τὸν Λόγον μὲν, καθὼς καὶ ἔστι, θεῖον ὁμολογοῦντες, τὸν πρὸς αὐτοῦ ληφθέντα, ἢ καὶ ἠνώσθαι πιστεύεται, ἀνθρώπων ἀπ' αὐτοῦ χωρίζουσι, λέγοντες, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτὸν (21) ἀπεστάλθαι, ἑαυτοῖς ἐναντία φεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. Οἱ γὰρ (22) ἐναυθα χωρίζοντες τῆς θείας σαρκώσεως θεῖον νοοῦσι, σμικρύνουσιν ἄρα ἀκούοντες αὐτὸν σάρκα γεγενῆσθαι, καὶ τὰ Ἑλλήνων φρονοῦσιν, ὡσπερ οὖν καὶ φρονοῦσι, τροπὴν τοῦ Λόγου τὴν ἀρκωσιν τὴν θεῖαν ὑπολαμβάνοντες.

32. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο! Ὅν τροπὸν γὰρ ἐναυθα τὴν ἀνέκφραστον ἔνωσιν ὁ Ἰωάννης (23) κηρύσσει, καταποθέντος τοῦ θνητοῦ ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ αὐτοζωῆς ὄντος, καθὰ πρὸς τὴν Μάρθαν ὁ Κύριος ἔφη, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ (24)· οὕτω καὶ ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος τὸ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι τὸν Λόγον, τὴν θεῖαν ἔνωσιν σημαίνει. Ὡς γὰρ ἀκούων τις τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἂν νομίσει (25) μηκέτι οὖν εἶναι Λόγον, ὅπερ ἄτοπον, ὡς προείρηται· οὕτω καὶ Λόγον ἀκούων τὸν συναφθέντα τῇ σαρκί, τὸ θεῖον ἐν καὶ ἀπλοῦν νοεῖτω (26) μυστήριον. Σαφέστερον δὲ καὶ ἀναμφισβήτητον παντὸς λογισμοῦ τὸ πρὸς αὐτὴν τὴν Θεοτόκον (27) πρὸς τοῦ ἀρχαγγέλου ῥηθὲν τὴν ἐνότητα τοῦ θείου Λόγου καὶ ἀνθρώπου δεξείε. Φησὶ (28) γὰρ· Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰησοῦ ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον (29) ἄγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Ἀφρόνως οὖν οἱ τοῦ Σαμοσατέως τὸν Λόγον χωρίζουσι, σαφῶς ἀποδειχθέντα ἠνώσθαι τῷ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπῳ. Οὐκ ἄρα ἀπεστάλη δι' αὐτοῦ· ἀπέστειλε (30) δὲ ἐν αὐτῷ, λέγων· Πορευθέντες μωθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη.

33. Ἔθος δὲ τοῦτο τῇ Γραφῇ ἀπεριέργως καὶ ἀπλῶς τὰς λέξεις ἐκφράζειν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς τις εὐρήσει· Ἐἶπε γὰρ, φησὶ, Μωσῆς τῷ Ραγουήλ τῷ Μαδιανίτῃ, γαμβρῷ Μωσῆ (31). Οὐ γὰρ ἄλλος Μωσῆς ὁ λέγων, καὶ ἄλλος οὗ ἦν γαμβρὸς ὁ Ραγουήλ, ἀλλὰ εἷς ἦν ὁ Μωσῆς (32). Εἰ γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ σοφία ὁμοίως χρηματίζει καὶ δύναμις, καὶ δεξιὰ, καὶ βραχίον, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἦνται (33) δὲ φιλανθρώπως ἡμῖν, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν περιθέμενος, καὶ ταύτῃ ἀνακραθεῖς· ἄρα αὐτὸς ὁ Λόγος καὶ τὰ λοιπὰ εἰκότως εἰληγεν ὀνόματα. Τὸ γὰρ εἰρηκέναι τὸν Ἰωάννην (34) ἐν ἀρχῇ μὲν

32 Joan. xi, 25. 33 Luc. i, 35. 34 Matth. xxviii, 19. 35 Num. x, 29.

(21) Sic Regius et Seguer. At alii et editi omitunt αὐτόν. Mox Regius et Seguer., φεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. Οἱ γὰρ, etc. Alii et editi οὐ omitunt ante νοοῦσιν. Gobler. autem et Felck. 1 habent ibidem, Ὡς γὰρ, etc. Basil. et Anglic., Ὅν γὰρ, etc. Cæteri et editi, Οὐ γὰρ, etc.

(22) Forte ὁ γὰρ.

(23) Sic Regius et Seguer. At alii et editi, τὴν ἀνέκφραστον γέννησιν ἐναυθα Ἰωάννης.

(24) Regius et Seguer., πρὸς τὴν Μάρθαν αὐτός· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, λέγων.

(25) Gobler. νομίσει. Mox Seguer. ὡσπερ ἄτοπον.

(26) Reg. et Seguer. νοεῖσθω.

(27) Regius codex et Seguerian. Θεοτόκον. Editi, Θεοτόκου, mendose.

A revera est, confitentes, assumptum ab ipso hominem, cui conjunctum esse creditur, ab eo velint separare, ipsum aientes per Jesum Christum missum esse, sane se pugnancia loqui non attendunt. Qui enim hoc in loco divinum Verbum a divina incarnatione sejungunt, idem ipsum imminutum putant cum audiunt carnem factum esse; proindeque idem omnino sentiunt ac gentiles, uti sane sentiunt, cum divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspiciantur.

32. Verum non ita est: absit! Quemadmodum enim inexplicabilem unionem hic prædicat Joannes, absorpto videlicet mortali a vita 509 et ab eo qui ipsa per se est vita, ut ipse ad Martham ait, *Ego sum vita* 32: ita cum beatus Petrus Verbum per Jesum Christum missum esse dixit, divinam ejus significavit unionem. Nam ut is qui audit, *Verbum caro factum est*, non idcirco arbitratur Verbum amplius non esse, quod certe perabsurdum est, ut diximus: ita qui Verbum cum carne conjunctum esse audit, divinum unum simplexque intelligat mysterium. Verum luculentius certiusque quovis ratiocinio ea, quæ ab archangelo ad ipsam Deiparam dicta sunt, divini Verbi et hominis unitatem demonstraverint: ejus hæc sunt verba: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei* 33. Stulte igitur Samosatenses Verbum dividunt, cum his ex verbis clarum sit ipsum unitum fuisse homini ex Maria assumpto. Non ergo Verbum per Christum est missum, sed potius in Christo misit, cum ait, *Ite, docete omnes gentes* 34.

33. Scilicet is est mos Scripturæ simpliciter et sine exornatione verba efferre. Sic exempli gratia in libro Numerorum hæc legimus: *Dixit Moyses Ragueli Madianitæ genero Moysis* 35. Nec enim alius erat Moyses qui loquebatur, et alius, cujus gener erat Raguel: sed unus erat Moyses. Quapropter si pariter Verbum Dei, sapientia, virtus, dextera, brachium, similiaque appellatur; si item sese nobis clementer conjunxit, nostrasque induit primitias, quibuscum sese commiscuit: ergo etiam idem Verbum cætera nomina jure merito sortitum est. Hæc enim Joannis verba quibus Verbum in principio

(28) Sic Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii cum editis, ἔφη.

(29) Regius γενόμενον.

(30) Reg. Seguer. Basiliens. Anglican. et Gobler. ἀπέστειλε. Alii et editi, ἀπέστειλε.

(31) Seg. Μωσῆ. Alii et editi, Μωσῆ. Scriptura, Μωϋσῆ.

(32) Regius codex, Seguer. et Basiliens. addunt ὁ Μωσῆς, quod omitunt alii editique. Mox Regius et Seguerian., χρηματίζου. Cæteri et editi, χρηματίζει.

(33) Basiliensis et Anglic. ἦνται.

(34) Sic Regius et Seguer. At alii et editi omitunt τὸν Ἰωάννην. Ibidem Basil. et Anglic. μὲν ἔν εἶναι.

fuisse, et apud Deum ac Deum fuisse, omniaque per ipsum facta esse, nihilque sine ipso esse factum dicitur ⁴², aperte profecto ostendunt ipsum quoque hominem Dei Verbi opus esse. Itaque si eum, postquam corruptus est, in se suscepit, ut ipsum stabili et firma sui renovatione perpetuo permansurum reficeret, quam quidem ob causam eidem se conjunxit, ut illum in sortem conditionemve diviniorum proveheret : qui fieri potest ut Verbum per hominem qui ex Maria assumptus sit, missum esse dicatur, ipseque apostolorum Dominus inter cæteros apostolos, nempe prophetas, ab eodem missos numeretur? An vero purus homo possit vocari Christus? Minime certe : at Verbo conjunctus, jure merito Christus et Filius Dei potest appellari, teste propheta qui jam olim paternam substantiam manifeste illi attribuit, cum ait, *Et mittam Filium meum Christum*. Apud Jordanem audita item hæc vox est, *Hic est Filius meus dilectus* ⁴³. Siquidem impletis promissis, recte his verbis indicavit illum esse quem se misisse dixerat.

34. Utrumque ergo Christum esse intelligamus, Verbum scilicet divinum, homini ex Maria assumpto in Maria conjunctum. Verbum enim sibi ipsi domum in ejus utero fabricavit, quemadmodum olim Adamum ex terra formaverat, imo diviniorum certo modo, quo de Salomon, qui Verbum optime noverat sapientiam appellari, sic loquitur, *Sapientia ædificavit sibi domum* ⁴⁴ : quam interpretans Apostolus ait, *cujus nos domus* **510** *sumus* ⁴⁵, alibi *templum* ⁴⁶ appellat : quatenus nempe Deo decet in templo habitare ; cujus figuram antiquis patribus per Salomonem jusserat ex lapidibus ædificandam : unde exorta veritate, figura evanuit. Namque cum perfidi Judæi figuram vellent veritatem ipsam esse, verumque evertere ædificium, quod nos Verbi cum natura humana conjunctionem esse fidenter credimus, nihil illis minatus est Dominus : sed cum probe sciret illorum temeritatem in ipsos recidere, hæc ad eos dixit : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* ⁴⁷. Quibus verbis clare ostendit Salvator sponte et ex se dissolvi hominum opera. Nisi enim Dominus ædificaverit domum, et custodierit civitatem, frustra laborant ædificantes, et vigilant custodientes ⁴⁸. Itaque quæ quidem Judæorum erant, penitus sunt dissoluta, quippe cum non nisi umbra essent : firmata autem est Ecclesia, utpote quæ in petra fundata est ; neque portæ inferi

⁴² Joan. 1, 1-3. ⁴³ Matth. III, 17. ⁴⁴ Prov. IX, 1. ⁴⁵ Psal. CXXVI, 1.

(35) Regius, Seguerian. Basil. Anglic. et Gobler. γεγενῆσθαι. Cæteri cum editione Commel. γεγενῆσθαι.

(36) Ita Regius, Seguer. Basil. et Anglic. In aliis et editis *καὶ* deest. Mox mss. omnes, τούτον σαθρωθέντα. Editi, τούτο σαρωθέντα mendose.

(37) Anglican. ἀνάγοι.

(38) Anglic. δε.

(39) Sic Regius et Seguer. In aliis et editis deest *καὶ*.

(40) Τοῦ abest a Reg. et Seguer.

εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τούτον πρὸς τὸν Θεόν, καὶ αὐτὸν Θεόν, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γεγενῆσθαι (35) μῆδεν, πλάσμα τοῦ Θεοῦ Λόγου σαφῶς καὶ τὸν ἄνθρωπον δείκνυσιν ὑπάρχειν. Εἰ τοίνυν, τούτον σαθρωθέντα (36) εἰς ἑαυτὸν λαβόμενος, πάλιν ἀνακαίνιζαι διὰ τῆς βεβαίας αὐτοῦ ἀνανεώσεως πρὸς διαμονὴν ἀτελεύτερον, καὶ διὰ τούτου ἐνοῦται εἰς θεοτέραν ἀνάγκων (37) αὐτὸν λῆξιν· πῶς οἶόν τε λέγειν διὰ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου τὸν Λόγον ἀπεστάλθαι, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, λέγω δὴ (38) προφήταις, ἀποσταλεῖσι παρ' αὐτοῦ συναριθμειν τὸν τῶν ἀποστόλων Κύριον ; Πῶς δὲ καὶ (39) κληθεῖ Χριστὸς υἱὸς ἀνθρώπου ; Ἦνωμένος δὲ τῷ Λόγῳ, εἰκότως χρηματίζει Χριστὸς, καὶ Υἱὸς Θεοῦ, ἄνωθεν τοῦ (40) προφήτου σαφῶς ἐκδοήσαντος τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν περὶ αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος· *Καὶ ἀποστελῶ τὸν Υἱόν μου τὸν Χριστόν· καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*. Ἐκπληρώσας γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν, εἰκότως ὑπέδειξεν, ὡς οὗτός ἐστιν, ὃν εἶπεν (41) ἀποστελεῖται.

34. Τὸ τοίνυν συναμφοτέρον νοῶμεν Χριστόν, Λόγον τὸν θεῖον ἠνωμένον τῷ ἐκ Μαρίας ἐν τῇ Μαρίᾳ. Ἐν γὰρ τῇ ταύτης νηδίῳ ὁ Λόγος ἑαυτῷ τὸν οἶκον διεπλάσατο, ὃν τρόπον ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῆς γῆς· μᾶλλον δὲ θεοτέρω, περὶ οὗ καὶ Σολομῶν φησι (42), τὸν Λόγον εἰδὼς καὶ σοφίαν χρηματίζουσαν φανερώς· *Ἡ Σοφία ἐκδομήσεν ἑαυτῇ οἶκον*· ὃν καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐρμηνεύων λέγει, οὗ (43) οἶκος ἐσμεν ἡμεῖς· καὶ ἀλλαγῶ δὲ τὰν προσαγορεύει, καθότι πρόπον Θεῷ ἐν ναῷ κατοικεῖν, οὗ καὶ εἰκόνα τὴν ἐκ λίθων τοῖς παλαιοῖς κτίζειν διὰ Σολομῶντος προσέταξεν (44)· ὅθεν τῆς ἀληθείας φανεώσεως, πέπαυται ἡ εἰκών. Βουληθεῖσι γὰρ τοῖς ἀγνώμοσι τὴν εἰκόνα δεῖξαι ἀλήθειαν, τὴν δὲ ἀληθῆ οἰκῆσιν, ἣν καὶ ἔνωσιν σαφῶς πιστεύομεν, καθελεῖν, οὐκ ἠπελησεν· ἀλλ' εἰδὼς, ὡς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τολμῶσι, φησὶν αὐτοῖς (45)· *Δύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτόν*· σαφῶς δεικνύς ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ, ὡς τὰ πρὸς ἀνθρώπων σπουδαζόμενα ἢ αὐτόθεν ἔχει τὴν διάλυσιν. Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, καὶ ἠγρύπνησαν οἱ φυλάσσοντες. Τὰ τοίνυν τῶν (46) Ἰουδαίων λέλυται· σικὰ γὰρ ἦν· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἤδραστα· τεθεμελιώται γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. Ἐκεῖνων ἦν τὸ λέγειν, *Πῶς σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν* ; τούτων μαθητῆς ὁ

(41) Regius et Seguer. ὃν εἶπόν.

(42) Ita Regius, Seguer. Basil. et Anglican. Affii autem cum editis, ἐφη. Ibid. Anglican. omitit *καὶ* post εἰδὼς.

(43) Basil. et Anglican. δε. Paulo post idem Anglic. καθάπερ πρόπον.

(44) Regius et Seguer. προσέταττεν.

(45) Reg. et Seguer. φησὶν αὐτοῖς. Alii et editi, ἐφη αὐτοῖς.

(46) Sic Regius et Seguer. In aliis et editis τῶν deest.

Σαμοσατεὺς ὑπάρχει· ἔθεν εἰκότως τὰ παρ' αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ ἀπαγγέλλει. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως ἐμά-
θωμεν τὸν Χριστὸν, εἶγε αὐτὸν ἠκούσαμεν, καὶ παρ'
αὐτοῦ ἐδιδάχθημεν, ἀποθέμενον τὸν παλαιὸν ἄνθρω-
πον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπά-
της, ἀναλαβόντες δὲ τὸν νέον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα
ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας (47). Χρι-
στὸς τοιγαροῦν τὸ συναμφότερον εὐσεβῶς νοεῖσθω.
justitia et sanctitate veritatis ⁵¹. Christus igitur

35. Εἰ δὲ καὶ τὸ σῶμα καλεῖ πολλοῶν ἡ Γραφῆ
Χριστὸν, ὡς ἔταν λέγει ὁ μακάριος Πέτρος πρὸς
Κορνήλιον (48), διδάσκων Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζα-
ρετ, ὃν ἔκρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ· καὶ πάλ-
ιν πρὸς Ἰουδαίους, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρετ,
ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ἡμᾶς·
καὶ πάλιν ὁ μακάριος (49) Παῦλος πρὸς Ἀθηναίους,
Ἐν ἀνδρὶ, ᾧ ὄρισεν, πλῆστιν παρασχῶν πᾶσιν, ἀνα-
στήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· ταῦτ' οὐ δὲ τῆ χρίσει
πολλαχῶς τὴν ἀνάδειξιν καὶ τὴν ἀποστολὴν (50) εὐ-
ρίσκομεν· ἐξ ὧν μανθάνειν ἔξεστι τῷ βουλομένῳ, ὡς
οὐ διαφωνία τις ἐν τοῖς ῥήμασι τῶν ἁγίων, ἀλλὰ
διαφθῶς τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον τοῦ
Θεοῦ (51) Λόγου ἔκωσιν γενομένην ὀνομάζουσι· ποτὲ
μὲν χρίσειν, ποτὲ δὲ ἀποστολὴν, ἄλλοτε δὲ (52) ἀνά-
δειξιν. Τὸ τοίνυν λεγόμενον ὑπὸ τοῦ μακαρίου Πέ-
τρου ὀρθόν (53), καὶ εἰλικρινῆ τὴν θεότητα τοῦ Μο-
νογενοῦς κηρύσσει, οὐ τὴν ὑπάστασιν χωρίζον τοῦ
Θεοῦ Λόγου ἀπὸ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου· μὴ γέ-
νοιτο! Πῶς γὰρ ὁ ἀκούσας πολλαχῶς τὸ, Ἐγὼ καὶ
ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν, καί, Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ, ἐώρακε
τὸν Πατέρα; Δι' οὐ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὸ
αὐτὸ, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, εἰσερχόμενον πρὸς
πᾶσαν τῶν ἀποστόλων τὴν ξυνορίδα, καὶ εἰ τι (54)
παρῆν ἐκ τούτου δυσπειθὲς, διαλύσαντα τῷ εἰπεῖν,
Ἐηλάφησατέ με, καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα
καὶ ὄστέα (55) οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε
ἔχοντα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τόνδε, ἦ, τὸν ἀνθρωπίνῳ μου,
ὃν ἀνέλιθα, ἀλλ' ἐμὲ. Ὅθεν οὐδεμίαν συγγνώμην
εὔρειν δυνήσεται ὁ Σαμοσατεὺς, ἐκ τοσούτων τὴν
ἔκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου διελεγχθεῖς· καὶ ἀπ' αὐτοῦ
ἔξ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἄρτι μὲν πρὸς πάντας τὴν πεῦ-
σιν προσάγοντος, καὶ πληροφόρων ἀπὸ τε τοῦ φα-
γεῖν καὶ τὴν ψηλάφῃσιν ἐπιτρέψαι, ἡ δὲ καὶ γεγέ-
νηται. Πάντως γὰρ ὁ διδοὺς τὴν τροφήν, ἡ οἱ διδόν-
τες ἤψαντο τῶν χειρῶν. Ἐπέδωκεν γὰρ, φησὶν, αὐ-
τῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσοῦ κη-
ριου (56) καὶ φαγῶν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβῶν τὰ

A adversus eam prævalebunt ⁵¹. Illorum erat dicere:
Quare, homo tu cum sis, facis teipsum Deum ⁵²? ho-
rum discipulus est Samosatensis, unde non imme-
rito sua suos docet: nos autem non ista de Christo
didicimus, si tamen eum audivimus et ab ipso edo-
cti sumus, ut vetere homine, qui corrumpitur se-
cundum desideria erroris, deposito, induamus no-
vum hominem, qui secundum Deum creatus est in
utrumque esse pie intelligatur.

35. Cæterum si sæpe Scriptura Christum appel-
let ipsius corpus, ut cum beatus Petrus ad Corne-
lium ait, *Jesum a Nazareth quem unxit Deus Spi-
ritu sancto* ⁵¹; et ad Judæos, *Jesum Nazarenum, vi-
rum approbatum a Deo in vobis* ⁵²; beatus item Pau-
lus hæc ad Athenienses loquitur, *In viro, quem
destinavit, fide omnibus impertitu, eo a mortuis
excitato* ⁵³: ita sæpe quoque ostensionem et missio-
nem idem esse ac unctionem reperimus. Ex quibus
civis licet discere nihil in verbis sanctorum esse
dissonum: sed variis tantum nominibus conjunctio-
nem Dei Verbi cum homine ex Maria assumpto il-
los designare, cum eam modo unctionem appellant,
modo missionem, modo ostensionem. Rectum est
igitur quod ait beatus Petrus, qui veram Unigeniti
prædicat divinitatem, nec Dei Verbi hypostasim
disjungit ab homine ex Maria assumpto: quod
omnino absit! Qui enim id ille auderet, qui frequen-
ter audiit, *Ego et Pater unum sumus* ⁵⁴, et, *Qui
vidit me, vidit Patrem* ⁵⁵? Hinc etiam post resurrec-
tionem idem corpus, januis clausis, ad universum
apostolorum cætum ingressus est; quod ne cui
incredibile videretur, ipse difficultatem removit,
cum ait, *Contrectate me, et videte, quia spiritus carnem
et ossa non habet, sicut me videtis habere* ⁵⁶. Ubi ad-
vertendum est eum non dixisse: Hunc, vel, homi-
nem meum, quem assumpsi, contrectate, sed, *con-
trectate me*. Nulla proinde venia Samosatensi spe-
randa est, quippe qui, tot convictus argumentis, ne-
gare non possit Verbi Dei conjunctionem: quam
nimirum ipsum Dei Verbum asseruit, cum, ut
modo vidimus, omnes est allocutum, quibus et se
resurrexisse confirmavit, tum **511** comedendo,
tum se ipsum contrectandum permittendo, uti fa-
ctum est. Nam sive cum ipse illis cibum imperti-
ret, sive cum illi, ipsi, omnino manus ejus contrec-
taverunt. Siquidem *Illi*, inquit, *obtulerunt partem
piscis assi et farum mellis: et cum manducasset co-*

⁵⁰ Matth. xvi, 18. ⁵¹ Joan. x, 35. ⁵² Ephes. iv, 20-24. ⁵³ Act. x, 58. ⁵⁴ Act. ii, 22. ⁵⁵ Act. xvii, 31.
⁵⁶ Joan. x, 30. ⁵⁷ Joan. xiv, 9. ⁵⁸ Luc. xxiv, 39.

(47) Regius, Seguer. et Scriptura, τῆς ἀληθείας. Alii et editi τῆς omittunt.

(48) Ita Regius codex, Seguer. Basil. et Anglic. At Gobler., Πέτρος Κορνήλιῳ. Alii et editio Commel., Πέτρος Κορνήλιον.

(49) Gobler. et Felc. 1 omittunt πάλιν ὁ μακάριος. Ibid. Reg. et Seguerian., πρὸς Ἀθηναίους. Cæteri et editi, Ἀθηναίους. Item ibid. post ἐν ἀνδρὶ, deest Anglic. codex.

(50) Regius et Seguerian., ἀποστολήν. Alii et editi ἀποστόλων, mendose.

(51) Sic Reg. et Seguer. In aliis et ed. Θεοῦ deest.
(52) Ita Regius et Seguerian. At alii et editi δὲ omittunt.

(53) Reg., ὀρθόν, recte. Cæteri et editi, ὀρθήν.

(54) Reg. Seguer. et Gobler., τὴν ξυνορίδα, καὶ εἰ τι. Gobler. habet item καὶ εἰ τι. In aliis et editis deest τὴν et καί.

(55) Reg. et Seguer., ὄστέα.

(56) Regius et Seguer., κηρίον. Ibidem ibid. et Ba-
siliens. addunt, καὶ φαγῶν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβῶν
τὰ ἐπιλοιπα ἀπέδωκεν αὐτοῖς, quæ alii et editi om.

ram eis, acceptas reliquias dedit eis⁵⁸. En igitur, si non ut se erga Thomam gessit, certe alia ratione fecit eos de sui resurrectione certiores, cum se illis contractandum præbuit. Quod si ipsas etiam cicatrices cupis cernere, disce a Thoma, cui videlicet ait Dominus, *Infer manum tuam, et mitte in latus meum, et infer digitum tuum, et vide manus meas*⁵⁹. Suum latus suasque manus Deus Verbum appellat, seque totum hominem simul et Deum esse ostendit: quod quidem ipso etiam sensu, ut intelligere est, voluit Verbum sanctos experiri, cum suum corpus, januis clausis, ingressum est in cubiculum⁶⁰, ac repente astans cum corpore, eos de rei veritate persuasos reddidit. Hæc autem fidelibus quidem ad confirmationem, infidelibus vero ad emendationem, satis dicta sint.

36. Suum itaque errorem etiam corrigat Paulus Samosatensis, divina Salvatoris voce audita dicentis, *Corpus meum*⁶¹, non autem, Christum qui alius est a me qui sum Verbum, sed qui idem mecum est, et ego cum eo. Ego enim Verbum, sum unguentum: quod autem a me unctum est, homo est; quapropter Unctus sive Christus sine me minime dicatur, sed qui mecum est, et in quo ego sum. Itaque missio illa Verbi significata ejus indicat conjunctionem cum Jesu ex Maria assumpto, qui Salvator dicitur, non aliam sane ob rationem quam quod cum Deo Verbo sit conjunctus. Idem proinde locus ille significat atque hæc verba, *Qui misit me Pater*⁶², et, *A me ipso non veni, sed Pater me misit*⁶³. Scilicet suam cum homine conjunctionem, quocum invisibilis natura per visibilem nota hominibus esse poterat, missionem appellavit. Nec enim loca mutavit Deus (uti nos qui locis abscondimur) cum nostræ parvitatibus accepta figura in carne exstitit et apparuit. Quomodo enim id illi posset accidere qui cælum et terram implet? Verum justipropter ejus in carne præsentiam, missionis vocem usurpavere. Ipse igitur est Deus Verbum: igitur Christus est Deus homo ex Maria natus. Non alius, inquam, aliquis est Christus, sed unus et idem est, qui ante sæcula ex Patre, et in ultimis diebus ex Virgine exortus est: qui idem antea ipsis etiam sanctis virtutibus in cælis erat invisibilis, nunc autem ob suam cum visibili homine conjunctionem visibilis est effectus; visibilis, inquam, non invis-

⁵⁸ Luc. xxiv, 42, 43. ⁵⁹ Joan. xx, 27. ⁶⁰ ibid. 19.

(57) Regius, Seguerianus et Basiliensis θέλεις. Cæteri et editi, θέλεις.

(58) Sic Regius codex, Seguer. et Basiliens.; sed Basiliensis habet βλέπε εις χειράς μου. Alii editique, καὶ τὸν δάκτυλόν σου βάλε εις τὰς χειράς μου. Mox Regius et Seguer., ὁ Θεὸς Λόγος. Cæteri, cum editis, ὁ Θεὸς λέγει.

(59) Sic Reg. et Seg. In aliis et editis deest τε.

(60) Regius et Seguer. addunt καὶ Παῦλος, quod alii et editi omittunt.

(61) Ita Regius codex et Seguer. In aliis vero et editis deest ἕτερον.

(62) Regius, Seguer. Goblerian. et Basil., κληθεῖν ἄν. At alii et editi ἄν omittunt. Ibidem Reg. Seg.

ἐπιλοιπα, ἀπέδωκεν αὐτοῖς. Ἰδοὺ τοίνυν, εἰ καὶ οὐκ ὡς ὁ Θωμᾶς, ἀλλ' ὅμως δι' ἑτέρας μεθόδου τὴν πληρογορίαν αὐτοῖς παρέσχε ψηλαφηθεῖς. Εἰ δὲ καὶ τοὺς μύλωπας ἰδεῖν θέλεις (57), παρὰ Θωμᾶ μάθε· Φέρε γάρ σου, φησὶ, τὴν χεῖρα καὶ βάλε εἰς τὴν πλευρᾶν μου, καὶ φέρε τὸν δάκτυλόν σου, καὶ βλέπε τὰς χειράς μου (58). Πλευρὰν ἰδίαν καὶ χεῖρας ὀνομάζων ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ ὅλον αὐτὸν ἀνθρωπὸν τε (59) καὶ Θεὸν ὁμοῦ, ἄρτι μὲν τοῦ Λόγου καὶ τὴν αἰσθησιν τοῖς ἀγίοις διὰ σώματος, ὡς ἐστι νοεῖν, παρέχοντος τῷ εἰσελθεῖν, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· παρ-εὐθὺ δὲ σὺν τῷ σώματι παρεστῶς, καὶ τὴν πληρογορίαν παρέχων. Ταῦτα τοῖς πιστοῖς εἰς βεβαίωσιν, καὶ τοῖς ἀπίστοις εἰς διόρθωσιν εἰρήσθω συμμέτρως.

B

36. Διορθούσθω τοιγαροῦν καὶ Παῦλος (60) Σαμοσατεὺς, τῆς θείας κατήκοος γεγενημένος φωνῆς, *Τὸ σῶμά μου*, λέγοντος, καὶ οὐχὶ τὸν Χριστὸν ἕτερον (61) παρ' ἐμὲ τὸν Λόγον, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ αὐτὸν, καὶ ἐμὲ σὺν αὐτῷ. Τὸ γὰρ χρίσμα ἐγὼ ὁ Λόγος, τὸ δὲ χρισθὲν ὑπ' ἐμοῦ ὁ ἀνθρωπος· οὐ χωρὶς οὖν ἐμοῦ Χριστὸς κληθεῖν ἄν (62), ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ ὦν καὶ ἐμοῦ ἐν αὐτῷ. Τὸ τοίνυν ἀποστολὴν τοῦ Λόγου σημαίνεσθαι ἔνωσιν δηλοῖ τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦν, ὃς ἐρμηνεύεται Σωτὴρ, οὐ δι' ἕτερόν τι, ἀλλ' ἧ διὰ τὸ τῷ (63) Θεῷ Λόγῳ ἠνώσθαι. Ταῦτό σημαίνεται τὸ ῥητὸν τοῦτο τῷ, *Ὁ πέμφσας με Πατήρ, καὶ, Ἄπ' ἐμαντοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ὁ Πατήρ με ἀπέστειλε*. Τὴν γὰρ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἔνωσιν, σὺν ᾧ γνωρισθῆναι ἀνθρώποις ἦν δυνατὸν τὴν ἀόρατον φύσιν διὰ τῆς ὀρωμένης, ἀποστολὴν ὀνόμασεν. Οὐ γὰρ δὴ Θεὸς τόπους ἀμείβει (64), καθ' ἡμᾶς τοὺς ἐν τόποις κρυπτομένους, τῷ τῆς μικρότητος ἡμῶν σχήματι τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδεικνύμενος (65)· πῶς γὰρ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν; Ἀλλὰ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας ἕνεκα τὴν ἀποστολὴν οἱ δίκαιοι ὀνόμασαν. Εἶτα οὖν (66) καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος. Χριστὸς οὖν ὁ ἐκ Μαρίας Θεὸς ἀνθρωπος· οὐχ ἕτερός τις Χριστὸς, ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτός· οὗτος πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς, οὗτος ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς Παρθένου· ἀόρατος τὸ (67) πρὶν καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν ἀγίαις, ὁρατὸς νυνὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν ὀρώμενον ἀνθρώπον ἔνωσιν· ὀρώμενος δὲ, φημὶ, οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου (68) σώματος καὶ ὅλου

⁶¹ Matth. xxvi, 26. ⁶² Joan. viii, 10. ⁶³ ibid. 42.

et Gobler., καὶ ἐμοῦ. In aliis et editis καὶ deest.

(63) Τῷ abest a codice Regio et Segueriano. Iidem ibidem ταῦτόν σημαίνεσθαι. Item ibidem Goblerianus et Felckmanni 1, τὸ ῥητὸν τοῦτο τό.

(64) Regius et Seguerian., ἀμείβει. Alii et editi, ἀμολβει.

(65) Goblerian., ἐπιδεικνύμενος.

(66) Regius codex, Seguer. et Basiliens., εἶτ' οὖν. Alii cum editis, εἶτα οὖν.

(67) Τό abest a Goblerian. et Felckm. 1.

(68) Regius codex, Seguerianus et Basiliensis, ἀνθρωπέου. Cæteri et editi, ἀνθρωπίνου. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1 omittunt καὶ ὅλου ἀνθρώπου.

ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισε τῇ οικειώσει τῇ πρὸς ἑαυτὸν. A bili divinitate, sed ipsa divinitate per humanum
 Αὐτῷ τὸ σέβας καὶ ἡ προσκύνησις, ὃς ἦν (69) πρῶην, corpus totumque hominem agente, quem totum ho-
 καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. minem ejusdem secum conjunctione renovavit. Ipsi
 honor et adoratio qui antea, et nunc et semper est in sæcula. Ameu.

(69) Basiliens., ὡς ἦν. Ibidem Seguer., πρὸ ἦν. Regius, προῖν. In fine Regius et Seguerian. addunt
 Ἀμήν, quod abest ab aliis et editis.

MONITUM

IN SEQUENTES SANCTI ATHANASII AD SERAPIONEM EPISTOLAS.

512-515. I. *Quæ sequuntur S. Athanasii ad Serapionem Thmuitanum episcopum epistolæ, invitante et flagitante ipso Serapione, a sancto Doctore in eremo conscriptæ sunt, ut ex prima patet epistola, num. 1 et 33, et quidem post Orationes contra Arianos, ut conjicere est ex his primæ epistolæ verbis, num. 2: Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνθύμημα. Ἄπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, εἰκότως τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δυσφημοῦσι. Διὸ καὶ οὐ χρὴ πλέον τι πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρὸ τούτων εἰρημένα κατ' αὐτῶν. Itaque Arianorum quidem nequaquam aliena est hujusmodi sententia. Postquam enim semel Dei Verbum negare ausi sunt, merito eadem quoque de ejus Spiritu impie mentiuntur. Quocirca nec plura adversus illos necesse est dicere: nam satis esse debent quæ antea contra ipsos dicta sunt. In his itaque epistolis contra quosdam disputat S. Athanasius, quæ ab Arianis quidem discesseverant, fatabanturque Filium vere Deum esse, sed iidem de Spiritu sancto impie sentiebant, quem nimirum rem creatam esse vellent, et unum ex administris spiritibus, soloque gradu ab angelis differre, ut numero 1 primæ epistolæ habetur. Unde optime ait Athanasius fictam illorum esse cum Arianis pugnam, at revera eos piæ fidei adversari. Utrumque enim errorem propugnabant Ariani, et Filium videlicet et Spiritum rem creatam esse, uti modo vidimus, passimque alibi declarat S. Doctor, verbi gratia, Oratione III contra Arianos, pag. 447, num. 15. Inde autem effectum est ut illi et ab Arianis odio habiti sint, quod Filium nollent rem creatam esse, quemadmodum num. 32 ejusdem primæ epistolæ narratur, nec ab orthodoxis fuerint admissi, quod Spiritum sanctum negarent Deum vere esse, Tropici porro dicti iidem sunt, uti sæpe eos vocat S. Athanasius, ut numeris 10 et 32 primæ epistolæ, quod nempe sacræ Scripturæ loca, quibus in vindicanda sancti Spiritus divinitate utebantur orthodoxi, metaphoris et tropis vellent esse interpretanda. Cæterum hi non iidem videntur esse qui Macedoniani. Illos enim recte de Filio sentire numero 1 et alibi indicatur: at Macedoniani nolebant Filium Patri esse consubstantialiam, sed similem duntaxat, ut refert Theodoretus Hæreticarum fabularum lib. IV, numero 5, et Historiæ ecclesiasticæ lib. II, c. 6.*

II. *Perturbato admodum et præpòstero ordine exstant illæ epistolæ in editis antea operibus S. Athanasii. Nam quæ prima esse debet, secunda est; quæ contra secunda debet esse, primum occupat locum. Imo pars secundæ epistolæ posterior in secundo exstat tomo, cum pars ejusdem prior sit in primo tomo. Similiter pars ultimæ epistolæ posterior in primo collocata est tomo, pars autem prior in secundo. Sed codicum manuscriptorum ope singulas in proprium restitimus ordinem, prout sequitur. Prima nempe ea est quæ incipit, Τὰ γράμματα τῆς σῆς, etc., quam cum nonnulli fratrum cuperent in epitomen redigi, petiit ab Athanasio Serapion, ut id efficere non gravaretur. Hæcque causa fuit sancto Doctore secundam ad eumdem scribendi epistolam, cujus initium, Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον, etc. Hujus in priori parte breviter contra Arianos Verbi divinitatem tuetur: in altera autem parte, quam his verbis exorditur, Ἴσως θαυμάσις, etc., primam contrahit epistolam. Videtur enim omnino non diversas esse epistolas, sed duas duntaxat ejusdem epistolæ partes, quas postmodum distinctas veluti epistolas divisere amanuenses. Nec enim posteriorem partem quasi aliam epistolam exorditur: sed se excusat quod, rogatus ut primam de Spiritu sancto epistolam contraheret, prius de Filii divinitate disseruerit. Præterea secundæ epistolæ initio se in ea præstitisse scribit quod postularat Serapion, ut scilicet primam, quæ paulo fusior videbatur, verbis paucioribus vellet comprehendere: quod cum non nisi in hac, quam dicimus, secunda parte præstiterit, clarum est ipsam non novam esse epistolam, sed partem tantum secundæ epistolæ posteriorem. Hinc etiam in plerisque et præstantioribus manuscriptis codicibus, secundæ epistolæ initio eam primæ esse epitomen adnotatur, quod sane veri esset alienum, si pars ejus altera distincta esset epistola.*

III. *Nec vero soli secundæ accidit epistolæ ut in duas disjungeretur, sed idem quoque in ultima contigit, quæ*

videlicet in codicibus Globberiano et Felckmanni primo in duas pariter distracta est epistola. Verum etiamsi exploratum nobis videatur ita se rem habere, tamen cum in omnibus, quos vidimus, manuscriptis codicibus secunda epistola in duas veluti epistolas distincta sit, non ausi sumus simul conjungere, sed eam prout in ipsis manuscriptis habetur, divisimus.

IV. Felckmannus secundam epistolam, sive primam ejus partem, quæ de Filio disserit (70), synopsis esse Orationum contra Arianos est arbitratus. At huic opinioni refragantur cum manuscripti codices, qui eam epitomen esse primæ ad Serapionem epistolæ observant, tum vero ipsum ejusdem exordium, ubi primæ tantum meminit S. Athanasius, quam se ait in secunda ista, rogatu Serapionis, nullisque optantibus fratribus, contraxisse. Non diffitemur tamen præcipua quæ in Orationibus contra Arianos fusius exponuntur argumenta, strictim hic presseque tractari: at contendimus illud opus, quod secundæ epistolæ principio, ait se in epitomen redegisse, aliud nullum esse quam epistolam primam ad Serapionem.

V. Ultima denique epistola ita orditur, Ἐνέταχον καὶ τῇ, etc. Hujus autem pars postrema, sive veluti appendix est tractatus in Matthæi verba, Quicumque dixerit ⁶⁴, etc., qui male in hactenus editis ab illa est divulsus. Siquidem non solum in omnibus manuscriptis codicibus hanc statim subsequitur epistolam, sed etiam in optimæ notæ Regio et Segueriano recte cum ipsa absque ullo titulo jungitur, tantumque in margine verba ipsa Matthæi afferuntur, uti fit et aliis in locis. In Globberiano autem et Felckmanni primo hæc novæ quasi epistolæ præponitur inscriptio, Πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα. Nempe cum in prima epistola, 516 num. 3, et in fine partis posterioris secundæ hæc Evangelii verba contra adversarios adduxisset S. Athanasius, ipsum rogavit Serapionem, ut locum illum interpretaretur, explicaretque cur qui in Spiritum sanctum peccaverit, gravius puniendus sit quam qui in Filium; cui postulationi, multum licet, ut scribit, reluctans, in fine ultimæ hujus epistolæ satisfecit.

VI. Non multum immorabimur in refellendo præcipiti et iniquo admodum Erasmi de prima ad Serapionem epistola judicio. Salvo, inquit ille, et integro doctorum judicio, ego censeo hoc opus esse hominis otiosi. nulloque ingenio præditi, qui voluerit imitari divi Athanasii libellos ad Serapionem. Hic mira congeries locorum et rationum confusio, molestissimaque semel dictorum iteratio. Eidem sententiæ temere subscribunt Scultetus et Rivetus, nullis aliis adductis argumentis, nisi quod addat Rivetus citari ea epistola locum Michææ, qui nusquam reperitur, nimirum, Domus Jacob exacerbavit Spiritum Domini. Verum valde ille hallucinatur; nam is est versus septimus capitis secundi Michææ juxta Græcam versionem.

VII. Quam vana et temeraria sit hujusmodi illorum opinatio, ex omnibus omnino manuscriptis codicibus convincitur, in quibus videlicet, magno consensu, S. Athanasio attribuitur. Præterea qui in lectione S. Athanasii vel paulum versatus fuerit, ea in epistola methodum, dictiones, verbaque ipsa S. Doctoris facile agnosceret. Nec enim aliter hic disserit quam aliis in operibus, verbi gratia, in Orationibus contra Arianos, in quibus Scripturæ testimonia undique accumulatur, ut Filii divinitatem tueatur. Cum enim et Ariani et Tropici easdem admitterent Scripturas ac orthodoxi, undenam, quæso, validiora posset proferre argumenta quam ex divinis his libris? Nec etiam crebrius hic eadem repetit quam alibi, quod quidem molestum nemini esse debere ipse solet præmonere. Denique cum iidem illi secundæ epistolæ partem posteriorem, quæ primæ est epitome, Athanasii esse consentiant, permirum sane est quod hanc audeant repudiare. Sed de his satis superque. Ita enim perspicuum est vere Athanasii esse primam hanc epistolam, ut nemini rem serio examinanti ulla possit oboriri suspicio id in dubium revocandi.

VIII. Cardinalis Perronius lib. II De Eucharistia, aliique nonnulli postremam quoque partem sive appendixem epistolæ ultimæ, nempe Tractatum in verba Matthæi, Quicumque dixerit, etc., negarunt verum esse S. Athanasii opus. At germanum ejus fetum esse, ea quæ paulo ante, num. III et V, dicta sunt, apertissime ostendunt. Adde in Concilio Lateranensi sub Martino I, pag. 304, tres locos ex hoc tractatu; tanquam ex vero S. Athanasii opere, adduci.

⁶⁴ Matth. XVIII, 32.

(70) Vide item pag. 267, n. 3

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΘΜΟΥΕΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ (71)

Κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD SERAPIONEM THMUITANUM EPISCOPUM

Contra illos qui blasphemant et dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.

1. Τὰ γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθέσεως ἀπεδόθη A
μοι (72) ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ εἰ καὶ πικρὸς τις
ἦν ὁ καθ' ἡμῶν διωγμὸς ἐπικείμενος, καὶ πολλὴ
ἔρευνα τῶν ζητούντων ἡμᾶς ἀνελεῖν· ἀλλ' « ὁ Πα-
τήρ τῶν οἰκτιρῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, »
παρεκάλεσεν ἡμᾶς καὶ ἐν τοῖς γράμμασι σου. Ἄνα-
μνησκόμενος γὰρ τῆς σῆς διαθέσεως καὶ πάντων
τῶν γησιῶν, ἔδοξα τούτους σὺν ἔμοι τότε παρῆναι.
Ἐπιπολὺ μὲν οὖν ἔχαιρον κατέχων τὰ γράμματα·
ὡς δὲ τούτοις ἐνέτυχον, ἠρξάμην πάλιν ἀθυμεῖν διὰ
τούς ἀπαξ μελετήσαντας μάχεσθαι πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν. Ἐγγραφες γὰρ, ἀγαπητὴ καὶ ἀληθῶς ποθεινό-
τατα, λυπούμενος καὶ αὐτὸς, ὡς ἐξεληθόντων μὲν τι-
νων ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν (75) διὰ τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ

« II Cor. 1, 3.

(71) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Gobl-
lerianus et Felckmanni primus; sed duo postremi
habent Σεραπίωνα. In Regio secundo, in quo hæc
una ad Serapionem exstat epistola, is est titulus, τοῦ
αὐτοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα
ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. In codice ma-
nuscripto eminentissimi D. cardinalis Ottoboni, ac
in Basil. Anglic. et Felckm. secundo, Ἐπιστολὴ πρὸς
Σεραπίωνα ἐπίσκοπον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.
Sed in Felckm. 2 deest ἐπίσκοπον. In titulum Com-
melinianæ editionis, quo Parisina item editio utitur,
sic habentem. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκο-
πον, κατὰ τῶν λέγοντων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
κτίσμα ἐστίν, hæc notat Felckm.: *Titulus porro in G.
et I. ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα ἐπίσκοπον Θμουέως
κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Unde Interpres reddidit: Epi-
stola ad Serapionem episcopum Thmueos, contra* C
*eos qui dicunt Sp. S., etc. Verum cum ineptus ne-
scio quis emendator in codice II, quem operæ secu-*

517 1. Litteras sacræ tuæ charitatis in eremo ac-
cepi. Nam tametsi acerba adversum nos persecutio in-
stabat, et multa perquisitio eorum qui necem no-
bis moliebantur: tamen « Pater misericordiarum
et Deus totius consolationis », tuis nos litteris
est consolatus. Tuæ enim et omnium sincere ami-
corum benevolentia recordatus, illos tunc mecum
præsentes videre mihi videbar. Itaque acceptis tuis
litteris valde gavisus sum: sed vixdum illas perle-
geram, cum rursus vehementer dolere incepti, eo-
rum pervicacia motus, qui contra veritatem pu-
gnare semel in animum induxerunt. Siquidem tute
ipse, dilecte vereque optatissime, non sine dolore
mihi significasti, quosdam impiam Arianorum in

B

te sunt, nec solummodo inveniret, quæ etiam in Ba-
siliensi et Anagiano totidem verbis habentur: Ἐπι-
στολὴ πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
ipse satis audacter eum qui nunc præfixus legitur ex
suo cerebro titulum excudit et præposuit.

(72) Eminent. cardin. Ottoboni codex, ἀπεδόθη-
σάν μοι. Ibidem uterque Regius καὶ εἰ καὶ. Cæteri et
editi καὶ εἰ tantum. Ibidem Ottobon., ὁ καθ' ἡμᾶς
διωγμὸς. Paulo post, manuscripti omnes nostri, ἀλλ'
ὁ Πατήρ τῶν οἰκτιρῶν, etc. Manuscripti vero Felck-
manni, ἀλλ' ὁ Πατήρ τῆς παρακλήσεως, omissis in-
termediis. Mox καὶ ante ἐν τοῖς deest in Gobl: et
Felckm. 1.

(75) Anglicanus, ἐκ τῶν Ἀρειανῶν. Macedonia-
nos et Pneumatomachos ab Arianis ortum duxisse.
vulgaris et trita omnium sententia est, Macedonium-
que esse Pneumatomachorum antesignanum. Quam-
obrem miretur fortasse quispiam nullam in hisce
disputationibus Macedonii mentionem occurrere.
Verum ut quid hac de re sentiam paucis efferam;

Dei Filium hæresin detestantes, ab illiis quidem A discessisse, 518 sed eosdem de Spiritu sancto prave sentire, contendereque illum non tantum rem creatam, sed etiam unum ex administris spiritibus esse⁶⁶, soloque gradu ab angelis differre. Et hæc simulata quidem pugna cum Arianis, sed vera est cum pia fide certatio. Nam ut illi Filium negantes, negant et Patrem : ita et isti, indigna de Spiritu sancto loquentes, indigna quoque de Filio loquantur necesse est. Ita ambæ illæ sectæ bellum veritati indictum divisere, ut illi contra Filium, et isti contra Spiritum sanctum perversa sentientes, ejusdem in sanctam Trinitatem blasphemiam simul rei sint. Cum igitur hæc perspicere multa quecum cogitare, in gravem vicindi luctum, quod iterum diabolus ludificandi ansam apud illos nactus esset, B qui ejus insaniam et furorem imitari nihil verentur. Hinc ego hoc temporis silere decreveram. Verum tamen, cum ut tuæ sanctitatis cohortationi cederem, tum ut pravam illorum opinionem et satanicam audaciam propulsarem, vix tandem paucis hanc potui scribere epistolam, ut tu, occasione inde accepta, pro tua qua polles prudentia, ea quæ desunt supplicas, atque adeo plene refellatur impia hæresis.

2. Itaque Arianorum quidem nequaquam aliena est hujusmodi sententia. Postquam enim semel Dei Verbum negare ausi sunt, merito eadem de ejus Spiritu impie mentiuntur. Quocirca nec plura adversus illos dicere necesse est, sed satis esse debent quæ antea contra ipsos dicta sunt. Quod autem ad C illos spectat, qui falsa de Spiritu sancto errantes opinantur, ipsis quodam modo sive (74) tropo, ut iidem loquuntur, convenit respondere. Mira enim profecto videatur ipsorum amentia, quod scilicet ii qui Filium Dei rem creatam esse nolunt, (qua

⁶⁶ Hebr. i, 14.

non videtur de Macedonio hic agi. Etenim ille inter Arianorum primipilares annuerabatur, atque, ut videtur, Filium semper pro re creata habuit. Contra vero isti, quos oppugnat Athanasius, Arianos quidem impugnant; verum sanam de Filio doctrinam vindicantes, in Spiritum sanctum debacchabantur, unde conjectandum relinquitur hæc Pneumatomachorum familiam dispere a Macedoniana esse, quod tamen augurando dicitur; nam lucifugarum hujusmodi initia obscuriora sunt, quam ut possit de iis certa et indubitata ferri sententia. Et alioquin mirum quanta varietas sententiarum in hæresum initiis suboriat, aliis aliud apprehendentibus atque ex iisdem principiis diversa colligentibus. Nimirum solemne hæreticis est ut, amisso semel veritatis tramite, hac illac oberrent ac ne secum quidem ipsi consistere possint, scilicet

Πάντη μαυρόμερος και άμύχαρος άμφαλάληται.

Ibidem Regii ambo codices manuscripti, Seguerianus et Basiliensis, κατά τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Cæteri autem cum editis, κατά τοῦ Θεοῦ solum : prior lectio præstat, ut ex consequentibus propalam est. Ibidem Regius primus et Seguerianus, δυσφημίαν alii, cum editis, βλασφημίαν.

(74) Tropis nimirum illi et metaphoris depravabant ea sacræ Scripturæ loca, quibus orthodoxi Spiritum sanctum uocabant Deum esse : hincque

τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν, φρονούντων δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ λεγόντων αὐτὸ μὴ μόνον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ τῶν λειτουργικῶν (75) πνευμάτων ἔν αὐτὸ εἶναι, καὶ βαθμῶ μόνον αὐτὸ διαφέρειν τῶν ἀγγέλων. Τοῦτο δὲ ἐστὶ πρὸς μὲν τοὺς Ἀρειανούς προσποιητὸς μάχη· ἀληθὴς δὲ ἀντιλογία πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, ἀρνούμενοι τὸν Υἱὸν, ἀρνοῦνται καὶ τὸν Πατέρα· οὕτω καὶ οὗτοι, δυσφημοῦντες (76) εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δυσφημοῦσι καὶ εἰς τὸν Υἱόν. Καὶ ἀμφοτέρω τὰ μέρη διείλοντο τὴν πρὸς τὴν ἀληθεῖαν ἀντίστασιν, ἔν' οἱ μὲν κατὰ τοῦ Λόγου, οἱ δὲ κατὰ τοῦ Πνεύματος φρονούντες, τὴν αὐτὴν ἔχουσιν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα βλασφημίαν. Ταῦτ' οὖν συνορῶν καὶ πολλὰ λογίζόμενος, ἐν ἀθυμία γέγονα, ὅτι πάλιν εὖρε παίζειν ὁ διάβολος ἐν τοῖς ὑποκρινόμενοις τὴν μανίαν αὐτοῦ· καὶ κρίνας μὲν ἤμην σωπᾶν (77) ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ· διὰ δὲ τὴν προτροπὴν τῆς σῆς ὁσιότητος, ἐνεκὰ τε τῆς ἐκείνων ἀλλοδοξίας καὶ σατανικῆς προπετείας, δι' ὀλίγων ἐγραψα τὴν ἐπιστολήν, μόγις καὶ ταῦτα δυνηθεὶς, ἵνα μόνον καὶ σὺ, πρόσφασιν ἐκ τούτων λαβὼν, κατὰ τὴν προσουσάν σοι σύνεσιν τὰ λείποντα (78) προσθήῃς, καὶ πλήρης ὁ κατὰ τῆς δυσσεβοῦς αἰρέσεως ἔλεγχος γένηται.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνόημα. Ἄπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, εἰκότως τὰ αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δυσφημοῦσι. Διὰ καὶ οὐ χρὴ πλέον τι πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρὸς τούτων εἰρημένα κατ' αὐτῶν. Πρὸς δὲ τοὺς περὶ τοῦ Πνεύματος ἀπατηθέντας, τρόπῳ τινι, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖν, προσήκει διερευνῶντας εἰπεῖν (79). Τούτων γὰρ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις τὴν ἄνοιαν, ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μὴ θέλοντες κτίσμα εἶναι, καὶ καλῶς γε κατὰ τῷτο φρονούντες (80), πῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κτίσμα καὶ ἀκού-

Tropici dicti sunt. Vide infra num. 10.

(75) Ita Regii ambo manuscripti, Seguerianus item, Basil. Gobl. et Felckm. secundus, atque eodem modo legitur in Epistola divi Pauli ad Hebræos i, 14. Alii et editi, λειτουργῶν. Βαθμῶ μόνω. Paulo post, Anglicanus codex solus, προσποιετὸς ἡ μάχη.

(76) Hic et infra post δυσφημοῦσι particula καὶ in manuscripto Regio primo et Segueriano omnium optimis codicibus legitur, in aliis omittitur. Ibidem mox, διείλαντο. Editi, διείλοντο. Ibidem Basiliensis codex manuscriptus solus, πρὸς τῆς ἀληθείας.

(77) In editis et in quibusdam manuscriptis hic perperam legebatur σωπᾶν. Verum Regii ambo codices, Anglicanus item et Basiliensis, σωπᾶν recte habent. Mox aliqui codices cum editis habent ὁσιότητος, ἐνεκὰ τε. Regius autem primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus habent γνησιότητος ἐνεκὰ γε. Nannius quoque γνησιότητος legit : nam vertit sinceritatis ; tantilli momenti res est.

(78) Regius primus et Seguerianus, λειπόμενα.

(79) Regius et Seguerianus, ὀλίγα προσήκει διερωτώντας αὐτοὺς εἰπεῖν. Ibidem mox εὐθύς post ἂν τις addunt.

(80) Sic Reg. 1, Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1. Cæteri vero et editi κατὰ omittunt. Mox Ottobon., τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

σαι ἠέλεγοντο; Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα Α τοῦ Λόγου ἐνότητα, οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γενητῶν αὐτὸν τὸν Υἱὸν, ἀλλ', ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς, δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι (81) τῶν ποιημάτων φρονούσι: διὰ τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἐνότητα πρὸς τὸν Υἱὸν, ἢν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κτίσμα λέγουσι, καὶ ἠγνόησαν, ὅτι, ὡσπερ μὴ διαιρούντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, σώζουσι τὸ (82) ἓνα Θεὸν εἶναι, οὕτω, διαιρούντες ἀπὸ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, οὐκέτι μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητα σώζουσι, σχίζοντες αὐτὴν καὶ ἐπιμίγοντες αὐτῇ ἄλλοτριαν καὶ ἑτεροειδῆ φύσιν, καὶ τοὺς κτίσμασι συνεξισύοντες αὐτήν; Τοῦτο δὲ πάλιν οὐκέτι ἐν εἶναι δείκνυσιν τὴν Τριάδα, ἀλλὰ ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων συγχειμένην αὐτὴν, διὰ τὸ ἑτεροούσιον τοῦ Πνεύματος, ὡς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο (83). Ποία οὖν αὕτη θεολογία ἐκ δημιουργοῦ καὶ κτίσματος συγχειμένη; Ἡ γὰρ οὐ Τριάς ἐστίν, ἀλλὰ δύος, καὶ λοιπὸν ἡ κτίσις, ἢ, εἰ (84) Τριάς ἐστίν, ὡσπερ οὖν καὶ ἐστίν, πῶς τοὺς μετὰ τὴν Τριάδα κτίσμασι συντάττουσι τὸ τῆς Τριάδος Πνεῦμα; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ πάλιν διαιρεῖν καὶ διαλύειν τὴν Τριάδα. Οὐκ οὖν, κακῶς φρονούντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου (85), οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν (86). Εἰ γὰρ ἐφρόνουσιν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουσιν ὀρθῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον ὄν, παρ' αὐτοῦ (87) διδοταὶ τοὺς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοὺς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Οὕτω δὲ πλανώμενοι, οὐδὲ περὶ τοῦ Πατρὸς ὀρθῶς τὴν πίστιν ἔχουσιν. Οἱ γὰρ ἀντικείμενοι τῷ Πνεύματι, ὡς εἶπεν ὁ μέγας μάρτυρ Στέφανος, οὗτοι καὶ τὸν Υἱὸν ἀρνοῦνται. Τὸν δὲ Υἱὸν ἀρνοῦμενοι, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχουσι.

Filium negant. Filium autem negantes, neque Patrem profecto habuerint⁶⁷.

⁶⁷ Act. vii, 51. ⁶⁸ I Joan. ii, 23.

(81) Regius secundus, αὐτὸν εἶναι. Cæteri et editi εἶναι omittunt. Ibidem Reg. 1, Seg. Anglican., φρονούσι. Alii vero et editi, φρονούντες.

(82) Sic Reg. 1, Seg., Basil. Alii vero et editi, τόν.

(83) Sic Reg. 1, Seg. et mox δηλιουργοῦ. Cæteri et editi, ἐπλάσαντο et δημιουργοῦ.

(84) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felckm. 1. In Reg. 2 tamen ei deest. Alii et editi, ἡ κτίσις, εἰς Τριάδα ἐστίν, ὅπερ οὐκ ἐστίν, καὶ πῶς, etc.

(85) Hæc verba usque ad καλῶς inclusive desunt in Reg. 2.

(86) Ne pigeat annotare, in hæc verba: Εἰ γὰρ ἐφρόνουσιν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουσιν ὀρθῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, hæc observari a Felckm.: *Est in Bibliotheca Archipalatina codex manuscriptus Græcus, in quo præter illos V Dialogos Athanasii, quos supra tom. II habes (jam vero infra tom. II) tum Maximi illius magni Monothelitarum adversarii, tum D. Augustini Soliloquia et Damasceni quædam: tum denique nescio cuius alterius monachi complura opuscula, qui circa annum Domini 1170 vixit. Siquidem fol. 214, col. 3, exstat ejus quoddam opusculum ad Manuelem Commenum imperatorem de astrologia, ubi fol. 2, col. 2, Judæos refutans inquit: Λέγει λοιπὸν, ὦ Ἰουδαῖε, τίς ἡ αἰτία δι' ἣν νῦν ἐν αἰχμαλωσίᾳ διατρίβεις τοσοῦτον καιρόν; Ἰδοὺ γὰρ ὡσεὶ χίλια πρὸς τοὺς ἑκατὸν ἔτη διήλθοσαν, καὶ ὁ νότος ὑμῶν κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ πρόβησιν ἐστὶ συγχάμπεται. Hoc est: Dic igitur, o Judæe, quæ causa est quod nunc in*

captivitate verseris et quidem a tam diuturna tempore? Enimvero ab annis circiter centum supra mille qui præterierunt, dorsum vestrum, juxta Davidis prophetiam, adhuc incurvatur. *Hic ergo quisquis est in opusculo, Quod Spiritus sanctus a solo Patre procedat, ad Maximum Smentotam scribens, et fol. 179, col. 3, præsentem hunc locum citans, sic præfatur: Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὄθεν τὴν ὑπαρξίν κέκτηται, καὶ τίνα τρόπον ἐκλάμπει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὅπως τοὺς ἀξίως (sic mss., forte ἀξίως) αὐτοῦ διαδίδεται, ἐν τῇ πρὸς Σαραπίωνα ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ σαφῶς οὕτω διελέγηεν: Εἰ καλῶς ἐφρόνουσιν περὶ τοῦ Λόγου, ὀρθῶς ἂν ἐφρόνουσιν καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Hoc est: Enimvero magnus ille Athanasius opportune in Epistola ad Serapionem episcopum, ac disertis verbis edisserit, undenam Spiritus sanctus existentiam mutuatur, et qua ratione illucescat, necnon quo pacto detur iis qui digni sunt, his verbis: Si recte de Verbo sentirent, sanam quoque doctrinam tenerent de Spiritu sancto qui ex Patre procedit. Hæc Felckm.*

(87) Sic Reg. 1, Seg. Gobl. Felckm. 1, Ottobon. et incertus auctor qui hunc locum citat epistola ad Maximum Smentotam ex mss. Græc. bibl. Archipal., ut testatur Felckm. Alii et editi, ὃ παρ' αὐτοῦ. Mox Regius 2, πιστεύουσιν εἰς τὸ δνομα αὐτοῦ. Mox item omnes mss. περὶ τοῦ Πατρὸς habent: editi male, περὶ τοῦ Πνεύματος.

3. Undenam ergo tantæ vobis temeritatis causa, A ut nec illud a Salvatore dictum vereamini: « Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro⁶⁹ » Ariani quidem, etsi corpoream Verbi præsentiam, et quæ ejus causa dicta sunt, non intelligerent, ex his tamen occasionem suæ comminiscendæ hæresis improbissime nacti, Dei hostes esse et vere de terra ⁷⁰ inania loqui convicti sunt. Vos vero undenam, quæso, in errore inducti estis? Quis vos ita docuit, vel quis tandem modus vestri erroris? Legimus, inquit, in propheta Amos hæc Dei verba: « Quia ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum, et annuntians ad homines Christum ejus, faciens diluculum et nebulam, et gradiens super excelsa terræ: Dominus Deus omnipotens, nomen ipsi⁷¹. » Inde adducti fuimus ut Arianis, qui Spiritum sanctum rem creatam esse docent, assentiremur. An ergo quod Amos exstat legistis: quod autem in Proverbiis dicitur: « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua⁷², » an legistis necne? Ergone istud Proverbiorum ex veritate interpretamini, ne videlicet Verbum rem creatam dicatis: illud autem prophetæ nulla interpretatione explicatis, sed voce « spiritus » tantummodo audita, Spiritum sanctum rem creatam dici existimatis? Atqui in Proverbiis Sapientiæ aperte dicit: « Creavit me. » Verumtamen recte vos dictum illud ita excipitis, ut non creatricem Sapientiam rebus creatis annumeretis. Sic igitur vos illa prophetæ non Spiritum sanctum denotat, sed tantum de spiritu dicitur. Cum ergo multa sit in Scripturis spirituum differentia, rectumque sensum habere possit iste Scripturæ locus, cur vos velut litigiosi aut serpentis Ariani morsu ulcerati, de Spiritu sancto prophetam **520** Amos loqui arbitramini, ne scilicet credere desistatis Spiritum sanctum rem creatam esse?

4. Dicite, amabo, an in aliquo divinæ Scripturæ loco Spiritum sanctum simpliciter spiritum dici reperiat, sine addita voce vel Dei, vel Patris, vel

⁶⁹ Matth. xii, 32. Marc. iii, 29. ⁷⁰ Joan. iii, 31.

(88) Sic Reg. 1, Seg. Anglic. Gobl. Felckm. 1. D Cæteri autem et editi, totiautis. Regius primus et Seguerianus mox pro Κυρίου, habent Σωτήρος.

(89) Regius secundus, εν τῷ νῦν αἰῶνι. Ibidem Gobl. et Felckm. primus pro μέλλοντι, habent ἐρχομένῳ. Mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἀρειανοί, καίτοι. Cæteri et editi καίτοι omittunt. Mox item Regius primus, Seguer., ὁμῶς ἐξ αὐτῶν, et paulo post, καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν. Alii et editi, et καὶ ὁμῶς, οὕτως omittunt.

(90) Sic Regius primus et Seguerianus. At Gobl. et Felckmanni primus. κενοφωνοῦντες. Cæteri et editi, κενολογοῦντες. Mox Reg. 1, Seg. Gobl. et Felckm. 1 sic habent: ἠπατήθητε παρ' αὐτῶν; Τί ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὁμῶν πλανῆς; Ἄλλ' ὡς γραφεῖσαν αὐτὴν φασὶν ἐν τῷ, etc. Regius et Seguerianus αὐτὴν omittunt. Ibidem iidem habent διότι: εἴτω.

3. Πόθεν τοίνυν ὑμῖν, ὦ οἱ, τῆς (88) τοσαύτης τόλμης ἢ πρόφασιν, ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὸ ὅπῃ τοῦ Κυρίου εἰρημένον: « Ὅς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι (89) τοῦτω, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι; » Οἱ μὲν γὰρ Ἀρειανοί, καίτοι τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Λόγου καὶ τὰ ἐ' αὐτὴν εἰρημένα μὴ νοήσαντες, ὁμῶς ἐξ αὐτῶν πρόφασιν λαβόντες εἰς τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν, καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν θεομάχοι καὶ ὡς ἀληθῶς ἀπὸ γῆς κενολογοῦντες (90). Ὑμεῖς δὲ πόθεν ἠπατήθητε; παρὰ τίνων ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὁμῶν πλάνης; Ἀνέγνωμεν, φασὶν, ἐν τῷ προφήτῃ Ἀμῶς, λέγοντος τοῦ Θεοῦ, « Ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ποιῶν ὄρθρον καὶ **B** ὁμίχλην, καὶ ἐπιθαίνων ἐπὶ τὰ ὑψηλά τῆς (91) γῆς, Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ. » Καὶ ἔνθεν ἐπέστημεν τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἶτα τὸ μὲν παρὰ τῷ Ἀμῶς (92) ἀνέγνωτε τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγόμενον, « Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » οὐκ ἀνέγνωτε, ἢ ἀνέγνωτε; Καὶ τοῦτο μὲν (93), ὡς ἔχει ἀληθείας, ἐρμηνεύετε, ἵνα μὴ εἴπητε κτίσμα τὸν Λόγον τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ οὐχ ἐρμηνεύετε, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀκούοντες « πνεῦμα, » ἐνομίσατε λέγεσθαι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καίτοι ἐν μὲν ταῖς Παροιμίαις φανερώς (94) ἡ Σοφία λέγουσά ἐστι τὸ, « ἐκτίσέ με » καὶ ὁμῶς καλῶς γε ποιοῦντες, ἐρμηνεύετε τὸ ῥητὸν, ἵνα μὴ τὴν δημιουργὸν Σοφίαν ἐν (95) τοῖς κτίσμασι συναριθμῆτε. Τὸ δὲ ἐν τῷ προφήτῃ ῥητὸν οὐκ ἔχει γνώρισμα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ἀπλῶς εἰρηται περὶ πνεύματος. Πῶς οὖν, καίτοι πλείστης οὐσίας διαφορᾶς ἐν ταῖς Γραφαῖς περὶ πνευμάτων (96), καὶ δυναμένου τοῦ ῥητοῦ τὴν ἰδίαν διάνοιαν ἔχειν ὀρθὴν, ὑμεῖς, ὡς φιλονεικοῦντες ἢ ὡς ὑπὸ δῆγματος τοῦ Ἀρειανοῦ ὄψεως βλαβέντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρησθαι παρὰ τοῦ Ἀμῶς νομίζετε, ἵνα μόνον τοῦ φρονεῖν κτίσμα μὴ ἐπιλάθησθε;

4. Εἶπατε γοῦν εἰ ποὺ τῆς θείας Γραφῆς εὐρίσκατε (97) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπλῶς εἰρημένον πνεῦμα, χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ

⁷¹ Amos iv, 13. ⁷² Prov. viii, 22.

(91) Reg. 1, Seg. Gobl. Felckm. 1, τὰ ὑψη. Quæ sequuntur καὶ ἔνθεν usque ad τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, aesunt in ms. Basil.

(92) Regius secundus, παρὰ τοῦ Ἀμῶς. Mox Seg., ὁ Κύριος ἐκτίσσε, etc.

(93) Sic primus codex Regius. Cæteri vero et editi, Τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγόμενον, τοῦτο μὲν. Item mox primus codex Reg. Anglican. Gobl. et Felckm. 1, ὡς ἔχει ἀληθείας. Alii et editi, ὡς ἔχει ἢ ἀληθεία.

(94) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Anglican. et Otobon. Cæteri et editi, φανερόν. Mox Reg. 2, ἐκτίσσε με. Alii et editi με omittunt.

(95) Ἐν abest a Gobl. et Felckm. 1.

(96) Sic Regius primus. Cæteri et editi, Πνεύματος.

(97) Sic Reg. 1, Seg. Gobl. Alii et editi, εὐρίσκαται.

Πατρός, ἢ ὅτι ἐμοῦ, ἢ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ (98) καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ τοῦ ἁθροῦ, ἵνα μὴ ἀπλῶς λέγηται πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα (99)· ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ Παράκλητον, ἢ ἀληθείας, ὃ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ λέγοντος (1), « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια » ἵνα, ἀκούσαντες ἀπλῶς « πνεῦμα, » ὑπονοήσῃτε εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἐξηρήσθωσαν δὲ τοῦ Λόγου νῦν οἵτινες ἤδη λαβόντες, πάλιν ὀνομάζονται, καὶ ὅσοι, προμαθόντες περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὕστερον ὡς ἐν ἐκπαλήψει (2) καὶ ὑπομνήσει, καὶ μόνον λεγόμενου « τοῦ πνεύματος, » οὐκ ἀγνοοῦσι περὶ τίνος ἀκούουσι· καὶ μάλιστα, ὅτι καὶ οὕτω μετὰ τοῦ ἁθροῦ λέγεται. Καὶ ὁλως ἄνευ τοῦ ἁθροῦ, ἢ τῆς προειρημένης προσθήκης, οὐκ ἂν εἴη σημαίνόμενον (3) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οἷά ἐστιν ἃ γράφει Παῦλος τοῖς Γαλάταις· « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; » Ποῖον δὲ ἦσαν λαβόντες ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδόμενον τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἀναγεννωμένοις διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας; Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ γράφων (4)· « Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε »· εἰδὸς καὶ αὐτοῖς ὅπερ ἔλαβον ἔλεγεν, ἵνα μὴ σβέννυτε ἐξ ἀμελείας τὴν ἐν αὐτοῖς ἀναφειδίσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. Ἐν δὲ τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως διὰ τὴν σάρκα ἦν προσέλαβεν, ἐὰν λέγωσιν οἱ εὐαγγελισταὶ (5), « Ἰησοῦς δὲ, πλήρης (6) Πνεύματος ὢν, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου » καὶ τὸ, « Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον » τὸν αὐτὸν ἔχει νοῦν. Προεῖρητο γὰρ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ· « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἀπαντατὸν λαόν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος, καὶ προσευχομένου, ἀνεωθῆναι (6') τὸν οὐρανόν, καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῶς εἶδει, ὡσεὶ (7) περιστερᾶν, ἐπ' αὐτόν. » Καὶ ὅλην ἦν, ὅτι, λεγόμενου τοῦ Πνεύματος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν σημαίνόμενον. Οὕτω μὲν οὖν παρ' οἷς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κἂν μόνον τὸ Πνεῦμα λέγηται χωρὶς τῆς ἐπ' αὐτῷ προσθήκης (8), οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σημαίνεται, ἔχον μάλιστα τὸ ἁθροῦν.

5. Ὑμεῖς δὲ εἶπατε τὸ προταθὲν ὑμῖν (9), εἰ εὐρίχκατέ που τῆς θείας Γραφῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον

⁹⁸ Joan. xiv, 6. ⁹⁹ Galat. iii, 2. ¹ I Thess. v, 19. ² Luc. iv, 1. ³ Matth. iv, 1. ⁴ Luc. iii, 21, 22.

(98) Reg. 1, Seg., ἢ τῷ Χριστοῦ, etc.

(99) Regius secundus omittit, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα. Ibidem τὸ bis mox seq. deest in Reg. 1 et Seg.

(1) Regii et Seg., τοῦ λέγοντος. Cæteri et editi τοῦ omittunt. Mox Ottobon., ὑπονοήτε τὸ Πνεῦμα.

(2) Sic Reg. 1 et Seguerian. Cæteri et editi, ἀναλήψει.

(3) Sic Regii et Seg. Cæteri vero et editi, σημαίνον. Mox Regius secundus et Seguerian., ὁ Παῦλος. Ibid. τοῖς abest a Gobl. et Felckm. 1.

(4) Sic Regii et Seguer. Cæteri et editi καὶ omittunt. Ibid. Goblerian. et Felckm. 1, δὲ πάλιν γράφω.

(5) Gobler. et Felckm. 1, προσέλαβεν, λέγουσιν εὐαγγελισταί.

(6) Luc. iv, 1, ex omnibus etiam mss. edit. Oxon., ann. 1675, legitur, Ἰησοῦς δὲ Πνεύματος ἁγίου πλήρης. At vocem ἁγίου non legisse Athanasium ex hac loco patet. Mox ibid. Reg. et Seg. ha-

mei, vel ipsius Christi et Filii, vel a me, quod est a Deo, vel nisi cum articulo, ita ut non spiritus solum dicatur, sed vel ille Spiritus, vel Spiritus sanctus, vel Paracletus, vel veritatis, id est Filii dicentis scilicet; « Ego sum veritas »; ut vos, nuda voce « spiritus » audita, sanctum Spiritum esse suspicaremur? Ex hac tamen regula eos velim excipi, qui cum Spiritum sanctum jam accepissent, de iisdem sit postea iterum mentio, vel qui cum prius quid de Spiritu sancto credendum sit didicerint, deinde repetitionis et commendationis ergo mera voce « spiritus » prolata, quis ille intelligendus sit non ignorant, maxime quia sic etiam cum articulo exprimitur. Denique sine articulo vel prædicto additamento nunquam Spiritum sanctum significari inveneritis. Hujusmodi sunt ea quæ Paulus ad Galatas scribit: « Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? » Quem vero alium acceperant, quam Spiritum sanctum qui credentibus et per regenerationis lavacrum renascentibus datur? Ad Thessalonicenses autem scribit: « Spiritum nolite extinguere ». Nempe eos, qui utique novant quem acceperant Spiritum, admonebat, ne accensam in ipsis Spiritus gratiam ex negligentia extinguerent. Quod si evangelistæ in Evangeliiis de Salvatore humano more, propter carnem ab eo assumptam hæc habent: « Jesus autem plenus Spiritu regressus a Jordane »; et: « Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu »; idem quoque sensus hic observandus est. Siquidem prius a Luca dictum fuerat: « Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est cælum: et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum ». Quocirca patet ipsum Spiritum sanctum, Spiritus vocabulo illic significari. Similiter apud quos est Spiritus sanctus, licet sine additamento Spiritus tantum dicatur, non dubitandum tamen est quin Spiritus sanctus denotetur, præsertim si adsit articulus.

5. Vos autem ostendite quod vobis proposuimus, si nempe alicubi in Scriptura divina Spiritum san-

dent τὸ τότε. Gobl. et Felckm. 1, καὶ ὁ Ἰησοῦς. Alii et editi, καὶ τότε. Mox item Reg. et Seg. habent προεῖρητο, ut et Anglican. et Felckm. 1, et Ottobon. Alii vero, προεῖρηται. Item ibid. Reg. 1, Seg., ὅτι ἐγένετο δέ, etc.

(6') Forte leg. ἀνεωθῆναι. EDIT. PATROL.

(7) Reg. 1, Seg., ὡς. Ibid. quæ sequuntur verba, καὶ ὅλην usque ad σημαίνόμενον, absunt a Reg. 2, Gobl. et Felckm. 1, Anglic., ἦν item deest in Reg. 1.

(8) Sic primus codex Regius, Seg. Goblerian. et Felckm. 1. Cæteri et editi, κἂν ὅταν. Mox Reg. 1, Seg., τῆς ἐν αὐτῷ προσθήκης. Paulo post Anglican. Basil., ἔχον. Cæteri et editi, ἔχων.

(9) Seg., προταθὲν. Reg. 1, προταθέν. Reg. 2, προτεθέν. Alii et editi, προστεθέν. Mox Reg. 1, Seg., ἤυρετε. Reg. 2, γὰρ ἤυρατε, item Anglican. Basil., sed sine particul. γὰρ. Paulo post, ἐπ' deest in Regio 2, πλὴν a Gobl. et Felckm. 1, et γε a Reg. 1, Seg.

cum invenistis tantummodo Spiritum appellari sine prædicto additamento et observatione cujus meminimus. Id certe nunquam præstare potueritis; siquidem nunquam ita scriptum vobis occurret. Sed contra in Genesi scriptum est: « Et Spiritus Dei ferebatur super aquas ⁷⁹. » Et paulo post: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus his, quia carnes sunt ⁸⁰. » Et in Numeris dicit Moyses ad filium Nave: « Ne mihi æmuleris. Quis tribuerit populum Domini esse prophetas, cum dederit Dominus Spiritum suum **521** super eos ⁸¹? » Et in Judicum libris de Othoniel dicitur: « Et factus est super eum Spiritus Domini, et judicavit Israel ⁸². » Et iterum: « Et factus est super Jephthæ Spiritus Domini ⁸³. » Et de Sansone: « Crevit, inquit, puer, et benedixit ei Dominus, cœpitque Spiritus Domini ire cum illo ⁸⁴. » Et, « Irruit in eum Spiritus Domini ⁸⁵. » David item psallit: « Spiritum sanctum tuum ne auferas a me ⁸⁶. » Et rursus in Psalmo centesimo quadragesimo secundo: « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam; propter nomen tuum, Domine, vivificabis me ⁸⁷. » In Isaia quoque scriptum legimus: « Spiritus Domini super me, propterea unxit me ⁸⁸. » Ante quæ verba dictum erat: « Væ, filii desertores. Hæc dicit Dominus: Fecistis consilium non per me: et pecta, sed non per Spiritum meum, ad peccata peccatis addenda ⁸⁹. » Et iterum: « Audite hæc: Non a principio in abscondito locutus sum. Cum fletet, illic eram: et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus ⁹⁰. » Deinde paucis interjectis addit: « Hoc fœdus meum cum ipsis, dixit Dominus; Spiritus meus, qui est in te ⁹¹. » Et in his quæ sequuntur rursus ait: « Non legatus, nec angelus, sed ipse Dominus servavit eos, quia illos diligebat et ipsis parcebat, ipse redemit eos et assumpsit eos, et elevavit eos cunctis diebus sæculi. Ipsi vero repugnaverunt et ad ira-

⁷⁹ Gen. i, 2. ⁸⁰ Gen. vi, 3. ⁸¹ Num. xi, 29. ⁸² Judic. iii, 10. ⁸³ Judic. xi, 29. ⁸⁴ Judic. xiiii, 24, 25. ⁸⁵ Judic. xv, 14. ⁸⁶ Psal. l, 13. ⁸⁷ Psal. cxxlii, 10. ⁸⁸ Isa. lxi, 21.

(10) Τούτοις omittit Reg.

(11) Τοῦ δεest in Reg. 1, Seg. Gobl. et Felckm. 1. Ibid. Seg., σύ με. Item ibid. Gobl. et Felckm. 1. Μὴ ζηλοῦ. Mox ἄν abest a Reg. 1, Seg., nec legitur num. 11, 29. Iidem et Gobl. et Felckm. 1, δῶν. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ibid., τῷ λαῷ. Artic. τόν, quem Regii habent, ab aliis et editis abest. Ibidem mox, αὐτοῦ Reg. 2 omittit.

(12) Goblerian. et Felck. 1, Καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς, Ἐγένετο Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Γοθονιήλ, καὶ ἔκρινε, etc. Ibid. pro ἐπ' αὐτόν, Reg. 2 habet ἐπὶ Γοθονιήλ. In Seguerian. et Regiis deest ἐπ' αὐτόν, et καὶ ante ἐγένετο in Seguer. et Regio 1, ut et mox seq. καὶ πάλιν. Ibid. mox Gobler. et Felck. 1, Ἰέφθ.

(13) Seguer. Gobl. et Felck. 1, ἐπί. Et paulo post, iidem et Regius 1, ηὐλόγησεν αὐτό, ut legitur quoque Jud. xiiii, 24. Alii et editi, αὐτόν. Ibid. Gobler. et Felck. 1, συμπορεύεσθαι.

(14) Gobl. et Felck. 1, καὶ Δαβὶδ· Τὸ Πνεῦμα, etc., et mox, καὶ πάλιν· Τὸ Πνεῦμά σου, etc. Vox ψαλμῶ deest in Reg. 2. Editi post vocem ψαλμῶ, addunt, λέγει, καὶ, quod a Regiis mss. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, abest. Ibid. omnes mss., γῆ εὐθεία, ubi editi, τῇ εὐθεία, ut apud LXX legitur. Sequentia

λεγόμενον ἀπλῶς Πνεῦμα, χωρὶς τῆς προειρημένης ἐπ' αὐτῷ προσθήκης; καὶ πλὴν τῆς παρατηρήσεως ἧς γε ἐμνημονεύσαμεν. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰποῖτε· οὐ γὰρ εὐρήσετε γεγραμμένον. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ Γενέσει γέγραπται, « Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Οὐ μὴ καταμεινῆ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις (10), διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· » ἐν δὲ τοῖς Ἀριθμοῖς λέγει Μωϋσῆς πρὸς τὸν τοῦ Ναυῆ (11), « Μὴ ζηλοῖς σὺ ἐμέ· καὶ τίς ἂν δῶ τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας, ὅταν δῶ Κύριος τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, » καὶ ἐν ταῖς Κριταῖς ἐπὶ μὲν Γοθονιήλ· « Καὶ ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου, καὶ ἔκρινε (12) τὸν Ἰσραήλ. » καὶ πάλιν· « Καὶ ἐγένετο ἐπὶ Ἰεφθάε Πνεῦμα Κυρίου. » Περὶ δὲ Σαμψών· « Ἠδρόνθη, φησὶ, τὸ παιδάριον καὶ ηὐλόγησεν (13) αὐτὸ Κύριος· » καὶ, « Ἦρξάτο Πνεῦμα Κυρίου συνεκπορεύεσθαι αὐτῷ· » καὶ, « Ἦλατο ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου. » καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ φάλλει· « Τὸ Πνεῦμά (14) σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ· » καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τετρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· « Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν δδήγησέν με ἐν γῆ εὐθεία, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ζήσεις με. » Ἐν δὲ τῷ Ἠσαῖα γέγραπται (15)· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχριστέ με. » Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου· « Οὐαί, τέκνα ἀποστάται. Τάδε λέγει Κύριος· Ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκατε οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας (16) ἐφ' ἁμαρτίαις· » καὶ πάλιν· « Ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἠνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ (17). » Μετ' ὀλίγα δὲ οὕτω φησὶ· « Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, εἶπε Κύριος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί· » καὶ αὖθις ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων· « Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτούς, καὶ φείδεσθαι αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς (18), καὶ ὕψωσεν αὐτούς πάσας τὰς

verba usque ad ζήσεις με desunt in Gobl. et Felck. 1. Hæc ultima, ζήσεις με, exstant tantum in Reg. 1, Seguer.

(15) Γέγραπται deest in Gobl. et Felck. 1; iidem omittunt, Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου, cujus loco part. καὶ habent. Mox καὶ ante οὐ δι' ἐμοῦ, et διὰ Πνεύματός μου, addunt Anglic. Basil. Felck. 2, et editi. Ibid. Reg. 2, δι' ἐμέ.

(16) Sic Reg. 1, Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Editi, ἁμαρτιῶν. Mox Reg. 1, Seguer. Gobl. Felck. 1, Ουοβ. et textus Scripturæ Græcus, ἀκούσατε ταῦτα. Cæteri et editi, ἀκούσατε πάντα ταῦτα. Mox item ὁμῶν post λελάληκα addunt editi, sed abest a mss. Regiis et Seguer., ut et a Græco Scripturæ textu, in quo item mox et in Reg. 1, Seguer. legitur ἀπέστειλε. In aliis vero et editis, ἀπέσταλκε.

(17) Reg. 2, καὶ hic addit. Idem mox habet αὕτη ἐστὶν ἢ παρ' ἐμοῦ, etc. Paulo post Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, et Græcus Scripturæ textus, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, etc. Cæteri et editi ὃ omittunt. Ibid. Goblerianus, καὶ πάλιν· Οὐ πρέσβυς, etc.

(18) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. Felck. 1, et Græcus Script. textus. Alii et editi omittunt καὶ ἀνέλα-

ἡμέρας τοῦ αἰῶνος· αὐτοὶ δὲ ἠπειθήσαν, καὶ παρ-
ώζυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς
εἰς ἔχθραν. » Ἰεζεχιήλ (19) δὲ οὕτω λέγει· « Καὶ
ἀνέλαβέ με Πνεῦμα, καὶ ἤγαγέ με εἰς γῆν Χαλδαίων
εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐν ὄρασει, ἐν Ἡνεύματι Θεοῦ. »
Ἐν δὲ τῷ Δανιήλ· « Ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ, καὶ ἀνε-
δόησε φωνῇ μεγάλη· Καθάρως ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος
ταύτης (20). » Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας φησίν· « Οἶκος
Ἰακώβ παρώξυνε Πνεῦμα Κυρίου. » Καὶ διὰ τοῦ Ἰωὴλ
ὁ Θεὸς φησὶ· « Καὶ ἔσται μετὰ σάρκα, καὶ ἐκχεῖ ἀπὸ
τοῦ Πνευμάτος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Καὶ διὰ τοῦ
Ζαχαρίου δὲ πάλιν (21), Θεοῦ φωνὴ ἔστι λέγοντος·
« Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε,
ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις
μου, τοῖς προφήταις. » Ὅτε καὶ αἰτιώμενος ὁ προ-
φήτης τὸν λαόν, μετ' ὀλίγα ἔλεγε· « Καὶ τὴν καρδίαν
αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰσακούειν τοῦ νόμου
μου, καὶ τοὺς λόγους οὗς (22) ἐξαπέστειλε Κύριος
παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προ-
φητῶν τῶν ἔμπροσθεν. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν Πα-
λαιῶν ἀναλέξαντες, εἰρήκαμεν ὀλίγα.

6. Ἐρωτήσατε δὲ καὶ ὑμεῖς περὶ τῶν ἐν τοῖς Εὐαγ-
γελίοις, καὶ ὧν ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι (23), καὶ ἀκού-
σεσθε πῶς κάκει, πλείστης οὐσης διαφορᾶς πνευμά-
των, κατ' ἐξάρετον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἀπλῶς
Πνεῦμα, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, ἥς εἰπομεν, ὀνομά-
ζεται. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἦν ἴσα, καθὰ προείπον, ἀν-
θρωπίνως ἔβαπτίζετο, δι' ἣν ἐφόρει σάρκα, λέγεται
καταβεβηκέναι ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο
δοῦς μὲν (24) τοῖς μαθηταῖς, ἔλεγε· « Λάβετε Πνεῦ-
μα ἅγιον. » ἐδίδασθε δὲ αὐτούς· « Ὁ Παράκλητος τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματι
μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. » Καὶ μετ' ὀλίγα
περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔλεγε· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλη-
τος (25), ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ
Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύε-
ται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » καὶ πάλιν·
« Οὐ γὰρ ὑμεῖς (26) ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦ-

¹⁹ Isa. Lxiii, 9, 10. ²⁰ Ezech. xi, 24. ²¹ Dan. xiii, 45. ²² Mich. ii, 7. ²³ Joel ii, 28. ²⁴ Zachar. i, 6.
²⁵ Zachar. vii, 12. ²⁶ Joan. i, 32. ¹ Joan. xx, 22. ² Joan. xiv, 26. ³ Joan. xv, 26. ⁴ Matth. x, 20.

ἐν αὐτούς. Paulo post iidem, τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ab
aliis et editis vox αὐτοῦ abest. Ibid. Reg. 2, ἀνε-
στράφη.

(19) Sic Reg. 1, Seguer. In Gobler. autem et
Felckm. 1, καὶ Ἰεζεχιήλ, καὶ ἀνέλαβε, etc. Alii et
editi, καὶ ὁ Ἰεζεχιήλ οὕτω λέγει, etc. Mox Gobler.
et Felck. 1, ἀνήγαγε. Mox item Regii mss. et Seg.
edit. Commel. nec non Græcus Script. textus, γῆν
Χαλδαίων. Alii τὴν προ γῆν. Ibidem Regii, Seguer. et
Græcus Script. textus, εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, quæ
omittunt Reg. 2, Ottob. et edit. Commel. Ab aliis
solut art. τὴν abest.

(20) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. et Græcus Script.
textus: cæteri et editi, αὐτῆς. Mox Reg. 1, μὲν
omittit: Gobler. et Felckm. 1, ὁ μὲν. Ibid. Græc.
Script. textus, παρώξυνε. Paulo post, Reg. 1, Seg-
uer. Gobl. Felc. 1, Græcus Scripturæ textus, καὶ
ἐκχεῖ. Alii et editi καὶ omittunt.

(21) Sic Reg. 1, Seguer. At Gobler. et Felc. 1 δὲ
omittunt, et Reg. 2, τοῦ. Alii autem et editi, διὰ δὲ
τοῦ Ζαχαρίου πάλιν. Paulo post has voces ἐν Πνεῦ-
ματί μου habent Reg. 1, Seguer. Gobler. Felck. 1,
et Græcus Scripturæ textus: alii et editi omittunt.

A cundiam provocaverunt Spiritum sanctum ejus, et
conversum est eis in inimicitiam ¹⁹. » Hæc sunt
etiam Ezechielis verba: « Et levavit me Spiritus
adduxitque in terram Chaldæorum, in captivitatem,
in visione, in Spiritu Dei ²⁰. » Et apud Danielelem:
« Suscitavit Deus Spiritum sanctum pueri junioris,
cujus nomen Daniel; et exclamavit voce magna:
Mundus ego sum a sanguine hujus ²¹. » Michæas
item dicit: « Domus Jacob irritavit Spiritum Do-
mini ²². » Et per Joelem Deus dicit: « Et erit post
ea: effundam de Spiritu meo super omnem car-
nem ²³. » Per Zachariam similiter ita loquitur Deus:
« Verumtamen verba mea et legitima mea suscipite,
quæcunque ego præcipio in Spiritu meo servis
meis prophetis ²⁴. » Cum item propheta populum
B increparet, paulo post ait: « Et cor suum obstina-
tum constituerunt, ne audirent legem meam, et
verba quæ misit Dominus omnipotens in Spiritu
suo per manum prophetarum priorum ²⁵. » Hæc
pauca ex Vetere Testamento collegimus.

6. Jam vos Evangelia et quæ apostoli conscripse-
runt, si lubet, consulite, atque illic etiam audituri
estis, cum plurima sit spirituum differentia, specia-
tim tamen Spiritum sanctum non simpliciter Spiritum,
sed cum memorato additamento nominari. Itaque cum
522 Dominus, ut supra dixi, humani-
tus baptizaretur, propter assumptam carnem, dicitur
super eum descendisse Spiritus sanctus ¹⁹:
quem ipse cum discipulis daret dicebat: « Accipite
Spiritum sanctum ¹. » Eos item docebat: « Para-
clethus Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine
meo, ille vos docebit omnia ². » Et post pauca de
eodem subjicit: « Cum venerit Paracletus quem
ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a
Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me ³. »
Et iterum: « Non enim vos estis, qui loquimini,
sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis ⁴. »

Ibid. ὅτε ἐν μοx μετ' ὀλίγα desunt in Goblerian. et
Felckm. 1.

(22) Sic Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. Felckm. 1.
Græcus Scripturæ textus. Cæteri et editi, σου.

(23) Sic Reg. 1, Seg. Gobl., Felc. 1. At Reg. 2,
καὶ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ὧν, etc. Ottob., ἐκ τῶν
Εὐαγγελίων καὶ ὧν. Alii et editi, περὶ τῶν Εὐαγγε-
λίων, ὧν, etc.

(24) Μὲν abest a Gobler. et Felckm. 1, qui iidem
paulo post, ἐδίδασθε δὲ λέγων· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ἐκείνο, etc.

(25) Sic Reg. 1, Seguer. Alii et editi ἔλεγεν omit-
tunt, Ibid. pro μετ' ὀλίγα, Gobl. et Felck. 1, habent
πάλιν. Item hæc verba ὅταν ἔλθῃ, etc., usque ad
παρὰ τοῦ Πατρὸς, habent Reg. 1, Seguer. Gobler.
Felck. 1, Anglic., omittunt vero alii et ed. Commel.
Ibid. Anglic. addit καὶ ante τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

(26) Reg. 1, Seg., οὐχ ὑμεῖς. Hæc autem verba,
καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ ὑμεῖς, etc., usque ad sequentia
ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, in mss. Reg. 1, Seguer. Gobl.
Felc. 1, exstant post ista quæ infra sequuntur, καὶ
τοῦ ὅγιου Πνευμάτος.

Et paulo post : « Si autem ego in Spiritu Dei ejicio A
dæmonia, igitur pervenit in vos regnum Dei ⁹. »
Universam item theologiam nostrique initiationem,
in qua scilicet nos sibi ipsi et per seipsum Patri
conjuncti, in eodem complens, discipulis hæc præ-
cipiebat : « Euntes docete omnes gentes, baptizan-
tes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁶. »
Præterea cum se illis eum missurum promisit,
« præcepit ab Jerosolymis ne discederet ⁷, » ac
paucis diebus interjectis, « Cum completeretur dies
Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco : et
factus est repente de cælo sonus tanquam advenien-
tis spiritus vehementis, et replevit totam domum
ubi erant sedentes : et apparuerunt illis dispersitæ
linguæ tanquam ignis, sederuntque supra singulos
eorum : et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cæ-
perunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus
dabat eloqui illis ⁸. » Hinc postea impositione ma-
nuum apostolorum Spiritus sanctus renascentibus
dabatur ⁹. Quidam insuper Agabus in eodem vaticinatus
est, aïens : « Hæc dicit Spiritus sanctus ¹⁰. »
Et Paulus : « In quo vos Spiritus sanctus posuit
episcopus, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit
proprio sanguine ¹¹. » Et eunucho baptizato :
« Spiritus Domini rapuit Philippum ¹². » Scripsit
quoque Petrus : « Reportantes finem fidei salutem
animarum. De qua salute exquisierunt atque scruta-
tati sunt prophetae, qui de futura in vobis gratia
prophetaverunt, scrutantes in quod vel quale tempus
significaretur in eis Spiritus Christi, prænuntians
eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores
gl'orias ¹³. » Joannes item scribit : « In hoc cognosci-
mus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis : quo-
niam de Spiritu suo dedit nobis ¹⁴. » Paulus similiter
hæc ad Romanos scribit : « Vos autem in carne non
estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat
in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet,
hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est,
corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiri-
tus vero vita est propter justitiam. Quod si Spiritus
ejus qui suscitavit Christum Jesum a mortuis, habitat
in vobis : qui suscitavit Jesum Christum a mortuis,

μα τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· » καὶ μετ'
ὀλίγα· « Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαι-
μόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς (27) ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ. » Καὶ τὴν μὲν πᾶσαν θεολογίαν καὶ τὴν ἡμῶν
τελείωσιν, ἐν ἧ συνῆπτεν ἡμᾶς ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ
τῷ Πατρὶ, ἐν τούτῳ συμπληρῶν, παρηγγεῖλε τοῖς
μαθηταῖς· « Πορευθέντες (28), μαθητεύσατε πάντα
τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς,
καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· » ἐπαγγει-
λάμενος δὲ αὐτοῖς αὐτὸ πέμψειν (29), « παρηγγεῖλεν
ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι· » καὶ μεθ' ἡμέ-
ρας ὀλίγας, « Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς
Πεντηκοστῆς, ἦσαν πάντες ὁμοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό (30)·
καὶ ἐγένετο ἄφρον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὡσπερ φερο-
μένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν οἶκον τὸν οἶκον,
οὗ ἦσαν καθήμενοι· καὶ ὠφθησαν αὐτοῖς διαμεριζό-
μεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρρός, καὶ ἐκάθισαν (31) ἐφ' ἕνα
ἕκαστον αὐτῶν· καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος
ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις, καθὼς
τὸ Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθεγγεσθαι αὐτοῖς. » Ἐνθεν
οὖν καὶ διὰ μὲν τῆς (32) ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν
ἀποστόλων ἐδίδου τοῖς ἀναγεννωμένοις τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον· Ἄγαθος δὲ τις προεφῆτευσεν ἐν τούτῳ λέγων·
« Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » ὁ δὲ Παῦλος·
« Ἐν ᾧ ὑμᾶς (33) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκό-
πους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ (34), ἣν
περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος· τοῦ τε εὐνού-
χου βαπτισθέντος, « Ἦρπασε Πνεῦμα Κυρίου (35)
τὸν Φίλιππον. » Καὶ Πέτρος ἔγραψε· « Κομιζόμενοι τὸ
τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν· περὶ ἧς σωτη-
ρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύθησαν προφηταῖ, οἱ περὶ
τῆς εἰς ὑμᾶς (36) χάριτος προφητεύσαντες, ἐρευνη-
τες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδηλοῦτο ἐν αὐτοῖς Πνεῦ-
μα Χριστοῦ (37), προμαρτυρούμενον τὰ εἰς Χριστὸν
παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας. » Καὶ ὁ μὲν
Ἰωάννης ἐπέστελλεν· « Ἐν τούτῳ γινώσκωμεν, ὅτι
ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύ-
ματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει
Ῥωμαίοις μὲν· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔστε ἐν σαρκί, ἀλλ'
ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν (38).
Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν
αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν

⁹ Luc. xi, 20. ⁶ Matth. xxviii, 19. ⁷ Act. i, 4.
¹¹ Act. xx, 28. ¹² Act. viii, 39. ¹³ I Petr. i, 9-11.

⁸ Act. ii, 1-5. ⁹ Act. viii, 17. ¹⁰ Act. xxi, 11.
¹⁴ I Joan. iv, 13.

(27) Sic Regii, Seguer. Ottob. Editi autem et alii, D
ἡμᾶς.

(28) Regii et Seguerian., μαθηταῖς τὰ Πορευθέν-
τες, etc.

(29) Reg. 1, Seguer. τοῖς μαθηταῖς. Hæc autem
verba ἐπαγγελάμενος usque ad μεθ' ἡμέρας ὀλίγας
omittunt Gobler. et Felckm. 1, quorum loco solam
partic. καὶ hoc modo habent : καὶ ἐν τῷ συμπλη-
ροῦσθαι, etc.

(30) Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1, ὁμοθυ-
μαδόν.

(31) Reg. 1, Seguer. ἐκάθισεν, qui iidem mox,
πάντες.

(32) Reg. 1, Seguerianus; Ἐνθεν λοιπὸν μὲν διὰ
τῆς, etc.

(33) Ἐν ᾧ ὑμᾶς omittunt Reg. 1, Seguer. Gobler.
et Felc. 1.

(34) Reg. 1, Κυρίου. At Seguer. Gobl. et Felc. 1,
Χριστοῦ.

(35) Κυρίου abest a Reg. 2. Mox idem et Reg. 1,
Seg., ἔγραψε.

(36) Regii et Seguer., ἡμᾶς.

(37) Sic omnes nss. præter Felc. 2 et Reg. 2,
qui, ut Græcus Scripturæ textus, ἐδῆλου τὸ ἐν αὐ-
τοῖς. Mox Regii, Seguer. Gobler. et Felc. 1, παθήματα,
καὶ Ἰωάννης· Ἐν τούτῳ, etc. Item ibidem Basili.,
ἐπέστελλεν.

(38) Basiliensis, Anglic., ἐνοικεῖ. Quæ ibidem se-
quuntur usque ad Χριστὸς ἐν ὑμῖν habent Regii,
Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, et vertit Nan-
nius : cæteri et editi omittunt. Ibid. mox Regii et
Seguer. nec non Græcus Scripturæ textus, ἐν ἁμαρ-
τίαν. Alii et editi, διὰ τὴν ἀμαρτίαν.

δὲ ἀμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωῆ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ ἂν δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγγείραντος (39) Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγγείρας Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Κορινθίους δὲ. « Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα (40) τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἐγνώκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ (41) τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. » καὶ μετ' ὀλίγα. « Οὐκ οἴδατε (42), ὅτι καθὼς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Καὶ πάλιν. « Ἄλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι (43) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι Θεοῦ (44) » καὶ πάλιν (44). « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » καὶ πάλιν (45). « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Ὅρα δὲ πῶς καὶ Γαλάταις ἐπιστέλλει λέγων. « Ἰνα ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τῆν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. » καὶ πάλιν (46). « Ὅτι δὲ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν (47), κρᾶζον. Ἀδελφὸς ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. » Τοῖς δὲ Ἐφεσίοις οὕτως εἶπε. « Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » καὶ πάλιν. « Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητά τοῦ Πνεύματος, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. » Πρὸς δὲ Φιλιππησίους ἐπαρρησιάζετο γράφων. « Τί (48) γάρ; πλὴν ὅτι παντὶ τρόπῳ εἶτε προφάσει, εἶτε ἀληθείᾳ Χριστοῦ καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. Οἶδα γάρ, ὅτι τοῦτό μοι ἀποθήσεται εἰς σωτηρίαν, διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀποκαταδοκίαν (49) καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενί

vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis ¹⁵. » Et ad Corinthios : « Spiritus enim omnia scrutatur, etiam **523** profunda Dei. Quis enim scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis ¹⁶. » Et post pauca : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ¹⁷? » Et : « Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri ¹⁸. » Et rursus : « Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens proprie singulis, prout vult ¹⁹. » Et, « Dominus autem Spiritus est; ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas ²⁰. » Vide etiam quomodo ad Galatas his verbis scribat : « Ut benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem ²¹. » Et iterum : « Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem : Abba, Pater. Itaque jam non es servus, sed filius. Quod si filius, et hæres Dei per Christum ²². » Hæc quoque ejus sunt ad Ephesios verba : « Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis ²³. » Et rursus : « Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis ²⁴. » Ad Philippenses vero hæc confidentissime scribit : « Quid enim? dum omni modo sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem, per vestram orationem et submirationem Spiritus Jesu Christi, secundum exspectationem et spem meam, quia in nullo confundar ²⁵. » Et, « Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritui Dei servimus et gloriamur in Christo Jesu ²⁶. » Et ad Thessalonicenses : « Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum qui dat Spi-

¹⁵ Rom. vii, 9-11. ¹⁶ I Cor. ii, 10-12. ¹⁷ I Cor. iii, 16. ¹⁸ I Cor. vi, 11. ¹⁹ I Cor. xii, 11. ²⁰ II Cor. iii, 17. ²¹ Galat. iii, 14. ²² Galat. iv, 6, 7. ²³ Ephes. iv, 30. ²⁴ ibid. 3. ²⁵ Philipp. i, 18-20. ²⁶ Philippi. iii, 3.

(39) Sic Regii, Seguer. Basiensis, Anglic. nec non Græcus Scripturæ textus: alii et edit. Commel., ἐγγείραντος. Ibid. Basil., ἐνοικεῖ. Mox Ἰησοῦν abest a Reg. 1, Seguer.

(40) Reg. 1, Seguer. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ, etc. Hæc autem usque ad ἐν αὐτῷ absunt a Gobler. et Felc. 1.

(41) Τὸ ἐκ deest in Reg. 1, Seguer.

(42) Hæc quæ sequuntur Οὐκ οἴδατε usque ad Θεοῦ ἡμῶν, καὶ πάλιν, omittunt Regius 2, Ottob. Felck. 2, Basil. et editio Commel.; sed ea habent Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Leguntur quoque in Anglic. usque ad οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.

(43) Seguer. Gobler. et Felck. 1, ὀνόματι, ut etiam habet Regius 1, sed emendatum est, Πνεῦματι.

(44) Regius 1, μετ' ὀλίγα.

(45) Καὶ πάλιν, etc., usque ad ὅρα δὲ πῶς, absunt a Gobler. et Felck. 1, qui ibid. habent καὶ Γαλάταις πάλιν. Ἰνα, etc. Ibid. pro his verbis, οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, Regius 2 habet οὐ δὲ Κύριος. Item ibid. Regius 1 et Seguer. ἐκεῖ omittunt. Mox iidem,

Ὅρα δὲ πῶς. Alii et editi, Ὅρατε πῶς.

(46) Καὶ πάλιν abest a Regio 1, Seguer. Gobler. D et Felck. 1. Ibid. Regius 2, ἐστε νήπιοι.

(47) Regius 2, ἡμῶν. Ibid. Gobler. et Felck. 1, ὁ Πατήρ. Καὶ πάλιν Ἐφεσίοις. Μὴ λυπηθε, etc. Ibid. εἰ abest ab Anglic. Mox Regius 2, Anglic., διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Paulo post Seguer. Gobler. et Felck. 1, λυπηθε.

(48) Gobl. et Felck. 1, Καὶ Φιλιππησίους. τί, etc. Ibidem iidem et Regius 1, Seguer., τί γάρ; πλὴν ὅτι, ut et Græcus Scripturæ textus. Ottob., τί γάρ ὅτι. Alii et editi, τί δὲ ὅτι, etc. Mox Goblerianus et Felck. 1, Seguer., ἀληθείᾳ. Χριστοῦ γὰρ καταγγέλλεται.

(49) Sic Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, Anglic. At Regius 2, Basil. Felck. 2, παραδοκίαν. Editi, παραδοκίαν. Mox hæc verba, ὅτι ἐν οὐδενί ἀσχυνθήσομαι, desunt in Gobler. et Felck. 1, qui iidem infra habent: Καὶ Θεσσαλονικεῦσι. Ὁ δὲ ἀθετῶν, etc. Ottob. mox, οὐ ἐν Πνεύματι Θεοῦ. Ibid., δὲ ante διαμαρτυρεῖται, et post τοιγαροῦν abest a Regio 1, Seguer.

ritum sanctum suum in vobis ²⁷. » Hæc item ad Hebræos scribit : « Hoc significante Spiritu sancto nondum propalatum esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum ²⁸. » Et rursus : « Quanto, putatis, deteriori afficietur supplicio, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit ²⁹? » Et iterum : « Si enim sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis : quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sempiternum, semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ³⁰? » Et ad Thessalonicenses : « Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet adventu præsentis sæculi ³¹. »

βαρῖσει τὴν συνείδησιν ἡμῶν (51) ἀπὸ νεκρῶν ἔργων ; » καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δέ : « Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ (52), καὶ καταργήσει τὴν ἐπιφάνειά τῆς παρουσίας αὐτοῦ. »

524 7. Ecce quo pacto Spiritus sanctus per omnes divinæ Scripturæ paginas indicatur. Quid ergo vos his simile in propheta animadvertistis? Nec enim vel etiam articulum adjunctum habet *spiritus* de quo ille loquitur, ut saltem aliqua vobis ratio subesset. Vos vero perperam vobis ipsis tropos fingere audetis, nec veremini asserere, *spiritum*, qui creati dicitur, ipsum esse Spiritum sanctum, quamvis a peritis viris spirituum differentiam vobis discere liceret. Nam et ipsius quoque hominis spiritus dicitur, uti canit David : « Nocte cum corde meo meditabar, et tristis erat spiritus meus ³². » Baruch item his verbis precatur : « Anima in angustiis et spiritus anxius clamat ad te ³³. » Et in hymno trium puerorum : « Benedicite, spiritus » et « animæ justorum, Domino ³⁴. » Ita etiam scribit Apostolus : « Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et hæredes ³⁵. » Et rursus

²⁷ I Thess. iv. 8. ²⁸ Hebr. ix. 8. ²⁹ Hebr. x. 29. lxxvi. 7. ³⁰ Baruch iii. 4. ³¹ Dan. iii. 86. ³² Rom.

(50) Regius 1, Seguer., τοῦτο. Paulo post pro ἐτι, Reg. 2 et Basil., ἐπί. Item paulo post Regius 4, Seguer., ἀξιοθῆσθαί.

(51) Regius 1, Seguer., καθαρῖσει τὴν συνείδησιν ὁμῶν.

(52) Sic Regii mss. et Ottob. Seguer. Gobler. et Felck. 1. Ita etiam legitur in cod. ms. Alexandr. Novi Testamenti ex edit. Oxon. 1675. Alii et editi, ἀποκτενεῖ. Cæteri autem mss. Novi Testamenti edit. Oxon., ἀναλώσει, qui et vocem Ἰησοῦς omittunt. Basil., Ἰησοῦς Χριστὸς ἀποκτενεῖ, ad quem locum Δοξαπατρὴς hæc notat : Σημ. « Ὅτι τὸ ῥητὸν οὐ κεί-
ται νῦν οὕτως ἐν τῷ Ἀποστόλῳ, ἀλλ' Ὁ Κύριος ἀνελεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ἔοικε δὲ ὑπὸ τινων τὸ, Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐκβεβλήσθαι, οὐκ εἶδ' ὅ τι βουλομένων. Τοῦ δ' οὕτως ἐξ ἀρχῆς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου γεγράφθαι σημεῖόν ἐστι ἐναργὲς τὰ τε ἐνταῦθα παρὰ τοῦ ἁγίου τούτου Πατρὸς εἰρημένα, καὶ τὸ ὁμοίως προσενεγκεῖν τὸ ῥητὸν τοῦτο τὸν τε θεῖον Χρυσόστομον ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ, καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἐν τῷ α' λόγῳ τῶν Ἀσκητικῶν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις οὕτω κείται τὸ ῥητὸν ἐν τῷ ὕφει τῆς θείας Γραφῆς. Ὅρα δὲ, ὅτι

αἰσχυρθῆσθαι· καὶ πάλιν· « Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ Πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Καὶ Θεσσαλονικεῖσι δὲ διαμαρτυρεῖται : « Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἀνθρώπων ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν διδόντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ εἰς ὁμᾶς· » καὶ πρὸς Ἑβραίους δὲ οὕτω (50)· « Δηλοῦντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἐτι τῆς πρώτης σκηπῆς ἐχούσης στάσιν· » καὶ πάλιν· « Πόσω δοκεῖτε χείρονος ἀξιοθῆσθαι τιμαρίας ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιασθη, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας ; » Καὶ πάλιν· « Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλευς βαντίζουσα τοὺς κεκοινωνημένους ἀγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα·

Β πόσω μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ Πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἁμῶν τῷ Θεῷ, κα-

7. Ἴδου πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ Γραφῇ γνωρίζεται. Τί τοίνυν ὑμεῖς τοιοῦτον ἐν τῷ προφήτῃ ἐθεωρήσατε ; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ κἂν τὸ ἄρθρον ἔχει τὸ παρὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον νῦν (53)· πνεῦμα, ἵνα κἂν πρόφασιν ἔχητε. Ἄλλ' ἀπλῶς ἐτολήσατε τρόπους ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, καὶ εἰπεῖν τὸ λεγόμενον κτερίζεσθαι πνεῦμα, αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καίτοι δυνάμενοι μαθεῖν καὶ παρὰ φιλολόγων ἀνδρῶν περὶ διαφορᾶς πνευμάτων. Λέγεται γὰρ καὶ ἀνθρώπου πνεῦμα, ὡς ψάλλει Δαβὶδ· « Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἤσχαλλε τὸ πνευμά μου. » Ὁ δὲ Βαροῦχ ἐπευχόμενός φησι· « Ψυχὴ ἐν στενοῖς καὶ πνεῦμα ἀκηδῶν κέκραγε πρὸς σέ. » Καὶ ἐν μὲν τῇ ᾠδῇ τῶν τριῶν παιδῶν (54)· « Εὐλογοῦτε, πνεύματα ; καὶ ἐ ψυχὰν δικαίων, τὸν Κύριον. » Ὁ δὲ Ἀπόστολος γράφει· « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμεν τέκνα Θεοῦ. Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· » καὶ πάλιν· « Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ

³⁰ Hebr. ix. 13, 14. ³¹ II Thess. ii. 8. ³² Psal. viii. 16, 17.

καὶ ἐφ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ῥητὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐδέξατο, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τινος τῶν ἄλλων πνευμάτων. Nota hunc locum ita nunc non exstare apud Apostolum, sed, *Dominus interficiet Spiritu oris sui*. Videtur vero hæc voces, *Jesus Christus*, nescio qua ratione, ab aliquibus rejectas esse. Quod autem ita ab initio scripserit Apostolus, argumentum sunt tum quæ hic a sancto Patre sunt dicta, tum quod hunc locum similiter proferant divus Chrysostomus in Epist. ad Thessalonicenses, et magnus Basilius libro primo Asceticorum. Verum etiam apud Latinos sic exstat hic locus in contextu divinæ Scripturæ. Atende porro magnum Athanasium hunc locum intellexisse de ipso sancto Spiritu, non autem de aliquo aliorum spirituum.

(53) Sic Regii et Ottobon. Seguer. Ibid. Gobler. et Felck. 1, hæc verba, παρὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον νῦν, omittunt. Alii et editi, οὐκ ἂν τὸ ἄρθρον ἔχη.

(54) Primus codex Regius, ἐν τῷ Δανιηλ γέγραπται. Gobler. et Felck. 1, καὶ Δανιηλ. Ibidem mox. Ὁ δὲ Ἀπόστολος· αὐτὸς, etc. Ibidem Regii et Serg. Gobler. et Felck. 1, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα. Cæteri et editi τὸ omittunt.

ἄνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. » Α « Ἐν δὲ τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ ἐπευχόμενος λέγει· « Ὀλόκληρον ὑμῶν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (55) Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖη. » Δέγεται δὲ καὶ ἀνέμων πνεύματα οὕτως ἐν μὲν τῇ γενέσει· « Καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ· » ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωνᾶ· « Καὶ Κύριος ἐξήγειρε πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευε τοῦ συντριβῆναι (56). » Καὶ ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἕκτῳ ψαλμῷ γέγραπται· « Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταϊγδός, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς. » Ἐν δὲ τῷ ἑκατοστῷ τσσαρακοστῷ ὀγδῶν ψαλμῷ· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι, πῦρ, χάλαζα, χιὼν, κρύσταλλος, πνεῦμα καταϊγδός, τὰ ποιῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ· » καὶ ἐν τῷ Ἰεζεχιήλ ἐπὶ τοῦ θρήνου Σόρ (57)· « Ἐν καρδίᾳ θαλάσσης, ἐν ὕδατι πολλῶν ἦγόν σε οἱ κωπηλάται σου· τὸ πνεῦμα τοῦ νότου συνέτριψέ σε. »

8. Ἐντυγχάνοντες δὲ καὶ ἡμεῖς ταῖς ἀγίαις (58) Γραφαῖς, εὐρήσετε λεγόμενον πνεῦμα καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τοῖς θεοῖς λόγοις νοῦν, γράφοντος τοῦ Παύλου· « Ὁς (59) καὶ ἰκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Τὸ μὲν γὰρ ῥῆτον γράμματι κεχάρακται· ὁ δὲ νοῦς ὁ ἐν αὐτῷ πνεῦμα λέγεται. Οὕτως καὶ « ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστιν, » ἐν ὧς πάλιν εἶρηκε (60), μὴ δουλεύωμεν ἐν παλαιότητι γράμματος, ἀλλ' ἐν καινότητι πνεύματος. Καὶ αὐτὸς μὲν εὐχαριστῶν ἔλεγεν· « Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας· οὐδὲν νῦν ἄρα (61) κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας· » ὁ δὲ Φίλιππος, τὸν εὐνοῦχον ἀπὸ τοῦ γράμματος εἰς τὸ πνεῦμα θέλων ἐπιστρέφειν, ἔλεγεν· « Ἄρα γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; » τοιοῦτον ἐσχηκῶς μαρτυρεῖται καὶ ὁ Χάλεβ (62) ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος· « Ὁ δὲ παῖς μου Χάλεβ, ὅτι ἐγενήθη ἕτερον πνεῦμα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐπηκολούθησέ μοι· εἰσᾶξω αὐτὸν εἰς τὴν γῆν εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἐκεῖ (63). » Ἄλλη γὰρ διανοία παρὰ τὴν ἐκείνων αὐτὸς λαλήσας, εὐάρεστος τῷ Θεῷ γέγονε. Τοιαύτην ἔχειν προέτρεψεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν καρδίαν διὰ Ἰεζε-

« Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est ³⁶. » Et Epistola ad Thessalonicenses hæc precatur : « Integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur ³⁷. » Dicitur etiam ventorum spiritus sicuti in Genesi scriptum est : « Et adduxit Deus spiritum super terram, et imminutæ sunt aquæ ³⁸. » De Jona item : « Et excitavit Dominus spiritum in mare, et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur conteri ³⁹. » Et in centesimo sexto psalmo : « Dixit et venit spiritus procellæ, et exaltati sunt fluctus ejus ⁴⁰. » Et in centesimo quadragesimo octavo psalmo : « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus ⁴¹. » Et apud Ezechielem, in lamento Tyri : « In corde maris, in aquis multis adduxerunt te remiges tui : spiritus austri contrivit te ⁴². »

8. Quin etiam si vobis sanctas Litteras legere libeat, ipsum divinatorum verborum sensum, spiritum quoque appellari reperietis. Sic enim Paulus scribit : « Qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat ³⁶. » Siquidem dictum, littera exaratum est : sensus vero quem continet, spiritus dicitur. Ita et « lex spiritualis est ³⁷, » ut, quemadmodum idem dixit, non serviamus in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus. Idem quoque gratias agens dicebat ³⁸ : « Igitur ego ipse mente servio legi Dei : carne autem, legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu. Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati ³⁹. » Philippus etiam eunuchum a littera ad spiritum convertere volens aiebat : « Intellegis quæ legis ⁴⁰? » Talem quoque spiritum Caleb habuisse ex Numeris constat, Deo dicente : « Servus meus Caleb, quia factus est alius spiritus in eo, et secutus est me, inducam ipsum in terram in quam illic ingressus est ⁴¹. » Nempe quia ille alia ab illis mente locutus sit, Deo fuit acceptus. Tale item cor populum habere jussit Deus per Ezechielem : « Facite **525** vobis cor novum et spiritum novum ⁴². » Quæ cum ita sint, et tanta sit, ut

³⁶ I Cor. II, 14. ³⁷ I Thess. V, 23. ³⁸ Gen. VIII, 1. ³⁹ Jon. I, 4. ⁴⁰ Psal. CVI, 25. ⁴¹ Psal. CXLVIII, 7, 8. ⁴² Ezech. XXVII, 25. ⁴³ I Cor. III, 6. ⁴⁴ Rom. VII, 14. ⁴⁵ ibid. 6. ⁴⁶ ibid. 25; VIII, 1, 2. ⁴⁷ Act. VIII, 30. ⁴⁸ Num. XIV, 24. ⁴⁹ Ezech. XVIII, 31.

(55) Sic primus codex Regius, Seguer. et Græcus Scripturæ textus in omnibus mss. edit. Oxon. Alii et editi, ὑμῶν. Ibidem Seguer. omittit Ἰησοῦ Χριστοῦ. Mox idem Seguer., pro πνεύματα, habet Πνεῦμα. Paulo post Regius 2, τὸ Πνεῦμα.

(56) Τοῦ deest in mss. Regiis et Seguer. Ibidem Reg. 1, ἐκινδύνευσε. Paulo post Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Græcus Scripturæ textus, ἔστη. Cæteri et editi, ἦλθε.

(57) Sic Regius 1, Seguer. At alii et editi, male, θρόνου σου. Ibid. Reg. 1, καρδίας θαλασσῶν.

(58) Sic Regius 1, Seguer. Cæteri vero et editi, θείας. Mox Regius 2, πνεῦμα καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς.

(59) Ὁς abest a Gobler. Felck. 1. Paulo post Re-

gius 1, Seguer., ἀποκτείνει, forte pro ἀποκτενεῖ, ut habet Regius 2. Ibidem γὰρ deest in Gobleriano et Felck. 1.

(60) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Alii vero et editi ὧς solum habent. Mox iidem ἐν παλαιότητι habent : cæteri et editi ἐν omittunt.

(61) Seguer., pro νῦν ἄρα, οὖν habet. Paulo post Regius 2, τῆς ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ.

(62) Sic Regius 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1. Editi, Ὁ δὲ παῖς Χαλεβ, ὅτι, etc., aliis omissis.

(63) Sic Regius 1, Seguerian. et LXX. Cæteri et editi, ἐκλήθη.

ostendimus, spirituum differentia, æquius profecto ageretur, si, ubi de creato spiritu mentio facta fuerit, id de aliquo prædictorum spirituum intelligeretur. Hujusmodi ille est de quo apud Isaiam legitur: « Consensit Aram cum Ephraim, et obstupuit anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva arbor a spiritu concutitur⁶⁰. » Idem item his verbis indicatur: « Excitavit Dominus spiritum in mare⁶¹, » propter Jonam. Tonitru siquidem sequuntur spiritus ventorum, uti contingit in pluvia quæ contra Achab cecidit, quemadmodum scriptum est: « Et factus est usque huc et usque huc, et cæli obscurati sunt nubibus et spiritu⁶². » καὶ ἕως ὧδε, καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκότασε νεφέλαις καὶ

9. Verum quia Christi, inquit, meminit Scriptura, hinc fit ut spiritus de quo hic est quæstio, nullus alius intelligendus sit præter Spiritum sanctum. Itane ergo Spiritum sanctum una quidem cum Christo nominari attendistis? at ubinam illum natura a Filio dividi et separari intellexistis, qui Christum quidem rem creatam non esse, sed Spiritum sanctum rem creatam esse audetis dicere? Absurdum sane fuerit ea quæ natura dissimilia sunt simul nominare eademque gloria celebrare. Quæ enim communio vel quæ similitudo rei creatæ cum Creatore? Profecto si ita est, nihil aliud superest quam ut Filio res quas ipse creavit annumeretis et jungatis. Itaque satis quidem esse videbatur quod apud prophetam scriptum est de spiritu ventorum, ut jam dictum est, intelligere. Verum quandoquidem factam ibidem de Christo mentionem objicitis, accurate res est nobis explicanda, si forte quid melius de isto spiritu, qui creari dicitur, ostendere possimus. Quid est igitur annuntiare inter homines Christum ejus⁶³, quam ipsum hominem fieri, idemque esse ac illud: « Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel⁶⁴, » et alia quæ de ejus adventu scripta sunt? Cum igitur eo loci Verbi in carnem adventus annuntietur, qualem creatum spiritum intelligere debemus, præter hominum spiritum qui efficitur et renovatur, quemadmodum Deus

⁶⁰ Isa. vii, 2. ⁶¹ Jon. 1, 4. ⁶² Ill Reg. xviii, 45.

(64) Sic Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, εἴητε. Paulo post iidem, οἷον ἦν, περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐα. Cæteri et editi, οἷον ἦν ὅπερ ἐν τῷ Ἡσαΐα.

(65) Primus codex Regius, Seguer. hic addunt ὅταν. Mox Reg. 1 et 2, Seguer. Gobler. et Felck. 1, Τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ ὁ, etc. Alii et editi, Τοιοῦτο δὲ ἦν καὶ τό, etc.

(66) Sic Regius 1, Seguer. Cæteri et editi τοῦ omittunt. Mox iidem, Gobler. et Felck. 1, nec non Græcus Scripturæ textus habent, ἕως ὧδε καὶ ἕως ὧδε. Alii et editi semel tantum ἕως ὧδε. Ibidem primus codex Regius, Seguer. et Græcus Scripturæ textus, συνεσκότασε νεφέλαις. Alii et editi, συνεσκότασεν ἐν νεφέλαις.

(67) Regius 1, Seguer., ἐπεὶ περὶ, φασί, etc.

(68) Quæ sequuntur χρῆ νοεῖν, etc., usque ad τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, habent primus codex Regius, Se-

καὶ λέγων· « Ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν. » Τοῦτων τοίνυν οὕτως ὄντων, καὶ τοσαύτης διαφορᾶς περὶ τῶν πνευμάτων δεικνυμένης, βελτίους ἂν ἦτε (64), εἰ, περὶ κτιζομένου πνεύματος ἀκούοντες; περὶ ἐνὸς τῶν προειρημένων ἐφρονεῖτε, οἷον ἦν περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐα γέγραπται· « Συνεφρόνησεν Ἀβὰμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ, καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἐν τρόπον (65) ἐν δρυμῶν ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ. » Τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ, « Ὁ ἐξήγειρε Κύριος πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν » διὰ τὸν Ἰωνᾶν. Ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ βροντῇ καὶ τὰ τῶν ἀνέμων πνεύματα, ὡς ἐπὶ τοῦ δευτοῦ τοῦ (66) κατὰ τὸν Ἀχαάβ, ὡς γέγραπται· « Καὶ ἐγένετο ὧδε, καὶ πνεύματα. »

9. Ἄλλ' ἐπέπερ Χριστοῦ, φησὶ (67), μνημονεύει τὸ Λόγιον, ἀκολουθῶς καὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον χρῆ νοεῖν (68). Εἶτα τὸ μὲν (69) συνονομάζεσθαι τῷ Χριστῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐθεωρήσατε· τὸ δὲ διαίρειν αὐτὸ τῇ φύσει, καὶ ἀποξενίζεῖν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ποῦ κατενοήσατε, ὅτι τὸν μὲν Χριστὸν λέγετε μὴ εἶναι κτίσμα, τὸ δὲ ἅγιον (70) Πνεῦμα κτίσμα λέγετε; Καὶ ἀποτόν ἐστι τὰ ἀνόμοια τῇ φύσει συνονομάζειν, καὶ συνοδοξάζειν. Ποία γὰρ κοινωνία, ἢ ποία ὁμοιότης τῷ κτίσματι πρὸς τὸν κτίστην; Ἐπεὶ ὦρα ὑμᾶς καὶ τῷ Υἱῷ συναριθμεῖν κοί. συνάπτειν τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα κτίσματα. Ἦρκει μὲν οὖν (71) περὶ πνεύματος ἀνέμων νοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὡς περ εἰρηται· ἐπειδὴ δὲ προφασίζεσθε τὴν ἐν τῷ ῥητῷ περὶ τοῦ Χριστοῦ μνήμην, ἀναγκαῖον ἰδεῖν ἀκριθῶς τὸ λεγόμενον, μὴ ἄρα καὶ περὶ τοῦ λεγομένου κτίζεσθαι πνεύματος οἰκαιοτέρων εὐρωμεν τὴν διάνοιαν. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ ἀπαγγέλλειν εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, ἢ τὸ γίνεσθαι αὐτὸν ἀνθρώπων, καὶ Ἰσον εἶναι τοῦτο τῷ (72) φάναι· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ· » καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ γέγραπται; τῆς δὲ ἐνσάρκου παρουσίας ἀπαγγελλομένης περὶ τοῦ Λόγου, ποῖον χρῆ πνεῦμα κτιζόμενον νοεῖν, εἰ μὴ τὸ (73) ἀνακτιζόμενον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνακαινιζόμενον πνεῦμα; Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ ἐπεγγεῖλατο ὁ Θεὸς λέγων· « Καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν, καὶ

⁶³ Amos iv, 13. ⁶⁴ Isa. vii, 14.

D guer. Gobler. et Felck. 1; desunt vero in aliis et editis.

(69) Αὐτὸ post ἀποξενίζεῖν abjiciunt Regii et Seguer. Basil. Anglic., at alii et editi habent. Mox primus Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1, οὐ κατενοήσατε, ὅτι, etc.

(70) Ἄγιον et mox λέγετε desunt in Regio 1, Seguer. Paulo post iidem, Gobler. et Felck. 1. Anglic. Reg. 2, συνοδοξάζειν addunt. Alii et editio Commel. abjiciunt.

(71) Post οὖν, Reg. 1 et Seguer. καὶ addunt.

(72) Sic Reg. 1, Seguer. At Gobler. et Felck. 1, τοῦτο τὸ (forte pro τῷ) φάναι· Ἰδοὺ, etc. Anglic., τοῦτῳ φάναι τὸ, Ἰδοὺ, etc. Edit. Commel. et Reg. 2, τοῦτῳ φάναι· Ἰδοὺ, etc. Paulo post pro ἐπιδημίας, Felck. 2 et editio Commel., δημιουργίας.

(73) Primus codex Regius, Seguer., ἢ τό, etc.

πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν· καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν ἅνθρωπον ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν· καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην· καὶ τὸ Πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν. » Πότε δὲ τοῦτο (74) πεπληροῦται, εἰ μὴ ὅτε παραγενόμενος ὁ Κύριος ἀνακαινίσει τὰ πάντα τῇ χάριτι; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐν τῷ ῥήτῳ τούτῳ ἡ διαφορὰ τῶν πνευμάτων δείκνυται· καὶ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἡμῶν ἀνακαινιζόμενον ἐστὶ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἀπλῶς πνεῦμα, ἀλλ' ἑαυτοῦ (75) φησιν αὐτὸ εἶναι ὁ Θεὸς, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἡμῶν ἀνακαινίζεται· ὡς καὶ ὁ ψάλλον ἐν τῷ ἑκατοστῷ καὶ τρίτῳ ψαλμῷ λέγει· « Ἀνταλεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Εἰ δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀνακαινιζόμεθα· οὐκ ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ τὸ νῦν λεγόμενον πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον. Καὶ εἴπερ, διὰ τὸ πάντα γενέσθαι (76) διὰ τοῦ Λόγου, φρονεῖτε καλῶς μὴ εἶναι κτίσμα τὸν Υἱόν· πῶς οὐ βλάσφημὸν ἐστὶ λέγειν ὑμᾶς κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου τελειοῖ καὶ ἀνακαινίζει; Καὶ εἰ, διὰ τὸ γεγράφθαι ἀπλῶς πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀνεπλάσαντο ἑαυτοῖς εἶναι τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πεισθῆναι λοιπὸν ὀφείλουσιν, (77) ὅτι μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ τὸ κτιζόμενον, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἐστὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἀνακαινιζόμενον· περὶ οὗ καὶ ὁ (78) Δαυὶδ ἠύχετο ψάλλον· « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεὸς (79), καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. » Ὅδε μὲν γὰρ λέγεται· κτίζειν· πρότερον δὲ ἐπλάσεν, ὁ Ζαχαρίας φησὶν· « Ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν, καὶ θεμελιών τὴν γῆν, καὶ πλάσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ· ὁ γὰρ πρότερον ἐπλάσεν, τοῦτο πεπτωκὸς ἀνέκτισε (80), γενόμενος αὐτὸς ἐν τῷ κτίσματι, ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, « ἵνα, » ὡς ὁ Ἀπόστολος εἶπε, « τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. » Οὐ γὰρ ὡς ἑτέρου δημιουργηθέντος παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα γενόμενον ἄνθρωπον ἔλεγεν (81)· ἀλλὰ τὸν ἐν Χριστῷ κτισθέντα καὶ ἀνακαινισθέντα νοῦν συνεβούλευεν ἀναλαβεῖν· ὅπερ καὶ διὰ Ἱερζεκιὴλ πάλιν δηλοῦται, λέγοντος αὐτοῦ· « Ποιῆσατε ἑαυτοὺς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν· καὶ ἵνα τί ἀποθνήσκατε, οἶκος Ἰσραὴλ; Διότι οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, λέγει Ἄδωναι Κύριος. »

10. Οὐκοῦν τοῦ κτιζομένου πνεύματος τοιαύτην

⁷⁴ Ezech. xxxvi, 26. ⁷⁵ Psal. ciii, 29, 30. ⁷⁷ Psal. c, 12. ⁷⁸ Zechar. xii, 1. ⁷⁹ Ephes. ii, 15; iv, 24. ⁸⁰ Ezech. xlviii, 51, 52.

(74) Anglic., Πότε δὲ τοῦτο. Paulo post Regius 1 et 2, Seguer. Basil. Gobler. Felck. 1, ὁ Κύριος... ἡ διαφορὰ. Alii et editi omittunt ὁ, iidemque cum Basil., ἡ. Ibid., ante ἐν τῷ ῥήτῳ, καὶ abest a Basil.

(75) Sic Regius 1 et 2, Seguer. Gobler. Felck. 1. Alii, αὐτοῦ. Ibid. Reg. 1 et 2, Seguer., αὐτὸ εἶναι. Cæteri et editi αὐτὸ omittunt.

(76) Primus codex Regius, Seguer., γεγενῆσθαι.

(77) Sic Regius 1, Anglic. At alii et editio Commel., γνώωσαν, ὅτι, etc. Ibidem quæ sequuntur, ita exstant in Regio 1, Seguer. Gobler. et Felck 1. At cæteri et editi, τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐκ ἐστὶ κτιζόμενον.

A per Ezechielem pollicitus est, dicens : « Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo vobis : et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum dabo in vobis ⁷⁴. » Quando ergo id impletum est, nisi cum advenit Dominus, et suæ gratiæ omnia renovavit? Porro hoc etiam in loco spirituum differentia ostenditur. Nam spiritus noster, is est qui renovatur : sed Spiritum sanctum, non simpliciter spiritum, sed suum esse Spiritum Deus declarat, in quo scilicet spiritus noster renovatur, uti Psalmista psalmo centesimo tertio luculenter docet : « Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁷⁵. » Quod si in Spiritu Dei renovamur : non ergo Spiritus sanctus is est qui creari dicitur, sed noster spiritus. Si **526** item quia omnia per Verbum facta sunt, recte sentitis Filium non esse rem creatam : an non itidem impium est vos Spiritum sanctum, in quo Pater per Verbum omnia perficit et renovat, contendere rem esse creatam? Si igitur quod simpliciter scriptum sit spiritum creari, illum idcirco Spiritum sanctum esse sibi ipsis finxere : jam persuasum illis esse debet, non Spiritum sanctum illum esse qui creatur, sed nostrum esse qui in eo renovatur ; quæ de re et ipse David hoc modo precabatur : « Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis ⁷⁷. » Etenim hoc in loco spiritum creare dicitur, quem antea finxerat, ut ait Zacharias : « Extendens cœlum, et fundans terram, et fingens spiritum hominis in ipso ⁷⁸. » Quem enim antea finxerat, eundem postea lapsus denuo creavit, factus ipse in re creata, nempe cum Verbum caro factum est, « ut, » quemadmodum Apostolus ait, « duos condat in unum novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis ⁷⁹. » Id enim non dixit tanquam creatus sit alius ab illo homine qui initio ad imaginem factus fuit, sed ad creatam et renovatam in Christo mentem suscipiendam fideles hortabatur ; quod idem his verbis præstat Ezechiel : « Facite vobis cor novum et spiritum novum : et quare morimini, domus Israel? Quia nolo mortem morientis, dicit Adonai Dominus ⁸⁰. »

D 10. Cum igitur ita sentiendum sit de illo spiritu

(78) Gobler. et Felck. primus, Regius primus, Seguer. ὁ omittunt. Gobler. et Felck. primus, ibidem ἠύχετο λέγων.

(79) Regius 1 et 2, Seguer. addunt ὁ Θεός : alii et editi omittunt.

(80) Primus codex Regius, Seguer., ἀνέστησε.

(81) Sic Regius 1, Seguer. Cæteri et editi omittunt ἔλεγεν. Ibidem quæ sequuntur, ita jacent in Regio 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Alii autem et editio Commel. omittunt, καὶ ἀνακαινισθέντα νοῦν. Vox συνεβούλευεν abest a Gobler. et Felck. 1. At Ottob. habet συνεβούλευσεν.

qui creatur, congruenter quoque intelligi potest tonitru, quod firmari ibidem dicitur, fidelis sermo et immobilis lex spiritus : ejus cum Jacobum et Joannem ministros esse vellet Dominus, illos Boanerges nominavit, quod est, filii tonitru⁶¹. Hinc Joannes vere e caelis clamat : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum⁶². » Lex quippe prius umbram futurorum bonorum habuit. Cum autem Christus hominibus annuntiatus est; et ipse adfuit dicens : « Ipse qui loquor adsum⁶³; tunc, » ut dixit Paulus, « ejus vox terram concussit, cum id prius pollicitus esset : Adhuc semel ego movebo non solum terram, sed et cœlum. Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilitatem translationem, ut maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam servimus placentes Deo⁶⁴. » Quod autem hic immobile regnum dicit, idem firmatum canit David : « Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem et ea præcinxit se. Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur⁶⁵. » Itaque quod a propheta dictum est, Salvatoris adventum significat, in quo et nos renovati sumus, et lex spiritus immobilis perseverat. Sed illi vere tropici seu versatiles fœdere cum Arianis inito, ac inter se impietate adversus Divinitatem divisa, ut videlicet illi Filium, ipsi Spiritum rem creatam esse pugnent; tropos, ut iidem loquuntur, effingere, atque illud etiam quod recte ad Timotheum scripsit Apostolus, male interpretari ausi sunt : « Testor, » inquit Paulus, « coram Deo et Christo Jesu, et electis angelis, ut hæc **527** custodias sine præjudicio, nihil faciens ex invitatione⁶⁶. » Ex quibus illi concludunt, quod cum Deum et Christum nominaverit, deindeque angelos, necesse est spiritum inter angelos annumerari, eumque ex illorum esse ordine, atque angelum aliis majorem esse. Primo, hoc impii Valentini inventum est, neque latet ipsos eadem ac illum loqui. Ille siquidem dixit, quod misso Paracleto, una cum illo coævi ejus angeli missi fuerint. Deinde, dum Spiritum ad

A Εχοντος την διάνοιαν, προπόντως ἄν νοηθεῖη καὶ ἡ στερεομένη βροντὴ ὁ πιστὸς λόγος, καὶ ἀσάλευτος τοῦ πνεύματος ὁ νόμος. Τοῦτου γὰρ ὑπέρβας εἶναι θέλων τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωάννην, ἐκάλεσεν ὁ Κύριος Βοανεργές, ὃ ἐστίν, υἱὸς βροντῆς· ὅ γ' οὖν Ἰωάννης ἀληθῶς ἀπ' οὐρανοῦ βοᾷ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Πρῶτερον μὲν γὰρ σκιάν εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὅτε δὲ ὁ Χριστὸς ἀπηγγέλη τοῖς ἀνθρώποις καὶ παρεγένετο λέγων· « Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι· τότε, » ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος, « ἡ τοῦτου φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσεν, ἐπαγγελαμένου πρῶτερον· Ἐτι ἀπαξ ἐγὼ σείσω (82) οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. Τὸ δὲ ἐτι ἀπαξ δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετᾶθεσιν, ἵνα μείνη τὰ μὴ σαλευόμενα. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχομεν χάριν, δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως (83) τῷ Θεῷ. » Ἦν δὲ λέγει βασιλείαν οὗτος ἀσάλευτον, ταύτην στερεωθεῖσαν ψάλλει Δαβὶδ· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » Τὸ ἄρα παρὰ τῷ προφήτῃ ῥητὴν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος σημαίνει, ἐν ἧ καὶ ἡμεῖς ἀνεκαίνισθημεν, καὶ ὄνόμος τοῦ πνεύματος (84) ἀσάλευτος διαμένει. Ἄλλ' οἱ τῷ ὄντι τροπικοί (85), συνθέμενοι τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ μερισάμενοι μετ' αὐτῶν τὴν εἰς τὴν θεότητα βλασφημίαν, ἵνα ἐκείνοι μὲν τὸν Υἱὸν, οὗτοι δὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα λέγωσιν· ἐτόλμησαν, ὡς αὐτοὶ φασί, τρόπους πάλιν ἑαυτοῖς ἐφευρεῖν καὶ παρεξηγεῖσθαι· καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, ὃ καλῶς μὲν αὐτὸς (86) ἔγραψε Τιμοθέῳ λέγων· « Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ (87) καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξης χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν (88). » Ἐκείνοι δὲ φάσκουσιν, ἐπειδὴ τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν, εἶτα τοὺς ἀγγέλους, ἀνάγκη τοῖς ἀγγέλοις συναριθμῆσθαι τὸ Πνεῦμα, τῆς τε αὐτῶν εἶναι συστοιχίας καὶ αὐτὸ (89), καὶ ἄγγελον εἶναι μείζονα τῶν ἄλλων. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς ἀσεβείας ἐστὶν Ὑσάλεντίνου τοῦτου τὸ εὐρημα· καὶ οὐκ ἔλαθον οὗτοι τὰ ἐκείνου (90) φησυχόμενοι. Ἐκεῖνος γὰρ ἐφη-

⁶¹ Marc. iii, 17. ⁶² Joan. i, 1. ⁶³ Joan. iv, 26. ⁶⁴ I Timoth. v, 21.

(82) Primus codex Regius, Seguer., σείω.
(83) Regius 2, εὐαρεστούντες. Mox Regius primus, Seguer. Basil., ἀσάλευτον, et Regius 1, Seguer., οὗτος. Alii et editi, αὐτὸς ἀτελεύτητον. Ibidem Regius 1, Seguer. Gobler. et Felck. 1, στερεωθεῖσαν. Cæteri et editi, ἐτέρωθεν ὄσαν.

(84) Sic Regii et Seguer., ut et legit Nannius. At alii et editi, Πατρός.

(85) Ad hanc vocem, τροπικοί. in cod. ms. Basil. Δοξαπατρός hæc non inepte notat : Σημεῖωσαι, ὅτι, διὰ τὸ λέγειν ἑαυτοὺς τρόπους ἐφευρίσκειν παρεξηγήσεων, ἐκλήθησαν οἱ Πνευματομάχοι τροπικοί ἐν ἀρχῇ· ὕστερον δὲ ἀπὸ Μακεδονίου Μακεδονίαν. Id est : Nota S. Spiritus hostes, quia varios tropos in pravis suis interpretationibus se excogitare dicerent, initio vocatos fuisse tropicos : postea vero a Macedonio, Macedonianos. Vide p. 516.

(86) Sic Regius 1, Seguer. Anglican. Gobler. et

D Felck. 1. Cæteri vero et editi αὐτὸς omittunt, et habent ἔγραψε. Reg. 2 tamen ἔγραψε quoque habet.

(87) Sic Regius 1 et Seguer. In Gobl. et Felck. 1 ita legitur, τοῦ Θεοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. In Anglic., τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Editio Commel. et Regius 2, τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

(88) Sic omnes Regii et editi. Commel., uti etiam habent 4 mss. codices Novi Testamenti editi. Oxon. 1675. At alii πρόσκλησιν, quemadmodum quoque legit interpres Latinus, in *alteram partem declinando*. Ibid. Regii et Ottobon. Seg. Basil. Angl., φάσκουσιν. Alii et editi, φάσκωσιν.

(89) Sic Regii et Seg. Ottobon. Basil. Anglican. Goblerian. et Felckm. 1. Editi vero et alii καὶ ante αὐτὸ omittunt.

(90) Gohl. et Felckm. primus, Seg. Ottobon., τὰ ἐκείνων. Paulo post Reg. 1 et 2, Basil. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐφησεν Alii et editi, φησίν.

σαν, ὅτι, πσιμφθέντος τοῦ Παρακλήτου, συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἡλικιώται αὐτοῦ ἄγγελοι· Ἐπειτα δὲ τὸ Πνεῦμα κατὰγοντες (91) εἰς τοὺς ἄγγελους εἰς τὴν Τριάδα συντάσσοντας. Εἰ γὰρ μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν κατ' αὐτοὺς οἱ ἄγγελοι, δηλονότι τὴν Τριάδος εἰσὶν οἱ (92) ἄγγελοι, καὶ οὐκ ἔτι· « λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι, » οὐδὲ ἁγιαζόμενοι, ἀλλ'

11. Τί οὖν ἡ τοσαύτη τούτων ἀπόνοια; Ποῦ τῶν Γραφῶν πάλιν εὔρον ἄγγελον (93) τὸ Πνεῦμα λεγόμενον; Τὰ αὐτὰ δέ μοι τοῖς προειρημένοις εἰπεῖν ἀνάγκη. Παράκλητος ἐλέχθη καὶ πνεῦμα υἰοθεσίας, καὶ πνεῦμα ἁγιασμοῦ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, καὶ πνεῦμα Χριστοῦ ἐλέχθη· οὐδαμῶς δὲ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, οὐδὲ πνεῦμα διακονίας; οἷοί (94) εἰσὶν οἱ ἄγγελοι· ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ διακονεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ λέγοντος τῇ Μαριᾷ· « Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· καὶ δύναμις Ἰψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Τῶν δὲ Γραφῶν μὴ λεγουσῶν ἄγγελον τὸ Πνεῦμα, ποία τούτοις ἀπολογία γένοτ' ἂν τῆς τοσαύτης ἀλογίστου τόλμης; ὅπου γε καὶ ὁ τὴν τοιαύτην αὐτοῖς κακόνοιαν ἐπισπείρας Οὐαλεντίνος πᾶ μὲν Παρακλήτου (95), τοὺς δὲ ἄγγελους ὠνόμασεν· εἰ καὶ ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ, ἡλικιωτῶν τοῖς ἄγγελοις συντάσσει καὶ αὐτὸς τὸ Πνεῦμα ὃ ἀφρονέστατος. Ἄλλ' ἰδοῦ, φασίν, ἐν τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ (96) γέγραπται· « Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος, ὃ λαλῶν ἐν ἐμοί. » Καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι ἄγγελον εἶναι τὸ Πνεῦμα σημαίνει τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἶπον, εἰ τῇ ἀναγκάσει προσέχοντες ἦσαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ζαχαρίας, ἠνίκα τὴν ὄψασίαν περὶ τῆς λυχνίας ἐώρακε, φησὶ· « Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὃ λαλῶν ἐν ἐμοί, καὶ εἶπεν· Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Καὶ εἶπον (97)· Οὐχὶ Κύριε. Καὶ ἀπεκρίθη, καὶ εἶπε πρὸς μὲ λέγων· Οὗτος ὁ λόγος Κυρίου πρὸς Ζοροβάβελ, λέγων· Οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλη, οὐδὲ ἐν ἰσχύϊ, ἀλλ' ἐν (98) Ἡνεύματί μου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Εὐδὴλον (99) οὖν, ὡς ὃ λαλῶν ἄγγελος τῷ προφήτῃ οὐκ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἄγγελος, τὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τοῦ παντοκράτορος (1)· καὶ διακονεῖται μὲν παρ' ἄγγελου, ἀδιαιρετον δὲ τῆς θεότητός ἐστι, καὶ ὅσιον τοῦ λόγου (2). Ἐπεὶ εἰ τὸ ἀποσταλικὸν προφασίζονται ῥήτων, διὰ τὸ εἰρηῆσθαι μετὰ

angelorum naturam deducunt, non advertunt se angelos in Trinitate collocare. Nam si secundum illos post Patrem et Filium sequuntur angeli: certe e Trinitate sunt angeli, nec jam sunt « administratores spiritus in ministerium missi »⁹⁷, nec ipsi sancti efficiuntur, sed potius alios sanctos efficiunt. αὐτοῖ μᾶλλον ἁγιάζοντας ἄλλους ἂν εἶεν.

11. Quænam tandem hæc tam absurda illorum dementia est? Quo in loco rursus Scripturæ sacræ invenerunt Spiritum angelum dici? Eadem enim quæ jam dixi, mihi repetere necesse est. Paracletus dictus est et spiritus adoptionis, spiritus sanctimonix, et Christi spiritus. At nunquam vel angelus aut archangelus, aut spiritus ministerii quales sunt angeli, appellatur est. Quin imo eidem et Filio ministrat Gabriel cum Mariæ ait: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi »⁹⁸. Cum igitur Scripturæ Spiritum angelum non appellent, quid excusationis habere possint in tanta tamque absurda temeritate, maxime cum ipse Valentinus, qui impiam hanc mentem illis inseruit, illum quidem, Paracletum, hos vero, angelos nominaverit, licet idem stultissimus Spirituum angelis coætaneum eodemque duntaxat tempore ac illos existitisse senserit. Sed ecce, inquit, apud prophetam Zachariam scriptum est: « Hæc dicit angelus qui loquitur in me »⁹⁹. Atqui perspicuum est hic spiritus nomine angelum in ipso loquentem significari: Verum id minime dicerent, si quod legunt vellent attendere. Nam Zacharias in candelabri visione ait: « Et respondit angelus qui loquebatur in me, et dixit: Nunquid nescis quid sunt hæc? Et dixi: Non, Domine. Et respondit, et ait ad me, dicens: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in virtute magna, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus omnipotens »¹⁰⁰. Ex quibus liquet angelum qui propheta loquebatur, non fuisse Spiritum sanctum, sed illum quidem esse angelum, hunc autem esse Spiritum Dei omnipotentis, cui et angelus ministrat, quique a divinitate dividi nequit, ac verbi proprius est. Quod si Apostoli verba nobis opposuerint, qui scilicet post

⁹⁷ Hebr. 1, 14. ⁹⁸ Luc. 1, 35. ⁹⁹ Zach. iv, 5. ¹⁰⁰ ibid. 5, 6.

(91) Sic Regii et Seguerian. Editi et alii, κατὰγοντες.

(92) Regius secundus οἱ omittit, qui idem infra habet ἀποστελλόμενα, ut et Ottobon., ac ἁγιαζόμενα.

(93) Sic primus codex Regius, Seg. Basil. Anglican. Gobl. et Felckm. 1, sed Anglican. ἄγγελος habet. Alii et editi, ποῦ τῶν Γραφῶν ἡῦρον λεγόμενον πνεῦμα τὸ Πνεῦμα.

(94) Sic omnes mss. Editi vero, οἷ.

(95) Regius primus, Seg. Basil. Anglican., τὸ μὲν, Παράκλητον. Alii [et editi, τὸν μὲν, etc. Mox Regius primus, Seg., εἰ καὶ, etc. Cæteri autem et editi ei omittunt. Paulo post Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, συντάσσει καὶ αὐτῶς, etc. At alii et editi καὶ αὐτὸς non habent.

(96) Gobl. et Felckm. primus, φασίν, παρὰ τῷ

D Ζαχαρίᾳ. lidem mox et Regius primus, Seg., δῆλόν ἐστιν, ὅτι. Anglican. Regius 2, δῆλον ὅτι. Cæteri et editi, δηλονότι.

(97) Primus codex Regius, Seg., εἶπα.

(98) Regius primus, Seg. Gobl. Felckm. 1, ἀλλ' ἦ ἐν, etc.

(99) Sic mss. omnes. Editio Commel. male, ἀδῆλον. Ibid. Regius primus, Seg., οὖν omittunt.

(1) Sic Regius primus, Seg. Gobl. Anglic. Felckm. primus. Attamen Gobl. Felckm. primus τοῦ omittunt. Alii et editi, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἁγιόν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ παντοκράτορος.

(2) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri vero et editi, ἰσχύος τοῦ λόγου. Ibid. Regius primus, Seg., Ἐπεὶ, εἰ τό, etc. Gobl. et Felckm. primus, Ἐπειδὴ, εἰ τό, etc. Alii et editi, Ἐπειδὴ δὲ τό, etc.

Christum electos angelos nominavit; dicant quinam ex illis omnibus Trinitati adjungendus sit? Nec enim omnes unus sunt numero. Aut quis illorum in columbæ specie in Jordanem descendit? Nam millia millium et decies millies dena millia ministrant ei⁷¹. Vel quare cœlis apertis non dictum est, Et descendit angelus ex electis angelis, sed, Spiritus sanctus? Vel quare ipse Dominus de fine temporum cum discipulis disserens, **528** distincte ait: « Mittet Filius hominis angelos suos⁷² » Item et antea dictum fuerat: « Angeli ministrabant ei⁷³. » Iterum quoque dixit: « Exibunt angeli⁷⁴. » Cum vero discipulis sanctum Spiritum daret, ait: « Accipite Spiritum sanctum⁷⁵. » Rursus et cum eisdem ad prædicandum misit: « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti⁷⁶. » Nec enim angelum cum divinitate copulavit, neque nos sibi ipsi et Patri in re creata conjunxit, sed in Spiritu sancto, quem cum promitteret, non ait se angelum mittere, sed « Spiritum veritatis qui a Patre procedit,⁷⁷ » qui idem ex ipso accipit et datur.

12. Moyses quoque qui angelos quidem res creatas esse, Spiritum autem sanctum Filio et Patri conjunctum noverat, Deo ipsi dicente: « Vade, ascende de loco isto tu et populus tuus quem eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, Isaac et Jacob, dicens: Semini vestro dabo eam: et mittam ante faciem tuam angelum meum, et ejiciet Chananeum⁷⁸; » id recusavit, ita respondens: « Nisi ipse proficiscaris nobiscum, ne me ex isto loco educas⁷⁹. » Nôlebat nempe populum a re creata duci, ne rei creatæ potius quam Deo omnium Creatori servire discerent. Certe idem ille qui angelum ducem habere renuerat, Deum ipsum ut sui dux esset rogavit. Quod cum Deus pollicitus ipsi responderit: « Et istud verbum tuum, quod locutus es, faciam: invenisti enim gratiam coram me, et novi te præ omnibus⁸⁰: » cum item inde in Isaia scriptum legamus: « Qui e terra eduxit pastorem ovium: ubi est qui posuit in

τὸν Χριστὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους, εἰπάτωσαν τίς ἐκ πάντων τούτων ἐστὶν ὁ τῆ (3) Τριάδι συντασσομένης; Οὐ γὰρ δὴ πάντες εἰς εἰσι τῷ ἀριθμῷ· ἢ τίς αὐτῶν ἐστὶν ὁ κατελθὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐν εἰδει περισσεύσας; Χιλίαι γὰρ χιλιάδες εἰσι καὶ μύριαι μυριάδες οἱ λειτουργούντες. Ἡ δὲ διὰ τί, ἀνοικομένων τῶν οὐρανῶν, οὐκ εἴρηται, καὶ κατῆλθεν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἡ δὲ διὰ τί αὐτὸς ὁ Κύριος περὶ μὲν τῆς συντελείας διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς, διαστέλλων μὲν ἔλεγεν· « Ἀποστειλὲ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; » καὶ πρὸ τούτων εἴρητο· « Οἱ ἀγγελοὶ διηκόνουν αὐτῷ. » καὶ πάλιν αὐτὸς λέγει· « Ἐξελεύσονται οἱ ἀγγελοι. » τοῖς δὲ μαθηταῖς διδοὺς ἔλεγε· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἀποστέλλων τε αὐτοὺς ἔλεγε· « Πορευθέντες μαθητεύσατε (4) πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐ γὰρ ἀγγελον συνέτασσε τῆ θεότητι, οὐδὲ ἐν κτίσματι συνῆπτεν ἡμᾶς ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ αὐτὸς ἐπαγγελλόμενος (5) οὐκ εἴρηκεν ἀγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ ἐτὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει καὶ δίδεται.

12. Καὶ Μωσῆς γ' οὖν, γινώσκων τοὺς μὲν ἀγγέλους κτίσματα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠνωμένον τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, λέγοντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ· « Πορεύου, ἀνάβηθι ἐντεῦθεν σὺ (6) καὶ ὁ λαός σου, οὗς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν γῆν, ἣν ὠμοσα τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Ἰσαὰκ, καὶ τῷ Ἰακώβ λέγων· Τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν· καὶ συναποστελῶ πρὸ προσώπου σου τὸν ἀγγελόν μου, καὶ ἐκβαλεῖ τὸν Χαναναῖον· » παραιτεῖται (7) λέγων· « Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ μεθ' ἡμῶν, (8) με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν. » Οὐκ ἐβούλετο γὰρ κτίσμα (8) προηγεῖσθαι τοῦ λαοῦ, ἵνα μὴ μάθωσι λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν. Ἀμέλει, τὸν ἀγγελον παραιτησάμενος, παρεκάλει αὐτὸν τὸν Θεὸν καθηγεῖσθαι αὐτῶν. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελαμένου καὶ εἰπόντος πρὸς αὐτόν (9)· « Καὶ τοῦτόν σου τὸν λόγον, ὃν εἴρηκας, ποιήσω· εὐρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου, καὶ οἶδά σε παρὰ πάντα· » γέγραπται ἐν τῷ Ἠσαῖα· « Ὁ ἀναβιάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων· ποῦ

⁷¹ Dan. vii, 10. ⁷² Matth. xiii, 41. ⁷³ Matth. iv, 11. ⁷⁴ Matth. xiii, 49. ⁷⁵ Joan. xx, 22. ⁷⁶ Matth. xxviii, 19. ⁷⁷ Joan. xv, 26; xvi, 14. ⁷⁸ Exod. xxxiii, 1, 2. ⁷⁹ ibid. 15. ⁸⁰ ibid. 47, 18.

(3) Sic Regii 1 et 2, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri autem et editi, ἐν τῆ, etc.

(4) Gobl. et Felckm. primus, Πνεῦμα ἅγιον, καὶ, πορευθέντες μαθητεύσατε, etc.

(5) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Alii et editi, ἐπαγγελλόμενος. Ibid. Regii 1 et 2, Seg. Gobl. Felckm. primus, Anglic. Basil. Ottob., οὐκ εἴρηκεν ἀγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα, etc., ubi tamen Basil., ἐπιστέλλειν. Cæteri et editi, mendose, οὐκ εἴρηκε Πνεῦμα ἀποστέλειν. Mox ibid. Gobl. et Felckm. primus, Regius primus, Seg., ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, etc. in Gob. et Felckm. primo καὶ deest post δίδεται. Anglicanus, ἐκπορεύεται. Καὶ Μωσῆς γ' οὖν γινώσκων. Cæteri et editi, ἐκπορεύεται. Καὶ γινώσκων,

etc. Ibid. Regii 1 et 2, Seg., κτίσματα. Alii et editi, κτίσμα.

(6) Seg., ἐνταῦθα σὺ, etc. Mox Ottobon., ἐκ τῆς Αἰγύπτου.

(7) Primus codex Regius, Seg., παραιτεῖται. Gobl. et Felckm. primus, Ottobon., παραιτεῖτο. Editi et alii, παρητήσατο. Mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, συμπορεύῃ ut et LXX. Alii et editi, συμπορεύση.

(8) Sic Regii 1 et 2, Seg. Basil. Anglican. Gobl. Felckm. primus, Ottobon. Cæteri et editi, κτίσματα.

(9) Regius 2 et Felckm. 2, cum editis, πρὸς αὐτοῦς.

ἐστιν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ ἀναγα-
γὼν (10) τῇ δεξιᾷ Μωσῆν· ἢ καὶ μετ' ὀλίγα φησί·
« Κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου καὶ ὠδήγησεν αὐτοῦς.
Οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου ποιήσας (11) σεαυτῷ
ὄνομα δόξης· ἢ τίς ἐκ τούτων οὐ συνορᾷ τὴν ἀλήθειαν;
Τοῦ γὰρ Θεοῦ ἐπαγγελιαχμένου καθηγεῖσθαι, ἰδοὺ οὐκ
ἐστὶ ἄγγελον ἐπαγγέλλεται· πέμπειν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα
αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους, καὶ αὐτὸ καθη-
γοῦμενόν ἐστι τοῦ λαοῦ. Καὶ δείκνυται, ὅτι οὐ τῶν
κτισμάτων, οὐδὲ ἄγγελός ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ἕνω
τῆς κτίσεώς ἐστιν (12), ἡνωμένον τῇ θεότητι τοῦ
Πατρὸς. Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύ-
ματι καθηγείτο τοῦ λαοῦ· ὅθεν καὶ διὰ πάσης τῆς
Γραφῆς φησιν· « Ἐγὼ ἀνῆγαγον (13) ὑμᾶς ἐκ γῆς
Αἰγύπτου· μάρτυρες ὑμεῖς ἐστέ, εἰ Θεὸς ἦν ἀλλό-
τριος ἐν ὑμῖν πλὴν ἐμοῦ. » Καὶ οἱ ἅγιοι δὲ προσφω-
νοῦσι τῷ Θεῷ· « Ὁδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν
σου· » καὶ, « Ὁδήγησεν αὐτοῦς Κύριος ἐπ' ἐλπίδι (14),
καὶ οὐκ ἐδειλίασαν. » Τούτῳ καὶ τὸν ὕμνον ἀνατι-
θέασι λέγοντες· « Τῷ διαγαγόντι τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν
τῇ ἐρήμῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ὁ δὲ
μέγας Μωσῆς συνεχῶς διηγεῖται (15)· « Κύριος ὁ
Θεὸς ὁ προπορευόμενος πρὸ προσώπου ὑμῶν. » Τὸ
ἄρα τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα οὐκ ἂν εἴη ἄγγελος, οὐδὲ κτί-
σμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ Πνεύ-
ματος ὄντος ἐν τῷ λαῷ, ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι
ἦν ἐν αὐτοῖς.

13. Ἄλλ' ἔστω ταῦτα, φασὶ καὶ αὐτοὶ· διὰ τί οὖν
ὁ Ἀπόστολος μετὰ τὸν Χριστόν οὐκ ὠνόμασε τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους; Τὸ
αὐτὸ δ' ἂν τις αὐτοῦς ἐρωτήσει· Διὰ τί μὴ ἀρχαγγέ-
λους, μηδὲ (16) χερουβιμ, μηδὲ σεραφίμ, μηδὲ κυριό-
τητα, μηδὲ θρόνους, μηδὲ ἑτερόν τι, ἀλλ' ἐκλεκτοὺς
μόνους ἀγγέλους ὠνόμασεν ὁ Παῦλος; Ἄρ' οὖν, ἐπεὶ
μὴ οὕτως ὠνόμασεν, οἱ ἄγγελοι ἀρχάγγελοι εἰσιν, ἢ
μόνοι ἄγγελοι εἰσι, καὶ οὔτε σεραφίμ, ἢ χερουβιμ,
οὐκ ἀρχάγγελοι, οὐδὲ κυριότητες, οὐ θρόνοι, οὐκ ἀρ-
χαί, οὐκ ἑτερόν τι ἐστίν; Ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶν ἀνάγκη
μὲν ἐπιβάλλειν τῷ Ἀποστόλῳ, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ'
οὕτως ἔγραψεν, ἀγνοεῖν δὲ τὰς θείας Γραφάς, καὶ διὰ
τοῦτο πλανᾶσθαι περὶ (17) τὴν ἀλήθειαν. Ἰδοὺ γὰρ
παρὰ μὲν τῷ Ἡσαΐᾳ γέγραπται· « Προσαγάγετε πρὸς
μὲ, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ

¹¹ Isa. LXIII, 11, 12. ¹² ibid. 14. ¹³ Levit. XI, 45;
LXXVI, 21. ¹⁴ Psal. LXXVII, 55. ¹⁵ Psal. CXXXV, 16.

(10) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀγα- D
γών.

(11) Regius primus, Seg., ποιῆσαι. Ibid. iidem
et Gobl. et Felckm. primus, σεαυτῷ. Alii et editi,
ἐαυτῷ.

(12) Sic Regii 1 et 2, Seg. Cæteri et editi ἐστίν
omittunt.

(13) Gobl. Felckm. primus, ὅθεν καὶ φησιν· Ἐγὼ
ἀνῆγαγον, etc. Ibid. iidem et Regius primus, Seg.
Basil. ὑμᾶς addunt, quæ vox ab aliis et editis ab-
est.

(14) Sic Regius primus, Seg. Anglican. Gobl. et
Felckm. primus. Alii autem et editi vocem Κύριος
omittunt, habentque ἐν ἐλπίδι. Paulo post pro λέ-
γοντας, Regius primus, Seg. habent, ψάλλοντες.
Ottobon., λέγοντα.

A ipsius Spiritum sanctum, qui Moysen dextera de-
duxit ¹¹?) et paulo post: « Descendit Spiritus a
Domino et ductor illorum fuit. Sic duxisti populan-
tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ ¹²: » quis ex
his veritatem non perspicit? Nam cum Deus se du-
cem populi fore esset pollicitus, ecce non jam an-
gelum, sed suum Spiritum, qui angelis superior est,
ductorem populi se missurum promittit. Quare
patet Spiritum non ex rebus creatis neque ange-
lum esse, sed rebus omnibus creatis superiorem et
Patris divinitati conjunctum esse. Namque ipse
Deus per Verbum in Spiritu populum ducebat;
unde per totam Scripturam testatur: « Ego eduxi
vos de terra Ægypti: testes vos estis, si Deus alie-
nus erat in vobis præter me ¹³. » Sancti quoque ita
Deo loquuntur: « Deduxisti sicut oves populum
tuum ¹⁴. » Et: « Deduxit eos Dominus in spe, et non
timuerunt ¹⁵. » Huic eidem hymnum offerunt qui
aiunt: « Qui traduxit populum suum per desertum,
quoniam in sæculum misericordia ejus ¹⁶. » Ma-
gnus vero Moyses identidem repetit: « Dominus
Deus qui præit ante faciem vestram ¹⁷. » Itaque
Dei Spiritus non est angelus neque res creata, sed
ejus divinitatis est proprius. Nam cum Spiritus in
populo esset, Deus per Filium in Spiritu in iisdem
erat.

13. Verum hæc ita sint, inquirunt illi: cur igitur
Apostolus post Christum, non Spiritum **529** san-
ctum, sed electos angelos nominavit? Atqui idem ab
C illis merito quis sciscitetur: Quare non archangelos,
neque cherubim, neque seraphim, neque dominationes,
neque thronos, neque quid aliud, sed solos elec-
tos angelos Paulus nominavit? Num ergo, quia non
ita nominavit, angeli sunt archangeli, aut soli angeli
existunt, nullique sunt seraphim aut cherubim,
nulli archangeli et dominationes, nulli throni et
principatus, nihil denique aliud existit? Verum
id inquirere nihil aliud est, quam Apostolo neces-
sitate hoc vel illo modo scribendi imponere, nec
non divinas Scripturas ignorare, ac proinde a ve-
ritate aberrare. Ecce enim apud Isaiam scriptum
legimus: « Accedite ad me et audite hæc: Non ab

Deut. xxxii, 39; Isa. xlv, 21; Ose. xiii, 4. ¹⁶ Psal.
¹⁷ Deut. i, 50, 53.

(15) Συνεχῶς διηγεῖται omittunt Gobl. et Felckm.
primus. Mox ibid. iidem et Regii 1 et 2, Seg., ὑμῶν.
Alii et editi, ἡμῶν. Item paulo post, Regius primus,
Seg. habent, ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος, etc. At cæ-
teri et editi, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς θεότητος.

(16) Pro μηδὲ et in sequentib. Gobl. et Felckm.
primus ἢ habent. Ibid. Regius primus, Seg., ἐκλε-
κτοὺς μόνους ἀγγέλους. Editi vero et alii vocem μό-
νους omittunt. Mox vox Παῦλος dicit in Gobl. et
Felckm. 1, qui iidem paulo post, ἄγγελοι εἰσι, καὶ
οὔτε αἱ προειρημένα δύναμεις εἰσίν. Ἀλλὰ τοῦτο
ἐστίν, etc.

(17) Sic Regius primus, Seg. Alii autem et edi-
ti, παρὰ. Paulo post iidem Reg. et Seguer., προσ-
άγαγε.

initio in abscondito locutus sum; cum fieret, ibi eram: et nunc Dominus misit me et Spiritus eius⁸⁸. » Et apud Aggæum: « Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare, Jesu filii Josedec, sacerdos magne, et confortetur omnis populus terræ, dicit Dominus, et facite, quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus omnipotens. Et Spiritus meus stetit in medio vestri⁸⁹. » Hic apud utrumque prophetam, solius Domini et Spiritus fit mentio: quid igitur ad id dicturi sunt? Nam si eo quod Paulus Christi mentionem faciens, de Spiritu tacuerit, et electorum angelorum meminerit; si, inquam, eam ob causam Spiritum inter angelos collocare nihil verentur: restat ut ex his propheticis verbis, iidem de illo qui ibi silentio omittitur audacius disputent. Nam si dicant Dominum esse, idem esse ac Filium esse: quid de Patre dicturi sunt? Si vero illud de Patre intelligant, quid dicturi sunt de Filio? Procul autem absit vel a sola cogitatione, ea quæ ex illorum sententia consequitur impietas. Nempe illos respondere necesse est, vel nullum illum esse, vel, quod silentio prætermisissus sit, eum inter res creatas annumerare.

14. Quid item dicturi sunt, si ipsum etiam Dominum dicentem audierint: « Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur⁹⁰. » Nunquid quia post Deum hominem nominavit, ille homo est Filius quem injustus judex non reveretur? An forte quia post Deum, hominem subdidit, tertius est Filius post hominem, et quartus Spiritus sanctus? Quid, si Apostolum eadem Epistola rursus dicentem audiant « Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula, irreprehensibile⁹¹ »? Num quia hic de angelis et Spiritu siluit, de Spiritu et de angelis utrum sint dubitant? Ita sane dubitarent, quoad hæc adeo impia contra Spiritum meditabuntur. Si præterea ad hæc libri Exodi verba attendant, « Timuit autem populus Dominum, et crediderunt Deo et Moysi servo ejus⁹², » an Moy-

λελάθηκα· ἤνικα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· ἢ παρὰ δὲ τῶ Ἄγγαλι· « Καὶ νῦν (18) κατίσχυε Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ κατίσχυε Ἰησοῦ ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, λέγει Κύριος. Καὶ κατισχυέτω πᾶς ὁ λαὸς τῆς γῆς, λέγει Κύριος· καὶ ποιεῖτε, διότι μεθ' ὑμῶν ἐγώ εἰμι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Καὶ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς προφήταις περὶ μόνου τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος μνήμη γέγονε. Τί τοίνυν καὶ περὶ τοῦτου (19) φήσουσιν; Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ὁ Παῦλος περὶ μὲν τοῦ Πνεύματος ἐσιώπησας, τῶν δὲ ἑκλεκτῶν ἀγγέλων ἐμνημόνευσε, διὰ τοῦτο ἐν ἀγγέλοις τὸ Πνεῦμα συντάττουσιν· ὥρα, καὶ τοῖς προφητικοῖς τούτοις ἐντυγχάνοντας (20), τολμηρότερον αὐτοὺς διαλογίζεσθαι καὶ περὶ τοῦ σεσιωπημένου. Ἄν τε γὰρ τὸν Κύριον εἶναι, φήσουσιν εἶναι τὸν Υἱόν, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Πατρὸς; Ἄν τε τὸν Πατέρα εἴπωσι, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Υἱοῦ; Τὴν γὰρ ἀκολουθοῦσαν κατ' ἐκείνους δυσφημίαν μὴδὲ λογισασθαι τίνα γένοιτο· ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς εἰπεῖν, ἢ ὅτι οὐκ ἔστιν, ἢ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖν τὸ σεσιωπημένον.

14. Τί δ' ἂν εἴποιεν (21), ἐὰν ἀκούσουσι καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Κριτὴς τις ἦν ἐν τινι χώρα, τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντροπόμενος. » Ἄρα, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν (22) ἄνθρωπον, ὁ Υἱὸς ἔστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὃν οὐκ ἐν ἐστράτῃ ὁ ἀδικὸς κριτὴς; ἢ ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασε τὸν ἄνθρωπον, τρίτος ἔστιν ὁ Υἱὸς μετὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τέταρτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τί δὲ ἄρα, ἐὰν καὶ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ πάλιν λέγοντος ἀκούσωσι· « Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωογονήσαντος τὰ πάντα, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρηθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρήσαι σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον; » Ἄρα οὖν, ἐπειδὴ σεσιώπηκε νῦν περὶ ἀγγέλων καὶ Πνεύματος, ἀμφιβάλλουσι περὶ Πνεύματος, εἰ ἔστι (23), καὶ περὶ ἀγγέλων, εἰ εἶσι; Ναὶ ἀμφιβάλλουσιν ἕως τοιαῦτα δυσφημεῖν περὶ τοῦ Πνεύματος μεμελετήκασιν. Ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τῆς Γραφῆς λεγούσης ἐν (24) τῇ Ἐξόδῳ, « Ἐφοθήθη

⁸⁸ Isa. XLVIII, 16. ⁸⁹ Agg. II, 5, 6. ⁹⁰ Luc. XVIII, 2. ⁹¹ I Tim. VI, 13. ⁹² Exod. XIV, 31.

(18) Gobl. et Felckm. primus, καὶ Ἄγγαλιος· καὶ D νῦν, etc. Mox καὶ seq. habent Regii I et 2, Seg. Editi et alii omittunt. Item abest a Reg. 1, Seg., λέγει Κύριος.

(19) Regius primus, Seg., περὶ τούτων.

(20) Sic Regii I et 2, Seg. Alii et editi mendose, ἐντυγχάνοντας. Paulo post Regius primus, Seg., habent, τὸν Κύριον εἶναι φήσουσιν εἶναι τὸν Υἱόν. Alii et editi, τὸν Κύριον φήσωσιν εἶναι τὸν Υἱόν. Regius 2, Gobl. et Felckm. primus habent tamen φήσουσιν. Quæ mox sequuntur τί ἂν εἴποιεν usque ad περὶ τοῦ Υἱοῦ desunt in Seg. Ibid. mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, καὶ ἐκείνους et λογισασθαι. Alii et editi, κατ' ἐκείνου et λογίζεσθαι. Ἐτι sequens abest a Reg. 1, Seg.

(21) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ubi tamen Seg., ἀκούσωσι. Cæteri et editi, τί δ' ἂν εἴποιεν οἱ κατ' ἐκείνους· Κριτὴς τις ἦν ἐν τινι πόλει.

(22) Verbum ὠνόμασεν habent Regii I et 2, Seg. Gobl. Felckm. primus, Otobon.; omittunt vero alii et editi. Mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus addunt καὶ τέταρτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, quæ in aliis et editis deficiunt. Paulo post iidem post πάλιν addunt λέγοντος, quam vocem alii et editi omittunt.

(23) Sic primus codex Reg. Seg. Cæteri et editi omittunt εἰ ἔστι. Mox iidem et Gobl., Felckmanni primus, post ἀμφιβάλλουσιν, habent ut hic sequitur. Anglicanus vero et Otobon. Τοιαῦτα γὰρ δυσφημεῖν περὶ τοῦ Πνεύματος μεμελετήκασιν. Alii et editi, Τοιαῦτα γὰρ μεμελετήκασιν. Gobl. et Felckmanni primus pro ναὶ habent καί.

(24) Primus codex Regius, λεγούσης καὶ. Gobl. et Felckm. primus, Ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τὸ ἐν Ἐξόδῳ· ἐφοθήθη, etc. Paulo post iidem Gobl. et Felckm. primus, Τί δὲ, ἐὰν ἀκούσωσι τοῦ Ἰακώβ, etc.

δὲ ὁ λαὸς τὸν Κύριον, καὶ ἐπιστεύσαν τῷ Θεῷ, καὶ Ἀ Μωσῆ, τῷ θεραπόντι αὐτοῦ, ὁ ἄρα συναριθμήσουσι τῷ Θεῷ τὸν Μωσῆν, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν οὐ νοήσουσι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ μόνον τὸν Μωσῆν; Τί δὲ, ἐὰν ἀκούσωσι καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ εὐλογοῦντος τὸν Ἰωσήφ καὶ λέγοντος· «Ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· ὁ ἄγγελος ὁ βύθμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν εὐλόγησαι (25) τὰ παιδία ταῦτα»; Ἄρα, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν ἄγγελον, πρῶτός ἐστιν (26) ὁ ἄγγελος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀγγέλους συναριθμεῖται ὁ Υἱός; Ναί, πάλιν οὕτω νοήσουσι, διεφθαρμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν. Ἄλλ' οὐχ ἡ ἀποστολικὴ πίστις ἐστὶ τοιαύτη, οὐδ' ὄλωσ Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο ἂν τούτων. Ἡ γὰρ ἀγία καὶ μακαρία Τριάς, ἀδιαίρετος καὶ ἠνωμένη πρὸς ἑαυτὴν ἐστὶ· καὶ λεγομένου τοῦ Πατρὸς, πρόσσεσι (27) καὶ ὁ τούτου Λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ Υἱῷ Πνεῦμα. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ Λόγου. Μία γὰρ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς χάρις δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ πληρουμένη· καὶ μία θεότης ἐστὶ, καὶ εἷς Θεός ἐστιν (28) ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πάνσιν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος, ἐκκλησίᾳ, «Διαμαρτύρωμαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἐγίνωσκον, ὅτι οὐ διηρέτο τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἦν καὶ αὐτὸ, ὡσπερ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· τοὺς δὲ ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους συνεπήγαγεν εἰκότως, ἵνα, ἐπειδὴ διαμαρτυρία ἦν τῷ μαθητῇ λεγομένη, γινώσκων, ὡς (29) τὰ μὲν λεγόμενα παρὰ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι λελάληται, οἱ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι τὰ παρ' ἡμῶν, ἐπισκοποῦντες τὰς ἐκάστου πράξεις, φυλάξῃ τὰς τοῦ διδασκάλου παραινέσεις (30), ὧς ἔχων τοὺς ἐφορῶντας τῶν λεγομένων μάρτυρας. Ἡ τάχα καὶ διὰ τοὺς διὰ παντὸς θεωροῦντας τὸ πρῶτον τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διαμαρτύρεται νῦν (31) ἀγγέλους, ἕνεκά γε τῶν ἐν τῇ κηδεμόνας τῶν λαῶν, μὴ ἀμελήσῃ τῶν παραινέσεων

²⁵ Gen. XLVIII, 15. ²⁶ II Timoth. IV, 1.

(25) Sic Regius primus, Seg. et LXX. Editi vero et alii, εὐλόγησε. Porro supra oratione tertia contra Arianos, pag. 444, num. 12, hoc in Scripturæ loco, angeli nomine, Verbum Dei indicari docet. At cum ea observatio nihil hic ad rem pertineat, ad sola attendit Scripturæ verba.

(26) Primus codex Regius, Seg., ἐστὶν addunt: alii et editi omittunt. Mox Gobl. et Felckm. 1, συναριθμεῖται ὁ Θεὸς καὶ Υἱός. Ibid. pro vai Regius primus et Seguerian. habent καί, et Regius primus præterea νοήσωσι, et paulo post διάνοιαν pro καρδίαν.

(27) Seg., συνέστη. Regius primus, Anglicanus. συνέστη.

sem Deo annumerati sunt, neque post Deum, Filium sed solum Moysem sunt intellecturi? Quid si etiam patriarcham Jacob Josepho 530 his verbis benedicere meminerint «Deus qui pascit me ab adolescentia mea usque in præsentem diem; angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis²⁵»? Num quia post Deum angelum nominavit, prior est angelus Filio, aut Filius inter angelos annumeratur? Ita profecto senserint, quippe quibus cor corruptum sit. Verum non hæc est apostolica fides, neque ea ferre licet Christiano. Nam sancta et beata Trinitas individua atque ipsa æcum unita est, ita ut ubi Patris mentio fiat, ejusdem statim Verbum, ac in Filio Spiritus debeat intelligi. Quod si Filius nominetur, similiter in Filio est Pater, nec extra Verbum est Spiritus sanctus. Siquidem una est Patris gratia quæ per Filium in Spiritu sancto completur. Una pariter divinitas et unus Deus est qui est super omnia, et per omnia, atque in omnibus. Namque ipse etiam Paulus cujus hæc sunt verba, «Testificor coram Deo et Jesu Christo²⁶, Spiritum a Filio nequam dividi, sed ipsum in Christo esse, quemadmodum Filium in Patre est, optime noverat. Convenienter tamen electos angelos una adjunxit, ut, quoniam hæc ad discipulum scribebat, ille cui minime latebat ea quæ a Deo dicta sunt per Christum in Spiritu dicta esse, et angelos res nostras administrare, singulorumque actus speculari, magistri exhortationes custodiret, ut cui persuasum esset omnium quæ diceret ipsos angelos speculatores testes habere. An forte angelos qui semper vident faciem Patris, qui in caelis est, propter Ecclesiæ pusillos, testes appellat, ut discipulum, cognitis populorum curatoribus, Apostoli admonitiones non negligeret.

²⁷ Εκκλησία μικρῶν, ἵνα, γινώσκων ὁ μαθητὴς τοὺς τοῦ Ἀποστόλου.

15. Itaque is mihi videtur esse sensus Scripturæ sacræ, quo plane illorum adversus Spiritum impietas validissime refutatur. Verum iidem illi veritati adversari pergunt, ut scribis, non jam ex Scripturis, quippe qui nihil ibi inveniant, sed ex proprii cordis redundantia hæc rursus eructant: Si Spiritus res creata non est, neque unus ex angelis, sed ex Patre procedit: igitur Filius quoque ipse dicendus

(28) Ἐστὶν deest in Reglo primo et Seg.

(29) Felckm. 2 et editi, γινώσκοντι, ὅτι. Reg. 2 et Ottobon. habent γινώσκων, ὅτι. Alii ut hic exstat.

(30) Basil., παρατηρήσεις. Paulo post διὰ post τάχα καὶ omittunt Reg. 1 et 2, et Seg. Ibid., pro θεωροῦντας, Basil., ἐφορῶντας.

(31) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi νῦν omittunt, habentque art. τοῦς. Ibid. Regius primus, Seg., ἕνεκά γε. Particul. γε in aliis et editis deest, Paulo post Regius primus, Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. primus, κηδεμόνους.

est, proindeque duo sunt fratres, ipse scilicet et Verbum. Quod si frater est, qui fieri potest ut unigenitum sit Verbum, vel ut æquales non sint, sed hic post Patrem, ille post Filium nominetur? Si item ex Patre est, cur non et ipse genitus, aut Filius esse, sed simpliciter Spiritus sanctus dicitur? Denique, si Filii dicatur esse Spiritus: Pater ergo avus est Spiritus sancti. Hæc turpissimi homines cavillando effutiunt, qui curiosius profunda Dei scrutari conantur, quæ nemo novit nisi Spiritus Dei, de quo illi tam impie sentiunt, quibus nihil amplius respondere æquum sane esset; sed secundum Apostoli præceptum⁹⁹, post prædictam admonitionem, tanquam hæretici vitandi essent: vel certe ut nos interrogant, sic eos a nobis interrogari operæ pretium fuerit, idemque nos ab illis responsum efflagitare, quod illi a nobis exigunt. Respondeant igitur, utrum Pater ex patre sit, et num alius cum illo **531** genitus fuerit, sintque ex uno fratres, qualeque nomen illis sit? Quis item eorum pater et avus, qui proavi? Atqui nullos esse respondebunt. Quare ergo Pater ab illis dicitur, qui idem ex Patre non sit ortus? Vel qui Filium habere potuit, qui ipse prius Filius non fuit genitus? Equidem non me fugit ista inquirere nefas omnino esse. Verum haud ab re fuerit ita illudentibus vicissim illudere, ut saltem ex hujusmodi absurda et impia interrogatione propriam insipientiam percipere valeant. Nec enim illa ullo modo sunt: absit! neque hæc de divinitate sciscitari decet. Siquidem non est Deus similis hominum, ut ista humana de illo percontari quis audeat.

16. Itaque, ut jam monui, silentium in his questionibus servare, et hujusmodi illorum argutias dissimulare satius fuerit. Verumtamen ne nostrum silentium majoris ipsis fiat impudentiæ occasio, hæc illis reponere non gravabor. Nempe quemadmodum Patris patrem dicere non possumus, ita nec Filii fratrem. Namque Patris, ut antea dictum est, alius Deus nullus fuit: nec ullus similiter alius est filius: unigenitus enim est. Proinde et solus et unus Pater, solius et unius Filii est Pater, atque adeo in sola divinitate semper et est et fuit Pater ac Filius. Nam tametsi inter homines D

⁹⁹ Tit. III, 10.

(52) Sic Regius primus, Gobl. et Felckm. primus. Mox iidem et Seg. αὐτό similiter habent. Editi et alii in utroque loco et Seg. in priori, αὐτός.

(53) Sic Regius primus, Seg. At Anglic., ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγέννηται, ut et vertit Nannius. Alii vero et editi, ἀλλ' ὁ μὲν μετὰ τὸν Πατέρα γεγέννηται.

(54) Regius primus, Seg., τὸ Πνεῦμα. Articulum τὸ alii et editi omittunt.

(55) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. Felck. primus. Editi et alii, ὑπὸ τούτων. Reg. 2 ibid., omis- sis & μηδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, habet τὸ δυσφημούμενον ὑπὸ τούτων οἶδεν αὐτά.

(56) Sic Regius primus, Seg. Basil. Anglicanus. Editi et alii, ὡς ἄν. Gobl. vero et Felckm. primus

οὐκοῦν Υἱὸς ἐστὶ καὶ αὐτὸ (52), καὶ δύο ἀδελφοὶ εἰσὶν αὐτό τε καὶ ὁ Λόγος. Καὶ εἰ ἀδελφός ἐστι, πῶς μονογενὴς ὁ Λόγος, ἢ πῶς οὐκ ἴσοι, ἀλλ' ὁ μὲν μετὰ τὸν Πατέρα, τὸ δὲ μετὰ τὸν Υἱὸν ὀνομάζεται (53); Πῶς δὲ, εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν, οὐ λέγεται καὶ αὐτὸ γεγενῆσθαι, ἢ ὅτι Υἱὸς ἐστὶν, ἀλλ' ἀπλῶς Πνεῦμα ἄγιον; Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα (54), οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος. Τοιαῦτα παλζουσιν οἱ ἄτιμοι, περιεργαζόμενοι καὶ θέλοντες ἐρευ- νᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, & μηδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ δυσφημούμενον ὑπ' αὐτῶν (55). Ἔδει μὲν οὖν μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι, κατὰ δὲ τὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν, μετὰ τὴν ἐκ τῶν προειρημένων νοθεσίαν ὡς ἀιρετικούς αὐτοὺς παραι- τεῖσθαι, ἢ ἄξια ὧν ἐρωτῶν ἐρωτᾶν αὐτοὺς, καὶ ἀπατεῖν παρ' αὐτῶν ἀπόκρισιν, οἷαν (56) αὐτοὶ παρ' ἡμῶν ἀπαιτοῦσιν. Εἰπάτωσαν τοίνυν· εἰ ὁ Πατὴρ ἐκ πατρὸς ἐστὶ, καὶ εἰ ἄλλος σὺν αὐτῷ γεγέννηται, καὶ εἰσὶν ἀδελφοὶ ἐξ ἐνός, καὶ τί ὄνομα αὐτοῖς (57), καὶ τίς ὁ καὶ τούτων Πατὴρ καὶ πάππος, κάκεινων οἱ πρόγονοι; Ἄλλ' οὐκ εἶναι φήσουσι. Πῶς οὖν Πατὴρ, λεγέτωσαν, αὐτὸς μὴ γενόμενος (58) ἐκ Πατρὸς; Ἡ πῶς ἠδυνήθη Υἱὸν ἔχειν, μὴ πρότερον αὐτὸς Υἱὸς γεννηθεῖς; Οἶδα, ὅτι ἀσεθῆς ἡ ἐρώτησις· ἀλλὰ τοιαῦτα παλζοντας αὐτοὺς παλζεῖν δίκαιον, ἵνα κἄν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀτοπίας καὶ ἀσεβοῦς ἐρωτήσεως αἰσθάνεσθαι τῆς ἰδίας ἀφροσύνης δύνωνται. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ταῦτα· μὴ γένοιτο! οὐδ' οὕτως ἐρωτᾶν περὶ τῆς θεότητος πρέπει. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, ἵνα καὶ ἀνθρώπινα περὶ αὐτοῦ τις τολμῆσῃ ἐρωτᾶν.

16. Σιωπᾶν μὲν οὖν, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τούτοις, καὶ μὴ προσποιησθαι τοὺς τοιούτους ἔδει· ἵνα δὲ μὴ ἡ ἡμῶν σιωπὴ πρόφασιν ἀναισχυντίας αὐτοῖς ἐμποιήσῃ, ἀκούετωσαν· Ὅσπερ οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἰπεῖν πατέρα, οὕτως οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ εἰπεῖν ἀδελφόν. Τοῦ μὲν γὰρ Πατρὸς, ὡς γέγραπται ἔμπροσθεν, ἄλλος Θεός οὐ γέγονεν· Υἱὸς δὲ οὐκ ἐστὶν ἄλλος· μονογενὴς γάρ ἐστι· διὸ καὶ μόνος καὶ εἷς ὁ Πατὴρ (59), μόνου καὶ ἐνός Υἱοῦ Πατὴρ ἐστὶ· καὶ ἐπὶ μόνῃς τῆς θεότητος τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Υἱὸς ἔστηκεν ἀεὶ καὶ ἐστὶ. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων εἰ πατὴρ λέγεται τις, ἀλλ' ἐτέρου γέγονεν υἱός·

hæc usque ad ἀπαιτοῦσιν omittunt. Mox Regius primus, Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. primus, ἐκ Πατρὸς ἐστὶ. Cæteri et editi, ἐκ τοῦ Πατρὸς, omisso verbo ἐστὶ. Ibid. Ottobon., καὶ ἄλλος ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰσὶν.

(57) Regius primus, Seg. Basil. Anglican., τούτοις et mox τούτου. Editi et alii, αὐτοῖς et τούτων.

(58) Regius primus, Seg., γενόμενος. Mox iidem et Basil. Anglic. Ottobon., πρότερον. Alii et editi, πρότερος. Paulo post Regius primus et Seg. τοιαῦτα habent: alii et editi, τοσαῦτα.

(59) Sic Regius primus, Seg., et paulo post, μόνῃς τῆς θεότητος. Cæteri et editi articulo. ὁ εἰ τῆς abjiciunt. Mox Anglicanus, ἔστηκεν ἀεὶ καὶ ἐστὶ ἀεὶ. Τίς seq. abest a Regio primo et Seg.

καὶ εἰ υἱὸς λέγεται, ἀλλ' ἐτέρου γέγονε (40) πατήρ· ὥστε ἐπ' ἀνθρώπων μὴ σώζεσθαι κυρίως τὸ πατὴρ καὶ υἱοῦ ὄνομα. Ἀβραὰμ γοῦν, υἱὸς ὢν τοῦ Θαάρου, πατήρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ· καὶ Ἰσαάκ, υἱὸς ὢν τοῦ Ἀβραὰμ, πατήρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἔχει· μέρη γὰρ εἰσὶν ἀλλήλων· καὶ ἕκαστος γεννώμενος ἔχει τοῦ πατρὸς μέρος, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐτέρου γένηται πατήρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως. Οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπος ὁ Θεὸς, οὐδὲ μερισζομένην ἔχει φύσιν· διὸ (41) οὐδὲ γεννᾷ Υἱὸν μερισζομένην, ἵνα καὶ αὐτὸς γένηται Πατήρ ἐτέρου, ἐπεὶ μηδ' αὐτὸς ἔστιν ἐκ Πατρὸς· οὐτε ὁ Υἱὸς δὲ μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς· διὸ καὶ (42) οὐδὲ γεννᾷ, ὡς περ γεγέννηται αὐτὸς, ἀλλὰ ὅλος ἐστὶν ὅλος εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· καὶ ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ Πατήρ κυρίως ἐστὶ Πατήρ· καὶ ὁ Υἱὸς, κυρίως Υἱὸς ἐστὶν· καὶ ἐπὶ τούτων ἔστηκε τὸ Πατήρ ἀεὶ Πατήρ, καὶ τὸ Υἱὸς (43) ἀεὶ Υἱὸς. Καὶ ὡς περ οὐκ ἂν εἴη ποτὲ ὁ Πατήρ Υἱὸς, οὕτως οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ὁ Υἱὸς Πατήρ. Καὶ ὡς περ οὐ παύσεται ποτε ὁ Πατήρ μόνος ὢν Πατήρ, οὕτως οὐ παύσεται ποτε ὁ Υἱὸς μόνος ὢν Υἱὸς. Μανία ἄρα κἄν ὅλωσ' ἐνθυμεῖσθαι καὶ λέγειν ἐπὶ μὲν Υἱοῦ ἀδελφόν, ἐπὶ δὲ Πατρὸς τὸ πάππου (44) ὄνομα. Οὐδὲ γὰρ ὠνομάσθη ἐν ταῖς Γραφαῖς υἱὸς τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ ἀδελφὸς νομισθῆ· οὐδὲ υἱὸς τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ πάππος νοιῶτο (45) ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὁ Υἱὸς, τοῦ Πατρὸς υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς πνεῦμα εἴρηται· καὶ οὕτως τῆς ἁγίας Τριάδος μία ἡ θεότης καὶ πίστις ἐστίν.

17. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο μανία τὸ λέγειν αὐτὸ κτίσμα. Εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐ συνετάσσετο τῇ Τριάδι. Ὅλη γὰρ εἷς Θεὸς ἐστὶ. Καὶ ἀρκεῖ γινώσκειν, ὅτι μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, μηδὲ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖται· οὐ γὰρ ἀλλότριον ἐπιμίγνεται τῇ Τριάδι, ἀλλ' ἀδιαίρετος ἐστὶ καὶ ὁμοία (46) ἑαυτῇ. Ἀρκεῖ ταῦτα τοῖς πιστοῖς· μέχρι τούτων ἐν ἀνθρώποις ἡ γνῶσις φθάνει· ἕως τούτων τὰ χερουβὶμ καλύπτει ταῖς πτέρυξιν. Ὁ δὲ περιττὰ τούτων ζητῶν καὶ ὅλων ἐρευνᾷν παρακοῦει τοῦ λέγοντος· « Μὴ σοφίζου περισσά (47), ἵνα μὴ ἐκπλαγῆς. » Τὰ γὰρ πιστεῖ παραδοθέντα, ταῦτα οὐκ ἐν ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀκοῇ πίστεως διανοεῖσθαι πρέπει. Ποῖος γὰρ

¹⁶ Eccle. vii, 17.

(40) Regius primus, Seg., γέγονε. Editi et alii, λέγεται. Quæ sequuntur, ὥστε, etc., ad υἱοῦ ὄνομα, desunt in Ottobon. Reg. 2 et Felckm. 2. Ibid. Regius primus, Seg., habent υἱοῦ ὄνομα. Editi et alii, Κυρίου ὄνομα. Mox ibid. Anglic., τοῦ Θαάρου. Gobl. et Felckm. 1, Reg. 1, τοῦ Ναχώρ.

(41) Hæc verba, οὐδὲ μερισζομένην ἔχει φύσιν, διὸ, desunt in editione Commeliniana.

(42) Καὶ abest a Regio primo, Seg. Bas. Ibidem Gobl. et Felckm. primus, ὅλωσ', Ottobon., ὁ Λόγος. Paulo post Reg. 1, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. 1, τῆς θεότητος μόνης. Cæteri et editi μόνης omittunt. Ibid. Reg. 2. ὅσας φύσεως πρὸ θεότητος.

(45) Sic Regius 1, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. 1. At alii et editi, ἔστηκεν ὁ Πατήρ ἀεὶ πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς, etc. Mox Regius primus, Seg., post εἴη, et παύσεται, ποτὲ addunt : alii et editi omittunt.

A pater aliquis dicitur, tamen idem alterius filius fuit. Tametsi similiter filius quis dicitur, tamen idem alterius est pater. Unde non proprie in hominibus patris et filii nomen servatur. Sic Abraham qui fuit filius Tharæ, idem fuit pater Isaac. Similiter Isaac qui filius erat Abrabæ, fuit pater Jacob, eaque est humanæ naturæ conditio. Nam sibi invicem sunt partes, et quisquis gignitur, patris partem habet, ut et ipse alterius fiat pater. At non ita se res habet in divinitate. Nec enim hominum similis est Deus, nec divisam habet naturam. Quapropter neque sui divisione filium generat, ut et ipse alterius pater fiat, cum neque ipse sit ex patre, neque Filius pars sit Patris. Itaque Filius non generat, ut ipse genitus est, sed totus est totius imago et splendor : atque in sola divinitate Pater proprie est Pater, et Filius proprie est Filius : qui Pater semper fuit Pater, et Filius pariter semper fuit Filius. Quemadmodum item nunquam Pater futurus est Filius, sic nunquam Filius futurus est Pater. Et ut nunquam Pater desinet solus esse Pater : ita Filius nunquam desinet esse solus Filius. Nemo igitur nisi mente captus dixerit vel cogitaverit fratrem esse Filio, et nomen avi Patri convenire. Hinc enim nusquam in Scripturis sacris Spiritus filius dictus est, ne frater esse existimaretur : uti nec filius Filii, ne Pater avus crederetur. Sed Filius, Patris est filius ; et Spiritus, Patris spiritus dictus est, atque ita una Trinitatis divinitas et fides est.

C 17. Quocirca eam quoque ob rationem insania sine dubio fuerit contendere rem creatam illum esse. Nam si res creata esset, Trinitati non adjungeretur. Nam tota unus Deus est. Satis ergo fuerit cognoscere Spiritum rem creatam non esse, nec rebus creatis annumerari. Siquidem nihil alienum Trinitati admiscetur, sed 532 individua et sibi ipsi similis est. Hæc, inquam, fidelibus satis esse debent : huc usque humana cognitio pervenire potest : hic cherubim alis faciem velant. Qui autem his plura querit et investigare cupit, refragatur dicenti : « Ne plus sapias quam necesse est, ne obstupescas »¹⁶. Quæ enim fide tradita sunt, hæc

D (44) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi, πάππος.

(45) Νοσίζω abest a Regio primo, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. primus. Ibid. Regius primus, Seg., ἀλλ' ὁ Υἱὸς, τοῦ Πατρὸς υἱὸς. Gobl. et Felckm. primus articul. ὁ omittunt. Editi et alii, ἀλλ' υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς. Et mox Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Πατρὸς πνεῦμα εἴρηται. Cæteri et editi, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα εἴρηται. Ibid. Regius primus, Seg., μία post οὕτως habent, et vocem ἁγίας omittunt.

(46) Regius primus, ὁμοουσία. Mox Regius primus, Seg., ἀπίστοις. Alii et editi, πιστοῖς. Mox Gobl. et Felckm. primus omittunt ἐν ἀνθρώποις.

(47) Sic Regius primus et Grævus Scripturæ textus. Cæteri et editi, πολλά.

non humana sapientia expendere, sed fidei auditu excipere convenit. Quæ enim oratio ea quæ creatam naturam transcendunt digne possit explicare? Vel quænam, quæso, aures capere possint quæ hominibus nec audire nec loqui licet? Sic enim Paulus de his quæ ipse audivit testatus est; de Deo autem hæc dicit: « Quam investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? » Hinc Abraham nihil curiose inquisivit, nec loquentis verba discussit, sed « credidit Deo et reputatum est ei ad justitiam ». Sic Moyses fidelis famulus appellatus est. Quod si Ariani, quia in malevolam ipsorum animam non ingredietur sapientia, individuum et sanctam Trinitatem nec intelligere nec credere queunt: ne idcirco veritatem adulterent, nec quæ ipsi percipere non possunt, hæc non posse esse contendunt. Perabsurda enim res est, quod, cum concipere non valeant, qui fieri possit ut individua sit sancta Trinitas, Ariani idcirco Filium, et tropici Spiritum sanctum inter res creatas numerent. Nempe æquum erat vel ista non intelligentes, prorsus silere, nec illos Filium, nec istos Spiritum sanctum inter res creatas collocare: vel certe quod scriptum est agnoscere, Filiumque cum Patre conjungere, nec Spiritum a Filio dividere, ut scilicet individua ac ejusdem vere particeps naturæ permaneret sancta Trinitas. Quibus utique cognitis non eo audaciæ prorumpere debebant, ut dubitantes inquirerent quonam pacto hæc se habeant, ne si interrogatus in respondendo hæreret, ipsi pravos sibi ipsis sensus comminiscerentur. Hæc enim est rerum omnium facturarum inprimisque hominum conditio, ut de rebus quæ verbis exprimi non queunt, digne loqui non possimus. Major autem sane temeritas fuerit, si ad hæc eadem explicanda, nova vocabula aliaque a Scripturis excogitemus. Imo vero insanus admodum ille censendus sit, qui hisce de rebus interroganti vel tantum cogitet respondere: quandoquidem nec is mentis compos esse æstimabitur, qui hæc

18. Nam vel tandem illi qui de re nulla dubitant, respondere audeant, quomodo et ex qua materia cæli constituti sint, vel quænam illorum sit admistio, quove modo sol et singula astra composita fuerint? Verum quid mirum, si ex superioribus sive cælestibus rebus, illorum amentiam convincamus, cum neque ipsis pateat quænam sit rerum inferiorum

17 Rom. xi, 33. 18 Rom. iv, 3. 19 Hebr. iii, 5.

(48) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, συνείναι.

(49) Sic Regius primus. Alii vero et editi, οι δε τα, etc., ommissa particul. et. Idem Regius primus paulo post ut et Seg. Bas. Gobl. et Felckm. 1, σοφία, ου δύνανται νοεῖν ουδε πιστεύειν περι της, etc. Editi vero et alii, σοφία, ουδε πιστεύουσιν περι της, etc.

(50) Reg. 2, ἀληθινὴν ὁδόν. Ibid. Regius primus, Seg. Basil., μηδέ. Alii et editi, μήτε. Mox post λε-

λόγος ἐπαξίως διερμηνεύσαι δυνήσεται τὰ ὑπὲρ τὴν γενετήν ὄντα φύσιν; Ἡ ποία τις ὄλως ἀκοή συνείναι (48) δύναται, ἃ μὴ ἐξεστὶν ἀνθρώποις μήτε ἀκούειν, μήτε λαλεῖν; Περι μὲν οὖν ὧν ἤκουσεν ὁ Παῦλος, οὕτως εἴρηκε· περι δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ὡς ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἐγνωὺν Κυρίου; Ἡ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ὁ γοῦν Ἀβραάμ οὔτε περιεργάσατο, οὔδὲ ἀνέκρινε τὸν λαλοῦντα, ἀλλ' ἐπίστευσε, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· οὕτω Μωσῆς πιστὸς ἐκλήθη θεράπων· Εἰ δὲ οἱ τὰ (49) Ἀρείου φρονούντες, ἐπεὶ εἰς τὴν καχότεχρον αὐτῶν ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐ δύνανται νοεῖν οὔδὲ πιστεύειν περι τῆς ἀδιαίρετου καὶ ἁγίας Τριάδος, μὴ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀλήθειαν (50) παρεξηγήσθωσαν, μηδὲ ἄπερ αὐτοὶ μὴ δύνανται νοεῖν, ταῦτα λεγέτωσαν μηδὲ εἶναι δύνασθαι. Πράγμα γὰρ πάσχουσιν ἀτοπώτατον· ὅτι, μὴ δυνάμενοι νοεῖν, πῶς ἀδιαίρετός ἐστιν ἡ ἁγία Τριάς, ποιοῦσιν οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἐν (51) τὸν Ἰῶν μετὰ τῆς κτίσεως· οἱ δὲ τροπικοὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦσιν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς ἢ καθόλου μὴ νοοῦντας σιωπᾶν, καὶ μὴ συντάσσειν, μήτε ἐκείνους τὸν Ἰῶν, μήτε τούτους τὸ Πνεῦμα τοῖς κτίσμασιν· ἢ τὸ γεγραμμένον ἐπιγινώσκειν, καὶ τῷ Πατρὶ συνάπτειν τὸν Ἰῶν, καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ διαίρειν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ ὁμοφυὲς ἀληθῶς τῆς ἁγίας Τριάδος διαμείνῃ. Ταῦτα μαθόντας αὐτοὺς ἔδει μὴ τολμᾶν, μηδ' ἀμφιβάλλοντας ἐρωτᾶν, πῶς ταῦτα γένοιτο, ἵνα, κἂν ὁ ἐρωτώμενος ἀπορῆ λέγειν, μὴ ἐπινοῶσιν αὐτοὶ κακονοίας ἑαυτοῖς. Ἔστι μὲν γὰρ πᾶσι τοῖς γενητοῖς, μάλιστα δὲ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις ἀδύνατον ἐπαξίως εἰπεῖν περι τῶν ἀπορρήτων (52). Τολμηρότερον δὲ πάλιν, μὴ δυναμένους λέγειν, ἐπινοεῖν ἐπὶ τούτων καινοτέρας λέξεις παρά τὰς τῶν Γραφῶν. Ἄλλως τε καὶ μαριώδης ἡ τοιαύτη ἐπιχειρήσις τοῦ τε ἐρωτῶντος καὶ τοῦ κἂν ὄλως (53) ἐνθυμουμένου ἀποκρίνασθαι. Οὔδὲ γὰρ οὔδὲ περι τῶν γενητῶν οὕτω τις ἐρωτῶν νομισθεῖν νοῦν ἔχειν ὀρθόν.

eadem de rebus factis fuerit percontatus.

18. Ἡ τολμησάτωσαν ἀποκρίνασθαι οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, πῶς ὁ οὐρανὸς συνέστη, καὶ ἐκ ποίας ὕλης, καὶ (54) τίς ἡ τούτου μέγιστος, ἢ πῶς ὁ ἥλιος, καὶ ἕκαστος τῶν ἀστέρων; Τί δὲ θαυμαστὸν ἐκ τῶν ὑπερκειμένων, αὐτῶν ἐλέγχειν τὴν ἀφροσύνην, ὅπου γε οὔδὲ πῶς τῶν ὡδε κάτω ξύλων ἡ φύσις, καὶ τῶν ὑδάτων τὰ συστήματα, πῶς τε τῶν ζώων ἡ πλάσις

γέτωσαν, Regius primus, Seg. Gobl. et Felckmanni primus. μηδέ, ubi alii et editi, μή.

(51) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckmanni primus. Editi et alii, ἕνα. Paulo post Gobl. et Felckmanni primus, μετὰ τοῖς κτίσμασι.

(52) Sic Regius primus, Seg. Gobl. Felckmanni primus et Basil.; sed Basil. habet ἀρρήτων. Alii et editi habent ἀρρήτων et τολμηρόν.

(53) Reg. 2 et Felckmanni primus, τοῦ τε ὄλως, etc.

(54) Regius primus, Seg., ἡ.

καὶ ἡ σύστασις, γινώσκεται, Ἄλλ' οὐκ ἂν (55) εἴ-
ποιεν, ὅπου γε καὶ Σολομῶν, ὁ περισσώτερον πάντων
σοφίας μετασχὼν, ὁρῶν ἀδύνατον ἀνθρώποις περὶ
τούτων εὑρεῖν, ἔλεγε· « Καὶ γε σύμπαντα τὸν αἰῶνα
ἴδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, ὅπως μὴ εὐρηθῆσθε
τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι
τέλους. » Ἄρ' οὖν, ἐπεὶ μὴ δύναται εὑρεῖν (56),
οὐδὲ εἶναι αὐτὰ ὁμολογοῦσι; Ναὶ ὁμολογήσουσιν
ἐφοαρμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν. Οὐκοῦν εἰκότως
ἂν τις αὐτοῖς εἴποι· Ὡ ἀνόητοι καὶ πάντα τολμηροί,
διὰ τί μὴ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος παύσεσθε
περιεργαζόμενοι, καὶ μόνον πιστεύετε (57), ὅτι ἔστιν
ἔχοντες εἰς τοῦτο διδάσκαλον τὸν Ἀπόστολον λέγοντα·
« Πιστεύσατε γὰρ δεῖ πρώτων Θεῶν, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς
ἐκζητοῦσιν αὐτὸν ἀμισθαποδοθεῖς γίνεται; » Οὐ γὰρ,
πῶς ἔστιν, εἴρηκεν, ἀλλὰ μόνον, « ὅτι ἔστιν. » Εἰ δὲ
μηδὲ οὕτω καταδύονται, εἰπάτωσαν πῶς ἔστιν ὁ Πα-
τήρ, ἵν' οὕτω μάθωσι, πῶς ἔστι καὶ ὁ τούτου Λό-
γος. Ἄλλ' ἄτοπον, φήσουσι, περὶ τοῦ Πατρὸς οὕτως
ἔρωτᾷν. Ἄτοπον οὖν (58) ἀκουέτωσαν καὶ περὶ τοῦ
Λόγου αὐτοῦ οὕτως ἔρωτᾷν.

do sit Pater, ut hoc pacto discant quomodo quoque
de Patre inquirere. Audiant igitur absurdum quoque

19. Περιττῆς τοιγαροῦν καὶ πλέον μανίας οὐσης
τῆς τοιαύτης ἐπιχειρήσεως, μηκέτι τοιαῦτα τις ἔρω-
τάτω, ἢ μόνον τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς μανθανέτω. Αὐτ-
ᾶρχη γὰρ καὶ ἱκανὰ τὰ ἐν ταύταις (59) κείμενα
περὶ τούτου παραδείγματα. Πηγὴ τοίνυν καὶ φῶς
λέγεται ὁ Πατήρ· « Ἐμὲ » γὰρ, φησὶν, « ἐγκατέλι-
πον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ Βα-
ρούχ· « Τί ἔστιν, Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῇ γῆ τῶν ἐχθρῶν
εἶ (60); ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας » καὶ
κατὰ τὸν Ἰωάννην· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν φῶς ἔστι. » Λέ-
γεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὡς μὲν πρὸς τὴν πηγὴν ποτα-
μῶς· « Ὁ ποταμὸς γὰρ ἐ τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδά-
των » πρὸς δὲ τὸ φῶς ἀπαύγασμα, λέγοντος τοῦ
Παύλου· « Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρα-
κτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. » Τοῦ τοίνυν Πατρὸς
φωτὸς ὄντος (61), τοῦ δὲ Υἱοῦ ἀπαύγασματος αὐτοῦ
(τὰ αὐτὰ γὰρ περὶ τούτων μάλιστα οὐκ ὀκνητέον
λέγειν πολλάκις), ἔξεστιν ὁρᾶν καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸ
Πνεῦμα, ἐν ᾧ φωτίζόμεθα· « Ἴνα γὰρ, φησὶ, « δῶν
ὕμιν Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώ-
σει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρ-
δίας. » Τῷ δὲ Πνεύματι (62) φωτίζόμενον ἡμῶν, ὁ
Χριστὸς ἔστιν ὁ ἐν αὐτῷ φωτίζων· « Ἦν » γὰρ,
φησὶ, « τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἀν-
θρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Πάλιν τε τοῦ
Πατρὸς ὄντος πηγῆς, τοῦ δὲ Υἱοῦ ποταμοῦ λεγομέ-
νου, πίνειν λεγόμεθα τὸ Πνεῦμα· γέγραπται γὰρ,

¹ Eccle. iii, 11. ² Hebr. xi, 6. ³ Jerem. ii, 13. ⁴ Baruch iii, 10, 12. ⁵ I Joan. i, 5. ⁶ Psal. lxxiv, 10.

⁷ Hebr. i, 3. ⁸ Ephes. i, 17. ⁹ Joan. i, 9.

(55) Ἄλλ' οὐκ ἂν deest in Reg. 2, Felckm. 2 et
editione Commel.

(56) Regius primus et Anglicanus, λέγειν.

(57) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et
Felckm. primus. Cæteri, πιστεύοντες.

(58) Οὖν abest a Regio primo, Seg. Gobl. et
Felckm. primo, Basil.

(59) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckman.

rum, verbi causa, lignorum natura, quomodo con-
sistant aquæ, quænam sit animalium conformatio
ac compositio? Hæc enim profecto nunquam illi
explicaverint, quando ipse Salomon, qui sapientiæ
cumulatus fuit particeps quam alii omnes, ista ab
homine inveniri non posse perspicere ait: « Et
quidem universum sæculum dedit in corde eorum,
ut non inveniat homo opus quod fecit Deus ab
initio et usque in finem¹. » An ergo quia hæc omnia
nosse nequeunt, idcirco contendunt **533** non
existere? Nullus utique dubito quin id contende-
rint, quippe qui mentem penitus corruptam ha-
beant. Jure igitur merito eos ita alloqui liceat: O
stulti atque ad omnia audentes et præcipites, quare
non potius sanctam Trinitatem curiose scrutari
desinitis, eamque esse duntaxat creditis, magistrum
Apostolum hac in re imitati, cujus hæc sunt verba
« Credere enim oportet primum Deo, quia est, et
inquirentibus se remunerator sit² »? Nec enim
dixit, quomodo est, sed tantum, « quia est. » Quod
si nec sic quidem erubescunt, dicant ergo quomo-
do sit Verbum. Sed absurdum est, inquit, hæc
esse idem de ejus Verbo sciscitari.

19. Itaque cum inutilis et stultus sit hujusmodi
conatus, nemo jam amplius de his percontari au-
deat, sed ea tantum quæ Scripturis continentur,
discere satis habeant. Siquidem omnino sufficiunt
quæ in hanc rem profert exempla. Nempe fons et
lux Pater dicitur: « Me » enim, inquit, « derelique-
runt fontem aquæ viventis³. » Et iterum apud Ba-
ruch: « Quid est, Israel, quod in terra inimicorum
es? dereliquisti fontem sapientiæ⁴. » Et secundum
Joannem, « Deus noster lux est⁵. » Filius vero,
cum refertur ad fontem, dicitur fluvius: namque
« flumen Dei repletum est aquis⁶. » Cum autem
idem ad lucem refertur, splendor appellatur, dicen-
te Paulo: « Qui cum sit splendor gloriæ et figura
substantiæ ejus⁷. » Cum ergo Pater sit lux, et Fi-
lius ejus sit splendor (nam eadem sæpe, præsertim
de hujusmodi rebus, dicere nemini grave videri
debet), licet quoque in Filio perspicere Spiritum
sanctum, in quo nempe illuminamur. Hinc enim
Apostolus: « Ut det vobis, » inquit, « Spiritum sa-
pientiæ et revelationis, in agnitione ejus, illumina-
tus oculos cordis⁸. » Porro cum Spiritu illuminamur,
Christus ipse est qui nos in illo illuminat, ut hæc
verba testantur: « Erat lux vera quæ illuminat
omnem hominem venientem in mundum⁹. » Similiter
ut Pater est fons, et Filius fluvius appellatur, ita Spi-
ritum bibere dicimur. Nam scriptum est: « Omnes

primus. Alii autem et editi, αὐταῖς. Ibid. Regius
primus, περὶ τούτου τοῦ παραδείγματος.

(60) Sic Anglicanus et Græcus Scripturæ textus.
Editi et cæteri ei omittunt. Reg. 2 vero habet, εἴ-
vai; εἰ ἐγκατέλιπες, etc.

(61) Οὗτος deest in Anglicano et edit. Commel.

(62) Regius primus, Πατρί.

unum Spiritum bibimus ¹⁰. » Rursus cum Spiritum bibimus, Christum una bibimus. Namque « bibebant de spiritali consequente petra. Petra autem erat Christus ¹¹. » Præterea ut Christus verus est Filius, ita nos Spiritum accipientes, filii efficitur. « Non enim, » inquit, « accepistis spiritum servitutis iterum in timore : sed accepistis Spiritum adoptionis ¹². » Cum autem Spiritu filii Dei efficitur, manifestum est nos in Christo filios Dei appellari. Nam « Quotquot receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri ¹³. » Deinde quemadmodum Pater, uti docet Paulus, solus est sapiens, sic ejus Filius est sapientia : « Christus » enim « Dei virtus et Dei sapientia ¹⁴. » Ut item Filius est sapientia, ita nos Spiritu sapientiae accepto, Filium habemus, et in eodem sapientes efficitur. Sic enim scriptum est in psalmo centesimo quadragesimo quinto : « Dominus solvit compeditos, Dominus cæcos sapientes efficit ¹⁵. » Cum insuper Spiritus nobis datur (« Accipite » enim « Spiritum sanctum, » inquit Salvator ¹⁶), Deus ita in nobis est : sic enim scripsit Joannes : « Si diligamus invicem, Deus in nobis manet. In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis ¹⁷. » Cumque Deus in nobis est, Filius certe itidem in nobis est, ipso Filio dicente : « Ego et Pater venimus et mansionem apud eum faciemus ¹⁸. » **534** Similiter ut Filius est vita eodem testante, « Ego sum vita ¹⁹ ; » sic etiam in Spiritu vivificari dicimur, quemadmodum Paulus ait : « Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus Spiritum in vobis ²⁰. » Nobis porro in Spiritu vitam accipientibus, ipse Christus in nobis vivere dicitur, ut ex his verbis patet : « Christo conflixus sum cruci. Vivo autem, jam non ego : vivit vero in me Christus ²¹. » Et rursus, quemadmodum Filius quæ faciebat opera, Patrem suum facere ita testabatur : « Pater in me manens, ipse facit opera. Credite mihi, quia ego in Patre et Pater in me est. Alioquin propter opera ipsa credite mihi ²² : » sic quæ in virtute Spiritus Paulus efficiebat, Christi opera esse docebat : « Non enim audebo, » inquit, « aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et opere, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti ²³. »

20. Cum igitur ea sit in sancta Trinitate conjunctio et unitas : quis jam vel Filium a Patre, vel

¹⁰ I Cor. xii, 13. ¹¹ I Cor. x, 4. ¹² Rom. viii, 15. ¹³ Joan. i, 12. ¹⁴ I Cor. i, 24. ¹⁵ Psal. cxlv, 7. ¹⁶ Joan. xx, 22. ¹⁷ I Joan. iv, 12, 13. ¹⁸ Joan. xiv, 25. ¹⁹ ibid. 6. ²⁰ Rom. viii, 11. ²¹ Galat. ii, 19, 20. ²² Joan. xiv, 10, 11. ²³ Rom. xv, 18, 19.

(63) Sic Regius primus, Seg. Anglicanus. Alii et editi, δηλονότι.

(64) Sic Regius primus, Seg. Cæteri et editi hic vocem Θεοῦ addunt. Mox Seg. omittit δύναμις καὶ Θεοῦ.

(65) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Anglican. [Editi et alii καὶ abjiciunt. Ibid. sic habent Gobl. et Felc. primus, οὕτω γὰρ φησι Δαβίδ· Κύριος, etc.

(66) Δέ hic habent Regius primus, Seg. Alii et

A ὅτι « Ἡμεῖς πάντες ἐν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. » Τὸ δὲ Πνεῦμα ποτιζόμενοι, τὸν Χριστὸν πίνομεν· « Ἐπιπινον » γὰρ « ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Καὶ πάλιν τοῦ Χριστοῦ ὄντος ἀληθινοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, υἱοποιούμεθα· « Οὐ γὰρ ἐλάβετε, » φησί, « Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας. » Υἱοποιούμενοι δὲ τῷ Πνεύματι, δηλονότι, ὅτι (63) ἐν τῷ Χριστῷ χρηματίζομεν τέκνα Θεοῦ· « Ὅσοι » γὰρ « ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. » Εἶτα τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ Παῦλος εἶπε, μόνου σοφοῦ ὄντος, ὁ Υἱὸς (64) ἐστὶν ἡ σοφία αὐτοῦ. « Χριστός » γὰρ « Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. » Τοῦ δὲ Υἱοῦ ὄντος τῆς σοφίας, ἡμεῖς Πνεῦμα σοφίας λαμβάνοντες, τὸν Υἱὸν ἔχομεν, καὶ ἐν αὐτῷ σοφοὶ γινόμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ (65) γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· « Κύριος λύει πεπεδημένους· Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς. » Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ (66) διδομένου εἰς ἡμᾶς (« Λάβετε γὰρ Πνεῦμα ἅγιον, » ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ), ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστὶν· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· « Ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. » Τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν, ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἡμῖν, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ἐπειτα ζωῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, « Ἐγὼ » γὰρ, φησὶν, « εἰμὶ ἡ ζωὴ, » ζωοποιεῖσθαι λεγόμεθα ἐν τῷ Πνεύματι· « Ὁ » γὰρ « ἐγείρας, » φησὶ, « Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Ζωοποιουμένων δὲ ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι, ζῆν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται. « Χριστῷ » γὰρ, φησὶ, « συνεσταυρωμαι (67). Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ· ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ πάλιν ὡσπερ ὁ Υἱὸς, ἅπερ ἐποίησε ἔργα, ἔλεγε τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι· « Ὁ Πατήρ » γὰρ, φησὶν, « ὁ μόνος ἐν ἐμοὶ, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεῦτέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ (68) πιστεῦτέ μοι. » Οὕτως, ἅπερ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἐργάζετο ὁ Παῦλος, ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ ἔργα· « Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλεῖν, ὃν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ εἰς ὑπακοὴν ἔθνῶν ἐν (69) λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. »

B ἐν αὐτῷ σοφοὶ γινόμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ (65) γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· « Κύριος λύει πεπεδημένους· Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς. » Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ (66) διδομένου εἰς ἡμᾶς (« Λάβετε γὰρ Πνεῦμα ἅγιον, » ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ), ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστὶν· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· « Ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. » Τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν, ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἡμῖν, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ἐπειτα ζωῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, « Ἐγὼ » γὰρ, φησὶν, « εἰμὶ ἡ ζωὴ, » ζωοποιεῖσθαι λεγόμεθα ἐν τῷ Πνεύματι· « Ὁ » γὰρ « ἐγείρας, » φησὶ, « Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Ζωοποιουμένων δὲ ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι, ζῆν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται. « Χριστῷ » γὰρ, φησὶ, « συνεσταυρωμαι (67). Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ· ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ πάλιν ὡσπερ ὁ Υἱὸς, ἅπερ ἐποίησε ἔργα, ἔλεγε τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι· « Ὁ Πατήρ » γὰρ, φησὶν, « ὁ μόνος ἐν ἐμοί, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεῦτέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ (68) πιστεῦτέ μοι. » Οὕτως, ἅπερ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἐργάζετο ὁ Παῦλος, ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ ἔργα· « Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλεῖν, ὃν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ εἰς ὑπακοὴν ἔθνῶν ἐν (69) λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. »

C ἐν αὐτῷ σοφοὶ γινόμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ (65) γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· « Κύριος λύει πεπεδημένους· Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς. » Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ (66) διδομένου εἰς ἡμᾶς (« Λάβετε γὰρ Πνεῦμα ἅγιον, » ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ), ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστὶν· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· « Ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει. Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. » Τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν, ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἡμῖν, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ἐπειτα ζωῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, « Ἐγὼ » γὰρ, φησὶν, « εἰμὶ ἡ ζωὴ, » ζωοποιεῖσθαι λεγόμεθα ἐν τῷ Πνεύματι· « Ὁ » γὰρ « ἐγείρας, » φησὶ, « Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Ζωοποιουμένων δὲ ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι, ζῆν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται. « Χριστῷ » γὰρ, φησὶ, « συνεσταυρωμαι (67). Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ· ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ πάλιν ὡσπερ ὁ Υἱὸς, ἅπερ ἐποίησε ἔργα, ἔλεγε τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι· « Ὁ Πατήρ » γὰρ, φησὶν, « ὁ μόνος ἐν ἐμοί, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεῦτέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ (68) πιστεῦτέ μοι. » Οὕτως, ἅπερ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἐργάζετο ὁ Παῦλος, ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ ἔργα· « Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλεῖν, ὃν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ εἰς ὑπακοὴν ἔθνῶν ἐν (69) λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. »

D ἐν (69) λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. »

20. Τοιαύτης δὲ συστοχίας καὶ ἐνόητος τῆς ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι (70) οὐσίας, τίς ἂν διέλοι ἢ τὸν Υἱὸν

editi omittunt. Paulo post Gobl. et Felckm. 1, οὕτω γὰρ καὶ Ἰωάννης γράφει· Ἐὰν γὰρ ἀγαπῶμεν, etc.

(67) Reg. 2, συσταυρούμαι.

(68) Sic Reg. 2 et Græcus Scripturæ textus. Regius primus, Seguerian. et editi, αὐτοῦ. Ibid. Regius primus Seg., paulo ante, post ἔργα, addunt item αὐτοῦ.

(69) Ἐν abest a Regio primo, Segueriano.

(70) Regius primus, Seg., habent ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριά-

ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἢ αὐ-
 τοῦ τοῦ Πατρὸς; ἢ τίς οὕτω τολμηρὸς, ὡς εἶπεῖν
 ἀνόμοιον καὶ ἑτεροφυῆ τὴν Τριάδα πρὸς ἑαυτήν, ἢ
 ἀλλοτριούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἢ ξένον τὸ
 Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ; Πῶς δὲ ταῦτά ἐστιν; ἄν τις πάλιν
 ἐρωτήσει ζητῶν· πῶς τοῦ Πνεύματος ὄντος ἐν
 ἡμῖν, λέγεται ὁ Υἱὸς εἶναι ἐν ἡμῖν, τοῦ τε Υἱοῦ ὄντος
 ἐν ἡμῖν, λέγεται ὁ Πατὴρ εἶναι ἐν ἡμῖν; ἢ πῶς
 ὅλως (71) Τριάδος οὕσης, ἐν ἐνὶ σημαίνεται ἡ Τριάς;
 ἢ πῶς τοῦ ἐνὸς ὄντος ἐν ἡμῖν, ἡ Τριάς; ἐν ἡμῖν λέ-
 γεται; διελέτω πρῶτον αὐτὸς τὸ ἀπύχασμα τοῦ φω-
 τὸς (72), ἢ τὴν σοφίαν τοῦ σοφοῦ· ἢ εἰπάτω, πῶς ἐστί
 ταῦτα. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο δύνανται, πολλῶν πλεόν περι
 θεοῦ τοιαῦτα ζητεῖν μαινομένων ἐστὶ τὸ τὸλμημα·
 ἢ γὰρ θεότης οὐκ ἐν ἀποδείξει λόγων, ὡσπερ εἴρη-
 γαι, παραδίδονται, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ εὐσεβεῖ λογισμῶ
 μετ' εὐλαβείας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ περι τοῦ σωτηριώ-
 δους σταυροῦ, « οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδεί-
 ξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, » ἐκφύρτηεν ὁ Παῦλος,
 « καὶ ἀρρήτων δὲ ῥημάτων (73) ἤκουσεν » ἐν τῷ παρα-
 δέσει, « ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ καλῆσαι »· περι αὐτῆς
 τῆς ἁγίας Τριάδος τίς ἐξεῖπειν δύνανται; Ὅμως δ'
 οὖν τὴν τοιαύτην ἀπορίαν δυνήσεται τις θεραπεύειν
 προηγουμένως μὲν τῇ πίστει, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τῶν
 προειρημένων, φημί δὴ (74), τῆς εἰκόνας καὶ τοῦ
 ἀπαυγάσματος, καὶ πηγῆς, καὶ ποταμοῦ, καὶ ὑπο-
 στάσεως, καὶ χαρακτῆρος. Ὡσπερ γὰρ ἐν ἰδίᾳ εἰ-
 κόνι ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι (75), οὕτω καὶ ὁ
 Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ γὰρ τὸ ἀδύνατον τῆς διὰ λό-
 γων ἐρμηνείας, καὶ τοῦ καταλαβεῖν τὰ τοιαῦτα πα-
 ραμυθουμένη ἡ θεία Γραφή, τοιαῦτα καὶ τὰ παρα-
 δείγματα δέδωκεν (76) ἡμῖν, ἐν οὗτω διὰ τὴν ἀπι-
 στίαν τῶν τολμηρῶν λέγειν ἀπλούτερον, καὶ λέγειν
 ἀκινδύνως, καὶ μετὰ συγγνώμης νοεῖν ἐξῆ (77), καὶ
 πιστεῦειν ἕνα εἶναι τὸν ἁγιασμόν, τὸν ἐκ Πατρὸς δι'
 Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενον. Καὶ γὰρ ὡσπερ
 μονογενῆς ὁ Υἱὸς ἐστίν· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ

A Spiritum a Filio aut ab ipso Patre separare audeat?
 vel quis eo temeritatis deveniet, ut dissimilis et di-
 versæ naturæ Trinitatem esse, aliamque a Patre
 substantiam Filium habere, ac denique Spiritum
 Filio externum esse contendat? Si quis vero rursus
 sciscitetur quonam modo hæc esse possint, ut sci-
 licet cum Spiritus in nobis est, Filius in nobis esse
 dicatur; et similiter cum Filius in nobis est, Pater
 in nobis esse itidem dicatur; vel quomodo, cum sit
 Trinitas, in uno tamen significetur Trinitas; quo-
 modo item cum unus in nobis est, Trinitas in nobis
 esse dici queat: quisquis, inquam, ita interrogaverit,
 vel prius ipse splendorem a luce et sapientiam
 a sapiente dividat, vel quomodo hæc sint cdisseiat.
 Quod si præstare non valeat, multo magis hæc de
 Deo inquirere summæ temeritatis et insanix esse
 fatendum est. Siquidem divinitas, uti dictum est,
 non argumentis traditur, sed fide necnon ratione
 cum pietate conjuncta. Nam si quæ ad salutarem
 crucem pertinent, « non in sapientia verbi, sed in
 ostensione spiritus et virtutis » prædicavit Paulus²⁶,
 « et audivit arcana verba » in paradiso, « quæ non
 licet homini loqui²⁷: » quis de sancta Trinitate
 disserere poterit? Veruntamen hujusmodi læsita-
 tio cum præsertim fide sanari poterit, tum etiam
 prædictis exemplis imaginis, splendoris, fontis, flu-
 vii, substantiæ, et figuræ. Quemadmodum enim Fi-
 lius in Spiritu tanquam in propria imagine est: ita
 et Pater in Filio. Scilicet divina Scriptura, ut no-
 stram infirmitatem levaret, per quam nobis res
 tantas haud licet comprehendere et sermone expli-
 care, nobis ista exempla subministravit, ut hoc
 modo propter petulantium hominum infidelitatem
 simplicius et extra periculum de his loqui posse-
 re, liceretque sine culpa res ita arduas intellige-
 re, **535** ac denique credere unam esse sanctifica-
 tionem ex Patre per Filium in Spiritu sancto pro-

²⁶ I Cor. i, 17; ii, 4. ²⁷ II Cor. xii, 4.

di. Alii et editi vocem ἁγία omittunt. Mox ibid. Re-
 gius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus habent
 ut hic exstat. Basil., Τίς ἂν διελόη λοιπὸν τὸν Υἱόν,
 etc. Anglicanus, Τίς ἂν διελ., cum spatio vacuo,
 ἢ τὸν Υἱόν, etc. Alii et editi, Τίς ἂν εἴη λοιπὸν
 τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ,
 ἢ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς χωρίζων; Gobl. et Felckm. pri-
 mus ibid., ἢ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς.

(71) Sic Regius primus, Seg. Basil. Editi et alii, οὐ-
 τως. Sed utrumque abest a Reg. 2.

(72) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm.
 primus, Basil., qui et infra habent εἰπάτω, et δύνα-
 ται. Editi vero et alii sic habent: ἢ Τριάς λέγεται;
 ἢ διελέτωσαν πρῶτον αὐτοῦ τοῦ ἀπαυγάσματος τὸ
 φῶς, et infra, εἰπάτωσαν et δύνανται. Tamen Basil.
 Gobl. et Felckm. primus, pro αὐτὸς, habent αὐτό,
 et Seg., pro τοῦτο ante δύνανται, habet ταῦτα.

(73) Anglicanus, ἀρρήτα δὲ ῥήματα. Hic item
 Gobl. et Felckm. primus δὲ omittunt. Paulo post
 Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. pri-
 mus habent, περι αὐτῆς τῆς ἁγίας Τριάδος τίς ἐξεῖ-
 πειν δύνανται; Cæteri et editi, πῶς περι αὐτῆς τῆς
 ἁγίας Τριάδος τίς ἐξεῖπειν δυνήσεται; In Gobl. et
 Felckm. primus et Basil. vox ἁγίας deest. Item

Gobl. et Felckm. primus, δυνήσεται. Angl. autem
 cum Regio primo, Seg. Basil., δύναται. Mox Regius
 primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, θεραπεύειν.
 Alii et editi, θεραπεύσαι.

(74) Regius primus, Seg., φημί δέ, etc.

(75) Sic Reg. primus, Seg. Alii vero et editi, Πα-
 τρι, sed mendose, ut evidens est. Nec enim Pater
 sed Spiritus sanctus imago est Filii, ut ipse Filius
 imago est Patris, idque passim docet sanctus Atha-
 nasius.

(76) Sic Regius primus, Seg. Anglicanus. Idem
 Regius primus, Seg., ibid., δέδωκεν. Item iidem et
 Basil. mox, ἐν οὗτω. Alii et editi articul. τὰ et ἐν
 omittunt, habentque ἔδωκεν.

(77) Sic Regius primus, Anglicanus. At Basil. et
 Felckm. 2. ἐξ ἧς. Utrumque abest a Gobl. et Felckm.
 primus. Editi vero et alii, ἐξῆς. Paulo post Regius
 primus, Seg., habent ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Editi et
 alii, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Item iidem et Basil. ibid.
 γινόμενον. Alii et editi, γενόμενον. Mox item Seg.
 Gobl. et Felckm. primus habent μονογενῆς ὁ Υἱός.
 Alii et editi, γέννημα μονογενῆς ὁ Υἱός.

ductam. Nam quemadmodum unigenitus est Filius : sic et Spiritus, qui a Filio datur et mittitur, unus item est, non multi, neque ex multis unus, sed solus ipse Spiritus est. Quia enim unus est Filius qui et vivens est Verbum : unam quoque esse necesse est perfectam et plenam, sanctificantem et illuminantem, viventem ejus efficaciam et donum quod ex Patre esse conceditur, effulget, et ab eodem mittitur, ac datur. Filium quidem a Patre mitti verissimum est, ut ipse his Verbis testatur : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum mitteret ²⁶. » Sic etiam Filius Spiritum mittit. « Si enim, inquit, « ego abiero, mittam Paracletum ²⁷. » Filius similiter Patrem honorat, ut ipse ait : « Ego te clarificavi ²⁸. » Spiritus item Filium honorat, ut idem Filius dixit : « Ille me clarificabit ²⁹. » Filius præterea dicit : « Quæ audiui a Patre, hæc loquor in mundo ³⁰. » Spiritus autem ex Filio quoque accipit. « De meo, » inquit, « accipiet et annuntiabit vobis ³¹. » Rursus, Filius in nomine Patris venit. Ita etiam « Spiritus sanctus, » inquit Filius, « quem mittet Pater in nomine meo ³². »

21. Cum igitur eundem ordinem eandemque naturam habeat Spiritus erga Filium, qualem Filius erga Patrem, qua, quæso, ratione is qui Spiritum sanctam rem creatam esse contendit, non idem necessario de Filio sentiet? Nam si Filii Spiritus res est creata, consequens est ut et Verbum Patris rem creatam esse fateantur. Hæc nempe opinati Ariani in Caiphæ Judaismum delapsi sunt. Si porro hi qui de Spiritu hæc audent dicere, Arian sententiam tueri nolint, ejus ergo verba quoque fugiant, nec impii sint in Spiritum sanctum. Nam ut Filius, qui in Patre est, in quo etiam est Pater, non est res creata, sed Patris substantiæ proprius est, quod et vos asseveratis : ita et Spiritum sanctum, qui in Filio est, et in quo Filius est, inter res creatas collocare, aut a Verbo dividere, atque ita imperfectam Trinitatem reddere nefas omnino fuerit. Sed satis sit hactenus Tropicorum impietatem ex ignorantia ortam coarguisse, quo videlicet prophetæ et Apostoli verba explicarem, quorum illi sensum adulterantes, seipsos in errorem induxerunt. Jam vero seorsim inspicia-

του Υιου διδόμενον και πεμπόμενον, και αυτό εν εστι (78) και ου πολλά, ουδέ εκ πολλών εν, αλλά μόνον αυτό Πνεύμα. Ένός γάρ υντος του Υιου (79), του ζώντος Λόγου, μίαν είναι δεί τελείαν και πλήρη την άγιαστικήν και φωτιστικήν ζώσαν ένεργειαν αυτού και δωρεάν, ητις εκ Πατρός λέγεται εκπορεύεσθαι, επειδή παρά του Λόγου του εκ Πατρός όμολογούμενου εκλάμπει, και αποστέλλεται, και δίδεται. 'Αμέλει ό μόν Υιός παρά του Πατρός αποστέλλεται : « Ούτω » γάρ, φησιν, « ό Θεός ηγάπησε τον κόσμον, ώστε τον Υιόν αυτού τον μονογενή απέστειλεν (80). » 'Ο δε Υιός το Πνεύμα αποστέλλει : « Έάν » γάρ, φησιν, « εγώ απέλθω, αποστειλώ τον Παράκλητον. » Καί ό μόν Υιός τον Πατέρα δοξάζει, λέγων : « Πάτερ, εγώ σε έδξασα » το δε Πνεύμα δοξάζει τον Υιόν : « Έξείνός » γάρ, φησιν, « εμέ δοξάσει. » Καί ό μόν Υιός φησιν : « Α ηκουσα παρά του Πατρός, ταυτα και λαλώ εις τον κόσμον » το δε Πνεύμα εκ του Υιου λαμβάνει : « Εκ του έμου » γάρ λήφεται (81) και αναγγελεί υμίν, » φησί. Καί ό μόν Υιός εν τῷ όνόματι του Πατρός ηλθε : « Το δε Πνεύμα το άγιον, » φησιν ό Υιός (82), « δ πέμφει ό Πατήρ εν τῷ όνόματί μου. »

21. Τοιαύτην δε τάξιν και φύσιν έχοντος του Πνεύματος προς τον Υιόν (83), οίαν ό Υιός έχει προς τον Πατέρα, πώς ό τουτο κτίσμα λέγων ου το αυτό και περι του Υιου εξ ανάγκης φρονήσει; Εί γάρ εστι το Πνεύμα του Υιου κτίσμα, άκούσθον άν εφη (84) λέγειν αυτούς και τον Λόγον του Πατρός είναι κτίσμα. Τοιαυτα γάρ οι 'Αρειανοί φαντασθέντες, εις τον κατή Καϊάφραν 'Ιουδαϊσμέν πεπωκασιν. Εί δε τά 'Αρειου μη προσποιούνται φρονειν (85) οι περι του Πνεύματος τοιαυτα λέγοντες, φευγέτωσαν και τά εκείνου ρήματα, και μη άσθεϊέτωσαν εις το Πνεύμα. 'Ωσπερ γάρ ό Υιός, ό (86) εν τῷ Πατρι ών, εν ᾧ και ό Πατήρ εστιν, ουκ εστι κτίσμα, αλλά 'ιδιος τής του Πατρός ούσίας (τουτο γάρ καθύμεις προσποιείσθε λέγειν) : ούτως και το Πνεύμα το εν τῷ Υιῷ, εν ᾧ και ό Υιός εστιν, ου θέμις τοις κτίσμασι συντάσσειν, ουδέ διατρεϊν αυτό από του Λόγου, και άτελή την Τριάδα κατασκευάζειν. Τών μόν ουν ρητών του τε προφητικού και του αποστολικου χάριν, ών την διάνοιαν παραποιούντες, ηπάτησαν έαυτους, άρχει διά τουτων διελέγξαι την εκ της άμαθίας των τροπικών δυσφη-

²⁶ Joan. iii, 16. ²⁷ Joan. xvi, 7. ²⁸ Joan. xvii, 4. ²⁹ Joan. xvi, 14. ³⁰ Joan. xiv, 26.

(78) Verbum est; restituumus ex Regio primo, Seg. Ibid. iidem et Reg. 2, Basil., αυτό Πνεύμα. Alii et editi, αυτό το Πνεύμα.

(79) Του Υιου, deest in Regio primo, Seg. Paulo post iidem et Basil. Gobl. et Felckm. primus habent, ζώσαν. Editi et alii, ζών, ούσαν. Γε item particul. post ητις ab aliis et editis addita, ab iisdem abest.

(80) Sic Regius primus, Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Editi et alii, έδωκεν.

(81) Regius primus, Seg. omittunt εκ του έμου λήφεται, qui iidem ibidem, 'Αναγγελεί γάρ, φησιν, υμίν.

(82) Sic Regius primus, Seguer. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi ό Υιός omittunt.

(83) Regius secundus, Πατρός, et mox προς το Πνεύμα.

(84) Regius primus, Seg. Basil. Anglicanus eī habent : alii et editi omittunt.

(85) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, qui tamen Gobl. et Felckm. primus φρονειν pro φρονειν habent. Alii vero et editi sic habent : Οι μόν τά 'Αρειου μόν προσποιούμενοι μη φρονειν, περι δε του Πατρός τά αυτά λέγοντες, etc. Regius 2, pro Πατρός, bene habet, Πνεύματος. Anglican. item et Regius 2, pro τά αυτά, habent τοιαυτα. Ibid. Regius primus. Seg., et infra, ρήματα.

(86) Sic Regius primus, Seg. In aliis autem et editis articul. ό deest.

μίαν (87). Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν καὶ αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ ἄλλα ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου λεγόμενα, καὶ ὡς δόκιμοι τραπεζῆται διακρινώμεν, εἰ ἴδιόν τι πρὸς τὰ κτίσματα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ἢ ἴδιον τοῦ Θεοῦ ἔστιν, ἵνα ἢ κτίσμα αὐτὸ εἴπωμεν, ἢ ἄλλο μὲν τῶν κτισμάτων, ἴδιον δὲ καὶ ἐν (88) τῆς ἐν Τριάδι θεότητος. Τάχα καὶ οὕτως ἐντραπύσει, μαθόντας, ὅσον ἀπάδει τῶν θείων λογίων· τὰ ἐφευρεθέντα παρ' αὐτῶν τῆς βλασφημίας ῥήματα.

22. Τὰ κτίσματα τοίνυν ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἀρχὴν ἔχοντα τοῦ γίνεσθαι· ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἐκ δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· « Οὐδαίς » γὰρ, φησίν, « οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδαίς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ (89) Θεοῦ. » Ποία τοίνυν ἐκ τῶν προειρημένων συγγένεια τῷ Πνεύματι πρὸς τὰ κτίσματα; Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα οὐκ ἦν· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἔστιν, ἐξ οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐξ οὗ καὶ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἂν εἴη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, οὐδὲ κτίσμα, ἵνα μὴ κατ' ἐκείνους καὶ ὁ (90) ἐξ οὗ ἔστι τὸ Πνεῦμα, κτίσμα εἶναι νομισθῆ. Τίς οὖν τῶν τοιούτων ἀφρόνων ἀνέξεται, λυγόντων καὶ αὐτῶν ἐν καρδίᾳ μὴ εἶναι Θεόν; Καὶ γὰρ εἰ (91) ὡσπερ οὐδαίς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα· πῶς οὐ δύσφημον ἂν εἴη λέγειν κτίσμα τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα, τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἔρευκῶν; Μαθήσεται γὰρ ἐκ τούτων εἰπεῖν τὸ τοιοῦτος τὸ μὲν τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα ἐξῴθεν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, τὸν δὲ ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον (92) εἶναι κτίσμα. Πάλιν τε Πνεῦμα ἀγιοσύνης καὶ ἀνακαινώσεως (93) ἔστι τε καὶ λέγεται τὸ Πνεῦμα· γράφει γὰρ ὁ Παῦλος· « Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Καὶ πάλιν φησίν· « Ἄλλ' ἠγιασθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν » ὅτε καὶ πρὸς Τίτον

mus quænam in divinis Scripturis de Spiritu sancto dicta fuerint, ac velut probi mensarii discernamus, num proprium aliquid habeat Spiritus cum rebus creatis, vel an proprius sit Dei, ut eum vel rem creatam, vel alium a rebus creatis, propriumque divinitatis Trinitatis et unum ex ea esse dicamus. For- san enim hoc pacto erubescant illi, ubi didicerint, quantum impietatis verba quæ commenti sunt, a divinis oraculis discrepent.

22. Itaque res creatæ ex nulla re factæ sunt, habentque existendi principium. Siquidem in principio fecit Deus cælum et terram et omnia quæ in eis sunt ²². At Spiritus sanctus ex Deo esse dicitur. « Nemo » enim, inquit, « scit quæ sunt hominis, nisi spiritus **536** hominis, qui in ipso est : ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est ²⁴. » Quænam igitur cognatio Spiritus cum rebus creatis ex his esse videtur? Etenim res creatæ non erant : at Deus is est qui est, ex quo et ipse Spiritus est. Quod autem ex Deo est, non potest esse ex nihilo, neque res creata, ne secundum eos ille quoque ex quo Spiritus sanctus est, res creata esse putetur. Quis ergo huiusmodi insipientes ferre possit, qui et ipsi in corde suo dicunt non esse Deum ²⁵? Nam si quemadmodum nemo novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est, ita et quæ sunt Dei nemo novit nisi Spiritus qui in ipso est : an non summæ impietatis (fuerit dicere rem creatam esse Spiritum qui in Deo est, et qui profunda Dei scrutatur? Nam qui ea mente est, facteri utique cogetur spiritum hominis extra hominem esse, et Verbum quod est in Patre, rem item creatam esse. Præterea, Spiritus et est et dicitur Spiritus sanctitatis et renovationis. Scribit siquidem Paulus : « Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctitatis ex resurrectione mortuorum ²⁶ (94) Jesus Christus Dominus noster. » Et iterum dicit : « Sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et

²² Gen. 1, 1. ²³ I Cor. 11, 11, 12. ²⁴ Psal. xlii, 1. ²⁵ Rom. 1, 4.

(87) Regius primus, τροπικὴν δυσφημίαν. Mox D Regius primus, Seg. Basil., αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς, etc. Anglicanus, Regius 2 et Otobon., τὰ αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ, etc. Editi et cæteri, αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς. Paulo post Gobl. et Felckm. primus, διακρινόμενοι pro διακρινώμεν.

(88) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felck. 1, ἐν item legitur in Basil. Cæteri vero et editi, ἴδιον καὶ ἐν τῇ ἀγεννήτῳ (Regius 2, ἀγεννήτῳ) Τριάδι τῆς θεότητος.

(89) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felckm. primus, sed Gobl. et Felckm. primus articul. τοῦ omitunt. In aliis et editione Commel. non habetur ἐκ τοῦ. Ibid. Regius primus, Seg. Gobl. et Felckmanni primus, Ποία νῦν. Paulo post Regius 2 sic habet, ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἔστιν, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα παραγαγών. Ὡν ἔστι, φημί, ἐξ οὗ καὶ, etc.

(90) Ὁ abest a Regio primo et Seg.

(91) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi ei abijciunt. Mox iidem et

Reg. 2, Basil., habent ut hic exstat. Alii et editi omitunt οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα. Ibid. Regius primus, Seg. Basil. Anglican. particulam οὖν abijciunt, quam alii et editi post vocem πῶς addunt. Item ibid., pro οὐ δύσφημον, Regius primus, οὐκ ἄνουν. Abest quoque ab Anglican. ἂν εἴη.

(92) Sic Regius primus, Seg. Alii autem et editi hic post Λόγον addunt καὶ τὸ Πνεῦμα. Ibid. Regius primus, Seg. et Reg. 2 mox, κτίσμα. Alii autem et editi, κτίσματα.

(93) Gobl. et Felckm. 1, Seg., hic et infra, ἀνακαινώσεως.

(94) In Vulgata habetur, *Jesu Christi Domini nostri* : quæ quo referenda sint, varia est auctorum sententia. Plerique tamen hæc verba Ἰησοῦ Χριστοῦ, etc., ad illa referri volunt v. 3, περὶ τοῦ Υἱοῦ. Sed hic non posse commode referri nisi ad hæc verba, τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ, cuius perspicuum est.

in Spiritu Dei nostri ³⁷. » Hæc quoque ad Titum scribit : « Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ ³⁸. » At quod res creatas spectat, ipsæ sanctæ efficiuntur et renovantur : « Emittes enim Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ ³⁹. » Et Paulus : « Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœlestis et participes facti sunt Spiritus sancti ⁴⁰. »

23. Itaque qui non ab alio sanctus efficitur, neque sanctimoniam sit particeps, sed ipse alios participes reddit, in quo et res universæ creatæ, sanctæ efficiuntur; qui, inquam, fieri potest ut is locum inter res omnes habeat, vel proprius illorum sit qui ipsius sunt participes? Nam qui hæc ita esse pugnaverint, eos etiam concedere necesse sit Filium per quem res omnes factæ sunt, unam tamen illarum esse. Spiritus item vivificus dicitur : « Qui suscitavit, » inquit, « Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem ejus Spiritum in vobis ⁴¹. » Et Dominus quidem ipsa est vita et « auctor vitæ, » ut ait Petrus ⁴². Idem tamen Dominus ait : « Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ⁴³. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum ⁴⁴. » Res autem creatæ, uti dictum est, vitam per ipsum accipiunt. Qui **537** igitur vitæ non sit particeps, sed ipse alios participes facit, et vitam rebus creatis impertit, qualem, quæso, cognitionem cum rebus factis habere potest? Aut qua tandem ratione inter res creatas censendus sit, cum ipsæ in illo vitam a Verbo accipiant? Unctio quoque Spiritus dicitur, et est item sigillum; unde Joannes scribit : « Et vos unctionem quam accepistis ab eo manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos : sed sicut unctio ejus, » nempe ejus Spiritus, « docet vos de omnibus ⁴⁵. » Et apud Isaiam prophetam legitur : « Spiritus Domini super me, cujus causa unxit me ⁴⁶. » Paulus etiam ait : « In quo et

³⁷ I Cor. vi, 11. ³⁸ Tit. iii, 4. ³⁹ Psal. ciii, 39. ⁴⁰ Joan. iv, 14. ⁴¹ Joan. vii, 39. ⁴² I Joan. ii, 27.

(95) Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. D primus, ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν, etc. Anglicanus, ἐξ ἔργων τῶν ἐκ δικαιοσύνης ὧν, etc. Editi vero et cæteri, ἐξ ἔργων δικαιοσύνης ἃ ἐποίησαν.

(96) Vox κληρονόμοι abest a Regio primo, Seg. Ibid. Seg., γεννηθῶμεν. Item mox Regius primus, τὰ ἀγαθόμενα. Cæteri et editi τὰ omittunt. Mox item hæc verba, καὶ ἀνακαινίζει τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, desunt in Reg. 2, Felckm. 2 et editione Commeliniana.

(97) Sic Regius primus et Anglicanus. At Gobl. et Felckm. orimus, μετέχων. Alii vero et editi, μετέ-

γράφων ἔλεγεν· « Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλο- θρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν (95) ἐποίησαμεν ἡμεῖς. ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἀγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. ἵνα, δικαιοθῆντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι (96) κατ' ἐλπίδα γεννηθῶμεν ζωῆς αἰωνίου. » Τὰ δὲ κτίσματα ἀγιαζόμενά εἰσι καὶ ἀνακαινιζόμενα. « Ἐξἄποστελεῖ; » γὰρ « τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθή- σονται, καὶ ἀνακαινίζεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησιν· « Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας, γευσσάμενους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γεννηθέντας Πνεύματος ἀγίου. »

B 23. Τὸ τοίνυν μὴ ἀγιαζόμενον παρ' ἐτέρου, μηδὲ μετέχον (97) ἀγιασμοῦ, ἀλλ' αὐτὸ μεθεκτόν ὄν, ἐν ᾧ καὶ τὰ κτίσματα πάντα ἀγιάζεται, πῶς ἂν εἴη ἐν τῶν πάντων, ἴδιον τῶν μετεχόντων αὐτοῦ; Ἀνάγκη γὰρ τοῖς τοῦτο λέγουσιν εἶπειν καὶ τὸν ὕδωρ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἓνα τῶν πάντων εἶναι. Πνεῦμα ζωοποιὸν (98) λέγεται· « Ὁ ἐγεῖρας » γὰρ, φησὶν, « Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποίησε καὶ τὰ θνητὰ ὡμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Καὶ ὁ μὲν Κύριός ἐστιν ἡ αὐτοζωή, καὶ « ἀρχηγός τῆς ζωῆς, » ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· ἔλεγε δὲ αὐτὸς (99) ὁ Κύριος· « Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγή ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Τὰ δὲ κτίσματα, ὡς (1) εἴρηται, ζωοποιούμενά ἐστι δι' αὐτοῦ. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενον καὶ ζωοποιῶν τὰ κτίσματα, ποῖαν ἔχει συγγένειαν πρὸς τὰ γενητά; Ἡ πῶς ὅλως ἂν εἴη τῶν κτισμάτων, ἅπερ ἐν ἐκείνῳ παρὰ τοῦ Λόγου ζωοποιεῖται; Χρίσμα λέγεται τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐστὶ σφραγίς. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης γράφει· « Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα δὲ λάβετε παρ' αὐτοῦ, μένει ἐν ὑμῖν. Καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα, » τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, « διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων (2). » Ἐν δὲ τῷ προφῆτῃ Ἠσαΐα γέγραπται· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. » Ὁ δὲ Παῦλος φησιν· « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τὰ δὲ κτίσματα (3) τοῦτω σφραγίζονται καὶ χρίσται, καὶ

⁴⁰ Hebr. vi, 4. ⁴¹ Rom. viii, 14. ⁴² Act. iii, 15. ⁴³ Isa. lxi, 1.

οχον. Regius primus, Seg., mox, ἀγιάζονται. (98) Reg. 2, Felckm. 2 et editi, ζωοποιῶν. Mox Regius primus, Seg., vocem Ἰησοῦν omittunt.

(99) Sic Regius primus, Seg. Basil. Alii et editi, αὐτοῖς.

(1) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὡς περ. Item Regius primus, Seg., post εἴρηται, addunt καί.

(2) Sic Regius primus, Seg. Basil. Anglicanus. In aliis autem et editis hæc ἀλλ' ὡς usque ad περὶ πάντων desunt. Basilicns. ibid. habet ὅλλ' αὐτοῦ, etc.

(3) Sic Regius primus, Seguer. Basil. Cobl. et

περὶ πάντων διδάσκεται. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα χρίσμα ἂν καὶ σφραγὶς ἔστιν, ἐν ᾧ χρίει καὶ σφραγίζει πάντα ὁ Λόγος· ποία ὁμοιότης ἢ ἰδιότης τοῦ χρίσματος καὶ τῆς σφραγίδος πρὸς τὰ χρίμενα καὶ σφραγιζόμενα; Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη τῶν πάντων αὐτὸ (4). Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἡ σφραγὶς ἐκ τῶν σφραγιζομένων, οὐδὲ τὸ χρίσμα ἐκ τῶν χριζομένων· ἀλλ' ἰδίον ἔστι τοῦτο τοῦ χρίοντος καὶ σφραγιζόντος Λόγου. Τὸ μὲν γὰρ χρίσμα τὴν εὐωδίαν καὶ πνοὴν τοῦ χρίοντος ἔχει, καὶ οἱ χρίμενοι τοῦτο μεταλαμβάνοντες λέγουσι· « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν » ἢ δὲ σφραγὶς τὴν μορφήν (5) Χριστοῦ τοῦ σφραγιζόντος ἔχει, καὶ ταύτης οἱ σφραγιζόμενοι μετέχουσι, μορφούμενοι κατ' αὐτήν, λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίω (6), ἄχρισ οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Οὕτω δὲ σφραγιζόμενοι, εἰκότως καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως γινόμεθα, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ οὕτω μετέχει πάσα ἡ κτίσις τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι.

24. Καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος λεγόμεθα πάντες μέτοχοι τοῦ Θεοῦ· « Οὐκ οἴδατε, γὰρ φησιν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν οἰκεῖ; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινες ἐστε ὑμεῖς. » Εἰ κτίσμα δὲ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν τις ἐν αὐτῷ μετουσία τοῦ Θεοῦ γένοιτο ἡμῖν (7)· ἀλλ' ἢ ἄρα κτίσματος μὲν συνηπτόμεθα, ἀλλότριον δὲ τῆς θείας φύσεως ἐγινόμεθα, ὡς κατὰ μηδὲν αὐτῆς (8) μετέχοντες. Νῦν δὲ, ὅτε λεγόμεθα μέτοχοι Χριστοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ, δείκνυται τὸ ἐν ἡμῖν χρίσμα καὶ ἡ σφραγὶς μὴ οὔσα τῆς τῶν γεννητῶν φύσεως, ἀλλὰ τῆς (9) τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος συναπτόμετος ἡμᾶς τῷ Πατρὶ. Τοῦτο γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται, διδάσκων ἔγραψεν· « Ἐν τούτῳ γινώσκωμεν, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ αὐτὸς ἔδωκεν ἡμῖν. » Εἰ δὲ τῆ τοῦ Πνεύματος μετουσία γινόμεθα κοινωνοὶ θείας φύσεως, μαίνοιτ' ἂν τις λέγων τὸ Πνεῦμα τῆς κτιστῆς φύσεως, καὶ μὴ

credentes signati estis in diem redemptionis⁴⁷. » At res creatæ illo signantur et unguuntur, ac de omnibus docentur. Si igitur Spiritus unctio sive unguentum et sigillum est, in quo omnia ungit et signat Verbum : quænam similitudo aut convenientia unguenti et sigilli esse potest cum his rebus quæ unguuntur et signantur? Nequit proinde fieri ut ipse inter res omnes numeretur. Nec enim aliquis ex his qui signantur, sigillum ipse dicendus sit : nec similiter aliquis ex his qui unguuntur, unguentum idem erit. Sed id proprium est ungentis et signantis Verbi. Unguentum quidem ungentis suavitatem et odorem retinet, cujus participes facti qui unguuntur, dicunt : « Christi bonus odor sumus⁴⁸. » Sigillum vero signantis Christi effigiem servat, cujus qui signantur participes effecti, ad eam conformantur, ut ait Apostolus : « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis⁴⁹. » Hoc autem modo signati, convenienter divinæ naturæ consortes redimimur, uti docet Petrus⁵⁰ : atque ita universæ res creatæ Verbi in Spiritu fiunt participes.

24. Omnes similiter per Spiritum Dei participes dicimur. « Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos⁵¹. » Sed si Spiritus sanctus res creata esset, nulla sane Dei communicatio nobis in ipso esset; sed rei creatæ conjungeremur, et divinæ naturæ alieni essemus, utpote nulla in parte ejus facti participes. Nunc vero cum Christi et Dei participes dicamur, utique constat unguentum et sigillum, quod in nobis est, non ad rerum factarum, sed ad Filii naturam pertinere, qui nos per Spiritum, qui in ipso est, Patri conjungit. Id ipsum nos Joannes, uti supra dictum est, his verbis docet : « In hoc cognoscimus quia in Deo manemus, et ipse in nobis; quoniam de Spiritu suo dedit nobis⁵². » Si porro Spiritus communicatione divinæ naturæ consortes efficimur, nemo certe nisi insanus dixerit Spiritum non Dei, sed creatæ esse naturæ. Nec enim alia de causa hi in quibus ille est, dii efficiuntur. Quod si

⁴⁷ Ephes. i, 13. ⁴⁸ II Cor. ii, 15. ⁴⁹ Galat. iv, 19. ⁵⁰ II Petr. i, 4. ⁵¹ I Cor. iii, 16, 17. ⁵² I Joan. iv, 13.

Felckm. primus. Cæteri et editi, Εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσματα, etc. Paulo post Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ottobon. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα χρίσμα καὶ, etc. Alii et editi, Τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ χρίσμα καὶ, etc. Regius 2 tamen et Anglicanus καὶ ante χρίσμα omittunt. Mox Regius primus, Seg. πάντα ὁ Λόγος. Editi et alii, ὁ Λόγος τὰ πάντα.

(4) Regius 2, Felckm. 2 et editi, αὐτὸς. Mox Regius primus, Seg., ἡ σφραγὶς, etc., ut hic exstat. In aliis ἢ ante σφραγὶς, et ἐκ post χρίσμα deest; præterea Regius 2 et Felckm. 2, Ottobon. et editio Commeliniana omittunt, οὐδὲ τὸ χρίσμα ἐκ τῶν χριζομένων.

(5) Felckm. 2 vocem μορφήν omittit, et pro ἔχει habet ἐστὶ.

(6) Regius 2, ὠδίω. Ibid. Regius primus, Seg. Basil., μέχρις οὐ.

(7) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, μετουσία τοῦ Υἱοῦ ἐγίνετο ἐν ὑμῖν. Gobl. et Felckm.

D primus, ἡμῖν. Mox μὲν seq. deest in Seg. Ibidem Anglicanus, ἀλλ' ἢ ἄρα, etc. Alii et editi, ἀλλ' εἰ ἄρα.

(8) Regius primus, Seg., αὐτοῦ. Mox Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus, ὅτε. Cæteri et editi, ὁπότε.

(9) Sic Regius primus, Seg. Bas. Anglican. Alii et editi articul. τῆς omittunt. Ibid. Regius primus, Seg. Basil., pro ἐν αὐτῷ, habent ἐν αὐτῇ. Item Regius primus, Seg. vocem Πνεύματος abjiciunt. Mox iidem et Regius 2, Basil. Anglicanus, ἡμᾶς τῷ Πατρὶ. Ottobon., τῷ Πνεύματι. Alii et editi, ἡμᾶς Πατρὶ. Iidem, Anglican. excepto, articul. ὁ ante Ἰωάννης habent. Regius primus, Seg. εἰρηται omittunt, et habent ἔγραφε. Gobl. et Felckm. primus sic habent : Ἰωάννης γράφει· Ἐν τούτῳ, etc. Paulo post Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. 1, αὐτὸς ἐν ἡμῖν. Editi et alii, ὁ Θεός ἐν ἡμῖν.

deos efficit, dubium non est, quin ejus natura Dei sit. Quod item centesimo tertio psalmo habetur, clarius adhuc argumentum ad hanc hæresim evitendam nobis suppeditat, ut jam monuimus: « Auferes spiritum eorum, 538 et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ⁵³. » Et Paulus hæc Tito scribit: « Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum⁵⁴. » Si igitur Pater omnia per Verbum in Spiritu creat et renovat: quæ similitudo aut cognatio creantis cum rebus creatis? Vel qui omnino fieri queat ut ille res sit creata in quo omnia creantur? Sane cum impia hac sententia illa cõhæret quæ Filii divinitatem impugnat, ita ut qui Spiritum rem creatam esse contenderint, eosdem fateri necesse sit Verbum, per quod omnia creantur, rem quoque creatam esse. Addam Spiritum imaginem Filii et dici et esse. Nam, « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui⁵⁵. » Itaque cum ipsi fateantur Filium rem creatam non esse, nec etiam ejus imago res creata censenda est. Qualis enim fuerit imago, talem necesse est eum esse cujus imago fuerit. Unde quemadmodum jure merito ac convenienter Verbum res creata esse negatur, quia est imago Patris: ita qui Spiritum inter res creatas collocare non dubitaverit, non potest quin Filium cum iisdem annumeret: ac proinde ad ipsum Patrem refertur quicquid impie de hujus imagine senserit dixeritve.

25. Itaque manifestum est Spiritum alium omnino esse a rebus creatis, eumque ostendimus proprium Filii esse, non autem a Deo alienum. Namque quod ad hanc acutam illorum interrogationem spectat: Si Spiritus ex Deo est, quare non ipse quoque Filius dicitur? Hanc, inquam, quæstionem audentem et temerariam esse supra jam ostensum est; sed idem nihilominus rursus ostendere non gravamur. Tametsi enim Spiritus in Scripturis Filius non dicitur, sed Spiritus Dei, tamen in ipso Deo, et ex ipso Deo esse dictus est, uti scripsit Aposto-

⁵³ Psal. ciii, 29, 30. ⁵⁴ Tit. iii, 5. ⁵⁵ Rom. viii, 29.

(10) Ita Regius primus, Seg. Basil. Gobler. et Felckm. primus. Sic autem Anglicanus habet: καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνεται, καὶ ἐν οἷς γίνεται, οὗτοι θεοποιούνται. Cæteri et editio Commel., καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνεται, καὶ δι' αὐτοῦ θεοποιούνται.

(11) Δέ deest in Reg. 2, Felckman. 2 et edit. Commel. Mox Gobler. et Felckm. primus, ἐν τῷ ψαλμῷ ᾄδεται: Ἀνατελεῖς, etc.

(12) Regius primus, Seg., ἔγραψε. Gobler. et Felckm. primus, καὶ Παῦλος τίτω. Mox Seg. Gobler. et Felckm. primus, ἀνακαίνιζως. Paulo post, πλουσίως abest a Gobler. et Felckm. primo.

(13) Regius primus, Seg., ἀγίω omittunt.

(14) Sic Regius primus, Seg. Alii et editi ἡ τολύπη. Regius secundus, ἡ τοιαύτη δυσφημία καὶ εἰς τὸν Υἱόν.

(15) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobler. et Felckm. primus. Cæteri et editio Commelin. ἔγνω.

τῆς τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν οἷς γίνεται, οὗτοι θεοποιούνται (10)· εἰ δὲ θεοποιεῖ, οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι ἡ τούτου φύσις Θεοῦ ἐστίν. Καὶ ἐστὶ δὲ (11) φανερώτερον εἰς ἀναίρεσιν τῆς αἰρέσεως ταύτης ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ᾄδεται, ὡς ἔμπροσθεν εἶπομεν· « Ἀνατελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ὁ δὲ Παῦλος γράφει τίτῳ (12)· « Διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰ δὲ ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ (13) κτίξει τὰ πάντα, καὶ ἀνακαινίξει· ποία ὁμοιότης ἢ συγγένεια τῷ κτίζοντι πρὸς τὰ κτίσματα; Ἡ ὁλως πῶς ἀνεῖη, ἐν ᾧ κτίζεται τὰ πάντα, κτίσμα; Ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ τοιαύτῃ δυσφημίᾳ καὶ ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία (14)· ὥστε τοὺς λέγοντας τὸ Πνεῦμα κτίσμα εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα κτίζεται, κτίσμα ἐστίν. Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ λέγεται καὶ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα· « Οὗς » γὰρ « προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (15). » Οὐκοῦν τοῦ Υἱοῦ καὶ κατ' ἐκείνους ὁμολογουμένου μὴ εἶναι κτίσματα, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ἡ τούτου εἰκὼν κτίσμα. Ὅποια γὰρ ἂν εἴη ἡ εἰκὼν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸν, οὗ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, εἶναι. Ὅθεν εἰκότως καὶ πρεπόντως ὁ Λόγος ὁμολογεῖται μὴ ὦν κτίσμα, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς ὑπαρχῶν· ὁ ἄρα τοῖς κτίσμασι συναριθμῶν τὸ Πνεῦμα (16) πάντως που καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τούτοις συναριθμήσει, δυσφημῶν ἐν τούτῳ καὶ τὸν Πατέρα διὰ τὴν εἰς τὴν εἰκόνα τούτου (17) δυσφημίαν.

25. Ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ δέδεικται μάλλον ἴδιον εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ ξένον τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ κάκεινο τὸ σοφὸν αὐτῶν ἐρώτημα· Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τί μὴ λέγεται καὶ αὐτὴ Υἱός (18); Δέδεικται μὲν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἤδη προπετὲς καὶ τολμηρὸν, δείκνυται δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἥττον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ Υἱὸς ἐλέχθη ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (19), ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰρηται, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψεν. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστίν (20), ἀνάγκη καὶ

D Paulo post καὶ ante κατ' ἐκείνους habent Regius primus, Seg., omittunt vero alii et editi.

(16) Ὁ post κτίσμασιν habent Regius 2, Felckm. primus et editio Commel.

(17) Regius primus, Seg. Basil., τούτου. Alii vero et editi, αὐτοῦ. Mox Regius primus, Seg. Basil. Gobler. et Felckm. primus, Ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων. Cæteri et editi, Ἄρα οὖν οὗ τῶν κτισμάτων.

(18) Sic Regius primus, Seguer. Alii et editi, αὐτός.

(19) Sic Regius primus, Seg. In aliis et editis τοῦ deest.

(20) Sic Regius primus, Seg. Gobler. Felckm. primus et Basil. At Anglicanus, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστίν. Οἰτιόθεν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Cæteri et editio Commeliniana, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν.

ἐν Πνεύμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, ἴδιον εἶναι κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ. Ἀμέλει τοῦ Κυρίου ὄντος Υἱοῦ, αὐτὸ τὸ (21) Πνεῦμα εἶρηται Πνεῦμα υἰοθεσίας. Καὶ πάλιν τοῦ Υἱοῦ ὄντος σοφίας καὶ ἀληθείας, γέγραπται τὸ Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀληθείας. Πάλιν τε ὁ μὲν Υἱὸς ἐστὶ δυνάμεις Θεοῦ, καὶ Κύριος τῆς δόξης· τὸ δὲ Πνεῦμα λέγεται Πνεῦμα δυνάμεως (22), καὶ Πνεῦμα τῆς δόξης, οὕτως ἐφ' ἑκάστου τῆς Γραφῆς λεγούσης· τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος Κορινθίοις· « Εἰ γὰρ ἐγκωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν » καὶ ἐν ἑτέροις· « Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας » καὶ αὖθις· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν (23), κράζον· Ἄββα, ὁ Πατήρ. » Ὁ δὲ Πέτρος ἔγραφεν· « Εἰ ὀνειδίξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέπαιται. » Ὁ δὲ Κύριος εἶρηκε Πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ Παράκλητον εἶναι τὸ Πνεῦμα· ἐξ οὗ δεικνύεται τελείαν εἶναι ἐν τούτῳ τὴν Τριάδα (24). Ἐν τούτῳ γ' οὖν ὁ Λόγος τὴν κτίσιν δοξάζει, θεοποιῶν δὲ καὶ υἰοποιῶν προσάγει τῷ Πατρὶ. Τὸ δὲ συνάπτον τῷ Λόγῳ τὴν κτίσιν οὐκ ἂν εἴη αὐτὸ τῶν κτισμάτων· καὶ τὸ υἰοποιῶν δὲ τὴν κτίσιν, οὐκ ἂν εἴη ξένον τοῦ Υἱοῦ· ἐπεὶ ζητεῖν ἕτερον ἀνάγκη Πνεῦμα, ἵνα καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ συναφθῇ τῷ Λόγῳ (25). Ἄλλ' ἀποπον τοῦτο. Οὐκ ἄρα τῶν γεννητῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος, ἐν ᾧ καὶ τὰ γενητὰ ὁ Λόγος θεοποιεῖ. Ἐν ᾧ δὲ θεοποιεῖται ἡ κτίσις, οὐκ ἂν εἴη ἐκτὸς αὐτὸ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος.

ease, in quo et ipsam Verbum res factas divinæ naturæ consortes reddit. Atqui is in quo natura creata divinitatis fit particeps, extra Patris divinitatem ipse esse non potest.

26. Ὅτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἔξεστι καὶ ἐκ τούτου (26) πάλιν συνιδεῖν. Ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοιώτον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· « Ἄγιον, γὰρ φησι, Πνεῦμα παιδείας φεύζεται δόλον, καὶ ἀπναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. » Καὶ ὁ μὲν Πέτρος φησὶν· « Ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέως καὶ ἡσυχίου (27) Πνεύματος » καὶ πάλιν ἐν τῇ Σοφίᾳ· « Τὸ γὰρ ἀφθαρτὸν σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι » καὶ

²⁶ I Cor. II, 12. ²⁷ Isa. XI, 2. ²⁸ Joan. XV, 26. VIII, 15. ²⁹ Galat. IV, 6. ³⁰ I Petr. IV, 14. ³¹ Sap. XII, 1.

(21) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri et editi τὸ ἀβιχιάντι.

(22) In editione Commel. et Felckm. 2, pro δυνάμεως, legitur Θεοῦ.

(23) Regii mss. et Seg., ἡμῶν. Paulo post Regius primus, Seg. Basil. habent ὀνειδίξεσθε ut et in Græco Scripturæ textu legitur. Editi et alii, ὀνειδίζομεθα. Ibid. post δυνάμεως, Regius primus, Seg. addunt καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ, quæ verba ab aliis et editis absunt. item iidem ibid. habent ὑμᾶς· alii et editi. ἡμᾶς.

(24) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Anglic. Basil. Gobl. et Felckm. primus. Editi vero et alii omitunt ἐν τούτῳ. Mox Reg. 2, δοξάζων. Item et Seg. δὲ seq. omitunt. Basil. Anglic. Gobl. et Felckm. primus sic habent : δοξάζει θεοποιῶν· καὶ υἰοποιῶν δέ, etc. Ibid. pro συνάπτον, in Anglic. Reg. 1 et Felckm. 2, Oit-

A lus ²⁶. Porro si Filius quia est ex Patre, proprius idcirco ejusdem substantiæ est ; necesse est similiter Spiritum qui ex Deo esse dicitur, proprium quoque Filii esse secundum substantiam. Certe quemadmodum Dominus est Filius, ita ipse Spiritus adoptionis dicitur esse. Ut item Filius est sapientia et veritas ; sic etiam scriptum est Spiritum esse spiritum sapientiæ ²⁷ et veritatis ²⁸. Filius est etiam virtus Dei ²⁹ et Dominus gloriæ ³⁰. Similiter Spiritus dicitur Spiritus virtutis et Spiritus gloriæ, de quibus singulis sic loquitur Scriptura, nempe ubi Paulus ad Corinthios scribit : « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ³¹ ; » et alibi : « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis ³² ; » et B iterum : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem : Abba, Pater ³³. » Petrus item scribit : « Si exprobramini in nomine Christi, beati, quoniam gloriæ et virtutis et Dei Spiritus super vos requievit ³⁴. » Ipse autem Dominus Spiritum veritatis Spiritum et Paraclitum esse aperte testatur ³⁵. Ex quibus patet perfectam in illo esse Trinitatem.

539 In illo itaque Verbum res creatas glorificat, hominesque deos et filios efficiens Patri adducit. Atqui is qui res creatas cum Verbo conjungit, ipse certe res creata esse non potest. Qui item res creatas filios efficit, non potest a Filio alienus esse. Alioquin alium Spiritum quærere necesse esset, ut iste in illo cum Verbo conjungi posset. Verum id per absurdum est. Quapropter fatendum est non ex rebus

C factis esse Spiritum, sed divinitatis Patris proprium esse, in quo et ipsam Verbum res factas divinæ naturæ consortes reddit. Atqui is in quo natura creata divinitatis fit particeps, extra Patris divinitatem ipse esse non potest.

26. Cæteram ex his quoque percipere licet Spiritum rebus creatis superiorem aliumque a rebus factis esse. Nempè immutabilis et varietatis expers est Spiritus sanctus : « Spiritus sanctus, inquit, disciplinæ fugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu ²⁶. » Et Petrus ait : « In incorruptibilitate quieti et modesti Spiritus ²⁷. » Et iterum in Sapientia legitur : « Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus ²⁸. » Item si c nemo

²⁹ I Cor. I, 24. ³⁰ I Cor. II, 8. ³¹ ibid. ³² Rom. Joan. XIV, 16. ³³ Sap. I, 5. ³⁴ I Petr. III, 4.

tohon. legitur συνδοξάζων. Reg. 2, mendose habet συνδοξάζων.

(25) Regius 2, Oitohon., ἐν Χριστῷ συνάψῃ τῷ Θεῷ. Mox ante τῶν γεννητῶν, Anglic. Felckm. 2 et editi ἐν addunt : Regius 2 post γεννητῶν. Paulo post hæc sequentia desunt in Reg. 2, Felckm. 2 et editis. ἐν ᾧ καὶ τὰ γενητὰ ὁ Λόγος θεοποιεῖ.

(26) Sic Regius primus, Seg. Basiliens. Gobl. et Felckm. primus. Alii vero et editi, ἐκ τούτων. Paulo post iidem mss. Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus, ut et Græcos Scripturæ textus, habent, παιδείας. Alii et editi, σοφίας.

(27) Anglic. Basil. Reg. 2, Felckm. 2, et editi hic addunt καὶ ἡσυχίῳ, quod ab aliis et Seg. a Scripturæ textu abest ; seq. πάλιν deest in Gobl. et Felckm. primo.

cognovit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso⁶⁹; » non est autem apud Deum, ut docet Jacobus, « transmutatio nec vicissitudinis obumbratio⁷⁰: » jure ac merito Spiritus sanctus, qui in Deo est, immutabilis et incorruptus omnisque vicissitudinis expers esse censendus est. At rerum factarum et creaturarum natura mutabilis est, utpote quæ sit extra Dei substantiam, et e nihilo exstiterit. Siquidem « omnis homo, inquit, mendax⁷¹. » Et, « omnes peccaverunt et egent gloria Dei⁷². Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suam domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reservavit⁷³. » Et apud Job: « Si sanctis angelis suis non fedit, sed contra angelos pravum quid cogitavit⁷⁴; stellæ vero non sunt mundæ in conspectu ejus⁷⁵. » Paulus autem scribit: « Nescitis quoniam angelos judicabimus? quanto magis sæcularia⁷⁶? » Quin etiam audivimus diabolum, qui in medio cherubim stabat, et signaculum similitudinis erat, e cœlo quasi fulgur cecidisse⁷⁷. Si porro ea est rerum creaturarum natura, et hæc de angelis scripta sunt; si contra Spiritus idem semper et omnis mutationis expers est, qui et Filii immutabilitatis particeps, cum ipso semper immutabilis manet: quænam, amabo, similitudo immutabilis cum mutabilibus? Hinc enim perspicuum est, neque rem creatam esse, neque ad angelorum, utpote qui mutabiles sint, naturam pertinere, sed Verbi imaginem et Patris proprium esse. Præterea Spiritus Domini universum orbem replevit. Ita enim David cecinit: « Quo ibo a Spiritu tuo⁷⁸? » Et in Sapia scriptum est: « Tuus enim incorruptus Spiritus est in omnibus⁷⁹. » Atqui universæ res factæ in divisis locis existunt, verbi gratia, sol, luna et astra, in firmamento, et nubes in aere. In hominibus quoque nationum terminos constituit⁸⁰. Angeli similiter in ministeria mittuntur: « Et venerunt angeli Dei ut assisterent coram Domino, » uti in Job legitur⁸¹. Et, « somniavit Jacob patriarcha. Et ecce scala innixa in terra, cujus cacumen 540 ad cœlum perveniebat: et angeli Dei ascendebant et descendebant per ipsam⁸². » Si igitur Spiritus omnia implet, et in Verbo præsens est in medio omnium; si contra angeli hac in re illi cedunt, atque illic tantum

A ει « οὐδεις οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ (28), ει μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. » οὐκ ἔστι δὲ παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰακώβος, « παραλλαγὴ ἢ τροπὴ ἀποσκίασι. » ἐν τῷ Θεῷ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκότως ἂν εἴη ἀτρέπτον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἀφθαρτον. Ἡ δὲ τῶν γενητῶν καὶ τῶν κτιστῶν φύσις ἐστὶ τρεπτὴ, ἅτε δὴ ἐξωθεν (29) οὕσα τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, καὶ ἐξ οὐκ δυτων ὑποστάσα: « πᾶς » μὲν γὰρ « ἄνθρωπος, » φησί, « ψεύστης. » Καὶ, « πάντες ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἀγγέλους δὲ (30) τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ἀλλ' ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς χριστὴν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον τατηρήκεν. » Ἐν δὲ τῷ Ἰώβ: « Εἰ κατὰ ἁγίων ἀγγέλων (31) αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σχολίον τι ἐπενόησεν. ἄστρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ. » ὁ δὲ Παῦλος γράφει: « Οὐκ οἴδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μή τιγε βιωτικά; » Ἄλλὰ γὰρ καὶ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ διάβολος (32), ἐν μέσῳ τῶν χειροῦθι μῶν, καὶ ἀποσπράγισμα ὁμοιώσεως γενόμενος, ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπή. Εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσματα τοιαύτην ἔχει φύσιν (33), καὶ γέγραπται: περὶ ἀγγέλων τοιαῦτα: τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀτρέφιας ἐστὶ, μένον ἀεὶ σὺν αὐτῷ ἀτρέπτων ποία ὁμοιότης τῷ ἀτρέπτῳ πρὸς τὰ τρεπόμενα; Δῆλον γὰρ ἂν εἴη, ὡς οὐτε κτίσμα ἐστὶν, οὐτε ὅλως τῆς τῶν ἀγγέλων οὐσίας ἐστὶ, διὰ τὸ ἐκείνους εἶναι τρεπτούς: ἀλλ' εἰκὼν τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πατρὸς ἰδίον ἐστὶ. Πάλιν τε τὸ μὲν Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει: « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; » Καὶ πάλιν ἐν τῇ Σοφίᾳ γέγραπται: « Τὸ γὰρ ἀφθαρτόν σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι. » Τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν μεμερισμένοις τόποις εἰσὶν, ἥλιος μὲν, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρεις ἐν τῷ στερεώματι, νεφέλαι δὲ ἐν τῷ ἀέρι: καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν: οἳ τε ἄγγελοι ἀποστέλλονται εἰς διακονίας: « Καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι παραστῆναι ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, » ὡς ἐν τῷ Ἰώβ γέγραπται: καὶ, « ἐνουπιάσθη δὲ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης: καὶ, ἰδοὺ κλημαξ ἐστρηγμένη ἐν τῇ γῆ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς. » Εἰ δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα πάντα πληροῖ, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ πάρεστιν ἐν μέσῳ πάντων (34), οἱ δὲ ἄγγελοι ἐλαττοῦνται

⁶⁹ I Cor. ii, 11. ⁷⁰ Jac. i, 17. ⁷¹ Psal. cxv, 11. ⁷² Rom. iii, 23. ⁷³ Jud. 6. ⁷⁴ Job iv, 18. ⁷⁵ Job xxv, 5. ⁷⁶ I Cor. vi, 3. ⁷⁷ Ezech. xxviii, 12. ⁷⁸ Psal. cxxxviii, 7. ⁷⁹ Sap. xii, 1. ⁸⁰ Act. xvii, 26. ⁸¹ Job i, 6. ⁸² Genes. xxviii, 12.

(28) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felekm. primus. Alii vero et editi ei omittunt. Paulo post pro τροπῆς, Seg. habet τροπικῶς, Ottobon., πρωτροπῆς. Mox Regius primus, Seg. post ἐν τῷ Θεῷ omittunt τὸν οὐρανόν quod in aliis et editis legitur.

(29) Felekm. 2 et edit. Commel. mendose, οὐδὲ δὴ ἐξωθεν.

(30) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felekm. Alii vero et editi, ἀγγέλους τε. Mox pro ἐνωπῶν, Felekm. 2, et editi habent ἰδίαν.

(31) Regius 2, ἀγγέλων omittit. Basil. post πιστεύει habet. Felekm. 2 et editio Commel. sic habet: εἰ κατὰ ἁγίων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, ἄστρα δέ, etc., intermedijs omissis.

(32) Sic Regius primus, Seg. et Basil. At Gobl.

D et Felekm. primus, ἀλλὰ καὶ ὁ διάβολος Anglicanus et Regius 2. Ἄλλὰ γὰρ καὶ ὁ διάβολος. Alii et editi, Ἄλλὰ γὰρ ὁ διάβολος. Paulo post iidem, Regius primus, Seg. et Basil. habent ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Cæteri et editi, ἐκ τῶν οὐρανῶν.

(33) Regius primus et Seg., τρεπτὴν ἔχει τὴν φύσιν. Mox iidem et Basil. ac Anglicanus, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ, etc. Gobl. et Felekm. primus, anonymus, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸ ἐστὶ καὶ, etc. Alii et editi, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐν ἐστὶ καὶ, etc.

(34) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblarian. et Felekm. primus. Cæteri et editi, ἐστίν. Mox iidem inss. habent ἐλαττοῦνται τοῦτω. Cæteri et editi, ἐλάττους ὄντες ἐν τόπῳ εἰσὶ. Idem item manuscripti codices particulam οὐν, quam alii et editi habent

τούτοι, καὶ ἔνθα ἀποστέλλονται, ἐκεῖ πάρεσιν· οὐκ ἀμφίβολον οὖν, ὅτι οὔτε τῶν γενητῶν, οὔτε ὅλως ἀγγελός ἐστιν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἄνω τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως ἐστίν.

27. Πάλιν γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἂν τις ἴδοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς μεθεκτόν ἐστι καὶ οὐ μετέχον (τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν οὐκ ὀκνητέον). « Ἀδύνατον γάρ, » φησί (35), « τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους Πνεύματος ἁγίου γενομένους (36), καὶ καλῶν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οἱ δὲ ἄγγελοι, καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα μετέχοντά ἐστιν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος· διὰ τοῦτο γὰρ ταῦτα μὲν καὶ ἐκπίπτειν οὐ μετέχον δύναται (37)· τὸ δὲ Πνεῦμα αἰ τὸ αὐτό ἐστίν· οὐ γὰρ (38) τῶν μετεχόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα μετέχει. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν αἰ τὸ αὐτό ἐστίν καὶ μεθεκτόν, τὰ δὲ κτίσματα μετέχοντά ἐστίν αὐτοῦ· οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε ἄγγελος, οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τοῦ Λόγου, παρ' οὗ διδόμενον μετέχεται παρὰ τῶν κτισμάτων· ἐπει ὥρα λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν Ἰῶν κτίσμα, οὐ πάντες ἐν τῷ Πνεύματι μέτοχοι γεγόναμεν. Καὶ πάλιν ἔν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ. Ἄγγελοι μὲν γὰρ χίλια χιλιᾶδες καὶ μύρια μυριάδες· φωστῆρες δὲ πολλοὶ, καὶ θρόνοι (39), καὶ κυριότητες, καὶ οὐρανοὶ, καὶ χειρουβίμ, καὶ σεραφίμ, καὶ ἀρχάγγελοι πολλοί· καὶ ἀπλῶς οὐκ ἐστὶ τὰ κτίσματα ἔν, ἀλλὰ πάντα πολλὰ καὶ διάφορα. Εἰ δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔν ἐστίν, τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ, καὶ ἄγγελοι πολλοί· ποῖα ὁμοιότης τῷ Πνεύματι πρὸς τὰ γενητά; Καὶ οὐκ ἄδηλον, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῶν πολλῶν τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' ἔν ὃν (40), μᾶλλον δὲ τοῦ Λόγου ἑνὸς ἔντος ἴδιον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἑνὸς ἔντος ἴδιον καὶ ὁμοούσιόν ἐστίν. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ μόνα καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δεῖκνυσιν αὐτὸ μηδὲν κοινὸν μηδὲ ἴδιον ἔχειν τι τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ πρὸς τὰ κτίσματα, ἀλλ' ἄλλο μὲν εἶναι τῶν γενητῶν, ἴδιον δὲ καὶ οὐ ἕτερον τῆς τοῦ Ἰησοῦ οὐσίας καὶ θεότητος, δι' ἣν καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὃν, κατασχύνει τὴν ἐκείνων ἀναισθησίαν.

cum rebus creatis habere : sed vere alium eum esse a rebus factis, propriumque nec alienum Filii substantiæ et divinitatis esse, propter quam cum sit

28. Ἰδῶμεν δὲ ὅμως καὶ πρὸς τούτοις (41) καὶ αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ πατέρες

³⁵ Hebr. vi, 4.

post ἀμφίβολον omittunt : iidemque post οὔτε sequens addunt ὅλως, quæ vox ab aliis et editis abest.

(35) Sic Regius primus et Seg. In Gobl. et Felck. primo dæsti particula γάρ. Alii et editi pro φησί, βαλεῖντ ἐστίν. Regius 2 et ἐστὶ et φησί omittit.

(36) Sic omnes manuscripi codices præter Regium 2 et Felckm. 2, qui habent γενηθέντας. Mox Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felck. primus habent Οἱ δὲ ἄγγελοι. Alii vero et editi, εἰ δὲ οἱ ἄγγελοι.

(37) Sic omnes manuscripi, quorum tamen tres, nempe Regius 2, S. g. et Felckm. 2 anonymus, οὐ sic mendose scribunt. Editi sic habent ταῦτα μὲν ἐκπίπτειν μετέχοντα δύναται. Regius quoque secu-

adsunt quo mittuntur : dubium utique non est, quin Spiritus nec res facta nec angelus sit, uti contendere audeatis, sed angelorum natura superior certe censendus est.

27. Enimvero rursus ex his quæ subjicimus Scripturæ verbis evidens fuerit Spiritum sanctum alios sui participes facere, non vero participem aliorum fieri (nam eadem repetere ne sit molestum). Nempe, « Impossible est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœlestis et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaveruntque bonum Dei verbum », et cætera. At angeli et cæteræ res creatæ ipsius Spiritus fiunt participes. Hæc enim ipsa est ratio cur ab eo cujus sunt participes possint excidere. Spiritus vero idem profecto semper est, quippe qui non ex illis rebus sit quæ participes redduntur, sed potius cujus res omnes fiant participes. Jam vero si Spiritus idem semper est, aliosque sui participes facit : si contra res creatæ ejus fiunt participes, sane Spiritus sanctus, neque angelus, neque alia res creata, sed proprius Verbi esse existimandus est, cujus ab ipso Verbo dati res creatæ fiunt participes. Cæterorum quoniam Filium quoque rem creatam dicere iisdem necesse esset, cujus nempe omnes in Spiritu participes facti sumus. Insuper, unus est Spiritus sanctus, multæ autem sunt res creatæ. Nam millia millium et decies dena millia sunt angelorum : multa pariter sunt luminaria, multi throni, multæ dominationes, multi cœli, multi cherubim, seraphim et archangeli, ac denique res creatæ non sunt quid unum, sed omnes multæ et diversæ sunt. Quod si igitur Spiritus sanctus unus est, si contra res creatæ multæ, et multi sunt angeli; quænam similitudo Spiritus cum rebus factis? Constat proinde Spiritum non esse ex multis, neque etiam angelum, sed unum esse, vel potius Verbi quod unum est, et Dei qui item unus est proprium et consubstantialem esse. Hæc certe vel sola, quæ de Spiritu sancto dicimus, si seorsim etiam considerentur, palam faciunt nihil illum commune aut proprium natura et substantia

sanctæ Trinitatis, illos vel invites pudore suffundit. 28. Verumtamen haud abs re fuerit veterem in super traditionem, doctrinamque ac fidem catholicæ Ecclesiæ investigare, quam scilicet Dominus tradidit, apostoli prædicavere, et patres servavere. In ea

duo μετέχοντα habet.

(38) Sic Regius primus, Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. primus, quæ etiam vertit Nannius. Alii et editio Commel. omittunt ὡ γάρ, etc., usque ad τὸ αὐτό ἐστίν.

(39) Particul. καὶ hic et in sequent. dæst in Gobl. et Felckm. primo, anonymo, ἀπλῶς ibid. abest a Regio 2 et Felck. 2, anonymo.

(40) Sic Regius, Seg. Bas. Gobl. et Felckm. primus. Item mox et Anglicanus habent ut hic exstat. Alii et editi ὃν omittunt, et, τοῦ Θεοῦ ἑνὸς ἔντος ἴδιον καί.

(41) Καὶ πρὸς τούτοις desunt in Regio secundo, καὶ in Regio primo et Seg.

enim Ecclesia fundata est, a qua si quis exciderit, is nec esse nec amplius dici Christianus ulla ratione poterit. Itaque Trinitas sancta et perfecta est, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto agnoscitur, nihilque alienum vel extrinsecus admistum habet, neque ex creatore et re creata constat, sed tota **541** creandi et efficiendi vi prædita est : sibi quoque similis et individua est natura, unaque ejus est efficacia et actio. Nam Pater per Verbum in Spiritu sancto omnia facit, eoque modo sanctæ Trinitatis unitas servatur. Ita unus Deus in Ecclesia prædicatur, qui est « super omnia, et per omnia, et in omnibus »⁶⁴. » « Super omnia » quidem ut Pater, ut principium et fons : « per omnia » vero, nempe per Verbum : « in omnibus » denique, in Spiritu sancto. Porro Trinitas non nomine tenus et sola verborum specie est Trinitas, sed vere et re ipsa existit Trinitas. Nam sicuti vere est Pater, ita et vere est ejus Verbum quod et ipsum super omnia est Deus. Nec item Spiritus sanctus non existit, sed utique vere est et existit. Nec his minus aliquid sentit catholica Ecclesia, ne hodiernos Judæos Caiphæ haud absimiles et Sabellium sequatur ; nec his item plus aliquid comminiscitur, ne in multitudinem deorum gentilium devolvatur. Sed ut hanc esse fidem Ecclesiæ intelligant, eos discere operæ pretium est, quonam modo Dominus mittens apostolos, iisdem præceperit ut istud fundamentum in Ecclesia jacerent : « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti »⁶⁵. » Profecti vero apostoli, ita sine dubio docuerunt, atque hæc ipsa prædicatio in universam Ecclesiam quæ sub cælo est, permanavit.

29. Cum igitur istud fidei fundamentum habeat Ecclesia, nobis iterum illi respondere ne graventur : Trinitasne est, an dualitas? Si dualitas est : per me licet, Spiritum rebus creatis adjungite. At si ita est, fides vestra jam non est in Deum unum, qui sit « super omnia, per omnia et in omnibus. » Nec enim « in omnibus » habebitis, si Spiritum a divinitate separetis et ab ea alienum faciatis. Vestra item initiatio, quam peragere arbitramini, si ita sentitis, non tota et integra fiet in divinitatis nomen : quippe cum rem creatam ipsi admisceatis, et veluti Ariani

⁶⁴ Ephes. iv, 6. ⁶⁵ Matth. xxviii, 19.

(42) Sic Regius primus et Seg. Cæteri et editi ἐπι-
ομιττουν.

(43) Regius secundus et Ottobon., ἐπισυνηγμέ-
νον.

(44) Sic Reg. 1 et 2, Seg. Basil. Gobl. et Felck.
primus, Basil. tamen et Seg. habent μόνου. Alii et
editi habent et μόνου et φαντασία.

(45) Sic Regius primus et Seg. qui ibid. δ ante ὧν
omittunt. Ab aliis et editis καὶ abest.

(46) Sic Regius primus, Seg. Basil. Gobl. et
Felckm. primus. Alii cum editis καὶ omittunt. Ibid.
Reg. 1 et 2, Seg. Gobl. et Felckm. 1 habent τού-
των. Ottobonus, τούτου. Alii vero et editi habent
τι.

(47) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et

Ἐφύλαξαν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ Ἐκκλησία τεθεμελιώται,
καὶ ὁ ταύτης ἐκπίπτων οὐτ' ἂν εἴη, οὐτ' (42) ἂν εἴη
λέγοιτο Χριστιανός. Τριάς τοίνυν ἅγια καὶ τελεία
ἐστίν, ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεολογου-
μένη, οὐδὲν ἄλλοτριον ἢ ἐξωθεν ἐπιμιγνύμενον (43)
ἔχουσα, οὐδὲν ἐκ δημιουργοῦ καὶ γενητοῦ συνισταμένη,
ἀλλ' ὅλη τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν οὕσα· ὁμοία δὲ
ἐαυτῇ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι τῇ φύσει, καὶ μία ταύτης
ἡ ἐνέργεια. Ὁ γὰρ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι
ἁγίῳ τὰ πάντα ποιεῖ· καὶ οὕτως ἡ ἐνότης τῆς ἁγίας
Τριάδος ἀώζεται· καὶ οὕτως εἰς Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ κηρύττεται, « ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ
ἐν πᾶσιν. » « Ἐπὶ πάντων » μὲν ὡς Πατὴρ, ὡς ἀρχῆ,
καὶ πηγῆ· « διὰ πάντων » δὲ διὰ τοῦ Λόγου· « ἐν
πᾶσι » δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τριάς δὲ ἐστίν
οὐχ ἕως ὀνόματος μόνον (44) καὶ φαντασίας λέξεως,
ἀλλὰ ἀληθεία καὶ ὑπάρχει Τριάς. Ὡστερ γὰρ ὁ ὦ
ἐστίν ὁ Πατὴρ, οὕτως ὁ ὧν ἐστὶ (45) καὶ ἐπὶ πάντων
Θεὸς ὁ τούτου Λόγος. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ
ἀνύπαρκτόν ἐστιν, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ὑφέστηκεν ἀλη-
θῶς. Καὶ (46) οὕτε Ἐλαττων τούτων φρονεῖ ἡ καθολ-
ικὴ Ἐκκλησία, ἵνα μὴ εἰς τοὺς νῦν κατὰ Καϊάφαν
Ἰουδαίους καὶ εἰς Σαβέλλιον ἐμπέση (47)· οὕτε πλείον
ἐπινοεῖ, ἵνα μὴ εἰς τὴν Ἑλλήνων πολυθεότητα κυ-
λισθῆ. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ,
μαθέτωσαν πῶς ὁ μὲν Κύριος ἀποστέλλων τοὺς ἀπο-
στόλους παρήγγειλε τοῦτον θεμέλιον τίθῆναι τῇ Ἐκ-
κλησίᾳ λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ
ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ (48) ὄνομα τοῦ Πα-
τρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οἱ δὲ
ἀπόστολοι, πορευθέντες, οὕτως ἐδίδαξαν· καὶ τοῦτό
ἐστίν εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησίαν τὸ
κήρυγμα.

29. Οὐκοῦν τοῦτον ἐχούσης τῆς Ἐκκλησίας τὸν
θεμέλιον τῆς πίστεως, εἰπάτωσαν πάλιν ἡμῖν ἐκεῖνοι
καὶ ἀποκρινάσθωσαν· Τριάς ἐστίν, ἢ δυάς; Εἰ μὲν
οὖν δυάς ἐστὶ, συναριθμείσθω παρ' ὑμῶν (49) τοῖς
κτίσμασι τὸ Πνεῦμα. Οὐκ ἐστὶ μὲν τὸ τοιοῦτον ὑμῶν
φρόνημα εἰς ἓνα Θεόν, τὸν « ἐπὶ πάντων, » καὶ « διὰ
πάντων, » καὶ « ἐν πᾶσι. » Τὸ γὰρ, « ἐν πᾶσιν, » οὐκ
ἔχετε, διαιροῦντες καὶ ἀποξενούντες (50) ἀπὸ τῆς
θεότητος τὸ Πνεῦμα· καὶ ἡ τελείωσις δὲ ὑμῶν, ἣν
νομίζετε ποιεῖν, οὕτω φρονούντες, οὐκ ἐστὶν ὀλόκλη-
ρος εἰς θεότητα γινόμενη. Ἐπιμιγνύται γὰρ ταύ-

Felckm. primus, qui iisdem infra habent κυλισθῆ.
Editi et alii, περιπέση, et infra, κατακυλισθαιῆ. Ibid.
Regius primus et Seg. πλεόν habent : alii et editi,
πλείον. Regius secundus pro πολυθεότητα, habet
πολυθεταν.

(48) Articulus τὸ et τοῦ ter sequentes omittunt
Regius et Seg.

(49) Basil., παρ' ὑμῖν. Mox idem et Regius pri-
mus, Seg. Gobl. et Felckm. primus habent τὸ τοι-
οῦτον ὑμῶν, etc. Alii autem et editi, τοι οὕτω τὸ
ὑμῶν, etc. Regius 2, ὑμέτερον pro ὑμῶν.

(50) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et
Felckm. primus. At alii et editi, ἀποξενίζοντες. Pau-
lo post iisdem ὀλόκληρος habent : alii et editi, ὀλο-
κλήρως.

τη (51) κτίσμα· καὶ θεολογεῖτε καὶ ὑμεῖς, ὡς οἱ Ἄρειανοὶ καὶ Ἕλληγες, τὴν κτίσιν μετὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Οὕτω δὲ διακείμενοι, ποίας ἐλπίδος ἐστέ; ἢ τις ὑμᾶς συνάψει τῷ Θεῷ (52), μὴ ἔχοντας τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς κτίσεως; Ποία δὲ ὑμῶν τόλμα καὶ ἀπροσεξία, ὅτι τὸν Πατέρα καὶ τὸν τούτου Λόγον εἰς τὰ κτίσματα κατὰγετε (53), καὶ πάλιν τὸ κτίσμα συνεξισοῦτε τῷ Θεῷ; Τοῦτο γὰρ ποιεῖτε φανταζόμενοι περὶ τοῦ Πνεύματος ὡς κτίματος, καὶ συντάσσοντες αὐτὸ εἰς Τριάδα. Τί δὲ καὶ τὸ μανιώδες ὑμῶν, ὥστε φρονεῖν ἀδίκιαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι μὴ πάντες ἄγγελοι, ἢ πάντα τὰ κτίσματα, ἀλλ' εἰς ἕκ τούτων συναριθμεῖται τῷ Θεῷ καὶ τῷ Λόγῳ αὐτοῦ; Ἔδει γὰρ καθ' ὑμᾶς, ἀπαξ ἀγγέλου καὶ κτίματος ὄντος τοῦ Πνεύματος, καὶ συντασσομένου εἰς Τριάδα, μὴ ἕνα, ἀλλὰ καὶ (54) πάντας τοὺς κτισθέντας ἀγγέλους συντάσσεσθαι ταύτη· καὶ μηκέτι Τριάδα, ἀλλὰ πληθύν τινα θεότητος ἀναριθμητον εἶναι· ἵνα καὶ ἡ ἐν τούτῳ πάλιν δοκοῦσα τελειώσις ὑμῶν γίνεσθαι, διαιρουμένη ὡδε κάκεισε, ἀβέβαιος τῇ ποικιλίᾳ γένηται. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τέλη ὑμῶν τε (55) καὶ τῶν Ἀρειανῶν λογιζομένων κατὰ τῆς θεότητος, καὶ τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν.

30. Τοιαῦτα μὲν οὖν ὑμῖν (56) ἄτοπα ἐκ τοῦ δυάδα λέγειν ἀπαντᾷ. Εἰ δὲ Τριάς ἐστίν, ὡσπερ οὖν καὶ ἐστὶ, δέδεικται δὲ ἀδιαίρετος οὕσα καὶ οὐκ ἀνόμοιος· ἀνάγκη μίαν ταύτης εἶναι τὴν ἀγιότητα, καὶ μίαν ταύτης τὴν ἀϊδιότητα, καὶ τὴν τῆς ἀτρεψίας φύσιν. Ὡσπερ γὰρ ἡ ὡς αὐτὴν (57) παραδεδομένη πίστις μία ἐστὶ, καὶ αὕτη συνάπτει τῷ Θεῷ, ὃ δὲ ὑπεξαιρούμενός τι τῆς Τριάδος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι βαπτίζόμενος, ἢ ἐν μόνῳ τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ, ἢ χωρὶς γὰρ τοῦ Πνεύματος ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐδὲν (58) λαμβάνει, ἀλλὰ κενὸς καὶ ἀτελής αὐτός τε καὶ ὁ δοκῶν διδόναι διαμένει· ἐν τῇ Τριάδι γὰρ ἡ τελειώσις ἐστίν· οὕτως ὁ διαιρῶν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα κατὰγων εἰς τὰ κτίσματα, οὕτε τὸν Υἱὸν ἔχει οὕτε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἐστὶν ἄθεος καὶ ἀπίστου χείρων, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανός· καὶ δικαίως γε (59). Καθάπερ γὰρ ἕν ἐστι τὸ βάπτισμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι διδόμενον, καὶ μία πίστις ἐστίν εἰς αὐτὴν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος·

⁸⁶ Ephes. iv, 5.

(51) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Alii autem et editi, αὐτῆ.

(52) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Editi vero et alii articulum τῷ omittunt, qui et iidem mox habent αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. At Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus habent ut hic existat.

(53) Sic Regius primus, Seg. Basil. Goblerian. et Felckm. primus. Cæteri vero cum editis, κατηγοροῦνται. Mox Reg. 2, συνεξισοῦται.

(54) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, anonymus, particulam καὶ hic addunt et paulo post ταύτη habent: alii vero et editi partic. καὶ omittunt, et pro ταύτη habent τῆ θεότητι.

(55) Sic Regius primus et Seg. Editi vero et alii

ac gentiles, rem creatam una cum Deo, qui eam per proprium Verbum creavit, jungatis. Quæ autem vobis ita sentientibus spes esse possit? Vel quis vos cum Deo conjunget, qui non ipsius Dei, sed rei creatæ spiritum habetis? Quæ tandem vestra est temeritas et inconsiderantia, qui Patrem et ejus Verbum ad res usque creatas deprimitis, rursusque rem creatam Deo exæquatis? Id siquidem agitis, cum de Spiritu non secus ac de re creata cogitatis, et illum nihilominus in Trinitate collocare non veremini. Quis tantus ille vester furor, ut tam iniqua de Deo sentiatis, qui scilicet non omnes res creatas vel omnes angelos, sed unum duntaxat ex illis, Deo ejusque Verbo annumeretis? Postquam enim semel Spiritum rem creatam esse censuistis, eique locum in Trinitate assignastis, non unum certe sed omnes creatos angelos in illa quoque collocare oportuit, nec amplius Trinitatem esse, sed innumerabilem quamdam divinitatis multitudinem: ut et vestra initiatio quæ in ea fieri videtur, huc et illuc distracta, instabilis 542 tanta diversitate redderetur. Namque ejusmodi sunt vestra et Arianorum mysteria, qui tam impia adversus divinitatem comminiscimini, et rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servitis.

30. En ergo quæ vobis absurda ex dualitate occurrunt. Quod si Trinitas sit, uti re ipsa est, quæ quidem, ut ostendimus, individua nec dissimilis est, necesse est unam ejus esse sanctitatem, unam æternitatem, immutabilemque naturam. Ut enim fides quam ejus nomine accepimus una est, et nos cum Deo conjungit: ut item qui aliquid de Trinitate detrahit, et in solo Patris vel Filii nomine baptizatur, aut sine Spiritu, in Patre et Filio, nihil accipit, sed vacuus nec initiatus ipse et is qui dare videtur, manet; siquidem initiatio non nisi in Trinitate sita est: ita qui Filium a Patre dividit, vel Spiritum ad res usque creatas deprimit, nec Filium nec Patrem habet, sed est impius et infideli deterior, quidvisque potius quam Christianus merito ac jure putandus est. Quemadmodum enim unum est baptisma quod in Patre et Filio et Spiritu sancto datur: ut una similiter fides est in eadem Trinitate, quemadmodum docet Apostolus⁸⁶: ita sancta Trinitas, quæ ea-

particul. τε omittunt.

(56) In Seg. Gobl. et Felckm. primo, vox ὑμῖν abest. Idem et Regius primus post ταῦτα particulam μὲν addunt, quæ ab aliis et editis abest.

(57) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἡ εἰς ταύτην (Gobl. et Felckm. primus, αὐτὴν) παραδεδομένη φύσις. Regius 2 et Ottobon. sic habent, ἡ εἰς αὐτὴν παραδεδομένη πίστις συνάπτει τῷ Θεῷ. Ibid. Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus, anonymus, habent ὑπεξαιρούμενος. Alii vero et editi, ὑφαίρουμενος. Mox pro καὶ Regius 2 ἡ habet.

(58) Gobl. et Felckm. primus οὐδὲν omittunt.

(59) Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. 1, εὐκρίτως. Paulo post pro διδόμενον, Basil. habet διαδιδόμενον, et Regius 2, τελειούμενον.

dem in œipsa est, et secum ipsa conjuncta est, nihil in se rerum factarum habet; hæcque Trinitatis unitas individua est, unaque in eandem fides est. Quod si uti vos, Tropici, commenti estis, non ita se res habet, sed, ut somniastis, Spiritus sanctus res creata a vobis dicitur: jam non una est fides vestra, non unum baptisma, sed duo: unum scilicet in Patrem et Filium, aliud in angelum qui res creata est; nihilque jam vobis firmum, nihil verum superfuerit. Quæ enim communio inter rem factam et ejus effectorem? Vel quæ societas inter res inferiores creatas et Verbum a quo productæ sunt? Certe beatus Paulus, qui ista minime ignorabat, non ut vos, Trinitatem dividit, sed ejus unitatem luculenter docet cum de spiritualibus rebus ad Corinthios scribit et omnia ad unum Deum Patrem tanquam ad caput hoc pacto reducit: « Divisiones vero gratiarum sunt, item autem Spiritus: et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus⁶⁷. » Quæ enim Spiritus singulis distribuit, ea a Patre per Verbum dantur. Nam omnia quæ Patris sunt, sunt item Filii: unde ea quæ a Filio in Spiritu dantur, vera sunt Patris munera. Similiter cum Spiritus in nobis est, Verbum, a quo illum accipimus, in nobis etiam est, et in Verbo est quoque Pater, atque ita fit istud: « Veniemus ego et Pater, et mansionem apud eum faciemus⁶⁸, » uti jam dictum est. Ubi enim lux est, illic et splendor quoque est: ubi item splendor est, ibi similiter et ejus efficientia et splendida est gratia. Quod idem Paulus in secunda Epistola ad Corinthios his verbis docet: « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis⁶⁹. » Gratia 543 enim et donum quod in Trinitate datur, datur a Patre per Filium in Spiritu sancto. Nam quemadmodum ex Patre per Filium datur gratia, ita in nobis fieri non potest doni communicatio nisi in Spiritu sancto. Hujus siquidem participes effecti, Patris charitatem, Filii gratiam et ipsius Spiritus communicationem habemus.

31. Ex his igitur una Trinitatis efficientia esse ostenditur. Nec enim diversa et divisa dari a singulis significat Apostolus, sed ea quæ dantur, in Tri-

⁶⁷ I Cor. xii, 4-6. ⁶⁸ Joan. xiv, 25. ⁶⁹ II Cor. xiii, 15.

(60) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Cæteri vero et editi, ἡ ἅγια Τριάς ἐν αὐτῇ οὐσα, καὶ, etc.

(61) Gobl. et Felckm. primus, ἔνωσις. Mox Regius primus et Seg., ταύτην. Alii et editi, αὐτὴν.

(62) Ex mss. Reg. 1 et 2, necnon Seg. vocem κτίσμα in aliis et editis omissam restituimus.

(63) Reg. 1, Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος.

(64) Sic Regius primus, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Editi autem et alii, Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν τούτῳ αὐτῷ ἐστὶν ὁ Πατήρ, οmissis quæ intermedia sunt. Ibid. art. ὁ ante Πα-

αὐτῶς ἡ ἅγια Τριάς, ἡ αὐτὴ οὐσα ἑαυτῇ (60), καὶ ἠνωμένη πρὸς ἑαυτὴν, οὐδὲν ἔχει ἐν ἑαυτῇ τῶν γενητῶν καὶ αὐτὴ τῆς Τριάδος ἡ ἀδιαίρετος ἐνότης (61), καὶ μία ἡ εἰς ταύτην πίστις ἐστίν. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ὑμῶν τῶν Τροπικῶν ἐπεξεύρεσιν οὐχ οὕτως ἐστίν, ἀλλ' ἐνυπνιάσθητε κτίσμα (62) λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκέτι μία πίστις ἐστὶν ὑμῶν, οὐδὲ ἐν βάπτισμα, ἀλλὰ δύο· ἐν μὲν εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν· ἑτερον δὲ εἰς ἄγγελον κτίσμα ὄντα· καὶ οὐδὲν λοιπὸν ὑμῶν ἀσφαλὲς οὐδὲ ἀληθές. Ποία γὰρ κοινωνία γενητῶν καὶ δημιουργῶ; Ἡ ποία ἐνότης τοῖς κάτω κτίσμασι καὶ τῷ ταῦτα δημιουργήσαντι Λόγῳ; Τοῦτο εἰδὼς ὁ μακάριος Παῦλος, οὐ διαίρει τὴν Τριάδα, ὡσπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὴν ἐνότητα ταύτης διδάσκων ἔγραψε Κορινθίοις· περὶ τῶν πνευματικῶν, καὶ τὰ πάντα εἰς ἓνα Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνακεφαλαιοῦ λέγων· « Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρεσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος (63)· καὶ διαίρεσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Ἄ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐκάστω διαίρει, ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου χορηγεῖται. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· διὰ καὶ τὰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι διδόμενα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ χαρίσματα. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ Λόγος ὁ τοῦτο διδούς ἐστὶν ἐν ἡμῖν (64), καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἐστὶν ὁ Πατήρ· καὶ οὕτως ἐστὶ τὸ, « Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » καθάπερ εἴρηται. Ἔνθα γὰρ τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ (65) τὸ ἀπαύγασμα· καὶ ἔνθα τὸ ἀπαύγασμα, ἐκεῖ καὶ ἡ τούτου ἐνέργεια καὶ αὐγοειδὴς χάρις. Καὶ τοῦτο πάλιν διδάσκων ὁ Παῦλος ἔγραψεν αὐτοῖς (66) Κορινθίοις καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ λέγων· « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. » Ἡ γὰρ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν Τριάδι διδοται παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὡσπερ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ (67) ἡ διδομένη χάρις, οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τούτου γὰρ μετέχοντες, ἔχομεν τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγάπην, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν χάριν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν κοινωνίαν.

31. Μία ἄρα καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς Τριάδος ἐνέργεια δεικνύται. Οὐ γὰρ ὡς παρ' ἐκάστου διάφορα καὶ διηρημένα τὰ διδόμενα σημαίνει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλ'

τῆρ Basil. ms. et editi omittunt.

(65) Sic Reg. et Seg. Editi vero et alii καὶ omitunt.

(66) Sic Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus. Attamen hi duo ultimi omittunt, πάλιν, αὐτοῖς· et καὶ. Alii et editi, Ἀπόστολος διδάσκων ἔγραψεν. Regius 2, ἔγραψεν. Ibid. Basil. Felckm. 2 et editio Commel. vocem ἡμῶν omittunt. Gobl. et Felckm. primus, anonymus, post Θεοῦ addunt, καὶ Πατρός, et post Πνεύματος, εἶη.

(67) Sic Regius primus et secundus, Basil. Gobl. et Felck. primus anonymus. Alii autem et editi ἐπὶ δὲ Υἱοῦ.

ὅτι τὰ διδόμενα (68) ἐν Τριάδι διδοῦνται, καὶ τὰ πάντα ἄ
 ἐξ ἐνὸς Θεοῦ ἐστὶ. Τὸ τοίνυν μὴ ἂν κτίσμα, ἀλλ' ἠνω-
 μένον τῷ Υἱῷ, ὡς ὁ Υἱὸς ἠνωταί τῷ Πατρὶ, τὸ συν-
 δοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ θεολογούμενον μετὰ
 τοῦ Λόγου, ἐνεργοῦν τε ἅπερ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ
 ἐργάζεται, πῶς ὁ λέγων κτίσμα οὐκ ἀντικρυς εἰς αὐ-
 τὸν τὸν Υἱὸν ἀσεβεῖ; Οὐδὲν γάρ ἐστιν ὃ μὴ διὰ τοῦ
 Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι γίνεται καὶ ἐνεργεῖται. Τοῦτο
 καὶ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδεται· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρα-
 νοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος
 αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν » καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ
 τεσσαρακοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· « Ἀποστελεῖ (69) τὸν
 Λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά· πνεύσει τὸ Πνεῦμα
 αὐτοῦ, καὶ ρύθεται ὕδατα. » Καὶ ἐδικαιώθημεν δὲ,
 ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, « ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ
 ἡμῶν. » Ἀδιαίρετον γάρ ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα.
 Ἀμέλει λέγοντος τοῦ Κυρίου (70), « Ἐλευσάμεθα
 ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, » συνεισέρχεται τὸ Πνεῦμα οὐκ
 ἄλλως ἢ ὡς ὁ Υἱὸς (71) ἐν ἡμῖν οἰκίσαν, γράφοντος
 Ἐφρασίμους τοῦ Παύλου· « Ἴνα ὀψὲ ὑμῖν κατὰ τὸν
 πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ
 τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆ-
 σαι τὸν Χριστόν. » Τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος, ἔτι
 καὶ ὁ Πατὴρ, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πα-
 τρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Διὸ καὶ, γινομένου τοῦ
 Λόγου ἐν τοῖς προφήταις, ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι τῷ
 ἀγίῳ προφητεύουσι. Τῆς γοῦν Γραφῆς λεγούσης,
 « Καὶ (72) ἐγένετο Λόγος Κυρίου » πρὸς τόνδε τὸν
 προφήτην, δεῖκνυται προφητεύων ἐν τῷ Πνεύματι τῷ
 ἀγίῳ. Ἐν μὲν γάρ (73) τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται·
 « Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέξασθε,
 ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι· ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου
 τοῖς προφήταις· » ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα αἰτιώμενος τὸν
 λαὸν ἔλεγεν· « Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ,
 τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους (74) μου καὶ τοὺς λό-
 γους. οὗς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύ-
 ματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ τῶν (75)
 ἐμπροσθεν· » ὁ δὲ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔλεγεν·
 « Ἄνδρες ἀδελφοί, ἴδτε πληρωθῆναι τὴν Γραφήν, ἣν
 προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ κοινῇ δὲ οἱ ἀπό-
 στολοι ἐβόων οὕτως· « Δέσποτα, ὁ ποιήσας τὸν οὐρα-
 νὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν
 αὐτοῖς, ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἀγίου στό-

nitale dari, omniaque ex uno Deo esse. Ille igitur
 qui res creata non est, sed cum Filio non secus
 conjunctus est, ac ipse Filius cum Patre: qui itom
 cum Patre et Filio honoratur, et cum Verbo Deus
 agnoscitur, necnon ea ipsa agit quæ per Verbum
 Pater efficit; qui res creata dici possit, nisi ab eo
 plane qui in Filium ipsum impius fuerit? Siquidem
 nihil prorsus est, quod non per Verbum fiat et agat-
 ur in Spiritu: quemadmodum etiam in Psalmis
 canitur: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spi-
 ritu oris ejus omnis virtus eorum⁶⁹; » et in centesimo
 quadragesimo septimo psalmo: « Emitter Verbum
 suum, et liquefaciet ea; flabit Spiritus ejus, et fluent
 aquæ⁷¹. » Et, ut ait Apostolus, « justificati sumus
 in nomine Domini nostri Jesu Christi et in Spi-
 ritu Dei nostri⁷². » Namque Spiritus a Verbo ne-
 quit dividi. Profecto cum Christus ait, « Veniemus
 ego et Pater⁷³, » una quoque intrat Spiritus non
 alio modo quam Filius in nobis habiturus, ut
 Paulus ad Ephesios scribit: « Ut det vobis secun-
 dum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per
 Spiritum ejus in interiorem hominem, Christum
 habitare⁷⁴. » Porro cum Filius in nobis est, Pater
 quoque simul est, ut Filius ipse ita testatur: « Ego
 in Patre, et Pater in me⁷⁵. » Hinc cum Verbum in
 prophetis adest, illi in ipso Spiritu sancto vaticin-
 antur. Unde cum Scriptura dicit, « Et factum est
 Verbum » ad talem prophetam, illum in Spiritu san-
 cto est: « Verumtamen verba mea et legitima mea sus-
 cipite, quæ ego mando in Spiritu meo servis meis
 prophetis⁷⁶. » Paulo post etiam populum his ver-
 bis objurgat: « Et cor suum obstinatum statuerunt,
 ne audirent legem meam, et verba quæ misit Do-
 minus omnipotens in Spiritu suo in manibus pro-
 phetarum ejus priorum⁷⁷. » Petrus item in Actis
 ita loquitur: « Viri fratres, oportebat impleri Scri-
 pturam quam prædixit Spiritus sanctus⁷⁸. » Simul vero
 sic clamabant apostoli: « Domine, qui fecisti cœlum
 et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, qui Spi-
 ritu sancto per os patris nostri David, pueri 544 tui,
 dixisti⁷⁹. » Paulus quoque cum Romæ versaretur,
 Judæis ad se venientibus fidenter aiebat: « Bene
 Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam

⁶⁸ Psal. xxxii, 6. ⁶⁹ Psal. cxlvii, 18. ⁷⁰ I Cor. vi, 11. ⁷¹ Joan. xiv, 23. ⁷² Ephes. v, 16. ⁷³ Joan. xiv, 10. ⁷⁴ Zach. i, 6. ⁷⁵ Zach. vii, 12. ⁷⁶ Act. i, 16. ⁷⁷ Act. iv, 24, 25.

(68) Regius primus, Seguer. et Anglic. τὸ διδόμε-
 νον. Mox Regius primus, et Seguer. habent Θεοῦ
 ἐστὶ. Alii et editi, Θεοῦ εἶσι.

(69) Gobler. et Felc. 1, καὶ αὐθις· Ἀποστελεῖ τὸν
 Λόγον αὐτοῦ, etc. Regius item primus et secundus,
 Seguer. Basiliensis et Anglic. habent ἀποστελεῖ.
 Cæteri et editi, ἐξαποστελεῖ. Mox Regius primus,
 Seguer. Gobler. et Felc. 1, ρύθεται, ubi alii et ed.
 ρύθονται. Mox item Regius 2 et edit. Commel.
 omittunt Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(70) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. et Felc. 1. At
 alii et editi, τοῦ Χριστοῦ.

(71) Art. ὁ ante Υἱὸς deest in Seguer. Ibidem,
 Reg. 1, Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, necnon
 catena ms. in Lucam, cuius meminit Felc. habent,
 οἰκίσαι. Videtur tamen legendum, οἰκίσων, ut in

D aliis et editis exstat. Mox Reg. 1, Seguer. Gobler.
 et Felc. 1, et catena ms. habent, δῶ. Reg. 2, δόση.
 Editi vero et alii, δῶν, ut et legitur in Græco Scri-
 pturæ textu. Ibid. Anglic. et Basil. habent κατὰ τὸ
 πλοῦτος, ut et legitur in ms. Alexandrino Novi Tes-
 tamenti. Editi Oxon. 1675. Basil. præterea pro
 τῆς δόξης, habet, τῆς χάριτος.

(72) Καὶ abest a Gobler. et Felc. 1.

(73) Regius primus, et Seguer. γάρ hic addunt:
 alii et editi omittunt. Idem Regius 1, et Seguer.
 paulo post omittunt, τοῖς δούλοις μου.

(74) Regius primus, et Seguer. ut et Græcus Scri-
 pturæ textus, τὸ νόμου.

(75) Αὐτοῦ τῶν deest in Regio secundo, Basil. et
 Felc. 2, anon. Mox ἄνδρες ἀδελφοί omittunt. Gobl.
 et Felc. 1, anon.

ad patres vestros ¹. » Et ad Timotheum hæc scribit : « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris ². » Quocirca cum Spiritus dicitur in aliquo esse, Verbum in ipso dans Spiritum intelligitur. Hinc cum impleretur prophetia, quæ dicit : « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem ³, » Paulus ait, « Secundum subministrationem Spiritus Jesu Christi in me ⁴. » Et ad Corinthios idem scribit : « An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus ? » Si porro Christus erat qui in eo loquebatur, manifestum est Christi fuisse Spiritum qui in illo loquebatur. Etenim cum Christus in Actis in ipso loqueretur, rursus ille dicebat : « Et nunc ecce alligatus ego Spiritu, vado in Jerusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per civitates protestatur mihi dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent ⁵. » Unde cum sancti dicunt, *Hæc dicit Dominus*, non aliter sane quam in Spiritu sancto loquuntur ; et in Spiritu loquentes, in Christo hæc eadem loquuntur. Quod si Agabus in Actis dicat, « Hæc dicit Spiritus sanctus ⁷, » non aliter item intelligendus est quam quod, cum ad ipsum factum fuisset Verbum, Spiritus suggererat quæ in eo loqueretur, ut et quæ Paulo Jerusalemis ventura erant denuntiaret. Profecto cum Spiritus Paulo iterum protestaretur, ipse Christus in eo loquebatur ; ita ut Spiritus testimonium sit quoque Verbi testimonium. Sic etiam cum Verbum in sanctam Virginem Mariam advenit, simul quoque affuit Spiritus, et Verbum in Spiritu sibi ipsi

¹ Act. xxviii, 25. ² I Tim. iv, 1. ³ Joel ii, 28. ⁴ Act. xxi, 14.

(76) Sic Reg. 1, Seguer. Basil. Gobler. Felck. 1, quibus consonant mss. codices Novi Testamenti Alexandrinus et Oxoniensis unus. Videtur tamen corruptus esse locus, transpositaque verba, ac omissa præpositio *διά*, forteque possit ita restitui : *ὁ δὲ Πνεύματος ἁγίου διὰ στόματος τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ*, etc. Mira autem hoc in loco est varietas mss. codicum Novi Testamenti, ut patet ex editione Oxoniensi 1675. Alii enim sic habent : *ὁ Πνεύματι ἁγίῳ διὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ*, etc. Alii *ὁ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδὸς σου*, etc. Alii post *παιδὸς σου* habent, *ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*. Cantabrigiensis, *ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου διὰ τοῦ στόματος λαλήσας Δαβὶδ τοῦ παιδὸς σου*. Vulgata versio habet ut hic vertimus. Ottobon. sic habet ἐν αὐτοῖς, ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ παιδὸς σου. Cæterum alii mss. et editi hunc S. Athanasii locum sic exhibent : *ὁ διὰ στόματος Δαβὶδ παιδὸς σου εἰπὼν*. Aliam autem lectionem, licet paulum corrupta videatur, selegimus, cum quia plures et melioris notæ mss. codices eam habent ; tum quia constat S. Athanasium nomen S. Spiritus hic non omisisse, cum hunc ipsum locum asserat ad probandum Deum in prophetis per Spiritum S. locutum fuisse. Reg. 1, Seguerian. et Basil. ante *παιδὸς*, art. τοῦ omittunt.

(77) Primus codex Regius et Seguerianus, μέν post ἐν habent : alii et editi minus bene post ὁ. Ibid. Goblerian. et Felck. 1, anon. προσελθούσι Ἰουδαίοις λέγων

(78) Sic primus codex Regius, Seguerianus, Goblerianus, et Felck. 1. Alii vero et editi, *γράφων*.

ματος (76) Δαβὶδ τοῦ παιδὸς σου εἰπὼν. » Καὶ ὁ Παῦλος, ἐν μὲν (77) τῇ Ῥώμῃ γένομενος, ἐπαρῆρησάζετο τοῖς ἔλλοῦσι πρὸς αὐτὸν Ἰουδαίοις. » Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν. » Τιμοθέῳ δὲ ἔγραφε (78) : « Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς ὑγαινούσης πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης (79). » Διὸ καὶ ὅταν λέγεται ἐν τισὶ τὸ Πνεῦμα γενέσθαι, νοεῖται ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ διδούς τὸ Πνεῦμα. Τῆς γοῦν προφητείας πληρουμένης, « Ἐχθεῶ ἀπὸ τοῦ Πνευμάτός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » ὁ Παῦλος ἔλεγε (80) : « Κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ. » καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν : « Ἡ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ ; » Εἰ δὲ Χριστὸς ἦν ὁ λαλῶν ἐν αὐτῷ, δηλον, ὅτι (81) Χριστοῦ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν αὐτῷ. καὶ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν αὐτῷ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔλεγε πάλιν : « Καὶ νῦν ἰδοὺ δεδεμένος ἐγὼ (82) τῷ Πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσονται μοι (83) μὴ εἰδώς. » πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πᾶν διαμαρτύρεται μοι λέγων, ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις μένουσί με. » Ὅθεν, ἐὰν οἱ ἅγιοι λέγωσι : *Τάδε λέγει Κύριος*, οὐκ ἄλλως ἢ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ λαλοῦσι. καὶ ἐν τῷ Πνεύματι λαλοῦντες, ἐν Χριστῷ ταῦτα (84) λέγουσιν. ἐὰν δὲ καὶ ὁ Ἄγαθος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγῃ : « (Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » οὐκ ἄλλως ἢ τοῦ Λόγου γενομένου πρὸς αὐτὸν, τὸ Πνεῦμα ἐχορηγεῖ λαλεῖν ἐν αὐτῷ (85) καὶ διαμαρτύρασθαι τὰ μένοντα τὸν Παῦλον εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἄμέλει, τοῦ Πνεύματος πάλιν διαμαρτυρουμένου τῷ Παύλῳ, ὁ αὐτὸς Χριστὸς ἐλάλει ἐν αὐτῷ (86), ὡς

⁵ Philipp. i, 19. ⁶ II Cor. xiii, 3. ⁷ Act. xx, 22, 25.

Ibidem Reg. 2, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(79) Regius primus et Seguerianus, πλάνοις.

(80) Sic Regius primus, Seguerianus, Anglican. Goblerian. et Felck. 1, et quidem recte. Alii autem et editi, καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε Κορινθίοις. Ibid. Reg. 2, χορηγίαν. Mox iidem illi sex mss. sic habent : καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ ἔγραψεν. Editi vero et alii, καὶ πάλιν πρὸς αὐτούς ὁ αὐτὸς ἔγραψεν. Ibidem Regius primus et Seguerianus habent ἢ δοκιμὴν, ut et legitis videtur Vulgatæ Novi Testamenti versionis auctor. Alii et editi, εἰ δοκιμὴν. Græcæ vero Novi Testamenti textus, ἐπεὶ δοκιμὴν, sine ulla mss. edit. Oxon. discrepantia.

(81) Sic Regius secundus, Seguerianus et Anglicanus. Cæteri et editi, δηλονότι.

(82) Sic Regius primus, Seguerian. Anglic. et Felck. 1. At Reg. 2 et Basiliens., ἐγὼ omittunt. Alii et editi habent, δεδεμένος ἐν τῷ Πνεύματι.

(83) Regius primus, et Seguerian., *συμθησόμενά μοι*. Mox Reg. 2, ὅτι omittit. Paulo post Regius primus, et Seguer., *διαμαρτύρατό μοι*, ut et legitur in ms. codice Alexand. Novi Testamenti editionis Oxoniensis. Mox iidem Regius primus, et Seguer., ἐὰν habent : alii et editi ἄν.

(84) Reg. 1, Goblerian. et Felck. 1, τὰ αὐτοῦ.

(85) Sic Seguerianus, Anglicanus, Goblerianus et Felck. 1. At Regius primus, ἐχορηγεῖ λαλεῖν αὐτῷ. Regius secundus, ἐπιχορηγεῖ καὶ λαλεῖ αὐτῷ. Basil., ἀποχορηγεῖν καὶ λαλεῖν ἐν αὐτῷ. Alii et editi, ἀποχορηγεῖ καὶ λαλεῖν ἐν αὐτῷ. Paulo post Reg. 1 et Seguer., *διαμαρτυρουμένου τῷ Παύλῳ*.

(86) Sic Reg. 1, et Seguer. qui et infra habent,

εἶναι τοῦ Λόγου τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος γινομένην **A** **corpus formavit et aptavit, res creatas per seipsum** διαμαρτυρίαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον **Patri conjungere et offerre, omniaque in illo reconciliare cupiens, « pacificans sive quæ in cœlis sive quæ in terris sunt ». »** Παρίαν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, συνεισῆρχετο τὸ Πνεῦμα, καὶ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι ἔπλαττε καὶ ἤρμαζεν ἑαυτῷ τὸ σῶμα, συνάψαι θέλων καὶ προσενεγκεῖν δι' ἑαυτοῦ τὴν κτίσιν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, « εἰρηνοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. »

32. Συμφώνως ἄρα ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν δεικνύται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ ἴδιον τοῦ Λόγου καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος· οὕτω γὰρ τῶν μὲν ἁγίων ἡ διδασκαλία εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιάρητον Τριάδα συνάγεται, καὶ μία πίστις αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ (87)· τῶν δὲ Τροπικῶν ἢ ἀλόγιτος μυθοπλαστία διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὰς Γραφάς, συμφωνεῖ δὲ τῇ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀλογίᾳ· **B** καὶ εἰκὸς αὐτοῦς (88) οὕτως ὑποκρίνασθαι ἀπάτης ἕνεκεν τῶν ἀκαρῶν. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι, ὡς γράφεις, οὐκ ἔλαθον σκέποντες ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειανούς προσποιήτῳ ἀντιλογίᾳ· καὶ γὰρ καὶ παρ' ἐκείνων ἐμισήθησαν (89), ὅτι μόνον τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχὶ καὶ τὸν Λόγον κτίσμα λέγουσι· καὶ παρὰ πάντων δὲ κατεγνώσθησαν, ὡς τῷ ὄντι πνευματομαχοῦντες, καὶ μετ' ὀλίγων γινόμενοι (90) νεκροὶ, ἔρημοι καὶ κενοὶ τοῦ Πνεύματος ὄντες. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες οὐκ ἔδυνήθησαν δεξάσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅτι πνευματικῶς ἀνεκρίνοντο· οἱ δὲ τὰ τῆς ἀληθείας φρονούντες ἀνακρίνουσι μὲν τὰ πάντα, αὐτοὶ δὲ ὑπ' οὐδεὸς ἀνακρίνονται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Κύριον ἀποκαλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ Πνεύματι ἑαυτὸν τε καὶ **C** δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα.

33. Ἐγὼ μὲν οὖν καίπερ ἐν ἐρήμῳ διάγων, διὰ γοῦν τὴν ἀναίδειαν τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας, οὐ φροντίσας τῶν γελοῶν ἐθελόντων διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ταπεινὸν τῆς διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεως, δι' ἄλλων γράψας, ἀπέστειλα τῇ σῆ (94) εὐλαβείᾳ, πολλὰ παρακαλῶν, ἵνα, ἐντυγχάνων τούτοις, τὰ μὲν διορθώσῃ, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀσθενῶς εἰρημένους συγγνώσκῃς. Κατὰ γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων ἀποστολικὴν πίστιν παρέδωκα, μηδὲν ἐξωθεν ἐπινοήσας (92), ἀλλ' ὅπερ ἔμαθον ἐνεχάραξα συμφώνως ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς. Σύμφωνον γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς προαποπεφασμένοις πρὸς βεβαίωσιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν. Καὶ οὐκ. ἐξωθεν ἐπινενόηται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' αὐτοῦ ἐδίδασκε τὴν Σαμαρείτιν, καὶ δι' αὐτῆς ἡμᾶς, τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος τελειότητα, ἀδιάρητον ὑπάρχουσαν καὶ μίαν Θεότητα (95). Αὐτῇ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ, ὡς φησι τῇ Σαμαρείτιδι· « Πίστεύε μοι, γύναι, ὅτι ἔρ-

* Coloss. 1, 20. * I Cor. 11, 14.

συνεισῆρχετο. Alii et editi, λαλεῖ, et infra, συνήρχετο.

(87) Reg. 1, et Seguer., ἐστὶ addunt: alii cum editis omittunt. Mox iidem Reg. 1, et Seguerian. neonon Gobler. et Felc. 1, habent ἀλόγιτος. Cæteri vero et editi, ἀλλοπιστος.

(88) Sic Reg. 1, et Seguerian. Alii vero et editi, εἰκότως.

(89) Hunc locum ita restituimus ex mss. Reg. 1

Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. In aliis et editis desunt ὅτι μόνον, usque ad κατεγνώσθησαν.

(90) Seguerian. Basil. et Anglic., γενόμενοι.

(91) Sic Regius primus, et Ottob. Seguerian. nec non Regius 2, qui tamen τῇ σου habet. Cæteri et editi, τῇ σῆ et τῇ σου et πολλά omittunt.

(92) Regius 1, et Seguerian., ἐπινυνών, et mox ἄπερ.

(93) Regius secundus, τῇ μετ' Θεότητι.

Trinitas, eamque individuum ac unam Divinitatem existere. Id, inquam, ipsa testatur veritas, ubi Samaritanæ ait : « Crede mihi, mulier, quia venit hora, et nunc est, cum veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in Spiritu et veritate oportet adorare ». Inde enim perspicuum est veritatem ipsum esse Filium, ut ipse ait, « Ego sum veritas », quem et propheta David his verbis invocabat : « Emitte lucem tuam et veritatem tuam ». Veri igitur adoratores Patrem quidem adorabunt, sed in Spiritu et veritate, Filium videlicet et in Filio Spiritum confitendo. Nam a Filio separari non potest Spiritus, uti nec a Patre Filius, quemadmodum ipsa Veritas his verbis docet : « Mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quem mundus non potest accipere », hoc est, qui eum ex Patre in Filio esse negant. Qui igitur voverint veros imitari adoratores, eos veritatem confiteri et amplecti necesse omnino est. Quocirca illi, quos hic refellendos suscepi, si nec post hæc velint quod verum est discere, nec intelligere possint; saltem impia proferre desinant, nec Trinitatem audeant separare, ne ipsi a vita separentur; nec Spiritum sanctum inter res creatas numerent, ne quemadmodum sancti Spiritus opera Pharisæi olim Beelzebuli attribuebant, sic et illi parisi auidaciæ rei, hic et in futura vita æterno supplicio sine

546 EJUSDEM ADEUMDEM EPISCOPUM SERAPIONEM ADVERSUS EOS QUI FILIUM REM CREATAM ESSE CONTENDUNT.

1. Ego quidem pauca me ita scripsisse existimabam : atque adeo me ipse maximæ imbecillitatis accusabam, qui nec tantum scribere potuissem, quantum adversus eos qui in Spiritum sanctum impii sunt licet hominibus dicere. Quando vero, ut scribis, quidam ex fratribus postulaverunt ut hæc in compendium redigerentur, quo paratiores ac promptiores esse possint cum ad breviter respon-

⁹ Joan. iv, 21, 22. ^{9*} Joan. xiv, 6. ¹⁰ Psal. xlii, 3. ¹¹ Joan. xv, 26; xiv, 17.

(94) Reg. 2 et Felc. 2 addunt ότι. At hæc verba ότι Πνεύμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτόν, desunt in Anglic. Basiliensi et edit. Commel.

(95) Gobl. et Felckm. 1, περί οὗ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγων, etc. Mox post Οἱ ἀληθινοί, particula τοίνυν additur a Regio 1, Seguer. Gobl. et Felc. 1, sed ab alijs et editis omittitur. Ibidem Regius 1, Gobl. et Felc. 1, προσκυνήσουσι.

(96) Verbum μαρτυρεῖ abest a Regio primo, Gobl. et Felc. 1, anonymo.

(97) Sic Regius primus, Seguer. Anglican. Gobl. et Felc. 1. At Otob. ὁ ἐστίν. Alii vero et edit. Commel. ὁς ἐστίν, sed mendose. Ib. Reg. 1, et Seguer., αὐτό habent : alii et editi, αὐτόν. Item pro ἐν τῷ Υἱῷ, ut legitur in Reg. 1, Seguerian. Gobl. et Felckm. 1; alii cum editis habent, ἐν τῷ Χριστῷ.

(98) Seguer. ἀπεθῶσαν. Gobl. et Felckm. 1, διαρῆθῶσαν. Paulo post Reg. 1 et Seguerian. habent, οἷ τότε. Editi et alii οἷ ποτε.

(99) Editi et Felc. 2 omittunt μετ' ἐκείνων.

(1) Sic Otobon. In Basil. et Anglican. inseribitur ἰκαν, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα κατὰ

αὐτὸν ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνούντας αὐτόν. Πνεῦμα ὁ Θεός (94), καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτόν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Δέδεικται τοίνυν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ ἀλήθεια μὲν αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐστίν, ὡς αὐτὸς φησὶν : « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια : » περί οὗ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐπεκαλεῖτο λέγων (95) : « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀληθειάν σου. » Οἱ ἀληθινοὶ τοίνυν προσκυνηταὶ, προσκυνοῦσι μὲν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ὁμολογούντες Υἱὸν καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα. Ἀχώριστον γὰρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἀχώριστος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς. Αὐτὴ ἡ Ἀλήθεια μαρτυρεῖ (96) ἡ λέγουσα : « Πέμφω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, » τοῦτο ἐστίν (97) οἱ ἀρνούμενοι αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Χρὴ τοίνυν κατὰ μίμησιν τῶν ἀληθινῶν ὁμολογεῖν καὶ προσδραμεῖν τῇ ἀληθείᾳ. Ἄν δ' ἄρα καὶ μετὰ ταῦτα μήτε μαθεῖν θέλωσι, μήτε νοεῖν δύνωνται· κἄν τῶν δυσφημιῶν παύεσθωσαν, καὶ μὴ διαιρείτωσαν τὴν Τριάδα, ἵνα μὴ διαιρεθῶσιν (98) ἀπὸ τῆς ζωῆς· μηδὲ τοῖς κτίσμασι συναριθμείτωσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ, ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι τῷ Βεελζεβούλ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀνετίθεσαν, οὕτω καὶ οὗτοι, τὰ ἴσα τολμῶντες, ἀσύγγνωστον καὶ ὡς καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τιμωρίαν μετ' ἐκείνων (99) ὑπομείνωσιν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ἘΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ ΚΤΙΣΜΑ ΤΟΝ ΥΙΟΝ (1).

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον καὶ (2) οὕτως ὀλίγα γεγραφεῖναι· καὶ κατηγοροῦν ἐμαυτοῦ πολλῆς ἀσθενείας, ὡς μὴ δυναθῆντος τοσοῦτον γράψαι, ὅσον ἀνθρώποις ἔξεστι λέγειν κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ δὲ, ὡς γράφεις, τινὲς τῶν ἀδελφῶν ἤξιώσαν καὶ ταῦτα ἐπιτεμεῖν, ἵνα ἔχωσιν ἐξ ἐτοιμοῦ καὶ δι' ὀλίγων ἀπολογεῖσθαι μὲν τοῖς ἐρωτῶσι περί τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, διελέγγειν δὲ τοὺς ἀσεβούντας·

τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν Υἱόν, et ad marginem, Ἐπιστολὴ δευτέρα. Regius autem, Seguer. Gobl. et Felc. 1, pro titulo hæc habent verba, Ταῦτα ἐκ τῶν προσηρημένων κατ' ἐπιτομὴν ἐγράφη κατ' αὐτῶν πάλιν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Id est, Hæc ex prædictis compendio scripta sunt contra eosdem qui dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse. Quæ item exstant in margine codicis Basiliensis. In omnibus porro mss. etiam in Felckm. 2, est numero secunda sive sequitur præcedentem. In editis autem primo loco sive ante præcedentem ponitur, cum hujusmodi titulo, Τοῦ ἐν ἁγίῳ, x. τ. λ. Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστίν. Sancti patris, etc. Epistola ad Serapionem episcopum, contra eos qui dicunt Filium esse rem creatam. Vide admonitionem pag. 516, num. 2.

(2) Felckm. 2 καὶ omittit. Mox Basil. Anglican. et Felckm. 2, et editi, γεγραφεῖναι. Ibid. Gobl. et Felckm. 1, ἐκατηγόρου. Item ibid. Anglicanus, πολλὴν ἀσθενείαν. Paulo post Reg. et Seguerianus, γράψαι. Alii et editi, γράφειν.

ἐπόησα καὶ τοῦτο θαρβῶν, ὅτι συνείδησιν ἔχων ἀγα-
θὴν, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις παραλείπεται, ἀναπληρώ-
σαις. Οἱ Ἀρειανοὶ, εἰς ἑαυτοῦς στραφεύντες, καὶ μη-
δὲν πλέον ἢ ἐξωθεν ἑαυτῶν νοουμένοι κατὰ τοὺς Σαδ-
δουκαίους, ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἐξεδέξαντο (3) τὴν
θεόπνευστον Γραφήν. Ἀκούοντες γοῦν σοφίαν, καὶ
ἀπύργασμα, καὶ Λόγον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν.
εἰώθασιν ἐπιλέγειν· Πῶς δύναται τοῦτο εἶναι (4) ;
ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶναι, ὃ μὴ δύναται αὐτοὶ νοεῖν.
Ἦρα γὰρ αὐτοὺς καὶ περὶ τοῦ παντὸς τοιαῦτα δια-
νοεῖσθαι· Πῶς δύναται ἡ κτίσις, μὴ οὐσά ποτε, γε-
νεῖσθαι ; ἢ πῶς δύναται χοῦς γῆς πλασθῆναι λογικὸς
ἔμβρωτος ; ἢ πῶς τὸ φθαρτὸν ἀφθαρτον γενέσθαι ; ἢ
πῶς ἡ γῆ ἐπὶ θαλάσσιον θεμελιώταται, καὶ ἐπὶ ποτα-
μῶν ἠτοίμασεν αὐτὴν ὁ Θεός ; Καὶ λοιπὸν ἐπιλέγειν
αὐτοὺς ἑαυτοῖς· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ
ἀποθνήσκωμεν (5) » ἵνα δηλονότι, φθειρομένων αὐ-
τῶν, συμφθαρή καὶ ἡ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν μανία.
quam ut ipsi sibi dicant, « Manducemus et bibamus ;
cras enim moriemur ¹⁵, » ut videlicet corru-

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν θνητὸν καὶ φθαρτὸν τὸ
τοιούτον φρόνημα· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος, ὅνπερ
ἔπρεπε καὶ αὐτοὺς διανοεῖσθαι, τοιούτος ἐστίν· Εἰ
πηγή, καὶ φῶς, καὶ Πατὴρ ἐστὶν ὁ Θεός, οὐ θέμις
εἰπεῖν οὔτε τὴν πηγὴν ξηρὰν, οὔτε τὸ φῶς χωρὶς
αὐγῆς, οὔτε τὸν Θεὸν χωρὶς Λόγου, ἵνα μὴ ἄσφορος,
καὶ ἀλογος, καὶ ἀφεγγής (6) ἦ ὁ Θεός. Ἀἰδίου τοιγαρ-
οῦν ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν αἰδίου
εἶναι· ἃ γὰρ ἂν ἐν τῷ Πατρὶ νοησωμεν, ταῦτα καὶ
ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι οὐκ ἀμφίβολον, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ
Κυρίου· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ, » καὶ
τὰ ἐμὰ πάντα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν (7). Αἰώνιος γοῦν
ἐστὶν ὁ Πατὴρ· αἰώνιος ἐστὶ καὶ ὁ Υἱός· δι' αὐτοῦ γὰρ
οἱ αἰῶνες γέγονασιν. Ὡν ἐστὶν ὁ Πατὴρ (8)· ἀνάγκη
(9) καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς ἐλλογητός
εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Οὐ θέ-
μις εἰπεῖν ἐπὶ Πατρὸς, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· ἀθέμι-
τον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Παντοκρά-
τωρ ἐστὶν ὁ Πατὴρ· παντοκράτωρ ἐστὶ καὶ (10) ὁ
Υἱός, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· « Ὁ ὢν, ὁ ἔρχό-
μενος, ὁ παντοκράτωρ. » Φῶς ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ἀπαύ-
ρασμα ὁ Υἱός καὶ φῶς ἀληθινόν. Ἀληθινὸς Θεὸς ὁ

A dendum his qui ipsos de fide nostra interrogant,
tum ad impios refutandos : id ego eo majore fidu-
cia suscepi, quod, cum recta sis præditus conscien-
tia, si quid omissum fuerit, tu ipse non ægre sup-
plebis. Ariani toti ad seipsos conversi, nihilque
aliud neque quod extra ipsos positum est, more
Salducæorum, cogitantes, divinam Scripturam hu-
manis ratiociniis expendunt. Cum igitur Filium,
Patris sapientiam, splendorem, et Verbum esse au-
diunt, percontari solent, qui istud possit esse : Quasi
id esse non possit quod ipsi intelligere non queunt.
Certe idem præque possumus de universo mundo
inquirere : Quomodo res quæ aliquando non erat,
potuit fieri ? Quomodo pulvis terræ potuit effici
homo ratione præditus ? Quomodo quod corruptioni
B subjectum est, incorruptum fieri potest ? Quomodo
terra super maria fundata est, et super flumina præ-
paravit eam Deus ¹⁵ ? Denique nihil aliud superest
terra super maria fundata est, et super flumina præ-
paravit eam Deus ¹⁵ ? Denique nihil aliud superest

2. Nihil igitur nisi mortale et corruptum est in
hac Arianorum sententia. At veritatis sermo, quem
utique illos meditari decebat, hujusmodi est : Si
fons, si lux, si Pater est Deus, nefas certe dictu
est, vel fontem aridum, vel lucem sine splendore,
vel Deum sine Verbo sive ratione esse ; ne videli-
cet sapientiæ, rationis et splendoris experts credatur
Deus. Itaque quia æternus est Pater, necesse
est Filium esse quoque æternum. Quæcunque enim
C in Patre esse intellexerimus, non est dubitandum
quin hæc eadem sint in Filio, cum ipse Dominus
dicat : « Omnia quæcunque habet Pater, mea
sunt ¹⁴, » et mea omnia Patris sunt. Itaque æternus
est Pater : æternus item est Filius ; siquidem per
illum facta sunt sæcula ¹⁵. Vere est Pater : vere
quoque necessario est Filius, « qui est super omnia
Deus benedictus in sæcula, Amen, » ut ait Paulus ¹⁶.
Non licet de Patre dicere, Fuit aliquando cum non
esset : nefas similiter est de Filio dicere, Fuit ali-
quando cum non esset. Omnipotens est Pater :
omnipotens etiam est Filius, 547 Joanne dicente :
« Qui est, qui erat et qui venturus est, omnipo-

¹² Psal. cxlii, 2. ¹³ 1 Cor. xv, 32. ¹⁴ Joan. xvi, 15. ¹⁵ Hebr. i, 2. ¹⁶ Rom. ix, 5.

(3) Sic Regius et Seguerian. At alii et editi, die-
D δέξαντο.

(4) Gobler. et Felckm. 1, λέγειν. Mox hæc verba,
ὥσπερ οὐ δυναμένου εἶναι, absunt ab Anglican. et
Ottob.

(5) Regius ἀποθνήσκωμεν. Item ibidem Regius,
Seguer. Goblerian. et Felckmanni 1, δηλονότι. Cæ-
teri et editi, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι. Mox Regius συμφθα-
ρῆ. Alii editique, συμφθαρῆσεται.

(6) Basiliens. Felckm. 2 et editio Commel. ἀφεγγ-
γής omittunt. Ibidem ἢ abest a Reg. et Seguer.

(7) Hæc verba, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα τοῦ Πατρὸς
ἐστὶ, quæ habent Reg. Seguerian. Anglican. Gobler.
et Felc. 1, ac legit Nannius, desunt in aliis et editis.
P. ulo post καὶ abest a Reg. et Seguerian.

(8) Hæc verba, ὁ Πατὴρ ἀνάγκη καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὢν,
desunt in Regio, et Seguer. Ibidem in Regio, Se-
gueriano, ac editis scribitur, ὢν ἐστὶ : sed mendum

est, ut videtur, scribendumque, ὢν ἐστὶν ὁ Πατὴρ,
ut exigit sensus. Mox Regius, Seguerianus, Gobler-
ianus et Felckmanni primus habent, ὡς εἶπεν ὁ
Παῦλος. Alii et editi, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ibidem
post θέμις, Regius, Seguerian. Gobler. et Felckm.
primus, οὖν omittunt : at alii et editi addunt. Mox
item Regius, Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1,
omittunt hæc verba, οὐδὲ ἐπὶ Υἱοῦ, quæ in aliis et
editis habentur post, ἐπὶ Πατρὸς. Quæ sequuntur
ibidem, ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ
ἦν ex ms. Regio restitutum.

(9) Forte ἀνάγκη.

(10) Καὶ deest in Reg. Seguerian. Goblerian. et
Felc. 1. Ibidem Goblerianus, et Felckmanni pri-
mus, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, Ὁ ὢν, etc. Alii mss.,
λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, τὰδε λέγει, Ὁ ὢν, etc. Ed. ti
λέγοντος τοῦ Ἰωάννου, τὸδε λέγει, Ὁ ὢν, etc.

zens¹⁷. » Lux est Pater : splendor et lux vera est Filius. Deus verus est Pater : Deus verus est quoque Filius. Ita enim scripsit Joannes : « Sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna¹⁸. » Denique nihil habet Pater, quod non sit Filii. Idcirco enim Filius in Patre et Pater in Filio est, quia quæ sunt Patris, hæc in Filio sunt, et rursus eadem in Patre intelliguntur. Ita sane istud intelligi debet : « Ego et Pater unum sumus¹⁹, » quia non alia sunt in Patre et alia in Filio, sed quæ in Patre sunt, eadem sunt in Filio. Unde quia quæ in Patre vides, vides quoque in Filio, recte illud intelligitur, « Qui videt me, videt Patrem²⁰. »

3. His ergo ita confirmatis, impius sine dubio ille habendus est qui Filium rem creatam esse contendit. Hinc enim fateri cogetur rem creatam ipsum quoque esse fontem, unde emanat creata sapientia et Verbum in quo omnia, quæ Patris sunt, existunt. Præterea vel ex his comprehendendi potest quam futilis sit Arianorum hæresis. Nempe quorum sumus similes, eandem quoque quam illi naturam habemus, atque adeo consubstantiales sumus. Quia igitur homines similes sumus et eadem nobis est natura : sumus idcirco invicem consubstantiales. Eadem enim omnibus est mortalitas, corruptio, mutabilitas, et origo ex nihilo. Angeli pariter inter se aliaque omnia naturæ similitudine secum conveniunt. Scrutentur ergo homines plus æquo curiosi, si inter Filium et res creatas intersit aliqua similitudo, vel si ea, quæ in Filio sunt, in rebus factis reperire possint, quo illis liceat Verbum Dei rem creatam appellare. Verum id nunquam invenient viri perquam temerarii atque a vera pietate aberrantes. Nam in rebus creatis nihil est omnipotens, nullaque in alterius sed solius Dei est potestate. Siquidem « cæli enarrant gloriam Dei²¹; » et, « Domini est terra et plenitudo ejus²². Mare vidit et fugit²³. » Omnia denique creatori famulantur, faciuntque verbum ejus²⁴, et ejus mandato obediunt. At Filius omnipotens est, ut Pater, quod utique et scriptum et ostensum est. Item nihil inter res creatas natura immutabile est. Siquidem quidam ex angelis ordinem suum non servaverunt²⁵, et, « stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus²⁶ : » diabolus e cælis cecidit, Adam prævaricatus est : postremo cunctæ res mutantur. Filius vero immutabilis est

Πατήρ, ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Υἱὸς· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· « Ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ ἡ (11) αἰώνιος. » Καὶ ὁλων οὐδὲν ἐστίν, ὧν ἔχει ὁ Πατήρ, ὃ μὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστί. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἐπειδὴ τὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα ἐν τῷ Υἱῷ ἐστί, καὶ πάλιν ταῦτα ἐν τῷ Πατρὶ νοεῖται. Οὕτω νοεῖται καὶ τὸ (12), « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· » ἐπειδὴ οὐκ ἄλλα ἐν τούτῳ, καὶ ἄλλα ἐν τῷ Υἱῷ· ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα ἐν τῷ Υἱῷ ἐστί. Καὶ ἂ βλέπεις δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐπειδὴ (13) βλέπεις ἐν τῷ Υἱῷ, νοεῖται καλῶς τὸ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακῶς ἑώρακε τὴν Πατέρα. »

3. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, ἀσεθὴς ἐστὶν ὁ λέγων κτίσμα εἶναι (14) τὸν Υἱόν. Ἀναγκασθήσεται γὰρ εἰπεῖν κτίσμα καὶ τὴν πηγὴν βρούσασαν, κτίσμα τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον, ἐν ᾧ ἐστί πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς. Ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τούτων ἂν τις ἴδοι τὸ (15) σαθρὸν τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειομαντιῶν. Ὦν ἐσμὲν ὁμοιοί, καὶ τὴν ταυτότητα ἔχομεν τούτων, καὶ ὁμοούσιοι ἐσμὲν· ἀνθρωποὶ γοῦν ὁμοιοὶ καὶ ταυτότητα (16) ἔχοντες, ὁμοούσιοι ἐσμὲν ἀλλήλων. Τὸ αὐτὸ γὰρ πᾶσι, τὸ θνητὸν, τὸ φθαρτὸν, τὸ τρεπτὸν, τὸ ἐκ μὴ ὄντων. Καὶ ἄγγελοι (17) δὲ πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὡσαύτως ὁμοφυῆ ἐστὶν ἀλλήλων. Οὐκοῦν ἐρευνάτωσαν οἱ περιεργοί, εἰ ἐστὶ τις ὁμοιότης πρὸς τὸν Υἱὸν τοῖς κτίσμασιν· ἢ τὰ ἐν τῷ Υἱῷ δύνανται εὐρεῖν ἐν τοῖς γενητοῖς, ἵνα καὶ κτίσμα τολμήσωσιν εἰπεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (18). Ἄλλ' οὐκ ἂν εὐροῖεν οἱ πάντα προπετεῖς καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν εὐσέβειαν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κτίσμασιν οὐδὲν ἐστὶ παντοκράτωρ, καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦ ἐτέρου κρατεῖται. Ἐκαστον γὰρ αὐτοῦ (19) ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. « Οἱ » μὲν γὰρ « οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ· ἢ δὲ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ καὶ τὸ πῆρωμα αὐτῆς· ἢ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγε. » Καὶ τὰ πάντα δοῦλα τοῦ πεποιηκότος ἐστί, ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ὑπακούοντα τῷ προστάγματι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς παντοκράτωρ ἐστίν, ὡς ὁ Πατήρ· καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ δέδεικται. Πάλιν τε (20) ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδὲν ἐστὶ ἀτρεπτον τῇ φύσει. Τῶν γὰρ ἀγγέλων τινὲς οὐκ ἐτήρησαν τὴν ἰδίαν τάξιν· καὶ ἂ στρατὸν οὐ καθάρᾳ ἐνώπιον αὐτοῦ· » καὶ ὁ μὲν διάβολος ἔπεσεν ἀπ' οὐρανοῦ· ὁ δὲ Ἀδὰμ παρέβη· καὶ πάντα ἀλλοιούμενά ἐστιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἀτρεπτός ἐστὶ καὶ ἀναλλοίωτος, ὡς ὁ Πατήρ. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ὑπέμνησεν ἐκ τοῦ ἑκατοστοῦ καὶ πρώτου ψαλμοῦ

¹⁷ Apocal. 1, 8. ¹⁸ I Joan. v, 20. ¹⁹ Joan. x, 30. ²⁰ Joan. xiv, 9. ²¹ Psal. xviii, 2. ²² Psal. cxiii, 1. ²³ Psal. cxiii, 5. ²⁴ Psal. cii, 20. ²⁵ Jud. 6. ²⁶ Job xxv, 5.

(11) H deest in Regio, Seguer. Gobler. et Felckmanni primo.

(12) Basil. Felckm. secundus anonymus, et editio Commeliniana, καὶ omittunt.

(13) Sic Regius et Seguer. At alii et editi δὲ et ἐπειδὴ omittunt. Ibidem καὶ ante νοεῖται deest in Reg. Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(14) Ἐλνα abest a Reg. Seguerian. Goblerian. et Felc. 1. Mox post εἰπεῖν, Reg. et Seguer. omittunt κτίσμα.

(15) Sic Regius et Seguer. At Ottobon., ἀπὸ τούτων ἴδοι τις. Cæteri et editi, ἀπὸ τούτων μάλιστα

ἴδοι τό, etc. Ibidem Regius et Seguerian., αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν.

(16) Felckm. 2, et editi, τὴν ταυτότητα. Mox τὸ φθαρτὸν abest a Gobler. Felc. 1, Reg. et Seguer.

(17) Ita Regius, Seguer. Gobl. et Felc. 1. At alii et editi, ἀγγέλοις. Ibid. Reg. et Seguer., τὰ ἄλλα πάντα. Cæteri et editi, τὰ ἄλλα δὲ πάντα.

(18) Regius et Seguer., Θεοῦ Υἱόν.

(19) Reg. Seguer. Anglican. Gobler. et Felck. 1, ἑαυτοῦ. Ibidem (præter Anglic.) omittunt τοῦ Θεοῦ.

(20) Sic Reg. et Seguer. In aliis vero et editis deest τε.

λέγων (21)· « Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἔθεμελίωσας· καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἀλλάξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. » Καὶ πάλιν λέγει (22)· « Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον· ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. »

4. Καὶ πάλιν τὰ γενητὰ πάντα οὐκ ἦν, καὶ γέγονε. Τῆν γὰρ γῆν, ὡς οὐδὲν, ἐποίησε· καὶ, ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα· » καὶ (23) ποιήματα δὲ ἔστι καὶ κτίσματα· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι. « Ἐν ἀρχῇ ἡ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· καὶ πάλιν (24)· « Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Ὁ δὲ Υἱὸς ὢν ἔστι καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ὡς ὁ Πατὴρ· καὶ τοῦτο (25) οὕτω δέδεικται· καὶ οὐ ποιούμενός ἐστιν, ἀλλὰ ποιῶν· καὶ οὐ κτιζόμενος, ἀλλὰ κτιζῶν καὶ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς. Δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ αἰῶνες γεγόνασι· καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· ὡς δὲ Ἀπόστολος ἐδίδαξε τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ (26), αὐτὸς κατ' ἀρχάς τὴν γῆν ἔθεμελίωσε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Καὶ πάλιν τῶν κτισμάτων οὐδὲν ἔστι τῆ φύσει Θεός· ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων ὁ καὶ γέγονε (27), τοῦτο καὶ ἐκλήθη· τὸ μὲν οὐρανός, ἄλλο δὲ γῆ (28)· καὶ οἱ μὲν φωστῆρες, τὰ δὲ ἄστρα· καὶ ἄλλα θάλασσα, καὶ ἄβυσσοι, καὶ τετράποδα· καὶ λοιπὸν, ἄνθρωπος· καὶ πρὸς τούτων ἄγγελοι, καὶ ἀρχάγγελοι (29), χερουβιμ, σεραφίμ, καὶ δυνάμεις, ἀρχαί, ἐξουσίαι, κυριότητες, παράδοξοι· καὶ οὕτως ἕκαστον διαμένει. Εἰ δὲ καὶ θεοὶ τινες ἐκλήθησαν (30), ἀλλ' οὐ τῆ φύσει, ἀλλὰ τῆ μετουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς εἶπεν· « Εἰ ἐκείνους εἶπεν θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο (31). » Διὸ, μὴ ὄντες τῆ φύσει θεοὶ, ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται, ἀκούοντες· « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἔστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· Ὑμεῖς δὲ, ὡς ἄνθρωποι, ἀποθνῆσκατε. » Τοιοῦτος ἦν ὁ ἀκούσας· « Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. » Ὁ δὲ Υἱὸς Θεὸς ἀληθινός ἐστιν, ὡς ὁ Πατὴρ. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἔστιν, καὶ ὁ

ut Pater, idque Paulus ex centesimo primo psalmo his verbis docet²⁷ : « Et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli : ipsi peribunt, tu autem permanebis : et omnes ut vestimentum veterascent, et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient ; » et iterum²⁸ : « Jesus Christus heri et hodie : ipse et in sæcula. »

4. Præterea quidquid est factum, factum est cum antea nihil esset. Nam terram, quæ antea nihil erat, fecit. Et qui « vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt²⁹. » Atqui res factæ, sunt item creatæ. Idcirco enim initium existendi habent. Nam « in principio fecit Deus cœlum et terram³⁰, » necnon omnia quæ in eis sunt. Et iterum : « Manus mea fecit hæc omnia³¹. » Filius autem, ut Pater, Deus est super omnia, quod quidem probatum est ; nec est res quæ sit, sed ipse res facit : nec denique creatur, sed ipse Patris opera creat et facit. Nam per ipsum et sæcula³² et omnia facta sunt³³, et sine ipso factum est nihil : atque, ut Apostolus ex psalmo ostendit, ipse initio terram fundavit, et opera manuum ejus sunt cœli³⁴. Insuper, nulla res creata natura Deus est, sed singulæ quod factæ sunt, idipsum appellatæ sunt : hinc alia, cœlum, alia terra dicta est : aliæ, luminaria ; aliæ, astra ; aliæ, maria, abyssi et quadrupedes, aliaque, homo : ut et ante res illas angeli, archangeli, cherubim, seraphim, virtutes, principatus, potestates, dominationes, paradisis : atque ita res illæ singulæ perseverant. Quod si nonnulli dii appellati sunt : certe non ex natura, sed quod Filii participes facti sint, id nomen sunt consecuti. Sic enim ipse ait : « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est³⁵. » Unde quia natura non sunt dii, fit aliquando ut quidam mutentur, hæcque audiant : « Ego dixi : Dii estis et filii Excelsi omnes. Vos autem, sicut homines, morimini³⁶. » Talis ille erat cui dictum est : « Tu vero homo es, et non Deus. » At Filius, Deus verus est, non secus ac Pater. In ipso siquidem est,

²⁷ Hebr. i, 10-12. ²⁸ Hebr. xiii, 8. ²⁹ Rom. iv, 17. ³⁰ Genes. i, 1. ³¹ Isa. lxxvi, 2. ³² Hebr. i, 2. ³³ Joan. i, 3. ³⁴ Hebr. i, 10 ; Psal. ci, 26. ³⁵ Joan. x, 35. ³⁶ Psal. lxxxi, 6.

(21) Gobler. et Felck. 1, ἐκ τοῦ Δαβὶδ λαθῶν τὴν χρῆσιν. Paulo post Reg. et Seguer., διαμενεῖς, et infra, ἀλλάξεις, ubi alii et editi, διαμένεις, et ἐλίξεις.

(22) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1, omittunt Καὶ πάλιν λέγει. Mox pro Καὶ πάλιν, Reg. et Seg. habent Πάλιν τε.

(23) Sic Reg. et Seguer. In Anglic. καὶ deest : alii et editi δὲ omittunt. Mox ibid. Reg. et Seguer., τοῦ γίνεσθαι.

(24) Πάλιν deest in Gobleriano et Felckmanni primo. Ibidem Basil., ἐποίησε τὰ πάντα. Mox Reg. et Seguer., ὢν ἔστιν ἐπὶ πάντων Θεός, ὡς Πατὴρ.

(25) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1. In aliis et editis deest τοῦτο. Ibid. Reg. et Seguer., καὶ οὐ ποιούμενος : alii et editi, ὡς οὐ, etc.

(26) Ita Reg. et Seguer. At Gobler. et Felck. 1, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔδειξε· Αὐτὸς κατ' ἀρχάς, Κύριε. Alii et editi pro δὲ, habent καί, et τὰ προ τὸ, et Κύριε post αὐτὸς, iidemque cum Gobleriano. et Felck. 1, habent ἔθεμελίωσας et χειρῶν σου.

(27) Regius, Seguerianus, Goblerianus, et Felck-

manni primus, καὶ omittunt.

(28) Sic Reg. et Seguer. Alii vero et editi, τὸ δὲ γῆ, οἱ δὲ φωστῆρες. Mox Reg. et Seguerian., θάλασσα καὶ ἄβυσσος. Gobler. et Felckm. 1, ἄστρα καὶ θάλασσα.

(29) Regius et Seguer. omittunt, καὶ et σεραφίμ καί. In Ottob. autem deest, ἀρχάγγελοι et σεραφίμ.

(30) Sic Reg. Seguer. Goblerian. et Felck. 1, ut et legit Nannius. Alii vero et editi, Καὶ θεοὶ δὲ τινες. Mox Reg. et Seguer., τῆ μετουσίᾳ. At alii et editi, τῆ omittunt. Ibidem in Reg. et Seguer., καὶ ante αὐτὸς.

(31) Ita Regius et Seguerianus, ut et legitur Joan. x, 35. Ceteri et editi, τοῦ omittunt. Mox post Διὸ, Regius et Seguerian., καὶ addunt. Ibidem paulo post sic habent Basiliensis, Anglicanus, Regius et Ottobon., ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται ἀκούοντες. Gobler. vero et Felck. 1, ἔστιν ὅτε τινὲς τρέποντες ἀκούοντες. Sic item Seguerianus, sed ὅτι additum est secunda manu pro ὅτε, quod aberat. Editi, ἔστιν ὅτε τρέπονται ἀκούοντες.

et Pater in Filio, quemadmodum Joannes scripsit, uti ostensum est. David autem psallit : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui ³⁷. » Et propheta Isaias clamat : « Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopiæ, et Sabain viri excelsi ad te transibunt, et te sequentur vinceti manicis, et adorabunt te, quia in te Deus est. Tu enim es Deus Israel, et nesciebamus ³⁸. » Quis vero Deus est, in quo est Deus, nisi Filius qui dicit : « Ego in Patre et Pater in me est ³⁹ ? »

5. Quæ cum ita se habeant ac conscripta sint, quis non videt Filium Patri esse consubstantialiæ, quandoquidem nihil simile habet cum rebus creatis, sed quæcunque sunt Patris, sunt etiam Filii? Quemadmodum enim si quam cum rebus creatis similitudinem et cognationem haberet, illis consubstantialis esset : ita quia ab iisdem secundum substantiam alius est, propriumque Patris est Verbum, nec alius ab illo est : cum item omnia quæ Patris sunt, ejusdem propria sint ; verum sane est eum Patri consubstantialiæ esse. Hæc siquidem fuit mens et sententia Patrum, cum in Nicæna synodo Filium consubstantialiæ et ex substantia Patris esse confessi sunt. Recte enim perspexerunt nullam creatam substantiam posse unquam dicere : « Omnia quæcunque habet Pater, mea **549** sunt ⁴⁰. » Nam cum existendi initium habeat, eam et proprie esse et semper fuisse dici nequit. Ac proinde quia hæc Filio conveniunt, et omnia, quæ Patris esse dictum est, Filii quoque sunt ; necesse est Filii substantiam non esse creatam, sed Patri consubstantialiæ. Unde cum alias ob causas tum certe idcirco creatam dici non potest substantia, quod proprietatum Dei capax sit. Proprietates autem ejus appello, ex quibus Deus cognoscitur, ut quod sit omnipotens, quod proprie sit, quod sit immutabilis, aliaque superius dicta, ne videlicet ipse Deus rebus creatis, uti volunt

6. Sic autem etiam refutari potest eorum impietas qui Dei Filium rem creatam esse pugnant. D

A Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ (32) · καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἔγραψεν, ὡς δέδεικται · ὁ δὲ Δαβὶδ ψάλλει · Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς αἰῶνα αἰῶνος (33) · ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου · καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἠσαΐας βοᾷ (34) · Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιοπῶν · καὶ οἱ Σαβαίμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαθήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν οἱ ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἤδειμεν. Ὡς δὲ ἔστιν ὁ Θεός, ἐν ᾧ ὁ Θεός, εἰ μὴ ὁ Υἱός· ὁ λέγων · Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ ἔστιν (35) ;

5. Τίς, τούτων ὄντων καὶ γεγραμμένων, οὐ συνορᾷ, ἐπεὶ (36) τῶν μὲν κτισμάτων οὐδὲν ὅμοιον ὁ Υἱός ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ὅτι ὁμοούσιος ἂν εἴη ὁ Υἱός τῷ Πατρὶ ; Ὡς περὶ γὰρ, εἰ τῶν κτισμάτων τινὰ εἶχεν ὁμοιότητα καὶ πρὸς αὐτά τινα εἶχε συγγένειαν, ὁμοούσιος ἂν αὐτοῖς ἦν · οὕτως ἄλλοτριος μὲν ὢν κατ' οὐσίαν τῶν γεννητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ Πατρὸς Λόγος, οὐκ (37) ἄλλος ὢν οὗτος ἐκείνου · ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἔστιν ἴδια πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὁμοούσιος εἰκότως ἂν εἴη τῷ Πατρὶ. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ Πατέρες νοήσαντες, ὁμολόγησαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ ὁμοούσιον καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Συνεῖδον γὰρ καλῶς, ὅτι κτιστὴ οὐσία οὐ δύναται ἂν ποτε εἰπεῖν (38) · Ἐάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἔστιν. Ὡς Ἀρχὴν γὰρ ἔγρουσα τοῦ γίνεσθαι, οὐκ ἔχει τὸ ὢν, καὶ τὸ ἦν ἀδίως. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ (39) ταῦτ' ἔχει ὁ Υἱός, καὶ πάντα δὲ τὰ προεξηρημένα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ἀνάγκη μὴ (40) κτιστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη κτιστὴ οὐσία, δεκτικὴ τῶν ἰδίων τοῦ Θεοῦ. Ἴδια δὲ αὐτοῦ ἔστιν, ἐξ ὧν γινώσκειται ὁ (41) Θεός, ὅσον τὸ παντοκράτωρ, τὸ ὢν, τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὰ ἕτερα τὰ προεξηρημένα, ἵνα μὴ ὁμοούσιος τῶν κτισμάτων (42) αὐτὸς ὁ Θεός φαίνεται κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἔχων ἄπερ καὶ τὰ κτίσματα ἔχουσιν δύναται.

6. Καὶ οὕτω δ' (43) ἂν τις διελέγξειε τὴν ἀσέβειαν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἡ

³⁷ Psal. XLIV, 7. ³⁸ Isa. XLV, 14, 15. ³⁹ Joan. XIV, 10. ⁴⁰ Joan. XVI, 15.

(32) Sic Regius, Seguer. Goblerian. et Felck. 1. At alii et editi, γὰρ ἔστιν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Πατήρ, etc.

(33) Ita Regius et Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Cæteri et editi, τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

(34) Goblerian. et Felck. 1, καὶ ὁ Ἠσαΐας· Ἐκοπίασεν. Ibid. Basiliens. et Anglican., ἐμπορία. Mox Gobler. et Felckm. 1, Σαβαίμ, ut et habet Græcus Scripturæ textus. Reg. et Seguer. Σαβαίμ. Alii et editi, Σαβαίμ. Item mox Reg. et Seguer., ἀκολουθήσουσί σοι ὀπίσω.

(35) Ἔστιν deest in Reg. et Seguer.

(36) Regius Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν, etc.

(37) Ita Regius et Seguerian. At alii et editi, οὐκ omitunt. Ibidem Gobler. Felck. 1, Anglic. Regius et Seguer., οὗτος ἐκείνου. Cæteri et editi, οὗτος ἐκείνων. Mox Regius et Seguerianus, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς. Alii et editi, τὰ omitunt.

(38) Sic Reg. et Seguer. At in aliis et editis, ἂν

deest. Paulo post Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1 et Anglican. habent τοῦ γίνεσθαι. Cæteri et editi, τοῦ γινέσθαι.

(39) Ita Regius, Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. primus anonymus. At alii et editio Commel., ἀδίως· ὁ δὲ Υἱός διὰ τοῦτο ἀδίος. Ἐπειδὴ, etc. Mox Gobler. et Felck. primus anonymus, et Anglic. δὲ omitunt post πάντα. Ibidem Regius et Seguer., προεξηρημένα τοῦ Πατρὸς. Alii et editi, προεξηρημένα περὶ τοῦ Πατρὸς.

(40) Sic Regius, Seguer. Gobler. Felck. primus anonymus et Anglic. At alii, οὐκ μὴ. Paulo post Anglic., Ἄλλως τε δὲ καὶ, etc.

(41) Ita Reg. et Seguer. In aliis et editis ὁ deest. (42) Sic Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, αὐτῶν τῶν κτισμάτων.

(43) Ita Reg. et Seguer. At alii et editi δὲ omitunt. Mox Basil., τὸν τούτου Λόγον.

πίστις ἡμῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμά ἄ
 ἔστι (44), λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀποστόλοις ·
 « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτί-
 ζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
 καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἶπε δὲ οὕτως, ἵνα ἐξ
 ὧν οἴδαμεν, ἀπὸ τούτων νοῶμεν καὶ περὶ τῶν προει-
 ρημένων (45). Ὡς περ οὖν οὐκ ἂν εἰποίμεν τοὺς πατέ-
 ρας ποιητάς, ἀλλὰ γεννήτορας, καὶ αὐτοὺς δὲ ἡμᾶς
 οὐκ ἂν εἴποι τις κτίσμα πατέρων, ἀλλὰ υἱὸς φύσει,
 καὶ ὁμοουσίους τῶν πατέρων · οὕτως, εἰ Πατὴρ ὁ
 Θεός, πάντως Υἱοῦ φύσει καὶ ὁμοουσίου ἐστὶ Πατὴρ.
 Ἀβραάμ γοῦν οὐκ ἔκτισε τὸν Ἰσαάκ (46), ἀλλ' ἐγέν-
 νησε · Βεσελεὴλ δὲ καὶ Ἐλιὰδ οὐκ ἐγέννησαν, ἀλλ'
 ἐποίησαν πάντα τὰ ἔργα τὰ ἐν τῇ σκηνῇ. Καὶ ναυ-
 πηγὸς δὲ καὶ οἰκοδόμος οὐ γενώσιν ἀ ποιούσιν, ἀλλ'
 ἕκαστος ἐργάζεται, ὁ μὲν τὸ σκάφος, ὁ δὲ τὴν οἰκίαν. Β
 Ὁ μὲντοι Ἰσαάκ οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ γενᾶ φύσει καὶ
 ὁμοούσιον τὸν Ἰακώβ (47) · καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ οὕτως
 τὸν Ἰουδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ὡς περ οὖν
 μαίνοιτ' ἂν τις λέγων τὴν οἰκίαν ὁμοούσιον τοῦ οἰκο-
 δόμου, καὶ τὸ σκάφος τοῦ ναυπηγοῦ, οὕτως πρεπόν-
 τως ἂν τις εἴποι πάντα Υἱὸν ὁμοούσιον εἶναι τοῦ ἁυ-
 τοῦ Πατρός. Εἰ τοίνυν Πατὴρ ἐστὶ καὶ Υἱός, ἀνάγκη
 τὸν Υἱὸν φύσει καὶ ἀληθεῖα εἶναι Υἱόν (48). Τοῦτο δὲ
 ἐστὶ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ, ὡς ἐκ πολλῶν ἔδει-
 χθη. Ἀμέλει περὶ μὲν τῶν ποιημάτων · « Αὐτὸς εἶπε,
 καὶ ἐγενήθησαν · αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. »
 Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ · « Ἐξηρέυετο ἡ καρδία μου Λόγον
 ἀγαθόν. » Ὁ δὲ Δανιὴλ οἶδεν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, οἶδε καὶ
 τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ · καὶ τὸν μὲν Υἱὸν εἶδε δροσί-
 ζοντα (49) τὴν κάμινον · περὶ δὲ τῶν ἔργων εἰρηκώς,
 « Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον, »
 ἕκαστον μὲν τῶν κτισμάτων κατέλεξε · τὸν δὲ Υἱὸν
 οὐ συνηρίθησε τούτοις, εἰδώς, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἔρ-
 γον (50), ἀλλὰ δι' αὐτοῦ γέγονε μὲν τὰ ἔργα, ἐν Πατρὶ
 δὲ ὁμοούσιος καὶ ὑπερψούσιος ἐστίν. Ὡς περ (51)
 οὖν δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς τοῖς γινώσκουσιν,
 οὕτως δι' αὐτοῦ ἡ εὐλογία, καὶ ὁ ὕμνος, καὶ ἡ δόξα,
 καὶ τὸ κράτος ὁμολογεῖται τῷ Πατρὶ δι' αὐτοῦ καὶ (52)
 ἐν αὐτῷ, ἵνα καὶ εὐπρόσδεκτος ἡ τοιαύτη ὁμολογία
 γένηται, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Ἐκ πολλῶν μὲν
 οὖν καὶ ἐκ τούτων δέδεικται καὶ δείκνυται (53) ἀσε-
 βῆς ὁ λέγων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

550 ex istis perspicuum et evidens est impiur
 eum esse quicumque Dei Verbum rem creatam esse contendit.

⁴⁴ Matth. xxviii, 19. ⁴⁵ Exod. xxxvi, 1. ⁴⁶ Psal. cxlviii, 5. ⁴⁷ Psal. xlii, 2. ⁴⁸ Dan. iii, 57.

(44) Sic Regius et Seguer. Caeteri vero et editi
 omittunt ἐστὶ. Mox hæc verba, τοῖς ἀποστόλοις, πο-
 ρευθέντες, habentur in Regio, Seguer. Anglic. Gob-
 lier. et Felck. primo, et legit Nannius, sed desunt
 in aliis et editis. Ibidem Regius et Seguer., εἰς
 ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου, etc.

(45) Regius et Seguer., εἰρημένον, iidemque mox
 et Gobler. ac Felck. prinus anonymus, εἰποιμεν,
 ubi alii et editi; εἴπομεν. Ibidem post πατέρας, Re-
 gius et Seguer. addunt ἁυτῶν. Ibidem Gobler. et
 Felck. prinus, οὐκ ἂν εἴποι κτίσμα.

(46) Ita Regius, et Seguer. Gobler. et Felck. pri-
 mus, ut et legit Nannius; at alii et editi, Υἱόν.
 Mox Regius et Seguer., καὶ Βεσελεὴλ δὲ, etc.

(47) Sic Regius, Seguer. et Anglic. At Otlobon.,
 φύσει τὸν Ἰακώβ υἱόν. Caeteri et editio Commel.,
 καὶ τὸν Ἰακώβ. Mox ibid. Gobler. et Felck. 1, ὁ δὲ

Nempe fides nostra est in Patrem, Filium et Spi-
 ritum sanctum, ipso Filio ad apostolos dicente :
 « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in
 nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ». Quibus
 sane verbis usus est, ut ex his quæ novimus, ea
 quæ dicta sunt intelligeremus. Quemadmodum ergo
 patres non opifices sed genitores appellamus, ac
 proinde nemo nos a patribus creatos, sed patrum
 esse natura filios et consubstantiales dicere possit :
 ita, si Pater est Deus, profecto Pater est Filii qui
 sit natura filius ipsique proinde consubstantialis.
 Hinc Abraham non creavit sed genuit Isaac. Beso-
 leel autem et Eliab non genuerunt, sed fecerunt
 omnia opera quæ in tabernaculo erant ». Similiter
 navium et ædificiorum fabricatores non gignunt
 quæ faciunt : sed illi quidem navem, hi domum
 construunt. Sic item Isaac non fecit, sed genuit
 sibi natura consubstantialem Jacob, ut et Jacob
 Judam ac fratres ejus. Quocirca ut is sana mente
 non esset, qui domum vel navem opifici esse con-
 substantialem diceret : ita profecto fateri convenit
 omnem filium suo patri esse consubstantialem.
 Quapropter si vere et Pater et Filius est, necesse
 omnino est Filium natura et veritate Filium, hoc
 est Patri consubstantialem esse, quod quidem multis
 demonstratum est. Certe de operibus dicitur : « Ipse
 dixit, et facta sunt ; ipse mandavit, et creata
 sunt ». De Filio autem : « Eructavit cor meum
 Verbum bonum ». Daniel quoque Filium Dei
 optime noverat : noverat et Dei opera. Itaque Fi-
 lium quidem flammam fornacis rore irrigantem vi-
 dit : at cum de operibus dixisset, « Benedicite,
 omnia opera Domini, Domino », singulas quidem
 res creatas enumeravit : sed inter eas Filium mi-
 nime collocavit : quippe qui non esset nescius, il-
 lum opus non esse, sed per ipsum facta esse opera.
 eumque in Patre laudari et superexaltari. Igitur
 quemadmodum Dei cognitio per ipsum Verbum ha-
 betur : ita per ipsum et in ipso benedictio, laus,
 gloria et potentia Patri concinitur, quo grata et ac-
 cepta sit hujusmodi confessio, sicuti Scriptura
 testantur. Itaque cum ex multis rationibus, tum

550 ex istis perspicuum et evidens est impiur
 eum esse quicumque Dei Verbum rem creatam esse contendit.

τὸν Ἰουδα. Ὡς περ οὖν, etc. Regius habet quoque
 τὸν Ἰουδα.

(48) Sic Regius, Seguer Gobler. Felck. 1, et An-
 glic., sed a tribus postremis abest ἐστὶ. Caeteri et
 editi, Υἱὸν, τούτέστιν ὁμοούσιον.

(49) Ita Regius, Seguer. Gobler. Felck. II et Ot-
 tobou. Caeteri autem cum editione Commel., δροσί-
 ζοντα. Ibid. Regius et Seguer., εἶδε. Alii et editi.
 οἶδε.

(50) Felck. 2 et editi, οὐκ ἐστὶ μὲν, et mox, γέ-
 γονε μὲν πάντα τὰ ἔργα.

(51) Felck. 2 et editio Commel., Ὡς περ γάρ.

(52) Editio Commel. et Felck. 2 καὶ omittunt.
 Mox Seguer., ἵνα εὐπρόσδεκτος.

(53) Ita Reg. Seguer. Basil. et Anglic. At alii et
 editi omittunt καὶ δείκνυται.

7. Verum cum maxime his Proverbiorum verbis A
 niti videantur, « Dominus creavit me initium via-
 rum suarum in opera sua ⁴⁶, » atque ad hunc modum
 concludant: Ecce igitur creavit, ac proinde res est
 creata; e re sane fuerit ex hoc etiam loco ostende-
 dere quantum illi hallucinentur, et a scopo divinæ
 Scripturæ aberrant. Enimvero si Filius est, res
 creata ne dicatur: sed si res est creata, Filius non
 appellatur. Namque supra probatum est, quantum
 esset rei creatæ et filii discrimen. Deinde, cum ini-
 tiatio sive baptismus non in nomine creatoris et
 rei creatæ, sed in nomine Patris et Filii perficitur,
 necesse est Dominum non rem creatam sed Filium
 vocari. At, inquit, an non id scriptum est? Ita
 sane scriptum est et necessario dictum: sed hæreti-
 ci quod bene dictum est, male profecto intelligunt. B
 Si enim Christianismi formam et characterem in-
 telligerent cognoscerentve, Dominum gloriæ rem
 creatam esse nequaquam dicerent, neque quod re-
 cte scriptum est, illis instar scopuli esset. Hi igitur
 « nescierunt neque intellexerunt ⁴⁷, » quam ob rem,
 uti scriptum est, « in tenebris ambulat ⁴⁸. » Ver-
 rumtamen rem explicare necesse est, cum ut illi
 etiam hoc in loco desipere convincantur, tum ne
 nos ipsi refutationem illorum impietatis prætermis-
 sisse videamur, ac denique fortasse ut iidem ipsi
 quoque resipiscant. Is est itaque Christianæ fidei
 character, Filium Dei, qui Verbum Deus est (nam,
 « in principio erat Verbum et Deus erat Ver-
 bum ⁴⁹, ») qui sapientia et virtus Patris est (Chris-
 tus enim Dei virtus et Dei sapientia ⁵⁰), in fine
 sæculorum hominem propter nostram salutem fac-
 tum esse. Joannes enim qui dixit, « In principio
 erat Verbum: » mox subiecit, « Et Verbum caro
 factum est ⁵¹, » quod idem est ac si diceret, homo
 factus est. Quin etiam ipse Dominus de seipso
 aiebat: « Quid me quæritis interficere, hominem
 qui veritatem vobis locutus sum ⁵². » Paulus vero ab
 eodem doctus scribit: « Unus Deus, unus et me-
 diator Dei et hominum, homo Christus Jesus ⁵³: »
 homo, inquam, factus, qui, rebus humanis optime

ac destructa, jam ad dextram Patris sedet, in quo
 et ipse est, et Pater in ipso sicuti fuit et est semper.

8. Hæc ergo vera est Christianæ fidei forma ex
 apostolis per Patres derivata. Cæterum qui Scri-
 pturæ lectioni vacat, pendere et discernere debet,
 quandonam de divinitate Verbi loquatur, quando

7. 'Αλλ' ἐπειδὴ προφασίζονται τὸ ἐν ταῖς Παροι-
 μίαις γεγραμμένον τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
 ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, » καὶ ἐπιλέγουσιν (54)
 ἑαυτοῖς· Ἰδοὺ ἔκτισε, καὶ κτίσμα ἐστὶν· ἀναγκαῖόν
 ἐστὶ καὶ ἐκ τούτου δεῖξαι ὅσον πλανῶνται, μὴ εἰδό-
 τες τὸν σκοπὸν τῆς θείας Γραφῆς. Εἰ μὲν οὖν Υἱὸς
 ἐστὶ, μὴ λεγέσθω κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, μὴ λεγέσθω
 Υἱός. Δέδεικται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅση διαφορὰ
 ἐστὶ κτίσματος καὶ Υἱοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τελείωσις οὐκ
 εἰς κτίστην καὶ κτίσμα (55), ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ
 Υἱὸν κρατεῖ, ἀνάγκη μὴ λέγεσθαι κτίσμα, ἀλλ' Υἱὸν
 τὸν Κύριον. Οὐ γέγραπται οὖν; φησί. Ναὶ γέγραπται,
 καὶ ἀναγκαῖως εἴρηται· ἀλλὰ κακῶς νοοῦσι τὸ καλῶς
 εἰρημένον οἱ αἰρετικοί. Εἰ γὰρ ἐνόουν καὶ ἐγίνωσκον
 τὸν χαρακτήρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐκ ἂν τὸν Κύριον
 τῆς δόξης ἔλεγον κτίσμα εἶναι, οὐδὲ προσέκοπτον τῷ
 γεγραμμένῳ καλῶς. Ἐκείνοι μὲν οὖν « οὐκ ἔγνωσαν,
 οὐδὲ συνήκαν· » διὰ τοῦτο, ὡς γέγραπται, « ἐν σκότῳ
 διαπορεύονται· » ἡμᾶς δὲ ὁμῶς ἀναγκαῖον εἰπεῖν,
 ἵν' ἐκείνοι μὲν καὶ ἐν τοῦτῳ δειχθῶσιν ἄφρονες, ἡμεῖς
 δὲ μὴ παραλίπωμεν τὸν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν
 ἔλεγχον, ἴσως καὶ αὐτοὶ μεταγνώσιν. Ὁ χαρακτήρ
 τὸν οὖν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἐστὶν οὗτος, τὸν Υἱὸν
 τοῦ Θεοῦ, Λόγον ὄντα Θεόν (« Ἐν ἀρχῇ γὰρ ὁ Λό-
 γος, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος »), σοφίαν ὄντα καὶ δύνα-
 μιν τοῦ Πατρὸς (Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ
 σοφία), τοῦτον ἐπὶ συντελεῖ τῶν αἰῶνων ἀνθρώπων
 γεγενῆσθαι (56) διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Αὐτὸς
 γὰρ ὁ Ἰωάννης, εἰρηκῶς, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, »
 μετ' ὀλίγα εἶπε· « καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· » ἴσον
 τῷ εἰπεῖν, ἀνθρώπος γέγονε. Καὶ ὁ μὲν (57) Κύριος
 περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτείνει· ἀν-
 θρώπων δὲ τὴν ἀλήθειαν ὕμιν λελάληκα; » ὁ δὲ Παῦ-
 λος, παρ' αὐτοῦ μαθὼν, ἔλεγε· « Εἰς Θεὸς (58), εἰς
 καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Χριστὸς
 Ἰησοῦς· » ἀνθρώπος δὲ γενόμενος καὶ οἰκονομήσας
 τὰ ἀνθρώπινα, τροπώσας τε καὶ καταργήσας τὸν καθ'
 ἡμῶν (59) θάνατον, κάθηται νῦν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς,
 ἐν αὐτῷ ὄν, καὶ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ, ὥσπερ
 ἦν ἀεὶ, καὶ ἐστὶ διαπαντός.

administratis, et morte, cuius rei eramus, fugata

8. Ὁ μὲν χαρακτήρ οὗτος ἐκ τῶν ἀποστόλων διὰ
 τῶν Πατέρων· δεῖ δὲ λοιπὸν, ἐντυγχάνοντα τῇ Γραφῇ,
 δοκιμάζειν καὶ διακρίνειν, πότε μὲν περὶ τῆς θεότητος
 τοῦ Λόγου λέγει, πότε δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ·

⁴⁶ Prov. viii, 22. ⁴⁷ Psal. lxxxi, 5. ⁴⁸ Joan. xii, 35. ⁴⁹ Joan. i, 1. ⁵⁰ I Cor. i, 24. ⁵¹ Joan. i, 14.
⁵² Joan. vii, 19; viii, 40. ⁵³ I Tim. ii 5.

54) Sic Reg. Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1. Cæteri vero et editio Commel., ἐπιλέγουσιν. Mox Reg. et Seguer., ἔκτισε. Alii et editio Commel., ἔκτισθη. Editio autem Paris. et Colon., κτίστης. Ibidem post ἀναγκαῖον Regius et Seguer. omitunt ἐστὶ.

(55) Ita Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At Otobon., ἔκτισθη καὶ, etc. Alii et editio Commel., κτίστην καὶ κτίσμα, male.

(56) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1. Alii et editio Commel., γενέσθαι. Mox post σωτηρίαν Reg. et Seguer. omitunt ἐδέξασεν, quæ vox ibi

in aliis et editis habetur. Ibidem iidem Reg. et Seguer., Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης εἰρηκῶς, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, μετ' ὀλίγα, etc. Gobler. et Felck. 1, Ἰωάννης γὰρ φησι..... καὶ μετ' ὀλίγα. Alii et editi, Οὕτως γὰρ Ἰωάννης εἰρηκῶς..... καὶ μετ' ὀλίγα.

(57) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1 μὲν omitunt. Mox in Seguer. τὴν deest ante ἀλήθειαν.

(58) Gobler. et Felck. 1, ὁ δὲ Παῦλος φησὶν· Εἰς Θεός, etc. Iliid. καὶ abest ab editione Commel.

(59) Otobon., τὸν καθ' ἡμᾶς. Ibid. Reg. et Seguer., κάθηται νῦν, etc. Alii et editio Commel. νῦν omitunt.

ἵνα μὴ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων νοοῦντες παραπαίωμεν (60), ἵνα πεπνόθασιν οἱ Ἀρειανοί. Ὅσπερ τοίνυν, Λόγον αὐτὸν εἰδότες, οἶδαμεν, ὅτι « δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν » καὶ, « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οὐ οὐρανὸς ἐτερεύθησαν » καὶ, « Ἀποστάλλει (61) τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰσται τὰ πάντα » καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν εἰδότες, οἶδαμεν, ὅτι ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν ὁ Πατήρ· καὶ Θεὸν δὲ (62) αὐτὸν εἰδότες, πεπιστεύκαμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· « Ὁ θρόνος σου » γὰρ, « ὁ Θεός, » ἦδε Δαβὶδ, « εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Καὶ ἐν μὲν τῷ Ἠσαΐα αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με. » Ὁ δὲ Πέτρος ὡμολόγησεν, ὅτι « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος » οὕτως εἰδότες αὐτὸν ἀνθρωπῶν γενόμενον, οὐκ ἀρνούμεθα τὰ περὶ αὐτοῦ ἀνθρωπίνως λεγόμενα, οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν, τὸ διψᾶν, τὸ ραπισθῆναι, τὸ δακρῦσαι, τὸ κοιμηθῆναι, καὶ τέλος τῷ σταυρῷ ἀναδεδεσθαι (63) τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον· ταῦτα γὰρ πάντα περὶ αὐτοῦ γέγραπται. Οὕτως καὶ τὸ, « ἔκτισεν, » ἀνθρώποις ἀρμύζον οὐκ ἀπέκρυψεν ἡ Γραφή, ἀλλ' εἶρηκεν. Ἐκτίσθημεν γὰρ καὶ πεποιήμεθα οἱ ἀνθρώποι. Ἄλλ' ὡσπερ ἀκούοντες, ἐπεινασεν, ἐκοιμήθη, ἐρραπίσθη, οὐκ ἀρνούμεθα (64) αὐτοῦ τὴν θεότητα· οὕτως ἀκούοντας τὸ, « ἔκτισεν, » ἀκόλουθον ἀν εἰη μνημονεύειν, ὅτι, Θεὸς ὢν, ἐκτίσθη ἀνθρώπος. Ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ κτίζεσθαι, ὡσπερ καὶ τὰ προαιρημένα, τὸ πεινᾶν, καὶ τὰ ὅμοια.

9. Καὶ γὰρ κάκεινο πάλιν τὸ καλῶς μὲν (65) εἰρημένον, κακῶς δὲ νοούμενον παρ' αὐτοῖς· φησὶ δὴ τὸ, « Περὶ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » καλὸν ἔχει (66) τὸν νοῦν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ νομίζουσιν ἐκ τοῦ λέγειν, « οὐδὲ ὁ Υἱὸς, » ὅτι ἀγνωστὸν δηλοῖ, ὅτι κτίσμα ἐστίν. Οὐκ ἐστὶ δὲ οὕτως μὴ γένοιτο! καὶ γὰρ ὡσπερ λέγων (67), « Ἐκτίσθη

A vero de humanis ejus actis : ne alia pro aliis intelligendo hallucinemur, quod utique Arianis accidit. Quemadmodum igitur nos qui Verbum agnoscerimus, novimus quoque quod « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil » ; et, « Verbo Domini caeli firmati sunt » ; et, « Mittit Verbum suum et sanat omnia » . Similiter illum sapientiam esse agnoscentes, Deum sapientia fundasse terram ⁶⁷, et Pairem omnia in sapientia fecisse certum habemus ⁶⁸. Ipsum itidem Deum confitentem, Christum **551** esse credimus. Nam « Sedes tua, Deus, » canit David, « in saeculum saeculi. Virga aequitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae praes consortibus tuis » . Ipse vero in Isaia de seipso dicit : « Spiritus Domini super me, cujus causa unxit me » . Petrus autem confessus est, quia « Tu es Christus Filius Dei viventis » . Ita, cum hominem factum esse scientes, non negamus quae de illo humanitus sunt dicta, qualia sunt esurire, sitire, alapis percuti, lacrymari, dormire, ac demum mortem pro nobis in cruce suscipere. Haec enim omnia de illo scripta sunt. Illud quoque verbum, « creavit, » quod quidem hominibus convenit, non reticuit Scriptura, sed expressit. Nos enim homines creati et facti sumus. Sed quemadmodum cum audimus, esurivit, dormivit, alapis percussus est, ejus divinitatem non negamus : sic cum hanc vocem, « creavit, » audimus, meminisse aequum est eum qui Deus erat, hominem creatum esse. Siquidem hominum proprium est creari, ut et caetera supra allata, esurire et similia.

9. Istud quoque recte dictum est, quod male ab illis intelligitur, nempe, « De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli, neque Filius » . Haec, inquam, rectam continent sententiam. At illi ex his verbis, « neque Filius, » putant cum ille se ignorare asseverat, rem creatam se esse significare. Verum non ita est· absit! etenim quemadmodum cum

⁶⁰ Joan. 1, 3. ⁶¹ Psal. xxxii, 6. ⁶² Psal. cvi, 20. ⁶³ Prov. iii, 19. ⁶⁴ Psal. ciii, 24. ⁶⁵ Psal. xlii, 7, 8. ⁶⁶ Isa. lxi, 1. ⁶⁷ Matth. xvi, 16. ⁶⁸ Marc. xiii, 32.

(60) Ita Regius et Seguer. Caeteri autem et editi, παραπαίωμεν. Ibidem Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1, Ἀρειανοί. Alii et editi, αἰρετικοί.

(61) Regius et Seguer., ἀποστέλλει, iidemque mox cum Gobler. et Felck. primo, ἰσάεται, et σοφίαν δὲ αὐτόν. Alii et editi, ἀποστέλλει, ἰσται, et σοφίαν αὐτήν. Ibidem Gobler. et Felck. 1, ὅτι omisso, habent Ὁ Θεός γάρ, etc.

(62) Goblerian. et Felck. primus δὲ omittunt, iisdemque paulo post habent, Ὁ γὰρ θρόνος σου, φησὶ Δαυὶδ, εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ Ἠσαΐας· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ. Ibidem σου deest in Seguer., idemque et Regius ψάλλει habet pro ἦδε. Regius addit quoque φησὶ post γάρ. Item ibidem Regius et Seguer., βασιλείας αὐτοῦ... καὶ ἐμίσσησας ἀνομίαν.

(63) Gobler. et Felck. primus, τὸν σταυρὸν ἀναδεδεσθαι καὶ τὸν, etc. Paulo post Regius et Seguer., ἔκρυψεν, et ἐκτίσθημεθα.

(64) Ita Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus. In aliis et editis deest ol. Mox Gobler. et

Felck. primus, ἐπεινασε καὶ τὰ λοιπὰ οὐκ ἀρνούμεθα. Paulo post Regius, Seguer. Gobler. Felck. primus et Anglic., οὕτως ἀκούοντες. Alii cum editis, οὕτως ἀκούοντας.

(65) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus. At alii et editi μὲν omittunt. Ibidem Gobler. et Felck. primus, εἶρηται. Item ibidem Regius et Seguer. ἐκείνης habent post ἡμέρας, non post ὥρας.

(66) Ita Regius, Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editio Commel., ἔχεν. Ibidem post μὲν Regius et Seguer. γάρ addunt : alii et editi omittunt. Mox pro δηλοῖ, ὅτι, Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1 et Anglic. habent δηλονότι.

(67) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus. At alii et editi, ὡς. Mox haec verba, οὕτως λέγων, οὐδὲ Υἱὸς, ἀνθρωπίνως εἶρηκε, desunt in Basil. Felck. 2, et editione Commel., ut ea quae paulo post sequuntur, Οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ἐάν μὴ ἀκούσωσι : καὶ μάθωσι. Vox autem, ἀκούσωσι, absit a Gobler. Felck. primo et Anglic. Haec item verba, ὡς

dixit, « Creavit me, » humanam naturam designabat : ita cum ait, « neque Filius, » eandem humanam naturam denotabat. Et quidem causa cur ita locutus sit, valde consentanea est. Quia enim homo factus est, uti scriptum est, et hominum proprium sit ignorare, ut et esurire cæteraque id genus (namque nihil homines cognoscunt nisi audierint et didicerint), idcirco hominum ignorantiam, quatenus homo factus, præ se ferre voluit : primum quidem ut ostenderet se vere corpus humanum habere ; deinde ut hominum ignorantiam in corpore gerens, naturam humanam ab omnibus liberaret et purgaret, perfectamque ac sanctam Patri exhiberet. Quid igitur Arianis superest quod possint opponere? Quid novi ad obgannendum excogitabunt? Siquidem dilucide ostendimus eos has voces non intelligere, « Dominus creavit me in opera sua : » et, « De die autem illo nemo scit neque angeli, neque Filius. » Etenim ut hoc verbo, « creavit, » humanam naturam significat, quia vere homo factus et creatus est : ut item cum ait, « Ego et Pater unum sumus ⁶², » et, « Qui videt me, videt et Patrem ⁶³, » et, « Ego in Patre et Pater in me ⁶⁴, » suam æternitatem et consubstantialitatem cum Patre denotat ; ita hæc verba : « Nemo scit neque Filius, » tanquam homo usurpat, quia nempe proprium hominum sit ignorare. Enimvero ille qui dicit, « Nemo novit Patrem nisi Filius, **552** neque Filium nisi Pater ⁶⁵, » multo magis res creatas idem noverit. Hinc discipuli apud Joannem Domino aiebant : « Nunc scimus quia scis omnia ⁶⁷. » Itaque manifestum est nihil plane esse quod Christus ignoret, cum ipse sit verbum per quod omnia facta sunt. Quocirca quia dies illa aliquid est ex omnibus, non dubium est quin per ipsum ipsa quoque futura sit, etiamsi

με, » ἀνθρωπίνως εἶρηκεν· οὕτως λέγων, « οὐδὲ ὁ Υἱός, » ἀνθρωπίνως εἶρηκε. Καὶ τὸ αἴτιον τοῦ οὕτως εἰρηκέναι ἔχει τὸ εὐλογον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνθρώπος γέγονεν, ὡς γέγραπται, ἀνθρώπων δὲ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, ὡσπερ καὶ τὸ πεινᾶν, καὶ τὰ ἄλλα (οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσῃσι καὶ μάθῃσι), διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀγνοίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀνθρώπος γεγὼνός, ἐπιδείκνυται· πρῶτον μὲν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἀνθρώπινον ἔχει σῶμα· ἔπειτα δὲ, ἵνα καὶ, τὴν ἀγνοίαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ σώματι ἔχων, ἀπὸ πάντων λυτρωσάμενος καὶ καθαρσίας, τελείαν καὶ ἁγίαν παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνθρωπότητα (68). Ποῖαν ἐτι πρόφασιν εὐρήσουσιν οἱ Ἀρειανοί; Τί λοιπὸν ἐπινοήσαντες γογγύσουσι; Κατεγνώσθησαν μὴ εἰδότες τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ (69). »

B Καὶ ἐδείχθησαν μὴ νοοῦντες τὸ, « Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός. » Καὶ γὰρ ὡσπερ λέγων μὲν τὸ, « ἔκτισε, » τὸ ἀνθρώπινον σημαίνει, ὅτι ἀνθρώπος γέγονε καὶ ἐκτίσθη· λέγων δὲ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, » καὶ, « Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, » καὶ, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » τὴν ἀδιότητα καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον σημαίνει· οὕτως λέγων, « Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱός, » ὡς ἀνθρώπος πάλιν λέγει· ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. Λέγων δὲ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, » οἶδε πολλῶν πλείον τὰ γενητά (70). Οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην ἔλεγον τῷ Κυρίῳ· « Νῦν οἶδαμεν, ὅτι πάντα οἶδας. » Ἐδῆλον (71) οὖν, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ὃ ἀγνοεῖ, Λόγος ὢν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τῶν δὲ πάντων οὕσα καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, πάντως δι' αὐτοῦ γενήσεται, καὶ διαβράβωσι μυριάκις τῇ (72) ἑαυτῶν ἀγνοίᾳ οἱ Ἀρειανοί.

Ariani præ sua ignorantia sexcenties dirumpantur.

**EPISTOLA EJUSDEM AD EUMDEM
SERAPIONEM EPISCOPUM,
DE SPIRITU SANCTO.**

1. Admirabere forsitan, quare cum jussus sim epistolam de sancto Spiritu in compendium redi-

**ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ
ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (73).**

1. Ἴσως θαυμάσεις, πῶς ἐντειλάμενον τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπιτε-

⁶² Joan. x, 30. ⁶³ Joan. xiv, 9. ⁶⁴ ibid. 10. ⁶⁵ Matth. xi, 27. ⁶⁷ Joan. xvi, 30.

ἀνθρώπος γεγὼνός ἐπιδείκνυται, etc., usque ad ἐν τῷ σώματι ἔχων exclusive, desunt in Gobler. et Felck. primo. Mox Regius et Seguer., καθαρσίας. Cæteri et editi, κηθάρας.

(68) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editio Commel., τέλειον καὶ ἅγιον παραστήσῃ τῷ Πατρὶ τὸν ἀνθρώπον.

(69) Regius et Seguer. omittunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, nec ea vertit Nannius. Mox iidem Regius et Seguer., Περὶ δὲ τῆς. In aliis et editis δὲ deest. Ibidem Basil. et Anglic., τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας. Gobler. et Felck. primus ibidem, οὐδὲ ὁ Υἱός οἶδε. Item ibidem, Regius, Seguer. Anglic. Basil. Gobler. Felck. primus et Otobon., ὡσπερ. Cæteri et editi, ὡς. Rursus ibidem Seguer., λέγων μὲν, Regius, λέγομεν, male pro λέγων μὲν, ut habent Gobler. Felck. primus, qui iidem, ut et Anglic. et Basil. habent quoque, ἔκτισέ με. Alii et editi, λέ-

γων τὸ, ἔκτισε, τό, etc.

(70) Basil., γενητά. Ibidem Anglic., ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, quæ omnia desunt in Gobler. et Felck. 1.

(71) Sic manuscripti omnes. Editio Commel., male, ἀδῆλον. Ibidem οὖν deest in Regio et Seguer. Mox Otobon., Λόγος γὰρ ἐστὶ, δι' οὗ, etc.

(72) Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus, ἐν τῇ. Cæteri et editi ἐν omittunt. Ibidem Regius et Seguer., αὐτῶν.

(73) Hanc epistolam, ut monuimus supra, verisimile est esse præcedentis partem, esseque ambobus unam ab amanuensibus divisam. Titulus in Regio et Seguer.: Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Basiliensis et Gobler. item, Σεραπίωνα. Vox Σέραπις, unde deductum nomen, scribitur etiam Σάραπις apud Clement. Strom. 1, p. 322, item apud Origen. contr.

μὲν (74), καὶ δι' ὀλίγων δηλώσαι, ὁρᾶς ὡς περ' ἀφέντα A
 με τὸν περὶ τοῦτου λόγον, καὶ γράφοντα κατὰ τῶν
 ἀσεβοῦντων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ λεγόντων
 αὐτὸν κτίσμα· ἀλλ' οὐ μέμψη εὖ οἶδ' ὅτι, εἰ μά-
 θοις (75) τὸ αἰτιον, ἀλλὰ καὶ ἀποδέξεται σου ἡ εὐλά-
 βεια, ὁρῶσα τὸ εὐλογον. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς αὐτὸς ὁ
 Κύριος εἶπεν· Ὁὐ λαλήσει παρ' ἑαυτοῦ ὁ Παράκλη-
 τος· ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λή-
 ψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· » καὶ ἐμφυσησας (76)
 δέδωκεν αὐτὸ ὁ Πατήρ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα κατὰ τὸ γ-
 γραμμένον· διὰ τοῦ τοῦτο εἰκότως (77) περὶ τοῦ
 Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρῶτον εἰρηται τε καὶ γέγραπται·
 ἴν' ἐκ τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ γνώσεως ἔχειν καὶ τὴν περὶ
 τοῦ Πνεύματος γνώσιν καλῶς δυνηθῶμεν· ὅταν γάρ B
 ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ταύτην
 ἔχειν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὐρήσομεν. Καὶ ὡς περ
 ὁ Υἱὸς λέγει, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστίν, »
 οὕτως ταῦτα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ εὐρήσομεν ὅντα καὶ
 ἐν τῷ Πνεύματι. Καὶ ὡς ὁ Πατήρ εἰδείξε τὸν Υἱὸν
 λέγων, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ
 ἠρέσθησα, » οὕτως τοῦ Υἱοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα· « Ἐξ-
 ἀπέστειλε γάρ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « τὸ Πνεῦμα τοῦ
 Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κράζον· Ἀδδὰ, ὁ
 Πατήρ. » Καὶ τὸ παράδοξον, ὡς περ ὁ Υἱὸς λέγει (78),
 Ἐμὰ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, οὕτως τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ τοῦ Υἱοῦ εἰρηται. Αὐτὸς μὲν
 γάρ ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν
 ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς
 ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος C
 μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· » ὁ δὲ Παῦλος γράφει (79)
 « Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ
 ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ
 Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν
 αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβο-
 μεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ (80) Θεοῦ, ἴν' εἰδω-
 μεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. » Καὶ ἐν πάσῃ
 εἰς τῆς θεῆς Γραφῆς εὐρήσεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 λεγόμενον τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λέγεται τοῦ Θεοῦ εἶναι·
 καὶ τοῦτο (81) ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐγράψαμεν. Οὐκ-
 οῦν εἰ ὁ Υἱὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰδιότητα,
 καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα,
⁶⁶ Joan. xvi, 13. ⁶⁷ Joan. xx, 22. ⁷⁰ Joel ii, 29.
⁷⁴ Joan. xv, 26. ⁷⁵ I Cor. ii, 11, 12.

Celsum lib. v, p. 254, et alibi passim apud scripto-
 res: in Gobler. et Felck. primo, ut et in Regio et
 Seguer., ἐπίσκοπον deest. Ad marginem Regii hic
 versus legitur, non quidem prima manu scriptus,
 sed paulo recentiore, Τὴν πίστιν ἡμῶν ἀκριβῶς ὡδ'
 (sic) ἀν μάθοις. Fidem nostram hic accurate didi-
 cisti.

(74) Sic editio Commeliniana, et omnes manu-
 scripti. Editio Parisiensis, ἐπιτομαῖν.

(75) Gobler. et Felck. 1, μάθης. Paulo post
 iidem, Ἐπεὶ γάρ ὡς ὁ Κύριος. Ibidem Regius et
 Seguer., εἶπεν. Caeteri et editi, ἔφη.

(76) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1,
 Basil., ἐμφυσησας. Editi, εὐφυσήσας.

(77) Editio Paris., εἰκότος, male. Te post εἰρηται
 deest in Gobler. et Felck. 1. Mox Regius et Seguer.,
 ἴνα ἐκ τῆς. Ibidem, τοῦ ante Υἱοῦ deest in Gobler.
 et Felck. 1.

(78) Regius et Seguer., ἔλεγε. Paulo post, ὅπερ,

gere, remque paucis explicare, me videas tamen
 eam pertractare supersedentem adversus eos scri-
 bere qui de Filio Dei impie sentiunt, dicuntque rem
 creatam illum esse. At perspectum est mihi te ne-
 quaquam reprehensurum, ubi causam didiceris;
 imo potius rem probatam fore pietati tuae, cum vi-
 derit quam consentanea ratione ductus sim. Enim-
 vero quia, ut ait ipse Dominus: « Paracletus non
 loquetur a semetipso: sed quaecunque audiet lo-
 quetur, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis
 66; » quia item cum insufflasset, ex seipso dedit
 illum discipulis 67: eoque pacto illum Pater effudit
 super omnem carnem, sicut scriptum est 70: idcirco
 jure ac merito ante a me de Filio Dei actum scri-
 ptumque est; ut ex cognitione Filii, valeamus et
 Spiritus sancti rectam assequi notitiam. Qualem
 enim scimus proprietatem esse Filii ad Patrem.
 eandem ad Filium habere Spiritum sanctum com-
 periemus. Et quemadmodum Filius dicit: « Omnia
 quaecunque habet Pater, mea sunt 71, » ita haec omnia
 per Filium, in Spiritu essa deprehendemus. Ac sicut
 Pater Filium his verbis indicat: « Hic est Filius
 meus dilectus, in quo mihi complacui 72; » ita quo-
 que Filii est Spiritus: « Misit enim, ait Apostolus,
 Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba,
 Pater 73. » Et quod mirabile est, quemadmodum
 Filius dicit: Quae mea sunt, Patris sunt; sic Pa-
 tris est Spiritus sanctus, qui dictus est esse Filii.
 Siquidem ipse Filius ait: « Cum venerit Paracletus
 quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis
 qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit
 de me 74. » Paulus autem scribit: « Nemo scit quae
 sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est:
 ita et quae Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus
 Dei, qui est in ipso. Nos autem non spiritum hujus
 mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut
 sciamus quae a Deo donata sunt nobis 75. » Quia et
 in tota divina Scriptura reperies, Spiritum sanctum
 qui dicitur Filii, eundem dici esse Dei: quod in
 superioribus scriptum a nobis est. Proinde 553
 si Filius, propter suam proprietatem ad Patrem, et
 quod sit ejus substantiae proprius fetus, non est
 71 Joan. xvi, 15. 72 Matth. iii, 17. 73 Galat. iv, 6.

D sic omnes editi et mss. Erasmus legit ὡς περ.

(79) Haec, ὁ δὲ Παῦλος γράφει, absunt a Gobler.
 et Felck. primo, post quae verba particula καὶ legetur
 batur in editis et quibusdam mss., sed cum deest
 in Regio, Seguer. et Basiliensi, ommissa est. Mox
 Gobler. et Felck. primus, τὸ Πνεῦμα τὸ κατοικοῦν
 ἐν αὐτῷ. Editi, τὸ πνεῦμα (τοῦ ἀνθρώπου) τὸ (κατ-
 οἰκοῦν) ἐν αὐτῷ. Reg. vero Seguer. et Basil., quos
 sequimur, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν.

(80) Τοῦ deest in Seguer. Gobler. et Felck. primo.
 Mox Regius et Seguer., ἴνα εἰδωμεν. Paulo post,
 καὶ ante ἐν πάσῃ deerat in editis et in quibusdam
 mss., sed legitur in Regio et Seguer.

(81) Sic Regius, Seguer. Basil. In quo tamen
 postremo deest, ἐν τοῖς. Editi, εἶναι· ὅπερ ἐν τοῖς
 ἐμπροσθεν. Mox Regius, Seguer. Gobler. et Felck.
 primus, Οὐκ οῦν εἰ ὁ Υἱός. Editi, Οὐκ οῦν ὡς περ ὁ
 Υἱός.

creatura, sed Patri consubstantialis, sic nec Spiritus sanctus fuerit creatura: quin etiam qui hoc dicit impius est, ob proprietatem scilicet ejus ad Filium; et quia ex ipso datur omnibus, et quæ habet ille Filii sunt.

2. Sat quidem hæc fuissent ad persuadendum vel cuivis contentioso, ne post hæc diceret creaturam esse Dei, eum qui est in Deo, quique profunda Dei scrutatur, et ex Patre per Filium datur: ne hinc adigeretur ut Filium quoque diceret creaturam, qui est Verbum, sapientia, figura, splendor: quem qui videt, videt et Patrem; ac ne deinceps audiret: « Qui negat Filium, neque Patrem habet ⁷⁶. » Ejusmodi quippe homo paulatim progrediens dicturus est ut ille insipiens: « Non est Deus ⁷⁷. » Attamen ut pluribus argumentis impii convincantur, operæ pretium fuerit, ex quibus Filius demonstratur non esse creata res, ex iisdem probare nec Spiritum sanctum esse rem creatam. Ex non exstantibus sunt res creatæ, et initium habent existendi: nam, « In principio fecit Deus cælum et terram ⁷⁸, » et quæ in illis sunt. At Spiritus sanctus ex Deo est diciturque, ut ait Apostolus. Quod si Filius quia non est ex non exstantibus, sed ex Deo, non potest esse creatura: ergo nec Spiritus sanctus est creatura: quandoquidem in confesso est eum ex Deo esse. ⁷⁹ Nam creaturæ sunt ex non exstantibus.

3. Rursum unctio et signaculum dicitur et est Spiritus sanctus. Scribit enim Joannes: « Et vos unctionem quam accepistis ab eo manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio ejus, spiritus ejus docet vos de omnibus ⁸⁰. » In Isaia vero propheta scriptum est: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ⁸¹: » Paulus autem sic scribit: « In quo et credentes signati estis ⁸²; » et iterum: « Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis, in diem redemptionis ⁸³. » Creaturæ autem res in hoc unguuntur et signantur: quod si creaturæ res in hoc unguuntur et signantur, nequaquam creatura fuerit Spiritus: neque enim simile est quod ungit iis quæ unguuntur. Etenim hæc unctio flatus est Filii; ut qui habet Spiritum dicat: « Christi bonus odor su-

ούκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς· οὕτως οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ ἀσεβῆς ὁ λέγων τοῦτο, διὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητα αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ δίδονται πᾶσι, καὶ ἂν ἔχει τοῦ Υἱοῦ ἔστιν.

2. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πείσαι καὶ πάντα ὄντιν οὖν (82) φιλόνοιον, μηκέτι λέγειν κτίσμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τὰ βάθη ἐρευνῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διδόμενον· ἵνα μὴ ἐκ τούτων ἀναγκασθῆ καὶ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν κτίσμα, τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν χαρακτῆρα, τὸ ἀπαύγασμα, ὃν ὄρων τις ὁρᾷ τὸν Πατέρα, καὶ λοιπὸν ἀκούσῃ (83): « Ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. » Λέξει γὰρ κατ' ὄλιγον ὁ τοιοῦτος, ὡς ὁ ἄφρων· « Οὐκ ἔστι Θεός. » Ὅμως δὲ ὑπὲρ τοῦ ἐκ πλειόνων δειχθῆναι τὸν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐλεγχον καλὸν, ἐξ ὧν ὁ Υἱὸς δείκνυται μὴ ὡς κτίσμα, ἐκ τούτων δείξει καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ εἶναι κτίσμα. Ἐξ οὐκ ὄντων ἔστι τὰ κτίσματα, καὶ (84) ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔστι, καὶ λέγεται, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ (85) ἐξ οὐκ ὄντων οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἰκότως οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, ἀνάγκη μὴδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι κτίσμα· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὡμολόγηται. Τὰ γὰρ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἔστιν.

3. Καὶ πάλιν χρίσμα καὶ σφραγίς λέγεται καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα· ὁ μὲν (86) γὰρ Ἰωάννης γράφει: « Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ μένει ἐν ὑμῖν· καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς (87), ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων· » ἐν δὲ τῷ προφήτῃ (88) Ἰσαΐα γέγραπται: « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἐνεκεν ἔχρισά με· » καὶ ὁ Παῦλος δὲ γράφει: « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε· » καὶ πάλιν· « Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τὰ δὲ κτίσματα (89) ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται· εἰ δὲ τὰ κτίσματα ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται, οὐκ ἂν εἴη κτίσμα τὸ Πνεῦμα· οὐ γὰρ ὅμοιον τὸ χρίον τῶν χρισμένων (90). Καὶ γὰρ τὸ χρίσμα τοῦτο πνοή ἐστι τοῦ Υἱοῦ· ὥστε τὸν ἔχοντα τὸ Πνεῦμα λέγειν· « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν. »

⁷⁶ I Joan. II, 23. ⁷⁷ Psal. XIII, 1. ⁷⁸ Gen. I, 1. ⁷⁹ I Joan. II, 27. ⁸⁰ Isa. LXI, 1. ⁸¹ Ephes. I, 13.

⁸² Ephes. IV, 30.

(82) Seguerianus, ὄντιναοῦν. Regius, mendose, δτι οὖν. Mox post κτίσμα legebatur in editis τὸ Πνεῦμα, quod cum desit in Regio. Seguer. Gobler. et Felck. primo, et alioqui supervacaneum sit, omissum est. Ibidem editi, καὶ τὰ μὲν βάθη, sed in Reg. Seguer. et Basil. μὲν deest. Mox Regius, διὰ Υἱοῦ.

(83) Seguer. et Basil., ἀκούσει.

(84) Γὰρ deest in Reg. Seguer. et Basil. Mox editi post εἶναι habent, Γέγραπται γὰρ ἐν ἀρχῇ. Regius, Seguer. et Basil., Ἐν ἀρχῇ γὰρ, omissis γέγραπται.

(85) Gobler. et Felck. 1, ἐπι. Ibidem paulo post δὲ pro μηδὲ.

(86) Μὲν deest in Gobler. et Felck. 1. Paulo post

δ ante ἐλάβετε deest in Basil.

(87) Sic Regius et Seguer. Editi, διδάσκει. Ibidem editi, διδάσκει ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα. Reg. et Seguer., τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει ὑμᾶς.

(88) In Gobleriano et Felckm. primo, deest vox προφήτῃ. Mox Regius et Seguerianus, οὗ ἐνεκεν. Editi, οὗ ἐνεκεν. Ibidem post ὁ Παῦλος, desunt hæc, δὲ γράφει, in editis et in quibusdam mss., sed habentur in Regio et Segueriano. Ibidem καὶ αὐτὸ πιστεύσαντες deest in Gobler. et Felck. 1. Paulo post Seguer., λυπεῖτε.

(89) Basil., χρίσματα, et sic mox.

(90) Sic Regius, Seguer. Basiliensis. Editi vero et cæteri, τοῦ χρισμένου.

Καὶ (91) ἡ σφραγὶς δὲ τὸν Υἱὸν ἐκτυποῖ, ὡς τὸν Ἀ σφραγιζόμενον ἔχειν τὴν τοῦ Χριστοῦ μορφήν, λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· « Τεκνία μου, οὗς πάλιν ὠδίνω (92), μέχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα εὐωδία καὶ μορφή τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, εὐδὴλον, ὡς οὐκ ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα κτίσμα· ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς, ἐν μορφῇ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων, οὐκ ἔστι κτίσμα. Καὶ γὰρ ὡσπερ ὁ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν ὄρα τὸν Πατέρα, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἔχων ἔχει τὸν Υἱὸν, καὶ ἔχων αὐτὸν (93), ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστίν, γράφοντος τοῦ μὲν Παύλου· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστέ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » ὁ δὲ Ἰωάννης (94) φησὶν· « Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. » Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ ὁ Πατήρ, ὡμολογήθη μὴ εἶναι κτίσμα, ἀνάγκη πᾶσα μηδὲ τὸ Πνεῦμα εἶναι κτίσμα· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Υἱῷ. Διὸ καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα λαμβάνων ναὸς τοῦ Θεοῦ χρηματίζει. Πάλιν δὲ κάκ τούτου (95) συνιδεῖν καλόν, εἰ ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς Πατήρ εἰς ἐστίν. « Εἰς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· » διὸ καὶ μονογενῆς Υἱὸς εἴρηται καὶ γέγραπται· τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ καὶ διάφορα, ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, χερουβὶμ, ἀρχαί, ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ὡσπερ εἴρηται. Εἰ δὲ, ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' εἰς ἐστίν, ὡς Πατήρ εἰς ἐστίν, καὶ οὐκ ἔστι (96) κτίσμα, πάντως καὶ τὸ Πνεῦμα (χρῆ γὰρ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν καὶ τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν) οὐκ ἂν εἴη κτίσμα. Οὐ γὰρ τῶν πολλῶν ἐστίν, ἀλλ' ἐν ἐστὶ καὶ αὐτό.

4. Καὶ τοῦτο οἶδεν ὁ Ἀπόστολος λέγων· « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἐν ἐνὶ (97) Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, καὶ πάντες ἐν Πνεύματι ἐποτίσθημεν· » καὶ πάλιν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δεῖ λαμβάνειν τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν, πρέπον ἀνεῖη ἐξ αὐτοῦ καὶ τὰς ἀποδείξεις προφέρειν. Πανταχοῦ τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐν Πατρὶ γὰρ ὢν, καὶ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ. Πάντα γὰρ κρατεῖ καὶ συνέχει, καὶ γέγραπται (98), ὅτι· « Ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα » εἴτε ὄρατὰ εἴτε ἀόρατα, καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων. » Τὰ δὲ κτίσματα ἐν μεμερισμένοις τόποις ἐστίν (99)· ἥλιος μὲν καὶ σελήνη καὶ οἱ ἄλλοι φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι, ἐν οὐρανῷ δὲ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς

⁹³ II Cor. II, 15. ⁹⁴ Galat. IV, 19. ⁹⁵ I Cor. III, 16. ⁹⁶ I Joan. IV, 13. ⁹⁷ I Cor. VIII, 6. ⁹⁸ I Cor. XII, 11. ⁹⁹ ibid. 13. ¹⁰⁰ Coloss. I, 17.

(91) Καὶ deest in Gobler. et Felck. 1. Mox editio Paris., mendose, σφραγῆ, at editio Commel. et omnes mss., σφραγίς.

(92) Basiliensis, ὠδὶνα.

(93) Sic Regius, Seguerianus, Basiliensis. At editi et alii, καὶ ὁ ἔχων, cum aliquo sententiae discrimine. Mox μὲν ante Παῦλον legitur in Regio et Segueriano, in cæteris et editis desideratur.

(94) Gobler. et Felckm. 1, ὁ δὲ Κύριος.

(95) Regius et Seguerian., καὶ ἐκ τούτου. Ibidem, Εἰ ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς Πατήρ, εἰς ἐστίν. Sic Reg. Seguer. et alii. Editi vero Λόγος habent mendose. Hunc locum probe intellexit Erasmus, qui hoc modo vertit: Si Filius es! Dei Verbum, unus

mus⁹³. » Porro signaculum Filium exprimit, ita ut quod signatur Christi formam habeat, dicente Apostolo: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis⁹⁴. » Quod si Spiritus bonus odor et forma Filii est, palam est Spiritum non esse creaturam, quandoquidem nec Filius, cum in forma Patris sit, est creatura. Sicut enim qui videt Filium videt Patrem; sic qui habet Spiritum sanctum, habet et Filium, et si habet illum, templum est Dei, ut Paulus scribit: « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis⁹⁵. » Joannes autem ait: « In hoc cognoscimus, quoniam in Deo manemus, et ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit nobis⁹⁶. » Quod si Filium quia in Patre est, et Pater in ipso, confiteamur non esse creaturam; prorsus necesse est, nec Spiritum esse creaturam: in ipso namque Filius est, et ipse in Filio. Quapropter qui Spiritum accipit, templum Dei est. Rursum hinc rem animadvertere licet, si Filius Dei Verbum est, unus est sicuti Pater. « Unus enim Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus⁹⁷: » ideoque unigenitus Filius dictus scriptusque est: creaturæ autem multæ ac variæ sunt: angeli, archangeli, cherubim, principatus, et cætera, uti dictum est. Quod si quia Filius non est multorum, sed unus est, sicuti Pater est unus, non est creatura; ergo nec Spiritus sanctus (oportet enim ex Filio Spiritus sancti assequi notitiam) creatura fuerit. Non enim multorum est, sed unus est et ipse.

4. Et hoc probe norat Apostolus qui ait: « Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult⁹⁸: » et paulo post: « In uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus: et omnes uno Spiritu potati sumus⁹⁹. » Ac rursum, quoniam ex Filio Spiritus cognitio accipienda est, convenit etiam ex ipso demonstrationes proferre. Igitur ubique Filius est cum in Patre sit, et Pater in ipso. Nam omnia tenet et complectitur: scriptumque est: « In ipso omnia constant, cum visibilia tum invisibilia, et et ipse est ante omnes¹⁰⁰. » Creaturæ autem in divisis sunt locis: sol quidem et luna cæteraque luminaria in firmamento, in cælo angeli, et homines in terra. Quod si Filius cum non in divisis locis, sed in Patre sit

est sicuti Pater. Felckm. vero putavit legendum esse. Εἰ εἰς ἐστὶν ὁ Υἱὸς. Sed locus bene habet, atque prout liquet ex serie, ut superius vertendus est infra Reg., χερουβείμ. Ibid. hæc, ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, χερουβείμ, ἀρχαί, ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ὡσπερ εἴρηται, desunt in Gobler. et Felck. 1.

(96) Sic Reg. et Seguer. Editi perperam, οὐκ ἐστὶ

(97) Seguerianus, πν. τι, mendose. Mox hæc, καὶ πάντες ἐν Πνεύματι ἐποτίσθημεν, desunt in Regio solo. Paulo post Reg. et Seguer., λαμβάνειν.

(98) Sic omnes mss. et editio Commel.; editio vero Paris., ὡς καὶ γέγραπται.

(99) Sic Regius et Seguer. Editi vero, ἐστίν.

ubique est, et cum extra omnia sit, non est creatura, consequenter nec Spiritus sanctus creatura fuerit, cum non sit in divisís locis, sed omnia impleat, ac extra omnia sit. Ita enim scriptum est : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum⁹¹ ; » Davidque canit : « Quo ibo a Spiritu tuo⁹², » quasi non sit ipse in loco, sed extra omnia, atque in Filio sit, sicut Filius est in Patre : ideo enim nec ipse creatura est, ut demonstratum fuit. Ad hæc omnia, hinc validius confutabitur Ariana hæresis, ac rursum ex Filio perspicua fiet Spiritus sancti cognitio. Creator itaque est Filius sicuti Pater : « Quæ enim, inquit, video Patrem facientem, hæc et ego facio⁹³. Omnia, » igitur, « per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil⁹⁴. » Si vero Filius creator cum sit quemadmodum Pater, non est creatura : et si, quia omnia per ipsum creantur, non est ipse ex rebus creatus : ergo nec Spiritus sanctus creatura est. Quandoquidem de illo scriptum est psalmo centesimo tertio : « Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ⁹⁵. » τὸσπῶ τρίτῳ ψαλμῷ · « Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν · ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. »

5. Cum hoc igitur ita scriptum sit, manifestum est Spiritum non esse creaturam, sed in creando adesse. Pater enim per Verbum in Spiritu creat omnia, quandoquidem ubi Verbum, illic et Spiritus : et quæ per Verbum creantur, habent ex Spiritu per Filium vim existendi. Ita enim scriptum est tricesimo secundo psalmo : « Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum⁹⁶. » Nimirum ita Spiritus indivisus est a Filio, ut ex 555 supra dictis nullus supersit dubitandi locus. Quando namque Verbum factum est ad prophetam, quæ a Verbo prodibant, in Spiritu loquebatur propheta. Sic enim scriptum est, in Actibus Petro dicente : « Viri fratres, oportebat impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus⁹⁷ : » apud Zachariam vero cum Verbum ad illum factum esset, scriptum est : « Verumtamen verba mea, et legitima mea suscipite, quæcumque ego præcipio in Spiritu meo prophetis⁹⁸. » Et paulo post populum coarguendo hæc ait : « Cor suum posuerant inobsequens, ne audirent legem meam, et verba quæ

⁹¹ Sap. 1, 7. ⁹² Psal. cxxxviii, 7. ⁹³ Joan. v, xxxii, 6. ⁹⁴ Act. 1, 16. ⁹⁵ Zach. 1, 6.

(1) Τῶν deest in Gobler. et Felck. 1. Mox hæc verba absunt ab iisdem, ἀκολουθῶς οὐκ ἄν εἴη τὸ πνεῦμα κτίσμα. Eodem loco in iisdem et in Seguer. ἐν desideratur. In ipsis item Gobleriano et Felckm. primo, mox, τῶν ante πάντων, particula καὶ ante γέγραπται, et paulo post vox ψάλλει deest, incuria amanuensium ommissa.

(2) Sic Regius et Seguer. Editi vero, οὐκέτι. Paulo post Regius, Seguer. Gobler. et Felck. primus, ἐπειδὴ καὶ. Editi, ἐπεὶ καὶ. Mox Gobler. et Felckm. primus, non habent hæc, ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ. Mox Regius, Seguerian. Goblerian. et Felckm. primus, τὸ πνεῦμα αὐτῶν.

(3) Gobler. et Felckm. 4, παρὰ τοῦ Πατρὸς, minus recte. Mox Reg. Seguer. Basil., οὕτω καὶ γέ-

γῆς. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς, οὐκ ὦν ἐν μεμερισμένοις τόποις, ἀλλ' ἐν Πατρὶ ὦν, πανταχοῦ ἐστι, καὶ ἔξω τῶν (1) πάντων ὦν, οὐκ ἐστὶ κτίσμα, ἀκολουθῶς οὐκ ἄν εἴη οὐδὲ τὸ πνεῦμα κτίσμα, μὴ ὄν ἐν μεμερισμένοις τόποις, ἀλλὰ πάντα πληροῦν καὶ ἔξω τῶν πάντων ὄν. Οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται · πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Καὶ Δαβὶδ ψάλλει · Πού πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, ὡς μὴ ὄντος αὐτοῦ ἐν τόπῳ, ἀλλ' ἔξω μὲν τῶν πάντων, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ ὄντος, ὡς ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ' αὐτὸ κτίσμα ἐστίν, ὡς περ δέδεικται. Πρὸς πᾶσι δὲ τούτοις ἐτι μᾶλλον ἐκ τούτου καταγνωσθήσεται μὲν ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις, ἐπιγνωσθήσεται δὲ πάλιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἡ περὶ τοῦ πνεύματος γνώσις. Κτίστης τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὡς ὁ Πατήρ · « Ἄ γὰρ βλέπω, » φησὶ, « τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ γὼ ποιῶ. Πάντα » γοῦν « δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Εἰ δὲ, κτίστης ὦν, ὡς ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς, οὐκ ἐστὶ (2) κτίσμα · καὶ εἰ, ὅτι δι' αὐτοῦ κτίζεται τὰ πάντα, οὐκ ἐστὶ τῶν κτιζομένων · δηλονότι οὐδὲ τὸ πνεῦμα κτίσμα ἐστίν · ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ · « Ἄντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. »

5. Τούτου δὲ οὕτως γεγραμμένου, δῆλόν ἐστιν, ὡς οὐκ ἐστὶ κτίσμα τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ κτίσει ἐστίν · ὁ γὰρ Πατήρ διὰ τοῦ λόγου ἐν τῷ πνεύματι κτίζει τὰ πάντα, ἐπεὶ ἔνθα ὁ λόγος, ἐκεῖ καὶ τὸ πνεῦμα · καὶ τὰ διὰ τοῦ λόγου κτιζόμενα ἔχει ἐκ τοῦ πνεύματος (3) παρὰ τοῦ λόγου τὴν τοῦ εἶναι ἰσχύν. Οὕτω γὰρ γέγραπται ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ · « Τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Ἀμέλει οὕτως ἐστὶ τὸ πνεῦμα ἀδιαίρετον πρὸς τὸν Υἱόν, ὡς μὴ ἀμφιβάλλειν ἐκ τοῦ λεγομένου. Ὅτε (4) γὰρ ὁ λόγος ἐγένετο πρὸς τὸν προφήτην, τὰ παρὰ τοῦ λόγου ἐν τῷ πνεύματι ἐλάλει ὁ προφήτης. Οὕτω καὶ γέγραπται ἐν μὲν ταῖς Πράξεσι τοῦ Πέτρου λέγοντος · « Ἄνδρες ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφήν, ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. » ἐν δὲ τῷ Ζαχαρία, τοῦ λόγου γενομένου πρὸς αὐτὸν (5), γέγραπται · « Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματι μου τοῖς προφήταις (6). » Καὶ μετ' ὀλίγα, αἰτιώμενος τὸν λαόν,

⁹⁶ Psal. ciii, 29, 30. ⁹⁷ Act. 1, 16. ⁹⁸ Zach. 1, 6.

γράφται. Editi et cæteri, οὕτω γὰρ γέγραπται. Mox hæc, ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ, absunt a Gobler. et Felckm. 1.

(4) Sic editio Commel. et omnes mss.; edit. vero Paris., ὅτι. Mox Regius quem sequi visum est, ἐγένετο. Alii et editi, ἐγένετο. Paulo post, καὶ γέγραπται abest a Gobler. et Felck. 1, et mox ab iisdem, μέν.

(5) Hæc, τοῦ λόγου γενομένου πρὸς αὐτόν, desunt in Gobler. et Felck. 1. Ibidem, γέγραπται, deest in editis, sed habetur in Reg. et Seguer.

(6) Gobler. et Felck. 2, τοῖς προφήταις καὶ τὴν καρδίαν, ommissis intermediis. Ibid. Reg. et Seguer., ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα. Paulo post Reg. et Seguer., τοῦ νόμου. Cæteri et editi, τοὺς νόμους.

ἔλεγε · « Τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους μου, καὶ τοὺς λόγους, οὗς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ, ἐν χειρῶν τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν. » Καὶ τοῦ Χριστοῦ (7) δὲ λαλοῦντος ἐν τῷ Παύλῳ, ὡς αὐτὸς εἶπεν · « Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; » οὐδὲν ἦτον τὸ Πνεῦμα εἶχεν ἐπιγορηγούον αὐτῷ τὸ λαλεῖν. Οὕτω γὰρ αὐτὸς γράφει · « Κατὰ τὴν ἐπιγορηγίαν τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ. » Πάλιν τε τοῦ Χριστοῦ (8) ἐν αὐτῷ λαλοῦντος, ἔλεγε · « Πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον κατὰ πόλιν διαμαρτυρεῖται μοι, λέγον (9), ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις με μένουσιν. » Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ, ἐν τῷ Λόγῳ ὄν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστίν · ὥστε τὰ χαρίσματα ἐν τῇ Τριάδι δίδωσθαι. Ἐν γὰρ τῇ τούτων διαιρέσει, ὡς Κορινθίους γράφει, τὸ αὐτὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ (10) ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατήρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι ἐνεργεῖ καὶ δίδωσι τὰ πάντα (11).

6. Ἀμέλει, ἐπευχόμενος Κορινθίοις, ἐν τῇ Τριάδι ἠῤῥατο λέγων · « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὴν τοῦ Λόγου χάριν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην. Ὡς δὲ μία τῆς Τριάδος ἡ χάρις, οὕτως ἀδιαίρετος ἡ Τριάς. Τοῦτο δ' ἂν τις ἴδοι καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁγίας Μαρίας (12). Ὁ γὰρ ἄγγελος Γαβριήλ, ἀποσταλεὶς ἀπαγγεῖλαι τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐσομένην τοῦ Λόγου κάθοδον, « Πνεῦμα ἅγιον, » εἶρηκεν, « ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, » εἰδὼς, ὅτι ἐν τῷ Λόγῳ ἦν τὸ Πνεῦμα · εὐθύς γοῦν συνῆψε · « Καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. » Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, δῆλον ἂν εἴη, ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Οὕτω δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος γενομένου ἐν ἡμῖν, ἐλεύσεται ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν ποιήσουσιν ἐν ἡμῖν (13). Ἀδιαίρετος γὰρ ἡ Τριάς, καὶ μία ταύτης ἡ θεότης · καὶ εἰς Θεὸς ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. Αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις · ἐν Τριάδι γὰρ αὕτην ἐθεμελίωσε καὶ ἐβρίβωσεν ὁ Κύριος, εἰρηκῶς τοῖς μαθηταῖς · « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη (14), βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς (15), καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Κτίσμα δὲ εἰ ἦν τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν συνέταξεν αὐτὸ τῷ Πατρί · ἵνα μὴ ἦ

A misit Dominus omnipotens, in Spiritu suo, per manus prophetarum priorum⁹⁹. » Item Christo loquente in Paulo, ut ipse ait : « An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christi¹⁰⁰ ? » Nihilominus Spiritum sanctum habebat ille, qui sibi verba suppeditaret : sic enim ipse scribit : « Secundum subministrationem Spiritus Jesu Christi in me¹⁰¹. » Rursumque Christo in se loquente ait : « Nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent¹⁰². » Non enim extra Verbum est Spiritus : sed cum sit in Verbo, per ipsum in Deo est ; ita ut dona in Trinitate tribuantur. Nam in horum divisione, ut ad Corinthios scribit, idem Spiritus est, et idem Dominus, idemque Deus qui operatur omnia in omnibus¹⁰³. Ipse namque Pater per Filium in Spiritu operatur et dat omnia.

6. Sane cum Corinthiis bene precaretur, in Trinitate precabatur, his verbis : « Gratia Domini Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis¹⁰⁴. » Nam cum participes simus Spiritus, Verbi gratiam habemus, et in ipso, Patris charitatem. Porro ut una est Trinitatis gratia, sic indivisa est Trinitas : quod etiam videre est in ipsa sancta Maria. Angelus enim Gabriel missus ut annuntiaret illi Verbi descensum in illam fore : « Spiritus sanctus, » ait, « superveniet in te : » sciens in Verbo esse Spiritum, proindeque statim addidit : « Et virtus Altissimi obumbrabit tibi¹⁰⁵. » Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est¹⁰⁶. » Cum autem Spiritus sit in Verbo, palam est, etiam in Deo per Verbum esse Spiritum. Et ita Spiritu ad nos veniente, venient Filius et Pater, et mansionem apud nos facient¹⁰⁷. Indivisa namque est Trinitas, et una ejus divinitas : et unus Deus super omnia, per omnia et in omnibus. Haec est catholicae Ecclesiae fides. In Trinitate enim ipsam fundavit et radicavit Dominus, qui ait discipulis : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti¹⁰⁸. » Quod si Spiritus creatura esset, non eum cum Patre copulasset : ne Trinitas sibi ipsi dissimilis esset, si extraneum quidpiam et alienum ipsi adjungeretur.

⁹⁹ Zach. vii, 12. ¹⁰⁰ II Cor. xiii, 3. ¹⁰¹ Philipp. i, 19. ¹⁰² Act. xx, 25. ¹⁰³ I Cor. xii, 4-6. ¹⁰⁴ II Cor. xiii, 13. ¹⁰⁵ Luc. i, 35. ¹⁰⁶ I Cor. i, 24. ¹⁰⁷ Joan. xiv, 23. ¹⁰⁸ Matth. xxviii, 19.

(7) Gobler. et Felck. 1, sic, καὶ Παῦλος · Εἰ δοκιμὴν, intermedii ommissis. Ibidem δὲ post Χριστοῦ deerat in editis : sed legitur in Reg. et Seguer.

(8) Gobler. et Felck. 1, εἰς ἐμέ. Καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα, ommissis interpositis.

(9) Ita Reg. et Seguer., recte. Editi, λέγων.

(10) Sic Regius, Seguer. Basiliensis. Editi vero, ἐστίν μὲν καὶ. At in Gobler. et Felck. 1 ἐστὶ deest. Basil. ibidem, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός.

(11) Gobler. et Felck. 1, τὰ πάντα. Καὶ πάλιν Κορινθίοις, γράφει ἡ χάρις, etc., multis de more ommissis. Ibid. post Κυρίου editi ἡμῶν, et post τοῦ Θεοῦ, haec, καὶ Πατρός, habent : at desunt ea in Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1 : statim post μετὰ

πάντων, editi habent, ἡμῶν, sed Regius et Seguer., ὑμῶν, rectius.

(12) Ita Regius, Seguerianus, Basiliensis, et ita legit Erasmus, quorum tamen primus habet ἀρχάγγελος (ut legit Erasmus). Γαβριήλ · postremus vero, ἐπὶ τῆς ἁγίας Μαρίας. Editi sic · παρὰ τοῦ Γαβριήλ τῇ Θεοτόκῳ λέγοντος · Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται, etc. Mox Reg. et Seguer., γοῦν. Editi, οὖν, quae particula penitus abest a Gobler. et Felck. 1.

(13) Sic Reg. et Seguer. Editi et alii, παρ' ἡμῖν.

(14) Haec, Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, desunt in Gobler. et Felck. 1.

(15) Reg. et Seguer., εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Quid enim Deo deerat, ut quidquam diversæ substantiæ assumeret, et cum illo glorificaretur? Absit! Non ita se res habet. « Plenus sum ¹⁶, » ait ipse. Idcirco ipse Dominus cum nomine Patris sui illum **556** copulavit; ut ostenderet, non ex diversis, id est ex creatore et creatura, sanctam Trinitatem constare; sed unam ejus divinitatem esse. Hoc cum didicisset Paulus, docebat unam esse, quæ in ipsa (Trinitate) daretur, gratiam, dicens: « Unus Dominus, una fides, unum baptisma ¹⁷. » Ut autem unum baptisma, sic et una fides. Qui enim credit in Patrem, novit in Patre Filium, et Spiritum non extra Filium: et ideo credit et in Filium et in Spiritum sanctum; quandoquidem una est Trinitatis divinitas, quæ ex uno Patre cognoscitur.

7. Hæc est catholicæ fidei forma. Qui autem blasphemant in Spiritum, et dicunt ipsum esse creaturam, si ex iis quæ dicta sunt non resipiscunt, vel ex iis quæ dicenda sunt pudore afficiantur. Si Trinitas est et in Trinitate sita est fides, dicant num semper Trinitas fuerit, vel an fuerit cum non esset Trinitas. Si itaque sempiterna est Trinitas, non ergo creata res est Spiritus, qui semper Verbo coexistit in ipsoque est. Nam erat cum creaturæ non essent. Quod si creatura est, cum creaturæ sint ex non exstantibus. palam est fuisse cum non esset Trinitas, sed dualitas: quo quid magis impium quis dixerit? Ex mutatione et profectu dicunt constare Trinitatem, ac dualitatem quidem esse, sed exspectare creaturæ productionem, ut cum Patre et Filio copuletur et fiat Trinitas. Absit ut quid hujusmodi vel in mentem unquam Christianorum cadat. Quemadmodum enim Filius cum semper sit, non est creatura; sic quoniam semper est Trinitas, in ea nulla est creatura, atque adeo non est creatura Spiritus. Sicut enim semper fuit, ita et nunc est: et sicut nunc est, ita semper fuit, estque Trinitas, et in ipsa Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Et unus est Deus Pater, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus; qui est benedictus in sæcula. Amen. Ego quidem, ut significasti, hæc paucis conscripta ad te misi. Tu vero prudens cum sis, si quid in his deerit, id, quæso, supplicas, et domesticis fidei legas: eos autem, qui per contentionem blasphemant, redarguito. Fortasse vel sero tandem resipiscentes, ante insitum errorem abstergent ab anima sua. E re enim fuerit eorum, ut scriptum est, resiliire, nec comprehendinare: ne si permaneant,

¹⁶ Isa. 1, 11. ¹⁷ Ephes. iv, 5.

(16) Reg. et Seguer., *ἔλειπε*. Editi, *ἔλειπε*.

(17) Ita Reg. Seguer. et Basil., recte. Editi vero, *αὐτοῦ*. Paulo post editi cum quibusdam mss. habent τοῦ ante *κτίστου*, sed articulus deest in Regio, Segueriano et Basiliensi. Ibid. *καὶ* deest in Gobleriano et Felckm. primo.

(18) Sic Reg. et Seguer. In editis et aliis *καὶ* deest. Mox Regius et Seguer., *ἐπειδὴ*. Editi et alii, *ἐπει*.

(19) Οὕν deest in Basiliensi, et mox articulus *ὁ* in

A ἀνόμιος *ἐαυτῇ* ἢ *Τριάς*, ξένου τινὸς καὶ ἀλλοτρίου συντασσομένου αὐτῇ. Τί γὰρ *ἔλειπε* (16) τῷ Θεῷ, ἵνα ἀλλοτριοῦσιν προσλάβηται, καὶ σὺν αὐτῷ δοξάζηται; Μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὕτως. « Πλήρης, » αὐτὸς εἶπεν, « εἰμί. » Διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Κύριος τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς (17) αὐτὸ συνέταξεν· ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐκ διαφόρων, τουτέστιν ἐκ κτίστου καὶ κτίσματος, συνέστηκεν ἡ ἅγια Τριάς· ἀλλὰ μία ταύτης ἡ θεότης ἐστὶ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Παῦλος, ἐδίδασκε μίαν εἶναι τὴν ἐν αὐτῇ δεδομένην χάριν, λέγων· « Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. » Ὡς περὶ δὲ ἐν βάπτισμα, οὕτως καὶ μία πίστις· ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν Πατέρα οἶδεν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· καὶ διὰ τοῦτο πιστεύει καὶ (18) εἰς τὸν Υἱὸν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ καὶ μία τῆς Τριάδος ἡ θεότης, ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς γινωσκομένη.

7. Τῆς μὲν οὖν (19) καθολικῆς πίστεως ὁ χαρακτήρ οὗτος. Οἱ δὲ δυσφημούντες εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ λέγοντες αὐτὸ κτίσμα, εἰ μὴ ἐκ τῶν εἰρημένων μεταγινώσκουσι, καὶ ἐκ τῶν λεχθησομένων αἰσχυρόμενοι καταδουέτωσαν. Εἰ Τριάς ἐστὶ, καὶ ἐν Τριάδι ἐστὶν ἡ πίστις, εἰπάτωσαν, εἰ αἰὲ Τριάς ἐστίν, ἢ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς. Εἰ μὲν οὖν ἀδιός ἐστὶν ἡ Τριάς, οὐκ ἐστὶ κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀδιῶς συνὸν τῷ Λόγῳ καὶ ἐν αὐτῷ ὄν. Τὰ γὰρ κτίσματα ἦν, ὅτε οὐκ ἦν. Εἰ δὲ κτίσμα ἐστὶ, τὰ δὲ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ, δῆλον, ὅτι ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς (20), ἀλλὰ δύο. Καὶ τί τοῦτο ἀσεβέστερον ἂν τις εἴποι; Ἐκ μεταβολῆς καὶ προκοπῆς λέγουσι συνίστασθαι τὴν Τριάδα, καὶ *δύαδα* μὲν εἶναι, ἐκδέχεσθαι δὲ κτίσματα γένεσιν, ἵνα μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνταχθῇ καὶ γένηται ἡ Τριάς. Μὴ γένοιτο καὶ εἰς νοῦν ποτε ἐλθεῖν Χριστιανῶν τὸ τοιοῦτον! Ὡς περὶ γὰρ αἰὲ ὢν ὁ Υἱὸς οὐκ ἐστὶ κτίσμα, οὕτως αἰὲ οὐσης τῆς Τριάδος, οὐδὲν ἐστὶν ἐν αὐτῇ κτίσμα· διὸ οὐκ ἐστὶ κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Ὡς γὰρ αἰὲ ἦν, οὕτως ἐστὶ καὶ νῦν· καὶ ὡς νῦν ἐστίν, οὕτως αἰὲ ἦν, καὶ ἐστὶν ἡ Τριάς, καὶ ἐν αὐτῇ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ εἰς Θεός (21) ὁ Πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἐγὼ μὲν οὖν, ὡς ἐδήλωσας, δι' ὀλίγων καὶ ταῦτα καταγράφας (22) ἀπέστειλα· σὺ δὲ ὡς συνετὸς, εἰ τι καὶ ἐν τοῦτοις λαίπει, θέλησον πληρῶσαι· καὶ τοῖς μὲν οικείοις τῆς πίστεως ἀνάγνωθι, τοὺς δὲ φιλονεικούντας δυσφημῆν ἐλεγχε· τάχα καὶ ὅψε ποτε μεταγρόντες, ἀπονίψωσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐαυτῶν τὴν (23) προγενομένην ἐν αὐτοῖς κακόνοιαν. Καλὸν γὰρ αὐτοῦς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποπηδῆσαι καὶ μὴ ἐγγρονίαι· ἵνα μὴ ἐπιμένοντες ἀκούσωσι τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου·

Regio

(20) In editis art. ἡ ante *Τριάς* legitur. Sed deest in Regio.

(21) Sic Gobler. et Felck. 1. In editis et cæteris mss., εἰς ὁ Θεός. Mox ὁ ante ἐπεὶ πάντων desideratur in editis, sed habetur in Reg. et Seguer.

(22) Gobler. et Felck. 1, γράφας.

(23) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, αὐτῶν.

« Ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ (24), οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Audiant quod dictum est a Domino : « Quicumque dixerit verbum contra Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro ¹². »

**ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ
ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΟΜΟΙΩΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (25).**

**EJUSDEM AD EUMDEM SERAPIONEM EPI-
STOLA ITEM DE SANCTO SPIRITU.**

Ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφεῖσθαι παρὰ τῆς σῆς εὐλα-
θείας ἐπιστολῆ, καὶ πάνυ θαυμάσας τὴν ἀναίδειαν τῶν
αἵρετικῶν, συνείδον, ὡς οὐδὲν οὕτως ἀρμόζει περὶ αὐ-
τῶν εἰπεῖν ἢ τὸ τοῦ Ἀποστόλου παράγγελμα : « Αἵρε-
τικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παρ-
αιτοῦ, εἰδῶς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἀμαρ-
τάνει ὧν αὐτοκατάκριτος. » Διεστραμμένην γὰρ (26)
ἔχων τὴν διάνοιαν, οὐχ ἴν' ἀκούσας πεισθῆ, οὐδ' ἵνα
μαθῶν μεταγνῶ, πυνθάνεται, ἀλλ' ἕνεκά γε τῶν ἀπα-
τηθέντων παρ' αὐτοῦ, μὴ ἄρα σιωπήσας καταγκωσθῆ
καὶ παρ' αὐτῶν. Ἦρκει οὖν τὰ προειρημένα ἡρκει,
τοσαύτας ἀποδείξεις λαθόντας αὐτοὺς, παύσασθαι τῆς
κτὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυσφημίας. Ἄλλ' οὐκ ἠρκέ-
σθησαν (27)· πάλιν δὲ ἀναιδεύονται, ἵνα δειξωσιν, ὅτι
λογομαχεῖν μελετήσαντες, καὶ λοιπὸν Πνευματομα-
χοῦντες, ἔσονται μετ' ὀλίγον νεκροὶ τῇ ἀλογίᾳ. Ἀμέ-
λει κἄν ἀποκρίνηται τις καὶ πρὸς τὰς νῦν αὐτῶν ἐρω-
τήσεις, οὐδὲν ἤττον ἐφευρεταὶ κακῶν ἔσονται· μόνον
ἵνα ζητούντες μὴ εὐρῶσιν, ἢ ἀκούσαντες (28) μὴ νοή-
σωσιν. Οἷαι δὲ αὐτῶν αἱ σοφαὶ ἐρωτήσεις; Εἰ οὐκ
ἔστι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκοῦν, φασίν, Υἱός
ἔστι, καὶ ἀδελφὸς δύο ὁ Λόγος καὶ αὐτός (29). Εἶτα
ἐπιλέγουσιν, ὡς γράφεις· Εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λήψεται τὸ
Πνεῦμα, καὶ παρ' αὐτοῦ δίδεται (οὕτως γὰρ γέγρα-
πται), εὐθύς ἐπάγουσιν· Οὐκοῦν πάππος ὁ Πατήρ,
καὶ ἔκγονόν (30) ἔστιν αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα.
ritus sanctus a Filio accipiet, et ab ipso datur
ergo avus est Pater, et nepos est Spiritus.

1. Legi epistolam a tua pietate modo scriptam, vehementerque admiratus hæreticorum impudentiam, animadverti nihil æque illis convenire ac Apostoli præceptum : « Hæreticum hominem, post unam et secundam correctionem, devita ; sciens quia subversus est, qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus ¹². » Perversam enim mentem cum habeat, non ideo sciscitatur ut cum audierit obtemperet, neque ut cum didicerit, respiscat ; sed eorum causa quos ipse decepit, ne scilicet, si taceat, ab ipsis quoque damnetur. Erant sane quæ prius dicta sunt satis : sufficiebant illa tot tantaque argumenta sibi opposita, ut finem facerent blasphemandi in Spiritum sanctum. Verum non sat illis fuit, sed rursum impudenter sese gerunt, ut hinc palam faciant se exercitatos ad pugnandum **557** cum verbo, tandemque Spiritum sanctum oppugnantes, brevi fore insipientia sua mortuos. Profecto etiam si quis ad hujusmodi eorum interrogationes respondeat, nihilo minus malis excogitandis incumbent, eo solum ut quærentes non inveniant, vel audientes non intelligant. Cujusmodo porro sunt callidæ ipsorum interrogationes? Si Spiritus sanctus non sit creatura, ergo, aiunt, Filius est, et fratres duo sunt Verbum atque ipse. Postea subsumunt, ut scribis : Si Spi- (ita enim scriptum est), et protinus inferunt :

2. Τίς, τούτων ἀκούων, ἔτι Χριστιανός, καὶ οὐ μᾶλλον Ἑλληνας αὐτοὺς νομίζει; Τοιαῦτα γὰρ Ἑλληνας καθ' ἡμῶν ὀμιλοῦσιν ἑαυτοῖς. Τίς ἀποκρίνασθαι θελήσει πρὸς τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην αὐτῶν; Ἐγὼ γοῦν, πολλὰ λογισάμενος, καὶ ζητῶν ἀρμόζουσαν πρὸς αὐτοὺς ἀπόκρισιν, οὐδεμίαν εὐρον ἢ τὴν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τότε γενομένην. Ὡς γὰρ ἐκείνους, κακοήθως ἐρωτήσαντας, ἀντηρώτησεν ὁ Σωτὴρ, ἴν' αἰσθωνταὶ τῆς ἰδίας κακονοίας, οὕτως, ἐπειδὴ καὶ οὗτοι (31) τοιαῦτα ἐρωτῶσιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοὶ, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν ἐρωτῶμενοι ὡς ἐρωτῶσιν (32). Ἐπειδὴ γὰρ, λέγοντες, τὰς παρ' αὐτῶν ἐφευρέσεις οὐ νοοῦσι τάχα, κἄν ἀκούοντες, ἐπιγνώσῃ τὴν ἑαυτῶν ἀφροσύ-

2. Quis hæc audiens, Christianos, et non potius paganos illos existimabit? Nam talia pagani adversum nos inter se colloquuntur. Quis volet ad ejusmodi illorum insaniam respondere? Mihi sane multa mecum reputanti, ac quærenti congruentem illis responsonem, nulla occurrit præter illam quæ tunc Pharisæis data est. Quemadmodum enim eos malo animo sciscitatos, vicissim Servator interrogavit, ut mentis suæ perversitatem ipsi sentirent, sic quoniam et isti talia percontantur, dicant nobis ipsi, vel potius respondeant interrogati, quemadmodum ipsi interrogant. Quandoquidem enim, dum loquuntur, inventa non intelligunt sua, fortasse vel au-

¹² Matth. xii, 32. ¹³ Tit. iii, 10.

(24) Τούτῳ δεest in Basil.
(25) In titulo Regio et Seguer., Σεραπίωνα. Ibid.: in ὁμοίως abest a Basil.
(26) Sic Reg. et Basil., sed in editis γὰρ δεest.
(27) Ita Reg. Seguer. Basil. et Gobler. Editi vero, mendose, ἠρκίσθησαν.
(28) Basil., ἀκούοντες. Paulo post Reg. et Seg., τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Editi, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
(29) Regius, Seguerian. Basili., καὶ αὐτός. Editi

vero, καὶ τὸ Πνεῦμα.
(30) Ita Regius et editi. Seguer., ἔγγονον, Gobler., et Felc. 1, ἔγγονος.
(31) Οὗτοι δεest in Gobler. et Felc. 1. Mox ante αὐτοὶ in editis οἱ legebatur, sed δεest in Reg. Seg. Gobler. et Felc. 1.
(32) Sic Regius et Seguer. In editis vero et cæteris hæc, ὡς ἐρωτῶσιν, desiderantur. Mox Regius, Seguerianus, Basiliensis, τὰς παρ' αὐτῶν. Editi, τὰς

dientes, insaniam suam agnoscent. Si Spiritus A sanctus non est creatura, ut in superioribus demonstratum est, sed in Deo est, et ex Deo datur : ergo filius est ipse, et duo sunt fratres ipse et Filius : et si Filius est Spiritus, atque a Filio omnia accipit Spiritus, ut ait ipse, et : « Cum insufflasset dedit illum discipulis ¹⁴ : » nam et vos fatemini : ergo avus est Pater et nepos ejus est Spiritus. Quæ enim sciscitantes a nobis quæritis, de iisdem vos, et ex iisdem interrogari æquum est. Quod si quæ scripta sunt negatis, non ultra Christiani dicendi estis, et par est ut nos, utpote Christianos, interrogetis. Sin eadem quæ nos legitis, necesse est vos quoque de iisdem sic a nobis interrogari. Dicitur igitur et ne cunctemini, an Filius est Spiritus, et avus Pater? Quod si ratiocinantes, ut Pharisei illi, dixeritis apud vosmetipsos : Si dicamus, Filius est, audivimus : Ubinam id scriptum est? Sin dixerimus, Non est Filius, timemus ne dicant nobis : Cur ergo scriptum est « Nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est ¹⁵ »? Sin autem apud vos ipsos decertantes, vos quoque dicatis : Nescimus; consentaneum est et eum quem de re ejusmodi interrogastis, silere, obtemperantem ei qui dicit : « Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis : sed responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur ¹⁶. » Responsio autem quæ vobis maxime convenit, est silentium; ut vestram ignorantiam deprehendatis.

3. Rursum igitur æquum est ex iis quæ vos afferis, vos sic interrogare. Quandoquidem prophetæ in Spiritu Dei loquuntur, et in Isaia Spiritus sanctus prophetat, ut in superioribus demonstratum est : ergo Spiritus est Verbum Dei, duoque Verba sunt, Spiritus videlicet et Filius. Etenim prophetæ tunc prophetabant, quando Verbum Dei ad illos fiebat. Ad hæc, quandoquidem omnia per Verbum facta sunt, et sine **558** ipso factum est nihil ¹⁷, et : « Deus sapientia fundavit terram ¹⁸, » et omnia in sapientia fecit ¹⁹ : scriptumque est (ut in superioribus declaratum est) : « Emittes Spiritum tuum et creabuntur ²⁰ : » ergo aut Spiritus Verbum est aut in duobus fecit Deus omnia, in Sapientia et in Spiritu; et cur, quæso, Paulus ait : « Unus Deus ex quo omnia, et unus Dominus per quem omnia ²¹ »? Iterumque : « Cum Filius sit imago Patris invis-

¹⁴ Joan. xx, 22. ¹⁵ I Cor. ii, 12. ¹⁶ Prov. xxvi, 4. ¹⁷ Joan. 1, 3. ¹⁸ Prov. iii, 19. ¹⁹ Psal. ciii, 24. ²⁰ ibid. 30. ²¹ I Cor. viii, 6.

æτυών. Infra Seguerianus quem sequimur οὐκοῦν. Editi vero et alii sic, οὐκ οὖν, et ita inferius aliquoties.

(33) Hæc confer cum superioribus Epist. 1. n. 15.
(34) Αυτό ἀβέστ a Gobler. et Felc. 1. Mox Reg. et Seguer., ὁμείζ, recte. Editi, ἡμείς. Paulo post Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, ἐγγονον. Ibidem a Seguer. Goblerian. et Felc. 1 ἐστὶ ἀβέστ.

(35) Μέν δεέστ in Gobler. et Felc. 1.

(36) Εἶπατε πρὸς αὐτούς· Ἐάν εἶπ. Sic Gobler.

νην (33). Εἰ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ δίδοται· οὐκοῦν υἱὸς ἐστὶ καὶ αὐτὸ, καὶ δύο ἀδελφοί, αὐτὸ τε καὶ ὁ Υἱός· καὶ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα δέχεται τὸ Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς εἶρηκε, καὶ ἐμφυσήσας δέδωκεν αὐτὸ (34) τοῖς μαθηταῖς· (ὁμολογεῖτε γὰρ ταῦτα καὶ ὑμεῖς), οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ ἔχγονον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. Ἄπερ γὰρ ἐρωτῶντες ἀπαίτετε παρ' ἡμῶν, τὰ αὐτὰ καὶ ὁμᾶς ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτᾶσθαι δίκαιον. Εἰ μὲν οὖν ἀρνεῖσθε τὰ γεγραμμένα, οὐκ ἔτι μὲν (35) ὑμεῖς Χριστιανοὶ λεγείσθε ἀν· δίκαιον δὲ ἡμᾶς τοὺς Χριστιανούς ἐρωτᾶσθαι παρ' ὑμῶν· εἰ δὲ τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἀναγινώσκετε, ἀνάγκη καὶ ὁμᾶς περὶ τῶν αὐτῶν οὕτως ἐρωτᾶσθαι παρ' ἡμῶν. B Εἶπατε (36) τοῖνον, καὶ μὴ μέλετε, εἰ Υἱός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ πάππος ὁ Πατήρ. Ἄν δὲ διαλογιζόμενοι, ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι πεποιθήκασι, εἴπητε καὶ ὑμεῖς πρὸς ἑαυτούς· Ἐάν εἶπωμεν, ὅτι Υἱός ἐστιν, ἀκουσόμεθα· Ποῦ γέγραπται; ἔάν δὲ εἶπωμεν· Οὐκ ἐστὶν Υἱός, φοδοῦμεθα μὴ ἐπῶσιν ἡμῖν· Πῶς οὖν γέγραπται· « Ἡμεῖς οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα (37) τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ »; Τοιαῦτα δὲ διαμαχόμενοι πρὸς ἑαυτούς, ἐάν εἴπητε καὶ ὑμεῖς. Οὐκ οἴδαμεν, ἀνάγκη καὶ τὸν ἐρωτώμενον τοιαῦτα παρ' ὑμῶν σιωπᾶν, πειθόμενον τῷ λέγοντι· Μὴ ἀποκρίνου ἄφρονι πρὸς τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην, ἵνα μὴ ὁμοίος γένη αὐτῷ (38)· ἀλλ' ἀποκρίνου ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ, ἵνα μὴ φαίνηται σοφὸς παρ' ἑαυτῷ. » C Ἀποκρίσεις δὲ ὑμῖν (39) ἀρμόζουσα μάλιστα ἡ σιωπῆ· ἵνα τὴν ἑαυτῶν ἀγνοίαν ἐπιγνώτε.

3. Πάλιν οὖν ἐκ τῶν ὑμῶν δίκαιον ὁμᾶς οὕτως ἐρωτᾶσθαι. Ἐπειδὴ οἱ προφήται ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ λαλοῦσι, καὶ ἐν τῷ Ἡσαῖα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητεύει, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, οὐκοῦν καὶ τὸ Πνεῦμα Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (40), καὶ δύο εἰσὶ Λόγοι, τὸ τε Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. Καὶ γὰρ οἱ προφῆται τότε ἐπροφήτεον, ὅτε ἐγένετο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς. Καὶ ἔτι πρὸς τοῦτους, ἐπειδὴ (41) πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, καὶ ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, » καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε (γέγραπται δὲ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται· « Ἐξαποστειλὲς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτίσθησονται), » οὐκοῦν ἢ τὸ Πνεῦμα ὁ Λόγος ἐστὶν, ἢ ἐν δυοῖς πεποίηκεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ἐν τε τῇ Σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι. Καὶ πῶς ὁ Παῦλος φησιν· Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα; Καὶ πάλιν· Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ

et Felckm. 1, omissis intermediis. Mox in Regio dicitur. Ibid. Seguerian., ὁ Υἱός ἐστὶν.

(37) Τὸ Πνεῦμα δεέστ in Gobler. et Felckm. 1.

(38) Sic Reg. et Seguer. Editi vero, αὐτοῦ. Ibid. Goblerian. et Felc. 1, ἀλλ' ἀποκρίνου πρὸς τὴν.

(39) Regius et Seguerian., ὑμῖν, recte. Editi vero, ὑμῶν.

(40) Τοῦ Θεοῦ ἀβέστ Gobler. et Felc. 1.

(41) Gobler. et Felc. 1, ἐπέτ.

ἀοράτου, ἔστι δὲ τὸ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ (γέγραπται γάρ· «Ὁὗς προέβην καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»), οὐκοῦν κατὰ τοῦτο πάππος ὁ Πατήρ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε· «Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ὁ Υἱὸς, «ὃ πέμφει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου·» οὐκοῦν καὶ οὕτω (42) πάππος ὁ Πατήρ. Τί πρὸς ταῦτα, καίτοι πάντα λέγοντες εὐχερῶς; Τί διαλογίζεσθε πρὸς ἑαυτοὺς; Ἡ ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἀποροῦντας, μέμφεσθε (43) τὰς τοιαύτας ἐρωτήσεις; Ἀλλὰ πρότερον ἑαυτῶν κατὰ γινωσκτε (ὁμεῖς γὰρ τοιαῦτα ἐρωτᾶν εἰώθατε), καὶ πείθεσθε ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἀποροῦντες εἶπαι, μάθετε λοιπόν· Υἱὸς μὲν ἐν ταῖς Γραφαῖς τὸ Πνεῦμα οὐκ ὠνομάσθη, ἀλλὰ Πνεῦμα ἅγιον καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὡσπερ δὲ οὐκ ὠνομάσθη Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, οὕτως οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται, ὅτι αὐτός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄρ' οὖν, ἐπειδὴ (44) οὐκ ὠνομάσθη Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ὅτι Υἱὸς ἐστι τὸ Πνεῦμα, διαφωνεῖ τῆς ἀληθείας ἢ πίστεως; Μὴ γένοιτο! Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἕκαστον τῶν σημαινομένων ἔχει τὴν ἰδίαν γινώσκιν. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς ἐστὶ γέννημα, καὶ τοῦτο ἔχει τὸ σημαινόμενον. Καὶ (45) τὸ Πνεῦμα δὲ λεγόμενον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ὄν, οὐ ἕξον ἐστὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως, οὕτε τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐν Τριάδι, ἐν Πατρὶ, καὶ ἐν (45) Υἱῷ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι, μία θεότης ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τριάδι ἓν ἐστὶ τὸ βάπτισμα, καὶ μία ἢ πίστις. Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς πέμποντος τὸ Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς· ἐπειδὴ «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ.» Καὶ (46) τὸ Λόγῳ γινόμενον ἐν τοῖς προφήταις, αὐτοὶ τῷ Πνεύματι ἐπροφήτευσαν, ὡς γέγραπται καὶ δέδεικται· «τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.»

4. Οὕτως οὐκ ἐστὶ κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Λόγου οὐσίας, ἴδιον καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι. Πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ὀκνητίον. Εἰ καὶ Υἱὸς οὐκ ὠνομάσθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· Πνεῦμα γὰρ υἰοθεσίας εἰρηται· καὶ ἐπειδὴ «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία,» ἀκολουθῶς εἰρηται περὶ τοῦ Πνεύματος· «Πνεῦμα σοφίας, καὶ Πνεῦμα δυνάμεως ἐστὶ.» Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὸν Υἱὸν, καὶ τὸν Υἱὸν ἔχοντες, ἔχομεν τὸ Πνεῦμα, κράζον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, «Ἄββὰ ὁ Πατήρ,» ὡς ὁ Παῦλος (47) εἰρηκεν. Εἰ δ' ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι γέγραπται· «Τὰ τοῦ Θεοῦ γὰρ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ·» καὶ ὁ Υἱὸς δὲ εἰρηκεν· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί·» διὰ τί τὸ αὐτὸ ὄνομα οὐκ ἐστὶ τούτῳ (48)

billis²², est autem Spiritus imago Filii, scriptum est enim : « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui²³ : » igitur hac ratione avus est Pater. Et quoniam Filius quidem in nomine Patris venit : « Spiritus autem sanctus, » ait Filius, « quem mittet Pater in nomine meo²⁴ : » ergo et hoc quoque modo avus est Pater. Quid ad hæc responsuri estis, licet omnia temere dicatis? Quid ratiocinamini apud vosmetipsos? An cum advertatis vos hæsitare, ejusmodi quæstiones reprehenditis? Sed prius vos ipsos coarguite (nam talia quærere consuevistis) Scripturisque obtemperate, et cum non suppetant quæ respondeatis, discite posthac, Spiritum in Scripturis nunquam vocatum esse Filium, sed Spiritum sanctum, et Spiritum Dei. Quemadmodum autem Spiritus non vocatus est Filius; sic neque de Filio scriptum est : Ipse est Spiritus sanctus. Num igitur quia Spiritus non vocatus est Filius, et Filius non est Spiritus, ideo dissentit a veritate fides? Absit! Quin potius unumquodque eorum quæ indicantur, habet propriam significationem. Etenim Filius substantiæ ac naturæ Patris propria est proles, et hoc revera significat : item, Spiritus qui Dei dicitur, et in ipso est, non alienus est a Filii natura, nec a Patris divinitate. Ideo enim in Trinitate, scilicet in Patre et in Filio et in ipso Spiritu sancto una est divinitas, et in ipsa Trinitate unum est baptisma, et una fides. Nimirum Patre mittente Spiritum, Filius insufflans dat illum discipulis²⁵; quoniam « Omnia quæcunque habet Pater, Filii sunt²⁶. » Et cum Verbum in prophetis fieret, ipsi in Spiritu prophetabant, ut scriptum ac demonstratum est : « Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum²⁷. »

4. Itaque non creata res est Spiritus : sed Verbi substantiæ proprius, Dei item proprius, et in ipso esse dicitur. Rursum eadem ipsa dicere non pigeat. Tametsi Spiritus sanctus non vocatus est Filius, non tamen est extra Filium; Spiritus namque adoptionis dictus est; et quia « Christus Dei virtus et Dei sapientia est²⁸, » congruenter de Spiritu sancto dictum est, « Spiritus sapientiæ et Spiritus virtutis est²⁹. » Cum enim participes sumus Spiritus, Filium habemus, et Filium habentes, habemus et Spiritum clamantem in cordibus nostris, « Abba Pater³⁰, » ut loquitur Paulus. Quod si quia Spiritus est Dei, et in ipso esse scriptum est : nam « Quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei, qui in ipso est³¹. » Filius item dixit : « Ego in Patre et Pater in me³² : » quare non huic atque illi

²² Coloss. 1, 15. ²³ Rom. viii, 29. ²⁴ Joan. xiv, 26. ²⁵ Joan. xx, 22. ²⁶ Joan. xvi, 15. ²⁷ Psal. cxlii, 6. ²⁸ I Cor. 1, 24. ²⁹ Isa. xi, 2. ³⁰ Galat. iv, 6. ³¹ I Cor. 11, 11. ³² Joan. xiv, 10.

(42) Ita Reg. et Seguer. Editi vero, οὕτως.

(43) Goblerian. et Felc. 1, μὴ μέμφεσθε.

(44) Goblerian. et Felc. 1, ἐπιεί.

(45) In Goblerian. et Felc. 1, καὶ δεest.

(46) Ἐν δεest in Gobleriano et Felckmanni 1, et inferior, ἐν αὐτῷ.

(47) Καὶ δεest in edit. Paris., sed habetur in edit.

Commel. et in omnibus codicibus. Infra καὶ ante τῷ Λόγῳ δεest in Goblerian. et Felc. 1.

(47) Hæc, ὡς ὁ Παῦλος εἰρηκεν, δεest in Gobler. et Felc. primo.

(48) Sic Regius, Seguerianus, Basil., et ita legerat Nannius. Editi vero, οὐκ ἐστὶν ἀμφοτέρως.

idem nomen est, sed hic quidem Filius, ille Spiritus dicitur? Si quis hoc modo sciscitetur is profecto insanierit, cum inscrutabilia scrutetur, et Apostolo non obtemperet, qui ait: « Quis enim novit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? » Alioqui quibus Deus nomen indidit, quis nomen mutare audebit? alias rebus ille quoque creatis vocabula attribuat. Dicant, quandoquidem creatura eodem nutu facta est, 559 cur hic, sol; illud, cælum; illud, terra, mare et aer? Sin insanis illis hoc impossibile videatur, singula enim manent ut facta sunt; multo magis quæ sunt supra creatas res, æternam habent perseverantiam: nec aliter sunt, quam ut Pater est Pater, et non avus: et Filius est Dei Filius, et non Pater Spiritus: et Spiritus sanctus est Spiritus sanctus, et non Patris nepos, nec Filii frater.

5. His ita commonstratis, is sane insanierit qui interrogarit, num Spiritus quoque sit Filius. Ne tamē quia ita scriptum non est, ideo quis eum ex Dei natura et proprietate eximat; sed uti scriptum est, credat et ne dicat: Quare sic et non sic? ne talia cogitans incipiat meditari ac dicere: Ubinam est ergo Deus, et quomodo est? ac postea audiat: « Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus²⁴. » Nam quæ fide traduntur, cognitionem habent non curiose perscrutandam. Certe cum discipuli audissent, « baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti²⁵, » non curiose inquirebant, cur secundo Filius, et tertio Spiritus, aut cur omnino Trinitas: sed prout audierant, crediderunt. Neque sciscitabantur sicuti vos: Ergone Spiritus est Filius? Neque cum Dominus post Filium nominaret Spiritum, interrogabant: Ergo avus est Pater? Non enim audierant, in nomine avi, sed in nomine Patris; hancque fidem probe ratiocinati prædicaverunt ubique. Non enim aliter loquendum fuit, quam dixerat Salvator: se quidem Filium, illum vero Spiritum sanctum. Neque immutandi erant, secus quam ordine juncti fuerant, ut neque Pater. Quemadmodum enim non licet aliter de illo loqui, quam quod Pater sit; ita impium fuerit interrogare, an Filius sit Spiritus, aut Spiritus Filius. Hac de causa Sabellius alienus ab Ecclesia judicatus est, ausus tribuere Patri nomen Filii, ac Filio nomen Patris. An itaque post hæc ausit quispiam audiens Filium et Spiritum dicere: Avus ergo est Pater, aut Filius est Spiritus? Imo audebunt Eunomii, Eudoxii et Eusebii. Cum

²⁴ Rom. xi, 34. ²⁵ Psal. xiiii, 1. ²⁶ Matth. xxviii, 19.

(49) Γάρ δεest in Goblerian. et Felc. 1.

(50) Gobler. et Felck. primus, ὁ δὲ οὐρανός, γῆ, θάλασσα, ἀήρ. Mox Reg. et Seguer., τοῖς ἀφροσιν. Editi, ἐμφροσιν. Paulo post, ἀδίων δεest in Gobler. et Felckmanni primo.

(51) Seguerian. Gobler. et Felc. 1, ἔγγονον: alii, ἔχγονον.

(52) Μη̄ δεest in Basil.

(53) Sic Reg. et Seguer. Editi, Et γούν, male.

(54) Sic Regius, Seguerian. Basil. Editi vero, τοῦ Πατρὸς.

(55) Ita Regius et Seguer. Editi autem, οὐδὲν ἀλ-

καὶ τούτῳ, ἀλλ' ὁ μὲν Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα; Ἄν τις οὕτως ἐρωτᾷ, μαίνοιτο ἂν ὁ τοιοῦτος, ἐρευνῶν τὰ ἀνερευνητα, καὶ παρακωῦν τοῦ Ἀποστόλου, λέγοντος· « Τίς γὰρ (49) ἔργω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ἄλλως τε ἂ ὁ Θεὸς ὠνόμασε, τίς μετονομάσαι τολμήσει; ἐπεὶ εἰς τὰ τῆς κτίσεως ἐπιχορηγείτω. Εἰπάτωσαν, ἐπειδὴ ἡ κτίσις τῷ αὐτῷ νεύματι γέγονε, διὰ τί ὁ μὲν ἥλιος, ὁ δὲ οὐρανός καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα καὶ ἀήρ (50); Εἰ δὲ ἀδύνατον τούτο γε τοῖς ἀφροσι (μένει γὰρ ἕκαστον, ὡς γέγονε), πολλῷ μᾶλλον τὰ ἕνω τῆς κτίσεως ἀδίων ἔχει τὴν διαμονὴν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως, ἢ ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ Πατὴρ, καὶ οὐ πάππος, καὶ ὁ Υἱός Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἔχγονον (51) τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἀδελφός τοῦ Υἱοῦ.

5. Τούτων οὕτω δεικνυμένων, μαίνοιτ' ἂν τις ἐρωτῶν, Υἱός οὖν ἐστι καὶ τὸ Πνεῦμα; Μηδὲ, ἐπειδὴ μὴ γέγραπται οὕτως, διὰ τοῦτο ἐξαιρείτω τις αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως καὶ ιδιότητος· ἀλλ' ὡς γέγραπται, πιστεύτω καὶ μὴ (52) λεγέτω· Διὰ τί οὕτως καὶ μὴ οὕτως; ἵνα μὴ τοιαῦτα διαλογιζόμενος, ἀρξῆται μελετᾶν καὶ λέγειν· Ποῦ οὖν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ πῶς ἐστι; καὶ λοιπὸν ἀκούσει· « Εἶπεν ἀφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. » Τὰ γὰρ τῇ πίστει παραδιδόμενα ἀπεριέργαστον ἔχει τὴν γνώσιν. Οἱ γοῦν (53) μαθηταί, ἀκούσαντες, « βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » οὐ περιεργάσαντο, διὰ τί δεύτερον ὁ Υἱός, καὶ τρίτον τὸ Πνεῦμα, ἢ διὰ τί ὅλως Τριάς· ἀλλ' ὡς ἤκουσαν, ἐπίστευσαν· καὶ οὐχ ὡς περ ὑμεῖς ἠρώτησαν· Υἱός οὖν ἐστι τὸ Πνεῦμα; Οὐδὲ, εἰπόντος τοῦ Κυρίου μετὰ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, ἠρώτησαν· Πάππος οὖν ὁ Πατὴρ; Οὐ γὰρ ἤκουσαν εἰς ὄνομα πάππου, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς (54), καὶ ταύτην τὴν πίστιν ἐκήρυξαν πανταχοῦ, λογισάμενοι· ὁρθῶς. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως εἰπεῖν, ἢ ὡς εἶρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἑαυτὸν μὲν Υἱὸν, τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον· οὐδ' ἐναλλάξαι (55) θέμις ἢ ὡς συντέτακται, ὡς περ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς. Ὡς γὰρ οὐκ ἐξεστὶν ἄλλως εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ, ἢ ὅτι Πατὴρ, οὕτως ἀσεβὲς ἐρωτᾶν, εἰ Υἱός (56) ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἢ τὸ Πνεῦμα Υἱός. Διὰ τοῦτο Σαβέλλιος (57) ἀλλότριος τῆς Ἐκκλησίας ἐκρίθη, τολμήσας εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ Υἱός, καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ τοῦ Πατρὸς (58) ὄνομα. Ἄρ' οὖν ἔτι μετὰ ταῦτα τολμήσει τις ἀκούων Υἱὸν καὶ Πνεῦμα εἰπεῖν· Πάππος οὖν ὁ Πατὴρ, ἢ Υἱός οὖν (59) τὸ Πνεῦμα; Ναὶ τολμήσουσιν

λάξαι. Paulo post Regius et Seguerian., οὐκ ἐξεστὶν. Editi, οὐκ ἔστιν.

(56) Sic Reg. Seguerian. et Basiliens. Editi vero, ἢ Υἱός.

(57) Reg. et Seguer. ad marg., περὶ Σαβέλλιου.

(58) Regius et Seguerian., Πατρὸς. Editi, Πνεύματος. Mox ἔτι δεest in Goblerian. et Felckm. 1.

(59) Οὖν δεest in Seguer. solo. Ibidem Regius et Seguerian., Ναὶ τολμήσουσιν, recte. Editi, καὶ τολμήσουσιν. Mox καὶ ante Εὐδόξιοι δεest in Goblerian. et Felckman. 1. Infra Reg. et Seguer., παύσουσι. Editi, παύσωσι. Ibidem Reg. et Seguer., γλώτταν.

Εὐνόμοιοι, καὶ Εὐδόξιοι, καὶ Εὐσέβιοι (60). Ἄπαξ γὰρ ὑποκρινόμενοι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὐ μὴ παύσονται τὴν ἐαυτῶν γλῶσσαν ἀπὸ ἀσεθείας. Τίς γὰρ αὐτοῖς παρέδωκε ταῦτα; Τίς ὁ διδάξας; Ἄλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν· ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας αὐτῶν ἐξήλθεν ἡ τοιαύτη παραφροσύνη.

6. Εἰ γὰρ, ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ἐδείχθη), ἐρωτᾷτε, Υἱὸς οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα; ὦρα, μαθόντας ὑμᾶς, ὅτι μὴ κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς (διὰ τοῦτου (61) γὰρ τὰ γενητὰ ἐκτίσθη), ἐρωτᾶν, Πατὴρ οὖν ἐστὶν ὁ Υἱὸς; Ἡ καὶ οὕτως· Τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὁ Υἱὸς αὐτὸς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τοιαῦτα δὲ λογιζόμενοι, ἔξω μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος ἔσονται, θεοὶ δὲ κριθήσονται (62), ἀλλάσσοντες τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μεταφέροντές τε αὐτὰ, ὡς θέλουσιν, ἐν ὁμοιώματι γενέσεως ἀνθρωπίνης, ἔχονα (63) καὶ πάμπαν ὀνομαζόντες, καὶ τὴν Ἑλλήνων θεολογίαν ἐαυτοῖς ἀναπλάσσομενοι. Οὐκ ἐστὶ δὲ αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Σωτὴρ, εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέρα μόντοι, οὐ δυνάμενον λέγεσθαι πάμπαν, καὶ Υἱὸν οὐ δυνάμενον λέγεσθαι Πατέρα, καὶ Πνεῦμα ἅγιον οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ὀνομαζόμενον. Ἐπὶ ταύτης τῆς πίστεως οὐκ ἐστὶν ἐναλλάξ εἰπεῖν ἀλλ' αἰὶ ὁ Πατὴρ Πατὴρ ἐστὶ, καὶ ὁ (64) Υἱὸς αἰὶ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶ καὶ λέγεται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων, οὐκ ἐστὶν οὕτως, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ τοιαῦτα φαντάζονται (65). Ὡς γὰρ γέγραπται, «Ὀὐκ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός,» οὕτως ἂν τις εἴποι, οὐκ ὡς Θεός οἱ ἄνθρωποι. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἐστὶν ὁ πατὴρ αἰὶ πατὴρ, οὐδὲ ὁ υἱὸς αἰὶ υἱός. Ὁ γὰρ αὐτὸς πατὴρ μὲν υἱοῦ γίνεταί, αὐτὸς δὲ ἐτέρου γέγονεν υἱός, καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς ὦν υἱός, ἄλλου (66) γίνεταί πατὴρ. Ἀβραάμ γοῦν υἱὸς ὦν τοῦ Ναχώρ (67), πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ· καὶ Ἰσαάκ δὲ υἱὸς ὦν τοῦ Ἀβραάμ, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ. Ἐκαστος γὰρ, μέρος ὦν τοῦ γονέως, γεννᾶται μὲν υἱός, γίνεταί δὲ καὶ αὐτὸς ἐτέρου πατὴρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ οὕτως, ἐπεὶ μὴ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Ὁ γοῦν Πατὴρ οὐκ ἐκ Πατρὸς ἐστὶ· διὸ οὐδὲ γεννᾷ τὸν γενησόμενον ἐτέρου Πατέρα· οὐδὲ ὁ Υἱὸς μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, διὸ οὐδὲ γέννημά ἐστὶν εἰς τὸ γεννᾶν Υἱόν. Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνως ὁ Πατὴρ κυρίως (68) καὶ μόνος Πατὴρ ὦν, ἐστὶ καὶ ἦν καὶ αἰὶ ἐστὶ. Καὶ ἐπὶ τούτων ἔστηκε τὸ, ὁ Πατὴρ αἰὶ Πατὴρ, καὶ τὸ, Υἱὸς αἰὶ Υἱὸς, εἶναι τε καὶ λέγεσθαι· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον αἰὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶ· καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διδοσθαι πεπιστεύκαμεν.

⁶⁰ Num. xxiii, 19.

(60) Ibidem, περὶ Εὐνομίου, Εὐδόξου, καὶ Εὐσεβίου.

(61) Seguerianus, διὰ τοῦτο. Mox idem et Reg., τὰ γενητὰ. Editi, τὰ γεννητὰ.

(62) Gobler. et Felck. 1, κριθοῖεν.

(63) Regius, Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, ἔχονα. Editi, ἔχονα.

(64) Ὁ abest a Goblerian. et Felck. 1.

A enim semel Arianæ hæresis histriones effecti sint, nunquam cohibebunt linguam suam ab impietate. Quis enim hæc ipsis tradidit? Quis docuit? Nemo sane ex divinis Scripturis. Sed ex abundantia cordis eorum hujusmodi stultitia prodiit.

6. Si enim, quoniam creatura non est Filius (illud enim commonstratum est), interrogatis, Ergone Filius est Spiritus? Restat vos qui didicistis Filium non esse creaturam (per eum namque creaturæ conditæ sunt) interrogare, Pater ergo est Filius? Aut sic: Spiritus ergo est Filius, et Filius ipse est Spiritus sanctus? Cum autem talia cogitent et extra sanctam Trinitatem erunt, et athei judicabuntur, quod immutent nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, transferantque illud suo arbitratu in similitudinem generationis humanæ: quod nepotes avosque nominent, ac deorum generationem, quemadmodum gentiles, effingant. Non est autem hæc Ecclesiæ fides, sed ut ait Salvator, in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: Patrem scilicet qui non possit avus vocari, Filium qui non possit dici Pater, et Spiritum sanctum non alio quam hoc nomine appellatum. De hac fide **560** non licet varie loqui: sed semper Pater Pater est, et Filius semper Filius, et Spiritus sanctus semper est diciturque Spiritus sanctus. In rebus enim humanis non ita se res habet, quanvis Ariani talia comminiscantur. Nam quemadmodum scriptum est, « Non ut homo, Deus: » ita dixerit aliquis, non ut Deus homines. Apud homines enim pater non semper pater est, neque filius semper filius. Nam ipse quidem filii pater efficitur, sed alterius ipse filius exstitit. Et filium cum sit patris filius alterius pater efficitur. Abraham igitur filius cum esset Nachoris, pater factus est Isaac; et Isaac cum esset filius Abrahæ, pater fuit Jacob. Unusquisque enim cum sit pars parentis, nascitur quidem filius, efficitur autem et ipse alterius pater. In divinitate vero non sic, quoniam non sicut homo Deus. Pater itaque non ex Patre est: ideoque non gignit eum qui futurus sit alterius Pater; neque Filius pars est Patris, quapropter non est fetus ad generandum filium. Unde in deitate sola, Pater proprie, solusque Pater cum sit, est et fuit et semper erit. Et Filius proprie et solus Filius est. In his enim constat illud, Patrem semper Patrem et Filium semper Filium esse ac dici; Spiritum sanctum semper Spiritum sanctum esse; et hunc Dei esse, et a Patre per Filium dari credimus. Sic enim sancta Trinitas invariabilis permanet, in una deitate cognita. Itaque qui interrogat: Ergone Filius est Spi-

(65) Sic Regius, Seguer. et Basiliens. Editi, φαντάζονται.

(66) Sic Regius et Seguerian. Editi vero, ἀλλ' οὐ, male. Mox Regius et Seguerianus, γοῦν. Editi, οὖν. Paulo post δὲ post Ἰσαάκ deest in editis, sed legitur in Reg. et Seguer.

(67) Memoriz lapsu ponitur pro Thare Nachor.

(68) Κυρίως deest in Gobler. et Felckm. 1.

ritus? Ita ille cominiscitur quasi nomen mutari possit, atque sua sponte insanit. Et qui interrogat: Ergone avus est Pater? nomen Patri excogitans, errat corde. Cæterum posthac ad hæreticorum impudentiam respondere non est tutum: id enim est pugnare adversus apostolicam admonitionem⁶⁹; sed potius, ut præcipit ipse, consulere par est. τικῶν οὐκ ἀσφαλές· μάχεσθαι γάρ ἐστι (69) τῇ ἀποστολικῇ παραινέσει· συμβουλευεῖν δὲ μᾶλλον, ὡς παρηγγεῖλεν αὐτός, καλόν.

7. Hæc sint ad vestram confutandam stultiloquentiam satis. Ne amplius illudatis deitati. Illudentibus enim mos est ea sciscitari quæ scripta non sunt, ac dicere: Ergone filius est Spiritus, et avus est Pater? Ita irrident episcopi Cæsareæ et Scythopolis. Sufficit vos credere Spiritum non esse creaturam, sed Spiritum esse Dei, et in ipso Trinitatem Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Neque Patris nomine Filius vocandus est: neque licet dicere Spiritum sanctum esse ipsum Filium; neque Filium esse ipsum Spiritum sanctum. Sed ita se res habet quemadmodum dictum est, et una est in hac Trinitate divinitas et una fides, et unum baptisma est quod in illa datur, et initiatio una in Christo Jesu Domino nostro per quem et cum quo Patri gloria et imperium cum sancto Spiritu in omnia sæcula sæculorum. Amen.

8. De quo autem scripsisti mihi evangelico dicto, veniam habe, dilecte, probo affectus animo. Vereor enim id vel ullatenus aggredi; ne, si in dictum illud mentem quasi demersero, scrutarique cœpero, non valeam profundum ejus intellectum exhaurire. Tacere 561 igitur de illo omnino statueram, his prioribus contentus scriptis. At veritus ne iterum hac de re scribere contendas, vim mihi ipse intuli, ut vel mediocrem quam de illo didici sententiam perscriberem; quod sperem, si scopum attingamus, docentis gratia, rem tibi probatam fore; sin aberremus, non reprehensurum te, cui cum affectus no-

⁶⁹ Tit. iii, 40.

(69) Ἐστὶ δεest in Gobler. et Felc. 1. Infra post ἀρχεῖ, in editis γάρ legitur, sed cum desit in Reg. Seguer. Basil., optimis scilicet mss., omissum est.

(70) Reg. et Seguer., περὶ Εὐσεβίου καὶ Πατροῦ-
ῶλου, male de Eusebio qui jamdiu obierat.

(71) Sic Regius et Seguerian. recte. Editi, ὁ Υἱός. Infra iidem cum Basil., αὐτὸ εἶναι τὸν Υἱόν. Editi, αὐτόν, etc.

(72) Hæc, δι' οὗ, etc., ad finem usque absunt a Gobler. et Felc. 1. Paulo post Regius, εἰς τοὺς αἰῶνας, omissio σύμπαντας.

(73) Hæc, περὶ δέ, etc., consequenter annecti debent, ut et codices Regius et Seguerianus habent, et particula adversativa δὲ suadet. In editis primo tomo quasi peculiaris tractatus posita erant sub hoc titulo: Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸ βῆτόν τοῦ Εὐαγγελίου· ὁ δ' ἂν ἐπὶ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπεθῆσεται αὐτῷ· ὁ δ' ἂν ἐπὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀπεθῆσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, ὁ qui titulus iisdem verbis habetur in Basiliensi et Anglicano. Go-

ὄτω γὰρ ἡ ἁγία Τριάς ἀναλλοίωτος διαμένει, ἐν μὲθ' θεότητι γινωσκομένη. Οὐκοῦν ὁ ἐρωτῶν, Υἱὸς οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα; ὡς δυναμένου τοῦ ὀνόματος ἀλλάσσεσθαι, φαντάζεται, καὶ μανίαν ἐαυτῷ περιποιεῖται. Καὶ ὁ ἐρωτῶν δὲ, πάππος οὖν ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἐπινοῶν ὄνομα τῷ Πατρὶ, πλανᾶται τῇ καρδίᾳ. Ἀποκρίνασθαι μὲν οὖν ἐπι πρὸς τὴν ἀναίθαιαν τῶν αἰρετικῶν οὐκ ἀσφαλές· μάχεσθαι γάρ ἐστι (69) τῇ ἀποστολικῇ παραινέσει· συμβουλευεῖν δὲ μᾶλλον, ὡς παρηγγεῖλεν αὐτός, καλόν.

7. Ἀρχεῖ ταῦτα πρὸς ἐλεγχόν τῆς μωρολογίας ὁμῶν. Μηκέτι παίζετε εἰς τὴν θεότητα. Παιζόντων γὰρ ἴδιον ἐρωτᾶν τὰ μὴ γεγραμμένα καὶ λέγειν· Οὐκοῦν Υἱός ἐστι τὸ Πνεῦμα καὶ πάππος ὁ Πατήρ; Οὕτω γελῶσιν ὁ ἐν Καισαρείᾳ καὶ ὁ ἐν τῇ Σκυθοπόλει (70). Ἀρχεῖ πιστεῦειν ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἐστὶ κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῷ Τριάς, Πατήρ, καὶ Υἱός (71), καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ οὔτε τὸ Πατήρ ὄνομα ἐπὶ Υἱοῦ ὀνομάζειν χρῆ, οὔτε τὸ Πνεῦμα λέγειν ἔξεστιν αὐτὸ εἶναι τὸν Υἱόν, οὔτε τὸν Υἱόν αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' οὕτως ἐστὶν, ὡς εἰρηται, καὶ μία ἡ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι θεότης ἐστὶ, καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βάπτισμά ἐστιν, ἐν αὐτῇ διδόμενον, καὶ ἡ τελείωσις μία, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ (72) μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

8. Περὶ δὲ (73) οὗ γράφων ἐδήλωσας εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, συγγίνωσκε, ἀγαπητῆ, συνειδησὶν ἔχων ἀγαθὴν. Δέδια γὰρ κἄν ὄλωσ προσελθεῖν αὐτῷ (74)· μὴ καὶ, δύνας εἰς αὐτὸ τῷ λογισμῷ, καὶ ἀρξάμενος ἐρευνᾶν, ἀτόνησω τὴν ἐν αὐτῷ βαθεῖαν διάνοιαν ἐλκῦσαι. Σιωπήσῃαι γοῦν περὶ τούτου τέλειον ἐβουλόμην, καὶ μόνον ἀρκεσθῆναι τούτους τοῖς (75) ἔμπροσθεν γράμμασι. Στοχάζόμενος δὲ μὴ ἄρα καὶ δευτέρον περὶ τούτου γράφαι φιλονεικήσης, ἐβιασάμην ἑμαυτόν, ἣν ἔχω μαθῶν (76), περὶ αὐτοῦ μετρίαν διάνοιαν γράφαι· θαρρῶν, ὡς, τυχόντας μὲν ἡμᾶς τοῦ σκοποῦ, ἀποδέξῃ διὰ τὸν διδάξαντα· μὴ τυχόντας δὲ, οὐ

berianus et Felc. primus sic ad modum tituli habent Πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα. In Felc. secundo, nihil pro titulo habetur. Regius autem ad marginem habet περὶ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ. Seguerianus ad marginem item, Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, ἦτοι τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τῆ ἁγίου βλασφημίας. Porro hæc subtexit Athanasius, ut Serapionem morem gereret, qui postularat ut dictum illud evangelicum, quo clauserat epistolam tertiam ad se scriptam, explanaret sibi.

(74) Sic edit. Commel. Regius, Seguer. Basiliens. Anglic. et Felckm. secundus. Edit. vero Paris. Gobler. et Felc. 1, ἔδοικα. Paulo post, edit. Commel., μὴ καὶ, ἐνδύνας. Edit. Paris., μὴ ἐνδύνας, Regius et Seguerian., μὴ καὶ δύνας. Gobler. et Felc. 1, μὴ δύνας. Ibidem Reg. et Seguer. soli, εἰς αὐτά. Ibidem Gobler. et Felc. 1, τῷ λογικῷ. Mox Reg. et Seguerian., τὴν ἐν αὐτῷ διάνοιαν ἀνελκῦσαι. Felc. 1, τὴν ἐαυτῷ διάνοιαν ἀνελκῦσαι.

(75) Regius et Seguer., τούτους τοῖς. Goblerian., τούτους τοῖς. In editis τοῖς solum.

(76) In Reg. et Seguer. μαθῶν deest.

μέμψη, γινώσκων τὴν ἡμετέραν προθυμίαν (77) τε καὶ ἀσθένειαν. Τὸ μὲν οὖν ῥητόν ἐστιν, ὅτε, Τοσοῦτων σημεῖων γινομένων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἔλεγον· Ὁὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοῦλ τῷ ἀρχοντὶ τῶν δαιμονίων· ὁ δὲ Κύριος, εἰδὼς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς· Πᾶσα βασιλεῖα μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται. » Καὶ εἰρηκώς· Ἐἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἅρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ· λοιπὸν ἐπιφέρει· Ἐὰν τοῦτο λέγω ὑμῖν (78), Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα (79) βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται· καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Β Σὺ δὲ ἐξήτεις, τί δὴποτε ἡ μὲν εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία ἀφέεται, ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔχει ἀφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι (80) ;

9. Παλαιοὶ μὲν οὖν ἄνδρες, Ὀριγένης ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόπονος, καὶ Θεόγνωστος ὁ θαυμασιὸς καὶ σπουδαῖος (τούτων γὰρ τοὶς περὶ τούτων συναγματικῶς ἐνέτυχον (81), ὅτε τὴν ἐπιστολὴν ἔγραψας), ἀμφοτέροι γὰρ περὶ τούτου γράφουσι, ταύτην εἶναι τὴν εἰς τὸ ἅγιον (82) Πνεῦμα βλασφημίαν λέγοντες, ὅταν οἱ καταξιωθέντες ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς δωρεᾶς (83) τοῦ ἁγίου Πνεύματος παλινδρομήσωσιν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν. Διὰ τοῦτο γὰρ μὴδὲ ἄφρουν αὐτοὺς λήψεσθαι φασί· καθὰ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγει· Ἄδύνατον γὰρ τοὺς ἅπασι φωτισθέντας, γευσασμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανοῦ, καὶ (84) μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου, καὶ καλῶν γευσασμένους Θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν. » Ταῦτα δὲ κοινῇ μὲν λέγουσι (85), καὶ ἰδίαν δὲ ἕκαστος προστίθει διάνοιαν.

10. Ὁ μὲν γὰρ Ὀριγένης καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κατὰ τῶν τοιούτων κρίσεως οὕτω λέγει· Ὁ μὲν Θεὸς καὶ Πατὴρ εἰς πάντα διήκει (86) καὶ πάντα συνέχει, διψυχὰ τε καὶ ἐμφυχα, λογικὰ τε καὶ ἀλογα· τοῦ δὲ Υἱοῦ ἡ δύναμις εἰς τὰ λογικὰ μόνα διατείνει, ἐν οἷς εἰσι κατηγούμενοι καὶ Ἕλληνες, οἱ μὴδέπω πιστεύσαντες· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς μόνους ἐστὶ τοὺς

A ster, tum nostra infirmitas non ignota est. Dictum igitur ejusmodi est : Cum post tot signa in Evangelio narrata, hæc Pharisæi loquerentur : « Hic non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum : Dominus sciens cogitationes eorum, dixit eis : Omne regnum divisum contra se desolabitur. » Et cum dixisset : « Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia, igitur pervenit in vos regnum Dei ; » deinde infert : « Ideo dico vobis : Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, blasphemia autem in Spiritum non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis remittetur ei ; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro ⁸². » Tu autem percontabaris, cur blasphemia in Filium dimittitur, blasphemia autem in Spiritum sanctum veniam non obtinet neque in præsentī sæculo, neque in futuro ?

9. Prisci certe viri, Origenes, eruditissimus et laboriosus scriptor, et Theognostus, admirandus ille et studiosus homo (horum enim opera legebam cum epistolam accipi tuam), ambo quippe eam rem pertractant, aiunt illam esse in Spiritum sanctum blasphemiam, cum ii quibus in baptisate donum Spiritus sancti tribuitur, ad peccata recidunt. Ideoque illos remissionem non consecuturos, aiunt : quemadmodum et Paulus in Epistola ad Hebræos ait : C Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœlestē, et participes facti sunt Spiritus sancti, et gustaverunt bonum Dei Verbum, virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt rursus renovari ad pœnitentiam ⁸³. » Et idipsum quidem ambo dicunt, sed suam singuli sententiam adjiciunt.

10. Nam Origenes quidem causam judicii contra ejusmodi homines latè sic explicat : « Deus et Pater in omnia penetrat, et omnia continet, animata et inanimata, rationalia et irrationalia : Filii autem potestas ad sola rationalia sese extendit ; in quibus continentur catechumeni et ethnici, qui nondum crediderunt. Spiritus vero sanctus in iis solis est

⁸² Matth. xii, 24-32. ⁸³ Hebr. vi, 4-6.

(77) Sic Regius et Seguerianus. Editi vero minus D recte, ῥαθυμίαν.

(78) Gobler. et Felck. 1, ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Πᾶσα βασιλεῖα μερισθεῖσα, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, omissis intermediis.

(79) Ita Regius, Seguerian. Gobler. et Felck. 1. Editi vero, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος. Gobler. et Felck. 1, ibidem, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, etc., omissis intermediis.

(80) Οὐκ ἔχει ἀφρουν. Παλαιοὶ μὲν. Sic Gobler. et Felck. 1, multis omissis. Ibid. Felck. 3, Ὀριγένης cum denso spiritu. Mox Regius, Seguer. Gobler. Felck. 1, Θεόγνωστος. Editi et alii, Θεώγνωστος.

(81) Sic Reg. Seguer. Basil. Alii vero codices mss., περὶ τούτων συγγράμμασιν. Editi, περὶ τούτοις συγγράμμασιν.

(82) Sic Regius, Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1. Editi vero, τοιαύτην εἶναι τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(83) Reg. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τῆς θείας δωρεᾶς. In aliis θείας deest. Mox Reg. et Seguer., παλινδρομήσωσιν una voce, rectius quam editi πάλιν δρομήσωσιν.

(84) Sic Regius et Seguerianus ; καὶ deerat in editis.

(85) Ita Reg. Seguer. et Anglic. At Goblerian. et Felck. 1, ταῦτα μὲν κοινῇ λέγουσι. In Basiliens. hæc desunt usque ad vocem διάνοιαν. Infra Regius et Felck. 2, Ὀριγένης cum denso spiritu. Paulo post in Basil., τοιούτων deest.

(86) Regius, Seguer. Gobler. et Felck. 1, διήκει. Editi, ἔχει.

qui sui participes effecti sunt in baptismatis collatione. Cum igitur catechumeni et ethnici peccant, in Filium peccant, quoniam is est in illis, ut dictum est: possunt tamen veniam consequi, ubi acceperint donum regenerationis. Cum autem baptizati peccant, hanc iniquitatem in Spiritum sanctum recurrere ait, quia tum peccavit homo cum in illo esset Spiritus. Ideoque remitti non posse supplicium ipsi debitum. »

11. Theognostus autem hæc adjicit: « Qui 562 primum et secundum terminum transgressus est, minori supplicio dignus videri possit qui autem tertium contempserit non ulterius veniam consequetur. Primum autem terminum et secundum terminum ait, doctrinam de Patre et Filio acceptam: tertium vero, Verbum in initiatione et in participatione Spiritus traditum: quod confirmare volens, adducit illud discipulis a Salvatore dictum: « Adhuc « multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare « modo. Cum autem venerit Spiritus sanctus docebit « vos ⁴⁰. » Deinde ait: « Sicut eos qui perfecta nondum capere possunt alloquitur Salvator, ad illorum sese parvitatē demittens: cum perfectis autem Spiritus sanctus versatur; neque tamen quis ideo dixerit, Spiritus sancti doctrinam, Filii doctrinam superare; sed quod Filius quidem sese demittat ad imperfectos, Spiritus vero sanctus sigillum sit perfectorum; sic non propter excellentiam Spiritus sancti præ Filio, inexpiables et citra veniam est blasphemia in Spiritum: sed quia imperfectis datur venia; iis vero qui donum cœlestē gustaverunt, et initiati sunt, nulla veniæ relinquatur excusatio vel deprecatio. » Hæc itaque illi.

12. Ego autem ex iis quæ didici, arbitror utriusque sententiam, mediocri quadam inquisitione et observatione indigere: ne forte profundior quædam in ipsis illorum dictis mens lateat. Manifestum enim est Filium cum sit in Patre, in illis etiam esse, in quibus est Patēr, nec abesse Spiritum. Indivisa namque est sancta, perfecta et beata Trinitas. Insuper, si omnia per Filium facta sunt, et in ipso omnia consistunt, quomodo extra illa ipse fuerit quæ per ipsum facta sunt? Sin autem illa ab ipso non longe fuerint, in omnibus igitur et ipse fuerit, ut necessario qui in Filium peccat et blasphematur, in Patrem quoque et in Spiritum sanctum peccet. Quod si

⁴⁰ Joan. xvi, 12, 13.

(87) Reg. et Seg., μεταλαμβάνοντας. Alii et editi, μεταλαμβάντας.

(88) Hæc, όταν καταξιωθῶσι δωρεᾶς τῆς καλιγγενεσίας, desunt in Goblerian. et Felckman. 1. Infra iidem, ἀμαρτάνουσιν.

(89) Sic Regius et Seguer. Basiliensis vero, τυγχάνη. Editi, τύχοι.

(90) Reg. et Seguer., περί τοῦ Πατρὸς.

(91) Τὸν δεest in Regio et Seguer. Mox Regius, Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, καὶ τῆ τοῦ Πνεύματος. Editi, καὶ τὸν ἐπὶ τῆ τοῦ Πνεύματος.

μεταλαμβάντας (87) αὐτοῦ ἐν τῆ τοῦ βαπτίσματος δόσει. Όταν τοίνυν κατηχοῦμενοι καὶ Ἕλληγες ἀμαρτάνουσιν, εἰς μὲν τὸν Υἱὸν ἀμαρτάνουσιν, ἐπεὶ ἐν αὐτοῖς ἐστίν, ὡς περ εἰρηται· δύναται δὲ ὁμοῦ λαμβάνειν ἄφεσιν, ὅταν καταξιωθῶσι δωρεᾶς τῆς καλιγγενεσίας (88). Όταν δὲ οἱ βαπτισθέντες ἀμαρτάνωσι, τὴν τοιαύτην παρανομίαν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φθάνειν φησὶν· ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ γενόμενος ἔμαρτε· καὶ διὰ τοῦτο ἀσύγγνωστον εἶναι τὴν κατ' αὐτοῦ τιμωρίαν. »

11. Ὁ δὲ Θεογνώστος καὶ αὐτὸς προστιθεὶς φησι ταῦτα: « Ὁ πρῶτον παραβεβηκῶς ὄρον καὶ δεύτερον ἐλάττωνος ἂν ἀξιοῖτο τιμωρίας· ὁ δὲ καὶ τὸν τρίτον ὑπεριῶν οὐκέτι ἂν συγγνώμης τυγχάνοι (89). Πρῶτον δὲ ὄρον καὶ δεύτερον φησι τὴν περὶ Πατρὸς (90) καὶ Υἱοῦ κατήχησιν· τὸν δὲ τρίτον τὸν (91) ἐπὶ τῆ τελειώσει καὶ τῆ τοῦ Πνεύματος μετοχῆ παραδιδομένον Λόγον· καὶ τοῦτο βεβαιώσαι θέλων, ἐπάγει τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον τοῖς μαθηταῖς· « Ἐτι (92) « πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐπω δύνασθε χωρεῖν. « Όταν δὲ ἔλθῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διδάξει ὑμᾶς. » Εἰτά φησιν· « Ὅσπερ τοῖς μηδέπω χωρεῖν δυναμένοις τὰ τέλεια διαλέγεται ὁ Σωτῆρ, συγκαταβαίνων αὐτῶν τῆ σμικρότητι· τοῖς δὲ τελειουμένοις συγγίνεται (93) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ δήπου τις ἐκ τούτων ἂν φαίη τὴν τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν ὑπερβάλλειν τῆς τοῦ Υἱοῦ διδασχῆς· ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς συγκαταβαίνει τοῖς ἀτελέσι, τὸ δὲ Πνεῦμα σφραγίς ἐστὶ τῶν τελειουμένων· οὕτως οὐ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἀφυκτῶς ἐστὶ καὶ ἀσύγνωστος ἢ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία· ἀλλ' ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς ἀτελέσιν ἐστὶ συγγνώμη· ἐπὶ δὲ τοῖς γεσσαμένοις τῆς οὐρανοῦ (94) δωρεᾶς καὶ τελειωθεῖσιν οὐδεμία περιλείπεται συγγνώμης ἀπολογία καὶ παραίτησις. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα.

12. Ἐγὼ δὲ ἀφ' ὧν ἔμαθον, νομίζω τὴν ἐκατέρου διάνοιαν μετρίως τινὸς δοκιμασίας ἐπιδεισθαι καὶ κατανοήσεως· μὴ ἄρα κεκρυμμένος (95) ἐστὶ τις ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπ' αὐτῶν εἰρημένοις βαθύτερος νοῦς. Ἄηλον γάρ, ὡς, ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, ἐν τούτοις ἐστίν, ἐν οἷς καὶ ὁ Πατῆρ ἐστὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἄπεισιν. Ἀδιαίρετος γάρ ἐστὶν ἡ ἅγια καὶ μακαρία, καὶ τέλεια Τριάς. Ἐτι δ' οὖν (96) εἰ πάντα διὰ Υἱοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκε, πῶς ἂν ἐκτὸς εἴη τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων; Μὴ ὄντων δὲ ἐκείνων αὐτοῦ μακρῶν, ἐν πᾶσιν ἂν καὶ αὐτὸς εἰκότως εἴη· ὡς ἐξ ἀνάγκης τὸν εἰς τὸν Υἱὸν ἀμαρτάνοντα καὶ βλασφημοῦντα ἀμαρτάνειν καὶ εἰς τὸν Πατέρα

(92) Regius et Seguerian., Ἐπί. Paulo post in iisdem deest post όταν. Ibidem Regius, Seguer. Gobler. et Felc. primus, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Editi, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Hic autem Scripturæ locus, quoad sententiam tantum, non ad verbum ab Athanasio affertur.

(93) Regius et Seguerian., συγγίνεται.

(94) Regius et Seguerian., ἐπουρανοῦ.]

(95) Regius et Seguerian., καὶ κεκρυμμένος.

(96) Sic Reg. et Seguer. Editi vero, Ἐτι δ' Ἰν.

καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ λουτρὸν εἰ μὲν εἰς τὸ ἅγιον (97) Πνεῦμα μόνον ἐδίδοδο, εἰκότως ἂν ἐλέγετο τοὺς βαπτιζομένους εἰς τὸ Πνεῦμα μόνον ἀμαρτάνειν· ἐπειδὴ δὲ εἰς Πατέρα (98), καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα δίδοται, καὶ οὕτω τελειοῦται τῶν βαπτιζομένων ἕκαστος, ἀνάγκη πάλιν (99) τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα παραβαίνοντας εἰς τὴν ἀγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα τὴν βλασφημίαν ποιεῖσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ δίκαιον ἂν εἴη λογιζεσθαι καὶ νοεῖν. Εἰ μὲν πρὸς λαθόντας τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, τοὺς Φαρισαίους λέγω (1), καὶ μετασχόντας αὐτοὺς ἤδη τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διελέγετο ὁ Κύριος, πιθανὴ τις ἦν ἡ τοιαύτη διάνοια, ὡς παλινδρομήσαντας, καὶ πλημμελήσαντας εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· εἰ δὲ μήτε τὸ λουτρὸν εἰλήφασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου (2) βάπτισμα ἐξουθενήσαντες ἦσαν, πῶς ἤτιθέτο τοῦτους ὡς βλασφημήσαντας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ μὴδέπω μέτοχοι γεγονέισαν (3); Καὶ γὰρ οὐ διδάσκων ἀπλῶς ὁ Κύριος ἐλάλει ταῦτα, οὐδὲ ἐπὶ μέλλουσι τὴν τιμωρίαν ἠπειλεῖ· ἀλλ' εὐθύς αἰτιώμενος ἀληθῶς τοὺς Φαρισαίους, ὡς ἤδη γενομένους ὑπευθύνους τῆς τηλικαύτης βλασφημίας, εἴρηκε τοῦτο τὸ ῥητὸν ὁ Κύριος. Τῶν δὲ Φαρισαίων οὕτω κατηγορουμένων, καὶ πρὶν λαβεῖν αὐτοὺς τὸ βάπτισμα, οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ῥητὸν ἐπὶ τοῦς μετὰ τὸ λουτρὸν παραβαίνοντας; καὶ μάλιστα ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐπὶ ἀμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ βλασφημίᾳ αὐτοὺς ἠτιθέτο. Διαφέρει δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἀμαρτάνων παραβαίνει νόμον ὁ δὲ βλασφημῶν εἰς αὐτὴν ἀσεθεῖ τὴν θεότητα. Ἐπὶ πολλαῖς δ' οὖν πρότερον πλημμελείαις αἰτιώμενος αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ, ὅτι (4) τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ τῶν γονέων διὰ ἀργύριον παρέβαινον, καὶ τὰ τῶν προφητῶν παρεκρούοντο, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐπόιουν οἶκον ἐμπορίου, ὅμως παρῆνε καὶ μετανοεῖν αὐτοῖς (5). Ἐπὶ δὲ τῷ λέγειν αὐτοὺς, Ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, οὐκ ἔτι ταύτην ἀμαρτίαν ἀπλῶς, ἀλλὰ βλασφημίαν εἴρηκεν εἶναι τηλικαύτην, ὥστε ἄφυκτον καὶ ἀσύγγυστον εἶναι τὴν τιμωρίαν τοῖς τοιαῦτα τολμῶσιν.

13. Ἄλλως τε, εἰ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἀμαρτανόντων χάριν εἴρηται τοῦτο τὸ ῥητὸν, καὶ τούτοις ἀσύγνωστός ἐστὶν ἡ (6) τῶν πλημμελημάτων δίκη· πῶς τρ μὲν ἐν Κορίνθῳ μετανοοῦντι κυροῖ τὴν αὐτὴν ἀγάπην ὁ Ἀπόστολος, τοὺς δὲ Γαλάτας παλινδρομήσαντας ὠδίνει, ἀχρις οὐ πάλιν μορφωθῆ Χριστὸς ἐν αὐτοῖς; Ἐν δὲ τῷ λέγειν, πάλιν, δείκνυσιν αὐτῶν καὶ τὴν προτέραν ἐν τῷ Πνεύματι τελειότητα. Τί δὲ καὶ Νοῦάτω (7) μεμρῶμεθα ἀναίρουντι μετάνοιαν, καὶ

⁴¹ II Cor. II, 8. ⁴² Galat. IV, 19.

(97) Regius, Seguer. Goblerian. et Felckm. 1, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(98) Sic Regius, Seguer. Anglican. Goblerian. et Felck. 1. In editis, δὲ καὶ εἰς Πατέρα.

(99) Regius et Seguer., ἐξ ἀνάγκης πάλιν.

(1) Seguer., Φαρισαίους, et infra sic idem. Paulo post Reg. et Seguerian., ὡς προσπαλινδρομήσαντας καὶ πλημμελήσαντας. Anglic., ὡς παλινδρομήσαντας καὶ πλημ. Editi, ὡς παλινδρομήσαντας αὐτοὺς καὶ πλημ.

(2) Regius, τὸ Ἰωάννου.

(3) Ita Regius et Seguer. rectius suam editi, γε-

sanctum lavacrum in nomine Spiritus sancti tantum daretur, jure diceretur baptizatos, in Spiritu sanctum duntaxat peccare. Cum autem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti detur: sicque singuli qui baptizantur, initientur, consentaneum prorsus est ut qui post baptismum prævaricantur, in sanctam et indivisam Trinitatem blasphemant. Et hoc æquum est ita cogitare et intelligere. Certe si ii quos ille alloquebatur, Pharisei nempe, lavacrum regenerationis accepissent, et doni sancti Spiritus jam participes fuissent, verisimilis esset ejusmodi interpretatio, illi quippe a justitia descivissent, et in Spiritu sanctum deliquissent, sed cum lavacrum non accepissent, sed etiam baptismum Joannis vilipenderint, cur illos accusabat ut qui blasphemassent in Spiritum sanctum, cujus nondum participes effecti fuerant? Non enim simpliciter docendo Dominus hæc loquebatur, neque iis qui futuri erant supplicium interminabatur; sed in præsentia vere Pharisæos incusans utpote tantæ blasphemix jam reos, illud dicebat Dominus. Pharisæis igitur ita accusatis priusquam baptismum percepissent, hoc certe dictum eis minime spectat qui post lavacrum prævaricantur; et præsertim quia eos non de quibuslibet peccatis, sed de blasphemia accusabat. Hæc autem inter se differunt, quod qui peccat, legem transgrediat, qui vero blasphemat, in ipsam deitatem impie agit. Cum autem illos de multis **563** criminibus prius accusaret Salvator, quod scilicet legem de parentibus latam propter pecuniam transgredierentur, et prophetarum dicta respuerent, ac domum Dei domum facerent negotiationis; at tamen hortabatur eos ut pœnitentiam agerent. Verum ubi ipsum dicerent in Beelzebulem ejicere dæmonia; non hoc ultra peccatum simpliciter, sed blasphemiam dixit esse tantam, ut qui talia proferre ausi essent, nec pœnam effugere, nec veniam obtinere possent.

13. Alioqui si eorum causa qui post lavacrum peccant id dictum fuisset, et illi veniam peccatorum obtinere non possent, cur hominem apud Corinthios pœnitentem, in charitate confirmat Paulus ⁴¹, Galatas vero retrorsum abeuntes parturit donec formetur iterum in eis Christus ⁴²? Cum autem dicit, iterum, pristinam eorum in Spiritu perfectionem declarat. Cur vero Novatum culpamus pœnitentiam tollentem, ac dicentem nullam superesse iis veniam

γόνασι. Infra Seguer., τιμωρίαν ἐλάλει.

(4) Reg. et Seguer. et edit. Commeil., ὅτι. Editi vero Paris. et Basil., ὅτι. Infra iidem, δι' ἀργυρίου.

(5) Regius et Seguer., αὐτοὺς. Mox Reg. Seguer. Gobler. Felck. 1, ἐκβάλλει. Editi, ἐκβάλλειν. Paulo post editi habent καὶ ante βλασφημίαν, quæ particula deest in Reg. Seguer. Gobl. et Felck. 1.

(6) Hæc deest in Basil. Paulo post αὐτὴν abest a Basil.

(7) Regius, Seguer. Anglic. Goblerian. et Felck. 1, Νοῦάτω. Editi et alii, Νοῦάτω. Basil. ad marginem habet Νοῦάτω. Regius et Seguer. hæc ad margi-

qui post lavacrum peccaverint, si hæc verba de illis qui post lavacrum peccaverint dicta fuere? Etenim quod in Epistola ad Hebræos dictum est, non excludit a pœnitentia peccatores; sed ostendit unicum et non duplex esse Ecclesiæ catholicæ baptismum. Hebræis enim hæc scripsit: et ne illi pœnitentiæ obtentu existimarent, juxta legis consuetudinem, multa esse et quotidie baptismata; ideo eos ad pœnitentiam hortatur: unamque esse per baptismum renovationem, nec secundam superesse affirmat, ut in alia scribit Epistola: « Una fides, unum baptismum ». Neque enim, ait, impossibile est pœnitentia; sed impossibile est obtentu pœnitentiæ nos renovare. Est autem ingens inter hæc dicta discrimen. Is enim quem pœnitet, peccare quidem desinit, retinet tamen vulnere cicatrices. Qui autem baptizatur, veterem exiit hominem, et renovatur, superne genitus Spiritus gratia.

14. Hæc igitur cogitanti mihi, major in hoc dicto occurrit sententiæ profunditas. Quapropter multis antea Dominum precatus, qui supra puteum sedit, et super mare deambulavit, ad dispensationem redeo in illo pro nobis exhibitam, fortassis ex illa lectionis assequar intellectum. Omnis itaque divina Scriptura hanc annuntiat et prædicat, maximeque Joannes qui ait: « Verbum caro factum est et habitavit in nobis »; et Paulus his verbis: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ». Ideo enim Deus cum esset, atque homo factus esset, ut Deus excitabat mortuos, verbo sanabat universos, mutavit etiam aquam in vinum. Non enim hominis hæc erant opera; prout autem gestabat corpus, sitiebat, laborabat et patiebatur: non enim hæc erant deitati propria. Et ut Deus quidem aiebat: « Ego in Patre et Pater in me »; ut autem corpus gestabat, Judæos arguebat: « Quid me queritis interficere, ho-

⁴³ Ephes. iv, 5. ⁴⁴ Joan. i, 14. ⁴⁵ Philipp. ii, 6-8.

nem habent, περί Ναυάτου πρεσβυτέρου, Κορηηλίου τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου. Similis habetur locus in *Testimoniis Scripturæ sacræ* et in *Quæst. ad Antiochum* infra edendis. Mox editi ante μετάνοιαν, articulum habent τῆν, qui deest in Regio, Seguerian. Gobler. Anglican. et Felc. 1 et 2. Paulo post Reg. et Seguer., συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι (Reg., ἁμαρτάνοντας) εἰρηται τὸ ῥητόν. Gobler et Felckm. 1, συγγνώμην εἶναι τοῖς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνουσι. Καὶ γὰρ τό, omissis mediis. Editi et alii recte habent, ut in contextu.

(8) Regius et Seguer. soli post γὰρ habent καὶ. Mox editi, ῥητόν εἰρημένον. Sed ῥητόν cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et alioqui superfluat, expunctum est. Paulo post τῆν ante μετάνοιαν desunt in Gobler. et Felc. 1 et 2.

(9) Reg. et Seguerian., πολλά καὶ καθ' ἡμέραν. Gobler. et Felckm. 1, πολλά μεθ' ἡμέραν. Editi et alii, πολλά καθ' ἡμέραν.

(10) Ita Reg. et Seguerian. Editi, οὐ δυνατόν. Mox

Α φάσκοντι μηδεμίαν συγγνώμην ἔχειν τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας, εἰ διὰ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας εἰρηται τὸ ῥητόν; Καὶ γὰρ (8) τὸ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους εἰρημένον οὐκ ἐκκλιόν ἐστι τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ δεικνύον ἐν εἶναι τὸ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βάπτισμα καὶ μὴ δευτέρου. Ἑβραίοις γὰρ ἔγραφε καὶ ἵνα μὴ νομισώσι, κατὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ συνήθειαν, προφάσει μετανοίας εἶναι πολλά καὶ καθ' ἡμέραν (9) βαπτίσματα, διὰ τοῦτο μετανοεῖν μὲν παραινέι, μίαν δὲ εἶναι τὴν ἀνακαινίσιν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ μὴ δευτέραν ἀποφαίνεται, ὡς καὶ ἐν ἐτέρῃ Ἐπιστολῇ φησι: « Μία πίστις, ἐν βάπτισμα. » Οὐδὲ γὰρ, εἶπεν, ἀδύνατον μετανοεῖν ἀλλ' ἀδύνατον (10) προφάσει μετανοίας ἀνακαινίζειν ἡμᾶς. Ἐχει δὲ πολλὴν τὴν διαφορὰν ὁ μὲν γὰρ μετανοῶν παύεται μὲν τοῦ ἁμαρτάνειν, ἔχει δὲ τῶν τραυμάτων τὰς οὐλάς· ὁ δὲ βαπτιζόμενος τὸν μὲν παλαιὸν (11) ἀπεκδιδύσκειται, ἀνακαινίζεται δὲ, ἀνωθεν γεννηθεὶς τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι.

14. Τοιαῦτα δὲ σὺν μοι λογιζομένῳ, μείζον ἀπαντᾷ τὸ βάθος τῆς ἐν τῷ ῥητῷ (12) διανοίας· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ πρότερον παρακαλέσας τὸν ἐπὶ τὸ φρέαρ καθεσθέντα, καὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατήσαντα Κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν λοιπὸν τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέρχομαι, τάχα πως ἐξ αὐτῆς τὸν ἐν τῷ ἀναγνώσματι νοῦν λαβεῖν δυνηθῶ. Πᾶσα τοίνυν ἡ θεία Γραφή ταύτην εὐαγγελίζεται καὶ κηρύττει, μάλιστα δὲ ὁ μὲν Ἰωάννης λέγων: « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν » ὁ δὲ Παῦλος γράφων: « Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφῇ δούλου λαθὼν (13), καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Διὰ τοῦτο (14) γὰρ Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ὡς μὲν Θεὸς ἤγειρε νεκρούς, καὶ λόγῳ πάντας θεραπεύων, μετέβαλε καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον· οὐ γὰρ ἦν ἀνθρώπου ταῦτα ἔργα (15)· ὡς δὲ σῶμα φορῶν, εἰδίφα καὶ ἐκοπία, καὶ ἐπασχεν· οὐ γὰρ ἦν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. Καὶ ὡς μὲν Θεὸς ἔλεγεν: « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί » ὡς δὲ σῶμα φορῶν,

⁴⁶ Joan. xiv, 11.

D post ἡμᾶς, in editis legebatur τις, quæ vox cum desit in Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, expuncta est.

(11) Reg. et Seguerian. soli, τὸ μὲν παλαιὸν, non male. Paulo post editi, ὡς ἀνωθεν. Sed in Regio, Seguer. Goblerian. et Felc. 1, ὡς deest.

(12) Sic Basil. Anglic. et editi. Reg. vero, Seguer. Gobler. et Felc. 1, μείζονα πάντα τῆς ἐν τῷ ῥητῷ. Mox Goblerian. et Felck. 1, παρακαλέτας τὸν Κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν. Ibidem Anglican., καθεσθέντα.

(13) Gobler. et Felckm. 1, λαθὼν ὑπήκοος γεν., omissis intermediis.

(14) Διὰ τοῦτο, etc., hæc leguntur in conc. Lateran. tom. VI *Concilio* tom. pag. 504. Ibidem legitur in Lateran.: « Ἄνθρωπος γεγονώς, ὡς μὲν Θεὸς ὢν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλλεν, ὡς δὲ σῶμα φορῶν εἰδίφα, καὶ ἐκοπία, καὶ ἐπασχεν· οὐ γὰρ οὐν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. Mox Regius et Seguer., πάντα θεραπεύων.

(15) Anglic. Gobler. et Felck. 1, ταῦτα τὰ ἔργα.

ἤλεγε τούς Ἰουδαίους· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτείνειν, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς; » Ἐγένετο δὲ ταῦτα (16) οὐ διηρημένως κατὰ τὴν τῶν γινομένων ποιότητα, ὥστε τὰ μὲν τοῦ σώματος χωρὶς τῆς θεότητος, τὰ δὲ τῆς θεότητος χωρὶς τοῦ σώματος δεικνύσθαι· συνημμένως δὲ πάντα ἐγένετο, καὶ εἰς ἣν ὁ ταῦτα ποιῶν Κύριος παραδόξως τῇ ἑαυτοῦ χάριτι. Ἔπυε γὰρ ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ πτύσμα ἦν ἐνθεον· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐποίησε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐκ γενετῆς (17) τυφλοῦ ἀναβλέπειν. Καὶ δεικνύοντα δὲ θέλων ἑαυτὸν θεὸν, ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ τοῦτο σημαίνων ἔλεγεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· » καὶ μόνον δὲ θέλων ἐθεράπευε (18). Τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ἐκτείνων χεῖρα, ἤγειρε τὴν πενθερὰν Πέτρου πυρέσσουσαν, καὶ τὴν τοῦ ἀρχισυναγῶγου θυγατέρα ἧδὲ τελευτήσασαν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνήγειρεν.

15. Αἰρετικοὶ μὲν οὖν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδεύσαν ἐμάνησαν· καὶ οἱ μὲν τὰ σωματικὰ βλέποντες τοῦ Σωτῆρος ἠρνήσαντο τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· » οἱ δὲ τὰ τῆς θεότητος θεωροῦντες ἠγνόησαν τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ὁ δὲ πιστὸς καὶ ἀποστολικὸς ἀνὴρ, εἰδὼς τὴν τοῦ Κυρίου φιλανθρωπίαν, βλέπων μὲν τὰ τῆς θεότητος σημεῖα, θαυμάζει τὸν ἐν τῷ σώματι Κύριον· θεωρῶν δὲ πάλιν καὶ τὰ (19) τοῦ σώματος ἴδια, ὑπερεκπλήσσεται, κατανοῶν τὴν ἐν αὐτοῖς τῆς θεότητος ἐνέργειαν. Τοιαύτης δὲ οὐσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ὅταν τινὲς εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες, ἴδωσι τὸν Κύριον διψῶντα (20), ἢ κοπιῶντα, ἢ πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσωσιν ὡς κατὰ ἀνθρώπου τοῦ Σωτῆρος, ἀμαρτάνουσι μὲν μεγάλως, δύνανται δὲ ὅμως, ταχέως μεταγινώσκοντες, λαμβάνειν συγγνώμην, ἔχοντες πρόφασιν τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν (ἔχουσι (21) γὰρ καὶ τὸν Ἀπόστολον συγγνώμην αὐτοῖς νέμοντα, καὶ οἶονε χεῖρα αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν ἐκτείνοντα, ὅτι « Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, θεὸς ἐφανερῶθαι ἐν σαρκί »). Ὅταν δὲ πάλιν τὰ τῆς θεότητος ἔργα θεωροῦντες τινες, διστάζωσι (22) περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεως, καὶ αὐτοὶ μὲν ἀμαρτάνουσι τὰ μέγιστα, ὅτι, καίτοι βλέποντες ἐσθίοντα καὶ πάσχοντα, φαντάζονται φαντασίαν· συγγινώσκουσιν δὲ ὅμως καὶ τούτοις ταχέως μεταγινώσκουσιν ὁ Χριστὸς δύναται, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς ἔχειν πρόφασιν τὴν ἐκ τῶν ἔργων ὑπὲρ ἀνθρώπον μεγαλειότητα. Ἐπειδὴν

⁴⁷ Joan. viii, 40. ⁴⁸ Joan. x, 30. ⁴⁹ Joan. i, 1.

(16) Reg. et Seguer., παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. Ibid. hæc : Ἐγένετο δὲ ταῦτα, etc., usque ad ποιῶν Κύριος inclusive, habentur in concil. Lateran. eodem loco.

(17) Reg. Seguer. Anglic. et Felck. 2, γεννητῆς. Editi et alii, γενετῆς.

(18) Reg. et Seguer., ἐθεράπευσε. Mox deest in Goblerian. et Felckm. 1. lidem mox, πυρέσσουσαν, αἰρετικοὶ μὲν, omissis intermediis. Hæc autem : αἰρετικοὶ μὲν, cum sequentibus bene multis habentur in concilio Lateranensi, loco supra citato. Mox Lateran., κατὰ τὴν οἰκίαν ἀπαιδεύσαν. Regius et Seguer., κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδεύσαν. Editi et cæteri minus recte, κατὰ τὴν ἰδίαν παιδεύσαν. Ibid. edit. Commel. et Felckm. 2, ἐμάκρσαν, mendose.

(19) Τὰ deest in Seguer.

minem qui veritatem vobis locutus sum, quam a divi a Patre ⁴⁷ ?) Hæc autem nequaquam divisim facta sunt juxta gestarum rerum rationem ; ita ut quæ a corpore fierent, sine divinitate ; quæ autem a divinitate, sine corpore exhiberentur ; sed conjunctim omnia agebantur, et unus erat Dominus qui ea mirabiliter per suam efficiebat gratiam. Spuebat enim ut homo, sputum tamen divinum erat, per ipsum quippe cæco a nativitate visum restituit. Et cum vellet sese Deum exhibere, humana lingua idipsum significans aiebat : « Ego et Pater unum sumus ⁴⁸ : » solaque voluntate sua sanabat. Humanam item manum extendens, socrum Petri febricitantem erexit, et archisynagogi filiam jam defunctam a mortuis suscitavit.

15. Hæretici igitur ignorantia sua insaniant : quorum alii corporea Salvatoris respicientes, negarunt illud, « In principio erat Verbum ⁴⁹ : » alii quæ divinitatis sunt spectantes, ignoraverunt illud, « Verbum caro factum est ⁵⁰. » Vir autem fidelis et apostolicus, gnarus Dominicæ benignitatis, ubi conspiciat divinitatis signa, miratur eum qui in corpore est, Dominum. Rursus cum ea quæ corpori sunt propria intuetur, obstupescit, animadvertens in illis divinitatis efficacia. Ejusmodi cum sit ecclesiastica fides, ubi quidam humana spectantes, Dominum vident sitientem, vel laborantem, vel patientem, et Salvatori velut homini obtrectant : magnopere quidem peccant, possunt tamen celeriter pœnitentiam agendo, veniam consequi, cum habeant pro excusatione imbecillitatem corporis (cum maxime Apostolus veniam eis concedat et quasi manum illis porrigat, hæc dicendo : « Revera magnum est pietatis mysterium, Deus manifestatus est in carne ⁵¹ »). Cum autem rursus quidam divinitatis opera considerantes, dubitaverint de corporis natura, ipsi quoque maxime peccant, quod, licet cum videant comedentem et patientem, phantasma nihilominus ipsum arbitrentur : verum illis item cito respicientibus veniam Christus donare potest : quod et ipsi pro excusatione habeant, magnitudinem operum hominis potestatem excedentium. Verum posteaquam utrorumque inscitiam et cæcitate supergressi, qui

⁵⁰ ibid. 14. ⁵¹ 1 Tim. iii, 16.

(20) Gobler. et Felckm. 1, ἴδωσι τὸν Κύριον τὰ τοῦ σώματος πάσχοντα, καὶ μόνον φλυαρήσουσιν ὡς, etc.

(21) Hæc quæ uncinis includuntur, usque ad ἐν σαρκί, in nullis codicibus leguntur, præterquam in Felckm. 2, ubi ad marginem sunt scripta : unde videntur potius glossema ejusdem alius esse, quam Athanasii verba. Placuit tamen ea retinere, cum exploratum omnino non sit, sintne adjecticia, an, cum in aliis codicibus vitio scribarum omissa fuissent, ad hujus codicis marginem restituta sint : quod non semel vidimus. In omnibus editis hæc eadem habentur.

(22) Reg. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, διστάζωσι. Anglic. et Felckm. 2, διστάζωσι. Basil. et edit. Paris., διστάζωσι. Edit. Commel., διστάζωσι.

videntur habere legis scientiam (quales tum erant Pharisei), in insaniam versi fuerint, et quod in corpore est Verbum, omnino negaverint, aut divinitatis opera diabolo ejusque dæmonibus attribuerint, merito pro tali impietate indeprecabili sunt supplicio obnoxii. Nam et diabolus pro Deo habuerunt: eumque qui vere et reipsa Deus est, existimarunt nihilo plus in operibus posse quam dæmones.

γίσαντο, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα Θεὸν, οὐδὲν πλέον ἐν τοῖς ἔργοις ἔχειν τῶν δαιμόνων ἡγήσαντο.

565 16. In ejusmodi igitur impietatem prolapsi erant illius temporis Judæi et inter Judæos Pharisæi. Salvatore enim exhibente opera Patris (nam mortuos excitabat, cæcis visum donabat, claudos ambulare faciebat, surdis auditum aperiebat, mutis loquelam præstabat, declarabatque sibi subditam creaturam esse, imperans ventis, in ipso mari deambulans), turbæ quidem obstupescabant et glorificabant Deum: at contra admirandi illi Pharisæi, aiebant Beelzebulis esse ejusmodi opera: nec erubescabant insipientes illi Dei potestatem in diabolum transferre. Unde jure merito Salvator declaravit blasphemiam proferre homines, quæ nec veniam nec remissionem haberet. Nam dum humana respicientes, claudicarent animo, dicentes: « Nonne hic est ille fabri filius? » et: « Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? » et: « Quod tu facis signum de teipso? » et: « Descendat nunc de cruce, et credemus ei? » patienter tulit homines, utpote qui in Filium hominis peccarent, dolensque super illorum cæcitate dicebat: « Si cognovissetis et vos quæ ad pacem? » Etenim et magno Petro, quod ut de homine loquenti ostiarix, eodem ille modo respondisset, ploranti ignovit Dominus. Verum ubi illi jam antea lapsi, iterum prolapsi sunt, et ad majorem insaniam devenerunt, ita ut Dei opera Beelzebulis esse dicerent, non ulterius illos tulit: in suum enim Spiritum blasphemabant dicentes eum qui hæc faceret non esse Deum sed Beelzebulem. Quapropter eos, utpote non ferenda ausos, æternis addixit suppliciis. Perinde enim erat

ἂ δὲ τὴν ἀμφοτέρων τούτων ἀγνοίαν καὶ πῆρωσιν ὑπερβάντες οἱ δοκοῦντες ἔχειν τοῦ νόμου τὴν γνῶσιν (οἷοι ἦσαν (23) οἱ τότε Φαρισαῖοι) εἰς μανίαν τραπῦσι, καὶ αὐτὸν τὸν ἐν τῷ σώματι ὄντα (24) Λόγον τέλειον ἀρνήσονται, ἢ καὶ τὰ τῆς θεότητος ἔργα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς τούτου δαίμοσιν ἀναφέρωσιν· εἰκότως ἀσύγγνωστον ἔχρουσι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσέβειας ἐπιτιμίαν. Τὸν τε γὰρ διάβολον εἰς Θεὸν ἐλο-

οῦδὲν πλέον ἐν τοῖς ἔργοις ἔχειν τῶν δαιμόνων

16. Εἰς τοιαύτην τοῖνον ἀσέβειαν πεπτωκότες ἦσαν οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Φαρισαῖοι. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος δεικνύοντος (23) τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, (νεκροὺς γὰρ ἤγειρε, τυφλοῖς ἐχαρίζετο τὸ βλέπειν, χωλοὺς ἐποίησε περιπατεῖν, κωφῶν ἤνοιγε τὴν ἀκοήν, ἀλάλους ἐποίησε λαλεῖν, καὶ τὴν κτίσιν ὑποπεταγμένην ἐδείκνυεν, ἐπιτάσσων τοῖς ἀνέμοις, καὶ περιπατῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάττης (26)), οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· οἱ δὲ θαυμαστοὶ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῦ Βεελζεβοῦλ εἶναι τὰ τοιαῦτα ἔργα· καὶ οὐκ ἠσχύοντο οἱ ἄφρονες τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐπὶ τὸν διάβολον μεταφέροντες. Ὅθεν ἀκολούθως ὁ Σωτὴρ ἀσύγνωστα καὶ ἀφουκα βλασφημεῖν αὐτοὺς ἀπεφήνατο. Ἔως μὲν γὰρ εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες ἐχώλευον τῇ διανοίᾳ, λέγοντες· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ (27) τέκνονος υἱός; » καὶ, « Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκίως; » καὶ, « Τί σὺ ποιεῖς περὶ σεαυτοῦ σημειῶν; » καὶ, « Καταβήτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » ἔφερον αὐτοὺς, καὶ, ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου ἀμαρτανόντων αὐτῶν, λυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει αὐτῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἔγνωτε καὶ ὑμεῖς τὰ εἰς εἰρήνην. » Καὶ γὰρ καὶ τῷ μεγάλῳ (28) Πέτρῳ ὡς περὶ ἀνθρώπου λαλησάσης τῆς θυρωροῦ, καὶ οὕτως ἀποκρινομένῳ, συνέγνω κλαύσαντι ὁ Κύριος. Ὅτε δὲ πεσόντες ἐπιπεπτώκασι, καὶ πλέον ἐμάνησαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα λέγειν εἶναι τοῦ (29) Βεελζεβοῦλ, οὐκέτι λοιπὸν αὐτοὺς ἤνεγκεν· εἰς γὰρ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐδλασφήμουν, λέγοντες τὸν ταῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεόν, ἀλλὰ Βεελζεβοῦλ. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀφόρητα τολμῶντας, αἰωνίως ἐτιμωρήσατο. Ἴσον γὰρ ἦν αὐτοὺς τολμᾶν καὶ (30) εἰπεῖν,

²³ Matth. xiii, 55. ²⁴ Joan. vii, 45. ²⁵ Joan. vi, 30. ²⁶ Matth. xxvii, 42. ²⁷ Luc. xix, 42.

(23) Seguerian., οἷοι ἦσαν recte. Regius, οἷ ἦσαν. Editi, οἷον ἦσαν. Mox Φαρισαῖοι deest in Felck. 2; in Seguer. scribitur Φαρισαῖοι, et vulgo alias. Post eam vocem hæc sequiebantur in editis, καὶ οἱ νῦν Ἀρειανοί, quæ cum desint in Reg. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, et alioqui superflua videantur, ommissa sunt.

(24) Ὅντα deest in Regio, Seguerian. Gobler. et Felckman. 1, sed legitur in cæteris et editis. Mox Reg. Seguer. et Basil., ἀρνήσονται recte, editi, ἀρνήσονται. Infra item Reg. et Seguer., ἀναφέρωσιν, rectius, quam editi, ἀναφέρουσιν. Mox edit. Comm. cum quibusdam codicibus, τὴν ἐπὶ τῆς τοιαύτης. Edit. Paris. et Reg. Gobler. et Felckm. 1, τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης.

(25) Seg., δεικνύοντος. Ibid. Gobler. Felckm. 1, τοῦ Πατρὸς ἔργα τὰ θαύματα, οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλ., ἡνις-σιν multis. Ibid. Regius et Seg., ἐχαρίζετο. Editi, ἐχαρίζετο.

(26) Seg., θαλάσσης. Mox Regius, ἐξεπλήττοντο. Paulo post θαυμαστοὶ deest in Goblerian. et Felckm. primo.

(27) Τοῦ deest in editis. Sed legitur in Regio et Seguer., et habetur in Evangelio. Mox σὺ legitur in Felckm. 2 et in editis, habeturque in Evangelio: sed deest in cæteris omnibus manuscriptis. Paulo post Regius et Seg., ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, recte. Editi, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

(28) Μεγάλῳ abest a Gobler. et Felckm. primo. Mox Regius, Seg. Gobler. et Felckm. primus, λαλησάση τῇ θυρωρῷ. Editi et alii, λαλησάσης τῆς θυρωροῦ. Goblerian. Anglic. et Felckm. primus mox habent ἀποκρινομένῳ.

(29) Regius τόν, male. Mox Seg. et alii quidam codices cum editis habent τὸ κατὰ Πνεῦμα. Sed κατὰ deest in Anglicano, et in Regio deletum est.

(30) Καὶ deest in Felckm. 2.

ὀρώντας τὴν τοῦ κόσμου τάξιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πρόνοιαν, οἱ καὶ ἡ κρίσις ὑπὸ τοῦ Βεελζεβοῦλ γέγονε· καὶ ὁ ἥλιος ὑπακούων τῷ διαβόλῳ ἀνατέλλει, καὶ δι' αὐτὸν περιπολεῖ τὰ ἄστρα ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ γὰρ ὡσπερ ταῦτα τοῦ Θεοῦ, οὕτω κακείνα τοῦ Πατρὸς τῶν ἔργων· καὶ εἰ ἐκεῖνα τοῦ (31) Βεελζεβοῦλ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβοῦλ. Καὶ ποῦ λοιπὸν αὐτοῖς τό· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; » Ἄλλ' οὐδὲν ξένον τῆς τοιαύτης αὐτῶν μανίας· ἐπεὶ καὶ οἱ τῆς τοιαύτης αὐτὸν γνώμης πατέρες, ἐν τῇ ἐρήμῳ πρὸ ὀλίγου ἐξεληθόντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, μόσχον πλάσαντες, αὐτῷ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας παρὰ Θεοῦ (32) γενομένας ἀνατιθέοντες, ἔλεγον· « Οὐτοὶ οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Διὰ γοῦν ταύτην τὴν βλασφημίαν καὶ τότε τῶν τοιαῦτα τολμησάντων τῶν μὲν ἀρχῶν οὐκ ὀλίγοι, πολλοὶ δὲ ἀνθρώποι· ἐπηγγελάτο δὲ ὁ Θεὸς λέγων· « Ἡ δ' ἂν ἡμέρᾳ ἐπισκέψωμαι (33), ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἀμαρτίαν αὐτῶν. » Καὶ γὰρ ἕως μὲν κακείνοι δι' ἄρτους καὶ ὕδωρ ἐγόγγυζον, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς οὕτως (34) ἔφερον, ὡς εἴ τις τροφὸς τροποφορήσει τὸν ἑαυτῆς υἱόν· ὅτε δὲ πλέον ἐμάνησαν, καὶ ὡς ψάλλει κατ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμα· « Ἥλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοίωματι μόσχου ἐσθλοῦτος χόρτον· » τὸ (35) τῆνικαῦτα λοιπὸν ἀσύγγνωστα τολμήσαντες, ἐπατάχθησαν. ὡς φησὶν ἡ Γραφή, περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ μόσχου, οὗ ἐποίησεν Ἀαρών.

17. Τοιαῦτα καὶ νῦν τολμῶντες οἱ Φαρισαῖοι, τοιαύτην ἐσχήκασι παρὰ τοῦ Σωτῆρος τῆς (36) ἀπόφασιν· οἶαν καὶ ὁ παρ' αὐτῶν ὑπόνοηθεις Βεελζεβοῦλ ἔσχεν ἤδη καὶ ἔχει· ὥστε αὐτοὺς εἰς τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ ἐκείνῳ αἰωνίως συγκατεσθίεσθαι μετ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ δὴ σύγκρισίν τινα ποιούμενος τῆς εἰς ἑαυτὸν (37) καὶ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγομένης βλασφημίας (38), καὶ ὡς μεζονος ὄντος τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μεζονα τὴν αἰτίαν ἐγούσης τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα γινομένης, ταῦτ' εἴρηκε· μὴ γένοιτο! Φθάσας γὰρ ἐδίδαξεν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λήφεται, καὶ οὕτω δοξάσει τὸν Υἱόν. Καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δίδωσιν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς παρέχει τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς, καὶ δι' αὐτῶν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Οὐχ οὕτως οὖν εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν ἐπ' ἀμφοτέροις γινομένης τῆς βλασφημίας, καὶ τῆς

³⁷ Genes. 1, 1. ³⁸ Exod. xxxii, 4. ³⁹ ibid. 34.

(31) Τοῦ ante Βεελζεβοῦλ deest in editis, sed habetur in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. Mox in iisdem hæc desunt, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβοῦλ propter ὁμοιοτέλευτον. In iisdem mox τό deest.

(32) Regius et Seg., παρὰ τοῦ Θεοῦ.

(33) Goblerianus et Felckm. primus, ἐπισκέψωμαι.

(34) Sic Regius et Seg. recte. Editi, οὕτως. Mox Gobl. et Felckm. primus, τροποφορήσεις, mendose. Paulo post edit. Commel. et Felckm. 2 male, ἐμάνησαν. Infra Regius, Seg. et Græcus Scripturæ textus, δόξαν αὐτῶν. Editi, δόξαν αὐτοῦ. Gobl. et Fele. primus, δόξαν τοῦ Θεοῦ.

(35) Τό deest in Gobleriano et Felck. primo. Mox pro ἐπατάχθησαν, Anglicanus, ἐμαστύθησαν. Felc.

illud ac si, dum cernerent mundi ordinem, et providentiam hæc gubernantem, ausi essent dicere, rerum naturam a Beelzebule fuisse conditam: aut solem, ut diabolo obsqueretur, oriri: et ejus causa astra in cælo circumagi. Nam quemadmodum hæc Dei sunt, ita et illa Patris erant opera: et si illa Beelzebulis, necessario et ista Beelzebulis fuerint: et quorsum postea hæc referent, « In principio fecit Deus cælum et terram »? Verum non insolens est isthæc eorum insania. Siquidem horum Patres, eadem mente præditi, in eremo cum nuper ex Ægypto egressi essent, vitulo a se conflato Dei erga se beneficia referentes, dicebant: « Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti »³⁷. Ob hanc itaque blasphemiam, protinus ex iis qui talia ausi fuerant, initio non pauci sed plurimi occisi sunt: denunciavit quoque Deus dicens: « Qua die visitabo, inducam super eos peccatum eorum »³⁸. Nam quandiu illi ob panis et aquæ penuriam obmurmurabant, homines tolerabat, haud secus quam nutrit alumnum suum: ubi autem ad majorem insaniam progressi, ut psallit contra eos Spiritus: « Mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum »³⁹; jam cum rem indeprecabilem ausi essent, percussi sunt, ut ait Scriptura⁴⁰, ob fabricatum vitulum, quem fecerat Aaron.

17. Eadem et nunc ausi Pharisæi, talem **566** a Domino retulerunt damnationem, qualem Beelzebul quem illi eorum auctorem suspicati sunt, jam tum habuit et habet; ita ut ipsi quoque in igne ab æternitate illi præparato cum ipso absumendi sint. Non enim hæc ideo locutus est, ut blasphemiam in se prolatam cum blasphemia in Spiritum sanctum conferret; quasi Spiritus sanctus se major esset, ideoque majus crimen esset blasphemia in Spiritum sanctum: absit! Nam ante docuerat omnia quæ Pater habet, Filii esse, et ex Filio Spiritum esse accepturum, ipsumque Spiritum glorificaturum esse Filium. Neque Spiritus Filium dat; sed Filius Spiritum præbet discipulis, ac per illos iis qui in se credunt. Non eo itaque animo locutus est Salvator: sed quasi blasphemia in utrumque prolata in se ipsum recurreret, et illa minor, alia major esset, hæc

⁴⁰ Psal. cv, 22. ⁴¹ Exod. xxxii, 35.

vero secundus, ἐπεστάθησαν. Editio Commel., ἐπατάθησαν.

(36) Sic Regius et Seg. In editis τὴν deest. Mox Regius et Seg., οἶαν, recte. Editi, οἶα. Infra post πῦρ in Felckm. 2 et in editis, ἐκείνῳ. In aliis omnibus, ἐκεῖνο. Utraque lectio quadrare potest, sed præstare videtur prior. Mox post μετ' αὐτοῦ. Regius et Seg., ὑπ' αὐτοῦ.

(37) Sic Reg. Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi, εἰς αὐτὸν.

(38) Sic Regius, Seg. Anglic. Gobl. Felckm. primus et edit. Paris., in qua tamen deest βλασφημίας post γινομένης, edit. Commel., λεγομένης βλασφημίας ταῦτ' εἴρηκεν, omissis intermediis propter repetitam blasphemiam vocem. Ibidem Basil., ταῦτα εἴρηκεν.

locutus est Dominus. Etenim utramque proferebant Pharisæi : cum enim hominem cernerent, ipsi convitiabantur : « Unde huic sapientia isthæc ⁶³ ? » et : « Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti ⁶⁴ ? » Et Patris opera cum conspicerent, non solum ejus divinitatem negaverunt; verum etiam contra illam locuti, aiebant in ipso Domino esse Beelzebulem, et Beelzebulis esse ejusmodi opera. Quapropter quasi utraque blasphemia in se diceretur, et alia quidem minor esset, quod humanitatem, alia major, quod divinitatem spectaret, de majori dixit ejus vindictam indeprecabilem illis esse. Certe cum discipulis suis firmitatem fiduciamque præberet his verbis : « Si patremfamilias Beelzebulem vocaverunt ⁶⁵, » se patremfamilias esse declaravit, qui sic a Judæis maledictis incesseretur.

18. Quod si Judæi dum dicerent, « in Beelzebulem ⁶⁶, » nulli nisi Domino convitiabantur, perspicuum sane est, illud, « Blasphemia vero in Spiritum ⁶⁷, » de ipso Domino dictum esse, totamque sententiam ad seipsum Salvatorem retulisse. Ipse namque universi paterfamilias est : id ipsum quippe confirmationis causa jam repetere subterfugiendum non est. Sitire, laborare, dormire, colaphis cædi, comedere, hominum propria sunt : opera autem quæ faciebat Dominus, non hominum, sed Dei erant. Cum igitur quidam, uti superius dixi, his conspectis, Domino ut homini convitiarentur, minus supplicium merebantur, quam ii qui Dei opera diabolo ascriberent. Hi enim non solum sancta canibus projiciunt; sed et Deum diabolo comparant, et lucem tenebras esse dicunt. Hanc certe esse Pharisæorum nunquam remittendam blasphemiam Marcus observavit, his verbis : « Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem, sed reus est æterni delicti, quoniam dicebant : Spiritum immundum habet ⁶⁷. » Et is qui a natiuitate cæcus fuerat, visu recepto, testificabatur : « A sæculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam ⁶⁸. » Turbæ autem admirantes super iis quæ a Domino facta fuerant, **567** aiebant : « Hæc verba non sunt dæmonium habentis : nunquid dæ-

μὲν ἐλάττονος, τῆς δὲ ὑπερβαλλούσης ταῦτα λευλάη κεν ὁ Κύριος. Καὶ γὰρ καὶ (39) αὐτοὶ οἱ Φαρισαῖοι ἀμφοτέρω ἦσαν λέγοντες· καὶ ἀνθρώπων βλέποντες αὐτὸν ἐλοιδοροῦν· « Πόθεν τούτω ἡ σοφία αὐτῆς; » καὶ, « Πεντήκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἐώρακας; » Καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα θεωροῦντες, οὐ μόνον ἠρνοῦντο (40) τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντι ταύτης ἔλεγον ἐν αὐτῷ εἶναι τὸν Βεελζεβοῦλ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο, ὡς εἰς αὐτὸν ἀμφοτέρων λεγομένων, καὶ τῆς μὲν ἐλάττονος βλασφημίας (41) οὐσης διὰ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ μερίζονος διὰ τὴν θεότητα, ἐπὶ τῇ μερίζονος κατ' αὐτῶν τὸ ἀπυκτον τῆς τιμωρίας ἔλεγον. Ἀμέλει τοὺς μαθητὰς παραθαρσύνων καὶ λέγων, ὅτι (42) « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην ἔλεγε, τὸν καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων οὕτω βλασφημούμενον.

18. Εἰ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι (43) λέγοντες, « ἐν Βεελζεβοῦλ, » οὐδένα ἕτερον ἢ τὸν Κύριον ἐλοιδοροῦν, δηλονότι τὸν ἐστίν, ὡς τὸ λεγόμενον, « Ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία, » εἰς αὐτὸν ἐστὶ τὸν Κύριον λεγομένη, καὶ τὸ ἐρήτον ὄλον περὶ αὐτοῦ σημαίνων ἐλεγεν ὁ Σωτήρ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ παντὸς οἰκοδεσπότης· πάλιν γὰρ ἀσφαλείας ἕνεκα τὸ αὐτὸ εἰπεῖν οὐκ ὀκνητέον. Τὸ διψᾶν (44), τὸ κοπιᾶν, τὸ κοιμᾶσθαι, τὸ βασιζέσθαι, τὸ ἐσθίειν, ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια· τὰ δὲ ἔργα ἃ ἐποίησεν ὁ Κύριος, οὐκ ἐστὶ ἀνθρώπων (45), ἀλλὰ Θεοῦ ἦν αὐτὰ ποιεῖν. Ὅταν οὖν τινες, καθὰ πρότερον εἶπον, ταῦτα βλέποντες ὡς ἀνθρώπων λοιδοροῦνται τῷ Κυρίῳ, ἐλάττονος ἂν (46) ἀξιολογοῦνται τῶν ἐργῶν τοῦ Θεοῦ ἔργα μεταφερόντων εἰς τὸν διάβολον. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, οὐ (47) μόνον τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ βίπτουσι, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν τῷ διαβόλῳ συγκρίνουσι, καὶ τὸ φῶς λέγουσιν εἶναι σκότος. Ταύτην γοῦν (48) εἶναι τῶν Φαρισαίων τὴν ἀσύγνωστον βλασφημίαν ὁ Μάρκος παρετήρησατο λέγων· « Ὅς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, ἀλλ' ἔνοχος ἐστὶν αἰωνίου ἁμαρτίας· ὅτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει. » Καὶ ὁ μὲν ἐκ γενετῆς (49) τυφλὸς ἀναβλέψας ἐμαρτύρει· « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἤκουσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἔδύνατο ποιεῖν οὕδέν· » οἱ τε ὄχλοι, θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς γινόμενοις (50) ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἔλεγον· « Ταῦτα τὰ ῥή-

⁶³ Matth. xiii, 54. ⁶⁴ Joan. viii, 57. ⁶⁵ Matth. x, 29, 30. ⁶⁶ Joan. ix, 32, 33.

(39) In Regio et Seg. deest καὶ secundum. Paulo post Seg. Gobl. et Felckm. primus, ἀμφοτέρω. Alii et editi, ἀμφοτέρω.

(40) Sic omnes mss. præter Felckm. 2, qui cum editis habet ἠρνήσαντο.

(41) Regius et Seg., τῆς μὲν ἀνθρωπίνης βλασφημίας male. Paulo post hæc, τῆς δὲ μερίζονος διὰ τὴν θεότητα, desunt in Felckm. 2. Editio Commel., διὰ τῆς θεότητος.

(42) Ut: deest in Gobl. et Felckm. primo; καὶ sequens deest in iisdem, et ibidem τῶν deest in iisdem et in Basil.

(43) Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, omisso εἰ. Infra in iisdem deest τοῖσιν. Editi et alii ut in contextu.

(44) Regius et Seg., διψᾶν. Gobl. et Felckm. primus, διψεῖν, mendose.

(45) Regius, οὐκ ἐστὶ ἀνθρώπου. Seguer. Gobl. et Felckm. primus, οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπου. Editi et alii, οὐκέτι ἀνθρώπων. Mox hæc, καθὰ πρότερον εἶπον, desunt in Gobl. et Felckm. primo.

(46) Ἄν deest in Regio et Seg.

(47) Οὐ deest in Regio.

(48) Gobl. et Felckm. primus, οὖν. Mox Seguer., Φαρισαίων. Ibid. Gobl. et Felckm. primus, ἀσύγνωστον τιμωρίαν καὶ βλασφημίαν. Paulo post παρετήρησατο, sic edit. Paris. Reg. Seg. Gobl. et Angl. At Basil. Felckm. 1 et 2, παρετήρησατο. Editio Commel., παρετήρησατο, mendose.

(49) Gobl. et Felckm. primus, γενετῆς. Infra Regius, Seg. Basil. et Anglican., γεγεννημένου. Editi, γεγεννημένου. Paulo post Gobl. et Felckm. primus, οἱ δὲ ὄχλοι.

(50) Seg. Gobl. et Felckm. primus, γενομένοις.

ματα οὐκ ἔστι δαιμονιζόμενον· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμούς ἀνοίγειν; οἱ δὲ νομιζόμενοι ἄβροϊ τοῦ νόμου, οἱ Φαρισαῖοι, οἱ τὰ κράσπεδα πλατύνοντες, καὶ κομπάζοντες ὡς πλέον τι τῶν ἄλλων γινώσκοντες, οὐδ' οὕτως ἠσχύοντο· κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἔθουον οἱ τάλανες δαιμονίῳ καὶ οὐ Θεῷ, λέγοντες δαιμόνιον ἔχειν τὸν Κύριον, καὶ δαιμόνων εἶναι τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα. Ἐπάσχον δὲ τοῦτο δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὸν ταῦτα ποιοῦντα τοῦ σώματος ἢ ὕψις ἐδείκνυεν αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον, διὰ τί μὴ ἐκ τῶν ἔργων ἐθεύρουσαν αὐτὸν εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ; Ἄλλ' οὐκ ἤθελον· μάλλον δὲ αὐτοὶ τὸν Βεελζεβοῦλ εἶχον ἐν ἑαυτοῖς (51) φθειγγόμενον, ὡς ἐκ μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄνθρωπον αὐτὸν μόνον ὀνομάζειν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων, ἃ ἦν ἴδια Θεοῦ, μηκέτι Θεὸν αὐτὸν ὀμολογεῖν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς Βεελζεβοῦλ ἀντ' ἐκείνου θεοποιεῖν, ἵνα σὺν αὐτῷ λοιπὸν αἰωνίως (52) ἐν τῷ πυρὶ κολάζωνται.

19. Καὶ αὕτη δὲ ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παρατήρησις τοιαύτην ἐμφασίην τινα (53) παρέχειν μοι δοκεῖ, καὶ δεικνύειν εἰς αὐτὸν φθάνειν ἀμφοτέρας τὰς βλασφημίας, καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκεῖναι τὸ, « Υἱὸς ἀνθρώπου, » καὶ τὸ, « Πνεῦμα· » ἐν' ἐκ τούτου μὲν τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ δείξει, ἐκ δὲ τοῦ πνεύματος τὴν πνευματικὴν ἑαυτοῦ καὶ νοητὴν καὶ ἀληθεστάτην (54) θεότητα δηλώσει. Καὶ γὰρ τὸ μὲν λαβεῖν δυνάμενον συγγνώμην ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνέταξεν, ἵνα τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ σημάνη· τὴν δὲ ἀσύγγνωστον βλασφημίαν εἰς τὸ Πνεῦμα φθάνειν δεδήλωκεν· ἵνα, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ σωματικοῦ τούτου (55) λέγων, τὴν ἑαυτοῦ θεότητα δείξει. Τούτων δὲ τὸν χαρακτηριστὴρα καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἑώρακα· ὁππίνια, περὶ τῆς τοῦ σώματος βρώσεως διαλεγόμενος, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἐνισχυτικῶς τοὺς σκανδαλισθέντας, φησὶν ὁ Κύριος· « Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; Ἐὰν οὖν θεωρῆτε (56) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ἀμφοτέρα περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκε, σὰρκα καὶ πνεῦμα (57)· καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ κατὰ σὰρκα διέστειλεν, ἵνα μὴ μόνον τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ πιστεύσαντες μάθωσιν, ὅτι καὶ (58) ἃ λέγει οὐκ ἔστι σαρκικά, ἀλλὰ πνευματικά. Πόσις γὰρ ἤρκει τὸ σῶμα πρὸς βρῶσιν, ἵνα καὶ τοῦ κόσμου παντὸς τοῦτο τροφή γένηται; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο τῆς εἰς

monium potest cæcorum oculos aperire *? » Pharisæi autem qui legis peritissimi putabantur, qui fimbrias dilatabant, et gloriabantur, quasi plus aliquid cæteris scirent, ne ita quidem erubere, sed ut scriptum est, immolabant miseri dæmonio et non Deo †, dicentes Dominum habere dæmonium, et Dei opera dæmonum esse. Et hoc nulla alia de causa, quam ut negarent Deum esse, et Dei Filium qui hæc ageret. Si enim comestio speciesque corporis, eum etiam hominem esse declarabat, quare non ex operibus perspiciebant, ipsum in Patre esse, et Patrem in ipso? Atqui id nolebant illi, imo potius ipsum Beelzebulem habebant in se loquentem, ut ex humanis eum hominem duntaxat vocarent; ex operibus autem, quæ Dei propria erant, non itidem illum esse Deum confiterentur, sed pro eo Beelzebulem in seipsis habitantem Deum facerent, ut cum illo tandem æternum igne cruciarentur.

19. Quin' et ipsa lectionis observatio videtur mihi talem quamdam sententiam exhibere, et indicare utramque blasphemiam ad ipsum pertinere, et de seipso illum dixisse, « Filius hominis, » et, « Spiritus: » ut ex illo, quæ corpus suum spectarent; ex spiritu vero spiritualem suam et intelligibilem verissimamque divinitatem declararet. Si quidem id, de quo venia obtineri potest, ad Filium hominis retulit, ut corporea sua significaret: blasphemiam autem non remittendam, ad Spiritum pertinere declaravit: ut, dum ad differentiam sui corporis hæc diceret, suam divinitatem commenstraret. Hanc autem loquendi formam etiam in Evangelio secundum Joannem animadverti: ubi de corporis esu disserens, ac propterea multos scandalizatos videns, ait Dominus: « Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt †. » Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum: et spiritum a carne distinxit, ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent, ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia. 568 Quot enim hominibus corpus satis esset ad esum, ut illud totius mundi fieret alimentum? Sed ideo meminit ascensionis Filii hominis in cælum, ut a corporali cogitatione ipsos retraheret,

* Joan. x, 21. † Deut. xxxii, 17. † Joan. vi, 62-64.

Ibid. Regius et Gobl., παρὰ τοῦ Κυρίου.

(51) Sic Regius quem sequimur. Seg., ἑαυτοῖς, omisso ἐν. Editi et alii, ἐν αὐτοῖς. Ibid. Regius, Segner. Basil., ὡς. Editi et cæteri, ὡς. Infra Regius et Seguerianus, ἴδια Θεοῦ. Editi et alii, ἴδια τοῦ Θεοῦ.

(52) Basil., αἰωνίῳ πυρὶ. Anglican., αἰωνίως τῷ πυρὶ.

(53) In Gobl. et Felckm. primo τινα deest. Iidem mox ἀμφοτέρας ἑαυτὸν φθάνειν, omisso εἰς. Mox Regius et Seg., περὶ αὐτοῦ. Ibid. iidem cum Gobl. et Felckm. primo, τὸ υἱὸς ἀνθρώπου, recte. In Go-

beriano et Felckm. primo, τοῦ legitur ante ἀνθρώπου.

(54) Regius, Seg. et Felckm. primus, ἀληθῆ.

(55) Sic Regius et Seg. Editi, τούτου.

(56) Sic Regius et Seg.; Gobl. autem et Felckm. primus, θεωρεῖτε. Mox ἀναβαίνοντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo.

(57) Ibidem, σὰρξ καὶ πνεῦμα.

(58) Regius et Seg., μάθωμεν. Ibid. καὶ deest in Gobl. et Felckm. primo. Hoc loco abutuntur heterodoxi, qui ex Athanasii verbis confici pugnanti, corpus et sanguinem Christi, non reipsa, sed spiri-

atque hinc ediscerent, carnem de qua locutus fuerat, cibum e supernis cœlestem et spiritualem alimoniam ab ipso dari. Nam « quæ locutus sum vobis, inquit, spiritus et vita sunt ⁷². » Quod perinde est ac si diceret: quod ostenditur et datur pro mundi salute, caro est quam ego gesto: sed hæc vobis cum ejus sanguine a me spiritualiter esca dabitur; ita ut hæc spiritualiter unicuique tribuatur, et fiat singulis tutamen in resurrectionem vitæ æternæ. Sic et Samaritanam Dominus abstrahens a sensibilibus, Deum dixit esse Spiritum, ut deinceps illa non corporaliter, sed spiritualiter de Deo cogitaret. Sic itidem propheta cum Deum carnem factum contempleretur, ait: « Spiritus faciei nostræ Christus Dominus ⁷³: » ne quis ex eo quod apparebat, Dominum esse merum hominem existimaret: sed dum Spiritum audiret, Deum

agnosceret esse eum qui in corpore esset. Χριστὸς Κύριος: » ἵνα μὴ ἐκ τοῦ φαινομένου νομίση τις ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἀκούων, γινώσκῃ Θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι

20. Planum itaque utrumque fuerit, eum qui Dominum videt de se disserentem, si tantum corporalia ejus spectet, et non credens dicat, « Unde huic ista sapientia ⁷⁴? » peccare quidem, et tanquam in Filium hominis blasphemare: si quis vero ejus ⁷⁵ Joan. vi, 64. ⁷⁶ Thren. iv, 20. ⁷⁷ Matth. xiii, 54.

tualiter tantum in sacramento haberi. Sed si expendantur Athanasii verba, hic ejus esse scopus apprehenditur, ut ex Joannis loco supra citato, probet Christum humanitatem juxta ac divinitatem suam Judæis indicasse, et magnum inter utramque possuisse discrimen. Unde post allatum Joannis locum, subsumit sanctus doctor: *Nam hic etiam utrumque de se dixit, carnem et spiritum* (id est, ut supra explicat ipse, divinitatem), *et spiritum a carne distinguit: ut non solum quod apparet, sed etiam quod invisibile ejus est credentes, discerent ea quæ ipse loqueretur non esse carnalia, sed spiritualia.* Ubi advertas velim, hic Athanasium de eucharistia loquentem, agnoscere corpus Christi cum divinitate in eucharistia esse: atque id quod invisibile est (divinitatem nempe) æque credendum esse, atque illud quod apparet, id est, quod ex sua natura apparet, nempe corpus: licet ex divina virtute in sacramento invisibile sit.

Quod autem subjungit, verba Christi de eucharistia loquentis *non esse carnalia sed spiritualia, et inferius, carnem Christi esse cibum e supernis cœlestem et spiritualem, atque spiritualiter dari, verissima sane sunt, eo nempe quo Athanasius indicat modo: duo enim, hisce verbis, intelligit: 1° non alimenti carnalis more dividi carnem Christi, ut hominibus detur: Quot enim, ait, hominibus corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum?* Quibus verbis planum est non excludi præsentiam, ut vocant, realem, sed divisionem partium. 2° Vult S. doctor carnem Christi in eucharistia non esse corporalem alimoniam, sed spiritualem, quæ datur, ut fiat, inquit, *tutamen in resurrectionem vitæ æternæ.* Quod utique nemo eat inflicias. Neque enim in hisce omnibus verbis Athanasii usquam dicitur, corpus Christi non esse, vel spiritualiter tantum esse in eucharistia: quæ tamen est vera Catholicos inter et Calvinianos questio. Possemus plurima afferre Cyrilli Alexandrini, et Isidori Pelusiotæ loca, quibus dilucide demonstratur vera existentia corporis Christi in eucharistia. Enimvero cum 70 circiter post defunctum Athanasium annos scripserint, suam pariter et Athanasii sententiam explicarunt. Neque enim a tempore Athanasii ad suum ævum Ægyptia-

οὐρανοῦς (59) ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοῦς ἀφελάσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρῶσιν ἀνωθεν οὐράνιον, καὶ πνευματικὴν τροφὴν παρ' αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν. « Ἄ γὰρ λελάθηκα, φησὶν, ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ: Ἰσον τῷ εἰπεῖν: Τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σὰρξ ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ' αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἶμα παρ' ἐμοῦ πνευματικῶς (60) δοθήσεται τροφή (61)· ὥστε πνευματικῶς ἐν ἐκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυλακτήριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰώνιου. Οὕτω καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἀφέλακον (62) ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, Πνεῦμα εἴρηκε τὸν Θεόν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτὴν, ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν Λόγον τὸν (63)

γενόμενον σάρκα εἴρηκε· « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν ὄντα.

20. Ἐκότερον οὖν δηλὸν ἂν εἴη λοιπὸν (64), ὅτι ὁ τὸν Κύριον ὁρῶν τὰ περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενον, ἐὰν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων, καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· « Πόθεν τοῦτω ἡ σοφία αὐτῆ; » ἁμαρτάνει μὲν, καὶ ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου βλασφημεῖ· ἀλλ' ὁ

54. Ecclésiæ immutata fides est. Verum cum id notarum harum brevitas non ferat, et alioqui sæpissime res agitata fuerit, unum alterumve sufficere ex Isidoro apponere. Primum ex lib. i, epist. 109, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς μυστικῆς τὸν ἄρτον τὸν κοινὸν σῶμα ἰσικὸν τῆς αὐτοῦ σαρκώσεως ἀποφαίνον. *Et in mystica mensa communem panem proprium incarnationis corpus reddat* (Spiritus sanctus). Et lib. i, epist. 125, Ἡμεῖς, ἐπὶ συνόδου τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδοξιάτως εὐρίσκομεν. *Nos propositionis panem in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus.* Quibus quid apertius?

Porro minus recte card. Perronius hunc Tractatum Athanasio adjudicavit: ex his enim quæ in Monito diximus, constat ejus esse germanum fetum. Qua de re eruditus nemo jam ambigit.

In hoc autem opere Spiritus nomine divinitatem Christi sæpe intelligit sanctus doctor. Quod ab Hilario itenque a multis Patribus antiquioribus admissum referunt nostri, in Præfatione ad Hilarii novam editionem, num. 57 et sequentibus.

(59) Regius et Seg., εἰς οὐρανόν.
(60) Gobl. et Felckm. primus, πνευματικῶς. Regius et Seg., πνευματικῶν, minus recte, ni fallor. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὥστε. Editi et cæteri, ὡς.

(61) Sic Regius, Seguerianus Gobl. et Felck. 1, Editi vero, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δοθήσεται τροφή, omis-
sis multis.

(62) Gobl. et Felckm. primus, ἐφέλακον.
(63) Sic Regius et Seg., τὸν δεest in editis et aliis. Paulo post Regius et Seg., Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Felckm. 2, Πνεῦμα προσώπων. Editi et alii, Πνεῦμα προσώπου et sic Græcus Hieremiæ textus.

(64) Sic editi et quidam cod. recte, Regius vero Seg. Gobl. et Felckm. primus, Ἐξ δὲ τούτου δηλὸν ἂν εἴη λοιπὸν (λοιπὸν δεest in Gobl. et Felckm. primo) τοῖς πᾶσι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητόν· ὅτι τὸν Κύριον ὁρῶν ἡ καὶ περὶ (Gobl. et Felckm. primus, ἡ τὰ περὶ) αὐτοῦ διαλεγόμενος. Mox Regius et Seg., εἰς τὰ σωματικὰ. Ibid. Regius, Seg. Gobl. et Felckm. primus, μόνον ἀποδέλων, καὶ μὴ (μὴ δεest in Regio et Seg.) προπετευόμενος λαλήσῃ· Πόθεν.

ὁρῶν αὐτοῦ (65) τὰ ἔργα τὰ Πνεύματι ἀγίῳ γινόμενα, καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοῦλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερώς βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ βήτῳ, καθά (66) πολλάκις εἴρηται, λέγων, « Υἱὸν ἀνθρώπου, » τὸ κατὰ σάρκα καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν· ἵνα, « τὸ Πνεῦμα » λέγων, δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. Ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· « Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἀν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γινώτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Μέλλων δὲ ἑαυτὸν (67) σωματικῶς προσφέρειν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁπνηίκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλήμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· « Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀμαρτωλῶν. » τὰ μὲν γὰρ ἔργα Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποίει πιστεύεσθαι· ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυσεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα σῶμα. Διὸ εἰκότως Υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον· ὁ Λόγος γὰρ, ἀθάνατος καὶ ἀψαυστός ἐστι, καὶ αὐτοζῶν τυχάνει ὢν (68). Ἄλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευσεν οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἂ ἐποιοῦν τούτων οἱ υἱοὶ, βλέπουν ἐθούλοντο· ἔθεν ἡρέμα πάλιν αὐτοῦς ὁ Κύριος ἐλέγγει λέγων· « Εἰ ἐν Βεελζεβοῦλ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν οἷν ἐκβάλλουσι; Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » Καὶ (69) ὡς δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ ὡς τοῦ Πνεύματος αὐτὰ ἐνεργούντος (70) ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτὸς, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ διδάξῃ (71) τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσω τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τῷ Βεελζεβοῦλ ἀνατιθέασιν, τοσοῦτω τὸν χορηγοῦντα τὸ Πνεῦμα δυσφημοῦσι (72)· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν, ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' ἐκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπεύρουσι. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται (73)· καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντα (74) τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβοῦλ πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

⁷⁵ Joan. x, 38. ⁷⁶ Matth. xxvi, 45. ⁷⁷ Luc. xi, 19, 20.

(65) Βλασφημεῖ, ἀρνούμενος αὐτοῦ. Sic Gobl. et Felckm. 1 omissis multis ob̄ repetitam vocem βλασφημεῖ. Ibid. Regius et Seg., ἂν δὲ ὁρῶν. Basil., ἀλλ' ὁρῶν, alii et editi, ἀλλ' ὁ ὁρῶν. Mox et Regius et Seg., γινόμενα λέγη τὸν ταῦτα, et paulo post iidem, καὶ Υἱὸν Θεοῦ. Mox ii ipsi, ἐπιγράφει.

(66) Regius et Seg. soli, καθῶς. Mox in iisdem post ἀνθρώπου deest εἶναι, quæ vox in editis legebatur. Paulo post Basil., ἑαυτοῦ δείκνυσιν. Ibid. in editis legitur ἵνα δέ, sed particula δέ deest in Regio et Seg., et superflua est. Infra Regius et Seg., quos sequimur, εἰργάζετο. Editi et alii, εἰργάσατο. Paulo post Regius, πιστεύητε. Ibid. μου post ἔργοις deest in editis, sed habetur in Regio et Seg. Ibid. Seg., πιστεύητε.

(67) Anglicanus, αὐτοῦ. Idem mox post ὁπνηίκα habet καί. Paulo post Regius, Seg. Gobl. et Felck. primus, ἔλεγε κατιδὸν τοῖς μαθηταῖς, omisso αὐτοῦ. Ibid. Regius, Seg. Editio Commel. et alii quidam colices καθεύδετε, et ita legitur in Græco Evangelii textu. Edit. Paris. Gobl. et Felck. 1, καθ-

A opera videat in Spiritu sancto facta, dicatque eum, qui talia edidit, nec Deum esse nec Dei Filium, sed ea Beelzebuli ascribat, manifesto blasphemare, negando ejus divinitatem. Etenim in evangelico dicto, uti sæpe dictum est, cum dicit, « Filium hominis, » carnalem et humanam suam naturam indicat; ut, cum « Spiritum » dicit, declaret suum esse sanctum Spiritum, in quo omnia operabatur. Unde cum opera ederet, aiebat: « Si mihi non creditis, saltem operibus meis credite, ut cognoscatis quia ego in Patre et Pater in me ⁷⁵. » Cum autem seipse pro nobis corporaliter oblaturus esset, quando ea de causa ascendit Jerosolimam, discipulis suis aiebat: « Dormite jam et requiescite: ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum ⁷⁶. » Nam opera quidem effecere, ut verus Deus crederetur: mors autem ejus palam fecit eum revera corpus habere: ideoque jure Filium hominis dicebat: eum esse qui tradebatur. Verbum enim immortale et intactile, et ipsissima vita est. Verum nec iis Pharisæi credchant, neque volebant ipsa filiorum suorum opera videre: quapropter eos rursum leniter coarguit Dominus his verbis: « Si ego in Beelzebulem ejicio dæmonia, Filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt. Porro si in Spiritu Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei ⁷⁷. » Illic autem dixit « In Spiritu Dei, » non quod minor esset ipse Spiritu, nec quasi Spiritus ea in se operaretur: sed ut rursum declararet se, cum Dei Verbum esset, per Spiritum omnia operari, auditoresque doceret se, **569** cum Spiritu opera Beelzebuli ascriberent, in ea operantem Spiritum blasphemare. Etenim hæc cum dicit, ostendit eos non ex ignorantia, sed sponte sua se in hæc evidentissimam blasphemiam implicasse, nec erubuisse, quod ea opera, quæ vel ipsi Dei esse compertum haberent, amentes Beelzebuli ascripsissent, atque ab impuro spiritu facta asseverassent.

ἀνατιθέασιν αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου

εὔδεστε. Ibid. τό deest in Regio, Seg. et Basil. In aliis et in editis legitur.

(68) Sic Regius et Seg. In aliis et editis ἂν deest. Mox edit. Paris. Reg. Seg. et Anglican., οἱ Φαρισαῖοι (sed Seg. de more Φαρισαῖοι), et ita legit Nannius. Editio Commel., οἱ Ἰουδαῖοι. Mox Regius et Seg. quos sequi visum est, οἱ υἱοί. Alii et editi, οἱ λαοί.

(69) Καί deest in Regio et Seg. In aliis et editis legitur.

(70) Regius et Seg. soli, αὐτῷ ἐνεργούντος, omisso ἐν αὐτῷ.

(71) Anglicanus, διδάξει.

(72) Hæc, τοσοῦτω τὸν χορηγοῦντα δυσφημοῦσι, desunt in Basil. Mox Regius et Seg., καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. In editis et reliquis καὶ postremum deest.

(73) Regius, αἰσχύνοντο perperam.

(74) Ὅντα deest in Regio, Seg. Gobl. et Felckm. primo. In editis et aliis legitur. Mox Regius, ἀντιθέσαν αὐτὰ, Seg., ἀντιθέσαν αὐτῷ. Editi et reliqui, ἀνατιθέασιν αὐτὰ.

21. Quo pacto igitur qui talia audent, possunt adhuc gentiles incusare, quod idola a se confata deos nuncupent? Paria sunt enim horum gesta illorum insanis, imo forte graviora sunt horum facinora: qui licet de hoc legem acceperint, per legis transgressionem Deum affecerunt contumelia. Quid autem qui talia blasphemant acturi sunt, cum Isaiam prophetam legerint, et audierint Christi adventus signa hæc esse, ut cæcis visus, claudis gressus, mutis loquela, mortuis resurrectio, leprosis curatio tribuatur, surdis aures aperiantur? Quemnam horum auctorem esse volent? Si enim Deum dicant, sese impietatis in Dominum coarguent: nam quæ futura prospiciens propheta dixit, hæc ipsa præsens ipse Dominus operatus est: sin petulantia præoccupati dicere ausint, ipsa quoque in Beelzebule facta esse; metuo ne paulatim in impietatem progressi, ubi legerint: « Quis dedit os homini? Et quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et cæcum ⁷⁸? » et his similia, insanientes rursus dicant, has quoque voces Beelzebulis esse. Nam cui gratiam restituti visus tribuunt, huic et non videnti causam ascribant oportet: utrumque enim ab eodem factum esse declaratum est. Qui si profecto hæc dicere ausint, tandem censebunt, humanæ naturæ conditorem esse Beelzebulem. Conditoris quippe est, ut res conditas habeat in sua potestate. Ut enim Moyses dixit: « In principio fecit Deus cælum et terram ⁷⁹, » et, « ad imaginem Dei fecit Deus hominem ⁸⁰: » ita quoque Daniel libere Darium affatus est: « Non veneror idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit cælum et terram, et habet potestatem omnis carnis ⁸¹: » nisi rursus mutata sententia dixerint, cæcitatem, claudicationem ac cætera corporis vitia, a conditoris correptione proficisci, ad horum curationem, et erga hos qui affliguntur beneficentiam a Beelzebule præstari. Verum hæc vel disquirere, valde insanum est: furentium enim et plus quam mente captorum est impiissima ejusmodi stultiloquentia. In ea siquidem comparatione, potiora non Deo, sed Beelzebuli ascribunt insani. Nihil enim curant divinarum Scripturarum dogmata labefactare, modo negent Christi adventum.

σύγκρισιν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβούλ διδάσιν οἱ τῶν θείων Γραφῶν τὰ δόγματα, ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν.

⁷⁸ Exod. iv, 11. ⁷⁹ Gen. i, 1. ⁸⁰ ibid. 27. ⁸¹ Daniel. xiv, 4.

(75) Regius, Seg. Basil. et Felckm. 2, τοιαῦτα. Alii et editi, ταῦτα. Mox Regius et Seg., πλάττοντες. Sed in postremo correctum est πλάττοντας. Paulo post Seg., ὀνομάζοντες, sed correctum ὀνομάζοντας.

(76) Gobl. et Felckm. primus, ἀνάστασιν, καὶ τὰ λοιπά; Ἄρα γὰρ καί. Ibidem post θεραπεύσαν deest καὶ in Regio et Seg.

(77) Regius et Seg. soli, βλέπων. Mox Reg. Seg. et Felckman. 1 et 2 post πεποίηκε habent ἄν pro ἰάν.

(78) Regius et Seg., λέγεσθαι. Gobl. et Felckm.

21. Πῶς οὖν, ταῦτα (75) τολμῶντες, ἐτι δύνανται τοὺς Ἑλληνας αἰτιάσθαι, πλάττοντας εἰδῶλα, καὶ θεοὺς ὀνομάζοντας αὐτά; Ὅμοια γὰρ καὶ τὰ αὐτῶν τῆς ἐκείνων μανίας· ἡ τάχα καὶ μείζονα τὰ τούτων τολμήματα τυγχάνει ὄντα· ὅτι, καίπερ νόμον περὶ τούτου λαβόντες, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἠτίμασαν. Τί δὲ τοιαῦτα βλασφημοῦντες ποιήσουσιν, ὅταν ἀναγινώσκωσι τὸν προφήτην Ἰσαΐαν, καὶ ἀκούσωσι, τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἶναι τυφλῶν ἀνάδελφιν, χωλῶν περίπατον, ἀλάλων λαλίαν, νεκρῶν ἀνάστασιν, λεπρῶν θεραπείαν, καὶ κωφῶν ἀκοῆς ἀνοιξίν; Ἄρα γὰρ καὶ (76) τούτων τίνα θελήσουσιν εἶναι τὸν ποιητήν; Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν λέγοντες, ἑαυτοὺς διελέγξουσιν ἀσεβήσαντας εἰς τὸν Κύριον· ἃ γὰρ ὁ προφήτης προβλέπων (77) εἶρηκε, ταῦτα παρὶν αὐτῷ ὁ Κύριος πεποίηκεν· ἐὰν δὲ, ὡς προπετεῖα προληφθέντες, τολμήσωσιν εἰπεῖν κάκεινα ἐν τῷ Βεελζεβούλ γίνεσθαι (78), φοβούμαι μὴ, κατ' ὀλίγον ἐν ἀσεβείᾳ προκόπτοντες, καὶ ἀναγινώσκοντες· « Τίς ἔδωκε στόμα ἀνθρώπῳ; Καὶ τίς ἐποίησε δύσκωφον καὶ κωφόν, βλέποντα (79) καὶ τυφλόν; » καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, μανέντες πάλιν εἰπωσι τοῦ Βεελζεβούλ εἶναι καὶ ταύτας τὰς φωνάς. Ὡ γὰρ τὴν τοῦ ἀναδελφείου χάριν διδάσκει, τούτῳ καὶ τὴν τοῦ μὴ βλέπειν αἰτίαν αὐτοῦ ἀνάγκη διδόναι· ἀμφοτέρω γὰρ τὸν αὐτὸν ποιεῖν εἶρηκεν ὁ Λόγος. Πάντως δὲ τοῦτο λέγοντες, φρονήσουσί ποτε καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Βεελζεβούλ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τοῦ γὰρ (80) ποιούντος ἔστιν ἔχειν καὶ τὴν τῶν γινομένων ἐξουσίαν. Τοῦ γὰρ Μωϋσέως εἰρηκότος· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν » καί, « ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον » καὶ Δανιὴλ παρρησιάζεται τῷ Δαρείῳ λέγων (81)· « Οὐ σέβομαι εἰδῶλα χειροποίητα, ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν (82) »· εἰ μὴ ἄρα πάλιν μεταβαλλόμενοι λέγοιεν τὸ μὴ βλέπειν καὶ χωλεῦν, καὶ τὰ ἄλλα πάθῃ ἐξ ἐπιτιμίας τοῦ δημιουργοῦ γίνεσθαι· τὴν δὲ λύσιν τούτων καὶ τὴν εἰς τοὺς πάσχοντας εὐεργεσίαν τὸν Βεελζεβούλ ἐργάζεσθαι. Ἀλλὰ τοῦτο κἂν ἐξετάζειν, λίαν εὐηθές ἐστι (83). Μαινομένων γὰρ καὶ πλέον παρεξεστηκότων ἔστιν ἡ τοιαύτη μετὰ ἀσεβείας μωρολογία· ὅτι μὴδὲ τὰ κρεῖττονα κατὰ παράφρονες. Καὶ γὰρ οὐ μέλει τούτοις λυμαινεσθαι

primus, γίνεσθαι λέγεσθαι. Editi et alii rectius γίνεσθαι tantum.

(79) Καὶ βλέποντα Reg. et Seg.

(80) Seg. Gobl. et Felck. primus, τοῦτο γὰρ, minus recte. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felck. 1, γινομένων. Editi et cæteri, γινομένων.

(81) Goblerian. et Felckm. primus, φησὶν pro λέγων.

(82) Regius et Seg., κυρία. Paulo post Seg. non habet μὲν.

(83) Gobl. et Felckm. primus sic habent hunc locum: εὐηθές ἐστιν. Ἡ τοιαύτη γὰρ μετὰ ἀσεβείας.

22. Ἐδει δὲ τοὺς πονηροὺς ἢ μὴδὲ ἐκ τῶν σωμα-
τικῶν ἐξουθενεῖν (84) αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπον τὸν Κύ-
ριον, ἢ δηλονότι καὶ ἐκ τῶν ἔργων Θεοῦ αὐτὸν ὁμο-
λογεῖν ἀληθινόν. Ἀλλὰ πάντα διεστραμμένως ἔπρατ-
τον· ἄνθρωπον μὲν βλέποντες, ὡς ἀνθρώπων ἐλοιδο-
ροῦντο· Ἔργα δὲ θεϊκὰ θεωροῦντες, ἡρνούντο τὴν
θεότητα, καὶ προσέτρεχον τῷ διαβόλῳ, οἰόμενοι, ὅτι,
ταῦτα τολμῶντες, διαδράναι δυνήσονται, ὥστε μὴ
κριθῆναι παρ' αὐτοῦ τοῦ ὑβριζομένου παρ' αὐτῶν
Λόγου. Οἱ μὲν οὖν ἑπαιδοί, καὶ μάγοι, καὶ φαρμα-
κοὶ τοῦ Φαραῶ, καί τοι πλεῖστα ἐπιχειρήσαντες, ὅμως
βλέποντες τὰ διὰ Μωσέως (85) σημεῖα, καθυψήκαν,
καὶ νῦτα δεῶκασι, λέγοντες δάκτυλον εἶναι Θεοῦ
τὸν ταῦτα ποιοῦντα· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμ-
ματεῖς, ὅλην τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ βλέποντες ἐργαζο-
μένην, καὶ πλεῖστα καὶ μείζονα θεωροῦντες ἐκείνων
τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος (86) γινόμενα, τὸν Βεελζε-
βοὺλ ἔλεγον ταῦτα ποιεῖν, ὃν καὶ οἱ μάγοι, καί τοι
ἴδιον αὐτῶν ἦντα, ὅμως ὠμολόγουν μὴ δύνασθαι μὴδὲ
τὰ τούτων ἐλάττονα ποιεῖν (87). Τίς οὖν ὑπερβολῇ
τῆς τούτων μανίας εἰπεῖν; ἢ τίς, ὡς εἶρηκεν ὁ προ-
φήτης, ὁμοιωσαί τι ταῖς τούτων ἀσεβείαις δυνήσε-
ται; Ἐδικαίωσαν γὰρ ἐξ ἑαυτῶν (88) καὶ Σοδομί-
τας· καὶ νενικήκασι μὲν τὴν Ἑλληνικὴν ἀγνοσίαν,
ὑπερβάλλουσι δὲ καὶ τῶν μάγων τοῦ Φαραῶ τὴν ἀλο-
γίαν, καὶ πρὸς μόνους (89) τοὺς Ἀρειομανίτας
ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, ἀλλήλοις εἰς τὴν αὐτὴν ἀσε-
βειαν συμπίπτοντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ βλέποντες
διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, τῷ Βεελζεβοὺλ
ἀνατιθέασιν (90) αὐτὰ· Ἀρειανοὶ δὲ, καὶ αὐτοὶ τὰ
αὐτὰ βλέποντες ἔργα, τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦσι
τὸν ταῦτα ποιοῦντα Κύριον, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄν-
των αὐτὸν εἶναι· καὶ, οὐκ ἦν, πρὶν γένηται· Καὶ οἱ
μὲν Φαρισαῖοι θεωροῦντες τὸν Κύριον ἐν σώματι διε-
γόγγυζον λέγοντες· « Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς
σεαυτὸν (91) Θεόν; » οἱ δὲ Χριστομάχοι, βλέπον-
τες αὐτὸν πάσχοντα καὶ κοιμώμενον, βλασφημοῦσι
λέγοντες· Ὁ ταῦτα ὑπομένων οὐ δύναται Θεὸς
ἀληθινός (92) καὶ ὁμοούσιος εἶναι τοῦ Πατρὸς. Καὶ
ὅπως ἂν τις ἐξετάξει ἐκ παραλλήλου βούλοιο τὰς ἀμφοτέρων
κακονοίας, εὐρήσει, καθὰ προεῖπον, εἰς
τὴν κοιλίαν τῆς ἀλυχῆς παροινίας (93) συμπίπτοντας αὐτοὺς ἀλλήλους.

⁸² Exod. viii, 19. ⁸³ Joan. i, 55. ⁸⁴ Gen. xiv, 8.

μωρολογία μαινομένων καὶ παρεξεστηκότων ἐστίν, ὅτι μὴδὲ τὰ, multis omissis. Post παρεξεστηκότων editi. Paris. habet ἔτι pro ἐστίν.

(84) Sic editi. Paris. Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus. Editi. vero Commel., mendose, ἐξασθενεῖν. Paulo post Regius, Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. primus, δηλονότι. Editi vero, ὅλον ὅτι. Mox αὐτὸν abest ab Anglicano solo.

(85) Editio Commel., Μωυσέως.

(86) Editi, αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος. Sed Χριστοῦ deest in omnibus manuscriptis, excepto Basil. Mox τὸν deest in Regio.

(87) Sic Regius, Seg. et Basil. Editi vero, μὴδὲ τὰ τούτων ἐλάττονα δύνασθαι ποιεῖν. Infra Regius et Seguer., ἦτις. Mox in eisdem τι deest post ὁμοιωσαί.

(88) Regius, Seg. Goblerian. et Felckm. primus, ἐξ αὐτῶν. Editi et alii, ἐξ ἑαυτῶν. Mox καὶ

22. Verum par erat, improbos illos aut Dominum ex corporalibus non vilipendere, quasi hominem, aut ex operibus verum Deum illum confiteri. Sed omnia præpostere faciebant. Cum enim hominem cernerent, ipsi ut homini convitiabantur : ac vicissim opera divina 570 spectantes, negabant divinitatem, et ad diabolum confugiebant, rati se, si hæc auderent, effugere posse, ne ab ipso Verbo quod contumelia affecerant, judicarentur. At incantatores, magi et venefici Pharaonis, licet plurima tentassent, tamen a Moysæ edita signa cum cernerent, cessere tandem, tergaque dedere dicentes, digitum Dei esse qui hæc ederet ⁸². Pharisei autem et Scribæ, cum integram Dei manum viderent operantem, cernerentque ea quæ per Christum Salvatorem agebantur, sane illis prioribus plura majoraque ; horum auctorem aiebant Beelzebulem, quem ipsi magi, licet suum, ne quidem his minora posse confitebantur. Quidnam de tam ingenti stultitia dici possit ? aut, ut ait propheta, quis quid cum illis impietatibus comparare poterit ? Justiores enim se Sodomitas exhibuerunt : vicerunt gentium ignorantiam, magorumque Pharaonis stultitiam superant, atque cum solis Ariomanitis conferri possunt, quod in eamdem impietatem sint collapsi. Judæi enim Patris opera per Filium videntes, Beelzebuli ea ascripsere : Ariani vero hæc ipsa cum cernunt opera, Dominum ea edentem creatis rebus annumerant, aiuntque, ex non exstantibus ipsum esse, et non fuisse antequam fieret. Ac Pharisei quidem cum viderent Dominum in corpore, obmurmurantes aiebant : « Quare tu homo cum sis, facis teipsum Deum ⁸³ ? » Hi autem Christi hostes, cum vident illum patientem ac dormientem, blasphemant his verbis : Qui hæc patitur, non potest Deus verus esse, nec consubstantialis esse Patri. Demum si quis velit, utrorumque errores inter se collatos expendere, comperiet, uti supra dixi, ipsos in vallem amaræ stultitiæ ⁸⁴ confertim collapsos esse.

D deest in Gobl. et Felckm. primo.

(89) Regius et Seg., μοναχούς, perperam. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, εἰς τὴν αὐτὴν, rectius quam editi, εἰς τὴν τοιαύτην.

(90) Regius et Seg., ἀνατιθέσαν. Reliqui et editi, ἀνατιθέασιν. Mox Reg. Seg. Basil. Gobl. et Felckm. primus, αὐτοὶ τοιαῦτα βλέποντες. Editi et alii, αὐτοὶ τὰ αὐτὰ βλέποντες. Paulo post Reg. et Seg. soli, τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα.

(91) Sic Regius, Seg. Gobl. Felckm. primus et editi. Paris. Editio Commel. et alii, ἑαυτὸν.

(92) Sic Seg. solus, quem tamen sequi visum est. Alii omnes et editi, Υἱὸς ἀληθινός. Mox editi, καὶ Υἱὸς ὁμοούσιος. Sed vox Υἱὸς deest in Regio, Seg. Anglic. Gobl. Felck. 1 et 2. Mox Reg. et Seg., ὅμως pro ὅπως minus recte.

(93) Regius et Seg. soli, παρανοίας.

23. Quapropter tam illis quam istis, nullam fore A supplicii huic flagitio debiti remissionem, Dominus declaravit, his verbis : « Qui vero dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro ⁸⁵. » Et merito quidem ; qui enim negat Filium, quem rogans obtinere poterit propitiationem? aut quæ vita, vel requies ei exspectanda, qui repulit eum qui dicit : « Ego sum vita ⁸⁶, » et : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁸⁷? » Cum igitur isti hoc modo pœnas luant ; perspicuum fuerit eos qui pii sunt erga Christum, et qui tam secundum carnem, quam secundum spiritum eum adorant, nec eum Filium Dei ignorant esse, nec Filium hominis factum esse negant ; verum etiam credunt, illud, « In principio erat Verbum, » et « Verbum B caro factum est ⁸⁸, » regnatos æternum in cœlis esse, secundum sanctas ipsius Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi pollicitationes, qui ait : « Ibunt quidem illi in supplicium æternum ; justi autem in vitam æternam ⁸⁹. » Hæc paucis tibi, ex iis quæ didiceram, scripsi. Tu vero non ut perfectam doctrinam, sed tantum ut occasionem a me tibi datam accipe. Restat tibi **571** ut accuratorem sententiam ex evangelico dicto et ex psalmis decerpens, veritatis manipulos alliges : ut tibi quoque illa ferenti dicatur : « Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos ⁹⁰, » in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri, et una Spiritui sancto, gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

23. Διὰ τοῦτο γὰρ κακῆνοι καὶ τούτοις (94) ἀσύγνωστον ἔσεσθαι τὴν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τιμωρίαν ὁ Κύριος ἀπεφώνητο λέγων· « Ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι (95) τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Καὶ εἰκότως γε· ὁ γὰρ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, τίνα παρακαλῶν, ἰασμὸν δυνήσεται ἔχειν ; ἢ πόλιαν ζωὴν, ἢ ἀνάπαυσιν προσδοκῆσει, ὁ ἀπωσάμενος τὸν λέγοντα· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ ; » καὶ, « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς ; » Τούτων δὲ οὕτω διδόντων δίκας, δῆλον ἂν εἴη, ὡς οἱ εὐσεβοῦντες (96) εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ κατὰ σάρκα καὶ τὸ κατὰ Πνεῦμα προσκυνοῦντες αὐτοῦ, καὶ μήτε Υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ἀγνοοῦντες, μήτε ὅτι καὶ Υἱὸς (97) ἀνθρώπου γέγονεν ἀρνούμενοι· ἀλλὰ καὶ πιστεύοντες, ὅτι « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » καὶ, « ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » βασιλεύουσιν αἰωνίως ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατὰ τὰς ἀγίας ἐπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (98) λέγοντος· « Ἀπελεύσονται μὲν ἐκεῖνοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ταῦτά σοι συντόμως, ἐξ ὧν ἔμαθον, ἔγραψα. Σὺ δὲ μὴ ὡς τελείαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μόνην ἀφορμὴν ταῦτα παρ' ἐμοῦ λάμβανε· καὶ λοιπὸν σαυτῷ τὴν ἀκριβεστέραν (99) διάνοιαν ἐκ τε τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ καὶ τῶν Ψαλμῶν ἀναλαμβάνων, δέσμευε τὰ τῆς ἀληθείας δράγματα· ἵνα καὶ, σοῦ ταῦτα φέροντος, εἴπωσιν οἱ λέγοντες· « Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἵροντες τὰ δράγματα αὐτῶν, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δεῖ οὐ C καὶ (99') μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι Ἄμην.

⁸⁵ Matth. xii, 32.

⁸⁶ Joan. xiv, 6.

⁸⁷ Matth. xi, 28.

⁸⁸ Joan. i, 1, 14.

⁸⁹ Matth. xxv, 46.

⁹⁰ Psal. cxxv, 6.

(94) Gobl. et Felckm. primus, mendose, κακῆνοῦς, καὶ τούτους.

(95) Gobl. et Felckm. primus, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Mox Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, ὁ γὰρ ἀρνούμενος. In editis γὰρ deest.

(96) Anglic. Gobl. et Felckm. primus, οἱ ἀσεβοῦντες, male. Mox Reg. et Seg., καὶ Πνεῦμα, omissis τὸ κατὰ.

(97) Sic Reg. Seg. Basil. et Angl. Editi vero, ὁ Υἱός, minus recte. Mox xxi post ἀλλὰ deest in Angl. Paulo post Regius et Seg., βασιλεύσουσι. Editi et

alii, βασιλεύουσιν. Ibid. Regius et Seguerian. καί, ante κατὰ, male. Ibidem Seguerianus solus, ἀπαγγελίας.

(98) Hæc, Ἰησοῦ Χριστοῦ, non sunt in editis et in quibusdam mss., sed habentur in Regio et Seguer. Ibid. Gobl. et Felckm. primus, ἐπαγγελίας τοῦ Σωτῆρος, omissis aliis.

(99) Reg. Seg. Gobl. et Felckm. primus, ἀκριβεστέραν. Editi et alii, ἀκριβεστάτην.

(99') Sic Reg. et Seg. In editis et aliis deest δεῖ οὗ καί. Mox pro ἅμα Regius et Seg. σύν habent.

IN EPISTOLAM DE SYNODIS MONITUM.

I. *Epistolam de synodis Ariminenst et Seleuciana sub finem anni 359, quo celebrata illæ sunt, conscriptam fuisse, ex plurimis ejusdem locis conficitur: in ipso quippe initio, narraturum se Athanasium ait, res in ea gestas synodo, quæ tunc in omnium ore versabatur: liquidius autem testatur, num. 4, professionem Sirmianam consulatam ejus, quo ipse scribebat, anni præferre, ἀπὸ τῆς οὖν ὑπαγελας. Consules nempe iidem tunc erant, qui Sirmiensi fidei formulæ ascripti fuerant, Eusebius et Hypatius, qui ad annum pertinent 359. Et vero liquet ex appendice quam ad calcem hujusce operis attexit sanctus Doctor, nondum allatas sibi fuisse res omnes Arimini gestas, quando hoc opusculum aggressus est. Quamobrem nihil de Patrum Ariminensium lapsu, nihil de legatis Arianorum astutia Nice circumventis, hic habetur, quæ tamen eo ipso contingere anno.*

II. *Quare, ut jam olim advertere viri cum primis eruditi, quæ num. 30 leguntur, Ταῦτα γράψαντες ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, ἀνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταντινου πόλιν, etc., ad hæc usque verba, num. 32, Τέως μὲν οὖν ἔχρι τοῦτου φθάσαντες, ubi Athanasius fidei formulam Constantinopolitanam affert, Antiochenam memorat, de Constantii obitu agit, quæ omnia post annum haud dubie 359 contingere; hæc, inquam, epistolæ jam pridem a se scriptæ Athanasium inseruisse, nullus superest ambigendi locus. Ita ut prædicta verba Τέως μὲν οὖν μέχρι τοῦτου φθάσαντες, etc., statim post fidei professionem Isauricam, num. 29, allatam, cui aptissime cohærent, primo sequerentur; dehinc interpositis ab Athanasio iis quæ supra diximus, isthæc fuere a præcedentibus divulsa.*

III. *Non satis autem firmo argumento nituntur qui arbitrantur ad solitarios missam fuisse hanc epistolam cum nec in manuscriptis codicibus uspiam monachorum seu solitariorum nomen præferatur, neque apud Socratem vel Sozomenum ad monachos nuncupetur; sed apud priorem Πρὸς τοὺς γνωρίμους, apud posteriorem vero Πρὸς τοὺς ἐπιτηδεύουσι inscripta sit. Quare ad monachosne hanc miserit epistolam nec repugnat, nec conjectari potest. Qua vero fuerit ad eam perscribendam causa permotus, haud obscure indicat Athanasius ipso operis exordio, ubi se ait ea scripto exarasse cum ut amicorum desiderium discendique studium expleret, tum ut ne illi multis varie synodi gesta narrantibus animi penderent, unde nonnulli eam ad monachos missam colligunt, levissimo sane, ut nemo non videt, ducti argumento.*

IV. *Porro licet hic unus videatur Athanasii fuisse scopus res Arimini et Seleuciæ actas enarrare, post absolutam tamen eam rem ad alia progreditur, utque fluctuantem Arianorum in fide sua animum perspicue commonstret, varias variis locis temporibusque ab illis editas fidei formulas recenset, atque ad verbum refert: quæ tam ingenti numero fuere, ut eas haud injuria labyrinthum vocet Socrates, lib. II, cap. 52. Iis absolutis, τοῦ δημοσίου vocem cum argumentis validissimis, tum exemplo veterum Patrum ab Arianorum calumniis objectionibusque vindicat. Tres itaque sunt hujus epistolæ partes. In prima agit de synodis Ariminenst et Seleuciana. In secunda de Arianorum blasphemis, eorumque variis fidei professionibus. In tertia, de consubstantialitate admittenda (1). De singulis quædam pertractanda.*

V. *In prima parte antequam rerum Arimini gestarum narrationem ordiatur, agit de formula fidei Sirmii anno 359, consulibus Eusebio et Hypatio, edita. Præcipuosque eorum auctores Ursacium, Valentem, Gaium et Germinium vehementer exagitat, quod suæ fidei Constantium imperatorem consulatusque annum præfixerint, quasi tunc primum credere cœpissent. Eam vero fidei formulam ait Patribus Arimini coactis propositam, ab iisque repudiatam fuisse. Hinc refert epistolam Ariminensium Patrum ad Constantium imperatorem, ubi res in Seleuciana synodo gestæ, prædictorumque Arianorum præsulum depositio narratur. Deinde paucis recenset res in Seleuciana synodo gestas et in Acacium Cæsariensem acriter invehitur; atque ita clauditur prima hujus epistolæ pars.*

VI. *In secunda parte progreditur ad varias Arianorum blasphemias fideique formulas recensendas, orsusque ab Arii Thalia, ejus non modicum affert fragmentum impietatis refertum. Hinc sequitur fidei confessio quam sub Arianæ hæreseos initium Arius ipse cum sectatoribus suis Alexandro archiepiscopo Alexandrino obtulit anno circiter 319. Exinde refert ingentes blasphemias a quibusdam Arianorum antesignanis prolatas, quibus subdit epistolam synodi Hierosolymitanæ anni 333, ubi Arius cum suis ad communionem Ecclesiæ ab episcopis Eusebianis admittitur. Unde cum in Arianismi suspicionem jure illi venissent, ejus removendæ causa, fidei formulam edidit in synodo anno 341, Antiochiæ habita, occasione basilicæ Auræ dedicandæ: ad quam celebritatem magnum episcoporum numerum acciverat Constantius. Eam integram refert Athana-*

(1) Vide item apud Hilarium lib. II ad Constantium, n. 4.

suis, atque secundam tertiamque subjungit eodem loco atque anno editas ab Arianis, cum se præcedentium fidei professionum pœniteret.

VII. Quartam post hæc affert Arianorum fidei formulam, quam paucis interjectis mensibus, eodem anno 344, ut putamus, de integro composuere, missisque in Gallias legatis, Constanti obtulere Augusto. Elapsis hinc tribus annis, et quintam conscripsere fidei professionem cæteris omnibus 572 proliziorum, legatosque miserunt qui eam in Italiam deferrent. Quæ hanc excipit sexta numero, in secunda Sirmiensi adversus Photinum synodo, edita fuit anno 351, cui subjunguntur 27 anathematismi. Huic septimam subjicit Athanasius Sirmii item editam anno 357, cui subscripsit Hosius, vi tormentorum ab Arianis compulsus. Postea illam memorat quæ octava numero est, quæque imperatoris præfixo nomine, atque ejusdem anni consulatu, sub initium hujus epistolæ primo loco posita fuit.

VIII. Nona subsequitur, eodem anno 369, Seleuciæ edita, ubi ὁμοούσιον pariter et ὁμοιοούσιον rejicitur, ἀνόμοιον vero anathemate damnatur. Decima, in Constantinopolitana synodo anni 360, admissa, integra isthic legitur. Undecima denique, Antiochiæ anno 361 conscripta, non ad verbum legitur, sed quædam ejus sententiæ afferuntur. Porro quid quæque fidei confessio complectatur, in quove quælibet ab aliis discrepet, lectori advertendum relinquimus.

IX. In tertia epistolæ parte voces substantiæ et consubstantialis pluribus defendit adversus Arianos. Monet tamen se non pro inimicis eos homines habiturum, qui cum solam τοῦ ὁμοούσιου vocem non admitterent, reliqua omnia Nicæne synodi scripta reciperent, atque solo nomine in controversiam adducto, reipsa cum Catholicis consentirent: cujusmodi esse ait Basilium Ancyratum. Hinc pugnat adversus eos qui ὁμοούσιον repudiatum peroptabant, quique aiebant in synodo Antiochena adversus Paulum Samosatensem damnatam eam vocem fuisse: affirmatque haud sentire synodum illam cum Nicæna, sed ambas synodos vocem ὁμοούσιου vario accepisse modo, affertque Dionysii Alexandrini locum, qui se testatur vocem admittere consubstantialis. Probat insuper exemplo Ignatii alteriusque Patris anonymi, licere divinis de rebus loquenti, voces usurpare quæ nusquam Scripturarum reperiantur, dum sanæ fidei nihil repugnent. Atque aliis permultis ad consubstantialitatem asserendam allatis argumentis, demum epistolam claudit, atque appendicis modo subdit epistolam Constantii ad Ariminensem synodum, synodique ad eam responsum.

X. Socrates, lib. 1, c. 13, citat Athanasii librum Synodicon inscriptum: cujus nonnulla excerptit ex Nicænis subscriptionibus quæ non exstant in hac epistola; unde diversum omnino opus fuisse censendum est. Non enim ad præsens Athanasii institutum pertinet catholicas synodos recensere; ipseque Socrates cum alio nomine hunc librum alias laudaverit, satis innuit diversum hoc opus a Synodico esse.

SYNOPSIS EPISTOLÆ DE SYNODIS.

- Num. 1. Cur hanc epistolam scripserit Athanasius.
2. Synodus Nicæne indicta dividitur, Occidentalibus Ariminum, Orientalibus Seleuciam concedentibus.
- 3-4. Ursacius, Valens et Germinius contra Ecclesiæ usum consulatum suæ fidei præfixere.
- 5-6. Qua de causa coacta fuit Nicæna synodus.
7. Quo animo synodos dividendas curarint Ariani.
8. Historia Ariminensis synodi anno 359 celebratæ.
9. Arianorum vafrities deprehenditur.
10. Exemplum epistolæ Ariminiensis concilii ad Constantium imp.
11. Decretum synodi.
- 12-13. Res in synodo Seleuciana gestæ anno 359.
14. Varias Ariani edunt fidei professiones.
15. Blasphemiam Arii.
16. Arianorum epistola ad Alexandrum papam.
17. Præcipuorum Arianorum impia dicta.
- 18-20. Asterii sophistæ scripta et impietas.
21. Eusebianorum epistola ad omnes episcopos, presbyteros e diaconos.
22. Arianorum prima fidei formula.
23. Secunda.
24. Tertia.
25. Quarta.
26. Quinta.
27. Sexta.
28. Septima.
29. Octava, quæ habetur supra num. 8. Nona formula.
30. Decima.
31. Undecima.
32. Cur Ariani tot fidei formulas ediderint.
33. Defenduntur contra Arianos voces ἐκ τῆς οὐσίας ὁμοούσιον.
- 34-35. Sola Ariani eas voces improbant.
36. Cur Nicæna synodus vocem ἐκ substantia usurparit. Arius et Ariani vocabus in Scriptura non repertis sunt usi.
37. Georgii Alexandrini pseudo-episcopi ignorantia.
- 38-40. Adversus Anomæos, si Filius Patri sit dissimilis, nunquam ejus imago fuerit.
- 41-44. Non respuit Athanasius eos qui, rejecta sola τοῦ ὁμοούσιου voce, catholicam tamen Nicænamque sententiam retinebant.
- 45-47. Quo sensu Antiocheni Patres vocem ὁμοοῦσιον respuerint. Nicæni Patres Filium jure merito consubstantialem dixerunt.
- 48-52. Probatur Filium vere dici consubstantialem.
- 53-54. Vocis ὁμοούσιον explanatio.
55. Epistola Constantii ad episcopos Arimini congregatos. Rescriptum episcoporum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συνόδων (2)

S. P. N. ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
EPISTOLA

De synodis Arimini in Italia, et Seleuciæ in Isauria, celebratis.

(Scripta anno 359.)

1. Ἐφθασε μὲν ἰσως καὶ παρ' ὑμᾶς ἡ ἀκοή περὶ τῆς καὶ νῦν θρυλουμένης (3) συνόδου· καὶ γὰρ βασιλέως καὶ τῶν ἐπάρχων ἐφοίτησε πανταχῇ γράμματα καλοῦντα τοὺς εἰς ταύτην συνερχομένους· ἐπειδὴ δὲ καὶ φιλομαθεῖς ὄντες ζητεῖτε γινῶναι τὰ πεπραγμένα, ἀκόλουθοι εἶναι νενόμικα, ἅπερ ἐώρακα καὶ ἔγνω ἀκριβῶς, ταῦτα καὶ ὑμῖν δηλῶσαι· ἵνα μὴ, παρ' ἐτέρων ἀκούοντες, ἀμφίβολον ἔχητε τὴν διανοίαν· μάλιστα ὅτι τινὲς εἰώθασιν ἐτέρως ἀπαγγέλλειν τὰ πραττόμενα, ἢ ὡς γέγονεν. Ἐν μὲν οὖν (4) τῇ Νικαίᾳ, ὡς περ ἦν ὀρισθὲν, οὐκέτι γέγονε τὸ συνέδριον, ἀλλὰ δευτέρου πρόσταγμα ἐφοίτησεν· ὥστε τοὺς μὲν ἐν τοῖς δυτικοῖς μέρεσιν ἐπισκόπους ἐν Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας συναλθεῖν, τοὺς δὲ ἐν τοῖς ἀνατολικῶς μέρεσιν ἐν τῇ λεγομένῃ Τραχείᾳ Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας συγκροτηθῆναι. Ἡ δὲ πρόστασις τῆς τοιαύτης συναλεύσεως ἐθρυλεῖτο (5) περὶ πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Οἱ δὲ ταύτην παρασχόντες εἰσὶν ἀπὸ μὲν τῆς Παννονίας Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, καὶ Γερμίνιός τις· ἀπὸ δὲ τῆς Συρίας Ἀκάκιος, Εὐδόξιος, καὶ Πατρόφιλος (6) ὁ ἀπὸ τῆς ἐπωνύμου τῶν Σκυθῶν πόλεως τυγχάνων.

1. Fortasse et ad vos fama pervenit ejus synodi quæ nunc in omnium ore versatur : missæ quippe undique sunt imperatoris ac præfectorum litteræ quæ viros illuc conventuros accersent. Sed quia discendi cupidi, res gestas scire peroptatis, quæ vidi, quæque diligenter exploravi, vobis indicanda duxi : ne aliis narrantibus animi pendeatis, cum maxime nonnulli soleant res secus enarrare quam gestæ sint. Concilium itaque, nequaquam Nicææ, uti statutum fuerat, celebratum est : sed secunda prodiit jussio, ut Occidentales episcopi Ariminum in Italia convenirent, Orientales vero Seleuciæ, quæ Aspera dicitur, in Isauria, convocarentur. Obtenus autem hujusmodi conventus erat, ut de fide in Dominum nostrum Jesum Christum (ut jactitabant) ageretur. Curarant scilicet eam spargere famam, ex Pannonia quidem, Ursacius, Valens et Germinius quidam ; ex Syria vero, Acacius, Eudoxius et Patrophilus, urbis quæ ex Scythiis nomen sortita est episcopus. Hi enim Arianarum semper partium cum fuerint, nec intelligant quid credant, quidve affirmant, singulos sensim decipientes, inserentesque hæreseos sementem,

(2) Omnes manuscripti, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆ, περὶ, etc. Socrates, lib. II, cap. 37, p. 134, hujus locum afferens, ait, Ἀθανάσιος δι' ὧν πρὸς τοὺς αὐτοῦ γνωρίμους ἐπιστέλλων· Athanasius in his quæ ad familiares scribit ; Sozomenus vero : Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς ἐπιτηδεύους γράφων· Athanasius ad familiares scribens De quo vide quæ supra in Monito. Ibid. Reg. et Felck. 3, Ἀριμίνῳ.

(3) Regius et editio Commeliniana, θρυλουμένης. Felckm. 3, θρυλλουμένης cum edit. Paris. Paulo

post Reg., πανταχῇ, sic.

(4) Οὖν deest in Ottobon. 2. At Felckm. 3, Ἐν μὲν οὖν ὀρισθὲν, perperam. Ibid. Regius, οὐ φοίτησεν ὥστε, intermediis omissis. Paulo post Regius et Felckm. 3, Ἀριμίνῳ.

(5) Ἐθρυλλεῖτο, Felckm. 3.

(6) Ottobon. 4 et Felckm. 3, Πρόφιλος, et ad marginem primi notatum Profilus, pro Πατρόφιλος. Hujusmodi errores haud semel superius adnotavimus, et occurrent nonnulli postea.

nonnullos qui alicujus pretii videbantur, ipsumque imperatorem Constantium hæreticum subornarunt; **573** ita ut synodum, sub ementita asserendæ fidei specie impetrarint: rati se Nicænam posse synodum obruere, atque ita omnes a sententiâ dimovere, ut impietas veritatis loco obtineat ubique.

νομιζόντες δύνασθαι καλύψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον (8) καὶ τοὺς πάντας μεταπειθεῖν, ὥστε τὴν ἀσέβειαν ἀντι

2. Et primum quidem id valde miror (quod prudentem arbitror, quemlibet animadversurum) nimirum cum universalis synodus indicta esset, illanque omnes expectarent, eam derepente fuisse divisam; adeo ut hi hoc convenirent loco, alii alio sese convocarent: quod fortasse divinæ providentiæ fuit opus, sicut in altera synodo hominum sincera puraque fides palam fieret, in altera vero suspecta virorum dubiaque animi sententia deprehenderetur. Id quoque mihi, germanisque fratribus hic mecum versantibus, in mentem subit, atque ejusmodi concursus absurditatem cernentes cogitabamus, quæ res tantopere urgebat, ut orbis terrarum turbaretur, et qui tum temporis pro clericis habebantur, ultro citroque discurrerent, sciscitantes quomodo in Domino nostrum Jesum Christum crederent? Si enim credidissent, nequaquam perinde sciscitati essent, quasi quid crederent non haberent. Hoc autem catechumenis haud levis offensionis ansam, ethnicis vero non modicam sed effusam risus materiam præbuit, quod Christiani, veluti e somno nunc excitati, quaerant qua ratione in Christum credere oporteat; qui autem inter illos clerici vocantur, tametsi auctoritatem apud populos, quasi magistri, sibi vindicant, jam se tamen infideles declaraverint, cum id quaerant scilicet quod non habent. Nec advertunt Ursacius et socii, qui horum auctores fuere, quantum sibi iræ thesaurum recondant, Domino per sanctos suos dicente: « Vae illis per quos nomen meum blasphematur in gentibus¹¹; » suo autem ipso ore in Evangelii ait: « Qui ergo scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus et demergatur in profundum maris, quam, » ut addidit Lucas, « ut scandalizet unum de pusillis istis¹². »

3. Quid enim doctrinæ ad piam religionem defuit Ecclesiæ catholicæ, ut nunc de fide perquirant, utque suis de fide expositionibus præsentis temporis consulatum præfigant? Ursacius enim, Valens et Germinius cum sociis id fecere, quod nunquam apud

Α Οὔτοι γὰρ, ἀεὶ τῆς Ἀρείου μερίδος ὄντες, καὶ μὴ νοῦντες μήτε πῶς πιστεύουσι, μήτε περὶ τίνων διαβηαιοῦνται, ἀπατῶντες δὲ ἕκαστον ἡρέμα, καὶ σπέρματα τῆς αἰρέσεως ἑαυτῶν (7) ἐπισπείροντες, ὑψήρπασάν τινας πῶν δοκούντων εἶναι τι, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα Κωνσταντῖον αἰρετικὸν ὄντα, σχηματισάμενομιζόντες δύνασθαι καλύψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον τῆς ἀληθείας κρατῆσαι πανταχοῦ.

2. Πρῶτον μὲν οὖν ἔγωγε θαυμάζω (ἠγοῦμαι δὲ καὶ πάντα ὄντιναοῦν φρόνιμον τοῦτο συνορᾶν), ὅτι, καθολικῆς ὀριθεισῆς συνόδου, καὶ ταύτην πάντων προσδοκῶντων, ἐξαίφνης διηρέθη· καὶ οἱ μὲν ἐκεῖ συνῆλθον, οἱ δὲ ἄλλοι συνεκρότησαν ἑαυτούς. Ἦν δὲ ἄρα τοῦτο τῆς Προνοίας ἔργον, ἵνα ἐν ἐκάστῃ, τῶν μὲν τὸ ἄδολον καὶ καθαρὸν τῆς πίστεως δειχθῆ ἰσχυρῆ, τῶν δὲ τὸ ὑποπτον καὶ ἀμφίβολον ἦθος ἐλεγχθῆ. Ἐπειτα κάκεινο διενουόμεν (9) μετὰ τῶν ἐνταῦθα γνησίων ἀδελφῶν, καὶ καθ' ἑαυτούς ἠσυχάλλομεν, θεωροῦντες τὸ ἀπρεπὲς τῆς τοσαύτης συνδρομῆς. Τί γὰρ τοσοῦτον ἠπειξεν, ὥστε τὴν οἰκουμένην διαταραχθῆναι, καὶ τοὺς λεγομένους ἐν τῇ καιρῷ τούτῳ κληρικούς διατρέχειν ἀνω καὶ κάτω (10), καὶ ζητεῖν, πῶς ἄρα μάθωσι πιστεύειν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν ὡς μὴ ἔχοντες ἐξήτουν. Τοῦτο δὲ τοῖς μὲν κατηχομένους οὐκ ὀλίγον σκάνδαλον· τοῖς δὲ Ἕλλησιν οὐ τὸ τυχόν, ἀλλὰ καὶ πλατὺν (11) γέλωτα παρέσχεν, εἰ Χριστιανοί, ὡς περ ἐξ ὕπνου νῦν ἐγεθθέντες, ζητοῦσι, πῶς δεῖ περὶ Χριστοῦ πιστεύειν (12). Οἱ δὲ λεγόμενοι κληρικοί τούτων, καίτοι τὰ προσεβία παρὰ τῶν λαῶν ἐκδικούντες, ὡς διδασκαλοὶ, νῦν ἠλεγξαν ἑαυτούς ἀπίστους, ζητοῦντες ὅπερ οὐκ ἔχουσι. Καὶ ἠγνόησαν οἱ περὶ Οὐρσάκιον, τούτων αἴτιοι γενόμενοι, ὅτιν ἑαυτοῖς ἐθησαύρισαν ὄργην, λέγοντος τοῦ Κυρίου διὰ μὲν τῶν ἀγίων· « Οὐαί, δι' οὓς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι· » διὰ δὲ ἑαυτοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ὅς οὐκ ἐὰν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων, συμφέρει αὐτῷ ἵνα μύλος ὄνικος κρεμασθῆ εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῆ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης· ἢ ἵνα, » ὡς ὁ Λουκᾶς προσέθηκε, « σκανδαλίση τῶν μικρῶν τούτων ἓνα. »

D 3. Τί γὰρ εἰπετε διδασκαλίας εἰς εὐσέβειαν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (13), ἵνα νῦν περὶ πίστεως ζητῶσι, καὶ τὴν ὑπατείαν τῶν παρόντων χρόνων προτάσσωσι τῶν παρ' αὐτῶν ἐκτιθεμένων βημάτων δεθῆν περὶ πίστεως; Οὐρσάκιος γὰρ καὶ Οὐάλης, καὶ

¹¹ Isa. LII, 5; Rom. II, 24. ¹² Matth. XVIII, 6; Luc. XVII, 2.

(7) Sic Regius. Editi vero, αὐτῶν.

(8) Ottobon. 1 et 2 et Felckm. 3, γενέσθαι σύνοδον, καὶ τοὺς πάντας μεταπειθεῖν, ὥστε τὴν ἀσέβειαν ἀντι τῆς ἀληθείας κρατῆσαι πανταχοῦ (Felck. 3, πάντων) νομιζόντες δύνασθαι καλύψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον. Πρῶτον μὲν οὖν, eadem scilicet sententia, sed inversis phrasibus.

(9) Felckm. 3, διενουόμεν. Alii omnes cum editis, διενουόμεν. Utraque lectio quadrat. Mox Basil. 2 Felckm. 3, ἠσυχάλομεν.

(10) Sic Regius et Ottobon. 1, 2. In aliis et editis deest καὶ κάτω.

(11) Ottobon. 1 et Felck. 3, πλατύ. Mox Felck. 3, οἱ Χριστιανοί, male.

(12) Sic Regius et Ottobon. 2. Editi et alii νῦν ἀντι πιστεύειν. Paulo post Ottobon. 1, 2, et Felck. 3, παρὰ τῷ λαῷ.

(13) Hæc habentur apud Socratem, lib. II Hist. eccles., c. 37. Regius, ἔλιπε. Ibid. Socratis editiones veteres, εἰς διδασκαλίας εὐσέβειαν.

Γερμίνιος (14), καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς πεποιθήσασιν, ὁ μῆτε γέγονε, μῆτε ἤκούσθη πώποτε παρὰ Χριστιανούς. Γράψαντες γὰρ, ὡς ἤθελον αὐτοὶ πιστεῦσιν, προέταξαν τὴν ὑπατείαν, καὶ τὸν μῆνα, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ παρόντος χρόνου· ἵνα δείξωσι πᾶσι τοῖς φρονίμοις, ὅτι μὴ πρότερον, ἀλλὰ νῦν ἐπὶ Κωνσταντίου ἀρχὴν ἔχει τούτων ἡ πίστις. Πάντα γὰρ πρὸς τὴν ἰδίαν αἰρέσιν βλέποντες ἔγραψαν. Πρὸς τούτους, περὶ τοῦ Κυρίου προσποιούμενοι γράφειν, ἄλλον δεσπότην ὀνομάζουσιν αὐτοὺς (15) Κωνσταντίον· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τὴν δυναστείαν τῆς ἀσθεσίας αὐτοῖς παρέχων· καὶ αἰώνιον δὲ αὐτὸν βασιλέα εἰρήκασιν οἱ τὸν Υἱὸν ἀίδιον ἀρνούμενοι· οὕτως εἰσὶ πρὸς ἀσθεσίαν Χριστομάχοι. Ἄλλ' Ἰσως αὐτοῖς ἔστι πρόφασις τῆς ὑπατείας ἢ τὸν ἀγίον προφητῶν χρονογραφία. Ἄλλὰ κἄν τοῦτο τολμήσωσιν εἰπεῖν, πολὺ τὴν ἀμαθίαν (16) αὐτῶν ἐξαγγέλλουσιν· αἱ μὲν γὰρ τῶν ἀγίων προφητεῖται χρόνων ἔχουσι μνήμην. Καὶ Ἡσαίας μὲν καὶ Ὀση ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκιου γεγονάσιν. Ἰερემίας δὲ ἐν ἡμέραις Ἰωσίου, Ἰεζεκίηλ (17) δὲ καὶ Δανιήλ ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου, καὶ ἄλλοι ἐν ἄλλοις χρόνοις προεφήτευσαν, ὃ τῆς θεοσεβείας ἀρχὴν καταβαλλόμενοι· ἦν γὰρ καὶ πρὸ αὐτῶν, καὶ αἰεὶ ἦν, καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου ταύτην ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ προητοίμασεν· οὐδὲ τῆς αὐτῶν δὴ πίστεως τοὺς χρόνους ἐσήμαινον· ἦσαν μὲν καὶ πρὸ τούτων τῶν χρόνων αὐτοὶ πιστοὶ· ἀλλὰ τῆς δι' αὐτῶν ἀπαγγελίας ἦσαν οἱ χρόνοι. Ἦν (18) δὲ ἡ ἀπαγγελία προηγουμένη μὲν περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος, ἐπακολούθημα δὲ περὶ τῶν ἐσομένων τῷ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ ἦσαν οἱ χρόνοι σημερινῶν οὐκ ἀρχῆς πίστεως, καθὰ προείπον, ἀλλ' αὐτῶν τῶν προφητῶν, καθ' οὓς οὗτοι (19) γενόμενοι, τοιαῦτα προεφήτευσον. Οὗτοι δὲ οἱ νῦν σοφοί, οὐχ ἱστορίας ἐξηγούμενοι, οὐδὲ τὰ μέλλοντα προλέγοντες, ἀλλὰ γράψαντες, « Ἐξετέθη ἡ πίστις ἡ καθολικὴ, » εὐθὺς προσέθησαν καὶ τὴν ὑπατείαν, καὶ τὸν μῆνα, καὶ τὴν ἡμέραν· ἵνα, ὥσπερ οἱ ἄγιοι τῶν ἱστοριῶν καὶ τῆς αὐτῶν διακονίας τοὺς χρόνους ἔγραφον, οὕτως οὗτοι τῆς αὐτῶν πίστεως τὸν χρόνον σημάνωσι. Καὶ εἶθε περὶ τῆς αὐτῶν ἔγραφον νῦν γὰρ ἤρξαντο (20), καὶ μὴ ὡς περὶ τῆς καθολικῆς ἐπεχείρουν· οὐ γὰρ ἔγραψαν, οὕτω πιστεύομεν, ἀλλ' ὅτι « Ἐξετέθη ἡ καθολικὴ πίστις. »

4. Τὸ μὲν οὖν τολμηρὸν τῆς προαιρέσεως ἐλέγχει τὴν ἀμαθίαν αὐτῶν (21)· τὸ δὲ καινὸν ἐπινόημα τῆς γραφῆς ἴσον ἐστὶ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως. Οὕτω γὰρ γράψαντες εἰδείξαν, πότε μὲν ἤρξαντο πιστεῦσιν αὐ-

A Christianos vel factum vel auditum fuerat. Cum enim scripsissent quam ipsi vellent fidei formulam, consulatum initio posuerunt, mensem item, atque illius anni diem, ut prudentibus omnibus palam facerent, non antea, sed nunc demum sub Constantio eorum cœpisse fidem. In his quippe omnibus scriptis suis unam hæresis suæ curam habuere. Ad hæc cum se de Domino scribere simulent, alium sibi dominum vocant Constantium. Is enim erat qui impietati eorum potestatem tribuebat, eumque illi æternum imperatorem appellarunt, qui Filium sempiternum esse negant: adeo aperte pro impietate sua Christum oppugnant. Sed fortasse sanctorum prophetarum chronographia, consulatus indicandi causa illis fuit. At si id effutire ausi fuerint, suam hinc inscitiam liquidius commonstrant. Sanctorum enim prophetiæ temporum habent memoriam. Isaias quippe et Osee in diebus Osie et Joatham et Achaz et Ezechiæ vixerunt, 574 Jeremias in diebus Josie, Ezechiel et Daniel sub Cyro et Dario, alii item aliis prophetavere temporibus. Non quidem quod tum religionis primordia constituerent; nam ea ante ipsos exstitit et semper fuerat, atque ante mundi constitutionem hanc ipsam nobis Deus in Christo præparavit; neque illi fidei suæ tempora significabant, cum ante illa fideles fuerint, sed suæ annuntiationis tempora indicabant. Quæ annuntiationi primo ac præcipue Salvatoris spectabat adventum; secundo, quæ Judæis gentibusque obventura erant. Tempus autem indicabatur, non inceptæ fidei, uti supra dixi, sed ipsorum prophetarum, quo scilicet ipsi hæc prophetarent. Hi autem hujus temporis sapientes, non in historiæ narratione, nec in futurorum prædictione, sed postquam hæc scripsissent, « Edita est fides catholica, » mox addidere et consulatum et diem, ut quemadmodum sancti illi historiarum sui que ministerii tempora scripserant, sic isti suæ fidei tempora significarent. Atque utinam de sua tantum fide scriberent, nunc enim vere incepit illa, nec quasi de catholica loqui ausi fuissent. Non enim scripsere: Ita credimus, sed, « Edita est catholica fides. »

D 4. Propositi igitur audacia eorum ignorantiam prodit. Nova autem illa scribendi ratio Arianæ hæresi consentanea est. Ejusmodi enim scriptis suis indicarunt quandonam ipsi inceperint credere: at-

(14) Regius et Socrat., Γερμίνιος. Felckm. 3, Γερμίνιος. Mox Ottob. 2 et Felckm. 3, πώποτε παρὰ Χριστιανῶν. Socrat., ποτὲ παρὰ Χριστιανοῖς. Mox editi, προσέταξεν, male. Basil. Felckm. 3, προσέταξεν. Regius et Socrat. quos sequimur, προέταξαν; ita legiur infra num. 8, γὰρ προέταξαν ὑπατείας. Mox Socratis editiones veteres, τοῦ παντὸς χρόνου.

(15) Socrat., αὐτῶν. Hæc confer cum his quæ apud Sozomenum leguntur lib. iv, c. 17.

(16) Ita Regius et Socrat. Editi vero, ἀμάθειαν.

(17) Sic edit. Commel. Socrat. et omnes ms. Ed,

vero Paris. nullius codicis auctoritate, Ἐζεκιήλ. Infra Regius et Socrat., ἐπροφήτευσαν.

(18) Seg., ἐπαγγελίας ἦσαν οἱ χρόνοι. Ἦ δὲ ἐπαγγελία προηγουμένης μὲν.

(19) Socrat., αὐτοί.

(20) Sic editio Commel. Reg. Basil. Ottobon. 4. Edit. Paris., νυνὶ γὰρ ἤρξαντο. Socrat. et Felck. 5, νῦν γὰρ ἤρξαντο.

(21) Sic Regius. Editi, ἀμάθειαν. Socr. et Felck. 3, εὐν ἀθεΐαν. Ibid. Felckman. 3, τὸ δὲ καὶ νῦν ἐπὶν. Ibid. Socrat., ἴσον. Mox Socrat., εἰδίβαξαν, πότε μὲν.

quæ a præsentī tempore suam fidem annuntiatī volunt. Ac quemadmodum juxta Lucam evangelistam « datum est edictum »²², de descriptione, illudque edictum non prius exstiterat, sed a diebus illis, a Scriptore scilicet indicatis, initium duxit; sic et isti his verbis, « Nunc fides edita est, » palam fecerunt hæreseos suæ sententiam recentiore esse, nec antea exstītisse. Ubi autem adlīderunt, « catholicæ, » non adverterunt se in Cata-Phrygum amentiam esse collapsos, adeo ut isti perinde atque illi dicant: Nobis primo revelatum est, et a nobis Christianorum fides incipit. Atque ut illi Maximillam et Montanum, sic et isti Constantium vice Christi dominum conscribunt. Quod si ex illorum sententia a præsentī consulatū fides habet initium, quid acuturī Patres sunt et beati martyres? ino quid illi ipsi facient erga eos qui, a se in Christiana religione instituti, ante hunc consulatū obdormierunt? Quomodo illos excitabunt, ut quod illos docuere in illis deleant, et inventa sua quæ jam scripsere illis inserant? Ita nempe imperiti sunt, unaque est illorum scientia, causas confingere, easque absurdas, incredibiles, et quæ nullo negotio refutantur.

3. Siquidem Nicæna synodus non temere, sed ex urgente necessitate et ex legitima causa, coacta est; nam Syriæ, Ciliciæ et Mesopotamiæ populi, circa festi celebrationem claudicantes, cum Judæis Pascha celebrabant. Ariana quoque hæresis adversus catholicam Ecclesiam insurrexerat, patronosque habebat qui sui sollicitudinem gererent, et piis insidiarentur hominibus, Eusebianos. Quæ causa fuit œcumenicæ congregandæ synodi, ut ubique una festi 575 dies celebraretur, et hæresis, quæ pullularat, anathemate damnaretur: quod et factum est. Syri enim obtemperarunt: Ariana vero hæresis Antichristi prodromus declarata est, eaque refutata, rectam fidei expositionem ediderunt. Attamen cum tot tantique essent qui scriberent, ejusmodi nihil ausi sunt, quale tres aut quatuor isti homines. Non enim consulatum vel mensem vel diem præposuere, sed de Paschate quidem ita scripsere: « Decreta sunt quæ sequuntur, » tunc enim decretum est ut omnes morem gererent; de fide vero nequaquam dixere, Decretum est, sed: « Sic credit catholica Ecclesia, » statimque confessi sunt quidam crederent, ut declararent non recentiore sed apostolicam esse suam sententiam. Quæque illi scripto tradidere non ab illis inventa, sed ea ipsa sunt quæ docuerunt apostoli.

²² Luc. 11, 1.

(22) Socrat., ἤρξατο εἶναι, καὶ ἐτέθη.

(23) Socrat., παρανομίαν.

(24) Socrat., Μαξιμίλλαν.

(25) Sic omnes mss. et Socrat. Editi vero præσοῦτεροι, cum viderent enim editores, πρὸς scriptum in mss., πρὸσοῦτεροι legendum existimarunt, quod erroris genus hæc animadvertimus.

(26) Regius, ἐγείρωσιν. Paulo post Reg. Octob. 2 et Socrat., ὡς ἐφευρόντες. In editis ὡς δεest.

Α τοί· ἀπὸ δὲ τοῦ νῦν βούλονται τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι. Καὶ ὡσπερ, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, « ἐτέθη δόγμα » περὶ τῆς ἀπογραφῆς, καὶ τοῦτο τὸ δόγμα πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκεῖνων ἤρξατο, ἐν αἷς καὶ ἐτέθη (22) παρὰ τοῦ γράφαντος· οὕτω καὶ οὗτοι γράφαντες, « Ἐξετέθη νῦν ἡ πίστις, » εἰδείξαν, ὅτι νεώτερόν ἐστι τὸ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν φρόνημα, καὶ οὐκ ἦν πρότερον. Εἰ δὲ προστιθέασι, « τῆς καθολικῆς, » ἔλαθον ἑαυτοὺς πεσόντες εἰς τὴν παράνομιαν (23) τῶν ἀπὸ Φρυγίας· ὥστε καὶ αὐτοὺς κατ' ἐκείνους εἰπεῖν· Ἡμῖν πρῶτον ἀπεκαλύφθη, καὶ ἀπ' ἡμῶν ἡ πίστις ἀρχεται τῶν Χριστιανῶν. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνοι Μαξιμίλλαν (24) καὶ Μοντανὸν, οὕτως οὗτοι ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ Κωνσταντίον δεσπότην ἐπιγράφονταί. Εἰ δὲ κατ' αὐτοὺς ἀπὸ τῆς νῦν ὑπατείας ἀρχῆν ἡ πίστις ἔχει, τί ποιήσουσιν οἱ Πατέρες (25) καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες; τί δὲ καὶ αὐτοὶ ποιήσουσι τοὺς παρ' αὐτῶν κατηγοθέντας, καὶ πρὸ τῆς ὑπατείας ταύτης κοιμηθέντας; Πῶς αὐτοὺς ἐγείρουσιν (26), ἵνα ἃ μὲν ἔδοξαν δεδιδάχθαι τοὺς, ἀπαλείψωσιν, ἃ δὲ νῦν ὡς ἐφευρόντες ἔγραψαν, ἐπισπείρωσιν αὐτοῖς; Οὕτως εἰσὶν ἀμαθεῖς, μόνον εἰδότες πλάττειν προφάσεις, καὶ ταύτας ἀπρεπεῖς καὶ ἀπιθάνους, ἐχούσας ἐγγὺς τὸν ἔλεγχον.

5. Ἡ μὲν γὰρ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, οὐκ ἀπλῶς γέγονεν, ἀλλ' εἶχε τὴν χρεῖαν κατεπεύγουσαν (27), καὶ τὴν αἰτίαν εὐλογον. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Συρίας, καὶ Κιλικίας, καὶ Μεσοποταμίας ἐχώλευον περὶ τὴν ἑορτήν, καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐποίουν τὸ Πάσχα (28)· ἢ τε Ἀρειανῆ ἀίρεσις ἐπαναστάσα ἦν κατὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ προστάτας εἶχεν εἰς τὴν ὑπὲρ ἑαυτῆς (29) σπουδὴν καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν εὐσεβούντων ἐπιβουλήν τοὺς περὶ Εὐσέβιον· καὶ αὕτη αἰτία γέγονεν οἰκουμενικὴν συναχθῆναι σύνοδον, ἵνα πανταχοῦ μίᾳ τῆς ἑορτῆς ἡμέρα ἐπιτελῆται (30), καὶ ἡ παραφύσεια ἀίρεσις ἀναθεματισθῆ· γέγονε γοῦν· καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Συρίας ἐπέισθησαν· τὴν δὲ Ἀρειανὴν ἀίρεσιν ἀπεφῆναντο πρόδρομον τοῦ (31) Ἀντιχρίστου, καὶ κατ' αὐτῆς γράφαντες ἐκδεδώκασι καλῶς. Καὶ ὁμοῦ γράψαντες καὶ τοσοῦτοι ὄντες, οὐδὲν τοιοῦτον τετολήμακasin, οἷον οἱ τρεῖς ἢ τέσσαρες οὗτοι. Οὐ γὰρ προέταξαν ὑπατεῖαν, καὶ μῆνα, καὶ ἡμέραν· ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ Πάσχα· « Ἐδοξε τὰ ὑποτεταγμένα »· τότε γὰρ ἔδοξε πάντας πείθεσθαι· περὶ δὲ τῆς πίστεως ἔγραψαν οὐκ ἔδοξε, ἀλλ', « Οὕτως πιστεύει ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία »· καὶ εὐθύς ὠμολόγησαν, πῶς πιστεύουσιν, ἵνα δεξωσιν, ὅτι μὴ νεώτερον, ἀλλ' ἀποστολικόν ἐστὶν αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ ἃ ἔγραψαν, οὐκ ἐξ αὐτῶν εὔρεθη, ἀλλὰ ταῦτ' ἐστὶν, ἅπερ εἰδίδαξαν οἱ ἀπόστολοι.

(27) Felckm. 3, κατεπάγουσαν

(28) Sic Reg. Ottobon. 2, Basil. et Felckman. 5. Editi, ἐπιποιούντο Πάσχα. Ibid. Ottobon. 1 et 2, et Felckm. 3, ἢ τε Ἀρείου ἀίρεσις.

(29) Ita Regius. Editi et alii, ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

(30) Regius, ἐπιτελεῖται. Mox Ottobon. 1 et 2, et Felckm. 3, παραφύσα.

(31) Ottobon. 1 et 2, et Felckm. 3, πρόδρομον εἶναι τοῦ. Mox Felckm. 3, κατ' αὐτῆς γράψαντες

6. Αἱ δὲ νῦν κινούμεναι παρ' αὐτῶν σύνοδοι ποίαν ἔχουσιν εὐλογον αἰτίαν; Εἰ μὲν γὰρ καινότερα τις ἄλλη γέγονεν αἵρεσις μετὰ τὴν Ἀρειανὴν, εἰπάτωσαν τὰ τῆς ἐπινοίας αὐτῆς ῥήματα, καὶ τίνες οἱ ταύτην ἐφευρόντες εἰσὶ· γράφοντές τε ἀναθεματιζέτωσαν τὰς πρὸ τῆς συνόδου ταύτης αἵρέσεις, ἐν αἷς ἔστι καὶ ἡ Ἀρειανὴ, ὡσπερ οἱ ἐν Νικαίᾳ πεποιήκασιν, ἵνα δόξῃσι καὶ αὐτοὶ (32) πιθανὴν τινα πρόφασιν ἔχειν τοῦ καινότερα λέγειν· εἰ δὲ μηδὲν τοιοῦτον γέγονε, μηδὲ δύνανται δεῖξαι, αὐτοὶ δὲ μᾶλλον, ἔχοντες τὴν ἀσέβειαν Ἀρείου, ταῦτα φθέγγονται, καὶ καθημέραν ἐλεγχόμενοι μεταβάλλονται· τὴν ἡ χρεῖσα τῶν συνόδων, ἀρχούσης τῆς ἐν Νικαίᾳ γενομένης πρὸς τε τὴν Ἀρειανὴν καὶ τὰς ἄλλας αἵρέσεις, ἃς κατέκρινε πάσας (33) διὰ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως; Καὶ γὰρ καὶ ὁ θρυλούμενος Ἀέτιος, ὁ ἐπικληθεὶς Ἄθεος, οὐκ ἰδίαν ἐφευρὼν μανίαν θρασύνεται, ἀλλ' εἰς τὴν Ἀρειανὴν ἑτεροδοξίαν χειμαζόμενος ἐναυάγησε καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἀπατηθέντων παρ' αὐτοῦ. Μάτην γοῦν περιτρεχόντες προφασίζονται διὰ πίστιν ἠξιώσασθαι γενέσθαι τὰς συνόδους. Ἔστι μὲν γὰρ ἰκανώτερα πάντων ἡ θεία Γραφή· εἰ δὲ καὶ συνόδου χρεῖσα περὶ τούτου, ἔστι τὰ τῶν Πατέρων· καὶ τούτου γὰρ οὐκ ἠμέλησαν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνεληθόντες· ἀλλὰ καὶ ἔγραψαν οὕτω καλῶς, ὥστε τοὺς γνησίως ἐντυγχάνοντας τοῖς ἐκείνων γράμμασι δύνασθαι παρ' αὐτῶν ὑπομιμνήσκεισθαι τὴν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καταγγελλομένην εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν.

7. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ (34) μηδὲν εὐλογόν ἔστι παρ' αὐτοῖς, ἀποροῦσι δὲ πανταχόθεν, καίτοι καὶ προφάσι λέγειν· Ἡμεῖς ἀντιλέγοντες τοῖς πρὸ ἡμῶν, καὶ παραβαίνοντες τὰς τῶν Πατέρων παραδόσεις, ἠξιώσαμεν σύνοδον γενέσθαι· ἀλλὰ πάλιν φοβηθέντες, μὴ πάλιν εἰς ἐν συνεληθόντων μάταιος ἡμῖν ἡ σπουδὴ γένηται (36), ἠξιώσαμεν εἰς δύο διαιρεθῆναι τὴν σύνοδον· ἵνα, ἐν μέρει γενόμενοι, δεῖξαντες ἅπερ ἔγραψαμεν (37), ὑφαρπάσαι δυνηθῶμεν τὸ πλεόν, ἀπειλοῦντες τὸν προιστάμενον τῆς ἀσεβείας Κωνσταντίον, καὶ οὕτω τὰ μὲν ἐν Νικαίᾳ πραχθέντα σχολάσαι ποιήσωμεν, σχηματισάμενοι τὴν ἀπλότητα τῶν γραφέντων (38) παρ' ἡμῶν. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασιν αὐτοῖς εἰρήκασιν, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ ταύτῃ πάντα πεποιήκασιν τε καὶ διετάραξαν. Ἀμέλει πολλὰ πολλάκις εἰρηκότες καὶ γράψαντες ἐν διαφόροις συνόδοις, οὐδεπώποτε περὶ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως ὡς (39) φαύλης ἐμνημόνευσαν· ἀλλ' εἰ καὶ ποτε παρόντες τινὲς τὰς αἵρέσεις διέβαλλον, αὐτοὶ τὴν Ἀρειανὴν ἐξεδίκουν, ἣν ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἀνθεμάτισε· καὶ μᾶλλον οὕτοι τοὺς

6. Quam vero legitimam causam habent synodi ab illis coactæ? Si qua enim alia recentior post Arianam exorta est hæresis, ejus nobis commenta proferant, dicantque quinam ejus sint auctores: scriptisque suis ante hanc synodum exortas hæreses, inter quas est Ariana, anathemate damnent, quemadmodum a Nicænis Patribus factum est, ut et ipsi videantur verosimilem causam habere nova dicendi. Quod si nihil accidit ejusmodi, neque id illi probare valent, imo potius hæc effutiunt quod Arianæ impietatis sectatores sint, unde obvenit illis ut quotidie confutati sententiam mutant? Quis, quæso, synodorum usus, cum Nicæna sufficiat, quæ contra Arianam et alias hæreses concta, eas omnes per sanam suam fidem condemnavit? Etenim ille vulgo jactatus Aetius, cognomine atheus, non eo ferocit quod novam repererit insaniam, sed in Arianam hæresin quasi procellis agitatus, ipse cum subornatis a se hominibus naufragium fecit. Frustra igitur circumcursantes obtundunt se fidei causa synodos postulasse. Est quippe Scriptura sacra præ cæteris omnibus satis. Quod si hac de causa synodo opus sit, exstant Patrum Acta: neque enim qui Nicæna convenere, hanc rem neglexerunt, sed tam probe scripserunt, ut qui sincero animo eorum scripta evelvant, ex iis reminisci valeant pietatis erga Christum quæ in divinis prædicatur Scripturis.

7. Quia igitur nihil apud illos rationi consonum reperitur, et quanquam commentis utuntur, hærent tamen ubique; hoc demum restat illis dicendum: Nos majoribus nostris contradicentes, transgressientesque Patrum traditiones, synodum cogi postulavimus: metuentes autem ne episcopis unum in locum congregatis, vana fuerit nostra sollicitudo, rogavimus synodum in duas dividi partes, ut separatis illis, quæ scripsimus exhibentes, majorem eorum numerum, minis Constantii impietatis patroni nomine intentatis, subornare possimus, sicque acta Nicæna irrita facere, dum scriptorum nostrorum simulatam simplicitatem obtendemus. Hæc licet iisdem minime verbis sint effati, hoc certe animo omnia fecere, omnia conturbavere. Et sane cum multa multoties in diversis synodis dixerint scripserintque, nunquam tamen de Arianæ hæresi, ut prava, mentionem fecerunt: imo si qui forte ex presentibus hæreses deferrent, illi Arianam, quam Nicæna synodus anathemate damnarat, propugnabant. Quin potius eos qui Arianica profferrent, per-

καὶ τοσοῦτοι ὄντες, ommissis mediis. Ibid. καλῶς deest in Ottobon. 1.

(32) Sic Regius et Ottobon. 2. In reliquis, καὶ αὐτοὶ deest. Paulo post Regius, εἰ δὲ μηδὲν τι τοιοῦτον. Infra Felckm. 5, καθ' ἡμέραν.

(33) In Felckm. 3, τάσας deest. Mox Reg. Ottobon. 1 et Felckman. 3, καὶ γὰρ καὶ ὁ θρυλούμενος: Editi, καὶ ὁ θρυλούμενος.

(34) Regius, ἐπέε.

(35) Sic Reg. Basil. et Felck. 3. Editi vero, ἐπι-

λείπεται. Mox Ottobon. 2, πρὸς ἡμῶν, male.

(36) Ita Regius. Editi, γενήσεται. Ottobon. 2, γενέσθαι.

(37) Ita Regius et Ottobon. 2. Editi, ἔγραψαν.

(38) Sic Reg. Ottobon. 2 et Felckm. 3. At Ottobon. 1, qui in hæc verba desinit, γραφέντων. Editi, πραχθέντων.

(39) Ὡς deest in Felckm. 3 et in Ottobon. 2. Ib. Felckm. 3, καὶ ποτέ. Item mox, διέβαλον. Paulo post Regius, ἣν ἐν Νικαίᾳ, omisse articulo.

Humamter amplectebantur. Magnum hoc igitur argumentum, 576 eos non veritatis asserendæ causa, sed ut Nicæna acta abrogarent, de convocandis nunc synodis cogitasse. Quæ autem in his synodis cum a se, tum a sibi similibus acta sunt, rem non alio modo se habere palam faciunt. Quapropter e re fuerit ut singula, prout gesta sunt, enarremus.

8. Cum expectarent omnes ut in unum convenirent quos imperatoris litteræ accersebant, utque unica synodus celebraretur; posteaquam divisi fuissent, et alii Seleuciam, cognomento Asperam, convenissent, alii Ariminum, ubi plures quadringentis episcopi reperti sunt, eo se contulerunt etiam Germinius, Auxentius, Valens, Ursacius, Demophilus, et Gaius. Sed cum omnes episcopi ex divinis Scripturis disserent, charta illi producta, ubi consilium legissent, postulabant ut hæc toti anteferretur synodo, et nihil ultra ab hæreticis quæreretur, nec eorum exploraretur sententia: sed hæc eorum scripta sufficerent, quæ ad hunc modum se habent:

Edita est catholica fides, præsentem domino nostro piissimo et victoribus eximio imperatore Constantio Augusto, æterno, venerando, sub consulatione Flavio Eusebio et Hypatitio clarissimorum, Sirmii undecimo calendis Junias (44).

Credimus in unum solum ac verum Deum Patrem omnipotentem, creatorem et opificem omnium; et in unum unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula, ante omne principium et ante omne tempus, quod excogitari potest, et ante omnem comprehensibilem substantiam, impassibiliter ex Deo genitum, per quem sæcula condita et omnia facta

(40) Regius et Felckm. 3, γίνεσθαι.

(41) In hæc verba tούτοις μόνοις desinit Ottob. 2. Pariterque in codice Felckm. 3, post hæc, παρ' αὐτῶν ταῦτα, desunt multæ paginae.

(42) Hæc fidei confessio exstat apud Socratem lib. II, c. 37, ejus pars apud Nicephorum lib. IX, c. 39. De hac fide disputavit Nicolaus Faber Præfat. ad Hilarii Fragmenta. Socrat., ἐξετέθη πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν Κωνσταντίου ἐν ὁπάτειᾳ Φλαυτίου, etc. Porro Latine illam primo editam, Græce deinde fuisse versam aiunt Socrates lib. II, c. 30, et Sozom. lib. IV, c. 17. Quos tamen hallucinari putant viri complures eruditissimi, quod a Marco Arethasio Græco homine ab aliis episcopis electo concinnata fuerit, ut Germinius oculatus testis enarrat in epistola sua ad Ruffinum, apud Hilarium fragmento 14, sub finem. Quod itidem confirmatur ex subscriptionibus, quas affert Epiphanius Hæc. LXXIII, num. 22, ubi Marcus Arethasius prior subscribit, maximaque subscribentium pars Græci episcopi sunt. Et ne dicatur aliam esse illam fidei formulam a Germinio Epiphanioque laudatam, clausulam affert Germinius hic iisdem prorsus verbis expressam. Epiphanius vero verba affert Valentis qui ait se subscriptionem dedisse ea nocte, quæ diem Pentecostem præcessit, quæ ipsissima dies est quæ in fronte hujusce fidei formulæ designatur, videlicet undecimo kalendas Junias. Inuit item Epiphanius, Valentis consilium fuisse illam fidei formulam Ariminum deferre, quod huic rectissime convenit. Aliam profert V. Cl. Valesius rationem, ut probet eam Græce fuisse

τὰ Ἀρείου λέγοντας γενήσας ἐδέχοντο. Μέγα μὲν οὖν καὶ τοῦτο τεκμήριον, ὅτι μὴ δι' ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπ' ἀναίρεσιν τῶν ἐν Νικαίᾳ πραγθέντων ἡ ἐπίνοια τῶν νῦν συνόδων ἦν· ἃ δὲ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς συνόδοις παρ' αὐτῶν καὶ τῶν ὁμοίων πέπρακται, δείκνυσιν οὐδὲν ἥττον εἶναι ταῦτα ἀληθῆ. Λοιπὸν γὰρ ἀναγκαῖον ὡς ἕκαστα γέγονε δηλώσαι.

8. Πάντων προσδοκῶντων εἰς ἓν συνέρχεσθαι, οὓς ἐκάλεῖ τὰ παρὰ βασιλέως γράμματα, καὶ μίαν γίνεσθαι (40) τὴν σύνοδον, ἐπειδὴ διεθρήθησαν, καὶ οἱ μὲν εἰς Σελεύκειαν τὴν λεγομένην Τραχέϊαν κατήλθον, οἱ δὲ ἐν τῇ Ἀριμίνῳ συνήλθον· ἦσαν δὲ οἱ ἐν αὐτῇ ἐπίσκοποι ὡς καὶ πλέον· εἰς ταύτην ἀνήλθον καὶ Γερμίνιος, καὶ Αὐξέντιος, καὶ Οὐάλης, καὶ Οὐρσάκιος, Δημόφιλος τε καὶ Γάιος. Ἀλλὰ, τῶν ἐπισκόπων πάντων διαλεγόμενων ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, οὗτοι χάριτῃ ἐπεδείκνυν· καὶ τὴν ὑπάτειαν ἀναγινώσκοντες, ἤξιον ταῦτα προκρίνεσθαι πάσης συνόδου, καὶ τούτων μηδὲν πλέον ζητεῖν παρὰ τῶν αἱρετικῶν, μηδὲ ἐρευνᾶσθαι τὴν ἐκείνων δόξαν· ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τούτοις (41) μόνοις. Καὶ ἔστι τὰ γραφέντα παρ' αὐτῶν ταῦτα·

(42) Ἐξετέθη ἡ πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ καλλιπικίου βασιλέως Κωνσταντίου Αὐγούστου, τοῦ αἰωρίου, σεβαστοῦ, ὑπατεῖα Φλαυτίου (43) Εὐσεβίου καὶ Ὑπατίου τῶν λαμπροτάτων ἐν Σιρμίῳ τῇ πρὸς ἰα' καλανδῶν Ἰουνίων (44)

Πιστεύομεν εἰς ἓνα τὸν μόνον καὶ ἀληθινὸν Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην (45) καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων· καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς, καὶ πρὸ παντὸς ἐπινοουμένου χρόνου, καὶ πρὸ πάσης καταληπτῆς οὐσίας γεγεννημένον ἀπαθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ οἱ τε αἰῶνες καταρτίσθησαν, καὶ τὰ πάντα ἐγένε-

ditam, quia nempe Athanasius, ubi monumenta affert ex Latino Græce versa, de ea re admonere perpetuo solet. At non adeo firmum est hoc argumentum; in Apologia quippe ad Constantium imperatorem, p. 215. epistola affert S. doctor ex Latino Græce versam, quin illud indicet. Uno verbo certum videtur hanc ipsam esse fidei formulam quæ a Marco Arethasio dictata est, cujusque subscriptionis habentur apud Epiphanium Hæc. LXXIII, num. 22. Græcens autem an Latine primo fuerit edita, ambiguum.

Titulum vero quod spectat, ex Athanasio forte colligatur, Ursacio, Valente et Gaio auctoribus, præmissum illum fuisse. Certe id non obscure innuit sanctus Pater, num. 3, ubi ait, eos cum sociis post editam fidei professionem, ei consulationem, diem atque imperatoris nomen præpussisse. Et liquidius, num. 5, ait Nicænos Patres nequaquam ausos esse consulationem, diem, vel mensem formulæ fidei præponere, quod tamen tres aut quatuor isti designarunt. Quod eo illi forte animofecere, ut imperatoris consulationem nomen formulæ suæ auctoritatem daret, atque Ariminensibus Patribus terrorem incuteret.

(43) Sic omnes mss. et editio Commel? rectissime. Editores vero Parisienses imperite Φλαυτίου posuerunt, Socratem videlicet secuti. At erant Eusebius et Hypatius fratres, atque adeo Flavii appellabantur ambo, quorum soror erat Eusebia Constantis conjux. Ibid. Niceph. p. 83, ἐνδεκα.

(44) Maii 22, anno 359.

(45) Editi, καὶ κτίστην. In Regio et Socrat. καὶ δεστ. Infra Socrat., πρὸ πάσης καταληπτῆς ἐπινοίας·

ντο (46) γεγεννημένον δὲ μονογενῆ, μόνον ἐκ μό-
νου τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὁμοιον τῷ γεννήσαντι
αὐτὸν Πατρὶ, κατὰ τὰς Γραφάς· οὐ τὴν γένεσιν οὐδ-
εὶς ἐπίσταται, εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατὴρ.
Τοῦτον ἴσμεν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ Υἱὸν, νεύματι
πατρικῷ παραγενόμενον ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς ἀθέτη-
σιν ἀμαρτίας, καὶ γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς Παρ-
θένου, καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ
πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν πληρώσαντα κατὰ τὴν πατρι-
κὴν βούλησιν, σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα, καὶ εἰς
τὰ καταχθόνια κατελθόντα (47), καὶ τὰ ἐκεῖσε οἰκονο-
μήσαντα, ὃν πυλωροὶ Ἰδούθους ἐφριξαν, καὶ ἀνα-
στάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναστραφέν-
τα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομίαν
πληρώσαντα, καὶ τεσσαράκοντα (48) ἡμερῶν πληρου-
μένων ἀναληφθέντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζό-
μενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλευσόμενον ἐν τῇ
ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως τῇ δόξῃ τῆς πατρικῆς,
ἀποδιόντα ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ
ἄγιον Πνεῦμα, ὃ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς
Χριστὸς ἐπηγγείλατο (49) πέμψαι τῷ γένει τῶν ἀν-
θρώπων, τὸν Παράκλητον, κατὰ τὸ γεγραμμένον·
« Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακαλέσω
τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν. Τὸ
πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται,
καὶ διδάξει, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα. » Τὸ δὲ ὄνομα
τῆς οὐσίας διὰ τὸ ἀπλοῦστερον ὑπὸ (50) τῶν Πατέρων
θεθεῖσθαι, ἀγνωσόμενον δὲ ὑπὸ τῶν λαῶν σκάνδαλον
φέρειν, διὰ τὸ μήτε τὰς Γραφάς τοῦτο περιέχειν,
ἤρεσε τοῦτο περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν
μνήμην οὐσίας ἐπὶ Θεοῦ εἶναι τοῦ λοιποῦ· διὰ τὸ τὰς
θείας Γραφάς μηδαμοῦ (51) περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
οὐσίας μεμνηθῆναι. Ὁμοιον δὲ λέγομεν τὸν Υἱὸν τῷ
καὶ διδάσκουσιν (52-53).

9. Τούτων ἀναγνωσθέντων, οὐ μακρὰν ἐγνώσθη τῶν
γραψάντων ἡ πανουργία. Τῶν γὰρ ἐπισκόπων πρό-
τεινάντων ἀναθεματισθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν
μετὰ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων, πάντων τε (53) ἐπὶ
τούτῳ συνθεμένων, Ὑρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν
αὐτοῖς ἀνένευσον· καὶ λοιπὸν κατεγνώσθησαν, ὡς οὐ
γενήσας, ἀλλ' ἐπ' ἀναίρεσει τῶν ἐν Νικαίᾳ πραχθέν-
των γράψαντες ταῦτα, ἵνα τὴν δυσώνυμον αἵρεσιν ἀν-
εισάξωσι. Θαυμάσαντες γοῦν ἐπὶ τοῖς δολίοις αὐτῶν
ῥήμασι καὶ πανούργῳ προαιρέσει, ἔλεγον· « Ἡμεῖς οὐ
θεόμενοι πίστεως συνήλθομεν (ἔχομεν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς
ὀγιαίνουσαν τὴν πίστιν), ἀλλ' ἵνα τοὺς ἀντιλέγοντας
τῇ ἀληθείᾳ καὶ καινοτομοῦν ἐπιχειροῦντας ἐντρέψω-
μεν. Εἰ μὲν οὖν ὑμεῖς ὡς νῦν ἀρχόμενοι πιστεύειν

•• Joan. xiv, 16, 17.

(46) Ita Regius. Editi, ἐγένοντο. Ibid. editio Pa-
ris. sola, γεγεννημένων, male. Paulo post editi, ἐκ
μόνου ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. Sed vocem ὑπὸ, cum desit in
Regio, exprunximus.

(47) In veteribus Socratis editis, σταυρωθέντα
καὶ παθόντα καὶ ἀποθανόντα.

(48) Sic Socrat. et edit. Paris. ex Socrate, ut vi-
detur. Nam in edit. Commel. et in omnibus codi-
cibus, πεντήκοντα legitur, male. Mox Regius, τοὺς
οὐρανοὺς, in editis τοὺς deest. Mox hæc, τῆς ἀνα-

A sunt : natum unigenitum, solum ex solo Patre, Deum
de Deo, similem Patri suo qui ipsum genuit, secun-
dum Scripturas : cujus generationem nemo novit,
nisi solus qui ipsum genuit, Pater. Hunc scimus
Dei unigenitum Filium, nutu paterno de cælis adve-
nisse, ad destruendum peccatum : et natum ex Ma-
ria Virgine, versatum cum discipulis, qui omnem
dispensationem implevit secundum paternam vol-
untatem, crucifixum et mortuum : qui ad inferos
descendit, et quæ illic agenda ordinavit : quem con-
spicati inferorum ostiarii exhorruerunt : qui tertia
die resurrexit a mortuis ; qui cum discipulis versatus,
ubi omnem 577 dispensationem impleisset, peractis
quadraginta diebus, assumptus est in cælos, sedetque
ad dexteram Patris : qui venturus est ultima die
B resurrectionis cum gloria paterna, redditurus sin-
guis juxta opera sua. Et in Spiritum sanctum,
quem ipse unigenitus Dei Jesus Christus promisit
se missurum generi hominum, Paracletum, id est
Consolatorium, ut scriptum est : « Vado ad Patrem
meum, et rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet
vobis. Spiritum veritatis ille de meo accipiet, et do-
cebit vos ac suggeret vobis omnia ». Nomen au-
tem substantiæ quod simplicius a Patribus positum
a populisque minime intellectum, offensionis causa
sit, quod etiam in Scripturis non contineatur, de
medio tolli, et nullam omnino substantiæ mentionem
in Deo deinceps faciendam esse placuit ; quod divi-
niæ Scripturæ nusquam de Patris et Filii substan-
tia meminerint. Patri autem Filium secundam om-
nia similem dicimus, quemadmodum Scripturæ di-
cunt atque docent.

καὶ αἱ ἅγια Γραφαὶ λέγουσι τε

9. His perlectis, non diu postea eorum qui scri-
pserant vafrities deprehensa est. Episcopis enim
proponentibus ut Ariana cum aliis hæresibus ana-
themate damnetur, acquiescentibusque omnibus,
abnuerunt Ursacius et Valens cum sociis, atque
dæmum compertum est illos non sincero ea scri-
psisse animo ; sed ut ea quæ Nicææ acta fuerant
abrogarent, eorumque loco nefariam inducerent hæ-
resim. Hominum itaque dolosa verba et vafrum
D consilium mirati episcopi aiebant : « Nos non ideo
huc convenimus quod fide egeremus, in nobis enim
ipsis sanam habemus fidem ; sed ut eos qui veritati
repugnant, et nova moliantur, pudore afficeremus.
Quod si vos, quasi qui nunc credere incipiatis, ista

στάσεως desunt in Socrate, bene.

(49) Ita Regius et Socrat. Editi, μονογενὴς ἐπηγ-
γεῖλατο, omissis meditiis.

(50) Ita Regius et Socrat. Editi, παρὰ.

(51) Sic Regius et Socrat. Editi vero, μηδαμῶς.
Ibid. veteres Socratis editi, περὶ Πνεύματος καὶ Υἱοῦ
οὐσίας, male.

(52-53) Post διδάσκουσι in edit. Paris. legitur ταῦθ'
αἱρετικοί. Sed desunt in edit. Commel. et in omni-
bus niss.

scripsistis, nondum clerici estis, quippe qui jam primum fide instituamini: si vero qua mente nos convenimus, eadem et vos accessistis, sit omnium concordia, et hæreses anathemate damnemus Patrumque nostrorum servemus traditiones, ne posthac synodorum cogendarum causæ passim occurrant, cum semel illi qui Nicææ convenerunt omnia præoccuparint, et nihil non pro catholica Ecclesia egerint. « Sed cum episcopi una omnes consentirent, abnuere tamen supradicti. Quapropter cum exploratum ipsis esset, ignaros, vafros, vel potius hæreticos esse homines, omnes Nicæani synodum suis suffragiis approbarunt, sufficereque illam omnibus visum est; prædictos autem, Ursacium scilicet, Valentem, Germinium, Auxentium, Gaium et Demophilum hæreticos declararunt, et cum illos deposuissent, utpote qui non vere Christiani, sed Ariani essent, hæc Latine scripsere, quæ ad sensum (55) Græce sic translata sunt :

10. *Exemplum epistolæ Ariminensis concilii ad Constantium imperatorem, ubi episcopi prævaricati sunt a fide vera* (57).

I. Jubente Deo ex præcepto pietatis tuæ credimus fuisse dispositum ut ad Ariminensium locum ex diversis provinciis occidentalium episcopi **578** veniremus, ut fides claresceret omnibus Ecclesiis catholicis, et hæretici noscerentur. Dum enim omnes qui recte sapimus contractaremus, placuit quidem ut fidem ab antiquitate perseverantem, quam per prophetas, evangelia et apostolos, per ipsum Deum et Dominum nostrum Jesum Christum Salvatorem imperii tui et largitorem salutis tuæ, quam semper obtinuimus, teneamus. Nefas enim duximus sanctorum aliquid mutilare, et eorum qui in Nicæno tractatu considerant una cum gloriosæ memoriæ Constantino patre pietatis tuæ. Qui tractatus manifestatus est, et insinuatam mentibus populorum, et contra hæresim Arianam tunc positus invenitur, ut hæreses inde sint expugnatae: a quo si aliquid demptum fuerit, venenis hæreticorum aditus panditur. διήλθε τε καὶ ἐκηρύχθη εἰς πάσας ἀνθρώπων ἀκοάς τε καὶ ἀρεῖου αἰρέσεως ὑπῆρξε· δι' ἧς οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ αἰρέσεις καθηρέθησαν· ἐν ἧ δυνως καὶ τὸ προσθεῖναι τι σφαλερὸν (64), καὶ τὸ ἀφελέσθαι τι ἐπικίνδυνον ὑπάρχει· ὡς, εἴπερ τι θάτερον γένοιτο (65). Ἔσται τοῖς ἐχθροῖς ἄδεια τοῦ ποιεῖν ἅπερ βούλονται.

(54) Sic Regius. In editis πάλιν deest.

(55) Sunt qui vertendum putant, *pro viribus*.

(56) Hæc Epistola Latine primum data fuit, ut est apud Hilarium fragmento 8, col. 1544, quam huc transcribere visum est. Exstat ea Græce apud Socratem lib. II, c. 37; Sozomenum lib. IV, c. 18; Theodoretum lib. II, c. 19; Nicephorum lib. IX, cap. 40. Prout scilicet apud Athanasium ex Græco versa habetur magis ad sententiam, quam ad verbum.

Tiulus in Socrate: Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀρμίνω συνόδου πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντίον· in Theodoro: Ἐπιστολὴ συνοδικὴ παρὰ τῶν αὐτόθι συνεληλυθότων ἐπισκόπων πρὸς τὸν βασιλέα γραφεῖσα Κωνσταντίον.

(57) Ex Hilarii fragmento 8, p. 1544.

(58) Sozom., τὰ τε ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ κλελεύσεως. Mox Regius, εὐσεβείας, et ita quoque Socrat. Soz.

ἔγράψατε ταῦτα, οὕτω ἔστε κληρικοὶ, ἀρχὴν ἔχοντες τοῦ κατηχεῖσθαι· εἰ δὲ τῇ γνώμῃ ἢ συνήλθομεν ἡμεῖς, ταύτην καὶ ὑμεῖς ἔχοντες ἀπιτησάτε, ἔστω πάντων ὁμοφροσύνη, καὶ τὰς μὲν αἰρέσεις ἀναθέματι ἀναθεματίζωμεν, τὰ δὲ τῶν Πατέρων φυλάξωμεν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι διατρέχειν προφάσεις συνόδων, ἅπαξ προλαβόντων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνεληθέντων, καὶ πάντα πράξαντων ὑπὲρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν δὲ καὶ οὕτω τῶν ἐπισκόπων πάλιν (54) πάντων συνθεμένων, ἀνένυσαν οἱ προσηρημένοι· καὶ λοιπὸν καταγόντες αὐτῶν, ὡς ἀμαθῶν δολίων τε καὶ μᾶλλον αἰρετικῶν, τῇ μὲν ἐν Νικαίᾳ γενομένη συνόδῳ συνεψηφίσαντο πάντες, καὶ ταύτῃ πάντες ἔκριναν ἀρκεῖσθαι· τοὺς δὲ προσηρημένους Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, Γερμίνιον, Αὐξέντιον, Γάιον, Δημόφιλον, αἰρετικούς ἀπέφησαν, καὶ καθελόντες αὐτούς, ὡς μὴ δυνατὰς ἀληθῶς Χριστιανούς, ἀλλ' Ἀρειανούς, ἔγραψαν κατ' αὐτῶν Ῥωμαῖσι μὲν, ἐρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστὶ κατὰ δυνάμιν, ταῦτα·

10. (56) Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς παρὰ τῆς συνόδου πρὸς τὸν Ἀδριουστον Κωνσταντίον (57).

Ἐκ τε τῆς τοῦ Θεοῦ κλελεύσεως (58) καὶ τοῦ τῆς σῆς εὐσεβείας προστάγματος τὰ πάλαι δογματισθέντα γενησθαι πιστεύομεν. Εἰς γὰρ Ἀρίμινον (59) ἐκ πασῶν τῶν πρὸς δύσιν πόλεων εἰς τὸ αὐτὸ πάντες οἱ ἐπίσκοποι συνήλθομεν, ἵνα καὶ ἡ πίστις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας γνωρισθῆ, καὶ οἱ τάναντία φρονούντες ἐκδηλοὶ γένωνται. Ὡς γὰρ ἐπὶ πλείστον διασκοπούντες εὐρήκαμεν, ἀρεστον (60) ἐφάνη τὴν πίστιν τὴν ἐκ παλαιοῦ διαμένουσαν, ἣν καὶ οἱ προφῆται καὶ τὰ Εὐαγγέλια, καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκήρυξαν, τοῦ καὶ τῆς σῆς βασιλείας φρουροῦ (61), καὶ τῆς σῆς βύσεως προστάτου· ἵνα ταύτην κατασχόντες φυλάξωμεν, καὶ φυλάττοντες μέχρι τέλους διατηρήσωμεν. Ἄποπον γὰρ καὶ ἀθέμιτον ἐφάνη τῶν ὀρθῶς καὶ δικαίως ὠρισμένων τι (62) μεταλλάσσειν, καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ κοινῇ μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου Κωνσταντίου τοῦ σου πατρὸς καὶ βασιλέως ἐσκεμμένων, ὧν ἡ διδασκαλία (63) καὶ τὸ φρόνημα ἐκατανοίας, ἧτις ἀντιπαλὰς μόνη καὶ ὀλετήρ τῆς

D et Theodor. Editi vero, εὐλαβείας. Hbid., τὰ πάλαι deest in Sozom. Idem ibi, γενέσθαι.

(59) Regius, Sozom., Ἀρίμινον. Mox Socrat., ἐπὶ ταύτῃ.

(60) Theodor., ἀριστον. Mox Socrat. et Theodor., τὴν ἐκπαλία.

(61) Sozom., ἐφόρου. Paulo post Theodor., κατ' ἔχοντες.

(62) Τι deest in editis, sed habetur in Regio. Socrat. Sozom. Theodor., qui postremus habet μεταλλάξει.

(63) Socrat., τε post διδασκαλία.

(64) Hæc, ἐν ἧ δυνως, καὶ προσθεῖναι τι σφαλερὸν, non exprimuntur in Latino. Mox Reg., ἀσφαλέςθαι, male. Theodor. omittit τι.

(65) Sozom., γένηται, in quo mox deest τοῦ ἀπὸ ποιεῖν. Socrat., βούλοιοτο.

Ὁθεν Οὐρσάκιος τε καὶ Οὐάλης, ἐπειδὴ ἔκπαλαι (66) Ἀ μέτοχοί τε καὶ σύμφωνοι τοῦ Ἀρειανοῦ δόγματος ἦσαν καθεστηκότες, καὶ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας χωρισθέντες ἀπεφάνθησαν· ἧς ἕνα μετὰ τωσιν ἐφ' οἷς ἐαυτοῖς συνεγνώκεισαν πλημμελήσαντες, μετανοίας τε καὶ συγγνώμης ἤξιον τυχεῖν, ὡς καὶ τὰ ἔγγραφα τὰ ὑπ' ἐκείνων γεγενημένα μαρτυρεῖ· δι' ὧν ἀπάντων φειδῶ γεγένηται, καὶ τῶν ἐγκλημάτων συγγνώμη. Ἦν δὲ ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ταῦτα ἐπράττετο, ὅτε ἐν Μεδ. οὐλάνῳ τὸ συνέδριον τῆς συνόδου συνεκροτεῖτο, συμπρόντων δὲ (67) καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῆς τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας· ἐγνωκότες δὲ ἅμα καὶ τὸν μετὰ τελευταίην ἄξιον Κωνσταντίνον, μετὰ πάσης ἀκριθείας καὶ ἐξετάσεως τῆν' συγγραφείσαν πίστιν ἐκτεθεικότα (68). Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο βαπτισθεὶς, καὶ πρὸς τὴν ὀφειλομένην εἰρήνην ἀνεχώρησεν, ἀποπὸν εἶναι μετ' ἐκεῖνὸν (69) τι καινοτομεῖν, καὶ τοσοῦτους ἀγίους ὁμολογητάς, μάρτυρας, τοὺς καὶ τοῦδε τοῦ δόγματος συγγραφεῖς τε καὶ εὐρετάς ὑπεριδεῖν· οἷτινες κατὰ τὸν παλαιὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν ἅπαντα φρονούντες διαμμενήχασιν· ὧν ὁ Θεὸς τὴν πίστιν, καὶ εἰς τοὺς σοὺς χρόνους τῆς βασιλείας μετέδωκε διὰ τοῦ (70) Δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ καὶ τὸ βασιλεύειν οὕτως ὑπέβλεψεν, ὡς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης κρατεῖν. Πάλιν γάρ οἱ ἐλεεινοὶ καὶ οἰκτροὶ τῷ φρονήματι, ἀθεμίτῳ τολμήματι (71) τῆς δυσσεβοῦς φρονήσεως κήρυκας ἑαυτοὺς ἀνήγγειλαν, καὶ ἐπιχειροῦσιν ἀνατρέπειν πᾶν ἀληθείας σύνταγμα. Ὡς γὰρ κατὰ τὸ σὸν πρόσταγμα τὸ (72) συνέδριον τῆς συνόδου συνεκροτεῖτο, κάκεινοι τῆς ἰδίας ἀπάτης ἐγύμνον τὴν σκέψιν. Ἐπειρῶντο γὰρ πανουργία τι καὶ ταραχῇ προσφέροντές τι καινοτομεῖν, τῆς τοιαύτης ἐταίριας (73) συναλισχομένους εὐρόντες Γερμίνιον, Αὐξέντιον καὶ Γάιον, τοὺς τὴν ἔριν καὶ διχοστασίαν ἐμποιοῦντας· ὧν ἡ διδασκαλία, μία μὲν αὖσα (74), πᾶν πλῆθος βλασφημιῶν ὑπερβέβηκεν. Ὡς δὲ συνείδον, οὐχὶ τῆς τοιαύτης προαιρέσεως (75) ὄντας, οὔτε ὁμογυμνοῦντας, ἐφ' οἷς κακῶς ἐφρόνουν, εἰς τὸ συμβούλιον ἡμῶν μετῆγαγον ἑαυτοὺς, ὡς δοκεῖν ἕτερόν τι γράφειν· ἦν δὲ ὁ καιρὸς βραχύς ὁ καὶ τὰς γνώμας αὐτῶν ἐξελέγγων. Ἴνα οὖν μὴ τοῖς αὐτοῖς ἀσὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας περιπίπτῃ, καὶ ταραχῇ, καὶ θόρυβος καλινδούμενος ἅπαντα συγγῆ (76), βέβαιον ἐφάνη τὰ πάλαι ὠρισμένα (77) ἔννομα καὶ ἀμετακίνητα διαφυλάττειν· τοὺς δὲ προειρημένους τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀποχωρισθαι· δι' ἣν αἰτίαν τοὺς ἀναδιδάσκοντας (78) πρέσβεις πρὸς τὴν σὴν ἐπιεικίαν ἀπεστάλκαμεν, τὴν γνώμην τοῦ συνεδρίου διὰ τῆς ἐπιστολῆς μὴνύοντας· τοῖς δὲ πρέσβεσι πρὸ γε πάντων τοῦτο παρεκελευσάμεθα, τὸ τὴν ἀλήθειαν

II. Ideo Ursacius et Valens in suspicionem eju- dem hæreseos Arianæ venerunt aliquando et suspensi erant a communione: et rogaverunt veniam, sicut eorum continent scripta, quam meruerant tunc temporis a concilio Mediolanensi, assistentibus etiam legatis Romanæ Ecclesiæ. Constantino præsentem in hoc, cum magno examine fuisset conscriptum, quod tenens baptizatus ad quietem Dei commigravit; nefas putamus inde aliquid mutilare, et tot sanctos et confessores et successores martyrum ipsius tractatus conscriptores in aliquo remove, cum et ipsi præteritorum Catholicorum secundum Scripturas cunctas (79) servaverunt, mansisseque in hæc tempora, quibus pietas tua a Deo Patre per Deum et Dominum nostrum Jesum Christum regendi orbis accepit. Tunc etiam conabantur convellere, quod fuerat positum ratione. Etenim cum pietatis tuæ litteræ jusserunt tractari de fide, offerebatur nobis a supradictis turbatoribus Ecclesiarum, associato Germinio (Auxentio) et Gaio, novum nescio quid considerandum, quod multa perversæ doctrinæ continebat. Adeo cum videretur displicere quod offerebatur 579 publice in concilio, putaverunt aliter esse conscribendum. Equidem hæc brevi tempore sæpe mutasse manifestum est. Et ne Ecclesiæ frequenter perturbentur, placuit instituta vetera rationabilia servari. Ad instruendam igitur tuam clementiam (80) (legatos nimirum qui tibi sententiam synodi per epistolam indicent), quibus hoc ipsum solum mandamus ut non aliter legationem perferrent, quam statuta vetera permanerent firmissima, ut et sapientia tua cognosceret, non hoc quod promiserant supradicti Valens et Ursacius, Germinius et Gaius, si sublatum fuisset, pacem posse compleri. Magis enim turbatio cunctis regionibus et Ecclesiæ Romanæ immissa est.

(66) Ἐκπαλαι deest in Theodor. Sozom. vero legitur πάλαι. Mox Socrat. et Theodor., Ἀρειανικοῦ. Paulo post Theodor., καθεστῶτες τῆς ἡμετέρας.

(67) Theodor., δῆ.

(68) Regius mendose, ἐκτεθῆκότες.

(69) Regius, μετ' ἐκεῖνου. Paulo post omnes manuscripti. cum Socrat. Sozom. Theodor., τοσῶτους ἀγίους. Editi, τοσούτους ἀγίους. Ibid. Socrat. Sozom. Theodor., καὶ μάρτυρας. Paulo post Theodor., παριδεῖν pro ὑπεριδεῖν.

(70) Theodor., καὶ διὰ τοῦ.

(71) Regius, φρονήματι, ἀθεμίτῳ φρονήματι.

(72) Sic Regius, Socrat., Sozom. In editis τό δεσπ. Mox editi, συνεκρότητο. Regius, συγκεκρότητο. Socrat. Sozom. Theodor., συνεκροτεῖτο.

(73) Socrat., ἑτεροίαι. Sozom., ἑτερείαι. Ibidem Regius, τοὺς συναλισχομένους. Mox Socrat. et Theodor., Γερμάνιος. Ibidem Auxentium Hilarius omittit. Theodor., τοὺς τὴν αἵρεσιν καὶ διχοστασίαν.

(74) Sozom., διδασκαλία μὴ μένουσα. Nec possunt hæc in contextu Latino internosci, ita libera versione Græca donatus est.

(75) Socrat. et Theodor., τῆς αὐτῆς προαιρέσεως. Sozom., τῆς αὐτῆς αἰρέσεως.

(76) Sozom., θόρυβος καλινδούμενος ἅπαντας συνέχη.

(77) Ita Reg. Socrat. Theod. At Soz. cum Athanasii editis, διωρισμένα. Mox Sozom., φυλάττειν. Porro hujusmodi decretum videsis apud Hilar. fragm. 7, col. 1541. Mox in Latino desunt quædam.

(78) Sic Reg. Sozom. et Theodor. At editi cum Socrate, ἀναδιδάξαντας. Vide Hilarium ibid. Reg. Socrat. Sozom. Theodor., μὴνύοντας. Editi, μὴνύσαντας. Ibid. Socrat., τοῖς γὰρ πρεσβεύουσι.

(79) Forte, cuncta. Locus vitiosus.

(80) Hilarii textus hio deficit.

πιστώσασθαι ἐκ τῶν πάλαι ἀρχαίων καὶ δικαίων ὁμωμένους (81)· οἱ καὶ τὴν σὴν ἀναδιδάξουσιν ὁσιότητα, ὅτι οὐχ, ὡσπερ ἔρξαν Οὐρσάκιος τε καὶ Οὐάλης, ἔσται εἰρήνη, εἴπερ τι τῶν δικαίων ἀνατραπειῆ. Πῶς γὰρ εἰρήνην οἶόν τε ἄγειν τοὺς τὴν εἰρήνην καταλύοντας; μᾶλλον γὰρ ἔρις καὶ ταραχὴ ἐκ τούτων σὺν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι καὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ γενήσεται.

III. Ob quam rem tuam rogamus clementiam, ut A placidis auribus et sereno vultu universos legatos nostros et respicias et audias : neve aliquid permittat clementia tua injuria veterum convelli ; sed manere ea, quæ a majoribus nostris accepimus, quos fuisse et prudentes, et sine Spiritu sancto Dei non egisse confidimus, quia ista novitate non solum fideles populi perturbati sunt, verum etiam infideles ad credulitatem vetantur accedere. Oramus etiam ut præcipias tot episcopos, qui Arimino detinentur, inter quos plurimi sunt qui ætate et paupertate defecti sunt, ad suam provinciam remeare, ne destituti suis episcopis laborent populi Ecclesiarum. Hoc etiam frequentius postulamus, ut nihil innovetur, nihil minuat ; sed maneat incorrupta quæ patris sanctæ pietatis tuæ temporibus et tuis religiosis sæculis permanserunt. Nec jam nos fatigari aut convelli a sedibus nostris tua sancta prudentia permittat, sed quieti vacent semper postulationibus, quas habent semper et pro salute tua, et pro regno tuo, et pro pace quam tibi Divinitas pro meritis tuis profundam et perpetuam largiatur. Legati autem nostri et subscriptiones et nomina episcoporum vel legatorum perferent, sicut idem alia scriptura instruit tuam sanctam religiosamque prudentiam.

φὰς καὶ τὰς τῶν ἐπισκόπων προσηγορίας κομίζουσιν, ἀναδιδάξουσιν ὁσιότητα.

DECRETUM SYNODI.

11. Quantum decuit, fratres charissimi, catholica synodus patientiam habuit, et piam Ecclesiam toties exhibuit juxta Ursacium et Valentem, Germinium, Gaium (et Auxentium) ; qui toties mutando quod crediderant, omnes Ecclesias turbaverunt, et nunc conantur hæreticum animum suum inserere animis Christianis. Subvertere enim volunt tractatum habitum apud Nicæam, 580 qui positus est contra Arianam hæresim et cæteras. Attulerunt nobis præterea conscriptam a se fidem, quam recipere nos non licebat. Jam quidem hæretici antehac nobis pronuntiati sunt, et multis diebus est com-

(81) Sozom., ἀρχαίων δικαίων ὁρισμένων. Mox Reg. Socrat. Sozom. Theodor., οἱ. Editi, ot. Ibid. Reg., ἀθεότητα, sed secunda manu superius scriptum est ὁσιότητα. Mox τε post Οὐρσάκιος abest a Sozom.

(82) Sozom., μηδέ. Paulo post Sozom. Theodor., λάσει.

(83) Sozom., ἐνεποίη.

(84) Ταῖς deest apud Sozom.

(85) Theodor., ἀφηρημένων.

(86) Sozom., διαμένη, et in eodem καὶ sequens deest.

(87) Theodor., εἰς τὸν νῦν καὶ εἰς τὸν ἐξῆς χρόνον.

(88) Socrat., καὶ ἐκτὸς τῶν ἰδίων παροικιῶν ἐπιτρέψαις γενέσθαι. Sozom. et Theodor., καὶ τῶν

Διὸ δὴ ἱκετεύομεν τὴν σὴν ἐπιείκειαν, ἵνα προσήνεσιν ἀκοαῖς καὶ γαληναίῳ βλέμματι τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις ἀρθήσας, μήτε (82) πρὸς ὕβριν τῶν τελευτηχότων καινόν τι μεταλλάττειν ἐπιτρέψαις· ἀλλ' ἐάσης ἐμμένειν ἡμᾶς τοῖς παρὰ τῶν προγόνων ὀρισθεῖσι τε καὶ νενομοθετημένοις· οὗς ἅπαντα δὲ ἀγγιολίας τε καὶ φρονήσεως καὶ Πνεύματος ἁγίου πεποιτηκέναι φησάμεν ἂν. Τὰ γὰρ νῦν παρ' ἐκείνων καινοτομούμενα τοῖς μὲν πιστεύουσιν ἀπιστίαν ἐμποιοῖ (83), τοῖς δὲ ἀπιστοῦσιν ὠμότητα· Ἰκετεύομεν δὲ ἔτι, ἵνα κελύσης ἐπισκόπους τοὺς ἐν (84) ταῖς ἀλλοδαπαῖς διατρίβοντας, οὗς καὶ τὸ τῆς ἡλικίας ἐπίπνον καὶ τὸ τῆς πενίας ἐνδὲς τρύχει, τὴν εἰς τὰ οικεῖα ἀνακομιδὴν ῥάδιαν ποιήσασθαι· ἵνα μὴ ἔρμησι, τῶν ἐπισκόπων ἀφωρισμένων (85), αἱ Ἐκκλησίαι διαμένωσιν. Ἔτι δὲ πρὸς ἅπασιν καὶ τοῦτο δεόμεθα, ἵνα μηδὲν μήτε ἐλλείπη τῶν προὑπαρξάντων, μητε πλεονάζοι· ἀλλὰ πάντα ἀρόρητα διαμείνη (86), ἐκ τῆς τοῦ σοῦ πατρὸς εὐσεβείας καὶ εἰς τὸν νῦν χρόνον (87) διαφυλαττόμενα· μήτε λοιπὸν ἡμᾶς μοχθεῖν, καὶ τῶν οικείων παροικήσεων ἀλλοτρίους ἐπιτρέψαις γίνεσθαι (88)· ἀλλ' ἵνα οἱ ἐπίσκοποι σὺν τοῖς ἰδίοις λαοῖς μετ' εἰρήνης εἰς εὐχὰς τε καὶ λατρείας σχολὴν ἄγειεν, ἱκετεύοντες ὑπὲρ τῆς σῆς βασιλείας, καὶ σωτηρίας, καὶ εἰρήνης, ἣν ἡ Θεοῦτος (89) σοι εἰς τὸ διηνεκὲς χαριεῖται. Οἱ δὲ ἡμέτεροι πρέσβεις τὰς τε ὑπογραφὰς καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων Γραφῶν (90), τὴν σὴν

C ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ (91).

11. Ἔως προσῆκον ἦν καὶ δυνατόν, ἀδελφοὶ τιμωτάτοι, ἡ καθολικὴ σύνοδος καὶ ἡ ἅγια Ἐκκλησία τῇ ἰδίᾳ ὑπομονῇ καὶ ἀνεξικακίᾳ ἤνεγκεν οὐκ ἀγεννῶς Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλην, καὶ Γάϊον, καὶ Γερμίνιον, καὶ Αὐξέντιον (92)· οἵτινες ἄλλοτε ἄλλα φρονούντες πάσας τὰς Ἐκκλησίας συνετάραξαν, οἱ καὶ νῦν ἐπιχειρήσαι τετολμήκασι τὸν αἰρετικὸν λογισμόν τῇ τῶν ὀρθοδόξων πίστει συναΐσαι, καὶ διαλύσαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνθετον, ἣτις ἀντίμαχος ὑπάρχει τῇ τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσει· ἐξωθεν ἰδίαν τινὰ καὶ ἀλλοτριωτάτην τῆς ἀγιοπάτης Ἐκκλησίας συγγραφείσαν πίστιν προσφέροντες· ἦντινα ἡμᾶς δέξασθαι ἀθέμιτον ἔγησάμεθα·

ἰδίων παροικήσεων. Theodor., ἀλλοτρίους ἐπιτρέψαις γενέσθαι. Editi, ἐπιτρέψαις. Sed Regius melius, ἐπιτρέψαις. Mox Reg. Basil. Socrat. Soz. Theod., οἱ ἐπίσκοποι. In editis oi deest. Mox Theod., σὺν τῷ ἰδίῳ λαῷ μετ' εἰρήνης εὐχαῖς τε καὶ λατρείαις σχολὴν ἄγειεν Paulo post idem, βασιλείας τε καὶ.

(81) Theodor., ἡ θεότης.

(90) Sozom., γραμμάτων, et mox idem, θεότητα.

(91) Apud Hilar. fragm. 7, col. 1342, unde contextus Latinus desumptus est, legitur Grecianum a Calle decretum illud protulisse : quod cum Latine primum editum fuerit, ut ibidem jacet, Græce versum est.

(92) Auxentium omittit Hilarius de more.

Εκπαλαι γάρ οἱ αἰρετικοὶ ὄντες καὶ τάναντία φρο-
νούντες καὶ νῦν ἀπεδείχθησαν· οὐς πρὸς τὴν ἡμετέ-
ραν κοινωνίαν συνελθεῖν οὐκ ἐπιτρέπομεν, τῇ ἰδίᾳ
φωνῇ παρόντας αὐτοὺς κατακρίναντες, καὶ καθαι-
ροῦντες. Νῦν τοίνυν, ὅπερ δοκεῖ, ἀποφήνασθε· Ἰνα
ἐνὲς ἐκάστου ἢ γνώσις ἐκ τῆς ὑπογραφῆς εἴη βέ-
βαιος. Ὁμοθυμαδὸν οἱ ἐπίσκοποι φάσκομεν· Οἱ προει-
ρημένοι ἐχθροὶ καθαιρεθῶσιν, ἵνα ἡ καθολικὴ πίστις
ἐν εἰρήνῃ διαμείνῃ. Καὶ τὰ μὲν ἐν τῇ Ἀριμίνῃ (93)
πραχθέντα ταχέως καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν διάλυσιν.
Οὐδεὶς γὰρ ἐκεῖ διεφώνησεν, ἀλλὰ πάντες συμφώνως
ὡς ἔγραψαν τὰ δόξαντα, καὶ τοὺς Ἀρειανούς καθ-
ήρησαν (94).

12. Τὰ δὲ ἐν Σελευκείᾳ τῇ Τραχείᾳ γενόμενα ταῦτά
ἐστί. Μῆν μὲν ἦν ὁ κατὰ Ἑωμαίους καλούμενος
Σεπτέμβριος, κατὰ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους Θῶθ, καὶ κατὰ
Μακεδόνας Γορπιαίος, καὶ ἡμέρα τοῦ μηνὸς κατ' Αἰ-
γυπτίους ἔκκαιδεκάτη, εἰς ἣν συνέδραμον πάντες ὁ
κληθέντες συνελθεῖν· ἦσαν δὲ κάκει πρὸς ἑξήκοντα
δὲ ὄντων τῶν ἐν αὐτοῖς κατηγορουμένων, καὶ τῶν
κατηγορούντων βούλων κατ' αὐτῶν, Ἀκάκιος καὶ
Πατρόφιλος, καὶ Οὐράνιος ὁ ἀπὸ Τύρου, καὶ Εὐδόξιος
ὁ ἐπεισπηδήσας τῇ Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίᾳ, Λεόντιος
τε καὶ Θεόδοτος, καὶ Εὐάγριος, καὶ Θεόδουλος, καὶ
Γεώργιος ὁ διωχθεὶς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης, πρᾶττουσί
τι πανούργον (95). Φοβηθέντες γὰρ τοὺς κατ' αὐτῶν
παρὰ τῶν κατηγορῶν ἐλέγχους, προσελάβοντο τοὺς
ἄλλους τῆς Ἀρείου μερίδος, τοὺς εἰς αὐτὴ τοῦτο μι-
σθωτοὺς εἰς ἀσέβειαν γινομένους, καὶ κατασταθέντας
παρὰ Σεκούνδου τοῦ καθαιρεθέντος παρὰ τῆς μεγάλης
συνόδου· ἀπὸ μὲν τῆς Λιβύης Στεφάνον καὶ Σε-
ρᾶν (96), καὶ Πολυδεύκη, κατηγοροῦμένους ἐπὶ δια-
φόροις ἐγκλήμασι· καὶ λοιπὸν Παγκράτιον, καὶ Πτο-
λεμαῖον, Μελιτιανὸν τινα, καὶ σχηματισάμενοι δῆθεν
περὶ πίστεως ζητεῖν, οὐκ ἐλάνθανον τοὺς κατηγοροὺς
δεδιότες· καὶ τὴν ἀρεσιν ἐξεδίκουν, καὶ λοιπὸν ἐσχί-
σθησαν· καὶ οἱ μὲν μετὰ τῶν περὶ Ἀκάκιον ἦσαν
ὑποπτοί, καὶ ὀλίγοι (97) παντελῶς· οἱ δὲ ἄλλοι τὸ
πλήθος ἦσαν. Οἱ μὲν οὖν περὶ Ἀκάκιον ἀποχρησά-
μενοι τῷ τῆς ἀπονοίας θράσει, τέλειον ἤρουντο τὰ ἐν
Νικαίᾳ γραφέντα, καὶ τὴν σύνοδον διέβαλλον· οἱ δὲ
ἄλλοι (τὸ πλήθος δὲ ἦσαν οὗτοι) τὰ μὲν ἄλλα πάντα
τῆς συνόδου ἀπεδέχοντο· μόνον δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίου
λέξιν, ὡς ἐκ τῆς ἀσαφείας ὑποπτον, ἐπροφασίζοντο.
Ἐγγρονιζόντων τοίνυν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τῶν μὲν κατ-
ηγόρων ἐπικειμένων, τῶν δὲ κατηγορουμένων φευ-
γόντων, καὶ διὰ τοῦτο πλέον ἐξ ἀσέβειας (98) ἐξαγο-
μέων, καὶ βλασφημούντων εἰς τὸν Κύριον, ἠγανά-
κτησε τὸ πλήθος τῶν ἐπισκόπων, καὶ καθήρησαν μὲν
Ἀκάκιον, Πατρόφιλον, Οὐράνιον, Εὐδόξιον, καὶ τὸν
ἀπὸ ὑποδεκτῶν Γεώργιον, καὶ ἄλλους ἀπὸ τῆς Ἀσίας,

(93) Regius. et Basil., Ἀριμίνη. Infra in editis
post συμφώνως legitur ὡς, sed deest in Regio.

(94) Post hæc sequebatur in edit. Paris. hujus-
modi titulus : Τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου πρόσταξις,
ἐπίσκοποι, καὶ ἄλλα πραχθέντα, quæ, cum desint in
edit. Commel. et in omnibus manuscript., ommissa
sunt. Porro de synodo Seleuciensi vide Soerat.
lib. II, cap. 39; Sozom. lib. IV, cap. 22; Theodor.
lib. II, cap. 26.

A probatum : quos et ad nostram communionem non
admisimus, voce nostra damnantes eos presentes.
Nunc iterum quid vobis placet , iterum dicite, ut
singulorum subscriptione firmetur. Universi episcopi
dixerunt : Placet ut hæretici SS. (99) damnentur,
quo possit Ecclesia fide inconcussa , quæ vere cat-
holica est , in pace perpetua permanere. Rerum
quidem Arimini gestarum celerissimus ejusmodi fuit
exitus. Nulla enim ibi fuit sententiarum discrepan-
tia : sed omnes una mente quæ decreta fuerant
conscripserunt, Arianosque deposuerunt.

12. Seleuciæ vero Asperæ hæc acta sunt. Mensis
erat a Romanis September, ab Ægyptiis Thoth, a
Macedonibus Gorpiaeus nominatus ; decimaque sexta
mensis secundum Ægyptios : qua qui vocati fuerant
coavenere. Erantque ibi episcopi circiter centum
sexaginta. Cum autem ex illis multi accusarentur,
clamarentque accusatores adversus illos, Acacius,
Patrophilus, Uranius Tyri, Eudoxius qui Antioche-
nam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodotus, Eva-
grius, Theodulus, et Georgius ille ex toto terrarum
orbe pulsus, callidam rem aggrediuntur. Veriti
quippe accusatorum suorum probationes, alios se-
cum Arianæ factionis assumpsere, qui pariter ad
impietatem mercenarii, et a Secundo, per magnam
synodum deposito, ordinati fuerant : ex Libya Ste-
phanum, Seram, et Pollucem, de variis criminibus
accusatos, ac deinde Pancratium et Ptolemæum
quemdam Meletianum, et cum se de fide inquirere
velle simularent, haudquaquam latuit eos reformi-
dare accusatores suos ; cumque hæresim vindica-
rent, disjuncti sunt episcopi, et alii quidem, Acacio
juncti, paucissimi numero, suspecti erant, alii
autem multitudo erant. Acaciani igitur amentia
suxæ audacia usi, quæ Nicææ scripta fuerant plane
abnegarunt, ipsamque synodum criminabantur.
Alii autem multo majore numero, reliquis omnibus
synodi admissis verbis, solam consubstantialis
vocem, eo scilicet obtentu quod præ obscuritate
suspecta esset, improbant. Cum igitur illic diu-
tius inmorarentur, instantibus accusatoribus, ac-
cusatis autem refugientibus, et ea de causa vehe-
mentius impietate sua concitatis, in Dominumque
blasphemantibus, episcoporum multitudo rem indi-
gnissime ferens, Acacium quidem, Patrophilum,
Uranium, Eudoxium, Georgiumque olim exactorem
et alios ex Asia, Leontium, Theodosium, Evagrium,
et Theodulum deposuere. A communionem autem sua
segregarunt Asterium, Eusebium, Augurum, Basi-

(95) Ita Regius. Editi vero, κακοῦργον.

(96) Sic Regius et Basil. et ita legitur apud Epi-
phanium Hæresi LXXIII, num. 26, Σέρας ἐπίσκοπος
ἐκ Παρατονίου.

(97) Ita Regius. Editi vero, ὀλίγοι.

(98) Regius, ἐν ἀσέβειαις. Infra, Γεώργιον τὸν
ἀπὸ ὑποδεκτῶν, de quo vide quæ diximus supra p. 307.

(99) Id est, *suprascripti*

licum, Phœbum, Fidelium, Eutychium, Eustathium, et Magnum : eo quod in jus vocati, ut a multis allatas adversum se criminationes repellerent, non comparuissent : decreveruntque ut ita manerent, donec sese purgantes, ab ejusmodi criminibus se innocentes comprobarent. Cumque ad singulas diœceses iudicium contra eos latum scripsissent, impiissimum Augustum Constantium adierunt, ut illi acta sua renuntiarent, ita enim jussum illis fuerat. Talisque fuit Seleucianæ synodi exitus.

Θον παρὰ τὸν ἀσεβέστατον (2) Ἀβγούστον Κωνσταντίνον, ἀπαγγελοῦντες αὐτῷ τὰ πεπραγμένα· ταύτην γὰρ εἶχον πρώτησιν. Καὶ τοῦτο τέλος γέγονε καὶ τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου.

13. Quis igitur non laudaverit episcoporum in Ariminensi synodo congregatorum pietatem? qui tanto itineris labore, tot maris periculis perfuncti sunt, ut eos qui cum Ario sentirent deponerent, Patrumque definitiones integras servarent, rebus sancte et canonice constitutis. Unicuique enim eorum persuasum erat, si majorum suorum decreta abrogarent, se posteris occasionem daturus, ut res a se constitutas irritas facerent. Quis contra non improbarit temeritatem Eudoxii et Acacii, qui Patrum suorum honorem, Ariomanitarum studio et gratiæ propinant? Quænam fides eorum actis, si majorum solvantur acta? aut cur Patres vocant eos quibus illi successere, quorum tamen sententiam criminantur? Præsertim Acacium quidnam de magistro suo Eusebio dixerit, qui non modo Nicænæ synodo subscripsit, sed per epistolam plebi suæ significavit (1), hanc esse veram fidem, quæ in Nicæna synodo declarata esset? Etenim licet arbitrio suo sese per epistolam excusarit, verba tamen non negavit, imo reprehendit Arianos, quod cum dicerent, Filius non erat antequam gigneretur, ne ante Mariam quidem eum esse vellent. Quid porro populos docebant ab illis institutos? an errasse Patres? qui dictis eorum fidem habebunt discipuli, quibus suædent illi ut magistris non obtemperent? Quibus oculis intuebuntur monumenta Patrum, quos nunc vocant hæreticos? Cur Valentinianos, Cataphrygas et Manichæos insectantur, quos autem illis similia loqui arbitrantur, sanctos appellant? Quo ve jure episcopi erunt ipsi, si ab iis quos ut hæreticos criminantur ordinati sunt? Quod si male senserunt illi, et scriptis suis orbem terrarum in errorem deduxerunt, cesset penitus eorum memoria; et si scripta eorum abjiciantur, ite vos ipsi et eorum reliquias ex cœmeteriis abjicite, ut omnes intelligant, illos seductores, vos parricidas esse.

τῶν ἐκβάλλεται, ἐκβάλλετε (8) ὑμεῖς ἀπελθόντες ἀπὸ ἀπικντες ἐκσίνους μὲν πλάνους, ὑμᾶς δὲ πατροκτόνους.

14. Certe beatus Apostolus Corinthios laudat his verbis : « Quod per omnia mei memores estis : et

(1) Eam epistolam habes supra post tractatum *De Nicæna synodo*.

(2) Sic Regius et sic legendum patet, nam ἀσεβέστατον item infra Constantium nuncupat. Editi, εὐσεβέστατον. Quam facili lapsu eὐ pro ἀ scribatur in codicibus, notatum sæpe superius est.

(3 4) Basil., Ἀριμύμφ.

Λεόντιον καὶ Θεοδοσίον, Εὐάγγριον καὶ Θεόδουλον· ἀκοινωνήτους δὲ πεποιθήσασιν Ἀστέριον, Εὐσέβιον, Ἀβγαρον, καὶ Βασιλικὸν, καὶ Φοῖβον, καὶ Φιδήλιον, καὶ Εὐτύχιον, καὶ Εὐστάθιον, καὶ Μάγγον. Τοῦτο δὲ πεποιθήσασιν, ἐπειδὴ, κληθέντες ἀπολογήσασθαι ἐφ' οἷς αὐτῶν πλείστοι κατηγοροῦν, οὐκ ἀπήντησαν· καὶ ὤρισαν οὕτω μένειν αὐτοὺς, ἕως ἂν, ἀπολογησάμενοι, δείξωσιν ἑαυτοὺς καθαρὸς ἀπὸ τῶν ἐπιφερομένων αὐτοῖς ἐγκλημάτων. Γράψαντες τε εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν τὴν κατ' αὐτῶν γενομένην κρίσιν, ἀνῆλθον παρὰ τὸν ἀσεβέστατον (2) Ἀβγούστον Κωνσταντίνον, ἀπαγγελοῦντες αὐτῷ τὰ πεπραγμένα· ταύτην γὰρ εἶχον πρώτησιν. Καὶ τοῦτο τέλος γέγονε καὶ τῆς ἐν Σελευκείᾳ συνόδου.

13. Τίς τοίνυν οὐκ ἂν ἀποδέξατο μὲν τὴν εὐλάβειαν τῶν ἐν τῇ Ἀριμύμφ (5) συνόδῳ συνηθόντων ἐπισκόπων; οἱ τοσοῦτον κίνδυνον ἔδοῦ, καὶ θαλάττης κινδύνους ὑπέμειναν, ἵνα τοὺς μὲν φρονούντας τὰ Ἀρείου καθέλυσιν. τοὺς δὲ τῶν Πατέρων ὄρους ἀκερασίως φυλάξωσιν, οἷσις καὶ κανονικῶς τοῦτο βουλευσάμενοι. Ἦγετο γὰρ ἕκαστος αὐτῶν, εἰ λύσαιεν τὰ τῶν πρὸ αὐτῶν, πρόφασιν δίδοναι τοῖς μετὰ ταῦτα, ὥστε λύσαι τὰ παρ' αὐτῶν νῦν γιγνόμενα (4). Τίς δὲ οὐκ ἂν καταγνοίη τῆς εὐχερείας τῶν περὶ Εὐδόξιον καὶ Ἀκάκιον, οἱ τὴν τῶν ἑαυτῶν Πατέρων τιμὴν προπίνουσι τῇ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας σπουδῇ καὶ χάριτι; Ποία γὰρ πίστις τοῖς παρ' αὐτῶν γινομένοις, εἰ τὰ τῶν προτέρων καταλύεται; ἢ πῶς Πατέρας ὀνομάζουσιν, οὓς διεδέξαντο, ἂν αὐτοὶ τῆς ὀνόμας καθήγοροι γίνονται; Μάλιστα δὲ Ἀκάκιος τί ἂν εἴποι πρὸς Εὐσέβιον τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον, ὃς οὐ μόνον ὑπέγραψεν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, ἀλλὰ γὰρ (5) καὶ δι' ἐπιστολῆς ἐδήλωσε τοῖς ὑπ' αὐτὸν λαοῖς ταύτην εἶναι πίστιν ἀληθῆ, τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ; εἰ γὰρ καὶ ὡς ἠθέλησεν ἀπελογήσατο διὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ γε τὰς λέξεις οὐκ ἠρνήσατο, ἀλλὰ καὶ κατηγορήσας τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι λέγοντες, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ πρὸς Μαρίας αὐτὸν ἠθελον εἶναι. Τί ἄρα καὶ διδάσκουσι (6) τοὺς λαοὺς, τοὺς παρ' ἐκείνων διδαχθέντας; ὅτι ἐσφάλησαν οἱ Πατέρες; καὶ πῶς αὐτοὶ πιστευθήσονται παρ' αὐτοῖς, οὓς διδάσκουσι παρακοῦεν τῶν διδασκάλων; Ποιοὶ δὲ ὄνομασι ἐμβλέπονται καὶ τοῖς μνημασι τῶν Πατέρων, οὓς ὀνομάζουσι νῦν αἰρετικούς; Τί δὲ τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντινίου (7), καὶ Φρυγίας, καὶ Μανιχαίους διασύρουσι, τοὺς δὲ τὰ ὄμοια φεγγαμένους, ὡς ὑπονοοῦσιν αὐτοὺς, ἀγίους ὀνομάζουσιν; Ἢ πῶς εἰ δύνανται αὐτοὶ εἶναι ἐπίσκοποι, εἰ παρ' αἰρετικῶν, ὡς αὐτοὶ διαβάλλουσι, κατεστάθησαν; Εἰ δὲ καὶ κακῶς ἐφρόνησαν, καὶ γράψαντες ἐπλάνησαν τὴν οἰκουμένην, παυθῆτω τέλος καὶ ἡ περὶ τούτων μνήμη· καὶ εἰ τὰ γράμματα αὐτῶν κοιμητηρίων τὰ λείψανα τούτων, ἵνα γινώσκιν

14. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Ἀπόστολος ἀποδέχεται τοὺς Κορινθίους λέγων· « Ὅτι πάντα μου μέμνησθε,

(5) Sic Regius. In editis vero γὰρ deest. Hæc autem confer cum iis quæ supra habentur, de sententia Nicænæ synodi, p. 166.

(6) Regius, διδάξωσι.

(7) Regius, mendose, Ἀλεντινίου.

(8) Regius, ἐκβάλετε.

καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν (8) τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε · οὗτοι δὲ, τοιαῦτα περὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐνθυμούμενοι, τάναντία πάντως τοῖς λαοῖς καὶ εἰπεῖν τολμήσουσιν · οὐκ ἐπαινοῦμεν ὑμᾶς μνημονεύοντας τῶν Πατέρων, ἀλλ' ἀποδεχόμεθα μᾶλλον ὑμᾶς, ὅταν τὰς παραδόσεις αὐτῶν μὴ κατέχητε · καὶ λοιπὸν διαβαλλέτωσαν τὴν ἑαυτῶν δυσγένειαν, καὶ λεγέτωσαν · Ἡμεῖς οὐκ εὐσεβῶν, ἀλλ' ἐξ αἰρετικῶν γεγονάμεν. Τοιαῦτα γὰρ ἀρμόζει λέγειν τοῖς, ὡς προεῖπον, προπῆνοι τὴν τῶν Πατέρων τιμὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν τῇ Ἀρειανῶν (9) αἰρέσει, καὶ μὴ φοβουμένοις ἀκοῦσαι τὸ ἐν τῇ θεῖᾳ Παροιμίᾳ γεγραμμένον, « Ἐχγονον κακὸν πατέρα καταρᾶται, » καὶ τὴν ἐν τῷ νόμῳ κατὰ τῶν τοιούτων κειμένην ἀπειλήν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως σπουδὴν τοιοῦτον φιλόνοιον ἐσχέχασιν καὶ τὸ φρόνημα · ὑμεῖς δὲ μὴ διὰ τούτου παραχθῆτε, μηδὲ τὴν ἐκείνων τόλμαν ἀλθθῆσαν ἠγῆσησθε (10). Καὶ γὰρ καὶ πρὸς ἐαυτοὺς ἀνθίστανται, καὶ τῶν Πατέρων ἀποστάντες, μίαν οὐκ ἔχουσι τὴν γνώμην, ἀλλὰ ποικίλαις καὶ διαφόροις νήχονται μεταβολαῖς · καὶ πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον ἐρίζοντες, πολλὰς μὲν συνόδους πεποιήκασι καὶ αὐτοί, καθ' ἑκάστην δὲ πίστιν ἐκτιθέμενοι, ἐν οὐδεμιᾷ μεμενήκασιν · ἀλλὰ καὶ οὐ παύσονται γε αἰεὶ τοῦτο ποιῶντες, ὅτι, κακῶς ζητοῦντες, οὐκ εὐρήσουσιν τὴν ἐπίσησαν σοφίαν. Ὑπέταξα τοίνυν ἀναγκαιῶς ἀπὸ μέρους τὰ τε παρὰ Ἀρείου γραφέντα, καὶ ὅσα συναγαγεῖν ἰδυνήθην, ὧν ἐν διαφόροις οὗτοι συνόδοις ἐξέθεντο · ἵνα γινώτε καὶ θαυμάσητε, τίνος ἕνεκα, πρὸς οἰκουμένην σύνοδον, καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν Πατέρας φιλονεικούντες, οὐ καταδύονται. Ἄρειος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρονήσαντες, καὶ λέγοντες, « Ἐξ οὐκ ὄντων πεποίηκε τὸν Υἱὸν ὁ Θεὸς, καὶ κέκληκεν ἑαυτῷ Υἱόν · ἐν τῶν κτισμάτων (11) ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, » καὶ, « Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν · τρεπτός δὲ ἐστὶ, δυνάμενος, ὅτε βούλεται, τραπήναι, » ἐξεβλήθησαν τῆς Ἐκκλησίας παρὰ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου.

15. Ἄλλ' ἐκβληθεὶς καὶ ἐπιτριβεὶς Ἄρειος παρὰ τῶν περὶ Εὐσεβίου, συνέθηκεν ἑαυτοῦ τὴν αἵρεσιν ἐν χάριτι, καὶ ὡς ἐν *Θαλίᾳ* ζηλώσας οὐδένα τῶν φρονίμων, ἀλλὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωσάτην ἐν τῷ ἦθει καὶ τῇ ἐκλύσει τοῦ (12) μέλους, γράφει μὲν πολλὰ, ἀπὸ μέρους δὲ ἐστὶν αὐτοῦ ταῦτα ·

ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΙ ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΥ (15).

Αὐτὸς γοῦν ὁ Θεὸς καθὼς ἐστὶν, ἀβήρητος ἅπασιν ὑπάρχει. Ἴσον, οὐδὲ ὁμοιον, οὐκ ὁμόδοξον ἔχει μόνος οὗτος Ἀγέννητον δὲ αὐτὸν φάμεν διὰ τὸν τὴν φύσιν γεννητόν · τοῦτον ἀναρχον ἀνομινοῦμεν διὰ τὸν ἐν χρόνῳ (14) γεγαότα. Ἀρχὴν τὸν Υἱὸν ἔθηκε τῶν γεννητῶν ὁ ἀναρχος, καὶ ἤνεγκεν εἰς Υἱὸν ἑαυτῷ τόνδε τεκνοποιήσας. Ἴδιον οὐδὲν ἔχει τοῦ Θεοῦ καθ' ὑπό-

A sicut tradidi vobis, praecepta mea tenetis⁸⁸. » Isti autem cum talia de majoribus suis cogitent, iis plane contraria populis dicere audebunt : Non vos laudamus quod Patrum memores sitis ; sed potius eo vos probamus, quod eorum traditiones non retineatis : ac demum infaustum suum genus culpent, dicantque, Nos non ex piis viris, sed ex hæreticis originem duximus. Decet quippe ita loqui homines, qui uti supra dixi, et Patrum honorem, et salutem suam Arianæ hæresi propinant, qui non quod in divino Proverbio scriptum est, « Mala proles patrem exsecratur⁸⁹, » audire metuunt, non minas adversum ejusmodi homines in lege positas. Ob suum itaque pro hæresi studium, ita pertinacis sunt animo. At vos ne ideo turbemini, neve audaciam eorum pro veritate habeatis. Etenim ipsi inter se mutuo dissident, et cum a Patribus defecerint, nequaquam una eademque sunt mente ; sed variis diversisque sententiis fluctuant : disceptantesque adversus Nicænam synodum, multas et ipsi synodos celebrarunt, in quarum singulis cum fidem exposserint, nulli tamen stetero professioni, nec alio unquam modo acturi sunt, male quippe querendo, quam oderunt sapientiam nunquam invenient. Non ab re igitur aliquam Arii scriptorum partem subjuxi, item quascunque colligere potui fidei expositiones in variis synodis editas ab illis, ut cognoscatis, et quidem non sine admiratione, qua de causa, nullo afficiantur pudore, dum adversus œcumenicam synodum et adversus Patres suos disceptant. Arius et sectatores ejus cum hæc sentientes atque proferrent, « Ex non entibus Deus Filium fecit, et vocavit eum sibi Filium, Dei Verbum est una ex creaturis, » et, « Erat aliquando cum non esset, mutabilis autem est, potestque, cum voluerit, mutari, » a beatæ memoriæ Alexandro ab Ecclesia ejecti sunt.

15. Ejectus autem Arius dum apud Eusebium versaretur, suam hæresim in charta disposuit, et quasi in *Thalia*, neminem prudentium, sed Ægyptium Sotadem, moribus et dissolutione numerorum imitatus, multa scripsit, quorum pars hæc est :

BLASPHEMIÆ ARII (15).

Ipse igitur Deus secundum illud quod est, ineffabilis omnibus est. Hic solus nullum sibi vel æqualem vel similem vel æqualis gloriæ habet. Ingenitum autem illum dicimus, propter eum qui natura genitus est : hunc sine principio celebramus, propter eum qui initium habet. Æternum ipsum veneramus, propter eum qui in tempore natus est. Qui sine

⁸⁸ 1 Cor. xi, 2. ⁸⁹ Prov. xxx, 11.

(8) Sic Regius. Editi, ὑμᾶς.

(9) Regius, Ἀρειανῆ. Mox idem, φοβουμένους, mal.

(10) Regius, ἠγῆσησθε. Editi vero, ἠγῆσασθε.

(11) Basil., καὶ ἐν τῶν κτισμάτων. Infra editio Commel. et omnes mss., ὅτε βούλεται. Edit. Paris., ὅτι βούλεται.

(12) Sic Regius. In editis τοῦ deest. Hic Sosates vocatur Sotades supra.

(13) Ante Ἀρείου, τοῦ deest in editis, in Regio habetur. Ibid. Regius, βλασφημία.

(14) Regius, χρόνος. Paulo post τόνδε deest in editis. In Regio legitur.

(15) Hæc paulo post annum 320 edita videntur.

initio est, Filium posuit initium creaturarum, hunc-que tulit ac sibi in Filium adoptavit, qui nihil Deo proprium habet secundum propriam substantiam, non est enim æqualis aut consubstantialis illi. Sapiens vero est Deus, quia sapientiæ magister ipse est. Evidens quoque res est, Deum invisibilem esse omnibus quæ per Filium sunt, ipsique Filio invisibilem esse. Diserte autem dicam quo modo a Filio videatur qui est invisibilis: Qua vi Deus videre potest, eadem propriis modis in Filium cadit Patrem videre, quatenus fas est. Nimirum Trinitas est non simili gloria. substantiæ enim eorum inter se permixtæ non sunt, altera altera gloriosior est in immensum. Extraneus a Filio secundum essentiam Pater est, quia sine principio est. Intellige unitatem fuisse, dualitatem vero non fuisse priusquam existeret. Igitur Filio nondum existente, Pater Deus est. Dehinc cum Filius aliquando non exstiterit (voluntate autem paterna exstitit), unigenitus Deus est, et ab utroque alienus. Sapientia, Dei sapientis voluntate sapientia exstitit. Sexcentis igitur rationibus hic intelligitur, Spiritus, virtus, sapientia, Dei gloria, veritas, imago, et Verbum. Intellige illud etiam, splendorem et lucem concipi. Æqualem Filio gignere potest Deus: at præstantiorem, vel meliorem, vel majorem, nequaquam. Dei voluntate Filius quantus quantus est, ex quo tempore a Deo exstitit, Deus fortis cum sit, se præstantiorem ex parte celebrat. Ut paucis dicam, Filio Deus est ineffabilis, est enim sibi quod est, hoc est inenarrabilis; ita ut nihil eorum quæ secundum comprehensionem dicuntur, intelligere, aut effari valeat Filius. Impossibile quippe est illi Patrem investigare, qualis in se est. Nam ipse Filius ne suam quidem substantiam novit: Filius enim cum sit, paterna ex voluntate revera exstitit. Qua ratione cognoscere atque comprehendere possit? Palam quippe est id quod habet initium, non posse id quod non habet initium, ut est cogitare vel comprehendere.

16. Quæ vero Ariani per epistolam suam beatæ memoriæ viro Alexandro episcopo scripta tradidere, hæc sunt:

583 BEATO PAPÆ ET EPISCOPO NOSTRO ALEXANDRO PRESBYTERI ET DIACONI IN DOMINO SALUTEM.

Nostra a majoribus fides, quam et a te didicimus, beate papa, hæc est. Agnoscimus unum Deum, solum ingenitum, solum æternum, solum principio carentem, solum verum, solum immortalitate præditum, solum sapientem, solum bonum,

(16) Regius, αὐτοῦ.

(17) Sic habet interpunctio in Basiliensi codice, ita ut οὐχὶ ad superiora referatur, et hæc sit sententia, Æqualem Filio potest gignere Deus, at præstantiorem, nequaquam. In editis vero οὐχὶ subsequentibus jungebatur male. Paulo infra Regius τὸ κρείττονα.

(18) Ita Regius in editis γὰρ deest. Mox Regius, ὅς ἐστιν, et infra idem, οἷός τε.

(19) Habetur hæc fidei formula apud Epiphanium hæresi LIX, num. 7; apud Hilarium bis, libro sci-

στασιν ἰδιότητος· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἴσος, ἀλλ' οὐδὲ ὁμοούσιος αὐτῷ (16). Σοφὸς δὲ ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὅτι τῆς σοφίας διδάσκαλος αὐτός. Ἰκανῆ δὲ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Θεὸς ἀόρατος ἅπασιν, τοῖς τε διὰ Υἱοῦ καὶ αὐτῷ τῷ Υἱῷ ἀόρατος ὁ αὐτός. Ῥητῶς δὲ λέξω, πῶς τῷ Υἱῷ ὁραταὶ ὁ ἀόρατος· Τῇ δυνάμει ἢ δύνανται ὁ Θεὸς ἰδεῖν ἰδίοις τε μέτροις ὑπομένει ὁ Υἱὸς ἰδεῖν τὸν Πατέρα, ὡς θέμις ἐστίν. Ἦγουν Τριάς ἐστι δόξαις οὐχ ὁμοίαις· ἀνεπίμικτοι ἑαυταῖς εἰσιν αἱ ὑποστάσεις αὐτῶν· μία τῆς μιᾶς ἐνδοξότερα δόξαις ἐπ' ἀπειρον. Ἐνός τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ὁ Πατήρ, ὅτι ἀναρχος ὑπάρχει. Σύνες, ὅτι ἡ μονὰς ἦν· ἡ δυὰς δὲ οὐκ ἦν, πρὶν ὑπάρξῃ. Αὐτίκα γοῦν, Υἱοῦ μὴ ὄντος, ὁ Πατήρ Θεός ἐστι. Λοιπὸν ὁ Υἱὸς οὐκ ὦν (ὑπῆρξε δὲ θελήσει πατερῶς), μονογενὴς Θεὸς ἐστι, καὶ ἑκατέρων ἀλλότριος οὗτος. Ἡ Σοφία σοφία ὑπῆρξε σοφοῦ Θεοῦ θελήσει. Ἐπινοεῖται γοῦν μυρίαίς ὅσαι ἐπινοαίαις Πνεῦμα, δύναμις, σοφία, δόξα Θεοῦ, ἀληθεία τε καὶ εἰκὼν, καὶ Λόγος, οὗτος. Σύνες, ὅτι καὶ ἀπαύγασμα καὶ φῶς ἐπινοεῖται. Ἴσον μὲν τοῦ Υἱοῦ γενεῶν δυνατός ἐστὶν ὁ κρείττων· διαφορώτερον δὲ, ἢ κρείττονα, ἢ μεῖζονα, οὐχί (17). Θεοῦ θελήσει ὁ Υἱὸς ἡλίκος καὶ ὅσος ἐστίν, ἐξ ὅτε καὶ ἀφ' οὗ, καὶ ἀπὸ τότε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὑπέστη, ἰσχυρὸς Θεὸς ὦν, τὸν κρείττονα ἐκ μέρους ὑμεῖς. Συνελόντι εἰπεῖν, τῷ Υἱῷ ὁ Θεὸς ἄρρητος ὑπάρχει· ἐστὶ γὰρ ἑαυτῷ ὁ ἐστίν, τοῦτ' ἐστὶν ἀλεκτος· ὥστε οὐδὲν τῶν λεγομένων κατὰ τε κατάληψιν συνίει ἐξεῖπειν ὁ Υἱός. Ἀδύνατα γὰρ αὐτῷ τὸν Πατέρα τε ἐξιχνιάσαι, ὅς ἐστιν ἐφ' ἑαυτοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οὐκ ὀδὲν· Υἱὸς γὰρ ὦν θελήσει Πατὴρ ὑπῆρξεν ἀληθῶς. Τίς γοῦν λόγος συγχωρεῖ τὸν ἐκ Πατρὸς ὄντα αὐτὸν τὸν γεννησάντα γινῶναι ἐν καταλήψει; δῆλον γὰρ (18), ὅτι τὸ ἀρχὴν ἔχον, τὸν ἀναρχον, ὡς ἐστὶν, ἐμπερινοῆσαι, ἢ ἐμπεριδράσασθαι, οὐκ οἶόν τε ἐστίν.

fieri queat, ut qui est ex Patre, ipsum genitorem quippe est id quod habet initium, non posse id quod

16. "A δὲ καὶ δι' ἐπιστολῆς Ἐγραψαν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον, ἐστὶ ταῦτα·

(19) ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΗΜΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡῶ ΟΙ ἹΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΚΟΝΟΙ ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

Ἡ πίστις ἡμῶν ἡ ἐκ προγόνων, ἦν καὶ ἀπὸ σοῦ μεμαθήκαμεν, μακάριε πάπα, ἐστὶν αὕτη. Οἴδαμεν ἓνα Θεὸν, μόνον ἀγέννητον, μόνον ἀίδιον, μόνον ἀναρχον, μόνον ἀληθινόν, μόνον ἀθανασίαν ἔχοντα, μόνον σοφόν, μόνον ἀγαθόν, μόνον δυνάστην, πάντων κρι-

licet quarto de Trinitate, col. 833; libro item vi *De Trinit.*, col. 881. Apud Ambrosium, tom. II, pag. 786, in Gestis synodi Aquileiensis, hujus epistolæ seu fidei formulæ passim fit mentio, ejusque varia expenduntur loca, ab initio petita: atque ut ibi testantur Patres in epistola ad imperatores numero decima, ea in synodo recitata fuit, atque isti ad imperatores epistolæ subjuncta, unde tamen excidit. Vocaturque ibi *Epistola Arii*, præcipui scilicet, at non solius ejus auctoris. — Regius et Epiph., καὶ ἐπισκόπων. In editis καὶ deest.

τήν (20), διοικητήν, οἰκονόμον, ἄρρεπτον, καὶ ἀναλ-
 λοίωτον, δίκαιον καὶ ἀγαθόν, νόμου καὶ προφητῶν
 καὶ Καινῆς Διαθήκης τοῦτον Θεόν· γεννήσαντα Υἱὸν
 μονογενῆ πρὸ χρόνων αἰώνιων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰώ-
 νας καὶ τὰ ὅλα πεποίηκε (21)· γεννήσαντα δὲ οὐ δο-
 κῆσει, ἀλλὰ ἀληθεῖς· ὑποστήσαντα ἰδίῳ θελήματι
 ἄρρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον,
 ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων· γέννημα, ἀλλ' οὐχ
 ὡς ἐν τῶν γεγεννημένων (22), οὐδ' ὡς Οὐαλεντίνος
 προβολὴν τὸ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἐδογματίσεν· οὐδ'
 ὡς ὁ Μανιχαῖος μέρος ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς τὸ γέν-
 νημα εἰσηγήσατο· οὐδ' ὡς Σαβέλλιος τὴν μονάδα (23)
 διαιρῶν, υἱοπάτορα εἶπεν· οὐδ' ὡς Ἰερακας λύχρον
 ἀπὸ λύχνου, ἣ ὡς λαμπάδα εἰς δύο· οὐδὲ τὸν δι-
 πρότερον, ὕστερον γεννηθέντα, ἢ ἐπικτισθέντα εἰς
 Υἱόν· ὡς καὶ τὸ αὐτὸς, μακάριε πάπα, κατὰ μέσσην
 τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐν συνεδρίῳ πλειστάκις τοὺς
 ταῦτα εἰσηγησαμένους ἀπηγόρευσας, ἀλλ', ὡς φαρμεν,
 θελήματι τοῦ Θεοῦ πρὸ χρόνων καὶ πρὸ αἰώνων κτι-
 σθέντα, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰλη-
 φότα, καὶ τὰς δόξας συνυποστήσαντος αὐτῷ τοῦ Πα-
 τρὸς. Οὐ γὰρ ὁ Πατήρ, δούς αὐτῷ πάντων τὴν κληρο-
 νομίαν, ἐστέρησεν ἑαυτὸν, ὧν ἀγεννήτως ἔχει (24)
 ἐν ἑαυτῷ· πηγὴ γὰρ ἐστὶ πάντων. Ὅστε τρεῖς εἰσὶν
 ὑποστάσεις. Καὶ ὁ μὲν Θεός, αἴτιος τῶν πάντων τυγ-
 χάνων, ἔστιν ἀναρχος μονώτατος (25). Ὁ δὲ Υἱός,
 ἀχρόνως γεννηθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αἰώνων
 κτισθεὶς καὶ θεμελιωθεὶς, οὐκ ἦν πρὸ τοῦ γεννηθῆ-
 ναι (26), ἀλλ' ἀχρόνως πρὸ πάντων γεννηθεὶς, μόνος
 ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὑπέστη. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἀίδιος, ἢ
 συναΐδιος, ἢ συναγέννητος (27) τῷ Πατρὶ· οὐδὲ ἅμα
 τῷ Πατρὶ τὸ εἶναι ἔχει, ὡς τινες λέγουσι τὰ πρὸς τι,
 δύο ἀγεννητους (28) ἀρχὰς εἰσηγούμενοι· ἀλλ' ὡς
 μονὰς καὶ ἀρχὴ πάντων, οὕτως ὁ Θεός πρὸ πάντων
 ἐστὶ. Διὸ καὶ πρὸ τοῦ Υἱοῦ (29) ἐστὶν· ὡς καὶ παρὰ
 σοῦ μεμαθήκαμεν κατὰ μέσσην τὴν Ἐκκλησίαν κηρύ-
 ζαντος. Καθὸ οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ
 τὰς δόξας καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὰ πάντα αὐτῷ παρ-
 εδόθη (30), κατὰ τοῦτο ἀρχὴ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Θεός.
 Ἄρχει γὰρ αὐτοῦ, ὡς Θεός αὐτοῦ καὶ πρὸ αὐτοῦ ὢν.
 Εἰ ἐκ τῶ (31), « ἐξ αὐτοῦ, » καὶ τὸ, « ἐκ γαστρὸς, »
 καὶ τὸ, « ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκω, » ὡς μέρος
 αὐτοῦ ὁμοουσίου, καὶ ὡς προβολὴ ὑπὸ τινων νοεῖται,

A solum potentem, omnium judicem, administrato-
 rem, dispensatorem, immutabilem et inalterabi-
 lem, justum et bonum, legis, prophetarum et Novi
 Testamenti Deum : qui Filium unigenitum ante
 tempora æterna genuit, per quem et sæcula et
 universa condidit : genuit autem non sola specie
 tenus, sed revera propria voluntate subsistere fecit,
 eumque immutabilem, inalterabilem : creaturam
 Dei perfectam, sed non ut aliquam ex creaturis :
 genitum, sed non ut aliquod ex genitis : neque ut
 Valentinus docuit Patris prolem esse emissionem :
 neque ut Manichæus, partem Patri consubstantia-
 lem : neque ut Sabellius unitatem dividens, eum-
 dem dixit Filium et Patrem : neque ut Hieracas
 lucernam ex lucerna, aut ut lampadem in duas
 partes distinctam (32). Neque vero ejusmodi est, ut
 is qui prius erat, postea genitus sit aut in Filium
 conditus : quemadmodum tu ipse, beate papa, in
 media Ecclesia et in consessu pluries qui hæc affir-
 marent confutasti ; sed ut dicimus, voluntate Dei
 ante tempora et ante sæcula creatum, qui ut viveret
 et esset a Patre accepit, adeo ut ei Pater suam glo-
 riam in creatione contulerit. Neque enim Pater,
 cum omnium possessionem ipsi tradidit, iis se-
 ipsum privavit, quæ ingenito modo in se continet :
 fons enim est omnium, quapropter tres sunt sub-
 stantiæ (33). Et Deus quidem cum omnium sit
 causa, omnino solus absque principio est : Filius
 vero sine tempore a Patre genitus. et ante sæcula
 creatus et fundatus, non erat priusquam gigneretur ;
 sed sine tempore, ante omnia genitus, solus a
 Patre existit, nou enim est æternus, coæternus,
 aut una cum Patre ingenitus : neque simul cum
 Patre habet esse, ut quidam dicunt de iis quæ ad
 aliud referuntur, duo ingenita principia inducentes :
 sed Deus, ut est unitas et principium omnium, sic
 ante omnia est. Quapropter et ante Filium est, ut
 et in media Ecclesia prædicante didicimus. Qua-
 tenus igitur a Deo habet essentiam, gloriam, vitam,
 et omnia ei tradita sunt ; eatenus Deus ejus prin-
 cipium est. Dominatur enim illi, utpote Deus ejus,
 et ante illum existens. Quod si illud, « ex ipso »¹⁷⁻¹⁸,
 et « ex utero »¹⁹, et, « ex Patre exivi, et venio »¹, quasi

¹⁷⁻¹⁸ Rom. xi, 36. ¹⁹ Psal. cix, 3. ¹ Joan. x

28.

(20) Epiph., μόνον κριτὴν πάντων. Hilari. vero, *omnium creatorem*; legit scilicet πάντων κτίστην, quæ quidem lectio videtur ad ea quæ subsequuntur accommodatior, licet in locis Aquileiensis synodi legatur ut apud Athanasium : *Omnium judicem*. Infra apud Athanasium et Epiphanium, hæc : τοῦτον Θεόν cum superioribus connectuntur, apud vero Hilariū cum subsequentibus, hoc modo : *hunc Deum ævniſſe Filium*, sed minus recte.

(21) Sic Regius et ita legit Hilarius, qui habet, *omnia fecit*. Editi Athanasii, καὶ τὰ ἄλλα. Epiphanius, καὶ τὰ λοιπά.

(22) Epiphanius, γέννημάτων.

(23) Epiphanius, ὁ τὴν μονάδα, etc.

(24) Regius, τῶν. Epiphanius, τὴν ἀγεννήτως ἔχειν. Ibi Regius, ἀγεννήτως. Et ita legit Hilarius. Editi, ἀγεννήτως cum Epiphano. Mox Epiphanius post

ὑποστάσεις, habet Πατήρ, Υἱός καὶ ἄγιον Πνεῦμα. Et sic Hilarius legit.

(25) Regius, μονώτατος.

(26) Sic edit. et Epiph. Reg. autem et Basil., γεννηθῆ. Ibid. Regius, ἀλλά.

(27) Epiphanius, συναγέννητος. Hilarius, *simul non factus*.

(28) Regius solus, ἀγενήτως.

(29) Epiphanius, πρὸ τοῦ Χριστοῦ, male.

(30) Epiphanius, παρασόντα. Ibid. Regius et Epiphanius, κατὰ τοῦτο, recte. Editi, κατὰ τὸ.

(31) Epiphanius, πρὸ αὐτοῦ εἶναι διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ.

(32) De Hieraca Epiph. Hæres. lxi, ubi hæc non leguntur.

(33) Sic Hilarius.

pars ipsius consubstantialis, vel quasi emissio, a quibusdam intelligatur, Pater compositus erit, et divisibilis et mutabilis, item corpus secundum illos, et quantum in ipsis erit, incorporeus Deus, quæ corpori sunt propria, patietur. Pars quædam hæc sunt eorum quæ ex hæretico corde suo Ariani evomuerunt.

584 17. Antequam vero Nicæna synodus celebraretur, eorum similia scripserant Eusebius, Narcissus, Patrophilus, Maris, Paulinus, Theodotus et Athanasius Nazarborum : quorum Eusebius Nicomeliensis eo progressus est, ut hæc Ario scriberent : « Cum recte sentias, precare ut omnes ita sentiant : manifestum enim omnibus est, illud quod factum est, non fuisse antequam fieret. Quod autem factum est, incipit esse. » Eusebius vero Cæsareæ Palæstinæ ad Euphrationem scribens [Balaneæ] episcopum, non timuit aperte dicere, Christum non esse verum Deum. Sed Athanasius Nazarborum apertius hæresim detexit, cum ait Filium Dei unam ex centum ovibus esse. In suis enim ad Alexandrum episcopum litteris, ausus est hæc proferre : « Cur Arianos arguis quod dicant, ex non exstantibus Filium Dei creatum factumque, atque ex omnibus unum esse? cum enim in centum ovibus officia omnia per parabolam iudicentur, una ex illis est ipse Filius. Si igitur centum illæ non sunt creatæ res et officia, aut si præter illas centum aliud quidpiam existat : nec Filius utique creatura est, aut unus ex omnibus. Quod si centum illæ omnes creatæ res sint, nihilque sit extra illas centum præter solum Deum, quid absurdi dicunt Ariani, si in illis centum, Christum complectentes et annumerantes, unum ex omnibus illum affirmant? » Georgius autem qui nunc Laodicæ episcopus est, tumque Alexandriæ presbyter erat, et Antiochiæ commorabatur, ad Alexandrum episcopum hæc scripsit : « Ne Arianos reprehendas, quod dicant? Erat tempus cum non esset Filius Dei : etenim Isaias filius fuit Amos, ipseque Amos erat antequam Isaias exsisteret : Isaias vero non erat ante, sed postea existit. » Ad Arianos vero scripsit his verbis : « Quid Alexandrum papam arguitis quod dixerit ex Patre Filium esse? etenim nec vos metuere debetis Filium dicere ex Deo esse. Nam si Aposto-

* I Cor. xi, 12.

(34) Quod hic ait Athanas. hæc partem esse eorum quæ Ariani impie protulere, nequaquam indicat partem tantum epistolæ hic allatam fuisse; sed significat sanctus doctor, alias exstare in scriptis Ariatorum impias voces, seu alias alibi prolatas ab illis fuisse. Integram enim esse hanc epistolam patet ex Epiphano, ubi statim post hæc verba, ὁ ἀσώματος Θεός, sequitur, Ἐβρώσθαι σε ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, μακάριε πάπα Ἀρειος, Ἐθάλης, Ἀχιλλεύς, Καρπώνης, Σαρματᾶς, Ἀρειος, πρεσβύτεροι· διέκο-

σύνθετος ἔσται ὁ Πατήρ καὶ διαιρετός, καὶ τρεπτός, καὶ σῶμα κατ' αὐτούς, καὶ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὰ ἀκόλουθα σώματι πάσχων, ὁ ἀσώματος Θεός. Ταῦτα ἀπὸ μέρους ὧν ἤμεσαν ἐκ τῆς ἑαυτῶν αἰρετικῆς καρδίας οἱ περὶ Ἀρειον, ἐστὶν (34).

17. Πρὸ δὲ τοῦ γενέσθαι τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἔγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον, Νάρκισσον τε καὶ Πατρόφιλον, καὶ Μάριν, Παυλίνον τε, καὶ Θεόδοτον, καὶ Ἀθανάσιον τὸν (35) ἀπὸ Ναζαρθῶν τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς Νικομηδείας Εὐσέβιος κατὰ περιττόν ἔγραφεν Ἀρειῶν, ὅτι· « Καλῶς φρονῶν, εὐχου πάντας οὕτως φρονεῖν· παντὶ γὰρ δῆλόν ἐστιν, ὅτι τὸ πεπονημένον οὐκ ἦν πρὶν γενέσθαι. Τὸ γενόμενον δὲ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. » Ὁ δὲ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης Εὐσέβιος, γράφων πρὸς Εὐφρατίωνα τὸν ἐπίσκοπον, οὐκ ἐφοβήθη φανερώς εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστός οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεός. Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ ἀπὸ Ναζαρθῶν ἔτι γυμνότερον ἀπεκάλυπτε τὴν αἵρεσιν, ἕνα τῶν ἑκατὸν προβάτων λέγων εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Γράφων γὰρ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον, ἀπετόλμησεν οὕτως εἰπεῖν· « Τί μέμψῃ τοῖς περὶ Ἀρειον, εἰ λέγουσιν· Ἐξ οὐκ ὄντων κτίσμα πεπονηται ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῶν πάντων ἐστίν; ἐν ἑκατὸν γὰρ προβάτοις παραβαλλομένων πάντων τῶν πεπονημένων, εἷς ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἐξ αὐτῶν. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἑκατὸν οὐκ ἔστι κτίσματα καὶ γενητά, ἢ ἐνὶ πλεόν τι τῶν ἑκατῶν, δηλονότι μηδὲ ὁ Υἱὸς ἔστω κτίσμα, καὶ εἷς τῶν πάντων. Εἰ δὲ τὰ ἑκατὸν πάντα γενητά, καὶ οὐδὲν ἐστὶν ἐκτὸς τῶν ρ' πλὴν μόνου τοῦ Θεοῦ, τί ἄποπον λέγουσιν οἱ περὶ Ἀρειον, εἰ, ἐν ἐν (36) τοῖς ἑκατὸν περιλαβόντες καὶ ἀριθμοῦντες τὸν Χριστὸν, ἕνα τῶν πάντων αὐτὸν εἰρήχασι; » Γεώργιος δὲ ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, πρεσβύτερος ὢν τότε τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ διατριβῶν, πρὸς μὲν Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον ἔγραφεν, ὅτι· « Μὴ μέμψου τοῖς περὶ Ἀρειον, εἰ λέγουσιν· Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ (37) Ἡσαίας υἱὸς γέγονεν Ἀμῶς, καὶ ὁμοῦς ὁμὲν Ἀμῶς ἦν πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν Ἡσαίαν· ὁ δὲ Ἡσαίας οὐκ ἦν πρότερον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα γέγονε. » Πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανούς ἔγραφε· « ἢ Τί μέμψεσθε Ἀλεξάνδρῳ τῷ πάπᾳ λέγοντι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν; καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς μὴ φοβηθῆτε εἰπεῖν καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν. Εἰ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔγραψε· Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐστὶ δῆλον ἐξ οὐκ ὄντων πεπονησθαι τὰ πάντα, ἐστὶ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς κτίσμα, καὶ τῶν πεπονημένων εἷς·

νοί, Εὐζώτος, Λούκιος, Ἰούλιος, Μηνᾶς, Ἑλλάδιος, Γάιος· ἐπίσκοποι, Σεκουῦνδος Πενταπόλειος, Θεωνᾶς Λίβυς, Πιστὸς, ὃν κατέστησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν οἱ Ἀρειανοί. Quæ Pistum hunc spectant, expr. iduntur in Vita Athanasii ad annum 319, ubi videsis. Alii autem omnes hic recensiti in Epistola encyclica Alexandri eodem ferme ordine igitur.

(35) Sic Regius. In editis vero tón deest.

(36) Ita Regius. In editis ἐν deest.

(37) Regius non habet ὁ.

λεχθείη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ὡσπερ καὶ ἅπαντα λέγεται ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἐξ ἐκείνου γοῦν ἔμαθον οἱ τὰ Ἀρείου φρονούντες ὑποκρίνεσθαι τὴν λέξιν, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγειν μὲν τὴν λέξιν, μὴ φρονεῖν δὲ καλῶς. Αὐτὸς δὲ ὁ Γεώργιος καθηρέθη ὑπὸ Ἀλεξάνδρου δι' ἄλλα (38) μὲν, ὅτι δὲ καὶ ἀσεβῆς ἐφάνη· πρεσβύτερος γὰρ ἦν αὐτὸς, καθὰ προείρηται (39).

18. Καὶ ὅπως ἔγραφον οὗτοι τοιαῦτα, ὡς ἕκαστον ἐρίζειν καὶ φιλοτιμῆσθαι, τίς πλέον αὐξήσει τὴν ἀσέβειαν τῆς αἰρέσεως, καὶ μᾶλλον αὐτὴν δελεήσει (40) γυμνότερον. Καὶ τὰς μὲν ἐπιστολάς αὐτῶν οὐκ ἔσχον ἐν ἐτοιμῷ, ὥστε καὶ ἀποστεῖλαι· εἰ δ' οὖν, καὶ (41) ἀντίγραφα καὶ αὐτῶν ὑμῖν ἐπεμψα ἂν· τοῦ δὲ Κυρίου θέλοντος, ἐὰν εὐπορήσω καὶ τοῦτο ποιήσω. Καὶ Ἀστέριος, δὲ τις ἀπὸ Καππαδοκίας, πολυκέφαλος σοφιστής, εἰς ἂν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπειδὴ θύσας ἐν τῷ προτέρῳ διωγμῷ, τῷ κατὰ τὸν πάππον Κωνσταντίου, οὐκ ἠδύνατο παρ' αὐτῶν εἰς κλήρον προαχθῆναι, ποιεῖ μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συνταγμάτων, ὅποσον μὲν ἤθελον αὐτοὶ· ἴσον δὲ τῷ τῆς θυσίας αὐτοῦ τολμήματι· ἐν γὰρ τούτῳ τὴν ἀκριβῆ καὶ τὴν κάμπην τῷ Χριστῷ συγκρίνας, μᾶλλον δὲ προτιμῆσας αὐτοῦ, καὶ λέγων ἄλλην εἶναι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν τῷ Θεῷ σοφίαν, τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ κόσμου δημιουργικὴν, περιήρχετο τὰς ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, κατὰ σύστασιν τῶν περὶ Εὐσέβιον· ἵνα ἀπαξ ἀρνεῖσθαι μελετήσας, οὕτως καὶ νῦν θρασύνηται κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἐπέβαινε οὖν εἰς τοὺς μὴ ἐξόν αὐτῷ τόπους ὁ πάντα τολμηρὸς, καὶ εἰς τὸν τῶν κληρικῶν τόπον καθεζόμενος, ἀνεγίνωσκε δημοσίᾳ τὸ συνταγμάτων, καίτοι τῶν ἄλλων δυσανασχετούτων ἐπ' αὐτῷ. Καὶ τὸ μὲν συνταγμάτων διὰ πολλῶν ἐστὶ γεγραμμένον. Μέρη δὲ αὐτοῦ ἐστὶ ταῦτα· « Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος Χριστὸν κηρύσσειν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν, ἢ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δόξα τῆς προσθήκης, δύναμιν Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν· ἄλλην μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἐμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγενήτως (42), κηρύσσω· γεννητικὴν μὲν οὖσιν, δηλονότι τοῦ Χριστοῦ, δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσμου· περὶ ἧς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ διδάσκων ἔλεγε· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀβίος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Ὡσπερ γὰρ τὴν εἰρημένην ἐνταυθοῖ θεοότητα οὐκ ἂν τις φαίη Χριστὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτὸν ὑπάρχειν τὸν Πατέρα· οὕτως, οἶμαι, καὶ ἡ (43) ἀβίος αὐτοῦ δύναμις οὐκ ὁ μονογενὴς Θεός, ἀλλ' ὁ γεννήσας ὑπάρχει Πατὴρ. Ἄλλην δὲ δύναμιν καὶ σοφίαν διδάσκει Θεοῦ, τὴν διὰ τοῦ

³ Rom. i, 20.

(38) Regius et Basil., καὶ δι' ἄλλα.

(39) In edit. Paris. majusc. litteris scriptum erat : Ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, quæ desunt in edit. Commel. et in omnibus mss. Latina vero : Hæc presbyteri Alexandrini, a Commel. perperam adjecta sunt, cum in prioribus Latinis editis non exstarent. Græca a Parisiensibus addita sunt.

(40) Regius, δελεῖ.

A factis; ergo et Filius ex Deo dici poterit, sicut omnia ex Deo dicuntur. » Ab illo igitur Aarii sectatores didicere vocem, ex Deo, simulate proferre et verba quidem dicere, nec tamen recte sentire. Ipse vero Georgius ab Alexandro, cum aliis de causis, tum quod sese impium exhiberet depositus est; presbyter enim erat, uti supra dictum est.

18. Uno verbo ita illi scripsere, quasi singuli certarent atque contenderent, quisnam hæreseos impietatem plus augetet, et apertius eam detegeret. Porro epistolas illorum penes me non habeo, alioquin earum exemplaria vobis misissem, missurus sane si Deo volente nactus fuero. Item quidam Asterius ex Cappadocia, multiceps sophista, unus ex Eusebianis, cum in priore persecutione sub Constantii avo diis sacrificasset, nec posset ab illis in clerum cooptari; ex sententia Eusebianorum opusculum edidit, eorum arbitrio conscriptum, quod sacrificii ejus scelus æquaret: in illo enim cum locustam et erucam Christo contulisset, imo prætulisset, ac diceret aliam esse in Deo sapientiam præter Christum, quæ et Christi et mundi creatrix esset, Syriæ Ecclesias aliasque, Eusebianorum commendatione **585** fretus, circuibat: ut quia semel Christum abnegare aggressus fuerat, ita nunc quoque adversus veritatem audacius insurgeret. Homo ille sane audacissimus in quæ loca sibi ingredi non liceret sese immisit, et in clericorum loco sedens opusculum publice legebat, cæteris tamen rem indigne ferentibus. Multa certe complectitur opusculum illud: cujus hæc pars est: « Non enim ait beatus Paulus se Christum prædicare, propriam virtutem, aut sapientiam ejus, scilicet Dei, sed sine additamento, Dei virtutem, et Dei sapientiam: docens aliam quidem esse propriam ipsius Dei virtutem, ipsi innatam, non factam et cum ipso existentem quæ genitrix est, Christi scilicet, creatrix vero totius mundi: de qua in Epistola ad Romanos: « Invisibilia enim ipsius, inquit, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus et divinitas ³. » Sicut enim memoratam hic divinitatem nemo dixerit Christum esse, sed ipsum esse Patrem; sic puto, sempiternam ejus virtutem, non unigenitum Deum, sed eum qui genuit Patrem esse. Aliam vero Dei virtutem et sapientiam docet, quæ scilicet per Christum exhibetur, et per ipsa ministerii ejus opera cognoscitur. » Et rursus: « Etsi sempiterna ejus virtus et sapientia, quam sine principio et generatione esse, veritatis ratiocinia de-

(41) In Regio καὶ deletum est. Sed καὶ sequens potius delendum videtur. De Asterio autem et ejus scriptis vide supra in epistola De decretis Nicænis, p. 169.

(42) Sic Reg. et Basil. Editi vero ἀγενήτως.

(43) Ita Reg. et Basil. In editis ἡ δεστ. Mox Reg. et Basil., οὐκ ὁ μονογενὴς Θεός. Editi, οὐκ ὁμογενὴς Θεός.

clarant, una eademque baud dubie sit : multæ tamen singulatim ab eo creatæ sunt, quarum primogenitus, unigenitus est Christus, quæ quidem omnes a possessore pendent, et omnes ipsius Creatoris qui illis utitur, virtutes jure appellantur. Ejusmodi est quod propheta locustam in pœnam humanorum scelerum divinitus immissam, non Dei virtutem solum, sed magnam virtutem ab ipso Deo vocari dicit ⁴. Beatus autem David in plerisque psalmodum, non angelos solum sed et virtutes Deum laudare jubet, et omnes ad hymnum concinendum hortatur : quarum multitudinem declarat, easque ministros Dei vocare non renuit, ac illius voluntatem facere docet. »

λοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεσιν αἰνεῖν παρακελεύεται τὸν Θεόν· καὶ πάσας γε ἐπὶ τὸν ὕμνον παρακαλῶν, καὶ τὸ πλῆθος παρίσθησι, καὶ λειτουργοὺς Θεοῦ καλεῖν οὐ παραιτεῖται, καὶ ποιεῖν αὐτοῦ τὸ θέλημα διδάσκει. »

19. Hæc contra Salvatorem ausus, non hic tamen sceleris stetit, sed magis magisque blasphemias adauxit suas dicens : « Unus ex omnibus est Filius. Opificiorum enim primum est, et una ex intelligentibus naturis. Et quemadmodum sol in rebus quæ sub oculis cadunt, unus est ex iis quæ conspiciuntur : cum tamen universo mundo, juxta factoris sui mandatum, luceat ; eodem prorsus modo Filius, cum una sit ex intelligentibus naturis, omnibus qui in intellectuali mundo sunt, lucet ac splendet. » Iterumque ait : « Erat aliquando cum non esset, » atque ita scribit : « Et quidem ante Filii generationem, præexistentem generandi scientiam habuit Pater ; inerat quippe medico, antequam quos sanaret adessent, melendi scientia. » Et rursus : « Benefico, inquit, studio creatus est Filius, et virtutis copia Pater illum condidit. » Et iterum : « Si Dei voluntas per omnia deinde opificia pertransiit, liquet Filium opificium cum sit, voluntate exstitisse, et factum fuisse. » Hæc Asterius solus scripsit ; Eusebiani vero hæc ipsa una cum illo sentiebant.

20. Hæc sunt quorum causa decertant, et cum antiqua synodo pugnant, quia scilicet qui in ea convenere Patres suis similia non scripserunt, imo Arianam hæresim, quam hi stabilire studebant, perculserunt anathemate. Quocirca Asterium qui idolis sacrificarat, sophistam hominem impietatis suæ **586** advocatum designarunt ; ne abstineret aut a verbis contra Dominum, aut a callidis argumentis ad simpliciores circumveniendos compositis. Verum ignorabant inscii illi, id sese in suam agere perniciem. Fetor enim sacrificii abadvocato suo idolis oblatis, hæresim magis magisque Christo inimicam coarguebat. Idcirco etiamnum omnia mo-

A Χριστοῦ δεικνυμένην δηλονότι, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τῆς διακονίας αὐτοῦ γνωριζομένην. » Καὶ πάλιν « Καίτοιγε ἡ μὲν ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία, ἣν ἀναρχόν τε καὶ ἀγέννητον (44) οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισμοί, μία ἂν εἴη δῆπουθεν καὶ ἡ αὐτῆ· πολλὰ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαι, ὧν πρωτότοκος καὶ μονογενὴς ὁ Χριστός· πᾶσαι γε μὴν ὁμοίως, εἰς τὸν κεκτημένον ἀνῆρτηται, καὶ πᾶσαι αἱ (45) δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ κτισαντος καὶ χρωμένου καλοῦνται δικαίως· οἶον ὁ μὲν προφήτης τὴν ἀκριβὰ δίκην τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων θεήλατον γινωμένην οὐ δύναμιν μόνον Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μεγάλην φησὶν ὑπ' αὐτοῦ προσαγορεύεσθαι τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ γε μακάριος Δαβὶδ ἐν πλείοσι τῶν ψαλμῶν οὐκ ἀγγέ-

B 19. Τοιαῦτα τολμήσας κατὰ τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἠρέκεσθη, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐπεκτείνει τὰς βλασφημίας αὐτοῦ, λέγων, ὅτι εἰς τῶν πάντων ἐστὶν ὁ Υἱός· « Πρῶτον γάρ ἐστι τῶν γενητῶν, καὶ εἰς τῶν νοητῶν φύσεων ἐστὶ καὶ ὡσπερ ἥλιος ἐν τοῖς βλεπομένοις εἰς μὲν ἐστὶ τῶν φαινομένων, λάμπει δὲ παντὶ τῷ κόσμῳ κατὰ πρόσταξιν τοῦ πεποικηκότος· οὕτως ὁ Υἱός, εἰς ὧν τῶν νοητῶν φύσεων, φωτίζει καὶ λάμπει καὶ αὐτὸς πᾶσι τοῖς ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ. » Πάλιν τέ φησιν· « Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, » οὕτω γράφων· « Καὶ πρὶν τῆς γενέσεως τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ προὑπάρχουσαν εἶχε τὴν τοῦ γεννᾶν ἐπιστήμην· ἐπεὶ καὶ ἱατρὸς, πρὸ τοῦ ἱατρεύειν εἶχε (46) τὴν τοῦ ἱατρεύειν ἐπιστήμην. » Καὶ πάλιν φησιν· « Εὐεργετικῆ φιλοτιμίᾳ ἐκτίσθη ὁ Υἱός, καὶ περιουσίᾳ δυνάμεως ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Πατήρ· » καὶ πάλιν, « Εἰ τὸ θέλειν τοῦ Θεοῦ διὰ πάντων ἐφεξῆς τῶν ποιημάτων διελήλυθε, δηλονότι, καὶ ὁ Υἱός, ποίημα ὧν, βουλήσει γέγονε καὶ πεποιήται. » Ταῦτα δὲ Ἀστέριος ἔγραψε (47) μόνος· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον ἐφρόνουν αὐτὰ κοινῇ μετ' αὐτοῦ.

D 20. Ταῦτα ἐστὶν, ὑπὲρ ὧν ἀγωνίζονται, διὰ ταῦτα μάχονται πρὸς τὴν ἀρχαίαν σύνοδον· ὅτι μὴ τὰ ὁμοία αὐτῶν ἔγραψαν οἱ συνελθόντες ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ μάλλον ἀνεθεμάτισαν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἣν ἐσπούδαζον οὕτοι συστήσαι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀστέριον τὸν θύσαντα σοφιστὴν ἦντα, συνήγορον τῆς ἀσεβείας αὐτῶν (48), προὑβάλλοντο, ἵνα μὴ φεידῆται μήτε κατὰ τοῦ Κυρίου φθέγγεσθαι, μήτε τοὺς ἀεραλοὺς τῇ πιθανολογίᾳ πλανᾶν. Καὶ ἠγνόησάν γε οἱ ἀμαθεῖς, ὅτι καθ' ἑαυτῶν εἰργάζοντο τοῦτο. Ἡ γὰρ δυσωδία τῆς εἰς τὰ εἰδῶλα θυσίας τοῦ συνηγόρου ἔτι πλέον τὴν αἵρεσιν χριστομάχον ἐδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν πάντα κινουσι καὶ θορυβοῦσι, νομίζοντες, ὅτι κἂν πλείονας

⁴ Joel II, 25.

(44) Sic Reg. et ita legit Nannius qui vertit, *ingenitam*. Editi, ἀγέννητον.

(45) Αἱ δεest in Reg.

(46) Reg., πρὸ πῶν θεραπευομένων εἶχε.

(47) Reg. et Basil., ἔγραψε. Quæ sequuntur porro, οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, etc., a præcedentibus se-

jungenda non sunt, ut in edit. Paris. Nam in edit. Comm. et in mss. consequenter ponuntur ; quo item modo Nannius posuit.

(48) Reg., ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν. Mox idem Reg., μὴ φειδῆται, recte. Editi, μὴ φειδῆτε.

ἀποκτείνωσι, καὶ συνόδους κατὰ μῆνα συγκροτή-
σωσι (49), παύσεται ποτε ἢ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰ-
ρέσεως ἀπόφασις. Ἐοίκασι δὲ πάλιν ἀγνοεῖν, ἢ εἰδέ-
ναι μὲν, ἀποπροσποιεῖσθαι δὲ, ὅτι καὶ πρὸ τῆς Νι-
καίας ἢ αἵρεσις ἦν βδελυκτὴ, ὅτε ταύτην Ἀρτεμάς
κατεβάλλετο, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸ τοῦ Καίφα, καὶ τὸ
τῶν τότε Φαρισαίων συνέδριον. Καὶ αἰεὶ δὲ τὸ χριστο-
μάχον ἐργαστήριον βδελυκτόν ἐστι, καὶ οὐ παύσεται
τοῦ εἶναι μισητόν, ἔρασμίου ὄντος τοῦ Κυριακοῦ ὀνό-
ματος, καὶ καμπύσεως πάσης τῆς κτίσεως τὰ γό-
νατα, καὶ ἐξομολογουμένης, « ὅτι Κύριος Ἰησοῦς
Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. »

21. Πλὴν ὅτι συνόδους συνεχεῖς κατὰ τῆς οἰκου-
μικῆς ποιῶντες οὐδέπω κεκμήκασι. Μετὰ γὰρ τὴν
ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἱ περὶ Εὐσέβιον κατηρέθησαν
ἀλλὰ μετὰ χρόνον ἐπιδάντες (51) ἀναισχύντως ταῖς
Ἐκκλησίαις ἤρξαντο τοῖς μὲν ἀντιλέγουσιν αὐτοῖς
ἐπισκόποις ἐπιβουλεύειν, ἀντὶ δὲ τούτων τοὺς τῆς
αἵρέσεως αὐτῶν (52) καθιστάνειν εἰς τὰς Ἐκκλησίας.
Ἐν ὅτε βούλονται ποιήσωσι τὰς συνόδους, ἔχοντες
τοὺς συντρέχοντας αὐτοῖς, οὐς ἐπίτηδες εἰς αὐτὸ τοῦτο
προεχειρίσαντο. Συνέρχονται τοῖνυν ἐν Ἱερουσα-
λήμ (53), καὶ γράφουσι ταῦτα.

*Ἡ ἀγία σύνοδος, ἣ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι
συναγθεῖσα, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν
Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς (54) κατὰ πᾶσαν τὴν
Αἴγυπτον, καὶ Θηβαῖδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεν-
τάπολιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπι-
σκόποις καὶ πρεσβυτέροις, καὶ διακόνους, ἐν
Κυρίῳ χαίρειν.*

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελοῦσιν ἐξ
ἐπαρχιῶν διαφόρων πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ
τῇ ἀφιέρωσει τοῦ σωτηρίου Μαρτυρίου, σπουδῇ τοῦ
θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου (56), τῷ πάν-
των βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατα-
σκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλείονα θυμηδῖαν ἢ τοῦ
Χριστοῦ χάρις (57) παρέσχεν, ἦν ἐποίησεν αὐτὸς τε
ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκείων,
τοῦθ' ὅπερ ἐχρῆν παρορμήσας πάντα μὲν ἐξορίσας
τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν
ἀπελάσας βασκανίαν, δι' ἧς τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη
πάλαι πρότερον διειστήκει ἡπλομένη δὲ καὶ εἰρηναία
ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἀρειῶν, οὓς πρὸς τινα
καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἐξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλη-
σίας εἰργάσατο. Ἐμαρτύροι δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεο-
φιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθο-
τομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος, αὐτὸς τε δι' ἑαυ-
τοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν ἀκούσας ἀπεδέξατο,
ἡμῖν τε φανερὰν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ

A vent et turbant, rati, si quamplurimos occidant, et
singulis mensibus synodos convocent, vel sero tan-
dem latam contra Arianos sententiam obliterandam
esse. Videntur etiā nescire, aut scire quidem, sed
simulare quasi nesciant, etiā ante Nicānam syn-
odum hæresim istam abominabilem fuisse ; quo
tempore Artemas ejus fundamenta jaceret (50) ; et
ante illum, Caiphæ et Pharissæorum illius temporis
consessus. Imo semper Christi hostium officina
exsecrabilis est, nec unquam cessabit esse odiosa,
quod Dominicum nomen sit amabilissimum et omnis
creatura genua flectat, et confiteatur, « quia Domi-
nus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. »

21. Cæterum illi frequentes synodos adversus
universale illud concilium celebrantes nunquam fa-
tiscunt. Nam tametsi post Nicānam synodum Eu-
sebiani depositi sunt, postea tamen impudenter Ec-
clesiās invadentes, cœperunt episcopis sibi repu-
gnantibus insidiari, horumque vice hæresis suæ
homines in Ecclesiās constituere, ut arbitratu suo
synodos cogant, quia scilicet episcopos habent qui
secum concurrant : quos de industria, ea de causa,
prius ordinarant. Coeunt igitur Jerosolymis atque
hujusmodi litteras dedere.

*Sancta synodus, Hierosolymis per Dei gratiam con-
gregata, Ecclesiæ Dei quæ est Alexandria, et iis
quæ sunt per totum Ægyptum, Thebaidem, Libyam
et Pentapolim. Item episcopis, presbyteris et dia-
conis per totum orbem, in Domino salutem (55).*

Nobis omnibus unum in locum ex diversis pro-
vinciis, ad magnam solemnitatem congregatis,
quam celebravimus in Dedicatione Martyrii Salva-
toris, a religiosissimo imperatore Constantino, in
honorem omnium imperatoris Dei et Christi ejus
excitati, ingentem animi voluptatem Christi gratia
attulit, quam nobis ipse quoque religiosissimus
imperator per proprias dedit litteras, nos ad officium
hortatus : cum omnem invidiam ab Ecclesia Dei
ejecisset, et omne odium procul abegisset, quo
Christi membra jam pridem dissidebant ; ut sim-
plici et pacifico animo Arium cum suis recipere-
mus ; quos ad aliquod temporis spatium omni in-
festa bono invidia extra Ecclesiam detinuit. Imo
ipse religiosissimus imperator per epistolam suam
hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est :
quam ipse ab illis sciscitatus, viva voce loquentes
cum audisset, a se approbatam nobis indicavit, lit-
terisque suis sanam virorum fidei formulam sub

(49) Reg., συγκροτήσουσι.

(50) Artemas seu Artemon, Christum merum hominem putabat. Vide Euseb. *Histor. eccles.* lib. vi, pag. 195.

(51) Ita Reg. et Basil. Editi male ἐπίσαντες.

(52) Reg., ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν.

(53) Reg., ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Epistola vero sequens habetur item in *Apologia* contra Arianos, p. 157.

(54) Reg., καὶ ταῖς non male. Editi et alii, καὶ τοῖς. Et ita habet ipse Reg. supra *Apologia* contra

Arianos. Infra Reg. et Basil., οἰκουμένην. Editi male οἰκουμένην.

(55) Ita Regius probe. Editi, Κωνσταντίου perpetram. In Basil. vero ita abbreviatum est ut nescias, Κωνσταντίου an Κωνσταντίου sit legendum. Infra Regius, κατασκευασθέντος recte. Editi, κατασκευασθέντες.

(56) Supra p. 157, legitur ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν, αὐτὸς τε, sed hic lucidior est pleniorque sententia, ut nemo non videt.

(57) Scripta anno 335.

junctā, quam nos omnes rectam et ecclesiasticam esse agnovimus. Et jure quidem hortabatur viros suscipi et Ecclesiæ Dei conjungi, ut vobis ex ejusdem epistolæ exemplari, quam nos ad pietatem vestram misimus, notum erit. Credimus vobis ipsis, utpote propria vestri corporis membra recuperantibus, magnum fore gaudium lætitiæque: dum vestra viscera, vestros fratres et patres agnoscitis **587** et recipitis; quippe non solum presbyteri Arii sequaces, sed omnis populus et multitudo universa vobis restituitur, quæ supra dictorum virorum occasione jamdiu a vobis dissidebat. Et revera decet vos, iis compertis quæ hic acta sunt, nempe viros illos nobiscum communicasse, et a tanta sacra synodo receptos fuisse, conjunctionem et pacem cum propriis membris libentissime amplecti: cum potissimum fides ab illis exposita, apostolicam traditionem atque doctrinam ab omnibus approbatam, absque contentione conservet.

Ἐὼν πίστεως ἀναμφήριστον σώζει τὴν παρὰ τοῖς διδασκαλίαν (62).

22. Hoc illis fuit synodorum exordium, ubi cito consilium suum palam fecere, nec occultare potuerunt. Cum enim dicerent eliminatam omnem invidiam fuisse, et, postquam Athanasius Alexandriae episcopus in exilium missus esset, scriberent oportere Arium cum suis suscipi; plane ostenderunt æ, ea de causa, Athanasio et aliis omnibus episcopis sibi repugnantibus insidias struxisse, ut Arium cum sociis reciperent, hæresimque introducerent in Ecclesiam, et quamquam omnes pravas Arii sententias in illa synodo laudassent, et ad communionem eos admitti statuissent, quod jam ab ipsis factum fuerat; attamen rati aliquid adhuc ad suum propositum desiderari, Antiochiæ synodum obtentu Encæniorum, ut vocant, coegerunt. Et quia semper ab omnibus de hæresi accusabantur, alia aliis diversisque modis scripta ediderunt. In aliqua autem epistolarum suarum hæc conscripsere:

« Nos neque Arii sectatores fuimus, quomodo enim episcopi presbyterum sequeremur? neque aliam fidem, præter eam quæ ab initio tradita est, recepimus. Quinimo nos ejus fide examinata, explorataque, cum potius admisimus, quam secuti sumus:

(58) Τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν. In hæc verba desinit Athanasius supra pag. 157, ubi non est integra epistola.

(59) Sic. Reg. et Basil. Editi vero τῆς ἰσοτύτης.

(60) Reg., καὶ ἡμῖν καὶ αὐτοῖς. Mox Regius quem sequimur ἀπολαμβάνουσι. Editi, ἀπολαμβάνουσι.

(61) Reg., διειστήκει.

(62) Post hæc in edit. Paris. sequitur ταῦτα σύνδοδος, quæ verba desunt in edit. Commel. et in omnibus manuscriptis. Mox ἡ ante ἀρχή deest in Reg.

(63) Reg., ἐξηλάσθαι.

(64) Ita Reg. in editis τῷ deest.

(65) Reg. secunda manu καὶ εἰς πάσας.

γράφμασιν ἔγγραφον τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν (58), ἣν ἐπέγνωμεν οἱ πάντες ὑγιῆ τε οὖσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν. Καὶ εἰκότως παρεκάλει τοὺς ἀνδρας ὑποδεχθῆναι καὶ ἐνωθῆναι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ οὖν καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν ἰσοτύπων (59) εἴσεσθε τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἧς πρὸς τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν διεπεμψάμεθα. Πιστεύομεν, ὅτι καὶ ὑμῖν αὐτοῖς (60) ὡς ἂν τὰ οἰκεῖα μέλη τοῦ ὑμετέρου σώματος ἀπολαμβάνουσι, μεγάλη χαρὰ καὶ εὐφροσύνη γενήσεται, τὰ ἑαυτῶν σπλάγχνα καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἀδελφούς τε καὶ πατέρας γνωρίζουσι τε καὶ ἀπολαμβάνουσιν· οὐ μόνον τῶν πρεσβυτέρων τῶν περὶ Ἄρειον ἀποδοθέντων ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πληθὺς ἀπάσης, ἣ προφάσει τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν μακρῶ χρόνῳ παρ' ὑμῖν διειστήκει (61). Καὶ πρέπει γε ἀληθῶς γνόντας ὑμᾶς τὰ πεπραγμένα, καὶ ὡς ἐκοινωνήσαν οἱ ἄνδρες, παρεδέχθησάν τε ὑπὸ τῆς τῶσαύτης ἀγίας συνόδου, προθυμότατα καὶ αὐτοὺς ἀσπάσασθαι τὴν πρὸς τὰ οἰκεῖα μέλη συνάφειάν τε καὶ εἰρήνην ὅτι μάλιστα τὰ τῆς ἐκτεθείσης ὑπ' αὐτῶν ὁμολογουμένην ἀποστολικὴν παράδοσίν τε καὶ

22. Αὕτη τῶν συνόδων αὐτῶν ἡ ἀρχὴ γέγονεν, ἐν ἧ καὶ τὴν προαίρεσιν ἑαυτῶν ταχέως ἐξηγγείλαν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν κρύψαι. Εἰρηκότες γὰρ ἐξηλάσθαι (63) πάντα φθόνον, καὶ μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, γράφοντες δεῖν δεχθῆναι Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ἔδειξαν, ὅτι διὰ τοῦτο αὐτῷ τε τῷ (64) Ἀθανασίῳ ἐπεβούλευον, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἐπισκόποις τοῖς ἀντιλέγουσιν αὐτοῖς ἐπεβούλευσαν, ὑπὲρ τοῦ τοῦ περὶ Ἄρειον δέξασθαι, καὶ τὴν αἴρεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγαγεῖν· καὶ εἰ καὶ πᾶσαν (65) τὴν Ἀρείου κακοφροσύνην ἐπήνεσαν ἐν ταύτῃ, καὶ εἰς κοινωνίαν προσέταξαν αὐτοὺς δεχθῆναι, αὐτοὶ πρότερον τοῦτο ποιήσαντες· ὁμοῦ ἡγούμενοι λείπειν αὐτοῖς ἔτι, πρὸς ὃ βούλονται, συγκροτούσιν ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνδοτον προφάσει τῶν λεγομένων Ἐγκαινίων· καὶ ἐπειδὴ αἰεὶ ὑπὸ πάντων κατηγοροῦντο περὶ τῆς αἰρέσεως, γράφουσι διαφόρως, τὰ μὲν οὕτως, τὰ δὲ ἐκεῖνως. Καὶ τὰ μὲν ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ γραφέντα παρ' αὐτῶν ἐστὶ ταῦτα·

(66) « Ἡμεῖς (67) οὔτε ἀκόλουθοι Ἀρείου γεγόναμεν· πῶς γὰρ ἐπίσκοποι ὄντες ἀκολουθοῦμεν πρεσβυτέρῳ; οὔτε ἄλλην τινὰ πίστιν παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς παραδοθεῖσαν (68) ἐδεξάμεθα. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐστασταὶ καὶ δοκιμασταὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ γενόμενοι,

(66) Prima fidei formula scripta anno 341.

(67) In edit. Paris. habetur hic titulus, Τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐπιστολῆ, ab editoribus qui titulus omnia inferciere additus; in nullis enim codicibus legitur, neque in edit. Comm. Hæc porro fidei professio exstat apud Socratem lib. II, cap. 10; Niceph. lib. X, cap. 5, et quoad sententiam tantum apud Theodor. lib. III, cap. 5. Infra Socrat. et Niceph. ἀκολουθήσομεν. Decreveramus hic de synodo Antiochena an. 341 agere. Sed cum notarum harum brevis rem tantam capere nequeat, ad vitam Athanasii, ubi res necessarie pertractatur, remittimus.

(68) Socr. et Niceph., ἐκτεθείσαν. Mox Socr. Ἄλλ' ἡμεῖς, Niceph. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς.

μᾶλλον αὐτὸν προσηγάμεθα, ἢ περ ἡκολουθήσαμεν· ἄλλοι γὰρ ἠκούσαμεν δὲ ἀπὸ τῶν λεγομένων. Μεμαθήκαμεν γὰρ ἐξ ἀρχῆς, εἰς ἕνα Θεὸν τὸν τῶν ὄλων Θεὸν πιστεύειν (69), τὸν πάντων νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν δημιουργόν τε καὶ προνοητὴν· καὶ εἰς ἕνα Ἰῶν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ, πρὸ πάντων αἰῶνων ὑπάρχοντα, καὶ συνόντα τῷ γεγεννηκότι αὐτὸν (70) Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ὄρατά καὶ τὰ ἀόρατα, τὸν καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς καταλθόντα, καὶ σάρκα ἐκ τῆς Παρθένου (71) ἀνελήφοντα, καὶ πᾶσαν τὴν πατρικὴν αὐτοῦ βούλησιν συνεκπεπληρωκότα, πεπονηθέντα, καὶ ἐγγεγῆσθαι, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνελήλυθέντα, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεσθαι, καὶ πάλιν (72) ἐρχόμενον κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ διαμένοντα βασιλεῖα καὶ Θεὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι, πιστεύομεν καὶ περὶ σαρκὸς ἀναστάσεως καὶ ζωῆς αἰωνίου.»

23. Ἄ δὲ καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ δεύτερον ἐν τοῖς ἀποστόλοις Ἐγκαινίοις ἐκτιθενται, μεταγρόντες μὲν ἐπὶ τοῖς προτέροις, ἐπινοήσαντες δὲ καινότερά τινα καὶ πλείονα, ἔστι ταῦτα·

« Πιστεύομεν (73-74) ἀκολουθῶς τῇ εὐαγγελικῇ καὶ ἀποστολικῇ παραδόσει εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ὄλων δημιουργόν τε καὶ ποιητὴν καὶ προνοητὴν (75), ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Ἰῶν αὐτοῦ, τὸν μονογενῆ Θεὸν, δι' οὗ τὰ πάντα, τὸν γεννηθέντα πρὸ τῶν αἰώνων (76) ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὄλον ἐξ ὄλου, μόνον ἐκ μόνου, τέλειον ἐκ τελείου, βασιλεῖα ἐκ βασιλείας, Κύριον ἀπὸ Κυρίου (77), Λόγον ζῶντα, σοφίαν ζῶσαν, φῶς ἀληθινόν, ὄδον, ἀληθειαν, ἀνάστασιν, ποιμένα, θύραν, ἀτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον· τῆς θεότητος (78), οὐσίας τε καὶ βουλῆς καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰκόνα, τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως (79), τὸν ὄντα ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, Λόγον Θεὸν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· » δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκε· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καταλθόντα ἀνωθεν, καὶ γεννηθέντα ἐκ Παρθένου κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνθρώπων γενόμενον (80)· μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀπόστολόν τε τῆς πίστεως ἡμῶν, καὶ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὡς φησιν, ὅτι « Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ

• Joan. i, 1. • Joan. vi, 38.

(69) Socr., εἰς ἕνα τὸν τῶν ὄλων Θεὸν πιστεύειν. D Niceph., εἰς ἕνα Θεὸν τὸν τῶν ὄλων πιστεύειν.

(70) Nicephorus αὐτοῦ. Ibidem Regius, Socrates, Nicephor., δι' οὗ καὶ τὰ. In editis καὶ deest. Mox Regius, Socrat., Niceph., τῶν καὶ ἐπ'. In editis τὸν δὲ ἐπ'.

(71) Socrat. et Niceph., ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου. Paulo post Socrat. et Niceph., τὴν αὐτοῦ βουλήν.

(72) Πάλιν deest in Socr. et Niceph. In iisdem infra post πιστεύομεν, δὲ deest.

(73-74) Secunda fidei formula scripta anno 341. Exstat apud Socr. lib. II, cap. 10, et apud Hilarium De synodis pag. 1168, quam teste Sozomeno lib. III, cap. 6, aiebant Ariani se reperisse scriptam manu ipsius Luciani martyris.

A quod ex verbis nostris cognitur estis. Ab initio namque didicimus, in unum et universorum Deum credere, omnium intelligibilium et sensibilibium opificem et provisorem. Et in unum Filium Dei unigenitum, qui ante omnia sæcula existit, et una-exstat cum eo qui se genuit Patre; per quem etiam omnia facta sunt, visibilia et invisibilia; qui novissimis diebus, secundum Patris voluntatem, descendit, et carnem ex Virgine assumpsit; qui postquam paternam ejus voluntatem adimplevisset, passus est, et resurrexit, in cælos ascendit, et in dextera Patris sedet; et rursus venturus est judicare vivos et mortuos, et permanet rex et Deus in sæcula. Credimus quoque in Spiritum sanctum. Et si hoc addere oporteat: credimus carnis resurrectionem et vitam æternam. »

23. Iterumque in alia epistola eorundem Encæniorum tempore, cum priorum pœniteret, ac nova quædam et plura excogitassent, hæc edidere:

« Credimus juxta evangelicam et apostolicam traditionem in unum Deum Patrem omnipotentem: omnium rerum conditorem et opificem et provisorem; per quem omnia. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus, unigenitum Deum, per quem omnia; genitum 588 ex Patre ante sæcula, Deum ex Deo, totum ex toto, solum ex solo, perfectum ex perfecto, regem ex rege, Dominum ex Domino, Verbum viventis, sapientiam viventem, veram lucem, viam, veritatem, resurrectionem, pastorem, portam, nec mutationi nec conversioni obnoxium, paternæ divinitatis, substantiæ, consilii, potestatis et gloriæ in nullo dissimilem imaginem, primogenitum omnis creaturæ; qui erat in principio apud Deum; Deum Verbum, ut scriptum est in Evangelio: « Et Deus erat Verbum; » per quem omnia facta sunt, et in quo omnia consistunt; qui novissimis diebus descendit desuper, natus est ex Virgine secundum Scripturas, et homo factus est: mediator Dei et hominum, apostolus fidei nostræ, et auctor vitæ, ut ipse ait: « Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me: » qui passus est pro nobis, et

(75) Ita Reg. et Basil., et sic legit Nannius qui vertit et Procuratorem, et similiter Hilarium qui habet, et Provisorem. In editis hoc deerat. Ibidem hæc, ἐξ οὗ τὰ πάντα absunt a Socrate. Infra post δι' οὗ τὰ πάντα, habet Socrates, ἐγένετο.

(76) Hæc πρὸ τῶν αἰώνων non exprimuntur apud Hilarium.

(77) Sic Reg. et Socr. Editi, ἐκ Κυρίου. Mox ζῶντα, non exprimitur apud Hilarium. Socr. σοφίαν, ζῶν, et Hilar. sapientiam, vitam. Paulo post Socr. ὄδον ἀληθείας. Hilarium viam veram.

(78) Socr., τὴν τῆς θεότητος.

(79) Ita Reg. et Socr. Editi vero, τῆς κτίσεως.

(80) Sic habet Hilarium: Et agnus factus est, mediator Dei et hominum prædestinatus fidei nostræ.

resurrexit tertia die : et ascendit in cælum, sedetque ad dexteram Patris : et iterum venturus est cum gloria et potestate, judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum, qui ad consolationem, et sanctificationem, et ad initiationem credentibus datur, sicut et Dominus noster Jesus Christus præcepit discipulis dicens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁷. » Patris, scilicet vere Patris ; et Filii vere Filii ; et Spiritus sancti vere Spiritus sancti ; nominibus non temere aut inutiliter positus, sed accurate propriam singulorum qui nominantur hypostasim, ordinem et gloriam significantibus ; adeo ut hypostasi quidem tria sint ; concordia autem, unum. Hanc igitur tenentes fidem, eamque ab initio ad finem usque in conspectu Dei et Christi servantes, pravam omnem hæreticam doctrinam anathemate damnamus. Et si quis præter sanam rectamque Scripturarum fidem docuerit, dicens, aut tempus, aut ævum, aut sæculum, esse, vel existisse, priusquam Filius gigneretur, anathema esto. Et si quis dixerit Filium creaturam, ut unam ex creaturis, aut genitum, ut unum ex genitis, aut opificium, ut unum ex opificiis, neque singula ut divinæ Scripturæ tradiderunt, prout ordine dicta sunt, profiteatur ; aut si aliquid docuerit, aut evangelizaverit, præter id quod accepimus, anathema esto. Nos enim omnia quæ sacris in Scripturis traduntur, cum a prophetis tum ab apostolis, vere ac religiose credimus sectamurque. »

φῶν παραδεδωμένοις ὑπὸ τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀκολουθοῦμεν. »

24. Theophronius porro quidam episcopus Tyacnensis, hanc fidei formulam a se compositam coram omnibus proposuit, cui, hominis approbata fide, subscripserunt omnes :

« Novit Deus, quem testem in animam meam advoco, me ita credere, scilicet, in unum Deum Patrem omnipotentem, universorum creatorem et factorem, ex quo omnia. Et in Filium ejus unigenitum, Deum, Verbum, potentiam, sapientiam, Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia, ex Patre natum ante sæcula, Deum perfectum ex Deo perfecto ; qui est apud Deum in hypostasi ; qui in novissimis diebus descendit, et natus est ex Virgine, secundum Scripturas, **589** homo factus est, passus est, resurrexit a mortuis, et ascendit in cælum, sedetque ad dexteram Patris sui. Et iterum venturus est cum gloria et potestate, judicare vivos et mortuos, manetque in sæcula. Et in Spiritu ⁷ Matth. xxviii, 19.

(81) Socr. post ἀναστάντα, repetit, ὑπὲρ ἡμῶν. Hilar. vero : *Qui passus est et resurrexit pro nobis, tertia die.*

(82) Socrates his ἀληθινῶς habet, tertio ἀληθῶς, ut in Regio habetur, quod postremum in editis deest. Infra Regius et Socrates, ἐκάστου. Editi, ἐκάστῳ.

(83) Hæc habentur apud Niceph. lib. x, cap. 5, pag. 680. Ibidem Socr., ἔχοντες τὴν πίστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, omissis intermediis

(84) Ἡ χρόνος deest in Socrate. Mox idem, πρὸ

πέμφαντός με· τὸν παθόντα ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα (81) τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς, καὶ καθεσθόντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ εἰς παράκλησιν, καὶ ἁγιασμὸν, καὶ τελείωσιν τοῖς πιστεύουσιν· διδόμενον, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διετέτατο τοῖς μαθηταῖς λέγων· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· » δηλονότι Πατρὸς, ἀληθῶς (82) Πατρὸς ὄντος, Υἱοῦ δὲ ἀληθῶς Υἱοῦ ὄντος, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος ἀληθῶς ἁγίου Πνεύματος ὄντος, τῶν ὀνομάτων οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀργῶς κειμένων, ἀλλὰ σημαίνοντων ἀκριβῶς τὴν οἰκείαν ἐκάστου τῶν ὀνομαζομένων ὑπόστασιν τε καὶ τάξιν καὶ δόξαν· ὡς εἶναι τῇ μὲν ὑποστάσει τρία, τῇ δὲ συμφωνίᾳ ἓν. Ταύτην οὖν ἔχοντες τὴν πίστιν, καὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους ἔχοντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ (83) καὶ τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαν αἰρετικὴν κακοδοξίαν ἀναθεματίζομεν. Καὶ εἰ τις παρὰ τὴν ὑγιῆ τῶν Γραφῶν ὀρθὴν πίστιν διδάσκει, λέγων ἢ χρόνον (84), ἢ καιρὸν, ἢ αἰῶνα, ἢ εἶναι, ἢ γεγονέναι, πρὸ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Υἱὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ εἰ τις λέγει τὸν Υἱὸν κτίσμα, ὡς ἐν τῶν κτισμάτων, ἢ γέννημα ὡς ἐν τῶν γεννημάτων (85), ἢ ποίημα, ὡς ἐν τῶν ποιημάτων, καὶ μὴ ὡς αἰ θεῖαι Γραφαὶ παραδέδωκαν, τὸν προειρημένων ἕκαστον ἀπ' ἐκάστου· ἢ εἰ τι ἄλλο διδάσκει, ἢ εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρελάβομεν, ἀνάθεμα ἔστω. Ἡμεῖς γὰρ πᾶσι τοῖς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀληθινῶς τε καὶ ἐμφρόδως (86) καὶ πιστεύομεν καὶ

24. Καὶ Θεοφρόνιος δὲ τις ἐπίσκοπος Τυάων (87) συνθεὶς καὶ αὐτὸς ἐξέθετο τὴν πίστιν ταύτην ἐμπροσθεν τῶν πάντων, ἢ καὶ πάντες ὑπέγραψαν, ἀποδεξάμενοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου πίστιν·

(88) « Οἶδεν ὁ Θεός, ὃν μάρτυρα καλῶ ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι οὕτως πιστεύω· εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ὅλων κτίστην καὶ ποιητὴν, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, Θεὸν (89), Λόγον, δύναμιν καὶ σοφίαν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, δι' οὗ τὰ πάντα, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ τῶν αἰώνων, Θεὸν τέλειον ἐκ Θεοῦ τελείου, καὶ ὄντα πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ὑποστάσει· ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν κατελθόντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς Παρθένου κατὰ τὰς Γραφάς, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ καθεσθόντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως κοῖναι ζῶντας τοῦ τὸν Υἱὸν, omissis γεννηθῆναι.

(85) Ita Reg. cui consentit Hilar. Editi, τῶν κτισμάτων, καὶ μὴ ὡς αἰ, omissis interpositis. Socrat. hæc omittit, ἢ ποίημα, ὡς ἐν τῶν ποιημάτων. Mox Socrat., παραδίδωκασιν τῶν προειρημένων ἕκαστα· ἢ εἰ τις ἄλλο, et ita legit Hilarus.

(86) Socr., ἐμφανῶς. Mox Reg. ἀκολουθῶμεν.

(87) Reg. Τοιάνων.

(88) Tertia fidei formula scripta anno 342.

(89) Reg. Θεὸν Λόγον, absque virgula.

καὶ νεκροὺς, καὶ μένοντα εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα ἅγιον, τὸν Παράκλητον, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ καὶ διὰ τοῦ προφήτου ἐπηγγελάτο ὁ Θεὸς ἐσχέειν ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ δούλους, καὶ ὁ Κύριος ἐπηγγελάτο πέμψαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὃ καὶ ἐπεμψεν, ὡς αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων μαρτυροῦσιν. Εἰ δέ τις παρὰ ταύτην τὴν πίστιν διδάσκει, ἢ ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ἀνάθεμα ἔστω· καὶ Μαρκελλοῦ τοῦ Ἀγκύρας, ἢ Σαβελλοῦ, ἢ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ἀνάθεμα ἔστω καὶ αὐτοῖς, καὶ πάντες οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ (90).»

25. (91) Ἦσαν δὲ οἱ συνελθόντες ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις ἐπίσκοποι ἐνεπήκοντα, ὑπατεῖα Μαρκελλίνου καὶ Προβίνου, ἰνδικτιῶνος ἰδ', ἐκεῖ ἔντος Κωνσταντίου τοῦ ἀσεβοστάτου. Ταῦτα πράξαντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῖς Ἐγκαινίοις, νομίσαντες δὲ μὴ τελείως γεγραφέναι, βεμβομένην δὲ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, αὐθις πάλιν συντιθέασιν ἄλλο γράμμα δῆθεν περὶ πίστεως μετὰ μῆνας ὀλίγους, καὶ ἀποστέλλουσιν εἰς τὰς Γαλλίας Νάρκισσον, Μάριν, Θεόδωρον καὶ Μάρκον. Κάκεινοι ὡς ἀπὸ συνόδου πεμφθέντες ἐπιδεδύκασι τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντι τῷ Ἀβούστῳ, καὶ τοῖς ἐκεῖ πᾶσι, ταῦτα·

(92) « Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν (93), Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰῶνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς (94), τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα, καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, τὸν σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανόν (95), καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελεῖα τοῦ αἰῶνος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεῖα ἀκατάλυτος (96) οὔσα διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. Ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοῦτέστι, τὸν Παράκλητον (97)· ὅπερ ἐπαγγελάμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἄνοδον ἀπέστειλε, διδάξαι αὐτοὺς καὶ ὑπομνησαί πάντα· δι' οὗ καὶ ἁγιασθήσονται· αἱ τῶν ἐλιχρισ-

A tum sanctum, consolatore, Spiritum veritatis, quem per prophetam promisit Deus se effusurum super servos suos, et Dominus promisit se missurum suis discipulis, et quem etiam misit, ut testantur apostolorum Acta 16. Si quis autem quidpiam præter hanc fidem docet, aut intra se sentit, anathema esto. Et qui cum Marcello Ancyrae, aut Sabellio, vel Paulo Samosatensi sentit, anathema is quoque sit, et quicumque cum eo communicat. »

25. Porro qui ad Encæniam convenerant episcopi, nonaginta numero erant, coss. Marcellino et Probino, indictione 14, cum ibi esset impiissimus Constantius. Hæc cum Antiochiæ Encæniorum tempore gessissent, rati se nondum perfecte fidem suam scripsisse, utpote fluctuanti mente præditi; aliud denuo edunt de fide rescriptum paucis interjectis mensibus: atque Narcissum, Marin, Theodorum, et Marcum in Gallias mittunt: qui quasi a synodo legati, hæc beatæ memoriæ Constanti Augusto, et cæteris qui aderant, tradiderunt:

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, conditorem et factorem omnium, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula ex Patre natum; Deum ex Deo, lumen ex lumine; per quem omnia facta sunt in cælis et in terra, visibilia et invisibilia; qui est Verbum, sapientia, potentia, vita et lux vera. Qui in novissimis diebus propter nos homo factus, et natus est ex sancta Virgine, crucifixus etiam, mortuus et sepultus est; et resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cælum, sedetque ad dexteram Patris. Et venturus est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua; cujus regnum interminatum permanet in infinita sæcula. Sedebit enim ad dexteram Patris, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Et in Spiritum sanctum, id est, Paracletum; quem apostolis pollicitus, post suum ad cælos ascensum misit, ut doceret illos et suggereret omnia; per quem etiam sanctificabuntur animæ illorum qui sincere in ipsum crediderint. Illos autem qui dicunt, ex non exstantibus Filium, aut ex alia sub-

* Joel II, 28. * Joan. xv, 26. 10 Act. II.

(90) Post hæc addiderunt Parisienses de more, ταῦτα Θεοφρόνιος, quæ non habentur in mss. nec nisi Latine, in edit. Comm.

(91) De his vide Socrat. lib. II, c. 18, Sozom. lib. III, c. 5, et quæ diximus in Monito.

(92) Quarta fidei formula scripta anno 341.

(93) In edit. Parisiens. præpositus fuit hic titulus, ἑτέρα πίστις ὁμολογία, qui non exstat in mss. nec nisi Latine in edit. Comm. Hæc fidei confessio habetur apud Socrat. lib. II, c. 18. Et apud Niceph. lib. IX, c. 10. Socrat. in edit. Christophors., πιστεύω, in Valesiana, πιστεύομεν. Infra Reg. Socrat. et Ni-

ceph., ποιητὴν τῶν πάντων. Editi, ποιητὴν τῶν ὄντων.

(94) Sic Reg. Socrat. Niceph. et edit. Paris. Edit. Comm. male, καὶ τῆς γῆς.

(95) Socrat. et Niceph., καὶ ἀνεληλυθότα εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Mox iidem et Reg., καθεσθέντα. Editi, καθεζόμενον. Paulo post Socrat. et Nicephor., τῶν αἰῶνων.

(96) Socrat. et Nicephor., ἀκατάπαυστος.

(97) Socrat. et Nicephor., καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτέστι, τὸν Παράκλητον.

stantia, et non ex Deo esse : et, fuit aliquando tempus, quo non erat, alienos agnoscit Ecclesia catholica. »

26. Sed, quasi se horum pœniteret, rursus post tres annos concilium suum coegerunt, miseruntque Eudoxium, Martyrium, et Macedonium, in Cilicia episcopum, cum iisque alios quosdam, in Italiam, qui fidei formulam plurimis conscriptam deferrent, multisque additamentis auctiorem quam superiores ; nam quasi recentiora quædam excogitassent, hæc secum attulere.

I. « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem omnium, ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, 590 ante omnia sæcula ex Patre natum : Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem omnia facta sunt, in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia ; qui est Verbum, sapientia, potentia, vita et lux vera. Qui in novissimis diebus propter nos homo factus est, et natus est ex sancta Virgine, crucifixus, mortuus et sepultus ; et resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cœlum, sedetque ad dexteram Patris ; qui venturus est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua ; cujus regnum interminatum permanet in infinita sæcula. Sedet enim ad dexteram Patris non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro. Credimus etiam in Spiritum sanctum, hoc est in Paracletum, quem apostolis pollicitus post suum in cœlos ascensum misit, ut doceret illos et suggereret omnia, per quem etiam sanctificabuntur animæ eorum qui sincere in illum crediderint.

II. « Illos autem qui dicunt Filium ex non exstantibus, aut ex alia substantia, non autem ex Deo esse ; aut tempus aliquando vel sæculum fuisse cum non esset, alienos agnoscit catholica Ecclesia. Similiter eos qui dicunt tres Deos esse, aut Christum non esse Deum : aut eum ante sæcula neque Christum esse, neque Filium Dei : aut eundem esse Patrem atque Filium vel Spiritum san-

(98) Quæ sequebantur hic, τέλος ταύτης τῆς ὁμολογίας, addita a Parisiensibus editoribus, expuncta sunt. Non enim habentur in mss., nec nisi Latine in edit. Commel. Infra, αὐτός post διδάξει abest a Socrat. et Nicephor.

(99) Quinta fidei formula scripta anno 344 vel 345. Hæc item fidei professio exstat apud Socrat. lib. III, cap. 19, et apud Nicephor. lib. IX, cap. 11.

(1) Titulus Latine primum in edit. Comm. et Græce postea in edit. Parisiens. præfixus sic, ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, in nullis habetur mss. expunctusque a nobis est.

(2) Τῶν deest in Reg., hæc τῶν αἰώνων desunt in Nicephor.

(3) Socrat., ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Mox τὰ deest in Reg.

(4) Socrat., ἐπ' ἐσχάτου.

(5) Ita Reg., Socr. et Niceph. In editis hæc καὶ

αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ, Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν, ἄλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία (98).»

26. Ἐπὶ τούτοις ὡς περ μεταγρόντες, συλλέγουσι πάλιν τὸ συνέδριον ἐαυτῶν μετὰ ἔτη τρία, καὶ ἀποπέλλουσιν Εὐδόξιον, Μαρτύριον, καὶ Μακεδόνιον τὸν ἀπὸ Κιλικίας, καὶ σὺν αὐτοῖς ἑτέρους τινὰς εἰς τὰ μέρη τῆς Ἰταλίας, ἀποφέροντας πίστιν διὰ πολλῶν γραφεῖσαν, προσθήκας τε ἔχουσαν πλείστας παρὰ τὰς προτέρας· ὡς γὰρ καινότερά τινα ἐπινοήσαντες, ἀπεδήμησαν ἔχοντες ταῦτα.

(99) I. « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα (1), κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν πρὸ πάντων τῶν (2) αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα ἐν οὐρανοῖς (3) καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων (4) τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα (5), καὶ ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανὸν, καὶ καθισθέντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελεῖν τοῦ αἰῶνος (6) κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία ἀκατάπαυστος οὐσα διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. Καθέξεται γὰρ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Πιστεύομεν (7) καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι, τὸν Παράκλητον, ὅπερ ἐπαγγελιάμενος τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν, ἀπέστειλε διδάξαι αὐτοὺς καὶ ὑπομνησαὶ πάντα, δι' οὗ καὶ ἁγιασθήσονται (8) αἱ τῶν εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί.

II. « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν (9), ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ποτὲ, ἢ αἰὼν, ὅτε μὴ ἦν, ἄλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ (10) καὶ ἁγία Ἐκκλησία. Ὁμοίως καὶ τοὺς λέγοντας τρεῖς εἶναι Θεοὺς, ἢ τὸν Χριστόν μὴ εἶναι Θεόν, ἢ πρὸ τῶν αἰώνων μῆτε Χριστόν μῆτε Υἱὸν αὐτὸν εἶναι Θεοῦ, ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν, ἢ ἅγιον Πνεῦμα (11)· ἢ ἀγέννητον Υἱὸν, ἢ ὅτι

ταφέντα desunt. Infra τὸν ante οὐρανὸν deest in Reg. Socr. Niceph. In editis habetur.

(6) Socr. et Niceph., τῶν αἰώνων. Paulo post Reg. Socr. Niceph., κατὰ τὰ ἔργα. In editis τὰ deest. Mox τοὺς ante ἀπείρους deest in Socr. et Niceph.

(7) Post πιστεύομεν Socr. et Niceph. habent δε. Mox iidem, εἰς τὸν Παράκλητον.

(8) Socr. et Niceph., ἀγιάζονται, et mox iidem, πιστεύόντων.

(9) Socr. et Niceph., τὸν Υἱὸν, rectius, ut videtur, quam editi et mss. qui habent Θεόν.

(10) Socr. et Niceph., ἡ ἁγία καθολικὴ.

(11) Socr. et Niceph., καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Infra edit. Paris. Socr. et Niceph., ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. Edit. vero Comm. et Reg., ἡ ἁγία καθολικὴ Ἐκκλ.

οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει ἐγέννησε ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, ἀναθεματίζει ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία.

III. « Οὕτε γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν λέγειν ἀφελές, ἐπεὶ μηδαμοῦ τοῦτο τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν φέρεται (12) περὶ αὐτοῦ, οὔτε μὴν ἐξ ἐτέρας τινὸς ὑποστάσεως παρὰ τὸν Πατέρα προϋποκειμένης· ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ γενήσῃ αὐτὸν γεγενῆσθαι διοριζόμεθα (13): "Ἐν γὰρ τὸ ἀγέννητον καὶ ἀναρχον τὸν Χριστὸν Πατέρα ὁ θεὸς διδάσκει λόγος. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλῶς λέγοντας (14), χρονικὸν τι διάστημα προσηυμητέον αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ μόνον τὸν ἀχρόνως αὐτὸν γεγεννηκότα Θεὸν· καὶ χρόνοι γὰρ καὶ αἰῶνες γεγονάσι δι' αὐτοῦ. Οὕτε μὴν συνάναρχον καὶ συναγέννητον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι νομιστέον· συνάρχου γὰρ καὶ συναγεννήτου οὐδεὶς κυρίως πατὴρ ἢ υἱὸς λεχθήσεται. Ἄλλὰ τὸν μὲν Πατέρα μόνον ἀναρχον ὄντα καὶ ἀγέννητον (15) γεγεννηκέαν ἀνεφικτως, καὶ πᾶσιν ἀκατάληπτως οἶδαμεν· τὸν δὲ Υἱὸν γεγενῆσθαι πρὸ αἰῶνων, καὶ μηκέτι ὁμοίως τῷ Πατρὶ ἀγέννητον εἶναι καὶ αὐτὸν, ἀλλ' ἀρχὴν εἶναι τὸν γενήσαντα Πατέρα· κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός.

IV. « Οὕτε μὴν τρία ὁμολογοῦντες πράγματα καὶ τρία πρόσωπα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὰς Γραφάς, τρεῖς διὰ τοῦτο τοὺς Θεοὺς ποιοῦμεν· ἐπειδὴ τὸν αὐτοτελεῖ καὶ ἀγέννητον ἀναρχόν τε καὶ ἀόρατον Θεὸν ἕνα μόνον οἶδαμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς, τὸν μόνον μὲν ἐξ ἐκτουτοῦ τὸ εἶναι ἔχοντα, μόνον δὲ (16) τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀφθόνως τοῦτο χαριζόμενον. Οὕτε μὴν, ἕνα Θεὸν μόνον λέγοντες εἶναι τὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατέρα, τὸν μόνον ἀγέννητον, διὰ τοῦτο ἀρνούμεθα καὶ τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι πρὸ αἰῶνων (17)· ὅποιοι εἰσιν οἱ ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατίως, ὕστερον αὐτὸν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐκ προκλήτης τεθεοποιῆσθαι λέγοντες, τῷ τὴν φύσιν ψιλὸν ἀνθρωπῶν γεγονέναι. Οἶδαμεν γὰρ καὶ αὐτὸν, εἰ καὶ ὑποτέτακται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Θεῷ (18), ἀλλ' ὅμως πρὸ αἰῶνων γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸν κατὰ φύσιν τέλειον εἶναι καὶ ἀληθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα Θεὸν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐνανθρωπήσας δι' ἡμᾶς, καὶ μηδέποτε ἀπολωλεκότα τὸ εἶναι (19).

V. « Βδελυσσόμεθα δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς Λόγον μὲν μόνον αὐτὸν ψιλὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνύπαρκτον ἐπιπλάστως καλοῦντας, ἐν ἐτέρῳ τὸ εἶναι ἔχοντα (20), νῦν μὲν ὡς τὸν προφορικὸν λεγόμενον ὑπὸ τινων, νῦν δὲ ὡς τὸν ἐνδιάθετον· Χριστὸν

¹¹ I Cor. xi, 3.

(12) Socr. et Niceph., ἐμφέρεται.

(13) Socr. et Niceph., διδάσκόμεθα. Mox Niceph., ἕνα γὰρ τὸν ἀγέννητον.

(14) Niceph., ταῖς ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλῶς λέγουσιν, ὡς χρονικόν.

(15) Socr. et Niceph., καὶ ἀνεφικτων. Infra Reg. edit. Comm. Socr. et Niceph., γεγενῆσθαι. Edit. Paris., γεγενῆσθαι.

(16) Ita Reg. Socr. et Niceph. In editis δὲ deest

ctum : aut ingenitum esse Filium : vel Patrem non arbitrio suo aut voluntate genuisse Filium ; anathemate ferit sancta et catholica Ecclesia.

III. « Neque enim tutum est dicere Filium ex non exstantibus esse, cum nusquam divinarum Scripturarum hoc de ipso feratur : vel ex alia prius existente substantia quæ Patris non esset ; sed ex solo Deo eum vere genitum esse definimus ; unum enim ingenitum et sine principio Christi Patrem esse divinus sermo docet. Sed neque eos qui citra Scripturæ auctoritatem temere dicunt : Erat tempus cum non esset, aliquod temporis spatium antecedens cogitare oportet ; sed solum Deum qui sine tempore illum genuit. Tempora enim et sæcula per illum facta sunt. Neque item existimandum est Filium una cum Patre non genitum et principio expertem ; quippe simul non geniti et principio carentis, nemo proprie pater aut filius dici poterit. Sed Patrem qui solus principio carens et ingenitus est, modo ineffabili et omnibus incomprehensibili genuisse novimus. Filium autem ante sæcula genitum fuisse, nec proinde velut Patrem ipsum quoque ingenitum esse ; sed principium habere, Patrem nempe qui se genuit : caput enim Christi Deus ''.

IV. « Nec tamen quæ tres res et tres personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti secundum Scripturas constitemur, ideo tres deos facimus. Unum enim solum ex seipso perfectum, ingenitum, principio carentem, et invisibilem Deum novimus, Deum et Patrem Unigeniti, qui solus ex seipso habet esse, solus copiose illud aliis largitur. Porro tametsi unum Deum solum dicimus Patrem Domini nostri Jesu Christi, solum ingenitum, non ideo negamus Christum quoque Deum esse ante sæcula : ut faciunt 591 Pauli Samosatensis discipuli, affirmantes eum post incarnationem, ex profectu Deum factum esse, postquam natura simplex homo factus fuisset. Scimus enim eum, quamvis Patri et Deo subjectus sit, ante sæcula tamen a Deo genitum, Deum secundum naturam perfectum et verum esse, neque ex homine postea Deum, sed ex Deo hominem propter nos factum esse, neque unquam esse desivisse.

V. « Exsecramur præterea et anathemate damnamus eos, qui illum solum ac simplex Dei Verbum non subsistens, quod in alio suam existentiam habeat, falso appellant, quodque modo velut prolatum a quibusdam dicitur, modo internum nomi-

Mox Socr., ἀφθόνως τὸ εἶναι παρεχόμενον. Niceph., ἀφθόνως χαριζόμενον τὸ εἶναι.

(17) Socr. et Niceph., προαιώνιον.

(18) Τῷ deletum in Reg. deest apud Nic. Mox, πρὸ αἰῶνων deest apud Socr. et Niceph.

(19) Socr. et Nic., καὶ μηδεπώποτε ἀπολωλεκότα τὸ εἶναι Θεόν.

(20) Sic Reg. Socr. et Niceph. Editi vero, ἔχοντι.

natur. Christum autem ipsum et Filium Dei, mediatorem, et imaginem Dei, non fuisse ante sæcula contendunt; sed eo tempore Christum ipsum et Filium Dei factum esse, ex quo nostram carnem ex Virgine assumpsit, non integris abhinc quadringentis annis. Ex eo enim tempore initium regni habuisse Christum contendunt: et hoc regnum, post consummationem et iudicium, finem habiturum.

VI. « Hujusmodi sunt sectatores Marcelli, et Scotini Ancyrogalarum, qui Christi ante sæcula existentiam et divinitatem, ejusque perpetuum regnum cum Judæis inficiantur, ut monarchiam constituere videantur. Scimus enim eum, non esse duntaxat prolatum, et internum Dei Verbum, sed vivum Deum Verbum per se subsistens, Deique Filium et Christum, eumque ante omnia sæcula non per solam præscientiam simul eum Patre exstitisse, et cum illo versatam fuisse, ipsique ad creationem omnium visibilium sive invisibilium ministrasse. Hic enim est cui Pater dixit: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ¹³. » Qui patriarchis facie ad faciem visus est, qui legem dedit, et locutus est per prophetas, qui tandem homo factus est, et Patrem suum omnibus hominibus manifestavit: qui regnat in infinita sæcula. Nullam enim novam dignitatem accepit Christus: sed eum antea perfectum Patrisque per omnia similem esse credimus.

VII. « Illos vero qui dicunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum eundem esse; tria hæc nomina de una eademque re ac persona impie accipientes, merito ab Ecclesia proscribimus: eo quod Patrem qui nec comprehendi, nec pati potest, comprehensioni et passioni per incarnationem subjiciant; cujusmodi sunt qui apud Latinos Patropassiani, apud nos Sabelliani vocantur. Nos enim scimus Patrem qui misit, in propria immutabilis divinitatis conditione permansisse. Christum autem qui missus est, Incarnationis implevisse dispensationem.

VIII. « Itemque illos qui summa impietate dicunt non arbitrio neque voluntate Filium genitum fuisse: involuntariam et invitam quamdam necessitatem Deo attribuentes; ita ut nolens genuerit Filium, impiissimos et ab Ecclesia alienos censemus; quod præter communes de Deo sententias, imo contra mentem Scripturæ divinitus inspiratæ, ejusmodi de

¹³ Genes. 1, 26

(21) Niceph., μὲν εἶναι male.

(22) Eusebium vide in Marcellum.

(23) Apud Socr. et Nic., οὐκ δεest, minus recte.

(24) Ita Reg. Socrat. et Nic. Editi, αὐτόν minus recte.

(25) Sic edit. Comm. et omnes manuscripti codd. Edit. vero Parisiensis ex Socrate sic emendavit, Φοτεινοῦ quasi mendum esset. At Σχοτεινόν vocatum existimamus per antiphrasin.

(26) Τὴν μοναρχίαν Socr. et Nic.

δὲ αὐτόν, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ μεσίτην, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι (21). πρὸ αἰώνων θέλοντας· ἀλλ' ἐκ τότε Χριστὸν αὐτὸν γεγονέναι καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (22), ἐξ οὗ τὴν ἡμετέραν ἐκ τῆς Παρθένου σάρκα ἀνελήφει, πρὸ τετρακοσίων οὐχ (23) ὄλων ἐτῶν. Ἐκ τότε γάρ τὸν Χριστὸν ἀρχὴν βασιλείας ἐσχηκέναι ἐθέλουσι· καὶ τέλος ἐξεῖν αὐτὴν (24) μετὰ τὴν συντέλειαν καὶ τὴν χριστιν.

VI. « Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οἱ ἀπὸ Μαρκελλοῦ καὶ Σχοτεινοῦ (25) τῶν Ἀγκυρογαλατῶν, οἱ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν θεότητα, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ βασιλείαν ὁμοίως Ἰουδαίοις ἀθετοῦσιν, ἐπὶ προφάσει τοῦ συνίστασθαι δοκεῖν τῇ μοναρχίᾳ (26). Ἴσμεν γὰρ αὐτὸν ἡμεῖς, οὐχ ἀπλῶς Λόγον προφορικόν, ἢ ἐνδιάθετον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν Λόγον καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχοντα, καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Χριστὸν, καὶ οὐ προγνωστικῶς συντόντα καὶ συνδιατρίβοντα πρὸ αἰώνων τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, καὶ πρὸς πᾶσαν διακονησάμενον αὐτῷ τὴν δημιουργίαν, εἴτε τῶν ὁρατῶν εἴτε τῶν ἀοράτων (27). Οὗτος γάρ ἐστι, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Πατήρ, ὅτι, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν » ὃ καὶ τοῖς πατριάρχαις αὐτοπροσώπως ὄφθεις (28), δεδωκώς τὸν νόμον, καὶ λαλήσας διὰ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τελευταῖα ἐνανθρωπήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα πᾶσιν ἀνθρώποις φανερώσας, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὁ Χριστὸς προσεληφεν ἀξίωμα, ἀλλ' ἄνωθεν τέλειον αὐτόν, καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα ὅμοιον εἶναι πεπιστεύκαμεν.

VII. « Καὶ τοὺς λέγοντας δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματός τε καὶ προσώπου τὰ τρία ὀνόματα ἀσεβῶς ἐκλαμβάνοντας, εἰκότως ἀποκηρύσσομεν τῆς Ἐκκλησίας· ὅτι τὸν ἀχώρητον καὶ ἀπαθῆ Πατέρα χωρητὸν ἕμα καὶ παθητὸν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑποτίθενται· τοιοῦτοι γάρ εἰσιν οἱ Πατροπασσιανοὶ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις, Σαβελλιανοὶ δὲ καλούμενοι παρ' ἡμῖν. Οἰδαμεν γὰρ ἡμεῖς τὸν μὲν ἀποστειλαντα Πατέρα ἐν τῷ οικίῳ τῆς ἀναλόγως θεότητος ἦθει μεμενηκέναι, τὸν δὲ ἀποσταλέντα Χριστὸν τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν πεπληρωκέναι.

VIII. « Ὅμως δὲ καὶ τοὺς οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει γεγενῆσθαι (29) τὸν Υἱὸν εἰρηκότας ἀνευλαδῶς, ἀνάγκη δὲ δηλονότι ἀβούλητον καὶ ἀπροαίρετον περιτεθεικότας τῷ Θεῷ, ἵνα ἄκων γεννῆσθαι τὸν Υἱὸν, δυσσεβεστάτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ξένους ἐπιγινώσκωμεν (30)· ὅτι τε παρὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, καὶ δὴ καὶ παρὰ τὸ βούλημα τῆς θεοπνεύστου

(27) Socr. et Nic., τῶν ἀοράτων, ἀλλ' ἐνυπόστατον Λόγον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ. Οὗτος γάρ ἐστι πρὸς ὃν εἶπεν, etc.

(28) Socr. et Nic., ὅς . . . ὤφθη.

(29) Sic edit. Comm. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγενῆσθαι.

(30) Sic Reg. Socr. et Nic. Editi, γινώσκωμεν. Mox Reg., καινάς, male. Ibidem editi, τοῦ περὶ Θεοῦ male, τοῦ δεest in Reg. Socr. et Nic.

Γραφῆς, τοιαῦτα τεταλμῆχασι περὶ αὐτοῦ διορίσασθαι. Αὐτοκράτορα γὰρ ἡμεῖς τὸν Θεὸν καὶ (31) Κύριον αὐτὸν ἑαυτοῦ εἰδότας, ἐκουσίως αὐτὸν καὶ ἐθελοντην τὸν Υἱὸν γεγεννηκέναι εὐσεβῶς ὑπειλίφασμεν. Πιστεύοντες δὲ ἐμφοδῶς (32) καὶ τῷ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι· «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ,» οὐχ ὁμοίως αὐτὸν τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις κτίσμασιν ἢ ποιήμασι γεγενῆσθαι νοοῦμεν. Ἄσεβδὸς γὰρ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀλλότριον τὸ τὸν κτίστην τοῖς δι' αὐτοῦ κεκτισμένοις (33) δημιουργήμασι παραβάλλειν, καὶ τὸν αὐτὸν τῆς γενέσεως τοῖς ἄλλοις τρόπον ἔχειν καὶ αὐτὸν νομίζειν. Μόνον γὰρ καὶ μόνως τὸν μονογενῆ Υἱὸν γεγενῆσθαι (34) γνησίως τε καὶ ἀληθῶς διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεῖαι Γραφαί.

IX. « Ἄλλ' οὐδὲ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν εἶναι, ζῆν τε καὶ ὑπάρχειν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγοντες, διὰ τοῦτο χωρίζομεν αὐτὸν τοῦ Πατρὸς, τόπους (35) καὶ διαστήματά τινα μεταξὺ τῆς συναφείας αὐτῶν σωματικῶς ἐπινοοῦντες. Πεπιστεύκαμεν γὰρ ἀμεισιτέτως αὐτούς καὶ ἀδιαστάτως ἀλλήλοις (36) ἐπισυνῆφθαι, καὶ ἀχωρίστους ὑπάρχειν ἑαυτῶν· ὅλου μὲν τοῦ Πατρὸς ἐνστερνισμένου τὸν Υἱὸν, ὅλου δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐξερτημένου καὶ προσπεφυκτός τῷ Πατρὶ, καὶ μόνου τοῖς πατρῷοις κόλποις ἀναπαυομένου διηγεκῶς (37). Πιστεύοντες οὖν εἰς τὴν παντέλειον Τριάδα τὴν ἀγιωτάτην, τουτέστιν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ Θεὸν μὲν τὸν Πατέρα λέγοντες, Θεὸν δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, οὐ δύο τούτους Θεοὺς, ἀλλ' ἓν ὁμολογοῦμεν τῆς θεότητος ἀξίωμα, καὶ μίαν ἀκριβῆ τῆς βασιλείας τὴν συμφωνίαν (38)· πανταρχοῦντος μὲν καθόλου πάντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, μόνου τοῦ Πατρὸς· τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτεταγμένου τῷ Πατρὶ· ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ πάντων μετ' αὐτὸν βασιλεύοντος τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀφθότως τοῖς ἁγίοις δωρουμένου πατρικῶ βουλήματι. Οὕτω γὰρ τὸν περὶ τῆς εἰς Χριστὸν μοναρχίας συνίστασθαι λόγον παρέδωσαν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ λόγοι.

X. « Ταῦτα ἠναγκάσθημεν μετὰ τὴν ἐν ἐπιτομῇ προεκτεθεῖσαν πίστιν πλαύτερον ἐπεξεργάσασθαι οὐ κατὰ περιττὴν φιλοτιμίαν, ἀλλ' ἵνα πᾶσαν τὴν τῆς ἡμετέρας ὑπολήψεως ἀλλοτριαν ἀνακαθάρωμεν ὑπόψιαν παρὰ τοῖς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀγνοοῦσι, καὶ γνώσιν οἱ κατὰ τὴν δύσιν πάντες, ὁμοῦ μὲν τῆς συκοφαντίας τῶν ἑτεροδόξων τὴν ἀναίδειαν, ὁμοῦ δὲ τῶν

¹¹ Prov. viii, 22.

(31) Καὶ deest in Socr. Infra idem et Nic., καὶ θέλοντα.

(32) Sic Reg. Socr. Nic. Edit. vero Comm., ἐμφοδῶς. Edit. Parisiens., ἐμφοδῖος. Ibid. Socrat. et Niceph., τὸ περὶ αὐτοῦ λεγόμενον. Ibid. Reg. post λέγοντι habet ὅτι.

(33) Sic omnes mss. et editi. Socr. et Niceph., ἐκτισμένοις. Paulo post Socr., τοῖς ἄλλοις τρόπων. Mox Reg., καὶ αὐτόν. Particula καὶ in editis deest.

(34) Ita Reg. et Basil. bene. Editi cum Socr. et Niceph., γεγενῆσθαι. Mox Reg. Socr. et Niceph., ἡμᾶς. Editi, ὑμᾶς perperam.

(35) Sic Reg. Socr. et Niceph. In editis vero. οὐ

illo ausi sint desinere. Nos enim Deum sibi ipsi imperantem, ac sui Dominum agnoscentes, eum sponte ac libere Filium genuisse pie censemus. Porro licet cum timore credamus illi de se dicenti : « Dominus creavit me principium 592 viarum suarum ad opera sua » ; non tamen quo modo creaturæ et officia ab illo facta sunt, eodem et illum factum esse intelligimus. Impium enim est, et ab ecclesiastica fide alienum, creatorem cum rebus quas creavit conferre, et eodem generationis modo atque alias creaturas illum editum esse arbitrari. Quippe unigenitum Filium, unum et unice genitum fuisse, germane ac vere docent nos divinæ Scripturæ.

IX. « Sed neque tametsi dicimus Filium per se ipsum esse, vivere ac subsistere, perinde atque Patrem, illum idcirco a Patre separamus, spatia quædam et intervalla quibus disjuncti sunt corporali modo intelligentes. Credimus enim, eos absque ullo medio et interstitio conjunctos esse, nec a se invicem posse ullatenus separari : ita ut totus Pater Filium in sinu suo complectatur, et totus Filius a Patre pendeat, illi adhæreat, solusque in Patris sinu perpetuo conquiescat. Credentes igitur in undique perfectam et sanctissimam Trinitatem, id est in Patrem, et in Filium, et in Spiritum sanctum : cum Deum Patrem, Deum item Filium dicimus, non hos, duos Deos, sed unam confitemur divinitatis dignitatem, et unam absolutam regni concordiam ; ita ut solus Pater omnibus omnino, et ipsi quoque Filio dominetur ; Filius verò Patri subjiciatur, et illo excepto omnibus post illum dominetur quæ ab ipso facta sunt ; et Spiritus sancti gratiam Patris voluntate, sanctis affatim largiatur. Sic enim ejus quæ in Christo est monarchiæ rationem constare, sacra nobis eloquia tradiderunt.

X. « Hæc coacti sumus, post fidem compendio antehac editam, fusius explicare, non superflua ambitione impulsus, sed ut alienam omnem de fide nostra suspicionem levarem, eorum maxime qui rerum nostrarum imperiti sunt, utque Occidentales omnes cum adversariorum sycophantiæ impudentiam, tum Orientalium ecclesiasticam in Domino senten-

τόπους. Ibid. Nicephor., τόπους δὲ καί. Infra Reg. Socr. et Nicephor., σωματικῶς. Editi, σωματικῶν perperam.

(36) Regius codex, διαστάτως ἀλλήλοις : deest illud in Socr. et Nicephor. Mox idem ὅλου.

(37) Ita Reg. Editi, ἐπαναπαυομένου. Totum hunc locum sic habent Socr. et Niceph., καὶ μόνου τοῖς πατρῷοις κόλποις ἀναπαυόμενον. Paulo post iidem, ἀγιωτάτην, τὸν Πατέρα λέγοντες Θεὸν, καὶ τὸν Υἱὸν, οὐ δύο τούτους Θεοὺς, ἀλλ' ἓνα ὁμολογοῦμεν, μετὰ (Nic., κατὰ) τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα.

(38) Socr. et Nic., συνάφειαν. Mox μόνου deest in Socrate et Nicephoro

tiam, exploratam habeant, sinceroque divinitus inspiratarum Scripturarum testimonio confirmatam, apud eos qui mente minime perversa sunt. »

27. Sed neque his steterunt : iterum namque Sirmii adversus Photinum coacti, aliam fidei formulam ediderunt, non ita prolixam, neque tot verbis conscriptam : sed plurimis detractis, alia addiderunt, veluti ea a quibusdam sibi suggerentibus accepissent.

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem omnium : ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium, Dominum nostrum Jesum Christum, ex Patre natum ante omnia sæcula : Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terra, visibilia et invisibilia. Qui Verbum est et sapientia, lux vera, et vita ; qui in novissimis diebus propter nos homo factus est ; natusque ex sancta Virgine, crucifixus, mortuus et sepultus ; qui resurrexit ex mortuis tertia die, et assumptus est in cœlum, sedetque ad dexteram Patris. Et venturus 593 est in consummatione sæculi judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua, cujus regnum perpetuum permanet in infinita sæcula. Erit enim sedens ad dexteram Patris, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Et in Spiritum sanctum, hoc est, Paraclitum, quem apostolis pollicitus, se, post ascensum suum in cœlos, missurum, misit, ut doceret eos et suggereret eis omnia ; per quem omnes animæ, quæ in eum sincere credunt, sanctificentur.

αὐτοῦ ἄνοδον ἀποστείλαι, διδάξαι καὶ ὑπομνήσαι αὐτοὺς πάντα, ἐπεμψε· δι' οὗ καὶ ἀγιάζονται αἱ τῶν ἐλλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί.

I. « Eos porro qui dicunt, Filium ex non exstantibus, aut ex alia substantia, et non ex Deo esse : aut tempus vel sæculum fuisse cum existeret, alienos a se agnoscit sancta et catholica Ecclesia.

II. « Iterum ergo dicimus : Si quis Patrem et Filium duos Deos dicit, anathema esto.

III. « Et si quis, cum dicat Deum Christum, et ante sæcula Dei Filium esse, eundem non confiteatur ad creationem universorum Patri ministrasse, anathema esto.

IV. « Si quis ingenuum illum, aut partem ejus ex Maria natum dicere ausit, anathema esto.

V. « Si quis secundum præscientiam ante Ma-

(39) Ἐν Κυρίῳ deest apud Niceph. Socr. habet ἐν Χριστῷ.

(40) Socr. et Nic., παρ' αὐτοῖς ἀδιαστρόφως. Quæ sequelantur, τέλος ταύτης τῆς ὁμολογίας, a Parisiensibus de more addita, expunximus, quod in nullis legantur codicibus.

(41) Sexta fidei formula scripta anno 551. — In edit. Paris., ἑτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, quæ cum desunt in edit. Comm. et in omnibus manuscriptis, ommissa sunt. Hæc fidei confessio exstat apud Socratem libro II, cap. 30, apud Nicephorum lib. IX, cap. 31, et apud Hilarium *De synodis*, col. 1174

Α ἀνατολικῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐν Κυρίῳ (39) φράσημα, μαρτυρούμενον ἀδιάστως ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, παρὰ τοῖς ἀδιαστρόφοις (40). »

· 27. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτοις ἐνέμειναν· πάλιν γὰρ ἐν Σερμίῳ συνελθόντες κατὰ Φωτεινοῦ, τότε συνέθηκαν αὐθις πίστιν, οὐκέτι μὲν οὕτω σχολιοτενή, οὐδὲ τοσαύτην τοῖς ῥήμασιν· ἀφελόντες δὲ τὰ πλεῖστα καὶ προσθέντες ἄλλα, ὡσπερ ἐξ ὑποβολῆς παρὰ τινῶν ἀκούσαντες, ἔγραψαν ταῦτα.

(41) « Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, τὸν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ (42) καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ἅγιον ἐκ φωτὸς, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα, τὰ τε (43) ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν, καὶ φῶς ἀληθινόν, καὶ ζωὴν· τὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα· καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανόν, καὶ καθεσθέντα (44) ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ σωματεία τοῦ αἰῶνος κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία, ἀκατάπαυστος οὔσα, διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας· ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτέστι τὸν Παράκλητον, ὅπερ ἔπαγγε-

λόμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναστῆναι, ἐπέμψε· δι' οὗ καὶ ἀγιάζονται αἱ τῶν ἐλλικρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυχαί.

I. « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ἢ αἰὼν, ὅτε οὐκ ἦν, ἄλλοτριούς οἶδεν ἢ ἅγια καὶ (45) καθολικὴ Ἐκκλησία.

II. « Πάλιν οὖν ἐρούμεν· Εἴ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δύο λέγει Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω.

III. « Καὶ εἴ τις, λέγων Θεὸν τὸν Χριστόν πρὸ αἰώνων (46) Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὑποურγηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὄλων δημιουργίαν μὴ ὁμολογίῃ, ἀνάθεμα ἔστω.

IV. « Εἴ τις τὸν ἀγέννητον (47), ἢ μέρος αὐτοῦ ἐκ Μαρίας λέγειν γεγενῆσθαι (48) τολμᾷ, ἀνάθεμα ἔστω.

V. « Εἴ τις κατὰ πρόγνωσιν πρὸ Μαρίας λέγει τὸν

(42) Socr. et Nic., ἐν οὐρανοῖς.

(43) Te deest in Socr. et Niceph. Infra καὶ σοφίαν deest apud Nicephorum.

(44) Socr. et Nicephor., καθίσαντα.

(45) In Regio καὶ deest.

(46) Niceph., προαιώνιον.

(47) Regius et Basil. ἀγέννητον minus recte.

(48) Sic mss. et editi omnes. Socr. et Niceph., γεγενῆσθαι, et ita legendum videtur. Mox Socrat. et Niceph., εἴ τις κατὰ πρόγνωσιν τὸν ἐκ Μαρίας, et ita legit Hilarius.

Υἱὸν εἶναι, καὶ μὴ πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γε-
γεννημένον πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ δι' αὐτοῦ γεγε-
νησθαι τὰ πάντα, ἀνάθεμα ἔστω.

VI. « Εἰ τις τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ πλατύνεσθαι, ἢ
συστέλλεσθαι φάσκει, ἀνάθεμα ἔστω.

VII. « Εἰ τις πλατυνομένην τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ
τὸν Υἱὸν λέγει ποιεῖν, ἢ τὸν πλατυσμὸν τῆς οὐσίας
αὐτοῦ Υἱὸν ὀνομάζει, ἀνάθεμα ἔστω.

VIII. (49) « Εἰ τις ἐνδιέθετον ἢ προφορικὸν λόγον
λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

IX. « Εἰ τις ἄνθρωπον μόνον λέγει τὸν ἐκ Μαρίας
Υἱὸν, ἀνάθεμα ἔστω.

X. « Εἰ τις Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν ἐκ Μαρίας
λέγων, Θεὸν τὸν ἀγέννητον οὕτω νοεῖ (50), ἀνάθεμα
ἔστω.

XI. « Εἰ τις τὸ, « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ Β
μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός, » ἐπ' ἀναι-
ρέσει εἰδώλων καὶ τῶν μὴ ὄντων θεῶν εἰρημένον,
ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ Μονογενοῦς πρὸ αἰώνων Θεοῦ Ἰου-
δαϊκῶς ἐκλαμβάνοι, ἀνάθεμα ἔστω.

XII. « Εἰ τις τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἀκού-
ων, τὸν Λόγον εἰς σάρκα μεταβεβλήσθαι νομίζοι, ἢ
τροπῆν ὑπομεμνηχότα ἀνειληφέναι τὴν σάρκα λέ-
γοι (51), ἀνάθεμα ἔστω.

XIII. « Εἰ τις, τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἑσταυ-
ρωμένον ἀκούων, τὴν θεότητα αὐτοῦ (52) φθοράν, ἢ
πάθος, ἢ τροπῆν, ἢ μείωσιν, ἢ ἀναιρέσιν ὑπομεμ-
νηκέναι λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω.

XIV. « Εἰ τις τὸ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » μὴ
τὸν Πατέρα πρὸς τὸν Υἱὸν λέγειν, ἀλλ' αὐτὸν πρὸς
ἑαυτὸν λέγοι τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω. C

XV. (53) « Εἰ τις μὴ τὸν Υἱὸν λέγοι τὸν Ἀβραάμ
ἐωρασθαι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον Θεὸν, ἢ μέρος αὐτοῦ,
ἀνάθεμα ἔστω.

XVI. « Εἰ τις τῷ Ἰακώβ μὴ τὸν Υἱὸν ὡς ἄνθρωπον
πεπαλαικέναι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον Θεὸν, ἢ μέρος
αὐτοῦ λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω.

XVII. « Εἰ τις τὸ, « Ἐβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυ-
ρίου, » μὴ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκλαμβά-
νοι, ἀλλ' αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λέγει βεβραχέναι, ἀνά-
θεμα ἔστω. Ἐβρεξε γὰρ Κύριος ὁ Υἱὸς παρὰ Κυρίου
τοῦ Πατρὸς.

XVIII. « Εἰ τις, ἀκούων Κύριον τὸν Πατέρα, καὶ
τὸν Υἱὸν Κύριον, καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν
Υἱὸν, ἐπεὶ Κύριος ἐκ Κυρίου (54), δύο λέγει Θεούς,
ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ συντάσσομεν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, D
ἀλλ' ὑποτεταγμένον τῷ Πατρὶ. Οὔτε γὰρ κατήλθεν
ἐπὶ Σόδομα (55) ἀνευ βουλής τοῦ Πατρὸς, οὔτε ἔβρεξεν
ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ Κυρίου, αὐθεντοῦντος δηλαδὴ

¹⁰ Isa. xlv, 6. ¹¹ Joan. 1, 14. ¹² Gen. 1, 26.

(49) Ita Regius. Totus hic anathematismus in
ciliis deest. Socrat. vero et Niceph., προφορικὸν
Λόγον λέγοι τὸν Υἱόν, et ita legit Hilarius, quam le-
ctionem sequi visum est. In Regio Λόγον deest.

(50) Socrat. et Niceph., αὐτόν. Sed Hilarius cum
Athanasio legit. Sequens anathematismus apud Hil-
arium est xxiii.

(51) Λέγοι deest in Socrat. et Niceph., sed lectum
fuit ab Hilario.

(52) Socrat. non habet τὴν θεότητα αὐτοῦ. Ni-

riam Filium esse dicit, et non ante sæcula ex Pa-
tre genitum apud Deum esse, ac per eum non om-
nia fuisse facta, anathema sit.

VI. « Si quis Dei substantiam dilatari, aut con-
trahi dixerit, anathema sit.

VII. « Si quis dilatatam Dei substantiam Filium
facere dixerit, aut dilatationem substantiæ ejus Fi-
lium nominet, anathema esto.

VIII. « Si quis internum aut prolatitium, esse
Dei Filium dixerit, anathema sit.

IX. « Si quis Filium ex Maria natum, hominem
tantum esse dicat, anathema sit.

X. « Si quis Deum et hominem ex Maria na-
tum, Deum ingentum ipsum intelligat, anathe-
ma sit.

XI. « Si quis illud, « Ego Deus primus, et ego
postea et præter me non est Deus ¹⁰, » quod ad idolo-
lorum, falsorumque deorum subversionem dictum
est, subversionem Unigeniti, ante sæcula Dei, Ju-
daico more accipiat, anathema sit.

XII. « Si quis illud, « Verbum caro factum
« est ¹¹, » audiens, Verbum in carnem mutatum esse
existimet, aut mutationem quamdam, in assu-
mendo carnem, passum esse dicat, anathema sit.

XIII. « Si quis unigenitum Filium Dei crucifi-
xum audiens, divinitatem ejus corruptionem, passio-
nem, mutationem, diminutionem aut destru-
ctionem subiisse dicat, anathema sit.

XIV. « Si quis illud, « Faciamus hominem ¹², »
non Patrem Filio, sed sibi ipsi Deum dixisse affir-
maverit, anathema sit.

XV. « Si quis dixerit Abraham non vidisse Fi-
lium, sed ingentum Deum aut partem ejus, ana-
thema sit.

XVI. « Si quis cum Jacobo non Filium ut ho-
minem colluctatum esse dicat, sed ingentum Deum,
aut partem ejus, anathema sit.

XVII. « Si quis illud, « Pluit Dominus a Domi-
no ¹³, » non de Patre ac Filio accipiat, sed ipsum
a seipso pluisse dicat, anathema sit : pluit enim
Filius Dominus, a Domino Patre.

XVIII. « Si quis audiens Dominum Patrem et
Dominum Filium, aut Dominum Patrem et Filium,
594 quod Dominus ex Domino sit, duos dicat Deos,
anathema esto. Non enim Filium exæquamus Pa-
tri, sed subditum illi esse intelligimus. Neque enim
sine voluntate Patris descendit Sodomam, neque
pluit a semetipso, sed a Domino, id est per aucto-
17 Gen. xix, 24.

ceph., κατὰ τὴν θεότητα.

(53) Totus hic anathematismus deest apud Ni-
ceph.

(54) Socrat. et Niceph., καὶ Κύριον τὸν Πατέρα
καὶ τὸν Υἱὸν εἶποι, καὶ Κύριος ἐκ Κυρίου λέγων, δύο
λέγοι Θεούς.

(55) Socrat. et Nicephor. minus recte οὕτε γὰρ
κατήλθεν εἰς σῶμα, nobiscum legit Hilarius : Neque
enim descendit in Sodomam.

ritatem Patris; neque sedet ad dexteram Patris a semetipso, sed audit Patrem dicentem : « Sede a dextris meis ¹⁰. »

XIX. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam personam dicat, anathema sit.

XX. « Si quis Spiritum sanctum Paracletum dicens, ingentium Deum dixerit, anathema sit.

XXI. « Si quis, ut nos docuit Dominus, non alium Paracletum dicat præter Filium, dixit enim : « Et alium Paracletum mittet vobis Pater, quem ego rogabo ¹¹, » anathema sit.

XXII. « Si quis Spiritum sanctum partem Patris aut Filii dixerit, anathema sit.

XXIII. « Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres Deos dixerit, anathema sit.

XXIV. « Si quis voluntate Dei, ut unam ex rebus factis Filium Dei factum esse dixerit, anathema sit.

XXV. « Si quis Filium non volente Patre genitum esse dicat, anathema sit. Non enim coactus Pater, vel naturali necessitate ductus, cum nollet genuit Filium : sed simul ac voluit, sine tempore, et sine passione ex se genitum illum edidit.

XXVI. « Si quis ingentium et principio carentem dixerit Filium, ita ut duo principio carentia, et duo ingenta dicat, duosque Deos faciat, anathema sit. Caput enim quod est principium omnium Filium est ; caput vero quod est principium Christi, Deus est ; ita enim ad unum, qui est sine principio omnium principium, omnia per Filium *pie* referimus.

XXVII. « Et iterum Christianismi sententiam accurate exponentes dicimus : Si quis negaverit Christum Deum, Filium Dei esse ante sæcula, et Patri ad universorum creationem ministrasse ; sed ex quo tempore ex Maria genitus est, Christum ac Filium appellatum fuisse, et tunc incepisse Deum esse, anathema sit. »

28. His omnibus rejectis, quasi præstantiora excogitassent, fidei doctrinam formulamque statuunt, et hæc Sirmii Latine scribunt, quæ Græce translata sunt :

« Cum nonnulla putaretur esse de fide discepta-

¹⁰ Psal. cix, 1. ¹¹ Joan. xiv, 16

(56) In editis Athanasii et in mss. male hic legitur *ἀνάθεμα* *ἔστω*, quod cum desit in Niceph. et Hilario, expunctum est.

(57) Socrat. et Niceph., λέγοι.

(58) Regius λέγει solus. Infra ὁ Κύριος deest apud Socratem, cujus loco apud Niceph. legitur ἡ Γραφή.

(59) Regius solus, λέγει. Mox Socrat. et Niceph., ὡς ἐν τῶν κτισμάτων.

(60) Ita Reg. Socrat. et Niceph. Editi vero, γεγενῆσθαι. Mox Socrat., φυσικῆς αὐθις. Niceph. totum hunc locum invertit.

(61) Reg. Socrat. et Niceph., ὡς οὐκ ἤθελεν. Editi, ὡς οὐκ ἠθέλησεν.

τοῦ Πατρὸς· οὐτε κάθεται ἐκ δεξιῶν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀκούει λέγοντος τοῦ Πατρὸς· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου (56). »

XIX. « Εἰ τις τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἓν πρόσωπον λέγει (57), ἀνάθεμα ἔστω.

XX. « Εἰ τις, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Παράκλητον λέγων, τὸν ἀγέννητον λέγοι Θεὸν (58), ἀνάθεμα ἔστω.

XXI. « Εἰ τις, ὡς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, μὴ ἄλλον λέγοι τὸν Παράκλητον παρὰ τὸν Υἱὸν· εἰρηκε γάρ· « Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν ὁ Πater, ὃν ἐρωτήσω ἐγὼ, » ἀνάθεμα ἔστω.

XXII. « Εἰ τις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μέρος λέγοι τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ Υἱοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

XXIII. « Εἰ τις τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς λέγοι (59) Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω.

XXIV. « Εἰ τις βουλήσει τοῦ Θεοῦ ὡς ἐν τῶν ποιημάτων γεγονέναι λέγοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω.

XXV. « Εἰ τις μὴ θελήσαντος τοῦ Πατρὸς γεγενῆσθαι (60) λέγοι τὸν Υἱὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ βίασθεος ὁ Πater ὑπὸ ἀνάγκης φυσικῆς ἀχθεῖς, ὡς οὐκ ἤθελεν (61), ἐγέννησε τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἅμα τε ἠβουλήθη, καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς ἐξ ἑαυτοῦ αὐτὸν γεννήσας ἐπέδειξεν (62).

XXVI. « Εἰ τις ἀγέννητον καὶ ἀναρχον λέγοι τὸν Υἱὸν, ὡς δύο ἀναρχα καὶ δύο ἀγέννητα λέγων, καὶ δύο ποιῶν Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Κεφαλὴ γάρ, ὃ ἐστὶν ἀρχὴ πάντων, ὁ Υἱός· κεφαλὴ δὲ, ὃ ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ Χριστοῦ, ὁ Θεός (63)· οὕτω γὰρ εἰς μίαν ἀναρχον τῶν ὄλων ἀρχὴν δι' Υἱοῦ εὐσεβῶς τὰ πάντα ἀναγομεν.

XXVII. « Καὶ πάλιν συνδιακριθεῖντες (64) τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν ἔννοιαν λέγομεν, ὅτι, Εἰ τις Χριστὸν Θεὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προσιώνιον ὄντα, καὶ ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὄλων δημιουργίαν μὴ λέγοι· ἀλλ' ἐξ οὗ ἐκ Μαρίας ἐγενήθη, ἐκ τότε καὶ Χριστὸν καὶ Υἱὸν κακῆσθαι, καὶ ἀρχὴν εἰληφέναι τοῦ Θεοῦ εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω (65). »

28. Ταῦτα πάντα παρωσάμενοι· καὶ ὡσπερ βελτίονα ἐπινοήσαντες, δογματίζουσιν ἄλλην πίστιν, καὶ γράφουσι ταῦτα ἐν Σιρμίῳ· Ῥωμαῖοι μὲν, ἐρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί·

(66) « Ἐπειδὴ περὶ πίστεως ἔδοξε τινα διόσχεψιν

(62) Socrat., ἀπέδειξεν. Post hanc vocem editi et codices Athanasii, itemque editi Socr. addunt, ἀνάθεμα ἔστω. Sed hæc cum absint a Niceph. et Hilario, maleque posita sint, expunximus.

(63) Socrat. et Niceph.. Κεφαλὴ γάρ ἐστι καὶ ἀρχὴ πάντων ὁ Υἱός. Niceph., Ὁ Θεός· κεφαλὴ δὲ ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός.

(64) Socrat. et Niceph., οὖν διακριθεῖντες. Paulo post Socrat. et Niceph., ὅτι εἰ τις Χριστὸν Ἰησοῦν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ αἰώνων ὄντα.

(65) Socrat. et Niceph. post ἀνάθεμα ἔστω addunt, ὡς ὁ Σαμοσατεύς.

(66) Septima fidei confessio anno 357. Hæc fidei formula Latine primum scripta fuit, ut habetur apud

γενέσθαι, πάντα ἀσφαλῶς ἐζητήθη καὶ διερευνηθή A
 ἔν τῷ Σιρμίῳ ἐπὶ παρουσίᾳ Οὐάλεντος, καὶ Οὐρσα-
 κίου, καὶ Γερμινίου, καὶ τῶν λοιπῶν. Συνέστηκεν
 ἓνα Θεὸν εἶναι Πατέρα παντοκράτορα (67), καθὼς
 καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ καταγγέλλεται· καὶ ἓνα μο-
 νογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν,
 ἐξ αὐτοῦ πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα. Διό Θεοῦς (68)
 μὴ χρῆναι λέγειν· ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Κύριος εἶρηκε·
 « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν,
 « καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Διὰ τοῦτο καὶ πάντων
 Θεός ἐστι, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν· « Ἦ
 « Ἰουδαίων μόνων ὁ Θεός, οὐχὶ καὶ ἔθνων ; Ναὶ καὶ
 « ἔθνων· ἐπειπερ εἷς ὁ Θεός, ὃς δικαιοῦσαι περιτομῆν
 « ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ πίστεως (69) »
 καὶ ἴσα μὲν λοιπὰ πάντα συμφωνεῖ, καὶ οὐδεμίαν
 ἔχει ἀμφιβολίαν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὺς τινὰς κινεῖ περὶ B
 τῆς λεγομένης Ῥωμαϊστὶ μὲν σουβσταντίας (70),
 Ἑλληνιστὶ δὲ λεγομένης οὐσίας, τουτέστιν, ἵνα ἀκρι-
 βέστερον γνωσθῇ, τὸ ὁμοούσιον, ἢ τὸ λεγόμενον ὁμοιο-
 οῦσιον (71)· οὐ χρῆ τινα τούτων παντελῶς μνήμην
 γίνεσθαι, οὐδὲ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι ἐν τῇ Ἐκ-
 κλησίᾳ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, καὶ διὰ τοῦτον τὸν λο-
 γισμὸν, ὅτι ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς οὐ γέγραπται
 περὶ τούτων· καὶ ὅτι ταῦτα ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων
 γνῶσιν καὶ τὸν ἀνθρώπων νοῦν ἐστὶ· καὶ ὅτι οὐδεὶς
 δύναται τὴν γενεάν τοῦ Υἱοῦ διηγῆσασθαι, καθὼς γέ-
 γραπται· « Τὴν γενεάν (72) αὐτοῦ τίς διηγῆσεται ; »
 Μόνον γὰρ εἶδέναι τὸν Πατέρα φανερόν ἐστι, πῶς τὸν
 Υἱὸν ἐγέννησε, καὶ πάλιν τὸν Υἱὸν, πῶς αὐτὸς γε-
 γέννηται παρὰ τοῦ Πατρὸς (73). Οὐδενὶ δὲ ἀμφίβο- C
 λόν ἐστι, μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα· οὐδὲ γὰρ διαστά-
 σεῖεν ἂν τις τὸν Πατέρα (74), τιμῇ, καὶ ἀξίᾳ, καὶ
 θεότητι, καὶ αὐτῷ τῷ ὄνοματι τῷ πατρικῷ μείζονα
 εἶναι, διαμαρτυρουμένου αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ὁ ἐμὲ
 « πέμψας Πατὴρ μείζων μου ἐστὶ. » Καὶ τοῦτο δὲ καθ-
 ολικὸν εἶναι οὐδεὶς ἀγνοεῖ, δύο πρόσωπα εἶναι, Πα-
 τρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ τὸν μὲν Πατέρα μείζονα, τὸν δὲ
 Υἱὸν ὑποταταγμένον τῷ Πατρὶ (75) μετὰ πάντων, ὧν
 αὐτῷ ὁ Πατὴρ ὑπέταξε. Τὸν δὲ Πατέρα ἀρχὴν μὴ
 ἔχειν, καὶ ἀόρατον εἶναι, καὶ ἀθάνατον εἶναι (76),
 καὶ ἀπαθῆ εἶναι· τὸν δὲ Υἱὸν γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός. Καὶ τοῦτου τὴν
 γένεσιν, καθὼς προεῖρηται, μηδένα γινώσκειν, εἰ μὴ
 μόνον τὸν Πατέρα. Αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν καὶ Κύριον καὶ
 Θεὸν ἡμῶν σάρκα ἦτοι σῶμα, τουτέστιν ἀνθρώπων, D

tio, diligenter omnia apud Sirmium tractata sunt
 et discussa, praesentibus Valente, Ursacio, Germinio
 et caeteris. Unum constat Deum esse et Patrem
 omnipotentem, ut sic per universum orbem
 creditur. Et unicum Filium ejus Jesum Christum
 Dominum Salvatorem nostrum, ex ipso ante saecula
 genitum. Duos autem Deos nec posse nec debere
 praedicari, quia ipse Dominus dixit : « Ibo ad
 « Patrem meum et ad Patrem vestrum, ad Deum
 « meum et ad Deum vestrum »²⁰. » Ideo omnium Deus
 unus est, sicut Apostolus docuit : « An Judaeorum
 « Deus tantum ? nonne et gentium ? Imo et gen-
 « tium. Quoniam quidem unus est Deus, qui justifi-
 « cat circumcisionem ex fide, et praeputium per fi-
 « dem »²¹ ; » sed et caetera convenerunt nec ullam ha-
 bere potuerunt discrepantiam. Quod vero quosdam
 aut multos movebat, 595 de substantia, quae Graece
 asia appellatur, id est (ut expressius intelligatur)
 homousion , aut quod dicitur homoeusion :
 nullam omnino fieri oportere mentionem nec quem-
 quam praedicare, ea de causa et ratione, quod nec
 in divinis Scripturis contineatur ; et quod super
 hominis scientiam sit, nec quisquam possit nati-
 vitem Filii enarrare, de quo scriptum est : « Ge-
 « nerationem ejus quis enarrabit »²² ? » Scire autem
 manifestum est solum Patrem quomodo genuerit
 Filium suum ; et Filium quomodo genitus sit a
 Patre. Nulla ambiguitas est majorem esse Patrem.
 Nulli potest dubium esse Patrem, honore, dignitate,
 claritate, majestate et ipso nomine Patris majorem
 esse, Filio ipso testante : « Qui me misit Pater, major
 « me est »²³. » Et hoc catholicum esse, nemo ignorat,
 duas personas esse Patris et Filii. Majorem Patrem,
 Filium subjectum, cum omnibus his quae ipsi Pater sub-
 jecit. Patrem initium non habere, invisibilem esse,
 immortalem esse, impassibilem esse : Filium autem
 natum esse ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lu-
 mine. Cujus Filii generationem, ut ante dictum est,
 neminem scire, nisi Patrem suum. Ipsum autem
 Filium Dei, Dominum et Deum nostrum, sicuti le-
 gitur, carnem vel corpus, id est hominem susce-
 pisse ex utero Virginis Mariae, sicut angelus praedi-
 cavit. Ut autem Scripturae omnes docent, et praeci-
 pue ipse magister gentium Apostolus, hominem
 suscepisse de Maria Virgine, per quem compassus

²⁰ Joan. xx, 17. ²¹ Rom. iii, 29, 30. ²² Isa. liii, 8. ²³ Joan. xiv, 28.

Hilarium *De synodis*, col. 1156, unde illam transcripsimus. Legitur ea item apud Socratem lib. ii, c. 30, et apud Niceph. lib. ix, c. 31.

Titulus apud Hilarium : *Exemplum blasphemiae apud Sirmium per Osium et Potamium conscriptae*. At non putatur Osium illam conscripsisse, sed cum eidem subscripsisset, fraude fortasse Arianorum obtinuit, ut ea Osii confessio vocaretur. Vide quae ea de re dicuntur in Hilariana postrema editione, et in vita Athanasii nostra ad annum 357.

(67) Sic Reg. Socrat. et Niceph. In editis Πατέρα deest. Infra Socrat. et Niceph., Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν.

(68) Socrat. et Niceph., δύο δὲ Θεοὺς.

(69) Haec καὶ ἀκροβυστίαν διὰ πίστεως desunt in

Socrat. et Niceph.

(70) Socrat., σουβσταντίας. Niceph., σουσταντίας.

(71) Sic Regius. Editi vero, ὁμοούσιον.

(72) Ita Reg. et Nic. Editi vero cum Socrat., Τὴν δὲ γενεάν.

(73) Socrat. et Niceph., Ἀπὸ τοῦ Πατρὸς.

(74) Haec, Οὐδὲ γὰρ διαστάσειεν ἂν τις τὸν Πατέρα, absunt a Socrat. et Niceph. Mox Regius, θεϊότητι. Paulo post Regius secunda manu, διαμαρτυρούμενον.

(75) Τῷ Πατρὶ deest in Socrat. et Niceph.

(76) Sic Regius, Socrat. et Niceph. εἶναι deest in editis hic tantum. Mox edit. Paris., γεγενῆσθαι mendose. Alii omnes, γεγενῆσθαι.

est. Illa autem clausula est totius fidei, et illa confirmatio quod Trinitas semper servanda est, sicut legimus in Evangelio: « Ite et baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ».* Integer, perfectus numerus Trinitatis est, Paracletus autem Spiritus per Filium est; qui missus venit juxta promissum, ut apostolos et omnes credentes instrueret, doceret, sanctificaret. »

« Ζητε πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀκέραιος δὲ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος (80). Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τῷ ἁγίῳ, δι' Υἱοῦ ἀποσταλὲν, ἦλθε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας ἀναδιδάξῃ καὶ ἀγιάσῃ (81). »

29. Hæc cum scripsissent, consilio iterum mutato, eam edidere fidei formulam, quam se cum consulatu edidisse postea erubuere. De more autem, quasi hanc item improbarent, curarunt ut per Martinianum notariam exempla ab iis qui haberent auferrentur. Et cum Constantio imperatori auctores fuissent ut adversus eam edictum promulgaret, aliam rursus tradidere; additisque, uti solent, quibusdam verbis, hæc in Isauria conscripserunt:

596 « Non subterfugimus authenticam fidem in Eucæniis Antiochiæ expositam in medium proferre, etsi Patres nostri tunc temporis ad propositam quæstionem concurrerint. At, cum hæc voces ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον præteritis temporibus atque etiam nunc multos conturbavit: imo a quibusdam ἀνόμοιον (sive dissimilem Patri Filium) jam innovari dicatur, ὁμοούσιον, et ὁμοιοούσιον, utpote voces a Scripturis alienas rejicimus: ἀνόμοιον αὐ-

* Matth. xxviii, 19.

(77) Sic Regius, Socrat. et Nic. Editi ἴσθι, ἀνεληφέναι. Mox hæc, ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου desunt in Socrat. et Nic. Paulo post Socrat. et Nic., εὐηγγελίστατο. Ibid. Nic., καθὰ δὲ καί.

(78) Ita Regius, Socrat. et Niceph. In editis, ὁ διδάσκαλος deest.

(79) Sic Regius, Socrat. et Niceph. Editi vero, ἀνάγνωμεν male. Ibid. Socrat. et Niceph., Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντας αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, etc.

(80) Sic Regius, Socrat. et Niceph., et ita legit Hilar. In edit., τῆς ἁγίας Τριάδος.

(81) Socrat., ἀγιάσῃ καὶ ἀναδείξῃ. Quæ mox sequerentur in editis, Ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον, a Parisiensibus editoribus addita, expunximus; quippe cum nullis in codicibus legantur. Latina vero, Hæc Eusebiani, non sunt Nannianæ versionis, sed a Commelinianis adjecta, Græce a Parisiensibus versa sunt, quod actum sæpe fuit in superioribus,

(82) Octava fidei formula, edita anno 359 quæ habetur supra num. 8.

(83) Ita Regius quem sequimur. Editi vero, Μαρτιανοῦ. Infra Regius, διατάγμα. Editi, διατάγματα.

Quod autem ait hic Athanasius, exempla confessionis tertię Sirmiēnsis, cui ascripti consules erant, a Martiniano ablata fuisse, ad secundam Sirmiēsem superius editam num. 28 nequicquam, Socraticis testimonio nixi, referre conati sunt eruditi viri, qui hoc loco lapsum Athanasium immerito arbitrantur.

Nam quod obijciunt vix potuisse Formulam in synodo 400 episcoporum Arimini lectam obliterari, infirmum plane censebitur, si advertatur, eam præ manibus fuisse Ursacii solum et sociorum ejus, qui ea perfecta, ubi adverterunt Patres indigne ferre præpositum consulatum esse fidei professioni, in

A εληφέναι (77) ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, καθάπερ καὶ ὁ ἄγγελος προευηγγελίστατο· καθὼς δὲ πῶσαι αἱ Γραφαὶ διδάσκουσι, καὶ μάλιστα αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ διδάσκαλος (78) τῶν ἔθνῶν, ἀνθρώπων ἀνέλαθεν ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, δι' οὗ πέπνθη. Τὸ δὲ κεφάλαιον πάσης τῆς πίστεως, καὶ ἡ βεβαιότης ἐστίν, ἵνα Τριάς ἀεὶ φυλάττηται, καθὼς ἀνέγνωμεν (79) ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Πορευθέντες, βαπτίζετε πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀκέραιος δὲ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος (80). Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τῷ ἁγίῳ, δι' Υἱοῦ ἀποσταλὲν, ἦλθε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας ἀναδιδάξῃ καὶ ἀγιάσῃ (81). »

29. Ταῦτα γράψαντες καὶ μεταγρόντες, συνέθηκαν μὲν ἐκείνην, ἣν μετὰ τῆς ὑπατείας ἐπέδειξαντες ἠρρυθρίσαν (82). Συνήθως δὲ, ὡσπερ καταγρόντες καὶ ταύτης, ἐποίησαν μὲν αὐτὴν ἀρπασθῆναι ἀπὸ τῶν ἐχόντων ἀντίγραφα διὰ Μαρτιανοῦ (83) νοταρίου. Καὶ ποιήσαντες τὴν βασιλέα Κωνσταντίνον κατ' αὐτῆς προθεῖναι διάταγμα, δογματίζουσι πάλιν ἄλλην, καὶ προσθέντες, ὡς εἰώθασι. λέξεις τινὰς, γράφουσι ταῦτα ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ·

29. Ταῦτα γράψαντες καὶ μεταγρόντες, συνέθηκαν μὲν ἐκείνην, ἣν μετὰ τῆς ὑπατείας ἐπέδειξαντες ἠρρυθρίσαν (82). Συνήθως δὲ, ὡσπερ καταγρόντες καὶ ταύτης, ἐποίησαν μὲν αὐτὴν ἀρπασθῆναι ἀπὸ τῶν ἐχόντων ἀντίγραφα διὰ Μαρτιανοῦ (83) νοταρίου. Καὶ ποιήσαντες τὴν βασιλέα Κωνσταντίνον κατ' αὐτῆς προθεῖναι διάταγμα, δογματίζουσι πάλιν ἄλλην, καὶ προσθέντες, ὡς εἰώθασι. λέξεις τινὰς, γράφουσι ταῦτα ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ·

(84) « Οὐ φερόμεν τὴν ἐκθεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ Ἀντιόχειαν, προκομίζοντες αὐτὴν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ πατέρες ἡμῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρὸς τὸ ὑποκείμενον τῆς ζητήσεως συνέδραμον. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὺς (85) ἐθορύδησε τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐν τοῖς παρεληλυθόσι χρόνοις καὶ μέχρι νῦν· ἀλλὰ καὶ ἀρτίως (86) λέγεται καινοτομεῖσθαι ὑπὸ τινῶν τὸ ἀνόμοιον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα· τοῦτου χάριν τὸ μὲν ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοού-

C promptu sane fuit illis eam occultare, curareque ut nemini traderetur ejus exemplum. Qui tamen quantalibet sua sollicitudine assequi non potuerit ut ne ea in manus veniret Athanasii, qui semper secretiorum acta ignotis nactus est modis. Nec plus valet quod aiunt, tertiam Sirmiēnsē Formulam, nedom sublata de medio fuerit, laudatam in synodi Seleucianæ professione, atque paucis immutatis, ablatoque titulo, Nice in Thracia propositam denuo fuisse, cui episcopi Occidentales fere omnes subscripserunt. Ob solum namque titulum et appositum consulatum, ut ait Athanasius, non doctrinæ causa eam obliterare curarunt Arianii. Quare nil mirum, si suppresso titulo, eam postea memorarint, atque nonnullis mutatis iterum proposuerint. Contra vero credi vix potest secundæ Sirmiēnsis Formulæ exempla omnia de medio tolli potuisse, quæ ubi primum edita fuit, in Galliam missa, ac sancti Phœbadii scriptis exagitata est: quæ item in Africam, aliisque regiones transmeavit? Qui, quæso, Martinianus notarius, ubique terrarum fere dispersa exemplaria colligere atque auferre potuit? Hinc videas quam periculosum sit Athanasium arguere in iis maxime quæ suo tempore suaque causa gesta sunt.

(84) Nova formula scripta anno 359, Octobris 29, habetur apud Epiphanium hæresi lxxiii, cap. 25; Socra. lib. ii, c. 40; Niceph. lib. ix, c. 45. Ubi multa præmittuntur, quæ videsis. Mox ἐκθεθεῖσαν deest in Epiphanio, similiter vox αὐτὴν proxime sequens. Idem, οἱ καὶ αὐτοὶ μάλιστα.

(85) Epiphanius, Ἐπειδὴ πολλοὺς. Socrat. et Nic., Ἐπεὶ δὲ πολλοὺς. Mox Reg. Epiph. Socrat. et Nic., ὁμοιοούσιον. Editi sperperam ὁμοιοούσιον de moie et sic iterum infra. Ibid. Epiph. et Socrat., ἐν τοῖς παρεληθούσι. Niceph., ἐν τοῖς παροῦσι.

(86) Epiph., ἕως ἀρτί. Niceph. ἀρτί. solum.

σιον (87) ἐκβάλλομεν, ὡς ἀλλότριον τῶν Γραφῶν· τὸ δὲ ἀνίμοιον ἀναθεματίζομεν, καὶ πάντας, ὅσοι τοιούτοι τυγχάνουσιν, ἀλλοτρίους ἡγοῦμεθα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα σαφῶς ὁμολογοῦμεν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸν λέγοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ· «Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου.» Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα (88) παντοκράτορα, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν πάντων καὶ ἀοράτων. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ (89), τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα ἀπαθῶς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, Θεὸν Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ (90) Μονογενῆ, φῶς, ζωὴν, ἀλήθειαν, σοφίαν, δύναμιν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο; τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα. Τοῦτον πιστεύομεν ἐπὶ συντελεῖα τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας σάρκα ἀνειληφέναι (91) ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοῦς, καθέζεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· πάλιν (92) ἐρχόμενον ἐν δόξῃ, κρῖναι ζώντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὃ καὶ Παράκλητον ὠνόμασεν ὁ Σωτήρ καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐπαγγειλάμενος μετὰ τὸ ἀπελθεῖν (93) αὐτὸν πέμψαι τοῖς μαθηταῖς τοῦτο, ὃ καὶ ἀπέστειλε· δι' οὗ καὶ ἀγιάζει τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστεύοντας, καὶ βαπτιζομένους ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τοὺς δὲ (94) παρὰ ταύτην τὴν πίστιν ἄλλο τι κηρύττοντας ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ὅτι δὲ ταύτῃ τῇ πίστει ἰσοδυναμεῖ καὶ ἡ ἐν Σιρμίῳ πρώην ἐκτεθεισα πίστις ἐπὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ βασιλέως ἡμῶν, γνωρίζουσιν οἱ ἐντυχθέντες (95).

30. Ταῦτα γράψαντες ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, ἀνελθόντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡς περ μεταγνόντες, ἡλλαξαν συνήθως ταῦτα, καὶ προσθέντες λεξιδιαίτινα· ὥστε μὴδὲ ὑπόστασιν λέγειν ἐπὶ Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, διεπέμφαντο αὐτὰ τοῖς ἐν Ἀριμίνῳ, καὶ ἠνάγκαζον καὶ τοὺς ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις ὑπογράψαι· τοὺς δὲ ἀντιλέγοντας αὐτοῖς ἐποίουν ἐξορίζεσθαι παρὰ Κωνσταντίου. Ἔστιν οὖν ταῦτα·

(96) «Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων, καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς γεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ

tem anathemate damnamus : et omnes quotquot hujus sententiæ fuerint, ab Ecclesia alienos sentimus. Similem vero Patris Filium plane confitemur, juxta Apostolum qui de Filio dicit : « Qui est imago Dei invisibilis » . Confitemur autem et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Credimus item in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus, sine passione ab eo genitum ante omnia sæcula, Deum Verbum, Deum ex Deo Unigenitum, lumen, vitam, veritatem, sapientiam, potentiam ; per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terra, sive visibilia, sive invisibilia. Hunc credimus in consummatione sæculorum, ad abolendum peccatum carnem suscepisse ex sancta Virgine, et hominem factum esse : passum esse pro peccatis nostris, resurrexisse, assumptum fuisse in cœlos, ac sedere ad dextram Patris : et iterum venturum esse in gloria judicare vivos et mortuos. Credimus et in Spiritum sanctum quem Paraclitum quoque nuncupavit Salvator et Dominus noster ; quem se post discessum suum discipulis missurum pollicitus est, et revera misit ; per quem cunctos in Ecclesia fideles sanctificat, qui baptizantur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Eos porro qui præter hanc fidem aliud prædicant, alienos agnoscit catholica Ecclesia. Quod autem fides Sirmii nuper edita coram pietate imperatoris nostri, huic paria contineat, norunt omnes qui legerint. »

30. His in Isauria scriptis, Constantinopolim profecti, quasi se scriptorum pœniteret, ea de more mutaverunt, additis tamen quibusdam voculis ; ita ut neque hypostasin in Patre et Filio et Spiritu sancto dicerent ; eademque ipsa iis transmisere qui Ariminum convenerant, coactis omnibus harum regionum episcopis ut iis subscriberent. Et si qui repugnabant, eos a Constantio in exilium pelliturarunt. Sic autem se habent illa :

« Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo omnia ; et in Unigenitum Filium Dei, ante omnia sæcula, et ante omne principium ex Deo genitum : per quem omnia facta sunt visibilia

²⁸ Coloss. 1, 15.

(87) Hæc καὶ τὸ ὁμοιοῦσιον desunt apud Epiphanium.

(88) Πατέρα deest in editis, sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Niceph.

(89) Epiph., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(90) Socrat. et Niceph., Θεὸν Λόγον ἐκ Θεοῦ. In iisdem paulo post δύναμιν deest.

(91) Socrat., εἰληφέναι. Mox Epiph. Socrat. et Niceph., Παρθένου Μαρίας.

(92) Sic Reg. Epiph. Editi vero cum Socrat. et Nic., καὶ πάλιν. Paulo post Epiph., Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(93) Epiph., ἀνελθεῖν. Mox τούτο deest in editis. Sed habetur in Reg. Epiph. Socrat. et Nic.

(94) Epiph., τούτο δέ; mendose. Mox Socrat. et

Nic., ἀλλοτρίους εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(95) Addit Epiph., τῇ πίστει. Quæ mox sequuntur in edit. Paris., Ταῦθ' οἱ περὶ Εὐσέβιον, addita de more, expunximus, quia in nullo habentur cod. nec in edit. Commel. Quæ sequuntur porro usque ad num. 32 aliquot post datam epistolam annis huc adjecta fuisse diximus in Monito.

(96) Decima formula scripta anno 360. Qui titulus in edit. Paris. legitur, Ἐτέρα τῆς πίστεως ὁμολογία, a Parisiensibus de more additus absque ulla auctoritate, omissus a nobis est. Theodoretus hanc affert lib. 11, cap. 21 ; Socrat., lib. 11, cap. 51 ; Nic., lib. 11, c. 44.

Theodor., εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Socr. et Nic., εἰς ἕνα μόνον Θεόν.

et invisibilia, eumque Unigenitum, solum ex solo Patre, Deum ex Deo, similem Patris qui se genuit, secundum Scripturas; cuius generationem nemo novit nisi solus Pater qui genuit eum. Hunc scimus Unigenitum Dei Filium mittente Patre ex caelis advenisse, sicut scriptum est, ad destructionem peccati et mortis; et 597 ex Spiritu sancto natum de Maria Virgine secundum carnem, ut scriptum est: cum discipulis conversatum, et universa dispensatione secundum voluntatem Patris impleta, crucifixum, mortuum ac sepultum esse, et ad inferos descendisse, quem ipse infernus exhorruit: qui etiam tertia die resurrexit a mortuis, et cum discipulis versatus est: et impletis quadraginta diebus assumptus est in caelos, et selet ad dexteram Patris, venturus ultimo resurrectionis die in patria gloria, ut reddat unicuique secundum opera sua. Et in Spiritum sanctum, quem ipse Unigenitus Dei Filius, Christus, Dominus et Deus noster, promisit se missurum generi humano Paracletum, sicut scriptum est⁹⁷: Spiritum veritatis, quem ipsis misit, postquam ascendisset in caelum. Nomen autem substantiae, quod simplicius a Patribus positum est, et ignotum populis, offensionis fuit, quoniam in Scripturis non continetur, placuit amoveri, nec ullam omnino deinceps ejus fieri mentionem; quandoquidem divinae Scripturae nusquam substantiae Patris ac Filii meminere. Imo nec hypostasis de Patre et Filio et Spiritu sancto nominari debet. Similem autem dicimus Patri Filium, ut loquantur et docent divinae Scripturae. Omnes porro haereses, sive olim damnatae sive recens ortae, quae huic a nobis editae scripturae adversantur, anathema sunt. »

καὶ διδάσκουσι. Πᾶσα δὲ αἰ αἰρέσεις, αἱ τε ἤδη πρότερον κατεκρίθησαν, καὶ αἰτινες ἐὰν καινότεραι γένηνται, ἐναντία τυγχάνουσαι τῆς ἐκτεθείσης ταύτης γραφῆς, ἀνάθεμα ἔστωσαν (8). »

31. Sed ne his quidem steterē, nam Constanti-nopoli Antiochiam profecti, mutata sententia qua, juxta sacras Litteras, similem esse Patri Filium scripto tradiderant, concinnatisque iis quae exco-gitarant, rursus ad priorem reversi sententiam, dixerunt Patris omnino dissimilem, et nullo modo similem esse Patris Filium, et tantopere a pristina mente deducti sunt, ut iis qui apertius Ariana lo-

⁹⁷ Joan. xvi, 13.

(97) Theodor., γεγεννηκότα.

(98) Theodor. Socr. Nic., γέννησιν. Ibid. Theod., οὐδεις οἶδεν.

(99) Socrat. et Nic., παραγενέσθαι, post quam vocem sequitur in editis αὐτόν, secus in Regio, Socrat. Theod. et Nic. Mox Theodor., εἰς καθαίρεισιν ἁμαρτίας καὶ θανάτου.

(1) Socrat. Niceph. Theodor., καὶ Μαρίας. Paulo post Theod., καὶ συναναστραφέντα. Hic et in sequentibus multum variat Theodoretus, verbis solum, non sententia, ut cuique volenti videre est.

(2) Regius, κατεκληθέντα. Paulo post Regius, Socrat. Niceph., ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Editi, ἐκ τῶν νεκρῶν.

(3) Sic Regius, Socrat. et Nicephor. Editi vero, ἔλευσάμενος. Infra Socrat. et Niceph., ἀποδώτη.

δρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, γεννηθέντα (97) δὲ Μονογενῆ, μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅμοιον τῷ γεννήσαντι αὐτὸν Πατρὶ κατὰ τὰς Γραφάς· οὐ τὴν γένεσιν (98) οὐδεις γινώσκει εἰ μὴ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατὴρ. Τοῦτον οἶδαμεν μονογενῆ Θεοῦ Υἱὸν, πέμποντος τοῦ Πατρὸς, παραγεγενῆσθαι (99) ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς γέγραπται, ἐπὶ καταλύσει τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, καὶ γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου, ἐκ Μαρίας (1) τῆς Παρθένου τὸ κατὰ σάρκα, ὡς γέγραπται, καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας πληρωθείσης κατὰ τὴν πατρικὴν βούλησιν, σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα, καὶ εἰς τὰ καταχθόνια κατεκληθέντα (2) ὄντινα καὶ αὐτὸς ὁ ἄδης ἐπτήξεν· ὅστις καὶ ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ διέτριψε μετὰ τῶν μαθητῶν· καὶ πληρωθεισῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθέζεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἔλευσάμενος (3) ἐν τῇ ἑσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐν τῇ πατρικῇ δόξῃ, ἵνα ἀποδώ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς (4) ὁ Χριστὸς, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἐπηγγεῖλατο πέμπειν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων παράκλητον, καθάπερ γέγραπται· Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὅπερ αὐτοῖς ἐπεμψεν, ὅτε ἀνήλθεν (5) εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς οὐσίας, ὅπερ ἀπλούστερον ὑπὲρ τῶν (6) Πατέρων ἐτέθη, ἀγνωστοῦμενον δὲ τοῖς λαοῖς, σκάνδαλον ἔφερε, διότι μηδὲ αἱ Γραφαὶ τοῦτο περιέχουσιν, ἥρεσε περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν μνήμην τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι· ἐπειδὴ περ καὶ αἱ θείαι Γραφαὶ οὐδαμῶς ἐμνημόνευσαν περὶ οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ οὐδὲ (7) ὀφείλει ὑπόστασις περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὀνομάζεσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς λέγουσιν αἱ θείαι Γραφαὶ

μεν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς λέγουσιν αἱ θείαι Γραφαὶ

31. (9) 'Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐνέμειναν· κατελθόντες γὰρ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, μετέγνωσαν, ὅτι ὅλως ἔγραψαν ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς λέγουσιν αἱ Γραφαὶ· καὶ συνθέντες ἄπερ ἐπενόησαν, ἤρξαντο πάλιν ἀνατρέχειν εἰς τὰ πρῶτα ἑαυτῶν, καὶ λέγειν, ὅτι παντελῶς ἀνόμοιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ κατ' οὐδένα τόπον ὅμοιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, τοσοῦτον μετεβάλλοντο (10), ὡς καὶ

(4) Υἱὸς deest in Socrat. et ὁ Χριστὸς in Niceph.

(5) Ἀνελήφθη, Socrat. et Niceph.

(6) Sic Regius, Socrat. et Theodor. Editi, ἀπὸ τῶν.

(7) Socrat. et Niceph., οὐκ. Hic multum variat Theodor., μήτε μὴν δεῖν ἐπὶ προσώπου Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μίαν ὑπόστασιν ὀνομάζεσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν.

(8) In edit. Paris. de more additum fuit Ταῦθ' ὅτι περὶ Εὐσέβιον, nulla quidem auctoritate: ideoque omissum est. Mox Regius et Basil., τούτοις. Editi male, τούτους. Quae sequuntur conferenda cum Epistola de decretis Niceanae synodi.

(9) Undecima fidei formula anno 361.

(10) Sic omnes manuscripti et edit. Commelian. Edit. vero Paris., μετεβάλλοντο.

τοὺς τὰ Ἀρείου γυμνότερον λέγοντας προσδέχεται, καὶ τὰς Ἐκκλησίας αὐτοῖς παραδίδονται, ἵνα ἐπ' ἀδείας τὰ τῆς βλασφημίας προσφέρωσι (11). Διὰ γοῦν τὴν πολλὴν ἀναίδειαν τῆς βλασφημίας αὐτῶν Ἀνόμοιοι παρὰ πᾶσιν ἐκλήθησαν, ἔχοντες καὶ τὴν ἐξουκόντιον ἐπιωνυμίαν, καὶ τὸν αἰρετικὸν Κωνσταντῖνον προστάτην τῆς ἀσεβείας αὐτῶν· ὅς, μέχρι τέλους διαμείνας ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ λοιπὸν ἀποθηήσκων, ἔδωκε βαπτίζεσθαι, οὐ παρὰ εὐσεβῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ ὑπὸ (12) Εὐζώτου τοῦ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ (13) πολλᾶκις καθαιρεθέντος, καὶ ὅτε διάκονος ἦν, καὶ ὅτε ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκαθέσθη.

32. Τέως μὲν οὖν ἄχρι τούτου φθάσαντες, ἔστησαν καὶ καθηρέθησαν οἱ προειρημένοι. Ἀλλὰ οὐδὲ οὕτως, εὖ οἶδα ὅτι στήσονται ὅσοι καὶ νῦν ὑπεκρίναντο, ἀεὶ δὲ συστάσεις ποιήσουσι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἕως ἂν εἰς ἑαυτοὺς ἐλθόντες εἴπωσι καὶ οὗτοι· Ἀναστάντες πορευσόμεθα (14) πρὸς τοὺς Πατέρας ἑαυτῶν, καὶ ἐροῦμεν αὐτοῖς· Ἀναθεματίζομεν μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἐπιγινώσκομεν δὲ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον· πρὸς ταύτην γὰρ ἔχουσι τὴν ἔριν. Τίς οὖν ἐτι, κἂν ὀλίγην αἰσθησὴν ἔχων, ἀνέξεται τούτων; Τίς βλέπων καθ' ἑκάστην σύνοδον τὰ μὲν ἀφαιρούμενα, τὰ δὲ προστιθέμενα, οὐ συνορθοῦντος ὑποπτον καὶ ὑπουλον ἔχοντας (15) κατὰ Χριστοῦ τὴν διάνοιαν; Τίς, ὁρῶν αὐτοὺς διὰ μακρῶν ἐκτείνοντας ἑαυτῶν τὴν τε τῆς πίστεως σύνθεσιν καὶ τὴν ἀπολογίαν, περὶ ὧν ἐγκαλοῦνται, οὐχ ἔραβ' αὐτοὺς καταγινώσκοντας ἑαυτῶν, καὶ πολλὰ γράφοντας ἐπίτηδες, ἵνα δόξωσι διὰ τῆς ἀκαίρου φιλοτιμίας, καὶ τῆς τοσαύτης πολυλογίας, ὑφαρπάξουσιν τοὺς ἀκεραίους, καὶ λανθάνουσιν οἷοι τὴν αἵρεσιν τυγχάνουσιν ὄντες; Ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἐθνικοὶ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, βαττολογοῦντες ἐν ταῖς εὐχαῖς οὐδὲν ὠφελοῦσιν, οὕτως οὗτοι τοσαῦτα καταντήσαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν σθεσαι τὴν κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως κρίσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐλεγχθέντες καθηρέθησαν, καὶ εἰκότως γε· ποίαν γὰρ αὐτῶν ὁ ἀκούων ἀποδέξεται (16) συγγραφὴν; Ἡ ποῖα θαρρήσαντες αὐτοὶ κατηχῆσουσι τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτούς; Εἰ μὲν γὰρ αἱ πᾶσαι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσι συμφωνίαν, τίς ἡ χρεία τῶν πολλῶν; Εἰ δὲ τοσούτων χρεία γέγονε, ὁμολοῦν ἔστιν ἑκάστην ἕνδεη καὶ μὴ πλήρη τυγχάνειν· καὶ τοῦτο μᾶλλον ἡμῶν αὐτοὶ διελέγχουσιν ἐν τῇ πάσῃ ἐναλλάττειν καὶ μεταποιεῖν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν συνόδων, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν γραφομένων δείκνυσι τοὺς ἐν αὐταῖς συνεληθέντας, μαχομένους μὲν πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀσθενοῦντας δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

33. Ἐπειδὴ (17) δὲ οὕτως αὐτοὶ πρὸς τε ἑαυτοὺς, καὶ πρὸς τοὺς πρὸ ἑαυτῶν διετέθησαν, φέρε λοιπὸν ἡμεῖς, ἐξετάσαντες, μάθωμεν παρ' αὐτῶν, ποῖον ἄτοπον θεωρήσαντες, ἢ τίνα λέξιν αἰτιώμενοι τῶν ἐγγε-

²⁷ Matth. vi, 7.

(11) Regius secunda manu, προσφέρωσι.

(12) Regius, ἀλλ' ὑπό.

(13) Ita Regius; in editis vero καὶ deest.

(14) Regius, πορευσόμεθα. Ibid. Regius, πρὸς τοὺς πατέρας. Μὲν sequens deest in Regio.

(15) Ita Regius. Editi, ἔχοντες.

A querentur admissis, Ecclesias etiam ipsis traderent, ut hinc illi fidentius blasphemias proferrent, ac proinde ob ingentem blasphemiarum impudentiam Anomœi ab omnibus vocati sunt, ἐξουκόντιον quoque cognomen habentes, ac hæreticum Constantium impietatis suæ nacti patronum; qui cum ad usque finem in impietate perseverasset, demum instante morte baptizari voluit, non a piis utique viris, sed ab Euzoio qui Arianæ hæreseos causa, non semel sed multoties, et diaconus cum esset, et cum Antiochiæ sederet, depositus fuerat.

32. Huc usque igitur progressi supra dicti viri, substiter tandem, ac demum depositi sunt. Sed bene novi eos ne ita quidem gradum repressuros, quotquot jam hac usi sunt simulatione, sed conflaturos semper conspirationes contra veritatem, donec ad se reversi dicant et ipsi: Surgamus, properemusque ad Patres nostros, et dicamus illis: Arianam hæresim anathemate damnamus, Nicænam vero synodum agnoscimus: cum ea enim illis est contentio. Quis igitur, vel modico sensu præditus, hos ultra ferat? Quis homines videns in singulis synodis alia detrahens, alia addere, eorum suspectam ac subdolum erga Christum mentem non animadvertat? Quis eos conspicatus fidei suæ formulam ac criminationum depulsionem multis concinnare verbis, 598 non advertat homines sese prodere, et multa de industria scribere, ut per intempestivam ostentationem, et tantam loquacitatem simpliciores seducant, ac suam possint hæresin occultare? At sicut ethnicis, ait Dominus, nihil prodest multa in orationibus verba fundere²⁷, sic et isti tot tantaque effluentibus, iudicium contra Arianam hæresim latum abolere nequaquam potuerunt; imo magis magisque convicti, depositi sunt, et jure quidem; quod enim eorum rescriptum quivis audiens recipiat? Aut qua fiducia accedentes ad se ad fidem instituent? Nam, si rescripta illa omnia unam eandemque sententiam ferant, quid multorum opus? Sin tam multorum opus fuit, manifestum est singula deficere plenaque non esse, quod illi ipsi plusquam nos palam faciunt: ea quippe omnia immutant atque alio edunt sermone. Porro multitudo synodorum, scriptorumque diserepantia arguit sane eos qui convenerunt, adversus Nicænam synodum concertare; sed tamen se imbecilliores esse quam ut oppugnent veritatem.

33. Cæterum, quando ipsi erga se mutuo et erga majores suos sic affecti sunt, age, jam sciscitemur illos, ut ediscamus quam in scriptis illis absurditatem aut quam vitiosam sententiam conspicati,

(16) Ita Regius et Basiliens. Editi quoque, ἀποδέξεται.

(17) Ante Ἐπειδὴ, hunc titulum, Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς περὶ τῶν γενομένων ἐν τῇ Ἀριμῆνῳ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Σελευκίᾳ τῆς Ἰσαυρίας, præmittit Felckmann tertius.

Patribus inobsequentes sunt, et adversus œcumenicam synodum decertant? Hæ voces, aiunt, « ex substantia, » et, « consubstantialia, » nobis minime placent, quibusdam enim offendiculo fuere, plurimos conturbant. Illi igitur scriptis suis ita sunt locuti. Verum sic quispiam illis occurrat: Si ergo hæc verba per se illis offensionis causa fuere, non solum quosdam offendi, ac plurimos turbari oportuit, sed et nos aliosque universos eodem affectos esse modo par fuit. Quod si universi has voces amplectuntur: si qui illa scripsere, non vulgares homines, sed ex toto orbe coacti sunt; si qui jam Ariminum convenere episcopi plus quadringentis ea testimonio suo comprobant; nonne qui adversus synodum hæc effutunt hinc arguuntur, non verba quidem culpanda esse, sed eorum qui hæc prave interpretantur malitiam? Quam multi sunt, qui divinis Scripturis maligne lectis ac prave intellectis, sanctos hinc insimulant! cujusmodi fuere olim Judæi, qui Dominum non receperunt, et jam Manichæi qui in legem blasphemant; cujus sane rei, non Scripturæ, sed ipsorum perversitas causa fuit. Si itaque verborum pravitate ostendere potestis, agite, demonstrandi ratio ineatur; nec objiciatis nobis hæc nonnullis offensionis esse, ne idem vobis, quod tunc Pharisæis, accidat. Etenim cum illi sese simularent de doctrina Domini offendi, ait Dominus illis: « Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur¹⁸. » His autem verbis ostendit, non Patris verba a se « plantata, » sed pravam suam recte dictionum interpretationem, offendiculo illis fuisse. Nam ii qui olim Apostoli epistolas culpabant, non Pauli, sed ipsorum ignorantiam, et perversum animum palam fecere. εαυτούς. Ἐπει καὶ οἱ αἰτιώμενοι τότε τὰς ἐπιστολάς ἀμαθίας καὶ στρεβλῆς διανοίας κατηγοροῦν.

54. Sed jam respondete (operæ pretium enim fuerit hoc ab illis quærere) quinam sunt, quos de illis offendi atque turbari causamini? Certe nemo eorum qui pie de Christo sentiunt, quippe qui ea defendunt asserantque. Quod si Ariani sunt qui hæc indigne ferunt, quid mirum si irascuntur iis qui eorum hæresin de medio tollunt? Non enim ea verba illis scandalo sunt, sed dolori, quod quasi in cippo insculpta suam hæresin traducant. Desinite igitur adversus Patres nostros 599 hac de causa obmurmurare: alioqui restat, ut crucem quoque Dominicam vituperetis, quod ea Judæis sit scandalum, gentibus autem stultitia, ut dixit Apostolus. Verum quemadmodum crux mala non est, nobis

¹⁸ Matth. xv, 15.

(18) Editio Commel., διαμάχοντα male.

(19) Ita Regius. In editis vero ἡμῶν deest.

(20) Sic Regius, Basil. et Felekm. 3. Editi vero, τυγχάνοι.

(21) Editio Comm. sola, ὁμᾶς.

(22) Ita Regius. In editis vero, πῶς deest.

(23) Θελαίς deest in Basil. et Felekm. 3.

(24) Felekm. 3, τοῦτο ποιεῖτε, καὶ μὴ προφασί

γραμμένων, ἀπειθεῖς μὲν γονεῦσι γεγόνασι, διαμάχονται (18) δὲ πρὸς οἰκουμηνικὴν σύνοδον; Τὸ « ἐκ τῆς οὐσίας, » φησὶ, καὶ τὸ « ὁμοούσιον » οὐκ ἤρρεσαν ἡμῖν (19). Ταῦτα γὰρ τινὰς ἐσκανδάλισε καὶ πολλοὺς ἐθορυβήσεν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτω γράφοντες εἰρηκασίν· ἀπαντήσῃσι δ' ἂν τις αὐτοῖς εὐλόγως οὕτως· Εἰ μὲν οὖν αὐτὰ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυτὰ τυγχάνει (20) ὄντα αἴτια τούτοις εἰς σκάνδαλον, ἔδει μὴ τινὰς σκανδαλίζεσθαι, μὴδὲ πολλοὺςθορυβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς (21) καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ταυτὸν ἐκείνοις πάσχειν ἐξ αὐτῶν· εἰ δὲ οἱ μὲν πάντες ἀγαπῶσι τὰ ῥήματα, οἱ δὲ ταῦτα γράψαντες οὐχ οἱ τυχόντες, ἀλλ' οἱ ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης συνελθόντες εἰσὶ, καὶ τούτοις ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ νῦν ἐν τῇ Ἀριμῆνῃ συνελθόντες ἐπίσκοποι ὁ καὶ πλείους· πῶς (22) οὐκ ἀντικρως ἐλέγχει τοῦτο τοὺς κατὰ τῆς συνόδου λέγοντας, ὡς οὐ τὰ ῥήματά ἐστιν αἴτια, ἀλλ' ἡ κακόνια τῶν παρεξηγουμένων τὰ τοιαῦτα; Πόσοι, κακῶς ἐντυγχάνοντες ταῖς θεαίαις (23) Γραφαῖς καὶ παρανοοῦντες ταύτας, κατηγοροῦσι τῶν ἁγίων! οἷοι γεγόνασιν οἱ μὲν τότε Ἰουδαῖοι, μὴ δεξάμενοι τὸν Κύριον, οἱ δὲ νῦν Μανιχαῖοι βλασφημοῦντες τὸν νόμον· καὶ οὐχ αἱ Γραφαὶ γεγόνασιν αὐτοῖς αἴτια, ἀλλ' ἡ σφῶν αὐτῶν κακοφροσύνη. Εἰ μὲν οὖν ἀποδείξαι δύνασθε τὰ ῥήματα φαῦλα, τοῦτο ποιεῖτε (24), καὶ λόγος ἡγεσθῶ τῆς ἀποδείξεως· καὶ μὴ προφασίζεσθε τοὺς σκανδαλιζομένους, ἵνα μὴ ταυτὸν πάθητε τοῖς τότε Φαρισαίοις. Καὶ γὰρ κακέων προφασιζομένων σκανδαλίζεσθαι ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου διδασκαλίαις, ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· « Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίζωθήσεται. » Τοῦτο δὲ λέγων ἐδείκνυεν, ὡς οὐ τὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ « φυτευόμενα » ῥήματα σκάνδαλον ἦσαν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ κακῶς ἐκδεχόμενοι τὰ καλῶς λεγόμενα ἐσκανδάλιζον τοῦ Ἀποστόλου, οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς ἑαυτῶν

54. Ἐπει (καλὸν γὰρ αὐτοῖς ἐρέσθαι τοῦτο,) εἶπατε, τίνες εἰσὶν, οὓς προφασίζεσθε σκανδαλίζεσθαι καὶθορυβεῖσθαι ἐπὶ τούτοις; Τῶν μὲν γὰρ εὐσεβούντων εἰς τὸν Χριστὸν οὐδεὶς, αὐτὰ (25) γὰρ πρесеθεύουσι καὶ ἐδικούσιν. Εἰ δὲ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν οἱ τοῦτο πάσχοντες, τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσιν αὐτῶν τὴν αἴρεσιν ἀχθονται; Οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς σκάνδαλον τὰ ῥήματα· ἀλλὰ λύπη (26), ὅτι στηλογραφία κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐστίν. Οὐκ οὖν πᾶσαι γογγύζοντες κατὰ τῶν Πατέρων, καὶ τοιαῦτα προφασίζόμενοι· ἐπεὶ ὥρα ὑμᾶς καταμήμεσθαι καὶ τῷ κυριακῷ σταυρῷ (27), ὅτι Ἰουδαῖοις μὲν σκάνδαλον ἐστίν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Ἀλλ' ὥσπερ οὐ φαῦλος ὁ σταυρός· ἡμῖν

ζεσθε.

(25) Regius, αὐτῷ. Editi vero, αὐτά. Paulo post Regius, οἱ τοῦτο. Editi, οἱ ταῦτα. Mox Regius, τὸ θαυμαστὸν, mendose.

(26) Regius, λύπη, male.

(27) Τὸν κυριακὸν σταυρὸν, Felekm. 3. Ibid. Regius, ὅτε.

γὰρ τοῖς πιστεύουσιν ἐστὶ ἡ Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, ἡ καὶ Ἰουδαῖοι μαίνονται· οὕτως οὐ φαῦλα τὰ τῶν Πατέρων ῥήματα, ἀλλ' ὠφέλιμα τοῖς γενήσασιν ἐντυγχάνουσι, καὶ ἀνααιρετικὰ πάσης ἀσεβείας ἐστὶ, καὶ οἱ Ἄρξαινοὶ πολλὰκις διαβήγγυονται, κατακρινόμενοι· παρ' αὐτῶν. Ὅτε τοίνυν ἡ περὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἀπίθανος δέδεικται πρόφασις (28), εἴπατε λοιπὸν ὑμεῖς, πῶς οὐκ ἀρέσχεσθε τῷ, ἡ ἐκ τῆς οὐσίας, ἡ ὀνόματι; Τοῦτο γὰρ πρῶτον ἀναγκαῖον ἀνακρίναι· καίτοι καὶ ὑμεῖς ἐγράψατε ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννηθῆσαι (29) τὸν Υἱόν; Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα ὀνομάζοντες, ἡ τὸ, ἡ Θεός, ἡ ὄνομα λέγοντες, οὐκ οὐσίαν σημαίνετε, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὄντα ὅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν νοεῖτε, ἀλλ' ἑτερόν τι περὶ αὐτὸν, ἡ τὸ γοῦν χεῖρον, ἵνα μὴ παρ' ἐμοῦ λέγηται, διὰ τούτων σημαίνετε (30), εἴδει μὴ γράφειν ὁμῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἡ τῶν ἐν αὐτῷ· ἵνα φεύγοντες λέγειν ἀληθῶς Πατέρα τὸν Θεόν, σύνθετον δὲ τὸν ἀπλοῦν, καὶ σωματικῶς αὐτὸν ἐπινοοῦντες, καινοτέρας βλασφημίας ἐφευρεταὶ γένησθε. Οὕτω δὲ νοοῦντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν Λόγον, καὶ τὸ Υἶος, οὐκ οὐσίαν (30*) ἀλλ' ὄνομα μόνον νομίζετε, καὶ λοιπὸν ἀχρὶς ὀνομάτων ἔχετε τὴν αὐτῶν φαντασίαν· καὶ ἂ λέγετε, οὐκ εἶναι πιστεύετε, ἀλλὰ μὴ εἶναι φρονεῖτε.

35. Τοῦτο δὲ Σαδδουκαίων μᾶλλον καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι λεχθέντων ἀθέων (31) ἐστὶ τὸ τόλμημα. Αἰδῶ οὐδὲ τὴν κτίσιν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ δημιουργήματα εἶναι φήσατε· εἴ γε τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Θεός οὐκ αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνουσιν, ἀλλ' ἑτερόν τι, ὅπερ ὑμεῖς ἀναπλάττετε. Ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ λίαν ἀπρεπές ἐστὶ καὶ μόνον ἐνουμειῖσθαι. Εἰ δὲ ὅταν ἀκούομεν (32)· ἡ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· ἡ καὶ, ἡ Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ καὶ, ἡ Ἄκουε, Ἰσραὴλ (33), Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος ἐξ ἐστὶ· ἡ καὶ, ἡ Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· ἡ οὐχ ἑτερόν τι ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀπλήν καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάληπτον τοῦ ὄντος οὐσίαν νοοῦμεν· καὶ γὰρ ἀδυνάτως ἔχωμεν καταλαβεῖν, ὃ τι ποτέ ἐστιν, ἀλλ' ἀκούοντες τὸ, Πατὴρ, καὶ τὸ, Θεός, καὶ τὸ, Παντοκράτωρ, οὐχ ἑτερόν τι, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τοῦ ὄντος οὐσίαν σημαίνομένην νοοῦμεν. Εἰρήκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν, δηλονότι ἐκ (34) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς αὐτὸν εἰρήκατε. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρὸ ὑμῶν λέγουσιν αἱ Γραφαὶ τὸν Κύριον Υἱόν τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸ αὐτῶν, αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἰρηκεν· ἡ Οὗτός ἐστιν ὁ Υἶός μου ὁ ἀγαπητός· ἡ Υἶος δὲ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἡ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα· πῶς οὐ φαίνονται κα-

²⁹ I Cor. i, 24. ³⁰ Exod. iii, 14. ³¹ Gen. i, 1.

(28) Ita Regius codex et Felck. 3. Editi, δελεῦνται ἀπόφασις. Mox Reg. Basil. et editio Paris., ἀρέσχεσθε. Edit. vero Commel., ἀρέσχεσθαι.

(29) Ita edit. Commel. et omnes mss. Edit. vero Paris., γεγεννηθῆσαι.

(30) Regius codex, σημαίνεται.

(30*) Felckm. 3, καὶ Υἱὸν οὐκ οὐσίαν. Mox edit. Commel. sola, νομίζεται. Et infra eadem, πιστεύετε, mendose.

A enim qui audimus, ἡ Christus est Dei virtus et Dei sapientia ²⁹, ἡ etiamsi Judæi insaniant; ita quoque Patrum verba non perversa, sed utilia sunt iis qui æquo animo ea legunt, ipsaque omnem omnino destruunt impietatem: quamvis Ariani multoties disrumpantur, quod sese ab illis damnatos videant. Demonstratum itaque est illam scandali quam afferunt rationem nullius esse probabilitatis. Cæterum respondete nobis, cur vobis hoc dictum, ἡ ex substantia, ἡ minime placet? Id enim primo inquirendum est: atqui vos ipsi scripsistis ex Patre genitum Filium esse? Si igitur cum Patrem nominatis, aut hanc vocem, ἡ Deus, pronuntiat, non substantiam significatis, neque ipsum qui existit, ut est secundum substantiam intelligitis; sed aliud circa ipsum, aut aliquid pejus, quod a me dictum nolum, per hæc indicatis: vobis ergo scribendum non fuit, ex Patre Filium esse; sed ex iis quæ circa ipsum vel in ipso sunt: ut hinc vitantes Deum vere Patrem dicere, eumque qui vere simplex est, compositum corporeumque intelligentes, recentioris blasphemix inventores essetis. Cum porro sic intelligatis, necesse est ut Verbum et Filium, non substantiam sed merum nomen existimetis, ac demum nomine tenus, vestram retineatis opinionem: ac quæ dicitis nullo modo esse et nusquam exstare sentiatis.

35. Hæc Sadducæorum, imo potius eorum qui a Græcis athei vocantur, scelestæ est opinio. Atque hinc reliquum est ut creaturas Dei veri opificium esse inficias eatis, siquidem hæc vocabula, Pater, et, Deus, non ipsam existentis substantiam significant, sed aliud quidpiam quod commenti vos estis. Sed hoc vel solum cogitare, impium prorsus atque turpissimum est. Sin autem cum audimus: ἡ Ego sum qui sum ³⁰; ἡ et, ἡ In principio fecit Deus cælum et terram ³¹; ἡ et, ἡ Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est ³²; ἡ et, ἡ Hæc dicit Dominus omnipotens ³³; non aliud nisi ipsam simplicem, beatam, incomprehensibilem ejus, qui est, substantiam intelligimus; quamvis enim quidnam ille sit comprehendere nequeamus, attamen cum has voces audimus, Pater, Deus, Omnipotens, nihil aliud quam ejus, qui est, substantiam indicari concipimus. Dixistis vos etiam ex Deo Filium esse, ac consequenter ex Patris substantia ipsum esse: cum ergo et ante vos Scripturæ dicant Dominum esse Patris Filium, et ante Scripturas Pater dixerit, ἡ Hic est Filius meus dilectus ³⁴; ἡ Filius autem nihil aliud sit quam Patris fetus; qua, quæso, ra-

²⁹ Deut. vi, 4. ³² Gen. xvii, 1. ³³ Matth. iii, 17.

(31) Regius codex, παρ' Ἑλλήσιν ἀθέων. Felckm. tertius, παρ' Ἑλλήσι θεῶν, omisso uterque, λεχθέντων.

(32) Regius codex et Felckm. 3, ἀκούωμεν. Editi, ἀκούομεν.

(33) Editio Commel., Ἰησραὴλ.

(34) Felckm. 3, νοοῦμεν, εἰρηκότες δὲ καὶ ἡμεῖς (sic) ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν, δηλονότι ἐκ. Idem infra, πρὸ ἡμῶν.

lione Patres non recte locuti videbuntur, ubi dixerint Filium esse ex substantia Patris, rati scilicet idem esse sincera mente dicere, ex Deo, ac dicere, ex substantia? Nam creaturæ omnes, quamvis ex Deo exstitisse dicantur, sed non quemadmodum Filius, ex Deo sunt illæ, non enim res genitæ, sed factæ, natura sua sunt. « In principio » igitur « Deus, » non genuit, sed « fecit cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt »³⁵, » ut scriptum est. Nec vero dicitur, qui gignit, sed « qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis »³⁶. » Quod si Apostolus dixit, « Unus Deus per quem omnia »³⁷, non eo sane illud dixit, quod Filium reliquis omnibus annumeraret: sed quoniam multi ex Græcis existimant fortuito, et ex atomorum 600 complicatione, ac ex similaribus partibus sponte rerum naturam coaluisse, neque auctorem habere. Alii autem ab aliqua causa nec tamen per Verbum eam conditam arbitrantur. Quisque autem ex hæreticis arbitrato suo res comminiscitur et de rerum natura fabulatur. Quapropter ex necessitate Apostolus dixit, « ex Deo »³⁸, » ut factorem notum faceret, et omnium creationem ejus voluntate factam declararet. Statim ergo infert: « Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia »³⁹, » ut ex omnibus Filium exciperet; quæ enim Dei esse dicuntur, omnia per Filium facta sunt: nec fieri potest creatas res eandem, quam creatorem, habere generationem; et ut doceret illud, « ex Deo, » quod hic dicitur, alia ratione de opificiis, alia de Filio intelligi. Nam hic proles, illæ vero, opificia sunt. Ideoque Filius est proprius substantiæ fetus, illa autem, voluntatis creaturæ.

36. Hæc cum ipsa synodus animalverteret, ac perspectum haberet ejusdem vocabuli diversas esse significaciones; ne quidam suspicarentur Filium Dei ex Deo dici perinde atque creaturas, clarius scripsere, Filium ex substantia Dei esse: hinc namque vere germanum Patris esse Filium indicatur. Ex eo autem quod simpliciter dicitur, « ex Deo, » voluntas creatoris in creando significatur. Si ergo ipsi eadem mente scripserunt ex Patre esse Verbum, ne synodum criminentur: sin ut de creaturis scriptum est, ita de Filio eam intelligunt vocem, « ex Deo, » oportuit eos id de creaturis accipientes, Filium non nominare, ne videantur cum pietate blasphemiam admiscere, parque fuit, aut Dominum creaturis non annumerare, aut non indigna et minime

³⁵ Gen. 1, 1. ³⁶ Psal. ciii, 4. ³⁷ 1 Cor. viii, 6.

(35) Regius prima manu, τῷ εἰπεῖν, et sic item mox, secunda vero τὸ εἰπεῖν utrinque. Ibid. Felck. 3, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα πάντα, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγεται (Regius solus, λέγεται) γεγενῆσθαι. Mox idem, ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἐκ.

(36) Felckm. 3, ὡς εἴρηται.

(37) Ita Regius codex et Felckm. 3. Editi, ἐξ αὐτομάτων. Mox ὁμοιομερῶς abest a Felckm. 3. Mox idem, ἐξ αὐτομάτων. Editio Commel., ἐκ ταυτομάτων. Regius, Basiliens. et edit. Paris., ἐκ ταυτομάτων.

Α λῶς εἰρηκότες οἱ Πατέρες ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, λογισάμενοι ταυτὸν εἶναι τὸ εἰπεῖν (35) ὁρθῶς, ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ εἰπεῖν, ἐκ τῆς οὐσίας; Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα πάντα, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγεται γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Υἱὸς εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ γεννήματα, ἀλλὰ ποιήματά εἰσι τὴν φύσιν. « Ἐν ἀρχῇ γοῦν ὁ Θεὸς » οὐκ ἐγέννησεν, ἀλλ' ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, » εἴρηται (36). Καὶ οὐχ ὁ γεννῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. « Εἰ δὲ ὁ Ἀπόστολος εἴρηκεν, « Εἰς Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, » ἀλλ' οὐ τὸν Υἱὸν συναριθμῶν τοῖς πᾶσι, τοῦτό φησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν Ἑλλήνων οἱ μὲν νομίζουσι κατὰ τύχην καὶ ἐξ ἀτόμων (37) συμπλοκῆς, καὶ ὁμοιομερῶς ἐκ ταυτομάτου συνεστάναι τὴν κτίσιν, καὶ μὴ ἔχειν τὸν αἴτιον· οἱ δὲ ἐξ αἴτιου μὲν αὐτὴν γεγενῆσθαι, οὐ μὴν καὶ διὰ τοῦ Λόγου· τῶν δὲ αἰρετικῶν ἕκαστος, ὡς ἠθέλησεν ἀνεπλάσαστο, καὶ περὶ τῆς κτίσεως μυθολογεῖ· τοῦτου χάριν ὁ Ἀπόστολος ἀναγκαιῶς συνεῖρηκε τὸ, « ἐκ τοῦ Θεοῦ· » ἵνα καὶ τὸν ποιητὴν γνωρίσῃ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος αὐτοῦ τῶν πάντων δημιουργίαν ἀποδείξῃ· εὐθύς γοῦν ἐπιφέρει, « Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, » ἵνα τῶν πάντων ἐξάρῃ τὸν Υἱόν· τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα, πάντα ταῦτα δι' Υἱοῦ γέγονε· καὶ οὐχ οἷόν τε μίαν (38) ἔχειν τὴ δημιουργούμενα τῷ δημιουργούντι τὴν γένεσιν· καὶ ἵνα τὸ, « ἐκ τοῦ Θεοῦ, » λεγόμενον ὦδε, ἄλλως ἐπὶ τῶν ποιημάτων αὐτὸ (39) σημαίνεσθαι διδάξῃ, ἢ ὡς ἐπὶ Υἱοῦ λεγόμενον νοεῖται. Ὁ μὲν γὰρ γέννημα, τὰ δὲ ποιήματά ἐστι. Διὸ καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας γέννημα, τὰ δὲ βουλήματος (40) δημιουργήματα.

36. Ταῦτα καὶ ἡ σύνοδος συνορώσα, καὶ εἰδίᾳ τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας διαφορίαν (41), ὑπὲρ τοῦ μὴ τινὰς ὑπονοεῖν κατὰ τὴν κτίσιν οὕτω λέγεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ, λευκότερον ἔγραψαν ἐκ τῆς οὐσίας τὸν Υἱόν. Ἐκ μὲν γὰρ τούτου τὸ γνήσιον ἀληθῶς Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα γνωρίζεται· ἐκ δὲ τοῦ λέγεσθαι ἀπλῶς « ἐκ τοῦ Θεοῦ, » τὸ βούλημα τῆς δημιουργίας τοῦ κτίζοντος σημαίνεται (42). Εἰ μὲν οὖν καὶ αὐτοὶ τοιαύτην ἔχοντες διάνοιαν, ἔγραψαν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, μὴ μεμφέσθωσαν τὴν σύνοδον· εἰ δὲ ὡς ἐπὶ τῆς κτίσεως ἐστὶ γεγραμμένον, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ φρονοῦσι· τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, » ἔδει, τὴ ἐπὶ τῆς κτίσεως λαμβάνοντας αὐτοὺς, μὴ λέγειν Υἱόν, ἵνα μὴ δοκῶσι φύρειν βλασφημίαν τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ ἡ τὸν Κύριον μὴ συναριθμῆναι τοῖς κτίσμασιν (43), ἢ μὴ

³⁸ ibid. ³⁹ ibid.

(38) Regius codex, ὁμοίαν. Editi, μίαν.

(39) Regius, αὐτός. Mox editi, ἐπὶ Υἱοῦ Θεοῦ. Sed Θεοῦ in Regio deest, et deletum in Basil., nec lectum a Nannio.

(40) Regius, τοῦ βουλήματος. In editis τοῦ deest.

(41) Felckm. 3, ἀδιαφορίαν. Infra Regius prima manu, κατὰ τὴν κτίσιν, secunda, καὶ τὴν κτίσιν.

(42) Τοῦ κτίσαντος σημαίνεται, ἀλλ' οὐ γέγραπται, Felckm. 3, ommissis multis.

(43) Regius codex, ποιήμασιν.

ἀνάξια καὶ μὴ ἀρμόζοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ γράφειν. Εἰ γὰρ Υἱὸς ἔστιν, οὐκ ἔστι κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα ἔστιν, οὐκ ἔστιν Υἱός. Τοιαῦτα δὲ διανοοῦμενοι, ἀρνήσονται πού καὶ τὸ ἄγιον λουτρὸν, ὅτι εἰς Πατέρα καὶ εἰς Υἱὸν, καὶ οὐκ εἰς Κτίστην καὶ κτίσμα δίδονται, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι. Ἄλλ' οὐ γέγραπται ταῦτα, φασι (44), καὶ ὡς ἀγράφους τὰς φωνὰς ἐκβάλλομεν. Ἄλλα καὶ τοῦτο πάλιν πρόφασις ἔστιν αὐτοῖς ἀναίσχυτος. Εἰ γὰρ ἐκβλητὰ νομίζουσι τὰ μὴ γεγραμμένα, διὰ τί τῶν περὶ Ἄρειον ἐξ ἀγράφων ἐπινοησάντων τοσούτων ῥηματικῶν συρφετῶν, τὰ, ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ, οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆ· καὶ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ, τρεπτός· ἔστι· καὶ, ἀρρητος (45) καὶ ἀράτος ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· καὶ, ὁ Υἱὸς οὐκ οἶδεν οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν· καὶ ὅσα ἐν τῇ γελοίῳ καὶ ἀσεδει (46) θαλίᾳ ἐκρυπτοῦ φρονῶν ἐξήμεσεν Ἄρειος οὐκ ἀντειρήκασιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὑπὲρ αὐτῶν ἀγνωρίζονται, καὶ διὰ ταῦτα πρὸς τοὺς (47) Πατέρας αὐτῶν διαμάχονται. Ἐκ ποίης δὲ Γραφῆς καὶ αὐτοὶ εὐρόντες τὸ ἀγέννητον (48), καὶ τὸ οὐσίας ὄνομα, καὶ, τρεῖς εἰσὶν ὑποστάσεις, καὶ, οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Χριστός, καὶ, εἷς ἔστι τῶν ἑκατὸν προβάτων, καὶ, ἡ μὴ σοφία τοῦ Θεοῦ ἀγέννητος καὶ ἀναρχός· ἔστι, πολλάκι δὲ εἰσὶν αἱ κτισθεῖσαι δυνάμεις, ὧν μία ἔστιν ὁ Χριστός; Ἡ πῶς ἐν τοῖς λεγομένοις Ἐγκαινίοις, ἀγράφοις χρησάμενοι λέξεσιν οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ Εὐσέβιον, καὶ εἰπόντες οὐσίας τε καὶ δυνάμει, καὶ βουλῆς, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν πρωτότοκον τῆς κτίσεως, γογγύζουσι κατὰ τῶν Πατέρων, ὡς ἀγράφων αὐτῶν μνημονευσάντων (49) λέξεων, καὶ οὐσίας μνημονευσάντων; Ἐδει γὰρ αὐτοὺς ἢ καθ' ἑαυτῶν γογγύζειν, ἢ μὴδὲν τοὺς Πατέρας αἰτιάζεσθαι.

A congruentia Filio ascribere. Nam si Filius est, non est creatura; si creatura est, non est Filius. Hac cum mente sint; sacrum etiam baptisma forte negabunt, quia in Patre et Filio, et non in Creatore et creatura datur, prout ipsi sentiunt. Sed, aiunt, hæc scripta non sunt, vocesque illas, quod in Scripturis non habeantur, rejiciunt. Sed hanc illi cavillationem impudentissime proferunt. Si enim verba non scripta putant rejicienda, quare Ario non obsistunt, qui tot sententiarum quæ in Scripturis non habentur colluviem excogitavit: quales sunt, ex non exstantibus; et, non erat Filius antequam gigneretur; et, erat tempus quo non erat; et, mutabilis est; et, ineffabilis et invisibilis est Pater Filio; et, Filius non novit suam substantiam, et quaslibet alias ejus sententias, quas in ridicula et impia Thalia sua evomuit, imo potius eas illi propugnant, quæ causa illis est ut cum Patribus etiam suis decertent. In quibus autem Scripturis hæc ipsi invenerunt, non factum, et nomen substantiæ; et, tres sunt hypostases; et, Christus non est verus Deus; et, is una est ex centum ovibus: et, Sapientia quidem Dei ingenta et sine principio est, multæ autem sunt virtutes creatæ, quarum una est Christus? Aut cur, cum in Encænii, ut vocant, verbis ex Scriptura non desumptis usi Acacius et Eusebius, dixerint primogenitum creaturæ esse sine dissimilitudine imaginem substantiæ, potentiæ, consilii et gloriæ, adversus Patres jam obmurmurant, quod verborum quæ in Scriptura non exstant mentionem fecerint, et substantiæ **601** vocem usurparint? Par fuit enim eos aut contra se ipsos obmurmurare, aut nihil Patres criminari.

37. Εἰ μὲν (50) οὖν ἄλλοι τινὲς ἐπροφασίζοντο τὰς τῆς συνόδου λέξεις, ἡδύναντό πως ἡ ἀγνοίας ἢ εὐλαβείας ὑπόνοιαν ἔχειν· καὶ περὶ μὲν Γεωργίου τοῦ Καππαδόκου τοῦ ἐκβληθέντος (51) ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας λόγος οὐδεὶς· ἀνθρώπου μῆτε ἐκ προάγοντος· οἴου τὴν μαρτυρίαν ἔχοντος, μῆτε ἑλως Χριστιανῶν τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνον ὑποκρινάμενου διὰ τὸν καιρὸν (52) τὸ ὄνομα, καὶ πορισμὸν ἤχησάμενου τῆς εὐσέβειαν· διὸ οὐδὲ μέμφαιτο ἄν τις αὐτὸν εἰκότως, πάλιν περὶ τὴν πίστιν, ἀνθρωπὸν μῆτε εἰδὸτα περὶ ὧν λέγει, μῆτε περὶ ὧν διαβεβαίονται, ἀλλὰ πᾶσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡς κέπρον (53) ἐπακολουθούντα· Ἀκάκιος δὲ καὶ Εὐδόκιος, καὶ Πατρόφιλος, ταῦτα λέγοντες, πῶς οὐκ ἄξιον πάσης εἰσεὶ καταγνώ-

37. Si igitur quidam alii ex synodi verbis occasionem arriperent, suspicio esset eos vel ignorantia vel religione id facere; neque vero hic sermo habetur de Georgio Cappadoce, qui Alexandria exactus est, viro qui nec ex præterita vitæ ratione commendatur, nec ullo modo Christianus est: sed propter opportunitatem, Christiani nomen simulate sumpsit, et pietatem quæstus loco habuit. Quapropter nemo eum cum jure arguerit, quod circa fidem labatur, hominem, qui neque novit quæ dicit, nec de quibus affirmat, sed omnes, uti scriptum est⁶⁰, veluti larus insequitur. Cum autem Acacius, Eudocius et Patrophilus hæc dicant, quomodo non omnium damnatione digni sunt? Nam, cum ipsi quoque ea

⁶⁰ Prov. vii, 22.

(44) Felckm. 3, φησί.

(45) Καὶ ἀρρητος abest a Felckm. 3.

(46) Sic Reg. codex et Felckm. 3. Editi vero, καὶ ἀσεβεί αὐτοῦ ἑαυτοῦ, inepte. Mox Felckm. 3, οὐκ ἀντιρήκασιν.

(47) Editi, καὶ πρὸς τοὺς, sed καὶ deest in Regio. Mox Felckm. 3, διαμάχονται. Ἡ πῶς ἐν τοῖς λεγομένοις ἐγγενίοις (sic) ἀγράφοις χρησάμενος, omissis de more multis.

(48) Sic edit. Commel. et omnes mss. Editi vero Paris., ἀγέννητον.

(49) Felckm. 3, μνημονευθέντων.

(50) Felc. 3, Ἐπερ οὖν.

(51) Regius codex, τοῦ Καππαδόκου καὶ ἐκβ-. Felck. 3, τοῦ Καππαδόκου τοῦ ἐκβ-. Reliqui ut in textu.

(52) Sic Regius codex, Basiliensis et Felckm. 3. Editi, ἀπὸ τὸν καιρὸν.

(53) Felckm. 3, κέπρος. Hic autem locus ita legitur Proverb. vii, 22: ὁ δὲ ἐπηκολούθησεν αὐτῷ κερφωθείς.

scripserint quæ in Scripturis non habentur, et sæpe substantiæ nomen ut sanum, maxime propter Eusebii epistolam, receperint, majores suos nunc criminantur, quod hujusmodi sint usi verbis. Imo cum ipsi quoque dixerint Filium esse Deum ex Deo, ac Verbum vivens, substantiæ Patris imaginem per omnia similem, jam Nicænos Patres criminantur, quod dixerint, ex substantia, ac consubstantialem esse genitori genitum. Quid mirum autem si cum majoribus, et cum patribus suis pugnant, ubi ipsi secum concertant in seque ipsos impingunt? Cum enim Antiochiæ in Encænii, ut vocant, declarassent Filium esse substantiæ Patris sine ulla dissimilitudine imaginem, jurassentque se ita sentire, ac eos qui aliter sentirent anathemate damnassent, imo in Isauria scripsissent: Non refugimus authenticam fidem in Encænii Antiochiæ editam (illic autem substantiæ nomen scriptum est), veluti eorum immemores, paulo post in ipsa Isauria iis adversantia conscribere, scilicet, ὁμοούσιον et ὁμοιοούσιον, hoc est, consubstantialia et substantia simile, utpote a Scripturis aliena, rejicimus, et substantiæ nomen de medio tollimus, quippe cum in Scripturis non reperitur

38. Quis igitur viros hujusmodi ulterius Christianos existimabit? Aut quæ fides, apud quos nec verba, nec scripta firma sunt, sed omnia pro temporis ratione mutantur et invertuntur? Si enim, o Acaci et Eudoxi, non refugitis expositam in Encænii fidem, in eaque scriptum est, Filium esse substantiæ Patris sine discrepantia imaginem, cur in Isauria scribitis, rejicimus ὁμοούσιον? Si namque Filius secundum substantiam Patri similis non est, qui substantiæ imago erit sine discrepantia? Quod si vos penituit scripsisse, eum esse sine discrepantia substantiæ imaginem, cur anathemate damnatis eos qui dicunt Filium esse Patri dissimilem? Si enim similis non est secundum substantiam, plane dissimilis est. Quod autem dissimile est, nunquam imago fuerit. Sin, uti vos dicitis, ita se res habet, verum ergo non est qui vidit Filium, Patrem vidisse, cum multa inter utrumque sit discrepantia, imo potius hic sit illi omnino dissimilis. Quod autem dissimile est, simile nunquam dicatur. Quo pacto igitur dissimile dicitis simile, et simile dissimile existimatis, ac simulatione usi dicitis, Filium esse Patris imaginem? Si enim Filius non est secundum substantiam Patris similis, aliquid sane imagini deficit, neque est plena imago, non perfectus splendor. Cur itaque hoc legitis: « In ipso inhabitat omnis **602** plenitudo divinitatis corporali-

σεως; Γράφοντες (54) γὰρ ἄγραφα καὶ αὐτοί, καὶ ἀποδεξάμενοι πολλάκις ὡς καλὸν τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα, μάλιστα καὶ διὰ τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, αἰτιῶνται νῦν τοὺς πρὸ αὐτῶν, ὡς τοιαύταις χρῆσαμένους λέξεσιν. Ἄλλὰ καὶ εἰπόντες αὐτοὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ Λόγον ζῶντα, τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον (55) εἰκόνα τὸν Υἱόν, κατηγοροῦσι τῶν ἐν Νικαίᾳ εἰπόντων (56), ἐκ τῆς οὐσίας, καὶ ὁμοούσιον τὸν γεννηθέντα τῷ γεγεννηκότι. Τί δὲ θαυμαστὸν εἰ τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ τοῖς ἰδιοῖς πατρᾷσι διαμάχονται, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐναντιούμενοι, τοῖς ἑαυτῶν πρᾶσκόπτουσιν; Ἐκθέμενοι γὰρ ἐν τοῖς λεγομένοις Ἐγκαινίοις ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰκόνα εἶναι τὸν Υἱόν, ὁμῶσαντές τε (57) οὕτω φρονεῖν, καὶ ἀναθεματίσαντες τοὺς ἄλλως φρονούντας, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ γράψαντες. Οὐ φεύγομεν τὴν ἐκτεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ Ἀντιόχειαν (ἐν αὐτοῖς δὲ (58) ἐγράφη τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα), ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τούτων, μετ' ὄλγον ἐν τῇ αὐτῇ Ἰσαυρίᾳ θάνατῳ ἔγραψαν, λέγοντες· Τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον (59) ἐκβάλλομεν, ὡς ἀλλότριον τῶν Γραφῶν· καὶ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα περιαιρούμεν, ὡς μὴ κείμενον ἐν ταῖς Γραφαῖς.

38. Τίς οὖν ἐστὶ τοὺς τοιοῦτους Χριστιανούς ἡγήσεται; Ἡ ποία πίστις παρὰ τούτοις, παρ' οἷς οὐ λόγος, οὐ γράμμα βέβαιον, ἀλλὰ πάντα κατὰ καιρὸν ἀλλάσσεται καὶ μεταβάλλεται (60); Εἰ γὰρ, ὡς Ἀκάκιος καὶ Εὐδόξιος, οὐ φεύγετε τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐν τοῖς Ἐγκαινίοις πίστιν, ἐν αὐτῇ δὲ γέγραπται, Οὐσία; ἀπαράλλακτος εἰκὼν ὁ Υἱός· πῶς ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ γράφετε, Ἐκβάλλομεν τὸ ὁμοούσιον (61); Εἰ γὰρ οὐκ ἐστὶ κατ' οὐσίαν ὁμοῖος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πῶς ἀπαράλλακτος τῆς οὐσίας εἰκὼν ἐστὶν; Εἰ δὲ μετέγνωτε, γράψαντες τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτος εἰκὼν· πῶς ἀναθεματίζετε τοὺς ἀνόμοιον εἶναι λέγοντας (62) τὸν Υἱόν; Εἰ γὰρ οὐκ ὁμοῖος κατ' οὐσίαν, πάντως ἀνόμοιός ἐστι. Τὸ δὲ ἀνόμοιον οὐκ ἂν εἴη εἰκὼν. Εἰ δὲ οὕτω καθ' ὑμᾶς ἐστὶν, οὐκ ἄρα ὁ τὸν Υἱὸν ἑωρακώς ἔωρακε τὸν Πατέρα, πλείστης ὅσης οὐσης διαφορᾶς· μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον ὄντος τούτου πρὸς ἑκείνου (63) ἀνόμοιου. Τὸ δὲ ἀνόμοιον οὐκ οἶόν τε ὁμοιον λέγεσθαι. Ποία τοίνυν μηχανῇ τὸ ἀνόμοιον ὁμοιον λέγετε, καὶ τὸ ὁμοιον ἀνόμοιον φρονεῖτε, καὶ ὑποκρίνεσθε λέγοντες εἰκόνα εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν; Εἰ γὰρ οὐκ ἐστὶ κατ' οὐσίαν ὁμοῖος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, λείπει τι τῇ εἰκόνι, καὶ οὐκ ἐστὶ πλήρης εἰκὼν, οὐδὲ τέλειον ἀπαύγασμα. Πῶς οὖν ἀναγινώσκετε τὸ, « Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς »· καὶ, « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν; » Πῶς τὸν Ἀρειανὸν Ἀετίον ὡς αἰρετικὸν ἐκ-

(54) Felc. 3, γράψαντες.

(55) Felc. 3, Θεὸν ἐκ Θεοῦ ἀπαράλλακτον, quibusdam omissis.

(56) Felckmanni, καὶ εἰπων.

(57) Sic Reg. In editis τε deest. Mox Felckm. 3, τοὺς ἄλλους. Mox Reg. et Felc. 3, ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ. In editis τῇ deest.

(58) Felckm. 3, ἐν αὐτῇ δέ.

(59) Sic Reg. Editi vero, ὁμοιούσιον. Mox Felc. 3, ἀλλότρια.

(60) Sic Reg. et Felc. 3. In editis, καὶ μεταβάλλεται deest. Infra idem, εἰκὼν ἐστὶν ὁ Υἱός.

(61) Forte ὁμοιοούσιον.

(62) Edit. Commel., λέγοντες, mendose.

(63) Sic. Felc. 3 et Reg. prima manu. Idem secunda manu, ἐκείνο, cum editis.

βάλλετε, καίτοι τὰ αὐτὰ ἐκεῖνω λέγοντες; Καὶ γὰρ Ἀ
σοῦ μὲν, ὧ Ἀκάκιε (64), ἐταῖρός ἐστιν, Εὐδοξίου δὲ
διδάσκαλος εἰς τὴν τοιαύτην ἀσέθειαν γέγονεν, ἥς
ἐνεκα καὶ Λεόντιος αὐτὸν ὁ ἐπίσκοπος διάκονον κατέ-
στησεν· Ἰνα, ὡς ἐνδύματι (65) προβάτου τῷ δνόματι
τῆς διακονίας χρώμενος, ἐπ' ἀδείας ἐξεμεῖν δύνῃται
τὰ τῆς βλασφημίας ῥήματα.

59. Τί οὖν ὑμᾶς ἄρα τοιοῦτον ἐπεισεν, ὥστε καὶ
ἐαυτοὺς εἰς τὸ ἐναντίον περιπεσεῖν, καὶ τοσαύτην αἰ-
σχύνην ἀπενέγκασθαι; ἀλλ' οὐδὲν εὐλόγον ἀνεποίητε·
τοῦτο δὲ μόνον περιλείπεται νοεῖν, ὅτι πάντα νῦν
ὑποκρίνεσθε, καὶ πάντα προσποιούμενοι πλάττετε
διὰ τὴν παρὰ Κωνσταντίου (66) προστασίαν, καὶ τὸ
παρὰ τοῦ τοιοῦτου κέρδος. Καὶ κατηγορεῖτε μὲν εὐ-
χερῶς τῶν Πατέρων, προφασίζεσθε δὲ ἀπλῶς τὰς λέ-
ξεις, ὡς ἀγράφους· καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, « δι-
εστεινᾶτε τὰ σκέλη παντὶ παρόδῳ » ὥστε τοσαυτάκις
ὑμᾶς μεταβάλλεσθαι, δασάκις ἂν ὑμᾶς οἱ μισθοῦμενοι
καὶ χορηγοῦντες ὑμῖν βούλονται (67). Καίτοι κἂν
ἀγράφους τις λαλῆ λέξεις, οὐδὲν διαφέρει, ἕως εὐσεβῆ
τὴν διάνοιαν ἔχει. Ὁ δὲ αἰρετικὸς ἀνήρ, κἂν τὰς ἀπὸ
τῶν Γραφῶν χρήσῃται λέξεις, οὐδὲν ἤττον ὑποπτος
ᾧ, καὶ τὸν νοῦν διεφθαρμένον, ἀκούσεται παρὰ τοῦ
Πνεύματος· « Ἴνα τί σὺ διηγῆ (68) τὰ δικαιώματά
μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόμα-
τός σου; » Οὕτως ὁ μὲν διάβολος, καίτοι λαλῶν ἀπὸ
τῶν Γραφῶν, πεφίμωται παρὰ τοῦ Σωτῆρος· ὁ δὲ
μακάριος Παῦλος, κἂν ἐκ τῶν ἔξωθεν λαλῆ· « Κρη-
τες ἀεὶ ψεύσται » καὶ, « Τοῦ γὰρ (69) καὶ γένος
ἐσμὲν » καὶ, « Φθειρουντίν ἤθη χρηστὰ ὁμιλῶν κα-
καί » ἀλλ' ὅμως, ἅγιος ᾧν, ἔχει τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ·
καὶ τοῦ Χριστοῦ νοῦν ἔχων, διδάσκαλός ἐστιν ἐθνῶν
ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ· καὶ ἃ λαλεῖ, μετ' εὐσεβείας
φθέγγεται. Ποῖα τοίνυν ἐν τοῖς Ἀρειανοῖς (70) ῥήμα-
τίσις κἂν πιθανότης ἐστίν, ἐν οἷς προτιμᾶται τοῦ
Σωτῆρος ἡ κάμπη καὶ ἡ ἀκρίς, καὶ λοιδορεῖται παρ'
αὐτῶν· Οὐκ ἦς ποτε, καὶ ἐκτίσθη, ξένος τε κατ'
οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τυγχάνεις· καὶ ὅπως οὐδὲν δυσφη-
μίας ἐν αὐτοῖς παραλείπεται (71); Τί δὲ πρὸς εὐφη-
μίαν παρήκαν οἱ Πατέρες; Καὶ οὐ μᾶλλον ὑψηλὴ
διάνοια, καὶ φιλόχριστος εὐσέβεια παρ' αὐτοῖς ἐστὶ;
Καὶ ὅμως ταῦτα μὲν ἔγραψαν, ὅτι Ἐκβάλλομεν· ἐκεῖ-
νων δὲ τῶν κατὰ τοῦ Κυρίου λοιδοριῶν ἀνέχονται,
καὶ φανεροὺς ἐαυτοὺς πᾶσι καθιστῶσιν (72), ὅτι δι-
οὐδὲν ἕτερον μάχονται πρὸς τὴν σύνοδον ἐκείνην τὴν
μεγάλην, ἢ ὅτι τὴν Ἀρειανὴν ἀρεσίαν κατέκρινε. Διὰ
τοῦτο γὰρ καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν διαβάλλουσι,
κακῶς αὐτοὶ φρονούντες καὶ περὶ αὐτῆς. Εἰ γὰρ ἐπί-

ter ⁴¹, » et, « ex plenitudine ejus nos omnes acce-
pimus ⁴²? » Cur Arianum Aetium ut hæreticum
ejicitis, licet ea ipsa quæ ille loquamini? Tibi enim,
Acaci, amicus est, Eudoxioque hujus magister im-
pietatis fuit, in cujus gratiam eum Leontius episco-
pus diaconum ordinavit; ut, quasi ovis vestimento
diaconatus nomine usus, blasphemix verba libere
posset evomere.

¶ 59. Quid igitur vobis suasit, ut vobis ipsis adver-
semi, tantumque dedecoris referatis? Certe nihil
rationi consentaneum vobis dicendum suppetit:
hocque solum intelligendum relinquitur, vos nulla
non simulatione, nullo non commento uti propter
Constantii patrocinium, lucrumque quod hinc vobis
evenit. Atque in promptu vobis est Patres incusare;
temereque objicitis, non haberi ea verba in Scri-
pturis sacris: et ut scriptum est, « crura divari-
castis omni transeunti ⁴³; » ita ut toties sententiam
commutetis, quoties velint ii qui vos mercede et
præmio conducunt. Quanquam nihil interest, si
quis non scriptas voces proferat, dum piam servet
sententiam. Hæreticus autem vir, licet verbis e
Scriptura depromptis utatur, nihilo tamen minus,
suspectus ac mente corruptus cum sit, a Spiritu
sancto audiet: « Quare tu enarras justitias meas, et
assumis testamentum meum per os tuum ⁴⁴? » Quare
diabolo licet ex Scripturis loquenti os a Salva-
tore obturatum est. Beatus autem Paulus, quamvis
ex profanis loquatur: « Cretenses semper menda-
ces ⁴⁵; » et: « Ipsius enim genus sumus ⁴⁶; » et:
« Corruptunt mores bonos colloquia prava ⁴⁷; »
attamen sanctus cum sit, piam retinet sententiam:
et cum Christi mentem habeat, gentibus magister
est cum Christi mentem habeat, gentibus magister
est fidei et veritatis, et cum pietate semper loqui-
tur. Ecquidnam fide dignum inest Arianicis vocu-
lis, quibus eruca et locusta Salvatori anteponitur,
ipsique hæc convicia dicuntur: Aliquando non eras,
et creatus es, alienusque es a Deo secundum sub-
stantiam: nullamque denuum non proferunt blasphemiam?
Contra, quid quod Christi commendationi
laudive conferat a Patribus omissum est? Nonne
sanctis potius inest viris sublimis de Christo sen-
tentia, pietasque erga illum eximia? Et tamen isti
hæc ausi sunt scribere: Illa rejicimus; dumque
ejusmodi in Christum maledicta tolerant, propalam
certe faciunt, se nulla alia de causa cum magna
synodo pugnare, quam quod Arianam damnaverit
hæresim. Ea etiam illis causa est consubstantialis
vocem criminandi de qua ipsi prave sentiunt. Si

⁴¹ Coloss. II, 9. ⁴² Joan. I, 16. ⁴³ Ezech. XVI, 25.
⁴⁷ I Cor. XV, 33.

(64) Ita Regius codex et Felck. 3. Editi, Ἀκάκι.
Felck. 3, μοx, εὐσέθειαν.

(65) Regius, ἐν ἐνδύματι. Infra Felckm. 3, ὄννη-
σεται.

(66) Sic Regius. Editi vero, τὴν Κωνσταντίου

(67) Felck. 3, βούλωνται. Ibid. Felckm. 3, κἂν ταῖς
ἀπὸ τῶν Γραφῶν χρήσῃται λέξεσιν, οὐδ. Ibid. Re-
gius, λαλεῖ λέξεις, et mox Regius, ἔχη.

(68) Sic Reg. et Græcus Scripturæ textus. Editi,

εμοιγη. Mox Regius, ἀναλαμβάνης.

(69) Felckman. 3, Τοῦτο γὰρ. Mox edit. Commel.,
χριστά, male.

(70) Felckman. 3, Ἀρειανῶν.

(71) In Felck. 3, quæ inter voces παραλείπεται,
et infra φανερούς intercedunt, ommissa sunt. Regius
mox, ὄψηλοf.

(72) Regius et Felckm. 3, καθ' ὁμοῦ. Editi, καθ'
ὁμοῦ.

namque recte crederent, Patrem vere Patrem confiterentur : Filium vero genuinum Filium, et natura verum crederent Verbum, et Sapientiam Patris. Quod autem dicitur ex Deo Filium esse, si non ut de creaturis dicitur, ita de illo affirmarent ; sed illum substantiæ Patris propriam esse prolem intelligerent, quemadmodum splendor a luce ortum habet, nequaquam singuli eorum Patres incusassent, ac potius fidenter dixissent bene synodum scripsisse, et eam esse rectam de Domino nostro Jesu Christo fidem.

40. Sed, aiunt, obscura nobis est horum verborum sententia. Ea enim fuit inutilis hominum excusatio : cum non possimus verborum interpretationem assequi, illa rejicimus. At si sincero loquerentur animo, non dictum oportuit, illa rejicimus ; **603** sed sciscitaturi erant ut a peritis ediscerent : alioqui rejiciant quidquid in Scripturis divinis non intelligunt, eosque qui illa scripsere criminentur. Sed hæreticorum potius quam nostrum Christianorum fuerit audacia ejusmodi. Quæ enim in sacris eloquiis non intelligimus, non ideo rejicimus, sed ab iis quærimus, ab iis ediscere postulamus, quibus Dominus revelavit. Verum, quia eam verborum obscuritatem prætexunt, fateantur ergo quæ statim inferuntur, et anathemate damnent eos qui sentiunt, ex non exstantibus esse Filium, et non fuisse antequam gigneretur, et creaturam opificiumque esse Dei Verbum : natura mutabile esse, et ex alia substantia ; demumque Arianam damnent hæresim quæ hujusmodi impietatem excogitavit. Ne dicant deinceps, Ea verba rejicimus ; sed, Nondum illa intelligimus ; ut sic verisimilem ea recusandi causam afferant. Probe scio autem ac exploratum habeo, quod ipsi quoque non ignorant, eos si ista confiteantur et Arianam hæresim anathemate damnent, synodi verba non negaturos. Idcirco enim Patres cum dixissent ex substantia Patris genitum Filium esse Patri consubstantialem, statim intulerunt : Eos autem qui prædicta illa Arianæ hæreseos verba dicunt, anathemate damnamus ; ut ostendant hæc a se quasi eandem ipsam vim habentia dicta esse, et utraque verba idem significare : ac quicumque illa confessus fuerit, eum hæc etiam esse cogitaturum ; qui vero illa non sunt sententia, imo ea verba improbant, ii sane Christo inimici esse omni ex parte coarguuntur.

41. Cæterum ad eorum confutationem qui totam synodum repudiant hæc pauca sufficiant. Viros au-

(73) Ita Regius, Basiliensis et Felc. 3. Editi semel Πατέρα habent.

(74) Felckm. 3, ἕκαστον, mendose. Mox Regius, κατηγορή.

(75) Regius, φησίν.

(76) Felc. 3, ἄξιουν.

(77) Felc. 3, τῶν γραψάντων.

(78) Felc. 3 solus, οἷς ἀπεκάλυψεν.

(79) Felc. 3, τρεπτῶς ἐστι.

(80) Felc. 3, εὐσέβειαν. Quam τοῦ, α, in eu mu-

στευον ὀρθῶς, καὶ τὸν μὲν Πατέρα (73) Πατέρα ἀληθῶς ὠμολόγουν, τὸν δὲ Υἱὸν γνήσιον Υἱὸν καὶ φύσει ἀληθινὸν Λόγον, καὶ Σοφίαν ἐπίστευον εἶναι τοῦ Πατρὸς· τὸ τε ἐκ τοῦ Θεοῦ λέγειν τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ, ὡς περ λέγεται περὶ τῶν κτισμάτων, οὕτως ἔλεγον καὶ περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον αὐτὸν ἐνόουν εἶναι γέννημα, ὡς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ φωτός· οὐκ ἂν ἕκαστος (74) αὐτῶν κατηγορεῖ τῶν Πατέρων· ἀλλ' ἐθάβρουν, ὅτι καλῶς ἔγραψεν ἡ σύνοδος· καὶ οὕτως ἐστὶν ἡ ὀρθὴ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστις.

40. Ἄλλ' ἀσαφής, φασίν, (75) ἐστὶν ἡμῖν τῶν τοιούτων λέξεων ἡ διάνοια. Καὶ τοῦτο γὰρ προφασίσαντο, λέγοντες, ὅτι, μὴ δυνάμενοι καταλαβεῖν τὴν ἔρμηνειαν αὐτῶν, ἐκβάλλομεν ταύτας τὰς λέξεις. **B** Τοῦτο δὲ εἰ ἀληθῶς ἔλεγον, οὐκ ἔδει λέγειν αὐτοὺς, Ἐκβάλλομεν ταύτας· ἀλλ' ἤξιουν (76) μαθεῖν παρὰ τῶν ἐπισταμένων, ἐπεὶ ὀφειλοῦσι γε, καὶ ἅπερ ἂν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς μὴ νοήσωσιν ἐκβάλλειν, καὶ κατηγορεῖν τοὺς γράψαντας (77) αὐτά. Ἄλλὰ τοῦτο μάλλον αἰρετικῶν, καὶ οὐχ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τὸ τὸλμημα. Ἄ γὰρ ἀγνοοῦμεν ἐν τοῖς λογίοις, οὐκ ἐκβάλλομεν, ἀλλὰ ζητοῦμεν οὐδ' ἀπεκάλυψεν (78) ὁ Κύριος, καὶ παρ' αὐτῶν μανθάνειν ἀξιοῦμεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὕτω προφασίζονται τὴν ἀσάφειαν τῶν τοιούτων λέξεων, ὁμολογεῖτωσαν γοῦν τὰ εὐθὺς ἐπιμερόμενα, καὶ ἀναθεματίζετωσαν τοὺς φρονοῦντας, ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, καὶ ὅτι κτίσμα καὶ ποιημὰ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· καί, **C** Τρεπτὸς ἐστὶ (79) τῇ φύσει· καί, Ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως· καὶ ὅλως ἀναθεματίζετωσαν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τὴν ἐφευρούσαν τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν. (80). Καὶ λοιπὸν μὴ λεγέτωσαν, Ἐκβάλλομεν τὰς λέξεις, ἀλλ' ὅτι Οὐπω νοοῦμεν αὐτάς· ἵνα οὕτω πιθανῆν τινα πρόφασιν ἔχωσι τοῦ παρατεῖσθαι ταύτας. Εὐ δὲ οἶδα καὶ πέπεισμαι, καὶ αὐτοὶ δὲ τοῦτο γινώσκουσιν, ὅτι ταῦτα ἐὰν ὁμολογήσωσι, καὶ ἀναθεματίσωσι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὐκ ἀρνήσονται κάκεινας τὰς τῆς συνόδου λέξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρες, εἰρηκότες ἐκ τῆς οὐσίας γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, εὐθὺς ἐπήγαγον· τοὺς δὲ λέγοντας τὰ προσηρημένα, ἅπερ ἐστὶ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, ἀναθεματίζομεν (81)· ἵνα δείξωσιν, ὅτι ὡς ἐκ παραλλήλου ἐλέκται παρ' αὐτῶν, καὶ αἱ λέξεις ἐκείναι ταῦτα **D** σημαίνουσιν· καὶ ὅς ἂν ἐκείνας ὁμολογήσῃ, πάντως καὶ ταῦτα διανοηθήσεται· οἱ δὲ μῆτε ταῦτα φρονοῦντες, ἀλλὰ κάκεινα διαβάλλοντες (82), οἱ τοιοῦτοι πανταχόθεν ἐλέγχονται χριστομάχοι.

41. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐξ ὄλου τῆς σύνοδος ἄρνου μένων ἀρκεῖ πρὸς ἔλεγχον τὰ ὀλίγα ταῦτα· πρὸς δὲ

tationem alias non semel notavimus. Paulo post Reg. et Felc. 3, Οὐπω νοοῦμεν αὐτάς. Alii codices, Οὕτω νοοῦμεν αὐτάς. Editi, οὕτω νοοῦμεν αὐτάς.

(81) Sic Regius, Felckm. 3 et edit. Paris. Edit. Commel., ἀναθεματίσομεν. In Felc. 3, ibidem post istam vocem, hæc ponuntur πρὸς δὲ τοὺς ἀποδεχομένους, his præmissis verbis, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, omissis intermediis.

(82) Regius, διαβάλλωσιν.

τούς ἀποδεχομένους τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῶν ἐν Νικαίᾳ A γραφέντων, περὶ δὲ μόνον τὸ ὁμοούσιον ἀμφιβάλλον- τας, ἤδη (83) μὴ ὡς πρὸς ἑθέρους διακείσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὐχ ὡς πρὸς Ἀρειομανίτας, οὐδ' ὡς μαχομένους πρὸς τοὺς Πατέρας ἐνιστάμεθα, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφοὺς διαλεγόμεθα, τὴν αὐτὴν μὲν ἡμῖν διάνοιαν ἔχοντας, περὶ δὲ τὸ ὄνομα μόνον διστά- ζοντας. Καὶ γὰρ ὁμολογοῦντες ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πα- τρός εἶναι, καὶ μὴ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως τὸν Υἱὸν, κτίσμα τε μὴ εἶναι, μηδὲ ποίημα αὐτὸν, ἀλλὰ γνή- σιον καὶ φύσει γέννημα αἰδίως τε (84) αὐτὸν συνεῖναι τῷ Πατρὶ Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν, οὐ μᾶκρὰν εἰς ἀποδέξασθαι καὶ τὴν τοῦ (85) ὁμοούσιου λέξιν. Τριού- τος δὲ ἐστὶ Βασιλείος ὁ ἀπὸ Ἀρχύρας, γράψας περὶ πίστεως. Τὸ μὲν γὰρ ὅμοιον μόνον λέγειν κατ' οὐσίαν οὐ πάντως σημαίνει καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, ἐξ οὗ μάλ- λον, ὡς καὶ αὐτοὶ εἰρήχασιν, σημαίνεται τὸ γνήσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ γὰρ κασσύτερος ὁμοίος (86) ἐστὶ μόνον τῷ ἀργύρῳ, καὶ λύκος τῷ κυνί, καὶ χαλκὸς χρυσίζων τῷ ἀληθινῷ χρυσῷ, οὔτε δὲ κασσύτερος ἐκ τοῦ ἀργύρου τυγχάνει, οὔτε λύκος ὡς υἱὸς τοῦ κυνὸς ἀν νομισθεῖη. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον (87) αὐτὸν εἰρήχασιν, τί ἕτερον σημαίνουσιν ἐκ τούτων ἢ τὸ ὁμοούσιον; Καὶ γὰρ ὡσπερ ὁ λέγων μόνον ὁμοούσιον οὐ πάντως καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας γνωρίζει, οὕτως ὁ λέγων ὁμοούσιον ἀμφοτέρων, τοῦ τε ὁμοοουσίου καὶ τοῦ ἐκ τῆς οὐ- σίας (88), σημαίνει τὴν διάνοιαν. Καὶ αὐτοὶ γοῦν ἐνιστάμενοι πάλιν πρὸς τοὺς κτίσμα λέγοντας εἶναι τὸν Λόγον, καὶ μὴ θέλοντας αὐτὸν γνήσιον Υἱὸν εἶναι, ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων υἱοῦ καὶ πατρὸς εἰλήφασιν τὰς κατ' αὐτῶν ἀποδείξεις, ἐξαιρουμένου τούτου (89), ὅτι μὴ ὡς ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς, μηδὲ ὡς ἀνθρωπίνῃ γονῇ, οὕτως ἐστὶν ἢ τοῦ Υἱοῦ γέννησις, ἀλλ' ὡς ἡ Θεῷ πρέπουσα, καὶ ἡμᾶς ἀρμόζουσα νοεῖν. Καὶ γὰρ καὶ πηγὴν εἰρήχασιν τὸν Πατέρα τῆς σοφίας καὶ τῆς ζωῆς, τὸν δὲ Υἱὸν ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γέννημα λέγοντα· « Ἐγὼ εἰμι (90) ἡ ζωῆ, » καὶ, « Ἐγὼ ἡ Σοφία κατ- εσχῆνωσα βουλῆν. » Τὸ δὲ ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ ἐκ πηγῆς γέννημα, καὶ ἐκ Πατρὸς Υἱὸν, πῶς ἄν τις ἀρμολύοντως ὀνομάσειεν ἢ ὁμοούσιον; Ἄρ' οὖν μὴ, ἐπειδὴ τὰ ἐξ ἀνθρώπων γεννήματα ὁμοούσιά ἐστιν, εὐλαβεῖσθαι δεῖ μὴ καὶ ὁ Υἱὸς, λεγόμενος ὁμο- ούσιος, νομισθεῖη καὶ αὐτὸς ὡς ἀνθρώπινον γέννημα; μὴ γένοιτο! οὐκ ἐστὶν οὕτως. Ἀλλὰ καὶ ταχεῖαν ἔχει τὴν λύσιν τοῦτο· Λόγος γὰρ ἐστὶ καὶ Σοφία τοῦ Πα- τρός ὁ Υἱὸς· ἐξ ὧν τὸ ἀπαθὲς καὶ τὸ ἀμέριστον τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεως γνωρίζεται. Λόγος γὰρ οὐδὲ

⁸³ Joan. xiv, 6. ⁸⁴ Prov. viii, 12.

(83) Sic Felckman. 3, quem sequimur. In cæteris et editis, ἤδη desideratur.

(84) Te deest in Felc. 3.

(85) Sic Reg. et Felc. 3. In editis vero του deest. Existimant nonnulli, quæ leguntur infra, τὸ μὲν γὰρ ὅμοιον μόνον λέγειν, etc., esse Basilii Ancyranî verba; sed ex consequentibus liquet esse Athanasii.

(86) Felc. 3, ὁμοιον, male. Mox idem, μόνον, recte, atque ita legit Nannius. Cæteri et editi, μόνος.

(87) Edit. Paris., ὁμοιού.ον. Edit. Colon., ὁμοού-

siον. At edit. Commel. et mss. omnes, ὁμοοούσιον, et sic paulo infra bis terve.

(88) Regius, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, male.

(89) Felc. 3, τοῦ. Mox idem cum Reg., ἵσταν ὁ Θεός. Editi, ἐστὶν ὁ Υἱός.

(90) Editio Commeliniana, εἰ μὴ, mendose; εἰμι sequens, quod in editis ante ἡ σοφία legebatur, de- letum est in Reg., et recte quidem. Ibidem, κατ- εσχῆνωσα βουλῆν deest in Felc. 3.

A tem qui alia quidem omnia Nicææ scripta reci- piunt, de solo autem consubstantialis vocabulo ambigunt, non ut inimicos spectari par est. Neque enim velut Ariomanitas, aut Patrum adversarios, homines aggredimur; sed disputamus veluti fra- tres cum fratribus, qui eadem qua nos sunt sen- tentia, solo nomine in controversiam adducto. Cum enim confiteantur ex substantia Patris et non ex alia substantia esse Filium, nec creaturam vel opi- ficium illum esse: sed genuinam naturalemque prolem, et ab æterno una cum Patre Verbum et Sa- pientiam existere, non longe absunt a recipienda consubstantialis voce. Talis est Basilius Ancyræ qui de fide scripsit. Nam, si similiis tantum dicatur se- cundum substantiam, id non idem prorsus signifi- cat atque illud: ex substantia; quæ verbo magis, ut ipsi dixerunt, Patris germanum Filium ipsum esse significatur. Nam stannum est argento simile, canis lupus, aurichalcum vero auro, nec tamen stan- num ex argento est, nec lupus canis filius haberi potest. Quandoquidem autem et ex substantia, et substantiæ similem eum esse dixerunt, quid aliud his significant quam cum esse consubstantialem? Etenim, sicut qui dicit tantum, substantiæ similem, non prorsus indicat eum ex substantia esse; sic qui dicit, consubstantialem, utriusque dicti senten- tiam complectitur, et, substantiæ similis, et, ex substantia. Iterumque illos aggressi qui dicunt Ver- bum esse creaturam, et negant genitum esse Fi- lium, ex humanis exemplis filii ac patris sua ad- versum illos argumenta mutuati sunt, hac tamen exceptione, quod Deus non sit ut homo, neque hu- mani **604** partus similis sit Filii generatio, sed talis sit qualis Deo convenit, et a nobis intelligi de- bet. Nam et Patrem fontem sapientiæ dixere atque vitæ, Filium vero splendorem æternæ lucis, ipsum- que esse fontis partum, qui ait: « Ego sum vita ⁸³, » et, « Ego Sapientia habito in consilio ⁸⁴. » Porro lu- cis splendorem, fontis partum, Patris Filium, quo- modo apte nominaveris, nisi, consubstantialem? Ergone, cum hominum proles ejusdem sit substan- tiæ, cavere oportet, ne is qui Filius dicitur, con- substantialis et ipse nominetur, ut hominum pro- les: absit! nequaquam se ita res habet. Sed hoc facile solvitur; Filius quippe Verbum et Sapientia est Patris, quibus Patris generationem impassibi- lem et indivisam esse significatur. Nam ne homi- num quidem verbum pars eorum est, neque cum quadam passione ab illis procedit; nedum Dei Ver-

siον. At edit. Commel. et mss. omnes, ὁμοοούσιον, et sic paulo infra bis terve.

(88) Regius, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, male.

(89) Felc. 3, τοῦ. Mox idem cum Reg., ἵσταν ὁ Θεός. Editi, ἐστὶν ὁ Υἱός.

(90) Editio Commeliniana, εἰ μὴ, mendose; εἰμι sequens, quod in editis ante ἡ σοφία legebatur, de- letum est in Reg., et recte quidem. Ibidem, κατ- εσχῆνωσα βουλῆν deest in Felc. 3.

bum, quod Filium esse suum Pater declaravit. Ne autem quispiam audiens duntaxat, Verbum, existimet ejusmodi illud esse quale est humanum, neque sine substantia; sed quem audit, Filium, agnoscat esse Verbum vivens, et Sapientiam substantia præditam.

42. Deinde, quemadmodum ubi eum prolem dicimus, hoc non humano more intelligimus; et cum Patrem esse Deum agnoscimus, non corporalia de illo cogitamus; sed dum illa audimus exempla hujusmodique verba, ea tamen congruenti modo de Deo intelligimus, non enim Deus ut homo; sic cum consubstantialiam audimus, omnem sensum transcendere debemus, et juxta Proverbium⁹⁰, spiritualiter intelligere quæ apponuntur nobis; ut cognoscamus, non voluntate, sed revera eum Filium ex Patre germanum esse, quasi ex fonte vitam, et ex luce splendorem. Alioqui cur illas voces, proles, filius, non corporaliter, consubstantialia autem quasi de corporibus, intelligimus: cum potissimum non de alio atque alio hæc dicantur, sed de quo, proles, de eodem, consubstantialia, dictum sit? Parque est eandem sententiam utriusque dicti circa Salvatorem retinere, neque vocem illam, proles, recte; illam autem, consubstantialis, aliter interpretari; consequens enim est vos, cum ea mente dicitis Filium Patris Verbum et Sapientiam esse, diversam de his habere sententiam, et alio modo Verbum, alio Sapientiam intelligere. At sicut absurdum illud est: namque Filium est Verbum et Sapientia Patris, unusque est ex Patre fetus, et ejus substantiæ proprius; ita una eademque significatio est proles et consubstantialis: et qui censet Filium esse fetum, is recte sentit eum esse consubstantialem.

43. Et satis quidem hæc sunt ad comprobandum dilectorum sententiam non alienam, neque longe esse a consubstantiali. Quoniam autem, ut ipsi dicunt (nam epistola penes me non fuit), qui Samosatensem damnarunt episcopi scripto tradidere Filium Dei non esse Patri consubstantialem, ac demum ipsi, pietatis honorisque causa erga viros qui hæc dixerunt, sic pro ea voce sunt affecti, operæ prætium fuerit pie cum ipsis ea de re disserere. Non decet quippe illos cum his committere: omnes enim Patres sunt; neque sanctum esset definire hos probe, illos male locutos esse: omnes quippe in Christo obdormierunt. Disceptandum porro non est, neque numerus conferendus virorum qui coacti sunt, ne videantur trecenti illi pauciores obscurare, neque tempora

⁹⁰ Prov. xxiii, 4

(91) 'Ο δεστ in Felc. 3. Idem mox, μέρος αὐτῶν ἐστίν.

(92) Regius codex, γινώσκει.

(93) Felc. 3, τὴν θεῖαν παροιμίαν.

(94) Felc. 3, ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διδάσκειν, καὶ μὴ τὸ γέννημα.

(95) Ita Felckm 3. recte Reg. et edit., εἰς ἐστίν γινώσκει.

ὁ (91) τῶν ἀνθρώπων μέρος ἐστίν, οὐδὲ κατὰ πάθος ἐξ αὐτῶν προέρχεται, μήτι γε ὁ τοῦ Θεοῦ, ὃν Υἱὸν εἶναι ἑαυτοῦ ὁ Πατὴρ ἐδήλωσεν· ἵνα μὴ πάλιν τις, ἀκούων μόνον, Λόγον, νομίση τοιοῦτον εἶναι, οἷός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων, ἀνυπόστατος· ἀλλ' ἀκούων, ὅτι Υἱός ἐστι, γινώσκει (92) τοῦτον εἶναι ζῶντα Λόγον, καὶ ἐνούσιον Σοφίαν.

42. Ἐπειτα, ὡς περ τὸ γέννημα λέγοντες, οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν, καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδότες, οὐ σωματικὴν τινα περὶ αὐτοῦ λαμβάνομεν ἔννοιαν· ἀλλὰ τὰ μὲν παραδείγματα καὶ τὰς τοιαύτας λέξεις ἀκούομεν, ἀρμοζόντως δὲ περὶ Θεοῦ νοοῦμεν· οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· οὕτως ἄρα καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀκούοντες, ὑπερβαίνειν ὀφειλομεν πᾶσαν αἰσθησιν, καὶ κατὰ τὴν Παροιμίαν (93), νοητῶς νοεῖν τὰ παρατιθέμενα ἡμῖν· ὥστε μέντοι γινώσκειν, ὅτι μὴ θελήσει, ἀλλὰ ἀληθῶς Υἱός ἐστιν ἐκ Πατρὸς γνήσιος, ὡς ἐκ πηγῆς ζωῆ, καὶ φωτὸς ἀπαύγασμα. Ἡ διὰ τί τὸ μὲν, γέννημα, καὶ τὸ, Υἱός, οὐ σωματικῶς, τὸ δὲ ὁμοούσιον, ὡς ἐπὶ σωματίων διανοοῦμεθα, καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου ἐστὶ τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ περὶ οὗ τὸ γέννημα, περὶ τούτου καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐλέχθη; Καὶ πρέπει τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἀμφοτέρων τῶν λέξεων ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διασώζειν, καὶ μὴ τὸ μὲν γέννημα (94) καλῶς ἐξηγεῖσθαι, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἄλλως· ἐπεὶ ἀκόλουθόν ἐστιν, οὕτω διαχειμένους ἡμᾶς καὶ λέγοντας Λόγον καὶ Σοφίαν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, διάφορον ἔχειν καὶ περὶ τούτων τὴν διάνοιαν, καὶ ἄλλως μὲν τὸν Λόγον νοεῖν, ἑτέρως δὲ τὴν Σοφίαν. Ἄλλ' ὡς περ ἄπορον τοῦτο· Λόγος γὰρ καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ ἓν ἐστὶ τὸ ἐκ Πατρὸς γέννημα, καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ· οὕτως εἰς ἐστὶν ὁ νοῦς (95) τοῦ γεννήματος καὶ τοῦ ὁμοοῦσιου· καὶ ὁ φρονῶν γέννημα τὸν Υἱὸν φρονεῖ τοῦτον ὀρθῶς καὶ ὁμοούσιον.

43. Αὐτάρκη μὲν οὖν ταῦτα δεῖξαι, τῶν ἀγαπητῶν τὴν διάνοιαν μὴ ἀλλοτριᾶν, μηδὲ μακρὰν οὔσαν τοῦ ὁμοοῦσιου. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς αὐτοὶ φασὶ (τὴν γὰρ ἐπιστολὴν οὐκ ἔσχον ἐγὼ). οἱ τὸν Σαμοσατέα κατακρίναντες ἐπίσκοποι γράφοντες εἰρήκασιν μὴ εἶναι ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ (96), καὶ λοιπὸν αὐτοὶ, οἱ τὴν πρὸς τοὺς εἰρηκότας εὐλάβειάν τε καὶ τιμὴν, οὕτω περὶ τὴν λέξιν διάκεινται· καλὸν μετ' αὐτῶν μετ' εὐλαβείας καὶ περὶ τούτου διασκέψασθαι. Συγκρούειν μὲν γὰρ τούτους (97) πρὸς ἐκείνους ἀπρεπές· πάντες γὰρ εἰσι Πατέρες· διακρίνειν δὲ πάλιν, ὡς οὗτοι μὲν καλῶς, ἐκείνοι δὲ τῶναντίον εἰρήκασιν, οὐχ ὅσιον· οἱ πάντες γὰρ ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ. Οὐ χρὴ δὲ φιλονεικεῖν, οὐδὲ τῶν συνελθόντων τὸν ἀριθμὸν συμβάλλειν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ τριακόσιοι (98)

(96) Sic Felckm. 3. In editis et cæteris mss., τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τῷ Πατρὶ. Hæc autem videsis quoque apud Hilarium *De synodis*, col. 4196; Euseb. item *Eccles. Hist. lib. vii, cap. 29*.

(97) Felc. 5, μὲν γὰρ τούτους. Editi et alii, μὲν τούτους.

(98) Felckm. 3, οἱ πλείους. Paulo post Regius et Felckm. 3, οὐδ' αὖ πάλιν. Editi, οὐδ' ἂν πάλιν.

τοὺς ἐλάττονας ἐπικρύπτειν· οὐδ' ἂν πάλιν τὸν χρόνον ἀναμτρεῖν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ προλαβόντες ἀφαινεῖν τοὺς μετὰ ταῦτα γενομένους. Οἱ πάντες γὰρ, καθὰ προεῖρηται, Πατέρες εἰσὶ· καὶ ὁμοῦ οὐδὲ οἱ τ' (99) νεώτερόν τι φρονήσαντες ἔγραψαν, οὐδὲ ἑαυτοὺς καταθαρσήσαντες, ἀγράφων προέστησαν λέξεων· ἀλλὰ ἐκ Πατέρων ὁρμώμενοι καὶ αὐτοὶ, τοῖς ἐκείνων ἐχρήσαντο ῥήμασι. Διονύσιος γὰρ δύο γεγονάσιν ἔμπροσθεν πολὺ τῶν ἑβδομήκοντα (1) τῶν καθελόντων τὸν Σαμοσατέα· τούτων ὁ μὲν τῆς Ῥώμης, ὁ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν ἐπίσκοπος. Ἀλλὰ τινων αἰτιασαμένων παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, ὡς λέγοντα ποίημα, καὶ μὴ ὁμοούσιον τὸν Ἰῶν τῷ Πατρὶ, ἡ μὲν κατὰ Ῥώμην σύνοδος ἠγανάκτησεν· ὁ δὲ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος τὴν πάντων γνώμην γράφει πρὸς τὴν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ (2). Κάκεινος λοιπὸν, ἀπολογούμενος, τὸ μὲν βιβλίον ἐπιγράφει Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Γράφει δὲ ταῦτα πρὸς ἐκείνους·

44. (3) « Καὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὃ προξέρουσιν ἐγκλημα κατ' ἐμοῦ, ψευδὸς ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκέναι, μηδ' ἀνεγνωκέναι πού τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ σεσωπῆκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γὰρ (4) ἀνθρωπεῖαν γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον (5) ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα· ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκάσιον ὑπάρχειν εἶναι, μήτε τέκνα. Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προείπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτὰ (6) σοι τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης ἀνέπεμψα τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ ἔαν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα (7). Καὶ γὰρ καὶ φυτόν εἶπον, ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ βίβης ἀνελθόν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυῆς· καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς βέοντα, ἕτερον καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα μετεπιληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέρω ὑπέρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἶονεῖ Πατέρα εἶναι, τὸν δὲ

A 605 metienda sunt, ne qui præcessere subsequentes exactorare putentur. Omnes enim, uti supra dictum est, Patres sunt; neque tamen trecenti illi aliquam novam scripsere sententiam; neque, sibi ipsis confisi, verbis non antea scriptis patrocinati sunt; sed exemplo Patrum incitati, eorum verba usurparunt. Diu namque ante illos septuaginta qui Samosatensem deposuerunt, duo Dionysii existere, quorum alter Romæ, alter Alexandriæ episcopus erat. Cum autem quidam ad Romanum episcopum, Alexandrinum detulissent, quod Filium rem factam et Patri non consubstantialiæ affirmaret, synodus Romæ coacta rem indigne tulit; Romanus autem episcopus omnium sententiam rescripsit ad gentilem suum. At ille sui purgandi causa librum edit hoc titulo, *Elenchus et Apologia*, et his verbis ad Romanum scripsit episcopum:

44. « In alia item epistola ea scripsi, quibus criminationem adversariorum repuli, mendacemque ostendi qua aiebant me Christum negare esse Deo consubstantialiæ. Tametsi enim fateor me hoc vocabulum nusquam Scripturarum sacrarum vel invenisse vel legisse, altamen argumenta mea quæ subsequuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia non discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum attuli, quam patet ejusdem esse generis ac genitorem. Dixique revera in hoc solum parentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii: alioqui necesse fore neque parentes existere, neque filios. Epistolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum conditionem penes me non habeo. Alioquin ipsa tibi quæ tunc scripsi verba, imo totius epistolæ exemplar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia fuerit. Scio autem atque memini me plurimas ex rebus inter se cognatis similitudines conglossasse. Etenim plantam, sive ex semine, sive ex radice succrescentem, aliam esse dixi ab eo unde pullulavit, tametsi ejusdem prorsus est naturæ: fluviumque a fonte fluentem, aliam formam et nomen accipere: neque enim aut fontem fluvium, aut fluvium fontem

(99) Sic Regius et Basiliensis. Felc. vero 3 item, οἱ τριακόσιοι. Editi mendose, οἱ τό. Mox Felckm. 3, θαρσύναντες.

(1) *ἑβδομήκοντα*. Hilarius octoginta memorat, et forsassis absque ulla dissensione: numero enim pleno, septuaginta, et octoginta dici possunt, qui septuagenarium aliquot numeris excedunt. At Basilii diaconus, alique monachi, in libello quem ad synodum Ephesinam obtulere centum octoginta numerant tomo III *Concil.*, pag. 425; sed Athanasii et Hilarii testimonio haud dubie standum. Nam quod nonnulli prope innumerabiles, aut pene infinitos eo convenisse ab Eusebio narrari putant lib. vii, cap. 29, decepti videntur Valesii versione, qua illud, πλείστον ὄσον ἐπισκόπων, *episcoporum numero prope innumerabilium*, vertitur, ubi vertendum erat, quamplurimorum episcoporum.

(2) Felckman. 3, ἐν τῷ.

D (5) In edit. Paris. sola præmissus hic titulus erat: Ἡ πρὸς Διονύσιον τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον ἐπιστολὴ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου. In edit. vero Comm. Latine sic titulus positus fuit: *Dionysii Alexandriæ episcopi ad Dionysium pontificem Romanum epistola*, quem Parisienses Græce expresserunt. Hoc autem epistolæ Dionysii Alexandriini fragmentum legitur item supra in Epistola *De Nicænis decretis*, et in epistola *De sententia Dionysii*, pag. 201, cum aliis multis. In Regio προφέρουσιν legitur hic et supra pag. 201. Editi, προσφέρουσιν.

(4) Sic Regius hic et supra cum aliis mss. Editi, καὶ γὰρ καί.

(5) Sic Regius, Basiliensis et Felck. 3. In editis, ἀναγκαῖον μόνον. Ibidem, μόνους habet Felc. 3.

(6) Felc. 3, οὐκ ἔχω προκομίζειν. Ἡ γὰρ ἂν αὐτά.

(7) Felc. 3, ὁμοιώματι.

dici, sed utrumque existere : ac fontem quidem quasi patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manentem.) Hactenus episcopus ille.

45. Si quis igitur eos qui Nicææ convenerunt arguit, quod præter majorum decreta quædam protulerint, is jure septuaginta episcopus reprehendat, quod majorum suorum decreta non servarint. Prius quippe erant ambo Dionysii, atque ii qui tunc temporis Romæ convenerant episcopi. Sed neutros fas est culpæ : omnes quippe res Christi curabant, omnes studia sua convertebant adversus hæreticos, et alii Samosatensem, alii Arianam damnarunt hæresin. Recte autem ac probe utriusque scripsere, atque congruenter ad propositum argumentum. Et enim quemadmodum beatus Apostolus ad Romanos his verbis scripsit : « Lex spiritualis est⁸¹; » et « Lex sancta et mandatum sanctum, et justum et bonum⁸²; » et paulo post, « Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur⁸³; » ad Hebræos autem, « Nullum perfecit 606 lex⁸⁴; » ad Galatas, « In legē nemo justificabitur⁸⁵; » ad Timotheum autem, « Bona est lex, si quis ea legitime utatur⁸⁶; » neque tamen quis sanctum virum criminatus fuerit quasi contraria et pugnantia scribat; sed potius admiratus fuerit, quod, ut singulis consentaneum erat, scriberet, ut Romani et alii ex littera ediscerent sese ad Spiritum convertere; Hebræi vero et Galatæ docerentur, non in legem, sed in Dominum qui legem dedit, spem habere : ita quoque etsi ambarum synodorum Patres diverse de consubstantiali mentionem fecerint, nullatenus tamen ab illis dissidere debemus, sed illorum perscrutari sententiam, et tunc ambas inter se synodos consentire deprehendemus. Qui enim Samosatensem deposuere, vocem consubstantialis corporali acceperere modo, cum Paulus arguari vellet ac dicere : Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo non consubstantialis est Patri atque hinc necesse est tres esse substantiās : unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma jure caventes, dixere Christum non esse consubstantialem : neque enim Filius ita se habet respectu Patris qualiter ille cogitabat. Qui autem Arianam hæresin anathemate damnarunt, cum Pauli calliditatem animadvertissent, et cogitarent non ita de incorporeis, et maxime de Deo, consubstantialitatem accipiendam esse, agnoscentesque Verbum non creaturam, sed prolem ex substantia esse; item Patris substantiam, Filii principium, radicem et fontem esse, ac eundem ex se veram esse genitoris similitudinem, nec eum quasi natura extraneum, uti nos sumus, a Patre separa-

⁸¹ Rom. vii, 14. ⁸² ibid. 12. ⁸³ Rom. viii, 3.

(8) Supra pag. 204, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ.

(9) Sic omnes mss. et edit. Felc. 3 tamen habet οὕτως αὐτὸ εἰρηκέν.

(10) Sic Regius et Felckm. 3. Editi minus recte, πάντα τὰ δόξαντα.

(11) Felc. 3, τὸ ἄγιον, mendose.

ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γεννώμενον (8).) Εἰρηκέν (9) ὁ ἐπίσκοπος.

45. Εἴπερ οὖν μέμφεται τις τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνελθούσιν, ὡς εἰρηκῶσι παρὰ τὰ δόξαντα (10) τοῖς πρὸ αὐτῶν, ὁ αὐτὸς μέμφεται ἂν εἰκότως καὶ τοῖς ἐβδόμηκοντα, ὅτι μὴ τὰ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐφυλάξαν· πρὸ αὐτῶν δὲ ἦσαν οἱ Διονύσιοι, καὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ τὸ τῆνικαῦτα συνελθόντες ἐπίσκοποι. Ἄλλ' οὔτε τούτους, οὔτε ἐκείνους ὄσιον αἰτιάσασθαι· πάντες γὰρ ἐπρέσβευον τὰ Χριστοῦ, καὶ πάντες σπουδῆν ἐσχῆκασιν κατὰ τῶν αἰρετικῶν, καὶ οἱ μὲν τὴν Σαμοσατέα, οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέκριναν. Ὁρθῶς δὲ καὶ οὗτοι κἀκείνοι, καὶ καλῶς πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν γεγράφασι. Καὶ ὡς περὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος, Ῥωμαῖοι μὲν ἐπιστέλλων, ἔλεγεν· « Ὁ νόμος πνευματικός ἐστι· » καὶ, « Ὁ νόμος ἅγιος, » καὶ, « Ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ· » καὶ μετ' ὀλίγον· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει· » Ἑβραῖοι δὲ ἔγραφον· « Ὁ νόμος οὐδένα τετελείωκε· » καὶ Γαλάταις μὲν, « Ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται· » Τιμοθέῳ δὲ, ὅτι « Καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται· » καὶ οὐκ ἂν τις αἰτιάσαιτο τὸν ἅγιον (11) ὡς ἐναντία καὶ μαχόμενα γράφοντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θαυμάσειεν ἀρμοζόντως πρὸς ἐκχέστους ἐπιστέλλοντα, ἵνα οἱ μὲν Ῥωμαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι μάθωσιν ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐπιστρέφειν εἰς τὸ Πνεῦμα· οἱ δὲ Ἑβραῖοι καὶ Γαλάταις παιδευθῶσι, μὴ εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς τὸν Κύριον τὸν δεδωκῶτα τὸν νόμον ἔχειν ἅλας ἐλπίδας· οὕτως εἰ ἀμφοτέρων τῶν συνόδων οἱ Πατέρες διαφόρως ἐμνημόνευσαν περὶ τοῦ ὁμοουσίου, οὐ χρὴ πάντως ἡμᾶς διαφέρεισθαι πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐρευνᾶν, καὶ πάντως εὐρήσομεν ἀμφοτέρων τῶν συνόδων τὴν ὁμόνοιαν. Οἱ μὲν γὰρ τὸν Σαμοσατέα καθελόντες (12), σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες τὸ ὁμοούσιον, τοῦ Παύλου σοφίζεσθαι τε θέλοντες καὶ λέγοντες, εἰ μὴ ἐξ ἀνθρώπου γέγονεν ὁ Χριστὸς θεός, οὐκοῦν ὁμοουσίος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνάγκη τρεῖς οὐσίας εἶναι, μίαν μὲν προηγουμένην, τὰς δὲ δύο ἐξ ἐκείνης· διὰ τοῦτ' εἰκότως εὐλαβηθέντες τὸ τοιοῦτον σόφισμα τοῦ Σαμοσατέως, εἰρήκασιν μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον· οὐκ ἐστὶ γὰρ οὕτως ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ἐκεῖνος ἐνοεῖ· οἱ δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζαντες, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν τοῦ Παύλου, καὶ λογισάμενοι μὴ οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, καὶ μάλιστα ἐπὶ Θεοῦ τὸ ὁμοούσιον σημαίνεσθαι, γινώσκοντες τε μὴ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γέννημα εἶναι τὸν Λόγον, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἀρχὴν, καὶ ρίζαν, καὶ πηγὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ (13), καὶ αὐτοαληθῆς ὁμοιότης ἦν τοῦ γεννήσαντος, οὐχ ὡς ἑτεροφυῆς,

⁸⁴ Hebr. vii, 19. ⁸⁵ Galat. iii, 1. ⁸⁶ I Tim. i, 8.

(12) Felckmanni 3. καθελόντες εἰρηκῶσιν μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν, etc., omissis multis.

(13) Felckmanni 3, εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ἔχοντες δὲ καὶ τὰ τῶν, plurimis omissis. Ibidem, edit. Parisiensis, αὐτὸ ἀληθῆς. Edit. vero Commel. et omnes manuscripti, αὐτοαληθῆς, rectius.

ὡςπερ ἡμεῖς ἐσμεν, χωριζόμενός ἐστι τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ Ἰῆδ' ἀδιαίρετος ὑπάρχει, ὡς ἐστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· ἔχοντες δὲ καὶ τὰ τῶν περι Διονύσιον παραδείγματα, τὴν πηγὴν καὶ τὴν περι τοῦ δημοσίου ἀπολογίαν, πρὸ δὲ τούτων τὴν τοῦ Σωτήρος ἐνοειδῆ φωνήν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν » καὶ, « Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα »· τούτου ἔνεκεν εἰκότως εἰρήκασιν καὶ αὐτοὶ δημοσίου τὸν Ἰῆδ'. Καὶ ὡςπερ, καθὰ προείπον, οὐκ ἂν τις αἰτιάσαιτο τὸν Ἀπόστολον, εἰ περὶ τοῦ νόμου Ῥωμαίοις μὲν οὕτως, Ἑβραίοις δὲ οὕτως ἔγραψε· τὸν αὐτὸν τρόπον οὔτε οἱ νῦν τοῖς προτέροις ἐγκαλέσαιεν, βλέποντες αὐτῶν τὴν ἔρμηνειαν· οὔτε οἱ πρότεροι τοὺς μετ' αὐτοὺς μέμψαντι· ἂν, ὀρῶντες τὴν ἔρμηνειαν αὐτῶν, καὶ τὴν χρεῖαν δι' ἣν οὕτως ἔγραψαν περὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν ἐλάχιστη σύν- οδος (14) εὐλόγον ἔχει, δι' ἣν οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως εἰρήκασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Σαμοσατεὺς ἐφρόνει μὴ εἶναι πρὸς Μαρίαν τὸν Ἰῆδ', ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς ἀρχὴν ἐσχηκέαι τοῦ εἶναι, τούτου ἔνεκεν οἱ τότε συνελθόντες, καθελὼν μὲν αὐτὸν καὶ αἰρετικὸν ἀπέφηναν· περὶ δὲ τῆς τοῦ Ἰῆδ' θεότητος ἀπλούστερον γράφοντες, οὐ κατεγέροντο περὶ τὴν τοῦ δημοσίου ἀκρίθειαν (15), ἀλλ' οὕτως ὡς ἐξειλήφασιν περὶ τοῦ δημοσίου εἰρήκασιν. Τὴν φροντίδα γὰρ εἶχον πᾶσαν, ἔπερ ἐπενόησεν ὁ Σαμοσατεὺς, ἀναλεῖν, καὶ δεῖξαι πρὸ πάντων εἶναι τὸν Ἰῆδ', καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνθρώπων γέγονε Θεός, ἀλλὰ, Θεὸς ὢν, ἐνεδύσατο δούλου μορφῆν, καὶ Λόγος ὢν, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· καὶ οὕτως μὲν κατὰ τῆς (16) βλασφημίας Παύλου πέπρακται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Ἀρειον πρὸ χρόνων μὲν εἶναι τὸν Ἰῆδ' ἔλεγον, ποιῆσθαι μέντοι, καὶ ἓνα τῶν κτισμάτων αὐτῶν ἐδιδασκον, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὡς Ἰῆδ' ἐκ Πατρὸς γνήσιον, ἐπίστευον· ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα· οὕτω (17) καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι διεβεβαίουντο· τὴν τε τῆς ὁμοιώσεως ἐνότητα τοῦ Ἰῆδ' (18) πρὸς τὸν Πατέρα οὐκ ἔλεγον κατὰ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς ἐστὶν υἱὸς ὁμοῖος Πατρὶ, ἀλλὰ διὰ τὴν συμφωνίαν τῶν δογμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπεσχοίνισον καὶ ἀπεξουῖνοντο (19) παντελῶς τὴν οὐσίαν τοῦ Ἰῆδ' ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἑτέραν ἀρχὴν αὐτῷ τοῦ εἶναι παρὰ τὸν πατέρα ἐπινοοῦντες (20), καὶ εἰς τὰ κτίσματα καταφέροντες αὐτόν· τούτου χάριν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν τῶν οὕτω φρονούντων, καὶ (21) συναγαγόντες ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, λευκότερον γράφοντες, εἰρήκασιν τὸ δημοσίου· ἵνα καὶ τὸ γνήσιον ἀληθῶς ἐκ τούτου γνωσθῆ τοῦ Ἰῆδ', καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχη πρὸς τοῦτον τὰ γενετὰ (22). Ἡ γὰρ τῆς λέξεως τεύτης ἀκρίθεια τὴν τε ὑπόκρισιν αὐτῶν, ἓν λέγωσι

¹⁷ Joan. i, 50. ¹⁸ Joan. xiv, 9.

(14) Ita Felckmanni 3, optime. Editi et alii, ἐκάστης συνόδου.

(15) Felck. 3, ἀκρίθειαν. Τὴν φροντίδα γὰρ, etc.

(16) Felck. 3, καὶ οὕτω μὲν τὰ κατὰ τῆς βλ. Ibid. post Παύλου deletum aliquid in Regio.

(17) Felck. 3, ἐκ Πατρὸς ἐπίστευον, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τῶν κτισμάτων, οὕτω.

(18) Felck. 3, τοῦ Θεοῦ. Mox idem, ὁ Ἰῆδ' ὁμοῖος

tum esse, sed, cum ex ipso sit, Filium esse individuum, uti se habet splendor erga lucem; cum item sibi faverent Dionysii exempla, fontis scilicet vox, et consubstantialis defensio, et ante ista vox Salvatoris index unitatis, « Ego et Pater unum sumus », et, « Qui vidit me vidit et Patrem »; ea, inquam, de causa, jure et ipsi Filium consubstantialem dixerunt. Et sicut, ut supra dixi, nemo Apostolum culpaverit quod de lege Romanis hoc modo, Hebræis alio scripserit, sic nec præsentis temporis homines priscos illo criminati fuerint, si eorum considerent interpretationem; neque prisci posteros reprehenderint si advertant qua sententia et quo usu ita de Domino scripserunt. Etenim utraque synodus ex legitima causa hoc modo alia, alio alia locuta est. Cum enim Samosatensis Filium sentiret non esse ante Mariam, sed ab illa initium existendi accepisse, idcirco episcopi tunc congregati illum deposuerunt, et hæreticum declararunt: de Filii autem divinitate cum simplicius scriberent, ad accuratam consubstantialis interpretationem non devenerunt, sed, ut conceperant, de consubstantiali locuti sunt. Tota enim eorum cura in eo posita erat, ut quod Samosatensis commentus fuerat everterent, et ante omnia Filium esse declararent, eumque nequaquam ex homine Deum factum esse, sed Deus cum esset, formam servi induisse, et cum Verbum esset, factum carnem, ut ait Joannes, atque ita adversus Pauli Liasphemiam actum est. Cum autem Eusebiani et Ariani, ante tempora quidem Filium fuisse dicerent, factum tamen fuisse, ac unam e creaturis eum esse docerent, et illud, ex Deo, non Filium ex Patre genuinum esse crederent; sed sicut creaturas, ita eum affirmarent ex Deo esse: unitatem autem similitudinis Filii cum Patre dicerent non esse secundum **607** substantiam, nec secundum naturam, quemadmodum filius est patri similis, sed ob solum dogmatum doctrinæque consensum: in eo cum substantiam Filii a Patre omnino separarent et alienarent, diversum a Patre initium ipsum habere commenti, ad creaturasque eum deprimentes: ideo qui Nicææ congregati erant, eorum qui ita sentirent vafritiem conspicati, Scripturarumque mente collecta, liquidius scripsere consubstantialem eum esse; ut hinc vera et genuina Filii natura explorata esset, palamque foret opificia nihil cum eo commune habere. Accurata enim hujus vocis ratio, eorum coarguit simulationem qua hanc proferunt vocem, ex Deo, omnesque eorum ad simplices seducendos argutias refellit. Certe cum omnia possint pro libidine sophismatibus eludere ac

τῷ Πατρὶ.

(19) Felckman. 3, ἀπεξέουον.

(20) Sic Reg. et Felck. 3. In edit., τοῦ εἶναι ἐπινοοῦντες, omissis cæteris.

(21) Sic Reg. In editis vero καὶ deest.

(22) Felckman. 3, γενετὰ. Infra idem ἐκ Θεοῦ, omisso articulo. Reg. mox, διελέγη. Ibidem Regius et Basiliensis, τὰς πιθανότητας, artic. deest in editis.

detorque, hanc solam vocem, utpote quæ suam hæresin confutet, reformidant; quam Patres, quasi propugnaculum adversus impiam omnem eorum cogitationem; conscripserunt.

διελέχουσαν αὐτῶν τὴν ἀρεσιν, δεδίασιν· ἦν οἱ Πατέρες ὡσπερ ἐπιτείχισμα κατὰ πάσης ἀσεβοῦς ἐπινοίας αὐτῶν Ἐγραψαν (23).

46. Cesset ergo omnis contentio, nec ultra in nos mutuo impingamus, disceptemusque num variis modis synodi consubstantialis vocem acceperint. Ad defensionem enim legitimas causas pro iis afferendas habemus, cum supra dictas, tum etiam istam: nempe, licet hanc vocem, ingenitum, ex Scripturis non didicerimus, nusquam enim Scripturæ Deum ingenitum dixere; attamen cum multi præclari viri de illo nomine mentionem fecerint, accuratè de illo sciscitati, agnovimus hoc nomen diversa significare: alii enim aiunt ingenitum esse id quod existit, nec tamen genitum est, neque omnino causam habet: alii vero, id quod creatum non est. Si quis igitur harum significationum priorem respiciens, qua intelligitur ingenitum esse quod nullam habet causam, diceret Filium non esse ingenitum; non ideo si quem conspicimus qui, juxta sententiam quæ ait ipsum nec opificium nec creaturam, sed æternam prolem esse, eum ingenitum diceret, illum propterea criminaretur. Uterque enim juxta proprium scopum probe locutus esset; ita quoque si ex Patribus alii alio modo de consubstantiali locuti sunt, ne contentiamus: sed pie eorum dicta excipiamus, dum maxime toto studio pietati operam dederunt.

47. Ignatius certe, qui post apostolos Antiochiæ episcopus constitutus est, ipseque martyr Christi fuit, de Domino scribens, dixit (30): « Unus medicus est carnalis et spiritualis, factus et non factus, in homine Deus, in morte vita vera, et ex Maria et ex Deo. » Quidam autem post Ignatium et ipsi ex magistris nostris scribunt: « Unum non factum est, scilicet Pater: et unus ex ipso Filius germanus, proles vera, Verbum et Sapientia Patris. » Si itaque illis etiam adversamur, sit nobis adversum synodos quoque certamen. Quod si gnari eorum in Christo fidei, persuasum habemus beatum etiam Ignatium

23) Sic Felckmān. 5, recte. Editi et alii, ταύτην Ἐγραψαν.

(24) Sic Felc. 3. In cæteris et editis γὰρ deest.

(25) Sic Reg. et Felck. 3. Editi vero, ἀγέννητον. Paulo post edit. Commel., ἀγέννητον. Edit. vero Paris. cum Reg. et Felck. 3, ἀγέννητον. Vide quæ de hac voce dicta sunt Epist. De decretis Nicænis in Monito et n. 28. Ἀγέννητον et ἀγέννητον confundit Athanasius.

(26) Sic Felck. 3. In editis et cæteris mss. hæc, οἱ δὲ τὸ ἀκτιστον, desiderantur: germana tamen sunt, respondentque priori περικοπῆς parti, οἱ μὲν, etc. Reg. ibid., ἀγέννητον prima manu, secunda vero, ἀγέννητον.

(27) Sic Felc. 5, et Reg. (in quo tamen unum v supra positum est), et edit. Paris. Edit. vero Commel. ἀγέννητον.

(28) Felc. 3, ἴδιον. Mox idem cum edit. Comm. et Paris. ἀγέννητον. Et ita Reg. etiam, in quo ta-

τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, ῥητὸν, διελέγχει, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς πιθανότητας, ἐν αἷς ὑφαρπάζουσι τοὺς ἀκεραίους, ἐκβάλλει. Πάντα γοῦν δυνάμενοι σοφίζεσθαι καὶ μεταποιεῖν, ὡς θέλουσι, ταύτην μόνην τὴν λέξιν, ὡς

46. Πεπαύσθω τοῖνον πᾶσα φιλονεικία, καὶ μηκέτι προσκόπτωμεν ἡμεῖς, εἰ διαφόρως ἐξειλήφασιν αἱ σύνοδοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν. Ἔχομεν γὰρ (24) εἰς ἀπολογία ἐυλόγους περὶ αὐτῶν αἰτίας, τὰς προειρημένας μὲν, καὶ ταύτην δὲ· τὴ ἀγέννητον (25), εἰ καὶ μὴ παρὰ τῶν Γραφῶν μεμαθήκαμεν, οὐδαμοῦ γὰρ ἀγέννητον τὸν Θεὸν εἰρήκασι αἱ Γραφαί, ὅμως ἐπειδὴ καὶ πολλοὶ τῶν δοκούντων ἐμνημόνευσαν τοῦ ὀνόματος, φιλοπευστήσαντες ἔγνωμεν ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα διάφορα ἔχει τὰ σημαίνόμενα· καὶ οἱ μὲν τὸ ὄν μὲν, μήτε δὲ γεννηθὲν, μήτε ὄλως ἔχον τὸν αἴτιον, λέγουσιν ἀγέννητον (26)· οἱ δὲ τὸ ἀκτιστον. Ὡσπερ οὖν τούτων οὕτω σημαίνόμενον, εἰ ὁ μὲν τις ἀποβλέπων εἰς τὸ πρότερον σημαίνόμενον, τὸ, μὴ ἔχον τὸν αἴτιον, ἔλεγε μὴ εἶναι ἀγέννητον (27) τὸν Υἱόν, οὐκ ἂν κατηγορεῖ βλέπων ἕτερον βλέποντα εἰς τὸ μὴ εἶναι ποίημα μηδὲ κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον (28) γέννημα, καὶ λέγοντα ἀγέννητον τὸν Υἱόν. Ἀμφότεροι γὰρ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν ὀρῶντες, καλῶς εἰρήκασι· οὕτως εἰ καὶ τῶν Πατέρων οἱ μὲν οὕτως, οἱ δὲ οὕτως εἰρήκασι περὶ τοῦ ὁμοουσίου, μὴ φιλονεικῶμεν ἡμεῖς, ἀλλ' εὐσεβῶς τὰ παρ' αὐτῶν δεχόμεθα, ἕως μάλιστα τὴν σπουδὴν εἶχον εἰς εὐσέβειαν.

47. Ἰγνάτιος οὖν (29), ὁ μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἐν Ἀντιοχείᾳ κατασταθεὶς ἐπίσκοπος, καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ γενόμενος, γράφων περὶ τοῦ Κυρίου, εἰρηκεν· « Εἷς ἱατρός ἐστι, σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος (31), ἐν ἀνθρώπῳ Θεός, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινή, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ. » Τινὲς δὲ καὶ τῶν μετὰ Ἰγνατίου διδάσκαλοι καὶ αὐτοὶ γράφουσιν· « Ἐν τῷ ἀγέννητον (32) ὁ Πατὴρ, καὶ εἷς ὁ ἐξ αὐτοῦ Υἱὸς γνήσιος, γέννημα ἀληθινόν, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς. » Εἰ μὲν οὖν καὶ πρὸς τούτους ἐναντίως διακεῖμεθα, ἔστω καὶ πρὸς τὰς συνόδους ἡμῶν ἡ μάχη. Εἰ δὲ, τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν αὐτῶν

men unum v abrasum fuit. Paulo post in Reg. post εἰρήκασι ponitur interpunctio, quæ in edit. post οὕτως habetur. Infra ante μὴ φιλονεικῶμεν, legitur καὶ in edit., sed deest in Reg. et Felc. 3. In hoc postremo mox deχόμενα, et in eodem, εἰς ante εὐσέβειαν deest.

(29) Regius codex, γοῦν.

(30) Hunc locum vide epist. Ignatii ad Ephes., cap. 7.

(31) Felc. 3, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, et ita legitur in Ignatii epistola ad Ephesios, cap. 7. Editi et alii, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, atque vera hæc est Athanasii lectio ut ex inferioribus liquet. Mox in editis Ignatii legitur, ἐν ἀθανάτῳ ζωὴ ἀληθινή. Sed præstat Athanasii lectio: nam opposita sunt hæc omnia. Ibidem Felc. 3. Καὶ γὰρ ἐκ Μαρίας.

(32) Felc. 3, ἀγέννητον, et ita Reg. secunda manu. Cæteri et editi, ἀγέννητον. Mox ὁ ante ἐξ αὐτοῦ deest in Felckm. 3.

γινώσκοντες, πεπεισμεθα, ὅτι καὶ ὁ μακάριος Ἰγνά-
 τιος ὀρθῶς ἔγραψε, γεννητὸν αὐτὸν λέγων διὰ τὴν
 σάρκα (ὁ γὰρ Χριστὸς σὰρξ ἐγένετο) ἀγέννητον δὲ,
 ὅτι μὴ τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἔστιν, ἀλλ' Ὑῖδς
 ἐκ Πατρὸς. Οὐκ ἀγνοοῦμεν δὲ, ὅτι καὶ οἱ εἰρηκότες
 ἐν τῷ ἀγέννητον (33) τὸν Πατέρα λέγοντες, οὐχ ὡς γε-
 νητοῦ καὶ ποιήματος ὄντος τοῦ Λόγου οὕτως ἔγρα-
 ψαν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει (34) τὸν αἰτιον· καὶ μᾶλλον
 αὐτὸς Πατὴρ μὲν ἔστι τῆς Σοφίας, τὰ δὲ γεννητὰ
 πάντα ἐν σοφίᾳ πεποίηκε· διὰ τί μὴ καὶ τοὺς (35)
 Πατέρας, τοὺς τε τὸν Σαμοσατέα καθελόντας, καὶ
 τὴν Ἀρειανὴν αἴρσιν στηλιτεύσαντας, εἰς εὐσέβειαν
 συνάγομεν, ἀλλὰ διαστέλλομεν ἀνὰ μέσον αὐτῶν, καὶ
 οὐ μᾶλλον ὀρθῶς περὶ αὐτῶν φρονοῦμεν; ὅτι κά-
 κεινοι, καθάπερ εἶπον, πρὸς τὸ σόφισμα τοῦ Σαμο-
 σατέως, καὶ τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν
 ἔχοντες, ἔγραψαν, Οὐκ ἔστιν ὁμοούσιος· καὶ οὗτοι δὲ,
 καλῶς νοήσαντες, εἰρήκασιν ὁμοούσιον εἶναι τὸν Ὑῖδν.
 Καὶ γὰρ καὶ γὰρ τοιαῦτα μὲν νοῶν (36) περὶ τῶν εὐ-
 σεβοῦντων εἰς τὸν Χριστὸν δι' ὀλίγων ἔγραψε· εἰ δὲ
 δυνατὸν ἦν εὐπορῆσαι καὶ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν λέγουσιν
 ἐκείνους (37) γεγραφεῖναι, ἡγοῦμαι· πλείους εὐρεθί-
 σσθαι τὰς προφάσεις, δι' ἧς ἠναγκάσθησαν οὕτω
 γράφαι οἱ μακάριοι ἐκείνοι. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς καὶ πρέ-
 πει τοιαῦτα φρονεῖν, τοιαύτην τε σώζειν ἀγαθὴν συν-
 εἶδησιν πρὸς τοὺς Πατέρας, εἴγε μὴ νόθοι τυγχάνο-
 μεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἔχομεν τὰς παραδόσεις, καὶ παρ'
 αὐτῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διδασκαλίαν.

48. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ διάνοια τῶν Πατέρων λεγέ-
 θω καὶ πιστευέσθω. Φέρει δὲ καὶ μετ' αὐτῶν πάλιν
 ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα πρῶτως, καὶ μετὰ συνειδί-
 σεως ἀγαθῆς, μνημονεύσαντες (38) καὶ τῶν προειρη-
 μένων· εἰ μὴ τῶν δεικνυνται καλῶς φρονήσαντες
 οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἐπίσκοποι. Εἰ μὲν
 ποιημὰ ἔστιν ὁ Λόγος, καὶ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πα-
 τρὸς οὐσίας, ὥστε καὶ χωρίζεσθαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Πα-
 τρὸς τῶ ἑτεροφυεῖ χωρισμῶ, οὐκ ἂν εἴη ὁμοούσιος
 τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον ὁμογενῆς (39) τῇ φύσει τοῖς
 ποιήμασι, κἂν υπερβάλλῃ τῇ χάριτι· εἰ δὲ ὁμολογοῦ-
 μεν μὴ εἶναι αὐτὸν ποιήμα, ἀλλὰ γνήσιον ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Πατρὸς γέννημα, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ
 ἀχώριστον αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ὁμοφυῆ ὄντα διὰ
 τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγενῆσθαι. Τοιοῦτος δὲ ὢν, εἰκότως
 καὶ ὁμοούσιος ἀνλέγοιτο. Ἐπειτα εἰ μὴ ἐκ μετουσίας
 ἔστιν ὁ Ὑῖδς, ἀλλὰ τῇ οὐσίᾳ Λόγος ἔστι καὶ Σοφία
 τοῦ Πατρὸς, ἡ δὲ οὐσία αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς πατρι-
 κῆς ἔστι γέννημα καὶ ὁμοίότης αὐτῆς, ὥσπερ καὶ τὸ
 ἀπαύγασμα τοῦ φωτός· λέγει δὲ ὁ Ὑῖδς, « Ἐγὼ καὶ ὁ
 Πατὴρ ἓν ἔσμεν, » καὶ, « Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς (40) ἑώ-
 ρακε τὸν Πατέρα· » πῶς δεῖ νοεῖν ταῦτας τὰς φωνάς;
 ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες, πῶσομεν τὸ ἐν εἶναι

³³ Joan. x, 30. ³⁴ Joan. xiv, 9.

(33) Regius et Felc. 3, ἀγέννητον. Editi vero et
 alii, ἀγέννητον.

(34) Regius codex, ἔχη.

(35) Ita Felckman. 3. In editis et aliis, τοὺς δεστ.

(36) Ita editio Commeliniana et omnes manuscri-
 pti. Editio Parisiensis, νοῶν, male.

(37) Editi, ἔχεινον. Regius et Felckman. 3, recte,
 ἐκείνους habent. Nam loquitur hic de Patribus An-

PATROL. GR. XXVI.

A recte scripsisse, cum illum carnis causa factum di-
 xit (Christus enim caro factus est), et non-factum,
 quia non ex opificiis et rebus factis est, sed Filius
 ex Patre : nec ignoramus eos qui unum non-factum,
 608 scilicet Patrem dixere, non quasi Verbum sit
 res facta aut opificium ita scripsisse ; sed quia nul-
 lam Pater habeat causam ; imo potius, quia ipse
 quidem Pater sit Sapientiae, opificia autem omnia
 in sapientia fecerit ; cur non etiam Patres, cum eos
 qui Samosatensem deposuere, tum eos qui Arianam
 haeresim infamia notarunt, in unum pietatis tuen-
 dae studium conjungimus, imo segregamus, et quare
 non potius de illis recte sentimus : quandoquidem,
 uti jam dixi, priores illi solum Samosatehsis so-
 phisma. et ejus interpretationem spectantes ; scri-
 psere non esse Christum consubstantialem : hi vero
 verba sane intelligentes, dixere Filium esse con-
 substantialem? Equidem cum tali de piis illis erga
 Christum viris sim sententia, haec paucis conscripsi.
 Quod si epistolae, quam illos scripsisse dicunt, mi-
 li copia fuisset, existimo plures deprehensurum me
 fuisse causas, cur beati illi ita scribere coacti sint.
 Par est enim decetque nos ita sentire, probumque
 erga Patres animum servare, si tamen spurii non
 sumus, et si ab illis traditiones pietatisque doctri-
 nam tenemus.

48. Talem igitur Patrum fuisse mentem dicamus,
 credamusque. Age vero rursum cum illis rem pla-
 cide et bono animo inquiramus, deque supra dictis
 mentionem faciamus : annon revera demonstrari
 possit episcopos Nicææ congregatos recte sensisse ?
 Si Verbum est res facta, et alienum a Patris sub-
 stantia, ita ut a Patre segregetur, imo ea separatione
 quæ a diversitate naturæ profisciscatur, Patri certe
 consubstantiali nequam fuerit ; sed potius ejus-
 dem naturæ, cujus res factæ, etsi illis gratia ante-
 cellat. Quod si confiteamur eum non esse opificium,
 sed genuinam ex Patris substantia prolem, conse-
 quens sane fuerit eum inseparabilem esse a Patre,
 cum sit ejusdem naturæ, utpote ab illo genitus.
 Talis autem cum sit, jure consubstantialis dicatur.
 Deinde si non ex participatione Filius est, sed sub-
 stantia ipsa Verbum est et Sapientia Patris : hæc
 autem substantia, paternæ substantiæ fetus est et
 ejus similitudo, veluti splendor est similitudo lucis,
 Filiusque dicit : « Ego et Pater unum sumus » ;
 et : « Qui vidit me, vidit et Patrem » ; quomodo
 hæ voces intelligendæ sunt ? aut qua mente eas acci-
 pientes, Patrem et Filium unum esse tuebimur ? Nam

tiochenis, a quibus ait verisimile non esse vocem
 ὁμοούσιον absolute et absque ulla exceptione pro-
 scriptam fuisse.

(38) Felc. 5, μνημονεύοντες. Editi et alii, μνημο-
 νέοντες. Mox Felckman. 3, δεκνυνται.

(39) Regius codex, ὁ μονογενῆς. Felc. 3, μονο-
 γενῆς tantum. Mox Regius codex, υπερβάλλει.

(40) Editio Commel. mendose ἑωρακός.

si ob dogmatum consensum, et quod Pater a Filio non dissentiat, ut dicunt Ariani, prava sane est hæc intelligendi ratio. Et enim sancti, et multo magis angeli et archangeli, hujusmodi habent cum Deo consensum, nec ulla apud ipsos est dissensio; nam qui discors fuit diabolus, e cælo cadere visus est, ut ait Dominus. Si ergo ob consensum Pater et Filius unum sunt, etiam officia quæ ita cum Deo consentient, unum cum eo fuerint, quorum quodque dicere possit: « Ego et Pater unum sumus. » Quod si absurdum hoc sit, ut revera est, necesse demum fuerit Filii et Patris unitatem secundum substantiam intelligere. Res factæ enim quantumvis cum opifice suo consensum habeant: motu tantum, participatione, et mente eum habent, quem cum ille non servasset, ejectus ex cælo est. Filius autem cum sit ex substantia fetus, substantia quoque ipse est, qui genuit eum, Pater unum sunt.

49. Quamobrem vocibus unitatem indicantibus æqualitatem cum Patre habere dicitur, et hiuc fit ut quæ 609 de Patre dicuntur, eadem de Filio Scripturæ asserant: ea tamen exceptione quod ille Pater dicatur. Ipse enim Filius ait: « Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt⁶¹; » Patrique dixit: « Omnia mea, tua sunt, et tua mea⁶². » Hujusmodi est illud, Deus: nam, « Deus erat Verbum⁶³; » et illud, Omnipotens: « Hæc dicit qui est, et qui erat, et qui venturus est Omnipotens⁶⁴; » et quod sit lux: « Ego sum, » inquit, « lux⁶⁵; » quod sit creatrix causa, nam, « Omnia per ipsum facta sunt⁶⁶; » et, « Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio⁶⁷; » quod sit æternus: « Sempiterna » enim « quoque ejus virtus et divinitas⁶⁸; » et, « In principio erat Verbum⁶⁹; » et, « Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum⁷⁰; » quod sit Dominus: « Pluit enim Dominus ignem et sulphur a Domino⁷¹; » et Pater quidem ait: « Ego Dominus⁷²; » et, « Hæc dicit Dominus Deus omnipotens⁷³; » de Filio autem inquit Paulus: « Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia⁷⁴. » Patri ministrant angeli, Filius autem ab ipsis adoratur: « Et adorent eum omnes angeli Dei⁷⁵. » Dicitur etiam esse Dominus angelorum, nam, « Angeli ministrabant ei⁷⁶; » et, « Mittet Filius hominis angelos suos⁷⁷; » quod honoretur sicut Pater: « Ut », inquit, « honorificent Filium, sicut honorificent Patrem⁷⁸. » Quod sit æqualis Deo: « Non

Α τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Εἰ μὲν οὖν τῇ συμφωνίᾳ τῶν δογμάτων, καὶ τῷ μὴ διαφωνεῖν πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ λέγουσι, φαῦλος ὁ τοιοῦτος νοῦς. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγιοι (41), καὶ μᾶλλον γε ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, τὴν τοιαύτην ἔχουσι πρὸς τὸν Θεὸν συμφωνίαν, καὶ οὐδέμια παρ' αὐτοῖς ἐστὶ διαφωνία. Ὁ γὰρ διαφωνήσας διάβολος ἐθεωρήθη πίπτων ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐκοῦν εἰ διὰ τὴν συμφωνίαν ἔν ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, εἴη ἂν καὶ τῶν γεννητῶν τὰ συμφωνοῦντα οὕτω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἴποι ἂν ἕκαστος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἐσμεν. » Εἰ δὲ τοῦτο ἄποπον ἄποπον γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ἀνάγκη λοιπὸν κατὰ τὴν οὐσίαν νοεῖν καὶ τὴν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐνότητά. Τὰ μὲν γὰρ γεννητὰ καὶ συμφωνίαν ἔχη πρὸς τὸν πεποιηκῶτα, ἀλλ' ἐν κινήσει καὶ μετουσίᾳ καὶ νῷ ταύτην ἔχει, ἤνπερ (42) ὁ μὴ φυλάξας ἐκδέδληται τῶν οὐρανῶν· Ὁ δὲ Υἱός ἐκ τῆς οὐσίας ὧν γέννημα, οὐσία ἔν ἐστιν (43) αὐτὸς καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατὴρ.

49. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἰσάζον ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ταῖς ἐνοσιδέσι φωναῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, ταῦτα καὶ ἐπὶ Υἱοῦ λέγουσιν αἱ Γραφαί, χωρὶς μόνον (44) τοῦ λέγεσθαι αὐτὸν Πατέρα. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Υἱός· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ· » τῷ τε Πατρὶ ἔλεγε· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ· » ὅσον τὸ, Θεός. « Θεός » γὰρ (45) « ἦν ὁ Λόγος· » τὸ, Παντοκράτωρ· « Τάδε λέγει ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ Παντοκράτωρ· » τὸ εἶναι φῶς· « Ἐγὼ εἰμι, » φησὶ, « τὸ φῶς· » τὸ δημιουργικὸν αἴτιον· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· » καὶ, « Ἄ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ γὰρ ποίω· » τὸ εἶναι αἰδίων· « Ἡ τε » γὰρ « αἰδίου αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης (46), » καὶ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » καὶ, « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· » τὸ εἶναι Κύριος· « Ἐβρεξε γὰρ Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου· » καὶ ὁ μὲν Πατὴρ φησὶν· « Ἐγὼ Κύριος, » καὶ, « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός (47) ὁ παντοκράτωρ· » περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Παῦλος φησὶν· « Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. » Καὶ τῷ μὲν Πατρὶ λειτουργοῦσιν ἄγγελοι· ὁ δὲ Υἱός προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν· « Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Λέγεται δὲ εἶναι (48) καὶ Κύριος ἀγγέλων· « Διηκόνουν » γὰρ « αὐτῷ οἱ ἄγγελοι· » καὶ, « Ἀποστελεῖ ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ· » τὸ τιμᾶσθαι ὡς τὸν Πατέρα· « Ἴνα » γὰρ, φησὶ, « τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· » τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· « Οὐχ (49) ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι ἴσα

⁶¹ Joan. xvi, 15. ⁶² Joan. xvii, 10. ⁶³ Joan. i, 1. ⁶⁴ Apoc. i, 8. ⁶⁵ Joan. viii, 12. ⁶⁶ Joan. i, 3. ⁶⁷ Joan. v, 19. ⁶⁸ Rom. i, 20. ⁶⁹ Joan. i, 1. ⁷⁰ ibid. 9. ⁷¹ Gen. xix, 24. ⁷² Malach. iii, 6. ⁷³ Gen. xvii, 1. ⁷⁴ I Cor. vii, 6. ⁷⁵ Hebr. i, 6. ⁷⁶ Matth. iv, 11. ⁷⁷ Matth. xxiv, 31. ⁷⁸ Joan. v, 23.

(41) Felc. 3, καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι, male.

(42) Sic Felc. 3, recte. Editi et cæteri, ὡσπερ.

(43) Sic Felc. 3. In editis vero, καὶ ἔν ἐστι. Ibid. Felckm. 3, ἔν ἐστι γεννήσαντα αὐτὸν Πατέρα ταῖς ἐνοσιδ., omissis quibusdam.

(44) Sic Felckm. 3. At editi et cæteri habent μό-νου.

(45) Regius codex, Καὶ Θεός γὰρ. Mox Felck. 3, τὸ, ὁ Παντοκράτωρ. Paulo post ὁ deest in Regio ante

ἐρχόμενος.

(46) Ita legitur in Regio et in Græco Scripturæ textu. Editi, καὶ ἡ θεότης. Felckman. 3, καὶ ἡ θεϊότης.

(47) Ὁ Θεός deest in Felckm. 3.

(48) Sic Felckm. 3 Regius, Λέγεται εἶναι. Edit., Λέγεται γὰρ εἶναι.

(49) Regius codex, ἴσα Θεῷ· τὸ εἶναι ἐξ, omissis mediis.

Θεῶν· τὸ εἶναι ἐξ ἀληθινοῦ ἀληθειαν, καὶ ἐκ ζώντος ζωῆν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ὕδατος (50) τοῦ Πατρὸς, τὸ ζωοποιεῖν τὸν Υἱὸν καὶ ἐγείρειν τοὺς νεκροὺς ὡσπερ ὁ Πατὴρ· ὅτι γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς γέγραπται· «Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἰς ἔσθι·» καὶ, «Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν·» περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ Κύριος, καὶ, «Ἐπέφανεν ἡμῖν,» καὶ, «Ὁφθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών·» πάλιν τε (51) περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ φησιν ὁ Ἡσαίας· «Τίς Θεός, ὡσπερ σὺ, ἐξαιρῶν ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας;» ὁ δὲ Υἱὸς ἔλεγεν οἷς ἤθελεν· «Ἀφέωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι (52)·» ὅτι καὶ τῶν Ἰουδαίων γογγυζόντων, ἔργῳ τὴν ἀφεσιν ἐδείκνυε, λέγων τῷ παραλυτικῷ· «Ἐγείραι, ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου.» Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ ἔλεγεν (53) ὁ Παῦλος· «Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων·» περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ μὲν Δαβὶδ ἐψάλλεν· «Ἄρατε πύλας, οἱ ἄγγελοι, ὁμῶν (54), καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης·» ὁ δὲ Δανιὴλ ἤκουσεν· «Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος,» καὶ, «Ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται.» Καὶ ὅλας ὅσα ἂν εὑροῖς περὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενα, τὸσαῦτα ἂν εὑροῖς καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ λεγόμενα, χωρὶς μόνου τοῦ εἶναι αὐτὸν Πατέρα, καθάπερ εἴρηται.

50. Εἰ μὲν οὖν ἄλλην ἀρχὴν ἐνθυμεῖται τις, καὶ ἄλλον Πατέρα διὰ τὸ ἰσάζον τῶν λεγομένων, μανικὸν ἐθνήμνημα· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν εἰκόνι καὶ χαρακτηριστῆρι τοῦ Υἱοῦ ἔστι, λογισώμεθα (55) εὐμενῶς, εἰ ξένη οὐσία τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας δεκτικῆ τῶν τοιούτων ἔστι· καὶ εἰ ὁ τοιοῦτος ἑτεροφυῆς καὶ ἀλλοτριούσιός (56) ἔστι, καὶ οὐχ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ. Εὐλαθετέον γὰρ μὴ τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια μεταφέροντες ἐπὶ τὸ ἀνομοιούσιον αὐτῷ, καὶ ἐν ἀνομοιογενεῖ καὶ ἀλλοτριουσίῳ χαρακτηρίζοντες τὴν τοῦ Πατρὸς (57) θεότητα, ξένην μὲν ἄλλην εἰσαζόμεν οὐσίαν, δεκτικὴν τῶν τῆς πρώτης οὐσίας ἰδιωμάτων, ἐντραπῶμεν δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· «Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω·» καὶ εὐρεθόμεν προσκυνούντες τῷ ἀλλοτριῳ, καὶ νομισθόμεν εἶναι τοιοῦτοι, οἳ ἦσαν οἱ τότε Ἰουδαῖοι λέγοντες· «Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν (58) Θεόν;» ὅτι καὶ, τὰ τοῦ Πνεύματος μεταφέροντες, ἐδλασφήμουν λέγοντες, ὅτι· «Ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια.» Εἰ δὲ τοῦτο ἀπρεπὲς, δῆλον, ὅτι (59) οὐχ ἀνομοιούσιος ἂν

A rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo⁷⁰· : quod sit ex vero veritas, ex vivente vita, ut qui revera ex Patris fonte emanaverit : quod Filius vivisset et suscitet mortuos sicut Pater, ita enim legitur in Evangelio. Et de Patre quidem scriptum est : « Dominus Deus tuus, unus Dominus est⁸⁰ ; » et : « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram⁸¹ ; » de Filio autem, « Deus Dominus et illuxit nobis⁸² . » et, « Videbitur Deus deorum in Sion⁸³ . » Et rursum de Deo quidem ait Isaias : « Quis Deus, ut tu, tollens iniquitates, et superans injustitias⁸⁴ ? » Filius vero dicebat, quibus placuit ipsi : « Dimittuntur tibi peccata tua⁸⁵ : » quo tempore Judæis murmurantibus, opere illam remissionem comprobavit, dicens paralytico : « Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam⁸⁶ . » De Deo quoque dixit Paulus : « Regi sæculorum⁸⁷ ; » de Filio autem David cecinit : « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ⁸⁸ ; » Daniel vero hæc audivit : « Regnum ejus, regnum sempiternum⁸⁹ , » et, « Regnum ejus non corrumpetur⁹⁰ . » Demum quæcunque de Patre dicta repereris, tot tantaque de Filio dicta deprehendes, ea solum exceptione, quod ipse non sit Pater, ut dictum superius est.

50. Si quis igitur aliud principium et alium Patrem excogitet, eo quod æqualia sint quæ dicuntur, Inanum certe illud commentum. Si autem quia Filius ex Patre est, omnia quæ Patris sunt (ut in imagine et caractere) Filii sunt : æquo animo cogitemus, num substantia aliena a Patris substantia, istiusmodi rerum capax sit : et si, qui talis est, diversæ naturæ, et alienæ substantiæ sit, et non potius Patri consubstantialis. Cavendum enim, ne quæ Patris propria sunt transferentes ad illud, quod ei substantia dissimile est, et ne in eo qui dissimilis natura, et alienus substantia est, Patris divinitatem designantes, extraneam aliam inducamus substantiam, primæ substantiæ proprietatum capacem : pudoreque afficiamur ab ipso Deo dicente, « Gloriam meam alteri non dabo⁹¹ , » et deprehendamus alienum adorare, talesque habeamur, quales olim fuere Judæi, qui aiebant : **610** « Quare tu, homo cum sis, facis teipsum Deum⁹² ? » cum illi ea quæ Spiritus erant alio transferentes, blasphemarent his verbis : « In Beelzebulem ejicit dæmonia⁹³ . »

⁷⁰ Philipp. II, 6. ⁸⁰ Deut. VI, 4. ⁸¹ Psal. XLIX, 4. ⁸² Psal. CXVII, 27. ⁸³ Psal. LXXXIII, 8. ⁸⁴ Isa. XLIII, 25. ⁸⁵ Matth. IX, 5. ⁸⁶ Marc. II, 11. ⁸⁷ I Tim. I, 17. ⁸⁸ Psal. XXIII, 7. ⁸⁹ Dan. III, 100. ⁹⁰ Dan. VII, 14. ⁹¹ Isa. XLII, 8. ⁹² Joan. X, 33. ⁹³ Luc. XI, 15.

(50) Sic editio Comm. Basil. et Regius secunda manu, nam prima dntos habet. Felckm. 3, ὡς πηγῆς ὕδατος, non male.

(51) Sic Reg. codex et Felckm. 3. Editi vero, καὶ πάλιν τε. Mox Felckm. 3, μὲν τοῦ Υἱοῦ. Editi et cæteri, μὲν τοῦ Θεοῦ.

(52) Felckmanni 3, Ἀφέωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

(53) Sic Regius et Felckmanni 3. Editi, ἔγραψεν.

(54) Ita Regius, Basil. et edit. Paris. Edit. vero

Comm., ὁμῶν.

(55) Regius codex, λογισώμεθα.

(56) Ita Regius atque sic scribendum, similiterque infra ἀνομοιούσιον, et ἀλλοτριουσίῳ. Edit., ἀλλοτριούσιον, ἀνομοιούσιον, ἀλλοτριουσίῳ, mendose.

(57) Sic omnes manuscripti. Editi vero, Πατέρως.

(58) Felckm. 3, ἐαυτόν. Ibid. omnes manuscripti, ὅτι. Edit. vero Paris., ὅτι.

(59) Sic Reg. et Felckm. 3. Edit. vero, δηλονότι. Ibid. Reg., ἀνομοιούσιος. Editi, ἀνομοιούσιος.

Quod si illud indecorum est, certe non dissimilis substantiæ fuerit Filius, sed consubstantialis Patri. Etenim si quæ Patris sunt, naturaliter Filii sunt, ipseque Filius ex Patre est, et propter hujusmodi unitatem divinitatis et naturæ, ipse et Pater unum sunt, et qui vidit Filium vidit et Patrem, merito a Patribus dictus est consubstantialis: neque enim qui alterius esset substantiæ, talia habere posset.

51. Rursum si, prout supra diximus, non ex participatione sit Filius: sed officia quidem omnia ex participatione Dei gratiam habeant, ipse vero Patris sapientia et Verbum sit, quicum communia habet omnia: certe cum sit ipse id quo Pater deificat et illuminat, in quo scilicet omnia deificantur et vivificantur, non alienæ a Patre substantiæ est sed consubstantialis. Hujus enim participatione Patris participes efficitur, eo quod ipse proprium Patris sit Verbum. Unde si ipse quoque ex participatione esset, et non ex se substantialis divinitas et imago Patris, non deificaret alios, cum et ipse deificatus esset. Non enim fieri potest eum qui ex participatione habet, id cuius particeps est aliis impertire: quod enim ille habet, suum non est, sed ejus qui dedit, et quod accepit, vix sibi sufficientem gratiam accepit. Causam tamen cur quidam, ut fertur, consubstantialia respuant, sincere examinemus, an non magis ex illa ipsa Filius Patri consubstantialis ostendatur. Aiunt igitur, ut vos scripseritis, Filium Patri consubstantialem dici minime debere, quia qui dicit consubstantialem, tria dicit, substantiam aliquam, quæ prius subjaceat, et eos qui ex illa geniti sunt esse consubstantiales: atque hinc concludunt: Si ergo Filius sit Patri consubstantialis, necesse est prius subjacere eorum substantiam ex qua geniti sint, et non esse illum Patrem, hunc Filium, sed ambos fratres. Hæc tametsi ethnicorum sunt explicationes, nosque nihil eorum egemus ratiociniis: nihilominus videamus utrum illa consubstantialia, quæ cum ex prius intellecta substantia sint, fratres dicuntur, sibi mutuo, an substantiæ ex qua orta sunt, sint consubstantialia. Si enim sibi mutuo; diversæ ergo substantiæ, ac dissimilia erunt substantiæ a qua ortum duxerunt: opponitur enim consubstantiali, quod est ex diversa substantia. Quod si utrumque consubstantiale sit substantiæ a qua ortum duxit, nam id certe quod ex alio nascitur ei qui se genuit est consubstantiale; non ultra sunt quærendæ tres substantiæ: sed id solum investigandum, num hoc vere ex illo sit. Nam etsi contingat nou esse duos fratres, sed unicum ex illa substantia ortum esse: eo quod alter non sit, nequaquam qui natus est, diversæ sub-

Α εἴη ὁ Υἱός, ἀλλὰ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ· καὶ γὰρ εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, αὐτός τε ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἐνότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς φύσεως αὐτός καὶ ὁ Πατὴρ ἓν εἰσι, καὶ ὁ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν ἐώρακε τὸν Πατέρα, εἰκότως ἐλέγχθη παρὰ τῶν Πατέρων ὁμοούσιος; οὐ γὰρ ἑτεροουσίου τὰ τοιαῦτα ἔχειν ἐστί.

51. Πάλιν τε εἰ, καθὰ προείπομεν, οὐκ ἐκ μετουσίας ἐστὶν ὁ Υἱός· ἀλλὰ τὰ μὲν γενητὰ πάντα ἐκ μετουσίας ἔχει τὴν παρὰ Θεοῦ χάριν, αὐτὸς δὲ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ Λόγος ἐστίν, οὗ μετέχει τὰ πάντα· δῆλον, ὅτι (60) αὐτὸς ὢν τὸ θεοποιῶν καὶ φωτιστικὸν τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα θεοποιεῖται καὶ ζωοποιεῖται, οὐκ ἀλλοτριουσίος (61) ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὁμοούσιος. Τοῦτου γὰρ μεταλαμβάνοντες, τοῦ Πατρὸς μετέχομεν, διὰ τὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἴδιον τὸν Λόγον. Ὅθεν εἰ ἦν ἐκ μετουσίας καὶ αὐτὸς, καὶ μὴ (62) ἐξ αὐτοῦ οὐσιώδους θεότητος καὶ εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἐθεοποίησε θεοποιούμενος καὶ αὐτός. Οὐ γὰρ οἶόν τε τὸν ἐκ μετουσίας ἔχοντα μεταδιδόναι τῆς μεταλήψεως ἑτέροις, ὅτι μὴ αὐτοῦ ἐστὶν ὃ ἔχει, ἀλλὰ τοῦ δωκότος, καὶ ὃ ἔλαβε, μόγις τὴν ἀρχουσαν αὐτῷ χάριν ἔλαβε. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὁμῶς, δι' ἣν τινες, ὡς λέγεται, παραιτοῦνται τὸ ὁμοούσιον, ἐξετάσωμεν ἀληθῶς, μὴ ἄρα μᾶλλον ἐκ ταύτης ὁμοούσιος δείκνυται ὁ Υἱός τῷ Πατρὶ. Φασι τοίνυν, ὡς ὑμεῖς ἐγράψατε, μὴ χρῆναι λέγειν ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον τρία λέγει, οὐσίαν τινὰ προὔπκειμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης γεννωμένους (63) ὁμοούσιους εἶναι· καὶ ἐπιλέγουσιν· Ἐὰν οὖν ὁ Υἱός ὁμοούσιος ἦ τῷ Πατρὶ, ἀνάγκη προὔπκεισθαι αὐτῶν οὐσίαν, ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν, καὶ μὴ εἶναι τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, ἀλλ' ἀμφοτέρους ἀδελφούς. Ταῦτα εἰ καὶ Ἑλλήνων εἰσὶν ἐρμηνεύεται, καὶ οὐκ ἀναγκαῖα ἡμῖν τὰ παρ' ἐκείνων· ἀλλ' ἰδῶμεν τὰ εἰρημμένα τὰ ὁμοούσια, τὰ ἐκ τῆς προνοουμένης (64) οὐσίας ἀδελφὰ, πότερον αὐτῶν εἰσὶν ὁμοούσια, ἢ τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ ἐγεννήθησαν· εἰ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἑτεροουσία καὶ ἀνόμοια ἐστὶ πρὸς τὴν γεννήσασαν αὐτὰ οὐσίαν· ἀντίκειται γὰρ τῷ ὁμοούσιῳ τὸ ἑτεροουσίον· εἰ δὲ τῆς γεννησάσης αὐτὰ οὐσίας ἐστὶν ἕκαστον ὁμοούσιον, δῆλον, ὅτι (65) τὸ ἐκ τίνος γεννώμενον ὁμοούσιόν ἐστὶ τῷ γεννήσαντι· καὶ οὐκέτι χρὴ ζητεῖν τρεῖς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ζητεῖν, εἰ τότε ἀληθὲς ἐκ τοῦδὲ ἐστίν. Κἂν γὰρ συμβῆ μὴ εἶναι δύο ἀδελφούς, ἀλλὰ καὶ μόνον ἓνα ἐξ ἐκείνης τῆς οὐσίας γενέσθαι, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον, ἀλλοτριουσίος (66) ἂν λεχθεῖ ὁ γεννηθεὶς· ἀλλὰ καὶ μόνος ὢν, εἴη ἂν καὶ αὐτὸς ὁμοούσιος τῷ γεννήσαντι. Ἐπεὶ τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς (67) θυγατρὸς τοῦ Ἰεφθάε, ὅτι μονογενῆς ἦν· «Καὶ οὐκ ἦν,» φησὶν, «ἄλλο

(60) Sic Regius. Editi, δηλονότι. Ibid. Felckm. 3, αὐτό.

(61) Sic Regius. Editi vero, ἀλλοτριουσίος.

(62) Felckman. 3, καὶ αὐτός. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ὁμῶς, multis prætermisissis.

(63) Felckman. 3, γεννομένους. Paulo post, Regius

et Felckman. 3, Ἐὰν οὖν ὁ Υἱός. In editis οὖν deest.

(64) Felckm. 3, προεπινοουμένης.

(65) Sic Regius et Felckm. 3. Editi, δηλονότι.

(66) Sic Regius. Editi, ἀλλοτριουσίος.

(67) Ita Regius codex. In edit. vero, τῆς, et mox τοῦ deest: in Felckm. 3, τῆς tantum.

τέκνον αὐτῶ, » καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ δὲ τῆς χήρας, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ εἶχεν ἀδελφὸν, ἀλλὰ μονογενῆς ἦν· ἄρα (68) οὐκ ἦν ὁμοούσιος ἕκαστος αὐτῶν τῶ γεννήσαντι; καὶ μὴν ἦσαν τέκνα γὰρ ἦσαν καὶ τοῦτο τέκνων ἰδιὸν ἐστὶ πρὸς γονέας. Οὕτω καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας εἰπόντες (69) οἱ Πατέρες, εἰκότως καὶ ὁμοούσιον εἰρήχασιν· ταύτην γὰρ ἔχει καὶ τὸ ἀπαύγασμα δύναμιν πρὸς τὸ φῶς. Ἐπειτα δὲ τούτοις μὴδὲ τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γεγονέναι. Οἱ γὰρ κατὰ πάθος γενῶντες ἄνθρωποι, αὐτοὶ καὶ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζονται, καὶ ἄλλως οὐκ ἂν δύναιντο ποιεῖν· εἰ δὲ τὸ κτίζειν οὐκ ἀνθρωπίνως νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ τὸ γεννᾶν ἀνθρωπίνως πρέπει νοεῖν ἐπὶ Θεοῦ, οὐδὲ τὸ ὁμοούσιον σωματικῶς ἐκλαμβάνειν, ἀλλ' ἀναχωρεῖν δεῖ ἀπὸ (70) τῶν γεννητῶν, καὶ ἀποτιθέντας κάτω πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους εἰκόνας καὶ πάσας ἀπλῶς τὰς αἰσθήσεις, ἀνιέναι ἐπὶ τὸν Πατέρα, μὴ λάθωμεν ἀφαιρούμεντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ προστιθέντες τοῖς ἑαυτοῦ κτίσμασι.

est a rebus factis, ac depositis humanis imaginibus, omnibusque omnino sensibus, ad Patrem ascendere, ne inscii Filium a Patre auferamus, eumque rebus a se creatis adjungamus.

52. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμολογούντες, δύο τινὰς ἀρχάς, ἢ δύο Θεοὺς, καθάπερ Μαρκίων καὶ Οὐαλεντίνος, λέγομεν, ἢ ἕτερόν τινα τρόπον θεότητος ἔχειν τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ εἰκόνα καὶ χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι· ἔστω ἀνόμιος· ξέναι γὰρ εἰσι παντάπασι ἀλλήλων αἰ τοιαῦται οὐσίαι· εἰ δὲ μίαν ὁδοῦμεν καὶ μόνην θεότητα τὴν τοῦ Πατρὸς, τούτου τε Λόγον καὶ Σοφίαν εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ οὕτω πιστεύοντες οὐ λέγομεν δύο Θεοὺς, τὴν τε ἐνότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα οὐκ ὁμοίωσαι διδασκαλίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ἀληθείαν (71) φρονοῦμεν ὥστε διὰ τοῦτο μὴ λέγειν δύο Θεοὺς, ἀλλ' ἓνα Θεόν, ἕνός ὄντος εἶδος θεότητος, ὡς ἔστι τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτο γὰρ ὤφθη τῶ πατριάρχῃ Ἰακώβ, καὶ φησιν ἡ Γραφή· Ἄνετειλε δὲ αὐτῶ ὁ ἥλιος, ἠνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ· καὶ (72) τοῦτο θεωροῦντες οἱ ἅγιοι προφήται καὶ νοοῦντες, τίνας ἔστιν Υἱὸς καὶ εἰκὼν, ἔλεγον· Ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς μέ. Γινώσκοντες (73) τὸν ἐν αὐτῶ θεωρούμενον καὶ ἀποκαλυπτόμενον Πατέρα, ἐθάρρουν εἰπεῖν· Ὁφθη μοι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ (74) Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ. Τούτου δὲ οὕτως ὄντος, διὰ τί τὸν ἓνα ὄντα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ φαινόμενον, ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ (75), κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ μίαν θεότητα, εὐλαβοῦμεθα εἰπεῖν ὁμοούσιον; Εἰ μὲν γὰρ, ὡσπερ εἴρηται πολλάκις, οὐκ ἔχει τὴν ἰδιότητα τῆς πατρικῆς οὐσίας, οὐδὲ τὴν ἐμφέρειαν ὡς Υἱὸς, καλῶς εὐλαβοῦμεθα· εἰ δὲ τοῦτο

stantiæ dicatur; sed, licet solus sit, erit tamen et ipse ei qui se genuit consubstantialis. Alioqui quid dixerimus de filia Jephthe, quæ unigenita erat: « Et non habebat, » ait, « alios liberos »; » et de filio viduæ quem Dominus ex mortuis suscitavit, qui et ipse fratrem non habebat, sed unigenitus erat »: an uterque ei qui se genuerat consubstantialis non erat? Erant plane, nam liberi erant: idque proprium liberis est erga parentes suos. Sic cum Patres Dei Filium **611** ex ejus substantia dixerint, merito et consubstantialem dixerunt: hanc enim vim et proprietatem habet quoque splendor ad lucem. Hinc autem sequitur, neque creatas res ex non existente factas esse. Homines enim ipsi qui cum passione aliqua gignunt, in subjacente materia operantur, nec aliter quidquam facere potuerint. Quod si ereandi modum in Deo non humano more intelligimus, multo minus gignendi in ipso intelligere humano more debemus, neque corporeo modo consubstantiale accipere. Sed recedendum nobis

52. Rursum si Patrem et Filium consistentes, duo principia, aut duos Deos dicimus, quemadmodum Marcion et Valentinus; aut Filium, quemdam alium divinitatis modum habere, et non esse imaginem et figuram Patris, quod ex ipso genitus sit: esto dissimilis; nam alienæ inter se prorsus sunt istiusmodi substantiæ. Quod si unam agnoscimus et solam Patris divinitatem, hujusque Verbum et Sapientiam Filium esse, et hoc credentes, duos tamen Deos minime dicimus, unitatemque Filii cum Patre non doctrinæ similitudine, sed secundum substantiam, et revera consistere sentimus. ita ut propterea non duos Deos, sed unum dicamus, cum una sit species divinitatis, ut est lux et splendor; illa enim patriarchæ Jacob visa est, atque Scriptura: « Ortus est autem illi sol, postquam transivit species Dei »». Hoc cum viderent sancti prophetæ, ac intelligerent cujusnam sit ille Filius et imago, aiebant: « Factum est Verbum Domini ad me »». Cumque Patrem in eo visum revelatumque cognoscerent, fidenter dicebant: « Visus est mihi Deus patrum nostrorum, Deus Abraam, et Isaac et Jacob »». Cum igitur ita se res habeat, cur eum qui unus est cum Patre, et talis appareat qualis est Pater, secundum similitudinem atque unam divinitatem, veremur dicere consubstantialem? Si enim, quemadmodum sæpius dictum est, nullam habet ut Filius proprietatem similitudinemve cum paterna substantia, ea voce uti recte veremur. Sin autem ille est

⁶⁸ Jud. xi, 34.

⁶⁹ Luc. vii, 12.

⁷⁰ Gen. xxxiii, 31.

⁷¹⁻⁷² Isa. xxviii, 4; Jer. i, 2, 4, 11, etc.

⁷³ Exod. iii, 16.

(68) Felckm. 3, ἄρα.

(69) Felckm. 3, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἰπόντες. Infra idem post εἰρήχασιν, subjungit, Ἐπειτα δὲ, omissis intermediis.

(70) Sic Regius codex. Felckman. vero 3, ἀλλ' ἀνοχωρεῖν ἀπὸ. Editi, ἀλλ' omisso, ἀναχωρεῖν δὲ ἀπὸ.

(71) Felckm. 3, ἀλήθειαν.

(72) Ita Regius. In editis vero καὶ deest.

(73) Felckm. 3 habet καὶ ante γινώσκοντες.

(74) Ita Regius et Felckm. 3. In edit. καὶ deest ante Ἰσαάκ.

(75) Sic Felckm. 3 et edit. Paris. At Regius et edit. Comm. ὡς ἔστι, Πατέρα.

Patris propria vis illuminatrix et creatrix, sine qua nec creat, nec cognoscitur (omnia enim per ipsum et in ipso consistunt), cur rem intelligentes, recusamus vocem id significantem proferre? Quid enim est ejusdem naturæ esse cujus Pater, nisi esse illi consubstantialia? Non enim alienum Deus veluti ministro egens Filium assumpsit; neque officia Creatori sunt dignitate paria, ut perinde illa atque ipse honorentur, aut, ut putandum sit, ea et Patrem unum esse. Alioquin ausit quis hæc dividere, ac dicere solem et splendorem duo esse lumina, aut diversam aliquam substantiam, aut splendorem solis accidens esse, et non simplicem ac purum solis partum; ita ut duo quidem sint sol et splendor, una tamen lux, eo quod ille a sole oriatur. Cum hujusmodi sit, imo magis inseparabilis natura Filii a Patre, et cum divinitas Filio non acciderit, sed paterna divinitas in Filio sit; ita ut qui videt Filium, in ipso Patrem videat, cur qui hujusmodi est, non dicatur consubstantialis?

53. Sat quidem hæc sunt, quæ vobis suadeant, ut non accusetis eos qui dixere Filium esse Patri consubstantialem. Attamen ipsam consubstantialis vocem secundum se explanemus, ut comperiamus utrum hæc **612** vox, consubstantialis, usurpanda sit, et si propria sit dictio, atque congruenter de Filio dicatur. Nam ipsi scitis, et nemo dubitaverit, simile non de substantiis, sed de figuris et qualitatibus dici. De substantiis enim, non similitudo, sed identitas dici debet. Homo igitur hominis similis dicitur, non secundum substantiam, sed secundum habitum et figuram: quod ad substantiam enim ejusdem naturæ sunt. Rursum homo canis nequam dissimilis dicitur, sed diversæ naturæ: ergo quod ejusdem naturæ est, etiam consubstantialia est; et quod diversæ naturæ, diversæ etiam substantiæ. Quapropter qui dicit similem secundum substantiam, ex participatione similem dicit: similitudo enim est qualitas, quæ substantiæ accidere potest. Hoc autem officium proprium fuerit; ea enim ex participatione Deo similia efficiuntur. Nam « cum, » ait, « apparuerit ille, similes ei erimus », similes scilicet non substantia, sed filiorum adoptione, quam per eum participamus. Si igitur eum ex participatione Filium dicitis, dicatur a vobis substantia similis: sed si ita appelletur, nec veritas, nec lumen ullatenus, nec natura Deus erit. Nam quæ ex participatione sunt, non vere, sed similitudine veritatis similia dicuntur; ita ut quod participatur, a participantibus decidere et tolli possit: hoc autem creatis rebus atque officiiis pro-

ἄ ἐστι τὸ φωτιστικὸν καὶ δημιουργικὸν τὸ ἰδιαίτερον τοῦ Πατρὸς, οὐ ἄνευ οὐτε δημιουργεῖ, οὐτε γινώσκειται· (πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε)· διὰ τί, τὸ πρᾶγμα νοοῦντες, παραιτούμεθα τὴν τοῦτο σημαίνουσαν λέξιν εἰπεῖν; Τί γὰρ ἐστὶ τὸ οὕτως ὁμοφυὲς τῷ Πατρὶ ἢ ὁμοούσιον αὐτοῦ; Οὐ γὰρ ἀλλότριον ὡς ὑπουργοῦ δεόμενος προσελάβετο ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὰ ποιήματα ἰσάζει τοῦ κτίσαντος, ὥστε τιμᾶσθαι ταῦτα ὡς ἐκείνον, ἢ νομίζειν, ὅτι ταῦτα καὶ ὁ Πατήρ ἐν εἰσιν. Ἡ τολμησάτω τις διελεῖν, καὶ εἰπεῖν, δύο φῶτα εἶναι τὸν ἥλιον καὶ τὸ ἀπαύγασμα, ἢ ἑτέραν τινὰ εἶναι οὐσίαν, ἢ ὅτι ἐπισυμβέβηκε τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἀπλοῦν εἶναι καὶ καθαρὸν γέννημα ἐκ τοῦ ἡλίου τούτου· ὥστε δύο μὲν εἶναι ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, ἐν δὲ τὸ φῶς, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου εἶναι τοῦτο γέννημα. Τοιαύτης δὲ οὐσης καὶ μᾶλλον ἀδιαιρέτου τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ (76) πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκ ἐπισυμβάσης τῆς θεότητος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ τῆς πατρικῆς θεότητος οὐσης ἐν τῷ Υἱῷ, ὥστε τὸν ἑωρακότε τὸν Υἱὸν ὁρᾶν ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, διὰ τί ὁ τοιοῦτος μὴ ἂν λέγοιτο ὁμοούσιος;

53. Ἔστι μὲν (77) οὖν ἱκανὰ καὶ ταῦτα πείσαι ὑμᾶς, μὴ κατηγορεῖν τῶν εἰρηκότων, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· καὶ αὐτὴν δὲ ὅμως τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν καθ' αὐτὴν ἐξετάσωμεν, ἵνα γινώσκωμεν, εἰ χρὴ λέγειν ὅλους ὁμοούσιον, καὶ εἰ κυρία λέξις ἐστὶ, καὶ ἀρμοζόντως ἐστὶν αὕτη ἐπὶ Υἱοῦ λεγομένη. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς, καὶ εὐδ' ἂν τις ἀμφιβάλλοι (78), ὅτι τὸ ὅμοιον οὐκ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ἐπὶ σχημάτων καὶ ποιότητων λέγεται ὅμοιον· ἐπὶ γὰρ τῶν οὐσιῶν οὐχ ὁμοιότης, ἀλλὰ ταυτότης ἂν λεχθεῖη. Ἄνθρωπος γοῦν ἀνθρώπῳ ὅμοιος λέγεται, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν (79) χαρακτῆρα· τῇ γὰρ οὐσίᾳ ὁμοφυεῖς εἰσι. Καὶ πάλιν ἀνθρώπος κυνὶ οὐκ ἀνόμοιος (80) λέγεται, ἀλλ' ἑτεροφυής· οὐκοῦν τὸ μὲν ὁμοφυὲς καὶ ὁμοούσιον, τὸ δὲ ἑτεροφυὲς καὶ ἑτεροούσιον. Διὸ καὶ ὁ λέγων ὅμοιον κατ' οὐσίαν ἐκ μετουσίως τοῦτο λέγει ὅμοιον. Τὸ γὰρ ὅμοιον ποιότης ἐστὶν, ἥτις τῇ οὐσίᾳ προσγένοιτ' ἂν. Τοῦτο δὲ τῶν ποιημάτων ἴδιον ἂν εἴη· ταῦτα γὰρ ἐκ μετοχῆς ὁμοιοῦνται τῷ Θεῷ. « Ὅταν » γὰρ, φησὶ, « φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα » ὅμοιοι δηλονότι οὐ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ τῇ υἰότητι, ἧς μεταλαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ μετουσίως λέγετε, λέγέσθω μὲν παρ' ὑμῶν ὁμοιοούσιος (81). Οὐκ ἐστὶ μὲντοι λεγόμενος οὕτως ἀλήθεια, οὐδὲ ὅλος φῶς, οὐδὲ φύσει Θεός. Τὰ γὰρ ἐκ μετουσίως οὐκ ἀληθεῖς, ἀλλ' ὁμοιώσει τῆς ἀληθείας λέγεται ὅμοια, ὥστε καὶ μεταπίπτειν, καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύνασθαι ἀπὸ τῶν μετεχόντων τὴν μετέλψιν. Τοῦτο δὲ πάλιν ἴδιον τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων ἐστίν. Οὐκοῦν εἰ τοῦτο ἔτιπα, οὐκ ἂν εἴη ἐκ μετουσίως, ἀλλὰ φύσει καὶ

¹ I Joan. iii, 2.

(76) Τοῦ Υἱοῦ δεest in Felckm. 3.

(77) Felckman. 3. Ἔστι μὲν οὖν. Mox Regius, ἡμᾶς.

(78) Regius codex. ἀμφιβάλλοι.

(79) Τὸν δεest in Regio.

(80) Ita Felckm. 3 et Regius, qui tamen prima

manu habuit, ἂν ὅμοιος, ut legitur in editis. Ibid. Regius, λέγεται, recte. Edit., λέγεται. Mox Felck. 3, οὐκ οὖν τὸ μὲν, recte. In Regio et editis μὲν deest.

(81) Sic Regius. Editi, ὁμοιούσιος. Mox Felck. 3, οὕτως ἀληθεῖς, ἀλλ' ὁμοιώσει, omissis nonnullis.

ἀληθείᾳ Υἱός, φῶς, σοφία, Θεός. Φύσει δὲ ὢν καὶ οὐ
μετοχή, οὐκ ἂν κυρίως λεχθεὶς ὁμοούσιος (82), ἀλλ'
ὁμοούσιος. Ὁ δὲ μὴ δὲ ἐπ' ἄλλων ἂν τις εἴποι· ἐδείχθη
γὰρ τὸ ὅμοιον μὴ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν λεγόμενον· πῶς
οὐκ ἀνόητον μὲν, ἢ τάχα καὶ χαλεπὸν τοῦτο προφέ-
ρειν ἐπὶ Υἱοῦ, καὶ μὴ μᾶλλον τὸ ὁμοούσιον ;

54. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος κα-
λῶς ἔγραψεν, ὅπερ ἔπρεπεν εἰπεῖν, γεννητὸν ἐκ τῆς
οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον. Ταῦτα (83)
καὶ ἡμεῖς μαθόντες, μὴ σκιαμαχῶμεν, καὶ μάλιστα
γινώσκοντες, ὅτι οἱ καὶ ταῦτα γράψαντες, οὐχ ὡς
παρεξηγούμενοι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκδικούντες μὲν
τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, καθαι-
ροῦντες δὲ τὰς κατ' αὐτοῦ τῶν Ἀρειομανιτῶν βλασφη-
μίας, οὕτως ὡμολόγησαν τὴν πίστιν. Σκεπτέον γὰρ
καὶ κατανοητέον ἀκριβῶς, ὅτι λέγοντες μὲν ὁμο-
μοούσιον (84) καὶ ἑτεροούσιον, οὐ σημαίνομεν τὸν
ἀληθινὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐν τι τῶν ποιημάτων καὶ τὸν
εἰσποιητὸν καὶ θέσει Υἱὸν (85), ὅπερ τοῖς αἰρετικοῖς
δοκεῖ· λέγοντες δὲ μὴ ἐριστικῶς τὸ ὁμοούσιον, Υἱὸν
σημαίνομεν γνήσιον ἐκ τοῦ Πατρὸς πεφυκότα, καὶ
ἐν τούτῳ διαρῆγγύνονται πολλάκις οἱ Χριστομάχοι.
Ταῦτα μὲν, ἅπερ ἔργων ἐγώ, καὶ διαλεγόμενων
ἤκουσα φρονίμων, δι' ὀλίγων γέγραφα· ὑμεῖς δὲ, μέ-
νοντες ἐπὶ τὸν θεμέλιον τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς
παραδόσεις τῶν Πατέρων (86) κατέχοντες, εὐχεσθε ἵνα
ἡδῆ ποτὲ παύσηται πᾶσα λοιπὸν ἔρις καὶ ζῆλος, τῶν
τε αἰρετικῶν αἰ μωρὰ ζήτησεις καταγωνισθῶσι, καὶ
πᾶσα λογομαχία· καὶ ἡ μὲν δυσώνυμος καὶ ἀνθρω-
ποκτόνος τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις ἐξαφανισθεῖη, ἀνα-
λάμψει δὲ πάντων ἐν ταῖς καρδίαις ἡ ἀλήθεια, ὥστε
πάντας πανταχοῦ τὸ αὐτὸ λέγειν, καὶ (87) τὸ αὐτὸ
φρονεῖν· μηδεμιᾶς δὲ εἴτι περιλειπομένης Ἀρειανῆς
δυσφημίας, λέγεται καὶ ὁμολογῆται κατὰ πᾶσαν Ἐκ-
κλησίαν· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἕν βάπτισμα, »
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ
ἡ δόξα (88) καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

55. Μετὰ τὸ γράψαι μετὰ (89) περὶ τῶν συνόδων,
ἔργων γράψαντα τὸν ἀσεβέστατον Κωνσταντῖνον πρὸς
τοὺς ἐν Ἀριμίηνῳ μέναντας ἐπισκόπους· καὶ σπου-
δὴν ἔσχον λαβεῖν τὰ ἀντίγραφα παρὰ γνησίων ἀδελ-
φῶν, καὶ ἀποστελεῖν ὑμῖν, καὶ (90) τὰ παρὰ τῶν ἐπι-
σκόπων ἀντιγραφέντα· ἵνα γνῶτε τοῦ μὲν βασιλέως
τὴν ἀσεβῆ πανουργίαν, τῶν δὲ ἐπισκόπων τὸ ἔδρατον
καὶ ἀκλίνας τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν γνώμης.

• Ephes. iv, 5.

(82) Sic Regius. Editi autem, ὁμοούσιος.

(83) Regius codex, αὐτά.

(84) Ita Regius. Editi vero, ὁμομοούσιον.

(85) Felckman. 3, καὶ τῶν εἰσποιητῶν καὶ θέσει
Υἱόν.

(86) Ita Regius. Editi vero et cæteri mss. τῶν
ἀποστόλων.

(87) Καὶ deest in Felckman. 3. Paulo post, idem,
βλασφημίας λέγεται καὶ ὁμολογῆται. Editi, δυσφη-

A prium est. Itaque si absurdum illud est, nequaquam
erit ex participatione, sed ex natura et veritate,
Filius, lumen, sapientia, Deus : cum autem na-
tura talis sit et non participatione, nunquam pro-
prie substantia similis dici potuerit, sed consub-
stantialis. Quod autem de aliis nemo dixerit (de-
prædicari), qui, quæso, non stultum fuerit, et
fortasse etiam gravissimum id de Filio proferre, et non potius eum consubstantialem appel-
lare ?

54. Idcirco probe Nicæna synodus id scripsit
quod consentaneum erat, Filium nempe ex sub-
stantia Patris genitum, esse consubstantialem.
Hæc eadem nos cum didicerimus, ne cum umbris
pugnemus : gnari maxime eos, qui hæc scripserunt,
non studio prave explicandi veritatem, sed eam
una cum pietate in Christum asserendi, et Ario-
manitarum blasphemias damnandi, sic fidem pro-
mulgasse suam. Considerandum enim est, et accu-
rate animadvertendum, cum eum dicimus sub-
stantia dissimilem, et diversæ substantiæ, nos
haudquaquam verum Filium significare, sed unum
ex officiis, et ascitum adoptioneque Filium, quod
hæretici sentiunt : quem si dicamus sine conten-
tione consubstantialem, verum significamus Filium
ex Patre natum : etiamsi hac de causa plures
disrumpantur Christi hostes. Hæc quidem, quæ
nota mihi, et ex prudentium disputationibus explo-
rata erant, paucis scripsi. Vos autem manentes su-
per fundamentum apostolorum, Patrumque tradi-
tiones retinentes, orate ut jam cesset omnis con-
tentio et zelus, hæreticorumque insanæ quæstiones
et una omnis verborum contentio damnentur, ut-
que nefaria et sanguinaria Arianorum hæresis
aboleatur, in omnium vero cordibus veritas elu-
ceat ; ita ut omnes ubique idem dicant, idem sen-
tiant : ac nulla deinceps relicta Ariana blasphemia,
per universam Ecclesiam dicatur, atque in con-
fesso habeatur illud, « Unus Dominus, una fides,
unum baptisma », 613 in Christo Jesu Domino
nostro, per quem Patri gloria et imperium, in sæ-
cula sæculorum. Amen.

55. Postquam de synodis scripsissem, comperi
impiissimum Constantium ad episcopos Arimini
versantes scripsisse ; operamque dedi ut exem-
pla a germanis fratribus acciperem, ad vosque
mitterem, et simul ea quæ episcopi rescripserunt :
ut sciatis cum imperatoris impiam versutiam,
tum episcoporum firmam immotamque in veritate
sententiam.

μίας λέγεται ὁμολογῆται. Regius, δυσφημίας λέγεται
καὶ ὁμολογεῖται.

(88) Felckm. 3, ᾧ ἡ δόξα, etc. In hæc autem ver-
ba. desinebat Nannii versio. Hæc autem, μετὰ τὸ
γράψαι, cum duabus epistolis sequentibus, ex codi-
ce Basiliensi adjecta fuere in edit. Comm. habentur
in Regio codice.

(89) Ita Regius. Editi vero, μὲν, male.

(90) Sic Regius. In editis vero καὶ deest.

Interpretatio epistolæ.

Constantius Victor et Triumphator Augustus, omnibus episcopis qui Ariminum convenerunt.

Præcipuam nos semper curam gerere divinæ et adorandæ legis, ne vestra quidem mansuetudo ignorat: attamen viginti episcopos a vestra prudentia missos, qui legationem vestram obeundam susceperunt, nondum videre potuimus; urgebat enim nos necessaria adversus barbaros expeditio: et, quemadmodum nostis, animo ab omni sollicitudine vacuo divinæ legis negotia tractanda sunt. Quamobrem episcopis mandavimus ut Adrianopoli reditum nostrum exspectarent, ut, postquam ea quæ ad rempublicam pertinent recte fuerint constituta, tunc demum quæ illi suggesserint, audire atque expendere valeamus. Vestræ igitur constantiæ ne molestum sit eorum reditum exspectare, ut, cum reversi fuerint, nostra ad vos responsa ferentes, ea quæ utilitatem Ecclesiæ catholicæ spectant, ad exitum perducere possitis. Hæc episcopi acceperunt, tribus referentibus.

Exemplum epistolæ episcoporum.

Tuæ clementiæ litteras accepimus, domine imperator religiosissime, quibus significas, te, ob publicorum negotiorum necessitatem, nondum potuisse legatos nostros ad conspectum admittere tuum: nosque jubes eorum reditum exspectare, donec pietas tua per illos norit quæ sunt a nobis juxta majorum nostrorum traditionem decreta. Nos vero etiam nunc his litteris profitemur, et affirmamus, nullatenus nos a proposito nostro discessuros: id enim legatis quoque nostris jussimus. Rogamus itaque, ut placido vultu, tum hæc mediocritatis nostræ scripta jubeas perlegi, tum ea quæ per legatos nostros mandavimus, perhumaniter accipias. Porro tua benignitas nobiscum intelligit, quantus mæror et tristitia nunc sit, quod tuis felicissimis temporibus, tot Ecclesiæ episcopis destitutæ sint, et idcirco clementiam tuam etiam atque etiam rogamus, domine Deo charissime imperator, ut ante hiemis asperitatem, si quidem id tuæ pietati placuerit, nos ad nostras Ecclesias redire jubeas: quo possimus omnipotenti Deo, et Domino ac Salvatore nostro Christo, **614** Filio ejus uni-

A

Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς (91).

(92) Κωνσταντῖος Νικητῆς καὶ Θριαμβευτῆς Αὐγουστοῦ πᾶσιν ἐπισκόποις τοῖς ἐν Ἀριμίνῳ συνελευσίν.

Ἄει μὲν (93) προσηγουμένην ἡμᾶς ἔχειν φροντίδα περὶ τοῦ θεοῦ καὶ προσηκουμένου νόμου, οὐδὲ ἡ ὑμετέρα χρηστότης ἀγνοεῖ· ἀλλὰ νῦν τοὺς παρὰ τῆς συνέσεως (94) ὑμῶν ἀποσταλέντας εἰκοσιν ἐπισκόπους, ἀναβεξαμένους τὴν παρ' ὑμῶν πρεσβείαν, τέως οὐκ ἤδυνήθημεν (95) αὐτοὺς ἰδεῖν. Ἀναγκαῖα γάρ τις ἡμᾶς ἤπειγεν ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὁδός· καὶ, ὡς οἴδατε, πρέπει τὴν ψυχὴν, καθαρὰν οὖσαν ἀπὸ πάσης φροντίδος, τὰ περὶ τοῦ θεοῦ νόμου διαγυμνάσειν. Τοιγαροῦν τοὺς ἐπισκόπους ἐκελεύσαμεν (96) ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει ἐκδέξασθαι τὴν ἡμετέραν ἐπάνοδον, ἵνα, ἐπειδὴν πάντα καλῶς διατεθῆ τὰ δημόσια, τότε λοιπὸν ἄπερ ἂν ὑποβάλλωσιν (97), ἀκοῦσαι καὶ δοκιμάσαι δυνηθῶμεν. Τῇ μέντοι στερεώτῃ ὑμῶν μὴ βαρὺ φαίνεσθω, ὥστε ἐκδέξασθαι τὴν αὐτῶν ἐπάνοδον, ἵνα ἐπειδὴν ἐπανεέλθωσι κομιζόντες ὑμῖν τὰς ἡμετέρας ἀποκρίσεις, δυνηθῆτε εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὰ πρὸς τὴν λυσιτέλειαν ἀνήκοντα τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ταῦτα ἐδέξαντο οἱ ἐπίσκοποι, ἐπαγομένῳν τριῶν (98).

B

Ἀντίγραφον τῶν ἐπισκόπων.

Τὰ γράμματα τῆς σῆς φιλάνθρωπιᾶς ἐδεξάμεθα, κύριε θεοφιλέστατε βασιλεῦ, τὰ περιέχοντα διὰ τὴν δημοσίῳν ἀνάγκην τέως μὴ δεδυνῆσθαι σε (99) τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις θεωρήσαι· ἡμᾶς τε κελεύεις ἐκδέξασθαι τὴν αὐτῶν ἐπάνοδον, ἕως ἂν τὰ παρ' ἡμῶν ὀρισθέντα ἀκολουθῶσι τοῖς προγόνοις ἡμῶν ἐπιγνῶ παρ' αὐτῶν ἡ σὴ εὐσέβεια. Ἀλλὰ καὶ νῦν διὰ τούτων τῶν γραμμάτων ὁμολογοῦμεν, καὶ διαβεβαιούμεθα, μηδαμῶς ἡμᾶς ἀναχωρεῖν τῆς ἡμετέρας προθέσεως· τοῦτο γὰρ (1) καὶ τοῖς πρεσβεῦσιν ἡμῶν ἐνετειλάμεθα. Ἀξιούμεν τοίνυν ὅπως γαληναίᾳ τῇ προσόφει τὰ τε νῦν γράμματα τῆς ἡμετέρας μετριότητος κελεύσης ἀναγνωσθῆναι. Ἀλλὰ γὰρ κακείνα, ἃ διὰ τῶν πρεσβείων ἡμῶν ἐνετειλάμεθα, ἡδέως ὑποδέξῃ. Ἐκεῖνο μέντοι συνορᾷ μεθ' ἡμῶν καὶ ἡ σὴ ἡμερότης, ὅση νῦν ἐστὶ λύπη καὶ κατῆφεια, ὅτι ἐν τοῖς σοῖς (2) μακαριωτάτοις καιροῖς τοσαῦτα· Ἐκκλησίαι χωρὶς ἐπισκόπων εἰσὶ· καὶ διὰ τοῦτο πάλιν τὴν σὴν φιλάνθρωπιαν ἀξιούμεν, κύριε θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ὅπως πρὸ τῆς τραχύτητος τῶν χειμῶνων, εἴπερ ἀρέσειε σῆ σὴ εὐσεβείᾳ, κελεύσης ἡμᾶς εἰς τὰς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐπανελεθεῖν, ὑπὲρ τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς τῷ παν-

D

(91) In Regio hæc, Ἑρμηνεία τῆς ἐπιστολῆς, miniatis litteris scripta sunt.

(92) Hæc epistola habetur apud Socratem lib. II, c. p. 37.

(93) Μὲν deest in Socrate.

(94) Socrat., ἀπὸ τῆς συν.

(95) Regius, τε ὡς οὐκ ἔδυνήθημεν. In Socrat. αὐτοὺς deest. Mox Socrat., ἀναγκαῖα γὰρ ἡμῖν ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὁδός.

(96) Sic Regius et Socrat. Editi vero, διεκλεύσαμεν.

(97) Socrat., ἄπερ ὑποβάλλουσιν.

(98) Socrat., ταῦτα δεξάμενοι· τὰ γράμματα οἱ ἐπί-

σκοποι, αὐθις τοιαῦτα ἀντέγραψαν. Sequens porro epistola habetur ibidem apud Socrat. lib. II, c. 34, et apud Theodor. lib. II, cap. 20; sed stylo multum diversa. Nam Latine primum data aliam apud Athanasium et Socratem, aliam apud Theodoretum interpretationem habet.

(99) Regius codex, δὲ δυνῆσθαι, mendose. Mox Socrat., ἡμᾶς δέ. Infra idem, ἡ σὴ εὐλάβεια.

(1) Γὰρ deest in Socrate. Infra Regius, γαληναίῳ.

(2) Sic Regius codex et Socrates. In editis, ἐν et σοῖς deest. Infra Regius καὶ habet ante πάλιν.

τοκράτορι Θεῶ, καὶ τῷ Δεσπότῃ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν
Χριστῷ (3), τῷ Υἱῷ αὐτοῦ τῷ μονογενεῖ, ὑπὲρ τῆς
σῆς βασιλείας, τὰς ἐθίμους εὐχὰς μετὰ τῶν λαῶν
ἀποπληροῦν, καθὼς καὶ ἀεὶ ἐπετελέσαμεν, καὶ νῦν ποιοῦμεν εὐχόμενοι.

genito, pro imperio tuo consuetas una cum popu-
lis preces effundere : sicut ante semper fecimus, et
nunc orantes facere non desistimus.

(3) Socrat., Ἰησοῦ Χριστοῦ.

IN TOMUM AD ANTIOCHENOS MONITUM.

I. In prioribus editis Græcis epistolæ nomen obtinet hoc opusculum, editorum sane vitio, nam Τόμος nuncupatur in omnibus pene codicibus, et Tomus in veteribus editis Latinis. Et vero non insolentem esse titulum ejusmodi, cum aliis permultis exemplis, tum maxime hoc luculento Gregorii Nazianzeni testimonio comprobatur. Is enim epistola 1, ad Cledonium, sic habet loquens de Apollinaristis : Δεξοῦσι δὲ πάντως, ἢ διὰ τόμου συνοδικῷ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν. Οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. Omnino autem ostendent (se scilicet ad communionem admissos esse) vel per tomum synodalem, vel per epistolas communionis indices. Nam hic synodorum mos est, Τόμος autem vocatur, ut Philotheus patr. lib. II, adversus Niceph. Gregoram, quod in eo res συντετημένως, id est paucis, enarrentur.

II. Putat Felckmannus hanc epistolam seu tomum, esse fragmentum alicunde divulgum. Hæc illius sunt verba : In codice Gobleriano notatur ad hanc epistolam, Ζῆτει τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοῦ λόγου (præcessit enim Liberii ἀκέφαλος) : quo innui videtur hanc similiter esse fragmentum alicujus libri. Cujus rei etiam hoc indicium est, quod infra sub finem scribuntur quædam quæ in Antiochena synodo acta sunt, ad quam tamen habendam demum scriptam esse ex contextu apparet, et auctor est Socrates. Putarim ego epistolam hanc cum appendice, alicujus libri synodici fragmentum esse, aut certe illa sub finem aliunde ad epistolam assuta. Porro ad marginem Segueriani item scribitur; Ζῆτει ἀρχὴν, perinde atque in Gobleriano, cujus notam non intellexit Felckmannus, nec intellecturus est quisquis ordinem manuscriptorum Athanasii non adverterit. In omnibus itaque codicibus quos, vel quorum catalogum dispicere licuit, hic tomus bis descriptus est, et primo quidem integer atque absolutus, duodecimus numero habetur, atque iterum in iisdem septuagesimus nonus ordine locatur, non quidem ex integro descriptus, sed ab initio ejus pars haud exigua ibi exaratur. Ad marginem igitur duodecimi scribunt librarii, Ζῆτει ἀρχὴν, Quære initium, quia scilicet ejusdem initium septuagesimo nono loco iterum ponitur, cum hac nota in Regio codice, Προεγράφη εἰς τὸ λόγον τὸ ὅλον, Descriptus est supra integer duodecimo tractatu. Liqueat autem hunc tomum omnibus numeris et partibus suis absolutum esse, ut ne vel minima suspicio sit esse fragmentum. Paulini vero formula fidei quæ ad calcem assuta est, Antiochiæ quidem edita fuit, sed congruenter huic tomo Alexandrinæ synodi attestitur, subscribit enim ille rebus Alexandriæ decretis.

III. Quid Athanasium cæterosque Patres compulerit ad eam celebrandam synodum, ex hoc ipso tomo comperire licet. Actum enim ibi primo fuit de rebus Antiochenæ Ecclesiæ componendis. Nam tres in parte distracta tunc civitas erat. Prima numero maxima erat Arianorum, qui, pulso Meletio, Euzoium suæ sectæ hominem episcopum sibi constituerant; 2^a Meletianorum, ut vocabant a Meletio episcopo, quem Ariani ordinarent episcopum, rati suæ fovere sententiæ. At ubi primum agnoverunt eum consubstantialitatis strenuum defensorem esse, in exsilium ablegari curarunt, cum vix triginta sedisset dies. Rediit ille cum aliis, Juliano in-eunte imperium, a suis ingenti gaudio exceptus fuerat; 3^a Eustathianorum, a sancto Eustathio Antiochiæ olim episcopo : sed Arianorum, quibus infensissimus erat, insidiis in exsilium pulso, atque illic defuncto. Hi a reliquis omnibus segregati Paulini presbyteri conventibus intererant, atque cum Athanasio communicabant. Quos ad pacem cohortatur Athanasius, suadetque ut cum iis communicent qui in Veteri conventus agunt, scilicet cum Meletianis; qua in re nequaquam Athanasio synodoque Alexandrinæ obtemperatum est. diuturnum enim postea fuit discidium.

IV. Quod autem ait Baronius, Paulinum, antequam Alexandrina cogeretur synodus, a Lucifero episcopum ordinatum fuisse, vel ex hoc tomo, cui tamen soli ipse innititur, elevari videtur. Nam si episcopus antea fuit ordinatus, cur episcopi nomen ei nusquam hoc tomo tribuitur, maximeque num. 9, ubi cum agitur de legatis Luciferi, Paulini et Apollinarii, primus et postremus episcopi dicuntur, Paulinus minime? An credibile est si jam episcopus Paulinus fuisset, non hortaturos fuisse synodi Patres, ut omnes Catholici

præsuli suo adjungerentur? Sed instat Baronius, episcopum fuisse qui legatos miserit ad synodum. At certum est sede vacante licuisse presbytero legatos ad synodum mittere. Vacabat porro tunc Antiochenu sedes, vel saltem vacare putabatur: Euzoius enim Arianus ab Arianis ordinatus fuerat. Meletius item ab Arianis constitutus, licet catholicus esset, plurimis tamen Catholicorum suspectus, nondum omnino Arianicæ promotionis maculam diluerat. His adde Baronio refragari omnes ecclesiasticæ historiæ scriptores, qui aiunt eo tempore ordinatum fuisse Paulinum, quo Patres Alexandrini de rebus Ecclesiæ agerent.

V. Actum præterea est in hac synodo de tabella Sardicensi, quam rejiciendam censuerunt Patres. De tribus etiam hypostasibus, quas nonnulli repudiatas volebant, admittebant alii; sed expensa utrorumque sententia, solius nominis quæstio visa est. Actum item de aliis Christi Incarnationem spectantibus, maxime de Apollinarij hæresi tum pullulanti, qui per legatos suos virus suæ hæreseos ad tempus occultavit, ut infra dicitur. Editus autem est hic tomus initio imperii Juliani Apostatæ, cum ejus decreto episcopi remigrarent ab exsilio, anno 362, ipsaque manu Athanasij scriptum fuisse conjectamus ex quibusdam ad calcem positis, ubi videsis.

615 TOMUS ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI AD ANTIOCHENOS. ^A (4) Ο ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΣ ΤΟΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

Charissimis et optatissimis comministris Eusebio, Lucifero, Asterio, Cymatio et Anatolio, Athanasius, cæterique episcopi, ex Italia, Arabia, Ægypto et Libya, qui Alexandria affuere, Eusebius, Asterius, Gaius, Agathus, Ammonius, Agathodæmon, Dracontius, Adelphius, Hermæon, Marcus, Theodorus, Andreas, Paphnutius, alius Marcus, Zoilus, Menas, Georgius, Lucius, Macarius, et reliqui, in Christo salutem plurimam.

1. Persuasum quidem habemus, vos cum sitis ministri Dei ac boni dispensatores, ad omnia Ecclesiæ negotia temperanda idoneos esse. Verum quia ad nos allatum est, plurimos, qui pridem a nobis per contentionem desciverant, pacem jam cupere: plerosque item ab Ariomanitarum hæresi deficientes communionem nostram exoptare; necessarium duximus, ea, quæ nos et dilecti nostri Eusebius et Asterius scripsimus, vestræ quoque mansuetudini scribere (qui et ipsi estis dilecti ac vere optatissimi comministri), de hoc quidem fausto nuntia læti, optantesque ut si quis adhuc procul nobis relinquitur, et si quis Arianorum cætibus etiam nunc jungi videtur, is ab illorum

Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινότατοις συλλειτουργοῖς Εὐσεβίῳ (5), Λουκίφερῳ, Ἀστερίῳ, Κυματίῳ καὶ Ἀνατολίῳ, Ἀθανάσιος καὶ οἱ παρατυχόντες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοποι ἀπὸ τε (6) τῆς Ἰταλίας καὶ Ἀραβίας, Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, Εὐσέβιος, Ἀστέριος, Γάιος, Ἀγαθός, Ἀμμώνιος, Ἀγαθοδαίμων, Δρακόντιος, Ἀδέλφιος, Ἐρμαίων, Μάρκος (7), Θεόδωρος, Ἀνδρέας, Παφνούτιος, ἄλλος Μάρκος, Ζώϊλος, Μηνᾶς, Γεώργιος, Λούκιος, Μακάριος, καὶ οἱ λοιποὶ, ἐν Χριστῷ πλεῖστα χαίρειν.

1. Πεπεῖσμεθα μὲν, ὅτι, λειτουργοὶ Θεοῦ καὶ οἰκονόμοι καλοὶ τυγχάνοντες, ἱκανοὶ ἔστε πρὸς ἅπαντα τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀρμόζεσθαι· ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ἦλθεν, ὅτι πλείστοι πρότερον διὰ φιλονεικίαν διαιρεθέντες ἀφ' ἡμῶν (8), νῦν εἰρηνεύειν βούλονται, πολλοὶ δὲ, καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας σχέσεως ἀποστάντες, ἀντιποιοῦνται τῆς πρὸς ἡμᾶς (9) κοινωνίας· ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα ταῦθ' ἄπερ ἐγράψαμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἀγαπητοὶ ἡμῶν Εὐσέβιος τε καὶ Ἀστέριος, γράψαι τῇ ὑμῶν (10) χρηστότητι, καὶ αὐτοὶ ἀγαπητοὶ καὶ ὡς ἀληθῶς ποθεινότατοι συλλειτουργοὶ, χαίροντες μὲν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ, εὐχόμενοι (11) δὲ ἵνα καὶ, εἴ τις ἔτι περιλείπεται μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, καὶ εἴ τις ἔτι τοῖς Ἀρειανοῖς συνερχόμενος φαίνεται,

(4) Sic legitur titulus in omnibus codicibus, excepto Felckm. 1. In quo τὸμος solum deest. In edit. Comm. et Paris., πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς ἐπιστολὴ Ἀθανασίου, etc. Sed vox ἐπιστολὴ in nullo habetur codice. Latinæ editiones omnes, in quibus scilicet sola Nannii versio cusa est, habent pro titulo, *Ad Antiochenes tomus duodecimus*, errore hinc orto (ut notat Felckmannus), quod interpres codicem Goblerianum secutus omiserit vocem, λόγος β', ubi λόγος β', tractatus 12, ordinem duntaxat significat, quo in manuscriptis describitur, uti supra monuimus; neque vero intelligendum est duodecim tomos Antiochiam vel alio missos fuisse. In Regio et Seg. tomus deest.

(5) Existimat Baronius, Eusebii et Asterii nomina mendose huc irrepsisse. Non potuisse enim ait, ad Eusebium et Asterium mitti epistolam, cui idem episcopi subscripserint. Sed reclamant verba ad calcem hujus epistolæ posita, ubi dicitur Eusebium et Asterium epistolæ seu tomō subscripsisse, et ad eosdem eam fuisse directam. Enimvero syno-

dali Alexandrino tomō subscripsere, quia synodo affuerant; atque ad ipsos epistola dirigenda fuit, quia Antiocheno conventui, cui illa mittebatur, interfuturi erant. Mox Regius solus, ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ.

(6) Sic Reg. Seg. Basil. In editis τε deest.

(7) Sic Regius et Basiliensis, atque ita legendum ut patet ex mox sequentibus, ἄλλος Μάρκος, et ex subscriptionibus infra. Seg. et editi hic, Μάρκος. Paulo post in editis, ἄλλος ante Μάρκος deest. Mox Μηνᾶς deest in edit. Comm., sed habetur in Regio, Seg. Basil. Gobl. et in edit. Paris. ubi legitur Μηνᾶς. Mox Regius, Μακάριος. Editi et alii, Μάκαριος.

(8) Basil. ὑμῶν. Ibid. νῦν deest in editis, sed legitur in Regio et Seg.

(9) Basil. πρὸς ὑμᾶς, solus.

(10) Editio Comm. ἡμῶν, mendose.

(11) Ita Regius et Seg. melius quam cæteri et editi, qui habent εὐχόμεθα.

ὄστος (12) ἀποπηδήσει τῆς ἐκείνων μανίας· ὥστε πάντας πανταχοῦ λοιπὸν λέγειν· « Εἰς Κύριος, μία πίστις. » Τί γὰρ οὕτω « καλὸν, ὡς ὁ Ὑμνωδὸς εἶπεν (13), ἢ τί « τερπνὸν » ἄλλ' ἢ « τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό; » Οἴκος δὲ ἡμῶν ἢ « τὸ ἐκκλησιᾶ· καὶ φρόνημα εἶναι πρέπει τὸ αὐτό· οὕτω γὰρ πιστεύομεν καὶ τὸν Κύριον μεθ' ἡμῶν κατοικήσειν λέγοντα· « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, » καὶ, « Ὡδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισιάμην (14) αὐτήν. » Ὡδε δὲ τοῦ, ἢ ἐνθα μία πίστις καὶ εὐσέβεια κηρύσσεται;

2. Ἐβουλόμεθα μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἅμα τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς Εὐσεβίῳ καὶ Ἀστερίῳ (15) διὰ πολλὰ μὲν, μάλιστα δὲ τούτου χάριν ἐλθεῖν, ἵν' ἅμα τὴν ὑμετέραν περιπτυσώμεθα διάθεσιν, καὶ κοινή τῆς τοιαύτης ἀπολαύσωμεν εἰρήνης τε καὶ ὁμονοίας· ἐπειδὴ δὲ, καθὼς καὶ (16) ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἐδηλώσαμεν, καὶ δύνασθε μαθεῖν παρὰ τῶν αὐτῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ χρεῖαι κατέχουσιν (17) ἡμᾶς· ἐλυπήθημεν μὲν, διμῶς δὲ ἠξιώσαμεν τοὺς αὐτοὺς συλλειτουργοὺς ἡμῶν Εὐσέβιον καὶ Ἀστέριον ἐλθεῖν ἀνθ' ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς· καὶ χάρις αὐτῶν τῇ θεοσεβείᾳ, ὅτι, καίπερ αὐτοὶ δυνάμενοι (18) σπεύδειν εἰς τὰς παροικίας ἑαυτῶν, προέκριναν πάντων τὴν πρὸς ὑμᾶς ὁδὸν ἕνεκα (19) τῆς κατεπιγούσης ἐκκλησιαστικῆς χρείας. Συνθεμένον οὖν αὐτῶν, παρεμυθησάμεθα ἑαυτοὺς, ὅτι, αὐτῶν τε καὶ ὑμῶν ἕκαστ' ὑγχανόντων, πάντες ἑαυτοὺς ἠγοῦμεθα συνεῖναι ὕμιν.

3. Πάντας νοῖνον τοὺς βουλομένους εἰρηνεύειν πρὸς ἡμᾶς, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ (20) συναγομένους, καὶ τοὺς ἀποτρέχοντας δὲ (21) ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν προσκαλέσασθε παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ὡς μὲν πατέρες υἱοὺς προσλάβετε, ὡς δὲ διδάσκαλοι καὶ κηδεμόνες ἀποδέξασθε (22), καὶ σανάφαντες αὐτοὺς τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν τοῖς περὶ Παυλῖνον, μηδὲν πλέον (23) ἀπατήσητε παρ' αὐτῶν ἢ ἀναθεματίζειν μὲν τὴν

³ Eph. s. iv, 5. ⁴ Psal. cxxiii, 4. ⁵ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ⁶ Psal. cxxxi, 14.

(12) Sic Reg. solus, sed probe. Editi et cæteri, οὕτως. Ibid. Regius, ἀποπηδήσει, male.

(13) Ita Regius, Σεβ. et Basil. Editi, ἔφη. Paulo post, editi et manuscripti Fel., ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό; οὕτω γάρ, etc., ommissa (quod phrases simili voce caderent) clausula integra, quam restituimus ex Regio et Seg.

(14) Ita Regius codex et Seg. Editi et alii, ἡρετισιάμην. lidem, κηρύσσεται. Editi, κηρύττεται.

(15) Editio Parisiensis sola, Ἀσερίῳ, male. Paulo post omnes manuscripti, ὑμετέραν. Editi, ἡμετέραν, male.

(16) Ita Regius codex solus. In aliis καὶ deest. Paulo post, Regius et Seg. παρὰ τῶν αὐτῶν. Editi, περὶ τῶν αὐτῶν, minus recte.

(17) Sic Regius codex solus, atque ita legit Nannius, qui ut nos vertit, *delinimur*, estque germana hæc lectio. Editi et alii, κατεπιγούσιν.

(18) Regius codex, καίτοι δυνάμενοι. Editi et cæteri, καίπερ αὐτοὶ δυνάμενοι.

(19) Regius codex solus, ἕνεκά γε. Mox idem, συνθεμένον γοῦν, παραμυθησάμεθα ἑαυτοὺς. Paulo post, Seguerianus codex et editio Commeliniana habent ἡμῶν. Alii omnes et editi et manuscripti, ὕμιν.

(20) Ita Regius codex solus. In editis et aliis καὶ deest. Ibidem, τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Libanius in *Antiochico*, ait Antiochiam in duas urbes fuisse divi-

insania resiliat : ita ut omnes deinceps ubique dicant : « Unus Dominus, una fides ». » Quid enim tam « bonum, » ut ait Psalmista, et tam « jucundum, » quam « habitare fratres in unum »? » Domus autem nostra est Ecclesia; quocirca par est eamdem nobis esse sententiam : sic enim et Dominum nobiscum habitaturum credimus, qui dixit : « Inhabitabo in illis et inambulabo », et : « Hic habitabo, quoniam elegi eam ». » *Hic* autem ubinam, nisi ubi una fides et religio prædicatur?

2. Vellemus quidem nos Ægyptii, una cum dilectis fratribus nostris Eusebio et Asterio multis de causis ad vos proficisci, sed ideo maxime, ut vestram charitatem amplecteremur, et simul huiusmodi pace et concordia fruere. Verum quia, ut in aliis quoque epistolis indicavimus, et ab ipsis comministris nostris discere potestis, ecclesiasticis necessitatibus detinemur : hac de causa sane dolemus ; sed tamen eosdem comministros nostros Asterium et Eusebium rogavimus, ut nostrum vice ad vos accedant : gratiasque illorum pietati agimus, quod tametsi licebat ipsis ad suas dioceses properare, omnibus tamen posthabitis, **616** ob urgentem Ecclesiæ necessitatem ad vos iter instituere maluerunt. Illis igitur nostro desiderio acquiescentibus, nosmetipsos consolati sumus ; quia ejusmodi viris vobiscum istuc convenientibus, eos quoque omnes adesse arbitramur.

3. Quotquot igitur nobiscum pacem habere cupiunt, maxime autem qui in Veteri conventus agunt, et qui ab Arianorum partibus resiliunt, ad vos convocate, eosque, quemadmodum patres filios suos, excipite, ac velut magistri et tutores amplexamini : dilectisque nostris Paulino et sequacibus ejus adjungite, nihilque amplius ab illis exigatis, quam ut Arianam hæresim anathemate damnent,

sam, alteram, *καλαιάν* seu *ἀρχαίαν*, hoc est antiquam, quæ secundum Orontis fluvii oram longum terræ occupabat spatium : alteram novam in eisdem fluvii insula sitam, forma rotunda, quæ quinque pontibus antiquæ jungebatur. In antiqua exstabat vetus ecclesia ab apostolis fundata, quam ideo Apostolicam vocat Theodoretus, *Chronicon* vero *Alexandrinum*, *Παλαιάν* appellat, unde ambigi possit, veteremne urbem, an veterem ecclesiam hic Athanasius memoret. Cæterum quidquid sit, certum est Meletium in veteri urbe conventus egisse, in ecclesia, quam Theodoretus Apostolicam, *Chronicon Alexandrinum* Veterem appellat. Paulinus vero unam tantum ecclesiam admodum parvam in nova urbe occupabat, quam Euzoiius tunc Arianorum episcopus reverentia viri commotus Paulino suique concesserat, ut ait Socrates, libro tertio, c. 9.

(21) Ita Regius. In editis vero et cæteris, ἀποτρέχοντας δὲ deest. Mox Regius, πρὸς ἑαυτοῖς. Editi, παρ' ἑαυτοῖς.

(22) Ita Regius et Seg. Editi, ἀποδείξασθαι. Mox Regius, Seguerian. Basil. αὐτοὺς. Editi vero, ἑαυτοὺς.

(23) Ita Regius et Basil. Cæteri et editi, πλεον. Paulo post Reg. Seg. Basil. et Gublerian. παρὰ τῶν ἀγίων, recte. Editi, παρ' αὐτῶν ἁγίων : erroris causam vide in Prologo ad *Antonii Vitam*.

fidemque a sanctis Patribus Nicææ promulgatam A
 'prostantur. Condemnent item eos qui Spiritum
 sanctum affirmant creaturam esse et a Christi sub-
 stantia divisum. Illud enim vere est resiliere a de-
 testanda Arianorum hæresi, sanctam Trinitatem
 non dividere, nec dicere aliquid quod ad eam per-
 tineat creaturam esse. Nam qui simulant quidem
 se Nicænam fidem profiteri, atque interea contra
 Spiritum sanctum blasphemare non dubitant, nihil
 aliud præstant, quam quod Arianam hæresin verbis
 quidem negant, animo autem et sententia retinent.
 Anathemate quoque ab omnibus damnatur Sabellii
 et Pauli Samosatensis impietas, Valentini item et
 Basilidis insania et Manichæorum amentia : quod
 si ita fiat, futurum est ut omnis mala suspicio le-
 vetur ubique, et sola catholicæ Ecclesiæ fides pura
 commonstretur.

4. Quod autem hanc teneamus fidem cum nos,
 tum omnes qui nobiscum semper communione
 juncti fuere, nemini vestrum neque alii cuiquam
 latere arbitramur. Cæterum quia congratulamur
 iis qui nobiscum conjungi exoptant, omnibus qui-
 dem, sed iis potissimum qui in Veteri conveniunt,
 jamque magnam Domino gloriam retulimus, cum
 de aliis omnibus, tum de bono horum proposito ;
 hortamur vos ut his conditionibus concordia ineat-
 ur ; et, uti supra diximus, nihil plus his, ab iis
 qui in Veteri conveniunt, exigatis : neque plura
 quam quæ Nicææ decreta sunt, Paulini sequaces C

5. Quam igitur nonnulli jactant tabellam, quasi
 in Sardicensi synodo de fide compositam, ne legi
 quidem omnino aut proferri sinatis : nihil quippe
 ejusmodi definivit synodus. Quamvis enim non-
 nulli postularint ut quædam de fide scriberentur,
 quasi aliquid Nicæanæ synodo deesset, atque id ob-
 tinere temere conati fuerint ; synodus tamen Sar-
 dicensis coacta rem indigne tulit, sancivitque ut nul-
 lum ultra de fide ederetur rescriptum, sed suffice-
 ret fides a Patribus Nicææ promulgata, 617
 quippe quæ in nullo deficeret, sed plena pietatis
 esset : statuitque ne altera ederetur fidei profes-
 sio, ne quæ Nicææ conscripta fuerat, imperfecta
 reputaretur, neve occasio iis daretur, qui sæpenu-
 mero de fide scribere ac definire volunt. Unde si
 quis illud aliudve proponat, compescite homines,

(24) Ita Regius et cæteri. Editi vero, τὸ ἀποπη-
 δῶν.

(25) Regius, δυσφημεῖν.

(26) Seguer. Βασιλίδου. Ibid. articul. ἡ δεστ in
 Basil.

(27) Sic Regius, Seg. et Basil. Editi vero, οὗτε
 ὑμᾶς.

(28) Regius codex, καὶ ἡδη τόν. Mox omnes man-
 uscripti et editio Comm. προθέσει. Edit. Paris.
 προσθέσει. Paulo post, Seg. et editio Comm. γί-
 γνεσθαι. De his vide Rufinum, *Hist. eccles.*, c. 28,
 et Athanasium epist. ad Rufinianum infra.

(29) Ita Regius. Editi vero et alii, μηδέ. Mox
 Reg. Seg. Gobl. et Felckm. prius, θρῦληθέν. Edi-

'Αρειανὴν αἵρεσιν, ὁμολογεῖν δὲ τὴν παρὰ τῶν ἁγίων
 Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, ἀναθεμα-
 τίζειν δὲ καὶ τοὺς λέγοντας κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον, καὶ διηρημένον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστοῦ.
 Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ἀποπηδῶν (24) ἀπὸ τῆς μυ-
 σαρῶς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, τὸ μὴ διαιρεῖν τὴν
 ἁγίαν Τριάδα, καὶ λέγειν τι ταύτης εἶναι κτίσμα. Οἱ
 γὰρ προσποιούμενοι μὲν ὀνομάζειν τὴν ὁμολογηθεῖσαν
 ἐν Νικαίᾳ πίστιν, τολμῶντες δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος βλασφημεῖν (25), οὐδὲν πλέον ποιοῦσιν,
 ἢ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν τοῖς μὲν ῥήμασιν ἀρνοῦν-
 ται, τῷ δὲ φρονήματι ταύτην κατέχουσιν. Ἀναθεμα-
 τισθῶν δὲ παρὰ πάντων ἡ Σαβελλίου καὶ Παύλου τοῦ
 Σαμοσατέως ἀσέβεια, καὶ Οὐαλεντίνου καὶ Βασιλεί-
 δου (26) ἡ μανία, καὶ τῶν Μανιχαίων ἡ παραφρο-
 σύνη· τούτων γὰρ οὕτω γινομένων, πᾶσα παρὰ πάν-
 των ὑπόψια φαῦλη περιαιρεθῆσεται, καὶ μόνη τῆς
 καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις καθαρὰ δειχθήσεται.

4. Ὅτι μὲν οὖν ταύτην ἔχομεν τὴν πίστιν ἡμεῖς τε
 καὶ οἱ ἀεὶ μεθ' ἡμῶν τὴν κοινωνίαν ἐσχηκότες, οὐδένα
 οὕτε ὑμῶν (27) οὐδ' ἕτερόν τινα ἀγνοεῖν ἠγοῦμεθα.
 Ἐπειδὴ δὲ συγκαίρομεν τοῖς βουλομένοις συνάπτεσθαι,
 πᾶσι μὲν, ἐξαίρετως δὲ τοῖς ἐν τῇ Παλαιᾷ συναγο-
 μένοις, καὶ μάλιστα τὸν (28) Κύριον ἐδοξάσαμεν, ὡς
 ἐπὶ πᾶσι, καὶ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ προθέσει τούτων· παρακα-
 λοῦμεν ὑμᾶς ἐπὶ τούτοις γίνεσθαι τούτων τὴν ὁμόνοιαν,
 καὶ μηδὲν τούτων πλέον, καθὰ προείπομεν, μήτε τοὺς
 ἐν τῇ Παλαιᾷ συναγομένους ἀπαιτεῖσθαι παρ' ὑμῶν,
 μήτε τοὺς περὶ Παυλίον ἕτερόν τι μήτε (29) πλέον
 τῶν ἐν Νικαίᾳ προβάλλεσθαι.

5. Καὶ τὸ θρῦληθὲν γοῦν παρὰ τιῶν πιττάκιον,
 ὡς ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν συνόδῳ συνταχθὲν περὶ πί-
 στεως, κωλύετε καὶ ὅλως ἀναγινώσκεισθαι ἢ προφέ-
 ρεσθαι· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον ὤρισεν ἡ σύνοδος. Ἐξίω-
 σαν μὲν γὰρ τινες, ὡς ἐνδεοῦς οὐσης (30) τῆς κατὰ
 Νίκαιαν συνόδου, γράφαι περὶ πίστεως, καὶ ἐπιχει-
 ρησάν γε προπετῶς· ἡ δὲ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Σαρδικῇ
 συναχθεῖσα ἠγανάκτησε, καὶ ὤρισε μηδὲν εἶναι περὶ
 πίστεως γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ
 παρὰ τῶν (31) Πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει, διὰ
 τὸ μηδὲν αὐτῇ λείπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσεβείας εἶναι,
 καὶ ὅτι μὴ δεῖν δευτέραν ἐκτίθεσθαι πίστιν, ἵνα μὴ ἡ
 ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσα ὡς ἀτελής οὖσα νομισθῇ, καὶ
 πρόφασις δοθῇ τοῖς ἐθέλουσι πολλάκις γράφειν καὶ
 ὀρίζειν περὶ πίστεως. Ὅθεν καὶ τοῦτό τις, ἡ ἕτερον
 προβάλλεται, παύετε τοὺς τοιοῦτους, καὶ μᾶλλον εἰ-

ti, θρῦληθέν. Ibid. omnes manuscripti, πιττάκιον.
 Editio Comm. πιπτάκιον; Paris. πινάκιον. Ea au-
 tem tabella de fide, seu fidei confessio, habetur apud
 Theodoretum lib. 11, c. 8, subjungiturque epistolæ
 encyclicæ synodi Sardicensis : atque hoc pacto in-
 cipit : ἀποκηρύττομεν δὲ ἐκείνους, etc. Ibi videtur
 p. 80. Mox editio Comm., συνόδον, male.

(30) Ita Regius quem sequimur. Editi et alii, ὡς
 ἐνδεῶς ἐχούσης.

(31) Sic Reg. Seg. Basil. et Gobl. Editi, παρ'
 αὐτοῦ, male. Infra Regius et Gobl. πλήρης. Mox
 omnes manuscripti et editi, μὴ δεῖν. In Regio ta-
 men v. abrasa fuit. Paulo post, articul. ἡ δεστ in
 editione Comm.

ρηγεύειν αὐτοὺς πείθετε· καὶ γὰρ οὐδὲν πλέον συνεί-
 δομεν ἐν τοῦτοις ἢ φιλονεικίαν μόνην. Ὅς γὰρ ἐμέμ-
 φοντό τινες ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις, διὰ τὸ
 ἀγράφους καὶ ὑπόπτους αὐτόθεν εἶναι τὰς λέξεις (32),
 ἤξιώσαμεν μὲν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν πλὴν τῆς κατὰ
 Νίκαιαν ὁμολογίας· ἀνεκρίναμεν δὲ ὁμῶς τοὺτους διὰ
 τὴν φιλονεικίαν, μὴ ἄρ' ὡς οἱ (33) Ἀριομανῖται
 λέγουσιν ἀπῆλλοτριωμένας καὶ ἀπεξενωμένας, ἄλλο-
 τριουσίους (34) τε ἀλλήλων, καὶ ἐκάστην καθ' ἑαυτὴν
 ὑπόστασιν διηρημένην, ὡς ἔστι τὰ τε ἄλλα κτίσματα,
 καὶ οἱ ἐξ ἀνθρώπων γεννῶμενοι· ἢ ὡσπερ διαφόρους
 οὐσίας, ὡσπερ ἐστὶ χρυσός, ἢ ἄργυρος, ἢ χαλκός, οὕτω
 καὶ αὐτοὶ λέγουσιν (35)· ἢ ὡς ἄλλοι αἰρετικοὶ τρεῖς ἀρ-
 χὰς καὶ τρεῖς θεοὺς λέγουσιν, οὕτω καὶ οὗτοι φρονούν-
 τες, τρεῖς ὑποστάσεις λέγουσι (36)· Διεβεθαύσαντο
 μήτε λέγειν, μήτε πεφρονῆκεναι ποτὲ οὕτως. Ἐρωτών-
 των δὲ ἡμῶν αὐτοὺς· Πῶς οὐν ταῦτα λέγετε; ἢ διὰ τί δὲ
 ὅλως τοιαύταις χρῆσθαι (37) λέξεσιν; ἀπεκρίναντο, διὰ
 τὸ εἰς ἁγίαν Τριάδα πιστεύειν, οὐκ ὀνόματι Τριάδα
 μόνον, ἀλλ' ἀληθῶς οὖσαν καὶ ὑφεστῶσαν, Πατέρα τε
 ἀληθῶς ὄντα καὶ ὑφεστῶτα, καὶ Υἱὸν (38) ἀληθῶς ἐνου-
 σιον ὄντα καὶ ὑφεστῶτα, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὑφεστῶς
 καὶ ὑπάρχον ὄντα, μήτε δὲ εἰρηκέναι τρεῖς θεοὺς
 ἢ (39) τρεῖς ἀρχὰς, μήθ' ὅλως ἀνέχεσθαι τῶν τοῦτο
 λεγόντων, ἢ φρονούντων· ἀλλ' εἰδέναι ἁγίαν μὲν
 Τριάδα, μίαν δὲ θεότητα, καὶ (40) μίαν ἀρχὴν, καὶ
 Υἱὸν μὲν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ὡς εἶπον οἱ Πατέρες,
 τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, οὐ κτίσμα, οὐδὲ ξένον, ἀλλ' ἴδιον
 καὶ ἀδιαφρετον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς.
 unum principium, ac Filium quidem Patri consubstantialem, ut Patres declararunt, sanctum vero
 Spiritum, non creaturam, neque alienum, sed proprium, et a substantia Filii et Patris indivisum.

6. Ἀποβεξάμενοι δὲ τούτων τὴν ἔρμηνειαν τῶν λέ-
 ξων, καὶ τὴν ἀπολογία, ἀνεκρίναμεν (41) τοὺς αἰ-
 τιαθέντας παρὰ τούτων, ὡς λέγοντας μίαν ὑπόστασιν,
 μὴ ἄρα ὡς Σαβέλλιος φρονεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι λέγου-
 σιν ἐπὶ ἀναίρεσει τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
 ἢ ὡς ἀνουσίου ὄντος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀνυποστάτου τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος; Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ διεβεθαύσαντο
 μήτε τοῦτο λέγειν, μήτε οὕτω πεφρονῆκεναι πώποτε·
 ἀλλ' ὑπόστασιν μὲν λέγομεν, ἠγούμενοι ταῦτόν εἶναι
 εἰπεῖν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν· μίαν δὲ φρονούμεν,
 διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ
 διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως· μίαν γὰρ θεότητα,
 καὶ μίαν εἶναι τὴν ταύτης φύσιν πιστεύομεν, καὶ οὐκ
 ἄλλην μὲν τὴν τοῦ Πατρὸς, ξένην δὲ τοῦτου τὴν τοῦ
 Υἱοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμέλει κάκει οἱ
 αἰτιαθέντες ὡς εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις συντί-
 θεντο (42) τοῦτοις· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν
 οὐσίαν τὰ ἐκείνων ὡσπερ ἠρμήνευσαν καὶ ὠμολόγουν,

atque ad studium pacis potius hortamini : nihil
 enim in istis agnoscimus quam solum contendendi
 studium. Nam quos quidam incusabant, quod tres
 hypostases dicerent, quia hæ voces cum in Scri-
 ptura non habeantur, hinc suspectæ esse possunt;
 rogavimus ut nihil præter Nicænam confessionem
 inquirant. Illos tamen contentionis occasione inter-
 rogavimus, ane ut Ariomanitæ dicunt hypostases
 illas alienas peregrinasque, ac diversæ a se invi-
 cem substantiæ, et unamquamque hypostasin se-
 cundum se ab altera divisam, ut sunt aliæ crea-
 turæ, nec non qui ex hominibus nascuntur; vel
 quasi diversas substantias, quale est aurum, argen-
 tum et æs : sic et ipsi dicerent : an sicut alii hæ-
 retici, tria principia, et tres Deos esse dicunt, ea-
 dem ipsi sententia affirmarent tres esse hyposta-
 ses? At illi, se neque hæc dicere, nec unquam ita
 sensisse, affirmabant. Nobis autem percontantibus,
 qui ergo hæc dicitis? aut quare tandem hujusmodi
 vocabula usurpatis? responderunt illi : Eo quod
 in sanctam Trinitatem credamus, non nomine
 tenus Trinitatem, sed quæ vere sit et subsistat :
 nimirum Patrem vere existentem et subsistentem,
 Filium item vere substantialem ac subsistentem,
 Spiritumque sanctum subsistentem et existentem
 agnoscimus. Nec tamen se dixisse aiebant tres Deos
 aut tria principia, nec omnino eos qui ita dicerent
 sentirentve, tolerare : sed se sanctam quidem Tri-
 nitatem agnoscere, unamque tamen deitatem ac
 unum principium, ac Filium quidem Patri consubstantialem, ut Patres declararunt, sanctum vero
 Spiritum, non creaturam, neque alienum, sed proprium, et a substantia Filii et Patris indivisum.

6. Approbata igitur ejusmodi et vocum interpreta-
 tione et excusatione, eos quoque examinavimus,
 quos isti accusabant, quod unam dicerent hypostasin,
 num ii in Sabellii sensu ita loquerentur,
 quo Filium, Spiritumque sanctum de medio
 tollerent : an Filium substantia, Spiritumque
 sanctum hypostasi carere existimarent? Qui item
 affirmarunt se neque hoc dicere nec unquam
 ita sensisse; sed hypostasin, aiebant, dicimus,
 existimantes perinde esse dicere hypostasin atque
 dicere substantiam : unamque credimus hyposta-
 sin eo quod Filius sit ex substantia Patris, et quod
 una eademque sit natura. Unam quippe deitatem, et
 unam ejus naturam esse credimus : nec aliam quid-
 em Patris, alienam autem ab illo Filii ac Spiritus
 sancti substantiam sentimus. Tunc sane qui accu-
 sati fuerant, quod tres dixissent hypostases, cum
 istis consentiebant : ii autem qui unam esse sub-

(32) Regium hic sequimur. Editi et alii sic ha-
 bent, Ἐντεῦθεν εἶναι τὰς λέξεις, ἤξιούμεν μηδὲν
 πλέον ἐπιζητεῖν τῆς κατὰ Νίκαιαν ὁμολογίας, ἀνα-
 κρίνειν δὲ ὁμῶς.

(33) Sic Regius codex. In editis et cæteris, οἱ δε-
 cast. Mox Regius, Seg. Gobl. et Felckm. 3, λέγου-
 σι recte. Editi vero, λέγουσι. In sequentem autem
 vocem, ἀπῆλλοτριωμένας Regius desinit.

(34) Sic Seguer. Editi vero et cæteri, ἄλλοτριου-
 σίους.

(35) Seg. λέγουσιν.

(36) Seg. Gobl. et Felckm. 1, λέγουσι, minus
 recte.

(37) Seg. et Gobl. χρᾶσθε. Editi, χρῆσθε.

(38) Καὶ ante Υἱόν deest in Gobl. et Felckm. 1.
 Infra Seg. ὑφεστηκός pro ὑφεστῶς.

(39) Ἡ deest in edit. Comm. tantum.

(40) Sic Seg. et Basil. καὶ deest in editis.

(41) Sic Seg. Basil. et Gobl. Editi vero, ἀνεκρί-
 νομεν, mendose. Infra Gobl., μὴ ἄρ' ὡς.

(42) Sic Seg. Editi, συντίθεντο.

stantiam dixerant, illorum doctrinam, prout eam interpretati fuerant, profitebantur : et utriusque Arium tanquam Christi hostem, Sabellium item ac Paulum Samosatensem velut impios, Valentinum et Basilidem ut alienos a veritate, Manichæum vero ut malorum inventorem, anathemate damnarunt. Omnes denique, Dei gratia, post hujusmodi interpretationes, una confitentur istiusmodi vocabulis præstantiorem accuratioremque **618** esse fidem a Patribus Nicææ promulgatam; atque demum illius verba sufficere debere, iisque utendum esse.

7. Sed cum etiam de Iisvatoris incarnatione nonnulli inter se litigare viderentur, utrosque interrogavimus : tum quod alii confitebantur, in hoc alii quoque consentiebant, nempe non sicut in prophetas « factum est Verbum Domini », eodem modo in sanctum hominem in consummatione sæculorum advenisse : sed ipsum Verbum carnem factum esse, et cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, ac ex Maria secundum carnem propter nos hominem esse factum, et sic humanum genus in ipso integre ac perfecte a peccato liberatum in regnum cælorum introduci. Hoc item profitebantur, non corpus inanimatum aut sensus expertum, aut mente carens Salvatorem habuisse. Neque enim, aiebant, possibile erat, Domino pro nobis homine facto, corpus ejus sine mente existere : non enim corporis duntaxat, sed etiam animæ in ipso Verbo salus facta est : et cum vere Filius Dei esset, factus est et filius hominis : cumque unigenitus esset Filius Dei, factus est ipse primogenitus in multis fratribus. Quamobrem non alius erat ante Abrahami Filius Dei, alius post Abraham : neque alius erat qui Lazarum suscitavit, alius vero qui de illo interrogavit : sed idem ipse erat qui humane qui-

⁷ Jer. 1, 2, 4, 11, 13.

(43) Seg. Basil. Goblerian. χρᾶσθαι. Editi, χρῆσθαι.

(44) Sic omnes mss. et ed. Paris. In edit. Comm. οὐκ εἰς, male. Seguer. habet οὐχ' cum apostropho, quasi ab οὐχ' eliso et ita semper alias.

(45) Ita Seg. recte. Editi vero et cæteri, γεγέννηται.

(46) Edit. Comm. male οὐτι. Mox editi, ἀναίσθητόν. Sed omnes manuscripti, ἀναίσθητον. Hæc porro verba esse Apollinarii legatorum, patet ex ipsius Apollinarii epistola ad episcopos Diocæsareæ congregatos, apud Leontium Byzantinum, libro adversus fraudes Apollinarianarum, quam hic referre operæ pretium fuerit, quod ad hæc intelligenda multum conferat.

DOMINIS MEIS HONORATISSIMIS EPISCOPIS DIOCÆSAREÆ
IN DOMINO SALUTEM.

Expectabamus, litteris nostris ad vos missis, ut similiter a vestra charitate litteras acciperemus, Domini honoratissimi, quales semper a beato episcopo Athanasio accipimus : qui scit nos et in dogmatibus cum ipso consentire, et in omnibus morem ei gerere. Quia vero non rescripsistis, existimavi fortasse prolixitatem epistolæ non declarasse vobis nostram mentem ac sententiam. En clare scribimus consentanea communi magistro nostro et vestro. Dico igitur hæc de divina incarnatione, quandoquidem de his multis tumultus non a nobis, sed ab aliis, quos taceo, excitatus est. Confitemur, non ad hominem sanctum ve-

καὶ ἀνεθεματίζετο παρ' ἀμφοτέρων τῶν μέρων Ἄρειός τε ὡς Χριστομάχος, καὶ Σαβέλλιος καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς ὡς ἀσεβεῖς, καὶ Οὐπλεντέιος καὶ Βασιλείδης ὡς ἀλλότριοι τῆς ἀληθείας, Μανιχᾶλος δὲ ὡς ἐφευρετὴς κακῶν · πάντες τε τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι, καὶ μετὰ τὰς τοιαύτας ἐρμηνείας ὁμοῦ συντίθενται τῶν τοιούτων λέξεων βελτίονα καὶ ἀκριβεστέραν εἶναι τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν, καὶ τοῦ λοιποῦ τοῖς ταύτης ἀρκεῖσθαι μᾶλλον καὶ χρᾶσθαι (43) ῥήμασιν.

7. Ἄλλὰ καὶ τὸ περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας τοῦ Σωτῆρος, ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτου ἐδόκουν φιλονεικεῖν τινες πρὸς ἀλλήλους, ἀνεκρίναμεν καὶ τούτους κάκεινους, καὶ ἅπερ ὠμολόγουν οὗτοι, συντεθέντο κάκεινοι, ὅτι οὐχ' (44) ὡς εἰς τοὺς προφήτας ἐγένετο ὁ Λόγος Κυρίου, οὕτω καὶ εἰς ἄγιον ἄνθρωπον ἐνεδήμησεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο · καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἔλαβε δούλου μορφήν, ἐκ τε τῆς Μαρίας τὸ κατὰ σάρκα γεγέννηται (45) ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς (45), καὶ οὕτω τελείως καὶ ὁλοκλήρως τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐλευθερούμενον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν αὐτῷ, καὶ ζωοποιούμενον ἐκ τῶν νεκρῶν, εἰσάγεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁμολόγουν γὰρ καὶ τούτο, ὅτι (46) οὐ σῶμα ἄψυχον, οὐδ' ἀναίσθητον, οὐδ' ἀνόητον εἶχεν ὁ Σωτὴρ. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἦν, τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς ἀνθρώπου γενομένου, ἀνόητον εἶναι τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐδὲ σώματος μόνου, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ σωτηρία γέγονεν · Υἱὸς τε ὢν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου · καὶ μονογενῆς ὢν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γέγονεν ὁ αὐτὸς καὶ πρῶτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Διὸ οὐθ' (47) ἕτερος μὲν ἦν ὁ πρὸ τοῦ Ἀβραάμ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἕτερος δὲ ὁ μετὰ Ἀβραάμ · οὐδ' ἕτερος μὲν ἦν ὁ τὸν Λάζαρον ἐγειρας, ἕτερος δὲ

nisse Verbum Dei, quod erat in prophetis, sed ipsum Verbum carnem factum esse non assumpta mente humana, mente mutabili, quæ, turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente, immutabili, et cælesti. Quamobrem non corpus inanimatum, neque sensu et intelligentia vacuum habuit Salvator. Nec enim fieri poterat, ut cum Dominus propter nos factus esset homo, corpus ejus esset sine intelligentia. Cum esset vere Filius Dei, factus est Filius hominis : et cum esset unigenitus Filius Dei, factus est ipse primogenitus in multis fratribus. Unde non alius erat Filius Dei ante Abraham, alius vero post Abraham : sed unus perfectus unigenitus Dei, perfectus autem divina perfectione, et non humana. Cum iis qui sic sentiunt, confitemur nos communionem habere. Cum iis vero qui contra sentiunt et scribunt, communionem non habemus. Ubi cætera quidem omnia ut hic apud Athanasium leguntur, sed dum ait Verbum non assumpsisse mentem humanam sed divinam, virus suæ hæreseos delegit, quod his antea verbis occultarat, οὐ σῶμα ἄψυχον, οὐδ' ἀναίσθητον, οὐδ' ἀνόητον εἶχεν ὁ Σωτὴρ, corpus non inanimatum, nec sensus expertum, nec mente carens habuit Salvator : valde scilicet ac subdole intelligendo, mentem divinam solum inesse Christo. Qua de re iterum ægetur ad libros contra Apollinarianum.

(47) Seguer., οὐτε. Mox in eodem τοῦ δεστ ante Ἀβραάμ. Mox idem et Basil., ἕτερος μὲν ἦν. In editis μὲν δεστ.

ὁ πυνθανόμενος περὶ αὐτοῦ· ἄλλ' ὁ αὐτὸς ἦν ἀνθρωπίνως μὲν λέγων, « Πουὶ Λάζαρος κείται; » θεϊκῶς δὲ τοῦτον ἀνεγείρων (48)· ὁ αὐτὸς δὲ ἦν σωματικῶς μὲν ὡς ἄνθρωπος πτύων, θεϊκῶς δὲ ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀνοίγων τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ· καὶ σαρκὶ μὲν πάσχειν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, θεϊκῶς δὲ ἀνοίγων τὰ μνήματα, καὶ ἀνεγείρων τοὺς νεκρούς. Ἐξ ὧν καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὕτω νοοῦντες, τὸ αὐτὸ φρονεῖν περὶ τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου διεθεβαιώσαντο.

8. Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογηθέντων, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς τοὺς μὲν οὕτως ὁμολογοῦντας καὶ ἐρμηνεύοντας (49) οὕτως τὰς λέξεις, ὅς λέγουσι, μὴ κατακρίνετε προπετῶς, μηδὲ (50) ἀποβάλλετε, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύοντας καὶ ἀπολογουμένους προσλαμβάνετε· τοὺς δὲ μὴ βουλομένους οὕτως ὁμολογεῖν καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τούτους κωλύετε καὶ ἐντρέπετε, ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι. Τούτων τε μὴ ἀνεχόμενοι συμβουλευέτε κάκαίνοις τοῖς ὀρθῶς ἐρμηνεύουσι τε καὶ φρονοῦσι μηδὲν πλέον ἀλλήλους ἀνακρίνειν μηδὲ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, μήτε ταῖς τοιαύταις λέξεσι διαμάχεσθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω διανοοῦμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λεξειδίῳ φιλονεικούντες, καὶ παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ γραφέντα ζητούντες, οὐδὲν ἕτερον ποιῶσιν, ἢ ἐποτιζοῦσιν ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον, ὡς φθονοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα. Ἄλλ' ὑμεῖς, ὡς ἀγαθοὶ (51) ἄνθρωποι καὶ πιστοὶ δοῦλοι, καὶ οἰκονόμοι τοῦ Κυρίου, τὰ μὲν σκανδαλίζοντα καὶ ξενίζοντα παύετε καὶ κωλύετε, πάντων δὲ μᾶλλον προκρίνετε τὴν τοιαύτην εἰρήνην, οὐσης ὑγιαίνουσας πίστεως· ἴσως ὁ Κύριος ἐλεήσει ἡμᾶς, καὶ συνάξει τὰ διηρημένα, καὶ γενομένης μιᾶς ποιμήνης, πάλιν πάντες ἓνα ἔχομεν καθηγεμόνα, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

9. Ταῦτα ἡμεῖς μὲν, εἰ καὶ μηδὲν πλέον εἶδει ζητεῖν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν ἐκ φιλονεικίας ῥημάτων, ἀλλὰ γε διὰ τὴν εἰρήνην, καὶ ἕνεκα τοῦ μὴ ἀποβάλλειν (52) τοὺς ὀρθῶς πιστεύειν ἐθέλοντας, ἀνεκρίναμεν, καὶ ἄπερ ὡμολόγησαν, συντόμως ὑπηγορεύσαμεν, οἱ περιλειφθέντες ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, κοινῇ μετὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀστερίου (53) καὶ Εὐσεβίου· οἱ γὰρ πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν ἀπεδήμησαν εἰς τὰς παροικίας ἐαυτῶν. Ὑμεῖς δὲ πάλιν κοινῇ ἔνθα καὶ εἰώθατε συνάγεσθαι, ἀνάγνωτε ταῦτα, κάκει πάντας προσκαλέσασθαι καταξιώσατε. Δίκαιον γὰρ ἐκεῖ πρῶτον τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνωσθῆναι, κάκει τοὺς βουλομένους καὶ ἀντιποιοιμένους τῆς

° Joan. xi, 34. ° I Petr. iv, 1. ° Habac. ii, 5.

(48) Basil., ἐγείρων. Infra post πτύων. Editi, πνευματικῶς. Seg. Basil. θεϊκῶς habent. Hæc ipsa videtur orat. 3, contra Arianos, p. 461, num. 52. Paulo post Seg. cum editis, ἐκ γενετῆς. Basil., ἐκ γενετῆς cum e, melius.

(49) Seg. et Basil. διερμηνεύοντας.

(50) In Basil. μηδὲ deest. Seguerianus vero sic habet hunc locum, μὴ κατακρίνετε, μηδὲ προπετῶς ἀποβάλλετε.

(51) Seg. ω ἀγαθοί.

A Æm dicebat: « Ubi positus est Lazarus *? » et qui divinitus illum excitavit: ideam ipse erat qui corporaliter quidem ut homo spuebat, divinitus vero, ut Dei Filius, aperiebat oculos cæci nati: et carne quidem patiebatur, ut ait Petrus °, divinitus autem monumenta aperiebat mortuosque suscitabat. Atque omnia quæ in Evangelio habentur eadem prorsus ratione intelligentes, affirmarunt se idipsum sentire de incarnatione et de assumpta a Verbo humana natura.

8. Cum hæc igitur ita confessi sint, hortamur vos ne eos quidem qui sic profiterentur, et eo pacto verba quæ proferunt, interpretantur, temere condemnare aut rejicere velitis, sed potius, ipsos paci studentes et sese purgantes recipiatis. Eos contra qui hæc profiteri et verba tali modo explicare renuerint, ut suspectæ sententiæ homines arceatis pudoreque afficiatis. Hos igitur ne toleretis; eos autem qui et recte verba interpretantur et probe sentiunt, hortamini ne ulteriorem inter se adhibeant disquisitionem, nec verbis inutiliter decertent, neque hujusmodi vocabulis contendant, sed in pietatis sententiam conveniant. Nam qui non sic animo affecti sunt, sed de hujusmodi tantum voculis quæstiones agitant, et præter 619 ea quæ Nicææ conscripta sunt, nonnulla requirunt, nihil aliud agunt, quam quod « proximo suo subversionem turbidam propinant °, » utpote qui paci invident et schismata diligant. Sed vos, ut probi homines, fidelesque servi ac dispensatores Domini, quæ offenculo quidem sunt, et a concordia deterrent, compescite et impedit, omnibusque hujusmodi pacem anteponite, cum sana sit fides: forsitan Dominus nostri misertus, quæ divisa fuere coaptabit, factoque deinceps uno ovili, omnes unum habebimus ducem Dominum nostrum Jesum Christum.

9. Hæc nos quidem (tametsi nihil præter Nicænam synodum requirendum erat, neque toleranda: erant contentionis verba; attamen pacis concilianda: causa, et ne eos qui recte sentire cupiunt abjiceremus) examinavimus, et quæ ipsi professi sunt paucis dictavimus, nos qui Alexandriæ relictus sumus, idque una cum comministris nostris Asterio et Eusebio: plurimi namque nostrum ad suas dioceses sunt profecti. Vos itaque in commune ubi conventus agere soletis, hæc legitote, illucque omnes convocare dignemini. Equum enim est ut illic primum epistola legatur, ac ibidem qui pacem optant procurantque, sibi invicem concilientur: ac deinceps

(52) Seg. et Gobl. ἀποβαλεῖν.

(53) Seg. solus sic, Εὐσεβίου καὶ Ἀστερίου. Asterium Orientalium, Eusebium vero Occidentalium causam in hac synodo egisse auctor est Rufinus, Hist. eccles., lib. i, c. 29. Porro hic Asterius is est qui olim Arianos Sardicam properantes in via deseruit una cum Ario Petrarum episcopo, atque Sardicensi synodo subscriptis. Qua de causa iisdem Arianis auctoribus in Superiorem Africam relegatus, in reditu huic interfuit synodo.

cum mutuo conciliati fuerint, ubicunque populo placuerit, præsente vestra humanitate illic conventus celebrentur, et Domino una gloria tribuatur ab omnibus. Salutant vos fratres qui mecum sunt. Opto vos bene valere, et memoriam nostri apud Dominum facere, Ego Athanasius: alii pariter episcopi, qui simul convenerunt subscribere: necnon qui missi sunt a Lucifero quidem Sardiniae insulae episcopo, diaconi duo, Herennius et Agapetus: a Paulino autem Maximus et Calemerus, ipsi quoque diaconi. Aderant et quidam monachi ab Apollinario episcopo in hoc ipsum missi.

10. Episcopi autem praedicti ad quos scripta est epistola, hi sunt: Eusebius Vercollorum Galliae urbis, Lucifer Sardiniae insulae, Asterius Petrarum Arabiae, Cymatius Palti Coesylriae, Anatolius Euboeae.

Qui vero epistolam scripserunt, hi sunt, Athanasius papa et qui cum eo Alexandriae adfuerit, ipse Eusebius et Asterius: reliqui autem, Gaius Paratonii proxime Libyam, Agathus Phragonis et partis cujusdam Elearchiae Aegypti, Ammonius Pachnemunis, et reliquae partis Elearchiae: Agathodæmon Schediae et Menelaii, Dracontius parvae Hermopolis, Adelpheus Onuphis quae est Lychnorum, Hermion Taneos, Marcus Zygorum proxime Libyam, Theodorus Athribis, Andreas Arsenoiti, Paphautius Saecos, Marcus Philorum, Zoilus Andro, Menas Antiphrorum.

His Eusebius quoque Latine subscripsit, quorum haec est interpretatio:

Ego Eusebius, secundum exactam vestram utriusque partis confessionem, qua in eandem circa hypostases sententiam convenistis, in eandem quoque conveni; sed etiam circa incarnationem Salvatoris nostri, nempe Dei Filium hominem factum esse, et omnia praeter peccatum assumpsisse, cuiusmodi erat antiquus noster homo: idque iuxta contextum epistolae meo suffragio confirmavi. Et quandoquidem exclusa dicitur Sardicensis concilii tabella, ne ultra Nicænam fidem aliquid exponi videatur: ego huic quoque rei consentio, ne per illam Nicæna fides exclusa videatur, neque proferendam eam esse sentio. Opto in Domino vos bene valere.

(54) Seguer. *ὁμοίως τε οἱ ἄλλοι*. Editi, *ὁμοίως καὶ οἱ*.

(55) Seguer. prima manu, *Λουκίφερος*, secunda, *Λουκίφρου*. Unum duntaxat diaconum a Lucifero legatum narrant Rufinus *Hist. eccles.*, lib. 1, c. 27, et Sozom. lib. 7, c. 12. Atque idem Rufinus, similiterque Theodoretus lib. 11, cap. 5, Luciferum ab Eusebio rogatum ut Alexandriam secum proficisceretur, id abnuisse.

(56) Basil. *Ὁὐκ ἔστι δέ, male*.

(57) Sic omnes manuscripti et editi. At in *Historia Arianorum ad monachos*, num. 35, restituimus ex mss. *Βερζέλλων*.

εἰρήνης συνάπτεσθαι· καὶ λοιπὸν συναφθέντων αὐτῶν, ἔνθα ἂν ἀρέσῃ πᾶσι τοῖς λαοῖς, παρούσης τῆς ὑμετέρας χρηστότητος, ἐκεῖ τὰς συνάξεις ἐπιτελεῖσθαι, καὶ τὸν Κύριον κοινῇ παρὰ πάντων δοξάζεσθαι. Προσαγορεύουσιν ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. Ἐρῶσθαι ὑμᾶς, καὶ μνημονεύειν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ εὐχομαι, Ἐγὼ τε Ἀθανάσιος· ὁμοίως τε οἱ ἄλλοι ἐπισκοποὶ οἱ συνελθόντες ὑπέγραψαν· καὶ οἱ ἀποσταλέντες (54) δὲ παρὰ μὲν Λουκίφερος (55) τοῦ ἐπισκόπου Σαρδίας νήσου, διάκονοι δύο, Ἐρένιος, καὶ Ἀγαπητός· παρὰ δὲ Παυλίνου Μάξιμος καὶ Καλήμερος, καὶ αὐτοὶ διάκονοι. Παρήσαν δὲ καὶ τινες Ἀπολλιναρίου τοῦ ἐπισκόπου μονάζοντες, παρ' αὐτοῦ εἰς τοῦτο πεμφθέντες.

10. Ἔστι δὲ (56) ἕκαστος τῶν προκειμένων ἐπισκόπων, πρὸς οὓς ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη, Εὐσέβιος πόλεως Βιργίλλων τῆς Γαλλίας (57), Λουκίφερ τῆς Σαρδίας νήσου, Ἀστέριος Πετρῶν τῆς Ἀραβίας, Κυμάτιος Παλτοῦ Κοίλης Συρίας, Ἀνατόλιος Εὐβοίας.

Οἱ δὲ ἐπιστελιαντες δὲ τε πάπας Ἀθανάσιος, καὶ οἱ παρατυχόντες σὺν αὐτῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, αὐτὸς τε Εὐσέβιος καὶ Ἀστέριος· καὶ οἱ λοιποὶ Γάιος Παρατονίου τῆς Ἑγγιστα (58) Λιβύης, Ἀγαθὸς Φραγώνεως καὶ μέρους Ἐλεαρχίας τῆς Αἰγύπτου· Ἀμμώνιος Παχνημούνεως καὶ τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς Ἐλεαρχίας, Ἀγαθοδαίμων Σχεδίας καὶ Μενελαίτου· Δρακόντιος Ἐρμουπόλεως μικρᾶς, Ἀδέλφιος Ὀνούφεως τῆς Λύχνων, Ἐρμίον Τάνεως, Μάρκος Ζύγρων τῆς Ἑγγιστα Λιβύης, Θεόδωρος Ἀθρίβεως, Ἀνδρέας (59) Ἀρσενότου, Παφνούτιος Σάεως, Μάρκος Φίλων, Ζώλιος Ἀνδρω, Μῆνας Ἀντίφρων (60).

Τούτους καὶ Εὐσέβιος ὑπέγραψε Ῥωμαῖσι, ὧν ἡ ἐρμηνεία·

Ἐγὼ Εὐσέβιος ἐπίσκοπος κατὰ τὴν ἀκριβείαν ὑμῶν τὴν παρ' ἐκατέρων τῶν μερῶν ὁμολογηθεῖσαν ἀλλήλοις συντιθεμένων περὶ τῶν ὑποστάσεων, καὶ αὐτὸς συγκατεθέμην· οὐ μὴν ἀλλὰ (61) καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ ἄνθρωπος γέγονεν, ἀναλωθὼν πάντα ἄνευ ἁμαρτίας, οἷος ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνέστηκε, κατὰ τὸ τῆς ἐπιστολῆς ὕφος ἐπιστωσάμην. Καὶ ἐπειδὴ ἐξωθεν λέγεται τὸ τῆς Σαρδικῆς πιττάκιον ἔνεκεν τοῦ μὴ παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν δοκεῖν ἐκτιθεσθαι, καὶ ἐγὼ συγκατατίθεμαι, ἵνα μὴ ἡ (62) ἐν Νικαίᾳ πίστις διὰ τούτου ἐκκλείεσθαι δόξη, μήτε εἶναι προκομιστέον. Ἐρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι.

Multi ex his episcopis relegati pro catholica fide recensentur in *Hist. Arianorum ad monachos* supra, num. 72, in *Apologia de fuga*, num. 7, et in *Apologia ad Constantinum*, num. 27. De episcopatibus autem vide supra Tabellam geographicam.

(58) Sic Seguer. et Goblerian. Alii et editi, *Ἑγγιστα*.

(59) Editio Comm. Ἀνδρέας. Mox Seguer. Ἀρσενότου.

(60) Editio Comm. Ἀνδρωμηνᾶς Ἀντίφρων. Edit. Paris. Seg. Basil. ut in textu.

(61) Editio Comm. sola, οὐ μὴν ἀλλὰ.

(62) Ἡ deest in edit. Paris. et in Basil. solis.

Ἐγὼ Ἀστέριος συνευδοκῶ τοῖς προγεγραμμένοις, A καὶ ἐρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι.

11. Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον, οὕτω παρὰ τῶν προειρημένων ὑπογεγραμμένων, μετὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ὑπέγραψαν

Ἐγὼ Παυλῖνος (63) οὕτω φρονῶ, καθὼς παρέλαβον παρὰ τῶν Πατέρων, Ὅντα καὶ ὑφροστώτα Πατέρα τέλειον καὶ ὑφροστώτα Υἱὸν τέλειον, καὶ ὑφροσθηκὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τέλειον. Διὸ καὶ ἀποδέχομαι (64) τὴν προγεγραμμένην ἐρμηνείαν περὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων, καὶ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, ἥτοι οὐσίας, καὶ τοὺς φρονούντας οὕτως. Εὐσεβὲς γάρ ἐστι φρονεῖν καὶ ὁμολογεῖν τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐν μιᾷ θεότητι. Καὶ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τῆς δι' ἡμᾶς γενομένης τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς οὕτω φρονῶ, καθὼς γέγραπται, ὅτι, κατὰ τὸν Ἰωάννην, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὐ κατὰ τοὺς ἀσεβεστάτους τοὺς λέγοντας μεταβολὴν αὐτὸν (65) πεπονημένοι, ἀλλ' ὅτι ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς γέγονεν, ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐγεννηθείς. Οὐτε γὰρ ἄψυχον, οὐτε ἀνάσθητον, οὐτε ἀνόητον σῶμα εἶχεν ὁ Σωτὴρ (66)· οὐτε γὰρ οἶόν τ' ἦν, τοῦ Κυρίου ἀνθρώπου δι' ἡμᾶς γενομένου, ἀνόητον εἶναι αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ὅθεν ἀναθεματίζω τοὺς τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθείσαν πίστιν ἀθετοῦντας, καὶ μὴ λέγοντας ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. Ἀναθεματίζω δὲ τοὺς λέγοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα δι' Υἱοῦ γεγονόσ. Ἐστὶ δὲ ἀναθεματίζω Σαβελλίου (67) καὶ Φωτεινοῦ, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν, στοιχῶν τῇ πίστει τῇ κατὰ Νικαίαν, καὶ πᾶσι τοῖς προγεγραμμένοις. Ἐρῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι ἐγὼ Καρτέριος (68).

(63) Hæc Paulini subscriptio et fidei professio habetur apud Epiphanium hæresi 77, p. 1015, cum hoc titulo, Ἀντίγραφον χειρὸς Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου, et postea, Ἐγὼ Παυλῖνος ὁ ἐπίσκοπος. Mox ibidem, ἀπὸ τῶν Πατέρων. Hanc fidei professionem in synodo Antiochena anni 363, primum editam fuisse, existimant Baronius et Hermantius, quibus tamen refragari videtur Epiphanius hisce verbis: Μετὰ ἐκθέσεως ἐγγράφου ἡμᾶς ἐπεισεν, ἧς ἦδη πρότερον ἀπολογίας χάριν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον ἐποίησαστο τὴν συγκατάθεσιν. Προσθήνεγκε γὰρ καὶ ἐπέδωκεν ἡμῖν ταύτης τὸ ἀντίγραφον μεθ' ὑπογραφῆς, σαφῶς περὶ Τριάδος ἔχον ὁμοῦ, καὶ περὶ νοῦ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως, χειρὶ αὐτοῦ τοῦ μακαρίτου Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου. Id est: Nos (Paulinus) per scriptam fidei expositionem persuasit, cui jam antea, sui apud beatæ memoriæ Athanasium purgandi causa, assensum præbuerat. Hujus enim nobis exemplum a se subscriptum obtulit tradiditque, in quo de Trinitate, et una de mente Christi incarnati, ex ipsius beatæ memoriæ Patris nostri Athanasii scripto, disertè agebatur. Quibus non obscure significatur hanc Paulini subscriptionem fidelique professio-

Ego Asterius superioribus scriptis astipulor, et opto in Domino vos bene valere.

11. Postquam autem tomus hic Alexandria missus est, a supra dictis ita subscriptus, postea et ipsi quoque (Antiocheni) ita subscripsere:

Ego Paulinus sic sentio ut a Patribus accipi: Esse et subsistere Patrem perfectum, et subsistere Filium perfectum, et subsistere Spiritum sanctum perfectum. Quapropter approbo supra scriptam de tribus hypostasibus et de una hypostasi sive substantia interpretationem, itemque eos qui ita censent. Pium enim est sanctam Trinitatem in una deitate sentire atque confiteri. De incarnatione autem Verbi Patris propter nos facta, ita sentio, ut scriptum est, nempe secundum Joannem, Verbum carnem factum esse: non vero, ut impiissimi quidam dicunt, ipsum mutationem esse passum; sed propter nos hominem factum esse, exque sancta Virgine Maria, et ex Spiritu sancto esse genitum. Neque enim inanimatum, aut sensus expers, aut mente carens corpus habuit Salvator; nam fieri non potuit, ut cum Dominus pro nobis homo factus sit, corpus ejus mente caruerit. Ideoque anathemate damno eos qui fidem Nicææ promulgatam vilipendunt, et qui negant Filium ex substantia Patris, et Patri consubstantialem esse. Anathemate quoque damno eos qui dicunt Spiritum sanctum creaturam esse a Filio factam. Anathematizo quoque Sabellii et Photini et quæcumquæ aliam hæresin, incedens secundum Nicænam fidem, et secundum omnia superius scripta. Valere vos opto ego Carterius

nem tum primum editam fuisse cum tomus ad Antiochenses Antiochiam pervenisset, ut hic etiam innuitur, hoc est anno 362, Paulinumque anno sequenti 363, Epiphanio aliisque Antiochenæ synodi Patribus, hujus professionis apographum obtulisse.

(64) Ita Epiphanius. Seg. et Basil. Editi male, ἀπεύχομαι. Ibidem Epiphanius, ἐρμηνείαν τριῶν ὑποστάσεων.

(65) Ita Seguerianus et Epiphanius. Editi vero, ἀοτήν. Infra Seguerianus post Παρθένου habet θεοτόχου solus.

(66) Post εἶχεν ὁ Σωτὴρ, omnes Epiphanii editi habent καὶ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Ἀθανασίου, quibus significatur hæc verba ex opere Athanasii manu conscripto desumpta esse, ut superius etiam dictum est; sintne autem Paulini, an Epiphanii, vel librarii cujusdam, non liquet.

(67) Seg., καὶ Σαβελλίου.

(68) Seg. Gobl. et Felckm. primus post Καρτέριος, addunt ἐστὶ δὲ πόλις Συρίας, quod est cujusdam glossema. Carterii meminit Athanasius, Antaradi civitatis Syriæ episcopi, *Apol. de fuga*, sua num. 3.

MONITUM

In sequentia opuscula Joviani imperatoris tempore edita

621 I. Postquam Julianus Apostata miserrima nece sublatus est, magna Christianorum rebus lux effulsit, cum Jovianus in ejus fuit locum inauguratus. Is ut erat, teste Gregorio Nazianzeno, mira pietate animique lenitate præditus, exsulum episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Ante omnes autem Athanasium exsulem restituit, qui omnibus virtute præstabat, et pro pietate sine ulla dubitatione oppugnatus fuerat. Λύσι μὲν, sic Gregorius, τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἐξορίαν, τοῖς τε ἄλλοις ἅπασιν, καὶ πρὸ πάντων τῶ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδήλως ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πολεμηθέντι. Huic epistolam primo misit imperator ab Epiphanio memoratum, Hær. LXVIII, p. 726, quam suo loco restituentes, priorem hic posuimus, ubi Athanasium patriæ Ecclesiæque remittens, ejus virtutem animique firmitatem quanti faciat testificatur. Porro Joviano litteras εὐχαριστησίους rescripsisse Athanasium, licet ad nos minime pervenerint, haud dubitandum videtur. Neque tamen putavit Athanasius exspectandam sibi esse redeundi facultatem; Alexandriam enim remigrasse fertur cum primum necem Juliani audivit, ut pluribus in Vita Athanasii narramus.

II. Præter hanc epistolam, aliam Athanasio misit Jovianus, qua rogabat, ut fidei veritatem in sexcentas, ut ait ibidem Gregorius, opiniones partesque distractam, ad se transmitteret. Quæ quidem epistola injuria temporum disperii: superestque solum ea quam imperatori rescripsit Athanasius, eximia sane et tanto doctore dignissima: ubi laudato principis erga res cælestes amore, atque discendi studio, Nicænam commendat fidem, in Arianosque acriter invehitur, quod illius synodi decretis stare renuerint: unde exortæ tantæ turbæ, tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat inde provincias et regiones, quarum Ecclesiæ Nicænæ inhærent fidei, paucis exceptis Arianis, qui haec adversus eam concertarent. Hinc refert Nicænum Symbolum, cui nonnulla perspicuitatis causa subjungit, ac liquido Spiritus sancti divinitatem declarat. Acceptam autem Joviano fuisse hanc Athanasii epistolam testatur ipse imperator inferius, in tertia scilicet Arianorum petitione, ubi ait se diligenter sciscitatum comperisse, Athanasium recte sentire, atque orthodoxum esse. Hanc item commendat Gregorius Nazianzenus, Oratione 21, atque S. doctorem, trium personarum unam essentialiam, atque Spiritus sancti divinitatem palam in ea epistola, licet paucis, confiteri. Exstat hæc ipsa apud Theodoretum, lib. iv, cap. 2, Athanasium episcopos doctrina præstantiores congregasse, ut eorum consilio eam conscriberet, mitteretque ad Jovianum.

III. Antiochiæ autem ab Athanasio sociisque conscriptam fuisse hanc epistolam opinatur Valesius in notis ad cap. 3, lib. iv Theodreti, sed levissimo sane ductus argumento. Nilitur quippe solo hujus epistolæ titulo qui sic jacet apud Theodoretum: Τῶ εὐλαβεστάτῳ καὶ φιλανθρωποτάτῳ κλητῇ Αὐγούστῳ Ἰωβιανῶ Ἀθανάσιος καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι οἱ ἐλθόντες ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος καὶ Λιβυῶν ἐπισκόπων. Putatque his verbis indicari Athanasium et alios quosdam episcopos, ex persona omnium Ægypti, Thebaidis et Libyæ præsulum, Antiochiam venisse, ut Joviano coram se sisterent, atque ibi epistolam scripsisse; sed apparet ex præcedenti Theodreti capite, ubi ait Athanasium congregasse episcopos doctrina præstantiores, ipsum Athanasium non loco movisse, sed Alexandriæ ubi tunc erat stetisse. Nam illud, οἱ ἐλθόντες, non ad Athanasium refertur, sed ad illud οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι, qui scilicet Alexandriam acciti se contulerunt. Ecquid, quæso, opus ut episcopi adirent imperatorem, si litteris cum eo acturi erant? Hoc certe in loco Baronii sententiæ, qui datam putat epistolam Alexandriæ, quam Valesii, qui scriptam arbitratur Antiochiæ, stare malumus.

IV. Epistolæ Athanasii ad Jovianum subjicimus quatuor supplices Lucii Arianorumque petitiones Antiochiæ ad Jovianum factas: quæ perperam in editis omnibus Colloquia inscribuntur. Vox enim ἐντυχία, non colloquium hic significat, sed supplicem petitionem, seu voce seu scripto, principi vel magistratui, adversus aliquem oblatam: qua sententia usu venit item vox, ἐντυγχάνειν. Sic I Machab. x, 63, de Jonatha dicitur: Καὶ ἐκάθισεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπε τοῖς ἀρχουσιν αὐτοῦ· Ἐξέλθετε μετ' αὐτοῦ εἰς μέσον τῆς πόλεως, καὶ κηρώξατε τοῦ μηδένα ἐντυγχάνειν κατ' αὐτοῦ, περὶ μηδενὸς πράγματος. Ubi sic habet Vulgata: Et collocavit eum rex sedere secum. Dixitque principibus suis: Exite cum eo in medium civitatis, et prædicare, ut nemo adversus eum interpellat de ullo negotio. Vox, ἐντυγχάνειν, eadem sententia ibi sæpe repetitur. Similem usum vocis, ἐντυχία, observavit vir erud. Valesius in notis ad Theodreti Historiam eccl. p. 5. Hæc sunt igitur supplices petitiones Lucii et Arianorum adversus Athanasium qui tum Antiochiæ aderat, in cujusque locum episcopum alium postulavit; Lucium scilicet ordinari peroptabant, quem Georgius pseudoepiscopus Alexandrinus presbyterum constituerat. Palam enim illud est ex iis quæ sub finem tertiæ petitionis

dicuntur. Ex Joviani autem responsis liquet quantum ille pietate, quantum ingenis acrimonia valeret: Arianorum enim petitiones salse arguteque respuit, Lucium vero ne auditum quidem cum convicio et imprecationis respiciavit. Hæc porro opuscula anno haud dubie 363 edita sunt.

V. In prioribus Athanasii editis post epistolam Joviani, fragmentum subsequitur, cui titulus est, Τοῦ αὐτοῦ Ἀθανασίου πρὸς τὸν εὐπεθέστατον βασιλέα Ἰωβιανόν, *sed falso inscribi certum est; nullam enim præfert epistolæ formam, nec habetur in manuscriptis antiquioribus; imo post ætatem Athanasii scriptum videtur, de quo fusius infra suo loco.*

Ἰσον ἐπιστολῆς Ἰωβιανοῦ βασιλέως, ἡπεμφθείσης πρὸς Ἀθανάσιον τὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

Τῷ θεοφιλεστάτῳ καὶ φίλῳ τοῦ Θεοῦ Ἀθανασίῳ Ἰωβιανός (69).

Τοῦ ἐπιεικεστάτου σου βίου, καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων ὁμοιώσεως, καὶ τῆς πρὸς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν τὸν Χριστὸν διαθέσεως τὰ κατορθώματα ὑπερβαυμάζοντες, ἀποδεχόμεθά σε, ἐπίσκοπε τιμώτατε· καὶ ὅτι μὲν πάντα πόνον, καὶ τῶν διωκόντων τὸν φόβον οὐ κατέπηξας (70), καὶ κινδύνους καὶ ξίφους ἀπειλάς, ὡς σκύβαλα ἡγησάμενος, τῆς φίλης σοι (71) ὀρθοδόξου πίστεως τοὺς σλακὰς κατέχων, ἕως τοῦ νῦν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγωνίζῃ, ὑπογραμμὸν δὲ τῷ λαῷ παντὶ τῶν πιστῶν, καὶ τύπον σεαυτὸν τῆς ἀρετῆς (72) προσφερόμενος διατελεῖς. Ἀνακτᾶται σε τοίνυν ἡ ἡμετέρα βασιλεία, καὶ ἐπανελθεῖν βούλεται πρὸς τὴν τῆς σωτηρίας διδασκαλίαν. Ἐπάνιθι τοίνυν εἰς τὰς ἀγίας Ἐκκλησίας, καὶ ποιμαίνε τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν, καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πραότητος προθύμως εὐχὰς ἀναπέμπετε (73) εἰς Θεόν. Οἶδαμεν γάρ, ὅτι τῇ σῇ ἰκεσίᾳ ἡμεῖς τε καὶ οἱ σὺν ἡμῖν τὰ Χριστιανῶν (74) φρονούντες μεγάλην ἀντίληψιν σχοίημεν παρὰ τοῦ ὑπερέχοντος Θεοῦ.

(75) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΙΩΒΙΑΝΟΝ ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ (76).

1. Πρέπουσα θεοφιλεῖ βασιλεῖ φιλομαθῆς (77) προαίρεσις καὶ πόθος τῶν οὐρανίων· οὕτω γὰρ ἀληθῶς καὶ τὴν καρδίαν ἐξῆς ἐν χειρὶ Θεοῦ (78). Θελήσας τοίνυν τῆς σῆς εὐσεβείας μαθεῖν παρ' ἡμῶν τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν, εὐχαριστήσαντες ἐπὶ τούτοις τῷ Κυρίῳ, ἐβουλευσάμεθα μᾶλλον πάντων τὴν παρὰ τῶν Πατέρων ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ὑπομνήσαι τὴν σὴν εὐσέβειαν. Ταύτην γὰρ ἀθετήσαντές τινες, ἡμῖν μὲν ποικίλους ἐπεβούλευσαν, ὅτι μὴ ἐπειθόμεθα τῇ Ἀρειανῇ αἰρέ-

11 Prov. xxi, 1.

(69) Scripta anno 363.

(70) Ita Regius codex. Editi vero, ἐπηξας cum Basil., quo solo usi sunt qui hanc epistolam primum ediderunt.

(71) Regius, σοι. Editi vero cum Basil., σου.

(72) Regius codex, τῷ τῆς ἀρετῆς, ommissa linea integra.

(73) Regius codex quem sequimur, ἀναπέμπετε. Editi cum Basil., ἀνάπεμπε.

(74) In Regio hæc, τὰ Χριστιανῶν, et mox, μετᾶλλον, desiderantur.

(75) Scripta anno 363.

(76) Regius ms., τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἰωβιανόν, etc. Apud Theodoretum sic inscribitur: Ἐπιστολὴ συνοδικῆ πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωβιανόν γραφεῖσα περὶ τῆς πίστεως παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Id est, *Epistola synodica scripta a sancto Athanasio ad Jovianum*

A 622 Exemplum epistolæ Joviani imperatoris, missæ ad sanctissimum Athanasium archiepiscopum Alexandrinum.

Religiosissimo et Deo dilecto Athanasio, Jovianus.

Cum magnopere miremur honestissimam vitam tuam, similitudinem tuam cum Deo universorum, tumque erga Christum Salvatorem nostrum affectum, quæ tuæ sunt præclaræ virtutes; te laudamus, honoratissime episcopo, quod nullum laborem, nullum persecutorum furorem extimui, pericula gladiatorumque minas ne flocci quidem fecisti, atque clavum charæ tibi orthodoxæque fidei retinens, hactenus certasti pro veritate: itemque quod exemplum te typumque virtutis, universo fidelium populo assidue exhibes. Te itaque revocat Majestas nostra, atque ad salutis doctrinam reverti jubet. Remigra igitur ad sanctas Ecclesias, et pasce Dei populum, atque alacri animo una fundite preces ad Deum pro nostra clementia. Novimus quippe tua supplicatione, cum nos, tum eos qui nobiscum Christiane sentiunt magnum a summo Deo auxilium consecuturos.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ AD JOVIANUM, DE FIDE.

1. Religiosum imperatorem decet discendi studium et cœlestium rerum amor: ita enim vere cor in manu Dei¹¹ habiturus es. Cum igitur tua pietas fidem catholicæ Ecclesiæ a nobis cupiat perdiscere: postquam gratias eam ob rem Domino egimus, nihil nobis melius visum est, quam ut tuam pietatem fidei, quam Patres Nicææ confessi sunt, commonefaceremus. Quidam enim, illa rejecta, et nobis varie insidiati sunt, quod Arianæ hæresi assentiri nolimus; et hæresis atque schismatum in Ecclesia ca-

imperatorem, de fide. Deinde sequitur: Τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ φιλανθρωποτάτῳ νικητῇ Αὐγούστῳ Ἰωβιανῷ Ἀθανάσιος καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι οἱ ἐλθόντες ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ Θεβαΐδος καὶ Λιβυῶν ἐπισκόπων. Id est, *Religiosissimo et clementissimo victori Augusto Joviano Athanasius et reliqui episcopi qui venerunt ex persona omnium episcoporum Ægypti, Thebaidis et Libyarum.*

(77) Φιλομαθῆς deest in Basiliensi et Felckmanni septimo ms., necnon in edit. Comm. Legitur autem in Seg. et apud Theodoretum.

(78) Theodor., ἔχεις ἐν χειρὶ Θεοῦ, ac postea addit, καὶ τὴν βασιλείαν μετ' εἰρήνης πολλαῖς ἐτῶν περιόδους ἐπιτελέσεις. Id est, *et imperium multis annorum curriculum cum pace gubernaturus sis.* Editio Valesii habet ἔχεις et ἐπιτελέσεις.

tholica auctores fuerunt. Nemini tamen obscura esse potest, vera et pia in Dominum fides, ut quæ ex divinis Scripturis haberi et internosci queat. Hac enim initiati sancti, martyres sunt effecti, qui quidem soluti a corpore, nunc sunt in Domino: eaque inviolata mansisset semper, nisi quorundam hæreticorum malitia ipsam adulterare tentasset. Si quidem Arius quidam et ejus sectatores fidem illam conati sunt corrumpere, impietatemque adversus eam inducere, cum scilicet dicere ausi sunt Filium Dei ex nihilo, remque creatam **623** et factam, ac mutabilem esse. Cujusmodi sermonibus multos utique deceperunt, ut etiam ii qui aliquid esse videbantur, in illorum inducti sint impietatem; quamvis eam sancti Patres nostri in Nicenâ, ut diximus, synodo congregati, anathemate percusserint, simulque fidem catholicæ Ecclesiæ scripto sint confessi, ut illa ubique promulgata, hæresis ab hæreticis accensa extingueretur. Ea igitur sincere ac sine dolo per omnem Ecclesiam agnita et pervulgata fuit. Verum cum Ariadum hæresin quidam nunc renovare in animo habentes, fidem hanc, quam Patres Nicææ confessi sunt, ausi sint rejicere, eamque confiteri simulent cum revera negent, quippe qui vocem substantialis, prave interpretentur, impiaque proferant in Spiritum sanctum, quem nimirum aiunt rem creatam esse et per Filium factam: nos necessario perpendentes damnum, quod populis affert hujusmodi impietas, fidem quam Nicææ confessi sunt, tuæ religioni tradere absque mora curavimus, ut scilicet non ignoret tua pietas, quæ omni cum diligentia scripta sunt, quantumque errent qui alia præter hanc fidem docent.

πίστιν ἐσπουδάσαμεν, ἵνα γνῶ σου ἡ θεοσέβεια ἃ πλανῶνται οἱ παρὰ ταύτην διδάσκοντες.

2. Scito enim, religiosissime Auguste, hæc ab ætæni ævo esse prædicata, hancque ipsam fidem Patres, qui Nicææ convenerunt, confessos fuisse, eamque suffragio suo comprobare universas totius orbis Ecclesias, nempe Hispaniæ, Britannicæ, Gallicæ, totius Italiæ, Dalmatiæ, Daciæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæque et Africæ universæ, nec non Sardinia, Cypri, Cretæ, Pamphylia, Lyciæ, Isau-

(79) Γὰρ ἀβέστ ἀπὸ Θεοδορετοῦ. Ἰβιδὲμ ἰδὲμ, εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστις. Ἰδὲμ αὐτὲ, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ἀδδὶτ partikulam καί.

(80) Theodor., ἐμεινε δὲ ἀεὶ ἡ πίστις διαπαντὸς ἀβλαβής.

(81) Theodor., Πολλοὺς δὲ ἐν τούτοις ἠπάτησαν, ὥστε, etc. Ibid. Regius, τούτους, mendose.

(82) Sic Theodor. At manuscripti et edit. Commelin., οὐν ἀπαχθῆναι, errore, ut videtur, librario, qui o pro s forte scripserint. Ibid. Theodor., αὐτῶν τῇ δυσφημίᾳ, καὶ φθάσαντες μὲν, etc. Regius quoque particulam μὲν ἀδδὶτ, quam alii et editi omitunt. Theodor. innox, ὡς προεῖπομεν, ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν. Ibid. Regius, ὡς προεῖπαμεν.

(83) Nūn deest apud Theodor. Paulo post pro ταύτην, Theodor., αὐτὴν, Regius codex, ταύτη. Mox Theodor., τετολημῆχασιν ἀβετῆσαι. . . τινὲς δὲ σχηματίζονται ὁμολογεῖν αὐτὴν. Ibid., αὐτὴν om. Reg.

σει· αἴτιοι δὲ γεγονῶσαν αἰρέσεως καὶ σχισμάτων τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ μὲν γὰρ (79) ἀληθὴς καὶ εὐσεβὴς εἰς τὸν Κύριον πίστις φανερὰ πᾶσι καθέστηκεν, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν γινωσκομένη τε καὶ ἀναγινωσκομένη. Ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ οἱ ἅγιοι τελειωθέντες ἐμαρτύρησαν, καὶ νῦν ἀναλίσσαντές εἰσιν ἐν Κυρίῳ· καὶ ἔμεινε ἀν ἡ πίστις ἀβλαβὴς διὰ παντὸς (80), εἰ μὴ πονηρία τινῶν αἰρετικῶν παραποιῆσαι ταύτην ἐτόλμησεν. Ἀρειος γὰρ τις καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διαφθεῖραι ταύτην, καὶ ἀσέβειαν κατ' αὐτῆς ἐπεισαγαγεῖν ἐπεχείρησαν, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων καὶ κτίσμα καὶ ποιήμα καὶ τρεπτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Πολλοὺς δὲ τούτοις ἠπάτησαν τοῖς λόγοις (81), ὥστε καὶ τοὺς δοκοῦντας εἶναι τι συναπαχθῆναι (82) αὐτῶν τῇ βλασφημίᾳ· καίτοι φθάσαντες μὲν οἱ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν συνελθόντες, ὡς προεῖπομεν, κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀνεθεμάτισαν· τὴν δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν ὁμολόγησαν ἐγγράφως, ὥστε, ταύτης πανταχοῦ κηρυττομένης, ἀποσβεσθῆναι τὴν ἀναφθεῖσαν αἵρεσιν παρὰ τῶν αἰρετικῶν. Ἦν μὲν οὖν αὕτη πανταχοῦ κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν ἀδόλως γινωσκομένη τε καὶ κηρυττομένη· ἀλλ' ἐπειδὴ νῦν (83), τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνανεῶσαι βουλόμενοι τινες, ταύτην μὲν τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ἐτόλμησαν ἀβετῆσαι, καὶ σχηματίζονται μὲν ὁμολογεῖν αὐτὴν, ταῖς δὲ ἀληθείαις ἀρνοῦνται, παρερμηνεύοντες τὸ ὁμοῦσιον, καὶ αὐτοὶ (84) βλαστημοῦντες εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τῷ φάσκῳ αὐτοὺς κτίσμα εἶναι αὐτὸ (85), καὶ ποιήμα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι· ἀναγκαιῶς, θεωρησαντες τὴν τῆς ἐκ τοιαύτης βλασφημίας βλάβην γινωσκομένης (86) κατὰ τῶν λαῶν, ἐπιδοῦναι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθεῖσαν μετὰ πάσης ἀκριβείας (87) γέγραπται, καὶ ὅσον

2. Γίνωσκε γὰρ, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ὅτι ταῦτα μὲν ἐξ αἰῶνός ἐστι κηρυττόμενα, ταύτην δὲ οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες ὁμολόγησαν Πατέρες, καὶ ταύτη (88) σύμφηφοι τυγχάνουσι πᾶσαι αἱ πανταχοῦ κατὰ τόπον Ἐκκλησίαι, αἱ τε κατὰ τὴν Σπανίαν (89), καὶ Βρετανίαν, καὶ Γαλλίαν, καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, καὶ Δαματίας, Δακίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας, καὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατὰ τὴν Ἀφρι-

(84) Theodor., οὗτοι.

(85) Αὐτὸ ἀβέστ a Theod., qui mox, διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονός.

(86) Theodor. et Regius, γινωμένην. Cæteri et editi, γενομένην. Mox Theodoretus, τῇ σῇ εὐσεβείᾳ.

(87) Theodor., μεθ' ὅσης ἀκριβείας. Idem mox, οἱ παρ' αὐτὴν διδάσκοντες. Γὰρ sequens ἀβέστ ab eodem qui item mox, ὅτι αὕτη μὲν ἐξ αἰῶνος κηρυττομένην.

(88) Sic Reg. et Theod. Cæteri vero et editi, ταύτης. Mox πανταχοῦ deest in Theod

(89) Basil. Felckm. 7, ms. et edit. Commelin., ὥστε κατὰ τὴν Σπανίαν. Ibid. Theodor., Βρεττανίαν, καὶ Γαλλίαν, καὶ αἱ τῆς Ἰταλίας πάσης, καὶ Καμπανίας, Δαματίας τε καὶ Μυσίας... καὶ αἱ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν πᾶσαι, etc.

κὴν πᾶσαν, καὶ Σαρδανίαν, καὶ Κύπρον, καὶ Κρή-
την, Παμφυλίαν τε, καὶ Λυκίαν, καὶ Ἰσαυρίαν (90),
καὶ αἱ κατ' Ἀγυπτὸν καὶ τὰς Λιβύας καὶ Πόντον
καὶ Καππαδοκίαν, καὶ αἱ πλησίον ἡμῶν (91), καὶ
αἱ κατὰ ἀνατολὰς Ἐκκλησίαι, παρὲς ὀλίγων τῶν τὰ
Ἀρείου φρονούντων. Ἀπάντων γὰρ τῶν προειρη-
μένων καὶ πείρα ἐγνώκαμεν τὴν γνώμην, καὶ γράμ-
ματα ἔχομεν. Καὶ οἶδας, ὡς θεοφιλέστατε Ἀβγου-
στε (92), ὅτι, κἂν ὀλίγοι τινὲς ἀντιλέγωσι ταύτῃ τῇ
πίστει, οὐ δύνανται πρόκριμα ποιεῖν, πάσης τῆς οἰ-
κουμένης τὴν ἀποστολικὴν πίστιν κρατούσης. Ἐκαί-
νοι γάρ, πολλῶ χρόνῳ βλαβέντες ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς
αἱρέσεως, φιλονεικότερον ἀνθίστανται νῦν τῇ εὐσε-
βείᾳ. Καὶ ὑπὲρ τοῦ γνωσκειν τὴν (93) σὴν εὐσέβειαν,
καίτοι γινώσκουσιν, ὅμως ἐσπουδάσαμεν τὴν ἐν
Νικαίᾳ πίστιν ὁμολογηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ὑποτάξει. Ἔστι μὲν οὖν ἡ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμο-
λογηθεῖσα πίστις ἐν Νικαίᾳ αὕτη·

3. Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκρά-
τορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητὴν· καὶ
εἰς τὸν (94) ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, του-
τέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς
ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννη-
θέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ
πάντα ἐγένετο. τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς
γῆς· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμε-
τέραν σωτηρίαν κατελθόντα, καὶ (95) σαρκωθέντα,
ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ
ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐρχόμενον
κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα (96)
τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν,
καὶ, Πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν, καὶ ὅτι Ἐξ οὐκ ὄντων
ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκον-
τας εἶναι, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν
Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοὺτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ
ἀποστολικὴ Ἐκκλησία (97).

4. Ταύτῃ τῇ πίστει, Ἀβγουστε, πάντας ἐπιμένειν
ἀναγκαῖον, ὡς θεῖα καὶ ἀποστολικῇ, καὶ μηδένα με-
τακινεῖν αὐτὴν πιθανολογίαις καὶ λογομαχίαις, ὅπερ
πεποιήκασιν οἱ Ἀρειομανῖται (98), ἐξ οὐκ ὄντων τὸν
Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντες, καὶ ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν,
καὶ κτιστὸς, καὶ ποιητὸς, καὶ τρεπτὸς ἔστι. Διὰ τοῦτο
γὰρ, καθὰ προείπομεν, καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος
ἀνεθεμάτισε τὴν τοιαύτην ἀρεσιν, τὴν δὲ τῆς ἀλη-
θείας πίστιν ὡμολόγησεν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁμοίον εἰρή-
κασιν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἢ μὴ ἀπλῶς ὁμοίος Θεῷ, ἀλλ'

(90) Regius, Παμφυλία τε καὶ Λυκία καὶ Ἰσαυρία.
Ibid. post Ἰσαυρίαν, Theodor., καὶ αἱ κατὰ πᾶσαν
Ἀγυπτὸν καὶ Λιβύην.

(91) Theodor., καὶ τὰ πλησίον μέρη. Idem ibid.,
καὶ αἱ κατὰ ἀνατολὰς Ἐκκλησίαι. Regius ms., καὶ
τὴν κατὰ τὴν ἀνατολὴν Ἐκκλησίαν. Caeteri et editi,
καὶ τὰς κατὰ ἀνατολὴν Ἐκκλησίας. Mox Theodor.,
Πάντων γάρ, etc.

(92) Sic manuscr. et edit. Commel.. Theod., Καὶ
οἶδαμεν, θεοφιλέστατε Ἀβγουστε, etc. Mox idem, πρό-
κριμα ποιεῖν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Πολλῶ γὰρ χρόνῳ,
intermediis omissis. Regius ibid. post πάσης, addit
τῆς ab aliis et editis omissum. Idem Theodor., pro
ἀντιλέγωσι, habet ἀντιλέγουσι.

(93) Ex Theodor. σύν addimus. ut et vertit Nan-

riae, Aegypti, Libyae, Ponti, Cappadociae, vicinas
quoque nobis nec non Orientis Ecclesias, paucis
exceptis qui Arii haeresin sequuntur. Quae enim
sit omnium illarum Ecclesiarum sententia, et expe-
rientia novimus, et earum habemus litteras. Nec
vero te fugit, piissime Auguste, tametsi pauci qui-
dam huic fidei adversantur, praedictum tamen
facere non posse, quippe cum orbis universus
apostolicam fidem retineat. Illi enim Ariana hae-
resi per diu jam infecti, verae pietati hodie perti-
nacious adversantur. Quocirca ut ea de re certior
possit esse tua pietas, licet ei minime lateat, fidem
quam episcopi Nicææ confessi sunt, subjicere no-
bis studio fuit. Itaque fides quam Patres Nicææ
confessi sunt, hæc est·

3. Credimus in unum Deum, Patrem omni-
potentem, omnium visibilium et invisibilium effecto-
rem : et in unum Dominum Jesum Christum, Fi-
lium Dei genitum ex Patre unigenitum, id est ex
substantia Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine,
Deum verum ex Deo vero, genitum, non factum,
consubstantialem Patri, per quem omnia facta
sunt, sive quæ in cælo, sive quæ in terra sunt ; qui
propter nos homines et propter 624 nostram salu-
tatem descendit, et incarnatus est, et homo factus
est, passus est, et resurrexit tertia die, et ascendit
in cælos, ac venturus est ad judicandum vivos et
mortuos. Et in Spiritum sanctum. Illos autem qui
dicunt, Fuit aliquando cum non esset, et, Prius-
quam fieret non erat, et, Ex nihilo factus est, vel
qui ex alia hypostasi aut substantia esse, vel
creatum esse aut mutari aut converti posse aiunt.
Filius Dei, anathemate ferit catholica et aposto-
lica Ecclesia.

4. In hac fide, Auguste, tanquam divina et apo-
stolica, omnes necesse est permanere, nec ullus
eam subtilibus sermonibus et contentionibus im-
mutare debet, uti fecere Ariani, qui Filium Dei ex
nihilo esse aiunt, fuisseque aliquando cum non es-
set, creatumque et factum ac mutabilem esse. Si-
quidem idcirco, uti supra commonuimus, Nicæna
synodus hujusmodi hæresin anathemate multa-
vit, et fidem veritatis confessa est. Nec enim Fi-
lium Patri esse similem tantummodo dixere, ne

D
nius, atque ita legendum esse patet ex sequenti vo-
ce, γινώσκουσιν, quam habent mss. Reg. ac Basil.
cum Theodor. Editio autem Comm. cum Felckm. 7
habet γινώσκουσιν. Attamen, s'yn deest et in mss.
et in editis. Paulo post τῶν ante ἐπισκόπων deest
in Regio. Theodor. habet ὑπὸ τριακοσίων δέκα καὶ
ὀκτῶ ἐπισκόπων.

(94) Ἦτόν abest a Regio et Theodor.

(95) Καὶ deest in Theodor.

(96) Theodor., εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(97) Theodor., ἡ ἅγια καὶ καθολικὴ καὶ, etc., et
mox, θεοφιλέστατε Ἀβγουστε. Deest in eodem πᾶν-
τας.

(98) Idem, ὅπερ ἐποίησαν ἐξ ἀρχῆς οἱ, etc.

videlicet similis duntaxat Deo putaretur : sed ut verus ex Deo Deus esse crederetur, scripserunt consubstantialem esse, quod quidem proprie convenit germano et vero Filio veri et naturalis Patris. Neque etiam Spiritum sanctum a Patre et Filio disjungere, sed illum potius una cum Patre et Filio glorificavere, in una sanctæ Trinitatis fide, quia nempe una est in sæcula Trinitate divinitas.

Petitio ad Jovianum imperatorem Antiochiæ facta a Lucio, Berniciano, et aliis quibusdam Arianis contra Athanasium episcopum Alexandriæ.

Prima petitio quam fecerunt, imperatore in campum concedente, in porta Romanensi.

Rogamus potentiam tuam, imperium tuum et pietatem tuam, ut nos audias. Imperator dixit : Quinam estis, et unde? Responderunt Ariani : Christiani, domine. Imperator dixit : Unde et ex qua civitate? Ariani dixerunt : Ex Alexandrina. Imperator dixit : Quid vultis? Ariani dixerunt : Rogamus potentiam tuam et imperium tuum ut des nobis episcopum. Imperator dixit : Jussi priorem quem habuistis Athanasium in throno collocari. Ariani dixerunt : Rogamus potentiam tuam, jam multis annis exsul et accusatus est. Miles de repente commotus respondit : Obsecro imperium tuum, ut ipse inquiras quinam et unde sint. Hi enim sunt abjectæ reliquiæ Cappadociæ, residua improbi illius Georgii, qui civitatem et mundum desertum reddidere. His auditis imperator equum calcibus concitavit, et abiit in campum.

Secunda petitio Arianorum.

Accusationes et probationes habemus contra Athanasium, qui ante decem et viginti annos ab æternæ memoriæ Constantino et Constantio in exilium pulsus est : Et sub deo dilectissimo, philosophiæ studiosissimo, et beatissimo Juliano item exsulavit. Imperator dixit : Jam præterierunt quæ ante decimum, vicesimum et tricesimum annum institutæ sunt accusationes. Ne mihi de Athanasio dicatis : scio enim quaniobrem accusatus et quare proscriptus sit.

625 *Tertia petitio Arianorum.*

Et nunc iterum quasdam alias accusationes habemus contra Athanasium. Imperator dixit : Non ex tumultu et loquacitate, quod justum est apparebit : sed eligite duos ex vobis, et ex plebe duos alios. Nequeo enim ad singulos vestrum respondere. Qui ex plebe erant dixerunt : Hi sunt reliquiæ improbi Georgii, qui provinciam nostram devastarunt; et in civitatibus nullum permisere consiliarium habitare.

(99) Idem, αλλά και ὁμοούσιον ἔγραψαν, ὅπερ ἰδὸν ἔστι γνησίου, etc.

(1) Regius, γινόμενή.

(2) Scripta anno 363.

(3) Regius, εἶπαν.

(4) Regius codex, εἶπε· τί βούλεσθε; οἱ Ἀρειανοὶ εἶπαν. Editi, εἶπε· τί βούλεσθε; Ἀρειανοὶ εἶπον.

ἔκ θεοῦ θεὸς ἀληθινὸς πιστεύεται· ἀλλ' ὁμοούσιος ἔγραψαν, ὅπερ ἰδὸν ἦν γνησίου (99) καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, ἀληθινοῦ καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς. Ἄλλ' οὐδὲ ἀπῆλ-
λοτρῖωσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον συνεδόξασαν αὐτὸ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἐν τῇ μιᾷ τῆς ἁγίας Τριάδος πίστει, διὰ τὸ καὶ μίαν εἶναι ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι θεότητα.

Ἐντυχία γενομένη (1) ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰωβιανῷ βασιλεῖ, παρὰ Λουκίου καὶ Βερνικιανοῦ, καὶ ἑτέρων τινῶν Ἀρειανῶν, κατὰ Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Πρώτη ἐντυχία, ἣν ἐποίησαντο, ἀπερχομένου τοῦ βασιλεως εἰς κάμπον ἐν τῇ Ῥωμανσίᾳ πύλῃ (2).

Δεόμεθά σου τοῦ κράτους, καὶ τοῦ βασιλείου σου, καὶ τῆς εὐσεβείας σου, ἄκουσον ἡμῶν. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Τίνες ἐστέ, καὶ πόθεν; Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον (3)· Κύριε, Χριστιανοί. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Πόθεν καὶ ἐκ ποίας πόλεως; Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον· Ἀλεξανδρείας. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Τί βούλεσθε (4); Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον· Δεόμεθά σου τοῦ κράτους καὶ τοῦ βασιλείου σου, ἐπίσκοπον ἡμῖν δός. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Ἐκέλευσα τὸν πρότερον, ὅναπερ εἴχετε τὸ πρότερον Ἀθανάσιον, καθέζεσθαι ἐν τῷ θρόνῳ. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον (5)· Δεόμεθά σου τοῦ κράτους· καὶ ἐν ἐξορισμῷ καὶ ἐν κατηγορίᾳ ἐστὶν ἔτη πολλά. Στρατιώτης ἐξαίφνης ζηλώσας ἀπεκρίνατο· Δέομαί σου τοῦ βασιλείου, αὐτὸς ἐξέτασον, τίνες εἶσι, καὶ πόθεν. Οὔτοι γάρ εἰσι τὰ λείψανα καὶ ἡ παραβολὴ τῆς Καππαδοκίας, τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ἀνοσίου ἐκεῖνου Γεωργίου, οἱ τὴν πόλιν καὶ τὸν κόσμον ἐρημώσαντες. Ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ἐπέτρυνε τὸν ἵππον, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν κάμπον.

Δευτέρα ἐντυχία (6) τῶν Ἀρειανῶν.

Κατηγορίας καὶ ἀποδείξεις ἔχομεν κατὰ Ἀθανασίου, ὅστις πρὸ δέκα καὶ εἰκοσιν ἐτῶν ἐχωρίσθη ἀπὸ τῶν ἀειμνήστων Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου, καὶ ἐπὶ τοῦ θεοφιλεστάτου καὶ (7) φιλοσοφωτάτου καὶ μακαριωτάτου Ἰουλιανοῦ ἔσχε τὴν ἐξόρισιν. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Αἱ πρὸ δέκα καὶ κ', καὶ λ' ἐτῶν κατηγορίαι ἤδη παρήλθον· Ἐμοὶ μὴ λέγετε περὶ Ἀθανασίου· οἶδα γὰρ διὰ τί κατηγορήθη, καὶ πῶς ἐξωρίσθη.

Τρίτη ἐντυχία τῶν Ἀρειανῶν.

Καὶ νῦν πάλιν κατηγορίας ἔχομεν ἄλλας τινὰς κατὰ Ἀθανασίου. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Οὐκ ἐκ τῆς πολυλογίας καὶ ἐκ τῶν πολυφωνημάτων τὰ δίκαια φανήσεται· ἀλλ' ἡ ἐκλέξασθε δύο ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν τοῦ πλήθους ἐτέρους δύο. Οὐ γὰρ δύναμαι πρὸς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν ἀποφαινεσθαι. Οἱ ἐκ τοῦ πλήθους εἶπαν· Οὔτοι εἰσι τὰ λείψανα (8) ἀπὸ τοῦ ἀνοσίου Γεωργίου τοῦ ἐρημώσαντος τὴν ἐπαρχίαν ἡμῶν, καὶ

(5) Regius, εἶπαν.

(6) Regius prima manu, ἐντυχία.

(7) Καὶ deest in editis et in Basil., sed legitur in Regio.

(8) Editio Basil. et Regius prima manu, οἱ τὰ λείψανα, sed οἱ in Regio abrasum, a nobis expunctum est.

ἐν ταῖς πόλεσι βουλευτήν μὴ (9) ἐάσαντες οἰκῆσαι. Αἱ Ἀρειανοὶ εἶπαν· Δεόμεθά σου, εἰ τινα ἂν θέλῃς χωρὶς Ἀθανασίου. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι τὰ περὶ Ἀθανασίου ἤδη διοίκησιν ἔσχε· καὶ ὀργισθεὶς εἶπε· Φέρι φέρι (10). Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπαν· Δεόμεθά σου, ἐὰν πέμψῃς Ἀθανάσιον, λυμαίνεται ἡ πόλις ἡμῶν, καὶ οὐδεὶς αὐτῷ συνέρχεται. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Καίτοι περιεργασάμενος ἔγνων, ὅτι καλῶς φρονεῖ, καὶ ὀρθόδοξός ἐστι, καὶ καλῶς διδάσκει. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον (11)· Τῷ μὲν στόματι καλῶς φθέγγεται, τῇ δὲ ψυχῇ δολῶς φρονεῖ. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Τοῦτο ἀρκετόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς ἔμαρτυρήσατε περὶ αὐτοῦ, ὅτι καλῶς φθέγγεται καὶ καλῶς διδάσκει. Εἰ δὲ τῇ γλώσῃ καλῶς διδάσκει καὶ λέγει, τῇ δὲ ψυχῇ κακῶς φρονεῖ, πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει. Ἀνθρωποὶ γὰρ ὄντες τὸν λόγον ἀκούομεν· τὰ δὲ ἐγκάρδια ὁ Θεὸς οἶδεν. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον· Κέλευσον ἡμᾶς συναγεσθαι. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Τίς γὰρ κωλύει ὑμᾶς; Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον· Δεόμεθά σου, αἰρεσιώτας καὶ δογματιστάς ἡμᾶς ἀπαγγέλλει. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Ἔργον αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ τῶν καλῶς διδασκόντων. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶπον· Δεόμεθά σου τοῦ κράτους· τοῦτον βαστάσαι οὐ δυνάμεθα, καὶ τὰ τεμένη τῶν ἐκκλησιῶν περιῆρην. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν (12)· Οὐκοῦν ἔνεκεν χρημάτων ἤλθετε ὧδε, καὶ οὐχ ἔνεκεν πίστεως; Καὶ πάλιν εἶπεν· Ἀπέλθετε, καὶ εἰρηνεύετε. Ἐτι προσθεὶς εἶπε πρὸς τοὺς Ἀρειανούς· Ἀπέλθετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, αὐριον σῦναξις ὑμῖν ἐστὶ. Καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν, εἰσὶν ὧδε ἐπίσκοποι, καὶ Νεμεσίνοσ ὧδέ ἐστιν· ἕκαστος ὑμῶν, καθὼς πιστεύει, ὑπογράψαι. Καὶ Ἀθανάσιος ὧδέ ἐστιν· ὁ μὴ εἰδὼς τὸν τῆς αὐριον καλὴν ἐπαύριον. Ἐκθαίνω γὰρ ἐγὼ εἰς κάμπον.

Καὶ τὶς σχολαστικὸς τῶν κυνικῶν ἐνέτυχε τῷ βασιλεῖ. Δέομαι τοῦ βασιλείου σου, προφάσει Ἀθανασίου ἐπισκόπου ὁ καθολικὸς τὰς οἰκίας μου ἤρην. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν· Εἰ ὁ καθολικὸς τὰς οἰκίας σου ἤρε, τί κοινὸν Ἀθανασίῳ;

Ἐτερός τις σχολαστικὸς Παταλᾶς εἶπε· Κατηγορίαν ἔχω κατὰ Ἀθανασίου. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Καὶ σὺ τί κοινὸν ἔχεις πρὸς Χριστιανούς, Ἑλλήνων;

Τινὲς δὲ τοῦ πλήθους τῶν Ἀντιοχείων κατέσχον Λούκιον, καὶ προσήνεγκαν τῷ βασιλεῖ λέγοντες· Δεόμεθα τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βασιλείου σου, ἴδε τινα ἠθέλησαν ποιῆσαι ἐπίσκοπον.

Ἐτέρα ἐντυχία (13) πρὸς τῷ πνύωνι τοῦ παλατιοῦ γενομένη παρὰ Λουκίου.

Δέομαι σου τοῦ κράτους, ἀκουσόν μου. Ὁ βασιλεὺς ἐστάθη καὶ εἶπε· Σοὶ (14) αὐτῷ Λουκίῳ λέγω, πῶς ἤλθες ὧδε, πλοῦτ ἢ πεζῆς (15); Λούκιος εἶπε· Δεόμεθα σου, πλοῦτ. Ὁ βασιλεὺς εἶπε· Πρὸς σὲ λέγω,

A Ariani dixerunt : Rogamus te, quemcunque volueris, præter Athanasium. Imperator ait : Dixi vobis, quæ Athanasium spectant jam constituta esse : iratusque ait : Feri, feri. Ariani dixerunt : Rogamus te, si mittas Athanasium, perit civitas nostra, nullusque cum eo conventus agit. Imperator dixit : Atqui diligenter sciscitatus novi eum recte sentire, et orthodoxum esse, atque recte docere. Ariani dixerunt : Ore quidem recte loquitur, animo autem dolose sentit. Imperator dixit : Satis hoc est, quod vos de illo testificati estis, eum recte loqui ac docere. Quod si lingua quidem recte docet loquiturque, animo autem prave sentit, res illi cum Deo est : homines enim cum simus, sermonem audimus : quæ vero in corde latent, novit Deus. Ariani dixerunt : Jube nos conventus agere. Imperator dixit : Quis vos prohibet? Ariani dixerunt : Rogamus te, hæreticos et dogmatistas nos declarat. Imperator dixit : Hoc ejus officium est, atque eorum qui recte docent. Ariani dixerunt : Obsecramus imperium tuum, hunc ferre non possumus, et agros Ecclesiarum abstulit. Imperator dixit : Pecuniarum igitur gratia huc accessistis, et non fidei causa? Rursumque ait : Discedite, et quiescite. Præterea ad Arianos dixit : Ite ad ecclesiam, cras conventus vobis est; et post dimissionem adsunt hic episcopi; Nemesinus item hic est : unusquisque vestrum, secundum id quod credit, subscribet. Athanasius etiam hic est. Qui fidei verbum nescit, discat ab Athanasio. Habetis crastinum et perendinum. Egreddior enim in campum.

πίστεως λόγον, μάθη παρὰ Ἀθανασίου. Ἐχετε τῆς

C Quidam etiam scholasticus ex Cynicis imperatorem rogavit. Rogo imperium tuum, Athanasii episcopi causa catholicus mihi ædes eripuit. Imperator dixit : Si catholicus tuas ædes eripuit, quid hoc ad Athanasium?

Alius quidam Patalas scholasticus dixit : Accusationem habeo contra Athanasium. Imperator dixit : Equid tibi cum Christianis, cum sis gentilis?

Quidam autem e plebe Antiochenorum Lucium comprehenderunt et imperatori obtulerunt, dicentes : Rogamus potentiam tuam et imperium tuum, vide quem voluerunt episcopum constituere.

Alia petitio ad atrium valatii a Lucio facta.

Obsecro potentiam tuam, audi me. Imperator substitit et ait : Tibi ipsi Lucio dico : quomodo huc venisti, navi ne an pedes? Lucius dixit : Rogo te, navi. Imperator ait : Deus mundi et cometes sol, et

(9) Ita Regius. Editi et Basil., μέν. Ibid., ἐάσαντες, legendum forte, ἐάσαντος.

(10) Regius, φερι, φερι, absque accentu.

(11) Regius codex, εἶπαν, et ita semper ad finem usque. Editi, εἶπον.

(12) Hæc, Ὁ βασιλεὺς εἶπεν, desunt in Reg. Mox Regius, ἤλθετε. Editio Commel. et Basil., ἤλθατε. Edit. Paris., ἤλθετο, mendose. Mox καὶ ante πάλιν deest in editis, sed habetur in Reg. Ibid. Reg., ἀπέλ-

θατε. Paulo post idem, ὁδς (sic) τοὺς Ἀρειανούς· ἀπέλθατε.

(13) Regius codex, ἐντυχία. Mox Reg. Basil. et editio Commeliniana, παρὰ Λουκίου. Editio vero Paris., παρὰ Λούκιον, male. Hæc confer cum Soz. lib. vi, cap. 5.

(14) Regius codex, σὺ perperam.

(15) Ita Regius. Editio Commel., πεζῆ. Ed. Paris., πεζῆ.

luna iis ipsis succenseat qui tecum navigarunt, quod non te in **626** mare abjecerunt : et navis illa nunquam in posterum secundis fruatur ventis : nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus ad portum appellat.

Ac per Euzoium postularunt a Probatio et sociis, qui Eusebii et Bardionis successores erant, eunuchis, ut commendationem haberent infideles Ariani. Re cognita, imperator eunuchos tormentis applicans dixit : Hæc patiatur quisquis voluerit Christianos deferre. Et sic dimisit eos imperator.

(16) Sic Reg. Basil. et editio Comm. Edit. vero Paris. male, κοσμήτης. Ibidem Regius, μήνη. Alii

Λούκιε, ὁ Θεὸς τοῦ κόσμου, καὶ κομήτης (16) ἤλος καὶ σελήνη, ὀργισθεὶς αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς ἐμπλεύουσιν ἄμα σοι, ὅτι οὐκ ἔβριψάν τε εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἡ ναῦς δὲ ἐκεῖνη μὴ ἴσχη εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον εὐδρόμους πνοάς, μήτε χειμαζομένη μετὰ τῶν ἐμπλεόντων λιμένος (17) τύχοι.

Καὶ δι' Εὐζώου ἤξισαν τοὺς περὶ Προβάτιον, τοὺς διαδόχους Εὐσεβίου καὶ Βαρδίωνος, τοὺς εὐνούχους, ὡς ἵνα συστάσεως τύχωσιν οἱ ἄπιστοι Ἀρειανοί. Καὶ γνοὺς τοῦτο βασιλεὺς, καὶ τοὺς εὐνούχους βασανίσας, εἶπεν· Εἰ τις ἐντυχεῖν βούλεται κατὰ Χριστιανῶν, τοιαῦτα πάθοι. Καὶ οὕτως ἀφῆκεν ὁ βασιλεὺς.

omnes, σελήνη.

(17) Regius codex, τύχη.

IN ANTONII VITAM MONITUM.

I. Antonii Vitam, esimum Athanasii opus, haud diu post Joviani tempora editam opinamur, anno circiter 365, quo sedata persecutione, invictus fidei defensor, in pace demum Alexandria morabatur. Rogantibus autem transmarinis monachis, et, ut vere quidem videtur, Occidentalibus, eam conscripsit, ut testatur ipse sub initium. Neque porro assentimur iis qui, quod, Πρὸς τοὺς ἐν τῇ ξένῃ μοναχούς, nuncupetur, missam putant ad monachos monasterii cujusdam, cui nomen Xene fuerit, aut regionis ejus nominis circa Scethen : quam quo pacto transmarinam existiment nescimus. Nam eo prorsus modo hic intelligendum videtur ἐν ξένῃ quo supra, p. 99, μετὰ τὴν ἐπὶ ξένης, ἀντὶ τῆς οἰκίας, καὶ πορροτάτω διατριβῆν. Post vitam, scilicet, relicta patria, in extranea regione (in Gallia) peregre actam. Et p. 136, Καὶ γὰρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγόνατε. Vos enim illi in extranea regione (in Italia) commoranti consolationi fuistis. Atque ex his fortasse locis suspicari liceat, nomine ξένης, indicari nonnunquam proprie occidentales regiones, tum quod procul remotæ et transmarinæ essent, tum etiam quod diversa ibi lingua obtineret. Certe in Italiam Græce transmissam oportuit, cum ibi eam Evagrius Latine transtulerit, ut infra dicimus : nec mirum Græce scriptam mitti ad Latinos, ubi iis temporibus Græce intelligebant plurimi. Certe Occidentales intelligere omnino videtur Athanasius, cum gratulatur de propagatione monasteriorum et monachorum : Καὶ γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν ὄνομα πολιτεύεται. Nam apud vos quoque jam demum sunt monasteria, et monachorum nomen celebratur. Quod vix ad Syros, Cilicas, vel alios transmarinos quam Occidentales dictum credatur. Nostram tamen conjecturam prudentis lectoris judicio permittimus.

II. Hæc Græce primum vulgata fuit anno 1611, curante Davide Hæschelio, Augustano, qui eam Latine reddidit et notis illustravit, unde eam mutuati sunt Parisienses editores. At cum codices quibus est usus Hæschelius mendis pene infinitis respersi, et nonnunquam mutili fuerint, imperfectam omnino edidit : qui si Evagrii versionem consulisset, multa loca restituere potuisset, multa perpurpare. Licuit certe nobis per manuscriptorum copiam et præstantiam, emaculatam vulgare. Atque Evagrii versionem una cudendam duximus, quæ scilicet utpote Græcis Athanasii ætate suppar, permagni est ad Græca restauranda asserendaque momenti. Eum itidem cum manuscriptorum et quidem antiquissimorum, tum veterum editorum ope fidei pristina restituere conati sumus. Edita illa fuit sub ipsis typographiæ incunabulis a Mombritio, ac deinde omnibus pene cæsis Vitæ sanctorum collectionibus inserta, accuratius demum a Rosweido, et postea a Bollandi publicata est.

III. Esse autem germanum Athanasii fetum nulla est dubitandi causa, nec esset quod in eo probando diuisius immoraremur, nisi novatorum conatibus obsistendum foret, qui id contendunt, id pugnant, ut opus hoc egregium Athanasio abjudicent : imo in ejus auctorem gravia proferunt maledicta, insulsum scilicet hominem vocantes, insignis mendacii, insignis scorti auctorem. Nimirum, facilius multo ipsis est conviciis oppugnare quam argumentis. Futilia prorsus sunt quæ hactenus immisere tela, ac licet jamdiu fracta, jamdiu quassata fuerint, non cessant in dies ipsa contorquere. Quæ denuo depellere non pigebit, cum veterum Patrum testimonia attulerimus.

¶ I. Atque ut initium ab ipso Athanasio ducatur, ait sanctus doctor infra, ὅτι δὲ ἀπεδήμει, καὶ προσπέ-

πομην αὐτόν, ὡς ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν, ὁπισθέν τις ἔδρα γυνή· « Μείνον, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἡ θυγάτηρ μου δεινῶς ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐνοχλεῖται· μείνον, παρακαλῶ, μὴ κἀγὼ κινδυνεύσω πρέχουσα. » Εἶτα ἀκούσας ὁ γέρον, καὶ ἀξιώθεις παρ' ἡμῶν, θέλων ἔμεινεν, etc. Cum autem discederet (Alexandria) nosque illum honoris causa comitaremur, ubi ad portam pervenimus, retro mulier clamabat : « Maneto, homo Dei, filia mea graviter a dæmone vexatur : maneto, quæso, ne mihi quoque currenti sit periculum. » Tum his senex auditis, nobisque rogantibus libens substitit. *Ubi planum est ipsum Athanasium hujus Vitæ scriptorem de se loqui. Neque vero est quod dicatur, alium esse qui fraude quadam, Athanasii personam præ se ferat. Nam hæc ipsa verba in Evagrii versione reperiantur, quæ vel ipso Athanasii tempore, vel non multis post ejus obitum annis concinnata fuit. Neque vero puto ausuros novatores, quantalibet cura huic operi vobelas maculam aspergere conentur, dicere ipsis Athanasii temporibus, vel haud diu post ejus obitum, falsum Athanasium Vitæ Antonii scriptorem exortum esse ; cujus opus, Vitam a vero Athanasio scriptam ita obscurarit, ut nemine obistente hæc admissa sit ab omnibus, Athanasiana vero neglecta haud diu postea interierit.*

2. *Gregorius Nazianzenus, orat. 21, haud longe ab initio : Πάντα μέντοι τὰ ἐκείνου (τοῦ Ἀθανασίου) λέγειν τε καὶ θαυμάζειν, μακρότερον ἂν εἴη τυχόν, ἢ κατὰ τὴν παρούσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου, καὶ ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας· ἃ καὶ ἰδίᾳ παραδοῦναι γραφῇ παιδευμά τε καὶ ἥδυσμα τοῖς εἰς ὕστερον εὐχῆς ἔργον ἐμοὶ ὡσπερ ὄν ἐκείνος Ἀντωνίου τοῦ θελοῦ βίον συνέγραψε, τοῦ μοναχικοῦ βίου νομοθεσίαν ἐν πλάσματι διηγῆσεως. Atque totam quidem (Athanasii) vitam sermone et admiratione prosequi longius fortasse fuerit, quam orationis hujuscæ institutum ferat ; atque historię opus fuerit, non encomii : quam 627 etiam, ut posteris documento atque oblectationi futuram, proprio scripto mandare cum primis optarem : quemadmodum ipse dicti Antonii Vitam conscripsit, et vitæ monasticæ leges narrationis specie tradidit. Vitam igitur Antonii scripsit Athanasius, quæ vitæ monasticæ norma erat : quod huic apprime convenit.*

3. *Hieronymus, De scriptoribus ecclesiasticis, cap. 125 : Evagrius Antiochiæ episcopus, acris ac ferventis ingenii, cum adhuc esset presbyter, diversarum hypoteseon tractatus mihi legit, quos necdum edidit. Vitam quoque beati Antonii de Græco Athanasii in sermonem nostrum transtulit. Hujus Evagrii versio sæpissime cusa fuit. Habeturque Evagrii nomine in codicibus omnibus. Ipseque Hieronymus prologum ejus, tacito Evagrii nomine, epistolæ ad Pammachium inseruit. Cum autem Evagrius in codicibus editisque presbyter dicatur, necesse est hanc scripserit antequam crearetur episcopus, id est ante annum 368 ; nam anno 368 in episcopatum Antiochenum promotus fuit. Quod si Innocentius, ad quem prologum suum nuncupat, is ipse sit qui anno circiter 369 obiit, quod vere simile nobis videtur, aliquot ante obitum Athanasii annis hæc interpretatio Latina ab Evagrione edita fuerit. Quamobrem cum vel vivente Athanasio, vel pauculis ab ejus morte annis suam versionem concinnarit Evagrius, ipsa sane luce lucidius fuerit, ut germanam habemus Evagrii versionem ex Græco Athanasii adornatam, ita habere ipsam Athanasii Græcam, quæ huic ita convenit, ut ne interpolatam quidem utramlibet suspicari liceat. Huic argumento qua ratione occurrere possint neoterici, intelligere nequimus : nisi forte dicant Græcum falsificum cum Latino conspirasse, aut saltem eodem animo id facinoris admisisse ; ut ille nomine Athanasii in Oriente Vitam Antonii conscriberet, hic in Occidente Evagrii nomine ejus versionem adornaret : quibus ita res ex voto cesserit, ut falsis scriptis vera obruerint, et obliterarint. Hæc quantumvis absurda fortassis usurpabunt, qui multo futilliora objecere.*

4. *Eodem ille libro, cap. 87 : Fertur, ait, Athanasii historia, Antonii monachi Vitam continens. Et cap. 88 : Antonius monachus, cujus Vitam Athanasius Alexandrinæ urbis episcopus, insigni volumine prosecutus est.*

5. *Sancti Ephremi insignis exstat locus, in illud, Attende tibi ipsi : quem longiusculum licet huc referre visum est. Cujusmodi sanctus Antonius exstitit, quemadmodum et sanctus Athanasius episcopus meminit in Vita quam de eo conscripsit. Nam multa exercitatione, eaque incitatore ac vehementiore est usus. Jejunabat enim semper, indumentumque gerebat, interius quidem cilicium, exterius autem pelliceum, idque ad mortem usque servavit ; ita ut neque corpus sordium causa aquis ablueret, neque penitus suos pedes lavaret, neque illos unquam omnino, vel aqua tingeret, nisi necessitate cogente. Sed neque quis eum deudaret unquam conspexit, nec prorsus Antonii corpusculum nudum, præterquam cum post mortem sepeliretur, unquam patuit. Rursusque ait : Etsi ista ad illius virtutem parva, ex iis tamen qualis Dei servus fuerit Antonius, considerare et æstimare licet ; quippe qui a juventute ad tantam usque ætatem æqualem semper servabat in exercitatione alacritatem : et neque senectute fractus, delicatioribus utebatur cibus ; neque propter debilitatem corporis immutabat sui indumenti habitum. Aut si forte pedes aqua tingeret, et tamen in omnibus illæsus permanebat : nam etiam oculos illæsos integrosque servabat, recteque cernentes. Et ne singula consectemur ; cunctis qui cibus variis, et lavacris diversisque vestimentis utuntur, ipse multo illustrior apparebat, ac clarior et ad fortitudinem glacrior. Hæc S. Ephremi Athanasia æqualis verba eo retulimus ex integro, quod sint Vitæ Antonii Athanasianæ, ut jam comparet, veluti compendium ; ut nemo sanus non videat fuisse illa ex iis expressa. Quod enim habet Ephrem de victu S. Antonii, de corporis neglectu et maceratione ; hic omnia habentur, et quæ initio attulimus, iisdem verbis num. 47.*

6. *Chrysostomus, homilia 8 in Matth., sub finem*: Εἰ δὲ τις οὐδέποτε ἐπέβη τῶν σκηνῶν ἐκεῖνων, ἐνωεῖτω τὸν μέγρι νῦν ἐν τοῖς ἀπάντων στόμασιν ὄντα, ὃν μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἡ Αἴγυπτος ἤνεγκε, τὸν μακάριον καὶ μέγαν Ἀντώνιον; καὶ λογιζέσθω, ὅτι καὶ οὗτος ἐν ἐκεῖνῃ τῇ χώρᾳ γέγονεν, ἐν ἧ καὶ Φαραὼ ἀλλ' ὄμως οὐδὲν παρεβιάθη, ἀλλὰ καὶ θείας ὀψεως κατηξιώθη· καὶ τοιοῦτον ἐπεδείξατο βίον, οἷον οἱ τοῦ Χριστοῦ νόμοι ζητοῦσιν. Καὶ τοῦτο εἴσεται τις μετὰ ἀκριθείας, ἐντυχὼν τῷ βιβλίῳ τῷ τῆν ἱστορίαν ἔχοντι τῆς ἐκεῖνου ζωῆς, ἐν ᾧ καὶ πολλὴν ὄφεται τὴν προφητείαν, καὶ γὰρ περὶ τῶν τὰ Ἀρείου νοσοῦντων. Si quis vero nondum illa adiit tabernacula, is virum cogitet qui hactenus in omnium ore versatur, quem post apostolos tulit Ægyptus, beatum scilicet et magnum Antonium: memineritque in eadem illum qua Pharao regione existitisse; nihilque tamen hinc accepit detrimenti, imo divina donatus est visione. Atque tale vitæ genus coluit qualem postulant Christi leges. Cuique autem id accurate ediscere in promptu est, legendo scilicet librum in quo vitæ illius historia continetur. Multa quippe prophetico vidit spiritu, in quibus ea sunt quæ de Arianis, etc. *Quæ fusius ibi ille prosequitur: aitque nullum unquam existitisse apud hæreticos hujusmodi virum. Quem autem hic memorat librum, esse Athanasii non est dubium; nam fatentur sectarii, etiam Damasceni tempore existitisse verum Athanasii De Antonii Vita librum, nec vel ipsos puto dicturos, jam falsificum alium edidisse; qui enim tam modico post Athanasium tempore hoc facinus aggressus ille sit, ita ut opus ejus etiam magnos eruditissimosque viros, ipsumque Chrysostomum in errorem deduceret. Porro visio illa de Arianis quam memorat, hoc in opere narratur, cum aliis quæ de prophetico Antonii spiritu habet Chrysostomus; quæ tamen adversarii in Athanasio opere non admittunt.*

7. *Rufinus, l. 1 Hist. eccl. cap. 8*: De virtutibus Antonii, ait, atque institutis et sobrietate mentis, ut in solitudine vitam degens, usus solummodo sit consortio bestiarum, et de dæmonibus crebros agens triumphos, placuerit Deo supra cunctos mortales, utque institutionis suæ præclara usque in hodiernum diem monachis exempla reliquerit, volentem me aliqua exponere, ille libellus exclusit, qui ab Athanasio scriptus, etiam Latino sermone editus est. *Quis non videt memorare Rufinum Vitam quam nunc habemus cum Latina Evagrii versione?*

8. *Augustinus, Confess. lib. viii, cap. 13, præclara habet de Antonio, longiora autem quam 628 ut nunc afferantur: pauca excerpamus*: Stupebamus autem, ait, audientes tam recentem memoria, prope nostris temporibus testatissima mirabilia tua in fide recta et catholica Ecclesia. Omnes mirabamur, et nos quia tam magna erant et ille (Pontitianus) quia inaudita nobis erant, etc. *Et cap. 19*: Surgunt indocti (de Antonio loquens) et cælum rapiunt, et nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamur in carne et sanguine. *Quæ ibi vide lectu sane dignissima. Et cap. 28*: Audieram enim de Antonio, quod ex evangelica lectione cui forte supervenerat, admonitus fuerit, tanquam sibi diceretur, quod legebatur: « Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlis, et veni, sequere me, » et tali oraculo confestim ad te esse conversum. *Quæ ipsissima sunt quæ narrantur num. 2.*

9. *Idem Augustinus in prologo De doctrina Christiana*: Recordentur, ait, se tamen per homines didicisse, vel litteras, nec propterea sibi ab Antonio sancto et perfecto viro Ægyptio monacho insultari debere, qui sine ulla scientia litterarum Scripturas divinas, et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædicatur. *De quo Augustini loco inferius agimus.*

10. *Paulinus, prologo ad Vitam sancti Ambrosii*: Hortaris, ait, venerabilis Pater Augustine, ut sicut beati viri, Athanasius episcopus et Hieronymus presbyter, stylo prosecuti sunt Vitam sanctorum Pauli et Antonii in eremo positorum.

11. *Palladius in Historia Lausiaca, c. 8, de Ammone*: Τούτου θαῦμα διηγήσατο ὁ μακάριος Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, γράψας εἰς τὸν περὶ Ἀντωνίου βίον, ὅτι, παρέρχεσθαι ποτε μέλλων τὸν Λύκον ποταμὸν ἅμα Θεοδώρῳ μαθητῇ αὐτοῦ, εὐλαβεῖτο ἀποδύσασθαι, ἵνα μὴ γυμνὸν ἑαυτὸν ἰδῆ ποτέ· καὶ ἐν τῷ διαπορεῖν αὐτὸν, εἰς τὸ πέραν εὐρέθη τοῦ ποταμοῦ, ὡς ἐν ἐκστάσει περάσας δίχα πορθμοῦ, ὑπὸ ἀγγέλων μετενεχθείς. Rem miram de illo narravit Athanasius episcopus, Vitam conscribens Antonii, quod cum transiturus esset Lycum fluvium cum Theodoro discipulo suo, verereturque vestimenta exuere, ne sese nudum conspiceret: cum anxius esset, sese trans fluvium reperisse, quasi in exstasi absque scapha trajecisset, translatus ab angelis. *Quam historiam habes in hoc opere.*

12. *Socrates, libro 1, cap. 21*: Ὅμοιος δὲ ἦν ἐπὶ τῶν αὐτῶν χρόνων καὶ ὁ μοναχὸς Ἀντώνιος ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Αἰγύπτου, ὡς φανερῶς τοῖς δαίμοσιν ἀντεπάλαιεν, ἐφευρίσκων τε ἀπλῶς τὰς τέχνας αὐτῶν καὶ τοὺς θελοῦς, καὶ ὅπως πολλὰ ἐποίει τεράστια, περιττὸν λέγειν ἤμας· ἐφασκε γὰρ Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, μονόβιβλον εἰς τὸν αὐτοῦ βίον ἐκθέμενος. Qualis in solitudine Ægypti fuerit iisdem temporibus Antonius monachus, qui cum dæmonibus palam dimicavit, astus eorum atque insidias omnes deprehendens; et ut multa prodigia ac miracula ediderit, superfluum mihi videtur commemorare. Athanasius quippe Alexandriæ episcopus jamdiu librum unum de vita illius conscripsit. *Idem de Ammone loquens monacho, ait*, Τούτου τοῦ Ἀμμοῦν τὴν ψυχὴν μετὰ θάνατον ἀναλαβανομένην ὑπὸ ἀγγέλων ὁ κατ' αὐτὸν βιώσας Ἀντώνιος θεάσατο, ὡς φησὶν ἐν τῷ Βίῳ αὐτοῦ ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος. Hujus

Ammunis animam post obitum ab angelis efferri, Antonius, qui iisdem vivebat temporibus, vidit; sicut in ejus Vita narrat Athanasius Alexandrinus episcopus.

Sozomenus libro 1, cap. 13, Vitæ Antonii compendium adornat ex hoc haud dubie libro excerptum, ubi non modo res, sed etiam integræ sententiæ hinc depromuntur, ut quisque videat: quod autem quædam ibi enarrantur quæ nusquam comparent apud Athanasium, quid mirum, cum testatur, ipse se minimam gestorum Antonii partem narraturum: horteturque monachos ut sciscitentur a multis, ac certo sciant se nunquam omnia illius memoranda gesta audituros?

14. *Auctor Vitæ sancti Pachomii sub initium: Τοῦ γὰρ ἀσκητικωτάτου καὶ ἀληθῶς ἐναρέτου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοιοῦτος ἦν ὁ βίος, ὡς ὁ τοῦ μεγάλου Ἡλίου, καὶ Ἐλισσαίου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καθὼς καὶ ἐγγράφως μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ μετὰ τὴν τελευταίαν ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ τὴν αὐτὴν διαγωγὴν ὁμοῦ δηλώσας τοῦ ἀγίου Πατρὸς Ἀμοῦν, ἀρχιμονάζοντος ἐν τῷ ὄρει τῆς Νιτρίας ἀδελφῶν, καὶ σὺν αὐτῷ Θεοδώρου. Præclari etenim ascetæ, et vere virtutibus eximii Patris nostri Antonii, talis vita fuit qualis magni Eliæ, Elisæi et Joannis Baptistæ, ut in ejus Vita post mortem ipsius scripta testatur sanctissimus archiepiscopus Athanasius: ubi de vita item Ammunis agit monachorum præfecti in monte Nitriæ. nec non de Theodoro.*

15. *Joannes Damascenus, orat. 1 De imaginibus: Quemadmodum, ait, scimus beatum Athanasium sanctorum reliquias non in urnis collocandas, sed humi condendas, eo consilio censuisse, ut absurdum Ægyptiorum morem abrogaret, qui mortuos suos non sub terra condebant, sed in lectulis et scimpodiis collocabant. Et in Historia Barlaami et Josaphati, c. 37: Ac denique ingentem in ipsius animo, quemadmodum quodam loco de magno Antonio proditum est, cogitationum pulverem commovebat. Prior locus legitur sub finem. Alter ipsis verbis num. 5.*

IV. *Plura proferrî possent Patrum loca, sed plusquam satis hæc sunt. Equodnam Athanasii opus germanum fuerit, si spurium istud concedatur: cujus auctoritas tot Patrum, et quidem multorum Athanasio æqualium testimonio firmatur? Et quod omnem dimoveat suspicionem adest Evagrii versio, quam vel superstitie, vel haud diu mortuo Athanasio, constat esse scriptam. Adversariorum argumentis plane levissimis jam occurramus.*

Aiunt esse commentum insulsi hominis qui insigne mendacium, insigne scortum ediderit: ad quæ et similia Sculteti atque Riveti maledicta hoc unum reponemus. Longe aliter sensit omnes qui ab Athanasii tempore exstiterunt Patres, atque ea hic legi Christianæ et monasticæ vitæ documenta, quæ prudens Christianus, nedum aspernetur, ut præclara vitæ instituendæ præcepta amplecti debeat.

Non haberi item dicunt monasticæ vitæ leges, quas Nazianzenus scribit Athanasium sub narrationis prætextu voluisse promulgare. Sed Nazianzenus loco superius a nobis allato id solum innuit, Antonii Vitam ab Athanasio scriptam monasticæ vitæ normam esse, quod sane huic optime convenire nulli non conspicuum est.

Narrant etiam alii, ait Rivetus, Antonium causidicum fuisse et valde doctum. At commentitius **629** auctor iste dicit eum indoctum fuisse et litterarum imperitum. Id quidem verum est Augustini temporibus jactatum fuisse. Antonium illum sine ulla scientia litterarum Scripturas divinas et memoriter audiendæ tenuisse et prudenter cogitando intellexisse. Simile etiam quid prædicatum fuisse de servo barbaro Christiano; sed quantum his narrationibus fidei tribuerit Augustinus, ex eo patet quod subjicit *De doctrina Christiana*, l. 1, in prologo: « At si hæc quidem falsa arbitretur, non ago pugnaciter. » Quod sane non dixisset si Athanasium ejus narrationis non habuisset auctorem. *Hæc Rivetus, quam bona fide, hinc ediscit. Postquam de Antonio quæ supra attulimus et notat hic Rivetus, narravit Augustinus, subdit: Aut ab illo servo barbaro Christiano, de quo a gravissimis fideque dignissimis viris nuper accepimus: qui litteras quoque ipsas nullo docente homine, etc. Et post hanc historiam subjicit: At si hæc quispiam falsa arbitretur, non ago pugnaciter. Cum dicit se hanc postremam historiam a gravissimis fideque dignissimis viris accepisse, totum Riveti evertit ratiocinium; quod cum probe adverterit Rivetus, illa verba callide prætermisit. Nam si, ut perperam pugnat Rivetus, ideo ait Augustinus: At si quisquam falsa arbitretur, non ago pugnaciter, quod parum fidei his narrationibus tribueret, nihil repugnat Athanasianæ historiæ non habuisse fidem, qui item historiæ a gravissimis fideque dignissimis viris traditæ parum fidei tribuerit. Sed revera nec Athanasio nec aliis illis fide dignissimis viris fidem ut deroget Augustinus illa dicit: sed, ut patet, contentionis vitandæ studio. Alioquin cur fide dignissimos vocasset, an ut postea se eorum dictis parum fidei habere testificaretur? At vero non hoc solum in loco id Augustinus ait; sed etiam Confessionum lib. VIII, c. 19, ubi de Antonio loquens ait: Surgunt indocti, etc., quæ vide superius.*

Quod vero aiunt Hospiniani aliique Antonium causidicum fuisse et valde doctum: hoc, ut advertit Rosæidus, ex Suida expiscatus ille est. Ad ipsum Suidam, brevitatis causa, lectorem remittimus: ibi enim protinus quivis perspiciet ovanta sit inter Antonium illum et nostrum discrepantia. Mirum sane postquam Hospiniani commentum detectum fuerat, ab omnibus tamen qui illius fuere sententiæ usurpatum postea fuisse:

cum maxime falsorum deorum cultor feratur in Suida Antonius. Sed, etsi Christianus esset, an liceret quemvis obvium Antonium, istum esse affirmare?

Piget sane tricis hujusmodi tempus terere, utque brevi complectamur dicimus multa levissima a Riveto objici, ut quod ait de responso ad philosophos Antonium irridentes, digno sane magni Antonii; quod, ut ridiculum exhibeat, detrunct Rivetus, uti cuique videre licet.

Aliud offert idem de pallio, quod Antonius in extremis agens Athanasio, a quo acceperat dedit. Nam ut vult Rivetus, cum pallium ab Athanasio sibi datum pro Pauli corpore humando tradiderit, non potuit illud ipsum Athanasio restituere. Quod quam futile sit ut videas, nota Antonium quindecim ante mortem annos Paulo pallium attulisse ab Athanasio sibi datum. Quid autem vetat ut post hæc aliud ab Athanasio pallium acceperit?

Ait autem ibidem nihil hic haberi de Paulo quicum Antonius collocutus est: quod nunquam putat ab Athanasio omittendum fuisse. Sed cum Hieronymus, qui hanc narrat historiam, dicat illam se scribere quia omissa fuerit, ab Athanasio certe fuit omissa, cujus haud dubie scripta legerat Hieronymus. Et alioqui Athanasius, ut dictum est, se testatur minimam partem Antonii gestorum narrasse. Quod satis sit ad omnia alia ex omissis petita, depellenda argumenta. Exstant sane permulta alia Antonii vitam spectantia, quæ hic minime leguntur, quæque Bollandus ex variis collecta scriptoribus, ad calcem Vitæ Antonii apposuit.

Quod corporeos faciat dæmones Antonius, ut vult Rivetus, minime constat: ait solum illè dæmones levibus uti corporibus. Etiam si corporeos faceret, quid hinc colligatur? multi namque Patres ante definitam rempta tradidere. Et alioqui an si qua in Patribus de doctrina difficultas occurrat, statim vobiscum suspicio? Quot exstant talia?

Res non est difficilis remanere in statu innocentiae qua conditi sumus, ut ait Antonius, dum adsit Dei gratia, quam perperam Rivetus vult excludi ab Antonio: cum ne verbum quidem ejusmodi usquam in hoc libro compareat. Quinimo sæpe ac liquidissime innuit Antonius, omnia nobis bona, dæmonum lapsum, victoriam de tentationibus reportatam e Domino provenire.

Demum ait Rivetus: Verus Athanasius, in Epistola ad solitarios, narrat, Blacii femur proficiscentis ad primam mansionem, equum cui insidebat cervicibus retortis, ita momordisse, atque ex dorso excussum humi affixisse, ut intra triduum proximum perierit. Auctor vero Vitæ Antonii equum quo Nestorius præses vehetatur morsu repentino Blacium decussisse in terram, ac sic in eum inhiantem femora ejus lacerasse et corrosisse, ut statim relatus in civitatem post triduum mortuus sit. Hæc varietas verum Athanasium a fletitio evidenter distinguit. Leve illud; nam primo equus qui Balacium male accepit, utrobique Balacii dicitur, scilicet supra pag. 278 et infra in hoc opere. Superius autem legitur, ἐπιστραφείς ὁ ἵππος, conversus equus, quin dicatur, fueritne ille equus quo insidebat Balacius, an alius qui item suus esset. Ut detur tamen esse aliquam discrepantiam, quoties fit ut historias quas dudum narravimus, accuratius postea ediscamus. Si hoc argumentum aliquantii pretii esset, Epistolam ad monachos potius peteret quam Vitam Antonii. Nam certissimum licet sit priorem Athanasii esse, nequaquam illa tot veterum testimoniiis, tot argumentis nititur. Nec defuere viri doctrina conspicui, qui putarint non ab ipso Athanasio, sed ejus jussu ab aliqua scriptam illam fuisse: quia scilicet nunquam putant in prima personâ singulari locutum ibi Athanasium, quod tamen minus verum est. Nam aliquoties in persona Athanasii loquitur ibidem. Nec minimum dubii est esse ipsius Athanasii, qui etiam se testatur in Epistola ad Scrapionem, ejusmodi litteras ad monachos misisse.

V. Scriptor nuperus, superioribus denuo ullatis argumentis, novum hoc profert, Socratem scilicet et Sozomenum dicere, quod historia feratur de Amnone in cælum elato, quin memorent eam ab Athanasio narrari, unde sequitur hanc Antonii Vitam in qua narratur hæc historia, eam non esse quæ ab Athanasio scripta est. Hæc quam consequenter judicent eruditi, sed oscitanter admodum scriptor iste ait, non dicere Socratem eam ipsam haberi apud Athanasium. Nam post allatam eam historiam ait: Quemadmodum in Vita Antonii S. Athanasius archiepiscopus Alexandrinus, etc.; 630 ante Socratem vero Palladius idipsum ex Athanasio refert. Utriusque locum vide supra.

VI. Restat ut unum levemus quorundam scrupulum, qui ægre tot visis, tot prodigiis, tot dæmonum phantasiis et portentis, quot in hac Vita leguntur, habent fidem. Sed hac in re tria cum primis cogitanda sunt: 1º Quidquid sit de visis illis et dæmonum phantasiis, an vera scilicet sint, necne; ex Chrysostomi, Rufini, Augustini et Socratis testimoniis superius allatis, compertum est, res ejusmodi multas in Vita Antonii ab Athanasio scripta fuisse recensitas, quare nullius id momenti est ad eam Athanasio abjudicandam. 2º Liceat non tenere cuique visa et dæmonum spectra loquenti credendum sit, cum maxime multi fabulis ejusmodi recensendis gaudeant, temerarium prorsus foret sine delectu omnia explodere, cum potissimum ejusmodi plurima in Evangelio legamus, dæmonum scilicet legiones unicum aliquando hominem, aliquando porcorum bina milia invadentes, diabolumque videamus ad Jesum accedentem formæ (ut putant fere omnes) humana: cum prænuntiariis item Dominus fore ut qui crederent in eum, in nomine ejus dæmonia ejicerent, aliaque prodigia,

etiam majora, quam ipse, ederent: cum apud omnes ferme Patres etiam gravissimos eruditissimosque paria enarrentur. Unde non prudentis esset res ejusmodi, solum quia sunt præter consuetudinem, nulla habita narrantium ratione, inter aniles fabulas computare. 3° Quæ hic de dæmonum phantasiis leguntur, eadem ipsa iisdem fere verbis expressa habentur in Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ sub initium: ubi bene multa reperies istis adeo similia, ut eandem facile Athanasii manum agnoscas.

VII. Evagrii versionem quod spectat, usque adeo libera est, ut sæpenumero verborum Athanasii nihil pensi habuisse videatur, imo ab ejus scopo frequentissime aberrat, soletque brevius Athanasianum exprimere, quam in Græcis enarrentur. Quæ causa nobis fuit ut versionem e regione Græci textus quæ ipsi omnino responderet adornarem, Evagrii versione ad inum paginæ posita. Innocentium porro ad quem nuncupat prologum suum Evagrius, opinamur cum Rosweido eum esse, de quo Hieronymus epist. 41 ad Rufinum: Innocentium enim, partem animæ meæ, repentinus febrium ardor abstraxit. Nunc uno ex toto mihi lumine Evagrio nostro fruor; cui ego semper infirmus ad laborem cumulus accessi. Cujus mors cum anno 369 vel 370 contigerit, sequitur haud diu post scriptam Græcæ Antonii Vitam, Latine versam Athanasio superstiti fuisse.

VIII. Cum Bollando autem existimamus ejus interpretationem adornasse Evagrium cum in Italia esset: nimirum Italiam Evagrius cum Eusebio Vercellensi petierat circa annum 362, isthinc reversus est cum Hieronymo et Innocentio post Eusebii Vercellensis obitum, anno circiter 369 vel 370. Innocentius vero itineris socius, cui versionem suam nuncupat, in ipso ad Syriam adventu obiit, ut Hieronymus indicat epistola 41 ad Rufinum. Quare non potuit post reditum eam versionem adornare, atque ad Innocentium inscribere. Quod autem suspicatur Bollandus, Evagrium forte Alexandriam cum Eusebio Vercellensi commigrasse, atque illic Antonii Vitam ab Athanasio Græcæ accepisse; id sane fieri omnino non potuisse arbitramur. Nam præterquam quod non sat diu Athanasio fuisse tunc videtur ad eam conscribendam, quippe qui nuperrime ab exsilio remigrasset, et gravissimis tunc Ecclesiæ necessitatibus detineretur, ait ipse in prologo ad Vitam Antonii, rogantibus monachis id operis aggressum se urgeri a tabellario, qui Athanasii opusculum (jussu haud dubie monachorum) delaturus erat, quod scilicet ad finem vergeret navigandi tempestas. At cum Eusebius Vercellensis Alexandria sit profectus circa Augustum mensem, nondum Athanasius opus suum conscripsisse, et tunc Evagrio tradidisse potuit. Quare putamus data Ecclesiæ Athanasioque summa pace anno circiter 365 hoc opusculum ab Athanasio editum in Italiam transmissum, atque illic postea ab Evagrio Latine versum fuisse.

IX. Hanc autem versionem ab Hieronymo fuisse adornatam putavit post alios quosdam Baronius; hinc deceptus quod in epistola 101 ad Pammachium Hieronymus prologum Evagrii referens, tacito Evagrii nomine, hæc dicat: Qualis super hoc genere præfatiuncula sit, in libro quo beati Antonii Vita describitur, ipsius lectione cognosce: « Ex alia in aliam, » etc., ut infra, sub finem legitur: qui beatum Antonium te petente transposui. Quod de se dixisse Hieronymum male putavit Baronius: cujus lapsus jam nemini non liquet: quare non est quod in his diutius immoremur.

X. Cæterum ordinem temporis sedulo servat hoc in libro Athanasius quod a viris eruditione conspicuis minime animadversum erroris illis causa fuit. Curavimus nos singula gesta suis temporibus ascribere, annis quam accuratius potuimus ad marginem notatis.

PROLOGUS EVAGRII IN VITAM SANCTI ANTONII.

Presbyter Evagrius Innocentio charissimo filio in Domino salutem (18).

Ex alia in aliam linguam ad verbum expressa translatio sensus operit (19), et veluti læto gramine satæ strangulat. Dum enim casibus et figuris servit oratio, quod (20) brevi poterat indicare sermone, longo ambitu circumacta vix explicat (21). Hoc igitur ego vitans, Vitam beati Antonii, te petente, ita transposui, ut nihil desit ex sensu, cum aliquid desit ex verbis. Alii syllabas aucupentur et litteras, tu quære sententiam.

(18) Colbertinus, Sancti Germani codex, Gemmeticensis 2, Presbyter Evagrius carino (German. addit charissimo) filio. Nimirum cum esset scriptum in quibusdam codicibus, carmo pro charissimo, ex carino demum carino factum fuit.

(19) Hieronymus ad Pammachium, sensum. Ibid. Colb. solus, aperit. Mox omnes manuscripti et Hieronym., læto gramine. Editi, lætum gramen.

(20) German., breviter. Mox Gemmeticensis 1 et

2, et Hieronym., indicare, alii omnes, indicari.

(21) Hieronymus: Hoc igitur ego vitans qui beatum Antonium te petente transposui. Et sic etiam Colb. Gemm. 2 et Germ., qui tamen pro qui, habent ita, melius. Gemmet. 1, Igitur ego Vitam beati Antonii, ita te petente, transposui. Editi: Hoc igitur ego vitans, Vitam beati Antonii, te petente, ita transposui. Mox Gemmet. 1 et Colb., syllabis occupentur et litteris. Ibid. Germ. et Gemmet. 2, quæris.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΑΛΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΞΕΝΗ ΜΟΝΑΧΟΥΣ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (1).

VITA ET CONVERSATIO

S. P. N. ANTONII

SCRIPTA MISSAQUE AD MONACHOS IN PEREGRINA REGIONE VERSANTES, A SANCTO PATRE NOSTRO
ATHANASIO EPISCOPO ALEXANDRIÆ.

SYNOPSIS.

Proœmium.

- 1-2. Nascitur Antonius anno 251.
- 3-4. Monasticæ vitæ nomen dat anno circiter 271.
- 5-6. A dæmonibus vexatur.
7. Ejus vitæ institutum.
- 8-10. Ad sepulera se confert. Ejus cum dæmonibus pugnæ.
11. Annorum prope 55 eremum adit, anno circiter 285. Discum aureum et argenti massam invenit.
- 12-13. In castellum desertum ingreditur, anno circiter 285. Ejus cum dæmonibus certamina. Signi [crucis usus.
- 14-15. Anno circiter 303, cum 55 prope annos natus esset, a castello egreditur. Monasteria in montibus construi cepit eodem circiter tempore.
- 16-43. Oratio Antonii ad monachos ex Ægyptiaca lingua versa.
44. Monasteriorum Antonii status.
45. Secedit in monasterium suum.
46. Anno 310 Alexandriam petit martyrii cupidus.
47. Aspera ejus vitæ ratio.
48. Puellam a dæmone liberat.
- 49-50. Ad montem interioris solitudinis se confert.
- 51-54. Ejus pugnæ adversus dæmones.
- 55, 56. Antonii monita.
57. Fronto palatinus curatur.
58. Virgo quædam sanatur. De Paphnutio monacho et confessore.
59. Frater quidam siti extinguitur.
60. Antonius videt Ammonis monachi animam in cælum efferri.
- 61-62. Antonius Polycratiam curat virginem.
63. Adolescentem a morte liberat.
64. Item alium.
65. Visio Antonii.
66. Animæ justorum post mortem in cælum feruntur.
67. Antonius honorat episcopos et clericos.
68. Hæreticos odio habet.
- 69-70. Alexandriam petit rogatu episcoporum ut Arianos confutet, quod gestum ab anno 326 ad 335.
71. Remigrantem Athanasius comitatur usque ad portam.
- 72-79. Antonii colloquia cum philosophis.
80. Virtute signi crucis Antonius dæmoniacos liberat.
81. Constantinus imp. et filii ejus scribunt ad Antonium.
82. Visio Antonii anno 339 de ecclesiarum direptione ab Arianis postmodum facta anno 341
- 83-84. Non jussu sanat Antonius, sed orando Christumque nominando.
85. Antonii ad quemdam ducem lepida responsio.
86. Antonius Balacio mortem prænuntiat quæ ipsi accidit.
- 87-88. Antonii monita.
- 89-90. Postrema Antonii oratio ad monachos in exteriore monte, cum esset 103 circiter annorum
91. In morbum incidit.
92. Mors Antonii anno 336, 17 Januarii, ut putatur, de qua re etiam in *Vita Athanasii*.

(1) Sic titulus apud Hœschelium, in *Regio et Jesuit.* Edit. vero Paris., *Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου προσέμιον πρὸς τοὺς ἐν ξένη μοναχούς.* In Colbertin. 1 et 2, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Πατρὸς*

ἡμῶν καὶ καθηγητοῦ τῆς ἐρήμου Ἀντωνίου, συγγραφεὶς παρὰ Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Vide quæ de illo, τοὺς ἐν τῇ ξένη, diximus in *Monito.*

IΠΟΟΙΜΙΟΝ.

'Αγαθὴν ἐμιλλαν ἐνεστήσατε πρὸς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ μοναχοὺς, ἧτοι παρισωθῆναι, ἢ καὶ υπερβάλλεσθαι τούτους προελόμενοι τῇ κατ' ἀρετὴν ὑμῶν ἀσκήσει. Καὶ γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν (2) λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τῶν μοναχῶν ὄνομα πολιτεύεται. Ταύτην μὲν οὖν τὴν πρόθεσιν δικαίως ἂν τις ἐπαινέσειε, καὶ εὐχομένῳ ὑμῶν (3), ὁ Θεὸς τελειώσειεν· ἐπειδὴ δὲ ἀπητήσατε καὶ παρ' ἐμοῦ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου, μαθεῖν θέλοντες ὅπως τε ἤρξατο τῆς ἀσκήσεως, καὶ τίς ἦν πρὸ ταύτης, καὶ ὅποιον ἔσχε τοῦ βίου τὸ τέλος, καὶ εἰ (4) ἀληθῆ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενά ἐστιν, ἵνα καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου ζῆλον ἑαυτοὺς ἀγάγητε· μετὰ πολλῆς προθυμίας ἐδεξάμην τὸ παρ' ὑμῶν ἐπίταγμα. Κάμοι γὰρ μέγα κέρδος ὠφελείας ἐστὶ καὶ τὸ μόνον Ἀντωνίου μνημονεύειν. Οἶδα δέ, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες, μετὰ τοῦ θαυμάσαι τὸν ἀνθρωπον, θελήσετε καὶ ζηλωταὶ τὴν ἐκείνου πρόθεσιν· ἐστὶ γὰρ μοναχοῖς ἱκανὸς χαρακτήρ πρὸς ἔσχησιν ὁ Ἀντωνίου βίος. Οἷς μὲν (5) οὖν ἤκούσατε περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀπαγγειλάντων, μὴ ἀπιστήσητε, ὀλίγα δὲ μᾶλλον ἀκηχοῦναι παρ' αὐτῶν νομίζετε· πάντως γὰρ κάκεινοι μόγις (6) τὸσαῦτα διηγήσαντο. Ἐπεὶ καὶ γὰρ, προτραπείς παρ' ὑμῶν, ὅσα ἂν διὰ τῆς ἐπιστολῆς σημανῶ, ὀλίγα τῶν ἐκείνου μνημονεύσας ἐπιστείλω· καὶ ὑμεῖς δὲ μὴ παύσησθε τοὺς ἐνθένδε πλέοντας ἐρωτᾶν. Ἴσως γὰρ, ἐκάστου λέγοντος ὅπερ οἶδε, μόγις ἐπαξίως ἢ περὶ ἐκείνου γένηται διήγησις. Ἐβουλόμην γὰρ οὖν, δεξάμενος ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν, μετα-

A

PROCEMIUM.

631 Bonum cum Ægyptiis monachis iniistis certamen, cum eos virtutis exercitatione, vel æquare vel etiam superare constituistis. Nam apud vos etiam demum sunt monasteria, jam monachorum nomen celebratur. Hoc itaque propositum jure quis laudaverit, vobisque precantibus, ipsum Deus perficere velit. Cum autem de vitæ instituto sancti Antonii me rogaveritis, cupientes ediscere quam ratione hoc exercitationis genus aggressus ille sit, quis antea exstiterit, quis fuerit vitæ ejus exitus, verane sint quæ de illo dicuntur, ut ad eum imitandum vos conferatis; multa cum alacritate mandatum suscepti vestrum. Magnum quippe mihi lucrum vel ex sola Antonii memoria obvenit. Novi certe futurum esse, ut vos, postquam his auditis hominem admirati fueritis, ejus propositum imitari peroptetis. Aptæ quippe forma ad exercitationem monachis est Antonii vita. Ne igitur narrantibus de Antonio fidem derogate, imo pauca vos audisse existimate: vix enim illi potuere tot tantasque res vobis renuntiare. Etenim ego, **632** rogantibus vobis, quantacunque per epistolam misero, nonnisi pauca vobis ex gestis illius enarrabo; quare ne desinatit homines hinc ad vos navigantes percontari. Fortasse enim singulis quæ nota sibi sunt indicantibus, vix pro merito illius digna fuerit narratio. Litteris itaque vestris acceptis, volebam quosdam monachos accersere, ex iis maxime qui frequentius illum adibant: ut ab

VERSIO EVAGRII.

S. Athanasii episcopi Alexandrini præfatio.

Athanasius episcopus ad peregrinos fratres.

Optimum, fratres, iniistis certamen, aut æquare Ægypti monachos (7), aut superare nitentes virtutis instantia. Etenim apud vos jam plurima (8) sunt monasteria: monachorum quoque nomen est celebre: et hanc voluntatem vestram juste quisque mirabitur: orantibusque vobis optatum Deus tribuet effectum. Quoniam igitur exegistis a me, ut vobis scriberem de conversatione beati Antonii, volentibus discere, quemadmodum cœperit, quive (9) fuerit ante sanctum propositum, qualem etiam habuerit terminum vitæ, et si vera sint ea, quæ de ipso fama dispersit, ut ad ejus æmulationem atque exemplum vos instituere (10) possitis: magna cum letitia suscepti vestræ charitatis imperium. Etenim mihi ingens lucrum est atque utilitas hoc ipsum, quod recordor Antonii: et vos cum admiratione audientes, scio ejus propositum cupere sectari: perfecta siquidem est ad virtutem via (11). Antonium scire quis fuerit. Ergo ut breviter dicam, et omnibus, quæ de eo referentium sermo jactavit (12), credite, et minima vos existimate (13) audisse de maximis: quia non ambigo, nec eos omnia potuisse cognoscere, cum et ego rogatus a vobis, quanta-

(2) Sic Regius 1 et Jesuit. Editi et alii, γὰρ παρ' ὑμῖν, omisso καὶ. Mox Regius 2, Colb. 2, ὄνομα, ut legit Evagrius. Alii et editi, σχῆμα.

(3) Colb. 2, ἡμῖν. Infra idem cum Regio 2, μακαρίου. Editi et alii, ἀγίου. Quod ait Athanasius paulo inferius, se narraturum qualis fuerit vitæ exitus Antonii, liquido confutat eos qui aiunt Athanasium, vivente Antonio, ejus conscripsisse vitam. Et sane mortem ejus fuisse narrat sub sinem.

(4) Regius 1, Colb. 2 et Jesuit., et. Alii et editi, ἢ. Quod ait infra, Κάμοι γὰρ μέγα κέρδος ὠφελείας ἐστὶ καὶ τὸ μόνον Ἀντωνίου μνημονεύειν, imitatus videtur ex Xenophonte lib. iv Ἀπομνημονεύμ. p. 790, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκείνου (Σωκράτους) μεμνήσθαι μὴ παρόντος, οὐ μικρὰ ὠφελεῖ τοὺς εἰωθότας τε αὐτῷ συνείναι. Cui haud multum absimile habet Plato in Phædone, p. 58.

(5) Regius 2 et Colb. 3, & μὲν οὖν. Infra Colb. 2, ἀπιστήτε.

(6) Colb. 2 hic et infra, μόλις. Mox idem, ὅσα δ' ἂν.

(7) Sic omnes manuscripti. Editi, æquari Ægypti monachis.

(8) Germ. 2 et Gemmet. 2, plura. Infra Maximin., orantibusque nobis. Mox Gemmet. 2, tribuit effectum. Mox Colb. et Gemmet. 2, exigitis.

(9) Colbertin. et Germ. 2, Quisve. Infra Colb. et Germ. 2, et si vera sunt.

(10) Nos instruere, Germ. 2. Infra Colb., et mihi enim cum Bollando.

(11) Colb., Est ratio ad virtutum viam.

(12) Colb. et Gemmet. 1, quæ de eo referuntur, ut (Gemmet. 1, et) sermo jactavit. Gemmet. 2 et Germ. 2, quæ de eo referendum sermo jactavit.

(13) Colb., minora vos æstimate. Germ. 2, minima credite me audisse de maximis. Gemmet. 2, credite et minima audisse. Infra Germ. 2, exortatus a vobis. Colb. Gemmet. 1 et 2, exhortatus. Mox Germ. 2, per epistolas. Mox Colb., non æqualibus sim meritis ejus. Ibid., ejus deest in Gemmet. 1 et 2.

illis edoctus plura vobis possem transmittere; sed cum ad finem jam vergeret navigandi tempestas, urgeretque tabellarius; ideo quæcumque novi, (sæpe etenim illum vidi:) et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque lavanti manus aquam effudi; hæc vestræ pietati rescribere festinavi: magna que mihi ubique fuit veritatis dicendæ cura; ut ne si quis plura audierit, fidem derogat; sin vero pauciora quam par sit ediderit, virum despiciat.

σας ἀπιστήσῃ, μήτε πάλιν ἐλάττονα (16) τοῦ δέοντος

πέμψασθαι τινας τῶν μοναχῶν, τῶν μάλιστα πυκνότερον εὐθότων πρὸς αὐτὸν παραγίνεσθαι· ὡς ἔν τι (14) πλέον μαθῶν πληρέστερον ὑμῖν ἐπιστεῖλαι· ἐπειδὴ δὲ γὰρ καὶ ὁ καιρὸς τῶν πλωτῶν συνέκλειε, καὶ ὁ γραμματοφόρος ἔσπευδε· διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτὸς τε γινώσκω (πολλάκις γὰρ αὐτὸν ἐώρακα), καὶ ἄμαθεῖν ἠδυνήθην παρ' αὐτοῦ, ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον (15), καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα· πανταχοῦ τῆς ἀληθείας φροντίσας, ἵνα μήτε πλέον τι ἀκούσῃς μαθῶν, καταφρονήσῃ τοῦ ἀνδρός.

1. Antonius genere Ægyptius, nobilibus et amplis facultatibus instructis, iisque Christianis paren-

(17) Ἀντώνιος γένος μὲν ἦν Αἰγύπτιος, εὐγενῶν δὲ γονέων καὶ περισούσιαν αὐτάρχη κεκτημένων, καὶ

VERSIO EVAGRII.

cunq̄ue per Epistolam significavero, non æqualia sim ejus meritis narraturus. Sed et vos, omnes hinc (18) navigantes studiosè percontamini, quo singulis quæ norunt referentibus, congrua dignaque tanti nominis relatio compleatur. Disponebam itaque post lectionem litterarum vestrarum aliquos ad me monachos invitare, et maxime eos qui crebro ad eum ire consueverant: ut plenius aliquid addiscens, munera vobis majora transmitterem. Sed quoniam et navigationis tempora labebantur, et litterarum portitor vehementissime festinabat, ideo ea, quæ et ipse noveram: frequenter (19) enim eum visitavi, et quæ ab eo didici, qui ad præbandam ei aquam non paululum temporis cum eo feci (20), dilectioni vestræ indicare properavi: utrobique curam veritatis habens, et neque plus aliquis audiens, miraculorum congectione non credat, nec rursus meritis ejus inferiora cognoscens, non putet dignum esse miraculo pro tanti nominis viro.

1. (21) Igitur Antonius nobilissimus religiosisque parentibus Ægypti oriundus fuit, tanta suorum (22) nutritus cura, ut nihil aliud præter parentes domumque cognosceret. Et cum jam puer esset, non se litteris erudiri, non ineptis se infantium jungi passus est fabulis: sed omni desiderio (23) flagrans, secundum quod scriptum

(14) Colb. 2, τάχα τί. Mox idem, πληρέστατον. Infra Regius 1, 2, Colb. 2 et Jesuit., γραμματιφόρος. Editi et alii, γραμματοφόρος.

(15) Colb. 1 et 2, Regius 1 et Vatican. cum editis prioribus, παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέαντος, etc., sed in Colb. 2, Regio 2, præterea in manuscript. Vaticano notato 566 ut monuere fratres nostri, item in manuscript. Anglicano cujus lectionem nobis transmisit vir clarissimus et eruditissimus Jacobus Millius, principalis collegii Sancti Edmundi Oxoniensis, sic legitur, παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ, etc.: quæ esse veram lectionem suadent omnes fere Latini manuscripti, ut infra videre licet, et editi pene omnes ante Rosweidum, qui non aliqua manuscripti Latini auctoritate ductus, sed ut Latina Græcis editis aptaret, fecit pro feci reposuit, eumque secutus est Bollandus. At præter tot Græcorum manuscript. omniumque fere Latinorum auctoritatem, Patres Alexandriæ coacti supra p. 102, testes sunt, fuisse Athanasium, ex ascetis unum, quo nomine hic vocatur sæpissime Antonius ejusque discipuli, innuuntque, quod hic præclare testatum habetur, eum in solitudine commemoratum esse. Iis vero qui codices Græcos versare solent, exploratum est, facillime ab amanuensibus pro παρ' αὐτοῦ, scribi παρὰ τοῦ, et vicissim pro παρὰ τοῦ, scribi παρ' αὐτοῦ. Duo exempla superius adnotata hujusce rei fidem faciunt, scilicet p. 592 et 616. Legit librarius quispiam, παρὰ τοῦ, et eoque sequenter posuit, ἀκολουθήσαντος et ἐπιχέαντος. Ad hæc, sane perspicit acutus lector, Athanasium si de alio locutus fuisset dicturum fuisse, παρὰ τινος, potius quam παρὰ τοῦ. Ibidem οὐκ ante ὀλίγον deest in Anglicano. In eodem Anglicano ibidem, similiter in Colbertino secundo et in duobus Vaticanis, ut monuere nostri, legitur κατὰ χεῖρας, in editis et cæteris, κατὰ χεῖρός, minus recte. Ipsum dicitur Elisæo IV Reg. iii, 11, ὃς ἐπέχεεν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας Ἠλίου, quem locum respicit Athanasius.

(16) Regius 2 et Colb. 2, ἐλάττονα. Alii et editi, C Ἐλάττον.

(17) Sozom. ait lib. 1, c. 13, eum vico Κωμᾶ nomine oriundum esse: Scholiastes et Nicephorus addunt, in Heracleote nomo. Infra post Christianῶν, legitur δὲ in Colb. 2.

(18) Colb., hic. Mox omnes manuscripti, percontamini. Infra Gemmet. 2, post lectiones.

(19) Colb., Ideoque ut et ipse noveram indico, frequenter. Gemmet. 1 et 2, Ideo quæ (2, que) et ipse noveram.

(20) Sic omnes editi ante Rosweidum et Bollandum, qui nullius, saltem quem indicaverint, codicis Latini auctoritate nixi, sed Græca vitiata secuti, posuerunt fecit pro feci, quæ postrema lectio habetur in omnibus fere editis antiquioribus, et in codicibus, quos videre licuit, exceptis Gemmet. 1, 2, Germ. 3, tamen habet, sui, et Colb., feceram, eadem ambo sententia. Mox Colb., et ubique curam. Gemmet. 2, ut ubicunque curam. In eodem plus mox deest. Ibidem omnes manuscripti, congectione. Editi, cogitationem. Infra Colb. Germ. 2 et Gemmet. 2, dignum esse miraculum. Gemmet. 1 cum editis, miraculo.

(21) Sic omnes manuscripti. Editi sic incipiunt, Antonius nobilissimus omisso, igitur. Mox editi, parentibus natus, in Ægyptio. Gemmet. 1, 2 et Germ. 2, parentibus, Ægyptio. Colb., parentibus Ægyptii. Gemmet. 3, qui omisso Evagrii et Athanasii prologo hic incipit, parentibus, Ægyptii.

(22) Colb., suorum et sua.

(23) Sic Germ. 2 et Gemmet. 2 et 3, atque ita legendum patet ex Græco. Editi, sed Dei desiderio. Colb. et Gemmet. 1, Sed Domini desiderio. Paulo post de Jacob deest in editis, et in compluribus manuscriptis, sed legitur in Germ. 2, et in textu Græco. Ibid. Gemmet. 2, 3 et Germ. 2, in domo. Colb. Gemmet. 1 et editi, domi. Maximin. ibid., innocens.

Χριστιανῶν αὐτῶν ὄντων, Χριστιανικῶς ἀνήγατο καὶ αὐτός. Καὶ παιδίον μὲν ὢν, ἐτρέφετο παρὰ τοῖς γονεῦσι, πλέον αὐτῶν καὶ τοῦ οἴκου μὴδὲν ἕτερον γινώσκων· ἐπαιδῆ δὲ καὶ αὐξήσας ἐγένετο παῖς, καὶ προέκοπτε τῇ ἡλικίᾳ, γράμματα μὲν μαθεῖν οὐκ ἠθέλησε, βουλόμενος ἐκτός εἶναι καὶ τῆς πρὸς τοὺς παῖδας συνθηθείας· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν πᾶσαν εἶχε, κατὰ τὸ γεγραμμένον περὶ τοῦ Ἰακώβ (24), ὡς ἀπλαστος οἰκεῖν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Συνήγατο μέντοι μετὰ τῶν γονέων ἐν τῷ Κυριακῷ· καὶ οὕτε ὡς παῖς ἐβρῆθῦμαι, οὕτε ὡς τῇ ἡλικίᾳ προκόπτων καταφρονεῖ· ἀλλὰ καὶ τοῖς γονεῦσιν ὑπετάσσεται, καὶ τοῖς ἀναγνώσμασι προσέχων, τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν ἐν (25) ἑαυτῷ διατῆρει. Οὕτε δὲ πάλιν ὡς παῖς ἐν μετρίᾳ περιουσίᾳ τυγχάνων ἠνώγει τοῖς γονεῦσι ποικίλης καὶ πολυτελοῦς ἕνεκα τροφῆς, οὕτε τὰς ἐκ ταύτης ἡδονὰς ἐζητεῖ· μόνοις δὲ ἢ ἡύρισκεν ἤρκειτο, καὶ πλέον οὐδὲν ἐζητεῖ.

2. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῶν γονέων, αὐτὸς μόνος κατελείφθη μετὰ μιάς βραχυτάτης ἀδελφῆς· καὶ ἦν ἐτῶν ἑγγυς δέκα καὶ ὀκτώ, ἧ καὶ εἰκοσι γεγονώς, αὐτὸς τε τῆς οἰκίας καὶ τῆς ἀδελφῆς ἐφρόντιζεν. Οὕτω δὲ μῆνες ἐξ παρήλθον τοῦ θανάτου τῶν γονέων αὐτοῦ (26), καὶ κατὰ τὸ εἰωθὸς προερχόμενος εἰς τὸ Κυριακόν, καὶ συνάγων ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν, ἐλογίζετο περιπατῶν, πῶς οἱ μὲν ἀπόστολοι πάντα καταλιπόντες ἠκολούθησαν τῷ Σωτῆρι· οἱ δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι πωλοῦντες τὰ ἑαυτῶν ἔφερον καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, εἰς διάδοσιν τῶν χρεῖαν ἔχοντων, τίς τε καὶ πόση τούτοις ἐλπίς ἐν οὐρανοῖς ἀπόκειται. Ταῦτα δὲ ἐνθυμούμενος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ συνέβη τότε τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκεσθαι, καὶ ἤκουσε τοῦ Κυρίου λέγοντος τῷ πλουσίῳ· *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησον πάντα τὰ ὑπάρχοντά σοι (27), καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς.* Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ὥσπερ θεῶν ἐσχηκώς τὴν τῶν ἀγίων μνήμην, καὶ ὡς δι' αὐτὸν γενομένου

tibus oriundus, Christianorum et ipse more educatus est. Ac infans adhuc cum esset, ita apud parentes nutriebatur, ut præter illos et domum nosset nihil. Postea vero quam crescendo puer factus est, atque ætate processit, litteris institui renuit, ut puerorum consortium atque consuetudinem devitaret; totumque desiderium in eo positum habebat, ut scriptum est de Jacobo, ut simplex domi remaneret¹¹. Cum parentibus vero in Dominico conventibus aderat: neque cum puer esset otio diffuebat, neque æta e progressus contemptor erat; imo vero parentibus erat obsequens, et lectionibus attentus, earum in se fructum conservabat. Neque rursum licet in sat pingui fortuna, puer, parentibus lautis atque varii cibi causa, erat importunus, nec ullo modo ejusmodi voluptati deditus: sed inventis contentus, nihil ultra requirebat.

2. Post parentum autem obitum, solus cum sola sorore admodum parva relicta, cum decem et octo vel viginti annorum esset, domus sororisque curam gessit. Sex autem nondum exactis mensibus a parentum exitu, cum de more ad Dominicum procederet, atque secum animo cogitaret, qua ratione apostoli relictis omnibus secuti sunt Salvatorem¹², et qui in Actibus apostolorum, venditis possessionibus, pretia afferent ad pedes apostolorum, ut egenis distribuerentur¹³: nec non quænam quantaque istis spes in cælis reposita sit; hæc secum repertans, in ecclesiam ingreditur, contigitque ut tunc Evangelium legeretur, et audivit Dominum diviti illi dixisse: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me: et habebis thesaurum in cælis*¹⁴. Antonius porro quasi divinitus immissa sibi esset sanctorum memoria, et quasi sui causa lecta illa fuissent, egressus quamprimum ex Dominico, quas a majoribus habuit possessiones (erant autem illi aruræ trecen-

VERSIO EVAGRII.

est de Jacob, innocenter habitabat domi: ad ecclesiam quoque cum parentibus sæpe conveniens, nec infantium lascivias, nec puerorum negligentiam (28) sectabatur: sed tantum ea quæ legebantur auscultans, utilitatem præceptorum vitæ institutione servabat; non suis, ut solet illa ætas, pro variis et delicatis cibis unquam lædio fuit; non escæ mollioris blandimenta sectatus est, his solum quæ dabantur contentus, nihil amplius requisivit.

2. Post mortem autem parentum, annorum circiter decem et octo seu viginti, cum sorore admodum parvula derelictus, et domus et sororis honestam (29) curam gerebat: necdum vero sex fluxerant menses, quibus ad ecclesiam, ut solebat accurrens, recordabatur quomodo et apostoli, omnibus spretis, secuti fuissent Salvatorem: et multi, in Actibus apostolorum, facultatibus suis venditis, pretia ad pedes eorum detulissent egentibus partienda, quæve aut quanta spes iisdem reposita esset in cælis. Talia secum volvens, intravit in ecclesiam (30), et accidit ut tunc Evangelium legeretur, in quo Dominus dicit ad divitem: *Si vis perfectus esse, vade. et vende omnia tua quæcumque habes, et da pauperibus, et veni, sequere me. et habebis thesaurum in cælis.* Quo audito, quasi divinitus hujusmodi ante memoriam concepisset, et veluti propriæ

¹¹ Gen. xv, 27.

¹² Matth. iv, 20.

¹³ Act. iv, 35.

¹⁴ Matth. xix, 21.

(24) Post γεγραμμένον, editi et quidam mss. περι τοῦ Ἰακώβ habent, sed hæc desunt in Regio 2, Colb. 2. Mox Colb. 2, ἑαυτοῦ.

(25) Ἐν δεστ in Reg. 1 et 2.

(26) In Reg. 2 et Colb. 2 αὐτοῦ dee t. Mox omnes fere manuscripti, προσερχόμενος. Editi, παρερχόμενος. Ibid. Colb. 2, συναγαγών. Mox Regius 2 et Colb. 2, περι πάντων pro περιπατῶν.

(27) Regius primus et Vatican., σου. Mox quidam mss. cum editis, ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Sed articulus τοῖς; deest in Reg. 1, 2, et Colb. 2, nec legitur in Græco Scripturæ textu.

(28) Colb., negligentias. Infra Gemm. 2, non suis otio læta illa ætas. Mox post lædio fuit, Gemm. 5, non vestiti mollioris blandimenta sectatus est.

(29) Colb., satis honestam. Idem mox, effluerunt. Ibid. Gemm. 1, quibus post mortem parentum ad ecclesiam, etc. Cui accinit Græcus textus. Ibidem Colb., occurrens. Paulo infra editi, et multi ut legitur in Actis, mss. omnes, multi in Actibus.

(30) Sic Colb. Gemm. 2 et 3. Alii et editi, intravit ecclesiam. Infra omnes mss., thesaurum, in cælis. Editi, in cælo.

τα, fertiles et perquam amœnæ) vicinis dono dedit, ne sibi sororique molestiam afferrent. Mobilibus vero omnibus venditis, **634** multam hinc collectam pecuniam pauperibus distribuit, paucis solum sororis causa reservatis.

ὅσα ἦν αὐτοῖς κινήτᾳ, πάντα πωλῆσας, καὶ συναγαγὼν ἀργύριον ἰκανὸν, δέδωκε τοῖς πτωχοῖς, τηρήσας ὀλίγα διὰ τὴν ἀδελφῆν.

3. Rursus in Dominicum ingressus, audivit Dominum in Evangelio dicere : *Nolite solliciti esse in crastinum* ¹⁶. Nec ultra illic remanere sustinens, egressus, illa quoque tenuioribus largitus est. Sorore vero virginibus notis sibi atque fidelibus commendata, atque ad Parthenonem tradita, ut illic educaretur, ipse ante domum suam asceticæ vitæ deinceps operam dedit, atque attentus sibi, asperum vitæ genus toleranter agebat. Nondum enim tam frequentia erant in Ægypto monasteria, neque ullus norat monachus vastam eremum : sed quisquis sibi ipsi vacare cuperet, is haud procul suo pago sese exercebat solus. Erat itaque tunc temporis in vicino pago senex homo, qui a juventute monasticam egerat vitam : hunc cum videret Antonius, probo ejus imitandi studio iucensus, primum cœpit ipse in locis pago vicinis commorari. Atque hinc si quem audiret alicubi degere ad virtutem strenuum, hunc prudentis apīs more perquirebat, neque ante ad sedes suas remigrabat, quam hominem vidisset, atque hinc accepto ceu viatico ad virtutis iter instituendum, revertebatur. Sub initium itaque ibidem commoratus, mentem firmabat suam, ut ne ad paterna inde bona reverteretur, neque suorum meminisset cognatorum; sed toto desiderio, tota sollicitudine ad asceticæ vitæ perfectionem conten-

Α τοῦ ἀναγνώσματος, ἐξελθὼν εὐθύς (31) ἐκ τοῦ Κυριακοῦ, τὰς μὲν κτήσεις ἃς εἶχεν ἐκ προγόνων (ἄρουραι δὲ ἦσαν τριακόσσια εὐφοροὶ καὶ πάνυ καλά), ταύτας ἐχαρίσατο τοῖς ἀπὸ τῆς κώμης, ἵνα εἰς μὴδ' ὀτιοῦν ἐγλήσωσιν (32) αὐτῷ τε καὶ τῇ ἀδελφῇ. Τὰ δὲ ἄλλα

3. Ὡς δὲ (33), πάλιν εἰσελθὼν εἰς τὸ Κυριακὸν, ἤκουσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου λέγοντος, *Μὴ μεριμνήσητε περὶ τῆς ἀβρίου*, οὐκ ἀνασχόμενος ἐτι μένειν, ἐξελθὼν δέδωκε κάκεῖνα τοῖς μετριοῖς. Τὴν δὲ ἀδελφὴν παραθέμενος γνωρίμοις καὶ πισταῖς παρθένοις (34), δούς τε αὐτὴν εἰς Παρθενῶνα ἀνατρέψεσθαι, αὐτὸς πρὸ τῆς οἰκίας ἐσχόλαζε λοιπὸν τῇ ἀσκήσει, προσέχων ἑαυτῷ καὶ καρτερικῶς ἑαυτὸν ἄγων. Οὕτω γὰρ ἦν οὕτως (35) ἐν Αἰγύπτῳ συνεχῆ μοναστήρια, οὐδ' ὄλωσ ἦδε μοναχὸς τὴν μακρὰν ἔρημον, ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας (36) ἤσκειτο. Ἦν τοίνυν ἐν τῇ πλησίον κώμῃ τότε γέρον, ἐκ νεότητος τὸν μονήρην βίον ἀσκήσας· τοῦτον ἰδὼν Ἀντώνιος, ἐζήλωσεν ἐν καλῷ· καὶ πρῶτον μὲν ἤρξατο καὶ αὐτὸς μένειν ἐν τοῖς πρὸ τῆς κώμης τόποις. Κάκειθεν εἰ ποῦ τινα σπουδαῖον ἤκουεν, προερχόμενος ἐζήτει τοῦτον ὡς ἡ (37) σοφῆ μέλισσα· καὶ οὐ πρότερον εἰς τὸν ἴδιον τόπον ἀνεκαμπτεν, εἰ μὴ τοῦτον ἐωράκει, καὶ ὡσπερ ἐφόδιόν τι τῆς εἰς ἀρετὴν ὁδοῦ παρ' αὐτοῦ λαθῶν, ἐπανήει. Ἐκεῖ τοίνυν τὰς ἀρχὰς διατρίβων, τῆ δianoian ἐστάθμῆζεν, ὅπως πρὸς μὲν τὰ τῶν γονέων μὴ ἐπιστρέφεται, μὴδὲ τῶν συγγενῶν μνημονεύῃ· ὄλον δὲ τὸν πόθον καὶ πίσυν τὴν σπουδὴν ἐχῆ περὶ τὸν τόπον τῆς ἀσκήσεως. Εἰργάζετο γοῦν ταῖς χερσίν, ἀκούσας· Ὅ δὲ ἀργὸς μὴδὲ (38) ἐστίτω· καὶ τὸ μὲν

VERSIO EVAGRII.

se hæc esset scriptura recitata, ad se Dominicum traxit imperium : statimque egressus (39), possessiones quas habebat vendidit. Aruræ autem erant ei trecentæ uberes, et valde optimæ, quas vicinis largitus est : ne in aliquo aut sibi, aut sorori molestia gigneretur (40). Cætera vero, quæ in mobilibus possidebat, universa vendidit : et aggregato non exiguo pretio, indigentibus dedit, paucis tamen ob sororem reservatis, quæ et sexu, et ætate videbatur infirmior.

3. Rursus autem ecclesiam ingressus, cum audisset Dominum in Evangelio dicentem : *Nolite cogitare de crastino*, reliquam (41) quoque portionem pauperibus distribuit; neque se versari passus est domi, sed sorore fidelibus ac notis virginibus commendata, ut ad earum nutrireretur exemplum, ipse jam omnibus sæculi vinculis liber, asperum atque arduum arripuit institutum. Necdum autem tam crebra erant in Ægyptic monasteria : neque omnino quisquam aviam solitudinem noverat : sed quicumque in Christi servitute sibimet (42) prodesse cupiebat, haud procul a sua villula separatus instituebatur. Erat igitur in agello vicino senex quidam, vitam solitariam a prima sectatus ætate : hunc Antonius cum vidisset, æmulatus est ad bonum. Et primo quidem incipiens etiam ipse, in locis paululum a villa remotioribus manebat : exinde autem, si quem vigilantem in hoc studio compererat, procedens, querebat ut apīs prudentissima : nec ad habitaculum suum ante remeabat, nisi ejus quem cupiebat frueretur aspectibus : et sic tanquam munere

¹⁶ Matth. vi, 34.

(31) Εὐθύς deest in Colb. 2. Ibid. in Colb. 2, ἀπὸ τοῦ Κυριακοῦ.

(32) Colb. 2, ἐνοχλῶσιν. Idem post ἀδελφῆν habet αὐτοῦ.

(33) Sequimur Colb. secundum et Evagrium. In aliis vero et editis δὲ legitur post τηρήσας, et non post ὡς.

(34) Colb. 2 solus habet ἀδελφῆν; ante παρθένους. Mox Regius 2 et Colb. 1, 2, αὐτὴν, recte; editi male, αὐτῆ. Ibid. Colb. 2, εἰς παρθενίαν.

(35) In hæc verba incipit Colb. 3, optimæ notæ. Ibid. οὕτως deest in Regio 2 et Colb. 2.

(36) Reg. 1, 2, Colb. 2, κατὰ μόνας.

(37) Regius primus cum editis, ὡς εἰ. Alii omnes, ὡς ἡ.

(38) Sic Regius 1 et 2. Editi, μὴ solum. Mox

Regius 2 et Colb. 2, εἰς τὸν ἄρτον, et ita legit Evagrius. Editi et alii, εἰς ἑαυτόν. Mox Colb. 2, τοῖς δεομένοις.

(39) Codices, egressus, præter Gemm. 2, qui cum editis regressus habet. Mox pro Aruræ Gemin. 1, Arulæ. Colb., Arborea. Germ. 2, Arborea olivarum inepte. Alii omnes cum editis, Aruræ. Hæschelius legisse se putat, palma.

(40) Gemm. 1, 2, molestiam gignerent. Infra omnes manuscripti, parvis ob sororem. Gemm. 3, parvis tamen ob sororem. Editi, paucos tamen ob sororem.

(41) Germ. 2 et Gemm. 3, relictam. Editi, Colb et Gemm. 1, reliquam. Gemm. 2, relicta quoque portione.

(42) Sic omnes manuscripti. Editi, sibimetipsi.

εις τὸν ἄρτον, τὸ δὲ εἰς τοὺς δεομένους ἀνήλισκε. Προσηύχeto δὲ συνεχῶς, μαθῶν, ὅτι δεῖ κατ' ἴδιαν προσεύεσθαι ἀδίαλιστως. Καὶ γὰρ προσεῖχεν οὕτως τῇ ἀναγνώσει, ὡς μηδὲν τῶν γεγραμμένων ἀπ' αὐτοῦ πίπτειν χαμαί, πάντα δὲ κατέχειν, καὶ λοιπὸν αὐτῷ τὴν μνήμην (45) ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι.

4. Οὕτω μὲν οὖν ἑαυτὸν ἄγων, ἔγαπᾶτο παρὰ πάντων ὁ Ἀντώνιος· αὐτὸς δὲ τοῖς σπουδαίοις, πρὸς οὓς ἀπῆρχετο, γνησίως ὑπετάσσεται, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐκάστου τὸ πλεονέκτημα τῆς σπουδῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως κατεμάνθανε· καὶ τοῦ μὲν τὸ χαρίεν, τοῦ δὲ τὸ πρὸς τὰς εὐχὰς σύντονον ἐθεώρει· καὶ ἄλλου μὲν τὸ ἀόργητον, ἄλλου δὲ τὸ φιλόφρονον κατενόει· καὶ τῷ μὲν ἀγρυπνοῦντι, τῷ δὲ φιλολογοῦντι προσεῖχε· καὶ τὸν μὲν ἐν καρτερίᾳ (44), τὸν δὲ ἐν νηστείαις καὶ χαμυνίαις ἐθαύμαζε· καὶ τοῦ μὲν τὴν πραότητα, τοῦ δὲ τὴν μακροθυμίαν παρετηρεῖτο (45)· πάντων δὲ ὁμοῦ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν εὐσθεσίαν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην ἐσημειοῦτο· καὶ οὕτω πεπληρωμένος, ὑπέστρεφεν εἰς τὸν ἴδιον τοῦ ἀσκητηρίου τόπον· λοιπὸν αὐτὸς (46) τὰ παρ' ἐκάστου συνάγων εἰς ἑαυτὸν, καὶ σπουδάζων ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντων δεικνύων· καὶ γὰρ πρὸς τοὺς καθ' ἡλικίαν Ἰσους οὐκ ἦν φιλόνοικος, ἢ μόνον ἵνα μὴ δεύτερος ἐκείνων ἐν τοῖς βελτίοις φαίηται· καὶ τοῦτο ἐπραττεν ὥστε μηδένα λυπεῖν, ἀλλὰ χάκεινους ἐπ' αὐτῷ χαίρειν. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἀπὸ τῆς κόμης καὶ οἱ (47) φιλόκαλοι, πρὸς οὓς εἶχε τὴν συνήθειαν, ὥπως αὐτὸν ὀρώντες, ἐκάλουν θεοφιλή· καὶ οἱ μὲν ὡς υἱὸν, οἱ δὲ ὡς ἀδελφὸν ἠσπάζοντο.

5. Ὁ δὲ μισόκαλος καὶ φθονερὸς διάβολος οὐκ ἤνεγκεν ὄρων ἐν νεωτέρῳ τοιαύτην πρόθεσιν. Ἄλλ' οἷα μευαλέτηχε ποιεῖν, ἐπιχειρεῖ καὶ κατὰ τοῦτου πρά-

VERS:O EVAGRIL.

mellis accepto, abibat ad sua. Tali ibidem institutus exordio, cum per dies singulos ita animum roboraret, ut nec opum paternarum, nec suorum meminisset affinium, omne etiam desiderium et sollicitudinem erga id quod cœperat exerceret, operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: Qui non operatur, non manducet. Mercedem tamen operis sui, pretio panis excepto, egentibus largiebatur. Urabat frequenter, quippe qui didicerat, quod oporteret sine intermissione Dominum rogare (48). Auditioni etiam Scripturarum ita studium commodabat, ut nihil ex ejus animo laberetur; sed universa Domini præcepta custodiens, memoriam pro libris haberet.

4. Sic suam vitam instituens, ab universis fratribus puro diligebatur affectu: et omnibus, ad quos studio discendi pergebat, obediens, proprias singulorum gratias hauriebat: hujus continentiam, jucunditatem illius sectabatur; istius lenitatem, illius vigiliis (49), alterius legendi æmulabatur industriam; istum jejunantem, illum humi quiescentem mirabatur; alterius patientiam, alterius mansuetudinem prædicabat, omnium quoque vicariam erga se retinens charitatem, atque universis virtutum partibus irrigatus, ad sedem propriam rediebat: ibi secum universa pertractans, omnium in se bona nitebatur exprimere. Neque vero adversum cœvos aliquando movebatur, sed ea tantummodo flamma egregio viro crescebat in pectore, ne secundus cuiquam in prædictis operibus inveniretur. Et hoc ita faciebat, ut cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esset. Nam et vicini et monachi, ad quos sæpe veniebat, Antonium videntes, Deicolam nuncupabant: indultisque naturæ vocabulis, quidam ut filium, alii ut fratrem diligebant.

5. Dum hæc gereret Antonius, quibus omnium in se provocaret affectum, inimicus nominis Christiani diabolus, impatienter ferens tantas in adolescente virtutes, veteranis eum aggressus ex fraudibus, et

¹⁷ II Thess. III, 16. ¹⁸ Matth. VI, 6; I Thess. V, 17.

Mox omnes manuscripti. *haud procul*. Editi, non

longe. Infra editi post hæc, hunc Antonius, addunt cum vidisset, quæ postrema desunt in omnibus manuscriptorum, uno excepto Gemm. 1, sed habentur in Græco.

(45) Sic omnes mss. excepto Jes. qui habet γνώμην cum editis. Mox Regius 2 et Colb. 2 soli, ἀντὶ βιβλίου. Mox Regius 2 et Colbert. 2, ἑαυτὸν. . . ὑπ-

A deret. Laborabat itaque manibus suis: audierat nempe: Qui otiosus fuerit ne manducet¹⁷: atque hinc partim panem sibi emebat, partim egenis largiebatur. Frequens orabat, quod didicisset oportere seorsim sine intermissione orare¹⁸: etenim ita attentus erat lectioni, ut nihil sibi scriptorum excideret, sed retineret omnia; ita ut ipsi deinde memoria librorum loco esset.

635 4. Cum ita vitam suam institueret Antonius, diligebatur ab omnibus: ipse vero sedulis quos adibat fratribus, libenter obsequabatur, addiscebaturque in quo quisque eorum virtutis et exercitationis genere excelleret: atque hujus suavitatem contemplantabatur, illius orandi assiduebat: illius lenitatem, illius humanitatem cogitabat: huic vigiliis agenti, illi lectionis studioso adhibebat animum: hujus perseverantiam, alius jejunia et humi cubationem mirabatur: hujus mansuetudinem observabat, illius longanimitatem: unaque omnium pietatem erga Christum, ac mutuam dilectionem reputabat secum. Atque ita plenus ad asceterii sui locum remeabat, atque singulorum dotes animo colligens, curabat in se ipse omnia exprimere. Etenim nullum ipsi cum æqualibus fuit contentionis studium, præter hoc solum, ut ne virtute secundus ab illis esset. Atque illud ita agebat, nemini ut offensionem, imo potius illis ipsis hoc gaudium esset. Omnes itaque vicini incolæ, atque probi viri, quorum consuetudine utebatur, ejusmodi hominem cernentes, Dei amicum vocabant: et alii ut filium diligebant, alii ut fratrem.

5. At omni bono inimicus atque invidus diabolus, hujusmodi in adolescente propositum cernere non tulit. Sed quæ jam antehac adversus eum me-

(44) Regius 2, ἐν ἔγκρατείᾳ. Colb. 2, ἐγκρατεία.

(45) Reg. 2 et Colb. 2, κατετήρει.

(46) Αὐτός δεest in Reg. 2 et Colb. 2.

(47) Sic Reg. 2 et Colb. 2, καὶ οἱ δεest in aliis et aliis.

(48) Sic omnes manuscripti. Editi vero, orare.

(49) Sic omnes manuscripti. Editi, vigilantiam.

ditatus fuerat, hæc exsequi conatus, illum primo ex ascetica vita deducere tentavit, submissa facultatum memoria, sororis sollicitudine, generis sui consuetudine, pecuniarum et gloriæ cupiditate, varii et laut' cibi voluptate, nec non variis remissioris vitæ blandimentis, atque demum asperitate virtutis, quæ tanti laboris esset : subjiciebat item corporis infirmitatem, temporis diurnitatem. Uno verbo ingentem in mente ipsius excitavit cogitationum pulverem, ut a recto avocaret instituto. Verum se infirmioreni conspicatus inimicus, quam ut Antonii propositum everteret; imo vero sese illius constantia devictum, et magna fide subversum, atque cadentem assiduis Antonii precibus; tum confisus iis quæ in *umbilico ventris sui sunt* armis iisque gloriatus : quæ priores sunt ejus adversus adolescentes insidiæ, juvenem adoritur, **636** noctu perturbationes excitans, interdiu vero ita infestans, ut qui eum cernerent, commissam inter utrumque pugnam adverterent. Ille namque obscenas cogitationes subjiciebat; hic eas precibus fugabat : titillabat ille, hic ceu erubescens, fide, precibus, jejuniis corpus muniebat : sustinebat miser diabolus vel mulieris formam noctu induere, femineque gestus imitari, Antonium ut deciperet; at ille Christum cogitans, ac propter illum nobilitatem spiritualitatemque animæ secum reputans, carbonem illius fallaciæ restinxit. Rursum suggerebat inimicus voluptatis suavitatem; ille iracundo ac mœrenti similis, ignis comminationem atque vermibus cruciatum cogitabat : quibus ipsi oppositis hæc præteribat illæsus. Quæ omnia pudori erant adversario. Nam qui putabat se Deo similem esse posse, ab adolescente jam deludebatur : et qui adversus carnem et sanguinem gloria-

A τειν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπείραζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως καταγαγεῖν, ὑποβάλλων μνήμην τῶν κτημάτων, τῆς ἀδελφῆς τὴν κηδεμονίαν, τοῦ γένους τὴν οικειότητα, φιλαργυρίαν, φιλοδοξίαν, τροφῆς (50) τὴν ποικίλην ἡδονήν, καὶ τὰς ἄλλας ἀνάσεις τοῦ βίου, καὶ τέλος τὸ τραγὸν τῆς ἀρετῆς, καὶ ὡς πολὺς αὐτῆς ἐστὶν ὁ πόνος· τοῦ τε σώματος τὴν ἀσθένειαν ὑπετίθετο, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος. Καὶ ὅλως πολλὴν ἤγειρεν αὐτῷ κονιορτὸν λογισμῶν ἐν τῇ διανοίᾳ, θέλων αὐτὸν ἀποσχονίσαι τῆς ὀρθῆς προαιρέσεως. Ὡς δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὁ ἐχθρὸς ἀσθενούντα πρὸς τὴν τοῦ Ἀντωνίου πρόθεσιν, καὶ μᾶλλον ἑαυτὸν (51) καταπαλαιόμενον ὑπὲρ τῆς ἐκείνου στερόβότητος, καὶ ἀνατρεπόμενον τῇ πολλῇ πίστει, καὶ πίπτοντα ταῖς συνεχέσαις Ἀντωνίου προσευχαῖς· τότε δὴ τοῖς ἐπ' **B** ὀμφαλοῦ γαστρὸς ὀπλοῖς ἑαυτοῦ θαρβῶν, καὶ καυχώμενος ἐπὶ τούτοις (ταῦτα γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ τὰ πρῶτα κατὰ τῶν νεωτέρων ἐνεδρα), προσέρχεται κατὰ τοῦ νεωτέρου, νυκτὸς μὲν αὐτὸν θορυβῶν, μεθ' ἡμέραν δὲ οὕτως ἐνοχλῶν, ὡς καὶ τοὺς ὀρῶντας αἰσθῆσθαι τὴν γινομένην ἀμφοτέρων πάλιν. Ὁ μὲν γὰρ ὑπέβαλλε λογισμοὺς βυπαρούς, ὁ δὲ ταῖς εὐχαῖς ἀνέτρεπε τούτους· καὶ ὁ μὲν ἐγαργάλιζεν, ὁ δὲ, ὡς ἐρυθρίαν δοκῶν, τῇ πίστει καὶ ταῖς εὐχαῖς καὶ (52) νηστείαις ἐτείχιζε τὸ σῶμα· καὶ ὁ μὲν διάβολος ὑπέμενεν ὁ ἄθλιος καὶ ὡς γυνὴ σχηματίζεσθαι νυκτὸς, καὶ πάντα τρόπον μιμεῖσθαι, μόνον ἵνα τὸν Ἀντωνίου ἀπατήσῃ· ὁ δὲ τὸν Χριστὸν ἐνθυμούμενος, καὶ τὴν δι' αὐτὸν εὐγένειαν, καὶ τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς λογίζόμενος, ἀπεσβέννυε τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐκείνου πλάνης. Πάλιν τε ὁ μὲν ἐχθρὸς ὑπέβαλλε τὸ λεῖτον τῆς ἡδονῆς· ὁ δὲ, ὀργιζόμενος καὶ λυπούμενος ἰσχυρῶς, τὴν ἀπειλήν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σκόλωτος τὸν πόνον ἐνεθυμείτο· καὶ ἀντιτιθεὶς ταῦτα, διεβίωνε τούτων ἀδολογίᾳ. Ἦν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς αἰσχύνην γινόμενα τοῦ

VERSIO EVAGRII.

primo quidem tentans, si quo modo posset ab arrepto eum instituto detrahere, immittebat ei memoriam possessionum, sororis defensionem, generis nobilitatem, amorem rerum, fluxam sæculi gloriam, escæ variam delectationem, et reliqua vitæ remissioris blandimenta; postremo virtutis arduum finem, et maximum perveniendi laborem, nec non et corporis fragilitatem suggerebat, et ætatis spatia proluxa : prorsus maximam ei cogitationum caliginem suscitabat, volens eum a recto proposito revocare (53). Postquam autem diabolus orationibus ejus ad Deum, per passionis fidem se intellexit elidi, consueta adversum omnes adolescentes arma arripiens, nocturnis eum inquietabat illecebris. (Et primum noctibus infesta multitudine et horribili metu sonitus eum exagitare conabatur.) Per dies etiam tam apertis in eum telis iruebat, ut nullus ambigeret quin Antonius contra diabolum dimicaret : nam et ille cogitationes sordidas cogitabat inserere : et hic eas oratu subponebat assiduo : ille titillabat sensus naturali carnis ardore : hic fide, et jejuniis (54) corpus omne vallabat : ille per noctes in pulchræ mulieris vestiebatur ornatum, nulla omittens fignenta lasciviæ : hic ultrices gehennæ flammæ, et dolorem vermium recordans, ingestæ sibi libidini opponebat : ille lubricum adolescentiæ iter, et ad ruinam facile proponebat : hic æterna futuri judicii tormenta considerans, et illæsam animæ puritatem per tentamenta servabat. Ista autem omnia ad confusionem diaboli fiebant : qui enim similem se Deo fieri posse existimabat, nunc ab adolescente ut miserrimus deludebatur : et qui contra carnem et sanguinem magna cum exultatione gloriabatur, ab homine carnem gestante superabatur (55). Adjuvabat enim servum suum Dominus, qui

¹⁰ Job xl, 11.

(50) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii, τροφῆς. Mox manuscripti omnes, ἀνάσεις, editi αἰνέσεις male.

(51) Ita Reg. 2 et Colb. 2. Editi vero et alii non habent ταυτόν.

(52) Hæc, εὐχαῖς καὶ, desunt in Colb. 2, nec lecta sunt ab Evagrio. Habentur autem in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis. Mox omnes mss., ὑπέμενευ. Editi, ὑπέμενευ. Ibid. omnes mss., σχηματίζεσθαι. Editi, σχηματίζεσθαι.

(53) Hæc, volens eum a recto proposito revocare,

D desunt in omnibus mss. Paulo post, diabolus deest in omnibus mss. Infra quæ clauduntur uncinis desunt in omnibus mss.

(54) Vigiliis et jejuniis editi. Sed vigiliis deest in omnibus mss. nec habetur in Græco. Infra Gemm. 1 et 2, vermibus in singulari cum Græco. Editi, vermium. Mox omnes mss., cogitationi libidinum objiciebat. Editi, ingestæ sibi libidini opponebat.

(55) Sic omnes mss. Editi vero, scriverat, ab homine qui carnem portabat elisus est.

ἐχθροῦ. Ὁ γὰρ νομισας ὁμοιος γενέσθαι (56) Θεῷ ὑπὸ νεανίσκου νῦν ἐπαίξετο· καὶ ὁ σαρκὸς καὶ αἵματος κατακαυχώμενος ὑπὸ ἀνθρώπου σάρκα φοροῦντος ἀνετρέπετο. Συνήργει γὰρ ὁ Κύριος αὐτῷ, ὁ σάρκα δι' ἡμᾶς φορέσας, καὶ τῷ σώματι δοὺς τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην· ὥστε τῶν ὄντως ἀγωνιζομένων ἕκαστον λέγειν· « Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. »

6. Τέλος γούν, ὡς οὐκ ἴδυνήθη τὸν Ἀντώνιον οὐδ' ἐν τούτῳ καταβαλεῖν ὁ δράκων, ἀλλὰ καὶ ἐβλεπεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ, τριζῶν τοὺς ὀδόντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ὡσπερ ἐξιστάμενος, οἷός ἐστι τὸν νοῦν, τοιοῦτος ὕστερον καὶ τῇ φαντασίᾳ μέλας αὐτῷ φαίνεται παῖς· καὶ ὡσπερ ὑποπίπτων, οὐκέτι μὲν λογισμοῖς ἐπέβαινε (57) (ἐκβέβλητο γὰρ ὁ δόλιος), λοιπὸν δὲ ἀνθρωπίνῃ χρώμενος φωνῇ, ἔλεγε· Πολλοὺς μὲν ἠπάτησα, καὶ πλείστους κατέβαλον· νῦν δὲ, ὡς ἐπὶ πολλοῖς καὶ ἐπὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς πόνοις προσβαλὼν, ἠσθένησα· εἶτα τοῦ Ἀντωνίου πυθομένου· Τίς εἶ σὺ ὁ τοιαῦτα λαλῶν παρ' ἐμοί; εὐθύς ἐκεῖνος οἰκτρὰς ἤφειε φωνάς· Ἐγὼ τῆς πορνείας εἰμι φίλος· ἐγὼ τὰ εἰς ταύτην ἐνεδρα, καὶ τοὺς ταύτης (58) γαργαλισμοὺς κατὰ τῶν νέων ἀνεδεξάμην, καὶ πνεῦμα πορνείας κέκλημαι. Πόσους θέλοντας σωθρῶναι ἠπάτησα! Πόσους ἐγκρατευομένους (59) μετέπεισα γαργαλιζῶν! Ἐγὼ εἰμι δι' ἃ καὶ ὁ προφήτης μέμφεται τοὺς πεσόντας, λέγων Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθητε· δι' ἐμοῦ γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι σκελισθέντες. Ἐγὼ εἰμι ὁ πολλὰκις σοὶ ἐγλήσας, καὶ τσαυτάκις ἀνατραπέεις παρὰ σοῦ. Ὁ δὲ Ἀντώνιος εὐχαριστήσας τῷ Κυρίῳ, καὶ καταθάρβησας (60) αὐτοῦ, φησὶ πρὸς αὐτόν· Πολλὸ τοίνυν εὐκαταπρόντης τυγχάνεις· καὶ γὰρ μέλας εἶ τὸν

Abatur, ab homine carnem gestante prostratus est. Aderat enim illi adiutor Dominus qui carnem propter nos gestavit, et victoriam dedit corpori contra diabolum : ita ut quisquis vere certat, possit dicere : Non ego sed gratia Dei mecum ⁵⁶.

ἕκαστον λέγειν· « Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ

6. Demum, cum nec hoc modo posset draco Antonium prosternere, sed sese videret ex corde illius abjectum; stridens, ut scriptum est ⁵⁷, dentibus, et quasi extra se raptus, qualis animo est talis specie ipsi apparuit, niger scilicet puer : non jam cogitationibus illum aggreditur, dejectus quippe fuerat dolosus ille; sed humana deinceps usus voce : Multos, aiebat, decepi, plurimos prostravi : nunc vero ut ad alios, sic ad te laboresque tuos accedens, infirmior fui. Sciscitante Antonio : Quis tu es qui hæc mecum loqueris? tum ille lamentabili voce : Ego, inquit, **637** fornicationis sum amicus : ego insidias titillationesque ad juvenes hac in re expugnandos suscepi, et spiritus fornicationis vocor. Quot temperanter vivere volentes decepi ! Quot continentes titillationibus e sententia deduxi ! Ego sum cujus causa propheta eos qui lapsi sunt increpat his verbis : *Spiritu fornicationis, decepti estis* ⁵⁸ : per me etenim supplantati illi fuerant. Ego sum qui sæpius tibi molestiam creavi, ac toties a te repulsus sum. Antonius autem gratis Domino actis, assumptaque adversus hostem confidentia, ait illi : Admodum ergo contemnendus es : nam mente es atra et quasi infirmus puer : nulla mihi posthac ex te sollicitudo : Do-

VERSIO EVAGRII

nostri gratia carnem suscipiens, victoriam corpori contra diabolum largitus est : ut singulis ita certantibus, apostolicum liceret proferre sermonem : *Non autem ego, sed gratia Dei quæ mecum est.*

6. Ad postremum, cum nec hoc argumento destruere posset Antonium draco teterrimus, et videret se semper ab ejus cogitationibus repelli, secundum quod scriptum est, stridens dentibus et ejulans, qualis est merito, talis apparebat et vultu : puer horridus atque niger, ad ejus se genua provolvens, humana voce deflebat (61), dicens : Multos seduxi, plurimos decepi : nunc autem ut a cæteris sanctis, ita et tuo sum labore superatus. Quem cum interrogaret Antonius quisnam esset qui talia loqueretur, ait : Ego sum fornicationis amicus, ego multimoda adversum adolescentes (62) turpitudinis arma suscepi : hinc et spiritus fornicationis vocor. Quantos pudice vivere disponentes, fefelli ! quot tenuiter incipientes, ad sordes pristinas redire persuasi ! Ego sum, propter quem propheta lapsos increpat, dicens : *Spiritu fornicationis seducti estis*, et revera ; per me enim (63) et illi fuerant supplantati. Ego sum qui teipsum sæpe tentavi, et semper repulsus sum. Cum hoc Christi miles audisset, gratias agens Deo, et largiore adversus inimicum confortatus audacia, ait : Multum ergo despicibilis, multumque contemptus es : nam et obscuritas tua et ætas, infirmarum signa sunt rerum, nulla mihi jam de te cura est. *Dominus mihi adiutor* (64)

⁵⁶ I Cor. xv, 40. ⁵⁷ Act. vii, 45. ⁵⁸ Ose. iv, 12.

(56) Colb. 1, 2 et Reg. 2, γενέσθαι. Editi vero et alii, γίνεσθαι. Ibid. Regius 1, ἐνεπαίξετο. Mox Regius 2 et Colb. 2, σαρκφοροῦντος.

(57) Regius 2 et Colb. 2, ἐπανεβάμην. Infra mss. pene omnes, κατέβαλον recte. Editi, κατέβαλλον. Mox pro πολλοῖς, Regius 1 et Colb. 2 habent ἄλλοις. Ibid., καὶ ἐπὶ σοὶ deest in Colb. 2 nec lectum videtur ab Evagrío; προσβαλὼν, item deest in Colb. 2 et Regio 2.

(58) Editi, ἐγὼ τὰ εἰς ταύτης, omissis mediis quæ in omnibus leguntur mss. Mox Regius 2 et Colb. 2, νεωτέρων.

(59) Sic Regius 2 et Colb. 2, atque ita legit Evagríos. Editi et alii, ὑποκρινόμενος. Ibid. omnes manuscriptori, μετέπεισα. Editi, κατέπεισα. Infra Colb.

2, ἐπλανήθησαν.

(60) Ita manuscriptori omnes. Editi vero, καθάρθησας. Infra post Κύριος deest γὰρ, in Colb. 2. Mox ἐκεῖνος deest in Regio 2 et Colb. 2. Ibid. omnes mss., καταπτύξας. Editi, καταπτύξας.

(61) Sic omnes mss. Editi vero, flebat.

(62) Sic omnes manuscriptori. Editi, omnes adolescentes. Mox pro, pudice, Gemm. 1, pie.

(63) Sic codices, in editis enim deest. Infra editi, contemptibilis; manuscriptori omnes, contemptus.

(64) Colb., Gemm. 2, 3, auxiliator. Infra in hæc verba, qui peccatum in carne condemnavit, desinit Gemm. 3. Inferius omnes manuscriptori, nec diaboli. Editi, nec diabola.

minus enim mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos. 22. His ater ille auditis statim aufugit, tales pertimescens voces, atque reformidans vel ad virum accedere.

7. Hæc prima fuit Antonii contra diabolum victoria; imo potius in Antonio egregium facinus Salvatoris, qui *damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum* 23. Nec tamen Antonius quasi prostrato dæmone, negligens postea fuit, aut minorem sui curam gessit: neque inimicus, victus licet, insidiarum finem fecit. Circuibat enim rursus quasi leo captans aliquam adversus eum occasionem. At Antonius quod ex Scripturis didicisset, multas esse inimici insidias, asceticæ vitæ cum contentione operam dabat 24, ratus, etsi non potuisset diabolum voluptate corporis cor decipere, alia sane arte eum insidias paraturum: dæmon quippe peccatis delectatur. Magis igitur magisque corpus macerabat, et in servitutem redigebat, ne forte in aliis victor, in aliis succumberet. Asperiori igitur vitæ genere assuescere in animum induxit: quod multis admirationi fuit, ipse tamen ejusmodi laborem facile tolerabat: animi enim alacritas, 638 diuturnitate temporis, habitum illi bonum afferebat; ita ut vel minima oblata ab aliis occasione, permagnum ipse hac in re studium exhiberet. Ita vigilabat, ut totam persæpe noctem insomnem duceret: idque non semel, sed sæpissime observabat, laud sine aliorum admiratione. Cibum semel in die sumebat post solis occasum: nonnunquam post biduum, imo sæpe post quatrduum edebat. Cibis illi panis

VERSIO EVAGRII.

est, et ego exultabo super inimicos meos, et statim ad vocem cantantis, phantasma quod videbatur, evanuit.

7. Hæc autem Antonii contra diabolum fuit prima victoria, imo virtus in Antonio Salvatoris: *qui peccatum in carne condemnavit, ut justificatio legis in nobis completeretur: qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Sed neque Antonio securitatem dedit hic unus triumphus, nec diaboli semel fractæ defecere vires; nam et iste, ut leo rugiens quærebatur aditum per quem posset irrumpere: et ille Scripturarum doctus eloquio, multas esse dæmonum captiones, solerti propositum labore servabat, considerans, quia possit Satanas in carnis collectatione superatus, novarum adversus se artium machinæ commovere* (69). Idcirco magis ac magis subjugabat corpus suum, ne victor aliorum, in aliis vinceretur. Disponens igitur duriori se lege vitæ constringere, cum omnes infatigabilem adolescentis mirarentur instantiam, sanctum toleranter ferebat laborem, quia voluntariæ servitutis longum in Dei opere studium, consuetudine in naturam verterat. Inediæ autem et vigiliarum in tantum patiens erat, ut incredulitatem viribus vinceret. Pernoctabat in oratione sæpissime, edebat semel in die post solis occasum, nonnunquam biduo triduoque sic permanens, quarta demum die reficiebatur: sumebat vero panem et sal, potumque aquæ perparvum. De carnibus enim (70) et vino reticere melius puto, quam quidquam dicere: quando nec apud plurimos quidem monachorum, istiusmodi aliquid reperitur: quieti autem membra concedens, junco contexto atque cilicio utebatur. Aliquoties etiam (71) super nudam humum jacebat, unguenta penitus repudians: dicebat enim minime posse utentium et præcipue juvenum corpora roborari, si olei essent lenitate mollita; oportere e contrario asperos carni labores imperare secundum Apostoli præceptum, dicentis, *Quando infirmor, tunc fortior sum*. Asserebatque sensum animi sic posse reviviscere, si corporis fuisset impetus fatigatus: unde nec temporum longitudinem (72), nec laborum merita pensabat, sed

22 Psal. cxvii, 7. 23 Rom. viii, 3, 4. 24 Ephes. vi, 11.

(65) Sic Colb. 2 cui accinit Evagrius. Reg. 2, τῷ Ἀντωνίῳ. Editi et alii, γέγονεν αὐτῷ.

(66) Regius primus, ὑποσυρσίη.

(67) Sic Regius 2 et Colb. 2. Editi et alii, λαμβάνοντι. Mox omnes ferme manuscripti, ἐνδείκνυσθαι. Editi vero, ἐνδεικνύεσθαι.

(68) Ad deest in Reg. 2 et Colb. 2.

(69) Sic omnes manuscripti. Editi vero acrius

νοῦν, καὶ ὡς παῖς ἀσθενής· οὐδὲ μία μοι λοιπὸν ἐστὶ φροντίς περὶ σοῦ· Κύριος γὰρ ἐμοὶ βοηθός, κατὰ ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ μέλας ἔκεινος, εὐθύς ἔφυγε καταπτήξας τὰς φωνάς, καὶ φοβηθεὶς ἔτι κἀν ἐγγίσει τῷ ἀνδρὶ.

7. Τοῦτο πρῶτον ἄθλον Ἀντωνίου γέγονε κατὰ τοῦ διαβόλου· μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν τῷ Ἀντωνίῳ (65) τὸ κατόρθωμα, τοῦ τὴν ἀμαρτίαν κατακρίναντος ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικάσιωμα τοῦ νόμου πληρωθῆ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ἄλλ' οὔτε Ἀντώνιος, ὡς ὑποπεσόντος τοῦ δαίμονος, ἡμέλει λοιπὸν καὶ κατεφρόνει ἑαυτοῦ· οὔτε ὁ ἐχθρός, ὡς ἤττηθείς, ἐπαύετο τοῦ ἐνεδρεύειν. Περιήρχετο γὰρ πάλιν ὡς λέων, ζητῶν τινα πρόφασιν κατ' αὐτοῦ. Ὅ δὲ Ἀντώνιος, μαθὼν ἐκ τῶν Γραφῶν πολλὰς εἶναι τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ, συντόνως ἐκέχρητο τῇ ἀσκήσει, λογιζόμενος, ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἴσχυσε τὴν καρδίαν ἐν ἡδονῇ σώματος ἀπατήσαι, πειράσει πάντως δι' ἐτέρας ἐνεδρεύσαι μεθόδου· ἔστι γὰρ φιλαμαρτήμων ὁ δαίμων. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ὑπεεπίαζε τὸ σῶμα καὶ ἐδουλαγωγεί, μήπως, ἐν ἄλλοις νικῆσας, ἐν ἄλλοις ὑποσυρῆ (66). Βουλευέται τοῖνον σκληροτέρας ἀγωγὰς ἑαυτὸν ἐθίζειν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐθαύμαζον, αὐτὸς δὲ βᾶρον τὸν πόνον ἔφερον· ἢ γὰρ προθυμῆα τῆς ψυχῆς, πολὺν χρόνον ἐμμείνασα, ἔξιν ἀγαθὴν ἐνεργάζετο ἐν αὐτῷ· ὥστε καὶ μικρὰν πρόφασιν λαμβάνοντα (67) παρ' ἐτέρων, πολλὴν εἰς τοῦτο τὴν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι· ἠγγρύνει γὰρ τοσοῦτον, ὡς πολλὰκις καὶ ὅλην τὴν νύκτα διατελεῖν αὐτὸν ἄυπνον· καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πλειστάκις ποῶν ἐθαυμάζετο. Ἱστοίε τε ἅπαξ τῆς ἡμέρας μετὰ δύοσιν ἡλάου· ἦν δ' ὅτε καὶ διὰ δύο, πολ- λάκις δὲ (68) καὶ διὰ τεσσάρων μετελάμβανε. Καὶ

est, et ego exultabo super inimicos meos, et statim ad vocem cantantis, phantasma quod videbatur, evanuit.

7. Hæc autem Antonii contra diabolum fuit prima victoria, imo virtus in Antonio Salvatoris: *qui peccatum in carne condemnavit, ut justificatio legis in nobis completeretur: qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Sed neque Antonio securitatem dedit hic unus triumphus, nec diaboli semel fractæ defecere vires; nam et iste, ut leo rugiens quærebatur aditum per quem posset irrumpere: et ille Scripturarum doctus eloquio, multas esse dæmonum captiones, solerti propositum labore servabat, considerans, quia possit Satanas in carnis collectatione superatus, novarum adversus se artium machinæ commovere* (69). Idcirco magis ac magis subjugabat corpus suum, ne victor aliorum, in aliis vinceretur. Disponens igitur duriori se lege vitæ constringere, cum omnes infatigabilem adolescentis mirarentur instantiam, sanctum toleranter ferebat laborem, quia voluntariæ servitutis longum in Dei opere studium, consuetudine in naturam verterat. Inediæ autem et vigiliarum in tantum patiens erat, ut incredulitatem viribus vinceret. Pernoctabat in oratione sæpissime, edebat semel in die post solis occasum, nonnunquam biduo triduoque sic permanens, quarta demum die reficiebatur: sumebat vero panem et sal, potumque aquæ perparvum. De carnibus enim (70) et vino reticere melius puto, quam quidquam dicere: quando nec apud plurimos quidem monachorum, istiusmodi aliquid reperitur: quieti autem membra concedens, junco contexto atque cilicio utebatur. Aliquoties etiam (71) super nudam humum jacebat, unguenta penitus repudians: dicebat enim minime posse utentium et præcipue juvenum corpora roborari, si olei essent lenitate mollita; oportere e contrario asperos carni labores imperare secundum Apostoli præceptum, dicentis, *Quando infirmor, tunc fortior sum*. Asserebatque sensum animi sic posse reviviscere, si corporis fuisset impetus fatigatus: unde nec temporum longitudinem (72), nec laborum merita pensabat, sed

22 Psal. cxvii, 7. 23 Rom. viii, 3, 4. 24 Ephes. vi, 11.

(65) Sic Gemm. 1 cum editis, vero. Alii omnes, enim. Infra omnes manuscripti, reticere. Editi, tacere.

(71) Sic omnes manuscripti. Editi, nonnunquam etiam. Infra omnes manuscripti, oportere e contrario. Editi, oportere vero.

(72) Sic Gemm. 1, 2 et German. 2, rectius pe'ò quam editi et Colb. qui habent longitudine labori.

ἦν αὐτῷ ἡ τροφή ἄρτος καὶ ἄλας καὶ τὸ ποτὸν ὕδωρ μόνον. Περὶ γὰρ κρεῶν καὶ οἴνου περιττόν ἐστι καὶ λέγειν ὅπου γε οὐδὲ (73) παρὰ τοῖς ἄλλοις σπουδαίοις τῷ ῥόστῳ τὸ τεσσάρτον. Εἰς δὲ τὸν ὕπνον ἤρκειτο ψαθίω· τὸ δὲ πλείστον καὶ ἐπὶ γῆς μόνῃς κατέκειτο. Ἀλειφεσθαι δὲ ἐλαίω παρηγεῖτο, λέγων μᾶλλον πρέπειν τοὺς νεωτέρους ἐκ προθυμίας ἔχειν τὴν ἀσκησιν, καὶ μὴ ζητεῖν τὰ χαυνοῦντα τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ ἐόλξειν αὐτὸ τοῖς πόνοις, λογιζομένους τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.* Τότε γὰρ ἔλεγεν ἰσχύειν τῆς ψυχῆς τὸν τόνον, ὅταν αἱ τοῦ σώματος ἀσθενῶσιν ἰδοῦναι. Καὶ ἦν αὐτῷ παράδοξος ὄντως καὶ οὗτος ὁ λογισμός· οὐ γὰρ ἤξιον χρόνον μετρεῖν τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν, οὐδὲ τὴν δι' αὐτὴν (74) ἀναχώρησιν, ἀλλὰ πόθῳ καὶ τῇ προαιρέσει. Αὐτὸς γοῦν οὐκ ἐμνημόνευε τοῦ παρελθόντος χρόνου· ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, ὡς ἀρχὴν ἔχων τῆς ἀσκήσεως, μεῖζον τὸν πόνον εἶχεν εἰς προκοπὴν, ἐπιλέγων ἑαυτῷ τὸ τοῦ Παύλου (75) ῥητόν συνεχῶς· *Τῶν ἐπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐτεκτεινόμενος*· μνημονεύων τε καὶ τῆς φωνῆς τοῦ προφήτου Ἠλίου λέγοντος· *Ζῆ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον.* Παρητηρεῖτο γὰρ, ὅτι, *σήμερον* λέγων, οὐκ ἐμέτρει τὸν παρελθόντα χρόνον· ἀλλ' ὡς ἀρχὴν αἰεὶ (76) καταβαλλόμενος, καθ' ἡμέραν ἐσπούδαζεν ἑαυτὸν παριστάνειν τοιοῦτον, οἷον χρῆ φαίνεσθαι τῷ Θεῷ, καθαρὸν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐτοιμον ὑπακούειν τῷ βουλήματι αὐτοῦ, καὶ μηδεὶν ἄλλῳ. Ἔλεγε δὲ ἐν ἑαυτῷ, δεῖν (77) τὴν ἀσκητὴν ἐκ τῆς πολιτείας τοῦ μεγάλου Ἠλίου καταμανθάνειν, ὡς ἐν ἐσώπτῳ τὸν ἑαυτοῦ βίον αἰεὶ.

8. Οὕτω δὲ οὖν συσφιγξας ἑαυτὸν ὁ Ἀντώνιος, ἀπῆρχετο εἰς τὰ μακρὰν (78) τῆς κώμης τυγχάνοντα μνήματα, καὶ παραγγείλας ἐνὶ τῶν γυμρίμων δι' ἡμερῶν πολλῶν αὐτῷ κομίζειν τὸν ἄρτον, αὐτὸς εἰσαίτων εἰς ἐν τῶν μνημάτων, καὶ κλεισάντος ἐκείνου

A cum sale : et aqua sola, potus. Carnium enim et vini meminisse supervacaneum fuerit, cum nec apud alios strenuos ascetas ejusmodi quidpiam reperiretur. Ad somnum vero capiendum sufficiebat ei storea, ac ut plurimum humi cubabat. Oleo inungi volebat, aiens præstare juvenes magna alacritate asceticam exercere, nec ea quærere quæ corpus emollirent, quin potius laboribus assuefacere, memores apostolici hujus dicti : *Cum infirmor, tunc potens sum*.⁷³ Tunc enim aiebat animi vigorem roborari, cum corporis voluptates minuerentur. Eratque hæc illius admiranda cogitatio : non oportere virtutis viam, vel secessum ejus causa susceptum, tempore metiri, sed desiderio et proposito. Ipse vero nequaquam recordabatur præteriti temporis ; sed ac si quotidie exercitationis initium fecisset, majori ad profectum labore contendebat, Apostoli dictum illud frequentem sibi pronuntians : *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ ante sunt extendens meipsum* ⁷⁴ : memor quoque illius Eliæ prophetæ dicti : *Vivit Dominus ante cujus conspectum hodie sto* ⁷⁵. Observabat quippe illum cum dixit, *hodie*, præteritum tempus non mensum esse : sed quotidie, quasi tum primum incœpisset, curasse, ut sese talem exhiberet, qualem ad conspectum accedere Dei par esset ; purum scilicet corde, et ad obsequendum ejus voluntati, et nulli alii, paratum. Dicebat autem apud semetipsum, oportere ascetam ex magni illius Eliæ vitæ instituto suam ipsius vitam quasi in speculo quotidie ediscere.

639 8. Sic itaque sese coarctans Antonius, ad sepulcra procul vico sita se conflat, et rogato ex familiaribus quodam, ut panem sibi multorum dierum intervallo afferret, ingressus quoddam sepulcrum, et clausa ab illo janua, solus remanebat in-

VERSIO EVAGRII.

amere et famulatu spontaneo semper, tanquam in principiis constitutus, ad profectum divini metus desiderium concitabat. Novisque cupiens augere præterita, supra memorati doctoris sermonem recordabatur, qui ait : *Præterita obliviscens, et in futurum convalescens.* Meminerat quoque Eliæ prophetæ dicentis : *Vivit Dominus, cui adsto hodie ante ipsum* : et disserebat cur, hodie, esset appositum, quia non computabat Elias præteritum tempus : sed, tanquam quotidie in certamine constitutus, talem se præbere cupiebat, qualem sciebat dignum Dei esse conspectibus, purum corde, et paratum obedire voluntati ejus.

8. Igitur secum (79) reputans oportere Dei famulum ex instituto magni Eliæ exemplum capere, et ad illud speculum vitam suam debere componere : ad sepulcra haud longe a villa constituta secessit, uni e cognitis mandans, ut statutis diebus sibi alimenta deferret. Et cum in una memoria supradictus frater:

⁷³ II Cor. xii, 10. ⁷⁴ Philipp. iii, 14. ⁷⁵ III Reg. xviii, 15.

merita. Infra omnes manuscripti, *augere*. Editi, *augeri*.

(73) Regius 2 et Colb. 2, ὁπότε οὕτε. Infra iidem, *τὴ τῶν τοιοῦτων*.

(74) Colb. 2, ἔτι αὐτῆς. Regius 2, αὐτῆς solum. Mox Regius 1, Αὐτὸς μὲν οὖν.

(75) Sic omnes ferme manuscr. Editi vero, Ἀποστόλου. Mox Regius 2 et Colb. 2, ἐπιλανθανόμενος, ἐτεκτεινόμενος. Editi, ἐπιλανθανόμενοι· ἐκτεινόμενοι.

(76) Sic omnes manuscripti excepto Jesuit. Editi

D non habent *αἰεὶ*. Mox omnes manuscripti, ἑαυτὸν τῷ Θεῷ παριστάνειν, excepto Jesuit. in quo ut in editis τῷ Θεῷ deest.

(77) Δὲ ἑαυτῷ, ἔτι δεξ. Sic Regius 2 (qui tamen habet ἐν ante ἑαυτῷ) et Colb. 2. Editi, δὲ ἐν ἑαυτῷ δεῖν. Hæc alio modo interponxit Evagrius.

(78) Evagrius legit, οὐ μακρὰν.

(79) Sic manuscr. Editi vero, *Igitur S. Antonius secum*. Infra, editi, *non longe*, manuscripti, *haud longe*.

ius. Quod cum non ferret inimicus; imo metuens ne brevi eremum ille asceti repletet, accedens una noctium cum demonum turma, tot ei plagas infligit, ut præ nimis cruciatibus mutus humi jaceret. Affirmabat quippe tantum fuisse dolorem, ut ab hominibus inflictæ plagæ nunquam tantum valeant cruciatum afferre. Dei autem providentia (nunquam enim Dominus in se sperantes negligit), insequente die, advenit familiaris ille, apertaque janua, ut illum humi jacentem vidit quasi exstinctum, sublatum detulit in proximi vici Dominicum, atque humi deposuit. Multi autem ex cognatis, et vici incolæ assidebant Antonio quasi demortuo. Circa vero mediam noctem ad se reversus Antonius atque expergefactus, ut vidit dormire omnes, familiarem illum qui solus vigilabat, nutu accivit, rogavitque ut nemine excitato se denuo tolleret, atque ad sepulcra deportaret.

καὶ μόνον τον (83) γνώριμον γρηγοροῦντα, νεύσας ἔκρινεν αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, ἤξίου πάλιν αὐτὸν βαστάσαι καὶ ἀποφέρειν εἰς τὰ μνήματα, μηδὲνα ἐξυπνίσαντα.

9. Delatus a viro, clausisque de more foribus, iterum solus erat intus: atque ob plagas stare cum non posset, decumbens orabat. Et post orationem edito clamore aiebat: Hic adsum ego Antonium: non vestras fugio plagas, etiamsi plures infixeritis, nihil me separabit a charitate Christi²⁹. Psallebat deinde: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum*³⁰. Hæc asceta sentiebat, hæc loquebatur. At omni bono adversarius inimicus, Antonium tot acceptis vulneribus redire ausum miratus, accitis canibus suis, et furore quasi diruptus: Cernitis, ait, eum non spiritu fornicationis, 640 non plagis deterreri a nobis potuisse, imo audacter nos provocat: sed alia ratione ipsum aggrediamur. In promptu enim diabolo

καὶ αὐτοῦ (80) τὴν θύραν, ἔμενε μόνος ἔνδον. Ἐνθα δὲ μὴ φέρων ὁ ἐχθρὸς, ἀλλὰ μὴν καὶ φοβούμενος, μὴ κατ' ὀλίγον καὶ τὴν ἔρημον ἐμπλήσῃ τῆς ἀσκήσεως (81)· προσελθὼν ἐν μιᾷ νυκτὶ μετὰ πλήθους δαιμόνων, τοσοῦτον αὐτὸν ἔκοψε πληγαῖς, ὡς καὶ ἀρῶνων αὐτὸν ἀπὸ τῶν βασάνων κείσθαι χαμαί· διεβεδαιοῦτο γὰρ οὕτω σφοδρῶς γεγενῆσθαι τοὺς πόνοους, ὡς λέγειν μὴ δύνασθαι τὰς παρὰ ἀνθρώπων πληγὰς τοιαύτην ποτὲ βάσανον ἐμποιῆσαι. Θεοῦ δὲ προνοίᾳ (οὐ γὰρ παρορᾷ Κύριος τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτὸν), τῇ ἐξῆς παραγίνεται ὁ γνώριμος, κομίζων τοὺς ἄρτους αὐτῷ (82)· ἀνοίξας τε τὴν θύραν, καὶ τοῦτον ἰδὼν χαμὰ κείμενον ὡς νεκρὸν, βαστάσας ἔφερεν εἰς τὸ τῆς κώμης Κυριακῶν, καὶ τίθησθαι ἐπὶ τῆς γῆς. Πολλοὶ τε τῶν συγγενῶν, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς κώμης, παρεκαθέζοντο ὡς ἐπὶ νεκρῷ τῷ Ἀντωνίῳ.

Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἑαυτὸν ἔλθων ὁ Ἀντώνιος, καὶ διεγερεθείς, ὡς εἶδε πάντας κοιμωμένους,

9. Ἀπηνέχθη οὖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ συνήθως τῆς θύρας κεκλεισμένης, ἔνδον ἦν πάλιν μόνος. Καὶ στήκειν μὲν οὐκ ἴσχυε διὰ τὰς πληγὰς (84)· ἀνακείμενος δὲ ἤδητο. Καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν ἔλεγε μετὰ κραυγῆς· Ὡδὲ εἰμι ἔγὼ Ἀντώνιος· οὐ φεύγω τὰς παρ' ὑμῶν πληγὰς. Κἂν γὰρ πλειόνας ποιήσητε, οὐδὲν με χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Εἶτα καὶ ἐψάλλον· Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ὁ μὲν οὖν ἀσκητῆς ἐφρόνει καὶ ἔλεγε ταῦτα· ὁ δὲ μισόκαλος ἐχθρὸς (85), Θαυμάσας, ὅτι καὶ μετὰ τὰς πληγὰς ἐθάβρησεν ἔλθεῖν, συγκαλέσας αὐτοῦ τοὺς κύνες, καὶ διαρῆγγύμενος, ἔφη· Ὁρᾶτε ὅτι οὐ πνεύματι πορνεύειας, οὐ πληγαῖς ἐπάυσαμεν τούτον· ἀλλὰ καὶ θρασύνεται καθ' ἡμῶν προσέλωμεν ἄλλως αὐτῷ. Εὐκόλον

VERSIO EVAGRII.

eum clausisset, solus ibidem morabatur. Metuens ergo diabolo, ne accessu temporis eremum quoque habitari faceret, ita eum aggregatis satellitibus suis, varia cæde laceravit, ut doloris magnitudo et motum auferret et vocem: nam et ipse postea sæpe referebat, vulnera fuisse tam gravia, ut universa hominum tormenta superaret; sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest (86), alio die is, quem supra diximus, frater advenit, cibos deferens assuetos: atque eum jacentem in terra semimortuum, fractis foribus, invenit: quem impositum humeris, ad villulæ domicilium reportavit: quo audito, ingens vicinorum atque affinium multitudo concurrens, triste in medio positi funeris redebat officium. Et jam media noctis parte transgressa, gravis pervigiles omnium oculis vicerat sopor: tum Antonius anima paululum redeunte suspirans, elevavit caput: et postquam cæteris alta (87) quiete prostratis, eum, a quo delatus fuerat, vigilare conspexit, nutu advocans, obsecravit, ut nullo penitus excitato, ad pristinum se referret habitaculum.

9. Relatus ergo, juxta consuetudinem solus iterum permanebat: et stare quidem propter recentes plagas non poterat, orans vero prostratus, post orationem clara voce dicebat: Ecce hic sum ego Antonium, non fugio vestra certamina: etiamsi majora faciat, nullus me separabit a charitate Christi, psallebatque dicens: *Si constiterint (88) adversum me castra, non timebit cor meum*. Talia eo dicente,

²⁹ Rom. viii, 35. ³⁰ Psal. xxvii, 3.

(80) Sic omnes manuscripti præter Colb. 2, qui D habet καὶ κλείσας τὴν θύραν κατ' αὐτοῦ. Editi, καὶ κλείσαντος ἐκείνου, etc.

(81) Colb. 2, πολλῆ τῆς ἀσκήσεως. Infra idem, ἔκοψαν πληγαῖς.

(82) Αὐτῷ deest in Regio 2 et Colb. 2. lidem mox, ὡσεὶ νεκρὸν, statim iidem, ἀπέφερον.

(83) Regius 2 et Colb. 2, μόνον δὲ τόν. Infra iidem soli, quos sequimur, αὐτόν post πάλιν habent.

(84) Ita Regius 2 et Colb. 2, et sic legit Evagrius. Editi et alii, διὰ τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων πληγὰς. Ibid. omnes fere manuscripti, ἀνακείμενος. Editi, κείμε-

νος. Infra Regius 2 et Colb. 2, Κἂν γὰρ πλειόνας. Editi et alii, Κἂν γὰρ καὶ πλειόνας.

(85) Sic Regius 2 et Colb. 2 atque ita legit Evagrius. Editi et alii, μισόκαλος καὶ φθονερός.

(86) Editi, *Sed Dei providentia, quæ nunquam in se sperantibus deest, conservavit eum*, et post hæc a linea, *Alio die*, etc., male ut ex Græco textu patet, et ex manuscriptis omnibus quos sequimur.

(87) Sic omnes manuscripti. Editi, *Cæteris vero alta*. Infra editi, *post conspexit, habent eumque*, quæ vox deest in manuscript. omnibus.

(88) Sic manuscripti. Editi vero *constant*.

δὲ τῷ διαδόλῳ τὰ εἰς κακίαν σχήματα. Τότε δὴ οὖν ἐν (89) τῇ νυκτὶ κτύπον μὲν τοιοῦτον· ποιοῦσιν, ὡς δοκεῖν πάντα τὸν τόπον ἐκείνον σείεσθαι· τοὺς δὲ τοῦ οικίσκου τέσσαρας τοίχους ὡσπερ ῥήξαντες οἱ δαίμονες, ἔδοξαν δι' αὐτῶν ἐπισεύχεσθαι, μετασηματισθέντες εἰς θηρίων καὶ ἑρπετῶν φαντασίαν· καὶ ἦν ὁ τόπος εὐθύς πεπληρωμένος φαντασίας (90) λέοντων, ἄρκτων, λεοπαρδῶν, τρύρων, καὶ ὄφρων, ἀσπίδων, καὶ σκορπίων, καὶ λύκων. Καὶ ἕκαστον μὲν τούτων ἐκίνει κατὰ τὸ ἴδιον σχῆμα. Ὁ λέων (91) ἔδραχε, θέλων ἐπελθεῖν, ὁ ταῦρος ἐδόκει καρατίζειν, ὁ ὄφις ἔρπων οὐκ ἔφθανε, καὶ ὁ λύκος ὀρμῶν ἐπέιχετο· καὶ ὅλως πάντων ὁμοῦ ἦσαν τῶν φαινομένων οἱ ψόφοι δεινοί, καὶ οἱ θυμοὶ χαλεποί. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, μαστιζόμενος καὶ κεντούμενος παρ' αὐτῶν, ἤσθετο μὲν δεινότερου πόνου σωματικοῦ (92). Ἀτρέμας καὶ μᾶλλον τῇ ψυχῇ γρηγορῶν ἀνέκειτο· καὶ ἔστεινε μὲν διὰ τὸν τοῦ σώματος πόνον· νήφων δὲ τῇ εἰσβολῇ καὶ ὡσπερ χλευάζων, ἔλεγεν· Εἰ δύναμις τις ἦν ἐν ὑμῖν, ἤρκει (93) καὶ μόνον ἓνα ἐξ ὑμῶν ἐλθεῖν· ἐπειδὴ δὲ ἐξενεύρωσεν ὑμᾶς ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο κἀν τῷ πληθεὶ πειράζεσθε πως ἐκφοβεῖν γνώρισμα τῆς ἀσθενείας ὑμῶν τὸ τὰς ἀλόγων ὑμᾶς μιμεῖσθαι μορφάς. Θαρρῶν γοῦν πάλιν ἔλεγεν· Εἰ δύνασθε καὶ ἐξουσίαν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ, μὴ μέλλετε, ἀλλ' ἐπιθίγετε· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, τί μάτην ταράσσεσθε; Σφραγὶς γὰρ (94) ἡμῖν καὶ τείχος εἰς ἀσφάλειαν ἢ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστις. Πολλὰ τοίνυν ἐπιχειρήσαντες, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας, ὅτι μᾶλλον ἔπαιζον ἑαυτούς, καὶ οὐκ ἐκείνον.

VERSIO EVAGRII.

hominum hostis diabolus, admiratus quod post tot verbera ausus fuisset reverti, congregatis canibus suis, et proprio se furore dilanians: Videtis, ait, quia nec spiritu fornicationis, nec corporis doloribus superatus, insuper audacter lacessit nos. Omnia arma corripite, acrius a nobis impugnandus est: sentiat, sentiat, debet scire, quos provocet. Dixit, et ad hortantis vocem audientium turba consensus, quia innumeras habet diabolus artes nocendi. Sonitus igitur repentinus increpuit, ita ut loco funditus agitato, et parietibus patefactis, multifaria dæmonum exinde turba se effunderet: nam et bestiarum et serpentium formas induentes, omnem protinus locum replevere phantasiis leonum, taurorum, luporum, aspidum, serpentium, scorpionum, necnon et pardorum atque ursorum. Et hæc singula secundum suam fremebant naturam: rugiebat leo, accedere volens (95): taurus mugitu et cornibus minabatur; serpens sibilum personabat: luporum impetus ingerebantur: pardus discolori tergo auctoris sui calliditates varias indicabat: truces omnium vultus, et vocis horridæ dirus auditus. Antonius flagellatus atque confosus, sentiebat quidem asperiores corporis dolores, sed interritus durabat mente pervigili. Et licet gemitum vulnera carnis exprimerent, sensu tamen idem manens (96), quasi de inimicis luderet, loquebatur: Si virium aliquid haberetis, sufficeret unus ad prælium: sed quoniam Domino vos enervante frangimini, multitudo tentatis inferre terrores, cum hoc ipsam infirmitatis iudicium sit, quod irrationabilium induitis formas bestiarum. Rursumque confidens, aiebat: Si quid valetis, si vobis in me potestatem Domini dedit, ecce præsto sum: devorate (97): si vero non potestis, cur frustra nitimini? Signum enim crucis et fides ad Dominum inexpugnabilis nobis murus est. Multa contra eum minitantes, fremebant dentibus suis, quod nullus tentamenta sequeretur effectus, sed maxime e contrario gigneretur illusio.

(89) Sic manuscripti; ἐν δεστ in editis. Infra ma- D nuscripti, δι' αὐτῶν. Editi vero, δι' αὐτόν.

(90) Regius 1, 2 et Colb. 2, φαντασίας. Editi et alii, φαντασίαν. Mox iidem, τόπος ἐκείνος. Infra quidam codices ἄρκτων habent, pro ἄρκτων. Regius 1, 2, Colb. 1 et Vatican., λεοπαρδῶν. Colb. 3, λεοπαρδῶν cum editis; in Colb. 2 turbatis ferarum nominibus, hæc vox deest.

(91) Colb. 2, ὁ μὲν λέων. Infra omnes pene manuscripti, ἐπέιχετο. Editi, ἐπέιγετο.

(92) Colbert. 2, δεινότερους πόνους τοῦ σώματος. Regius 1, δεινότερου πόνου τοῦ σώματος. Mox Colb. 2, τὴν ψυχὴν μᾶλλον.

(93) Colb. 2, ἐπήρκει. Infra, ὑμᾶς post ἀλόγων

est, varias ad malitiam induere formas. Noctu itaque tantum excitavere strepitum, ut totus concuti videretur locus et quasi ruptis quatuor casæ parietibus irrumperere dæmones visi sunt, variis ferarum reptiliumque induti formas: fuitque statim locus spectris repletus, leonum, ursorum, leopardorum, taurorum, serpentum, aspidum, scorpionum, atque luporum. Horum unumquodque forma propria movebatur. Rugiebat leo quasi invasurus, taurus cornu petere videbatur, serpens reptando non accedebat tamen, lupus irruens retinebatur. Erat demum omnium quæ apparebant ferarum horrendus strepitus, feroxque animus. Antonius vero flagris stimulisque læsus ab illis, sentiebat quidem graviores corporis cruciatus, animo tamen intrepidus vigilansque jacebat, gemens quidem ob corporis dolorem, animo tamen vigil, quasi rideret illos: Si qua vis, ait, inesset vobis, sufficiebat ingredi unum; at cum vos enervarit Dominus, ideo multitudo me terrere conamini: argumentum sane illud est imbecillitatis vestræ, brutorum formas imitari. Fidenterque rursum: Si valetis, inquit, si quam accepistis adversum me potestatem, ne cunctemini, sed invadite, sin non potestis, cur frustra turbamini? Sigillum nobis atque ad tutelam murus est fides in Dominum nostrum. Multis igitur tentatis, stridebant dentibus in eum, quod sese potius illuderent, quam illum.

deest in edit. ut in quibusdam mss., sed habetur in Regio 1, 2 et Colb. 2.

(94) Sic omnes mss. præter Jesuit. In editis γὰρ deest. Infra iidem omnes, ἔτριζον κατ' αὐτοῦ, recte. Editi, ἔτριζον κατ' αὐτόν.

(95) Sic omnes pene manuscripti. Editi vero, *ocidere volens*. Infra omnes manuscripti, *sibilum*. Editi, *sibilo*. Ibid. Germ. 2, *luporum impetus inhiabant*. Colb., *adhibebantur*.

(96) Sic omnes manuscripti. Editi, *permanens*.

(97) Editi post *devorate*, addunt *concessum*, quæ vox deest in omnibus manuscript. Infra editi omnes, *contra S. Antonium*, manuscripti vero, *contra eum*.

10. Dominus vero neque tunc certaminis Antonii **A** oblitus, ad opem ferendam advenit. **641** Sublatis itaque oculis tectum vidit quasi apertum, ac lucis radium ad se descendere. Dæmonesque statim evanuerunt, et protinus remisere corporis dolores, domiciliumque integrum apparuit. Auxilio Antonius animadverso, postquam amplius respirasset, doloribusque levatus, visum quod apparebat his verbis compellavit: Ubi eras? cur non ab initio apparuisti, ut meos lebares dolores? Tum vox illi emissa: Hic eram, ait, Antoni, morabarque tuum spectans certamen. Cum itaque sustineris, neque superatus fueris, ero semper tibi adiutor, tuumque nomen ubique terrarum celebre reddam. His ille auditis surrexit atque oravit; tantumque roboris accepit, ut plus sibi virium corporis esse sentiret, quam habuisset ante. Eratque tum annorum prope triginta quinque.

11. Insequente die egressus, ferventiore animo erat ad pietatem erga Deum, cumque convenisset senem illum priorem, rogabat ut una eremum incolerent. Abnuente illo, cum ob ætatem, tum quod id moris non esset, confestim Antonius ad montem contendit. Verum inimicus, ejus ardens propositum conspicatus, ejusque impediendi cupidus, magni argentei disci speciem in viam projecit. Antonius vero maligni fraude intellecta, stetit, discumque intuitus, diabolum in eo deprehensum his alloquitur: Unde discus in eremo? Nequaquam trita via hæc est, nullum viatorum vestigium, lapsus latere nequid per magnus cum sit. Sed qui amiserat, ad perquirendum regressus, reperisset haud ludibie in deserto loco. Techna diaboli hæc est; propositum animi mei nequaquam cohibebis, o dia-

10. Ὁ δὲ Κύριος οὐδὲ ἐν τούτῳ ἐπελάθετο τῆς ἀθλήσεως Ἀντωνίου, ἀλλ' εἰς ἀντιλήψιν αὐτοῦ παραγένονεν (98). Ἀναβλέψας γοῦν, εἶδε τὴν στέγην ὡσπερ διανοιγομένην, καὶ ἀκτῖνά τινα φωτὸς καταρχομένην πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες ἐξαίφνης ἀφαντοὶ γέγονασιν· ὁ δὲ πόνος τοῦ σώματος εὐθὺς ἐπέπαυτο, καὶ ὁ οἶκος πάλιν ἦν ὁλόκληρος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, αἰσθόμενος τῆς ἀντιλήψεως, καὶ πλεον ἀναπνεύσας, κουφισθεὶς τε τῶν πόνων, ἐδέετο τῆς φανεύσεως ὀπτασίας, λέγων· Ποῦ ἦς; διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ἐφάνης, ἵνα μου τὰς ὀδύνας παύσης; Καὶ φωνὴ γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἀντώνιε, ὦδε ἤμην, ἀλλὰ περιέμενον ἰδεῖν (99) τὸ σὸν ἀγώνισμα. Ἐπεὶ οὖν ὑπέμεινας, καὶ οὐχ ἤττηθης, ἔσομαι σοι (1) ἀεὶ βοηθός, καὶ ποιήσω σε ὀνομαστὸν πανταχοῦ γενέσθαι. Ταῦτα ἀκούσας, ἀναστὰς ἤρξατο· καὶ τοσοῦτον ἰσχυσεν, ὡς αἰσθῆσθαι αὐτόν, ὅτι πλεονα δύναμιν ἔσχεν ἐν τῷ σώματι μᾶλλον, ἢς εἶχε τὸ πρότερον (2). Ἦν δὲ τότε λοιπὸν ἐγγὺς τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν.

11. Τῇ δὲ ἐξῆς προσελθὼν, ἔτι μᾶλλον προθυμότερος ἦν εἰς τὴν θεοσέβειαν, καὶ γενόμενος πρὸς τὸν γέροντα τὸν παλαιὸν ἐκείνον, ἠξίωσεν τὴν ἐρημον οἰκῆσαι σὺν αὐτῷ. Τοῦ δὲ παρατησαμένου διὰ τε τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ μηδέπω εἶναι τοιαύτην συνήθειαν, εὐθὺς αὐτὸς ὤρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς, βλέπων αὐτοῦ τὴν σπουδὴν καὶ θέλων ἐμποδίσαι ταύτην, ὑπέβαλεν (3) ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀργυροῦ δίσκου μεγάλου φαντασίαν. Ἀντώνιος δὲ, συνελθὼν τοῦ μισοκάλου τὴν τέχνην, ἔστη, καὶ τῷ δίσκῳ βλέπων, τὸν ἐν αὐτῷ διάβολον ἤλεγε λέγων· Πῶθεν ἐν ἐρήμῳ δίσκος; Οὐκ ἔστιν ἡ ὁδὸς αὐτῆς τετριμμένη, οὐδὲ ἔστιν ἔχνος ὀδευσάντων ὡδὲ τιῶν· ἐκπεσὼν οὐκ ἔδύνατο λαθεῖν μέγιστος ὢν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπολέσας, ἀναστρέψας καὶ ζητήσας εὗρεν ἄν διὰ τὸ ἐρημον εἶναι τὸν τόπον. Τοῦτο τέχνη τοῦ διαβό-

VERSIO EVAGRII.

10. Non oblitus Jesus colluctationis servi sui, eidem protector factus est; denique cum elevaret oculos, vidit desuper culmen aperiri, et deductis tenebris, radium ad se lucis influere. Post cujus splendoris (4) adventum nec dæmonum aliquis apparuit, et corporis dolor extemplo deletus est: ædificium quoque quod paulo ante dissolutum erat, instauratum est. Illico præsentiam Domini intellexit Antonius, et ex intimo pectore longa trahens suspiria ad lumen, quod ei apparuerat, loquebatur, dicens: Ubi eras, bone Jesu, ubi eras? quare non a principio adfuisisti, ut sanares vulnera mea? et vox ad eum facta est, dicens: Antoni, hic eram; sed expectabam videre certamen tuum: nunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in omni orbe nominari. His auditis, exurgens in tantum roboratus orabat, ut intelligeret se plus recepisse tunc virium, quam ante perdididerat. Erat autem tunc Antonius annos natus triginta quinque.

11. Exinde cum voluntati promptæ merita religiosa succrescerent, vadens ad supradictum senem præcabatur, ut in deserto habitarent pariter. Causante filo senile ævum, et rei novitatem, solus contendit ad montem, et eremi adhuc monachis ignotæ, rupto metu, viam conatus est pandere. Sed nec tunc cessavit infatigabilis adversarius: nam impedire ejus propositum volens, argenteum discum in itinere projecit: quo viso, Antonius callidi artificis agnovit astutiam, stansque intrepidus, et discum torvis intuens oculis, doli auctorem in phantasmate objurgabat argenti, talia secum reputans: Unde hic in deserto discus? avium hoc iter est, nulla sunt vestigia commeantium; lapsus de sarcina præ magnitudine latere non potuit: sed et qui perdididerat reversus, ob solitudinem locorum, invenisset profecto, quod ruerat. Hoc artificium, diabole, tuum est: non impedies voluntatem meam, argentum tuum tecum sit in perditionem. Hæc illo dicente, discus ut fumus a facie ignis evanuit.

(98) Regius 2 et Colb. 2, γέγονεν. Mox iidem γάρ D pro γοῦν.

(99) Ἴδετε deest in Colb. 2. Idem cum Reg. 2, τὸν σὸν ἀγώνισμὸν.

(1) Colbertinus secundus, ἔσομαι σου.

(2) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. In editis, τὸ πρότερον deest.

(3) Ita manuscripti. Editi vero, ὑπέβαλεν. Infra

Regius secundus et Colbertinus secundus, δεήλεγε. Mox Regius primus, secundus, et Colbert. 1, ἐν ἐρημίᾳ.

(4) Codex cl. et erud. viri Francisci Desmaretis, hujus splendoris, qui mutilus initio, in hæc verba incipit. Infra omnes mss., ex imo pectore, editi, ex intimo.

λυ γέγονεν. Οὐκ ἐμποδίσαις ἐν τούτῳ μου τὴν προθυμίαν, διάβολε. Τοῦτο γὰρ σὺν σοι εἶη (5) εἰς ἀπίθειαν. Καὶ τοῦτο τοῦ Ἀντωνίου λέγοντος, ἐξέλιπεν ἐκαίνοσ, ὡσεὶ καπνὸς ἀπὸ προσώπου πυρός.

12. Εἶτα πάλιν οὐκ εἶ φαντασίαν, ἀληθινὸν δὲ χρυσὸν ἐβρίμμενον ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐώρακεν ἀπερχόμενος. Εἶτε δὲ τοῦ ἐχθροῦ δεΐξαντος, εἶτε τινὸς κρείττονος δυνάμεως γυμναζούσης τὸν ἀθλητὴν, καὶ δεικνύουσης τῷ διαβόλῳ, ὅτι μὴδὲ τῶν ἀληθῶς φροντίζει χρημάτων· οὔτε αὐτὸς ἀπήγγειλεν, οὔτε ἡμεῖς ἔγνωμεν, πλὴν ὅτι χρυσὸς ἦν ὁ φαινόμενος. Ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος θαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβάς, οὕτως αὐτὸν (6) παρήλαθεν ὡς μὴδὲ στραφῆναι· ἀλλὰ καὶ δρόμῳ σπουδάσαι τοσοῦτον, ὥστε κρύψαι· καὶ λαθεῖν τὸν τόπον. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ἐπιτείνας τὴν πρόθεσιν, ὤρμησεν εἰς τὸ ὄρος. Καὶ παρεμβολὴν ἔρημον, καὶ διὰ τὸν χρόνον μεστήν ἔρπετῶν εὐρώων εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ, ἐκεῖ ματέθηκεν ἑαυτὸν, καὶ ὤκησεν ἐν αὐτῇ. Τὰ μὲν οὖν ἔρπετὰ, ὡσπερ τινὸς διώκοντος, εὐθύς ἀνεχώρησαν· αὐτὸς δὲ, τὴν εἰσοδὸν ἀναφράξας, καὶ ἄρτους εἰς μῆνας ἕξ ἀποθέμενος (ποιοῦσι δὲ τοῦτο Θηβαῖοι, καὶ πολλάκις μένουσι καὶ ὄλον ἐνιαυτὸν ἀβλαβεῖς), ἔχων ἔνδον ὕδωρ, ὡσπερ ἐν ἀδύτοις ἐγκαταδύμενος (7) μόνος ἔμενεν ἔνδον, μῆτε αὐτὸς προϊῶν, μῆτε τινὰ τῶν ἐρχομένων βλέπων. Αὐτὸς μὲν οὖν πολὺν χρόνον ἐῴω συνῆψεν ἀσκούμενος· κατ' ἐνιαυτὸν μόνον ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ δώματος δεύτερον δεχόμενος τοὺς ἀρτους

13. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενοι τῶν γνωρίμων, ἐπεὶ μὴ συνεχῶρει τοὺτους εἰσελθεῖν, ἕξω πολλάκις ἡμέρας καὶ νύκτας ποιούντες, ἤκουον ὡς ὄχλων ἔνδον βορυβοῦντων, κτυπούντων, φωνὰς ἀφιέντων οἰκτρὰς, καὶ κραζόντων· Ἀπόστα τῶν ἡμετέρων· τί σοι καὶ (8) τῇ ἐρήμῳ; οὐ φέρεῖς ἡμῶν τὴν ἐπιβουλήν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναι τινὰς σὺν αὐτῷ μαχομένους ἀνθρώπους, καὶ τοὺτους διὰ κλιμάκων εἰσαπληθεῖναι πρὸς αὐτὸν ἐνόμιζον οἱ ἕξωθεν· ὡς δὲ διὰ τινος τρυμαλιᾶς παρακλύσαντες, οὐδένα ἔβλεπον, τότε

A bole. Hoc tecum eat in perditionem ²¹. Hæc Antonio dicente, evanuit discus, quasi fumus a facie ignis

12. Rursumque cum progredereetur, non vanam speciem, sed verum aurum in via projectum conspexit: inimicusne autem exhiberet illud, an aliqua virtus superior, quæ athletam exerceret, **642** diabolique significaret, eum ne veras quidem pecunias curare; id sane nec indicavit ipse, nec nobis compertum est: constat solummodo verum fuisse aurum quod apparuit. Copiam solum miratus Antonius, tanquam ignem prosiliit, atque sic pertransiit, ut ne quidem vultum converteret: imo cursum ita concitavit, ut extra conspectum esset lateretque sibi locus. Magis igitur magisque propositum firmans suum, ad montem se contulit, ubi castellum trans flumen reperit tandiu desertum, ut esset plenum reptilibus: cumque transmesset, ibi habitavit. Reptilia vero, quasi quodam insequente, subito recesserunt. Ille obturato ingressu, panibusque ad sex menses illic repositis (qui mos est Thebæorum, durantque panes per integrum annum incorrupti), aqua vero intus reperta, quasi in adyta descendens, ibi solus commorabatur, nec inde egressus unquam, nec adventantium quempiam videns. Diuturno itaque tempore hoc asceticæ vitæ genus coluit: his solum quottannis per supremam donius partem accepto pane.

13. Familiares autem eo accedentes, cum non sineret ingredi, extra domum noctes persæpe diesque transigere coacti, audiebant quasi turbas tumultuari, strepitum edere, voces emittere lamentabiles, clamare: E nostris recede sedibus: quid tibi cum eremo? nostras nunquam feres insidias. Et initio quidem qui stabant foris, putabant homines intus esse qui cum illo concertarent, ac per scalas intro descendissent; posteaquam vero per foramen introspererent, tum viso nemine, intellexero

VERSIO EVAGRII.

12. Dehinc non ut ante phantasiam (9), sed ingentem auri massam jacentem in itinere conspexit. Verum hanc utrum diabolus simulaverit, an ad Antonium comprobandum, quia nec veris opibus inescaretur, virtus cælestis ostenderit, ignoratur: hoc tantum agnovimus, quia quod visum est, aurum fuit. At ille magnitudinem admiratus radiantis metalli, rapido cursu, quasi quoddam vitaret incendium, ad montem usque perrexit, ibique flumine transvadato, invenit castellum desertum plenum (ob tempus et solitudinem) venenatorum animalium, in quo se constituens novus hospes habitavit: statimque (10) ad ejus adventum ingens turba serpentium, quasi persecutorem passa, profugit. At ille obstructo lapidibus introitu, panes mensium sex, ut Thebæis mos est, secum recondens (nam crebro per annum incorrupti durare solent), nec non et exiguum habens aquæ solitarius perdurabat (11): nusquam inde procedens, nunquam aliquem suscipiens, in tantum ut cum bis in anno per tectum desuper panes acciperet, nullum cum deferentibus haberet alloquium.

13. Multis igitur videndi eum desiderio et studio requirendi, ante ostium ejus pernoctantibus, audiebantur ut vulgi voces adversus Antonium, tumultusque dicentium: Quid te nostris ingeris habitaculis? quid tibi et deserto? abscede a finibus alienis, non potes (12-13) nostras insidias sustinere. Et primo qui-

²¹ Act. viii, 20.

(5) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 2, 3. In editis, εἶη D deest.

(6) Colbert. 2, αὐτό. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μᾶλλον οὖν. Editi et alii, μᾶλλον μὲν οὖν.

(7) Sic Regius primus et Colbertin. secundus, atque ita legendum videtur ex Evagrio. Alii autem edices cum editis post ἐγκαταδύμενος habent, ἐν τῷ μοναστηρίῳ.

(8) Sic mss. Editi vero, κῆν.

(9) Sic omnes mss. Bolland. vero, in phantasmate. Paulo post omnes mss., hoc tantum, editi, hoc tamen.

(10) Sic omnes mss. Editi vero, statim.

(11) Græca hic variant et fusiora sunt.

(12-13) Sic omnes mss., quorum tamen quidam habent, non potes. Editi, non potes hic habitare, non nostras insidias, etc.

dæmones esse, atque perterriti Antonium compellarunt. Ille vero magis hos audiebat quam curabat illos. Et prope januam accedens, hortabatur homines ut secederent, nec reformidarent, nam ejusmodi phantasias dæmones exhibere eorum maxime causa qui perterrentur. Obsignate vos, aiebat, et cum fiducia abscedite: siniteque illos sibi ipsi illudere. Tum abibant illi signo crucis muniti: ille vero remanebat, nihil læsus a dæmonibus, neque ejusmodi certaminibus defatigatus. Accessio quippe cælestium visionum, et hostium imbecillitas permagnum illi præstabat laborum levamentum, majoremque **643** addebat alacritatem. Etenim cum frequenter accederent familiares, rati se illum mortuum reperturos, psallentem audiebant: *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. Sicut deficit fumus deficiant: sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei* ²¹. Et rursus: *Omnes gentes circuierunt me, et in nomine Domini ultus sum eos* ²²

οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν Κυρίου ἡμνῶσάν με, καὶ ἐν ὀνόματι

14. Viginti itaque prope annos ita degit, asceticam seorsim agens vitam, neque inde progressus, nec nisi raro visus ab aliquo. Post hæc autem, cupientibus permultis Antonii ascenin imitari, accedentibusque familiaribus: atque vi contractis, ac depulsiis foribus, exiit Antonius tanquam ex adyto mysteriis initiatus, atque divino afflatus numine. Tuncque primum extra castellum visus est ab adventantibus. Ut viderunt illi, mirati sunt corporis habitum eundem ipsum esse qui semper fuerat, nec per quietem obesum pinguedine, neque macie confectum per jejunia dæmonumque certamina; talis

VERSIO EVAGRII.

dem, qui foris erant, existimabant aliquos homines scalis positus (20) introisse, ibique contendere: postquam autem per cavernas introsipientes, nullum viderunt, dæmones intellexerunt contra eum contendere: et nimio metu perterriti, Antonii auxilium flagitabant. At ille ostio propinquans ad consolandos fratres, ne timerent, atque ut inde recederent, precabatur: trepidantibusque asserebat cunctis, a dæmonibus inuenti metum: Signate vos, inquiens, et abite securi, ipsosque semetipsos sinite deludere. Itaque illis revertentibus, hic remanebat illæsus, nec unquam in certamine lassabatur, accedentium enim (21) augmenta profectuum, vel debilitas repugnantium, maximum ejus contentioni levamen addiderant, et ejus animo constantiam suggerebant. Rursusque ad eremum venientibus turbis, quæ jam mortuum eum se existimaverant reperturos: ille psallebat intrinsecus: *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus; ut fumus minuitur (22), deficiant, ut liquescit cera a facie ignis; ita pereant peccatores a facie Dei*, et iterum: *Omnes gentes circumdederunt me, et in nomine Domini vindicavi in eis*.

14. Sic annis (23) viginti solitarie transactis, atque ab hominum segregatus aspectibus perduravit. Cum ergo multorum et propositum imitari cupientium, et notorum multitudo ad eum concurreret, nec non et patientium infinita se caterva glomeraret (24), tandem pene jam foribus evulsis, quasi ex aliquo

²¹ Psal. LXVII, 2, 3. ²² Psal. cxvii, 12.

(14) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 2. Editi, ἤκουσεν. Ibidem omnes mss. ut in textu. Editi, ἡ ἐκείνων ἐφρόντιζε, καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον, omissis lineis perinultis.

(15) Sic omnes mss. Editi, διασκορπισθήσονται.

(16) Sic Colbertinus secundus, cum textu Græco. Alii et editi, ἀπολούνται.

(17) Sic Colbertinus primus. Regius vero 2, et Colbertinus 2, καὶ ζηλωσαὶ θελώντων τὴν ἀσκησιν Ἀντωνίου. Alii et editi pro αὐτοῦ habent αὐτῶ.

(18) Hæc καὶ θεοφορούμενος desunt in Colbert. 2, nec videntur lecta ab Evagr. 2.

(19) Sic Regius secundus et Colbertinus secundus

ἀθλογιάμενοι δαίμονας εἶναι τούτους, καὶ φοβηθέντες αὐτοὶ, τὸν Ἀντώνιον ἐκάλουν. Ὁ δὲ μάλλον τούτων ἤκουεν (14), ἡ ἐκείνων ἐφρόντιζε. Καὶ προσελθὼν ἐγγὺς τῆς θύρας, παρεκάλει τοὺς ἀνθρώπους ἀναχωρεῖν καὶ μὴ φοβεῖσθαι· οὕτω γὰρ ἔλεγε τοὺς δαίμονας φαντασίας ποιεῖν κατὰ τῶν δειλιῶντων. Ὑμεῖς οὖν σφραγίσσατε ἑαυτοὺς, καὶ ἀπιτε θαρρῶντες· καὶ τούτους ἀφετε παίζειν ἑαυτοῖς. Οἱ μὲν οὖν ἀπήρχοντο τετειχημένοι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Ὁ δὲ ἔμεινε, καὶ οὐδὲν ἐβλάπτετο παρ' αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἔκαμνεν ἀγωνιζόμενος· ἡ γὰρ προσθήκη τῶν γινομένων αὐτῷ τῶν ἀνω θεωρημάτων, καὶ ἡ τῶν ἐχθρῶν ἀσθένεια, πολλὴν αὐτῷ τῶν πόνων ἀνάπαυλαν παρείχετο, καὶ εἰς πλεῖονα προθυμίαν παρεσκεύαζε. Καὶ γὰρ συνεχῶς παρέβαλλον οἱ γινώριμοι, νομίζοντες εὐρίσκειν αὐτὸν νεκρὸν, καὶ ἤκουον αὐτοῦ ψάλλοντος· Ἀναστήτω, ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν (15) οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν. Ὅς ἐκλείπει καπνός, ἐκλείπτωσαν· ὡς τήκεται κηρός ἀπὸ προσώπου πυρός, οὕτως ἀπόλοιτο (16) Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι

14. Εἴκοσι τοίνυν ἐγγὺς ἑπὶ διετέλεσεν, οὕτω καθ' ἑαυτὸν ἀκούμενος, οὔτε προῖων, οὔτε παρὰ τινων συνεχῶς βλεπόμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα, πολλῶν ποθοῦντων καὶ θελώντων αὐτοῦ τὴν ἀσκησιν ζηλωσαὶ (17), ἄλλων τε γνωρίμων ἐλθόντων, καὶ βίξ τὴν θύραν καταβαλόντων καὶ ἐξεωσάντων, προῆλθεν ὁ Ἀντώνιος ὡσπερ ἐκ τινος ἀδύτου μεμυσταγωγημένος καὶ θεοφορούμενος (18)· καὶ τότε πρῶτον ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς ἐφάνη τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς εἶδον, ἐθαύμαζον ὀρώντες αὐτοῦ τό τε σῶμα τὴν αὐτὴν ἔξιν ἔχον, καὶ μήτε πιανθῆν, ὡς ἀγύμναστον (19), μήτε ἰσχυθῆν ὡς ἀπὸ νηστεῶν καὶ μά-

14. Εἴκοσι τοίνυν ἐγγὺς ἑπὶ διετέλεσεν, οὕτω καθ' ἑαυτὸν ἀκούμενος, οὔτε προῖων, οὔτε παρὰ τινων συνεχῶς βλεπόμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα, πολλῶν ποθοῦντων καὶ θελώντων αὐτοῦ τὴν ἀσκησιν ζηλωσαὶ (17), ἄλλων τε γνωρίμων ἐλθόντων, καὶ βίξ τὴν θύραν καταβαλόντων καὶ ἐξεωσάντων, προῆλθεν ὁ Ἀντώνιος ὡσπερ ἐκ τινος ἀδύτου μεμυσταγωγημένος καὶ θεοφορούμενος (18)· καὶ τότε πρῶτον ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς ἐφάνη τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς εἶδον, ἐθαύμαζον ὀρώντες αὐτοῦ τό τε σῶμα τὴν αὐτὴν ἔξιν ἔχον, καὶ μήτε πιανθῆν, ὡς ἀγύμναστον (19), μήτε ἰσχυθῆν ὡς ἀπὸ νηστεῶν καὶ μά-

recte. Editi et alii, ἡ ὡς ἀγύμναστον, positum habent post ἀπὸ νηστεῶν.

(20) Sic omnes manuscripti. Editi vero, *scalis appositis*.

(21) Sic omnes mss. Editi vero, *accedentium autem*.

(22) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, *sicut deficit fumus*.

(23) Ita omnes mss. Editi vero, *sic Antonius annis*. Mox mss. *aspectibus*. Editi, *conspectibus*.

(24) Sic mss. Editi vero, *conglomeraret*. Bolland. post *pene jam*, habet, *per rim*, quæ desunt in omnibus mss.

χης δαιμόνων· τοιοῦτος γὰρ ἦν, ὅσον καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἤδεισαν αὐτὸν· τῆς δὲ ψυχῆς πάλιν καθαρὸν τὸ ἦθος· οὕτε γὰρ ὡς ὑπὸ ἀνάγκης συνεσταλμένον (25) ἦν, οὔτε ὑφ' ἠδονῆς διακεχυμένον, οὔτε ὑπὸ γέλωτος ἢ κατηφείας συνεχόμενον· οὔτε γὰρ ἔωρακώς τὸν δῆλον ἐπαράχθη, οὔτε ὡς ὑπὸ τοσοῦτων κατασπαζόμενος ἐγεγῆθει· ἀλλ' ὅλος (26) ἦν Ἴσος, ὡς ὑπὸ τοῦ λόγου κυβερνώμενος, καὶ ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἔστώς. Πολλοὺς γοῦν τῶν παρόντων τὰ σώματα πάσχοντας ἐθεράπευσεν ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ· καὶ ἄλλους ἀπὸ δαιμόνων ἐκαθάρισε. Χάριν τε ἐν τῷ λαλῆν ἐδίδου τῷ Ἀντωνίῳ· καὶ οὕτω πολλοὺς μὲν λυπούμενους παρεμυθεῖτο, ἄλλους δὲ μαχομένους διέλλαττεν εἰς φιλίαν· πᾶσιν ἐπιλέγων μηδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προκρίνειν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Διαλεγόμενος δὲ καὶ παραινῶν μνημονεύειν (27) περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας, ὅς οὐκ ἐφείσατο τοῦ ἰδίου Υἱοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· ἔπεισε πολλοὺς αἰρήσασθαι τὸν μονῆρην βίον· καὶ οὕτω λοιπὸν γέγονε καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι μοναστήρια, καὶ ἡ ἔρημος ἐπολίσθη ὑπὸ (28) μοναχῶν, ἐξελεθόντων ἀπὸ τῶν ἰδίων, καὶ ἀπογραφαμένων τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πο-

15. Χρείας δὲ γενομένης διελθεῖν αὐτὸν τὴν τοῦ Ἀρσενότου διώρυγα (χρεία δὲ ἦν ἡ τῶν ἀδελφῶν ἐπίτρεψις), πλήρης ἦν ἡ διώρυξ κροκοδείλων. Καὶ μόνον εὐξάμενος, ἐνέβη αὐτός τε καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, καὶ διήλθον ἀβλαβεῖς. Ὑποστρέψας δὲ εἰς τὸ μοναστήριον, τῶν αὐτῶν εἶχετο σεμνῶν καὶ νεανικῶν πόνων. Διαλεγόμενός τε συνεχῶς, τῶν μὲν ἡδὴ μοναχῶν τὴν προθυμίαν ἠύξανε, τῶν δὲ ἄλλων τοὺς πλείστους εἰς ἔρωτα τῆς ἀσκήσεως ἐκίνει, καὶ ταχέως, ἔλκοντος τοῦ λόγου, πλείστα γέγονε μοναστήρια, καὶ πάντων αὐτῶν ἡ πατὴρ καθήγειτο.

16. Μία γοῦν ἡμέρα προσελθόν, 'καὶ πάντων τῶν μοναχῶν ἐλθόντων πρὸς αὐτὸν, ἀξιούτων τε παρ'

quippe erat, qualem ante secessum ejus conspexerant. Animi item puri mores erant; nam nec mœrore coartari, nec voluptatibus diffuere, neque vel risum, vel tristitiam præferre, neque conspecta multitudine turbari, neque tanta salutantium frequentia lætari visus est. Sed æquabilis omnino erat, utpote qui ratione regeretur, et æquum naturæ statum servaret. Multos itaque corpore per eum Dominus sanavit: alios dæmonibus liberavit. Gratiam item Antonio loquenti dederat Dominus; ut mœstos plurimos consolaretur: concertantes alios reduceret in amicitiam, hortans omnes ut nihil mundanarum rerum anteferrent charitati Christi. Cum autem inter loquendum futura memoraret bona, nec non Dei erga nos amorem, qui proprio

Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum ²⁶; multis persuasit monasticam ut eligerent vitam: atque ita demum in montibus quoque excitata sunt monasteria, eremusque a monachis habitata est, qui relictis suis omnibus, cœlesti instituto nomen dabant.

15. Necessè cum esset ut Arsenoiticum canallem transmearet (ex usu quippe fratrum erat ut inviseret illos), canalisque crocodilorum plenus esset, tantum precatus conscendit, atque cum sociis omnibus pertransiit illæsus. Reversus ad monasterium pristinos labores strenue fortiterque adiiit. Frequentibus autem colloquiis, eorum qui jam monachi erant auxit alacritatem, aliorum vero plurimos ad asceticæ vitæ amorem inflammavit; ita ut ejus suasu brevi plurima fierent monasteria, quibus omnibus quasi pater ipse præerat.

16. Aliqua die progressus, monachis omnibus ad eum accedentibus, rogantibusque, ut eum ser-

VERSIO EVAGRII.

cœlesti aditu consecratus apparuit. Obstupuerunt universi et oris gratiam et corporis dignitatem, quod nec per quietem intumuerat, nec jejuniis dæmonumque certamine faciem ejus pallor obsederat; sed e contrario quasi nihil temporis exegisset, antiquus membrorum decor perseverabat. Proh! quanta miracula (29)! quæ in illo animi puritas fuit? Nunquam hilaritate nimia resolutus in risum est, nunquam recordatione peccati tristitia ora contraxit, non magnis stupentium se elatus est laudibus: nihil in illo indecens solitudo, nihil asperum quotidiana cum hostibus bella contulerant; sed temperata mens æquali ad cuncta ferebatur examine. Plurimos igitur ab immundis spiritibus et infirmitatibus variis Dei gratia per Antonium liberavit. Sermo ejus sale conditus consolabatur mœstos, docebat inscios, concordabat iratos: omnibus suadens nihil amoris Christi anteponendum. Proponebatque ante oculos honorum magnitudinem futurorum, et Dei clementiam, et beneficia retexebat indulta, quod proprio Filio suo non pepercerit Deus, sed pro nostra omnium salute eum tradiderit. Nec mora, plura audientium corda ad humanarum rerum contemptum hæc ejus suavitatis oratio: et habitandæ eremi istud exordium fuit (30).

15. Quid sane et in Arsenoitarum oppido gestum sit non transibo silentio: nam, cum fratres vellet invisere, et rivulum Nili (31), qui crocodilis et multis ejus fluminis bestiis plenus erat, transvadere esset necesse, tam cum comitibus suis transiit illæsus, quam inde rediit incolumis. Rursusque in pristinis laboribus perseverans, multos magisterio suo fratres confirmavit, ita ut brevi tempore plurima fierent monasteria, novos antiquosque monachos pro ætate vel tempore, paterno moderabatur affectu.

16. Quadam autem die cum (32) a congregatis fratribus rogaretur, ut eis institutoria largiretur præ-

²⁶ Rom. viii, 32.

(25) Regius secundus et Colbert. 2, συνεσταλμένη· διακεχυμένη· συνεχομένη.

(26) Regius. 1, et Colbert. 2, ὅλος.

(27) Regius 2, et Colbert. 2, μνημονεύων, omisso παραινῶν. Infra iidem, ὡς οὐκ ἐφείσατο, et ita legit Evag. In editis et aliis, ὅς οὐκ.

(28) Ὑπὸ deest in Regio 2, et Colbert. 2.

(29) Sic omnes mss. Bolland. *proh! quanto mi-*

raculo!

(30) Ita omnes mss. Bolland. vero, *istud ejus exordium fuit.*

(31) Bolland. *fluminis Nili*, mss. sequimur. Infra Bolland. *sævis fluminis.*, Mss., *ejus fluminis.*

(32) Sic manuscripti. Bollandus vero, *cum S. Antonius.*

mocinantem audire liceret : hæc illis Ægyptiaca A lingua locutus est : Scripturæ sacræ sunt ad doctrinam satis : sed operæ pretium est nos mutuo in fide cohortari, atque verbis concitare. Vos itaque, ut filii, ea referte patri quæ nostis : ego vero utpote natu grandior, quæ novi quæque experimento didici trado vobis. Illud in primis sit commune omnium studium, ut a cæpto ne recedamus, neve propter laborein animo concidamus : nec dicamus : Jamdù asceticam agimus vitam : imo potius, ac si quotidie inciperemus, alacritatem augeamus. Brevissima quippe hominis vita si cum futuris conferatur sæculis, ita ut nihil sit ævum nostrum cum æterna vita comparatum. In mundo quidem quævis res justo pretio venditur, et æquale æquali commutatur ; promissio autem æternæ vitæ parvo B emitur : scriptum est enim : *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni : si autem in potentibus, octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor* 25. Si itaque totos octoginta vel etiam centum annos 645 in ascetica vita perseveraverimus ; nequaquam centum solum annis regnabimus ; sed pro centum illis, in sæcula sæculorum. Et cum in terra decertemus, non in terra hæreditas erit nostra, sed in cælis promittitur nobis : atque corruptibili deposito corpore, incorruptibile accipimus.

17. Itaque, filii, ne lassescamus, neque putemus nos diutius morari, aut magnum quid præstare : *Non enim sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* 26. Ne mandum intuentes existimemus magnis nos rebus renuntiasse : siquidem totus terrarum orbis minimus est si cum toto conferatur cælo. Si tota igitur terra potiremur, totique renuntiarem, nequaquam dignum illud esset regno cælorum. Quemadmodum enim si quis æncam drachmam despiceret,

αὐτοῦ ἀκοῦσαι λόγον, ἔλεγον αὐτοῖς τῇ Αἰγυπτιακῇ φωνῇ ταῦτα· Τὰς μὲν Γραφὰς ἱκανὰς εἶναι πρὸς διδασκαλίαν· ἡμᾶς δὲ καλὸν παρακαλεῖν ἀλλήλους ἐν τῇ πίστει, καὶ ἀλείφειν ἐν τοῖς λόγοις. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν ὡς τέκνα φέρετε τῷ πατρὶ λέγοντες· ἀ οἶδα· καὶ γὰρ ὡς τῇ ἡλικίᾳ πρεσβύτερος ὑμῶν, ἀ οἶδα καὶ ὧν πεπείραμαι μεταβίδωμι. Ἔστω δὲ προηγουμένης κοινῆ πάσιν αὕτη σπουδὴ, ἀρξαμένους μὴ ὑπενδουναί, μηδὲ ἐκκακεῖν ἐν τοῖς πόνοις, μηδὲ λέγειν· Ἐχρονισαμεν ἐν τῇ ἀσκήσει· ἀλλὰ μέλλον ὡς ἀρχόμενοι καθ' ἡμέραν, τὴν πρῶθυμίαν ἐπαυξήσωμεν. Ὀλος (35) γὰρ ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος βραχυτάτος ἐστὶ, μετρούμενος πρὸς τοὺς μέλλοντας αἰώνας· ὥστε καὶ πάντα τὸν χρόνον ἡμῶν μηδὲν εἶναι πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Καὶ πᾶν μὲν πρᾶγμα ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἀξίου πιπράσκειται, καὶ ἴσον ἴσω τις ἀντικαταλλάσσει· ἡ δὲ ἐπαγγελία τῆς αἰωνίου ζωῆς ὀλίγου τινοῦ ἀγοράζεται. Γέγραπται γάρ· Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς (34) ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις, ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν, κόπος καὶ πόνος. Ὅταν τοίνυν πάντα τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη, ἢ καὶ ἑκατὸν διαμείνωμεν ἐν τῇ ἀσκήσει, οὐκ ἴσα τὴν ἑκατὸν ἔτεσι βασιλεύσομεν, ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἑκατὸν αἰώνας αἰώνων βασιλεύσομεν· καὶ ἐπὶ γῆς ἀγωνισάμενοι, οὐκ ἐν γῇ κληρονομοῦμεν, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς ἔχομεν τὰς ἐπαγγέλιας· πάλιν δὲ φθαρτὸν ἀποθέμενοι τὸ σῶμα, ἀφθαρτὸν ἀπολαμβάνομεν αὐτό.

17. Ὄστε (36), τέκνα, μὴ ἐκκακῶμεν, μηδὲ νομιζώμεν χρονίζειν, ἢ μέγα τι ποιεῖν. Οὐ γὰρ ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς δόξαν. Μηδὲ εἰς τὸν κόσμον βλέποντες νομιζώμεν μεγάλους τισὶν ἀποσταχθαί· καὶ γὰρ καὶ αὕτη πᾶσα ἡ γῆ βραχυτάτη πρὸς ὅλον τὸν οὐρανὸν ἐστίν. Εἰ τοίνυν καὶ πάσης τῆς γῆς κύριοι ἐτυγχάνομεν, καὶ ἀπετασσόμεθα τῇ γῇ πάση, οὐδὲν ἀξίον ἦν πάλιν πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὡς γὰρ εἰ τις καταφρονήσειε μίξ

VERSIO EVAGRII.

cepta, cum prophetica fiducia exaltans vocem aiebat : Ad omnem quidem mandatorum disciplinam Scripturas posse sufficere : sed et hoc optimum fore, si mutuis se invicem fratres sermonibus consolarentur. Et vos ergo, inquit, ut patri referte quæ nostis : et ego quæ per longam ætatem consecutus sum quasi filiis indicabo. Hoc sit autem primum cunctis in eoque mandatum, nullum in arrepti propositi vigore facessere, sed quasi incipientem augere semper debere quod cæperit, præsertim cum humanæ vitæ spatia, æternitati comparata, brevissima sint (36). Ita exorsus, paululum siluit : et admiratus nimiam Dei largitatem, rursus adjecit, dicens : In præsentia hac vita æqualia sunt pro rerum commutatione commercia, nec majora recipit ab eemente qui vendit : promissio autem vitæ sempiternæ vili pretio comparatur, scriptum est enim : *Dies vitæ nostræ septuaginta anni : si autem multum, octoginta ; quidquid reliquum est, labor et dolor est* ; quando ergo octoginta, aut centum, ut multum annos (37) laborantes, in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro : sed pro annis supradictis, omnium nobis sæculorum regna tribuentur, non terram hæreditabimus, sed cælum : corpus quoque corruptum relinquentes, id ipsum cum incorruptione recipiemus.

17. Ergo, filii, non vos aut lædium delatiget, aut vanæ gloriæ delectet ambitio : *Non enim sunt condignæ passionibus hujus temporis, ad superventuram gloriam quæ revelabitur in nobis*. Nemo cum despexerit mundum, reliquisse se arbitretur ingentia, quia omnis terra, ad infinitatem comparata cælorum, brevis ac parva est. Si ergo nec universo, orbi renuntiantes, dignum aliquid habitaculis possumus compensare

25 Psal. LXXXIX, 10. 26 Rom. VIII, 18.

(33) Sic maxima pars mss. Alii cum editis, ὁλος.

(34) Regius primus, τῶν ἔτων τῆς ζωῆς. Infra ἔτη post ὀγδοήκοντα deest in editis et in quibusdam mss., in pluribus tamen habetur. Mox Colbert. secundus solus, πλεῖστον pro πλεον. Paulo post Regius secundus et Colbert. secundus, ἢ καὶ ἑκατόν, quæ desunt in cæteris manuscriptis et in editis,

D sed leguntur apud Evagrium.

(35) Colbert. 2, Οὐκοῦν. Mox omnes pene mss., μὴ ἐκκακῶμεν. Editi, μὴ ἐκκακώμεν.

(36) Bollandus post *brevissima sint*, habet, *ac parva* ; secus manuscripti.

(37) Sic manuscripti. Bollandus, *annis*.

χαλκῆς δραχμῆς, ἵνα κερδήσῃ χρυσῆς δραχμᾶς ἑκα-
τὸν, οὕτως ὁ πάσης τῆς γῆς κύριος ὢν, καὶ ἀποτα-
σόμενος αὐτῇ, ὀλίγον ἀφήσῃ, καὶ ἑκατονταπλασίονα
λαμβάνει. Εἰ δὲ οὐδὲ πᾶσα ἡ γῆ ἀξία τῶν οὐρανῶν
ἐστίν, ὁ ἄρα ἀρείς ὀλίγας ἀρούρας, ὡς οὐδὲν κατα-
λιμπάνων, κἄν οἰκίαν ἢ χρυσίον ἱκανὸν ἀφῆ, οὐκ
ὀφείλει καυχᾶσθαι ἢ ἀκηδίαν. "Ἄλλως τε ὀφειλομεν
λογίζεσθαι, ὅτι, κἄν μὴ ἀφῶμεν δι' ἀρετὴν, ἀλλ'
ὑστερον ἀποθνήσκοντες καταλιμπάνομεν αὐτὰ πη-
λάκις καὶ οἷς οὐ θέλομεν, ὡς ἐμνημόνευσε ὁ Ἐκκλη-
σιαστής. Διὰ τί οὖν μὴ δι' ἀρετὴν ἡμεῖς καταλιμπά-
νομεν, ἵνα καὶ βασιλείαν κληρονομήσωμεν; Διὰ τοῦτο
μηδὲ τοῦ κτᾶσθαι τις ἡμῶν ἐπιθυμίαν λαμβανέτω. Τί
γὰρ κέρδος ταῦτα κτᾶσθαι, ἃ μηδὲ αἴρομεν μεθ' ἑαυ-
τῶν; τί οὐ (38) μᾶλλον ἔχεινα κτώμεθα, ἃ καὶ μεθ'
ἑαυτῶν ἔρασι δυνάμεθα, ἅτινά ἐστι φρόνησις, δικαιο-
σύνη, σωφροσύνη, ἀνδρεία, σύνεσις, ἀγάπη, φιλο-
πρωχία, πίστις ἢ εἰς Χριστὸν, ἀοργησία, φιλοξενία;
Ταῦτα κτώμενοι, εὐρήσομεν αὐτὰ πρὸ ἑαυτῶν ἐκεῖ
ποιούοντα ἡμῖν ξενίαν ἐν τῇ γῇ τῶν ποσάων.

18. Ὡστε καὶ ἐκ τοιούτων πειθέτω τις ἑαυτὸν
μὴ ὀλιγωρεῖν· καὶ μάλιστα, ἐὰν λογίστηται, δοῦλον
θεοῦ εἶναι· τοῦ Κυρίου, καὶ ὀφείλοντα τῷ δεσπότῃ
δολεῦσιν. Ὡσπερ οὖν ὁ δοῦλος οὐκ ἂν τολμήσῃ λέ-
γειν (59). Ἐπειδὴ χθὲς εἰργασάμεν, οὐκ ἐργάζομαι
σήμερον· οὐδὲ τὸν παρελθόντα χρόνον μετρῶν, παύ-
σεται τῶν ἐξῆς ἡμερῶν, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, ὡς ἐν τῷ
Εὐαγγελίῳ γέγραπται, τὴν αὐτὴν προθυμίαν δείκνυ-
σιν, ἵνα τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ἀρέσκη (40), καὶ μὴ κινδύ-
νεύσῃ· οὕτω καὶ ἡμεῖς; καθ' ἡμέραν ἐπιμένωμεν τῇ
ἀκαχίῃ, εἰδότες, ὅτι, ἐὰν μίαν ἡμέραν ἀμελήσωμεν,
οὐ διὰ τὸν παρελθόντα χρόνον ἡμῖν συγχωρήσει, ἀλλὰ
διὰ τὴν ἀμέλειαν ἀγανακτήσει καθ' ἡμῶν. Οὕτως καὶ
ἐν τῷ Ἰσραήλ ἔχουσαμεν· οὕτως καὶ ὁ Ἰούδας διὰ
νύκτα μίαν ἀπώλεισε καὶ τοῦ παροελθόντος χρόνου τὸν
κέρματον.

A ut centum aureas lucraretur; Ita si quis universæ
terræ dominus renuntiaret illi, is parum relia-
queret, ac centuplum reciperet. Quod si ne tota
quidem terra digna sit regno caelorum, qui ergo
aruras paucas relinquit, quasi nihil amittit : vel
etiam si domum, multumque auri dimittat, nequa-
quam gloriari debet, aut remissius agere. Et alio-
qui cogitandum nobis est, si ea virtutis causa non
relinquamus, morte amissuros tandem nos esse,
ac persæpe quibus minime vellemus, ut ait Eccle-
siastes³⁷. Cur ergo ea virtutis causa non relinqua-
mus, ut regni accipiamus hæreditatem? Quapropter,
ne quem nostrum invadat possidendi cupidus. Quid
lucri ea adipisci quæ nobiscum non auferemus? aut
cur non potius ea acquiramus quæ nobiscum aufere-
mus, prudentiam scilicet, justitiam, temperantiam,
fortitudinem, intelligentiam, charitatem, pauperum
amorem, fidem in Christum, mansuetudinem, hospita-
litatem? Hæc si adipiscamur, illic reperiemus,
quæ nos in mansuetorum terra hospitio exci-
piant.

18. His itaque argumentis quivis in animum in-
ducat ut non animo concidat, præsertim si cogi-
tet se Domini servum oportere Domino servire.
Quemadmodum itaque servus non ausit hæc di-
cere : 646 Cum heri laborarim, otior hodie :
neque præteritum tempus dimensus, diebus sequen-
tibus cessabit ; sed quotidie, ut scriptum est in
Evangelio, idem præfert animi studium, ut suo
placeat Domino, et non periclitetur : ita et nos
quotidie in ascetica perseveremus, scientes, si una
die indiligenter agamus, Dominum non veniam
nobis, præteriti temporis gratia, esse concessurum ;
sed succensurum nobis propter negligentiam. Ita
et in Ezechiele scriptum³⁸ : ita et Judas ob unam
noctem, præteriti temporis laborem perdidit.

VERSIO EVAGRII.

cælestibus, se unusquisque consideret, et statim intelliget, parvis aruris et parietibus, vel modica auri
portione contempta, nec gloriari se debere, quasi magna dimiserit, nec tædere, quasi parva sit receptu-
rus. Ut enim contemnit aliquis unam æream drachmam ad drachmas centum aureas conquirendas : ita
etiam, qui totius orbis dominium dereliquit, centuplum de melioribus præmiis in sublimi sede recipiet.
Ad summum, illud perspicere debemus, quod etsi nostras velimus retentare divitias, lege mortis ab ipsis
divellamur inviti, ut in libro Ecclesiastæ scriptum est. Cur ergo non facimus de necessitate virtutem?
cur non ad lucranda regna cælestia ultro relinquimus, quod lucis istius sine perdendum est? Nihil eorum
curæ sit monachis (41), quæ secum auferre non possunt : illud potius debemus expetere, quod nos duc-
cat ad cælum ; sapientiam scilicet, castitatem, justitiam, virtutem, sensum pervigilanti, pauperum cu-
ram, fidem in Christo robustam, animum iræ victorem, hospitalitatem (42). Hæc sectantes, mansionem
nobis in terra quietorum secundum Evangelium præparabimus.

18. Consideremus Domini esse nos famulos, et servitutem debere ei a quo creati sumus. Ut enim ser-
vus præteriti gratia famulatus, præsens aut futurum non contemnit imperium, nec audet asserere, quod
ex labore transacto instantis operis habere debeat libertatem, sed jugi studio, ut in Evangelio scriptum
est, eandem semper exhibet servitutem, ut et domino placere possit, et ne metum lucretur et verbera ;
sic et nos divinis congruit parere præceptis : scientes quod æquus ille retributor, in quo quemque inve-
nerit, in eo sit judicatorius, quod prophetica per Ezechielem voce testatur : nam et infelix Judas propter
unius noctis impietatem, omni præteriti temporis labore privatus est.

³⁷ Eccle. iv, 8. ³⁸ Ezech. xviii.

(38) Ita mss. quidam. Alii vero, μή. Editi, οὖν, D Colbert. 1, ἐπιμένωμεν. Paulo post Colbertin. 2, mendose.

(39) Sic mss. Editi vero, λέγων. Infra Colbert. 2, παύσεται ἡμέραν ἐξ ἡμέρας.

(40) Sic manuscripti. Editi vero, ἀρέσκη. Infra

ωσαν pro ἡμέραν.

(41) Sic maxima pars manuscriptorum. Bollan-
dus vero, Christianiis.

(42) Manuscripti, hospitalem.

19. Quocirca illi, ascuecæ vitæ operam demus, nec indiligenter agamus. In hoc enim ipsum, Dominum adiutorem habemus, ut scriptum est ³⁹ : Quicumque bonum elegerit, ei Deus cooperatur in bonum. Ut autem non negligenter agamus, Apostoli dictum meditari convenit : *Quotidie morior* ⁴⁰. Si enim vixerimus quasi quotidie morituri, non peccabimus. Quod ita intelligendum, ut quotidie mane surgentes, non existimemus nos ad vesperam usque esse victuros, et cum decumbimus, ne surrecturos arbitremur : cum vita nostra natura incerta sit, et quotidie per Providentiam dimensa. Sic affecti, et si in dies ita vixerimus, neque peccabimus, neque alicujus rei cupiditate tenebimur, nulli succensebimus, nullum recondemus thesaurum in terra : sed quasi quotidie mortem expectantes, nullam rem possidebimus : omnia omnibus delicta condonabimus : nec mulieris concupiscentia, nec obscena ulla voluptate tenebimur, sed ut caute amaversabimur : semper concertantes atque iudicii diem prospicientes. Semper enim gravior formido et cruciatuum periculum, voluptatis suavitatem dissolvit, nutantemque erigit animam.

20. Idcirco jam exorsi, jam ingressi virtutis viam, magis contendamus ut ad futura perveniamus ⁴¹. Nemo retrorsum convertatur, ut Loti uxor ⁴², cum potissimum Dominus dixerit : *Nemo mittens manum suam ad aratrum et respiciens retro, aptus est regno cælorum* ⁴³. Retro autem respicere nihil aliud est quam pœnitere, ac rursus mundana sapere. Ne timete de virtute audientes, neve de nomine stupeatis. Non enim procul nobis est, neque extra nos consistit : in nobis ipsis res est et perfacilis sane, si modo voluerimus. Græci

VERSIO EVAGRII.

19. Idcirco tenendus est continuus instituti rigor, habentibus Deum auxiliatorem, sicut scriptum est, quia omni proponenti bonum Deus cooperatur. Ad inertiam autem calcanda Apostoli præcepta replicemus, quibus se mori quotidie testabatur : similiter et nos humanæ conditionis vitam ancipitem retrahentes, non peccabimus : cum enim excitati a somno, ad vesperam nos pervenire dubitemus, et quicquid corpora concedentes, de lucis non confidamus adventu, et ubique naturæ ac vitæ incertæ memores, Dei nos intelligamus providentia gubernari ; non modo (45) non delinquemus, aut aliqua fragili cupiditate raptabimur ; sed nec irascemur quidem adversus aliquem, nec terrenos congregare thesauros ambimus : quin potius metu quotidiani recessus, et sejungendi corporis jugi expectatione (46), omnia calida calcalimus. Cessabit mulierum amor, libidinis exstinguetur incendium, invicem nobis debita nostra donabimus, ante oculos semper habentes ultimæ retributionis adventum : quia major formido (47) et pœnarum timor horridus, simul et lubricæ carnis incentiva dissolvit, et ruentem animam quasi ex aliqua rupe sustentat.

20. Ideoque precor ut ad finem propositi omni labore tendamus, nemo post tergum respiciens Lot imitetur uxorem, præsertim cum Dominus dixerit, Nullum ponentem manum super aratrum et respicientem retrorsum, dignum esse regno cælorum : respicere autem retrorsum nihil aliud est, quam in eo pœnitere quod cæperis, et mundanis rursus desideriis obligari. Nolite, quæso, virtutis tanquam impossibile nomen pavere, nec peregrinum vobis, aut procul positum videatur hoc studium, quod ex nostro pendet arbitrio : hujus operis homini inserta natura est, et ejusmodi res est quæ nostram tantummodo expectat voluntatem. Græci studia transmarina sectentur, et in alieno orbe constitutos, inanium literarum

³⁹ Rom. viii, 28. ⁴⁰ I Cor. xv, 51. ⁴¹ Philipp. iii, 14. ⁴² Genes. xix, 26. ⁴³ Luc. ix, 62.

(43) Sic Reg. 1 et 2. Alii et editi, πλεῖον, minus D *εις τὴν βασιλείαν.*

recte.
(44) Hæc, ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν, desunt in Regio secundo et Colbert. 2. Infra Regius primus et Colbertinus secundus, ἐπιβαλὼν, editi vero βαλὼν. Mox αὐτοῦ legebatur in editis post χεῖρα, sed deest in Regio secundo et Colbertin. 2. Ibidem Colbert. 2,

19. Ἐγόμεθα οὖν, τέκνα, τῆς ἀσκήσεως, καὶ μὴ ἀκηδιῶμεν. Ἐχομεν γὰρ ἐν τούτῳ καὶ τὸν Κύριον συνεργόν, ὡς γέγραπται· Παντὶ τῷ προαιρουμένῳ τὸ ἀγαθὸν συνεργεῖ ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἀγαθόν. Εἰς δὲ τὸ μὴ ὀλιγωρεῖν ἡμᾶς καλὸν τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὴν μελετᾶν, τὸ, *Καθ' ἡμέραν ἀποθνῆσκω*. Ἄν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὡς ἀποθνῆσκοντες καθ' ἡμέραν, οὕτως ζῶμεν, οὐχ ἁμαρτήσομεν. Ἔστι δὲ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον, ἵνα, ἐγειρόμενοι καθ' ἡμέραν, νομιζόμενοι μὴ μένειν ἕως ἑσπέρας, καὶ πάλιν μέλλοντες κοιμᾶσθαι, νομιζόμενοι μὴ ἐγειρεσθαι· ἀδήλου φύσει καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν οὐσίης, καὶ μετρομένης καθ' ἡμέραν παρὰ τῆς Προνοίας. Οὕτω δὲ διαχειρόμενοι, καὶ καθ' ἡμέραν οὕτω ζῶντες, οὕτε ἁμαρτήσομεν, οὕτε τινὸς ἐπιθυμίαν ἔξομεν, οὕτε μηχανουμένῳ τινι, οὕτε θησαυρισμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ὡς καθ' ἡμέραν προσδοκῶντες ἀποθνῆσκειν, ἀκτήμονες ἐσόμεθα, καὶ πᾶσι πάντα συγχωρήσομεν· ἐπιθυμίας δὲ γυναικῆς, ἢ ἄλλης ῥυπαρᾶς ἡδονῆς, οὐδ' ὅλως κρατήσομεν, ἀλλ' ὡς παρερχομένην ἀποστραφισόμεθα· ἀγωνιῶντες· ἀεὶ καὶ προβλέποντες τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἄει γὰρ ὁ μεῖζων φόβος καὶ ὁ ἀγὼν τῶν βασάνων διαλύει τὸ λειπὸν (43) τῆς ἡδονῆς, καὶ τὴν ψυχὴν κλίνουσαν ἀνίστησιν.

20. Οὐχοῦν ἀρξασμενοι καὶ ἐπιθάντες ἤδη τῇ ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς, ἐπεκτεινώμεθα μᾶλλον ἵνα φθάσωμεν ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν (44). Καὶ μηδεὶς εἰς τὰ ὀπίσω στρεφῆσθω, ὡς ἡ γυνὴ τοῦ Λώτ· μάλιστα δὲ Κύριως εἴρηκεν· *Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετὸς ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*. Τὸ δὲ στραφῆναι οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ μεταμεληθῆναι, καὶ πάλιν κοσμικῶς φρονεῖν. Μὴ φοβησῆσθε δὲ ἀκούοντες περὶ ἀρετῆς, μηδὲ ξενίζεσθε περὶ τοῦ δόγματος· οὐ γὰρ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἐστὶν οὐδ' ἔξωθεν ἡμῶν συνίσταται, ἐν

(45) Sic manuscripti. Bollandus vero, *hoc modo*.

(46) Ita omnes manuscripti. Bollandus, *meditatione*, minus recte.

(47) Bollandus, *formido iudicii*, manuscripti ut in textu.

ἡμῖν δέ ἐστι τὸ ἔργον, καὶ εὐχολόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, ἔαν μόνον θελήσωμεν. Ἕλληνας μὲν οὖν ἀποδημοῦσι, καὶ θάλατταν περῶσι, ἵνα γράμματα μάθωσιν· ἡμεῖς δὲ οὐ χρεῖαν ἔχομεν ἀποδημῆσαι (47) διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὕτε περᾶσαι θάλατταν διὰ τὴν ἀρετὴν. Φθάσας γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος· Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν· Οὐκοῦν ἡ ἀρετὴ τοῦ θέλειν ἡμῶν μόνου (48) χρεῖαν ἔχει· ἐπειδὴ περ ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ ἐξ ἡμῶν συνίσταται. Τῆς γὰρ ψυχῆς τὸ νοερὸν κατὰ φύσιν ἐκούσης, ἡ ἀρετὴ συνίσταται. Κατὰ φύσιν δὲ ἔχει, ὅτι ἂν ὡς γέγονε μένει, γέγονε δὲ καλὴ καὶ εὐθὺς λίαν. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν τοῦ Ναυτῆ Ἰησοῦς παραγγέλλων ἔλεγε τῷ λαῷ· *Εὐθύτατος τὴν καρδίαν ὑμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ*· ὁ δὲ Ἰωάννης· *Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίτους ὑμῶν*. Τῆ γὰρ εὐθείαν εἶναι τὴν ψυχὴν, τοῦτο ἐστὶ τὸ κατὰ φύσιν νοερὸν αὐτῆς ὡς ἐκτίσθη. Πάλιν δὲ ὅτι ἂν ἐκκλίνῃ, καὶ ἐν διαστροφῇ τοῦ κατὰ φύσιν γένηται, τότε κακία ψυχῆς λέγεται. Οὐκοῦν οὐκ ἐστὶ δυσχερὲς τὸ πρᾶγμα· ἔαν γὰρ μείνωμεν ὡς γεγόναμεν, ἐν τῇ ἀρετῇ ἐσμεν· ἔαν δὲ λογιστώμεθα τὰ φαῦλα, ὡς κακοὶ κρινώμεθα. Εἰ μὲν οὖν ἐξῴθεν ἦν ποριστέον τὸ πρᾶγμα (49), δυσχερὲς ἦν ὡς εἰ δὲ ἐν ἡμῖν ἐστι, φυλάξωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ ρυπαρῶν λογισμῶν, καὶ ὡς παρακαταθήκην λαβόντες, τηρήσωμεν τῷ Κυρίῳ τὴν ψυχὴν· ἵν' αὐτὸς ἐπιγνώῃ τὸ ποίημα αὐτῆν.

21. Ἔστω δὲ ἡμῖν ἀγὼν, ὥστε μὴ τυραννεῖν ἡμῶν θυμὸν, μηδὲ κρατεῖν ἡμῶν ἐπιθυμίαν. Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ὁργὴ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται· ἡ δὲ ἐπιθυμία, συλλαβοῦσα, τικτεῖ ἀμαρτίαν· ἡ δὲ ἀμαρτία, ἀποτελεσθεῖσα ἀποκτείνει θάνατον. Οὕτω δὲ πολιτευόμενοι νήψωμεν ἀσφαλῶς· καὶ, ὡς γέγραπται, πάση φυλακῇ τηρῶμεν (51) ἑαυτῶν τὴν καρδίαν. Ἐχθροὺς γὰρ ἔχομεν δεινοὺς καὶ πανούργους, τοὺς πονηροὺς δαίμονας· καὶ πρὸς τοῦτους ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλη, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· *Οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, καὶ*

A peregrinantur, et mare trajiciunt, ut litteras ediscant; nobis vero peregrinatione opus non est propter regnum cœlorum, neque ut virtutis causa mare trajiciamus. Jam olim quippe Dominus dixit: *Regnum Dei intra vos est* 47. Virtus itaque nostra duntaxat voluntate opus habet, in nobis cum sit, ex nobisque consistat. Siquidem cum anima natura sua vim intelligendi habeat, hinc virtus consistit. Secundum naturam autem se habet anima, cum talis manet qualis est, facta vero est et bona et admodum recta. Quapropter Jesus Nave filius hæc populo præcipiebat: *Dirigite cor vestrum ad Dominum Deum Israel* 48; et Joannes: *Rectas facite semitas vestras* 49. Nam rectam esse animam, id est, intelligentiam esse prout creata est: contra vero cum declinavit, atque a natura deflexit, id dicitur animi vitium. Nequaquam difficilis ergo res est: nam si prout conditi fuimus perseveremus, in virtute sumus; sin malis adhibeamus animum, ut mali iudicabimur. Si extra nos perquirenda res esset, difficilis sane foret: quod si in nobis ipsis sit, sordidas caveamus cogitationes, Dominoque animam servemus, tanquam acceptum ab eo depositum; ut opus ipse suum agnoscat, cum talis ipsa fuerit, qualis ab eo condita est.

αὐτοῦ, οὕτως οὖσαν (50), ὥσπερ αὐτὴν καὶ πεποίηκεν

21. Hoc item pugnemus, ne tyrannidem in nos occupet ira, nec dominetur nobis concupiscentia: scriptum est enim: *Ira viri justitiam Dei non operatur: concupiscentia autem cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem* 47. Hac instituta vitæ ratione sedulo vigilans, et, ut scriptum est 49, omni custodia 648 servemus cor nostrum. Hostes habemus formidandos et callidos, malignos scilicet dæmones, et adversus illos colluctatio nobis est, ut ait Apostolus: *Non adversus carnem et sanguinem; sed adversus princ-*

VERSIO EVAGRII.

rum quærant magistros: nobis vero nulla proficiscendi, nulla transfretandi fluctus necessitas imminet, in omni sede terrarum constituta sunt regna cœlorum. Unde et Dominus in Evangelio ait: *Regnum Dei intra vos est*: virtus quæ in nobis est, mentem tantum requirit humanam. Cui enim dubium est, quin naturalis animæ puritas, si nulla fuerit extrinsecus sorde polluta, fons sit et origo omnium virtutum? Bonam eam necesse est creaverit bonus auctor. Quod si forte cunctabimur, audiamus Jesum filium Nave populo dicentem: *Rectum facite cor vestrum ad Dominum Deum Israel*. Nec Joannes dissouam tulit de virtute sententiam, prædicans: *Rectas facite semitas vestras* (52). Siquidem hoc est rectam esse animam, cum ejus principalis integritas nulla vitiorum labe maculatur. Si naturam motaverit, perversa tunc dicitur; si bona conditio servetur, et virtus est. Animam nostram commendavit nobis Deus: servemus depositum, quale accepimus: nemo causari potest extrinsecus situm, quod in se nascitur: facturam suam, qui fecit, agnoscat: opus suum inveniat, ut creavit: sufficit nobis naturalis ornatus: ne deturpes, homo, quod tibi largitio divina concessit: opera Dei immutare velle, polluere est.

21. Illud etiam sollicite providere debemus, ut tyrannicam iræ superemus insaniam, quia scriptum est: *Iracundiæ viri justitiam Dei non operatur*; et iterum: *Desiderium concipiens parit peccatum, quo persecto, mors gignitur*. Divinæ vocis præceptum est, ut jugi custodia tueamur animam nostram, et ad pro-

47 Luc. xvii, 21. 48 Josue xxiv, 25. 49 Matth. iii, 4. 50 Jac. i, 20, 15. 648 Prov. iv, 23.

(47) Colbertinus secundus, ὡδὲ ἀποδημίας.

(48) In Colbertinus 2 μόνου deest. Reg. 2 habet μόνου.

(49) Colbertin. 2, ἐξῴθεν ἡμῶν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Infra Reg. 2 et Colbertin. 2, παραθήκην.

(50) Regius 2 et Colbertin. 2, οὖσαν τὴν ψυχὴν ὥσπερ.

D (51) Regius secundus et Colbert. 2, τηρήσωμεν. Infra iidem cum Colbertino 3, καὶ πρὸς τοὺτους. Editi et alii, καὶ πρὸς τοὺτους. Mox ἐστὶν deest in Colbertino secundo.

(52) Sic ferme omnes manuscripti. Bollandus, ejus.

patum et potestates, mundi rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiae in caelestibus⁵⁵. Magna illorum turba in aere nobis proximo est, neque procul nobis sunt, magna quoque inter illos est discrepantia. De quorum natura et differentia multa dici possent, ab aliis, nobis praestantioribus, pertractanda. Quod vero jam necessarie nobis incumbit, est nosse eorum adversum nos calliditates.

22. Primum itaque hoc nosse debemus daemones appellari daemones, non quod tales fuerint conditi: nihil enim mali condidit Deus: sed boni etiam ipsi facti sunt; lapsi vero a caelesti sapientia, post in terra volutati, gentiles phantasias deceperunt, invidiaque in nos Christianos ardentes, nihil non movent, ut caelorum nobis aditum intercludant, ne eo nos ascendamus unde lapsi illi sunt. Quapropter multa oratione, multa exercitatione opus est, ut accepta quis per spiritum discretionis gratia, quae illos spectant possit agnoscere: quinam scilicet illorum minus nequam, quinam nequiores sint: quo studio singuli eorum teneantur: qua quisque ratione prosternatur et ejiciatur. Multi sunt enim eorum doli, multi ad paradandas insidias motus. Beatus certe Apostolus et ejus sectatores haec probe norant cum dicerent: *Non enim ignoramus cogitationes ejus*⁵⁶. Nos vero ex iis quas ab illis sumus experti tentationibus, mutuo debemus alii alios emendare. Ego itaque ut aliquam eorum assecutus experientiam, ut filiis loquor.

διορθώσθαι. Ἐγὼ γοῦν, ἐκ μέρους πείραν αὐτῶν

23. Si igitur viderint illi Christianos quoslibet,

Ἀ πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου (55), πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πόρνης, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Πολλοὺς μὲν οὖν ἐστὶν αὐτῶν ὁ δόλος ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἀέρι, καὶ μακρὰν οὐκ εἰσὶν ἀφ' ἡμῶν πολλὴ δὲ τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορά. Καὶ περὶ μὲν τῆς φύσεως αὐτῶν καὶ τῆς διαφορᾶς πολλὸς ἂν εἴη λόγος, καὶ ἄλλων μειζόνων ἢ καθ' ἡμᾶς ἐστὶ τὸ τοιοῦτον διήγημα· τὸ δὲ νῦν κατεπεῖγον καὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν, γινῶναι ἐστὶ μόνον τὰς καθ' ἡμῶν αὐτῶν πανουργίας

22. Πρῶτον τοίνυν τοῦτο γινώσκωμεν (54), ὅτι οἱ δαίμονες οὐ καθ' ὁ δαίμονες καλοῦνται, οὕτω γεγόνασιν· οὐδὲν γὰρ κακὸν ἐποίησεν ὁ Θεός· ἀλλὰ καλοὶ μὲν γεγόνασι καὶ αὐτοί, ἐκπεσόντες δὲ ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ φρονήσεως, καὶ ἐκπέσοντες περὶ τὴν γῆν καλινδούμενοι, τοὺς μὲν Ἑλληνας ἠπάτησαν ταῖς φαντασίαις, ἡμῖν δὲ τοῖς Χριστιανοῖς εὐθουνοῦντες, πάντα κινουῦσι, θέλοντες ἐμποδίζειν ἡμᾶς τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνάβου· ἵνα μὴ ὅθεν ἐξέπεσον αὐτοὶ ἀνέλθωμεν ἡμεῖς. Δι' ὃ καὶ πολλῆς εὐχῆς, καὶ ἀσκήσεως ἐστὶ χρεία· ἵνα τις, λαβὼν διὰ τοῦ Πνεύματος χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων, γινῶναι δυναθῆ τὰ κατ' αὐτούς· καὶ τίνες μὲν αὐτῶν (55) εἰσὶν ἑλαττον φαῦλοι, τίνες δὲ ἐκείνων φαυλότεροι, καὶ περὶ ποῖον ἐπιτηδεύμα ἕκαστος αὐτῶν ἔχει τὴν σπουδὴν, καὶ πῶς ἕκαστος αὐτῶν ἀνατρέπεται καὶ ἐκβάλλεται. Πολλὰ γὰρ αὐτῶν ἐστὶ τὰ πανουργήματα, καὶ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς κινήματα. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Ἀπόστολος καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἤδεισαν τὰ τοιαῦτα λέγοντες· Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ ροήματα ἀγνοοῦμεν· ἡμεῖς δὲ ἀφ' ὧν ἐπιεράθημεν παρ' αὐτῶν, ὀφειλομεν ἀλλήλους ὑπ' αὐτῶν ἔχων, ὡς τέκνοις (56) λέγω.

23. Οὗτοι μὲν οὖν, ἐὰν ἴδωσι καὶ πάντας μὲν Χρι-

VERSIO EVAGRII.

fectum cum omni cautela et industria perducamus (57): quia exercitatos ad supplantandum habemus inimicos, daemones scilicet contra quos nobis, secundum apostolicam contestationem, pugna sine foedere est, ait etenim: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates hujus mundi, adversus spiritualia nequitiae in caelestibus*. Ingens eorum turba istum pervolat aerem, non procul a nobis hostium caterva discurrit. Et diversitatem quidem eorum non est meae parvitalis exponere, sed hanc majoribus concedo rationem: quod autem in promptu est, et ignorare non expedit, dolo scilicet eorum adversum nos compositos, breviter indicabo.

22. Hoc primum debemus mentibus affligere, nihil Deum fecisse quod malum est, nec ab ejus constitutione (58) daemonum coepisse principium: perversitas ista, non naturae, sed voluntatis est vitium. Boni etenim, utpote a Deo conditi, ex proprio mentis arbitrio ad terras ruere de caelis, ibique in caeni sordibus volutati, gentilitatis impias constituere culturas: et nunc nostri (59) torquentur invidia, atque universa commovere non cessant, ne pristinis eorum sedibus succedamus. Diversa autem eorum et partita nequitia est, quidam enim ad summum nocendi verticem pervenerunt, alii ex comparatione pejorū videntur esse leniores (60): atque omnes pro possibilitate virium, diversa contra singulas causas sumpsere certamina. Idcirco necessarium est donum spirituum discernendorum a Domino petere, ut possimus, tam fraudes eorum quam studia pervidentes, adversus disparem pugnam unum Dominicæ crucis elevare vexillum. Hoc munere Paulus accepto, docebat dicens: *Non enim ejus ignoramus astutias*. Ad cujus exemplum etiam nos oportet ex his quæ passi sumus, mutuis nos invicem instruere (61) sermonibus.

⁵⁵ Ephes. vi, 12. ⁵⁶ II Cor. ii, 11.

(55) Regius codex, σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου.

(54) Sic Reg. 1, 2, et Colbert. 3. Editi, γινώσκωμεν.

(55) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. In editis, αὐτῶν καὶ ἐστὶν.

(56) Ita omnes ferme manuscripti. Editi vero, ὡς τέκνον.

(57) Sic manuscripti. Bollandus, *et ad perfectam cum omni cautela et astutia perducamus*. Mox manuscripti omnes, *sine foedere*. Bollandus, *sine inter-*

missione.

(58) Sic manuscripti. Bollandus, *institutione*. Mox manuscripti, *principium*. Bollandus, *principia*.

(59) Sic mss. Bollandus vero, *de nobis*. Mox Bollandus, *universa mala, sed vox, mala, deest in pluribus mss.*

(60) Ita quidam manuscripti rectius, ni fallor, quam alii, qui habent *leviores*. Infra quidam manuscripti, *divisa, contra singulas*.

(61) Quidam manuscripti, *instituere*.

στιανοὺς, μάλιστα δὲ μοναχοὺς, φιλοπονοῦντας καὶ προκόπτοντας, πρῶτον μὲν ἐπιχειροῦσι καὶ πειράζουσι, ἐχόμενα τριβίου τίθεντες σκάνδαλα· σκάνδαλα δὲ αὐτῶν εἰσιν οἱ πονηροὶ λογισμοὶ (62). Οὐ δεῖ δὲ ἡμᾶς φοβεῖσθαι τὰς ὑποβολὰς αὐτῶν· εὐχαίς γὰρ καὶ νηστείαις καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον πίστει πίπτουσιν εὐθὺς ἐκεῖνοι. Ἀλλὰ καὶ πεσόντες οὐ παύονται, αὐθις δὲ πάλιν προσέρχονται πανούργως καὶ δολίως. Ἐπειδὴν γὰρ ἐκ φανεροῦ καὶ ῥυπαρᾶς ἡδονῆς (63) μὴ δυνηθῶσιν ἀπατήσai τὴν καρδίαν, ἄλλως πάλιν ἐπιδαίνουσι· καὶ λοιπὸν φαντασίας ἀναπλάττοντες ἐκφοβεῖν προσποιῶνται, μετασχηματιζόμενοι, καὶ μιμούμενοι γυναίκα, θηρία, ἔρπετά, καὶ μεγέθη σωμάτων, καὶ πλήθος στρατιωτῶν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως δεῖ τὰς τούτων φαντασίας δεῖλιψιν (64)· οὐδὲν γὰρ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ ταχέως ἀφανίζονται· ἐὰν μάλιστα τῇ B

πίστει καὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἑαυτὸν τις περιφράτῃ (65). Τολμηροὶ δὲ εἰσι καὶ λίαν ἀναιδεῖς. Ἐὰν γὰρ καὶ οὕτως ἡττηθῶσιν, ἄλλω τρόπῳ πάλιν ἐπιδαίνουσι. Καὶ προσποιῶνται μαντεύεσθαι, καὶ προλέγειν τὰ μεθ' ἡμέρας ἐρχόμενα, δεῖκνύειν τε ἑαυτοῦς ὑψηλοῦς ἄχρι τῆς στέγης φθάνοντας, καὶ πλατεῖς τῷ μεγέθει· ἵνα οὐκ οὐκ ἡδυνήθησαν ἀπατήσai τοῖς λογισμοῖς, κἂν ταῖς τοιαύταις φαντασίαις ὑφαρπάσωσιν. Ἐὰν δὲ καὶ οὕτως εὕρωσι τὴν ψυχὴν ἡσφαλισμένην τῇ πίστει, καὶ τῇ ἐλπιδί τῆς διανοίας (66), λοιπὸν ἐπάγονται τὸν ἄρχοντα ἑαυτῶν.

24. Καὶ φαίνεσθαι αὐτοῦς πολλάκις ἔλεγε τοιοῦτους, ὅσον τὸν διάβολον τῷ Ἰωβ ὁ Κύριος ἀπεκάλυψε, λέγων· Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς εἶδος ἑωσφόρου. C

Ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύονται λαμπάδες καί ὄμματα, καὶ διαβρίπτουται ἐσχάραι (67) πυρός· ἐκ μυκτῆρων αὐτοῦ ἐκπορεύεται καπνὸς καμίνου καιομένης πυρὶ ἀνθρώπων. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἀνθρακας· φλόξ δὲ ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται. Τοιοῦτος δὲ φαινόμενος ὁ τῶν δαιμονίων ἄρχων, ἐκφοβεῖ, καθὰ προείπον, μεγάλα λαλῶν ὁ πανούργος, ὡς πάλιν ἐξηλέγηεν αὐτὸν ὁ Κύριος, τῷ μὲν Ἰωβ

maximeque monachos laborare atque proficere; 649 primum aggressi tentant, et offencula ponunt in via : quæ scilicet offencula, sunt malæ cogitationes. Non est autem quod eorum suggestionibus terreamur : nam precibus, jejuniis et fide in Dominum statim illi labuntur. Sed lapsi minime quiescunt, vafre quippe et callide rursus accedunt. Ubi enim palam per obscenas voluptates concipere nequeunt, alia aggrediuntur via, vanisque speciebus perterrere nituntur, variis assumptis formis mulierum, ferarum, reptilium, prægrandium corporum, militarium turmarum. Sed neque hæc illorum phantasie nobis sunt pertimescendæ : nihil enim cum sint, subito evanescent, si maxime fide et signo crucis se quis munierit. Audaces porro sunt admodumque impudentes : nam si hoc modo superentur, alio aggrediuntur. Vaticinandi enim se peritos simulant, atque ea prædicendi quæ postea futura sunt : affectantque se ita proceros exhibere, ut lectum attingant, magnaque sint latitudine; ut quos cogitationibus concipere nequiverunt, hujusmodi portentis subornare possint. Quod si hinc quoque animam inveniant fide atque spe firmatam, principem denique suum secum adducunt.

24. Aichatque tales sæpe videri, qualem Jobo diabolus revelavit Dominus his verbis : *Oculi ejus ut species diluculi. Ex ore ejus procedunt lampades ardentes, et projiciuntur quasi foci ignis. Ex naribus ejus procedit fumus camini ardentis igne carbonum : anima ejus carbones : flamma de ore ejus egreditur*⁶¹. Talis cum appareat dæmoniorum princeps, terrorem, uti dixi, veterator ille et magniloquus incutit, ut coarguit eum Dominus, Jobo quidem dicens : *Arbitratur ferrum quasi paleas, et vero quasi lignum putridum, mare reputat quasi vas un-*

VERSIO EVAGRII.

25. Hostile illis contra omnes Christianos, maxime vero contra monachos (68), odium est, eorum somnitiis laqueos prædicunt, eorum mentes impiis atque obscenis cogitationibus nituntur evertere. Sed nihil vobis in hoc terroris incutiant, fidelium enim orationibus atque jejuniis ad Dominum statim currunt. Nec tamen si paululum cessaverint, prorsus plenam putetis esse victoriam : solent etiam saucii gravius assurgere, et mutata arte pugnandi, cum in cogitatione nihil egerint, pavoribus terrent, aspermentes nunc mulierum, nunc bestiarum, nunc serpentium formas, nec non et ingentia quædam corpora, et usque ad tectum domus porrectum caput, infinitas species et militum catervas. Quæ omnia ad primum quodque crucis signum evanescent. His quoque agnitis fallaciarum modis, incipiunt præsapire, et futurorum dierum eventus velle prædicere, cumque et in his contempti fuerint, ipsum jam nequitie suæ principem, ac totius mali summum ad subsidium sui certaminis vocant.

24. Crebro denique Antonius talem a se visum diabolus assererat, qualem et beatus Job, Domino revelante, cognoverat. *Oculi ejus ac si species luciferi, ex ore ejus procedunt lampades incensæ, crines quoque incensatis sparguntur, et ex naribus ejus fumus egreditur, quasi fornacis æstuantis ardore carbonum :*

⁶¹ Job xli, 9-11.

(62) In Colbertino 2, οἱ πονηροὶ λογισμοὶ deest. D

Reg. 2, οἱ ῥυπαροὶ λογισμοὶ. Mox editi cum quibusdam manuscriptis, τὰς ἀπειλάς. Reg. 1, Colbertin. 1, 2, et Vatican., τὰς ἐπιβολὰς. Reg. 2, τὰς ὑποβολὰς.

(63) Quiddam mss., καὶ ῥυπαρῶς δι' ἡδονῆς.

(64) Colbert. 2, διὰ τὰς τούτων φαντασίας δεῖλιψιν ὀφειλομεν.

(65) Sic Reg. 2 et Colbert. 2. Editi vero, περιφράττει. Infra Regius 2 et Colbertin. 2, μεθ' ἡμέρας. Editi et alii, μεθ' ἡμέραν.

(66) Sic Regius secundus et Colbertinus secun-

dus. Editi et alii, μεταβολάς. Infra πολλάκις deest in Colbertino secundo. Mox in editis post τοιοῦτους legebatur εἶναι, quæ vox cum desit in Regio secundo et Colbertino secundo, et superflua videatur, expuncta a nobis est.

(67) Sic manuscripti. Editi vero ὡς ante ἐσχάραι habent. Infra hæc, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἀνθρακας, desunt in editis et in quibusdam mss. Paulo post Reg. 1, μαινόμενος pro φαινόμενος.

(68) Post, monachos, Bullandus habet, et virgines Christi, quæ desunt in omnibus mss. Infra quiddam mss., fidelibus enim.

guentarium, et tartarum abyssi quasi captivum, **A** abyssum aestimavit quasi ambulacrum⁶²; per prophetam autem: *Dixit inimicus: Persequar et comprehendam*⁶³; et per alium iterum: *Universam terram comprehendam manu mea quasi nidum, et quasi derelicta ova iollam*⁶⁴. **650** Talia illi jactant, et se facturos promittunt, ut pios circumveniant. Sed ne has quidem ejus phantasias oportet nos qui fideles sumus reformidare, nec ejus attendere vocibus. Mentitur quippe, nihilque prorsus veri loquitur. Nam licet talia et tam multa audacter locutus sit, quasi draco a Salvatore hamo tractus est, et quasi jumentum, capistrum naribus accepit, ac velut fugitivus nares annulo vinctas habet, et labia armilla perforata. Ligatusque est a Domino tanquam passer, ut illudatur a nobis⁶⁵. Positi autem sunt cum ipse, tum socii dæmones, quasi scorpiones et serpentes, ut conculcentur a nobis Christianis⁶⁶. Cujus rei argumentum illud est, quod nos jam vitæ instituto ipsi adversario utamur. Nam qui minatus fuerat se exsiccaturum mare, et orbem terrarum comprehensurum, is jam non valet exercitationem vestram impedire, sed neque me contra se loquentem cohibere. Ne verbis itaque ejus adhibeamus animum, mentitur enim: neve phantasias ejus, vanissimas sane, pertimescamus. Non verum quippe lumen in illis apparet; sed præludia potius et imagines ignis ipsis parati: et in quibus illi exurendi sunt flammis, in iisdem homines perferre conantur. Apparent revera, sed evanescent illico: nemine quidem læso fidelium, imo ipsi imaginem ferunt ignis a quo demum excipiendi sunt. Quare nec ea illi ratione sunt extimescendi: vana quippe per Christi gratiam sunt omnia eorum molimina.

λέγων· Ἥγηται μὲν γὰρ σίδηρον ἄχυρα, χαλκὸν δὲ ὡσπερ ξύλον σαθρόν· ἤγηται δὲ θάλασσαν ὡσπερ ἐξάλειπτρον, τὸν δὲ τάρταρον τῆς ἀδύσου ὡσπερ αἰγμάλωτον· ἐλογίσαστο ἀδυσσον ὡς περιπατοῦν· διὰ δὲ τοῦ προφήτου· Ἐἶπεν ὁ ἐχθρὸς· Διώξας καταλήψομαι· καὶ πάλιν δι' ἐτέρου· Τὴν οἰκουμένην ὄλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ μου, ὡς γεοσσιάν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡὰ ἀρῶ. Καὶ ὄλως τοιαῦτα κομπάζειν ἐπιχειροῦσι, καὶ ἐπαγγέλλονται ταῦτα, ὅπως (69) ἀπατήσωσι τοὺς θεοσεβοῦντας. Ἄλλ' ἡμᾶς οὐδ' οὕτως πάλιν χρὴ τοὺς πιστοὺς τὰς τε φαντασίας αὐτοῦ φοβεῖσθαι, καὶ ταῖς φωναῖς αὐτοῦ προσέχειν. Ψεύδεται γὰρ, καὶ οὐδὲν ὄλως ἀληθὲς λαλεῖ. Ἀμέλει τοιαῦτα καὶ τσαῦτα λαλῶν καὶ θρασυνομένος, ὡς μὲν δράκων εἰλκύσθη τῷ ἀγκίστρῳ παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ὡς δὲ κτήνος φορβαίαν (70) ἔλαθε περὶ τὰς ρίνας, ὡς δὲ δραπέτης χρίκῃ δέβεται τοὺς μυκτῆρας, καὶ ψελλῶ τετρούπηται τὰ χεῖλη. Καὶ δέβεται μὲν παρὰ τοῦ Κυρίου ὡς στρουθίον, εἰς τὸ καταπαῖζεσθαι παρ' ἡμῶν· τίθεινται δὲ αὐτὸς τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δαίμονες, ὡς σκορπίοι καὶ ὄφεις, εἰς τὸ καταπατεῖσθαι παρ' ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Καὶ τούτου γνῶρισμα (71), τὸ νῦν ἡμᾶς πολιτεῦεσθαι κατ' αὐτοῦ. Ὁ γὰρ τὴν θάλασσαν ἐπαγγελλόμενος ἐξαλείφειν καὶ τὴν οἰκουμένην καταλαμβάνειν, ἰδοὺ νῦν οὐ δύναται κωλύσαι τὴν ἀσκησιν ὑμῶν, ἀλλ' οὐδὲ ἐμὲ λαλοῦντα κατ' αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν προσέχωμεν οἷς ἀνλαλῆ (ψεύδεται γὰρ), μηδὲ δειλιῶμεν αὐτοῦ τὰς φαντασίας, ψευδεῖς καὶ αὐτὰς τυγχανούσας. Οὐ γὰρ φῶς ἐστὶν ἀληθὲς τὸ φαινόμενον ἐν αὐταῖς (72)· τοῦ δὲ ἡτοιμασμένου πυρὸς αὐτοῖς μάλλον τὰ προίμια καὶ τὰς εἰκόνας φέρουσι· καὶ ἐν οἷς κατακαίεσθαι μέλλουσιν, ἐν τούτοις ἐκφοβεῖν τοὺς ἀνθρώπους πειράζουσιν. Ἀμέλει φαίνονται, καὶ παρ' αὐτὰ πάλιν ἀφανίζονται· βλάφαντες μὲν οὐδένα τῶν πιστῶν, φέροντες

VERSIO EVAGRII.

anima ejus ut pruna, flamma vero ex ore ejus glomeratur. Cum hujusmodi terroribus visus est princeps dæmonum, inquit Antonius, et ingentia sæpe, ut dixi, promittens, impietatis suæ defurrit lingua magniloqua: de qua Dominus triumphavit, ad Job dicens: *Arbitratur enim ferrum ut paleas, ceramentum ut lignum putridum, maria ut erasa* (73), *tartarum profundum tanquam captivum aestimavit, abyssum ut deambulatorium*: per prophetam quoque increpat, dicens: *Persequens comprehendam et omnem orbem terrarum manu mea ut nidum obtinebo, et ut ova derelicta auferam*. Sic iniquus funereas evomens voces, bene viventium aliquos frequenter illaqueat, sed nos nec ejus pollicitationibus credere, nec minas formidare debemus: fallit enim semper (74) nihilque verum promittit. Nam si non mendacia cuncta loqueretur, quomodo talia et tam infinita promittens, hamo crucis ut draco aduncatus a Domino est, et capistro ligatus ut jumentum, et quasi mancipium fugitivum vinctus circulo, et armilla labia perforatus, nullum omnino fidelium devorare permittitur? Nunc miserabilis, ut passer ad ludum irretitus a Christo est; nunc comites suos quasi scorpiones et serpentes, calcaneo Christianorum substratos gemit: ille qui universa maria a se deleta plaudebat: ille qui orbem terrarum manu sua teneri pollicebatur, ecce a vobis vincitur, ecce me adversum se prohibere non potest disputantem (75). Contemnenda est, filiioli, penitus cum inanibus verbis superba jactatio (76): fulgor ille, quo lucere se simulat, non veri splendor est luminis; sed quibus arsurus est indicat flammis: nam dicto citius recedens, suarum secum refert simulacra pœnarum.

⁶² Job xli, 18-21. ⁶³ Exod. xv, 9. ⁶⁴ Isa. x, 14. ⁶⁵ Job xl, 19-24. ⁶⁶ Luc. x, 19.

(69) Regius 2, et Colbert. 2, τάχα πῶς. Infra χρὴ **D** deest in editis, sed habetur in mss. pene omnibus.

(70) Sic editi, et Regius secundus, et Græcæ Scripturæ textus. At Colbert. 1, φορβαίαν. Reg. 1 et Colbertin. 2, 5, φορβείαν. Infra Colbertin. 2, ψελλῶ, alii ψελλῶ.

(71) Colbertinus secundus, καὶ τοῦτο γνῶρισμα. Infra item, ἀσκησιν ἡμῶν.

(72) Regius secundus, φαινόμενον ἐν αὐτοῖς. Col-

bertin. 2, φαινόμενον αὐτοῖς. Reg. 1, φαινόμενον παρ' αὐτοῖς. Editi et alii, φαινόμενον ἐν αὐταῖς.

(73) Sic quidam mss. Bollandus, *ut terra*, alii mss., *ut aera*, quæ postrema non quadrat cum Græcis.

(74) Sic manuscripti. Bollandus vero, *frequenter*.

(75) Hæc multum breviiat Evagrius.

(76) Sic omnes manuscripti. Bollandus vero, *omniverba jactantia*.

δὲ μεθ' ἑαυτῶν τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς δέχεσθαι πυρός. Ὅθεν οὐδὲ οὕτως φοβείσθαι τοῦτους προσήκει· πάντα γὰρ αὐτῶν διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν εἰς οὐδὲν ἐστὶ τὰ ἐπιτηδεύματα.

25. Δόλιοι δὲ εἰσι καὶ ἔτοιμοι πρὸς πάντα μετα- A
βάλλεσθαι καὶ μετασχηματίζεσθαι. Πολλάκις γοῦν καὶ ψάλλειν μετ' ὧδης προσποιῶνται μὴ φαινόμενοι, καὶ μνημονεύουσι τῶν ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεων· ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀναγινωσκόντων ἡμῶν, εὐθύς ὡσπερ ἡγῶ λέγουσιν αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις ἄπερ ἀνέγνωσται (77)· καὶ κοιμωμένους ἡμᾶς διεγείρουσιν εἰς προσευχάς· καὶ τοῦτο συνεχῶς ποιοῦσι, σχεδὸν μὴ ἐπιτρέποντες ἡμῖν μηδὲ κοιμᾶσθαι. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀποτυπῶντες ἑαυτοὺς εἰς σχήματα μοναχῶν, ὡς εὐλαβεῖς προσποιῶνται λαλεῖν (78), ἵνα τῷ ὁμοίῳ σχήματι πλανήσωσι, καὶ λοιπὸν ἔνθα θέλουσιν ἐκλύσωσι τοὺς ἀπατηθέντας παρ' αὐτῶν. Ἄλλ' οὐ χρὴ προσέχειν αὐτοῖς, κἂν εἰς προσευχὴν διεγείρωσι, κἂν συμβουλεύωσι μὴθ' ὄλως ἐσθίειν, κἂν κατηγορεῖν καὶ δνειδίζειν (79) προσποιῶνται, ἐν οἷς ποτε συν- B
έγνωσαν ἡμῖν. Οὐ γὰρ δι' εὐλάβειαν ἢ ἀλήθειαν ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἀκεραλοὺς εἰς ἀπόγνωσιν ἐνέγκωσιν, καὶ ἀναφελῆ τὴν ἄσκησιν ἐφ' ἑαυτοῖς, ναυτιᾶσαι τε ποιήσωσι (80) τοὺς ἀνθρώπους, ὡς φορτικῶς καὶ βαρυτάτου ὄντος τοῦ μονήρους βίου, καὶ ἐμποδίσωσι τοὺς κατ' αὐτῶν πολιτευομένους.

26. Ὁ μὲν οὖν προφήτης ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Κυρίου, ἐταλάνιζε τοὺς τοιοῦτους λέγων· Οὐαὶ ὁ πο- C
τιζῶν τὸν πλῆσιον αὐτοῦ ἀνατροπὴν θελεράν. Τὰ γὰρ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα καὶ ἐνθυμήματα ἀνατροπικὰ τῆς εἰς ἀρετὴν φερούσης ἐστὶν ὁδοῦ. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καίτοι τάληθῆ λέγοντας τοὺς δαίμονας (ἀλήθῃ γὰρ ἔλεγον· Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς Θεοῦ) ὁμως ἐφίμου, καὶ λαλεῖν ἐκώλυε, μὴ ποτε μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἰδίαν κακίαν ἐπισπεύρωσι, καὶ ἵνα καὶ ἡμᾶς συνεθίσῃ, μηδέποτε τοῖς τοιοῦτοις προσέχειν, κἂν δοκῶσι τάληθῆ λέγειν· καὶ γὰρ ἀπρεπέες, ἔχοντας ἡμᾶς τὰς ἀγίας Γραφάς, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐλευθερίαν, διδάσκεισθαι παρὰ τοῦ διαβόλου, τοῦ μὴ τηρήσαντος τὴν ἰδίαν τάξιν, ἀλλ' ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων φρονήσαντος. Διὰ τοῦτο καὶ λαλοῦντα τοῦτον τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις κωλύει λέγων· Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ

25. Dolosi sunt etiam, atque parati ad omnem se formam atque speciem transferre. Plerumque enim se psalmos canere simulant, licet minime videantur, memorantque Scripturarum verba. Sæpe numero nobis legentibus, quæ nos legimus statim quasi echo repetunt ipsi: dormientes nos ad preces excitant: quod frequenter illi agunt, ut propemodum dormire non sinerent. Aliquando, specie monastici habitus assumpta, quasi pii viri loquuntur, ut habitus similitudine decipiant, atque deceptos demum quo voluerint trabant. 651 Verum audiendi non sunt, etsi ad orandum excitent, etsi hortentur ut nihil prorsus comedamus, etiamsi accusare aut convitiari videantur, de quibus conscius nobis sumus. Non enim pietatis aut veritatis studio hæc agunt; sed ut simpliciores ad desperationem deducant: inutilemque dicant asceticam vitam, nauseamque hominibus afferant monasticæ vitæ, tanquam onerosæ et molestissimæ: et eam exercentibus impedimento sint.

26. Propheta itaque a Domino missus, miseros illos pronuntiat his verbis: *Væ illi qui potum dat proximo suo subversionem turbidam*⁵⁷. Ejusmodi enim molimina atque cogitationes, viam ferentem ad vitam subvertunt. Dominus vero, quanquam vera dicerent dæmones (vere quippe dicebant: *Tu es Filius Dei*⁵⁸), os tamen obturabat, ac silentium indicebat illis, nequando veritati malignitatem miscerent suam, utque nos assuesceret nunquam illis adhibere animum, etsi vere dicere viderentur. Indecorum quippe esset, cum sanctas habeamus Scripturas, et, qua donati sumus a Salvatore, libertatem, a diabolo doceri, qui proprium non servavit ordinem, et ab alia in aliam sententiam mutatus est. Quare illum Scripturarum dicta loquentem prohibet, dicens: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testa-*

VERSIO EVAGRII.

25. Solent etiam cum modulatione non apparentes (81) psallere: proh nefas! ad hæc et impuro oro sacra Scripturarum eloquia meditantur. Frequenter legentibus nobis, quasi echo ad extrema verba respondent: dormientes quoque excitant ad orandum, ut totius noctis somnum eripiant: plerosque etiam in monachorum nobilium habitu coercent (82), et pristina, quibus conscius sumus, peccata imputant. Sed spernendæ sunt eorum increpationes, et admonitiones jejunandi, vigiliarum quoque fraudulentæ suggestio: ob id enim familiares nobis species assumunt, ut affinitate virtutum nocentes, facilius virus interserant et innocentes quosque per speciem honestatis elidant: impossibile postea durumque hoc studium prædicant, ut, dum onerosum esse videtur quod cœptum est, ex desperatione tædium, et ex tædio succedat ignavia.

26. Idcirco propheta missus a Domino, luctuosa denuntians, sublimi voce dicebat: *Væ qui potat proximum suum subversione turbida!* Hujusmodi enim exhortamenta, depravatoria sunt itineris quod ducit ad cælum. Idcirco cum venisset Dominus ad terras, et vera de eo dæmones inviti prædicarent (vere enim

⁵⁷ Habac. II, 15. ⁵⁸ Luc. IV, 41.

(77) Sic Colbert. 2, quem sequimur, quod magis cum Evagrino quadret quam editi qui habent, ταῦτα ἄπερ ἀνέγνωμεν. Πολλάκις δὲ. Infra idem solus, ἐγείρουσι εἰς προσευχὴν, σχεδὸν μὴ, mediis omissis. (78) Regius 1 et Colbert. 2, ψάλλειν. (79) Sic manuscripti. Editi vero, οὐδίζεῖν, male. (80) Ita Regius secundus et Colbertinus secun-

dus. Editi, ποίησαντες.

(81) Ita omnes manuscripti, cum Græco. Bollandus, nonnunquam apparentes.

(82) Sic manuscripti quidam. Editi vero, plerosque etiam, dum se in monachorum nobilium habitu transferunt, monachos coercent.

mentum meum per os tuum⁹⁹? Nihil enim non agunt, effutiunt, tumultuantur, turbant, nulla non simulatione utuntur, simpliciores ut decipiant. Strepitus edunt, effuse rident, sibilant: si nemo attendat, fient demum atque lamentantur quasi superati.

27. Dominus ergo, utpote Deus, os dæmonibus obturabat: nos vero a sanctis eruditos, par est imitari illos, et illorum æmulari fortitudinem. Namque illi hæc cum cernerent, aiebant: *Cum consideret peccator adversum me, obmutui et humiliatus sum et silui a bonis*⁶⁰; et rursum: *Ego autem tanquam surdus non* 652 *audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens*⁶¹. Nos itaque illos, utpote nobis alienos, ne audiamus, ne morem geramus illis, quamvis ad orationem excitent, quamvis de jejuniis loquantur; sed potius exercitationis nostræ proposito attendamus, nec ab illis decipiamur dolose omnia agentibus. Neque timendi sunt etiamsi invadere videantur, etiamsi minitentur mortem: imbecilli namque cum sint, comminari solum possunt et nihil præterea.

28. Hactenus brevi hac de re locutus, fusius posthac dicere non pigeat: hæc enim vos monere ad tutelam conferet. Domino huc adveniente, cecidit inimicus, ejusque vires fractæ sunt. Quare nihil cum possit, velut tyrannus, collapsus licet, nunquam quiescit, sed verbis saltem interminatur: *quod vestrum cuique cogitandum est; et sic pote-*

δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου; Πάντα γὰρ ποιῶσι, καὶ λαλοῦσι, καὶ θορυβοῦσι, καὶ ὑποκρίνονται (83), καὶ ταράττουσι πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκραίων. Καὶ κτύπουσιν γοῦν ποιῶσι, καὶ γελῶσιν ἀφρόνως καὶ συρίττουσιν· ἂν δὲ μή τις αὐτοῖς προσέχη, λοιπὸν κλαίουσι καὶ ὀργνοῦσιν ὡς ἡτηθέντες.

27. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ὡς Θεὸς (84) ἐφίμου τοὺς δαίμονας· ἡμᾶς δὲ, μαθόντας ἀπὸ τῶν ἁγίων, πρέπει κατ' ἐκείνους ποιεῖν, καὶ μιμεῖσθαι τὴν ἀνδρίαν αὐτῶν. Καὶ γὰρ κίκαίνοι ταῦτα βλέποντες ἔλεγον· Ἐν τῷ συνστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν· καὶ πάλιν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. 6 Καὶ ἐγενήθην (85) ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς μῆτε ἀκούωμεν αὐτῶν ὡς ἄλλοτριῶν ὄντων ἡμῶν, μῆτε ὑπακούωμεν αὐτῶν, κἂν εἰς εὐχὴν ἐγείρωσι, κἂν λαλοῦσι περὶ νηστεϊῶν· τῇ δὲ προθέσει τῆς ἀσκήσεως αὐτῶν μᾶλλον προσέχωμεν, καὶ μὴ παρ' ἐκείνων ἀπατώμεθα πάντα πραττόντων μετὰ δόλου. Οὐ δεῖ δὲ φοβεῖσθαι αὐτούς, κἂν ἐπέρχεσθαι δοκῶσι, κἂν θάνατον ἀπειλῶσιν· ἀσθενεῖς γὰρ εἰσι, καὶ οὐδὲν δύνανται, ἢ μόνον ἀπειλεῖν.

28. Ἦδη μὲν οὖν περὶ τούτου παρερχόμενος εἶρηκα· καὶ νῦν δὲ πλατύτερον εἰπεῖν τὰ περὶ αὐτῶν οὐκ ὀκνητέον· ἀσφαλῆς γὰρ ἡμῖν ἡ ὑπόμνησις ἔσται. Ἐπιδημήσαντος τοῦ Κυρίου, πέπτωκεν ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἡσθένησαν αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν μὴδὲν δυνάμενος ὁμοῦς ὡς τύραννος (86), καὶ πεσὼν οὐκ ἤρμεῖ, ἀλλὰ κἂν λόγους μόνον ἀπειλεῖ· καὶ τοῦτο ἔκα-

VERSIO EVAGRII.

dicebant: *Tu es Christus Filius Dei vivi*, vociferantium ora clauderat, qui vincas hominum linguas solvebat, ne cum præconio veri perversitatis venena miscerent, et ut nos ejus exemplo, etiamsi profutura suaderent, in nullo his commodaremus assensum. Quia profecto non congruit nos post libertatem a Domino concessam et Scripturarum præcepta vitalia, a diabolo vivendi capere consilia, qui suum deserens ordinem, sacrum Christi temeravit imperium, propterea etiam Dominus eum de Scripturis loquentem jubebat tacere, quia peccatorum dicit Deus: *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum?* Omnia dæmones simulant: colloquantur sæpe cum fratribus, sæpe cum turba (87) inconditos excitant sonitus, manus apprehendunt, sibilant, insipienter cachinnant, ut vel in puncto peccati Christianum pectus introcant, cumque ab universis fuerint repulsi, ad extremum debilitatem suam lamentatione testantur.

27. Et Dominus quidem quasi Deus, et suæ conscius majestatis, obmutescere his imperabat: nos autem vestigiis sanctorum inhiærentes, eandem gradiamur viam, qui memoratas subtilius fallacias pervidentes, cæbant: *Cum consideret adversum me peccator, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis; et iterum: Ego vero tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum, et factus sum ut homo non audiens*. Christus silentium, ut Dominus, imperavit, nos diabolo nihil credamus, et vincemus: si orare compellunt, si jejunia suadent, non ex eorum nos monitis, sed ex nostra consuetudine dirigamus (88). Denique etiam si irruentes mortem nobis intentare videantur, ridendi potius sunt quam timendi; quia, cum sint debiles, minantur cuncta, nec faciunt.

28. Equidem de istis jam transitorie me dixisse memini, tamen eadem nunc explicanda sunt latius, quia non mediocrem affert, vespelitio cautelam. Adveniente Domino destructus est inimicus, et omne periculum ejus robur elanguit. Propter quod pristinae virtutis memor, quasi tyrannus jam senescens, cum

⁹⁹ Psal. xlix, 16. ⁶⁰ Psal. xxxviii, 2. ⁶¹ Psal. xxxvii, 14.

(85) Colbert. 2 et Reg. 2, καὶ λαλοῦσι, καὶ θορυβοῦσι, καὶ ὑποκρίνονται. In editis hæc, καὶ λαλοῦσι, καὶ θορυβοῦσι, ἀέσunt. Infra Regius primus, secundus et Colbertinus secundus, ἀφρόνως, ut legit Evagrius. Editi vero et alii, ἀφρόνως. Evagrius habet, manus apprehendunt, quod non comparat in Græco.

(84) Sic omnes ferme mss. et Evagrius. Editi, ὁ Θεός.

(85) Regius 1, 2, ἐγενόμην. Infra Colbert. 2. εἰς

προσευχῆν. Paulo post idem, τῆς ἀσκήσεως ἡμῶν. (86) Sic Regius secundus et Colbertin. 2. Editi, ὁ τύραννος. Infra Regius secundus, ἕκαστος ἡμῶν. Mox post λογίζεσθω legebatur οὕτως in editis et quibusdam mss., sed deest in Regio 1, 2. et in Colbertino secundo.

(87) Manuscripti quidam, sæpe conturbant et.

(88) Sic manuscripti omnes. Bollanzus vero, ἰσθαγᾶμυ.

στος ὑμῶν λογίζεσθω, καὶ δύναται καταφρονεῖν τῶν δαιμόνων. Εἰ μὲν οὖν τοιοῦτους σώματιν ἦσαν ἐνδθεντες, ὡς περ ἐσμὲν ἡμεῖς, δυνατὸν ἦν αὐτοῖς λέγειν, ὅτι Κρυπτομένους μὲν τοὺς ἀνθρώπους οὐχ εὐρίσκομεν, εὐρόντες δὲ βλάπτομεν. Ἡδυνάμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς κρυπτόμενοι λαμβάνειν αὐτοὺς, κλειόντες κατ' αὐτῶν θύρας. Εἰ δὲ οὐκ εἰσὶν οὕτως, ἀλλὰ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσελθεῖν δύνανται, καὶ ἐν τῷ παντὶ ἀέρι τυγχάνουσιν αὐτοὶ τε καὶ ὁ τούτων πρῶτος διάβολος· εἰσὶ δὲ κακοθελεῖς καὶ πρὸς τὸ βλάπτειν ἔτοιμοι, καὶ, ὡς εἶπεν ὁ Σωτῆρ, ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστὶν ὁ τῆς κακίας πατήρ διάβολος· ζῶμεν δὲ νῦν ἡμεῖς καὶ μᾶλλον κατ' αὐτοῦ πολιτευόμεθα· δηλοῖ εἰσι (89) μηδὲν ἰσχύοντες. Οὐτε γὰρ τόπος· αὐτοὺς εἰς τὸ ἐπιβουλεύειν κωλύει, οὐτε φίλους ἡμᾶς ὀρώσιν ἑαυτῶν, ἵνα φείσωνται, οὐτε φίλαγαθοὶ εἰσὶν, ἵνα διορθώσωνται· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἰσι πονηροὶ· καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐστι περισπούδαστον (90) ὡς τὸ βλάπτειν τοὺς φιλαρέτους καὶ θεοσεβούτους. Διὰ δὲ τὸ μηδὲν δύνασθαι ποιεῖν, διὰ τοῦτο οὐδὲν ποιοῦσιν, ἢ μόνον ἀπειλοῦσιν· εἰ γὰρ ἡδύναντο, οὐκ ἂν ἐμελλον, ἀλλ' εὐθύς ἐνήργουν τὸ κακὸν, ἐτοιμῆν ἔχοντες εἰς τοῦτο τὴν προαίρεσιν, καὶ μάλιστα καθ' ἡμῶν. Ἰδοὺ γοῦν νῦν συνελθόντες κατ' αὐτῶν λαλοῦμεν, καὶ ἴσασι, ὅτι, προκοπτόντων ἡμῶν, ἀσθενοῦσιν αὐτοί. Εἰ τοίνυν εἶχον ἐξουσίαν, οὐδένα ἂν ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἀφῆκαν ζῆν· βδέλυγμα γὰρ ἀμαρτωλῶ θεοσέβεια. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν δύναται (91), διὰ τοῦτο μᾶλλον ἑαυτοὺς τιτρώσκουσιν· ὅτι μηδὲν δύναται ποιεῖν ὧν ἀπειλοῦσιν. Ἐπειτα κάκεινο λογίζεσθαι χρεῖ, πρὸς τὸ μὴ φοβεῖσθαι τοῦτους· εἰ τὸ δυνατὸν ὑπῆρχεν αὐτοῖς, οὐκ ἂν ἤρχοντο μετ' ὄχλου, οὐδὲ φαντασίας ἐποίουν, οὐδὲ μετασχηματιζόμενοι· ἐμεθέδευον· ἀλλ' ἤρκει καὶ μόνον ἔλθειν ἕνα, καὶ ποιῆσαι τοῦτο ὅπερ δύναται καὶ βούλεται· καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἐξουσίαν ἔχων οὐ μετὰ φαντασίας ἀναιρεῖ, οὐδὲ τοῖς ὄχλοις ἐκφοβεῖ, ἀλλ' εὐθύς ὡς βούλεται (92) τῇ ἐξουσίᾳ καταχρᾶται. Ἄλλ'

A rit dæmones contemnere. Quod si iisdem illi corporibus illigati essent quibus nos sumus, dicere sane possent : Latentes homines non invenimus, quos si inveniremus læderemus utique. Possemus item nos occultantes, oclclusis januis latere illis. Sed cum secus se res habeat, nam clausis etiam januis ingredi possunt, in totoque aere versantur tam illi quam princeps eorum diabolus, suntque illi ad malum damnunumque inferendum parati, et, ut ait Salvator⁶⁸, ab initio homicida est malitiæ pater diabolus, nosque jam vivimus, imo adversum illos vitam instituimus nostram; palam est illos nihil virium habere. Non enim locus eorum insidiis obstat : neque nos sibi amicos cernunt, ut parcant nobis, nec æqui bonique amantes sunt, ut corrigant; imo potius maligni sunt, nihilque ita curant, ut virtutis pietatisque studiosos lædere. Ideo autem nihil faciunt quod nihil possint nisi comminari, nihil cunctaturi si possent, sed statim malum inferrent, quod promptam hac in re habeant voluntatem, contra nos potissimum. Ecce jam congregati contra ipsos loquimur, noruntque se progressu nostro debilitari. Certe, si potestatem haberent, neminem nostrum Christianorum vivere concederent : nam execratio peccatori est pietas erga Deum⁶⁹. Cum nihil possint autem, sese vulnerant, quod nihil minarum suarum exsequi valeant. Illud præterea cogitandum ut illos minime reformidemus : si potestas sibi esset, non cum tumultu, non cum phantasiis accederent, non mutata forma insidias pararent : sed satis foret accedere unum, qui quod posset atque vellet, conficeret : cum maxime quisquis potestatem habet, non cum vana apparens specie occidat, neque tumultu terrefaciat, sed protinus arbitrato suo propria utatur potestate. Sed dæmones nihil cum valeant, quasi in scena ludunt, immutata forma, terrentque pue-

VERSIO EVAGRII.

risse se videat, in perniciem grassatur humanam, nec tamen potest firmum Deo pectus cogitationum et cæterarum fraudum arte pervertere. Nam luce clarius est quoniam adversarii nostri, cum nec humana carne sint septi, ut causari valeant idcirco nos a se non posse superari, quia clauo ostio introire non valeant : et revera si fuissent hoc fragili corpore colligati, obserato introitu, iisdem negaretur accessus : cum autem, ut diximus, hoc impedimento sint liberi, et obstructa penetrent, atque in omni licenter volitent aere ; manifestum est ob enervationem eorum permanere corpus Ecclesiæ illæsum. Denique satellites impii cum principe suo diabolo, quem Salvator in Evangelio homicidam et patrem malitiæ ab initio fuisse firmat, nobis adversum se fortiter dimicantibus, nullo modo cessissent, si potestas eorum non fuisset ablata. Nam, si mentior, cur nobis Satanas parcis, qui ubique discurris? Cur qui nullo clauderis loco, adversum te bene viventium et disputantium non potes labefactare constantiam? Sed fortasse nos diligis, quos quotidie conaris obruere, aut credibile est te esse bonitatis magistrum, et, favere magis optimis, quam nocere? Et quid tam charum tibi esse potest, quam lædere, maxime eos, qui tuis sceleribus viriliter repugnant, secundum quod scriptum est : quia abominatio est pietas peccatori? Quis tam secundum ad malitiam possidet pectus? quis tam meditatat implere conatur insidias? scimus te impurissimum cadaver : scimus quia idcirco vivimus Christiani, et contra te nobis est secura congressio, quia infirmatus es a Domino. Ideo de tuis confoderis jaculis, quia minitacionem tuam non sequitur effectus : quod si fallimur, cur cum terrore simulato, cur magnitudine corporum nostram aggredieris fidem? Si

⁶⁸ Joan. viii, 44. ⁶⁹ Eccli. i, 52.

(89) Regius secundus et Colbert. 2, δειλοὶ εἰσι. D In iisdem infra ἑαυτῶν deest.

(90) Sic Regius primus, secundus, et Colbertinus secundus ; in editis περισπούδαστον deest. Infra Colbertinus secundus, οὐκ ἂν ἐμελλον, sed ἂν in aliis deest.

(91) Sic Regius secundus et Colbertinus secundas. Editi vero et alii, οὐ δύναται.

(92) Colbertin. secundus, εὐθέως δ βούλεται. Μοx Reg. 2, quem sequimur, καταχρᾶται. Editi, κατὰ χρῆται. Regius primus, κέχρηται. Colbertin. 2, κατὰ κέχρηται.

ros tumultibus atque larvis suis : unde sane quasi A imbecilli contemnendi sunt. Verus certe angelus contra Assyrios missus a Domino, non tumultibus, non externo apparatu, non strepitu, non plausu opus habuit; sed quiete potestate usus, centum octoginta quinque millia repente occidit ⁶⁴. Qui autem nullis sunt viribus, ut dæmones isti, vanis saltem speciebus perterrere conantur.

λεν εὐθύς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Οἱ δὲ φαντασίαις ἐκφοβεῖν πειράζουσι (93).

29. Quod si Jobi historiam cogitans quis objecerit, Cur diabolus adversus istum egressus, omnia potuit, facultates ademit, liberos interfecit, ulcere illum pessimo percussit ⁶⁵? agnoscat ille, non eam fuisse diaboli vim, sed Dei, qui Jobum ipsi tentandum tradidit : nimirum quia nihil poterat, petiit, et accepta facultate idipsum egit. Atque hinc maxime contemnendus est inimicus, quod quanquam vellet, ne adversus unum quidem justum hominem quidquam virium habuit : si habuisset enim, nequaquam petiisset. Cum autem non semel sed bis petierit, imbecillus sane et impotens arguitur. Nec mirum si nihil contra Job potuit, cum ne jumentis quidem ejus, nisi concedente Deo, perniciem inferre potuerit : sed ne adversus porcos quidem aliquam vim habet : *Rogabant* enim, ut in Evangelio scriptum est, *Dominum dicentes* : **654** *Sine nos in porcos abire* ⁶⁶. Quod si ne adversus porcos quidem habent potestatem, multo minus in homines ad similitudinem Dei factos imperium obtinent.

30. Deum itaque solum timere convenit : hos vero despiciere et nullo modo formidare. Sed quo magis illi hæc agunt, eo ardentius nos asceticæ vitæ operam demus. Magnum quippe contra illos telum

οἱ δαίμονες, μηδὲν δυνάμενοι, παύσουσι ὡς ἐπὶ σκη- νῆς, ἀλλάττοντες τὰς μορφάς, καὶ τοὺς παῖδας ἐκφο- βούντες, τῇ τῶν ἡγίων φαντασίᾳ καὶ τοῖς σχηματι- σμοῖς· ἐξ ὧν μᾶλλον καταφρονητέοι ὡς ἀσθενεῖς ὀφεί- λουσιν εἶναι. Ὁ γοῦν ἀληθινὸς ἀγγελος, ἀποσταλαῖς παρὰ τοῦ Κυρίου κατὰ τῶν Ἀσσυρίων, οὐ χρεῖαν ἔσχεν ἡγίων, οὐ φαντασίας τῆς ἐξωθεν, οὐ κτύπων, οὐ κρότων· ἀλλ' ἡρέμα τῇ ἐξουσίᾳ ἐκέχρητο, καὶ ἀνεῖ- μηδὲν δυνάμενοι δαίμονες, οἳοὶ εἰσιν οὗτοι, κὰν ταῖς

29. Ἐὰν δὲ τις τὰ τοῦ Ἰὼβ λογιῆται, καὶ εἴπῃ, Διὰ τί οὖν ἐξεβλήθη ὁ διάβολος πάντα κατ' αὐτοῦ πε- ποίηκε; καὶ τῶν μὲν ὑπαρχόντων αὐτῶν ἐψίλωσε, τὰ δὲ τέκνα ἀνείλε, καὶ ἐκεῖνον ἔπαισεν ἔλκει πονηρῶ; γινωσκέτω πάλιν ὁ τοιοῦτος, ὡς οὐκ ἦν ὁ διάβολος ὁ ἰσχύων, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ παραδίδους (94) αὐτῆ πρὸς πείραν τὸν Ἰὼβ· ἀμέλει μηδὲν δυνάμενος ποιῆσαι, ἤτησε καὶ λαθὼν πεποίηκεν. Ὡστε καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον καταγνωστός ἐστὶν ὁ ἐχθρὸς, ὅτι, καίτοι θέ- λων, οὐδὲ καθ' ἑνὸς ἰσχυσεν ἀνθρώπου δικαίου· εἰ γὰρ ἰσχυσεν, οὐκ ἂν ἤτησεν· αἰτήσας δὲ οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δευτέρον, φαίνεται ἀσθενής καὶ μηδὲν δυνάμενος. Καὶ οὐ θαυμαστόν εἰ κατὰ τοῦ Ἰὼβ οὐκ ἰσχυσεν, ὅπου γε οὐδὲ κατὰ τῶν κτηνῶν αὐτοῦ ἐγίνετο ὀλεθρὸς (95), εἰ μὴ συγχωρήσας ἦν ὁ Θεός· ἀλλ' οὐδὲ κατὰ χοίρων ἔχει τὴν ἐξουσίαν· *Παρεκάλουν* γὰρ, ὡς ἐν τῷ Εὐαγ- γελίῳ γέγραπται, *τὸν Κύριον, λέγοντες· Ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους*. Εἰ δὲ μὴδὲ χοί- ρων (96) ἔχουσι ἐξουσίαν, πολλῶ μᾶλλον τῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενημένων ἀνθρώπων οὐκ ἔχουσι.

30. Τὸν Θεὸν ἄρα μόνον φοβέσθαι δεῖ· τούτων δὲ καταφρονεῖν, καὶ μηδ' ὄλωσ αὐτούς δεδιέναι. Ἄλλὰ καὶ μᾶλλον ὅσον ταῦτα ποιοῦσιν, ἐπιτείνωμεν ἡμεῖς τὴν ἀσκησιν κατ' αὐτῶν (97). Μέγα γὰρ ὄπλον ἐστὶ

VERSIO EVAGRII.

vcluntatem sequitur possibilitas, tantum tibi velle sufficiat : is enim potentia nos est, non extranea fallacia adjuvante conquirere, sed sua virtute implere quod cupiat. At nunc dum theatri mutatione formarum, quasi rudem infantiam scenica niteris simulatione deludere, exhaustas vires manifestius probas. Nunquidnam verus ille angelus contra Assyrios missus a Domino, aut populorum eguit societate, aut sonitus quæsit, aut plausus, et non potius tacitam exercens potestatem, centum octoginta quinque millia hostium, sermone velocius, juxta jubentis Domini prostravit imperium? vos ergo cum fragiles sitis viribus, perpetuus vos consequitur interitus.

29. At dicet aliquis : Cur diabolus egrediens, beati Job omnem in ruinam impulit domum? cur ejus opibus penitus dissipatis, parietum quoque fundamenta subvertens, unum numerosæ sobolis coacervavit sepulcrum? cur ipsos ad extremum diri vulneris novitate percussit? Qui hoc opponit, audiat e diverso : non diabolus potuisse hoc, sed Dominum, a quo potestas adversum nos dupliciter datur, vel ad gloriam, si probamur, vel ad pœnam, si delinquimus; quin potius ex hoc animadvertat, ne contra unum quidem hominem diabolus quidquam potuisse, si non potestatem accepisset a Domino, nullus enim quod sæe ditionis est ab alio deprecatur. Sed quid Job memoro, quem nec expetitum potuit vincere? sed nec contra jumenta quidem ejus, nec contra sues (98) in Evangelio, sine concessu Dei proprium robur exercuit, sicut scriptum est : *Dæmones autem rogabant eum, dicentes : Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum*. Quomodo igitur, qui porcorum expetunt mortes, imaginem Dei hominem, et tam charum conditori animal, suo valebunt jure pervertere?

30. Magna, dilectissimi, adversus dæmones arma sunt, vita sincera et intemperata ad Deum fides.

⁶⁴ IV Reg. xix, 35. ⁶⁵ Job i, 15-22; ii, 7-9. ⁶⁶ Matth. viii, 31.

(93) Sic Regius secundus et Colbertin. 2. Editi, ἐκφοβεῖν μόνον πειράζουσι.

(94) Regius secundus et Colbertinus secundus, παρὰ τοῦ Κυρίου. Infra Regius primus et Colbertinus secundus, καὶ λαθὼν πεποίηκεν. Regius secundus, καὶ λαθὼν λοιπὸν καὶ πεποίηκεν. Editi, καὶ ἔλαθεν.

(95) Ὀλεθρὸς deest in Reg. 2 et Colbert. 2.

(96) Sic omnes ferme manuscripti. Editi vero,

D κατὰ χοίρων. Infra, post ἀνθρώπων, alii codices habent, οὐκ ἔχουσι, alii cum editis, οὐ κυριεύσουσι. Infra Reg. 2, et Colbert. 2, μηδ' ὄλωσ αὐτούς προσποιεῖσθαι.

(97) Sic omnes ferme mss. In editis κατ' αὐτῶν deest.

(98) Aliqui codices *contra oves suas*.

κατ' αὐτῶν βίος ὀρθός, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν πίστις. Φοβούνται γοῶν τῶν ἀσκητῶν τὴν νηστείαν, τὴν ἀγρυπνίαν, τὰς εὐχὰς, τὸ πρᾶον, τὸ ἡσυχον, τὸ ἀφιλόργυρον, τὸ ἀκηνόδοξον, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὸ φιλόπτωχον, τὰς ἐλεημοσύνας, τὸ ἀόργητον, καὶ προηγουμένως τὴν εἰς τὸν Χριστὸν εὐσέβειαν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πάντα ποιῶσιν, ἵνα μὴ ἔχωσι τοὺς καταπατοῦντας (99) αὐτούς. Ἰσασι γὰρ τὴν κατ' αὐτῶν δοθεῖσαν χάριν τοῖς πιστοῖς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, λέγοντος αὐτοῦ· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν (1) πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

51. Ἄν τοίνυν καὶ προλέγειν ὑποκρίνονται, μὴ προσποιείσθω τις. Πολλάκις γὰρ πρὸ ἡμερῶν λέγουσι τοὺς μεθ' ἡμέρας ἀπαντῶντας ἀδελφούς· καὶ ἔρχονται μὲν ἐκείνοι. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο οὔτοι, οὐ κηδόμενοι τῶν ἀκουόντων, ἀλλ' ἵνα πιστεῦειν αὐτοῖς πείσωσιν αὐτούς, καὶ τότε λοιπὸν ὑποχειρίους ἔχοντες, ἀπολέσωσιν· ὁθεν οὐ δεῖ προσέχειν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ λέγοντας ἀνατρέπειν χρῆ, ὅτι μὴ χρεῖαν ἔχομεν ἡμεῖς τούτων. Τί γὰρ θαυμαστὸν, εἰ λεπτοτέροις χρώμενοι σώμασι μᾶλλον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς ἀρξαμένους ὀδεύειν ἔωρακότες, προλαμβάνουσι τῷ δρόμῳ καὶ ἀπαγγέλλουσι; τοῦτο καὶ Ἰππῳ τις ἐπικαθήμενος προλέγει, προλαμβάνων τοῦ ὀδεύοντος (2) τοῖς ποσίν· ὥστε οὐδ' ἐν τούτῳ χρῆ θαυμάζειν αὐτούς. Οὐδὲν γὰρ τῶν μὴ γενομένων προγινώσκουσιν· ἀλλὰ μόνος ὁ Θεός ἐστιν ὁ πάντα γινώσκων πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Οὔτοι δὲ βλέπουσιν, ὡς κλέπται, προτρέχοντες ἀπαγγέλλουσι. Πόσοις νῦν τὰ ἡμῶν, καὶ ὅτι συνήλθομεν, καὶ ὀμιλοῦμεν κατ' αὐτῶν σημαίνουσι, πρὶν παρ' ἡμῶν τις ἀπελθὼν ἀπαγγεῖλη! Τοῦτο δὲ καὶ παῖς τις (3) ταχυδρόμος ποιῆσαι δύναται, προλαβὼν τὸν βραδύναντα. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἄν τις ἄρξῃται περιπατεῖν ἀπὸ τῆς Θηβαίδος, ἢ ἀπὸ τίνος ἄλλης χώρας, πρὶν μὲν ἄρξῃται περιπατεῖν, οὐκ ἴσασι εἰ περιπατήσῃ· περιπατοῦντα δὲ τοῦτον ἔωρακότες, προτρέχουσι, καὶ πρὶν αὐτὸν ἔλθειν, ἀπαγγέλλουσι· καὶ οὕτω συμβαίνει τού-

A est proba vita, et fides in Deum. Timent sane illi ascetarum jejunia, vigiliis, orationes, mansuetudinem, tranquillitatem, pecuniæ et inanis gloriæ contemptum, humilitatem, pauperum amorem, elemosynas, lenitatem, et præ cæteris pietatem erga Christum. Quare nihil non agunt, ut nemo existat qui se conculcet. Norunt enim gratiam fidelibus adversum se datam a Salvatore qui ait : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici* ⁹⁷.

31. Si itaque se futura prædicere simulent, nemo attendat. Sæpe enim aliquot ante diebus venturos fratres prænuntiant, et veniunt illi revera. Hoc autem agunt, non aliqua se audientium ratione habita, sed quo suadeant illis ut fidem habeant sibi : atque demum eos suæ quasi potestatis factos perdant : unde ne attendatur ipsis, imo loquentes abjiciantur, quia nihil illis egemus. Quid mirum enim, si levioribus quam homines usu corporibus, cum viderint aliquos viam ingressos, cursu antevant, atque renuntiant? eo quippe modo eques peditem prævertere possit : quare hac in re non sunt admiratione digni. Nihil enim norunt quod nondum existet : solusque Deus novit omnia antequam fiant ⁹⁸. Illi vero si qua viderint, quasi fures concitato cursu referunt. Quam multis jam quæ inter nos geruntur, quod scilicet convenerimus, et mutuo loquamur adversum illos, renuntiant, antequam nostrum quispiam discedens hæc enarret! Quod sane quivis pernix puer præstare valet, atque cunctabundum prævertere. Quod autem dico sic intelligendum. Si quis ex Thebaide, aut ex quadam alia regione iter ingreditur, antequam proficiscatur, **655** profecturusne sit ignorant : ambulantes cum vident præcurrunt, ejusque adventum prænuntiant : atque paucis inde diebus adventant illi. Contingit tamen

VERSIO EVAGRII.

Credite experto (4) : pertimescit Satanas recte viventium vigiliis, orationes, jejunia, mansuetudinem, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, misericordiam, iræ dominatum, et præcipue purum erga Christum amorem (5) novit teterrimus coluber, ex præcepto Domini sub justorum se jacere vestigiis, qui ait : *Ecce dedi vobis potestatem calcare super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici*.

31. Si autem et divinationem se habere simulant, venturos fratres nuntiaverint, et adfuerint quos venire prædixerant, nec sic fides est commodanda mendacibus : ob id enim præcessere venientes, ut credulitas sibi pararetur ex nuntio, et postea additus ex credulitate fallaciæ. Verum in hoc nullum Christiano debet esse miraculum, cum non tantum qui levitate naturæ per cuncta discurrunt valeant prævenire gradientes, sed homines quoque equorum velocitate prævecti, nuntiant adfuturos. Non enim ea, quæ nondum fieri cœpta sunt referunt, quia Deus solus conscius est futurorum : sed quorum conspiciunt in actu initium, eorum sibi tanquam fures apud ignaros vindicant notionem. Nam quantos nunc putatis qui possint velocitate puerili istum cœlum nostrosque contra se sermones, ante relatum alicujus hic positi, longe manentibus indicare? Hoc quod dico vobis perspicuum fieri potest exemplis. Si quis a

⁹⁷ Luc. x, 19. ⁹⁸ Dan. xiii, 42.

(99) Reg. 2, ἀπατῶντας. Colbertin. 2, πατοῦντας. D ὀδεύοντος.

(1) Sic Reg. 2 et Colbert. 2. In editis ἐξουσίαν deest. Infra miss., πρὸ ἡμερῶν, ubi editi, πρὸ ἡμῶν habent.

(2) Colbertinus secundus, τούτῳ καὶ Ἰππῳ τις ἐπικαθήμενος προοδεύει τοῦ ὀδεύοντος. Regius secundus, τοῦτο καὶ Ἰππῳ τις καθήμενος προλέγει· τοῦ

(3) Sic Regius secundus et Colbertin. 2, atque ita legisse videtur Evagrius. Editi et alii, πᾶς τις.

(4) Sic manuscripti. Bollandus vero, *credite mihi experto*.

(5) Ita omnes pene manuscripti. Bollandus vero, *et præcipue purum cor erga Christi amorem*.

plerumque ut profectis pedem referentibus ipsi A mentiantur.

32. Eodem modo de fluvii aquis nonnunquam effluunt : cum viderint enim multas fuisse pluvias in partibus Æthiopiæ, videntesque hinc futuram exundationem fluminis, priusquam aqua perveniat in Ægyptum, præcurrentes id annuntiant ⁶⁹. Quod etiam homines narrare possent, si tantum cursu valeret, quantum ipsi. Quod si Davidis speculator in editum descendens locum, venientem hominem facilius vidit, quam qui infra steterat : et ille ipse qui præcurrit, ante alios renuntiavit, non quidem ea quæ nondum contigissent, sed gesta quæ jamjam in via erant ut nuntiarentur ; eodem prorsus modo illi, hunc ineuat aliis annuntiandi laborem, solum ut decipere possint : sed si interea Providentia alia B ratione disponat, ut facultas ipsi est, de aquis et de viatoribus, tum mentiti illi, et qui fidem habuere decepti sunt.

33. Ita exorta olim sunt Gentilium oracula, et ita illi olim a dæmonibus decepti sunt : sed fallacia invenit finem. Venit enim Dominus, qui dæmones cum vafritie illa sua de medio sustulit. Nihil quippe illi a seipsis norunt : sed quasi fures, quæ apud alios cernunt, hæc loquuntur : potiusque conjectare dicendi sunt, quam prævidere. Quare, si quando vere dicant, ne tunc quidem quispiam admiretur. Et enim ipsi medici qui morborum periti sunt, cum in diversis eundem viderint morbum, quadam consuetudine morbos persæpe futuros dicunt. Gubernatores item, atque agricolæ, ex assueti conspiciendi aeris usu, aut tempestatem aut serenitatem aeris prædicunt : nec quisquam dixerit eos divino quodam afflatu talia præfari, sed experimento et usu. Ne quis ergo miretur si forte dæmones aliquando hæc ipsa conjectura ducti loquantur : neve his adhibeat animum. Quæ audientibus utilitas si ab **656** illis aliquot ante diebus ediscant futura ? aut

τους μεθ' ἡμέρας ἐλθεῖν. Πολλάκις δὲ τῶν περιπατούντων ὑποστρεφόντων, ἐψεύσαντο αὐτοί.

32. Οὕτω καὶ περὶ τοῦ ποταμοῦ ὕδατος ἔστιν ἔτι φλυαροῦσιν· ἐωραχότες γὰρ πολλοὺς ὑετοὺς γινομένους ἐν τοῖς τῆς Αἰθιοπίας μέρεσι, καὶ εἰδότες, ὡς ἐξ ἐκείνων ἢ πλημμύρα τοῦ ποταμοῦ γίνεται, πρὶν ἐλθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ ὕδωρ, προτρέχοντες λέγουσι. Τοῦτο δ' ἂν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰρήχασιν, εἰ τοσοῦτον ἠδύναντο δραμεῖν, ὅσον ἐκείνοι. Καὶ ὡσπερ ὁ σκοπεὶς τοῦ Δαβὶδ, ἀνερχόμενος εἰς ὑψηλὸν, μᾶλλον τοῦ κάτω μένοντος προέβλεπε τὸν ἐρχόμενον· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ προτρέχων ἔλεγε πρὸ τῶν ἄλλων, οὐ τὰ μὴ γενόμενα. ἀλλὰ τὰ ἤδη ὀδεύοντα καὶ γινόμενα· οὕτω καὶ οὗτοι κάμνουν αἰρούνται (6), καὶ σημαίνουσιν ἄλλοις, ἵνα μόνον ἀπατώσιν· ἂν μέντοι ἢ Πρόνοια μεταξὺ τι βουλεύσεται περὶ τῶν ὑδάτων ἢ τῶν ὀδευόντων (ἔξεστι γὰρ αὐτῇ), ἐψεύσαντο οἱ δαίμονες, καὶ ἠπατήθησαν οἱ προσεσχικότες αὐτοῖς.

33. Οὕτω συνέστη τὰ τῶν Ἑλλήνων μαντεῖα, καὶ οὕτως ἐπλανήθησαν παρὰ (7) τῶν δαιμόνων τὸ πρὶν· ἀλλὰ καὶ οὕτω πέπταιται λοιπὸν ἢ πλάνη. Ἦλθε γὰρ ὁ Κύριος ὁ σὺν αὐτῇ τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν καὶ τοὺς δαίμονας καταργήσας. Οὐδὲν γὰρ γινώσκουσιν ἀφ' ἑαυτῶν· ἀλλ' ὡς κλέπται, ἀ παρ' ἄλλοις ὀρώσι, ταῦτα διαβάλλουσι (8)· καὶ μᾶλλον στοχασταὶ εἰσιν ἢ προγνώσται. Δὲ, κὰν ἀληθῆ ποτε τοιαῦτα λέγωσι, μὴ οὕτως αὐτοὺς θαυμάζω τις. Καὶ γὰρ καὶ ἱατροὶ πείραν ἔχοντες τῶν νοσημάτων, ἐπειδὴν θεωρήσωσιν ἐν ἄλλοις τὴν αὐτὴν νόσον, πολλάκις στοχαζόμενοι ἀπὸ τῆς συνηθείας προλέγουσι. Καὶ κυβερνήται δὲ καὶ γωργοὶ πάντων, ἀπὸ τῆς συνηθείας βλέποντες τὴν τοῦ ἀέρος κατάστασιν, προλέγουσιν ἢ χειμῶνα ἢ εὐδίον ἀέρα ἔσεσθαι· καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἐκ θείας ἐπινοίας (9) αὐτοὺς ἂν τις εἴποι προλέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πείρας καὶ τῆς συνηθείας. Ὅθεν εἰ καὶ οἱ δαίμονες τὰ αὐτὰ ποτε στοχαζόμενοι λέγουσι, μὴ διὰ τοῦτο τις αὐτοὺς θαυμάζω, μὴ δὲ προσεχέτω τοῦτοις. Τί γὰρ χρήσι-

VERSIO EVAGRII.

hebaide aut alicujus regionis oppido cœperit proficisci et hunc jam dæmones (10) viderint in itinere ambulantem, pernicitate memorata possunt prædicere venientem.

32. Ita et de Nili inundatione solemnè, cum multas in Æthiopia viderint pluvias, e quibus fluvius intumescens, ultra alveum effluere consuevit, præcurrentes ad Ægyptum, nuntiant amnis adventum : hoc autem et homines, si illis celeritatis esset tantæ natura, facile nuntiarent : ut enim speculator beati David ad verticem loci celsioris ascendens, prior quam hi qui in terra erant, prospiciens venientes, non quædam incerta de futuris, sed de his qui venire cœperant, nuntiabat : sic et aerii dæmones (11) cura pervigili omnia considerantes, rapido cursu sibi invicem nuntiant : sed si forte contigerit, ut Dei nutu ad finem cœpta non veniant : hoc est si aut viator e media regrediatur via, aut suspensæ nubibus aquæ ad alium cœli cardinem deferantur, tunc decipientium una cum credentibus error aperitur.

33. Hæc gentilitatis fuere principia, his præagatorum (12) dolis apud delubra dæmonum quondam credebantur oracula ; quæ adventu Domini nostri Jesu Christi indicto sibi silentio, obmutuerunt, suosque perdidere captivos. Quis, rogo, aut medicum ex observatione morborum, cum animæ æstuantis incendia (13) de venarum pulsu levi digitorum scrutatur tactu, divinam arbitratur habere notitiam ? quis gubernatorem navigationis suæ viam inter cœli sidera requirentem majestatis honore veneratur ? quis agricolam de aridis æstatis fervoribus, aut de hiemali aquarum largitate vel frigore disputantem, non potius experientia

⁶⁹ II Reg. xviii, 24.

(6) Sic omnes pene mss. Editi, ἐροῦνται. Mox D Coib. 2, ἄλλοις. Alii, ἀλλήλοισ. Mox quidam manuscripti, ἀπατώσιν. Alii cum editis, ἀπατώνται.

(7) In editis legebatur οἱ ante παρὰ, sed deest in Reg. 1, 2 et Colbert. 2. Infra idem, Οὐδὲν ἀρχ.

(8) Regius primus, διαλαλοῦσι.

(9) Sic Regius secundus et Colbertin. 2, recte. Editi vero, προνοίας.

(10) Sic manuscripti omnes. Bollandus vero, et hunc dæmones.

(11) Ita manuscripti. Bollandus, sic et dæmones.

(12) Desmar., præagiorum. Rosweid., præsagiorum, alii cum Bolland., præagatorum.

(13) Sic omnes pene manuscripti. Bollandus, incendium.

μον τοῖς ἀκούουσι τὸ εἰδέναι παρὰ τούτων πρὸ ἡμερῶν τὰ ἐρχόμενα ; ἢ ποία σπουδὴ τὰ τοιαῦτα γινώσκειν, κἄν ἀληθῶς γινώσκῃ ; οὐ γὰρ ἀρετῆς ἐστὶ τοῦτο ποιητικόν, οὐδὲ ἤθους ἀγαθοῦ πάντως ἐστὶ τοῦτο γνῶρισμα. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν κρίνεται διὰ τί οὐκ οἶδε, καὶ οὐδεὶς μακαρίζεται, ὅτι μεμάθηκε καὶ ἔγνω· ἀλλ' ἐν τούτοις ἕκαστος ἔχει τὴν κρίσιν, εἰ τὴν πίστιν τετήρηκε, καὶ τὰς ἐντολάς γενησίως ἐφύλαξεν.

34. Ὅθεν οὐ δεῖ περὶ πολλοῦ ταῦτα ποιῆσθαι· οὐδὲ διὰ ταῦτα (14) ἀσκεισθαι καὶ πονεῖν, ἵνα προγινώσκωμεν, ἀλλ' ἵνα θεῶ καλῶς πολιτευόμενοι ἀρῶσμεν. Εὐχεσθαι τε χρὴ, οὐχ ἵνα προγινώσκωμεν, οὐδὲ τοῦτον τῆς ἀσκήσεως ἀπαιτεῖν μισθόν· ἀλλ' ἵνα συνεργὸς ἡμῖν εἰς τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην ὁ Κύριος γένηται. Εἰ δὲ ἄπαξ καὶ τοῦ προγινώσκειν ἡμῖν μέλει, καθαρεύωμεν τῇ διανοίᾳ. Ἐγὼ γὰρ πιστεύω, ὅτι καθαρεύουσα (15) ψυχὴ πανταχόθεν καὶ κατὰ φύσιν ἐστῶσα, δύναται, διορατικῆ γενομένη, πλεονα καὶ μακρότερα βλέπειν τῶν δαιμόνων, ἔχουσα τὸν ἀποκαλύπτοντα Κύριον αὐτῆ· οἷα ἦν ἡ τοῦ Ἐλισσαίου βλέπουσα τὰ κατὰ (16) τὸν Γιεζῆ, καὶ ὁρῶσα τὰς παρ' αὐτῆν ἐστῶσας δυνάμεις.

35. Ὅταν τοίνυν νυκτὸς ἔρχωνται πρὸς ὑμᾶς, καὶ θέλωσι τὰ μέλλοντα λαλεῖν, ἢ λέγωσιν· Ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἄγγελοι· μὴ προσέχετε, ψεύδονται γάρ. Ἄν δὲ καὶ ἐπαινῶσι τὴν ἀσκήσιν ὑμῶν, καὶ μακαρίζωσιν ὑμᾶς· μήτε ὑπακούετε, μήθ' ὄλους προσποιεῖσθε τούτους (17)· σφραγίζετε δὲ μᾶλλον ἑαυτοὺς καὶ τὸν οἶκον, καὶ εὐχεσθε· καὶ δῦσαθε αὐτοὺς καὶ γινομένους ἀφανεῖς· δαίμοι γὰρ εἰσι, καὶ πάνυ φοβοῦνται τὸ σημεῖον τοῦ Κυριακοῦ σταυροῦ· ἐπειδὴ περ ἐν αὐτῷ τούτους ἀποδυσάμενος, παρεδειγμάτισεν ὁ Σωτὴρ. Ἐὰν δὲ καὶ ἀναιδέστερον στήκωσιν, ἐξορχούμενοι καὶ ποικιλλόμενοι ταῖς φαντασίαις· μὴ δειλιάσητε, μηδὲ πτήξητε, μηδὲ ὡς καλοῖς αὐτοῖς προσέχητε· καὶ γὰρ τὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν φαύλων παρουσίαν εὐχερῆς καὶ δυ-

A quid curæ ea nosse, etiamsi vere scribi queant? nulla enim hinc virtutis accessio, nec omnino probitatis est hoc indicium. Nemo nostrum in iudicium vocatur, quod ea non norit; nemo beatus censetur, quod didicerit et noscat: sed hac de re quisque in iudicium vocabitur, fidemne servaverit, an præcepta recte impleverit.

34. Quare non sunt hæc multi facienda: neque ideo subeunda ascetica vita, laboresque, ut futura prænoscamus, sed ut probitate vitæ Deo placamus. Orandum item, non ut futura præsciamus: neque talis asceticæ vitæ postulanda merces est; sed rogandum ut nobis ad referendam de diabolo victoriam adiutor sit Dominus. Quod si omnino nobis futura prospiciendi cura sit aliqua, mente simus pura. Persuasum quippe habeo animam omnino puram, et quæ secundum naturam steterit, perspicacem fore, atque posse plura et remotiora videre quam diabolus, Domino ipsi revelante: qualis erat Elisei mens, quæ res a Giezi gestas conspexit⁷⁰, quæque vidit exercitum ex sua parte stantem⁷¹.

35. Cum ergo noctu vos adibunt, volentque futura loqui, ac dicent, Sumus angeli, ne fidem habeatis, mentiuntur quippe. Si asceticum vestrum laudent institutum, vosque beatos prædicaverint, ne audiat eos, nec advertere quidem videamini: sed potius obsignate vos domumque, et precamini, videbitisque eos evanescere: timidi quippe sunt, et signum Dominicæ crucis admodum pertimescunt, illo quippe ipsos Salvator spoliatus palmam traduxit. Sin institerint impudentius, exsultantes, atque formas larvasque commutantes, ne timeat nec terreamini, neve ipsis tanquam bonis adhibete animum: bonorum enim malorumque præsentiam internoscere in promptu est, divina scilicet ope. Sancto-

VERSIO EVAGRII.

laudat, quam Dei consecrat nomine? Verum, ut concedamus paulisper vera dæmones nuntiare, responde mihi quis fructus est nosse venientia? nunquid aut sciens hæc aliquando laudatus, aut punitus est nesciens? In hoc unusquisque sibi præparat, seu tormenta, seu gloriam, si vel negligat Scripturarum mandata, vel faciat. Nullus ob id nostrum hanc arripuit vitam, ut habeat præscientiam futurorum; sed ut præceptis Domini obediens, amicus esse incipiat de servo.

34. Curandum est ergo non præscire quæ veniant (18), sed implere quæ iusta sunt; nec instituti boni hanc flagitare mercedem, cum magis debeamus victoriam contra diabolum ab auxiliatore Domino postulare; sed si forte aliquis hoc libenter assumit, ut futura cognoscat, habeat purum cor; quia credo animam Deo servientem, si in ea perseveraverit integritate qua nata est, plus scire posse quam dæmones: talis erat anima Elisei, quæ aliis incognitas virtutes videbat.

35. Nunc iam cæteras vobis dæmonum explicabo fallacias: solent, nocte venientes, angelos Dei se fingere, laudare studium, mirari perseverantiam, futura præmia polliceri: quos cum videritis, tam vos, quam domos vestras crucis armate signaculo, et confestim dissolventur in nihilum: quia metuunt illud tropæum in quo Salvator aereas exspolians potestates, eas fecit ostentui: solent etiam variis saltationibus (19) membra torquere, et nostris procaciter offerre se visibus, ut mentem pavore, corpus horrore concutiant: sed et in hoc fides Deo tuta fugat eos quasi infirma ludibria. Non est autem difficilis bonorum spirituum malorumque discretio, quæ sic Deo tribuente panditur. Sanctorum angelorum amabilis et tranquillius aspectus est, quia non contendunt neque clamabunt (20), neque audiet aliquis vocem eorum:

⁷⁰ IV Reg. v, 26. ⁷¹ IV Reg. vi, 17.

(14) Sic Reg. 2, et Colbert. 2. Hæc, οὐδὲ διὰ ταῦτα, desunt in editis.

(15) Colbert. 1, 2 3, et Reg. 2, καθαρεύουσα.

(16) Sic Regius secundus et Colbert. 2. In editis et aliis τὰ κατὰ deest. Mox idem, περὶ αὐτῆν, soli.

(17) Sic Regius secundus et Colbertin. secundus. Editi et alii, τούτοις.

(18) Sic mss. fere omnes. Bollandus vero, curan-

dum est non præscire quæ veniunt. Paulo post manuscriptori, nec instituti boni. Bollandus, nec institutionibus bonis. Infra omnes manuscriptori, assumit. Bollandus, assumit.

(19) Ita manuscriptori. Bollandus vero, simulationibus.

(20) Ita omnes manuscriptori. Bollandus autem, κρι contendant, neque clamant.

rum quippe visio non perturbationem affert. Non *A* *contendet enim neque clamabit, neque audiet aliquis vocem ejus* ⁷³ : sed ita placide, ita leniter fit illud, ut gaudium, exsultatio et lætitia hinc animæ exoriatur : cum illis quippe **657** Dominus est, qui nostrum gaudium est, Deique Patris potentia : ejusque cogitationes imperturbatæ et tranquillæ remanent ; ita ut illuminata ipsa, per seipsam eos qui apparent contempletur. Tum divinatorum atque futurorum bonorum desiderium occupat ipsam, velletque prorsus iis adjungi, ut cum illis abiret. Quod si quidam, utpote homines, bonorum visionem extimuerint : hi metum illis dilectione sua statim adimunt ; ut Zachariæ Gabriel egit ⁷⁴, et mulieribus qui in divino sepulcro apparuit angelus ⁷⁵, et qui pastoribus in Evangelio ait : *Ne timeate* ⁷⁶. Timor enim eorum non ex animi metu, sed ex præsentis præstantioris naturæ cognitione ortus est. Talis itaque est sanctorum visio.

36. Malorum vero incursus et phantasia, cum tumultu, strepitu, sono et clamore obvenit : qualis exempli causa fuerit illiberalium adolescentium vel latronum tumultus. Unde exoritur animi pavor, turbatio et confusio cogitationum, tristitia, ascetarum odium, incuria, mærorum animi, cogitatorum recordatio, formido mortis, ac demum concupiscentia malarum rerum, animus ad virtutem remissus, inordinati mores. Cum itaque quibusdam conspectis, timore corripiemini, si statim timor auferatur, et ejus loco mox consequatur ineffabile gaudium, alacritas, fiducia, animi recreatio, cogitationum tranquillitas, et quæcunque alia superius dicta sunt, robor animi item et Dei amor, confidite et orate : gaudium enim et ille animæ status præsentis sanctitatem indicat. Sic Abraham Dominum

νατόν ἐστι διαγινῶναι, τοῦ Θεοῦ διδόντος οὕτως. Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων ὀπτασία οὐκ ἐστὶ τεταραγμένη. Οὐκ ἐρίσει γὰρ, οὔτε κραυγᾶσει, οὐδὲ ἀκούσει τις τῆς φωνῆς αὐτῶν. Ἡσύχως δὲ καὶ πράως γίνεται οὕτως, ὡς εὐθύς χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν καὶ θάρσος ἐγγίγνεσθαι τῇ ψυχῇ. Ἔστι γὰρ μετ' αὐτῶν ὁ Κύριος, ὃς ἐστὶν ἡμῶν μὲν χαρὰ, τοῦ δὲ Θεοῦ Πατρὸς ἡ δύναμις· οἱ τε λογισμοὶ αὐτῆς ἀτάραχοι καὶ ἀκύμαντοι διαμένουσιν· ὥστε καταυγχομένην αὐτὴν ὑπ' αὐτῆς (21), τοὺς φαινομένους θεωρεῖν. Καὶ γὰρ πόθος τῶν θείων καὶ τῶν μελλόντων αὐτῇ ἐπεισέβηται, καὶ θαλάσσει πάντως συναφθῆναι τούτοις, εἰ ἀπήρχετο μετ' αὐτῶν. Ἐὰν δὲ καὶ, ὡς ἄνθρωποι, τινὲς φοβηθῶσι τὴν τῶν καλῶν ὀπτασίαν, ἀφαροῦσιν οἱ φαινόμενοι τὸν φόβον παρ' αὐτὰ τῇ ἀγάπῃ· ὡς ἐποίησε Γαβριὴλ τῷ Ζαχαρίας, καὶ ὁ φανερὸς ἄγγελος ἐν τῷ θείῳ μνημείῳ ταῖς γυναῖξι, καὶ ὁ (22) τοῖς ποιμέσι λέγων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *Μὴ φοβεῖσθε*. Ἔστι γὰρ ὁ φόβος ἐκείνων οὐ κατὰ δειλίαν ψυχῆς, ἀλλὰ κατ' ἐπίγνωσιν τῆς τῶν κρειττόνων παρουσίας. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ τῶν ἁγίων ὀπτασία.

36. Ἡ δὲ τῶν φαύλων ἐπιδρομὴ καὶ φαντασία τεταραγμένη, μετὰ κτύπου καὶ ἤχου καὶ κραυγῆς· οἷα ἂν γένοιτο νεωτέρων ἀπαιδευτῶν καὶ ληστῶν κινήσις. Ἐξ ὧν εὐθύς (23) γίνεται δειλία ψυχῆς, τάραχος καὶ ἀταξία λογισμῶν, κατῆφεια, μῖσος πρὸς τοὺς ἀσκητάς, ἀκηδία, λύπη, μνήμη τῶν οἰκείων, καὶ φόβος θανάτου· καὶ λοιπὸν ἐπιθυμία κακῶν, διλογρία πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῦ ἤθους ἀκαταστασία. Ὅταν τοίνυν θεωρῶσαντές τινα (24) φοβηθῆτε, εἰ μὲν εὐθύς ὁ φόβος ἀφαιρεθῆ, καὶ ἀντ' ἐκείνου γένηται χαρὰ ἀνεκάλυπτος, καὶ εὐθυμία, καὶ θάρσος, καὶ ἀνάκτησις, καὶ τῶν λογισμῶν ἀταραξία, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα προσέπον, ἀνδρία τε καὶ ἀγάπη εἰς τὸν Θεόν, θαρσεῖτε καὶ εὐχεσθε· ἡ γὰρ χαρὰ καὶ ἡ κατὰστασις τῆς ψυχῆς δείκνυσι τοῦ παρόντος τὴν ἀγιότητά. Οὕτως Ἀβραὰμ ἰδὼν τὸν Κύριον ἠγαλλιάτατο

VERSIO EVAGRII.

verum tacite leniterque properantes, gaudium, exsultationem, fiduciam pectoribus infundunt : siquidem cum illis est Dominus, qui est fons et origo lætitiæ. Tunc mens nostra non turbida, sed lenis et placida, angelorum luce radiatur : tunc anima cœlestium præmiorum aviditate flagrans, effracto, si posset, humani corporis domicilio, et membris exonerata mortalibus, cum his quos videt, abire festinat ad cœlum. Horum tanta benignitas est, ut si quis pro conditione fragilitatis humanæ miro fuerit eorum fulgore perterritus, omnem continuo ex corde auferant metum. Ita Gabriel cum Zachariæ loqueretur in Templo, et angeli cum divinum Virginis partum pastoribus nuntiarent, et qui Dominici corporis agebant excubias, securis videntium se mentibus ostendentes, ne metuerent, imperabant. Metus enim non tantum ex pavore animi, quantum ex magnarum rerum sæpe incutitur aspectu.

36. Pessimorum vero vultus truces, sonitus horridi, sordidi cogitatus, plausus motusque indisciplina-torum (25) adolescentum vel latronum : e quibus confestim timor animæ, sensibus torpor incutitur : odium Christianorum, monachorum mæror et tædium, suorum recordatio, metus mortis, cupido nequitiæ, lassitudo virtutis, cordis hebetatio. Si igitur post timorem, horrore concepto (26) successerit gaudium, et ad Deum fiducia atque ineffabilis charitas, venisse sciamus auxilium ; quia securitas animæ præsentis Majestatis indicium est. Sic namque et Abraham patriarcha videns Deum, gavisus est : et Joannes

⁷³ Isa. XLII, 2. ⁷⁴ Luc. I, 45. ⁷⁵ Matth. XXVIII, 5. ⁷⁶ Luc. II, 40.

(21) Regius secundus et Colbertin. 2, δὲ ἐαυ-
τῆς.

(22) Sic Regius secundus et Colbertin. 2. In edi-
tis ὁ deest.

(23) Ita Regius secundus et Colbertin. 2, εὐθύς
deest in editis et in quibusdam mss.

(24) Ita Reg. 2 et Colbert. 2. Editi vero, τινάς.

(25) *Indisciplinatorum* deest in omnibus quos vi-
dimus mss., sed legitur in editis et in Græco.

(26) Sic duo manuscripti. Alii, *horrore concepto*.
Editi, *horrore conceptum*.

καὶ ὁ Ἰωάννης, γενομένης φωνῆς παρὰ τῆς Θεοτόκου (27) *Μαρίας*, ἐσκήρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει. Ἐάν δὲ φανέντων τινῶν παραχῆ γένηται, καὶ κτύπος ἔξωθεν, καὶ φαντασία κοσμική, καὶ ἀπειλὴ θανάτου, καὶ ὅσα προσῆπον· γινώσχετε ὅτι φαύλων ἐστὶν ἡ ἐφοδός.

37. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο γνώρισμα ὑμῖν ἔστω· ὅτι ἂν τοίνυν (28) ἐπιμένῃ δειλιώσα ἡ ψυχὴ, παρουσία τῶν ἐχθρῶν ἐστίν. Οὐ γὰρ ἀφαιροῦνται τὴν δειλίαν τῶν τοιούτων οἱ δαίμονες, ὡς πεποίηκεν ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριὴλ τῇ *Μαρίᾳ* καὶ τῷ *Ζαχαρίᾳ*, καὶ ὁ φανελὶς ἐν τῷ μνημερίῳ ταῖς γυναιξίν· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν ἴδωσι δειλιώντας, αὐξάνουσι τὰς φαντασίας, ἵνα μαιζόνως αὐτοὺς καταπτῆξωσι· καὶ λοιπὸν ἐπιδάντες, προσπαίξωσι λέγοντες· Πεισόντες προσκυνήσατε. Τοὺς μὲν οὖν Ἕλληνας οὕτως ἠπάτησαν· οὕτως γὰρ ἐνομήσθησαν παρ' αὐτοῖς (29) ψευδώνυμοι θεοί· ἡμᾶς δὲ οὐκ ἀφῆκεν ὁ Κύριος ἀπατηθῆναι παρὰ τοῦ διαβόλου, ὅπνιγκα τὰς τοιαύτας αὐτῷ ποιοῦντι φαντασίας ἐπιτιμῶν εἴρηκεν· Ὑπάγε ὀπίσω μου, *Σατανᾶ*· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Μᾶλλον οὖν καὶ μᾶλλον ὁ πνοῦργος διὰ ταῦτα (30) κατατρονεῖσθω παρ' ἡμῶν· ὃ γὰρ εἴρηκεν ὁ Κύριος, τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν πεποίηκεν· ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν τρέπωνται διὰ τὸν Κύριον, τὸν ἐν ταύταις αὐτοῖς ἐπιτιμήσαντα.

38. Οὐ δεῖ δὲ ἐπὶ τῷ δαίμονας ἐκβάλλειν καυχᾶσθαι, οὐδ' ἐπὶ ταῖς θεραπαλαῖς ἐπαίρεσθαι· οὐδὲ τὸν μὲν ἐκβάλλοντα δαιμόνια θαυμάζειν μόνον, τὸν δὲ μὴ ἐκβάλλοντα ἐξουθενεῖν· ἐκάστου δὲ τὴν ἀσκησιν καταμνησθάνεω τις, καὶ ἡ μιμνήσθω καὶ ζηλούτω, ἢ (31) διορθοῦσθω. Τὸ γὰρ ποιεῖν σημεῖα οὐχ ἡμῶν· τοῦτο Σωτῆρος (32) ἔργον ἐστὶ· ταῖς γούν μαθηταῖς ἔλεγε· Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται· ἀλλ' ὅτι τὰ δρόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τὸ μὲν γὰρ ἐν οὐρανῷ γεγράφθα

A videns exsultavit ⁷⁶: sic Joannes edita a Deipara Maria voce exsultavit gaudens ⁷⁷. Quod si quibusdam apparentibus, tumultus fiat, externus strepitus, mundanus apparatus, metus mortis et quæ superius dixi, scitote malorum esse adventum.

37. Et hoc item vobis indicio sit. Si anima timida perseveret, inimicorum est præsentia: nequaquam enim dæmones metum auferunt, ut præstitit magnus archangelus Gabriel **658** Mariæ et Zachariæ, et qui in monumento apparuit, mulieribus; quin potius si reformidantes cernant, phantasias adaugent, majorem ut inculant terrorem, atque adorti demum irrideant dicentes: Prostrati adorare. Ita gentiles deceperunt: sic ab illis false dii habiti sunt. Nos vero Dominus non sivit a diabolo circumveniri, cum similibus phantasiis se aggredientem increpavit his verbis: *Vade retro me, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* ⁷⁸. Quapropter magis magisque versipellis iste despicatur a nobis. Quod enim illi hæc Dominus dixit, id nostri causa factum est, ut has voces a nobis item audientes dæmones evertantur, propter Dominum qui eos ipsis increpavit.

ἀκούοντες οἱ δαίμονες τὰς τοιαύτας φωνὰς ἀνα- ἐπιτιμήσαντα.

38. Neque porro decet ejiciendorum dæmonum virtute gloriari, neque de morborum curationibus extolli; nec eum qui dæmonia ejicit admirari, cum qui non ejicit despiciere; sed singulorum exercitationem quivis ediscat, et vel imitetur æmuleturque, vel corrigat. Nam signa facere, non nostrum, sed Salvatoris opus est: quare discipulis ait: *Notite gaudere quia spiritus vobis subjiciuntur, gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cælis* ⁷⁹. Nam quod nomina nostra in cælis scripta sint, vir-

VERSIO EVAGRII.

cum Mariam supervenisse sentiret, quæ in sacro ventris hospitio universitatis gestabat parentem, exsultavit necdum natus in gaudium.

37. Sin autem (33) incussa formido permanserit, hostis est qui videtur: quoniam nec refovere novit, ut Gabriel paventem Virginem ne timeat, jubet, et sicuti pastores nuntio consolati sunt: quin imo pavorem duplicat, et usque ad profundam impietatis foveam, ut sibi homines prosternantur, impellit. Exinde misera gentilitas, Dominicæ interdictionis ignara, falso dæmones deos opinata est. Christianorum autem populos his fallaciis irretiri non passus est Dominus, qui diabolum in Evangelio audacter sibi principatum omnium præsumentem repulit, dicens: *Vade retro, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*. Horum verborum etiam nobis licentia est tributa; quia idcirco locutus est talia, ut similitudo tentamentorum Auctoris nostri frangeretur eloquiis.

38. Illud quoque, mei charissimi, admoneo, ut vitæ magis sit vobis, quam signorum sollicitudo: nullus ex vobis hæc faciens, aut ipse superbia intumescat, aut despiciat eos qui facere non possunt, conversationem magis scrutamini singulorum: in hac (34) et imitari vos quæ perfecta sunt convenit et implere quæ desunt. Nam signa facere non est nostræ parvitat, sed Domini potestatis, qui ad discipulos glo-

⁷⁶ Joan. viii, 56. ⁷⁷ Luc. i, 41. ⁷⁸ Matth. iv, 10; Deut. xiii, 4. ⁷⁹ Luc. x, 20.

(27) Sic omnes manuscripti et editi, præter Colbertinum secundum, qui habet, Κυριοτόκου. Mox idem, post ἐν ἀγαλλιάσει, habet τὸ βρέφος, omisitimus Ἰωάννης supra.

(28) Sic Colbertinus secundus solus, quem tamen sequi visum est. Alii et editi, ὅτι ἂν τινῶν. Infra dem, ἀπὸ τῶν τοιούτων.

(29) Sic Regius secundus, Colbertinus secundus et Vaticanus. In editis et aliis, παρ' αὐτοῖς deest. Mox editi, ὁ Κύριος οὐ συνεχώρησεν, manuscripti omnes ut in textu. Paulo post Colbertinus secundus

D solus, ποιοῦντα φαντασίας, ἵνα μαιζόνως αὐτὸν καταπτῆξῃ, ἐπιτιμῶν αὐτῷ εἴρηκεν.

(30) Sic mss. omnes, præter Regium secundum qui habet διὰ τοῦτο. In editis hæc desunt.

(31) Vide supra num. 22.

(32) Sic Colbertin. secundus. Editi et alii, τοῦ δὲ Σωτῆρος.

(33) Sic manuscripti omnes. Editi vero, si autem.

(34) Ita manuscripti omnes. Bollandus, in hac vita et

tutis vitæque nostræ testimonium illud est : eijcere autem dæmonia, Salvatoris donum. Quamobrem iis qui non virtute, sed signis gloriabantur, aiebantque : *Domine, nomine in nomine tuo dæmonia eiecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?* respondit : *Amen dico vobis, nescio vos* ⁸⁰. Non enim novit Dominus vias impiorum. Orandumque prorsus est, uti supra dixi, ut accipiamus gratiam discernendorum spirituum; ut, quemadmodum scriptum est ⁸¹ non omni spiritui credamus.

39. Equidem jam silere vellem, nec ulterius verba facere, haec dictis contentus; sed ne putetis me temere ista proferre, sed credatis me expertum vera isthæc enarrare; ideo, **659** etsi quasi insipiens fiam, at cordis puritatem novit Dominus qui hæc audit, meque non mei causa, sed vestræ charitatis et exhortationis gratia, quæ novi dæmonum molimina, hæc rursus narrare. Quoties me beatum illi dixere, ego vero maledicebam illis in nomine Domini. Quoties prædixere exundaturum fluvium, quibus ego : *Ecquid hoc ad vos? Accesserunt aliquando cum minis, meque, quasi milites omni armorum genere instructi, cinxere. Alio tempore equis, feris et serpentibus implevere domum, tum ego psallebam : Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur* ⁸² : quibus illi precibus a Domino prefligati sunt. Venerunt aliquando in tenebris, quamdam luminis phantasiam præferentes, aiebantque : *Accessimus, Antoni, lucem prælaturi tibi : clausis ego oculis orabam, ac derepente extincta lux impiorum est. Paucis post mensibus, venire quasi psallentes, ac verba loquentes Scripturarum : Ego autem tanquam surdus non audiebam* ⁸³. Fuit cum monasterium quassarent : at ego mente immotus manendo precabar. Rursus post accessere cum

τὰ δνόματα, μαρτύριόν ἐστι τῆς ἡμῶν ἀρετῆς καὶ τοῦ βίου· τὸ δὲ ἐκβάλλειν δαίμονας, τοῦ δεδωκότος Σωτῆρός ἐστιν ἡ χάρις αὐτῆ. Ὅθεν τοῖς μὴ ἐν ἀρετῇ, ἀλλ' ἐν σημείοις καυχούμενοι, καὶ λέγουσι· Κύριε, οὐ τῷ (35) σὺ δνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ τῷ σὺ δνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποίησαμεν; ἀπεκρίνατο· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Οὐ γὰρ γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀσεβῶν. Καθόλου δὲ εὐχεσθαι δεῖ, καθὰ προείπον, λαμβάνειν χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων· ἵνα, καθὼς γέγραπται, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύωμεν.

39. Ἐβουλόμην μὲν οὖν σιωπῆσαι, καὶ μηδὲν ἐξ ἑμαυτοῦ λέγειν, ἀρκεῖσθαι δὲ μόνοις τούτοις· ἵνα δὲ μὴ νομίσητε ταῦτά με (36) λέγειν ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ πείρας καὶ ἀληθείας πιστεύετε ταῦτά με διηγεῖσθαι· διὰ τοῦτο, κἀν ὡς ἄφρων γένομαι, ἀλλ' οἶδεν ὁ ἀκούων Κύριος τὸ τοῦ συνειδότος καθαρὸν, καὶ ὅτι οὐ δι' ἑμαυτὴν, τῆς δὲ ὑμῶν ἀγάπης χάριν καὶ προτροπῆς, ἀ εἶδον τῶν δαιμόνων ἐπιτηδεύματα, ταῦτα πάλιν λέγω. Ποσάκις ἐμακάρισάν με, καὶ γὰρ κατηρασάμην αὐτοὺς ἐν δνόματι Κυρίου. Ποσάκις προεῖρξασαι περὶ τοῦ ποταμίου ὕδατος, καὶ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγον· Καὶ ὑμῖν (37) τί περὶ τούτου μέλει; Ἥλθόν ποτε ἀπειλοῦντες, καὶ ἐκύκλωσάν με ὡς στρατιῶται μετὰ πανοπλίας. Καὶ ἄλλοτε ἴππων καὶ θηρίων (38) καὶ ἐρπετῶν ἐπλήρωσαν τὸν οἶκον· καὶ γὰρ ἐψάλλον· Ὅστροι ἐν ἄρμασι, καὶ ὄστροι ἐν ἱπποῖς· ἡμεῖς δὲ ἐν δνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα· καὶ ταῖς εὐχαῖς ἀνετρέψασαν ἐκεῖνοι παρὰ τοῦ Κυρίου (39). Ἥλθόν ποτε ἐν σκοτίᾳ, φωτὸς ἔχοντες φαντασίαν, καὶ ἔλεγον· Ἥλομεν φᾶναι σοι, Ἀντώνιε· ἐγὼ δὲ, καμμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἠϋχόμην, καὶ εὐθὺς ἐσβέσθη τὸ φῶς τῶν ἀσεβῶν. Καὶ μετὰ μετὰς ὀλίγους ἦλθον ὡς ψάλλοντες, καὶ λαλοῦντες ἀπὸ τῶν Γραφῶν· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον· Ἐσεισάν ποτε τὸ μοναστήριον· ἐγὼ δὲ ἠϋχόμην ἀκίνητος μένων (40) τῷ φρονήματι. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν

VERSIO EVAGRII.

riantes, in Evangelio ait : *Ne gaudeatis quia dæmones vobis subjecti sunt, sed quod nomina vestra scripta sunt in cælis.* Nominum enim in libro vitæ conscriptio testimonium est virtutis et meriti : expulsio autem Satanæ, largitio Salvatoris est : unde his, qui non in vitæ laboribus, sed in prodigiis exsultabunt, dicentibus : *Nonne in nomine tuo dæmonia eiecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Respondet Dominus : *Amen dico vobis, non novi vos : discedite a me, operarii iniquitatis.* Non enim novit Dominus vias impiorum. Hoc ergo magnopere postulemus, ut donum spirituum discernendorum mereamur accipere, quod, secundum sententiam Scripturarum, omni spiritui non credamus.

39. Volueram quidem jam finire sermonem, et silentio premere quæcumque mæ acciderant parvitati : sed ne putetis me frustra commemorasse quæ evenire non possint, idcirco (licet insipiens fiam, tamen Dominus, qui secretæ mentis est inspector, novit non me causa jactantiæ, sed vestri gratia profectus hoc facere) pauca replicabo de plurimis. Quoties me nimis laudibus efferre conati sunt, cum a me in nomine Domini maledicta reciperent? Quoties augmenta Nilii futura (41) dixerunt, cum a me audirent : Et hoc ad vestram quid pertinet curam? Quoties minitantes ut milites armati, scorpionibus, equis, belluis, et variis serpentibus circumdederunt me, et domum in qua eram repleverunt, cum ego e contra psallerem : *Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur.* Et statim miseri-

⁸⁰ Matth. vii, 22, 23. ⁸¹ I Joan. iv, 1. ⁸² Psal. xix, 8. ⁸³ Psal. xxxvii, 14.

(35) Sic omnes manuscripti et Græcus Scripturæ D initio mutilus, cujus varias lectiones ad calcem lib. de Vita Antonii adjecit Hæschelius.

(36) Ita Colbertinus secundus. In aliis et editis, μέ δεεστ.

(37) Regius secundus et Colbertin. 2, Ἄλλ' ὄμιν.

(38) Sic Colb. 2 et Reg. 2. Editi et alii, καὶ ἴππων καὶ ἄλλοτε θηρίων, et ita codex Henrici Silvii

(39) Ita Regius 2 et Colbertin. 2. In editis hæc, παρὰ τοῦ Κυρίου, desunt.

(40) Sic Colbertinus 2, cui consentit Evagrius. Editi et alii, μένειν.

(41) Sic manuscripti. Bollandus vero, Nisi ru-

ἐλθόντες ἐκρότουν, ἐσύριττον, ὠρχοῦντο. Ὡς δὲ ἡ-
 χόρην, καὶ ἀνεκείμην ψάλλον κατ' ἐμαυτὸν εὐθύς
 ἤρξαντο θρηνεῖν καὶ κλαίειν, ὡς περ ἐξατονήσαντες·
 ἐγὼ δὲ ἐδόξαζον τὸν Κύριον (42), τὸν καθελόντα
 καὶ παραδειγματίσαντα τὴν τόλμαν καὶ τὴν μανίαν
 αὐτῶν.

40. Ἐφάνη ποτὲ δαίμων ὑψηλὸς λίαν μετὰ φαντα-
 σίας, καὶ τετόλημην εἰπεῖν· Ἐγὼ εἰμι ἡ δύναμις
 τοῦ Θεοῦ καὶ, Ἐγὼ εἰμι ἡ πρόνοια· τί σοι θέλεις
 χαρίσσωμαι (43); Ἐγὼ δὲ τότε μᾶλλον ἐνεφύσησα
 κατ' αὐτοῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας, καὶ τύψαι τοῦτον
 ἐπεχειρήσα· καὶ ἔδοξα τετυφέβαι, καὶ εὐθύς ὁ τη-
 λικουὸς σὺν πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ δαίμοσι ἠφανίσθη ἐν
 τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Ἦλθέ ποτε (44) νηστεύοντός
 μου, καὶ ὡς μοναχὸς ὁ δόλιος, ἔχων ἄρτων φαντασίαν·
 καὶ συνεβούλευε λέγων· Φάγε, καὶ παῦσαι τῶν πολ-
 λῶν πόνων· ἄνθρωπος εἶ καὶ σὺ, καὶ μέλλεις ἀσθενεῖν.
 Ἐγὼ δὲ, νοήσας αὐτοῦ τὴν μεθοδεῖαν (45), ἀνέστην
 εἰσαθῆαι. Κάκεινος οὐκ ἤνεγκεν· ἐξέλιπε γὰρ, καὶ
 διὰ τῆς ὕρας ὡς καπνὸς ἐξερχόμενος ἐφάνη. Ποσά-
 κιδ ἐν τῇ ἐρήμῳ φαντασίαν ἔδειξε χρυσοῦ, ἵνα μόνον
 ἀψώμαι, καὶ βλέψω! ἐγὼ δὲ κατέψαλλον αὐτοῦ, κά-
 κεινος ἐτήκετο. Πολλάκις ἐκοπτόν με πληγαῖς, καὶ γὰρ
 ἔλεγον· Οὐδὲν με χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χρι-
 στοῦ· καὶ μᾶλλον αὐτοὶ μετὰ ταῦτα κατέκοπτον ἀλ-
 λήλους. Οὐκ ἐγὼ δὲ ἤμην ὁ παῦων ἐκείνους καὶ κατ-
 αργῶν· ἀλλ' ὁ Κύριος ἦν, ὁ λέγων· Ἐθεώρουν τὸν
 Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦντα.
 Ἐγὼ δὲ, τέκνα, μνημονεύων τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ,
 μετεσχημάτισα ταῦτα εἰς ἐμαυτὸν, ἵνα μάθῃτε μὴ
 ἐκκακεῖν ἐν τῇ ἀσκήσει, μηδὲ φοβεῖσθαι τοῦ διαβόλου
 καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ τὰς φαντασίας.

strepitu, sibilo, et saltationibus; ut vero orare me,
 atque decumbentem apud meipsum psallere conspe-
 xerunt, cœpere statim lamentari ac flere quasi se
 vires defecissent: ego vero gloriam Domino retuli,
 qui audaciam furoremque illorum retunderet, at-
 que traduceret.

40. Aliquando mihi admodum excelsus dæmon
 cum phantasia visus, dicere ausus est: Ego sum
 virtus Dei; ego sum providentia: quid tibi vis
 beneficii conferam? At ego tum magis in illum in-
 sufflavi, prolato Christi nomine, atque verberare
 conatus sum, ac reipsa verberasse visum mihi est:
 statimque ille tantus, cum omnibus suis dæmoni-
 bus, in nomine Christi evanuit. Venit aliquando
 me jejunante, monachi speciem habens: panesque
 ut videbatur tenens, suadebat dicens: Comede, tan-
 torumque laborum finem facito: nam **660** homo
 tu quoque es, periculumque ne ægrotes. Intellecta
 ego illius vafritie, surrexi oraturus: quod ille non
 tulit, evanuit enim, ac per januam quasi fumus
 egredi visus est. Quoties auri speciem in deserto
 objecit, ut vel solum tangerem atque respicerem?
 ego vero adversum psallebam, et contabescebat ille.
 Plerumque me plagis conciderunt, et aiebam: Ni-
 hil me separabit a charitate Christi⁶⁴: tumque illi
 sese mutuo cædebant. Nec eram ego qui illos com-
 pescerem atque arcerem; sed Dominus erat, qui
 ait: Videbam Satanam quasi fulgur de cælo ca-
 dentem⁶⁵. Ego vero, filioli, memor apostolici dic-
 ti⁶⁶, hæc in me transtuli, ut ediscatis non animo
 deficere in ascetica vita, neque diaboli ejusque dæ-
 monum phantasias reformidare.

VERSIO EVAGRII.

cordia Christi fugabantur. Quodam autem tempore cum ingenti luce venientes, dixerunt: Veni-
 us, Antoni, nostrum tibi præbere fulgorem. Et ego clausis oculis, quia lucem diaboli dedignabar
 aspicere, orabam, et dico citius impiorum lumen exstinguebatur. Post menses autem paucos, cum
 coram me psallerent, et de Scripturis sibimet sermocinarentur: ego tanquam surdus non audiebam.
 Commoverunt aliquando monasterium meum, et ego mente immobili Dominum deprecabar. Sæpe
 strepitus, sæpe saltationes, sæpe sibilos ingesserunt, et me psallente, sonus eorum in voces flebiles
 vertebatur.

40. Creditisne, filioli, quod dicturus sum vobis? vidi aliquando diabolum excelsum corpore, qui se
 Dei virtutem et providentiam ausus est dicere, et ait ad me: Quid vis ut a me tibi donetur, Antoni? At
 ego sputaculum maximum (46) in os ejus ingeminaus, totum me in eum Christi nomine armatus, in-
 gessi: et statim ille procerus aspectu inter medias manus exsolevit. Jejunanti etiam mihi visus est ut
 monachus, et panes offerens, his sermonibus suadebat ut vescerer, et huic aliquid indulgerem cor-
 pusculo: Et tu, inquit, homo es, et humana fragilitate circumdaris: labor paululum conquiescat, ne
 ægritudo subrepat. Illico luridam faciem serpentis agnovi, et cum ad consueta Christi munimenta confu-
 gereim, tanquam per fenestram fumus laberetur, evanuit. Auri quoque decipulam mihi in deserto frequen-
 ter tetendit: quod ideo offerebat, ut aut visu irretiret me, aut tactu commacularet. Cum vapularem
 autem (nam sæpe me a dæmonibus (47) non denego verberatum) canebam: Nullus me separabit a
 charitate Christi: ad cuius vocis auditum, in se invicem deforentes, non meo, sed Domini fugabantur
 imperio, qui ait: Vidi Satanam quasi fulgur cadentem de cælo. Hæc ergo, filioli, apostolici memor
 eloquii, in me transformavi, ut propositum vestrum nec dæmonum terror, nec aliqua lassitudo
 dissolveret.

⁶⁴ Rom. viii, 35. ⁶⁵ Luc. x, 18. ⁶⁶ I Cor. iv, 6.

(42) Sic omnes mss. Editi vero, τὸν Θεόν. Infra **D** Editi vero et alii, τυπηῖσαι.
 post ἐφάνη in editis et quibusdam mss. legitur δέ, sed deest in Regio secundo et Colbertin. 2.

(43) Omnes manuscripti, χαρίσωμαι. Editi, χα-
 ρίσσωμαι. Ibidem manuscripti omnes, ἐνεφύσησα, præter Reg. 2, qui habet, ἐφύσησα. Hoeschelius
 item legit, ἐνεφύσησα. Editores Parisienses ἐν-
 έπτουσα posuerunt, Hoeschelii conjecturam, ut vide-
 tur, quam ad marginem ipse notarat, nulla manu-
 scripti auctoritate secuti sunt, quod sæpius alibi præ-
 sūtere. Mox Regius secundus et Colbertin. 2, τύψαι.

(44) Sic Regius secundus et Colbertin. 2. In
 editis et aliis δέ legitur ante ποτε.

(45) Ita Colbertinus secundus, quem sequi visum
 est. Alii et editi, μέθοδον. Mox omnes manuscripti
 et Hoeschel., ἐφάνη. Edit. Paris., ἠφανίσθη.

(46) Quidam manuscripti, sputa tunc maxima.
 Alii, sputa quam maxime.

(47) Sic manuscripti pene omnes. Bolland. com-
 macularet: sæpe quoque me a dæmonibus.

41. Et quia hæc narrando factus sum insipiens, A istud quoque accipite, ut tuti et absque formidine degatis : mihi que fidem habete, non mentior quippe. Quodam tempore pulsavit aliquis in monasterio januam meam. Tum egressus vidi quemdam procerum ac præaltæ staturæ. Sciscitante me : Quis tu es? Ego sum, inquit, Satanas. Me rursum interrogante : Qua de causa hoc ades in loco? Respondit ille : Cur me falso accusant monachi et omnes alii Christiani? Cur me horis singulis execrantur? Cui ego : Cur molestus illis es? Non ego, ait, sed illi ipsi sese conturbant : infirmus enim factus sum. An non legerunt : *Inimici defecerunt framæ in finem, et civitates destruxisti* ⁸⁷? Nullus mihi superest locus, non telum, non civitas. Ubique locorum Christiani facti sunt, atque demum monachis repleta est solitudo. Observent ipsi sese, nec me inmerito execrentur. Tum ego Domini gratiam admiratus : Quamquam mendax semper es, dixi, et veritatem nunquam dicis, hoc jam tamen licet invitus vere dixisti : Christus enim veniens te infirmum reddidit, atque dejectum denudavit. **661** Audito ille Salvatoris nomine, ardoremque ejusmodi non ferens, evanidus factus est.

42. Si igitur ipse diabolus se fatetur nihil posse, despiciendus sane a nobis est cum ille tum dæmones ejus. Inimicus ergo cum canibus suis, ejusmodi utitur dolis : nos autem gnari eorum infirmitatis, ipsos contemnere valeamus. Quamobrem ne labamur mente, ne timendi causas animo versemus : neque comminiscamur nobis terrores, dicendo : Ne dæmon invadens prosteruat me : ne sublatum projiciat, vel derepente irruens perterrefaciat. Talia prorsus ne cogitemus, neu mœrore quasi perituri

41. Καὶ ἐπειδὴ γέγονα ἀφρων διηγοούμενος, δέξασθε καὶ τοῦτο πρὸς (48) ἀσφάλειαν καὶ ἀφοβίαν· καὶ πιστεῦσατέ μοι· οὐ ψεύδομαι ἑμάρ. Ἐκρουσέ ποτέ τις ἐν τῷ μοναστηρίῳ τὴν ἐμὴν θύραν· καὶ ἐξελθὼν, εἶδόν τινα μακρὸν καὶ ὑψηλὸν φαινόμενον. Εἶτα πυθομένου μου· Σὺ τίς εἶ; ἔφη (49)· Ἐγὼ εἰμι ὁ Σατανᾶς. Εἶτα λέγοντός μου· Τί οὖν ἐναυθὰ πάρει; ἔλεγεν ἐκεῖνος· Τί μέμφονται με μάτην οἱ μοναχοί, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες Χριστιανοί; Τί μοι καταρώνται καθ' ὥραν; Ἐμοῦ δὲ εἰπόντος· Τί γὰρ αὐτοῖς ἐνοχλεῖς; ἔφη· Οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ ἐνοχλῶν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτοὶ ταράττουσιν ἐαυτοῦς· ἐγὼ γὰρ ἀσθενῆς γέγονα. Οὐκ ἀνέγνωσαν, ὅτι *Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ βρομφαῖαι εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθεῖλες*; οὐκ ἐπιτόπον ἔχω, οὐ βέλος, οὐ πόλιν. Πανταχοῦ Χριστιανοὶ **B** γεγόνασι· λοιπὸν καὶ ἡ ἔρημος πεπληρωται μοναχῶν. Ἐαυτοὺς τηρέτωσαν, καὶ μὴ μάτην με καταράσθωσαν. Τότε θαυμάσας ἐγὼ τοῦ Κυρίου τὴν χάριν, εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀεὶ ψεύστης ὢν, καὶ μηδέποτε λέγων ἀλήθειαν, ὅμως τοῦτο οὖν, καὶ μὴ θέλων, εἰρηκας ἀληθές· ὁ γὰρ Χριστὸς, ἐλθὼν, ἀσθενῆ σε πεποίηκε, καὶ καταβαλὼν ἐγύμνωσεν. Ἐκεῖνος, ἀκούσας τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα, καὶ μὴ φέρων τὴν ἐκ τούτου καύσιν, ἀφανῆς γέγονεν.

42. Εἰ τοίνυν καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος ὁμολογεῖ μὴδὲν δύνασθαι, ὀφειλομένον παντελῶς καταφρονεῖν αὐτοῦ τε καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἐχθρὸς μετὰ τῶν ἑαυτοῦ κυνῶν τσαυτάς ἔχει τὰς πανουργίας· ἡμεῖς δὲ, μαθόντες αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν, καταφρονεῖν αὐτῶν δυνάμεθα. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον μὴ προκαταπίπτωμεν (50) τῇ διανοίᾳ, μηδὲ λογιζόμεθα ἐν τῇ ψυχῇ δειλίαι, μηδὲ ἀναπλάττωμεν ἑαυτοῖς φόβους, λέγοντες· Μὴ ἄρα δαίμων ἐλθὼν ἀνατρέψῃ με· μὴ ἄρα βασιτάξας καταβάλλῃ, ἢ ἐξαίφνης ἐπιστάξ

VERSIO EVAGRII

41. Sed quoniam ob vestram utilitatem multa memorando, insipiens factus sum; et hujus rei vobis impertiri cupio notionem, quam veram esse nullus ambigat audientium : pulsavit aliquando dæmon monasterii ostium : egrediens, video hominem enormi sublimitate, porrectum (51) : cum ab hoc quinam esset inquirerem, ait : Ego sum Satanas : et ego : Quid, inquam, hic quaeris? respondit : Cur mihi frustra imputant monachi? cur mihi omnes Christianorum populi maledicunt? et ego : Juste faciunt : tuis enim frequenter molestamur insidiis (52). At ille ait : Nihil ego facio, sed ipsi se invicem turbant : nam ego miserabilis factus sum, rogo, non legistis : *Quia defecerunt inimici framæ in finem, et civitates eorum destruxisti?* En nullum jam habeo locum, nullam possideo civitatem, jam mihi nulla sunt arma : per omnes nationes cunctasque provincias Christi personam noniam : solitudines ipsæ monachorum stipantur choris : ipsi se, quaeso, tueantur, et me sine causa non lacerent. Tunc ego Domini gratiam (53) cum alacritate miratus, sic ad eum locutus sum : Non tuæ veritati, quæ nulla est, tam novam et tam inauditam ascribo sententiam. Nam cum fallaciæ caput sis, hoc sine mendacio coactus es confiteri. Vere enim Jesus tuas funditus subruit vires, et honore nudatus angelico, volutaris in soridibus. Vix dum verba compleveram, et ille sublimis aspectu Salvatoris nominatione dejectus est (54).

42. Quæ ergo jam, o filioli, poterit residere cunctatio? quæ trepidatio manebit ulterius? quis nos eorum turbo poterit convellere? securæ sint animæ singulorum : non sibi fingat cogitatio vana discrimina ; non aliquis timeat a diabolo sublatum ad præcipitia se posse deferri : pellatur omnis anxietas. Dominus enim, qui nostros prostravit inimicos, manens, ut promisit, in nobis, a vanis nos Satanæ munivit incur-

⁸⁷ Psal. ix, 7.

(48) Sic omnes manuscripti. In editis πρὸς D deest.

(49) Sic pene omnes mss. Editi vero omisso, ἔφη, habent Ἐγὼ εἰμι, φησίν.

(50) Sic tres manuscripti. Editi et alii, Τοῦτῳ τῷ τρόπῳ μὴ καταπίπτωμεν.

(51) Ita manuscripti omnes. Bolland. vero post porrectum, addit, caput usque ad caelum.

(52) Sic mss. omnes. Bollandus vero, *molestantur insidiis*. Mox omnes fere mss., *non legistis*. Bolland. *nonne legisti*.

(53) Sic omnes manuscripti. Bolland. vero, *solitudines quoque stipantur*. Infra omnes manuscripti, *Domini*. Editi autem, *Dei*. Mox quidam mss., *Non tuæ veritati recentem ascribo*.

(54) Quidam manuscripti, *deletus est*.

ἐκταράξη. Μηδ' ὄλωσ ἐνθυμώμεθα τοιαῦτα, μηδὲ
 λυπώμεθα ὡς ἀπολλύμενοι· θαρσύνωμεν δὲ μᾶλλον
 καὶ χαίρωμεν αἰεὶ, ὡς σωζόμενοι· καὶ λογιζόμεθα τῇ
 ψυχῇ, ὅτι Κύριος μεθ' ἡμῶν ἔστιν, ὁ τροπῶσας (54')
 καὶ καταργήσας αὐτούς. Καὶ διανοηόμεθα δὲ καὶ
 ἐνθυμώμεθα αἰεὶ, ὅτι, ὄντος τοῦ Κυρίου μεθ' ἡμῶν,
 οὐδὲν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ ποιήσουσιν. Ἐλθόντες γάρ,
 ὅποιους ἀνεύρωσιν ἡμᾶς, τοιοῦτοι καὶ αὐτοὶ γίνον-
 ται πρὸς ἡμᾶς, καὶ πρὸς ἃς εὐρίσκουσιν ἐν ἡμῖν
 ἐννοίας, οὕτω καὶ αὐτοὶ τὰς φαντασίας ἀφομοιοῦσιν.
 Ἐάν μὲν οὖν δειλιῶντας εὐρωσι καὶ ταρταρομένους,
 εὐθὺς αὐτοὶ, ὡς λησται, τὸν τόπον ἀφύλακτον εὐρών-
 τεσ, ἐπιβάλλουσιν· καὶ ὅπερ ἀπ' ἑαυτῶν λογιζόμεθα,
 τοῦτο μετὰ προσθήκης ποιοῦσιν. Ἐάν (55) γὰρ βλε-
 πωσιν ἡμᾶς; φοβούμενους καὶ δειλιῶντας, μειζρόνως
 αὐξάνουσι τὴν δειλίαν ἐν ταῖς φαντασίαις καὶ ταῖς
 ἀπειλαῖς, καὶ λοιπὸν ἐν τούτοις ἡ ταλαίπωρος κολά-
 ζεται ψυχῇ· ἐάν δὲ χαίροντας ἡμᾶς εὐρωσιν ἐν Κυ-
 ρίῳ, καὶ λογιζόμενους περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν,
 καὶ ἐνθυμούμενους τὰ τοῦ Κυρίου, καὶ διαλογιζο-
 μένους (56), ὅτι πάντα ἐν χειρὶ Κυρίου ἔστι, καὶ
 οὐδὲν ἰσχύει δαίμων κατὰ Χριστιανοῦ, οὐδὲ ὄλωσ
 ἐξουσίαν ἔχει κατὰ τινος· βλέποντες (57) ἡσφαλισμέ-
 νην τὴν ψυχὴν τοῖς τοιοῦτοις λογισμοῖς, ἀποστρέφον-
 ται κατησχυμμένοι. Οὕτως τὸν μὲν Ἰὼβ ἰδὼν ὁ
 ἐχθρὸς περιπεπραγμένον, ἀνεχώρησεν ἀπ' αὐτοῦ· τὸν
 δὲ Ἰούδαν γυμνὸν ἀπὸ τούτων εὐρών, ἡχμαλώτισεν.
 Ὡστε, εἰ θέλομεν καταφρονεῖν τοῦ ἐχθροῦ, λογιζώ-
 μεθα αἰεὶ τὰ τοῦ Κυρίου, καὶ χαίρετώ αἰεὶ ἡ ψυχὴ
 τῇ ἐλπίδι· καὶ ὀφόμεθα ὡς καπνὸν τὰ τῶν δαιμόνων
 παύγνια, καὶ μᾶλλον φεύγοντας αὐτούς ἢ διώκοντας.
 Εἰσὶ γὰρ λίαν αὐτοὶ, καθὰ προσέτιπον, δειλοὶ, προσδο-
 κῶντες αἰεὶ τὸ ἡτοιμασμένον αὐτοῖς πῦρ.

43. Καὶ τοῦτο δὲ (58) πρὸς ἀφοβίαν κατ' ἐκείνων
 ἔχετε παρ' ἑαυτοῖς τὸ τεκμήριον· Ὅταν τις φαντασία
 γένηται, μὴ προκατάπιπτε ἐν δειλίᾳ, ἀλλ' ὅποια ἂν
 ἦ, θαρσύνω ἐρώτα πρῶτον· Τίς εἶ σὺ, καὶ πόθεν;

A afficiamur; sed fidamus magis et gaudeamus,
 utpote salutem consecuti: atque animo reputa-
 mus, nobiscum esse Dominum, qui dæmones pro-
 fligavit atque compressit. Cogitemus item et mente
 semper volvamus, dum nobiscum Dominus est,
 nullo nos ab inimicis malo afficiendos esse. Cum
 advenient enim, quales nos repererint, tales erga nos
 futuri sunt, atque phantasias suas cogitationibus
 quas in nobis deprehenderint accommōdant: si
 perterritos et turbatos repererint, illico quāsi fures,
 locum absque custodia inventum invadunt: tum
 quod nos ipsi cogitamus, id etiam cum augmento
 perpētrant. Nam si viderint nos reformidare, atque
 terri, terroris illi accessiōnem præsiant phanta-
 siis et comminationibus suis; ac demum iis lit re-
 bus castigatur misera anima; sin gaudentes in Do-
 mino reperiant, et de futuris cogitantes bonis; ac
 quæ Domini sunt animo versantes, et nobiscum
 reputantes omnia in mōnu Domini esse, nec quid-
 quam valere dæmones in Christianum, nec minimam
 habere in quempiam potestatem; cum; inquam;
 animam hujusmodi rebus munitam conspexerint;
 pudefacti recedunt. Ita Jobum munitum reperiens
 inimicus, ab illo recessit: Judam vero his nudatum
 deprehendens, captivum abduxit. Si igitur inimi-
 cum despicerere velimus, quæ Domini sunt assidue
 cogitemus, sitque animam semper spe læta: tum dæ-
 monum ludibria nobis instar fumi videbuntur, at-
 que fugientes illos potius quam persequentes vi-
 debimus. Sunt namque, uti supra dixi, perquam
 timidi, quod semper expectent sibi paratam
 ignem.

662 43. Hocquæ sit vobis ad securitatem indi-
 cium: Cum quædam aderit visio, ne statim pavore
 concidas, sed qualiscunque illa sit, fidens primum
 interroga: Quisnam tu es, et unde? Tum si sau-

VERSIO EVAGRII.

sibus. En ipse diabolus, qui hujusmodi cum suis satellitibus exercet astutias, nihil se posse contra Chri-
 stianos fatetur. Jam curæ Christianorum et monachorum sit, ne per eorum inertiam vires dæmonibus
 præbeantur. Nam quales nos et nostras repererint cogitationes, tales se nobis præstare consueverunt, et,
 si quod in pectoribus malæ mentis et pavoris semen invenerint, quasi latrones, qui deserta obtinent loca,
 cœptos cumulant timores, et crudeliter imminentes, infelicem puniunt animam. Sin autem, alacres (59)
 fuerimus in Domino; et futurorum bonorum cupido nos succenderit, si semper omnia manibus Dei com-
 mittamus, nullus dæmonum ad expugnandum valebit accedere: magis enim, cum munita in Christo
 corda conspexerint, confusi revertentur. Ita et Job firmatum in Domino diabolus refugit, et infelicissimum
 Judam exspoliatum ille vinculis captivitatis innexuit. Una est ergo ratio vincendi inimicum; lætitia spiri-
 tualis, et animæ Dominum semper cogitantis jugis recordatio: quæ dæmonum ludos quasi funium expel-
 lens, persequetur adversarios potius quam timebit. Non est enim nescius Satanas ignium futurorum, et
 æstuantis gehennæ copiosa novit incendia.

43. Sed ut mea jam claudatur oratio, illud in fine (60) commemoro: cum aliqua se vobis obtulerit

(54') Ita Regius secundus et Colbertin. 2. Editi et Savil., τροπαιώσας. Colbertinus primus et tér-
 tius, et Regius primus, τροπωσάμενος. Mox hæc,
 ἢ καὶ ἐνθυμούμεθα, desunt in editis, sed habentur
 a manuscriptis omnibus.

(55) Ita manuscripti. Editi vero, Ἐάν μὲν οὖν.

(56) Sic mss. pene omnes. Editi verò, καὶ λογιζο-
 μένους τὰ τοῦ Κυρίου, καὶ διαλογιζομένους, omisiss
 in editis.

(57) Sic Hoeschelius et omnes manuscripti,
 præter Savil., qui cum editione Paris. habet, βλέ-
 ποντες γάρ. Infra Regius secundus et Colbertinus
 secundus, Ἰὼβ εὐρών.

πόντες γάρ. Infra Regius secundus et Colbertinus
 secundus, Ἰὼβ εὐρών.

(58) Sic Hoeschel: et pene omnes manuscripti.
 Savil. cum edit. Paris. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. Savi-
 liani quippe codicis lectiones cum bonas tum malas
 secuti frequenter sunt Parisienses.

(59) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, si
 autem alacres.

(60) Sic maxima pars manuscriptorum. Bolland.,
 in finem.

ctorum sit visio, certiolem te facient, atque terrorem tuum in gaudium vertent; sin diabolica illa sit, statim debilitatur, perspecta animi firmitate: nam imperterriti animi signum est, vel sic interrogare: Quis tu es, et unde? Ita sciscitatus filius Nave certior factus est⁸⁸: nec latuit inimicus interroganti Danieli⁸⁹.

44. Hæc loquente Antonio delectabantur omnes: tum in aliis augebatur virtutis amor; aliorum segnitias pellebatur; quorundam prior cessabat opinio: omnibusque persuasum erat, contemendas esse dæmonum insidias, mirantibus gratiam Antonio datam a Domino ad discretionem spirituum. Erant igitur in montibus monasteria quasi tabernacula repleta divinis choris psallentium, lectionis studiosorum, jejunantium, orantium, exsultantium spe futurorum, laborantium ad eleemosynas erogandas, mutua charitate et concordia junctorum. Ac revera videre erat quasi aliquam segregatam regionem pietatis atque justitiæ. Nullus ibi qui injuria vel afficeret, vel afficeretur: nulla exactoris increpatio, sed multitudo ascetarum, quorum unum omnium erat virtutis studium; ut qui monasteria vidisset talemque monachorum constitutionem, exclamasset haud dubie: *Quam pulchræ domus tua, Jacob, et tabernacula tua, Israel! ut nemora umbrosa, ut paradusis juxta fluvium, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas*⁹⁰.

45. Ipse vero more solito secedens intra monasterium suum, majore vitam asceticam studio adiit, ingemebatque quotidie cælestium memor mansio-

A Καὶ ἐὰν μὲν ἦ ἀγίων ὁπτασία, πληροφοροῦσί σε, καὶ τὸν φόβον σου εἰς χάριν μεταβάλλουσιν· ἐὰν δὲ διαβολικὴ τις ἦ, εὐθὺς ἐξασθενεῖ, βλέπουσα ἐβρώμενην τὴν διάνοιαν· ἀταραξίας γὰρ τεκμήριον τὸ ὅλος πυνθάνεσθαι· Τίς εἶ, καὶ πόθεν; Οὕτως ὁ μὲν τοῦ Ναυῆ, ἐρωτήσας, ἔμαθεν· ὁ δὲ ἐχθρὸς οὐκ ἔλαθεν ἐρωτήσαντα τὸν Δανιήλ.

44. Ταῦτα διαλεγόμενου τοῦ Ἀντωνίου, πάντες ἔχαιρον· καὶ τῶν μὲν ὁ ἔρωσ τῆς ἀρετῆς ἠξίανεν, τῶν δὲ ἡ ὀλιγωρία παρεκβαλεῖτο (61), καὶ ἄλλων ἡ οἷσις ἐπαύετο· πάντες τε ἐπέθοντο καταφρονεῖν τῆς δαιμονικῆς ἐπιθουλῆς, θαυμάζοντες τὴν δοθεισάν παρὰ τοῦ Κυρίου Ἀντωνίου χάριν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πνευμάτων. Ἦν οὖν ἐν τοῖς ὄρεσι τὰ μοναστήρια ὡς σκηναὶ πεπληρωμέναι θείων χορῶν, ψαλλόντων, φιλολογούντων, νηστεύοντων, εὐχομένων, ἀγαλλιωμένων ἐπὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι, καὶ ἐργαζομένων εἰς τὸ ποιεῖν ἐλεημοσύνας, ἀγάπην τε καὶ συμφωνίαν ἐχόντων εἰς ἀλλήλους. Καὶ ἦν ἀληθῶς ἰδεῖν ὡς περὶ χώραν τινα καθ' ἑαυτὴν οὖσαν θεοσεβείας καὶ δικαιοσύνης. Οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖ ὁ ἀδικῶν ἢ ὁ ἀδικούμενος, οὐδὲ μέμψις φορολόγου· ἀλλὰ πᾶθος μὲν ἀσκητῶν, ἐν δὲ τῶν πάντων εἰς ἀρετὴν τὸ φρονημα· ὡστε ἰδόντα τινα πάλιν τὰ μοναστήρια, καὶ τὴν τοιαύτην τῶν μοναχῶν τάξιν, ἀναφωνῆσαι καὶ εἰπεῖν· Ὡς καλοὶ σου οἱ οἴοι, Ἰακώβ, αἱ σκηναὶ σου, Ἰσραὴλ! ὡσεὶ γάλα σκιάζουσαι, καὶ ὡσεὶ παράδεισος ἐπὶ ποταμῶν, καὶ ὡσεὶ σκηναὶ, ἃς ἐπηξεν ὁ Κύριος, καὶ ὡσεὶ κέδροι παρ' ὕδατιν.

C 45. Αὐτὸς μὲντοι συνήθως καθ' ἑαυτὸν ἀναχωρῶν ἐν τῷ ἐκτουῦ μοναστηρίου, ἐπέτεινε τὴν ἀσκησιν (62), καὶ ἡμέραν τε ἐστέναζεν, ἐνθυμούμενος τὰς

VERSIO EVAGRII.

visio, audacter requirite quis sit ille, et unde venerit: ac sine mora, si sanctorum fuerit revelatio, angelica consolatione timor vertetur in gaudium. Si vero diaboli fuerit oblata tentatio, fidelis animæ percunctationibus evanesceat: quia maximum est securitatis indicium, interrogare quisnam est et unde: sic et Nave filius auxiliatorem suum interrogando cognovit, nec Daniele percontantem latere potuit inimicus.

44. Postquam Antonius dicendi finem fecit: latantibus cunctis, in aliis virtutis cupido exardesceret, in aliis infirma refovebatur fides, ex aliorum mentibus falsæ opiniones pellebantur, ex aliorum sensibus inanium terrorum pellebatur accessio (63): simulque universi, cum jam dæmonum insidias contemnerent, mirabantur in Antonio tantam gratiam spirituum discernendorum, quam Domino tribuente perceperat. Erant igitur in monte monasteria tanquam tabernacula, plena divinis choris psallentium, legentium, orantium: tantumque jejunandi et vigiliarum ardorem cunctorum mentibus sermo ejus afflaverat, ut futuræ spei aviditate, ad charitatem mutuam et misericordias indigentibus exhibendas jugi studio laborarent, qui infinitam regionem quamdam et oppidum a mundana conversatione sejunctum, plenum pietatis et justitiæ videbantur incolere. Quis tantum monachorum agmen aspiciens, quis virilem illum concordie cœtum cernens, in quo nullus nocens, nulla detractio susurronis, sed multitudo abstinentium et certamen officiorum erat, non in hanc statim erumperet vocem: *Quam bonæ domus tuæ, Jacob, tabernacula tua, Israel, tanquam nemora obumbrantia, tanquam paradusis super fluvios, tanquam tabernacula quæ fixa sunt a Domino, tanquam cedri circa aquas!*

45. Dum hæc ita gererentur (64), quibus in dies beatæ vitæ studium cresceret, Antonius mansionum in cœlo positarum recordans, et præsentis vitæ despiciens inanitatem, quasi parva essent quæcunque jam gesserat, separatus a fratribus instituebatur, cumque eum sive cibum sive somnum indulgere corpusculo, aut alias naturæ necessitates, cogeret humana conditio, miro afflictebatore pudore, quod tantam animæ libertatem modici carnis termini coercerent: nam frequenter cum fratribus sedens, a cibo qui

⁸⁸ Jos. v, 15. ⁸⁹ Dan. x, 11, 18, 19. ⁹⁰ Num. xxiv, 5, 6.

(61) Sic editio Parisiensis et maxima pars manuscriptorum. Hæschelius cum quibusdam aliis, παρεκβαλετο, legendum forte παρεξέβαλετο.

(62) Colbertii. 2, ἐνάμενε τῇ ἀσκήσει.

(63) Ita duo manuscripti recte. Bolland. vero, accessio.

(64) Sic mss. Bolland. vero, genuitur.

ἐνοῦραν ἡ μόνᾳ, τὸν τε πόθον ἔχων εἰς αὐτάς, καὶ σκοπῶν τὸν ἐφήμερον τῶν ἀνθρώπων βίον. Καὶ γὰρ μέλλων ἐσθίειν καὶ κοιμᾶσθαι, καὶ ἐπὶ ταῖς ἄλλαις ἀνάγκαις τοῦ σώματος ἐρχεσθαι, ἤσχυντο, τὸ τῆς ψυχῆς λογισζόμενος νοερόν. Πολλάκις γοῦν μετὰ πολλῶν ἄλλων μοναχῶν μέλλων ἐσθίειν, ἀναμνησθεὶς τῆς πνευματικῆς τροφῆς, παρητήσατο, καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀπῆλθε, νομίζων ἐρυθριῆν, εἰ βλέποιο παρ' ἐτέρων ἐσθίων ἡσθιε μέντοι καθ' ἑαυτὸν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀνάγκην· πολλάκις δὲ καὶ μετὰ τῶν ἀδελφῶν αἰδοῦμενος μὲν ἐπὶ τούτοις, παρῆρσιάζομενος δὲ ἐπὶ τοῖς ὑπὲρ ὠφελείας λόγοις. Καὶ ἔλεγε χρῆναι τὴν πᾶσαν σχολὴν διδόναι τῇ ψυχῇ μᾶλλον ἢ τῷ σώματι, καὶ συγχωρεῖν μὲν διὰ τὴν ἀνάγκην ὀλίγον καιρὸν τῷ σώματι, τὸ δὲ ὅλον σχολάζειν τῇ ψυχῇ μᾶλλον, καὶ τὴν ταύτης ὠφέλειαν ζητεῖν· ἵνα μὴ αὕτη καθέλκηται ὑπὸ τῶν ἡδονῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα παρ' αὐτῆς δουραγωγῆται· τοῦτο γὰρ εἶναι τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Σωτήρος· *Μὴ μερομνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τὴ φάγητες, μηδὲ τῷ σώματι τὴ ἐνδύσησθε. Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε ἢ τί πίητε, καὶ μὴ μετρωρῆσθε· ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἐθνη τοῦ κόσμου ἐπιζητεῖ. Ὑμῶν δὲ ὁ Πατήρ οἶδεν, ὅτι χρῆζετε τούτων ἀπάντων. Πλήρην ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.*

46. Μετὰ ταῦτα κατέλαθε τὴν Ἐκκλησίαν ὁ κατὰ Μαξιμῶν τὸ τρινακῦτα γενόμενος διωγμός· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀγομῆσαν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἠκολούθησε καὶ αὐτός, ἀφείς τὸ μοναστήριον, λέγων· Ἀπέλθωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀγωνιζόμεθα κληθέντες (65), ἢ θεωρησώμεν τοὺς ἀγωνιζομένους. Καὶ πόθον μὲν εἶχε μαρτυρῆσαι· παραδοῦναι δὲ μὴ θέλων ἑαυτὸν, ὑπηρέτει τοῖς ὁμολογηταῖς ἐν τε τοῖς μετὰλλοις καὶ ἐν ταῖς φυλακαῖς. Πολλή τε ἦν αὐτῷ σπουδὴ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἀγωνιζομένους μὲν τοὺς καλούμενους ἐπαλείφειν εἰς προθυμίαν, μαρτυροῦντας δὲ αὐτοὺς ἀπολαμβάνειν καὶ προπέμπειν εἰς τελειωθῶσιν.

VERSIO EVAGRII.

fuerat appositus, memoria escæ spiritualis abstrahabatur. Edebat tamen, utpote homo, sæpe solus, sæpe cum fratribus. Et cum hæc mira (ut prædixi) ageret, cum cõfusione animi (66) adhibendam magnopere diligentiam persuadebat, dicens, nec corpus esse penitus enecandum, nec nimiciate escæ satandum (67), ne operatio contra voluntatem Creatoris dissolveretur : et ob id omne studium animæ conferendum, ne vitis superata corporeis ad æternas inferni tenebras truderetur ; quinimo indultum sibi in carne imperium vindicans, domicilium suum, ut apostolus Paulus, ad tertium cœlum sublevaret : asserebatque hoc esse (68) a Salvatore præceptum, in quo ait : *Nolite solliciti esse animæ vestre quid manducetis, aut quid bibatis, nec corpori vestro quid vestiamini, quia hæc gentes quærunt : vester autem Pater novit quod indigetis his omnibus : quærite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur (69) vobis.*

46. His rebus ita transactis, cum persecutio impiissima Maximini furore vesano vastaret Ecclesiam, sanctisque martyribus Alexandriam perductis, relicto et ipse monasterio secutus est futuras Christi victimas, dicens : Pergamus ad gloriosos fratrum triumphos, ut aut ipsi congregiamur, aut spectemus alios præliantes. Et amore quidem jam martyr erat, sed cum tradere se ulro non vellet et ministraret confessoribus (70) in metallis vel in carceribus constitutis, magna cum libertate et cura ingredientiæ ad judi-

⁶⁵ Luc. xii, 29-31.

(65) Colb. 2, βληθέντες.

(66) Ita perique omnes manuscripti. Bolland. vero, cum confusione animæ. Mox in multis editis habetur corpori, post magnopere, sed non legitur in MSS.

(67) Hæc, nec nimietate escæ satandum, in solo habentur Gemmet 4, unde sumpsimus, ut integra fiat sententia

num, earumque desiderio captus, ac humanæ vitæ fragilitatem animo versans : cibum quippe aut somnum, aut cæteras corporis necessitates, non nisi cum rubore capiebat, sæcum reputans animæ viam intelligendi. Sæpe comesturus cum aliis monachis, spiritualis cibi recordatus, abnuebat, atque procul illis sæcedebat, ratus pudori sibi esse si comedens ab aliis videretur : scorsum itaque comedebat ob corporis necessitatem, plerumque etiam cum fratribus : tum quod visus ab illis pudore afficeretur, tum quod fiduciam sumeret, ut illis utilem sermonem subministraret. siebatque totam curam animæ potius quam corpori adhibendam : dandum tamen corpori ob necessitatem paululum temporis ; sed totum reliquum animæ impendendum, et ejus quærendam utilitatem, ut ne ipsa traheretur corporis voluptatibus, imo potius ab eâ corpus in servitutem redigeretur : hanc enim ipsam esse Salvatoris sententiam : *Nolite solliciti esse animæ vestre quid manducetis, neque corpori quid induamini : et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis ; et nolite in sublime tolli, hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit quoniam his omnibus indigetis. Cæterum quæ rite primum regnum ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* ⁶⁶.

46. Post hæc Ecclesiam excepit Maximini persecutio ; sanctosque martyres Alexandriam adductos, relicto ille monasterio, secutus est, aiens . Pergamus et nos, ut vel vocati congregiamur, vel præliantes spectemur. Et martyrii quidem desiderio flagrabat ; sed cum nollet sese tradere, confessoribus in metallis et in carceribus ministrabat. Magna quoque ipsi cura in judicii loco, vocatos concertantesque hortari ad animi alacritatem : martyriumque passuros excipere, atque comitari donec consummarentur. Judex itaque, viso tam illius quam suorum intrepidum hac in re animo, jussit ne-

(66) Sic manuscripti. In Bolland. vero, esse, deest. Infra pene omnes manuscripti, nec corpori vestro induamini. Bolland., nec corpori quid vestiamini.

(69) Ita omnes fere manuscripti. Bolland. vero, adjicientur. Mox manuscripti ita post rebus. Bolland. non habet. Mox aliqui legunt Maximiani.

(70) Ita omnes pene manuscripti. Bolland., videret et scitari confessoribus.

minem monachorum in iudicii loco interesse, vel in urbe prorsus versari. Tum aliis omnibus visum est illo die sese occultare : **664** Antonio autem tantum jussio curæ fuit, ut loto ependyte, insequente die in edito loco conspicuus staret, atque præfecto sese nitidus exhiberet. Omnibus rem mirantibus, ipsoque iudice id perspiciente, et cum militum suorum turma prætereunte, stetit ille intrepidus, ut nostram Christianorum ostenderet animi alacritatem : nam, uti superius dixi, martyrii desiderio flagrabat. Itaque mœrenti similis erat, quod martyrium assequi non posset : Dominus autem virum conservabat ad nostram cæterorumque utilitatem, ut asceticæ vitæ, quam ex Scripturis ipse didicerat, permultis magister foret. Enimvero multi, perspecto ejus vitæ instituto, imitari illum studuere. Confessoribus itaque rursum de more ministrabat, et quasi vinculus cum illis fuisset, assiduum illis officiorum suorum impendebat laborem.

47. Postquam autem cessavit persecutio, beatæque memoriæ episcopus Petrus martyrio affectus est, profectus est Antonius, atque iterum recessit in monasterium, ubi conscientiæ suæ studio quotidie martyr erat, atque fidei certaminibus dimicabat. Asceticam enim vitam serventius iniiit; jejunabat quippe quotidie, vestimento usus interea quidem cilicino, externo vero pelliceo, quod ad usque mortem servavit : neque corpus ad deponendas sordes aqua lavit, neque pedes unquam abluvit, vel solum in aquam nisi postulante necessitate demersit : nec unquam exutum illum conspexit quispiam, vel nudatum corpus Antonii, nisi cum post mortem suam sepultus est.

48. Cum secederet igitur, secumque statuisset aliquandiu nec isthinc egredi, nec apud se quempiam admittere, Martinianus quidam militum præpositus accedens molestiam Antonio creavit, illiam

Ὁ γοῦν δικαστῆς, βλέπων αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τὸ ἄφρονον, καὶ τὴν εἰς τοῦτο σπουδὴν. παρηγγεῖλε μηδένα τῶν μοναχῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ φαίνεσθαι, μηδὲ ὄλως ἐν τῇ πόλει διατρίβειν. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἔδοξαν κρύπτεσθαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὃ ἐξ Ἀντωνίου τοσοῦτον ἐφρόντισεν, ὥστε καὶ μᾶλλον πλῆναι τὸν ἐπενδύτην, καὶ τῆ ἐξῆς ἐμπροσθεν ἐφ' ὀψηλοῦ στήναι, καὶ φαίνεσθαι τῷ ἡγεμόνι λαμπρόν. Πάντων οὖν ἐπὶ τούτῳ θαυμαζόντων, καὶ τοῦ ἡγεμόνος ὀρώντος, καὶ μετὰ τῆς τάξεως αὐτοῦ διαβαίνοντος, αὐτὸς ἀτρέμας εἰστήκει, δεικνὺς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τὴν προθυμίαν ἠύχετο γὰρ καὶ αὐτὸς μαρτυρησάιν, καθὰ προείπον. Αὐτὸς μὲν οὖν λυπούμενός ἐφαίκε, ὅτι μὴ μεμαρτύρηκεν ὃ δὲ Κύριος ἦν αὐτὸν φυλάττων εἰς τὴν ἡμῶν καὶ τὴν ἐτέρων ὠφέλειαν, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει, ἦν ἐκ τῶν Γραφῶν αὐτὸς μεμάθηκε, πολλοὶς διδάσκαλος γένηται. Καὶ γὰρ καὶ μόνον βλέποντες αὐτοῦ τὴν ἀγωγὴν, πολλοὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ἐσπουδάζοντο ζηλωταὶ γενέσθαι. Πάλιν οὖν ὑπηρετεῖ (71) συνήθως τοῖς ὀμολογηταῖς, καὶ ὡς συνδεσμένος αὐτοῖς, ἦν κοπιῶν ἐν ταῖς ὑπηρεσίαις.

47. Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ὁ διωγμὸς ἐπαύσατο, καὶ μεμαρτύρηκεν ὁ μακαρίτης ἐπίσκοπος Πέτρος, ἀπεδήμησε, καὶ πάλιν εἰς τὸ μοναστήριον ἀνεχώρει, καὶ ἦν ἐκεῖ καθ' ἡμέραν μαρτυρῶν τῇ συνειδήσει, καὶ ἀγωνιζόμενος τοῖς τῆς πίστεως ἄθλοις. Καὶ γὰρ καὶ ἀσκήσει πολλῇ καὶ συντονωτέρῳ ἐέχρητο ἑνήστεινε γὰρ αὐτῷ, τὸ δὲ ἔνδυμα εἶχεν ἔνδοον μὲν τρίχινον (72), ἐπάνω δὲ δερμάτινον, ὃ καὶ ἕως τελευτῆς τετήρηκε, μήτε σῶμα διὰ ῥύπον ὕδατι λούσας, μήθ' ὄλως τοῦς πόδας ἀπονίψας, ἢ κἄν ἀπλῶς εἰς ὕδωρ αὐτοῦς χωρὶς ἀνάγκης ἀνασχόμενος ἐμβαλεῖν ἄλλ' οὐδὲ γυμνωθέντα τις αὐτὸν ἐώρακεν, οὐδὲ ὄλως τὸ σῶμά τις εἶδε Ἀντωνίου γυμνόν, εἰ μὴ ὅτε τελευτήσας ἐθάπτετο.

48. Ἀναχωροῦντι τοίνυν αὐτῷ, καὶ προθεμένῳ ποιῆσαι χρόνον, ὥστε μήτε αὐτὸν προϊέναι, μήτε τινὰ δέξασθαι, Μαρτινιανός (73) τις ἄρχων στρατιωτῶν, ἐλθὼν, ἐγένετο δι' ἔχλου τῷ Ἀντωνίῳ εἶχε γὰρ

VERSIO EVAGRII.

cem exhortabatur, ne terrore impiorum subacti, Dominum negarent. Jamque sententiâ coronatus (74) exsultans, quasi ipse vicisset, usque ad locum felicitis sanguinis prosequabatur. Quamobrem motus iudex Antonii sociorumque ejus constantia (75), præcepit nullum penitus monachorum aut observare iudicium, aut in civitate versari. Et cæteris quidem omnibus in illa die placuit abscondi; Antonius autem impavidus, neglecto persecutoris imperio, lavit ependyten suum. Et alia die stans in quodam eminenti loco, candenti præcinctus veste, procedentem iudicem suo provocabat aspectu, flagrans cupiditate martyrii : ostendebatque nobis contemptorem pœnarum et mortis, in Christianis, animum perseverare debere, in tantum, ut contristaretur, quia volenti pati pro nomine Christi (76), martyrium non dabatur. Sed Dominus qui suo gregi parabat magistrum, servavit Antonium, ut institutum (sicuti factus est) monachorum non solum oratione ejus, sed et conspectibus firmaretur, nunquam tamen a sanctorum confessorum vestigiis separatus est, quin anxia circa eos cura et charitatis vinculis colligatus, magis carcerem patiebatur exclusus.

47. Postquam autem persecutionis turbo defluerat, et B. episcopo Petro jam ob martyrii gloriam coronato, ad pristinum monasterium regressus, quotidianum fidei ac conscientiæ martyrii merebatur, acrioribus se jejuniiis vigiliisque conficiens, vestimento cilicino intrinsecus, desuper pelliceo utebatur, unquam corpus lavans, nunquam pedibus sordes abluens, nisi cum per aquam (77) transire necessitas compulisset : nullus denique Antonii corpus nudum, antequam moreretur, unquam vidit.

(71) Colb. 2, ἠκολούθει.

(72) Tres manuscripti, τρίχινον recte. Tres alii, τρυχίνον. Editti, τρυχίνον.

(73) Regius 2, Μαρτιανός. Colb. 2, Μαρτίνος.

(74) Sic manuscripti quidam. Bolland., coronatos.

(75) Ita omnes manuscripti. Bolland. [vero, ob Antonii sociorumque ejus constantiam.

(76) Ita manuscripti peae omnes. Bolland. vero, pro Dei nomine.

(77) Sic manuscripti. Bolland. vero, per aquas.

ὕπὸ δαίμωνος ἐνοχλουμένην τὴν θυγατέρα· ὡς δὲ ἐπὶ πολὺ διέμενε κόπτων τὴν θύραν καὶ ἀζύων ἐλθεῖν αὐτὸν, καὶ εὐσεῖσαι τῷ Θεῷ διὰ τὴν παῖδα· ἀνοίξει μὲν οὐκ ἠνέσχετο, παρακύψας δὲ ἄνωθεν, εἶπεν· Ἄνθρωπε, τί μου κατακράζεις; ἄνθρωπός εἰμι καὶ γὰρ ὡσπερ καὶ σύ. Εἰ δὲ πιστεύεις τῷ Χριστῷ, ᾧ λατρεύω, ὕπαγε, καὶ ὡς πιστεύεις εὐξαι τῷ Θεῷ (78), καὶ γίνεταί. Εὐθύς οὖν ἀκείνος πιστεύσας, καὶ ἐπικαλεσάμενος τὸν Χριστὸν, ἀπῆλθεν, ἔχων τὴν θυγατέρα καθαρῶσθεϊσαν ἀπὸ τοῦ δαίμονος. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα δι' αὐτοῦ πεποίηκεν ὁ Κύριος, ὁ λέγων· *Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν*. Πλείστοι γὰρ τῶν πασχόντων, μὴ ἀνοίγοντος αὐτοῦ τὴν θύραν, μόνον ἐκάθευδον (79) ἔξω τοῦ μοναστηρίου, καὶ πιστεύοντες καὶ εὐχόμενοι γησιαίως, ἐκαθερίζοντο.

49. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν ἐχλούμενον ὑπὸ πολλῶν καὶ μὴ ἀφιέμενον κατὰ γνώμην ἀναχωρεῖν, ὡς βούλεται, εὐλασθηθεὶς μὴ ἐξ ὧν ὁ Κύριος ποιεῖ δι' αὐτοῦ, ἢ αὐτὸς ἐπαρῆθ', ἢ ἄλλος τις ὑπὲρ ὃ ἐστι λογίσθηται περὶ αὐτοῦ, ἐσκέφατο καὶ ὤρμησεν ἀνελθεῖν εἰς τὴν ἄνω Θηβαίδα πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτόν. Καὶ δὴ παρὰ τῶν ἀδελφῶν δεξάμενος ἄρτους, ἐκάθητο παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, σκοπῶν εἰ ἄρα παρέλθοι πλοῖον, ἵνα ἐμβὰς ἀνέλθῃ μετ' αὐτῶν. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ σκεπτομένου, φωνὴ τις ἀνωθεν γέγονε πρὸς αὐτόν· Ἄντωνιε, ποῦ πορεύῃ, καὶ διὰ τί; Ὁ δὲ μὴ ταρῆθεις, ἀλλ' ὡς εἰωθίως καλεῖσθαι πολλαίσι οὕτως, ἐπακούσας, ἀπεκρίνατο, λέγων· Ἐπειδὴ οὐκ ἐπιτρέπουσά μοι ἡρεμεῖν οἱ ὄχλοι, διὰ τοῦτο βούλομαι ἀνελθεῖν εἰς τὴν ἄνω Θηβαίδα, διὰ τὰς πολλὰς τῶν (80) ἰδέ μοι γινομένας ἐνοχλήσεις, καὶ μάλιστα διὰ τὸ ἀπαιτεῖσθαι με παρ' αὐτῶν τὰ ὑπὲρ τὴν ἐμὴν δύναμιν. Ἡ δὲ πρὸς αὐτόν ἐφη (81)· Κἂν εἰς τὴν Θηβαίδα ἀνέλθῃς, κἂν, ὡς ἐνθυμῆ, κατέλθῃς εἰς τὰ βουκόλια, πλείω καὶ διπλασίονα τὸν κάματον ἔχεις ὑπομένειν. Εἰ δὲ θέλεις ὄντως ἡρεμεῖν, ἀνέλθε νῦν εἰς τὴν ἐνδο-

quippe secum habebat a dæmone vexatam : ut autem diu januam pulsando perseverabat, rogabatque ut egrederetur, Deumque rogaret pro filia suâ ; ille januam quidem non aperuit, prospiciens vero desuper ait : Quid tu ad me clamas ? homo sum sicut tu. Quod si Christo credis cui ego servio, vade, et secundum fidem tuam ora Deum, et optatum assequere. Credidit ille 665 statim, et invocato Christi nomine abiit, filiam reducens a dæmone liberatam. Multa item alia ejus opera fecit Dominus qui ait : *Petite, et dabitur vobis*⁸². Plurimi namque eorum qui patiebantur, cum non aperiret ipse januam, extra monasterium dormiebant, atque cum sincera fide orantes, mundabantur.

49. Ut vidit autem a multis sibi molestiam creari, nec sibi licere pro arbitrio secedere, veritus ne ex signis quæ per se Dominus faciebat, aut ipse extolleretur, aut alius quispiam de ipso plus quam res ipsa ferret existimaret, re secum deliberata, profectus est ut se conferret in superiorem Thebaidem, ad homines quibus esset ignotus. Acceptisque panibus a fratribus ad oram fluminis sedebat, ut observaret num qua perfransiret navicula, ut ea conscensa cum vectoribus ascenderet. Hæc illo cogitante, vox quædam desuper ad illum facta est : Antoni, quo tendis ? quæve de causa ? Ille nihil turbatus, utpote solitus sic sæpe compelliari, respondit : Quia turbæ non sinunt me quiescere, ideo me in superiorem Thebaidem conferre decrevi, ad vitandas frequentes illas perturbationes, maximeque quod ea a me postulent quæ meam superent virtutem. Tum vox ad illum : Sive in Thebaidem ascendas, sive, ut cogitas, ad armenta boum te conferas ; duplo majorem sustinebis laborem. Quod si omnino quiescere desideras, vade nunc in interiorem soli-

VERSIO EVAGRII.

48. Quodam autem tempore, cum ab omnium se amovisset oculis, et clauso monasterio neminem omnino susciperet, Martinianus militum præpositus, cujus filia immundi spiritus infestationibus quætebatur, pulsans ostium obsecrabat, ut suo pignori subveniret, et exiens Deum pro filia precaretur. Tum ille aperire quidem minime voluit, prospiciens vero desuper ait : O homo, quid meum poscis auxilium ? Mortalis est ego sum, et tuæ socius fragilitatis ; si autem credis in Christum, cui deservio, vade, et secundum fidem tuam ora Deum, et sanabitur filia tua. Confestim ille credens abiit, et invocato Jesu, filiam reduxit incolumem. Multa et alia mirabilia per illum Dominus operatus est et merito : qui enim promisit in Evangelio : *Petite, et dabitur vobis*, invento qui mereretur accipere (82), suam potentiam non negavit : nam priores vexatorum ante monasterium ejus, clauso introitu, dormientes, fidelibus per eum ad Christum præcibus purgabantur.

49. Hæc illi multitudo venientium, desideratam solitudinem auferens, lædio fuit. Metuens itaque ne signorum copiosa concessio aut suos animos extolleret, aut alios plus de se, quam videbant in ipso, cogere æstimare, ad superiorem Thebaidem pergere cogitavit, ubi nullus eum agnosceret. Et a fratribus acceptis panibus, sedebat super fluminis ripam, transitum navis observans. Illo talia cogitante, vox ad eum desuper facta est, dicens : Antoni, quo pergis, et quare ? At ille intrepide, quasi consuetam vocem loquentis agnosceret, respondit : Quoniam non sinunt me quiescere populi, ideo ad superiorem Thebaidem ire optimum duxi, præcipue, quia ea exigor quæ virtutem meam pusillanimitatis excedunt. Et vox ad illum ait : Si ad Thebaidem vadas, et ad pastoralia (ut cogitas) pergas, majorem ac duplicem sustinebis laborem ; si autem vere quiescere cupis, vade nunc ad interius desertum. Cumque Antonius diceret : Quis mihi locum avium poterit ostendere ? ignarus enim suum locorum : confestim ei is qui loquebatur,

⁸¹ Luc. xi, 9.

(78) Sic manuscripti. Editi vero, Εἰ δὲ πιστεύεις εὐξαι τῷ Θεῷ, multis omissis.

(79) Sic Reg. 2, Colb. 2, et ita legit Evagrius. Alii et editi, ἐκάθητο.

(80) Ita omnes manuscripti. In editis τῶν desert.

(81) Sic manuscripti pene omnes. Editi vero, ἢ φωνή, male.

(82) Sic manuscripti. Bolland. vero, qui ejus gratiam mereretur accipere. Infra manuscripti, purgabantur. Bolland., curabantur.

itudinem. Percontante Antonio : Quis ignotam mihi viam ostensurus est? statim illi Saracenos indicavit, eam ipsam viam ingressuros. Accessit igitur ad illos Antonius, rogavitque ut se in solitudinem una proficisci paterentur. Illi tanquam ex Providentiae jussu, libenter virum recepere : confectoque cum illis trium dierum triumque noctium itinere, ad montem pervenit admodum excelsum, ad cujus radicem aqua erat limpidissima, dulcis, valdeque frigida, et planities extra montem, paucæque palmæ inculcæ.

50. Antonius itaque quasi divinitus permoctus, locum illum dilexit ; is enim ipse erat quem indicarat qui **666** eum ad oram fluminis allocutus fuerat. Initio igitur acceptis panibus a viæ sociis, solus in monte romansis, nullo admissio sodali : locum enim deinceps illum pro sua agnovit domo. Saraceni autem ipsi conspecta Antonii alacritate, de industria per eam pertransibant viam, et cum gaudio panes ad ipsum deferebant : aliquid item solatii licet modicum dabant istæ palmæ. Post hæc, ubi locum fratres edidicere, velut filii, patris memores, ipsi transmittendum panem curarunt : sed cum videret Antonius afferendi panis causa gravari quosdam, et laborem perferre, ut monachos illo leveret, re secum deliberata, quosdam se advenientes rogavit ut deferrent sibi ligonem atque securem, parumque frumenti. Quibus allatis, peragrata quæ circa montem erat terra, minimum spatii repertum satni aptum, coluit : et cum irrigationi largiter aqua suppetaret, semina jecit. Quod cum quotannis præstaret, habuit inde panem ; lætus, quod nulli ea de causa molestus deinde foret, et quod nemini omnino oneri esset. Sed cum deinceps adverteret quosdam ad se venire, pauca sevit olera, ut, si quis adventaret, tam gravi itinere defatigatus paululum hinc recreationis perciperet. Ac initio quidem feræ solitudinis, potus causa isthuc accedentes, ejus satui et culturæ sæpius nocebant ; is una placide ap-

τέραν (83) ἔρημον. Τοῦ δὲ Ἀντωνίου λέγοντος· Καὶ τίς δείξει μοι τὴν ὁδόν; ἄπειρος γὰρ εἰμι ταύτης· εὐθύς ἔδειξεν αὐτῷ Σαρακηνοὺς μέλλοντας ὀδεύειν τὴν ὁδὸν ἐκείνην. Προσελθὼν τοίνυν, καὶ ἐγγίσας αὐτοῖς ὁ Ἀντώνιος, ἠξίου σὺν αὐτοῖς εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ, ὡς περ ἐξ ἐπιτάγματος τῆς Προνοίας, προθύμως αὐτὸν ἐδείξαντο· καὶ ὀδεύσας τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας μετ' αὐτῶν, ἦλθεν εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν· καὶ ὑδωρ μὲν ἦν ὑπὸ τὸ ὄρος διειδέστατον, γλυκὺ, καὶ μάλα ψυχρὸν. Πεδιὰς δὲ ἐξωθεν, καὶ φοινικες ἀμεληθέντες ὀλίγοι.

50. Ὁ οὖν Ἀντώνιος, ὡς περ θεοῦ ἐκινούμενος, ἠγάπησε τὸν τόπον· οὗτος γὰρ ἦν ὃν ἐσήμενον ὁ λαλῆσας αὐτῷ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν δεξάμενος παρὰ τῶν συνοδευσάντων ἄρτους, ἔμεινε (84) ἐν τῷ ὄρει μόνος, οὐδενὸς ἐτέρου συνόντος αὐτῷ· ὡς γὰρ ἴδιον οἶκον ἐπιγνοὺς, εἶχε λοιπὸν τὸν τόπον ἐκείνον. Αὐτοῖ τε οἱ Σαρακηνοὶ, θεωρησάντες τὴν Ἀντωνίου προθυμίαν (85), ἐξεπίτηδες ἐκείνην τὴν ὁδὸν διήρχοντο, καὶ χαίροντες ἔφερον ἄρτους αὐτῷ· εἶχε δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν φοινίκων ὀλίγην τινὰ τότε καὶ εὐτελεῖ (86) παραμυθίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, μαθόντες οἱ ἀδελφοὶ τὸν τόπον, ὡς τέκνα, πατρὸς μνημονεύοντες, ἐφρόντιζον ἀποστέλλειν αὐτῷ· ἀλλ' ὄρων ὁ Ἀντώνιος, ὅτι προφάσει τοῦ ἄρτου σκλλονται τινες ἐκεῖ, καὶ κάματον ὑπομένουσι· φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ τῶν μοναχῶν, ἐβουλεύσατο καθ' ἑαυτὸν, καὶ τῶν εἰσερχόμενων τινὰς πρὸς αὐτὸν ἠξίωσε κομῆσαι αὐτῷ δίκελλον, καὶ πέλεχον, καὶ σίτον ὀλίγον. Ὡς δὲ ἐκομίσθη ταῦτα, διδοεύσας τὴν περὶ τὸ ὄρος γῆν, βραχυτάτον τινα τόπον εὐρῶν ἐπιτήθειον, ἐγεώργησε· καὶ τὸν ἐκ τοῦ ὑδατος ποτισμὸν ἀφθόνως ἔχων, ἐσπειρε. Καὶ κατ' ἐνιαυτὸν τοῦτο ποιῶν, εἶχεν ἐκείθεν τὸν ἄρτον· χαίρων, ὅτι μηδὲν διὰ τοῦτο γενήσεται ὀλιγότης, καὶ ὅτι ἐν πάσιν ἑαυτὸν ἀδαρῆ φυλάττει. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα βλέπων πάλιν τινὰς ἐρχομένους, ἐγεώργησε καὶ ὀλιγοστὰ λάχανα, ἵνα ὁ εἰσερχόμενος ἔχη τινὰ παραμυθίαν ὀλίγην τοῦ καμάτου τῆς καλεπῆς ἐκείνης ὁδοῦ. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ θηρία

VERSIO EVAGRII.

Saracenos indicavit, qui mercandi gratia ad Ægyptum venire consueverant. His appropinquans Antonius rogavit ut se pariter abducerent in desertum : nullus obniscus est, sed tanquam a Deo missum comitem suscipientes, amplexi sunt ejus societatem. Tribus autem diebus et noctibus itinere confecto, invenit montem valde excelsum, ad cujus radices fons aquæ dulcis labeatur, et campus haud magnus totum ambiens montem, qui palmis perpaucis, et his neglectis, consitus erat.

50. Hunc Antonius locum, quasi a Deo sibi offerretur, amplexus est. Is enim erat quem sibi ad fluminis ripam sedenti, qui loquebatur ostenderat. Et primo quidem accipiens a comitibus panes, solus remansit in monte, nullo alio cum eo conversante : quasi propriam enim domum agnoscens, habebat locum illum. Saraceni quoque videntes ejus fiduciam, optato per eum transitu, panes eidem cum lætitia deferebant : necnon palmarum, licet mediocri, attamen aliquanto solatio refovebatur. Exinde cum fratres, agnito loco, tanquam ad patrem filii, sollicitè alimenta transmitterent, videns Antonius quod ob suum refrigerium multis onerosus labor indiceretur, et parcens etiam in hoc monachis, rogavit unum de advenientibus, ut sarculum sibi bis acutum cum frumento deferret. Quibus allatis, circumiens montem, haud grandem culturæ aptum reperit locum, ad quem derivata aqua desuper poterat influere ; ibique seminavit, atque exinde annum sibi panem laborans, gaudebat quod sine cujusquam molestia ex propriis manibus viveret in deserto. Sed cum rursus etiam illuc quidam venire cœpissent, misertus est lassitudini eorum, et olus in parvo terræ cespite coluit, ut post asperum iter aliquo venientes solatio refoverentur. Hoc fratum refrigerium et parvulam messem bestiæ propter aquas illuc convenientes depasæ sunt : e quibus

(83) Manuscripti pene omnes, ἐσωτέρων. Editi, ἑνδοτέρων.

(84) Quidam manuscripti, ἔμεινεν.

(85) Colb. 2 solus, Ἀντωνίου πρόθεσιν τε καὶ προθυμίαν.

(86) Colb. 2 et Savil., καὶ ἀσθενῆ.

προφάσει τοῦ ὕδατος ἐρχόμενα, πολλάκις ἔβλαπτον αὐτοῦ τὸν σπόρον καὶ τὴν γεωργίαν· αὐτὸς δὲ χαριέντως κρατήσας ἐν τῶν θηρίων, ἔλεγε τοῖς πᾶσι· Διὰ τί με βλάπτετε, μηδὲν ἐμοῦ (87) βλάπτοντος ὑμᾶς; Ἀπέλθετε, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου μηκέτι ἐγγίσητε τοῖς ὕδασι. Καὶ ἐξ ἐκείνου λοιπὸν, ὡς περ φοβήθητα τὴν παραγγέλλαν, οὐκ ἔτι τῷ τόπῳ ἤγγισαν.

51. Αὐτὸς μὲν οὖν μόνος ἦν εἰς τὸ ἔσω ὄρος, ταῖς εὐχαῖς καὶ τῇ ἀσκήσει σχολάζων· οἱ δὲ ἀδελφοὶ οἱ (88) διακονοῦντες αὐτῷ, ἤξιωσαν αὐτὸν, ἵνα διὰ μηνῶν εἰσερχόμενοι κομιζώσιν αὐτῷ ἐλαιάς καὶ ὄσπριον καὶ ἔλαιον· γέρον γὰρ λοιπὸν ἦν. Ἐκεῖ τοίνυν ἀναστρεφόμενος, ὅσας ὑπέμεινε πάσας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀντικειμένους δαίμονας, ἐκ τῶν εἰσερχομένων πρὸς αὐτὸν ἔγνωμεν. Καὶ γὰρ κάκει θορόδων, καὶ φωνῶν πολλῶν, καὶ κτύπων, ὡς ὄπλων ἤκουον· τό τε ὄρος νυκτὸς πλήρες θηρίων γενόμενον ἔβλεπον· ἐθεώρου δὲ καὶ αὐτὸν εἰς πρὸς βλεπομένους μαχόμενον, καὶ εὐχόμενον κατ' αὐτῶν. Καὶ τοὺς μὲν ἐργαζόμενος πρὸς αὐτὸν παρεθάρρυνεν, αὐτὸς δὲ ἠγωνίζετο κάμπτων τὰ γόνατα καὶ προσευχόμενος τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἦν ἀληθῶς θαύματος ἄξιον, ὅτι, μόνος ἐν τοιαύτῃ ἐρήμῳ ὢν, οὐτε δαιμόνων ἐπισταμένων ἐπιοεῖτο, οὔτε, τσοσῶτων ὄντων ἐκεῖ θηρίων τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν, ἐφοβεῖτο τούτων τὴν ἀγρίτητα· ἀλλ' ἀληθῶς, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πεποιθὸς ἦν ἐπὶ Κύριον ὅς ὁρος Σιών, ἀσάλευτον ἔχων καὶ ἀκύμαντον τὸν οὐρανόν· ὥστε μάλλον τοὺς δαίμονας φεύγειν, καὶ τὰ θηρία τὰ ἄγρια, ὡς γέγραπται, εἰρηνεύειν πρὸς αὐτόν.

52. Ὁ μὲν οὖν διάβολος, ὡς ψάλλει Δαβὶδ, παρεττήρειτο τὸν (88') Ἀντώνιον, καὶ ἐτριζε κατ' αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας· ὁ δὲ Ἀντώνιος παρεκαλεῖτο παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ἀβλαβῆς διαμένων ἀπὸ τῆς ἐκείνου πανουργίας καὶ τῆς ποικίλης μεθοδεΐας. Ἀγρυπνοῦντι τοίνυν αὐτῷ νυκτὸς ἐπαφῆκε θηρία· καὶ σχεδὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐρήμῳ πᾶσαι αἱ ὕαιναι, ἐξελοῦσαι τῶν φωλεῶν, περιεκύλωσαν, καὶ μέσος ἦν αὐτῶν· χαινύσεως δὲ, καὶ δάκνειν ἐκάστης ἀπειλούσης, συνελθὼν τῆν τοῦ ἔχθρου τέχνην, εἶπε πάσαις αὐταῖς· Εἰ μὲν ἐξουσίαν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ, ἐτοιμὸς εἰμι βρωθῆναι παρ' ὑμῶν· εἰ δὲ παρὰ δαιμόνων ὑπεβλήθητε, μὴ μέλλετε, ἀλλ' ἀναχω-

A prehensa, omnibus ait: Quid me læditis, nihil a me læsæ? Abite, et in nomine Domini ne unquam huic appropinquate. Et ex eo tempore quasi mandatum veritatæ, nunquam ad eum locum accessere.

51. Solus itaque ipse in interiore monte degens, precibus et asceticæ vitæ dans operam. Fratres vero qui ad eum accedebant, rogabant ut singulis mensibus liceret sibi olivas, legumina et oleum ad ipsum deferre: nam senex jam erat. Eo itaque in loco degens, quantas sustinuerit pugnas, ut scriptum est⁸⁷, non adversus carnem et sanguinem, sed contra adversarios dæmones, ex iis qui illum adibant didicimus. Illie enim tumultus audiebant, voces multas, armorumque strepitus: nocturne montem videbant feris plenum: spectabantque ipsum tanquam contra 667 visibiles pugnantem, et adversum illos orantem. Seque aduentibus ipse fiduciam dabat: pugnabat autem flexis genibus et Dominum precabatur. Eratque prorsus mira res, hominem solum in ejusmodi deserto, nec invadentes dæmones reformidare, neque tantam ferarum, quadrupedum, reptiliumque, quanta illic aderat, multitudinem feritatemque pertimescere. Sed revera, ut scriptum est⁸⁸, confidebat in Domino sicut mons Sion, tranquillo semper et imperturbato animo, ita ut ipsi dæmones potius aufugerent, immanesque feræ, ut scriptum est⁸⁹, pacem cum illo haberent.

52. Et diabolus quidem, ut canit David, observabat Antonium, et stridebat dentibus⁹⁰ in eum; Antonius vero a Salvatore consolationem accipiebat, nullo ex calliditate et dolosa vafritie illius accepto detrimento. Ipsi itaque noctu vigilantanti immisit diabolus feras, ac prope omnes quæ in illa eremo erant hyænæ, ex latibulis egressæ, medium ipsum circumdedere, singulis hianti ore morsum minitantibus. Auimadversa ille inimici technæ, ait illis omnibus: Si accepistis adversum me potestatem, paratus sum vorari a vobis; sin estis a dæmonibus submissæ, ne moremini, sed abscedite: Christi enim servus sum.

VERSIO EVAGRII.

unam apprehendens dixit omnibus: Cur me læditis, nihil a me læsæ. Ante, et in nomine Domini ne huic approprietis ulterius. Quis credat, post hanc denuntiationem quasi timentes, nunquam illum bestias appropinquasse?

51: Sic Antonio impenetrabilia montium et deserti interiora captanti, orationibus etiam dedito, introeuntes fratres magnis vix precibus extorserunt ut olivas et legumen et oleum, quod post menses aliquot ministrabant, dignaretur accipere, et senili modicum laxaret ætati. Proh! quantas ibi conversans expertus est luctas! Vere, secundum quod scriptum est, non illi adversus carnem et sanguinem fuisse collocationem, sed adversus principatus et potestates, ab his qui ad eum ingrediebantur, agnovimus. Illi enim tumultus et voces populi, armorumque sonitus, prorsus plenum montem dæmonum multitudine se vidisse referebant, ipsum etiam quasi contra inimicos palam resistentem et fortiter collocationem. Qui tamen et advenientes suo refovebat hortatu, et flexis genibus, armis quoque orationum omnem Satanæ prosternebat exercitum. Admiratione plane dignum est, in tam immani solitudine, unum hominem nec dæmonum quotidianæ expavisse congressiones, nec tantarum bestiarum, quadrupedum sive serpentium diversæ cassisso

⁸⁷ Ephes. vi, 12. ⁸⁸ Psal. cxxiv, 1. ⁸⁹ Job v, 23. ⁹⁰ Psal. xxxiv, 16.

(87) Sic maxima pars manuseriptorum. In edis ἐμοῦ deest

(88) Regius 2 et Collb. 2, ἀδελφοὶ οἱ εἰσερχόμε-

νοι ἤξιωσαν αὐτόν, καὶ διὰ μηνῶν διακονοῦντες ἐκείνῳ αὐτῷ.

(88') Vulg., παρεττήρειτο. Edit.

Hæc Antonio dicente aufugere illæ, quasi verbi flagello pulsæ.

53. Post paucos hinc dies, dum operaretur (laborandi quippe cura ipsi erat), aliquis jamuæ se sistens, funiculum operis trahebat: sportas enim ille neccebat, quas se adeuntibus daret pro iis quæ sibi deferebant. Surgens vero bestiam vidit semorum ienus forma humana, crura vero pedesque habens asinis similes. Tum Antonius sese solum signo crucis munivit; atque: Christi servus sum: si adversum me missus es, ecce adsum. Bestia autem cum dæmonibus suis tam propere fugit, ut præ celeritate caderet et moreretur. Bestiæ autem interitus dæmonum lapsus erat. Nihil certe illi non tentarunt ut ex eremo illum abducerent, quod efficere œquiverunt.

668 54. Rogatus aliquando a monachis ut descenderet ad ipsos, et aliquantum temporis se suasque loca visiteret, iter cum illis ingressus est, camelo panes et aquam gestante. Nam tota ista solitudo arida est, nullaque isthic est aqua potui apta, præterquam in illo monte in qua ejus erat monasterium, unde hauserant illi aquam. Deficiente igitur aqua in itinere, cum calor nimius esset, periculum erat omnibus. Loca enim obeuantes, nec inventa aqua, neque progredi ultra poterant, sed humi jacebant, animumque despondentes, camelum siverunt quoquo vellet abire. Senex videns periclitari omnes, admodum mœstus atque ingemiscens, parumque ab illis digressus, flexis genibus extensisque manibus orabat, statimque effecit Dominus ut

ρεῖτε· Χριστοῦ γὰρ δούλος εἰμι. Ταῦτα τοῦ Ἀντωνίου, λέγοντος, ἔφυγον ἐκεῖναι, ὡς ὑπὸ μάστιγος τοῦ λόγου, διωκόμεναι.

53. Εἶτα μεθ' ἡμέρας ὀλίγας, ὡς εἰργάζετο (ἐμελε γὰρ αὐτῷ καὶ κοπιᾷ), ἐπιστάς τις τῆ θύρας, εἶλε τὴν σειρὰν τοῦ ἔργου· σπιριδᾶς γὰρ ἔρραπτε, καὶ ταύτας τοῖς εἰσερχομένοις ἀντὶ τῶν κομιζομένων αὐτῷ εἶδου. Ἀναστάς δὲ, εἶδε θηρίον, ἀνθρώπων μὲν ἔοικὸς ἕως τῶν μηρῶν, τὰ δὲ σκέλη καὶ τοὺς πόδας ὁμοίους ἔχον ὄνυ. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος μόνον ἑαυτοῦ ἐσφράγισε, καὶ εἶπε· Χριστοῦ δούλος εἰμι· εἰ ἀπεστάλης κατ' ἐμοῦ, ἰδοὺ πάρεμι. Τὸ δὲ θηρίον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ δαίμοσιν οὕτως ἔφυγεν, ὡς ὑπὸ τῆς ὀξύτητος πεσεῖν καὶ ἀποθανεῖν. Ὅ δὲ τοῦ θηρίου θάνατος πτόμα τῶν δαιμόνων ἦν. Ἡάντα γὰρ ἐσπούδαζον ποιεῖν, ἵνα καταγάγῃσιν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ οὐκ ἴσυσαν.

54. Ἀξιώθεος δὲ ποτε παρὰ τῶν μοναχῶν καταλεθεῖν πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπισκέψασθαι διὰ χρόνου αὐτοὺς τε καὶ τοὺς τόπους, ὥδευσεν σὺν τοῖς μοναχοῖς τοῖς ἀπαντήσασαι· κάμηλος δὲ ἐβάσταξε αὐτοῖς τοὺς ἄρτους καὶ τὸ ὕδωρ. Ἄνδρος γὰρ ἡ ἐρημὸς ἐστίν, ἐκείνη πᾶσα, καὶ οὐκ ἐστὶν ὕδωρ πότιμον ὄλω, εἰ μὴ ἐν ἐκείνῃ τῷ θρεῖ μόνῳ, ὅθεν καὶ ὑδρεύσαντο, ἐν ᾗ καὶ τὸ μοναστήριον (89) ἐστὶν αὐτοῦ. Λείψαντος τοίνυν τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ καύματος ὄντος σφοδρωτάτου, πάντες ἔμελλον κινδυνεύειν. Περιελθόντες γὰρ τοὺς τόπους, καὶ μὴ εὐρόντες ὕδωρ, οὐδὲ περιπατεῖν εἰδύναντο λοιπὸν, ἀλλὰ κατέκειντο χαμαὶ, τὴν τε κάμηλον ἀφῆκαν ἀπελθεῖν, ἀπογόντες ἑαυτῶν. Ὅ δὲ γέρας, ὁρῶν πάντας κινδυνεύοντας, πάνυ λυπηθεὶς καὶ στενάζας, ὀλίγον ἀπ' αὐτῶν ἀπελθὼν, καὶ

VERSIO EVAGRII.

feritati. Juste David cecinit: *Qui confidunt (90) in Domino, sicut mons Sion.* Immobilem et tranquillam retinens animi firmitatem, et dæmones fugabat, et feras, sicut scriptum est, secum pacificabat.

52. Sed et diabolus, ut supra dictus Propheta ait, observans eum, frendebat dentibus suis: et ille Salvatoris auxilio, ab universis tutus perseverabat insidiis. Quadam ergo nocte cum pervigil Antonium obscuraret Dominum, tantos in monasterium ejus bestiarum greges coaceravavit, ut omnes eremi belluas circum se aspiceret. Quæ cum rictu oris morsum corpori minitarentur, intellexit hostis astutias, dixitque: Si a Domino in me vobis est tributa licentia, devorare concessum: si autem dæmonum huc venistis impulsu, quantocius abite, quia Christi famulus sum. Ita factum est, et cum jubentis voce omnes bestiarum multitudo, quasi majestatis verbera cæderetur, aufugit.

53. Non multi post hæc fluxerunt dies, et alia oritur cum eodem hoste certatio. Operante illo (nam semper, ut venientibus pro his quæ sibi detulerant aliquod munusculum rependeret, laborabat), traxit quidam sportellæ, quam texebat, tricinium (91) sive funiculum, ad cujus motum exurgens, vidit bestiam pube ienus humanam faciem præferentem, quæ exinde in asinum finiebatur. Post cujus aspectum, vexillum crucis in fronte sua pingens, hoc tantum ait: Christi servus sum, si ad me missa es, non fugio. Nihil in medio spatium, et statim informe prodigium dicto oculus cum satellitum turba fugit, et in medio cursu rēns extinctum est. Ista autem explosi mors atque enecatio (92) prodigii, dæmonum erat communis interitus: qui omni studio laborantes, Antonium a deserto deducere non valuerunt. Mirandis plus miranda succedunt.

54. Non grande post ista tempus excesserat, et tantarum victoriarum homo fratrum precibus vincitur; a monachis enim rogatus ut eos dignaretur invisere, una cum his profectus est, impositis camelo aqua et panibus: quia nusquam præter monasterii locum ex quo hauserant, potabilis aqua per arentem viam, reperiebatur. Verum in medio itinere bibendi subsidia defecerunt: ardor nimius, astus intolerabilis, mortuum cuncta minitantur. Circumeunt, et quærunt saltem collectam ex pluviis lacunam: nihil prorsus remedium, nihil occurrit penitus ad salutem. Camelus quasi periturus et ipse dimittitur, astuans pectus exuri-

(89) Regius 2 et Colb. 2, ἀσκητήριον.

(90) A Desm., *feritati juxta quod David cecinit: Qui confidunt.* Editi et alii, *feritati, juxta David cecinit: Qui confidunt.* Gemmet. vero 1, quem sequimur, *feritati, qui confidunt.* Quæ lectio Græcis accipit. Mox post, *Sion*, editi, *non commovebitur in*

æternum, quæ desunt in mss.

(91) Alii manuscripti, *trichiam*, alii, *triciam*, alii, *triceam*, habent.

(92) Sic major pars manuscriptorum. Editi cum aliis, *enecat*.

κλίνας τὰ γόνατα, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνας, προσή-
 χετο· καὶ εὐθὺς ἐποίησεν ὁ Κύριος ὕδωρ ἐξελθεῖν (95),
 ἐνθα προσευχόμενος εἰστήχει· καὶ οὕτως πίνοντες οἱ
 πάντες, ἀνέπνευσαν· καὶ τοὺς ἄσκούς πλῆσαντες,
 ἐζήτησαν τὴν κάμηλον, καὶ εὗρον· συνέθη γὰρ τὸ
 σχοινίον εἰς τινα λίθον περιειληθῆναι, καὶ οὕτω κα-
 τασχεθῆναι. Ἀγαγόντες τοίνυν καὶ ποτίσαντες, ἐπέθη-
 καν ἐπ' αὐτήν (94) τοὺς ἄσκούς καὶ διώδυσαν ἀβλα-
 θεῖς. Ὡς δὲ ἦλθεν εἰς τὰ ἔξω μοναστήρια, πάντες ὡς
 πατέρα βλέποντες κατησπάζοντο. Καὶ αὐτὸς δὲ, ὡσπερ
 ἐφόβητα φέρων ἀπὸ τοῦ θροῦς, ἐξένιζεν αὐτοὺς τοῖς λό-
 γοις, καὶ μετεδίδωκε τῆς ὠφελείας. Πάλιν ἦν χαρὰ
 ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ ζῆλος προκοπῆς, καὶ παράκλησις
 διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. Ἐχαιρεν οὖν (95) καὶ
 αὐτοὺς, βλέπων τὴν τε τῶν μοναχῶν προθυμίαν, καὶ
 τὴν ἀδελφὴν γηράσασαν ἐν παρθενίᾳ, καθηγουμένην
 τε καὶ αὐτὴν ἄλλων παρθένων.

55. Μεθ' ἡμέρας ταῖνυν εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ ὄρος·
 καὶ τότε λοιπὸν πολλοὶ πρὸς αὐτὸν εἰσῆρχοντο· καὶ
 ἄλλοι πάσχοντες ἐτόλμησαν εἰσελθεῖν· Ἡρὸς μὲν οὖν
 πάντας τοὺς εἰσερχομένους πρὸς αὐτὸν μοναχοὺς,
 τοῦτο συνεχῶς εἶχε τὸ παράγγελμα, πιστεύειν εἰς τὸν
 Κύριον, καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν, φυλάττειν τε ἑαυτοὺς ἀπὸ
 βυκαριῶν λογισμῶν καὶ σαρκικῶν ἡδονῶν, καὶ, ὡς ἐν
 ταῖς Παροιμίαις γέγραπται, μὴ ἀπατᾶσθαι χορτασίᾳ
 κοιλάτος· φεύγειν τε κενοδοξίαν, καὶ εὐχεσθαι συν-
 εχῶς, ψάλλειν τε πρὸ ὕπνου καὶ μεθ' ὕπνου, καὶ ἀπο-
 σπηθίζειν (96) τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς παραγγέλματα, καὶ
 μνημονεύειν τῶν πράξεων τῶν ἁγίων, πρὸς τὸ τῷ ζῆ-
 λῳ τούτων ρυθμιζεσθαι τὴν ψυχὴν ὑπομνησχομέ-
 νην ἐκ τῶν ἐντολῶν. Μάλιστα δὲ συνεβούλευε τὸ τοῦ
 Ἀποστόλου βῆτον συνῆχως μελετᾶν· Ὁ ἥλιος μὴ
 ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὄμων· καὶ τοῦτο κοιν-
 ῶς περὶ πάσης ἐντολῆς εἰρηθεῖαι νομίζειν, ἵνα μὴ

A quo loco ipse orabat aqua scaturiret. Tum biben-
 tes omnes sese recrearunt, impletisque utribus, ca-
 melum perquirebant, atque invenerunt : contigit enim
 ut funiculus lapidi circumvolutus eum detineret.
 Illo potatum adducto, atque impositis utribus, per-
 rerunt incolumes. Ut autem ad exteriora venit
 monasteria, quasi patrem suum vidisset, omnes
 amplexati sunt. Ipse vero ceu viaticum ex monte de-
 tulisset, verbis suis illos quasi xenii donabat, ut-
 liaque impertiebat. Gaudiumque denuo in montibus
 erat, studium profectus, atque consolatio, ob fidem
 quam in se mutuo conspiciant. Lætabat ipse
 quoque conspecta monachorum alacritate, sororem-
 que videns in virginitate consensuisse, aliarumque
 virginum esse præpositam

55. Elapsis quibusdam diebus, n montem remi-
 gravit : ac demum multi ad eum accessere, ausi-
 que sunt alii infirmitatibus afflicti illum adire. Om-
 nibus ergo se convenientibus monachis, hoc fre-
 quenter mandatam tradebat : ut in Dominum cre-
 derent, ipsum diligenter, custodirentque se ab ol-
 scenis cogitationibus sordidisque voluptatibus, et
 ut in Proverbiis scriptum est⁹⁷, ventris saturitate
 ne deciperentur : inanem fugerent **669** gloriam,
 frequenter orarent, psallerent ante et post som-
 num, mandata Scripturarum mente revolverent, at-
 que memores essent rerum a sanctis viris gesta-
 rum, ut anima ex divinis præceptis admonita, sese
 ad illorum zelum conformaret. Suadebat in primis
 Apostoli dictum frequenter meditari : *Sol non occi-
 dat super iracundiam vestram*⁹⁸ ; idque de omnibus
 præceptis una dictum arbitrari, nec super iracun-

VERSIO EVAGRII,

tur (97), sitis desperatione fervescit. Maxime senem fratrum secum commune discrimen, et vehementissime
 contristatus ingenui. Dehinc ad solita precum auxilia confugiens, paululum ab eis secessit : ibique geni-
 bus fixis, supplices manus tendit ad Dominum. Nec mora ; et ad primas rogantis lacrymas, in orationis
 loco fons ebulliens erupit, ibique extincta sitis, et arentia membra refecta sunt, et plenis utribus inven-
 tum potant camelum. Ita enim easu evenerat, ut camelus errans per eremum, dum funiculum trahit, in
 quo-lam lapide ejusdem alligatione funiculi teneretur (98). Tandem confecto itinere, ad monachos qui in-
 vitaverant pervenit. Tunc vero quasi patri omnes obviam currunt (99), et honorifice salutatu in oscula
 ejus et amplexus certatim ruunt. Proposito ferventi gaudet Antonius, et lætantibus de adventu suo cun-
 ctiis, quasi xenia de monte portans, spiritualia impartitur alimenta. Laudat veterum studia, hortatur novo-
 rum. Sororem quaque jam vetulam virginem videns, et aliarum puellarum magistram, mira exultatione
 suscollitur. Exiitque quasi diu abesset ab eremo, rursum festinavit ad montem.

55. Plurimis jam ad illum venientibus, cum etiam vexati a dæmonibus, malo necessitatis coacti, au-
 denter deserta penetrare ; quos ille consolans, et monachis in commune præcipiens, aiebat : Credite in Jesum
 fideliter : mentem a malis cogitationibus (1), carnem ab immunditiis servate puram, et, juxta eloquia di-
 vina, ne seducamini in saturitate ventris : odite vanam gloriam, orate sæpissime, psallite vespere et mane
 (2) : et mandata Scripturarum revolvite. Recordamini gestorum quæ sancti quique fecerunt, ut exem-
 pli memoria animum incitet ad virtutem, refrenet a vitiis. Suadebat etiam jugi meditatione retinendum
 Apostoli sermonem, quo ait : *Sol non occidat super iracundiam vestram*. Non tantum autem super iracun-
 diam sole occidere non debere interpretabatur, sed et super omnia deficta hominum, ne peccatorum uq-

⁹⁷ Prov. xxiv, 15. ⁹⁸ Ephes. iv, 26.

(93) In Regio 2 et Colb. 2 ἐξελεῖν deest, in iis-
 dem inferius hæc, οἱ πάντες, desunt. Mox iidem,
 πληρόσαστες. Infra omnes pene manuscripti, περι-
 ριληθῆναι. Editi, περιειληθῆναι.

(94) Sic Regius 2 et Colb. 2. In editis vero et
 cæteris ἐπ' αὐτήν deest.

(95) Regius 2 et Colb. 2, Ἐχαιρε δέ.

(96) Colbertinus secumtus, ἀποσπθμίζειν.

(97) Sic manuscripti. Editi vero, *Et ipse æstuas
 di-nitiatur, æstuantis pectus exurit et sitis,* etc.

(98) Quidam manuscripti, *potant camelum : ac-
 cidit enim ut fune circa lapidem obvoluto teneretur.*
 Multo brevius.

(99) Ita manuscripti. Editi vero, *Obviam occur-
 runt.* Infra omnes manuscripti, *quasi xenia.*

(1) Sic manuscripti. Editi vero, *mentem a malis
 cogitationibus.*

(2) Sic manuscripti. Editi post, *mane, addunt, et
 meridie,*

diam solur, sed nec super aliud quodvis peccatum A
 nostrum sol occidat. Par quippe est et omnino e
 re nostra, nec solem ob diurnam malitiam, nec lu
 nam ob nocturnum peccatum, vel malam cogitatio
 nem, nos condemnare. Ut igitur in tuto sit probi
 tas nostra, operæ pretium fuerit dictum Apostoli
 auscultare atque custodire; ait enim: Vos ipsos
 dijudicate, et vos ipsos probate⁹⁹. Quotidie itaque de
 diurnis nocturnisque actibus rationem quisque apud
 se ineat: et si peccaverit, desinat; si non pecca
 verit, ne gloriatur; sed in bono perseveret, nec ne
 gligenter agat, neve proximum damnet, vel seipsum
 justum prædicet, ut ait beatus apostolus Paulus,
 donec venerit Dominus, qui abscondita scrutatur¹.
 Sæpe etenim accidit ut nobis lateant quæ agimus,
 quæ nos quidem ignoramus, sed Dominus novit om
 nia. Judicio igitur illi permissio, de aliorum malis
 mutuo doleamus, et alter alterius onera portemus²,
 nosmetipsos dijudicemus; si quid desit, id supplere
 nitamur. Ad cavenda autem peccata id observetur:
 Opera quisque nostrum sua, et motus animi, tan
 quam aliis nuntiaturus, notet conscribatque: atque
 confidite futurum esse, ut, cum nos pudeat ab aliis
 cognosci, peccandi prorsus, imo quid pravum co
 gitandi, finem faciamus. Quis est enim qui, dum
 peccat, videri velit? aut quis post peccatum admis
 sum non mentitur latendi causa? Sicut itaque in
 aliorum conspectu nunquam scortabimur; **670** ita
 si cogitationes, ut aliis nuntiaturi, perscribamus,
 nobis potius ab obscenis cogitationibus cavebimus,
 ob revelandi pudorem. Perinde itaque nobis ejus
 modi scriptio sit atque ascetarum oculi, ut æque
 scriptionem ac aliorum conspectum erubescerent,
 prava ne cogitemus quidem. Hæc si nobis forma

ἐπὶ μόνῃ παροργισμῷ, ἀλλὰ μηδὲ ἐπὶ ἄλλῃ ἁμαρτία
 ἡμῶν ὁ ἥλιος ἐπιδύνη· καλὸν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον, μή
 τε τὸν ἥλιον περὶ ἡμερινῆς κακίας, μήτε τὴν σελήνην
 περὶ νυκτερινῆς ἁμαρτίας, ἢ ὅλως ἐνθυμῆσεως, κα
 ταγινώσκω ἡμῶν. Ἴν' οὖν τοῦτο ἡμῖν περισώζηται,
 καλὸν ἀκοῦσαι (3) τοῦ Ἀποστόλου καὶ φυλάξαι· φησὶ
 γάρ· Ἐαυτοὺς ἀνακρίνετε, καὶ ἑαυτοὺς δοκιμά
 ζετε. Καθ' ἡμέραν τοίνυν τῶν ἡμερινῶν καὶ τῶν νυ
 κτερινῶν πράξεων τὸν λόγον ἕκαστος παρ' ἑαυτῶ
 λαμβανέτω· καὶ, εἰ μὲν ἤμαρτε, παύεσθω· εἰ δὲ μὴ
 ἤμαρτε, μὴ καυχᾶσθω· ἀλλ' ἐπιμενέτω τῷ καλῷ,
 καὶ μὴ ἀμελείτω, μηδὲ κατακρινέτω τὸν πλησίον,
 μηδὲ δικαιοῦτω ἑαυτὸν, ὡς εἶπεν ὁ μακάριος ἀπόστο
 λος Παῦλος, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὁ τὰ κρυπτά ἐρευ
 νῶν. Πολλάκις γὰρ καὶ ἑαυτοὺς, ἐν οἷς πράττομεν,
 λανθάνομεν· καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ οἶδαμεν, ὃ δὲ Κύριος
 καταλαμβάνει πάντα. Αὐτῷ οὖν τὸ κρίμα δίδόντες,
 ἀλλήλοις συμπάσχουμεν, καὶ ἀλλήλων μὲν τὰ βάρη
 βασιτάζωμεν, ἑαυτοὺς δὲ ἀνακρινόμεν, καὶ ἄ ὑστεροῦ
 μεν, ἀναπληροῦν σπουδάζωμεν. Ἔστω δὲ καὶ αὕτη
 πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν παρατήρησις·
 Ἐκαστος τὰς πράξεις καὶ τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς, ὡς
 μέλλοντες ἀλλήλοις ἀπαγγέλλειν, σημειώμεθα καὶ
 γράφωμεν· καὶ θαρρῆτε, ὅτι, πάντως ἀισχυρόμενοι
 γνωσθῆναι, παυσόμεθα τοῦ ἁμαρτάνειν, καὶ ὅλως τοῦ
 ἐνθυμεῖσθαι τι φαῦλον. Τίς γάρ (4) ἁμαρτάνων θέλει
 βλέπεσθαι; ἢ τίς ἁμαρτήσας, οὐ μᾶλλον ψεύδεται,
 λανθάνειν θέλων; Ὡστερ οὖν βλέποντες ἀλλήλους, οὐκ
 ἂν πορνεύσαιμεν, οὕτως, ἔαν ὡς ἀπαγγέλλοντες ἀλ
 λήλοις τοὺς λογισμοὺς γράφωμεν, μᾶλλον τηρήσομεν
 ἑαυτοὺς ἀπὸ λογισμῶν ῥυπαρῶν, ἀισχυρόμενοι γνω
 σθῆναι. Ἔστω οὖν ἡμῖν τὸ γράμμα ἀντὶ ὀφθαλμῶν
 τῶν συνασκητῶν· ἵνα, ἐρυθριῶντες γράφειν ὡς τὸ
 βλέπεσθαι, μήθ' ὅλως ἐνθυμηθῶμεν τὰ φαῦλα· οὕτω

VERSIO EVAGRII.

quam nostrorum aut in nocteluna, aut in die sol testis abscederet (5-6). Illius quoque admonebat præcepti memores esse, quo dicitur: *Dijudicate vosmetipsos, et probate*, ut rationem dici noctisfacientes, si in se delictum deprehendissent, peccare desisterent. Sin autem nullus error decepisset, perseverantes instarent potius incepto, quam arrogantia tumidi aut alios contemnerent, aut sibi iustitiam vindicarent, juxta supradicti doctoris eloquium dicentis: *Nolite judicare ante tempus*; magis debere eos Christi, cui soli occulta patent, reservare iudicio. Multas esse, ut scriptum est, vias, quæ videntur hominibus justæ, sed fines earum ad profundum respicere inferni: sæpe nostra non posse nos intelligere peccata, sæpe falli ignoratione (7) gestorum: aliud esse Dei cuncta cernentis iudicium, qui non ex superficie corporum, sed ex mentium iudicat arcibus; æquum autem esse nos nobis compati, et invicem onera nostra portare: ut concessio examine Salvatori, proprias conscientias nosmetipsos judicantes intueremur. Necnon dicebat magnam esse ad virtutem viam, si singuli vel observarent quid agerent (8), vel universas mentium cogitationes fratribus referrent. Non enim posse aliquem peccare, cum relaturus esset ad alium quæcumque peccasset; et subire pudorem in publicum turpia proferendi. Denique nullum peccantem, coram alio audere peccare: etiamsi peccet, tamen testem vitare peccati, mentiri magis et negare, et vetus delictum novo inficiandi augere delicto. Igitur quasi sub oculis, aiebat, nostris et cogitatu confunditur et actu, si omnia referenda faciamus; multo autem magis, si peccata nostra fideliter describentes digeramus in ordinem. Tunc vero annotatio delictorum fratrum videbitur oculi. Si timebimus peccati ceras conscias, ipsi nos arguent apices, et quomodo meretricibus membra miscentes, confunduntur ad præsentiam cæterorum; ita et nos erubescemus ad litteras. Hæc agamus, hac virtutis gradiamur via (9), et corpora mentibus subjungentes, perniciosas diaboli co. teramus insidias.

⁹⁹ II Cor. XIII, 5. ¹ I Cor. IV, 5; Rom. II, 16. ² Galat. VI, 2.

(3) Ita Regius 1, 2, Colb. 2 et Savil. Editi vero et alii, Ἴν' οὖν ἐν τούτῳ ἡμῖν τὸ καλὸν περισώζηται, καλὸν ἀκοῦσαι.

(4) Sic omnes manuscripti. Editi, Τί γάρ. Mox Regius 2, Colb. 3 et Savil., βλέπεσθαι, recte. Editi et alii, βλάπτεισθαι.

(5-6) Sic manuscripti omnes. Editi vero, testes abscederent. Mox aliqui manuscripti, præcepti quo di-

citur. Editi vero, præcepti memores esse, quod dicit de his.

(7) Sic manuscripti quidam optime. Editi vero, in ratione.

(8) Sic manuscripti. Editi vero, quid gererent.

(9) Ita manuscripti. Editi autem, Si hæc agamus, hanc virtutis gradiamur viam

δὲ τυποῦντες ἑαυτοὺς, δυνησόμεθα δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα, καὶ ἀρέσκειν μὲν τῷ Κυρίῳ, πατεῖν δὲ τὰς τοῦ ἐχθροῦ μεθοδεσίας.

56. Ταῦτα μὲν τοῖς ἀπαντῶσι παρήγγελλε· τοῖς δὲ πάσχουσι συνέπασχε καὶ συνηύχето· πολλάκις τε καὶ ἐν πολλοῖς ὁ Κύριος ἐπήκουεν (9*) αὐτοῦ· καὶ οὕτε ἐπακούμενος ἐκαυχᾶτο, οὕτε μὴ ἐπακούμενος ἐγόγγυζεν· ἀλλ' ἄσι μὲν αὐτὸς ἠγαράριστε τῷ Κυρίῳ, τοὺς δὲ πάσχοντας παρεκάλει μακροθυμεῖν, καὶ εἰδέναι, ὅτι οὕτε αὐτοῦ, οὕθ' ὅλων ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ θεραπεία, ἀλλὰ μόνον τοῦ Θεοῦ τοῦ ποιούντος, ὅτε θέλει, καὶ οἷς βούλεται (10). Οἱ οὖν πάσχοντες ὡς θεραπείαν ἐδέχοντο καὶ τοὺς λόγους τοῦ γέροντος, μαθάνοντες καὶ αὐτοὶ μὴ ὀλιγωρεῖν, μακροθυμεῖν δὲ μᾶλλον· καὶ οἱ θεραπευόμενοι δὲ ἐδιδάσκοντο μὴ τῷ Ἀντωνίῳ εὐχαριστεῖν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ μόνῳ.

57. Εἰς γοῦν Φρόντων καλούμενος, ἀπὸ Παλατίου τυγχάνων, καὶ πᾶθος ἔχων δεινόν, τὴν τε γὰρ γλῶτταν ἑαυτοῦ κατήσθιε, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐμελλε βλάπτεσθαι, εἰσελθὼν εἰς τὸ δρος, ἤξιου τὸν Ἀντωνιον εὐξεσθαι· περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ εὐξάμενος, ἔλεγε τῷ Φρόντωνι· Ἀπελθε, καὶ θεραπεύη. Τοῦ δὲ βιασαμένου, καὶ μείναντος ἔνδον ἡμέρας, ἐπέμενε λέγων ὁ Ἀντωνίος· Οὐ δυνήση μένων ὧδε θεραπευθῆναι. Ἐξελθε, καὶ φθάσας εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὄψει τὸ γινόμενον εἰς σὲ σημείον. Πιστεύσας ἐκείνος ἔξῆλθε· καὶ ὡς μόνον εἶδε τὴν Αἴγυπτον, πέπατον τοῦ πάθους (11), καὶ γέγονεν ὑγιής ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὸν λόγον Ἀντωνίου, ὃν εὐξάμενος ἐμαθε παρὰ τοῦ Σωτῆρος.

58. Παρθένος δὲ τις ἀπὸ Βουσιρέως τῆς Τριπόλεως πάθος εἶχε δεινόν καὶ λίαν αἰσχρόν. Τὰ τε γὰρ δάκρυα αὐτῆς, καὶ αἱ μύξαι, καὶ τὰ ἐκ τῶν ὠτων ὑγρὰ πίπτοντα χαμαί, σκώληκες εὐθὺς ἐγίνοντο· ἦν δὲ καὶ τὸ σῶμα παραλελυμένη, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχεν οὐ κατὰ φύσιν. Ταύτης οἱ γονεῖς μαθόντες ἀπερχομένους πρὸς τὸν Ἀντωνιον μοναχοῦς, πιστεύσαντες τῷ Κυρίῳ τῷ τὴν αἰμορροοῦσαν (12) θεραπεύσαντι, ἤξιωσαν μετὰ τῆς θυγατρὸς συνοδεῦσαι τού-

A vivendi sit, corpus subigere valebimus, Domino placere, atque insidias inimici calcare.

56. Hæc se aduentibus tradidit præcepta. Afflictorumque vicem dolebat et una cum illis precabatur; ac sæpe in multisque exauditus a Domino. fuit: nec tamen ille ea de causa gloriabatur, nec si non exaudiretur murmurabat, sed semper gratiis Domino actis, afflictis auctor erat ut bono essent animo, nossentque nec sibi nec cuiquam hominum inesse medendi facultatem, sed soli Deo, qui, quo tempore quibusque libet, beneficia impertit. Quæ verba ægris medelæ loco erant: qui senis eruditi sermonibus, ediscebant non animum despondere, sed alacriter potius tolerare, et qui curabantur, non Antonio, sed Deo soli gratias agere.

57. Quidam certe vir nomine Fronto, Palatinus, cum gravi morbo laboraret, linguam quippe suam dentibus laniabat, et oculis periclitabatur, ad montem progressus, rogabat Antonium, ut sui gratia precaretur. Precatus ille, Frontoni dicebat: Abi, sanaberis. Renitente illo, atque aliquot ibi dies commorante, instat Antonius: Hic si remaneas sanari non poteris. Vade, atque ubi in Ægyptum perveneris, signum in te factum conspicias. Creditit ille, abiitque: et conspecta solum Ægypto, liberatus morbo est, atque sanatus juxta Antonii dictum, quod oranti illi Salvator revelaverat.

58. Virgo item quædam ex Busiride Tripolitana, gravi turpissimoque tenebatur morbo. Lacrymæ quippe ejus, mucus, auriumque humor in terram delapsus 671 in vermes statim vertebantur; erat præter hæc paralytica, oculosque habebat contra quam natura ferret. Hujus parentes, cum didicissent proficisci monachos ad Antonium, habentes in Domino fidem, qui sanguinis fluxu afflictam mulierem sanaverat³, rogarunt ut se una cum filia iti-

VERSIO EVAGRII.

56. Talibus sermonum hortamentis et venientes ad se monachos incitabat ad studium, et patientibus condolebat, pluresque eorum Dominus per Antonium liberavit. Nunquam tamen aut de incolumitate curatorum est inflatus ad gloriam, aut contristatus de obsessis adhuc corporibus murmuravit: magis autem eodem semper animo et vultu manens, gratias Deo referebat, suadens occupatis ut correptionem qua vexabantur, patientius ferrent. Non enim Antonii aut cujusquam hominum omnino hanc esse medicinam, sed Dei solius, qui et quibus vellet et quo vellet tempore daret sanitatem. Ita consolatione sua et vexatos æquanimiter ferre tentationem, et jam liberatos, non sibi sed Deo gratias referre docebat.

57. Fronto autem quidam ex Palatinis (15) qui infestissimo dæmonio vexabatur (nam et linguam ejus laniabat dentibus, et oculorum nitebatur lumen extinguere), perrexit ad montem, rogabatque beatum senem ut pro se Dominum rogaret. Oravit Antonius, dixitque ad eum: Vade, et curaberis. Illi incredulo sibi, et violenter ibidem contra præceptum remoranti, eadem geminabat Antonius, dicens: Hic curari non poteris: egredere, et calcata Ægypto statim te misericordia Christi consequetur. Tandem credidit, et profectus est: ac visa Ægypto, secundum promissionem (14) senis, quam ei Dominus oranti revelaverat, infestatio cessavit inimici.

58. Virgo vero quædam, quæ de Busiris Tripolitanzæ regionis civitate ibidem erat, inauditis ac flebilibus morbis laborabat. Etenim narium purgamenta, oculorum lacrymæ, aurium putridus humor in terram cadens, confestim in vermes vertebantur. Angebat calamitatem corpus paralyti dissolutum, oculos quoque

* Math. ix, 20

(9*) Sic Regius 2 et Colb. 2. Editi et alii, ὀπ-
ήκουεν

(10) Sic Reg. 2, Colb. 2 et Savil. Editi vero, ὅσα
βούλεται.

(11) Tres codices, τὸ πᾶθος.

(12) Sic Regius secundus, Colbertinus secundus
et Savil. Editi et alii, αἰμορροῦν.

(13) S.c. manuscripti quidam recte. Editi, ex Pa-
læstinis.

(14) Ita manuscripti. Editi autem, professionem.

neris comites admitterent. Quibus abnuerunt, parentes eum filia extra montem remansere apud Paphnutium confessorem et monachum; monachos vero ad Antonium ingressos, nuntiaturosque de virgine, praevenit ipse narravitque morbum puellae, et quod una cum illis iter fecisset. Rogantibus dehinc monachis ut illis etiam ingrediendi facultas esset, abnuit ipse; sed, Abite, ait, et invenietis illam, nisi mortua sit, sanata. Mihi enim non convenit huiusmodi opus, ut me miserum hominem illa aedeat; sed Salvatoris est medela, qui in omni loco misericordiam facit iis qui invocant illum. Ipsi certe precanti annuit Dominus: mihique declaravit pro sua clementia, se puellam, quo loco jam versatur, curaturum. Editum itaque est hoc miraculum, nam egressi illi, laetos offenderunt parentes puellamque sanata.

59. Cum duo fratres accederent, et aqua in via defecisset, obiit alter, alter vero moriturus erat: cumque non valeret ultra progredi, humi jacens mortem expectabat. Antonius in monte sedens compellatis duobus monachis, qui casu tum aderant, urgens ait: Lagenam aquae sumite, atque cursu viam Aegypti capessite: cum enim duo accederent, alter jamjam extinctus, alter moriturus est, nisi properetis. Oranti quippe mihi hoc nunc revelatum est. Profecti monachi, alterum mortuum repererunt atque humarunt, alterum aqua recrearunt, ad senemque adduxerunt; unius namque diei erat spatium. Quod si quis quaerat cur non ante extinctum alium hoc dixerit, is non recte interrogaverit. 672 Namque mortis iudicium non Antonii, sed Dei erat, qui de illo ita decrevit, de hoc revelavit, Id solum

Λ τοις. τῶν δὲ ἀνασχομένων, οἱ μὲν γονεῖς μετὰ τῆς παιδὸς ἔμειναν ἔξω τοῦ ὄρους παρὰ Παφνουτίῳ τῷ ὁμολογητῇ (15) καὶ μοναχῶ· οἱ δὲ εἰσῆλθον, καὶ μόνον ὡς ἠθέλησαν ἀπαγγεῖλαι περὶ τῆς παρθένου, ἔφθασεν αὐτοὺς αὐτὸς, καὶ διηγήσατο τὸ τε πάθος τῆς παιδός, καὶ πῶς συνώδευσεν αὐτοῖς. Ἔπειτα τούτων ἀξιούντων ἐπιτραπήναι κάκεινους εἰσελθεῖν, τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέτρεψεν, εἶπε δὲ· Ὑπάγετε, καὶ εὐρήσατε αὐτήν, εἰ μὴ ἀπέθανε, θεραπευμένην. Οὐ γὰρ ἐμὸν ἔστι τοῦτο κατόρθωμα, ἵνα καὶ πρὸς ἐμὲ τὸν οὐκ ἐκτὸν ἀνθρώπων ἔλθῃ· ἀλλὰ τοῦ Σωτῆρός ἐστιν ἡ θεραπεία, τοῦ ποιούντος ἐν παντὶ τόπῳ τὸ ἐλεος αὐτοῦ τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. Κάκεινη τοίνυν ἐπένευσεν ὁ Κύριος εὐξαμένην, κάμολι δεδήλωκεν ἡ αὐτοῦ φιλανθρωπία, ὅτι τὸ πάθος ἐκεῖ οὐσης τῆς παιδὸς θεραπεύσει.

Β Γέγονε γοῦν τὸ θαῦμα, καὶ ἐξεληθόντες εὗρον τοὺς γονεῖς χαίροντας, καὶ τὴν παῖδα λοιπὸν (15') ὕγιαίνουσαν. 59. Εἰσερχομένων δὲ δύο ἀδελφῶν τινων, καὶ λείψαντος ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ὕδατος, ὁ μὲν εἰς ἀπέθανεν, ὁ δὲ ἕτερος ἔμειλλε· μηκέτι γοῦν ἰσχύων ὀδεύειν, ἔκειτο καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς γῆς τενηφέσθαι προσδοκῶν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, καθήμενος ἐν τῷ ὄρει, φωνήσας δύο μοναχοῦς (συνέθε ἄρα ἐκεῖ τούτους εἶναι), ἤπειγε λέγων· Λάβετε κεράμια ὕδατος, καὶ δράμετε τὴν ἐπ' Αἴγυπτον ὁδόν· δύο γὰρ ἐρχομένων, ὁ μὲν εἰς ἄρτι τετελεύτηκεν, ὁ δὲ ἕτερος μέλλει, ἐὰν μὴ σπεύσῃτε. Τοῦτο γὰρ εὐχομένῳ μοι νῦν (16) πεφανέρωται. Ἐλθόντες τοίνυν οἱ μοναχοί, εὗρον τὸν μὲν καιμένον νεκρὸν, καὶ ἔθαψαν, τὸν δὲ ἕτερον ἀνεκτίσαντο τῷ ὕδατι, καὶ ἀπέγαγον πρὸς τὸν γέροντα· ἦν γὰρ τὸ διάστημα ἡμέρας ὁδός. Ἐὰν δὲ ζητήσῃ τις, διὰ τί μὴ πρὸ τοῦ τελευτήσαι τὸν ἄλλον οὐκ εἴρηκεν· οὐκ ὀρθῶς ζητεῖ τοῦτο λέγων. Οὐ γὰρ ἦν Ἀντωνίου τὸ

VERSIO EVAGRII.

perversos contra naturam habens. Huius parentes (17) cum ad Antonium monachos ire didicissent, credentes in Domino, qui pertinacem sanguinis fluxum in Evangelio tactu fimbriae stare praeceperat, rogaverunt ut miserabilem filiae comitatum susciperent. Illis renitentibus eam usque ad Antonium perducere, remansere parentes ejus foris montem (18) cum filia debili apud beatum confessorem et monachum Paphnutium, qui effosso pro Christo oculo sub Maximiano persecutore, tali deonestamento corporis plurimum gloriabatur. Pervenerunt igitur ad Antonium monachi. Cumque de morbo puellae referre disponent, relationem eorum senis sermo praevenit, et omnem debilitatis et itineris usque ad sanctum Paphnutium causam, quasi ipse interfuisset, exposuit. Rogantibus autem eum monachis ut parentibus cum filia permitteretur ingressus, non concessit, sed ait: Ite, et invenietis puellam, si non est mortua, curatam. Et adjecit: Nullus debet ad meam humilitatem venire, quia largito curationem non est humanae miseriae, sed Jesu Christi misericordiae, qui ubique in se credentibus praestare consuevit auxilium. Quamobrem et illa, pro qua petitis, suis precibus liberata est, et cum ad Dominum orarem ego, mihi praescientia sanitatis ejus indulta est. Dixit, et verba ejus puellae incolumitas consecuta est. Nam exeuntes foras ad beatum Paphnutium, et filiam sospitem, et parentes laetos repererunt.

59. Non multos autem post ista dies, cum duobus fratribus euntibus ad Antonium aqua in itinere defecisset, et uno siti mortuo, alter jaceret in terra mortem expectans, Antonius sedens in monte, celeriter ad se duos monachos vocat, qui forte ibidem sunt reperti, et festinato praecepit, ut lagenam aquae assumentes, invaderent iter quod ducit ad Aegyptum, dixitque: Unus e fratribus huc advenientibus, modo migravit ad Dominum; alter, si non succurreritis, addetur: hoc enim mihi nunc oranti revelatum est. Sic ait, et juxta praeceptum ejus monachi festinantes, extinctum corpus invenient, terraque id operientes, alterum refocillatum suo junxerunt comitatu: erat autem spatium itineris unius diei. Fortasse aliquis quaerit, cur non antequam moreretur, Antonius dixerit; incongruo prorsus Christianis argumento, quia non Antonii, sed Dei iudicium fuit, qui et de recedente quam voluit, sententiam tulit,

(15) Ita manuscripti omnes. Editi vero, ὁμολογητῷ.

(15') Vulg., λοιπὸν. Edit.

(16) Sic manuscripti quidam. In editis νῦν deest. Colbertinus secundus, ἀπεκαλύφθη.

(17) Sic manuscripti; editi vero, *Hanc parentes ejus deferentes*.

(18) *Montem* deest in editis, sed legitur in manuscriptis, et ex Graecis expressum est. Infra manuscripti, *effosso pro Christo oculo*, rectius quam editi, qui habent, *effossis pro Christo oculis*. Hic Evagrius paraphrastem agit potius quam interpretem. Sed alias scripissime brevis Graece exprimit.

τοῦ θανάτου χρίμα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καὶ περὶ ἐκείνου κρίναντος, καὶ περὶ τούτου ἀποκαλύψαντος. Μόνον δὲ Ἀντωνίου τοῦτο θαῦμα ἦν, ὅτι ἐν τῷ ὄρει καθήμενος, εἶχε τὴν μὲν καρδίαν νήφουσαν, τὸν δὲ Κύριον δεικνύοντα αὐτῷ τὰ μακρὰν.

60. Καὶ γὰρ ποτε πάλιν, καθήμενος ἐν τῷ ὄρει καὶ ἀναβλέψας, εἶδεν ἐν τῷ ἀέρι (19) ἀναγόμενον τινα, πολλὴν τε τῶν ἀπακτώντων γινομένην τὴν χαρὰν. Εἶτα θαυμάζων καὶ μακαρίζων τὸν τοιοῦτον χορὸν, ἠύχετο μαθεῖν, τί ἂν εἴη τοῦτο. Καὶ εὐθὺς ἦλθεν αὐτῷ φωνή, ταύτην εἶναι τοῦ Ἀμοῦν (20) τὴν ψυχὴν, τοῦ ἐν τῇ Νιτρίας μοναχοῦ. Ἦν δὲ οὗτος ἕως γήραος ἀσκητῆς διαμείνας. Καὶ τὸ διάστημα δὲ τὸ ἀπὸ Νιτρίας ἕως τοῦ ὄρους, ἔνθα ἦν ὁ Ἀντώνιος, ἡμερῶν ἔστι δεκατριῶν. Οἱ τοίνυν ὄντες μετὰ Ἀντωνίου, βλέποντες τὸν γέροντα θαυμάζοντα, ἠξίωσαν μαθεῖν καὶ ἤκουσαν, ὅτι ἄρτι τετελεύτηκεν ὁ Ἀμοῦν. Ἦν γὰρ γῶριμος, διὰ δὲ πυκνότερον αὐτὸν ἐκεῖ παραγίνεσθαι, καὶ πολλὰ καὶ δι' αὐτοῦ σημεῖα γεγενησθαι· ἔξ ὧν ἐν ἐστὶ τοῦτο· Ποτὲ χρεῖας γενομένης παρελθεῖν αὐτὸν τὸν ποταμὸν τὸν λεγόμενον Λύκον (ἦν δὲ τότε (21) πλημύρα τῶν ὑδάτων), ἠξίωσε τὸν σὺν αὐτῷ Θεόδωρον μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ γενέσθαι, ἵνα μὴ ἀλλήλους ἴδωσι γυμνοὺς, ἐν τῷ διανήχεσθαι τὸ ὕδωρ. Εἶτα ἀπελθόντος τοῦ Θεοδώρου, ἤσχυνεν πάλιν καὶ ἑαυτὸν ἰδεῖν γυμνόν. Ἔως τοίνυν ἤσχυνεν, καὶ ἐφρόντιζεν, ἐξείφνης ἀπήνέχθη εἰς τὸ πέραν. Ὁ οὖν Θεόδωρος, καὶ αὐτὸς ἀνὴρ εὐλαβῆς, ἐγγίσας καὶ ἑωρακώς αὐτὸν προλαβόντα, καὶ μὴθ' ὄλωσ ὕδατι βραχέως, ἠξίωσεν μαθεῖν τὸν τρόπον τοῦ περάματος. Ὡς δὲ εἴωρα μὴ θέλοντα εἰπεῖν αὐτὸν, δισχυρίζετο, κατέχευον αὐτοῦ τοὺς πόδας, μὴ πρότερον ἐξαφείναι, πρὶν ἂν μάθῃ παρ' αὐτοῦ. Βλέπων τοιγαροῦν ὁ Ἀμοῦν τὸ φιλόνηκον τοῦ Θεοδώρου, μάλιστα καὶ διὰ τὸν λόγον, ὃν εἶπεν, ἀπήτησε καὶ αὐτὸς μηδὲν λέγειν αὐτὸν ἕως θανάτου αὐτοῦ· καὶ οὕτως ἀπήγγειλε, βεβαστάχθαι καὶ θεθεῖσθαι αὐτὸν εἰς τὸ πέραν· μήτε δὲ περιπατηκῆναι εἰς τὸ ὕδωρ, μὴθ' ὄλωσ εἶναι τοῦτο δυνατὸν ἀνθρώποις, εἰ μὴ μόνῃ τῷ Κυρίῳ, καὶ οἷς ἂν

A in Antonio admiratione dignum est, quod sedens in monte, vigili corde esset, etique Dominus ea quae procul fierent, revelaret.

60. Nam iterum in monte cum sederet, sublatis oculis, vidit in aere quemdam efferri, et magnum eorum gaudium qui ipsi irent obviam. Admiratus ille, atque ejusmodi coetum beatum praedicans, rogabat ut quid illud esset edisceret. Voxque statim ad illum facta est, esse Amunis in Nitria monachi animam. Is ad obitum usque in ascetae statu perseverarat. Atque a Nitria distat mons in quo erat Antonius tredecim dierum itineris intervallo. Qui cum Antonio erant, cernentes admirantem senem, rogabant quid esset, audiereque: Jam obiit Amun. Erat quippe notus, quod frequens isthuc se conferret, multaque per eum ederentur signa: quorum unum hoc est: Cum trajiciendum sibi esset Lycus fluvius, quo tempore exundabant aquae, rogavit Theodorum socium ut procul secederet, ne sese nudos aspicerent in tranando aquam. Abscedente Theodoro, etiam tum puduit sese nudatum videre. Dum pudore et sollicitudine agigaretur, illico in ripam transfertur alteram. Theodorus itaque pius et ipse vir, ut reversus vidit illum antevertisse, neque prorsus aqua madidum esse, rogabat quo ille modo transmeasset. Quem abnuentem dicere ut vidit, apprehensus ejus pedibus, allirmabat se non ante dimissurum, quam edisceret ab illo. Animadversa Amun Theodori contentione, in eo maxime quod dicebat, vicissim postulavit nemini ut rem aperiret ipse usque ad mortem ejus: et tunc narravit gestatum se atque trans fluvium positum fuisse, nec vel minimum in aquis deambulasse: neque prorsus id ab hominibus nec nisi a Domino fieri posse: 673 et quibus ipse concederet, ut olim magno apostolo Petro. Theodorus itaque rem ejusmodi narravit post mortem Amunis. Monachi porro quibus mortem Amunis renun-

VERSIO EVAGRII.

et de sitiante revelare dignatus est. Hoc tantum in Antonio mirabile est, quod in monte remotissimo sedens, corde pervigili cuncta procul posita, Domino indicante, cognosceret.

60. Alio rursus in tempore cum sederet in monte, et oculos subito tetendisset in caelum, vidit nescio quam animam, laetantibus in ejus occursum angelis, ad caelum pergere. Cujus spectaculi novitate stupefactus, beatum dixit sanctorum chorum, oravitque ut sibi rei praesentis agnitio panderetur. Et statim vox ad eum facta est inquit istam esse Ammonis (22) monachi animam, qui Nitriae morabatur. Erat autem Ammon vir grandaevis, qui perseveranter a pueritia usque ad senectutem in sanctitate vixerat. Itinere quoque dierum tredecim, a Nitria, locus in quo sedebat Antonius, dividebatur. Videntes autem eum monachi admirantem, qui venerant, deprecati sunt ut causam hilaritatis ediceret. Quibus ait modo Ammonem quiescisse: quem propter frequentem ejus ad Antonium commeatum, et propter celebritatem indultorum ei a Domino signorum, optime noverant. De quibus etiam hoc unum dicendum est. Necesse ei fuit aliquando flumen nomine Lycum subitis aquis inundatum transvadare, rogavitque Theodorum, qui cum ipso erat, ut paululum a suo separaretur aspectu, ne nuditatem corporis invicem uterque conspicerent. Recessit Theodorus. Nihilominus ille seipsum cum nudare vellet, erubuit. Cogitantem autem eum in alteram ripam virtus divina transposuit. Rursusque Theodorus, vir et ipse Deo devotus, transiens ad senem, mirari coepit quod tam velociter fluvium transvadasset. Cumque nihil humoris in pedibus, nulla in vestibus ejus aquae signa conspiceret, rogavit eum, ut tam incredibilem translationem quasi filio patre exponeret. Nolente illo dicere quae acciderant, amplexus est pedes ejus, juravitque non se dimissurum priusquam sibi id quod celebrat referret. Videns ergo senex contentiose vincere volentem fratrem, exegit vicissim ab illo, ut au li

† Matth. xiv, 28, 29.

(19) Ita plurimi mss. Alii et editi, ἐν τῷ ἔρει.

(20) Vide Pallad. Hist. Lausiac. c. 8.

(21) Ita omnes mss. Editi, τοῦτο, ποταμο.

(22) Manuscripti alii Amun, alii Amos habent.

tiaverat Antonius, observato die, advenientes post dies triginta ex Nitria, fratres interrogarunt atque compererunt ea ipsa die et hora obiisse Amunem, qua ejus animam sursum ferri senex viderat. Ac utrique puritatem animæ Antonii summopere mirati sunt, qui a triginta dierum itineris intervallo statim rem didicerat, animamque sursum ferri conspexerat.

ρων αὐτοῦ. Καὶ πάνυ καὶ οὗτοι κάκεινοι τὸ καθαρὸν τῆς ψυχῆς ἐθαύμαζον Ἀντωνίου, πῶς τὸ ἀπὸ διαστήματος ἡμερῶν δεκάτριῶν γενόμενον παρ' αὐτὰ μεμάθηκε, καὶ τὴν ψυχὴν εἶδεν ἀναγομένην.

61. Archelaus etiam comes cum offendisset illum in exteriori monte, rogavit ut solum precaretur Deum pro Polycratia Laodiceæ virgine admiranda, atque Christifera, quæ vehemente stomachi laterisque dolore premebatur ob nimiam exercitationis contentionem, atque toto erat corpore infirma. Oravit Antonius, observavitque comes qua ille orasset die, ac Laodiceam profectus sanam reperit virginem. Sciscitatusque quando et quam die fuisset morbo levata, chartam protulit, in qua orationis tempus conscripserat. Cumque rem comperisset, ostendit statim rem in charta descriptam: miratique sunt omnes, eodem illam tempore doloribus levasse Dominum, quo pro ipsa Antonius oraret, Salvatorisque clementiam ejus gratia obsecraret.

62. Sæpenumero aliquot ante dies, imo nonnunquam ante mensem, prædixit quinam adventuri essent, et qua de causa. Et alii quidem ejus solum videndi desiderio accedebant, alii infirmitatis causa, alii quod a dæmonibus vexarentur. Nemoque gravatur, aut durum æstimabat itineris laborem: percepta quippe utilitate quisque remigrabat. Rogabatque ille ut nemo se pro his dictis factisque miraretur, sed potius Dominum, qui nobis hominibus suæ pro facultate nostræ cognitionis gratiam impertiret.

αὐτὸς ἐπιτρέψῃ, ὡς τῷ μεγάλῳ ἀποστόλῳ Πέτρῳ πεποίηκεν. Ὁ μὲν οὖν Θεόδωρος μετὰ θάνατον τοῦ Ἀμοῦν διηγήσατο τοῦτο· οἱ δὲ μοναχοὶ, οἷς εἶπεν ὁ Ἀντωνίος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀμοῦν, ἐσημεῖωσαν τὴν ἡμέραν· καὶ ἀνεληθόντων τῶν ἀδελφῶν ἀπὸ τῆς Νιτρίας μετὰ τριακόντα ἡμέρας, ἐπύθοντο, καὶ ἔγνωσαν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ τῇ ὥρᾳ κεκοιμηθῆσαι τὸν Ἀμοῦν, ἐν ἣ τὴν ψυχὴν εἶδεν ἀναφερομένην ὁ γέρον τῆς ψυχῆς ἐθαύμαζον Ἀντωνίου, πῶς τὸ ἀπὸ διαστήματος ἡμερῶν δεκάτριῶν γενόμενον παρ' αὐτὰ μεμάθηκε, καὶ τὴν ψυχὴν εἶδεν ἀναγομένην.

61. Καὶ μὴν καὶ Ἀρχελάος ποτε ὁ κόμης, εὐρῶν αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἕξῳ (23), προσεύξασθαι μόνον ἤξιώσεν αὐτὸν περὶ Πολυκρατίας τῆς ἐν Λαοδικείᾳ θαυμαστῆς καὶ Χριστοφόρου παρθένου. Ἐπάσχε γὰρ ἐκείνη δεινῶς τὸν στόμαχον καὶ τὸ πλευρὸν ἀπὸ τῆς ἄγαν ἀσκήσεως, καὶ ὅλη ἦν ἀσθενὴς τῷ σώματι. Ὁ μὲν οὖν Ἀντωνίος ἤρχετο· ὁ δὲ κόμης ἐσημεῖωσατο τὴν ἡμέραν, ἐν ἣ γέγονεν ἡ εὐχή· καὶ ἀπαλθῶν εἰς τὴν Λαοδικείαν, εὔρεν ὑγῆ τὴν παρθένον. Πυθθανόμενος δὲ, πότε καὶ ποῖα ἡμέρα (24) πέπαυται τῆς ἀσθενείας, προήνεγκε τὸν χάρτην, ἐν ᾗ τὸν χρόνον τῆς εὐχῆς ἔγραψε· καὶ μαθὼν, εἶδεις καὶ αὐτὸς· εὐθύς τὴν ἐν τῷ χάρτῃ γραφὴν· καὶ πάντες ἐθαύμασαν ἐπιγρόντες (25), ὅτι τότε πέπαυκεν ὁ Κύριος αὐτὴν τῶν πόνων, ὅτε ἦν εὐχόμενος ὁ Ἀντωνίος καὶ παρακαλῶν τὴν ἀγαθότητα τοῦ Σωτῆρος περὶ αὐτῆς.

62. Καὶ περὶ τῶν ἐργομένων ἐξ πρὸς αὐτὸν πολλὰκι· προέλεγε περὶ ἡμερῶν, ἦν δὲ ὅτε καὶ περὶ μηνῶς, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἤρχοντο· οἱ μὲν γὰρ ἕνεκα (26) τοῦ μόνου ἰδεῖν αὐτὸν ἤρχοντο, οἱ δὲ δι' ἀσθενείαν, καὶ ἄλλοι πάσχοντες ὑπὸ δαιμόνων. Καὶ πάντες οὐ σκυλμὸν οὐδὲ ζῆμιαν ἠγούοντο τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ· ἀνέκαμπτε γὰρ ἕκαστος αἰσθόμενος τῆς ὠφελείας. Τοιαῦτα δὲ λέγων καὶ βλέπων, ἤξιον μηδένα θαυμάζειν αὐτὸν ἐν τούτῳ· ἀλλὰ μᾶλλον θαυμάζειν (27) τὸν Κύριον, ὅτι ἀνθρώποις ἡμῖν οὖσαν ἐχαρίσατο κατὰ δύναμιν γινώσκαι αὐτόν.

VERSIO EVAGRIL.

hoc ante suam mortem indicaret, atque ita confessus est se subito in alteram ripam fuisse transpositum, neque vero omnino uadis impressisse vestigia: Domiucci corporis hoc tantummodo privilegium asserens, et eorum quibus ipse, ut apostolo Petro, donaverit, ut aquarum levitati humanum corpus insisteret. Hæc autem Theodorus promisso tempore non dixit, post ejus mortem retulit. Monachi vero, quibus dixerat Antonius de morte Ammonis, notaverunt diem: et venientibus de Nitria fratribus post dies triginta, sciscitantes, repererunt illo die, illaque hora dormisse Ammonem, qua animam ejus ferri senex viderat. Utrique igitur puritatem mentis in Antonio mirati sunt, quomodo rei tam longe gestæ statim ad eum fuisset perlata cognitio.

61. Archelaus quoque comes, cum eum invenisset in exteriori monte, rogavit ut oraret pro Polycratia, quæ in Laodicea erat, admirabili et Christo dedita virgine. Patiebatur enim pessimos stomachi et lateris dolores, quos jejuniis nimis vigilisque contraxerat, et erat penitus toto debilis corpore. Oravitque Antonius et diem quo oratio fuerat facta annotavit Archelaus. Redit Laodiceam, et invenit virginem incolamem. Percontatus diem sanitatis, reperit tempus medelæ cum annotatione congruere, et omnes admirati sunt, agnoscentes eo tempore illam a Domino fuisse a doloribus liberatam, quo orans Antonius pro ipsa bonitatem Salvatoris invocaverat.

62. Sæpe etiam ad se venientium, ante dies et menses, et causas prædixit et tempora. Nam quosdam vi tendi eum tantum desiderium, alios imbecillitas, nonnullos obsessa a dæmonibus corpora pertrahabant. Nemo tamen unquam vexationem aut detrimentum laboriosi itineris conquestus est. Regrediebantur omnes spirituali cibo pleni. At ille præcipiebat non suæ laudi hanc admirationem ab eis applicari debere: sed Domini, qui sui notionem hominibus pro capacitate mortalitatis indulserit.

(23) De monte Antonii exteriori et interiori fuse Botlandus in præmissis ad Antonii Vitam.

(24) Colbertinus secundus, πῶς τε καὶ πότε, etc.

(25) Ita omnes manuscripti. In editis hæc, ἐθαύμασαν ἐπιγρόντες; desunt. Savil. ἐθαύμαζον habet.

(26) Sic duo manuscripti. Editi vero, οἱ μὲν ἕνεκα.

(27) Colb. 2, ἐν τούτοις· ἀλλὰ μᾶλλον δοξάζειν. Infra idem, Ἐλθὼν δέ.

63. Κατελθὼν δὲ ποτε πάλιν εἰς τὰ ἐξω μοναστήρια, καὶ ἀξιώθεις εἰς πλοῖον εἰσελθεῖν, καὶ εὐξασθαι μετὰ μοναχῶν, μόνος αὐτὸς ἀντελάβετο δεινῆς δυσωδίας καὶ πάνυ πικρᾶς. Τῶν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ λεγόντων, ἰχθὺν εἶναι καὶ τάριχον ἐν τῷ πλοίῳ, καὶ τούτων εἶναι τὴν ὄσμην, αὐτὸς ἄλλην ἔλεγεν εἶναι τὴν δυσωδίαν· ἔτι δὲ αὐτοῦ λέγοντος, νεώτερός τις ἔχων δαίμονα, ἔς πρῶσεαλθὼν ἐκρούπητο ἐν τῷ πλοίῳ, εὐθύς ἀνέκραξεν. Ἐπιτιμηθεὶς δὲ ὁ δαίμων ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξῆλθε· καὶ ὁ μὲν ἄνθρωπος γέγονεν ὑγιής· πάντες δὲ ἔγνωσαν, ὅτι τοῦ δαίμονος ἦν ἡ δυσωδία.

64. Καὶ ἄλλος δὲ τις τῶν ἐπιφανῶν ἦλθεν ἔχων δαίμονα πρὸς αὐτόν. Ἦν δὲ ὁ δαίμων ἐκεῖνος (28) οὕτω δεινός, ὡς τὸν ἐνεργούμενον μὴ γινώσκειν, εἰ πρὸς Ἀντώνιον ἦει· ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ τὰ κερτὰ κατήσθιεν. Οἱ μὲν οὖν ἀγαγόντες αὐτόν, παρεκάλουν τὸν Ἀντώνιον εὐξασθαι ὑπὲρ αὐτοῦ· ὁ δὲ Ἀντώνιος συμπάθων τῷ νεανίσκῳ, ἤρχετο· καὶ τὴν νύκτα πᾶσαν συνηγρόρησεν αὐτῷ. Καὶ ὁ μὲν νεανίσκος, ἐξαίφνης ἐπελθὼν τῷ Ἀντωνίῳ περὶ τὴν ἔω, ὤθησεν αὐτόν· τῶν δὲ σὺν ἐκείνῳ ἐλθόντων ἀγανακτούντων, ἔφη ὁ Ἀντώνιος· Μὴ χαλεπαίνετε τῷ νεανίσκῳ· οὐ γὰρ αὐτός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἐν αὐτῷ δαίμων· ἐπιτιμηθεὶς δὲ, καὶ κελευσθεὶς ἐλαθῆναι εἰς ἀνύδρους τόπους, ἐμάχη, καὶ τοῦτο πεποίηκε. Δοξάζετε οὖν τὸν Κύριον· τὸ γὰρ οὕτως αὐτὸν ὀρμησαι κατ' ἐμοῦ σημειὸν ὑμῖν γέγονε τῆς τοῦ δαίμονος ἐξόδου. Ταῦτα τοῦ Ἀντωνίου εἰπόντος, εὐθύς ὁ νεανίσκος γέγονεν ὑγιής· καὶ λοιπὸν σφρονίζσας, ἔγνω, ὅπου τε ἦν, καὶ καταρχάζετο τὸν γέροντα εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ.

65. Πολλὰ τε ἄλλα τοιαῦτα συμφώνως καὶ ὁμαλῶς εἰρήκασι περὶ αὐτοῦ πλείστοι τῶν μοναχῶν δι' αὐτοῦ γυμνησθαι. Οὐκ ἔτι δὲ ταῦτα θαυμαστὰ τοσοῦτον, ὅσον εἰς ἄλλα θαυμασιώτερα μᾶλλον φαίνεται. Μέλλων γὰρ ἐστῆεν ποτὲ, καὶ ἀναστάς εὐξασθαι περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν, ἦσθετο ἐκυτὴν ἀρπαγέντα τῇ διανοίᾳ· καὶ, τὸ παράδοξον, ἐστῶς ἔβλεπεν ἐκυτὴν ὡς περ ἐξωθεν αὐτοῦ γινόμενον, καὶ ὡς εἰς τὸν ἀέρα δηγούμενον ὑπὸ τικῶν· εἶτα πικρὸς καὶ δεινὸς τινὰς ἐστῶτας ἐν τῷ

63. Cum iterum descendisset aliquando ad exteriora monasteria, rogatus ut in naviculam conscenderet, et oraret cum monachis, molestissimum solus fetorem percipit. Cumque vectores dicerent, pisces esse 674 et salsamentum in navicula, unde fetor talis oriretur, aliud ille esse affirmabat: ipsoque adhuc loquente adolescens quidam dæmonem habens, qui prævertens alios in navi sese occultarat, derepente exclamat. Increpatus dæmon in nomine Domini Jesu Christi, exitit, sanusque fuit homo. Tum compertum omnibus fuit, ex dæmone fetorem provenisse.

64. Alius item illustris homo a dæmone vexatus ipsum adit, et tam furiosus erat dæmon ille, ut ignarus esset se ad Antonium adduci, imo sui corporis comederet excrementa. Rogabant itaque qui ipsum adduxerant, Antonium, ut oraret pro illo. Antonius adolescentem miseratus, precabatur, totamque noctem cum eo duxit insomnem. Juvenisque circa auroræ tempus derepente in Antonium irruens, impulit eum. Quod cum indigne ferrent comites ejus: Ne succenseatis, ait Antonius, adolescenti: neque enim illud agit ipse, sed qui in ipso est dæmon. Increpatus autem dæmon, atque jussus in loca arida aufugere, id, furore percitus, aggressus est. Domino itaque gloriam referte. Nam quod ille sic impetum in me fecerit, dæmonis exitus signum vobis fuit. Hæc loquente Antonio, statim sanatus est juvenis, atque ad sanam rediens mentem, agnovit quo esset loco, senemque amplexatus est gratias agens Deo.

65. Alia his similia permulta edidisse Antonium signa, plurimi monachorum summo consensu narrarunt. Neque tamen tanta sunt admiratione digna, quanta alia nonnulla videntur. Cum aliquando comesturus esset, ubi oraturus surrexisset circa nonam horam, sese mente abripi sensit, quodque prorsus stupendum est, cum staret, sese vidit tanquam extra se positum, et per aerem a quibusdam abductum. Exinde terribiles tetrosque nonnullos vidit in aero

VERSIO EVAGRII.

63. Quodam autem tempore cum exisset ad exteriora monasteria, et rogatus esset a fratribus ut in navi quadam cum monachis pisciscentibus oraret, ascendit, et solus ex omnibus odorem sensit teterimum. Asserebant cuncti piscium salsorum et tarichorum in navi positurum hunc esse fetorem (29). At ille alterius rei fetorem se sentire affirmavit. Adhuc loquente illo, adolescens quidam possessus a dæmone, qui præcedens juxta carinam se navis absconderat, repente exclamavit. Quo statim per Antonium in nomine Domini nostri Jesu Christi curato, intellexere universi diaboli illum fuisse fetorem.

64. Alius quoque ad eum vir, inter suos nobilis, dæmoniosus adducitur, tanta oppressus insania, ut non sciret se esse apud Antonium, necnon et corporis sui superflua comederet. Quamobrem rogatus senex ab his qui eum adduxerunt, ut pro illo Dominum oraret, in tantum juvenis miseriam condoluit, ut tota nocte pervigilans cum eo, adversus patientis insaniam laboraret. Sed cum jam lucesceret, et obsessus, impetum in Antonium facto, vehementer eum impulsisset; irasci cœperunt, qui eum adduxerunt, cur seni fecisset injuriam. Quibus Antonius ait: Nolite alienam culpam juveni misero ascribere: furor iste obsidentis est, non obsessi: idcirco autem in hanc proruit dolens hostis audaciam, quia Dominus ad aridam regionem ire eum jussit, et expulsi Satanæ indicium iste adversum me impetus fuit. Nulla post verba mora, adolescens recepto sensu, et gratias agens Deo, et locum ubi esset agnovit, et toto Antonium complexans deosculatus est affectu.

65. Innumera et alia istiusmodi signa sunt, quæ monachorum concordia sæpe relatione cognovimus. Verum non tantum his adhibendus est stupor: quia multo plus, quæ sequuntur, conditionem nostræ fragilitatis excedunt. Hora circiter nona, cum ante cibum orare cœpisset, raptum se sensit in spiritu, et ab

(28) In editis post, ὁ δαίμων, legitur ἐκείνος. quæ vox deest in quibusdam manuscriptis.

(29) Sic manuscripti. Editi vero, putorem, et sic infra.

stantes, qui transitum ejus intercludere volebant. Obsistentibus iis qui illum adducebant, postulare illi nam obnoxius ipsis esset : cumque rationes ab ejus nativitate exposcerent, id Antonii duces prohibere, aiebantque : Culpas ejus omnes a nativitate delevit Dominus : ex quo autem tempore monachus effectus est, et sese **675** Deo consecravit, liceat rationes ducere. Cum igitur accusarent, nec probare possent, libera illi ac minime interclusa via fuit : statimque seipsum quasi reversum vidit, et intra se stantem atque omnino Antonium ut ante. Tunc cibi sumendi immemor, residuum illius diei atque totam noctem gemendo precandoque transegit. Obstupefactus enim erat, cum videret quot nobis essent adversarii, quantisque laboribus acr iste pertransiit. Recordantisque est idipsum esse quod ait Apostolus : *Secundum principem potestatis aeris* *. Hæc enim est inimici potestas, pugnare scilicet, atque pro virili viam transeuntibus intercludere. Quapropter hortabatur : *Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo* † ; ut inimicus nihil habens malum dicere de nobis confundatur ‡. Nos autem qui ista didicimus memores simus Apostoli hæc loquentis : *Sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio ; Deus scit* §. Sed Paulus usque ad tertium cælum raptus est, et cum audisset *arvana verba*, descendit. Antonius vero usque ad aerem sese pervenisse vidit, atque concertasse donec liber evaderet.

66. Hoc item gratiæ dono præditus fuit. Sedens quippe solus in monte, si qua de re unquam apud se dubitaret, id illi in oratione a Providentia revelabatur. Eratque, uti scriptum est ¶ a Deo doctus beatus ille. Post hæc igitur, habita cum quibusdam se adeantibus disputatione de animæ statu atque

Α ἀέρι και θέλοντας αὐτὸν κωλύσαι ὥστε μὴ διασῆναι. Τῶν δὲ ὀδηγούντων ἀντιμαχομένων, ἀπήτουν ἐκεῖνοι λόγον, εἰ μὴ ὑπέθυον αὐτοῖς εἶη. Θελούντων τοίνυν συναραῖα λόγον ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, ἐκώλυον οἱ τὸν Ἀντωνίου ὀδηγούντες, λέγοντες ἐκείνοις· Τὰ μὲν ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ὁ Κύριος ἀπήλειψεν· ἐξ οὗ δὲ γέγονε μοναχὸς, καὶ ἐπηγγέλιτο τῷ Θεῷ, ἐξέστω (50) λόγον ποιῆσαι. Τότε κατηγορούντων, καὶ μὴ ἐλεγχόντων, ἐλευθέρα γέγονεν αὐτῷ καὶ ἀκώλυτος ἡ ὁδὸς· καὶ εὐθὺς εἶδεν ἑαυτὸν ὡσπερ ἐρχόμενον καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐστῶτα, καὶ πάλιν ἦν ὁλος Ἀντωνίου. Τότε τοῦ μὲν φαγεῖν αὐτὸς ἐπιλαθόμενος; ἔμεινε τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς στενάζων καὶ εὐχόμενος. Ἐθαύμαζε γὰρ βλέπων πρὸς πόσους ἡμῖν ἔστιν ἡ πάλη, καὶ διὰ πόσων πόνων ἔχει τις διαβῆναι τὸν ἀέρα· καὶ ἐμνημόνευεν; ὅτι τοῦτό ἐστιν ὃ ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος· Κατὰ τὸν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος. Ἐν τούτῳ γὰρ ὁ ἐχθρὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν, ἐν τῷ μάχεσθαι καὶ πειράζειν διακωλύειν τοὺς διερχομένους. Δι' ὃ καὶ μάλιστα παρήγει· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα θυνηθῆτε ἀντιστηναίτω τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ· ἵνα μὴδὲν ἔχωρ (51) λέγειν περὶ ἡμῶν σαῦλον ὁ ἐχθρὸς καταισχυθῆ. Ἡμεῖς δὲ, τοῦτο μαθόντες, μνημονεύωμεν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν. Ἄλλ' ὁ μὲν Παῦλος ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἤρπαγη, καὶ ἀκτύσας ἀβήρητα ῥήματα κατήλθεν· ὁ δὲ Ἀντωνίου ἕως τοῦ ἀέρος ἑαυτὸν εἶδε φθάσαντα, καὶ ἀγωνισάμενον (52) ἕως ἐλευθεροῦ φανῆ.

66. Εἶχε δὲ καὶ τοῦτο πάλιν χάρισμα. Ἐν γὰρ τῷ ὄρει κατὰ μόνας καθήμενος, εἰ ποτέ τι πρὸς ἑαυτὸν ζητῶν ἠπόρει, τοῦτο αὐτῷ παρὰ τῆς Προνοίας εὐχόμενῳ ἀπεκαλύπτετο. Καὶ ἦν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, θεοδίδακτος γενόμενος ὁ μακάριος. Μετὰ ταῦτα γοῦν διαλέξεως αὐτῷ ποτε γενομένης πρὸς τινὰ εἰσελθόν-

VERSIO EVAGRII.

angelis in sublimē deferri; prohibentibus transitum aeris dæmonibus, cœperunt angeli contradicentes requirere quæ esset causa retinendi, nullis existentibus in Antonio criminibus. Illis vero ab exordio nativitatis replicare peccata nitentibus, calumniosa angeli ora cluserunt, dicentes, non debere eis a nativitate ejus delicta narrare; quæ jam Christi essent bonitate sopita : si qua autem scirent ex eo tempore, quo factus esset monachus, et Deo se consecrasset, licere proferre. Accusabant dæmones multa procaciter inmentientes : et cum deessent probamenta fallacibus, liber Antonio consensus aperitur. Et statim rediens in se, in eo loco in quo stare cœperat, hoc se rursus vidit esse quod fuerat. Tunc vero oblitus escæ, ex illa hora noctem genui ac lamentatione transegit, reputans secum humanorum hostium multitudinem, et colluctationem tantam exercitus, et laboriosum per aerem iter ad cælum, et hoc Apostoli dictam, quo ait : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principem potestatis hujus aeris*, qui sciens aereas potestates ob id semper tentare, luctari et contendere, ne nobis liber transitus esset ad cælum, hortabatur monens : *Assumite arma Dei, ut possitis resistere in die mala* ; ut nihil mali habens quod de nobis (35) dicere possit inimicus, confundatur. Nos autem apostolici sermonis recordemur, dicentis : *Sive in corpore, si & extra corpus, nescio ; Deus scit*. Et Paulus quidem usque ad tertium cælum raptus est, ibique auditis verbis ineffabilibus, descendit : Antonius autem usque ad aerem sublatus, post colluctationem liber apparuit.

66. Habebat etiam istiusmodi donum : si cujus rei sedens in monte ignarus fuisset, et ejus secum inquireret notionem; oranti ei a Domino revelabatur; et erat; secundum quod scriptum est, a Deo doctus. Denique cum a fratribus haberetur iste tractatus, et ab eo solo sciscitarentur quemadmodum se post corporis sarcinam anima gereret; quive ei locus post exitum concederetur; proxima nocte vox desuper

* Ephes. ii, 2.

† Ephes. vi, 15.

‡ Tit. ii, 8.

§ II Cor. xii, 2.

¶ Joan. vi, 45.

(30) Regius 1, et Colbert. 2, ἔξεστι.

(31) Sic omnes mss. Editi, τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴδὲν ἔχω. Infra tres mss., μνημονεύωμεν. Editi et alii, ἐμνημονεύωμεν.

(32) Sic quidam manuscripti. Editi vero, ἀγωνι-

σάμενος, minus rectè. Infra post πρὸς ἑαυτὸν δεest ζητῶν in editis et in quibusdam mss., sed habetur in aliis.

(33) Sic manuscripti. Editi vero, vobis.

τας (34) πρὸς αὐτὸν, περὶ τῆς διαγωγῆς τῆς ψυχῆς, καὶ ποῶς μετὰ ταῦτα αὐτῆ τόπος ἔσται, τῇ ἐξῆς νυκτὶ καλεῖ τις αὐτὸν ἄνωθεν, λέγων· Ἄντώνιε, ἀναστὰς ἔξελθε, καὶ βλέπε. Ἐξελθὼν τοίνυν, (ἴδει γὰρ τίσιν ὑπακούσιν ὄφελει·) καὶ ἰθεὴρσέ τινα μακρὴν ἀναβλέψας (35), ἀειδῆ καὶ φοβερὸν, ἑστῶτα καὶ φθάνοντα μέχρι τῶν νεφελῶν, καὶ ἀναβαίνοντάς τινας ὡσπερ ἐπερωμένους· κάκεινον ἐκταίοντα τὰς χεῖρας· καὶ τοὺς μὲν κωλυομένους παρ' αὐτοῦ, τοὺς δὲ ὑπεριπταμένους, καὶ διελθόντας λοιπὸν, ἀμυρίμωος ἀνάγεσθαι.

Ἐπὶ μὲν (36) οὖν τοῖς τοιοῦτοις ἔτριξε τοὺς ὀδόντας ὁ μακρὸς κείνιος· ἐπὶ δὲ τοῖς ἀποπίπτουσιν, ἔχαιρε. Καὶ εὐθὺς πρὸς Ἄντώνιον ἐγένετο φωνή· Νόει τὸ βλέπόμενον· καὶ διανοιχθείσης αὐτοῦ τῆς διανοίας, ἐνενοίει τῶν ψυχῶν εἶναι τὴν πάροδον, καὶ τὸν ἑστώτα μακρὸν εἶναι τὸν ἐχθρὸν (37) τὸν φθονούντα τοῖς πιστοῖς· καὶ τοὺς μὲν ὑπευθύνους αὐτῷ κρατοῦντα καὶ κωλύοντα διελθεῖν, τοὺς δὲ μὴ πεισθέντας αὐτῷ μὴ δυνάμενον κρατεῖν ὡς ὑπερβαίνοντα. Τοῦτο πάλιν ἔωρακώς, καὶ ὡσπερ ὑπομιμησκόμενος, μάλλον ἠγωνίζετο προκόπτειν τοῖς ἔμπροσθεν καθ' ἡμέραν. Ταῦτα δὲ οὐχ ἐκὼν ἀπηγγέλλεν αὐτός· ἐν δὲ τῷ χρονίζειν ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ καθ' αὐτὸν θαυμάζειν, πονθάνομένων τῶν συνόντων καὶ θλιβόντων αὐτὸν, ἠγαγκάζετο λέγειν, ὡς πατὴρ οὐ δυνάμενος κρύπτειν τοῖς τέκνοις· ἀλλὰ καὶ ἠγούμενος, ὅτι τὸ μὲν αὐτοῦ συνειδὸς ἐστὶ καθαρὸν, ἐκείνιος δὲ τὸ διήγημα γίνεται πρὸς ὠφέλειαν, μανθάνουσι τῆς ἀσκήσεως εἶναι καρπὸν ἀγαθὸν, τῶν τε πόνων πολλάκις παραμύθιον γίνεσθαι τὰς ὀπτασίας.

67. Πρὸς δὲ (38) καὶ τὸ ἥθος ἀνεξίκακος ἦν, καὶ τὴν ψυχὴν ταπεινόφρων· τοιοῦτος γὰρ ὢν, τὸν τε κανόνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπερφυῶς ἔτιμα, καὶ πάντα κληρικὸν τῇ τιμῇ προσηγεσθαι ἠθέληεν αὐτοῦ. Τοῖς μὲν γὰρ ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις οὐκ ἠδεῖτο κλίνειν τὴν κεφαλὴν· διάκονος δὲ εἰ ποτε πρὸς αὐτὸν ὠφελείας χάριν ἀπήντα, τὰ μὲν πρὸς ὠφέλειαν διελέγετο· τὰ δὲ τῆς εὐχῆς αὐτῷ παρεχώρει, οὐκ αἰδοῦμενος μανθάνειν καὶ αὐτός. Καὶ γὰρ πολλάκις ἐπυνθάνετο, καὶ

A loco post mortem; insequente nocte compellat quis eum desuper, aëns: Antoni, surge, egredere, atque vide. Egressus igitur (norat quippe quibus obsequendum esset) sublatisque oculis, vidit procerum quemdam deformem ac terribilem, stantem, atque nubes attingentem, et quosdam ceu alatos ascendere, illumque manus extendere, atque alios quidem impediri ab illo, alios superius volare, et ubi pertransierant, absque cura et periculo sursum ferri. Quorum causa procerus ille dentibus stridabat: de collapsis autem lætatur. Statimque Antonius vocem audivit: **676** Intellige quod vidisti. Et aperta ipsi mente, cogitabat animarum id esse transitum, et stantem illum procerum, esse inimicum, qui credentibus invideret, sibi que obnoxios apprehenderet, transitaque arceret: eosque, qui non sibi morem gererent, retinere non posset, utpote supergressos. Hæc cum vidisset, quasi comonefactus, id magis magisque contendebat, ut quotidie ad ea quæ ante se essent progredereetur. Hæc autem invitus ille renuntiavit: sed cum in orationibus diutius immoraretur, et hæc miraretur intra se, sciscitantibus iis qui aderant, atque molestiam ingerentibus, coactus est id declarare, quasi Pater qui filiis id celare non posset: ratus etiam, suam sibi conscientiam puram esse, narrationemque illis perutiliam fore, cum discerent, quam bonus esset asceticæ vitæ fructus, laborumque sæpe solatium visiones esse.

C 67. Ad hæc patientissimus erat, animoque humili: cum talis enim esset, Ecclesiæ canonem supra modum observabat. Omnem clericum honore sibi præire volebat. Non verebatur enim episcopis presbyterisque inclinare caput. Diaconus vero si utilitatis gratia accederet, quæ utilia essent ille loquebatur, quæ orationem vero spectant, ipsi cedebat. Neque verebatur ipse ab aliis ediscere: nam plerumque sciscitabatur, præsentibusque audire ro-

VERSIO EVAGRII.

nomen ejus inclamitans, ait: Antoni, exsurge, exi et vide. Qui egressus, sciebat (39) enim quibus respondere deberet, et elevatis ad cælum oculis, vidit quemdam longum atque terribilem, caput usque ad nubes attollentem. Vidit etiam pennatos quosdam se elevare cupientes ad cælum, atque illum extensis manibus prohibere transgressu: e quibus alios apprehensos elidebat ad terram, alios frustra retinere contendens, dolebat super se ad cœlestia transvolare: et maximum gaudium mistum mœrore victi victoresque tribuebant. Statimque ad eum vox facta est, dicens: Animadverte quod vides. Et tunc cœpit illuminato corde intelligere, animarum esse conscensum, et diabolum prohibentem; qui et sibi retineret obnoxios, et in sanctorum. quos decipere nun poterat, cruciaretur volatu. His visionum exemplis incitatus, quotidie ad meliora crescebat. Neque vero id, quod sibi revelatum fuerat, causa jactantiæ fratribus indicabat: sed cum orans jugiter Dei laudaret auxilium, interrogantibus compellebatur edicere: nec spiritualibus filiis pura in Christo anima occultare quidquam volebat, præsertim cum hujusmodi signorum relatio et amorem ministrare proposito, et fructum laboris ostenderet.

67. Nunquam ille aut ira subita concitatus patientiam rupit, aut humilitatem crexit in gloriam. Nam omnes clericos usque ad ultimum gradum ante se orare compellens, episcopis quoque atque presbyteris, quasi humilitatis discipulus, ad benedicendum se caput submittebat. Diacones vero (40), qui ad eum utili-

(34) Sic manuscripti. Editi vero, συνελθόντας.

(35) Sic mss. In editis, ἀναβλέψας deest. Infra omnes manuscripti, ὑπεριπταμένους, Editi, ὑπεριπτωμένους.

(36) Sic omnes fere mss. In editis μὲν deest. Infra εὐθὺς deest in editis, sed habetur in omni- bus mss.

(37) Sic mss. cod. Editi vero, τῶν ψυχῶν εἶναι τὸν ἐχθρὸν, omissis plurimis.

(38) Sic Colb. 2. Alii πὸς δέ.

(39) Sic manuscripti. Editi vero, qui exurgens egressus est, sciebat.

(40) Manuscripti quidam Diacones habent. Alii, Diaconi.

gabatur, et si quidpiam quis utile proferret, utilitati sibi fuisse fatebatur. Magna mirabilisque vultui ejus inerat gratia. Illudque præterea donum a Salvatore consecutus erat, ut si, dum in monachorum cœtu adesset, aliquis eum sibi antea ignotum videre vellet, statim accedens, prætergressus alios, ad eum accederet, illius quasi aspectu attractus. Neque tamen statura, aut latitudine aliis præstabat, sed morum compositione atque animæ puritate: namque cum imperturbatam gereret mentem, tranquillous item habuit externos sensus; ita ut ex animi lætitia vultus hilaritas proveniret, et ex corporis motibus animæ status sentiretur, juxta Scripturam: *Corde lætante floret vultus: dum autem in mœrore est, dejicitur* ¹⁰. Sic Jacob agnovit Laban insidias parare, atque uxoribus: *Non est facies patris vestri sicut heri et nudius tertius* ¹¹.

677 Sic Davidem agnovit Samuel; pulchros quippe habebat oculos, dentes tanquam lac candidos. Eo ipso modo dignoscebatur Antonius: præ mentis enim serenitate nunquam perturbabatur: ac præ animi lætitia, nunquam tristi erat vultu.

Οὕτως καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐπιγινώσκειτο· οὐδέποτε γὰρ σκυθρωπὸς ἐγίνετο, χαίρουσας αὐτοῦ τῆς διαβολας.

68. Eratque prorsus admirabili fide et pietate. Cum Meletianis quippe schismaticis nunquam communicavit: compertam habens eorum ab initio malitiam atque defectionem. Nec cum Manichæis unquam, aut aliis quibuslibet hæreticis, amice collocutus est, nisi admonendi causa, ut mutata sententia piam sectarentur fidem: ratus, eorum amicitiam et colloquia, animi damnum atque perniciem esse, quod item alios monebat. Sic etiam Arianorum hæresim execrabatur, omnibusque auctor erat, ut ne vel ad eos accederent, vel pravam eorum sæctarentur fidem. Adeuntes se aliquando

Ἀγγέλιου παρὰ τῶν συνόντων (41) ἀκούειν· καὶ ὠμολόγει ὠφελεῖσθαι, εἰ τι χρησιμὸν τις ἔλεγε. Καὶ μὴν καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριν εἶχε πολλὴν καὶ παράδοξον. Εἶχε δὲ καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα παρὰ τοῦ Σωτῆρος· εἰ γὰρ μετὰ τοῦ πλήθους τῶν μοναχῶν παρῆναι, καὶ τοῦτον ἰδεῖν τις ἐβούλετο μὴ πρότερον γινώσκων, προσελθὼν εὐθύς, τοὺς μὲν ἄλλους ὑπερέβαινε, πρὸς αὐτὸν δὲ ἔτρεχε, ὡς ὑπὸ τῶν θύων αὐτοῦ ἐλκόμενος. Οὐχ ὕψει δὲ, οὐδὲ τῷ πλάτει διέφερε τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τῇ τῶν ἡθῶν καταστάσει, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς καθαρότητι. Ἀθροῦθου γὰρ οὐσης τῆς ψυχῆς, ἀταράχους εἶχε καὶ τὰς ἐξωθεν αἰσθήσεις· ὡς ἀπὸ τῆς χαρᾶς (42) τῆς ψυχῆς διαρὸν ἔχειν καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἀπὸ τῶν τοῦ σώματος κινήματων αἰσθῆσθαι καὶ νοεῖν τὴν τῆς ψυχῆς κατάστασιν, κατὰ τὴν γεγραμμένον· *Καρδίας εὐφραينوμένης, θάλλει πρόσωπον· ἐν δὲ λύπαις οὐσης, σκυθρωπάζει*. Οὕτως Ἰακώβ ἐπέγνω τὸν Λάθαν ἐπιβουλὴν ἐνθυμούμενον, καὶ φησι πρὸς τὰς γυναῖκας· *Οὐκ ἔστι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὑμῶν ὡς χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν*· οὕτως ὁ Σαμουὴλ ἐπέγνω τὸν Δαβὶδ· *χαροποιούς* (43) γὰρ εἶχε τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τοὺς ὀδόντας ὡς γάλα λευκοῦς. ἐταράττετο, γαληνίωσης αὐτοῦ τῆς ψυχῆς· οὐδέποτε

68. Καὶ τῇ πίστει ἤδη πάντοθεν θαυμαστὸς ἦν καὶ εὐσεβής. Οὔτε γὰρ Μελετιανοῖς τοῖς σχισματικοῖς ποτε κεκοινωνήκεν, εἰδὼς αὐτῶν τὴν ἐξ ἀρχῆς πονηρίαν καὶ ἀποστασίαν· οὔτε Μανιχαίους, ἢ ἄλλοις τισὶν αἰρετικοῖς ὠμίλησε φιλικὰ, ἢ μόνον ἄχρι νοουθεσίας τῆς εἰς εὐσέθειαν (44) μεταβολῆς· ἠγούμενος καὶ παραγγέλλων τὴν τούτων φιλίαν καὶ ὀμίλιαν βλάβην καὶ ἀπώλειαν εἶναι ψυχῆς. Οὕτω γοῦν καὶ τὴν τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσιν ἐδεδούσετο, παρῆγγελλέ τε πᾶσι μῆτε ἐγγίξειν αὐτοῖς, μῆτε τὴν κακοπιστίαν αὐτῶν ἔχειν. Ἀπελθόντας γοῦν ποτὲ τινὰς πρὸς αὐτὸν τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἀνακρίνας καὶ μαθὼν ἀσεβοῦντας,

VERSIO EVAGRII.

tatis causa veniebant, cum pro adjutorio eorum eis præsentibus disputare, ad orandum Dominum sibi præponebat, non erubescens et ipse discere. Nam et interrogabat frequenter eos cum quibus erat: et si aliquid ab eis necessarium audierat, se fatebatur adjutum. Habebat autem et in vultu magnam gratiam, et admirabile a Salvatore etiam hoc munus acciperat. Si quis enim ignarus ejus, inter multitudinem monachorum eum videre desiderasset, nullo indicante, cæteris prætermisissis, ad Antonium currebat, et animæ puritatem agnoscebat ex vultu, et per speculum corporis, gratiam sanctæ mentis intuebatur: nam semper hilarem faciem gerens, liquido ostendebat se de cœlestibus cogitare, sicut Scriptura ait: *Corde lætante vultus floret: et in mœrore constituto tristatur*. Ita et Jacob agnovit Laban socerum suum insidias sibi machinantem, dicens ad filias ejus: *Non est facies patris vestri sicut heri et nudius tertius*. Sic Samuel agnovit David: lætificatos enim habebat oculos, et dentes sicut lac candidos. Similiter agnoscebatur Antonius: quia semper eandem faciem inter prospera et adversa retinens, nec secundis extollebatur, nec frangebatur adversis.

68. Erat autem in fidei pietate mirabilis (45). Nunquam schismaticorum se miscuit communioni, antiquam eorum sciens pravitatem atque transgressionem: nunquam Manichæis aut aliis hæreticis saltem amicabilia verba largitus est, nisi tantum ea quæ eos possent ab iniquitatis errore revocare: denuntians talium amicitias atque sermones, perditionem esse animæ. Sic etiam Arianos detestabatur, ut omnibus diceret, ne juxta eos quidem esse accedendum. Nam cum venissent quidam Ariomanitæ, reperta corum

¹⁰ Prov. xv, 15. ¹¹ Genes. xxxi, 5.

(41) Sic quidam mss. cod. rectius quam alii et editi, qui habent πάντων συνόντων.

(42) Sic omnes mss. In editis, χαρᾶς τῆς δεest.

(43) Mss. Alii, χαροπούς, alii χαροποιούς habent, quæ vox nusquam de Davide reperitur dicta, sed

Gen. xlix, 12.

(44) Sic quidam manuscripti rectius quam editi, qui habent πρὸς εὐσέθειαν.

(45) Sic maxima pars mss. Editi vero, *Erat autem et in vultu amabilis, et in fidei puritate mirabilis*.

διώξεν ἀπὸ τοῦ ὄρους, λέγων ὄρων τοῦ χειρώνας εἶ-
ναι τοὺς λόγους αὐτῶν.

69. Καὶ ψευσαμένων δέ ποτε τῶν Ἀρειανῶν, ὡς
ἐκείνοις τὰ αὐτὰ φρονούντος, ἠγανάκτει καὶ ἐθυμοῦτο
κατ' ἐκείνων. Εἶτα παρακληθεὶς παρὰ τε τῶν ἐπι-
σκόπων καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντων, κατήλθεν ἀπὸ τοῦ
ὄρους· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, τοὺς
Ἀρειανούς ἀπεκήρυξεν (46)· αἴρεσιν ἐσχάτην λέγων
εἶναι ταύτην, καὶ προδρόμον τοῦ Ἀντιχρίστου (47).
Ἐδίδασκέ τε τὸν λαὸν μὴ εἶναι κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ
θεοῦ, μηδὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι· ἀλλ' ὅτι ἀϊδίῳ
ἔστι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας Λόγος καὶ Σοφία. Δι' ἃ
καὶ ἀσεβές ἔστι λέγειν· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν (48)· ἦν γὰρ
καὶ ὁ Λόγος συνυπάρχων τῷ Πατρὶ· ὅθεν μηδὲ μίαν
εἴχετε κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀσεβεστάτους Ἀρειανούς·
Ὁὐδέμια γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος. Ὑμεῖς
μὲν γὰρ εὐσεβοῦντες Χριστιανοὶ ἔστε· ἐκείνοι δὲ,
κτίσμα λέγοντες τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
καὶ Λόγον, οὐδὲν διαφέρουσι ἐθνικῶν, λατρεύοντες
τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν. Πιστεύσατε δὲ,
ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις πᾶσα ἀγανακτεῖ κατ' αὐτῶν·
ὅτι τὸν κτίστην καὶ Κύριον τοῦ παντός, ἐν ᾧ τὰ
πάντα γέγονε, τοῦτον τοῖς γενητοῖς συναριθμοῦσιν.

70. Οἱ μὲν οὖν λαοὶ πάντες ἔχαιρον ἀκούοντας
παρὰ τοῦ τοιοῦτου ἀνδρὸς ἀναθεματιζομένην τὴν
χριστομάχον αἴρεσιν· οἱ δὲ τῆς πόλεως πάντες συν-
έτρεχον ἰδεῖν τὸν Ἀντώνιον. Ἕλληγες τε καὶ αὐτοὶ
οἱ λεγόμενοι ἀπὸ τῶν ἱερέων, εἰς τὸ Κυριακὸν ἤρχοντο
λέγοντες· Ἀξιοῦμεν ἰδεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον·
πάντες γὰρ αὐτὸν οὕτως ἐκάλουν. Καὶ γὰρ κάκει
πολλοὺς δι' αὐτοῦ ἐκαθάρισεν ὁ Κύριος ἀπὸ δαιμό-
νων, καὶ βλαβέντας τὴν διάνοιαν ἴασατο. Πολλοὶ δὲ
καὶ Ἕλληγες ἠξίουσαν κεν μόνον ἄπτεσθαι τοῦ γέρον-
τος, πιστεύοντες ὠφελεῖσθαι. Ἀμέλει τοσοῦτοι γεγό-

A quosdam Ariomanitarum, explorata et cognita co-
rum impietate, ex monte repulit, aiens serpentum
veneno peiores eorum esse sermones.

69. Cum aliquando mentiti Ariani dicerent se-
cum sentire Antonium, rem indigne tulit, graviter-
que iis succensebat. Hortantibus deinde episcopis
et fratribus omnibus, descendit de monte, atque
ingressus Alexandriam, Arianos publico sermone
condemnavit: aiens postremam omnium esse eam
hæresim et Antichristi prodromum. Docebatque
populum, Filium Dei non esse creaturam, neque
ex non exstantibus factum esse; sed æternum esse
Patris substantiæ Verbum et Sapientiam. Unde
impium est dicere: Erat cum non esset. Erat
quippe semper Verbum una cum Patre existens:
quare nullam cum impiissimis Arianis habete
communem: *Nulla enim communicatio luci ad
tenebras*¹¹. Vos quippe pie sentientes Christiani
estis: illi autem cum dicant eum qui ex Patre est
Filius Dei et Verbum, esse creaturam, nihil differ-
runt ab ethnicis, qui creaturæ serviunt potius
quam Creatori Deo¹². Credite autem creaturam
678 omnem adversus eos indignari: quod Crea-
torem Dominumque universi, in quo omnia facta
sunt, hunc, inquam, factis rebus annumerent.

70. Lætabatur porro populus omnis, audiens a
tanto viro anathemate damnatam Christo inimicam
hæresim, civesque omnes videndi Antonii desiderio
accurrebant. Gentiles ipsi, imo eorum sacerdotes,
ut vocant, ad Dominicum accedentes, aiebant:
Rogamus ut hominem Dei videre nobis liceat:
omnes quippe ita eum appellabant. Ea item in urbe
multos ejus opera mundavit Dominus a dæmoni-
bus: alios mente captos liberavit. Multi item ex
gentilibus rogabant ut saltem possent senem con-
tingere, id sibi profuturum credentes. Ex illis certe

VERSIO EVAGRII.

post examinationem infidelissima secta, effugavit eos de monte, dicens, multo serpentibus deteriores ho-
rum esse sermones.

69. Mentientibus autem Arianis aliquando Antonium ita ut se credere, admiratus eorum audaciam,
et justis doloris ira commotus, rogatusque ab episcopis atque universis fratribus, Alexandriam descendit:
ibique Ariomanitas publico sermone condemnavit, ultimam hanc esse hæresim et præcursorem Anti-
christi affirmans, prædicavitque in populo Filium Dei, non facturam, non ex nullis exstantibus, sed pro-
prium, unius cum Patre substantiæ: ne creatura potius, aut adoptio aut appellatio videretur. Impium
esse dicens vel mente concipere: Erat quando non erat: cum Verbum Dei Deus (49), qui est semper. Pa-
tri sit coæternus, quia ex eo natus est Patre, qui semper est. Unde aiebat: Cum Arianis vobis nulla sit
coniunctio: *Quæ enim societas luci ad tenebras?* Vos fideliter credentes, Christiani estis: illi Verbum, id
est Filium, qui ex Deo Patre est, creaturam dicentes, nullo intervallo a gentibus separantur, qui serviunt
creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Ipsa, mihi credite, irascuntur elementa,
et omnis contra Arianum furorem, secundum Apostoli dictum, ingemiscit creatura, quod sibi Dominum
suum, per quem omnia et in quo omnia facta sunt, videat aggregari.

70. Hæc tanti viri prædicatione, exprimi non potest, quantum ad fidem populos roboraverit. Lætabantur
quippe hostilem et Christo inimicam hæresim anathematizari ab Ecclesiæ columna. Nulla tunc ætas, nul-
lus sexus domi remansit. Taceo de Christianis. Paganis quoque, et ipsi idolorum sacerdotes, ad Domini-
cum convolabant dicentes: Precamur ut videamus hominem Dei: quia hoc apud universos erat nomen
Antonio. Ambiebant quoque saltem simbriam vestimenti ejus attingere, multum sibi et tactum processu

¹¹ II Cor. vi, 14. ¹² Rom. i, 25.

(46) Gestum hoc est ab anno 326 ad 335. Vide
in Vita Athanasii.

(47) Colbertinus secundus, ἀντιχριστιανισμῶν. Anti-
christi προδρόμους hæreticos vocant SS. PP. Sic
Irenæus De Hæreticis, lib. 1, p. 68, et sat communis
fuit antiquorum Patrum opinio, qui putabant iudicii
diem imminere. Sic item Cyprianus ad Fortunatum.

Apud Athanasium vero, quoties Antichristi pro-
dromi vocentur Ariani, in Indice generali videre
est.

(48) Regius 1, solus, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν.
(49) Multi codices, cum Verbum Deus. Germ. 2,
cum Verbum Dei.

tot, paucis istis diebus, Christiani effecti sunt, quot alias per annum visi fuerint. Exinde cum nonnulli rati eum tanta multitudine turbari, ab illo omnes abigerent: nihil ille turbatus ait, nequaquam plures illos esse iis, quibuscum in monte pugnaret dæmonibus.

71. Cum proficisceretur autem, illumque nos honoris causa comitaremur; ut ad portam pervenimus, retro mulier clamabat: Maneto, homo Dei, filia mea graviter a dæmone vexatur: maneto, quæso, ne mihi quoque currenti sit periculum. Tum his senex auditis, nobisque rogantibus, libens substitit. Ut appropinquavit mulier, puella huius jactata est: Antonio autem precante, atque Christum nominante, puella, egresso impuro spiritu; sana surrexit. Tum mater Deo benedixit: cunctique gratias egere. Gaudebatque ille, dum in montem, quasi in propriam sibi domum, remigraret.

72. Prudentia erat singulari: quodque mirum, tametsi litteras non didicerat, acri tamen et sagaci erat ingenio. Aliquando ad eum accessere duo Græci philosophi, rati se Antonii posse periculum facere: qui tum erat in exteriori monte. 679 Agnitisque ex vultu viris, illisque occurrens, per interpretem ait: Quid tantum suscepistis laborem, o philosophi, ut stultum hominem conveniretis? Respondentibus illis, nequaquam stultum ipsum esse, sed perquam prudentem, dixit: Si stultum adistiis hominem, illud certe inani labore: sin me prudentem arbitramini, mihi estote similes, cum quæ bona sunt imitari par sit. Nam si ego vos adissem, vos imitaturus eram: cum autem ad me vos accesseritis, mei similes efficiamini: Christianus quippe sum. Admirati illi abscessere: nam præter hæc viderant dæmones Antonium reformidare.

νασι Χριστιανοὶ ἐν ταῖς ὁλίγαις ἡμέραις ἐκείναις, ὄσους ἂν τις εἶδεν ἐνιαυτῷ (50) γενομένους. Εἶτα, τινῶν νομιζόντων ἐκ τῶν δυχλῶν αὐτὸν ταράττεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἀποτρεπόντων ἀπ' αὐτοῦ πάντας, αὐτὸς οὐ ταραττόμενος ἔλεγε, μὴ πλείους εἶναι τούτους ἐκείνων, μεθ' ὧν ἐν τῷ ὄρει παλαίωμεν δαιμόνων.

71. Ὅτε δὲ ἀπεδήμει, καὶ προεπέμπομεν αὐτὸν, ὡς ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πύλην, ὅπισθὲν τις ἐβόα γυνή· Μείνον, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἡ θυγάτηρ μου δεινῶς ὑπὸ δαίμονος ἐνοχλεῖται· μείνον, παρακαλῶ, μὴ κἀγὼ κινδυνεύσω τρέχουσα. Ἀκούσας ὁ γέρον, καὶ ἀξιωθεὶς παρ' ἡμῶν, θέλων ἔμεινεν. Ὡς δὲ ἤγγισεν ἡ γυνή, ἡ μὲν παῖς ἐξέριπτο χαμαὶ· τοῦ δὲ Ἀντωνίου προσευξαμένου, καὶ τὸν Χριστὸν ὀνομάσαντος, ἠγέρθη ἡ παῖς ὑγιής, ἐξεληθόντος τοῦ ἀκαθάρτου δαίμονος. Ἦτε μήτηρ εὐλόγει τὸν Θεόν, καὶ πάντες τὴν χάριστον. Καὶ αὐτὸς δὲ ἔχαιρεν ἀποδημῶν, ὡς εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, εἰς τὸ ὄρος.

72. Καὶ φρόνιμος δὲ ἦν ἴλιαν· καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι, γράμματα μὴ μαθὼν, ἀγχίνους ἦν καὶ συνετὸς ἄνθρωπος. Ποτὲ γοῦν φιλόσοφοι δύο ἦλθον πρὸς αὐτὸν Ἑλληγες, νομιζόντες δύνασθαι τὸν Ἀντωνίου πειρᾶσαι· ἦν δὲ ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω· ὁ δὲ (51) ἐκ τοῦ προσώπου συνεις τοὺς ἀνθρώπους, ἐξεληθὼν πρὸς αὐτοὺς, ἔφη δι' ἑρμηνέως· Τί τοσοῦτον ἐσχύλητε, ὦ φιλόσοφοι, πρὸς μωρὸν ἄνθρωπον; Τῶν δὲ εἰπόντων, μὴ εἶναι μωρὸν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μάλα φρόνιμον, ἔφη πρὸς αὐτούς· Εἰ μὲν πρὸς μωρὸν ἦλθετε, περιττὸς ὑμῶν ὁ κόματος· εἰ δὲ νομίζετε με φρόνιμον εἶναι, γίνεσθε ὡς ἐγὼ· δεῖ γάρ τὰ καλὰ μιμεῖσθαι. Καὶ εἰ μὲν ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς ἠρξόμην, ἐμιμησάμην ἂν ὑμᾶς· εἰ δὲ ὑμεῖς πρὸς ἐμὲ, γίνεσθε ὡς ἐγὼ· Χριστιανὸς γάρ εἰμι. Οἱ δὲ θαυμάζοντες ἀνεχώρουν ἔδλεπον γὰρ καὶ δαίμονας φοβούμενους τὸν Ἀντώνιον.

VERSIO EVAGRII.

credentes. Quot tunc diabolica obsidione et variis infirmitatibus liberati? Quot simulacris erepta sunt spolia? Quanti etiam ab errore gentilium retracti, nostro juncti sunt gregi? tanti certe, ut paucorum dierum spatio ex idolorum substitutione conversio omnem per annum credentium vinceret turbam. Præterea cum irruentem multitudinem comites repellerent, astimantes lædio illi conventum populi fore, ille tranquillo animo dicebat: Nunquid hic cœtus dæmonum major est turbis? nunquid obsequentium multitudo collectuatorum in monte nostrorum catervis est numerosior?

71. Accidit etiam ut cum eum redeuntem circa portam prosequeremur, a tergo quædam mulier clamaret, dicens: Exspecta, homo Dei, filia mea atrocissimo vexatur dæmonio: exspecta, obscuro, exspecta, ne et ego currens (52) inteream. Hoc audito, mirabilis senex a nobis admonitus, volens tamen et ipse, paululum substitit. Cumque appropinquante muliere, puella jaceret explosa, oravit tacitus Dominum Jesum: et ad nominationem ejus statim spiritus impurus egressus est: puella incolumis, populus in laudibus Dei, mater in gaudio fuit. Ipse autem lætabatur, quia ad desideratam solitudinem remeabat (53).

72. Erat autem valde sapiens, et hoc in se mirabile habebat, quia cum litteras non didicisset, ingeniosissimus et prudentissimus erat. Aliquando etenim philosophi duo gentiles venerunt ad eum, putantes Antonium se posse decipere: erat vero in exteriori monte. Quos cum vidisset, paganos intellexit ex vultu: et procedens ad eos, per interpretem ita cœpit loqui: Quare tam longe ad stultum hominem sapientes se vexare voluerunt? Illis dicentibus non esse illum stultum, sed et nimium sapientem, vigilanter respondit: Si ad stultum venistis, superfluous est labor vester: si autem putatis me sapientem esse, et sapientiam habere bonum est, imitamini (54) quod probatis, quia bona convenit imitari. Si ego ad vos venissem, vos imitarer; sed quia vos ad me quasi ad sapientem venistis, estote, sicut ego sum, Christiani. Abscesserunt philosophi, utrumque mirantes, et acumen ingenii, et dæmonum expulsionem.

(50) Tres mss., ἐν ἐνιαυτῷ.

(51) Sic quidam mss. Editi vero, ὡς δέ.

(52) Ita mss. Editi vero, *corrueis*, minus recte.

(53) Editi cum Germ. 1, solo, *repedabat*, Gemmet. 1, et Germ. 2, *remeabat*. Desmar., *reverteba-*

tur. Colb., *rediebat*. Paulo post mss. quidam, *non didicisset*, *immobilis homo et mansuetus erat*.

(54) Ita multi manuscripti. Editi vero, *et sapientiam habere, bonum est ut imitemini*.

75. Ἄλλων δὲ πάλιν τοιούτων ἀπαντησάντων πρὸς Α αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω, καὶ νομιζόντων χλευάζειν, ὅτι μὴ μεμάθηκε γράμματα, λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἀντώνιος· Ὑμεῖς δὲ τί λέγετε; Τί πρῶτόν ἐστι, νοῦς ἢ γράμματα; καὶ τί τίνος αἶσιον, ὁ νοῦς τῶν γραμμάτων, ἢ τὰ γράμματα τοῦ νοῦ; Τῶν δὲ εἰπόντων πρῶτον εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῶν γραμμάτων εὐρέτην· ἔφη ὁ Ἀντώνιος· Ὡ τοίνυν ὁ νοῦς ὑγιαίνει, τούτῳ (55) οὐκ ἀναγκαῖα τὰ γράμματα. Τοῦτο καὶ τοὺς παρόντας καὶ αὐτοὺς ἐξέπληξεν. Ἀπῆλθον οὖν θαυμάζοντες, ὅτι τοσαύτην ἔδεικον ἐν ἰδιώτῃ σύνεσιν· καὶ γὰρ οὐχ ὡς ἐν ὄρει τραφεῖς, κάκει γέρων γενόμενος, ἀγριον εἶχε τὸ ἦθος· ἀλλὰ καὶ χαρίεις ἦν καὶ πολιτικός. Τὸν δὲ λόγον εἶχεν ἠρτυμένον τῷ θεῷ ἄλατι· ὥστε μηδένα φθονεῖν, χαίρειν δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ πάντας τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτόν.

74. Ἀμέλει μετὰ ταῦτα (56) πάλιν ἐλθόντων ἐτέρων τινῶν· ἦσαν δὲ οὗτοι τῶν παρ' Ἑλλήσι δοκούντων εἶναι σοφῶν· καὶ ἀπαιτούντων αὐτὸν λόγον περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ πίστεως· ἐπιχειρούντων δὲ συλλογιζέσθαι περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ σταυροῦ, καὶ βουλομένων χλευάζειν· ὀλίγον ἐπισχῶν ὁ Ἀντώνιος, καὶ πρῶτον οἰκτείρας αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ἀγνωσίᾳ, ἔλεγε δι' ἑρμηνέως, τοῦ καλῶς τὰ ἐκείνου διερμηνεύοντος· Τί κάλλιόν ἐστι, σταυρὸν ὁμολογεῖν, ἢ μοιχείας καὶ παιδοφθορίας προσάπτειν τοῖς παρ' ὑμῖν λεγομένοις θεοῖς; Τὸ μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν λεγόμενον ἀνδρίας ἐστὶ τεκμήριον, καὶ καταφρονήσεως θανάτου γνώρισμα· τὰ δὲ ὑμέτερα ἀσελγείας ἐστὶ πάθη. Ἐπειτα τί βέλτιόν ἐστι, λέγειν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ ἐτράπη· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὢν, ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀνείληφε σῶμα ἀνθρώπινον, ἵνα, τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέσει κοινωνήσας, ποιήσῃ τοὺς ἀνθρώπους κοινωνῆσαι θείας καὶ νοερᾶς φύσεως· ἢ ἐν ἀλόγοις ἑξομοιοῦν τὸ θεῖον, καὶ διὰ τοῦτο σέβειν

75. Aliis rursum his similibus se in exteriori monte adeuntibus, illudendi, ut sperabant, causa, quod litterarum esset imperitus, interrogavit eos Antonius: Quid vos dicitis? Quidnam prius est, mens an litteræ, et quid horum alterius causa est, mensne litterarum, an litteræ mentis (57)? Qui cum mentem dicerent priorem et litterarum inventricem, ait Antonius: Cui ergo sana mens est, huic non necessariæ litteræ. Quo sermone tam quibus aderant alii, quam isti, obstupere. Abscesserunt igitur illi mirati tantam in idiota homine sapientiam: licet enim in monte enutritus, ibi conuenisset, nequaquam agrestis erat moribus, sed comis urbanusque. Divinoque sale conditus sermo illius fuit; ita ut nemo invideret ipsi, sed lætarentur potius universi qui ad eum accederent.

74. Enimvero accedentibus iterum quibusdam ex iis qui apud Græcos sapientes videntur, rationemque repositibus de fide nostra in Christum, nitentibusque argute de divinæ crucis prædicatione, ridenti causa, disputare; paululum moratus Antonius, illorumque ignorantiam prius miseratus, perperitissimum interpretem hæc locutus est. Quid præstabilius est, crucemne confiteri, an adulteria, præposteramque libidinem diis (ut vocatis) ascribere? Quod nos loquimur, fortitudinis est argumentum, certumque contemptæ mortis indicium: vestra autem, sunt lasciviæ morbi. Deinde quid præstat: 680 Verbumne Dei dicere non mutatum esse; sed idem ipsum existens, pro salute et bono hominum corpus assumpsisse humanum, ut humanæ particeps originis, divinæ homines ac spiritualis naturæ participes redderet; an divinum Numen brutis animantibus assimilare, ac propterea quadrupedes, serpentes, hominumque imagines co-

VERSIO EVAGRII.

73. Alios quoque similiter mundi sapientes, qui eum irridere cupiebant, quia litteras ignoraret, tali disputatione colligavit, dicens: Respondete mihi, quid prius, sensus an litteræ? et quid cujus exordium? sensus ex litteris, an litteræ oriuntur ex sensu? Illis assententibus, quia sensus esset auctor atque inventor litterarum, ait: Igitur si cui sensus incolumis est, hic litteras non requirit. Quis præsentium post hanc collectationem non exclamaverit, cum obstupuerint et ipsi qui victi sunt, tantam in imperito litterarum sagacitatem animi admirantes? Neque enim, ut in solitudine et montibus versatus, atque omnem ibidem exigens vitam, agrestis et rigidus erat, sed jucundus atque affabilis. Sermonem, secundum Apostoli præceptum, divino conditum sale proferebat, ita ut invidia careret, et amore omnium potiretur.

74. Inter hæc, quasi parum esset bis gentilitatem fuisse superatam, et tertio venerunt viri ad eum oranis sæcularis prudentiæ nube cæcati, atque universis philosophiæ studiis artium, suorum (58) æstimatione doctissimi. Ili cum rationem ab eo exigerent fidei, quam in Christo habemus, et niterentur arguta sophismatum interrogatione de divina cruce eum illudere, in silentium paululum voce compressa, primum eorum miseratus errorem est: deinde per interpretem, qui ejus verba diligentissime in Græcum solebat exprimere sermonem, ita exorsus est, dicens: Quid pulchrius est, quidve honestius, crucem colere, an adulteria, parricidium, vel incestum his assignare quos colitis: cum in altero sit contemptus mortis, insigne virtutum; in altero turpis religio, obscenitatis magistra? Quid melius est dicere, quod Dei Verbum manens ut erat, ob salutem nostram humanum corpus assumpsit, ut societate mortalitatis nos eveheret ad cælum, participesque naturæ cælestis efficeret: an, ut ipsi asseritis, divinæ mentis haustum ad terrena veneranda submittere (59), et pecudum atque serpentium formis cæleste nomen includere? Quo ore Christianorum credulitatem audetis irridere, dicentium Christum Filium Dei sine sui detrimento, et cœpisse esse quod non erat, et mansisse quod fuerat: cum ipsi animam de cælestibus detrahentes,

(55) Ita mss. In editis τούτῳ deest.

(56) Sic manuscripti. In editis habetur καὶ ante μετὰ ταῦτα. Mox ἐτέρων deest in editis, sed habetur in omnibus mss.

(57) Tertull. De testimonio animæ, cap. 5: Certe

prior anima quam littera, et prior sermo quam liber, et prior sensus quam stylus.

(58) Sic manuscripti recte. Editi vero, suarum.

(59) Ita manuscripti omnes. Editi vero, caput submittere.

lere? Ea enim vestrum sapientum sunt numina. Quomodo igitur audetis nos irridere, qui Christum dicimus hominem factum apparuisse: cum vos ex caelo animam detrahentes, eam dicatis errasse, ei ex caelorum fornice delapsam esse in corpus? atque utinam in humanum duntaxat, et non in quadrupedes quoque et in serpentes transiret decideretque. Nostra quippe fides in salutem hominum fuisse Christi adventum affirmat. Vos autem erratis cum de non-genita anima verba facitis. Nos possibilia, et quæ in beneficentissimam erga homines Providentiam cadunt, sentimus, nam id impossibile Deo nequaquam est; vos imaginem mentis animam dicendo, lapsus ei ascribitis, mutationique obnoxiam fabulamini, ipsamque demum mentem propter animam, mutabilem inducitis. Qualis enim imago, talis sit oportet is cuius imago est. Cum porro de mente talia existimatis, advertite vos in mentis Patrem blasphemare.

75. Crucem vero quod spectat, quid præstabilius dixeritis, improborum hominum insidiis crucem tolerare, et qualecunque mortis genus non reformidare; an errores Osiridis et Isis, insidias Typhonis, Saturni fugam, liberorum devorationes et parricidia fabulose narrare? Hæc quippe vestra est sapientia. Cur vero in crucem cæcinnantes, **681** resurrectionem non miramini? Qui enim hanc rem, hi ipsi illam conscripsere. Aut cur facta crucis mentione, suscitatos mortuos siletis, necnon cæcos visum consecutos, sanatos paralyticos, mundatos leprosos, incessum supra mare, aliaque signa et

τετράποδα, καὶ ἑρπετὰ, καὶ ἀνθρώπων εἰκόνας; Ταῦτα γὰρ ὑμῶν ἐστὶ τῶν σοφῶν τὰ σεβάσματα. (60) Πῶς δὲ χλευάζειν τολμάτε ἡμᾶς. λέγοντας τὸν Χριστὸν ἀνθρώπον πεφανερῶσθαι· ὅπου γε ὑμεῖς, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (61) τὴν ψυχὴν χωρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι αὐτὴν καὶ πεπτωκέναι ἀπὸ τῆς ἀψύχου τῶν οὐρανῶν εἰς σῶμα· καὶ εἴθε εἰς ἀνθρώπινον μόνον, καὶ μὴ εἰς τετράποδα καὶ ἑρπετὰ μεταβαίνειν καὶ μεταπίπτειν. Ἡ μὲν γὰρ ἡμετέρα πίστις ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν λέγει· ὑμεῖς δὲ πλανᾶσθε, ὅτι περὶ ἀγεννήτου ψυχῆς ἐγγράψθε. Καὶ ἡμεῖς μὲν τὸ δυνατόν καὶ φιλόανθρωπον τῆς Προνοίας φρονοῦμεν, ὅτι καὶ τοῦτο οὐκ ἀδύνατον ἦν τῷ Θεῷ· ὑμεῖς δὲ, εἰκόνα τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν λέγοντες, πτώματα προσάπτετε αὐτῇ, καὶ τρεπτὴν αὐτὴν μυθολογεῖτε· καὶ λοιπὸν καὶ αὐτὸν τὸν νοῦν διὰ τὴν ψυχὴν τρεπτὸν εἰσάγετε. Ὅποια γὰρ ἦν ἡ εἰκὼν, τοιοῦτον ἀνάγκη κάκεινον εἶναι, οὐ ἐστὶν ἡ εἰκὼν. Ὅτι ἂν δὲ περὶ τοῦ νοῦ τοιαῦτα νομίζετε, ἐνθυμεῖσθε, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα τοῦ νοῦ βλασφημεῖτε.

75. Περὶ δὲ τοῦ σταυροῦ τί βέλτιον ἂν εἴποιτε, ἐπιβουλῆς ἐπαγομένης παρὰ πονηρῶν ὑπομένειν σταυρὸν, καὶ μὴ πτήσσειν τὸν ὅπως ὅποτε θάνατον ἐπαγόμενον· ἢ πλάνας Ὀσίριδος καὶ Ἰσιδος, καὶ ἐπιβουλὰς Τυφῶνος, καὶ Κρόνου φυγὴν, καὶ τέκνων καταπόσεις, καὶ πατροκτονίας μυθολογεῖν; Ταῦτα γὰρ ὑμῶν ἐστὶ τὰ σοφά. Πῶς δὲ, χλευάζοντες τὸν σταυρὸν, οὐ θαυμάζετε τὴν ἀνάστασιν; Οἱ γὰρ τοῦτο εἰπόντες κάκεινο ἔγραψαν. Ἡ δὲ διὰ τί, μνημονεύοντες τοῦ σταυροῦ, σιωπᾶτε περὶ τῶν ἐγεθθέντων νεκρῶν, καὶ τῶν ἀναβλεψάντων τυφλῶν, καὶ τῶν θεραπευθέντων παραλυτικῶν, τῶν τε καθαρισθέντων λεπῶν

VERSIO EVAGRII.

non tantum hominum sed et serpentium et pecudum soleatis sepire (62) corporibus? Christiana credulitas pro salute mundi Deum suum venisse testatur: vos vero innatam animam prædicantes, ultro citroque transfertis. Christiana fides, quæ omnipotentiam Dei clementiamque veneratur, consequenter incarnationem dicit Deo fuisse possibilem, ita tamen, ut non evacuaverit dignatio dignitatem: vos qui animam ex splendidissimo Dei fonte manantem turpiter decidisse jactatis, qui mutabilem et convertibilem eam post sui diminutionem audetis asserere, jam illam quoque naturam, dominam sæculorum, per animæ contumelias impia lingua temeratis: imago enim, quæ secundum vos naturalem similitudinem sui retinet auctoris, cui una est ex quo defluit (63) eademque substantia, humilitates proprias et injurias consequenter ad suam originem remittit. Igitur animadvertite, contumelias animorum, ad patrem (ut appellatis) earum, per vestram blasphemiam redundare.

75. Crux Christi Domini Dei nostri hic nobis ingeritur. Rogo, quæ hæc est religionis obscenitas? nonne potius est crucem aut alicujus generis mortem, ab iniquis hominibus illatam patienter sustinere, quam Isis plangere post Osirim vagos incertosque discursus? Pudeat, quæso vos, insidiarum Typhonis: pudeat Saturni fugæ et devorationis crudelissimæ liberorum. Erubescite parricidium Jovis et incestum: erubescite raptum ejus et coitum mulierum atque puerorum. Ille, sicut vestri fingunt poetæ, ad explendum immanissimæ libidinis furorem, molles dedit in amorem vagitus: ille in Danaes fluxit sinus, ipse amator et pretium: ille modulatus ales Ledæos expetivit amplexus: ille in proprium sæviens sexum, regium puerum ministris avibus polluit. Hæc vos creditis, hæc colitis, hæc sunt vestrorum ornamenta templorum. Equo, deprecor, pro vestra salute, nostra dicta pensate judicio. Cuncta, an nihil credendum in libris Christianis est? Si nihil, nec crucis quoque, cui detrahitis, nomen agnoscitis. Si universa credenda sunt, cur, cum in iisdem libris eruci resurrectio copuletur, passionem divinam stolido laeceratis

(60) Hæc verba habentur in Oratione Justiniani ad Mennam, tomo quinto Concilior., p. 652, quæ contulimus cum his. Paulo post Colbert. 2, γεγενησθαι καὶ πεφανερῶσθαι. In editiis, πεφανερῶσθαι, solum, omissis cæteris.

(61) Colbertinus secundus solus, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, quem tamen sequimur, quia consonat cum Evagr. Editi et alii, ἐκ τοῦ νοῦ. In Græcis codicibus,

ἐκ τοῦ οὐνοῦ scribitur, unde facile factum est, ἐκ τοῦ νοῦ. Max omnes editi, ὀρίζοντες, præter Reg. 1, optimæ notæ, qui habet χωρίζοντες, et cum Evagr. consentit.

(62) Sic omnes pene manuscripti. Editi vero, *sepelire*.

(63) Sic manuscripti. Editi, *defluxit*.

καὶ τῆς ἐπὶ τὴν θάλασσαν περὶ πορείας, τῶν τε ἄλλων σημεῖων καὶ τεραστίων, ἅπερ οὐκ εἶναι ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεὸν δείκνυσιν τὸν Χριστόν; Πάνυ μοι δοκεῖτε ἀδικεῖν ἑαυτοὺς, καὶ μὴ γνησίως ἐντετυχηκέναι ταῖς Γραφαῖς ἡμῶν. Ἄλλ' ἐντυγχάνετε μὲν ὑμεῖς, καὶ βλέπετε, ὅτι ἃ πεποιήκεν ὁ Χριστὸς, Θεὸν αὐτὸν ἀποδεικνύουσιν, ἐπιδημήσαντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων.

76. Εἴπατε δὲ καὶ ὑμεῖς ἡμῖν τὰ ὑμετέρα. Τί δ' ἂν εἴποιτε περὶ τῶν ἀλόγων, ἢ ἀλογίαν καὶ ἀγριότητα; Ἐάν δὲ, ὡς ἀκούω, θελήσῃτε λέγειν μυθικῶς λέγεσθαι ταῦτα παρ' ὑμῖν καὶ ἀλληγορεῖτε (64) ἀρπαγὴν Κόρης εἰς τὴν γῆν, καὶ Ἡρακλῆτου χωλότητα εἰς τὸ πῦρ, καὶ Ἡραν εἰς τὸν ἀέρα, καὶ Ἀπόλλωνα εἰς τὸν ἥλιον, καὶ Ἄρτεμιν μὲν εἰς τὴν σελήνην, τὸν δὲ Ποσειδῶνα εἰς τὴν θάλασσαν· οὐδὲν ἤττον αὐτὸν οὐ Θεὸν σέβετε, ἀλλὰ τῇ κτίσει λατρεύετε παρὰ τὸν τὰ πάντα κτίσαντα Θεόν. Εἰ γὰρ, ὅτι καλῆ ἡ κτίσις, τοιαῦτα συνεθήκατε· ἀλλ' ἔδει μέχρι τοῦ θαυμάσαι μόνον ὑμᾶς γενέσθαι, καὶ μὴ θεοποιῆσαι τὰ ποιήματα· ἵνα μὴ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ τιμὴν τοῖς γεννητοῖς παρέχητε. Ἐπεὶ ὦρα ὑμᾶς καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος τὴν τιμὴν εἰς τὴν ὕψ' αὐτοῦ γενομένην οὐκίαν μεταφέρειν, ἢ τὴν τοῦ στρατηγοῦ εἰς τὸν στρατιώτην. Τί τοίνυν πρὸς ταῦτα λέγετε, ἵνα γινώμεν, εἰ ἄξιόν τι χλεῦτης ὁ σταυρὸς ἔχει;

77. Ἐκείνων δὲ διαπορούμενων, καὶ στρεφόμενων ὡς κάκειος, μειδιάσας ὁ Ἀντώνιος ἔφη πάλιν δι' ἔρμητιν (65)· Ταῦτα μὲν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ὕψεως ἔχει τὸν ἔλεγχον· ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον ὑμεῖς τοῖς ἀποδεικτικῶς λόγοις ἐπερδείξατε, καὶ ταύτην ἔχοντες τὴν τέχνην, βούλοισθε καὶ ἡμᾶς μὴ ἀνευ τῆς διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεως θεοσεβεῖν· εἴπατε πρῶτον ὑμεῖς, τὰ πράγματα, καὶ μάλιστα ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ γινώσις,

A prodigia, quæ Christum non hominem tantum, sed Deum demonstrant? Multum videmini mihi vobis ipsis iniqui, nec sincero animo Scripturas legisse nostras. Sed legitote, et advertite quæ Christus egit, Deum ipsum pro salute hominum advenientem comprobare.

76. Jam quæ ad vos attinet loquimini. Quid de brutis dixeritis, nisi feritatem et immanitatem? Quod si, ut audio, hæc fabulose a vobis dicta contenditis, et per Proserpinæ raptum, figurate terram significatis; per Vulcani claudicationem, ignem; per Junonem, aerem; per Apollinem, solem; per Dianam, lunam; per Neptunum, mare; nibilo magis ipsum Deum colitis; sed creatis rebus servitis potius quam omnium creatori Deo. Quod si hæc ob creatorum pulchritudinem commenti estis, satis erat ea mirari, nec officia pro diis habere, ne Creatoris honorem factis rebus ascriberetis. Alioqui restat ut architecti honorem ad domum ab illo structam transferatis, aut ducis ad militem. Quid ad hæc igitur, ut sciamus num quid risu dignum crux habeat?

77. Hæsitantibus illis, atque huc illucque sese convertentibus, subridens Antonius per interpretem. rursum ait: Hæc primo aspectu ita se habere coarguuntur. Cæterum quia argumentis potius nitimini, et hac estis instructi arte, neque vos vultis absque probationibus Deum colere; vos primum dicite, Rerum et potissimum Dei cognitio qua ratione accurate percipitur, ratiociniorum demonstratione, an

VERSIO EVAGRII.

eloquio, et non statim jungitis deorum visum, surdorum auditum, claudorum gressum (66), lepræ emundationem, serviens ambulanti Cæo suo mare, dæmonum fugas, resurrectionem mortuorum, et defunctorum ab inferis reditus? Hæc omnia Scripturis divinis, quas interpellatis, inserta sunt, et iisdem voluminibus continentur præconia majestatis, et mortis dedecora. Quamobrem odio, quo imbuti estis, abjecto, invenitis illico, et Deum verum esse Jesum, et salutis humanæ gratia fragilem assumpsisse naturam.

76. Vestram tamen verum, si non videt, narrate religionem. Sed quas error infelix poterit referre culturas de tanta rerum fœditate atque recordia? nisi forte (ut audio) fabulas afferatis deorum vestrorum et abscentitates et crudelitates, et vanitates et mortes, tegentes eas allegoricis velaminibus: Liberæ raptum, terram; semiclaudum Vulcanum et debilem, ignem; Junonem, aerem; Apollinem, solem; Dianam, lunam; Neptunum, maria; et libidinum principem Jovem, ætherem interpretantes. Nec, post hanc excusationis procacitatem, Deum, sed creaturas, contempto Creatore, suscipitis. Quod si pulchritudo nos elementorum ad suam traxit venerationem, modum fas erat custodire; et oportebat mirari tantum, nec colere; ne facturæ veneratio Creatoris esset iniuria. Nam secundum istiusmodi, quam vos sequimini, rationem præposteram, et architecti honor migrabit ad domum, et medici scientia ad remedia conferetur, omnium quoque artificum merita vel laudes ad opera transferentur. Quid ad hæc dicitis, ut agnoscamus quæ sit crucis ridiculæ vobis ignominiosa confessio?

77. Hac disputatione convertentibus inter se philosophis oculos, simulque mussitantibus, subridens Antonius, rursum per interpretem ait: Prædurum namque cuncto videtur operi, quoties justo universæ rei tenore calcato, laboris merita factis magis quam factoribus astruuntur. Elementa quidem, ut memoravi, ex ipso conspectu suam comprobant servitutem. Sed quoniam vos observatione dialectica, necessaria, ut putatis, quæque colligitis, hoc quoque artificio etiam nos nostram religionem compellit affirmare. Respondete mihi: cognitio Dei quemadmodum manifestius approbatur, per collectionem verborum, an per operationem fidei? et quid antiquius est, operatio fidei, an disputatio per argumenta procedens? Illis re-

(64) Ita omnes mss. Editi vero, καὶ ἀλληγορεῖτε τὴν γῆν, omisissis quibusdam. Infra editi omnes et quidam mss.. οὐδὲν ἤττον αὐτὸν τὸν Θεὸν σέβετε, contraria omnino sententia. Regius secundus, et Savil. ut in textu.

(65) Ita quidam manuscripti. In editis vero et cæteris, hæc, πάλιν δι' ἔρμητιν, desunt.

(66) Sic in manuscripti quidam cum editis. Alii vero, *cursum*.

fidei operatione? aut quid antiquius, fides quæ per operationem habetur, an argumentis facta demonstratio? **682** Illis reponentibus, antiquiorem esse fidem quæ per operationem habetur, esseque illam accuratam cognitionem, ait Antonius: Recte dixistis: nam fides ex animi affectu oritur; dialectica vero auctorum suorum arte constituta est. Itaque quibus adest operatio illa per fidem, illis minime necessaria, imo forte supervacanea est demonstratio argumentis facta. Siquidem quod nos fide intelligimus, id vos argumentis concludere nitimini: imo sæpe quæ nos intelligimus, ne exprimere quidem potestis. Præstantior itaque et firmior est operatio per fidem sophisticis vestris argumentis.

78. Nos certe Christiani, non in sapientia rationum Græcarum mysterium habemus⁶⁸, sed in virtute fidei quæ a Deo nobis per Jesum Christum suppeditatur. Quod autem vera sint quæ loquor, hinc comprobatur, quod nos, licet litterarum ignari, credimus in Deum, ac per ejus opera, ipsi in omnia providentiam novimus. Quod autem efficax sit fides nostra, hinc ostenditur, quod nobis fide in Christum innixis, vobis vero sophisticis disceptationibus, vestra quidem idolorum portenta abolerentur; nostra vero fides ubique propagatur. Vos argumentis et sophismatibus peninim Christianorum ad paganismum traducitis; nos fidem erga Christum docentes, vestram minimus superstitionem, agnoscentibus omnibus, Christum Deum esse et Dei Filium. **C** Vos eloquentia vestra Christi doctrinam minime impeditis: nos Christum crucifixum nominantes, omnes fugamus dæmones, quos ut deos timetis. Et ubi signum crucis formatur, magica ars vires amittit, atque veneficia nihil virtutis habent.

79. Dicit ergo, ubinam sunt oracula vestra? ubi Ægyptiorum incantationes? ubi magorum phanta-

VERSIO EVAGRII.

spondentibus firmiorem sermonibus operationem esse, et hanc liquidam de Deo cognitionem; bene eos et ipse dixisse consensit; quia operationem, qui ex fide descendit, animi generat affectus; dialectica vero disputatione ex artificio componentium sumpsit oppositionis exordium. Cum ergo, ait, operationem fidei animo siam quis habuerit, superflua erit verborum compositio, per quam conceptam sensu nostro credulitatem tentatis evellere, et tamen sæpe nostras explicare intelligentias non valetis. Ita solidiora sunt mentis opera, quam sophismatum (70) fraudulenta conclusio.

78. Nos Christiani mysterium vitæ nostræ non in sapientia mundi habemus repositum, sed in virtute fidei, quæ nobis a Deo tributa per Christum est. Hanc orationis mæx veritatem, rerum, quæ quotidie geruntur, ordo commendat. Nobis imperitis et litterarum vestrarum ignaris ad Dei cognitionem ejus solum verba sufficiunt. Ecce nos tot gentilitatis gregibus abstracti, in universum orbem quotidie propagamur: vobis vero post adventum Domini, nodosæ sophismatum defecerunt versutiæ. Ecce nos simplicem Christi fidem docentes, idololatriam debellavimus, et per prædicationem ignominiosæ crucis, aurata templa ceciderunt. Vos, si potestis, ostendite, quibus contextione verborum gentilitatem Christo præponere suaseritis. Per omnes jam terras verus Dei Filius Christus est agnitus: nihil eloquentia sophismatum, nihil disputatio philosophiæ multitudini potest obesse credentium. Crucifixum nominamus, et universi dæmones, quos vos ut deos colitis, rugiunt, atque ex obsessis corporibus ad primum Dominicæ crucis signum fugantur.

79. Ubi sunt illa fabulosa oracula? ubi Ægyptiorum incantationes? quo magorum profecere carmina?

⁶⁸ I Cor. I. 17.

(67) Sic omnes manuscripti. Editi, ὁρᾶσθε.

(68) Ita fere omnes manuscripti. Editi, ἀπερὶ-δόμεια.

πῶς ἀκριθῶς διαγνώσκειται, δι' ἀποδείξεω, λόγων, ἢ δι' ἐνεργείας πίστεως; καὶ τί πρὸς ὑπὲρ ἔστιν, ἢ δι' ἐνεργείας πίστεως, ἢ ἡ διὰ λόγων ἀποδείξεις; Τῶν δὲ ἀποκριναμένων, πρὸς ὑπὲρ εἶναι τὴν δι' ἐνεργείας πίστιν, καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν· ἔφη ὁ Ἀντώνιος· Καλῶς εἶπατε· ἡ μὲν γὰρ πίστις ἀπὸ διαθέσεως ψυχῆς γίνεται· ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἀπὸ τέχνης τῶν συντιθέντων ἔστιν. Οὐκοῦν οἷς πάρεστιν ἡ διὰ πίστεως ἐνέργεια, τοῦτοις οὐκ ἀναγκαῖα, ἢ τάχα καὶ περιττὴ ἡ διὰ λόγων ἀποδείξεις. Καὶ γὰρ ὅτι ἡμεῖς ἐκ πίστεως νοοῦμεν, τοῦτο ἡμεῖς διὰ λόγων κατασκευάζειν πειράσθε (67)· καὶ πολλάκις οὐκ ἐφράσαι ἂ νοοῦμεν δύνασθε· ὥστε βελτίων καὶ ὀχυρωτέρα ἡ διὰ πίστεως ἐνέργεια τῶν σοφιστικῶν ὑμῶν συλλογισμῶν.

B **78.** Ἡμεῖς τοίνυν οἱ Χριστιανοὶ οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγων Ἑλληνικῶν ἔχομεν τὸ μυστήριον· ἀλλ' ἐν δυνάμει πίστεως ἐπιχορηγουμένης ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρὰ Θεοῦ. Καὶ ὅτι ἀληθὴς ἔστιν ὁ λόγος, ἰδοὺ νῦν, μὴ μαθόντες ἡμεῖς γράμματα, πιστεύομεν εἰς τὸν Θεόν, ἐπιγινώσκοντες διὰ τὴν ποιημάτων αὐτοῦ τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν. Καὶ ὅτι ἐνεργῆς ἔστιν ἡ πίστις ἡμῶν, ἰδοὺ νῦν ἡμεῖς ἐπερειδόμεθα (68) τῇ πίστει τῇ εἰς τὸν Χριστὸν, ἡμεῖς δὲ σοφιστικαῖς λογομαχίαις. Καὶ τὰ μὲν παρ' ὑμῖν τῶν εἰδώλων φάσματα καταργεῖται, ἡ δὲ παρ' ἡμῖν πίστις ἐπεκτείνεται πανταχοῦ. Καὶ ἡμεῖς μὲν συλλογιζόμενοι καὶ σοφίζόμενοι, οὐ μεταπίθετε ἀπὸ Χριστιανισμοῦ εἰς Ἑλληνισμὸν· ἡμεῖς δὲ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διδάσκοντες, ψιλῶμεν ὑμῖν τὴν δεσποδαίμονιαν, ἐπιγινώσκόντων πάντων τὸν Χριστὸν εἶναι Θεόν, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ καλλιτεσίᾳ οὐκ ἐμποδίζετε (69) τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν· ἡμεῖς δὲ, ὀνομάζοντες τὸν ἐσταυρωμένον Χριστὸν, πάντας διώκομεν δαίμονας, οὓς ἡμεῖς φοβεῖσθε ὡς θεούς. Καὶ ἔθθα τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ γίνεται, ἀσθενεῖ μὲν μαγεία, οὐκ ἐνεργεῖ δὲ φαρμακεία.

79. Εἶπατε γοῦν, ποῦ νῦν ὑμῶν τὰ μαντεῖα; ποῦ αἱ τῶν Ἀἰγυπτίων ἐπαοιδαί; ποῦ τῶν μάγων αἱ φαν-

(69) Sic manuscripti omnes. Editi vero, καὶ ὑμῶν οὐκ ἐμποδίζετε, omissis multis.

(70) Manuscripti quidam, σοφιστικῶν.

τασια;· τότε ταῦτα πάντα πέπαυται καὶ ἠσθένησεν, εἰ μὴ ὅτε ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς γέγονεν; Ἄρα οὖν ἄξιός οὗτος χλευῆς, ἢ μᾶλλον τὰ καταργούμενα παρ' αὐτοῦ καὶ ἐλεγχόμενα ἀσθενῆ; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο θαυμαστόν ἐστιν· ὅτι τὰ μὲν ὑμέτερα οὐδέποτε ἐδιώχθη, ἀλλὰ καὶ παρὰ ἀνθρώπων κατὰ πόλιν τιμᾶται· οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ διώκονται, καὶ μᾶλλον τὰ παρ' ἡμῖν ὑπὲρ τὰ ὑμέτερα ἀνθεὶ καὶ πληθύνει. Καὶ τὰ μὲν ὑμέτερα εὐφημούμενα καὶ περικλειόμενα (71) διασφαιρέται· ἢ δὲ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία, χλευαζομένη παρ' ὑμῶν, καὶ διωχθεῖσα παρὰ βασιλέων πολλάκις, πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Πότε γὰρ οὕτω θεογνωσία ἐξέλαμψεν; ἢ πότε οὕτω σωφροσύνη καὶ ἀρετὴ παρθενίας ἐφάνη; ἢ πότε οὕτως ὁ θάνατος κατεφρονήθη, εἰ μὴ ὅτε ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ γέγονε; Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει βλέπων τοὺς μάρτυρας διὰ τὸν Χριστὸν καταφρονούντας τοῦ θανάτου, βλέπων (72) τὰς τῆς Ἐκκλησίας παρθένους διὰ τὸν Χριστὸν καθαρὰ καὶ ἀμίαντα τὰ σώματα φυλαττούσας.

80. Καὶ ἔστι μὲν ἱκανὰ ταῦτα τεκμήρια δεῖξαι τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν μόνην ἀληθῆ εἶναι εἰς Θεοσέβειαν. Ἰδοὺ ἀκμὴν ὑμεῖς ἀπιστεῖτε ζητοῦντες τοὺς ἐκ τῶν λόγων συλλογισμούς. Ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας Ἑλληνικῆς λόγοις (73), ὡς εἶπεν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ἀποδείκνυμεν· τῆ δὲ πίστει πεῖθόμεν ἔναργως προλαμβανούση τὴν ἐκ τῶν λόγων κατασκευήν. Ἰδοὺ πάρεσιν ὧδε ὑπὸ δαιμόνων πάσχοντες· ἦσαν δὲ τινες ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλούμενοι, καὶ παραγαγὼν αὐτοὺς εἰς τὸ μέσον, ἔφη· Ἡ ὑμεῖς τοῖς συλλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἢ ἀνβούλησθε τέχνην ἢ μαγείαν, ἐπικαλούμενοι τὰ εἰδωλα ἑαυτῶν, καθάρισατε αὐτούς· ἢ, εἰ μὴ δύνασθε, ἀτάθεσθε τὴν πρὸς ἡμᾶς μάχην, καὶ ἔψεσθε τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐπεκαλέσατο τὸν Χριστὸν, ἐσφράγισέ τε τοὺς πάσχοντας τῷ σημεῖω τοῦ σταυροῦ δευτέρον καὶ τρίτον. Καὶ εὐθύς

A *sic?* quandonam hæc omnia cessavere, viresque amisere, nisi Christi cruce appareat? Num risu dignus ille est, an potius quæ ab ipso abolita et imberillitatis convicta sunt? Etenim hoc quoque est admiratione dignum: nemo unquam vestra persecutus est, imo per urbes ab hominibus illa honorantur: Christiani vero persecutionibus **683** vexantur; et tamen nostra plus quam vestra florent augenturque. Vestra, celebrata et laudata, labefactantur: Christi vero fides et doctrina, quam vos irridetis, ab imperatoribus plerumque passa persecutionem, replevit orbem terrarum. Quandonam Dei cognitio ita refulsit? quando temperantia et virginitatis virtus apparuit? quando mors despectui habita est, nisi cum Christi crux exorta est? Nemo hac de re ambigit, cum martyres cernit propter Christum mortem despicientes, videtque Ecclesiæ virgines propter Christum corpora pura et incorrupta servare.

80. Hæc sane argumenta satis sunt ad probandum Christianam fidem solam esse veram religionem. Certe vos jam fidem nullam habetis, dum argumenta perquiritis. Nos quidem *non in persuasibilibus* Græcæ sapientiæ verbis ¹⁵, ut noster ait doctor, argumenta proferimus; sed fide suademus, quæ verborum antevertit apparatus. Ecce hic quidam adsunt a dæmonibus vexati: accesserant quippe ad eum quidam dæmoniaci, quos in medium adducens ait: Aut vestris argumentis, aut qua volueritis arte, imo si lubet magica, vestra invocantes idola, hos mundate: sin non valetis, nobiscum pugnandi finem facite, videbitisque virtutem crucis Christi. His dictis Christum invocavit, et dæmoniacos bis terque sigillo crucis signavit. Moxque steterunt homines incolumes, mentisque compotes, gratiasque agentes Domino. Tum philosophi (ut vocabantur) admirati,

VERSIO EVAGRII.

Certe tunc vastata sunt omnia cum de sua cruce mundo Christus intonuit. Nihilominus vos prætermisiss debilitatorum catervis, gloriosam Jesu mortem irridere conamini. Illud autem quale est, quod nunquam infestatione regali concussa gentilitas, imo sæculo chara et hominum præsidiiis fulta, jam corrui. Nos famuli Christi quo plus premimur, eo magis assurgimus et floremus. Vestra simulacra ornatis quondam septa parietibus, jam vetustate collapsa sunt: Christi vero doctrina, quæ vobis stultitia videtur et ludus, licet tyrannica persequentium principum tentamenta pertulerit, licet variis sit incurzata terroribus, nullo tamen terrarum orbe concluditur, nullo gentium barbararum sine prohibetur. Quando enim divinæ scientiæ tantus splendor illuxit? quando tot simul in se convenere virtutes? continentia in matrimonio, virginitatis in Ecclesia flores (74), martyrum præ Domino suo gloriosa constantia, quorum omnium crux Christi principium est.

80. Cum interim vos inter tantos virtutum choros, syllogismorum retia tenditis, et veram rerum lucem tenebrosis conamini argumentationibus obvolvere, ecce nos, ut dixit doctor noster, non in gentili persuasionem, sed in fide apertissime (75) suademus, quæ verborum affirmationem prævenire consuevit. Adsunt quippe patientes a dæmonibus vexati, quos cum in medium produxisset, verba repetit, dicens: Nunc vos collectionibus vestris, et quo vultis malefico carmine deos vestros, quos putatis, expellite: siu autem non potestis, victas submitte manus, et ad Christi tropæa confugite, et statim Crucifixi credulitatem majestatis potentia prosequetur. Dixit, et invocato nomine Jesu, cum vitale signum in sacro numero Trinitatis pressisset in frontibus, una cum exulsis dæmonibus, vana præsentium philosophorum confutata

¹⁵ I Cor. II, 4.

(71) Savil., περιβλεπόμενα.

(72) Ita manuscripti. Editi, vero, βλέποντες.

(73) Sic quidam mss., qui cum Apostolo consentiunt. Editi, οὐκ οὖν πειθοῖς σοφίας Ἑλληνικῶς λόγους. Infra quidam mss., προλαμβανούση, recte. Editi,

προλαμβάνουσι.

(74) Ita Colb. quem sequi visum est, qui tamen habet in Ecclesiæ mendose. Editi, virginitas in Ecclesia florat.

(75) Sic mss. Editi, vero apertissima.

atque viri prudentia necnon edito signo stupefacti sunt. Antonius vero ait : Cur miramini ? non nos hæc agimus, sed Christus per eos qui in se credunt, hæc operatur. Credite itaque vos ipsi, videbitisque nostra non verborum artificium esse, sed fidem quæ per dilectionem in Christum operatur : quam si nacti fueritis, non ulterius argumenta verborum perquiratis; **684** sed fidem in Christum sufficere vobis existimabitis. Hactenus Antonii verba. Illi hoc quoque admirati, senemque amplexati, discessere : seque ex eo utilitatem cepisse fassi sunt.

ἀρχὴ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν ἠγγήσαθε. Ταῦτα θαυμάζοντες, ἀνεγώρουν, κατασπαζόμενοι αὐτὸν, καὶ

81. Porro Antonii fama ad imperatores usque pervenit. Hæc enim cum didicisset Constantinus Augustus, itemque filii ejus Constantius et Constans Augusti, illi tanquam patri scripsere, litteras nuntio ab illo accipere peroptantes. At ille nequam magis magni faciebat eas litteras : nec his acceptis epistolis gavisus est : sed talis erat, qualis ante scriptas illas ab imperatoribus. Cum deferrentur autem hujusmodi litteræ, accitis monachis, aiebat : Ne miremini si ad nos scribat imperator, homo cum sit ; sed miramini potius quod legem hominibus scripserit Deus, et per proprium Filium nobiscum locutus sit¹⁶. Et vero volebat litteras illas accipere, aiens, se nescire ejusmodi litteras rescribere. Sed hortantibus monachis, aientibusque Christianos esse imperatores, periculum fore ne se ita sperni indigne ferrent, concessit ut eæ legerentur : atque rescripsit, laudans ipsos quod Christum adorarent ; dabatque monita salutem spectantia : monebat item ne præsentia magni facerent, sed potius diei iudicii recordarentur, scirentque Christum solum et æter-

ἔστησαν οἱ ἄνθρωποι δόκλοιροι, σωφρονοῦντες καὶ εὐχαριστοῦντες τῷ Κυρίῳ λοιπόν. Καὶ οἱ μὲν λεγόμενοι φιλόσοφοι ἐθαύμαζον, καὶ ἀληθῶς ἐξεπλήττοντο ἐπὶ τῇ συνέσει τοῦ ἀνδρός, καὶ τῷ γενομένῳ σημείῳ· ὁ δὲ Ἀντώνιος ἔφη, Τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; οὐκ ἐστὲν ἡμεῖς οἱ ποιοῦντες, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἐστίν, ὁ διὰ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ταῦτα ποιῶν. Πιστεύσατε οὖν καὶ ὑμεῖς· καὶ ἔψαθε, ὅτι οὐ τέχνη λόγων τὰ παρ' ἡμῶν ἐστίν, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης τῆς εἰς τὸν Χριστὸν ἐνεργουμένης· ἦντινα ἐὰν σχολήτε καὶ ὑμεῖς, οὐκέτι τὰς διὰ λόγων ἀποδείξεις ζητήσετε· ἀλλ' αὐτῶν Ἀντωνίου τὰ ῥήματα· ἐκεῖνοι δὲ καὶ ἐν τούτῳ ὁμολογοῦντες ὠφελίσθαι παρ' αὐτοῦ.

81. Ἐφθασε δὲ καὶ μέχρι βασιλείων ἡ περὶ Ἀντωνίου φήμη. Ταῦτα γὰρ μαθόντες Κωνσταντῖνος ὁ Αὐγουστος, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Κωνσταντῖος καὶ Κώνστας οἱ Αὐγουστοί, ἔγραψον αὐτῷ ὡς πατρὶ, καὶ ἠδύχοντο λαμβάνειν ἀντίγραφα (76) παρ' αὐτοῦ. Ἄλλ' οὕτε τὰ γράμματα περὶ πολλοῦ τινος ἐποιεῖτο, οὕτε ἐπὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἐγεγῆθει· ὁ αὐτὸς δὲ ἦν, οἷος καὶ πρὸ τοῦ γράφειν αὐτῷ τοὺς βασιλέας. Ὅτε δὲ ἐκομιζέτο αὐτῷ τὰ γράμματα, ἐκάλεσε τοὺς μοναχοὺς, καὶ ἔλεγε· Μὴ θαυμάζετε, εἰ γράφει βασιλεὺς πρὸς ἡμᾶς, ἄνθρωπος γὰρ ἐστίν· ἀλλὰ μᾶλλον θαυμάζετε (77), ὅτι ὁ Θεὸς τὸν νόμον ἀνθρώποις ἔγραψε, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ λέλαθηκεν ἡμῖν. Ἐβούλετο μὲν οὖν μὴ δέχεσθαι τὰς ἐπιστολάς, λέγων οὐκ εἰδέναι πρὸς τὰ τοιαῦτα ἀντιγράφειν· προτραπὲς δὲ παρὰ τῶν μοναχῶν, ὅτι Χριστιανοὶ εἰσιν οἱ βασιλεῖς, καὶ ἴνα μὴ ὡς προῤῥιφέντες (78) σκανδαλισθῶσιν, ἐπέτρπεον ἀναγιγνώσκεισθαι. Καὶ ἀντίγραψεν, ἀποδεχόμενος μὲν αὐτοὺς, ὅτι τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι, συνεβούλευε δὲ τὰ εἰς σωτηρίαν· καὶ μὴ μὲν ἀλά ἡγεῖσθαι τὰ παρόντα, ἀλλὰ μᾶλλον μνημονεύειν τῆς μελλούσης κριτικῆς, καὶ εἰδέναι, ὅτι

VERSIO EVAGRII.

est sapientia. Expaverunt enim stupentes ad hominem, cui post tantum ingenium, afflueret signorum divina largitio. At ille universa Christo, qui curarat, ascribens, usus est affatu (79) reciproco, et ait : Nolite me putare his sanitatem dedisse ; Christus per servos suos ista miracula facit. Credite et vos, et videbitis quia devota Deo fides, non eloquentiæ vanus tumor, talia signa mercatur. Confugite ad Crucifixi legem, nosque ejus imitamini famulos, et hac scientia, hac fide (80) contenti, nulla deinceps sæcularis imprudentiæ argumenta quaratis. Hactenus Antonio dicente, miro philosophi stupore percusi, cum honorifico salutato ab eo recedentes, multum ejus sibi fatebantur profuisse conspectum.

81. Hoc in eo mirabile est, ut hominem in extremo mundi limite conditum, et favor principum, et omnis celebraret aula regalis. Nam et Constantinus Augustus, et ejus liberi Constans atque Constantius, talia cognoscentes, crebro ad eum, quasi ad patrem, missis litteris obsecrabant, ut reciprocis eos scriptis hilararet. At ille ejusmodi manens, qualis et antequam litteræ ad eum venirent, nec salutatione principum movebatur, et tanquam non acceptis litteris, convocatis monachis aiebat : Reges sæculi epistolas ad nos miserunt, quæ hic Christianis adhibenda miratio est ? licet enim diversa sit dignitas, atamen eadem nascenti moriendique conditio est. Ista sunt veneratione omni percolenda, illa toto animi affectu retinenda sunt, quod hominibus Deus legem scripserit, quod per Filium suum propriis Ecclesiis ditaverit eloquiis. Quæ monachis est ratio cum epistolis regum ? Cur accipiam litteras, quibus consuetam nesciam reddere salutationis obsequia ? Igitur rogatus ab universis fratribus, ut Christianos reges suis litteris refrigeraret, ne scilicet per silentium ejus exasperarentur, ad susceptas epistolas convenientia rescripsit. Laudavit primum quod Christum colerent, deinde salutaria persuasit, ne magnam putarent regiam potestatem, ne præsentis carnis imperio tumentes, et se homines esse nescirent, et judicandos a Christo obliviscerentur : ad postremum clementiæ circa subiectos et justitiæ, curæ quoque inopum admonuit, atque unum sempiternum esse

¹⁶ Hebr. 1, 2.

(76) Sic Reg. 2. Colb. 2. et Savil. Editi et alii, ἀντιγράμμα. Mox mss. pene omnes, ἐπὶ ταῖς. Editi, περὶ ταῖς.

(77) Sic omnes pene mss. In aliis et editis non reperitur θαυμάζετε. Infra, post ἐβούλετο, deest μὲν in editis et in compluribus mss., sed habetur

in aliis.

(78) Colb. 2, ἀποῤῥιφέντες, non male. Reg. 2, απορριθέντες. Savil., ἀπορριθέντος.

(79) Sic mss. Editi quidam, ἀφφату.

(80) Sic Desmar. Alii, hac scientiæ fide. Editi, hoc scientiæ fine.

ὁ Χριστὸς μόνος ἀληθὴς καὶ αἰώνιος ἐστὶ βασιλεὺς. Α
Φιλανθρώπους τε αὐτοὺς εἶναι ἤξιοι, καὶ φροντίζειν
τοῦ δικαίου καὶ τῶν πτωχῶν. Κάκεινοι δεχόμενοι ἔχαι-
ρον. Οὕτω παρὰ πᾶσιν ἦν προσφιλέης, καὶ πάντες
ἔχειν αὐτὸν ἤξιον πατέρα.

82. Τοιοῦτος δὴ οὖν γινωσκόμενος, καὶ οὕτω πρὸς
τοὺς ἀπαντῶντας ἀποκρινόμενος, ὑπέστρεφε πάλιν
εἰς τὸ ἔνδον ὄρος. Καὶ τῆς μὲν συνήθους ἀσκήσεως
εἶχετο· πολλάκις δὲ μετὰ τῶν εἰσερχομένων πρὸς αὐ-
τὸν καθεζόμενος, καὶ περιπατῶν, ἀπνηοῦτο, ὡς ἐν
τῷ Δανιὴλ γέγραπται. Καὶ αὐτὸς μὲν μεθ' ὥρας ὡμί-
λαι τὰ ἀκλόουθα τοῖς συνοῦσιν ἀδελφοῖς αὐτῷ· οἱ δὲ
συνόντες ἡσθάνοντό τινα θεωρίαν αὐτὸν βλέπειν. Καὶ
γὰρ καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ γινόμενα πολλάκις, ἐν τῷ ὄρει
τυγχάνων ἐβλεπε (81) καὶ διηγῆσαστο Σαραπίωνι τῷ
ἐπισκόπῳ, ἔνδον ὄντι καὶ βλέποντι τὴν Ἀντώνιον
ἀσχηθέντα τῇ ὄψει. Ποτὲ γοῦν καθεζόμενος καὶ
ἐργαζόμενος, ὡσπερ ἐν ἐκστάσει γέγονε, καὶ πολὺς
ἦν ἐν τῇ θεωρίᾳ στενάζων. Εἶτα μεθ' ὥραν στραφεὶς
πρὸς τοὺς συνόντας, ἐπέταξε, καὶ ἐντρομος γενόμε-
νος, ἤρχετο, καὶ κάμπτων τὰ γόνατα, διέμενεν ἐπὶ
πολύ. Καὶ ἀναστὰς ἔκλειεν ὁ γέρων. Ἐντρομοὶ τοῖ-
νον γενόμενοι οἱ συνόντες, καὶ πάνυ φοβηθέντες,
ἤξιον μαθεῖν παρ' αὐτοῦ· καὶ πολὺ διώχλησαν ἕως
βιασθεὶς εἶπη. Ὁ δὲ καὶ οὕτω μέγα στενάζας· Ὡ-
τέκνα, βέλτιον, ἔλεγεν, ἀποθανεῖν, πρὸ τοῦ γενέσθαι
τὰ τῆς θεωρίας. Τῶν δὲ πάλιν ἀξιούντων, δακρύσας
ἔλεγε· Μέλλει τὴν Ἐκκλησίαν ὀργὴ καταλαμβάνειν,
καὶ μέλλει παραδίδοσθαι ἀνθρώποις ὁμοίοις ἀλόγοις
κτῆνεςιν. Εἶδον γὰρ τὴν τράπεζαν τοῦ Κυριακοῦ, καὶ
περὶ αὐτὴν ἐστῶτας ἡμίονους κύκλῳ πανταχόθεν, καὶ
λακτίζοντας τὰ ἔνδον (82) οὕτως, ὡς ἂν ἀτάκτως

num esse imperatorem. Rogabat ut humanitati stu-
derent, ac curam justitiæ pauperumque gererent.
Quibus illi acceptis, lætabantur. Sic acceptus om-
nibus charusque fuit, eumque omnes patrem sibi
esse rogabant.

82. Ita notus cum esset, ac cum se aduentibus
ita respondisset, ad interiorem rursus montem se
contulit : atque pro more asceticam coluit vitam.
Sæpe cum sederet una cum iis qui advenerant, item-
que cum deambularet, obmutescerat, uti de Da-
niele scriptum est ¹⁷. Elapsaque hora, cum præsen-
tibus fratribus consequenter colloquia resumebat :
sentiebantque illi, aliqua illum visione occupatum
esse. Plerumque enim in 685 monte cum esset,
quæ in Ægypto fierent videbat, et Sarapioni narra-
bat episcopo : qui cum adesset, Antonium cernebat
visioni occupatum. Aliquando igitur cum sedens
operaretur, quasi extra se raptus est, multumque in
contemplatione ingemebat, atque contremiscens
precabatur, flexisque genibus, ita diu moratus est.
Surgensque senex flebat. Tum tremefacti omnes qui
aderant, et admodum perterriti, quid illud esset sci-
scitabantur, multumque urgebant, donec coactus
rem aperiret cum magnis gemitibus. O filii, aiens,
præstaret sane mori, potius quam quæ a me visa
sunt fierent. Rogantibus iterum illis, collacrymans
dixit : Ecclesiam ira divina invasura est, tradetur-
que illa hominibus qui jumentis insipientibus simi-
les erunt. Vidi quippe mensam Dominici mulis ua-
dique circumsessam, qui ejus interiora ita calcibus
petebant, quasi confuse subsultantium jumentorum
calcitratus fierent. Sentistis plane quantum suspi-

VERSIO EVAGRII.

Regem omnium sæculorum Jesum Christum epistolis testatus est. His principes susceptis vehementissime
lætabantur. Sancta quoque apud cunctos Antonii flagrabat opinio, ita ut ejus se filios cuperent nominari.
Magna etenim cum advenientibus affabilitas, omnium in se studium converterat.

82. Postquam ergo gentiles confutati, reges admoniti, fratres ab eo sunt consolatione relevati ; ad in-
teriorem montem, et ad rigorem solitum regressus est : ibique sæpe cum introeuntibus deambulans vel
residens, stupebat, sicuti in Daniele scriptum est : et interjectis horarum spatii, consequentia respon-
debat, ut intelligeret aliqua revelationis vidisse secreta. Nam et in monte positus, ea quæ in Ægypto
longe gerebantur, prævidens, episcopo Serapioni ibi constituto narravit. Lamentabilis sequitur visio, et
omni lacrymarum fonte plangenda. Cum enim fratribus circa se sedentibus operaretur, intente fixit oculo-
los in cælum gemens atque suspirans, et post aliquantum spatium revelationis inceptæ, nimio dolore
contremuit : et statim fixis genibus ante Dei vultum provolutus oravit, ut clementia sua futurum aver-
teret scelus. Succedunt orationi lacrymæ, metus ingens invadit præsentis : obsecrant ut tantæ calamita-
tis exponeret visionem : singultus occupant vocem, lingua flebilis præpeditur, et in medio conatu
sermo gemitu interrumpitur. Vix tandem cum vociferatione luctuosa ait : Melius erat, o filii, impendens
piaculum cita morte lucrari. Sic incipiens rursus lacrymis vincitur, et inter ægra suspiria tandem pectori
commolans cito vocem : Magnum, inquit, quoddam et universis sæculis inauditum imminet nefas ; magno
fides catholica turbine subvertetur, et homines jumentis similes Christi sancta diripient. Vidi enim al-
tare Domini mulorum circumdatum multitudine, qui crebris calcium ictibus omnia dissipabant. Hæc est
causa gemituum meorum, quos audistis. Et facta est vox Domini dicens : Abominabitur altarium
meum (83). Nec mora, visionem sequitur effectus : nam post duos annos sæva Arianorum irrupit insania.
Tunc ecclesiarum fuerunt rapinæ ; tunc divinatorum temeratio vasorum, tunc pollutis ethnicorum manibus
sacra polluta sunt ministeria (84) ; tunc paganorum opificum præsidia adversus Christum comparata

¹⁷ Dan. iv, 16.

(81) Sic Colb. 2, quem sequimur. Editi vero, τυ-
χάνων καὶ βλέπων, minus recte. Paulo post sequi-
mur Reg. 2, Colb. 2 et Savil. In aliis et editis hæc,
καὶ ἐργαζόμενος, desunt. Infra in editis, ante τῷχετο,
legebatur ἀναστὰς, quam vocem, quod desit in plu-
rimis mss., expunximus.

(82) Omnes manuscriptori, τὸς ἔνδον. Editi, τὰ
ἔνδον, et ita legit Evagr.

(83) Sic omnes pene mss. et editi ante Bolla-
naum,

qui habet *altare meum*.

(84) Desmar. *mysteria*. Quæ hic de pollutis myste-
riis addidit Evagrius, in Græcis absunt, sed leguntur
supra, pag. 118. Quod sequitur autem, *cum as-
sumptione palmarum : quod idololatriæ apud Alexan-
driam insigne est*, in Græco non legitur, videturque
explicationis causa additum. Et sæpe quiddam si-
militudine legitur, pag. 90 supra, ubi de strobilis, seu pi-
neis nucibus sacrificatis agit Athanasius.

ravi : audivi quippe vocem dicentem : Altare meum polluetur. Hæc senex vidit : et post biennium contigit ea quæ nuper fuit Arianorum irruptio, ecclesiarumque direptio : cum (sacra) vasa vi abrepta, ethnicis asportanda tradidere : quo tempore ex officio ethnicos suis interesse synaxibus coegerunt, iisque præsentibus, quæ libuit in sacra mensa perpetrarunt. Tum novimus omnes, mulorum calcitrata ea Antonio prænuutiasse, quæ jam Ariani quasi bruta jumenta perpetrant. Post visionem autem eos qui secum erant consolatus est. Ne animo concidatis, aïens, filii ; ut enim iratus est Dominus, sic denuo medelam adhibebit, et cito pristinum Ecclesia ornatum recuperabit, fulgebique de more : pulsos restitui cernetis, impietatem ad latibula secedere sua, piamque fidem libere omnino **686** ac fidenter agere ubique : solum ne cum Arianiis vos polluat. Nequaquam enim apostolorum est ejusmodi doctrina, sed dæmonum, patrisque ipsorum diaboli, potiusque illa ortus atque rationis expers est, et non sanæ mentis, ut muli ratione carentes.

ἐαυτοὺς μετὰ τῶν Ἀρειανῶν. Οὐκ ἔστι γὰρ τῶν ἀποστόλων αὕτη ἡ διδασκαλία, ἀλλὰ τῶν δαιμόνων, καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου · καὶ μᾶλλον ἄγνος, καὶ ἄλογος, καὶ διανοίας ἐστὶν οὐκ ὀρθῆς, ὡς ἡ τῶν ἡμιόνων ἀλογία.

83. Hactenus Antonii gesta. Non decet autem nos fidem derogare tot tantisque ab uno homine editis miraculis. Hæc enim Salvatoris est promissio, qui ait : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti : Hinc transmigra, et transmigrabit ; et nihil impossibile erit vobis*¹⁸. Et rursus : *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Petite, et accipietis*¹⁹. Ipse quippe discipulis omnibusque in se credentibus ait : *Infirmos curate : dæmones ejicite : gratis accepistis, gratis date*²⁰. *ραπεῖετε · δαίμονας ἐκβάλλετε · δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε.*

Ἀ σκιστῶντων κτηνῶν γένοιτο λακτίσματα. Πάντως δὲ ἤσθεσθε, φησί, πῶς ἐστέναζον · ἤκουσα γὰρ φωνῆς λεγούσης · Βδελυχθήσεται τὸ θυσιαστήριόν μου. Ταῦτα εἶ' ἐν ὁ γέρων · καὶ μετὰ δύο ἔτη γέγονεν ἡ νῦν ἐφοδος τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ἡ ἀρπαγὴ τῶν ἐκκλησιῶν (85), ὅτε καὶ τὰ σκεῦή μετὰ βίας ἀρπάσαντες, δι' ἐθνικῶν ἐποιοῦν βαστάζεσθαι · ὅτε καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων (86) ἠνάγκαζον συναγεσθαι μετ' αὐτῶν · καὶ παρόντων αὐτῶν ἐπραττον ἐπὶ τῆς τραπέζης ὡς ἤθελον. Τότε πάντες ἡμεῖς ἐπέγνωνμεν, ὅτι τὰ λακτίσματα τῶν ἡμιόνων ταῦτα προεμήνυε τῷ Ἀντωνίῳ, ἃ νῦν οἱ Ἀρειανοὶ ἀλόγως πράττουσιν ὡς τὰ κτήνη. Ὡς δὲ ταύτην εἶδε τὴν θεωρίαν, τοὺς συνόντας παρεκάλεσε, λέγων · Μὴ ἀθυμεῖτε, τέκνα · ὥσπερ γὰρ ὠργίσθη ὁ Κύριος, οὕτω καὶ πάλιν ἴσεται. Καὶ πάλιν ταχέως ἀποληφεται τὸν ἑαυτῆς κόσμον ἡ Ἐκκλησία, καὶ συνήθως ἀναλάμψει · καὶ ὤψεσθε τοὺς διωχθέντας ἀποκαθισταμένους, καὶ τὴν μὲν ἀσέβειαν πάλιν εἰς τοὺς ἰδίους φωλεοὺς ἀναχωροῦσαν, τὴν δὲ εὐσεβῆ πίστιν παρρησιαζομένην μετὰ πίστεως ἐλευθερίας πανταχοῦ · μόνον μὴ μιάνητε

ἔαυτοὺς μετὰ τῶν Ἀρειανῶν. Οὐκ ἔστι γὰρ τῶν ἀποστόλων αὕτη ἡ διδασκαλία, ἀλλὰ τῶν δαιμόνων, καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου · καὶ μᾶλλον ἄγνος, καὶ ἄλογος, καὶ διανοίας ἐστὶν οὐκ ὀρθῆς, ὡς ἡ τῶν ἡμιόνων ἀλογία.

83. Τοιαῦτα μὲν τὰ τοῦ Ἀντωνίου. Οὐ δεῖ δὲ ἡμᾶς ἀπιστεῖν, εἰ δι' ἀνθρώπου τοσαῦτα γέγονε θαύματα. Τοῦ γὰρ Σωτῆρὸς ἐστὶν ἐπαγγελία, λέγοντος · Ἐὰν ἐχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως (87), ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ · Μετάβηθι ἐκεῖθεν, καὶ μεταθήσεται · καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. Καὶ πάλιν · Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐὰν τι αἰτήσητε τὸν Πατέρα (88), ἐν τῷ ὀνόματι μου, δώσει ὑμῖν. Αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε. Καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοῖς μαθηταῖς λέγων, καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν · Ἀσθενοῦντας θε-

VERSIO EVAGRII.

cum assumptione palmarum : quod idololatriæ apud Alexandriam insigne est. Ad ecclesiam pergere compellebantur Christiani, ut Arianorum populi crederentur. Proh scelus ! Horret animus replicare quæ gesta sunt : virginum matronarumque ereptus pudor : sanguis ovium Christi in Christi templo effusus veneranda respersit altaria : baptisterium pro voluntate gentilium pollutum est. Nihil deficit visioni veritatis, ut monstravit effectus, quod calcitrantium mulorum indisciplina, Arianorum esset impietas. Sed istam tristitiam consequentis revelationis prosperitate solatus est, et ait : Nolite, filii, mœrori vos penitus dare : ut enim iratus est Dominus, sic rursus miserebitur, et suum cito Ecclesia recuperabit : ornatum : eosque qui in persecutionibus fidem Domini servaverint, solito videbitis fulgore relucentes. Revertentur ad foveas suas serpentes, et religio longius propagabitur : tantum videte, ne fidei vestræ sinceritas Ariana labe sordescat. Non apostolorum, sed dæmonum et patris eorum diaboli ista doctrina est : ob id per insipientiam jumentorum, similibus pecudum eorum expressus est animus.

83. Huc usque Antonius. Sed nos minime convenit diffidere, tam grande miraculum per hominem potuisse portendi. Salvatoris enim promissio est ista (89) dicentis : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis monti huic : Transfer te, et transferetur, et nihil impossibile erit vobis* : et iterum : *Amen, amen dico vobis, omne quod petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Petite et accipietis*. Ipse enim suis discipulis et universo credentium gregi, nunc subjectionem dæmonum, nunc variarum infirmitatum pollicens curationem, siebat : *Gratis accepistis, gratis date*.

¹⁸ Matth. xvii, 19. ¹⁹ Joann. xvi, 23, 24. ²⁰ Matth. x, 8.

(85) Hæc gesta sunt anno 341. Vide supra *Evangelium encyclicum ad episcopos*, p. 87.

(86) Colbertinus secundus, solus, ἐργαστῶν.

(87) Sic plurimi mss. Alii cum editis, συνάπεως.

(88) Quidam mss., Πατέρα μου. In aliis μου deest.

(89) Sic manuscripti. Editi, est ita.

84. Οὐ προστάτων (90) γοῶν ἐθεράπευεν ὁ Ἀντώνιος, ἀλλ' εὐχόμενος καὶ τὸν Χριστὸν ὀνομάζων· ὡς πᾶσι φανερὸν γενέσθαι, ὅτι οὐκ ἦν αὐτὸς ὁ ποιῶν, ἀλλ' ὁ Κύριος, δι' Ἀντωνίου φιλανθρωπευόμενος, καὶ θεραπεύων τοὺς πάσχοντας. Ἀντωνίου δὲ μόνον ἡ εὐχὴ καὶ ἡ ἀσκήσις, ἧς ἔνεκεν ἐν τῷ ὄρει καθήμενος, ἐχαιρε μὲν τῇ τῶν θείων θεωρίᾳ, ἐλυπεῖτο δὲ διοχλούμενος ὑπὸ πολλῶν καὶ ἐλκόμενος εἰς τὸ ὄρος τὸ ἔξω. Καὶ γὰρ καὶ δικασταὶ πάντες ἤξίουσαν ἀπὸ τοῦ ὄρους αὐτὸν κατέρχεσθαι, ἐπεὶ μὴ δυνατὸν ἦν αὐτοῦ εἰσελθεῖν ἐκεῖ, διὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας τῶν δικαζομένων. Ἡξίουσαν δὲ ἑμῶς, ἵνα ἔλθῃ καὶ μόνον αὐτὸν ἰδῶσιν· αὐτὸς μὲν οὖν ἐξετρέπετο καὶ παρηταίτο τὰς πρὸς τοὺτους ὁδοὺς· οἱ δὲ ἐπέμενον, καὶ μᾶλλον τοὺς ἀπευθύνους ὄντας ὑπὸ στρατιώτας προσέπεμπον· ἵνα καὶ διὰ τὴν ἐκείνων πρόφασιν κατέλθῃ. Πάσχων οὖν ἀνάγκην, καὶ ὄρων αὐτοῦς ὀδυρομένων, ἤρχετο μὲν εἰς τὸ ὄρος τὸ ἔξω· οὐκ ἀνωφελὲς δὲ πάλιν ἦν ὁ σκυλμὸς αὐτοῦ· πολλοὶ μὲν γὰρ εἰς ὄρησιν ἐγίνετο, καὶ εἰς εὐεργεσίαν ἠ ἀφιζίς αὐτοῦ. Τοὺς δὲ δικαστὰς ὠφέλει, συμβουλευῶν πάντων μᾶλλον προκρίνειν τὸ δίκαιον· καὶ φοβεῖσθαι τὸν Θεὸν, καὶ εἰδέναι, ὅτι ὀλιγκρίματι κρίνουσι, κριθήσονται. Πλὴν τὴν ἐν τῷ ὄρει διατριβὴν πάντων μᾶλλον ἠγάπα.

85. Ποτὲ οὖν βίαν τοιαύτην παθὼν παρὰ τῶν χρείαν ἐχόντων, καὶ τοῦ στρατηλάτου διὰ πολλῶν ἀξιώσαντος αὐτὸν κατελθεῖν· ἐλθὼν, καὶ ὁμιλήσας ὀλίγα, τὰ εἰς σωτηρίαν φθάνοντα, καὶ περὶ (91) τῶν δεομένων, ἠπειλεγο. Τοῦ δὲ λεγομένου δουκὸς ἀξιοῦντος αὐτὸν ἐμβραδύνειν, ἔλεγε μὴ δύνασθαι χρονίζειν μετ' αὐτῶν, καὶ παραδείγματι χαριεντι τοῦτον ἐπειθε λέγων· Ὅσπερ οἱ λιχθῦες ἐγχρονίζοντες τῇ ξηρᾷ γῆ τελευτῶσιν, οὕτως οἱ μοναχοὶ βραδύνοντες μεθ' ὑμῶν, καὶ παρ' ὑμῶν ἐκδιατρίβοντες ἐκλύονται. Δεῖ οὖν, ὡσπερ τὸν λιχθὺν εἰς τὴν θάλασσαν, οὕτως ἡμᾶς εἰς τὸ ὄρος ἐπειχεσθαι· μήποτε ἐμβραδύνοντες,

84. Non jussu itaque sanabat Antonius, sed orando, Christumque nominando; ita ut palam esset non ipsum ea edere, sed Dominum Antonii ministerio, beneficia et curationem patientibus impertire; ita ut Antonii esset oratio tantum et ascetica vita, cujus ope cum in monte sederet, divinarum rerum contemplatione gaudebat: sed dolebat cum a multis vexaretur, atque ad exteriorem pertraheretur montem. Judices namque omnes rogabant illum ut e monte descenderet, quod nequaquam sibi liceret, ob reos qui secum erant et sequebantur, ad montem ingredi. Postulabant tamen ut accederet, ejusque solium aspectu fruerentur, quam rem cum aversaretur ille, abnuebat egredi. Instare illi, ac sub militum custodia reos ad illum mittere, ut illorum saltem causa descenderet. Necessitate igitur coactus, illosque cernens collacrymantes, in exteriorem se contulit montem: quæ illius defatigatio haud inutilis fuit: multis enim commoda, multis beneficia contulit adventus ejus. Judicibusque ipsis emolumento erat: quos hortabatur ut jus et æquum omnibus anteferrent, Deum timerent, nossetque, quo judicio judicarent, eodem sese judicandos⁹¹. Nullus ei locus æque charus fuit atque mons ille.

85. Cum aliquando ita vi compulsus ab iis quibus ex usu id erat, duceque rogante ipsum ut descenderet, venisset, paucis eum allocutus verbis, quæ tum salutem ejus, tum eos qui sua ope egebant spectarent, regredi festinabat. Duce vero, ut vocant, rogante moram ut faceret, se diutius cum illis morari non posse respondit, lepidoque id illi exemplo persuasit. Sicut pisces, ait, in arida terra immorando moriuntur; sic monachi vobiscum morantes, apudque vos diutius versantes, enervantur: ut igitur piscibus ad mare, sic nobis ad montem properandum, ne cunctantes, eorum quæ intus sunt obli-

VERSIO EVAGRII.

84. Nunquid suæ virtutis imperio curabat Antonius? nunquid suæ possibilitatis arbitrabatur esse quod fecerat? Orationibus, non præceptis, dæmon es morbi que cesserunt, et ad Christi Domini nostri nominationem semper universa perfecta sunt. Nemo sapientum sanitatum admirationem ascribat Antonio, sed Domino Jesu, qui solitam erga creaturas suas exhibens benevolentiam, nunc quoque per electum famulum suum indulgenter exercuit. Antonius tantum orabat, et ob vitæ ejus merita, cuncta Dominus largiebatur. Sæpe autem, et contra voluntatem, ad exteriorem montem a fratribus perduciebatur. Et cum judices qui ad interius archisterium (92), propter asperitatem itineris, et obsequentium multitudinem, et horridam solitudinem ire non poterant, precario quærerent ut ejus fruerentur aspectibus, nec impetrare possent, quia molestissime ferebat vexationem discursuum; ipsos catenatos, quos aut noxietas, aut vigor publicus constrinxerat, ad eum destinabant, scientes tales ab Antonio non posse contemni: quorum stetitibus superatus pertraheretur ad exteriorem montem, agnoscens laborem suum utilem miseris fore: suadebatque judicibus, qui eum invitaverant, ut in sententia proferenda, et odio et gratiæ, timorem Dei anteponerent; nec ignorare eos debere, quod scriptum est: *Quocunque judicio judicaveritis, in eo judicabitur de vobis*. Attamen inter medios sermones charæ sibi solitudinis recordabatur.

85. Post coactam itaque præsentiam, quam ducis preces, et, quod verius est, miserorum fletus extorserat, post salutaria monita, post reorum commendationem, quorundam etiam absolutionem, postulanti duci, ut paulo largius eidem suam præsentiam indulgeret, ait, non posse se diutius ibidem morari, grato usus exemplo, quod, sicuti pisces ab aqua extracti mox in areni terra morerentur, ita et monachos cum sæcularibus retardantes humanis statim resolvi confabulationibus. Ob id ergo, inquit, convenit, ut pisces ad mare, ita nos ad montem festinare (93), ne, tardantibus nobis, aliqua propositi succedat oblivio.

⁹¹ Matth. vii, 2.

(90) Sic manuscripti, rectius quam editi, qui habent προστάτων.

(91) Editi, παρὰ, in manusc. omnibus legitur περὶ.

(92) *Lege* asceterium.

(93) Sic manuscripti. Editi, *festinemus*.

scamur. Quibus dux auditis, aliisque permultis, admiratus, vere illum Dei servum esse dixit: unde namque idiotæ mens tanta et tam eximia esset, nisi a Deo diligeretur?

86. Quidam item dux, Balacius nomine, acriter nos Christianos persequebatur, ob studium erga nefarios Arianos. Is cum crudelis adeo esset, ut virgines verberaret, monachos nudaret atque flagris cæderet; mittit ad illum Antonius scriptam huius sententiæ epistolam: Video iram imminere tibi: desine itaque Christianos persequi, ne te forte ira Dei apprehendat: jamjam enim te invasura est. Risit Balacius, in epistolam humi projectam conspuit, tabellariisque injuria affectis jussit, ut hæc Antonio renuntiarent: Quia monachorum cura tibi est, te jam adoriar. Necdum elapsis quinque diebus, ira apprehendit eum: cum enim ad primam mansionem Cereu vocatam proficisceretur, egressus est ipse Balacius cum Nestorio Ægypti præfecto, amboque equis insidebant, qui Balacii erant, mitissimique omnium quos aleret ipse. Sed nondum eo advenerant, cum cæpere equi ludere more solito: ac derepente mansuetior cui insidebat Nestorius, Balacium morsu decussit in terram, in eumque irruens, femur ejus ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus, intra triduum moreretur (94). **688** Miratique sunt omnes ea quæ Antonius prænuntiasset, tam cito accidisse.

ὁδοῦσιν ἐσπάραξε τὸν μηρὸν αὐτῷ, ὡς εὐθὺς μὲν ἀπενεχθῆναι εἰς τὴν πόλιν, ἐν τρισὶ δὲ ἡμέραις ἀποθανεῖν· καὶ πάντας θαυμάζειν, ὅτι ἂν προεῖρηκεν ὁ Ἀντωνίος, ταχέως πεπλήρωται.

87. Sic igitur ferociores monebat: alios autem se adeuntes sic præceptis et monitis imbuebat, ut statim juris dicendi immemores, beatos illos prædicarent qui ex sæculi vita secederent. Atque ita injuria affectorum patrocinium suscipiebat, ut videretur,

ἂ ἐπιλαθώμεθα τῶν ἐνδόν. Ἀκούσας δὲ ὁ στρατηλάτης ταῦτα παρ' αὐτοῦ, καὶ ἕτερα πολλὰ, θαυμάσας, ἐλεγεν, ἀληθῶς εἶναι τοῦτον δοῦλον τοῦ Θεοῦ· πόθεν γὰρ ἰδιώτῃ τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος νοῦς, εἰ μὴ ἦν ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ;

86. Εἷς δὲ τις στρατηλάτης, Βαλάκιος δὲ ἦν ὄνομα αὐτῷ, πικρῶς ἐδίωκεν ἡμᾶς τοὺς Χριστιανούς διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν δυσωνύμων Ἀρειανῶν σπουδῆν. Καὶ ἐπειδὴ τοσοῦτον ἦν ὠμὸς, ὡς καὶ παρθένους τύπτειν, καὶ μονάζοντας γυμνοῦν καὶ μαστίζειν· ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀντωνίος, καὶ γράφει τοιοῦτον ἔχουσαν νοῦν ἐπιστολήν· Ὅρῳ ὀργὴν ἐπερχομένην ἐπὶ σέ· παῦσαι οὖν διώκων Χριστιανούς, μὴ ποτέ σε ἡ ὀργὴ καταλάβῃ· μέλλει γὰρ ἤδη ἐπὶ σὲ ἔρχεσθαι. Ὁ δὲ Βαλάκιος, γελάσας, τὴν μὲν ἐπιστολήν ἐρήψατο χαμαί, πύσας εἰς αὐτήν, τοὺς δὲ κομισάντας ὕβρισε, παραγγείλας ἀπαγγέλλειν Ἀντωνίῳ ταῦτα· Ἐπειδὴ φροντίζεις περὶ (95) τῶν μοναχῶν, ἤδη καὶ σε μεταλεύσομαι. Καὶ οὐ παρήλθον ἡμέραι πέντε, καὶ κατέλαθεν αὐτὸν ἡ ὀργή. Εἰς γὰρ τὴν πρώτην μὴν Ἀλεξανδρείας τὴν λεγομένην. Καίρειος ἐξήλθεν αὐτός τε ὁ Βαλάκιος καὶ Νεστόριος ὁ ἑπαρχος (96) τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἀμφοτέροι μὲν ἐπεκαθέζοντο ἵπποις· ἤσαν δὲ οὗτοι ἴδιοι τοῦ Βαλακίου, καὶ πρῶτοιοι πάντων τῶν τρεφομένων παρ' αὐτῷ. Ἀλλὰ μήπω φθασάντων αὐτῶν εἰς τὸν τόπον, ἤρξαντο παίζειν, ὡς εἰώθασιν, πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἐξαίφνης ὁ πρῶτοιοι, ᾧ ἐπεκαθέζετο Νεστόριος, δῆγματι τὸν Βαλάκιον καταβαλὼν ἐπέπεσεν αὐτῷ· καὶ οὕτω τοῖς ἀπενεχθῆναι εἰς τὴν πόλιν, ἐν τρισὶ δὲ ἡμέραις ἀποθανεῖν· καὶ πάντας θαυμάζειν, ὅτι ἂν προεῖρηκεν ὁ Ἀντωνίος, ταχέως πεπλήρωται.

87. Οὕτω μὲν οὖν τοῖς πικροτέροις παρήνει· τοὺς δὲ ἄλλους τοὺς πρὸς αὐτὸν ἀπαντῶντας οὕτως ἐνουθέτει, ὡς ἐπιλανθάνεσθαι παρ' αὐτὰ τοῦ δικάζειν, καὶ μακαρίζειν τοὺς ἀναχωροῦντας ἀπὸ τοῦ βίου τούτου. Οὕτω δὲ τῶν ἀδίκουμένων προίστατο, ὡς

VERSIO EVAGRII.

Pro tanta hominis sapientia dux miratus, justam de eo tulit veramque sententiam, dicens: Vere istum esse (97) Dei famulum, nec in rustico homine potuisse tantam aliquando inesse sapientiam, nisi divino amore regeretur.

86. Præterea cum Balacius, qui sub Nestorio præfecto Alexandriae dux Ægypti fuit, homo Arianæ iniquitatis studiosissimus fautor, ita Christi Ecclesiam persequeretur, ut animo vesano, virgines monachosque nudatos verberaret in publico, ad eum Antonius litteras misit, quarum ista sententia est: Video iram Dei venientem super te: desine persequi Christianos, ne te ira occupet, quæ proximum jam tibi minatur interitum. Legit infelix epistolam, et irrisit, atque in eam excreans projecit in terram: portitores quoque multis afficiens injuriis, Antonio italia renuntiare (98) præcepit: Quoniam cura tibi tantopere monachorum est, etiam ad te mei vigoris transibit disciplina. Sed confestim inimitatorem oppressit supplicium, et post quinque dies os effrenatum ultio divina compescuit. Egreditur enim ad primam mansionem Alexandriae, quæ appellatur Cereu (99), cum supradicto Ægypti præfecto Nestorio. Vehuntur equis, quos inter omnes Balacius, cujus erant, mansuetissimos nutriebat. Cum ergo pariter solito sibimet equi alluderent, mitior, quo Nestorius vehebatur, morsu repentino Balacium decussit in terram, ac sic in eum inhians, femora ejus laceravit atque corrosit, ut statim relatus ad civitatem, post tertium diem moreretur: universique agnoscerent minarum ab Antonio prædictarum effectum quantum cuius consecutum, digno persecutoris fine completo.

87. Cæteros ad se venientes mira cum modestia Antonius admonebat, ut oblita sæculi dignitate remotionis vitæ beatitudinem appeterent. Si qui autem majori polestate premebantur, nec poterant obtinere justitiam, ita eos obnixè defendebat, ut ipse pro illis pati videretur injuriam. Multis utilis fuit præclari

(94) Vide *Historiam Arianorum ad monachos*, numero 14.

(95) Sic quidam manuscripti. In editis *περὶ δεσπ.*

(96) Ita omnes manuscripti. Editi vero, *ἑπαρχος.*

(97) Sic manuscripti. pene omnes. Editi, *vere justum esse.*

(98) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, *renuntiari.*

(99) Sic Desmar. optime. Alii, *Cereum*, alii, *Chereum* cum Bollando vocant. Vide in tabella geographica.

νημίσειν μὴ ἄλλους, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι τὸν πάσχοντα. Ὅντις δὲ πάλιν πρὸς ὠφέλειαν πάντων ἦν ἱκανός, ὡς πολλοὺς στρατειομένους, καὶ τῶν τὰ πολλὰ κεκτημένων, ἀπειθεσθαι τὰ τοῦ βίου βάρη, καὶ λοιπὸν γίνεσθαι μοναχοὺς. Καὶ ὅλως ὡσπερ ἱατρὸς ἦν δοθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ τῇ Αἰγύπτῳ. Τίς γὰρ λυπούμενος ἀπήντα, καὶ οὐκ ὑπέστρεψε χαίρων; τίς ἤρχετο θρηγῶν διὰ τοὺς αὐτοῦ τεθνηκότας, καὶ οὐκ εὐθέως ἀπειθετο τὸ πένθος; τίς ὀργιζόμενος ἤρχετο, καὶ οὐκ εἰς φιλίαν μετεβάλλετο; τίς πένης ἀκηδιῶν ἀπήντα, καὶ ἀκούων αὐτοῦ καὶ βλέπων αὐτὸν, οὐ κατεφρόνει τοῦ πλοῦτου, καὶ παρεμυθεῖτο τὴν πηνίαν; τίς μοναχός, ὀλιγωρήσας, καὶ ἐλθὼν (1) πρὸς αὐτὸν, οὐ μᾶλλον ἰσχυρότερος ἐγένετο; τίς νεώτερος ἐλθὼν εἰς τὸ ὄρος, καὶ θεωρήσας Ἀντώνιον, οὐκ εὐθέως ἐξηρνεῖτο τὰς ἡδονὰς, καὶ ἡγάπα σωφροσύνης; τίς ἤρχετο πρὸς αὐτὸν ὑπὸ δαίμονος πειραζόμενος, καὶ οὐκ ἀνεπαύετο; τίς δὲ ἐν λογισμοῖς ἐνοχλούμενος ἤρχετο, καὶ οὐκ ἐγαληνία τῇ διανοίᾳ;

88. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἦν μέγα τῆς ἀσκήσεως τοῦ Ἀντωνίου, ὅτι, καθὰ προείπον, χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων ἔχων, ἐπεγίνωσκεν αὐτῶν τὰ κινήματα· καὶ πρὸς ὃ τίς αὐτῶν εἶχε τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ὀρμὴν, τοῦτο οὐκ ἠγνόει. Καὶ οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἐπαίζετο παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐνοχλουμένους ἐν λογισμοῖς παρακαλῶν (2) ἐδίδασκε, πῶς ἂν δύναιτο τὰς ἐκείνων ἐπιβουλὰς ἀνατρέπειν· διηγούμενος τῶν ἐνεργούντων τὰς ἀσθενείας καὶ τὰς πανουργίας. Ἐκαστος γοῦν, ὡσπερ ἐπαλιφεῖς (3) παρ' αὐτοῦ, κατήρχετο καταβαρῶν τῶν νοημάτων τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ. Πόσαι δὲ καὶ μνηστῆρας ἔχουσαι παρθένοι, καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ πέραν ἰδοῦσαι τὸν Ἀντώνιον, ἐμειναν τῷ Χριστῷ παρθένοι; ἤρχοντο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἕξω μερῶν πρὸς αὐτόν. Καὶ αὐτοὶ μετὰ πάντων τὴν ὠφέλειαν ἐσχηκότας ὑπέστρεφον, ὡς παρὰ πατρὸς προσημύμενοι (4). Ἀμέλει κοιμηθέντος αὐτοῦ, πάντες, ὡς ὄρφανοὶ γενόμενοι πατρὸς, μόνῃ τῇ ἐκείνου μνήμῃ παρακαλοῦσιν ἑαυτοὺς, κατέχοντες ἅμα τὰς νοουθεσίας καὶ τὰς παραίνεσις αὐτοῦ.

VERSIO EVAGRII.

senis oratio: multi magnis divitiis et altiori gradu militiæ derelicto, ejus hæere curriculis cupiebant. Et ut infinita brevi sermone comprehendam, bonum Ægypto medicum Christus indulserat. Quis non tristitiam apud Antonium mutavit in gaudium? quis non iram vertit in pacem? quis orbitatis luctum non ad ejus temperavit aspectum? quis non in ære paupertatis, quo premebatur, abjecto, statim et divitum desepxit opulentias, et in sua læratus est paupertate? quis post lassitudinem monachus non ejus vegetatus est hortamentis? quis adolescens, ætatis (5) succensus ardoribus, non ex ejus admonitu pudicitia amator fuit? quis vexatus a diabolo sine medela rediit? quis inimici cogitationibus distractus, non, circa tempestate sopita, sereno regressus est animo?

88. Sciebat enim quo quisque laboraret incommodo, et ex vitæ meritis discretionem spirituum agnoscentes, adhibebat verborum, prout erant vulnera, sanitatem. Unde effectum est, ut post ejus doctrinam, omnes diaboli pauderentur insidiæ; multæ quoque desponsatæ puellæ, ad ejus conspectum ab ipso pene thalamo recedentes, in Ecclesiæ matris gremio consederunt. Quid plura? Totius orbis homines ad eum confluebant, et universarum gentium varietas bellicosissimum contra dæmones virum conspiceret gestiebant. Nullus se frustra illuc venisse conquestus est; omnibus delectabile atque jucundum laboris commercium fuit. Fatigatio enim itineris emolumentum viatici reportabat, sicut rei probavit effectus. Nam post resolutionem ejus, quasi communi vulnere orbitatis excepto, proprium singuli parentem luxerunt.

(1) Sic quidam manuscripti. Editi vero, ἀπελθὼν.

(2) Colb. 2, παρ' ἐκείνων.

(3) Sic omnes mss. Editi, ὡς παρ' ἐπαλιφεῖς. Quidam mss. habent ἐπαλιφθεῖς, alii ἐπαλιφεῖς.

A non alios, sed ipsum læsum fuisse. Ita rursus ad omnium utilitatem natus erat, ut multi milites, alique plurimarum potiti possessionum, depositis vitæ hujus oneribus, fierent monachi. Demum quasi medicus Ægypto a Deo datus erat. Quis enim mæstus illum adiit, quin gaudens recesserit? quis accessit mortuos lugens suos, quin statim luctum deposuerit? quis iratus advenit, nec in amicitiam redactus est? quis pauper ad illum demisso animo accessit, auditoque ac viso illo, divitias non contempsit, et non de paupertate sua consolationem admisit? quis monachus remissior illum conveniens, non fortior postea fuit? quis adolescens in montem profectus, visoque Antonio, non abnegans illico voluptates temperantiam est amplexus? quis a dæmone tentatus ipsum adiit, quin liberatus sit? quis cogitationibus vexatus accedens, non tranquillo stetit animo?

88. Etenim illud singulare erat in Antonii ascisi, quod accepta, ut supra dixi, spirituum discretionis gratia, eorum statim agnosceret motus, et cujusque studium affectumque non ignoraret: neque solum non ab illis deciperetur, imo eos qui cogitationibus turbati erant, monitis suis edoceret, qua ratione possent insidias dæmonum subvertere, narrata eorum imbecillitate, vafritique. Singuli itaque tanquam inuncti ab illo, seu ad pugnam excitati, descendebant, assumpta adversus diaboli dæmonumque ejus cogitationes fiducia. Quot jam procos habentes virgines, tantum Antonio eminus conspecto, Christi virgines mansere? Veniebant etiam ad illum quidam, ab exteris regionibus, qui percepta cum aliis omnibus utilitate, domum redibant, quasi a patre suo deducti. 689 Sane illo defuncto, omnes quasi patre orbi, sola ejus memoria sese consolantur, relictis animo ejus admonitionibus hortamentisque.

(4) Ita quidam manuscripti. Editi et alii, περιπόμενοι. Inferius manuscripti omnes, ὡς ὄρφανοί. Editi, ὡς ὄρφανοί.

(5) Sic manuscripti. In editis, ætatis deest.

89. Qualis porro ipsi exitus vitæ fuerit, æquum est me enarrare, vosque, ut peroptatis, ediscere; cum maxime ea etiam in re illum imitari par sit. Cum de more monachos in exteriore monte degentes inviseret, et a Providentia divina de futura morte præmonitus fuisset, fratribus hæc locutus est: Jam postremo vos invisam, mirumque si iterum in hac vita mutuo fruamur aspectu: tempus quippe ut hinc transmigrarem, cum ferme quintum supra centesimum annum agam. His illi auditis, lacrymari, senem amplecti, ac deosculari. Ille vero quasi ab extranea in propriam se conferens urbem, lætus colloquebatur, monebatque, ne in laborando segnes essent, neque in vita ascetica animo deficerent: sed ita viverent ac si quotidie morituri essent. Atque, uti jam dixerat, animam custodirent ab obscenis cogitationibus, sanctosque æmularentur viros: nec ad Meletianos schismaticos accederent, quorum improbum profanumque propositum nossent: nec ullam haberent cum Arianis communionem, quorum impietas nemini non explorata esset. Etiam si videritis, ait, ipsis iudices patrocinari, ne ideo turbemini; cessabit enim, atque mortalis modicique temporis est imaginaria hujusmodi potestas. Vos itaque puros ab illis custodite, servateque Patrum traditionem, et cum primis piam fidem in Dominum nostrum Jesum Christum, quam ex Scripturis didicistis, et quam vobis ego plerumque in memoriam revocavi.

90. Fratribus autem vim ipsi inferentibus, ut illic remaneret, vitamque obiret; abnuat ille, cum ob alias multas causas, ut vel tacitus ipse subindicabat, tum ideo maxime, quod Ægyptii soleant piorum hominum defuactorum corpora, maximeque sanctorum martyrum, funerare quidem et linteis

89. Οἶον δὲ καὶ τὸ τέλος αὐτῷ τοῦ βίου γέγονεν, ἀξίον καὶ μνημονεύσαι, καὶ ὑμᾶς ἀκούσαι ποθοῦντας· καὶ τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ζηλωτὸν γέγονε. Κατὰ τὸ εὐωδὸς ἐπεσκέπτετο τοὺς μοναχοὺς τοὺς ἐν τῷ ὄρει τῷ ἔξω, καὶ προσμαθῶν (6) παρὰ τῆς Προνοίας περὶ τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς, ἐλάλει τοῖς ἀδελφοῖς λέγων· Ταύτην ὑμῶν τὴν ἐπίσκεψιν ὑστέραν ποιῶμαι, καὶ θαυμάζω, εἰ πάλιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ θεωρήσομεν. Καιρὸς ἐστὶ καὶ λοιπὸν ἀναλῦσαι· εἰμὶ γὰρ ἐγγὺς ἐτῶν πέντε καὶ ἑκατὸν. Οἱ μὲν οὖν ἀκούσαντες, ἐκλαίον, καὶ περιεπτύσσοντο καὶ κατεφίλουσιν τὸν γέροντα· ὁ δὲ, ὡς ἀπὸ ἀλλοτρίας εἰς ἰδίαν ἀπαίρων πόλιν, χαίρων διελέγετο· καὶ παρήγγελλον αὐτοῖς μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς πόνοις, μηδὲ ἔκκαεῖν ἐν (7) τῇ ἀσκήσει· ἀλλ' ὡς καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντας ζῆν· καὶ καθὰ προείπον σπουδάζειν τὴν ψυχὴν φυλάττειν ἀπὸ βυπαρῶν λογισμῶν· καὶ τὸν ζῆλον ἔχειν πρὸς τοὺς ἀγίους, μὴ ἐγγιζειν δὲ Μελετιανοῖς (8) τοῖς σχισματικοῖς· οἴδατε γὰρ αὐτῶν τὴν πονηρὰν καὶ βέβηλον προαίρεσιν· μηδὲ κοινωνίαν ἔχειν τινὰ πρὸς τοὺς Ἀρειανούς· καὶ γὰρ καὶ ἡ τούτων ἀσέβεια πᾶσιν ἐκδηλὸς ἐστὶ. Μηδ' ἂν θεωρήσητε προϊσταμένους αὐτῶν τοὺς δικαστὰς, ταράττεσθε· παύσεται γὰρ, καὶ θνητὴ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐστὶν αὐτῶν ἡ φαντασία. Καθαροὺς οὖν ἑαυτοὺς μᾶλλον ἀπὸ τούτων φυλάττετε, καὶ τηρεῖτε τὴν ἐκ τῶν Πατέρων παράδοσιν, καὶ προηγουμένως τὴν ἐκ τῶν Κυρίων ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐσεβῆ πίστιν, ἣν ἐκ τῶν Γραφῶν μὲν μεμαθήκατε, παρ' ἐμοῦ δὲ πολυτάκις ὑπεμνήθητε.

90. Τῶν δὲ ἀδελφῶν βιαζομένων μείναι αὐτὸν παρ' αὐτοῖς, κάκει τελευτῶσθαι, οὐκ ἠνέσχετο διὰ πολλὰ μὲν, ὡς αὐτὸς καὶ σιωπῶν ἐνέφαίνε, καὶ διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα· οἱ Αἰγύπτιοι τὰ τῶν τελευτῶντων σπουδαίως σώματα, καὶ μάλιστα τῶν ἁγίων μαρτύρων, φιλοῦσι μὲν θάπτειν καὶ περιελίσσειν ὀθονίοις (9)· καὶ κρύ-

VERSIO EVAGRIL.

89. Quis autem finis vitæ ejus fuerit, dignum est et me commemorare, et vos cum desiderio audire: quia et hoc in eo imitabile cunctis fuit. Juxta consuetudinem ad visendos fratres qui in exteriore monte erant, venit, ibique a divina providentia de sua morte condiscens, ita exorsus est: Ultimam, filioli, patris audite sententiam: non enim arbitror, quod in hoc sæculo iterum nos visuri sinus. Cogit conditio nature, ut post centenarium numerum, quem annis quinque supergredior, jam resolver. Ita locutus, audientium pectora contristavit: gemitus lacrymæque dicta mœrentia consecutæ sunt. Amplexabantur eum universi, quasi jam de sæculo recessurum. At ille, tanquam aliena deserens, ad propriam patriam proficisceretur (10), magna cum lætitia præcipiebat, desiderium instituto non debere subreperere; sed tanquam quotidie morituros, ut ante prædixerat, a sordidis cogitationibus animam custodire, et omnem æmulationem ad sanctos quosque convertere: ad Meletianos (11) vero schismaticos ne prope quidem accedere. Scitis enim, aiebat, eorum antiquam perversitatem: neque cum Arianis communionem jungamini, quia impietas eorum jam omnibus manifesta est. His etiam illud addebat, nullum debere Christianum, cum sæculi viderit potestates pro Arianorum et Meletianorum pugnare nequitia, a Christi territum dicere veritate: mortalium illam esse defensionem, nec diu fallacem permanere posse phantasiam. Quapropter, aiebat, custodienda est pia fides in Christo, et Patrum religiosa traditio, quæ et Scripturæ lectione et crebro meæ parvitas didicistis admonitum.

90. Finito sermone, fratres eum vehementissime retardabant, glorioso patris cupientes termino decerari. Sed multas ob causas, quas et silentio demonstrabat, præcipue tamen ob præsumptam Ægypti consuetudinem contradixit. Mos etenim Ægyptiis est, nobilium et præcipue beatorum martyrum corpora linteamine quidem obvolvère, et studium funeri solitum non negare; terra vero non abscondere, sed super

(6) Ita quidam manuscripti. Editi, μαθῶν. Infra post ἀδελφοῖς, deest λέγων in editis: sed habetur in quibusdam manuscriptis.

(7) Sic manuscripti omnes. In editis ἐν deest.

(8) Colbertinus secundus Μελετιανοῖς. Infra κοινωνίαν deest in editis sed habetur in omnibus pene manuscriptis.

(9) Sic omnes manuscripti. Editi vero, ὀθονίοις.

(10) Ita quidam manuscripti recte. Editi, proficiscitur.

(11) Manuscripti quidam habent, Militianos, et infra, Militianorum; alii, Militianorum.

πειν δὲ ὑπὸ γῆν, ἀλλ' ἐπὶ σκιμποδίων τιθένας, καὶ φυλάττειν ἔνδον παρ' ἑαυτοῖς· νομίζοντες ἐν τούτῳ τιμᾶν τοὺς ἀπελθόντας. Ὁ δὲ Ἀντωνίος πολλάκις περὶ τούτου καὶ ἐπισκόπους ἡξίου παραγγέλλειν τοῖς λαοῖς· ὁμοίως δὲ καὶ λαϊκοὺς ἐνέτρπετε, καὶ γυναῖξιν ἐπέπληττε, λέγων, μήτε νόμιμον, μήτε ὄλως ὄσιον εἶναι τούτο. Καὶ γὰρ τὰ τῶν πατριαρχῶν καὶ τὰ τῶν προφητῶν σώματα μέχρι νῦν σώζονται εἰς μνήματα· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα εἰς μνημεῖον ἐτέθη, λίθος τε ἐπιτεθεὶς ἔκρυψεν αὐτὸ, ἕως ἀνέστη τριήμερον. Καὶ ταῦτα λέγων, ἐδείκνυε παρανομεῖν τὸν μετὰ θάνατον μὴ κρύπτοντα τὰ σώματα τῶν τελευτώντων, κἄν ἅγια τυγχάνῃ. Τί γὰρ μείζον ἢ ἀγιώτερον τοῦ Κυριακοῦ σώματος; Πολλοὶ οὖν, ἀκούσαντες, ἔκρυψαν ὑπὸ γῆν λοιπὸν, καὶ τῷ χαρίσταιον τῷ Κυρίῳ, καλῶς διδαχθέντες.

91. Αὐτὸς δὲ, τοῦτο γινώσκων, καὶ φοβούμενος μὴ καὶ τὸ αὐτοῦ ποιήσωσιν οὕτως σῶμα, ἤπειξεν ἑαυτὸν, συνταξάμενος τοῖς ἐν τῷ ἔξω ὄρει μοναχοῖς· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἔνδον ὄρος (12), ἔνθα καὶ μένειν εἰώθει, μετὰ μῆνας ὀλίγους ἐνόσησε· καὶ καλέσας τοὺς συνόντας αὐτῷ (δύο δὲ ἦσαν, οἵτινες καὶ ἔμειναν ἔνδον, δέκα καὶ πέντε ἔτη ἀσκούμενοι, καὶ ὑπηρετοῦντες αὐτῷ διὰ τὸ γῆρας), ἔλεγε πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ μὲν, ὡς γέγραπται, τὴν ὁδὸν τῶν πατέρων πορεύομαι· ὁρῶ γὰρ ἑμαυτὸν καλούμενον ὑπὸ τοῦ Κυρίου· ὑμεῖς δὲ νήφετε, καὶ τὴν πολυχρόνιον ὁμὴν ἄσκησιν μὴ ἀπολέσθητε· ἀλλ' ὡς νῦν ἀρχὴν ἔχοντες, σπουδάσατε τηρεῖν τὴν προθυμίαν ἑαυτῶν. Οἴδατε τοὺς ἐπιβουλεύοντας δαίμονας, οἴδατε πῶς ἀγριοὶ μὲν εἰσὶν, ἀσθενεῖς δὲ τῇ δυνάμει. Μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Χριστὸν ἀεὶ ἀναπνέετε, καὶ τούτῳ πιστεύετε· καὶ ὡς καθ' ἡμέραν ἀπονησκόντες ζήσατε, προσέχοντες ἑαυτοῖς, καὶ μνημονεύοντες ὧν ἤκουσατε παρ' ἐμοῦ παραινέσεων. Καὶ μηδεμία ἔστω ὑμῖν κοινωνία πρὸς τοὺς σχισματικούς, μήθ' ὄλως πρὸς τοὺς αἰρετικούς Ἀρειανούς. Οἴδατε γὰρ

A involvere, nec tamen sub terram occultare; sed leculis superponere, 690 et apud sese intus servare: rati id vita functis esse honori. Antonius autem plerumque rogat episcopos, ut ea de re populos monerent: similiterque laicos pudore afficiebat, mulieresque objurgabat, aiens nec legitimum nec sanctum illud esse. Nam patriarcharum et prophetarum corpora hactenus in monumentis servantur: ipsumque Domini corpus in monumento fuit depositum²², impositusque ipsi lapid quo operiretur²³, donec tertia die resurgeret. Hisque verbis demonstrabat prævaricari eum, qui defunctorum corpora non absconderet, quamvis sancta essent. Quid majus enim et sanctius corpore Dominico? Quibus auditis, multi deinceps sub terra occultarunt, et Domino egere gratias, quod tam probe edocti essent.

91. Ille vero hujusmodi consuetudinis gnarus, metuensque ne suo corpori idipsum præstarent, salutatis monachis qui in exteriori erant monte, ingressusque in interiorem montem, ubi manere solitus erat, post menses paucos in morbum incidit: vocatisque iis qui secum erant (duobus scilicet, qui intus remanserant, per quindecim annos asceticam agentes, atque ob senectutem illi ministrantes), ait illis: Equidem, ut scriptum est²⁴, viam ingredior Patrum; video enim a Domino me vocari. Vos autem vigilate, ac diutissimæ exercitationis vestræ fructum ne perditote: sed quasi jam ejus initium poneretis, curate vestram retinere acritatem. Nostis insidiatores dæmones, quam sint truces quidem, sed viribus imbecilli. Ne itaque timete illos: sed Christum semper respirate, ipsique credite: ac velut quotidie morituri vivite: vobisque ipsis attendite, memores mearum quas audistis præceptionum. Nulla vobis sit communicatio cum schismaticis, aut prorsus cum hæreticis Arianis. Nostis enim qui illos ego confutarem, ob suam

VERSIO EVAGRII.

lectulos domi posita reservare. Hunc honorem quiescentibus reddi, inveteratæ consuetudinis vanitas tradidit. De hoc Antonius sæpe et episcopos deprecatus est, ut populos ecclesiastica contestatione corrigerent; et laicos viros ac mulieres rigidius ipse convenit, dicens: Nec legitimum hoc esse, nec Deo placitum; quippe cum patriarcharum et prophetarum sepulcra, quæ ad nos usque perdurant, hæc facta convincerent. Dominici quoque corporis exemplum oportere intueri jubebat, quod in sepulcro positum, lapide, usque ad resurrectionis diem tertium, clausum fuerit. Atque his modis vitium circa defunctos Ægypti, etiamsi sancta essent corpora, coarguebat, dicens: Quid majus aut sanctius corpore potest esse Dominico, quod juxta consuetudinem gentium cæterarum humo conditum est? (15) Hæc justa persuasio multorum insumit evellit errorem, et repositis in terra cadaveribus, Domino gratias pro bono magisterio retulerunt.

91. Metuens ergo consuetudinem supradictam, ne eodem etiam circa se laberentur errore, celeriter valedicens monachis, qui confluxerant, ad amicum virtutis habitaculum repedavit. Post menses autem paucos, cum mediocre (14) incommodum senilia membra turbasset, vocatis ad se duobus fratribus, quos ibidem ante quindecim annos modico intervallo sejunctos instituebat (15), quique etiam ei jam seni cœperant ministrare, ait: Ego quidem, filii, secundum eloquia Scripturarum, Patrum gradior viam: jani enim Dominus me invitat, jam cupio videre cœlestia. Sed vos, o viscera mea, admoneo, ne tanti temporis laborem repente perdati. Hodie vos religiosum studium arripuisse arbitramini, et quasi cœptæ voluntati fortitudo succrescat. Varias dæmonum nostis insidias: vidistis eorum et impetus feroces et vires effeminatas. Jesum suspirate, et credulitatem nominis ejus vestris fugite mentibus, et a certa fide

²² Joan. xix, 41. ²³ Matth. xxvii, 60. ²⁴ Josue xxiii, 14.

(12) Ita quidam manuscripti. Editi, ἐνδοθεν.

(13) Sic manuscripti. Editi vero, conditum esse scimus.

(14) Ita manuscripti. In editis, non mediocre.

(15) Maxima pars manuscriptorum, instituebat. Editi vero, instituerat.

Christo adversariam atque a vera doctrina alienam hæresim. Id curate, ut in 691 primis vos Domino, dehinc sanctis adjungatis : ut post mortem vos in æterna tabernacula, quasi amicos notosque sibi recipiant. Hæc cogitatis, hæc sentiat : et si qua mei vobis cura sit, et mei tanquam patris recordamini, corpus meum in Ægyptum transferri ne patiamini, ne in domibus deponant : hac quippe de causa in montem me contuli, atque huc recessi. Scitis quantum eos semper objurgavi qui hæc agerent, præcepique ut ejus consuetudinis finem facerent. Meum itaque corpus humate, terraque contegite : meusque hic sermo apud vos custodiatur, ut nemo, vobis exceptis, locum sciat. Ego quippe in resurrectione mortuorum incorruptum ipsum a Salvatore recepturum sum. Mea dividite vestimenta, Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo obvolvehar, quod novum ab ipso cum acceperim, jam detritum apud me est : alteram melotem Serapioni tradite episcopo : vos habete cilicinum indumentum. Quod reliquum est, salvete, lilii : Antonius quippe hinc migrat, nec ultra vobiscum erit. *ἑτέραν μηλωτὴν καὶ ὑμεῖς ἔχετε τὸ τρίχινον ἔνδυμα.* Καὶ λοιπὸν σώζεσθε, τέκνα · ὁ γὰρ Ἀντωνίου μεταβαίνει, καὶ οὐκ ἔτι μεθ' ὑμῶν ἔστι.

92. His ille dictis, postquam ipsum osculati sunt, erectis pedibus, ac quasi amicos se adeuntes contemplantur, eorumque causa lætus, nam dum decumberet hilari erat vultu, exspiravit, et appositus est ad patres suos. Illi, quemadmodum mandarant ipsis, condito et involuto corpore, illud terra contegere, nemoque hactenus novit ubinam lateat, illis duobus exceptis. Qui autem accepere beati Antonii utramque melotem, et detritum ab eo pallium, quasi res magni pretii ambo illa custodiunt, atque

πῶς καὶ γὰρ τούτους ἐξετρεπέμην διὰ τὴν χριστομάχον αὐτῶν καὶ ἑτερόδοξον αἵρεσιν. Σπουδάσατε δὲ μάλλον καὶ ὑμεῖς αἰεὶ συνάπτειν ἑαυτοὺς, προηγουμένως μὲν τῷ Κυρίῳ, ἔπειτα δὲ τοῖς ἀγίοις · ἵνα μετὰ θάνατον ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, ὡς φίλους καὶ γνωρίμους, δέξονται καὶ αὐτοί. Ταῦτα λογίζεσθε, ταῦτα φρονεῖτε · καὶ εἰ μέλει ὑμῖν περὶ ἐμοῦ, καὶ μνημονεύετε ὡς περὶ πατρὸς, μὴ ἀφεῖτέ τινας τὸ σῶμά μου λαβεῖν εἰς Αἴγυπτον, μήπως ἐν τοῖς οἴκοις ἀπόθωνται · τούτου γὰρ χάριν εἰσῆλθον εἰς τὸ ἕρος, καὶ ἦλθον ὄψε. Οἴδατε δὲ καὶ πῶς αἰεὶ ἐνέτρεπον τοὺς τοῦτο ποιοῦντας, καὶ παρήγγελλον παύσασθαι τῆς τοιαύτης συνθηλαίας. Θάψατε οὖν τὸ ἡμέτερον ὑμεῖς, καὶ ὑπὸ γῆν κρύψατε · καὶ ἔστω τὸ παρ' ἐμοῦ βῆμα φυλαττόμενον παρ' ὑμῖν, ὥστε μηδένα γινώσκειν τὸν τόπον, πλην ὑμῶν μόνων. Ἐγὼ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν ἀπολήψομαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀφθαρτον αὐτό. Διέλεγε δὲ μου τὰ ἔνδυματα · καὶ Ἀθανασίῳ μὲν τῷ ἐπισκόπῳ δότε τὴν μίαν μηλωτὴν, καὶ ὁ ὑπεστρωνωδύμην ἱμάτιον, ὅπερ αὐτὸς μὲν μοι καινὸν δέδωκε, παρ' ἐμοὶ δὲ πεπαλαιώται · καὶ Σαραπίῳ δὲ (16) τῷ ἐπισκόπῳ δότε τὴν καὶ λοιπὸν σώζεσθε, τέκνα · ὁ γὰρ Ἀντωνίου μετα-

92. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἀσπασαμένων ἐκεῖνων αὐτὸν, ἐξάρας τοὺς πόδας, καὶ ὥσπερ φίλους ὄρων τοὺς ἐλθόντας ἐπ' αὐτόν, καὶ δι' αὐτοὺς περιχαρῆς γενόμενος, ἐφαίνετο γὰρ ἀναχειμένος ἱλαρῶ τῷ προσώπῳ, ἐξέλιπε, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας. Κάκεινοι λοιπὸν, καθὰ δέδωκεν αὐτοῖς ἐντολὰς, θάψαντες καὶ εἰλίξαντες, ἔκρυψαν ὑπὸ γῆν αὐτοῦ τὸ σῶμα, καὶ οὐδεὶς οἶδε τέως, ποῦ κέκρυπται, πλην μόνων αὐτῶν τῶν δύο. Καὶ τῶν λαβόντων δὲ ἕκαστος (17) τὴν μηλωτὴν τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου, καὶ τὸ τετριμ-

VERSIO EVAGRII.

universi dæmones fugabuntur. Mementote etiam admonitionum mearum et incertæ conditionis vitam quotidie accipiem retractate, et celestis vobis premium sine cunctamine tribuetur. Schismaticorum quoque et hæreticorum venena vitate : meumque circa eos odium sectamini, quia Christi sunt inimici. Scitis ipsi, quod nullus mihi nec pacificus quidem sermo cum eis aliquando fuerit, propter pravam eorum voluntatem, et pertinax contra Christum bellum. In hoc autem magis estote solliciti, ut Domini præcepta servetis, ut post mortem vestram sancti quique, quasi amicos et notos, in æterna vos recipiant tabernacula. Hæc cogitate, hæc sapite, hæc retexite : et si qua mei vobis cura, si qua patris memoria est, si mihi vicarium repræstatis affectum, nullus ad Ægyptum meas perferat reliquias, ne vano corpus honore servetur, ne vituperati, ut nostis, a me ritus, etiam circa me serventur obsequia : hujus enim rei gratia maxime huc sum regressus. Vos igitur humo tegite, vos Patris opere corpusculum, et illud quoque senis vestri custodite mandatum : ut nemo præter vestram dilectionem locum tumuli mei noverit. Confido in Domino, quia necessario resurrectionis tempore hoc corpusculum resurget (18) incorruptum. Vestimentorum autem meorum sit ista divisio : melotem et pallium tritum, cui superjacet, Athanasio episcopo date, quod mihi novum ipse detulerat : Serapion episcopus aliam accipiat melotem : vos cilicinum habetote vestimentum, et valete, viscera mea : Antonius enim migrat, et jam non erit in præsentis sæculi vobiscum.

92. Verba finierat, et osculantibus se discipulis, extendens paululum pedes, mortem lætus aspexit : ita ut ex hilaritate vultus ejus, angelorum sanctorum, qui ad perferendam animam ejus descenderant, præsentia nosceretur. Hos intuens, tanquam amicos videret, animam exhalavit, et additus est Patribus secundam ordinem Scripturarum. Servaverunt mandata discipuli, involutum (ut præceperat) corpus humo operientes : et nemo interim usque ad hanc diem, præter eos, ubi sit conditum (19), novit. Legatarius autem Antonii benedicti, qui tritum pallium cum melote imperio ejus meruerat accipere, Anto-

(16) Ita mss. pene omnes. In editis δὲ deest. Infra al., τρίχινον, alii τρίχιον habent.

(17) Sic manuscripti omnes. Editi, δύο ἱκετῶν,

λαβὼν δὲ ἕκαστος.

(18) Omnes manuscripti, resiliet.

(19) Manuscripti quidam, conditus.

μένον παρ' αὐτοῦ ἱμάτιον, ὡς τι μέγα χρῆμα φυλάττει. Καὶ γὰρ καὶ βλέπων αὐτὰ (20), ὡς Ἀντωνίων ἐστι θεωρῶν· καὶ περιβαλλόμενος δὲ αὐτὰ, ὡς τὰς νοθεσίας αὐτοῦ βασταζῶν ἐστὶ μετὰ χαρᾶς.

93. Τοῦτο τῆς ἐν σώματι ζωῆς Ἀντωνίου τὸ τέλος, χάσειν τῆς ἀσκήσεως ἀρχή. Καὶ εἰ καὶ μικρὰ ταῦτα πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐκείνου, ἀλλ' ἀπὸ τούτων λογίσεσθε καὶ ὑμεῖς, ὅποσον ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος Ἀντωνίος, ὁ ἐκ νεωτέρου μέχρι τῆς τοσαύτης ἡλικίας ἴσῃν τηρήσας τὴν προθυμίαν τῆς ἀσκήσεως· καὶ μήτε διὰ τὸ γῆρας ἤττηθεις πολυταλεῖς τροφῆς, μήτε δι' ἀτονίαν τοῦ ἑαυτοῦ σώματος ἀλλάξας τὸ σχῆμα τοῦ ἐνδύματος, ἢ νεψάμενος κἂν τοὺς πόδας ὕδατι· καὶ ὅμως ἐν πᾶσι διέμενεν ἀβλαβής. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀσινεῖς καὶ ὀλοκλήρους εἶχε, βλέπων καλῶς· καὶ τῶν ὀδόντων οὐδὲ εἰς ἐξέπεσεν αὐτοῦ· μόνον δὲ ὑπὸ τὰ οὐλα τετριμμένοι ἐγεγόνεισαν, διὰ τὴν πολλὴν ἡλικίαν τοῦ γέροντος. Καὶ τοῖς ποσὶ δὲ καὶ ταῖς χερσὶν ὑγιῆς διέμενει, καὶ ὅλων πάντων τῶν ποικίλῃ τροφῇ καὶ λουτροῖς καὶ διαφόροις ἐνδύμασι χρωμένων φαειρότερος μᾶλλον αὐτὸς ἐφαίνετο, καὶ πρὸς ἰσχὺν προθυμότερος. Καὶ τὸ πανταχοῦ δὲ τούτον διαβεβοῆσθαι, καὶ θαυμάζεσθαι μὲν πρὸ πάντων, ποθεῖσθαι δὲ καὶ παρὰ τῶν μὴ ἑωρακότων αὐτὸν, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θεοφιλοῦς αὐτοῦ ψυχῆς ἐστὶ γνώρισμα. Οὐ γὰρ ἐκ συγγραμμάτων, οὐδὲ ἐκ τῆς ἐξωθεν σοφίας, οὐδὲ διὰ τινα τέχνην, διὰ δὲ μόνην θεοσέβειαν ὁ Ἀντωνίος ἐγνωρίσθη. Τοῦτο δὲ ὡς Θεοῦ δῶρον οὐκ ἂν τις ἀρνήσαιο. Πόθεν γὰρ εἰς τὰς Σπανίας (21) καὶ εἰς τὰς Γαλλίας, πῶς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἐν βρει κεκρυμμένος καὶ καθήμενος ἤκουσθη, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἦν, ὁ πανταχοῦ τοὺς ἑαυτοῦ γνωρίζων ἀνθρώπους, ὁ καὶ Ἀντωνίῳ τοῦτο κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπαγγεῖλάμενος; Κἂν γὰρ αὐτοὶ κεκρυμμένως πράττωσι, κἂν λαμβάνειν ἐθέλωσιν· ἀλλ' ὁ Κύριος αὐτοὺς ὡς λύχνους δείκνυσαι πᾶσιν, ἵνα καὶ οὕτως οἱ ἀκούοντες γινώσκωσι δυνατὰς εἶναι τὰς ἐντολάς εἰς τὸ κατορθοῦν, καὶ ζῆλον τῆς ἐπ' ἀρετὴν ὁδοῦ λαμβάνωσι.

94. Ταῦτα τοῖνον τοῖς μὲν ἄλλοις ἀδελφοῖς ἀνάγνωστε, ἵνα μάθωσιν ὅποιοι ὀφείλει τῶν μοναχῶν ὁ

A in illis Antonium conspiciunt : iis quoque amicti, se Antonii monita cum gaudio gestare videntur.

93. Hic vitæ Antonii in corpore exitus, illud asceseos illius exordium fuit. Hæc etsi breviora sint, quam illius virtuti par sit, sed ex iis æstimate cujusmodi fuerit homo Dei Antonius, qui ab adolescentia ad tam grandem ætatem, æquali servato 692 ad asceticam studio, nec ob senectutem lautioris cibi desiderio victus, nec ob corporis infirmitatem mutata habitus forma, nec ablutis aqua pedibus : nihilominus omnino incolumis perduravit. Illæsos quippe oculos atque integros habuit, ita ut recte videret : dentiumque illi ne unus quidem B excidit, solummodo prope gingivas attriti erant ob grandem senis ætatem. Pedibus autem manibusque sanus omnino permansit, et sane omnibus, qui variis cibis, lotionibus, variisque vestibus uterentur, vegetior apparebat, atque omnino robustior. Quod autem ubique fama ejus pervagata fuerit, quod omnibus admirationi, iisque etiam qui nunquam hominem vidissent desiderio fuerit : id sane illius virtutis animæque Deo charæ argumentum est. Nequaquam enim scriptis suis, non gentili sapientia, non aliqua arte, sed sola erga Deum pietate celebris fuit Antonius. Quod sane donum esse Dei nemo eat inficiis. Unde enim in Hispanias, in Gallias, Romam, in Africam, in monte latentis de gentisque viri fama delata fuerit, nisi Deus suos C ubique terrarum claros notosque redderet, qui id ipsum Antonio sub initium pollicitus est? Etsi enim illi occulte degunt, cupiuntque latere, attamen illos Dominus quasi lucernas omnibus exhibet : ut his auditis alii compertum habeant, sufficere præcepta Dei ad res præclare gerendas, et studio ad pietatis iter instituendum inflammantur.

94. Hæc itaque aliis legitote fratribus, ut ediscant cujusmodi debeat esse monachorum vita ac per-

VERSIO EVAGRII.

nium in Antonii muneribus amplectitur : et tanquam magna hæreditate ditatus, lætanter per vestimentum recordatur imaginem sanctitatis.

93. Hic Antonii vitæ terminus fuit, ista principia meritorum : quæ licet parviori, ut prædixi, sermone narraverim, tamen ex his potestis advertere qualiter homo Dei a pueritia ad senectam usque perseveravit : et quod omni semper dubitatione calcata, nec languori, nec longævæ quidquam ætati aliquando concesserit. Magis autem æqualitatem propositi tenens, nec vestimentum mutavit, nec pedes lavit, nec escam sectatus est molliorem : oculorum quoque aciem, et numerum dentium, licet paululum ob ætatem videntur attriti, necnon et pedum incessum, totius etiam corporis firmitatem, ita contra jura naturæ meritorum gratia custodivit, ut lautorum corporum, quæ balneis atque deliciis confoverunt, hilarior ejus caro videretur. Hoc etiam, fratres, quod per omnes provincias amor ejus fama que volitavit, quem nec librorum disseminatorum oratio luculenta, nec mundanæ sapientiæ disputatio, nec nobilitas generis, nec opum infinita congestio commendavit, cui omnium ore est ascribendum, nisi Christo, cujus hoc donum est? Qui devotos ejus animos erga suam prævidens majestatem, hominem alio pene orbe celatum, et inter tantas positum solitudines, Africæ, Hispaniæ, Galliæ, Italiæ, Hlyrico, ipsi etiam, quæ urbium caput est, Romæ, ut in exordio promiserat, demonstravit. Creatoris est ista benignitas, qui famulos suos, licet nolentes, nobilitate consuevit, ut virtus possibilis nec extra humanam esse naturam sanctorum doceatur exemplis, et ad beatæ vitæ imitationem ex fructu laboris optimus quisque impellatur.

94. Hunc itaque fratribus librum magnopere legere (22) curate : ut agnita fidei vita sublimium Chri-

(20) Post βλέπων legebatur τις in editis ; sed deest in multis manuscriptis. Regius secundus solus hæc in plurali βλέποντες αὐτὰ, et cætera similiter.

(21) Colbertinus secundus, Ἰσπανίας.

(22) Sic mss. Editi vero, perlegere. Infra, Christianorum deest in multis manuscriptis.

suasum habeant Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, eos qui sibi gloriam tribuerint gloria donaturum : eosque qui ad finem usque ipsi serviunt, non solum in regnum cœlorum deducturum, sed hic quoque tametsi lateant, secessumque properent, claros, celebresque, cum virtutis propriæ, tum alienæ utilitatis gratia effecturum. Quod si ex usu id esse possit, ipsis ethnicis legitote : ut hoc saltem modo noscant Dominum nostrum Jesum Christum, non modo Deum Deique Filium esse ; imo Christianos qui ipsum colunt, pieque in illum credunt, dæmones, quos Græci putant esse deos, non tantum deos non esse coarguere, sed etiam calcare atque pellere, quasi deceptores hominumque corruptores, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ῥῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ῥος εἶναι, καὶ πεισθῶσιν, ὅτι ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν δοξάζει, καὶ τοὺς δουλεύοντας αὐτῷ μέχρι τέλους οὐ μόνον εἰς τὴν βασιλείαν ἀγει τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα κρυπτομένου, καὶ σπουδάζοντας ἀναχωρεῖν, φανεροὺς καὶ διαβοήτους διὰ τε τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν πανταχοῦ ποιεῖ. Ἐὰν δὲ χρεῖα γένηται, καὶ τοῖς ἐθνικοῖς ἀνάγνωτε· ἵνα κἂν οὕτως ἐπιγνώσιν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ μόνον ἐστὶ Θεὸς καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός· ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ τοῦτω γνησίως λατρεύοντες, καὶ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν εὐσεβῶς, τοὺς δαίμονας, οὓς αὐτοὶ οἱ Ἕλληγες νομίζουσιν εἶναι θεοὺς, τοῦτους οἱ Χριστιανοὶ ἐλέγγουσιν, οὐ μόνον μὴ εἶναι θεοὺς, ἀλλὰ καὶ πατοῦσι καὶ διώκουσιν, ὡς πλάνους καὶ φθορέας τῶν ἀνθρώπων τυγχάνοντας, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-

VERSIO EVAGRII.

stianorum et monachorum, sciant, quod Salvator noster Jesus Christus glorificantes se glorificat, et servantibus sibimet, non tantum regna cœlorum, sed etiam hic in ipsis montium secretis latere propientibus, famæ tribuit nobilitatem : scilicet ut et ipsi fruantur laude meritorum, et cæteri eorum provocentur exemplis. Si autem necessarium fuerit, et gentibus legite, ut vel sic agnoscant quia Dominus noster Jesus Christus non solum est Deus, Dei Filius, sed etiam his qui eum sollicitè colunt, et in eum fideliter credunt, hanc dedit potestatem, ut dæmones, quos illi deos esse arbitrantur, conculcent atque dejiciant, deceptores scilicet hominum, et totius corruptionis artifices (23).

EPILOGUS EVAGRII INTERPRETIS.

693 Itaque prudentes, qui legere voluerint hanc scripturam, obsecramus, ut dent veniam, si Græci sermonis vim exprimere non potuimus, transferentes eum in Latinam linguam, licet contra nostrum propositum hæc fecerimus. Sed non quasi invidentes nolebamus facere, sed sufficienter scientes quantam infirmitatem sustinet Græcus sermo translatus in Latinitatem, tamen maluimus Græcum sermonem hoc sustinere, quam fraudem pati eos lucri deifici, qui quomodocunque interpretatum Græcum sermonem legere possint. Deus autem omnipotens, qui tanto viro cooperatus est ad facienda talia, et nobis cooperetur ad imitandum ipsum vel ex parte, ut in omnibus clarificetur nomen ejus per magistrum, et hortatorem, et Redemptorem, et Salvatorem nostrum Jesum Dominum cum Spiritu sancto, cui est claritas et perpetua potestas in sæcula sæculorum.

Placuit subjungere duo Socratis loca (*Hist. l. iv, c. 23 et 25*), quæ in omnibus editis habentur.

Ad justum Antonium quidam ejus temporis philosophus accedens : Quomodo, inquit, Pater, vitam agere potes, librorum solatio destitutus ? Meus, o philosophe, liber, inquit Antonius, est natura rerum : mihi que licet quoties voluero, sermones Dei legere.

Hanc Didymum dicitur Antonius jam olim Valentis tempore allocutus, cum Arianorum causa ex eremo Alexandriam descendit : atque viri prudentiæ gnarus dixisse illi : Nihil, o Didyme, conturbet jactura corporalium oculorum : ejusmodi enim destitutus es oculis, quibus muscæ et culices videre

Τῷ δικαίῳ Ἀντωνίῳ προσῆλθέ τις τῶν σοφῶν, καὶ Πῶς διακαρτερεῖς, εἶπεν, ὦ πάτερ, τῆς ἐκ τῶν βιβλίων παραμυθίας ἐστερημένος ; Τὸ ἐμὸν βιβλίον, ἔφη ὁ Ἀντώνιος, ὡ φιλόσοφε, ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστὶ· καὶ πάρεστιν, ὅτε βούλομαι, τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοὺς τοῦ Θεοῦ.

(24) Τοῦτω λέγεται καὶ Ἀντώνιον ἤδη πρότερον κατὰ τὸν Οὐάλεντος χρόνον, ὅτε διὰ τοὺς Ἀρειανοὺς ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ τῆς ἐρήμου κατήλθεν, ἐντυχεῖν τῷ Διδύμῳ, καὶ μαθόντα τὴν τοῦ ἀνδρὸς σύνεσιν, εἶπεῖν πρὸς αὐτόν· Μηδὲν, ὦ Διδύμε, ταρρατῆτω σε ἡ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν ἀποβολή· τοιοῦτοι γὰρ σε

(23) Desmar. codex, 700 circiter annorum, hæc habet : *Igitur beatus Antonius sexto decimo Kalendas Februarii recessit a sæculo, et vivet semper cum Deo regnante in sæcula sæculorum. Amen. Epilogus*

Evagrii habetur in solo Germ. 2.

(24) Hæc refert Hieronymus ad Castrutium. -- Mox lege eîs τὴν Ἀλεξανδρείαν. EDIT. PATROL.

λείπουσιν ὀφθαλμοί, οἷς καὶ μυῖαι καὶ κύνωπες βλέψαι ἰσχύουσι. Χαίρει δὲ, ὅτι ἔχεις ὀφθαλμούς, οἷς καὶ ἄγγελοι βλέπουσι, δι' ὧν καὶ ὁ Θεὸς θεωρεῖται, καὶ τὸ αὐτοῦ φῶς καταλαμβάνεται.

De patria, discipulis et montibus Antonii fuisse et erudite disputat Bollandus in ejus *Vita*, 16 Maii.

A possunt. Gaude potius quod illis fruaris oculis, quibus angeli vident, quibus Deum contemplare, ejusque lucem comprehendas.

MONITUM IN DUAS SEQUENTES EPISTOLAS AD ORSISIUM.

Antonii Vitæ binas subjungimus epistolas Athanasii ad Orsisiū, ex Vita sancti Pachomii depromptas: quarum primam dedit in monasterio Theodori abbatis, tempore postremi sui sub Constantio exsilii, ab anno scilicet 356 ad 361, instante Paschatis solemnitate, postquam Artemii ducis opera, Ariani omnia Ægypti loca pervestigassent, Athanasii perquirendi causa. Secundam Alexandriæ conscripsit, data demum Ecclesiæ pace, et, ut ex ipsa liquet, haud diu post celebratam Pentecosten, anno circiter 364 vel 365. In ea Orsisiū monachosque suos de Theodori abbatis morte consolatur. Estque sane illa Athanasio Magno dignissima, iisdemque fere verbis monachos in titulo compellat, quibus supra Epistola ad monachos.

PRIMA S. ATHANASII EPISTOLA AD ORSISIUM.

Ex Appendice in Acta Sanctorum ad decimam quartam Maii, p. 49.

Καὶ ἡμέρας ὀλίγας ποιήσας ἐκεῖ, λέγει τῷ ἀδελφῷ Β. Θεοδώρῳ· Ἐπειδὴ ἐγγύς ἐστι τὸ Πάσχα, κατάλαβε τοὺς ἀδελφούς κατὰ τὸν τύπον ὃν ἔχετε, καὶ ἐγὼ, ὡς ὁ Κύριος οἰκονομήσει με, ποιῶ. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτὸν ἀπέλυσεν, γράψας ἐπιστολὴν δι' αὐτοῦ τῷ ἀδελφῷ Ὀρσισίῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, οὕτως ἔχουσαν τὴν διὰ-
νοιαν·

Εἶδον τὸν συνεργόν σου καὶ Πατέρα τῶν ἀδελφῶν Θεόδωρον, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Κύριον τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Παχουμίου· καὶ ὄρων ἠγαλλιασάμην τῆς Ἐκκλησίας τὰ τέκνα, καὶ ἠψφραναν ἡμᾶς τῇ παρουσίᾳ· Ὁ δὲ Κύριος μισθοποδότης αὐτῶν ἐστι. Μέλλων δὲ ἀποδημησαι Θεόδωρος πρὸς ὑμᾶς, ἐλεγέ μοι τοῦτο· *Μνησθητέ μοι*· καὶ αὐτῷ ἔλεγον· *Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθήσῃ ἡ δεξιὰ μου· κολληθήσῃ ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ.*

Dies itaque paucos isthic (in monasterio Theodori) commoratus Athanasius, dixit abbati Theodoro: Quoniam proximum Pascha est, fratres, ut mos est vobis, convoca; ego vero, quod Dominus disponet, id faciam. Tum eo salutato, dimisit ipsum, scripta per illum tum ad abbatem Orsisiū fratresque ipsius epistola, hac sententia:

Vidi consortem tuum Patremque fratrum Theodororum, atque in ipso Dominum Patris nostri Pachomii. Et Ecclesiæ filios intuitus, summopere gavisus sum, lætatusque illorum aspectu: quorum sane Dominus remunerator est. Cumque ad vos profecturus esset Theodorus, aiebat mihi: *Memento mei*: cui ego: *Si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni detur dextera mea: adhæreat lingua mea saccibus meis, si non meminero tui*."

694 SEGUNDA EPISTOLA AD ORSISIUM;

In Actis Sanctorum, ex appendice tom. III mensis Maii, p. 50, in Vita sancti Pachomii.

Ἀκούσας δὲ ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος περὶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου, ἐλυπήθη, καὶ ἐπεμψε ταύτην τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἀδελφῷ Ὀρσισίῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, παραμυθούμενος αὐτοὺς ἐπὶ τῇ κοιμήσει αὐτοῦ οὕτως·

Ἀθανάσιος ἀδελφῷ Ὀρσισίῳ, Πατρὶ μοναχῶν, καὶ πᾶσι τοῖς σὺν αὐτῷ τοῖς τὸν μονήσῃ βίον ἀσκούσιν, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἰδρυμένοις, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ἦκουσα περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ μακαρίου Θεοδώρου, καὶ πάνυ μετὰ πολλῆς φροντίδος ἤνεγκα τὴν ἀκοήν, εἰδώς αὐτοῦ τὸ πρὸς ὑμᾶς χρῆσιμον. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἦν Θεόδωρος, πολλοῖς ἀν ὑμῖν μετὰ δακρύων ἐχρησάμην λόγοις, λογιζόμενος τὰ μετὰ θάνατον· ἐπειδὴ δὲ Θεόδωρος ἐστίν, ὃν ὑμεῖς τε καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν, τί δεῖ γράφοντά με λέγειν, ἢ *Μακάριος Θεόδωρος, ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν;*

Audita sanctissimus archiepiscopus Athanasius S. Patris nostri Theodori morte, mœstus, hanc abbati Orsisi et fratribus epistolam scripsit, qua acceptum de dormitione ejus dolorem levaret:

Athanasius abbati Orsisi, monachorum Patri, omnibusque cum illo monasticam vitam agentibus, et in fide Dei firmatis, dilectis et optatissimis fratribus, in Domino salutem.

Dormitionem beati Theodori edidici, nec sine magna sollicitudine ejusmodi nuntium accepi, generis quantæ ipse vobis utilitatis esset. Et sane si Theodorus non esset ipse, quæ mortem subsequuntur animo volvens, multis collacrymans vos sermonibus alloquerer. At quando Theodorus est, qui vobis pariter nobisque notus erat, quid me aliud par est scribere, quam: *Beatus Theodorus, qui non abiit in*

" Psal. cxxxvi, 5, 6.

consilio impiorum **? Quod si beatus est qui timet Dominum, nunc certe fidenter beatum illum dicimus, cum absque ulla dubitatione sciamus, appulsum illum quasi ad portum, jam curis omnibus vacua frui vita. Utinam cuique nostrum idipsum contigisset! utinam quisquis currit, tam feliciter advenire possit! utinam quisquis navigat, navem possit suam ad tranquillum eundem portum appellere, ut quiescens cum Patribus dicat: *Hic habitabo, quoniam elegi eam* **? Quamobrem, dilecti optatissimique fratres, ne flete Theodorum: non mortuus quippe est, sed dormit. Ne quis illius memor lacrymetur, sed ejus imitetur vitam. Nequaquam lugendum hominem qui ad locum luctus omnis expertem profectus est. Hæc vobis una scripsi, sed tibi potissimum, dilecte et optatissime Orsisi, ut cum jam ille dormiat, universam tu curam suscipias, illiusque vicem apud fratres suppleas. Enimvero dum superasset ipse, ambo quasi unus eratis: alteroque prolificiscentis aliquo, amborum tamen officium implebatur: duobus item præsentibus, quasi unus fuissetis, dilectis utilia loquebamini. Hac age ratione, atque ita te gerens rescribe, nobisque significas, quæ tuam fratrumque spectant incolumitatem. Omnes autem una, rogo, precamini, ut pacem magis magisque Dominus Ecclesiis largiatur. Licuit enim etiam nuper nobis Pascha Pentecostenque cum lætitiis celebrare: ac sumniopere de Domini beneficiis gaudemus. Hæc scripsimus vobis. Salutate omnes qui timent Dominum. Vos, qui mecum sunt salutant. Valere vos in Domino exopto, dilecti et optatissimi fratres.

NARRATIO ATHANASII AD AMMONIUM EPISCOPUM ET ALIOS

DE FUGA SUA SUB JULIANO AUGUSTO,

Excerpta ex appendice ad Acta Sanctorum tomo III mensis Maii, p. 71: digna sane quæ hic apponatur (25).

Cæterum quia beatus papa Athanasius, me, omnium minimo, aliisque Ecclesiæ Alexandrinæ clericis præsentibus, beatæ memoriæ viro Ammonio, qui fuit episcopus Elearchiæ, et Hermoni Bumasticorum, in Magna Ecclesia de Theodoro aliquid enarravit, quod tuam existimo sanctitatem tum præsentem audivisse: operæ pretium duxi, ut, ad renovandam tuæ pietati eorum memoriam, ea conscribam quæ locutus est. Cum memorati episcopi

beatum mirarentur Antonium (nam sæpe cum eo agebat Antonius) illos papa Athanasius sic allocutus est:

Vidi etiam temporibus hisce magnos Dei homines, Theodorum Tabennesiotarum **695** monachorum præfectum, Patremque monachorum circa Antinuum, cui nomen abbas Pammo, qui haud ita pridem obdormiere. Cum enim me illo tempore Julianus persequeretur, expectaremque me ab illo interficiendum fore, quod germani nuntiant amici: duo memorati viri quodam die ad me Antinuum

** Psal. 1, 1. ** Psal. cxxxi, 14.

(24) Forte, προσορμίσσειε. Edit.
(25) Vulg., εὐχεσθαι. ut sæpe ai pro ε. Edit.
(25) Prenuntiata post annum 365.

Ἄλλ' εἰ μακάριός ἐστιν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· νῦν γὰρ μακαρίζεις τεθαβήκαμεν, ἔχοντες ἀσφαλῆ τὸν λόγον, ὅτι, καταστήσας ὡσπερ εἰς λιμένα, ἀμεριμον βίον ἔχει. Εἶθε καὶ ἐφ' ἐκάστου ἡμῶν τοῦτο εἴθε φθάνει! εἶθε τρέχων ἕκαστος οὕτως καταστήσειεν! εἶθε πλέων ἕκαστος προσορμίσσειε (24) τὸ ἴδιον σκάφος πρὸς τὸν ἀγέλιμαστον ἐκεῖ λιμένα, ἵνα μετὰ τῶν πατέρων ἀναπαυόμενος λέγῃ· Ὡδε κατοικήσω, ὅτι ἠρέσθην αὐτήν! Οὐκοῦν, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδελφοί, μὴ κλαίετε Θεόδωρον· οὐ γὰρ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. Μὴ δακρυέτω τις μνημονεύων αὐτοῦ, ἀλλὰ ζηλούτω τὸν βίον αὐτοῦ. Οὐ ἴδει γὰρ ἐπὶ τῷ ἀπελθόντι εἰς τὸν ἄλυπον τόπον λυπεῖσθαι. Ταῦτα δὲ κοινῇ ὑμῖν γράφω· ἐξαίρετως δὲ σοί, ὦ ἀγαπητὲ καὶ ποθεινότατε Ὁρσίσιε, ἵνα, κοιμηθέντος ἐκείνου, σὺ τὴν ἄλην φροντίδα ἀναδέξῃ· καὶ γενοῦ ἄντ' αὐτοῦ τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ γὰρ περιόντος ἐκείνου, ἀμφοτέροις ὡς εἰς ἐτυγχάνετε· καὶ ἐνὸς ἀποδημούντος, ἐπιτηροῦτο ἡ τῶν δύο χρεία, καὶ τῶν δύο παρόντων ὡς εἰς ἐγίνεσθε, τοῖς ἀγαπητοῖς τὰ πρὸς ὠφέλειαν ὀμιλοῦντες. Οὕτως οὖν πράττε, οὕτω ποιῶν γράφε καὶ σήμαινε ἡμῖν περὶ τῆς σεαυτοῦ καὶ τῆς ἀδελφότητος σωτηρίας. Καὶ εὐχεσθε (24'), παρακαλῶ, κοινῇ πάντες, ἵνα ἐπὶ πλεόν εἰρήνην βραβεύσῃ ταῖς Ἐκκλησίαις ὁ Κύριος. Καὶ γὰρ καὶ νῦν μετ' εὐθυμίας ἐορτάσαμεν τὸ τε Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστήν, καὶ εὐφραίνομεν ἐπὶ ταῖς τοῦ Κυρίου εὐεργεσίαις. Ἐγράψαμεν ὑμῖν. Προσαγορεύετε πάντας τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον. Προσαγορεύουσιν ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοί. Ἐβρώσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχρημαί, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδελφοί.

C ἐν Κυρίῳ εὐχρημαί, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδελφοί.

Ἐπειδὴ δὲ φθάσας ὁ μακάριος πάπας Ἀθανάσιος, παρουσίας τῆς ἐμῆς βραχύτητος, καὶ ἄλλων κληρικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας Ἐκκλησίας, ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, τῷ μακαρίῳ τῇ μνήμῃ Ἀμμωνίῳ ἐπισκόπῳ γενομένῳ τῆς Ἐλαιαρχίας (26), καὶ Ἐρμωνίῳ τῷ τῆς Βουμαστικῶν, εἶπέ τι περὶ Θεοδώρου νομίζω δὲ καὶ τὴν σὴν ἀγιότητα παρούσαν τότε ἀκηκοέναι· ἀναγκαῖον πρὸς ὑπόμνησιν τῆς σῆς εὐλαθείας ἃ εἶπεν γράφω. Τῶν μνημονευθέντων ἐπισκόπων θαυμαζόντων τὸν μακάριον Ἀντώνιον (πολλάκις γὰρ αὐτῷ Ἀντώνιος συντυχῶν ἦν), ὁ πάπας Ἀθανάσιος πρὸς αὐτοὺς ἔφη·

Εἶδον καὶ ἐν τοῖς καιροῖς τούτοις ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ μεγάλους, Θεόδωρον τὸν ἡγιασμένον (27) τῶν Ταβεννησιῶν μοναχῶν, καὶ περὶ τὴν Ἀντινόου μοναχῶν Πατέρα, ἀββᾶ Πάμμων τοῦνομα, οἱ πρὸ ὀλίγου κεκοιμηγῆται. Ὡς γὰρ ἤμην διωχθεὶς ὑπὸ Ἰουλιανοῦ, καὶ προσδοκῶν ἀναιρεθῆναι ἀπ' αὐτοῦ (δεδῆλωτο γὰρ μοι τοῦτο ὑπὸ γνησίων φίλων ἤλθον), οἱ δύο οὗτοι εἰς τὴν Ἀντινόου πρὸς μὲ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Καὶ βουλευσά-

(26) Ἐλαιαρχίας, vide supra p. 619.

(27) Legendum videtur ἡγούμενον.

μενος κρυβῆναι παρὰ Θεοδώρου, ἐπέβην τῷ ἐκείνου Α πλοίοι πάντοθεν κεκαλυμμένῳ, προπέμποντος ἡμᾶς καὶ ἀββᾶ Πάμμωνος. Καὶ τοῦ ἀνέμου ἀνεπιτηδείου γενομένου, ἐγὼ μὲν ἀγωνιῶν τῇ καρδίᾳ προσηυχόμεν· οἱ δὲ μετὰ Θεοδώρου μονάζοντες, ἐξελθόντες παρεῖλκον τὸ πλοῖον. Καὶ ἀββᾶ Πάμμων ἀγωνιῶντά με παραμυθούμενος ἔλεγεν (28). Πίστευσόν μοι λέγοντι, οὐχ οὕτως ἔχω πεποιθυῖαν τὴν καρδίαν μου ἐν καιρῷ εἰρήνης, ὡς ἐν τοῖς τοῦ διωγμοῦ καιροῖς. Θεθάρρηκα γάρ, ὅτι ὑπὲρ Χριστοῦ πάτχων, καὶ τῷ ἐλέει αὐτοῦ δυνατούμενος, κἂν ἀναيرهῶ, ἔτι μᾶλλον εὐρίσκω παρ' αὐτῷ ἔλεος. Καὶ ἔτι μου λέγοντος ταῦτα, Θεόδωρος ἐνατενίσας ἀββᾶ Πάμμωνι ἐμειδίασε· καὶ σχεδὸν γελάσαντος ἀββᾶ Πάμμωνος, ἐγὼ μὲν πρὸς αὐτοὺς ἔφην· Διατί ἐγελάσατε, ταῦτά μου λέγοντος; ἄρα δεύλιας μου κατέγινυτε; Θεόδωρος δὲ Β πρὸς ἀββᾶ Πάμμωνα ἔφην· Εἰπέ αὐτῷ διὰ τί ἐμειδίσασμεν. Καὶ ἀββᾶ Πάμμωνος εἰπόντος, Σὺ εἰπεῖν ὀφείλεις, Θεόδωρος ἔφην· Ταύτη τῇ ὥρᾳ ἀνηρέθη Ἰουλιανὸς ἐν Περσίδι· προειρήκει γὰρ περὶ αὐτοῦ ὁ Θεὸς οὕτως· Ὁ δὲ κατοῦμενος, καταφρονητής, ἀνήρ ἀλαζῶν οὐδὲν οὐ μὴ περᾶν εἶ. Ἀναστήσεται δὲ βασιλεὺς Χριστιανὸς, ὅστις λαμπρὸς μὲν, ὀλιγόβιος δὲ ἔσται. Διὸ οὐκ ὀφείλεις ἐπὶ τὴν Θεβαῖδα συλλόμενος ἀπελθεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν κοιμητάτον λεληθότως γενέσθαι· συντεύξῃ γὰρ αὐτῷ καθ' ὁδὸν, καὶ γνησίως ὑποδεχθεὶς παρ' αὐτοῦ, ἐπανήξεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ οὕτως ἐκείνος τάχιον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προληφθήσεται. Καὶ γέγονεν οὕτως. Ὅθεν πιστεύω πολλοὺς εὐαρεστούντας τῷ Θεῷ ἐν τοῖς μονάζουσιν μάλιστα κρύπτεσθαι· κάκεινοι γὰρ λανθάνοντες ἦσαν, C ὥσπερ καὶ ὁ μακάριος Ἀμουῖν, καὶ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐν τῷ ὄρει τῆς Νιτρίας, καὶ ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ ὁ εὐγγηρότατος Πάμμων.

* Habacuc, II, 5.

venerunt. Tum ego, sumpto consilio ut apud Theodorum laterem, ejus naviculam undique coopertam conscendi, abbate Pammonē nos honoris causa comitante. Vento autem minus prospero flante, equidem corde anxius precabar; qui vero cum Theodoro erant monachi, egressi, naviculam trahebant. Cumque abbas Pammo, mœrentem me consolaretur, respondi: Crede affirmanti mihi, non tanta tempore pacis cordi meo fiducia inest, quanta tempore persecutionis. Confido quippe, me pro Christo patientem, atque ejus misericordia roboratum, etiamsi occidar, multo majorem misericordiam ab eo consecuturum. Hæc verba necdum compleveram, cum Theodorus abbatem Pammonem intuitus, subrisit: et cum pene arrideret abbas Pammo, B Quid, inquam, me ista loquentem ridetis: an me timiditatis arguitis? Tum ad Pammonem Theodorus: Dic illi, ait, quæ sit nobis causa ridendi. Reponente Pammonē abbate: Tuum illud est, ait Theodorus: Hac ipsa hora in Perside Julianus occisus est, ut de illo prædixerat Deus: Arrogans vir, contemptor et superbus nihil perficiet²⁸. Surget autem Christianus imperator, qui præclarus quidem, sed brevioris vitæ futurus est. Quare ne in Thebaidem ascendas, nec defatigare: sed in comitatum clam te confer, quem in itinere offendes, atque ab illo perhumaniter exceptus, in Ecclesiam remigrabis. Atque ille citius a Deo ex hac auferetur vita. Quod ita contigit. Quamobrem arbitror quamplurimos in monachorum maxime cœtibus latuisse C Deo acceptissimos homines, cujusmodi fuit beatus Amun, et sanctus Theodorus in monte Nitriæ, et servus Dei felicisque senectutis Pammo.

IN LIBRUM ATHANASII SEQUENTEM ADMONITIO.

I. *Quam varie in manuscriptis nuncupatum fuerit hoc opusculum, in nota inferius posita cernere est. Parisiensis autem editio, et codices nonnulli, post verba, καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, hæc adjiciunt, καὶ Ἀπολλινάριου, sed perperam, ut ex optimis codicibus perspicuum est, et, ut jam pridem advertere viri eruditione celeberrimi. Nihil quippe adversus Apollinarianum hic agitur, sed Anomæos et Pneumatomachos oppugnat. Athanasius: quare ex editione nostra id expungere visum est.*

II. *Hunc porro librum Athanasium abjudicant viri nostro ævo doctissimi, aiuntque nusquam Athanasium tres hypostases memorasse, quarum tamen hoc in libro mentio habetur, num. 10. Imo putant idem Apollinario hæresiarchæ hoc opus esse ascribendum, legendumque in titulo, τοῦ Ἀπολλινάριου, non, κατὰ Ἀπολλινάριου, ut in prius editis legitur, quam sententiam his asserere nituntur argumentis: 1° Quod caro Christi hic passim pro ejus humanitate usurpetur, ita ut humana mens sic excludi videatur, quam inesse Christo negabat Apollinarius; 2° Quod vox σαρκοφόρος Apollinarianis familiarissima, hoc in opere usu veniat.*

III. *Quam levia, quam nulla hæc sint, facile commonstratur. Primo enim hypostases quod spectat, haud semel illæ apud Athanasium comparent. Sic p. 86 de quatuor animalibus ait: Τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τέλειαις δεικνύοντα ἐστίν. Tres hypostases perfectas denotant. In Expositione autem fidei, non esse ait in Deo tres hypostases inter se divisas, διαμεμερισμένας, et in tomo Alexandrinæ synodi, hæc loquendi ratio,*

(28) Lege, παραμυθούμενου, ἔλεγον. Hic deficit textus Græcus.

τρεῖς ὑποστάσεις, sana et orthodoxa declaratur. Quare ex memoratis hoc in opere hypostasibus, ne minima quidem νοθείας suspicio.

IV. Minore adhuc negotio solvetur quod afferunt ad hunc librum Apollinario ascribendum, nempe carnem Christi sæpissime pro humanitate ejus hic usurpari. Quid enim frequentius ejusmodi synecdoche, tum in Scripturis, tum apud Patres, et ipsum quoque Athanasium? Nequaquam opus est ut in exemplis apponendis immoremur, in re sane aperitissima. Quod ad vocem σαρχοφόρος attinet, fatemur ea usos fuisse Apollinaristas, ut testatur Gregorius Nazianzenus, orat. 54, p. 748, nec inde tamen conficitur eam vel suspectam vel prohibitam fuisse: illa quippe sunt usi SS. Patres: Ignatius Epist. ad Smyrnicos, c. 5; ubi ait blasphemare qui Dominum non fatentur σαρχοφόρον. Clemens Alex. Strom. v, p. 562, σαρχοφόρος γενόμενος ὁ Λόγος, et Pædagog. III, p. 215, σαρχοφορῆσαι τὸν Λόγον. Hesychius item, vel si quis alius, De fine mundi, de Christo loquens, σαρχοφόρον nuncupat, ut et Constantinus M. in Orat. Ad sacrum cœtum, ex Sibylla. 696 Imo ipse Athanasius licet voce σαρχοφόρος alias non sit usus, frequentissime tamen ait Christum σάρκα φορέσαι, quod idem ferme sonat, idem prorsus significat: sic supra in Vita Antonii, num. 5, et alibi sæpissime. His adde, Christum dici in hoc opusculo, num. 8, hominem τέλειον, id est perfectum, quod ab Apollinarii sententia quantum abhorreat, nemo nescit. Item num. 11 dicitur Christum in omnibus nobis similem fuisse excepto peccato, et alibi duas in Christo esse voluntates, divinam scilicet et humanam, quæ admodum repugnant Apollinaristarum hæresi.

V. Præterea Athanasii esse comprobatur hic liber Theodoretii et Gelasii testimoniis, qui haud semel loca hinc excerpta nomine citant Athanasii, ut suis locis adnotamus. Et licet in tanta locorum Scripturæ, quanta hic congeritur, silva, vis Athanasii stylus internosci queat, attamen si quis hunc librum conferat cum Epist. 1 et 3 ad Serapionem, tantam inter hos tractatus deprehendet affinitatem, ut eandem utrobique Athanasii manum nullo negotio agnoscat.

VI. Porro licet Anomæos potissimum hic adoriatur invictus Verbi defensor, occasione tamen multa pertractat fidei dogmata: nimirum de Spiritus sancti deitate, de ejus cum Patre et Filio æqualitate, de processione ejusdem ex Patre et Filio, cum ait, Filium in Patre fontem esse Spiritus sancti; de Incarnatione, Passione et Resurrectione; de veritate corporis Christi in Eucharistia, cum affirmat nos carnem Domini sumere, quæ ex Spiritu vivificante concepta est; et alia permulta, quæ lectoris diligentie observanda relinquimus.

VII. Cæterum Anomæorum temporibus editum hoc opusculum fuisse arbitramur. De anno nihil certum; commode tamen post annum 365 reponi posse credimus, quo grassabatur hæresis illa.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΣΑΡΚΟΥ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ (29).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

DE INCARNATIONE DEI VERBI, ET CONTRA ARIANOS.

1. Qui vafre et perverse divinas interpretantur A Scripturas, verba quæ de Filii Dei inopia secundum

(29) Scripta post annum 364. Ita legitur titulus in Basil., Felck. 3 et 5, et edit. Comm.-l. Edit. vero Paris. post Αρειανῶν addit, καὶ Ἀπολλιναρίου. Theodoretus, dial. 3, vocat τόμον πρὸς Ἀρειανούς. Felckm. 2, Ἔτερος τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν, καὶ ὅσοι ἔπονται τὰ Ἀρείου. Anglican., Περὶ τῆς μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρωπήσεως, κατὰ Ἀρείου καὶ Ἀπολλιναρίου. Gobler. et Felckm. 1, Περὶ τῆς

1. Οι καχοτέχνως τὰς θείας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν, τὰ ἀνθρώπινα (30) ῥήματα τῆς πτωχείας τοῦ Υἱοῦ

τοῦ μονογενοῦς Λόγου ἐνανθρωπήσεως καὶ κατὰ Ἀπολλιναρίου. Seguerian., Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς (30) Sic omnes mss., præter Felck. 3, qui cum editis habet, ἀντικείμενα. Infra iidem omnes, συστήσαι. Felckm. 3, et editis, συστήναι. Mox in omnibus, excepto Felck. 3 et editis, τοῦ deest ante Χριστιανισμοῦ.

τοῦ Θεοῦ παράγειν βούλονται πρὸς τὸ συστήσαι ἅ τῶν αὐτῶν βλασφημίαν. Πᾶσα δὲ ἀκρίβεια τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τοῖς εὐτελεσι βήμασι καὶ πράγμασιν εὐρίσκειται. Εἰ οὖν ἠδύνατο ἀκούειν τοῦ μακαρίου Παύλου γράφωντος πρὸς Κορινθίους· *Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ἡμῶν ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν*· οὐκ ἂν ποτε ἀνδρομοῖον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἐτόλμησαν εἰπεῖν εἴπερ ἔγνωσαν, τίς ὁ τρόπος τῆς πτωχείας αὐτοῦ, καὶ τίς ἡ δύναμις τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ ἀλλαχοῦ λέγει ὁ αὐτὸς Παῦλος· *Ἴνα ἐξιγύθητε καταλαβεῖν* (31) *σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ βάθος, καὶ ὕψος, γυνῶναι τε τὴν ὑπερέβαλλονσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ*. Διὰ τοῦτο ἐγγράφως ἐν τῇ πτωχείᾳ αὐτοῦ καὶ τοῖς παθήμασι παρρησιάζεται λέγων· *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ καὶ πάλιν* (32)· *Οὐδὲν ἔκρινα εἰδῆσθαι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον* καὶ, *Εἰ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Καὶ νῦν οὗτοι, εἰ ἔγνωσαν τὰς θείας Γραφάς, οὐκ ἂν τὸν Κτίστην τῶν ἀπάντων κτίσμα ἢ δημιουργημά βλασφημήσαι ἐτόλμησαν. Παράγουσι γὰρ τῆς ἡμῶν, λέγοντες· Πῶς δύναται (33) ὁμοιος, ἢ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας εἶναι, ὁπότε γέγραπται· *Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ*; ὑπεροχὴ (34) ἐστὶ, φησὶ, τοῦ διδόντος παρὰ τὸν λαμβάνοντα· καὶ, *Τί με λέγεις ἀγαθόν*; φησὶν οὐδὲς ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ θεός· καὶ πάλιν· *Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες*; καὶ αὖθις· *Περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἐσχάτης οὐδὲς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ*· καὶ πάλιν· *Ὅν ὁ Πατὴρ ἠγάπησε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον*· καὶ πάλιν· *Ὅν ὁ Πατὴρ ἠγειρεν ἐκ νεκρῶν*. Πῶς οὖν, φασὶν (35), ὁμοιος εἶναι δύναται ἢ ὁμοούσιος ὁ ἐγειρόμενος ἐκ νεκρῶν τῷ ἐγειραντι αὐτόν;

2. Ταῦτα δὲ ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα παρεθέμεθα, ὅπως, τούτων λυθέντων, καὶ τὰ λοιπὰ εὐχερῶς νοηθῆ (36). Ὅφελομεν οὖν ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατόν τὴν δύναμιν

³¹ II Cor. viii, 9. ³² Ephes. iii, 18, 19. ³³ Galat. vi, 14. ³⁴ I Cor. ii, 2. ³⁵ ibid. 8. ³⁶ Joan. v, 26. ³⁷ Marc. x, 18. ³⁸ Matth. xxvii, 47. ³⁹ Marc. xiii, 32. ⁴⁰ Joan. x, 36. ⁴¹ Gal. i, 4.

μονογενοῦς Λόγου ἐνανθρωπήσεως, κατὰ Ἀρείου καὶ Ἀπολλιναρίου. Gelasius lib. *De duabus naturis*, vocat, *De Incarnatione*. Περὶ σαρκώσεως. Sexta synodus, Περὶ Τριάδος καὶ σαρκώσεως, pluries : loca inferius notantur. In eadem, act. 10, Euphemius Antiochenus, Λόγος περὶ σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου· act. 18, Constantinus imp., Λόγος περὶ Τριάδος καὶ σαρκώσεως. Damascenus, *De trisagio*, bis vocat Λόγον περὶ σαρκώσεως καὶ Τριάδος. Synodus Lateranensis tom. VI Concil., p. 287, sic vocat, Περὶ Τριάδος καὶ σαρκώσεως λόγος κατὰ Ἀπολλιναρίου. Post titulum Felckm. 5 habet Λόγος s. Seguer. vero ad marginem habet ε, quo indicatur solum hoc opusculum ordine quintum haberi in his mss., ut et in aliis ferme omnibus, quæ, vel quorum catalogum, dispicere licuit. Vide quæ de ejusmodi titulis diximus in Admonitione.

humanitatem dicta sunt, ad blasphemiam suam asserendam detorquere satagunt. Tota autem et accurata Christianismi ratio in humilibus dictis et actibus invenitur. Si igitur potuissent beatum Paulum audire ad Corinthios scribentem : *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia nos divites essemus* ³¹, nunquam dissimilem Patri Filium dicere ausi fuissent : si tamen agnovissent, quisnam modus inopiæ ejus, et quænam virtus crucis ejus. Unde et alibi idem Paulus dicit : *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo, et profundum, et sublimitas, scire etiam supereminentem dilectionem scientiæ Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* ³². Quare in ejus inopia ejusque passionibus fidenter agit, hæc aïens : *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* ³³; et rursum : *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum* ³⁴; et : *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* ³⁵. Et nunc isti, si sacras intellexissent Scripturas, nunquam eo blasphemiarum erupissent, ut dicerent Creatorem omnium, creaturam esse aut opificium. Vafre enim Scripturam detorqueant dum dicunt : *Qui potest Filius Patri similis aut ex substantia ejus esse, cum scriptum sit : Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit* 697 *et Filio habere vitam in semetipso* ³⁶ ? eo excellentia denotatur, aiunt, dantis præ accipiente; et : *Quid me dicit bonum?* inquit; *nemo bonus, nisi unus Deus* ³⁷; et rursum : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* ³⁸? et iterum : *De die extrema nemo scit, neque Filius, nisi Pater* ³⁹; et rursum : *Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum* ⁴⁰; ac rursum : *Quem Pater suscitavit a mortuis* ⁴¹. Qui fieri potest, aiunt, ut qui a mortuis suscitanti se sit similis aut consubstantialis?

2. Hæc pauca ex multis in medium attulimus, ut iis solutis, cætera quoque facile intelligantur. Nostri igitur muneris est, ut pro virili, verborum ejusmodi

(31) Seguer. Gobler. Felckm. 1, καταλαβεῖσθαι. Infra Felckm. 2, τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.

(32) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckman. 1. In editis et aliis πάλιν deest. Nūν sequens deest in Felckmanni 5.

(33) Seguer., πῶς δυνατόν.

(34) Seguer. et Anglic., ὑπεροχῆς. Ibid, post ἐστὶ, in editis legitur φησὶ, sed hæc vox deest in Seg. Gobler. et Felc. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1. Μὴ με λέγε, φησὶν, ἀγαθόν.

(35) Φασὶν deest in Gobler. et Felc. 1.

(36) Seguer. Gobler. et Felc. 1, νοηθεῖται. Infra hæc, ὅταν οὖν λέγει, et sequentia permulta, citantur a Theodoro, in dial. 3, Ἀπαθεῖ, p. 161, Ibid. Theod. Seguer. Anglic., λέγη. Gobler. et Felc. 1, λέγει ὁ Ἀπόστολος. Mox Goblerian. et Felc. 1, Ἰωάννης πάλιν φησὶν, ὅτι.

vim explicemus. Sane cum beatus Paulus dicat : *A Pater suscitavit Filium suum a mortuis*, narrat nobis Joannes, dixisse Jesum : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Dicebat autem, inquit, de templo corporis sui*⁵⁷. Palam igitur cuivis est attendere volenti, quando corpus excitatur, tum Filium dici excitari a mortuis : quæ enim corporis sunt de ejus persona dicuntur. Sic igitur cum ait : *Vitam dedit Filio Pater, vitam carni datam intelligendum est* : si enim ipse est vita, quomodo vita vitam accipit? Et si hæc ipse pollicetur : *Oves meæ vocem meam audiunt : et ego cognosco eas, et sequuntur me : et ego vitam æternam do eis : et non peribunt in æternum*⁵⁸ : si item ipse est sapientia Dei, et si ipse omnem fecit ætatem, quare dicitur : *Jesus autem proficiebat sapientia et ætate*⁵⁹? Et si Pater per proprium Verbum et Filium omnia fecit, planum utique est, quia resurrectionem carnis ejus per ipsum effecerit. Per ipsum igitur ipsum suscitatur : et per ipsum ipsi dat vitam. Suscitatur quidem secundum carnem ut homo, et vitam accipit ut homo, qui habitu inventus est ut homo. Ipse autem est, qui, utpote Deus, proprium templum excitat, et propriæ carni dat vitam. Cum igitur iterum dicat : *Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum*⁶⁰, alibi quoque ait : *Pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate*⁶¹. Et cum dicit : *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti*⁶²? ex nostra persona ista loquitur, quia *formam servi accipiens et in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*⁶³, etc. Et ut ait Isaias⁶⁴ : *Languores nostros ipse tollit, et pro nobis cruciatur*. Non pro seipso itaque doloribus afficitur, sed pro nobis : nec ipse a Deo derelictus est, sed nos : et propter nos derelictos ille venit in mundum. Et cum dicit : *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen*⁶⁵, de templo loquitur, quod est corpus ejus.

τούς ἐγκαταλειφθέντας παρεγένετο εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὅτε λέγει· *Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερέψωσεν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα* (44), τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, περὶ τοῦ ναοῦ λέγει, ὃ ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ.

⁵⁷ Joan. II, 19, 21. ⁵⁸ Joan. X, 27, 28. ⁵⁹ Luc. II, 52. ⁶⁰ Joan. X, 36. ⁶¹ Joan. XVII, 19. ⁶² Matth. XXVII, 47. ⁶³ Philipp. II, 6, 7. ⁶⁴ Isa. LIII, 4. ⁶⁵ Philipp. II, 9.

(57) Theodoret., περὶ τοῦ ἰδίου σώματος.

(58) Theod. Srg. Gobler. et Felc. 1, ὅτε λέγει. Felc. 2, ὅταν λέγηται. Felc. 5, ὅταν λέγη. Alii et editi, ὅταν λέγει. Mox Seguer., δεδομένην.

(59) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, recte. Editi et alii, Καὶ γὰρ.

(60) Ita omnes mss., præter Felc. 3, qui cum editis habet πῶς δέ, male. Ibidem Seguer., λέγει.

(61) Sic Seguer., recte. Alii et editi, οὕτω.

(62) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ ἀλλαχοῦ. Ibid. Seguer., λέγει. Infra hæc, καὶ ὅταν λέγει, etc., habentur in Concil. Constantinopolitano III, tom. IV Concil. p. 776. Ibid. editi habent semel Θεέ μου. At manuscripti omnes, præter Felc. 3, bis habent Θεέ μου.

(63) Sic Basiliens. Seguer. Felc. 2 et 5, Gobler. et Felc. 1, qui duo postremini non habent καὶ ante καθώς. Editi, σταυροῦ. Καθώς, omissis mediis. Ibi-

αὐτῶν ἐξηγήσασθαι. Ὅταν οὖν λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, Ὁ Πατήρ ἤγειρε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν, Ἰωάννης ἡμῖν διηγείται, ὅτι ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτο, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ἐλεγε δὲ, φησὶ, περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος (37) αὐτοῦ. Ἄηλον οὖν ἐστὶ τοῖς προσέχουσιν, ὅτι, τοῦ σώματος ἐγειρομένου, ὁ Υἱὸς λέγεται παρὰ τῷ Παύλῳ ἐγγεῖρθαι ἐκ νεκρῶν· τὰ γὰρ τοῦ σώματος αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον λέγεται. Οὕτως οὖν καὶ ὅταν λέγη (38), Ζωὴν ἔδωκεν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, τῇ σαρκὶ δεδομένην τὴν ζωὴν νοητέον. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ, πῶς ἡ ζωὴ ζωὴ λαμβάνει; Καὶ (39) εἰ αὐτὸς ἐπαγγέλλεται λέγων· Τὰ πρόβατά μου τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κατὰ ζωὴν ἀκόριον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλλωνται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ εἰ αὐτὸς ἐστὶν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰ αὐτὸς ἐποίησε πᾶσαν ἡλικίαν, πῶς λέγεται (40)· Προέκοπτε δὲ Ἰησοῦς σοφία καὶ ἡλικία; Καὶ εἰ ὁ Πατήρ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Υἱοῦ τὰ πάντα ἐποίησε, ὅηλον, ὅτι καὶ τὴν ἔγερσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ δι' αὐτοῦ ἐποίησε. Δι' αὐτοῦ οὖν αὐτὸν ἤγειρε, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτῷ (41) ζωὴν δίδωσιν. Ἐγείρεται μὲν κατὰ σάρκα ὡς ἄνθρωπος, καὶ λαμβάνει ζωὴν ὡς ἄνθρωπος, ἐν σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ ἐγείρων τὸν ἴδιον ναόν, ὡς Θεός, καὶ δίδους ζωὴν τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ὅταν οὖν πάλιν λέγη, Ὁρὸς ὁ Πατήρ ἤγαγε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλαχοῦ (42) φησιν· Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγάζω ἑμαυτόν, ἵνα ὡσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ· καὶ ὅταν λέγη· Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; ἐκ προσώπου ἡμετέρου λέγει· διότι μορφήν δούλου λαβὼν, καὶ ἐν ὁμοίᾳ μορφῇ ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ καθὼς (43) λέγει Ἡσαΐας· Αὐτὸς τὰς μαλακίας ἡμῶν ἀφρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται· ὥστε οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὀδυνᾶται, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ οὐκ αὐτὸς ἐγκαταλείφθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμεῖς, καὶ δι' ἡμᾶς.

D dem Seguer. Basil. Anglic. Felc. 2, et 5, μαλακίας, editi et alii, ἀσθενείας. Græcus Script. textus, ἀμαρτίας. Hebr. עֲוֹנוֹת, Vulgata languores, recte. Ibid. Græcus Script. textus, φέρει, pro ἀφρει. Ibid. omnes fere manuscripti, περὶ ἡμῶν. Editi, ὑπὲρ ἡμῶν. Infra Seguer., quem sequimur, καὶ οὐκ αὐτὸς. Editi et alii, καὶ οὗτος οὐκ. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀλλ' ἡμεῖς καὶ δι' ἡμᾶς. Editi, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, minus recte. Ibidem, pro παρεγένετο, Seguer. habet ἦλθεν. Ibid. omnes manuscripti, καὶ ὅτε, præter Felc. 5, qui cum editis habet καὶ ὅταν. Hic porro locus habetur apud Theodoretum, dial. 2, p. 93, et Gelas, De duabus Naturis, c. 2.

(44) Sic omnes omnino mss. et Theod. Editi, ὄνομα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ibid. Theod., post περὶ τοῦ ναοῦ, addit, οὐ περὶ τῆς θεότητος. Infra Seguer. solus τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Paulo post Theod. habet ἀρχὴν, pro κατὰ χάριν.

3. Οὐ γὰρ ὁ Ὑψίστος ὑφούται, ἀλλ' ἡ σὰρξ τοῦ Ἁ
 Ὑψίστου ὑφούται· καὶ τῆ σαρκὶ τοῦ Ὑψίστου ἐχα-
 ρισατο ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Καὶ οὐχ ὁ Λόγος
 τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν ἔλαβε τὸ καλεῖσθαι Θεός, ἀλλ'
 ἡ σὰρξ αὐτοῦ σὺν αὐτῷ ἔθεολογήθη. Οὐ γὰρ εἶπεν,
 ὅτι ὁ Λόγος Θεός γέγονεν, ἀλλὰ, Θεός ἦν ὁ Λόγος·
 Ἄει ἦν (45), φησὶν, ὁ Θεός Λόγος, καὶ οὗτος αὐτὸς ὁ
 Θεός γέγονε σὰρξ, ἵνα ἡ σὰρξ αὐτοῦ γέννηται Θεός
 Λόγος· καθὼς καὶ ὁ Θωμᾶς, ψηλαφήσας τὴν σάρκα
 αὐτοῦ, ἀνεβόησεν· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου,
 τὸ συναμφοτέρον θεολογῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἰωάν-
 νης ἔγραψεν (46)· Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόα-
 μεν, ὁ ἐώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἐθεα-
 σάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ
 τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς. Φανερὸν οὖν ἐστίν, ὅτι ἐν
 σαρκὶ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐψηλαφήθη,
 καὶ τὸ συναμφοτέρον, Λόγος ζωῆς, ἡ θεία Γραφή
 παραδέδωκε (47) ψηλαφηθέντα. Καὶ ὅτε λέγει· Ὁσπῶ
 ἦν Πνεῦμα ἄγρον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη,
 τὴν σάρκα αὐτοῦ λέγει μῆπω δοξασθεῖσαν. Οὐ γὰρ ὁ
 Κύριος τῆς δόξης δοξάζεται, ἀλλ' ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου τῆς
 δόξης· αὕτη λαμβάνει δόξαν συναναβαίνουσα (48) αὐτῷ
 εἰς οὐρανόν. Ὅθεν καὶ Πνεῦμα υἱοθεσίας οὕτω ἦν ἐν
 ἀνθρώποις, διότι ἡ ληφθεῖσα ἀπαρχὴ ἐξ ἡμῶν οὐ-
 πῶ ἦν ἀνελθοῦσα εἰς οὐρανόν.

4. Ὅσα οὖν λέγει ἡ Γραφή, ὅτι ἔλαβεν ὁ Υἱὸς,
 καὶ ἐδοξάσθη ὁ Υἱός, διὰ τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ
 λέγει, οὐ διὰ τὴν θεότητα. Καὶ ὅτε (49) λέγει, Ὁ
 Πατήρ μου, ὁ πῆψα με, μείζων μου ἐστίν, ὁ
 ἐπεὶ ἀνθρώπος γέγονε, μείζω αὐτοῦ λέγει τὸν Πα-
 τέρα. Λόγος δὲ ὢν τοῦ Πατρὸς, ἴσος αὐτοῦ ἐστίν.
 Ἐγὼ γάρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν· καὶ Ὁ
 ἐωρακώς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ οὐκ ἀπὸ
 ἀρπαγῆς (50) ἔχει τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσον τῷ Πατρὶ,
 ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἴσος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ·
 διότι ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γεγέννηται. Καὶ ὅτε
 λέγει ὁ Ἀπόστολος, Ὅτι ἐν Χριστῷ κατοικεῖ πᾶν
 τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, ἐν τῇ
 σαρκὶ αὐτοῦ κατοικεῖν πᾶν (51) τὸ πλήρωμα τῆς
 θεότητος νοητέον. Καὶ ὅτε λέγει, Ὅς γὰρ τοῦ Ἰδίου
 Υἱοῦ οὐκ ἐξεῖσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων
 παρέδωκεν αὐτόν, ἀλλαχοῦ λέγει· Καθὼς καὶ ὁ
 Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν
 παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς.

3. Non enim Altissimus exaltatur, sed caro Al-
 tissimi: Altissimique carni nomen donavit, quod
 est super omne nomen. Neque Dei Verbum per gra-
 tiam accepit, ut Deus vocaretur, sed caro ejus
 una cum ipso, Dei nomen accepit: non enim di-
 xit: Verbum Deus factum est; sed: *Deus erat Ver-
 bum*⁴⁵: Semper, inquit, Deus erat Verbum, et hic
 ipse Deus caro factus est, ut caro ejus fieret Deus
 Verbum. Quare et Thomas cum carnem ejus pal-
 passet, exclamavit: *Dominus meus, et Deus meus*⁴⁶,
 utrumque simul Deum appellans. Item et Joannes
 hæc scripsit: *Quod fuit ab initio, quod audivimus,
 quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et
 manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ*⁴⁷.
 Propalam est igitur, in carne Filium et Verbum
 Patris palpatum fuisse, et utrumque Scriptura di-
 vina tradidit esse *Verbum vitæ* quod palpatum est.
 Et cum dicit: *Nondum erat Spiritus datus, quia
 Jesus nondum erat glorificatus*⁴⁸, de carne ejus
 loquitur nondum glorificata. Non enim Dominus
 gloriæ glorificatur, sed caro Domini gloriæ: ipsa
 gloriam accipit ubi una cum illo in cælum ascen-
 dit. Unde Spiritus adoptionis nondum erat in homi-
 nibus, quia primitiæ ex nobis assumptæ nondum in
 cælum ascenderant.

4. Quæcunque igitur Scriptura dicit, nempe: *ac-
 cepit Filius, glorificatus est Filius*, propter ejus hu-
 manitatem, et non propter deitatem sic loquitur.
 Et cum dicit, *Pater meus qui misit me, major me
 est*⁴⁹, eo dicit Patrem se majorem, quod ipse homo
 factus sit. Cum autem Verbum sit Patris, æqualis
 est illi. Nam *Ego*, inquit, *et Pater unum sumus*⁵⁰;
 et: *Qui vidit me, vidit et Patrem*⁵¹. Ac non ex ra-
 pina habet quod sit æqualis Patri, sed secundum na-
 turam æqualis est, et consubstantialis Patri, quia ex
 Patris substantia genitus est. Et cum Apostolus di-
 cit, *Quia in Christo inhabitat omnis plenitudo divi-
 nitatis corporaliter*⁵², in carne ejus inhabitare plu-
 nitudinem divinitatis, intelligendum est. Et cum ali-
 quando dixerit, *Qui proprio Filio suo non pepercit,
 sed pro nobis omnibus tradidit illum*⁵³, alio loco
 ait: *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum
 tradidit pro ea*⁵⁴.

⁴⁵ Joan. i, 1. ⁴⁶ Joan. xx, 28. ⁴⁷ I Joan. i, 1. ⁴⁸ Joan. vii, 39. ⁴⁹ Joan. xiv, 28. ⁵⁰ Joan. x, 30.
⁵¹ Joan. xiv, 9. ⁵² Coloss. ii, 9. ⁵³ Rom. viii, 32. ⁵⁴ Ephes. v, 25.

(45) Seguer. Anglie. et Gobler., ἀει ἦν, φ. In editis ἦν deest.

(46) Ita Seguer. recte. Editi vero et alii, ἔγραψεν. Paulo post, hæc, ὁ ἐθεασάμεθα, desunt in Seguer. Anglie. Gobler. et Felckm. 1.

(47) Seguer. Gobler. et Felc. 1, παρέδωκε. Mox iidem, ὅταν λέγη. Hæc item habentur apud Theodoretum et Gelasium locis superioribus notatis. Paulo post Seguer., οὕτω ἐδοξάσθη. Editi, οὐδέπω.

(48) Lectionem sequimur Theodoretii. Editi autem et omnes mss. habent συναναβαίνουσαν, errore hinc orto, quod cernentes librarii vocem præcedentem δόξαν, putarint scribendum συναναβαίνουσαν. At liquet referri ad vocem σὰρξ. Mox Seg. Gobler. et Felc. 1, ληφθεῖσα ἀπαρχὴ ἐξ ἡμῶν (ἐξ deest in

Gobler. et Felc. 1). Theodor. pro ἐξ ἡμῶν habet ἐξ ἀνθρώπων. Editi vero, ληφθεῖσα σὰρξ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρώπων.

(49) Hæc, Καὶ ὅτε, etc., usque ad sequens Καὶ ὅτε λέγει ὁ Ἄπ. (ubi Gobler. et Felc. 1 habent δετι λέγει) desunt in Seguer. Gobler. et Felck. 1, nec lecta sunt a Nannio, et ad calcem hujus opusculi in quibusdam mss. sunt restituta.

(50) Basil., ἐστιν. Καὶ οὐκ ἀπὸ ἀρπ., omissis mediis.

(51) Sic Seguer. Anglie. Gobl. Felc. 1; in Seguer. πᾶν deest, et in Gobler. et Felc. 1 τῆς θεότητος. Editi, νοητέον ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, omissis aliis. Mox Felc. 5, ἔδωκεν pro παρέδωκεν.

5. Non enim ut seipsium salvum faceret venit Deus, qui est immortalis; sed ut nos qui mortui eramus liberaret: neque pro se passus est, sed pro nobis: ita ut ideo nostram vilitatem inopiamque susceperit, ut nobis divitias largiretur suas. Passio enim ejus, nostra est impassibilitas: mors ejus, nostra immortalitas: lacrymæ ejus, nostrum gaudium: sepultura ejus, nostra resurrectio, et baptismus ejus, nostra sanctificatio: nam *Pro eis*, inquit, *ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate*⁵⁹. Et livor ejus nostra est sanatio: nam *livore ejus sanati sumus*⁶⁰. Et disciplina ejus pax est nostra: nam *Disciplina pacis nostræ super eum*⁶¹; id est, pro pace nostra ipse castigatur. Et ignominia ejus nostra est gloria: unde propter nos gloriam petit his verbis: *Glorifica me tu, Pater, apud temetipsum gloria quam habui, prius quam mundus esset, apud te*⁶². Nos enim sumus qui in illo glorificamur. Et descensus ejus nostrus est ascensus, juxta illud quod scriptum est, *Conresuscitavit, 699 et consedere fecit in cælestibus in Christo Jesu*⁶³; et illud: *Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Jesu*⁶⁴. Et cum in cruce ait, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*⁶⁵, Patri per seipsum omnes commendat homines, qui in ipso vivificantur. Membra enim ejus sunt, et multa membra unum corpus sunt, quod est Ecclesia: quemadmodum beatus Paulus ad Galatas scribit: *Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu*⁶⁶. Omnes igitur in seipso commendat.

6. Ita quoque cum ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum*⁶⁷, de Ecclesia illud dicit, quæ in ipso condita est. Non enim omnium opifex creatura est vel opificium; sed opificium in opifice renovatur, juxta illud Pauli dictum: *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu*⁶⁸; et ut iterum ait: *Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro: in quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per*

⁵⁹ Joan. xvii, 19. ⁶⁰ Isa. lxxxv, 5. ⁶¹ ibid. ⁶² Luc. xxiii, 46. ⁶³ Galat. iii, 28. ⁶⁴ Prov. viii,

(52) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, atque ita legit Nannius. Editi et alii, ὁ ἀθάνατος ὕψος. Mox Seguer. ἀπέθανεν προ ἑαυτοῦ Nannius, moriuus est. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 2, et 5, διὰ τοῦτο. Editi et alii, διὰ τούτων. Mox Anglic., ἐδέξατο. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. et Felc. 2, τὸν πλουτοῦτον αὐτοῦ, et ita legit Nannius. Editi et alii, πάντα τὸν πλουτοῦτον.

(53) Hæc, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἡμῶν ἀθανασία ἐστὶ, desunt in Basil.; postrema vox ἐστὶ tantum deest in Seguer. Infra quidam, ἀνάστασις καὶ ἀθανασία ἐστὶ, καὶ τὸ βάπτισμα.

(54) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi et alii, ἦν. Paulo post Seguer., ἦπερ εἶχον.

(55) Seguer. Gobler. et Felc. 1, κατὰ τὸ λεγόμενον συνήγερε. Editi vero, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ

5. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἦλθε σῶσαι ὁ ἀθάνατος Θεός (52), ἀλλὰ τοὺς θανατωθέντας· καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἑπαθεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν· ὥστε διὰ τοῦτο τὴν εὐτέλειαν ἡμῶν καὶ τὴν πτωχεῖαν ἀνεδέξατο, ἵνα ἡμῖν τὸν πλουτοῦτον αὐτοῦ χαρίσται. Τὸ γὰρ πάθος αὐτοῦ, ἡμῶν ἀπάθειά ἐστι· καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ, ἡμῶν ἀθανασία ἐστὶ (53)· καὶ τὸ δάκρυον αὐτοῦ, χαρὰ ἡμετέρα· καὶ ἡ ταφή αὐτοῦ, ἡμῶν ἀνάστασις· καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, ἡμῶν ἁγιασμός· Ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ, φησὶν, ἐργάζω ἑμαυτὸν, ἵνα ὧσι καὶ αὐτοὶ ἁγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ ὁ μὴ ὡς αὐτοῦ, ἡμῶν ἰασις· Τῷ γὰρ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν. Καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ, ἡμῶν εἰρήνη· Παιδεία γὰρ εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τουτέστιν, ἔνεκεν τῆς ἡμῶν εἰρήνης αὐτὸς παιδεύεται· καὶ ἡ ἄδωξις αὐτοῦ, ἡμῶν δόξα· ὅθεν αἰτεῖ (54) τὴν δόξαν δι' ἡμᾶς, λέγων· Δόξασόν με σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ἣ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. Ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν οἱ ἐν αὐτῷ δοξαζόμενοι· καὶ ἡ κάθοδος αὐτοῦ, ἡμῶν ἐστὶν ἀνοδος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Καὶ συνήγερε (55) καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καὶ τὸ, Ἴνα ἐνδειξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλουτοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ λέγειν αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθω τὸ πνεῦμά μου, πάντας ἀνθρώπους παρατίθεται τῷ Πατρὶ δι' ἑαυτοῦ (56), τοὺς ἐν αὐτῷ ζωοποιουμένους. Μέλη γὰρ αὐτοῦ εἰσι, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἐν ἐστὶ σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία· καθὼς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφει Γαλάταις· Πάντες γὰρ ὑμεῖς ἐν ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τοὺς πάντας οὖν παρατίθεται ἐν αὐτῷ (57).

6. Οὕτως οὖν καὶ ὅτε λέγει, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, περὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγει, τῆς ἐν αὐτῷ κτισομένης. Οὐ γὰρ ὁ ποιητὴς τῶν ἀπάντων κτίσμα καὶ ποιημὰ ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ποιημὰ ἐν τῷ ποιητῇ ἀνανεοῦται, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Παύλου· Αὐτοῦ ἔσμεν ποιημὰ, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ καθὼς πάλιν λέγει· Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ἐν ταῖς ἀρχαῖς (58) καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυπολιτεὶς σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰῶνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-

⁶⁵ Joan. xvii, 5. ⁶⁶ Ephes. ii, 6. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ Ephes. ii, 10.

συνήγερε. Mox Seguer. Anglic., καὶ τὸ, quæ in aliis et editis desiderantur. Mox omnes mss., ἐπερχομένοις, præter Felc. 3, qui cum editis habet ὑπερχομένοις. Infra hæc, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, desunt in Felc. 2.

(56) Ita omnes mss. præter Felc. 3, qui cum editis habet δι' αὐτοῦ. Mox Seguer., ἐσμέν, et ita legit Nannius; alii vero cum editis, εἰσὶ. Paulo post in Seguer. καὶ post καθὼς deest. Ibid. Gobler. et Felc. 1, καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει. Infra Segner. Gobl. et Felc. 1, εἰς ἔστε· editi et alii, ἐν ἔστε.

(57) Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἐν αὐτῷ.

(58) Ita plurimi mss. et Scripturæ textus. Editi vero et alii, ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς.

μέγ ἡμῶν· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παύσησιν, καὶ τὴν προσαγωγήν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως (59) αὐτοῦ. Καὶ πάλιν φησί· Καθὼς ἐξελδέσθε ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶνα ἡμᾶς ἀρίους καὶ ἀμόμων κατασκευαστοὺς ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν (60). Καὶ πάλιν λέγει καὶ περὶ τῶν δύο λαῶν· Ἴνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ (61).

7. Καὶ ὅταν λέγει· *Τι με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεις ἀγαθός, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός· ὁ Θεός, συναριθμησας ἑαυτὸν μετὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν σάρκα αὐτοῦ τοῦτο εἶπε, καὶ πρὸς τὸν νοῦν τοῦ προσελθόντος αὐτῷ.* Ἐκεῖνος γὰρ ἄνθρωπον αὐτὸν ἐνόμιζε μόνον καὶ οὐ Θεόν, καὶ τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν ἢ ἀπόκρισις· Εἰ μὲν γὰρ ἄνθρωπον, φησί, νομίζεις με, καὶ οὐ Θεόν (62), μὴ με λέγε ἀγαθόν· οὐδεις γὰρ ἀγαθός. Οὐ γὰρ διαφέρει ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ Θεῷ. Καὶ ἐπιφέρει· *Τὰς ἐντολάς οἶδας; Εἰρηκότος δὲ ἐκείνου· Ποίας; ἔφη· Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, καὶ τὰ ἕξῃς.* Ἀπεκρίνατο λέγων· *Ταῦτα πάντα ἐφυλάξαμην ἐκ νεότητός μου, τί ἐτι ὕστερῶ;* Ἐφη αὐτῷ· *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι (63), ὕπαγε, πώλησόν σου πάντα ὅσα ἔχεις, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ λαβὼν τὸν σταυρὸν σου ἀκολούθησέ μοι. Διὰ τούτων οὖν (64) ἔδειξεν, ὅτι καὶ αὐτῷ διαφέρει τὸ ἀγαθόν· ὁ γὰρ μὴ ἀκολουθῶν τῷ ἀγαθῷ πῶς δύναται ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσαι; Καὶ ὅταν λέγει περὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ὅτι *Οὐδεις οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, ἀνθρωπίνως λέγει.* Εἰ γὰρ τὸν Πατέρα ἐπίσταται, τὴν ἐσχάτην ἡμέραν πῶς ἄγνοε; *Οὐδεις γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα, φησὶν, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱός ἀποκαλύψαι.* Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οἶδε πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ, πῶς ὁ Υἱός τὴν ἡμέραν, ἣν ἔκτισεν, ἄγνοε; Καὶ εἰ οἱ αἰῶνες δι' αὐτοῦ ἐγένοντο καὶ οἱ χρόνοι, φανερόν, ὅτι καὶ ἡ ἐσχάτη ἡμέρα ἐν τοῖς αἰῶσι καὶ χρόνοις ἀρίσκειται, καὶ ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν (65) ἄγνοεν.*

⁵⁹ Ephes. iii, 10-12. ⁷⁰ Ephes. i, 4, 5. ⁷¹ Ephes. xvii, 21. ⁷² Matth. xi, 27.

(59) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1, cum Græco Scripturæ textu. Editi et alii, διὰ τῆς χάριτος. Infra omnes fere mss., ἡμᾶς, quæ vox deest in editis.

(60) Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς αὐτόν. Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Mox καὶ ante περί abest ab iisdem. Ibidem omnes mss., τῶν δύο λαῶν, præter Felc. 3, qui cum editis habet τῶν ἄλλων λαῶν. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐν αὐτῷ.

(61) Seguer., ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ ἐν ἑαυτῷ. Mox Gobler. et Felc. 5, λέγει. Paulo post in Seg. semel ponitur ὁ Θεός, editi, εἰ μὴ ὁ Θεός συν. Omnes alii codices ut in textu. Infra Seguer., σάρκα αὐτοῦ, in editis autem et aliis, αὐτοῦ deest. Mox Seguer., τοῦ προσελθόντος; ἀπεκρίνατο. Paulo post idem, ἐνόμιζε φιλὸν εἶναι καί.

(62) Seguer., φησὶν· ἄνθρωπόν με νομίζεις εἶναι μόνον. καί, Felc. 2, ἄνθρωπον εἶναι φησὶ, νομίζεις. Mox illud, Οὐδεις γὰρ ἀγαθός, deest in editis et in quibusdam mss., sed habetur in Seguer. Gobler. et

fidem ejus ⁶⁹. Et iterum ait: Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate. Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipso ⁷⁰. Et rursus dicit de duobus populis: Ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliat ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso ⁷¹.

7. Et cum ait: *Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus* ⁷². Deus nempe qui sese annumeravit hominibus, ratione carnis suæ hoc dicit, et ad mentem ejus qui se adierat, respondit. Is enim eum duntaxat hominem esse arbitratus est, et non Deum, eaque ipsa est illius responsionis sententia: Si enim, ait, me hominem duntaxat esse arbitraris, et non Deum, ne me dicas bonum: nemo enim est bonus. Neque enim hominum naturæ competit, bonum esse: sed soli Deo; et addit: *Præcepta nosti?* Eoque dicente: *Quænam? Non mæchaberis, inquit, non occides, etc.* Respondit ille: *Hæc omnia custodiivi a juvenute mea, quid adhuc mihi deest?* Ait illi: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælis, et tollens crucem tuam, sequere me* ⁷³. Hinc itaque ostendit sibi quoque competere bonum esse: qui enim bonum non sequitur, quomodo potest vitam æternam adipisci? Et cum dicit de ultima die, *Nemo novit, neque Filius, nisi Pater*, secundum humanitatem loquitur. Si enim Patrem novit, ultimam diem quo pacto ignorabit? *Nemo enim, inquit, novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare* ⁷⁴. Et si Spiritus sanctus novit omnia quæ Dei sunt, quomodo Filius diem, quam ipse creavit, ignorat? Et si sæcula et tempora per **700** eum facta sunt, manifestum est ultimam diem in sæculis ipsis et temporibus inveniri, et impossibile est ut eam ignoret ipse.

ii, 15, 16. ⁷³ Marc. x, 18. ⁷⁴ ibid. 19-21; Matth.

Felc. 1, in priori tamen γὰρ deest. In iisdem mox ἀνθρώπων pro ἀνθρωπίνῃ. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, Θεῷ μόνῳ, sed μόνῳ deest in editis et in Basil. Felc. 2 et 5, qui habent, ἀλλὰ Θεοῦ. Infra Goblerian. et Felc. 1, Οὐ μοιχεύσεις, καὶ τὰ ἕξῃς. Ὁ δὲ φησὶ ταῦτα, etc. Ibid. post ἀπεκρίνατο legebatur οὖν, sed abest ab omnibus mss. Ibid. Seguer., ἐφύλαξα. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὕστερῶ; καὶ ὅς· εἰ.

(63) Seguer. et Felc. 1, γενέσθαι. Mox idem, πάντα τὰ ὑπάρχοντα. Ibidem, ἐν οὐρανοῖς.

(64) Seguer., Ἐντεῦθεν γούν. Paulo post Felc. 2, τὸν ἀγαθόν. Infra Seguer. Felc. 2, et 5, ὅταν λέγει.

(65) Seg. Gob. et Felc. 1, αὐτόν. Editi et alii, αὐτὴν. Ibidem mox, λέγεται pro εἴρηται. Mox Seguer., quem sequimur, ἐν αὐτῷ. Editi et alii, ἐν αὐτοῖς. Mox post οὐχ ἵνα legitur ἡμεῖς; in editis, sed deest in omnibus mss. præter Felc. 3.

8. Quæcunque igitur humilia verba a Domino dicuntur, inopiæ ejus (id est *humanitati*) conveniunt, ut nos in ipso ditescamus, non autem ut ejusmodi verborum causa blasphememus contra Filium Dei. Idcirco enim Filius Dei, filius hominis factus est, ut filii hominis, hoc est Adæ, filii Dei efficiantur. Quod enim desuper ex Patre Verbum modo ineffabili, inexplicabili, incomprehensibili, et æterne genitum est, ipsum in tempore inferior generatur ex virgine Deipara Maria, ut qui inferior antea geniti fuerant, desuper secundo gignerentur, id est, ex Deo. Ipse igitur matrem duntaxat habet in terra: et nos Patrem duntaxat habemus in cælo. Quocirca Filium hominis seipsum appellat, ut homines Deum vocarent Patrem in cælis. *Pater noster*, inquit, *qui es in cælis*⁷⁵. Quemadmodum igitur nos servi Dei, filii Dei facti sumus, sic Dominus servorum, proprii servi, id est Adami, filius mortalis factus est, ut filii Adami, qui mortales erant, filii Dei fierent, juxta illud: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*⁷⁶. Unde mortem gustat Filius Dei, propter carnalem patrem suum, ut filii hominis vitæ Dei participes efficerentur, propter Deum, Patrem suum secundum Spiritum. Ipse igitur secundum naturam Filius est Dei: nos autem per gratiam. Et iterum, ipse quidem per dispensationem, et nostri gratia filius Adæ factus est; nos vero secundum naturam filii Adæ sumus. Unde dicit: *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*⁷⁷. Nam Deus est ejus Pater, uti supra dixi, secundum naturam, nostrum vero, per gratiam: et Deus ejus factus est per dispensationem, quatenus is homo factus est: noster autem Dominus ac Deus est, secundum naturam. Quapropter Verbum et Filius Patris unitus carni, caro factus est, homo perfectus: ut homines Spiritui uniti, unus Spiritus efficerentur. Ipse igitur est Deus carnem gerens, nos homines Spiritum ferentes. Primitias enim sumens ex substantia hominum, id est ex semine Adæ (quæ substantia est forma servi), et in si-

8. Ὅσα οὖν εὐτελῆ ῥήματα ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρηται, τῇ πτωχείᾳ αὐτοῦ διαφέρει, ἵνα ἡμεῖς ἐν αὐτῷ πλουτήσωμεν, οὐχ ἵνα ἐν αὐτοῖς βλασφημησωμεν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν, ἵνα οἱ υἱοὶ τοῦ ἀνθρώπου (66), τούτεστι τοῦ Ἀδάμ, υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γένωνται. Ὁ γὰρ γεννηθεὶς ἄνωθεν ἐκ Πατρὸς Λόγος ἀρρήτως, ἀφράστως, ἀκαταλήπτως, ἀδίως, ὁ αὐτὸς ἐν χρόνῳ (67) γεννᾶται: κάτωθεν ἐκ Παρθένου Θεοτόκου Μαρίας · ἵνα οἱ κάτωθεν πρότερον γεννηθέντες ἄνωθεν γεννηθῶσιν ἐκ δευτέρου, τούτεστιν, ἐκ Θεοῦ. Αὐτὸς οὖν (68) μητέρα ἔχει μόνον ἐπὶ γῆς, καὶ ἡμεῖς Πατέρα μόνον ἔχομεν ἐν οὐρανῷ. Καὶ διὰ τοῦτο ἑαυτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου καλεῖ, ἵνα οἱ ἀνθρώποι Θεὸν καλέσωσι Πατέρα ἐν τοῖς οὐρανοῖς (69) · Πάτερ ἡμῶν, φησὶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ υἱοὶ Θεοῦ γεγόναμεν, οὕτως ὁ Δεσπότης τῶν δούλων υἱὸς τοῦ ἰδίου δούλου γέγονε θνητὸς, τούτεστι τοῦ Ἀδάμ, ἵνα οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀδάμ, θνητοὶ ὄντες, υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γένωνται, κατὰ τὸ λεγόμενον · Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Ὅθεν καὶ θανάτου γέυεται ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (70) διὰ τὸν σαρκικὸν αὐτοῦ πατέρα, ἵνα οἱ υἱοὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ μεταλάβωσι, διὰ τὸν κατὰ Πνεῦμα αὐτῶν Πατέρα Θεόν· Αὐτὸς οὖν κατὰ φύσιν Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἡμεῖς δὲ κατὰ χάριν. Καὶ πάλιν αὐτὸς κατ' οἰκονομίαν καὶ χάριν ἡμετέραν υἱὸς γέγονε τοῦ Ἀδάμ, ἡμεῖς δὲ κατὰ φύσιν ἐσμὲν υἱοὶ τοῦ Ἀδάμ (71). Ὅθεν λέγει, Ἀπέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Πατὴρ γὰρ αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὡς προείπον, κατὰ φύσιν, ἡμῶν δὲ κατὰ χάριν · καὶ Θεὸς αὐτοῦ γέγονε κατ' οἰκονομίαν, διότι ἀνθρώπος, ἡμῶν δὲ κατὰ φύσιν Δεσπότης ἐστὶ καὶ Θεός (72). Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Λόγος καὶ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἐνωθεὶς σαρκί, γέγονε σὰρξ, ἀνθρώπος τέλειος, ἵνα οἱ ἀνθρώποι ἐνωθέντες Πνεύματι, γένωνται ἐν Πνεύμα. Αὐτὸς οὖν ἐστὶ Θεὸς σαρχοφόρος, καὶ ἡμεῖς ἀνθρώποι πνευματοφόροι. Ἀπαρχὴν γὰρ λαβὼν ἐκ τῆς οὐσίας τῶν ἀνθρώπων, τούτεστιν ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀδάμ (73) (ἧτις ἐστὶ μορφή δούλου),

⁷⁵ Matth. vi, 9. ⁷⁶ Joan. i, 12. ⁷⁷ Joan. xx, 17.

(66) Ita Seguer. Gobler. Felckm. 1, et sic Nannius legit. Editi et alii, κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Υἱὸς ἀνθρώπου, omissis mediis.

(67) Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, Παρθένου Θεοτόκου. Seguer. solus habet ἀειπαρθένου.

(68) Sic omnes mss. Editi vero, αὐτὸς ὢν.

(69) Goblerian. et Felc. 1, οὐρανοῖς. Ὡσπερ οὖν, omissis mediis propter ὁμοιοτέλευτον, et ita legerat Nannius. Ibid. Felc. 5, ἐν οὐρανῷ. Ibid. Seguer. habet ἐν τῷ λέγειν, Πάτερ ἡμῶν ὁ, Anglic., Πάτερ ἡμῶν, ἐν τῷ λέγειν, ὁ. Infra, hæc, υἱοὶ Θεοῦ, desunt in omnibus editis manuscriptisque præter Seguer. quem sequimur, quia patet veram esse lectionem. Mox idem habet οὐρανῶν pro δούλων. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1, quos sequimur, τοῦ ἰδίου δούλου. Editi, τοῦ δούλου. In iisdem θνητὸς mox sequens deest. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1, τούτεστι τοῦ Ἀδάμ. λαβὼν γὰρ τὸν θνητὸν πατέρα τῶν ἀνθρώπων, ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις τὸν ἑαυτοῦ ἀθάνατον

D Πατέρα, κατὰ τὸ λεγόμενον, etc.

(70) Sic Gobler. et Felc. 1, et ita etiam Seguer. qui habet κατὰ σάρκα ante ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Editi, γέυεται κατὰ τὸν σαρκικόν. Mox editi, υἱοὶ αὐτοῦ μεταλάβωσι τοῦ Θεοῦ. Nos sequimur Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(71) Editi, γέγονε τοῦ Ἀδάμ. Ὅθεν, omissis mediis, quæ nos ex Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, supplevimus.

(72) Basil., ἐστὶν ὁ Θεός. Mox Seguer. solus habet καὶ Υἱὸς post ὁ Λόγος. Paulo post hæc, ἀνθρώπος τέλειος, desunt in editis, sed habentur in Seguerian. Anglic. Felc. 1, et lecta sunt a Nannio. Vide quæ de his diximus in Monito.

(73) Seguer. Basil. et Felc. 5, Ἀδράμ, cum aspero, uti solent. Paulo post omnes mss., ἀνθρώπων. Editi, ἀνθρώπων. Mox omnes mss., γεγονώς, præter Anglic. qui cum editis habet γενόμενος. Mox Seguer., τοῦ Θεοῦ.

καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γεγονώς, ἔδωκεν ἡμῖν ἅπαντας ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀπαρχὴν ἁγίου Πνεύματος· ἵνα γενόμεθα οἱ πάντες εἰς υἱοὺς Θεοῦ (74), ἐν ὁμοιώματι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς οὖν ὁ ἀληθινὸς καὶ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοὺς πάντας ἡμᾶς φορεῖ, ἵνα οἱ πάντες τὸν ἕνα φορέσωμεν Θεόν.

9. Ἀσεβὲς οὖν ἐστὶ κτιστὸν ἢ ποιητὸν λέγειν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ὅποτε πᾶσα Γραφή Παλαιὰ τε καὶ Καινὴ (75), μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αὐτὸ συναριθμεῖ καὶ δοξάζει· διότι τῆς αὐτῆς (76) θεότητος ἐστὶ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐξουσίας· καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, ποταμὸν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσούσιν ὕδατος ζῶντος. Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐμῶν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· ὡς καὶ ἐν τῷ Ἰωὴλ ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς λέγει· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ἡμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ἡμῶν. Καὶ διὰ τοῦτο (77) ἐμφυσᾷ αὐτὸ εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ἀποστόλων λέγων· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος ἐστὶ τὸ δίδόμενον Πνεῦμα τοῦς μαθηταίς. Ἐν Χριστῷ γὰρ, ψῆφί, κατοικεῖ, τούτεστιν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος (78) σωματικῶς· καθὼς καὶ ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης λέγει· Ἡμεῖς πάντες ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν. Σωματικῶς γὰρ εἶδει, τούτεστιν ὡς περισσευῶν, ὤφθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν. Ἐν ἡμῖν μὲν γὰρ (79) ἀπαρχὴ καὶ ἀρραβὼν θεότητος κατοικεῖ, ἐν Χριστῷ δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Καὶ μὴ τις νομίση, ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸ ἐλάβανεν· αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμψεν, ὡς Θεός· καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτω ὑπεδέχετο, ὡς ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατέβη, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἡσαίας ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς βοᾷ λέγων· Οὕτω λέγει Κύριος (80) ὁ Θεός σου, ὁ ποιήσας σε καὶ πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Μὴ φοβοῦ, ὁ παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὁ ἠγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην· ὅτι ἐγὼ δώσω ὄψωρ ἐν ὀλίγῃ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνδρῶν· ἐπιθήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου (81). Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δὲ ὁ Υἱὸς ἐπαγγέ-

litudinem hominis factus, dedit nobis ex substantia Patris primitias Spiritus sancti, ut efficiamur omnes Dei filii, in similitudine Filii Dei. Is itaque verus, et natura Filius Dei, omnes nos gestat, ut omnes unum feramus Deum.

9. Impium igitur est creatum, aut factum dicere Spiritum Dei; ubi omnis Scriptura Vetus et Nova, cum Patre et Filio ipsum annumerat et glorificat, quia ejusdem est deitatis, ejusdemque potentiae ac substantiae: ut ipse Dominus dicit: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum* 78: ut et in Joelle ex persona Patris ait: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae* 79. Et propterea insufflavit ipsum in faciem apostolorum dicens: *Accipite Spiritum sanctum* 80: ut discamus, Spiritum qui discipulis datur, ex plenitudine deitatis esse. *In Christo enim, inquit, inhabitat, hoc est in carne ejus, omnis plenitudo divinitatis corporaliter* 81; ut item ait Joannes Baptista: *Nos omnes de plenitudine ejus accepimus* 82. Corporali enim specie, hoc est, quasi columba, visus est Spiritus sanctus descendere, et manere super eum. In nobis quippe primitiae et arrha deitatis inhabitant, in Christo autem omnis plenitudo divinitatis. Et ne quis putarit, eum cum prius non haberet, ipsum accepisse: eum ille desuper mittebat, utpote Deus, et ipse infra illum accipiebat, ut homo. Ex ipso igitur in ipsum descendit, nimirum ex divinitate ejus in ejus humanitatem. Et Isaias quidem ex persona Patris clamat his verbis: *Sic dicit Dominus Deus tuus, faciens et formans te ab utero: Noli timere, puer mi Jacob, et dilecte Israel, quem elegi; dabo enim aquam in siti illis qui ambulant in inaquoso: et imponam Spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super liberos tuos* 83. In Evangelio autem Filii pollicetur se daturum aquam iis qui in siti ambulant, dum Samaritanæ ita de Spiritu sancto loquitur: *Si scires donum Dei, et quis est*

74 Joan. vii, 58, 59. 75 Joel. ii, 28. 80 Joan. xi, 22. 81 Coloss. ii, 9. 82 Joan. i, 16. 83 Isa. xlii, 2, 3.

(74) Ita Seguer., quem sequimur. Alii, εἰς Υἱὸς, D guer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ὁ βαπτιστῆς, alii et editi, εὐαγγελιστῆς· id certe ait Joannes Baptista apud Joannem Evangelistam. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, soli habent πάντες post ὑμεῖς.

(75) Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ Νέα.

(76) Sic Basil. Anglic. et Seguer. Editi et alii, τῆς αὐτοῦ. Mox Gobl. et Felc. 1, ἐξουσίας καὶ οὐσίας. In editis et aliis hæc, ἐξουσίας καὶ, desunt. Ibid., ὁ Κύριος deest in Seg. Post περὶ τοῦ Πνεύματος, quidam addunt ψῆφί, alii omittunt.

(77) Hæc, Καὶ διὰ τοῦτο, etc., habentur tomo VII Conciliorum, p. 916, vocaturque isthic hoc opusculum, *Oratio de apparitione Domini in carne*, nam Latine tantum exstat ibi locus. Ibidem Seguer., ἐμφυσᾷ αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς εἰς. Anglic., ἐμφυσᾷ αὐτὸς ὁ Κύριος εἰς. Infra Seguer. solus, πληρώματος αὐτοῦ τῆς θεότητος.

(78) Seguer. post θεότητος habet αὐτοῦ. Mox Se-

guer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ὁ βαπτιστῆς, alii et editi, εὐαγγελιστῆς· id certe ait Joannes Baptista apud Joannem Evangelistam. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, soli habent πάντες post ὑμεῖς.

(79) Ἰὰρ deest in Felc. 5. Infra Seguer., quem sequimur, μὴ ἔχων αὐτό, Editi et alii, μὴ ἔχων αὐτός. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐπεμψεν recte; alii et editi, ἔπεμψεν. Mox Seguer. solus, κάτω, quem tamen sequimur. Alii, κάτωθεν. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, εἰς τὸν αὐτόν· duo postremi ibidem, κατέβη.

(80) Ita Seguer. solus. In aliis Κύριος deest. Infra articulus ὁ ante παῖς, et ante ἠγαπημένος; deest in quibusdam mss. Mox Seguer., ὃν ἐγὼ.

(81) Basil., ἐπὶ τὰ τέκνα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου. Ibid. Seguer., Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις.

qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam⁸². Et paulo post eam sic affatur: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiit iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiit in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam⁸³. Eaque de causa ait David: Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen⁸⁴. Norat enim apud Deum Patrem Filium esse fontem sancti Spiritus.

τοῦτο ὁ Δαβὶδ ψάλλων τῷ Θεῷ λέγει· Ὅτι παρὰ σοὶ γὰρ παρὰ τῷ Θεῷ (83) Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱὸν τὴν πηγὴν

10. Ac per Jeremiam Filius dicit: Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valebunt aquam⁸⁵. Et cum seraphim Deum glorificant ter dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus sabaoth⁸⁷, Patrem et Filium, et Spiritum sanctum glorificant. Quapropter sicut in nomine Patris et Filii baptizamur, ita et in nomine Spiritus sancti, et efficimur filii Dei, non Deorum. Pater enim et Filius, et Spiritus sanctus, Dominus sabaoth est. Una enim est divinitas, et unus Deus, in tribus hypostasibus. Ideoque quæ Pater dicit in Isaia, ea Joannes ait dixisse Filium: in Actibus autem Paulus ait, eadem Spiritum sanctum locutum fuisse. Sic enim loquitur Isaia: Vidi Dominum sabaoth, sedentem super solium excelsum et elevatum, et plena erat domus majestate ejus: et seraphim stabant in circuitu ejus: sex alæ uni, et sex alæ alteri: et duabus quidem velabant faciem, et duabus pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus exercituum, plenum est cælum et omnis terra gloria ejus⁸⁸: ac paulo post ait: Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi: Vade ad populum istum, et dic illi: Auditum audistis, et ne intelligatis: et videntes videatis, et nolite videre. Incrassatum est enim cor populi hujus; et au-

λεται διδόναι ὕδωρ τοῖς πορευομένοις ἐν ὄρει, λέγων τῇ Σαμαρείτιδι (82) περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Εἰ ἤδεις τὴν ὠρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοί, Δός μοι πνεῖν, οὐ ἂν ἤτησας αὐτόν, καὶ ἔδωκεν ἄν σοὶ ὕδωρ ζῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα λέγει αὐτῇ· Πᾶς ὁ πίπων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ διὰ τὴν ζῶν, ἐν τῷ φωτὶ σου ἐψόμεθα φῶς· οἶδα

10. Καὶ διὰ Ἱερεμίου ὁ Υἱὸς λέγει· Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον (84) πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἐαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δυνησονται ὕδωρ συνέχειν. Καὶ ὅτε δοξολογοῦσι τὰ σεραφίμ τὸν Θεόν, λέγοντα τρίτον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος σαβαώθ, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα δοξολογοῦσι. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡσπερ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ βαπτίζομεθα, οὕτως καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ γινόμεθα υἱοὶ Θεοῦ, οὐ Θεῶν. Πατὴρ γὰρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Κύριος σαβαώθ ἐστὶ. Μία γὰρ ἡ (85) θεότης καὶ εἰς Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι. Καὶ διὰ τοῦτο, ἄπερ εἶπεν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Ἡσαΐα, ὁ Ἰωάννης λέγει. ὅτι (86) ὁ Υἱὸς εἶπεν· ἐν δὲ ταῖς Πράξεσιν ὁ Παῦλος φησὶν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε. Λέγει γὰρ οὕτως ὁ Ἡσαΐας· Εἶδον τὸν Κύριον σαβαώθ, καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὀψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον· καὶ ἐπληρώθη ὁ (87) οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τὰ σεραφίμ εἰστήκεισιν κύκλῳ αὐτοῦ· ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξιν ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέτερον. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, λέγοντες (88)· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα ὁ αὐτὸς· Ἦκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω (89); καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν

⁸² Joan. iv, 10. ⁸³ ibid. 13, 14. ⁸⁴ Psal. xxxv, 10. ⁸⁵ Jer. ii, 13. ⁸⁶ Isa. vi, 3. ⁸⁷ ibid. 1-3.

(82) Gobler. et Felc. 1, Σαμαρείτιδι, alii Σαμαρείτιδι. Ibidem Seguer. Gobler. et Felc. 1 adjiciunt, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, quæ desunt in aliis, sed lecta sunt a Nannio. Mox Basil. et Felc. 2, Δός μοι πνεῖν. In iisdem et in Felc. 5, deest ἄν. Paulo post Basil., ὕδωρ ζῶντος. Ibidem Seguer., ὀλίγον. Ibidem omnes pene mss. habent αὐτῇ, quæ vox deest in editis.

(83) In Seguer. Θεῷ deest. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1 et 2, soli habent τὴν ante πηγὴν. Mox ante καὶ legebatur ὡς in editis et in quibusdam mss., sed deest in Seguer. Gobler. Felc. 1 et 2.

(84) Sic Seguer. et Felc. 5. Editi vero et alii, ἐγκατέλιπε. Infra hæc: καὶ ὅτε, etc., referuntur a Damasceno Epist. de Trisagio. Ibidem Seguer., τὰ χειροῦμ καὶ οἱ σεραφίμ τὸν Θεόν λέγοντα τρίτον. Ang., δοξολογοῦσι τὰ χερ. καὶ οἱ σερ. τρίτον τὸν Θεόν λ. Damasc., δοξολογοῦσι τὰ σεραφίμ τρίτον λέγοντα. Recte Gobler. et Felc. 1, δός. τὰ χερ. καὶ οἱ σερ. τὸν Θεοῦ λόγον λέγοντα τρίτον. Editi, δοξολογοῦσι τὰ χειροῦμ τρίτον τὸν Θεόν λέγοντα.

(85) Ἡ ante θεότης deest in Seguer. Mox hæc, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, desunt in edit. Comin., sed habentur in Seguer. Gobler. Felc. 1, et lecta sunt ab interprete Nannio. Vide quæ de hisce diximus in Monito.

(86) Hæc, a voce ὅτι usque ad ὅτι sequens, desunt in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Paulo post Gobler. et Felck. 1, Φησὶ γὰρ Ἡσαΐας.

(87) Seguer. solus, πλήρης ὁ. Ibid. Felc. 3, solus cum editis, τῆς δόξης ὁ οἶκος αὐτοῦ. Infra πτέρυξιν deest in Seguerian. et in textu Script. Ibidem Seguerian., τὸ πρόσωπον.

(88) Λέγοντες deest in editis et in quibusdam mss., sed habetur in Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et lectum est ab interprete Nannio. Vox σαβαώθ mox sequens deest in Seguerian. Infra Seguer. Goblerian. et Felc. 1, μετ' ὀλίγα λέγει· ἡ ἡκουσα.

(89) Ita omnes manuscripti, præter Felckm. 3, qui cum editis habet ἀποστείλω. Paulo post Felc. 2, εἶπον. Ibid. Seguerian., ἐγὼ εἶμι, et ita Græcæ Scripturæ textus. Mox omnes fere mss., πρὸς τὸν

τοῦτον; Καὶ εἶπα· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Καὶ εἶπέ μοι· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπὸν αὐτῷ· Ἄκουη ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴσητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ τοῖς ὡσεὶ βαρέως ἤκουσαν· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμυσαν (90)· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῖς ὡσιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰσώμαι αὐτούς. Ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης λέγει· Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύνατο πιστεῦν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸν Ἰησοῦν (91), ὅτι εἶπεν Ἡσαίας, ὅτι Ἐτύφλωσεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐκώρυσεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τῇ καρδίᾳ νοήσωσι (92), καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰσώμαι αὐτούς. Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, τοῦτέστι τοῦ Υἱοῦ· ὥστε καὶ (93) Κύριος Σαβαώθ ἐστὶν ὁ Υἱός. Κύριος γὰρ τῶν δυνάμεων ἐρμηνεύεται τὸ Κύριος Σαβαώθ· Ὁ δὲ Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ θεοσκεπτός τῆς δόξης, ὡς ὁ Δαβὶδ εἶπε· Κύριος δὲ τῆς δόξης (94) ἐστὶν ὁ ἐσταυρωμένος Χριστὸς κατὰ τὸν Παῦλον. Καὶ καθὼς εἶπε Δαβὶδ· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει· καὶ ἀλλαχοῦ (95)· Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες, ὁ ὀδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβιμ, ἐμφάνθη. Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει (96) ὁ Υἱός· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· αὐτός οὖν ἐστὶν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβιμ, ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα λέγει διὰ Ἡσαίου εἰρηκέναι ταῦτα, ὅπερ εἶπεν Ἡσαίας, ὅτι Κύριος Σαβαώθ μοι εἶπεν. Ὁ Πατὴρ οὖν καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα Κύριος Σαβαώθ ἐστὶ.

11. Καὶ ὅτε λέγει ἡ Γραφή περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι Αὐτός ἐκτίσεν τὰ πάντα, τὰ ὄρατά (97) καὶ τὰ ἀόρατα· ἀλλαχοῦ ἡ (98) Γραφή διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθη. Οὐχ ἕτερα χωρὶς ὁ Πατὴρ ἐκτίσεν, καὶ ἄλλα ὁ Υἱός· ἀλλ' ὅπερ ὁ Πατὴρ ποιεῖ, διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως ποιεῖ, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός· τὰ πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Οὕτως οὖν καὶ ὅτε λέγει ὁ Υἱός· Ἀύσατε τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ἔλεγε δὲ, φησὶ, περὶ τοῦ ἰδίου σώματος· ἕτερα Γραφή λέγει, ὅτι Ὁ Πατὴρ ἤγειρε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ νεκρῶν· καὶ (99) καλῶς λέγει· ἤγειρε γὰρ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Υἱοῦ τὴν σάρκα

⁹⁰ Isa. vi, 8-10. ⁹¹ Joan. xii, 39-41. ⁹² Psal. xxiii, 10. ⁹³ Psal. xxii, 1. ⁹⁴ Psal. lxxix, 2. ⁹⁵ Joan. x, 14. ⁹⁶ Act. xxviii, 25; Isa. vi, 9. ⁹⁷ Coloss. i, 16. ⁹⁸ Joan. i, 3. ⁹⁹ Joan. ii, 19, 21. ¹⁰⁰ Gal. i, 1

λαὸν τοῦτον. Editi πρὸς τὸν λαόν, omisso τοῦτον. Basil., πρὸς τὸν λαόν μου. Mox Felc. 2, et Græcus Scripturæ textus, ἀκούσατε. Editi et alii, ἀκούσητε. Infra quidam mss., βλέψητε, alii cum editis, βλέψετε.

(90) Seguer. Gobler. Felc. 1, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκάμυσαν, alii, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν. Gobler. Seguer. Felc. 1, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμυσαν. Paulo post αὐτῶν post ὀφθαλμοῖς deest in Seguer.

(91) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi, εἰς τὸν Υἱόν. Mox in Seguer. ὅτι deest ante ἐτύφλωσεν. Infra idem, πεκώρυσεν.

(92) Sic Seg. Gobl. Felc. 1. Editi, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσιν.

(93) Ita Seguer. solus recte. In aliis καὶ deest. Infra Seg. Gobler. et Felc. 1, καθὼς ὁ Δαβὶδ.

(94) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1, quos sequi visum est. Editi et alii, τῆς δυνάμεως. Mox Seguer.

A ribus suis difficulter audierunt, et oculos clausurunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos⁹⁰. Joannes vero evangelista dicit: Propterea non poterant Judæi credere in Jesum, quia dixit Isaias: Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum; ne forte videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Hæc autem dixit Isaias, cum vidit gloriam ejus⁹¹, hoc est, Filius: itaque Dominus quoque Sabaoth, Filius est: illud namque Dominus Sabaoth, explicatur, Dominus virtutum; Dominus autem virtutum ipse est Rex gloriæ⁹², quemadmodum David locutus est: Dominus vero gloriæ est, qui crucifixus est Christus, juxta Paulum. Et ut ait David: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit⁹³: B et alibi: Qui pascis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph, qui sedes super cherubim, manifestare⁹⁴. In Evangeliiis autem ait Filius: Ego sum pastor bonus⁹⁵. Ipse igitur est, qui sedet super cherubim, qui pascit Israel. Paulus autem in Actibus ait Spiritum sanctum per Isaiam dixisse, ea quæ ipse Isaias dixerat: Dominus Sabaoth dixit mihi⁹⁶. Pater igitur et Filius et Spiritus sanctus, Dominus Sabaoth est.

11. Et cum Scriptura dicat de Patre: Ipse creavit omnia visibilia et invisibilia⁹⁷: alibi eadem Scriptura nos edocet, ea per Filium creata fuisse. Neque enim alia Pater creavit, alia Filius: sed quod Pater facit, id per propriam virtutem facit, quæ est Filius: nam omnia per ipsum facta sunt⁹⁸. Ita ergo ubi Filius dicit: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud: dicebat autem, inquit, de corpore suo⁹⁹; alia Scriptura dicit: Pater suscitavit Filium suum ex mortuis¹⁰⁰; et recte loquitur: suscitavit enim per proprium Verbum et Filium carnem Filii sui. Nec dicimus corpus esse na-

D solus habet μακάριον ante Παῦλον.

(95) Seguer. solus, καὶ ἀλλαχοῦ λέγει.

(96) Seguer. Gobler. et Felc. 1, Ἐν δὲ τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει, in duobus postremis de deest, et eam lectionem secutus est vetus interpres. Anglic. Ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ λέγει. Editi vero et alii, καὶ ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ τῷ προσκυνουμένῳ λέγει. Infra Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, αὐτός. Editi vero et alii οὐτός.

(97) Gobler. et Felc. 1, ὀρώμενα.

(98) Felc. 5, ἀλλ' ἢ. Editi ἄλλη. Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἀλλαχοῦ ἢ, rectius: atque ita legit Nannius.

(99) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1, legitque ita Nannius. In editis καὶ deest. Mox plurimi manuscripti διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ Υἱοῦ. Editi et alii διὰ ἰδίου Υἱοῦ. Mox in editis φύσει deest, sed habetur in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Ibid. idem, ἀλλὰ σῶμα τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ.

ura sua Filium Dei, sed corpus Filii Dei. Cum itaque corpus excitatur, Filius intelligitur excitari ex mortuis. Ideoque dicimus illum secundum carnem mortuum, sepultum, et excitatum fuisse a mortuis: secundum spiritum autem in caelo, et in terra, et ubique tunc fuisse. Quandoquidem igitur cum esset dives, **703** id est, Deus, factus est inops, id est, homo, et, excepto peccato, in omnibus similis factus est nobis: idcirco ut homo accipit vitam, licet vitam habeat, quippe ipse est vita, illam tamen propter nos accipit: ac utpote homo proficiebat sapientia et aetate, qui erat aeterna Dei virtus et sapientia. Ut homo etiam sanctificatur qui sanctus est, et qui sanctificatione non eget: nam *pro eis*, inquit, *ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate*¹. Ut homo item exaltatur accipiens nomen super omne nomen, quod tamen semper natura sua habet. Nam *Deus*, inquit, *erat Verbum*².

12. Quaecunque igitur Scriptura dicit accepisse Filium, propter corpus ejus illud dicit: corpusque illud est primitivae Ecclesiae: nam *primitivae*, inquit, *Christus*³. Cum ergo primitivae accepissent nomen quod est super omne nomen, tunc reliqua massa, per illam virtutem simul excitata et consedere facta est, juxta illud dictum: *Conresuscitavit et consedere fecit*⁴. Quapropter eam gratiam homines accepere, ut dei et filii Dei vocarentur. Primo igitur proprium corpus Dominus excitavit ex mortuis, et in seipso exaltavit: deinceps membra corporis sui excitabit, ut omnia illis largiatur, utpote Deus, quaecunque ipse ut homo accepit. Ipse igitur sibi ipsi vitam largitur, ipse seipsum sanctificat, ipse seipsum exaltat. Cum autem igitur, quod Pater illum sanctificaverit, et excitaverit, et dederit illi nomen quod est super omne nomen, vitam quoque tribuerit; propalam est Patrem omnia per ipsum facere. Per ipsum igitur ipsum excitat, per ipsum ipsum sanctificat, per ipsum ipsum exaltat, et per ipsum ipsi vitam largitur. Et cum spiritum suum in manus Patris commendat, ut homo seipsum commendat Deo, ut omnes homines Deo commendet. Ipse enim est manus ipsa, et manus ipsae Patris. Et ubi ait: *Ante omnes colles generat me*⁵, id ex persona Ecclesiae loquitur, quae prius condita, postmodum ex Deo generatur. Quocirca illud in Proverbio primum ha-

¹ Joan. xvii, 19. ² Joan. i, 1. ³ I Cor. xv, 23.

(1) Seguer. Gohler. et Felck. 1, *εγχειρόμενος*. Alii et editi, *εγγεγραμμένος*.

(2) Gohler. et Felck. 1, *γένεσις* *ὡς* *ἀνθρώπος*, *καί*. Basil., *γένεσις* *καί*. Editi et alii, ut in textu supra. Infra haec, *ὁ* *ἔχων* *ζωὴν*, desunt in editis, sed habentur in omnibus manuscriptis, praeter Felck. tertium. Anglicanus mox, *λαμβάνει* *δὲ* *ἡμᾶς*.

(3) *ἔχων* *deest* in Gohler. et Felck. 1. Mox in Seguer. legitur *ἐγὼ* *ante* *ἀγιάζω*.

(4) Seguer. Anglic. Gohler. et Felck. 1, *διὰ* *τὸ* *σῶμα* *αὐτοῦ*, *recte*. Basil. Felck. 2 et 5, *διὰ* *τὸ* *σῶμα*. Editi, *διὰ* *τοῦ* *σώματος*.

(5) Ita Seguer. Gohler. et Felck. 1. Editi et alii, *ὑψώσε*, *μετὰ*, *etc.*

(6) Sic Seguer. Gohler. et Felck. 1. In editis

του Υἱου αὐτοῦ. Καὶ οὐ λέγομεν τὸ σῶμα εἶναι Υἱὸν φύσει τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ οὖν σώματος ἐγειρομένου, ὁ Υἱὸς νοσῆται ἐγγεγραμμένος (1) ἐκ νεκρῶν. Διὰ τοῦτο κατὰ σάρκα λέγομεν, ὅτι καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, καὶ ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν· κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἦν καὶ πανταχοῦ. Ἐπεὶ οὖν πρότερον πλούσιος ὢν, τουτέστι Θεός· ὕστερον δὲ πτωχὸς γέγονε, τουτέστιν ἀνθρώπος, καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀνθρώπος λαμβάνει ζωὴν, ὁ ἔχων ζωὴν, αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ζωὴ· λαμβάνει δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἀνθρώπος προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ ἢ ἀδῖος τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία, καὶ ὡς ἀνθρώπος ἀγιάζεται ὁ ἅγιος, καὶ μὴ χρεῖαν ἔχων (3) ἀγιασμοῦ· Ἐπεὶ αὐτῶν γὰρ, φησὶν, *ἀγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα ὦσιν αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ*. Καὶ ὡς ἀνθρώπος ὑψοῦται λαβὼν ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ὅπερ αἰεὶ κατὰ φύσιν ἔχει. Θεὸς γὰρ ἦν, φησὶν, ὁ Λόγος.

12. Ὅσα οὖν λέγει ἡ Γραφή ὅτι ἔλαβεν ὁ Υἱὸς, διὰ τὸ σῶμα αὐτοῦ (4) λέγει, ὅπερ σῶμα ἀπαρχῆς ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας· Ἀπαρχῆς γὰρ, φησὶν, ὁ Χριστός. Τῆς οὖν ἀπαρχῆς λαδοσῆς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, συνηγέρθη δύναμις καὶ τὸ φύραμα, καὶ συνεκαθέσθη, κατὰ τὸ λεγόμενον· *Καὶ συνηγείρει καὶ συνεκάθισε*. Καὶ διὰ τοῦτο χάριν ἔλαβεν οἱ ἄνθρωποι τὸ καλεῖσθαι θεοὶ καὶ υἱοὶ Θεοῦ. Πρῶτον οὖν τὸ ἴδιον σῶμα ἡγείρεν ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν, καὶ ὑψώσεν ἐν ἑαυτῷ· μετὰ (5) ταῦτα ἐγερεὶ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἵνα χρισθῆται αὐτοῖς τὰ πάντα, ὡς Θεός, ὅσα αὐτὸς ὡς ἀνθρώπος ἔλαβεν. Αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ χαρίζεται ζωὴν, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀγιάζει (6), καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑψοῖ. Ὅτε οὖν λέγει, ὅτι ὁ Πατὴρ ἡγίασεν αὐτὸν, καὶ ἡγείρεν αὐτὸν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ζωὴν· δηλον, ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ποιεῖ ὁ Πατήρ. Δι' αὐτοῦ οὖν αὐτὸν ἐγείρει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ἀγιάζει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ὑψοῖ, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτῷ ζωὴν δίδωσι. Καὶ ὅτε παρατίθεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀνθρώπος ἑαυτὸν παρατίθεται (7) τῷ Θεῷ, ἵνα πάντας ἀνθρώπους παραθηται τῷ Θεῷ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ χεὶρ, καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρὸς. Καὶ ὅτε λέγει· *Πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με*, ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας λέγει, ἦτις, πρότερον κτισθεῖσα, μετὰ ταῦτα γεννᾶται ἐκ Θεοῦ (8). Διὰ τοῦτο πρῶτον κεῖται ἐν τῇ Παροι-

⁴ Ephes. ii, 6. ⁵ Prov. viii, 25.

vero, haec, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀγιάζει, desunt: sed lecta sunt a veteri interprete. Infra Seg. et Anglic. soli quos sequimur habent αὐτῷ ante ὄνομα. Paulo post Seg. Basil. Gobl. et Felckm. 1, 2 et 5, δηλονότι. Editi et alii, δηλον, ὅτι. Ibid. Gobl. et Felckm. 1, δι' αὐτοῦ ταῦτα ποιεῖ.

(7) Ita omnes manuscripti excepto Felckm. 3 qui cum editis habet παρατίθησι. Paulo post, ἐστὶν legitur in Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, deestque in editis.

(8) Maxima pars manuscript., ἐκ Θεοῦ, omisso articulo, qui in cæteris et in editis legitur. Infra, με post ἐγέννησεν legitur in editis, sed deest in omnibus mss. praeter Felckm. 3.

μία τὸ, Ἐκτισέ με ὁ Κύριος, καὶ ὑστερῶ τὸ, ἐγέν-
ησθε.

13. Καὶ ὅτε λέγει ἡ Γραφή περὶ Πατρὸς· Οὐχι
Θεὸς εἰς ἕκτισον ἡμᾶς; ὁμοίως καὶ περὶ Υἱοῦ λέ-
γει, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐκτίσθη τὰ πάντα· τὰ δὲ αὐτὰ καὶ
περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγεται· Ἀρτανελεῖς,
φῆσι, τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς
τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστειλεῖς τὸ
Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς
τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Υἱὸς περὶ
Πατρὸς τῷ Πέτρῳ· Μακάριος εἶ, ὅτι (9) σὰρξ καὶ
αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν
τοῖς οὐρανοῖς· τὰ αὐτὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγει· Οὐδεις
ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἂν
βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ
τοῦ ἁγίου (10) Πνεύματος ὁ Παῦλος λέγει· Ἡμῖν δὲ
ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ.
Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βῆθη τοῦ
Θεοῦ· τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου
εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ, οὕ-
τω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεις ἐγνώκεν (11) εἰ μὴ τὸ
Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ οὖν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀν-
θρώπου τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ καὶ τῆς οὐσίας οὐ
κεχώρισται, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα (12) τοῦ Θεοῦ τῆς
θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς οὐσίας οὐκ ἔστιν ἄλλοτριον.
Καὶ ὅταν λέγῃ ὁ Κύριος ἐν Ἡσαΐα· Υἱὸς ἐγέννησα
καὶ ὑψώσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν, ἐν τῷ Εὐαγ-
γελίῳ λέγει· Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς
σὰρξ ἐστίν, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος
πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν· Τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει,
πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις· ἀλλ' οὐκ
οἶδας, πόθεν ἐρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. Οὕτως ἐστὶ
πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος. Ἐν δὲ τῇ
ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰωάννης (13) λέγει· Ὅσοι δὲ
ἐλάβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ
γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ·
οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρῶν,
οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.
Ὅσοι οὖν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐγεννήθησαν,
οὗτοι ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Καὶ ὅσοι εἰς Χριστόν
ἐβαπτίσθησαν, οὗτοι εἰς Πατέρα καὶ ἅγιον Πνεῦμα
ἐβαπτίσθησαν. Καὶ πάλιν, ὅτε λέγει ὁ Πέτρος τῷ
Ἀνανίᾳ· Διὰ τί (14) ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν
καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
καὶ νοσφίσασθαί ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωροῦ; Οὐκ ἐψεύσω
ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Ὅστε ὁ ψεύσα-

A betur : Creavit me Dominus⁶, ultimo autem illud :
generavit.

13. Et cum Scriptura dicat de Patre : Nunquid
non Deus unus creavit nos⁷? id de Filio quoque di-
cit : per ipsum creata sunt omnia ; hæc ipsa de
Spiritu sancto quoque dicuntur : Auferes, inquit, spi-
ritum eorum, et deficient, et in pulverem suum rever-
tentur. Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et re-
novabis faciem terræ⁸. Et cum Filius ad Petrum de
Patre dixerit suo : Beatus es, quia caro et sanguis
non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est⁹,
idipsum de se locutus est : Nemo novit Patrem nisi
Filius, et cui voluerit Filius revelare¹⁰. Similiter et
de Spiritu sancto ait Paulus : Nobis autem revelavit
Deus per Spiritum suum ; Spiritus enim omnium scru-
tatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit
quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in
ipso? Ita et quæ Dei sunt nemo cognovit nisi Spi-
ritus Dei¹¹. Sicut igitur spiritus hominis ab huma-
nitate ejus et substantia non est segregatus ; sic et
Spiritus Dei 704 a divinitate ejus et substantia non
est alienus. Et cum dixerit Dominus in Isaia : Filios
enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me^{12,13},
in Evangelio dicit : Quod natum est ex carne caro
est : et quod natum est ex Spiritu spiritus est¹⁴. Et
iterum : Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis ;
sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis
qui natus est ex Spiritu¹⁵. In Evangelii autem ini-
tium ait Joannes : Quotquot autem receperunt eum de-
dit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in
nomine ejus : qui non ex sanguinibus, neque ex volun-
tate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati
sunt¹⁶. Quotquot igitur ex Spiritu sancto nati sunt,
ii ex Deo nati sunt. Et quotquot in Christum bap-
tizati sunt, hi in Patrem et Spiritum sanctum sunt
baptizati. Et rursus cum Petrus ait Ananias : Cur
implevit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui san-
cto, et seponere de pretio agri? Non es mentitus ho-
minibus, sed Deo¹⁷. Itaque qui mentitus est Spiritui
sancto, mentitus est Deo, habitanti in omnibus per
Spiritum suum. Ubi enim est Spiritus Dei, ibi est
Deus. Nam in hoc, inquit, cognoscimus quod Deus
in nobis manet, quoniam de Spiritu suo dedit nobis¹⁸.

⁶ Prov. viii, 22. ⁷ Malach. ii, 10. ⁸ Psal. ciii, 29, 30. ⁹ Matth. xvi, 17. ¹⁰ Matth. xi, 27.
¹¹ I Cor. ii, 10, 11. ^{12,13} Isa. i, 2. ¹⁴ Joan. iii, 6. ¹⁵ ibid. 8. ¹⁶ Joan. i, 12, 13. ¹⁷ Act. v, 5,
8. ¹⁸ I Joan. iv, 13.

(9) Anglicanus, εἰ, φησὶ Σίμων Βάρ Ἰωνᾶ, ὅτι. D
Infra Seg. Gobl. et Felckman. 1 et 2, περὶ ἑαυτοῦ.
Editi et alii, καὶ ἐπὶ ἑαυτοῦ. Mox post Πατέρα legi-
tur, φησὶ, in editis, et in quibusdam mss., sed deest
in Seg. Gobl. et Felck. 1. Ibid. in iisdem legitur ἄν.
Editi et alii, ἕαν.
(10) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. In editis et cæ-
teris ἁγίου deest. Infra Seg. Gobl. Felckm. 1, 2, et
Græcus Scripturæ textus, πάντα. Editi et alii, ἅπαν-
τα. Anglic. ibid., διερευνᾷ.
(11) Sic omnes penè manuscriptorum. Editi, οἶδεν.
(12) Ita Seg. Gobl. et Felck. 1. In editis et aliis
Πνεῦμα deest. Mox Anglic., ὅταν λέγει. Alii, ὅταν

λέγει. Infra hæc, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν, desunt in
editis, et habentur in solis Seg. Gobl. et Felckm. 1.
Mox Seg. solus bis habet γεγεννημένον. Et inferius,
γεγεννημένος.
(13) Gobler. et Felckm. 1, Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ
Ἰωάννης, et ita legit Nannius.
(14) In Basiliens. Anglican. et Felckm. 2, Ἀνα-
νίᾳ, Ἀνανία, τί. Ibidem Seguer. Gobl. et Felckm. 1,
cum Græco Scripturæ textu, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σα-
τανᾶς. Editi et alii, τί ὁ Σατανᾶς ἐπλήρωσεν. Infra
Seguerian. Basiliens. Gobler. et Felckm. 5, εἰς τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον. In editis, εἰς deest, ut et in Scri-
pturæ textu.

"Οπου γάρ ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖ ἐστιν ὁ Θεός· Ἐν τούτῳ γάρ, φησὶ, γινώσκομεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν (15).

14. Et cum Scriptura quidem dicat, Spiritum A sanctum locutum fuisse in prophetis, alibi ait beatus Paulus, Patrem in prophetis locutum fuisse: nam multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio¹⁹. Et alibi dicit, Filium loqui: An experimentum, inquit, quaeritis ejus, qui in me loquitur, Christi²⁰. Filium vero ait Spiritum esse qui loquitur in apostolis: Cum, inquit, tradent vos in concilia, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis²¹. Et interdum quidem ait Apostolus, corpora fidelium esse membra Spiritus sancti; aliquando autem membra illorum membra Christi esse; aliquando ipsos esse templum Patris: Vos enim, inquit, estis templum Dei vivi: sicuti dicit Deus: quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus²². Et, Si quis violaverit templum Dei, disperdet illum Deus²³. Et rursum, Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis²⁴? Si quis enim est templum Spiritus, is templum est Filii et Patris. Ubi enim Spiritus Dei habitat, illic Deus habitat. Et, Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit; sic et Filius quos vult vivificavit²⁵. Similiter de Spiritu sancto dicit: Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam²⁶. Ad Corinthios autem scribit Paulus: Spiritus autem vivificat²⁷. Vides opera quæ Patris sunt, ipsa Filii, eadem quoque Spiritus sancti esse, ut Scriptura testatur. Ut et ipse Apostolus his docuit verbis: Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; 705 et divisiones ministratio-num sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus²⁸. Et postquam dixit Patrem operari omnia in omnibus, paucis interjectis, ait Spiritum

14. Καὶ ὅτε μὲν λέγει ἡ Γραφή, ὅτι Πνεῦμα ἅγιον ἐλάλει ἐν τοῖς προφήταις, ἀλλαχοῦ λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐλάλει ἐν τοῖς προφήταις· Πολυμερῶς γὰρ καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου (16) τοῦ ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι ὁ Υἱὸς λαλεῖ· Εἰ δοκιμήν, φησὶ, ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ὅδε Υἱὸς τὸ Πνεῦμα εἶπε τὸ λαλοῦν ἐν τοῖς ἀποστόλοις, "Ὅταν (17), φησὶ, παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια, μὴ μεριμνήσητε, πῶς, ἢ τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τί λαλήσητε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Καὶ ὅτε (18) μὲν ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι τὰ σώματα τῶν πιστῶν ναὸς ἐστὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτε δὲ τὰ μέλη αὐτῶν μέλη Χριστοῦ, ὅτε δὲ αὐτοὺς ναὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς· Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, ναὸς ἐστε Θεοῦ ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός· Ἐνοικήσω (19) ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός· καὶ, Ἐἰ τις φθεῖρη τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, φθερεῖ τούτου ὁ Θεός. Καὶ πάλιν· Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ (20) Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἰ τις γὰρ ἐστὶ ναὸς τοῦ Πνεύματος, οὗτος ναὸς ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς· ὅπου γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ, ἐκεῖ (21) ὁ Θεὸς κατοικεῖ. Καὶ, Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὗς θέλει ζωοποιεῖ. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγει, ὅτι (22) τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἢ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Πρὸς δὲ Κορινθίους γράφει Παῦλος· Τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ὁρᾶς, ὅτι ἅπερ ἐστὶν ἔργα τοῦ Πατρὸς, ταῦτα λέγει ἡ Γραφή τοῦ Υἱοῦ εἶναι, καὶ τοῦ ἁγίου (23) Πνεύματος· ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος (24) ἐδίδαξε λέγων· Διαίρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτό· καὶ διαίρέσεις δια-

¹⁹ Hebr. i. 1. ²⁰ II Cor. xiii, 3. ²¹ Matth. x, 17-20; Luc. xii, 11, 12. ²² II Cor. vi, 16. ²³ I Cor. iii, 17. ²⁴ ibid. 16. ²⁵ Joan. v, 21. ²⁶ Joan. vi, 64. ²⁷ II Cor. iii, 6. ²⁸ I Cor. xii, 4-6.

(15) Hæc, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν desunt in Gobler. et Felckm. 1; nec lecta sunt ab interprete. Ibidem Seguer., ἔδωκεν. Ibid. omnes fere manuscripti habent καὶ ὅτε pro ἀλλ' ὅτε, ut legebatur in editis.

(16) Anglicanus, ἐπ' ἐσχάτων. Mox Seg. Basil. Anglican. Gobler. et Felckm. 1, τῶν ἡμερῶν τούτων. In edit. τούτων deest. Ibidem mox, Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, seu in tribus postremis καὶ deest. Λέγει non legitur in editis et in quibusdam manuscriptis. Mox Gobler. et Felckm. 1, ἐλάλει, ibidemque cum Segueriano, καθὼς φησὶν· Ἡ δοκιμὴν ζητεῖτε.

(17) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1, recte. Editi et alii, ὅταν οὖν. Mox Seg. παραδώσουσιν, recte. Editi et cæteri, παραδύσωσιν.

(18) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ὅτε hic et bis in sequentibus habent (Gobler. tamen et Felckm. 1 habent primo tantum loco, ὅτι). Editi ter, ποτέ. In iisdem, ὅτε μὲν λέγει. Editi vero et alii, ποτέ μὲν ὁ Ἀπόστολος λέγει.

(19) Seguerianus habet ὁ ante ἐνοικήσω. Paulo post Felckm. 3, αὐτῶν Θεός. Statimque Basil. μοι εἰς λαόν. Paulo post Anglican. et Felckm. 5, φθερεῖ αὐτόν.

(20) Quatuor manuscripti. καὶ ὅτι τό. Ibidem post τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, legitur τὸ ἅγιον in editis et in quibusdam manuscriptis, sed deest in Segueriano.

(21) Sic Seguer. Editi καὶ pro ἐκεῖ.

(22) Ὅτι deest in editis et in quibusdam manuscriptis, sed habetur in pluribus. Infra Seg. σὰρξ οὐδὲν ὠφελεῖ. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, τὸ δὲ Πνεῦμα. In editis vero et aliis, τό deest.

(23) Sic Goblerianus et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Editi et alii, καὶ τὰ αὐτὰ τοῦ ἁγίου.

(24) Sic Goblerianus et Felckm. 1, et ita legit Nannius. Seguer. vero, ὡς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος. Editi et alii, ὡς ὁ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος. Mox Seguer. et Felckm. 2, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Infra Seg. Gobl. et Felckm. 1, ut legit interpres, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός. Editi, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός.

κονίων εἰσι, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὃ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι (25). Εἰρηκῶς οὖν, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι, καὶ μετ' ὀλίγον λέγει Πάντα δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ

15. Καὶ ὅτε μὲν ὁ μακάριος Παῦλος διδάσκει (26) περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι ἀρραβῶν τῆς κληρονομίας ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ Δαβὶδ λέγει τὸν Κύριον εἶναι τὴν κληρονομίαν· Κύριος γάρ, φησὶ, μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου. Καὶ ἄλλαχού λέγει· Ἐκέκραξα πρὸς σὲ, Κύριε, εἶπα, σὺ εἶ ἡ ἐλπίς μου, μερὶς μου εἶ ἐν γῆ ζώντων. Ὁ δὲ Ἰερεμίας λέγει, ὅτι Ὁ πλάσας τὰ πάντα, αὐτὸς κληρονομία τοῦ Ἰακώβ (27), Κύριος δρομα αὐτῶ. Τῶν οὖν προφητῶν τὸν Κύριον κληρονομίαν λεγόντων τῶν ἁγίων, ὁ Παῦλος τὸ ἅγιον Πνεῦμα κληρονομίαν εἶναι εἶπεν· Ἐν ᾧ, φησὶ, καὶ πιστεύσατε, ἐσφραγίσθητε (28) τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃ ἐστὶν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν· ὡς καὶ Μωσῆς τὸ πρόσωπον ἐσφραγίσθη τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὅτε ἔλαβε νόμον παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτῷ ἀτείναι τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· ἐσημειώθη γὰρ ἐπ' αὐτὸν τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου· ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται (29)· Τότε οἱ εἰκαὶ ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Ὁ Θεὸς γὰρ φῶς ἐστὶν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς φῶς ἐστὶ (30), διότι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὡς καὶ Ἡσαΐας λέγει· Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς πῦρ, καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν φλογὶ καιομένῃ. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς (31) λέγει περὶ τοῦ Κυρίου· Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Ἄλλαχού δὲ λέγει τὸν Κύριον τὸν ἀγιάζοντα· Ἐγὼ Κύριος ὁ ἀγιάζων αὐτούς. Καὶ ὅτε τὸν Θεὸν καλεῖ πῦρ ἢ Γραφή· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον (32), ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου λέγει· ὅτι Ὁφθῆσαν τοῖς ἀποστόλοις διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὶς, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἄπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξεντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ὅσοι γὰρ (33) Πνεῦμα Θεοῦ φοροῦσι, φῶς φοροῦσι· καὶ οἱ φοροῦντες φῶς Χριστὸν εἰσιν ἐνδεδυμένοι· καὶ οἱ ἐνδεδυμένοι Χριστὸν Πατέρα ἐνδεδύονται. Δεῖ γὰρ τὸ

A sanctum operari omnia in omnibus: Hæc autem omnia, inquit, operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria singulis prout vult ²⁵.

τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Πνεῦμα, διαιροῦν ἴδια ἕκαστῳ, καθὼς βούλεται.

15. Et cum Apostolus doceat Spiritum sanctum esse pignus hæreditatis; David dicit, Dominum esse illam hæreditatem: nam Dominus, inquit, pars hæreditatis meæ et calicis mei ²⁶. Et alibi ait: Clamavi ad te, Domine; dixi: Tu es spes mea, portio mea in terra viventium ²⁷. Jeremias vero dicit: Qui formavit omnia, ipse est hæreditas Jacob, Dominus nomen illi ²⁸. Prophetis ergo, Dominum esse sanctorum hæreditatem, dicentibus, Paulus Spiritum sanctum hæreditatem esse dixit: In quo, inquit, et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ ²⁹. Ut et Moyses in facie signatus est Spiritu sancto, cum accepit legem a Deo, et nullus filiorum Israel poterat eum intueri ³⁰: signatum enim erat super eum lumen vultus Domini: ut et in Evangelio scriptum est: Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum ³¹. Deus enim lux est vera, similiter Filius lux est, quia est ejusdem substantiæ atque vera lux, ut et Isaias loquitur: Et erit lux Israel ut ignis, et sanctificabit illum in flamma ardente ³². In Evangelio autem Joannes Baptista de Domino ait: Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne ³³. Alibi autem Dominum dicit sanctificantem: Ego Dominus qui sanctifico eos ³⁴. Et cum Scriptura Deum ignem vocet: Deus noster ignis consumens est ³⁵; similiter de Spiritu quoque sancto dicit: Apparuerunt apostolis dispersitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cæperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis ³⁶. Quicumque enim Spiritum Dei gerunt, lumen gerunt; et quicumque lumen gerunt, Christum induti sunt, et qui Christum induti sunt, Patrem quoque induti sunt. Oportet enim, inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem ³⁷. Qui enim Spiritum Dei gestant, incorruptibilitatem gestant; Deus enim incorruptibilitas est.

²⁵ I Cor. xii, 11. ²⁶ Psal. xv, 5. ²⁷ Psal. cxli, xxvii, 30. ²⁸ Matth. xiii, 43. ²⁹ Isa. x, 17. ³⁰ Act. ii, 3, 4. ³¹ I Cor. xv, 53.

(25) Editi et quamplurimi manuscripti, ἐν πᾶσι, καὶ μετ' ὀλίγα omissis mediis quæ leguntur in Anglicano. Ibid. editi, μετ' ὀλίγα πάλιν, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐστὶ cum quibusdam mss. Nos sequimur Seg. Gobl. et Felckm. 1. Mox Seg. solus, Ταῦτα δὲ φησιν.

(26) Sic Seg. et ita legit Nannius. Gobl. vero et Felckm. 1, Ὁ Ἀπόστολος διδάσκει. Editi et alii, λέγει ὁ μακάριος Παῦλος. Infra Seg. ἐστὶν ἡμῶν τὸ Πνεῦμα. Infra in eodem γὰρ ante φησὶ deest.

(27) Ita omnes fere mss., editi vero τῷ Ἰακώβ. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, τῶν γούν... κληρονομίαν τὸν Κύριον τῶν ἁγίων εἶναι λεγόντων. Mox Seg. τὴν κληρονομίαν.

(28) Seg., ἐσφραγίσθημεν. Idem mox, Μωσῆς.

(29) Goblerianus et Felckm. 1, Εὐαγγελίῳ φησὶ· Τότε.

(30) Anglic. Seg. Gobl. et Felckm. 1, φῶς ἐστὶν ἀληθινὸν καὶ τὸ Πνεῦμα φῶς. Editi et alii, φῶς ἐστὶν. Ὁμοίως δὲ καὶ Υἱὸς φῶς, dubia lectio. Mox Seguer. Gobler. Felckm. 1, τῆς αὐτῆς οὐσίας. In editis et aliis deest αὐτῆς.

(31) Basil., εὐαγγελιστῆς. Mox Gobl. et Felck. 1, περὶ τοῦ Χριστοῦ.

(32) Seguerianus, καταναλίσκον ἐστὶν.

(33) Gobl. deest in Gobleriano et Felckm. primo. Ibidem Seguerianus, Πνεῦμα Θεοῦ φοροῦσι, Θεὸν φοροῦσι· καὶ οἱ φοροῦντες τὸ φῶς. Infra idem, δεῖ γὰρ, φησὶ.

φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασία. Οἱ γὰρ φοροῦντες τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἀφθαρσίαν φοροῦσιν· ἀφθαρσία δὲ ἐστὶν ὁ Θεός.

16. Et cum hæc David loquitur : *Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona* ⁴³ ? id de Spiritu sancto loquitur, alibique ait : *Dominus non retardabit bona eis qui ambulat in innocentia* ⁴⁴. Itidemque Matthæus de Patre sic ait : *Si igitur vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester qui in cælis est, dabit bona petentibus se* ⁴⁵. Lucas vero idipsum enarrans, his verbis quidnam sint illa bona explicat : *Si igitur vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui in cælis est, dabit Spiritum sanctum* ⁷⁰⁶ *petentibus se* ⁴⁶. Nisi enim Spiritus sanctus substantiæ illius esset qui solus bonus est, nunquam bonus vocatus fuisset, cum ipse Dominus prohibeat se vocari bonum, quatenus homo erat, dicens : *Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus* ⁴⁷. Sanctum autem Spiritum bonum vocare non recusat Scriptura, cum David dicat : *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam* ⁴⁸. Et iterum, cum Dominus de seipso ait : *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi* ⁴⁹; alibi Spiritum sanctum panem cœlestem appellat, dicens : *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie* ⁵⁰. Docuit enim nos ut orando peteremus in præsentī sæculo, panem epiciouσion, id est, futurum : cujus primitias in præsentī vita habemus, dum carnis Domini participes efficiamur : ut ipse dixit : *Et panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita* ⁵¹. Nam caro Domini est Spiritus vivificans, quia ex Spiritu vivificante concepta est. Nam *quod natum est ex Spiritu Spiritus est* ⁵¹.

κόσμου ζωῆς. Πνεῦμα γὰρ ζωοποιῶν ἢ σὰρξ ἐστὶ ἐλήφθη. Τὸ γὰρ γεγεννημένον (40) ἐκ τοῦ Πνεύματος

17. Et cum Jeremias de Deo dicat, quod ipse dux fuerit Israel in deserto : *Et non dixeritis, ait, Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Ægypti, qui cum nobis fuit in deserto* ⁵² ? Isaias dicit Spiritum sanctum ducem fuisse Israel in deserto : quem audire licet ita loquentem : *Deduxit eos per abyssum quasi equum in deserto : et fatigati non sunt, et quasi*

16. Καὶ ὅτε λέγει Δαβὶδ· Πολλοὶ λέγουσι, Τίς δειλεῖ (34) ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγει· καὶ ἀλλαχοῦ εἶρηκε· Κύριος οὐχ ὑστερήσει τὰ ἀγαθὰ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ. Καὶ ὁ Ματθαῖος περὶ τοῦ Πατρὸς οὕτω (35) λέγει· Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; Ὁ δὲ Λουκᾶς τὸν αὐτὸν τρόπον ἱστορῶν ἐρμηνεύει, τί ἐστὶ τὰ ἀγαθὰ, λέγων· Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν (36). Εἰ μὴ γὰρ ἦν τῆς οὐσίας τοῦ μόνου ἀγαθοῦ τοῦ Πνεύματος τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν ἀγαθὸν ἐκλήθη (37), ὅποτε ὁ Κύριος παραιτεῖται τὸ καλεῖσθαι ἀγαθός, καθὼς ἀνθρωπος γέγονε, λέγων· Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα οὐ παραιτεῖται ἡ Γραφή καλεῖν ἀγαθόν, κατὰ τὸν Δαβὶδ τὸν λέγοντα· Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ. Καὶ ὅτε πάλιν ὁ Κύριος λέγει περὶ ἑαυτοῦ (38)· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἀλλαχοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καλεῖ ἄρτον οὐράνιον λέγων· Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον. Ἐδίδαξε γὰρ ἡμᾶς ἐν τῇ εὐχῇ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι αἰτεῖν τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, τουτέστι τὸν μέλλοντα, οὐ ἀπαρχὴν ἔχομεν ἐν τῇ νῦν ζωῇ, τῆς σαρκὸς (39) τοῦ Κυρίου μεταλαμβάνοντες, καθὼς αὐτὸς εἶπεν· Ὁ ἄρτος δὲ, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστὶν ὑπὲρ τῆς τοῦ Κυρίου, διότι ἐκ Πνεύματος τοῦ ζωοποιῶν συνεληφθη.

17. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Ἱερεμίας περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι αὐτὸς ὠδήγησε τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ· Καὶ οὐκ εἶπατε, φησὶ, Ποῦ ἐστὶν ὁ Κύριος, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου (41), ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ; Ὁ Ἡσαίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὠδηγήσας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐστὶ γοῦν ἀκούσαι αὐτοῦ λέγοντος· Ἦγαγεν αὐτούς (42) διὰ τῆς

⁴³ Psal. iv, 6. ⁴⁴ Psal. lxxxiii, 15. ⁴⁵ Matth. vii, 41. ⁴⁶ Luc. xi, 43. ⁴⁷ Marc. x, 18. ⁴⁸ Psal. cxlii, 10. ⁴⁹ Joan. vi, 51. ⁵⁰ Matth. vi, 11. ⁵¹ Joan. vi, 52. ⁵² Jerem. ii, 6.

(34) Seg. Gobl. et Felckm. 1, Ὅταν λέγει ὁ Δαβὶδ· Τίς δειλεῖ ὀμίσσιν quibusdam. Infra Seguer. et lxx Interpret., οὐχ ὑστερήσει. Editi et alii, οὐ σπαρήσει. Mox Seguerianus et Anglicanus, τοὺς πορευομένους. Editi vero et alii, τοῖς πορευομένοις. Ibidem Seg., Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ματθαῖος.

(35) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et alii, περὶ αὐτοῦ οὕτω. Infra Gobl. et Felckm. 1, ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Ibidemque dōsei idem cum Seg. recte. Editi vero et alii, δίδωσι. Mox Gobl. et Felckm. 1, Λουκᾶς ἐρμηνεύων τί ἐστὶ. Ibidem Seg., τὸν αὐτὸν τρόπον. Paulo post Seguer. Basil. Gobl. Felckm. 1 et 5, πονηροὶ ὑπάρχοντες. Editi vero et alii, πονηροὶ ὄντες. Mox ἀγαθὰ deest in editis et in quibusdam mss.

(36) Sic Seguer. Gobl. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Editi vero et alii, ὁ ἐξ οὐρανοῦ δίδωσι Πνεῦμα ἅγιον τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ. Mox iidem, τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(37) Seguer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, ἐκλήθη

τούτο. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1, παραιτεῖται. Editi vero et alii, παρητεῖτο. Infra in Gobl. et Felckm. 1 deest ἡ Γραφή, et mox in iisdem, τὸν λέγοντα.

(38) Ita Seguerianus, editi vero et alii, περὶ αὐτοῦ. Infra idem cum Gobl. et Felckm. 1, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Paulo post Basil. Anglican. Felck. 2 et 5, τὸν ἐπουράνιον δός. Infra iidem ἐπουράνιον pro ἐπιούσιον.

(39) Basil. Anglican. Felckm. 2 et 5, διὰ τῆς σαρκὸς. Mox quidam mss. cum editis, καὶ ὁ ἄρτος, in aliis καὶ deest.

(40) Seguerian. Gobl. et Felckm. 1 et 2, γεγεννημένον.

(41) Felck. 2 et 5, ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ibidem Seg. Gobl. et Felckm. 1, καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Seguer. vero, ἡ καὶ ὁ καθοδηγῶν.

(42) Gobl. et Felckm. 2, ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἦγαγεν αὐτούς, ὀμίσσιν mediis.

ἀβύσσου ὡς ἴκρον διὰ τῆς ἐρήμου· καὶ οὐκ ἐκο-
πλασαν, καὶ ὡς κτήρη διὰ τοῦ πεδίου. Καὶ (43)
κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐ-
τούς. Πρὸς δὲ Κορινθίους γράφει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι
Χριστὸς ἦν ὁ ὀδηγῶν· Ἐπιρον γὰρ ἐκ πνευματικῆς
ἀκολουθοῦσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός.
Καὶ ὅτε λέγει ὁ Παῦλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κεκληθῆναι αὐ-
τόν· Ὁ Θεός, φησὶν, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλας
μητρὸς μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ,
ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ (44), Ἰτα
εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι. Ῥωμαίους δὲ
ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κεκληθῆναι λέγει γράφων πρὸς αὐ-
τούς· Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν Παῦλον καὶ τὸν
Βαρνάβαν κεκληθέναί (45) εἰρηκεν εἰς τὸ τοῖς ἔθνε-
σιν εὐαγγελίσασθαι τὸν Χριστόν. Καὶ τὸ γε θαυμα-
στόν, τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος Παῦλῳ ἐν τῷ ἱερῷ· Πο-
ρεύου, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστέλλω σε· καὶ
τοῦ Παύλου Γαλάταις γράφοντος, Παῦλος ἀπόστο-
λος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ
διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγελ-
ρατος αὐτὸν ἐκ νεφρώ· καὶ μετ' ὀλίγον (46)·
Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο,
ὅτι οὐκ ἐστι κατὰ ἀνθρώπων· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ
ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ Πνεῦμα
φαίνεται, κηρύττει τοῖς ἔθνεσι τὸν Χριστόν.

18. Καὶ ὅτε μὲν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς (48) λα-
λοῦσιν οἱ προφῆται, ὡς ὅταν ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ ὁ Θεός·
Ἄπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, Εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύ-
σομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μερεῖ, καὶ
ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου (49)· καὶ
πάλιν· Ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου θήσομαι ἐπὶ
τοῦ θρόνου σου· καὶ καθὼς ὁ Πέτρος εἰρηκε· Προφή-
της οὗν ὑπάρχων ὁ Δαβὶδ, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὄρω
ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεός, ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος
αὐτοῦ καθίσαι τὸν Χριστόν κατὰ σάρκα (50) ἐπὶ
τοῦ θρόνου αὐτοῦ· ὅτε δὲ ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ,
ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἡσαίας· Τάδε λέγει Κύριος· Δι'
ὑμᾶς διαπαντός (51) τὸ θρομά μου βλισφημεῖται
ἐν τοῖς ἔθνεσι. Διὰ τοῦτο γινώσκεται ὁ λαὸς μου
ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ θρομά μου· ὅτι ἐγὼ εἰμι,
αὐτός ὁ λαῶν κρείμι· ὅτε δὲ ἐκ προσώπου τοῦ

A jumenta per campum. Et descendit Spiritus a Domino,
et ductor eorum fuit⁸³. Ad Corinthios vero Aposto-
lus scribit, ducem fuisse Christum : Bibebant enim de
spirituali consequente eos petra : petra autem erat Chri-
stus⁸⁴. Et cum dicat Paulus se a Deo vocatum esse :
Deus, inquit, qui me segregavit ex utero matris meæ
et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum
in me, ut evangelizarem illum in gentibus⁸⁵. Roma-
nis scribens, illos a Christo vocatos esse dicit : In
quibus estis et vos vocati Jesu Christi⁸⁶. Spiritus au-
tem sanctus Paulum et Barnabam se vocasse dixit,
ut Christum in gentibus evangellizarent. Et quod
mirabile est, cum Paulo Jesus in templo jubeat :
Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te⁸⁷ :
et Paulus ad Galatas scribat : Paulus apostolus non
ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum
Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mor-
tuis⁸⁸ : ac paulo post ipse : Notum autem vobis fa-
cio, fratres, Evangelium hoc, quia non est secundum
hominem : neque enim ego ab homine accepi illud,
neque didici : sed per revelationem Jesu Christi⁸⁹ ;
Spiritus tamen sanctus Paulum et Barnabam mittere
exhibetur⁹⁰, ut Christum gentibus prædicarent.

ἀνθρώπου παρέλαβον (47) αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην·
τὸ ἅγιον ἀποστειλαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν

18. Item aliquando ex persona Patris loquuntur
prophetae ; ut in Psalmis ait Deus : Semel juravi in
sancto meo, Si David mentiar, semen ejus in æter-
num manebit ; et thronus ejus sicut sol in conspectu
meo⁹¹ : et rursum : De fructu ventris tui ponam super
sedem tuam⁹² ; et sicuti Petrus dixit : Propheta⁷⁰⁷
igitur cum esset David, et sciret quia jurejurando ju-
rasset illi Deus, de fructu lumbi ejus, sedere Christum
secundum carnem super thronum ejus⁹³ : aliquando
ex persona Filii ; ut cum dicit Isaias : Hæc dicit
Dominus : Propter vos jugiter nomen meum blasphe-
matur in gentibus. Propter hoc sciet populus meus
nomen meum in die illa : quia ego sum, ipse qui lo-
quor adsum⁹⁴ ; quandoque autem ex persona Spiritus
sancti (52), ut cum propheta quidem Agabus ait :
Hæc dicit Spiritus sanctus : Virum cujus est zona

⁸³ Isa. LXXIII, 13, 14. ⁸⁴ I Cor. x, 4. ⁸⁵ Galat. 1, 15, 16. ⁸⁶ Rom. 1, 6. ⁸⁷ Act. XXII, 21. ⁸⁸ Galat. 1, 1. ⁸⁹ Ibid. 11. ⁹⁰ Act. XIII, 2. ⁹¹ Psal. LXXXVIII, 36-38. ⁹² Psal., CXXI, 11. ⁹³ Act. II, 30. ⁹⁴ Isa. LII, 5, 6.

(43) Καὶ deest in Seg. Gobl. et Felckm. 1. Paulo post Gobl. et Felckm. 1, γράφει ὁ Παῦλος λέγων. Seg. ὁ Παῦλος λέγει.

(44) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi et alii, ἐν ἐμοί. Ῥωμαίους ὑπὸ, omissis mediis. Ibid. Seg. et Felckm. 1, Ῥωμαίους δὲ γράφων ὑπὸ. Basil. Anglic. et Felckm. 2, ut in textu.

(45) Goblerianus et Felckm. 1, κεκλημένον. Infra Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2, τοῦ Ἰησοῦ εἰπόντος. Alii et editi, τοῦ Υἱοῦ εἰπόντος. Ibidem Seguerianus solus, τῷ Παύλῳ εἰς τὸ ἱερόν· Πορεύου, εἰς ἔθνη μακρὰν ἐγὼ ἐξαποστέλλω. Infra idem, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ, et sic Græcus scripturæ textus. Editi et alii, δι' ἀνθρώπων.

(46) Sic Goblerianus et Felckm. 2. Seg. vero, καὶ μετ' ὀλίγον δὲ φησὶν ὁ αὐτός. Editi et alii, καὶ μετ' ὀλίγα φήσαντος. Mox τοῦτο deest in Segueriano.

(47) Gobler. et Felckm. 1, ἐλάβον. Editi vero et alii, παρέλαβον.

(48) Sic Seguerian. Goblerian. Felckm. 1, 2 et 5, et recte quidem, ut patet ex subsequentibus. Editi et alii, τοῦ Πνεύματος. Infra Seguerianus, ὡς ὅτε ἐν Ψαλμοῖς λέγει. Goblerianus et Felckman. 1, ὡς ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ. Editi et cæteri, ὡς ὅταν ἐν Ψαλμοῖς λέγῃ.

(49) Anglicanus. prosequitur versus psalmi, ἐναντίον μου, καὶ ὡς σελήνη καθηρισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. Mox Gobl. et Felckm. 5, ἐπὶ τὸν θρόνον σου. Alii et editi, ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Ibid. Seg., σου. Καθὼς ὁ Πέτρος εἶπεν, omisso λαί.

(50) Ita Seg. Gobl. Felckm. 1 et Anglic. In editis, κατὰ σάρκα deest.

(51) Διαπαντός deest in Gobl. et Felckm. 1. Anglican. vero habet, διὰ παντός.

huc⁶⁵. Et rursus Paulus ad Timotheum scribit : Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide⁶⁶. Et iterum : Dixit autem Spiritus Philippo : Accede et adijunge te ad currum istum Æthiopsis eunuchi⁶⁷. Et propheta quidem Ezechiel veterem populum accusans, aiebat : Et in omnibus his dolore affecerunt me, dicit Dominus⁶⁸. Paulus vero scribit ad novum populum : Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei in quo signati estis, in diem redemptionis⁶⁹. Et David quidem de Judæis dicit : Et exacerbaverunt Deum in deserto⁷⁰. Isaias vero de iisdem : Ipsi autem increduli fuerunt et exacerbaverunt Spiritum sanctum, et conversus est eis in inimicitiam⁷¹. Stephanus vero in Actibus ait : Dura cervice, et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri⁷². Ac cum de Patre quidem dicat Paulus : Deus qui justificat, quis est qui condemnet⁷³? eadem et de Filio et de Spiritu sancto ait : Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri⁷⁴. Dominus vero Satanæ ait de seipso : Non tentabis Dominum Deum tuum⁷⁵. Petrus autem ad Sapphiram ait : Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini⁷⁶?

κνωθήτε ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὁ δὲ Κύριος τῷ Σατανᾷ λέγει περὶ ἐαυτοῦ. Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον, τὸν Θεόν σου· ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς τὴν Σαπφείραν· Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειράσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου (59);

19. Et Deus quidem est qui continet et implet omnia, ut per Isaiam dicit : Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus⁷⁷. Itidem de Filio ait Paulus : Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia⁷⁸. Hæc ipsa autem de Spiritu sancto David loquitur : Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam⁷⁹? Cum vero ait : Quo ibo a Spiritu tuo? palam nobis facit, Spiritum quoque sanctum esse qui omnia implet. Et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades⁸⁰. Quis autem inferos adiit,

ἁ ἁγίου Πνεύματος (52), ὡς δταν ὁ μὲν προφήτης Ἄγαθος λέγει· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα, οὗ ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτῆ. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος πρὸς Τιμόθεον γράφει· Τὸ Πνεῦμα (53) φητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως; καὶ πάλιν· Εἶπε τὸ Πνεῦμα τῷ (54) Φιλίππῳ· Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἄρματι τούτῳ τοῦ Αἰθιοπος τοῦ εὐνούχου. Καὶ ὁ μὲν προφήτης Ἰεζεκιήλ, αἰτιώμενος τὸν παλαιὸν (55) λαόν, ἔλεγε· Καὶ ἐλύπησάν με· ἐν πᾶσι τοῦτοις, λέγει Κύριος. Ὁ δὲ Παῦλος γράφει τῷ νέφ λαῷ· Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως (56). Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· Καὶ παρώξυναν τὸν Θεόν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὁ δὲ Ἡσαίας περὶ αὐτῶν· Αὐτοὶ δὲ ἠπειθήσαν, καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη (57) αὐτοῖς εἰς ἐχθρὰν. Καὶ ὁ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει· Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπειριμητοὶ τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὦσιν, ὑμεῖς δὲ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπικτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν. Καὶ ὅτι μὲν λέγει ὁ Παῦλος περὶ Πατρὸς· Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίτων; τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (58) ὁμοίως λέγει· Ἄλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἠγάσθητε, ἀλλ' ἐδι-

19. Καὶ ὁ Θεὸς μὲν ἐστὶν ὁ περιέχων καὶ πληρῶν τὰ πάντα, ὡς καὶ διὰ τοῦ Ἡσαίου λέγει· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος· Ὅμοίως καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ γράφει (60) ὁ Παῦλος· Ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φησὶν ὁ Δαβὶδ (61)· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τοῦ ὄψω; Τὸ ἐξ εἰπεῖν αὐτόν· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου; ἔδειξεν ἡμῖν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ

⁶⁵ Act. xxi, 11. ⁶⁶ I Tim. iv, 1. ⁶⁷ Act. viii, 29. ⁶⁸ Ezech. xvi, 42. ⁶⁹ Ephes. iv, 30. ⁷⁰ Psal. lxxvii, 40. ⁷¹ Isa. lxxiii, 40. ⁷² Act. vii, 51. ⁷³ Rom. viii, 33. ⁷⁴ I Cor. vi, 11. ⁷⁵ Matth. iv, 7. ⁷⁶ Act. v, 9. ⁷⁷ Jerem. xxiii, 24. ⁷⁸ Ephes. iv, 10. ⁷⁹ Psal. cxxviii, 7. ⁸⁰ ibid. 8.

(52) Vide Epist. 1, ad Serap., n. 6.

(53) Gobl. et Felckm. 1, αὐτῆ. Καὶ Παῦλος Τιμόθεῳ· Τὸ δὲ Πνεῦμα. Seg. ibidem, τὸ δὲ Πνεῦμα. Cæteri et editi. Τὸ Πνεῦμα.

(54) Sic Gobl. et Felckm. 1 recte. Seguer., καὶ πάλιν δὲ εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ. Editi, omisso καὶ πάλιν, sic habent, εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ. Mox Seguer. solus, τῷ ἄρματι τούτῳ, et ita Græcus Scripturæ textus. In aliis, τούτῳ deest.

(55) Ita Seguerian. et Anglicanus. Editi vero, τὸν πάλαι. Mox alii, ἐν πᾶσι, alii, ἐν ἅπασιν. Paulo post καὶ ante μὴ deest in Seg. Ibidem Felckm. 5, μὴ λυπήτε.

(56) Hæc, εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως desunt in editis, sed habentur in maxima parte manuscriptorum. Ibidem, καὶ Δαβὶδ περὶ Ἰουδαίων λέγει· Παρώξυναν. Sic Gobl. et Felckm. 1.

(57) Seguerianus solus ἐστράφη cum lxx. Alii et editi, ἐπεστράφη. Ibidem Gobl. et Felckm. 1, καὶ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσι. Σκληροτράχηλοι. Mox Seguerianus, ταῖς καρδίαις, et sic codex Alexan-

drinus Bibliothecæ Regiæ Anglican. Omnes alii, τῇ καρδίᾳ.

(58) Sic Seguer. Gobl. et Felckm. 1, et ita legit Nannius recte. Editi vero et alii, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος. Infra Seguerianus et Græcus Scripturæ textus post ἠγάσθητε, addunt, ἀλλ' ἐδικαιώθητε, quæ in editis desunt. Paulo post Seguer. et Græcus Scripturæ textus, Θεοῦ ἡμῶν. Editi vero et alii, Θεοῦ ὑμῶν. Ὁ δὲ.

(59) Seguer. Gobl. et Felckm. primus, Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κυρίου, καὶ Θεός. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1, διὰ τοῦ Ἡσαίου. Editi vero et alii, διὰ τοῦ προφήτου.

(60) Seguer., λέγει. Mox in editis et in compluribus mss. πάντων deest, sed habetur in Seg. et in Græco Scripturæ textu.

(61) Seguer. 1 Δαβὶδ λέγει. Idem ibidem, Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου; Ἐδίδαξεν ἡμᾶς καὶ τὸ ἅγιον, omissis mediis. Ibidem Gobl. et Felckm. 1 habent etiam, ἐδίδαξεν ἡμᾶς.

τὰ πάντα πληροῦν· Καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τοῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἔὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρε· Τίς δὲ παραγέγονεν εἰς τὸν ἄδην εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ ἐκ νεκρῶν (62) ἀναστάς; καὶ ὅτε μὲν λέγει ὁ Στέφανος ἐν ταῖς Πράξεσιν· Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὡφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ· τὰ αὐτὰ καὶ περὶ Υἱοῦ ὁ Παῦλος λέγει· *Εἰ γὰρ ἐγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· *Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*. Μία γὰρ δόξα Πατὴρ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· *Τὴν δόξαν μου*, φησὶν ἡ Γραφή, *ἐτέρῳ οὐ δώσω*· οὐ γὰρ ἐστὶ δευτέρος Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ Λόγος τοῦ ἐνὸς καὶ μόνοῦ Θεοῦ, θεολογούμενος ἐν Πατρὶ, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ἐν Υἱῷ θεολογεῖται· καθὼς καὶ (63) Ἡσαίας λέγει θεολογῶν Υἱὸν σὺν Πατρὶ· *Καὶ προσκυνήσουσίν σοι καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται*, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστὶ, καὶ πληρὸν σοῦ Θεὸς οὐκ ἐστὶ. *Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἤδουμεν, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ Σωτήρ*. *Δισχυνθήσονται καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ*. Ἀντίκεινται δὲ αὐτῷ (64) οἱ μὴ ὁμολογούντες αὐτὸν καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ οὐσίας, καὶ πληρὸν αὐτοῦ μὴ εἶναι Θεόν, καὶ οἱ τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν πτωχείαν ἐπαισχυνόμενοι. Οὐδαίς γὰρ δύναται γνῶναι Θεόν, ἐὰν μὴ τὸν σταυρωθέντα καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα ὁμολογήσῃ σὺν τῷ ἀποστόλῳ Θωμᾷ (65) Κύριον καὶ Θεόν τὸν λέγοντα τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ· *Εἰ γὰρ ἐγνώκατε μὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἄν, καὶ ἀπάρτι γινώσκετε αὐτόν, καὶ ἐώρακατε αὐτόν*. Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· *Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν*. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνώκας μὲ; Φίλιππε, ὁ ἐώρακός ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα μου*. Καὶ πῶς σὺ λέγεις· *Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστὶ* (66); *Τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐκ ἀπ' ἑμαυτοῦ λαλῶ*. Ὁ δὲ Πατὴρ μου ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα· *Πιστεῦτέ με, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ μου* (67), καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν· *Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεῦτέ με*. τὰ δαιμόνια· ἐν Πνεύματι δὲ ἅγιῳ εἶπεν ἐκβάλλειν Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· Περὶ οὗ ὁ Λουκᾶς φησιν (69)· *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω*

A nisi Filius qui ex mortuis resurrexit? Et cum in Actibus Stephanus dicat: *Deus gloriae visus est patri nostro Abraham* 61: hæc ipsa de Filio quoque Paulus ait: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent* 62. Similiter David: *Dominus virtutum ipse est rex gloriae* 63: una enim gloria Patris et Filii et Spiritus sancti. *Glariam meam*, ait Scriptura, *alteri non dabo* 64: neque enim Filius est alter Deus, sed Verbum unius et solius Dei, quod Deus in Patre dicitur, ut et Pater Deus in Filio vocatur; uti Isaias Filium una cum Patre Deum dicens, ait: **708** *Te adorabunt, et in te precabuntur: quoniam in te est Deus, et præter te non est Deus. Tu enim es Deus, et nescivimus, Deus Israel Salvator. Confundentur et erubescunt omnes qui adversantur illi* 65. Adversantur autem illi qui non confitentur eum et Spiritum ejus esse ejusdem substantiæ cuius est Pater, et præter illum non esse Deum, necnon ii, quos pudet passionis et inopię ejus. Nemo enim Deum nosse potest, nisi eum qui crucifixus est, et ex mortuis resurrexit, cum sancto Thoma Dominum Deum confiteatur 66, qui dicit discipulis suis: *Si enim cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, et amodo cognoscitis eum, et vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui vidit me, vidit et Patrem meum. Et quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est? Verba quæ ego loquor, a meipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Credite mihi, quia ego in Patre, et Pater in me est. Alioquin propter opera ipsa credite mihi* 67. Opus autem erat Dei Patris ejicere dæmonia: in Spiritu tamen sancto dicebat se ejicere dæmones: *Si in Spiritu Dei*, ait, *ego ejicio dæmonia* 68. De quo Lucas dixit: *Porro si in digito Dei ejicio dæmonia* 69. Aliquando enim Scriptura Christum brachium Patris nominat; sanctum vero Spiritum, digitum Dei. Nonnunquam Filium Dei, Verbum appellat. Spiritum vero sanctum insufflationem Dei.

Ἔργον δὲ ἦν τοῦ Θεοῦ Πατὴρ τὸ (68) ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· *Εἰ δὲ ἐγὼ, φησὶν, ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*· Περὶ οὗ ὁ Λουκᾶς φησιν (69)· *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω*

61 Act. vii, 2. 62 I Cor. ii, 8. 63 Psal. cxliii, 10. 64 Isa. xlviii, 11. 65 Isa. xlv, 14-16 66 Joan. xx, 28. 67 Joan. xiv, 7-12. 68 Matth. xii, 28. 69 Luc. xi, 20.

(62) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, εἰς τὸν ἄδην εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ ἐκ νεκρῶν. Editi et alii, ἕως ἄδου εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ἐκ νεκρῶν. Mox in Felckmanni 2, μὲν deest.

(63) Καὶ deest in quibusdam manuscriptis, sed legitur in aliis. Item καὶ proxime sequens deest in Segueriano. Infra post πληρὸν σοῦ, Θεὸς deest in multis manuscriptis. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, οὐκ ἔστατ.

(64) Sic omnes ferme manuscripti. In editis, αὐτῷ deest. Infra post, τὸ πάθος αὐτοῦ, omnes fere mss. habent, καὶ τὴν πτωχείαν, quæ desunt in editis. Infra pro ἀναστάντα, Seguer. habet ἐγερθέντα.

(65) Seguerianus, τῷ ἁγίῳ Θωμᾷ. Ibidem Seg. Gobl. et Felc. 1. ut in textu. Editi vero et alii, Κῶ-

ριον τὸν Θεὸν λέγοντα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· *Εἰ γὰρ... Πατέρα μου ἂν ἤδείτε*. Ἀπάρτι δὲ γινώσκετε. Αὐτῷ mox sequens deest in editis, sed legitur in omnibus ferme mss.

(66) Ita omnes ferme mss. In editis vero, hæc, ἐστὶ; *Τὰ ρήματα*, desunt. Infra plurimum codices, μένων ἐν ἐμοὶ.

(67) Mox deest in Seg. et Felc. 2 solis. Ibidem hæc, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν, habentur in omnibus ferme mss. desuntque in editis.

(68) Sic quidam mss. In aliis vero et editis, τὸ deest. Ibidem omnes pene mss., τοὺς δαιμόνας. Editi, τὰ δαιμόνια.

(69) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 2, εἶπεν. Ibidem Anglicanus, *Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐκ-*

τὰ δαιμόνια. Ὅτε γὰρ ἡ Γραφή τὸν Χριστὸν βραχίονα ὀνομάζει τοῦ Πατρὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμα δάκτυλον Θεοῦ καλεῖ· καὶ ὅτε δὲ τὸν Υἱὸν Θεοῦ Λόγον ὀνομάζει, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐμφύσημα τοῦ Θεοῦ λέγει.

20. Ac rursum Apostolus ait: *Cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evocaverit omnem principatum et potestatem et virtutem. Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissima autem inimica destruetur mors: omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat, Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus*⁹⁰. Hoc de subjectione mundi ait, quæ in carne ejus subjecit. Nam de regno ejus divino Daniel his verbis locutus est: *Et regni ejus non erit finis*⁹¹. Quemadmodum Lucas ait, angelum Gabriel ad Virginem de Domino locutum fuisse: *Et regnabit, inquit, in æternum, et regni ejus non erit finis*⁹². Apostolus vero ait, regnum ejus finem habiturum. *Oportet enim illum regnare, inquit, donec ponat inimicos sub pedibus ejus. Similiter et David: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*⁹³. Quod igitur dicit, *sede*, initium significat: et quod ait, *donec ponantur inimici tui*, finem indicat. *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia: ut sit Deus* 709 *omnia in omnibus*: id est, cum omnes Filio subjecti, ejusque membra reperti, ac in illo filii Dei effecti fuerimus, *vos enim, inquit, unum estis in Christo Jesu*⁹⁴; tunc ipse pro nobis Patri subjiçietur, ut caput pro suis membris. Quamdiu enim omnia ejus membra subjecta non fuere, tandiu ipse qui est caput eorum, Patri subjectus non erat, dum propria membra exspectaret. Si vero unus fuisset ex subjectis, ab initio Patri subjectus fuisset, et non in fine. Nos enim sumus qui in eo regnamus, donec ponantur inimici nostri sub pedibus nostris. Nam propter inimicos nostros Dominus cælorum in similitudinem nostrum factus est: accepitque humanum illud solium David patris sui, secundum carnem, ut reædificaret et re-

20. Καὶ πάλιν λέγει ὁ Ἀπόστολος· Ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταρρήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν (70) ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις ἂν θῆ πάντα τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἔσχατος ἐχθρὸς καταρτίζεται ὁ θάνατος· πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Πάντα ὑποτέτακται, δηλον, ὅτι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῆ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Περὶ τῆς ὑποταγῆς τοῦ κόσμου λέγει τῆς ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ὑποτεταγμένης (71). Περὶ γὰρ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῆς θεϊκῆς Δανιὴλ ἐξέφρασε λέγων· Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καθὼς καὶ ὁ Λουκᾶς λέγει τὸν ἄγγελον Γαβριὴλ εἰρηκέναι πρὸς τὴν Παρθένον (72) περὶ τοῦ Κυρίου· Καὶ βασιλεύσει, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ὁ δὲ Ἀπόστολος λέγει τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, φησὶν, ἄχρις ἂν θῆ πάντα τοὺς (73) ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ· Εἶπε, φησὶν, ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τὸ λέγειν οὖν αὐτὸν, κάθου, ἀρχὴν σημαίνει· καὶ τὸ λέγειν, ἕως τεθῶσιν (74) οἱ ἐχθροὶ σου, τέλος δείκνυσται. Ὅταν δὲ ὑποταγῆ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (75)· ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τοῦτο δὲ ἐστίν, ὅταν φησὶν ὑποταγόμενοι οἱ πάντες τῷ Υἱῷ, εὐρεθῶμεν αὐτοῦ μέλη, καὶ γενώμεθα αὐτῷ εἰς υἱοὺς Θεοῦ. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, εἰς ἔσται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τότε δὲ αὐτὸς ὑποταγήσεται ἀνθ' ἡμῶν (76) τῷ Πατρὶ, ὡς κεφαλὴ ὑπὲρ τῶν ἰδίων μελῶν. Τῶν γὰρ μελῶν αὐτοῦ μηδέπω ὑποταγέντων πάντων, αὐτὸς, ἢ κεφαλὴ αὐτῶν, ὅπως ὑποτέτακται τῷ Πατρὶ, ἀναμένων τὰ ἴδια μέλη. Εἰ δὲ ἦν εἰς τῶν ὑποτεταγμένων (77), ἐξ ἀρχῆς ἂν ὑπετάσσετο τῷ Πατρὶ, καὶ οὐκ ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦτο ἐποίει. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν οἱ ἐν

⁹⁰ I Cor. xv, 24-28. ⁹¹ Dan. iii, 400. ⁹² Luc. i, 33. ⁹³ Psal. cix, 4. ⁹⁴ Galat. iii, 28.

ἄλλω. Mox Felckm. 2, τὸν Υἱὸν. Ibidem editi, τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα δάκτυλον Θεοῦ. Ὅτε δὲ τὸν Υἱὸν Θεοῦ Λόγον, τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον ἐμφύσημα. Hæc, ἀσυτάτως ἰposita, ex Seguer. Goblerian. et Felckm. 1 emendavimus. Mox editi, καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ· Ὁ. Sed rectius Seguerian., καὶ πάλιν λέγει. Ibidem omnes manuscripti, παραδιδῶ, præter Felc. tertium, qui cum editis habet παραδῶ.

(70) Sic Seguerianus et Græcus Scripturæ textus. In editis vero, πᾶσαν deest, et similiter infra, πάντα, quæ vox legitur in Segueriano, Gobleriano et Felckm. 1.

(71) Seguerianus, ὑποτασσομένης. Infra maxima pars manuscriptorum, ἐξέφρασε. Editi vero, ἔφρασε.

(72) Goblerianus et Felckmanni primus, καθὼς καὶ ὁ ἄγγελός φησὶ τῇ Παρθένῳ. Ibidem Seguerian., πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ Παρθένον. Infra idem, εἰς τοὺς αἰῶνας.

(73) Seguerianus, φησὶν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντα τοὺς. Anglicanus vero, ἄχρις οὗ θῆ τοὺς.

(74) Ita Seguerianus. Editi vero, καὶ ἕως ἂν τεθῶσιν. Mox multi manuscr., ὅταν. Editi vero, ὅτε. Paulo post, αὐτὸς deest in editis, sed legitur in omnibus pene mss.

(75) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, αὐτῷ τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τοῦτο βούλεται (Seguer., θέλει) εἰπεῖν, ὅταν. Ibidem in Gobler. et Felckm. 1, φησὶ deest. Mox Seg. Gobler. et Felckm. 1, καὶ γενώμεθα ἐν αὐτῷ.

(76) Ἀνθ' ἡμῶν deest in Felckm. 2. Infra hæc, τῶν γὰρ μελῶν desunt in Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1.

(77) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, ὑποτασσομένων. Infra duo postrenni, συνεποίει. Mox iidem cum Segueriano, οἱ ἐν αὐτῷ. Editi, σὺν αὐτῷ.

αὐτῷ ὑποτασσόμενοι τῷ Πατρὶ, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ ἐν αὐτῷ βασιλεύοντες, ἕως ἂν τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν (78)· διὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ὁ Δεσπότης τῶν οὐρανῶν ἐν ὁμοιώματι ἡμῶν γέγονε, καὶ ἔλαβε τὸν ἀνθρώπινον θρόνον Δαβὶδ τοῦ κατὰ σάρκα πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνοικοδομησαὶ καὶ ἀνορθῶσαι αὐτόν. Ἰνα, ὅταν ἀνορθωθῆ (79), οἱ πάντες πίνην βασιλείαν κατωρθωμένην τῷ Πατρὶ, Ἰνυ ἧ ὁ διὰ Λόγου Θεοῦ, μετὰ τὸ βασιλεύσαι αὐτὸν δι' αὐτοῦ,

21. Καὶ ὅταν λέγῃ ὁ Πέτρος· Ἀσφαλῶς οὖν γνωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τούτων τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἴδουσατε ὡς οὐ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγει, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ (80) τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐκκλησία, ἡ ἐν αὐτῷ κυριεύουσα καὶ βασιλεύουσα μετὰ τὸ αὐτὸν σταυρωθῆναι· καὶ χριστομένη εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, ἵνα συμβασιλεύσῃ αὐτῷ, τῷ δι' αὐτὴν ἑαυτὸν κενώσαντι, καὶ ἀναλαβόντι αὐτὴν διὰ τῆς θρυλικῆς μορφῆς. Ὁ γὰρ Λόγος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦν Κύριος καὶ Θεός· καὶ οὐ (81) μετὰ τὸ σταυρωθῆναι ἐποιήθη Κύριος καὶ Χριστός· ἀλλὰ, ὡς προεῖπον, τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ ἐποίησεν ἡ θεότης αὐτοῦ Κύριον καὶ Χριστόν· καὶ ὅταν λέγῃ· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποιήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γένηται, ἀλλὰ τὸ σόν· καὶ, Τὸ μὲν Πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· δύο θελήματα ἐνταῦθα δεῖκνυσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκός· τὸ δὲ θεῖκον, ὅπερ Θεοῦ (82). Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεῖκον αὐτοῦ πρόθυμον. Ὅσπερ δὲ ὁ Πέτρος ἀκούσας περὶ τοῦ πάθους ἐδειλίασε, καὶ εἶπεν· Ἰλωσσοι, Κύριε· ἐπιτιμῶν δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος λέγει· Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλον μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· οὕτως καὶ ἐνταῦθα νοεῖται· γενόμενος γὰρ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων, παραιτεῖται τὸ πάθος, ὡς ἄνθρωπος· Θεὸς δὲ ὢν, καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν τὴν θεϊκὴν ἀπαθῆς ὑπάρχων, προθύμως ὑπεδέξατο (83) τὸ πάθος καὶ

stauraret illud. Ut cum instauratum fuerit, omnes in ipso regnemus, et tradat ipse Patri humanum regnum instauratum : *Ut sit Deus omnia in omnibus* ⁹⁵, regnans per ipsum, ut per Verbum Dei, postquam regnaverit ipse per eum, ut per hominem salvatorem.

ἐν αὐτῷ βασιλεύσωμεν, καὶ παραδῶ τὴν ἀνθρω-
Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, βασιλεύων δι' αὐτοῦ, ὡς δι' ἀνθρώπου σωτήρος.

21. Et cum Petrus dicat : *Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis* ⁹⁶; non de divinitate ejus dicit, quod Dominum ipsum et Christum fecerit; sed de humanitate ejus, quæ est universa Ecclesia, quæ in ipso dominatur et regnat, postquam ipse crucifixus est; et quæ ungitur ad regnum cælorum, ut cum illo regnet, qui seipsum pro illa exinanivit, et qui, induta servili forma, ipsam assumpsit. Verbum enim et Filius Dei, semper erat Dominus et Deus : neque postquam crucifixus est, factus est Dominus et Christus : sed uti supra dixi, humanitatem ejus Dominum et Christum effecit divinitas ejus. Cumque ait : *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste : verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat* ⁹⁷; et, *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* ⁹⁸ : duas voluntates ibi ostendit : alteram humanam, quæ est carnis; alteram divinam, quæ Dei est : siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem; divina autem ejus voluntas prompta est. Ut vero Petrus audiens de passione timuit, et dixit : *Miserereis tui, Domine*; increpans autem illum, Dominus ait : *Vade post me, Satana, scandalum es mihi, quia non supis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* ⁹⁹; ita et hic intelligitur : in similitudinem enim hominum factus, deprecatur passionem ut homo : Deus autem cum sit, et secundum substantiam divinam impassibilis existat, alacriter passionem et mortem excepit : quia impossibile erat eum sub mortis imperio detineri : quippe qui Deus erat in similitudinem hominum

⁹⁵ I Cor. xv, 28. ⁹⁶ Act. ii, 36. ⁹⁷ Matth. xxvi, 39. ⁹⁸ ibid. 41; Marc. xiv, 38. ⁹⁹ Matth. xvi, 22, 23.

(78) Seguerianus solus, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν ἡμῶν. Ibidem editi, ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ὁ Δεσπότης τοῦ οὐρανοῦ. Nos sequimur Seguerian. Gobler. Felc. 1 et Anglic., qui tamen postremus habet, τοῦ οὐρανοῦ cum editis.

(79) Basiliensis et Seguerianus, ὀρθωθῆ. Editi et alii, ἀνορθωθῆ. Ibidem Seguerianus quem sequi visum est, οἱ πάντες ἐν αὐτῷ. In editis οἱ et ἐν αὐτῷ desunt. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, καὶ παραδῶ. Editi et alii, παραδούς omisso καί. Ad hæc verba notatur in codice Basil., manu recentiore, Θεοδωρίτου· Οὐ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ταύτην ἀποθήσει· ἀλλ' ὅτι ὑφ' ἡμετέρων ἐκσπάσας προσάξει τῷ Πατρὶ. Συγκατάρξει γε μὴν τούτῳ καὶ αὐτός.

(80) Sic Seguerian. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, ἐποίησεν οὐ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγει, ἀλλὰ περὶ.

(81) Ita Seg. solus recte. In editis vero et aliis, οὐ deest. Mox Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ἀλλ' ὡς προεῖπον. Editi vero et alii, ἀλλ' ὡσπερ εἶπον. Infra hæc, καὶ ὅταν λέγῃ, etc., afferuntur in concilio

Constantinopolitano iii, tom. V, p. 640, 775, 794 et 1092. Et in concilio Lateran., tom. VI, p. 287. Ibid. Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, Ὅταν οὖν λέγῃ. Paulo post, hæc, ἀπ' ἐμοῦ desunt in editis, sed habentur in Seguer. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, γινέσθω pro γένηται. Mox Seguerian., Τὸ μὲν γὰρ Πνεῦμα. Gobler. et Felckm. 1, Τὸ γὰρ. Lateran., Τὸ μὲν. Editi, Καὶ τὸ μὲν.

(82) Hæc, ὅπερ Θεοῦ habentur solum in concilio Lateran. Infra Anglicanus, θεῖκον αὐτοῦ διὰ τὸ πρόθυμον. Editi, θεῖκον, αὐτοῦ τὸ πρόθυμον. Sequimur Seguer. Gobler. Felckm. 1 et Basil. Mox Gobler. et Felckm. 1, Ὁ Πέτρος, δεηλάσας τὸ πάθος, ἔφη. Paulo post manuscripti ferme omnes, αὐτῷ ὁ Κύριος. Editi, αὐτόν. Statim Gobler. et Felckm. 1, quos sequimur, Ὑπάγε ὀπίσω. Editi et alii, Ἀπελθε ὀπίσω.

(83) Seguerianus, ἀνεδέξατο. Mox Seguerianus, διότι οὐκ. Basil. Anglican. Felckm. 2, 3 et 5, καὶ ὅτι οὐκ. Editi, καὶ ὅτι οὐκ. Paulo post Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἕτι Θεὸς ἦν. Editi vero et alii, καὶ ὅτι ἦν. Mox Basiliensis, ἀνθρώπου. Ibidem, γενόμενος

factus : qui sponte sua moritur, et propria virtute A excitatur, utpote Deus, ut ait David : *Exsurgat Deus et dissipentur inimici ejus* ¹ ; et iterum : *Exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti ; et* **710** *synagoga populorum circumdabit te. Et propter hanc in altum regredere, Dominus judicabit populos* ². Alibi autem dicit Apostolus : *Passus est ex infirmitate : sed vivit ex virtute Dei* ³. Virtus autem Dei est Filius : qui passus est ex infirmitate, id est ex conjunctione cum carne : et qui passionem ut homo deprecatus est ; jam vero vivit per suam virtutem.

ἐκ τῆς (85) σαρκικῆς συμπλοκῆς · καὶ παραιτούμενος μωσ.

22. Et cum Dominus dicat in Evangelio secundum Joannem : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ⁴ ; idem Joannes alibi Filium ait verum Deum : nam *scimus, inquit, quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, et si-mus in vero in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna* ⁵. Itaque verus Deus est Filius, priusquam homo fieret, et postquam factus est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Hoc enim est quod dicit, et quem misit Jesum Christum, unitum Patri secundum Spiritum, nobis vero secundum carnem ; et sic mediatorem Dei et hominum. Qui non solum homo, sed etiam Deus est, quemadmodum et Jeremias dicit : *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam scientiæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Posthæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* ⁶. Quandonam autem cum hominibus conversatus est, nisi quando genitus est cum illis ex femina, infans cum illis fuit, cum illis crevit, et cum illis comedit ? Et alibi ait : *Profundum cor ejus super omnes ; et homo est, et quis cognoscet eum* ⁷ ? Similiter Isaias dicit : *Parvulus natus est nobis, et filius datus est*

¹ Psal. LXXIV, 2. ² Psal. VII, 8, 9. ³ II Cor. XIII, 4. ⁴ Joan. XVII, 3. ⁵ I Joan. V, 20. ⁶ Baruch I, 36-38. ⁷ Jeremi. XVII, 9.

legitur in Segerian. Goblerian. et Felckm. primo, sed deest in cæteris et in editis. Mox Seger., καὶ D ὡς pro ὡς καί.

(84) Goblerianus et Felckm. 1, ἐπίστρεψον, καὶ ὁ Ἀπόστολος Ἐπαθεὶν ἐξ ἀσθενείας, omissis mediis. Ibidem, καὶ ante ὁ Ἀπόστολος deest in Segeriano.

(85) Goblerianus et Felckm. 1, ἦτοι, ἐκ τῆς. Infra Basiliens., αὐτοῦ δυνάμεως. Mox Goblerianus et Felckm. 1, ὅτ' αὐτὸ λέγει ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος Ἀὐτῆ δέ. Ibidem Segerianus quoque habet, δέ, quæ vox in editis deest.

(86) Ita Basil. Anglic. Seguer. Gobler. Felckm. 1, 2 et 5. Goblerianus tamen et Felckm. 1 habent, ἀλλαχοῦ πάλιν τὸν Υἱόν. Editi vero, ἀληθινὸν Θεόν. Οἴδαμεν γάρ, ὅτι, omissis intermediis. Paulo post editi, τοῦ Θεοῦ ἔχει. Καὶ ἐσμέν, omissis intermediis, quæ ex Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, desumpsimus. Ibidem Gobler. et Felckm. 1 ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ, atque ita legit Nannius.

(87) Ἡ deest in Seg. et Felck. 2. Mox hæc, ὥστε ἀληθινός, etc., citantur a Theodor. dial. 2. Ibidem

τὸν θάνατον · διότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου · ὅτι Θεὸς ἦν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, ἀποθνῆσκων ἕκοντι, καὶ ἐχειρόμενος κατ' ἐξουσίαν ἰδίαν ὡς Θεός, ὡς καὶ Δαβὶδ εἶπεν · Ἄναστῆτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ · καὶ αὐτῆς · Ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι, ᾧ ἐνετίλω, καὶ συναγωγῇ λαῶν κυκλώσει σε. Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὑψὸς ἐπίστρεψον · Κύριος κρινεῖ λαοὺς. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀλλαχοῦ · Ἐπαθεὶν ἐξ ἀσθενείας (84), ζῆ δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Δύναμις δέ ἐστι Θεοῦ ὁ Υἱός, παθὼν ἐξ ἀσθενείας, τουτέστιν, τὸ πάθος, ὡς ἄνθρωπος · ζῶν δὲ διὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνά-

22. Καὶ ὅτε λέγει ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ Ἀὐτῆ δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, Ἰνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν (86), καὶ ὅν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν · ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Ἰωάννης τὸν Υἱὸν λέγει ἀληθινὸν Θεόν · Οἴδαμεν γάρ, φησὶν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει · καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, Ἰνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἐσόμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος (87). Ὡστε ἀληθινὸς Θεός ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν. Τοῦτο γάρ ἐστι, καὶ ὃν ἀπέστειλεν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἠνωμένον (88) Πατρί κατὰ Πνεῦμα, ἡμῖν δὲ κατὰ σάρκα, καὶ οὕτω μεσσεύσαντα Θεῷ καὶ ἀνθρώποις · τὸν μὴ μόνον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν τὸν αὐτὸν ὄντα (89), καθὼς καὶ Ἰσραηλίας λέγει · Οὗτός ὁ Θεός ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξέσῃρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης · καὶ ἔδωκεν αὐτῇ Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα (90) ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη. Πότε δὲ συναεστράφη τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ὅτε συνεγεννήθη μετ' αὐτῶν ἐκ γυναικός, καὶ συνενηπίασε, καὶ συνῆύφησε (91), καὶ

Seguer. Theodor. Gobler. et Felckm. 1, οὗτος, pro ὁ Υἱός. Ibidem Segerian. πρὶν γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον. Gobler. et Felckm. 1, πρὶν γενέσθαι ἄνθρωπος. Theodor., πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτόν, omisso ἄνθρωπον. Editi, πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτόν ἄνθρωπον.

(88) Ita Seg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. Editi, ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν ἠνωμένον. Paulo post Seg. Anglican. Goblerian. et Theodor., Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Editi vero et alii, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

(89) Sic Segerian. Goblerian. et Felckm. primus. In editis et aliis, hæc, τὸν αὐτὸν ὄντα desunt.

(90) Goblerianus et Felckmanni primus. Μετὰ δὲ ταῦτα. Mox editi, πότε δὲ συναεστράφη. Sequimur Segerian. et Felckm. 2. Mox Seguer. ἐγεννήθη, et ita Gobler. et Felckm. 1, in quibus deest, μετ' αὐτῶν. Anglican. συνεγεννήθη μετὰ τῶν.

(91) Ita Seguer. Basil. Anglican. Gobler. Felckm. primus et secundus. Editi, συνῆύξη male. Paulo post in solo Seguer. καρδιά αὐτοῦ. Mox Gobler. et Felckm. 1, Ὁμοίως καί. Infra ὅτι deest in Gobler. Seguer. et Felckm. 1. Ἡμῖν proxime sequens deest

συνέφαγε; Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· *Βαθσία ἡ καρδία αὐτοῦ παρὰ πάντας· καὶ ἀνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν;* Ὁμοίως δὲ καὶ Ἡσαίας λέγει, ὅτι *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ Υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἀρχῶν εἰρήνης, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.* Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται (92), καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστι μεθερμηνεύμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός.* Θεὸς οὖν ἐστὶν ὁ γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου, καὶ γενόμενος ἀνθρωπὸς ἐκ Μαρίας τῆς Θεοτόκου. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· *Καὶ (93) εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος.* Ἦν γὰρ αὐτὸν πρὸ τούτου θεωρήσας ἐν τῇ θεϊκῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ μορφῇ, καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὅτε καὶ οἱ σεραφίμ (94) ἐδοξολογοῦν αὐτόν, λέγοντες· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ. Καὶ μετὰ ταῦτα ὁρᾷ αὐτὸν δούλου μορφήν λαβόντα, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου (95) γενόμενον. Διὰ τοῦτο λέγει· *Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱούς (96) τῶν ἀνθρώπων.* Ἀνθρώπος ἐν πληρῇ ὄν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν. Ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ (97)· ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη· οὗτος τὰς μαλακίας ἡμῶν φέρει (98), καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται. Καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτόν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ πληρῇ, καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν (99)· καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει περὶ αὐτοῦ· *Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδώσει, καὶ ἀνταποδώσει (1).* Αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείται ὡς ἔλαιος ὁ χυλὸς, καὶ τραπὴ ἔσται γλῶσσα μογρῶν. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· *Οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ πρέσβυς (2), ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν*

nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi. Et alibi dicit: *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod explicatum est Nobiscum Deus.* Deus igitur est, qui natus est ex Virgine, et qui factus est homo ex Maria Deipara. Et rursum alibi dicit: *Vidimus eum et non habebat speciem neque pulchritudinem.* Viderat enim illum prius in divina et gloriosissima forma sua, sedentem super solium excelsum et elevatum, cum seraphim eum glorificabant dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Et postea vidit eum servi forma indutum, et in similitudinem hominis factum. Propterea dicit: *Vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem. Sed species ejus sine honore et deficientibus quam omnium filiorum 711 hominum. Vir in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem. Quia immutatus est vultus ejus a suo statu: despectus, et non reputatus est. Hic languores nostros fert, et pro nobis cruciatur. Et nos putavimus eum esse in labore, in plaga et in afflictione. Ipse vero vulneratus est propter iniquitates nostras: in languore fuit propter scelera nostra.* Et alibi de ipso dicit: *Ecce Deus noster judicium reddit, et retribuet. Ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum.* Et iterum alibi ait: *Non angelus, neque legatus, sed ipse Dominus salvavit nos.* Et David ait: *Mater Sion dicet: Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus.* Nam is homo qui in illa natus est, ipse est Altissimus: ut et in alio Psalmo ait: *Et cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus Altissimus super omnem terram.* Hæc autem ex parte descriptissimus, ut quemadmodum dicit Apostolus, *Jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni*

⁹ Isa. ix, 6. ⁹ Isa. vii, 14. ¹⁰ Isa. lxxxii, 2. ¹¹ Isa. vi, 5. ¹² Isa. lxxxii, 2-5. ¹³ Isa. xxxv, 4, 5. ¹⁴ Isa. lxxiii, 9. ¹⁵ Psal. lxxxvi, 5. ¹⁶ Psal. lxxxii, 19.

in editis. Paulo post, ἐγενήθη deest in Anglican. Alii ibidem legunt ἐγενήθη, alii, ἐγεννήθη.

(92) Sic Seg. Gobl. Felckm. 1 et Græcus Scripturæ textus. Editi vero et alii, ἐν γαστρὶ ἔξει. Infra ibidem manuscripti, Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου. Ibidem hæc, ἐκ Μαρίας τῆς Θεοτόκου, leguntur in Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. primo: in aliis et in editis desunt. Damascenus qui hunc citat locum Epistola de Trisagio, hæc sic habet: Ἀνθρώπος, ἀλλ' ὁ Θεὸς καὶ Θεὸς καὶ Θεός, ὁ εἰς τῆς Τριάδος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός· ἀλλ' οὐχ ἅγιος καὶ ἅγιος καὶ ἅγιος, οὐδὲ τρεῖς (forte τρεῖς), μόνον ἅγιος, ἀλλ' ἀορίστως καὶ ἀπειράκις ἅγιος καὶ ὑπεράγιος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ. Anglican. item habet πάλιν.

(93) Sic maxima pars manuscript. In aliis et editis καὶ deest. Quæ sequuntur porro habentur in Dialogo Theoriani. Infra Seguerianus, ὑπερευδόξῳ μορφῇ.

(94) Theorianus, τὰ σεραφίμ. Seguer. Goblerian. Felckman. primus, καὶ οἱ σεραφίμ. Editi et alii, τὰ

σεραφίμ. Mox alii, λέγοντες, alii, λέγοντα habent. Ibidem, Σαβαώθ deest in Gobleriano et Felckmanni primo.

(95) Damascenus et Theorianus, ἀνθρώπων. (96) Seguerian. Goblerian. et Felckman. 1, παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, atque ita legit Nannius.

(97) Ita Seguerianus et Græcus Scripturæ textus. Editi et alii, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ.

(98) Sic Seguer. cum Hebræo, qui habet וַיִּפְתַּח נְשֵׁי נָשִׁים infirmitates nostras ipse fert. Editi et alii, ἁμαρτίας ἡμῶν.

(99) Ita Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, et sic Nannius legit. Editi vero et alii, τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ. Gobler. et Felckm. 1 post ἀλλαχοῦ addunt πάλιν.

(1) Καὶ ἀνταποδώσει deest in Felckm. 2. Paulo post multi habent μογρῶν. Ibidem Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ἀλλαχοῦ.

(2) Seguer., οὐ πρέσβυς. Mox idem solus, ἐλθὼν ἔσωσεν. Paulo post idem, Ὁ δὲ Δαυὶδ. Editi, καὶ ὁ Δαυὶδ.

vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad Α ημῶς. Ὁ δὲ Δαβὶδ λέγει· Μητέρα Σιών ἐρεῖ· Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς

ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψιστος. Οὗτος γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὁ γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Ὑψιστος, καθὼς (5) ἐν ἄλλῳ ψαλμῷ λέγει· Καὶ γνώτωσαν, ὅτι δρομὰ σοὶ Κύριος· σὺ μόνος Ὑψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ταῦτα δὲ (4) ἀπὸ μέρους ἐγράψαμεν, ἵνα, καθὼς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, Μηκέτι ὤμεν κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παρὰ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κυβερῆτι τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῇ παρουρίᾳ πρὸς τὴν μεθοδεῖαν (5) τῆς κλήρης.

¹⁷ Ephes. iv, 14.

(3) Felckm. 5, αὐτὴν ὁ Ὑψιστος, καθὼς, omissis mediis. Anglican., αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. Αὐτὸς γὰρ ὁ γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ, αὐτὸς, etc. Gohler. et Felckm. primus, ut et legit Nannius, αὐτὴν ὁ Ὑψιστος. Καὶ ἐν ἐτέρῳ, καὶ γνώτωσαν (sic) ὅτι δρομα. Cæteri ut in textu.

(4) Δέ deest in Gobl. et Felckm. 1. Mox in iisdem φησιν legitur pro εἶπεν.

(5) Sic Sequer. Basil. Anglic. et Felckm. 2 : alii vero cum editis, μέθοδον. Ibidem post, τῆς πλάνης, hæc in editis, atque in Sequer. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, leguntur, Πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἐβρόθη τὰ ὑποτεταγμένα, ἅπερ ἐκ προσώπου λέγει τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις, πρότερον κτισθεῖσα, μετὰ ταῦτα γεννᾶται κατὰ χάριν ἐκ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο πρῶτον κεῖται ἐν τῇ Παροιμίᾳ τὸ, Ἐκτισέ με Κύριος, καὶ ὕστερον τὸ Ἐγέννησέ με· καὶ ὅτε λέγει· Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μελίζων μου ἐστίν, ἐπειδὴ ἀνθρώ-

πος γέγονε, μελίζονα αὐτοῦ λέγει τὸν Πατέρα. Λόγος δὲ ὢν τοῦ Πατρὸς Ἰσος ἐστὶν αὐτοῦ. Ἐγὼ γάρ, φησι, καὶ ὁ Πατήρ, ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, καὶ, Οὐκ ἀπὸ ἀρπαγῆς ἔχει τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσον τῷ Πατρὶ. Ἀλλὰ κατὰ φύσιν Ἰσος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, διότι ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γεγέννηται. Sed præter supra memoratos codices, in omnibus aliis hæc desunt. Hæc autem, ἐκ προσώπου λέγει τῆς Ἐκκλησίας, ad usque hæc verba inferius, καὶ ὅτε λέγει· Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μελίζων μου ἐστίν, habentur supra num. 12. Quæ sequuntur autem omnia leguntur num. 4. Cum enim suis locis omissa fuissent, ut videre est in Sequer. Gobl. et Felck. 1, a librariis quibusdam ad calcem adjecta sunt : ac demum quispiam cum hæc ἀσύστατα reperisset, priora verba temere addidit, scilicet, Πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἐβρόθη τὰ ὑποτεταγμένα.

IN EPISTOLAM AD AFROS EPISCOPOS MONITUM.

I. Jamdiu animadversus fuit a doctissimis viris Baronii lapsus, Afros episcopus, quibus hæc mittitur epistola, Cyrenaicos esse existimantis ; quod sane vel uno hujusce loco apertissime elevatur ; numero nempe 10, ubi ait Athanasius, hanc epistolam non a se tantum, sed ab omnibus Ægypti Libyarumque episcopis, missam subscriptamque fuisse. Nam ubi Libyarum meminit, num. 1 et 10, utramque haud dubie indicat Libyam, Cyrenaicam, seu Pentapolitanam et Marmaricam, ac quodcunque Libyæ nomine a Cyrenaica ad Ægyptum extenditur ; quæ ambæ tunc erant patriarchatus Alexandrini. Et sane solet Athanasius, ubi synodicas inscribit epistolas Alexandrinæ, cum Ægypto Libyam et Pentapolin sive Cyrenaicam copulare, ut p. 99. Demum ubi provincias recenset ecclesiasticas, Africam semper secernit a Libya et Pentapoli, seu Cyrenaica, ut videre est supra p. 97, 157, et in subscriptionibus Sardicensibus ; ut exploratissimum sit, Africæ nomine hic et alias oram occidentalem designari, in qua sita Carthago fuit.

II. Porro qua ducti occasione hanc dederint epistolam Athanasius cæterique episcopi, ex ipso liquet initio ; ubi monentur Africani, ne viris obtemperant, qui, cum studio flagrant Nicænae abrogandæ fidei, omnem movebant lapidem, ut ea vim obtinerent, quæ illi Arimini edita mentiebantur, tametsi revera Nice in Thracia scripta propositaque fuerant. Post hæc commendatur in hac epistola Nicæna synodus, ex pietate ac multitudine episcoporum, qui ad eam celebrandam convenerant, quæ quantum præstet variis Arianorum conciliabulis pluribus commonstratur. Historia deinde texitur rerum in Nicæna synodo gestarum, ad vocem ὁμοούσιον asserendam : paucisque demum propugnatur divinitas sancti Spiritus. Singulare illud est quod sub finem enarratur, tam arcto scilicet charitatis vinculo junctos fuisse Ægyptios et Libyos episcopos, ut quibusdam absentibus, qui adessent eorum loco subscriberent

III. Quo autem anno conscripta fuerit hæc epistola, minime constat inter nujusce ævi scriptores ; nuperus auctor annum illi assignavit 371, cui tamen ægre nos, perillissimo licet, assentimur, tardius sane eam synodum reponenti, quam ut posse videantur cætera, quæ ad mortem usque edidit Athanasius, justum obtinere temporis spatium. Quare commodius in annum conferri posse putamus circiter 369 ul pluribus in Vita Athanasii.

ΤΩΝ ΚΑΤ' ΑΙΓΥΠΤΟΝ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΝ

ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΕΝΕΝΗΚΟΝΤΑ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΙΑΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΤΗ ΑΦΡΙΚΗ ΤΙΜΙΩΤΑΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ (6).

EPISTOLA EPISCOPORUM ÆGYPTI ET LIBYÆ NONAGINTA

NEENON B. ATHANASII

CONTRA ARIANOS, AD HONORATISSIMOS IN AFRICA EPISCOPOS.

1. Ἰκανὰ μὲν τὰ γραφέντα παρὰ τε τοῦ ἀγαπητοῦ Ἀ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Δαμάσου, τοῦ ἐπισκόπου τῆς μεγάλης Ῥώμης, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τοσοῦτων (7) συνελθόντων ἐπισκόπων· οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ τὰ τῶν ἄλλων γενομένων συνῶδων ἐν τε τῇ Γαλιλαίᾳ καὶ τῇ Ἰταλίᾳ περὶ τῆς ὑγιαίνουσας (8) πίστεως, ἣν ὁ μὲν Χριστὸς ἐχαρίσατο, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, καὶ οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἀπὸ πάσης τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης. Τοσαύτη (9) γὰρ γέγονε τότε σπουδὴ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἵνα οἱ μὲν πεπτωκότες εἰς αὐτὴν ἀνασπασθῶσιν, οἱ δὲ ἐφευρόντες ἐκδηλοὶ γένωνται (10). Ταύτη γοῦν καὶ πάλαι πᾶσα ἡ οἰκουμένη συμπεφώνηκε (11), καὶ νῦν δὲ πολλῶν συνῶδων γενομένων, ἑπομνησθέντες πάντες οἱ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν (12), καὶ Δαρδανίαν, καὶ Μακεδονίαν, Ἡπείρους τε καὶ τὴν Ἑλλάδα, Β καὶ Κρήτην, καὶ τὰς ἄλλας νήσους, Σικελίαν τε καὶ Κύπρον, καὶ Παμφυλίαν (13), Λυκίαν τε καὶ Ἰσαυρίαν, καὶ πᾶσάν τε τὴν Αἰγυπτὸν καὶ τὰς Λιβύας, καὶ πλεῖστοι τῶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ ταύτην (14) ἐπέγνωσαν· καὶ ἐθαύμασάν τε τοὺς ὑπογράφαντας, ὅτι, εἰ καὶ τι περιελείπειτο παρ' αὐτοῖς ἐκ τῆς βίβλης τῶν Ἀρειανῶν ἄνω φύουσα πικρία, Αὐξέντιόν φαμεν καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ φρονούντας αὐτοῖς (15), διὰ τῶν γραμμάτων τούτων ἐξεκόπησαν καὶ ἀπελείφθησαν. Ἰκανὰ μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ Νικαίᾳ ὁμολογηθέντα, καὶ αὐτάρχη, καθὰ προείπομεν, πρὸς τε ἀνατροπὴν πάσης ἀσεβοῦς αἵρέσεως, καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ὠφέλειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας. Ἐπειδὴ δὲ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς, βουλόμενοι (16) μάχεσθαι

712 1. Satis quidem sunt quæ a dilecto et ministro nostro Damaso magnæ Romæ episcopo, et a tot episcopis una cum illo coactis, nec minus ea quæ ab aliis synodis in Gallia et in Italia celebratis, scripta sunt de sana et orthodoxa fide : quam Christus largitus est, apostoli prædicarunt, et quam tradidere Patres, qui ex universo orbe nostro Nicæam convenerunt. Ideo enim tanta sollicitudine de Ariana hæresi actum fuit, ut qui in eam lapsi essent, ab ea retraherentur, et ut noti forent auctores ejus. Huic igitur totus olim assensit orbis, et hoc tempore compluribus celebratis synodis, moniti omnes per Dalmatiam, Dardaniam, Macedoniam, Epiros, Græciam, Cretam, et alias insulas, Siciliam, Cyprum et Pamphyliam, Lyciam, Isauriam, universam Ægyptum, Libyas, et plerique ex Arabia, hanc comprobant : admiratique sunt eos qui subscripserant, quia scilicet si qua apud illos ex Arianorum radices residua erat sursum pullulans amaritudo, Auxentius nempe, Ursacius, Valens, et qui eandem quam isti tuentur sententiam ; illi, inquam, ipsi per ea scripta abscissi rejectique fuerant. Sufficiunt itaque satisque sunt, uti supra diximus, Nicæna decreta, cum ad subversionem omnis impiæ hæreseos, tum ad tutelam utilitatemque ecclesiasticæ doctrinæ. Quia tamen audivimus nonnullos hujus oppugnandæ cupidus, quamdam synodum quasi Arimini celebratam in medium afferre, atque omnem movere lapidem, ut ea, potius quam Nicæna, obtineat ; necesse duximus vos litteris monere nostris, ut ne hujusmodi homines

(6) Scripta anno circiter 369. Titulus in Anglicis, C του αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ τιμιωτάτους ἐπισκόπους. Theodoretus vero, lib. i, cap. 8. et lib. ii, cap. 23, *Histor. ecclesiast.*, vocat ἐπιστολὴν πρὸς Ἄφρους. In Regio deest, τιμιωτάτους ἐπισκόπους.

(7) Anglicanus, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τοσοῦτων.

(8) Anglicanus, τῆς συνενούσης.

(9) Anglicanus, τοιαύτη.

(10) Anglicanus, εἰς αὐτὴν ἀνασπασθῶσιν· οἱ δὲ ἐφευρόντες ἄδηλοι (sic) γένωνται.

(11) Anglicanus, πᾶσα μὲν ἡ οἰκουμένη συνεφώλησε. Mox idem, γινουμένων.

(12) Anglicanus, οἱ κατὰ τὴν Δελματίαν, καὶ Δαρδανίαν, καὶ ἄλλας νήσους. Et ita legit Nannius.

(13) Ita Regius. Editi, Παμφυλίαν. In eodem, τε post πᾶσαν, deletum.

(14) Ita Regius. Editi vero et alii, ταῦτα, minus recte. Ibidem Anglicano, ἐθαύμασάν γε. Mox editi ante ὅτι, habent καί, quæ particula deest in Regio et Anglicano. Paulo post Anglicanus, τῶν Ἀρειανῶν ἀναφύουσα πικρίαν.

(15) Anglicanus, αὐτοῖς. Οὗτοι διὰ τῶν γραμμάτων.

(16) Anglicanus, βουλεύμενοι.

toleretis : nihil quippe aliud illud est, nisi nova Arianæ hæresis fructificatio. Nam qui synodum adversus hanc hæresin celebratam, Nicænam scilicet, repudiant, quid optant aliud, quam ut Arii sententia vim obtineat? Quid ergo dignum illis, nisi ut Ariani et ipsi nuncupentur, et eadem qua illi plectantur pœna? homines qui nec Deum timuerunt dicentem: *Ne transferas terminos æternos, quos posuerunt patres tui*¹⁸; et, *Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur*¹⁹; nec Patres quidquam reveriti sunt, qui anathemate percusserunt omnes qui suæ confessioni adversa sentirent.

σου (19)· καὶ, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα σου, παραγγελλαντας ἀνάθεμα εἶναι τοὺς τὰ ἐναντία

2. Enimvero ideo œcumenica fuit Nicæna synodus, trecentis decem et octo coactis episcopis, ut de fide ageretur Arianæ impietatis causa; ne deinceps per partes seu provincias, fidei obtentu variæ celebrarentur synodi; imo si celebrari contingeret, ne prævaleret. Quid enim deest ipsi, ut nova quis requirat? Plena utique pietatis est ipsa, dilecti: totum illa replevit orbem. Hanc Indi, hanc quotquot apud barbaros alios Christiani sunt, agnoverunt. Vanus certe conatus eorum qui illam plerumque oppugnare. Tales enim viri, jam decem, imo **713** plures synodos celebrarunt, mutataque in singulis sententia, quædam a prioribus detraxere: in sequentibus quædam immutarunt, alia addiderunt. Nihilque hactenus profuit ipsis quod scribant, scripta deleant, vim inferant: ignorantes illud, *Omnis plantatio quam non plantavit Pater cælestis eradicabitur*²⁰. Domini autem verbum per œcumenicam Nicænam synodum prolatum in æternum manet. Si enim numerum numero quis compararit, tanto plures sunt Nicæni illis peculiaribus, quanto totum est sua parte majus. Quod si quis internoscere velit quid causæ sit quod Nicæna synodus, quid quod tot aliæ sint celebratæ, is comperiet Nicænam quidem legitimam habere causam: alias autem odio, contentione, vi coactas esse. Illa enim ob Arianam hæresin, et ob Paschatis solemnitatem convocata fuit; quia Syri, Cilices et qui in Mesopotamia degunt, a nobis dissentiebant, et eodem quo Judæi tempore Pascha celebrabant. Sed gratia Domino, quod cum de fide, tum de sancta illa solemnitate omnium una mens fuerit. Et hæc quidem Nicænæ synodi causa; aliæ vero post illam innumeræ sane sunt, sed contra œcumenicam synodum institutæ.

ὕπερ ἀριθμὸν μὲν (26), κατὰ δὲ τῆς οἰκουμένης συνόδου ἐπενοήθησαν.

¹⁸ Prov. xxii, 28. ¹⁹ Exod. xxi, 17. ²⁰ Matth. xv, 18.

(17) Regius, Ἀριμῆνω. Alii cum editis, Ἀριμῆνω. Mox Anglicanus, ὡς ὑπὸ Ἀρειανῶν γενομένην κρατεῖν· ἀναγκαῖον.

(18) Anglicanus, παραιτούμενοι, τί ἕτερον, omisiss interpositis.

(19) Anglicanus, εἰρηχότα· Μη μέταιρε. Infra idem, τελευτάτω. Οὕτε τοὺς Πατέρας.

(20) Anglicanus, Αὐτῶν καὶ γὰρ καὶ ἡ οἰκουμένη. In Regio, ἡ deest, recte ut videtur.

(21) Anglicanus, προφάσεις.

πρὸς αὐτὴν, ὀνομάζειν ἐπιχειροῦσι σύνδον τινα ὡς ἐν Ἀριμῆνω (17) γενομένην, καὶ φιλονεικοῦσι ταύτην μᾶλλον ἢ ἐκείνην κρατεῖν· ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα γράψαι καὶ ὑπομνήσαι ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἀνέχησθε τῶν τοιοῦτων· τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ πάλιν τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως παραφύλαξ. Οἱ γὰρ τὴν κατ' αὐτῆς σύνδον γενομένην παραιτούμενοι (ἔστι δὲ ἡ ἐν Νικαίᾳ γενομένη), τί ἕτερον (18) βούλονται, ἢ τὰ Ἀρείου κρατεῖν; Τίνος οὖν ἄξιοι οἱ τοιοῦτοι ἢ Ἀρειανὸν μὲν καλεῖσθαι, τῆς αὐτῆς δὲ ἐπιτιμίας ἐκείνης μετασεῖν; οἱ μῆτε τὸν Θεὸν ἐφοβήθησαν λέγοντα· *Μὴ μέταιρε* (19) ὄρια αἰῶνια, ἀ ἔθετο οἱ πατέρες θανάτῳ τελευτάτω· οἱ μῆτε τοὺς Πατέρας ἠδέσθησαν φρονούντας τῆς ὁμολογίας αὐτῶν (20).

2. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἰκουμένην γέγονεν ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνδος, τριακισίων δέκα καὶ ὀκτὼ συνελθόντων ἐπισκόπων περὶ τῆς πίστεως διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν· ἵνα μηκέτι κατὰ μέρος προφάσει (21) πίστεως γίνωνται· ἀλλὰ, ἅν γένωνται, μὴ κρατῶσι. Τί γὰρ ἐκείνη λείπει, ἵνα καινότερα ζητήσῃ τις; Πλήρης ἐστὶν εὐσεβείας, ἀγαπητοί· αὕτη πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπλήρωκε. Ταύτην ἔγνωσαν καὶ Ἰνδοί, καὶ ὅσοι παρὰ τοῖς ἄλλοις βαρβάρους εἰσὶ Χριστιανοί. Οὐκοῦν μάταιος ὁ κάματος τοῖς κατ' αὐτῆς πολλὰ ἐπιχειρήσαν. Ἦδη γὰρ οἱ τοιοῦτοι δέκα καὶ πλέον (22) που συνόδους πεποιήκασι, καθ' ἑκάστην μεταβαλλόμενοι, καὶ τὰ μὲν ἀπὸ τῶν πρώτων ἀφαιροῦντες, τὰ δὲ ταῖς μετὰ ταῦτα ἐναλλάσσοντες καὶ προστιθέντες. Καὶ ὤνησαν οὐδὲν μέχρι νῦν γράφοντες, ἐξαλείφοντες (23), βιαζόμενοι, οὐκ εἰδότες, ὅτι *Πᾶσα μὲν φωνεῖα, ἣν οὐκ ἐφύτησεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, ἐκρίζωθήσεται*· τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Κυρίου τὸ διὰ τῆς οἰκουμένης συνόδου ἐν τῇ Νικαίᾳ γενομένου μὲν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἄν τε γὰρ ἀριθμὸν ἀριθμῶν τι συμβάλλῃ, πλείους οἱ ἐν Νικαίᾳ τῶν κατὰ μέρος εἰσὶν (24), ὅσον καὶ τὸ ὅλον πλεῖον ἐστὶ τοῦ μέρους· ἂν τε τὸ αἴτιον τῆς ἐν Νικαίᾳ καὶ τῶν μετ' αὐτὴν τοσοῦτων γενομένων συνόδων παρὰ τούτων διαγῶνα· τις ἐθέλοι, εὖροι ἂν τὴν μὲν ἐν Νικαίᾳ ἔχουσαν τὸ αἴτιον εὐλογον, τὰς δὲ ἄλλας διὰ μῖσος καὶ φιλονεικίαν (25) ἐκ βίας συγκροτηθείσας. Ἡ μὲν γὰρ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ διὰ τὸ Πάσχα συνήχθη· ἐπειδὴ οἱ κατὰ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Μεσοποταμίαν διεφώνουν πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ ποῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπόουν καὶ αὐτοί. Ἀλλὰ χάρις τοῦ Κυρίου, ὡσπερ περὶ τῆς πίστεως, οὕτω καὶ περὶ τῆς ἀγίας ἑορτῆς γέγονε συμφωνία. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ αἴτιον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου· αἱ δὲ μετὰ ταύτην

(22) Anglicanus, πλείων.

(23) Anglicanus, καὶ ἐξαλείφοντες.

(24) Anglicanus, τις συμβάλλοι πλείων ὁ ἐν Νικαίᾳ τῶν κατὰ μέρος ἐστίν. Infra idem, τῶν μετὰ ταύτην.

(25) Regius, φιλονεικίας. Mox in eodem, Ἀρειανὴν deest.

(26) Anglicanus, αἱ δὲ μετ' αὐτὴν ὕπερ Ἀρείου μὲν, quem secutus est Nannius.

5. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, τίς ἀποδέξεται ἅ τούς τὴν Ἀρίμηνον (27) ἢ ἄλλην σύνοδον παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ὀνομάζοντας; ἢ τίς οὐκ ἂν μισήσει τοὺς ἀθετοῦντας μὲν τὰ τῶν Πατέρων, τὰ δὲ νεώτερα ἐν τῇ Ἀριμηνῷ κατὰ φιλονεικίαν καὶ βίαν συντιθέντα (28) προκρίνοντας; Τίς δὲ τούτοις συνελθεῖν ἐβλήσει τοῖς ἀνθρώποις, μὴδὲ τὰ ἑαυτῶν ἀποδεχομένους; Οἱ γὰρ ἐν ταῖς ἑαυτῶν δέκα που καὶ πλέον (29), καθὰ προείπαμεν, συνόδοις, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, δῆλοι εἰσιν ἐκάστης αὐτοὶ κατήγοροι γινόμενοι. Πάσχοι δὲ τι τοιοῦτον, ὅον καὶ οἱ τότε τῶν Ἰουδαίων προδοταὶ πεπόνθασι· ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, καταλείψαντες τὴν μόνην πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους (30), οἱ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν, γέγραπται δὲ τοῦτο παρὰ τῷ προφῆτῃ Ἰερεμίᾳ· οὕτως οὔτοι, μαχόμενοι πρὸς τὴν μίαν καὶ οἰκουμένην (31) σύνοδον, ὠρυξαν ἑαυτοῖς συνόδους πολλὰς· καὶ πᾶσαι κεναί, αἱ παρ' αὐτοῖς ὡς δράγμα μὴ ἔχον ἰσχὺν ἐφάνησαν. Μὴ τοίνυν ἀνεχώμεθα τῶν τὴν Ἀρίμηνον ἢ ἄλλην ὀνομαζόντων σύνοδον παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν Ἀρίμηνον ὀνομαζόντες ἐόικασι μὴ εἰδέναι τὰ ἐν αὐτῇ πραχθέντα· ἢ γὰρ ἂν ἐσιώπησαν. Οἴσθε γὰρ, ἀγαπητοὶ, μαθόντες καὶ ὑμεῖς παρὰ τῶν ἐλθόντων ἐξ ὑμῶν εἰς τὴν Ἀρίμηνον, ὡς Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, Εὐδόξιος καὶ Λυζέντιος, ἐκεῖ δὲ ἦν σὺν αὐτοῖς καὶ Δημόφιλος (32), καθηρέθησαν, θελήσαντες ἕτερα παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ γράψαι· ὅτε καὶ ἀπαιτηθέντες ἀναθεματίσαι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, παρητήσαντο, καὶ μᾶλλον αὐτῆς ἤθελον εἶναι προσταῖται. Οἱ δὲ γε ἐπίσκοποι, οἱ ἀληθῶς γνήσιοι δοῦλοι τοῦ Κυρίου καὶ (33) ὀρθῶς πιστεύοντες, ἦσαν δὲ ἐγγύς διακόσιοι, ἔγραψαν ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ μόνη, καὶ μὴδὲν πλέον ἢ ἑλαττον παρ' ἐκείνην ζητεῖν ἢ φρονεῖν. Ταῦτα καὶ Κωνσταντίῳ δεδηλώκασι, τῷ καὶ τὴν σύνοδον (34) κελύσαντι γενέσθαι. Ἄλλ' οἱ ἐν τῇ Ἀριμηνῷ καθαιρεθέντες, ἀπελθόντες πρὸς Κωνσταντίον, πεποιθήκασιν ὑβρισθῆναι μὲν (35), ἀπειλὰς δὲ γενέσθαι, μὴ ἀνακάμψαι εἰς τὰς ἰδίας παροικίας τοὺς κατ' αὐτῶν ἀπορηναμένους, βίαν τε παθεῖν ἐν τῇ Θράκῃ ἐν αὐτῷ τῷ χειμῶνι· ὥστε τῶν παρ' αὐτῶν κεινοτομουμένων ἀνέχεσθαι.

4. Ἐπερ οὖν τινες τὴν Ἀρίμηνον ὀνομάζουσι, δεικνύουσαν πρῶτον τὴν καθαίρεσιν τῶν προειρημένων, καὶ ἄπερ ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι, λέγοντες μὴδὲν πλέον ζητεῖν τῶν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογη-

²¹ Jerem. II, 13. ²² Ose. VIII, 7.

(27) Hæc habentur apud Theodoret. *Hist. eccl.*, lib. II, cap. 23, qui mox habet, Ἀρίμηνον, et infra, Ἀριμίνω.

(28) Regius et Theodoretus, συντιθέντα. Editi vero et alii, συντιθέντα. Ibidem Regius, προκρίναντας. Infra Anglicanus, ἐβλήσει ἄνθρωπος, Theodoretus, ἐβλήσειεν ἄνθρωπος.

(29) Theodoretus, πλείω.

(30) Συντετριμμένους deest in Theodoretis.

(31) Anglicanus et Theodoretus, πρὸς τὴν οἰκουμένην. Regius, πρὸς τὴν μόνην καὶ οἰκουμένην. Editi vero et alii, πρὸς τὴν μίαν καὶ οἰκουμένην. Infra in Regio ai deest. Ibidem Regius prima manu habet δράγμα, secunda, δράγμα. Angl. δρᾶγμα.

PATROL. GR. XXVI.

5. His ita comprobatis, quis eos admittat, qui Ariminensem aut aliam synodum præter Nicænam in ore habent? aut quis eos non oderit, qui abjectis Patrum decretis, recentiora Arimini per vim et contentionem constituta, illis anteponunt? Quis autem cum iis convenire velit hominibus, qui ne sua quidem ipsi approbant? Nam qui in suis decem aut pluribus etiam synodis, uti ante diximus, modo illa, modo alia scripserunt, palam sane fecere se singulas earum incusare. Idem porro iis accidit, quod olim proditoribus illis Judæis: ut enim illi, derelicto unico aquæ viventis fonte, foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam continere non valebunt, ut apud Jeremiam prophetam scriptum est²¹; sic et isti adversus unam et œcumenicam synodum decertantes, multas sibi synodos effoderunt: vacuæque omnes illæ fuere, quasi *manipulus infructuosus*²². Ne seramus igitur viros qui Ariminensem synodum, aut aliam memorant præter Nicænam. Nam illi ipsi, qui Ariminensem in ore habent, ignorare videntur ea quæ illic gesta sunt: alioqui de illa silerent. Scitis enim, dilecti, didicistisque ab iis qui e vestra provincia Ariminum se contulere, quomodo Ursacius, Valens, Eudoxius et Auxentius, quibuscum illic erat et Demophilus, cum præter illa quæ Nicææ constituta fuerant, alia quædam scribere vellent, depositi sunt (35). Quando rogati, ut Arianam hæresin anathemate damnarent, re illi negata, maluerunt illius esse pat. oni. Episcopi contra qui sinceri erant servi Domini, et sana fide præditi, numero ferme ducenti, solam Nicænam synodum satis sibi esse scripserunt, et præter illam nec plus nec minus quærendum ad sentiendum esse. Hæc item Constantio significarunt, qui synodum celebrari jusserat. Verum qui Arimini depositi fuerant, Constantium adeuntes, **714** effecerunt ut indignissime acciperentur illi, minis quoque additis, non licitum fore illis qui contra se sententiam tulissent, ad proprias ecclesias remigrare, vimque ipsos in Thracia, illa ipsa hieme, perpessuros; ut eo pacto res a se innovatas illi tolerarent.

4. Si qui ergo Ariminensem synodum proponunt, proferant primum eorum, quos memoravi, depositionem, atque episcoporum rescripta dicentium, præter ea, quæ a Patribus Nicææ declarata fuerant,

Theodoretus, ὡς δράγματα μὴ ἔχοντα ἰσχύν. Hic locus viros torsit eruditos, qui non adverterunt locum in Osea propheta sic legi capite VIII, versu 7° δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχύν τοῦ ποιῆσαι ἔλευσρον. Μοχ Theodoretus, ἐξεφάνησαν. Anglicanus in sequentibus sæpe Ἀριμηνων. Theodoretus, Ἀρίμηνον, et Ἀριμίνω habet.

(32) Vide quæ de his diximus in *Vita Athanasii* ad annum 359.

(33) Ita Regius. In editis vero *ca* deest.

(34) Theodoretus, κελύσαντι γεγενῆσθαι.

(35) Theodoretus, μὲν αὐτούς.

(35^a) De his in *Vita Athanasii* ad annum 359.

nihil quærendum esse : nec aliam synodum, præter illam, memorandam. Sed hæc quidem dissimulant : ea vero, quæ in Thracia per vim gesta sunt, obtundunt : ex quibus conspicuum est, eos Arianæ quidem hæreseos histriones, a sana autem fide alienos esse. Quod si quis magnam illam synodum, cum istorum synodis mutuo conferre voluerit, illorum pietatem, istorum dementia deprehendet. Qui Nicæam convenerunt nequaquam antea depositi fuerant, sed ex Patris substantia Filium esse confessi sunt. Isti autem semel atque iterum, imo tertio Arimini depositi, scribere ausi sunt, non dicendum esse, Deum habere substantiam aut hypostasim. Ex quibus animadvertere licet, fratres, Nicænos Patres Scripturas spirare, cum dicat ipse Deus in Exodo quidem : *Ego sum qui sum*²²; per Jeremiam vero : *Quis est in substantia ejus, et vidit verbum ejus?* et paulo post : *et si stetit in hypostasi mea, et audissent verba mea*²³. Hypostasis autem substantia est, neque aliam habet significationem, quam, hoc ipsum quod est : quod Jeremias vocat *ὑπαρξιν*, seu existentiam dicens : *Et non audierunt vocem existentie mee*²⁴. Nam hypostasis et substantia, idipsum est quod *ὑπαρξις* seu existentia. Est enim et existit. Hoc cum Paulus intelligeret, Hebræis scripsit : *Qui cum sit splendor gloriae et figura hypostaseos ejus*²⁵. Hi vero qui sese et Scripturarum periti putant et sapientes appellant, cum nolint hypostasin in Deo dicere (hoc enim Arimini, et in aliis suis synodis conscripserunt) qui non jure depositi sunt, cum et ipsi dicant, ut insipiens in corde suo, *non est Deus*²⁷? Rursum Patres Nicæni docuerunt, Filium et Verbum non esse creaturam aut rem factam, quod legissent : *Omnia per ipsum facta sunt*²⁸; et : *In illo omnia creata sunt et consistunt*²⁹. Isti vero potius Ariani quam Christiani, in aliis suis synodis, ipsum creaturam dicere ausi sunt et unam ex rebus factis, quarum ipsum Verbum opifex est et conditor. Si enim per ipsum omnia facta sunt, et ipsum quoque creatura fuerit, ergo seipsum creaverit. Et quomodo potest quod creatur creare? aut qui creat qua ratione creatur?

5. Verum ne sic quidem erubescunt, ea licet dicant, quæ sibi odium apud omnes concilient : tenereque Ariminensem synodum memorent, cum palam sit eos illic damnatos fuisse. Quod vero illam spectat Nicææ conscriptam sententiam, scilicet Filium esse Patri consubstantialem, cujus gratia

²² Exod. III, 14. ²³ Jerem. XXXIII, 18, 22. ²⁴ Jerem. I, 10. ²⁵ Hebr. I, 3. ²⁶ Psal. CXXXI, 1. ²⁷ Joan. I, 3. ²⁸ Coloss. 1, 16.

(36) Ὑποκριται deest in Theodoro et in Anglicano.

(37) Anglicanus, ἀντεξετάζειν. Mox Regius, ἐθέλοι. Mox Anglicanus, οἱ γὰρ ἐν Νικαίᾳ.

(38) Anglicanus, τὰ τῶν Γραφῶν. In aliis τὰ deest.

(39) Anglicanus, ἐν ὑποστήματι αὐτοῦ· καὶ μετ' ἄλλα, et ita legit Nannius. Infra si deest in Regio.

θέντων, μηδὲ ὀνομάζειν ἄλλην σύνοδον παρ' ἐκείνην. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν κρύπτουσι, τὰ δὲ ἐν τῇ Θράκῃ κατὰ βίαν πραχθέντα προβάλλονται· ἐξ ὧν δεικνύνται, τῆς μὲν Ἀρειανῆς αἰρέσεως ὄντες (36) ὑποκριται, ἀλλότριον δὲ τῆς ὑγαινοῦσης πίστεως. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν μεγάλην σύνοδον, καὶ τὰς παρ' ἐκείνων ἂν τις ἐξετάζειν (37) ἐκ παραλλήλου θέλοι, εὐροὶ ἂν τῶν μὲν τὴν θεοσέβειαν, τῶν δὲ τὴν ἀλογίαν. Οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες οὐ καθαιρεθέντες συνῆλθον, ἀλλὰ καὶ ὠμολόγησαν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν· οὗτοι δὲ καὶ ἄπαξ καὶ δεύτερον καθαιρεθέντες, καὶ τρίτον ἐν αὐτῇ τῇ Ἀριμῆνῃ, γράφειν ἐτόλμησαν· μὴ χρῆναι λέγειν οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν ἔχειν τὸν Θεόν. Ἐξ δὲ τούτων σκοπεῖν ἐξεστίν, ἀδελφοί, ὡς οἱ μὲν ἐν Νικαίᾳ τῶν Γραφῶν (38) πνεύσει, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν μὲν τῇ Ἐξόδο· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· διὰ δὲ τοῦ Ἱερου· Τις ἐστίν (39) ἐν ὑποστήματι αὐτοῦ, καὶ εἶδε τὸν λόγον αὐτοῦ; καὶ μετ' ὄλιγον· Καὶ εἰ ἐστησαν ἐν τῇ ὑποστάσει μου, καὶ ἤκουσαν τῶν λόγων μου. Ἡ δὲ ὑπόστασις οὐσία ἐστίν, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνον ἐχει ἢ αὐτὸ τὸ ὄν· ὅπερ Ἱερου ὑπαρξιν ὀνομάζει λέγων· Καὶ (40) οὐκ ἤκουσαν φωνῆς ὑπάρξεως. Ἡ γὰρ ὑπόστασις καὶ ἡ οὐσία ὑπαρξις ἐστίν. Ἔστι γὰρ καὶ ὑπάρχει. Τοῦτο νοῦν καὶ ὁ Παῦλος, ἔγραψεν Ἐβραίοις· Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ οἱ δοκοῦντες εἶδέναι τὰς Γραφάς, καὶ ὀνομάζοντες ἑαυτοὺς εἶναι σοφοὺς, μὴ θέλοντες ὑπόστασιν λέγειν ἐπὶ Θεοῦ (τούτου γὰρ ἔγραψαν ἐν τῇ Ἀριμῆνῃ (41) καὶ ἐν ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις), πῶς οὐ δικαίως καθηρέθησαν, λέγοντες καὶ αὐτοὶ, ὡς ἄφρων ἐν καρδίᾳ, Οὐκ ἐστὶ Θεός; Πάλιν τε οἱ Πατέρες ἐδίδασξαν ἐν τῇ Νικαίᾳ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τὸν Υἱὸν Λόγον (42), ἀναγνόντες· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ, Ἐν αὐτῷ τὰ πάντα κτίσθη καὶ συνέστηκεν. Οὗτοι δὲ οἱ μᾶλλον Ἀρειανοὶ ἢ Χριστιανοὶ (43) ὄντες, ἐν ταῖς ἄλλαις ἑαυτῶν συνόδοις κτίσμα τετολημάσιν εἶπεν αὐτῶν, καὶ ἓνα τῶν ποιημάτων, ὧν αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος δημιουργὸς καὶ ποιητής. Εἰ γὰρ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐτός· εἴη ἂν καὶ ἑαυτὸν κτίζων. Καὶ πῶς δύναται τὸ κτιζόμενον, κτίζειν; ἢ πῶς ὁ κτίζων κτιζεται;

5. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως αἰσχύνονται, ταιαῦτα λέγοντες, ἐφ' οἷς μισητοὶ καὶ παρὰ πάντων εἰσιν, ὀνομάζοντες μὲν ἀπλῶς Ἀριμῆνον, δεικνύμενοι δὲ καὶ (44) ἐν αὐτῇ καθαιρεθέντες. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐν Νικαίᾳ γεγραμμένον, ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, οὐ χάριν προσποιούνται μάχεσθαι πρὸς τὴν σύνοδον, καὶ

(40) Καὶ deest in Anglicano et apud Jerem.

(41) Anglicanus hic et infra, Ἀριμηνῶν.

(42) Anglicanus, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

(43) Regius, Χριστιανοὶ καὶ ἐν ταῖς. In Anglicano καὶ deest. Editi vero sic, Χριστιανοὶ ὄντες ἐν ταῖς. Infra Regius, τῶν ποιημάτων. Editi, τῶν πάντων.

(44) Sic Reg. Basil. Anglican. In editis vero καὶ deest. Mox Regius et Anglicanus, δὲ τὸ. Editi, δὲ τε.

περιδομῶσιν, ὡς κύνωνες, πανταχοῦ περὶ τῆς λέξεως, ἢ ὡς ἀγνοοῦντες προσκόπτουσιν εἰς αὐτὸ, ὡς οἱ προσκόπτοντες (45) εἰς τὸν τεθέντα λίθον ἐν Σιών προσκόμματος ἢ γινώσκουσι μὲν, διὰ τοῦτο δὲ μάχονται καὶ συνεχῶς γογγύζουσιν, ὅτι κατὰ τῆς αἰρέσεως ἐστὶν αὐτῶν ἀληθῶς αὕτη καὶ ἀκριβοῦς ἀπόφασις. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ἡ ἐν αὐτῇ γενομένη κατάκρισις αὐτῶν. Καὶ τούτων δὲ πάλιν αἵτιοι γεγονάσιν αὐτοὶ, καὶ εἰ τοῦτο χρύπτειν αὐτοὶ θέλουσι, καίτοι γινώσκοντες, ἀλλ' ἡμᾶς ἀκόλουθον εἰπεῖν· ἵνα καὶ ἐκ τούτων ἢ μετὰ ἀληθείας ἀκριβεία τῆς μεγάλης συνόδου δειχθῆ. Τῶν γὰρ συνελθόντων ἐπισκόπων βουλομένων τὰς μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν (46) ἐφευρεθείσας τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀνελεῖν· τὸ Ἐξ οὐκ ὄντων· καὶ τὸ λέγειν κτίσμα καὶ ποιήματα τὸν Υἱόν· καὶ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ ὅτι τρεπτήστις ἐστὶ φύσεως· τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογούμενας γράψαι· ὅτι τε ἐκ τοῦ Θεοῦ τῆ φύσει (47) μονογενῆς ἐστὶν ὁ Λόγος, δύναμις, σοφία μόνη τοῦ Πατρὸς, Θεοῦ ἀληθινός, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· καὶ ὡς ἔγραψεν ὁ Παῦλος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· οἱ περὶ Εὐσέβιον, ὑπὸ τῆς ἰδίας κακοδοξίας ἐλκόμενοι, διελάουσι ἀλλήλοις· Συνθώμεθα· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν· εἰς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ, Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα (48) καινὰ. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐλογίζοντο δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ Ποιμένι (49) γραφέν· Πρῶτον πάντων πιστεύουσαν, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ἄλλ' οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες τὴν πανουργίαν (50) ἐκείνῃν, καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, λευκότερον εἰρήχασιν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔγραψαν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱόν· ἵνα τὰ μὲν κτίσματα, διὰ τὸ μὴ ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς αἰτίου εἶναι, ἀλλὰ ἀρχὴν ἔχειν τοῦ γενέσθαι, λέγηται ἐκ τοῦ (51) Θεοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ἴδιος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· τοῦτο γὰρ ἴδιον μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ Λόγου πρὸς Πατέρα (52). Καὶ περὶ μὲν τοῦ γεγράφθαι ἐκ τῆς οὐσίας ἢ πρόφασιν αὕτη. Πάλιν δὲ τῶν ἐπισκόπων ἐρωτῶντων τοὺς δοκούντας ὀλίγους, εἴπερ λέγοιεν (53), τὸν Υἱὸν οὐ κτίσμα, ἀλλὰ δύναμιν, σοφίαν μόνην τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰκόνα αἰδίου, ἀπαράλλακτον κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἀληθινόν, καταλήφθησαν (54) οἱ περὶ Εὐσέβιον διανεύοντες ἀλλήλοις, ὅτι καὶ ταῦτα φθάνει καὶ εἰς ἡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς καὶ εἰκὼν καὶ ὄψα Θεοῦ λεγόμεθα, καὶ περὶ ἡμῶν εἴρηται·

A simulant se cum Nicæna synodo pugnare, de qua velut culices circumquaque susurrant; in illam certe vel ignorantes impingunt, quemadmodum illi alii qui impingunt in lapidem scandali positum in Sion²⁰; aut, licet illam probe norint, propterea decertant nec cessant obmurmurare, quod ea sit vera et accurata contra suam hæresin sententia. Non enim illi verba moleste ferunt, sed suam illic prolatam damnationem. Horumque rursus auctores illi sunt, tametsi rem sibi probe notam dissimulant, **715** quare par fuerit ut ipsi narremus; quo hinc accurata maguæ synodi diligentia ostendatur. Cum vellent enim episcopi congregati impias ab Ariani adinventas voces e medio tollere, nempe illud, ex non exstantibus: illud quoque quod aiunt, creaturam et rem factam Filium esse: et illud, aliquando non erat: et, est naturæ mutabilis; atque Scripturarum voces omnium consensu receptas conscribere; nempe, ex Deo natura unigenitum esse Verbum, virtutem et sapientiam solam Patris, Deum verum, ut ait Joannes: et, ut scripsit Paulus, splendorem gloriæ, et figuram substantiæ Patris: Eusebiani propriis erroribus pertracti, mutuo colloquebantur: lis assentiamus, aiebant, nam nos quoque ex Deo sumus: unus enim *Deus ex quo omnia*²¹: et, *vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo*²². Cogitabant quoque illud in Pastore scriptum: *Ante omnia crede, unum esse Deum qui creavit et adornavit omnia, et fecit ea ex non existentibus existere*. Sed Episcopi, illorum vafritiem, et pravum impietatis artificium conspicati, illud, ex Deo, liquidius explicarunt: Filiumque ex substantia Dei esse scripserunt; ita ut creaturæ quidem eo dicerentur ex Deo esse, quod non a seipsis absque causa existissent, sed initium existendi habuissent; Filius vero solus proprius substantiæ Patris haberetur: quod proprium est unigenito ac vero Verbo apud Patrem. Et hæc quidem causa fuit cur illud, ex substantia, scriptum sit. Rursum episcopis paucos istos interrogantibus, an dicerent Filium, non creaturam, sed virtutem, sapientiam solam Patris, æternam imaginem per omnia Patri similem, et Deum verum; deprehensi sunt Eusebiani sibi invicem annuere, quod hæc etiam in nos homines caderent: etenim nos ipsi, imago et gloria Dei vocamur, deque nobis dictum est: *Semper enim nos qui vivimus*²³. Virtutes que-

²⁰ Rom. ix, 33. ²¹ I Cor. viii, 6. ²² II Cor. v, 17, 18. ²³ Psal. cxiii, 18.

(45) Regius, προσκοπτοντες. Editi vero, προσκόπτουσιν.

(46) Sic Reg. Anglic. et Theodoret., apud quem hic affertur locus. Editi, τῶν μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, multis omissis. Infra Theodoretus, καὶ τὸ, Ἦν ποτε.

(47) Anglicanus et Theodoretus, τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς φύσει. Mox in Theodoro ὁ ante Λόγος deest. Ibid. Anglican. Theodoret. et Reg. secunda manu, σοφία μὲν ἢ. Editi et Reg. prima manu, σοφία μόνη.

(48) Τὰ πάντα. om. Reg. Mox in eodem δὲ derst.

(49) Lib. II, Mandat. 4.

(50) Theodor., τὴν κακοουργίαν.

(51) Τοῦ deest in Anglicano.

(52) Theodor., Λόγου τοῦ Πατρὸς

(53) Anglican., εἰ λέγοιεν.

(54) Regius, καταλήφθησαν. Mox Theodoretus et Regius secunda manu, ἀλλήλους. Editi et Regius prima manu, ἀλλήλους. Infra, εἰκὼν deest in editis: sed legitur in omnibus mss. et in Theodor.

que multæ sunt: *Et egressa est omnis virtus Domini de terra Ægypti*. Eruca vero et locusta dicuntur virtutes magnæ⁵⁶. Et, *Dominus virtutum nobiscum susceptor noster Deus Jacob*⁵⁷. Imo vero quod Deo simus proprii accepimus, haud levi modo, sed quia fratres nos vocavit. Quod si Filium etiam verum Deum vocant, neque illud ægre ferimus: cum enim factus fuerit, verus existit.

6. Hæc corrupta mens Arianorum fuit. Verum episcopi, tum quoque intellecta eorum fraude, ex Scripturis has collegere voces, splendorem, fontem, fluvium et figuram substantiæ: illud item, *In lumine tuo videbimus lumen*⁵⁸: et illud, *Ego et Pater unum sumus*⁵⁹. Demum lucidius et compendiose scripserunt, consubstantialem esse Patri Filium: nam supra dicta omnia hanc habent significationem. Porro quod effutiant illi, eas voces in Scriptura non esse, vanum ab ipsis commonstratur: cum ex non scriptis impietatem proferant: nusquam enim hæc scripta sunt: ex non existentibus, et illud: aliquando non erat: sese tamen, ex non scriptis licet pie excogitatis verbis, damnatos queruntur. Sed illi, utpote ex sterquilinio orti, vere de terra loquuntur; episcopi vero nequaquam voces illas excogitarunt, sed Patrum testimonio freti, ita scripserunt. Siquidem prisci episcopi ante annos prope centum triginta, cum magnæ **716** Romæ (55), tum etiam nostræ urbis, scriptis suis eos culpaverunt qui Filium rem factam et Patri non consubstantialem dicerent. Cujus rei non ignarus Eusebius, Cæsareæ olim episcopus, qui cum prius Arianæ hæresi suffragaretur, postea Nicæænæ synodo subscripsit; in litteris ad suos missis hæc affirmavit (56): « Ex antiquis quosdam eruditos clarosque episcopos, atque scriptores, scimus circa Patris et Filii divinitatem, consubstantialis nomine usos. »

7. Quid igitur adhuc Ariminensem memorant, in qua depositi sunt? Quid Nicænam synodum recusant, cui etiam Patres sui subscripserunt, et confessi sunt, ex substantia, et consubstantialem esse Patri Filium? quid circumcursant? non enim cum Nicænis tantum episcopis, sed et cum aliis inter suos clarissimis et cum propriis tandem dimicant. Quorum hæc igitur hæredes et successores sunt? qui possunt eos vocare Patres, quorum confessionem

⁵⁶ Joel II, 25. ⁵⁷ Psal. XLV, 8. ⁵⁸ Psal. XXXV, 40. ⁵⁹ Joan. I, 50.

(55) Cum Dionysius Rom., anno 261 pontificatum inierit, haud multo plures 100 annis erant cum hæc Athanasius scriberet, a datis utriusque Dionysii litteris. Nam de Dionysii hic loquitur. Vide supra p. 605.

(56) Hæc Eusebii verba vide supra p. 189.

(57) Μέν δεest in Theodor. Mox idem, δύναμις τοῦ Θεοῦ.

(58) Anglicanus, Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ Theodor., Ἀλλὰ καὶ τὸ.

(59) In Anglic. καὶ δεest.

(60) Sic pene omnes manuscripti. Editi vero,

Ἄελ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες. Καὶ δυνάμεις πολλαὶ εἰσι· Καὶ ἐξῆλθε μὲν (57) πᾶσα ἡ δύναμις Κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμητη καὶ ἡ ἀκρίς λέγεται δύναμις μεγάλη. Καὶ, Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἀλλὰ γὰρ τὸ (58) ἰδίους ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔχομεν, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέγουσι τὸν Υἱὸν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ, ἀληθινὸς ἐστίν.

6. Αὕτη τῶν Ἀρειανῶν ἡ ἐφθαρμένη διάνοια. Ἀλλὰ καὶ (59) ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι, θεωρήσαντες ἐκείνων τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ τῶν Γραφῶν τὸ ἀπαύγασμα, τὴν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὸ, Ἐν τῷ φωτί σου ὁψόμεθα (60) φῶς· καὶ τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. Καὶ λευκότερον λοιπὸν καὶ συντόμως ἔγραψαν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· τὰ γὰρ προειρημένα πάντα ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν. Καὶ ὁ γογγυσμὸς αὐτῶν, ὅτι ἄγραφοι εἰσιν αἱ λέξεις, ἐλέγχεται παρ' αὐτῶν μάταιος, ἐξ ἀγράφων (61) ἀσεβήσαντες· ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· αἰτιῶνται, ὅτι ἐξ ἀγράφων μετ' εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεχρήθησαν. Αὐτοὶ μὲν ὡς ἐκ κοπρίας ὄντες, ἐλάλησαν ἀληθῶς ἀπὸ γῆς· οἱ δὲ ἐπίσκοποι, οὐχ ἑαυτοὺς (62) εὐρόντες τὰς λέξεις, ἀλλ' ἐκ Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, οὕτως ἔγραψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ ἐτῶν ἑγγύς που ἑκατὸν τριάκοντα τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως γράφοντες ἠτιάσαντο (63) τοὺς ποιήματα λέγοντας τὸν Υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ· καὶ τοῦτο ἐγίνωσκειν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας, πρότερον μὲν συντρέχων τῇ Ἀρειανῇ αἵρέσει, ὕστερον δὲ ὑπογράψας ἐν αὐτῇ τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, ἔγραψε τοῖς ἰδίους διαβεβαιούμενος, ὅτι καὶ τῶν παλαιῶν τινες λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ (64) Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοουσίου χρηταμένους ὀνόματι.

7. Τί οὖν ἐτι τὴν Ἀρῖμηνον (65) ὀνομάζουσιν, ἐν ἧ καθηρέθησαν; Τί παραιτοῦνται τὴν ἐν Νικαίᾳ συνόδον, ἐν ἧ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψαν, καὶ ὠμολόγησαν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ; τί περιτρέχουσιν; οὐ γὰρ πρὸς μόνους τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐπισκόπους (66) συνελθόντας, ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν μεγάλους ἐπισκόπους, καὶ πρὸς τοὺς ἰδίους λοιπὸν μάχονται. Τίνων οὖν εἰσι κληρονόμοι καὶ διάδοχοι; πῶς δύνανται λέγειν Πα-

ἔφομαι. Paulo post ἡ Anglic., λοιπὸν ἐκεί ἔγραψαν.

(61) Theodoret., ἐξ ἀγράφων γὰρ. Infra idem, διότι ἐξ ἀγράφων.

(62) Regius, ἑαυτοὺς male. Infra Theodoretus, Ἐπίσκοποι γὰρ ἔσαν ἀρχαῖοι male. Paulo post idem, τῆς τε μεγάλης.

(63) Theodoretus, οἱ ἠτιάσαντο, omisso γράφοντες, ut et Anglican.

(64) Theodor., ἐύρομεν ἐπὶ τῆς τοῦ.

(65) Anglicanus, Ἀριαμηνῶν hic et inferius, de more. Infra Regius, ἐν ἧ καὶ ὁ πρὸς, sic.

(66) Ἐπισκόπους δεest in Anglicano.

εἶρας τούτους, ὧν οὐκ ἀποδέχονται τὴν ὁμολογίαν ἅ τὴν καλῶς καὶ ἀποστολικῶς γραφεῖσαν; Ἐπεὶ, εἰ νομίζουσιν ἀντιλέγειν δύνασθαι, εἰπάτωσαν, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν, ἵνα καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτοντες ἐλεγχθῶσιν, εἰ πιστεύουσι λέγοντι τῷ Υἱῷ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἕν ἔσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ εἶδεν τὸν Πατέρα; Ναί, εἶποιεν ἂν, ἐπειδὴ γέγραπται, πιστεύομεν. Ἀλλὰ καὶ Πῶς ἕν εἰσι, καὶ πῶς ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν εἶδεν καὶ (67) τὸν Πατέρα, ἐὰν ἐρωτηθῶσιν εἰπεῖν, πάντως που φήσουςι, Δι' ὁμοιότητα· εἰ μὴ τέλος συμπεπτώκασι τοῖς ἀδελφὰ φρονούσιν αὐτοῖς, καὶ λεγομένοις Ἀνομοίοις. Ἀλλ' ἐὰν πάλιν ἐρωτηθῶσι, Πῶς ὁμοῖος; ἀποθραυσνόμενοι φήσουςιν· Ἀρετῇ τελεία καὶ συμφωνίᾳ τὸ αὐτὸ θέλειν ἐφ' Πατρί, καὶ μὴ θέλειν ὅπερ ὁ Πατὴρ οὐ θέλει. Ἀλλὰ μαθέτωσαν, ὅτι ἐξ ἀρετῆς καὶ τοῦ θέλειν ὁμοιούμενος τῷ Θεῷ, ἔχει μὲν καὶ τοῦ τρέπεσθαι (68) τὴν προαίρεσιν· οὐκ ἔστι δὲ οὕτως ὁ Λόγος, εἰ μὴ ἅρα καὶ μέρους καὶ καθ' ἡμᾶς ὁμοῖος, ὅτι μὴ καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοῖός ἐστι. Ταῦτα δὲ ἴδια ἡμῶν τῶν γεννητῶν καὶ κτιστῶν ἐχόντων τὴν φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, καίτοι μὴ δυνάμενοι ὁμοιοὶ κατ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ γενέσθαι, ὅμως, ἐξ ἀρετῆς βελτιούμενοι, μιμούμεθα τὸν Θεόν (69), χαρισαμένους καὶ τοῦτο τοῦ Κυρίου, καὶ λέγοντος· *Γίνεσθε οἰκτιρῶμενος, ὡς ὁ Πατὴρ ὡμῶν οἰκτιρῶν ἐστί. Γίνεσθε τέλειος, ὡς ὁ Πατὴρ ὡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι.* Τρεπτά δὲ τὰ γενητὰ, οὐκ ἂν τις ἀρνήσαιο, ἀγγέλων μὲν παραβάτων, τοῦ δὲ Ἀδάμ παρακούσαντος, καὶ πάντων δεομένων τῆς τοῦ Λόγου χάριτος. Τρεπτόν δὲ ἀτρέπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ οὐκ ἂν εἴη ὁμοῖον· ὡσπερ οὐδὲ τὸ κτισθὲν τοῦ κτίσαντος. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἡμῶν σκοπῶν ὁ ἅγιος ἐλεγεν· Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; καὶ, *Τίς ὁμοῖός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε;* καὶ θεοὺς λέγων, τοὺς κτισθέντας μὲν, μετόχους δὲ γενομένους τοῦ Λόγου, ὡς αὐτὸς εἶπεν· *Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο.* Τὰ δὲ μετέχοντα οὐκ ἂν εἴη τὰ (70) αὐτὰ οὐδὲ ὁμοία τοῦ μετεχομένου. Περὶ ἑαυτοῦ γοῦν ἔλεγεν· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἔσμεν,* ὡς τῶν γεννητῶν μὴ ὄντων οὕτως. Ἐπεὶ ἀποκρινάσθωσαν οἱ τὴν Ἀρίμημον προτεινόντες, εἰ κτιστὴ (71) οὐσία δύναται εἰπεῖν· Ἄ βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ γὰρ ποιῶ. Ποιούμενα γὰρ ἐστὶ τὰ γενητὰ, καὶ οὐ ποιοῦντα· εἰ (72) δὲ μὴ γε, καὶ ἑαυτὰ ἐποίησαν. Ἀμέλει εἰ, ὡς λέγουσι, κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ ποιεῖ αὐτὸν ὁ Πατὴρ, πάντως ἂν ἐποίησε καὶ ἑαυτὸν ὁ Υἱός, δυνάμενος ποιεῖν ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ὡς εἶπεν αὐτός· ἀλλ' ἄτοπον καὶ λίαν ἀσύστατόν ἐστι τὸ τοιοῦτον· ποιεῖν γὰρ ἑαυτὸν οὐδεὶς δύναται.

8. Πάλιν δὲ εἰπάτωσαν, εἰ δύναται τὰ γενητὰ εἰπεῖν· *Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστίν;*

³⁸ Joan. xiv, 9. ³⁹ Luc. vi, 36. ⁴⁰ Matth. v, 48. ³⁵ Joan. v, 19. ⁴¹ Joan. xvi, 15.

(67) Καὶ deest in Regio et in Anglicano. Infra, καὶ λεγομένοις, ἀνομοίοις, vix augurari possumus quid hic legerit Nannius, qui vertit, *qui, quod ipsis animis cogitant, verbis promunt.*

(68) Ita Regius. Editi vero, τρέπεσθαι male. Infra in eodem, καὶ deest ante κατ' οὐσίαν. Paulo post Anglicanus, τῶν γεννητῶν καί.

recte et apostolice scriptam non recipiunt? Quod si sese repugnare posse arbitratur, dicant, aut potius respondeant, ut in sese impingentes coarguantur; num credant Filio dicenti: *Ego et Pater unum sumus*; et: *qui vidit me, vidit et Patrem*³⁸. Imo, dicent, hoc quia scriptum est, credimus. Sed quomodo unum sunt, et quomodo, qui vidit Filium vidit et Patrem; si sic interrogentur, respondebunt sane, Ob similitudinem: nisi cum iis collapsi sint qui affinem suæ sententiam tuentur, et vocantur Anomæi. Sed si rursus sciscitere, qua ratione similis? audacius dicent: Virtute perfecta et consensu, quod idipsum velit quod Pater, et quod nihil velit, nisi quod Pater. Sed discant eum qui ex virtute et voluntate Deo similis sit, mutandi sui arbitrium habere: atqui Verbum nequaquam est tale, nisi forte ex aliqua parte et nostro more, nedum secundum substantiam simile sit. Id enim proprium nobis est qui facti, et natura creata præditi sumus. Etenim nos, licet secundum substantiam Deo similes esse nequamus, tamen in virtute proficientes, Deum imitatur, hoc donante Domino, qui ait: *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est*³⁹. *Estote perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est*⁴⁰. Opificia autem mutabilia esse, nemo negarit: cum et angeli prævaricati sint, et Adam non obedierit, et omnes egeant gratia Verbi. Mutabile autem immutabili Deo simile esse nunquam poterit: ut nec creatum creati. Quapropter in nos respiciens sanctus ille dicebat: *Deus, quis similis erit tibi*⁴¹? et: *Quis similis tibi in diis, Domine*⁴²? deos dicens illos qui creati quidem, sed participes Verbi sunt, quemadmodum ipse ait: *Si illos dixi deos, ad quos Verbum Dei factum est*⁴³. Res autem quæ alicujus participes sunt, nunquam eandem aut similes ei fuerint cuius sunt participes. De seipso igitur dixit: *Ego et Pater unum sumus*, quod scilicet res factæ nunquam hujusmodi sint. Alioqui respondeant qui Ariminensem obtentuunt synodum, an creata substantia dicere possit: *Quæ video Patrem facientem, hæc et ego facio*⁴⁴. Nam opificia condita sunt, et nihil condunt; sin autem minus, ergo seipsa condiderunt. Certe si, ut dicunt, creatura est Filius, et Pater fecerit eum, plane Filius se ipsum condiderit, cum, ut ipse testatur, ea possit facere quæ Pater facit: sed illud absurdum et nunquam constare potest: nemo enim seipsum potest efficere.

717 8. Rursum dicant an possint res factæ dicere: *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*⁴⁵?

⁴¹ Psal. lxxxii, 2. ⁴² Psal. lxxxv, 8. ⁴³ Joan. x'

(69) Anglicanus, τὸν Θεόν. Mox, καὶ deest in Regio. Infra Anglicanus, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ.

(70) Anglicanus, οὐκ ἦν ἀεὶ τὰ αὐτὰ.

(71) Anglicanus, προκρίναντες, κτιστὴ οὐσία.

(72) Et deest in Anglicano. Infra idem, πάντως ἂν ἐποίη.

Habet autem ille, quod sit creator, conditor, æternus, omnipotens, immutabilis. Opificia autem nec creare possunt, creata cum sint; nec æterna esse, initium quippe existendi habent: nec omnia posse et immutabilia esse, sub imperio enim sunt, naturæque sunt mutabilis, ut Scripturæ dicunt. Ergo si hæc Filii sunt, non ex virtute, ut diximus, sed ex substantia sua illa habet, ut synodus ait: nec ex alia substantia ipse est, sed ex substantia Patris, cujus hæc sunt propria: quod autem substantiæ Patris proprium est, ejusque proles, quid aliud fuerit, aut quomodo appellandum sit, nisi consubstantialia? Nam quæ quis in Patre videt, eadem in Filio conspicit; in Filio, inquam, non ex participatione, sed secundum substantiam. Et hoc est: *Ego et Pater unum sumus*⁴⁶; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem*⁴⁷. Verum hinc quoque e re fuerit eorum amentiam commonstrare: Si ex virtute, quam sequitur velle et non velle, nec non momentum profectus, similis est Patri Filius, ut vos dicitis, hæc autem sunt qualitatibus propria: ergo Deum dicitis ex qualitate et ex substantia compositum. Ecquis vos ultra ferat talia dicentes? non enim compositus est Deus, qui omnia ut essent composuit: neque talis, qualia sunt quæ ab ipso per Verbum sunt facta, absit. Simplex enim est substantia, in qua nulla qualitas, neque, ut ait Jacobus, *transmutatio aut vicissitudinis obumbratio*⁴⁸. Cum igitur demonstratum sit eum non ex virtute procedere, quippe nec in Deo nec in Filio est qualitas; ergo substantiæ proprius fuerit: hocque sane fateamini necesse est, nisi plane in vobis intelligentia perierit. Jam quod proprium est, et idem ac substantia divina, et ex ipsa naturale germen, quid aliud fuerit, nisi consequenter genitori consubstantialia: illa quippe nota est Filii erga Patrem. Et hoc qui negat, is minime credit Verbum esse naturæ ac vere Filium.

9. Cum rem ita intelligerent Patres, scripserunt, Filium esse Patri consubstantiali; et anathemate damnaverunt eos qui dicerent, Filium ex alia esse substantia: neque verba ejusmodi commenti sunt, sed ea ipsi a priscis Patribus edidicerant, ut diximus. His igitur ita commonstratis, superflua est quæ ab illis affertur Ariminensis synodus, superflua et alia ab ipsis synodus de fide appellata. Sufficit enim Nicæna quæ cum priscis episcopis consentit, in qua Patres ipsorum subscripsere, quos revereri illos oportuit, ne omnia potius quam Christiani habeantur. Quod si post hæc tanta, post priscorum

⁴⁶ Joan. x, 30. ⁴⁷ Joan. xiv, 9. ⁴⁸ Jac. i, 17.

(73) Έστι δεστ in Anglicano.

(74) Καί δεστ in Regio.

(75) Legendum putamus, ἐξ ἀρετῆς ἤς, omissionem nempe videtur ἤς ob repetitionem ejusdem syllabæ, quod plerumque contingit.

(76) Regius, ταῦτα δὲ ποιότητος καὶ οὐσίας, omissionis interpositis, δι' ὁμοιοτέλετον. Ibid. Anglic., λέγεται. Καὶ τίς ὕμας.

(77) Ita Regius. In editis vero, διὰ τοῦ δεστ.

ἔχει δὲ τὸ κτίζειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ αἰδίου, τὸ εἶναι παντοκράτωρ, τὸ ἀτρεπτον. Τὰ δὲ γενητὰ οὐ δύναται ἔχειν τὸ δημιουργεῖν· κτιστὰ γάρ ἐστιν· οὐδὲ τὸ αἰδίου· ἀρχὴν γάρ ἔχει τοῦ εἶναι· οὐδὲ τὸ παντοκράτωρ καὶ ἀτρεπτον· κρατούμενα γὰρ καὶ τρεπτῆς φύσεώς ἐστιν, ὡσπερ αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Οὐκ οὖν εἰ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστὶ (73) δηλονότι, ὡς εἶπεν ἡ σύνοδος· οὐκ ἐξ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς, ἣς ἐστὶ καὶ ταῦτα ἴδια· τὸ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον, καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα, τί ἂν εἴη, ἢ πῶς ἂν τις ὀνομάσειεν αὐτὸ, ἢ ὁμοούσιον; ἃ γὰρ βλέπει τις ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα βλέπει καὶ (74) ἐν τῷ Υἱῷ· Υἱῷ δὲ οὐκ ἐκ μετουσίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἄλλως τε καὶ ἐκ τούτου πάλιν καλὸν δεικνύουσι τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν· εἰ ἐξ ἀρετῆς (75) ἔπεται τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ θέλειν, καὶ τρόπων βελτίωσις, ὅμοιος καθ' ὕμας ὁ Υἱός ἐστι τῷ Πατρὶ· ταῦτα δὲ ποιότητος ἴδια (76)· δηλονότι σύνθετον τὸν Θεὸν ἐκ ποιότητος καὶ οὐσίας λέγετε. Καὶ τίς ὕμῶν ἀνέξεται ταῦτα λεγόντων· οὐ γὰρ σύνθετος ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι συνθετικῶς, οὐδὲ τοιοῦτος, οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ (77) Λόγου γενόμενα, μὴ γένοιτο! Ἀπλῆ γὰρ ἐστὶν οὐσία, ἐν ἣ οὐκ ἐν ποιότητι, οὐδὲ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, *Παραλλαγή τις ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα*. Οὐκ οὖν εἰ δεικνύουσι οὐκ ἐξ ἀρετῆς (78)· οὐ γὰρ ποιότης ἐν τῷ Θεῷ, οὔτε ἐν τῷ Υἱῷ· δηλονότι τῆς οὐσίας ἴδιος ἂν εἴη· καὶ τοῦτο πάντως ὁμολογήσετε, εἰ μὴ τέλεον τὸ νοεῖν ἀπόλωτο ἐν ὑμῖν (79). Τὸ δὲ ἴδιον καὶ ταῦτῶν τῆ τοῦ Θεοῦ οὐσία καὶ ἐξ αὐτῆς γέννημα φύσει τυγχάνον τί ἂν εἴη, ἢ πάλιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοούσιον τῷ γεννήσαντι; τοῦτο γὰρ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα γνώρισμα. Καὶ ὁ μὴ τοῦτο λέγων, οὐ φρονεῖ, φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι τὸν Λόγον.

9. Οὕτω νοήσαντες οἱ Πατέρες, ἔγραψαν ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς λέγοντας ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως εἶναι τὸν Υἱὸν· οὐχ ἑαυτοῖς πλασάμενοι λέξεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν Πατέρων μαθόντες, καθάπερ εἴπομεν. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, περιττὴ αὐτῶν ἡ Ἀριμηνος, περιττὴ καὶ ἡ (80) ἄλλη παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένη περὶ πίστεως σύνοδος. Ἄρκει γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύμφωνος οὐσα καὶ τοῖς ἀρχαίοις ἐπισκόποις, ἐν ἣ καὶ οἱ Πατέρες αὐτῶν ὑπέγραψαν, οὐς αἰδεῖσθαι τούτους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πάντα μάλλον ἢ Χριστιανοὶ νομισθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τσαῦτα, μετὰ καὶ τὴν

(78) Ita Anglicanus, atque ita legit Nannius reete. In editis et in aliis, οὐκ δεστ. Intra Regius, ἴδιος. Editi vero et alii, ἴδιον.

(79) Regius et Anglicanus, ἐν ὑμῖν. Editi vero, ἐν ἡμῖν male.

(80) Ita Anglicanus. In editis et aliis, ἡ δεστ. Paulo post Reg. et Anglicanus, Ἄρκει γὰρ. Editi vero et alii, Ἐκεῖ γὰρ.

μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἐπισκόπων, καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῶν ἰδίων Πατέρων, προσποιούνται, ὡς ἀγνοοῦντες, τὴν λέξιν φοβεῖσθαι τοῦ ὁμοουσίου, εἰπάτωσαν καὶ φρονεῖτωσαν ἀπλούστερον μὲν καὶ ἀληθῶς τὸν Υἱὸν φύσει Υἱὸν, ἀναθεματίζατωσαν δὲ, ὡς παρ-ἰγγελεν ἢ σύνοδος, τοὺς λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι τρεπτός· καὶ ἀλλοιωτός ἐστι, καὶ ἐξ ἐτέρας (81) ὑποστάσεως· καὶ οὕτω φευγέτωσαν ἀπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως· καὶ θαρρόμεν, ὅτι γνησίως ταῦτα ἀναθεματίζοντες ὁμολογοῦσιν εὐθὺς, ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ Πατέρας, εἰρηχότες ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπήγαγον εὐθὺς· Τοὺς δὲ λέγοντας κτίσμα, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ, Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἵνα διὰ τούτων γνωρίσωσιν, ὅτι ταῦτα σημαίνει (82) τὸ ὁμοούσιον. Καὶ ἡ τοῦ ὁμοουσίου δύναμις γινώσκεται ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα ἢ ποίημα τὸν Υἱὸν· καὶ ὅτι ὁ λέγων ὁμοούσιον οὐ φρονεῖ κτίσμα εἶναι τὸν Λόγον· καὶ ὁ ἀναθεματίζων τὰ προειρημένα ὁμοούσιον ἄμα φρονεῖ εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· καὶ ὁ ὁμοούσιον λέγων γνήσιον καὶ ἀληθινὸν λέγει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Γνήσιον λέγων νοεῖ τὸ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Et qui dicit germanum, probe intelligit illud : Ego et

episcoporum testimonium, post subscriptionem Patrum suorum, quasi eorum ignari, sese simulant consubstantialis vocem reformidare; dicant sentiantque simpliciter, ac sincerius, Filium, natura esse Filium: anathemate autem damnent, uti synodus præcepit, eos qui dicunt eum, creaturam, aut rem factam: aut, ex non exstantibus, vel, aliquando non erat Filius Dei: et mutabilis, ac variabilis est, et ex alia substantia: et sic ab Ariana hæresi refugiant: et confidimus eos, si hæc sinceriter anathemate damnent, statim confessuros, Filium ex substantia Patris et Patri consubstantialem esse. Ideo enim Patres cum dixissent Filium esse Patri consubstantialem, statim addiderunt: Eos autem qui dixerint, creaturam, aut rem factam, aut ex non exstantibus, aut, aliquando **718** non erat, anathemate damnat catholica Ecclesia; ut iis verbis notum facerent, vocem consubstantialis hæc significare. Atque vis hujus vocis, consubstantiale, eo intelligitur quod Filius non sit res creata vel facta, et quod, qui dicit consubstantiale, nequam credat Verbum esse creaturam: et qui superius dicta anathemate damnat, una sentit Filium esse Patri consubstantialem: cumque dicit consubstantialem, germanum ac verum dicit Dei Filium.

et

Pater unum sumus; et: Qui vidit me, vidit et Pa-

rem.
10. Ἐπρεπε μὲν οὖν διὰ πλείονων τὰ τοιαῦτα γράφειν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς εἰδότας ὑμᾶς γράφομεν (83), διὰ τοῦτο συντόμως ὑπηγορευσαμεν· εὐχόμενοι παρὰ πᾶσι σώζεσθαι τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ πάντας τοὺς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸ αὐτὸ λέγειν, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Καὶ οὐχ ὡς διδάσκοντες, ἀλλὰ ὡς ὑπομιμνήσκοντες ἐσμεν (84). Ἐσμὲν δὲ οὐχ ἡμεῖς οἱ γράφοντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐνενήκοντά που ἐπίσκοποι. Πάντων γὰρ ἓν ἐστι τοῦτο φρόνημα, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀεὶ ὑπογράφομεν, ἕαν συμῶν τινα μὴ παρεῖναι. Οὕτως οὖν (85) διακείμενοι, ἐπειδὴ συνῆθη συνελθεῖν ἡμᾶς, ἐγράψαμεν καὶ τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν Δαμάτῳ τῷ ἐπισκόπῳ τῆς μεγάλης Ῥώμης περὶ τοῦ Ἀδξεντίου τοῦ ἐπελθόντος τῇ ἐν Μεδιολάνῳ Ἐκκλησίᾳ, διηγούμενοι τὰ κατ' αὐτόν· ὅτι τε οὐ μόνον τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐστι κοινωδὴς, ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνός ἐστι πολλοῖς κακοῖς, πράξας ταῦτα μετὰ Γρηγορίου τοῦ κοινωνοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ· καὶ θαυμάζοντες πῶς μέχρι νῦν οὐ καθηρέθη καὶ ἐκβέβληται τῆς Ἐκκλησίας, καὶ χάριν ὡμολογήσαμεν τῇ θεοσεβεῖ αὐτοῦ τε καὶ τῶν συνελθόντων ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ὅτι καὶ τοὺς περὶ Οὐράκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ τοὺς τὰ αὐτὰ (86) αὐτοῖς φρονοῦντας ἐκβάλλοντες, ἔσωσαν τὴν ὁμοψυχίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας· ἦν καὶ παρ' ὑμῖν εὐχό-

10. Cæterum par erat hæc pluribus scribere: verum, quia vobis jam horum gnaris scribimus, ideo paucis dactavimus. Optantes ut apud omnes vinculum pacis servetur, et omnes qui catholicæ sunt Ecclesiæ, idem dicant, idemque sentiant. Et hæc non quasi docentes, sed quasi admonentes dicimus. Non enim nos soli scribimus, sed omnes Ægypti et Libyarum nonaginta circiter episcopi. Omnium enim una hæc est sententia, et cum aliquem abesse contigerit, alii pro aliis subscribimus. Sic nos igitur affecti, cum contigisset nos in unum convenire, litteras quoque dilecto nostro Damaso magnæ Romæ episcopo misimus, de Auxentio qui Mediolanensem invasit ecclesiam, cujus illi gesta enarravimus, cum nempe non modo esse Arianae hæreseos sectatorem, sed etiam multis sceleribus obnoxium, quæ cum Gregorio impietatis suæ socio perpetravit: nosque mirari cur nondum depositus et ab Ecclesia ejectus sit. Gratiisque retulimus ejus pietati, nec non iis qui in magnam urbem Romam convenerant, quod Ursacio et Valente aliisque qui cum illis sentirent ejectis, catholicæ Ecclesiæ concordiam servassent. Quam cum apud vos quoque servari peroptemus, hortamur vos, ne feratis, ut supra diximus, eos qui fidei occasione, multitu-

(81) Anglicanus, ὅτι ἀπρεπτός, καὶ ἀναλλοιωτός ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ἐτέρας, male.

(82) Regius et editio Commel., σημαίνη male: alii, σημαίνει.

(83) Basil. et Anglicanus, προειδόντων ὑμῖν γράφομεν. Mox Regius, ὑπηγορευσαμεν. Alii, συνηγορευσαμεν.

(84) Ita Regius quem sequimur. Anglicanus, ἀλλὰ

ὡς ὑπομιμνήσκοντες ὑμᾶς γράφομεν. Ἐσμὲν. Infra Regius, καὶ ταῖς Λιβύαις, et sic supra legitur n. 1, τὰς Λιβύας, in plurali. Editi et alii, τῇ Λιβύῃ.

(85) Anglicanus, Οὕτως γοῦν.

(86) Sic Reg. optime. In aliis vero et in editis, αὐτὰ δεest. Infra manuscripti et editio Commel., παρ' ὑμῖν. Edit. vero Paris., παρ' ἡμῖν.

dinem synodorum obijciunt, Ariminensem, Sir-
miensem, eam quæ in Isauria, etiam quæ in Thra-
cia, eas quæ Constantinopoli, item quæ Antiochiæ
celebratæ sunt, quæ plurimæ sunt et tumultuosæ.
Sed apud vos Nicæna solum fides obtineat, quam
Patres promulgarunt: ubi omnes aderant Patres,
imo quidam ex illis qui eam nunc oppugnant, uti
supra diximus, ipsique subscripserunt; ut de nobis
etiam Apostolus dicat: *Laudo autem vos, quod per
omnia memores mei estis: et sicut tradidi vobis
præcepta mea tenetis* 87.

41. Hæc enim Nicæna synodus, vere cippus est
inscriptus contra universas hæreses. Hæc ipsa eos
qui in Spiritum sanctum blasphemant, ipsunque
dicunt esse creaturam, confutat. Cum enim Patres
de fide in Filium pertractassent, statim addiderunt:
credimus et in Spiritum sanctum; ut perfectam et
plenam de sancta Trinitate fidem confessi, Chri-
stianæ fidei tesseram et catholicæ Ecclesiæ doctri-
nam in hoc ipso exhiberent. Propalam quippe vo-
bis omnibusque est, et nemini Christianorum hoc
dubium fuerit: nos in creaturam minime credere,
sed in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium
visibilium et invisibilium factorem. Et in unum
Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum.
Et in unum Spiritum sanctum: unum Deum in
sancta et perfecta Trinitate cognitum. In cujus no-
mine baptizati, et in qua divinitati conjuncti, cre-
dimus nos regnum cælorum hæreditate accepturos
in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri
gloria et imperium in sæcula. Amen.
δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (90).

87 I Cor. xi, 2.

(87) Anglicanus, τὴν Ἀρσενίω, unde Nannius
verit, *Arsenicam*.

(88) Regius, καθάπερ εἶπομεν. Paulo post Regius
et Basil., ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος. Anglicanus, ὡμῶν ὁ
Ἀπόστολος. Editi, ἡμῶν Ἀπόστολος.

(89) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero, ἐν

μενοι σώζεσθαι, παρακαλούμεν μὴ ἀνέχεσθαι, καθά
προείπομεν, τῶν προβαλλομένων δὲ χλον συνόδων προ-
φάσει πίστεως, τὴν ἐν Ἀριμῆνῳ, τὴν ἐν Σιρμίῳ (87),
τὴν ἐν τῇ Ἰσαυρίᾳ, τὴν ἐν τῇ Θράκῃ, τὰς ἐν Κων-
σταντινουπόλει, τὰς ἐν Ἀντιοχείᾳ πολλὰς καὶ ἀτά-
κτους. Ἀλλὰ μόνον κρατεῖται ἐν ὑμῖν ἡ ἐν Νικαίᾳ
παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσα πίστις· ἐν ἣ καὶ
πάντες καὶ τῶν νῦν μαχομένων πρὸς αὐτὴν παρήσαν
Πατέρες, καθὰ προείπομεν (88), καὶ ὑπέγραψαν· ἵνα
καὶ περὶ ἡμῶν ὁ Ἀπόστολος εἶπῃ· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς,
ὅτι πάντα μου μέμηθησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα
ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε.

41. Αὕτη γὰρ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, ἀληθῶς στη-
λογραφία κατὰ πάσης αἰρέσεως ἐστίν. Αὕτη καὶ τοὺς
βλασφημοῦντας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ λέγοντας
αὐτὸ κτίσμα, ἀνατρέπει. Εἰρηκότες γὰρ οἱ Πατέρες
περὶ τῆς εἰς τὸν Ἰῶν πίστεως, ἐπήγαγον εὐθύς· Πι-
στεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα, τελείαν
καὶ πλήρη τὴν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστιν ὁμολο-
γήσαντες, τὸν χαρακτήρα τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως,
καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν
τούτῳ (89) γνωρίσωσι. Δῆλον γὰρ καὶ παρ' ὑμῖν καὶ
παρὰ πᾶσι καθέστηκε· καὶ οὐδεὶς ἂν Χριστιανὸν ἀμ-
φιβολῶν εἰς τοῦτο σχολῆ τὴν διάνοιαν, ὡς οὐκ ἐστίν
ἡμῶν ἡ πίστις εἰς τὴν κτίσιν, ἀλλ' εἰς ἕνα Θεὸν Πα-
τέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν
ποιητὴν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν
Ἰῶν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· καὶ εἰς ἕν Πνεῦμα ἅγιον·
ἕνα Θεὸν τὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ τελείᾳ Τριάδι γνωσκό-
μενον· εἰς ἣν καὶ βαπτίζομενοι, καὶ ἐν ταύτῃ συν-
απτόμενοι τῇ θεότητι, πιστεύομεν καὶ κληρονομήσει
βασιλείαν οὐρανῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,
'Αμήν (90).

ταυτῶ.

(90) Anglican. solus, quem sequitur Nannius, τῷ
Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Post, Ἀμήν, subjun-
git Anglican., ἐβρώσθαι ἡμᾶς καὶ μνημονεύειν ἡμῶν
ἐν Κυρίῳ εὐχομαί, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι, quæ
absunt a Reg. Basil. et Felckm. 7, et edit.

IN EPISTOLAM AD EPICTETUM ADMONITIO.

719 I. Celeberrima apud antiquos scriptores exstitit hæc epistola: eam quippe integram affert Epiphanius hæresi LXXVII; hujus item meminuit Cyrillus in epistola ad Joannem Antiochenum et aliis in locis: atque jam olim ipsam ab hæreticis fuisse vitiatam, quod in illa cernebant errores convelli suos; a se tamen collatis exemplaribus pristinae integritati restitutam. Verum depravata ejusmodi exempla ad nostram usque ætatem non pervenere: est enim ea, quæ jam in Athanasianis exstat editis, et plane orthodoxa, et ei quæ apud Epiphanium legitur consimillima. Cyrilli autem locum citat Rusticus diaconus, Contra Acephalos, cap. 2. Epistolam ad Epictetum memorant item, et loca inde excerpta afferunt synodi Ephesina et Chalcedonensis, Leo papa, Theodoretus, Gelasius libro De duobus in Christo naturis, infra suis omnes notandi locis. Item apud Leontium Byzantinum multa hinc afferuntur loca lib. II, sub finem. Ipseque Apollinarius afferimus sane homo, in fragmento epistolæ ad Serapionem apud Leontium Byzantinum, ait, se epistolam

domini sui (scilicet Athanasii) Corinthum missam summopere approbare, et eorum qui dicunt carnem Deo consubstantialem magnam insaniam damnare. Nimirum id sedulo curavit hæresiarcha ille, ut omnem præcæ sententiæ suspicionem a se, cum Athanasio agens, amoveret, quod sane, ad tempus saltem, ex voto illi cessisse videtur; etenim in hac epistola et in subsequentibus contra Apollinarium libris, nulla Apollinarii iactio. Vide item supra p. 618.

II. Occasione autem ductus Commentariorum, quæ sibi transierat Epictetus Corinthi episcopus, hæc ad illum rescripsit epistolam. Erant quippe Corinthi, referente Epicteto, quidam homines, qui sententias de fide impiissimas proposuissent agissentque; aiebant scilicet 1° corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati; 2° Verbum in carnem, ossa et capillos et in totum corpus mutatum fuisse. Quæ sententia Marcionitis ascribitur in Dialogo qui Origenis nomine circumfertur. 3° Dominum fictione non natura gestasse corpus. Qui sane error antiquissimus fuit; ab Ignatio namque memoratur epistola ad Trallianos, cap. 10, et ab omnibus deinde Patribus; 4° Ipsam deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse; 6° Qui ait Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere. Maximam harumcæ sententiarum partem Apollinario ascribit Gregorius Nazianzenus orat. 46, pag. 722. Nec tamen hic comparet ille Apollinarianarum error, quo negabant mentem humanam inesse Christo, quæ videtur fuisse sectæ illius quasi lessera; sed ex duntaxat hic tangit Athanasius, quæ Corinthi in controversiam venerant. Nec leviter objurgat Epictetum quod talia vel proponi concesserit. Iisque omnibus sententiis brevissime consulatis, claudens epistolam, sese multum gaudere testatur, quod eo demum res cesserit, ut quisque disputantium in catholica consisteret fide.

III. Dimæritarum porro nomine Apollinarianas insectatur Epiphanius hæresi LXXVII, cujus appellationis causam aperit Gregorius Nazianzenus cum ait orat. 46, pag. 722: corpus et animam esse in Christo τὸ τρίτη μέρος, tertiam partem. Apollinarianæ quippe aiebant, in Christo partem unam hominis, νοῦν scilicet, seu mentem, a Verbo suppleri, solumque Verbum junctum corpori et animæ (nempe sensitive, ut dicebant illi) totum constituere Christum. Quamobrem, cum ex Catholicorum sententia, tribus constaret Christus, Verbo scilicet, mente humana, et corpore animato; qui unam ex illis demerent partem, mentem scilicet, a duabus aliis, διμορφται audiebant: nam διμορφον Græcis est, duæ tertiæ partes, cujus significationis exemplum sæpius advertere est in Analectis nostris Græcis, pag. 319 et seq. Cæterum hanc epistolam in ænnum conferri posse putamus circiter 371, ut fusius in Vita Athanasii.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (91).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

AD EPICTETUM EPISCOPUM CORINTHI CONTRA HÆRETICOS EPISTOLA.

Κυρίω μου (92) ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ ποθεινῷ Ἀ Domino meo dilecto fratri et optatissimo commi-
τάτῳ συλλειτουργῷ Ἐπικτήτῳ. Ἀθανάσιος nistro Epicteto, Athanasius in Domino salutem.
ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον πᾶσαν ἡματιολογίαν πάντων, ὅσοι δηποτοῦν εἰσιν αἰρετικοί, πεπαῦσθαι ἐκ

720 f. Arbitrabar equidem omnium, qui unquam fuere hæreticorum, vanam loquacitatem, a

(91) Scripta anno circiter 371. Seguer. Gobler. et Felck. 1, τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆ γραφεῖσα (γραφεῖσα hæst in Gobler. et Felck. 1) πρὸς Ἐπικτήτον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἰρετικῶν. Ibid. Gobler., λόγος κατὰ αἰρετικῶν. Basiliens. et Ang., τοῦ αὐτοῦ πρὸς Ἐπικτήτον ἐπίσκοπον Κορίνθου κατὰ αἰρετικῶν. Felck. 2, nullum habet titulum, codex Jesuit. La-

tinus habet ad Epictetum, et inferius, Epictito.

(92) Ita Seguer. Gobler. Felck. 1, et Basiliens. in quo tamen μου deest. Editi sic habent, τῷ ἀγαπητῷ . . . συλλειτουργῷ καὶ συμμύστῃ Ἀθανάσιος, etc., quæ ex aliquone deprompta sint codice ignoratur. In Anglicano et Felck. 2, horum nihil. In appendice ad divi Leonis opera tom. II, p. 198, sic titulus :

Nicæna synodo compressam fuisse. Nam quæ illic a Patribus ex divinis Scripturis promulgata fides est, tum ad impietatem omnem evertendam, tum ad piam in Christo fidem asserendam sufficit. Quamobrem cum hoc tempore variæ synodi per Galliam, Hispanias et magnæ Romæ celebratæ sint, quotquot eo convenere, eos qui etiam nunc latenter hæresin sapiunt Arianam, Auxentium nempe Mediolanensem, Ursacium, Valentem et Gaium ex Pannonia, communi calculo, quasi uno eodemque concitante Spiritu, anathemate damnarunt. Litteras autem ubique miserunt (quod varia isti synodorum nomina comminiscerentur) nulla ut deinceps in Ecclesia catholica nominaretur synodus præter unam Nicænam, quæ omnis hæresis tropæum est, atque in primis Arianæ, cujus potissimum causa tunc coacta fuit. His tot tantisque gestis rebus, quid est quod nonnulli disceptare ac quæstiones movere ausint? Qui si ex Arianis quidem sint, nihil mirum eos quæ contra se scripta sunt criminari: quemadmodum et ethnici, dum illud audiunt: *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum*⁹⁰, doctrinam de divina cruce stultitiam arbitrantur. Sin autem ii, qui ejusmodi quæstionibus rem de integro tractare peroptant, ex eorum numero sunt qui recte sentire, et iis quæ a Patribus promulgata sunt favere videntur, nihil aliud præstant, quam quod, ut scriptum est⁹¹, proximo quidem suo eversionem lutosam propinant, verbis autem decertant non ad aliquam utilitatem, sed ad simpliciorum perniciem.

2. Hæc ita scribo postquam legi commentarios a tua pietate mihi oblatos, qui utinam scripti nunquam fuissent, ut ne minima quidem horum memoria transmitteretur ad posterum. Quis enim talia unquam audivit? quis docuit, didicite? *De Sion quidem exibit lex Dei, et Verbum Domini de Jerusalem*⁹²: hæc autem unde proderunt? Quisnam infernus illud eructavit, corpus ex Maria genitum esse Verbi divinitati **721** consubstantiale? aut Verbum in carnem, ossa et capillos, et in totum

⁹⁰ Psal. cxiii, 4. ⁹¹ Habacuc ii, 15. ⁹² Isa. ii, 3.

Epistola Athanasii episcopi ad Epictetum Corinthii episcopum, contra eos qui de Domini incarnatione spiritu blasphemiam diversa senserunt. Deinde: *Dilectissimo fratri et amabili consacerdoti Epicteto, Athanasius in Domino salutem.*

(95) Sic Epiph. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, in editis vero et in aliis manuscriptis πρόσ δεεστ. Infra Seguerianus, secunda manu, Ἰσπανία. Goblerianus et Felckm. 1, τῇ Ἰσπανία καὶ Ῥώμῃ. Mox ἐτι δεεστ in Epiph. qui habet ἐπιχρυπτομένους.

(94) Seguer. Basil. et Gobler., Πανονίας. Nannius male verterat, Gaium Pannonem, cum vertendum fuisset, ex Pannonia. Nam illud, ἀπὸ Πανονίας, intelligitur de Ursacio, Valente et Gaio. Ibid. Epiph., παμφήφως, Seguerian., παμφήφως, in quo ibidem ως δεεστ. Gobler. et Felck. 1, παμφήφους. Mox Epiph., ἔγραψαν δε.

(95) Σύνοδον δεεστ in Seguerian. Gobler. Felck. 1, et Epiph.

Α τῆς γενομένης ἐν Νικαία συνόδου· ἡ γὰρ ἐν αὐτῇ παρὰ τῶν Πατέρων κατὰ τὰς θείας Γραφὰς ὁμολογηθεῖσα πίστις αὐτάρκῃς ἐστὶ πρὸς ἀνατροπὴν μὲν πάσης ἀσεβείας, πρὸς (93) σύστασιν δὲ τῆς εὐσεβοῦς ἐν Χριστῷ πίστεως. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νῦν διαφόρων γενομένων συνόδων ἐν τε τῇ Γαλλίᾳ, καὶ Σπανίᾳ, καὶ τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, πάντες οἱ συναλθόντες τοὺς μὲν ἐτι χρυπτομένους καὶ φρονοῦντας τὰ Ἀρείου, Αὐξέντιον δὲ λέγων τὸν ἐν Μεδιολάνῳ, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Γάϊον ἀπὸ τῆς Πανονίας (94) παμφήφει, ὡς ἀφ' ἐνὸς Πνεύματος κινούμενοι, ἀνεθεμάτισαν· ἔγραψαν τε πανταχοῦ (διὰ τὸ τοὺς τοιοῦτους ἐπινοεῖν ἑαυτοὺς ὀνόματα συνόδων), μηδεμίαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ σύνοδον ὀνομάζεσθαι, εἰ μὴ μόνην τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον (95) γενομένην, τρόπαιον οὖσαν πάσης μὲν αἰρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς, δι' ἣν μάλιστα καὶ ἡ σύνοδος τότε συνήχθη. Πῶς τοίνυν ἐτι μετὰ (96) τσαυτὰ ἀμφισβητεῖν, ἢ ζητεῖν τινες ἐπιχειροῦσιν; Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν Ἀρειανῶν εἰσιν, οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ τὰ κατ' αὐτῶν γραφέντα διαβάλλουσιν, ὡς περ Ἑλληνας ἀκούοντες· Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, μωρίαν ἡγοῦνται τὴν περὶ τοῦ θεοῦ (97) σταυροῦ διδασκαλίαν· εἰ δὲ τῶν δοκούντων ὀρθῶς πιστεῦειν καὶ ἀγαπᾶν τὰ δηλωθέντα παρὰ τῶν Πατέρων εἰσιν οἱ διὰ τοῦ ζητεῖν ἀνασκευάζειν θέλοντες, οὐδὲν ἔτερον ποιοῦσιν ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸν μὲν πλησίον ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν (98), λογομαχοῦσι δὲ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ ἢ ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκεραίων.

2. Ταῦτα δὲ οὕτω γράφω, ἐντυχὼν τοῖς παρὰ τῆ σῆ θεοσεβείᾳ προσαχθεῖσιν ὑπομνήμασιν, ἃ μὴδὲ γραφῆναι ὄφελον, ἵνα μὴδὲ μνήμη τις τούτων τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται. Τίς γὰρ ἤκουσε τοιαῦτα πώποτε; τίς δ' (99) διδάξας, ἢ μαθὼν; Ἐκ μὲν γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος Θεοῦ, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· ταῦτα δὲ, πόθεν ἐξῆλθε; Ποῖος ἄδης ἡρέυεζατο ὁμοούσιον εἰπεῖν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα τῆ τοῦ Λόγου θεότητι; ἢ, ὅτι ὁ Λόγος εἰς σάρκα (1), καὶ ὀστέα, καὶ τρίχας, καὶ ὄλον σῶμα μετα-

(96) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1, et Epiph. Editi. Πῶς οὖν μετὰ. Infra Epiphanius, καθ' ἑαυτῶν γραφέντα. Mox Seguer., ὡς περ καί.

(97) Epiphanius solus, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, minus recte. Nam respicit Athanasius illud Pauli, 1 Cor. i, 23: Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἑσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μωρίαν.

(98) Ποτίζουσιν ἀνατ. In hæc verba hæc Fronto Duc.: *Locus exstat Habacuc. ii, 15. Docet Hieronymus veterem editionem Græcam reddidisse, ἑκστασὴν ὄχλουμένην, ἀμεντίαν turbidam.*

(99) Sic Seguer. et Theodoret., apud quem hæc leguntur dial. 1. Editi vero et alii ἢ τίς δ' Paulo post Epiph. νόμος Κυρίου καὶ λόγος Θεοῦ Editi, νόμος καὶ λόγος Θεοῦ. Seguer. Gobler. et Felck. 1, ut in textu.

(1) Sic omnes pene mss. In editis, εἰς δεεστ. Mox post τρίχας, Seguer. solus addit, καὶ νεύρα. Paulo

θέβληται, καὶ ἡλλάγη τῆς ἰδίας φύσεως; Τίς δὲ ἤκουσεν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἢ ὅπως παρὰ Χριστιανῶν, ὅτι θέσει καὶ οὐ φύσει σῶμα παφόρηκεν ὁ Κύριος; (2) Ἡ τίς τοσοῦτον ἠσέθησεν, ὥστε εἰπεῖν ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι ἡ θεότης αὐτῆς ἡ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ περιετμήθη καὶ ἀτελής ἐκ τελείου γέγονεν· καὶ ὅτι τὸ ἐν ζύλῳ καθηλούμενον, οὐκ ἦν τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτῆς ἡ δημιουργὸς οὐσία τῆς σοφίας (3); Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι οὐκ ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, μετεποίησεν ἑαυτῷ σῶμα παθητὸν ὁ Λόγος, εἶποι ἂν Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ταῦτα (4); Τίς δὲ τὴν ἀθέμιτον ταύτην ἐπενόησεν ἀσέθειαν, ὥστε καὶ εἰς ἐνθύμησιν ἔλθειν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ λέγων ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ Κυριακὸν σῶμα οὐκέτι τριάδα, ἀλλὰ τετράδα ἐν τῇ θεότητι φρονεῖ; ὡς διὰ τοῦτο τοὺς οὕτω διακειμένους τῆς οὐσίας τῆς σοφίας λέγειν εἶναι τὴν σάρκα, ἣν ἐνεδύσατο ἐκ Μαρίας ὁ Σωτὴρ. Πῶθεν δὲ πάλιν ἠρεῦξαντο τινες ἴσῃ ἀσέθειαν τοῖς προειρημένοις, ὥστε εἰπεῖν μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλλὰ συναϊδίον αὐτῷ διαπαντὸς γεγενῆσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς σοφίας συνέστη (5); Πῶς δὲ καὶ ἀμφιδόλλειν ἐτόλμησαν οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας προελθὼν Κύριος Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ ἐστί, τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματός ἐστι Δαβὶδ, σαρκὸς δὲ τῆς ἁγίας Μαρίας; Τίνες δὲ ἄρα οὕτω τολμηροὶ γέγονασιν, ὥστε εἰπεῖν τὸν Χριστὸν τὸν σαρκὶ παθόντα καὶ ἐσταυρωμένον μὴ εἶναι Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς; Ἡ πῶς Χριστιανοὶ θέλουσι ὀνομάσθαι οἱ λέγοντες εἰς ἄνθρωπον (6) ἄγιον ὡς ἐπὶ ἓνα τῶν προφητῶν ἐληλυθέναν τὸν Λόγον, καὶ μὴ αὐτὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι, λαβόντα ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἕτερον εἶναι τὸν Χριστὸν, καὶ ἕτερον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (7), τὸν πρὸ Μαρίας καὶ πρὸ αἰώνων Υἱὸν ὄντα τοῦ Πατρὸς; Ἡ πῶς εἶναι Χριστιανοὶ δύνανται οἱ λέγοντες ἄλλον εἶναι τὸν Υἱὸν (8) καὶ ἄλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον;

3. Ταῦτα ἦν ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι, διαφόροις μὲν εἰρημένα, μίαν δὲ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντα πρὸς ἀσέθειαν βλέπουσαν δύναμιν (9). Διὰ ταῦτα διεκρίνοντο καὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀυχοῦντες ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν Πατέρων τῇ ἐν Νικαίᾳ γενομένῃ. Ἐγὼ δὲ, τὴν σὴν ἐθαύμασα θεοσέθειαν ἀνασχομένην, καὶ ὅτι μὴ τούτους ἔπαυσε μὲν ταῦτα λέγοντας, τὴν δὲ εὐσεβῆ πίστιν παρέθηκεν αὐτοῖς·

post, ἐν Ἐκκλησίᾳ deest in Eriph. Ibid. Theod., παρὰ Χριστιανούς. Gobler. et Felck. 1, ἢ παρὰ Χριστιανῶν. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ὁ Θεὸς Λόγος. Eriph., ὁ Υἱός.

(2) Hæc apud Theod. dial. 3, p. 159. Mox, θεότης αὐτῆς. Eriphan., αὐτοῦ. In editis et in quibusdam mss., περιετμήθη τραπέζια καὶ ἀτελής. Sed vocem τραπέζια, Eriph. Theod. et Seguer. secuti, expunximus. Infra Theod. Gobl. et Felck. 1, καθηλωμένον.

(3) Eriphanus solus, δημιουργὸς οὐσία τῆς φύσεως. Quæ sequuntur autem, Τίς δὲ ἀκούων, a Theodoro cito citantur dialog. ibid.

(4) Theod. et Seguer., εἰπόντα ἢ λέγοντα.

(5) Locus frequentissime citatus, nempe in synodo Ephesina, act. 1, et alibi. Item apud Cyrillum Iulianum. anathem. 2, synod. Chalcedon. act. 1, Leonis papæ epistola ad Leonem imperatorem, item

A corpus mutatum fuisse, et a natura descivisse sua? Quis autem in Ecclesia, aut a Christianis unquam audivit Dominum fictione non natura gestasse corpus? Aut quis eo processit impietatis, ut diceret sentiretque, ipsam deitatem Patri consubstantialem, circumcisam, et imperfectam ex perfecta factam fuisse: et quod cruci affixum erat, non fuisse corpus, sed ipsam Sapientie substantiam rerum opificem? Quis hæc audiens, Non ex Maria, sed ex sua ipsius substantia Verbum sibi passibile corpus efformavit, hæc loquentem Christianum dixerit? Quis nefariam illam commentus est impietatem, aut cui hoc in mentem venerit dixeritque: Qui ait ex Maria esse Dominicum corpus, is non amplius Trinitatem, sed quaternitatem in deitate sentit? Quasi vero qui ita censent dicant, carnem quam ex Maria Salvator induit, ex substantia esse Trinitatis. Jam vero undenam æqualem supra dictis impietatem nonnulli evomere, non minoris, alienæ, ætatis esse corpus, quam Verbi divinitas, sed omnino cœternum illi fuisse, quia ex sapientie substantia constat? Quo pacto viri qui dicuntur Christiani vel ambigere ausi sunt, sitne Dominus qui ex Maria natus est, substantia et natura sua Filius Dei; secundum carnem vero ex semine David et ex carne sanctæ Mariæ ortus? Quinam vero ea temeritate fuerunt, ut dicerent, Christum qui carne passus et crucifixus est, non esse Dominum et Salvatorem, ac Deum Filiumque Patris? Aut quomodo Christiani volunt nuncupari, qui dicunt in sanctum hominem, perinde atque in unum ex prophetis, venisse Verbum, nec ipsum hominem factum fuisse, ex Maria corpus assumendo, sed alium esse Christum, et alium Dei Verbum quod ante Mariam et ante sæcula Filius erat Patris? Aut qua, quæso, ratione Christiani fuerint, qui dicunt alium esse Filium et alium Dei Verbum?

3. Hæc in Commentariis erant, diversis quidem verbis, sed quibus una eademque sententia visque impietatem spectans inerat. Propter illa mutuo disceptabant concertabantque, qui de confessione Patrum Nicæna gloriantur. Ego vero tuam miratus sum pietatem, quæ res ferat ejusmodi, et quod non illis quidem talia dictitantibus silentium indiderit, nec piam fidem illis proposuerit, ut vel

apud Mercatorem erud. Baluzii p. 177 et 226, et apud Gelasium. Ibidem, λεγόμενοι in editis deerat, in omnibus pene manuscriptis legitur. Ibidem Anglicanus, ἐστὶ, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας. Mox Seguer. solus, Θεὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Alii et editi, Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ. Ubi Eriphanus, καὶ τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ.

(6) Ἄνθρωπον, in editis deerat; ex prædictis auctoribus et ex Seguer. restituumus.

(7) Mss. alii Λόγον, alii Υἱὸν habent. Mox πρὸ αἰώνων. Sic mss. fere omnes, in editis, ἀπὸ αἰώνων.

(8) Υἱὸν restituumus ex mss. Seguer. Gobler. et Felck. 1, et ex prædictis auctoribus, uno excepto Eriph. qui habet Θεόν. Editi, Χριστόν.

(9) Sic Seguer. Felck. 1, et Eriph.; sed δύναμιν deest in quibusdam. Editi, βλέπουσαν δύναμιν.

obtemperantes acquiescerent; vel si repugnarent, pro hæreticis haberentur. Etenim quæ jam memorata sunt, neque dictu neque auditu sunt Christianis tolerabilia, sed ab apostolica doctrina penitus abhorrent. Quocirca eorum dicta, ut jam memorata sunt, ipsis verbis in epistola conscribenda curavi; ut quisquis audierit, eorum turpitudinem et impietatem animadvertat. Et tametsi oportebat illorum qui hæc commenti sunt stultitiam pluribus arguere et confutare; attamen satius fuisset epistolam huc desinere, et nihil ultra scribere: quæ enim ita manifeste prava commonstrantur, exagitare et curiosius indagare non expedit, ne a contentiosis **722** hominibus ambigua existimantur: sed sufficit his duntaxat verbis ad illa respondere: Hæc catholicæ Ecclesiæ non sunt, neque ea est Patrum sententia. Cæterum ne ex perpetuo silentio impudentiæ occasionem inalarum illi rerum artifices arripiant, e re fuerit ex divinis Scripturis pauca memorare; fortasse vel hoc modo pudore affecti, turpissimas opiniones excogitandi finem faciant.

4. Heus vos, qui eo animum appulistis ut corpus diceretis esse Verbi divinitati consubstantiale (hinc enim ordiri operæ pretium fuerit, ut cum ejus sententiæ fœditas palam fuerit, neque cætera majoris esse pretii conspicuum sit)? In divinis certe Scripturis nihil comparet hujusmodi, nam ipsæ Deum in humano fuisse corpore affirmant: sed etiam Patres qui Nicææ convenerunt, non corpus, sed ipsum Filium dixerunt esse Patri consubstantialem, et hunc quidem ex substantia Patris, corpus vero ex Maria esse ex Scripturis item declararunt. Quamobrem aut Nicænam repudiate synodum, et utpote hæretici, hæc aliena inducite: aut si vultis Patrum illorum filii esse, ne diversam ab eorum scriptis sententiam consecutemini. Hac quoque ratione illud quantæ sit absurditatis advertite: si Verbum corpori, quod ex terra naturam tenet suam, est consubstantiale, et aliunde Verbum itidem, juxta Patrum confessionem, est Patri consubstantiale; ipse Pater corpori ex terra facto consubstantialis erit. Ecquid ultra Arianos insectemini, quod dicant Filium esse creaturam, cum ipsi Patrem rebus creatis esse consubstantialem affirmetis, et in aliam impietatem transeuntes dicatis, in carnem, ossa, capillos, nervos et in totum corpus conversum esse Verbum, et a propria muta-

A ἵνα ἡ ἀκούσαντες ἡρεμήσωσιν, ἡ ἀντιλέγοντες ὡς αἰρετικοὶ νομισθῶσι. Τὰ γὰρ εἰρημμένα (10) οὕτως λεκτὰ οὕτως ἀκουστὰ παρὰ Χριστιανοῖς, ἀλλὰ ἄλλοτρία κατὰ πάντα τρόπον τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο γοῦν καγὼ τὰ παρ' ἐκείνων, ὡς προεῖρηται (11), ἐγγραφῆναι γυμνῶς πεποίηκα τῇ ἐπιστολῇ, ἵνα καὶ μόνον ὁ ἀκούων θεωρῇ τὴν ἐν αὐτοῖς αἰσχύνην καὶ ἀσέβειαν. Καὶ εἰ καὶ ἔδει διὰ πλείονων κατηγορεῖν καὶ διελέγχειν (12) τὴν ἀφροσύνην τῶν τὰ τοιαῦτα νοησάντων· ἀλλὰ καλὸν ἕως τούτων εἶναι τὴν ἐπιστολὴν, καὶ μηδὲν πλεον γράφειν· τὰ γὰρ οὕτως φανερώς δεικνύμενα φαῦλα γυμνάζειν ἐπὶ πλεον καὶ περιεργάζεσθαι οὐ δεῖ, ἵνα μὴ τοῖς φιλονεικοῦσιν ὡς ἀμφίβολα νομισθῇ· ἡ τοῦτο μόνον ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα, καὶ εἰπεῖν·

B Ἄρχει, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲ ταῦτα οἱ Πατέρες ἐφρόνησαν. Ἴνα δὲ μὴ ἐκ τῆς τέλεον σιωπῆς πρόφρασιν ἀναισχυντίας (13) ἑαυτοῖς οἱ τῶν κακῶν ἐφευρεται πορίσωνται, καλὸν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ὀλίγα μνημονεύσαι· τάχα καὶ οὕτως αἰδεσθέντες παύσωνται ἀπὸ τῶν βυραρῶν τούτων ἐπινοιών.

4. Πόθεν ὑμῖν ἐπῆλθεν εἰπεῖν (14), ὧ οὗτοι, ὁμοούσιον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος (ἀπὸ γὰρ τούτου καλὸν ἐστὶν ἀρξασθαι, ἵνα, τούτου δεικνυμένου σαθοῦ, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τοιαῦτα δεῖχθῇ); Ἄπὸ μὲν οὖν τῶν θείων Γραφῶν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, Θεὸν γὰρ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι λέγουσι γεγενῆναι. Ἀλλὰ γὰρ (15) καὶ οἱ Πατέρες, οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον εἰρήκασιν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦτον μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ σῶμα ἐκ Μαρίας ὠμολόγησαν εἶναι πάλιν κατὰ τὰς Γραφάς (16). Ἡ τοίνυν ἀρνήσασθε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, καὶ ὡς αἰρετικοὶ παρεισφέρετε ταῦτα· ἡ, εἰ βούλεσθε τέκνα τῶν Πατέρων εἶναι, μὴ φρονεῖτε παρ' ἐκεῖνα, ἅπερ ἐγραψαν αὐτοὶ (17). Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄστοπον θεωρεῖν ὑμᾶς ἔξεστιν· εἰ ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῷ σώματι (18) ἐκ γῆς ἔχοντι τὴν φύσιν, ὁμοούσιος δὲ ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων ὁμολογίαν· ὁμοούσιος ἔσται καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ τῷ σώματι τῷ ἐκ τῆς γενομένης. Καὶ τί ἐτι μέμφεσθε τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι τὸν Υἱὸν κτίσμα, λέγοντες αὐτοὶ καὶ (19) τὸν Πατέρα ὁμοούσιον τοῖς κτίσμασι; καὶ εἰς ἑτέραν ἀσέβειαν μετερχόμενοι, φάσκοντες εἰς σάρκα, καὶ ὀστέα, καὶ τρίχας, καὶ νεῦρα, καὶ ὅλον τὸ σῶμα μεταβελῆσθαι τὸν Λόγον, καὶ ἠλλάχθαι τῆς ἰδίας φύσεως. Ὡρα γὰρ ὑμᾶς φανερώς εἰπεῖν ἐκ γῆς αὐτὸν

(10) Seguer. et Epiph., ὀνομασθῶσι. Τὰ γὰρ προεῖρημένα.

(11) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis, εῖρηται.

(12) Quidam mss., κατηγορεῖσαι καὶ ἐλέγχειν. Mox, τῶν ταῦτα διανοηθέντων. Gobler. Felck. 1, Seguer. et Epiph., τὴν τῶν ταῦτα διανοηθέντων αἰσχύνην. Mox Epiph. Seguer. Basil. Gobler. et Felck. 1, πλέον. Editi et alii, πλεῖον. Infra Seguer. solus, ἀποκρίνασθαι.

(13) Seguer. solus ἀναισχυντίας. Alii, ἀναισχυντων.

(14) Seguerian., Πόθεν ὑμῖν, ὧ οὗτοι, εἰπεῖν. In eodem infra post καλόν, non legitur, ἔστιν.

(15) Γὰρ deest in editis. Ex mss. Seguer. Basil. et Anglic. restituumus.

(16) Θείας Γραφάς, in Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1.

(17) Locus citatus in dial. Theoriani adv. Armenos, tom. 1 *Bibl. Græc. PP.* p. 447, Epiph. Καὶ γὰρ ἐκ τούτου.

(18) Gobler. Felckm. 1, εἰ ὁμοούσιον τῷ Λόγῳ τὸ σῶμα.

(19) Kai deest in Basil.

γεγανῆσθαι· ἐκ γῆς γάρ (20) τῶν ὀστέων καὶ ὅλου τοῦ σώματος φύσις. Τίς οὖν ἡ τοσαύτη παραφροσύνη, ἵνα καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διαμάχησθε; ὁμοούσιον μὲν γὰρ λέγοντες τὸν Λόγον τῷ σώματι, ἕτερον πρὸς ἕτερον σημαίνετε (21)· τὸ δὲ εἰς σάρκα μεταβεβλήσθαι αὐτοῦ τοῦ Λόγου τροπὴν φαντάζεσθε. Καὶ τίς ἐτι λοιπὸν ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα καὶ μόνον φθεγγομένων; Πάσης γὰρ αἰρέσεως πλέον εἰς ἀσέβειαν ἐξεκλίνετε. Εἰ γὰρ ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῷ σώματι, περὶ τῆς Μαρίας ἡ μνημὴ καὶ ἡ (22) χρῆσις, δυναμένου τοῦ σώματος εἶναι καὶ πρὸς Μαρίας ἀδίδιος, ὡσπερ οὖν ἐστὶ καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος· εἴ γε καὶ ὑμᾶς ὁμοούσιός ἐστι τῷ σώματι. Τίς δὲ καὶ ἡ χρῆσις τῆς ἐπιδημίας τοῦ Λόγου, ἵνα ἡ τὸ ἑαυτοῦ ὁμοούσιον ἐνδύσθαι, ἢ, τραπεῖς ἀπὸ (23) τῆς ἰδίας φύσεως, σῶμα γένηται; Οὐ γὰρ ἑαυτῆς ἡ θεότης ἐπιλαμβάνεται, ἵνα καὶ τὸ ὁμοούσιον ἑαυτῆς ἐνδύσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ ἤμαρτεν ὁ τὰς ἄλλων ἀμαρτίας λυτρούμενος Λόγος, ἵνα, τραπεῖς εἰς σῶμα (24), ἑαυτὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς θυσίαν προσενέγκῃ, καὶ ἑαυτὸν λυτρώσῃται.

5. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως, μὴ γένοιτο! Σπέρματος γὰρ Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· *δοθεὶς ὡφείλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, καὶ λαβεῖν ὅμοιον ἡμῖν σῶμα*. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὑπόκειται ἀληθῶς ἡ Μαρία, ἔν' ἐξ αὐτῆς τοῦτο λάβῃ, καὶ ὡς ἴδιον ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸ προσανέγκῃ. Καὶ ταύτην ὁ μὲν Ἰσαίας προφητεύων, ἐδείκνυς λέγων· *Ἰδοὺ ἡ Παρθένος· ὁ δὲ Γαβριὴλ ἀποστέλλεται πρὸς αὐτὴν οὐχ ἀπλῶς πρὸς (25) παρθένον, Ἀλλὰ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ· ἔν' ἐκ τοῦ μνηστῆρος (26) δεῖξῃ τὴν Μαρίαν ἀληθῶς ἀνθρώπων οὖσαν*. Διὸ καὶ τοῦ τίκτειν μνημονεύει ἡ Γραφή, καὶ φησιν· *Ἐσπαργάνωσε· καὶ ἔμακαρίζοντο μαστοί, οὐς ἐθήλασε, καὶ προσενέχθη θυσία, ὡς διαβολῆσαντος τοῦ τεχθέντος τὴν μήτραν· ταῦτα δὲ πάντα, τικτούσης ἦν Παρθένου γνωρίσματα*. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ ἀσφαλῶς εὐηγγελίζετο αὐτῇ, λέγων οὐχ ἀπλῶς, τὸ γεννώμενον ἐν σοί, ἵνα μὴ ἐξωθεν ἐπεισαγόμενον αὐτῇ σῶμα νομισθῇ· ἀλλ' ἐκ σοῦ, ἔν' ἐξ αὐτῆς φύσει τὸ γεννώμενον εἶναι πιστευθῇ, φανερώς καὶ τοῦτο τῆς φύσεως δεικνυούσης, ὡς ἀδύνατον παρθένον φέρειν γάλα μὴ τεκούσαν, καὶ ἀδύνατον γάλακτι τραφῆναι σῶμα καὶ σπαργανωθῆναι, μὴ πρότερον φύσει τεχθέν. Τοῦτό ἐστι τὸ περιτμηθέν ὀκταήμερον· τοῦτο Συμεὼν εἰς τὰς ἀγκάλας ἐδέξατο· τοῦτο γέγονε παιδίον καὶ ἠῴησε, δωδε-

tum esse natura? Restat enim ut aperte dicatis ipsum ex terra factum fuisse: ex terra enim os-sium totiusque corporis natura originem ducit. Quænam igitur hæc tanta dementia ut vobiscum ipsi pugnetis? dum enim dicitis Verbum corpori esse consubstantiale, alterum cum altero conferri significatis: cum vero in carnem mutatum esse affirmatis, ipsi Verbo mutationem affingitis. Ecquis vos ultra ferat hæc vel proferre ausos? Hæresim quippe omnem impietate superastis. Si enim Verbum est corpori consubstantiale, superflua fuerit Mariæ mentio et ministerium, cum corpus: ante Mariam ab æterno esse possit, ut est ipsum Verbum; si tamen, ut vos dicitis, consubstantiale est corpori. Quænam item necessitas Verbi adventus, ut vel illud quod sibi consubstantiale erat, indueret, vel mutatum a propria natura, corpus efficeretur? Non enim seipsam deitas assumit, ut quod sibi consubstantiale est induat. Sed neque peccavit Verbum quod aliorum peccata redemit, ut mutatum in corpus seipsum pro seipso in sacrificium offerret, ac seipsum redimeret.

5. Sed non ita se res habet, absit: nam, *semen Abraham apprehendit*, ut ait Apostolus, *unde debuit per omnia fratribus similari*⁵⁴, et corpus assumere nobis simile. Propterea igitur adest vere Maria ut ab ea illud assumat, et tanquam proprium pro nobis illud offerat. Illamque Isaias quidem indicavit dicens⁵⁵: *Ecce virgo*, Gabriel vero ad eam mittitur, nec simpliciter 723 ad virginem, sed *ad virginem desponsatam viro*⁵⁶. Ut ex sponsi mentione indicaret Mariam vere hominem esse. Partumque memorat Scriptura, et ait: *Pannis eum involvit*⁵⁷: ac beata prædicabantur ubera quibus ipse lactatus est⁵⁸, et quasi partu vulvam adaperiente oblatum est sacrificium⁵⁹: hæc autem omnia parentis Virginis erant indicia. Et Gabriel quidem caute ac prudenter annuntiabat illi dicendo, non simpliciter, quod *in te* nascetur, ne extrinsecus corpus ipsi inductum putaretur; sed, *ex te*⁶⁰, ut quod gignebatur ortum ex illa duxisse crederetur, liquido hoc ipsum natura demonstrante, nempe, impossibile esse Virginem citra partum lac habere: impossibile item esse lacte nutriri et pannis involvi corpus, quod nondum naturali partu sit editum. Illud ipsum corpus octavo die circumcisum est, idem a Simeone in ulnas susceptum, idipsum puer evasit, crevit, duodecimque annorum factum est⁶¹, et ad

⁵⁴ Hebr. 11, 16, 17. ⁵⁵ Isa. vii, 14. ⁵⁶ Luc. 1, 27. ⁵⁷ Luc. 11, 7. ⁵⁸ Luc. xi, 27. ⁵⁹ Luc. 11, 25: ⁶⁰ Luc. 1, 35. ⁶¹ Luc. 11, 21-42.

(20) Ἐκ γῆς γάρ, Gobler. Felckm. 1, Seguer. et Epiph. Editi, Ἐκ τῆς γάρ γῆς πρὸς αὐτοὺς διαμάχησθε, ὁμοούσιον γάρ. Ibidem γάρ deest in Epiph.

(21) Sic Anglic. Basil. Seguer. et Epiph. in editis, σώματι ἕτερον σημαίνετε. Quæ sequuntur autem, τὸ δὲ εἰς σάρκα, a Gelasio citantur in lib. *De duabus naturis*, sed paulo diverse.

(22) Sic Seguerianus et Epiphani., atque ita legit Nannius. Alii et editi, καὶ τίς ἡ.

(23) Ita Seguer. Anglic. Gobler. Felck. 1, et Epiph.

Editi, male *τραπεῖσα* πρό.

(24) Sic Seguerianus. Epiph., et ita legit Nannius. Editi, εἰς σάρκα. Mox Seguer., εἰς θυσίαν. In aliis, εἰς deest. Infra, κατὰ πάντα, deest in Seguer.

(25) Epiph. et Seguer., πρὸς, sed deest in editis.

(26) Gobler. Felck. 1, Seguer., μνηστῆρος. Editi et alii, μνηστῆρος. Mox editi, Διὸ καὶ τοῦ τίκτειν in Epiph. et in Seguer., διὸ deest. Paulo post Gobler. et Felck. 1, οἱ μαστοί.

tricesimum usque pervenit annum⁶⁰. Non enim, ut nonnulli suspicati sunt, ipsa Verbi substantia mutata, circumcisa est, cum sit invariabilis et immutabilis, ipso quidem Salvatore dicente: *Videte, videte quia ego sum et non multor*⁶¹: Paulo autem scribente: *Jesus Christus heri et hodie ipse et in sæcula*⁶²; sed in corpore circumciso, gestato, edente, bibente, laborante, cruci affixo et patiente, erat impassibile et incorporeum Dei Verbum. Illud ipsum corpus in sepulcro positum erat, cum Verbum abiit, (licet a corpore minime segregaretur) ut prædicaret *his qui in carcere erant spiritibus*, ut ait Petrus⁶³.

6. Quod potissimum eorum stultitiam arguit qui dicunt, Verbum in ossa et carnem mutatum fuisse: si enim hoc esset, monumento sane opus non fuisset: ipsum enim corpus per seipsum abiisset, quo spiritibus in inferno detentis prædicaret. Jam vero ipsum Verbum prædicandi gratia profectum est: corpus vero Joseph sindone involutum in Golgotha deposuit⁶⁴: omnibusque propalam factum est, corpus non fuisse Verbum, sed Verbi corpus fuisse. Hoc ipsum, cum a mortuis resurrexisset, Thomas contractavit, fixurasque clavorum in illo conspexit⁶⁵, quos Verbum ipsum sustinuerat, dum illos corpori suo vidit affigi, neque id prohibuit cum prohibere posset, sed quæ corporis erant propria sibi ipsi incorporeo existenti, propria effecit. Quocirca cum a ministro corpus cæderetur, quasi ipsummet pateretur, aiebat, *Quid me cædis*⁶⁶? Et cum Verbum natura sua intactile esset, dicebat tamen: *Dorsum meum dedi ad flagella, maxillas autem meas ad alapas: faciemque meam non averti a probro spatiorum*⁶⁷. Nam quæ humanum Verbi corpus patiebatur, hæc ipsa Verbum quod corpori conjunctum erat ad se referebat, ut nos Verbi deitatis participes fieri possemus. Ac illud perquam mirabile fuit, idem fuisse patiens et non patiens; patiens quidem quatenus proprium ipsius corpus patiebatur, et quatenus in ipso patiente erat; non patiens autem, quia Verbum cum natura sua Deus sit, impassibile est. Et ipsum quidem incorporeum in

καετὲς γενόμενον (27), καὶ εἰς τὸν τριακοστὸν ἐνιενυτὸν ἦλθεν. Οὐ γὰρ, ὡς τινες ὑπενόησαν, ἡ οὐσία αὐτῆ τοῦ Λόγου τραπέεσα περιετμήθη, ἀναλλοιώτως οὐσα καὶ ἀτρεπτος· λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος· Ἴδετε, Ἴδετε (28), ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· τοῦ δε Παύλου·γράφοντος· Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλλ' ἐν τῷ περιετμηθέντι σώματι, καὶ βασταχθέντι, καὶ φαγόντι, καὶ πίνοντι (29), καὶ καμόντι, καὶ ἐν ξύλῳ καθηλωθέντι καὶ παθόντι, ἦν ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀσώματος τοῦ Θεοῦ Λόγος. Τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθὲν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη, μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ (30), κηρῦξαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος.

6. Ὁ μάλιστα δείκνυσι τὴν ἀνοιαν τῶν λεγόντων, εἰς ὅσπερ καὶ σάρκα τετράφθαι τὸν Λόγον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἦν χρεῖα μνημείου· αὐτὸ γὰρ ἀν ἐπορεύθη δι' ἑαυτοῦ τὸ σῶμα, κηρῦξαι τοῖς ἐν τῷ ᾄδῃ πνεύμασι. Νῦν δὲ αὐτὸς μὲν ἐπορεύθη κηρῦξαι, τὸ δὲ σῶμα εἰλίσας (31) ὁ Ἰωσήφ σινδόνι, ἀπέθετο ἐν τῷ Γολγοθᾶ· καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι μὴ τὸ σῶμα ἦν ὁ Λόγος, ἀλλὰ σῶμα ἦν τοῦ Λόγου. Καὶ τοῦτο Θωμᾶς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἐψηλάφησε, καὶ εἶδεν ἐν αὐτῷ τοὺς τύπους τῶν ἦλων, οὓς ὑπέμεινεν αὐτὸς ὁ Λόγος, ὁρῶν καθηλωμένους (32) ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι, καὶ, δυνάμενος κωλύειν, οὐκ ἐκώλυεν· ἀλλὰ καὶ ἰδιοποιεῖτο τὰ τοῦ σώματος ἴδια, ὡς ἑαυτοῦ ὁ Λόγος ὁ ἀσώματος. Ἀμέλει τοῦ σώματος τυπτομένου παρὰ τοῦ ὑπρέτου, ὡς αὐτὸς πάσχων ἔλεγε· *Τί με θέρεις; Καὶ ἄψαυτος ὢν ὁ Λόγος τῇ φύσει, ὅμως ἔλεγε (33)· Τὸν ῥῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σαγήνας μου εἰς ῥαπίσματα· καὶ τὸ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης (34) ἐμπτυσμάτων.* Ἄ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἔπασχε σῶμα τοῦ Λόγου, ταῦτα, συνὼν αὐτῷ ὁ Λόγος, εἰς ἑαυτὸν ἀνέφερεν, ἵνα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος μετασχεῖν δυνηθῶμεν. Καὶ ἦν παράδοξον, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ πάσχων καὶ μὴ πάσχων· πάσχων μὲν, ὅτι (35) τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔπασχε σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχοντι ἦν· μὴ πάσχων δὲ, ὅτι τῇ φύσει Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, ἀπαθὴς ἐστὶ. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ἀσώματος ἦν ἐν τῷ παθητῷ σώματι· τὸ δὲ σῶμα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, ἀφανίζοντα αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς ἀσθενείας (36). Ἐποίησε δὲ τοῦτο

⁶⁰ Luc. iii, 25. ⁶¹ Malach. iii, 6. ⁶² Hebr. xiii, 8. ⁶³ I Petr. iii, 19. ⁶⁴ Marc. xv, 46. ⁶⁵ Joan. xi, 25. ⁶⁶ Joan. xviii, 23. ⁶⁷ Isa. l, 6.

(27) Seguer., τρισκαίδεκαετὲς γενόμενος. Eriph., δεκαετὲς γενόμενος. In Nannii versione hæc deerant, ut in veteribus editis cernere est.

(28) Eriph. et Seguer., semel tantum habet, ἴδετε, addito με.

(29) In editis post, φαγόντι, legitur, καὶ πίνοντι, quod abest ab Eriphanio, Segueriano, Gobleriano et Felckm. 1, et a Nanni; versione.

(30) *Μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ*. Hæc verba absunt a Segueriano, Gobleriano, Felckm. 1, Eriph., sed in quibusdam mss. cum reperiantur, ea retinimus.

(31) Anglic., εἰλίσας. Seguer. Gobler. et Felck. 1, εἰλίσας cum aspero.

(32) Sic Seguer. Editi vero et alii, καθηλωμένους. Paulo post Seguer., οὐκ ἐκώλυεν. Infra in edit., ὁ Λόγος ὁ ἀσώματος. Sed, ὁ Λόγος abest ab Eriphan. Gobler. Felck. 1, Seguer. Mox, Ἀμέλει τοῦ σώματος. Eriph. Basil. Gobler. Felck. 1, Seguer. Nann. At in

D edit., διὰ τοῦτο τοῦ σώματος.

(33) Seguer., τῇ φύσει ὁ Λόγος, ὅμως ἔλεγεν. I: Eriph. deest ὁ Λόγος. Editi, ὢν τῇ φύσει, ἔλεγε. Mox Seguer., δέδωκα. Paulo post ideim, τὸ δὲ πρόσωπον.

(34) Αἰσχύνης deest in Eriph. Mox, Ἄ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον. Hæc citantur a Theodor. dial. 3, p. 151; postea Seguer., ἔπασχε σῶμα, ταῦτα συν-. Theod. vero ταῦτα συνομολόγος εἰς ἑαυτὸν ὁ Λόγος. Infra Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1, Theod., ἵνα ἡμεῖς.

(35) Sic Seguer. et Theod., quos secuti sumus. Editi, ἦν ὁ πάσχων μὲν, ὅτι, etc. Infra Seguer. Gobler. et Felck. 1, Θεός, ὢν Λόγος.

(36) Gobler. Felck. 1, ἀφανίζοντα μὲν τὰς ἑαυτοῦ ἀσθενείας. Seguer. et Theod., ἀφανίζοντα μὲν τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ τοῦ σώματος. Editi, ἀφανίζοντα αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς ἀσθενείας.

καὶ ἐγένετο οὕτως, ἵνα, τὰ ἡμῶν αὐτὸς δεχόμενος, ἅμα καὶ προσενεγκῶν εἰς θύσαν, ἐξαφανίσῃ, καὶ λοιπὸν τοῖς ἑαυτοῦ περιβαλὼν ἡμᾶς, ποιήσῃ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν· Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίας, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίας.

7. (37) Οὐ θέσει δὲ ταῦτα ἐγένετο, μὴ γένοιτο! ὡς τινες πάλιν ὑπέλαβον· ἀλλ' ὄντως ἀληθεῖς ἀνθρώπου γενομένου τοῦ Σωτῆρος, ὅλου τοῦ ἀνθρώπου σωτηρία ἐγένετο. Εἰ γὰρ θέσει ἦν ἐν τῷ σώματι ὁ Λόγος, κατ' ἐκείνους, τὸ δὲ θέσει λεγόμενον φαντασία ἐστὶ, δοκῆσει εὐρίσκεται καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν ἀνθρώπων λεγομένη, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον. (38) Ἀλλὰ μὴν οὐ φαντασία ἡ σωτηρία ἡμῶν, οὐδὲ σώματος μόνου, ἀλλ' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς καὶ σώματος ἀληθῶς, ἡ σωτηρία γέγονεν ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ. Ἀνθρώπινον ἄρα φύσει (39) τὸ ἐκ τῆς Μαρίας κατὰ τὰς θείας Γραφάς, καὶ ἀληθινὸν ἦν τὸ σῶμα (40) τοῦ Κυρίου· ἀληθινὸν δὲ ἦν, ἐπεὶ ταυτὸν ἦν τῷ ἡμετέρῳ· ἀδελφὴ γὰρ ἡμῶν ἡ Μαρία, ἐπεὶ καὶ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐσμεν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἄν τις ἀμφιβάλοι, μνησθεὶς ὡς ἐγραψεν ὁ Λουκᾶς. Μετὰ γὰρ τὸ ἀναστῆναι ἐκ τῶν νεκρῶν, δοκούντων τινῶν μὴ ἐν τῷ ἐκ Μαρίας σώματι βλέπειν τὸν Κύριον, ἀλλὰ ἀντὶ τούτου πνεῦμα θεωρεῖν, ἔλεγεν· Ἴδετε τὰς χεῖρας μου καὶ τοὺς πόδας μου, καὶ τοὺς τύπους τῶν ἡλων, ὅτι ἐγὼ εἰμι αὐτός. Ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπέδειξεν (41) αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ἐξ ὧν καὶ ἐλέγχονται δύνανται πάλιν οἱ τολμήσαντες εἰπεῖν εἰς σάρκα καὶ ὀστέα ἠλλοιωθῆναι τὸν Κύριον. Οὐ γὰρ εἶπε, Καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε σάρκα καὶ ὀστέα ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα· ἵνα μὴ αὐτὸς ὁ Λόγος εἰς ταῦτα τραπεῖς νομισθῇ, ἀλλ' αὐτὸς ἔχων αὐτὰ (42) καὶ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετὰ τὴν ὀνάστασιν εἶναι πιστευθῇ.

8. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων τὴν ἀπόδειξιν, περιττὸν ἐστὶ τῶν ἄλλων ἀπεισεῖν, καὶ γυμνάζειν τι περὶ αὐτῶν, τοῦ σώματος (43), ἐν ᾧ ἦν ὁ Λόγος, μὴ ὄντος ὁμοουσιου τῆ θεότητι, ἀλλ' ἐκ Μαρίας ἀληθῶς τεχθέντος· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Λόγου μὴ τραπέντος εἰς ὀστέα καὶ σάρκα, ἀλλ' ἐν σαρκὶ γενομένου (44). Τὸ γὰρ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ λεγόμενον· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου

passibili corpore erat, corpus vero in seipso habuit Verbum impassibile, quod ipsius corporis infirmitates absumeret. Caterum hoc ideo agebat, et ita se res habebat, ut nostra Verbum suscipiens, offerensque in sacrificium, penitus absumeret, ac deinceps suis nos induens, Apostolo hæc dicendi occasionem daret: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* 68.

7. Hæc autem non fictione facta sunt, quemadmodum nonnulli existimarunt, absit! sed Salvatore vere homine facto, hinc totius hominis salus consecuta est. Nam si fictione duntaxat Verbum in corpore fuit, ut illi autumant, et si quod dicitur fictione esse, phantasia est; sequitur ut, secundum impiissimum Manichæum, specie tantum tenuis salus et resurrectio hominum fieri dicatur. Verum nequaquam fictitia res est salus nostra, neque solius corporis; sed vere totius hominis, animæ scilicet et corporis, salus in ipso Verbo facta est. Humanum itaque natura erat quod ex Maria prodiit, secundum divinas Scripturas, verumque erat Domini corpus: verum, inquam, fuit, cum idem atque nostrum existerit. Soror etenim nostra est Maria, omnes quippe ex Adamo orti sumus. Nec quisquam hac de re dubitabit, si quidem eorum meminerit quæ Lucas scripsit. Nam, postquam a mortuis surrexisset, cum quidam existimarent, se non in corpore ex Maria genito Dominum aspicere, sed illius loco spiritum videre, dixit ille: *Videte manus meas et pedes meos, et fixuras clavorum, quia ego ipse sum. Palpate me et videte, quia spiritus carnis et ossis non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes* 69. Ex quibus jure coarguantur qui dicere ausi sunt, Dominum in carnem et ossa mutatum fuisse. Non enim dixit, ut me videtis carnem et ossa esse; sed, habere: ne ipsummet Verbum in res illas transformatum fuisse censeretur, sed illas et ante mortem et post resurrectionem habere crederetur.

8. His igitur ita commonstratis, supervacaneum est alia attingere, aut hæc ultra agitare: cum et corpus in quo Verbum erat, non consubstantiale deitati, sed ex Maria vere genitum sit: et cum ipsum Verbum in carnem et ossa conversum non fuerit, sed in carne existerit. Nam quod a Joanne dicitur: *Verbum caro factum est* 70, eadem est significatione, ut ex simili loquendi modo deprehen-

68 I Cor. xv, 53. 69 Luc. xxiv, 59, 40. 70 Joan. i, 14.

(37) Hæc in synod. Ephes. Act. 1. Item Synod. Chalced. et apud Mercatorem p. 177, θέσει, Synod. Chalcedon. habet, *appositive*; Mercator, *putatione*; alii, *adoptione*; nos cum Petavio, *fictione*, et sic vertendum esse patet. Mox Basil. ὑπέβαλον. Mox, ὄντως ἀληθῆ. Gobler. Felckm. 1, Seguer. Paulo post Gobler. et Felckm. 1, ὅλου τοῦ ἀνθρώπου. Ibidem, ἐγένετο, Ephes. Infra Ephes., φαντασίας.

(38) Hæc a Gelasio citantur lib. *De duabus naturis*.

(39) Hæc a Theodoro citantur dialogo primo pag. 40. Ephes., Ἀνθρώπινον γὰρ φύσει. Ibidem Theodoretus, τὸ ἐκ τῆς Μαρίας σῶμα, κατὰ.

(40) Sic Gobler. Felck. 1, Seguer. Editi et alii,

τοῦ Σωτῆρος. Theodoret., καὶ ἀληθινὸν τὸ σῶμα τοῦ Σωτ. Mox Seguer. Theodoret. Gobler. et Felck. 1, ἐπειδὴ. Editi vero et alii, ἐπεὶ. Paulo post Seguer., solus, ἐπειδὴ.

(41) Gobler. Felckm. 1, Seguer., ἐδειξεν. Editi et alii, ἐπέδειξεν. Epiphani., ὑπέδειξεν. Mox, ἐλέγχεσθαι, Goblerian. Felck. 1, Seguerian. et Epiphani. Editi., διελέγεσθαι.

(42) Sic Epiph. Nann. et Editi. Sed Gobler. Felck. 1, εἰς ταῦτα, minus bene. Mox Seguer., περιττόν ἐστι. Idem, γυμνάζεσθαι.

(43) Epiph. Gobler. Felckm. 1, Seguer., τοῦ γὰρ σώματος, sed male, ut ex serie liquet.

(44) Hæc apud Theod. dial. 1.

dere licet: apud Paulum quippe scriptum est: *Christus factus est pro nobis maledictum*⁷¹. Et sicut non ipse factus est maledictum: sed quia maledictum pro nobis suscepit, idcirco dictum est ipsum factum fuisse maledictum; sic et Verbum caro factum est, non quod in carnem mutatum fuerit, sed quod carnem viventem pro nobis assumpserit, et homo factum sit. Nam dicere, *Verbum caro factum est*, idem est ac dicere, *Verbum homo factum est*, prout in Joële dicitur: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*⁷²: non enim bruta animantia ista promissio spectabat, sed homines duntaxat, quorum gratia Dominus homo **725** factus est. Cum igitur dictum illud ea sit significatione, merito sese coarguent quicumque existimant, ante Mariam fuisse carnem ex ea assumptam, et ante ipsam Mariam, Verbum humanam habuisse animam, in qua ante suum adventum semper exsisterit. Silebunt etiam qui dicunt, carnem non esse mortis capax, sed immortalis esse naturæ. Si enim mortuus non est, quomodo Paulus Corinthiis tradidit quod et accepit? *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas*⁷³. Aut qui tandem resurrexerit, si mortuus non est? Multum autem erubescunt, qui vel semel cogitaverint posse pro Trinitate fieri quaternitatem, si corpus ex Maria esse dicatur. Nam si, aiunt, corpus Verbo consubstantiale dicamus, Trinitas manet Trinitas, nihil in ipsam extraneum inducent Verbo: sin corpus humanum ex Maria genitum dicamus; necesse est ut cum corpus sit extraneum secundum substantiam, et in ipso sit Verbum, quaternitas pro Trinitate, propter corporis accessionem efficiatur.

9. Hæc cum ita loquuntur non cogitant quo pacto secum ipsi pugnent. Etenim licet ex Maria corpus esse negarint, sed ipsi Verbo consubstantiale dixerint: nihilominus (licet ipsi dissimulent ne ita sentire existimentur) eo ipso juxta eorum mentem, quaternitatem illos dicere demonstrabitur. Quemadmodum enim Filius, juxta Patrum doctrinam, quamvis sit Patri consubstantialis, non est ipse Pater, sed Filius Patri dicitur consubstantialis; sic corpus Verbo consubstantiale non est ipsum

⁷¹ Galat. III, 13. ⁷² Joel II, 28. ⁷³ I Cor. XV, 3.

(45) Gobler. Felckm. 1, τούτου δυνατὸν εὐρεῖν ὡς Παῦλος φησὶ· Χρ., etc.

(46) Καὶ δεστ in Seguer. Mox Epiph., οὐκ αὐτὸς γέγονε κατάρρα. Theod., οὐχ ὅτι αὐτὸς γέγονε. Editi autem, οὐκ αὐτὸ τούτου γέγονε κατάρρα. Seguer. Gobler. et Felck. 1, οὐκ αὐτῶ τούτῳ αὐτὸς κατ-. Mox Theodor., ἐδέξατο. In eodem mox, κατάρρα δεστ. Ibidem Seguer., κατάρρα γέγονεν· οὕτω καὶ σὰρξ ἐγένετο. Theodor., οὕτω καὶ τὸ, Σὰρξ. Mox, omnes fere mss., ἀλλ' ὅτι. Editi, ἀλλ' ἔτι.

(47) Ζῶσαν δεστ in Ep. Theod. et Seguer. In Seguer., καὶ sequens δεστ. Paulo post, πάλιν δεστ in Gobler. et Felck. 1. Ibidem ὁ Λόγος δεστ in Seg. Infra Seguer. ἀλόγων ζῶων. In aliis, ζῶων δεστ.

(48) Hæc citantur tom. V Conc. p. 655. Mox Gobler. Felck. 1, Seguer. Epiph., διόνοιαν. Ibidem Seguer., πάντες. Alii, πάντως. Ibidem, νομίζοντες.

τούτου δυνατὸν εὐρεῖν (45)· γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ· *Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε κατάρρα*. Καὶ (46) ὡς περ οὐκ αὐτὸς γέγονε κατάρρα, ἀλλ' ὅτι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεδέξατο κατάρραν, εἰρηται κατάρρα γεγενῆναι· οὕτω καὶ σὰρξ γέγονεν οὐ τραπεὺς εἰς σάρκα, ἀλλ' ὅτι σάρκα ζῶσαν (47) ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἴσον πάλιν ἐστὶν εἰπεῖν· Ὁ Λόγος ἄνθρωπος γέγονε, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἰωήλ· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα*· οὐ γὰρ ἕως τῶν ἀλόγων ζῶων ἦν ἡ ἐπαγγελία, ἀλλ' εἰς ἀνθρώπους ἐστὶν, ὧν ἕνεκα καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος. (48) Τούτου δὲ τοῦ ῥητοῦ ταύτην ἔχοντος τὴν ἔνοιαν, εἰκότως καταγνώσκονται ἐκ τῶν πάντες οἱ νομίσαντες πρὸ τῆς Μαρίας εἶναι τὴν ἐξ αὐτῆς σάρκα, καὶ πρὸ ταύτης τινὰ ἐσχηκέναι ψυχὴν ἀνθρωπίνην τὸν Λόγον (49), καὶ ἐν αὐτῇ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἀεὶ γεγενῆσθαι. Παύονται δὲ καὶ οἱ εἰπόντες μὴ εἶναι δεκτικὴν θανάτου τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀθάνατου φύσεως εἶναι ταύτην. Εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανε, πῶς ὁ Παῦλος παρεδίδο· Κορινθίους, δ καὶ παρέλαβεν· *Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς*; Πῶς δὲ ὄλωσ καὶ ἀνέστη, εἰ μὴ καὶ ἀπέθανεν; Ἐρυθριάσουσι (50) δὲ μεγάλως οἱ ὄλωσ ἐνθυμηθέντες δύνασθαι ἀντὶ τῆς Τριάδος γενέσθαι τετράδα, εἰ λέγοιτο ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ σῶμα. Ὁμοούσιον γὰρ ἐὰν εἴπωμεν, φασί, τὸ σῶμα τῷ Λόγῳ, μένει ἡ Τριάς (51) Τριάς, οὐδὲν ξένον εἰς αὐτὴν ἐπιφερομένου τοῦ Λόγου· ἐὰν δὲ ἄνθρωπινον εἴπωμεν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα, ἀνάγκη, ξένου ὄντος κατ' οὐσίαν τοῦ σώματος, καὶ ὄντος ἐν αὐτῷ τοῦ Λόγου, τετράς ἀντὶ Τριάδος γίνεται διὰ τὴν τοῦ σώματος προσθήκην.

9. Ταῦτα οὕτω λέγοντες, οὐ νοοῦσιν, ὅπως ἑαυτοῖς περιπέπτουσι. Καὶ γὰρ κἂν μὴ ἐκ Μαρίας λέγωσι τὸ σῶμα, ἀλλὰ ὁμοούσιον αὐτὸ τῷ Λόγῳ, οὐδὲν ἤττον (ὅπερ ὑποκρίνονται (52), μὴ ἄρα ὡς περ φρονούντες νομισθῶσι) τοῦτο κατὰ τὴν αὐτῶν ἔνοιαν δειχθήσονται λέγοντες τετράδα. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς κατὰ τοὺς Πατέρας, ὁμοούσιος ὢν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ Υἱὸς πρὸς Πατέρα λέγεται ὁμοούσιος· οὕτω τὸ ὁμοούσιον σῶμα τοῦ Λόγου οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Λόγος, ἀλλ' ἕτερον πρὸς τὸν Λόγον.

Epiph. Gobler. Felck. 1, Seguerian.

(49) Seguer., Θεὸν Λόγον.

(50) Epiph., ἐρυθριάσωσι. Gobler. Felckm. 1. Editi, ἐρυθριάσουσι. Seguer., ἐρυθριάσουσι quæ lectio sane præferenda. Mox Seguer. Gobler. Felck. 1, κἂν ὄλωσ. Editi et alii, καὶ ὄλωσ. Ibidem, Seguerian. Gobler. Felckm. 1, γίνεσθαι. Epiphanius, γίνεσθαι. Editi, γενέσθαι. Infra Seguer., Ὁμοούσιον μὲν γὰρ, φησὶν, ἐὰν εἴπωμεν.

(51) Sic Epiph. Seguer. in editis semel, Τριάς. Mox Epiph., ἐπιφερομένου. Seguer. εἰς ἑαυτὴν εἰσφερομένου.

(52) Sic Epiph. et Seguer. Gobler. Felck. 1. Editi, ἡ ὡς περ ὑπεκρίναντο μὴ ἄρα οὕτω φρον-. Mox Ep., αὐτῶν ἄνοιαν. Paulo post, Seguer., Ὡς περ γὰρ ὁ Υἱὸς. Infra idem cum Gobler. et Felckm. 1, ἀλλὰ ὁ Υἱὸς. Paulo post iidem, οὐκ ἐστὶν αὐτό.

ἐτέρου δὲ ὄντος, κατ' αὐτούς ἐστὶ ἡ αὐτῶν Τριάς; (53) τετράς. Οὐ γὰρ ἡ ἀληθινή, καὶ ὄντως τελεία, καὶ ἀδιάαιρετος Τριάς δέχεται προσθήκην, ἀλλ' ἡ παρὰ τούτων ἐπινοημένη. Καὶ πῶς ἐτι Χριστιανοί, οἱ (54) ἕτερον παρὰ τὸν ὄντα Θεὸν ἐπινοοῦντες; Πάλιν γὰρ καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ αὐτῶν σοφίσματι πολλήν (55) τὴν ἀφροσύνην ἐξεστίν ὄρεῖν· εἰ, διὰ τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἐκ Μαρίας εἶναι καὶ ἀνθρώπινον τὸ σῶμα τοῦ Σωτήρος, νομίζουσιν ἀντὶ Τριάδος τετράδα λέγεσθαι, ὡς προσθήκης γινομένης διὰ τὸ σῶμα (56)· πολὺ πλανῶνται τὸ ποίημα συνεξισοῦντες τῷ ποιητῇ, καὶ ὑπονοοῦντες δύνασθαι τὴν θεότητα προσθήκην λαμβάνειν· καὶ ἠγνόησαν, ὅτι οὐ διὰ προσθήκην θεότητος γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἀλλ' ἵνα ἡ σὰρξ ἀναστή· οὐδὲ ἵνα βελτιωθῇ ὁ Λόγος, προήλθεν ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἵνα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λυτρώσῃται. Β Πῶς οὖν ὄνεται τὸ διὰ τοῦ Λόγου λυτρωθῆν (57) σῶμα καὶ ζωοποιηθῆν προσθήκην εἰς θεότητα τῷ Λόγῳ τῷ ζωοποιήσαντι ποιεῖν; μᾶλλον γὰρ αὐτῷ τῷ ἀνθρώπινῳ σώματι προσθήκη μεγάλη γέγονεν ἐκ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς αὐτὸ κοινωνίας τε καὶ ἐνώσεως· ἀπὸ γὰρ θνητοῦ γέγονεν ἀθάνατον· καὶ ψυχικὸν ὄν, γέγονε πνευματικόν, καὶ ἐκ γῆς γενόμενον, τὰς οὐρανίους διέβη (58) πύλας. Ἡ μένοι Τριάς, καὶ λαβόντος ἐκ Μαρίας σῶμα τοῦ Λόγου, Τριάς ἐστίν, οὐ δεχομένη προσθήκην, οὐδὲ ἀφαίρειν· ἀλλ' αἰεὶ τελεία ἐστὶ, καὶ ἐν Τριάδι μία θεότης γινώσκειται, καὶ οὕτως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰς Θεὸς κηρύσσεται, ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ.

10. Ἐκ δὴ τούτου σωπήσουσι λοιπὸν καὶ οἱ ποτὲ εἰπόντες τὸν ἐκ Μαρίας προελθόντα μὴ εἶναι αὐτὸν τὸν Χριστὸν, καὶ Κύριον, καὶ Θεόν. Εἰ γὰρ μὴ Θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι, πῶς εὐθύς προελθὼν ἐκ Μαρίας ἐκλήθη Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος, εἰ μὴ ὁ Λόγος ἦν ἐν σαρκί, Ῥωμαίοις ἔγραψεν· Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὃ ὦν ἐπὶ πάντων (59) Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν; Οὐκοῦν δμολογεῖσασαν καὶ οἱ πρότερον ἀρνοῦμενοι τὸν ἐσταυρωμένον εἶναι Θεὸν ἐσφάλλαι, πειθόμενοι ταῖς θείαις Γραφαῖς· μάλιστα δὲ τῷ Θωμᾷ, ὃς, μετὰ τὸ ἰδεῖν ἐν αὐτῷ τοὺς τῶν ἡλίων τύπους, ἀνεβόησεν· Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου (60). Θεὸς γὰρ καὶ Κύριος τῆς δόξης ὢν ὁ Υἱὸς, ἦν ἐν τῷ ἀδόξῳ καθηλουμένῳ καὶ ἀτιμαζομένῳ σώματι· τὸ δὲ σῶμα (61) ἔπασχε μὲν νυκτόμενον ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ ἔρρεσεν ἀπὸ τῆς τούτου πλευρᾶς αἷμα

⁷⁴ Matth. 1, 23. ⁷⁵ Rom. ix, 5. ⁷⁶ Joan. xx, 28.

(53) Seguer. Gobler. Felc. 1, ἐστὶ κατ' αὐτούς ἡ ἄγια Τριάς τετ.

(54) Sic maxima pars mss. In al. vero et ed. oi deest. (55) Πολλήν deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Mox Goblerian. et Felc. 1, 5, καθορᾶν ἢ διὰ. Epiphani., ei δὲ διὰ. Porro hæc a Theodoro et citantur, dial. 2, p. 92.

(56) Epiphani., ὡς προσθήκης λεγομένης τὸ σῶμα. (57) Sic Epiphani. Theodor. Anglic. Seguer. Editi, λυτρωόμενον. Mox, τῷ ζωοποιήσαντι deest in Seguer. Theodoretus, τῷ ζωοποιήσαντι Λόγῳ. Infra σώματι deest in Epiphani. et Seguer. Paulo post Basilien-

ΠΑΤΡΩΝ. GR. XXVI.

A Verbum, sed aliud a Verbo distinctum; cumque aliud sit, Trinitas ex ipsorum sententia quaternitas erit. Neque enim vera, ac vere perfecta et indivisibilis Trinitas accessionem admittit: sed illa duntaxat, quam ipsi commenti sunt. Et qui, amabo, Christiani sunt qui alium Deum, præter eum qui revera est, committuntur? Iterum in altero illorum sophismate ingentem stultitiam deprehendere licet: si quod Scripturæ dicant, corpus Salvatoris ex Maria et humanum esse, ideo pro Trinitate quaternitatem dici existimant, quasi accessio quædam ex corpore facta sit; multum hallucinantur, dum rem factam factori exæquant, et arbitrantur posse deitatem accessionem admittere: ignorantque non propter augmentum deitatis Verbum carnem factum esse, sed ut caro resurgeret: neque ut præstantius redderetur Verbum, ex Maria prodiisse, sed ut humanum genus redimeret. Cur ergo existimant, corpus a Verbo redemptum et vivificatum, Verbo vivificant ad deitatem incrementum aliquod addere? Nam potius humano corpori, ex Verbi communione et conjunctione, ingens facta est accessio: ex mortali enim factum est immortale, et cum animale esset, factum est spirituale, cumque ex terra factum esset, cœlestes portas penetravit. Porro Trinitas, etiam Verbo ex Maria corpus sumente, Trinitas semper est, neque accessionem admittens, neque diminutionem; sed perfecta semper est, et in Trinitate una deitas agnoscitur, et sic unus Deus Verbi Pater in Ecclesia prædicatur.

C 726 10. Eadem autem ratione ii quoque jam silebunt qui aliquando dixere eum qui ex Maria prodiit, nec Christum, nec Dominum vel Deum esse. Si enim Deus in corpore non erat, quomodo statim atque ex Maria prodiit, vocatus est Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus⁷⁴? Cur item Paulus, si Verbum in carne non erat, Romanis scripsit: Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæculis, amen⁷⁵. Quapropter qui prius negabant, eum qui crucifixus est esse Deum, se errasse fateantur, ad divinis omnibus Scripturis fidem habeant, Thomæ potissimum, qui cum in illo clavorum vestigia conspexisset, exclamavit: Dominus meus et Deus meus⁷⁶. D Filius enim, Deus et Dominus gloriæ cum esset, erat tamen in corpore ignominiose clavis affixo, et contumeliis affecto. Corpus autem in ligno quidem

sis, πρὸς αὐτόν.

(58) Gobler. Felc. 1, Seguer., ὁπρὲθῃ.

(59) Sic omnes fere mss. Editi vero, ἐπὶ πάντα. Infra Gobler. Felckm. 1, Seguer., τὸν ἐν σταυρῷ. Mox, πάσαις ταῖς θ. Sic Goblerianus, Felck. 1, Seguer. Nicephor.

(60) Exstat hic locus apud Theodoretum, dial. 3, p. 160.

(61) Sic Epiphani. Theodor. Gobler. Felckm. 1, Seguerian. Editi, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Θεοῦ. Infra Seguer., τυγχάνον, πεπληρωμένον, recte. Alii, τυγχάνων, πεπληρωμένος.

vulneribus cotissimum patiebatur, et ab ejus latere sanguis et aqua manabat. Cum autem Dei templum esset, deitate repletum erat. Quocirca sol quidem cum Creatorem suum in corpore contumeliis affecto tolerantem videret, radios contraxit, terramque tenebris offudit. Ipsum vero corpus natura praeditum mortali, supra suam naturam propter Verbum quod in ipso erat, resurrexit: et amisit quidem naturalem suam corruptibilitatem: induto autem quod supra hominem erat Verbo, incorruptibile factum est.

11. Quod vero nonnulli commiscuntur et dicunt: quemadmodum in singulos prophetas Verbum advenit, ita quoque in quemdam hominem Mariæ Filium venisse, inutile est agitare; cum eorum insaniam manifestam sui confutationem praese ferat. Si namque Verbum ita advenit, cur hic homo ex Virgine, et non ex viro et muliere ipse quoque prodiit? sic enim quisque sanctorum genitus est. Aut cur, si Verbum ita venerit, ejusque mors non dicitur pro nobis tolerata, sed illius tantum? Quare item cum ad singulos prophetas Verbum advenit, dicitur tamen ad solum Mariæ Filium semel in consummatione saeculorum advenisse? Aut cur Verbo ita veniente, ut venerat in sanctos illos qui prius existerant, alii quidem omnes mortui cum sint, nondum resurrexerunt, solus vero Mariæ Filius post triduum resurrexit? Aut quare cum simili modo ad alios Verbum venerit, solus Mariæ Filius dicitur Emmanuel, quasi corpus ejus deitate repletum et ex illa genitum sit? Nam illud, Emmanuel, significat, *Nobiscum Deus*. Vel quare si ita venerit, quodlibet sanctorum comedente et bibente, laborante et moriente, non dicitur ipsum Verbum comedere et bibere, laborare et mori, sed de solo Mariæ Filio ita dicitur? Quaecumque enim corpus istud passum est, hæc quasi ipso patiente Verbo dicta sunt. Et cum de aliis omnibus dictum sit duntaxat, quod geniti nati sint, de solo Mariæ Filio dictum est: *Et Verbum caro factum est* 77.

12. Ex quibus ostenditur ad reliquos quidem sanctos verbum factum esse ut prophetarent; ex Maria autem Verbum carne assumpta hominem produisse, qui natura quidem et substantia Verbum Dei erat, secundum carnem autem ex semine David et ex car-

77 Joan. 1, 14.

(62) Theodoretus, αὐτοῦ. Infra Seguerian., συνέσταλλε. Ibid. Theod., ἐσχότασε. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1, Epiphani. et Theodor., θνητὴν. Editi, γεννητὴν.

(63) Epiph., φθορᾶς· ἔνδυμα δὲ γέγονε τοῦ Λόγου.

(64) Seguerianus, εἰς ἕκαστον. Infra Seguer., τὸν ἐκ Μαρίας. In editis, τὸν deest. Mox Seguerianus, Goblerianus et Felc. 1, περιττόν ἐστι καὶ γυμνάζειν.

(65) Seguer. Gobler. et Felc. 1, τῆς ἀνοίας. Mox Seguerian., οὗτος ἐκ Παρθ. Editi et alii, οὕτως ἐκ Παρθ. Mox Anglic. Seguer. Gobler. et Felc. 1, καὶ μὴ καὶ αὐτός· in Seguerian., καὶ deest ante αὐτός. Editi vero, καὶ μὴ καὶ οὕτως.

(66) Seguerian., ἢ διὰ τί οὕτως.

(67) Μόνος deest in Basil. Ibidem, τριήμερος deest

καὶ ὕδωρ· ναδὸς δὲ τοῦ Λόγου τυγχάνον, πεπληρωμένον ἦν τῆς θεότητος. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ μὲν ἥλιος, ὀρῶν τὸν δημιουργὸν ἑαυτοῦ (62) ἐν τῷ ὑβριζομένῳ σώματι ἀνεχόμενον, τὰς ἀκτῖνας συνέστειλε, καὶ ἐσχότισε τὴν γῆν· αὐτὸ δὲ τὸ σῶμα, φύσιν ἔχον θνητὴν, ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀνέστη διὰ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον· καὶ πέπαυται μὲν τῆς κατὰ φύσιν φθορᾶς (63)· ἐνδυσάμενον δὲ τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων Λόγον, γέγονεν ἀφθαρτον.

11. Περὶ δὲ τοῦ φαντάζεσθαι τινὰς καὶ λέγειν, ὅτι, ὡς περ ἐφ' ἕκαστον (64) τῶν προφητῶν ἐγένετο, οὕτω καὶ ἐπὶ ἕνα τινὰ ἀνθρώπων ἐκ Μαρίας ἦλθεν ὁ Λόγος, περιττόν ἐστι γυμνάζειν, φανεράν ἐχούσης τῆς μανίας (65) αὐτῶν τὴν κατάγνωσιν. Εἰ γὰρ οὕτως ἦλθε, διὰ τί οὕτως ἐκ Παρθένου, καὶ μὴ καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναϊκῶς; Οὕτως γὰρ καὶ ἕκαστος τῶν ἀγίων ἐγεννήθη. Ἡ δὲ διὰ τί, οὕτως ἐλθόντος τοῦ Λόγου, οὐχ ὁ ἕκαστου θάνατος λέγεται ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὁ τούτου μόνος; Διὰ τί δὲ, καθ' ἕκαστον τῶν προφητῶν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, λέγεται ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μαρίας, ὡς ἄπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπιδημήσαντος; Ἡ δὲ διὰ τί, ἐλθόντος αὐτοῦ (66), ὡς ἦλθεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀγίοις, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες, ἀποθανόντες, οὕτω ἀνέστησαν, ὁ δὲ ἐκ Μαρίας μόνος (67) τριήμερος ἀνέστη; Ἡ δὲ τί, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐλθόντος τοῦ Λόγου, λέγεται μόνος ὁ ἐκ Μαρίας Ἐμμανουήλ, ὡς σώματος πεπληρωμένου θεότητος, τεχθέντος ἐξ αὐτῆς; Τὸ γὰρ Ἐμμανουήλ ἐρμηνεύεται, *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*. Ἡ δὲ διὰ τί, εἰ περ οὕτως ἦλθεν, ἐσθλιόντος ἕκαστου τῶν ἀγίων (68), καὶ πίνοντος, καὶ κοπιώντος, καὶ ἀποθνήσκοντος, οὐ λέγεται ὡς αὐτὸς ἐσθίων, καὶ πίνων, καὶ κοπιῶν, καὶ ἀποθνήσκων, ἀλλ' ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μαρίας; Ἄ γὰρ ἐπασχε τοῦτο τὸ σῶμα, ταῦτα ὡς αὐτοῦ πάσχοντος εἰρηται. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ (69) πάντων λεγομένων μόνον, ὅτι ἐτέχθησαν καὶ ἐγεννήθησαν, ἐπὶ τοῦ ἐκ Μαρίας μόνου εἰρηται· *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*.

12. Ἐξ ὧν δείκνυται, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ἀπαντὰς γέγονεν ὁ Λόγος, τοῦ προφητεύειν χάριν· ἐκ δὲ Μαρίας αὐτὸς ὁ Λόγος, σάρκα λαβὼν (70), προῆλθεν ἀνθρώπος, τῆ μὲν φύσει καὶ τῆ οὐσίᾳ Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, κατὰ δὲ σάρκα ἐκ σπέρματος Δα-

in Epiphano. Infra Anglican., post ἐκ Μαρίας Ἐμμανουήλ, addit καὶ ἐρμηνεύεται, Μεθ' ἡμῶν Θεός.

(68) Sic Epiph. Gobler. Felc. 1, Seguer.; in edit., προφητῶν. Infra Seguer. Gobler. Felc. 1, et Epiph., ὡς αὐτός. Editi vero et alii, ὡσαύτως. Mox, ἀποθνήσκων, sic Angl. Gobl. Felc. 1, Seguer. Editi et Epiphani., ἀποθανόντων.

(69) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. In aliis et in editis, deest. Mox, ὅτι deest in plurimis mss., sed retinendum videtur. Mox Seguerianus, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐκ Μαρίας μόνου. Infra Epiphani. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, πάντας. Editi et alii, ἀπαντὰς.

(70) Seguerianus, ὁ Λόγος ἑαυτῷ σάρκα.

ὁ δὲ καὶ τῆς σαρκὸς Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος, ὡς ἔλεγε ὁ Παῦλος. Τοῦτον ὁ Πατὴρ (71) ἐδείκνυε, καὶ ἐν Ἰορδάνῃ καὶ ἐν τῷ ὄρει λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα. Τοῦτον οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἠρνήσαντο, ἡμεῖς δὲ ἐπιγινώσκοντες, προσκυνοῦμεν, οὐ διαιροῦντες τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Λόγον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Λόγον (72) εἰδότες εἶναι τὸν Υἱὸν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ἡμεῖς ἐλυτρώθημεν. Διὸ καὶ ἐθαυμάσαμεν, πῶς ὄλως ἐν ἡμῖν (73) περὶ τῶν οὕτω φανερῶν γέγονε φιλονεικία. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι, ὅσον ἐλυτρήθημεν ἐντυχόντες (74) τοῖς ὑπομνήμασι, τοσοῦτον ἐχάρημεν ἐπὶ τῷ τέλει τούτων. Μετὰ γὰρ συμφωνίας ἀνεχώρησαν, καὶ εἰρήνευσαν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως. Τοῦτο γοῦν καμὲ, πολλὰ πρότερον σκεψάμενον, πέπεικε (75) γράψαι τὰ ὀλίγα ταῦτα, λογισάμενον, μὴ ἄρα ταῦτα ἐκ τῆς σιωπῆς ἀντὶ χάριτος λύπη γένηται τοῖς ἐκ τῆς συμφωνίας πρόσφασι τοῦ χαίρειν παρασχοῦσιν ἡμῖν. Ἀξιῶ τοίνυν προηγουμένως τὴν σὴν εὐλάβειαν, καὶ δεύτερον τοὺς ἀκούοντας, μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ταῦτα διέξασθαι· καὶ εἰ μὲν τι πρὸς εὐσέθειαν λείπει, τοῦτο διορθώσασθαι καὶ δηλώσαι μοι· εἰ δὲ ὡς παρὰ ἰδιώτου τῷ Λόγῳ μὴ κατ' ἀξίαν, μηδὲ τελείως γέγραπται, συγγνώμην πάντας (76) τῇ ἡμετέρᾳ περὶ τὸ λέγειν ἀσθενείᾳ. Προσαγόρευε πάντας τοὺς μετὰ σοῦ ἀδελφούς. Σὲ οἱ σὺν ἡμῖν πάντες προσαγορεύουσιν. Ἐβρωμένως ἐν Κυρίῳ διάγοις, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότετε.

⁷¹ Matth. iii, 17.

71) Seguerian. Gobl. et Felc. 1, ὃν ὁ Πατὴρ.

(72) Τὸν Λόγον deest in Seguer.

(73) Seguer. ἐν ἡμῖν. Infra ὅτι deest in edit. Col.

(74) Sic Epiph. et Fr. D. Editi, εὐτυχόντες. In Seg., Gobl. et Felc. 1, hæc, ἐντυχόντες τοῖς ὑπομνήμασι desunt.

(75) Epiph. Gobler. Felc. 1, Seg. παποίηκε. Mox, ταῦτα deest in Seg. Gobler. et Felc. 1.

(76) Epiph. G. I. S. συγγνώμην ἔχειν πάντας. Ibidem ipsi omittunt προσαγόρευε, etc., quorum loco Epiphanius habet ἔβρωσθε tantum.

ADMONITIO

In Epistolam sancti Athanasii ad Adelphium.

I. *Adelphius iste, tomo ad Antiochenos, pag. 619, episcopus Onupheos Lychnorum memoratur, quem ab Arianis in exilium Psinablam Thebaidis missum legimus Historia Arianorum ad monachos, pag. 306, numero 72, et Apologia de fuga, pag. 256, num. 7, hincque est quod idem in epistola titulo ὁμολογητῆς, Confessor dicitur. In fine Hieracis presbyteri, cui et hæc recitanda cupit, meminit Athanasius; is autem videtur esse, qui et ipse, vi Arianorum, eodem exsulasse tempore locis modo laudatis fertur. Scripta autem videtur epistola circiter annum 371, quo nempe, pullulante Apollinarij hæresi, varii exoriebantur de Christi Incarnatione errores. Nam Ariani hic memorati, impietati suæ pristinæ, aliam, ex Apollinaristis forte mutuati, adjecere.*

II. *In quosdam igitur Arianos scripta est, ut fert inscriptio, qui, ut numero 1 testatur Athanasius, passimque alibi, primum Verbi divinitatem negare satis habuerunt, simulaveruntque ejus in carnem adventum se rite agnoscere, postmodum vero impie quoque de Incarnatione Domini senserunt. Homines itaque quos hic oppugnat sanctus doctor, Christi corpus negabant esse adorandum: vel potius, ut videtur, negabant a Catholicis rite posse adorari, qui nimirum crederent Verbum perfectam assumpsisse humanam naturam, corpus scilicet, mentemque humanam. Contra Apollinaristarum duces prave opinabantur solam humanam carnem a Verbo assumptam esse, ipsum autem Verbum instar animæ fuisse humano corpori: quam ob causam passionem ceteraque humana omnia in ejus transferebant divinitatem. Ita plane docet sanctus Athanasius Orationibus contra Apollinariium. Idem similiter diserte scribit Gregorius Nazianzenus, epistola 1 ad Cledonium, his verbis: El*

μὴν γὰρ ἄψυχος ἄνθρωπος· τοῦτο καὶ Ἀρειανοὶ λέγουσιν, ἐν' ἐπὶ τὴν θεότητα τὸ πάθος ἐνέγκωσιν, ὡς τοῦ κινουῦντος τὸ σῶμα καὶ τούτου πάσχοντος. Nam si ipse (Christus) inanimatus homo est : hoc etiam Ariani aiunt, ut passionem in divinitatem transferant, utpote cum id quod movet corpus, idem quoque patiatur.

III. Idcirco autem hi lucifugæ se Verbum hominem factum recte adorare arbitrabantur, quod ut vane putabant, animæ locum Verbum ipsum obtineret. Nam etiamsi Verbum rem creatam vellent esse, ipsum nihilominus adorabant : unde passim illis exprobrat Athanasius, quod rem creatam adorent eique serviant, ut hic numero 1. At Christum ut hominem negabant idem adorandum esse, si, ut erat Catholicorum sententia, perfectus homo esset; atque ita intelligendum est, quod numero 7 ait sanctus doctor, Arianos Dominum in carne tanquam in templo existentem nolle adorare.

IV. Hoc ex errore ille alius videtur emanasse, eorum nempe qui carnem Domini conjunctione cum Verbo increatam factam fuisse existimabant. Quippe illi ad sui defensionem dicebant : Ἡμεῖς οὐ κτίσματα προσκυνοῦμεν, Nos rem creatam non adoramus, iidemque Catholicos appellabant ἀνθρωπολάτρας, duosque ab eis agnoscī Filios calumniabantur, quod Verbum factum hominem perfectum adorarent. Cujus quidem erroris fundamentum hac in epistola diruit sanctus Athanasius, in qua docet et adorandum esse Christi corpus, sive Christum hominem, nec ita a nobis adorari rem creatam, sed Verbum hominem factum : nec enim humanam naturam a Verbo separandam esse, ut Verbum adoretur; sed 728 Verbum forma servi, quam accepit, indutum debere adorari. Qua sane doctrina et Nestorium et Eutychem, longe ante ortas ipsorum hæreses, luculenter condemnavit : Nestorium quidem, cum Christum negat in duo esse dividendum : Eutychem vero, cum intergras ac distinctas tuetur Christi naturas.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (77),

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΑΔΕΛΦΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΝ, ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΟΝ.

S. P. N. ATHANASII.

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

EPISTOLA AD ADELPHIUM EPISCOPUM ET CONFESSOREM, CONTRA
ARIANOS.

1. Perlectis his quæ a tua religione scripta sunt, A tuam quidem in Christum pietatem vere approbavimus, laudesque Deo imprimis persolvimus, qui tibi hujusmodi est largitus gratiam, ut et recte sentires, nec diaboli fraudes, quæ tantum scire licet, ignorares : non potuimus verò non admirari perversum hæreticorum animum, qui adeo in profundum impietatis demersi sunt, ut nullum jam sensum conservent, sed corruptam omni ex parte habeant mentem. Certe hujusmodi facinus diabolium auctorem habet, estque ad improborum imitationem Judæorum. Nam ut illi undique convicti, rationes adversus seipso excogitabant, eo tantum ut Dominum negarent, et quæ prædicta sunt in seipso attraherent : sic et isti cum se undique notari, suamque hæresim omnibus exsecrandam esse vident, sese scelerum auctores non verentur facere ; ut contra veritatem pugnare non desistentes, vere Christi hostes permanerent. Unde enim illis id exortum malum est ?

1. Ἐντυχόντες τοῖς παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας γραφεῖσι, τὴν μὲν σὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἀληθῶς ἀπεδεξάμεθα, καὶ τὸν μὲν θεὸν προηγουμένως ἐδοξάσαμεν, δεδωκότα σοι τὴν τοιαύτην χάριν, ὥστε καὶ τὴν φρόνησιν ἔχειν ὀρθὴν, καὶ μὴ ἀγνοεῖν κατὰ τὸ δυνατόν τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου· τὴν δὲ τῶν αἰρετικῶν κακόνοιαν ἐθαυμάσαμεν, θεωροῦντες πῶς τοσοῦτον εἰς ἀσεβείας βάραθρον πεπτώκασιν, ὡς μηκέτι μηδὲ τὰς αἰσθήσεις σῴζειν, ἀλλὰ πανταχόθεν διεφθαρμένην ἔχειν τὴν διάνοιαν. Τοῦτο δὲ τὸ ἐπιχείρημα διαβόλου μὲν ἐστὶν ἰσοβολή, τῶν δὲ παρανόμων Ἰουδαίων μίμησις. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, πανταχόθεν ἐλεγχόμενοι, προφάσεις ἐπενδύον καθ' ἑαυτῶν, ἵνα μόνον τὸν Κύριον ἀρνήσωνται, καὶ τὰ προφητευθέντα καθ' ἑαυτῶν ἐπισπᾶσονται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς πανταχόθεν στηλιτευομένους, καὶ βλέποντες γενομένην (78) βδελυκτὴν παρὰ πᾶσι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ἐφευρεται γίνονται κακῶν, ἵνα μὴ, παύόμενοι ταῖς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχαις (79),

(77) Scripta anno circiter 371.—Seguer. τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῆ γραφεῖσα πρὸς. Basil. et Anglic. addunt quoque, γραφεῖσα.

(78) Seguer., γινομένην.

(79) Forte τῆς μάχης.

ἀληθῶς Χριστομάχοι διαμείνωσι. Πόθεν γὰρ αὐτοῖς ἂν ἴδου καὶ τοῦτο τὸ κακόν; Πῶς ὄλως τετολμήκασι τὴν καινὴν ταύτην δυσφημίαν φθέγγασθαι κατὰ τοῦ Σωτῆρος; ἀλλ', ὡς εἶπες, πονηρὸν ὁ ἀσεβῆς, καὶ ἀδόκιμος (80) ὄντως περὶ τὴν πίστιν. Πρῶτερον γὰρ, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὑπεκρίνοντο κἄν τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπιγινώσκειν· νῦν δὲ, κατ' ὀλίγον ὑποκαταβαίνοντες, ἐξέπεσαν καὶ ταύτης αὐτῶν τῆς οἰήσεως, καὶ πανταχόθεν ἄθεοι γεγόνασιν, ὥστε μῆτε Θεὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, μὴδ' ὅτι ἄνθρωπος γέγονε πιστεύειν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν τοιαῦτα ἐφθέγγαντο, οἷα ἔγραψεν ἡ σὴ θεοσέβεια κατ' αὐτῶν.

2. Σὺ μὲν οὖν, ἀγαπητὲ καὶ (81) ἀληθῶς ποθεινότητε, πρέποντα τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον εὐσεβεῖα πεποίηκας, ἐλέγξας, καὶ παρηνέσας καὶ ἐπιτιμῆσας τοῖς τοιοῦτοις· ἐπειδὴ δὲ, παροξυνόμενοι παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου, οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλλὰ ἐν σκοτει διαπορεύονται· μανθανέτωσαν παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, ὡς ἡ τοιαύτη αὐτῶν κακόνια Οὐαλεντινίου καὶ Μαρκεῖωνος καὶ Μανιχαίου (82) ἐστίν· ὧν οἱ μὲν ἀντὶ ἀληθείας δόκησιν εἰσηγήσαντο, οἱ δὲ διαιροῦντες τὰ ἀδίατρετα ἤρνησαντο τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Διὰ τί οὖν, τὰ τούτων φρονούντες, οὐχὶ καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν γίνονται κληρονόμοι; Ἐύλογον γὰρ ὧν τὴν κακοδοξίαν ἔχουσι, τούτων ἔχειν καὶ τὰ ὀνόματα (83), ἵνα λοιπὸν Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Μαρκιωνισταὶ καὶ Μανιχαῖοι καλῶνται. Τάχα κἄν οὕτως διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων δυσωδίαν αἰσχυρόμενοι κατανοῆσαι δυνηθῶσιν, εἰς ὅσον βάθος ἀσεβείας πεπίπτασιν. Καὶ ἦν μὲν δίκαιον μηκέτι τοῦτοις ἀποκριθῆσθαι, κατὰ τὴν παραίνεσιν τὴν ἀποστολικήν· (84) Ἀρρετιανὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ, εἰδῶς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἀμαρτάνει ὡν αὐτοκατάκριτος· μάλιστα ἴτι καὶ (85) ὁ προφήτης περὶ τῶν τοιούτων φησίν· Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ματαιανοήσει· ἐπειδὴ δὲ (86) κατὰ τὸν ἠγούμενον αὐτῶν περιέρχονται καὶ αὐτοὶ, ὡς λέοντες, ζητοῦντες εἶνα καταπίωσι τῶν ἀκεραίων· τούτου ἕνεκεν ἀναγκαῖον γέγονεν ἡμῖν τῇ σῇ εὐλαβεῖα ἀντιγράψαι, ἵνα, πάλιν διὰ τῆς σῆς νοθεσίας (87) μαθόντες οἱ ἀδελφοί, καταγινώσκωσιν ἐπὶ πλεῖον τῆς ἐκεῖνων ματαιολογίας.

3. Οὐ κτίσμα προσκυνούμεν· μὴ γένοιτο! Ἐθνικῶν γὰρ καὶ Ἀρειανῶν ἡ τοιαύτη πλάνη· ἀλλὰ τὸν Κύριον τῆς κτίσεως σαρκωθέντα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον προσκυνούμεν. Εἰ γὰρ (88) καὶ ἡ σὰρξ αὐτῆ καθ'

Qui omnino novam hanc calumniam contra Salvatorem proferre ausi sunt? Sed, ut planum est, mala res est impius, ac revera reprobus circa fidem⁷². Primum enim negata unigeniti Filii Dei divinitate, ejus saltem corporeum adventum agnoscere simulaverunt: nunc autem paulatim delapsi, hanc quoque repudiarunt sententiam, atque omni ex parte athel facti sunt, ut ipsum neque agnoscant Deum, neque hominem factum esse credant. Nam si crederent, ea sane locuti non fuissent, quæ tua pietas adversus ipsos scripsit.

2. Tu igitur, dilecte et vere optatissime, rem ecclesiasticæ traditioni et Christi religioni valde consentaneam peregisti, cum hujusmodi homines refutasti, invitasti, objurgasti. Quando vero diabolo ipsorum patre impellente, nescierunt, neque intellexerunt, uti scriptum est⁷³, sed in tenebris ambulavit; discant a tua pietate pravam eam illorum sententiam, Valentini, Marcionis et Manichæi esse, quorum alii pro veritate meram speciem induxere, alii individua dividentes, illud Scripturæ negavere, Verbum caro factum est et habitavit in nobis⁷⁴. Quare igitur cum eadem quæ illi sentiant, eorundem nominum hæredes non sunt? Siquidem æquum est illos ipsorum vocari nomine, quorum perversam sequuntur sententiam, ut jam deinceps Valentini, Marcionistæ et Manichæi vocitentur. Forte enim ob illorum nominum infamiam erubescens, animadvertere poterunt in quantum impietatis profundum ceciderint. Par sane fuisset nihil amplius illis respondere, uti Apostolus his verbis monet: *Hæreticum hominem post unam et secundam 729 correptionem devota, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit cum sit eo ipso condemnatus*⁷⁵: maxime cum etiam propheta de iisdem dicat: *Stultus stulta loquetur, et cor ejus vana cogitabit*⁷⁶. Verum cum illi, ducis sui exemplo velut leones circumeant, quærentes quem e simplicioribus devorent⁷⁷, idcirco necessarium nobis fuit tuæ pietati rescribere, ut fratres tua iterum instructi admonitione, eorum futilitatem magis magisque deprehendant.

3. Itaque rem creatam non adoramus: absit! Ethnicorum enim et Arianorum est hujusmodi error. Sed rerum creatarum Domium, carnem factum, Dei Verbum adoramus. Etsi enim ipsa caro

⁷⁰ I Tim. III, 8. ⁷¹ Psal. LXXXI, 5. ⁷² Joan. I, 14.

⁷³ Tit. III, 10, 11. ⁷⁴ Isa. XXXII, 6. ⁷⁵ I Petr. V, 8.

(80) Anglic., ἀδόκιμον.

(81) Sic Seguerian. Alii et editi particulam καὶ omittunt. In Gobl. et Felc. 1, hæc, ἀληθῶς ποθεινότητε, desunt.

(82) Seguerianus, Basiliensis et Anglicanus, Μανιχαίων.

(83) Seguerianus, τὸ ὄνομα. Mox, Μανιχαῖοι: deest in edit. Commel. et Felc. 1.

(84) Seguerianus addit τὴν λέγουσαν.

(85) Seguerianus, καὶ ὅτι καὶ, etc.

(86) Sic Seguer. Basil. Anglicanus. Alii et edit. Commel. δὲ omittunt.

(87) Seguerianus, συνέσεως. Ex eodem ibidem, vocem σῆς, quæ in aliis et editis deest, restituit. Mox Seg. Basil. ἔτι habent pro ἐπὶ.

(88) Sic Seguer. Basil. Anglicanus. Editio vero Commel. Gobl. et Felc. 1, Ἡ γὰρ.

scorsum spectata, pars sit rerum creaturarum, at tamen Dei facta est corpus. Neque vero hujusmodi corpus a Verbo dividentes adoramus, neque cum Verbum volumus adorare, ipsum a carne remove-
mus: sed, ut superius diximus, hæc, *Verbum caro factum est*, non ignorantes, idem Verbum in carne existens, Deum agnoscimus. Quis ergo adeo demens sit, ut Domino dicat: Recede a corpore ut te adorem? Vel quis eo devenit impietatis, ut cum insanis Judæis eidem propter corpus dicat: *Quare tu, homo cum sis, facis teipsum Deum*⁸⁵? Atqui talis non fuit leprosus ille; Deum enim in corpore existentem adoravit, eumque Deum esse his agnovit verbis: *Domine, si vis, potes me mundare*⁸⁶. Nec vero ille Dei Verbum arbitratus est propter carnem rem creatam esse, nec quia Verbum rerum omnium creaturarum opifex est, carnem qua indutum erat vilipendit; sed universi Creatorem tanquam in creato templo adoravit, effectusque mundus ipse est. Sic etiam mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur, credidit, tactisque tantummodo ejus vestis fimbriis, sanata est⁸⁷? mare similiter agitata fluctibus audivit Verbum carnem factum, ac sedata tempestas est⁸⁸: cæcus item natus sputo carnis sanatus a Verbo est⁸⁹. Quod autem majus est et admirabilis, (fortassis enim id impiissimis illis scandalum fuit) etiam in ipsa cruce pendente Domino, (nam ejus erat corpus, in eoque erat Verbum) sol obscuratus est, terra tremuit, petra scissæ sunt ut et templi velum, et multa sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt⁹⁰.

4. Hæc quidem ita contingere, nemoque, uti nunc audent Ariani, secum dubitavit, utrum incarnata Verbo credendum et parendum esset; sed illi hominem intuentes, eumdem opificem esse suum intelligebant: humanamque audientes vocem, nequaquam propter humanam naturam Verbum rem creatam aiebant esse, sed magis etiam contremiscebant, eumque nihilo secius suspiciebant ac si e templo sancto loqueretur. Cur igitur non verentur impii homines ne, *sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradantur in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt*⁹¹? Nec enim rem creatam adorat res creata, neque rursus ob carnem Dominum suum refugit adorare: sed vidit in corpore Creatorem suum, atque in nomine Jesu omne

⁸⁵ Joan. x, 53. ⁸⁶ Matth. viii, 2. ⁸⁷ Matth. ix, 20. ⁸⁸ Matth. viii, 26. ⁸⁹ Joan. ix, 6. ⁹⁰ Luc. xii, 45; Matth. xxvii, 51. ⁹¹ Rom. i, 28.

(89) Sic Seguerianus. Alii et editi, διὰ.

(90) Sic Seguer. Basil. Anglican. Gobl. Cæteri et edit. Comm., ὡς λέγων. Paulo post, vocem ἀφρόνων Seg. Basil. Anglic. habent: alii et editi omitunt. Ibidem, διὰ τὸ σῶμα Seg. Gobl. Felc. 4, addunt, quæ ab aliis et edit. Comm. absunt.

(91) Τὸν hic addit Seguerianus. Alii vero et editi omitunt.

(92) Πάσης deest in Anglicano.

(93) Seguer. Anglican. Gobl. et Felc. 4, γεννητῆς.

(94) Sic Seg. At Basil. Anglic. Gobl., ἐτρόμα-

ἄυτην μέρος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ Θεοῦ γέγονε σῶμα. Καὶ οὕτε τὸ τοιοῦτον σῶμα καθ' ἑαυτὸ διακρίνεται ἀπὸ (89) τοῦ Λόγου προσκυνούμεν· οὕτε τὸν Λόγον προσκυνῆσαι θέλοντες, μακρύνομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς σαρκός· ἀλλ' εἰδότες, καθὰ προείπομεν, τὸ, 'Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τοῦτον καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενον, ἐπιγινώσκομεν Θεόν. Τίς τοιγαροῦν οὕτως ἄφρων ἐστίν, ὡς λέγειν (90) τῷ Κυρίῳ· Ἀπόστα ἀπὸ τοῦ σώματος, ἵνα σε προσκυνήσω; ἢ τίς οὕτως ἀσεβὴς ἐστίν, ὡς μετὰ τῶν ἀφρόνων Ἰουδαίων διὰ τὸ σῶμα λέγειν αὐτῷ· Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; Ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ λεπρός· προσκύνει γὰρ τὸν (91) Θεὸν ἐν σώματι ὄντα, καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι Θεὸς ἦν, λέγων· Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαι με καθαρίσαι. Καὶ οὕτε διὰ τὴν σάρκα ἐνόμισε κτίσμα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· οὕτε διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον δημιουργὸν πάσης (92) κτίσεως, ἐξουθενεῖ τὴν σάρκα, ἣν ἐνδεδυμένος ἦν· ἀλλ' ὡς ἐν κτιστῷ ναῷ τὸν κτίστην τοῦ παντὸς προσκύνει, καὶ ἐκαθαρίζετο. Οὕτως καὶ ἡ αἰμορροῦσα γυνή, πιστεύσασα καὶ μόνον ἀψαμένη τοῦ κρασπέδου, λάθη· καὶ ἡ μὲν θάλαττα ἐπαφρίζουσα τοῖς κύμασιν ἤκουσε τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, καὶ πέπαιται τοῦ χειμῶνος· ὁ δὲ ἐκ γενετῆς (93) τυφλὸς, πτύσματι τῆς σαρκὸς τεθεράπευται παρὰ τοῦ Λόγου. Καὶ τὸ γε μείζον καὶ παραδοξότερον (ἴσως γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς ἀσεβεστάτους ἐκτανθάλισε), καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμαμένου τοῦ Κυρίου (αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος), ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐτρόμασεν (94), αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἀνέστη.

4. Ταῦτα δὲ γέγονε, καὶ οὐδεὶς, ὥσπερ νῦν οἱ Ἀρειανοὶ τολμῶσι, διελογίσαστο, εἰ δεῖ σαρκωθῆναι τῷ Λόγῳ πεῖθεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα δημιουργὸν αὐτῶν· καὶ ἄνθρωπίνης φωνῆς (95) ἀκούοντες, οὐ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον, ὅτι ὁ Λόγος κτίσμα ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἤττον ἐγίνωσκον, ἢ ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο. Πῶς τοίνυν οἱ ἀσεβεῖς οὐ φοβοῦνται μὴ, καθὼς οὐκ ἐδοκίμισαν τὸν Θεόν (96) ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παραδοθῶσιν εἰς ἀδόκιμον ροῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα; Οὐ γὰρ κτίσματι ἢ κτίσις προσκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα παρητεῖτο τὸν Κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν σώματι· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ ἔκαμπε (97), καὶ κάμψαι δὲ, ἐπογγρανίων

⁹² Matth. viii, 26. ⁹³ Joan. ix, 6. ⁹⁴ Luc. xii, 45; Matth. xxvii, 51. ⁹⁵ Rom. i, 28.

ἐγεν. Edit. Commel. et alii, ἐτρόμαζεν. Paulo post Seguerianus habet, προκεκοιμημένων, sine voce ἁγίων. In eodem, νῦν post ὥσπερ legitur, in cæteris post Ἀρειανολ. Idem pro δεῖ, habet δὲ, et pro πεῖθεσθαι, πείθεσθε, male.

(95) Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii autem et editi, φύσεως. Paulo post, manuscr., ἢ ὅτι: ἐκ ναοῦ habent; editi, ἢ ὅτι ἐκ ναοῦ.

(96) Basil. et Anglicanus, τὸν Χριστόν.

(97) Sic Seg. Gobl. et Felc. 4. Editi vero et alii, ἐκάμπετο.

καὶ ἐπιγεῖων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐφομολογήσεται, κἄν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῆ, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ σὰρξ τῷ Λόγῳ· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῇ δεδόξασται παρ' αὐτοῦ. Οὐδὲ, ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέλαθεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Υἱὸς, ἡλαττώθη τῆς θεότητος· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐλευθερωτὴς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονε. Καὶ εἰ ὁ Θεὸς δὲ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, οὐκ αἰσχύνῃ ἡμῖν ἐπάγει τὸ πᾶρμα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐδοξίαν καὶ μεγάλην χάριν. Γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵν' ἡμᾶς ἐν ἑαυτῷ θεοποιήσῃ· καὶ γέγονεν ἐκ γυναικὸς, καὶ γεγέννηται ἐκ Παρθένου, ἵνα τὴν ἡμῶν πλανηθεῖσαν γέννησιν εἰς ἑαυτὸν μετενέγκῃ, καὶ γενώμεθα λοιπὸν γένος ἁγίου, καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως, ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Πέτρος· *Καὶ τὸ ἀδύνατον δὲ τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί.*

5. Τὴν τοίνυν προσληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λόγου σάρκα, ἐπὶ τῷ πάντας ἀνθρώπους ἐλευθερώσαι. καὶ πάντας ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαι, καὶ ἁμαρτίας (98) λυτρώσασθαι, πῶς οἱ ταύτην ἐξουδενοῦντες, ἢ οἱ διὰ ταύτην κατηγοροῦντες τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς ποιήματος ἢ κτίσματος (99), οὐκ ἀχάριστοι φαίνονται, καὶ παντὸς εἰσι μίσους ἄξιοι; Μόνον γὰρ οὐχὶ βῶσι τῷ Θεῷ λέγοντες· Μὴ πέμψῃς σου τὸν Υἱὸν τὸν μονογενῆ ἐν σαρκί· μὴ ποιήσῃ αὐτὸν ἐκ Παρθένου σάρκα λαβεῖν, ἵνα μὴ λυτρώσῃται ἡμᾶς τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας. Οὐ θέλομεν αὐτὸν ἐν σώματι γενέσθαι, ἵνα μὴ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξῃται θάνατον· οὐ βουλόμεθα τὸν Λόγον σάρκα γενέσθαι, ἵνα μὴ ἐν ταύτῃ (1) μεσίτης ἡμῶν γένηται τῆς πρὸς σὲ προσόδου καὶ τὰς ἐν οὐρανοῖς οἰκίσωμεν μονάς. Κλεισθήτωσαν αἱ πύλαι τῶν οὐρανῶν, ἵνα μὴ διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἡμῖν ὁδὸν ἐγκαινίσῃ ὁ σὸς (2) Λόγος. Αὐταὶ μὲν αἱ ἐκείνων φωναὶ μετὰ διαβολικῆς τόλμης εἰσὶ προφερόμεναι, δι' ἧς ἐπενόησαν ἑαυτοὺς κακῶνας· οἱ γὰρ μὴ θέλοντες σάρκα γενόμενον τὸν Λόγον προσκυνεῖν, ἀχαριστοῦσι τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ· καὶ οἱ διαιροῦντες τὸν Λόγον ἀπὸ τῆς σαρκὸς οὐδὲ μίαν λύτρωσιν τῆς ἁμαρτίας γενέσθαι, οὐδὲ κατάλυσιν τοῦ θανάτου νομίζουσι. Ποῦ δὲ ὅλως οἱ ἄσεβεῖς καὶ καθ' ἑαυτὴν εὐρήσουσι τὴν σάρκα, ἣν ἔλαβεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα καὶ τολμῶσι λέγειν· Οὐ(3) προσκυνοῦμεν ἡμεῖς τὸν Κύριον μετὰ τῆς σαρκὸς· ἀλλὰ διαιροῦμεν τὸ σῶμα, καὶ μόνῳ τούτῳ λατρεύομεν· Ὁ μὲν οὖν μακάριος Στέφανος ἐν οὐρανοῖς εἶδε τὸν Κύριον ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα· οἱ δὲ ἄγγελοι ἔλεγον τοὺς μαθηταῖς· *Ὁστῶς ἐλεύσεται ὃν τρέπον ἐθεά-*

A genu flexum est ei flectetur, caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur⁹²; tametsi Arianis non placet, quia Dominus 730 Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Neque enim dedecus Verbo caro attulit: absit! sed ipsa potius ab illo gloriam accepit. Nec item, quia formam servi accepit Filius, qui in forma Dei est⁹³, diminutus divinitate est: sed contra, universæ carnis rerumque omnium creaturarum liberator ipse fuit. Et vero si Deus Filium suum misit ex muliere genitum, nihil sane dedecoris, sed potius gloriam et gratiam magnam nobis res illa comparavit. Si quidem factus homo est, ut nos in seipso deos efficeret: factus est ex muliere, et genitus est ex Virgine, ut errantem nostri ortum transferret in se ipsum, atque jam nos genus sanctum et divinæ consortes naturæ efficeremur, quemadmodum scripsit beatus Petrus⁹⁴: Unde quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus misso Filio suo in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne⁹⁵.

5. An non igitur illi, qui assumptam a Verbo carnem, quo omnes homines liberaret, ex mortuis exsuscitaret, a peccatisque redimeret, vilipendunt, vel ejus causa Filium Dei tanquam rem factam creatamve calumniantur, ingrati omnique odio digni videri debent? Tantum enim non ita clamant ad Deum: Ne mittas Filium tuum unigenitum in carnem: noli ipsum carnem ex Virgine accipere, ne nos a morte et peccato liberet. Nolumus hunc nasci in corpore, ne in ortem pro nobis suscipiat: nolumus Verbum carnem fieri, ne nostri ad te progressus mediator in ea fiat, caelestesque domos incolamus. Claudantur caelorum januæ, ne tuum Verbum per carnis suæ velamen nobis iter ad caelos renovet. En quas illi voces diabolica cum audacia proferunt, qua eadem instigante prava sibi ipsi excogitavere commenta. Nam qui Verbum carnem factum adorare recusant, hi ingratos in ejus benignitatem sese exhibent, qua humanam assumpsit naturam. Qui autem Verbum a carne dirimunt, hi profecto nullam peccati redemptionem nullamve mortis solutionem autumant fieri. Ubina vero carnem, quam Salvator accepit, seorsum positam reperient impii, ut et dicere audeant: Nos non adoramus Dominum cum carne, sed corpus separamus, et soli Domino servimus? Sane beatus Stephanus Dominum a dextris stantem vidit⁹⁶; angeli quoque discipulis aiebant: Sic venit quemadmodum vidistis eum euntem in caelum⁹⁷. Quin et ipse Dominus Patrem alloquentis dixit: *Volo ut ubi sum ego, et illi semper sint mecum*⁹⁸. Si igitur caro

⁹² Philipp. II, 10, 11. ⁹³ ibid. 7, 6. ⁹⁴ I Pet. I, 4. ⁹⁵ Rom. VIII, 3. ⁹⁶ Act. VII, 55. ⁹⁷ Act. I, 11. ⁹⁸ Joan. XVII, 24.

(98) Seguerian. Basil. et Anglicanus, καὶ παντὸς ἁμαρ.

(99) Sic Seguer. atque ita legit Nannius. Alii et editi omittunt, ἢ κτίσματος.

(1) Sic omnes mss. Editi vero, ἐνταῦθα. Mox Se-

guer., προσόδου.

(2) Sic Seg. Basil. Anglic. Alii vero et editi, σὺς omittunt.

(3) Sic omnes mss. Male autem editio Commel., οὐ omittit

α Verbo nequit dividi, an non necesse est illos aut errore deposito jam Patrem in nomine Domini nostri Jesu Christi adorare, aut, si Verbum carnis factum adorare illique servire noluerint, ab omnibus rejici, nec amplius censeri Christianos, sed vel inter ethnicos, vel inter Judæos annumerari?

ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ, μὴ προσκυνούντας, μὴδὲ λατρεύοντας τῷ ἐν σαρκὶ γενομένῳ Λόγῳ, πανταχόθεν ἐκβάλλεσθαι, καὶ μηκέτι συγχιρθεῖσθαι;

6. Hæc ergo, ut supra diximus, insaniam et temeritas illorum est. Nostra autem fides recta est, atque ex doctrina apostolica deducta, et Patrum traditione, nec non cum Novi tum Veteris Testamenti auctoritate confirmata. Hæc enim sunt prophetarum verba: *Emitte Verbum tuum et veritatem tuam*⁹⁹; et: *Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus*¹. Quid porro illud est quam Deum in carne factum esse? Idem quoque apostolica docet traditio, tum beato Petro dicente: *Christo igitur pro nobis carne passo*²; tum Paulo scribente, *Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni peccato, et mundaret sibi populum peculiarem, et auctoritatem bonorum operum*³. Quomodo ergo se ipsum pro nobis dedisset, nisi carnem gestasset? hanc enim offerens, semetipsum pro nobis dedit, ut mortem in illa subeundo, diabolum mortis imperium habentem profligaret⁴. Hinc gratias semper agimus in nomine Jesu Christi, neque gratiam nobis per ipsum præstitam repudiamus. Corporea enim Salvatoris præsentia mortis fuit pretium, et rerum omnium creaturarum salus. Quocirca, charissime et optatissime, hi quidem, qui diligunt Dominum, ex dictis commoneant: qui vero imitantur Judam, et Dominum deserunt, ut Caiphæ sequantur, ex iisdem dedoceantur, si modo velint, tandemque erubescant. Noverint igitur nos, cum Dominum in carne adoramus, non rem creatam adorare, sed Creatorem creato indutum corpore, quem admodum supra explicavimus.

ἐν σαρκὶ προσκυνούντας, οὐ κτίσµατι προσκυνούµεν, προεῖποµεν.

7. Vellem vero ut tua pietas hoc ab illis sciscitaretur. Nempe cum Israelitæ Jerosolymam jubebantur ascendere, ut adorarent in templo Domini, ubi videlicet arca erat, supra quam cherubim gloriæ obtegebant propitiatorium, benene agebant, an male? Si male agebant: cur hi qui legem istam negligerent, multabantur? Scriptum enim est: *Qui contempserit nec ascenderit, peribit de populo*⁵. Sin autem recte agebant, eaque in re accepti erant

⁹⁹ P^{al}. XLII, 3. ¹ Isa, VII, 14; Matth. I, 23. ² I Petr. IV, 1. ³ Tit. II, 13. ⁴ Hebr. II, 14. ⁵ Deut. XVI, 16.

(4) Ita Seguer. Basil. et Anglic. At alii et editi, ἡ addunt ante ὀρθή. Iidem Seguer. Basil. et Anglic. μοχ, ἀποστολικῆς, et infra, ἀποστολική, ubi alii et editi, ἀποστόλων.

(5) Sic Seg. Basil. et Anglic. Alii vero et editi,

σασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος εἰρηκς, προσφωνῶν τῷ Πατρὶ· Θεῶ, ὅπου εἰμι ἐγώ, ἴνα καὶ αὐτοὶ πάντοτε μετ' ἐμοῦ ὦσι. Καὶ ὅπως, εἰ ἀδιαιρετός ἐστιν ἡ σὰρξ ἀπὸ τοῦ Λόγου, πῶς ἂν ἀνάγκη τούτους ἀποθέσθαι τὴν πλάνην, καὶ προσκυνεῖν λοιπὸν τὸν Πατέρα ἐν τῷ προσκυνούντας, μὴδὲ λατρεύοντας τῷ ἐν σαρκὶ γενομένῳ Λόγῳ, ἀλλ' ἢ ἐθνικοῦς, ἢ μετὰ τῶν Ἰουδαίων

6. Ἐκείνων μὲν οὖν, καθὰ προεῖποµεν, ἡ τοιαυτὴ µανία καὶ τόλµα· ἡµῶν δὲ ἡ πίστις ἐστὶν ὀρθή (4), καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀποστολικῆς ὁρµωµένη καὶ παραδόσεως τῶν Πατέρων, βεβαιουµένη ἐκ τε Νέας καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης, τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων· Ἀπόστειλον τὸν Λόγον σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· καὶ· Ἴδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται Υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερµηνευόμενον, Μεθ' ἡµῶν ὁ Θεός. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ Θεὸν ἐν σαρκὶ γεγενῆσθαι; Ἡ δὲ ἀποστολικὴ παράδοσις διδάσκει, τοῦ μὲν μακαρίου (5) Πέτρου λέγοντος· Χριστοῦ οὖν ὑπὲρ ἡµῶν παθόντος σαρκὶ· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡµῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡµῶν, ἵνα λυτρώσῃται ἡµᾶς ἀπὸ πάσης ἀµαρτίας, καὶ καθάρσῃ ἐαντὶ λαὸν περιούσιον, καὶ ζηλωτῆν καλῶν ἔργων. Πῶς οὖν δέδωκεν αὐτὸν (6) ὑπὲρ ἡµῶν, εἰ μὴ σάρκα φορέσας ἦν; ταύτην γὰρ προσενέγκας (7), ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡµῶν δέδωκεν, ἵν', ἐν ἐκείνῃ τὸν θάνατον ἀναδεξάµενος, καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου διάβολον. Διὸ καὶ πάντοτε εὐχαριστοῦµεν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἀθετοῦµεν τὴν δι' αὐτοῦ γενοµένην χάριν εἰς ἡµᾶς. Ἡ γὰρ ἐνσαρκος παρουσία τοῦ Σωτήρος θανάτου λύτρον καὶ κτίσεως πάσης σωτηρία γέγονεν. Ὡστε, ἀγαπητέ καὶ ποθεινότε (8), οἱ μὲν ἀγαπῶντες τὸν Κύριον ὑπομιµνησθέντων ἐκ τούτων· οἱ δὲ τὸν Ἰούδα τρόπον μιμησάµενων, καὶ καταλιπόντες τὸν Κύριον, ἵνα μετὰ τοῦ Κατάφα (9) γένωνται, μεταπαιδευσθῶσαν ἐν τούτοις, ἐὰν ἄρα θελήσωσιν, ἐὰν ἄρα αἰσχυθῶσι. Καὶ γνωσκέτωσαν, ὅτι, τὸν Κύριον ἀλλὰ τὸν κτίστην ἐνδυσάµενον τὸ κτιστὸν σῶµα, καθὰ

7. Ἐβουλόµεθα δὲ τὴν σὴν εὐλάβειαν πυθέσθαι παρ' αὐτῶν τοῦτο· ἡνίκα ὁ Ἰσραὴλ ἐκελεύετο ἀνέρχεσθαι εἰς τὴν Ἱερουσαλήµ προσκυνεῖν ἐν τῷ ναῷ Κυρίου, ἔνθα ἡ κιβωτὶς αὐτῆς ἐπέβη, καὶ χερουδίµ τῆς δόξης κατασκήζοντα τὸ ἱλαστήριον, καλῶς ἐποίουν ἢ τούναντιον; Εἰ μὲν οὖν φαύλως ἔπραττον, πῶς οἱ τοῦ νόμου τούτου κατολιγωροῦντες ὑπὸ ἐπιτιμίαν ἔγινοντο; Γέγραπται γάρ· Ὅς ἐὰν ἐξουθενήσῃ καὶ μὴ ἀναβῆ, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ· εἰ δὲ καλῶς

D 7. Ἐβουλόµεθα δὲ τὴν σὴν εὐλάβειαν πυθέσθαι παρ' αὐτῶν τοῦτο· ἡνίκα ὁ Ἰσραὴλ ἐκελεύετο ἀνέρχεσθαι εἰς τὴν Ἱερουσαλήµ προσκυνεῖν ἐν τῷ ναῷ Κυρίου, ἔνθα ἡ κιβωτὶς αὐτῆς ἐπέβη, καὶ χερουδίµ τῆς δόξης κατασκήζοντα τὸ ἱλαστήριον, καλῶς ἐποίουν ἢ τούναντιον; Εἰ μὲν οὖν φαύλως ἔπραττον, πῶς οἱ τοῦ νόμου τούτου κατολιγωροῦντες ὑπὸ ἐπιτιμίαν ἔγινοντο; Γέγραπται γάρ· Ὅς ἐὰν ἐξουθενήσῃ καὶ μὴ ἀναβῆ, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ· εἰ δὲ καλῶς

voce m. μακαρίου omitunt.

(6) Forte ἑαυτὸν.

(7) Seguerianus, προσενεγκῶν.

(8) Καὶ ποθεινότε αὐτὸν omitunt Gobl et Felckm. 1.

(9) Seguerianus, Κατάφα.

Ἐπραττον, καὶ ἐν τούτῳ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ (10) ἐγίνοντο· πῶς οὐκ ἀπολωλέναι πολλὰκις εἰσὶν ἄξιοι οἱ μισροὶ καὶ πάσης αἰρέσεως ἀσχιζτοὶ Ἀρειανοὶ, οἵτι, τὸν πάλαι λαὸν ἀποδεχόμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τιμὴν, οὐ βούλονται τὸν Κύριον ἐν σαρκί, ὡς ἐν ναῷ ὄντα, προσκυνεῖν; Καίτοι ὁ πάλαι ναὸς ἐκ λίθων ἦν καὶ χρυσοῦ κατασκευασθεὶς, ὡς σκιά· ἐλθούσης δὲ τῆς ἀληθείας, πέπαιται λοιπὸν ὁ τύπος, καὶ οὐκ ἔμεινε, κατὰ τὴν Κυριακὴν φωνὴν, λίθος ἐπὶ λίθον ἐν αὐτῷ, ὅς οὐ κατελύθη. Καὶ οὕτε, τὸν ναὸν βλέποντες ἐκ λίθων, ἐνόμιζον καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ναῷ λαλοῦντα Κύριον εἶναι κτίσμα, οὕτε, τὸν ναὸν ἐξουθενούντες, ἀπερχόμενοι μακρὰν προσεκύνουν· ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἐρχόμενοι νομίμως ἐλάτρευον τῷ Θεῷ ἀπὸ τοῦ ναοῦ χρηματίζοντι. Τούτου δὲ οὕτως γενομένου, πῶς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, τὸ (11) πανάγιον καὶ πάνσεπτον ἀληθῶς, ὑπὸ μὲν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ εὐαγγελισθὲν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πλασθὲν, καὶ τοῦ Λόγου γεγονὸς (12) ἔνδυμα, οὐ προσκυνητόν; Χεῖρα γοῦν σωματικὴν ἐκτείνας ὁ Λόγος, ἤγειρε τὴν πυρρῆσαν· καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην ἀφείλε, ἤγειρε τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν (13)· καὶ πάλιν τὰς χεῖρας ἐκτείνας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, κατέβαλε, τὴν δὲ ὁδὸν ἡμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καθάραν ἐποίησε.

8. Οὐκοῦν ὁ (14) τὸν ναὸν ἀτιμάζων, ἀτιμάζει τὸν ἐν τῷ ναῷ Κύριον· κατὰ ὁμοίωσιν τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀθετεῖ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ. Καὶ ἀσεβέστατοι δὲ Ἀρειομανῖται μὴ, ἐπειδὴ τὸ σῶμα κτιστὸν ἐστὶ, νομιζέτωσαν καὶ τὸν Λόγον εἶναι κτίσμα, μηδὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Λόγον κτίσμα, διαβαλλέτωσαν τὸ σῶμα αὐτοῦ. Θυμιάσαι γὰρ ἐστὶν αὐτῶν τὴν κακότητα, οὔτε καὶ πάντα κυκῶσι καὶ φύρουσι, καὶ προφάσεις ἐφευρίσκουσιν, ἵνα μόνον τὸν κτιστὴν τοῖς κτίσμασι συναριθμήσωσιν. (15) Ἄλλ' ἀκουέτωσαν· εἰ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος, οὐ προσελάμβανε τὸ κτιστὸν σῶμα, ἵνα αὐτὸ ζωοποιήσῃ. Ποία γὰρ τοῖς κτίσμασι παρὰ κτίματος ἔσται βοήθεια, δεομένου καὶ αὐτοῦ σωτηρίας; Ἄλλ' ἐπειδὴ, κτιστῆς ὢν (16) ὁ Λόγος, αὐτὸς δημιουργὸς γέγονε τῶν κτισμάτων· διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ συντελεῖ τῶν αἰώνων τὸ κτιστὸν αὐτὸς ἐνεδύσατο (17), ἵνα πάλιν αὐτὸς, ὡς κτιστῆς, ἀνακαινίσῃ, καὶ ἀνακτῆσαι τοῦτο δυναθῇ. Κτίσμα δὲ ὑπὸ κτίματος οὐκ ἂν ποτε σωθῇ, ὡσπερ οὐδὲ ὑπὸ κτίματος ἐκτίσθησαν τὰ κτίσματα, εἰ μὴ

* Matth. xxiv, 2.

† Luc. iv, 26 seqq.

‡ Joan. xi, 43.

§ Ephes. ii, 2

(10) Gobl. et Felckm. 4, εὐάρεστον τῷ Θεῷ.

(11) Sic editi, sed manuscripti pro τὸ habent οὐ, quam particulam Seguerianus infra ante προσκυνητὸν omitit.

(12) Basil. et Anglican., ἐπλάσθη καὶ τοῦ Λόγου γέγονεν.

(13) Seguerian. addit, ἐκ νεκρῶν, omitunt alii et editi. Ibidem idem et Basil. cum Anglican., καὶ πάλιν τὰς χεῖρας: alii vero et editi, τὰς δὲ χεῖρας. Item Seguer. ibidem habet, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν μὲν ἔρχοντα, et mox idem et Basil. cum Anglican., τὴν δὲ ὁδὸν, etc. Alii vero et editi, τοῦ εἰ μὲν omitunt, ut et Basiliens. et Anglicanus, habentque καὶ τὴν ὁδὸν.

A Deo,annon sexcenties mori digni sunt sceleratū turpissimique omnium hæreticorum Ariani, qui veteris populi erga templum reverentiam laudant, et Dominum in carne tanquam in templo existentem adorare renuunt? Atqui vetus templum et lapidibus et auro, velut umbra, constructum erat: postquam autem advenit veritas, jam evanuit figura, nec lapis super lapidem, secundum Dominicam vocem *, in eo mansit, qui non fuerit eversus. Nec vero illi templum ex lapidibus ædificatum contuentes, ipsum etiam Dominum, qui in eo loquebatur, rem creatam putabant esse: neque templum despicientes procul inde adoraturi recedebant; sed in illud ingressi, Deo oracula e templo edenti ritè serviebant. Quæ cum ita sint, an non adorari dignum est sanctissimum vereque venerandum Domini corpus, quod quidem ab archangelo Gabriele annuntiatum, a Spiritu sancto formatum †, ac Verbi factum est indumentum? Hujus corporis Verbum manu extenta mulierem febris laborantem sanavit ‡, et voce humana emissa Lazarum revocavit ad vitam §: idemque manibus rursus in cruce extensis, principem potestatis aeris, qui nunc operatur in filiis diffidentia ¶, prostravit, puramque ad cælos nobis viam paravit.

8. Quapropter qui contemnit templum, Dominum qui in templo est contemnit: et qui Verbum dividit a corpore, gratiam nobis in ipso datam rejicit. Nec vero impiissimi Ariani, eo quod creatum corpus est, Verbum quoque creatum esse debent existimare: nec item quia creatum non est Verbum, de ejus corpore detrudere sibi licere putent. Siquidem permira est mentis illorum perversitas, qua et omnia conturbant permiscuntque, et causas excogitant, quo solum Creatorem inter res creatas possint collocare. Verum audiant quæ sumus dicturi: Si Verbum res creata esset, creatum non assumpsisset corpus, ut illi 732 vitam impertiret. Ecquid enim auxilii res creata rei creatæ ferre possit, cum ipsa salute indigeat? Sed quia Verbum, cum creator sit, rerum creatarum fuit opifex: ideo in fine sæculorum rem creatam induit, ut eam, tanquam creator, resarciret et repararet. Nec enim res creata rem creatam posset salvam facere, quemadmodum nec res creatæ a re creata potuis-

(14) Sic Seguerianus. Alii et editi artie. ὁ omitunt.

(15) Hæc verba, usque ad ἀνακτῆσαι δυναθῆ, citantur a Theodoro dialogo ii, sed velut ex epistola ad Epictetum: nisi forte pro ἐκ τῆς αὐτῆς, legendum sit, ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς, ut observat Felckmannus. Ibidem Theodoretus, προσελάμβανεν ἄν. Et mox, τοῦτο ζωοποιῆ.

(16) Basil. et Anglican., κτιστῆς ἦν.

(17) Theodoretus, συνεστήσατο. Mox Basiliensis et Anglicanus αὐτὸς ὁ κτιστῆς. Ibidem mox Theodor., ἀνακτῆσαι.

sent creari, nisi Verbum creator fuisset. Desinant igitur deinceps Scripturas divinas false interpretari, neque sint scandalo simplicioribus fratrum : sed, si quidem velint, sententiam mutant et ipsi, nec jam rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servant¹⁰. Sin vero in sua perseverare impietate malunt, se solos ea infici satis habeant, dentibusque non secus ac ipsorum pater diabolus strideant, quandoquidem fides catholicæ Ecclesiæ Dei Verbum rerum omnium creatorem et opificem esse agnoscit, scimusque quod *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*¹¹ : ipsum item propter nostram salutem factum adoramus hominem, non quidem ut æquale in æquali factum corpore, sed ut Dominum qui servi accepit formam, necnon ut opificem et creatorem qui in re creata fieri voluit, ut omnia in ipsa liberans, mundum offerret Patri, cunctaque pacificaret sive quæ in cælis sive quæ in terris sunt¹². Sic enim et paternam ejus agnoscimus divinitatem, et præsentiam corpoream adoramus, disrumpantur licet Ariani. Saluta omnes qui Dominum nostrum Jesum Christum diligunt. Valere te et memorem nostri apud Dominum esse precamur, charissime vereque optatissime. Hæc etiam, si opus fuerit, Hieracæ presbytero recitari cupimus.

Α κτίστης ἦν ὁ Λόγος. Ὅθεν μὴ καταψευδέσθωσαν τῶν Θεῶν Γραφῶν, μηδὲ σκανδαλιζέτωσαν τοὺς ἀκεραλοὺς τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' εἰ μὲν βούλονται (18), μεταγινωσκέτωσαν καὶ αὐτοί, καὶ μηκέτι τῇ κτίσει λατρεύτωσαν παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν· ἐὰν δὲ ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν ἐμμένειν ἐθέλωσι, μόνοι τούτων ἐμφορεῖσθωσαν, καὶ τριζέτωσαν τοὺς ὀδόντας κατὰ τὸν πατέρα αὐτῶν τὸν διάβολον (19), ὅτι ἡ πίστις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, κτίστην οἶδε τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, καὶ οἶδαμεν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· γενόμενον δὲ αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν προσκυνοῦμεν, οὐχ ὡς ἴσον ἐν ἴσῳ γενόμενον τῷ σώματι, ἀλλ' ὡς Δεσπότην προσλαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφήν, καὶ δημιουργὸν καὶ κτίστην ἐν κτίσματι γινόμενον, ἔν, ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐλευθερώσας, τὸν κόσμον προσαγάγη τῷ Πατρὶ, καὶ εἰρηνοποιήσῃ τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγινώσκουμεν, καὶ τὴν ἑνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν προσκυνοῦμεν, κἂν Ἀρειομανίται διαβῶντες ἐαυτούς. Προσαγόρευε πάντας τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐβῶσθαί σε καὶ μνημονεύειν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ εὐχόμεθα, ἀγαπητὲ καὶ ὡς ἀληθῶς προσβενότατε (20), ἐὰν χρεῖα ἡ ἀναγνωσθῆναι ταῦτα Ἱερακᾶ τῷ πρεσβυτέρῳ.

¹⁰ Rom. 1, 25. ¹¹ Joan. 1, 1. ¹² Coloss. 1, 20.

(18) Seguer. Basil. Anglicanus, βούλονται, et infra, θέλωσι pro ἐθέλωσι.

(19) Seguer. Basil. Anglican., τὸν διάβολον. Idem mox et Gobl., τῆς καθολικῆς. Alii et editi habent, τῆς καθόλου.

(20) Hæc ad finem desunt in Anglicano. Ibidem

С Seguerianus, Ἱερακῆ habet. Editi, Ἱερακῶ. Gobl. et Felckm. 1, Ἱεραχα. Forte, Ἱεραχι, scribendum. Hic enim ille est Hierax quem Ariani una cum Adelphio et multis aliis in exilium projecerunt, ut narrat Athanas. *Hist. ad monachos*, num. 72, et *Apologia de fuga sua*, num. 7.

ADMONITIO IN EPISTOLAM S. ATHANASII AD MAXIMUM PHILOSOPHUM.

I. *Idem circiter tempus hoc sancti Athanasii responsum ad Maximum philosophum datum est quo ejus ad Adelphium epistola : quo nimirum multiplices circa Incarnationem Domini opiniones nascebantur. Hac igitur epistola approbat sanctus doctor quæ ad ipsum scripserat Maximus contra quosdam hæreticos, quorum scilicet alii Christum verum Deum esse pernegabant ; alii Verbum, ut olim, ad aliquem hominem advenisse autumabant, non autem factum ipsum esse revera hominem ; alii vero ipsum communi naturæ ordine hominem factum esse existimabant. Paucis contra eos errores disputat sanctus Athanasius, quæ et ipsa ex Maximii litteris mutuatum se esse, hisque nihil addendum duxisse ait, sed tantum crucis meminisse, ut qui ex iis quæ ut homo egit et passus est Dominus, Deum illum esse negant, mutata et ipsi sententia crucifixum jam adorent. Passim autem supra vidimus Athanasium contra Arianos disserentem ostendere Verbum factum vere esse hominem, non vero, ut olim, ad sanctum aliquem hominem advenisse : quem item errorem expresse supra refellit Epistola ad Epictetum.*

II. *Hic porro Maximus philosophus, ad quem epistolam mittit sanctus Athanasius, non alius profecto videtur esse, quam Alexandrinus ille, cujus laudes celebrat Gregorius Nazianzenus, oratione 23, cujus nomine quidam postea suppresso, falsum Heronis nomen superscripsisse narrat Hieronymus Catalogo scriptor. eccl., quod scilicet in eundem adibi vehementer admodum invehatur idem Gregorius : quasi non licuerit, inquit Hieronymus, eundem et laudare et vituperare pro tempore. Testatur autem Gregorius, Maximum contra gentiles et hæreticos solitum esse disputare, ut ex his ejus verbis liquet : Σύγχει μὲν καὶ τὴν Ἑλλήνων δειο-*

δαιμονίαν, ὡς πρότερον, καὶ τὴν πολυθεον αὐτῶν ἀθεταν, καὶ τοὺς παλαιοὺς θεοὺς καὶ τοὺς νέους, καὶ τοὺς αἰσχροὺς μύθους... σύγγει δὲ καὶ τὰς τῶν αἰρέσεων ἐπαναστάσεις, καὶ τοσοῦτῳ θερμότερον, ὅσῳ πέπον-
θας. Gentilium superstitionem, ut prius, confuta, eorumque impietatem qua multos colunt deos; veteres-
que et recentes deos, necnon obscenas fabulas.... Insurgentium similiter hæresum impetus frange, eoque
acrius quo passus es. Quæ quidem in Maximum ad quem scribit Athanasius, optime quadrant qui pro fide
Christi passus fuerat. Insignem quoque De fide adversus Arianos librum scripsisse eundem Maximum, Gra-
tianoque Mediolani dedisse memorat sanctus Hieronymus Catalogo scriptorum ecclesiasticorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΜΑΞΙΜΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ (21).

S. P. N. ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

AD MAXIMUM PHILOSOPHUM.

Τῷ ἀγαπητῷ καὶ ἀληθῶς ποθεινοτάτῳ υἱῷ Μαξιμῷ φιλοσόφῳ, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. **A 733** Dilecto ac vere optatissimo filio Maximo philosopho, Athanasius in Domino salutem.

1. Ἐντυχὼν τοῖς νῦν γραφεῖσι παρὰ σοῦ, τὴν μὲν σὴν εὐλόγησαν ἀπεδεξάμην (22), τὴν δὲ προπέτειαν τῶν μὴ νοουμένων μήτε ἀλέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαθεβαιοῦνται, ἐπὶ πολὺ θαυμάσας, ἐβουλεύσαμην ἀληθῶς σιωπῆσαι. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς οὕτω φανεροῖς καὶ πλέον φωτὸς λάμπουσιν ἀποκρίνασθαι, οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ προφάσεις ἀναισχυντίας τοῖς οὕτω παρανομοῦσι παρέχειν. Καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Σωτῆρος μεμαθήκαμεν. Νιψαμένῳ γὰρ τῷ Πιλάτῳ καὶ καταλαβομένῳ τὴν συκοφαντίαν τῶν τότε Ἰουδαίων, οὐκ ἔτι ἀπεκρίνατο αὐτῷ ὁ Κύριος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξημέριζε τῇ τοῦτου γυναίκεϊ, ἵνα μὴ ἐν λόγῳ, ἀλλὰ ἐν δυνάμει πιστευῆται ὁ κρινόμενος εἶναι (23) Θεός. Τῷ δὲ Καϊάφα μὴ ἀποκρινόμενος πρὸς τὴν φλυαρίαν, αὐτὸς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοὺς πάντας εἰς γνῶσιν μετέγαγεν. Ἐπὶ πολὺ γοῦν ὑπερτιθέμενος καὶ ὁρῶν τὴν τῶν ἀναιδεομένων λογομαχίαν, μόλις ἠδέσθη τὸν σὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ζῆλον, καὶ ὑπηγόρευσα οὐδὲν πλέον τῶν παρὰ σοῦ γραφέντων, ἐν οἷς ἀντεῖρκεν ὁ ἐναντίος, τοῦτοισι λοιπὸν πεισθεῖς, παύσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Καὶ γένοιτο μὲν τοὺς τοιοῦτους μηκέτι δνειδίσαι μετὰ τῶν παροδεόντων τότε Ἰουδαίων τὸν κρεμύμενον ἐπὶ ζύλου, Εἰ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, σώσει αὐτόν· ἐάν δὲ ἄρα μὴδὲ οὕτως καταδύονται, ἀλλὰ σὺ τῆς ἀποστολικῆς μνημονεύων παραγγελίας, αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὡν αὐτοκατάκριτος. Εἰ μὲν γὰρ Ἕλληγες ἢ τῶν Ἰουδαϊζόντων (24) εἰσὶν οἱ τὰ τοιαῦτα τολμῶντες, ὡς μὲν

1. Perlectis iis quæ a te modo scripta sunt, tuam quidem collaudavi pietatem; sed vehementer admiratus hominum temeritatem, qui non intelligunt, neque quæ loquuntur neque de quibus affirmant ¹³, silere omnino statueram. Siquidem de rebus tam evidentibus luceque ipsa clarioribus respondere, nihil aliud est quam impudentiæ ansam huiusmodi improbis hominibus præbere. Id vero vel ab ipso didicimus Salvatore. Nam postquam Pilatus manus lavisset, ac Judæorum calumniam admisisset ¹⁴, nihil ei amplius respondit Dominus, sed potius ejus uxorem oraculo ¹⁵ monuit, ut ne ex verbis sed ex potentia is, qui judicabatur, Deus esse crederetur. Idem autem ipse qui nihil ad Caiphæ ineptias responderat, promissione sua omnes ad sui cognitionem trauxit ¹⁶. Hinc igitur diu ipse distuli, vixque tandem, eorum commotus impudentia et loquacitate, tuo pro veritate cessi ardori. Nihil tamen plus dictavi iis quæ a te scripta sunt, ut quibus repugnavit adversarius, iisdem jam persuasus prohibeat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum ¹⁷. Utinam vero non amplius cum prætereuntibus tunc Judæis non in cruce exprobreant, Si Filius Dei est, seipsum salvum faciet ¹⁸. Quod si nec sic illos suæ audaciæ pudeat, tu præcepti apostolici memor, hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devota, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus ¹⁹. Nam si gentiles sunt aut ex Judaizantium numero qui talia audent, illi

¹³ I Tim. i, 7. ¹⁴ Matth. xxvii, 24. ¹⁵ ibid. 19. xxvii, 40. ¹⁶ Tit. iii, 10, 11.

(21) Scripta anno circiter 371.—Basil., ἐπίσκοπον pro φιλόσοφον. In Segueriano nullus præfigitur titulus, sed aliis omissis incipitur, τῷ ἀγαπητῷ, etc.

(22) Sic Seguer. et Basil. Alii vero et editi, ἐδε-

ξάμην. Mox ex Seguer. particulam μὴ in editis omissam restituimus.

(23) Εἶναι abest a Gobler. et Felc. 1.

(24) Seguerianus, τῶν νῦν Ἰουδαϊζόντων.

quidem, ut Judæi, scandalum, vel, ut gentiles, A stultitiam esse arbitrentur Christi crucem ²⁰. At si se Christianos simulant esse, discant crucifixum Christum, Dominum gloriæ ²¹, Deique virtutem et sapientiam esse ²².

2. Quod si dubitent utrum sit Deus, Thomam revereantur, qui crucifixum manibus contrectavit, eumque Dominum et Deum esse affirmavit ²³. Ino ipsum timeant Dominum, qui lotis discipulorum pedibus ait: *Vos vocatis me, Dominus et magister, et bene dicitis: sum etenim* ²⁴. Atqui quo in corpore pedes lavit, in eodem peccata nostra in lignum sustulit ²⁵. Tunc autem palam rerum omnium agnitus est Dominus, cum scilicet sol radios contraxit suos, terra tremuit, scissæ petræ sunt, ipsique carnifices agnoverunt crucifixum vere Filium Dei esse. Nec enim hominis cujuscumque sed Dei erat corpus quod cernebatur, in quo cum esset et cum crucifigeretur, mortuos excitabat. Quocirca nec ferenda illorum audacia est, qua Dei Verbum dicunt ad sanctum aliquem hominem factum esse (id enim singulis prophetis aliisque sanctis viris contigit), ne in singulis eorum natus, in singulis eorum moreretur. **734** Verum non ita est: absit! Sed semel in fine sæculorum, eliminandi peccati causa, Verbum ipsum factum caro est, et ex Maria virgine prodiit homo nobis similis, qui et idem ad Judæos ait: *Quid me queritis interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum* ²⁶? Nec item corporis alius cujusdam hominis participes facti, sed ipsius Verbi corpus accipientes, dii efficimur.

μετέχοντες σώματος, ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ Λόγου σώμα

3. Certe illud etiam per mihi mirum visum est quod vel cogitare ausi sint eum naturæ communi ordine hominem factum fuisse. Nam si ita se haberet, supervacanea profecto esset Mariæ commemoratio. Si quidem virginem absque viri consortio parientem ignorat omnino natura. Quapropter Patre comprobante, ille cum verus Deus et natura Verbum atque Patris sapientia esset, homo propter nostram salutem corpore assumpto factus est, ut habens quod pro nobis offerret, salvos nos omnes faceret, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erantus servituti ²⁷. Non enim aliquis alius homo semetipsum pro nobis dedit, cum omnis homo mortis esset reus, juxta illud quod in Adamo ad omnes dictum est: *Terra es, et in terram reverteris* ²⁸. Nulla etiam res alia creata præstare id poterat, cum omnis sit mutabilis. Sed ipsum Verbum corpus proprium obtulit pro nobis, ne videlicet in hominem fides et spes nostra esset, sed ut in ipsum Deum Verbum fidem haberemus. Profecto ipso homine facto, vi-

²⁰ I Cor. I, 23. ²¹ I Cor. II, 8. ²² I Cor. I, 24. ²³ Joan. VIII, 40. ²⁴ Hebr. II, 15. ²⁵ Genes. III,

(25) Seguer. Basil., καὶ γὰρ εἰμι.

(26) Seguer., τῶν δὲ πετρῶν. Mox Gobl., τῶν δὲ θημίων.

(27) Sic Seguer. et Basil. Alii vero et editi, ἐκείνων.

(28) Seguer., ἐγένετο. Paulo post Basil., γενόμε-

Ἰουδαῖοι σκάνδαλον, ὡς δὲ Ἕλληνες μωρῶν νομιζέ-
τωσαν τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· εἰ δὲ ὑποκρίνονται
ὡς Χριστιανοί, μαθέτωσαν τὸν σταυρωθέντα Χριστὸν,
Κύριον μὲν τῆς δόξης, δύναμιν δὲ Θεοῦ καὶ Θεοῦ
σοφίαν αὐτὸν εἶναι.

2. Εἰ δὲ ἀμφιδάλλουσιν, ὅτι καὶ Θεὸς ἐστίν, αἰδέ-
σθωσαν τὸν Θωμᾶν τὸν ψηλαφῆσαντα τὸν ἐσταυρωμέ-
νον, καὶ λέγοντα Κύριον αὐτὸν εἶναι καὶ Θεόν. Καὶ
φοβείσθωσαν αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν μετὰ τὸ νῆφαι
τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν λέγοντα· Ὑμεῖς φωνεῖτέ
με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε·
εἰμι γὰρ (25). Ἐν ᾧ δὲ σώματι τυγχάνων ἐνίψε
τοὺς πόδας, ἐν τούτῳ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν
ἐπὶ τὸ ξύλον. Ἐμαρτυρεῖτό τε δεσπότης τῆς κτί-
σεως, συστειλαντος μὲν τοῦ ἡλίου τὰς ἀκτῖνας, καὶ
τῆς γῆς τρεμούσης, καὶ τῶν πετρῶν (26) σχιζομέ-
νων, καὶ τῶν θημίων ἐπιγρόντων, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ
Υἱὸς ἐστίν ὁ σταυρωθεὶς. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου τινὸς ἦν
τὸ βλεπόμενον σῶμα, ἀλλὰ Θεοῦ, ἐν ᾧ τυγχάνων καὶ
ὅτε ἐσταυροῦτο, ἤγειρε νεκρούς. Διὸ οὐδὲ καλὸν
ἐκεῖνο (27) αὐτῶν τόλμημα τὸ λέγον, ὅτι εἰς ἀνθρω-
πὸν τινα ἅγιον ἐγένετο ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος (τοῦτο γὰρ
ἐν ἐκάστῳ ἐγένετο (28) τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἄλ-
λων ἁγίων), ἵνα μὴ καθ' ἕνα καὶ ἕνα γεννώμενος καὶ
πάλιν ἀποθνήσκων φαίνεται. Οὐκ ἐστὶ δὲ οὕτως·
μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ἅπασι ἐπὶ συντελεῖται τῶν αἰώνων
εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγέν-
ετο, καὶ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου προῆλθεν ἄνθρω-
πος καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέρων, ὡς καὶ πρὸς Ἰουδαίους
εἶπε· *Τί ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν
ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; Οὐκ ἀνθρώπου τέ τινας*

λαμβάνοντες, θεοποιούμεθα.

3. Ἀμέλει κάκεινο θεθαύμακα, πῶς ὄλωσ (29) κἂν
ἐνοῆσαι τετολημῆκασιν, ὅτι φύσεως ἀκολουθία γεγέ-
νηται ἀνθρώπος. Εἰ γὰρ οὕτως ἦν, περιττὴ τῆς Μα-
ρίας ἡ μνήμη. (30) Οὐδὲ γὰρ οἶδεν ἡ φύσις παρθένον
χωρὶς ἀνδρὸς τίκτουσαν. Ὅθεν εὐδοκία τοῦ Πατρὸς
Θεοῦ ὢν ἀληθινός, καὶ φύσει Λόγος, καὶ σοφία τοῦ
Πατρὸς, γέγονε σωματικῶς ἄνθρωπος, διὰ τὴν ἡμε-
τέρων σωτηρίαν, ἵν', ἔχων ὃ προσενέγκη ὑπὲρ ἡμῶν,
σώση πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντός
τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Οὐ γὰρ ἀνθρωπὸς τις
ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν δέδωκεν· ἐπεὶ πᾶς ἀνθρωπὸς
ὑπεύθυνός ἐστι θανάτῳ, κατὰ τὸ, *Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν
ἀπελεύσῃ*, ἐν τῷ Ἀδάμ εἰρημένον πρὸς πάντας·
ἀλλ' οὐδὲ ἔπερόν τι τῶν κτισμάτων· ἐπεὶ πᾶσα
D κτίσις ὑποπτὸς ἐστὶ τροπῆς. Ἄλλ' αὐτοῦ ὁ Λόγος τὸ
ἴδιον σῶμα προσήνεγκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα μὴ εἰς ἄν-
θρωπον ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπὶς, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν
Λόγον τὴν πίστιν ἔχωμεν. Ἀμέλει καὶ ἀνθρώπου
γενομένου αὐτοῦ, θεωροῦμεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δό-
ξαν ὡς *Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, κλίσης χάρι-*

²⁶ Joan. XX, 28. ²⁷ Joan. XIII, 13. ²⁸ I Petr. II,

νος pro γεννώμενος. Ibidem pro πάλιν, Seg. habet

πολλάκις.

(29) Ὅλωσ abest a Gobl. et Felc. Mox Seg., γε-
γένηται.

(30) Itæc item supra leguntur, pag. 722, n. 4

τορ καὶ ἀληθείας. Ἄ γὰρ διὰ τοῦ σώματος ὑπέμεινε, ταῦτα ὡς Θεὸς ἐμεγάλυνε· καὶ ἐπεινα μὲν σαρκί, θεϊκῶς δὲ τοὺς πεινῶντας ἐχόρταζε. Καὶ εἰ σκανδαλίζεται τις ἐπὶ τοῖς σωματικοῖς, πιστευέτω ἐφ' οἷς ὁ Θεὸς ἐργάζεται. Πυνθάνεται γὰρ ἀνθρωπίνως, τοῦ Λάζαρος κείται, ἐγείρει δὲ τοῦτον θεϊκῶς. Ὅθεν μὴδὲ γελᾶτω τις λέγων παιδίον καὶ ἡλικίαν ὀνομάζων, καὶ αὖξιν, καὶ φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ παθεῖν, ἵνα μὴ, τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἀρνούμενος, ἀρνήσῃται τέλος καὶ τὴν δι' ἡμᾶς ἐπιδημίαν αὐτοῦ. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἀκόλουθον ἦν φύσει; ἀνθρώπος γεγένηται, οὕτως ἀκόλουθον ἦν σώμα λαβόντα αὐτὸν δεικνύει τὰ ἴδια τούτου, ἵνα μὴ ἡ φαντασία τοῦ (31) Μανιχαίου κρατήσῃ. Ἀκόλουθον δὲ πάλιν ἦν σωματικῶς αὐτὸν χρηματίζοντα μὴ κρύψαι τὰ τῆς θεότητος, ἵνα μὴ ὁ Σαμοσατεὺς πρόσβασιν εὖρη, ἀνθρώπον αὐτὸν λέγων, ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν Θεὸν Λόγον.

propria sunt non occultaret, ne Samosatensi esset errandi causa, qui nempe hominem eum esse atque alium a Verbo dixit.

4. Ταῦτα τοίνυν κατανοῶν ὁ ἄπιστος, μαθέτω, ὅτι βρέφος μὲν ἦν ἐπὶ φάτνης, τοὺς δὲ μάγους ὑπέταξε προσκυνούμενος ὑπ' αὐτῶν· καὶ παιδίον μὲν εἰς Αἴγυπτον κατήλθε, τὰ δὲ χειροποιήτα τῆς εἰδωλολατρίας κατήργησε· καὶ ἐσταυρωμένος σαρκί, νεκροὺς ἐκ πολλοῦ χρόνου σαπέντας (32) ἤγειρε. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ὑπέμεινε πάντα, ἵν' ἡμεῖς, τοῖς ἐκείνου παθήμασιν ἀπάθειαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι, διαμεινωμεν εἰς ζωὴν αἰώνιον.

5. Ταῦτα δὲ σοι συντόμως ἐκ τῶν σῶν, καθὼς προεῖπον, δεξάμενος ὑπηγόρευσα, οὐδὲν πλέον ἐπεξεργασάμενος (33), ἀλλὰ μόνον τὸ περὶ τοῦ θείου σταυροῦ μνημονεύσας, ἵνα ἐν οἷς ἐσκανδαλίσθησαν οἱ ὀλίγωροι, ἐν τούτοις μεταπαίδευθέντες προσκυνήσωσι τὸν ἐσταυρωμένον. Σὺ δὲ γνησίας τοὺς ἀπίστους παῖθε· τάχα πως ἀπὸ ἀγνώσιας (34) εἰς ἐπιγνώσιν ἔλθωσι, καὶ πιστεύσωσι καλῶς. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρχη αὐτὰ τὰ παρὰ σοῦ γραφέντα, ὅμως ὑπομνήσεως ἕνεκεν πρὸς τοὺς φιλονείκους προσθεῖναι καὶ ταῦτα καλόν· ἵνα μὴ ὡς ἐλεγχομένοι, ἐξ ὧν τετολήμασιν, αἰσχυνθῶσιν, ἀλλ' ὡς ὑπομινησκόμενοι μὴ ἐπιλάθωνται τῆς ἀληθείας. Κρατεῖτω γὰρ τὰ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων (35) ὁμολογηθέντα· ὀρθὰ γὰρ ἔστι καὶ ἱκανὰ πᾶσαν ἀσεβεισάτην αἵρεσιν ἀνατρέψαι, καὶ μάλιστα τὴν Ἀρειανὴν, τὴν εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ (36) δυσφημοῦσαν, καὶ ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον δυσσεβοῦσαν. Προσαγορεύου πάντας τοὺς ὀρθῶς φρονούντας. Προσαγορεύουσι σε πάντες οἱ σὺν ἡμῖν.

³³ Joan. i, 14. ³⁴ Joan. xi, 34, 43. ³⁵ I Cor. xv, 55.

(31) Seg. vocem, ἀθέου addit, quam alii et editi om.

(32) Seg. et Basil. addunt σαπέντας; alii et editi om.

(33) Sic Seguerianus. At alii et editi, ἐξεργασάμενος.

(34) Seguerianus et Basil., ἀπὸ ἀγνώσιας. Cæteri et alii, ἐξ ἀγνώσιας. Ibidem Seguer. et Goblerian., πιστεύσωσι. Alii et editi, πιστεύσουσι. Ibidem Gobl. et Felc. i, ut et legit Nannius, καὶ εἰ μὴ αὐτάσκη.

A demus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis ³⁰. Quæ enim per corpus toleravit, hæc eadem, ut Deus, magnifice exornavit. Hinc carne quidem esuriebat, at esurientes pascebat tanquam Deus. Unde si cui corporea ejus acta offendiculo sunt, ex his quæ ut Deus agit, credere nihil cunctetur. Namque interrogat quidem ut homo, ubi jaceat Lazarus, sed ipsum ut Deus ad vitam revocat ³⁰. Nemo igitur irridens objiciat puerum eum fuisse ætateque crevisse, manducasse, bibisse et passum esse, ne si ea quæ corporis propria sunt negaverit, penitus etiam neget ejus propter nos adventum. Ac quemadmodum non consueto naturæ ordine homo factus est, ita convenit ipsum, corpore assumpto, ejus proprietates in se exhibere, ut ne ficta Manichæi incarnatio vim obtineret. Rursus vero par eum erat ita sese corpore ostendere, ut quæ divinitatis

4. Hæc igitur intelligens infidelis, discat illum infantem quidem jacuisse in præsepio, sed magos, a quibus adoratus est, sibi subdidisse; discat puerum eum descendisse in Ægyptum, sed idololatriæ simulacra deturbasse; discat carne quidem crucifixum ipsum esse, at mortuos multo jam tempore corruptos exsuscitasse. Denique palam factum est ipsum non propter se, sed propter nos omnia sustinuisse, ut nos ejus passionibus impassibilitatem et incorruptionem induentes ³¹, vitam viveremus æternam.

5. Hæc autem breviter, ex tuis, ut dixi, mutatus, dictavi, quibus nihil aliud duxi addendum, nisi quod solius crucis meminerim, ut quæ incuriosis scandalo fuerunt, his ipsis, mutata sententia, adduci possint ut Crucifixum adorent. Tu autem infideles rite perdoce: forte enim futurum est ut relicta inscitia ad veritatis cognitionem perveniant recteque credant. Tametsi vero satis sunt quæ tu ipse scripsisti, haud ab re tamen fuerit hæc admonitionis causa, propter litigiosos illos homines addidisse; ut **735** scilicet non quasi ob ea, quæ ausi sunt, convicti erubescant, sed ut, tanquam commonefacti, veritatis non obliviscantur. Viv enim habeant quæ Patres Nicææ sunt confessi: recta quippe illa sunt idoneaque ad omnem eventendam hæresim, et maxime Arianam, quæ in Dei Verbum injuriosa est, proindeque in sanctum ejus Spiritum impia. Saluta omnes qui recte sentiunt: te salutant omnes qui nobiscum sunt.

³⁰ Joan. i, 14. ³¹ Joan. xi, 34, 43. ³² I Cor. xv, 55.

(35) Sic Seg. et Bas. At alii et editio Comm., παρ' αὐτῶν Πατέρων. Mox Seg. Gobl. et Felc. i, ὀρθὴ γὰρ ἔστι καὶ ἱκανή.

(36) Seguerian., τοῦ Θεοῦ. In aliis et editis deest τοῦ. Mox hæc verba, ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον δυσσεβοῦσαν, absunt a Basil. nec verit. interpres in editione Comm. Ibid. Seguer., ἀσεβοῦσαν pro δυσσεβοῦσαν. Idem in fine et Basil., οἱ σὺν ἡμῖν. Cæteri et editi, οἱ σὺν ἡμοῖς.

IN DUOS CONTRA APOLLINARIUM LIBROS MONITUM.

I. *Libros adversus Apollinarium ab Athanasio conscriptos memorat Proclus, oratione sua in synodo secunda Constantinopolitana (37) : cujus insignem locum hic afferendum censuimus. Et Athanasius ait, diversas epistolas ad Apollinarium scribit, tanquam eadem in fide sapientem : et tamen postea libros integros etiam post mortem Apollinarii scripsit adversus eum cognitis illius in scripto blasphemis. Et nihil Apollinario profuerunt quæ ante ad illum, tanquam eadem in fide sapientem, scripta sunt. Leontius item libro tertio contra Nestorium et Eutychen, gloriatum esse, ait, Apollinarium, innumerabiles epistolas ad eum scriptas esse Athanasii Magni, Serapionis et aliorum, quicunque fuerunt tunc fulgentia sidera et veritatis propugnatores. Quarum tamen epistolarum nulla jam superest. Idem Leontius, lib. 1, duo affert loca ex primo Athanasii adversus Apollinarium libro, et alium ex libro secundo, ubi secundum vocat eum, qui revera in editis secundus est. Quem item synodus vi œcumenica δεύτερον λόγον nuncupat. Joannes quoque Maxentius, qui sub initium scripsit vi sæculi, ex primo libro locum affert Athanasii nomine. Necnon Joannes Damascenus et alii quorum testimonia suis inferius notantur locis. In omnibus etiam mss. hi duo libri eodem locantur ordine.*

II. *Tot veterum testimonia, necnon antiquorum codicum auctoritas, majoris apud nos sunt momenti, quam ut recentiores quosdam audiamus, quorum alii primum, alii secundum contra Apollinarium librum in suspicionem vocant : quia potissimum ambo tam Athanasii stylum referunt quam qui maxime. Libet sane quædam Athanasianæ dictionis exempla, ut omnem ea de re scrupulum levemus, apponere. Primum enim lib. 1, numero 6, errorem eorum qui Christi corpus adorandum negabant, nisi cæleste increatumque esset, iisdem confutat argumentis, ac nonnunquam iisdem verbis, quibus supra in epistola ad Adelphium. Et num. 10 illud, Τί τοῦτον μέμφεσθε Ἀρειανούς, etc., iisdem fere verbis reperies supra in Epistola ad Epictetum. Item numero 12, quod de quaternitate legitur, quam a Catholicis pro Trinitate induci criminabantur Apollinaristæ, eadem sententia habetur Epist. ad Epictetum. Ne multa, si cui libeat duos adversus Apollinarium libros conferre cum aliis Athanasii operibus, maximeque cum Epistolis ad Epictetum, ad Adelphium et ad Maximum, tot ille loca deprehendet inter se affinia, ut ab eodem profecta scriptore nihil ambigat. Secundi libri, quam primi, γρησιότης, minus in suspicionem venit : sed neuter revera dubius.*

III. *Sane permistis pridem Athanasii libris nec suo loco positis, difficilis fuit germanos a spuris internoscere. Jam vero ubi quæcumque Apollinarii spectant hæresim consequenter locantur, minoris res est negotii. Contingit enim semper cum nova exoritur hæresis, nova item verba, novasque sententias, inter disceptantes usu venire. Quare nil mirum si in postremis hisce contra Apollinarium tractatibus quædam insolenter dicta reperiantur. Quæ tamen haud ita multa sunt. Et si initio primi contra Apollinarium libri occurrunt nonnulla quæ Athanasii fortasse dictionem minus referant, nulla hinc νοθελας conjectura. Advertendum enim ad amicum hic responderi qui suas cum Apollinaristis disputationes Athanasio recensuerat : quare rescribens eadem de re Athanasius, non suas modo sibi familiares, sed amici quoque et Apollinaristarum voces sententiasque usurpat, quod fere fit inter disputantes. Id autem sub initium tantum comparet : in subsequentibus enim nemo, cui stylus Athanasii notus sit, non loquentem Athanasium advertat.*

IV. *Cæterum quam varie circa Christi personam errarent Apollinaristæ, quamque parum sibi mutuo constarent, haud semel his in libris enarrat Athanasius. Alii enim Verbum putabant sola specie carnem assumptisse ; alii carnem cælestem et incretam sibi que consubstantialem Verbum induisse. Mentem vero humanam, utpote peccatis malisque cogitationibus obnoxiam, a Verbo assumptam minime fuisse pugnabant : quæ fuit Apollinaristarum hæreseos quasi tessera. Apollinarius tamen, Vitalis, et si qui alii hujus sæcæ homines, cum sese a Catholicis urgeri cernerent, carnem Christi nostræ similem esse, atque ex Maria assumptam fatebantur ; imo animam quoque sed tantum sensitivam, vel, ut ait Suidas, animam vituli in Christo admittebant. Hactenus de libris contra Apollinarium, quos postremis Athanasii vitæ annis conscriptos putamus, anno circiter 372. Atque, ut patet, post Epistolam ad Epictetum, in qua errores ejusmodi quasi hactenus inauditos recenset Athanasius. Hac de re fusius in Vita Athanasii.*

(37) Tom. V Concil. p. 459.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

(38) ΠΕΡΙ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

DE INCARNATIONE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, CONTRA APOLLINARIUM

LIBER PRIMUS.

1. Ὁ μὲν (39) τρόπος τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἄκοπος, τὸ σωπῆ σέβειν τὸ πᾶν, ἀγαπητὲ, καὶ εὐχαρίστοις βοαῖς ἀνυμνεῖν τὸν εὐεργέτην Θεόν, κατὰ τὴν βῆσιν τῆς Γραφῆς τὴν λέγουσαν· *Καθήσεται κατὰ μόνας, καὶ σιωπήσεται, καὶ ἡσυχάσει, καὶ πράξει τὰ ἴδια*· τὸ δὲ, κατὰ μόνας, καὶ, τὰ ἴδια, τούτεστι τὴν ἰδίαν ἀναστροφὴν ἐν κρίσει τίθεσθαι, καὶ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἐν φροντίδι. Ἄλλ' ἐπειδὴ, κόπως βαρυτάτην συνειδὺς ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ (40) λέγειν δοκοῦσιν, ἠρώτησας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, καὶ τίς ἡ αἰτίας τῶν ὀρθῶς φρονεῖν νομιζόντων, οἵτινες ἀμετρία πολλῇ τὰ ἄθεσμα φεγγόμενοι (41) οὐ δεδοικασιν· οἷς ἀπαχθέντες οἱ ἀσθητικοὶ τῇ πίστει, πλανώμενοι οὐ συνῆσιν· εἰ γὰρ ἐστηριγμένοι ἐν τῇ πίστει ἐτύγχανον, οὐκ ἂν τοιοῦτοις ῥήμασι συνεπέσθησαν. Σχολάζουσης δὲ αὐτῶν τῆς διανοίας, δεκτικοὶ γεγόνασι τῶν τοιούτων παραδόσεων· ἐξ ὧν ἀναβλαστάνει (42) ἀμετρίας τύφος, καὶ κακίας πλήθος. Ἄβλεπτοῦντες δὲ ἐκ τοῦ μίσους, παροδεύουσι τῶν προφητῶν τὰ μηνύματα, καὶ τῶν ἀποστόλων τὰ διδάγματα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ παραγγέλματα, καὶ αὐτὰς δὴ τὰς (43) ἐναποδείκτους τοῦ Δεσπότη φωνάς. Οἷς ἐπάγειν κατὰ δύναμιν τὸν ἔλεγχον ἐπάναγκας· ἵνα, ἢ τινες (44) αὐτῶν ἀνανήψαντες διαβλέψωσιν, ἢ ἄλ-

³⁹ Thren. iii, 28.

(38) Scripta anno circiter 372. — Synodus vi œcumenica hunc librum citans Act. viii, p. 762; item actione decima, vocat eum, Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγος, καὶ κατὰ Ἀπολλινάριου. Damascenus vero lib. iii *De orth. fide*, cap. 6, Λόγος κατὰ Ἀπολλινάριου. Variant autem manuscr. Basil. Anglican., quos sequimur habent, Περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ Ἀπολλινάριου, sed in Basil. deest καί. At in Gobler. Felc. 1, Seguer. desunt καὶ κατὰ Ἀπολλινάριου, et ita legit Nannius. Patet esse contra Apollinarium.

(39) Sic mss. fere omnes et edit. Comm. necnon synod. vi œcumenica. At Basil. et edit. Paris., σκωπός. Infra Seguer. Gobler. et Felc. 1, καθήσεται. Editi vero et alii, καθίσταται. Ibidem in editi. Paris. legiur, πράσσει, in Commelinian., ἡσυχάζειν, καὶ

736 1. Hic pii viri mos est indefessus, dilecti mi, ut silentio veneretur τὸ πᾶν (id est universum) et cum gratiarum actione Deum benefactorem alta voce concelebrat: juxta Scripturæ sententiam qua dicit: *Sedebit solitarius et tacebit, et requiescet, et quæ propria sibi sunt faciet*³⁹. Illud autem, *solitarius*, et illud *propria*; id est proprium vitæ institutum considerate et cum judicio disponere, et Dei m̄ndatum curare. Sed quia ingentem apud eos defatigationem conspicatus, qui hæc ipsa dicere non dubitant, de nostra me fide percontatus es: et quæ sit culpa rogasti, eorum, qui se probe sentire rati nihil verentur tamen, pro suprema animi sui intemperantia, impia proferre verba; quibus seducti qui instabiles sunt in fide, se errare non intelligunt; nam si stabiles in fide essent, dictis hujusmodi nunquam obtemperassent. Dum autem mens eorum otio torperet, ejusmodi traditionibus suscipiendis idonei fuere: ex quibus ingens arrogancia, et multa malitia exoritur. Præ odio autem cæcutientes, prophetarum testimonia, apostolorum documenta, Patrum præcepta, ipsasque manifestas Domini voces in pravum sensum detorquent. Quos pro viribus confutare operæ pretium fuerit, ut ita quidam saltem

πράσσειν, utraque male. Goblerian. Felc. 1 et Seg., πράζει.

(40) Seguer., συνιδῶν ἐν τοῖς ταῦτα. Paulo post Seguer. Gobler. et Felc. 1, περὶ τῶν ὀρθῶς, etc. In editis, περὶ deest.

(41) Basil. solus habet, τὰ ἄτοπα φεγγόμενοι. Mox Seg. solus, ὑπαχθέντες.

(42) Gobler. Felc. 1, Seg., ἀναβλαστᾶ, iidem, κακίας μίσος.

(43) Seguerianus, omisso καί, habet αὐτὰς τε τὰς. Mox, ἐναποδείκτους, sic omnes manuscripti et editi Comm. In Parisiensi, mendose, irrepserat ἀναποδείκτους.

(44) Seg. habet εἰ τινες, omisso ἵνα, quæ lectio non spernenda. Mox idem, διαβλέψουσιν. . . δύνονται. Paulo post idem, μήτε ἀλέγουσι, recte. In editis, μήτε deest.

eorum, vel resipiscentes rem animadvertant, vel alios decipere non valeant, dum apertissimam Christi comprehensionem pollicentur, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant²⁵.

2. Nam Patres quidem dixere, consubstantialiam esse Patri Filium, ac Deum verum ex Deo vero, et perfectum ex perfecto. Qui deinde descendit propter nostram salutem, incarnatus et homo factus est, ac postmodum passus est et resurrexit. Sed ne quis audita passione et resurrectione, Deum Verbum mutatum esse cogitaret; immutabilem et invariabilem esse Filium damnatione adhibita definiunt. Isti vero aut mutationem Verbi comminiscuntur: aut Passionis dispensationem meram esse plantasiam suspicantur: atque interdum increatam cœlestemque Christi carnem, aliquando deitati aiunt esse consubstantialiam. Deinde, inquit, vice interioris qui in nobis est, hominis, mentem cœlestem inesse Christo. Nam figura illo dicunt qua induebatur, instar organi usus est: neque enim possibile erat perfectum hominem illum fieri. Ubi enim perfectus homo, ibi et peccatum: itemque duo perfecta unum fieri non possunt. Alioqui in Christo erit ea quæ in nobis est, pugna peccati: opusque erit ei illa apud nos fieri solita purgatione: si Christus homo factus quod in nobis cogitat **737** et carnem movet in seipso suscepisse exhibeatur. Sed assumpsit, inquit, corpus absque mente, ut ipse mens in illo esset, expers omnino peccati, cum ratione divinitatis, tum ratione carnis, quæ absque mente sit. Neque enim peccat caro ejus qui carnem movet, id est qui cogitat, si is prius peccati actum non mente conceperit; et si per corpus ad peccati consummationem operatus non fuerit. Unde carnis quidem novitatem Christus commonstravit pro ratione similitudinis: novitatem autem ejus qui in nobis cogitat, per imitationem et similitudinem et abstinentiam a peccato unusquisque in seipso exhibet. Et sic Christus sine peccato intelligitur.

3. Hæc sunt illorum sophismata, et ad res detorqueundas consilia: neque unus est illorum sermo: multa enim incredulitatis diverticula, humanis ratiocinationibus excogitata. Proponamus igitur illis divini placiti voluntatem (nam juravit, inquit, Dominus, et non pœnitebit eum²⁶), ac verissimæ economiæ consummationem, et absolutissimi beneficii gratiam: mutuoque sciscitemur, ut eorum exploremus mentem: num prophetis prædictionibus consonent: num apostolica documenta sequantur: num in Patrum præceptis incedant: num manifestas

²⁵ I Tim. 1, 7. ²⁶ Psal. cix, 4.

(45) Ὡς γὰρ, etc. Sic Gobl. Felc. 1 et Seg. At editi, τῷ γὰρ, et sic Anglic.

(46) Gohlerian. Felckm. 1, Seguerian., τὸ ἀνάγον. Paulo post Seguer. solus, Ἄλλὰ, φησὶ, τὸ ἀνόητον. Mox Gobl. Felc. 1, Seguer., ἐν αὐτῷ, melius quam editi, ἐν ἑαυτῷ: iidem manuscripti, ἀγνωστος ἢ πάντη.

Α λους ἀπατῆν μὴ δύνωνται, κατὰληψιν ευκρινεστάτην περὶ Χριστοῦ ὑπισχνόμενοι, μὴ νοοῦντες, μήτε δὲ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται.

2. Οἱ μὲν γὰρ Πατέρες εἰρήκασιν, ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, καὶ Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, καὶ τέλειον ἐκ τελείου· ἔπειτα κατελθόντα διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, εἰθ' οὕτως παθόντα, καὶ ἀναστάντα. Ἴνα δὲ μὴ τις, πάθος καὶ ἀνάστασιν ἀκούων, ἠλλοιωσθαι τὸν Θεὸν Λόγον ἐνοοίτο, τὸ ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοιώτων τοῦ Υἱοῦ μετὰ κρίματος διορίζονται. Οὗτοι δὲ ἢ ἀλλοίωσιν τοῦ Λόγου φαντάζονται, ἢ δόκησιν τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους ὑπολαμβάνουσι· ποτὲ μὲν ἄκτιστον καὶ ἐπουράνιον λέγοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ σάρκα, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῆς θεότητος. Εἶτα, φασὶν, ἀντὶ τοῦ ἔσθωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ. Ὡς γὰρ (45) ὀργανικῶς κέχρηται σχήματι τῷ περιέχοντι· οὐ γὰρ οἶόν τε ἦν τέλειον ἀνθρώπον αὐτὸν γενέσθαι. Ὅπου γὰρ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκεῖ καὶ ἁμαρτία· καὶ οὐ δύο τέλεια ἐν γενέσθαι οὐ δύναται· ἐπεὶ ἔσται καὶ ἐν Χριστῷ ἡ ἐν ἡμῖν μάχη τῆς ἁμαρτίας· καὶ ἔσται αὐτῷ χρεῖα τοῦ καθ' ἡμᾶς καθαρισμοῦ, εἰ τὸ φρονεῖν καὶ τὸ ἄγον (46) ἐν ἡμῖν τὴν σάρκα Χριστοῦ ἐν ἑαυτῷ ἐπιπέδεικται γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἔλαβε, φασὶ, τὸ ἀνόητον, ἐν' αὐτῷ ἢ νοῦς ἐν αὐτῷ, καὶ ἀγευστος ἢ πάντη τῆς ἁμαρτίας, κατὰ γὰρ τὸ θεῖκον καὶ τὸ ἀνόητον (47) τῆς σαρκός. Οὕτε γὰρ ἁμαρτία ἂν ἡ σὰρξ τοῦ ἄγοντος τὴν σάρκα, τουτέστι τοῦ φρονούντος, μὴ προενηθυμήντος τὴν πρᾶξιν τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐνεργήσαντος διὰ τοῦ σώματος εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἁμαρτίας. Ὅθεν σαρκὸς μὲν καινότητα Χριστοῦ ἐπιπέδεικται καθ' ὁμοίωσιν· τοῦ δὲ φρονούντος ἐν ἡμῖν τὴν καινότητα διὰ μιμήσεως, καὶ ὁμοιώσεως, καὶ ἀποχῆς τῆς ἁμαρτίας, ἕκαστος (48) ἐν ἑαυτῷ ἐπιπέδεικται. Καὶ οὕτως νοεῖται Χριστοῦ χωρὶς ἁμαρτίας

3. Ταῦτά ἐστιν αὐτῶν τὰ σοφίσματα, καὶ τῆς παρατροπῆς τὰ νοήματα· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς ὃ λόγος αὐτῶν· πολλὰ γὰρ τῆς ἀπιστίας αἱ παρατροπαί, ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἐπινενσημένοι. Προθῶμεν τοῖνον τοῦτοις (49) τῆς τοῦ Θεοῦ εὐδοκίας τὴν θέλησιν (ὡμοσε γὰρ, φησὶ, Κύριος, καὶ οὐ μετμεληθήσεται), καὶ τῆς ἀληθεστάτης οἰκονομίας τὴν συμπλήρωσιν, καὶ τῆς τελειοτάτης εὐεργεσίας τὴν χάριν· ἀντερωτήσαντες τούτων τὰ νοήματα, εἰ τοῖς προφητικῶς (50) μηνύμασι συνάδουσιν· εἰ τοῖς ἀποστολικῶς διδάγμασιν ἀκολουθοῦσιν· εἰ τοῖς τῶν

(47) Seguer., καὶ κατὰ τὸ ἀν. Mox idem cum Gohler. et Felc. 1, ἁμαρτάνει σὰρξ τοῦ ἄγοντος.

(48) Edit. Conimel. et quidam mss., ἦν ἕκαστος. In aliis et in edit. Paris., ἦν deest, rectius.

(49) Τούτοις deest in Segueriano.

(50) Anglic., ἐν τοῖς προφ., et infra item, ἐν τοῖς ἀποστ.

Πατέρων παραγγέλμασι στοιχοῦσιν· εἰ τὰς ἐναπο-
δελκτους τοῦ Δεσπότου (51) φωνὰς οὐκ ἀθετοῦσιν· ἴν'
ἐκ τῶν προφητικῶν μηνυμάτων, καὶ τῶν ἀποστολι-
κῶν διδασμάτων, καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληρω-
θέντων πραγμάτων (52), γίνγηται τῆς ἀληθείας ἡ
ὁμολογία, καὶ τῆς πλάνης ἡ ἕλεξις. Εἴπατε τοίνυν
οἱ ἐφευρεταὶ τοῦ καινοῦ καθ' ὑμᾶς· Εὐαγγελίου, ὃ οὐκ
ἔστιν ἄλλο, πόθεν ὑμῖν κατηγγέθη (53) σάρκα
ἄκτιστον λέγειν, ὥστε ἢ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου εἰς
μετάπτωσιν σαρκὸς φαντάζεσθαι, ἢ τὴν οἰκονομίαν
τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως,
ὡς δόκησιν νομίζειν. Ἄκτιστον μὲν γὰρ πέφηνε
μόνη ἡ ἅγια Τριάς τῆς θεότητος, ἀϊδιὸς τε καὶ ἀτρε-
πτος, καὶ ἀναλλοίωτος. Χριστοῦ δὲ κατὰ σάρκα (54)
ἐξ ἀνθρώπων ἀνισταμένου ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὡς
γέγραπται, καὶ παθητοῦ καὶ πρωτοτόκου (55) ἐξ
ἀναστάσεως νεκρῶν, προκαταγγελλαντος τοῦ νόμου,
πῶς τὸ ἄκτιστον παθητὸν λέγετε; ἢ πῶς τὸ παθη-
τὸν ἄκτιστον ὀνομάζετε; Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἄκτιστον
οὐσίαν τοῦ Λόγου παθητὴν λέγοντες, εἰς τὴν θεό-
τητα βλασφημεῖτε· καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, ὁστέοις
τε (56) καὶ αἵματι, καὶ ψυχῇ, καὶ ὄλου τοῦ καθ'
ἡμᾶς σώματος ἀρμολοθεῖσαν, ψηλαφητὴν τε καὶ ὄρα-
τὴν γενομένην, ἄκτιστον λέγοντες, δυσὶ περιπίπτετε
πτώμασιν· ἢ φαντασίαν τὴν δεῖξιν καὶ τὴν ἀνοχὴν
τοῦ πάθους ὑπολαμβάνοντες, κατὰ τὴν (57) τῶν Μα-
νιχαίων ἀσέβειαν· ἢ τοιαύτην ὑποτιθεσθε τῆς ἀκτί-
στου θεότητος τὴν οὐσίαν. Καὶ τί ἐτι μέμφεσθε τοῖς
ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ τῇ κατὰ σάρκα τὸν Θεὸν φαν-
ταζομένοις;

δ. Ἀλλὰ λέγετε, ὅτι (58) ἄκτιστος γέγονε τῇ ἐνώ-
σει τῇ πρὸς τὸν ἄκτιστον. Ἐντεῦθεν δὲ ὑμῶν ἡ
πλάνη δειχθήσεται αὐτέλεγκτος· ἡ γὰρ τῆς σαρκὸς
ἐνωσις πρὸς τὸν τοῦ Λόγου θεότητα ἐκ μήτρας γέ-
γονεν· ἐντεῦθεν γὰρ αὐτὴν ἀνεστήσατο ὁ Λόγος, ἐξ
οὐρανῶν ἐπιδημήσας· οὐ προϋπέβρασαν τῆς τοῦ
Λόγου ἐπιδημίας, ἢ τῆς Θεοτόκου (59) Μαρίας, μόνης
ἐκ τοῦ Ἀδάμ καταγομένης, καὶ ἐκ τοῦ Ἀβραάμ καὶ
ἐκ τοῦ Δαβὶδ γενεαλογουμένης, σὺν τῷ Ἰωσήφ τῷ
μεμνηστευμένῳ αὐτὴν, δυτῶν ἐκατέρων εἰς σάρκα
μίαν, καθὼς γέγραπται, οὐ τῇ πρὸς ἀλλήλους συν-
αφεία, ἀλλὰ τῇ ἐξ ἑνὸς ὑπέβρει· ὅτι γὰρ ἀθιγείς
διέμειναν, μεμαρτύρηται. Γεννᾶται οὖν ὁ Χριστὸς
ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἰωσήφ πατέρα κα-
λῶν, ταυτὸν τῇ Μαρίᾳ τυγχάνοντα τοῦ Δαβὶδ (60)·

⁵⁵ Matth. 1, 1. ⁵⁶ Gen. 11, 24. ⁵⁷ Matth. 11, 1.

(51) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. Editi, τοῦ Θεοῦ.

(52) Basiliensis habet, τῶν τοῦ Θεοῦ πληρωθ-
Paulo post, Seguerian. γέννηται, Basil. γίνγηται. Go-
blierian. Felc. 1 et editi γίνγηται.

(53) Κατηγγέθη. Gobler. et Felc. 1. Anglic. vero
et Seguer., κατηγγέθη. Editi, κατηγγέλλη. Paulo post,
φαντάζεσθε. Gobler. Seguer., et Felc. 1. et infra ii-
dem, νομίζητε. Seguer. νομίζετε. Mox, δόκησιν, sic
Basil. Anglic. Seg. In edit., ὡς δόκησιν. Statim Angli-
canus solus, πέφηνε μόνη.

(54) Seguer. et Anglic., τὸ κατὰ σάρκα. In editis
et aliis, τὸ δεest. Mox Seguer. Gobl. et Felc. 1, ἐξ
ἀνθρώπων. Editi vero et alii, ἐξ ἀνθρώπου. Mox ii-
dem, ὡς ἐκ τῶν. In editis et aliis ὡς deest.

(55) Sic Seguer. Gobl. et Felc. 1. In edit., πρώτου.

PATRUL. GR. XXVI.

A Dei voces non despiciant : ut ex propheticis testi-
moniis, ex apostolicis documentis, et ex operibus
a Domino designatis veritatis confessio et erroris
confutatio subsequatur. Respondete igitur, auctores
novi, secundum vos, Evangelii, cum aliud nusquam
sit Evangelium, undenam vobis prædicatum est,
carnem increatam esse dicendam; ita ut aut deita-
tem Verbi in carnem dilapsam et mutatam fuisse
comminiscamini; aut œconomiam passionis et
resurrectionis, meram phantasiam existimetis.
Sola enim sancta Trinitas deitatis est increata et
æterna, immutabilis et invariabilis. Cum autem
Christus secundum carnem ex hominibus duxerit
ortum, scilicet ex fratribus nostris, ut scriptum est,
ac passibilis sit, et primogenitus ex resurrectione
mortuorum, lege idipsum prænuntiante, quomodo
quod increatum est, passibile dicitis? aut quomodo
quod passibile est, increatum vocatis? Etenim cum
increatam Verbi substantiam passibilem dicitis, in
divinitatem blasphematis. Et dum passibilem car-
nem, quæ ossibus, sanguini, animæ, et universo
nostro corpori adaptata est, quæque palpabilis et
visibilis est, increatam dicitis, duplici lapsu concidi-
tis: aut enim exhibitionem et tolerantiam pas-
sionis phantasiam existimatis, juxta Manichæorum
impietatem; aut talem esse statuitis increatæ deita-
tis substantiam. Ecquid adhuc reprehenditis eos
qui in humana forma secundum carnem Deum com-
miniscuntur?

C
4. Sed dicitis increatum factum esse, quod uni-
tum sit cum increato. Hinc autem vestrum errorem
sese falsi arguere ostendetur. Nam carnis cum
Verbi divinitate conjunctio ex utero facta est; inde
enim ipsi Verbum cum e caelo advenisset originem
dedit, quippe quæ non erat antequam Verbum ad-
veniret, aut ante Deiparam Mariam, cujus solius
origo ex Adamo, **738** et genus ex Abraham et
Davide ortum ⁵⁵ narratur, et una sponsi sui Jo-
seph, qui erant duo in carne una, sicut scriptum
est ⁵⁶, non mutua inter se copulatione, sed quod ex
uno eodemque originem ducerent; nam quod illi-
bati remanserint, testatum est. Nascitur ergo Chri-
stus in Bethleem Judææ ⁵⁷, Josephque patrem suum
D vocat, qui eandem quam Maria ex Davide originem

(56) Te deest in Segueriano.

(57) Basiliensis, ὑπολαμβάνοντες καὶ τὴν τῶν.

(58) Ὅτι deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1. Ibi-
dem Anglic. solus habet, ἄκτιστον, recte. Alii, ἄκτι-
στος. Ibidem, Anglican. Seguer. Gobl. et Felc. 1,
τῇ ἐνώσει, omissa præpositione ἐν, quæ in editis
legebatur.

(59) Θεοτόκου deest in edit. Comm. sed legitur in
maxima parte manuseriptorum. Infra, ἐκ, ante, τοῦ
Δαβὶδ, habetur in solo Seguer.

(60) Seguer., ἐκ τοῦ Ἀδάμ, et ita legit Nannius,
sed omnes alii mss. et editi Græci, melius, τοῦ Δαβὶδ.
Mox Seguer. et Felc. 1, ἀνακληθεὶς. Ibidem Basil. et
Seguerian. Συμῶν. Editi, Συμῶνος. Nos cum mss.
Gobl. Felc. 1 et textu Græco, Συμῶνος.

ducebat : in pannis repositus, a Simeone in templo gestatus, et ad circumcisionem carnis secundum legem adductus est, augmentumque accepit ætatis atque staturæ⁶¹. Si itaque increatus illa unione factus est, quomodo non statim perfectus apparuit, sed pro voluntate Verbi, corpus augmentum accipiebat? Increato autem incrementum ascribere impium est. Nam quod increatum est, natura sua increatum dicitur, nec accessionem, vel diminutionem admittit. Quod autem cum increato quidpiam commune habet, aut ipsi unitur, proprium quidem increato, non tamen ipsum increatum esse dicitur; ne unionis beneficium in oblivionem veniat, et beneficii debitum aboleatur, neve humanum genus, quod adhuc in infirmitate degit, in desperationem cadat, si discat (quod vos dicitis), nullam esse sibi cum Deo cognationem; neve gratia evanescat. Quis enim increatum si audiat Domini corpus, sequi factum, creatumque agnoscat, non intelligat, falsas quidem esse Scripturas, sibi que nullam esse cum Christo communionem? Si increatus increatum corpus assumpsit, periit ergo prima formatio, periit archetypus Adam, quo nos usque in hodiernum diem per carnis successorem oriundi sumus. Quomodo igitur Christus nos sui participes constituit? quid est quod Apostolus ait: *Qui enim sanctificantur et qui sanctificantur ex uno omnes*⁶²?

5. Ne quis vero de divinitate Filii sic cogitare audeat: quod eodem ille modo ex Deo sit, quo nos sumus, ut impiissimi Ariani dicere audent: aut certe illum ex Deo secundum carnis speciem, et secundum formam servi, hoc est protoplasti Adam, quam accepit qui in forma Dei Deus existit. Profecto inter res creatas, illud dicitur increatum, quod nunquam exstitit, quia nunquam factum est. Ne igitur, dum in Verbo carnem nunquam fuisse existimatis, specioso vocabulo rem ipsam negare in animum inducatis, ut nihil in increato consisteamini. Nam sola deitatis subsistentia increata intelligitur; ita ut impium sit, vel increatam passibilem, vel passibilem increatam appellare. Conditam enim hominis naturam, non unione Verbo propriam, sed ei coæternam esse, Deique naturæ exæquatam per naturæ identitatem, impium est cogitare. Carnis enim et sanguinis ossiumque specimen exhibuit Dominus, necnon animi dolentis, perturbati, anxii. Hæc nemo dixerit naturam deitatis esse: propria autem Deo secundum naturam facta sunt, cum Verbo placuit humanam subire generationem, suumque

⁶¹ Luc. ii, 7, 28. ⁶² Hebr. ii, 11.

(61) Hæc vide supra, *Ad Epictetum*, p. 721.

(62) Ita Seguer. et sic legendum est. Editi, Τῶ δὲ ἀπτ.

(63) Goblerianus et Felc. 1 habent, ἡ εὐλογία, καὶ καταρ. Atque ita legit Nannius. Infra iidem, ut et legit Nannius, διδασκομένη καθ' ἡμᾶς.

(64) Sic Seguer., rectius quam editi et alii qui habent, αὐτοῦ Paulo post idem, ὁ ἀγιάζων.

(65) *Μὴ τι ἄρα μηδὲως*. Sic Gobler. Seguer. et Felc. 1. In editis, *Μὴ τι οὖν ἄρα μὴθ' ὄλως*. Mox Anglic. Gobler. Seguer. et Felc. 1, καὶ τὴν ἀρνησιν

ἐν σπαργάνοις ἀνακλιθεὶς, καὶ ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος ἐν τῷ ἱερῷ βασταχθεὶς, καὶ περιτομὴν σαρκὸς προσ-αγόμενος κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἀβξῆσιν ἡλικίας ποιούμενος. (61)·Εἰ τοίνυν ἀκτιστος τῇ ἐνώσει γέγονε, πῶς οὐκ αὐτοτελής ὤφθη, ἀλλὰ, θελήσαντος τοῦ Λόγου, ἡ τοῦ σώματος ἀβξῆσις ἐγένετο; Ἀκτίστῳ δὲ προσάγειν ἀβξῆσιν ἀσεβὲς ἐστὶ. Τὸ γὰρ ἀκτιστον τῇ φύσει ἀκτιστον λέγεται, μήτε ἀβξῆσιν, μήτε ἐλάττωσιν ἐπιδεχόμενον. Τὸ δὲ τῷ ἀκτίστῳ (62) κοινωνήσαν ἡ ἐνωθὲν, ἴδιον μὲν τοῦ ἀκτίστου λέγεται, οὐ μὲν αὐτὸ ἀκτιστον, ἵνα μὴ ἐπιλησθῆ τῆς ἐνώσεως ἡ εὐεργεσία, καὶ καταργηθῆ (63) τῆς εὐεργεσίας ἡ ὀφειλὴ, καὶ εἰς ἀνεπιστίαν καταπέσῃ ἡ ἐν ἀσθενείᾳ ἐπιτυγχάνουσα ἀνθρωπότης, διδασκομένη καθ' ὁμᾶς μὴ ἔχειν πρὸς Θεὸν οικειότητα, καὶ ἀμαυρωθῆ ἡ χάρις. Τίς γὰρ, ἀκτιστον ἀκούων τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἐαυτὸν δὲ ποιηθέντα καὶ κτισθέντα εἶδώς, οὐκ ἐννοηθήσεται ψευδεὶς μὲν εἶναι τὰς ἀγίας Γραφάς, ἐαυτὸν δὲ μὴ ἔχειν πρὸς τὸν Χριστὸν κοινωνίαν; Εἰ ὁ ἀκτιστος ἀκτιστον σῶμα ἀνελάβετο, κατήργηται τοίνυν ἡ πρώτη πλάσις, ἀπόλωνεν ὁ ἀρχέτυπος Ἀδὰμ, οὗ ἡμεῖς μέχρι σήμερον ἀπόγονοι τυγχάνομεν κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς διαδοχὴν. Πῶς οὖν Χριστὸς ἡμᾶς μετόχους ἐαυτοῦ κατέστησατο (64); πῶς δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, *Ὁ τε γὰρ ἀγιάζων καὶ οἱ ἀγαζόμενοι ἐξ ἐνὸς πάντες*;

5. Μὴ τις δὲ τοιμάτω περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ ἐννοῆσαι, ὅτι, ὡσπερ αὐτὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς, καθάπερ οἱ ἀσεβέστατοι Ἀρειανοὶ λέγειν τοιμῶσιν· ἡ πάντως κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐπίδειξιν, καὶ κατὰ τὴν μορφήν τοῦ δούλου, τουτέστι τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ, ἣν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Θεός. Ὅλως μὲν οὖν ἐν τοῖς ποιήμασι τὸ λεγόμενον ἀκτιστον, τὸ μηδέπω ὑπάρξαν λέγεται, ὅτι μὴ γέγονε. Μὴ τι οὖν ἄρα, μὴθ' ὄλως (65) γενέσθαι ἐν τῷ Λόγῳ σάρκα ὑπολαμβάνοντες, εὐφίμῳ λέξει ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἀρνησιν εὐθὺς ἐννοεῖτε, ἵνα μηδὲν ἐν τῷ ἀκτίστῳ ὁμολογήσητε. Ἀκτιστος γὰρ ὑπαρξὲς μόνῃ ἡ τῆς θεότητος νοεῖται· ὥστε καὶ τὸν ἀκτιστον παθητὴν λέγειν ἀσεβὲς, καὶ τὴν παθητὴν ἀκτιστον ὀνομάζειν. Τὴν γὰρ ποιηθεῖσαν τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν, μὴ τῇ ἐνώσει (66) τοῦ Λόγου εἶναι ἴδιαν, ἀλλὰ συναΐδιον, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ φύσει ἐξισουμένην τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως ἐννοεῖν, ἀσεβὲς. Σαρκὸς γὰρ καὶ αἵματος καὶ ὀστέων ἐπίδειξιν ἐποίησατο Κύριος, καὶ ψυχῆς λυπούμενης, καὶ ταραττομένης, καὶ ἀδημονούσης. Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν τις εἶποι φύσιν εἶναι θεότητα· ἴδια δὲ Θεοῦ (67) κατὰ φύσιν

εὐθὺς. In editis deest καὶ, et εὐθὺς. Seguerian. Gobler. et Felc. 1, paulo post, ὁμολογήσητε. In editis, ὁμολογῆται.

(66) *Μὴ τῇ ἐνώσει*. Sic Seguer., et sic legendum videtur. Edit., μήτε ἐνώσει.

(67) Anglic., ἴδια δὲ τοῦ Θεοῦ. Paulo post, Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi vero et alii, γενέσεως. Mox Seguer. καὶ τὴν αὐτῆς. Gobler. et Felc. 1, καὶ τὴν αὐτοῦ. Alii et editi, καὶ τὴν ἐαυτοῦ. Infra Seguer., ἐν ἐαυτοῦ. Alii, ἐν αὐτοῦ.

γένονεν, εὐδοκήσαντος τοῦ Λόγου ἀνασχέσθαι γεννή-
σεως ἀνθρωπίνης, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποίησιν τὴν ἐν
ἀμαρτίᾳ καὶ φθορᾷ καὶ θανάτῳ διαχυθεῖσαν ἐν
ἑαυτῷ συστήσασθαι ἐν εἰκόνι καινότητος. Διὸ τῆς
μὲν ἀμαρτίας τὴν κατάκρισιν ἐπι γῆς ἐποίησατο·
τῆς δὲ κατάρως τὴν καθάρσειν (68) ἐπὶ ξύλου· τῆς
τε φθορᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ τάφῳ· καὶ τοῦ
θανάτου τὴν κατάλυσιν ἐν τῷ ἄδῃ· παντὶ ἐπιβάς
τόπῳ, ἵνα τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν
κατεργάσθαι, μορφὴν τῆς ἡμετέρας εἰκόνος ἐν
ἑαυτῷ ἐπιδεικνύμενος (69). Ἐπεὶ τίς ἦν χρεῖα Θεῷ
γεννήσεως τῆς ἐκ γυναικὸς ἀνασχέσθαι; αὐξήσεως
τε ἡλικίας, καὶ ἐπὶ ἀριθμῆσεως τῷ ποιητῇ τῶν
αἰώνων; ἢ πάλιν σταυροῦ, ἢ τάφου, ἢ ἄδου, οἷς
ἡμεῖς ὑποπεπτῶκαμεν, εἰ μὴ ἡμᾶς ἐξήτει, διὰ τῆς
καθ' ἡμᾶς μορφῆς ζωοποιῶν ἡμᾶς καὶ εἰς ὁμοίωσιν
καὶ μίμησιν τελείας εἰκόνος προσκαλούμενος; Μί-
μησις δὲ πῶς ἂν γένοιτο πρὸς τελειότητα, μὴ προὔπ-
αρξάσης τῆς ἀνευθεοῦς τελειότητος; κατὰ τὸν λέ-
γοντα Ἀπόστολον· Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν
ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν κατὰ
ἀληθείας.

6. Πόθεν οὖν διδαχθέντες, λέγετε ἄκτιστον; Εἰ
τοίνυν φύσις ἐκ μεταποιήσεως ἄκτιστος γίνεται, ἄρα
καὶ ἀόρατος καὶ ἀθάνατος· οὐκ ἐκ θανάτου, ἀλλ'
ἀνεπίδεκτος θανάτου. Πῶς οὖν ἀπέθανεν ὁ Κύριος,
εἰ ὁ ἄκτιστος ἀκτίστος (70) ἐπεδήμησεν ἐπὶ γῆς;
ἢ πῶς ὁρατὸς καὶ ψηλαφητὸς γέγονεν; ὡς γέγρα-
πται· Ὁ ἐωράκαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλά-
φησαν. Πῶς οὖν λέγετε, ἃ μὴ γέγραπται, μήτε
θέμις ἐννοεῖν; Δώσετε γὰρ πᾶσιν αἰρητικοῖς κατὰ
τὴν τοῦ ποτὲ λεγομένου Ῥητορίου ἐννοίαν ἀσεβεστά-
την, οὗ καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐξεπέειν φοβερόν. Ἡ τοί-
νον ἀνήσασθε τὰς θείας Γραφάς, ἢ ταύτας ὁμολο-
γοῦντες, μὴ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα ἐπινοεῖτε
λαλεῖν ῥήματα ἀπάτης ἀνάτου. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε,
ὅτι Ἡμεῖς κτίσματι (71) οὐ προσκυνοῦμεν. Ὡ ἀνόη-
τοι! διὰ τί οὐ λογίζεσθε, ὅτι καὶ ποιηθὲν τὸ σῶμα
τοῦ Κυρίου οὐ κτιστὴν ἀποφέρεται τὴν προσκύνη-
σιν; Τοῦ γὰρ ἄκτιστου Λόγου γέγονε σῶμα· οὐ γὰρ
σῶμα γέγονε, τοῦτο προσάγετε καὶ τὴν προσκύνη-
σιν (72). Ἄρ' οὖν καὶ προσκυνεῖται ὀφειλομένως, καὶ
θεϊκῶς προσκυνεῖται· Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος ἐστίν, οὗ
τὸ σῶμα ἴδιον τυγχάνει· ἐπεὶ καὶ ὅτε προσήεσαν αἱ
γυναῖκες τῷ Κυρίῳ, διακωλύων ἔλεγε, Μὴ μου ἄπτου·
οὐδὲν γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, ση-
μαίνων, ὅτι χρεῖα ἀναβάσεως, καὶ ὅτι μία ἔσται ἡ

A ipsius opus in peccato, corruptione, et morte disso-
lutum, in seipso in novitatis imaginem instaurare.
Quapropter peccati quidem condemnationem in
terra, maledictionis abolitionem in ligno, a corru-
ptione immunitatem in sepulcro, mortisque solu-
tionem in inferno peregit; omnemque locum per-
meavit, ut totius hominis salutem perficeret, cum
formam 739 nostræ imaginis in seipso exhibuit.
Nam quid erat opus Deo ut ex femina nasci digna-
retur? quid factori sæculorum opus ut statura et
annorum numero cresceret? aut rursus quid opus
illi cruce, sepulcro, aut inferno, quibus nos obnoxii
facti sumus, nisi nos quaereret, ut per formam quæ
nostræ similis est nos vivificaret, atque ad simili-
tudinem imitationemque perfectæ imaginis provo-
caret? Imitatio autem perfectionis, quomodo esse
potuerit, nisi prius exstiterit absoluta perfectio? juxta
illud Apostoli: *Exspoliantes vos veterem hominem, et
induentes novum, qui secundum Deum creatus est in
sanctitate et justitia veritatis* 40.

Θεὸν κτισθέντα, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνη τῆς

6. A quo ergo edocti increatum illum dicitis? Si
igitur natura ex mutatione sit increata; ergo et in-
visibilis fiet, et immortalis; non postquam ex morte
resurrexerit, sed mortis prorsus incapax erit. Qua
ergo ratione mortuus est Dominus, si increatus in-
creato modo advenerit in terram; aut quomodo
visibilis et palpabilis factus est, sicut scriptum est:
C *Quod vidimus et manus nostræ contractaverunt* 41? Cur
itaque ea dicitis, quæ nec scripta sint, nec fas
sit cogitare? Omnibus enim hæreticis sententiam
suppeditabitis impiissimam, quam tenuit olim is qui
Rhetorius vocabatur; cujus impietatem referre hor-
ret animus. Aut igitur divinas negate Scripturas:
aut si eas admittitis, ne præter ea quæ scripta sunt,
alia proferre excogitetis insanabilis fallaciæ verba.
Sed rursus dicitis: Nos creaturam non adoramus.
O stulti! cur non cogitatis, corpus Domini quod
factum est adorationem non exigere quæ rei creatæ
debeatur? Nam increati Verbi corpus factum est:
ac ipsi cujus corpus factum est adorationem affertis
vestram. Debita ergo et divina adoratione colitur:
Deus enim est Verbum cujus corpus est proprium:
D quippe cum accesserunt mulieres ad Dominum, il-
las his prohibet verbis, *Noli me tangere, nondum
enim ascendi ad Patrem meum* 42, indicans opus esse

40 Coloss. iii, 9; Ephes. iv, 24. 41 I Joan. i, 1.

42 Joan. xx, 17.

(68) Ita Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, atque sic legit Nannius. Editi, ἀφαίρεισιν. Mox iidem, ἀπολύτρωσιν, ubi editi, καθάρσειν. Infra Basil., τοῦ σύμπαντος τόπου.

(69) Gobl. et Felc. 1, ἐνδυσάμενος καὶ ἐπιδεικνύμενος. Mox Seg. Anglican. Gobl. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi, γενέσεως. Ibidem in Seg. solo deest, ἀνασχέσθαι. Infra Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐξήτει. Editi vero et alii, ἀνεξήτει.

(70) Seg. et Anglic., ἄκτιστος. Editi et alii, ἀκτίστω. Mox Seguer. Gobl. et Felckm. 1, γεγονός, καθώς. Rhetorius porro infra memoratus, Ægyptius

erat, qui eousque insanix processit ut diceret, omnes omnino hæreticos recte sentire, et nullum errare: quod ita absurdum Augustino videtur, ut vix eum ita sensisse credere possit. Vide Philastrium hæresi κλιν, et August. hæresi lxxii.

(71) Editi, ὅτι ἡμεῖς κτίσματι. In Seg. Gobl. et Felc. 1, deest ὅτι. Ibidem, editi, κτίσματα. At Seg., κτίσματι.

(72) Sic Angl. Gobl. Felc. 1 et Seg. In edit. προσάγεται ἡ προσκύνησις. Mox iidem manuscripti, καὶ θεϊκῆ προσκυνῆσαι προσκυνεῖται. Editi, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται.

ascensione, et unam fore ascensionem. Attamen accedentes illæ tenuerunt pedes ejus et adoraverunt. Pedes tenuerunt, Deum adoraverunt. Pedes quidem carnis et ossium contactum præferabant : sed cum Dei essent, Deum illæ adoraverunt. Et alibi quoque aiebat Dominus, *Palpate me et cognoscite, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* ⁴³, quanquam ipse spiritus sit : *Spiritus enim est Deus* ⁴⁴. Et cum dicit ea se habere, simulque ostendit ipsa ; cur ait, *Spiritus carnem et ossa non habet, ut me, inquit, quem non illa esse, sed illa habere videtis* ? An ut doceret, spiritum natura inenarrabilem esse, ipsum autem contactum ad corpus nostro simile pertinere, quod sibi ex Virgine non quadam operandi ratione, sed naturali generatione comparaverat ; ut et secundum naturam esset corpus, ac rursus secundum naturam indivisibile esset a Verbi deitate. Sic enim et mors ejus contigit : corpore quidem secundum naturam suscipiente, Verbo autem per voluntatem eam admittente et per potestatem suam proprium corpus morti tradente ; quo et naturaliter pro nobis pateretur, et divinitus pro nobis resurgeret. Totumque generationis mortisque negotium nostram perquisitionem recuperationemque spectat.

740 7. Hæc cum ita se habeant, et in confesso sint in Ecclesia Dei catholica, cur vos rursus dicitis, corpus e cælo esse ? cur Christus illud effecit ? Respondete : Anne ut ex cælo in terram corpus deferret, et invisibile redderet visibile : contumeliæ incapacem, contumeliæ capacem ; impassibile et immortale, mortale et passibile faceret ? Ecquidnam in illis beneficii, o inepti, si ea in Christo facta dicatis, quæ in protoplasto Adam facta sunt ? Nisi Adæ lapsum in incomparabilem reparationem Christus, in similitudine carnis peccati apparens, peccatumque in carne condemnans, restituisset ; ita ut ea ne indutus in terra versaretur, et carnem peccati incapacem exhiberet : quam cum ex prima formatione Adam peccati expertem habuisset, ex prævaricatione illam peccati capacem fecit, ac in corruptionem et mortem delapsus est. Hanc Christus suscitavit natura impeccabilem, ut ostendat Creatorem non esse causam peccati ; et ad primariam illam formationem propriæ naturæ eam restituit, ut ipse esset impeccabilitatis specimen. Frustra igitur erronei illi comminiscuntur, atque dicunt, ex cælo Christi

⁴³ Luc. xxiv, 39. ⁴⁴ Joan. iv, 24.

(75) Seg., ἐστὶν ἡ ἀνάβασις. Gobl. et Felc. 1, ἀναβάσεως. Ὅμως, omisiss mediis.

(74) Ep. ad Epict., p. 724.

(75) Seguerianus, Πῶς οὖν ἔλεγε · Πνεῦμα ὁστέα καὶ σάρκα, etc.

(76) Seguerianus, ἀρρήτος τις ἐστίν. Infra idem, ἦν ἐν αὐτῷ περιποιησάτο.

(77) *Ira kal.* Sic Seguerianus, quem secuti sumus ; καὶ deest in editis. Mox, ἢ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου, sic idem et Nannius. Editi, ἢ τῆς τοῦ Λόγου, omisiss mediis.

(78) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi, καὶ ὅλης τῆς γενέσεως. Infra editi, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ. Scil

Α ἀνάβασις (75). Ὅμως, προσελθοῦσαι, ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν. Πόδας ἐκράτησαν, Θεὸν προσεκύνησαν. Πόδας ὁστέων καὶ σαρκὸς ἔχοντας ψηλάφησιν, ἀλλὰ Θεοῦ ὄντας, προσεκύνησαν Θεόν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Κύριος ἔλεγε, *Ψηλάφησατέ με καὶ γινώτε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὁστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα, καίτοι πνεῦμα ὦν αὐτός · Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός* (74). Καὶ λέγων ἔχειν, καὶ ἐπίδειξιν ποιούμενος, πῶς ἔλεγεν, ὅτι *Πνεῦμα σάρκα καὶ ὁστέα οὐκ ἔχει* (75), καθὼς ἐμὲ, φησὶν, οὐχὶ ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα θεωρεῖτε, ἢ τοῦτο διδάσκων, ὅτι ἡ τοῦ πνεύματος φύσις ἀρρήτος ἐστίν (76)· αὐτὴ δὲ ἡ ψηλάφησις σώματος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστίν. ὅπερ αὐτῷ περιποιησάτο ἐκ Παρθένου, οὐκ ἐνεργείας τόπων, ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει · *Ἰνα καὶ* (77) *κατὰ φύσιν ἢ τὸ σῶμα, καὶ ἀδιαίρετον ἢ πάλιν κατὰ φύσιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονε · τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ Λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προϊέμενον · Ἰνα καὶ πάθη φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστῆ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ὅλη τῆς γεννήσεως* (78) *καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν καὶ ἀνάκτησιν θεωρεῖται.*

7. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ὁμολογουμένων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, πῶς ὑμεῖς πάλιν λέγετε ἐξ οὐρανοῦ τὸ σῶμα ; καὶ διὰ τί τοῦτο πεποίηκεν ὁ Χριστός ; Ἐψαπε, ἵνα ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ γῆς (79) κατενέγκῃ σῶμα, καὶ τὸ ἀόρατον ὁρατὸν ποιήσῃ, καὶ τὸ ἀνύδριστον ὕδρευς δεκτικὸν, καὶ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον θνητὸν καὶ παθητὸν ; Καὶ τίς ἦν ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὧ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ γεγονέναι λέγετε, ἃ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδὰμ ; Εἰ μὴ τὸ τοῦ Ἀδὰμ σύμπτωμα εἰς ἀσύγκριτον ἀνάστημα Χριστοῦ ἀνεστήσατο ἐν ὁμοιωματι σαρκὸς ἁμαρτίας ὀφθαλμοῦ, καὶ κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί · ὥστε καὶ (80) σαρκὶ ἐπὶ γῆς πολιτεύσασθαι, καὶ ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας δεῖξαι τὴν σάρκα, ἣν ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως ὁ Ἀδὰμ ἀναμάρτητον ἐσχηκώς, ἐκ παραβάσεως δεκτικὴν ἁμαρτίας πεποίηκε (81), καὶ εἰς διαφθορὰν καὶ θάνατον καταπέπτωκε. Ταύτην ἀνίστησι κατὰ φύσιν ἀναμάρτητον, ἵνα δεῖξῃ τὸν Δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέτυπον πλάσιν τῆς ἰδίας φύσεως κατεστήσατο · Ἰνα αὐτὸς ἢ τῆς ἀναμαρτησίας (82) ἢ ἐπίδειξις. Μάτην οὖν φαντάζονται οἱ ἀλώμενοι, καὶ

τοῦ Θεοῦ deest in Nann. Seg.

(79) Gobl. Felc. 1, Seg., ἐπὶ γῆν. Infra Seguer. quem sequimur, Καὶ τίς ἦν ἐν τούτ. Editi et alii, Καὶ τίς ἦ ἐν τούτ. Paulo post Seguerianus, γεγονέναι λέγετε ἃ. Editi, οὐ γέγονεν, ἃ γέγονεν. Mox hæc, εἰ μὴ τῷ Ἀδὰμ. desunt in Seg. Gobl. Felc. 1.

(80) Ita Seguerian. Gobler. Felc. 1. In editis, καὶ deest. Mox Anglican. Gobler. et Felc. 1, πολιτεύσασθαι.

(81) Seg. Gobl. et Felc. 1, ἐποίησε. Mox Gobl. et Felc. 1, διαφορὰν.

(82) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi, ἁμαρτίας, male.

ἐξ οὐρανοῦ λέγοντες τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα. Καίτοι δ' Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν κατενήνοχε, Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνένηνοχε· καὶ ὅπερ Ἀδὰμ (83) ἀναμάρτητον καὶ ἀκαταδίκαστον εἰς φθορὰν καὶ καταδίκην θανάτου κατενήνοχε, Χριστὸς τοῦτο ἀφθαρτον καὶ λυτήριον θανάτου ἀνέδειξεν· ὥστε ἔχειν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἀμαρτίας, ἐκ δὲ τάφου τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν ἐπιθάσει ἄδου λύειν θάνατον, καὶ εὐαγγελίσασθαι πᾶσι τὴν ἀνάστασιν. Ὅτι ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ (84), καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν. Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· βασιλευόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς διαφθορὰν οὐχ ὑπερῆδεν αὐτὸς γενόμενος ἀνθρώπος, οὐ τραπέις εἰς ἀνθρώπου μορφὴν, οὐδὲ παριῶν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρξίν, σκωδῶν τὴν δεῖξιν ἐποιοεῖτο· ἀλλ' ὁ ὢν φύσει Θεὸς γεννᾶται ἀνθρώπος, ἐν εἰς ἣ τὰ ἐκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, φυσικὴν καὶ ἀληθεστάτην τὴν γέννησιν (85) ἐπιδειξάμενος. Διδ' εἰρηται· Καὶ ἐχαρίσματο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα, βασιλεύειν οὐρανῶν, καὶ ἐξουσίαν ἔχειν κρῖναι ποιεῖν.

8. Ὁ γὰρ τῶν ὄλων δημιουργὸς Λόγος (86) ὤφθη υἱὸς ἀνθρώπου, οὐχ ἑτερός τις γενόμενος, ἀλλὰ δευτέρος Ἀδὰμ· ἵνα καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος γινώσκωμεν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ προγενέστερον δείκνυσιν τὸν πρωτόπλαστον ὁ Ἀπόστολος, πρῶτον τὸ ψυχικὸν δείκνυς, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ψυχικόν δὲ καὶ πνευματικόν λέγων, οὐχ ἕτερον καὶ ἕτερον δείκνυσιν σῶμα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σῶμα· τὸ μὲν πρῶτον ἐν (87) ἐξουσίᾳ καὶ φύσει ψυχῆς, διὸ ψυχικόν· τὸ δὲ δευτέρον ἐν ἐξουσίᾳ καὶ φύσει Πνεύματος, διὸ πνευματικόν· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰρημένον ἔστι συνιδεῖν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει τὰ (88) πάντα· ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Καίτοι ἐνὸς ὄντος ἐκατέρων τοῦ σώματος, τὸ μὲν τοῦ Πνεύματος μέτρον νοεῖσθαι πνευματικὸν δείκνυσιν, τὸν δὲ τῆ ἐξουσίᾳ τῆς ψυχῆς μόνῃ ἐμμελιναντα (89) δείκνυσθαι ψυχικόν. Διὰ τί δὲ ὅλως, εἰ καθ' ἑμᾶς ἔστιν, οὐχ ἀνθρώπος μόνον λέγεται ὁ Χριστὸς ὡς καινὰς τις ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημήσας, ἀλλὰ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν; Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ γῆς γέγονεν υἱὸς ἀνθρώπου, καίτοι οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος (90) ἁγίου γεννηθεὶς, ἐνὸς ὄντος τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ υἱὸς

corpus esse. Atqui quod Adam ex cælo in terram detulit, illud Christus e terra in cælum evertit: et quod Adam, cum prius peccati expers et nulli damnationi obnoxius esset, in corruptionem et damnationem mortis dejecit, idipsum Christus incorruptibile esse, imo a morte liberare ostendit; ita ut potestatem habeat in terra peccata dimittendi; ex sepulcro, incorruptionem exhibendi; in ascensu ex inferno, mortem solvendi, et resurrectionem omnibus annuntiandi. Quia Deus hominem creavit in incorruptionem et imaginem æternitatis suæ illum fecit. *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum* ⁸⁵, quem mortis imperio oppressum in corruptionem, non neglexit ipse factus homo: non versus in hominis formam: neque despiciens hominis substantiam, quasi per umbram et speciem tantum sese ostendit: sed qui natura Deus est, homo nascitur, ut hæc ambo sint unus, in omnibus perfectus, qui naturalem et verissimam nativitatem exhibet. Ideo dictum est: *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen* ⁸⁶, ut regnaret in cælis, et potestatem haberet reddendi iudicii.

8. Nam Verbum, quod omnia creavit, filius hominis apparuit, non alienus, sed secundus factus Adam; ut ex ipso nomine agnoscamus veritatem. ipsumque priorem esse protoplastum Apostolus ostendit, ubi primum animale memorat, dehinc spirituale. Cum autem animale et spirituale dicit, non alterum et alterum corpus ostendit, sed idem ipsum corpus: primum quidem in potentia et natura animæ, et propterea animale: secundo autem in potentia et natura Spiritus, idcirco spirituale. *Spiritus enim est Deus Verbum* ⁸⁷; ita enim et quod de nobis dicitur, intelligendum est, cum ait Scriptura: *Spiritualis judicat omnia; animalis autem non percipit ea quæ sunt Spiritus* ⁸⁸. Quamquam unum sit corpus amborum quod, quatenus Spiritus est, particeps, spirituale intelligi ostendit, quatenus autem in potentia duntaxat animæ immanet, **741** animale illud declarat. Cur autem, si ita se res habet, ut vos dicitis, non homo tantum dicitur Christus, quasi novus quidam homo qui de cælis advenit; sed et filius hominis factus est? Si igitur in terra factus est filius hominis, licet non ex semine viri, sed ex Spiritu sancto natus sit, protoplasti qui

⁸³ Sap. II, 24. ⁸⁴ Philipp. II, 9. ⁸⁵ Joan. IV, 24. ⁸⁶ I Cor. II, 14.

(83) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1, sicque legit Nannius. Anglic. Καίτοι Χριστὸς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνένηνοχε· καὶ ὅπερ Ἀδὰμ. Editi, Καίτοι ὁ Ἀδὰμ ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς κατενήνοχε ἀναμάρτητον. Infra Gobl. et Felc. 1, deestque in aliis et in editis. Infra Seg., ἔκ τε τάφου.

(84) Seg. Gobl. Felc. 1 et Anglic., ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ. Editi vero, ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ. Ibid. Anglic. Gobl. et Felc. 1, καὶ εἰκόνα, male.

(85) Sic Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi vero, γένεσιν, omisso articulo. Paulo post, in editis, αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα. Sed in Seguer. et textu Græco deest ὁ Θεός, et sic legit Nannius

(86) In editis. deest Λόγος, sed habetur in Seg. Gobl. Felc. 1.

(87) In Felc. 1, Gobl. Seg. ἐν. deest, sed male, ut videre est in sequentibus.

(88) In Seg. deest τὰ. Mox editi, ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος, sed ἀνθρώπος in Seg. Gobl. Felc. 1 non legitur.

(89) Μόνῃ ἐμμελιναντα δείκνυσθαι. Sic manuscr. quidam; in editis, ἐμμελιναντα δείκνυσθαι, omisso μόνη. Mox ὅλως deest in Seguer. Paulo post, editi habent μόνος, sed male. Gobl. Seguer. et Felc. 1, μόνον.

(90) Πνεύματος, omnes manuscr. Editi, σπέρματος.

unus est, Adam, filius intelligitur. Neque enim præter Adamum, qui ex terra est, alius quispiam descriptus est homo, qui in cælo fuerit, ut ex cælis corpus habeat Christus, et filius hominis sit, ex alio ab Adamo. Quapropter Matthæus quidem filium Abraham et David illum describit, secundum carnem; Lucas vero eum Adæ et Dei Filium enarrat. Si itaque Evangeliorum discipuli estis, ne loquamini adversus Deum iniquitatem, sed Scripturas resque gestas sectamini. Quod si præter ea quæ scripta sunt, alia loqui in animo sit, cur adversum nos decertatis, qui nulla audire, vel eloqui sustinemus præter ea quæ scripta sunt? cum Dominus dicat: *Si manseritis in sermone meo, vere liberi eritis*⁴⁸.

9. Quo pacto igitur aut fideles aut Christiani habeamini, qui neque secundum verba Scripturæ inceditis, neque rebus gestis fidem habetis; sed audetis ea quæ supra naturam sunt definire? *Nunquid parum vobis est molestos esse hominibus, et cur molesti estis Domino*⁴⁹? Nam si qui prophetis non crediderint, condemnati sunt, quanto magis qui non crediderunt ipsi Domino? Etenim quæ ipse voluit, et quæ ipse arbitrato suo egit ad abrogationem peccati et mortis, cur alio et diverso modo enarrare aut cogitare audetis? Si confitemur eum, et ipse confitebitur nos: si negamus, et ipse nos negabit: si fidem illi non habemus, ille fidelis manet, seipsum enim negare nequit. Quænam igitur hujusmodi vestra immensa stultitia, ut loquamini quæ scripta non sunt, et illa sentiatis quæ aliena sunt a pietate? Etenim carnem divinitati consubstantialiam dicere audetis, non advertentes in duplicem vos incidisse impietatem. Idcirco enim in hanc sententiam animum appulistis, ut vel carnem negetis, vel in Deitatem blasphemetis, dicentes: Certe nos eum qui ex Maria natus est, consubstantialiam Patri dicimus. Porro hæc vestra, quam præclaram existimatis, loquendi ratio, aut superflua, aut stulta comprobatur. Etenim quis e fidelibus non confiteatur Deum Verbum, qui advenit, et ex sancta Virgine Maria homo prodiit, Patrique consubstantialis est, ex semine Abraham, cujus filius recensetur, hominem esse factum: aut Verbum, Deo consubstantialia, secundum carnem filium David factum esse? Ideo prophetæ, apostoli, et evangelistæ Christum ex semine David secundum carnem ortum duxisse narrant. Quomodo igitur, cum hæc dicatis, non erubescitis carnem quæ ex semine

⁴⁸ Joan. viii, 33, 36. ⁴⁹ Isa. vii, 13.

(91) Τὸν ἐκ γῆς Ἀδάμ. Sic Seg. Gobl. Felc. 1, in editis deest ἐκ γῆς.

(92) Αὐτόν, Basil., et sic Nannius, sicque legendum videtur. Editi et quidam manuscr. habent αὐτοῦ.

(93) Καὶ γενομένοις deest in Seg., nec lectum est a Nannio.

(94) Ita Seg. quem secuti sumus. Editi, λέγειν. Paulo post Gobl. et Felc. 1, ὅτι Εἰ ὑμεῖς. Mox Seg. Gobl. Felc. 1 et Græcus Scripturæ textus, ἔσεσθε. Editi, ἐστέ.

(95) Ita Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi το, οἱ μήτε

νοηθήσεται. Οὐ γὰρ ἕτερός τις ἀναγέγραπται ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ ὑπάρξας παρὰ τὸν ἐκ γῆς Ἀδάμ (91), ἵνα καὶ ἐξ οὐρανῶν ἔχη τὸ σῶμα, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ἢ παρὰ τὸν Ἀδάμ. Διὸ ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν Ἀβραάμ καὶ Δαβὶδ ἀναγράφει τὸ κατὰ σάρκα· ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν αὐτὸν (92) τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Θεοῦ γενεαλογεῖ. Εἰ τοίνυν μαθηταὶ ἐστε τῶν Εὐαγγελίων, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν· ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς γεγραμμένοις καὶ γενομένοις (93). Εἰ δὲ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα λαλεῖν βούλεσθε, τί πρὸς ἡμᾶς διαμάχεσθε, τοὺς μήτε ἀκούειν μήτε λέγειν (94) παρὰ τὰ γεγραμμένα πειθόμενους; λέγοντος τοῦ Κυρίου, ὅτι Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ὅπως ἐλεύθεροι ἔσεσθε.

9. Πῶς οὖν ἐτι πιστοὶ ἢ Χριστιανοὶ νομισθεῖτε, Βοὶ μήτε τοῖς ῥήμασι τοῖς γεγραμμένοις στοιχοῦντες (95), μήτε τοῖς γενομένοις πειθόμενοι, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ φύσιν ὀρίζειν τολμῶντες; Ἡ μικρὸν ὑμῖν ἀνθρώποις παρέχειν ἀγῶνα, καὶ πῶς παρέχετε ἀγῶνα Κυρίῳ; Εἰ γὰρ οἱ προφῆταις ἀπιστήσαντες κατεκρίθησαν, πῶσῳ μᾶλλον οἱ μὴ πειθόμενοι αὐτῷ (96) τῷ Θεοῦ; Ἄ γὰρ αὐτὸς ἤθελεσθε καὶ εὐδόκησεν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, πῶς ὑμεῖς ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων λέγειν ἢ φρονεῖν τολμᾶτε; Εἰ ὁμολογοῦμεν, κάκεινος ὁμολογήσει ἡμᾶς· εἰ ἀρνούμεθα, κάκεινος πιστὸς ἀρνήσεται ἡμᾶς· εἰ ἀπιστοῦμεν, κάκεινος πιστὸς ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν (97) οὐ δύναται. Τίς οὖν ὑμῶν ἢ τοσαύτη ἀπόνοια τῆς ἀμετρίας, λαλεῖν τὰ μὴ γεγραμμένα, καὶ φρονεῖν ἀλλότρια τῆς εὐσεβείας; Καὶ γὰρ καὶ ὁμοούσιον τὴν σάρκα τῆς θεότητος λέγειν ἐπιχειρεῖτε, οὐ συνορῶντες διπλῆν ὑμῖν γενομένην (98) τὴν ἀπάντησιν τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ἐπινοήθητι λέγειν, ἵνα ἢ τὴν σάρκα ἀρνήσησθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημήσητε, λέγοντες, ψαῖον· Ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας λέγομεν ὁμοούσιον (99) τοῦ Πατρὸς. Αὕτη δὲ ὑμῶν ἢ νομιζομένη εὐφῆμιμα δειχθήσεται ἢ περιέργως ἢ ἀνόητος. Ἐπεὶ τίς τῶν πιστῶν οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν, ὅτι ὁ ἐπιδημήσας Θεὸς Λόγος, καὶ ἐκ Παρθένου τῆς ἁγίας Μαρίας προσελθὼν ἄνθρωπος, ὁμοούσιος ὦν τοῦ Πατρὸς, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ γέγονεν ἄνθρωπος, οὗ καὶ υἱὸς ἀναγέγραπται; καὶ ὅτι ὁ ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ Λόγος γέγονε κατὰ σάρκα υἱὸς τοῦ Δαβὶδ; Διὸ καὶ ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ προφῆται καὶ ἀπόστολοι D καὶ εὐαγγελιστὰι γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα. Πῶς οὖν ταῦτα λέγοντες οὐκ ἐρυθριᾶτε, τὴν σάρκα, τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γενεαλογουμένην, ὁμοούσιον τοῦ Λόγου ἀποφαινόμενοι; Ἡ πάλιν, ὡς

τοῖς γεγραμμένοις πειθόμενοι, μήτε τοῖς γενομένοις στοιχοῦντες.

(96) Sic omnes mss. præter Felc. 2, in quo, ut et in editis, αὐτῷ deest. Infra Seg. Gobl. et Felc. 1, ἐτέρων ἢ λέγειν ἢ.

(97) Gobl. et Felckm. 1, αὐτόν.

(98) Seg., γινομένην. Ibidem, Seg. Gobl. Felc. 1 et Anglicanus, τὴν ἀπάντησιν. Editi vero et alii, τὴν ἀπάντησιν, dubia lectio.

(99) Seg. Gobl. et Felckm. 1, λέγοντες δὴ ἡμεῖς τὸν ἐκ Μαρίας ὁμοούσιον.

ἔραμεν, ἀνοήτοις ταῦτα λέγετε, οὐ νοοῦντες, ὅτι τὸ ἁμοούσιον τὴν μὲν ταυτοτήτα τῆς φύσεως ἔχει (1), τὴν δὲ ἰδίαν τελειότητα ἐν ἑαυτῷ ἐπιδεικνυται. Ὅσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς, ἁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα ὁμολογούμενος (2), τέλειος πρὸς τέλειον ὁμολογεῖται, καθὰ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἁμοούσιος γὰρ ἡ Τριάς. Δύσατε οὖν καὶ τῇ ἁμοουσίῳ σαρκί (3) τὴν τελειότητα πρὸς τῇ τοῦ Λόγου τελειότητι. Ἔσαι δὲ καθ' ὁμᾶς τετραὸς ἀντὶ Τριάδος καταγελλομένη. Καὶ τίς ἡ τοσαύτη ἐπίνοια τῆς ἀσεβείας;

10. Ἄλλὰ λέγετε Ὅμοούσιος γέγονε (4) τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ. Πῶς γέγονεν ὁμοούσιος; Ἐἶπατε. Λόγος γέγονεν, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα γέγονεν. Εἰ δὲ θλῶς γίνεται θεότης ἐκ μεταποιήσεως ἢ μὴ φύσει οὐσα θεότης, τί τοίνυν μέμφεσθε Ἀρειανοῖς, ταύτην περὶ τοῦ Λόγου προβαλλομένοις τὴν ἔνοιαν; Καίτοι τῆς Γραφῆς λεγούσης (5), Ὁ Λόγος σὰρξ ἔγινεν, οὐχὶ Ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ γέγονεν, εἰρηται (6) ὅτι τοῦ Λόγου γέγονεν ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός· τουτέστιν ὁ Θεὸς ἀνθρώπος γέγονε· καὶ λέγεται, Σὰρξ γέγονεν, ἵνα μὴ παραδράμητε τῆς σαρκὸς τὸ δομα. Εἰ τοίνυν μὴ ἀρκεῖσθε τῇ ἀσυγχύτῳ (7) φυσικῇ ἐνώσει τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γενομένην σάρκα· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἀνθρώπος γέγονε· νῦν οὔτε ἀκούετε, οὔτε πιστεῦειν βούλεσθε, οὐκ ἀρκούμενοι ὑπὲρ πᾶσιν ἐπίνοιαν εὐφημίας σῶμα Θεοῦ ἀκούοντες, κατὰ τὸν λέγοντα· Ὅς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι (8) αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἥτις ἐστὶ σημασία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ ἔτι λέγεται σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἀνθρώπου γενόμενον λέγει (9)· κριτὴν τε θνατῶν καὶ νεκρῶν, καὶ βασιλέα καὶ Δεσπότην, καὶ Θεὸν ἀληθινόν. Ἄλλὰ ἀναιρεῖν βούλεσθε τὸ τοῦ σώματος δομα, ἢ τὸ ἔτι λέγεσθαι ἀνθρωπον τὸν Χριστόν. Πῶς ἔτι τὰς θείας Γραφὰς ἀναγινώσκειν δύνασθε; τοῦ μὲν Ματθαίου γράφοντος· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· τοῦ δὲ Ἰωάννου· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Λό-

David orta narratur, consubstantialem Patri asseverare? Vel rursus, ut aiebamus, hæc stulte dicitis, non intelligentes, quod est consubstantialia, eandem quidem naturam habere; propriam tamen perfectionem in seipso exhibere. Sicut enim Filius qui consubstantialis Patri declaratur, perfectus in perfecto agnoscitur; sic et Spiritus sanctus: consubstantialis enim est Trinitas. Dabitur ergo consubstantiali carni, 742 perfectionem præter Filii perfectionem: et secundum vos quaternitas pro Trinitate prædicabitur. Ecquodnam illud tantum impietatis commentum?

10. Sed dicitis: Caro facta est Verbo consubstantialis. Qua ratione facta est consubstantialis? Respondete. Verbum facta est, sed et Spiritus facta est. Sane si ea quæ natura sua divinitas non est, per mutationem divinitas efficiatur, cur igitur Arianos arguitis, qui hanc de Verbo sententiam in medium afferunt? Licet Scriptura dicat, *Verbum caro factum est* ⁸⁰, non dictum est, *Caro Verbum facta est*, sed, *Verbum caro factum est*: quia Verbi facta est caro, et non hominis cuiusdam; id est, *Deus homo factus est*: et dicitur, *Caro factus est*, ne carnis nomen præmitteretis. Si itaque vobis non sufficit naturalis illa sine confusione Verbi cum propria carne unio: et quod Deus homo factus sit; certe jam neque audire, neque credere vultis, nec satis vobis est, cum id quod omnem commendationem superat, corpus scilicet Dei, audiat, ubi dicitur: *Qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut sit configuratum corpori gloriæ suæ* ⁸¹: quæ est futuri sæculi significatio. Et præterea dicitur, *corpus gloriæ illius*. Ipse quoque Dominus ait: *Cum venerit Filius hominis* ⁸²; Filium Dei, filium hominis factum dicit: *judicem quoque vivorum et mortuorum, ac regem Dominumque, et Deum verum*. Sed corporis nomen e medio tollere vultis, atque id assequi, ut ne ultra dicatur Christum esse hominem. Quo potestis animo divinas Scripturas adhuc legere? Cum Matthæus quidem scribat: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham* ⁸³; Joannes vero: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ⁸⁴.

⁸⁰ Joan. 1, 14. ⁸¹ Philipp. 111, 21. ⁸² Marc. viii, 38. ⁸³ Matth. 1, 1. ⁸⁴ Joan. 1, 1.

(1) Editi, τῆς φύσεως ἀδιαίρετον ἔχει. Sed in Seg. Gobl. et Felckm. 1 deest ἀδιαίρετον.
 (2) Seguerianus, θεολογούμενος.
 (3) Τῇ ἁμοουσίῳ σαρκί. Sic Seg., et ita legit Nannius. At in editis legitur, τῇ τοῦ ὁμοουσίῳ σαρκί, minus recte.
 (4) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ὁμοούσιον γεγονέναι (Seg. γέγονε). Πῶς ἐγένετο ἁμοούσιος; Ἐἶπατε, et ita legit Nannius.
 (5) Hæc refert Joannes Maxentius in sua de Christo professione, sub initium, his verbis: *Beatissimo simul, atque doctissimo Athanasio dicente: « Verbum caro, » non caro Verbum « factum est. » Verbum autem caro factum dicitur, quia Verbi facta est caro, et non alicujus hominis: hoc est, Deus homo factus est, et dicitur caro, ne præterrealis carnis nomen. Cur ergo non sufficit nobis naturalis unio. Verbi ad*

propriam carnem, et quia Deus homo factus est. Nota, nobis irrepsisse pro vobis.
 (6) Ἡ σὰρξ Λόγος εἰρηται. Sic editi, omissis interpositis, quæ ex Seg. mutuati sumus.
 (7) In Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀσυγχύτῳ deest. Mox, αὐτοῦ γενομένην deest in Seg. In Gobl. autem et Felckm. 1 deest tantum γενομένην. Paulo post, Seg. ἀκούειν.
 (8) Εἰς τὸ γενέσθαι deest in Gobl. Felckm. 1, Seg. Post μέλλοντος αἰῶνος quadam deerant in editis, quæ mutuati sumus ex Seg. Gobl. et Felckm. 1, usque ad καὶ ὁ Κύριος.
 (9) Λέγει deest in Seg. Mox idem habet καὶ ante ζώντων. In eodem mox καὶ deest ante Θεὸν ἀληθινόν. Infra editi, Καὶ πῶς. Sed καὶ abest a Seg. Gobl. et Felckm. 1, nec lectum est a Nannio.

Verbum autem, et Deum et filium David, si divi-
sim considerare volueritis, duo ex mente vestra
dicta fuerint; sin a divinis edocti Scripturis, cre-
dideritis Verbum cum Deus esset, filium hominis
factum esse; agnoscetis quoniam unus est Christus
et Deus, qui et ipse homo est; ut duplex prædica-
tio ejus adventum facile persuadere posset ejus pas-
sionem et impassibilitatem. Ut cum dicit Aposto-
lus: *Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum
redemptionem pro nobis, qui est super omnia Deus
benedictus in sæcula. Amen* 55. Et ad Timotheum
scribens ait: *Memor esto Dominum Jesum Christum
ex semine David resurrexisse a mortuis* 56. Et ipse
iterum inquit: *Mortem ejus annuntiamus donec veni-
at* 57.

11. Si igitur ex confessione consubstantialis, B
carnis nomen de medio tollitis, et sententiam quæ
dicit Christum esse hominem; aut non amplius
mortem ejus annuntiatas donec veniat, atque in
hoc Scripturas abrogatis: aut licet mortem con-
substantialis Patri et Spiritui sancto annuntietis,
si non confiteamini eum carne passum esse, ipsam
Patris et Spiritus sancti deitatem capacem mortis
esse dicetis: ac omnium hæreticorum impiissimi
743 evasistis. Mors quippe carnis, consubstan-
tialis Verbi mors fuit. Neque enim Pater carnem
gestavit, neque Spiritus sanctus, ut impie somnia-
runt Valentiniani; sed *Verbum caro factum est* 58.
Ideo nos, dum confitemur Deum et hominem Chri-
stum esse, nequaquam divisionis causa hæc dici-
mus, absit; sed quo Scripturis obtemperemus: ut
passione ejus vere acta et annuntiata donec veniat;
in carne quidem Verbi, passionem et mortem con-
fiteamur; ipsum tamen Verbum immutabile et
invariabile credamus: quod idem ipsum passum
est, et non passum, quodque divina quidem na-
tura impassibile, immutabile et invariabile est:
carne tamen passum est, ut dixit Petrus, et mor-
tem gustare voluit: quia factus est *mediator Dei
et hominum, homo Christus, qui dedit semetipsum
redemptionem pro nobis* 59; et rursum: *Quia factus*

Α γον δὲ καὶ Θεὸν (10) καὶ υἱὸν Δαβὶδ εἰ κατὰ διαίρε-
σιν βούλεσθε θεωρεῖν, δύο καθ' ὑμᾶς ἂν λέγοντο·
εἰ δὲ πιστεύετε, διδασκόμενοι ἀπὸ τῶν θείων Γρα-
φῶν, ὅτι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε,
γνώσεσθε, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς καὶ ἄν-
θρωπος ὁ αὐτός· ἵνα τὸ διπλοῦν κήρυγμα τῆς αὐτοῦ
ἐπιδημίας (11) εὐαπόδεικτον ἔχη τὴν πεισμονὴν τοῦ
τε πάθους καὶ τῆς ἀπαθείας. Ὡς ὅταν λέγει ὁ Ἀπό-
στολος· Ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δούξ ἑαυ-
τὸν ἀντίλυτρον (12) ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων
Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ Τι-
μοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε· Μνημόνευε Χριστὸν Ἰη-
σοῦν ἐγηγεμενον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δα-
βὶδ· καὶ ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν (13)· Τὸν θάνατον αὐτοῦ
καταγγέλλομεν, ἄχρις οὗ ἔλθῃ.

11. Εἰ οὖν ἐκ τῆς ὁμολογίας τοῦ ὁμοουσίου ἀναι-
ρεῖτε τῆς σαρκὸς τὸ ὄνομα, καὶ τὸ ἀνθρώπων λέ-
γεσθαι τὸν Χριστόν· ἢ οὐκέτι τὸν θάνατον αὐτοῦ κατα-
γγέλλετε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ, ἀναιροῦντες τὰς Γραφάς·
ἢ τὸν θάνατον καταγγέλλοντες καθ' ὑμᾶς τοῦ ὁμοου-
σίου (14) τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μὴ
ὁμολογοῦντες σαρκὶ πεπονημένοι τὸν Χριστόν, καὶ αὐ-
τὴν τοῦ Πατρὸς τὴν θεότητα καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύμα-
τος ἐρεῖτε δεκτικὴν εἶναι θανάτου· καὶ γέγονατε (15)
ἀσθέστεροι πάντων τῶν αἰρετικῶν. Ὁ γὰρ θάνατος
τῆς σαρκὸς, γέγονε τοῦ ὁμοουσίου Λόγου. Οὐδὲ γὰρ ὁ
Πατὴρ σάρκα ἐφόρεσεν, οὐδὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς οἱ
κατὰ Οὐαλεντινὸν ἀσεβοῦντες φαντάζονται· ἀλλ' ὁ
Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὸ ἡμεῖς, ὁμολογοῦντες Θεὸν
καὶ ἀνθρώπον τὸν Χριστόν, οὐ διαίρεσεως ἔνεκεν
ταῦτα λέγομεν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὰς
Γραφάς, ἵνα πάθους καὶ θανάτου γενομένου καὶ κατα-
γγελλομένου, ἄχρις οὗ ἔλθῃ (16), ἐπὶ μὲν τῆς
σαρκὸς τοῦ Λόγου τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ὁμολο-
γῶμεν, αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον, ἀτρέπτον καὶ ἀναλ-
λοῖτον πιστεύωμεν. Διὸ αὐτὸς ἐστὶν ὁ παθὼν καὶ
μὴ παθὼν· τῇ μὲν θεϊκῇ φύσει ἀπαθὴς καὶ ἀτρέπτος
καὶ ἀναλλοίωτος ὢν, τῇ δὲ σαρκὶ παθὼν, ὡς εἶπεν
ὁ Πέτρος, καὶ θανάτου γεύσασθαι θελήσας (17)· ὅτι·
γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρωπος
Χριστὸς, ὁ δούξ ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν·

55 I Tim. 11, 6; II Cor. x1, 34. 56 II Tim. 11, 8.

57 I Cor. x1, 26. 58 Joan. 1, 14. 59 I Tim. 11, 5.

(10) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero, Λό-
γον δὲ Θεόν. Infra Seg. πιστεύετε... ἀπό. Alii cum
editis, πιστεύετε... ὑπό.

(11) Sic omnes fere manuscripti. Editi vero, ἀπο-
δημίας. Ibid. Seg. Gobl. et Felckm. 1, εὐαπόδεικτον.
Editi, εὐαπόδεκτον. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1,
πεισμονήν. Editi vero, πίστιν μόνην, mendose. Mox
Seg., Ὅταν λέγῃ μόνην, mendose.

(12) Ἀντίλυτρον deest in Seg. Gobl. et Felckm. 1,
sed habetur in aliis, in editisque, et in Græco Scri-
pturæ textu: δὲ post Τιμοθέῳ deest in iisdem.

(13) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi et alii, πά-
λιν, φησί. Mox omnes fere manuscr., καταγγέλλομεν.
Editi, καταγγέλλομενος. Mox editi et quidam mss.
ut in textu. Anglic. vero, Seg. Gobl. et Felck. 1. Ἡ
οὖν τῇ ὁμολογίᾳ. Paulo post, Seguerianus, ἢ τὸ πρό
καὶ τό.

(14) Basil., καταγγέλλοντες κατὰ τοῦ ὁμοουσίου.
Seguer. Gobl. et Felckm. 1, καταγγέλλοντες τοῦ
ὁμοουσίου, μὴ ὁμολογοῦντες. In eodem mox, τὸν
Χριστόν deest.

(15) Ita Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Editi, γεγό-
νατε.

(16) Basil., ἄχρις ἂν ἔλθῃ. Seg. paulo post, ὁμολο-
γοῦμεν, et mox, πιστεύομεν. Ibidem, Basil. Seg.
Gobl. et Felck. 1, διό. Editi et alii, διότι. Mox hæc,
ἀπαθὴς καί, desunt in Seg. solo.

(17) Sic Seg. Gobl. et Felck. 1. Editi vero, ὁ Πέ-
τρος· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, καὶ
θανάτου γευσάμενον σαρκί· ὅτι γέγονε, quæ cum se-
quentibus coherere nequeunt, ideo superiorem lec-
tionem prætulimus. Ibidem Seguer. Gobl. et Felck.
primus, ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ
δὲ μεσίτης, omissis mediis

καὶ πάλιν· Ὅτι γέγονε μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεός (18) εἷς ἔστιν.

12. Διὸ πλανῶνται καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ παθὼν Ἰῶδς, καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθὼν. Οὐ γὰρ ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν Λόγον (19), ὁ τὸν θάνατον καὶ τὸ πάθος ἀναδεχόμενος· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀπαθής καὶ (20) ἀσώματος Λόγος, γενέσεως σαρκὸς ἀνθρωπίνης ἀνασχόμενος, τὰ πάντα πεπλήρωκεν, ἵνα ἔχη τι, ὃ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λέγεται κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων (21)· οὐκ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων Λόγος κρείττων γέγονεν, ὡς ἤττων ὢν ποτε, ἀλλὰ ἡ μορφή τοῦ δούλου, ἣν αὐτὸς ὁ Λόγος ἰδιοποίησατο φυσικῇ γεννήσει, κρείττων ἀνατελίσασα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου γενέσεως, καὶ ἡμᾶς προσοικειοῦται, ὡς εἰρηται, συμπολίτας τῶν ἁγίων καὶ οἰκείους Θεοῦ γενομένους (22)· καὶ κατὰ φύσιν Θεοῦ γέγονεν, ἰδία οὐχ ὁμοούσιος οὕσα ἡ σὰρξ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ὡς συναΐδιος· ἀλλὰ ἰδία κατὰ φύσιν γενομένη, καὶ ἀδιαίρετος κατὰ ἔνωσιν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἀδάμ (23), ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς γεγεννημέθα. Εἰ δὲ ὁμοούσιος τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ καὶ συναΐδιος, ἐκ τούτου ἐρεῖτε καὶ τὰ πάντα κτίσματα συναΐδια τῶ τὰ πάντα κτίσαντι Θεῷ. Καὶ πῶς ἐτι Χριστιανοί, οἱ τοιαύταις συμπλεκόμενοι στραγγαλιαῖς; Τὸ γὰρ ὁμοούσιον καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀνεπίδεκτον θανάτου, πρὸς (24) τὸ ὁμοούσιον ἔνωσιν καθ' ὑπόστασιν οὐκ ἐπιδεχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· καθ' ὑπόστασιν δὲ τὴν ἰδίαν τελειότητα ἐκδεικνύμενον (25). Ὡστε τῇ νομιζομένῃ ὡμῶν εὐφημῶ ἐφευρέσει, ἢ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου σάρκα ἀρνεῖσθε, ἢ τὴν θεότητα βλασφημεῖτε. Εἰ δὲ οὕτω καὶ τὸν Ἰῶδν ὁμολογεῖτε ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν (26)· καὶ τί ἐτι ἡμᾶς μέμφεσθε, ὡς τετράδα ἀντὶ Τριάδος λέγοντας, αὐτοὶ τετράδα ἀντὶ Τριάδος καὶ ἄκοιτες ὁμολογοῦντες, λέγοντες ὁμοουσίαν εἶναι τῇ Τριάδι τὴν σάρκα; Τοῖνον ματαία ἢ πίστις ὡμῶν ἐστιν· Ἰσα γὰρ φρονεῖτε τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν, κακῶς ἐκλαμβάνοντες τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο (27). Ὁ Λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ὁ Λόγος μηκέτι ἢ Λόγος· ἀλλ' ἵνα ἐν σαρκὶ ἢ ὁ Λόγος, σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ Λόγος αἰὲ ἢ Λόγος, καὶ σάρκα ἔχη ὁ Λόγος, ἐν ἢ τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο ἐν μορφῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ, μέχρι τάφου καὶ ἄδου ἐπιβάς, ἐν ἢ καὶ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν πεποιηται, σαρκὸς καὶ αἵματος καὶ ψυχῆς τὴν ἐπίδει-

** Galat. III, 20.

(18) Sic Seg. et Græc. Script. textus. Editi vero, ὁ δὲ Ἰῶδς. Infra, post παθῶν, legitur ἰῶδς in editis, sed deest in Seg.

(19) Sic Seg. Gobl. et Felck. 1. Editi vero, παρὰ τὸν Ἰῶδν τοῦ Θεοῦ.

(20) Καὶ deest in Seg.; et in eodem infra, ἀνθρωπίνης deest. Mox idem, ἔχη τί προσενέγκῃ.

(21) Seg. Gobl. Felckm. 1, γενόμενος ἀγγέλων, οὐ πάντως ὁ ποιητὴς.

(22) Seg. et Gobl. ὡς εἰρηται πρὸς τῶν ἁγίων, καὶ οἰκείους (Gobl. καὶ οἰκείους) τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ κατὰ φύσιν γέγονεν ἰδία.

(23) Hæc, καὶ τοῦ Ἀδάμ, desunt in Seg. Gobl.

A est mediator Dei et hominum. Mediator vero unius non est: Deus autem unus est **.

12. Quapropter errant qui dicunt, alium esse qui passus est Filius, et alium qui passus non est. Non enim alius est quam ipsum Verbum, quod passionem et mortem susceperit. Sed illud ipsum, incorporeum et impassibile Verbum, cum generationem carnis subire dignatum esset, omnia implevit, ut haberet quod pro nobis offerret. Et dicitur, melius angelis factum, non quod Verbum factor angelorum, melius factum sit, quasi aliquando minus illis fuerit: sed forma servi, quam ipsum Verbum propriam sibi naturali generatione reddidit, melior ex protoplasti generatione exorta est, nosque illi affines reddidit, ut dictum est, cives sanctorum, et familiares Deo effectos: caro secundum naturam propria Deo facta est, nec tamen consubstantialis est Verbi deitati, quasi illi coæterna esset. Sed propria illi secundum naturam facta, et indivisibilis propter unionem: ex semine David, Abrahæ, et Adæ, ex quo et nos progeniti sumus. Quod si Verbo consubstantialis est caro, et coæterna; jam hinc dicetis omnes creaturas omnium creatori Deo coæternas esse. At qui, quæso, adhuc Christiani eritis, qui talibus vos laqueis implicatis? Nam quod consubstantiale, impassibile, et mortis incapax est, unionem cum consubstantiali non admittit secundum hypostasim, sed secundum naturam: porro secundum hypostasim, propriam perfectionem exhibet. Itaque per religiosum, ut æstimatis, vestrum commentum, aut carnem ex Virgine et Deipara assumptam negatis, aut in deitatem blasphematis. Si autem eo modo Filium, necnon Spiritum sanctum Patri consubstantialem confiteamini, quo carnem quæ passa est: ecquid ergo nos adhuc accusatis, ut qui quaternitatem pro Trinitate dicamus, cum ipsi quaternitatem pro Trinitate vel inviti confiteamini, dum dicitis, consubstantiali Trinitati carnem esse? Itaque vana est fides vestra: paria enim sentitis cum impiis Arianis, male accipientes illud: *Verbum caro factum est*. Porro Verbum caro factum est, non ut Verbum non amplius Verbum esset; sed Verbum, ut in carne esset, caro factum est, ut et Verbum semper Verbum esset, et Verbum carnem haberet; in qua passionem et mortem sub

et Felckm. 1. Paulo post, in iisdem, τοῦ Λόγου deest. Mox idem, ἐκ τούτου ἐρεῖτε.

(24) Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1 omittunt πρὸς.

(25) Seguerianus, ἐπιδεχόμενον.

(26) Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὴν σάρκα τὴν παθοῦσαν, ματαία ἢ πίστις ὡμῶν, multis omissis, ut et Nannius.

(27) Seg. Gobl. et Felckm. 1, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐχ ἵνα ἡ σὰρξ μηκέτι ἢ Λόγος (Goblerian. et Felckm. 1, Λόγου), ἀλλ' ἵνα ἡ σὰρξ ἢ Λόγος· Ἀλλ' ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ Λόγος. Paulo post, ἐν, ante ἰουστῆ, deest in Seg.

744 humana forma susciperet, ac usque ad sepulcrum et infernum descenderet; in qua et resurrectionem ex mortuis perfecit, carnisque et sanguinis atque animæ indicia præbuit Deus Verbum, per propriam et inseparabilem, ut scriptum est, carnem, ex semine David. Quid enim aliud dixit Marcion quam quæ vos profertis? Nonne corpus quod ex cælo apparuit in similitudine humana, et non in veritate? Quid item aliud locutus est Manichæus? Nonne divina specie corpus, sola cujus naturam et non operationem, peccatum pietas.

13. Quamobrem nefas est pium hominem hujusmodi verborum commentis uti: sed dicendum est Verbum quod ante sæcula consubstantiale est Patri, in extremis temporibus, ex sancta et Deipara Virgine, Adæ plasma et opificium novum restituisse, cum illud sibi per unionem proprium effecit: atque ita visus est homo Christus, qui ante sæcula Deus erat. Et nos membra Christi sumus, ut scriptum est, ex carne et ex ossibus ejus. Quorsum igitur hæc vestrarum inventionum contentio; ut per humanam sapientiam, ea quæ humanam intelligentiam superant defluatis, dum dicitis, vice interioris nostri hominis, mentem cœlestem in Christo fuisse? O nefariam sententiam, et infirma indecoraque verba: hominum sane qui non prius animadvertere, Christum non singulariter dici, sed in illo ipso nomine quod unicum est, rem utramque significari, divinitatem nempe et humanitatem. Ideoque homo dicitur Christus, Deus quoque dicitur Christus, ac Deus et homo est Christus, et unus est Christus. Vanum itaque est vestrum sophisma, quo aliud in Christo præter ipsum Christum conspici nitimini. Illi quidem qui abusive dicuntur Christi, forte, juxta sententiam vestram spectari possent: qui vero per naturam solus verus est Christus, non ab humana ratione describetur, quod vos temere tentatis, homines sane arrogancia plenissimi. Neque enim propheta, neque apostolus, neque evangelistarum quispiam, illa protulit, quæ vos impudenti plane animo loqui audetis. Si enim alter est Christus a cœlesti mente in eo sita, perfecta quoque est mens illa, duo ergo, secundum vos, erunt: et sic in eam reciditis sententiam, quam videmini maledictis insectare. Cœlestem vero mentem prophetæ quoque habuere, qui cœlestia et futura, quasi præsentia fuissent, eloquebantur. Quid igitur hæc omnino dicere in

(28) Prius editi habent, ἀνθρωπίνῃ μόνῃ, sed μόνη ἀβέστ, et quidem recte, a Seg. Gobl. et Felck. 1. Paulo post, editi habent ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ. At hæc, τῇ καθ' ἡμᾶς, desunt in Seg. Gobl. et Felckm. 1.

(29) Παρθένου deest in Gobl. et Felckm. 1. Paulo post, Seg., pro καθ' ἔνωσιν, habet κατὰ φύσιν, atque ita legit Nannius.

(30) Sic omnes fere manuscripti. In editis autem, ἐν deest.

(31) In Seg. τε deest. Infra Gobl. et Felckm. 1, λέγεται ὁ Χριστός καὶ Θεός, καὶ εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός.

Α ξιν ποιησάμενος ὁ Θεὸς Λόγος διὰ ἰδίας καὶ ἀδιαιρέτου σαρκός, ὡς γέγραπται, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ. Τί γὰρ ἕτερον παρ' ὑμᾶς εἶρηκε Μαρκίων; Οὐχὶ οὐρανοφανὲς τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει ἀνθρωπίνῃ (28), καὶ οὐκ ἀληθεῖα; Τί δὲ ἄλλο εἶρηκε Μανιχαῖος; Οὐ θεοεὶδὲς, οὐ τὸ σῶμα ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς μόνῃ, ἀλλότριον δὲ σαρκός ἀνθρωπίνης, ἧς τὴν φύσιν ἀμαρτιαν λέγει ἀσεβῶν, καὶ οὐ τὴν πράξιν; Τοιαύτη τούτων ἡ ἀσέβεια.

similitudine corpus, ab humana carne alienum: esse impie affirmat? Hujusmodi est illorum im-

13. Αἰδὸ οὐ δεῖ τὸν εὐσεβοῦντα τοιαύταις χρῆσθαι ἐπινοαίαις· ἀλλ' ὅτι ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ὁμοούσιος ὢν Λόγος τῷ Πατρὶ, ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου (29) τὴν τοῦ Ἀδὰμ πλάσιν καὶ ποίησιν καινὴν ἀνεστήσατο, ἰδιοποιησάμενος καθ' ἔνωσιν· καὶ οὕτως ὤφθη ἄνθρωπος ὁ Χριστός, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός. Καὶ ἐσμεν ἡμεῖς μέλη Χριστοῦ, ὡς γέγραπται, ἐκ τῆς σαρκός αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Τίς οὖν ἡ τοσαύτη ὑμῶν φιλονεικία τῶν ἐφευρέσεων, ὥστε ἀνθρωπίνῃ φρονήσει ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν ὀρίζεσθαι, λέγοντες· Ἄντι τοῦ ἔσωθεν ἐν (30) ἡμῖν ἀνθρώπου νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Ὡ τῆς ἀθέσμου γνώμης, καὶ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀπρεπῶν βημάτων, τῶν μὴ νοούτων πρώτους τοῦτο, ὅτι Χριστὸς μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι ἐνὶ ὄντι ἐκατέρων τῶν πραγμάτων δείκνυται σημασία, θεότητος τε (31) καὶ ἀνθρωπότητος. Αἰδὸ καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Χριστός, καὶ Θεός λέγεται ὁ Χριστός, καὶ Θεός καὶ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ Χριστός, καὶ εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός. Μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα ἐπιχειροῦντων ἕτερόν τι παρὰ τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ θεωρεῖν. Οἱ μὲν γὰρ καταχρηστικῶς λεγόμενοι Χριστοὶ, ἴσως καθ' ὑμᾶς ἂν θεωροῦντο· ὁ δὲ κατὰ φύσιν μόνος ἀληθινὸς Χριστὸς οὐκ ὑπὸ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ διαγραφῆσεται, ὥστερ ὑμεῖς τολμᾶτε (32), καὶ ἀυθάδεις γεγόνατε. Οὐδὲ γὰρ προφήτης, οὐδὲ ἀπόστολος, οὔτε τις τῶν εὐαγγελιστῶν ταῦτα ἐφθέγγετο, ἢ ὑμεῖς λαλεῖτε ἐπιχειρεῖτε, ἀναιδεῖς τὴν ψυχὴν (33) γεγονότες. Εἰ γὰρ ἕτερός ἐστιν ὁ Χριστός παρὰ τὸν ἐπουράνιον νοῦν τὸν ἐν αὐτῷ γενόμενον, τέλειος δὲ καὶ ὁ νοῦς, δύο ἄρα καθ' ὑμᾶς· καὶ ὅπερ δυσφημεῖν (34) δοκεῖτε, τοῦτο ἐλέγχεσθε φρονούντες. Νοῦν δὲ ἐπουράνιον καὶ οἱ προφῆται ἐσχῆκασιν, οἱ τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα κατήσαντες. Διὰ τὴν δὲ ὅλως ταῦτα λέγειν ἐπινοεῖτε, ὡς τοῦ ἔσωθεν (35) ἡμῶν ἀνθρώπου οὐκ ὁμολογουμένου ἐν Χριστῷ; Τί οὖν περὶ τῆς ψυχῆς εἴρετε, ὅτι καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ὁ ἐξωθεν ἐστὶν ἄνθρωπος, ὡς ἂν

Basil. hæc omittit, καὶ εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός.

(32) Seguer. Gobl. et Felckm. 1, τολμᾶτε. Editi, minus recte, τολμηταί. Mox iidem, Οὔτε γὰρ προφήτης... οὔτε ἀπόστολος... οὐδέ τις.

(33) Seguerianus, τῇ ψυχῇ. In eodem mox, ἐστὶν deest.

(34) Editi, δυσφημον. Nos Seg. secuti sumus qui habet, δυσφημεῖν, et ita legit Nannius. Infra Seg., τὰ οὐράνια καὶ τὰ μέλλοντα. Mox Gobl. et Felck. 1, λαλοῦντες.

(35) Seg., ἔσω. Paulo post, Seg. Gobl. et Felck. 1, Τί οὖν καὶ περὶ.

εἶποι τις, τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα; Ἄλλ' ὡσπερ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα οὐ διαφεύγουσι τὴν ψηλάφησιν καὶ τὴν τρώσιν ὁρατὰ ἦντα, δειξάτε ἡμῖν καὶ τὴν ψυχὴν μὴ διαφεύγουσαν ταῦτα, καὶ ὁρατὴν οὖσαν. Ἡ, εἰ μὴ δύνασθαι δεῖξαι, φανερός ἐστιν ὁ λόγος, ὅτι οὐτε ὁραταὶ ψυχὴ, οὐτε ἀποκτείνεται ὑπὸ ἀνθρώπου ὡσπερ τὸ σῶμα, καθὼς εἴρηκεν (36) ὁ Κύριος. Πείσθητε οὖν, ὅτι ὁ ἔσωθεν ἡμῶν ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ· τοῦτο καὶ τῆς πρώτης πλάσεως δεικνυούσης, καὶ τῆς δευτέρας διαλύσεως δηλοῦσης· οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν τούτων δεικνυμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ ἐδείκνυτο· τὸ μὲν τοι, μέχρι τάφου φθάσαν· ἡ δὲ, μέχρι ἔξου διαθᾶσα. Διαιρετῶν δὲ ὄντων τῶν τόπων πολλῶ τῷ μέτρῳ, καὶ τοῦ μὲν τάφου σωματικὴν ἐπιδοχόμενου τὴν ἐπίθασιν, ἐκείσε παρῆν τὸ σῶμα, τοῦ δὲ ἔξου ἀσώματος.

sepulcrum tantum pervenit : anima vero ad infernum usque transmeavit : locisque multo spatio distantibus, sepulcrum quidem corporalem adventum excepit, ac ibi corpus adfuit, infernus vero incorporeum admisit.

14. Πῶς (37) ἐκεῖ παρὼν ὁ Κύριος ἀσώματος, ὡς ἀνθρωπὸς ἐνομήσθη ὑπὸ τοῦ θανάτου; ἵνα ψυχᾷς ταῖς ἐν δεσμοῖς κατεχομέναις, μορφὴν ἰδίας ψυχῆς ἀνεπίδεκτον ὡς δεκτικὴν τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου παραστήσας, παροῦσαν παροῦσαις, διαβήξῃ τὰ δεσμὰ ψυχῶν τῶν ἐν ἔξου κατεχομένων, τὸν τῆς ἀναστάσεως διαπηξάμενον ὄρον· ἵνα ὁ πλάστης καὶ ποιετὴς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καταδικῆ τοῦτον ὑποβαλὼν, αὐτὸς παρὼν, ἐλευθερώσῃ δι' ἑαυτοῦ ἐξ ὀλοκλήρου τὸν ἀνθρωπὸν ἐν μορφῇ τῇ ἑαυτοῦ. Οὔτε γὰρ θάνατος ὑπερισχύσας ὑπηγάγετο ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Λόγου (38) ψυχὴν εἰς δεσμῶν κατοχὴν· οὐτε πάλιν ἡ φθορὰ τυραννικῶς διαρπάσασα τὸ σῶμα ἐνεργεῖ εἰς διαφθοράν, ὡς ἀπρονοήτων ὄντων τῶν πραγμάτων. Οὕτως γὰρ ἐννοεῖν τὸ τοιοῦτον ἀσεβές· ἀλλ' ὁ τὴν ἐξέτασιν τῆς παρακοῆς ποιησάμενος καὶ χριστὸν ἐπαγαγὼν (39), διπλῆν τῆς τιμωρίας τὴν ἀπόφασιν δέδωκε· τῷ μὲν γῆινῳ εἰρηκῶς· Ἡ ἔλ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· καὶ οὕτως ὑποδέχεται φθορὰ τὸ σῶμα, Δεσπότης ἀποφηνάμενος· τῇ δὲ ψυχῇ· Θανάτῳ ἀποθνήσκει· καὶ οὕτως διχῆ διαιρεῖται ὁ ἀνθρωπὸς, καὶ ἐν δυοῖς τόποις οἴχεσθαι καταδικάζεται (40). Διὰ τοῦτο χρεῖα γέγονε τοῦ ἀποφηνάμενου, ἵνα αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ λύσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀπόφασιν, ἐν μορφῇ τοῦ καταδικασθέντος ἀκαταδικάστῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ ὁφθελί· ἵνα καὶ ἡ καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν γένηται, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ παντὸς ἀνθρώπου δι' ἀνθρώπου (41) ὑπάρξῃ, ἐν τῇ καινότητι

⁴¹ Gen. iii, 19. ⁴² Gen. ii, 18.

(36) Seg., προείρηκεν. Mox Anglican. Seg. Gobl. Felckm. 1, ὁ ἔσω ἡμῶν ἀνθρωπὸς.

(37) Ἴνα (Seguer. ὅπως) ψυχῇ τῇ ἐν δεσμοῖς κατεχομένη τούτῳ τοῦ Ἀδάμ μορφῇ, sic Seguer. Gobl. et Felck. 1, sed mendose, ut videtur. Mox, ὡς δεκτικὴν quod in editis deerat, ex iisdem mss. restitimus, et sic legerat Nannius. Paulo post, παροῦσα παροῦσῶν, sic iisdem mss. perperam. Mox Seguer., ἔξου.

(38) Τοῦ Λόγου deest in editis Græcis, sex exprimitur in Latinis, et in Segueriano habetur. Mox idem cum Gobl. et Felckm. 1, ἡ πάλιν ἡ φθορὰ. Mox Seguer.; αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ibid. omnes mss.,

A animam induxistis, quasi vero in confesso non esset, interiorum nostrum hominem in Christo esse? Cur hoc de anima quoque loquimini, nempe corpus et animam esse exteriorum hominem, ut de sanguine et carne quis dixerit? Sed sicut corpus et sanguis contactum et vulnera non effugiant cum sint visibilia; ostendite nobis animam quoque illa non effugere et visibilem esse. Aut si ostendere non potestis, manifestum est, neque videri animam, neque ab homine sicut corpus occidi posse, ut dixit Dominus. Credite igitur interiorum nostrum hominem esse animam: quod sane et prima formatio comprobatur, et sequens dissolutio propalam facit: atque non solum in nobis, sed et in ipsa Christi morte **745** idipsum com-

B monstratur: quando corpus quidem usque ad sepulcrum tantum pervenit: anima vero ad infernum usque transmeavit: locisque multo spatio distantibus, sepulcrum quidem corporalem adventum excepit, ac ibi corpus adfuit, infernus vero incorporeum admisit.

14. Qua ratione igitur, cum Dominus illic incorporealiter adesset, homo tamen a morte existimatus est? ut animabus in vinculis detentis, propriæ animæ formam, incapacem vinculorum mortis, quasi capacem exhibens, præsentibus præsentem, vincula animarum in inferno detenturum dirumperet, resurrectionisque terminum designaret: ut conditor, et factor hominis, et qui hominem damnationi subjecerat, ipse præsens per seipsum, hominem plane in sua ipsius forma liberaret. Nequaquam enim tanta mortis vis fuit, ut subjiceret sibi humanam Verbi animam, ac eam in vinculis detineret: neque rursus corruptio tyrannicam in corpus ejus vim sibi arrogavit, ut putrefaceret ipsum, quasi res nulla providentia gereretur. Ita enim ea de re cogitare, impium fuerit; sed qui de hominis inobsequentia quæstionem habuit, judicium dedit, quo duplicem pœnæ sententiam protulit, terreno corpori dicens: *Terra es, et in terram reverteris*⁴¹; atque ita, Domino sententiam ferente, corruptio corpus excipit; animæ autem, *Morte morieris*⁴²; et sic in duas dividitur partes homo, damnaturque ad duo secedere loca. Quocirca opus fuit judicante, ut ipse per sese suum solveret decretum, dum in forma damnati, indemnata, et peccati experte visus est; ut et reconciliatio Dei cum homine fieret, et libertas totius hominis per hominem oriretur in novitate imaginis Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. Quod si mihi

διαφθοράν. Editi, διαφοράν, male.

(39) Seguer. Gobl. et Felck. 1, ἐπαγαγὼν. Infra editi, ὑποδέχεται φθορὰ, sed vox φθορὰ abest in Seguer., nec expressa est a Nannio.

(40) Ita Seguer. Gobl. et Felck. 1. Editi vero et alii, ἀκαταδικάσθη. Infra Anglic. Seguer. Gobl. et Felck. 1, ἀκαταδικάστως καὶ ἀναμαρτήτως. Editi et alii, ἀκαταδικάστῳ καὶ ἀναμαρτήτῳ, utraque lectio quadrare videtur.

(41) Hæc, δι' ἀνθρώπου, desunt in Seguer. Gobl. et Felckm. 1. Mox omnes fere mss., τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ. Editi, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ.

alium damnationis locum, præter hos duos indicare valetis, merito dixeritis in tres partes dividi hominem : et ex duobus quidem locis revocationem factam esse ; in tertio vero tertiam partem manere vinculis colligatam. Si vero nullum alium locum ostendere potestis, præter sepulcrum et infernum, ex quibus homo perfecte ereptus sit (Christo per suam perfectam et verissimam formam nostræ similem, nos liberante), cur adhuc talia profertis, quasi Deus humano generi nondum reconciliatus sit? Quomodo igitur Salvator advenit? an quod non posset totum solvere hominem? an quod mentem quæ semel peccaverit sit execratus? an quasi timeret, ne et ipse peccati particeps esset, si, cum Deus sit, perfectus homo fieret? Sed impietatis pleni sunt, qui hæc ita cogitant. Quam enim peccato definitionem tribuitis, qui hæc loquimini, peccatum aientes ex natura esse, ut dixit impiissimus Manichæus?

14. Hæc dum ita sentitis, creatoris naturæ criminatores estis. Cum ab initio Deus Adam efformavit, num innatum ipsi peccatum effecit? Quid igitur præcepto opus fuit? cur illum damnavit quod peccasset? quo pacto Adam ante inobedientiam non cognoverit bonum et malum? Quem scilicet Deus creavit in incorruptione, et ad imaginem suæ æternitatis, eundem naturæ peccati experte, et voluntate libera donavit : *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum*⁴², cum **746** is transgressionis artifex auctorque fuit. Et sic ex transgressionem præcepti Dei, factus est homo capax inducti ab inimico seminis. Ac deinceps peccatum in hominis natura ad omnem concupiscentiam movebat : non quod diabolus eam in illo naturam efformasset, absit! neque enim diabolus naturæ creator fuerit, ut Manichæorum fert impietas; sed ex prævaricatione, naturæ perversionem effecit : sicque regnavit mors in omnibus hominibus. *In hoc, inquit, venit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli*⁴³. Quænam opera diaboli dissolvit Filius Dei? quam fecit Deus naturam sine peccato, eam ipsam ad transgressionem mandati Dei, pervertit diabolus, et ad inventionem peccati mortis eandem sibi ipsi restauravit Deus Verbum, incapacem diabolicæ perversionis, et inventionis peccati. Ideoque aiebat Dominus : *Venit princeps mundi hujus, et in me non invenit quidquam*⁴⁴. Quod si princeps mundi hujus nihil operum suorum in Christo invenit, multo magis Christus nihil ex suis opifi-

⁴² Sap. II, 24. ⁴³ I Joan. III, 8. ⁴⁴ Joan. XIV, 30.

(42) Sic Seguer. cui consentit Nannius. In editis, λέγοιτο. Mox idem Seguer., τὴν ἀνάκλησιν γεγονέναι, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδ... Paulo secus in editis, qui habent, τὴν ἀνάκ... γενομένην... μένει, etc.

(43) Τῇ ἀνθρωπότητι deest in Seguer. solo. Mox Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἡ ὡς ἀδύνατος ὄντος λύσαι τὸν σύμπαντα ἄνθρωπον, ἡ ὡς βδελυξάμενον τὸν ἀμαρτήσαντα, ἡ ὡς δεδοικὸς μὴ καὶ αὐτ.

(44) Hæc afferuntur in synodo Constantinop. III, tom. VI *Concil.* p. 762 et 812.

(45) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1, et synod.

τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Εἰ δὲ καὶ ἕτερον τόπον καταδίκης δεῖξαι δύνασθε, εἰκότως ἀν λέγοιτε (42) τριχῆ διαρρεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐκ μὲν τῶν δύο τόπων τὴν ἀνάκλησιν γεγονέναι, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μένειν ἐν δεσμοῖς τὸ δεδεμένον. Εἰ δὲ μὴ ἔχετε δεῖξαι ἕτερον τόπον παρὰ τὸν τάφον καὶ τὸν ἕδην, ἐξ ὧν ἡλευθέρωται τελείως ὁ ἄνθρωπος, Χριστοῦ ἐλευθερώσαντος ἡμᾶς ἐν τῇ ἑαυτοῦ καθ' ἡμᾶς μορφῇ τελείᾳ καὶ ἀληθεστάτῃ· πῶς ἐτι ταῦτα λέγετε, ὡς οὐδέπω καταλαγέντος τῇ ἀνθρωπότητι (43) τοῦ Θεοῦ; Πῶς οὖν ἐπεδήμησεν ὁ Σωτὴρ; ἡ ὡς ἀδύνατος τὸν σύμπαντα λύσαι ἄνθρωπον; ἡ ὡς βδελυξάμενος τὸν ἅπαξ ἀμαρτήσαντα νοῦν; ἡ ὡς δεδοικὸς μὴ καὶ αὐτὸς μέτοχος γένηται τῆς ἀμαρτίας, εἰ τέλειος γένηται ἄνθρωπος, Θεὸς ὢν; Ἄλλ' ἀσεβείας ἐμπλοεῖ οἱ ταῦτα οὕτως ἐνοοῦντες. Τί γὰρ περὶ τῆς ἀμαρτίας ὀρίζομενοι ταῦτα λαλεῖτε, φυσικὴν εἶναι τὴν ἀμαρτίαν λέγοντες, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον;

15. Ταῦτα οὕτως φρονεῖτε κατήγοροι γινόμενοι τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως (44). Ὅτε τὸν Ἀδάμ ἀρχῆθεν ἐπλασεν ὁ Θεὸς, μήτιγε σύμφυτον αὐτῷ δέδωκε τὴν ἀμαρτίαν; Τίς οὖν ἐτι χρεῖα ἦν τῆς ἐντολῆς; πῶς δὲ αὐτὸν κατεδίκασεν ἀμαρτήσαντα; πῶς δὲ καὶ πρὸ τῆς παρακοῆς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρὸν ὁ Ἀδάμ; Ὅν ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνη (45) τῆς ἰδίας ἀιδιότητος, ἐποίησεν αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον, καὶ θέλησεν αὐτεξούσιον· *Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον*, εὐραμένον τῆς παραβάσεως τὴν ἐπίνοιαν. Καὶ οὕτως ἐκ παρακοῆς ἐντολῆς Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος δεκτικὸς τῆς ἐπισποράς τοῦ ἔχθρου. Καὶ ἐνήργει (46) λοιπὸν ἡ ἀμαρτία ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πᾶσαν ἐπιθυμίαν· οὐ φύσιν ἐν αὐτῷ ἐργασασμένου τοῦ διαβόλου, μὴ γένοιτο! οὐδὲ γὰρ φύσεως ἀν εἴη δημιουργὸς ὁ διάβολος, κατὰ τὴν τῶν Μανιχαίων ἀσέβειαν· ἀλλὰ φύσεως (47) παρατροπὴν ἐκ παραβάσεως ἐιργάσατο· καὶ οὕτως ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος πάντων ἀνθρώπων. *Διὰ τοῦτο οὖν, φησὶν, ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου* (48). Ποῖα ἔργα τοῦ διαβόλου ἔλυσεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ὅτι φύσιν, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀναμάρτητον, παρέτρψεν ὁ διάβολος εἰς παράβασιν ἐντολῆς Θεοῦ, καὶ εὗρεσιν ἀμαρτίας θανάτου, ταύτην ἑαυτῷ ἀνεστήσατο ὁ Θεὸς Λόγος, ἀνεπίδεκτον τῆς τοῦ διαβόλου παρατροπῆς καὶ εὐρέσεως ἀμαρτίας (49). Καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Κύριος· *Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρίσκει οὐδέν*. Εἰ δὲ ὁ ἄρχων τοῦ

Constant.; in editis, ἀφθαρσίαν καὶ εἰκόνα.

(46) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἐνήργει. Mox, ἐν τῇ φύσει, habent Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi, ἐν τῇ προθέσει.

(47) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1 consequenter ad superiorem lectionem. Editi, προθέσεως.

(48) Gobler. et Felc. 1, τοῦ διαβόλου. Ποῖα ταῦτα, ὅτι φύσιν.

(49) Ita Seguer. Anglican. Gobler. et Felc. 1. In editis deest ἀμαρτίας. Μοῦ τοῦτο post κόσμου deest in Seguer. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. 1, εὐρήσει.

κόσμου τούτου οὐδὲν τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων ἤυρισκεν ἐν τῷ Χριστῷ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστὸς οὐδὲν τῆς ἰδίας ποιήσεως προσκατέλιπε τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἤυρισκεν ἐν αὐτῷ (50), τελείαν τὴν καινότητα ἐπιδειξαμένου τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τελείαν τὴν σωτηρίαν κατεργάσθαι βλοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ἵνα τελεία ἦ καὶ ἀνάστασις. Μάτην οὖν Ἀρειανοὶ σοφίζονται, σάρκα μόνην ὑποτιθέμενοι ἀνειληφέναι τὸν Σωτῆρα, τὴν δὲ τοῦ πάθους νόησιν ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ θεότητα ἀναφέροντες ἀσεβῶς. Μάτην δὴ καὶ ὑμεῖς καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν (51), τὰ ἴσα τούτους φρονούντες, λέγετε τῷ περιέχοντι σχήματι, τοὔτεστι τῷ ὀργανικῷ προσκεχρησθαι ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσωθεν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ. Καὶ πῶς ἦν λυπούμενος καὶ ἀδημονῶν, καὶ προσευχόμενος; Καὶ, Ἐταράχθη δὲ τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, γέγραπται. Ταῦτα δὲ οὔτε σαρκὸς ἀνοήτου ἂν εἴη, οὔτε θεότητος ἀτρέπτου, ἀλλὰ ψυχῆς νόησιν ἐχοούσης, λυπούμενης (52), καὶ νομμένης τοῦ πάθους.

16. Εἰ δὲ τοίνυν ταῦτα οὕτω νοεῖν οὐ βούλεσθε, τριῶν προσκειμένων νοημάτων, φαντασίας καὶ βλασφημίας καὶ ἀληθείας, ποῖαν ἔλοισθε ἄν; Τῷ γὰρ ὑπονοεῖν δοκῆσαι εἰρησθαι τὰ εἰρημένα, φαντασία ἂν νομισθεῖη καὶ τὰ γενόμενα. Εἰ δὲ ἐπ' ἀληθείας εἴρηται, ἀλλοτρία δὲ (53) καθόλου ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου ἐγεγόνει τῆς ἰδίας νοήσεως, Θεὸν τὸν Λόγον ἔχουσα νοῦν, τετράφθαι τὸ ἀτρέπτον εἰς λύπην, καὶ ἀδριουίαν, καὶ ταραχὴν (54), τὸ ἐνοεῖν ἀσεβές ἐστι κἂν λέγῃ τὰ Εὐαγγέλια, οἱ Ἐταράχθη Ἰησοῦς τῷ πνεύματι· ἀλλὰ δείκνυσι τὸν νοῦν (55) ὁ Κύριος εἰρηκῶς· *Ἡ ψυχὴ μου τετάρακται*. Εἰ δὲ ψυχῆς ἰδίας νόησιν ὁ Κύριος ἐπιδείκνυται, εἰς συμπάθειαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἵνα οὕτω καὶ αὐτοῦ νοήσωμεν εἶναι (56) τὸ πάθος, καὶ αὐτὸν ἀπαθῆ ὁμολογῶμεν. Ὡς γὰρ τῷ αἵματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, οὕτω καὶ τῇ νοήσει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν νίκην ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιδείκνυται, λέγων· *Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ *Διδόντι* (57) ἡμῖν τὸ νίκος. Ἄλλ' ὥσπερ τὸ αἷμα οὐκ ἂν κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι νοηθεῖη, ὥσπερ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ σωτήριον οὕτως καὶ ἡ νοήσις λεγομένη, οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ περιχειμένη (58), ἀλλὰ Θεοῦ φύσιν ἐπιδεικνυμένη. Καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς· οὐχ ὡς τῆς θεϊκῆς τε-

A ciis reliquit principi mundi hujus. Aut etiam ea de causa nihil invenit in ipso, perfectam novitatem exhibente Christo, ut perfectam salutem totius hominis, animæ nempe et corporis, operaretur: quæ perfecta quoque foret resurrectio. Frustra igitur Ariani argutiis utantur, dum Salvatorem, carnem solam assumpsisse stantunt, ac passionis sensum ad impassibilem deitatem impie referunt. Frustra quoque vos, alio commento usi, paria cum illis sentitis, dicentes, ipsam qua circumdabatur forma, id est organica usum fuisse: vice autem interioris nostri hominis, cælestem mentem in Christo fuisse. Quo pacto igitur dolebat, anxius erat, precabatur? Scriptum est enim: *Et conturbatus est spiritu Jesus* 60. Hæc autem neque carnis mente carentis, neque immutabilis deitatis fuerint: sed animæ intelligentia præditæ, dolentis, conturbatæ, anxietatis, et quæ cum intelligentia passionem senserit.

B ταρattoμένης, καὶ ἀδημονούσης, καὶ νοητῶς ἐπαισθα-

16. Quod si hæc sententia non placet, cum tria in promptu sint ea de re judicium, phantasiæ, blasphemix, et veritatis, quodnam elegeritis? Nam si suspicemini illa de sola et mera specie dicta fuisse, ea quæ gesta sunt phantasia quoque existimari debent: sin autem in veritate dicta sint, alienaque omnino facta est anima Domini a proprio cogitandi modo, cum vice mentis Deum Verbum habeat; immutabilem versus fuisse in dolorem, anxietatem, et perturbationem, impium est cogitare. Et si Evangelia dicant: *Turbatus est Jesus spiritu*; id tamen declarat Dominus de anima intelligendum esse, dum ait: *Anima mea turbata est* 67. Quod si suæ Domini animæ cogitationem manifestat, id agit ut animæ nostræ sese attemperet: quo sic et ejus intelligamus passionem, et eum impassibilem confiteamur. Sicut enim sanguine carnis suæ nos redemit: sic cogitatione mentis suæ, quam pro nobis reportavit victoriam his declarat verbis: *Ego vici mundum* 68; et alibi: *Qui dedit nobis victoriam* 69. Sed sicut sanguis ille pro vulgari a piis hominibus nunquam habitus fuerit, quod tamen infideles autumant, sed pro salutari sanguine; sic mens illa non humana infirmitate induitur, 747 sed Dei naturam exhibet. Sicque dicendus fuerit Christus, perfectus

60 Joan. xi, 33. 67 Joan. xii, 27. 68 Joan. xvi, 33. 69 I Cor. xv, 57.

(50) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, ἑαυτῷ. Infra in Seguer. λογικῆς deest. Paulo post, Seguer. Gobler. et Felc. 1, σοφίζονται. Editi, φαντάζονται. Mox hæc, ἀνειληφέναι τὸν Σωτῆρα, desunt in iisdem codicibus.

(51) Editi, ἀπόνοιαν, at Seguer. Basil. Gobler. et Felc. 1, ἐπίνοιαν, et ita legit Nannius.

(52) Sic Seguer. Gobler. et Felc. 1. In editis, λυπούμενη, καὶ ταρattoμένην καὶ ἀδημονούσαν, καὶ νοητῶς ἐπαισθανομένην. Ibid. iisdem codices omitunt, εἰ δὲ, cujus loco habent, κἂν. Ibidem mox, Τριῶν τοίνυν προκειμένων νοημάτων. In editis deest, τοίνυν et νοημάτων. Mox iisdem cod. ἔλοισθε ἄν. Editi vero, ἄν ἔλεσθε.

(53) Ita Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi vero eum aliis, Εἰ δὲ ἐν ἀληθείᾳ εἴρηται: καὶ γεγονάσιν,

ἀλλοτρία δὲ.

(54) Seguer. Gobler. et Felc. 1, ταράττεσθαι. At editi et alii mss., ταραχὴν, melius, et ita Nannius legit. Mox Basiliensis, καὶ εἰ λέγει τὰ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, τὸ Εὐαγγέλιον, et ita legit Nannius.

(55) Τὸν νοῦν deest in Seguer. Gobler. et Felc. 1.

(56) Εἶναι deest in Segueriano.

(57) Seguer., Gobler. et Felc. 1, τῷ δόντι. Text. Græc. Script. τῷ δίδόντι. Vulgata: qui dedit. Mox Seguer., οὐ κοινὸν τοῖς εὐσεβέσι. Ibidem, Anglican. νομισθεῖη pro νοηθεῖη.

(58) Seguer., οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ. Infra, hæc, καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος, etc., habentur apud Leontium Byzant. lib. i contra Nestorium et Eutychem.

Deus, et perfectus homo : non quod divina perfectio in humanam perfectionem mutata sit, quod impium est dicere : nec etiam, quod duæ perfectiones a se invicem divisæ dicantur, quod a pietate alienum est : neque per incrementum virtutis, et accessione iustitiæ, absit ! sed ratione existentis indeficientis. Ut utraque unus sint, omnino perfectus, idem Deus et homo. Nam idcirco Dominus dicebat : *Nunc anima mea turbata est.* Illud autem, *nunc*, id est, cum ipse voluit. At certe, quod erat, significabat ; rem enim non existentem, quasi præsentem nunquam nominasset : nec quasi de rebus, quæ sola specie existerent, sermo habebatur : hæc enim omnia naturaliter et revera gesta sunt.

17. Cum igitur natura et non fictione Dominus homo factus sit ; neque secundum naturam, neque secundum operationem, peccatum in Creatorem referre possumus. Nam in nostra quidem natura, et inventionis pugna etiam nunc committitur, et inducti seminis, propter nostram imbecillitatem, sit accessio : Verbi autem incarnatio secundum naturam Dei facta, incapax fuit rerum quæ in nobis ex vetustate adhuc gerebantur : quapropter docemur exuere veterem, et induere novum. Et res mira sane, quod Deus homo factus sit, et absque peccato ; quodque omnia nova facta sint, ut hinc potestas ejus explorata esset. Et quidem quæcumque ipse sua voluntate in natura ordinavit ; ea, quantum voluit, in se suscepit, nativitate ex muliere, augmentum staturæ, annorum numerum, laborem, esuriam, et sitim, somnum, dolorem, mortem, et resurrectionem. Ideoque ubi corruptum fuerat hominis corpus, eo Jesus corpus suum immittit : et ubi anima humana in morte detinebatur, ibi Christus animam humanam sibi propriam ostendit : ut tanquam homo adesset, qui in morte detineri non poterat, mortisque imperium solveret, utpote Deus : ut ubi seminata erat corruptio, illi oriretur incorruptio : et ubi regnaverat mors in forma animæ humanæ, ibi immortalis ille præsens immortalitatem exhiberet : sicque nos suæ incorruptionis et immortalitatis participes constitueret, in spe resurrectionis ex mortuis ; ut et corruptibile hoc indueret incorruptionem, et mortale hoc indueret immortalitatem, quemadmodum scriptum est : ut, *sicut per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors* ⁷⁰ ; sic et per unum hominem Jesum Christum gratia regnaret per justitiam in vitam

⁷⁰ Rom. v, 12.

(59) Hæc afferuntur a Damasceno lib. iv *De orthod. fide*, cap. 23. Ibidem, γὰρ καὶ δεστ apud Damascenum, καὶ tantum in Seguer. deest. Mox hæc, καὶ κατώδυνος ἐστὶ, absunt a Seguer. Basil. Anglic. et Damasc. ; in aliis et editis leguntur.

(60) Seguer., ἢ ὡς δοκ-. Damasc. ibid., γενομένων τῶν λεγ.

(61) Seguer., ἡμᾶς. Editi, ὁμᾶς.

(62) Seguer. Basil. Anglic., προχώρησις.

(63) Seguer. Anglic. Gobler. et Felc. 1, ἐνδύσασθαι. Editi et alii, ἐπενδύσασθαι.

(64) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννήσεως. Editi,

λειότητος εἰς ἀνθρωπίνην τελειότητα μεταποιήσεως, ὃ ἐστὶν ἀσεβές· οὔτε μὴν ὡς δύο τελειότητων κατὰ διαίρεσιν ὁμολογουμένων, ὃ ἐστὶν ἀλλότριον εὐσεβείας· οὔτε δὲ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς, καὶ πρόσληψιν δικαιοσύνης, μὴ γένοιτο ! ἀλλὰ καθ' ὑπαρξιν ἀεληπιῆ· ἵνα εἰς ἢ τὰ ἑκάτερα, τέλειος κατὰ πάντα, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ (59) ὁ Κύριος ἔλεγε· *Nῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραιται*, καὶ κατώδυνος ἐστὶ. Τὸ δὲ *νῦν*, τοῦτ' ἐστὶν, ὅτε ἠθέλησεν. Ὅμως μέντοι τὸ ὄν ἐπεδείκνυτο· οὐ γὰρ τὸ μὴ ὄν ὡς παρὸν ἐνόμαζεν, ὡς δοκῆσει (60) λεγομένων τῶν γινομένων· φύσει γὰρ καὶ ἀληθεῖα τὰ πάντα ἐγένετο.

17. Φύσει οὖν καὶ οὐ θέσει τοῦ Κυρίου ἀνθρώπου γενομένου, οὔτε κατὰ φύσιν, οὔτε κατὰ πρᾶξιν ἀνθρωποφέρειν ὁμᾶς (61) δυνατόν τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῷ Δημιουργῷ. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει καὶ τῆς ἀρέσεως ἡ μάχη εἶτι γίνεται, καὶ τῆς ἐπισποράς ἢ προσχώρησις (62) διὰ τὸ ἡμῶν ἀσθενές· ἡ δὲ τοῦ Λόγου σάρκωσις κατὰ φύσιν Θεοῦ γενομένη, ἀνεπίδεκτος γέγονε τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ τῆς παλαιότητος εἰς πολιτευομένων πραγμάτων· καὶ διὰ τοῦτο διδασκόμεθα ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν καὶ ἐπενδύσασθαι (63) τὸν νέον. Καὶ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος, καὶ χωρὶς ἀμαρτίας· ὅτι καινότης ὅλη γέγονεν, ἵνα ἐνδείξηται τὸ δυνατόν αὐτοῦ. Καὶ ὅσα μὲν αὐτὸς συνέταξε θελήσας τῇ φύσει, εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο, ὅσα ἠθέλησε, τουτέστι γεννήσεως (64) τῆς ἐκ γυναικὸς, αὐξήσεως τε ἡλικίας, ἐτῶν ἀριθμήσεως, κόπου, καὶ πείνης, καὶ δίψης, καὶ ὕπνου, καὶ λύπης, καὶ θανάτου, καὶ ἀναστάσεως. Διὰ τούτου καὶ ὅπου διεφθάρη τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα, ἐκεῖ προλεταὶ Ἰησοῦς τὸ ἴδιον σῶμα· καὶ ὅπου κεκράτητο ἡ ψυχὴ (65) ἡ ἀνθρωπίνη ἐν θανάτῳ, ἐκεῖ ἐπιδείκνυται ὁ Χριστὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἰδίαν οἶσαν, ἵνα καὶ παρῆ ὡς ἄνθρωπος ὁ ἀκράτητος ἐν θανάτῳ, καὶ λύση τὴν κράτησιν τοῦ θανάτου, ὡς Θεός (66)· ἵνα ὅπου ἐσπάρη ἡ φθορὰ, ἐκεῖ ἀνατελεῖ ἡ ἀφθαρσία· καὶ ὅπου ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἐν μορφῇ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, παρὼν ὁ ἀθάνατος ἐπιδείξηται τὴν ἀθανασίαν· καὶ οὕτως ἡμᾶς μετόχους καταστήσει τῆς ἑαυτοῦ ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας ἐν ἐλπίδι ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν· ὅπως ἂν καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσεται (67) ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσεται ἀθανασίαν, ὡς γέγραπται· *Ἰν', ὡς περ δι' ἐνός ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος,*

γενέσεως. Τε post αὐξήσεως deest in iisdem codicibus. Mox Seguer., ἀπαριθμήσεως. Ibidem, Gobler. et Felc. 1, κόπου, πείνης, δίψης, ὕπνου, λύπης, θανάτου, καὶ ἀναστάσεως.

(65) Seguer., ἐκρατεῖτο ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ.

(66) Ita Seguer., ut et legit Nannius, et sic legendum videtur, ex his sequentis paginæ verbis, πῶς ἡ κράτησις τοῦ θανάτου. Editi, κατάκρησιν. Mox, ἐσπάρη, sic manuscripti omnes et edit. Commel. in edit. Paris., σπάρη, mendose.

(67) Τοῦτο ἐνδύσεται. Hæc desunt in Gobler. et Felckm. 1.

οὕτως καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ (68) ἡ χάρις βασιλευσὴ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον, καθὼς γέγραπται. Πῶς οὖν λέγετε, Ἄντι τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου τοῦ ἐν ἡμῖν, νοῦς ἐπουράνιος ἐν Χριστῷ; Μήτηγε, διχῆ μερίσας τὸ ἐξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν (69), καὶ ἐν τάφῳ ἐπεδείκνυτο καὶ ἐν ἄδῃ; Ἄλλ' οὐχ οἶδόν τε ἦν (70) ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντιδοῦναι λύτρον· ἀλλὰ σῶμα ἀντὶ σώματος, καὶ ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς δέδωκε, καὶ τελείαν ὑπαρξιν ὑπὲρ ὄλου ἀνθρώπου· τοῦτ' ἔστι τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ, ὃ ὠνειδίσαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οἱ ἐχθροὶ τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι (71) παραπορευόμενοι, καὶ κινουῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. Οὕτε γὰρ ὁ ἄδης ἤνεγκεν ἀπαρακαλύπτου θεότητος ἐπίθασιν· τοῦτο καὶ προφῆται καὶ ἀπόστολοι μαρτυροῦσιν.

18. Ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας συνιδεῖν τὸ λεγόμενον· ὅπως ὁ Κύριος τῇ μὲν προβολῇ τοῦ αἵματος τὴν βεβαιότητα τῆς σαρκὸς ἐπέδεικνυτο· τῇ δὲ προσθήκῃ τοῦ ὕδατος τὴν ἄχραντον καθαρότητα ἐδήλου, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ σῶμα· κράξις δὲ καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, καὶ παραδοὺς τὸ πνεῦμα, τὸ ἔσωθεν τοῦ ἰδίου σώματος, τουτέστι τὴν ψυχὴν ἐσήμανε· περὶ ἧς καὶ εἶρηκεν, ὅτι *Τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν*. Ὅστε τὴν ἐκπνευσιν οὐκ ἂν τις εἰποι θεότητος μετέστασιν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποχώρησιν. Εἰ γὰρ κατὰ μετέστασιν θεότητος ὁ θάνατος γέγονε καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις, ἴδιον ἄρα θάνατον ἀπέθανε, καὶ (72) οὐ τὸν ἡμέτερον. Καὶ πῶς εἰς ἄδου κατήλθεν ἀπαρακαλύπτῳ τῇ θεότητι; Ποῦ οὖν ἡ ψυχὴ, ἣν ἐπηγγεिलाτο ὁ Κύριος τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων, περὶ ἧς καὶ προφῆται προμηνῦουσιν; εἰ δὲ ψυχῆς ἀποχώρησις γέγονε, διὰ τοῦτο εἶρηται, ὅτι τὸν ἡμέτερον ἀνεδέξατο θάνατον, τουτέστι τῆς καθ' ἡμᾶς διαλύσεως ἀνασχόμενος, ὡς περ καὶ γεννήσεως (73).

19. Μάταιον οὖν ὑμῶν τὸ σόφισμα· ἐπεὶ πῶς ἂν ὁ θάνατος ἐγγόνει, εἰ μὴ καὶ τὸν ἔσωθεν καὶ τὸν ἔξωθεν συνεστήσατο ἑαυτῷ ὁ Λόγος (74), τουτέστι σῶμα καὶ ψυχὴν; Πῶς δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἀντέδωκεν ἀντιλυτρον; ἢ πῶς ἡ κράτησις τοῦ θανάτου τελείαν ἐλάμβανε τὴν λύσιν, εἰ τὸ κατὰ φρόνησιν ἀμαρτήσαν, τὴν ψυχὴν (75), Χριστὸς ἀναμάρτητον οὐ συνεστήσατο ἐν ἑαυτῷ; Ἔτι οὖν βασιλεύει ὁ θάνατος τοῦ ἔσωθεν ἀνθρώπου· τίνος γὰρ ἄλλου καὶ ἐβασίλευσέ ποτε, οὐχὶ ψυχῆς τῆς ἐν φρονήσει ἀμαρτησάσης; καθὼς εἶρηται· *Ψυχὴ (76) ἡ ἀμαρτήρουσα, αὕτη καὶ ἀποθανεῖται*· ὑπὲρ ἧς τὴν ἴδιαν ψυχὴν τέθεικεν ὁ Χριστὸς λύτρον (77) ἀντιτιδοῦς.

⁷¹ Joan. x, 15. ⁷² Ezech. xviii, 4.

(68) Seguer., δι' ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. In editis deest ἀνθρώπου.

(69) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, τὸ ἐξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν. In editis, τὸν ἔξωθεν, καὶ ἐν τάφῳ, omisis mediis.

(70) Ἦν deest in Seguer. Idem paulo post, ἀντὶ σώματος, et sic legendum videtur. Editi, ὑπὲρ σώματος.

(71) Τῆς ζωῆς Ἰουδαῖοι, in editis omissi, ex mss. Seguer. Gobler. et Felckm. 1 supplēvimus. Paulo post, Seguer., ἤνεγκεν ἄν.

(72) Sic Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, καὶ οὐχί. Mox editi. Paris. mendose, ἀπαρακαλύπτῳ. Editi vero Commel. et omnes mss., ἀπαρακαλύπτῳ.

æternam, ut scriptum est. Cur ergo dicitis pro interiore nostro homine, mentem celestem in Christo esse? num quia bifariam divisio exteriore et interiore homine, et in sepulcro, et in inferno apparuit? At non poterat alierum pro altero in redemptionem dari: sed corpus pro corpore, et animam pro anima dedit, ac perfectam subsistentiam pro toto homine. Hæc est Christi commutatio, quam in cruce probris affecere vitæ inimici Judæi, prætereuntes et moventes capita sua. Neque enim nudæ Deitatis accessum infernus 748 sustinisset: hoc et prophetæ et apostoli testantur.

18. Quod autem dictum est, in crucis œconomia animadvertere licet: quo pacto scilicet Dominus emissionem sanguinis carnis veram existentiam demonstravit: et aquæ additione, incontaminatam puritatem, ac verum esse corpus Dei ostenderit: clamando autem et inclinando caput, spiritumque reddendo; quod intra proprium corpus erat, id est, animam, significavit, de qua et dixerat: *Pono eam pro ovibus meis*⁷¹: ita ut exspirationem nemo dixerit deitatis transmirationem, sed animæ discessum. Nam si [per transmirationem deitatis mors et corporis extinctio contigisset, propria morte obiisset, et non nostra. Et qui, amabo, non obiecta deitate in infernum descendisset? Ubinam igitur illa anima, quam promiserat Dominus se pro ovibus suis positurum, de qua et prophetæ præfati sunt? Si vero animæ discessus fuit, ideo dictum est, eum nostram mortem suscepisse, hoc est, nostram dissolutionem sustinuisse, ut et nostram nascendi rationem.

19. Vanum igitur est vestrum sophisma: nam qui, quæso, mors advenisset, nisi et interiorem et exteriorem hominem Verbum in se constituisset, id est corpus et animam? Qui pro toto homine redemptionis pretium dederit? aut quomodo mortis imperium plene abrogatum fuerit, si illud quod per intelligentiam peccarat, animam nempe, Christus in sese impeccabilem non constituisset? Ergo mors etiam nunc in interiore homine dominatur: in quonam enim alio unquam regnaverat, nisi in anima, quæ intelligendo peccaverat? ut dictum est: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*⁷²: pro qua propriam animam Christus in pretium redemptionis

(73) Ita Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et quidam mss., γενέσεως.

(74) Ita Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. In editis desunt hæc, ἑαυτῷ ὁ Λόγος. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δέδωκεν pro ἀντέδωκεν.

(75) Τὴν ψυχὴν deest in Seguer. Paulo post Seguer. Anglican. Goblerian. et Felckm. 1, ἐν ἑαυτῷ. Editi, ἑαυτῷ, omissa præp. Ibidem, Seguer. Gobler. et Felckm. 1, Ἔτι οὖν βασιλεύει ὁ θάνατος. Editi vero et alii, Τί οὖν καθ' ὑμᾶς βασιλεύει ὁ θάνατος.

(76) Seguerianus solus, ὅτι ψυχῆ.

(77) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, ἀντέθηκεν ὁ Χριστὸς λύτρον (Seguer. ἀντιλυτρον) ἀντιτιδοῦς.

posuit. Quemnam autem ab initio condemnavit Deus? opus opificis, an actionem opificii? Si opus opificis condemnavit, seipsum condemnavit Deus: eritque hominibus similis. Quod si impium sit hoc de Deo cogitare, et si ipse actionem opificii damnavit, aufert igitur actionem, et innovat opificium: nam ejus opus sumus, creati ad bene operandum.

20. Sed rursus dicitis: Nos Deum dicimus eum qui ex Maria natus est; cur itaque dicitis, veluti Marcion, Deum advenisse, ac Deum intactili modo accessisse, quod naturam habeat carnis humanæ non capaxem? Aut cur Deum illum dicitis sicuti Paulus Samosatensis? ea enim est illius impietatis ratio, ut Deum constiteatur eum qui ex Maria natus est, qui ante sæcula quidem præfinitus sit: qui tamen ex Maria initium existendi habuerit. Verbum autem efficax e cælo, et sapientiam in illo constetur (ac plus quam vos, illi per suam impietatem attribuit) ut vos dicitis mentem cælestem in corpore animato. Verum nec corpus animatum eo ipso homo perfectus est: neque mens cælestis, eo ipso Deus est. Nam corpus animatum dicitur, in quantum nomen animæ per modum subsistentis in illo exprimitur. Corpus autem hominis, corpus dicitur et non anima: et anima hominis, anima dicitur et non corpus: alterum ad alterum, id est spiritus ad corpus. *Quis autem*, ait Scriptura, *novit mentem Domini*? Mens Domini, nondum Dominus; sed Domini voluntas, consilium, 749 aut efficacia ad aliquid. Quo igitur animo hæc profertis verba, verbisque commentitiis Verbum Dei adulteratis? Atqui Dei Ecclesia, neque ita accepit, neque ita tradidit; sed, ut scriptum est, Deum Verbum qui erat apud Deum ante sæcula in consummatione sæculorum advenisse: ac ex Maria Virgine, et ex Spiritu sancto genitum esse Filium hominis, ut scriptum est, *Donec peperit Filium suum primogenitum*: ut fieret primogenitus in multis fratribus, cum tamen Deus verus esset: ut et quatenus homo pro nobis pateretur, et quatenus Deus, ex morte et passione nos redimeret. Incassum igitur imaginamini, vos posse ejus qui intelligit et carnem agit, novitatem in vobis ipsis efficere, existimantes per imitationem id fieri posse: nec advertitis imitationem, præmissi operis esse imitationem, alioquin non diceretur imitatio. Dum autem in Christo solius carnis novitatem confite-

78 Rom. xi, 34. 76 Matth. i, 25.

(78) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, περιαιρει τούτων τήν.

(79) Sic Seguer. Editi vero, λέγετε Θεόν, ως Μαρκίων. Mox Seguer., προεληλυθότα. Infra, λέγετε deest in eodem.

(80) Basil., τὸ πρόβλημα. Ibidem Seguer. solus, ὁμολογεῖν, ubi editi et alii, ὁμολογεῖ. Mox, μέν, post αἰώνων, deest in editis, ex Seguer. supplevimus.

(81) Τέλειος, deest in Segueriano.

(82) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, σῶμα δὲ ἀνθρώπου λέγεται· καὶ ψυχὴ, ἕτερον πρὸς ἕτερον, τούτῃ ἐστι.

Τίνος δὲ καὶ ἀρχῆθεν κατέγνω ὁ Θεός; τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος, ἢ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος; Εἰ τῆς πλάσεως τοῦ πλάσαντος κατέγνω Θεός, ἑαυτοῦ κατέγνω· καὶ ἔσται ὡς οἱ ἄνθρωποι. Εἰ δὲ ἀσεβὲς τοῦτο περὶ Θεοῦ ἐννοεῖν, κατέγνω δὲ τῆς πράξεως τοῦ πλάσματος, περιαιρεῖ τούτων τὴν πρᾶξιν (78), καὶ καινοποιεῖ τὴν πλάσιν· αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς.

20. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε· Ἡμεῖς Θεὸν λέγομεν τὸν ἐκ Μαρίας. Πῶς τοίνυν λέγετε, ὡς Μαρκίων (79), Θεὸν ἐπιδημήσαντα, καὶ Θεὸν ἀτιγῶς προσεληλυθότα, φύσιν ἔχοντα ἀνεπίδεκτον σαρκὸς ἀνθρωπίνης; Ἡ πῶς λέγετε Θεὸν, ὡς Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς; τούτο γὰρ τῆς ἐκείνου ἀσεβείας τὸ πρόσημα (80), Θεὸν ὁμολογεῖν τὸν ἐκ Μαρίας, πρὸ αἰώνων μὲν προορισθέντα, ἐκ δὲ Μαρίας τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως ἐσχηκότα. Λόγον δὲ ἐνεργῆ ἐξ οὐρανοῦ καὶ σοφίαν ἐν αὐτῷ ὁμολογεῖ, πλεονεχῶς ὑμᾶς· χαριζόμενος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀσέβειαν· ὡσπερ ὑμεῖς λέγετε νοῦν ἐπουράνιον ἐν σῶματι ἐμφύχῳ. Οὐτε δὲ σῶμα ἐμφύχον ἦδη ἄνθρωπος τέλειος (81), οὔτε νοῦς ἐπουράνιος ἦδη Θεός. Σῶμα γὰρ ἐμφύχον λέγεται, ἐφ' ᾧ ἐνυποστάτως τὸ τῆς ψυχῆς φέρεται ὄνομα. Σῶμα δὲ ἀνθρώπου σῶμα λέγεται, καὶ οὐ ψυχῆ· καὶ ψυχὴ ἀνθρώπου λέγεται, καὶ οὐ σῶμα, ἕτερον πρὸς ἕτερον ὄν, τούτῃ ἐστι (82) πνεῦμα πρὸς σῶμα. Τίς δὲ, φησὶν, ἔγω νοῦν Κυρίου; Νοῦς Κυρίου οὕτω Κύριος, ἀλλὰ Κυρίου θέλησις, ἢ βουλή, ἢ ἐνέργεια πρὸς τι. Πῶς οὖν ταῦτα λαλεῖν (83) ἐπινοεῖτε, πλαστοῖς λόγοις κατηλεύτες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ; Ἄλλ' ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία οὔτε οὕτω παρελήφεν, οὔτε οὕτω παρέδωκεν (84)· ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, τὸν Θεὸν καὶ Λόγον, τὸν ὄντα πρὸς τὸν Θεὸν πρὸ αἰώνων, ἐπὶ συντελεῖα τῶν αἰώνων ἐπιδημήσαντα, καὶ ἐξ ἁγίας Παρθένου, καὶ ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννηθέντα Υἱὸν ἀνθρώπου, ὡς ἔγραπται· Ἔως οὗ ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· ἵνα γέννηται πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, αὐτὸς ὢν Θεὸς ἀληθινός· ἵνα καὶ πάθη ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ λυτρώσῃται ἡμᾶς ἐκ πάθους καὶ θανάτου, ὡς Θεός. Μάτην οὖν φαντάζεσθε, τοῦ φρονούντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα ἐν ἑαυτοῖς δύνασθαι (85) τὴν καινότητα κατεργάζεσθαι, οἰόμενοι διὰ μίμησεως· οὐ νοοῦντες, ὅτι μίμησις, προαγωγῆς πραγματείας γίνεται μίμησις· ἐπεὶ οὐκ ἂν λέγοιτο μίμησις. Ἐν δὲ Χριστῷ, σαρκὸς μόνης καινότητα ὁμολογοῦντες, πλανώμενοι βλασφημεῖτε. Εἰ γὰρ τοῦ ἄγοντος (86) τὴν σάρκα δυνατὸν

(85) Sic Seg. Editi vero, καλεῖν.

(84) Basiliensis, παραδέδωκεν. Mox ἡρε, καὶ Λόγον, desunt in Seg. Gobl. et Felc. 1.

(85) Seguer. Gobl. et Felc. 1, φαντάζεσθε τοῦ φρονούντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα ἐν ἑαυτοῖς δύνασθαι, et sic legendum esse ex contextu apparet. Per illud autem, τοῦ φρονούντος καὶ ἄγοντος τὴν σάρκα, animam intelligit. Editi, φαντάζεσθε φρονούντες τὴν σάρκα ἑαυτῇ δύνασθαι, longe dissimili sententia.

(86) Seg. Gobl. et Felc. 1, γίνεται μίμησις, ἐν τε Χριστῷ, σαρκὸς μόνης καινότητα ὁμολογοῦντες. Εἰ γὰρ τοῦ ἄγοντος, multis omissis.

ἦν ἀνθρώποις τὴν καινότητα κατεργάσασθαι (87) καὶ χωρὶς Χριστοῦ, ἔπειτα δὲ τῷ ἔγοντι τὸ ἀγόμενον· τίς ἦν χρεῖα τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας;

21. Μάταιοι δὲ καὶ οἱ λέγοντες, ὡς ἐπὶ ἓνα τῶν προφητῶν ἐπιδημηκεῖναι τὸν Λόγον (88). Τίς γὰρ τῶν προφητῶν, Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονε; Διὰ τί δὲ ὁ νόμος οὐδὲν ἐτελειώσῃ; διὰ τί δὲ καὶ ἐδασίλευσεν ὁ θάνατος καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐν τῷ ὁμοιώματι τῶν πρωτοπλάστων (89); διὰ τί δὲ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε· Ἐὰν ὑμῶς ὁ Υἱὸς ἐλευθερώσῃ, ὅτι οὗτοι ἐλεύθεροι ἔσσεσθε; Οὐχὶ κατὰ τὴν καινότητα, τὴν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν τελειότητα, δι' ἧς καὶ οἱ πιστεύσαντες (90) ἀνακαινίζομεθα, κατὰ μίμησιν καὶ μετοχήν τῆς τελείας καινότητος τοῦ Χριστοῦ; Ἄλλὰ ὑμῖν πάντα ἐπινοήσονται, ἵνα μίαν τῆς ἀρνήσεως κατασκευάσῃτε γνώμην. Καὶ τὴν μὲν ψυχὴν κατὰ μετὰφρασιν, ποτὲ μὲν νοῦν (91) παράφρονα ὀνομάζοντες, ποτὲ δὲ ἁμαρτίαν ἐνουπόστατον, ποτὲ δὲ, ὡς ἐργάτιν τῆς ἁμαρτίας, ἐξωθεῖτε· καὶ τὴν σάρκα ποτὲ μὲν ἄκτιστον, ποτὲ δὲ ἐπουράνιον, ποτὲ δὲ ὁμοούσιον τῷ Λόγῳ (92), ἵνα τελείαν ἑαυτοῖς τὴν ζῆρην βεβαιώσῃτε. Ὡς περὶ δὲ Ἄρειος, ἀπολισθήσας ἀπὸ τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀρήτιᾳ καὶ ἀληθεστάτῃ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς γεννήσει, πάθος (93) καὶ τυμὴν καὶ βεῦσιν προσεξέρυεν· ἵνα διὰ τῶν ἀσεβῶν βημάτων καταβάλλῃ τοὺς ἀστηρίκτους εἰς τὸν τῆς παρανομίας βόθρον· Βόθρος γὰρ βαθὺς στόμα παρανόμου· οὕτω δ' αὖ πάλιν Σαβέλλιος, ἀνυπόστατον τὸν Υἱὸν ἐνοήσας, καὶ ἀνύπαρκτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διαίρεισιν θεότητος, καὶ ἀρχῶν, καὶ θεῶν ἀριθμῶν κατατιμῶμενος, τῇ Ἰουδαϊκῇ στηρίζεται γνώμῃ· οὕτω δὲ (94) Μανχαιὸς, ἀπιστήσας τῇ σαρκώσει καὶ ἐνανθρωπήσει τοῦ Κυρίου, ἀσεβῆς κατὰ πάντα γέγονε, λέγων δυσὸν ὑποκεῖσθαι Δημιουργοῖς τὸν ἄνθρωπον, πονηρῶς τε καὶ ἀγαθῶς· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς συκοφαντοῦντες λέγετε ἡμᾶς δύο λέγειν Υἱοὺς, καὶ ἀνθρωπολάτραις ἡμᾶς ὀνομάζετε, ἢ τὴν ἁμαρτίαν (95) ἀνυποφέρετε, οὐχ ἵνα εὐσεβήσῃτε, ἀλλ' ἵνα τὴν πλάνην ὑμῶν ταῖς κακαῖς (96) ἐφευρέσεισιν εὐπροχώρητον δεῖξῃτε, καὶ ἐκκλίνῃτε τοὺς ἀστηρίκτους ἀπὸ τῆς πίστεως τοῖς ἀσεβέσιν ὑμῶν βήμασιν. Ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ ἔστηκεν, ἔχων τὴν σφραγίδα ταύτην.

⁷⁵ Hebr. vii, 19. ⁷⁶ Joan. viii, 36. ⁷⁷ Prov. xii, 14.

(87) Seg. Gobl. et Felc. 1, κατεργάσασθαι. In iisdem apparet alibi. Editi, ὡς ἓνα τῶν προφητῶν ἐπιδημηκεῖναι τὸν Χριστόν. Mox editi, καὶ ἄνθρωπος, sed καὶ deest in Seg. Mox Gobl. et Felc. 1, Διὰ τί δὲ ὄνομα, et ita legit Nannius, male.

(88) Τῶν πρωτοπλάστων deest in editis, sed legitur in plurimis manuscript. Ibid. Basil. habet, ἐν τῷ ὀνόματι. Διὰ τί. Mox Seguerian., Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς. Mox Seg. Gobl. et Felc. 1, ἔσσεσθε. Editi et alii, ἔστε.

(90) Seg. Gobl. et Felc. 1, οἱ πιστεύοντες. Mox, τοῦ Χριστοῦ, legitur in solo Seg.

(91) Seg. solus, ποτὲ μὲν νοῦν. Editi vero et alii, ποτὲ μὲν οὖν. Paulo post idem mss., ὡς ἐργάτιν.

PATR. GR. XXVI.

A mini, errantes blasphematis. Si enim possibile fuisset hominibus, ejus qui carnem agit novitatem absque Christi ope sibi ipsis efficere: et si quod agitur agentem sequitur, quid opus erat Christi adventu?

21. Vani quoque sunt, qui dicunt Verbum advenisse, ut in unum ex prophetis. Quis enim prophetarum, Deus cum esset, homo factus est? Cur autem lex nihil ad perfectum adduxit? cur mors regnavit etiam in illos qui non peccaverant ad similitudinem protoplastorum? quare Dominus dixit: Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis? Nonne secundum eam, quæ in ipso est, novitatem et perfectionem, per quam nos qui credimus, renovamur, secundum imitationem et participationem perfectæ novitatis Christi? Sed nihil non commenti estis, ut unam negandi sententiam adornetis. Et quidem animam desinientes, eam modo insipientem nominatis, modo peccatum in homine subsistens: eandem aliquando ut peccati auctorem eliminatis. Et carnem nunc quidem increatam, nunc cœlestem, modo consubstantialem Verbo, ut perfectam vobis negationem firmetis. Ut autem Arius lapsus a fide in ineffabilem et verissimam Filii ex Patre generationem, passionem, et sectionem, et effluxum commentus est; ut per impia verba eos qui minime firmi erant, in foveam iniquitatis præcipitaret: nam *os scelerati fovea profunda*; sic rursus Sabellius, qui finxit Filium sine hypostasi esse, et Spiritum sanctum sine existentia, alioqui divisionem deitatis, ac principiorum, deorumque enumerationem induci criminatus, Judaica sententia firmatur. Sic quoque Manichæus incarnationi et humanitati a Domino assumptæ fidem negans, impius omnino evasit, aens, hominem duobus subjacere Opificibus, malo et bono. Ita quoque vos, vel, ut sycophantæ, duos Filios nos admittere dicitis: vel nos hominis cultores vocatis, nosque peccati insimulatis: idque non ex pietate agitis; sed ut errori vestro per improba commenta, felicem progressum paretis: et ut impiis vestris verbis infirmos avertatis. **750** a fide. Sed tamen Dei fundamentum immotum permanet, hujusmodi sigillo obsignatum.

14.

Editi, ἐργάτιν. Mox idem, τὴν τε σάρκα.

(92) Τῷ Λόγῳ, deest in Seg. Gobl. et Felc. 1.

(93) Seg., γεννήσει ἀπόλαστο, πάθος. Mox Anglic. Seg. Gobl. et Felc. 1, βεῦσιν προσεξέρσας. Antiquam malumus lectionem.

(94) Ita Seg. In editis autem deest. Mox omnes mss., ἐνανθρωπήσει. Editi, ἀνθρωπήσει.

(95) Seg. Gobl. et Felc. 1, ἡ δύο συκοφαντοῦντες λέγετε, ἢ ἀνθρωπίνην τὴν λατρείαν ὀνομάζετε, καὶ τὴν ἁμαρτίαν, sed huic lectioni antiquam præferendam duximus. Porro orthodoxos, ἀνθρωπολάτραις vocatos fuisse ab Apollinaristis testatur Gregor. Nazian. *Epist. ad Cledonium*.

(96) Seg. habet, κακαῖς. Editi, καλαῖς, quæ lectio eodem redit si ironice accipiat. Mox Seg. Gobl. et Felc. 1, εὐπροχώρητον. Editi et alii, εὐπροχάλητον.

22. Hæc ad te scripsi, dilecte (tametsi nihil amplius scribere opus erat; sufficit namque evangelica traditio), tum quia de nostra fide interrogasti, tum eorum causa qui commentis suis nugantur, neque cogitant eum, qui ex proprio loquitur animo, mendacia loqui. Neque enim vel pulchritudinem, vel gloriam corporis Christi humanus intellectus exprimere potest; sed quæ gesta sunt, prout scripta habentur, constiteri valet, necnon verum Deum qui est, adorare, in gloriam et confessionem mansuetudinis ejus, et in spem salutis nostræ. In Christo Jesu Domino nostro. Amen.

(97) Seg. Gobl. et Felc. 1, ἀγαπητοί. Editi vero et alii, ἀγαπητέ, rectius ut videtur.

(98) Sic Bas. Angl. Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi, οὐ δόξαν. Mox Seg., σώματος Θεοῦ. Gobl. et Felc. 1, Θεοῦ σώματος. Paulo post, Seg. Gobl. et Felc. 1,

22. Ταῦτα ἔγραψα, ἀγαπητέ (97)· κἀν ὅτι μάλιστα οὐδὲν πλέον ἔδει γράφειν· αὐτάρκης γάρ ἡ εὐαγγελικὴ παράδοσις· ἀλλ' ἐπειδὴ ἠρώτησας περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πίστεως, καὶ ἐνεκά γε τῶν ἐρραχελείων βουλομένων ταῖς ἐφευρέσεσι, καὶ οὐ λογιζομένων, ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἰδίων λαλῶν τὸ ψεῦδος λαλεῖ. Οὔτε γὰρ κάλλος, οὔτε δόξαν (98) σώματος Χριστοῦ ἐφικτὸν διανοεῖσθαι ἀνθρώπου ἐξεῖπειν· ἀλλὰ γε καὶ τὰ γενόμενα, ὡς γέγραπται, ὁμολογεῖν, καὶ τὸν ὄντα Θεὸν προσκυνεῖν εἰς δόξαν καὶ ἐξομολόγησιν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας, καὶ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἡμῶν, (99) ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἀμήν.

ἀλλὰ γε καὶ τὰ. Editi, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰ.

(99) Hæc ad finem usque habentur in Segueriano, Goblerriano et Felckmanni primo, qui tamen non habent, Ἀμήν, quæ tantum vox legitur in editis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ἈΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΔΟΥΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ (1)

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

DE SALUTARI ADVENTU JESU CHRISTI, ET ADVERSUS APOLLINARIUM

LIBER SECUNDUS.

1. Qui Dominum nostrum Jesum Christum non ex Deo et homine unum confitentur, ut scriptum est in Evangelio: *Qui fuit Adam, qui fuit Dei*⁷⁹, dicant, quid de eo qui in forma Dei erat, et qui formam servi accepit, existiment; aut quomodo illud: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*⁸⁰, intelligant. Qui enim dixit: *Verbum caro factum est, idem ait, ipsum pro nobis animam posuisse suam*⁸⁰. Num, ita ut Verbum mutationem passum, et in car-

1. Οἱ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἓνα ὁμολογοῦντες, ὡς γέγραπται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, *Τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Θεοῦ, λεγέτωσαν, πῶς τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα Θεὸν καὶ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφήν* (2) ὑπειλήφασιν, ἢ τὸ, *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*, νενοήκασιν. Ὁ γὰρ εἰρηκῶς, ὅτι *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*, εἶρηκεν, ὅτι (3) αὐτὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἄρα ὡς τοῦ Λόγου τρο-

⁷⁹ Luc. III, 38. ⁸⁰ Joan. I, 14. ⁸⁰ Joan. I, 15.

(1) Hæc in vi synod., act. 8, vocatur, δεῦτερος λόγος κατὰ Ἀπολλινάριου, tom. VI, p. 754; Damascenus, lib. III *De orth. fide*, cap. 23, λόγος περὶ σαρκώσεως, idem lib. IV, cap. 6, appellat, λόγον περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας. At qui titulus est in editis (ut annotavit Felc.) videtur esse a præfecto præli Comm. Nam cum codex 2, quo usi sunt Comm., titulum nullum haberet, ne oratio esset, ἀνεπίγραφος, eum qui est in editis, quomodocunque

ex Latina interpretatione expressit. Nos Seg. sequimur, cui consonant Gobl. et Felc. 1, omisso, τοῦ Χριστοῦ, et Anglican. his additis, τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν. Basiliens. habet simpliciter, λόγος κατὰ Ἀπολλινάριου.

(2) Ita Anglic. Seg. Gobl. et Felc. 1. Editi et alii, λαβόντα δούλου.

(3) In Seg. Gobl. et Felc. 1, ὅτι deest. Mox iidem, ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν.

πῆν ὑπομειναντος εἰς σαρκὸς μεταποίησιν, ἢ ψυχῆς Ἀ
 ὁμολωσιν· ἢ ὡς φανταστικὴν τὴν δεῖξιν ποιησαμένου
 τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, ὡς περ οἱ ἄλλοι τῶν αἱρετι-
 κῶν πλανώμενοι λέγουσιν; Ἄλλ' οὐ συγχωρεῖ (4) ὁ
 Ἀπόστολος, σαφῶς εἰρηκῶς, ὅτι Τίς ὦν, τί ἔλαθεν.
 Ὅσπερ γὰρ ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ, τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ
 Λόγου θεότητος νοεῖται· οὕτως καὶ ἡ μορφή τοῦ
 δούλου, ἡ νοερά τῆς ἀνθρώπων συστάσεως φύσις σὺν
 τῇ ὀργανικῇ καταστάσει ὁμολογεῖται· ἵνα τὸ μὲν,
 ἦν, ὁ Λόγος νοῆται, τὸ δὲ, ἐγένετο, ἡ σὰρξ ὁμολογῆ-
 ται σὺν τῇ ψυχῇ· ἥτις λέγεται μορφή δούλου, νοερά
 τις σύστασις νοουμένη (5). Διὰ τοῦτο νεκρωθεὶς ἄν-
 θρωπος ἄμορφος λέγεται, καὶ λυεῖται ὅλος, τῆς ψυχῆς,
 τῆς ἄλυτον ἐχούσης τὴν φύσιν, ἀποχωρησάσης ἀπὸ
 τοῦ σώματος. Ὅθεν ὁ μὲν Παῦλος τῆς νοερᾶς φύσεως
 τὴν μαρτυρίαν ποιεῖται, ὁ δὲ Ἰωάννης τῆς ὀργανικῆς
 τοῦ σώματος ἐπιδείξεως, ἵνα ἑκάτεροι τὸ πᾶν τῆς
 οἰκονομίας μυστήριον καταγγέλλωσι (6). Δῆλον γὰρ,
 ὅτι ὁ προῦπάρχων Θεὸς Λόγος πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπι-
 δημίας οὐκ ἦν ἀνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς ἦν πρὸς τὸν
 Θεὸν, ἀόρατος καὶ ἀπαθὴς ὢν (7).

2. Οὕτε οὖν τὸ, Χριστὸς, ὄνομα δίχα τῆς σαρκὸς
 προσάγεται· ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὀνόματι τὸ πάθος
 καὶ ὁ θάνατος (8), τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος· *Εἰ
 παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως
 νεκρῶν· καὶ ἀλλαχού λέγοντος (9)· Τὸ Πάσχα ἡμῶν
 ἐτύθη Χριστὸς· καὶ ὅτι Ἀνθρωπος Ἰησοῦς Χρι-
 στὸς, ὁ δούς ἐαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐχ
 οὗ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνθρωπος ὁ Χριστὸς. Διὸ,
 Μνημόνευε, φησὶν, Ἰησοῦν Χριστὸν (10) ἐρηγερ-
 μένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ
 σάρκα. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Γραφή ἐκατέρων τῶν ὀνο-
 μάτων ποιεῖται τὴν προσαγωγήν ἐν ἐπιδείξει ὑπάρ-
 ξεως· ἀόρατος μὲν Θεοῦ νοουμένου καὶ ὄντος ἀληθῶς,
 ὁρατῶς δὲ ἀνθρώπου ψηλαζομένου καὶ ὑπάρχοντος
 ἀληθῶς· οὐκ ἐν διαίρεσει προσώπων ἢ ὀνομάτων (11),
 ἀλλὰ φυσικῇ γεννήσει καὶ ἀλύτῃ ἐνώσει· ἵνα, ἐν
 αὐτῷ τοῦ πάθους ὁμολογουμένου ἀληθῶς, ὁ αὐτὸς καὶ
 παθητὸς καὶ ἀπαθὴς εἶναι συνομολογῆται ἀληθινῶς.
 Πῶς οὖν γέγονε Χριστὸς ὁ Λόγος, Θεὸς ὢν, πρὶν γέ-
 νηται ἀνθρωπος; Εἰ μὲν γὰρ θεότητος ἴδιον τὸ, Χρι-
 στὸς, ὄνομα, δίχα σαρκὸς, προσκατέον ἔρα καὶ τῷ
 Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἔσται δὲ καὶ τὸ πά-
 θος κοινόν, ὡς τινες πεπλανημένοι λέγουσιν. Ἡ καὶ*

nem transformatum, vel animæ simile factum sit.
 an quod imaginariam speciem humanæ formæ præ
 se ferret, ut alii hæretici errantes dicunt? Sed hoc
 non concedet Apostolus, qui liquido dixit: Quisnam
 cum esset, quid acceperit. Sicut enim forma Dei,
 plenitudo divinitatis Verbi intelligitur; sic forma
 servi, humanæ substantiæ intelligens natura, cum
 organica compositione, agnoscitur: ut illa quidem
 dictione erat, Verbum intelligatur; illa autem,
 factum est, caro cum anima agnoscatur: quæ
 forma servi dicitur, ac intellectualis quædam sub-
 stantia esse intelligitur. Hincque fit ut homo mor-
 tuus, informis dicatur, et anima quæ indissolubi-
 lem naturam habet, e corpore recedente, totus sol-
 vatur. Unde Paulus quidem de intellectuali natura
 testimonium perhibet; Joannes vero de organica
 corporis ostensione, ut ambo totum incarnationis
 mysterium prædicent. Manifestum enim est, Deum
 Verbum qui ante adventum in carne existebat, non
 tunc hominem, sed Deum fuisse apud Deum, invi-
 sibilem et impassibilem.

2. Nequaquam igitur hæc vox, Christus, carne se-
 clusa profertur: quandoquidem nomen illud, passio
 751 et mors consequuntur, cum Paulus scribat: Si
 passibilis Christus, si primus ex resurrectione mor-
 tuorum⁸¹; et alibi ipse dicat: Pascha nostrum immo-
 latus est Christus⁸²; et, Homo Christus Jesus, qui
 dedit semetipsum redemptionem pro nobis⁸³. Non quod
 Deus non sit, sed quod et homo Christus sit. Quare,
 Memor esto, ait, Jesum Christum resurrexisse a mor-
 tuis, ex semine David secundum carnem⁸⁴. Idcirco
 Scriptura de utroque nomine mentionem facit, quo
 ejus subsistentiam declaret; ipsam nempe invi-
 sibiliter quidem, ut Deum, intellectu tantum percipi
 et revera esse: ut hominem autem visibiliter at-
 tractari, et revera existere: non divisione perso-
 narum, aut cogitationum; sed naturali generatione,
 et indissolubili unione: ut ejus passione in con-
 fesso vere habita, ipse passibilis et impassibilis
 revera esse concedatur. Quomodo igitur Verbum,
 Deus cum esset, factum est Christus, priusquam
 homo fieret? Nam si hoc nomen, Christus, divini-
 tati a carne separatæ proprium sit; ergo Patri,
 Spirituique sancto attribuendum est: passio quo-

⁸¹ Act. xxvi, 25. ⁸² I Cor. v, 7. ⁸³ I Tim. ii, 5, 6. ⁸⁴ II Tim. ii, 8.

(4) Seg. Gobl. et Felc. 1, οὐ συγχωρήσει.

(5) Ita omnes manuscripti. Editi, νοουμένου. In-
 fra Seg. Gobl. et Felc. 1, ἐχούσης τὴν φύσιν. Editi,
 ἐχούσης τὴν μορφήν. Mox in Seg. Gobl. et Felc. 1,
 ἀπό δεεστ.

(6) Hæc in synodo vi œcumenica, et apud Da-
 mascenum, lib. iv De orth. fide, cap. 4. Ibidem, Seg.
 Gobl. et Felc. 1, καταγγέλλωσι.

(7) Hæc ita referuntur a Damasceno Ibid., ἀπα-
 θῆς ὢν. Ὅτε δὲ γέγονεν ἀνθρωπος, τὸ, Χριστὸς, ὄνο-
 μα, etc.

(8) Καὶ ὁ θάνατος. Sic omnes mss, sed desunt
 hæc in editis. Mox, τοῦ μὲν Παύλου γράφοντος. Seg.
 Gobl. et Felckm. 1, Μωσέως; γράφοντος, male. Syno-
 dus vi, τοῦ μὲν Λουκᾶ γράφοντος.

(9) Gobl. Seg. Felckm. 1 et synodus Constant., νε-

κρῶν τοῦ δὲ Παύλου λέγοντος. Editi mox, τὸ Πάσχα
 ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν, sed cum, ὑπὲρ ἡμῶν, nec in textu
 Græco Scripturæ, nec in Seg. Gobl. et Felckm. 1,
 legatur, expunctum est. Mox Ἰησοῦς Χριστὸς deest
 in editis, sed legitur in Seg. et in synodo Constant.
 Ibid. Basil., λύτρον ὑπὲρ πάντων.

(10) Gobl. Felckm. 1 et Seg., Διὸ μνημονεύειν
 Ἰησοῦν Χριστὸν... Δαβὶδ γράφει: Διὰ τοῦτο, etc.

(11) Editi habent, ἢ ὀνομάτων. Sequer. Gobl. et
 Felckm. 1, ἢ νοημάτων. Mox Seg., ἵνα αὐτοῦ τοῦ
 πάθους. Ibid., Gobl. et Felckm. 1, τοῦ πάθους ὁμο-
 λογουμένου. Πῶς οὖν, quibusdam omissis. Ibidem.
 Seg. et synod. Constant., καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς;
 νοεῖτο ἀληθινῶς, synod. Constant., ἀληθῶς. Paulo post
 Seg., πρὶν ἢ γένηται ἀνθρωπος; Εἰ γὰρ θεότης.

que communis erit, ut quidam errantes arbitratur. An et ipsum impassibile et incorporeum Deum Verbum, etiam ante incarnationem, et humanam naturam assumptam, passionis et mortis capacem esse dicetis? At qui, quæso, Filius, qui Patri consubstantialis, et ab eo secundum divinam naturam indivisus est, passibilis dicatur, cum sit immutabilis et invariabilis, nisi sumpta in seipso ex Virginis utero tota humanæ structuræ specie, homo factus sit: ut et mutabilis homo esset in passione, et uua immutabilis esset, quatenus Deus?

3. Quapropter unctio facta est, non quod Deus unctio indigeret, nec quod absque Deo unctio fieret; sed Deo unctio applicante, ipsamque in corpore unctio capax, recipiente. Manifestum igitur est, Verbum non absque humana carne Christum factum fuisse, nec sese dividendo in carnis speciem, et animæ similitudinem: sed manens quod erat, formam servi accepisse, non destitutam existentiæ, quippe quæ per passionem, resurrectionem, et universam œconomiam sese proderet, ut scriptum et comprobatum est. Dicite igitur, cur Deum in Nazaret factum esse existimatis; quod omnes solent hæretici proferre? ut Paulus Samosatensis Deum ex Virgine confitetur: Deum ex Nazaret visum, ac qui inde cum existendi, tum regnandi initium duxerit: Verbumque esse ex cælo efficacem, in quo sapientiam esse confitetur: quod præfinitione quidem ante sæcula sit, existentiæ vero ex Nazaret sit editum; ut Deus, inquit, unus ille sit, qui super omnia Deus est Pater. Talis est hujus impietas. Marcion autem et Manichæus, dicunt Deum in Virginem advenisse, ac intactili modo prodiisse, nec capacem fuisse communicandi cum natura humana, in peccatum lapsa, ac principi nequitæ subjecta. Si enim, ait, hanc assumpsit, et principi nequitæ Christus subditus erit, et peccati expers non erit; **752** sed propria carnem exhibuisse, inquit, ex sese, ea qua libuit similitudine, ex cælo scilicet exhibitæ, et in cælum regressa, demum quæ tota sit divinitas. Valentinus contra, carnem deitatis partem esse commentus, passionem Trinitati communem fuisse contendit. Arius vero carnem solam, ad occultationem divinitatis confitetur; vice autem interioris nostri hominis, id est animæ, Verbum ait in carne existisse; passionem et ab inferis resurrectionem divi-

αὐτὸν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον Θεὸν λόγον καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως ἔρειτε δεκτικὸν εἶναι πάθους καὶ θανάτου; Καὶ πῶς ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος Υἱὸς, καὶ ἀδιαίρετος κατὰ τὴν θεῖαν φύσιν, παθητὸς ἂν λέγοιτο, ἄτρεπτος ὡν καὶ ἀναλλοίωτος, εἰ μὴ, λαβὼν ἐκ μητρὸς Παρθένου τὸ σῶμα τῆς ἀνθρώπου συστάσεως εἶδος ἐν ἑαυτῷ (12), ἐγένετο ἄνθρωπος· ἵνα καὶ ἄνθρωπος ᾗ ἐν τῷ πάθει, καὶ ἄτρεπτος ᾗ Θεὸς ὡν;

3. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ χριστὸς ἐγένετο, οὐχ ὡς Θεοῦ χρίσεως δεομένου, οὐδ' αὖ πάλιν τῆς χρίσεως δίχα Θεοῦ γενομένης, ἀλλὰ Θεοῦ μὲν τὴν χρίσιν προσαγομένου, ἐν δὲ τῷ δεκτικῷ τῆς χρίσεως σώματι δεχομένου. Πρόδηλον οὖν, ὅτι οὐ δίχα σαρκὸς ἀνθρωπίνης ὁ Λόγος Χριστὸς γέγονεν (13), ἑαυτὸν καταμερίσας εἰς σαρκὸς ἐπίδειξιν, ἢ ψυχῆς ὁμοίωσιν· ἀλλὰ μένων ὁ ᾗν, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν, οὐ λειπομένην ὑπάρξεως τῆς ἐν ἐπιδείξει φανερούμενης (14), διὰ τε πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας, ὡς γέγραπται καὶ δεδήλωται. Εἶπατε τοίνυν, πῶς Θεὸν ἐν Ναζαρέτ γεγενῆσθαι ὑπελήφατε; ἐπειδὴ καὶ πάντες αἰρετικοὶ τοῦτο λέγειν εἰώθασιν, ὡς Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς (15) Θεὸν ἐκ τῆς Παρθένου ὁμολογεῖ, Θεὸν ἐκ Ναζαρέτ ὀφθέντα, καὶ ἐντεῦθεν τῆς ὑπάρξεως τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότα, καὶ ἀρχὴν (16) βασιλείας παρεληφότα· Λόγον δὲ ἐνεργῶν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ σφίαν ἐν αὐτῷ ὁμολογεῖ· τῷ μὲν προορισμῷ πρὸ αἰώνων ὄντα, τῇ δὲ ὑπάρξει ἐκ Ναζαρέτ ἀναδειχθέντα· ἵνα εἰς εἴη (17), φησὶν, ὁ ἐπὶ πάντα Θεὸς ὁ Πατήρ. Τοιαύτη τούτου ἡ ἀσέβεια. Μαρκίων δὲ καὶ Μανιχαῖος, Θεὸν ἐπιδημησάτα ἐν Παρθένῳ, καὶ ἀτιγῶς (18) προεληλυθότα, καὶ ἀνεπίδεκτους ἔχοντα κοινωνῆσαι φύσει ἀνθρωπίνῃ, τῇ ὑποπεπτωκυῖα τῇ ἁμαρτίᾳ (19), καὶ ὑποκειμένη τῷ ἄρχοντι τῆς κακίας. Εἰ γὰρ ταύτην προσηγάγετο, καὶ τῷ ἄρχοντι τῆς κακίας ὑποκείμετα, καὶ οὐκ ἔσται χωρὶς ἁμαρτίας ὁ Χριστός· ἀλλ' ἴδιαν (20) σάρκα ἐπίδειχθαι ἐξ ἑαυτοῦ καθ' ὁμοίωσιν, ὡς ἤθελσαν ἐξ οὐρανοῦ ὀφθεῖσθαι, καὶ εἰς οὐρανοὺς χωρήσασθαι, καὶ θεότητα ὄλην οὔσαν. Οὐαλεντίνος δὲ πάλιν κοινὸν τῆς Τριάδος τὸ πάθος λέγει, τῆς θεότητος μέρος τὴν σάρκα φανταζόμενος. Ἄρειος δὲ σάρκα μόνην πρὸς ἀποκρυφὴν τῆς θεότητος ὁμολογεῖ· ἀντὶ δὲ τοῦ ἔσθαι ἐν ἡμῖν ἀνθρώπου (21), τουτέστι τῆς ψυχῆς, τὸν Λόγον ἐν τῇ σαρκὶ λέ-

(12) Gobl. Seg. et Felckm. 1, ἐν ἑαυτῷ. Editi, ἐν αὐτῷ. Mox Seg. solus habet, ἵνα καὶ ἄτρεπτος ᾗ ἐν τῷ πάθει, pro quo interpres legis videtur, ἵνα καὶ τρεπτός· habet enim, *convertibilis*, et quidem melius. Editi, ἵνα καὶ ἄνθρωπος, etc. Mox Goblarian. Felckm. 1 et Seg. habent, καὶ ἀθάνατος ὡν ἢ Θεός. Nos in tanta lectionum varietate veterem lectionem secuti sumus, quippe quæ et congrua videatur, et quorundam miss. auctoritate firmetur. Ibid., Seg. Gobl. et Felckm. 1, Διὰ τοῦτο καὶ. Editi, Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ. Infra Seg., *γενομένης*· ἀλλὰ.

(13) Seg., ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γέγονεν. Gobl. et Felckm. 1, ὁ Λόγος γέγονεν, male.

(14) Seguer. Gobl. et Felckm. 1, θεωρούμενης, διὰ τε.

(15) Seg., ὁ τῆς Σαμοσατέων.

(16) Basil. Gobl. et Felckm. 1, καὶ ὡς ἀρχὴν.

(17) Seg., ἵνα Θεὸς ᾗ, φησὶν, ὁ ἐπὶ πάντα. Gobl. et Felckm. 1, ἵνα Θεὸς ᾗ ὁ ἐπὶ πάντα.

(18) Seg., καὶ Θεὸν ἀτιγῶς. In eodem infra καὶ deest, ante πάντα ἀνεπίδεκτους.

(19) Seg., ὑποπεπτωκυῖα ἁμαρτία τῆς κακίας καὶ ὑποκειμένη. Seg. et Gobl., ὑποπεπτωκυῖα τῇ ἁμαρτίᾳ τῆς κακίας, ὑποκειμένη. Mox Seg. post ταύτην habet, φησὶ. Paulo post, Basil., καὶ οὐκ ἔστι.

(20) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1, quos sequimur. Editi vero, ἀλλ' ὁμοίαν. Mox iidem manuscripti, ἐξ αὐτοῦ.

(21) Seguer. Goblarian. et Felckm. 1, ἡμῶν ἀνθρώπου.

ραὶ γεγονέαι, τὴν τοῦ πάθους νόησιν, καὶ τὴν ἐξ ἔδου ἀνάστασιν τῇ θεότητι προσάγειν τολμῶν. Σαβέλλιος δὲ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἐπιδεδείκται τὴν γνώμην· δεδοικῶς γὰρ τὴν ἐξ Ἀρείου διαίρεσιν, τῇ ἀναιρετικῇ καταπέπτωκε πλάνη. Ὑμεῖς δὲ τίνι πρότκεισθε, ἢ τίνι βοθηεῖν βούλεσθε; Ἡ, τὸ λεγόμενον, πάμφυλοι (22) γεγόνατε; Ἠᾶσι γὰρ τοῖς προειρημένους αἰρετικοῖς συνηνέχθητε, ἀπιστήσαντες τῇ ἐνώσει· καὶ ἀντιλέγοντες τῇ πληρώσει, εἰς ἀναίρεσιν κερωρήκατε, διαίρέσεως δειλίαν (23) προφασίζόμενοι. Ὡσπερ δὲ οἱ διαιροῦντες μεμήνασι, καὶ οἱ παραιροῦντες πεπλάνηται, οὕτως οἱ ἀναιροῦντες ἀπολλύνται· ἀληθινῆς τῆς οἰκονομίας γεγενημένης (24), καὶ τῆς ἀληθείας φανερωθείσης, καὶ τῆς χάριτος μαρτυρουμένης.

4. Τί τοίνυν προφασίζόμενοι σοφίζεσθε; τί ὑποκρινόμενοι ὑποκαλύπτετε (25), καὶ οὐ φανερώς λέγετε, ὅτι οὐχὶ λαβῶν δούλου μορφήν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι ὤφθη ὡς ἄνθρωπος; ταύτην παρέχει τὴν πεῦσιν ὑμῶν (26) ὁ λόγος, προφάσει λεγόντων ὁ αὐτὸς καὶ ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο καταλέγειν τῆς ἀληθοῦς οἰκονομίας ἐπιχειρεῖτε συκοφαντοῦντες, καὶ λέγοντες· Ἄνθρωπον λέγουσι τὸν Χριστὸν θεοποιηθέντα. Καὶ ποῦ τὸ, Ἐν ἀρχῇ (27) ἦν ὁ Λόγος; καὶ ὅτι Λαβῶν μορφήν δούλου ἐγένετο ἄνθρωπος; ἢ ἄνθρωπὸν φησι μετὰ Θεοῦ ὄντα, ἢ ἄνθρωπὸν φησι Θεῷ (28) συμπλακέντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὲρ κόσμου ἀποθανόντα, καὶ μέρος τοῦ κόσμου ὄντα, ἢ ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας ὡ χωρισθέντα, ἢ ἄνθρωπον ἀγγέλων δεσπόζοντα, ἢ ἄνθρωπον ὑπὸ τῆς κτίσεως προσκυνοῦμενον, ἢ ἄνθρωπον Κύριον ὄντα, τοῦ Ἀποστόλου λεγόντος· Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ ἄνθρωπον σταυρωθέντα, καὶ Κύριον τῆς δόξης ὄντα, ἢ ἄνθρωπον ἀκούοντα· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· ἢ ἄνθρωπον ἐρχόμενον κρῖναι κρῖναι. Αὕτη ἐστὶν ὑμῶν ἢ θολερὰ ἀνατροπῆ, ἢ ποτιζέτε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μεθύσκετε. Ἐρωτήσατε τοίνυν Ἰουδαίους, ἕνα, ταῦτα παρ' αὐτῶν ἀκούσαντες τὰ ῥήματα κατὰ Χριστοῦ λεγόμενα, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, ἐρυθριάσητε· μάθετε δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν, τὰ αὐτὰ λαλούντων καὶ φρονούντων. Προκείμεθα τοίνυν τῶν αἰρετικῶν τὰ δόγματα (29), καὶ τῆς ὑμετέρας φρονήσεως ἢ γνώμης, καὶ τῆς ἡμετέρας πίστεως ὁ λόγος, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ ὄρος, καὶ τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν προφητῶν ἡ μαρτυρία, καὶ τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ κατανόησις.

5. Ἐφάτε τοίνυν, πῶς λέγετε Θεὸν ἐκ Ναζαρέτ (30) γεγενῆσθαι, τῆς θεότητος ὡς ἀρχὴν γενέσεως ἀπαγγέλλοντες κατὰ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ἢ τῆς σαρ-

²² Joan. i, 1. ²³ Philipp. ii, 7. ²⁴ Rom. i, 1. ²⁵ Psal. cix, 1. ²⁶ Habac. ii, 15.

(22) Πάμφυλοι γεγόνατε, omnes fere manuscripti. Editi vero, πάμφυλοι γεγόνατε.

(23) Seg. Anglican. Gobl. et Felckm. 1, διαίρεσεως δ' ἀνομοίαν, minus recte.

(24) Seg. Gobl. et Felckm. 1, γενομένης.

(25) Basil. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐπικαλύπτετε. Mox in hæc verba, ὅτι οὐχὶ λαβῶν δούλου μορφῆν, ὁ δοξαπάρτης, aliisque scholiastes in Felck. 2, ὄρα καὶ τοῦτο (quod scilicet quasi homo esset, ὁ Λόγος, apparuerit) οἶμαι τὸν θεολόγον δεχεσθαι. Ibid. Seg., ἐγένετο ἄνθρωπος.

nitati ascribere ausus. Sabellius autem Pauli Samosatensis, ejusque sequacium sententiam probat: veritus enim Arii divisionem, in errorem qui (personas) de medio tollit delapsus est. Vos autem cuinam adhæretis, vel cuinam opitulari vultis? Num, quod proverbio fertur, Cujuslibet tribus estis? Nam dum proverbio fertur, Cujuslibet tribus estis? Nam dum pleni tudini repugnatis, cum omnibus supra memoratis hæreticis consentitis: metuque divisionis, ut causificamini, ad (personas) auferendas animum appulistis. Verum ut qui dividunt, insaniant, et qui detrahunt, errant; sic qui de medio tollunt, in perniciem eunt: cum et vera incarnatio facta, et veritas visa, gratia quoque testimonio comprobata fuerit.

4. Cur itaque argutiis sophismatibusque contenditis? qua de causa simulatione utimini? et quare palam non dicitis, eum, non assumpta servi forma, hominem factum fuisse, sed quasi hominem apparuisse? ea quippe est interrogationis vestræ significatio, qua fraudulentè, ipse, et ipse, iterato dicitis. Ideoque veræ incarnationi adversari studetis, nosque calumniis oppugnatis, dicitisquæ: Homines illi dicunt Christum esse hominem qui Deus factus sit. Ecquid sibi vult illud: *In principio erat Verbum*²⁷ et, *Formam servi accipiens*²⁸, factus est homo? quam, aut hominem, aiunt, cum Deo existentem, aut hominem Deo complicatum, aut hominem pro mundo mortuum, et qui pars mundi sit: aut hominem peccati non expertem: aut hominem angelis imperantem: aut hominem qui a creaturis adoretur: aut hominem qui Dominus sit, dicente Apostolo: *Paulus servus Jesu Christi*²⁹: aut hominem crucifixum, qui Dominus sit gloriæ: aut hominem qui hæc audiat: *Sede a dextris meis*³⁰: aut hominem qui venturus sit, ut mundum judicet. Hæc est *lutosa vestra subversio*, qua homines potatis et inebriatis³⁰. Interrogate ergo Judæos, ut cum hæc ipsa verba contra Christum, et contra Christi fideles ab illis prolata audieritis, erubescatis. Discite quoque ab aliis hæreticis, qui eadem quæ vos loquuntur et sentiunt. In medium adducantur itaque hæreticorum dogmata, vestra sententia, fidel nostræ ratio, Evangelii definitio, apostolorum prædicatio, prophetarum testimonium, et peractæ œconomix verus modus veraque ratio.

5. Respondete igitur, qua ratione dicitis Deum ex Nazaret factum fuisse, deitatisque initium existendi juxta Paulum Samosatensem ascribitis; aut

(26) Ταύτην γὰρ ἔχει τὴν πεῦσιν ὁ λόγος ὑμῶν, Seg. Item, Gobl. et Felckm. 1 habent, πεῦσιν. Editi, ταύτην παρέχει τὴν πεῦσιν.

(27) Seg., καὶ πάλιν τὸ ἐν ἀρχῇ.

(28) Ἡ ἄνθρωπον Θεῷ, Seg.

(29) Gobl. et Felckm. 1, παρὰ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν τὰ δόγματα. Mox Seg., τὰ αὐτὰ ὑμῖν.

(30) Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, ἐκ Ναζαρέτ. Editi, ἐν Ναζαρέτ. Mox ὡς, ante ἀρχὴν, deest in Seg.

carnis generationem negatis, juxta Marcionem et alios hæreticos; nec in statutis evangelicis inceditis, sed vultis ex propria loqui sententia? Ideo enim dicitis, Deum ex Virgine natum esse, ac non Deum et hominem, juxta evangelicam definitionem: ne si carnis generationem confiteamini, ipsam naturalem admittite cogamini, **753** quia sane in re vere dicere; sed Deum genitum affirmatis, qui propriam carnem specie tantum exhibuerit. Non enim Deus initium nascendi ex Nazaret sortitus est: sed qui existit ante sæcula Verbum Deus, ex Nazaret homo visus est: natus ex Maria Virgine, et Spiritu sancto, in Bethleem Judææ, ex semine David, Abraham et Adæ, uti scriptum est: omniaque assumpsit ex Virgine, quæcumque ab initio Deus ad constitutionem hominis efformavit et condidit, excepto peccato. Ut Apostolus quoque ait: *Pro similitudine per omnia, præter peccatum* ⁶⁹; nec divinitatis mutationem, sed humanitatis innovationem arbitrio suo effecit; quo gentes Christo *concorporales et participes* ⁷⁰ fierent, quemadmodum scribit Apostolus: utque homo revera Deus, et Deus revera homo foret: essetque ille vere homo, et vere Deus: non quod homo apud Deum esset, ut vos calumniantes, Christianorumque mysterio obtrectantes dicitis: sed quod Deo unigenito placuerit, plenitudine suæ divinitatis archetypi hominis naturam, novumque opificium, ex utero Virginis in seipso per naturalem generationem, et indissolubilem unionem restaurare; ut et pro hominibus salutare negotium perficeret, inque passione, morte et resurrectione, hominum redemptionem absolveret.

6. Sed objicitis: Si omnia accepit, sane et humanas cogitationes habuit: impossibile autem est, humanis cogitationibus non inesse peccatum: quomodo igitur Christus absque peccato erit? Imo respondete vos ipsi: Si vitiosarum cogitationum Deus creator fuerit, adjungendum Deo est proprium opificium: venit enim ut proprium opus sibi adjungeret. Sed eo pacto injusto sane judicio peccator damnatur. Nam si vitiosas cogitationes creavit Deus, quid est quod peccantem condemnet? aut qui potest a Deo hujusmodi judicium proficisci? Quod si Adam, antequam Dei mandatum transgrederetur, ejusmodi

⁶⁹ Hebr. iv, 15. ⁷⁰ Ephes. iii, 6.

(31) Ita Anglic. Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero, γένεσιν. Mox Basil., τοὺς ἄλλους τῶν αἰρετικῶν.

(32) Kal. deest in Gobl. et Felckm. 1. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, γέννησιν σαρκός. Editi et alii, γένεσιν σαρκός.

(33) Sequer. Gobl. et Felckm. 1, ἰδίαν τε σάρκα. Editi et alii, ἰδίαν δὲ σάρκα. Mox idem cum Anglic., γενήσεως. Editi, γενέσεως.

(34) Gubler. et Felckm. 1, καὶ σπέρματος ἁγίου. Seg., ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

(35) Seg., πάντα ἔλαβεν.

(36) Κατὰ πάντα, deest in Seg.

(37) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἴνα καὶ ὁ ἄνθρω-

κὸς τὴν γέννησιν (31) ἀρνούμενοι κατὰ Μαρκίωνα καὶ τοὺς ἄλλους αἰρετικούς, οὐ τῷ εὐαγγελικῷ στοιχοῦντες ὄρω, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖν θέλοντες; διὰ τοῦτο γὰρ λέγετε Θεὸν γεγεννησθαι ἐκ Παρθένου, καὶ οὐχὶ Θεὸν καὶ (32) ἄνθρωπον κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν ὄρον· ἵνα μήποτε, γέννησιν σαρκὸς ἐμολογήσαντες, φυσικὴν αὐτὴν εἴπητε, ἐπαληθεύοντες τῷ λόγῳ· ἀλλὰ Θεὸν γεννηθέντα, ἰδίαν δὲ σάρκα (33) ἔλαβεν ὡς ἐν δοκῆσει. Οὐ γὰρ ἀρχὴν γεννήσεως ἐκ Ναζαρέτ ὁ Θεὸς ἐπιδείκνυται· ἀλλ' ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων Λόγος Θεὸς ἐκ Ναζαρέτ ἄνθρωπος ὤφθη, γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ Πνεύματος ἁγίου (34) ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἀδάμ, ὡς γέγραπται· πάντα λαβὼν (35) ἐκ Παρθένου, ὅσα ἀρχῆθεν ὁ Θεὸς εἰς σύστασιν ἀνθρώπου ἔπλασε καὶ ἐποίησε χωρὶς ἁμαρτίας· ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Καθ' ὁμοιότητα κατὰ πάντα (36), χωρὶς ἁμαρτίας, οὐ τῆς θεότητος μεταποίησιν ἐπιδειξάμενος, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος καινοποίησιν ἐργασάμενος, κατὰ τὸ αὐτοῦ θέλημα· ὥστε εἶναι τὰ ἔθνη σύσσωμα, καὶ συμμετοχα τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος γράφει· ἴνα καὶ ὁ ἄνθρωπος (37) ἦ Θεὸς ἀληθῶς, καὶ ὁ Θεὸς ἦ ἄνθρωπος ἀληθῶς, ἴνα ἦ καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς καὶ Θεὸς ἀληθῶς· οὐχὶ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ὄντος, ὡς ὑμεῖς συκοφαντοῦντες λέγετε, διασύροντες τὸ τῶν Χριστιανῶν μυστήριον· ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ μονογενοῦς εὐδοκήσαντος τῷ πληρώματι τῆς θεότητος αὐτοῦ τὴν τοῦ ἀρχετύπου πλάσιν ἀνθρώπου, καὶ ποιῆσιν καινὴν, ἐκ μητέρας Παρθένου ἀναστήσασθαι ἑαυτῷ, φυσικῇ γεννήσει καὶ ἀλύτῳ ἐνώσει (38)· ἵνα τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων σωτήριον πραγματεῖαν ποιήσεται, ἐν πάθει καὶ θανάτῳ καὶ ἀναστήσει τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων κατεργασάμενος.

6. Ἀλλὰ λέγετε, ὅτι, εἰ πάντα ἔλαβε, πάντως ἔδουλον καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς εἶχεν· ἀδύνατον δὲ εἶναι ἐν λογισμοῖς (39) ἀνθρωπίνους ἁμαρτίαν μὴ εἶναι· καὶ πῶς ἔσται χωρὶς ἁμαρτίας ὁ Χριστός; Εἶπατε τοῖσιν· εἰ τῶν ἁμαρτητικῶν λογισμῶν δημιουργὸς ὁ Θεὸς, προσακτέον τῷ Θεῷ τὴν ἰδίαν δημιουργίαν· ἦλθε γὰρ προσάγεσθαι τὴν ἰδίαν ποιήσιν. Ἀλλὰ ἀδικος ἔσται πάλιν ἡ κρίσις καταδικάζουσα (40) τὸν ἁμαρτήσαντα· εἰ γὰρ ἁμαρτητικούς λογισμοὺς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς, πῶς καταδικάζει τὸν ἁμαρτήσαντα; καὶ πῶς οἶόν τε παρὰ Θεοῦ τοιαύτην κρίσιν γενέσθαι; Εἰ δὲ καὶ ὁ Ἀδάμ ὑπέκειτο τοῖς

πος ἢ Θεὸς ἀληθῶς· οὐχὶ ἀνθρώπου, omissis intermediis.

(38) Basil., καὶ ἀναλύτῳ. Mox, σωτήριον deest in editis, sed legitur in Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. primo. Paulo post Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὴν ἀπλύτρωσιν τῶν ἀνθρώπων. Editi vero et alii, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Mox hæc, Ἀλλὰ λέγετε, habentur in synod. vi, act. 8.

(39) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1, atque ita legit Nannius. Editi, ἀδύνατον δὲ ἦν λογισμοῖς.

(40) Anglicanus, δημιουργίαν. Ἡ κρίσις καταδικάζουσα. Ibid. Seg., προσάγεσθαι τὴν. Mox Basil., ἀδικός ἐστι.

ταούτοις λογισμοῖς, πρὶν ἢ παρακούσῃ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς, καὶ πῶς οὐκ ἐγίνωσκε καλὸν καὶ πονηρὸν; λογικὸς μὲν ὢν τὴν φύσιν, ἐλεύθερος δὲ τὴν λογισμὸν, πείραν κακοῦ οὐκ εἰδὼς, μόνον δὲ τὸ καλὸν γινώσκων, καὶ ὡσπερ τις μονότροπος ὢν· παρακούσας δὲ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ὑποπέπτωκε τοῖς ἀμαρτητικοῖς λογισμοῖς (41)· οὐ τοῦ Θεοῦ δημιουργήσαντος τοὺς αἰχμαλωτίζοντας λογισμοὺς, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ἐξ ἀπάτης ἐπισπειραντος τῆ λογικῆ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, ὡστε τὸν διάβολον καὶ νόμον ἀμαρτίας καταστήσασθαι ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, καὶ θάνατον βασιλεύοντα διὰ τοῦ ἔργου τῆς ἀμαρτίας. Διὰ τοῦτο ὢν ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Ἀλλὰ λέγετε· Ἔλυσε μὴ ἀμαρτίας. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὕτη λύσις τῆς ἀμαρτίας. Θύ (42) γὰρ ἐν ἐκείνῳ ἀρχῆθεν εἰργάσατο ὁ διάβολος τὴν ἀμαρτίαν, ἵνα, ἐλθόντος αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, καὶ μὴ ἀμαρτήσαντος, λυθῇ ἡ ἀμαρτία· ἀλλ' ἐν τῇ λογικῇ καὶ νοεραῖ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐπισπείρας εἰργάσατο (43) διάβολος τὴν ἀμαρτίαν. Διὰ τοῦτο ἀδύνατον γέγονε τῇ φύσει, λογικῇ ὄσση καὶ ἔκνουσις ἀμαρτησάση, καὶ ὑπὸ καταδικῆν θανάτου γενομένη, ἑαυτὴν ἀνακαλέσασθαι εἰς ἐλευθερίαν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένη διὰ τῆς σαρκός. Διὰ τοῦτο δι' ἑαυτοῦ ἦλθεν (44) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ταύτην ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει καταστήσασθαι ἐκ νέας ἀρχῆς καὶ γενέσεως θαυμαστῆς· οὐ τὴν ἀρχῆθεν σύστασιν καταμερίσας, ἀλλὰ τὴν ἐπισπαρεῖσαν ἀθέτησιν ἀθετήσας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης, λέγων· Πρὶν ἢ γυνῶνα τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακὸν (45), ἀπειθεῖ ποτηρία τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Εἰ δὲ μὴ ἐν τῇ ἀμαρτησάση φύσει ἡ ἀναμαρτησία ὤφθη, πῶς κατακρίθη ἡ ἀμαρτία ἐν τῇ σαρκί, μήτε τῆς σαρκὸς τὸ πρακτικὸν ἐγούσης, μήτε τῆς θεότητος ἀμαρτίαν (46) γινωσκούσης; Πῶς δὲ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις; οὐ τόπον διαγράφων, ἀλλὰ φύσιν ὑποτιθέμενος· Ἰνα, ὡσπερ, φησὶ, δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἵνα δι' ἧς φύσεως ἡ προχώρησις τῆς ἀμαρτίας γέγονε, δι' αὐτῆς (47) καὶ ἡ ἐπίδειξις τῆς δικαιοσύνης γένηται· καὶ οὕτω λυθῇ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ἐλευθερωθείσης τῆς ἀνθρώπων φύσεως ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ

A cogitationibus obnoxius fuit, qui fieri potuit ut bonum et malum non cognosceret? Certe natura quidem rationalis, cogitatione vero liber, mali experientiam non habebat, scilicetque boni notitia praeditus, quasi unius moria⁴¹ erat. Postquam autem Dei mandatum transgressus est, in vitiosas lapsus est cogitationes: non quod Deus illas cogitationes quae nos in captivitate redigunt conderit, sed quod diabolus fraude illas in rationali hominum natura, in praeviatione constituta, et a Deo expulsa, quasi alienum semen induxerit; ita ut diabolus legem peccati in natura hominis constituerit, unaque mortem quae per opus peccati in illa dominatum exerceat. Quocirca venit Filius Dei, ut solvat opera diaboli. Sed instatis, Jam solvit, cum non peccaverit. B At nequaquam est illud peccatum solvere. Neque enim ab initio peccatum in illo operatus est diabolus: ut veniente Verbo in mundum, et non peccante, solveretur peccatum; sed in rationali et intellectuali natura hominis per inductum semen diabolus peccatum est operatus. Quapropter impossibile fuit naturae rationali, quae sua sponte peccaverat, ac mortis damnationi subjecta erat, sese in libertatem revocare, ut 754 ait Apostolus, Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem⁴². Quapropter venit ipse Dei Filius, ut eam in natura sua, per novam originem et mirabilem generationem restauraret. Non quo eam, quae ab initio facta erat, constitutionem divideret; sed quo superseminatam⁴³ abrogationem abrogaret; ut testatur propheta, dicens: Priusquam cognoscat parvulus bonum vel malum, reprobat malitiam ad eligendum bonum⁴⁴. Quod si in natura quae peccaverat, impeccabilitas non apparuisset, cur peccatum in carne damnatum esset, cum neque caro peccati actum habeat, neque in divinitatem peccatum cadat? Quare Apostolus dicit: Ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit et gratia⁴⁵? non locum indicans, sed naturam significans. Ut sicut, inquit, per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors; ita per unum hominem Jesum Christum, gratia regnet per justitiam in vitam aeternam⁴⁶. Ut per quam naturam peccatum processit, per eandem justitiae specimen daretur: et sic humana natura a peccato D liberata, diaboli opera solverentur, Deoque gloria daretur.

δοξασθῆ ὁ Θεός.

⁴¹ Psal. LXXVII, 7. ⁴² Rom. VIII, 3. ⁴³ Matth. XIII, 25. ⁴⁴ Isa. VII, 16. ⁴⁵ Rom. V, 20. ⁴⁶ ibid. V, 12, 21.

(41) Τοῖς ἀμαρτητικοῖς λογισμοῖς. Ita Anglican. Seg. Gobl. et Felckm. 1. In editis, τοῖς τοιούτοις λογισμοῖς. Infra, Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐπισπείραντος. Editi vero et alii, ἐπισπείροντος.

(42) Anglican. Gobl. Felckm. 1, Nann. Seg., Οὐδὲ γὰρ ἐν ἐκείνῳ πλασθέντι (Anglicanus. πλασθέν) διὰ τοῦ Λόγου εἰργάσατο... ἵνα ἐλθόντος τοῦ (Anglicanus, αὐτοῦ τοῦ) Λόγου, etc. Sed nos editorum necnon quorumdam manuscriptorum lectionem sequi malimus.

(43) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἐπισπείρας εἰργάσατο. In editis, ἀρχῆθεν εἰργάσατο, male.

(44) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi autem, διὰ

σαρκός. Διὰ τοῦτο ἦλθεν. Infra Gobler. Felckm. 1 et 5, νεαρῆς ἀρχῆς.

(45) Ita Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero, καλόν, ἢ κακόν.

(46) Sic Seguerianus. Editi et alii, ἑμαρτίας. Paulo post Seguerian. Gobler. et Felckm. 1, ὑπερπερίσσευσεν. Editi vero et alii, ὑπερπερίσσευσεν. Mox Seguerian. Gobler. Anglican. et Felckm. 1, οὐ τόπον ὑπογράφων.

(47) Anglic. Seguer. Gobl. et Felckm. 1, διὰ ταύτης. Ibid. καὶ deest in Basil. Paulo post Seguerian., ἐλευθερωμένης τῆς ἀνθρώπου. Gobler. et Felckm. 1, ἐλευθερωθείσης τῆς ἀνθρώπινης.

7. At rursum dicitis : Si homo est Christus , pars A erit mundi : pars autem mundi mundum salvam facere nequit. O fallaciæ commentum ! o insana blasphemia ! Dicant ex quam Scriptura deprompta sit ista definitio , aut potius hoc diaboli sophisma : quandoquidem propheta dicit : *Frater non redimit, redimet homo* 97 ; et alibi : *Et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* 98. Qui fieri potest igitur ut Verbum homo factum mundum non redimat ? cum manifestum sit in qua natura commissum est peccatum , in ea quoque exstitisse gratiæ exuberantiam. Quænam autem gratiæ exuberantia ? quod Verbum factum sit homo , manens tamen Deus ; ut et homo factum Deus crederetur : quemadmodum et Christus , homo cum sit , Deus tamen est : quia cum Deus esset , factus est homo , et in hominis forma credentibus salutem impertit. Si enim Dominus Jesum ore tuo confessus fueris , et in corde tuo credideris , quod Deus illum ex mortuis excitavit , salvus eris. Nex autem in Deum non cadit , qui nec resurrectione opus habet , sed ipse a mortuis excitat. Unde necesse fuit , ut aliquid Deus haberet , quod pro nobis offerret , sive in morte , sive in vita : quapropter Verbum quod homo factum sit , eo magis salutem operatur.

8. Sed iterum objicitis : Ecqua ratione potest natura , quæ in consuetudine peccati edita est , et quæ peccati successionem excepit , absque peccato esse ? quod impossibile cum sit , erit igitur Christus , ut unus ex hominibus. Hæc et Marcion sensit : hanc et Manichæus induxit sententiam , qui carnem hominis , ipsamque generationem sub malitiæ principe constituit , ipsique Dominatoris titulum ascripsit : cum a quo quis victus est , ejusdem et servus reddatur. Horum sententiam vos quoque renovatis , dum diversa ratione , spiritualem hominis naturam , quæ anima esse intelligitur , una illi subjicitis , quam non posse peccatum vitare statuitis ; quantumcunque tandem animam carnalem esse scribatis. Unde autem hæc didiceritis ignoreo , cum neque in sacris Scripturis , neque in vulgata hominum sententia id admittatur , Domino dicente : **755** *Ne timeatis ab iis qui occidunt corpus , animam autem non possunt occidere* 99. Atqui si carnalis est anima , ut vestra fert opinio , cur non una cum corpore moritur , D et cur Petrus animas in inferno detentas

7. Ἄλλὰ πάλιν λέγετε· Ἐὶ ἄνθρωπος ὁ Χριστός, μέρος ἔσται τοῦ κόσμου· μέρος δὲ κόσμου κόσμον σώσαι οὐ δύναται. Ὡ ἐπίνοια ἀπάτης, καὶ ἀπόνοια βλασφημίας! Λεγέτωσαν γὰρ ποίας Γραφῆς οὗτος ὁ ὄρος, ἢ τοῦ διαβόλου σόφισμα· καίτοι τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἀδελφός οὐ λυτρώσεται, λυτρώσεται ἄνθρωπος· καὶ ἄλλαχού· Καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος. Πῶς οὖν Χριστὸς οὐ σώζει (48) κόσμον, γενόμενος ἄνθρωπος; ὁπότε δὴ πρόδηλον, ὅτι ἐν ἡ φύσει ἐπράχθη ἡ ἁμαρτία, ἐν αὐτῇ γέγονεν ἡ περισσειὰ τῆς χάριτος. Τίς δὲ περισσειὰ τῆς χάριτος; ὅτι ὁ Λόγος (49) ἄνθρωπος γέγονε, μένων Θεός· ἵνα, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, Θεὸς πιστευθῇ· ὡς καὶ ἄνθρωπος ὢν ὁ Χριστὸς, Θεὸς ἐστίν, ὅτι Θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ σώζει τοὺς πιστεύοντας ἐν ἀνθρώπων μορφῇ. Ἐὰν γὰρ ὁμολογήσῃς Κύριον Ἰησοῦν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς ἠγείρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Νεκρῶσιν δὲ Θεὸς (50) οὐκ ἐπιδέχεται, οὔτε ἀναστάσεως δέεται, ἀλλὰ ἐκ νεκρῶν ἀνίστησιν. Ὅθεν χρεῖα γέγονεν ἔχειν τι τὸν Θεόν, ὃ προσεέγκη ὑπὲρ ἡμῶν, εἴτε ἐν θανάτῳ εἴτε ἐν ζωῇ· ὥστε τοῦτω (51) μᾶλλον σώζει ὁ Λόγος, ὅτι ἄνθρωπος γέγονεν.

8. Ἄλλὰ πάλιν λέγετε· Καὶ πῶς δύναται ἡ ἐν συνηθείᾳ τῆς ἁμαρτίας γενομένη φύσις, καὶ τὴν διαδοχὴν τῆς ἁμαρτίας διαδεξαμένη (52), χωρὶς ἁμαρτίας εἶναι; ὃ ἐστὶν ἀδύνατον· ἔσται δὲ καὶ ὁ Χριστὸς, ὡς εἰς τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα δὲ καὶ Μαρκίων ἐφρόνησε· ταύτην καὶ Μανιχαῖος εισηγήσατο (53) τὴν γνώμην, τοῦ ἀνθρώπου τὴν σάρκα καὶ αὐτὴν τὴν γέννησιν ὑπὸ τῶν ἄρχοντα τῆς κακίας τάσσωσιν, καὶ Ἐξουσιαστὴν τοῦτον ἐπιγραφόμενος· ἐπειδὴ ὧς τις ἤττηται, τοῦτω καὶ δεδούλωται (54). Τούτων καὶ ὑμεῖς ἀνανεοῦσθε τὴν γνώμην, καθ' ἕτερον τρόπον τὴν νοερὰν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἥτις νοεῖται ψυχῇ, προσεπειδιδόντες, καὶ ἀφεικτον ταύτην τῆς ἁμαρτίας διοριζόμενοι· καὶ ὅτι μάλιστα καὶ ψυχὴν σαρκικὴν γεγράφατε, πῶθεν μαθόντες οὐ συνεπίσταται· οὔτε γὰρ ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐστὶν εὐρεῖν τοῦτο, οὔτε ἐν τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων λογισμῷ, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων (55) τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν. Καὶ πῶς, εἰ σαρκικὴ ἡ ψυχὴ καθ' ἑμᾶς, οὐ συνθήσκει τῷ σώματι, καὶ συμφθίρεται; πῶς δὲ καὶ ὁ Πέτρος, τὰς ἐν

97 Psal. XLVIII, 8. 98 Psal. LXXXVI, 5. 99 Matth. x, 28.

(48) Λόγος οὐ σώζει. Sic Seguerianus. Editi, Χριστὸς οὐ σώζει. Anglicanus, Χριστὸς ὁ Λόγος οὐ σώζει. Mox in Anglicano ὁ δὲ deest, ut et in Segueriano. Ibidem Gobler. et Felckm. 1, ὅτε δὴ πρόδηλον.

(49) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero et alii, ὁ Θεός.

(50) Seguer., δὲ θεότης. Gobler. et Felckm. 1, δὲ θεότητος.

(51) Anglic. Goblerian. et Felckm. 1, τοῦτο. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, αὐτὸς ὁ Λόγος. Editi vero et alii, σώζει ὁ Χριστός.

(52) Anglic. Seguer. Gobler. et Felckm. 1, δεξαμένη. Mox Seguerianus, ἔσται οὖν. Ibidem Seguer.

Gobler. et Felckm. 1. καὶ ὁ Χριστός. Editi et alii manuscripti, καὶ ὁ Υἱός.

(53) Seguerianus, εισηγάγετο. Editi vero et alii, εισηγήσατο. Mox Seguerian. Goblerian. et Felckm. 1, τὴν γέννησιν. Editi et alii, τὴν γένεσιν.

(54) Goblerianus et Felckm. primus, τοῦτω δεδούλωται.

(55) Basil., ἀποκτεινόντων. Gobl. et Felckm. 1, ἀποκτεινόντων. Ad quem locum notat Δοξαπάτης· Τοῦτο Ἀριστοτέλης ληρεῖ, ἐνδελεχῶς σωματοποιῶν τὰς ψυχάς. Mox Seg. Gobler. et Felckm. 1, Πῶς ἡ σαρκικὴ ψυχὴ. Mox Basil., οὐ θνήσκει.

ἄδη (55) κατεχομένης ψυχᾶς πνεύματα ὀνομάσας, ἔλεγεν· Ἐπορεύθη τοῖς ἐν φυλακῇ κατεκλεισμένοις πνεύμασιν εὐαγγελισσασθαι τὴν ἀνάστασιν; Ἀλλὰ ὑμεῖς πάντα παρὰ φύσιν λέγετε καὶ ὀνομάζετε, ἵνα μὴ ποτε κατὰ φύσιν διηγούμενοι τὴν οἰκονομίαν ἐπαληθεύσητε τῷ Λόγῳ, ὅτι καὶ (57) ἄνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς ὁ Λόγος. Εἰρήκατε γάρ, ὅτι φωνὴ Θεοῦ ἐστὶν ἡ λέγουσα, ὅτι Ἐργεῖται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ ποτηρὰ ἐπιμελῶς ἐκ νεότητος· οὐ νοοῦντες, ὅτι, ἐκ νεότητος, εἰρηκῶς, τὸ ἐξ ἐπισπορᾶς καὶ ἐπικηρον (58) ἐδήλωσε. Διὰ τοῦτο ὤμοσε Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀληθεῖαν, ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ἀναστήσῃ τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα· οὐχὶ ἄνδρα ἐκ μεταποιήσεως θεότητος ὀφθησόμενον (ἐπεὶ τίς ἦν χρεῖα τοῦ ὀμῶσαι τῷ Δαβὶδ τὸν Κύριον); ἀλλὰ λαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐν ἀνοχῇ τῆς γεννήσεως (59) τῆς ἐκ γυναικὸς καὶ αὐξήσεως ἡλικίας τῆς καθ' ἡμᾶς, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ἐπεὶ οὖν τὴ παιδίᾳ κεκοινώρηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως (60) μετέσχε τῶν αὐτῶν· παραπλησίως μὲν (61), ὅτι οὐκ ἐκ σπέρματος, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος· τῶν δὲ αὐτῶν, ὅτι οὐχ ἑτέρωθεν, ἀλλ' ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὡς γέγραπται.

9. Πῶς οὖν, παρελθόντες τὰς ἀγίας Γραφάς, καὶ τῆς ἀληθείας τὴν φανέρωσιν, λέγετε, ὅτι εἰ μὴ ἐξ ἑαυτοῦ (62) ἀνὴρ ὤφθη, ἀλλὰ λαβὼν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν, ἐγένετο ἀνθρώπος· πρὸς ἄνδρα δὲρα συνήβη· ἔσται δὲ καὶ ὁ σταυρωθεὶς Κύριος τῆς δόξης ἀνθρώπος; Ἐάν οὖν ἀκούσητε τοῦ Πέτρου λέγοντος· Τοῦτον καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ἐπὶ τίνος τὴν ποίησιν λαμβάνετε; εἰ μὲν ἐπὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος (63), τί ἔτι Ἀρειανοὶς μέμψασθε, τὰ ἴσα ἐκεῖνοις φρονοῦντες; εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ δούλου μορφῆς, τί ἔτι ἑαυτοῖς (64) μάχεσθε; ἀλλ' οὐχ οὕτως ὑμεῖς πεπιστεύκατε· πάλιν γὰρ λέγετε· Εἰ ἡ ἀμαρτήσασα φύσις ἐν Θεῷ γέγονεν, ἑμαρτίαν μὴ ποιήσασα, ἀνάγκη τοίνυν κατέχεται· τὸ δὲ ἀνάγκη κατεχόμενον βίαιόν ἐστιν. Εἴπατε τοίνυν· Εἰ τὸ μὴ ἀμαρτάνειν κατὰ ἀνάγκην γίνεται, τὸ ἀμαρτάνειν κατὰ φύσιν ἔσται· δώσετε οὖν τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν τῆς ἀμαρτίας εἶναι ἐνεργόν. Εἰ δὲ βλασφημία (65) ἐστὶ τὸ τοιούτον, κατὰ ἀνάγκην δὲ τὸ ἀμαρτάνειν συμβέβηκε· πρόδηλον, ὅτι τὸ μὴ ἀμαρτάνειν κατὰ φύσιν γέγονε. (66) Διὰ τοῦτο, ἐν

A spiritus vocans, ait : *Abiit, ut iis, qui in carcere inclusi erant spiritibus, resurrectionem annuntiaret* ¹? Sed vos omnia præter naturam dicitis et appellatis, ne juxta naturalem sensum œconomiam enarrantes, vera proferatis, nempe Verbum vere hominem factum esse. Dixistis enim, ipsa Domini voce testatum illud esse *Sensus et cogitatio hominis; in malum prona est ab adolescentia sua* ²: non intelligentes, cum dixit, *ab adolescentia*, illud quod ab inimico insitum et lethale est indicasse. Ideoque *juravit Dominus David veritatem* ³, de fructu ventris ejus se Christum secundum carnem excitaturum: non qui ex divinitatis mutatione homo specie tenuis videndus esset (alioquin quid opus fuisset ut juraret Dominus David): sed qui formam servi assumpturus esset, ex Virgine nasci, ac ætatis staturæque augmentum nostro more accipere dignaretur, ut ait Apostolus: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini; et ipse similiter* (60) *participavit eisdem* ⁴; *similiter* quidem quia non ex semine, sed ex Spiritu; *eisdem* vero, quia non aliis participavit, sed ex semine David et Abrahæ et Adæ prodiit, ut scriptum est.

9. Cur itaque sacras Scripturas, apertamque veritatem prætermittentes, dicitis, Si non ex se ipse vir apparuit, sed humanam assumendo substantiam, homo factus est; ergo viro conjunctus est, eritque Dominus gloriæ qui crucifixus est, homo? Si igitur audieritis Petrum dicentem: *Hunc, Christum et Dominum fecit Deus, Jesum, quem vos crucifixistis* ⁵, quidnam actum intelligetis? si Verbi deitatem, ecquid adhuc Arianos reprehenditis, cum eadem quæ illi sentiatis? Si vero eam quæ in Verbo est servi formam, cur adhuc vobiscum pugnat? Verum nequaquam ita creditis, nam iterum instatis, Si natura quæ peccavit, in Deo existens, peccatum non fecerit, vi ergo detinetur, quod autem vi detinetur, in statu est violento. At dicite, Si, non peccare, ex necessitate sit; peccare secundum naturam erit: et si ita se res habet, concedendis oportet naturæ creatorem, peccati esse opificem. Quod si blasphemum illud est, et si necesse est ex accidenti peccatum esse; liquidum est, non peccare, secundum naturam fuisse: atque adeo forma servi, quæ in Verbi deitate apparuit, non vi adacta, sed

¹ 1 Petr. iii, 19. ² Gen. viii, 21. ³ Psal. cxxxi, 11. ⁴ Hebr. ii, 14. ⁵ Act. ii, 36.

(56) Seguer., ἐν βῆου. Ibid. Basil., καταδεχομένης ψυχᾶς.

(57) Καὶ deest in Seg. Mox Seg. et Anglic., ἀληθῶς ὁ Λόγος. Editi vero et alii, ἀληθῶς ὁ Χριστός. Mox Seg. Gohl. et Felckm. 1, φωνὴ Κυρίου. Ibid. Seg., ἡ διδασκουςα, ὅτι.

(58) Seg. Gohl. et Felckm. 1, ἐπικέρως. Anglic., ἐπικαιρον. Paulo posi, Seg. Gohl. et Felckm. 1, ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα. Editi vero et cæteri manuscripti, ἀναστήσαι τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα.

(59) Ita Seg. Gohl. et Felckm. 1. Editi vero, γενέσεως.

(60) Παραπλησίως, hic non *similiter* omnino, sed *proxime ad similitudinem* significat.

(61) Sic Seg. recte. Editi vero, παραπλησίως δέ. Infra Seg. solus, ὅτι οὐχ ἑτέρων.

(62) Ita Seg. Editi vero, ἐξ αὐτοῦ.

(63) Seg. Gohl. et Felckm. 1, λαμβάνητε ἐπὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, καὶ τί ἔτι, male. Mox iidem, τὰ ἴσα ἐκεῖνων.

(64) Ita Seg. Gohl. et Felckm. 1, quos sequimur. Editi vero cum cæteris manuscriptis, μορφῆς, καὶ πάλιν ἑαυτοῖς. Paulo post Gohl. et Felckm. 1, ὅτι ἡ ἀμαρτήσασα. Infra Seg. Gohl. et Felckm. 1, τὸ δὲ ἐν ἀνάγκῃ.

(65) Segnerianus, βλασφημίας.

(66) Hæc in synodo vi, act. 8.

suapte natura et virtute, se peccati expertem exhibet, postquam necessitatis conditionem, et peccati legem dissolvit, et captivitatis tyrannum in captivitatem adduxit, ut ait propheta: *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem* *. Nam cum formam servi inimico Verbum objecerit, per eum qui olim victus fuerat, victoriam consecutus est. Quocirca per omne tentationis genus pertransivit Jesus, quia omnia sumpsit, in quæ tentationis experimentum cadere possit, quibus victoriam pro hominibus reportavit, dicitque: *Confidite, ego vici mundum* †. **756** Neque enim contra deitatem, quam in illo non norat, bellum suscepit diabolus; nequaquam enim id ausus esset, ideoque aiebat: *Si Filius Dei es* ‡; sed contra hominem, quem olim in errorem deducere valuit, ex quo in omnes homines malitiæ suæ efficaciam propagavit. Cum autem Adæ anima in mortis condemnatione detineretur, ac perpetuo ad Dominum suum clamaret: item cum ii qui Deo placuerant, et qui in lege naturali justitiam assecuti fuerant, una cum Adamo detinerentur, ac simul cum illo lugenter clamarentque, Dominus, quem condiderat hominem miseratus, voluit per mysterium quod manifestavit, novam salutem humano generi conciliare, inimicumque qui per invidiam hominem deceperat profligare: exaltationem autem hominis, unione illa et communicatione cum Altissimo (natura et rei veritate) majorem quam quæ intelligi possit exhibere dignatus est.

10. Propterea venit Verbum quod Deus erat, et primi hominis creator, ut homo fieret, quo homo quidem revivisceret, iniquus autem hostis profligaretur: quod natum ex muliere, ex prima efformatione formam hominis in scipso restituit, carnem vero suam absque carnalibus cupiditatibus, et absque humanis cogitationibus, in imagine novitatis exhibuit. Voluntas enim solius divinitatis erat: siquidem natura tota Verbi aderat, sub specimine humanæ formæ, necnon visibilis, secundi Adam carnis: non in divisione personarum, sed in existentia divinitatis et humanitatis. Quapropter diabolus ad Jesum ut ad hominem accedebat: sed cum in eo antiqui superinducti seminis vestigia non reperiret, neque ullum in præsentī tentatione pro-

Α τῆ τοῦ Λόγου θεότητι ὀφθεῖσα ἡ τοῦ δούλου μορφή, οὐκ ἀνάγκη ὑποκειμένη, ἀλλὰ φύσει καὶ δυνάμει, τὴν ἀναμαρτησίαν ἐπιδείκνυται, διαλύσασα τὸν τῆς ἀνάγκης ὄρον, καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας νόμον, καὶ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας τύραννον αἰχμαλωτεύσασα (67), ὡς φησιν ὁ προφήτης· Ἀνέβης εἰς ὕψος, ἡχμαλωτεύσας αἰχμαλωσίαν. Τὴν γὰρ μορφήν τοῦ δούλου κατὰ τοῦ ἐχθροῦ προβαλλόμενος ὁ Λόγος, τὴν νίκην πεποιήται διὰ τοῦ ποτὲ ἡττηθέντος. Διὰ τοῦτο καὶ πάντα τὸν πειρασμὸν συνετέλεσεν. ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἔλαβε τὰ πειρασμοῦ πείραν ἐσχηκότα, δι' ὧν τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων νίκην πεποιήται (68), λέγων· Θαρσείτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Οὐ γὰρ πρὸς θεότητα ἤρατο τὸν πόλεμον ὁ διάβολος, ἦν ἠγνόησεν οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα· διὰ τοῦτο (69) ἔλεγεν· Εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πρὸς ἄνθρωπον, ὃν πάσαις πλανήσαι ἴσχυσε, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξέτεινε τῆς κακίας αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. Τῆς δὲ τοῦ Ἀδὰμ (70) ψυχῆς ἐν καταδίχῃ θανάτου κατεχομένης, καὶ βρώσας πρὸς τὸν ἑαυτῆς δεσπότην διαπαντός (71), καὶ τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ, καὶ δικαιοθέντων ἐν τῷ φυσικῷ νόμῳ, συγκαταχομένων τῷ Ἀδὰμ, συμπενοῦντων τε καὶ συμβούωντων (72), ἐλεήσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησεν, ἠδύοχησε διὰ μυστηρίου φανερώσεως, καινότητος σωτηρίας κατεργάσασθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, καὶ καθαίρειν μὲν ποιήσασθαι τοῦ διὰ φθόνου (73) ἀπατήσαντος ἐχθροῦ, ὕψισιν δὲ ἀσυλλόγιστον ἀναδείξαι τοῦ ἀνθρώπου τῆ πρὸς τὸν Ὑψίστον ἐνώσει· καὶ κοινωιζῆ φύσει καὶ ἀληθείᾳ.

С 10. Διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ Λόγος Θεὸς ὢν, καὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου δημιουργὸς, γενέσθαι ἄνθρωπος, εἰς ζωοποίησιν μὲν τοῦ ἀνθρώπου, καθαίρειν δὲ τοῦ ἀδίκου ἐχθροῦ· καὶ ἐγεννήθη ἐκ γυναικὸς, ἐκ τῆς πρώτης πλάσεως τὴν ἀνθρώπου μορφήν ἐν (74) ἑαυτῷ ἀναστησάμενος, ἐν ἐπιδείξει σαρκὸς δίχα σαρκικῶν θελημάτων καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ἐν εἰκόνι καινότητος. Ἡ γὰρ θέλησις θεότητος μόνης (75)· ἐπειδὴ καὶ φύσις ὅλη τοῦ Λόγου, ἐν ἐπιδείξει μορφῆς τῆς ἀνθρωπίνης καὶ (76) σαρκὸς τῆς ὀρώμενης τοῦ δευτέρου Ἀδὰμ, οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Διὰ τοῦτο γὰρ προσήει (77) ὁ διάβολος τῷ Ἰησοῦ, ὡς ἀνθρώπῳ, μὴ εὐρίσκων δὲ ἐν αὐτῷ τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ ἐπισπορᾶς γνώρισμα (78), μηδὲ τῆς

* Psal. LXVII, 19. † Joan. xvi, 33. ‡ Matth. iv, 3.

(67) Ita Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et cæteri manuscripti, αἰχμαλωτεύσας. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1. ἀνέβη. Editi et alii, ἀνέβης, recte. Ibid. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἡχμαλωτεύσεν. Ibid. Gobl. et Felckm. 1, τὴν μορφήν, omisso γάρ. Mox Seg., προβαλλόμενος.

(68) Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν νίκην. Basil., ὑπὲρ ἀνθρωπίνην νίκην. Editi vero et alii, τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων νίκην.

(69) Basilienensis, διὰ ταῦτα.

(70) Gobl. et Felckm. 1, ἐξέτεινε τὴν κακίαν αὐτοῦ. Τῆς δὲ τοῦ Ἀδὰμ.

(71) Anglicanus, δεσπότην διτηνεκῶς.

(72) Seg. Gobl. et Felckm. 1, καὶ βούοντων.

(73) Seg., διὰ φθόνου. Paulo post Basil., ἀνθρώπου καὶ πρὸς τόν.

(74) Ita Seg. In editis, ἐν deest.

(75) Seguerianus, θεότητος μόνη, sed præstat antiqua lectio, estque Athanasii sententia, voluntatem in Christo ita solius divinitatis esse, ut ex divini Verbi voluntate, omnes in Christo cogitationes actusque prodirent; ita ut nulla in eo carnalis cupiditas, nulla humana cogitatio, vitiosa scilicet, oriretur. Nec humanam tamen inesset Christo voluntatem negat, quam discrete superius, pag. 709, admittit sanctus doctor.

(76) Ita Seg. In editis, καὶ deest.

(77) Seg., προσήει. Gobl. et Felckm. 1, προσήει. Editi, πρόσσει.

(78) Seg., γνωρίζματα. Editi vero et alii, γνώρισμα. Ibid. Seg. Gobl. et Felckm. 1, μήτε. Editi, μηδέ. Mox Gobl. et Felckm. 1, προσχώρησεν. Editi

πρὸς τὸ παρὸν ἐπιχειρήσεως προχώρησιν, ἡττάτο αἰσχυρόμενος καὶ νικώμενος· καὶ ἀτονῶν ἔλεγε· *Τίς οὗτος ὁ παραγευόμενος ἐξ Ἐδὸμ, τουτέστιν, ἐκ γῆς ἀνθρώπων* (79), διαβαίνων βίᾳ μετὰ ἰσχύος; Διὸ καὶ ὁ Κύριος; ἔλεγεν· *Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρίσκει οὐδέν.* Καί-τοι καὶ ψυχὴν, καὶ σῶμα, καὶ ὄλον τὸν πρῶτον μεμα-θῆκαμεν ἔχειν τὸν δεύτερον Ἀδάμ (80). Εἰ γὰρ περὶ ὑπάρξεως ἀνθρώπου ἦν τὸ, οὐδέν, πῶς τὸ σῶμα εὔρε τὸ ὀρώμενον εἰρηκότος οὐδέν; Ἄλλ' οὐχ εὔρεν ἐν αὐτῷ, ὡν αὐτὸς εἰργάσατο ἐν τῷ πρῶτῳ Ἀδάμ· καὶ οὕτως καταλύθη ἡ ἁμαρτία ἐν Χριστῷ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ· *Ὅς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος* (31) *ἐν τῷ στόματι αὐ-*

11. Πῶς οὖν λέγετε, ὅτι ἀδύνατον ἐστὶν ἀναιχα-λώτιστον γενέσθαι τὸν ἀπᾶξ αἰχμαλωτισθέντα ἀνθρώ-πον; Ἰνα τὸ μὲν ἀδύνατον τῷ Θεῷ προσάγῃτε (82), τὸ δὲ δυνατὸν τῶν διαβόλων, ἀκατάλυτον αὐτοῦ λέγον-τες τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι αἰρετικοὶ· καὶ διὰ τοῦτο ἐηλυθέναι τὴν ἐρότητα, τὴν μὴ αἰχμαλωτιζομένην, ἐν ὁμοιώσει (83) σαρκὸς καὶ ψυχῆς, ἵνα αὐτὴ ἀναιχαλωτίστος μείνη, καὶ οὕτως ὀφθῆ καθαρὰ δικαιοσύνη. Πότε (84) γοῦν οὐκ ἦν τῆς θεότητος καθαρὰ ἡ δικαιοσύνη; Τίς δὲ ἐν τούτοις ἀνθρώπων εὐεργεσία, εἰ μὴ ταυτότητι ὑπάρξεως καὶ φύσεως καινότητι ὤφθη ὁ Κύριος. ὣς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Ἦν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν* λέγων· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀλήθεια*; Ἀλλὰ λέγετε, τῇ ὁμοίω-σει καὶ τῇ μιμήσει σῶζεσθαι τοὺς πιστεύοντας, καὶ οὐ τῇ ἀνακαινίσει (85), καὶ τῇ ἀπαρχῇ. Καὶ πῶς πρωτότοκος γέγονεν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων Χριστὸς, *ὃς ἐστὶ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας*; Οὐτε γὰρ πίστις κατὰ δῆλου φαινόμενη (86) πίστις ἂν λέγοιτο· ἀλλ' ἐστὶ πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ἰσχύϊ, καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φαρτὸν ἐν ἀφθαρείᾳ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.* Οὐ γὰρ ἤλθεν ἡ θεότης ἐαυτὴν δικαιοῦσαι, οὐτε (87) γὰρ ἤμαρτεν, *Ἄλλ' ἐπτώχευσε δι' ἡμῶν πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμῶς τῇ ἐκείνου πτω-χεῖα πλουτήσωμεν.* Πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ Θεός; D

ἢ Isa. LIII, 1. ἢ Joan. XIV, 30. ἢ I Petr. II, 22. ἢ Ephes. 5, 32. ἢ II Cor. VIII, 9.

vero et alii, προχώρησιν. Vide supra num. 6. Ibidem Seg., ἡττάται.

(79) Seg., τῶν ἐκ γῆς ἀνθρώπων, minus recte. Mox idem et Græcus Scripturæ textus, διαβαίνων βίᾳ μετὰ ἰσχύος. In editis et in cæteris, βίᾳ deest. Ibidem Seguerian., Διὸ καὶ ὁ Χριστός. Paulo post Basil. et Anglicanus, εὐρήσει οὐδέν.

(80) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. Editi vero et cæteri manuscripti, καὶ ὄλον εἶχε τὸν πρῶτον ὁ δεύ-τερος Ἀδάμ.

(81) Gobl. et Felckm. 1, καὶ οὐχ εὐρέθη δόλος. Mox ibidem, Πῶς οὖν ἔλεγε.

(82) Seg., προσάγῃτε. Paulo post Seg. Anglic. Gouler. et Felckm. 1, ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων. Editi vero et cæteri manuscripti, ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀν-

gressum, superatus cum pudore cessit, debilitatus- que ait : *Quis est iste qui venit de Edom, hoc est, ex terra hominum, incedens violenter cum fortitu- dine* ? Idcirco aiebat Dominus : *Venit princeps mundi hujus, et in me nihil invenit* ¹⁰. Quamquam et animam et corpus, totumque primum Adamum, didicimus secundum Adamum habuisse. Nam si illud, *nihil*, de substantia hominis diceretur, quomodo visibile corpus invenit ejus qui dixerat, *nihil* ? Sed nihil invenit in illo diabolus, ex iis quæ in primo homine operatus ipse fuerat : atque ita destructum est in Christo peccatum ; quamobrem Scriptura tes- tatur : *Qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus* ¹¹.

11. Cur itaque dicitis : Impossibile est hominem a captivitate liberum esse, qui semel in captivita- tem actus sit? ut impotentiam quidem Deo, poten- tiam vero diabolo attribuat, dum dicitis peccatum ab ipso inductum, nunquam in hominum natura destrui posse (ut et cæteri aiunt hæretici), ac ea de causa venisse divinitatem, quæ captiva nunquam fuerat, in similitudine carnis et animæ; ut ipsa captivitate libera semper maneret, et sic justitia pura appareret. Quandonam igitur divinitatis justitia pura non fuit? Et quodnam in istis erga homines beneficium, nisi cum eadem existentia, et in natu- ræ novitate apparuisset Dominus, ut ait Aposto- lus : *Quam innovavit nobis viam novam, et viventi- em* ¹², dicens : *Ego sum via, veritas, et vita* ¹³. Sed

757 dicitis, similitudine et imitatione salutem consequi eos qui credunt, non reovatione, ac ipsis primitiis. Quo pacto ergo primogenitus in multis fratribus et primitiæ dormientium Christus esse potuit, *qui est caput corporis Ecclesiæ* ¹⁴? Ne- que enim fides evidenter apparet, fides dici potuerit : verum fides est quæ quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod passibile in impassibilitate, quod corruptibile in incorruptio- ne, quod mortale in immortalitate esse credit. *Mysterium hoc magnum est, ut ait Apostolus, ego autem dico in Christo, et in Ecclesia* ¹⁵. Non enim venit divinitas, ut sese justificaret, neque enim peccavit : *Sed egenus factus est, cum dives esset, ut nos illius inopia divites essemus* ¹⁶. Quomodo au-

θρώπου.

(83) Seg. Gobl. Anglic. et Felckm. 1, ἐν ὁμοίω-ματι. Editi vero et alii, ἐν ὁμοιώσει.

(84) Seg. Anglican. Basil. Felckm. 3 et 5, πότε. Mox Seguer. Gouler. et Felckm. 1, καὶ τίς ἐν τού-τοις.

(85) Seguerianus, ἀνακαινίσει.

(86) Seg. Gobl. et Felckm. 1, κατὰ ἀδῆλου φερο-μένη. Anglicanus, κατὰ ἀδῆλου φαινόμενη. Mox Seg. Gobl. et Felckm. 1, πιστεύουσα. Editi et alii, πι-στεύσασα.

(87) Seg., οὐδέ. Mox Basil., ἵνα ἡμεῖς πλουτήσω-μεν. Ibidem Seg. Πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ Λόγος. Editi et alii, Πῶς δὲ ἐπτώχευσεν ὁ Θεός.

iem egenus factus est Deus? Quia egenam naturam in seipso assumpsit; eamque, dum ipsa in justitia degeret, pro hominibus, supplicii obiect, quæ hominibus superior, ex hominibus apparuerat, Deique tota facta fuerat. Si enim primogenitus factus non esset in multis fratribus, quomodouam primogenitus ex mortuis visus esset? Cur itaque dicitis, Deus qui per carnem passus est, et resurrexit? O absurditatem et blasphemiam! Tales sunt Arianorum ausus. Illi enim ejusmodi blasphemiam impudenter proferunt, qui Dei Filium simulate Deum nuncupare didicerunt: docente licet Scriptura, per Deum in carne ejus passionem contigisse, neque tamen Deum in carne passum esse.

12. Qui igitur consubstantialitatis confessionem vos profiteri prius declarastis, quomodo indivisum nomen ad passionem trahitis? eademque opera, indivisibilem naturam, ineffabilem deitatem, immutabilem et invariabilem consubstantialitatem, ad passionem deducitis et resurrexisse constemini? Si enim Verbum, cum carnem ex seipso transmutasset, ad passionem usque perrexit, cum nihil passibile, aut resurrectionis capax in se assumpsisset; ipsum certe Verbum fuerit quod passum est, et ex mortuis resurrexit: eritque juxta Valentinum passio Trinitati communis, quandoquidem Verbum, secundum divinam naturam a Patre non est distinctum. Quod si hæc ita intelligere in animi inducit, quænam illa, quæso, prophetarum promissio, aut evangelistarum generis descriptio, aut apostolorum testificatio? cur Maria mater istic adhibita? quorsum illud ætatis staturæque augmentum? aut comestionis specimen? aut illa in omnibus commiserationis exhibitio, vel nominis impositio? aut quorsum illud: Filius Dei filius hominis factus est? vel illud: *Homo Christus Jesus, qui dedit seipsum redemptionem pro nobis*¹⁷? illudve: *Oportet Filium hominis multum pati, et interfici, et tertia die ex mortuis resurgere*¹⁸? Quod si Christum quatenus homo est, passibilem, quatenus vero Deus est, impassibilem non creditis, sed ad angustias redacti cogitatis: si consteamini Christum Deum et hominem esse; non unum, sed duos vos dicere: necesse igitur est vos, aut passionis, mortis et resurrectionis œconomiam, meram speciem affirmare, juxta Marcionem et alios hæreticos; aut divinitatem, passibilem, secundum Arium ejusque sequaces, nominare.

¹⁷ I Tim. II, 5. ¹⁸ Luc. XXI, 26 et alibi.

(88) Seguer. Gohl. et Felckm. 1, *προβαλλόμενος*. Editi et alii, *προβαλλόμενος*. Mox omnes fere manuscripti, *ὑπὲρ ἀνθρώπους*. Editi cum quibusdam, *ὑπὲρ ἀνθρώπων*. Mox Seg. Gohl. et Felckm. 1, καὶ Θεὸς ὅλην γενομένην. Lectio dubia.

(89) In Seguer., *ἄν* deest. Goblirianus autem et Felckm. 2, πῶς οὖν. Paulo post, Seg., *ὅτι Θεὸς διὰ σαρκός*.

(90) Segnerianus habet *καὶ* ante προσποιητῶς.

(91) Seguerianus, *ἐξ αὐτοῦ*.

(92) Ita omnes manuscripti. Editi vero, *αὐτὸς ὢν ἐστίν*.

(93) Sic omnes manuscripti. In editis vero, *τὴν*

A *ὅτι τὴν πτωχεύουσαν φύσιν ἐν ἑαυτῷ ἀνελάθετο, ἐν ἰδίᾳ δικαιοσύνῃ ταύτην προβαλλόμενος* (88) *ὑπὲρ ἀνθρώπων πάσχουσαν καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπους οὖσαν, καὶ ἐξ ἀνθρώπων φανερωθεῖσαν, καὶ Θεοῦ ὅλην γενομένην*. Et γὰρ μὴ πρωτότοκος ἐγεγόνει ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς; πῶς ἂν (89) πρωτότοκος ᾤφθη ἐκ τῶν νεκρῶν; Πῶς οὖν λέγετε, ὁ Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστὰς; Θεὸς τῆς ἀτοπίας καὶ τῆς βλασφημίας! Ἀρειανῶν τὰ τοιαῦτα τολμήματα. Ἐκείνοι γὰρ τὴν τοιαύτην βλασφημίαν προβάλλονται ἀδεῶς, προσποιητῶς (90) ὀνομάζειν Θεὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεταθηκότες: καίτοι τῆς Γραφῆς διδασκούσης, *ὅτι διὰ Θεοῦ ἐν σαρκὶ αὐτοῦ τὸ πάθος γέγονε, καὶ οὐχὶ Θεὸς διὰ σαρκὸς ἔπαθεν*.

12. Οἱ τοίνυν τῆς ὁμοουσιότητος τὴν ὁμολογίαν B *προὔπισχνοῦμενοι πῶς εἰς πάθος καθέλκετε τὸ ἀδιαιρέτον ὄνομα; τὴν ἀμείριστον φύσιν, τὴν ἀφραστον θεότητα, τὴν ἀτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον ὁμοουσιότητα εἰς πάθος καθέλκοντες, καὶ ἐξ ἀναστάσεως ὁμολογούντες*; Et μὲν γὰρ ἐξ ἑαυτοῦ (91) μεταποιήσας σάρκα ὁ Λόγος μέχρι πάθους κεχώρηκε, μηδὲν παθητικὸν ἢ ἀνάστασιν ἐπιδεχόμενον ἐν ἑαυτῷ προσλαβόμενος, αὐτὸς ἂν ἐστίν (92) ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν· ἔσται δὲ κοινὸν τῆς Τριάδος τὸ πάθος κατὰ Οὐαλεντίνου, ἀδιαιρέτου ἐκ Πατρὸς τοῦ Λόγου τυγχάνοντος κατὰ τὴν (93) θεῖαν φύσιν. Et δὲ ταῦτα οὕτω νοεῖν βούλεσθε, τίς ἢ διὰ τῶν προφητῶν ἐπαγγελία, ἢ τῶν εὐαγγελιστῶν ἢ γενεαλογία, ἢ τῶν ἀποστόλων ἢ μαρτυρία, ἢ τῆς μητρὸς Μαρίας ἢ παράστασις, ἢ τῆς ηλικίας ἢ ἀβήσεως, ἢ τῆς βρώσεως ἢ ἐπίδειξις, ἢ τῆς κατὰ πάντα συμπαθείας ἢ ἐνδειξις, ἢ τοῦ ὀνόματος (94) ἢ προσαγωγῆ, ἢ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν, ἢ ὅτι *ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ δούς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν*; ἢ ὅτι *θεὸν τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι*; Et δὲ μὴ πιστεύετε, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστός, ἐπειδὴ ἀνθρωπος (95)· ἀπαθὴς δὲ, ἐπειδὴ Θεός· ἀλλὰ στενοχωρούμενοι λογίζεσθε, ὅτι, ἐὰν ὁμολογήσῃτε Θεὸν καὶ ἀνθρωπον τὸν Χριστόν, οὐκ ἔτι ἕνα, ἀλλὰ δύο λέγετε· ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως δόκῃσιν λέγειν, κατὰ Μαρκίωνα καὶ τοὺς ἄλλους αἱρετικούς, ἢ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου παθητὴν ὀνομάζειν, κατὰ Ἀρειὸν καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν (96).

deest. Mox multum variant manuscripti, nam Gohl. Seg. et Felckm. 1, ταῦτα οὕτω νοεῖν πείθεσθε. Anglicanus, ταῦτα οὕτω νοεῖν οὐ πείθεσθε. Basil., ταῦτε οὕτω νοεῖν οὐ βούλεσθε. Editi et alii, ταῦτα οὕτω νοεῖν βούλεσθε.

(94) Gohl. et Felckm. 1, ἢ ἐπίδειξις ἢ τοῦ ὀνόματος. Infra omnes fere manuscripti, καὶ ὅτι ἀνθρωπος Χριστός Ἰησοῦς. Editi et alii, ἢ ὅτι, etc. Mox, ἀντίλυτρον, deest in Seg. Gohl. et Felckm. 1, pro quo Anglicanus habet, *λύτρον*.

(95) Seguer. Gohl. et Felckm. 1, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρωπος.

(96) Gohl. et Felckm. 1, τοὺς κατ' αὐτὸν αἱρετι-

13. Εἰ γὰρ, ἀναγινώσκοντες τὰς θείας Γραφάς, Α κατενοήσατε ὅπως ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, Εὐαγγελίοις τε καὶ ἀποστόλοις πανταχοῦ πρῶτον ἀνθρώπων προσαγορεύουσι τὸν Κύριον, καὶ τότε τὸ πάθος προσάγουσιν (97), ἵνα μήποτε κατὰ τῆς θεότητος βλάσφημον πρόβωται βῆμα· διὸ οὕτε γέννησιν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος εἰρήκασιν, ἀλλὰ Πατέρα ὁμολογοῦσι, καὶ τὸν Υἱὸν κηρύττουσιν· ἐκ δὲ Μαρίας υἱὸν Δαβὶδ καὶ τοῦ Ἰωσήφ γενεαλογοῦσι τὸν Χριστὸν τὸ κατὰ σάρκα τῇ προσλήψει τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἵνα τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων πιστευθῆ, καὶ ἐκ Πατρὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος ὁμολογηθῆ, φέρων τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων πάθη, τῷ ἐξ ἀνθρώπων παθητικῷ μορφώματι ἐν τῷ πάσχοντι σώματι τὴν ἀθάνασιαν ἐπιδεικνύμενος, καὶ ἐν τῷ θνήσκοντι τὴν ἀθανασίαν, καὶ ἐν τῷ θαπτομένῳ τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ Β ἐν τῷ πειρασθέντι τὴν νίκην, καὶ ἐν τῷ παλαιωθέντι τὴν καινότητά· ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρώπος συνεσταυρώθη· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ χάρις· οὐδαμοῦ δὲ θεότης (98) πάθος προσίεται· διὸ πάσχοντος σώματος· οὕτε ταραχὴν καὶ λύπην ἐπιδείκνυται διχα ψυχῆς λυπομένης καὶ ταραττομένης· οὕτε ἀδημονεῖ καὶ προσεῦχεται διχα νοήσεως ἀδημονούσης καὶ προσευχομένης· ἀλλὰ γὰρ κἄν μὴ ἡτήματι (99) φύσεως συνέβαινε τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐπράττετο τὰ γινόμενα· πῶς οὖν γεγράφατε, ὅτι Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς παθὼν καὶ ἀναστάς; εἰ γὰρ Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς (1) παθὼν καὶ ἀναστάς, παθητὸν ἔρειτε καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Παράκλητον, ἐνὸς ὄντος τοῦ ὀνόματος, καὶ μιᾶς C τῆς θείας φύσεως.

14. Ἐκ δὲ τῆς ῥήσεως ταύτης ἔστι συνιδεῖν ὑμῶν τὴν διάνοιαν, ὅταν ὡς μὴ φοβουμένων (2) τὸν Θεόν, μήτε πειθομένων ταῖς θείαις Γραφαῖς· τοῦ μὲν Μωσέως περὶ Θεοῦ γράφοντος, ὅτι Ὁ Θεὸς ἡμῶν (5) πῦρ κατακαλλοῦσιν· περὶ δὲ τῆς ἐν σαρκὶ αὐτοῦ ἐπιδημίας, προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν λέγει ἀναστησόμενον τὸν Κύριον, καὶ τὴν ζωὴν ἐπὶ ξύλου κρεμασμένην ὡσανεὶ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, εἰς ζωὴν ἡμῖν γινομένου (4)· καὶ Ἡσαΐας δὲ βοᾷ περὶ μὲν Θεοῦ λέγων· Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πειράσει οὐδὲ κοπιήσει (5), D

758 13. Si enim divinas Scripturas legendo animadvertistis in lege et prophetis, in Evangeliiis quoque et apostolorum libris, ubique Dominus primū homo prædicatur, ac deinde passio enarratur : ut ne blasphemix verba contra divinitatem unquam proferantur. Quapropter neque generationem deitatis Verbi enarrarunt; sed Patrem confitentur, et Filium prædicant : ex Maria autem, Dominum filium David, et Joseph secundum carnem ortum referunt, qui servi formam assumpsit, ut humanitas ejus ex hominibus esse crederetur, et ex Patre suo Deo Verbum Deus agnosceretur, qui pro hominibus cruciatus toleraret, per formam passibilem quam ex hominibus acceperat, in patiente corpore impassibilitatem ostenderet, in moriente immortalitatem, et in sepulto incorruptibilitatem, in tentato victoriam, et in veterascente novitatem. Quia vetus noster homo cum illo crucifixus est : in hoc enim sita est gratia. Deitas autem nec absque corpore patiente passionem unquam admittit, nec absque anima dolente et perturbata, perturbationem et dolorem exhibet : neque absque mente anxia et orante, anxia est aut oral. Enimvero licet quæ dicta sunt non naturæ defectu contigerint; attamen ad existentix indicium, hæc ita gerebantur. Cur ergo scripsistis, Deum esse qui in carne passus est et resurrexit? si enim Deus sit qui per carnem passus sit ac resurrexerit, passibilem ergo dicitis et Patrem et Paracletum, cum unum sit nomen, et una divina natura.

14. Ex hac autem sententia, mentem vestram agnoscere licet, quæ sane non est timentium Deum, neque divinis Scripturis obtemperantium : Moyses quidem de Deo scribente : *Deus noster ignis consumens est*¹⁰ : de carnali autem ejus adventu, prophetam ait ex fratribus vestris a Domino excitandum¹¹; et vitam in ligno suspensam¹², quasi corpus Domini ad vitam nobis datum sit. Et Isaias de Deo quidem clamat dicens : *Deus magnus, æternus, qui construxit summitates terræ*¹³, non esuriet, neque fatigabitur, etc. ; de passione autem : *Homo qui in*

¹⁰ Deut. iv, 24. ¹¹ Deut. xviii, 18. ¹² Deut. xxviii, 66. ¹³ Isa. xl, 28.

κούς. Μοϋ Seg. Gobl. et Felckm. 1, τὰς θείας Γραφάς. Editi vero et alii, τὰς ἁγίας Γραφάς. Μοϋ Seg., πῶς ἐν νόμῳ.

(97) Προσαγοῦσιν. Sic Seguerianus et ita legendum nobis videtur. Editi, προσαγορεύουσι. Μοϋ Seg. Gobl. et Felckm. 1, γέννησιν. Editi et cæteri manuscripti, γένεσιν. Infra τὸ ante κατὰ σάρκα deest in Seg. Gobl. et Felckm. 1. Infra alii, Θεὸς Λόγος, alii, Λόγος Θεός habent.

(98) Οὐδαμοῦ δὲ θεότης. Seg. Gobl. et Felckm. 1. At Damasc. apud quem hæc referuntur lib. iii *De orth. fide*, cap. 23, cum editis habet, θεότητος. Ibid. alii, οὐδαμοῦ, alii, οὐδαμῶς. Ibid. δὲ deest in Segueriano.

(99) Ita Seg. Basil. Anglican. et Damasc. Editi vero et alii, ἡτήμασι. Mox Damasc., συνέβαινε τὰ γινόμενα. Ibid., Seg. Gobl. et Felckm. 1 et Damasc., ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἔγινετο τὰ. Ibidem, Seg., γενόμενα.

(1) Seg., ὁ διὰ σαρκὸς πάσχει, male. Hæc autem, et γὰρ Θεὸς ὁ διὰ σαρκὸς πάσχων καὶ ἀναστάς, desunt in Goblariano et Felckm. 1, nec lecta sunt a Nannio.

(2) Ita Seg. Gobl. vero et Felckm. 2, διάνοιαν, ὁ ὄνως μὴ φοβουμένων. Editi, διάνοιαν, μὴ φοβουμένων. Ibidem Seguer. Gobl. et Felckm. 1, μήτε πειθομένων ταῖς θείαις Γραφαῖς. Editi et alii, οὕτε πειθομένων ταῖς ἁγίαις.

(5) Seg., ὁ Θεὸς ὑμῶν. Mox Seg. Anglic. Gobl. et Felckm. 1, τῆς ἐνσάρκου. Editi et cæteri mss., τῆς ἐν σαρκί.

(4) Seg., γενομένου. Ibid. Seg., καὶ Ἡσαΐας μὲν βοᾷ περὶ Θεοῦ. Gobl. et Felckm. 1, καὶ Ἡσαΐας δὲ βοᾷ περὶ Θεοῦ. Præstat vetus lectio, quam sequimur. Ibid. Seg. Gobl. et Felckm. 1, ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος. In LXX, ὁ μέγας deest.

(5) Ita Seguer. et LXX. Infra Seguer., Τί δὲ ἐστίν, εἰδώς.

plagis est, et sciens tolerare infirmitatem 23. Quid sibi vult illud: *Sciens tolerare infirmitatem?* id est, ex eo qui passus est, passibilitas commonstratur. Propterea enim ait: *Scribe stylo hominis* 24, in novo codice, et non carnis forma carentis. Et Apostolus dicit: *Homo Christus Jesus qui dedit semetipsum pro nobis* 25. Ideoque ei qui ex semine David ortum duxit resurrectionem adjicit, *secundum carnem loquendo*; de divinitate autem ejus: *Vivum est enim*, ait, *Verbum Dei, et efficax, et penetrabilis omni gladio ancipiti* 26. Quin et Dominus passionem in Filio hominis statuit, quod secundum carnem agi indicat; de divinitate autem sua dicit: *Ego et Pater unum sumus* 27; et, *Nemo novit Filium, quis sit, nisi solus Pater* 28. Nusquam autem sanguinem Dei absque carne tradiderunt Scripturæ, vel Deum per carnem passum esse et resurrexisse. Ariano- rum 759 sunt hujusmodi ausus, quandoquidem neque verum Deum Filium Dei esse confitentur. Sacræ vero Scripturæ in carne Dei et carnis Dei hominis facti sanguinem et passionem esse prædicant, necnon resurrectionem corporis Dei, nempe resurrectionem ex mortuis factam. Vos vero oppositum dicitis, quasi sapientiores apostolis, in mysteriis doctiores prophetis, præstantiores evangelistis, ipsoque Domino auctoritate graviore: ementitaque illa verborum specie, abnegatis quidem veritatem, contra deitatis vero œconomiam loquimini, quæ in cruce ipsa liquido apparet: cum in effusione quidem sanguinis carnem adesse confirmetur: cumque vox edita, et anima indicata, non deitatis separationem manifestet; sed corporis mortem significet: cum deitas neque corpus in sepulcro desereret, neque ab anima in inferis separaretur. Illud enim est quod dictum est per prophetas: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* 29. Ideo et Dominus aiebat: *Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso* 30, id est, præsens illud declaro.

15. Idcirco in anima quidem Christi mortis imperium destructum, resurrectio facta ex inferno, et

23 Isa. LIII, 3. 24 Isa. VIII, 4. 25 I Tim. II, 5, 6. 26 Psal. xv, 10. 27 Joan. x, 18.

(6) Gobl. et Felck. 1, τόμῳ τοῦτο. Mox in iisdem, δὲ λέγει, deest.

(7) Gobl. Felckm. 1, edit. Paris., τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, sed αὐτοῦ, deest in edit. Comm. et in aliis manuscriptis recte. Mox Seguer., αἷμα Θεοῦ διὰ σαρκός. Editi, αἷμα Θεοῦ διὰ σαρκός, minus recte. Mox Nannius legit, ἢ Θεὸν διὰ σαρκός παθόντα, vertit enim, vel Deum citra carnem patientem, quæ lectio germana fortasse. Potest tamen ea quæ jam exstat retineri, atque recte ad scopum Athanasii, eam enim sententiam, Θεὸν διὰ σαρκός παθόντα, improbat paulo antea, non quo neget ipsum Verbum, seu personam Verbi, passam esse, sed quo Apollinaristarum erroris, qui ipsam putabant deitatem esse passam, officiat.

(8) Seg. Gobl. et Felckm. 1, ἀναστάσεως γενομένης

καὶ τὰ ἐξῆς· περὶ δὲ τοῦ πάθους. Ἄρθρωπος ἐν πληρῇ ὄν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Εἰδὼς φέρειν μαλακίαν; ὅτι ἐκ τοῦ πεπονηδότητος τὸ παθητικὸν ἐπεδείκνυτο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ, Γράψον, φησί, γραφίδι ἀνθρώπου ἐν τῷ καινῷ τόμῳ (6), καὶ οὐ σαρκὸς ἀμόρφου. Καὶ ὁ Ἀποστόλος δὲ λέγει· Ἄρθρωπος, Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν· διὸ καὶ τῷ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ προσάγει τὴν ἀνάστασιν, τὸ κατὰ σάρκα λέγων περὶ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ· Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν ὀστομοῦ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ τὸ πάθος ἐπὶ Υἱοῦ ἀνθρώπου Ἰσθτι., δεικνύς τὸ κατὰ σάρκα· περὶ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· καὶ, Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν (7), τίς ἐστίν, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Πατὴρ. Οὐδαμοῦ δὲ αἷμα Θεοῦ διὰ σαρκὸς παραδεδώκασι αἱ Γραφαί, ἢ Θεὸν διὰ σαρκός παθόντα καὶ ἀναστάντα. Ἀρειανῶν τὰ τοιαῦτα τομῆματα, ἐπειδὴ μῆτε Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦσιν. Αἱ δὲ ἄγαι Γραφαί ἐν σαρκὶ Θεοῦ καὶ σαρκὸς Θεοῦ ἀνθρώπου γενομένου, αἷμα, καὶ πάθος, καὶ ἀνάστασιν κηρύττουσι σώματος Θεοῦ, ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν γενομένην (8). Ὑμεῖς δὲ, τὸ ἔμπροσθεν λέγετε, ὡς σοφώτεροι τῶν ἀποστόλων, καὶ μυστικώτεροι τῶν προφητῶν, καὶ ἐξουσιαστικώτεροι τῶν εὐαγγελιστῶν, ἢ καὶ αὐθεντικώτεροι τοῦ Κυρίου· ἐψευσμένη ὑμῶν εὐφημία ἀπαρνούμενοι (9) μὲν τὴν ἀλήθειαν, κατὰ δὲ τῆς θεότητος φεγγόμενοι, τῆς οἰκονομίας σαφῶς καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δεικνυμένης, ἐν μὲν προβολῇ αἵματος σαρκὸς βεβαιουμένης· φωνῆς δὲ γενομένης καὶ ψυχῆς σημαυομένης (10), οὐ χωριστὸν θεότητος δηλοῦσης, ἀλλὰ νέκρωσιν σώματος σημαυοῦσης, μῆτε τῆς θεότητος τοῦ σώματος ἐν τῷ τάφῳ ἀπολιμπανομένης (11), μῆτε τῆς ψυχῆς ἐν τῷ ᾄδι χωριζομένης. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ βῆθ ἐκ τῶν προφητῶν· Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιν σου εἰδὲν διαφθοράν. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Οὐδεὶς αἶρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ τίθην αὐτὴν· τούτεστι, παρῶν (12) ἐπιδείκνυμι.

15. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν ψυχῇ Θεοῦ ἡ κράτης τοῦ θανάτου ἐλύετο, καὶ ἡ ἐξ ἄδου ἀνάστασις ἐγένετο, καὶ

27 Hebr. IV, 12. 28 Joan. x, 30. 29 Matth. XI, 27.

νης ἐκ νεκρῶν. Editi et alii, ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν γενομένην.

(9) Τῇ ἐψευσμένῃ ὁμῶν εὐφημίᾳ ἀπαρνούμενοι. Seg. Gobl. et Felckm. 1, Editi vero et caeteri mss., κενρωσμένη ἐπιπλαῖα εὐφημία, ἀπαρνούμενοι.

(10) Φωνῆς δὲ γενομένης καὶ ψυχῆς σημαυομένης, οὐ χωριστὸν. Sic Anglicanus et Seguerianus. Editi vero et quidam manuscripti omittunt, καὶ ψυχῆς σημαυομένης. Ibidem Gobl. et Felckm. 1, βεβαιουμένης καὶ χωριστῶν, omissis mediis.

(11) Seguer. Gobl. et Felckm. 1, ἀπολειπομένης. Mox omnes manuscripti, γὰρ ἐστὶ. Editi, γὰρ ἐστὶ.

(12) Sic Seguerianus recte, et ita legit Nannius. Editi, παρ' ὧν. Ibidem, ἐπιδείκνυμι. Gobl. Seg. et Felckm. 1. At Basil. et Anglicanus, ἐπιδείκνυμαι. Editi autem, ἐπιδείκνυται, dubia lectio

ταῖς ψυχαῖς εὐηγγελίζετο· ἐν δὲ σώματι Χριστοῦ (13) ἢ φθορὰ κατηργεῖτο, καὶ ἡ ἀφθαρσία ἐκ τάφου ἐδείκνυτο. Ὡστε οὐκ ἄνθρωπος Θεοῦ ἐχωρίζετο, οὔτε Θεὸς πρὸς ἄνθρωπον ἐγκατάλειψιν διηγείτο, οὔτε ἡ νέκρωσις καὶ τοῦ πνεύματος ἀποχώρησις (14) Θεοῦ ἀπὸ σώματος ἦν μετὰστασις, ἀλλὰ ψυχῆς ἀπὸ σώματος χωρισμός· ὁ γὰρ ἡμέτερος ἐκεῖ διεγράφετο θάνατος. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς ἐχωρίσθη τοῦ σώματος, καὶ οὕτως (15) ἡ νέκρωσις ἐδείκνυτο, πῶς τὸ σῶμα, χωρισθὲν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ, τὴν ἀφθαρσίαν ἐπεδείκνυτο; πῶς δὲ καὶ ὁ Λόγος τὴν εἰς ἄδου ἐπίθασιν ἐποιήσατο; ἢ πῶς τὴν ἐξ ἄδου ἀνάστασιν ἐπεδείκνυτο; μήτιγε αὐτὸς ἀντὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἀνίστατο (16), ἵνα τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως τὴν εἰκόνα ἀρμόσῃται; Καὶ πῶς οἷόν τε περὶ Θεοῦ ταῦτα ἔννοεῖν; Ἀσύμφωνος τοίνυν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς ὁ ὅρος ὕμῶν, καὶ ἀνάμυστος τῆς πληρωθείσης οἰκονομίας ἡ γνώμη ὕμῶν. Καὶ τὸ, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*, οὐκ ἀνθρώπου μὲν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀξίωμα ἀνθρώπου ἀξίωμα γέγονεν, ἵνα τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίωμα Θεοῦ ἀξίωμα πιστευσθῆ (17), εἰρηται· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ, Ἀδέξασόν με, Πάτερ, τῇ ἀιδίῳ δόξῃ*. Οὐ χωρισθεὶς τῆς δόξης τοῦτο λέγει, ἀλλ' ἐν ἀδόξῳ σώματι γεγωνός, ἵνα δείξῃ οὐ χωριζομένην τῆς θεϊκῆς δόξης τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἀλλὰ ταύτην ἐπιδεικνυμένην. Διὸ λέγει· *Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω*, μίαν τὴν πρὸ σώματος καὶ ἐν σώματι δόξαν δεικνύς, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Τοσοῦτῳ (18) κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσον διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληροσύμηκεν δρομα. Πῆνι γὰρ εἰπέ ποτε τῶν ἀγγέλων· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*; Οὐ πάντως ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων Λόγος κρείττων γέγονεν, ὡς ἤττων ὦν (19)· ἀλλὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἀνατεταλασάν τοῦ δούλου μορφήν κρείττονα τῶν ἀγγέλων, ἢ καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἐπιδειξάμενος· ἐπειδὴ περ, εἰκὼν ὦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως γέγονεν, ὡς γέγραπται καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ· *Ἔως οὗ ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον*. Διὸ καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ πάθος γέγονε, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὃς ἐστὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, *ἵνα γένηται, φησὶν, ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων*.

16. Πῶς οὖν τὸν δημιουργὸν τῶν λογικῶν φύσεων Λόγον λέγετε, σάρκα ἑαυτῷ συγκεράσαντα, λογικὸν ἄνθρωπον γεγονέναι; καὶ πῶς ἀτρεπτος καὶ ἀναλ-

¹³ Psal. cix, 1. ¹⁴ Joan. xvii, 5. ¹⁵ Joan. xii, 23. ¹⁶ Hebr. i, 4, 5. ¹⁷ Matth. i, 25. ¹⁸ Coloss. i, 18.

(13) Seg. Anglican. et Felckm. 1, Θεοῦ. Editi vero, etc., Χριστοῦ. Intra Seguerianus, ut legit Nannius, πρὸς ἄνθρωπον, et ita legendum videtur. Editi et alii, πρὸς Θεόν.

(14) Οὔτε ἡ νέκρωσις καλεῖτο πνεύματος ἀποχώρησις Θεοῦ ἀπὸ σώματος, etc. Sic Seg. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. Editi vero, οὔτε ἡ νέκρωσις ἀποχώρησις Θεοῦ, ἢ ἀπὸ, etc. Basilienensis ibidem, ἀποχώρισις.

(15) Ita Seg. Anglic. Gobler. et Felckm. 1. In editis et cæteris manuscriptis, οὕτως deest.

animabus prædicatum est; in corpore autem Christi, corruptio abolita est, et incorruptio ex ipso sepulcro emicuit. Itaque, nec homo a Deo segregabatur, nec Deus homini, se eum deserturum annuntiabat, neque obitus, spiritusque discessio, transitus erat Dei a corpore; sed animæ a corpore separatio: nostra enim ibi mors descripta fuit. Quod si Deus a corpore separatus est, coque modo mors contigit, quomodo corpus ab incorruptibili Deo segregatum, incorruptibile apparuit? quomodo etiam Verbum descensum suum ad inferos peregit? aut quo pacto ab inferis resurrectionem exhibuit? Numquid ipse vice animæ nostræ resurrexit, ut nostræ resurrectionis imaginem concinnaret? At qui fieri potest, ut talia de Deo cogitemus? Vestra igitur definitio a sacris Scripturis aliena est: vestraque sententia cum peracta in Christo œconomia non consentit. Et illud: *Sede a dextris meis* ²¹, non hominis dignitas est, sed Dei. At quandoquidem Dei dignitas, hominis dignitas facta est; ut hominis dignitas Dei dignitas crederetur, dictum est: *Sede a dextris meis*: et: *Glorifica me, Pater, æterna gloria* ²². Nec hoc dicit, quod gloria privatus sit; sed quod in inglorio corpore degeret; ut palam faceret non separatam a divina gloria esse servi formam, sed eandem gloriam præ se ferre. Quapropter ait: *Et glorificavi, et rursus glorificabo* ²³. Sicque unam eandemque, et ante corpus assumptum, et in corpore gloriam fuisse ostendit, ut ait Apostolus: *Tanto melior angelis effectus, quanto excellentius præ illis nomen hæreditavit*. Cui enim dixit aliquando angelorum: *Sede a dextris meis* ²⁴? Nec sane angelorum opifex Verbum, melius factum est, quasi inferius ante fuisset: sed in se ortam servi formam angelis, sed potius, omni creatura præstantiorem exhibuit: quandoquidem cum imago esset Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ factum est, ut scriptum **760** est in Evangeliiis: *Donec peperit Filium suum primogenitum* ²⁵. Ideo in ipso creata sunt omnia, in ipso passio locum habuit: ipseque est qui a passione et morte liberat. Omnia per ipsum facta sunt, et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est primogenitus ex mortuis, *ut sit in omnibus*, inquit, *ipse primatum tenens* ²⁶.

D 16. Cur itaque rationalium naturarum creatorem Verbum, dicitis carnem sibi ipsi commiscuisse, et rationalem hominem factum esse? et quomodo

(16) Seguerianus, ἀνίσταται.

(17) Ita Seguer. Anglican. Gobler. et Felckm. 1. Editi et cæteri manuscripti, ἵνα τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξίωμα πιστωθῆ.

(18) Gobler. et Felckm. 1, τοσοῦτον. Mox Seguer. cum Græco Scripturæ textu, ὅσω (Seguer. addit, καὶ) διαφορώτερον. Editi, ὅσον διαφορώτερον.

(19) Seguerianus, κρείττων γέγονεν, ὡς ἤττων ὦν, et sic legit Nannius. Editi, κρείττων γεγονώς ἤττωνων, mendose.

immutabile et invariabile manens, homo factum est, A si rationalem servi formam non concinnaverit, ut et Verbum immutabile esset manens quod erat, et rationalis homo in terra videretur, licet tamen Deus esset? Nam cœlestis homo erat Dominus, non quod carnem ex cœlo sumptam exhibuerit, sed quod eam, quam ex terra sumpsit, cœlestem constituerit. Idcirco qualis est cœlestis ille, tales et cœlestes illi qui per sanctitatis ejus participationem cœlestes facti sunt. Quocirca ipsi quæ corporea sunt propria suere; sed rursus objicitis: Quomodo Dominum gloriæ crucifixerunt, quin tamen secundum vos Verbum crucifixerint? Absit ut hoc dicamus: sed Verbum ignominia affecterunt, dum corpus Verbi cruci affixere. Nam Deus quidem est qui ignominia affectus est: passio autem, et mors, et resurrectio, tum carnis tum animæ Dei fuit. Propterea Judæis Dominus ait: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* 37; ut ait propheta: *Pro quibus tradita est in mortem anima ejus* 38, sed non ipsum Verbum. Joannes autem ait: *Ille animam suam pro nobis posuit* 39. Quomodo igitur potuerunt Judæi templum Dei solvere; et indissolubilem carnis cum Verbo conjunctionem dirimere si, ut vos dicitis, corporis mors tali modo contigit. Neque enim occisum est corpus, si a nullo separatum est. Si enim dissolutio facta non est, neque mors contigit: si mors non fuit, neque resurrectio fuit. Concedite igitur dissolutionem et separationem a corpore factam esse, ut scriptum est in Evangelis: *Exspiravit* 40; et, *inclinato capite tradidit spiritum* 41, ut sciamus qualem spiritum existimatis a corpore excessisse, sicque mortem obvenisse. Dixistis enim, Cum carnem non subsistentem sibi commiscuisset Verbum, vere rationalem et perfectum hominem exhibuisse. Si igitur Verbum excessit a corpore, atque ita mors obvenit, adversus Deum Judæi invulnerunt, cum indissolubilem commistionem solverint. Nec igitur mors nostra illic locum habuit; si ex Dei separatione corporis extinctio obligerit. Quomodo autem corpus ab incorruptibili Deo separatum in incorruptibilitate remanere potuit? Eo autem modo vulneratio quidem corporis, passio autem Verbi fuerit. Eadem enim de causa et Deum passum esse, ex consequenti loquentes, asseveratis, D quin et cum Arianis id ipsum docentibus consentitis. Verbum autem, ut vestra fert opinio, ex resurrectione excitatum fuerit. Necesse est enim ipsum aliquid resurrectionis ab inferis initium accepisse, spirituumque qui ibi detenti erant dimissio.

37 Joan. II, 19. 38 Isa. LIII, 12. 39 I Joan. III, 16. 40 Luc. XXI, 46. 41 Joan. XIX, 30.

(20) Seguerianus, δουλικὴν τὴν τοῦ δούλου. Mox Seg. Gobler. et Felckm. 1, συστησάμενος γεγρονέναι ἄνθρωπον. Alii omnes manuscripti, συστησάμενον γεγρονέναι ἄνθρωπον, præter Felckm. 2, qui cum editis habet, συστησάμενος γέγονεν ἄνθρωπος.

(21) Seguer., τὴν ἐξ αὐτοῦ. Alii vero cum editis, τὴν αὐτοῦ. Mox hæc, Διὸ καὶ ψεκίεται τὰ τοῦ σώματος, desunt in Seg. Gobler. et Felckm. 1.

(22) Καθ' ὑμᾶς deest in Segueriano.

λοίωτος, καὶ οὐκ λογικὴν τὴν τοῦ δούλου (20) μορφήν συστησάμενος γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα καὶ ὁ Λόγος ἀτρέπτος ἢ μένων ὃ ἦν, καὶ λογικὸς ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς ὁραθῆθαι θεοῦ ὄν; Ἐπουράνιος γὰρ ἄνθρωπος ὁ Κύριος, οὐκ ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα ἐπιειξάμενος, ἀλλὰ τὴν ἐκ γῆς ἐπουράνιον συστησάμενος. Διὸ καὶ οἶος ἐπουράνιος, τοιοῦτος καὶ ὁ ἐπουράνιος κατὰ τὴν αὐτοῦ (21) μετοχὴν τῆς ἀγιότητος. Διὸ καὶ ψεκίεται τὰ τοῦ σώματος. Ἀλλὰ πάλιν λέγετε· Πῶς τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν, ἀλλ' οὐ τὸν Λόγον ἐσταύρωσαν καθ' ὑμᾶς (22); Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸν Λόγον ἠθέτησαν, τὸ σῶμα τοῦ Λόγου σταυρῶ προσηλώσαντες. Θεὸς γὰρ ὁ ἀθετηθεὶς· σαρκὸς δὲ Θεοῦ καὶ ψυχῆς τὸ πάθος, καὶ ὁ θάνατος, καὶ ἡ ἀνάστασις γέγονε. Διὰ τοῦτο ἔλεγε τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Κύριος· Ἄναστε τὸν ναὸν τοῦτο, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ὡς φησὶν ὁ προφήτης· Ἄρθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ αὐτὸς ὁ Λόγος. Καὶ ὁ Ἰωάννης (23) δὲ λέγει· Ἀτὸς τῆν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν. Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λύσαι ναὸν Θεοῦ, καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρίσαι, εἴγε καθ' ὑμᾶς ἔσχε τοῦτον τὸν τρόπον ἢ τοῦ σώματος, νέκρωσις. Οὐτε γὰρ ἂν (24) ἐνεκρώθη τὸ σῶμα, εἰ μὴ τινος ἐχωρίσθη. Εἰ γὰρ μὴ λύσις γέγονεν, οὐτε θάνατος· εἰ δὲ θάνατος οὐ γέγονεν, οὐτε ἀνάστασις γέγονε. Δότε οὖν τὴν λύσιν καὶ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ σώματος γενόμενον, ὡς γέγραπται ἐν Εὐαγγελίοις, ὅτι· Ἐξέκνευσεν, καὶ ὅτι (25) Κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα, ἵνα ἴδωμεν ποῖον πνεῦμα ὑπελήφατε ἀποκεχωρημέναι τοῦ σώματος, καὶ τὴν νέκρωσιν γεγρονέναι. Εἰρήκατε γὰρ, ὅτι Σάρκα τὴν ἀνυπόστατον (26) συγκεράτας ἑαυτῷ ὁ Λόγος, εἰδείξε τὸν ὄντως λογικὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Εἰ τοίνυν ὁ Λόγος ἀπεχώρησε τοῦ σώματος, καὶ οὕτως ἡ νέκρωσις γέγονε, κατὰ Θεοῦ ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι, λύσαντες τὴν ἄλυτον σύγκρασιν. Οὐτε οὖν ὁ ἡμέτερος ἐκεῖ γέγονε θάνατος, εἰ Θεοῦ χωρισθέντος ἡ νέκρωσις τοῦ σώματος γέγονε. Πῶς δὲ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ χωρισθὲν ἐν ἀφθαρσίᾳ διέμεινεν; Ἔσται δὲ ἢ μὲν τρωσις τοῦ σώματος, τὸ δὲ πάθος τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Θεὸν παθόντα λέγετε, ἀκολούθως; ἑαυτοῖς φθειγόμενοι, μᾶλλον δὲ συμφώνως τοῖς Ἀρειανοῖς· τοῦτο γὰρ ἐκείνοι δογματίζουσιν. Ἔσται δὲ καὶ ἐξ ἀναστάσεως ἐγειρόμενος ὁ Λόγος καθ' ὑμᾶς. Ἀνάγκη γὰρ τινα (27) ἐξ ἔθου τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως εἰληφέναι, ἵνα τελεία ἦ ἡ ἀνάστασις, καὶ τοῦ θανάτου ἡ λύσις, καὶ τῶν ἐκείσε πνευμάτων ἡ ἀπόλυσις.

ut perfecta foret resurrectio, et mortis solutio.

(23) Goblerian. et Felckm. 1, καὶ ὁ Ἰωάννης αὐτοῦ. etc.

(24) Ἄν deest in Segueriano.

(25) Ὅτι deest in Seg. Mox Gobler. et Felckm. 1, εἰδόμενον.

(26) Seguerianus, ἀνυπόστατον.

(27) Seg., γὰρ τινας. Mox Gobler. et Felckm. 1, τελεία γένεται ἡ ἀνάστασις. Editi vero et ceteri manuscripti, τελεία ἦ ἡ ἀνάστασις.

17. Εἰ δὲ ταῦτα ὁ Λόγος πέπονθε, καὶ τοῦ (28) τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον τοῦ Λόγου; Πῶς δὲ καὶ ἀπαρακαλύπτως ὄφθεις ὁ Λόγος ἐν τῷ ἄδῃ ἐνομίσθη ἐν τῷ θανάτῳ ὡς ἄνθρωπος; Πῶς δὲ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐγερῶ αὐτὸν, καὶ οὐχί, Ἐγὼ ἐξ ἄδου ἀνίσταμαι; Εἰ γὰρ ὁ Λόγος, ἐν θανάτῳ γεγωνῶς, χρειαζόμενος εἶχε (29) τοῦ ἐγειρόντος αὐτὸν ἐκ θανάτου, οὐκ αὐτοῦ ἔσται ἡ νίκη, ἀλλὰ τοῦ ἐγειρόντος αὐτόν. Πῶς δὲ καὶ διὰ τῶν προφητικῶν προσημαίνετο περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Πῶς παρὼν ὁ Κύριος ἔλεγε πληρῶν τὴν ἐπαγγελίαν· *Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν*; ἤτινα ψυχὴν πνεῦμα οὖσαν σαφῶς αἱ ἅγιοι Γραφαὶ διδάσκουσι· καὶ ὁ Κύριος δὲ εἰρηκῶς· Τὸ μὲν σῶμα ὑπὸ ἀνθρώπων ἀποκτείνόμενον, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν, ἅτε δὴ πνεῦμα οὖσαν. Τούτῳ τῷ Πνεύματι ἐπαράχθη ὁ Ἰησοῦς· τούτου τοῦ Πνεύματος ἡ ἀποχώρησις (30) γέγονεν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Καὶ οὕτως ἐνεκροῦτο τὸ σῶμα, καὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ λύσις, Θεοῦ τοῦ Λόγου ἀμεταθέτως ἔχοντος πρὸς τε τὸ σῶμα, πρὸς τε τὴν ψυχὴν, πρὸς τε ἑαυτὸν ὄντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς (31) ἐν ἐπιδείξει ἀτρεπτότητος. Ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς γενομένῃ ἐν αὐτῷ μορφῇ τὸν ἡμέτερον ἐκεῖ διέγραψε θάνατον· ἵνα ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀρμόσθῃ ἀνάστασιν, ἐξ ἄδου μὲν τὴν ψυχὴν, ἐκ τάφου δὲ τὸ σῶμα ἐπιδεικνύμενος· ὅπως ἐν θανάτῳ καταλύσῃ (32) τὸν θάνατον ἐν ἐπιδείξει ψυχῆς, ἐν δὲ τῷ τάφῳ καταργήσῃ τὴν φθορὰν ἐν ταφῇ σώματος· ἐξ ἄδου καὶ ἐκ τάφου (33) τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀφθαρτίαν ἐπιδεικνύμενος, ἐν μορφῇ τῇ καθ' ἡμᾶς τὴν ἡμετέραν ὀδεύσας ὁδὸν, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατοχὴν λύσας. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ θαυμαστόν· αὕτη γὰρ γέγονεν ἡ χάρις. Ὑμεῖς δὲ, σάρκα μόνην προσομολογοῦντες (34), οὐτε τῆς ἀμαρτίας τὴν κατάκρισιν δεῖξαι δύνασθε, οὐτε τοῦ θανάτου τὴν κατάλυσιν, οὐτε τῆς ἀναστάσεως τὴν τελείωσιν, οὐτε τοῦ Λόγου τὴν ἀτρεπτότητα· ἐπειδὴ ἔξω τῶν ἁγίων Γραφῶν βεβήκατε, λαλοῦντες (35) ἃ Ἀρειανοὶ σοφίζονται, φανεροῦ ὄντος τοῦ περὶ ψυχῆς λόγου ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, καὶ πληρωθείσης τῆς οἰκονομίας ἐν ἐπιδείξει πάσης πληρώσεώς τε καὶ τελειώσεως (36).

18. Ἄλλ' οἱ μὲν τῶν αἰρετικῶν, τὸν ὁραθέντα ὁμολογοῦντες, ἀπιστοῦσιν αὐτοῦ τῇ θεότητι· οἱ δὲ ὁμολογοῦντες Θεὸν, ἀρνοῦνται αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τὴν γέν-

³² Joan. vi, 40. ³³ Joan. x, 45.

(28) Seg., καὶ τοῦ. In editis καὶ deest.

(29) Seg., ἔσχε. Ibidem Seg. Gobler Felckm. 1 et 5, ἐγειραντος. Editi et ceteri manuscripti, ἐγειρόντος. Ibidem, αὐτόν deest in Anglicano. Mox Seg. Gobler et Felckm. 1, προσήμανε τὸ. Editi vero et ceteri manuscripti, προσημαίνετο, dubia lectio. Mox Anglican. Seguer. Gobler et Felckm. 1, ὅπερ ὡς παρὼν. Ubi editi et ceteri manuscripti, Πῶς παρὼν.

(30) Basil., ἡ ἀποχωρισίς. Infra Seguer. Anglic. Gobler et Felck. 1, καὶ αὕτη γέγονεν ἡ λύσις (Seguer., λύσις). Alii cum editis, καὶ αὐτοῦ γέγονεν ἡ λύσις.

(31) Hæc, ὄντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, desunt in editis, sed habentur in Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1; sed in Anglic. ὄντα deest. Seguer. vero

PATROL. GR. XXVI.

17. Quod si hæc ipsa Verbum sustinuit, ubinam, quæso, Verbi immutabilitas, et invariabilitas? Et quomodo Verbum palam in inferno visum, in morte sua homo reputatum est? Cur Judæis dicebat Dominus: *Ego suscitabo eum* ³², et non: *Ego ex inferno resurgo*? Si enim Verbum, postquam mortuum est, suscitante se a morte **761** opus habuit, non Verbi victoria erit, sed ejus qui ipsum suscitavit. Cur autem per prophetas illud de anima ejus prænuntiatum est? Cur ipse Dominus, cum jam præsens promissum impleret, aiebat: *Animam meam pono pro ovibus meis* ³³? quam animam spiritum esse sacræ Scripturæ aperte docent: et Dominus ipse qui dixit: *Corpus quidem ab hominibus occidi, qui animam tamen non possunt occidere, quippe quæ spiritus sit. Hoc ipso Spiritu turbatus est Jesus: hujus Spiritus discessio a corpore in cruce facta est. Et sic extinctum est corpus, atque ita contigit dissolutio, Deo Verbo immutato remanente, tam in corpore, quam in anima, atque in seipso, qui in sinu Patris exsistebat, ad specimen immutabilitatis. Et in sua ad nostri similitudinem forma, nostram illic descripsit mortem; ut in illa resurrectionem pro nobis concinnaret, ex inferno quidem animam, ex sepulcro autem corpus reducens: ut in morte per exhibitionem animæ mortem destrueret, in sepulcro per sepulturam corporis corruptionem aboleret, sicque ex inferno et ex sepulcro immortalitatem et incorruptibilitatem exhiberet, cum ia forma nobis consimili nostram viam emensus esset, nostramque detentionem solvisset. Quod sane admiratione dignum existit: nam in hoc gratia sita fuit. Vos vero dum carnem solam confitemini, neque peccati damnationem, neque mortis dissolutionem, neque resurrectionis consummationem, neque Verbi immutabilitatem demonstrare valetis, eo quod extra sacras Scripturas evagamini, ea loquentes quæ Ariani cavillantur: cum tamen de anima aperte in sacris Scripturis sermo habeatur: et œconomia consummata sit, exhibitis omnibus consummationis iudiciis.*

18. Porro hæreticorum alii, eum qui visus est confitentes, ejus divinitati non credunt: alii vero qui Deum confitentur, carnis ejus generationem

et Gobler. habent, ὄντα καὶ. Mox hæc, Ἐν δὲ τῇ καθ', a Leontio Byzantino afferuntur in libro ii contra Nestorium et Eutychem cum nulla discrepantia: ibidem hic liber vocatur secundus contra Apollinarium. Ibidem, Seguer. Anglic. Gobler. et Felck. 1, Ἐν τε τῇ καθ'. Paulo post iidem, ἐκεῖ διέγραψε.

(32) Gobler. et Felck. 1, λύση.

(33) Ita Seguer. Editi vero, καὶ τάφου, cum cæteris mss.

(34) Gobler. et Felck. 1, ὁμολογοῦντες.

(35) Anglic., λέγοντας.

(36) Ita Seguer., quem sequi visum est. Editi vero et ceteri, τελειότητος.

negant : alii qui carnem cum divinitate confitentur, negant animam ejus exstitisse, similesque furiosis Arianis evadunt, qui connectunt tortuosas et obliquas propositiones, ut de illis quæstiones agitando simpliciores in dubitationem injiciant, dum ipsi interim in fide hæsitant. Iidem et ipsi ita loqui didicerunt : *Ecquisnam ille qui natus est ex Maria? Deusne, an homo? ut, si quidem dixeris, Homo, ejus divinitati fidem non habeat, in hoc consentiens hæreticis, qui eidem fidem non habuere : quod si dixeris, Deus, ejus carnis generationem neget, et cum hæreticis qui illam negant abducatur. Hinc rursum : Quis est qui passus est? quisnam crucifixus est? Deusne, an homo? ut, si quidem dicas, Deus, blasphemum quid proferat ex sententia impiorum Arianorum; sin autem dicas, Homo, ex Judaica sententia loquatur. Ea de causa sanctæ Scripturæ, Verbum ineffabiliter ex Patre Deum esse, et ipsum extremis temporibus ex Virgine hominem genitum esse prædicant : ut neque Deus non crederetur, neque carnis generatio negaretur. Ubi autem est carnis nomen, 762 ibidem totius adest compositi compago, excepto peccato. Et ad nomen quidem hominis, passionem applicant, nec ultra progrediuntur, ut ubique scriptum est in sacris Litteris. De divinitate autem Verbi, immutabilitatem et ineffabilitatem confitentur. Ideoque de Verbo quidem ut de Deo loquuntur : ejusdem vero ut hominis generationem enarrant, ut idem ipse naturaliter et vere utrumque sit : Deus quidem, quoad æternitatem deitatis et rerum creationem : homo autem, quoad generationem ex muliere, et incrementum saturæ atque ætatis : Deus quoque pro beneficiis vitam tribuentibus, et potens in miraculis perpetrandis : homo vero, quoad passiones nostrum similis, et quoad nostras infirmitates. Ac Deus item est Verbum, si spectetur quidem immortalitas, incorruptibilitas et immutabilitas : et homo, si consideretur in cruce suspensio et sanguinis effluxus, ac corporis sepultura, necnon descensus ad inferos, atque resurrectio a mortuis. Sic Christus ex mortuis excitatus est, et Deus cum sit, mortuos excitat.*

Α νησιν · οἱ δὲ σάρκα προσομολογούντες ἀρνοῦνται αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ἐπιδειξίν· καὶ γεγόνασι κατὰ τοὺς μανικῶς παῖδας (37) τῶν Ἀρειανῶν, τῶν συμπλεκόντων τὰς στραγγαλιώδεις καὶ σχολιάς προτάσεις, ἵνα ταῦταις ἐπαποροῦντες, εὐρίσκωσι τοὺς ἀκεραίους, αὐτοὶ ἀποροῦντες τῆς πίστεως. Ὁμοίως καὶ αὐτοὶ λέγειν μαθηθήκασιν· τί ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας; Θεός, ἢ ἄνθρωπος; εἴτα ἐὰν μὲν εἶπη (38), Ἄνθρωπος, ἀπιστήσῃ αὐτοῦ τῇ θεότητι, σύμφωνος γινόμενος τοῖς ταύτη ἀπιστήσασιν αἰρετικοῖς· ἐὰν δὲ εἶπη (39), Θεός, ἀρνήσεται αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τὴν γέννησιν, καὶ συναχθήσεται τοῖς ταύτην ἀπαρνούμενοις αἰρετικοῖς. εἴτα δ' αὖ πάλιν· τίς ὁ παθὼν; τίς ὁ σταυρωθεὶς; Θεός, ἢ ἄνθρωπος; ἵνα, ἐὰν μὲν εἶπη (40), Θεός, βλάσφημον πρῆται βῆμα κατὰ τοὺς ἀσεβοῦντας Ἀρειανούς· ἐὰν δὲ εἶπη, Ἄνθρωπος, Ἰουδαϊκῆ πάλιν φθέγγεται ὑπολήψει. διὰ τοῦτο αἱ ἅγιοι Γραφαὶ Θεὸν ἀφράτως ἐκ Πατρὸς κηρύττουσι τὸν Λόγον, καὶ τοῦτον (41) ἐπ' ἐσχάτων ἐκ Παρθένου ἄνθρωπον γεννηθέντα· ἵνα μήτε Θεὸς ἀπιστηθῆ, μήτε σαρκὸς γέννησις ἀρνηθῆ. Ὅπου δὲ σαρκὸς τὸ ὄνομα, ἐκεῖ πάσης τῆς συστάσεως ἡ ἀρμονία χωρὶς ἀμαρτίας. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνθρώπου τὸ πάθος ἰσῶσι, καὶ οὐχ ὑπερβαίνουσιν, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς (42)· περὶ δὲ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου τὴν ἀτρεπτότητα καὶ τὴν ἀφραπτότητα ὁμολογοῦσι· διὰ τοῦτο θεολογεῖται μὲν ὁ Λόγος, γενεαλογεῖται δὲ ἄνθρωπος (43), ἵνα πρὸς ἑκάτερα ἢ ὁ αὐτὸς φυσικῶς καὶ ἀληθινῶς· Θεὸς μὲν πρὸς τῇ ἀϊδιότητι τῆς θεότητος καὶ τῇ δημιουργίᾳ τῆς κτίσεως· ἄνθρωπος δὲ πρὸς τῇ γεννήσει τῇ ἐκ γυναικὸς, καὶ τῇ αὐξήσει τῆς ηλικίας. Καὶ Θεὸς μὲν πρὸς ταῖς ζωτικαῖς ἐνεργεσίαις, καὶ δυνατὸς ταῖς θαυματουργίαις· ἄνθρωπος δὲ πρὸς ταῖς ὁμοιοτρόποις συμπαθείαις, καὶ ταῖς κατ' ὕμῃς ἀσθενείαις. Καὶ Θεὸς μὲν Λόγος ἐν ἐπιδείξει (44) τῆς ἀθανασίας, καὶ ἀφθαρσίας, καὶ ἀτρεπτότητος· ἄνθρωπος δὲ τῇ προσηλώσει τοῦ σταυροῦ, καὶ αἵματος ῥύσει, καὶ ταφῇ σώματος, καὶ καταβάσει εἰς ᾄδου, καὶ ἀναστᾶται τῇ ἐκ νεκρῶν. Οὕτως ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, καὶ Θεὸς ὢν ἐγείρει τοὺς νεκρούς.

(37) Παῖδας deest in Segueriano, Gøbleriano et Felck. 1. Paulo post omnes manuscripti et editio Commeliniana, σχολιάς προτάσεις. Edit. vero Parisiensis, σχολιάς προφάσεις, nullius manuscripti auctoritate.

(38) Seguer. ἵνα, ἐὰν μὲν εἶπη. Gobler. et Felck. 1, ἵνα, εἰ εἶπη. Editi vero et cæteri, εἴτα ἐὰν μὲν εἶπη, quæ peræque quadrant omnia. Mox Seguer., ἀπιστήσῃ. Mox Seguer. Gobler. et Felck. 1, γινόμενος.

(39) Gobler. et Felck. 1, εἰ δὲ εἶπη. Paulo post Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ συναχθήσεται τοῖς ταύτην ἀρνούμενοις. Mox Gobler. et Felck. 1, εἴτα αὖ.

(40) Seguerian. ἵνα, ἐὰν μὲν εἶπη. Goblerian. et Felck. 1, ἵνα, εἰ μὲν εἶπωσι. Editi et cæteri mss., ἵνα, ἐὰν μὲν εἶπωσι. Mox Seguer. πρῆται. Gobler. et Felck. 1, προσῆται. Editi vero et cæteri mss., πρόβωνται. Mox Seguer. iterum, ἐὰν δὲ εἶπη. Gobler. et Felck. 1, εἰ δ' εἶπη. Cæteri cum editis, ἐὰν δὲ εἶπω-

σιν. Ibid. Seguer., φθέγγεται. Gobler. et Felck. 1, φθέγγεται. Editi et cæteri, φθέγγονται.

(41) Seguer., καὶ τοῦτον. Editi, καὶ τόν. Ibid. Anglic., ἐπ' ἐσχάτου. Ibid., ἐκ Παρθένου deest in Goblerian. et Felck. 1. Mox Seguerian. Goblerian. et Felck. 1, μηδὲ Θεὸς ἀπιστηθῆ, μηδέ. Editi, μήτε Θεὸς ἀπιστηθῆ, μήτε.

(42) Seguer. Gobler. et Felck. primus, ἐν πάσαις ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς.

(43) Seguer., δὲ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος. Mox, Basil. Seguer. Gobler. et Felck. 1, καὶ ἀληθινῶς. Editi, καὶ ἀληθινός. Iidem mss. infra, τῇ γεννήσει τῆς γυναικός.

(44) Seguer., Θεὸς μὲν πρὸς τῇ ἐπιδείξει. Paulo post idem, πρὸς τῇ προσηλώσει. Ibidem, Seguer. Gobler. et Felck. 1, ῥύσει. Editi, ῥύσει. Mox, Seguer. Gobler. et Felck. 1, εἰς ᾄδου. In editis, εἰς deest.

49. Μάταιοι οὖν οἱ τῆ θεότητι αὐτοῦ πάθος προσ- A
 ἄγοντες, ἢ αἷ ἔνανθρωπήσει (45) αὐτοῦ ἀπιστοῦντες,
 ἢ τὸν ἕνα δύο λέγοντες, ἢ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τὴν δια-
 μέτρῃσιν ποιεῖσθαι ἐπιχειροῦντες, καὶ τὸ πόσον, ἢ
 πῶς, παρὰ τὰς Γραφὰς λέγειν τολμῶντες. Τοιαύταις
 γὰρ ὑπονοίας ὠλίσθησε τῶν αἱρετικῶν ἡ διάνοια·
 Μαρκίωνος μὲν δι' ὑπερβολὴν βλασφημίας ἐκκλίναν-
 τος (46)· Μανιχαίου δὲ δι' ὑπὸννοιαν ἀμαρτίας ἐκτρα-
 πέντος· Οὐαλεντίου δὲ διὰ πρόφασιν γνώσεως (47)
 πλανηθέντος· τοῦ δὲ Σαμοσατέως Παύλου, καὶ τοῦ
 λεγομένου Φωτεινοῦ, καὶ τῶν κατ' αὐτούς, δι' ἀπι-
 στίαν θεότητος ἐκπεσόντων· Ἀρείου δὲ διὰ μανίαν
 βλασφημήσαντος. Καὶ ὑμεῖς, ταῖς ὁμοίαις χρώμενοι
 παρατριβαῖς, λαλεῖτε τὰ μὴ γεγραμμένα, ἐκτρέπον-
 τε τοὺς ἀσθηρικούς. Ἀρχεῖ δὲ πιστεῦσαι τοῖς γε-
 γραμμένοις καὶ γενομένοις, ὡς φησιν ὁ Παῦλος· Καθ' B
 ὁμοιότητα κατὰ πάντα, χωρὶς ἀμαρτίας· καὶ ὁ Πέ-
 τρος δὲ· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί,
 καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὀψιλίσασθαι, καὶ
 μὴ περαιτέρω (48) ἐκτεινομένους ἀθετεῖν ἀλή-
 θειαν.

⁴⁵ Hebr. iv, 15. ⁴⁶ I Petr. iv, 1.

(45) Seguer., τῆ ἀνθρωπότητι. Alii cum editis,
 τῆ ἔνανθρωπήσει.

(46) Seguer. Gobler. et Felek. 1, δι' ὑπερβολὴν
 ἐπιφημίας ἐκκλίνοντος.

(47) Seguer. male, πρόφασιν ἐνώσεως. Infra

19. Vani igitur sunt, qui aut divinitati ejus pas-
 sionem ascribunt, aut humanitati ejus fidem non
 habent, aut qui unum duos esse dicunt : sive qui
 carnis ejus dimensionem facere conantur : et qui
 quantum et quomodo, præter Scripturarum aucto-
 ritatem proferre audent. Hujusmodi enim opinionibus
 hæreticorum mens prolapsa est : Marcione
 propter immoderatam blasphemiam a veritate
 declinante : Manichæo, ob peccati opinionem sedu-
 cto : Valentino, a scientia, uti causabatur, sedu-
 cto : Paulo Samosatensi, cum eo qui Photinus vocatur,
 ac eorum sequacibus, ob incredulitatem a
 deitate deficientibus : Ario, pro furore suo blasphemante.
 Vos autem similibus usi cavillationibus,
 quæ scripta non sunt loquimini, eoque modo imbecillos
 evertitis. Sufficit enim iis quæ scripta et gesta
 sunt credere, ut ait Paulus : *Pro similitudine per omnia, absque peccato* ⁴⁵. Petrus autem : *Christo igitur pro nobis passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini* ⁴⁶, et ne ulterius inquirentes, veritatem respuatis.

idem, καὶ τοῦ δὴ λεγομένου Φωτεινοῦ. Mox, Seguer.
 Gobler. et Felek. 1, δι' ἀπιστίαν πεσόντων θεότητος.
 Idem, διὰ μανίαν ἰδίαν.

(48) Ita Seguer. Basil. Anglic. Editi vero cum
 aliis, παραιτέρω

IN DUAS SEQUENTES EPISTOLAS MONITUM:

Eodem ferme tempore, id est, vel sub finem anni 371, vel ineunte 372, scriptas arbitramur epistolas ad Joannem et Antiochum et ad Palladium : hac, ut augurari licet, occasione. Basilium, ut conditioni temporum sese accommodaret, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo convenire possunt ascriberet, a Dei tamen nomine abstinere, ne auditoribus appellationi ejus insuetis offensionem foret. Id cum ægre ferrent monachi nonnulli, S. Doctorem eo nomine ubique traducebant, quorum in prima epistola audaciam gravissime retulit Athanasius. In secunda vero Palladium monet, ut monachis qui ea, quam supra diximus, de causa cum Basilio disceptabant, reconciliandi pacis auctor esset : testaturque se admodum probare piam illam Basilii simulationem, qui pro infirmorum utilitate, infirmus et ipse efficeretur : memorat item epistolam ad ipsos a se scriptam monachos, quæ jam temporum injuria nusquam exstat. Porro qui sint Joannes et Antiochus, Palladius item, Innocentius et Dianus hic memorati, in Vita Athanasii, ut facultas fert, eruitur.

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιστολὴ πρὸς ΙΩΑΝΝΗΝ καὶ ΑΝΤΙΟΧΟΝ τοὺς πρεσβυτέρους (49).

Ἀθανάσιος Ἰωάννη καὶ Ἀντιόχῳ, τοῖς (50) ἀγαπητοῖς υἱοῖς καὶ συμπρεσβυτέροις, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Ἐχάρῃν δεξάμενος ὑμῶν καὶ νῦν ἐπιστολὴν, ὅτι μάλιστα ἀπὸ Ἱεροσολύμων ἐγράψατε· καὶ χάριν ὑμῖν ἔχω, ὅτι ἐδηλώσατε περὶ τῶν ἀδελφῶν, τῶν ἐκεῖ συνηγομένων, καὶ περὶ τῶν βουλομένων προφάσει ζητημάτων ταραττεῖν τοὺς ἀκρατοὺς. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων παραγγελλέτω ὁ Ἀπόστολος, Μὴ προσέχειν τοῖς

C 763 Sancti Patris nostri ATHANASII, archiepiscopi Alexandria, epistola ad JOANNEM et ANTIOCHUM presbyteros.

Athanasius Joanni et Antiocho, dilectis filiis et compresbyteris, in Domino salutem.

1. Missam etiam nunc a vobis epistolam lætus accepi, maxime quia Hierosolymis scripsistis, et gratiam habeo, quod de fratribus istis congregatis certiores me fecistis, necnon de iis qui quæstionum movendarum obtentu, simpliciores turbare nituntur. Sed de iis præcipiat Apostolus : Non atten-

(49) Τοὺς πρεσβυτέρους deest in Regio et Felek. 3.

(50) Τοῖς deest in Felek. 3. Mox, υἱοῖς legitur in solo Regio.

dendum contentiosius, nec iis qui nihil aliud quaerunt, quam novi quidpiam vel dicere vel audire. Vos autem qui firmum habetis fundamentum, quod est Christus Dominus noster, a Patribusque veritatis confessionem accepistis. aversamini eos qui plus minusve quam illa habeat loqui voluerint : et majore opera fratrum utilitatem curate, ut Deum illi timeant, praecepta custodiant ; ut cum ex doctrina Patrum, tum ex observatione praceptorum, grati Domino in die iudicii se sistere possint. Valde autem miror audaciam eorum, qui nihil reformidant obtractare dilecto et vere Dei famulo Basilio episcopo. Ex hujusmodi enim futili loquacitate deprehendi poterit, eos ne Patrum quidem confessionem diligere. Salutate fratres. Salutant vos qui mecum sunt. Opto vos valere in Domino, dilecti optatissimique filii.

Sacris Patris nostri ATHANASII, archiepiscopi Alexandrini, epistola ad PALLADIUM presbyterum.

Dilecto filio Palladio presbytero, Athanasius episcopus, in Domino salutem.

1. Epistolam quoque a te uno scriptam libentissime accepi, potissimum quia solito more rectam spiras fidem. Quid causa sit autem quod cum dilecto nostro Innocentio degas, non nunc primum, sed jamdiu didici, pietatemque probavi tuam. Cum igitur hoc instituto utaris, rescribe, nobisque significa, quid fratres qui istic versantur, quid veritatis inimici de nobis cogitent. Quod autem de Caesariensibus monachis significasti, id ipsum a dilecto nostro Dianio accepi : infensos scilicet ipsos esse atque obsistere dilecto nobis Basilio episcopo. Tibi certe qui rem indicasti gratiam habeo ; illis vero, quae decuit, scripsi, ut velut filii patri obsequantur, nec repugnent iis quae approbat ille. Nam si circa veritatem suspectus ille esset, recte pugnarent ; sin confidunt, ut nos confidimus, esse illum **764** Ecclesiae gloriam, qui etiam pro veritate dimicat, docetque illos qui doctrina indigent ; cum ejusmodi sane homine nefas est pugnare, imo probae suae conscientiae causa acceptissimus esse debet. Sane ex iis quae narravit dilectus Dianius, nulla de causa videntur indignari. Ille namque, ut existimo, infirmis infirmus efficitur, ut infirmos lucretur⁶⁶ : dilecti vero nostri conspicientes ejus ad veritatem scopum, atque aconomiam, referant Domino gloriam, qui Cappadociae episcopum dedit hujusmodi, qualem sane nulla non regio sibi peroptat. Tu itaque, dilecte, id illis, quaeso, renuntia ; ut, quemadmodum scripsi, morem illi gerant. Illud enim eos erga patrem suum benevolos efficiet, pacemque

⁶⁶ 1 Cor. ix, 22.

(51) Felek. 5, αποστρέφεισθαι.

(52) Υἱοὶ δεest in Felek. 3.

(53) Hæc, πρὸς Παλλάδιον πρεσβύτερον ἐπιστολή, absunt a Regio, Basil. et Felek. 5, sed habentur in

A λογομαχοῦσι, καὶ μηδὲν ἕτερον ζητοῦσιν ἢ λέγειν τι καινὸν καὶ ἀκούειν. Ὑμεῖς δὲ, ἔχοντες τὸν θεμέλιον ἀσφαλῆ, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ τὴν τῶν Πατέρων περὶ τῆς ἀληθείας ὁμολογίαν, τοὺς πλέον τι ταύτης ἢ ἔλαττον λαλεῖν θέλοντας ἀποστρέψετε (51), καὶ μᾶλλον τῆς τῶν ἀδελφῶν ὠφελείας γίνεσθε, εἰς τὸ φοβεῖσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὰς ἐντολὰς τηρεῖν· ἵνα καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως δυνηθῶσιν εὐάρεστοι τῷ Κυρίῳ φανεῖν· ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Πάνυ δὲ θαυμάμακα τὴν θρασύτητα τῶν τοιμῶντων λαλεῖν κατὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν, τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ δούλου Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου. Ἐκ γὰρ τῆς τοιαύτης φλυαρίας ἐλέγχονται δυνησονται, ὡς οὐδὲ τῶν Πατέρων ἀγαπῶντες τὴν ὁμολογίαν. Προσαγορεύετε τοὺς ἀδελφοὺς. Προσαγορεύουσιν ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοί. Ἐρβῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινῆτατοι υἱοὶ (52).

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, πρὸς ΠΑΛΛΑΔΙΟΝ πρεσβύτερον ἐπιστολή (53).

Ἀγαπητῷ υἱῷ Παλλαδίου πρεσβυτέρῳ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Καὶ τὴν παρὰ σοῦ μόνου γραφεῖσαν ἐπιστολὴν δεξάμενος, ἐχάρην, μάλιστα ὅτι συνήθως ἔπνεες ἐρθοδοξίας. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ἦν μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν Ἰνοκентίου (54) διάγεις, οὐ πρῶτον νῦν, ἀλλ' ἔκπαλαι μαθῶν, ἀπεδείξάμην σου τὴν εὐλάβειαν. Ὁσῶν τῶν πρᾶττων, γράψε καὶ γνώριζε ἡμῖν, πῶς ἐκεῖ οἱ ἀδελφοὶ (55), καὶ πῶς οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας περὶ ἡμῶν διανοοῦνται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῶν μονάζοντων τῶν ἐν Καισαρείᾳ ἐδήλωσας· ἔμαθον δὲ παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν Διανίου, ὡς λυπούμενων καὶ ἀνοισταμένων αὐτῶν τῷ ἀγαπητῷ ἡμῶν Βασιλείῳ τῷ ἐπισκόπῳ· σὲ μὲν ἀπεδείξάμην δηλώσαντα, αὐτοῖς δὲ τὰ πρέποντα δεδήλωκα· ἵν' ὡς τέκνα ὑπακούωσι πατρὶ, καὶ μὴ ἀντιλέγωσιν, οἷς αὐτὸς δοκιμάζει. Εἰ μὲν γὰρ ὑποπτος ἦν περὶ τὴν ἀλήθειαν, καλῶς ἐμάχοντο· εἰ δὲ θεαβήρασαι, θεαβήρακαμεν δὲ καὶ πάντες ἡμεῖς, ὡς καύχημα τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶν, ἀγωνιζόμενος μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ διδάσκων τοὺς δεομένους· οὐ χρὴ πρὸς τὸν τοιοῦτον μάχεσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδέχεσθαι τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ συνείδησιν. Ἐξ ὧν γὰρ διηγήσατο ὁ ἀγαπητὸς Διάνιος, μάτην φαίνονται λυπούμενοι. Αὐτὸς μὲν γὰρ, ὡς θεαβήρακα, τοῖς ἀσθενοῦσιν ἀσθενὴς γίνεται, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσῃ· οἱ δὲ ἀγαπητοὶ ἡμῶν, ἀποβλέποντες εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, καὶ τὴν οἰκονομίαν, δοξαζέτωσαν τὸν Κύριον, τὸν δεδωκότα τῇ Καππαδοκίᾳ τοιοῦτον ἐπίσκοπον, οἷον καὶ ἐκάστη χώρα ἔχειν εὖχεται. Καὶ σὺ οὖν, ἀγαπητὲ, θέλησον αὐτοῖς δηλῶσαι, ἵνα, ὡς ἔγραψα, πεισθῶσι. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτοὺς συνίστησιν εὐγνώμονας πρὸς πατέρα· τοῦτο καὶ τὴν

Felek. 7, et in omnibus editis.

(54) Felekman. 3, Ἰνοκουστίου.

(55) Felekman. 3, πῶς ἐκείνοι οἱ ἀδελφοί.

εἰρήνην ταῖς Ἐκκλησίαις (56) διαφυλάξει. Ἐβρῶσθαι
σε ἐν Κυρίῳ εὐχομαί, ἀγαπητὲ υἱέ.

Ecclesiarum servabit. Opto te in Domino valere,
dilecte fili.

IN TRES SUBSEQUENTES EPISTOLAS ADMONITIO.

I. Præter ea quæ in præfatione generali his de epistolis adnotavimus, eruditum lectorem monitum volumus, nobis nullam hic fuisse temporis rationem, atque ideo ad calcem illas transmisisse, ut quo ordine in Canonum collectionibus exstant, eodem hic locarentur: in solis quippe Canonum codicibus comparent illæ, haud secus hoc in tomo ordinatæ. Editæque sunt apud Theodorum Balsamonem, cum scholiis ejusdem Balsamonis. Cusæ item sunt in Collectione Canonum Oxoniensi, tom. II, p. 36, cum scholiis Zonaræ et Balsamonis. De singulis quædam hic agenda.

II. EPISTOLA AD AMUNEM nihil habet quod Athanasium auctorem non præferat; id stylus suadet, necnon orationis argumentorumque ἐνέργεια, nomen denique Amunis monachi Athanasio votissimi, de quo supra p. 672. Quæstionis autem cujusdam apud monachos excitatæ occasione data hæc epistola est. Nonnulli quippe erant qui nocturnas illusiones animi corporisque puritatem temerare contenderent, qua de re ab Amune monachorum Patre rogatus Athanasius, validis ille pugnat argumentis, non plus peccati huic inesse rei, dum absit propositum, quam egerendis quibuslibet corporis excrementis. Porro cum Amun ante Antonium vita sanctus sit, ut p. 672 dicitur, obieritque Antonius ineunte anno 556, necesse est ante annum illum datam epistolam fuisse, sed quo revera, conjectare nequimus.

III. EPISTOLA FESTALIS, initio mutila, ut cuique palam est, ex numero esse videtur epistolarum Athanasii festalium ab Hieronymo memoratarum, lib. De scriptoribus ecclesiasticis, in qua tamen nonnulla forte occurrat adversa suspicio. Nam dum canonicos recenset libros Athanasius, minime affert varias de auctoritate quorundam Scripturæ librorum sententias: plurimi namque illo ævo postremas duas Joannis Epistolas in controversiam vocabant, necnon alias quasdam, maximeque omnium Apocalypsin Joannis: qua de re legendus Eusebius, lib. III Eccles. hist., p. 97, et Gregor. Nazianz. Carm. p. 98 et 194. Verum nostro quidem judicio, nihil est ut ea de causa hæreamus. Nam potuit Athanasius suam verioremq; sententiam populis aperire, quin varias ea de re disceptiones vulgi captum superantes in medium afferret. Quare Athanasii verum esse fetum arbitramur.

IV. In EPISTOLA AD RUFINIANUM nihil non occurrit Athanasianum, nec quidquam controversiæ de illa ortum fuit uspiam. Scripsit autem illam, ut Rufiniano responderet, quærenti qua conditione admittendi hæreticⁱ sunt, cum ad sanam regrediuntur fidem. Ad hæc ait Athanasius, iis qui revertuntur, si hæresi, sua sponte, patrocinati fuerint, condonandum quidem, sed in clerum ipsos minime admittendos oportere: sin, vi coacti, cum hæreticis consenserint, non loco ipsos nec gradu movendos esse. Memoratque carptim synodum Alexandriæ habitam anno 362, quam diu ante celebratam innuit: ex quo videtur postremis Athanasii vitæ annis data hæc epistola. Porro eadem ferme de lapsis ad Basilium scripsit Athanasius, quæ ad Rufinianum, ut videre est in epistola Basilii 75.

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιστολὴ πρὸς ΑΜΟΥΝ (57) μονάζοντα.

Πάντα μὲν καλὰ καὶ καθαρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα· οὐδὲν γὰρ ἀχρηστον ἢ ἀκάθαρτον ὁ τοῦ Θεοῦ πεποίηκε (58) Λόγος· Χριστοῦ γὰρ εὐωδία ἐσμὲν ἐν τοῖς σωζομένοις, κατὰ τὴν Ἀπόστολον· ἐπειδὴ δὲ ποικίλα καὶ πολύτροπα τὰ τοῦ διαβόλου βέλη, καὶ τοὺς ἀκεραιότερους τῇ γνώμῃ παρασκευάζει ταραττεσθαι, κωλύει τε τῆς συνήθους γυμνασίας τοὺς ἀδελφοὺς, ὑποσπείρων αὐτοῖς λογισμοὺς ἀκαθαρσίας καὶ μολυσμοῦ· φέρε, διὰ βραχείων καὶ τὴν τοῦ πονηροῦ πλάνην ἀπελάσωμεν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν χάριτι, καὶ τὴν τῶν ἀπλουστέρων γνώμην στηριζόμεν (59). Πάντα μὲν

⁵⁷ II Cor. II, 15. ⁵⁸ Tit I, 15.

(56) Regius, τῆς Ἐκκλησίας. Mox Regius, διαφυλάττει.

(57) Sic maxima pars manuscriptorum. Editi, cum tribus manuscriptis, Ἀμουῦν, sed cum unico legendum, ut supra pag. 672. Colbert. 2, post μονάζοντα,

A 765 Sancti Patris nostri ATHANASII, archiepiscopi Alexandriæ, epistola ad AMUNEM monachum.

Opificia Dei omnia bona puraque sunt; inutile quippe nihil aut impurum Dei Verbum condidit. Nam Christi bonus odor sumus in iis qui salvi sunt, ut ait Apostolus⁵⁷. Cum autem varia callidaque sint diaboli tela, qui id curat, ut simpliciores animo in perturbationem conjiciat, fratresque a consuetis exercitiis deterreat, dum impuras inserit obscenasque cogitationes, age, paucis maligni fraudes, per Salvatoris nostri gratiam, depellamus, simpliciorumque mentem confirmemus. Omnia quidem munda mundis⁵⁸: sed impurorum tum conscientia, tur

ζοντα, addit, περὶ ἐνυπνιαζομένων.

(58) Regius 3, ἐποίησε. Infra Colbert. 2, ἐπεὶ δὲ ποικίλα. Mox quatuor manuscripti, ἀκερατοῦς.

(59) Ita omnes ferme manuscr. Editi vero στήριζόμεν. Mox γὰρ deest in quatuor manuscr.

cætera omnia immunda sunt. Miror autem diaboli vanitatem, qui tametsi corruptio luesque est, cogitationes suggerit specie quidem puritate plenas. Quod agit ille insidiarum potius causa, quam experimenti. Quo enim, ut supra dixi, ascetas a consueta et salutari meditatione avertat, atque hac in re superior evadat, hujusmodi quædam insusurrat, quæ nihil vitæ commodi afferunt: sed vanas quæstiones et nugas, a nobis sane repudiandas. Quid enim, quæso, dilicte ac piissime, peccati aut impuri naturali inest excremento? Equis vitio vertere velit mucorem e naribus ejectum, vel sputa ore emissa? quibus plurimò possemus addere, ventris nimirum excrementa, quæ animali ad vitam necessaria sunt. Ad hæc, si hominem esse manuam Dei opus secundum Scripturas credimus, quomodo ex pura potentia opus contaminatum prodire valuit? Et si, ut in Actibus apostolorum legitur, genus Dei sumus⁴⁹, nihil sane in nobis impurum habemus. Tunc enim solum inquinamur, cum pessimi odoris opus, peccatum scilicet, operamur. At cum præter voluntatem naturale quoddam excrementum emittitur, tunc naturæ necessitate, ut supra diximus, hæc cum cæteris toleramus. Sed quia ii, quibus una probe dictis, imo a Deo gestis rebus repugnandi inest cura, dictum illud evangelicum detorqueant: Non quæ ingrediuntur, sed quæ egrediuntur coinquinant hominem⁵⁰; hæc eorum insaniam, ne dicam quæstionem, confutemus. Primum enim Scripturas pro sua ignorantia, instabiles sane homines, depravant⁵¹. Porro divinum oraculum sic habet: cum quidam enim, quemadmodum isti, de cibis ambigerent, ipse Dominus, ut eorum levaret ignorantiam, dolumque cunctis retereret, ait, Non ea quæ ingrediuntur hominem coinquinare, sed quæ egrediuntur: ex corde. Quod probe nosset illic profanarum cogitationum aliorumque scelerum malos inesse thesauros. Brevius autem Apostolus idipsum docuit hisce verbis: *Esca non nos commendat Deo*⁵². Jam aliquis opportune dixerit: Naturale excrementum nulli nos supplicio **766** addicit. Et fortasse ipsi medici (ut hinc homines illi vel ab extraneis pudore afficiantur) nobiscum defendent, animali datos esse quosdam necessarios meatus, ad humores qui in singulis habentur membris nostris egerendos: qualia sunt capitis excrementa, pituita, aquositates quæ ex capite emittuntur: ventris

⁴⁹ Act. xvii, 28. ⁵⁰ Matth. xv, 20. ⁵¹ II Petr. iii, 16. ⁵² I Cor. viii, 8.

(60) Sic tres manuscripti, recte. Editi et alii, ἀποσολήτη. Mox Colb. 2 solus, ἀβλητάς. Infra idem, τίνα κινεῖ.

(61) In Colb. 2 τε deest. Ibidem Regius 5, ἐπέτ τῶν τοῦ Θεοῦ. Ibidem Colb. 2, ἔργων.

(62) Colb. 2 et Regius 5, ἀκολούθως. Ibidem omnes fere manuscripti, γίνεσθαι. Editi, γίνεσθαι.

(63) Ita omnes fere manuscripti. Editi vero, παραφέρουσι δὲ καί. Mox tres manuscripti, ὡς οὐ τὰ εισερχόμενα, duo alii, ὡς οὐχὶ τὰ εισερχόμενα. Editi cum Regio primo, ὡς ὅτι οὐ τὰ εισερχόμενα. Post

A γὰρ καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τῶν δὲ ἀκαθάρτων καὶ ἡ συνείδησις καὶ τὰ πάντα μεμλυνταί. Ἄγαμαι δὲ τοῦ διαβόλου τὸ σόφισμα, ὅτιπερ, φοβᾶ καὶ λύπη ὑπάρχων, λογισμοὺς ὑποβάλλει τῷ δοκεῖν μὲν καθαρῶτητος· ἔστι δὲ τὸ γινόμενον ἐνέδρα μᾶλλον ἢ δοκιμασία. Ἴνα γὰρ, ὡς προεῖπον, ἀπασχολήσῃ (60) τοὺς ἀσκητὰς τῆς ἐθίμου καὶ σωτηριώδους μελέτης, καὶ δόξῃ κρατεῖν· κατὰ τοῦτο τοιαῦτά τινα κινεῖ βομβύκια, ἅτινα φέρει μὲν οὐδὲν τῷ βίῳ γρηγορῶν, κενὰς δὲ ζητήσεις καὶ φλυαρίας, ἃς δεῖ παραιτεῖσθαι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, ὦ ἀγαπητὲ καὶ εὐλαβέστατε, ἔχει ἀμάρτημα ἢ ἀκάθαρτον φυσικὴ τις ἔκκρισις; ὡς εἴ τις ἐθέλοι ποιεῖσθαι ἔγκλημα καὶ τὰς διὰ βίων ἐκπεπομένας μύζας καὶ τὰ διὰ στόματος πύσματα· ἔτι δὲ καὶ τούτων ἔχοντες λέγειν πλείονα, τὰς διὰ γαστέρου ἐκκρίσεις, ἅπερ τῷ ζῳῆ πρὸς τὴν ζῆν ἀναγκαῖα καθέστηκεν. Ἐτι τε (61), εἰ τῶν τοῦ Θεοῦ χειρῶν ἔργον εἶναι πιστεύομεν τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὰς θείας Γραφὰς, πῶς ἴδύνατο ἐκ καθαρᾶς δυνάμεως ἔργον τι γίνεσθαι μεμολυσμένον; Καὶ εἰ γένος τοῦ Θεοῦ ὑπάρχοντες κατὰ τὰς θείας τῶν ἀποστόλων Πράξεις, οὐδὲν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς ἀκάθαρτον. Τότε γὰρ μόνον μεμολυσμεθα, ὅτε τὴν δυσωδασάτην ἀμαρτίαν ἐργαζόμεθα. Ὅτε δὲ φυσικὴ τις ἔκκρισις ἀβουλήτως (62) γίνεσθαι, τότε τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς προεῖπομεν, καὶ τοῦτο ὑπομένομεν. Ἄλλ' ἐπειδήπερ οἱ θέλοντες μόνον ἀντιλέγειν τοῖς ὀρθῶς λεγομένοις, μᾶλλον δὲ παρὰ Θεοῦ πεποιθημένοις, παραφέρουσι καὶ (63) ῥήτων εὐαγγελικῶν· ὡς ὅτι οὐ τὰ εισερχόμενα κοινῶς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα· ἀναγκαῖως αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ἀλογίαν· οὐ γὰρ ἂν εἴποιμεν (64) ζήτησιν, ἐλέγξομεν. Πρῶτον μὲν γὰρ τὰς Γραφὰς κατὰ τὴν ἰδίαν ἀμαθίαν ἀσπῆρικτοι ὄντες βιάζονται. Ἐχει δὲ τὸ θεῖον οὕτω λόγιον· Τινῶν γὰρ πάλιν τούτοις ὁμοίως ἐνδυσαστῶς ἔχοντων περὶ βρωμάτων, αὐτοὺς ὁ Κύριος λέγων αὐτῶν τὴν ἀγνοίαν, ἢ γ' οὐκ τὴν ἀπάτην δημοσιεύων, φησὶ, Μὴ τὰ εισερχόμενα κοινῶς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα. Ἔπειτα ἐπάγει, καὶ πῶς ἐξερχόμενα· τὰ ἀπὸ καρδίας. Ἐκεῖ γὰρ εἶναι τοὺς πονηροὺς τῶν θεσφαυρῶν τῶν βεβήλων λογισμῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων γινώσκει. Συντομώτερον δὲ ὁ Ἀπόστολος αὐτὸ δεδιδαγμένος φησὶ· *Βρῶμα δὲ ἡμῶς οὐ παραστήσει* (65) *τῷ Θεῷ*. Φαίη δ' ἂν τις καὶ νῦν εὐλόγως· *Φυσικὴ τις ἔκκρισις ἡμᾶς οὐ παραστήσει πρὸς τιμωρίαν*. Τάχα δὲ καὶ παῖδες Ιατρῶν, ἵνα κἂν ἐκ τῶν ἐξωθεν δυσωπηθῶσιν, ὑπὲρ τούτου ἀπολογησονται· ὅτι τῷ ζῳῳ δέδονταί τινες ἀναγκαῖα διεξοδοὶ κατὰ τῶν ἐν ἡμῖν ἐκάστῳ

hæc. Colb. 4 addit, ἐν τῇ κοιλίᾳ.

(64) Tres manuscripti, εἴποιμι. Mox quinque manuscripti, κατὰ τὰς ἰδίας. Editi, μετὰ τῆς ἰδίας. Infra, πάλιν deest in tribus manuscr. Ibidem quinque manuscripti, ἐνδοιαστῶς, sed omnium antiquissimi et optimi, Regius 1 et 2, habent cum editis, ἐνδυσαστῶς. Mox quatuor manuscripti, αὐτοὺς ὁ Κύριος. In editis et in aliis, ὁ Κύριος deest.

(65) Quatuor manuscripti, βρῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει. Infra iidem, οὐ παραστήσει.

μελῶν τρεφομένων τὸ περιττὸν ἀποπέμπειν (66) · οἷον κεφαλῆς περιττώματα, τρίχες, καὶ τὰ ἀπὸ κεφαλῆς ὕδατώδη πεμπόμενα, καὶ γαστρὸς διαχωρήματα, καὶ τοίνυν τῶν σπερματικῶν πύρων ἐκεῖνο περίττωμα. Ποία τοίνυν ἐστὶ πρὸς Θεοῦ, ὡς προσβῦτα θεοφιλέστατε, ἀμαρτία, αὐτοῦ τοῦ πλάσαντος τὸ ζῶν δεσπότης θελήσαντος καὶ ποιήσαντος ταῦτα τὰ μέλη τοιαύτας ἔχειν διεξόδους; Ἐπειδὴ δὲ (67) δεῖ προσλαμβάνειν τὰ τῶν πονηρῶν ἐναντιώματα, εἴποιεν γὰρ ἂν · Οὐκ οὖν οὐκ ἐστὶν ἀμαρτία οὐδὲ ἡ ἀληθὴς χρῆσις, εἰ τὰ θρονα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ διαπέπασται (68). Πρὸς τοῦτο ἐρωτηματικῶς αὐτοὺς παύσωμεν φάσκοντες · Ποίαν λέγεις χρῆσιν, τὴν ἔννομον, ἢν καὶ ὁ Θεὸς ἐπέτρεψεν, *Ἀυξάνεσθε, λέγων, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν* · ἢν ὁ Ἀπόστολος ἀπεδέξατο εἰπὼν · *Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος* · ἢ τὴν δημοδὴ μὲν, λαθραίως δὲ καὶ μοιχικῶς ἐπιτελουμένην; Ἐπεὶ καὶ τῶν ἄλλων, τῶν ἐν τῷ βίῳ γινομένων, εὐρήσωμεν τὰς διαφορὰς κατὰ τι γινομένας · οἷον φρονεῖν οὐκ ἔξεστιν, ἀλλ' ἐν πολέμοις (69) ἀναρεῖν τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἔννομον καὶ ἐπαίνου ἀξίον. Οὕτω γοῦν καὶ τιμῶν μεγάλων οἱ κατὰ πόλεμον ἀριστεύσαντες ἀξιοῦνται, καὶ στήλαι τοῦτων ἐγείρονται κηρύττουςαι τὰ κατορθώματα. Ὡστε τὸ αὐτὸ κατὰ τι μὲν καὶ κατὰ καρπὸν οὐκ ἔξεστι, κατὰ τι δὲ καὶ εὐκαίρως ἀφίεται καὶ συγκεχώρηται (70). Ὁ αὐτὸς τοίνυν λόγος καὶ περὶ τῆς μίξεως · Μακάριος ὅς ἐν νεότητι, ζυγὸν ἔχων ἐλεύθερον, τῇ φύσει πρὸς παιδοποιίαν κέχρηται · εἰ δὲ πρὸς ἀσέλγειαν, πόρνους καὶ μοιχοὺς ἢ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ γραφεῖσα τιμωρία ἐκδέχεται (71). Δύο γὰρ οὐσῶν ὁδῶν ἐν τῷ βίῳ περὶ τούτων, μίξ μὲν μετριωτέρας καὶ βιωτικῆς, τοῦ γάμου λέγω · τῆς δὲ ἐτέρας ἀγγελικῆς καὶ ἀνυπερβλήτου, τῆς παρθενίας · εἰ μὲν τις τὴν κοσμικὴν, τοῦτ' ἐστὶ τὸν γάμον, ἔλοιτο, μέμψιν μὲν οὐκ ἔχει · τοσαῦτα δὲ χαρίσματα οὐ λήψεται. Λήψεται γὰρ, ἐπειπερ φέρει καὶ αὐτὸς καρπὸν τῶν τριάκοντα (72). Εἰ δὲ τὴν ἀγνήν τις καὶ ὑπερκόσμιον ἀσπάσαιο, εἰ καὶ τραχεῖα παρὰ τὴν πρώτην καὶ δυσκατόρθωτος ἡ ὁδὸς, ὁμως ἔχει χαρίσματα θαυμασιώτερα · τὸν γὰρ τέλειον καρπὸν τὴν ἑκατοντάδα ἐθλόστησεν. Ὡστε τὰ ἀκάθαρτα αὐτῶν καὶ πονηρὰ ζητήματα λύσεις ἰδίαις ἔσχε καὶ παρὰ τῶν θείων Γραφῶν πάλαι προλυθείσας. Ὑποστήριξε τοίνυν, ὦ Πάτερ, τὰς ὑπὸ σαυτὸν ἀγέλας, ἐκ τῶν ἀποστολικῶν παρακαλῶν (73), ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν ψυχαγωγῶν, ἐκ τῶν ψαλμῶν συμβουλεύων · *Ζησὼν με, λέγων, κατὰ τὸ λόγιόν σου* · λόγιον δὲ αὐτοῦ τὸ ἐκ καθαρᾶς καρδίας λατρεύειν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ εἰδὼς ὁ αὐτὸς Προφήτης, ὡσπερ ἑαυτὸν μεταφράζων, λέγει · *Καρδίαν καθάραν κτίσασον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός · ἵνα μὴ ῥυπώδεις λογι-*

A item secessus, illaque spermaticorum meatuum superfluitas. Ecquodnam hac in re peccatum in Deum, senex religiosissime, cum ipse Dominus qui animal condidit, id curarit effeceritque, ut hæc membra essent ejusmodi meatibus instructa. Cæterum quia prævertenda sunt improborum argumenta : fortasse enim dixerint : Ergo nec verus eorum usus est peccatum, siquidem organa a conditore facta sunt ; ita loquentibus illis hac interrogatione silentium imponamus : Quem dicis usum, legitimumne, quem Deus his permisit verbis : *Crescite, et multiplicamini, et replete terram*⁶³ : quem et ipse probavit Apostolus, cum dixit : *Honorabile connubium et thorus immaculatus*⁶⁴ ; an publicum illum qui clanculum et libidinosè exercetur ? Nam in cæteris quoque, per hanc vitam agi solitis, quædam occurrunt agendi discrimina : quale occidere non licet ; at in bello adversarios interficere, et legitimum, et laude dignum est. Sic magnis donantur præmiis qui se in bello strenue gerunt, cippique eriguntur, quæ præclara eorum celebrent facinora. Itaque idipsum quodam modo, et quodam tempore non licet : quædam autem ratione et opportunitate permittitur concediturque. Eadem igitur est de coitu ratio : Beatus qui in juventute libero junctus matrimonio, natura ad liberorum procreationem usus est : quod si ad libidinem, fornicatores et mœchos, quod apud Apostolum memoratur, supplicium excipiet. Nam duplex cum sit via in vita, alia quidem inferior vulgariorque, matrimonii scilicet ; alia vero angelica et suprema omnium, nempe virginitatis ; si quis mundanam, nuptias nimirum elegerit, culpa quidem vacat, sed tot tantaque non consequetur dona. Consequetur tamen aliqua, si quidem et ipse fert fructum tricesimum. Si quis vero castam mundoque superiorem amplexus fuerit vitam, tametsi hæc altera asperior et difficilior via est, at excellentioribus ille muneribus donandus est : perfectum quippe fructum, nempe centesimum produxit. Itaque obscenæ illorum atque malignæ quæstiones, proprias habent solutiones ex divinis Scripturis jam olim allatas. Confirma ergo, Pater, greges tuos, apostolicisque verbis hortare. Evangelicis demulce, ex psalmis da consilium : *Vivifica me*, dicens, *secundum eloquium tuum*⁶⁵ : eloquium autem ejus illud est, ut ex puro corde serviamus illi. Hoc cum non ignoret ipse Propheta, sese quasi interpretatur dicens : *Cor mundum crea in me, Deus*⁶⁶, ne me obscenæ cogitationes conturbent. Rursus ipse David : *Et Spiritu principali confirma me*⁶⁷, ut

⁶³ Genes. i, 28.⁶⁴ Hebr. xiii, 4.⁶⁵ Psal. cxviii,107. ⁶⁶ Psal. l, 12.⁶⁷ ibid. 14.

(66) Regius tertius, quartus et quintus, διεξοδοῖ πρὸς τὸ τῶν ἐν ἑκάστῳ τῶν ἐν ἡμῖν μελῶν γυμῶν · οἷον. Editi et quidam alii, διεξοδοῖ κατὰ τῶν, etc., ut in textu. Mox complures manuscripti, περιττώματα. Editi vero cum aliis, περίττωμα.

(67) Δὲ deest in editis et in quibusdam manuscr. In pluribus legitur.

(68) Regius tertius, παρὰ τοῦ Θεοῦ πέπασται.

(69) Duo manuscripti, ἐν πολέμῳ. Mox duo ma-

nuscripti, ἔννομόν τε.

(70) Omnes fere manuscripti, συγκεχώρηται. Editi, ἐγχεχώρηται.

(71) Maxima pars manuscriptorum, ἐκδέχεται. Editi, δέχεται. Regius tertius, ἐκδέχεται.

(72) Regius 3 et 4, τὸν τριάκοντα. Mox, manuscr. scripti ferme omnes, ἀσπάσαιο. Editi, ἀσπάσαιο,

(73) Regius quartus, ἀποστολικῶν Γραφῶν.

si quando me cogitationes conturbent, valida ex te virtus me quasi basis fulciat. Hæc igitur et talia consulendo, die iis qui tarde veritati obtemperant, *Docebo iniquos vias tuas*, in Dominoque confidens, te suasurum illis ut ab huiusmodi vitio abstineant, psalle, *et impii ad te convertentur*⁷⁴. Utinam qui malo animo hæc movent quæstiones, in cassum laborandi finem faciant: qui vero ob animi simplicitatem in dubitatione versantur, Spiritu principali confirmantur: quotquot autem veritatem firmiter nostis, eam infractam et inconcussam retineatis in **767** Christo Jesu Domino nostro: qui cum Patri gloria et imperium cum Spiritu sancto in sæcula. Amen.

ὁ τῷ Πατρὶ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν ἁγίῳ Πνεύματι

Ejusdem ex tricesima nona epistola festali, initio mutila.

At quandoquidem de hæreticis tanquam mortuis mentionem fecimus, de nobis autem, ut qui divinas ad salutem litteras habeamus, et quia vereor ne, ut ad Corinthios Paulus scripsit⁷⁵, ex simplicioribus pauci, a simplicitate puritateque sua, per quorundam hominum vafritiem avertantur: neve deinceps libros alios legant, qui apocryphi vocantur, nominum similitudine decepti, qua cum veris libris conveniunt; æquo, quæso, ferte animo si de quibus probe nostis, de iisdem ego scribo, quod ex re utilitateque Ecclesiæ fore existimant. Illa autem memoraturus, ad aulicis propositi mei confirmationem, evangelistæ Lucæ forma utar⁷⁶, dicendo: *Quoniam quidem aliqui conati sunt*, quæ dicuntur apocrypha in suum ordinem redigere, eaque miscere Scripturæ a Deo inspiratæ, quam certis accepimus testimoniis, quemadmodum Patribus tradidere qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis: visum est et mihi, adhortantibus germanis fratribus, prout didici, ab initio et ordine libros recensere, quos divinos esse, canonicè scriptum, traditum et creditum est: ut quisque si seductus quidem fuerit, eos coarguat qui se seduxerint; sin purus permanserit, lætus hæc monita accipiat. Sunt itaque Veteris Testamenti libri omnes numero viginti duo. Tot enim, ut audivi, elementa apud Hebræos esse traditum est. Singuli autem hoc ordine, hoc nomine sunt: Primum Genesis, deinde Exodus, hinc Leviticus, postea Numeri, exinde Deuterono-

⁷⁵ Psal. l, 15. ⁷⁶ II Cor. xi, 3. ⁷⁷ Luc. i, 1.

(74) Ita plurimi manuscripti. In editis et cæteris manuscriptis, στηρίξει, omissis με. Paulo post, manuscripti omnes, καὶ τὰ τοιαῦτα. Editi male, καὶ μετὰ τοιαῦτα.

(75) Ita plurimi manuscr. In editis et cæteris, ἐπὶ σέ, deest.

(76) Tres manuscripti, δι' εὐσέβειαν. Ibidem tres manuscripti, ἐνδοξάστως. Editi et alii præstantioris notæ manuscr., ἐνδοξάστως.

(77) In Regio tertio et quarto hæc desunt ad finem usque. Reg. vero 5 horum loco habet, ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(78) Titulus in Colb. 1 et 2, Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς λθ'

σμοί με τράξουσι. Πάλιν Δαβὶδ· Καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῶ στηρίξόν με· ἵνα, κἀν ποτε λογισμοί με θορυβήσωσιν, ἰσχυρά τις παρὰ σοῦ δύναμις στηρίξῃ με (74), ὡςπερ κρηπίς τυγχάνουσα. Αὐτὸς τοίνυν, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συμβουλεύων, λέγει πρὸς τοὺς βράδιον τῇ ἀληθείᾳ πειθομένους· Διδάξω ἀνόμους τὰς ἐδούς σου· καὶ θαρρῶν Κυρίῳ, ὅτι κείσεις ἀποσχέσθαι τῆς τοιαύτης κακίας, ψάλλε· Καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σέ (75) ἐπιτρέψουσι. Γένοιτο δὲ τοὺς μὲν κακοήθως ζητοῦντας παύσασθαι τῆς τοιαύτης ματαιοπορίας· τοὺς δὲ δι' εὐθέϊαν (76) ἐνδοξάστως ἔχοντας, ἡγεμονικῶ Πνεύματι κρατυνθῆναι· ὅσοι δὲ βεβαίως τὴν ἀληθειαν ἐπίστασθε, ἀβραγαγῆ ταύτην κατέχετε καὶ Β ἀσάλευτον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' εἰς τοὺς αἰῶνας (77). Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς λθ' ἑορταστικῆς ἐπιστολῆς (78).

Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ μὲν τῶν αἰρετικῶν ἐμνήσθημεν ὡς νεκρῶν· περὶ δὲ ἡμῶν ὡς ἐχόντων πρὸς σωτηρίαν τὰς θείας Γραφάς· καὶ φοβοῦμαι (79) μήπως, ὡς ἔγραψε Κορινθίους Παῦλος, ὀλίγοι τῶν ἀκεραίων ἀπὸ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀγνότητος πλανηθῶσιν ἀπὸ τῆς πανουργίας τινῶν ἀνθρώπων, καὶ λοιποὶ ἐντυγχάνειν ἑτέροις ἄρξωνται, τοῖς λεγομένοις ἀποκρύφοις, ἀπατώμενοι τῇ ὁμνουμίᾳ τῶν ἀληθινῶν (80) βιβλίων· παρακαλῶ ἀνέχεσθαι, εἰ περὶ ὧν ἐπίστασθε, περὶ τούτων κατὰ μνημονεύων γράψω, διὰ τε τὴν ἀνάγκην καὶ τὸ χρέσιμον τῆς Ἐκκλησίας. **C** Μέλλων δὲ τούτων μνημονεύειν, χρήσομαι πρὸς σύστασιν τῆς ἐμαυτοῦ τόλμης τῷ τύπῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, λέγων καὶ αὐτό· Ἐπειδὴ περ τινὲς ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι· ἐαυτοῖς τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα, καὶ ἐπιμύξαι ταῦτα τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, περὶ τῆς ἐπιληροφορήθημεν, καθὼς παρέδωκαν τοῖς Πατράσιν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου· ἔδοξε κάμολ, προτραπέντι παρὰ γνησίων ἀδελφῶν, καὶ μαθόντι ἄνωθεν, ἐξῆς ἐκθέσθαι τὰ κανονιζόμενα καὶ παραδεδεμένα, πιστευθέντα τε θεῖα εἶναι· βιβλία· ἵνα ἕκαστος, εἰ μὲν ἠπετήθη, καταγῶν τῶν πλανησάντων· ὁ δὲ καθαρὸς διαμείνας χαίρῃ πάλιν ὑπομνησκόμενος. Ἔστι τοίνυν τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία τῷ ἀριθμῷ τὰ πάντα εἰκοσιδύο· τὸσαῦτα γὰρ, ὡς ἤκουσα, καὶ τὰ **D** στοιχεῖα τὰ· παρ' Ἑβραίοις εἶναι παραδεδόται· τῇ δὲ τάξει καὶ τῷ ὀνόματι ἔστιν ἕκαστον οὕτως· Πρῶτον (81) Γένεσις, εἶτα Ἔξοδος, εἶτα Λευιτικόν,

ἑορταστικῆς ἐπιστολῆς, ἀπαριθμητοῖς τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας. Regius quintus, Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐνάτης ἑορταστικῆς, etc. Reliqui miss. ut in textu.

(79) Colb. 2, θείας Γραφάς χρῆ πιστεῦν· καὶ γὰρ φοβοῦμαι. Infra Regius quartus et quintus, τινὲς τῶν ἀκεραίων. Mox omnes fere manuscripti, τῆς ἀγνότητος. Editi vero, τῆς ἀγνότητος. Paulo post, ἑτέροις deest in quatuor manuscriptis.

(80) Ita tres manuscr. Alii vero, minus recte, τῶν ἀληθῶν. Mox Colb., ἀνέχεσθε.

(81) In Colb. 1, πρῶτον deest. Regius quartus habet, πᾶσι. Ibid. Colb. 2, Γένεσις, Ἔξοδος, Λευι-

καὶ μετὰ τοῦτο Ἄριθμοι, καὶ λοιπὸν τὸ Δευτερονόμιον. Ἐξῆς δὲ τούτοις ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Κριταί· καὶ μετὰ τοῦτο ἡ Ῥούθ· καὶ πάλιν ἐξῆς Βασιλειῶν τέσσαρα βιβλία (82)· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ δευτέρον εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμεῖται· τὸ δὲ τρίτον καὶ τέταρτον ὁμοίως εἰς ἓν. Μετὰ δὲ ταῦτα Παραλειπομένων (83) α' καὶ β' ὁμοίως εἰς ἓν βιβλίον πάλιν ἀριθμοῦμενα· εἶτα Ἑσδρας α' καὶ β' ὁμοίως εἰς ἓν. Μετὰ δὲ ταῦτα βιβλία Ψαλμῶν, καὶ ἐξῆς Παραομιαί· εἶτα Ἐκκλησιαστής, καὶ Ἄσμα ἄσματων. Πρὸς τούτοις ἐστὶ καὶ Ἰὼβ, καὶ λοιπὸν προφηταί· οἱ μὲν δώδεκα εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμοῦμενοι· εἶτα Ἡσαίας, Ἱερεμίας, καὶ σὺν αὐτῷ Βαρούχ, Θρηνοί, Ἐπιστολὴ (84), καὶ μετ' αὐτὸν Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ. Ἄχρι τούτων τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἴστανται. Τὰ δὲ τῆς Καινῆς πάλιν οὐκ ὀκνητέον εἰπεῖν· ἐστὶ γὰρ ταῦτα· Εὐαγγέλια τέσσαρα· κατὰ Ματθαίου, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Ἰωάννην. Εἶτα μετὰ ταῦτα (85) Πράξεις ἀποστόλων, καὶ Ἐπιστολαὶ Καθολικαὶ καλούμεναι τῶν ἀποστόλων ἑπτὰ· οὕτω μὲν Ἰακώβου α', Πέτρου δὲ β', εἶτα Ἰωάννου γ', καὶ μετὰ ταύτας Ἰούδα α'. Πρὸς τούτους Παύλου ἀποστόλου εἰσὶν ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, τῇ τάξει γραφόμεναι οὕτως· πρῶτῃ πρὸς Ῥωμαίους· εἶτα πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ μετὰ ταῦτα (86) πρὸς Γαλάτας· καὶ ἐξῆς πρὸς Ἐφεσίους· εἶτα πρὸς Φιλιππησίους, καὶ πρὸς Κολασσαεῖς· καὶ μετὰ ταύτας πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο, καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους· καὶ εὐθύς πρὸς μὲν Τιμόθεον (87) δύο, πρὸς δὲ Τίτον μία· καὶ τελευταία ἡ πρὸς Φιλήμονα· καὶ πάλιν Ἰωάννου Ἀποκάλυψις. Ταῦτα πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα τῶν ἐν τούτοις ἐμφορεῖσθαι λογιῶν ἐν τούτοις μόνους τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκαλείων εὐαγγελίζεσθαι. Μηδεὶς τούτους ἐπιβαλλέτω, μηδὲ τούτων ἀφαιρέσθω τι. Περὶ δὲ τούτων ὁ Κύριος Σαδδουκαίους μὲν ἐδυσώπει, λέγων· Πλανήσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς· τοῖς δὲ Ἰουδαίοις (88) παρήκει· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Ἄλλ' ἕνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προστιθῆμι καὶ τοῦτο γράφων ἀναγκαίως, ὡς (89) ὅτι ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἐξῶθεν· οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν Πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄκριτον προσερχομένοις καὶ βουλομένοις (90) καταχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομώντος, καὶ Σοφία Σιράχ, καὶ Ἑσθῆρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Τοβίας (91), καὶ Διδαχὴ

⁸¹ Matth. xxii, 29. ⁸² Joan. v, 39.

τικόν, Ἄριθμοι, καὶ Δευτερονόμιον. Ἐξῆς δὲ τούτων. Mox, τε, post, Ἰησοῦς, habetur in tribus manuscr. In ceteris et in editis desideratur.

(82) Codex unus, τέσσαρες βιβλία.

(83) Ita omnes ferme manuscr. Editi cum quibusdam aliis, Παραλειπόμενα.

(84) Sic quique manuscrpti, pauciores alii cum editis, καὶ ἐπιστολῆ. Mox quatuor manuscrpti, Ἰεζεκιήλ. Editi cum aliis, Ἐζεκιήλ.

(85) Μετὰ ταῦτα deest in quibusdam manuscrpt. Paulo infra, Ἰακώβου, in editis deerat. Mox, εἶτα deest in duobus manuscr.

(86) Tres manuscrpti, μετὰ ταύτας. In iisdemque infra, μετὰ ταύτας, deest.

(87) Unus codex, καὶ ἐξῆς πρὸς Τιμόθεον.

(88) Duo manuscrpti, τους δὲ Ἰουδαίους.

A mium. Hos excipiunt, Jesus filius Nave, Judices, et postea Ruth. Hinc rursus Regnorum libri quatuor : ex quibus primus et secundus pro uno numerantur libro; tertius et quartus pro uno similiter. Post hæc Paralipomenon primus et secundus pro uno pariter libro censentur. Hinc Esdræ primus et secundus, pro uno similiter : postea liber Psalmorum, deinceps Proverbia, tum Ecclesiastes, et Canticum canticorum. Ad hæc Job, ac deinceps prophetæ, ex quibus duodecim pro uno libro numerantur. Hinc Isaias, Jeremias et cum ipso Baruch, Lamentationes, Epistola : postea Ezechiel et Daniel. Hactenus Veteris Testamenti libri. Novi autem Testamenti libros referre ne pigeat. Sunt enim hi : Evangelia quatuor, secundum Matthæum, secundum B Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem. Postea Acta apostolorum, et Epistolæ Catholice, quæ Apostolorum vocantur, numero septem nempe, Jacobi una, Petri duæ, Joannis tres, Judæ una. Ad hæc Pauli apostoli quatuordecim sunt Epistolæ, sic ordine descriptæ : prima, ad Romanos : tum duæ ad Corinthios : dehinc, ad Galatas : postea, ad Ephesios : deinde, ad Philippenses : tum, ad Colossenses : postea, ad Thessalonicenses duæ, et ea quæ ad Hebræos dirigitur : deinde ad Timotheum duæ : ad Titum una : ultimo, ad Philemonem una : ad hæc Joannis Apocalypsis. Hi sunt salutis fontes, ut qui sitit, eorum eloquiis impleatur : in his solis pietatis doctrina docetur. Nemo iis addat, aut aliquid ab illis 768 detrahat. De his Dominus Sadducæos pudore afficiebat, his verbis : *Erratis nescientes Scripturas* ⁸¹ : Judæos vero hortabatur dicens : *Scrutimini Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me* ⁸². Sed majoris accuratioris causa illud quoque scripto addere necesse duxi; esse nimirum alios libros præter istos, non in canonem quidem redactos, sed quos a Patribus decretum est, legendos ab iis esse qui nuper ediscendi pietatis verbi gratia accesserint. Sapientia Salomonis, et sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias, Doctrina, ut vocant, apostolorum, et Pastor. Attamen, dilecti, cum illi in canonem redacti sint, hi legantur, nusquam apocryphorum mentio habetur (92); sed ii sunt hæreticorum commentum, qui arbitrato suo libros conscribunt, quibus assignant tem-

(89) Ὡς in tribus manuscriptis deest.

(90) Hæc, καὶ βουλομένοις, in tribus desunt. Infra tres manuscrpti bonæ notæ, Σολομώντος. Alii cum editis, Σολομώνος.

(91) Tres manuscrpti, Ἑσθῆρ, Ἰουδίθ, Τοβίτ. Ibidem in hæc verba, καὶ Διδαχὴ τῶν ἀποστόλων. Colb. 2, hæc habet ad marginem, Διδαχὴν τῶν ἀποστόλων λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος γραφείσας διατάξεις τῶν ἀποστόλων, ὡς ἡ ε' λεγομένη σύνοδος ἀναγινώσκεσθαι οὐ συγχωρεῖ. *Doctrinam vocant apostolorum, Constitutiones a Clemente scriptas : quas legi, ea quæ dicitur sexta synodus, non concedit.*

(92) Hæc item Rufinus lib. *De expositione Symboli.*

pura, ut ea quam ipsis ascribunt antiquitatis specie, occasionem capient simpliciores fallendi.

ἀλλὰ αἰρετικῶν ἐστὶν ἐπίνοια, γραφόντων μὲν ὅτι (94) θέλουσιν αὐτὰ, χαριζομένων δὲ καὶ προστιθέντων αὐτοῖς χρόνους, ἴν', ὡς παλαιὰ προφέροντες, πρῶτασιν ἔχουσιν ἀπατῆν ἐκ τούτου τοὺς ἀκραιούς.

EPISTOLA AD RUFINIANUM.

Domino filio, et optatissimo comministro Rufiniano, Athanasius in Domino salutem.

Tu quidem quæ dilectum filium decent ad Patrem scribis: te itaque litteris accedentem tuis amplexus sum, omnium dilectissime mihi Rufiniane. Cum autem et in sermonis exordio et in medio et in fine, tibi, quasi filio scribere possem, me ipse cohibui, ne ex litteris commendatio et testimonium palam fieret. Tu enim mihi es epistola, sicut scriptum est⁹³, agnita lectaque in corde. Sic igitur credito, et ita affectus eslo, etiam credito. Saluto te, et ut rescribas hortor; non parum enim, sed summopere me, ita agendo, delectas. Quoniam zutem studiose et ecclesiastice, ut pietati convenit tuxæ, interrogasti de iis qui vi quidem subducti, lapsi sunt, nec tamen prava fide corrupti: et voluisti me rescribere, quæ de illis, cum in synodis, tum ubique alias decreta sunt; scito Domine mi optatissime, in principio quidem cum vis illa desiisset, coactam synodum fuisse (99), præsentibus exterarum partium episcopis: celebratam item aliam fuisse apud Græciæ comministros, nihiloque secius apud illos qui in Hispania et in Gallia degunt: atque idipsum hic et ubique placuisse, nimirum ut iis qui lapsi sunt, si impietatis fuerint præfecti, venia concedatur, si quidem respiciant, nec detur tamen in clero locus: iis vero qui impietati patrocinati non sunt, sed necessitate ac violentia tracti fuere, decretum est, ut et venia concedatur, et in clero detur locus; potissimum quia consentaneam attulerunt excusationem, et quod æconomia quadam id factum videatur. Affirmabant quippe se minime in impietatem lapsos fuisse: sed ne impiissimi quidam homines ad episcopatum evecti, Ecclesias corrumperent, se maluisse cum violentia concurrere, et id oneris ferre, quam populos perdere. Hæc illi verba non abs re loqui nobis visi sunt: quod maxime ipsi in exemplum

⁹³ II Cor. iii, 2.

(95) Synodum intelligit Alexandrinam. Vide supra p. 614.

(94) Duo manuscripti, ὅτι. Postremam vocem Regius legit, ἀκραιότερους.

(95) Ita omnes pene manuscripti. Editi, Πατρὶ πρόποντα. Mox tres optimi manuscripti, ἐγγίσαντα γούν.

(96) Sic maxima pars manuscript. In editis, τοῖς δεστέ.

(97) In quibusdam manuscriptis, πίστευε δεστ. (98) Hæc bis leguntur in concil. Nicæno II, pag. 74 et 680. Paulo post, ad marginem horum, ἠρώτητας περὶ τῶν δι', in Colb. 2 hæc leguntur, οὐ περὶ τῶν εἰδώλοισι θυσάντων, καὶ οὕτω παράπετωκότων ἢ

καλουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ Ποιμήν. Καὶ ὁμῶς, ἀγαπητοὶ, κάκεινων κανονιζομένων καὶ τούτων ἀναγινωσκομένων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνήμη·

EPISTOLA PROS ROYΦINIANON.

Κυρίῳ υἱῷ καὶ ποθεινοτάτῳ συλλειτουργῷ Ρουφινιανῷ, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Σὺ μὲν τὰ υἱῷ ἡγαπημένῳ πρόποντα (95) πρὸς Πατέρα γράφεις· ἐγγίσαντα γούν σε διὰ τοῦ γράμματος περιεπτύξάμην, πάντων ἐμοὶ ποθεινότατε Ρουφινιανέ· κἀγὼ δὲ, ὡς υἱῷ δυνάμενος γράφειν ἐν τε τοῖς (96) προοιμίοις καὶ μέσοις καὶ τελευταίοις, ἐπέσχον, ἵνα μὴ ἐκ γραμμάτων ἢ σύστασις καὶ ἡ μαρτυρία γνωρίζεται. Σὺ γὰρ ἐμοὶ ἐπιστολῇ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπιγινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ἐν καρδίᾳ. Οὕτω τοίνυν πίστευε (97) διακειμένος, καὶ πίστευε. Προσαγορεύω σε καὶ προτρέπω· γράφειν· οὐ γὰρ ὀλίγως, ἀλλὰ μεγάλως εὐφραίνει τοῦτο ποῖων. (98) Ἐπειδὴ δὲ φιλοκάλως καὶ ἐκκλησιαστικῶς, τοῦτο γὰρ πάλιν πρόπει· τῆ σῆ εὐλαβείᾳ, ἠρώτησας περὶ τῶν δι' ἀνάγκην ὑποσυρέντων μὲν, μὴ φθαρέντων δὲ ἐν τῇ κακοπιστίᾳ, καὶ ἠθέλησας γράψαι με τὰ δόξαντα περὶ αὐτῶν ἐν ταῖς συνόδοις καὶ πανταχοῦ (99)· γίνωσκε, Κύριέ μου ποθεινότατε, ὅτι ἐν ἀρχῇ μὲν, παυσαμένης τῆς γινομένης βίας, γέγονε σύνοδος, παρόντων ἀπὸ τῶν ἔξω μερῶν ἐπισκόπων· γέγονε δὲ καὶ παρὰ τοῖς τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦσι συλλειτουργοῖς· οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ τοῖς ἐν Σπανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ· καὶ ἤρρεσεν (1) ὅπερ ὧδε καὶ πανταχοῦ (2), ὥστε τοῖς μὲν κακαπεπωκόσι καὶ προσητάμοις τῆς ἀσεβείας συγγινώσκαι μὲν μετανοοῦσι, μὴ διδόναι δὲ αὐτοῖς τόπον κλήρου· τοῖς δὲ μὴ αὐθεντοῦσι μὲν τῆς ἀσεβείας, παρασυρεῖσι δὲ δι' ἀνάγκην καὶ βίαν, ἔδοξε δίδοσθαι μὲν συγγνώμην, ἔχειν δὲ καὶ τὸν τόπον τοῦ κλήρου· μάλιστα ὅτι ἀπολογίαν πιθανὴν ἐπορίσαντο, καὶ ἔδοξε τοῦτο πως οἰκονομικῶς γενέσθαι (3). Διεθεβαίωσαντο γὰρ μὴ μεταβεβληθῆσαι εἰς ἀσέβειαν· ἵνα δὲ μὴ κατασταθέντες τινὲς ἀσεβέστατοι διαφθέρωσι τὰς Ἐκκλησίας, εἴλοντο μάλλον συνδραμεῖν τῇ βίᾳ καὶ βαστάσαι τὸ βάρος, ἢ λαοὺς ἀπολέσθαι. Τοῦτο (4) δὲ λέγοντες ἔδοξαν ἡμῖν πιθανῶς λέγειν· διὰ τὸ καὶ προφασίζεσθαι αὐτοὺς τὸν Ἀαρὼν τὸν τοῦ Μωϋσέως ἀδελφὸν ἐν τῇ

ἠρώτησις αὕτη ἐστίν, ἀλλὰ περὶ τῶν αἰρετικοῦς συγγινωσάντων, ἤγγον Ἀρειανούς. Interrogatio isthæc, nequaquam eos spectat qui idolis immolarint, et in tam grande crimen lapsi fuerint: sed eos qui cum hæreticis, nempe Ariantibus, communicaverint.

(99) Regius quintus, πάντα. Infra Nicæna synod. habet, τῆς γεγεννημένης βίας.

(1) Sic multi manuscripti. Editi vero, οὐδὲν ἤττον καὶ τοῖς ἐν Ἰσπανίᾳ· καὶ ἤρρεσεν.

(2) Hæc habentur in concil. IV Const. tom. VIII, p. 1412, non ipsis tamen verbis.

(3) Duo manuscripti cum synod. Nicæna, γεγενησθαι.

(4) Ita manuscripti omnes. Editi vero, τοῦτο γάρ.

ερήμῳ συνδραμεῖν μὲν τῆ τοῦ λαοῦ παραβάσει· ἀπο- A
λογίαν δὲ ἐσχηκέναι, ἵνα μὴ ὁ λαὸς ἐπιστρέψας (5)
εἰς Αἴγυπτον ἐπιμείνη τῇ εἰδωλολατρείᾳ· καὶ γὰρ
ἦν τὸ φαινόμενον εὐλογον· ὅτι μένοντες ἐν τῇ ἐρήμῳ
δύνανται πούσασθαι τῆς ἀσεβείας· εἰσελθόντες δὲ εἰς
Αἴγυπτον, ἐπετρίβοντο καὶ ἠὲξαν ἐν ἐαυτοῖς (6)
τὴν ἀσέβειαν. Τούτων τοίνυν ἕνεκα συγγνωστὸν τὸ
πρὸς τὸν κληρὸν γέγονε· τοῖς δὲ ἀπατηθεῖσι καὶ βίαν
παθοῦσι συγγνώμη δίδοται. Ταῦτα (7) καὶ τῆ σῆ
εὐσεβείᾳ δηλῶ, θαρρόων, ὅτι καὶ τὰ δίζαντα ἀποδέξ-
εται σου ἡ Θεοσέβεια, καὶ οὐ καταγνώσεται ἐκ χειρὸς
τῶν συνελθόντων οὕτως. Καταξίωσον δὲ αὐτὰ ἀνα-
γνῶναι τῷ ἱερατεῖῳ καὶ τῷ λαῷ τῷ ὑπὸ σὲ (8), ἵνα,
καὶ αὐτοὶ γινώσκοντες, μὴ μέμψονται οὕτω σὲ δια-
κεῖμενον περὶ τοὺς τοιούτους. Ἀπρεπὲς γὰρ ἦν ἐμὲ
γράφειν, δυναμένης τῆς σῆς εὐλαθείας καὶ τὴν ἡμῶν B
περὶ αὐτοὺς διὰ θεοῦ ἀπαγγεῖλαι, καὶ πάντα τὰ λεί-
ποντα ἀποπληρῶσαι. Χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ πλη-
ρῶσαντί σε ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνῶσει. Οἱ μὲν
οὖν μετανοοῦντες φανερώς ἀναθεματιζέτωσαν ὀνομά-
ζοντες Εὐδοξίου καὶ Εὐζώτου τὴν κακοδοξίαν (9). Αὐ-
τοὶ γὰρ λοιπὸν βλασφημοῦντες, αὐτὸν κτίσμα ἀπ-
εγράψαντο τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως προστάται. Ὁμο-
λογεῖτωσαν δὲ τὴν ἐν Νιχαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων
ὁμολογηθεῖσαν πίστιν, καὶ μηδεμίαν ἄλλην σύνοδον
προκρίνειν ταύτης τῆς συνόδου. Πρόσπειτε τὴν παρὰ
σοὶ ἀδελφότητα· σὲ ἡ σὺν ἡμῖν ἐν Κυρίῳ προσ-
αγορεύει.

(5) Duo manuscripti, ἐπιστρέψας, recte. Editi vero
et alii, ὑποστρέψας.

(6) Manuscripti pene omnes, ἐν αὐτοῖς.

(7) Nicæn. synod., συγγνώμην δίδοται. Ταῦτα καὶ
ἐν Ῥώμῃ ἐγράφη, καὶ ἀπεδέχτο ἡ Ῥωμαίων Ἐκ-
κλησία· ταῦτα, etc. Ibidem omnes pene manuscr.,
εὐλαθεῖα. Editi et alii, εὐσεβεία. Paulo post, tres
optimi manuscripti, ἐκ χειρὸς. Editi vero et alii,
ἐκ χειρὸς. Mox duo manuscripti, ταῦτα ἀναγνῶναι.

(8) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero, ὑπὸ

afferrent, Aaronem, Moysis fratrem, in deserto po-
puli prævaricationi concurrisset : 769 hanc tamen
excusationem habuisse, ne populus scilicet in
Ægyptum reversus in idololatria permaneret : nam
id rationi certe consentaneum videbatur ; siquidem
in deserto manentes, poterant impietatis finem
facere, sin autem in Ægyptum ingressi fuissent, in
impietate versati auctique fuissent. Quapropter ad
clerum reditus illis concessus est ; iis enim qui de-
cepti et vim passi sunt venia facile datur. Hæc
tuæ quoque pietati significo, confidens, tuam reli-
gionem quæ decreta sunt suscepturam, nec lenita-
tem eorum qui convenere damnaturam. Hæc legere
digneris sacris ministris et populo qui tibi subest ;
ut et ipsi his compertis, te circa illos ita affectum
non coarguant. Abs re enim esset me scribere, cum
tua pietas possit, et nostrum erga illos affectum
nuntiare, et omnia quæ desunt implere. Gratia Do-
mino, qui implevit te omni verbo et omni scientia.
Qui itaque pœnitentiam agunt, anathemate dam-
nent, expresso nomine, pravam Euzoii et Eudoxii
doctrinam. Illi enim Arianæ hæreseos patroni, in
Christum blasphemantes creaturam cum esse
scripserunt. Confiteantur quoque fidem Nicææ a
Patribus declaratam, et nullam aliam synodum
huic anteponan. Saluta fratres qui apud te
sunt ; qui apud me degunt, te in Domino sa-
lutant.

σοῦ. Infra σέ, ante διακεῖμενον, deest in compluribus
manuscriptis.

(9) Regius quintus, κακοδοξὸν γνῶμην. Colb. 1,
κακοπιστίαν. Mox, λοιπὸν deest in quatuor manu-
scriptis. Mox Colb. 2, ἀπεγράψαντο ἑαυτοὺς τῆς
Ἀρειανῆς αἰρέσεως προστάτας. Editi, ἀπεγράψαντο
τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως προστάται. Alii manuscripti
ut in textu ; unus habet, ἑαυτοὺς, τῆς Ἀρειανῆς. Mox
editi, καὶ τὴν ἐν Νιχαίᾳ, particula καὶ deest in om-
nibus pene manuscriptis.

MONITUM IN DUAS SEQUENTES AD LUCIFERUM EPISTOLAS.

770 *Binas subjungimus epistolas ad Luciferum missas in edit. Comm. cusas, quæ Latine tantum inter
Luciferi scripta supersunt : nec constat utrum Latine primum conscriptæ ab Athanasio sint, an postea La-
tine ab aliquo translatae. Prior data videtur paulo post Luciferi exsilium, quod anno contigit 355. Laudat
enim Luciferum a firmitate animi, illumque confessoris titulo exornat. Altera, ut monet quidam scholiastes,
scripta fuit postquam Athanasius libros accepisset, quos ad ipsius Athanasii defensionem Constantio nuncu-
pavit misitque Lucifer. Hic recenset Athanasius mala in persecutione Arianorum illata clericis, necnon mo-
nachis, aliisque orthodoxis. Atque iterum commendat Luciferum a constantia dicendique libertate. Est sane
utraque epistola Athanasio Magno dignissima.*

Domino dilectissimo fratri Luciferi episcopo et D
confessori, Athanasius in Domino salutem (10).

Deo favente, corpore valentes, misimus etiam
nunc charissimum nostrum Eutychemet diaconem,
ut tua quoque religiosa sanctitas, quod est nobis
optandum et desiderabile, de tua incolumitate, tuo-

(10) Scripta anno circiter 360, ut et sequens.

rumque omnium certiores nos efficere dignetur. Vo-
bis namque confessoribus ac servis Dei viventibus,
credimus statum catholicæ Ecclesiæ renovari, et
quod hæretici conscindere tentaverunt ; hoc Domi-
num nostrum Jesum Christum per vos ad integrum
restituere. Quamquam enim præcursores Antichristi

per potentiam hujus mundi omnia egerint, ut extinguerent lucernam veritatis, tamen divinitas per vestram confessionem, clariorem ejus lucem ostendit, ut neminem latere possit eorum fallacia. Antehac vel simulare poterant, nunc Antichristi nominantur. Quis enim non exsecratur, qui eorum communionem tanquam maculam, ac virus anguis non fugiat? Omnis ubique Ecclesia luget, omnis civitas gemit, senes episcopi in exsilio laborant, et hæretici dissimulant, qui dum negant Christum, publicanos se effecerunt sedentes in ecclesiis, et exigentes vectigalia. O novum genus hominum et persecutionis, quod adinvenit diabolus, ut ipsis ministris ad malefaciendum et tanta crudelitate uteretur! Sed etsi hæc tanta agunt, et superbias et blasphemias extenderunt, confessio tamen et religio, et sapientia vestra, non modicum, sed maximum solatium et magna consolatio est fraternitati. Pervenit enim ad nos scripsisse sanctitatem tuam Augusto Constantio, et magis magisque miramur, quia in medio tanquam scorpionum habitans, animi tamen libertate uteris, ut vel monendo, vel docendo, vel emendando, errantes ad lumen veritatis adducas. Rogo igitur, rogant mecum etiam omnes confessores, ut digneris nobis exemplum destinare, ut non tantum auditu, sed etiam ex litteris possint perspicere omnes animæ tuæ virtutem fideique fiduciam et libertatem. Salutant sanctitatem tuam qui mecum sunt. Saluto omnes qui tecum sunt. Divinitas te incoluam, vegetum, memoremque nostri semper tuatur, domine dilectissime, ac vere homo Dei.

His acceptis litteris, beatus Lucifer misit libros quos ad Constantium scripserat; quos cum legisset Athanasius, hanc infra epistolam misit.

Domino gloriosissimo, ac merito desideratissimo, coepiscopo Lucifero, Athanasius in Domino salutem.

Etsi credo pervenisse etiam ad sanctitatem tuam de persecutione, quam etiam nunc adversus fraternitatem facere conati sunt inimici Christi, quærentes sanguinem nostrum, possunt tamen etiam charissimi nostri referre religioni tuæ. In tantum enim rabiem suam per milites extendere ausi sunt, ut non solum civitatis clericos effugarent, sed etiam ad eremitas exirent, et funestas suas manus adversus *μοναχους* (11) immitterent. Inde factum est ut etiam ego me longius abducerem, ne etiam qui nos susceperunt, negotium ab eisdem paterentur. Cui etenim parcent Ariani, qui nec animis suis pepererunt? Quando autem possunt recedere a suis nefandis actibus, dum permanent negando Christum Dominum unicum Filium Dei? Hæc est radix eorum

¹¹ Psal. xiii, 1, 2. ¹² Isa. 1, 3. ¹³ I Cor. iv, 4,

(11) S. Germ. *monazontas*. Reg. *monazontes*.

(12) Hinc forte putetur Latine ab Athanasio scripta hæc epistola, cum alludat ad Latinam vocem.

(13) Reg. et S. Germ. *Quam desideratissime ostendisti moriendum esse pro Christo...* Paulo post iidem, *vere templum Salvatoris...* Mox S. Germ.,

pravitatis: hoc suo arenoso fundamento ædificant perversas suas vias, sicut scriptum invenimus in tertiodécimo Psalmo: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus*. Et mox sequitur: *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in operibus suis*¹². Inde Judæi negantes Filium Dei digni fuerunt audire: *Væ, gens peccatrix, populus plenus delictis, semen malignum, filii sine lege*¹³. Unde sine lege? quippe quia dereliquistis Dominum. Inde beatissimus Paulus cum cœpisset non tantum credere in Filium Dei, verumetiam prædicare deitatem ipsius, scribebat: *In nullo mihi mali conscius sum*¹⁴. Ita juxta vestram confessionem etiam nos optamus, tenentes apostolicam traditionem, vivere juxta divinæ legis mandata, ut possimus vobiscum inveniri in choro illo, in quo nunc exsultant patriarchæ, prophætæ, apostoli ac martyres. Licet igitur Ariana insaniam cum extranea potentia ita se movebat, ut non liceret nec fratres, quantum illi sæviebant, libere aerem videre; tamen juxta orationes tuas Deo favente, etsi cum labore et periculo videre potui fratrem, qui solet tam necessaria quam epistolas tam sanctitatis tuæ quam aliorum destinare. Accepimus itaque epistolas et libros religiosissimæ ac sapientissimæ animæ tuæ, in quibus perspeximus imaginem apostolicam, fiduciam propheticam, magisterium veritatis, doctrinam veræ fidei, viam cœlestem, martyrii gloriam, triumphos adversus hæresim Arianam, traditionem integram Patrum nostrorum, regulam rectam ecclesiastici ordinis. O vere Lucifer (12), qui juxta nomen, lumen veritatis ferens, posuisti super candelabrum, ut luceat omnibus! **771** Quis enim, exceptis Arianis, non pervidet ex tua doctrina veram quidem fidem, maculam autem Arianorum. Valde et admirabiliter, ut est lumen a tenebris, ita separasti veritatem a calliditate et hypocrisi hæreticorum, defendisti Catholicam Ecclesiam, probasti nihil esse, sed tantum phantasiam, Arianorum verba, docuisti calcandos esse frendores diabolicos. Quam bona et jucunda hortamenta tua ad martyrium! quam desideratissimam ostendisti mortem esse pro Christo Filio Dei (13)! quam futuri sæculi et vitæ cœlestis amorem manifestasti! Videris esse verum templum Salvatoris, qui in te habitans hæc ipsa per te loquitur, ipse qui tantam gratiam præbuit sermonibus tuis, quippe qui ante eras apud omnes amabilis, nunc tamen tantus est amor affectionis tuæ in animis omnium collocatus, ut Eliam te temporibus nostris nominent, et non mirum. Si enim qui Deo placere videntur, filii Dei nominantur, quanto magis participes prophetarum confessores (14), et maxime te appellare dignum est. Crede mihi, Lu-

quem sequimur, hæc ipsa per te loquitur. Editi et Reg., *hæc ipse per te loquitur*.

(14) Sic hunc locum ex Reg. et S. Germ. restitimus. Editi perperam, *tanto magis particeps prophetarum, confessorum, et maxime*.

cifer, non tu solus hæc locutus es, sed Spiritus A sanctus tecum. Unde hæc tanta memoria Scripturarum? unde sensus et intellectus earundem integer? unde talis ordo sermonis compositus est? unde tanta hortamenta in viam cœlestem? unde fiducia contra diabolum, et probationes adversus hæreticos, nisi Spiritus sanctus collocatus esset in te? Gaude igitur in eo te esse, jam pervidens in quo etiam præcessores (15) tui nunc sunt martyres, hoc est in choro angelorum. Gaudemus etiam nos, habentes te exemplum (16) virtutis, et patientiæ et libertatis. Nam de his quæ scripsisti de nomine meo, erubesco aliquid proferre, ne videar adulator; sed scio et credo ipsum Dominum, qui sancto et religioso animo tuo revelavit omnem notitiam, redditurum tibi etiam pro hoc labore præmium in regno cœlorum. Quia B ergo talis es, precatorem te esse pro nobis per orationes Dominum petimus, ut jam inspicere dignetur, ut est misericors, Ecclesiam catholicam, et eripiat omnes famulos suos de manibus persecutorum: quo etiam hi omnes qui propter metum temporalem ceciderunt, levare se tandem possint et reverti ad viam justitiæ, a qua seducti vagantur, nescientes in qua fovea sint, miseri. Specialiter autem ego peto, si aliquid minus a me dictum est, ignoscere digneris:

(15) Sic Reg. S. Germ. Editi vero, *prædecessores*.

(16) Ita Reg. et S. Germ. Editi vero, *habentes, et exemplum*.

(17) Sic Reg. et S. Germ. Editi, *imperitia, ea*.

a tanto enim fonte, quod potuit imperitia (17) mea vix haurire valuit. De fratribus autem nostris, sin minus potui videre eosdem, iterum ignoscas peto. Est enim ipsa veritas testis, optasse me et desiderasse hoc impetrare et tantum habuisse dolorem quod non potui: nam nec lacrymæ cessaverunt ab oculis, nec gemitus ab animo, quia nec fratres permittimur videre. Testis est autem Dominus, quia nec parentes quos habeo potui videre, ex quo persequuntur nos. Quid enim non faciunt Ariani? Itinera observant, curam habent de (18) proficiscentibus et exeuntibus de civitate; naves quærunt, eremias gyrant, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia (19) concinnant; sed Deo gratias, dum hæc agunt, tanto magis, et plus execrantur ab omnibus et cognoscuntur vere, ut dixit sanctitas tua, mancipia esse Antichristi, et ipsi miseri dum in odio habentur, durant in malignitate sua, donec morte avi sui Pharaonis et ipsi damnentur. Salutant religionem tuam qui tecum sunt, dignare salutare qui tecum sunt. Divina Dei gratia incolumem te, memorem nostri, semper beatum conservet, merito homo Dei, famule Christi, particeps apostolorum, solatium fraternitatis, magister veritatis, et in omnibus desideratissime

(18) Ita S. Germ. Editi cum Regio, *curas agunt de*.

C (19) Ita Reg. et S. Germ. Editi, *male, singulis negotiis*.

IN EPISTOLAM AD MONACHOS MONITUM.

Hæc epistola post præcedentes duas ad Luciferum cusa fuit in editione Commeliniana, ad calcem variarum Feickmanni lectionum, pag. 94, quas omnes lectiones una cum hisce tribus epistolis incuria omisere Parisienses editores. Hanc vero ad monachos Græce primo scriptam fuisse discimus, cum ex titulo, tum ex style ipso; tanta quippe religione versa fuit, ut nihil curasse videatur interpres, dum Græca verba paribus Latinis consequeretur. Cæterum data fuit illa, sedatis Arianicis tumultibus, redditaque Ecclesiæ pace post annum ut putamus, 364, monachosque assueto titulo nuncupatos, ut supra in epistola prima ad Orsisiium, pag. 693, hortatur Athanasius, non modo ut Arianos aversentur, sed etiam ab iis declinent qui cum Arianis communicarent, nisi resipiscant. Exemplar porro Græcum, magna licet cura perquisitum nancisci nequivimus.—[Cujus tamen postea compos factus clar. editor eandem epistolam Græce et Latine inseruit Novæ Bibliothecæ Patrum, his præmissis: « Græca tibi damus, erudite lector, epistolæ Athanasii ad monachos, cujus vetustissimam Latinam interpretationem in Commeliniana editione primo cusam, et a Parisiensibus prætermissam, dedimus pag. 771, præmisso monito. Prodeunt autem isthæc partim ex codicibus Laurentianis, partim ex Regio 2425, x sæculi, optimæ notæ. »—Cæterum veterem interpretationem ne pereat subjicimus. EDIT.]

ΤΟΥ ΕΝΑΓΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

Τοῖς τὸν μονήρῃ βίον ἀσκοῦσι, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἰδρυμένοις, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII.

Monasticam vitam agentibus, et in fide Dei roboratis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino, salutem.

VETUS INTERPRETATIO.

Exemplum Epistolæ Athanasii de Græco in Latinum translatae.

Athanasius solitariæ vitæ studentibus et in fide Dei roboratis, ac dilectissimis fratribus, in Domino salutem.

Domino quidem gratias ago, qui donavit vobis in eum credere, ut cum sanctis etiam vos habeatis vitam

Gratias quidem Domino ago, qui dedit vobis si- A dem in ipsum, ut cum sanctis vos quoque vitam possideatis æternam. Quia vero quidam sunt, qui cum Ario sentiunt, et monasteria circumcursant, nulla alia de causa, nisi ut quasi vos adcentes, et a nobis revertentes, simpliciores seducant; quidam vero se cum Ario quidem minime sentire profitentur; sed tamen cum Arianis conveniunt, atque una eodem in loco precantur; hortantibus sincerissimis fratribus, necessario vobis scribendum duxi, ut piam fidem, quam Dei gratia in vobis operatur, sincere et sine dolo servantes, ne fratribus offensionis ansam præbeat. Nam cum quipiam in Christo fideles vos videant cum iis convenire ac communicare, rati esse rem licitam et indifferentem, in impietatis cœnum delabentur. Ne quid igitur tale contingat, id vobis in proposito sit, dilecti, ut eos qui palam impie sentiunt aversemini; eos autem qui se cum Ario non sentire putant, sed cum impiis tamen communicant caveatis: nam quorum sententiam aversamur, eorum maxime communionem fugere consentaneum est. Quod si quis dum rectam se fidem profiteri simulat, cum illis tamen communicare videtur, hunc hortamini ut a tali consuetudine abstineat: ac si quidem polliceatur, hunc fratris loco habeatis; sin proterve insistat, bujusmodi hominem repudiate. Si ita quippe vos geratis, sinceram fidem servabitis, atque re perspecta, illi hinc utilitatem percipient, metuentes ne quasi impii et ejusdem atque Ariani sententiæ reputentur.

Εὐχαριστῶ μὲν τῷ Κυρίῳ, τῷ δόντι ὑμῖν εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι, ἵνα μετὰ τῶν ἀγίων καὶ ὑμεῖς ἔχητε τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· ἐπειδὴ δὲ εἰσὶ τινες οἱ τὰ Ἀρείου φρονούντες, περιερχόμενοι τὰ μοναστήρια, δι' οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ ἵνα, ὡς πρὸς ὑμᾶς ἐλθόντες καὶ ἀφ' ἡμῶν ὑποστρέφοντες, τοὺς ἀκεραίους ἐξαπατῶσι· τινὲς δὲ εἰσὶν οἱ διαβεβαίουντες μὲν τὰ Ἀρείου μὴ φρονεῖν, συγκαταβαίνοντες δὲ, καὶ μετ' αὐτῶν εὐχόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναγκαίως, παρακλεουσίωντων τινῶν· εὐκρινεστάτων ἀδελφῶν, πρὸς ὑμᾶς γράφειν ἐσπούδασα, ἵνα τὴν εὐσεβῆ πίστιν, ἣν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐν ὑμῖν ἐργάζεται, ἀκεραίως καὶ ἀδόλιγως φυλάττοντες, οὐ μὴ πρόφασιν δῶτε σκανδάλου τοῖς ἀδελφοῖς (20). Ὅτι γὰρ τινες ὑμᾶς τοὺς ἐν Χριστῷ πιστοὺς θεωρήσαντες μετ' αὐτῶν συνεργομένους καὶ κοινωνοῦντας, πάντως ὑπονοήσαντες ἀδιάφορον εἶναι τὸ τοιοῦτον, εἰς τὸν τῆς ἀσεβείας ἐμπροσθεν βόρβορον. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, θελήσατε, ἀγαπητοί, τοὺς μὲν φανερώς φρονούντας τὰ τῆς ἀσεβείας ἀποστρέφεται, τοὺς δὲ νομιζόντας τὰ Ἀρείου μὴ φρονεῖν, κοινωνοῦντας δὲ μετὰ τῶν ἀσεβῶν φυλάττεσθαι· καὶ μάλιστα ὧν τὸ φρόνημα ἀποστρεφόμεθα, τούτους ἀπὸ τῆς κοινωνίας προσήκει φεύγειν (21). Εἰ δὲ τις προσποιεῖται μὲν ὁμολογεῖν ὀρθὴν πίστιν, φαίνεται δὲ κοινωνῶν ἐκείνοις, τὸν τοιοῦτον προτρέψασθε ἀπέχεσθαι τῆς τοιαύτης συνηθείας· καὶ εἰ μὲν ἐπαγγέλλεται, ἔχστε τὸν τοιοῦτον ὡς ἀδελφόν· εἰ δὲ φιλονεικῶς ἐπιμένῃ, τὸν τοιοῦτον παραιτεῖσθε. Οὕτω γὰρ διατελοῦντες καθάραν τὴν πίστιν διατηρήσατε· κἀκεῖνοι βλέποντες ὑμᾶς ὡφελήθησονται, φοβηθέντες μὴ ἄρα ὡς ἀσεβεῖς καὶ τὰ ἐκείνων φρονούντες νομισθῶσιν.

VETUS INTERPRETATIO.

perpetuam. Quia autem sunt quidam, qui que sunt Arianii sapient, circumeuntes monasteria propter nihil aliud, nisi ut quasi ad vos venientes, et a nobis revertentes, simplices seducant; quidam autem sunt qui affirmant quidem non se sapere illa quæ sint Arianii, pergunt autem et pariter orant cum ipsis; necessario hortantibus sincerissimis fratribus scribere studui [ἐσπούδασα], ut piam fidem quam in nobis Dei gratia operatur, sincere et sine dolo custodientes, non detis occasionem scandali fratribus. Cum enim quis vos in Christo fidelis viderit communicare cum talibus, vel cum eis pariter orare, utique opinantes indiscretum [ἀδιάκριτον] hoc esse, incidunt in cœnum impietatis. Ut ergo nihil tale fiat, sit vobis voluntas, charissimi, eos qui sapient quæ sunt impietatis Arianii avertere: eos autem qui putantur quidem non sapere quæ sunt Arianii, orant autem cum impiis, devitare: et maxime quia quorum sensus execramur, horum etiam communionem convenit fugere. Si quis itaque venit ad vos, si quidem offert secundum beatum Joannem rectam doctrinam⁶⁷, dicite huic, Ave, et sicuti fratrem hunc talem suscipite. Si quis autem simulat quidem confiteri se rectam fidem, apparet autem communicare illis, hujusmodi hominem hortamini quidem abstinere se a tali consuetudine, et si quidem promiserit, habetote et hunc quasi fratrem; si vero contentioso animo perseveraverit, et hunc quoque vitate. Possibile quidem erat mihi etiam per multa extendere epistolam, apponenti ex Scripturis divinis formam ejusmodi doctrinæ; sed quia prudentes existentes prævenitis eos qui scribunt, et magis abstinentiæ intenti idonei estis, et alios docere: propterea breviter, tanquam diligens ad diligentes, dictavi confidens, quia sic degentes puram sinceramque fidem servabitis: et illi jam videntes quod non cum eis pariter oratis percipient utilitatem, timentes ne forte tanquam impii [καὶ τὰ ἐκείνων φρονούντες], et qui illorum sapient, deputentur.

⁶⁷ II Joan., 10.

(20) Hæc habentur in Regio codice 2423, x sæ. D

(21) Isthæc multo prolixiora sunt in veteri interpretatione.

IN FRAGMENTUM SEQUENS MONITUM

772 En tibi fragmentum sistimus, lector erudite, epistolarum Athanasii festalium, quarum jactura, vel lacrymis deploranda. Erant illæ magno numero a sancto præsule conscriptæ cum profugus vitam solitudinis mandaret. Nam in remotioribus usque deserti locis, memor gregis sui, quotidianis ærumnis et calamitatibus Ariarum furore oppressi, epistolas dabat, ut plurimum consolatorias, in cœlu fratrum legendas, quas ex-

unde in unum epistolarum corpus collectas fuisse propalam ex inscriptione epistolæ festalis superius editæ, quæ tricesima nona nuncupatur. Hæc autem, quam nunc primum ex manuscripto antiquissimo eruimus, data est anno 356, cum jussu Constantii, Alexandrinæ Ecclesiæ ereptæ Catholicis, Arianis traditæ sunt : qua de re consolatoriam hujusmodi epistolam dedit Athanasius. Hujus fragmenta tantum duo exscripsit librarius, omissis aliis, quæ Arianorum invadentium Ecclesias gesta fusius ac subtilius, ut putamus, prosequeretur Athanasius. Et tamen quantalacunque sunt isthæc a tenebris et a temporum injuria vindicata, scitæ dignam rem nobis aperiunt, Arianos videlicet ecclesias convertisse in domos negotiationis, et in domos veli, id est, in juridicialia tribunalia. Qua de re agit in Onomastico ad vocem Βηλός. De epistolis autem festalibus fuse in Præfatione generali (22).

Ex codice Colb. 1785, annorum saltcm 800.

INCIPIT EPISTOLA SANCTI ATHANASII EPISCOPI ALEXANDRINI, FILII SUI (25-24).

'Deus quidem vos consoletur, novi autem quia non A hoc solum vos contristat, sed contristat et illud, quia ecclesias quidem alii per violentiam tenuerunt, vos autem interim foris estis a locis; illi enim loca, vos vero habetis apostolicam fidem. Illi in locis existentes, a vera fide sunt foris: vos vero a locis quidem foris estis, fides vero intus. Discutiamus quid sit majus, locus an fides: claret utique quia vera fides. Quis ergo amplius perdidit, vel quis amplius habet, qui locum tenet, an qui fidem? Bonus quidem locus est, quando illic apostolica fides prædicatur: sanctus est, si ibi habitat sanctus.

Et post pauca :

Vos autem beati, qui fide in Ecclesia estis, in fidei fundamentis habitatis, et sufficientem satisfactionem habetis, fidei summitatem, quæ in vobis B permanet inconcussa; ex apostolica enim traditione pervenit ad vos, et frequenter eam execranda invidia voluit commovere, nec valuit: magis autem per ea quæ commoverunt sunt abscessi. Hoc est enim quod scriptum est: *Tu es Filius Dei vivi, Petro per revelationem Patris confesso et audiente: Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est* ⁶⁶, et cætera. Nemo igitur unquam vestræ fidei prævale-

⁶⁶ Matth. xvi, 17.

(22) Cf. infra Præfationem card. Maii in suam editionem earundem epistolarum. « Nec vero, inquit, Latinum illud fragmentum (subsequens scilicet), fi-

bit, dilectissimi fratres: si enim aliquando ecclesias reddiderit Deus, credimus enim hoc; verumtamenne tanta ecclesiarum redditionem sufficit nobis fides. Et ne forte sine scripturis loquens, violentia dicam, bonum est vos ad Scripturarum testimonia trahere. Commemoramini enim quia templum quidem erat Jerusalem: templum non erat in eremo, alienigenæ invaserunt. Ex quo et templum vero Jerusalem; illi ejecti Babylonia descenderunt, judicio probantis, sive etiam corrigentis Dei; manifestantis vero inimicorum sanguinem vorantium pœnas ignaris. Et locum quidem habebant alienigenæ; loci vero Dominum nesciebant. In tantum vero, quia nec responsa dabat, nec loquebatur, sed a veritate desolati fuerunt. Quid igitur eos juvat locus? Ecce enim locum habentes accusantur a diligentibus Deum, quia eum fecerunt speluncam latronum, et domum negotiationis, et domum veli locum sanctum fecerunt amentes sibi, quos illic non licebat intrare. Audivimus enim, dilectissimi, discentes ab his qui inde venerunt hæc et deteriora his. Quanto igitur labore videntur Ecclesiam tenere, tanto magis ejecti sunt. Et putantur esse intra veritatem, expulsi sunt autem et capti, et nullum lucrum sola Ecclesia quia rarum [rerum] veritas judicatur.

liis suis inscriptum, ap. Montf. edit. Venet., tom. I, part. II, pag. 772, heortasticum se demonstrat. » (25-24) Scripta anno 356.

773 IN LIBRUM DE TRINITATE ET SPIRITU SANCTO MONITUM.

Jamdiu inter spuria latuit hoc opusculum: et quidem in omnibus Athanasii editis præpostere una inscriptione conjunctum cum illa Confessione fidei quæ tomo II [IV] post libros De Trinitate agmen claudit. Et probe sane animadvertit Chiffletius, duplex opusculum esse, ac utrumque suo titulo distinxit in edito Vigilii Tapsensis. Miror autem non subodoratum quantum esset inter ista discriminis, quam disparatum loquendi genus. Nam priora quidem scripta de Trinitate a Latino scriptore adornata fuisse conspicuum, primigenium enim Latinitatis stylum sapiunt: hic autem liber, ut primo aspectu nemo non æstimabit, est inelegans quædam et minus accurata versio libri quem nos incunctanter Athanasio ascribimus. Nam præterquam quod res est explorata et plana fuisse ex Græco translaturum, et a multis retro sæculis Latine redditum; tantum inest affinitatis inter eum et alia S. Doctoris opera quæ in vera fide ex collectivis Scripturæ locis comprobanda versantur, ut sæpe etiam proluxæ periodi ad verbum pene sint inter se simillimæ. Certe sunt admodum huic affines Epistolæ ad Serapionem, liber De Incarnatione et Contra Arianos. Quorum loca non semel quando similitudinem referunt adnotamus ad marginem. Ex modo item ordiendi argumentum pro Athanasio eruitur: quando significat contra eos rem sibi esse qui Spiritum sanctum dicerent esse rem creatam: et sagaciter ait iis qui dicant Filium esse creaturam, supervacaneum esse Spiritus sancti deitatem commonstrare. Quæ indicat hæreses Arianorum et Pneumatomachorum. Unde conscriptum putamus librum post Juliani mortem, anno circiter 365, quo grassabatur utraque hæresis.

SANCTI ATHANASII

LIBER DE TRINITATE ET SPIRITU SANCTO.

1. His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam de Spiritu sancto dabimus responsum. Ut enim Filium, qui de substantia Dei impassibiliter sit genitus, creatum ausi sunt dicere, ita et de Spiritu sancto dicunt utique similia; poenitentiam vero æturis, sed de Filio interim sentientibus recte, respondebimus de Spiritu sancto. Etenim desperandum est, eos qui semel de irreligiositate ad religionem converti cœperunt, ad perfectum lucri converti. Ex Scripturis sane divinis, et non ex humanis intelligentiis hoc est. Istiusmodi igitur rationem præstare operam daturi sumus. Dicite nobis, admirabiles, ubi in auctoritate legis, creatum esse Spiritum sanctum? Joannem, inquirunt, audivimus in Evangelio dicentem: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁶⁹. Quibus dicimus: Si ergo audieritis et David in cxviii psalmo in Spiritu sancto dicentem Deo: *Quia universa serviunt tibi*⁷⁰: servum utique esse dicetis etiam Spiritum sanctum, qui non est servus, sed liber, et liberaverit creaturam, et in adoptionem filiorum eam promoverit ad Deum. Aut non audistis Paulum ad Romanos scribentem: *Non accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Ipse spiritus contestatus est spiritui nostro, quia sumus Filii Dei*⁷¹. Et iterum: *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis*⁷². Si vero non est servus Spiritus sanctus, sicut probaverunt Scripturæ, quia omnia serviunt ei, quod omnia per Filium facta sunt, et sine ipso factum est nihil⁷³: unus namque erat eorum qui audierunt Salvatorem dicentem: *Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui habitat in vobis*⁷⁴. Sicut et Petrus scribens, ait: *Quæ nunc nuntiata sunt vobis, evangelizante in vos Spiritu sancto misso e cælis*⁷⁵. Itaque si Spiritus sanctus est, qui dicit: *Omnia per Filium facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, oportuerat quidem ipsum, si quidem creatus esset, dicere: *Omnia per ipsum facta sunt, et ego per eum factus sum, et sine eo factum est nihil*, quomodo consuetudo Sanctorum est. Ita Paulus sane de se, et de omnibus sanctis observantissime scribit: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem*

*A omnia, et nos per ipsum*⁷⁶. Sed quoniam non est universitatis, sed Trinitatis Spiritus sanctus, omnia quæ post Trinitatem sunt, per Filium Dei creata esse dixit Spiritus sanctus.

2. Testis autem est mihi beatissimus Paulus in Spiritu sancto, hoc, quod omnia per Filium facta sint, prophetans in Epistola ad Colossenses scripta: *Quia in ipso Filio creata sunt omnia quæ in cælis, et quæ in terris, sive visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum, et in ipso facta sunt, et ipse est ante omnia*⁷⁷. Non dixit, sive Spiritus sanctus. Psalmista vero David in cxlviii psalmo in Spiritu iterum sancto imperans universæ creaturæ laudare Dominum, dicit: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum, omnes virtutes ejus. Laudate eum, sol et luna; laudate eum, omnes stellæ et lunæ. Laudate eum, cæli cælorum, et aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini*⁷⁸, etc. Indignum duxit super his connumerare Spiritum sanctum, et dicere: *Laudet eum Spiritus sanctus; quia laudandum, et non laudantium est, quemadmodum paulo post in Scripturis probabimus; et vivificantium, et non vivificantium [vivificantium] est, vita cum sit, sicut Paulus in secunda ad Corinthios Epistola, ait: Sed sufficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat*⁷⁹. Ad Romanos vero: *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vivit propter justitiam*⁸⁰. Et iterum: *Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, vivificabit autem et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum suum in vobis*⁸¹. Tres quoque sancti martyres, Ananias, Azarias et Misaël in fornace ignis positi in terra Chaldæorum, cum admirabiliter Deus calorem ignis ad temperatum refrigerium convertisset, universam creaturam adhortantes secum laudare Deum, sic incipiunt: *Benedicite, omnia opera Domini, Domino; laudate et superexaltate eum in sæcula. Benedicite, cæli, Dominum; hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula. Benedicite, angeli, Dominum; hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula. Benedicite, aquæ, quæ super cælos sunt, Dominum; hymnum dicite, et*

⁶⁹ Joan. 1, 3. ⁷⁰ Psal. cxviii, 91. ⁷¹ Rom. viii, 15, 16. ⁷² ibid. 2. ⁷³ Joan. 1, 5. ⁷⁴ Matth. x, 40. ⁷⁵ I Petr. 1, 12. ⁷⁶ I Cor. viii, 6. ⁷⁷ Coloss. 1, 16. ⁷⁸ Psal. cxlviii, 1-5. ⁷⁹ II Cor. iii, 5. ⁸⁰ Rom. viii, 10. ⁸¹ ibid. 11.

superexaltate eum in sæcula. Benedicite, 774 omnes A virtutes Domini, Dominum; hymnum dicite, et *superexaltate eum in sæcula. Benedicite, sol et luna, Dominum; hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula*⁸². Et in consequentibus semetipsos ad hoc incitantes: *Benedicite, Anania, Azaria et Misael, Dominum; laudate et superexaltate eum in sæcula*⁸³. Et omnem creaturam benedicere Domino secum hortantes, non dicunt: Benedicat Dominum et Spiritus sanctus; sed et Isaïæ seraphim astantia et laudantia visa sunt: et Ezechieli (24) cherubim subtus gloriam Dei Israel.

3. Cum evidentissime ergo sancti fideliter non connumerassent his, quæ per Filium facta sunt, Spiritum sanctum, sed ubique Scripturarum divinarum auctoritate cum Patre et Filio eum professi fuissent: quare non timent isti, Patri et Filio subtrahere, et universitati audaciter connumerare? Sed Paulus, aiunt, Ecclesiis Dei: *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino Jesu Christo*⁸⁴: non dicit autem, et Spiritu sancto. Et ad Thessalonicenses scribens dicit: *Ipse autem Deus Pater, et Dominus noster Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos*⁸⁵. Non dicens, et Spiritus sanctus, manifeste eum non cum Patre et Filio, sed cum universitate eum pronuntiat: nam et famulus Dei Moses dicit: *Dominus pluit a Domino de cælo sulphur et ignem*⁸⁶: non memorat Spiritum sanctum. A quo et Paulus cum didicisset, et de Onesiphoro ad Timotheum scribit: *Det ei Dominus invenire misericordiam a Domino in die illa*⁸⁷. Necnon et in Exodo scriptum est: *Dixit autem Dominus ad Mosem: Quoadusque non vultis audire mandata mea, et legitima mea considerare? Non Dominus Deus dedit vobis istum diem Sabbati. Propterea ipse dedit vobis panes duum dierum*⁸⁸. Et hic cum Patris et Filii fecisset mentionem, de Spiritu sancto tacuit. Denique et Zacharias propheta dicit: *Et dixit Dominus ad diabolum: Increpet in te Dominus, diabole*⁸⁹. Ubi est et nunc et apud istum Spiritus sanctus? Quem autem non movebit instructio sacramenti, prout Dominus constitetur: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*⁹⁰, cum de Spiritu nihil dixisset? Paulus autem, cum didicisset fidei sacramentum, tradidit scribens ita: *Nobis vero D* unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illo: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum⁹¹.

4. Ergo ubique divinæ Scripturæ memorantes Patrem et Filium, non commemorant etiam Spiritum sanctum. Quibus dicimus: Si ergo Mosem audieritis dicentem: *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies*⁹²; aut si audieritis Deum in Isaia dicentem: *Ego Deus, et non est præter me salvans*⁹³:

⁸² Dan. iii, 57-62. ⁸³ ibid. 88. ⁸⁴ Rom. i, 7 et passim. ⁸⁵ I Thess. iii, 11. ⁸⁶ Gen. xix, 24. ⁸⁷ II Tim. i, 18. ⁸⁸ Exod. xvi, 28, 29. ⁸⁹ Zachar. iii, 2. ⁹⁰ Joan. xvii, 3. ⁹¹ I Cor. viii, 6. ⁹² Deut. vi, 13. ⁹³ Isa. xliiii, 11. ⁹⁴ Isa. xliiv, 8. ⁹⁵ Isa. xlv, 4, 5. ⁹⁶ Joel. ii, 27. ⁹⁷ Agg. ii, 5, 6. ⁹⁸ Isa. xxx, 1. ⁹⁹ Isa. xxxiv, 15, 16. ¹ Zachar. i, 3, 6. ² Psal. cxxxviii, 7.

ergo neque Deus Salvator, jam quantum ad vos est, Filius Dei in confessione dicitur; aut si audieritis iterum eum dicentem: *Testes estis vos, si est Deus præter me*⁹⁴, non jam Deum esse Filium. Et iterum: *Ego primus et ego postea, et præter me Deus non est. Tu autem non nosti me, quia ego Dominus Deus, et non est alius præter me. Ego Dominus, et non est amplius*⁹⁵. Quod si audieritis et per Joel dicentem Deum: *Et cognoscetis, quia ego in medio Israel sum. Ego Dominus Deus vester, et non est amplius alius præter me*⁹⁶; et alias tales innumerabiles professiones divinarum Scripturarum cum audieritis, nec Filium utique dabitur Deo connumerari? Et quibus ante consensistis Scripturis dixisse de Patre et Filio, iisdem nunc contraria ita esse dicetis? Aut nunquid hæc non sunt Scripturarum verba, sed adversantur sibi, secundum vos, divinæ Scripturæ? Absit! Sed licet singulariter sancti loquantur unius nominis mentione, id est Patris, vel Filii, vel Spiritus sancti, in uno tamen nomine Trinitatem in se proquantiare sciunt, quod novissime probabimus. Ut enim hæc professiones Filium non excludunt ab unitate Patris, imo et Spiritum sanctum connumeratum Patri et Filio continent, quemadmodum in Scripturis sanctis monstravimus: sic nec cum Patrem et Filium nominant Scripturæ, Spiritum tanquam creatum universitati connumerant. Alioquin quemadmodum de Patre et Filio dicitis et ostenditis dicere Scripturas, arbitantes non connumerari cum Patre et Filio Spiritum sanctum, si audieritis Scripturas mentionem facientes Dei et Spiritus, quid eritis facturi? Dicit sane Aggæus propheta: *Qua propter ego sum vobiscum, dicit Dominus omnipotens, et Spiritus meus constat in medio vestrum*⁹⁷. Considerate ergo, ubi ponatis Filium: ecce enim omnipotens et Spiritus significatur. Aut si audieritis Isaiam dicentem: *Væ, filii desertores, hæc dicit Dominus: Fecistis consilium, et non ex me: et pactum, et non per Spiritum meum, adjicere peccata super peccata*⁹⁸. Et iterum: *Occurrerunt sibi cervæ, et viderunt facies suas, numero transierunt, et una ex eis perit. Alia aliam non quæsit, quia Dominus mandavit eis, et Spiritus ejus congregavit eas*⁹⁹. Hæc ergo audientes, ubi Filium quæritis?

5. Aut si audieritis Zachariam prophetam dicentem: *Patres vestri ubi sunt et prophetæ? dicit Dominus: Nunquid in æternum vivent? Verumtamen sermones meos et legitima mea percipite, quæ ego mando in Spiritu meo servis meis prophetis, qui apprehenarunt patres vestros*¹. Aut si audieritis David dicentem Deo: *Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam*²? Quid cogitabitis de Filio? Sic vero et apostolus Paulus Corinthiis scribens, ait: *Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vo-*

(24) Mss. Reg. et S. G., Ezechiclo.

bis²⁷ Patrem et Spiritum connumerari dabit: Filium vero in his, quæ per Spiritum sunt, ponetis. Isaias enim dixit: *Hæc dicit Dominus: Fecistis consilium, et non per me: et pactum, et non per Spiritum meum*²⁸. Nequaquam ergo nec in mentem vestram, religiosi viri, hoc subeat unquam: sed quemadmodum dixistis, Paulum scripsisse: *Gratis vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo*²⁹; et nullam mentionem eum fecisse Spiritus putatis: sic iterum audite eum ad Corinthios scribentem in secunda Epistola: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti cum omnibus vobis*³⁰. Et quemadmodum hic dixit, charitas Dei, sic etiam ad Romanos: *Obsecro autem vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem Spiritus, concertemini mecum in orationibus pro me ad Deum*³¹. Et cum Paulus asseruisset communicationem Spiritus vobiscum, Joannes ait: *Communicatio vero nostra ut sit cum Patre, et Filio ejus Jesu Christo*³². Paulus autem apostolus dicit: *Fidelis autem Deus, per quem vocati sumus in communicationem Filii sui Jesu Christi Domini nostri*³³. In prima quoque Epistola ad Corinthios necesse est iterum audire Paulum, Trinitatem prædicantem; dicit enim: *Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus*³⁴. Cum dixisset autem Deum et omnia in omnibus operari, et professus fuisset dona quæ per Spiritum donantur, adjecit: *Hæc autem omnia operatur unus* **775** *atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*³⁵. Docens operationem Dei esse Spiritus sancti, nunquid destitit Paulus a Trinitate? nunquid subtraxit Deo et Filio Spiritum? Et sicut ad Thessalonicenses scripsit: *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos ad perfectum*³⁶, ita et ad Corinthios in prima Epistola: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri*³⁷. Consideratisne Spiritum sanctum ubique Scripturarum cum Patre et Filio connumerari?

6. Audiendus plane Filius in Isaia propheta, semetipsum et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum prædicans; sic enim ait: *Audi me, Jacob, et Israel, quem ego voco: Ego sum primus, et ego in æternum: manus mea fundavit terram, dextera mea fundavit cælum, vocabo eos omnes, et stabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient. Quis annuntiavit vobis talia? Diligens te feci voluntatem tuam in Babylone, ut tollam semen Chaldæorum. Ego locutus sum, ego vocavi, adduxi illum, et prosperum iter ejus feci. Accedite ad me, et audite hæc, non a principio in abscondito locutus sum hæc, quando fiebant, et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus*³⁸. Et iterum:

A *Ego sum, qui deleo omnes iniquitates, dic tu iniquitates tuas prior, ut justificeris. Patres vestri priores, et principes eorum inique egerunt in me, et contaminaverunt principes sancta mea: et dedi perdere Jacob, et Israel, quem elegi, quia ego dabo aquam in sitim, qui iter fecerunt in sicco: imponam Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos*³⁹. Et ipse vero Isaias, Trinitatem prædicans, ait: *Ecce nomen Domini per multum tempus venit, ardens ira, cum gloria labiorum ejus, verbum ira plenum, et ira furoris, sicut ignis, et Spiritus meus sicut aquam trahens veniet usque ad collum*⁴⁰. Audite vero et Zachariam Trinitatem prædicantem; ait enim: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Judicium justum judicate, et misericordiam et miserationes* **B** *facite unusquisque ad fratrem suum; et viduæ, et pupillo, et advenæ, et pauperi nolite per potentiam nocere, et malitiæ unusquisque fratris sui nolite memores esse in cordibus vestris. Et non obedierunt advertere, sed dederunt dorsum suum insipienter, et aures suas gravaverunt, ut non audiant legem meam, et sermones meos, quos misit Dominus omnipotens in Spiritu suo, in manus anteriorum prophetarum*⁴¹. Angelus vero Domini inquit ad Zachariam: *Hoc verbum Domini in manu Zorobabel, dicens: Non in virtute magna, neque in fortitudine, sed in Spiritu meo, dicit Dominus omnipotens*⁴².

7. Michæam quoque audiamus, Trinitatem pronuntiantem; et ipse enim ait: *Hæc dicet Dominus ad prophetas, qui seducunt populum meum, et mordent dentibus suis, qui prædicant super eum pacem, et non est pax data in ore eorum, et suscitaverunt super eum bellum. Propterea nox vobis erit ex visis, et tenebræ vobis erunt ex divinatione: et occidet sol super prophetas, et tenebrosa cadet super eos dies, et confundentur, quia vident somnia, et irridebuntur divini, et detrahunt de his omnes isti, eo quod non sit qui exaudierit eos, nisi ego: in plena virtute et in Spiritu Domini, cum judicio et potentia annuntiante Jacob iniquitates suas, et Israel peccata sua*⁴³. Audi ergo sanctos convenienter Trinitatem prædicantes, et nunquam Spiritum sanctum universitati, quæ per Filium facta est, connumerantes, sed cum Patre et Filio eum profitentes. Quod si Salvatoris istud, ut aiunt, movit eos dicentis: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*⁴⁴, et non perhibentis, ut cognoscant et Spiritum sanctum, satisfiet illis, cum audiant ipsum et de Spiritu dicentem: *Si diligitis me, mandata mea servate, et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec cognoscit eum: vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit*⁴⁵. Advertant igitur et apostolos quidem cognoscentes et Spiritum, et Fi-

²⁷ I Cor. iii, 16. ²⁸ Isa. xxx, 1. ²⁹ Rom. i, 7. ³⁰ II Cor. xiii, 13. ³¹ Rom. xv, 30. ³² I Joan. i, 5.
³³ I Cor. i, 9. ³⁴ I Cor. xii, 4-6. ³⁵ ibid. 11. ³⁶ I Thess. v, 23. ³⁷ I Cor. vi, 11. ³⁸ Isa. xl viii, 12-16.
³⁹ Isa. xliii, 25-28; xliiv, 1-3. ⁴⁰ Isa. xxx, 27-28. ⁴¹ Zach. vii, 9, 12. ⁴² Zach. iv, 6. ⁴³ Mich.
 iii, 5-8. ⁴⁴ Joan. xvii, 3. ⁴⁵ Joan. xiv, 15-17.

liam, et Patrem : mundum vero miserabilem, quia A non cognoverunt Patrem, neque me²². Et iterum : Paracletum Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt, nec cognoscit eum. Significanter vero Dominus et alium paracletum esse dixit Spiritum sanctum : quoniam ipse paracletus est, sicut Joannes in Epistola sua ait : *Hæc vobis scripsi, ut non peccetis : quod si peccaverimus, Paracletum habemus ad Patrem Jesum Christum, et ipse propitiatio est pro peccatis nostris*²³ : ut doceremur Spiritum cum Filio æqualitatem. Quare vero non terret eos Dominus, qui fidei sacramentum apostolis tradens, dicit : *Euntes nunc docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*²⁴. Necnon et illa magna et beata confessio fidei, imo ipsa fides sanctorum, et testamentum, quod disposuimus ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ad sacrum lavacrum regenerationis venientes, confessi sic : « Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, et Spiritum sanctum. » Et licet Dominus dixerit : *Credite in Deum, et in me credite*²⁵, et non dixit : *Credite in Spiritum sanctum*; tamen apostoli docuerunt Ecclesias orbis credere in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum.

8. Ergo dicant si salus est his, qui credunt in Patrem, et Filium, et non credunt in Spiritum sanctum; sed absit! neque enim in Deum credunt, qui non credunt in Spiritum sanctum; adeo ut Paulus, inventis quibusdam discipulis et interrogatis, si Spiritum sanctum accepissent credentes, illisque respondentibus, nec si esset Spiritus sanctus, audisse, dixit : *In quo ergo baptizati estis*²⁶? probans, qui non sunt baptizati in nomine Spiritus sancti, nec in Patris, et Filii nomine esse baptizatos. Ita plane et creatorem Spiritum sanctum agnoscimus. Alioquin si creator non esset et sine ipso ab initio creati sumus, quomodo in regeneratione sine eo non regeneramur? Aut si forsitan ad illam antiquitatem, quæ fuerat ante prævaricationem Adæ, restituit nos regenerationis lavacrum, vel minoris facturæ Adæ regeneratio nostra : quoniam ante quidem dicitis, sine Spiritu sancto creati sumus, quomodo vero hic assumptus est sine causa in regenerationem nostram? Verum hoc dicere irreligiosum est : anne D major et cautior tanquam sine eo creatus sit homo, et exciderit, ideo assumptus Spiritus in regeneratione nostra ad tutelam certiore? Sed et ipsum valde impium, vel in sensum alicujus subire. Dicant igitur, quomodo Spiritus assumptus est ad regenerationem nostram, qui non creavit nos ab initio : siquidem non creavit; dicitis forte, ut sanctificet accedentes ad lavacrum regenerationis. Est enim Spiritus sanctus, sanctificans sanctos, non tamen creator. Omnia enim ex Deo per Filium crea-

ta sunt, secundum Paulum dicentem : *Nobis vero unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*²⁷. Hic enim nihil de Spiritu sancto dixit. Quibus dicimus : Sancta **776** per Filium creata est creatura, aut non sancta : et quidem non sanctam dici a Domino creatam, illicitum est; si vero sanctam creavit Filius nunc sanctificans eam in Spiritu, superflua esset quæ datur ei per Spiritum sanctificatio, et valde infirma atque inanis : veluti, cum sole medio cursu diei illuminante orbem qui sub cælo est, superfluum et infirmum, inanisque lucernæ sit splendor. Sed quoniam non merebatur, inquirunt, creatura per Filium sanctificari, ideo ministerium Spiritus induxit Deus, ut per illum sanctificaretur. Ergo creari quidem per Filium meruit, sanctificari vero non meruit : quid enim majus est, creari, an sanctificari? Pensate itaque in statera mentis vestræ, conspicientes, ut vel sic considerare possitis, quod etiam ipsi vos inviti confitemini Spiritus dignitatem. Ergo creari quidem creatura per Filium merebatur, sanctificari vero per Spiritum, quia minime indigna sua sanctificatione creaverit Filius.

9. Sed oportebat, inquirunt, per Spiritum sanctificari eam prius, ut sic mereretur accipere Filii et Patris sanctificationem. Quibus dicimus : Ergo non sancta creasse Filium dicitis? Absit! Neque enim sine Filio Spiritus sanctificat, nec Filius sine Spiritu vel Patre, sicuti et vos dixistis, et est verum quod Paulus ad Thessalonicenses scribens, ait : *Ipsæ autem Deus, et Pater noster, et Dominus Jesus Christus sanctificet vos ad perfectum*²⁸; ad Corinthios vero in Epistola prima : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri*²⁹. Videtisne unitatem sanctificationis, quomodo Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sanctificat creaturam? Si igitur sancta creatio creata est, sine Spiritu autem sancto non est sanctificata, et Spiritum sanctum creatorem esse necesse est omnes confiteri. Alioquin si hoc confiteri non vultis, quid utique facturi estis, dicentes non sanctam creatam esse creationem, deinde per Spiritum sanctificatam? Sed timetis irreligiositatis notam, sanctam vero conditionem creaturæ omnimodo constitentes, non tamen sine Spiritu sanctificatam, creatorem omnino confitemini etiam Spiritum, si scitis, Verbum Dei Filium ipsius esse. Audite in xxxii psalmo dicentem : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*³⁰; et docentem nos non sine Spiritu sancto, quem a corpore, suo ore Verbum in faciem apostolorum spiravit dicens : *Accipite Spiritum sanctum*³¹, creaturam esse creatam : neque enim os habebat cum sit incorporale Verbum vel hujus Pater. Alioquin si ab initio sine Spiritu sancto creati sumus, quomodo per eum

²² Joan. xvi, 3. ²³ I Joan. ii, 1, 2. ²⁴ Matth. xxviii, 19. ²⁵ Joan. xiv, 1. ²⁶ Act. xix, 3. ²⁷ I Cor. viii, 6. ²⁸ I Thess. v, 23. ²⁹ I Cor. vi, 11. ³⁰ Psal. xxxii, 6. ³¹ Joan. xx, 22.

resurrectio mortuorum efficitur? Paulus autem ad Romanos dicit: *Si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum suum in vobis*²². David quoque canens Deo dicit de creatura: *Aufer spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum convertentur. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ*²³. Incongruum est aliter ab initio conditi creaturam, in novissimo aliter creari. Itaque, etsi non vultis, creator tamen Spiritus sanctus paracletus, qui a Deo mittitur, prædicatur a sanctis: *Mitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ*. Sic quæ Pater et Filius fecisse dicuntur et in Scriptura, invenitur et Spiritus sanctus fecisse. Deus enim ait in Jeremia deduxisse hunc Israel in deserto ad populum meum, et non dixistis: *Ubi est Dominus, qui eduxit nos de terra Ægypti, qui induxit in deserto*²⁴? Dicit autem et Isaias, qui audiendus est, Spiritum sanctum deduxisse Israel in deserto, sic dicens: *Deduxit eos per abyssum, sicut equum per desertum, et non laboraverunt tanquam jumenta per campum, descendit Spiritus a Domino, et deduxit eos*²⁵. Dicitur autem et lex Domini, lex Spiritus.

10. Et de singulis quoque sanctorum in xxxvi psalmo dictum est: *Lex Dei ejus in corde ipsius*²⁶. De se vero Paulus: *Factus sum, inquit, his qui sub lege sunt, tanquam sine lege, cum extra legem Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrarer eos qui sunt sine lege*²⁷. Et rursus ad Romanos scribit: *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis*²⁸. Ita ut unitas Trinitatis in veritate inveniretur in sanctis Scripturis: quæ enim sunt Dei, ac Christi, ac Spiritus sancti invenimus in eis, ut cum Dominus Judæis dicat: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ Dei sunt, Deo*²⁹. Paulus quoque ad Philippenses scribit: *Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi*³⁰; et ad Corinthios: *Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei: stultitia est enim ei*³¹. Et si quidem Dei homines patres nostri, nomine Dei; Christiani vero discipuli, nomine Christi; et spirituales Spiritus sancti nomine appellantur. Audienda namque est illa in Sarepta Sidoniæ vidua ad Eliam Thesbiten dicens: *Quid mihi et tibi est, homo Dei*³²? Et rursus: *Nunc cognovi, quia homo Dei es tu*³³. Illa vero mulier Sunamitis suo marito de Elisæo dicens: *Ecce homo Dei magnus venit ad nos*³⁴. Ipsa quoque Scriptura Regnorum ait: *Et homo Dei venit ex Juda, et prophetavit super altare Bethel*³⁵. Necnon etiam titulatio octogesimi noni psalmi: *Oratio Moysi hominis Dei*³⁶. Lucas vero in Actibus apostolorum ait: *Factum est autem et integro anno eos convenire in Ecclesia, et appellari in*

*Ecclesia primum discipulos, Christianos*³⁷. Et Paulus ad Corinthios scribit: *De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres; scitis, quia quando gentes eratis ad idola muta quomodocunque ducebamini additi: quapropter notum facio vobis, quia nemo in Spiritu Dei dicit, Anathema Jesu: et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto*³⁸. Et rursus: *Animalis homo non percipit ea quæ Spiritus sunt Dei, stultitia enim est illi, et non potest scire, quia spiritualiter judicatur: nam spiritualis judicat omnia, ipse autem a nemine judicatur. Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus*³⁹. Sensum autem Jesu Christi in substantia proprie Apostolus Spiritum sanctum esse professus est: *Quis scit, quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei? Sicut spiritus noster, quæ sunt nostra novit. Vel ipse Paulus ad Corinthios scribit: Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum: Spiritus enim scrutatur omnia, etiam profunda Dei. Quis enim novit hominum, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei: nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui a Deo est*⁴⁰. Et rursus: *Videor enim et ego Spiritum Dei habere*⁴¹. Paulus autem a Deo se vocatum ait, ad Galatas scribens: *Cum autem placuisset Domino, qui me segregavit de utero matris meæ, et vocavit in gratiam suam, et revelaret Filium suum mihi, ut evangelizarem eum in gentibus*⁴². Romanos vero a Christo vocatos esse ait, scribens: *In quibus estis et vos vocati Jesu Christi*⁴³. Et Spiritus sanctus Paulum et Barnabam a se dixit esse vocatos, quo 777 gentibus annuntiarent Christum. Et plane mirabile, cum Salvator diceret ad Paulum in templo: *Ito, quia ad gentes longe positas ego mittam te*⁴⁴; et Paulus ad Galatas scriberet: *Paulus apostolus non ad hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis*⁴⁵. Spiritus tamen sanctus misit Paulum et Barnabam probatos ad prædicandum gentibus Jesum Christum; dicit namque Scriptura sic: *Erant autem Antiochiæ in Ecclesia prophetæ et doctores, in quibus erat Barnabas, et Simeon, qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, et Manahem quoque, qui erat Herodis tetrarchæ collectaneus, et Saulus. Ministrantibus autem eis Domino, et jejunantes et orantes imposuerunt eis manus et dimiserunt, qui missi a Spiritu sancto descenderunt Seleuciam, et inde navigaverunt Cyprum*⁴⁶. Et sic deinceps prædicatio gentibus per Paulum facta exponitur.

11. Et est quidem quando ex persona Patris loquuntur prophetæ, sicut David in Psalmis ait: *Semel juravi in sancto meo: Si David mentiar, semen ejus in æternum manebit, et sedes ejus sicut sol ante*

²² Rom. viii, 11. ²³ Psal. ciii, 29, 30. ²⁴ Jerem. ii, 6. ²⁵ Isa. lxiii, 13, 14. ²⁶ Psal. xxxvi, 31. ²⁷ I Cor. ix, 21. ²⁸ Rom. viii, 2. ²⁹ Luc. xx, 25. ³⁰ Philipp. ii, 21. ³¹ I Cor. ii, 14. ³² Ill Reg. xvii, 18. ³³ ibid. 24. ³⁴ IV Reg. iv, 9. ³⁵ IV Reg. xxiii, 17. ³⁶ Psal. lxxxix, 1. ³⁷ Act. xi, 26. ³⁸ I Cor. xii, 1-3. ³⁹ I Cor. ii, 14-16. ⁴⁰ ibid. 10-12. ⁴¹ I Cor. vii, 40. ⁴² Gal. i 15, 16. ⁴³ Rom. i, 6. ⁴⁴ Act. xxii, 21. ⁴⁵ Gal. i, 1. ⁴⁶ Act. xiii, 1-4.

me ⁸⁷. Et rursum : De fructu ventris tui ponam **A** super sedem meam ⁸⁸. Sicut et Petrus ait : *Propheta cum esset David, et sciret, quia jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere Christum secundum carnem super thronum suum* ⁸⁹. Quando vero ex persona Filii, cum Isaias dicit : *Hæc dicit Dominus : Propter vos semper blasphematur nomen meum in gentibus : propterea nunc sciet populus meus in die illa nomen meum, quia ego ipse qui loquebar adsum* ⁹⁰. Quando autem ex persona Spiritus sancti, ut cum propheta Agabus dicat : *Hæc dicit Spiritus sanctus : Virum hunc, cujus est iste cingulus, sic ligabunt in Jerusalem Judæi, et tradent in manus gentium* ⁹¹. Paulus autem ad Timotheum scribit : *Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum* ⁹², etc. Est quidem quando Pater, et quando Filius, et quando Spiritus sanctus loquitur. Sic equidem per seipsum Pater de Salvatore ait : *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui* ⁹³. Filius vero, antequam conversaretur inter homines, singulis quibusque sanctorum locutus est, et post in caelum ascensum, Spiritus quoque sanctus ad discipulos : *Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod vocavi eos* ⁹⁴. Et propheta quidem Ezechiel contra veterem populum clamans, dicit : *Et contristabas me in his omnibus, dicit Dominus* ⁹⁵. Paulus vero scribit ad novellum populum : *Nolite contristare Spiritum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis* ⁹⁶. Et David nihilominus contra Judæos dicit : *Et exacerbaverunt Dominum in deserto* ⁹⁷. Isaias vero de eisdem ait : *Ipsi vero contumaciter egerunt, et exacerbaverunt Spiritum sanctum* ⁹⁸. Et ad Corinthios scribens Paulus ait : *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus* ⁹⁹? Et rursum : *Mulier ligata est quanto tempore vivit vir ejus; si autem mortuus fuerit vir, liberata est, cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic manserit secundum meam sententiam: videor enim et ego Spiritum Dei habere* ¹⁰⁰. Et ad Romanos dicit : *Veritatem dico in Christo Jesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto* ¹⁰¹. Et in Isaias Dominus : *Filios genui, et exaltavi, ipsi vero me spreverunt* ¹⁰². In Evangelio vero : *Quod natum est de carne, caro est, et quod natum est de spiritu, spiritus est, quia Dominus Spiritus est* ¹⁰³. Et rursum : *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat, et quo eat. Sic est omnis qui natus est ex Spiritu* ¹⁰⁴. Ergo hæc ad initium Evangelii comparans, minuit Spiritus sancti dignitatem? In principio quidem Evangelii Joannes de Salvatore, et de his qui crediderunt ait : *Quotquot eum rece-*

perunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguine, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt ¹⁰⁵.

12. De generatione quoque fidelium exponens postmodum Dominus, Nicodemum instruens, quod eos qui in se credunt, hoc est qui accipiunt eum, a Spiritu sancto regenerari oportet, dicens : *Ne mireris quia dixi, Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat et quo eat. Sic est omnis qui natus est ex Spiritu sancto* ¹⁰⁶. Et commemorans ante : *Quod natum est ex carne, caro est : et quod nascitur de spiritu, spiritus est. Si igitur hi qui cælesti regeneratione generantur, ex Spiritu sancto regenerati, ex Deo sunt generati, cur non si quid magnum et divinum **B** et Trinitate dignum de Spiritu nos opinari oportet, quantum ad humanam possibilitatem est? Quid vero cogitabimus iterum audientes Paulum ad Corinthios de Spiritu scribentem : An nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus sancti qui in vobis est, quem accepistis a Deo et non estis vestri? empli enim estis pretio magno. Glorificate et portate Deum in corporibus vestris* ¹⁰⁷. Taliane de aliqua ex creaturis proprie esse dicuntur, et qualia de Deo, talia de Spiritu scriberent sancto si creatio esset? Quid vero faciemus audientes Petrum ad Ananiam dicentem : *Quid quod tentavit Satanas cor tuum mentiri Spiritui sancto ut subtraheres de pretio fundi? non es mentitus hominibus, sed Deo* ¹⁰⁸. Dicent forte: Qui Spiritui Dei mentiuntur, sicut qui ministrum contumelia afficiunt, regem debonestant. Quibus dicimus : Ergo et illi apostolo mentientes, nonne Deo mentiti sunt : aut qui apostolos recipiunt, nonne Deum recipiunt? sicut Dominus ad apostolos ait : *Qui recipit vos, me recipit, qui vero me recipit, recipit eum qui me misit* ¹⁰⁹. Oportebat ergo Petrum memorantem : *Quid quod tentavit Satanas cor tuum mentiri Spiritui sancto? non es mentitus Spiritui sancto, sed Deo* : aut dicere, Quid quod tentavit Satanas mentiri nobis? *Non es mentitus hominibus, sed Deo*, ut sequentia ratio habeat. Quoniam Deus sanctis suis hoc tradidit et sapere et profiteri, quemadmodum cum a filiis Israel, spreto illo magno Samuele, rex petebatur : mœstusque esset, dixit ad eum Deus : *Non te spreverunt sed me* ¹¹⁰. Et talibus quidem verbis Petrus non est usus : sed cum Anania et Sapphira uxor ejus putarent, homines decipere, unus ex his, qui decipi putabatur, Petrus dixit : *Quid quod tentavit Satanas mentiri te Spiritui sancto? non es mentitus hominibus, sed Deo*. Sic sane et ad Sapphiram ingressam continuo dixit : *Quid quod convenit vobis tentare Spiritum Domini* ¹¹¹? Et Patri quidem, et Filio, et Spiritui sancto fideles vivere sancta eloquia nos docent, sicut Paulus ad

⁸⁷ Psal. lxxxviii, 36, 37. ⁸⁸ Psal. xliii, 41. ⁸⁹ Act. ii, 30. ⁹⁰ Isa. liii, 5, 6. ⁹¹ Act. xxi, 11. ⁹² I Tim. iv, 1. ⁹³ Matth. xviii, 5. ⁹⁴ Act. xiii, 2. ⁹⁵ Ezech. xvi, 27. ⁹⁶ Ephes. iv, 30. ⁹⁷ Psal. lxxvii, 40. ⁹⁸ Isa. lxviii, 10. ⁹⁹ II Cor. xiii, 3. ¹⁰⁰ I Cor. vii, 39, 40. ¹⁰¹ Rom. ix, 1. ¹⁰² Isa. i, 2. ¹⁰³ Joan. iii, 6; II Cor. iii, 17. ¹⁰⁴ Joan. iii, 8. ¹⁰⁵ Joan. i, 12, 13. ¹⁰⁶ Joan. iii, 7, 8. ¹⁰⁷ I Cor. vi, 19, 20. ¹⁰⁸ Act. v, 3, 4. ¹⁰⁹ Matth. x, 40. ¹¹⁰ I Reg. viii, 7. ¹¹¹ Act. v, 9.

Romanos scribit : *Quod autem mortuus est peccato, mortuus est semel : quod autem vivit, vivit Deo* ⁸². Et rursum : *Ut hi qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit* ⁸³. Et rursum increpans Galatas scribit ⁸⁴ : *Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus* (25). Et cum Paulus diceret : *Nobis vero unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia* ⁸⁵. Et quod est majus in tota creatura, hoc est corpus Domini, ex Spiritu sancto esse creditur, **778** sicut evangelista Matthæus tradidit : *Christi vero generatio sic fuit : Cum desponsata esset Maria mater ejus ab Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto : Joseph autem vir ejus, cum esset homo justus, et nollet eam detegere, voluit eam occulte dimittere. Hoc autem eo cogitante, ecce angelus Domini in somnis visus est ad Joseph dicens : Joseph fili David, ne timeas recipere Mariam uxorem tuam : quod enim ex ea nascetur, de Spiritu sancto est* ⁸⁶. Et licet sapientia Salomonis, in Proverbiis, de corpore Salvatoris diceret : *Sapientia ædificavit sibi domum* ⁸⁷, et hic profitetur unigenitum creatorem corporis sui, hic tamen angelus ex Spiritu sancto illud esse dixit, et sic omnis Christianus cum instruitur credit. Neque enim Scriptura circa Trinitatem discrepat, unam eandemque operationem ejus factam ubique docens. Denique Deum paritura Maria cum Gabriele audisset dicentem : *Ecce tu in utero habebis, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesus*, etc. ; et cum interrogasset : *Quomodo erit istud, quia virum non novi?* statim docetur ab eo dicente : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* ⁸⁸. Quod si virtus Altissimi est unigenitus secundum Paulum, dicentem : *Christus Dei virtus, et Dei sapientia* ⁸⁹ : Spiritus vero sanctus paracletus, Spiritus veritatis, hisque obumbrantibus, parituræ Deum Mariæ, creatum est Dominicum templum : angelus autem ex Spiritu sancto creatum illum dixit, cur non unam operationem esse Trinitatis erudimur?

15. Omnes vero fideles ex Spiritu sancto esse dixit Dominus ad Nicodemum profitens : *Quod natum est ex carne, caro est : et quod natum est de spiritu, spiritus est : ne mireris quod dixerim tibi : Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat, et quo vadit : sic est omnis, qui natus est ex Spiritu sancto* ⁹⁰. Cum ergo audivimus nobis, *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum* ⁹¹, et habemus, quod majus est in tota creatura et gloriosius, quod est

A corpus Domini, necnon et omnes sanctos, Spiritu esse sanctos : cur non quæ de Patre, et Filio, eadem etiam de Spiritu sancto sapere dirigimur ab Scripturis? Quod si grave vel nefas impiis hoc esse videtur : ergo sicut credunt in Patre, et Filio, ita credant in Spiritu sancto, et sicut baptizant in nomine Patris et Filii, ita baptizent in nomine Spiritus sancti. Et sicut baptizant in nomine Patris et Filii, non ita baptizent etiam et in nomine Spiritus sancti. Et videamus, si vel in Deum credant vel baptizent, qui sic sapiunt, aut non vident in Scripturis sanctis Trinitatis unitatem. Scripsit namque ad Ephesios beatissimus Paulus : *Propterea suscipite tota arma Dei, ut possitis resistere in die malo, et cum omnia perfeceritis, state cincti lumbos in veritate, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis, super hæc omnia accipientes scutum fidei, et galeam salutis accipite, et gladium Spiritus, quod est Verbum Dei* ⁹². Ecce tota arma et galea Filii : ipse enim est salutaris : sicut dixit Isaïas propheta : *Et videbit omnis caro salutare Dei nostri* ⁹³. Gladius vero Spiritus sancti nunquid destitit a Trinitate? nunquid non Trinitatem edocet? Quid igitur de Spiritu sancto quisquam dicit? cum tales professiones audiat de eo Scripturas enuntiare, et sanctos orare Dominum : *Domine, ne in ira tua arguas me* ⁹⁴. Et Dominus in Psalmo : *Arguam te, et statuum peccata tua ante faciem tuam* ⁹⁵. Et Salvatorem de Spiritu sancto dicentem : *Si autem iero, mittam Paraclatum ad vos, et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio* ⁹⁶. Et quemadmodum in Isaïa, de conversatione Unigeniti inter homines audivimus : *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet in eo Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum gloriam judicabit, neque secundum loquelam redarguet, sed judicabit humili judicio, et redarguet superbos, et eripiet humiles terræ, et percutiet terram verbo oris, et spiritu per labia interficiet impium* ⁹⁷. Igitur et conversatum eum inter homines videmus, et Spiritum Dei, id est Spiritum sanctum, et septem spiritus vocatos requiescere super eum aspeximus, sed videre in secundum ejus adventum expectamus. Sic itaque et de Spiritu sancto audientes consideramus : ipse enim Filius est Dei, qui dixit : *Et cum venerit Paracletus, arguet hunc mundum de peccato, et de justitia, et de judicio* ⁹⁸. Neque enim sine Spiritu sancto Dominus adveniet in carne, sed constituens cum divinitate sua eum, qui universitatem implet, cum sit unctio super carnem suam Sic sane et David audivimus cantantem, et dicen-

⁸² Rom. vi, 10. ⁸³ II Cor. v, 15. ⁸⁴ Gal. v, 25. ⁸⁵ I Cor. viii, 6. ⁸⁶ Matth. i, 18, 20. ⁸⁷ Prov. ix, 1. ⁸⁸ Luc. i, 31, 34, 35. ⁸⁹ I Cor. i, 24. ⁹⁰ Joan. iii, 6-8. ⁹¹ I Cor. viii, 6. ⁹² Eph. vi, 12-17. ⁹³ Isa xl, 5. ⁹⁴ Psal. vi, 2. ⁹⁵ Psal. xlix, 21. ⁹⁶ Joan. xvi, 7, 8. ⁹⁷ Isa. xl, 1-4. ⁹⁸ Joan. xvi, 8.

(25) Mss., et perseveremus.

tem : *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* ⁹⁹? Aut non tanquam iudicem Spiritum expectans istas emittit professiones? Omne enim opus Dei, et Christi, et Spiritus sancti est proprium. Aut non audivimus eum in xciv psalmo dicentem de Deo : *Hodie quidem, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri* ; de se vero : *Probaverunt me et viderunt opera mea : quadraginta annis proximus fui generationi huic, et dixi semper, errant corde. Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam* ¹⁰⁰?

14. Quod si dicant illi Dominum esse et non Spiritum, qui dicit : Propterea odio habui illam generationem, et ante dicta illa omnia : audiant Paulum ea, quæ in xciv psalmo sunt dicta, ad Hebræos scribentem : *Quare sicut Spiritus sanctus dicit : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra* ¹⁰¹, etc. Veniant vero ad prophetam Isaiam, et audiant eum dicentem : *Non legatus, neque angelus, sed ipse salvabit eos omnibus diebus sæculi. Ipsi vero contumaciter egerunt, et exacerbaverunt Spiritum sanctum, et conversus est eis ad inimicitiam* ¹⁰². Necnon etiam primitias martyrum Stephanum auscultent increpantem principes Judæorum, ob beneficia, quæ contulit Deus patribus eorum in deserto per annos quadraginta, et ob ea, quæ irreligiose egerunt facto vitulo, et idola adorantes, et propter hæc omnia, quæ nefarie machinati sunt, et dicentem ad eos : *Dura cervice, et incircumcisi corde et auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini, sicut patres vestri. Quem ex prophetis non persecuti sunt patres vestri, et occiderunt? pronuntiantes de adventu Justi, cujus vos proditores et interfectores estis, qui accepistis legem ad angelorum constitutionem* ¹⁰³. Quis igitur non mirabitur Spiritus sancti divinitatem, cum talia sint de eo dicta? Quis non venerabitur paraclatum Spiritum veritatis, cum viderit eum arguere hunc mundum de peccato, et de justitia, et de judicio ; cum viderit eum suscitante mortuos et vivificantem, et facientem quod Pater et Filius facit? In Evangelio scriptum est : *Sicut enim Pater suscitavit mortuos et vivificavit, et sic Filius, quos vult, vivificat* ¹⁰⁴. Ad Romanos dicit Paulus : **779** *Si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis : qui suscitavit Jesum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra, per inhabitantem Spiritum suum in vobis* ¹⁰⁵. Et in ciii psalmo : *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum convertentur. Emittere Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ* ¹⁰⁶. Et quis-

quam Paraclatum creatorem non confitetur esse, qui mittitur, et creat corpora a sæculo dissoluta, et conversa in pulverem suum, et renovat faciem terræ? secundum hoc, quod in Isaiam propheta scriptum est : *Erit autem cælum novum, et terra nova* ¹⁰⁷ : sine quo nihil neque Pater, neque Filius operatur in creationem, sicut ante monstravimus his scripturis. Et iterum Paulus ad Romanos scribit : *Habeo ergo confidentiam in Christo ad Dominum, non autem audeo de omnibus loqui, quod non est operatus per me Christus ad obauditionem gentium verbo et facto, atque in veritate signorum et prodigiorum in virtute Spiritus sancti* ¹⁰⁸ : duce Spiritu sancto Christum signa et prodigia fecisse. Ad Ephesios vero : *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur, ut del vobis secundum opulentiam gloriæ suæ virtutem corroborari per Spiritum suum in interiore hominem, habitare Christum per fidem in cordibus vestris* ¹⁰⁹.

15. Et hæc quidem de Patre et Filio Paulus singulariter scribit, sicut ad Thessalonicenses quod frequenter memoravimus, ait : *Ipse vero Deus et Pater noster sanctificet vos ad perfectum* ¹¹⁰ : non dicit, sanctificent vos pluraliter, sed sanctificet singulariter. Quando autem ad Corinthios de Filio et Spiritu dicit : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri* ¹¹¹. Et de Patre quidem et de Spiritu : *Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus : quia templum Dei sanctum est, quod estis vos* ¹¹². Sed et David de Patre et Spiritu dicit : *Quo ibo a Spiritu tuo? et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum tu ibi es* ¹¹³ : et non dixit, vos, licet de Spiritu et Patre dixerit. Ubi est enim Deus, ibi est et Filius, et Spiritus esse ostenditur, et in Filio atque in Spiritu sancto Deus adoratur. Nam cum mulier Samaritana adhuc carnaliter cogitaret de Deo, et arbitraretur in loco Deum adorari, ac diceret : *Domine, animadverto, quia Propheta es tu : patres nostri in monte isto adoraverunt, et vos dicitis, quoniam Hierosolymis est locus, in quo adorari oportet* ¹¹⁴. Dominus autem excludens in loco adorari eum, dixit : *Mulier, crede mihi, quia veniet hora, quando nec in isto monte [loco], neque in Hierosolymis adorabitis Patrem : sed veniet hora, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate : Pater enim tales querit adoratores : Deum in Spiritu et veritate oportet adorare* ¹¹⁵. Quod si in Spiritu et veritate (26), ergo in Filio Deus adoratur : nam veritas est Filius, qui dixit : *Ego sum via, et veritas, et vita* ¹¹⁶, cur non cum Patre Spiritus adorandus est a nobis? Namque

⁹⁹ Psal. cxxxviii, 7. ¹⁰⁰ Psal. xciv, 8, 11. ¹⁰¹ Hebr. iii, 7, 8. ¹⁰² Isa. lxiii, 9, 10. ¹⁰³ Act. vii, 51, 52. ¹⁰⁴ Joan. v, 21. ¹⁰⁵ Rom. viii, 11. ¹⁰⁶ Psal. ciii, 29, 30. ¹⁰⁷ Isa. lxxv, 17. ¹⁰⁸ Rom. xv, 17, 19. ¹⁰⁹ Eplic. iii, 14, 17. ¹¹⁰ I Thess. v, 23-27. ¹¹¹ I Cor. vi, 11. ¹¹² I Cor. iii, 16, 17. ¹¹³ Psal. cxxxviii, 7, 8. ¹¹⁴ Joan. iv, 19, 20. ¹¹⁵ ibid. 21, 25. ¹¹⁶ Joan. xiv, 6.

(26) Mss., quod si in Spiritu et Filio Deus adoratur et veritas est Filius, qui dicit.

inacceptabilis est, ut corporalem venerantes Deum, non in Spiritu et in Filio adorare: alioquin si in Spiritu adorat Deum coadoratur Spiritus, cum in Christo audiant glorificari Patrem in Ecclesia, quid se esse facturos asserent? Paulus enim scribens ad Ephesios ait: *Et qui potens est omnia facere abundanter quam petimus vel sapimus, ipsi gloria in Ecclesia in Christo Jesu in omnes generationes sæculi sæculorum, amen*¹⁶. Et rursus Paulus dicit: Quia per Christum dicitur Amen Patri ad gloriam; per nos Patrem per Filium Dei, et in Filio Patrem glorificantes, nos utique conglorificantes Filio. Sic namque Deum adorantes in Spiritu et in Filio, id est, per Spiritum ac per Filium adorantes, coadoramus Deum Filium et Spiritum. Denique Paulus scribit: *Ut in nomine Jesu Christi omnes gentes genu flectant, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris*¹⁷. Quod si hi, qui in nomine Jesu Christi flectunt genua, Filium glorificant cum Patre, cur hi, qui in Spiritu Patrem et Filium adorant, non adorabunt eum cum Patre, et Filio, et Spiritu sancto? Si itaque audivimus Moysen dicentem: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*¹⁸, scimus pronuntiari cum Deo Filium et Spiritum.

16. Et ne tanquam non scripta memorantes, et de nostro loqui videamur, demonstranda est eis cœlestium virtutum adoratio, et sicut in sanctis Scripturis didicimus, forsitan illi æmulatores effecti, sic et venerari discant et adorare. Quem visum volunt Isaia in templo laudare, et adorare, et clarificare, seraphim; Patremne an Filium? forte enim aures obstruent, si audiant, an Spiritum sanctum? Isaia enim dicit (27): *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum Sabaoth sedentem super thronum altum et elevatum, et plena domus majestate ejus, et seraphim stabant in circuitu ejus, sex alæ uni, et sex alæ alteri, et duabus quidem velabant faciem, duabus vero pedes, et duabus volabant, et clamabant ad alterutrum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus. Et elevatum est limen ex voce clamantis, et domus impleta est fumo, et dixi: O miser ego, quoniam compunctus sum: quia cum sim homo, et immunda labia habeam, et in medio quoque populi immunda labia habentis ego habitem, Regem Dominum Sabaoth ego vidi oculis meis. Et missus est ad me unus de seraphim, et in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum et dixit mihi: Ecce tetigit istud labia tua, et ait: Ecce aufert iniquitates tuas, et peccatum tuum mundabit. Et ego audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam et quis ibit ad populum istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi: Vade ad populum*

*istum, et dic ei: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non aspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis suis et credant, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem illos. Et dixi: Usquequo Domine*¹⁹? Quem igitur hunc esse volunt afferant (28): dicent enim forte Filium. In Evangelio kata (29) Joannem scriptum est: *Et propterea non poterant credere in Jesum, quia dixit Isaia propheta: Excæcavit eorum oculos, et hebetavit eorum cor, ne forte videant oculis, et intelligant corde, et convertantur, et sanem illos. Hæc igitur dixit Isaia, cum vidisset gloriam ejus, et locutus est de eo*²⁰. Et quid facient de Paulo, qui Spiritum sanctum dicit in illa gloria **780** visum esse Isaia, et locutum esse ei, cum misisset eum ad populum supra dicta dicere? Scriptum est enim sic in Actibus apostolorum: *Convenientes autem ad alterutrum Judæi dimittebantur, dicente Paulo verbum unum: Quia bene Spiritus sanctus locutus est ad patres vestros per prophetam Isaiam, dicens: Ito ad populum istum, et dic ei: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non aspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem illos*²¹. Ecce Joannes quidem Filium, Paulus vero Spiritum sanctum esse dicit, qui sit visus Isaia, sedens super thronum altum, et elevatum, qui adoratur, et laudatur, et glorificatur a seraphim. Ecclesiarum autem Christi omnes ab oriente usque ad occidentem convenienter Patrem a seraphim laudari profitentur in ministeriorum relatione. Dicant itaque nobis, qui venerationem Spiritui sancto abnegant, quisnam ex his verum dicit, aut quis fallit? Utrumne Joannes, an Paulus? an vero omnes Ecclesiarum Christi? quoniam quidem omnes Ecclesiarum Patrem profitentur esse, qui adoratur a seraphim, Joannes autem Filium, Paulus vero Spiritum sanctum. Si vero nemo eorum fallit, sed omnes veritatem dicunt, manifeste probatum est, quod et solius nomen Patris dicatur. Habebat tamen Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum secundum pronuntiatum; vel si Spiritus habeat Patrem et Filium si venerentur qui sic adorant, venerationem cœlestium animantium imitentur, et non suas cogitationes sequantur. Alioquin quid facient audientes Salvatorem dicentem ad discipulos: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*²²? cum Scriptura non Trinitatem, sed unionem baptismi nominaverit. Scriptum est enim sic in Actibus aposto-

¹⁶ Ephes. iii, 20, 21. ¹⁷ Philipp. ii, 10, 11. ¹⁸ Deut. vi, 15. ¹⁹ Isa. vi, 1, 11. ²⁰ Joan. xii, 39-41. ²¹ A. A. xxviii, 25-27. ²² Matth. xxviii, 19.

(27) Hæc item afferuntur supra, libro *De incarn. contra Arianos*, num. 10.

(28) G. R., asserant.

(29) Sic codd.

lorum, de his qui in Samaria crediderunt, et baptizati sunt a Philippo, *tantum baptizati erant in nomine Domini Jesu Christi* ²⁵.

17. De his vero qui Ephesi a Paulo baptizati sunt : *Iti cum audissent, baptizati sunt in nomine Domini Jesu Christi* ²⁶. Petrus enim Judæos alloquens : *Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum. Iti cum audissent et comprobassent sermones ejus, baptizati sunt, et additæ sunt in die illo animæ quasi tria millia* ²⁷. Nunquid prævaricatores mandati Salvatoris effecti sunt ? et contra traditionem Salvatoris baptizaverunt tantam multitudinem ? Non enim scriptum est : quia baptizaverunt in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti, sed tantum, in nomine Domini Jesu Christi. Sed non sunt prævaricati : absit ! Nam licet Filii nomen tantummodo dicatur, habet tamen Patrem et Spiritum secundum [secum, mss.] pronuntiatum, sicut in Scripturis sanctis probabimus. Itaque et Spiritus sanctus Dominus Sabaoth dicitur, et est cum Deo et cum Filio a seraphim adoratus. Propter quod hæc ter dicunt : *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, ut Trinitatem pronuntiarent. Unde et Paulus Dominum vocari Spiritum non negat, dicens ad Corinthios : *Dominus vero Spiritus est, et ubi Spiritus Domini, est ibi libertas* ²⁸. Et ad Romanos ait : *Lex autem Spiritus vitæ liberavit me a lege peccati et mortis* ²⁹. Quomodo ergo ausi estis Spiritum sanctum servum dicere, qui creaturam liberavit ? Si enim, inquit, omnia per ipsum facta sunt, ostendite creatum esse Spiritum sanctum. Utique etiam id, quod in cxviii psalmo scriptum est, *Quia omnia serviunt tibi* ³⁰, servum esse ostendit Spiritum sanctum. Sed neque id quod dicitur : *Omnia per Filium facta sunt, assignat Spiritum sanctum : ipse enim est, qui dixit ; neque id, quod omnia serviunt tibi, servum esse ostendit eum. Alioquin et Paulus quomodo audiendus est, dicens : Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater* ³¹ ? Itaque nec servus nec creatio Spiritus sanctus esse ostenditur. Sed vos et carnem, et servum esse eum infamatis, qui non solum non sit liber, sed et creaturæ libertatem largitur, sicut superius probavimus. Et rursus Paulus scribit : *Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus, dividens unicuique sicut vult* ³². Et Jesus ait : *Spiritus ubi vult spirat* ³³. Qui autem facit quod vult non est servus, sed liber est. Et qualem mortem merebuntur qui Dominum cœlestis militiæ servum esse profitentur ? Dominus enim virtutum interpretatur, Dominus Sabaoth, et non utique libertatem largiretur creaturæ, nisi esset creationis Dominus : in

A nomine enim Domini Jesu Christi et Spiritus sancti, quem mittet vobis Pater in nomine meo, ille vos docebit ³⁴. Tamen nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et in propria vita et substantia permanens, cum ipse sit vita. Alioqui quid estis facturi, audientes in Cantico canticorum Salomonem dicentem : *Unguentum effusum nomen tuum, propterea adolescentulæ dilexerunt te* ³⁵ ? Isaias vero : *Et faciet Dominus Sabaoth gentibus, in isto monte bibent in lætitia, et bibent vinum, unguento ungentur, tradent hæc omnia gentibus* ³⁶. Nonne Spiritum sanctum, quo uncti sumus, unguentum vocavit propheta ? Quem et David oleum exsultationis in xlii psalmo dicit, in conversatione humana Salvatoris : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ consortibus tuis* ³⁷. Quod et assumens Petrus ait : *Jesum Christum, qui est a Nazareth, unxit Deus eum in Spiritu sancto et virtute* ³⁸. Spiritus itaque sanctus cum et oleum, et unguentum dicitur, nomen est Dei et Filii, in propria vita et substantia permanens : cum sit ipse, ut supra diximus, secundum prophetam, *unguentum effusum nomen tuum*. Manifestum est autem, quia Spiritum sanctum effudit Dominus abundanter super eos, qui ex gentibus crediderunt, sicut Paulus scribit : *Et cum unctionem et signaculum habeamus ; et rursus idem Paulus in secunda Epistola ad Corinthios scribit : Qui autem firmat nos vobiscum in Christo, et unxit nos Deus, qui et signavit nos, qui et dedit arrham Spiritum in cordibus nostris* ³⁹ ; et iterum ad Ephesios ait : *In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrha hæreditatis nostræ* ⁴⁰ : magna nos sapere sancti præparant de Spiritu sancto. Nam David dicit : *Dominus purus hæreditatis meæ, et calicis mei* ⁴¹. Et Moses scribit : *Non erit portio, neque hæreditas Levitis in terra, Dominus ipse portio eorum est* ⁴². Et Jeremias clamat : *Quia formavit omnia ipse hæreditas hujus Jacob, Dominus nomen est ei* ⁴³.

18. Et cum Dominum hæreditatem sanctorum Spiritum sanctum esse dixit : *In quo, inquit, credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrha hæreditatis nostræ*, docens hæreditari et non hæreditare professiones sanctorum considerantes. Ait enim Isaias ad eos qui non habent Spiritum sanctum, et propterea ignorantes esse hæreditatem sanctis post hujus sæculi exitum instruens patienter, et dicens : *Est hæreditas colentibus Deum, et vos eritis justi, dicit Dominus : Qui sititis, ite ad aquam* ⁴⁴. Spiritum sanctum aquam **781** appellans, sicut postmodum monstrabimus : cum sit arrha sanctorum hæreditatis : hunc Spiritum sanctum et David signaculum hæreditatis cum habuisset. Sed hos quidem qui non credunt hæredi-

²⁵ Act. viii, 16. ²⁶ Act. xix, 5. ²⁷ Act. ii, 38-41. ²⁸ II Cor. iii, 17. ²⁹ Rom. viii, 2. ³⁰ Psal. cxviii, 91.
³¹ Rom. viii, 15. ³² I Cor. xii, 4, 11. ³³ Joan. iii, 8. ³⁴ Joan. xiv, 26. ³⁵ Cant. i, 2. ³⁶ Isa. xxv, 6.
³⁷ Psal. xlii, 9. ³⁸ Act. x, 37, 38. ³⁹ II Cor. i, 21, 22. ⁴⁰ Eph. i, 13, 14. ⁴¹ Psal. xv, 5.
⁴² Num. xviii, 20. ⁴³ Jer. x, 16. ⁴⁴ Isa. liv, 17 ; lv, 1.

tatem esse sanctis, post hujus vitæ exitum miseros esse dicit. De se vero et similibus confidenter agens : *Multi dicunt : quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* ⁴⁶. Signationem esse dicens signaculum, quod lumen vultus tui, Domine, esse sit professus. Itaque credent Paulo dicenti, Spiritu promissionis sancto signatos esse credentes; et huic David qui haberet eundem spiritum fidei, psallenti : *Credidi, propter quod locutus sum* ⁴⁷. Sciant quod et vultus Domini esse dicit signaculum, quod accepit, id est Spiritum sanctum, adeo ut et Filium Dei lumen Dei esse sciens psalleret Deo in xxxv psalmo, dicens : *In lumine tuo videbimus lumen* ⁴⁷, id est, in Filio tuo videbimus Spiritum sanctum. Sic et Isaias Spiritum qui sanctificat, non solum lumen, verum etiam ignem scit appellare, dicens : *Et erit lumen hujus Israel, et sanctificabit eum igne ardenti* ⁴⁸. Et ecce in lumine, quod est ignis, sanctificat Deus hunc Israel, et Deus noster ignis consumens est, sicut Moyses ait : *Deus noster ignis consumens est* ⁴⁹. Sed et Paulus dicit : *Ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata in Spiritu sancto* ⁵⁰. Et non aliter gentes, aliter Israel sanctificantur a Deo, quam Spiritu sancto lumine et igne existente. Dicit autem et sapientia Salomonis in Proverbiis : *Lux Domini spiratio est hominum, qui scrutatur interna ventris* ⁵¹. Et manifestum est, quia Spiritus omnia scrutatur, quemadmodum scribit Paulus, et quod a principio formato Adam, in faciem ejus spiravit Deus Spiritum sanctum, sicut Moses ait : *Et spiravit Deus in faciem Adæ inspirationem vitæ, et factus est homo in animam viventem* ⁵². Neque id quod spiratum est a Domino, anima est, secundum fabulatores Judæos; alioquin quomodo hoc, quod a se spiratum est, Deus igni æterno condemnat? sed vivificans Spiritus est, de quo et Paulus ait : *Spiritus vero vivificat* ⁵³. Et : *Spiravit Deus in faciem ejus inspirationem vitæ, et factus est homo in animam viventem*. Itaque Spiritus sanctus est spiritus vitæ, a quo excidentes nonnulli, viventes mortui sunt, sicut Paulus scribit : *Nam quæ in deliciis agit, vivens mortua est* ⁵⁴. Alioquin quomodo audiendus est Salomon, dicens : *Lux Domini spiratio est hominum, qui scrutatur interna ventris*, si animas hominum lumen Dei esse dicitis, nisi Spiritum sanctum lumen Dei confessi fueritis? Sed spirationem lumen Dei esse credatis, dicente Mose : *Spiravit Deus in faciem Adæ spiraculum vitæ*. Et Filius Dei : *Ego sum vita* ⁵⁵. Sed et sapientia Salomonis introducens Salvatorem dicit : *Ecce proferam vobis meæ aspirationis professionem* ⁵⁶ : sic enim in Proverbiis ait : *Sapientia in exitu canetur, in plateis vero fiducialiter agit : in portis autem potentium assistit :*

in muris quoque civitatis confidenter ait : Quanti temporis obtinent prudentes non stultitiam et erubescunt? Imprudentes autem contumeliæ cum sint cupidi, impii effecti odio habuerunt sensum, et obnoxii facti sunt increpationibus. Ecce proferam vobis meæ aspirationis professionem, docebo vos meam sermonem ⁵⁷. Et Isaias Spiritus sancti promissionem prædicans sic ait : *Dixit Dominus, qui cælum fecit et affixit illud, qui solidavit terram, et quæ in ea sunt : qui dat spirationem populo, qui est super eam, et spiritum calcantibus eam* ⁵⁸. Dicite qui est populus qui accepit spirationem? Nunquid et hic spirationem animam esse dicitis? Aut dabit sine anima populum super terram constituisse? Sed non est, professionem namque Spiritus sancti prædicans propheta hæc ait. Denique completam professionem super fideles, qui fuerant illo tempore, scripsit Lucas : *Et cum complerentur dies quinquagesimæ, erant pariter omnes in unum. Et factus est subito sonus de cælo, tanquam Spiritus vehemens ferretur, implens totam domum ubi erant sedentes. Et visæ sunt eis diviæ linguæ tanquam ignis, et sedit super unumquemque eorum, et cæperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis* ⁵⁹.

19. Simili modo magnus ille Job adversus amicos suos, cum essent Spiritu sancto privati, et nihil verum dicerent, neque opinarentur se ante Deum loqui, aiebat : *Nonne ante Deum loquimini* ⁶⁰? Et rursus : *Cui annuntiaſti verba? Spiratio vero cujus est, quæ procedit a te* ⁶¹? Ex quibus unus magna loquens dicebat : *Spiritus est, qui mortalibus intercedit, spiratio vero omnipotentis est, quæ me docet* ⁶². Omnipotens autem Filius Dei, de quo Zacharias ait : *Propterea sic dicit Dominus omnipotens. Post gloriam misit me super gentes* ⁶³. Igitur Salomone dicente : *Lux Domini spiratio est hominum* ⁶⁴; et a Mose instructi : *Spiravit Dominus in faciem Adæ inspirationem vitæ, et factus est in animam viventem* ⁶⁵; audientes vero et Salvatorem dicentem : *Ego sum vita* ⁶⁶; et Paulum scribentem : *Lex enim spiritus vitæ* ⁶⁷; et rursus : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra* ⁶⁸; videntes autem etiam Unigenitum insufflantem in faciem apostolorum et dicentem : *Accipite Spiritum sanctum* ⁶⁹, spirationem Filii in propria vita et substantia manente Spiritum esse doceamur, et neque genitum neque creatum esse a Filio sapiamus, nequaquam unigenitum Filium credamus esse Spiritum, et quod Dominus sit Verbum Filii, genitum vero a Deo Verbum suum in propria vita et substantia permanens, cum sit vita Filii Dei. Propterea vero non est genitus ab eo Spiritus, quia non est Verbum ejus. Creatum vero dicere Spiritum, absit! Veruntameu spirationem Filii Dei eum ex sanctis Scri-

⁴⁶ Psal. iv, 6-7. ⁴⁷ Psal. cxv, 10. ⁴⁸ Psal. xxxv, 10. ⁴⁹ Isa. x, 17. ⁵⁰ Deut. iv, 24. ⁵¹ Rom. xv, 16. ⁵² Prov. xx, 27. ⁵³ Gen. ii, 7. ⁵⁴ II Cor. iii, 6. ⁵⁵ I Tim. v, 6. ⁵⁶ Joan. xiv, 6. ⁵⁷ Prov. i, 23. ⁵⁸ Ibid. 20-25. ⁵⁹ Isa. xlii, v. ⁶⁰ Act. ii, 4-4. ⁶¹ Job xiii, 7. ⁶² Job xxvi, 4. ⁶³ Job xxxiii, 4. ⁶⁴ Zach. ii, 8. ⁶⁵ Prov. xx, 27. ⁶⁶ Gen. ii, 7. ⁶⁷ Joan. xiv, 6. ⁶⁸ Rom. viii, 2. ⁶⁹ Galat. iv, 6.

pturis docti sumus, et fontem Spiritus et Filium Dei dicimus, audientes Filium : *Quia duo nequam fecit populus iste, me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus contritos, qui non poterunt aquam portare* ⁷⁰. Aqua viva Spiritus sanctus est, sicut Joannes docuit, Salvatore dicente ad Samaritanam mulierem : *Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi : Da mihi bibere ; tu utique petisses eum, et dedisset tibi aquam vivam* ⁷¹ ; et rursus : *Quicumque biberit ex aqua, quam ego ei dabo, non sitiet in æternum* ⁷². Et in medio templi clamat : *Si quis sitit, veniat ad me et bibat ; qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* ⁷³. Et interpretatus est sic : *Hoc autem dicebat de Spiritu sancto, quem accepturi erant qui credituri erant in eum* ⁷⁴. Ita etiam et Isaias Dominum dixisse ait : *Quia ego dabo in siti aquam iis qui in sicco iter fecerunt, et vonam Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos, et orietur tanquam in aqua fenum, velut salix inter fluxus aquæ* ⁷⁵. Ergo manifeste Scripturis sanctis profitentibus, aquam vivam Spiritum sanctum esse cognovimus. Dominus se fontem Spiritus esse dixit sic : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* ⁷⁶. Sic et David canit in psalmo xxxv, dicens ad Dominum : *Quia apud te est fons vitæ* ⁷⁷. Igitur præter Dominum ostende alium fontem vitæ, qui apud eum sit : non enim dixit, quoniam tu es fons vitæ, sed quia apud te fons vitæ est. **782** Est vero apud Deum, et est Filius

A audite clamantem contra Judæos : *Quia dereliquerunt me fontem vitæ Dominum*. Alius autem ait : Spiritum sapientiæ, sciens Spiritum sanctum secundum Isaiam quidem dicentem : *Et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus* ⁷⁸. Secundum Paulum vero tribuentem : *Non cesso gratias agens Deo pro vobis, ut det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis* ⁷⁹. Fontem esse Spiritum dixit supra, sic dicens : *Dereliquistis fontem sapientiæ* ⁸⁰. Quod vero Spiritum hic sapientiam appellaverit, manifestum est, ex quibus dicit. Nam cum in terra Chaldæorum esset populus, et cum Chaldæis conversaretur, eos qui non habent Spiritum sanctum, sed carnaliter quidem viverent peccato, morerentur vero justitiæ, et fraudarentur Spiritu sancto, querebatur cum lacrymis, dicens : *Quid est Israel ? quid, quia in terra inimicorum es, et inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum his qui in inferno sunt, dereliquisti fontem sapientiæ. Viam Domini si fuisses ingressus, habitares utique cum pace in æternum* ⁸¹. Considerent enim viam, quam dereliquerunt filii Israel, Deum esse, qui dicit : *Ego sum via* ⁸², fontem vitæ in propheta appellari, quam dereliquerunt Judæi, coinquinantes se cum Babyloniis, qui erant mortui justitiæ; ducem enim non habebant in se Spiritum paracletum, Spiritum veritatis, qui est vita et vivificat : *viventes mortui sunt*.

20. Unde et Paulus de talibus scribit : *Nam quæ in deliciis agit vidua, vivens mortua est* ⁸³. Et Salomon clamat : *Qui in deliciis conversatur, a pueritia servus erit, in novissimo vero dolebit in se* ⁸⁴. Qui enim in peccati deliciis agunt, non audiunt Paulum scribentem : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater* ⁸⁵. Sed cum sint filii peccati, mortui sunt justitiæ. Qui vero Spiritus sancti donum acceperunt : *Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu, liberavit me a lege peccati et mortis* ⁸⁶. Bene itaque Moses observavit ut diceret : *Itaque spiravit Dominus in faciem Adæ spirationem vitæ, et factus est homo in animam viventem* ⁸⁷. Qui enim non habent Spiritum sanctum, viventes mortui sunt. Unde et ad Israel derelicto Domino, qui sit fons vitæ vivificans, dicit : *Dereliquistis fontem sapientiæ ; viam Domini si fuisses ingressus, utique habitares in pace in æternum tempus* ⁸⁸. Audientes ergo Dominum dicentem : *Ego sum via* ⁸⁹, docti etiam ex Scripturis sanctis fontem Spiritum esse Deum, qui dicit : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* ⁹⁰, nequaquam creaturam Spiritum sanctum sapiamus, sed ejusdem esse cum

⁷⁰ Jer. II, 13. ⁷¹ Joan. IV, 10. ⁷² ibid. 13. ⁷³ Joan. VII, 38. ⁷⁴ ibid. 39. ⁷⁵ Isa. XLV, 3-4. ⁷⁶ Jerem. II, 13. ⁷⁷ Psal. xxxv, 10. ⁷⁸ Rom. VIII, 10. ⁷⁹ Psal. xxxv, 10. ⁸⁰ Luc. xxiv, 49. ⁸¹ Act. I, 8. ⁸² Rom. VIII, 2. ⁸³ Isa. XI, 2. ⁸⁴ Ephes. I, 16-17. ⁸⁵ Baruch III, 42. ⁸⁶ ibid. 10-13. ⁸⁷ Joan. XIV, 6. ⁸⁸ I Tim. V, 6. ⁸⁹ Prov. xxxix, 21. ⁹⁰ Rom. VIII, 15. ⁹¹ ibid. 2. ⁹² Gen. II, 7. ⁹³ Baruch III, 43. ⁹⁴ Joan. XIV, 6. ⁹⁵ Jerem. II, 13.

(30) Hæc habentur in libro *contra Arianos*, pag. 701, num. 9 et 10, non multum diversa.

Patre et Filio substantiæ iterum ex Scripturis probamus, sicut superius ab Isaia propheta docuimus. Scribit autem ille magnus Joannes evangelista in Apocalypsi, hæc dicens : *Et ostendit mihi fluvium aquæ vivæ, candidum quasi glaciem, egredientem a sede Dei et Agni, fluentem per medium plateæ* ⁴⁶. Dicebat vero supernæ Jerusalem, de qua scriptum est in Psalmis : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* ⁴⁷. Quod si dixerint, quid ergo quia scriptum est aqua? audiant. In sede Dei et Agni aqua est viva vitæ, et cum aquæ ejus capaces aliqui efficiuntur, et lumina dicuntur, et in singulis quibusque adimpleri dicitur Spiritus sanctus : sicut et Filius Dei adimpletur in singulis, secundum Paulum scribentem : *Plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimplet* ⁴⁷. Et est quidem, quando ii qui implentur ista aqua viva, flumina appellantur, sicut et David in xcii psalmo dicit : *Elevaverunt flumina, Domine, vocem suam, a voce aquarum multarum* ⁴⁸. Est vero quando verbum doctrinæ, et unaquæque operatio spiritus, flumina vocantur, secundum Dominum dicentem : *Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* ⁴⁹. Ergo non dixit, aqua impleta est, aqua enim Spiritus vita est, et *flumen Dei impletum est aquis* ⁵⁰. Et Dominus : *Me, inquit, dereliquerunt fontem aquæ vivæ* ⁵¹. Itaque ejusdem sedis est cum Deo et Agno, vita vitæ, id est, Spiritus sanctus, sicut Joannes una cum Isaia dixit, et non servus, nec minister, sicut vos dicitis. Quod si permanent dicentes creatum Spiritum sanctum, et proferent illud quod in Amos propheta scriptum est : *Præpara te, invoca Deum tuum, Israel, quia ego firmans tonitruum, et creans spiritum, et annuntians hominibus Christum suum* ⁵², audiant non de Spiritu sancto hoc dixisse Filium Dei, sed de spiritu venti qui tonitruum sequitur. Neque enim præcedit Spiritum sanctum tonitruum, sed præcedit spiritum venti, quem creare dixit post tonitruum Dominus. Alioquin dicant, an ante Spiritum sanctum crearet tonitruum. Si vero hoc impium est dicere, expellantur prorsus qui dicunt, creatum esse Spiritum sanctum, quoniam nec de prima creatione, quæ a Filio Dei sit creata, tacerit Scriptura : sic enim dicit qui loquitur ad Job : *Sed ecce bestiæ apud te fenunt tanquam boves edent, et vigor ejus in lumbis, virtus vero in umbilico ventris ejus. Stutuit caudam sicut cypressus, nervi ejus completi sunt sicut funes, latera ejus sicut latera ærea, et dorsum ejus* ⁵³, etc. Hoc testimonium facturæ Domini factum ad illudendum angelis. Itaque diabolus prima creatio esse scriptus est deludi ab angelis, sic enim scriptum est : *Initium facturæ Domini, factum ad illudendum angelis* ⁵⁴. Nos autem sensum Christi Spiritum esse de Scripturis sanctis didicimus, sicut Paulus scripsit : *Sed docti ab Spi-*

ritu, spiritualibus spiritualia comparantes : animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei; stultitia est enim ei, et non potest scire, quia spiritualiter dijudicatur; spiritualis vero dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur : quis enim novit sensum Domini, qui instruat eum? Nos vero sensum Christi habemus ⁵⁵. Iste igitur Spiritus sanctus cum sit sensus Domini, in propria vitæ substantia existens, sicut frequenter didicimus, novit omnia, **783** quæ sunt Dei, sicut spiritus noster quæ nostra sunt.

21. Denique et Paulus ait : *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum : Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profandum Dei. Quis enim homo novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? sic et quæ sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus Dei : nos vero non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis, quæ et loquimur, non docti humanæ sapientiæ verbis; sed docti ab Spiritu, spiritualibus spiritualia comparantes* ⁵⁶, etc. Istum Spiritum sanctum etiam digitum Dei esse docuit, secundum Matthæum quidem dicens : *Si autem in Spiritu Dei ejicio dæmonia, pervenit in vos utique regnum Dei* ⁵⁷. Secundum vero Lucam : *Si autem ego in digito Dei ejicio dæmonia, pervenit ad vos utique regnum Dei* ⁵⁸; propterea dico vobis quia omnis blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemix non remittetur eis. Et quicumque dixerit verbum in Filium hominis, remittetur ei : qui autem dixerit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque hic, neque in futuro sæculo ⁵⁹. Per hunc Spiritum sanctum, cum sit digitus Dei, scriptæ sunt tabulæ lapideæ, quæ datæ Moysi sunt, scriptæ digito Dei, sicut ipse Moyses exposuit. Alioquin si non Spiritum sanctum digitum Dei esse dicunt, tabulas enim lapideas gloriosiores magis esse quam corda sanctorum profitebuntur, super quæ epistola Christi est scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Hunc Spiritum sanctum, et lumen vultus Dei esse credimus, secundum David in quarto psalmo dicentem : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* ⁶⁰. In tricesimo vero et quinto psalmo : *In lumine tuo videbimus lumen* ⁶¹. Et secundum Salomonem in Proverbiis scribentem : *Lux Domini inspiratio est hominum, qui scrutatur interna ventris* ⁶². Et Isaiam dicentem : *Et erit lumen huic Israel in ignem, et sanctificabit eum igne ardenti* ⁶³. Hanc spirationem Filii Dei esse divinæ Scripturæ docuerunt, secundum Salomonem quidem dicentem : *Lux Domini inspiratio est hominum; secundum Moysem : Et spiravit Deus spiramentum [spirationem] vitæ, et factus est homo in animam viventem* ⁶⁴, et quemadmodum postea creatus est Adam, acci-

⁴⁶ Apoc. xii, 1-2. ⁴⁷ Psal. xlv, 5. ⁴⁸ Ephes. 1, 23. ⁴⁹ Psal. xcii, 3, 4. ⁵⁰ Joan. vii, 38. ⁵¹ Psal. lxi, 10. ⁵² Jerem. ii, 13. ⁵³ Amos iv, 12, 13. ⁵⁴ Job xl, 10-13. ⁵⁵ ibid. 14. ⁵⁶ I Cor. ii, 13-16. ⁵⁷ ibid. 10-13. ⁵⁸ Matth. xii, 28. ⁵⁹ Luc. xi, 20. ⁶⁰ Matth. xii, 31, 32. ⁶¹ Psal. iv, 7. ⁶² Psal. xxxv, 10. ⁶³ Prov. xx, 27. ⁶⁴ Isa. i, 17. ⁶⁵ Gen. ii, 7.

piens spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem, et habens Spiritum sanctum, spiritualis erat, adeo ut et prophetaret, quod hujus rei gratia derelinqueret homo patrem suum et matrem suam, et adhereret uxori suæ, et essent duo in carne una: necnon et illam quæ sumpta est de se mulierem vocaret Evam, prophetice dicens ei: *Hæc est mater omnium viventium*⁶⁶. Simili modo et omnes sancti, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, per impositionem manuum sacerdotis Dei Spiritum sanctum consecuti, ad antiquum restituuntur, in quo erant ante prevaricationem Adam. Et hoc Spiritu legem dante in Ecclesiis gentium, nos neque carnem circumcidimus, neque carnaliter legem Moysi custodimus. Nam cum Paulus, et qui cum eo prædicabant gentibus Verbum Domini, et qui fideles fuerant de circumcisione dicentes: Quia oportet circumcidere eos, et præcipere eis custodire legem Moysi, jussit Spiritus sanctus non circumcidi ex gentibus credentes, neque carnaliter ritum sequi, quem Moyses Judæis tradidit: scripserunt apostoli iis qui ex gentibus erant, hæc: *Apostoli et presbyteri fratres, iis qui Antiochiæ, et Syriæ, et Ciliciæ fratribus, qui sunt ex gentibus, salutem. Quoniam audivimus, quod ex vobis quidam turbaverunt vos verbis quæ non constituimus: visum est nobis congregatis in idipsum mittere ad vos cum charissimis nostris Paulo et Barnaba, hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi, Judam et Silam, et ipsos per verbum annuntiantes eadem. Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil amplius imponi vobis oneris, præter ea*

*quæ necesse est, ut abstinere ab idololatriis, et sanguine suffocato, a quibus custodientes vos benedicatis. Valet*⁶⁶. Et cum Spiritus sanctus promulgasset, omnes Ecclesiæ Christi custodiunt hæc, quia nemini ex his, quæ creata sunt, legem orbi terrarum dare concessum est. Itaque videntes Spiritum sanctum legem dantem non blasphemant dicentes, eum esse creatum: quoniam præcipue Dominus contra eos qui blasphemant in eum dicit: *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, qui autem blasphemaverit in Spiritu sancto, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro*⁶⁷. Non autem talia de eo diceret Dominus, si creatura esset.

Deinde et in libro Regnorum scribitur: *Si peccaverit vir in virum, orabit pro eo sacerdos; si vero in Dominum peccaverit, quis orabit pro eo*⁶⁸? Et his similia de Spiritu sancto etiam Dominus dixit, sicut superius probavimus: *Quicumque dixerit verbum in Filium hominis, remittetur ei; quicumque in Spiritum sanctum, neque in hoc sæculo remittetur ei, neque in futuro*. Hanc igitur pertimescentes sententiam, et audientes quanta de Spiritu sancto Scripturæ dixerint, qualia de Patre et Filio, talia etiam de Spiritu sancto sapiamus. Quoniam sicut credimus in Deum Patrem, et in Filium ejus unigenitum, ita credimus et in Spiritum sanctum. Et si baptizati sumus in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quod sicut credimus, et baptizati sumus, ita sentientes de Trinitate et imitantes adorationem seraphim, hæredes regni cælorum effici poterimus.

⁶⁶ Gen. iii, 20. ⁶⁷ Act. xv, 23-29. ⁶⁸ Matth. xii, 31-32. ⁶⁹ I Reg. ii, 25.

In editione Veneta (tomi I parte II, pag. 783, ed. Bened. t. II, p. 981) sequitur Athanasii *Epistola ad Marcellinum*, de interpretatione Psalmorum, tum *Expositio in Psalmos*. Hæc, juxta ordinem a nobis institutum, exegeticis annumeravimus quæ tomus III complectitur. EDIT.

ADMONITIO.

784-1011 Quod subsequitur fragmentum excerptum videtur ex quadam homilia Athanasio attributa: nam an Athanasii vere fuerit id in incerto versatur. Sane conspicuum nullum præfert Athanasianæ orationis indicium. Prodit ex codice Reg. 2999, fol. 274, cui inest Catena in *Epist. ad Hebræos*.

Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον.

Ἄλλ' ἀνωθεν πάλιν ἴδωμεν τίς ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου· αὐτὸς ἐφεξῆς τίθησι λέγων· *Μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας, καὶ τὰ ἐξῆς.*

Εἰ δὲ τοῦτο ἀρχὴ, τί ἄλλο ἐστὶ τὸ δόγμα τὸ ἡμέτερον, ἢ τὸ μετανοῆσαι ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ διὰ τοῦ πνεύματος λαβεῖν τὴν πίστιν εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ κρίματος αἰώνιου; Τί δὲ ἐστὶν ἀρχὴ; οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦ-

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem⁶⁹.

Sed re altius repetita rursus videamus, quæ sit inchoatio sermonis; id ipse rursus postea exponit, his verbis: *Non rursus jacientes fundamentum penitentiae*⁷⁰, et cætera. Quod si illud sit initium, quid aliud doctrina nostra est, quam penitentiam esse agendam ab operibus mortuis, ac per spiritum assumendam esse fidem in resurrectionem mortuorum.

⁶⁹ Hebr. vi, 1. ⁷⁰ *ibid.*

rum et condemnationem æternam? Quid autem est initium? nihil aliud quam hoc est. Initium, inquit, est, cum non adest proba et accurata vita. Sicui enim eum qui disciplinam litterarum ingreditur, oportet primum elementa auscultare et ediscere; ita et Christianum hæc primum accurate nosse oportet, nec ullatenus his de rebus dubitare. Quod si doctrina ille egeat, nondum posuit fundamentum. Eum namque qui firmus est, oportet consolidatum esse ac consistere, neque ullatenus moveri. Quod si futurum aliquando est, ut qui institutus in fide et baptizatus est post decem annos de fide rursus audiat, nempe credendam esse mortuorum resurrectionem, is nondum habet fundamentum, quippe qui rursus Christianismi initium exquirat. Nam quod fides sit fundamentum, ac quod superest deinde ad ædificationem conferat, audi ipsum loquentem: *Ego fundamentum posui, alius superædificat*⁷¹. Quid est autem, *ad perfectiora feramur*⁷²? Ad tectum ipsum, inquit, demum perveniamus, id est, optimam agamus vitam. Quemadmodum enim in elementis, alpha continet omnia, ut et fundamentum totum ædificium; ita quoque vitæ puritatem continet certitudo et firmitas fidei, citra quam nemo potest esse Christianus, ut nec absque fundamentis potest ædificium existere, nec absque elementis potest quis litterarum esse peritus. Sed si quis circa elementa semper versetur, aut itidem circa fundamentum, non ei quid amplius erit. Ita apud nos agetur. Si namque in fidei initio semper maneamus, nunquam ad ejus finem perventuri sumus. Tu vero ne arbitrare ideo fidem minorem haberi, quia elementum vocatur. Ipsa quippe universa virtus est. Cum ergo ait: *Omnis qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ: parvulus enim est*⁷³, non lac ipsam vocat: sed de iis adhuc ambigere, illud est infirmæ mentis, quæ multis sermonibus egeat. Hæc enim dogmata sana et recta sunt: illum namque perfectum vocamus qui cum fide probam ducit vitam. Quod si quis fidem habens mala perpetrat, imo de ipsa etiam fide ambigit, doctrinamque afficit contumelia, eum jure ac merito infantem vocemus, utpote qui ad initium recurrit. Itaque etiamsi sexcentos annos in fide transegerimus, neque tamen firmi consistamus, infantes in ipsa sumus, cum vitam exhibemus ei minime convenientem, cumque fundamentum adhuc ponimus. His autem præter eam de vita agenda admonitionem, et aliam affert, nutaturum scilicet ædificium, si egeant fundamentum ponere poenitentia a mortuis operibus. Quisquis enim ab alio in aliud transfertur, et aliud quidem dimittit, aliud eligit; primum aliud damnare debet, atque ab eo sese amovere toto affectu, atque tunc ad aliud se conferre. Quod si denuo priori adhærere debeat, quo pacto ad posterius denuo **1012** accedet? Quid ais, legem reprobavimus, at denuo jubes ad eam

το. Ἀρχὴ, φησὶν, ὅταν μὴ βίος ἀκριβῆς παρῆ. Καθὰ-
περ γὰρ τὸν εἰς τὴν μάθησιν τῶν γραμμάτων εἰσερ-
χόμενον τὰ στοιχεῖα δεῖ πρῶτον ἀκοῦσαι, οὕτω καὶ
τὸν Χριστιανὸν ταῦτα εἰδέναι ἀκριβῶς πρῶτον χρῆ,
καὶ μηδὲ ἀμφιβάλλειν περὶ αὐτῶν. Εἰ δὲ δεῖτο πάλιν
διδασκαλίαν, οὕτω τὸν θεμέλιον ἔχει. Τὸν γὰρ
ἐδραῖον πεπηγέναι χρῆ καὶ ἐστάναι, καὶ μὴ μετα-
κινεῖσθαι. Εἰ δὲ μέλλοι τις, κατηχηθεὶς καὶ βαπτι-
σθεὶς, μετὰ ἔτη δέκα περὶ πίστεως πάλιν ἀκοῦειν,
καὶ ὅτι τιστεῦσαι χρῆ εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, οὕτω
τὸν θεμέλιον ἔχει· πάλιν τὴν ἀρχὴν τοῦ Χριστιαν-
ισμοῦ ζητεῖ. Ὅτι γὰρ ἡ πίστις θεμέλιος, τὸ δὲ
λοιπὸν οἰκοδομεῖ, ἀκούε αὐτοῦ λέγοντος· Ἐγὼ θε-
μέλιον τέθεικα· ἄλλος ἐποικοδομεῖ. Τί δὲ ἐστίν,
Ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα; Πρὸς αὐτὴν χω-
ρῶμεν λοιπὸν, φησὶ, τὴν ὁροφὴν, τουτέστι, βίον Χρι-
στον ἔχωμεν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν στοιχείων τὸ
πᾶν τὸ ἀλφα συνέχει, καὶ ὁ θεμέλιος τὴν πᾶσαν
οἰκοδομήν, οὕτω καὶ τοῦ βίου τὴν καθαρότητα ἡ
περὶ τὴν πίστιν πληροφορία· ταύτης δὲ ἄνευ οὐκ
ἔστιν εἶναι Χριστιανὸν, ὥσπερ οὐδὲ θεμελίον ἄνευ
οἰκοδομήν, οὐδὲ στοιχείων χωρὶς ἐμπειρον γραμμά-
των γενέσθαι. Ἄλλ' ἐάν τις αἰεὶ περὶ τὰ στοιχεῖα
στρέφῃται, ἢ εἴ τις περὶ τὸν θεμέλιον, οὐδέπω ἔσται
αὐτῷ τι πλεόν· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν. Ἄν γὰρ αἰεὶ ἐν
τῇ ἀρχῇ τῆς πίστεως μένωμεν, οὐδέποτε πρὸς τῷ
τέλει ταύτης ἀναδησόμεθα. Σὺ δὲ μὴ νομίσης ἡλατ-
τῶσθαι τὴν πίστιν, διὰ τὸ στοιχεῖον κληθῆναι. Ἡ
γὰρ πᾶσα δύναμις αὕτη ἐστίν. Ὅταν γοῦν λέγει·
Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἀπειρος λόγου δι-
καιοσύνης· νήπιος γὰρ ἐστίν· οὐ γάλα ταύτην
καλεῖ· ἀλλὰ τὸ ἀμφιβάλλειν ἐτι περὶ τούτων, τοῦτό
ἐστίν ἀσθενοῦς διανοίας, καὶ λόγων δεομένης πολλῶν.
Τὰ γὰρ δόγματα ταυτά ἐστὶ τὰ ὑγιῆ· τέλειον γὰρ
ἐκείνον καλοῦμεν, τὸν μετὰ τῆς πίστεως βίον ἔχοντα
ὀρθόν. Ἐάν δὲ τις πίστιν μὲν ἔχη, πράττει δὲ πο-
νηρὰ, καὶ περὶ αὐτῆς δὲ ταύτης ἀμφιβάλλῃ, καὶ
ὑβρίζῃ τὴν διδασκαλίαν· εἰκότως αὐτὸν φήσομεν
νήπιον, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδραμόντα. Ὅσπερ, κἂν μι-
ρία ἔτη ἐν τῇ πίστει ἔχωμεν, καὶ μὴ βέβαιοι ὦμεν,
ἐν αὐτῇ νήπιοι ἔσμεν· ὅταν βίον αὐτῇ μὴ συμβαί-
νοντα ἐπιδεικνόμεθα· ὅταν ἐτι θεμέλιον καταβαλ-
λόμεθα. Τούτοις δὲ μετὰ τοῦ βίου καὶ ἄλλο ἐγκαλεῖ,
ὡς παρασαλευθεῖσθαι καὶ δεομένοις θεμέλιον καταβάλ-
λειν μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων. Τὸν γὰρ ἀπὸ τι-
νος εἰς ἕτερον μετατιθέμενον, καὶ τὸ μὲν ἀφιέντα,
τὸ δὲ αἰρούμενον, πρότερον αὐτοῦ καταγνῶναι χρῆ,
καὶ ἀποστῆναι τῇ διαθέσει, καὶ τότε ἐλθεῖν ἐφ' ἕτε-
ρον. Εἰ δὲ τοῦ προτέρου πάλιν ἔχουσι μέλλοι, πῶς
τοῦ δευτέρου ἄψεται; Τί φῆς, κατέγνωμεν τοῦ νό-
μου, καὶ πάλιν ἐπ' αὐτὸν ἀνατρέχειν κελεύεις; Τοῦτο
οὐκ ἔστι μετὰθεσις· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἔχομεν νόμον.
Νόμον οὖν, φησὶ, καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως;
μὴ γένοιτο! ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν. Ἐγὼ δὲ περὶ τῶν
νηρῶν εἶπον πραγμάτων, ἀλλ' οὐ περὶ νόμου. Ὅ
γὰρ μέλλων ἐπ' ἀρετὴν ἐπιέναι, πρότερον τῆς κα-
κίας καταγνῶναι ὀφείλει, καὶ τότε αὐτὴν μετελθεῖν.

⁷¹ 1 Cor. iii, 10. ⁷² Hebr. vi. ⁷³ Hebr. v, 13.

Καλῶς δὲ τῇ μετανοίᾳ καὶ τὸ βάπτισμα προσέθηκεν. Ἄτα τοῦτο εὐθέως ἐβαπτίζοντο· ἔν' ὅπως ἀδυνάτως εἶχον ἐργάσασθαι δι' ἑαυτῶν, τοῦτο διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ γένοιτο χάριτος. Οὕτε οὖν μετάνοια ἀρκεῖ πρὸς τὸν καθαρισμὸν, ἀλλὰ δεῖ τὸ βάπτισμα παραλαβεῖν. Ἐπι γοῦν τὸ βάπτισμα εἶδει ἐρχεσθαι, πρότερον καταγνόντα τῶν ἡμαρτημένων αὐτῶ· καὶ καταψηφισάμενον. Τί δὲ ἐστὶν *Βαπτισμῶν διδαχῆς*; οὐχ ὡς πολλῶν ὄντων τῶν βαπτισμῶν, ἀλλ' ἑνός. Τί οὖν αὐτὸ πληθυντικῶς εἶπε; διὰ τὸ εἰπεῖν· *Μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας*. Εἰ γὰρ πάλιν αὐτοὺς ἐβάπτιζε, καὶ ἄνωθεν κατήχησε, καὶ πάλιν ἐξ ἀρχῆς βαπτισθέντες ἐδιδάσκοντο τὰ πρακτέα, καὶ τὰ μὴ πρακτέα, διηνεκῶς ἐμμελλον ἀδιόρθωτοι μένειν. Ἐπιθέσεως δὲ χειρῶν, εἶπεν· οὕτω γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον, ἐπιθέντος αὐτοῖς τὰς χεῖρας τοῦ Παύλου, φησί. *Ἀναστάσεώς τε νεκρῶν*· τοῦτο γὰρ ἐν τε τῷ βαπτίσματι γίνεται καὶ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ βεβαιοῦται. *Καὶ κριματος αἰωρίου*. Διὰ τί δὲ ταῦτά φησιν; ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἢ περισσεύειν, ἢ πεπιστευκότας, ἢ κακῶς βιοῦν καὶ ῥαθυμῶς. Νήψατε, φησιν, οὐκ ἐνὶ εἰπεῖν· Ἐὰν ῥαθυμῶς ζήσωμεν, πάλιν βαπτισθόμεθα, πάλιν καταγνησόμεθα, πάλιν ληψόμεθα Πνεῦμα. Κἂν νῦν τῆς πίστεως ἐκπέσωμεν, πάλιν δυνήσόμεθα βαπτίζόμενοι τὰ ἁμαρτήματα ἀπολούσασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν τυχεῖν, ὡς πρὸτερον. Θεμέλιον, φησί, καταβαλλόμεθα ἐν τῷ βαπτίζεσθαι, τουτέστιν ἀποταγῆν τῶν ἔργων τοῦ Σατανᾶ. Ἄπαξ γὰρ μετανοήσαντες, ἐπ' αὐτοῖς ἐβαπτίσθημεν. Οὐκέτι οὖν δὴ [δεῖ] ταῦτα ἐξ ἀρχῆς ποιεῖν. *Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον*, τὸ περὶ βαπτίσματος λέγειν, καὶ χειρῶν ἐπιθέσεως, δι' ἣν τὸ Πνεῦμα ἐλάμβετε, καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ κρίσεως, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερόμεθα. Οὐ δεῖ γὰρ αἰεὶ τὰ αὐτὰ λέγεσθαι. Εἴρηται γὰρ ἅπαξ καὶ γεγένηται. Ἄλλὰ δεῖ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσφέρεισθαι· τουτέστι χρηστὴν πολιτείαν, καὶ τῆς πίστεως ἀξίαν. Αὕτη γὰρ ἡ τελειότης τὸ ἀμφιδέξιν εἶναι τὴν ἀρετὴν· ὡσεὶ εἶπε· Νήψατε· οὐκ ἐνὶ γὰρ ζῆσαι ῥαθυμῶς, καὶ πάλιν βαπτισθῆναι, καὶ δι' ἐπιθέσεως χειρῶν λαβεῖν Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν. Τάχα δὲ οὗτοι, Ἰουδαϊκώτερον φρονούντες, διὰ τὸ διαφόρους ἐν τῷ νόμῳ εἶναι βαπτισμοὺς, ἐβούλοντο καὶ τὸ τῆς Νέας βάπτισμα, τὸ τῆν παλιγενεσίαν δωρούμενον, πολλάκις βαπτίζεσθαι· διὰ τὸ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν πολλάκις ἐθέλειν ἀξιοῦσθαι· διὸ ἐπάγει· *Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας*, κ. τ. λ.

recurrere? Illud nequaquam iranslatio est, nam et hic legem habemus. Legem itaque, ait, per fidem abrogamus? absit! imo legem confirmamus. Ego namque de malis operibus egi, non de lege. Qui enim virtutem est ingressurus, primum malitiam ut damnet oportet, ac sic demum illam adire. Pulchre autem poenitentiae baptismum quoque adjecit. Non poterat enim poenitentia mundos illos exhibere. Quamobrem quam primum baptizabantur, ut quod per se facere non valebant, id per Christi gratiam fieret. Nequaquam igitur poenitentia sufficit ad purgationem, sed adhibendus est baptismus. Oportuit ergo ad baptismum accedere, cum primum quis peccata sua improbaverit ac proscripserit. Quid autem est illud: *Baptismatum doctrinae*? Non quod multa sint baptismata; sed unum tantum. Quid ergo illud in plurali protulit? Quia dixit: *Non rursum jacentes fundamentum poenitentiae*. Si enim ipsos denuo baptizasset, et prius instituisset, ac rursum ab initio baptizati, res agendas edocti fuissent, et non agendas, perpetuo indisciplinati futuri erant. *Impositionis quoque manuum*, inquit: ita namque Spiritum sanctum acceperant, Paulo manus ipsis imponente. *Ac resurrectionis mortuorum*. Illud enim et in baptismo efficitur, et confessione solidatur. *Et judicii aeterni*. Quare haec loquitur? Quia verosimile erat eos, postquam credidissent, aut vacillare, aut improbe et segniter vitam agere. Vigilate, inquit, non licet dicere: Si segniter vivamus, rursum baptizabimur, rursum instituemur: rursum Spiritum sanctum accipiemus. Licet jam fide excidamus, rursum poterimus per baptismum peccata ablueri; eademque denuo consequi quae suppetebant antea. Fundamentum, inquit, posuimus, cum baptizaremur, abrenuntiationem scilicet operibus Satanæ. Semel enim baptizati, his conditionibus baptizati sumus. Nequaquam ergo isthaec ab initio resumenda sunt. *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem*, de baptismate agendum, et de impositione manuum, per quam Spiritum accepistis, et de mortuorum resurrectione ac judicio, *ad perfectiora feramur*. Neque enim eadem semper sunt repetenda. Semel quippe dictum et factum est. Sed opus est ut nostra quoque afferamus; scilicet mansuetum vitae institutum, necnon fidei dignitatem. Haec enim est perfectio, inquit, ut ambidextra sit virtus, ac si dicat: Vigilate: non licet enim segniter vivere ac rursum baptizari, ac per impositionem manuum Spiritum sanctum ad-

¹⁶ Hebr. vi, 2. ¹⁷ ibid. 1. ¹⁸ ibid. 2. ¹⁹ ibid. 4.

Cod. Colb. 4097 *Panoplia* Euthymii Zygabeni, in qua permulta exstant ex Athanasii operibus supra editis excerpta. Nos ea solum dainus quæ nusquam exstant edita. Dubia videntur esse.

Ejusdem (Athanasii) contra Valentinum, qui in multis consensit cum iis qui supra memorati sunt hæreticis.

Quid causæ est quod dicitis Christum, cœlestem, non humanam induisse carnem, cum Apostolus dicat: *Qui sanctificat et qui sanctificatur, ex uno omnes? Quam ob causam non erubescit, inquit, fratres eos appellare, dicens: Narrabo nomen tuum fratribus meis* ⁷⁸. Ex uno autem, quonam? ex Adam videlicet, **1013** juxta Lucæ genealogiam. Ac rursus: *Quia pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem* ⁷⁹. Atque ut cœlestis carnis adimat suspicionem, subjicit: *Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahamæ unde debuit per omnia fratribus similari* ⁸⁰. Et plurima ejusmodi. Sed Dominus, aiunt, dixit in Evangeliiis: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui ex cœlo descendit Filius hominis, qui est in cœlo* ⁸¹. Ac rursus Apostolus: *Primus homo de terra terrenus; secundus homo, Dominus scilicet, de cœlo cœlestis* ⁸². Ecce enim utrobique cœlestis homo nominatur. Quibus respondemus: Cum Christus, qui duplex est naturis suis, unicus tamen sit hypostasi, quæ utriusque sunt naturæ sibi propria efficit. Et sicuti Apostolus cum dixit de iis qui Christum occiderunt: *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* ⁸³, nequaquam significat passam esse deitatem, quæ est Dominus gloriæ, sed rem assumptam; sic in hisce dictis ipsum Filium et Deum passum esse dicitur, ob unam deitatis hypostasin, quæ humanæ quoque naturæ hypostasis facta est; sed passum secundum humanam suam naturam, atque ex cœlo quidem descendisse, et nihilominus in cœlo esse, secundum hypostasin deitatis, Filium autem hominis esse secundum naturam postremo assumptam, post descensum ex cœlo. Ac rursus: idem Dominus propter unam hypostasin, secundus quidem homo secundum unitam humanitatem: ex cœlo autem, secundum divinitatem. Nisi enim unamquamque proprie intellexerimus, in repugnantia Apostolum conjiciemus. Quomodo enim per omnia similis nobis terrenis? Quomodo etiam frater noster, qui carne cœlesti indutus sit? Et sexcenta hæc absurda hinc consequuntur.

Ex Euthymii monachi Zygabeni, Orthodoxæ fidei dogmatica panoplia, e Græco translata per Petrum Franciscum Zinum Veronensem. Parisiis anno 1556.

Magni Athanasii, adversus illos, qui Christum unam esse dicunt naturam compositam. Licet enim postea ab Eutyche et Dioscoro monophysitis hæc hæresis fuerit prorogata, fuerunt tamen antea quidam, qui nefariæ istius opinionis semina projece-

Α Τού αὐτοῦ (Ἀθανασίου) κατὰ Οὐαλερτίου, τὰ πολλὰ συμφώνου ὄντος τοῖς προδηλωθεῖσιν αἰρετικοῖς.

Πῶς λέγετε Χριστὸν οὐρανίαν σάρκα περιβεβλησθαι, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνην, καίτοι τοῦ Ἀποστόλου φάσκοντος · Ὁ ἀγιῶν καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι ἐξ ἐνός πάντες; Δι' ἦν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται, φησὶν, ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν, λέγων · Ἀπαγγεῶ τὸ ἑνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ἐξ ἐνός δὲ, τίος; Τοῦ Ἀδάμ δηλονότι, κατὰ τὴν τοῦ Λουκᾶ γενεαλογίαν · καὶ πάλιν · Ἐπεὶ τὰ παιδία κεκοινωνήκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως ἐπέσχε τῶν αὐτῶν. Ἀναιρῶν δὲ καὶ τὴν ὀδόληψιν τῆς οὐρανίου σαρκός, ἐπήγαγεν · Οὐ γὰρ δῆπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ · ὅθεν ὠφελεῖ κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ὁ Κύριος, φασὶν, εἰρηκεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις · Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ · καὶ ὁ Ἀπόστολος πάλιν · Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς χοιλάς · ὁ δεύτερος ἀνθρώπος, ὁ Κύριος, ἐξ οὐρανοῦ οὐράνιος. Ἴδου γὰρ ἀμφοτέρωθεν οὐράνιος ἀνθρώπος ὀνομάζεται. Πρὸς οὗς ἐροῦμεν, ὅτι ἐπεὶ διπλοῦς ὢν ταῖς φύσεσιν ὁ Χριστὸς, μοναδικὸς ἔσται τὴν ὑπόστασιν, ἰδιοποιεῖται τὰ τῆς ἐκατέρας φύσεως. Καὶ καθάπερ ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν περὶ τῶν Χριστοκτόνων ὅτι · *Εἰ ἐγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*, οὐ τὴν θεότητα πεπονθέναι φησὶν, ἥτις ἐστὶ Κύριος τῆς δόξης, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον · οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ῥητῶν τούτων αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς καὶ Θεὸς πεπονθέναι λέγεται, διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν τῆς θεότητος, ἥτις καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γέγονεν ὑπόστασις · πεπονθέναι δὲ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μὲν καταβεβηκέναι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι, κατὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς θεότητος · Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὴν ὑπερον προσληφθεῖσαν φύσιν, μετὰ τὴν ἐξ οὐρανοῦ κάθοδον. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν · δεύτερος μὲν ἀνθρώπος κατὰ τὴν ἠνωμένην ἀνθρωπότητα, ἐξ οὐρανοῦ δὲ κατὰ τὴν θεότητα · εἰ γὰρ μὴ νοήσωμεν ἐκάστην οἰκειῶς, ἐναντιολογίαις ὑποβαλοῦμεν τὸν Ἀπόστολον. Πῶς γὰρ κατὰ πάντα ὁμοῖος ἡμῖν τοῖς γῆνιοις; Πῶς δὲ ἀδελφὸς ἡμῶν, ὁ σάρκα οὐρανίαν περιβεβλημένος; Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἄτοπα ἔφεται.

D

runt. Sanctus autem Maximus eam dicit Apollinarium disseminasse.

Quid argumentum illud, quo veluti ariete animas petunt? partem, inquirunt, essentiae propriae Deus fecit carnem assumptam. Ut eo pacto una

⁷⁸ Hebr. ii. 11. 12. ⁷⁹ ibid. 14. ⁸⁰ ibid. 16, 17.

⁸¹ Joan. iii. 13. ⁸² I Cor. xv. 47. ⁸³ I Cor. ii. 8.

urumque essentia intelligatur, quæ impatibilis A
sit, quatenus Verbum est; patiatür autem partem
carnis, quæ cum Verbo ad unam essentiam absol-
vendam concurrat. Hoc autem absurdum esse et
maxime execrandum, facile quis intelligat. Pars,
inquiunt, divinæ essentiæ caro, et quod magis ri-
dendum est, pars illius, qui nullas habet partes.
Compositam faciunt, quæ simplex est. Nam si hæ
mutuæ inter se partes ad unum aliquod concur-
runt, compositum diversum ostenditur, quod e
partibus constat differentibus. Præterea suscipit
incrementum ex carne addita, quæ non in natura
propria spectatur, sed pars est essentiæ carnem
ipsam accipientis. Quin etiam ex his mutatio patet,
cum Verbum amplius secundum æternam essen- B
tiam non maneat, sed aliud quiddam propter au-
gmentum esse contingat. Deum naturam mutabi-
lem, mutabilis naturæ partem constituit, et unam
istam ex utraque novam compositionem et muta-
tionem ostendit, adeo ut magna difficultas in ani-
mo oboriatur, cum nec quid inde sequatur videri
queat, neque rei propositæ nomen reperitur. Quo
enim nomine unam ex utrisque essentiam appel-
lemus? Verbum tantum? At carnis pars id non
permittit. Carnem tantummodo? At id Verbi natu-
ra non concedit. Christumne? Dispensationis,
non autem essentiæ, istud est nomen. Proh impio-
rum hominum insaniam, qui dum immutabilem
audent essentiam tractare, proprio etiam nomine
ipsum spoliarint! Ista enim ratione Filio ne illud C
quidem servabitur, ut ejusdem cum Patre sit es-
sentiæ. Qui enim essentiæ propriæ accessionem,
et mutationem ex alterius admittit admitione, is
cum illo qui in eadem manet essentia, non est
ejusdem essentiæ. Pater enim præter gloriam pro-
prios in natura nihil possidet. Filius autem in
natura carnem adjungit, ut carnis et Verbi una sit
essentia, multum abesse deprehenditur ab eo, qui
nullam accessionem ad essentiæ propriæ incremen-
tum aut mutationem acceperit. Necesse igitur est,
ut unam essentiam Verbi et carnis, non confu-
sam agnoscas, aut in eorum qui Arium secuti
sunt, errorem incidas, et illorum essentiæ diver-
sitate introducas, et sacris Domini vocibus ad-
verseris, et magno cum periculo respuas illud: D
Ego et Pater, unum sumus 66. Et, *Qui vidit me, Pa-
trem vidit* 67. Quomodo unum, ubi tanta differen-
tia reperitur? Ut unus quidem ad finem usque
mauserit, qualis ab omni æternitate creditur fuis-
se: alter autem carnis compositione propriam es-
sentiam miscuerit, aut auxerit, aut per confusio-
nem in aliud commutarit? 1014 Quomodo qui
hunc videt, videt illum, si Patris quidem essen-
tiam divinitas duntaxat indicat; Filii vero divini-
tas et humanitas, quæ unum quiddam natura sunt?
Et Patris quidem essentia partem non habet quæ
patiatür. Verbi autem natura, carnis partem ha-

bet quæ patiatür? Quid ista impietate magis nefa-
rium? Unam essentiam dicere, et hanc in partes
secare varias et diferentes, et voces dicere con-
tumeliosas, quæ rei propositæ accommodari ne-
queant, nisi perfectæ naturæ pars patibilis, et pars sit
impatibilis; et pars patiatür, pars autem non pa-
tiatür; et pars vivat, et pars intereat. Magis præ-
fecto miserandum animal, cujus mortui dolores
pars sensu percipiat. Siquidem unius essentiæ sit
simul et interire et vivere. Sed rejiciatur hæc ina-
nis doctrina. Nec partem naturæ simplicis, et quæ
dividi non potest, accepimus. Nec quod est impa-
tibile, parte quidem pati, parte autem non pati di-
dicimus. Neque unius naturæ definitionem in dua-
bus agnoscimus, neque diversæ, etsi nomen admi-
simus. Quæ quidem omnia constituere deprehen-
duntur, qui Verbum et carnem in unam essen-
tiam convenisse dicunt. Quomodo igitur et caro
sumpta est, et qui illam sumpsit non est immuta-
tus? et qui cum illa conjunctus est, servat eandem
essentiam cum Patre suo? Quomodo ex carnis æs-
sumptione, et ex iis quæ per ipsam, sapienter su-
pra quam dici potest, gesta sunt, non ad incre-
mentum, aut mutationem essentiæ propriæ perve-
nit, sed ad communicationem naturalis dignitatis,
quam arcane conjunctionis gratia perfecit? Aliud
enim est dicere, duas naturas perfectas in unam
personam convenisse, et aliud ex duabus partibus
unam essentiam esse conflata. Nam divinæ qui-
dem essentiæ ratio simplex est, humanæ autem
dispensationis miraculum duplex. Quare nec es-
sentiæ simplicitas in varias partes secatur, neque
duplex dispensationis ratio in unam conflatur es-
sentiam. Qui enim fieri potest, ut quod æternum
est, et quod est recens, in una consideratur natu-
ra? Num et sanguis et aqua fuit divinitatis es-
sentia, quæ fontis instar defluxit e latere? Si ejus-
dem est et pati et non pati, necesse est et volun-
tates esse diversas, et non easdem actiones. Alia
enim convenit formæ Dei, et alia formæ servi: alia
templo, et alia inhabitanti Deo. Perpetuam igitur in
unam essentiam introducunt seditionem, cujus es-
sentiæ pars unum vult, pars aliud. Si una essen-
tia, cur dicit: *Non quod ego volo, sed quod tu* 68?
Quomodo eadem est quæ fecit et quæ facta est?
Quomodo eadem et omnia novit antequam fierent,
et extremum diem et horam ignorat? Quomodo
eadem et precatür et preces suscipit? Quomodo
dicit: *Deus meus, Deus meus, cur me dereliquisti* 69?
Quis novit eandem a seipsa naturam derelinqui,
et seipsam, ut alium invocare, quæ quidem om-
nia naturam duplicem consequuntur? Verum quo-
niam et humanæ naturæ exemplum nos quidem
ad pietatem confirmandam atulimus, alii autem
ad eversionem detorquent, necesse est ut et de
hoc item disseramus.

66 Joan. x, 30. 67 Joan. xiv, 9. 68 Marc. xiv, 36. 69 Psal. xxi, 1; Math. xvii, 46.

Ejusdem adversus eosdem.

Ecce enim falsam alteram cum impietate ratiocinationem pepererunt. Quemadmodum, inquit, homo ex duobus consistens, una dicitur natura, sic etiam Dominum Christum ex Verbo et carne existentem, unam esse constat essentiam. Quod duo tantum inter se differentia perfectam unam nequeant essentiam conficere, et quæ non sit mutabilis, paucis antea demonstratum est. Quod autem exemplum hoc rei ab ipsis propositæ nihil prosit, statim ostenditur. Homo ex anima mente prædita, et corpore sensibus affecto animal jure censetur. Quoniam horum neutrum sine altero prius consistit, neque naturæ terminum conservat, cum existendi principium sumant ex utero, atque ita in vitam exeant, et unius animalis constitutionem efficiant. At Dominus Jesus non imperfectis e rebus existendi principium accipit, sed naturarum perfectarum in se principium ostendit. Atque illic quidem hominis partes sunt, anima et corpus: hic autem, neque caro pars Verbi est, neque Verbum pars carnis. Horum enim utrumque, priusquam conjungantur, perfectam naturam ostendit, ut nihil omnino neque divinitati ad rationem propriam, neque humanitati desit. Aliud enim est, duabus ex partibus essentiam absolvi, et aliud, duas essentias conjungi, quarum utraque perfecta sit. Quamobrem et forma Dei dicitur, et forma servi. In homine vero neque anima sola est homo, neque caro. Nam si harum altera reipsa perfecta foret natura, aliquid etiam sine altera perfecisset. Et hoc perspicuum est, non solum ex divinis legibus, verum etiam ex verbis humanis. Etenim, qui hæc prolitentur, sic hominem definiunt, esse animal ratione præditum, mortale: ut ratione præditum ad animam, mortale spectet ad corpus. Sic utrumque unius esse personæ, non autem duarum censuerunt. Pari ratione et divina Scriptura hominem ipsum et ad imaginem Dei significat, propter animæ ratione præditæ excellentiam, et masculinum appellat et feminam propter carnis proprietatem; ut animam et corpus unius personæ, non autem duarum, partes esse declaret. Cur igitur hoc utuntur exemplo, quod nullam habet similitudinem? Si enim duas personas perfectas ostenderent in unam conclusas essentiam, recte exemplum protulissent. Sed unius personæ duas partes dicentes, duas dicunt personas, cum Dominus Christus duo vocetur perfecta, et Deus et homo, propter utriusque perfectionem. Sic enim Servatoris Christi nomen nunc quidem solam ostendit divinitatem, utpote absolutam et perfectam, nunc autem humanitatem, quippe cujus perfectioni nihil desit. Nunc autem cum ipsa persona utraque duarum naturarum differentiam et perfectionem nova conjunctione suscipiat, illi quidem ad divinitatis mutationem et eversionem, humanitatem adhibuerunt: nos autem, ut

A ostenderemus et testaremur fieri posse ut duarum rerum congressus sit, et una persona. Nam si nihil prohibet quominus hominis natura duas habeat partes, ex quibus una consurgit persona, homo nimirum, qui ita constat; quanto magis divina gratia valet efficere ut duæ naturæ perfectæ in conjunctionem minime confusam concurrant, nec tamen una singularis tollatur persona? Quemadmodum autem cum audimus: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*⁸⁸, rerum omnium procreationem, ut par est, soli tribuimus divinitati, sic audientes: Unus patibilis Christus, conjunctæ carnis affectionem agnoscimus. Qui enim possimus ejusdem essentiæ et in eodem, imbecillitatem et virtutem intelligere? *Spiritus*, inquit, *promptus*, *caro autem infirma*⁸⁹, non autem pars carnis, aut pars spiritus: et rursus: *Si enim*, inquit, *crucifixus est infirmitate, vivit ex virtute Dei*⁹⁰. Cernis nomina et res, spiritus et caro, virtus et infirmitas, crux et vita, qui suscitatur et qui suscitatur, qui exaltatur et qui exaltatur. Cernis autem in una persona, non partium compositionem, sed perfectarum naturarum conjunctionem, qua non duæ una fiunt essentia, sed una dignitas et gloria declaratur. Non igitur naturarum negamus conjunctionem, sed in unam essentiam dicimus nunc confluisse. Fieri non posse, ut duæ una fiant essentia, docet naturæ lex, docet et prædicationis ratio, suadet in omni rerum genere experientia; aperte etiam ipse Dominus indicat, qui post resurrectionem suam non credentibus adhuc discipulis: *Palpate*, inquit, *me, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*⁹¹. *Palpate*, inquit, prius, ut ostenderet se spiritus non esse spectrum, quo spectantes deciperentur, sed corpus tactui resistens. Quis non videat naturarum proprietates, cum spiritus quidem carnem et ossa non habeat, quæ corpori adsunt; et corpus quidem videatur, spiritus autem non cernatur; corpus tactui sit obnoxium, spiritus autem sub tactum non cadat? Quomodo igitur essentia una, cum tanta sit differentia?

Ejusdem, adversus eosdem.

Quid dicitis? Quid demonstratis? Abit naturarum differentia; et nullum earum indicium relinquunt? Quomodo igitur subjectum appellabimus? Verbumne solum? Neque enim id quispiam carnem dixerit, qui eo nomine se illud putet honorare. At quomodo non ipsum afficitis contumelia, cum talem ipsius essentiam putatis esse, ut alteri liceat essentiæ procreatæ in eam commutari? Quod enim a deterioribus capi potest commune multorum est, et non unius eximium. Cui autem id proprium est ut sit inaccessum, huic quomodo alterum adjungatur? At non modo Verbum afficitis contumelia, verum etiam carnis personam tollitis. Cujus enim indicium amplius non relinquuntur, hujus gloriam quomodo cognoscemus? Si enim

⁸⁸ I Cor. viii, 6. ⁸⁹ Matth. xxvi, 41. ⁹⁰ II Cor. xiii, 4. ⁹¹ Luc. xxiv, 39.

cognoscitur, quoniam est, merito eam honoratis. **A** Si non est, quomodo gloriæ fruitur amplitudine? Nisi ostenderitis id quod honoratis, non apparebit gloriæ magnitudo. Necessarium igitur est confiteri, duorum minime confusam conjunctionem, nec ad accipientis mutationem, nec ad accepti interitum esse factam, sed ad gloriæ societatem, quæ in unius persona declaratur. Quamvis enim utrumque verbum solum, natura etiam repugnante, vocari patiamini, non tamen discrimen abscondetis. Quandoquidem unum erat a principio, alterum autem factum est. Unum quod nec cerni nec tangi potest, ex infinito infinitum; **1015** alterum autem ex eo quod cerni tangique potest, in id, quod nec cernitur nec tangitur, transiit. Et unum quidem semel immutabile, **B** alterum autem ex mutabili ad præstantiorem pervenit conditionem. Præterea, si hoc est solum Verbum, cur non invenimus, caro facta est Verbum; sed, *Verbum caro factum est* ¹¹? Quis porro adeo insanit, et mente captus est, ut audeat dicere divinam essentiam assumpsisse aliam divinitatis essentiam ex altera proveniente natura, ut per talem accessionem incrementum illius, quod natura nullius indiget, et perfectum est, compararet? Ad hæc, quomodo divina Scriptura, etiam post novum reditum, prædicat quæ carnis sunt propria, nempe rursus venturum, eodemque modo visum iri? Num angelis etiam repugnabitis, qui aperte dixerunt: *Hic Jesus qui assumptus est a vobis, sic veniet quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum* ¹²? Omnia ad carnem significandam plane spectant. Illud, *hic veniet*, sicut in corpore, nunc quidem hic, nunc autem illic perspecto; *quemad-*

modum vidistis, id est carnis oculis. Hæc qui ita non accipit, is non solum angelis repugnat, verum etiam sacris Spiritus sancti oraculis adversatur: Quomodo intercedit pro multis Dominus Christus, ut Verbum solum? Et ubi est æqualis cum Patre dignitas, si tanquam inferior intercedit, non autem cum auctoritate largitur, cum sit pariter omnipotens? Nonne perspicuum est, primitiarum esse, pro massa propria intercedere, ut suam erga carnis naturam affectionem ostendat? Quem autem non moveat clarissima sapientissimi Pauli prædicatio; qui, Deus, inquit, *ignorantiæ tempora despiciens, denuntiat omnibus ubique, ut pœnitentiam agant, quoniam constituit diem in qua judicaturus est orbem terrarum, in justitia, in viro, quo definit, fidem omnibus faciens, ipsum a mortuis suscitasse* ¹³. Nonne differentiam sustulit? Nonne dixit Deum in viro? Nonne demonstravit Deum qui suscitavit, et hominem qui suscitatus est? Verum quanquam differentiam ostendit, non tamen conjunctionem inseparabilem prætermisit. Non enim dixit, Deum cum viro; sed, Deum in viro. Jam quomodo illud intelligemus: *Videbunt in quem transfæxerunt* ¹⁴; nisi carnis natura, quæ clavos suscepit, aperte foramina demonstraret? Neque enim divinitatis essentia, quæ nec videtur nec tangitur, vestigia vulnerum in testimonium est allatura; sed natura ex patibili genere suscepta, impiorum scelus redarguet, qui cogentur propria flagitia agnoscere in carne quam vulnerarunt: sic et naturarum proprietates non esse sublatas; et certum humanæ carnis assumptæ lucrum, et impudens adversantium argumentum, et vim veritatis inexpugnabilem demonstravimus.

¹¹ Joan. i, 14. ¹² Act. i, 11. ¹³ Act. xvii, 30, 31. ¹⁴ Joan. xix, 37.

MONITUM.

1016 *Hæc fidei Confessio exscripta fuit e codice Vaticano num 1431, membranaceo, optimæ notæ et perantiquo, in quo exstant Cyrilli opera, interque illa pag. 24 comparat Athanasii nomine sequens opusculum. Initium porro hujusce id ipsum est, quod illi fidei formula ad Jovianum Augustum missa, superiusque cusa. In subsequentibus autem liquido expendantur Symboli quod vocatur apostolorum articuli: non indignum sane opusculum est Athanasio, iisque compositum vocibus et clausulis, quæ Athanasii ævo obtinebant: neque leve est argumentum quod illius solum ævi Arianorum, Pneumatomachorum, Apollinaristarum errores dilucide hic repudientur. Ex usu quoque vocis ὑπόστασις pro substantia Patris, videtur ascribendum Athanasio. Damnantur enim qui negant Filium esse ex eadem hypostasi vel οὐσίᾳ, ex qua Pater, quæ ratio loquendi post Athanasii ævum vix usurpabatur. Exstat item hæc Symboli interpretatio in cod. Reg. 2502, in charta papyracea vulgari descripto anno 1562, cujus lectiones adnotamus. Et ubique ascribitur Athanasio.*

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟΝ (32).

ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI INTERPRETATIO IN SYMBOLUM.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem : et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei, genitum ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quæ in cælo et quæ in terra, visibilia et invisibilia. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, incarnatus et homo factus est, id est genitus perfecte ex Maria semper virgine per Spiritum sanctum : qui corpus et animam et mentem, et omnia quæ sunt in hominibus, præter peccatum (34), vere, nec specie tantum habuit : qui passus est, id est crucifixus, sepultus, et resurrexit tertia die, et ascendit in cælos cum gloria in ipso corpore : sedet ad dexteram Patris, venturusque est in ipso corpore cum gloria iudicatum vivos et mortuos, cujus regni non erit finis. Et credimus in Spiritum sanctum, qui non alienus est a Patre et Filio, sed consubstantialis est Patri et Filio, increatus, perfectus (35), Paracletus, id est advocatus : qui locutus est in lege, in prophetis, et in Evangeliiis. Qui descendit in Jordanem, prædicavit apostolis, qui habitat in sanctis. Et credimus in unam solam hanc catholicam et apostolicam Ecclesiam, in unum baptisma pœnitentiæ et remissionis peccatorum, in resurrectionem mortuorum : in iudicium æternum animarum et corporum, in regnum cælorum et vitam æternam. Eos autem qui dicunt : Fuit aliquando cum non esset Filius, vel : Fuit aliquando cum non esset Spiritus sanctus : aut, ex non exstantibus factus est, aut qui ex alia substantia vel essentia dicunt esse Filium Dei aut Spiritum sanctum, mutabilem atque variabilem, eos (inquam) anathemate damnat catholica mater nostra et apostolica Ecclesia. Et anathemate damnamus omnes qui non consentientur carnis resurrectionem : omnem item hæresin, scilicet omnes qui hanc non tenent fidem sanctæ et solius catholicæ Ecclesiæ.

(32) Reg. εις τὸ ἅγιον σύμβολον.

(32') Similia leguntur in *Confessione fidei* quam ex codice Naniano LXIII edidit Mingarelli in libro cui titulum fecit : *Codices Græci mss. apud Nanius patricios Venetos asservati*. Bononiæ 1784, in 4°. Vide ad calcem tomi IV Opp. Athan. Edit.

(33) Reg. ἐκ τοῦ Πατρὸς υιογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς.

(32') Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν ποιητὴν καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς (33), Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, τουτέστι γεννηθέντα τελείως ἐκ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου διὰ Πνεύματος ἁγίου, σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἀνθρώποις, χωρὶς ἁμαρτίας, ἀληθινῶς καὶ οὐ δοκῆσει ἐσχηχότα· παθόντα, τουτέστι σταυρωθέντα, ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς οὐρανοὺς ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἐνδόξως· καθίσαντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐρχόμενον ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ πιστεύομεν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ οὐκ ἄλλοτριον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον ὅν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, τὸ ἀκτιστον, τὸ τέλειον, τὸ Παράκλητον, τὸ λαλήσαν ἐν νόμῳ, καὶ ἐν προφήταις, καὶ ἐν Εὐαγγελίοις (36) καταβάν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, κηρύξαν ἀποστόλοις, οἰκοῦν ἐν ἁγίοις. Καὶ πιστεύομεν εἰς μίαν μόνην ταύτην καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν (37) Ἐκκλησίαν, εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας, καὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, εἰς κρίσιν αἰώνιον ψυχῶν τε καὶ σωμάτων, εἰς βασιλείαν (38) οὐρανῶν καὶ ζῶντων αἰώνιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, ἢ, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἢ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν, τούτους ἀναθεματίζομεν, ὅτι αὐτοὺς ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ μήτηρ ἡμῶν καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Καὶ ἀναθεματίζομεν πάντας τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας ἀνάστασιν σαρκὸς (39) καὶ πᾶσαν αἵρεσιν, τουτέστι τοὺς μὴ ὄντας ἐκ ταύτης τῆς πίστεως τῆς ἁγίας καὶ μόνης καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(34) Hic notantur Apollinaristæ.

(35) Hic Pneumatomachi.

(36) Reg. ἐν προφήταις καὶ ἐν ἀποστόλοις, καὶ ἐν Εὐαγ. Mox Reg. κηρύξαν. Vatic. κηρύξομενον.

(37) Καὶ ἀποστολικὴν δεest in Vatic.

(38) Reg. εἰς βασιλείας.

(39) Reg. ἀνάστασιν νεκρῶν.

MONITUM IN FRAGMENTUM SEQUENS.

1017 *Non sine scrupulo ἀποσπασμάτων sequens inter Athanasiana edimus; licet enim non sit Athanasio indignum et Apollinaristarum hæresis hic confutetur, et in Epist. ad Epictetum, et alibi oppugnata, olet tamen quidpiam peregrinum, et videtur maxime sub finem Eutychianorum hæresin impugnare: unde forte suspicio oriatur quinto sæculo exaratum fuisse. Quia tamen una cum præcedenti expositione fidei nobis Roma transmissum fuit, hic locum habeat et eruditorum examini subjiciatur. Est porro fragmentum istud superius inter fragmenta Euthymii editum ex versione Zini, sed plura hic habentur, et quædam mutila loca restituantur.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ (40).

EJUSDEM ATHANASHI

DE EXEMPO EX NATURA HOMINIS ALLATO:

Πολλὴν τῶν ἐναντίων τὴν περὶ τὸ κακὸν ἐπιμέλειαν θεασάμενοι, πολλὴν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἀνάγκην μακροτέρας πρὸς αὐτοὺς ἀντιστήσασθαι τὰς ἀντιβήσεις. Μηδεὶς οὖν ἡμῖν ἐγκαλεῖται τὴν ἀμνηστίαν τοῖς δὲ τὴν ἀνάγκην ἐπάγουσιν ἐπιγραφῆτω τὰς αἰτίας. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἕτερον παραλογισμὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐγέννησαν. Ὡσπερ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, ἐκ δύο συνεστῶς, μία φύσις λέγεται, οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἐκ Λόγου καὶ σαρκὸς συνεστῶς, μία οὐσία δείκνυται. Τὸ μὲν οὖν δύνασθαι τὰ τοιοῦτον ἀλλήλων παρηλλαγμένα καὶ τέλεια μίαν οὐσίαν ἀποτελεῖν, καὶ τροπὴν μὴ ποιεῖν, συντόμως προείρηται· τὸ δὲ μηδὲ αὐτοῖς κατὰ σκοπὸν ἀπαντᾶν ἐκ τοῦδε τοῦ ὑποδείγματος αὐτίκα δευχθήσεται. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἐκ ψυχῆς νοητῆς καὶ σώματος αἰσθητοῦ ζῶον γνωρίζεται εἰκότως, διὰ τὸ μηδέτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου προάγουσαν ἔχειν ὑπόστασιν, μηδὲ σώζειν τὸν ὄρον τῆς φύσεως, κατὰ ταυτὸ μὲν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα ἐκ γαστρὸς, καὶ οὕτως εἰς τὸν βίον ἐρχόμενα, ἐνὸς δὲ ζώου σύστασιν ἐργαζόμενα· ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ ἐξ ἀταλῶν πραγμάτων τὸ εἶναι δέχεται, ἀλλὰ τελείων φύσεων ἐν αὐτῷ σύνοδον δαίκνυσι· κακῆ μὲν μέρη ἀνθρώπου ψυχῆ καὶ σῶμα· ἐνταῦθα δὲ οὔτε ἡ σὰρξ μέρος τοῦ Λόγου, οὔτε ὁ Λόγος μέρος τῆς σαρκὸς· ἑκάτερον γὰρ αὐτῶν, καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως, τελείαν οὐκ εἶχον τὴν φύσιν, ὡς μηδὲν ὄλωσεν, μήτε τῇ θεότητι εἰς τὸν ἴδιον λόγον, μήτε τῇ ἀνθρωπότητι· ἄλλο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀναπληροῦσθαι οὐσίαν ἐκ δύο μερῶν, καὶ ἄλλο τὸ ἐνοῦσθαι δύο οὐσίας, ὧν ἑκατέρα τὸ τέλειον ἔχει· διὸ καὶ μορφή Θεοῦ λέγεται, καὶ μορφή δούλου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἡ ψυχῆ.

Multam in adversariis conspicati ad fovendum malum sollicitudinem, necessum est ut longiorem ipsis opponamus confutationem. Nemo itaque nobis vitio vertat, quod non finem altercandi faciamus; sed potius homines qui in eam nos compellunt necessitatem in crimen vocet. En tibi enim captiosam aliam quam sunt contra veritatem commenti ratiocinationem. Quemadmodum, ait, homo ex duobus constans, una dicitur natura; ita et Dominus Christus, ex Verbo et carne constans, una substantia comprobatur. At enim quod possint res tantum inter se dispares, et perfectæ unam constituere substantiam nulla facta mutatione, jam paucis superius dictum est: quod autem hujusmodi exemplum nihil ad rem et propositum eorum faciat, mox commonstrabitur. Enimvero homo ex anima intelligente et sensibili corpore animal esse probe cognoscitur: quia sine altero neutrum prius existentem habet hypostasin, neque naturæ terminum per se potest servare. Utrumque enim pariter ex utero existendi accepit initium, atque ita vitam ingressa sunt ambo, uniusque animalis constitutionem efficiunt. Dominus autem Jesus non ex imperfectis rebus existentiam accipit, sed perfectarum in se naturarum conjunctionem exhibet: et illic quidem pars hominis sunt, anima et corpus; hic vero neque caro pars Verbi, neque Verbum pars carnis: nam utrumque, etiam ante conjunctionem, perfectam exhibet naturam, ut nihil penitus deficiat, vel divinitati quod ad sui rationem pertineat, vel humanitati: a quibus quippe est compleri duabus.

(40) Ex cod. Vaticano num. 400, papyraceo.

partibus substantiam ; aliud conjungi duas substantias, quarum utraque suam habeat perfectionem : quamobrem et forma Dei dicitur et forma servi. Quod hominem vero spectat, neque anima sola homo, neque caro. Nam si horum aliquid perfecta esset natura, vi prædita agendi, quiddam sine alio operaretur. Cum autem horum alterutrum memoratur, totum a parte solet indicari : neque tamen perfectam naturam agendi vi præditam habet una solum pars. Et hæc quidem homo esse dicitur non modo in divina lege, sed etiam in hominum libris. Definiunt itaque hominem qui sunt harum perit rerum, animal rationale mortale, atque ita rem explicant, ut rationale ex anima pelant, mortale ex corpore definiant. Eodem modo utramque partem unius esse personæ, non autem duarum, æstimat divina Scriptura : enimvero eundem hominem secundum excellentiam personæ affirmat ad imaginem Dei esse, secundum vero carnis proprietatem masculinum et feminam nuncupat, quo ostendat animam et corpus partes unius et ejusdem personæ esse, non autem duas personas. Quid causæ igitur esse quod hoc utantur exemplo, cui simile nihil inest? Si duas perfectas personas **1018** in unam substantiam compositas ostenderent, probe id exemplum usurparent : cum autem duas partes unius personæ memorant, nequaquam duas personas dicunt. Quemadmodum anima et corpus nequaquam duo sunt perfecta animalia : at enim Christus duo dicitur esse, divinus videlicet atque humanus ob utriusque naturæ perfectionem. Sic itaque Salvatoris Christi vocabulum, nunc solam deitatem ut nullo indigentem et perfectam (modo humanitatem), nunc utrumque, ut palam fiat duarum discrimen et perfectio naturarum, atque illius stupendæ conjunctionis personam indivisam esse : *Unus, inquit, Dominus Jesus Christus, per quem omnia* ⁹⁶ : hujusmodi significatio ad deitatem pertinet : non enim cum carne erat cum omnia crearet. Rursus, si patibilis Christus dicatur ; ita nempe dicitur, ut humanæ quæ passa est naturæ perfectio ostendatur. Non enim ait patibilem esse partem, ut novi isti dogmatistæ. Nec enim ait : Patibile est Verbum carne. Hujusmodi sane voce utrumque declaratur, uti supra dictum est : *Jesus Christus heri et hodie, ipse* ⁹⁷ *et in sæcula* . Nequaquam pars fuit substantiæ heri et hodie, parsque item in sæcula : sed ipse heri et hodie secundum perfectam humanitatem : et in sæcula, secundum perfectam deitatem : atque demum secundum utramque immortalis : quia caro ex conjunctione cum immortalis impatibilitatem accepit atque interminabilitatem. Ita illi quidem ad conversionem deitatis, et ad reversionem eorum quæ naturis competunt, et ad nugas absurditatesque, hominis exemplo ac speculatione sunt usi. Nos autem ad argumentum et testimonium, quod fieri possit ut duorum conjunctio intelligatur, ac per

A μόνη ἀνθρώπος οὐτε ἡ σὰρξ. Εἰ γὰρ ἦν τι τούτων τελεία φύσις εἰς ἐνέργειαν, ἐπραξεν ἂν τι καὶ διχα τοῦ ἄλλου. Ὅταν δέ τι τούτων μνημονευθῆ, ὁλοὶ τὸ πᾶν ἀπὸ μέρους· οὐ τελείαν φύσιν εἰς ἐνέργειαν τὸ μέρος. Καὶ τοῦτο ἀνθρώπος οὐ μόνον παρὰ τοῖς θεοῖς νόμοις, ἀλλὰ δὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρωπίνους λόγοις. Ὅριζονται γοῦν τὸν ἀνθρώπον οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ ζῶον λογικὸν θνητὸν, τὸ μὲν λογικὸν ἐκ τῆς ψυχῆς ἐρμηνεύοντες, τὸ δὲ θνητὸν ἐκ τοῦ σώματος ἀποφαίνοντες. Οὕτως ἀμφοτέρα μέρη ἐνὸς προσώπου, καὶ οὐ δύο ἐνόμισε τὸν Ἰσον τρόπον καὶ ἡ θεία Γραφή· τὸν γὰρ αὐτὸν ἀνθρώπον κατὰ εἰκόνα Θεοῦ μνηύεται κατὰ τὸ ἐξαίρετον τοῦ προσώπου· καὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ προσαγορεύεται κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς σαρκὸς, ἵνα δείξῃ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα μέρη ἐνὸς προσώπου, οὐ δύο. Πῶς οὖν κέχρηται τῷδε τῷ ὑποδείγματι, μηδὲν ὁμοιον ἔχοντι ; Εἰ δύο πρόσωπα τέλεια ὑποδείξειαν εἰς μίαν μεθαρμοσθέντα οὐσίαν, καλῶς προέφερον τὸ ὑπόδειγμα· δύο δὲ μέρη ἐνὸς προσώπου λέγοντες, οὐ δύο πρόσωπα λέγουσιν. Ὅσπερ οὐδὲ ψυχὴ καὶ σῶμα δύο τέλεια ζῶα· τοῦ δεσπότου Χριστοῦ τὰ δύο καλουμένου, καὶ θείου καὶ ἀνθρωπίνου, διὰ τὸ τέλειον ἀμφοτέρων. Οὕτω γοῦν ἡ Σωτήρης τοῦ Χριστοῦ προσηγορία νῦν μὲν ὁλοὶ μόνῃ τῇ θεότητι ὡς ἀνευθεῖ καὶ τελείαν, νῦν δὲ τὸ συναμφοτέρον, ἵνα δειχθῆ καὶ τῶν δύο φύσεων τὸ διάφορον τε καὶ τέλειον, καὶ τῆς ξένης ἐνώσεως τὸ πρόσωπον ἀτμητον· *Εἶς, φησὶ, Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα*· αὐτὴ δὴλωσις τῆς θεότητος· οὐ γὰρ μετὰ σαρκὸς ὦν τὰ πάντα ἐδημιούργησε. Πάλιν, εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, ἵνα δειχθῆ τὸ τῆς παθούσης ἀνθρωπότητος τέλειον. Οὐ γὰρ εἶπε παθητὸν τὸ μέρος, ὡς οἱ νέοι δογματισταὶ· οὐδὲ γὰρ εἶπε Παθητὸς ὁ Λόγος τῇ σαρκί. Δηλοῦται δὴ τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ καὶ τὸ συναμφοτέρον, ὡς προεῖρηται· *Ἰησοῦς Χριστός χθὲς, καὶ σήμερον, ὁ αὐτός καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας*. Οὐ μέρος μὲν οὐσίας χθὲς, καὶ σήμερον, μέρος δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλλὰ ὁ αὐτὸς χθὲς, καὶ σήμερον κατὰ τὴν τελείαν ἀνθρωπότητα· καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, κατὰ τὴν τελείαν θεότητα· λοιπὸν δὲ καὶ καθ' ἑκατέραν τούτων αἰώνιος· ὡς καὶ τῆς σαρκὸς λαβούσης τῇ πρὸς τὸν αἰδίον συναφείᾳ, τὰ ἀπαθές τε καὶ ἀτελεύτητον. Ἐπὶ τούτοις ἐκεῖνοι μὲν εἰς τροπὴν θεότητος, καὶ εἰς ἀναρροπὴν τῶν συνόντων ταῖς φύσεσι, καὶ εἰς ἀναρροπὴν φουαρίας ἐχρήσαντο τῇ κατὰ τὸν ἀνθρώπον θεωρίᾳ· ὅμεις δὲ εἰς ἀπόδειξιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ δυνατὸν εἶναι καὶ δύο τινῶν σύνοδον νοεῖσθαι, καὶ ἐν πρόσωπον δι' ἀμφοτέρων ὁρᾶσθαι. Εἰ γὰρ ἀνθρώπου φύσις οὐκ ἐκωλύθη δύο μὲν ἔχειν τὰ μέρη, ἐξ ὧν τὸ πρόσωπον, ἐν δὲ δεικνύναι πρόσωπον τὸν οὕτως συνεστῶτα ἀνθρώπον· πόσῳ μᾶλλον ἡ θεία χάρις ἰκανὴ δείξαι δυνατὸν καὶ ἀκόλουθον τὸ καὶ δύο φύσεις τελείας εἰς ἑνωσιν ἀσύγχυτον συνδραμεῖν, καὶ τοῦ προσώπου τὸ μοναδικὸν μηδαμῶς ἀμελεῖν ; ψυχὴ μὲν γὰρ καὶ σῶμα συναρμοσθέντα ἐν ζῶον ἐργάζονται· δύο δὲ φύσεις ἑτεροούσιαι συναφθεῖσαι μίαν υἰότητα ἀτρέπτως οὐ σχεδιάζουσιν. Ὅσπερ γὰρ ἀκούσαντες· *Εἶς*

⁹⁶ Ἰ Κορ. viii, 6. ⁹⁷ Hebr. xiii, 8.

Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, τῇ θεότητι μόνῃ τὸ ποιεῖσθαι τὰ πάντα κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπιγράφομεν· οὕτως ἀκούσαντες τὸ, Ἀπάθητος ὁ Χριστός, τῆς ἠνωμένης σαρκὸς τὸ πάθος γινώσκομεν. Ἐπει πῶς νοήσομεν τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ τὴν ἀσθένειαν ἐν ταυτῷ καὶ τὴν δύναμιν; Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ σὰρξ ἀσθενής· οὐ μέρος πνεύματος, οὐδὲ μέρος σαρκός· καὶ πάλιν· *Εἰ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως.* Ἄλλα τὰ ὀνόματα, ἄλλα τὰ πράγματα· πνεῦμα καὶ σὰρξ, δύναμις καὶ ἀσθένεια, σταυρὸς καὶ ζωὴ, τὸ ἐγείρον τὸ ἐγειρόμενον, τὸ ὑπερυψῶν τὸ ὑπερυψούμενον. Ἐν ἐνὶ δὲ προσώπῳ, οὐ κατὰ σύνθεσιν μερῶν, ἀλλὰ κατὰ ἕνωσιν τελείων φύσεων. Οὐ μίαν οὐσίαν τὰς δύο ποιούσα· ἀλλὰ μίαν ἀξίαν καὶ δόξαν δηλοῦσαν. Οὕτως οὐκ ἀρνούμεθα τὴν ἕνωσιν, παραιτούμεθα δὲ τὴν οὐσίωσιν. Ὅτι γὰρ ἀδύνατον τὰς δύο οὐσίας γενέσθαι μίαν, διδάσκει μὲν ὁ τῆς φύσεως νόμος, διδάσκει δὲ ὁ τοῦ κηρύγματος λόγος, πεθεῖ δὲ διὰ παντὸς γένους ἢ πείρα, θεσπίζει δὲ προδήλως ὁ Κύριος. Μηκέτι γοῦν τὴν ἀνάστασιν ἀπιστούντων ἔτι τῶν μαθητῶν, *Ἐπιλάθησαί με, φησὶ, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ ἐωρῆτε ἔχοντα.* Ἐπιλάθησατε πρότερον, ἵνα δειχθῆ ἡ φαντασία πνεύματος ἀπατώσα τοὺς θεωμένους, ἀλλὰ ἀντιτυπία σώματος πληροφοροῦσα τοὺς ἀπτομένους. Τίς οὖν οὐχ ὀρᾷ τὰ τῶν φύσεων ἴδια· ὅτι τοῦ πνεύματος μήτε τὸ μὲν ἔχειν σὰρκα, μήτε ὀστά, τοῦ σώματος δὲ τὸ ἔχειν· καὶ τοῦ μὲν τὸ θεωρεῖσθαι, τοῦ δὲ τὸ μὴ ὀρᾶσθαι· τούτου τὸ ἀφή ὑποβάλλεσθαι, ἐκείνου τὸ ἀρῆν μὴ προσείσθαι. Πῶς οὖν μία οὐσία, τοιαύτης οὐσίας παραλλαγῆς; Εἰ πνεῦμα μόνον, πόθεν σαρκεύς; εἰ σῶμα μόνον, πόθεν δόξα; Ἄλλὰ πνεῦμα μὲν σαρκον, τὴν φύσιν Θεός, σῶμα δὲ ἐμφύχον, λογικῶ μὲν κάλλει κοσμούμενον, δι' ὁστέων δὲ καὶ σαρκῶν γνωριζόμενον τῇ ἀφῆ. Οὕτω δεικνύται τὸ τῶν δύο φύσεων διάφορον, καὶ τὸ τῆς ἐνώσεως ἀσύγχυτον, καὶ τὸ τῆς προσκυνήσεως ἀδιαίρετον.

fallens **1019** eos qui rem cernerent; sed ipsa corporis forma, quæ eos qui tangerent de ea re certiores faceret (39). Quis itaque non videt quæ sint naturarum propria: spiritus quidem, quod neque carnem habeat neque ossa; corporis vero, quod habeat: et hujus quidem, quod videri possit, illius quod non possit: hujus, quod tactui subjiciatur; illius, quod tactum non admittat? Quo pacto igitur una substantia fuerit, cum tanta sit rerum discrepantia? Si spiritus solum est, unde carnem habet? si corpus tantum, unde gloria? Sed spiritus quidem sine carne est, natura Deus: corpus autem animatum, rationabili pulchritudine ornatum, per ossa vero et carnem tactu agnitum. Ita ostenditur duarum discrimen naturarum, et non confusa unio, et indivisibilitas adorationis.

SEQUUNTUR ALIA EJUSDEM S. ATHANASII FRAGMENTA,

E VARIIS VARIORUM AUCTORUM OPERIBUS DEPRŒMPTA A FELCKMANNO.

Theodoretus, Dialogo primo τῷ ἀτρέπτῳ ἀπὸ τοῦ λόγου Περὶ τῆς πίστεως τοῦ μεζονος. Athanasii hæc citat, quæ nullibi in editis habentur.

Τὸ γεγράφθαι, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, φανερῶς τὴν θεότητα δηλοῦν*· τὸ δὲ, *Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τὸν ἀνθρώπον τοῦ Κυρίου δεικνυσιν.*

Quod scriptum est, *In principio erat Verbum*, aperte divinitatem significat; illud autem, *Verbum caro factum est*, Domini humanitatem indicat.

⁹⁹ Matth. xxvi, 41. ⁹⁹ II Cor. xiii, 4. ¹ Luc. xxiv, 39. ² Joan. i, 1. ³ ibid. 14.

(39) *Tangere enim aut tangi, nisi corpus, nulla potest res.*

LUCRET. *De nat. rer.* lib. i, 304.

Ejusdem ex eadem Oratione. Et illud : *Lavabit in vino stolam suam* ⁴, hoc est, in proprio sanguine corpus, quod est indumentum divinitatis.

Ejusdem ex eadem Oratione. Hoc enim, *Erat, re fertur ad ejus divinitatem, etc.*, ut in *Sermone majore de fide*, infra col. 1264.

Item Theodoretus, Dial. II τῷ ἀσυγχύτῳ, eumdem Περὶ πίστεως λόγον τὸν μελίζονα citans, hæc inde decerpit.

Quæ autem de eo adjecimus, *Sede a dextris meis* ⁵, de corpore Dominico dicta sunt. Si enim *cælum et terram ego impleo* ⁶, dicit Dominus, ut inquit Jeremias : omniaque continet Deus, a nullo autem continetur : in quam sede sedet? Corpus ergo est, cui dicit : *Sede a dextris meis.*

Corpus est ergo cui dicit : *Sede a dextris meis*, ^B cujus etiam fuit inimicus diabolus cum malis potestatis, et Judæi, et Græci. Per quod corpus, pontifex et apostolus, et fuit et dictus est, per id quod nobis tradidit mysterium dicens : *Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur, et sanguis novi testamenti, non veteris quod pro vobis effunditur* ⁷. Divinitas autem neque corpus habet, nec sanguinem; sed homo quem ex Maria portavit eorum causa est : de quo dixerunt apostoli : *Jesus Nazarenus virum a Deo ostensum in vobis* ⁸.

Ναζαρέτ, ἄνδρα ἀπὸ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ἡμᾶς.

Similiter, Dial. II τῷ ἀπαθεί, ex eodem opere citat.

1020 Quod excitatur a mortuis, homo erat, an Deus? etc. Vide in *Sermone majore de fide*, infra col. 1266 A.

Addit : Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. Καὶ τὸ, *Πλυρεῖ ἐν ὄνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ*, τουτέστι, τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸ σῶμα, τὴν περιβολὴν τῆς θεότητος.

Et adhuc : Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. Τῷ γάρ, ἦν, ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀναφέρεται, κ. τ. λ.

^A δὲ παρεθέμεθα περὶ τοῦ Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὅτι εἰς τὸ Κυριακὸν σῶμα λέλεκται. Εἰ γὰρ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος, ὡς φησὶν Ἱερεμίας· πάντα δὲ χωρεῖ ὁ Θεός, ὑπ' οὐδενὸς δὲ χωρεῖται· εἰς ποῖον καθέζεται θρόνον; Τὸ σῶμα τοίνυν ἐστίν, ᾧ λέγει· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.

Ei alia hæc : Τὸ σῶμα τοίνυν ἐστίν, ᾧ λέγει· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*· οὐ καὶ γέγονεν ἐχθρὸς ὁ διάβολος σὺν ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι, καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες. Δι' οὗ σώματος ἀρχιερεὺς καὶ ἀπόστολος γέγονε καὶ ἐξηγήσατο· δι' οὗ παρέδωκεν ἡμῖν μυστηρίου λέγων· *Τοῦτό ἐστι μου τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν (sic ibi), καὶ τὸ αἷμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, οὐ τῆς Παλαιᾶς, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυνόμενον.* Θεότης δὲ οὔτε σῶμα, οὔτε αἷμα ἔχει· ἀλλ' ὃν ἐφόρησεν ἐκ τῆς Μαρίας ἄνθρωπον, αἷτιος τούτων γέγονε· περὶ οὗ εἶπον οἱ ἀπόστολοι· *Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ*

^C *γονε· περὶ οὗ εἶπον οἱ ἀπόστολοι· Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ*

Similiter, Dial. II τῷ ἀπαθεί, ex eodem opere citat.

1020 Quod excitatur a mortuis, homo erat, an Deus? etc. Vide in *Sermone majore de fide*, infra col. 1266 A.

Rursum Theodoretus et Gelasius, lib. de duab. nat. contra Nestorium et Eutychem, hæc :

Vita ergo non moritur, etc. Vide ibid. C.

^H γοῦν ζωὴ οὐκ ἀποθνήσκει, κ. τ. λ.

Et rursum sequentia :

Qui vivit, mori non potest, etc. Ibid.

^Zὼν ἀποθανεῖν οὐ δύναται, κ. τ. λ.

Et adhuc : Accidit ut Lazarus, etc. Ibid.

^Eγένετο Λάζαρον, κ. τ. λ.

Idem Theodoretus, lib. II Hist. ecclesiasticæ, cap. 4, meminit περὶ τῶν παραμυθητικῶν πρὸς τὰς παρθένους λόγων (40) ipsius Athanasii, ex quibus hoc excerptum affert.

Quocirca, ne quis vestrum tantopere contristetur, etiamsi vobis vel sepultis invadeant illi impii, minimeque corpora vestra patientur efferi; nam eo usque impietatis pervenit Arianorum exitialis catastrophe, ut etiam portas claudant, circaque mortuorum sepulcra veluti dæmones consideant, prohibentur ne quis decedentium humo mandetur.

^D Διὰ τοῦτο μὴδὲ γενέσθω τις ὑμῶν περίλυπος, εἰ καὶ θαπτομέναις (41) ὑμῖν φθονοῦσιν οἱ δυσσεβεῖς, καὶ κωλύουσι τὰς ἐκφορὰς· καὶ μέχρι γὰρ τούτων ἡ καταστροφὴ τῶν Ἀρειανῶν ἐφθασε. Καὶ τὰς μὲν πύλας κλείουσι· περὶ δὲ τὰ μνήματα ὡς δαίμονες καθέζονται, ἵνα μὴ τις τῶν ἀπογενομένων ἀποτεθῆ.

Synodus VI œcumenica, act. 14 (42), in fine hoc fragmentum ex Athanasii tractatu in illud, «Nunc anima mea turbata est» ⁹, adducit.

(45) Simultuomnis Domini ad nos utilitas magna est, eo quod et nos assimilemur ipsi. Nisi enim ille assimilatus fuisset hominibus, **1021** non poterant Deo homines assimilari. Sed Deo homini facto assimilantur homines. Oportuerat itaque eum, qui ut similis nobis fieret descendit, in hoc maxime similem effici, in quo transmutari indigebamus. Trans-

Τῆς ὁμοιώσεως τοῦ Κυρίου τῆς πρὸς ἡμᾶς ἡ ὠφέλεια μεγάλη, ὅτι καὶ ἡμεῖς ὁμοιοῦμεθα πρὸς αὐτόν. Εἰ γὰρ μὴ αὐτὸς ὠμοιωτο πρὸς ἀνθρώπους, οὐκ ἔδύναντο οἱ ἄνθρωποι ὁμοιοῦσθαι πρὸς Θεόν. Ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἀνθρώπων γενόμενον ὁμοιοῦνται ἄνθρωποι. Ἐδεῖ δὲ τὸν εἰς ὁμοίωσιν ἡμῶν καταβαίνοντα, κατὰ τοῦτο μάλιστα ὁμοιωθῆναι, καθ' ὃ μεταβολῆς ἰδέσ-

⁴ Gen. XLIX, 11.

⁵ Psal. CIX, 1

⁶ Jer. XXIII, 24.

⁷ Matth. XXVI, 26, 28.

⁸ Act. II, 12.

⁹ Joan. XII, 27.

(40) Hodie nec liber istius argumenti exstat : nec ista (spondere ausim) in ullo editorum reperiantur.

(42) Tom. VI *Conc.*, pag. 986

(43) Est vetus interpretatio.

(41) In editis Theodoretii legitur θαπτομένοις.

μεθα. Ἐδεόμεθα δὲ κατὰ τὰ πάθη, ἵνα ταῦτα εἰς ἄπικθίαν μεταστῆ. Μηδεὶς δὲ ἀπιστεῖτω περὶ τῶν παθῶν οἰόμενος τρέπεσθαι τὴν θεότητα, ἀλλὰ προσγε- νόμενος αὐτῇ τὸ πάθος ἀπὸ τοῦ σαρκικοῦ καὶ ψυχικοῦ κινήματος ἐνθυμείσθω, καὶ προσγιγόμενος καὶ νικώ- μενος. Διὰ γὰρ τοῦτο προσγένονεν, ἵνα νικηθῆ· καὶ ἀπὸ τούτου νενίκηται, ἵνα ἡ πᾶσα ἀνθρώπων φύσις κατὰ τὸ συγγενὲς εὐεργετηθῆ. Ἐκείθεν γὰρ ἀρξά- μνοι μετασχηματιζόμεθα πάντες ἐκ πασχόντων ὑπαθεῖς, καὶ ἀπὸ νεκρῶν ζῶντες καθιστάμενοι. Μὴ οὖν ταραττέσθω τις εἰς ἀπίστην, εἰ λέγει Θεὸς ὢν ὁ Κύριος ἅμα καὶ ἄνθρωπος· *Nūn ἡ ψυχή μου τε- τάρραται*. Τοῦτο γὰρ ἐγένετο, τῆς μὲν θεότητος εἰ- κούσης, τῆς δὲ σαρκὸς ἐγειρομένης· δυνατὸν ὄν τῇ θεότητι κωλύσαι τὴν παραχρῆν, ἀλλ' οὐ βουλομένης αὐτῆς, ἵνα μὴ τὴν ὁμοίωσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς διαλύσῃ. **B** Τοιοῦτο δὲ τι νοστήον ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμά- των· κεκραμένον μέλι πρὸς ὕδωρ, οὐ δὴ τὸ μέλι με- ταβέβληται, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ἐπλεόνασεν. Ὅτε δὲ κί- νημά τι τῆς σαρκὸς ἐστὶν ἐν τῷ Κυρίῳ, τοιοῦτό τι λάβωμεν ὁμοίωμα, ὡσπερ ὕδατος ἐν μελικράτῳ πλεο- νασμόν. Ὅταν δὲ πάλιν τὸ θεϊκὸν ἐμφαίνεται, καὶ ἐνεργῆ δύναμεις, καὶ δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν, τοιαύ- τῃν ὁμοίωσιν λάβωμεν, ὡσπερ τοῦ μέλιτος ἐπικρα- τοῦντος τὸ ὕδωρ. Δυνατὸν γὰρ τῇ θεότητι τοῦτο, ποτὲ μὲν τῇ σαρκὶ παραχωρεῖν εἰς τὸ πλεονάσαι, ποτὲ δὲ αὐτὴν ἐπικρατῆσαι ἀναρροῦσαν τὸ πάθος καὶ τὸ τῆς σαρκὸς ἀσθενές. Τεκμήριον δὲ τεσσαράκοντα ὄλας ἡμέρας ἀπέχεται τροφῆς σωματικῆς καὶ οὐ πεινᾷ τὸ σῶμα. Μετὰ γὰρ ταῦτα, καθὼς γέγραπται, **C** *πει- νάσεν*. Ἐνταῦθα σαρκὸς πλεονασμός· εἴτα ἐπει- νάσεν μετὰ τὸν τοσοῦτον χρόνον. Ἐπλεόνασε τὸ τῆς σαρκὸς διὰ τοῦτο, ἵνα καὶ πείρα προσενεχθῆ, καὶ ὁ πειράζων καταισχυθῆ, καὶ ὁ ἐξ ἀρχῆς ἄνθρωπος διὰ βρωμα πεσὼν δι' ἐγκράτειαν βρωματος ἀνάστῃ. Φέ- ρει δὲ καὶ τὴν παραχρῆν τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσιδόντι. Καὶ πῶς γὰρ ἐμελλεν ὑπήκοος γενέσθαι τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν πληρῶν ἀνθ' ἡμῶν, εἰ μὴ καὶ προσεναντίωμα ἔσχε, καὶ τοῦ ἐναντιώματος ἐπεκρά- τησεν; Ἡμῖν γὰρ ἐπειδὴν τι ἐκ σαρκὸς ἐναντίωμα γένηται, εἰ παρακούσοιμεν τοῦ προστάγματος, νικη- θέντες σαρκὶ, τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ἁμαρτία συμβαί- νει. Οὐκοῦν ἐν τῷ Κυρίῳ τὸ μὲν ἐναντίωμα ἔδει γε- νέσθαι τὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς, νικῆσαι δὲ τὴν ὑ- πακοήν. (43') Εἰ γὰρ καὶ Θεὸς, ἀλλ' ἐν σαρκὶ καὶ κατὰ **D** σάρκα τὴν ὑπακοὴν πληροῖ, καὶ τοῦ θελήματος τῆς σαρκὸς τῷ θελήματι τῆς θεότητος κρατεῖ, καθάπερ εἰρηκεν· *Ὅτι κατεβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς*, ἴδιον λέγων θέλημα αὐτοῦ τὸ τῆς σαρκὸς. Ἐπεὶ καὶ ἡ σὰρξ ἴδια αὐτοῦ γέγονεν· οὐ γὰρ ἐστὶ θέλημα Υἱοῦ θεϊκὸν θελήματος Θεοῦ κε- χωρισμένον. (44) Ἐδεὶ δὲ τὸ τῆς σαρκὸς θέλημα κί- νηθῆναι, ὑποταγῆναι δὲ τῷ θελήματι τῷ θεϊκῷ. Καὶ οὕτως αἱ τῶν ἀνθρώπων παρακοαὶ λύονται διὰ τῆς παραδόξου ταύτης ὑπακοῆς, ἣν Χριστὸς ὑπήκουσεν

¹⁰ Joan. vi 38.

(43') Hæc habentur in concilio Lateranensi t. VI Conc., p. 290.

*A mutari autem egebamus secundum passiones, ut hæc in impassibilitatem transferrentur. Nullus igitur hæc de passionibus non credat, existimans verti deitatem, sed supervenisse ei passionem ex carnali et animalis animæ motione conjectet, et supervenisse et victam fuisse. Ideo namque advenit, ut vincatur ab ipso. Ideoque victa est, ut omnis natura humana per cognitionem beneficium capiat. Ex hoc quippe incipientes transfiguramur omnes, ex passibilibus impassibiles, et ex mortuis viventes effecti. Nullus igitur perturbatus ad infidelitatem accedat, si dicit Deus qui Dominus pariterque et homo est: *Nunc anima mea turbata est*. Hoc enim factum est deitate quidem acquiescente, carne autem insurgente. Possibile enim erat deitati prohibere perturbationem, sed noluit, ut similitudinem, quam ad nos habuit, non dissolveret. Tale ergo aliquid est intelligendum ex rebus quæ circa nos sunt. Cum temperatur mel cum aqua, non mel mutatum est, sed superabundavit aqua: similiter quando duntaxat motio carnis est in Domino, talem quamdam similitudinem assumamus, sicut aquam in melicrato, id est in melle temperato superabundantem. Quando iterum, quod divinum est, demonstratur, et operatur virtutes, et ostendit potestatem, talem similitudinem assumamus, sicut dum mel aquam superat. Hoc enim possibile est deitati, aliquando quidem carni permittere ut superabundet: aliquando vero eam superare ad perimendam passionem ipsam et carnis infirmitatem. Indicium vero est, quod quadraginta totis diebus abstinuit corporali cibo, et non esuriit ipsum corpus. Post hæc quippe (sicut scriptum est) esuriit. Hic carnis exsuperantia: deinde esuriit post tantum tempus. Exsuperavit quod carnis est, idcirco ut tentatio ingereretur, et tentator confunderetur, et homo, qui a principio per cibum lapsus est, per abstinentiam cibi resurgeret. Tolerat autem et perturbationem carnis, ipsa morte adveniente. Etenim quomodo obediens futurus esset, nostram pro nobis obedientiam complens, nisi et adversitatem haberet, et vinceret adversitatem? Nobis si quidem ex carne infestatio fit, et si inobedientes fuerimus mandato, victi carne, hoc modo peccatum emergit. Ergo et in Domino adversitatem quidem fieri oportebat a carne, obedientiam vero vincere. Quamvis enim Deus est, veram in carne et secundum carnem obedientiam implet, et voluntatem carnis voluntate superat deitatis, sicut dixit: *Quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, Patris* ¹⁰, propriam voluntatem dicens ipsam quæ carnis est. Nam et caro propria ejus erat: neque enim voluntas Filii divina, a voluntate Dei separata est. Oportebat quippe moveri carnis voluntatem, subjici vero voluntati deitatis. Atque ita hominum inobedientiæ solvuntur per hanc admirabi*

(44) Ibid.

lém obedientiam, qua Christus obedivit pro nobis. Considera igitur, facta motione carnali, quid asserat. *Et quid dicam? Pater, salva me ex hac hora. Sed ideo veni ad hanc horam. Pater, clarifica nomen tuum ipsum* ¹¹. Illud *Quid dicam? Salva me ex hac hora, loquitur secundum motionem carnis: Ideo veni in hanc horam*, divinitate vincente effatus est, pene nec apparere carnalem voluntatem permittente divina. Ipsum igitur, **1022** *Quid dicam?* tanquam abscindentis est sermo, ut appareret quidem nobis, quia et caro vera, subjecta vero est, non valens circumducere, sicut equus sessorem, nec omnino ipsam manum quæ regit, inflectere. Denique quid arbitratur passionem? Non ignominiam, non confusionem: sed gloriam suam et Patris, et accelerat magis, quam evitat, passionem. *Pater, clarifica nomen tuum*. Non erit, inquit, a me ulla recusatio, sed recusans obtemperat, et non recusans obtinet. Carnalis enim natura recusat mortem, et erat hæc in Christo, quoniam Verbum caro veraciter factum est. Deitatis autem voluntas elegit mundi salutem, quam mors operata est. Dehinc impletum videtur id: *Ut faciam voluntatem ejus, qui misit me*. Dixit Christus: *Pater, clarifica nomen tuum*. Et responsum est de cælo: *Et clarificavi, et iterum clarificabo* ¹². Ut sciamus, quia distantia nulla est, neque separatio Patris et Filii, magis autem ut lucremur conjunctionem nostram, quæ ad Deum in Christo facta est. Nullus quippe hominum est, qui non seipsum abstraxerit a voluntate Dei ex aliqua parte, vel re, vel tempore. In solo autem Christo inseparabilis voluntas servata est, quem assequentes conjunctionem ad Deum lucrati sumus, unionemque salutarem ad similitudinem divinæ unitiois, sicut ipse perhibuit: *Ego et Pater unum sumus, ita et hi in nobis unum sint* ¹³.

Latet fortassis adhuc liber hic alicubi etiam integer, siquidem episcopi Cyprii in eadem act. 14 paulo ante dicunt, esse sibi domi ejus quoddam exemplar, et aliud Constantinopoli vetustissimum. Apparet autem ex hoc fragmento hunc tractatum scriptum esse contra Arianos, qui eo Christi dicto, Nunc anima mea turbata est, abutebantur ad evertendum Dei Patris et Filii eandem essentiam, ut videre est ex orat. iv contra Arianos.

Est in illustr. biblioth. archipalatina codex ms. vetust. continens Catenam expositionum ab incerto auctore ex Patribus Græcis in Evangelium D. Lucæ collectam, in qua ad cap. xxiii, fol. 216, solide hæc verba leguntur:

Sanctus Athanasius in illud Evangelii, *Postquam hæc dixisset, exspiravit*: Talis fuit Salvatoris nostri mors, quam quidem ejus corpus secundum naturam obiit, Verbum autem secundum voluntatem suscepit, utpote qui libere corpus suum morti tradiderit, ut pro nobis secundum ejus naturæ conditionem pateretur, itidemque pro nobis divinitus resurgeret: qua in re totus conditionis humanæ cardo vertitur, nostra videlicet ad vitam evocatio, et a morte suscitatio.

Quod vero hoc fragmentum nostri sit Athanasii, indicio est, quod idem ille Codex, fol. 114 similiter τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου αἰεῖν, hunc nostrum ex secunda oratione contra Arianos citat, et fol. 43 averso, similiter ex epist. De decretis synodi Nicænae, ut suo loco monemus. Hæc Felekmannus.

¹¹ Joan. xii, 27, 28. ¹² ibid. 28. ¹³ Joan. x, 30; xvii, 23.

ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρα δὴ, τοῦ κινήματος τοῦ σαρκικοῦ γενομένου, τί φησι· *Καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σῶσον με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης*. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασον σου τὸ δρομα. Τὸ, *Τί εἶπω; Πάτερ, σῶσον με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης*, ἐφθέγγατο κατὰ τὴν κίνησιν τῆς σαρκὸς· τὸ, διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην, θεότητος ὑπερνικώσης φθέγγεται, σχεδὸν τοι μηδὲ φανῆναι τῷ σαρκικῷ θελήματι συγχωροῦντος τοῦ θεικοῦ. Τὸ γὰρ, *Τί εἶπω;* ὡσπερ ἐγκόπτοντός ἐστι ῥῆμα, ὡς φανῆναι μὲν ἡμῖν, ὅτι καὶ σὰρξ ἀληθῆς, ὑποταττομένη δέ, καὶ οὐ δυναμένη περισπᾶσαι, καθάπερ ἵππος τὸν ἐπιβάτην, οὐδὲ ὅσον ὀκλάσαι τὴν χεῖρα τὴν ἠνοχοῦσαν. Καὶ δὴ καὶ τί λογίζεται τὸ πάθος; Οὐκ ἀδοξίαν, οὐκ αἰσχύνην, ἀλλὰ δόξαν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἐπισπεύδει μᾶλλον, ἢ ἀποτρέπει τὸ πάθος. Πάτερ, δόξασον σου τὸ δρομα· οὐκ ἔσται, φησὶν, οὐδεμία παραίτησις παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' εἴξει τὸ παραιτούμενον, καὶ κρατήσει τὸ μὴ παραιτούμενον. Σαρκικὴ μὲν γὰρ φύσις παραιτεῖται τὸν θάνατον, καὶ ἦν τοῦτο ἐν Χριστῷ, ἐπειδὴ καὶ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος ἀληθῶς· θεϊκὴ δὲ βούλησις αἰρεῖται τὴν κόσμου σωτηρίαν, ἣν ὁ θάνατος κατειργάσατο. Εἶτα πληροῦμενον φαίνεται τὸ, *Ἴνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με*. Λέγει ὁ Χριστός· Πάτερ, δόξασον σου τὸ δρομα· καὶ ἀπόκρισις ἐξ οὐρανοῦ· *Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δόξασω*· ἵνα εἰδῶμεν, ὅτι διάστασις οὐδεμία, οὐδὲ χωρισμὸς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· μᾶλλον δὲ ἵνα κερδάνωμεν τὴν συναφειαν ἡμῶν τῆν πρὸς Θεὸν ἐν Χριστῷ γενομένην. Οὐδεὶς μὲν γὰρ ἀνθρώπων, ὃς οὐκ ἀπέσπασεν ἑαυτὸν ἀπὸ θελήματος Θεοῦ κατὰ τι μέρος ἢ πράγματος ἢ χρόνου. Ἐν μόνῳ δὲ Χριστῷ τὸ ἀχώριστον τῆς θελήσεως ἐφυλάχθη· ὅς συνακολουθοῦντες κερδαίνομεν τὴν συναφειαν τὴν πρὸς Θεὸν, καὶ τὴν ἔνωσιν τὴν σωτηρίων καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ, καθ' ὁμοίωσιν τῆς θείας ἐνώσεως, ὡς αὐτὸς εἰρηκεν· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, οὕτω καὶ οὗτοι ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν*.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου εἰς τό· *Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐξέπνευσεν*. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θάνατος γέγονε, τοῦ μὲν σώματος κατὰ φύσιν δεχομένου, τοῦ δὲ Λόγου κατὰ θέλησιν ἀνεχομένου, καὶ ἐξουσιαστικῶς τὸ ἴδιον σῶμα εἰς θάνατον προιεμένου, ἵνα καὶ πάθῃ φυσικῶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀναστῆ θεικῶς ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ὅλη τῆς γενέσεως καὶ τοῦ θανάτου ἡ πραγματεία εἰς τὴν ἡμετέραν ζήτησιν, καὶ ἀνάκλησιν θεωρεῖται.

Et quia mentionem codicis hujus fecimus, ascribam etiam alium locum ex eodem. Sic igitur 15, fol. 20, A, ad cap. 1 Lucæ.

Ἀθανασίου. Ἐν τῇ δὲ πρὸς αἰώνων ἐκ Πατρὸς, ἐπ' ἑσχάτων ἐκ τῆς Παρθένου γεννᾶται, καὶ ὁ ἄρατος τὸ πρῶτον καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ ἀγίαις δυνάμεσιν, ὁρατὸς γίνεται διὰ τὴν πρὸς τὸν ὁρώμενον ἄνθρωπον ἔνωσιν. Ὁρώμενος δὲ φημι οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ὅλου ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισεν, τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς ἑαυτόν. Κτιστὴς γάρ ὢν ὁ Λόγος, αὐτὸς ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο· ἵνα πάλιν τοῦτο ἀνακαινίσῃ· χρεῖα γὰρ ἦν πρὸς τὴν ἀνάκλησιν τοῦ κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος Θεοῦ Λόγου. Τοῦτου δὲ ἕνεκεν ὁ ἀσώματος εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν παραγίνεται, καὶ λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα οὐκ ἄλλότριον τοῦ ἡμετέρου, ἐξ ἀχράντου Παρθένου ὑπὸ τοῦ ἀγίου πνεύματος, καὶ τοῦ Λόγου γεγονὸς ἔνδυμα προσκυνητῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, καὶ ὁ Λόγος, πρὸς ὁμοιότητα τὴν ἑαυτοῦ κτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς, πάλιν εἰς ὁμοίωσιν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπανάγει, ὁμοιωθεὶς τῷ ἰδίῳ ποιήματι.

A Athanasii. In qua qui ante sæcula ex Patre est, in ultimis temporibus ex Virgine nascitur, invisibilis antea vel sanctis, quæ in celo sunt, potestatibus, deinde visibilis propter unionem ejus cum homine visibili. Visibilis, inquam, non per invisibilem deitatem, sed per operantem Dei virtutem per humanum corpus et totum hominem quem renovavit, proprius ipsi effectus. Creator enim cum esset ipsum in Verbum, consummatione sæculorum creatum induit, ut illud iterum restauraret, eo quippe fuit opus ad hominis revocationem, qui ab initio ex nihilo fecit omnia. Hujus rei gratia incorporeus ille in terras venit, corpusque sibi non alienum a nostro, sed ex intacta Virgine, virtute Spiritus sancti efformatum assumpsit; quod adorabilis Verbi amictus effectum est, ut [promulgata **1023** lex corruptionis humanæ in eo aboleretur, et quem ab initio condiderat hominem ad sui similitudinem, eidem rursus a tali gradu collapsio factus ipse similis, similitudinem hominis cum ipso pristinam restitueret.

SEQUENTIA ITEM SUNT FELCKMANNI.

Et sunt quidem huic similia loca quædam, ut tom. I, pag. 45, 48, 127, 128, 347, 348; at qui totidem verbis idem sit cum hoc, a me hactenus animadverti non potuit. Atque idcirco malui bis (si tamen) egregium hunc locum haberi, quam penitus omitti.

Hieronymus in Catalogo librorum ecclesiasticorum refert duos libros Athanasii Contra gentiles suo tempore exstitisse: at nobis hodie unus tantum est. Nisi forte secundum esse voluerit Hieronymus eum, qui est De Incarnatione (45), quod ipsum et initium istius innuere videtur, ubi brevem summam præcedentis repetiit.

Idem Hieronymus ibidem librum ejus quemdam contra Ursacium et Valentem commemorat. Ac meminit quidem illorum persæpe Athanasius, eosque exagitat in Apologiis, ut in opere De synodis Ariminensi et Seleuc., et in Epistola ad Africanos, et alibi: at qui in ipsos tantum scriptus sit liber ab ipso, talis hodie nullus exstat.

Liber De Psalmorum titulis, quem ab eodem scriptum ait Hieronymus (46), quemque Photius Hypomnemata in Psalmos nominat, si is non est, qui tom. I, sub titulo De interpretatione Psalmorum ad Marcellinum, habetur; probabile fuerit eum esse, quem in synodi vni œcumenicæ, Nicænæ II, act. 4, Germanus patriarcha Constantinopolitanus in epistol. ad Thomam episcopum Claudiopoleos, hæc verba psalmi lxxxix, juxta Græc. vel lxxx juxta Hebr. codices, « Qui sedes super Cherubim, appareas, » exponentem citat, in hæc verba: Etenim cherubim illorum exemplaria, ignota juxta naturam omnibus hominibus existentia, spiritus et ignis existunt, et ab omni corporea figuratione et natura aliena, ea, quæ de ipsis a propheta corporaliter dicuntur, symbolicum et altius ductum sensum habent. Aliter enim intelligere juxta sacram et corporeis non decentem rationem oportet. Hæc ibi. Notat Fronto Ducæus Burdegal. v. cl. in suis quibusdam in Athanasium collectaneis, qui ex bibliotheca Commelini habemus, esse apud Politianum Athanasii opusc. in Psalmos. Similiter M. Crasius in indice quodam lib. mss. qui Constantinopoli adhuc exstant, refert apud illustrissimum principem Jacobum Marmoretam esse S. Athanasii archiepiscopi Alexandrini explicationem in Psalterium Davidis: an vero id sit, de quo agimus, non temere dixerim.

Eadem synodus, act. 6, ex Epistola Athanasii ad Euppsychium, cujus sit initium: « In quibus nos existimasti, » hoc fragmentum citat:

Ἀθανάσιος μὲν ἐν τῇ προλεχθεῖσῃ πρὸς Εὐψύχιον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ· Ἐφ' οἷς μὲν φήθης ἡμᾶς, εὐλαβέστατε, μεθ' ἑτεραῖ φησι· Κοινὸς δὲ τῶν προβάτων καρπός· τοῦτο δὲ τὸ νωτιαῖον θέρος, τὸ ἔριον εἰς

Athanasius quidem, in supradicta epistola, cujus initium est, Ἐφ' οἷς μὲν φήθης ἡμᾶς, εὐλαβέστατε, in ter alia dicit: Communis ovium fructus est, hæc, inquam, tergo ris messis, haud quæ omnibus ad commu-

(45) Vide in *Monit. ad orat. contra gentes*, quid sit hac de re sentiendum.

(46) Vide in *Monito ad Expositiones in Psalms*,

nem casum prostat, verum postquam tinctura, quæ de mari accipitur, tincta fuerit, purpurea dicitur, et appellacione mutata et usu, propter excellentiam regibus tantummodo optatur. Ita lana est, et non est. Natura quidem manet id quod a principio fuit, usu autem non amplius [vulgaris enim usus fuit], propter colorationis dignitatem. Ita quoque caro natura communi [videtur hic addendum] de assumpta, postquam enim [τό enim abundat] facta fuerit regis indumentum, cum ipso rege ejusdem sit dignitatis, quanquam natura non fuerit talis. Quare recte Dominus gloriæ dicitur. Et secundum quod homo quoque fuit, assertiones et passiones naturæ eum invaserunt, et contumeliis aliorum fuit obnoxius. Quoniam enim modo rex veste utitur, sic ipse quoque se carne circumcinxit. Quemadmodum autem qui regis purpuram rumpens, regi pœnam dat, quasi insidiator aut malevolus, quanquam ipse rex nihil fuerit passus, purpuræ autem passio ad ipsum refertur: ita quoque carnis passio, Verbo Dei manente impassibili, in ipsum propter contumeliam descendere dicitur. Et ob id Paulus Dominum Christum, quatenus homo, Filium Dei tradit. Et ante hunc Gabriel paradoxum novi partus Mariæ evangelizans: Ave, inquit, gratia plena, Dominus tecum. Ecce tu in utero habebis, et paries filium, et vocabunt eum Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur¹⁴. Quare Jesus Filius Dei vocatur, non quod caro sit in divinam naturam mutata, sed propter unionem ad Deum Verbum cognominem dignitatem accepit.

Hæc ibi synodus, ubi et Eupsychium presbyterum Cæsareæ fuisse dicit. Ac meminit ipse Athanasius in Epistola ad Palladium epistolæ cujusdam suæ ad monachos Cæsarienses: de quorum numero an et hic Eupsychius fuerit, quis facile dixerit? Nisi forte malis Eupsychium hunc male dici presbyterum, fuisse vero episcopum Cæsariensem. Nam in orat. 1 contra Arianos, meminit Eupsychii Cappadociæ episcopi, qui contra Arianos scripserit.

Porro Theodoretus quoque, in Dialog. τῶ ἀσυχύτῳ, mentionem facit epistolæ ad Eupsychium, cujus etiam mentio est act. ult. synodi Chalcedonensis, at non Athanasio, sed Attico Constantinopolitano, qui Chrysostomo successit est, tribuitur.

Gelasius quoque Romanus, in fragmentis librorum v De duabus in Christo naturis contra Nestorium et Eutychem, inter alia hæc ex Athanasio affert, quæ, quia hactenus in nostris operibus invenire non potuimus (ρητῶς inquam, quia similia plurima sunt), ideo his addere voluimus.

Athanasii, inquit, episcopi Alexandrini in libris contra Arianos: Quia igitur aliqui, magis autem plurimi, qui nondum discipuli facti, ex qua petulantia ad docendum venerunt, nescientes neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant, excæcatis oculis mentis, non habentes intellectum videntem Deum, sicut Jacob, neque mundum cor videns Deum, ea quæ propter hominem Salvatoris nostri, quem propter nos indutus est, sunt scripta, et opera humilia, et pauperes voces, divinitati tribuentes Verbi, errant et errare faciunt minus doctos et infirmos, ut humiliter de Domino sapiant; necessitatem habemus exponere, sicut Judas scribit per Epistolam, quæ congruant verba divinitati Verbi, et quæ secundum Salvatorem intelligendo homini. Sicut enim in sacco aurei solidi et argentum positum unius imperatoris imaginem et inscriptionem nominis utraque habent, sed novit nummularius custos eorum auri excellentiam ultra honorem inferioris argenti; ita, licet in una scriptura de divinitate Filii, et de corpore ex Maria quod propter nos indutus est, sit scriptum, singula tamen eorum scimus, sicuti discipuli sapientes unius et vere Magistri. Quæcunque igitur humilia verba et opera sunt, in corpus Filii intelligi scripta; quæcunque litteræ gloriosæ, in Verbi divinitatem.

1024 *Tum subjicit: Ejusdem contra eosdem. Certissime itaque sciat omnis domus Israel, quia Jesum et Christum eum Deus fecit, hunc Jesum, quem vos crucifixistis. Et ipsum ergo crucifixum Dominicum*

¹⁴ Luc. 1, 28, 35.

A κοινήν χρῆσιν τοῖς ἅπασιν προκείμενον. Ἄλλ' ὅταν τῇ ἐκ τῆς θαλάττης προσομιλήσῃ βαφῇ, προφύρα λέγεται, καὶ τῆς προσομιλίας ἀμειβομένης, καὶ τῆς χρῆσεως κατ' ἐξάιρετον βασιλεῦσι μόνοις ἀρμόττειν λαχούσης. Καὶ ἔστιν ἔρια, καὶ οὐκ ἔστι· τὴν μὲν φύσιν ἐκεῖνο ὅπῃ πρότερον ἦν, τὴν δὲ χρῆσιν οὐκέτι. Φεύγει γὰρ τὴν κοινότητα διὰ τὸ τοῦ χρωμένου ἀξίωμα· οὕτω γοῦν καὶ ἡ σὰρξ τῆς κοινῆς ληφθεῖσα φύσεως, ἐπειδὴ γέγονε περιβόλαιον βασιλέως, τῆς αὐτῆς ἡξιώθη δόξης τῷ χρησαμένῳ. καὶ μὴ τὴν φύσιν ἐγένετο. Ὅποτε Κύριος δόξης λέγεται εἰκότως καὶ καθὼς ἄνθρωπος· τῆς μὲν καθ' αὐτὸν φύσεως προσιεμένης τὸ πάθος, τῆς δὲ ὑβρεως διαβαινούσης ἐπ' αὐτὸν τὸν ὡσπερ ἐσθῆτι· χρησάμενον τῇ σαρκί. Ὅσπερ γὰρ ὁ τὴν ἀλουρηθῆσα διαβρήσας, ὡς ἐπιθεθῆκώς αὐτῷ τῷ βασιλεῖ τὴν τιμωρίαν ὑπέχει· καὶ τοι γὰρ οὐδὲν δεῖνόν αὐτὸς πέπονθεν ὁ βασιλεὺς, τῆς δὲ πορφύρας τὸ πάθος ἐπ' αὐτὸν ἀνήνκεται· οὕτω καὶ τὸ τῆς σαρκὸς πάθος μὲν ἐν τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ λόγου διὰ τῆς ὑβρεως ἐπ' αὐτὸν ἐληλυθῆναι λέγεται. Καὶ διὰ τοῦτο Παῦλος τὸν Δεσπότην Χριστὸν, καθὼς ἄνθρωπον Υἱὸν Θεοῦ παραδίδωσι, καὶ πρὸς τοῦτου Γαβριηλ ὁ ἀρχάγγελος τὸν παράδοξον τόκον εὐαγγελιζόμενος τῇ Μαρίᾳ, Χαῖρε, φησί, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἰδοὺ σὺ ἐν γαστρὶ ἔξεις, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσουσιν αὐτὸν Ἰησοῦν· οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται. Ὅποτε καλεῖται Υἱὸς Θεοῦ Ἰησοῦς, οὐκ εἰς θέλαν φύσιν τῆς σαρκὸς μεταβληθείσης, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν λόγον ἐνώσει τὴν ὁμώνυμον ἀξίαν λαβούσης.

hominem, ostendentes quasi per digitum apostoli dixerunt : *Hunc Jesum quem vos crucifixistis, Christum et Dominum eum fecit Deus* ¹⁵. Certissime itaque Dominicus homo et principium inquit viarum, principium omnium sanctorum qui appellati sunt via, et Dominus et Christus est, qui factus est et crucifixus.

Et paulo post, idem Gelasius : Athanasii episcopi Alexandrini, inquit, in libris *Adversus hæreticos* : Quæcunque igitur humilia verba et opera sunt, in corpore Jesu intellige scripta : quæcunque vero gloriosæ sunt litteræ, in Verbi divinitate (47). Quando esurit post jejunium, corporis passio est : cum vero ex quinque panibus quinque millia virorum, præter mulieres et infantes, pascit, et duodecim sportæ fragmentorum remanent, opus Verbi divinitatis. Cum vero super cervicalem dormit in nave, corporeæ quietis est opus : cum ambulans supra mare, imperat fluctibus et ventis, *Quiesce, obtumesce* ¹⁶, mox audit ab his qui in navi cum jurejurando confessi sunt : Vere Dei filius es. Cum stans ad sepulcrum Lazari deflet, et venturus ad passionem dicit : *Tristis est anima mea usque ad mortem* ¹⁷, et anxiat : spiritum quidem divinitate promptum ad omnem dispensationem dicit : carnem vero infirmam. Carnis vero infirmitas est contristari et mortuum esse. Quando imperative dicit : *Lazare, veni foras* ¹⁸, et surrexit vivens mortuus quadriduanus, quod factum non est a principio mundi, signum divinitatis est. *Hactenus Gelasius.*

Damascenus quoque, lib. De duabus in Christo voluntatibus, edit. Basil., pag. 484, hunc ex Athanasio citat locum :

Ἐν ἀρχῇ γὰρ πλάσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐποίησεν αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον· καθὼς, inquit, φησὶν ὁ ἱερός Ἀθανάσιος (48)

A Cum enim in principio Deus effinxisset hominem, eum ex natura sua impeccabilem et voluntatis arbitrio sui ipsius dominum reddiderat, ut inquit sanctus Athanasius.

Idem, in orat. de defunctis sub finem, sic ait :

Εἶτα ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιβλεπτός (49), καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν· ὅτι περὶ διὰ τοῦτο τοὺς σωζομένους ὁ Θεὸς χαίρει, τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ψυχικῶς ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχὴν ἔχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληροῦσθαι θείων δωρεῶν.

Propterea conspicuus ille vita et moribus, solidumque Ecclesiæ Dei fundamentum Athanasius, hæc inter cætera de mortuis in Domino pronuntiabat, idcirco Deum iis, qui salutem consequuntur indulsisse, usque dum communis omnium resurrectione advenerit, ut inter se unum in locum anima convenientes collætentur, spem habentes quod futurorum tandem bonorum possessione fruituri sint.

Idem, in eodem sermone circa medium, ex Athanasii εἰς τοὺς κοιμηθέντας παναρμονίῳ (ut vocat) λόγῳ, hæc affert :

Ὅτι κἂν εἰς ἀστέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθείς κατατεθῆ, μὴ ἀπαναίνου ἔλαιον καὶ κηρός, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος, ἐν τῷ τάφῳ προσάψαι. Δεκτέα γὰρ ταῦτα τῷ Θεῷ, καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντίδοσιν. Τὸ γὰρ ἔλαιον καὶ ὁ κηρὸς ὀλοκαύτωσις. Ἡ δὲ γε ἀναίμακτος θυσία ἐξιλασμός. Ἡ δὲ πρὸς τοὺς πένητας εὐποιία προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως.

B Licet ad astra qui cum pietate consummatus est repositus fuerit, ne deneges oleum et cereos, Christo Deo invocato, ad sepulcrum accedere. Accepta quippe Deo isthæc sunt, magnamque ab illo referunt retributionem. Nam oleum et cera ceu holocaustum sunt. Sacrificium incruentum est propitiatio. Largitio autem pauperibus facta, accessio est omnis optimæ retributionis.

Fronto Ducæus, Burdegalensis, in collectaneis quorum jam meminimus, notat apud D. Thomam Aquinatem in libro contra errores Græcorum mentionem fieri thecæ seu voluminis Athanasii in Joannem. Et addit idem : « In Epitome Biblioth. Gesneri liber De fide catholica dicitur exstare Viennæ apud Lazium. » Hæc Felckmannus. Verum jam bene multos Athanasii De fide catholica libellos edidimus, quorum quidam fortasse iste est a Frontone Ducæo memoratus.

¹⁵ Act. II, 36. ¹⁶ Marc. IV, 38, 39. ¹⁷ Matth. XXVI, 38. ¹⁸ Joann. XI, 43.

(47) His similia habentur in *Epist. ad Epictetum*, et in libris contra *Apollinarium*.

(48) Et sunt loca similia initio *Orat. contra gentiles*, pag. 2, 3 et 4, ut et *De Incarnat.* pag. 49, 50,

vix tamen totidem verbis.

(49) De hujus loci sententia fuse in Præfatione generali.

MONITUM.

1025 *Fragmenta subsequentia, a viro clarissimo Jacobo Milio, principali Collegii Sancti Edmundi Oxoniensis, nobis transmissa, nimirum γρυσέα χαλκαίως immista, ut oblata nobis sunt edi curavimus. Primum autem opusculum, de novem Herodis morbis, si non aperte spurium, admodum suspectum videtur in quo sunt pleraque μωδῶδη. De novem Herodis morbis, vide t. II [IV]. Nec minore suspicione laborat secundum.*

ATHANASII ALEXANDRINI, EX INTERPRETATIONE IN MATTHÆUM.

De novem insanabilibus morbis quibus Herodes afflictus interiit.

*Mortuo Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto dicens: Surgens accipe puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel: mortui sunt enim qui quærebant animam pueri*¹⁹. Erant autem qui Jesum occidere quærebant Herodes et Antipater filius ejus. Interiit autem Antipater gladio transverberatus in carcere. Deprehensum quippe fuit ipsum veneficum esse, et fratres suos Alexandrum et Aristobulum insidiis oppressisse. Ipse quoque Herodes mortem obiit, corpore ejus variis ac diversis morbis tradito. Primo, febris ipsi inerat fornace ardentior. Secundo, intolerabilis prurigo per totam corporis superficiem. Tertio, frequentes viscerum cruciatus. Quarto, pedum tumores quasi aqua intercuti distenti fuissent. Quinto, ventriculi tumida inflammatio. Sexto, in verendis putredo vermes generans. Septimo, ad hæc, orthopnoæa, ut non posset nisi erecta cervice respirare. Octavo, difficultas anhelitus. Nono, convulsiones omnium membrorum. Sunt autem morbi numero novem. Febris autem inerat fornace ferventior, quia ardebat libidinis et fornicationis morbo. Prurigine intolerabili laborabat, quia obtemperabat magistris qui auribus prurientes erant. Viscerum cruciatibus torquebatur assidue, quia non psallebat illud: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea nomini sancto ejus*²⁰. Pedum tumoribus quasi aqua intercuti distentis, quia contemnebat puram et non turbidam aquam fontis salientis in vitam æternam. Ventriculi tumida inflammatio, quia erat impotens iræ et immisericors in subditos. Verenda autem ejus vermes gignebant, quia intemperantia equos emissarios imitabatur. Orthopnoæa tenebatur, quia nou surgebat diluculo ad Dominum adorandum qui ipsi regiam tradiderat dignitatem. Anhelitu laborabat, quia non respiraverat odorem charitatis, sed fœtorem belli inexpiabilis. Omnia autem membra ejus convulsione afficiebantur, quia et ipse omnes pueros qui erant in Bethlehem convulserat: qua autem mensura mensus quispiam fuerit, merito eadem de cœlo renetiatur ipsi. *Per quæ enim quis peccaverit, per hæc et punietur*²¹. Hunc itaque

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ,

Περὶ τῶν ἐννέα ἀνιάτων παθῶν τῆς τοῦ Ἡρώδου τελευτῆς

*Τελευτήσατος Ἡρώδου, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄραρ ἐφάρη τῷ Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ λέγων· Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν Ἰσραὴλ· τεθνήκασι γάρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Ἦσαν δὲ οἱ ζητοῦντες θανατώσαι τὸν Ἰησοῦν οἱ περὶ τὸν Ἡρώδην τὸν βασιλέα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντίπατρον. Ἀπέθανε δὲ ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἐν ῥομφαίᾳ διαπαρεῖς ἐν τῇ φυλακῇ, ἀπελεγχθεὶς φαρμακὸς καὶ ἐπίβουλος τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοβούλου· ὁ δὲ Ἡρώδης καὶ αὐτὸς καταστρέφει τὸν βίον, τοῦ σώματος αὐτῷ διαμερισθέντος εἰς διάφορα καὶ ποικίλα πάθη. Α', πυρετὸς γὰρ ἦν αὐτῷ καμίνου ἐνεργέστερος· Β', κνησμός τε ἀφόρητος τῆς ἐπιφανείας ὄλης· Γ', τῶν ἐντὸς συνεχεῖς ἀλγηδόνες· Δ', περὶ τοὺς πόδας ὡς ὕδρωπιῶντος οἰδήματα· Ε', τοῦ ἥτρου φλεγμονὴ ὑπέρογκος· ΣΤ', διὰ τοῦ μέλους τῆς αἰσχύνης σηπεδῶν γεννώσα σκώληκας· Ζ', πρὸς τοῦτοις ὀρθόπνοια· Η' δύσπνοια· Θ', καὶ σπασμοὶ πάντων τῶν μελῶν. Καὶ εἰσι τὰ πάθη τὸν ἀριθμὸν ἐννέα. Πυρετὸς μὲν ἦν ἐπ' αὐτῷ καμίνου ἐνεργέστερος, ἐπειδὴ ἐξεκαίετο ταῖς πάθεισιν εἰς τὴν ἀθέμιτον πράξιν τῆς μοιχείας. Ὁ δὲ κνησμός ἦν ἐπ' αὐτῷ ἀφόρητος, διὰ τὸ πείθεσθαι αὐτὸν τῶν κνηθόμενων διδασκάλων τὴν ἀκοὴν πρὸς ἀπάτην. Τῶν ἐντὸς δὲ τὰς συνεχεῖς ἀλγηδόνες, ἐπεὶ οὐκ ἐψάλλον· *Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντὸς μου τὸ ὄνομα τὸ ἄγιον αὐτοῦ*. Περὶ δὲ τοὺς πόδας οἰδήματα ὕδρωπιῶντος, ἐπειδὴ ἐξουθένει τὸ καθαρὸν καὶ ἀδόλωτον ὕδωρ τῆς ἀλλομένης πηγῆς εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τοῦ δὲ ἥτρου ἡ ὑπέρογκος φλεγμονὴ, διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ θυμοῦ φλεγμονῇ κρατητὸν, καὶ ἀνελεήμονα εἰς τοὺς ὑποχειρίους. Τὸ δὲ τῆς αἰσχύνης αὐτοῦ μέλος ἐγέννα σκώληκας, ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀκολασίᾳ ἐξήλου τοὺς θηλυμανεῖς ἵππους. Ἡ δὲ ὀρθόπνοια αὐτὸν κατεῖχε διὰ τὸ μὴ ὀρθρίζειν αὐτὸν εἰς προσκύνησιν τοῦ δόντος αὐτῷ Κυρίου τὸ βασιλικὸν ἄξιωμα. Ἡ δὲ δύσπνοια, ἐπεὶ οὐκ ἔπνεε τὸ μύρον τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ τῆς δυσωδίας τοῦ ἀκηρύκτου πολέμου. Πάντα δὲ τὰ μέλη αὐτοῦ ἐσπῶντο, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν πάντα τὰ παιδία σπᾶσαι τὰ θντα ἐν Βηθλεέμ. Ὡς δὲ μέτρον μετρεῖται τις, τοῦτω ἀντιμετρεῖται οὐρανὸθεν δικαίως. Δι' ὧν δὲ καὶ τις*

¹⁹ Mauth. II, 19, 20. ²⁰ Psal. CII, 1. ²¹ Sap. XI, 17.

ἀμαρτάνει, διὰ τούτων καὶ κολάζεται. Τοῦτον τοῖ-
ων τὸν Ἡρώδη ὁ μὲν Ἰώσηπος λέγει κατὰ πατέρα
εἶναι τὸ γένος Ἰδουμαῖον, Ἀράβιον δὲ κατὰ μητέρα·
ὁ δὲ Ἀφρικανὸς καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἀκριβοῦντες Ἀν-
τιπάτρου μὲν εἶναι υἱόν· τὸν δὲ Ἀντίπατρον ἐσχέ-
ναι πατέρα Ἡρώδη Ἀσκαλωνίτην, ἱερόδουλον τοῦ
νεῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸν δὲ Ἀντίπατρον τὸν υἱὸν
αὐτοῦ, παιδίον ἦντα, αἰχμαλωτισθῆναι παρὰ τῶν
ληστῶν Ἰδουμαίων· τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ Ἡρώδη
μὴ δυνήθηναι δοῦναι λύτρα ὑπὲρ αὐτοῦ· ἐντραφεί-
σθαι τοῖς τῶν Ἰδουμαίων ἕθεσιν, Ἰδουμαῖος ἐνομισθῆ-
εἶναι, ὡς Ἀσκαλωνίτης. Εἶχε δὲ καὶ τότε Αὐγουστος
ἐν τῇ βασιλείᾳ ἔτος πέμπτον καὶ τεσσαρακοστὸν, ὑπατεύοντος Σιλουανοῦ, πρὸ ὀκτώ Καλανδῶν Ἰανουα-
ρίων.

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, περὶ ψευδοπροφητῶν. B

(50) Εἶπεν ὁ Κύριος· *Προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευ-
δοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐν-
δύματι προβάτου, ἐνδοθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες·*
ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσθε αὐτούς. Ἐάν
οὖν τινα ἴδῃς, ἀδελφὲ, ὅτι ἔχει σχῆμα σεμνοπρεπῆς,
μὴ πρόσχης, ὅτι ἐνδεδύται κώδιον προβάτου, ὅτι νο-
μα ἔχει πρεσβυτέρου, ἢ ἐπισκόπου, ἢ διακόνου, ἢ
ἀσκητοῦ, ἀλλὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ περιέργασαι· εἰ
ἔστι σὺφρων, εἰ ἔστι φιλόζητος, ἢ ἐλεημων, ἢ ἀγα-
πητικὸς, ἢ ἐν προσευχαῖς καρτερικὸς, ἢ ὑπομονητι-
κός. Εἰ ἔχει κοιλίαν θεῶν, καὶ τὸν φάρυγγα ἄδην,
νοσῶν χρήματα, καὶ καπηλεύων τὴν θεοσέδειαν, ἄφες
αὐτόν· οὐ γάρ ἐστι ποιμὴν ἐπιστημονικὸς, ἀλλὰ λύκος
ἀρπακτικὸς. Εἰ δὲ οἶδας τὰ δένδρα δοκιμάζειν ἀπὸ
τῶν καρπῶν, ποῖά ἐστι τῇ φύσει, τῇ γεύσει, τῇ πύ-
κτητι· πολλῶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν ἔργων ὀφείλεις δοκιμά-
ζειν τοὺς Χριστεμπόρους, ὅτι, φοροῦντες φημάριον
εὐλαθείας, ψυχὴν κέκτηνται διαβολικὴν. Εἰ δὲ καὶ
ἀπὸ ἀκανθῶν οὐ συλλέγεις σταφυλάς, ἢ ἀπὸ τριβόλων
σῦκα, τί ὑπολαμβάνεις, ὅτι ἀπὸ παραβατῶν ἔχεις τι
ἀγαθὸν ἀκοῦσαι, ἢ ἀπὸ προδοτῶν μαθεῖν τι χρησίμου;
Ἐκεῖνους τοίνυν ἀποστρέφου ὡς λύκους Ἀραβικοὺς,
καὶ ἀκάνθας παρακοῆς, καὶ τριβόλους ἀδικημά-
των (51), καὶ δένδρα πονηρά. Ἐάν ἴδῃς συνετὸν, κατὰ
τὴν συμβουλευούσαν σοφίαν, ὀρθρίζε πρὸς αὐτόν, καὶ
σταθμοὺς θυρῶν αὐτοῦ ἐκτριβέτω ὁ ποῦς σου, ἵνα
παρ' αὐτοῦ διδαχθῇς νόμου σκιαγραφήματα, καὶ χα-
ρίτων δωρήματα. Οὐτε δὲ λόγος σοφιστικὸς, ἢ σχῆμα
ἐπιθετικὸν εισάγουσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
νῶν, ἀλλὰ πίστις τελεία καὶ ἀπερίεργος μετὰ τῆς
ἐναρέτου καὶ διαλαμπύσης προνοίας.

*Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας. Πῶς ρησθέντος τό-
· « Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα, » κ. τ. λ.*

(52) Μοιχεύει γυναῖκα τῇ καρδίᾳ ἐκεῖνος, ὁ συν-
διατιθέμενος τῇ πράξει· ἀπεκόλυσε δὲ τὸν τοιοῦτον
ἐπὶ τῆς παρανόμου καὶ ἀθεμίτου κοινωνίας, ἢ τόπος,
ἢ χρόνος, ἢ φόβος τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων. Ὅτι δὲ
πολλοί, μὴ δράσαντες τὴν ἀσέβειαν, ὡς μοιχοὶ ἐκο-
λάσθησαν, βραδίως ἐστὶ τοὺς πάντας πληροφορηθῆναι·

⁵¹ Matth. vii, 15.

(50) Ibid. f. 150.
(51) Ms. ἀδικήματα.

A Herodem ait Josephus paterno quidem genere Idu-
mæum, materno Arabem. Africanus autem, et qui
perinde atque ille sedulo conscripserunt, aiunt
illum Antipatri filium, Antipatrum vero patrem ha-
buisse Herodem Ascalonitem ædituum templi Apol-
linis; Antipatrum autem filium ejus, dum puer esset,
captum a latronibus Idumæis, cum non posset pater
ejus Herodes redemptionis pretium solvere, Idumæo-
rum moribus educatum, pro Idumæo habitum fuisse,
licet Ascalonita esset. Agebat tunc Augustus imperii
annus quintum supra quadragesimum, consule
Sylvano, octavo Kalendas Januarii.

B 1026 Athanasii Alexandrini, de falsis prophetis.

Ait Dominus: *Attendite a falsis prophetis qui ve-
niunt ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem
sunt lupi rapaces: a fructibus eorum cognoscetis eos* ⁵².
Si itaque quempiam videris, o frater, qui sit hone-
sto indutus vestimento, ne attendas, etiam si ovis
pelle indutus sit, et nomen habeat presbyteri, aut
episcopi, aut diaconi, aut ascetæ; sed ejus opera
curiosius inquire: num sit temperans, num hospi-
talis, num misericors: an charitatem habeat, an
perseveret in orationibus, an sit patiens. Si deum
ventrem habeat, et guttur infernum, divitiarum co-
gendarum morbo laborans, pietatem pro quæstu
habens, dimitte illum: non est enim pastor peritus,
sed lupus rapax. Si autem nosti arbores ex fructibus
probare, quænam scilicet sint, matura, gustu, pin-
guedine, multo magis ex operibus periculum facere
debes eorum qui Christo ad quæstum utuntur, quia-
dum aliquam sanctitatis famam præferunt, animam
possident diabolicam. Quod si ex spinis non colligis
uvas, nec ex tribulis ficus, quid opinaris posse te
ex prævaricatoribus quidpiam boni audire, aut ex
proditoribus quidpiam utile ediscere? Illos itaque
aversare ut lupos Arabicos, et spinas inobsequentis,
tribulosque iniquitatis, et arbores malas. Si videris
sapientem aliquem, juxta Sapientiæ consilium, mane
vigila ad illum, et stationes portarum ejus terat pes
tuus, ut ab eo ediscas legis umbras, gratiarum dona.
Neque enim sophisticus sermo, et habitus modestus
introducunt in regnum cælorum; sed fides perfecta
ac minime curiosa, cum prudentia virtutis plena
et conspicua.

*Athanasii Alexandrini. Quo pacto intelligendum
illud: « Qui respicit mulierem, » etc.*

Mœchatur corde cum muliere qui perficiendo operi
consensit, sed ab illicito et pravo congressu prohi-
bit eum aut locus aut tempus, aut metus Roma-
narum legum. Quod autem multi qui exterius in
peccatum proruperunt, quasi mœchi supplicio af-
fecti fuerint, facile est id omnibus palam facere ex

(52) Ibid. f. 178.

Holopherne. Nam cum sœdam opus peragere gestiret, Judith, ceu lex quædam justitiæ, districto gladio caput ejus abscidit, postquam ad opem et patrocinium sui legum datorem Deum et continentiæ adjutorem invocasset. Eodem quoque modo duo presbyteri, cum Susannæ dixissent : *In concupiscentia tui sumus*²⁵, etiamsi facinus non perpetrassent, ut mœchi plexi sunt, et morte multati. Si itaque hoc tempore quispiam sit hujusmodi intemperans, lascivus, alienas uxores appetens, is animo fornicatur. Nam qui in affectus suos imperium habet, si purus sit a quopiam delicto et ab obscenis dictis, hic non est mœchus, sed passiones cohibens, divino metu reprimens voluptatum impetum, quasi decumanum maris fluctum a solida et prævalida petra repressum.

Athanasii Alexandrini. Interpretatio in illud : « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi ».

Postquam jussit Spiritus sanctus cœlestibus ordinibus ut Dominum laudibus celebrent, sermonem transfert ad terrena, idipsumque jubet. Cum tres autem sint ordines, cœlestium nempe, terrestrium et infernorum, qui genuflectunt **1027** Jesu, cœlestes quidem ordines præcedentibus verbis ad hymnum utuntur : terrestres autem dicendo : *Principes et omnes judices terræ : juvenes et virgines*²⁶. Antequam autem eorum mentionem faciat, ad inferna vertitur, quæ per dracones et abyssos significat. Nam et ipsæ quoque illorum olim gigantum animæ, qui olim increduli fuerant et bellum gesserant adversus Deum, per dracones significantur. Imo vero ipsa quoque multitudo hominum toto orbe contentorum, quæ primis sæculis exstiteret, et morte detenti sunt, genua flectunt, utpote liberati ab illa : *Dixit enim iis qui in vinculis erant, Exite, et iis qui in tenebris...*²⁶. Quapropter et ipsi ad hymnum vocantur cum principibus illorum, et cum præstantibus viris. Quod autem ii qui olim increduli fuerant et Deo restiterant liberati fuerint, id Petrus in Catholicis subindicavit dicens : *In quo et ii qui in inferno erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando*²⁷.

Ms. cod. Græcus bibliothecæ Vaticanæ num. 790, in-12 spisso, et in charta papyracea, videtur habere 400 annos : est eleganti manu, et minusculis litteris exaratus. Est collectio diversorum fragmentorum operum sanctorum Patrum. Tale fragmentum inter alia reperitur :

Maqui Athanasii, ex sermone contra hæreses.

*Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens*²⁸. Duas habet formas, eas reine, neutram adulteres. Neque enim, homo cum sit Filius Dei et Deus, formam Dei destruxit ; neque, Deus cum sit, humanam formam recusavit. Quandoquidem igitur duas habet formas, domini scilicet et servi : aliam natura divinam, aliam natura

A ἐκ τοῦ Ὀλοφέρνηου. Σπεύδοντος γὰρ δρᾶσαι τὸ μῦθος, ἢ Ἰουδῆθ, ὡς νόμοι δικαιοσύνης, σπασαμένη τὸ ξίφος, ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἐπικαλεσαμένη εἰς βοήθειαν καὶ ὑπερασπισμὸν τὸν δοτῆρα τῶν νόμων θεὸν καὶ συνεργὸν τῆς σωτηρίας. Ὡσαύτως καὶ οἱ δύο πρεσβύτεροι, εἰρηχότες τῇ Σωσάννῃ, Ἰδοὺ ἐν ἐπιθυμίᾳ σου ἔσμεν, καίπερ τοῦτο μὴ πράξαντες, ὡς μοιχοὶ ἐκολάσθησαν, καὶ τὴν ζημίαν ἔσχον θάνατον. Ἐάν οὖν καὶ ἄρτι τις ἐστὶ τοιοῦτος, ἀκόλαστος, ἀκρατής, ἐπιθυμῶν ἀλλοτρίων γυναικῶν, κατὰ διάνοιαν μοιχεύει. Ὁ γὰρ ἡγεμονεύων τῶν παθῶν, καθαρῶν ἀπὸ φλημῆτος, ἀπὸ αἰσχρολογίας, οὗτος οὐκ ἐστὶ μοιχὸς, ἀλλὰ παθοκρατορικὸς, ἀναστῆλων τὸ ἐπαχθὲς τῆς ἡδονῆς τῆ θεϊκῆ φόβῳ, ὡς κύμα θαλάσσιον ἀνακοπτόμενον ὑπὸ ἰσχυρᾶς καὶ στερεᾶς πέτρας.

B

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας. Ἐρμηνεία εἰς τὸ « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι. »

(53) Παρακελευσάμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοὺς ἐν οὐρανοῖς τάγμασιν αἰνεῖν τὸν Κύριον, μεταφέρει τὸν λόγον τοῖς ἐπιγείοις παρακελευόμενον. Τριῶν δὲ ὄντων ταγμάτων, ἐπουρανίων, ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, τῶν καμπτόνων γόνου τῆ Ἰησοῦ, τὰ μὲν οὐράνια διὰ τῶν προειρημένων ἐπὶ τὸν ὕμνον τρέπονται· τὰ δὲ ἐπίγεια διὰ τοῦ εἰπεῖν· Ἀρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς· θενίτικοι καὶ παρθένοι. Πρὶν δὲ τούτων μνήμην ποιῆσαι, ἐπὶ τὰ καταχθόνια τρέπεται, ἃ διὰ τῶν δρακόντων καὶ τῶν ἀβύσσων σημαίνεται. Καὶ αὐτὰ γὰρ αἱ πάλοι τῶν γιγάντων ἐκείνων ψυχαί, τῶν ἀπειθησάντων ποτὲ καὶ πολεμησάντων θεῷ, αἱ διὰ τῶν δρακόντων σημαίνονται. Καὶ μῆν καὶ τὸ ἄλλο πᾶν πλῆθος τῆς οἰκουμένης, τὸ ἐν ταῖς προτέραις μὲν ὑπέρξαν γενεαῖς, κατασχεθὲν δὲ θανάτῳ, κάμπτους γόνου, ἅτε ἐλευθερωθέντες ἀπ' αὐτοῦ· Εἶρηκε γὰρ τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει... Διὸ καὶ αὐταὶ ἐπὶ τὸν ὕμνον καλοῦνται σὺν τοῖς ἀρχουσιν αὐτῶν γινομένοις καὶ μεγάλοις ἀνθρώποις. Ὅτι δὲ οἱ ποτὲ ἀπειθήσαντες καὶ ἀντάραντες θεῷ ἠλευθέρωνται, ὁ Πέτρος ἠνείκατο, ἐν Καθολικαῖς ἐπιπῶν· Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν ἄθου πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε, ἀπειθήσασι ποτε.

C

D Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ κατὰ ἀνέκδοτον.

Ὅς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρκαμῆν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσον θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν. Δύο ἔχει μορφάς· κράτι ταύτας, μὴθ' ἐτέραν παραχαράξης. Ὅστε γὰρ ἀνθρωπος ὢν ὁ Υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ θεός, ἠφάνισε τὴν θεϊκὴν μορφὴν· οὐτε θεός ὢν, παρητήσατο τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν. Ἐπεὶ οὖν δύο ἐχόμενοι μορφάς, τὴν δεσποτικὴν φημι, καὶ τὴν δουλικὴν· τὴν μὲν φύσει θεϊκὴν,

²⁵ Dan. xiii, 20. ²⁶ Psal. cxlviii, 7. ²⁷ ibid. 11, 12. ²⁸ Isa. xlix, 9. ²⁹ I Petr. iii, 19, 20. ³⁰ Plipp. ii, 6, 7.

(53) In eodem codice, f. 154. Est fortasse pars Expositionum in psal. cxlviii.

την δὲ φύσει ἀνθρωπίνην, τὴν μὲν πρὸ αἰώνων, τὴν δὲ ἐξ ὑστέρων χρόνων· τὴν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὴν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου· τὴν μὲν ἐκ μόνου, τὴν δὲ ἐκ μόνης· ἐπεὶ δύο ταύταις ὑφέστηκε πράγματα, δύο ἐν ἐνί. Οὐτε γὰρ διαιροῦμεν τὸν Θεὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ σώματος, οὔτε δύο οἶδαμεν Υἱοὺς, καὶ Χριστοὺς, ἀλλὰ τὸν πρὸ αἰώνων Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ὑστέροις καιροῖς ἄνθρωπον ἐξ αὐτῆς μητρὸς τῆς Παρθένου γενόμενον τέλειον· ὡς γὰρ ὁ γεννήσας Πατὴρ τέλειον ἐγέννησεν Υἱόν, οὕτως αὐτὸς καὶ εἰς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, τὸν τέλειως ἀπολλύμενον ἄνθρωπον σῶσαι βουλούμενος, τέλειος ἐγένετο ἄνθρωπος· Ἰν' ἅμα τὸ ἐξωθεν σώσας, τὸ ἐσωθεν προδοξομένου ἐάσῃ. Οὐδὲ γὰρ σῶμα ἐναλαβὼν ἔλασε τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ νεῦν ἀνέλαθεν.

A humanam; aliam ante sæcula, aliam novissimis temporibus; aliam ex Patre, aliam ex Virgine; aliam ex solo, aliam ex sola, atque ex hisce duabus constans rebus, duo in uno sunt. Neque enim dividimus Deum Verbum a corpore, neque duos novimus Filios et Christos; sed Filium Dei ante sæcula in postremis temporibus hominem, ex ipsa vulva Virginis editum perfectum. Quemadmodum enim qui ipsum genuit Pater perfectum genuit Filium, ita et ipse unus Filius et Verbum Patris, hominem qui funditus perierat salvum facere cupiens homo perfectus effectus est; ut simul exteriorem salvum faciens, interiorem minime negligeret. Neque enim assumpto corpore animam reliquit, sed et animam B et mentem assumpsit.

MONITUM IN SEQUENS FRAGMENTUM.

Meminerit eruditus lector, Athanasium in Historia Arianorum ad monachos frequenter agere de episcopis Meletianis, Simoniacis Arianisque, imo ethnicis aliisque magnorum criminum reis, totam Ægyptum in postrema Constantii persecutione occupantibus. Ita ut vix quisquam esset in Alexandrino patriarchatu quin vel Arianus Meletianusve esset, vel Arianis partibus simulate hæreret. Hos aversari atque a cœtu suo pellere Catholicis jubet Athanasius, si tamen illius sit hoc αποσπασμάτιον, quod verisimile est: nam ejus temporis hæc congruere opinamur, licet excerpti brevitatem rem definiendi adimat facultatem. Videmus sane Oxyrinchi civis catholicos, quod eorum episcopus Theodorus sese in Arianorum castra conjecisset, ab ejus communiione recessisse, atque Athanasius omnes per Ægyptum populos a scelestis hujusmodi præsulibus abhorruisse (54). Prodit autem hoc fragmentum ex codice Vaticano, num. 392, membranaceo optimæ notæ, nobisque a fratribus nostris Roma transmissum est.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου.

Βαδίζοντες δὲ τὴν ἀπλανῆ καὶ ζωηφόρον ὁδὸν, ἀφθαλμὸν μὲν ἐκκόψωμεν σκανδαλίζοντα· μὴ τὸν αἰσθητὸν, ἀλλὰ τὸν νοητὸν· οἶον ἐὰν ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος, οἱ διπτες ὀφθαλμοὶ τῆς Ἐκκλησίας, κακῶς ἀναστρέφονται καὶ σκανδαλίζωσι τὸν λαόν, χρὴ αὐτοὺς ἐκβάλλεσθαι. Συμφέρον γὰρ ἀνευ αὐτῶν συναθροίζεσθαι εἰς εὐκτήριον οἶκον, ἢ μετ' αὐτῶν ἐμβληθῆναι, ὡς μετὰ Ἄννα καὶ Καϊάφα, εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. Ὁμοίως καὶ ἡ χεὶρ ὁ διάκονος, ἐὰν ἀνὰζῖόν τι πράττῃ, χωρίζεσθω τοῦ θυσιαστηρίου.

Ex Chronico Paschali, pag. 4 postremæ editionis.

Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας φωστὴρ, ἐν τῇ μνημονευθεισῇ πρὸς Ἐπιφάνιον ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ διδάσκει λέγων οὕτως·

Οὐκοῦν ὡσπερ συνήθησας, καὶ συνεχάρης, οὕτως καὶ τοῦ μέμφεσθαι παῦσαι· καὶ μᾶλλον εὐχου ἵνα τοῦ λοιποῦ ἢ μὲν Ἐκκλησία βεβαίαν τὴν εἰρήνην ἔχῃ, καὶ παύσωνται αἱ αἰρέσεις τῆς μαιφόνου προαιρέσεως· παύσονται δὲ καὶ οὗτοι φιλονεικοῦντες, οἱ ἐφευρόντες ἑαυτοῖς ζητήματα, προσφάσει μὲν τοῦ σωτηριώδους Πάσχα, ἔργῳ δὲ τῆς ἰδίας ἱριδοῦς χάριν μάλιστα· ὅτι, ἐξ ἡμῶν εἶναι δοκοῦντες καὶ Χριστιανοὶ αὐχοῦντες λέγεσθαι, ζηλοῦσι τούτων προδοξωκότων Ἰουδαίων. Ὅποια γὰρ αὐτοῖς καὶ πιθανὴ ἀπολογία γένοιτ' ἂν ἄρα, ἐπειδὴ γέγραπται· Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων,

(54) In Vita Athanasii, anno 356, n. 23.

PATROL. GR. XXVI.

C

Sancti Athanasii Magni.

Incedentes autem in via nulli errori obnoxia et vivifica, oculum eruamus si nobis **1028** offendiculum sit, non quidem sensibilem illum, sed spiritualem: ut si, verbi causa, episcopus aut presbyter qui sunt Ecclesie oculi, improbe versentur et populum scandalizent, abjiciendos oportet. Præstat enim in domo orationis, absque illis agere conventus, quam cum illis injici, quasi cum Anna et Caïpha, in gehennam ignis. Similiter, si diaconus qui pro manu habetur indignum quid egerit, ab altari segregetur.

D

Et Athanasius magnum illud Ecclesie Alexandrinæ luminare in superius memorata ad Epiphanium epistola hæc docet his verbis:

Itaque sicut certaminum et gaudii consors fuisti, ita finem querelarum facito; imo potius precare ut deinceps Ecclesia firma pace fruatur, et hæreses a nefario proposito cohibeantur; et hi jurgia compeçant, qui sibi quæstiones excogitarunt, obtentu quidem salutaris Paschalis, revera autem rixandi maxime causa. Nam cum ex nostrorum numero videantur esse, et Christianorum nomine gloriantur, proditores Judæos æmulantur. Et quænam ipsis consentanea defensionis ratio suppetat, cum scriptum sit: Prima autem die Ascensionum, et qua oportebat

40

occidere Pascha 29. At enim tunc sane pulchre factum est; nunc autem ut scriptum est: *Semper errant corde* 30.

Α καὶ ἐν ἧ ἔδει θύειν τὸ Πάσχα. Ἄλλὰ ἐγένετο τότε καλῶς· νοῦν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἄει πλανῶνται τῆ καρδίᾳ.

Exstat item fragmentum epistolæ ad Antiochenos, diversæ ab ea quam superius edidimus, in concilio Lateranensi t. VI *Conciliorum*, pag. 301.

Ejusdem (Athanasii) ex dogmatica ad Antiochenos epistola.

Τοῦ αὐτοῦ (Ἀθανασίου) ἐκ τῆς πρὸς Ἀντιοχεῖς δογματικῆς ἐπιστολῆς.

Quapropter Verbum quidem Deus esse prædicatur; hominis vero genealogia textitur, ut idem ipse naturaliter ac vere utrumque sit: Deus quidem quod ad æternitatem et naturæ opificium spectat; homo autem quod attinet ad generationem ex muliere et ad augmentum staturæ ætatisque: ac Deus quidem secundum vividas operationes; homo autem secundum similes nostris affectus atque infirmitates.

Διὰ τοῦτο θεολογεῖται μὲν ὁ Λόγος, γενεαλογεῖται δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς ἐκάτερα εἴη ὁ αὐτὸς φυσικῶς καὶ ἀληθῶς· Θεὸς μὲν πρὸς τῆ ἀϊδιότητι τῆς θεότητος καὶ τῆ δημιουργίᾳ τῆς κτίσεως, ἄνθρωπος δὲ πρὸς τῆ γεννήσει τῆ ἐκ γυναικὸς καὶ τῆ αὐξήσει τῆς ἡλικίας· καὶ Θεὸς μὲν ταῖς ζωτικαῖς ἐνεργείαις, ἄνθρωπος δὲ πρὸς ταῖς ὁμοιοτρόποις συμπαθείαις, καὶ ταῖς καθ' ἡμᾶς ἀσθενείαις.

1029 Exstant item apud *Facundum Hermaniensem*, lib. II, p. 468, *primæ editionis*, ex *Epistola ad Antiochenos, eadem ut conjectamus, hisce verbis.*

Quid ergo etiam sanctus Athanasius dicat in *Epistola ad Antiochenos* debemus inspicere. Ex veteribus enim eruditus et legis doctor existens, Proverbia Salomonis legens, et duas personas de Domino inveniens, unam quidem circa hominem, quam ex Maria pro nobis futurus erat assumere, altera au-

tem circa Verbum, quod ante omnia sæcula æterne ex Patre natum est: et de Jesu quidem ex Maria scribit Timotheo: *Memor esto Christum Jesum resurrexisse a mortuis, ex semine David secundum Evangelium meum* 31. De Deo Verbo autem quod cum Patre semper est, dixit quoniam est omnia.

Afferet exinde locum ex epistola Petri qui post Athanasium Alexandrina sede potitus est. Ubi laudatur hæc Athanasii ad Antiochenos epistola. At cum Sirmondo arbitramur, hanc Epistolam ad Antiochenos esse admodum suspectam, utpote quæ doctrinam complectatur ab Athanasiana penitus abhorrentem. Quod si a Petro Athanasii successore ea ipsa laudetur, id pari Nestorianorum fraude fortasse factum, quo facilius commentum defenderent. Ejusdem porro ad Antiochenos epistolæ fragmentum aliud mox occurrit eodem libro, pagina 469, sic:

In eadem ergo ad Antiochenos epistola, in qua beatæ memoriæ episcopum Athanasium successor ejus Petrus omnia diligenter exposuisse perhibuit, hoc quoque continetur

Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula 32. Heri quidem ante sæcula, sempiternitatem significat: hodie autem terrenum sæculum; in sæcula au-

tem, post transitum hujus vitæ. Jesus Christus autem, qui juxta hominem salvatoris intelligitur, non est ipse. Qui enim provecum ætatis susceperat, aliquando infans existens, et aliquando vir, incipiens quasi annorum triginta, sicut ait Lucas, non potest ipse esse.

Et paulo inferius hæc adjiciuntur, pag. 470:

Denuo in eadem epistola, Est, inquit, Spiritus vitæ sanctus cum Patre et Filio in singulis prophetarum per generationes transiens, qui indicat, quæ erunt et quæ fuerint, habens oculos ante et post, hoc est, sicut diximus, scientiam futurorum atque præteritorum, quæ in Salomone narrat ex persona filii hominis ex Maria, et Filii Dei Verbi quod ab initio erat apud Patrem: et duas personas significans, de homine quidem ex Maria creato et plasmato: de illo vero qui ante sæcula est sine principio et æternæ nativitatibus. Quoniam ergo verborum seductores, et non eruditi spiritu observantes errare faciunt indoctos, dicentes: A quadringentis annis est

operatio corporis Domini, et quomodo in eum quidam referunt quod dictum est: *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera ejus* 33, cum dicat Scriptura, ante montes et colles, ante fontes, et ante sæculum generatum et creatum? Hæc dicentes a quibusdam laudari putantur, non dividentes quæ persona prophetico spiritu de corpore Domini clamat, et quæ de æterna ejus a Patre generatione docet.

Subsequitur Facundus: Sunt multa similia in hac epistola, quæ adversus Apollinaristas dicta, Nestoriani quoque in assertionem sui erroris assumant.

Verum hæc repetitio duarum personarum in Christo auget vobiscum suspicionem. Quid enim simile Athanasius habet, an non potius in libris contra Apollinaristas unam semper personam innuit. Sic pag. 747: Ἴνα εἰς ἧ τὰ ἐκότερα, τέλειος κατὰ πάντα, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. « Ut sint utraque unus in omnibus perfectus, idem ipse Deus et homo. » Apertius autem commentum repudiat, pag. 756: Οὐκ ἐν διαίρεσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Id est, « Non in divisione personarum, sed in existentia deitatis et humanitatis. »

29 Luc. XII, 7. 30 Psal. xciv, 10. 31 II Tim. II, 8. 32 Hebr. XIII, 8. 33 Prov. VIII, 22.

et inferius, pag. 506, aliud fragmentum dubium affert, sic habens .3

Quid erat, inquit, voluntarium et non voluntarium Christo? a Judæis exhonoratio, detractio, injuriæ, plagæ, super hæc quoque calumniæ, et quod est in omnibus ultimum mors corporis. Sed si fuisset possibile, ut non passus obtineret in vobis quod

Ex Facundo Hermaniensi alius accedit locus melioris notæ ad commendationem Diodori Tarsensis, estque excerptum epistolæ cujusdam Athanasii ad Diodorum, ab initio, his verbis :

Beatus igitur Athanasius ita memorato sancto Diodoro scribit :

Domino meo filio, et amantissimo consacerdoti, episcopo Tarsi Diodoro, Athanasius in Domino salutem.

Gratias Domino meo, qui ubicunque suam doctrinam fundat, et maxime per filios proprios, qualem et te ipsum res ipsa demonstrat. Etenim antequam scriberet vestra reverentia, cognovimus quanta gratia facta est in Tyro per tuam perseverantiam : et congaudemus tibi, quia per te cognovit et Tyrus

Tomo V Concil. in Hispanensi II, pag. 1675, hæc duo fragmenta afferuntur :

Sanctus Athanasius in Tractatu quem scripsit de Christi nativitate, sic dicit :

In hoc sit ergo, fratres charissimi, fides nostra, in hoc tota salus et vita consistat, ut credamus Deum Dei filium, primum ante omnia sæcula a Deo Patre invisibiliter (55) genitum : deinde a Maria virgine secundum hominem natum, et secundum hunc hominem passum, mortuum, sepultum, resurrexisse ab inferis, ascendisse in cælum.

(55) In margine additur *impassibiliter*.

studebat, non voluisset pati. Quoniam autem omnino et inexcusabiliter futuri erant Judæi presumere quæ in eo facta sunt, suscepit ut pateretur, et fecit voluntarium quod non erat voluntarium; propter utilitatem ex passione.

rectum verbum pietatis. Et ego quidem occasionem assumens scripsi tibi, dilectissime et amantissime. Tu vero quomodo me scribente non rescripsisti, miratus sum. Itaque non sis segnis scribere continue, sciens, quia sicut filius requiescere me facis patrem, et sicut præco veritatis superlætificas me. Et nihil contendas adversus hæreticos, sed silentio verbositate illorum supera, mansuetudine malitiam. Sic enim sermo tuus, sale conditus, habebit gratiam; illi autem apud omnium conscientiam. . . .

Item idem in Expositione fidei :

Verbum, inquit, nascitur de Maria Virgine, accipiens corpus animale : sed neque sermo comprehensus est carne; sed in carne et supra carnem. Et sicut Deus dicitur, ita Dei virtus, Dei veritas; passus autem humana carne; sed sermo Dei impassibilis est. In passione quidem moritur homo, ut vivificaret protoplastum qui ceciderat per inobedientiam.

EUGENII DIACONI LEGATIO

AD ATHANASIAM

Pro causa Marcelli Ancyranæ et Confessio fidei Ecclesiæ Ancyranæ.

(Vide in Marcello Ancyrano, ad annum 372.)

MONITUM IN SERMONEM MAJOREM ATHANASII DE FIDE.

1030 *Diu est quod egregium Athanasii opus, cui titulus, Μεγίστων λόγων περί πίστεως, in tenebris latebat, amanuensium incuria in Athanasii collectionibus prætermisum; a Theodoro et Gelasio plerumque memoratum, qui etiam ejus ἀποσπασμάτια aliquot in scriptis suis inseruere. a nobis edita tom. I operum Athanasii, pag. 1019 (supra col. 1239). Hic sermo, sive liber, nam sic aptius λόγον verterem, ni vetaret consuetudo, nec opinanti mihi, aliudque agenti, sese obtulit. Siquidem cum Chrysostomi et Basilii codices in bibliotheca Laurentiana evolverem, casu incidi in manuscriptum decimi sæculi, ubi inter alia variorum scripta hoc Athanasii opus aderat, sed proh dolor! multis in locis truncatum ac mutilum; ita tamen ut sententia semper apta sit et apprime cohæreat.*

Non absimile vero est hunc sermonem esse, quem libellum Athanasii vocat Rufinus in Apologia pro Origene, ubi has voces, homo Dominicus, existisse narrat idem Rufinus. Nec est quod vox illa, Libellus

ab hac sententia, quia opusculum parvum indicare videatur, nos dimoveat. Cum videamus longe profiziora opera libelli nomine compellata, ut est Libellus precum Faustini et Marcellini; quidni libellum hoc item opus Rufinus appellaverit? Ut ad illud homo Dominicus, sive Κυριακὸς ἄνθρωπος, redeamus, frequenter in hoc opere ab Athanasio usurpatum; id suspectum sane multis fuit. Nam Rufinus eodem in loco narrat, Damasum cum de recipiendis in Ecclesiam Apollinaristis ageret, Hieronymo conscribendæ fidei confessionis provinciam demandasse, in qua hæ voces, Dominicus homo, aderant. Illi vero vocis insolentia permoti, confessioni hujusmodi nomen dare abnuebant. Qua in re quid gestum deinde sit, pluribus recenset ille, nosque in Admonitione ad Expositionem fidei, tom. I operum Athanasii, p. 78, jam monere occupavimus. Augustinus item cum in lib. II De sermone Domini in monte, c. 6, n. 20, Christum vocasset hominem Dominicum, postea in libro Retractationum, c. 19, n. 8, hoc dixisse se nolle, licet aliqua ratione defendi possit, testificatur.

Cum igitur hæ voces, Dominicus homo, apud nonnullos suspicione laborarint, hinc factum, ut περὶ γρηγορίου Expositionis fidei, quæ inter Athanasiana opera comparet, tom. I, pag. 79, quæque cem compendium hujus sermonis est, aliqui dubitaverint; quia eo in opusculo, τὸ, Κυριακὸς ἄνθρωπος, bis legitur: verum injuria; nam hæc loquendi formula ex eo genere vocum censetur, quæ possint in bonam malamve partem pro cujusque affectu et sententia usurpari. Male sonat τὸ, Κυριακὸς ἄνθρωπος, si quis in Christo hominem a Verbo distinctum, qui per se solum persona sit, constituat, ut Dimæritæ quidam, qui impie dicebant Verbum in Jesum Christum, quemadmodum olim in prophetas advenisse; caste autem sentiunt et loquuntur quæ Dominicum hominem pro humana in Christo natura habent; qua sententia non in Expositione tantum his vocibus est usus Athanasius, sed etiam passim in hoc Sermone majore de fide, ut cuique videre licet; et in Expositionibus Psalmorum, ad vers. 6 psalmi XL. Nec modo Athanasius, sed Epiphanius quoque tom. II edit. Petav., p. 84: Τοῦτο γὰρ εἰς τὸν Κυριακὸν ἄνθρωπον πληροῦται, ait, id est, Hoc enim in Dominico homine impletur. Et Pseudathanasius in Disputatione contra Arium, tom. II [nunc IV], p. 415, eadem pariter loquendi formula utitur. Unde videas non bene cessisse conatum iis qui opellam hujusmodi ex Athanasii γρηγορίου exsulare voluerunt, sane immerentem.

Hic porro Athanasius syllogistico more procedit, ac Christi deitatem, argumenta ex Scripturis mutuatis, propugnat. Arianorum, quos tamen nusquam memorat, argumenta earumdem Scripturarum testimoniis depellit. Nec unos Arianos, sed etiam alios quoslibet hæreticos qui incarnationem Christi quavis ratione impeterent, iisdem telis, Scripturarum scilicet dictis, profigat. Atque ita clare et perspicue syllogismos effert, ut vel inde etiam detruncati operis dolor augeatur; nam maxima sui parte mutilum, ac casu nescio quo perditum arbitror.

Cæterum nulla hic temporis nota comparet. Nihil quippe tangit Athanasius eorum quæ temporum conditionem spectant. Quam tamen fortasse deprehendere licuisset, si opus integrum omnibusque suis numeris absolutum ad nos usque venisset. Solitum quippe Athanasio erat, præsertim sub initium librorum, et quæ causa suscepti operis esset, et qui sibi adversarii ad rem capessendam impulissent, nec obscure subindicare. At hic initium totum desideratur, et in decursu operis hiatus [frequentes deprehendas].

[Ejusdem sermonis fragmentum, quod hic non comparet, subjecimus ex Bibliotheca nova cardinalis Maii (t. II. p. 583), depromptum. EDIT.]

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΛΟΓΟΣ Ο ΜΕΙΖΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO MAJOR DE FIDE.

1. Illud enim, erat⁵⁵, refertur ad ejus deitatem; illud vero, caro factum est, ad corpus. Verbum⁵⁶ Joan. 1, 1.

1. (56) Τὸ γὰρ, ἦν, ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀναφέρεται· τὸ δὲ, σὰρξ ἐγένετο, ἐπὶ τοῦ σώματος. Ὁ

(56) Hic locus a Theodoro affertur in Dialogo primo τῷ ἀτρέπτῳ, et a nobis cusus est cum aliquot aliis ἀποσπασματίοις, p. 1019.

Λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ εἰς σάρκα ἀπαλυθεὶς, ἀλλὰ ἄ
σάρκα φορέσας· ὡς δ' ἀνεῖποι τις· Ὁ δεῖνα γέγονε
γέρων, οὐκ ἐξ ἀρχῆς γεννηθεὶς· ἢ, Ὁ στρατιωτῆς
βετεράνος ἐγένετο, οὐ πρότερον τοιοῦτος ὢν, οἷος γέ-
γονεν. Ἰωάννης, Ἐγενόμην, φησὶν, ἐν τῇ νῆσῳ τῇ
Πάτμῳ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ Κυριακῇ· οὐχ ὅτι ἐκεῖ γέγο-
νεν, ἢ γεγένηται· ἀλλ' εἶπεν, Ἐγενόμην ἐν Πάτμῳ,
ἀντί τοῦ, Παρεγενόμην. Οὕτως ὁ Λόγος εἰς σάρκα
παραγένονεν, ὡς λέλεκται· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.
Ἄκουσον λέγοντος· Ἐγενόμην ὡσεὶ σκευὸς ἀπ-
ολωλῶς, καὶ, Ἐγενόμην ὡσεὶ ἀνθρώπος ἀδοθήητος
ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος.

2. Τὸ ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν ἄνθρωπος ἦν, ἢ
Θεός· Ἐρμηνεύει Πέτρος ὁ ἀπόστολος, ἡμῶν μᾶλλον
γινώσκων, καὶ λέγει· Καθελόντες αὐτὸν ἀπὸ τοῦ
ξύλου, ἐθήκαν εἰς μνημεῖον· ὁ δὲ Θεὸς αὐτὸν
ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Τὸ γοῦν ἀπὸ τοῦ ξύλου καθαίρει-
θὲν σῶμα νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ καὶ εἰς μνημεῖον τεθὲν,
ἐνταφιασθὲν τε ὑπὸ Ἰωσήφ τοῦ Ἀριμαθείας, αὐτὸ
ἤγειρεν ὁ Λόγος λέγων· Ἀύσατε τὸν ναὸν τούτου
καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐσθῆν αὐτόν. Ὁ γὰρ πάν-
τας τοὺς νεκροὺς ζωοποιῶν, καὶ τὸν ἐκ Μαρίας ἄν-
θρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν ἐζωοποίησεν, ὃν ἀνεβίβην.
Εἰ γὰρ, ἐπὶ σταυροῦ ὢν, τὰ προδιαλυθέντα νεκρὰ
τῶν ἁγίων ἤγειρε σῶματα, πολλῶ μᾶλλον ἐγείραι
δύναται, ὃ ἐφόρεσε σῶμα, ὃ ἀεὶ ζῶν Θεὸς Λόγος, ὡς
φησὶν ὁ Παῦλος· Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ
ἰσπερὴς.

3. Ζωὴ ἀποθανεῖν οὐ δύναται, μᾶλλον δὲ τοὺς νε-
κροὺς ζωοποιεῖ. Ἔστι τοίνυν καὶ πηγὴ ζωῆς τῇ ἐκ
Πατρὸς θεότητι· ἄνθρωπος δὲ ὁ ἀποθανὼν, μᾶλλον
δὲ καὶ ἐγεθθεὶς ἐκ νεκρῶν, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ
ἡμῶν, ὁ ἐκ Παρθένου Μαρίας, ὃν ἡ τοῦ Λόγου θεότης
οὐκ ἡμᾶς ἀνεβίβην. Τὸ γοῦν γεγράφθαι, Ἐν ἀρχῇ
ἦν ὁ Λόγος, φανερωῖς τὴν θεότητα δηλοῖ. Τὸ δὲ, Ὁ
Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου δεῖ-
κνυσιν.

4. (57) Ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν·
ὁ δὲ Κυριακὸς ἄνθρωπος οὐκ ἄκων, οὐδὲ ἀσθενήσας
ἀπέθανεν· ἀλλ' ἀπ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανά-
του οἰκονομίαν, στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ
ἐνοικήσαντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ εἰπόντος· Οὐδεις
αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. Ἄπ' ἑαυτοῦ αὐ-
τὴν τίθημι· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ
ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. Ἡ θεότης οὖν ἐστὶ
τοῦ Υἱοῦ ἢ τιθεῖσα καὶ λαμβάνουσα τὴν ψυχὴν οὐ
ἐφόρεσεν ἀνθρώπου. Πλήρη γὰρ ἀνεβίβην τὸν ἄν-
θρωπον, ἵνα καὶ πλήρη αὐτὸν καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς
νεκροὺς ζωοποιήσῃ.

5. Αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν
ὄλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει αὐτῷ ναὸν τὸ
σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὡσπερ ὄργανον, ἐν
αὐτῷ γνωρίζομενος καὶ ἐνοικῶν. Τοῦτου ἕνεκεν τὸ
δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα· ἵνα

*caro factum est*²², non in carnem resolutum, sed
carnem gestans; quemadmodum si dixerit quis-
piam: Hic senex factus est, cum non talis antea
esset genitus; vel, Miles factus est veteranus,
cum non talis antea esset, qualis effectus est. Joanes,
Ἐγενόμην, inquit, hoc est, *Factus sum*, sive *Fui*
*in insula Patmo, in die Dominica*²³; non quod illic
factus vel natus fuerit; sed dixit, *Factus sum in*
Patmo, quasi dicas, Accessi. Ita etiam Verbum ad
carnem accessit, ut dictum est: *Verbum caro fa-*
ctum est. Audi dicentem: *Factus sum tanquam vas*
*perditum*²⁴; et: *Factus sum sicut homo sine adju-*
*torio inter mortuos liber*²⁵.

2. Quod fuit excitatum a mortuis, homine erat,
an Deus? Rem explicat Petrus apostolus, cui melius
quam nobis id notum erat, atque: *Deponentes eum*
de ligno, posuerunt eum in monumento: Deus vero
*suscitavit eum a mortuis*²⁶. Corpus itaque Jesu mor-
tuum de ligno depositum, in monumento collocatum
et a Joseph ab Arimathia unguentis conditum; id-
ipsum a Verbo excitatum fuit, uti dixerat: *Solvite*
*templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*²⁷.
Nam qui mortuos omnes vivificat, etiam hominem
ex Maria natum Christum Jesum, quem assumpse-
rat, vivificavit. Si enim eum esset in cruce, quæ
prius dissoluta erant sanctorum corpora suscitavit,
multo magis suscitare potuit corpus quod gestavit,
qui est semper vivens Deus verbum, ut dicit Pau-
lus: *Vivens enim Dei Verbum et efficax*²⁸.

3. Vita mori nequit, quinimo mortuos vivificat.
Est itaque fons vitæ, per suam ex Patre deitatem:
homo autem est qui mortuus est, itidemque qui a
mortuis excitatus est, qui etiam postulat pro nobis,
natus ex Virgine Maria, quem deitas Verbi propter
nos assumpsit. Quod itaque scriptum est, *In prin-*
cipio erat Verbum, deitatem manifeste declarat. Il-
lud autem, *Verbum caro factum est*, Domini com-
monstrat humanitatem.

1031 4. Accidit ut Lazarus morbo affectus mo-
reretur: homo autem Dominicus, non prævia ægri-
tudine, nec invitatus mortuus est; sed ex se ad
mortis œconomiam accessit, confirmatus a Deo
Verbo, in ipso habitante, qui dixit: *Nemo tollit ani-*
am meam a me. Ex me ipso eam pono: potestatem
habeo ponendi ipsam, et rursum potestatem habeo
*accipiendi ipsam*²⁹. Deitas ergo Filii est, quæ ponit
et accipit animam hominis quem gestavit. Plenum
enim hominem suscepit, ut et plenum ipsum, et cum
ipso mortuos vivificaret.

5. Cum ipse potens, omniumque opifex esset, in
Virgine templum sibi, scilicet corpus, paravit, et
propriam sibi facit quasi instrumentum, in ipso
cognitus, in ipso habitans. Idcirco corpus quod
mori possit assumit sibi; ut idem corpus Dei Verbi

²² Joan. 1, 14. ²³ Apoc. 1, 9. ²⁴ Psal. xxx, 13.

²⁵ Psal. lxxxvii, 5, 6. ²⁶ Act. xiii, 29. ²⁷ Joan. 11, 19.

²⁸ Hebr. iv, 12. ²⁹ Joan. x, 18.

(57) Hunc item locum apud Theodoretum habes, et apud Gelasium *De divinis naturis*.

particeps, ad mortem pro omnibus subeundam idoneum esset; ac, propter Verbum inhabitans, incorruptum maneret.

6. Verbum quippe Dei, cum supra omnes sit, templum suum et corporeum instrumentum offerens in redemptionem pro omnibus, pro merito implevit debitum, quod in morte situm erat; et, utpote qui propter similitudinem omnibus inesset incorruptibilis Dei Filius, omnes, ut consentaneum erat, in promissione resurrectionis induit immortalitate: et corruptio, quæ secundum homines mortem consequitur, nequaquam ultra locum habet, propter Verbum in ipsis habitans, quia unum cum eo corpus sunt. Ac perinde atque cum rex quidam magnus in aliquam amplam urbem intrat, et in una domorum ejus habitat; urbs sane hujusmodi magno afficitur honore, neque ulterius quis hostium furumve insultare ipsi aut eam destruere audeat; imo vero regis in una domorum ejus habitantis gratia, cum nulla non sollicitudine atque decore illa servatur; pari modo de Servatore nostro actum. Cum venisset enim in regionem nostram, et domicilium cepisset in corpore nostris simili, exinde omnes contra hominem insidiæ sedatae.

7. Neque enim circumclusus in corpore erat; neque etiam ita in corpore erat ut alicubi non esset; neque ita corpus movebat, ut alia ejus providentia privarentur. Sed, quod vix capi valeat, cum Verbum esset, a nullo continebatur, imo potius complectebatur omnia. Propter Verbi adventum in ipsum, non ultra corpus juxta propriam naturam corrumpēbatur, sed propter inhabitans Dei Verbum corruptione vacuum erat. Corpus siquidem juxta corporum naturam patiebatur: nihilominusque incorruptionis naturam per inhabitans in ipso Verbum habuit.

8. Ipse Dei Filius trium dierum spatio corpus, quod mortuum erat, effecit immortale et incorruptum; omnibusque liquidum fuit non infirmitate naturæ inhabitantis in ipso Verbi mortuum fuisse corpus, sed ut mors abrogaretur in ipso per virtutem Servatoris.

9. Quem oportebat fore corporis finem, cum in ipsum advenisset Verbum? Non mori nequibat, quia mortale erat; et pro omnibus offerendum in mortem, qua de causa Salvator ipsum paraverat; manere mortuum non poterat, utpote templum vitæ; quamobrem ut mortale quidem obiit, at propter vitam in ipso sitam revixit.

10. Quid incredibile narramus, cum dicimus, Verbum in errantem atque lapsam naturam humanam insedis, hominemque factum fuisse; ut tempestate jactatæ ipsi salutem conferret per administrationem et bonitatem suam? ...

11. Ad animam quidem spectat, interiora corporis sui cogitatione contemplari; neque tamen

α τοῦτο, τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταλαβὼν, ἀντὶ πάντων ἰκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἐνοικήσαντα Λόγον ἀφθαρτον διαμείνη.

6. Ὑπὲρ πάντας γὰρ ὧν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰκότως τὸν ἑαυτοῦ ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν ὄργανον προσαγαγὼν ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρου τὸ ὀφειλόμενον ἐν τῷ θανάτῳ· καὶ ὡς συνῶν δὲ διὰ τοῦ ὁμοίου τοῖς πᾶσιν ὁ ἀφθαρτος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδυσεν ἀφθαρσίαν ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ· καὶ αὐτὴ ἢ ἐν τῷ θανάτῳ φθορὰ, κατὰ τὸν ἀνθρωπον, οὐκέτι χώραν ἔχει, διὰ τὸν ἐνοικήσαντα Λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἐνὸς σώματος. Καὶ ὡσπερ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἰς τινα πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκήσαντος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, πάντως ἢ τοιαύτη πόλις πολλῆς τιμῆς ἀξιούται, καὶ οὐκέτι τις ἐχθρὸς αὐτὴν ἢ ληστής ἐπιβαίνων καταστρέφει· πάσης δὲ μᾶλλον ἐπιμελείας ἀξιούται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκήσαντα βασιλέα· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος γέγονεν. Ἐλθόντος γὰρ αὐτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ οἰκήσαντος εἰς ἐν τῶν ὁμοίων σωμάτων, λοιπὸν πᾶσα κατὰ τὸν ἀνθρωπον ἐπιβουλὴ [ἢ ἐπιβολὴ] πέπαυται.

7. Οὐ γὰρ περικεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι, οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαγὸς δὲ οὐκ ἦν, οὐδὲ ἐκεῖνο μὲν ἐκίνει, ἀλλὰ δὲ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐστερεῖτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξότατον, Λόγος ὧν, οὐ συνέειχτο μὲν ὑπὸ τινος, συνείχε δὲ τὰ πάντα μᾶλλον αὐτός. Τῇ δὲ τοῦ Λόγου εἰς αὐτὸ ἐπιβάσει οὐκέτι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐφθείρετο τὸ σῶμα· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνοικούντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐκτὸς ἐρίνετο φθορᾶς. Πάσῃ μὲν γὰρ τὸ σῶμα, κατὰ τὴν τῶν σωμάτων φύσιν ἐπασχεν· εἶχε δὲ τῆς ἀφθαρσίας τὴν φύσιν ἐκ τοῦ συνοικήσαντος αὐτῷ Λόγου.

8. Αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τριημέρῳ διαστήματι νεκρὸν γενόμενον τὸ σῶμα ἐδειξεν ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον· καὶ ἐδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τοῦ ἐνοικούντος Λόγου τέθηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν αὐτῷ τῇ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

9. Ποῖον ἔδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώματος, ἐπιβάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μὴ ἀποθανεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἐδύνατο· αἶτε δὴ θνητὸν ὄν, καὶ ὑπὲρ πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον, οὐ χάριν καὶ ὁ Σωτὴρ κατεσκευάσεν αὐτό· μέναι δὲ νεκρὸν οὐχ οἶόν τε ἦν, διὰ τὸ ζωῆς αὐτὸ ναὸν γενέσθαι· ὅθεν ἀπέθανε μὲν ὡς θνητὸν, ἀνέζησε δὲ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζωὴν.

10. Τί ἀπιστον λέγεται παρ' ἡμῶν, εἰ, πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος, καθίσας ὁ Λόγος ἐπ' αὐτήν, ἀνθρωπος ἐπεφάνη, ἵνα χειμαζομένην αὐτὴν περισώσει διὰ κυβερνήσεως καὶ ἀγαθότητος; ...

11. Ψυχῆς μὲν ἔργον ἐστὶ θεωρεῖν τὰ ἔσω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμησίν· οὐ μὴν καὶ τὰ ἔξωθεν

τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἢ τὰ τούτου μακρὰν τῆ παρουσίᾳ κινεῖν. Οὐδέποτε γοῦν ἀνθρώπος μακρὰν ἤδη ταῦτα κινεῖ, καὶ μεταφέρει· οὐδὲ, εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκίας καθέξοιτό τις, καὶ λογίζοιτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ἤδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ τὸν οὐρανὸν περιστρέφει· ἀλλ' ὁρᾷ μὲν κινούμενα καὶ γινόμενα, οὐ μὴν ὥστε καὶ ἐργάσασθαι δυνατὸς τυγχάνει. Οὐ δὲ τοιοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· οὐ γὰρ συνεδέδετο τῷ σώματι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τοῦτο· ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐτύγγανε· καὶ ἔξωθεν τῶν ὄλων ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ.

12. Σκόπει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τὴν χλεῦν καθ' ἑαυτῶν κινουῦντες ἀγνοοῦσιν, τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασὶν εἶναι οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, καὶ ἀληθεύουσι λέγοντες· ὀρώμεν γὰρ αὐτὸν καὶ τὸ τούτου μέρος, ὅτι ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτει. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ σώματι ὄντι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, καὶ ἐν ὄλοις καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος αὐτοῦ πᾶσιν ἐπιδέθηκε· τί θαυμαστὸν ἢ τί ἄτοπον εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φασὶν αὐτὸν ἐπιδέδημηκέαι; Εἰ δὲ, καὶ γεννητῆς οὐσης τῆς κτίσεως, οὐκ ἄτοπον ἐν αὐτῇ τὸν Λόγον εἶναι, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ αὐτὴν εἶναι ἄτοπον. Οὐκ οὖν ὄλων οὐκ ἀπρεπὲς τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν Λόγον· καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖσθαι.

13. Ἀπατηθέντα γὰρ τὸν Ἀδὰμ ὑπὸ τοῦ διαβόλου παραβῆναι τὴν τοῦ πλάσαντος αὐτὸν ἐντολήν, καὶ ὑπὸ κατάραν καὶ κατοχὴν θανάτου γενόμενον ὄρων ὁ τοῦ παντὸς κτίστης Θεὸς Λόγος, ἐκ τῆς ἀπογόνου τοῦ Ἀδὰμ Παρθένου Μαρίας πλάσας ἑαυτῷ τὸ χωρησαί δυνάμενον ἀχραντὸν σῶμα πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, καὶ τὰ πάθη τὰ ἀνθρώπεια, ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου αὐτὸ ἐκουσίως παραδέδωκεν· ἵνα τὸν ποτε βασιλεύοντα τοῦ θανάτου διάβολον θανατώσῃ, τῷ τοῦ ἰδίου σώματος θανάτῳ. Αἷμα δὲ οὐκ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐκπορεύεται· ἀλλ' ἐξ οὗ ἐφόρεσεν ἀνθρώπου.

14. Τὸ, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, καὶ, Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστὶ, καὶ τὸ, Ἐκτισέ με, καὶ, Ἐγὼ εἰμι σκῶληξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπος, καὶ ὅσα ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις καὶ ἐν τοῖς προφήταις εἶπε ταπεινὰ περὶ αὐτοῦ, εἰς τὸ (58) ἐφόρεσε σῶμα δι' ἡμᾶς εἴρηται. Οὕτως τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς σωτηρίαν, ἀνατίθειμεν τῷ Πατρὶ· τὰ πάντα γὰρ ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη· διὸ πρωτότοκος ἐστὶ πάσης κτίσεως ὁ Θεὸς Λόγος· ἄτρεπτος γὰρ ἐξ ἀτρέπτου ἐστὶ· τοίνυν τὸ δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε τὸ σῶμα κτίσμα ἐστίν.

15. Τὸν γὰρ Ἀδὰμ ἐνδυσάμενος σὺν τοῖς παθήμασι κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν κεκλημένον Ἰησοῦν, ἵνα δι' αὐτοῦ τὸ ἀπολόμενον πρόβατον

A operari in ea potest quæ extra corpus sunt, nec quæ procul corpore consistunt per præsentiam suam movere. Nunquam igitur homo procul positus illa movet, aut transfert: neque enim domi sedens quispiam, et quæ in cælo sunt cogitans, aut solem movet, aut cælum circumvertit; sed illa commoveri, et condita fuisse videt; neque tamen ita ut eorum quidpiam efficere valeat. At non huiusmodi est Dei Verbum in homine; non enim corpore colligatum erat, imo potius ipsum occupabat cum imperio; ita ut una in corpore et in universis rebus esset; quin etiam extra res omnes, atque in solo Patre.

12. Animadvertite, quæso, annon vel ignari adversum se risum moveant, qui apud Græcos sapientes habentur; dum mundum aiunt corpus esse grande, atque vere dicunt dum isthæc effantur: ipsum enim ejusque partes singulas, quoniam in sensum cadunt, perspicimus. Si igitur in mundo ipso, qui corpus est, Verbum Dei existit, ac simul in res universas, et in singulas quoque pervadit; quid mirum aut quid absurdum si dicamus ipsum in hominem advenisse? Quod si, licet facta sit universa creaturarum rerum natura, non absurdum est Verbum in ea esse, non absurdum pariter erit esse ipsum in homine. Non indecorum itaque est, in homine esse Verbum, atque omnia ab ipso et in ipso illuminari atque moveri.

13. Vides itaque Deus Verbum, omnium creator, Adamum a diabolo deceptum, transgressum officis sui mandatum, atque in maledictionem, mortisque subjectionem delapsum; ex Virgine Maria, ab Adamo originem ducente, efformato sibi purissimo corpore, quod posset continere omnem plenitudinem divinitatis corporaliter, atque passionem, id est cruciatum humanos ferre; pro toto mundo ipsum sponte tradidit; ut diabolum, qui olim mortis imperium obtinebat, morte corporis sui occideret. Sanguis autem non ex spiritu divinitatis Verbi manat; sed ex homine quem tulit.

1032 14. Illud. Ego sum vitis⁴³; et, Pater meus major me est⁴⁴; item, Creavit me⁴⁵; et, Ego sum vermis et non homo⁴⁶; et quæcunque in Evangeliiis et in prophetis de se humilia et abjecta dixit, corpus quod propter nos tulit spectant. Neque patibile corpus, quod pro universi salute tulit, Patri ascribimus: omnia enim creata sunt a Patre per Filium. Filius porro solus a Patre genitus est: quamobrem primogenitus est omnis creaturæ⁴⁷ Deus Verbum: immutabilis siquidem ex immutabili est. Igitur corpus quod pro nobis tulit, res est creata.

15. Adamum enim induens cum affectibus per omnia præter peccatum: scilicet eum qui vocatur Jesus, ut per ipsum perditam ovem Patri redu-

⁴³ Joan. xv, 1. ⁴⁴ Joan. xiv, 28. ⁴⁵ Prov. viii, 22. ⁴⁶ Psal. xxi, 7. ⁴⁷ Coloss. i, 15.

(58) Sic sæpe τό relativum.

ceret et offerret, quasi ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce⁴³; de quo Paulus scribit: *Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis*⁴⁴. Et alio loco ait: *Per hominem mors, et per hominem vita. Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*⁴⁵.

16. Per ipsum eam Verbum omnia facta et creata sunt, ipsum vero factum non est; sed hominem ipsum quem propter nos tulit, factum et creatum declarant Scripturæ. Ait quippe Dominus: *Omnis palme in me manens fructum fert*⁴⁶; et in homine quem tulit, qui ex genere Adami erat, omne quod ex genere Adami erat vivificavit.

17. Perpende, quæso, neminem hactenus novisse Filium Dei sicuti est, donec sese ipse manifestum faceret nobis. Quem autem ipse tulit pro nobis filium hominis, novimus, de quo dixit Paulus: *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum*⁴⁷. De quo et Stephanus ait: *Video Filium hominis stantem a dextris Dei*⁴⁸; non dixit, Verbum aut Sapientiam Patris se vidisse, sed Filium hominis, Dominicum corpus ex Maria natum.

18. Quod autem illud spectat, *Jesus autem proficiebat ætate, sapientia et gratia*⁴⁹; id sane dicitur de homine qui in Salvatore esse intelligitur, qui modo infans fuit, modo profecit ætate, et sapientia et gratiâ, incipiens quasi annorum triginta, ut ait evangelista Lucas. Corpus vero, quod et profectum et ætatem admittit, est res creata et condita. Jesus autem Christus, qui in Salvatore intelligitur homo, ipse est qui profectum ætatis admittit, modo infans, modo vir, incipiens quasi ætatem triginta annorum, ut ait Lucas⁵⁰. Qui igitur ætatem successionem admittit homo Christus Jesus, qui fuit fidelis apostolus atque pontifex ei qui fecit illum, ipse est qui profectum admittit.

19. Stephanus ait: *Video Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei*⁵¹; non dixit Verbum aut Sapientiam Patris se vidisse; sed Filium hominis, Dominicum corpus ex Maria sumptum, quem Filium hominis Paulus dicit sedere ad dexteram Dei⁵². De quo corpore David propheticè ex persona Patris ait: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*⁵³. Quia prævidebat inimicos fore diabolum et adversarias potestates ipsius iniuistras, quæ infestæ erant Dominico homini; gnaræ se neonon diabolum, qui imperium mortis habet, per mortem ejus destructum iri. Qui enim deitatem Verbi minuunt, ac si Dominus per se non posset inimicos ulcisci, quia scilicet Pater Filio dixit: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*; ii scilicet, imperiti homines, noverint, id in hominem secundum carnem

προσάξῃ τῷ Πατρὶ, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναιτῶν τοῦ κείρατος ἀτὸν ἀφρωνος· περὶ οὗ Παῦλος γράφει, "Ἀνθρώπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ φησὶ· Δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ζωὴ. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιθήσονται.

16. Δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου πάντα ἐγένετο καὶ ἐκτίσθη· οὐκ αὐτὸς δὲ ἐγένετο, ἀλλ' ὥστε δι' ἡμᾶς ἐφόρεσεν ἄνθρωπον γεγόντα καὶ κτισθέντα δηλοῦσιν αἱ Γραφαί. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Πᾶν κλήμα μέρον ἐν ἔμῳ καρπὸν φέρει· καὶ ἐν τῷ ἐφόρεσεν ἄνθρωπον τῷ ἐκ τοῦ γένους Ἀδὰμ ἐξωποίησε τὸ ἐκ τοῦ γένους Ἀδὰμ.

17. Ὅρα, ὅτι ἕως τοῦ νῦν οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὡς ἔστιν, ἀγχι τοῦ φανερώσαι ἑαυτὸν ἡμῖν. Τὸν δὲ ἐφόρεσε δι' ἡμᾶς υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἰδομένον· ἐνεῖπεν ὁ Παῦλος· Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιῆσαντι αὐτόν· ὃν καὶ Στέφανος λέγει· Θεωρῶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ· οὐκ εἶπε τὸν Λόγον ἢ τὴν Σοφίαν τοῦ Πατρὸς ἑωρακέναι, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐκ Μαρίας Κυριακὸν σῶμα.

18. Περὶ τοῦ, Ὅ δὲ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι· λέγεται δὲ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενος ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς ποτὲ νήπιος ὢν, καὶ ποτὲ προκόπτων ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι, ἀρχόμενός τε ὢν ὡσεὶ ἐτῶν λ', ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς φησὶ. Τὸ δὲ προκοπήν καὶ ἡλικίαν ἐπιδεχόμενον σῶμα, αὐτὸ ἔστι κτίσμα καὶ ποίημα. Ἰησοῦς δὲ ὁ Χριστὸς, ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενος ἄνθρωπος, αὐτὸς ἔστιν ὁ προκοπήν ἡλικίας ἐπιδεχόμενος, ποτὲ νήπιος τυγχάνων, ποτὲ ἄνηρ, ἀρχόμενός τε ὡσεὶ ἐτῶν λ', ὡς φησὶν ὁ Λουκᾶς. Ὅ τοίνυν μεθ' ἡλικιούμενος ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃς ἐγένετο πιστὸς ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς τῷ ποιῆσαντι αὐτόν, αὐτὸς ἔστιν ὁ τὴν προκοπήν ὑπομένων.

19. Στέφανος λέγει· Θεωρῶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· οὐκ εἶπε τὸν Λόγον ἢ τὴν Σοφίαν τοῦ Πατρὸς ἑωρακέναι, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐκ Μαρίας Κυριακὸν σῶμα, ὅπερ ὁ Παῦλος λέγει καθίσει ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Περὶ οὗ σώματος αὐτοῦ φησὶ προφητικῶς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἐπεὶ προεγίνωσκεν ἐχθροὺς ἐσομένους τὸν διάβολον καὶ τὰς συνεργοὺς αὐτοῦ ἀντικειμένους ἐνεργείας, αἵτινες ἤχθρευον τῷ Κυριακῷ ἀνθρώπῳ, γινώσκουσαι διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καταργουμένας αὐτάς καὶ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸν διάβολον. Οἱ γὰρ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ἐλαττοῦντες, ὡς μὴ δυναμένου τοῦ Κυρίου δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι, οἶον τὸ εἰρηκέναι τὸν Πατέρα τῷ Υἱῷ· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς

⁴³ Isa. liii, 7. ⁴⁴ I Tim. ii, 5. ⁴⁵ I Cor. xv, 21. ⁴⁶ I Joan. xv, 5. ⁴⁷ Hebr. iii, 1, 2. ⁴⁸ Act. vii, 55. ⁴⁹ Luc. ii, 52. ⁵⁰ Luc. iii, 25. ⁵¹ Act. vii, 55. ⁵² Coloss. iii, 1. ⁵³ Psal. cix, 1.

εὐνοσκέτωσαν οἱ ἀπαίδευτοι εἰς τὸν κατὰ σάρκα νοούμενον ἄνθρωπον γεγράφαι. Ἐν γὰρ αὐτῷ Δαυὶδ περὶ τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου γέγραπται· Ἐχθρὸς οὐκ ὠφελήσῃ ἐν σοί. Τὸ σῶμα τοίνυν ἐστὶν ᾧ λέγει· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, οὐ καὶ γέγονεν ἐχθρὸς καὶ Ἕλληνας.

20. Πάντα εἰπὼν ἐν αὐτῷ κτισθέντα ὁ μακάριος Παῦλος, αὐτὸν μόνον εἶπε πρὸ πάντων. Ἐκ γὰρ τῶν παλαιῶν πεπαιδευμένος νομομαθῆς ὢν, τάς τε Παροιμίας τοῦ Σολομῶντος φιλολογήσας, καὶ δύο εἶδη περὶ τοῦ Κυρίου εὐρῶν, ἐν μὲν περὶ τοῦ ἐκ Μαρίας Ἐμελλεν ἀναλαμβάνειν ἀνθρώπου, ἕτερον δὲ περὶ τοῦ πρὸ πάντων αἰώνων ἀϊδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντος Λόγου· καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐκ Μαρίας Ἰησοῦ γράφει Τιμοθέῳ· *Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγγηγεμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα*· περὶ δὲ τοῦ αἰὲ ὄντος πατρὸς Θεοῦ Λόγου εἶπεν, ὅτι ἐστι πρὸ πάντων. Ἐλεγξέσθωσαν τοίνυν παρὰ πάντων τῶν ἁγίων οἱ λέγοντες τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀρχὴν τῶν ἔργων κτισθέντα, καὶ παρὰ τοῦ Δαυὶδ ἀκουέτωσαν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἔργον, ἀλλ' ἔργων ποιητής, ὡς λέγει· *Ἔργα χειρῶν σου εἰσὶν οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολούνται, σὺ δὲ διαμενεῖς*.

21. Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, λέγεται ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενος ἄνθρωπος. Ὁ αὐτὸς ποτὲ νήπιος ὢν, καὶ ποτὲ προκόπτων ἡλικία καὶ χάριτι· ἀργόμενος ὡσαύτῳ ἑτῶν λ', ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς φησι. Τὸ δὲ προκοπῆν καὶ ἡλικίαν ἐπιδεχόμενον σῶμα, αὐτὸ ἐστὶ τὸ κτίσμα καὶ ποίημα. Ἐλεγγόμενοι τοίνυν παρὰ τῶν ἁγίων οἱ λέγοντες κτίσμα τὸν ἐκ Πατρὸς Λόγον ἢ πεπαύσθωσαν τῆς δυσσεβοῦς βλασφημίας, ἢ Χριστομάχοι παρὰ πάντων ἀποκηρυχθέντες ἐν ᾧ γὰρ ἠτιῶνται, πεποίησιν ἐν ταῖς Παροιμίαις τῷ λέγοντι· *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Ἄλλ' ὀλισθαίνουσιν· προφητεῶν γὰρ Σολομῶν εἰς τὸν μέλλοντα διὰ τὴν παντὸς τοῦ κόσμου εὐεργεσίαν ἐκ Μαρίας κτίζεσθαι Κυριακὸν ἄνθρωπον, εἶπεν ἐκ προσώπου αὐτοῦ τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*.

22. Ἀσφαλῶς οὖν γνωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Αὐτὸν γοῦν τὸν σταυρωθέντα τοῦ Κυρίου ἄνθρωπον δεκνύντες διὰ δακτύλου οἱ ἀπόστολοι εἶπον· Τοῦτον ἐν Ἰησοῦν, Χριστὸν καὶ Κύριον ἐποίησεν ὁ Θεός. Αὐτὸς φανερώς ὁ τοῦ Κυρίου ἄνθρωπος καὶ ἀρχὴ ὁδῶν ἐκτίσθη τῶν προεγραμμένων εἰς εὐεργεσίαν, ἔργων πάντων τῶν ἁγίων καὶ χρηματιζόντων ὁδῶν, καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ποιηθεὶς καὶ σταυρω-

A acceptum quadrare. In ipso quippe Davide de eodem Dominico homine scriptum est : *Non proficiet inimicus in te* ⁹⁹. Corpus itaque est, cui dicit : *Sede a dextris meis*, cujus inimicus fuit diabolus cum malis potestatibus, necnon Judæi et Græci.

ὁ διάβολος σὺν ταῖς πονηραῖς δυνάμει, καὶ Ἰουδαῖοι

1033 20. Cum omnia in ipso creata fuisse dixisset beatus Paulus, ipsum solum ait ante omnia esse. Ab antiquis enim eruditus, quia legis peritus erat, utpote qui accurate parabolas Salomonis legisset, atque duas de Domino loquendi species deprehendisset ; aliam quidem de homine quem ex Maria assumpturus erat, aliam de Verbo, quod ante omnia sæcula ab æterno ex Patre genitum fuerat ; de Jesu quidem ex Maria nato, Timotheo scribit : *Memor esto Dominum Jesum Christum surrexisse a mortuis ex semine David secundum carnem* ¹⁰⁰ ; de Verbo autem Deo qui semper cum Patre est, dixit : quod sit ante omnia. Convicti itaque omnium sanctorum testimonio maneat qui dicunt, Dei Verbum initium operum creatum fuisse ; atque a Davide audiant, non esse opus, sed operum conditorem, ut habet ipse : *Opera manuum tuarum sunt cæli : ipsi peribunt, tu autem permanebis* ¹⁰¹.

C 21. *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula* ¹⁰² : sic dicitur de homine qui in Salvatore esse intelligitur. Is ipse est, qui aliquando infans fuit, deinde profecit ætate et gratia, et post erat incipiens quasi annorum triginta, ut ait Lucas evangelista. Quod autem et profectum et staturam sive ætatem admittit, corpus scilicet, illud est res creata atque facta. Sanctorum itaque testimonio convicti, qui aiunt, Verbum ex Patre natum esse rem conditam, aut finem faciant impias blasphemias proferendi, aut Christi hostes ab omnibus proclamantur. Ubi enim sese profligari sentiunt, confidenter refugiant ad eum qui in Proverbiis ait : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ¹⁰³. Verum labuntur : cum enim Salomon prophético affiatu de illo verba faceret, qui ad totius mundi salutem et utilitatem ex Maria ortum sumere debebat, de Dominico scilicet homine, ex persona illius dixit : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*.

22. *Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis* ¹⁰⁴. Ipsum itaque crucifixum digito monstrantes apostoli, dixerunt Domino hominem : *Hunc Jesum, Christum et Dominum fecit Deus*. Ipse scilicet, ut conspicuum, Domini homo est, qui creatus est initium viarum, quæ ad beneficia mundo dispensanda præscriptæ sunt, qui princeps est omnium sanctorum, qui vix appellantur, Dominus Jesus Christus, qui factus et cruci affixus

⁹⁹ Psal. lxxxviii, 23. ¹⁰⁰ II Tim. ii, 8. ¹⁰¹ Psal. ci, 26, 27. ¹⁰² Hebr. xiii, 8. ¹⁰³ Prov. viii, 22. ¹⁰⁴ Act. ii, 56.

cat. De quo Jeremias dicit juxta Septuaginta interpretum editionem : *Dominus creavit me in plantationem salutem novam, in qua salute circumibunt homines* ⁶⁵; secundum Aquilam vero hoc dictum ita exprimitur : *Creavit Dominus novum in femina*. Hanc dicit salutem novam, non antiquam, quæ nobis creata est, non ante nos. Quem vero novum creatum in femina vocat, intelligas hominem Jesum qui in Servatore est. Jesus quippe modo Salvator, modo salus explicatur; ex Salvatore salus, ut a lumine illuminatio : quem dicit esse Dominum Jesum, salutem nobis creatum, novum in femina, id est in Maria, imo potius ex Maria. Quem igitur Salomon ait principium viarum creatum esse, et quam Jeremias dicit salutem novam creatam, et novum in femina, quem pro nobis et propter nos Sapientia ædificavit sibi domum, Christum Jesum esse, Scripturarum testimonio comprobavimus : jam vero cætera subsequamur, quæ nonnulli aut ex ignorantia, aut ex præjudicata opinione, in errore perseverantes, neque docere recte neque doceri volunt.

23. Si omnes eloquia divina possent spirituali more intelligere, nequaquam cuperet ipsis spiritua-lem gratiam impertire; neque lacte ipsos potaret, si solidum omnes cibum percipere valerent. Sed eos qui in cognitionis divinæ verbo quasi infantes sunt, veluti infantes lacte alendos, primæ institutionis rudimentis imbui procurat; utpote qui nondum possint angelorum pane nutriri, scilicet Deo Verbo, qui in corpore humano absconditus latet.

24. Par est itaque nos, ut peritos dispensatores mysteriorum divinatorum, sermonem pro cujusque captu et facultate impertire. Nam utres veteres rumpuntur, cum continere non valent novum veræ vitis vinum, id est, verbum Domini nostri Jesu Christi. Cum igitur quidam, imo vero multi, qui nondum **1034** discipulis connumerari possunt, ex quadam temeritate ac petulantia, ad docendum accesserint, *nescientes neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant* ⁶⁶, cæcutientes animi oculis, nec mente præditi Dei contemplationi dedita, veluti Jacob, neque mundo corde ad Deum videndum; ii cum humilia opera, vocesque inopiam testificant, de Salvatoris homine, quem pro nobis tulit, scriptas, Verbi deitati tribuunt, et sic in errorem labuntur, atque una imperitos et infirmos in errorem pertrahunt; nobis utique necessitatem afferunt, ut Judas scribit ⁶⁷, per hanc epistolam expromere quæ dicta Verbi deitati competant, quæ vice versa homini propter nos assumpto. Quemadmodum enim in una eademque crumena aurea numismata cum argenteis pariter servantur, et utraque unius regis imaginem et inscriptionem nominis ejus habent; sed tamen nummularius, penes quem isthæc sunt, probe novit quam præstet et quam pretio

⁶⁵ Jer. xxxi, 22. ⁶⁶ I Tim. i, 7. ⁶⁷ Jud. 3.

(59) Vide in Expositiōne fidei tom. I Operum Athanasii, p. 80.

θεῖς (59). Περὶ οὗ καὶ Ἱερεμίας εἶπε κατὰ τὴν τῶν Ὁ ἐρμηνευτῶν ἔκδοσιν· Κύριος ἔκτισέ με σωτηρίαν εἰς κατωφύτευμα καινῆν· ἐν ἣ σωτηρία περιελεύσονται ἄνθρωποι· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ λέγει· Ἐκτίσας Κύριος καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ. Τῆνδε λέγει σωτηρίαν καινὴν, καὶ οὐ παλαιάν, ἡμῖν κτισθεῖσαν, καὶ οὐ πρὸ ἡμῶν. Καὶ ὁ λέγει καινὸν κτισθέντα ἐν τῇ θηλείᾳ τὸν κατὰ τὸν Σωτῆρα νόμιον ἄνθρωπον Ἰησοῦν· ἐρμηνεύεται· γὰρ Ἰησοῦς πῆ μὲν Σωτῆρ, πῆ δὲ σωτηρία· ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἡ σωτηρία· ὡς τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισμός· ὅτινα εἶπεν ἄνθρωπον Ἰησοῦν, σωτηρίαν ἡμῖν κτισθέντα, καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ· ὃ ἐστὶν ἐν τῇ Μαρίας, μᾶλλον δὲ ἐκ τῆς Μαρίας. Ὅν τοίνυν ὁ Σολομὼν εἶπεν ἀρχὴν ὁδῶν κτισθέντα, καὶ ἦν Ἱερεμίας λέγει κτισθεῖσαν σωτηρίαν καινὴν, καὶ καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς ἡ Σοφία ὠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον Χριστὸν Ἰησοῦν, ἐκ τῶν Γραφῶν δεῖξαντες, τῶν ἐξῆς ἐχόμεθα· ἐφ' οἷς ἡ ἀγνοήσαντές τινες, ἢ προληφθέντες, ἐν πλάνῃ διαμεμενηκότες, οὕτε διδάσκειν ὀρθῶς, οὕτε διδάσκεισθαι βούλονται.

23. Εἰ πάντες χωρεῖν ἡδύναντο πνευματικῶς τὰ θεῖα λόγια, οὐχ ἱμεῖρετο (sic) μεταδιδόναι αὐτοῖς τὸ πνευματικὸν χάρισμα· οὐδὲ γάλα αὐτοῦς ἐπότιζεν, εἰ τὴν στερεὰν τροφὴν πάντες μεταλαμβάνειν ἡδύναντο· ἀλλὰ τοῖς ἐτι νηπιάζουσιν περὶ αὐτὸν τὸν τῆς θεογνωσίας λόγον δίκην νηπίων γαλουχουμένων τὸν τῆς κατηχήσεως ἐπιτρέπει δεῖχσθαι λόγον· οὕτω τὸν τῶν ἀγγέλων ἄρτον τρέφεσθαι δυναμένους, τὸν ἐν σώματι ἀνθρωπείῳ κρυβέντα Θεὸν Λόγον.

24. Χρὴ τοίνυν ἡμᾶς, ὡς ἐπιστήμονας οἰκονόμους μυστηρίων θεῶν, μεταδιδόναι τὸν λόγον πρὸς ὃ χωρεῖν ἕκαστος δύναται· ῥήγγυνται γὰρ οἱ παλαιοὶ ἄσχοι μὴ χωροῦντες τὸν νέον τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου οἶνον, τουτέστι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ τοίνυν τινὲς, μᾶλλον δὲ καὶ πολλοί, οἱ μὴπω μαθηταὶ γενόμενοι, ἐκ προπετείας ἐπὶ τὸ διδάσκειν ἐληλύθασιν, οὐκ εἰδότες οὕτε ἂ λέγουσιν, οὕτε περὶ τίνων διαβεβαίουσιν, τυφλώττοντες τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμούς, οὐκ ἔχοντες νοῦν ὁρῶντα τὸν Θεόν, ὡς ὁ Ἰακώβ, οὕτε καρδίαν καθαρὰν τὴν ὀφρομένην τὸν Θεόν· τὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος, ὃν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, γεγραμμένα ῥητά, καὶ ἔργα ταπεινά, καὶ πτωχὰς φωνὰς, τῇ θεότητι τοῦ Λόγου συνάπτοντες, πλανῶνται καὶ πλανῶσι τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀστηρίχτους ἀνάγκην ἔσχοντες, ὡς ὁ Ἰούδας γράφει, ἐκθέσθαι διὰ τῆς ἐπιστολῆς, ποῖα ῥητὰ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ἀρμόζει, καὶ ποῖα τῷ δι' ἡμᾶς ἀναληφθέντι ἀνθρώπῳ. Ὡς γὰρ ἐν ἐνὶ βαλαντίῳ χρύσεια νομίσματα καὶ ἀργύριον ἀπόκειται, ἐνδὸς βασιλέως εἰκὼνα καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος ἑκάτερα ἔχοντα, ἀλλ' οἶδεν ὁ φυλάττων αὐτὰ τραπεζίτης τὴν τοῦ χρυσοῦ ὑπεροχὴν, παρὰ τὴν ὑποβεβηκυῖαν τοῦ ἀργυρίου τιμὴν· οὕτως καὶ ἐν μιᾷ Γραφῇ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἐκ

Μαρίας δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε σώματος, γέγραπται· ἀλλ' ἑκαστον αὐτῶν ἐπιγνωσόμεθα, ὡς συνετοὶ μαθηταὶ τοῦ ἐνδὸς καὶ ὄντως διδασκάλου. Ὅσαι τοίνυν ταπειναὶ λέξεις καὶ ἔργα, εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ γεγραμμένα νοεῖ· ὅσα δὲ ἐνδοξα γράμματα, εἰς τὴν τοῦ Λόγου θεότητα. Ὅταν πεινάσῃ μετὰ τὸ νηστεῦσαι, τοῦ σώματος ἐλάττωμα· ἦνίκα δὲ ἐξ ε' ἄρτων τοὺς χωρὶς παιδίων καὶ γυναικῶν τρέφει, καὶ ἱβ' κοφίνους κλασμάτων περισεύει, τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἔργον. Ὅταν ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον ἐν τῷ πλοίῳ κοιμᾶται, ἀναπαύσεως σωματικῆς ἔργον. Ὅταν περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἀπειλῇ τοῖς κύμασι καὶ τοῖς ἀνέμοις. Σιώπα, περιμωσο, εὐθὺς ἀκούει παρὰ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ μεθ' ὄρκου ὁμολογούντων· Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ. Ὅταν ἐστὼς πρὸς τῷ μνήματι Λαζάρου δακρῦν, καὶ ὀπηνίκα πάσχειν ἐμελλε, λέγει, *Περὶ λυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου*, καὶ ἀδημονεῖ, καὶ τὸ μὲν Πνεῦμα τῆς θεότητος πρόθυμον, εἰς πᾶσαν οικονομίαν λέγει, τὴν δὲ σάρκα ἀσθενῆ· τοῦ σώματος ἀσθένεια τὸ λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Ὅταν κελευστικῶς λέγῃ· *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*, καὶ ἀναστῆ ζῶν ὁ νεκρὸς ὁ τεταρταῖος ἤδη λελυμένος, ὃ οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως· τῆς θεότητος σημεῖον. Ὅταν ἀπὸ τῆς ὀδοπορίας ὑπὲρ ἡμῶν κεκοιτιᾶται ἐπὶ τῆς πηγῆς καθέζηται, τοῦ σώματος τὸ κοιτιῆν. Ὅταν λέγῃ· *Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς*· ἔργον τῆς θεότητος, τὸ καὶ ἀπὸ σωματικῶν νόσων καὶ κόπων, καὶ τῶν κατὰ ψυχὴν κινδύνων ἰᾶσθαι. Ὅταν βαπτίζεται ὑπὸ Ἰωάννου, *ὃς ἡμαρτῶν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*· τοῦ σώματος ὑπὲρ ἡμῶν ἐξίλασμός. Ὅταν κελεύῃ τοὺς ἀποστόλους βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τῇ θείᾳ δυνάμει αὐτοῦ ἀρμόζει. Ὅταν κλίνῃ τὰ γόνατα καὶ ὡς ἄνθρωπος προσεύχεται, τοῦ σώματος ὑπὲρ ἡμῶν ἐξομολόγησις. Ὅταν ἐν τῷ ὄρει, μεταμορφουμένου αὐτοῦ τὴν δόξαν μὴ δυνάμενοι φέρειν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γόνατα κλίνωσι ἐπὶ τὴν γῆν ἐκ τῆς δόξης τῆς θεότητος· τοῦ Λόγου ἰσχύς. Ὅταν στερεοποιῇ τοὺς ἀποστόλους λέγων· *Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι*· τῆς θεότητος ἡ ἀδελος καὶ ἰσχυρὰ παράκλησις. Ὅταν παραιτῆται τὸ ἀποθανεῖν, τοῦ σώματος ἡ δειλία. Πρὸ γὰρ τοῦ παραθεῖναι τὸν Ἀδὰμ οὔτε λύπη, οὔτε δειλία, οὐ κόπος, οὐ λιμός, οὐ θάνατος ἦν.

25. Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ἡ τῶν σωζομένων ὁδός, καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ζωὴ, καὶ ἡ τῶν ἀποφευγόντων τὸ ψεῦδος ἀλήθεια· λέγων τοῖς ἐν σκοτει· Ἀνακαλύφθητε. Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· τὸν γὰρ Ἀδὰμ ἐνδυσάμενος σὺν τοῖς παθήμασι χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν κεκλημένον Ἰησοῦν, δι' αὐτοῦ τὸ ἀπολόμνον πρόβατον προσῆξε τῷ Πατρὶ, ὡς πρόβατον ἐπὶ

A dispar sit aurum argento : pari modo in una eademque Scriptura et de divinitate Filii, et de corpore quod propter nos ex Maria assumpsit, scriptum est ; at eorum singula cognoscemus ut sagaces discipuli unius veri magistri. Quot igitur humiles voces et similia opera sunt, tot cogites scripta esse de corpore Jesu : quot gloriosa et sublimia, ad Verbi deitatem referas. Cum post jejunium fame premitur, id corporis infirmitas est ; cum autem ex quinque panibus quinque millia, exceptis parvulis et mulieribus, alit, et duodecim cophini fragmentorum supersunt, deitatis Verbi est opus. Quando ad pulvinar in navicula dormit, id requies est corporea ; cum supra maris undas ambulans fluctibus comminatur et ventis, *Tace, obmutesce*⁶⁸, subito audit vectores in navicula cum juramento affirmantes, *Vere Filius Dei es*. Quando ad Lazari sepulcrum stans lacrymat, et cum vicinis cruciatibus ait, *Tristis est anima mea usque ad mortem*⁶⁹, et horrore tenetur, ac Spiritus quidem deitatis promptus est ; de tota œconomia hæc profert : carnem quoque infirmam dicit ; corporis infirmitas est tristem esse atque horrore corripi. Cum jubentis more dicit : *Lazare, veni foras*⁷⁰, et statim quatruiduanus mortuus reviviscit, qui jam solutus erat, quod ab initio mundi nusquam factum est, illud est deitatis signum. Cum ab itinere ad fontem sedet⁷¹ ; corporis est fatiscere ; cum autem dicit : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego quiescere faciam vos*⁷² ; deitatis est opus, tam a morbis et fatigationibus corporeis, quam ab animæ periculis liberare. Cum ab Joanne baptizatur *qui peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus*⁷³, corporis est propitiatio pro nobis ; cum autem jubet apostolos baptizare omnes gentes, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti⁷⁴ ; id divinæ ejus potestati convenit. Cum genua flectit et ceu homo precatur ; corporis confessio est pro nobis ; cum autem illius in monte transfigurati gloriam non ferentes Petrus et Jacobus et Joannes, vultus atque genua ad terram inclinant ad gloriam deitatis⁷⁵ ; Verbi virtus est. Cum apostolos confirmat his verbis, *Nolite timere ab iis qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*⁷⁶, hæc est deitatis latens atque valida adhortatio ; cum mortem deprecatur, corporis formido est. Prius enim quam Adam transgrederetur, neque tristitia, neque formido, non lassitudo, non fames, non mors erat.

25. *Ego sum*, inquit, eorum qui salutem consequuntur *via*, et mortuorum *vita*, et eorum qui mendacium aversantur *veritas*⁷⁷, dicens iis *qui sunt in tenebris, Revelamini*⁷⁸. *Ego sum lux mundi*⁷⁹. Quandoquidem enim Adamum cum affectibus induit, præter peccatum, videlicet eum qui vocabatur Jesus ; per ipsum ovem perditam Patri obtulit,

⁶⁸ Marc. iv, 39. ⁶⁹ Matth. xxvi, 38. ⁷⁰ Joan. xi, 45. ⁷¹ Joan. iv, 6. ⁷² Matth. xi, 28. ⁷³ I Petr. ii, 22. ⁷⁴ Matth. xxviii, 19. ⁷⁵ Matth. xvii, 6. ⁷⁶ Matth. x, 28. ⁷⁷ Joan. xiv, 6. ⁷⁸ Isa. xlii, 9. ⁷⁹ Joan. viii, 12.

tanquam ovis ad occisionem ductus, aut quasi agnus A coram tondeute se sine voce⁸⁰. De quo Paulus scribit : *Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis et pro peccatis nostris*⁸¹ ; et alibi ait Apostolus : *Per hominem mors, et per hominem vita*⁸². Nam sicut in Adam omnes morimur, ita et in Christo omnes vivificabimur. Et rursum alio in loco scribit : *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo*⁸³. Per primum itaque Adamum, primum hominem in mundo efformatum significat ; per secundum autem Adamum, hominem qui in Salvatore est, qui vocatur filius hominis, ovis, vitis, panis, arbor, granum frumenti, et his similia. Vocatur quoque Adam, etiamsi secundus multum differat a primo. Nam ille quidem ex terra factus, hic vero cum Verbum Patris esset, caro factus est. Neque tamen quia carnem ferebat, ideo Verbi naturam amisit : quemadmodum neque aurum proprium amittit decorem, quod in deformi claudatur marsupio.

26. Cum autem doctor noster alio loco dicat, *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum*⁸⁴, cave putes rem factam esse Deum Verbum, qui ab initio apud Patrem est. Non enim ait ut deitas invisibilis consideretur, sed Dominicus homo, quem ait Paulus mediatorem esse Dei et hominum, *hominem Christum Jesum, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis*. Quem dixit ut consideremus, Jesum scilicet, *qui fidelis est ei qui fecit ipsum* : quemadmodum ait Dominus, *Considerate corvos quia non seminant*⁸⁵, etc., et rursum : *Considerate lilia agri quomodo crescunt*⁸⁶. Quæ apparent igitur, ait consideranda esse, non autem angelos aliasque creatas res quæ sub aspectum non cadunt. Quamvis enim dixerit Habacum propheta, *Consideravi opera tua, et exravi*⁸⁷ : at ille se opera considerasse ait, non operum conditorem. Ac similiter apostolus quod sub aspectum cadit Domini corpus consideratum oportere ait, non autem invisibilem Verbi deitatem : *Deum enim nemo vidit unquam, neque videre potest*⁸⁸. Siquidem Deus Verbum erat et est, ut theologus ait Joannes⁸⁹. Quem itaque ad considerandum inducimur hominem Christum Jesum, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis, quem ait apostolum et pontificem fidelemque esse ; eum, inquam, quatenus res creata est, considerare jubet. Omnia itaque creata sunt ; sed Dei Verbum non est creatum, utpote Dei Filius, sed genitum secundum naturam : universa enim per Verbum Pater creavit, quemadmodum Paulus ait : *In quo omnia creata sunt*⁹⁰ ; et ut Joannes dicit : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁹¹. Ipsum autem Verbum neutiquam creat Deus, sed gignit : per ipsum namque Verbum facta omnia creataque sunt ;

σφαγήν ἀχθεις, ἢ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἀφρωνος. Περὶ οὗ ὁ Παῦλος γράφει : Ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ φησὶν ὁ Ἀπόστολος Δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ζωὴ. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκομεν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσμεθα. Καὶ πάλιν ἐν ἐτέρῳ τόπῳ γράφει : Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοιλῆς, ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ. Τὸν τοίνυν πρῶτον Ἀδὰμ τὸν πρωτόπλαστον τοῦ κόσμου δηλοῖ· τὸν δὲ δεῦτερον Ἀδὰμ τὸν κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενον ἄνθρωπον, ὃς καλεῖται υἱὸς ἀνθρώπου, πρόβατον, ἀμπελος, ἄρτος, δένδρον, κόκκος σίτου, καὶ τὰ τοῦτοις παραλήσια. Καλεῖται δὲ καὶ Ἀδὰμ, εἰ καὶ πολλὴ τοῦ δευτέρου διαφορὰ παρὰ τὸν πρῶτον. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ γῆς γέγονεν, ὁ δὲ, Λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς, σὰρξ ἐγένετο· οὐ κενωθεὶς τὸ εἶναι Λόγος διὰ τὸ σάρκα φορέσαι, καθ' ὃ οὐδὲ τὸ χρυσιον κενοῦται τῆς ὀξείας, ἔνθεν ξένου γλωσσοκόμου τυγχάνων.

26. Ὅταν δὲ ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος φάσκη ἐν ἐτέρῳ τόπῳ Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν· μὴ δόξης ποίημα εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς πρὸς τὸν Πατέρα Θεὸν Λόγον. Οὐ γὰρ τὴν ἀόρατον θεότητα λέγει κατανοεῖν· ἀλλὰ τὸν Κυριακὸν ἄνθρωπον, ὃν εἶπεν ὁ Παῦλος μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν δόντα ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅν εἶπε κατανοεῖν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν· ὡς φησὶν ὁ Κύριος· Κατανοήσατε τοὺς κερμακας, πῶς οὐ σπείρουσι, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν Κατανοήσατε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνουσι. Τὰ οὖν φαινόμενα λέγει κατανοεῖν, καὶ οὐκ ἀγγέλους ἢ ἐτέρας κτίσεις ἀόρατους. Κἂν γὰρ λέγη Ἀμβακούμ ὁ προφήτης· Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην ἔργα, λέγει, κατενόησα, καὶ οὐ τὸν τῶν ἔργων ποιητήν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸ φαινόμενον τοῦ Κυρίου σῶμα λέγει κατανοεῖν, οὐ τὴν ἀόρατον τοῦ Λόγου θεότητα· Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, οὕτε ἰδεῖν δύναται· καίπερ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος καὶ ἔστιν, ὡς φησὶν ὁ θεολόγος Ἰωάννης. Ὅν τοίνυν κατανοεῖν ἀκούομεν ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃς δέδωκεν ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ὃν λέγει ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα πιστὸν ὄντα, τὸ ποίημα νοεῖν λέγει. Πάντα οὖν ἐκτίσθησαν· κτίσμα δὲ οὐκ ἔστι· ὁ τῷ Θεοῦ Λόγος, ὃς ἔστιν Υἱὸς, ἀλλὰ γέννημα κατὰ φύσιν· τὰ γὰρ πάντα ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐκτίσεν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος· Ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐκτίσθησαν· καὶ ὡς ὁ Ἰωάννης λέγει· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Αὐτὸν δὲ τὸν Λόγον οὐ κτίζει, ἀλλὰ γεννᾷ ὁ Θεός· δι' αὐτοῦ γὰρ τοῦ Λόγου πάντα ἐγένετο καὶ ἐκτίσθη· οὐκ αὐτὸς δὲ ἐγένετο, ἀλλ' ὅνπερ δι' ἡμᾶς ἐφόρσεν ἄνθρωπον γεγονότα καὶ κτισθέντα δηλοῦσιν αἱ Γραφαί.

⁸⁰ Isa. LIII, 7. ⁸¹ I Tim. II, 5. ⁸² I Cor. XV, 22. ⁸³ ibid. 47. ⁸⁴ Hebr. III, 2. ⁸⁵ Luc. XII, 24. ⁸⁶ ibid. 27. ⁸⁷ Habac. III, 4. ⁸⁸ I Joan. IV, 12. ⁸⁹ Joan. I, 1. ⁹⁰ Col. I, 16. ⁹¹ Joan. I, 5.

neque tamen ipsum factum est. Sed in supra notatis sententiis hominem quem pro nobis gestavit, factum scilicet atque creatum intelligunt significantque Scripturæ.

27. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Πᾶρ κλήμα μέρον ἐν ἄ
ἐμοὶ καρπὸν φέρει· καὶ ἐν τῷ ἐφόρουν ἀνθρώπῳ
ἐκ τοῦ γηγενοῦς Ἀδάμ, ζωοποιήσῃ τὸ ἐκ τοῦ Ἀδάμ
γένος, θανατωθεὶς σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ Πνεύματι,
ὡς ὁ Πέτρος γράφει· ὅτι σαρκὶ θανατωθέντα αὐτὸν
ὑπὲρ ἡμῶν λέγει, καὶ οὐ τῇ ἀθανάτῳ ζωοποιῶ θεό-
τητι. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. Ἡ γοῦν
ζωὴ οὐδὲ ἀποθνήσκει, τοὺς νεκροὺς δὲ μάλλον ζωοποιεῖ.
Ὡς γὰρ τὸ φῶς οὐ βιάπτεται ἐν σκοτεινῷ τόπῳ,
οὕτε ἡ ζωὴ παθεῖν τι δύναται ἐπισκεψαμένη τὴν
θνητὴν φύσιν· ἀτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος ἡ τοῦ
Λόγου θεότης.

28. Τίς γάρ, φησὶν, ἔγνω τοῦν Κυρίου; ἡ τίς
σύμβουλος αὐτοῦ ἔγενετο, ὃς συμβιβάσει αὐτόν;
Μόνος ὁ Υἱὸς σύμβουλος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸν
νεῦν αὐτοῦ ἔγνω, ὁ λέγων· Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει
τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸν Υἱὸν οὐδεὶς
ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ ᾧ ἐὰν ὁ Υἱὸς
ἀποκαλύψῃ. Λέγει τοίνυν ὁ Ἰωάννης περὶ τοῦ Κυ-
ρίου· Ὅταν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα,
καὶ ὁφύμεθα αὐτόν, καθὼς ἐστὶν (60). Ὅρα, ὅτι
ἔως τοῦ νῦν οὐδεὶς εἶδε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὡς ἐστίν,
ἀχρις οὗ φανερώσει αὐτόν ἡμῖν· τὸν δὲ ἐφόρουν
δι' ἡμᾶς ἀνθρώπων εἶδομεν· ὃν εἶπεν ὁ Παῦλος· Κατα-
νοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμο-
λογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι
αὐτόν. Ὅν καὶ Στέφανος λέγει· Θεωρῶ τὸν Υἱὸν
τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ δεξιῶν ἐστῶτα τῆς δυνάμεως
τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπε τὸν Λόγον ἢ τὴν Σοφίαν τοῦ
Πατρὸς ἑωρακέναι, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ
ἐκ τῆς Μαρίας Κυριακὸν σῶμα· ὃ καὶ Παῦλος λέ-
γει· Ὅς ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Περὶ οὗ
σώματος ὁ Δαυὶδ φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς
προφητικῶς· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἔως ἂν θῶ
τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου·
οὓς προεγίνωσκον ἐχθροὺς ἐσομένους, τὸν διάβολον
καὶ πᾶς συνεργούσας αὐτῷ ἀντικειμένας ἐνεργείας,
αἵτινες ἠχθρεύον τῷ Κυριακῷ ἀνθρώπῳ, γινώσκου-
σαι διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καταργουμένας ἑαυτάς,
καὶ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸν διάβολον,
καὶ τοὺς ἐχθρεύσαντας αὐτῷ Ἰουδαίους, εἰς οὓς τὸ
γεγραμμένον πληροῦται· Ὅτι ἐμίσησάν με δω-
ρεάν. Ἀνθ' ὧν τὰ πρὸς ὠφέλειαν διδασκόμενοι μα-
στιζοῦν καὶ σταυροῦν ἐτάλιμον, Σαμαρείτην αὐτόν
καὶ δαιμονιζόμενον καὶ ἀνθρώπον ἀμαρτωλὸν λέγον-
τες, καίτοι δι' αὐτοῦ τῆς ἀμαρτίας κατακριθείσης.
Εἰς ὃν γέγραπται· Ὅψονται εἰς ὃν ἐξέκνῃτησιν.
Ὅνπερ ἐν τῇ κρίσει ὀρώντες κρίνοντα ζῶντας καὶ
νεκροὺς, ὡς φησὶν Ἰωάννης περὶ τοῦ Υἱοῦ· Καθὼς
ἔδωκεν αὐτόν κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου
ἐστὶ· μεταμελόμενοι, φυλὴ κατὰ φυλῆς ἐροῦσιν·
Οὗτος ἦν ὃν ἐσχημέν ποτε εἰς γέλωτα, λέγοντες αὐ-

1035 27. Ait quippe Dominus, *Omnis palme in me manens fert fructum*²²: et in homine quem gestavit ex terrigena Adamo, vivificabit ipsum Adami genus, mortificatus carne, vivificatus Spiritu²³, ut scribit Petrus; quia scilicet tunc ipsum carne pro nobis, neque tamen immortalis ac vivifica deitate, occisum significat. Ait quippe Dominus: *Ego sum vita*^{24, 25}. Vita certe non moritur; imo vero mortuos suscitatur. Sicut enim lumen in loco tenebroso non læditur; sic neque vita quidpiam pati valet cum mortalem visitat naturam: immutabilis quippe et invariabilis est Verbi divinitas.

28. *Quis novit, inquit, sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, qui instruat eum*²⁶? Solus Filius consiliarius est Patris, cujus mentem novit, qui ait: *Nemo novit Patrem, nisi Filius; et Filium nemo novit nisi Pater, et cui Filius revelaverit*²⁷. Ait itaque Joannes de Domino: *Cum apparuerit, similes ei erimus et videbimus eum sicuti est*²⁸. Animadvertite neminem hactenus vidisse Filium Dei, sicuti est, donec se ipse nobis manifestaret: hominem vero, quem propter nos gestavit, vidimus. De quo ait Paulus: *Considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit ipsum*²⁹. De quo Stephanus quoque ait: *Video Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei*¹. Non dixit Verbum aut Sapientiam Patris se vidisse, sed Filium hominis, Dominicum ex Maria corpus, de quo Paulus ait: *Qui sedet a dextris Dei*². De quo corpore loquitur prophetice David ex persona Patris: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*³; videlicet quos præcivit fore inimicos, diabolum et adversarias illi administras potestates; quæ Dominico homini infestæ erant, quia non nesciebant abrogari se per mortem ipsius, necnon eum qui imperium mortis habebat diabolum, atque Judæos ejus inimicos, in quibus impletur quod scriptum est: *Quia odio habuerunt me gratis*⁴. Nam cum ab eo præcepta edocerentur sibi perutilia, flagris ipsum cædere et cruci affigere ausi sunt, Samaritanum, dæmonium habentem⁵, hominemque peccatorem dictitantes, quamvis ab eo peccatum condemnatum fuisset. De quo scriptum est: *Videbunt in quem transfixerunt*⁶. Sed quando ipsum in judicii die videbunt judicantem vivos et mortuos, uti Joannes de Filio ait: *Quemadmodum dedit illi judicium facere, quia Filius hominis est*⁷; pœnitentia moti, tribus adversus tribum ita loquentur: Hic est quem habuimus aliquando in derisionem⁸, dicentes ipsi: Alios salvos fecisti, te ipsum non potes salvum facere⁹. Domini itaque

²² Joan. xv, 5. ²³ I Petr. iii, 18. ^{24, 25} Joan. xiv, 6. ²⁶ Isa. xl, 13. ²⁷ Luc. x, 22. ²⁸ I Joan. iii, 2.
²⁹ Hebr. iii, 1, 2. ¹ Act. vii, 55. ² Hebr. x, 42. ³ Psal. cix, 1. ⁴ Psal. xxiv, 19; Joan. xv, 25.
⁵ Joan. viii, 48. ⁶ Zachar. xii, 10, Joan. xix, 37. ⁷ Joan. v, 27. ⁸ Sap. v, 3. ⁹ Matth. xxvi, 42.

{6Q} Hæc ipsis verbis leguntur supra num 17.

corpus respicit quod scriptum est a Davide : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ¹⁰. Nam ante prophetiam hanc Davidis, in sinu Patris Verbum erat, neque habuit inimicos in caelo. Nemo enim ante conditum mundum cum Patre erat, nisi Filius et Spiritus sanctus. Pater enim per Filium fecit infinita saecula, principatus, potestates, omniaque officia. Qui ergo commune nihil cum aliquo habet, non fundum, non pecuniam, sed omnium est Dominus, videlicet Deus Verbum cui nemo resistere valet, quoniam pacto inimicos habuerit? Nam qui deitatem Verbi minuant, quasi scilicet non possit Dominus per se ipsum inimicos ulcisci, aestimant dixisse Filio Patrem : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Illud vero vel nunc tandem noverint homines imperiti scriptum fuisse de Servatore, quatenus spectatur ut homo. In ipso enim Davide scriptum est de Dominico homine : *Inimicus nihil proficiet in te* ¹¹; ac rursus : *Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo* ¹².

29. Dominus, inquit, in caelo paravit thronum suum ¹³. Aliud est, *Caelum mihi thronus* ¹⁴; et aliud est parari thronum in caelo ceu in aliquo loco. Multis in praesenti opus est verbis ad eorum enarrationem. Memorati vero throni denotant omnium creaturarum rerum obsequentiam. Haec autem praemisimus in illud, *Sede a dextris meis*, quod scilicet de Dominico corpore dictum sit. Si namque, *Caelum et terram ego impleo, dicit Dominus*, ut ait Jeremias ¹⁵: omniaque Deus continet, et a nullo continetur; quo in throno sedebit? Corpus igitur est cui dicit, *Sede a dextris meis*, cujus etiam inimicus fuit diabolus cum malignis potestatibus, nec non Judaei et Graeci, qui Christi praedicationibus obstitere: perque ipsum corpus pontifex et apostolus effectus et vocatus est, per mysterium quod dedit nobis dicens: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, et sanguis Novi Testamenti*, non Veteris, qui pro vobis effundetur ¹⁶. Divinitas autem neque corpus neque sanguinem habet, sed is, quem ex Maria tulit homo, horumque causa fuit: de quo dixerunt apostoli: *Jesus ex Nazareth, virum approbatum a Deo in vobis* ¹⁷. Nazareth urbem terram dicit, neque caelestem illam. Virumque vocant ipsum non Deum, apud Judaeos scilicet aliosque, qui perinde atque illi ab illo ad usque praesens tempus secundum carnem sentiunt. Apostoli vero, ipseque Dominus de seipso humano more respondit his verbis: *Quid me quaeritis interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis* ¹⁸? Non ait, Quaeritis me interficere qui Deus sum. Deus quippe, cum impatibilis et immortalis sit, mortem quidem abrogat, mortuos autem vivificat: ait quippe, *Ego sum vita* ¹⁹. Philippum vero, ad credendum prom-

τῷ · Ἄλλους ἔσωσας, ἑαυτὸν οὐ δύνασαι σῶσαι. Ἔστι τοίνυν εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τὸ γραφὲν διὰ τοῦ Δαυὶδ· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Πρὸ γὰρ τήσδε τῆς διὰ Δαυὶδ προφητείας, ἐν κόλποις τοῦ Πατρὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ οὐκ εἶχεν ἐχθρούς ἐν οὐρανῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἦν σὺν τῷ Πατρὶ πρὸ κτίσεως εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ Πατὴρ γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐποίησε τοὺς ἀπείρους αἰῶνας, ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας καὶ πάσαν κτίσιν. Ὁ τοίνυν πρὸς μηδένα ἔχων κοινὸν κτῆμα ἢ χρῆμα, ἀλλὰ πάντων Κύριος ὁ Θεὸς Λόγος, ᾧ οὐδεὶς δύναται ἀντιστῆναι, πῶς εἶχεν ἐχθρούς; Οἱ γὰρ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ἔλαττοῦντες, ὡς μὴ δυναμένου τοῦ Κυρίου δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐχθρούς ἀμύνασθαι, οἴονται εἰρηκέναι τὸν Πατέρα τῷ Υἱῷ· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν γινωσκέτωσαν οἱ ἀπαίδευτοι εἰς τὸν κατὰ τὸν Σωτῆρα νοούμενον ἀνθρώπον γεγράφαι. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ Δαυὶδ γέγραπται περὶ τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου· Ἐχθρὸς οὐκ ὤφελήσεται ἐν σοὶ· καὶ πάλιν· Μάστιξ οὐκ ἐγγίει τῷ σκηνώματι σου.

29. Κύριος, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτοίμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ἐτερόν ἐστιν· Ὁ οὐρανὸς μὲν θρόνος, καὶ ἕτερόν ἐστιν ἐτοιμάζεσθαι θρόνον ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἐπὶ τόπου τινός. Πολλὸς μὲν ὁ περὶ τούτων λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς διήγησιν· οἱ δὲ προδεδηλωμένοι θρόνοι δηλοῦσι τὴν ὑποταγὴν πάσης κτίσεως. Ταῦτα δὲ παραθέμεθα περὶ τοῦ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὅτι εἰς τὸ Κυριακὸν σῶμα λέλεχται. Εἰ γὰρ, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος, ὡς φησὶν Ἱερεμίας· πάντα δὲ χωρεῖ ὁ Θεός, ὑπ' οὐδενός δὲ οὐ χωρεῖται· εἰς ποῖον καλῆξεται θρόνον; Τὸ σῶμα τοίνυν ἐστίν, ᾧ λέγει· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, οὗ καὶ γέγονεν ἐχθρὸς ὁ διάβολος σὺν ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι, καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, οἱ τοῖς Χριστοῦ κηρύγμασιν ἀντιπίπτοντες· δι' οὗ σώματος ἀρχιερεὺς καὶ ἀπόστολος καὶ γέγονε καὶ ἐχρημάτισε, δι' οὗ παρέδωκεν ἡμῖν μυστηρίου, λέγων· Τοῦτό ἐστι μου τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τὸ αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης, οὗ τῆς Παλαιᾶς, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον. Θεότης δὲ οὔτε σῶμα οὔτε αἷμα ἔχει, ἀλλ' ὃν ἐφόρεσεν ἐκ τῆς Μαρίας ἀνθρώπων, αἷτιος τούτων γέγονε· περὶ οὗ εἶπον οἱ ἀπόστολοι· Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρετ, ἀνδρα ἀπὸ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς. Ναζαρετ πόλιν ἐπίγειον λέγει, καὶ οὐχὶ οὐράνιον. Ἄνδρα τε αὐτὸν φασὶ, καὶ οὐ Θεόν, πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ὁμοίως αὐτοῖς κατὰ σάρκα φρονούντας ἔκτοτε καὶ νῦν. Καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ ἀνθρωπίνως ἀπεκρίνατο λέγων· Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἀνθρώπων ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; Οὐκ εἶπε, Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι Θεὸν ὄντα· Θεὸς γὰρ ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατος ὢν, τὸν μὲν θάνατον καταργεῖ, τοὺς δὲ νεκροὺς ζωοποιεῖ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. Πρὸς δὲ Φίλιππον, ἔμα τῷ ἀκού-

¹⁰ Psal. cix. 4. ¹¹ Psal. lxxxviii. 23. ¹² Psal. xc. 10. ¹³ Psal. cii. 19. ¹⁴ Isa. lxvi. 1; Act. vi. 49. ¹⁵ Jer. xxiii. 24. ¹⁶ Matth. xxvi. 26-28. ¹⁷ Act. ii. 22. ¹⁸ Ioan. viii. 40. ¹⁹ Ioan. xiv. 6.

σαι πιστευοντα, διδάσκει σὺν τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς δυναμένοις ὁμοίως πνευματικῶς χωρῆσαι, λέγων· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί.

50. Ἐχεις τοίνυν ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδείξεως τὸν ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος, ὃν κατανοεῖν διδασκόμεθα αὐτὸν εἶναι ποίημα· οὐ γὰρ τὴν ἀόρατον θεότητα τοῦ Λόγου, τὴν ἐν κόλποις πατρῷος ἀποκεκρυμμένην, ἦν οὐδεὶς ἕως τοῦ δευρο τεθέαται. Καὶ τοῦτο Παῦλος οἶδεν ἡμῶν μάλλον λέγων· Περιήστραψέ με φῶς ἱκανόν, καὶ ἔπεισα εἰς τὸ ἔδαφος. Καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι· Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. Κἀγὼ εἶπον· Τίς εἶ, Κύριε; Καὶ ὁ Κύριός φησι πρὸς μέ· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Ὁμολογεῖ δὲ ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτός τοῦ Κυρίου τετυφλώσθαι· καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ προστάξεως αὐτοῦ ἠτενικέναι. Εἰ δὲ Παῦλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τετύφλωται, μὴ δυνάμενος ὁρᾶν τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν· πῶς ἡμᾶς διδάσκει τὴν θεότητα αὐτοῦ τοῦ Λόγου κατανοεῖν; Ἄλλ' ὃ πελάχαις εἶπον, καὶ νῦν ἐρῶ, Ἰησοῦν τὸν ἄνθρωπον τοῦ Σωτῆρος, τὸν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, εἶπεν ἡμῖν κατανοεῖν.

51. Μιμηταὶ μοῦ γίνεσθε, φησὶ, καθὼς καὶ τὸν Χριστὸν· δηλονότι τοῦ ἀνθρώπου λέγει, τοῦ κειμένου θεμελλίου. Τῆς γὰρ θεότητος τοῦ Λόγου οὔτε Παῦλος, οὔτε ἕτερός τις γενέσθαι δύναται μιμητής, εἰ μὴ ἐν τοῖς παθήμασι καὶ πραύτητι τοῦ Χριστοῦ· περὶ ὧν ὁ Πέτρος λέγει ἐπακολουθήσειν ἡμᾶς τοῖς ἔγχεσιν αὐτοῦ· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος εἶπε, τὰ ὑστερήματα τῶν θλιψέων τοῦ Χριστοῦ ἀναπληροῦν ἐν τῇ ἰδίᾳ σαρκί. Ἀναντιρρήτως οὖν ὁ πρὸ τοῦ αἰῶνος θεμελιωθεὶς εἰς τὰ ἀπόκρυφα τῆς πατρῴας διανοίας ἐν προγνώσει ἦν, ὃν ἔμελλεν ἐκ Μαρίας Κυριακὸν ἄνθρωπον κτίζειν. Περὶ δὲ τὸ Κυριακὸν σῶμα φανερῶς προεφητεύθη τῷ Ἰουδα· Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται μοι ἡγούμενος· καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀπ' ἡμερῶν αἰῶνος· καίπερ ἐπὶ συντελεῖα τῶν αἰῶνων ἐκ φυλῆς Ἰουδα ἀνεληφεν ὁ Θεὸς Λόγος τὸν ἄνθρωπον.

52. Ὅταν, φησὶν, ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγίσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Ζητήσωμεν τοίνυν τίς ἐστὶν ὁ μὴ ὑποτασσόμενος τῷ Θεῷ, εἰ μὴ πρότερον τὰ πάντα αὐτῷ ὑποταγῇ. Τί γὰρ οὐκ εἶχεν ὑποτεταγμένον ὁ ἐκ Πατρὸς Λόγος, πρὶν τῆς δι' οὐ ἐφόρεσεν ἀνθρώπου δι' ἡμᾶς οἰκονομίας; πάντα γὰρ τὰ ποιήματα τῷ πεποιηκῶτι ὑποτάσσεται. Τῷ δὲ ἀναληφθέντι ἀνθρώπῳ ἕως νῦν οὐ τὰ πάντα ὑποτετάχαι· φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος· Ὅθλα βλέπομεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα. Τοῖς γὰρ Ἰουδαίοις σκάνδαλον ἐστίν, ἔθνεσι δὲ μωρία, ἡμῖν δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ὅταν τοίνυν πᾶσα

partum, cum reliquis apostolis, aliisque qui pari modo possent spiritualiter capere, docuit his verbis: Qui vidit me, vidit et Patrem³⁰; Ego et Pater unum sumus³¹; et, Ego in Patre et Pater in me³².

103650. Habes itaque ex ipsa sacrarum Scripturarum demonstratione, hominem Servatoris esse, quem ut rem creatam considerare docemur; sed non invisibilem Verbi divinitatem, quæ in paterno sinu abscondita est, quamque nemo hactenus vidit. Id vero Paulus præstantius quam nos noverrat, qui ait: Circumsulsit me lux copiosa, et decidi in terram: et audiivi vocem dicentem mihi: Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulos calcitrare. Et ego respondi: Quis es, Domine? Et dixit Dominus mihi, Ego sum Jesus, quem tu persequeris³³. Fatetur autem se a gloria et claritate lucis Domini excæcatum, et post triduum ex revelatione et jussu ipsius visum recepisse. Quod si Paulus, vas electionis, excæcatus est, quod gloriæ Domini conspectum ferre non valuerit; qui nos ipse edocere possit quo pacto consideremus et perspiciamus ipsius Verbi deitatem? Sed quæ sæpe dixi, et nunc repetam: Jesum Servatoris hominem, qui fidelis est ei qui fecit ipsum, nobis esse considerandum dixit.

51. Imitatores mei estote, inquit, sicut et ego Christi³⁴: de homine scilicet loquitur, qui positus est in fundamentum. Divinitatis enim Verbi neque Paulus, neque quispiam alius potest imitator esse: nec nisi in passionibus et in mansuetudine Christum possumus imitari: de quibus Petrus ait³⁵, nos secuturos vestigia ejus: quemadmodum et Paulus ait³⁶, adimplere se quæ desunt tribulationibus Christi in carne sua. Sine controversia igitur est, eum qui ante sæcula fundatus est in secreto paternæ mentis per præscientiam fuisse, Dominicum scilicet hominem, quem futurum erat ut Pater ex Maria produceret. De Dominico autem corpore palam est propheticò afflatu Judæ dictum fuisse: Ex te exiet mihi dux: et principatus ejus a principio a diebus sæculi³⁷. Siquidem in consummatione sæculorum ex tribu Juda Deus Verbum assumpsit hominem.

52. Cum, inquit, subjecta fuerint illi omnia, ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia³⁸. Quæramus itaque quis ille est qui non subjicitur Deo, nisi prius omnia subjecta sint illi. Quid enim habuit non sibi subjectum is qui, ante œconomiam suscepti pro nobis hominis, Patris Verbum erat? omnia quippe opificia opifici subjiciuntur. Assumpto autem homini non omnia etiam ad hoc usque tempus subjecta sunt; ait enim Paulus: Necdum videmus omnia subjecta ei³⁹. Judæis quippe scandalum est, gentibus autem stultitia, nobis vero qui in ipsum credimus, Christus est Dei virtus et Dei sapientia⁴⁰. Cum itaque omnis creatura in nubibus occurreret

³⁰ Joan. xiv, 9. ³¹ Joan. x, 30. ³² Joan. xiv, 10. ³³ Act. xxii, 6-8. ³⁴ I. Cor. iv, 16. ³⁵ I. Petr. ii, 21. ³⁶ Coloss. i, 24. ³⁷ Mich. v, 2. ³⁸ I. Cor. xv, 28. ³⁹ Hebr. ii, 8. ⁴⁰ I. Cor. i, 24.

Filio, et ipsi subjecta fuerit; tunc et ipse Filius Patri subjiçietur, factus pro omni creatura fidelis apostolus et pontifex, ut sit Deus omnia in omnibus, id est, Pater et Filius et Spiritus sanctus, una dominatio, divinitas et regnum. Quod si quis dixerit: Non Jesum subjectum esse dixit Apostolus, sed Verbum; audiat is, Jesum Filium Dei vocari et esse propter Verbum in eo absconditum: quemadmodum Lucas, qui genealogiam scripsit, ait: *Erat autem Jesus incipiens quasi annorum triginta, filius, ut putabatur, Josephi*³¹. Atque decursis omnibus qui in genealogia locum habent usque ad Adam, dixit: *qui fuit Adam, qui fuit Dei*³²; ut declararet et corpus quod ex Adamo gestavit, et deitatem quam ex Patre habet.

33. Est autem una ex omnibus rebus quas in Filio Pater efficit et ostendit, quod ipse cognoscat diem et horam judicii, ipsique omne iudicium tradidit; *ut quemadmodum honorant Patrem, ita et Filium honorent*³³. Quod si iudicium omne ipsi tradidit, ut illud exereret; liquidum sane est cognitionem quoque ejus, quandonam scilicet et quo pacto futurum sit, ipsi traditam fuisse. Qui igitur non novit diem judicii, Jesus est ex Maria genitus, nam qui ex corde Patris est Deus Verbum, ignorat nihil, qui omnia novit antequam fiant.

34. Si itaque Jesus ait: *Pater meus major est me*³⁴, et tamen dicit se æqualem Deo esse; ediscamus quæ causa sit, quod Patrem et majorem et æqualem sibi dicat: Major est Filio, propter corpus patibile quod Filius gestavit; æqualis vero, quia Pater totus totum perfectum ab æterno genuit Filium.

35. Quemadmodum et Esdras prophético spiritu dicit ex persona Zorobabelis, idque de Filio Dei: *Vivit veritas, et vincit, et roboratur manetque in sæcula sæculorum*³⁵; intelligendo scilicet corpus, quod gestaturus erat pro nobis, morti tradendum; sed non veritatem in ipso latentem, id est Verbum Patris. Una quidem cum Jesu mortuo descendit veritas in cor terræ; ut eos qui mendacio decepti ac circumventi fuerant, ipse, veritas cum esset, liberaret: perinde ac si rex quispiam carcerem adeat visitatum eos qui in vinculis sunt; ingressus quippe nihil læditur, sed eos juvat qui sub custodia sunt; ita Deus Verbum, nihil læsus a corpore mortali quod pro nobis gestavit, ipsis qui in carcere inferni debebant, in spiritu divinitatis auxilium tulit.

1037 36. Jacob cum benedicit Judæ, ex quo futurum erat ut Dominus humanum corpus assumeret, ait: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum*³⁶. Quod tam historice sumptum neutiquam fecit: neque enim in vino lavit stolam suam. Quid vero, postquam dixit loturum in vino stolam suam, adjicit, *Et in sanguine uvæ*? Num aliud est vinum, aliud sanguis uvæ? id melius novit Isaias

ἡ κτίσις ἐν νεφέλαις ἀπαντήσῃ τοῦ Υἱοῦ, καὶ υἱοσταγῆ αὐτῷ· τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ Πατρὶ, ὑπὲρ πάσης κτίσεως γενόμενος πιστὸς ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεὺς, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πατρὶ· τούτέστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς; καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἡ μία κυριότης καὶ θεότης καὶ βασιλεία. Ἐὰν δέ τις λέγῃ, ὅτι Οὐ τὸν Ἰησοῦν εἶπεν ὑποτασσόμενον, ἀλλὰ τὸν Λόγον· ἀκούσατω, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐχηρμάτισε καὶ ἔστι διὰ τὸν ἐν αὐτῷ κρυβέντα Λόγον· ὡς ὁ Λουκᾶς γενεαλογῶν εἶπεν· *Ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, ὡν υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο, τοῦ Ἰωσήφ*. Καὶ διεληθὼν τοὺς ἐφεξῆς γενεαλογουμένους μέχρις ἐπὶ τὸν Ἀδάμ, εἶπε· τοῦ Ἀδάμ, τοῦ Θεοῦ· ἵνα δείξῃ καὶ τὸ ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐφόρσε σῶμα, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς θεότητα.

33. Ἔστι δὲ ἐν τῶν πάντων, ὧν ἐν τῷ Υἱῷ ἐργάζεται καὶ δεικνύει ὁ Πατὴρ, τὸ γινώσκαι τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς κρίσεως· αὐτῷ τε καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν παραδέδωκεν· *Ἰνα, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, τιμῶσι καὶ τὸν Υἱόν*. Εἰ δὲ τὴν κρίσιν αὐτῷ πᾶσαν παραδέδωκε ποιεῖσθαι, δῆλον, ὅτι καὶ τὴν γινώσκει αὐτῆς, πότε καὶ πῶς γίνεται. Ὁ γοῦν μὴ γινώσκων τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ὁ ἐκ τῆς Μαρίας γεννηθεὶς ἔστιν Ἰησοῦς· οὐδὲν γὰρ ἀγνωστὸν ὁ ἐκ καρδίας τοῦ Πατρὸς Θεοῦ Λόγος, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν.

34. Εἰ τοίνυν λέγει ὁ Ἰησοῦς· *Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστὶ*· λέγει δὲ καὶ ἴσον ἐαυτὸν τῷ Θεῷ· μάθωμεν διὰ τί καὶ μείζονα λέγει τὸν Πατέρα ἑαυτοῦ καὶ ἴσον· *Μείζων ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ* διὰ τὸ σῶμα ὃ ἐφόρσε παθητὸν· ἴσος δὲ, καθότι ὁλος ὁλον τέλειον ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ ἀίδιως τὸν Υἱόν.

35. Ὡς καὶ ὁ Ἐσδρας προφητεύει ἐκ προσώπου τοῦ Ζωροβάβελ, λέγων περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· *Ζῆ ἡ ἀλήθεια, καὶ ρικᾶ, καὶ κραταιοῦται, καὶ μένει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων*· τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἔμελλε φορεῖν σῶμα, ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθήσκειν αὐτό· καὶ οὐ τὴν ἐν αὐτῷ κρυπτομένην ἀλήθειαν, τούτέστι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς. Συγκατέβαινε μὲν ἡ ἀλήθεια τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθνήσκοντι Ἰησοῦ εἰς τὴν καρδίαν τῆς γῆς· ἵνα τοὺς ὑπὸ τοῦ ψεύδους ἀπατηθέντας, αὐτὸς ἀλήθεια ὧν, ἐλευθερώσῃ· ὃν τρόπον εἰ τις βασιλεὺς ἐν φυλακῇ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἐκεῖσε κατεχομένους δεσμώτας εἰσελθὼν, βλάπτεται μὲν οὐδὲν, ὡφελεῖ δὲ τοὺς ὑπὸ κατοχῆν τυγχάνοντας· οὕτως ὁ Θεὸς Λόγος, οὐδὲν βλαπτόμενος δι' οὐ ἐφόρσεν ὑπὲρ ἡμῶν θνητοῦ σώματος, ὡφέλησε τοὺς ἐν τῇ τοῦ ᾄδου φυλακῇ ἐν τῷ πνεύματι τῆς θεότητος.

36. Εὐλογῶν δὲ ὁ Ἰακώβ τὸν Ἰούδαν, ἐξ οὗ ὁ Κύριος ἔμελλε τὸ ἀνθρώπινον ἀναδέχεσθαι σῶμα, λέγει· *Πλυρεὶ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ*. Καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ἱστορίαν οὐ πεποίηκεν· οὔτε γὰρ ἐν οἴνῳ ἐπλυε τὴν ἑαυτοῦ στολὴν. Τί δὲ, μετὰ τὸ εἰπεῖν αὐτὸν, οἴνῳ πλυεῖν τὴν στολὴν αὐτοῦ, λέγει· *Καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς*; Μὴ ἕτερός ἐστιν ὁ οἶνος, καὶ ἕτερον αἷμα

³¹ Luc. III, 23. ³² ibid. 38. ³³ Joan. v, 25. ³⁴ Joan. xiv, 28. ³⁵ III Esd. iv, 41. ³⁶ Gen. xlix, 11.

σταφυλῆς; μάλλον ἡμῶν οἶδεν Ἡταταις λέγων· Τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὡς ἀποπατήματος ληνοῦ. Πλήρης καταπεπατημένης. Τὸ τοῖνον ἔνδυμα τὸ ἐν οἴνῳ καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς προφητεῦει πλυνόμενον. Ὁ χιτῶν ἐστὶν ὁ χειροτέγνης· ἄλογον γὰρ καὶ ἄτακτον ἐν οἴνῳ τὸ ἱμάτιον πλύνειν αὐτὸν, ὃ μὴδὲ τῶν ἀφρόνων τις ἀνθρώπων δέικνυται πεποικηώς. Ἐπειδὴ δὲ προσέγνωσκεν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέλλοντα τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν φορεῖν σῶμα δι' ἡμᾶς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ χρηματιζόντος ἀμπέλου καὶ ἀμπελώνος· διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἐκ βλαστοῦ ἀνέβη, νιέ μου Ἰούδα. Καὶ τὸ πλύνειν ἐν αἵματι τὴν στολήν τὸ σῶμα τῆς περιβολῆς δηλοῖ· δι' οὗ σώματος καὶ αἵματος ἀποπλύνας τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, πάντας αὐτοὺς ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι ἐνεδύσατο.

37. Ἐντεῦθεν τοῖνον ἐντρεπέσθωσαν οἱ διορίζοντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ τὴν ἀμπελον ἀπὸ τοῦ γεωργοῦ, πληροφοροῦμενοι ἐκ τῶν Γραφῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὴν παραβολὴν λελέχθαι, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα. Ἐπιτελών γὰρ τὸ ἅγιον μυστήριον, εὐλογήσας εἶπεν· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· ποῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον· καίπερ οὐχ αἷμα τοῦ Κυρίου ἐστὶν ὁ οἶνος, ἀλλὰ τῆς ἀμπέλου. Διὸ εἶπεν ὁ Κύριος περὶ τοῦ ἰδίου σώματος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος. Αἷμα δὲ οὐκ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐκπορεύεται, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐφόρεσεν ἀνθρώπου.

38. Φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ· Ὁ ποιμένες, ποιμένες! Μὴ ἑαυτοὺς βύσκουσιν οἱ ποιμένες, οὐχὶ τὰ πρόβατα; Ὑμεῖς δὲ τὸ πεπληρωμένον οὐκ ἐπιστρέψατε, τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, τὸ ἀσθενὲς οὐκ ἐσωματοποιήσατε, τὸ χυλὸν οὐ κατεδήσατε· ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχυρὸν κατειργάσασθε μόχθῳ. Διὰ τοῦτο ἀναστῆσω ἐμαυτῷ ποιμένα πιστὸν τὸν δούλόν μου τὸν Δαυὶδ· καὶ ἔσται ποιμήν καὶ ἄρχων εἰς τὸν αἰῶνα. Ἦνίκα δὲ Ἰεζεκιήλ ταῦτα προεφήτευσεν ἐν Βαβυλῶνι, πρὸ δεκαεσσάρων γενεῶν ἦν Δαυὶδ κοιμηθεὶς. Τὸν δὲ Κυριακὸν ἀνθρώπου προεφήτευσεν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἐγειρόμενον, περὶ οὗ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφει· *Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγημένον ἐκ νεφρῶν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα.*

39. Οὐ βουλόμενοι παιδεύεσθαι οἱ σαρκόφρονες παρὰ τῶν πνευματικῶν, πεπληροφορημένων τὴν τῶν Γραφῶν ἐπίγνωσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκραιοτέρους δοκοῦντες διδάσκειν, εἰς βόθρον ἔλκουσιν· ἐφ' οἷς πληροῦται τὸ γεγραμμένον· *Τυφλὸς τυφλὸν ὀδηγῶν, ἀμφοτέροι εἰς βόθρον ἐμπεσοῦνται· ὃ ἐστὶν εἰς τὸν ᾄδην.* Τυφλὸς δὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν τυφλὸν ὀδηγῆσαι οὐ δύναται· ἀλλὰ τυφλώτων περὶ τὴν τῶν θείων μυστηρίων ἐπίγνωσιν· ἐκάστω λέγοντες τῶν ἀμαθῶν· Οὐκ αὐτὸς εἶπε διὰ τοῦ Σαλομών· *Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· καὶ δι' αὐτοῦ λέγει ὁ Υἱός· Ὁ Πατὴρ ὁ πᾶμύνας με μίξωρ μου ἐστὶ· καὶ πάλιν εἶπεν· Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν λαλῶ· ὁ Πατὴρ μοι ἐνετίλλω τι εἶπω καὶ τι λαλήσω·*

³⁷ Isa. LXXII, 2. ³⁸ Gen. XLIX, 9. ³⁹ Matth. XXVI, 26-28.

⁴⁰ II Tim. II, 8. ⁴¹ Matth. XV, 14. ⁴² Prov. V, 11, 22.

A quam nos, qui ait : *Vestimentum ejus quasi calcatum in torculari. Plenus conculcata* ³⁷. Vestimentum itaque est quod in vino et in sanguine uvæ lavandum prænuntiat. Tunica vero est ipse artifex : nam præter rationem et ordinem esset indumentum in vino abluere, quod ne stultorum quidem aliquem fecisse proditum est. Sed quia Spiritu sancto affante prænoscebat, fore ut Filius Dei corpus gestaret pro nobis, sumptum ex Judaico populo, qui vocatur vitis et vinea; ideo dixit : *Ex surculo ascendisti, fili mi Juda* ³⁸. Atque illud, abluere in sanguine stolam, corporis indumentum declarat : quo corpore et sanguine, lotis hominum peccatis, omnes homines suo corpore induit.

B 37. Inde igitur pudore afficiantur qui Filium a Patre dividunt, sicut vineam a vititore, certiores facti ex sacris Scripturis, parabolam illam corpus Domini spectare, non deitatem. Cum perficeret enim sacrum mysterium, benedicens dixit : *Bibite ex hoc omnes : Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro vobis effunditur* ³⁹; etsi non Domini sanguis vinum sit, sed vineæ. Quamobrem dixit Dominus de proprio corpore : *Ego sum vitis* ⁴⁰. Sanguis autem non ex spiritu divinitatis Verbi emanat, sed ex homine quem gestavit.

C 38. Ait Deus per prophetam Ezechielem : *O pastores, pastores ! An pastores seipso pascent et non oves ? Vos autem quod erraverat non reducistis, quod perierat non quaesistis, quod infirmum erat non consolidastis, quod claudum erat non colligastis ; imo quod robustum erat labore oppressistis. Propterea excitabo mihi pastorem fidelem servum meum David : et erit pastor et dux in sæculum* ⁴¹. Cum autem Ezechiel hæc prophetabat in Babylone, jam pridem a quatuordecim generationibus David obierat. Dominicum vero hominem prædixit ex semine David excitandum, de quo Paulus Timotheo scribit : *Memor esto Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David secundum carnem* ⁴²

D 39. Cum ii qui carnalia sapiunt edoceri nolint a viris spiritualibus, qui notitiam Scripturarum plene et perfecte assecuti sunt ; imo vero cum simpliciores ac rudes homines docere videantur, eos in foveam pertrahunt : atque ita impletur quod scriptum est, *Si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadent* ⁴³, hoc est, in infernum. Si historico modo res accipiantur, potest sane cæcus cæcum ducere : sed intelligitur de eo qui cæcutit circa divinorum notitiam mysteriorum. Tales quippe homines singulis earum rerum imperitis sic loquuntur : Annon ipse dixit per Salomonem : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ⁴⁴ ; ac per se suoque ore dicit Filius : *Pater qui misit me major me est* ⁴⁵ ; et rur-

⁴³ Joan. XV, 1. ⁴⁴ Ezech. XXXIV, 2-4, 23.

⁴⁵ Joan. XIV, 28.

sum ait, *A meipso non loquor, Pater mihi praecepit quid loqui et dicere debeam*⁴⁶; et illud, *Non veni ut furiam voluntatem meam, sed ejus qui misit me Patris*⁴⁷? Aliam ergo voluntatem habet Pater, aliam Filius, ut ipsi quidem sentiunt. At si divisim habent voluntatem, quare ait, *Faciamus hominem*⁴⁸ et reliqua? neque discernunt quae dicta competant deitati, et vicissim quae homini quem gestavit.

Fragmentum ex Bibliotheca Coisliniana, p. 112.

Beati Athanasii, ex sermone *De fide*.

Synaxes vero celebrare statutum est a sanctis apostolis. Feria quarta et prosabbato jejunandum usque ad horam nonam, quandoquidem illucescente feria quarta captus est Dominus, et prosabbato crucifixus est. Tradiderunt apostoli his diebus jejunandum esse, ita ut impleatur dictum illud: *Cum ablatu fuerit ab eis sponsus, tunc jejunabunt in illis diebus*⁴⁹; non ut gratiam feramus ei qui pro nobis passus est (jejunium nobis praeceptum fuit); sed ut confiteamur in salutem nobis fuisse Domini passionem, quam pro nobis suscepit, et ut pro peccatis nostris jejunia nostra accepta et benedicta a Deo sint. Ac per totum quidem annum jejunium servatur in ipsa sancta et catholica Ecclesia, videlicet feria quarta et prosabbato usque ad horam nonam, excepta sola Pentecoste tota quae quinquaginta constat diebus, quibus neque genuflexiones fiunt, neque jejunium praecipitur; ac pro synaxibus quae hora nona in feriis quartis et in prosabbato fiebant, matutinae synaxes quasi in Dominica celebrantur. Insuperque in illis quinquaginta diebus Pentecostes, de quibus supra, neque jejunia servantur, neque genuflexiones. Et post constitutionem sanctae Quadragesimae rursum dicit: Sex ante Pascha diebus siccis alimentis vescuntur omnes populi, nimirum pane, aqua et sale ad vesperam utentes. Imo quidam ferventiores, biduo, triduo et quadriduo jejunant; imo quidam tota hebdomade usque ad gallinicum Dominicæ illucescentis, sex diebus in vigiliis perseverant.

Fragmentum ex Bibliotheca nova card. Angelo Mai, t. II, pag. 583.

Sancti Athanasii ex sermone *majoris De fide*.

Sic ergo Arius dum Dei Verbum facit creatum, nescit se Patrem absque Verbo facere. Omnis enim cui rationale verbum non inest, irrationali prorsus natura est. Deinde dum Verbo carnem anima rationali carentem attribuit, facit Verbum naturaliter passibile, mortale, invite passioni obnoxium, quandoquidem nullum inotum voluntarium inanimata caro habet. Etenim quae est sine mente anima, ab omni naturali voluntate aliena est; quoniam nihil aliud est voluntas nisi mens erga aliquid commota, vel animæ intelligentis spontaneus motus.

⁴⁶ Joan. xii, 49. ⁴⁷ Joan. vi, 38. ⁴⁸ Genes. i, 26. ⁴⁹ Matth. ix, 15.

(60) Id est quando sputo caecum illuminavit, leprosum manu extenta mundavit, etc.

καὶ τὸ, *Ὁὐκ ἤλθον ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν. ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς*; "Ἐτερον ἔχει θέλημα ὁ Πατήρ, καὶ ἕτερον ὁ Υἱὸς, ὡς αὐτοὶ φρονοῦσιν. Εἰ γὰρ μεμερισμένον ἔχουσιν τὸ θέλημα, πῶς λέγει· *Ποιήσωμεν ἀνθρώπον*, καὶ τὰ ἐξῆς· οὐ διάκρινουσι δὲ ποῖα ῥητὰ τῆ θεότητι ἀρμόττει, καὶ ποῖα ἢ ἐφῄρουν ἀνθρώπων.

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ *Περὶ πίστεως λόγου*.

Συνάξεις δὲ ἐπιτελούμεναι ταχθεῖσαι εἰσιν ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Τετράδα (sic) καὶ προσάββατον ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐνάτης· ἐπειδὴ περ ἐπιφωσκούσῃ τετράδι συνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὸ προσάββατον ἐσταυρώθη· καὶ παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι ἐν ταῦταις νηστείᾳ ἐπιτελεῖσθαι, πληρουμένου τοῦ ῥητοῦ· "Ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ θυμὸς, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· καὶ οὐχ ἵνα χάριν ποιήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν πεπονητό (ἡ νηστεία ἡμῖν προστέτακται), ἀλλ' ὅπως ὁμολογήσωμεν εἰς ἡμῶν σωτηρίαν τὸ τοῦ Κυρίου πάθος, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸς ἀνεδέξατο, καὶ ὅπως ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν ἁμαρτιῶν αἱ νηστεαὶ ἡμῶν εὐλόγιστοι Θεῷ γίνονται. Καὶ δι' ὅλου μὲν τοῦ ἔτους ἡ νηστεία φυλάττεται ἐν τῇ αὐτῇ ἀγίᾳ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, φημὶ τετράδι καὶ προσάββατον ἕως ὥρας ἐνάτης, δίχα μόνως τῆς Πεντηκοστῆς ὅλης τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς οὐτε γουγκλισαὶ γίνονται, οὐτε νηστεία προστέτακται· ἀντὶ δὲ τῶν πρὸς τὴν ἐνάτην συνάξεων τετράδων καὶ προσάββατων ὡς ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ κατὰ τὰς πρωϊνάς αἱ συνάξεις ἐπιτελοῦνται. Ἐτι δὲ καὶ ἐν ταῖς πενήκοντα ἡμέραις, αἷς προεῖπον τῆς Πεντηκοστῆς, οὐκ εἰσὶν οὐτε νηστεαὶ οὐτε γουγκλισαὶ. Καὶ μετὰ τὴν διάταξιν τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς πάλιν λέγει, ὅτι τὰς ἕξ ἡμέρας τὰς πρὸ τοῦ Πάσχα ἐν ξηροφαιγίᾳ διατελοῦσι πάντες οἱ λαοὶ, φημὶ ἄρτω καὶ ἄλῃ καὶ ὕδατι τότε χρώμενοι πρὸς ἐσπέραν. Ἀλλὰ καὶ τινες σπουδαῖοι διπλᾶς καὶ τριπλᾶς καὶ τετραπλᾶς νηστεύουσι· καὶ ὅλην τὴν ἑβδομάδα ἐνιοὶ ἀχρις ἀλεκτρυόνων κραυγῆς τῆς Κυριακῆς ἐπιφωσκούσης ἐν ἀγρυπνίαις διατελοῦσι τὰς ἕξ.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ *Περὶ πίστεως μελέτης λόγου* (60).

Οὕτω μὲν οὖν Ἄρειος κατασκευάσας τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον κτιστὸν, οὐκ ἔγνω πεποικῶς ἄλογον τὸν Πατέρα· πᾶν γὰρ ἢ φυσικῶς μὴ πρόσεστι λόγος, ἄλογος φύσει πάντως ἐστίν. Ἐπειτα ψυχῆς νοερᾶς ἐστερημένην αὐτῷ σάρκα διδοῦς, φύσει παθητὸν αὐτὸν δείκνυσσι, καὶ θνητὸν, καὶ τὸ πάθος ἀκούσιον, ὡς τῆς μηδὲν ἐχούσης ἐκούσιον ἀψύχου σαρκὸς κινητικόν· ἡ γὰρ ἀνόητος σὰρξ πάσης ἡλλοτριώται κατὰ φύσιν θελήσεως, εἴπερ οὐδὲν ἐστὶ θέλησις ἢ νοῦς περὶ τι κινούμενος, ἢ ψυχῆς νοερᾶς αὐτεξούσιος κινήσις· ἢς γυμνῶν τοῦ Κυρίου τὴν σάρκα, πετηνοῦ τινος ἢ χερ-

σαλου ἢ νηκτοῦ ζώου ταύτην πεπολιῖται· καὶ σαφέστε- A Igitur qui anima carnem Domini spoliat, facit
ρον εἶπεῖν, οὐδὲ τούτων τινός, εἴπερ οὐδενός ζώου hanc volucris alicujus aut terrestris aquaticive ani-
ψυχῆς ἐστέρηται σὰρξ. malis carnem. Imo ut clarius dicam, ne horum
quidem cujuslibet; siquidem nullius animalis caro anima caret.

MONITUM IN DUO FRAGMENTA HISTORICA.

1038 *Hæc duo fragmenta historica ex codice quodam clarissimi et amicissimi viri Baluzii xiv sæculi mutuati sumus. Primum de Paulo Samosateno, qui, teste Athanasio (De synod. num. 45, p. 606) dicebat: Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo non consubstantialis est Patri, ac necesse est tres esse substantias: quod sophisma ut caverent Patres Antiocheni, vocem ὁμοούσιος repudiarunt: neque, ut ait hic Athanasius, ad perfectum τοῦ ὁμοουσίου interpretationem attigerunt: non quo inscitiae aut temeritatis Antiochenos Patres accuset: eosdem quippe pro virili in epistola De synodis defendit, sed ut palam faciat Antiochenos Patres vocem ὁμοούσιος, non quod ad totam quam præfert sententiam, sed quatenus a Paulo pravum in usum detorquebatur, condemnasse. Hæc porro habentur in libro De synodis, p. 606, exceptis iis quæ de Zenobia feruntur, quorum gratia fragmentum hoc edere visum fuit: nam ex alio excerptum opere autumo; solet enim Athanasius variis in operibus, paucis additis, eadem repetere.*

Secundum fragmentum, ex quodam Athanasii opere excerptum, ut in eodem codice fertur, historiam præfert sceleris Stephani Antiocheni, qui immissa Onagri cujusdam ope muliercula, calumniam conflare studuit in Euphratam et Vincentium episcopos, Constantis Augusti legatos. Quæ res ab Athanasio p. 231. et a Theodoretō l. II, c. 9, enarratur. Apud Nicephorum autem lib. IX, cap. 23, ita similis huic narratio fertur, v^t non ab re suspicari liceat, inde exsumptum fuisse locum. At cum Athanasii opera bene multa interierint, et Baluzianus codex Athanasii nomen præferat; nihil vetat Nicephorum quæ ibidem enarrantur ex Athanasii scriptis mutuatum esse.

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

Ἐπειδὴ γὰρ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς ἐφρόνει μὴ εἶναι πρὸς Μαρίας τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς ἀρχὴν ἐσχηκέναι τοῦ εἶναι· τούτου ἕνεκεν οἱ τότε συνεληθόντες ἀρχιερεῖς, πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν, καθέλιον αὐτὸν, καὶ αἰρετικὸν ἀπέφηναν. Περὶ δὲ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος ἀπλοῦστερον γράφοντες, οὐ κατεγέροντο περὶ τὴν Ὁμοουσιῶν ἀκρίθειαν· ἀλλ' οὕτως, ὡς ἐξειλῆφασιν, περὶ τοῦ ὁμοουσίου εἰρήκασιν· προκρίτατο δὲ αὐτοῦ Ζηνοβία Ἰουδαία· ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν αὐτὸν ἡ προστασία αὐτῆς. Τὴν φροντίδα γὰρ εἶχον πᾶσαν ὅπερ ἐπενόησεν ὁ Σαμοσατεὺς ἀνελεῖν, καὶ δεῖξαι πρὸς πάντων εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνθρώπων γέγονε Θεός, ἀλλὰ, Θεὸς ὢν, ἐνεδύσατο δούλου μορφὴν, καὶ Λόγος ὢν, γέγονε σὰρξ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης. Καὶ οὕτω μὲν κατὰ τῆς βλασφημίας Παύλου πέπρακται.

Atque ita contra blasphemiam Pauli dicta actum est.

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

Τούτοις ὠχρωμένους τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, εἰς τὴν ἔω διέβαινε πρὸς τὴν τῆς Συρίας Ἀντιόχειαν, ὅπου τὴν καὶ διέτριβεν ὁ Κωνσταντῖος. Τῆς δὲ ἐκεῖσε ἐκκλησίας τὰς ἱεράς ἦν· τότε διεῖπε Λεόντιος. Μεθὲν γὰρ Εὐστάθιος εἰς φυγαδεῖαν ἤλαύνετο, ὡς διεῖληπται, πρῶτος ἐπέβη τοῦ θρόνου Εὐφρόνιος, ὃν Πλάκητος διεδέξατο· τὸν δὲ Στέφανος. Ὅς, πονηρὰν

B MAGNI ATHANASII.

Quia enim Paulus Samosatenus sentiebat Filium non esse ante Mariam, sed ab ea initium existendi accepisse; ideo episcopi, qui tunc magno numero convenerant, ipsum damnarunt ac deposuerunt, hæreticumque declaravere. Cum autem de Filii divinitate simplicius agerent, non pervenerunt ad perfectam *Homoousii* sive *Consubstantialis* interpretationem; sed de voce *Homoousii*, uti primo in mentem venit, verba fecerunt. Paulus autem Zenobiæ Judææ patrociniō tegebatur: sed nihil ipsi profuit ejus patrociniū. Tota namque præsulum cura in id incumbebat, ut Samosateni commenta dissiparent, demonstrarentque Filium ante omnia esse, neque ex hominibus factum esse Deum, sed ipsum, Deus cum esset, induisse formam servi, et Verbum factum esse carnem, ut ait Joannes. Atque ita contra blasphemiam Pauli dicta actum est.

MAGNI ATHANASII.

His litteris munitus Athanasius, in Orientem commigravit, et Antiochiam Syriæ urbem petiit, ubi tum versabatur Constantius. Istius porro ecclesiæ eo tempore sacras habenas moderabatur Leontius. Postquam enim Eustathius solum vertere compulsus est, uti narratur superius; prior thronum adiit Euphronius, quem Placitus excepit (61) atque hunc Stephano

(61) Hic etiam Flacillus et Placillus dicitur.

nus. Qui periniquo modo conspirationem fecit, usus opera cujusdam familiaris et domestici sui, hominis moribus inhumani, et animo crudelissimi, cui nomen Onager : atque in legatos Roma, Athanasii causa, missos a Constante, qui pari ac Constantius labore doloreque functus est, conjurationem fecit : iis nomen Euphratas et Vincentius, episcopi in ditione Constantis, qui sententiam tulerat de Athanasio ut per iniquum iudicium episcopali sede pulso. Ipse quippe Stephanus veritati infensus, quotquot hærebant rectis fidei dogmatibus, nullis non calamitatibus afflixit et circumvenit : domosque invadens, plagis et contumeliis oneratos per forum agebat : nec viros modo, sed etiam matronas pudore et vitæ probitate exornatas. At vel unum contra legatos facinus est ad hominis declarandam indolem satis. Cum timeret enim ne ecclesias obtineret Athanasius, cujus causa maxime facta legatio fuerat, memorati Onagri ministerio puellam ex lupanari corruptam mercede, in episcoporum domum submittit : insidiis quoque procul, vafro improboque modo, collocatis, ut confertim sese dato signo immitterent in sanctorum hominum domicilium. Eorum autem alter, ubi sensit impudicæ mulieris strepitum, quem ingressa fecerat, dæmonem ratus esse, psalium demisse canebat. Cumque fabula quo auctore et quo pacto edita fuisset, magistratus iudicio deprehensum esset, ut nefandi sceleris auctor Stephanus abdicatus, Leontius vero ad regendam Antiochenam Ecclesiam allectus est. Quem Athanasius, utpote doctrina atque sententia quacibus, qui conventus in privatorum domibus

συσκευὴν διὰ τινος τῶν αὐτῶ προσηκόντων ὠμοσάτου καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν ψυχὴν. Ὅναγρος ἦν αὐτῶ ὄνομα· ἐξαρτύσας τοῖς ἐκ Ῥώμης ἤκουσι πρέσβεσι παρὰ Κωνσταντος· (62) ὃς τὰς αὐτὰς ὠδύνας Κωνσταντίῳ διέλυσεν, ὑπὲρ Ἀθανασίου πεμφθεῖσιν· Εὐφράτας δὲ καὶ Βικέντιος ὠνομάζοντο· ἐπίσκοποι δ' ἦσαν ὑπὸ Κωνσταντινῶν δικάζοντι, ὡς ἀναξίως τοῦ θρόνου κριθεὶς ἀπεβήθη. Δυσμενῶν γὰρ τῇ ἀληθείᾳ, παντοδαπαῖς περιέβαλε συμφοραῖς οἱ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀντελόντο· αἰχίζων τε καὶ προπηλακίζων, ἦγε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιὼν ταῖς οἰκίαις· οὐκ ἄνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, αἰδοὶ καὶ σεμνότητι βίου κεκοσμημένας. Ἀπόρηξεν δὲ τὸ κατὰ τῶν πρέσβεων μόνον τεκμηριῶσαι τὸν ἄνδρα ὁποῖος. Δείσας γὰρ μὴ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιλήψαιτο Ἀθανάσιος, ὑπὲρ οὗ καὶ ἡ πρεσβεία μάλιστα ἦν, παιδίσκην, διὰ τοῦ προειρημένου Ὀνάγρου ἐκ χαμαιτυπείου μισθῶ διαφθείρας, ὑποβάλλει τῇ οἰκίᾳ τῶν ἐπισκόπων· ἔπειτα λόγον πόρρωθεν στήσας καγουργίας μεστὸν, ἀθρόον ἐπιστήναι παρασκευάζει τῇ καταγωγῇ τῶν θείων ἀνδρῶν. Ἐν ἑτεροῦ, αἰσθόμενος τῆς ἀκολάστου τὸν ψόφον, ἠνίκα εἰσῆει, δαίμονα οἰηθεὶς, ψαλμὸν ὑψῆδε. Τοῦ δὲ δράματος, ὄθεν καὶ ὅπως γέγονε, κρίσει τοῦ κρατοῦντος ἀνευρεθέντος, ὡς αὐτουργὸς τῆς ἀθεμίτου πράξεως καθήρηται Στέφανος· Λεόντιος δὲ εἰς ἐπιτροπὴν τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας κρήθη (sic). Ὅν Ἀθανάσιος ὡς περὶ τὸ δόγμα κίβδηλον ἐξετρέπετο· τοῖς δ' ἀπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἐν ἰδιωτῶν οἰκίαις ἐκκλησιάζουσιν ἐκοινῶναι.

corruptum, aversabatur : atque cum Eustathii se agebant, communicabat.

In eodem Baluziano codice hoc segmentum habetur Athanasii Hagioritæ, ut vocat, scilicet in sacro monte Atho degentis, nostroque multum ætate inferioris. Præit fragmento hæc nota : 'Εν ἑτεῖ συξθ', id est anno mundi, ex Græcorum sententia, 6469, Christi 961, quo exaratus videtur codex unde Baluzianus exscriptus est.

Sancti Athanasii Hagioritæ.

Hæc plerumque sibi mutuo hærent atque aliud ex alio commonstratur. Etenim gratia vitæ instituti prænuntia est; vitæ institutum gratiæ munus; gratiæ munera vitæ instituti fructus; ex his porro deinceps miracula sequuntur.

C Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀγιορείτου.
 Ταῦτα δὲ, ὡς ἐπίπαν, ἀλλήλων ἔχονται καὶ δι' ἀλλήλων δείκνυνται· ἡ μὲν χάρις τοῦ βίου προάγγελος· ὁ δὲ βίος τῶν χαρισμάτων πατήρ· τὰ χαρίσματα ἐξ τοῦ βίου καρπός· ἐκ δὲ τούτων ἀκολούθως ἔπεται καὶ τὰ θαύματα.

MONITUM IN SERMONEM DE PATIENTIA.

1039 Paulo melioris notæ hic sermo censendus est quam præcedens (a), etsi ex uno eodemque codice Ambrosiano uterque prodeat. Hic vero Athanasiani ævi perspicua signa præfert. Nam scriptus fertur quo tempore, subito inter Christianos tumultu, carnificina in probos exerceretur, ac episcopi veri sequaces, officii sui munia exsequi non valerent. Exemplo autem omnium quotquot in Veteri vel Novo Testamento memorantur sanctissimorum hominum ac seminarum, concreditum sibi populum ad patientiam cohortatur Athanasius, sive quisquis alter hunc sermonem edidit. Dum porro martyrum cruciatus recenset, aliquot

(a) Homilia scilicet in Cantica cantic., quam, ut omnino spuriam, appendicis vice ad Athanasii Expositionem in Cantica ponimus tomo sequenti. Edit. Patr.

memorat qui pro Christo oculum perdiderant. Hinc vero statim inferas, Paphnutium et Potammonem Athanasii amicos indicari, qui tali supplicio perfuncti, in ministerii sui officio plurima item sunt ab Ariani perpassi. Cæterum hæc γρησιότητος argumenta non talia sunt, quæ mihi prorsus scrupulum amoveant : nam stylus plane demissior Athanasiano, fucum olere videtur, ac longe imparem Athanasio scriptorem arguere : nisi forte dicatur Athanasium infamam turbam alloquentem, pro captu populi verba fecisse. Rem dubiam multum : unum tantum observare libet, hæc orationem non ore in cætu populi prolatum ferri, sed scripto transmissam fuisse.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΕΡΙ ΥΠΟΜΟΝΗΣ.

1. Ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος Παῦλος παραγγέλλει, **A** παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Κοινὸν μὲν τὸ παράγγελμα, μᾶλλον δὲ ἐπαγγέλλει τοῖς ἀγιοσύνην ἀσχοῦσιν. Ἡ παρθένος τὴν μὲν φύσιν ἐστὶν ὁμοία ταῖς ἄλλαις γυναιξί, τῇ δὲ προθέσει τὴν φύσιν ὑπερβάσα. Καὶ τῷ ἁγίῳ ἀγίως προσελθεῖν θέλησασα, εἰ μὲν κατορθοῖ ἐνταῦθα, θαῦμα μέγα ἀπηνέγκαστο· εἰ δὲ προθεμένη οὐκ ἐτελείωσεν, ἐξίσαιον τὸ τοιοῦτον πτώμα γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ χαλεπώτερόν ἐστιν ἀπὸ ὑψηλοτέρων πεσεῖν, ἢ ἀπὸ τῶν χαμῶν καταπίπτειν. Καὶ ὅση μεγάλη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ὑπερβαίνει τὴν φύσιν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν αὐτὴν ἀναφέρει, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύειν αὐτὴν κατασκευάζει. Ἐντεῦθεν ἦδη τῇ πολιτείᾳ, ὡς φησὶ καὶ ὁ Σωτὴρ τῷ ἀξιωματί τούτῳ μαρτυρῶν, ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ὁ βίος ἐστὶ, φησὶν, ἡ προσδοκία τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν λέγει, ὅτι οἱ καταξιωθέντες τῆς ἀναστάσεως τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οὐτε γαμοῦσιν οὐτε γαμίσκονται. Ὁ τοίνυν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ταῖς ἐπαγγελίαις ἀπόκειται, τοῦτο προλαβούσα ἡ τιμὴν προαίρεσις, ἔχει καὶ κέκτηται. Οἱ γὰρ ἄγιοι, οἵτινες τὸν λογιζομένον ἔχουσιν ἀνατεταμένον πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐσθίοντες ἐκ τῆς οὐρανόθεν τροφῆς, ἡγήσαντο ὡς φυλακὴν τὸν κόσμον τοῦτον, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν εἰς μαρτυρίαν παραδεδώκασιν, καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν τετηρήκασιν ἀγῆνη, ἵνα ὁ Θεὸς οἰκίῃ ἐν αὐτοῖς. Ὑπέμενον δὲ, ὡς περὶ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει, ὅτι Ὁ ὑπομεινας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται· καὶ καθάπερ ὁ ψαλμοῦδός φησιν· Ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς τέλος· ὅσοι γὰρ δίκαιοι τὴν ἐλπίδα αὐτῶν ἐν τῷ Θεῷ ἔχουσιν, ἀνάπαυσιν σαρκικὴν οὐκ ἐσχῆκασιν, χωρίζουσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν κόποις, μὴ δειλιώντες, οὕτω μὴν διστάζοντες περὶ τῶν θείων ἐπαγγελίων· ἀλλ' ὑποδεχόμενοι τὰς θλίψεις ἐλαφρῶς, μνημονεύουσι τοῦ διὰ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε. Καὶ μαρτυρεῖ καὶ περὶ τῶν μὴ προσδεξαμένων τὴν ἀπολύτρωσιν, ὅτι οὐκ ἠθελον ἀναστρέψαντες πάλιν εἶναι ἐν τοῖς οὐρανόις· ἡμεῖς δὲ οὐ δεῖ εἶναι ἐν τοῖς κοσμοῖς, ἀλλὰ μεταβῆναι εἰς τὸ συνεχῆσαι τῷ Θεῷ.

2. Νῦν γὰρ καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοὶ ἀγαπητοὶ, μὴ ὀλιγωρήσητε, μηδὲ ὁμοιωθῆτε τῷ λαῷ τῷ κατὰ τὸν καιρὸν Μωϋσέως παραθεθηκότι ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα **D** μόναίς, ἐν τῷ αὐτῶν ἀναβαίνειν λαθεῖν τὸν θεῖον νόμον· καὶ ἐκ τούτου ἔνοχοι γεγόνασιν, καὶ ἔπεσον ἐν τῇ

EJUSDEM ATHANASII ARCHIEPISCOPI
ALEXANDRINI, DE PATIENTIA.

1. Doctor noster Paulus præcipit, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, Deo placentem⁶⁰. Commune quidem præceptum est, sed plus promittit iis qui sanctitatem profitentur et exercent. Virgo natura similis aliis mulieribus est, proposito autem suo naturam exsuperat. Et cum ad sanctum sancte accedere cupiat, si probe hic rem gerat, rem sane mirabilem et spectaculo dignam præstat : quodsi cum proposuerit non perficiat, funestus hujusmodi casus est : gravius quippe est a sublimioribus decidere, quam humi stantem ruere. Et quanto major est promissio, tanto deterior lapsus. Promissio quippe naturam superat, ipsamque in cælum sublevat, efficitque ut cum angelis choreas agat. Atque inde instituti hujusmodi præstantiæ eminent, ut ait Salvator, tantæ dignitati testimonium afferens, quod post resurrectionem mortuorum, vita, inquit, sit expectatio hominum. Et rursus ait : Qui digni habiti sunt resurrectione ad futura bona possidenda, neque nubunt neque nubuntur. Quod itaque in regno cælorum promissum ac repositum est, id proprio consilio et voluntate prævertentes nonnulli, hic obtinent possidentque. Sancti enim qui defixa in Deum cogitatione fuerunt et cælestem cibum degustarunt, mundum hunc pro carcere habuerunt, et corpora sua tradiderunt ad martyrium. Utque Deus in ipsis habitaret, animam suam servavere castam. Patientiam autem habebant, uti Dominus noster ait : Qui patientiam habuerit usque in finem, hic salvus erit⁶¹ ; et quemadmodum ait Psalmista : Laboravit in æternum et vivet in finem⁶² : quotquot enim justi homines spem suam in Deo habuerunt, carnalem quietem non obtinuerunt, quæ ipsos separaret a Deo ; sed in laboribus perseverabant, nihil reformidantes, nihil dubii de divinis promissionibus : sed alacriter exceptis ærumnis, recordabantur ejus qui per Apostolum ait : Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis⁶³. Et testificatur de iis etiam qui non acceperunt redemptionem, quod noluerint in cælestibus versari : nos autem non in sæcularibus sistere oportet, sed transmigrare, ut cum Deo versemur.

2. Nunc itaque, dilecti fratres, ne negligatis, neu similes sitis populo tempore Moysis prævaricanti. Idque brevi quadraginta dierum spatio, cum ipse ascenderet acceptum divinam legem : exindeque rei et obnoxii in deserto conciderunt ; sed Moysem imi

⁶⁰ Rom. xii, 1. ⁶¹ Marc. xiii, 13. ⁶² Psal. xlviii, 9, 10. ⁶³ Hebr. x, 34.

temur, qui jejunos quadraginta dies totidemque noctes degit, cibo vacuus atque potu. Neque solum hisce quadraginta, sed aliis totidem jejunavit, cor habens et oculos ipsamque carnem suspensam et ad Deum erectam. Ne concupiscamus, ut tunc illi cupidum carnium, qui in deserto lapsi sunt: *Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, ut psalmus habet, et ira Dei ascendit super eos*¹⁹: sed ei qui præcepta dedit cum studio et observatione hæreamus, quemadmodum filii Jonadab, quibus Deus hæc pollicitus est: *Non deficiet vir de filiis Jonadab, qui stet in conspectu meo cunctis diebus vitæ suæ*²⁰: qui domum non ædificaverunt sibi, neque vineas plantaverunt, et populo in redargutionem fuerunt. Et populus quidem, qui multitudine magna erat, in captivitatem adductus est; isti vero, pauci numero, a Deo servati sunt. Et vos quoque qui Patrum viam teritis, pro filiis filiorum Jonadab reputamini. Patrum hæreditatem, ut generosus ille Nabuthe, servemus. Qui Nabuthe, comminante Achab pro vinea ejus adipiscenda, atque in hortum olerum convertenda, cum nollet ei morem gerere, viriliter concertans, interemptus est: verum Deus ipsum est ultus. Nolebat scilicet vineam suam converti in hortum, ubi nascuntur porri, et cæpæ et allia, a quibus ipse abhorrebat: sed prætulit vineam lætitiæ; imo potius mentem suam voluit exhilaratam, non dissolutam, ut est malva in horto æstus tempore, aut quasi beta semicocta: cujusmodi sunt hi proditores. Nam si ea privatus esset, privaretur forsitan et illa mente paternæ religionis: siquidem vocabatur Israelites, quia mentem habebat Deum videntem. Qui autem nunc asperi nihil tolerant, vineam suam veris vitibus plenam Achabo tradiderunt, quæ pravis olerum speciebus sata est.

3. Ne simus pecuniæ amatores ut Elisæi puer, qui hac de causa Naamani lepram in se traduxit; sed cum patientia toleremus ærumnas, ut laborum remissionem ac quietem nanciscamur: nemo quippe sine afflictione intrabit in regnum cælorum. Imitemur sanctos qui ætate nos præverterunt. Prior justus fuit Abel qui ex primogenitis ovium suarum et ex earum adipe primitias Deo obtulit, in quem frater ipsius germanus invidia inflammatus est. Quid, quæso, mali Caino fecerat Abel? Invidiæ autem hujusmodi causa fuit, quod cum non rite obtulisset, acceptus non fuerit Deo. Et corpus quidem ejus occidit, rarus eadem opera divinum erga eum amorem extinguere posse, ignorans scilicet animam ejus ad Deum clamare. At mentionem illius ipse Salvator facit in Evangelio; Caini autem memoria extincta est. Hodie item innocuus Abel occiditur; sed sanguis ad Dominum clamat: speramusque illum sanguinem talium tantorumque martyrum non silentio missurum. Tempus præsens illi sane simile est.

Ἀ ἐρήμῳ· ἀλλ' ὁμοιωθῶμεν Μωϋσεὶ ποιήσαντι τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας, νηστεύοντι χωρὶς βρώσεως καὶ πόσεως. Οὐ μόνον ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας τεσσαράκοντα, ἔχων τὴν τε καρδίαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν σάρκα κρεμαμένην πρὸς τὸν Θεόν. Μὴ ἐπιθυμῆσωμεν ὡς τότε ἐπιθυμῆται κρεῶν γενόμενοι, πεσόντες ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἐτι τῆς βρώσεως αὐτῶν ὄσσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, ὡς ὁ ψαλμὸς φησι, καὶ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς· ἀλλὰ διατηρήσωμεν τῷ ὄντι τὰς ἐντολάς, ὡς οἱ υἱοὶ Ἰωναδάβ, οἷς ὁ Θεὸς ἐπηγγελάτο λέγων· Οὐκ ἐκλείψει ἀνὴρ υἱῶν Ἰωναδάβ παρεστηκῶς ἐνώπιόν μου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ· οἷτινες οἶκον οὐκ ὑποδόμησαν ἑαυτοῖς, οὕτε μὴν ἀμπελώνας ἐφύτευσαν, καὶ γεγόνασιν εἰς ἔλεγχον τῷ λαῷ. Καὶ ὁ μὲν λαὸς πληθεὺς ὡν ἠχμαλωτεύθη· οὗτοι δὲ, ὀλίγοι ὄντες, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐφυλάχθησαν. Καὶ ὑμεῖς τοῖνον, οἷτινες τηρεῖτε τῶν πατέρων τὴν ὁδόν, λογιζέσθε υἱοὶ υἱῶν Ἰωναδάβ. Τὴν τε κληρονομίαν τῶν πατέρων, ὡς ὁ γενναῖος Ναβουθὲ, τηρήσωμεν, ὅς ἠπειλήθη ὑπὸ Ἀχαάβ λαθεῖν τὸν αὐτοῦ ἀμπελώνα εἰς κῆπον λαχάνων· μὴ ὑποδεξάμενος δὲ, ἀνηρέθη ἀγωνιζόμενος· ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐξεδίχθη. Κῆπον γάρ τὸν ἑαυτοῦ ἀμπελώνα οὐκ ἤθελεν, ἐνθα φύονται πράσσα [πράσα] καὶ κρόμμου καὶ σκόροδα, ἅτε ἐξέκλινεν· ἀλλ' ἤθελεν ἀμπελώνα εὐφροσύνης· μάλλον δὲ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν εὐφραντικόν, καὶ οὐκ ἐκλυτον ὡς μολὸχην κῆπου ἐν καύματι, ἢ ὡς σευτλίαν ἡμίεφθον, ὡσπερ οἱ νῦν προδεδωκότες. Εἰ γὰρ ἀφηρημένος ἦν, τάχα ἀφήρητο ἂν ὁ νοῦς τῆς πατρικῆς θεοσεβείας· καὶ γὰρ ἐξημαρτίσθη Ἰσραηλῆτις, ὅτι νοῦς ἦν ὁρῶν τὸν Θεόν. Οἱ δὲ νῦν μηδὲν παθόντες τὸν ἑαυτῶν ἀμπελώνα τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου ἀπέδοντο τῷ Ἀχαάβ, καὶ ἐφυτεύθησαν τοσαῦτα ψεκτὰ λαχανοειδή.

3. Μὴ γενόμεθα φιλάργυροι ὡς Ἐλισαίου ὁ παῖς, ὁ διὰ τοῦτο τὴν λέπραν τοῦ Ναϊμάν ἐπισπασάμενος ἑαυτῷ· ἀλλ' ὑπομεινωμεν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἵνα τῆς ἀναπαύσεως μέτοχοι γενόμεθα· οὐδεὶς γὰρ χωρὶς θλίψεως εἰς τὴν βασιλείαν εἰσελεύσεται. Μιμησώμεθα τοὺς προγενεστέρους ἡμῶν ἁγίους. Ὁ πρῶτος δίκαιος ἦν Ἄβελ, ὃς ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ ἀνήνεγκεν ἐκ πρωτοτόκων τῶν προβάτων αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν, ὃν ἐξήλωσεν ὁ ἴδιος ἀδελφός. Τί γὰρ ἄδικον πεποίηκε τῷ Κάϊν ὁ Ἄβελ; Ὁ δὲ ζῆλος διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐν αὐτῷ, ἐπειδὴ οὐ προσεδέχθη αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ μὴ προσενέγκαι ὀρθῶς. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ἀπέκτεινε, νομίζων σβέσαι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ θείαν ἀγάπην, ἀγνοῶν, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ βοᾷ πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν μνείαν αὐτοῦ ποιεῖται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· ἡ δὲ τοῦ Κάϊν μνεία ἀπεληήπται. Σήμερον πάλιν τὸν ἀνατίειν Ἄβελ ἀποκτείνουσιν· ἀλλὰ τὸ αἷμα πρὸς τὸν Κύριον βοᾷ· καὶ ἐλπίζομεν, ὅτι οὐ παρασυντηθήσεται διὰ τὸ αἷμα τῶν τλησκούτων μαρτύρων. Ὡσπερ ὁ τότε καιρὸς, οὕτω καὶ νῦν.

¹⁹ Psal. lxxvii, 30. ²⁰ Jerem. xxxv, 19.

4. Μνησθῶμεν δὲ καὶ γῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἐνώχ, ὅτι πεποίηκεν ἔτη τριακόσια ἐξήκοντα πέντε ἀναταραμένην τὴν διάνοιαν ἔχων πρὸς τὸν Θεόν, ἕως ἂν μετατεθῆ. Μὴ οὖν ὀλιγορήθητε· οὐ γὰρ κεχρονίσκαμεν. Καὶ Νῶε δὲ πεντακόσια ἔτη πεποίηκε δίκαιος ὢν τέλειος ἐν τῷ καιρῷ τῆς παραβάσεως, πρὸ τοῦ λαλεῖν πρὸς αὐτὸν Θεὸν κατασκευάσαι τὴν κιβωτὸν, καὶ ἄλλα ἑκατὸν ἔτη αὐτὴν ἐργαζόμενος, χλευαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐναντιουμένων· καὶ οἱ μὲν χλευάζοντες ἀπόλωντο ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ· ὁ δὲ, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἠλπικώς, ἐσώθη σὺν τοῖς οικιακοῖς, καὶ σωτήριον ἐγένετο τῷ κόσμῳ.

5. Ἀβραὰμ δὲ πάλιν ὑπήκοος Κυρίου γενόμενος κατέλιπε τὰ ἴδια οἰκητήρια, ἕως οὗ ἀπολάβῃ τὰς μεγάλας ἐπαγγελίας· πειραζόμενος γὰρ ἄχρι τοῦ ἀνεγκαι θυσίαν τὸν ἴδιον ἀγαπητὸν υἱὸν τῷ Θεῷ, καὶ ἔληψε τηλικούτων χρηματισμῶν ὁ Ἀβραὰμ καλεῖσθαι φίλος Θεοῦ. Τὸν δὲ Ἰσαὰκ οἱ Φιλιστίνου ἐπλεονέκτουν, καὶ τούτου τὰ φρέατα ἐνέφραττον, καὶ ἐμάχοντο αὐτῷ περὶ τοῦ ὕδατος· ὅτε δὲ ἔσχατον ἐμακρύνθη ἀπ' αὐτῶν, ἐπλάτυνεν αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ἐνέπλησεν εὐλογίας. Καὶ σήμερον πάλιν τοῦ Ἰσαὰκ τὰ φρέατα θέλουσιν ἐμφράξαι· ἀλλὰ μὴ ἐάσητε· λάβετε σὺν ὑμῖν τοὺς παῖδας τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ ὀρύξτε, αἰτινές εἰσιν ἀποστόλων βοήθειαι τῆς διδασκαλίας, τῶν ἔντων ὑπερμάχων τῆς ἀληθείας. Τὸν Ἰακώβ πάλιν ἐδίωκεν ὁ ἴδιος ἀδελφὸς Ἡσαῦ, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ ἐποίμαινε τὰ πρόβατα Λαβάν, ἀγρυπνῶν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ὡς μίσθιος κακοπαθῶν, ἐμακροθύμησεν ἐν μόχθῳ. Ἐν δὲ τῇ ἑαυτοῦ συνέσει ἔθηκε τὰς ράβδους ἐν ταῖς ληνοῖς τῶν ποτιστηρίων, καὶ πάντα τὰ ποικιλοειδῆ πρόβατα ὑπήρχθη ἴδια. Καὶ τούτῳ ὁ Θεὸς ἐπ' ἐσχάτων ἐπλάτυνεν· αὐτὸς γὰρ μόνος ἀπέχετο, σὺν πολλῷ δὲ πλήθει ἐλήλυθεν, υἱοὺς ἐκτίσασα καὶ κτήνη, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πλήθη ἀγγέλων συνευφραίνοντο αὐτῷ. Ἐλεύσεται οὖν ὁ ἀληθινὸς Ἰακώβ μετὰ τῆς οὐρανόυ ἀγγελικῆς παρατάξεως, ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων, καὶ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ. Τὸν Ἰωσήφ δὲ οἱ ἴδιοι ἀδελφοὶ ἐζήλωσαν· οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τούτου ἀντὶ ἀργυρίου ἀπέδοντο, καὶ τὴν τούτου τιμὴν διεμερίσαντο. Ὅρατε τὴν τσαυτὴν ἀδικίαν τῶν ἀνδρῶν τούτων· οὐ γὰρ μόνον οἱ ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ ἐφθόνησεν αὐτῷ. Καὶ τούτων μακροθυμήσαντα ὁ Θεὸς κατέστησε τῆς γῆς Αἰγύπτου βασιλέα. Οὐ μόνον τῆς αἰσθητῆς βασιλείας κληρονόμος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπουρανόυ ἐγένετο. Καὶ σήμερον εἰσιν οἱ τοὺς ἑαυτῶν ἀδελφοὺς πιπράσκοντες καὶ διαμεριζόμενοι τὸ ἀργύριον. Μνησθῶμεν καὶ τῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἰώβ, τοῦ μήτε εὐθηνούντος ἐκκλινάντος, μήτε μὴν πειραζόμενος τσαυτὰ ἐν ἐκάστῳ πράγματι, ἀλλὰ μακροθυμήσαντος καρτερῶς, ἕως ἂν ἀπολάβῃ διπλᾶ παρὰ Θεοῦ. Καὶ ἐμαρτυρήθη μέχρι ὧν, ὅτι πέπονθεν οὗτος, ἵνα φανῇ τοῖς πᾶσι δίκαιος. Οὐ δὲ Μωϋσῆς οὐκ ἐπεθύμησε τοῦ τόπου τὸν πλοῦτον περιποίεσθαι· ἀλλ' ἐφυγε πάροικος γενόμενος ἐν ἄλλοτρίᾳ γῇ, ἣ τὰ ἐνεστώτα κατέλειπεν, ἵνα μεταλάβῃ τῶν αἰωνίων. Οἱ δὲ τοῖνον ἐπλάθοντο [ἐπεμάχοντο] Ἰσως τῆς βασιλείας.

4. Recordemur item patientiæ et perseverantiæ Enochi, qui annos trecentos sexaginta quinque per egit mentem habens semper Deo hærentem, donec translatus est. Ne itaque remisse ac negligenter agatis; non enim diuturno hic tempore degimus. Noe autem quingentos annos transegit justus atque perfectus in tempore prævaricationis, priusquam alloqueretur eum Deus juberetque illum arcam fabricari; quam per alios centenos annos construxit, videntibus adversariis suis. Verum irrisores illi diluvio perierunt: ille contra qui in Deo spem habuerat, salutem cum familia sua consecutus est et mundum servavit.

1040 5. Abraham rursus Domino obsecutus, proprias deseruit aedes, donec promissa magna consequeretur: tentatus enim eo usque ut juberetur filium suum dilectum offerre Deo in sacrificium, responso dignatus est, quo vocabatur amicus Dei. Isaac quoque Philistæi superbe tractarunt, ejusque puteos obturaverunt, ac cum eo de aqua concertarunt: at illum denique, postquam longius abscesserat ab eis, dilatavit Deus, osque illius replevit benedictione. Hodie quoque supersunt qui Isaaci puteos obturare tentent: verum id ne agi sinatis, sumite vobiscum Isaaci pueros, et puteos fodite, id est apostolicæ doctrinæ auxilia; apostoli namque sunt propugnatores veri. Jacobum rursus persecutus est ejus frater Esau, ac recessit is in Mesopotamiam, ubi greges Labani pascebat, die nocteque vigilans et quasi mercenarius mala passus, in labore diu viriliterque perseveravit. Prudenter autem ac considerate virgas posuit in canalibus aquariorum, ita ut quotquot varii coloris erant oves, suæ essent. Et hunc quoque Deus in novissimo dilatavit: nam cum solus abisset, cum multitudinē magna rediit, filios possedit et jumenta, nec iis solum potitus est, sed etiam angelorum turmæ cum ipso familiariter agebant. Veniet igitur verus Jacob cum cœlesti angelicoque exercitu, scilicet ille Pastor ovium, et reddet unicuique secundum opera ejus. In Josephum autem vel ipsi fratres invidia moti sunt, ipsi filii patris sui pro pecunia tradiderunt eum, et pretium ejus inter se diviserunt. Videte quantum illi facinus perpetrarunt. Ipse autem vir justus in hisce omnibus fortiter patienterque se gessit: non enim fratrum duntaxat invidiam, sed etiam impotentem mulieris animum tulit. Hunc vero Deus diuturno tempore viriliter agentem, constituit Ægypti regem. Nec solum ejus quod sub sensum cadebat, sed etiam cœlestis regni hæres factus est. Sane hodie quoque tales reperiuntur, qui fratres suos vendant, et dividant inter se pecuniam. Recordemur etiam patientiæ Jobi, qui neque cum prospere agebat, neque cum tot tentationibus impeteretur, idque singulis in rebus atque possessionibus, ab æquitate declinavit; sed fortiter diuque toleravit, donec duplicia acciperet a Deo. De ipsoque testimonium datum est usque ad præsens tempus, quod tanta taliaque passus sit, ut palam esset omnibus, eum virum esse justum. Moyses autem non concupivit loci illius divitias adipisci, sed

aufugit advena que fuit in aliena terra, ac quæ præsentia erant dereliquit, ut æterna nancisceretur. Ipsi itaque pari regni præmio donati sunt.

6. Tempus nos deficeret si de singulis sanctis A mentionem facere aggredieremur. Sed ut paucis concludamus, dicamus Eliam ab Jezabele vexatum, cum in ærurnis perseverasset, assumptum fuisse. Elisæus autem cum sociis oleribus vescebatur, sed Verbum vivens in se habuit : ipsiusque mortui ossa mortuum suscitaverunt : hinc indicium datur spem justi nunquam perire. Jeremias, ex invidia pseudoprophetarum, in lacum lutosum vivens coniectus est. Ezechiel autem decumbens in latus alterum totos centum nonaginta dies ita transegit, comedens panem bibensque vinum cum mensura, neque in latus aliud conversus est, donec jusserit Deus. Qui autem Dominum deserunt, in latus aliud ad captandam quietem convertuntur, quos propalam est inde recepturos partem suam esse. In latus itaque idem perseverate donec jusserit Deus. Vincula namque illa magna Ezechielis sunt firmissimi sermones Dei. Daniele autem accusarunt satrapæ, animo ipsum a precibus deterrendi ; ille vero nequaquam finem orandi fecit, injectusque bis est in lacum leonum, quorum Deus ora obturavit. Nec desunt hodie qui nos accusent, ut a precibus ad Deum emittendis absterreant. Idque manifestum est quia cum nos, tum Patres nostros episcopos persequuntur. Beatus sane vir inculpatus, in cujus ore inventa nulla est accusandi causa, nisi quod preces fundat ad Dominum. Illud est patientiam tenere usque in finem. Nemo itaque vestrum animo deficiat. Considerate sanctos illos tres pueros qui invaginem Nabuchodonosoris adorare noluerunt, quique ex hujusmodi sanctitate ac vitæ instituto, tantum flammæ caminum extinxere, ut neque odor ignis in vestimentis eorum inventus sit. Nec in vestris quoque indumentis sit odor ignis Nabuchodonosoris, sive spurcarum exstinctarumque diaboli cogitationum. Ne vos fallat esca, neu quis dicat : Consenui, nec jejunaire possum ; sed recordetur Eleazari senis, qui nequaquam regis artibus deceptus est, ut gustaret aut manducaret immunda. Qui vero inter vos juniores sunt, in memoriam revocent septem illos generosissimos Machabæos ; ac se mutuo cohortentur, fratrem scilicet fratrem, donec martyrio consummentur, et sint in templo Domini quasi columnæ ignis. Matres item in vobis quotquot habentur, filios hortentur suos ; quemadmodum illa Machabæorum mater, quæ non insano amore, non errore quopiam decepta, filios hortabatur, ut eosdem in regno cælorum reciperet et una secum haberet. Quod etiamsi vos adversarii persequantur, imo et comprehendant, sat vobis esto quod corpus vestrum sit templum Dei. Mementote apostolorum, qui olim vexati et in carcerem coniecti sunt ; et si tamen cum gaudio gratias agebant, quoniam digni habiti sunt pro nomine ejus contumeliam pati. Recordamini item tot sanctorum martyrum, qui plagas perpessi sunt, adeo ut etiam ipsis oculi excluderentur, et coclites

6. Ἐκλείπει ὁ καιρὸς διηγουμένων ἡμῶν περὶ ἐκάστου τῶν ἁγίων. Ἄλλ' ἵνα συντόμως εἰπωμεν τὸν λόγον, δηλοῦμεν, ὅτι καὶ τὸν Ἕλιαν ἐδίωκεν Ἰεζάβελ, ὑπομείνας δὲ ἐν τῷ κόπῳ ἀνελήφθη. Καὶ ὁ Ἐλισσαῖος δὲ σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ βοτάνας ἤσθιεν, ἀλλ' εἶχε τὸν ἐν αὐτῷ ζῶντα λόγον· καὶ τούτου τὰ ὅσα τελεωτήσαντα ἀνέστης νεκρὸν, γνωρίσματος δεδομένου, ὅτι τοῦ δικαίου ἐλπίς οὐκ ἀπόλλυται. Ἰερμελίαν εἰς λάκκον βορβόρου ἐνέβαλον ζῶντα, ζηλοῦμενον ὑπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν. Ὁ δὲ Ἰεζεκιὴλ κοιμώμενος ἦν ἐπὶ τὰ πλευρὰ ἡμέρας ὄλας ἑκατὸν ἐνενήκοντα, ἐσθίων ἄρτον καὶ πίνων οἶνον ἐν μέτρῳ, οὐ μετεστράφη ἀπὸ πλευροῦ ἐπὶ τὸ πλευρὸν, ἕως οὗ ὁ Θεὸς αὐτῷ εἶπεν. Οἱ δὲ καταλείποντες τὸν Κύριον μεταστρέφονται εἰς τὸ πλευρὸν τῆς ἰδίας ἀναπαύσεως, οἵτινες ἰκετοὶ εἰσι λαβόντες ἀπεντεῦθεν τὴν ἑαυτῶν μερίδα. Ἐπιμείνατε οὖν ἐπὶ τὸ πλευρὸν ἕως ἂν ἡ θεσιότης προστάξῃ. Οἱ γὰρ τοῦ Ἰεζεκιὴλ μεγάλοι θεσμοὶ εἰσιν οἱ βεβαιότατοι λόγοι τοῦ Θεοῦ. Τοῦ δὲ Δανιὴλ κατηγορήσαν οἱ σατράπαι, κωλύσαι θέλοντες αὐτὸν τῶν εὐχῶν· ὁ δὲ οὐκ ἐπαύσατο, καὶ ἐνεβλήθη δις εἰς λάκκον λεόντων· ὁ δὲ Θεὸς ἐνέφραξεν αὐτῶν τὰ στόματα. Καὶ σημερον κατηγοροῦσιν ἡμῶν, μὴ θέλοντες προσεύχεσθαι ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν. Φανερὸν τοῦτο, ὅτι καὶ ἡμᾶς διώκουσι, καὶ τοὺς Πατέρας ἡμῶν τοὺς ἐπισκόπους. Μακάριος ἀνὴρ ὅστις ἀμειπτός ἐστι, καὶ οὐκ εὐρέθη ἐν αὐτῷ αἰτία, ἀλλ' αὐτῇ μόνῃ, τὸ προσεύχεσθαι πρὸς τὸν Κύριον. Τοῦτο ἐστι τὸ ὑπομένειν εἰς τέλος. Μηδεὶς οὖν ἐν ὑμῖν δειλοψυχεῖτω. Κατανοήσατε γὰρ τοὺς τρεῖς ἁγίους μικροῦς ὄντας μὴ ὑποταγένας τῇ εἰκόνι Ναβουχοδονόσορ, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἀγιοσύνης καὶ πολιτείας κατασθέντας τὴν τηλικαύτην κάμινον τῆς φλογός, καὶ οὐδὲ ὀσμὴ πυρός ἐν τοῖς ἐνδύμασιν αὐτῶν ἐγένετο. Μηδὲ ἐν τοῖς ὑμετέροις ἐνδύμασι γενέσθω ὀσμὴ πυρός τοῦ Ναβουχοδονόσορ, οἵτινες εἰσιν οἱ τοῦ διαβόλου οἱ κατασθενύμενοι φαρτοὶ λογισμοί. Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς βρῶσις, μηδὲ λέγέτω τις· Γεγήρακα, καὶ οὐ δύναμαι νηστεῦσαι· ἀλλὰ μεμνήσθω τοῦ γεραίου Ἐλεαζάρου, τοῦ μὴ ἀπατηθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως γεύσασθαι ἢ μιαιοφαγῆσαι. Οἱ δὲ ἐν ὑμῖν νεώτεροι μνημονεύετωσαν τῶν ἐπιτὰ γενναιοτάτων Μακκαβαίων, παραμυθούμενοι ἕκαστος τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν, ἄχρις ἂν τελειωθῶσιν ἐν τῇ μαρτυρίᾳ, καὶ γένωνται ἐν τῷ ναβὺ Κυρίου στύλοι φωτός. Ὅσαι δὲ πάλιν ἐν ὑμῖν μητέρες, παρακλητόρες ἕστωσαν τῶν τέκνων, ὥσπερ ἡ ἐκείνων ἀμάνης καὶ ἀπλανῆς ἦν προτροπομένη τοὺς υἱοὺς, ἵνα ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἀπολάβῃ σὺν αὐτῇ. Κἂν διωχθῆτε, καὶ ἀπολάβωσιν ὑμᾶς, ἱκανούσθω τὸ σῶμα ὑμῶν εἶναι ναὸς Θεοῦ. Μνήσθητε τῶν διωκομένων τότε ἀποστόλων καὶ εἰς φυλακὴν βληθέντων, καὶ εὐχαριστοῦντων μετὰ χαρᾶς, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀτιμασθῆναι· καὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων τῶν τοσοῦτον αἰκισμοῦς ὑπενεγκόντων, ἄχρι καὶ ἐξορῶντος ὀφθαλμῶν, καὶ μονόφθαλμοι ἐγένοντο. Ἄλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ἐτύγχανεν, εἰς οὗς ὁ τοῦ

Σωτήρης λόγος ἐφθασε λέγοντος· *Μακάριοι οἱ καθυποτάκτοι τῆ καρδία, οἱ αὐτοὶ τὸν Θεὸν δύνανται*. Τινὲς δὲ νῦν προδεδώκασι μηδὲν καθόλου αἰκισμὸν παθόντες, ἔνεκεν τριῶν πραγμάτων, φιλαργυρίας τε καὶ ἀπολαύσεως σαρκῶς, βρωμάτων καὶ ποτῶν, καὶ κενοδοξίας, φιλαρχίας καὶ ἀνθρωπίνου φόβου.

7. Ταῦτα γεγραφήκαμεν παρακαλοῦντες ὑμᾶς ἄλλ' ἔστι μέτρον ἐκάστου κατὰ τὴν ἐκάστου πολιτεῖαν ἴδιον. Ἐκάστος οὖν ὑμῶν φίλους ἑαυτοῦ ἄνω κατάσθω· διὸ ἡ Γραφή λέγει· *Ἐν παντὶ καιρῷ φίλος ὑπαρχέτω σοι*. Ἀδελφοὶ δὲ ἐν ἀνάγκαις ἔστωσαν χρήσιμοι· τούτου γὰρ χάριν γεννῶνται. Ὅσοι οὖν μιμηταὶ ἐκάστου τῶν προειρημένων εἰσὶ, τούτων συγκληρονόμοι ἔσονται, καὶ τούτους ἔξουσι φίλους ἐν ἡμέρᾳ ἀνάγκης. Εἰ τις πρεσβύτερος τυγχάνει, μιμνήσθω Τιμόθεον προσοτιῶτα καλῶς, καὶ βαθμὸν ἑαυτῷ περιποιούντα καὶ πολλὴν παρρησίαν ἐν Χριστῷ. Εἰ τις διάκονός ἐστι, μιμνήσθω τοὺς περὶ Στέφανον ἑπτὰ πιστευθέντας διακονεῖν, οἳ καὶ πιστοὶ πληρεῖς Πνεύματος ἁγίου ἐγένοντο. Εἰ τις ἀναγνώστης, συμμετοχὸς γενέσθω τοῦ λέγοντος· Ἡ γλωσσά μου κάλαμος γραμματέως δέξυγγρόου· καὶ ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· *Εἰ τις λαλεῖ, ὡς λόγιον Θεοῦ*· καὶ, *Ἄργυρος πεπυρωμένος γλώσσα δικαίου*. Ὅσοι μοναχοὶ τέλειοι, ἐπέτρωσαν τούτους τοὺς ἁγίους ἄνδρας εἰς φίλους, Ἠλίαν, Ἐλισσαίον, Ἰωάννην· οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς νεώτεροι μιμνήσθωσαν τοὺς τότε τρεῖς ἁγίους μετὰ τῶν Μακκαβαίων. Αἱ δὲ παρθέναι προσδοκώμεναι εἰσι μετὰ τῶν συνεταιριζῶν ἐν οὐρανῷ εἰς Μαρίας ἅμα ἀδελφῆς Ἀρῶν, καὶ τῆς Μαρίας καὶ Θέκλης τῆς ἐκτίλασης τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν ἀφ' ἑαυτῆς, καὶ τῶν τεσσάρων θυγατέρων Φιλίππου τῶν προφητεουσῶν. Αἱ δὲ χῆραι πολιτευόμεναι ἔστωσαν ὡσπερ Δεβόρρα κρίνουσα τὸν λαόν, ἥτις ἐχρημάτισε μήτηρ ἐν Ἱερουσαλὴμ· καὶ ὡς Ἰουδῆ ἐν τῇ φρονιμότητι καὶ ἀγιασμῷ τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνην ἀφελαμένη· καὶ ὡσπερ Ἄννα θυγάτηρ Φανουήλ, ὀγδοήκοντα τεσσάρων ἐτῶν οὔσα, ἦν ἐν τῷ ἱερῷ λατρεύουσα ἐν νηστείαις καὶ δεήσεσι, καὶ ἐπὶ τέλει ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ.

8. Ὅσοι πρεσβῦται τῇ ἡλικίᾳ εἰσιν, ἔστωσαν μιμηταὶ τοῦ ἀγαθοῦ πρεσβερίου τοῦ Ἀβραάμ ἐν τῇ φιλοξενίᾳ, καὶ ὡσπερ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, Ἰώβ τε καὶ Λώτ. Ὅσοι δὲ πρεσβύτεροι ἢ χῆραι, ζηλούτωσαν τὴν χῆραν τὴν ἐν Σαραϊπτά, καὶ τὴν προσεγεχαμένην τὰ δύο λεπτά. Νῦν δὲ, ἀγαπῆται μου ἐν Κυρίῳ, χωρὶς πολυλογίας, καιρὸς ἐστὶ τοῦ πενήθσαι. Ἐγένετο δὲ μετὰ τὸ αἰχμαλωτευθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ Ἰσραὴλ ἐρημωθῆναι, ἐκάθισεν Ἱερεμίας κάλαμος, καὶ ἐβρήθησε τὸν βρήνον τοῦτον ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ εἶπε· Πῶς ἐκάθισε μόνη ἡ πόλις ἡ πεπληθυμένη λαῶν; ἐγενήθη ὡς χῆρα· οἱ γὰρ ἅγιοι ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων πτώσει κλαίουσιν. Ἰδοὺ γὰρ σήμερον ἡ Ἐκκλησία ὡς χῆρα γεγέννηται· Ἰδοὺ ὁδοὶ Σιών πενθοῦσι παρὰ τὸ μὴ εἶ-

evaderent. Verum Dei cognitio cordibus eorum inhaerebat, ipsisque competebat hoc Salvatoris dictum, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁸⁸. Sunt autem quidam hodie, qui aperte produnt se nihil arumnarum tolerare posse, idque tribus potissimum de causis, ob avaritiam scilicet, carnisque voluptates, eibum et potum, atque ob inanem gloriam, ambitionem, humanumque metum.

7. Haec scripsimus vos exhortandi causa; verum est sua cuique mensura secundum proprium singulorum institutum. Quisque igitur vestrum amicos sibi **1041** sursum parat, qua de causa dicit Scriptura: *In omni tempore amicus tibi sit*⁸⁷. Fratres autem in necessitatibus, mutuis inserviant commodis; ea enim de causa gignuntur. Quotquot igitur singulorum, quos supra recensui, imitatores sunt, eorundem cohaereditates erunt, iisque in die necessitatis amicis fruuntur. Si quis presbyter est, imitetur Timotheum qui pulchre praefuit, et gradum sibi acquisivit multamque in Christo fiduciam. Si quis diaconus est, imitetur septem illos qui cum Stephano ad diaconi officium affecti sunt, qui fideles ac pleni Spiritu sancto fuerunt. Si quis lector est, is particeps et imitator ejus sit qui ait: *Lingua mea calamus scribae velociter scribentis*⁸⁹; et, ut ait Petrus: *Si quis loquitur, tanquam eloquia Dei*⁸⁹; et, *Argentum igne examinatum est lingua justii*⁹⁰. Monachi perfecti, sanctos hosce amicos sibi parent, Eliam, Elisæum, Joannem: qui vero inter illos juniores sunt, imitentur tres illos sanctos pueros, cum Machabæis. Virgines autem expectent se cum consortibus suis in caelis coronandas esse, una cum Maria Aaronis sorore, Maria Virgine, ac Thecla quæ carnalem cupidinem ab se eradicavit, necnon cum quatuor Philippi filiiabus prophetantibus. Viduae vitam suam perinde instituant atque Debora, quæ populum judicavit, quæ vocata est mater in Jerusalem: ac sicut Judith quæ prudentia et sanctitate caput Holopherni abscidit; et sicut Anna filia Phanuel, quæ octoginta quatuor annorum cum esset, in templo ministrabat in jejuniis et obscrationibus, et in fimo confitebatur Domino.

8. Quotquot senes ætate sunt, boni senis Abrahami in hospitii jure exercendo imitatores sint, pariterque Isaaci, Jacobi, Jobi et Loti. Vetulae autem viduae æmulentur viduam Sareptanam, et eam quæ duo minuta obtulit. Nunc autem, dilecti mei in Domino, ne multis dicam, tempus lugendi est. *Et factum est postquam in captivitatem redacta est Jerusalem et Israel desertus est, sedit Jeremias flens, et plauzit lamentatione hac super Jerusalem et dixit: Quomodo sedet sola civitas plena populo? facta est quasi vidua*⁹¹, sancti quippe hominum lapsus desolant. Ecce namque hodie Ecclesia Dei quasi vidua facta est: ecce viae Sion lugent eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem; ecce sacerdotes ejus gemunt, virgines ejus abducuntur, clausum est

⁸⁸ Matth. v, 8. ⁸⁷ Prov. xvii, 17. ⁸⁸ Psal. xlii, 2. ⁸⁹ I Petr. iv, 11. ⁹⁰ Psal. xi, 7. ⁹¹ Thren. i, 1.

Sabbatum nostrum et solemnitas, atque neomenia. Alio item loco lacrymatur propheta dicens: (62) *Et tibi te, vinea Sebama: cur perierunt vindemiatores tui? vinum in torculari est, egens calcatoribus. Multa autem ob multitudinem vulneratorum hoc tempore recusarunt vulnerati. Quotquot igitur illæsi remanserunt juvenes expediti, conservati veniant, ut hæc percipiant*⁶⁵. Et rursus alio in loco hæc lamenta edidit: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorubimus populum hunc die ac nocte, vulneratos filiae populi mei, qui sapientes sunt ad faciendum malum, nesciuntque facere bonum*⁶⁶? Sic faciunt qui plorant de lapsibus hominum. Ezechiel propheta rursus plorabat pro omnibus quibus caderent, prout jussum ipsi fuerat: *Leva planctum super principem Tyri*⁶⁷. Nec de principe Tyri tantum lamentabatur, sed ut vel ex ipsis lacrymis augurari facile est, de multis aliis: nam omnibus advigilant et lugendi-exempla suppeditant. David quoque de fortium casu lamentabatur cum diceret: *Quomodo ceciderunt fortes, et perierunt vasa bellica? Ne annuntietis in Geth, neque in viis Ascalonis, ne forte exsultent filiae incircumcisorum*⁶⁸. Ecce hodieque ceciderunt fortes, et magna instrumenta bellica, de quibus lugendum est. Lugebat hæm ipse de Absalone non quia mortuus, sed quia prævaricatus esset. Et nos itaque ne lugeamus defunctos, sed eos qui propriam fidem abnegarunt. Excipiamus Joelis dictum ejusque jussa compleamur, queis hortatur ut lamentemur de iis qui eunt in perniciem, his verbis: *Egrediatur sponsus de cubiculo suo, et sponsa de lecto suo. Plorabunt sacerdotes ministri altaris et dicent: Purce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominantur eis nationes, ne forte dicant in gentibus, Ubi est Deus eorum*⁶⁹? Fortasse nobis quoque dicatur et illud: *Zelatus est Dominus populum suum, et pepercit populo suo*⁷⁰. In Threnis item legitur: *Muri Sion emittant ceu torrentes lacrymas die ac nocte*⁷¹. Num muris et lapidibus ita loquitur, an potius iis qui vere muri Ecclesiæ sunt? Certe in iisdem omnibus id completum est; nam lacrymas ubique ceu torrentes emiserunt.

χθείη τὸ, *Kal ἐζήλωσε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐφείσατο τοῦ λαοῦ αὐτοῦ*. Καὶ ἐν τοῖς Θρήνοις πάλιν κεῖται: *Τείχη Σιών καταγαγέτωσαν ὡσεὶ χειμάρρους δάκρυα ἡμέρας καὶ νυκτός*. Ἡ δὲ ἀρχὴ τείχεσιν ἢ λίθοις λέγει, ἢ πάντως τοῖς οὖσιν ταῦτα αὐτοῦ πεπλήρωται καταγαγόντας ὡσεὶ χειμάρρους δάκρυα πανταχοῦ.

9. Nunc autem assumamus Cantici verba, *Euntes ibant et fiebant mittentes semina sua*⁷². Quemadmodum hodierni præsules, qui non habent quo semina emittant. Attamen venientes venient cum exsultatione, portantes manipulos suos⁷³. Nam *beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*⁷⁴; et illud: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum latititia*⁷⁵. Apostoli quippe qui tunc ad vesperum

ναὶ ἐρχομένους ἐν ἑορτῇ· ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἀναστενάξουσι, καὶ αἱ παρθένοι αὐτῆς ἀγονταί, ἀπεκλεισθῆ ἡμῶν τὸ Σάββατον, καὶ ἡ ἑορτῆ, καὶ ἡ νεομηγία. Καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ κλαίει ὁ προφήτης λέγων· *Κλαύσωμαι σε, ἄμπελος Σέδαμα· τί ὠλοθρεύθησαν τρυγηταὶ σου; ὁ οἶνός ἐστιν ἐν ληγῇ χρηζῶν κούφων ἀξίῳ χωρῆσαι τοῦτον*. Πολλὰ δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τετρανυματισμένων ἐν τῷ νῦν καιρῷ παρητήσαντο τετρανυματισμένοι. Ὅσοι γοῦν ἀβλαβεῖς ἔμειναν τοῦτα νέα διατετηρημένα προσερχέσθωσαν μεταλαβεῖν. Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ κλαίει λέγων· *Τίς δόξη τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων, καὶ κλαύσωμεν τὸν λαὸν τοῦτον ἡμέρας καὶ νυκτός, τοὺς τετρανυματισμένους θυγατέρας λαοῦ μου, τοὺς σοφοὺς ὄντας εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι μὴ ἐπεργνωτάς;* Τοῦτο ποιοῦντες κλαίοντες ἐπὶ τῷ πτώματι τῶν ἀνθρώπων. Ὁ προφήτης δὲ πάλιν Ἰεζεκιὴλ ἐθρῆνει ἐφ' ἕκαστον τῶν ἀποσκευασθέντων, ὡπερ αὐτῷ εἰρηται· *Ἄδθε θρῆνον ἐπὶ τὸν ἀρχοντα Τύρου*. Καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν ἀρχοντα Τύρου μόνον κλαίει, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πολλοὺς τάχα ἐκ τῶν αὐτοῦ δακρύων καταντήσουσιν· σκοποὶ γὰρ τυγγέουσι τοῦ παντός, καὶ δίκαιοι τοῦ πενθεῖν. Καὶ ὁ Δαυὶδ ἐκλαίει ἐπὶ τῷ πτώματι δυνατῶν λέγων· *Πῶς ἔπεσον δυνατοὶ, καὶ ἀπώλοντο σκευὴ πολεμικῆ;* *Μὴ ἀναγγεῖλατε ἐν Γέθ, μηδὲ ἐν ὁδοῖς Ἀσκαλῶνος, μήποτε εὐφρανθῶσι θυγατέρες ἀπεριτμητῶν*· ἰδοὺ γὰρ καὶ σήμερον ἔπεσαν δυνατοί, καὶ μεγάλα σκευὴ πολεμικῆ, ἀπερ δεῖ κλαίειν. Ἐκλαίει δὲ ἐπὶ τὴν Ἀβεσσαλώμ, οὐχ ὅτι ἀπέθανεν, ἀλλ' ὅτι παρηγόρησε. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον μὴ τοὺς τελευτήσαντας κλαύσωμεν, ἀλλὰ τοὺς τὴν ἰδίαν πίστιν ἀπαρησαμένους. Δεξώμεθα καὶ τὸν λόγον τοῦ προφήτου Ἰωὴλ, καὶ ἐπιτελέσωμεν, ὡς προστάττει καὶ προσκαλεῖται κλαίειν ἐπὶ τοὺς ἐν ἀπωλείᾳ λέγων· *Ἐξελεύθω νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς*. *Κλαύσονται οἱ ἱερεῖς οἱ λειτουργοῦντες θυσιαστηρίῳ, καὶ ἐροῦσι· Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς θρειδος τοῦ κατάρξαι αὐτῶν ἔθνη, μήποτε εἰπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι· Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς αὐτῶν; Τάχα δὲ πῶς καὶ ἡμῖν λε-*

9. Nūn δὲ ἐπιλαβώμεθα καὶ τοῦ τῆς Ὁδῆς λόγου· *Πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἐκλαίον ἀφροντες τὰ σπέρματα αὐτῶν*. Ὅπερ οἱ προστώτες νῦν καὶ οὐκ ἔχοντες ποῦ τὰ σπέρματα καταβάλλουσιν. Ἄλλ' ὁμως ἐρχόμενοι ἤξουσιν ἐν ἀγαλλίσει φέροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Μακάριοι γὰρ οἱ περθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται· καὶ τὸ, Ἐσπέρις ἀλλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρῶτ ἀγαλλία-

⁶⁵ Jerem. xlviii, 52. ⁶⁶ Jerem. ix, 1-3. ⁶⁷ Ezech. xxviii, 11. ⁶⁸ II Reg. i, 19. ⁶⁹ Joel ii, 16, 17. ⁷⁰ ibid. 18. ⁷¹ Thren. ii, 18. ⁷² Psal. cxxv, 6. ⁷³ ibid. ⁷⁴ Matth. v, 5. ⁷⁵ Psal. cxix, 6.

(62) Hæc multum a Græco et a Vulgata differunt perplexaque sunt.

σις. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι καὶ τότε κλαίοντες το ἐσπέ-
 ρας, ἠγαλλιάσαντο πρῶτας. Καὶ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία
 παρεκάθητο τῷ μνημείῳ κλαίουσα· ταύτῃ ὄφθεις ὁ
 Κύριος ἀφείλε τῶν αὐτῆς ὀφθαλμῶν τὰ δάκρυα·
 ἐπληρώθη τὸ (65) προλέγοντο· Καὶ ἀρξίλειν ὁ Θεὸς
 πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Μνήσθητε τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν, οἱ τοσαῦτα ἔπαθε δι' ἡμᾶς· ἐξεδύθη
 τὸν ἱματισμὸν, ἐνέδυσαν αὐτὸν χλαμύδα κοκκίνην,
 περιέθηκαν αὐτῷ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐνέπτυσαν
 αὐτῷ, ἐνέπαιξαν αὐτῷ, καὶ ἐβράσιον ὑπὸ ὑπηρέτου
 ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης. Ἐκρεμάσθη ἐπὶ ξύλου,
 ἐπότισαν αὐτὸν βξος μετὰ χολῆς, διεμερίσαντο τὰ ἱμά-
 τια αὐτοῦ βλέποντος, λόγχῃ τὴν πλευρὰν ἐνυξάν,
 παρέθετο τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ἐτέθη τὸ
 σῶμα αὐτοῦ ἐν μνημείῳ, ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
 ἀνελήφθη ἐν δόξῃ εἰς οὐρανοὺς, προεκήρυξαν αὐτὸν
 ἅγιοι ἄγγελοι λέγοντες· Ἄρατε πύλεις, οἱ ἀρχον-
 τες, ὁμῶν. Ἄναλογισασθε οὖν τὸν τοιαύτην ὑπομο-
 νὴν ἐνδειξάμενον, ἵν' ὅστις ἂν μιμητὴς αὐτοῦ γίνη-
 ται, οὗτος καὶ συγκάθεδρος καὶ συγκληρονόμος αὐτοῦ
 γένηται, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν
 οὐρανῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Uenerant, ad matutinum postea lætati sunt. Et
 Maria Magdalena sepulcro flens astabat, cui appa-
 rens Dominus abstulit lacrymas ab oculis ejus,
 sicque impletum est quod ante dictum fuerat, *Et
 abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu*⁷².
 Recordamini Domini nostri, qui tanta passus est
 pro nobis: exutus fuit vestimento, et induerunt
 eum chlamyde coccinea, imposuerunt ei spineam
 coronam, conspuerunt in eum, illuserunt ei: co-
 laphis cæsus est a ministro, qui omnium Dominus
 est. Suspensus est in ligno, potatus aceto cum
 felle: diviserunt vestimenta ejus ipso vidente, lan-
 cea latus ejus conflixerunt, deposuit ipse spiritum
 in manus Patris: repositum est corpus ejus in mo-
 numento, resurrexit tertia die, assumptus est cum
 gloria in cælos, prænuuntiarunt eum sancti angeli
 dicentes, *Attollite portas, principes, vestras*⁷³. Animo
 igitur considerate cum qui talem exhibuit patien-
 tiam, ut quisquis ejus imitator fuerit, cum illo se-
 deat ejusque cohæres sit, quemadmodum ipse
 pollicitus est, in regno cælorum, in sæcula sæcul-
 lorum. Amen.

MONITUM IN SEQUEM SERMONEM.

1042 Hoc opusculum Athanasii nomine comparet in codicibus Ambrosianis et Ottobonianis: cujus stylus medio quodam orandi genere inter δριμύν scilicet et χυδαίνον progreditur. At cum quidquid homiliarum populariumque sermonum Athanasius edidit, jam injuria temporum vetustate obrutum fuerit, et si qua hoc in genere supersunt vel aperte spuria sint, vel inter ἀμφιβαλλόμενα computentur; haud facile est internoscere num hoc opusculum sit Athanasio adjudicandum. Si quis vero objiciat, hac rerum conditione, non posse unquam, quaris reperta homilia vel sermone Athanasiane sit definiri; huic reponam, posse homilias sive orationes Athanasii nomine deprehendi, quæ primo conspectu Athanasiani styli notas præferant; quæ autem supersunt homiliæ Athanasii nomine insignitæ, vel nugis plenæ manifesteque spurie sunt, vel humiliore stylo conscriptæ, quam ut Athanasio incunctanter ascribantur. Quo postremo in genere hanc censendam putamus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΙΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI SERMO IN RAMOS PALMARUM.

Φρικτὸν, ἀγαπητοὶ, μυστήριον σήμερον ἐν Ἱερου-
 σαλῆμ γέγονε. Μυστήριον δέ φημι τὸ ὑπὸ τῶν προ-
 φητῶν κηρυχθὲν, καὶ ὑπὸ Χριστοῦ τελεσθὲν. Ὅντως
 γὰρ εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνοματι Κυρίου,
 κατὰ τὸν μακάριον Δαυὶδ· καὶ πάλιν ὁ αὐτός· Ἐκ
 στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κακηρτίσω αἴ-
 νον. Τὴν γὰρ κοινὴν ἀνάστασιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων
 γένους πιστούμενος ὁ πάντων δεσπότης καὶ δημιουργός
 Ἰησοῦς Χριστός, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς οἰκονομήσας,
 πρὸ τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάθος ἐκ νεκρῶν ἤγειρε τὸν
 Δάσαρρον. Ὅθεν μετὰ τοῦτο σπεύδων, ὡς ἔφηγ, λοι-
 πὸν τὸ ὑπὲρ ἡμῶν πάθος ἀναδέξασθαι, Ἀποστέλλει,
 φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, δύο τινὰς τῶν ἑαυτοῦ μαθη-
 τῶν λέγων· Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι ἡμῶν
 κώμην, εὐρήσετε δρον δεδεμένην, καὶ πῶλον σὺν
 αὐτῇ· λύσαντες ἀνάγετέ μοι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος

Tremendum, dilecti, mysterium hodie Jerosoly-
 mis exstitit. Mysterium dico, quod a prophetis
 prænuuntiatum, a Christo consummatum est. Revera
 enim benedictus qui venit in nomine Domini, secun-
 dum beatum Davidem⁷⁴; ac rursus idem: *Ex ore
 infantium et lactentium perfecisti laudem*⁷⁵. Ut enim
 communem generis humani resurrectionem fore
 suaderet Dominus et creator Jesus Christus, qui
 omnia nostri causa dispensavit et fecit, ante salu-
 tarem passionem suam Lazarum ex mortuis susci-
 tavit. Quomobrem hoc peracto, ut dixi, festinavit
 voluntariam pro nobis adire passionem. *Mittit, ait
 evangelista, duos ex discipulis suis dicens: Euntes
 in vicum oppositum, invenientis asinam alligatam, et
 pullum cum ea: solventes, adducite mihi*⁷⁶. Ideo
 beatus Jacob patriarcha cum benedictiones quasi

(65) Προλεγόμενον.

⁷² Isa. xxv, 8. ⁷³ Psal. xxiii, 7, 9. ⁷⁴ Psal. cxvii, 26. ⁷⁵ Psal. viii, 3. ⁷⁶ Matth. xxi, 1, 2.

sortem filiis impertiret, ubi ad Judam pervenisset, sic ait: *Judas, te laudent fratres tui*⁷⁸; et paucis interpositis, *Et ipse exspectatio gentium*⁷⁹. Qualium Judas gentium exspectatio fuit? Nullius. Verum id indicat propheta, quod ex Juda sol ortus sit. Rursum paucis interjectis idem ait: *Ligans ad vineam asinam suam, et ad vitem pullum asinæ*⁸⁰. Asinam et pullum dicens, Ecclesiam gentium significavit. Nam revera Dominus gentes vineæ et viti colligavit, id est, Vetèri et Novo Testamento, quo per fidem pietatis fructum ferrent. Hinc pergit: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum*⁸¹. Stolam et amictum Christi, carnem nuncupat. Si quidem sponte in carne sua cruci pro nobis affixus est, ut proprio sanguine peccatorum nostrorum sordes ablueret, quemadmodum in Isaia scriptum est: *Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua quasi calcuti torcularis, plenus conculcata*⁸²? Verum ad propositum revertamur. Dicit ergo discipulis Dominus de asina loquens: *Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? aut cur solvitis pullum? dicite: Domino opus illo est*⁸³. In nullo, inquit, dubitate eorum quæ secundum œconomiam meam geruntur; nemo vobis repugnabit aut obsistet in ulla re. Dicite, Domino illius esse opus: *Nam meus est orbis terræ et plenitudo ejus*⁸⁴. Oportet igitur quæcumque a me scripta sunt ad exitum deduci. Hodie insidens subjugali Jerosolymam ingressurus sum. Scrutamini Scripturas; ecce Zacharias propheta his verbis exclamat: *Gaude multum, filia Sion: prædicabitur tibi justus et Salvator. Ipse mansuetus, insidens subjugali, et pullo asinæ juveni*⁸⁵. Tempus præsens beneplaciti est; oportet me inimicum evertere ac per crucem omnia pacata reddere. Opus est ut isthæc Jerosolyma finem accipiat, et Ecclesia gentium firmetur. Annon psalmista David de hac vocatione gentium vaticinatus est? Quid vero ait? *Omnes gentes, quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine*⁸⁶. Hi sunt veri adoratores, qui per fidem Verbum receperunt. Deinde ait evangelista: *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis, et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super illos vestimenta, et Jesum desuper sedere fecerunt*⁸⁷. O magnam Servatoris erga nos attemperacionem! Quis ejus erga nos amoris affectum non admiretur? Quis non obstupescat quando is, qui sedet super cherubim, jam propter nos pullo asinæ insidet? Et qui a seraphim celebratur, jam a parvulis effertur laudibus? Nam vestimentis, inquit, suis viam sternebant; alii ramos de arboribus cædentes, id ipsum præstabant; et alii quidem præeuntes, alii vero subsequentes, cum innocentibus pueris una clamabant, triumphalem hymnum proferentes, his verbis: *Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis*⁸⁸. Quamobrem

Α Ἰακώβ ὁ πατριάρχης, ἤνικα τὰς εὐλογίας ἐν κήρῳ παρεῖχε τοῖς τέκνοις, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν Ἰούδαν, οὕτως εἶρηκεν· Ἰούδα, σὲ αἰνέσωσαν οἱ ἀδελφοὶ σου· καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Ποῶν δὲ ἐθνῶν γέγονε προσδοκία Ἰούδας; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τοῦτο δηλοῖ ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ ἥλιος. Πάλιν μεθ' ἕτερα ὁ αὐτὸς λέγει· Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν δρον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς δρον. Ὅσον καὶ πῶλον εἶπων, τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνῶν ἐσήμανεν. Ἐδέσμευσε γὰρ ἀληθῶς τὰ ἔθνη ὁ Κύριος τῇ ἄμπέλῳ καὶ τῇ ἔλικι· τουτέστι, τῇ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ, ὅπως καρποφορήσωσι καρπὸν εὐσεβείας διὰ τῆς πίστεως. Εἶτα ἐπάγει· Πᾶνθι ἐν οἶνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Στολὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ περιβολὴν τὴν σάρκα λέγει. Ἐκουσίως γὰρ δι' ἡμᾶς ἐν σταυρῷ προσηλώθη σαρκί, ἵνα τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸν ῥύπον ἐκπλύνῃ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, καθὼς καὶ ἐν Ἡσαΐα γέγραπται· Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀποκατηγὼτ ἡνθῶν, πλήρης καταπεποιημένης; Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν. Λέγει γὰρ τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος περὶ τῆς δρου· Καὶ ἐὰν τις θμῖν εἴπῃ, Τί ποιεῖτε; ἢ τί λύετε τὸν πῶλον; εἶπατε ὅτι Ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖον ἔχει. Μὴ διατάσσετε, φησὶν, ἐν μηδενὶ τῶν κατὰ τὴν ἐμὴν οἰκονομίαν πραττομένων· οὐδεὶς ὑμῶν ἀντιστήσεται οὐδὲ ἀντιρρήτορήσει πρὸς οὐδὲ ἐν ῥῆμα. Εἶπατε, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖον ἔχει, οὐδεὶς κωλύσει ὑμᾶς ποιῶντας τὸ ὑπ' ἐμοῦ προσταττόμενον· Ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Δεῖ τοίνυν πάντα τὰ παρ' ἐμοῦ γεγραμμένα εἰς πέρας ἐλθεῖν. Δεῖ με εἰσελθεῖν εἰς Ἱερουσαλὴμ σήμερον ἐποχοῦμενον ἐπὶ ὑποζύγιον. Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς· Ἰδοὺ Ζαχαρίας ὁ προφήτης διαρρήδην βοᾷ λέγων· Χεῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κηρύσσεται σοὶ δικαιοσύνη καὶ σωζών. Αὐτὸς πρᾶξις καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον δρου νέον. Καιρὸς οὖν εὐδοκίας ὁ παρών· δεῖ με τὴν ἔχθραν λύσαι καὶ εἰρηνοποιῆσαι τὰ πάντα διὰ τοῦ σταυροῦ. Δεῖ τὴν νῦν Ἱερουσαλὴμ τέλος λαβεῖν, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν στηριχθῆναι. Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ ὑμνωδὸς Δαυὶδ περὶ τῆς κλήσεως ταύτης τῶν ἐθνῶν προεφήτευσεν; Τί γὰρ εἴρηκε; Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποήσας, ἤξουσιν καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. Οὗτοι εἰσὶν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί, οἱ διὰ πίστεως τὸν Λόγον δεχόμενοι. Εἶτά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς· Πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἐποίησαν καθὼς συνέταξεν αὐτοῖς, καὶ ἤγαγον τὴν δρον καὶ τὸν πῶλον, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισαν τὸν Ἰησοῦν. Ὡ τῆς πολλῆς τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως! Τίς οὐ θαυμάσει τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης; Τίς οὐκ ἂν ἐπλάγη, ὅτι ὁ ἐπὶ τῶν χειρῶν ἐποχοῦμενος ἐπὶ πῶλον δι' ἡμᾶς ἐκαθέσθη; Ὁ ὑπὸ τῶν σεραφίμ ἀνυμνούμενος, ὑπὸ νηπίων εὐφημεῖται; Τοῖς μὲν γὰρ ἱματίοις, φησὶ, τὴν δόδον κατεστρώνουν· ἄλλοι δὲ κλάδους ἐκ τῶν δένδρων

⁷⁸ Gen. xlix, 8. ⁷⁹ ibid. 10. ⁸⁰ ibid. 11. ⁸¹ ibid. ⁸² Isa. lxxiii, 2. ⁸³ Luc. x, 31. ⁸⁴ Psal. xlii, 1. ⁸⁵ Zachar. ix, 9. ⁸⁶ Psal. lxxxv, 9. ⁸⁷ Matth. xxi, 6, 7. ⁸⁸ ibid. 9.

κόπτοντες τὸ αὐτὸ ἐποιοῦν· καὶ οἱ μὲν προπορευόμενοι, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον ἅμα τοῖς ἀπειροκάκοις παισίν, ἐπινίκιον τινα ὕμνον λέγοντες· Ὁσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Διὸ καὶ ἡμεῖς, ἀποθέμενοι πάντα λογισμὸν ῥυπαρὸν καὶ αἰσχρὰς ἐνθυμήσεις, καὶ τὴν ἐν πανουργίᾳ πονηρίαν, ἀπειρόκακον ἔνοιαν ἀναλαβόντες, ἅμα τοῖς παισίν ἐκεῖνοις μετὰ παιδῶν τῶν λαμπάδων ἀπαντήσωμεν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν· καὶ τοῖς μὲν βατοῖς νικητὴν αὐτῶν τοῦ θανάτου κηρύξωμεν, τοῖς δὲ τῶν ἐλαίων κλάδος τὸν ἐλεήμονα καὶ ἀγαθὸν ἱκετεύσωμεν λέγοντες· Εὐλογημένος ὁ ἐλλῶν καὶ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. Εὐλογημένος ὁ ἐλλῶν κατ' οἰκονομίαν, καὶ πτωχεῖα πλουτήσωμεν· ἐρχόμενος δὲ μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A nos etiam, missa omni sordida cogitatione, depulso quovis sordido affectu, dejecto omni dolo et malitia, innocentem animi sensum assumentes, cum pueris illis, lampadibus instructi occurramus Servatori Christo, vero Deo nostro, atque ex ramorum gestatione ipsum mortis victorem deprædicemus: olivarum ramis onusti miseratori bonoque Domino supplicemus, dicentes: *Benedictus qui venit et venturus est in nomine Domini, Hosanna in excelsis.* Benedictus es, qui cum dives esses, per œconomiam propter nos pauper accedis, ut nos inopia tua divites simus: qui venturus es cum gloria iudicaturus vivos et mortuos. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

δι' ἡμᾶς πτωχεύσας πλούσιος ὢν, ἵνα καὶ ἡμᾶς τῇ σῆ πτωχεῖα πλουτήσωμεν· ἐρχόμενος δὲ μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM IN FRAGMENTUM CONTRA MACEDONIANOS.

1043 *Sequens fragmentum ex prolixo, ut videtur, opere excerptum est. Cum enim quidam ementia catholicæ fidei specie Macedonii errores spargerent, Athanasius, quo vivente nemo inulte vel clam vel publice sanam fidem impugnavit, vafros homines ut larvam ponant provocat, ratus optabilius esse ut errores palam efferrent, quam ut aliud simulantes adreperent, incautosque simpliciorum animos sensim abducerent. Editum porro fuit hoc opus circiter annum 359, quo maxime tempore Macedoniani obstrepebani.*

Fragmentum contra Macedonianos. Ex cod. Colbert. 5179, bombycino.

Εἰ μὲν, μηδενὸς ὑποκειμένου, περὶ πίστεως γράφουσι, περιττὸν τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἐπιδραβὲς, ὅτι, μηδεμίαν ζητήσεως οὐσῆς αὐτοῖς, πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν, ἀνασκευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἅ μηδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Μακεδονίου αἵρεσιν ἀπολογοῦμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἴδου τῶν κακῶν φυτῶν τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς αὐτὰ παρασχόντας στηλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκεῖνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερῶς τὰ Μακεδονίου, ἵνα μὴ κεκρυμμένοι, ἀλλὰ φανερῶς πνευματομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως. Νῦν δὲ κακίστα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσιν· ὥσπερ οἱ τῶν σεσηπτότων μελῶν παρατρέχοντες ἱατροὶ περὶ τῶν ὑγίαινόντων διαλέγονται, ἢ ἀγνοοῦντες ἢ τέχνη πανούργως χρώμενοι. Οὐδεὶς γάρ, ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας, ἀπολογεῖται περὶ κλοπῆς· (64) οὐδὲ φόνοις τις ἐγκλημα διώκων, ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων εἰ ἀπολογοῖντο λέγοντες, Οὐκ ἐπιωκῆσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην ἐφυλάξαμεν. Μᾶλλον γάρ ἐστι τοῦτο παῖγνιον ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπέδειξις.

B Si quidem nulla existente de tractanda fide occasione, scribunt, inanis damnosusque est illorum conatus: quia nulla suborta quæstione, disceptandi præbent occasionem; innocentium fratrum corda labefactantes, eaque perperam disseminantes, quæ nunquam illis in mentem venissent; quodsi ea illis scribendi causa sit, quod a Macedonii hæresi sese purgare velint; oportebat sane eos malarum semina plantarum primo sustulisse, atque traduxisse eos qui talia subministrant, ac deinde contra illos recta sententia scribere, vel tandem Macedonii opinionem palam vindicare, ut ne latenter, sed publice Pneumatomachi, sive Spiritus sancti hostes, commonstrentur: sicque omnes ab illis tanquam a facie serpentis refugiant. Nunc autem et illa occultant, et de aliis dissimulant scribunt: quemadmodum medici de carie laborantibus membris carptim agentes, de sanis edisserunt, sive ignorantes, sive arte sua vafre utentes. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto sese purgat; neque qui cædis crimen offert, reos patitur hanc sibi defensionem parare: Non pejeravimus, imo etiam depositum servavimus. Id enim lusus potius est, quam criminis depulsio, aut veritatis demonstratio.

(64) Cf. *Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ*, n. 41, p. 221.

MONITUM IN FRAGMENTA CONTRA NOVATIANOS.

Novatianus, qui ævo suo residui erant, non senel in scriptis suis exagitat Athanasius. Quod autem speciatim contra Novatianos opus ediderit, ex hisce fragmentis deprehendimus, comperimusque duos saltem ea de re libros exaratos ab eo fuisse: nam secundi excerptum affertur. Tertium vero fragmentum, quod in veteri codice Athanasii nomen præfert, conjectura tantum ex libris contra Novatianos excerptum putamus: exhibetque vræclarum de confessione ad sacerdotem edenda testimonium, ut cuiusvis perspicere licet.

Fragmenta librorum contra Novatianos. Ex codice Regio 2398, xi sæculi membr. Est catena in Acta apostolorum, fol. 32.

S. Athanasii ex libro secundo contra Novatianos. **A** Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ πρὸς Νοβατιανῶς β' λόγου.

Manens, inquit, vobis manebat, et venundatum in vestra erat potestate⁹⁹. Quoniam, ait, Spiritum sanctum tentare aggressi estis, atque in hoc mutuo consensistis, ut voluistis experimentum illius rei capietis. Alii vero ad sanam mentem deducti, sumptaque a vobis experientia, idipsum tentare verrebuntur.

Εἰ ἔμνε, φησίν, ὑμῖν ἔμνε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ ὑμῶν ἐξουσίᾳ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ, φησίν, ἐπεχειρήσατε πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ εἰς τοῦτο συνεφωνήσατε, λήψεσθε πείραν οὐ ἠθελήσατε. Σωφρονισθήσονται δὲ, καὶ φοβηθήσονται καὶ ἄλλοι πειράσαι, δι' ὑμῶν τὴν πείραν λαβόντες.

Ibidem.

S. Athanasii ex opere contra Novatianos.

Hic porro considerandum est, tunc initium prædicationis fuisse, ipsosque magnum facinus aggressos esse, ausos tentare Spiritum sanctum. Horum autem supplicium magnæ fratribus aliis utilitati fuit, institutis scilicet et edoctis, non audendum quidpiam esse contra Spiritum sanctum, nec tentare ipsum oportere.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἐκ τῆς πρὸς Νοβατιανῶς πραγματείας.

Κατανοῆσαι δεῖ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἀρχὴ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ μέγα μὲν ἐτόλμησαν οὗτοι, πειράσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιχειρήσαντες· μεγάλη δὲ τοῖς ἄλλοις ἀδελφοῖς ὠφέλεια γέγονεν ἡ τούτων τιμωρία· ἐπαιδεύθησαν γάρ, καὶ ἐδιδάχθησαν, ὅτι οὐ δεῖ κατὰ τοῦ Πνεύματος τολμᾶν, οὐδὲ πειράσαι τοῦτο ἐπιχειρεῖν.

Ex cod. Colb. 200, quæ est catena in Jeremiam. Estque, ut videtur, fragmentum ex libris contra Novatianos.

Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus sancti gratia illuminatur; ita qui constituitur in pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissionem accipit.

Ὅσπερ ἄνθρωπος ὑπὸ ἀνθρώπου ἱερέως βαπτιζόμενος φωτίζεται τῇ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριτι, οὕτως καὶ ὁ ἐξομολογούμενος ἐν μετανοίᾳ διὰ τοῦ ἱερέως λαμβάνει τὴν ἄρεσιν χάριτι Χριστοῦ.

Duo Athanasii loca, quæ in Anecd. Græc. Jo. Christophori Wolfii tom. IV, pag. 52 edit. Hamburgi, habentur, ab eodem excerpta ex catena ms., in qua ad Actus apostolorum illustrandos afferuntur.

CAP. VIII, v. 24. Precamini vos pro me ad Dominum.

ATHANASII

Ex sermone III contra Novatianos.

Adversus hanc ejus amaritudinem et temeritatem insolentem, qua in Dei donum ferebatur, Petrus merito graviter commovebatur, commotusque ad cum dicebat: *Pecunia tua tecum pereat*⁹⁹. Quamvis enim melius tibi esse possit, tamen propter insolentiam illam tuam, quod gratuitum Dei donum pecunia comparari posse censeas, non est tibi por-

ΚΕΦ. Η', ζ. κδ. Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον.

ἈΘΑΝΑΣΙΟΥ

C

Ἐκ τοῦ πρὸς λεγομένους Καθαροῦς (65) λογ. γ.

Πρὸς οὖν τὴν ὑποκειμένην αὐτοῦ πικρίαν, καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν κατὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ τόλμαν καὶ ἐπιχειρήσιν Πέτρος δικαίως ἐκινήθη, καὶ κινηθεὶς εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν. Εἰ καὶ μὴ δεῖ, ἀλλὰ διὰ τὴν τόλμαν σου ταύτην, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι, οὐκ ἔστι σοὶ μερὶς, οὐδὲ

⁹⁹ Act. v, 4. ⁹⁹ Act. viii, 20.

(65) Καθαροῦς. Catharorum nomine et ipsi Novatiani se vocabant, et ab aliis appellabantur. Vide Bevereg. ad canon viii concil. Nicæni. Conf. B. Mayeri Commentar. de Pietistis Veteris Ecclesiæ, p. 99 seq. Præstantissimus Bern. de Montfaucon tria fragmenta sermonum Athanasii Colæctioni Patrum Novæ, Paris. 1706, fol. editæ, tom. II,

p. 103, inseruit, inter quæ tamen præsens hoc una cum sequente frustra quaeres. Cumque prius illud, ex iii contra Novatianos libro afferatur, patet, non duos, quos suspicabatur ei. Montfauconius, sed tres minimùm libros adversus Novatianos ab Athanasio scriptos fuisse.

κλήρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ἡ γὰρ καρδιά σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τσαῦτα κατ' αὐτοῦ εἰπὼν ὀρθῶς καὶ δικαίως, οὐδὲν τούτων ἀνιάτον ἠγησάμενος τῷ τῆς μετανοίας φαρμάκῳ, θεραπευτικὰ δὲ ταῦτα χρίνας εἶναι, ἐπήγαγε· *Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου.* Μέγα γάρ σοι καὶ τούτο. Καὶ μὴ ἤδη τὴν δωρεάν οὕτως ἀκαθάρτως καὶ ρυπαρῶς διὰ χρημάτων σπεῦδε. Ἄλλὰ τέως τῆς πικρίας σου καὶ τῆς κακῆς ταύτης ἐπινοίας παυσάμενος, *μετανόησον, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου,* οὐχ ὡς ἀμφιδάλλων, ἀλλ' ὅτι δυσίατα πάθη, οὐκ ἀνίατα μέντοι, ἀλλὰ δυσίατα. Εἰ γὰρ ἦν ἀνίατον, περισσὸν ἦν τό· *Μετανόησον ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου.* Ἄλλ' ὅτι ἡ μετάνοια μὲν ἰσχύει διὰ τούτων, ὅτι δὲ μετὰ πολλῆς μετανοίας καὶ ἐπιμελείας χρεῖα τοῖς βαρυνθεῖσιν εἰς κακίαν, παριστάς ἐπήγαγεν· *Εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου.* Εἰς γὰρ χολῆν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὀρῶσε δντα. Καὶ τοσοῦτον ἰσχυεν ἡ εἰς μετάνοιαν προτροπὴ τοῦ μεγάλου τούτου ἀποστόλου καὶ πρὸς τὸν τοσοῦτον μάγον, καὶ πρὸς τὸν οὕτω χολῆς καὶ πικρίας μεστὸν, καὶ τοσοῦτων κακῶν πεπληρωμένον, ὡς ἤδη ἐπιμελείας ἑαυτὸν δοῦναι, καὶ ταῦτα αὐτῷ εἰπόντι τὴν Γραφὴν ἐπιμαρτυρεῖν· *Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον· οὐ γὰρ ἐμοὶ παρρησία μέτεστιν, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ, ὡν εἰρήκατε.* Οὕτε δὲ ἀπηγόρευσε ταῦτα αὐτῷ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, οὐτ' ἀπηγνήσατο. Πῶς γὰρ ὁ καὶ ὑποθέμενος καὶ εἰπὼν; Τοσοῦτον δὲ ὠφελήθη οὗτος αὐτὸς ὁ τηλικούτος μάγος ἀπὸ τῆς ἐλπίδος, τῆς εἰς μετάνοιαν, ὡς ἤδη τοσοῦτον τῆς πονηρίας καὶ πικρίας αὐτὸν μεταβληθέντα εἰπεῖν· Ἐγὼ μὲν οὐκ εἶμι ἱκανὸς ὑπὲρ ἑμαυτοῦ δεηθῆναι· ὑμεῖς δὲ δεήθητε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Νουατιανούς τοὺς ἑαυτοὺς ὀνομάσαντας Καθαρούς λόγου Β'.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ', στ. γ'. Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτόν.

Ἐν ὅν μὴ κωλύεται (66-67) εἰς συναγωγὰς παραβάλλειν, διὰ τὸ ἀπερίτμητον εἶναι τὸν Τιμόθεον, οὕτως συμπαρεῖναι τοῦτ' ὕκονόμενον, οὐχὶ καὶ ἐδογματίσειεν (68).

⁹¹ ibid. 21. ⁹² ibid. 22. ⁹³ ibid. 23.

66-67) *Κωλύεται*. Ita scripsit pro κωλύεται, id quod sensus requirere videtur. Verebatur enim Paulus, ne Timotheus, non circumciscus, a Judæis ex synagogis excluderetur.

(68) Ἐκονόμενον, οὐχὶ καὶ ἐδογματίσειεν. Quæ certa de causa et certo quodam scopo ad tempus a

tio, neque sors in sermone isto. Neque enim cor tuum rectum est coram Deo ⁹¹. Tam graviter in eum locutus recte tamen et merito nihil horum pœnitentia accedente immedicabile esse existimans, sed potius medicinæ locum superesse judicans: *Pœnitentiam igitur age de hac pravitate tua, et precare Dominum, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui* ⁹². Nam et hoc tibi magnum erit. Cave itaque, ne donum Dei tam impure et sordide pecunia tibi tam festinanter comparare studeas. Sed potius ab amaritudine tua et mala ista cogitatione recedens, *pœnitentiam age, si forte remittetur tibi cogitatio cordis tui*; quæ verba non dubie proferuntur, sed ideo, quia affectus difficulter sanabiles non insanabiles quidem sunt, sed ægre tamen sanantur. Si enim prorsus emendari non potuisset, superfluum fuisset dicere: *Pœnitentiam age de malitia tua, et precare Dominum*. Itaque pœnitentia in hac causa efficax est. Quia vero cum pœnitentia magna cura opus est illis, qui ad malitiam indurati sunt, statim subjungit: *Si forte tibi remittetur cogitatio cordis tui. Nam in felle amaritudinis et vinculis injustitiæ te esse video* ⁹³. Et tantum quidem valuit excitatio ista ad pœnitentiam, a tanto apostolo ad tantum magum, eumque tanto felle et amaritudine refertum, tantisque peccatis oppressum, ut jam tum curam illam susciperet, verbisque, Scriptura testante, his eam profiteretur: *Orate vos pro me ad Dominum: neque enim mihi tanta inest fiducia, ut ne quid eorum, quæ dixistis, super me veniat. Nec præcidit ipsi hujus rei spes divus Apostolus, neque facere hoc denegavit. Quomodo enim id facere poterat qui ipse suaserat, et præceperat? Tantum vero commodi hinc capiebat ipse ille tantus magus ex hac spe, ad pœnitentiam facta, ut a malitia sua et amaritudine multum mutatus diceret: ego quidem idoneus non sum, qui pro me ipso precer: vos vero orate pro me ad Dominum.*

1044 *Ejusdem ex sermone II contra Novatianos qui se ipsos Catharos appellant.*

CAP. XVI, 3. *Et assumptum eum circumcidit.*

Ne igitur prohiberetur in synagogas penetrare, quia Timotheus non erat circumciscus, ut et hoc fieret, permisit quidem prudenter, non vero præcepit.

Deo sunt, vel ut fiant, permittuntur, ea οικονομίσθαι, vel κατ' οικονομίαν, vel οικονομικῶς fieri a Patribus dicuntur. Sic Damascenus lib. III *De orthodoxa fide*, c. 23, p. 266, de Christo: *Εἰ καὶ οικονομικῶς ἑαυτὸν συνέστειλε πολλακίς· οὐ γὰρ ἠγγεί τὸν καιρόν.*

MONITUM IN SEQUENS FRAGMENTUM.

Hoc fragmentum Περὶ ἄπτων inscribitur in manuscripto : quia vitandæ καχοφωνίας et repetitionis ergo, ex περιάπτων unica voce, περὶ resecatur, ne περὶ περιάπτων legatur. Nam amuleta et præstigiæ, quæ hic confutantur et prohibentur, περιάπτα non autem ἄπτα dicuntur, ut videas hic in fragmento et apud Gregorium Nazianzenum, qui illa voce utitur.

Ex codice Reg. 1993, fol. 317.

Athanasii Alexandrini, de amuletis.

Si quis in ægritudinem curatu difficilem lapsus sit, psallat, *Ego dixi, Domine, miserere mei : sana animam meam, quia peccavi tibi* ⁶⁶, precibus scilicet intentus, ac misericordiam implorans, cœlesti sapientiæ obsequens dicenti : *Fili, in tempore infirmitatis tuæ ne despicias ; sed ora Dominum, et ipse curabit te* ⁶⁷. Amuleta enim et præstigiæ vana sunt auxilia. Si quis vero iis utatur, is clare discat, quod seipsum effecerit pro fideli infidelem, pro Christiano ethnicum, pro prudenti imprudentem, pro rationabili irrationabilem. At enim vetula viginti obolorum, aut quartariæ vini pretio, serpentis incantationem tibi exhaurit : tuque stas hianti ore tanquam asinus, quadrupedum sordes a collo gestans, repulso salutaris crucis sigillo. Quod sigillum non morbi tantum reformidant, sed etiam ^B omnis dæmonum cohors pertimescit et horret. Quamobrem omnis præstigiator hujusmodi sigillo vacuus est.

In eodem codice 2423 locus ille psalm. p. 1206 nostræ edit. explicatur, et p. 1027, l. II, pro τρέπονται legitur κέκληνται, in fine autem post hæc verba, ἀπειθήσασι ποτε, hæc adduntur :

Quemadmodum igitur rex, cum latronum principem invenit, vi urbes occupantem, circumquaque prædantem, antra subeuntem, ut collectas ibi pecunias deponat, colligatum hujusmodi furum principem supplicio tradit; thesaurum autem ejus in regia penuaria transfert; ita fecit et Christus, principem furum, carceris custodem diabolum, et mortem colligavit; eorumque divitias, videlicet universum hominum genus transtulit in Dominica penuaria. Ideo clamat Paulus his verbis : *Quia* ^C *redemit nos de tenebris, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ* ⁶⁸.

In eodem codice p. 150.

Quod autem in Patre sit Filius, et Pater in Filio, illud est esse Filium Dei, qui ex Deo genitus est, et Deus secundum naturam, quemadmodum et Pater, in se paternam speciem repræsentans, atque in paterna hypostasi exhibitus. Unus itaque et unus, et dyas, sive dualitas illa, natura non separatur, nullius egens ad perfectionem. Tota quidem plenitudo deitatis est Pater ut pater; tota item plenitudo deitatis est Filius ut filius. Quo-

⁶⁶ Psal. xl, 5. ⁶⁷ Eccli. xxviii, 9. ⁶⁸ Coloss. i, 13.

(69) Fragmentum hoc suspicor cum.

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας περὶ ἄπτων.

Ἐάν τις περιπέπτωκεν ἀνωμαλίᾳ δυσαναιάτω, ψαλλέτω· Ἐγὼ εἶπον, Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι, ἐπιμελόμενος τῆς προσευχῆς καὶ μεταδιώκων τὴν ἐλεημοσύνην, πειθόμενος τῆς ἐπουρανοῦ σοφίας· Τέκνον, ἐν καιρῷ ἀρρωσθήματός σου μὴ παραβλέψῃς· ἀλλ' εἶδαι Κυρίῳ, καὶ αὐτὸς ἴασεται σε. Τὰ γὰρ περιάπτα καὶ αἱ γοηταῖα μάταια βοηθήματα ὑπάρχουσιν. Εἰ δέ τις αὐτοῖς κέχηται, γινωσκέτω τοῦτο σαφῶς, ὅτι ἑαυτὸν ἐποίησεν ἀντὶ πιστοῦ ἄπιστον, ἀντὶ δὲ Χριστιανοῦ ἐθνικόν, ἀντὶ δὲ συνετοῦ ἀσύνητον, ἀντὶ δὲ λογικοῦ ἀλόγιστον. Καταντλεῖ γάρ σοι γραῦς διὰ τ' ὀβολοὺς, ἢ τετάρτην οἴνου ἐπαιδίην τοῦ ὄφραως· καὶ σὺ ἔστηκας ὡς βνος χασμῶμενος, φορῶν δὲ ἐπὶ τὸν αὐχένα τὴν ῥυπαρίαν τῶν τετραπόδων, παρακρουσάμενος τὴν σφραγίδα τοῦ σωτηρίου σταυροῦ. Ἴν σφραγίδα οὐ μόνον νοσήματα δεδοίκασιν, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ στίφος τῶν δαιμόνων φοβεῖται καὶ τέθηπεν. Ὅθεν καὶ πᾶς γῆς ἀσφράγιστος ὑπάργει.

Ὅσπερ οὖν βασιλεὺς, λῆσταρχον εὐρῶν κατακρατοῦντα πόλεις, ἀρπάζοντα πανταχόθεν, εἰς τὰ στίλαια καταδύμενον, ἀποτιθέμενον ἐκεῖ τὴν πλοῦτον, δῆσας μὲν τὸν λῆσταρχον, ἐκεῖνον μὲν τιμωρίᾳ παραδίδωσι, τὸν δὲ θησαυρὸν αὐτοῦ μεταφέρει εἰς τὰ ταμεία τὰ βασιλικὰ· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν, εἶδεν τὸν λῆσταρχον καὶ τὸν δεσμοφύλακα διάβολον καὶ τὸν θάνατον· καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ἀπάντων ἀνθρώπων τὸ γένος μετήγαγεν εἰς τὰ ταμεία τὰ δεσποτικά. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος βοᾷ λέγων· Ὅτι ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους, καὶ μετήγαγεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

(69) Καὶ τὸ ἐν Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτό ἐστι τὸ Υἱὸν εἶναι Θεοῦ, τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένον, Θεὸν ὄντα κατὰ τὴν φύσιν, ὡσπερ ὁ Πατὴρ, καὶ δεικνύντα τὸ πατρῶον εἶδος ἐν ἑαυτῷ, καὶ δεικνύμενον ἐπὶ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως. Εἷς οὖν καὶ εἷς, καὶ ἡ διὰς οὐ μεμέρισται τῇ φύσει, ἀνευδής οὕσα τῇ τελειότητι· ὄλον μὲν τὸ πληρωμα τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ ὡς πατήρ· ὄλον δὲ τὸ πληρωμα τῆς θεότητος ὁ Υἱὸς ὡς υἱός. Ἐπειδὴ

δι' ἀμφοτέρων ἐν εἶδος νοεῖται, ὁλοκλήρως ἐν ἀμφοτέροις δεικνύμενον. Ἐρωτᾷς δὲ πῶς οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κάκεινος ἐν τούτῳ· ὅτι καὶ οὗτος τοιοῦτός ἐστιν, οἷος κάκεινος, κάκεινος, οἷος οὗτος. Οὕτως καὶ ἐν τὰ δύο, τὸ μὴ διαλλάττειν, μηδὲ ἀπεσχοινίσθαι, μηδὲ καθ' ἕτερον εἶδος καὶ ζέον χαρακτῆρα νοεῖσθαι τὸν Υἱὸν· ἄλλ' εἶναι Θεὸν ὡσπερ καὶ ὁ Πατὴρ.

Codex reg. 1993, ex sæculi x membr. optimæ notæ, p. 39.

Οὕτω καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν, εἰ τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ πεισθέντες οἱ περὶ τὸν Ἀδὰμ τῆς ἡθονῆς ἐκράτησαν τοῦ ξύλου, οὐκ ἂν ἠπόρησεν ὁδοῦ, δι' ἧς τὸ τῶν ἀνθρώπων αὐξῆσαι γένος. Καὶ πῶς ἂν, φησὶν, αἱ τοσαῦται μυριάδες τῶν ἀνθρώπων ἐγένοντο; Ἐγὼ δὲ σε πάλιν ἐρωτῶ, ἐπειδὴ σε σφόδρα παρέμεινε κατασείων οὗτος ὁ φόβος, πῶς ὁ Ἀδὰμ, πῶς δὲ ἡ Εὐα, μὴ μεσιτεύοντος γάμου;

Ex codice Reg. 2441, xi sæculi, fol. 298 verso: est Catena in Joannem.

Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰρηκότες, Ἀφρικανὸς καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος.

In eodem codice ad Catenam in Daniele, in hæc verba, καὶ τὰ σαραβάρια αὐτῶν οὐκ ἠλλοπόθη, καὶ ὁσμὴ πυρὸς οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς, hæc Athanasii nomine leguntur.

Μηδὲ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐνδύμασι γενέσθω ὁσμὴ πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ, οἷτινες φαρτοὶ λογισμοὶ εἰσι τοῦ διαβόλου οἱ κατασθενύμενοι.

Ex codice Reg. 1994, xiv sæc., bombycino: est pandectes.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας.

Πᾶς ἄνθρωπος, τὸ διακρίνειν παρὰ Θεοῦ εἰληφώς, κολασθήσεται, ἐξακολουθήσας ἀπίρῳ ποιμένοι, καὶ ψευδῆ δόξαν ὡς ἀληθῆ δεξιόμενος· *Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;*

Fol. 48, cod. 2398.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου.

Ταῖς πολλαῖς, ὡς εἰπεῖν, χερσίν, ὧν αὐτὸς ἐτήρει τὰ ἱμάτια, Στέφανον λιθάσαι.

Fol. 98.

In illud, Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτόν.

Ἴν' οὐκ μὴ κωλύηται εἰς συναγωγὰς παραβάλλειν, διὰ τὸ ἀπερίτμητον εἶναι τὸν Τιμόθεον, οὕτως συμπαρεῖται τοῦτ' ἕκονόμησεν· οὐχὶ δὲ καὶ ἔδογματίσεν.

Ex codice Reg. 2919, x sæculi, membr.

Ἵτι παντοίοις σχήμασι λέγει καλλωπίζεσθαι τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὑπερβατοῖς, ὑπερθέσειν, ἀποστροφαις, ἐκλειψέσι, παραβολαῖς, μεταφοραῖς, ἐμφάσει, προσωποποιαῖς.

Ἵτι ὁ μέγας Ἀθανάσιος τὸ διάφασμα διὰ τὰς ἐναλλαγὰς φησι προσκεῖσθαι τῶν ρυθμῶν, οὐχὶ δὲ διὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν.

BREVIS EXPOSITIO FIDEI.

Ex codice Regio 2280, bombyc., xiv sæc., fol. 13.

Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἀεὶ ὄντα Θεὸν Πατέρα· καὶ εἰς τὸν Λόγον Θεὸν, τὸν μονο-

⁹⁷ H Cor. vi, 14. ⁹⁸ Act. xvi, 3.

PATROL. GR. XXVI.

A niam per ambos una species intelligitur; integre et perfecte in ambobus exhibita. Quæris autem, Quomodo hic in illo, et ille in hoc sit: quia et hic talis est, qualis ille; et ille talis, qualis hic. Sic et unum sunt illa duo, quod nec mutuo differant, neque separentur, neque secundum aliam speciem et extraneum characterem intelligatur Filius, sed sit Deus sicut et Pater.

Sic et in principio, si præceptis ejus obtemperans Adam et consors ejus a voluptate ligni abstinuissent, non defuisset sane via qua hominum genus propagaret. Et quomodo, inquires, tot hominum millia producta fuissent? Ego vero te iterum interrogabo, quia te talis metus exagitat, quomodo Adam, quomodo Eva, nullis intervenientibus nuptiis, editi sunt?

Hi de sepultura Adami verba fecerunt, Africanus et S. Athanasius.

Neque in vestimentis nostris sit odor, ad Nabuchodonosorem delatus: hæc scilicet sunt pravæ cogitationes a diabolo immissæ, quæ exstinguuntur.

S. Athanasii Alexandrini.

Quivis homo accepta a Deo discernendi vi, supplicio afficietur, si imperitum pastorem secutus sit, et falsam sententiam ut veram amplexus sit: *Quæ enim participatio luci cum tenebris?*⁹⁷

S. Athanasii.

Multis, ut ita dicam, manibus eorum, quorum vestimenta custodiebat, Stephanum lapidasse (putandum est).

*In illud, Et accipiens circumcidit illum*⁹⁸.

Ne igitur a synagogarum aditu arceretur Timotheus, quod incircumcisus esset, ut iis adesse posset, id ita dispensavit; neque tamen illud quasi præceptum et dogma tradidit.

Omni figurarum genere exornatum librum Psalmorum esse ait Magnus Athanasius, hyperbaticis, hyperθέσει, apostrophis, eclipsibus, parabolis, metaphoricis, emphasibus, prosopopœis.

Magnus Athanasius ait diapsalma ob rhythmorum mutationes jacere, non ob secessum Spiritus sancti, ut quidam commenti sunt.

unigenitum Filium Dei, quod coexistat proprio Patri, quodque ex substantia Dei Patris sit Filius, quod unus Filius proprii Patris sit, quod æqualis honore sit Filius Deo et Patri suo: quod in omnes imperium et auctoritatem habeat Filius Dei, quodque cum Patre suo ubique præsens sit deitate, quod omnia contineat substantia sua, et quod a nullo contineatur Filius Dei, quemadmodum Deus, Pater ipsius. Et in Spiritum sanctum, quod ex Patris substantia sit: ac coæternus Patri et Filio sit Spiritus sanctus, nec deitate separatus sit. Verbum dico in carne factum esse, id est, carnem cepisse.

1045 Ejusdem.

Trinitas quidem, etiam postquam Verbum ex Maria corpus assumpsit, Trinitas est, neque additamentum, neque diminutionem accipiens; sed semper perfecta est. Et in Trinitate una deitas agnoscitur.

In eod. cod., fol. 61.

Præstabilius erat dubitantes silere et credere, quam non credere propter dubitationem.

Ex Cosmæ Indicopleustæ Ægyptii monachi Christiana Topographia, sive Christianorum opinione de mundo. In collectione nova Patrum et scriptorum Græcorum Montfauconii, p. 316, seqq.

Fragmenta quæ in sua *Topographia* servavit Cosmas excerpta sunt ex epistolis festatibus num. 2, 5, 6, 22, 24, 28, 29, 40, 42, 43, 45. Ea omnia editioni suæ interseruit card. Ang. Maius. Vide infra. col. 1367, 1379, 1589, 1432 et seq.

SANCTI ATHANASII FRAGMENTA ALIA.

(M^Δ, *Bibliotheca nova Patrum*, II, 585 seq.)

I.

Sancti Athanasii adversus eos qui dogmata cum temporibus mutant.

Quis ergo hos Christianos existimabit, apud quos nec sermo neque scriptura stabilis est, sed omnia cum temporibus mutantur?

Athanasii episcopi, ex sermone in illa verba: « Verbum caro factum est. »

Ac veluti cum ipse exspuit, et manum extendit, et Lazarum vocavit, haud hæc esse facinora hominis dicimus, etiamsi corporis instrumento peracta, sed Dei; ita cum humana dicuntur de Servatore in Evangelio, vicissim dictarum rerum naturam spectantes, easque omnes a Deo alienas reputantes, haud Verbi divinitati imputamus, sed ejusdem humanitati. Quamquam enim Verbum caro factum est, carnis tamen propriæ passionibus sunt.

Pro dogmate duarum unitarum in Christo naturarum contra Eutychianos in synodo Chalcedonensi definitio. (Ex incerti auctoris Dogmatica Panoplia.)

Ignorant porro hi stulti, quod sanctorum consonat scriptis synodus; quodque talia scripserit testatusque sit plenus ille spiritu Athanasius, dum ait in sermone de verbis illis, *Verbum caro factum est*: « Hæc necessario antea disquisivimus, ut cum

(68) Non comperiebam fragmentum hoc, sive inter tria citata a Theodoro in dialogo de immu-

γενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνυπάρχει τῷ Πατρὶ τῷ ἰδίῳ, καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς· καὶ ὅτι εἰς ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνει, καὶ ὅτι ἰσότημὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ· ὅτι τε κατὰ πάντων τὸ κράτος καὶ τὸ κύριος ἔχει ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ ὅτι σὺν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ πάρεστι πανταχοῦ τῇ θεότητι, καὶ ὅτι πάντα περιέχει τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ περιέχεται ὑπ' οὐδενὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τῆς τοῦ Πατρὸς ἐστὶν οὐσίας· καὶ συναΐδιον τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐ κεχώριστα τῇ θεότητι. Τὸν Λόγον φημί ἐν σαρκὶ γεγονέναι.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἡ μέντοι Τριάς, καὶ λαβόντος σῶμα ἐκ Μαρίας τοῦ Λόγου, Τριάς ἐστὶν, οὐ δεχομένη προσθήκην, οὐδὲ ἀφαίρεσιν· ἀλλὰ ἀεὶ τελεῖα ἐστὶ. Καὶ ἐν Τριάδι μία θεότης ἐπιγιγνώσκειται.

Βέλτιον ἀποροῦντας σιωπῶν καὶ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν διὰ τὸ ἀπορῆν.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ τῶν συμμεταβαλλομένων τοῖς καιροῖς ἐν τοῖς δόγμασι.

Τίς οὖν ἐστὶ τούτους Χριστιανούς ἡγήσεται, παρ' οἷς οὐ λόγος, οὐ γράμμα βέβαιον, ἀλλὰ πάντα κατὰ καιροὺς ἀλλάσσεται;

II

Ἀθανασίου ἐπισκόπου, ἐκ τοῦ εἰς τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Καὶ ὡσπερ πτύσαντος αὐτοῦ (68), καὶ ἐκτείναντος χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγένοντο, ἀλλὰ Θεοῦ· οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων ὁρῶντες, καὶ ὡς ἄλλοτρια Θεοῦ πάντα τυγχάνοντα, μὴ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ταῦτα λογισώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ· εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη.

III.

Ἀγνοοῦσι δὲ οἱ ἄφρονες, ὅτι τοῖς τῶν ἁγίων ἐντέτυχθε συγγράμμασι καὶ τοιαῦτα γέγραφε καὶ μαρτυρεῖ ὁ πολὺς τῷ πνεύματι Ἀθανάσιος, τοιαῦτα εἰπὼν ἐν τῷ, Ὁ Λόγος ἐγένετο· « Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν· ἵνα ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὄργανου ἰδίου tabili, sive in editione Maur. Athanasii t. I, part. II, neque in altera Montfauconii, *Bibl. nov. PP.*, t. II.

σώματος θεϊκῶς πράττοντα ἢ λέγοντα τινὰ, γινώσκουμεν ὅτι Θεὸς ὢν ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ἔργάνου τοῦ ἰδίου σώματος ἀνθρωπίνως λαλοῦντα ἢ πάσχοντα; μὴ ἀγνοῶμεν αὐτὸν, ὅτι σαρκοφόρος γέγονεν ἀνθρώπος· καὶ οὕτω ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ λέγει· καὶ ἐκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφοτέρω ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν καὶ οὐποτε πλανηθήμεν. »

A viderimus eum proprii corporis organo divina facientem aut dicentem, sciamus Deum esse qui talia operatur. Rursusque si eum viderimus proprii corporis organo humana loquentem aut patientem, haud ignoremus ipsum fuisse in carne hominem; atque ita hæc facere ac loqui. Nam naturæ utriusque propriam agnoscentes, et utramque actionem ab uno peractam cernentes atque intelligentes; recte credimus, et nunquam exerrabimus. »

IV.

Ἀθανασίου. Θεὸς καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτὸς, εἰς ὧν καθ' ὑπαρξιν ἀνελλιπῆ τὰ ἐκάτερα.

Athanasii. Deus et homo idem (Christus) personaliter unus, utraque subsistentia præditus.

V.

Ἀθανασίου ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ, « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι. » — Ἀναισχυντία σαφῶς τὸ μὴ διχῶς νοεῖν τὸν Χριστὸν θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως.

Athanasii in explanatione verborum: « Amen, amen dico vobis antequam Abraham fieret, ego sum. » — Manifesta impudentia est illorum, qui duplici notione Christum considerare nolunt, id est divinitus et humanitus.

VI.

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με, » καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

Sancti Athanasii, ex sermone in illud: « Dominus creavit me, » et contra Arianos.

Καὶ γοῦν ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἐκτενωῶς προσεύχεται, καὶ τὸ γόνυ κλίνει, λέγων· Πάτερ, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν· ἴδιον αὐτοῦ θέλημα λέγων τὸ τῆς σαρκὸς· ὅτι περ καὶ αὐτὴν τὴν ἡμετέραν σάρκα ἐν ἑαυτῷ οικειώσατο.

Propterea cum ad crucem venturus esset, enixe orabat, flexoque genu dicebat: Pater, transeat a me calix iste. Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat; propriam scilicet dicens carnis voluntatem; quandoquidem ipsam nostram sibi propriam fecerat carnem.

VII.

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐν τῷ εἰς τοὺς βαπτιζομένους λόγῳ (69).

Athanasii Magni, ex sermone ad baptizatos.

Ὅφει τοὺς λευίτας φέροντας ἄρτους, καὶ ποτήριον οἴνου, καὶ τιθέντας ἐπὶ τὴν τράπεζαν· καὶ ὅσον οὕτω ἱκεταί καὶ δεήσεις γίνονται, φιλόξ ἔστιν ὁ ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον· ἐπὰν δὲ ἐπιτελεσθῶσιν αἱ μεγάλαι καὶ θαυμασταὶ εὐχαί, τότε γίνεται ὁ ἄρτος, σῶμα· καὶ τὸ ποτήριον, αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν· Ἐλθωμεν ἐπὶ τὴν τελείωσιν τῶν μυστηρίων· οὗτος ὁ ἄρτος καὶ τοῦτο τὸ ποτήριον, ὅσον οὕτω εὐχαί καὶ ἱκεταὶ γηγόνασι, φιλάεισιν· ἐπὰν δὲ αἱ μεγάλαι εὐχαί, καὶ αἱ ἅγαι ἱκεταὶ ἀναπεμφθῶσι, καταβαίνει ὁ Λόγος εἰς τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον, καὶ γίνεται αὐτοῦ σῶμα (70).

Videbis Levitas panes viniq; calicem ferentes, mensæq; imponentes. Et quandiu quidem preces et invocationes nondum sunt peractæ, nihil aliud nisi panis calixq; est. Verum enimvero postquam peractæ fuerint magnæ miræq; preces, tunc panis sit corpus; calix autem, Domini nostri Jesu Christi sanguis. Et rursus: Veniamus ad mysteriorum perfectionem. Illic panis et hic calix ante preces et invocationes nihil ultra naturam propriam habent: verumtamen ubi magnæ preces sanctæq; invocationes editæ fuerint, descendit Verbum in panem et calicem, et corpus ejus conficitur:

VIII.

Fragmentum ex Athanasii epistola ad Eusebium, Lucinianum, et socios (71).

Namque et magnus Athanasius æquum esse judicavit, eos non repellere, qui quod dicunt, recto sensu explicant. Sic enim ipse docet in sua ad Eusebium, Lucinianum, et socios epistola: « Vos ergo, qui hæc omnia profitemini, ne queso illos qui eadem profitentur damnetis; sed vocabula ab illis adhibita explicate; neque his inconsideratis, auctores repellatis; imo vero eos exorate, iisque suadete, ut conciliare sententias velint. »

(69) Non legitur hic locus in Athanasii sermone ad recenter illuminatos seu baptizatos, opp. ed. Ven. t. II, p. 395. Nec mirum; multi enim alii necessario exstiterunt Athanasii sermones de hoc argumento singulis annis recurrente, quo tempore, id est Paschali, solebant episcopi erudire catechumenos, et mox baptizatos sublimiorum mysteriorum doctrina imbuerent.

(70) S. Augustinus in sexto sermone, ex Vindobonensi bibliotheca edito, qui est de Sacramento altaris, cum Athanasio adamussim consentit sic: Hoc quod videtis, charissimi, in mensa Domini panis est et vinum; sed iste panis et hoc vinum, accedente verbo, fit corpus et sanguis Verbi.

(71) Non videbam hujus tituli epistolam inter edita Athanasii scripta.

MONITUM IN OPUSCULUM SEQUENS (71*).

Hoc opusculum exhibet cod. Græc. Matrit. LXXXII, chartaceus, in quarto, cui folia 118, charta quidem satis solida, sed mediocriter candida; totus Constantini Luscaris manu literulis minutissimis descriptus. Eo continentur S. Athanasii De azymis; Pselli Epitome logices ad rhetoricam introducens; Blemmydæ De tribus syllogismorum figuris, aliisque ad dialecticam pertinentibus; Joannis Geometræ Laus mali sive pomi; S. Joannis Damasceni Theologica, sive De fide orthodoxa libri; ex Cydonii Theologici de Spiritu sancti processione; varique Excerpta levioris momenti. Fol. 1: Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ τῶν Ἀζύμων. S. Athanasii de Azymis. Id opusculum, quamvis diligenter à nobis quaesitum, neque inter germana, neque inter dubia, spuriave S. Athanasii opera occurrit; neque vel ipsa vox Azyma in ejus operum indice usquam apparet. Quamobrem, cujuscunque demum sit, ineditum rati, huc transcribere non alienum ab ecclesiastica eruditione duximus.

SANCTI ATHANASII DE AZYMIS.

1046 Tribus materiis perficiebant Judæi Pascha, et tribus virtutibus, et tribus testibus secundum legis ordinem. Tres quidem materiæ erant, agnus, azyma et lactuca agrestis. Tres autem virtutes, zonæ, calceamenta in pedibus, et baculum in manibus. Tres testes erant scribæ super mensa stantes et diligenter observantes plenilunium, cratera agitato, futuraque vaticinante. Statim sacerdos tuba clangebat indicans Pascham esse Domini, ac deinde post auditionem vocis tubæ, faciebant fermentum sine pane, die septima. Ante signum crateris, non licebat præparare die septima agnum, vel azymum vel lactucam. Sic enim cecinit et magnus David: *Buccinate in Neomenia tuba*^{98*}. Dominus autem noster Jesus Christus, quinta die, tradidit sacra mysteria hora noctis septima. Introitus azyma manducantium Parasceves vespere factus est post sepulturam Domini. Quapropter evangelistæ panem perfectum dicunt tradidisse Dominum in sanctis mysteriis et non azymum, ut credatur perfectum corpus ex sancta Virgine. Dico autem anima et spiritu præditum, et non sicut hæreticus Apollinarius dicebat, scilicet corpus solum accepisse. Sed nos panem perfectum dicimus hunc farina, fermento et sale confectum, velut animal corpore et spiritu constat: corpus enim sine spiritu mortuum est; et azymon tantum non habens fermentum, mortuum est, non autem vivificus panis: quoniam fermentum vitam dat massæ et unitatem, haud secus ac spiritus corpori, et sal animæ: propterea perficimus mysterium pane perfecto, ne in blasphemiiis impii Apollinarii incidamus. Est vero plenilunium diebus quatuordecim cum dimidio et horis tribus: in passione vero Domini nostri Jesu Christi, post sedecim dies contigit, ut testificaretur se esse veram æternam vitam. Scire ergo oportet quod tempore Christi et sanctorum ejus apostolorum, optimam farinam Azymorum manducare aut distribuere nulla neglexit Ecclesia. Quoniam vero neque Christus ipse tempore passionis suæ legale manducavit Pascha, audi Joannem evangelistam dicentem: *Ante*

^{98*} Psal. LXXX, 4.

(71*) J. Iriaric, *Cod. Græc. Matrit.*, Matriti, 1769, in-fol., p. 299.

Α ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΖΥΜΩΝ.

Ἐν τρισὶν ὕλαις ἐτέλουν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ Πάσχα καὶ ἐν τρισὶν ἀρεταῖς: καὶ ἐν τρισὶ μάρτυρσι κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Νόμου. Καὶ αἱ μὲν τρεῖς ὕλαι ὁ ἄμυθος ἦσαν, τὰ ἄζυμα καὶ ἡ πικραλὶς: αἱ δὲ τρεῖς ἀρεταί, περιεζωσμένοι, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, καὶ βακτηρίαν ἐν ταῖς χερσίν. Οἱ δὲ τρεῖς μάρτυρες, γραμματεῖς ἐπὶ τῇ τραπέζῃ ἐστῶτες, καὶ ἀκριβῶς γινώσκοντες τὴν τῆς σελήνης ἀπόχυσιν, διὰ ποτηρίου τινὸς σκαλειομένου καὶ σημαινομένου: σαλπίζοντες εὐθὺς τοῦ ἱερῆως ὅτι Πάσχα ἐστὶ Κυρίου: καὶ λοιπὸν μετὰ τὸ ἄκουσμα τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, ἐποίησαν τὴν ζύμην ἀνευ ἄρτου ἡμέρας ζ'. Πρὸ δὲ τοῦ σημείου τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς σάλπιγγος, οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἐτοιμάσαι ἡμέρας ἑπτὰ ἄμυθον, ἢ ἄζυμον, ἢ πικρῖδα: οὕτω γὰρ φησι καὶ ὁ μέγας Δαυτδ· *Σαλπίζατε ἐν Νεομηνίᾳ σάλπιγγι*. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ ε' ἡμέρᾳ ἐποίησε τὴν παράδοσιν τῶν ἁγίων μυστηρίων ὥρα τῆς νυκτὸς ζ': ἡ δὲ εἴσοδος τῶν ἀζυμοφάγων ἐγένετο Παρασκευῇ ἐσπέρας μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο οἱ δ' εὐαγγελισταὶ ἄρτον τέλειον λέγοντας παραδοῦναι τὸν Κύριον ἐν τοῖς ἁγίοις μυστηρίοις καὶ οὐκ ἄζυμον: ἵνα πιστώσῃται ὅτι τέλειον σῶμα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου λέγω δὲ ἐμψυχον καὶ ἐννοῦν: καὶ οὐ καθάπερ οἱ αἱρετικὸς Ἀπολλινάριος ἔλεγε, ὅτι σῶμα μόνον ἀνελάβετο: ἀλλ' ἡμεῖς ἄρτον τελειούμενον φαμεν τὸν δι' ἀλεύρου καὶ ζύμης καὶ ἄλατος συνεστηχότα: καθάπερ σῶματι ὁ πνευματικὸς, καὶ νοῦ· σῶμα γὰρ, χωρὶς πνοῆς, νεκρὸν ἐστὶ: καὶ τὸ ἄζυμον μόνον μὴ ἔχον ζύμην νεκρὸν ἐστὶ καὶ οὐ ζωτικὸς ἄρτος: ἐπειδὴ ἡ ζύμη ζῶν δίδωσι τῷ φυράματι καὶ ἔνωσιν καθάπερ τὸ πνεῦμα τῷ σῶματι, καὶ τὸ ἅλας τῷ νῷ: καὶ διὰ τοῦτο τελειούμεν τὸ μυστήριον δι' ἄρτου τελειομένου, ἵνα μὴ τῇ βλασφημίᾳ τοῦ ἀσεβοῦς Ἀπολλινάριου περιπέσωμεν. Γίνεται δὲ ἡ τοῦ φέγγους ἀπόχυσις, ἐν ἡμέραις τέσσαρα καὶ δέκα ἡμισυ καὶ ὥραις τρισίν: εἰς δὲ τὸ πάλος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπερέβην ἕκτην καὶ δεκάτην ἡμέραν: ἵνα μαρτυρήσῃ ὅτι ἀληθινὸς ἐστὶ καὶ ζωὴ αἰώνιος. Ἰστέον οὖν ὡς αἰῶνι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων αὐτοῦ τὴν σεμίδαλιν τῶν Ἀζύμων ἐσθίειν ἢ προσφέρειν οὐδεμίαν

παρέλαβεν Ἐκκλησία· ἐπεὶ δὲ οὐτε ὁ Χριστὸς αὐτὸς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ τὸ νομικὸν ἔφαγε Πάσχα, ἄκουε Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· *Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα, . . . καὶ δεῖπρου γενομένου τοῦ Διαβόλου ἤδη βεβληκέντος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σιμωνος Ἰσκαριώτου ἵνα αὐτὸν παραδῷ· καὶ ὅτε, φησὶν, ἐγένετο ἡ ὥρα, τουτέστιν ὅτε παρέστη ὁ καιρὸς τοῦ προδοῦναι αὐτὸν, ἀνέπεσαν καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ· καλεῖται φάγειν αὐτοῦς· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ μεπαθεῖν.* Ὁρᾷς, *Πρὸ τοῦ μεπαθεῖν* φησὶν· ἐπεὶ οὖν ἔδει παθεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα τοῦ νομικοῦ καθ' ἣν καὶ ὁ ἀμνὸς παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐθύετο, ἐμελλε δὲ γενέσθαι τὸ πάθος παρὰ τῶν θεοκτόνων Παρασκευῇ ἡμέρᾳ, ὡς αὐθις φησὶν ὁ Ἰωάννης· *Ἐπεὶ Παρασκευῇ ἦν, ἦν γὰρ μεγάλη ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου* ἐν ἣ τριηκοῦσα καὶ ἡ τεσσαρεσκαίδεκάτη τῆς σελήνης, κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα, ἐν τῷ πεντακοσιοστῷ τριακοστῷ ἔτει ἐκπεσεῖν ἔτυχεν, ἵνα μὴ παραδοθεῖς οὐ φθάσῃ τὸ οἰκεῖον Πάσχα τοῖς μαθηταῖς παραδοῦναι, ἐν τῷ δεῖπνῳ ἀναψῶν ὄψα, καὶ βραδῦ περι τὴν νύκτα κατὰ τὴν ὄψιν, δηλονότι τῆς ε', ἔφαγε μὲν, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον Πάσχα πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἀζύμων· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ ἀναπεσεῖν αὐτόν· οὐδὲ γὰρ νενομοθετημένον· ἐπειδὴ Ἰσταμένους καὶ περιεζωσμένους καὶ ὑποδεδεμένους ἐσθίειν τὸ Πάσχα μετὰ σπουδῆς, καὶ ἐπὶ χεῖρας τὴν βακτηρίαν ἔχοντας τοῖς Ἰουδαίοις ὁ νόμος ἐκέλευε· κατέπαυσε μὲν τοῖς χρόνοις τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ Πάσχα τὸ νομικόν, παρέδωκε δὲ τὸ οἰκεῖον διὰ τοῦ δεῖπνου· διὸ μετὰ τὸ δεῖπνησαι, λαβὼν ἄρτον, καὶ κλάσας, παρέδωκε τοῖς ἀποστόλοις τὸ μυστήριον τῆς Καινῆς Διαθήκης αὐτοῦ καὶ λειτουργίας· ἐν τῇ νύκτι· δηλονότι τῆς ε', ἐν ἣ παρεδόθη. Ἰστέον δ' ὅτι καθ' ἣν ὥραν ἐσταύρωσαν οἱ θεοκτόνοι τὸν Κύριον τῆς δόξης, κατ' αὐτὴν καὶ τὸν ἀμνὸν θύσαντες, ἔφαγον τὸ Πάσχα τὸ νομικόν· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην· ὅτι αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ Πραιτώριον ἵνα μὴ μανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα· ὥστε ἐν ἡμέρᾳ μετὰ τοῦ ἀμνοῦ ἐτύθη ὁ Χριστός· ἀλλὰ τί φησὶν ὁ Αουκᾶς; ἄρτον εἶπεν λαβεῖν τὸν Χριστὸν καὶ οὐκ ἄζυμον· οὐ γὰρ ἐτι ἦν, πέμπτης οὔσης τριηκοῦσα ἡμέρας· τρισκαίδεκάτη ἦν ἐτι ἡ σελήνη καὶ οὐκ ἦσαν ἄζυμα, διὰ τὸ μήπω γενέσθαι· τῇ ε' γὰρ τῆς σελήνης ἦν νενομοθετημένον ἐσθίειν τὰ ἄζυμα· τῇ δὲ ε' τὸν ἀμνὸν καὶ μόνον θύεσθαι· διὸ καὶ τῇ μὲν ε' τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς σελήνης Πάσχα προσαγορεύει ὁ νόμος· τῇ δὲ ε' πρῶτον Σάββατον ὀνομάζει· εἰ οὖν ὁ Χριστὸς ἐτύθη κατὰ τὴν ε' τῆς σελήνης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς, τὸ δὲ Σάββατον ἦν τῶν Ἀζύμων ἑορτή, πότε τὰ ἄζυμα ἔφαγε; καὶ πότε τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα· ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ παρέδωκεν; ὅτι λέγουσιν οἱ μιμηταὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τὰ ἄζυμα παρὰ τῶν ἀποστόλων

*A diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, . . . et cæna facta, cum diabolus jam misisset in cor ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ; et cum diceret: Venit hora, hoc est, cum venisset hora ut traderetur, discubuerunt et duodecim apostoli cum eo, et dixit eis: Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Vides, antequam patiar dicit; quoniam ergo oportebat pati illum die Paschatis legalis, quo et agnus a Judæis immolabatur, debebat fieri passio a deicidis die Parasceves ut iterum dicit Joannes: Quoniam Parasceve erat, . . . erat enim magnus dies ille Sabbati, in quo et decimus quartus dies lunæ primi mensis, quingentesimi trigesimi anni incidere contigit, ne traditus proprium Pascha discipulis prius traderet. In cæna recumbens sero, et fere nocte vergente ad vesperam, quinta nocte scilicet, manducavit quidem sed proprium Pascha, ante festum Azymorum. Et hoc manifestum e cæna ejus, neque enim hoc legale erat, quia stantes, et præinctos, et calceamenta in pedibus habentes, manducare Pascha cum festinatione, et manibus baculum tenere, Judæis lex jubebat. Finem imposuit tempore propriæ prædicationis Paschati legali, dedit vero proprium pascha in cæna. Itaque post cænam, accepit panem, frangit deditque apostolis mysterium Novi Testamenti sui ac Liturgiæ novæ, nocte scilicet quinta, in qua traditus est. Scire vero oportet quod, qua hora crucifixerunt deicidæ Dominum gloriæ, eadem hora agnum immolantes, Pascha legale manducaverunt. Et hoc manifestum est e verbis evangelistæ Joannis: quod ipsi non intraverunt in prætorium ne contaminarentur, ac pascha manducare possent: ita ut unius diei spatio post agni immolationem, immolatus esset Christus. Sed quid dicit Lucas? Panem narrat accepisse Christum et non azymum, qui nondum confectum erat. Quinta tunc erat dies; luna erat adhuc decima tertia, et non erant azyma, quia non erant nondum confecta. Decima quinta die lunæ, legale erat azyma manducare; decima vero quarta agnum tantum immolare. Propterea decima quarta die lunæ primi mensis, Pascha annuntiat lex, decimumque vero quintum vocant primam Sabbati; si ergo Christus immolatus est decima quinta die lunæ, die scilicet Parasceves, cum Sabbatum esset Azymorum festum, quando azyma manducavit, et quando apostolis hæc in Novo Testamento dedit? Quia dicunt imitatores Judæorum azyma manducare, apostolis jubentibus, nos neglexisse. Neque enim Pascha legale hoc tempore prius manducavit: quod hoc est veritas, in probatione rerum supra relatarum, audi legislationem Moysis quam de Paschate et Azymis tulit: *Hæ sunt ergo, inquit, feriæ Domini sanctæ quas celebrare debetis temporibus suis. Mense primo, decima quarta die mensis ad vesperum Phase Domini est: et decima quinta die**

¹⁰ Levit. xxiii, 4 seqq.

mensis hujus solemnitas Azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedetis. Ecce discis et ex legislatione Moysis, quod adhuc non erant azyma; et enim post cœnam] die decima quinta tradidit Christus, panis fractione, Novi Testamenti mysterium, quoniam azyma in illa die nondum erant.

καλέσετε αὐτὰς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Ἐν τῷ α' μηνὶ ἐν τῇ 10ῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός, ἀναμέσση τῶν ἀσπεριῶν, Πάσχα τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἐν τῇ 15ῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός τούτου ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων τῷ Κυρίῳ ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε. Ἴδοὺ μανθάνεις καὶ ἐκ τῆς νομοθεσίας Μωϋσέως, ὅτι οὐκ ἦν τὰ ἄζυμα· καὶ γὰρ μετὰ τὸ δειπνῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ε' παρέδωκεν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ ἄρτου κλάσεως τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήριον· ἐπειδὴ ἄζυμα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἦσαν. . .

ποιεῖν παρελάβομεν· οὐδὲ γὰρ τὸ Πάσχα τὸ νομικὸν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον φαγεῖν ἐφθασεν ὁ Χριστὸς· ὅτι δὲ οὕτως ἔχει τὸ ἀληθές, πρὸς πίστωσιν τῶν εὐρημένων, ἀκουσον καὶ τῆς νομοθεσίας Μωϋσέως ἢ περὶ τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Ἀζύμων νενομοθέτηκεν· Αὐταί, φησὶν, αἱ ἑορταὶ τῷ Κυρίῳ κληταὶ ἄγαι, ἃς

καλέσετε αὐτὰς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Ἐν τῷ α' μηνὶ ἐν τῇ 10ῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός, ἀναμέσση τῶν ἀσπεριῶν, Πάσχα τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἐν τῇ 15ῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνός τούτου ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων τῷ Κυρίῳ ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε. Ἴδοὺ μανθάνεις καὶ ἐκ τῆς νομοθεσίας Μωϋσέως, ὅτι οὐκ ἦν τὰ ἄζυμα· καὶ γὰρ μετὰ τὸ δειπνῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ε' παρέδωκεν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ ἄρτου κλάσεως τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήριον· ἐπειδὴ ἄζυμα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἦσαν. . .

VETERA MONUMENTA.

I.

Concilii Sardicensis ad Mareoticas Eccl. epistola (72).

Sancta synodus secundum Dei gratiam collecta Sardicæ, Ecclesiis Dei apud Mareotam cum presbyteris et diaconibus, in Domino salutem.

Etiā ex his, fratres dilectissimi, quæ ad Alexandriam per fratres directa sunt, scire potestis quæ apud sanctam et magnam synodum secundum Dei gratiam Sardicæ collectam, sunt actitata: sed quia et vos scripsistis intolerabilia sustinuisse ab impiissimis hæreticis, quorum est princeps pessimus Gregorius, hanc ob causam scribere et ad vestram reverentiam necessarium sancta synodus æstimavit: ut iis consolati, magis ac magis habentes in Deo spem, futuram promissionem repositam diligentibus Christum consequamini. Si igitur passi estis mala, nolite contristari, sed magis gaudete, quoniam et vos meruistis pro nomine Domini injurias tolerare. Si vero carceres, et vincula, et factiones tolerastis, hæc vos non contristabunt: hæc enim et ante vos patres sustinuerunt, quorum unus est beatus Paulus, propter quod et *vinculus* vocatus¹. Audivimus quanta et Ingenius presbyter passus est, et doluimus quidem propter injurias; libenter autem accepimus sacram ejus voluntatem, quoniam propter Christum cuncta sustinuit. Si igitur adhuc vos premunt, quæ putatur tristitia esse, in gaudium convertatur. Scripsimus enim piissimis imperatoribus, ut ne de cætero talia committantur adversum Ecclesias; et credimus, quod Dominus faciet per religionem humanissimorum imperatorum, ut et nos cum solatio et libertate Deo gratias agentes, et placentes inveniamur in die judicii. Quæ autem sunt actitata, sicut prædiximus, cognoscetis ex dilectissimis fratribus nostris, qui vestras litteras portaverunt, hoc est presbyteris et diaconibus Alexandrinis: episcopum enim vestrum

¹ Ephes. III, 1; IV, 1.

(72) Hæc primus in lucem protulit ex ms. codice amplissimi capituli Veronensis V. C. Scipio Maffei in *Osserraz. Letter.* tom. III, pagg. 29-47,

B dilectissimum fratrem nostrum, et comministram Athanasium innocentem et sincerum ab omni calumnia pronuntiavit sancta et magna synodus; Theodorum vero, Narcissum, Stephanum, Acacium, Georgium, Ursacium, Valentem et Minophantum, episcopatu deposuit ob ea quæ deliquerunt, et ob impiissimam hæresim ejuj socii et patroni videntur. De Gregorio autem nec tantum credimus necessarium esse scribere; olim enim depositus est, imo magis episcopus penitus non est æstimatus: ejus enim opus simile est ejus ordinationi (75). Si quis igitur ab eo deceptus est, erudiatur et veritatem cognoscat; si vero resistit ejus impietati, gaudeat, quod et ipse adversatus est hunc quem sancta synodus nec episcopum æstimavit. Nec enim nos latuit, quid adversus vos commiserit, et quantum vos presserit. Sed gaudete, quoniam pro Christo patimini ab his qui Christum blasphemant: æstimamus autem quod jam omnis insolentia cessabit, increpatis ac depositis noxiis, qui hæresim non nominandam defendebant. Incolumes vos esse in Domino opto.

Ego Osius episcopus incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres.

Athanasius episcopus vester incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres.

Heliodorus	similiter.
Joannes	sim.
Jonas	sim.
Dionysius	sim.
Paregorius	sim.
Aetius	sim.
Valens	sim.
Arius	sim.
Porphyrius	sim.
Athenodorus	sim.
Alysius	sim.

60-85.

(73) Vid. Athan. *Apol.*, n. 30.

Gerontius	similiter.
Lucius	sim.
Asterius	sim.
Bassus	sim.
Dioscorus	sim.
Domitianus	sim.
Calepodius	sim,
Alexander	sim.
Plutarchus	sim.
Vincentius	sim.
Vitalis	sim.
Severus	sim.
Restitutus	sim.

Vincentius episcopus incolumes vos in Domino opto, dilectissimi fratres · jussus a fratribus meis et coepiscopis scripsi, et subscripsi pro cæteris.

1047 II.

S. Athanasii ad easdem Ecclesias epistola.

Athanasius presbyteris et diaconibus, et populo catholicæ Ecclesiæ apud Mareotam, dilectissimis ac desiderabilibus fratribus, in Domino salutem.

Sancta synodus laudavit in Christo vestram religionem. Omnes acceptos tulerunt in omnibus animum et fortitudinem, quoniam minas non timuistis, quod tolerantes injurias et persecutiones adversum pietatem, prævaluistis. Litteræ itaque vestræ, dum legerentur omnibus, lacrymas commoverunt, et omnes ad vestrum pertraxerunt affectum : dilexerunt vos et absentes, ac vestras persecutiones suas æstimaverunt : indicium namque charitatis eorum sunt litteræ ad vos datæ : et licet sufficeret vos connumerare sanctæ per Alexandriam Ecclesiæ : tamen separatim vobis scripsit sancta synodus, ut adhortati non deficiatis ob hæc quæ patimini, sed gratias agatis Domino ; quod vestra patientia bonum fructum habebit. Olim itaque latebant hæreticorum mores ; nunc tamen omnibus expansi sunt, et patefacti : nam sancta synodus advertit ab his concinnatas adversus vos calumnias, et eos habuit odio, atque omnium consensu deposuit Theodorum, Valentem, Ursacium in Alexandria et Mareota. Eadem etiam per alias Ecclesias facta sunt. Et quoniam intolerabilis est jam crudelitas eorum et tyrannia (74) adversus Ecclesias celebrata ; ideo episcopatu dejecti sunt, omnique communione alienati. Cæterum de Gregorio nec mentionem fa-

A cere voluerunt ; qui enim penitus episcopi nomen nec habuit, hunc nominare superfluum æstimaverunt : sed propter deceptos ab eo, nominis ejus mentionem fecerunt ; non quia dignus memoria videbatur, sed ut ex hoc, qui ab illo decepti sunt, ejus cognoscant infamiam, et erubescant cujusmodi factis homini (75) communicaverunt.

Cognoscetis vero super eos scripta ex superanexis : et licet non omnes scribere episcopi occurrerunt, attamen ab omnibus scripta sunt, et pro omnibus scripserunt. Invicem salute in osculo sancto. Salutant vos omnes fratres.

Protogenes episcopus, incolumes vos in Domino opto, dilectissimi et desiderabiles.

B Athenodorus episcopus incolumes vos in Domino opto, fratres dilectissimi.

Julianus episcopus similiter.

Ammonius	sim.
Aprianus	sim.
Marcellus	sim.
Gerontius	sim.
Porphyrius	sim.
Zosimus	sim.
Asclepius	sim.
Appianus	sim.
Eulogius	sim.
Eugenius	sim.
Liodorus (76)	sim.
Martyrius	sim.
Eucarpus	sim.
Lucius	sim.
Caloes (77)	sim.
Maximus (78)	sim.

C Per epistolas de Galliis incolumes vos in Domino opto, dilectissimi.

Arcidamus (79), et Philoxenus presb. et Leo diaconus de Roma incolumes vos optamus.

Gaudentius Naisitanus episcopus incolumes vos in Domino opto.

D Florentius (80) Merie Pannoniæ similiter.

Ammianus de Castello Pannoniæ sim.

Januarius de Benevento sim.

Prætextatus (81) de Narcidono Pann. sim.

Hypeneris de Hypata Thessaliæ sim.

Castus de Augusta Cæsareæ (82) sim.

Severus de Calciso Thessaliæ sim.

Julianus de Theriseptapoli sim.

sacerdotes. Quoniam ergo universa quæ gesta sunt, quæ acta, quæ constituta, et chartæ continent, et vivæ vocis charissimorum fratrum et compresbyterorum nostrorum Arcydami et Filoxeni et charissimi filii nostri Leonis diaconi, etc.

(80) Merie Pannoniæ. Leg. Emeritæ Hispaniæ. Scriptum pro more fuerit in cod. Span., sed littera S detrita legerit librarius Pan., inde confecere Pannoniæ. Idem lapsus mox infra, ubi legendum Anianus ab Hispania de Castulone.

(81) Prætextatus de Narcidono Pann. Leg. Prætextatus ab Hispania de Barcinona.

(82) De Augusta Cæsareæ. De Cæsaraugusta.

(74) Tyrannia. Sic ms. pro tyrannus.

(75) Cujusmodi factis homini. Eodem sensu fortasse, quo Italice uom di tal fatta.

(76) Liodorus. Forte Diodorus.

(77) Caloes. In editis Calvus.

(78) Maximus. Per epist. Clar. editor conjicit hic legendum Maximinus episcopus de Galliis, qui nimirum fuerit Treverensis.

(79) Arcid. Inter fragmenta ex opere historico S. Hilarii exstat epistola synodi Sardicensis ad Julium I in qua sic legitur p. 15, edit. Paris. 1598 : Hoc enim optimum et valde congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem de singulis quibusque provinciis Domini referant

Lucius de Verona sim.
 Eugenius de Hecleal Cycbinis sim.
 Zosimus Lychnis Sunosio Apuliæ sim.
 Hermogenes de Syceono sim.
 Thrypho de Magara sim.
 Paregorius Caspinus (83) sim.
 Caloes (84) Castromartis sim.
 Ireneus Syconeus (85) sim.
 Macedonius Lypianensis (86) sim.
 Martyrius Naupactis sim.
 Palladius de Diu sim.
 Broseus (87) Ludonensis Galliæ sim.
 Ursacius Brixienis sim.
 Amantius Viminacensis, per presbyt.
 Maximum sim.
 Alexander Gyparensis Achaiaæ sim.
 Eutychius de Mothona sim.
 Aprianus de Petabione Pannoniæ sim.
 Antigonus Pallenensis Macedoniae sim.
 Dometius de Acaria Constantias sim.
 Olympius de Enorodope (88) sim.
 Zosimus Oreomargensis sim.
 Protasius Mediolan. sim.
 Marcus Siscensis Savixæ sim.
 Eucarpus Oponsius Achaiaæ sim.
 Vitalis Vertaresis Africae sim.
 Helianus de Tyrtanis sim.
 Symphorus de Herapythis Cretæ sim.
 Mosinius Heraclæ sim.
 Eucissus Chisamensis sim.
 Cydonius Cydonensis sim.

III.

1048 *Item S. Athanasii.*

Athanasius presbyteris et diaconibus omnibus Ecclesiae sanctae apud Alexandriam et Parembolam catholice dilectissimis fratribus salutem.

Hæc scribentes oportet epistolæ principium gratiarum Christi actionibus facere, fratres dilectissimi; nunc autem maxime docet (89) hoc fieri, quoniam et facta multa apud Dominum, et magna habent gratiam, et oportet credentes in eum non esse ingratos tot ejus beneficiis. Gratias igitur agimus Domino, qui nos semper omnibus palam facit in fide, qui et jam in præsentem magna et mirabilia fecit Ecclesiae: quæ enim rursus affirmaverunt divulgantes hæretici Eusebiani et Arii hæredes, hæc omnes qui convenerunt episcopi, pronuntiaverunt falsa ea esse et ficta. Et ii ipsi qui apud multos putantur esse terribiles, tanquam gigantes nominati, pro nihilo habiti sunt: et merito; quemadmodum enim adveniente luce tenebræ arguuntur, sic per adventum justorum iniquitas revelatur; et præsen-

A tibus egregiis debiles convincuntur. Quæ enim fecerunt maledicæ hæresis Eusebii successores, Theodorus, Narcissus, Valens, Ursacius, et in omnibus pessimus Georgius, Stephanus, Acacius, Minophantus et eorum collegæ, nec vos ignoratis, dilecti; nam eorum dementia omnibus patefacta est: quæ contra Ecclesias commiserunt, vestram nec hoc latuit solertiam. Primum enim vobis nocuerunt; primum vestram ecclesiam corrumpere tentaverunt: sed ii qui tot ac tanta fecerunt, et apud omnes terribiles æstimati sunt, sicut prædixi, tantum timerunt, ut omnem exsuperent cogitationem. Neque enim solum Romanam synodum timerunt, nec solum se vocati excusaverunt; sed et nunc cum Sardicam advenissent, sic infirmati sunt conscientia, ut cum vidissent iudices, mirarentur; sic mente conciderunt. Vere quis posset adversum eos dicere: *Ubi est stimulus tuus, mors? ubi est victoria tua, mors?* Nec enim illis proficiebat, ut velleret iudicare: jam non poterant circumvenire quos volebant; sed videbant viros fideles curantes justitiam, imo magis ipsum Dominum nostrum videbant in eis: quemadmodum tunc dæmones de sepulcris; filii enim cum essent mendacii, non ferebant veritatem videre. Sic Theodorus, Narcissus, et Ursacius cum suis verba dicebat: *« Omitte; quid nobis et vobis hominibus Christi? novimus quod veri estis, et timemus convinci; veremur in personam recognoscere calumnias. Nihil est nobis et vobis; Christiani enim vos estis, nos vero Christo repugnantes; et apud vos quidem veritas pollet, nos vero circumvenire didicimus. Putavimus abscondi nostra; non jam credebamus in iudicium venire: quid ante tempus nostra convincitis, et ante diem nos convincentes vexatis? »* Et licet sint moribus pessimi, et in tenebris ambulent; tamen cognoverunt vix tandem, quoniam nulla est communio lucis et tenebrarum, nec est aliqua consensio Christo cum Belial. Unde, fratres dilectissimi, cum scirent quæ fecerint, quæcunque miserrimos (90) videntes accusatores, testes præ oculis habentes, imitati sunt Cain, et illius more fugerunt: quoniam granditer erraverunt, etenim (91) ejus fugam sunt imitati, et condemnationem habuerunt. Cognovit enim opera eorum sancta synodus; audivit nostrum sanguinem proclamantem, audivit voces læsorum ab ipsis. Cognoverunt omnes episcopi quæ peccaverunt, et quanta adversus Ecclesias nostras et alias operati sunt; et ideo hos quemadmodum Cain Ecclesiis ejecerunt. Quis enim non lacrymatus est, dum vestræ litteræ legerentur? quis non ingemuit, aspiciens quos exsiliaverunt isti? quis non existimavit vestras suas esse tribulationes? Fratres dilectissimi,

¹ I Cor. xv, 55.

(83) *Caspinus. De Scupis.*

(84) *Caloes. Forte Calvus, ut supra.*

(85) *Syconeus. Secoreus, vel de Secoro.*

(86) *Lypianensis. Ulpianensis.*

(87) *Broseus Ludon. Verissime Lugdunensi.*

(88) *De Enorodope. De Doliche.*

(89) *Docet. An decet?*

(90) *Quæcunque miserrimos. Forte eorumque acerrimos.*

(91) *Etenim. Forte etiam.*

quondam vos patiebamini, cum ii delinquerent ad-
versum vos, et forte jam tempore multo bellum
non quievit. Nunc vero episcopi convenientes om-
nes, et audientes quæ passi estis, sic dolebant,
sic gemebant, quemadmodum tolerantes injuriam
tunc dolebatis, et illis . . . . . erat dolor com-
munis illo tempore, quo processistis. Ob hæc igitur,
et alia omnia, quæ contra Ecclesias commiserunt,
cunctos universa synodus sancta deposuit, et non
solum eos alienos judicavit ab Ecclesia, sed nec
dignos vocari Christianos æstimavit: qui enim ab-
negantes Christum, quemadmodum Christiani vo-
centur? et qui contra Ecclesias delinquant, ii quem-
admodum poterunt adesse Ecclesiis? Unde manda-
vi: sancta synodus ubique Ecclesiis, ut apud omnes
notentur; ut ii qui ab ipsis decepti sunt, jam ad
plenitudinem et veritatem revertantur. Nolite igitur
deficere, fratres dilectissimi; tanquam Dei servi, et
fidem Christi confitentis probemini in Domino, et
non dejiciat vos tribulatio, neque ab hæreticis, ad-
versum vos qui exercentur, dolores contristent. Ha-
betis enim mundum universum condolentem vobis;
et quod majus est, habentem omnes vos in men-
tem. Puto autem jam deceptos ab illis, videntes
correctionem factam a synodo, ab illis averti, et
(92) ex ore ipsorum impietatem. Si vero post hæc
adhuc manus est eorum excelsa, ne stupeatis vos,
neque formidetis, si illi sæviunt; sed orate, et ma-
nus ad Deum levate, et confidite, quoniam non
tardabit Dominus, sed omnia vobis faciet pro vestra
voluntate. Vellem quidem adhuc pluribus epistolam

(92) *Ex ore. Forte exhorre.*

A vobis scribere, et ut singula facta sunt significare;
sed quoniam presbyteri et diacones idonei sunt
nuntiare vobis præsentibus de omnibus quæ viderunt,
multa quidem scribere cessavi. Illud tantum signi-
fico, necessarium putans, ut præ oculis habentes
timorem Domini, eum præponatis, et omnia cum
vestra concordia celebretis intelligentes et sapien-
tes. Orate pro nobis, habentes in mente viduarum
necessitates, maxime quoniam ad eas pertinentia
inimici veritatis obtulerunt (93), sed dilectio vestra
vincat hæreticorum malitiam: credimus enim,
quod secundum orationes vestras Dominus annuens
dabit mihi velocius vos videre. Interim tamen apud
synodum actitata cognoscetis ex scriptis ad vos ab
omnibus episcopis, et de subjectis litteris depositio-
nem Theodori, Narcissi, Stephani, Acacii, Georgii,
Minophanti, Ursacii et Valentis: nam Gregorii
mentionem facere noluerunt; qui enim penitus
episcopi nomen non habuit, hunc nominare super-
fluum putaverunt. Sed tamen propter deceptos ab
eo ejus nominis mentionem fecerunt; non quia di-
gnum erat ejus nomen memorare, sed ut ab eo de-
cepti cognoscant ejus infamiam, et erubescant, quod
tali communicaverunt . . . . . tamen et hoc cum
illis. Incolumes vos in Domino oro, dilectissimi, et
desiderabiles fratres.

IV.

C *Historia acephala, ad Athanasium potissimum ac res
Alexandrinæ pertinens.*

Exstat infra hujus tomi col. 1443.

(93) *Obtulerunt. Forte abstulerunt.*

SANCTI ATHANASII

ALEXANDRINI EPISCOPI

EPISTOLÆ HEORTASTICÆ.

(Ang. Mai *Nova Bibliotheca Patrum*, tom. VI, Romæ 1853, in-4°, pag. 1-111, 1-168.)

PRÆFATIO.

ECCLESIAE ALEXANDRINÆ OFFICIUM FUIT PASCHATIS DESIGNATIO.

I. Postquam a Nicæno decreto (a) finis impositus fuit gravissimæ de die paschali inter Asianos cæterosque Christianos populos controversiæ, ita ut uno eodemque die Dominico a cunctis deinceps per orbem Christianis, contra Judæorum consuetudinem, ea solemnitas celebraretur; mos ille invaluit, quem compendii causa Cassiani verbis referam (*collat. x, cap. 2*): « Intra Ægypti regionem mos iste antiqua traditione servatur, ut peracto Epiphaniarum die, epistolæ pontificis Alexandrini per universas dirigantur Ægypti Ecclesias, quibus initium Quadragesimæ et dies Paschæ, non solum per civitates omnes, sed etiam per universa monasteria designentur. » Leo vero PP. in epistola 121, edit. Ballerin., ad Marcianum imper. sic loquitur: « Sancti Patres omnem hanc curam Alexandrino episcopo delegantes (quoniam apud Ægyptios hujus supputationis antiquitus tradita esse videbatur peritia), per quem quotannis dies prædictæ solemnitatis sedi apostolicæ indicaretur, cujus scriptis ad longinquiores Ecclesias indicium generale percurreret. » (Romanis reapse se Pascha indicasse ait nunc apud nos Athanasius ipse heortast. 18.) Exin Leo verba facit de errore in Theophili Alexandrini episcopi cyclum illapso (ut etiam in epist. 88); Idemque in ep. 122 vult per principem admoneri Ægyptios, ne in summæ festivitatis die, dissensione aliqua aut transgressionem peccetur. Et quidem de computo Ægyptio diu loquitur etiam Paschasinus Lilybetanus cum Leone in ep. 3. Rei confirmandæ causa, placet verba quoque Bedæ *De ratione temporum*, c. 42, ascribere: « Fertur antiquitus Alexandrinæ Ecclesiæ antistiti delegatum, ut officiose operam curamque investigationi computi paschalis impenderet, quatenus pontifici apostolicæ sedis annuntians, per eum

(a) Decretum exstat apud Gelasii *Historiam concilii Nicæni*, lib. II, cap. 53, in Patrum Nicænorum epistola ad Ægyptios: Εὐαγγελιζόμεθα ὑμᾶς καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Πάσχα, ὅτι κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐπιπέδῳ ἀδελφούς, τοὺς μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιῶντας, συμφώνως Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ ἀρχαίου μεθ' ὑμῶν φυλάσσοιμι τὸ Πάσχα, ἐκ τοῦ δεῦρο ἄγειν τὴν αὐτὴν ἀγνωστὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Idem repetit Constantinus Augustus in epistola

ad episcopos qui concilio non interfuerant. Denique etiam S. Athanasius rem eandem narrat in *Epistola ad episcopos Africanos*. Conferatur autem Eusebius *Hist. eccles.* lib. V, 23-25, nec non *De vit. Const.*, lib. III, 5, 14, 19. Atque ea occasione idem Eusebius tractatum illum *De Paschate* scripsit, cujus nos partem ex Vat. codice dedimus, tom. IV, part. I, pag. 209 seq. (*), quod scriptum, utpote doctissimi omnium episcopi, et qui in illa synodo sedit, recolendum est.

(*) Vide tomum nostrum XXIII. EDIT. PATR.

Paschæ diem solemnem cæteros Ecclesiarum principes agnoscere faceret. » Mox idem Beda de Theophili memorato cyclo loquens (cujus rationem cognoscimus in ipsius Theophili prologo apud Gallandium *Bibl.* tom. VII, p. 614), « Hujus, inquit, Proterius Alexandrinæ urbis antistes, ad inquisitionem papæ Leonis, luculentissimam reddidit rationem. Oportebat enim, pergit dicere, ut ab Alexandrinæ Ecclesiæ præsule talia scripta ad sedem apostolicam mitterentur, quæ ostenderent, magisterio beatissimi Petri apostoli hoc ab initio per beatum Marcum ejus discipulum didicisse Ægyptios, quod constat credidisse Romanos. » Nempe Ægyptii hac in re non Asianis (id est Syriæ, Ciliciæ et Mesopotamiæ populis, ut ait Athanasius *De synodis Arimini et Seleuciæ*, n. 5), sed aliis consentiebant Christianis.

EXTRA ÆGYPTUM PASCHA INDICEBATUR A ROMANO PONTIFICE.

II. Igitur inveniendi quidem diei paschalis calculus Ægyptiorum erat; cæterum hi intra Ægyptum tantummodo Pascha publice indicebant; in toto autem Occidente Romani pontifices. Ecce enim vel ante Nicænum concilium (ope ut puto cyclorum, v. gr. S. Hippolyti, vel aliorum, de quibus vide Ægidium Bucherium) canon primus concilii i Arelatensis anni 314 sic ait ad Silvestrem papam: « Primo in loco de observatione Paschæ Dominicæ, ut uno die et uno tempore, per omnem orbem a nobis observetur, et juxta consuetudinem litteras ad omnes tu dirigas. » Hinc Leo ep. 96, ad Arelatensem episcopum: « Quia hoc divina institutio et paterna traditio ad nostram sollicitudinem voluit pertinere, fraternitatem tuam solemniter admonemus, ut Pascha Domini celebrandum nobis die x Kal. Aprilium recognoscas, etc., cujus notitiam per dilectionem quoque tuam omnibus voluimus declarari. » Attamen ep. 142 ipse per se ait Leo: « Diem venerabilis festi omnibus Occidentalium partium sacerdotibus intimasse, quem Alexandrii episcopi declaraverat instructio. » Fiebat autem ea denuntiatio in epistolis formatis (ep. 131), cujusmodi illa erat (138) de eadem re ad universos Galliarum atque Hispaniarum episcopos. Sancti denique Ambrosii luculenta est de computo paschali epistola 23 (anni 386), in qua rei hujus marte proprio et peritia regulam tradit. Ait enim: « Necessè fuit, quia etiam post Ægyptiorum supputationes et Alexandrinæ Ecclesiæ definitiones, episcopi quoque Romanæ Ecclesiæ per litteras plerique meam adhuc exspectant sententiam, quid existimem scribere de die Paschatis. » Denique Innocentius I PP. epist. 14, ad Aurelium Carthaginiensem, doctrina videtur propria paschalis diei statuendi normam præscribere.

QUÆNAM FUERINT EPISTOLÆ HEORTASTICÆ.

III. Jam vero epistolæ, præsertim Ecclesiæ Alexandrinæ, quæ Pascha indicebant, *heortasticæ*, id est festales, dici solebant, quia Pascha summum est κατ' ἐξοχήν Christianorum festum, scilicet ἑορτή. Dionysii, qui ab anno 247 ad 265 fuit episcopus Alexandrinus, heortasticas epistolas cum Canone paschali legebat Eusebius *Hist.* vii, 20, quarum tamen nonnisi tenue ex quarta fragmentum superfuit in *Damasceni Paralleliis* (Opp. tom. II, p. 753). Post Nicænum concilium, in Syriaco Chronico Athanasiano (de quo nos postea dicemus) memoratur heortastica Alexandri, qui Athanasio præcessit, extremo vitæ suæ tempore, anno 328, per Ægyptum dimissa, quæ cæteroqui nusquam apparet. Secutæ sunt magni Athanasii heortasticæ, de quibus mox peculiariter disseremus. Posthinc tres Theophili habemus heortasticas, quas honoris causa, ipsoque rogante Theophilo, in Latinam linguam transtulit noster Hieronymus (a) quæ sola interpretatio ætatem tulit, Græco deperditio textu. Quintæ item et sextæ, atque aliarum, ut videtur, minuta fragmenta sunt apud Gallandium *Biblioth.*, t. VII, pag. 642 et 643. Etenim p. 641 diserte dicitur: 'Ex τοῦ ἑορταστικοῦ τόμου. Quintæ aliud fragmentum ineditum comperimus nos in codice Vat. 1455, f. 171, his verbis: Θεοφίλου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς ε' ἑορταστικῆς. Ἐπειδὴ περὶ ἡ τῶν ἀνομοίων φύσις ἀνομολοῦς ἔχουσι τὰς ἐνεργείας - οὐ γὰρ δὴκου μίαν εἶναι φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν δώσομεν. *Theophili episcopi Alexandrini ex quinta heortastica. Quoniam dissimilium naturæ, dissimiles exerunt operationes, profecto unicam esse naturalem operationem non concedemus.* Alium multo prolixiore Theophili tractum ex decima sexta heortastica recitavimus item nos in *Script. vet.*, tom. VII, pag. 50, in quo contra Origenem disputatur. Sed en postea Cyrillus heortasticarum disertissimus scriptor, quarum xxix temporis edacitatem fugerunt: hæque in codicibus promiscuo vocabulo appellantur λόγοι ἡτοι ἐπιστολαί. Postremo sancti Ambrosii epistola 23, præcipueque grandis illa Proterii episcopi Alex. (apud Bucherium, p. 82) ad Leonem PP., heortasticæ insignes sunt.

DE HEORTASTICIS SANCTI ATHANASII EPISTOLIS.

IV. Veniendum nunc est ad Athanasii heortasticas seu festales epistolas, quarum causa totus hic prologus a nobis institutus est. Athanasium more officioque Alexandrinorum episcoporum scripsisse heortasticas, nemo profecto dubitare poterat: præsertim quia testis aderat nominatum Hieronymus, qui *De vir. illustr.*, cap. 87, inter cætera sanctissimi viri scripta heortasticas ponit epistolas. Tum deinde in opere, quod Montfauconius edidit, *Cosmæ Indicopleustæ*, minutæ aliquot prædictarum heortasticarum laciniæ apparuerant ex 2, 5, 6, 22, 24, 28, 29, 40, 45. Mihi vero ipsi tenue ex tertia decima fragmentum Græcum

(a) Unius ex his Theophili heortasticis fragmentum Græcum, Latino Hieronymi feliciter respon-

dens, nos exhibuimus, tom. IV, pag. 62, ubi tamen legendum est πρὸς τοῦτο loco πρὸς τοῦτο.

Syriaco consonum, in Vaticano codice casu conspiciendum se obtulit, quod inferius pag. 119 in scholio recitavi. Atque hic s'ponte oboritur quædam de Athanasii heortasticarum numero quæstio. Etenim ex Chronico (de quo mox dicemus) constat episcopalem sedem inscendisse Athanasium ante dimidium anni 328, rebusque humanis excessisse sub exitu anni 373, qui sunt anni 46. Verumtamen ab his subtrahendus primus est, quo non Athanasius, sed Alexander decessor scripserat. Ergo annis episcopatus 45 respondet adamussim numerus heortasticarum apud Cosmam memoratus. (Attamen in Vita Athanasii Arabice scripta circa finem dicuntur ejus heortasticæ 47.) Quin adeo in Chronico Syriaco dicitur confectus ab Athanasio anno 367 Canon sacrarum Scripturarum, qui reapse conservatus est, ex epistola 59 sumptus; isque item numerus plane respondet Athanasiani episcopatus anno 59. Recte hactenus. Sed quid eidem Chronico respondeas, quod annis 336, 337, 341, 342, 357, 358, 359, 360, 361, id est novem annis prætermissam ab Athanasio heortasticam fuisse narrat? Mihi quidem cogitanti nil aliud interim menti occurrit, quam ut illa Chronici verba *non scripsit*, vel *non misit*, de publica tantum et libera heortasticæ diffusione intelligere liceat; quia nimirum ab Athanasio vel in fuga et exsilio, vel in abstrusis locis latente, solemnibus epistola ad populum deferri palam nequiverit: cujus rei indicia, furtivæ scilicet epistolæ alicujus submissionis, in ipso Chronico sunt. (Et quidem nos hanc ambiguitatem innumus in scholio pag. 116.) Certe quia dies paschalis ab episcopo Alexandrino denuntiandus quotannis necessario erat tum Ægyptiis suis, tum etiam Romano pontifici, primum creditum est, Athanasium singulis omnino annis, per privatam saltem heortasticam, vel heortasticæ simulacrum, eo perfungendo muneri non defuisse. Nec vero Latinum illud fragmentum *filiiis suis* inscriptum apud Montfauconium edit. Ven., tom. I, part. II, pag. 772, heortasticum se demonstrat. Neque item novæ illæ Athanasii epistolæ in Veronensi codice a Scipione Maffeo Latine inventæ, ad heortasticum genus ullatenus pertinent.

DE CHRONICO TEMPORUM ET HEORTASTICARUM SANCTI ATHANASII.

V. Non semel jam memoravimus Syriacum Chronicon Athanasianis heortasticis præclaro consilio præpositum, quod universum episcopatus ejus tempus complectitur; quo certe documento incommode caruit is qui de ratione temporum Athanasianorum disseruit Mamachus; item Fontaninus *De anno emortuali sancti Athanasii*, alique annalium auctores. Pretiosissimum hercle scriptum, ubi præter diem paschalem, qui est Chronici primarius scopus, æra Diocletiani, id est tempus suscepti ab eo imperii (a), consules Romanorum, Ægypti præfecti, singuli lunæ, id est mensium dies (namque, ut ait Ambrosius in cit. ep. 23, naturalis usus nationum lunam pro diebus appellat), hebdomadæ quoque sub consuetis deorum nominibus dies, indictiones, epactæ, et Ægyptiaci mensis ad Romanum reductio, perquam accurate adnotantur: imo præcipui etiam Athanasii actus, et scriptarum heortasticarum mentio admiscetur. Hoc ergo Chronicon, quicumque in illorum temporum rebus versari volent, sine dubio consulent. Quod ut videatur utile, heortasticarum calci nos aliud subtexuimus Latinum Chronicon æque Athanasianum, sub Theophilo episcopo scriptum, et a Scipione Maffeo ex pervetusto Veronæ codice excitatum.

(a) Æra Diocletiani dicitur etiam Martyrum, quam persecutio nonnisi anno ipsius imperantis XIX (Christi 303) commota fuerit. Cœperat autem imperare anno Christi 284, quod est usitatum, ut dixi, illius æræ initium. Mihi in codice Latino Vat. 1195, f. 206, satis prisco et magnæ molis (unde etiam poematum de SS. Constantia et Gallicano sumpsit) in prologo martyrii S. Georgii occurrebat Diocletiani edictum quoddam contra Christianos, ab eo diversum quod Pasirates recitat in Actis ejusdem S. Georgii apud Surium, tom. II, pag. 905. Neutrum fortasse satis genuinum est (etsi tria saltem Diocletiani edicta de ea persecutione exstitisse scimus); hoc autem nostrum parum se locutione sua alisque criticis notis commendat, et de Græco certe derivatum videtur; nihil tamen vetat quominus hic obiter recitetur: *Diocletianus et Maximianus divina providentia Cæsares, omnibus magnatibus, consensibus, præfectis, atque tribunis, omnibusque populis nostræ ditioni savenibus, vota salutis. — Saqacissimo vestro ingenio, ac pene toti mundo jam notum est, quod divinæ clementiæ altithroni Jovis ac sacris numinibus complacuisse in toto orbe terrarum Romanum imperium peculiariter habere cultorem. Hac pro re, de parva gente ad culmen tantæ dignitatis illud exaltare dignati sunt, ut monarchiam retineret, omnibusque regnis subjugatis, pacifice cum*

*A suis gauderet, et gloriose viveret. Proinde, quia nemo eis sine premio servit, præcipimus, suademus, monemus, ut quanto magis eos propitiatos habere concupitis, tanto magis una nobiscum omni nisu, omnique conamine mentis pro illorum honorificentia vigiletis: maximeque nefandorum Christicoliarum culturam sagaciter exstirpando, qui et palam eos infamare non metuunt, et alium quendam crucifixum ut deum tenerari nituntur. Idcirco per hoc imperiale edictum sancimus, ut ubicunque reperti fuerint, remota omni occasione, sine aliqua miseratione, sacrificare compellantur: alipquin atrocissimis tradantur pœnis, et flammarum combustionibus cœurantur. Hactenus edictum. Cæterum quam tumida, quam verbosa atque involuta et plusquam Asiatica Diocletiani scrinio- rum locutio fuerit, quanta ejus de Romana fortuna imperioque proprio magniloquentia, quanta demum hypocrisis suam erga deos pietatem impius hic jactare soleret, licet apprime cognoscere in ejus magno et indubio *De pretiis venalium rerum* edicto, vel apud nos *Script. vet.*, tom. V, part. I, pag. 296 seq., vel apud alios editores. Ubi etiam observes velim Diocletianum, quanquam Augustum, dici illic nihilominus Cæsarem, ut in hoc Vaticano edicto. Ibidem tamen in quatuor imperatorum titulis ante illud ARMEN. vel ARMENIC. addendum est CARPIC. MAX., ut postea didicimus.*

HEORTASTICARUM SANCTI ATHANASII IMAGO.

VI. Jam ut aliquid de natura quoque et merito epistolarum harum dicamus, prima et maxima ipsarum commendatio est, auctoris nomen; namque Athanasius, vi etiam etymologica, *casurum nullo tempore* nomen habet. Hunc, inquam, tota antiquitas ceu firmissimum recti dogmatis columnen veritatisque regulam suscepit ac prædicavit. Etenim Alexandrinæ Ecclesiæ, post Marci apostolatam, sex ferme fuerunt splendidiora lumina: Dionysius confessione, laboribus et scriptis celeber (a), Petrus inclutus martyr (b), Alexander Arii primus debellator et in Nicæno concilio prope coryphæus; Athanasius noster, Theophilus atque Cyrillus (c). Inter hos tamen apostolicis certe virtutibus, invicta patientia et constantia, præter adamantinam doctrinæ catholicæ firmitatem, princeps propemodum Athanasius emicans *implevit meritis solis utramque domum*. Hæ cæteroquin epistolæ non tam theologicæ pleræque sunt quam morales ac populares. Quamquam enim non desunt Arianorum, Manichæorum, aliorumque hæreticorum, seu diversarum sectarum, graves reprehensiones ac refutationes, major tamen adhortationum pars in sanandis vitiis, suadendis virtutibus, moribusque formandis consumitur: quæ res loquenti scribentive ad populum præcipue curanda erat. Ergo passim ab Athanasio inculcatur catholicæ fidei tenacitas, sacrarum Scripturarum meditatio, orationis ad Deum studium, agendarum ei gratiarum perpetuum officium, atque, ut vult Origenes *De oratione* edit. Ruæi, tom. I, pag. 274: Ἐπὶ πάντων, τὴν εὐχὴν εἰς θεολογίαν Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι καταπαύσαι: animæ insuper per confessionem purgatio, corporis et sanguinis Domini digna participatio, mutua charitas, carnalium desideriorum extinctio, voluptatum fuga, ne videlicet mundi hujus tabe animus computrescat, sed ad cœlestium rerum appetitum assurgat: namque animæ causa, non corporis, tota religio constituta est. Re sane vera qui de futuro sæculo non cogitat, vix Christianus est: quippe, ut ait Tertullianus *De resurr. carnis*, cap. 1: *Nihil esse post mortem, Epicuri schola est*. In primis vero propriam mansuetudinem Athanasius miramque patientiam demonstrat, dum in omni vita sua tantopere malis exercitus, et furibilibus odiis exagitatus, atque ad necem toties quæsitus ab ea pessimorum hominum permistione, ethnicorum, Judæorum, totque sectarum sub Christiano vocabulo errantium, et ab illo præsertim magno diaboli laqueo Ario ejusque scelestis asseclis; ipse tamen pie semper sedateque in his epistolis loquitur. Sed quia longum mihi esset ire per singula, rem per se lectoribus cognoscendam permitto.

HEORTASTICARUM S. ATHANASII NUPERA INVENTIO.

VII. Superest ad extremum ut inventarum Athanasii Heortasticarum notitiam, cum debita inclutorum Anglorum laude exponamus. Namque his annis vir doctus, et Copticæ præsertim linguæ scientia clarus D. Henricus Tatamus ad Scetense in Ægypto S. Mariæ Deiparæ, quod est in deserto Nitriæ, monasterium (d), profectus, ibi apud Syriacæ originis ritusque monachos pretiosissimos Aramææ linguæ codices ex Mesopotamia olim translatos comperit, pretioque redemptos in Angliam contulit. Est autem idem hoc monasterium quod Elias primum Simonius Maronita, anno 1707 Roma missus, adiit, ex eoque xl Syriacos codices reportavit, qui in bibliothecam Vaticanam sunt illati. Deinde an. 1717, majore incensus cupiditate Josephus Simonius Assemanus ob reliquos conquirendos illuc progressus, ita de suo parum læto successu loquitur *Bibl. Orient.* t. I, Præf., fol. 6: *Repertos codices recensui, selectos circiter centum*

(a) Hujus Dionysii habes nova fragmenta apud *Script. vet.* t. VII, pp. 96, 98, 99, 102, 107. Prolixiora alia in hoc volumine, pp. 165, 166.

(b) Petri Vitam, seu potius genuina martyrii Acta, interprete Anastasio Bibliothecario, edidimus nos in *Spicilegii Romani* tomo III. Fragmenta autem egregia in *Script. vet.* t. VII, pp. 85, 96, 134, 306, 307. Nunc e Syriaco Vat. codice addimus, videlicet ex Severi Antiocheni opere inscripto *Φιλῶντος ἀρχιεπισκοπῆς καὶ μαρτυρίας ἐκ ῥημάτων (vel libro) de theologia*. Interim evangelista firmiter ait: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Ex hoc cognoscimus, angelum cum Virginem salutavit dicens: *Gaude, gaudio plena, Dominus tecum, significare voluisse: Deus Verbum tecum est: itemque denotare, illud de sinu ejus oriturum, et carnem factum iri, prout scriptum est: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi in te descendet; ideoque et quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei.* Laudat Petrum Alexander item Alexandrinus episcopus in codice quodam Coptico, quem nos sermonem postea vulgabimus. Imago ejusdem Petri Alex. eburnea visitur in museo sacro bibliothecæ Vaticanæ.

(c) Alexandri, Athanasii, Theophili, præcipueque Cyrilli, nova scripta sunt in hac nostra *Patrum Bibliotheca*. Duorum autem Dioscori labe aspersorum Timothei II, ac Theodosii, scripta dedimus in *Spicilegii Romani* tomo tertio. Sed et aliorum Alexandriæ patriarcharum scripta inedita habemus in codicibus Copticis atque Arabicis Vat. (præsertim in illo inscripto *Fides Patrum*), scilicet: Benjæmini, Cabilæ, Christoduli, Christophori, Cosmæ, Cyrilli-laelaki, Dioscori, Gregorii, Joacimi, Joannis, Marcarii, Marci II, Mennæ, Michaelis, Petri Mongi, Philothei, Senuthii, Timothei I (catholici), Zachariæ. Patriarcharum autem omnium Alex. series a divo Marco usque ad Gabrielem an. 1378, exstat in codice Arab. Vat. 152. Alii breviores eorumdem catalogi in codicibus item Arabicis Vat. 92, 159. Atque hi utiliter cum Lequinii in *Or. Ch.* serie conferentur.

(d) De hoc monasterio Moyses monachus Scetensis ita loquitur in annotatione subscripta codici Syriaco apud Assemanum *Catalog. Codd. Vat.* t. III, p. 440: *Monasterii Dominæ nostræ, quod in deserto Scetensi situm est, Syrorumque cœnobium appellatur.* Item t. II, p. 221.

petii, sed nullis precibus, præter paucos quosdam, persoluto pretio, a monachis obtinere licuit. Porro Nitrienses hos codices, quotquot e Nilo, quo debebantur, naufragos expiscari licuit, idem Assemanus enumerat in prædicto tomo circa finem. Ergo elapsis centum fere et triginta post Assemanum annis, D. Tatamus residuos illic invisit codices (quorum nonnullos viderat paulo ante etiam nobilis alter Anglus Robertus Curzonus), hique interdum signa gerebant manu Assemani impressa, propterea quod illos sibi tradendos frustra speraverat: atque his felicior auspicio, seu majore pretio, impetratis, merito ætæ abundus discessit. Ecce autem paulo post, cl. Tatami exuvias valde auxit, id est cunctos omnino codices ex eo monasterio coemptos deduxit vir strenuus Ægyptius Augustus Pakus. His omnibus in Britannico museo collocatis, primus Eusebii Cæsareensis *Theophaniam* integram in antiquissimo miroque exemplari observavit vir doctissimus D. Samuel Leus, quam mox impigre sermone Anglico interpretatus edidit, et deinde etiam Syriace. De hac Eusebii *Theophania* nos quarto in volumine locuti sumus, ubi eam Græcis inventis reliquiis, laudis sane ac genuinis, locupletavimus. Alter mox accessit parvis meriti parique cum honore appellandus D. Willelmus Curetonus, qui in prædictis codicibus, præter alia multa, Heortasticarum sancti Athanasii epistolarum grandem partem detexit, et Syriace anno 1848 venustis typis Londini evulgavit. Hoc ei tamen incommodum accidit, quod jam curata editione partis ejus quæ prima ad ipsius manus de venerat, deinde pars alia earumdem epistolarum in Angliam subsequente anno delata est: quo felici casu imposita editori necessitas fuit, partes has reliquas, et quidem sæpe intermedias, et hiantibus lacunis congruas, seorsum in eodem libro adjungendi. Quæ cum ita se habeant, sedulitatem quidem benemerentissimi Curetoni laudamus, et tamen novæ continuæque et ordinatæ faciendæ editionis, quis tempestivitate non videt? Nam et textus in seriem (ab ipso Curetono indicatam) redigendus erat, et notiore aliquo sermone ad vulgi notitiam deferendus. Etenim Anglus editor, festinantibus typis, nullam Syriaci textus translationem neque vernaculam neque Latinam libro addidit; testatus imo in præfatione, se hæc sponte prætermittere; jucundumque sibi fore, si quis eam Syrophilus communi utilitati quantocius suppeditaverit.

DE NOSTRA HEORTASTICARUM INTERPRETATIONE ATQUE EDITIONE.

VIII. Equidem serò nimis ad me cl. Curetoni Syriacus liber ex Anglia advenit; quo tamen demum accepto, nullam prope moram interponendam putavi, quominus his pretiosis Athanasii epistolis volumen hoc meum Syriace simul (a) Latineque exornarem. Converti me itaque ad peritissimum patriæ linguæ Maronitam Syrum, Matthæum Sciahuanum, in urbano Propagandæ Fidei collegio linguarum Syriacæ et Arabicæ laudatissimum antecessorem, qui mei causa Athanasianum textum in vernaculam Italarum linguam fidelissime transtulit. Ordinato igitur explanatoque Syriaco textu, Latinitatem ego simplici sed veraci admodum stylo adjeci, gestiens scilicet tanti Ecclesiæ Patris luculentum et perutile dictatum Romanæ urbi, ubi et partim exaratum fuerat, quasi Ἐρμῆιον jucundissimum exhibere. Etenim nullam hactenus, ne extra Angliam quidem, Athanasiani libri factam translationem existimo, vel ea certe mihi conspecta non est. Verumtamen ad cl. Sciahuani vernaculam interpretationem quod attinet, diserte is declarat, se omnino peraccurate in sua lucubratione versatum, id est verbum pene de verbo transtulisse, omni sibi paraphraseos licentia præcisa. Simul tamen monet, quoniam olim liber Syriacus rudi Minerva de Græco derivatus fuit, voluisse totam hujus transformati textus insuavem licet locutionem exprimere, in qua Syrus monachus hellenismus sæpe ascivit, usum particularum Græcarum gentilibus suis insuetarum admisit, interpunctionem arbitrariam fecit, Aramæam syntaxim ad Græcam improprie et quasi vi accommodavit, ideoque barbarus identidem, obscurus confususque evasit, et Syriaci vocabulis insolitum non semel supposuit significatum. Vocalium quoque et diacriticorum punctorum, ut fit in antiquis mss., defectus ambiguum aliquando, in nominibus præsertim propriis insolitisve, reddebat lectionem. Menda insuper in Londinensi libro apparebant, quæ Sciahuanus codice carens, undenam irrepserint, definire non poterat; quorum tamen evidentiora necessario correxit. Certe donec ipse aut codicem Nitriensem inspiciat, aut alium qui alicubi casu appareat, anxius interdum hæsit, nisi forte nos tam benigne fortuna respexerit, vel potius tanto Deo beneficio cumulaverit, ut Græcum ipsum aliquando Heortasticarum harum exemplar nanciscamur!

EX SEVERI ANTIOCHENI HOMILIA DE S. ATHANASIO.

IX. Severi Antiocheni, sæculo sexto Acephalorum antesignani, laudationem in S. Athanasiam, ex Syriaco codice Vat. cxlii, f. 82, viro cl. Fr. Mehascho interprete, edituri eramus, nisi nimia præsentis voluminis moles nos ab incæpto deterruisset. Itaque specimen tantummodo, seu delectos locos, in hoc præfationis angulo subjiciemus. Sic autem incipit homilia: *In lege illa per Moysen lata mandat omnium Deus (Num. xx, 26) ut cum summus sacerdos præsentis vitæ tempus compleisset, atque ad alterius*

(a) Cum Patres qui Syriace, Armenice vel Coptice scripserunt ad peculiarem seriem quæ *Patrologia Orientalis* addiet, amandare constituerimus, non miretur lector *Heortasticas* Athanasii Latine tantum hic exhibere. Textui Syriaco locus suus non deerit, quaquam non is primigeniam operis Athanasiani formam representat, estque nonnisi Græci textus deperditi antiqua translatio. Edit. Patr.

optatæ beatam metam transisset, is qui statim ad supremum sacerdotium appellaretur, eadem veste, quæ mortuo detracta fuisset, indueretur, etc. Sic autem diserte mandatum fuit, ut ita nos doceremur, oportere eum qui succedit, mores sibi omnino et verba ipsa sui præcessoris asciscere, sibi quæ ejusdem virtutem unice contexere; ut unum credat populus esse sacerdotium, non multiplex. Et paulo post: Quæ vis verborum vel exiguam Athanasianæ historiæ partem attingut? Hic ille est summus sacerdos, pastor, doctor, et veritatis athleta, etc. Hic ab incunabulis mystica quadam ratione sacerdotio se initiavit. Sequitur nota illa narratio de baptizatis pueris ab Athanasio puero; quo facto, cuncti illi cum Athanasio pueri ab Alexandro episcopo in ecclesiæ ædibus ad Leviticam vitam et scientiam educari cœperunt. Tunc Arii coorta hæresi, iudicto quoque Nicææ concilio, Athanasius jam in ordine diaconorum primus, Alexandrum comitatus, in eo cœtu fortissime decertasse dicitur. Sancta autem synodus, inquit Severus, unanimi voce decrevit consubstantialem esse Patri ipsum illum Filium, qui, expletis temporibus, propter nostram salutem incarnatus est, totamque dispensationem peregit. Item Spiritum sanctum Patri ac Filio connumeravit, docuitque concorditer in hunc etiam esse credendum: atque hoc salutare decretum sanamque professionem universo legitime orbi tradidit, paucisque verbis id omne definivit in quo baptizamur. Mox narrat Severus quomodo mortuo Alexandro Marci sedem occupaverit Athanasius. Hinc Arianorum apud Constantinum imp. calumniæ, exilium Athanasii usque Treviros, et deinde reditus Alexandriam, Roma non semel salutata. Item alii sub variis imperatoribus labores ejusdem, ac fugæ, et latebræ, et interfecti Arsenii fabula, ita ut de XLVI episcopatus annis, sex tantum quieverit. Profligatos item ab Athanasio dicit duos Arianismi gigantes, impurum eunuchum Leontium, et Hosium qui ambitiose sedem mutavit. Facit tamen Severus calumniam Hosio, quem quantopere amaverit laudaveritque Athanasius, patet ex ejus operibus. Et Arianismo quidem strenue purgavit Hosium vir cl. Maceda grandi edito libro *Hosius vere hosius*. Quod vero idem sedem episcopalem mutaverit, id plane falsum videtur: nam contra hanc potius nonnullorum episcoporum ambitionem condidit primum canonem Sardicensem ipse Hosius. Pergit autem Severus dicere: Arii infamem sententiam Athanasius oppugnans, tanquam bellicæ artis bene peritus, nulli simul alii ex hæresibus aditum vel occasionem præbuit; secus ac illi in fide reprobis se gesserunt. Diodorus atque Theodorus, qui uno oculo utentes, in altero cæcuerunt, quia Verbum Dei incarnatum factumque hominem, obtentu Arium refutandi, in duo dividerunt. Non ita tamen noster hic magnus, qui genuinis accuratisque verbis usus est. I^o enim constituit, non duas esse dicendas post unionem in Christo naturas, sed unam Verbi incarnatam naturam, conservata tamen divina humanatione immutabili, inconfusa, inseparabili. Quod ejus effatum non ferentes Nestorius aliique discipuli Diodori ac Theodori, illius ad Epictetum epistolam falsaverunt. Sed enim illam ad veritatem exigens germanus Athanasii discipulus sapiens Cyrillus, misit ad sanctas Orientis Ecclesias, Judæorum satoribus os occludens. Vides, lector, Severum nunquam suæ de unica in Christo natura hæreseos immemorem. Jam Athanasium unam dixisse Dei Verbi incarnatam naturam, alii veteres affirmant, alii negant, apud Petavium *De incarnat.* lib. IV, cap. 6, n. 5 seq., qui hanc quæstionem doctissime evolvit. Porro et nos scimus aliud esse unam Christi naturam dicere, aliud unam Verbi incarnatam naturam. Sed quod pluris est, verba hæc in Athanasii ad Epictetum epistola non legitur; totus imo illius contextus duas in Christo naturas astruit; et non nisi in spurio quodam opusculo, de quo Petavii loc. cit., ea locutio superfuit. Quamobrem, nisi vana prorsus narrat Severus, illa unius naturæ dicto a Monophysitis potius alicui exemplari epistolæ Athanasianæ obtrusa fuisse videtur, quam indidem a Nestorianis subtracta. Cyrilli quidem adversus Diodorum ac Theodorum complures nos reliquias, ex ipsius Severi ac Joannis Cæsareensis scriptis ineditis haustas, in secundo hujus *Bibliothecæ* volumine edidimus.

EPISTOLÆ FESTALES

DOMINI SANCTI ATHANASII

CUM CHRONICO PRÆVIO.

I Notitia mensis per unumquemque annum, A dierum, indictionum, consulatum, præsidum Alexandriæ, epactarum omnium, et cunctorum illorum qui dicuntur deorum *dies* (1); nec non causæ ob quam non fuerit missa (epistola), et ab exsilio responsum. (Hæc omnia) secundum festales epistolæ papæ Athanasii.

Hæc sunt festales epistolæ, quas Athanasius Alexandriæ episcopus mittebat quotannis ad singulas civitates atque præfecturas jurisdictioni suæ subjectas; id est a Pentapoli, et deinceps ad Libyam, Ammoniacam, Oasim parvam et magnam, Ægyptum (2), Augustamniam, atque Heptanomum, et provincias Thebarum superiorem ac mediam; capto initio ab anno XLIV æræ Diocletiani (CHRISTI ANNO 328), quo anno Paschalis festum erat die XVI Pharmuthi, XVII Kal. Maii, lunæ (3) XVIII. Cum enim vita excessisset præcessor 2 ejus Alexander die XXII Pharmuthi (4), successit ei (Athanasius) post Pascha, die XIV Payni, indictione I, consulibus Januario et Justo, gubernante Zeneo Italo Ægypti præfecto, epacta XXV, deorum autem I.

Hoc anno (CÆ. 329) Dominica Paschalis erat Pharmuthi die XI, VII Idus Aprilis, lunæ die XXI, in octavo consulatu Constantini Augusti et quarto Constantini Cæsaris, gubernante eodem Zeneo Ægypti præfecto, indictione II, epacta VI, deorum II. Hanc primam epistolam misit (Athanasius) anno Diocletiani XLV; nam quia consecratus fuit præcedente anno post solemnitate (paschalem), ut supra dictum est, Alexander jam miserat consuetam epistolam antequam vita excederet.

(1) Apud Ægyptios. æque ac apud Romanos, et nos usque in hodiernum diem, hebdomadæ periodus fuit, cujus singuli dies totidem deorum, seu planetarum nominibus distinguebantur, id est Lunæ, Martis, Mercurii, etc. Ergo, Chronici Athanasiani auctor hæc quoque sedulitate utitur designandi, cuiquam diei deorum, id est Lunæ, Martis, etc., cæteræ paschalis solemnitate denotationes respondeant. Reprehendit tamen hunc morem S. Augustinus *Enarr. in psal. xciii, 3*: *Una Sabbati* (id est, hebdomadæ) *dies Dominicus est: secunda Sabbati, secunda feria, quem sæculares diem Lunæ vocant: tertia Sabbati, tertia feria, quem diem illi Martis vocant: quarta Sabbati, quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis et a multis Christianis; sed nollemus: atque utinam corrigant, et non dicant sic! Habent enim linguam suam, qua utantur Noi;*

Hoc anno (CÆ. 331) Dominica Paschalis erat die XXIV Pharmuthi, XIII Kal. Maii, lunæ XV, in consulatu Gallicani et Symmachi, gubernante Magniniano (5) Cappadoce Ægypti præfecto, indictione III, epacta XVII, deorum III. Hoc anno Thebas visitavit (Athanasius) (6).

Hoc anno (CÆ. 331) Dominica Paschalis erat die XVI Pharmuthi, lunæ XVIII, III Idus Aprilis, consulibus Anno Basso et Ablavio, gubernante Ilygino Italo Ægypti præfecto, epacta XXVIII, indictione IV. Hanc epistolam ex itinere misit, cum reverteretur de comitatu; etenim hoc anno perrexit 3 in comitatum ad imperatorem Constantinum, a quo accessit fuerat, cum eum inimici accusassent, quod ætate admodum juvenili factus fuisset episcopus. Sed postquam (Constantino) se obtulit, ab eo laudari atque honorari meruit. Circa vero Quadragesimam mediam regressus est.

Hoc anno (CÆ. 332) Dominica Paschalis erat die XVII Pharmuthi, lunæ XX, IV Nonas Aprilis, epacta IX, deorum VI, consulibus Pacatiano et Hilariano, gubernante Hygino Ægypti præfecto, indictione V. Hoc anno visitavit Pentapolim et Ammoniacam.

Hoc anno (CÆ. 333) Dominica Paschalis erat die XX Pharmuthi, lunæ XV, XVII Kal. Maii, epacta XX, deorum VII, consulibus Dalmatio et Zenophilo, gubernante Paterno Ægypti præfecto, indictione VI.

Hoc anno (CÆ. 334) Dominica Paschalis erat XII Pharmuthi, lunæ XVII, VII Idus Aprilis, indictione VII, epacta I, deorum I, consulibus Optato et Paulino, gubernante Paterno Ægypti præfecto. Hoc anno visitavit (Athanasius) partes inferiores: quo tem-

enim et in omnibus gentibus ista dicuntur. Multæ gentes aliæ atque aliæ aliter atque aliter vocant. Melius ergo de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. Conferatur ejusdem Augustini sermo Vaticanus xciv, 4.

(2) Ægyptus propria erat Delta.

(3) Id est mensis die XVIII. S. Ambrosius ep. 23, 18: *Μηνὴν lunam vocant Græci; unde μηνᾶς Græce dicunt menses; et naturalis usus nationum exterarum lunam pro diebus appellat. Erant autem Ægyptiorum menses lunares.*

(4) Consonat adamussim Chronicon Orientale.

(5) Syrus Magnininos. Magnus quidem comes largitionum in Ægypto apud Theodoretum *Hist. IV, 22.*

(6) Videmus episcopalis visitationis morem.

pere vocatus fuit Cæsaream Palæstinæ ad synodum, **A** Exitu quarta die Gregorius Cappadox ingressus est urbem tanquam episcopus (10).

Hoc anno (Cn. 335) Dominica Paschatis erat die xiv Pharmuthi, lunæ xx, 4 iii Kal. Aprilis, indictione viii, epacta xii, deorum ii, consuliibus Constantio (7) et Albino, gubernante eodem Paterno Ægypti præfecto.

Hoc anno (Cn. 336) Dominica Paschatis erat die xxiii Pharmuthi, lunæ xx, xiv Kal. Maii, indictione ix, epacta xxiii, deorum iv, consuliibus Nepotiano et Facundo, gubernante Philagrio Cappadoce Ægypti præfecto. Hoc anno profectus est (Athanasius) ad synodum, quam ejus inimici coegerunt Tyri. Discessit hinc (i. e. ex Ægypto) die xvii Epiphi: sed **B** compertis adversus se machinationibus, Tyro se subduxit, et maritimo itinere Constantinopolim profugit; quo cum die ii Athyr pervenisset, octavo die post adiit imperatorem Constantinum, ejusque gratiam adeptus est. Sed enim iidem ejus hostes variis calumniis imperatorem ipsi infensum effecerunt: quamobrem subitum ei exsilium decretum fuit, et die x Athyr abiit in Gallias ad Constantem Cæsarem Augusti filium. Propterea festalem epistolam non scripsit.

Hoc anno (Cn. 337) Dominica Paschatis erat die viii Pharmuthi, lunæ xvi, iv Nonas Aprilis, indictione x, epacta iv, deorum v, consuliibus Feliciano et Titiano, gubernante Philagrio Cappadoce Ægypti præfecto. Cum versaretur (Athanasius) adhuc Trevis **C** in Galliis, epistolam festalem scribere non potuit.

5 Hoc anno (Cn. 338) Dominica Paschatis erat die xxx Pharmuthi, vii Kal. Aprilis, lunæ xix, indictione xi, epacta xv, deorum vi, consuliibus Urso et Polemio, gubernante Theodoro Heliopolitano Ægypti præfecto. Hoc anno cum die xxvii Pachon mortuus esset Constantinus, dimissus fuit (Athanasius), et die xxvii Athyr de Galliis cum gloria reversus est. Eodem hoc anno multa acciderunt. Magnus ille hegumenus Antonius Alexandriam venit, biduoque tantum illic moratus, et multis patris miraculis (8), multisque valetudini redditus, die iii mensis Mesuri discessit.

Hoc anno (Cn. 339) Dominica Paschatis erat die **D** xx Pharmuthi, lunæ xx, xvii Kal. Maii, epacta xxvi, deorum vii, indictione xii, consuliibus Constantio ii et Constante (9), gubernante Philagrio Cappadoce Ægypti præfecto. Hoc anno multis concitatis tumultibus, quæsitus fuit (Athanasius) a persecutoribus noctu xxii Phamenoth; sed crastina die fugit ex Theonæ ecclesia, postquam multos ibi baptizaverat.

(7) Syr. *Constantino*.

(8) Syrus imperie *multa admiratus*.

(9) Vice versa Syrus mendose *Constantio i et Constante iterum*.

(10) Narrat hæc Athanasius ipse in *Encyclica ad episcopos*, n. 5.

(11) Syr. *mensis*.

(12) Fast. *Proculo*.

Hoc anno (Cn. 340) Dominica Paschatis erat die xiv (11) Pharmuthi, lunæ xv, iii Kal. Aprilis, epacta vii, deorum ii, indictione xiii, consuliibus **6** Acindyno et Proclo (12), gubernante eodem Philagrio Ægypti præfecto. Cum Gregorius oppressionis sue actus augetet, ideo non fuit scripta festalis epistola. Quamobrem cum Ariani (Pascha) in diem xxvii Phamenoth indixissent, multo risui ob hunc errorem fuerunt; qui tamen media in Quadragesima mutata sententia, Pascha nobiscum egerunt die xiv Pharmuthi, ut supra dictum est; quem solemnitatis diem significavit Athanasius presbyteris Alexandriæ per brevem epistolam, quia non potuit consueti moris **B** mittere epistolam propter fugam et prodicionem.

Hoc anno (Cn. 341) Dominica Paschatis erat die xxiv Pharmuthi, lunæ xvi, xiii Kal. Maii, epacta xviii, deorum iii, indictione xiv, consuliibus Marcellino et Probino, gubernante Longino Nicæno Ægypti præfecto. Schisma fuit in Augustamnica propter morantem in urbe Gregorium quam opprimebat, donec conflictari morbo cæpit; proptereaque papa festalem epistolam non scripsit.

Hoc anno (Cn. 312) Dominica Paschatis erat d' e xvi Pharmuthi, lunæ xvi, iii Idus Aprilis, epacta xxix, deorum iv, indictione xv, consuliibus Constantio iii et Constante ii, gubernante eodem Longino Nicæno Ægypti præfecto. Cum graviter ægrotaret in urbe Gregorius, idcirco papa mittere (epistolam) non potuit.

7 Hoc anno (Cn. 343) Dominica Paschatis erat die i Pharmuthi, lunæ xv, vi Kal. Aprilis, epacta xi, deorum v, indictione i, consuliibus Placido et Romulo, gubernante eodem Longino Nicæno Ægypti præfecto. Hoc anno habita fuit synodus Sardicæ (15): qua re cognita, Ariani Philippopolim se contulerunt. Cumque Philagrius eis auctor esset ut in hac urbe synodum cogerent, ipsi quolibet in loco vituperabantur, excommunicate fuerunt etiam ab Ecclesia Romana. Et cum de sua poenitentia ad papam Athanasium scripsissent, puduit Arsacium atque Valentem Sardicæ de conventionem circa Pascha facta; et decretum ad annos quinquaginta duraturum ediderunt, quemadmodum ubique Romani atque Alexandrini proponere solebant. Athanasius quoque festalem epistolam scripsit.

Hoc anno (Cn. 344) Dominica Paschatis erat die xx Pharmuthi, lunæ xix, xvii Kal. Maii, epacta xxi, deorum vi, indictione ii, consuliibus Leontio et Salustio, gubernante Palladio (14) Italo Ægypti præfecto. Cum rediisset (Athanasius) a synodo Naissi

(15) En annus synodi catholicæ Sardinensis, nempe 343: en item annus synodi Arianae, vulgo pariter dictæ Sardicensis, sed potius Philippopolitanae. Errat ergo Mansius, qui ponit hanc synodum in anno 344, multoque magis Mamachus *De rat. temp. Athan.*, qui trahit in annum 347.

(14) Palladius Ægypti præfectus apud Theodoretum *Hist. lib. iv. 22.*

habita, ubi et Pascha celebraverat, significavit accurate Alexandriæ presbyteris diem Paschatis; cæteris tamen locis non potuit.

Hoc anno (Cn. 345) Dominica Paschatis erat die xi Pharmuthi, lunæ xviii, vii Idus Aprilis, epacta iii, deorum i, indictione iii, consulibus 8 Anantio et Albino, gubernante Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Cum (Athanasius) Aquileiam profectus esset, Pascha illic exegit, significavitque accurate diem Paschatis presbyteris Alexandriæ; cæteris vero locis non potuit.

Hoc anno (Cn. 346) Dominica Paschatis erat die iv Pharmuthi, lunæ xxiv, iii Kal. Aprilis, epacta xiv, deorum ii, indictione iv, consulibus Constantio (15) iv et Constante iii Augustis, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Cumque obiisset Gregorius die ii Epihi, reversus est Roma ex Italia (Athanasius) et in civitatem ecclesiamque ingressus. Mirabili autem occurso dignus fuit; etenim die xxiv Paophi, populus cunctique magistratus ei obviam iverunt usque ad centesimum lapidem; atque ita honoratus quievit. Festalem vero epistolam hujus anni jam breviter ad presbyteros miserat.

Hoc anno (Cn. 347) Dominica Paschatis erat die xvii Pharmuthi, lunæ xv, pridie Idus Aprilis, epacta xxv, deorum iii, indictione v, consulibus Rufino et Eusebio, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Residentes Alexandriæ (Athanasius) consuetam significationis paschalis epistolam misit, quam antea non potuerat.

Hoc anno (Cn. 348) Dominica Paschatis erat die viii Pharmuthi, lunæ xviii, iii Nonas Aprilis, epacta vi, deorum iv, indictione vi, consulibus 9 Philippo et Salia, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Hanc quoque epistolam Alexandriæ residents scripsit.

Hoc anno (Cn. 349) Dominica Paschatis erat die xxx Phamenoth, lunæ xix, vii Kal. Aprilis, epacta xvii, deorum vi, indictione vii. Sed cum renuissent Romani dicentes, se ob traditionem a Petro apostolo acceptam haud progredi ultra diem xxvi Pharmuthi, neque citra xxx Phamenoth, lunæ xxi . . . (*hic lacuna brevis in codice, qui postea prosequitur sic:*) vii Kal. Aprilis, consulibus Limenio et Catulino, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Hanc quoque epistolam misit Alexandriæ residents.

Hoc anno (Cn. 350) Dominica Paschatis erat die xiii Pharmuthi, lunæ xix hora secunda, vi Idus Aprilis, epacta xxviii, deorum vii, indictione viii, consulibus Sergio et Nigrano, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Hoc anno interfectus fuit a Magnentio Constans, tenuitque imperium Constantius solus; qui tunc ad papam (Athanasium) scripsit ne quid timeret ob Constantis ob-

atum, sed sibi haud secus quam illi viventi confideret.

Hoc anno (Cn. 351) Dominica Paschatis erat die v Pharmuthi, lunæ xviii, 10 pridie Kal. Aprilis, epacta ix, deorum i, indictione ix, post consulatum Sergii et Nigriani, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto.

Hoc anno (Cn. 352) Dominica Paschatis erat die xxiv Pharmuthi, lunæ xviii, xiii Kal. Maii, epacta xx, deorum iii, indictione x, in consulatu quinto Constantii Augusti et primo Constantii Cæsaris, gubernante eodem Nestorio Gazæo Ægypti præfecto. Gallus proclamatus fuit Cæsar, mutatumque nomen ejus in Constantium.

Hoc anno (Cn. 353) Dominica Paschatis erat die xvi Pharmuthi, lunæ xxi, iii Idus Aprilis, epacta i, deorum iv, indictione xi, in consulatu sexto Constantii Augusti et secundo Constantii Cæsaris, gubernante Sebastiano Thrace Ægypti præfecto. Hoc anno Serapion episcopus Thmucos, Triadelphus Nicii, et presbyteri Petrus atque Astrucius (16) cum aliis ad imperatorem Constantium missi fuerunt, quia timor imminuebat malorum ab Arianis; attamen re infecta revertebantur. Hoc anno Montanus palatii silentiarius, introitit tanquam episcopus (Alexandriam); sed enim coorto tumultu, frustratus abiit.

Hoc anno (Cn. 354) Dominica Paschatis erat die iv Pharmuthi, lunæ xvii, vi Kal. Aprilis, epacta xii, deorum v, indictione xii, in consulatu 11 septimo Constantii Augusti et tertio Constantii Cæsaris, gubernante eodem Sebastiano Thrace Ægypti præfecto.

Hoc anno (Cn. 355) Dominica Paschatis erat die xxi Pharmuthi, lunæ xviii, xvi Kal. Maii, epacta xxiii, deorum vi, indictione xiii, consulibus Arbetione et Lolliano, gubernante sene illo Maximo Nicæno Ægypti præfecto. Hoc anno Diogenes, qui erat imperatoris notarius (17), conatus episcopum (Athanasium) comprehendere, casso effectu fuit.

Hoc anno (Cn. 356) Dominica Paschatis erat die xii Pharmuthi, lunæ xvii, vii Idus Aprilis, epacta iv, deorum i, indictione xiv, in consulatu octavo Constantii Augusti et primo Juliani Cæsaris, gubernante eodem sene Maximo Nicæno Ægypti præfecto, cui successit Cataphronius Biblius. Hoc anno cum Syrianus dux tumultum magnum die xiii mensis Mechir in ecclesia concitavisset, die xiv ingressus est cum militibus suis nocturno tempore in basilicam Theonæ: haud tamen comprehendere (episcopum) potuit, qui non sine prodigio evasit.

Hoc anno (Cn. 357) Dominica Paschatis erat die xxvii Phamenoth, lunæ xvii, x Kal. Aprilis, epacta xv, deorum ii, indictione xv, consulibus Constantio Augusto novies et Juliano Cæsare iterum, gubernante eodem Cataphronio 12 Biblio Ægypti præ-

(15) Syr. Constantino.

(16) Chron. Veron., modo Astericus, modo Astericius.

(17) Ita ipse Athanasius in *Apol. ad Const.*, n. 32, nec non Chronicon Veronense.

fecto, cui successit Parnasius. Tunc Georgius ingressus est die xxx Mechir, multosque violenter comprehendit. Verumtamen Athanasius episcopus in fuga erat, seduloque in civitate quærebatur; cuius rei causa periclitantibus multis, scripta non fuit festalis epistola.

Hoc anno (Cn. 358) Dominica Paschatis erat die xvii Pharmuthi, pridie Idus Aprilis, lunæ xvii, epacta xxvi, deorum iii, indictione i, consulibus Tatiano et Cereali, gubernante Pario Corinthio Ægypti præfecto. Episcopus quidem Athanasius latebat in urbe Alexandria; Georgius autem recessit die v Paophi, a populo expulsus. Propterea ne hoc quidem anno potuit papa (Athanasius) festalem epistolam mittere.

Hoc anno (Cn. 359) Dominica Paschatis erat die xix Pharmuthi, pridie Nonas Aprilis, lunæ xx, epacta vii, deorum iv, indictione ii, consulibus Eusebio et Hypatio, gubernante eodem Pario (18), cui successit Italicianus Italus; huic autem post tres menses Faustianus Chalcedonensis. Ne hoc quidem anno papa (Athanasius) epistolam scripsit.

Hoc anno (Cn. 360) Dominica Paschatis erat die xxviii Pharmuthi, ix Kal. Maii, lunæ xxi, epacta xviii, deorum vi, indictione iii, in decimo consulatu Constantii Augusti et tertio Juliani Cæsaris, gubernante Faustiano 13 Chalcedonensi Ægypti præfecto. Hic præfectus una cum Artemio duce ingressi domunculam cellulamque, ut ibi Athanasium episcopum conquirent, acriter torserunt Eudæmonem virginem monialem. Quamobrem ne hoc quidem anno epistolam scripsit (Athanasius).

Hoc anno (Cn. 361) Dominica Paschatis erat die xiii Pharmuthi, vi Idus Aprilis, lunæ xvii, epacta xxix, deorum vii, indictione iv, consulibus Tauro et Florentio, gubernante Photino Ægypti præfecto, cui successit Gerontius Armenius. Ne nunc quidem mittere potuit (epistolam Athanasius). Hoc anno mortuus est Constantius; cumque solus potentatum obtinuisset Julianus, persecutio adversus orthodoxos deferbuit: etenim imperator Julianus mandavit, ut ubique terrarum orthodoxi ecclesiastici dimitterentur, qui Constantii tempore persecutionem passi erant.

Hoc anno (Cn. 362) Dominica Paschatis erat die xv Pharmuthi, pridie Kal. Aprilis, lunæ xxv, epacta x, deorum i, indictione v, consulibus Marmertino et Nevitta, gubernante Gerontio Armenio, cui successit Olympius Tarsensis. Hoc anno episcopus Athanasius rediit ab exsilio mense Mechir, et Ecclesiam suam recepit Juliani Augusti jussu, qui libertate donavit cunctos 14 episcopos et ex-

(18) Syrus hoc loco *Pariesio*.

(19) Sive de restituendis idolorum bonis, sive de expellendo Athanasio, ut est in Chronico Veronensi.

(20) Hinc demum corrigitur illud *Thereu* Chronici Veronensis, n. 41, de quo corrupto vocabulo tot vana verba fecerunt Maffei, Mansius atque Marmachus. Vide adnotata ad dictum num. Chronici

Veronensis, infra.

Veronensis, infra.

Hoc anno (Cn. 363) Dominica Paschatis erat die xxv Pharmuthi, xii Kal. Maii, lunæ xx, epacta xxi, deorum ii, indictione vi, in quarto consulatu Juliani Augusti cum Vallustio, gubernante eodem Olympio Ægypti præfecto. Pythiodorus Thebanus, Philippi servus, attulit Juliani edictum die xxvii Paophi, et episcopo coram exhibuit, quo in edicto multæ minæ fiebant (19). Tunc sine mora exiit urbe (Athanasius) perrexitque Thebas (20). Octo autem post menses interiit Julianus; cuius morte vulgata, rediit clam Alexandriam noctu. Deinde octavo die mensis Thoth, conscensa navi apud Hierapolim orientalem, obvius ivit imperatori Joviano, a quo honorifice dimissus fuit. Hanc festalem epistolam misit quaquaversus more solito ex urbe Memphi, dum Thebas fugeret.

Hoc anno (Cn. 364) Dominica Paschatis erat die ix Pharmuthi, pridie Nonas Aprilis, lunæ xvi, epacta iii, deorum iv, indictione vii, consulibus Joviano Augusto et Varroniano, gubernante Hyrico Damasceno præfecto, cui successit Maximus Rhacotensis (21); huic autem Flavianus Illyricus. Hoc anno papa (Athanasius) ingressus est Alexandriam atque ecclesiam die xxv Mechir. 15 Epistolam vero festalem misit consueto more Antiochia ad cunctos singularum præfecturarum episcopos.

Hoc anno (Cn. 365) Dominica Paschatis erat die primo Pharmuthi, v Kal. Aprilis, lunæ xix, epacta xiv, deorum v, indictione viii, in consulatu primo Valentiniani et Valentis Augustorum, gubernante eodem Flaviano Illyrico. Nos occupavimus Cæsareum (22). At mox multarum accusationum causa patiebatur persecutionem papa (Athanasius), ideoque contulit se in hortum Fluvii Novi. Sed enim paucis diebus post, cum ad eum venisset cum Barside secretario præfectus, tulit ei opem ut in ecclesiam ingrederetur. Tunc terræ motus contigit die xxvii Epiphi, mare in orientali plaga retro cessit, multi perierunt, multæque res pessundatæ.

Hoc anno (Cn. 366) Dominica Paschatis erat die xxv Pharmuthi, xvi Kal. Maii, lunæ xx, epacta xxv, deorum vi, indictione ix, in primo consulatu Gratiani filii Augusti et Daglaiphi, gubernante eodem Flaviano præfecto. Die xxvii Epiphi impetum fecerunt ethnici, et Cæsareum incensum fuit, multique cives immania detrimenta passi sunt. Rei auctores damnati fuerunt et extorres facti. Deinde Proclianus Macedo dux creatus fuit.

16 Hoc anno (Cn. 367) Dominica Paschatis erat

Veronensis, infra.

(21) Syr. *Rhaphotensis*.

(22) Una erat ex ecclesiis Alexandriæ sic appellata. Hanc *magnum* dicit ipse Athanasius in *Historia Arianorum*, cap. 74 (ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐν τῷ Καίσαρειῷ) et ab his atque ab ethnicis pollutam fuisse blasphemis in Christum atque sacrificiis.

die xvi Pharmuthi, Kalendis Aprilis, lunæ xvi, epacta vi, deorum vii, indictione x (23), consulibus Lupicino et Jovino, gubernante eodem Procliano, cui Tatianus Lucius successit. Hoc anno cum Lucius ingredi conatus esset die xxvi Thoth, noctu delituit in domo quæ erat prope ecclesiæ præsidium; cumque Tatianus præfectus, et Trajanus dux foras ipsum egredi curassent, is mirabiliter ex urbe evasit incolomis, quia eum turba interficere volebat. Hoc quoque anno epistolam scripsit (Athanasius) nec non divinorum librorum canonem edidit.

Hoc anno (Ch. 368) Paschatis Dominica erat die xxv Pharmuthi, xii Kal. Maii, lunæ xvi, epacta xvii, deorum ii, indictione xi, Valentiniano et Valente Augustis secundo consulibus, gubernante eodem Tatiano præfecto. Cæsareum cœptum est reædificari die vi mensis Pachon, quia gratiose impetratum fuit imperiale decretum per Trajanum ducem. Comperti sunt incendii auctores, et remotis statim incensæ molis maceris, eodem mense Pachon initium instaurandi ædificii factum est.

Hoc anno (Ch. 369) Paschatis Dominica erat die xxvii Pharmuthi, pridie Idus Aprilis, lunæ xv, epacta xxviii, deorum iii, indictione xii, consule 17 primum Valentiniano Augusti filio cum Victore, gubernante eodem Tatiano præfecto. Cœpit papa (Athanasius) ecclesiam ædificare in Mendesio, quæ postea de nomine ejus appellata est, die xv mensis Thoth, initio anni lxxxv Diocletiani.

Hoc anno (Ch. 370) Paschatis Dominica erat die ii Pharmuthi, iv Kal. Aprilis, lunæ xv, epacta ix, deorum iv, indictione xiii, consulibus tertio Valentiniano et Valente Augustis, gubernante eodem Tatiano, cui successit Olympius Palladius Samosatensis. Absolvit papa (Athanasius) ecclesiam, quæ de nomine ejus dicta est, desinente anno lxxxvi æræ Diocletiani; quo anno, die xiv mensis Mesori anniversaria quoque peregit.

Hoc anno (Ch. 371) Paschatis Dominica erat die xxii Pharmuthi, xv Kal. Maii, lunæ xvi, epacta xx, deorum v, indictione xiv, in secundo consulatu Gratiani Augusti cum Probo, gubernante eodem Palladio, cui successit in Ægypti præfectura Ælius Palladius Palæstinus, qui dictus est Cyrus.

Hoc anno (Ch. 372) Paschatis Dominica erat die xiii Pharmuthi, vi Idus Aprilis, lunæ xix, epacta i, deorum vi, indictione xv, consulibus Modesto et Arintheo, gubernante eodem Ælio Palladio, qui dictus est Cyrus, Ægypti præfecto.

¹ Psal. LVII, 7. ² Cant. VIII, 1.

(23) Quæ sequuntur continentur in folio quod in perturbatis membranibus Nitriensibus, itemque in Londinensi editione extra proprium locum est, ut ipse cl. editor Curetonus recte adnotavit; nos autem nunc justa in sede folium hoc nativoque ordine, ut par est, collocamus.

(24) Huc usque folium tralatitium, quod nos in proprium locum, unde incommodè exciderat, resti-

tuimus. **18** Hoc anno (Ch. 373) Paschatis Dominica erat die v Pharmuthi, pridie Kal. Aprilis, lunæ xxi, epacta xii, deorum i, indictione i, in quarto (24) consulatu Valentiniani et Valentis Augustorum, gubernante eodem Ælio Palladio Ægypti præfecto. In hujus anni exitu, die vii Pachon, prodigiose (25) vita excessit (Athanasius).

Finis capitulorum epistolarum festalium sancti Athanasii Alexandriae episcopi.

EPISTOLA I.

(Ch. anno 329.)

EPISTOLA PRIMA FESTALIS PAPE ATHANASII, JUXTA QUAM DOMINICA PASCHATHS ERAT DIE XI PHARMUTHI, VIII IDUS APRILIS, ANNO XLV DIOCLETIANI, IN OCTAVO CONSULATU CONSTANTINI AUGUSTI ET QUARTO CONSTANTINI CÆSARIS, PRÆFACTO SEPTIMIO (26) ZENEO, INDICIONE SECUNDA.

De jejuniis, tuba et festis.

1. Venite, dilecti mei, ad celebrandum festum, quandoquidem nos tempus invitat. Sol ille justitiæ divinos suos nobis radios ostendens, solemnitatis tempus nobis prædicit; quo cognito, festum agere debemus, ne simul cum tempore avolet a nobis lætitia. Quippe est apprime necessarium, **19** ut tempus exercendæ virtutis cognoscamus. Sic etiam beatus Paulus discipulum suum ad temporis agnitionem adhortabatur, docebatque eum dicens: «Insta in tempore, et extra tempus.» Nempe ut utrumque sciret et res dignas tempore agere, et cavere quominus reprehendatur extra tempus (27). Similiter et omnium Deus, juxta sapientem Salomonem (28) uniuscujusque rei tempus atque momentum distinguebat, ut omnino definiretur tempore proprio hominum salvatio. Sic etiam Dei sapientia Dominus ac Salvator noster Jesus Christus, cum haud extra tempus, sed idoneo tempore, ad sanctorum animas se confert, Dei amatores atque prophetas apte disponit. Atque ita plurimi eum precabantur, dicentes¹: «Quis dabit ex Sion salutem Dei?» Sponsa vero, ut in Cantico scriptum est, orabat dicens²: «Quis det te filium sororis meæ, sugentem ubera matris meæ?» Nempe ut hominibus fias similis, et humanos dolores pro nobis subeas.

2. Sed ille omnium Deus, factor temporum ac momentorum, qui res nostras, plusquam nos ipsi, novit, dum, periti medici instar, solamen per tempus iis concedit, qui sanari consentiunt, id ipsum haud extra tempus, sed idoneo tempore suppeditat

tuum.

(25) Vide notam infra, p. 164.

(26) Vocabulum *Septimio* deerat in Chronico.

(27) II Tim. iv, 2. Gr., Ἐπιστῆθι εὐχαίρως, ἀχαίρως. Est autem propemodum insperata bujus loci interpretatio Athanasii. Philologi sacri judicent.

(28) Eccle. iii, 7, *Tempus tacendi, et tempus loquendi.*

dicens : « Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te². » Ideo beatissimus quoque Paulus, ad hujusmodi tempus nos adhortans, scribebat dicens³ : « Ecce nunc tempus **20** acceptabile, ecce nunc dies salutis. » Item antiquitus invitans (Deus) per Moysen Israelis filios ad festum sacerdotale, sic aiebat⁴ : « Tribus vicibus per singulos annos mihi festum celebrabitis. » Sacerdotales tubæ clangebant, dilecti mei, atque ad tria celebranda festa hortabantur, quorum unum hodiernum est. Ita sanctus Psalmista mandavit, dicens⁵ : « Vociferate in Neomenia tuba, in die solemnitatis vestræ. » Dictum hoc jubet nos vociferare utroque tempore, nempe in mensium initio, et præscriptis diebus, quorum in medio plenilunium fiebat. Diem præscriptum fecit illum, quo tubæ modo ad festum, ut olim scriptum fuit, modo ad jejunium, modo ad bellum invitabant. Hæc nimirum haud inscienter fiebant, id est casu ; sed tubarum vox exaudiebatur, ut unusquisque ad indicatum opus conveniret. Nec vero ex me, sed ex divinis libris, hæc descendenda sunt. Sic cum Deus Moysi apparuit, velut in *Numerorum libro* scriptum est, ait⁶ : « Dominus locutus est ad Moysen : Fac tibi duas tubas ; argenteas facies eas ; quæ tibi usui erunt ad multitudinem convocandam. » Est autem hoc pulcherrimum apud Dei amatores, nempe ut sciamus, id omne jam inde a Moysis ætate consuetum fuisse, id est ab umbræ tempore. Eaque præscriptio directionis quoque causa fiebat. Etenim dixit (Deus)⁷ : « Si exieritis ad bellum in territorio vestro contra hostes vestros, qui in conspectu vestro sunt (29), » scilicet intra territorii limites, non extra illud, « tunc **21** signum edetis tubis, et erit recordatio vestri apud Dominum, atque ab hostibus vestris salvi eritis. » Nec belli tantum causa clangebant, sed etiam festorum, ut in lege scriptum est. Audi enim quæ addit dicens⁸ : « Et in diebus lætitiæ vestræ, vestrisque solemnitatibus, vestrorumque mensium Kalendis, tubis clangite. » Nemo credat nihil hoc esse aliud, quam verbum, aut nauci faciendum. Si lex tubarum usum mandat, mirum ac tremendum hoc edictum est : etenim tuba vim excitandi habet, et præ qualibet voce aut organo terribilis est : ideoque imperata fuit, ut eam audiens Israel, qui tunc adhuc puer erat, haud humanum esse nuntium crederet, sed plusquam humanum. Ille ex norma sonituum obtemperabat ; quos ab iis audiens, qui in monte consistebant, legis recordabatur, quæ tunc sibi fuit imposita, eamque observabat.

3. Mirabilis erat lex, et speciosa figura ; secus enim haud metum ingessisset, neque ad obedientiam flexisset eos qui audiebant, imo tunc etiam videbant. Verum hæc res tunc erant figuratæ et umbratiles. Nos vero cogitationem nostram transfe-

rentes, atque ab umbra nunc digredientes, ad veritatem veniamus, tubasque sacerdotales Salvatoris nostri spectemus clamantes atque invitantes, modo ad prælium, ut ait beatus Paulus⁹ : « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus **22** principes, adversus potestates, et mundi hujus tenebrosi rectores, contra malignos spiritus aeris. » Modo ad virginitatem, abstinentiam, et irreprehensibile conjugium, clamando atque dicendo¹⁰ : Virgo (cogitet) ea quæ virginitatis sunt : qui abstinentem vitam præoptant, de abstinentia cogitent : qui denique cum uxore sunt, de honorabili conjugio ; indicens singulis propria officia, præmii quoque decorum. Quandoque etiam ad jejunium invitando et solemnitate. Audi adhuc vociferantem clamantemque¹¹ : « Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus, ut festum agamus non fermento veteri, neque fermento malitiæ et nequitæ. » Sin autem tubam audire mavis tubarum omnium magnificentissimam, aurem præbe Salvatori nostro dicenti¹² : « In novissimo magno die stabat Jesus, et clamabat, dicens : Si quis sitit, veniat ad me et bibat. » Profecto decebat ut Salvator non ad festum simpliciter, sed ad solemnitatem magnam nos invitaret ; qua voce audita, parati essemus et conveniremus ad cujuslibet tubæ signum, ut paulo ante dixi ; sunt quippe diversæ denuntiationes.

4. Audi quomodo propheta sub figura vociferabat ; deinde ad veritatem te transfer, et tubæ denuntiationi esto paratus. Ipse ait¹³ : « Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium. » Definitum erat hoc tubæ signum, præciseque omnino imperabat, ut nos jejunantes sanctificemus jejunium. Neque enim omnes Deum invocantes Deum sanctificant ; sed quidam potius eum contaminant ; quanquam non ipsum contaminant ; absit ! sed suas **23** de ipso cogitationes : sanctus enim ille est, et in sanctis quiescit. Sic beatus Paulus definit¹⁴, quomodo aliqui contumeliam faciunt Deo, nempe violando præcepta, in Deum fiunt contumeliosi. Ob admonitionem vero eorum qui jejunium vitiant, ait nunc : « Sanctificate jejunium. » Etenim multi dum de jejunio satagunt, animas tamen suas corruptum proprii cordis cogitationibus, male facientes fratribus suis, quos opprimere audent : et ne quid præterea dicamus, adversus proximos suos multi superbunt, iisque detrimenta majora moliuntur. Nihil sane Pharisæo illi profuit jejunii jactantia, qui tantummodo ut coram publicano gloriaretur, bis in hebdomada jejunabat. Sic item (Deus) ob ejusmodi jejunium Israelitas reprehendebat, perque Isaiam prophetam hortabatur dicens¹⁵ : « Num hoc est jejunium quod elegi, et dies quo humiliet homo animam suam ? quo contorqueas quasi circulum collum tuum, et saccum ad cinerem tibi substernas ? Num ejusmodi

² II Cor. vi, 2 ; Isa. XLIX, 8. ³ II Cor. vi, 2. ⁴ Exod. XXIII, 14. ⁵ Psal. LXXX, 4. ⁶ Num. x, 2. ⁷ ibid. 9. ⁸ ibid. 10. ⁹ Ephes. vi, 12. ¹⁰ I Cor. vii, 34. ¹¹ I Cor. v, 7. ¹² Joan. vii, 37. ¹³ Joel II, 15. ¹⁴ Hebr. x, 29. ¹⁵ Isa. LVIII, 5.

(29) Sic interpretatur Athanasius Græcum ἀνθεστηκότας.

appellabitur jejunium acceptabile (30)? » Atque ut pateat, debere nosmet ita gerere dum jejunamus, et cujusmodi oporteat esse jejunium, audi Deum Moysi his verbis mandantem, prout in Levitico scriptum est¹⁷: « Locutusque est Deus ad Moysen dicens: Decima mensis septimi die, expiationis dies erit: celebris vobis et sancta hæc erit dies, vestrasque animas humiliabit, et holocausta offeretis perfecta Domino. » **24** Mox de hac lege sic decernebat¹⁸: « Quæcunque anima non se humiliaverit, de populo delabitur. »

5. Cernitis, fratres mei, quantum valeat jejunium, et quomodo lex jejunare nos jubeat. Vult scilicet, nos haud corpore tantum, sed etiam anima jejunare. Humiliatur autem anima, cum a pravis doctrinis recedit, et idoneis virtutibus alitur. Porro virtutes æque ac vitia, alimenta cibique animæ sunt, ut alterutris illis vescatur, et pro suo placito in utrumlibet latus declinet. Utroqueversum scilicet pergere potest. Si ad virtutem deflectit, virtute alitur, id est justitia, castitate, abstinentia, fortitudine, veluti Paulus aiebat¹⁹: « Se verbo veritatis pasci; » sicuti etiam Dominus noster²⁰: « Cibus meus est, ut faciam voluntatem Patris mei, qui in cælis est. » Quod si non ad hæc, sed ad inferiora illa se inclinaverit anima, nulla alia re pascetur quam peccato. Ita Spiritus quoque sanctus de peccatoribus loquens deque eorum cibo, diabolium designat dicendo²¹: « Dedisti eum escam populis Æthiopum. » Ili sunt peccantium cibi. Et quemadmodum Dominus noster ac Salvator Jesus Christus panis est cælestis, sitque sanctorum alimonia, ut ipse ait²²: « Nisi manducaveritis meam carnem, et biberitis meum sanguinem; » sic diabolus fit cibus impurorum atque eorum qui non lucis, sed tenebrarum opera faciunt. Propterea mandabat illis, ut virtutis cibus se alerent, quo nimirum saperent atque a vitiis resipiscerent. Cibi virtutum sunt demissio animi, jactantiæ omisio, **25** humiliationum patientia et cognitio Dei. Hujusmodi jejunium non animæ tantummodo veniam conciliat, sed cum id reapse sanctificatur, sanctos disponit et tellure extollit.

6. Mirum fortasse videbitur, quod dicturus sum: imo vero præ omnibus ante dictis mirabilius est, neque tamen a veritate alienum, prout vox ipsi ex sacerdotalibus libris potestis condiscere. Magnus Moyses jejunii merito cum Deo collocutus est, et legem recepit. Magnus item ille sanctusque Elias, peracto jejunio, ipse pariter dignus fuit divina visione, postremoque tanquam ille qui in cælum ascendit, ita elevatus est. Daniel denique jejunio indulgens, tanquam adhuc adolescens, dignus æque fuit intellectu mysterii, solusque regis arcana co-

gnovit, et visiones videre divinas meruit. Neque vero ob stupendum jejunii ab his tolerati spatium, et ob dierum prolixitatem, incredulus quisquam continuo sit; imo potius certior fiat credatque unicum erga Deum respectum, atque unicum hujus verbum, alendis obedientibus satis esse, et cujuslibet nutrimenti instar fieri. Sic etiam angeli nulla re alia aluntur, nisi quod semper vident faciem Patris ac Salvatoris, qui in cælis est. Quapropter quotiescunque Moyses cum Deo colloquebatur, toties corpore jejunabat, divinisque verbis alebatur. Cum autem ad homines descenderet, ab eoque Deus recederet, tunc famem sicut cæteri experiebatur. **26** Haud ultra quadraginta dies jejunasse dicitur, quibus cum Deo sermocinatus est. Generatim denique quilibet sanctus hujuscemodi virtutibus pasci meruit.

7. Jam vero et nos, dilecti mei, nostram divinis escis nutriendas animas, et verbo ac voluntate Dei, atque exterius corpore jejunantes, grandem hanc et salutarem solemnitatem, prout decet, celebremus. Stolidi quoque Judæi divinæ hujus alimonie usurpantes figuram, agnum paschali tempore comedebant, neque tamen ipsam figuram intelligebant: et ad præsens usque tempus, agnum contra fas comedunt, quandoquidem extra urbem ac veritatem versantur. Nam figura, agnus et umbra intra limites gerebantur Judææ et illius urbis; sic jubente lege, ne hæc in alia urbe fierent, sed in regione Judaica; nequaquam vero alibi. Una cum his mandabat lex ut holocausta offerrentur ab iis ac victimæ, quia nullum aliud erat altare, præter quam Hierosolymis. Idcirco sacra hujusmodi haud licebat in alia qualibet urbe peragi, nisi in illa, ubi erat altare ac templum, quod Deus ædificatum stare voluerat, donec urbs finem suum nancisceretur. quo demum tempore finem suum habituræ erant illæ quoque res adumbratæ.

8. En nunc civitas illa, post nostri Salvatoris adventum, finem experta est, et universa Judæorum regio vastata. Quod ut comprobemus, nullo egemus extraneo argumento; namque ipsi oculis rei transactæ veritatem **27** comperimus. Necesse erat umbram terminum suum nancisci: neque id a me discendum est, sed a sacerdotali voce prophetæ, qui exclamans prædixit²³: « Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. » Quid significat verbum annuntiat? nisi quod addit, eis dicendo: « Celebra, o Juda, festivitates tuas, et redde Domino vota tua. » Ac ne postmodum ad res veteres reditus fieret, ait²⁴: « Desiit, ablatus est, ascendit ille qui insufflabat in faciem, teque angustiis expediebat. » Quis ille est qui ascendit, dicit aliquis

¹⁷ Levit. xxiii, 26, 27. ¹⁸ ibid. 29. ¹⁹ I Tim. iv, 6. ²⁰ Joan. iv. 34. ²¹ Psal. lxxiii, 14. ²² Joan. vi, 54. ²³ Nahum i, 15. ²⁴ Nahum ii, 4.

(30) Ita sonat textus Athanasii Syriacus, consonanter ad Syriacum biblicum et Hebraicum. At Græcus vulgatusque Lat. Ekkliorum textus paulo

post aliter; quanquam non magna sententiæ discrepantia est.

Judæis, propter quem umbræ jactantia desiit? **A** Haud frustraneum est audire verba, « desiit, ascendit ille qui insufflavit: » quippe nondum ulla res desiverat, antè quam ille ascenderet qui insufflavit; verumtamen post ejus ascensum, statim desiit. Quis ergo ille, o Judæi, de quo supra locutus sum? Si Moyses; mendacium profecto id esset, quia tunc nondum populus ingressus erat regionem, in qua sola jussus fuerat sacra peragere. Sin vero Samuel aut alius propheta; id quoque falsum foret, quia illatenus fiebant hæc in Judæa, et urbs adhuc manebat; ac necesse erat, quandiu hæc maneret, tandiu sacra illa frequentari. Igitur, dilecti mei, prædictorum ex numero non erat is qui ascendit. Jam si tu verax verbum audire aues, atque a Judaicis exemplis recedere, videsis Salvatore nostrum qui ascendit, et insufflavit in faciem, suisque discipulis dixit²⁸ : « Accipite Spiritum sanctum. » Quæ ubi acta sunt, finis omnium rerum **28** fuit, altare dissiluit, et frons januæ templi diffusa est. Et quamvis nondum urbs est destructa, interior tamen templi abominatio mansura est, et ipsi urbi cunctisque illis priscis finis aderit cæremoniis.

9. Nos vero extra umbræ tempus sumus, neque secundum hanc jam operamur; sed conversi ad Dominum sumus, « qui spiritus est: ubi autem spiritus Domini est, ibi libertas²⁹, » ceu ad aures nostras intonat tuba sacerdotalis. Etenim nunc haud materialem immolamus agnum, sed verum illum, qui immolatus fuit, Dominum nostrum Jesum Christum, qui ductus est tanquam ovis ad lanienam; qui quasi agnus coram lanio mufus erat²⁷; pretioso eio nos purificans sanguine, qui multo magis loquitur quam ille Abelis³⁰. Calciantes pedes nostros in præparatione Evangelii (31), capientesque manibus nostris Domini virgam et baculum; quibus recreatus sanctus ille dicebat³¹ : « Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. » Summatimque aiebat beatus Paulus³⁰ : « Ad omnia parati, nihil solliciti simus; Dominus prope est. » Ipse denique Salvator noster dicit³¹ : « Qua nos hora non putamus, adveniet Dominus. »

10. « Festum itaque celebrenus non fermento vctere, neque fermento malitiæ ac nequitæ, sed azymo puritatis ac veritatis³² : » exuentes veterem hominem cum omnibus operibus suis, et induentes novum hominem qui propter Deum creatus fuit: cum animi humilitate et conscientia pura, in lege meditantés diu noctuque. Nam si personarum acceptionem vitabimus, **29** et superbiam dolunquæ abjiciemus, tunc charitatem erga Deum et homines consequemur; renovatque et novo vino poti cum Spiritu sancto, mensem quoque rerum harum no-

varum digne celebrabimus, sanctum jejunium exordientes die v Pharmuthi; et huic consequenter adjungentes sex illos dies sanctos atque magnificos, qui creationis mundi hujus symbola sunt, finem jejunii faciemus die decimo ejusdem Pharmuthi in Sancto hebdomadæ Sabbato: atque illucescet nobis sancta Dominica, undecimo ejusdem mensis die: ex quo gradatim septem reliquas hebdomadas numerantes, sanctum Pentecostes diem celebrabimus; qui olim apud Judæos figurabatur sub festi hebdomadarum nomine: quo tempore fiebant amnestiæ ac debitorum remissiones, eratque is de mum omnimodæ libertatis dies. Jam cum nobis id tempus sit futuri mundi symbolum, magnam Dominicam celebrabimus, arrham hic futuræ illius capientes æternæ vitæ. Cum autem hinc demigrabimus, plenam cum Christo peragemus solemnitatem, et cum sanctis ita exclamabimus³² : « Transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei; cum voce exultationis, et cum laudis præconio, tanquam illorum qui lætantur: » ubi scilicet fuga doloris, tristiæ et anxietatis: atque ad summum gaudium et exultationem proveci, cum illis peragere digni erimus.

30 11. Pauperum meminerimus, et peregrinorum ne obliviscamur. In primis Deum diligamus tota anima, facultate, ac viribus; deinde proximum nostrum tanquam nos ipsos. Sic illa consequemur, quæ « oculus non vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis pervenerunt, quæ nempe præparavit Deus diligentibus ipsum³³; » per unigenitum Filium ejus Dominum nostrum, nostrumque Salvatore, Jesum Christum; per quem sit gloria et imperium (32) soli Patri, per Spiritum sanctum, in sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnes cum osculo sancto. Salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres.

Prima epistola festalis sancti Athanasii explicuit.

EPISTOLA II.

(Ch. anno 350.)

EPISTOLA SECUNDA FESTALIS PAPÆ ATHANASII, JUXTA QUAM DOMINICA PASCHATIS ERAT DIE XXIV PHARMUTHI, XIII KAL. MAJI, ANNO XLVI DIOCLETIANI, CONSULIBUS GALLICANO ET AURELIO SYMMACHO PRÆFECTO MAGNINIANO, INDICTIONE III.

1. Rursus Pascha et lætitia, fratres mei; denuo Dominus ad hoc nos tempus perduxit, ut more solito verbis ejus nutriti, festum prout oportet agamus. Cum sanctis illis cœleste hoc gaudium celebremus; quoniam et ipsi **31** solemnitatem hujusmodi prænuntiaverunt, nobisque exemplo præiverunt per suam in Christo conversationem. Haud

²⁸ Joan. xx, 22. ²⁹ II Cor. iii, 17. ²⁷ Isa. liii, 7. ²⁶ Hebr. xii, 24. ²⁵ Psal. xlii, 4. ²⁴ Philipp. iv, 6. ²³ Math. xxiv, 44. ²² I Cor. v, 8. ²¹ Psal. xli, 5. ²⁰ I Cor. ii, 9.

(31) Sic adamussim scribit etiam sanctus Augustinus (ex Ephes. vi, 16) in sermone nostro Vaticano CXIX, 7: *Calciantur pedes vestri in præparatione Evangelii pacis.*

(32) Imperium scribo exemplo Hieronymi interpretantis epistolam Theophili. Sic etiam Augustinus serm. Vat. CXXXVI; pariterque ego legebam in clausula priscæ homiliæ in cod. Vat. 264, f. 118.

illis tantummodo curæ erat Evangelium prædicare; sed si attente intuemur, utique scriptum cernimus Christi virtutem in ipsis fuisse manifestatam. Ad Cerinthios enim ita (Paulus) scribebat ³⁵: « Imitatores mei estote. » Jam quod singulis perscripsit, simul omnibus atque ubique imperabat, quia omnium gentium doctor erat in fide ac veritate ³⁶. Prorsus hortatorium hoc jussum sanctorum omnium est. Jam et Salomon in parabolis aiebat ³⁷: « Audite, filii, disciplinam patris, et attendite ut intelligatis. Donum bonum do vobis, verba mea ne derelinquatis. Ego quoque filius obediens patri fui, et dilectus coram matre mea. » Sic optimam institutionem perficeret justus pater, cum horum ductu exemplorum erudiendis aliis operam daret. Quod si aliter se gereret, ignominiam experiretur a dicentibus sibi ³⁸: « Tu qui alios erudis, te ipsum non erudis. Igitur frugi illum servum potius imitando, et ipse sibi deberet consulere et aliis prodesse; ut gratiam sibi attributam duplicans, ita se compellari audiret: « Euge, serve bone et fidelis! quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui ³⁹. »

2. « A nobis quoque danda opera est, ut semper quidem, sed diebus præcipue festalibus, non auditores tantum, sed factores præceptorum Salvatoris nostri simus, ut sanctorum vitam imitantes, in cœleste illud Domini **32** nostri gaudium simul intremus, haud transitorium, sed firmiter permanens (33): » gaudium, inquam, illud, quo exclusi hi qui nequiter agunt, nihil de actibus suis reliquum habebunt, præter dolorem, afflictionem et cruciatuum molestiam. Hi similitudinem hominis retinentes, minime tamen formam vitæ sanctorum præ se ferunt, atque ejus recti intellectus, quicum ab initio creatus homo rationalis fuit ad imaginem Dei; sed se bestię potius irrationali comparant atque assimilant, voluptati contra legis normam dediti, lascivorum instar equorum, nec non calliditati dolisque, peccato demum mortifero, ut aiebat Joannes, qui eos genimina viperarum dixit ⁴⁰. Hi enim sic procumbentes, seque humi ceu serpens

volutantes, haud cogitant alia esse meliora quam hæc visibilia, in quibus ipsi constitutam felicitatem arbitrantur; dumque his fruuntur, non Deo famulantur, sed concupiscentiis suis.

3. At enim Verbum illud tantopere hominum amans, cum hanc ob causam advenerit, ut rem perditam quærat atque inveniat, deterrebat eos ab hujusmodi insaniam, exclamansque aiebat ⁴¹: « Nolite fieri sicut equus **33** et mulus, quibus non est intellectus: in campo et freno maxillas illorum constringunt; » tanquam scilicet desperatorum et improbis simulum. Idem propheta in spiritu orabat dicens ⁴²: « Fuistis mihi tanquam Phœnices negotiatores ». Ultor vero spiritus his qui ejusmodi sunt adversatus ita est ⁴³: « Domine, in civitate tua imaginem eorum abominaberis. » Ipsi autem tanquam insani semet transformantes, proprium fallunt ratiocinium; et quasi vi logica magnopere præditi, Dei sapientiam suæ assimilant, talem scilicet reputantes, qualia sunt propria opificia. Hinc de sapientia sua præsumentes tument, gloriamque Dei incorruptibilis immutant ad similitudinem imaginum hominis corruptibilis, volatilium, quadrupedum, atque reptilium. Propterea contulit illos Deus in mentem reprobam, ut absurditates illas perpetrarent ⁴⁴. Isti scilicet haud audierunt prophetam vocem ipsos reprehendentem ⁴⁵: « Cri assimilastis Dominum, et cuiquam adæquastis? » Nec Davidem psalmistam audierunt imprecantem hisce hominibus: « Similes sint eis opifices eorum, et omnes qui confidunt in eis ⁴⁶. » Jam vero ad veritatem cæci, lapidem ceu Deum respiciunt (34); sensuque carentes, in tenebris ambulant, ut propheta clamat: « Audientes audiunt, et non intelligunt: videntes vident et non agnoscunt ⁴⁷. In crassatum est cor eorum, et auribus graviter audierunt ⁴⁸. »

4. Qui igitur festi hujus hactenus participes non fuerunt, exhibent **34** sibi sultæque excogitant alios festorum titulos; qui tamen gaudiine dies revera sunt, an potius tristitia? « Non est pax impiis, dicit Dominus ⁴⁹. » Item ut Sapientia loqui-

³⁵ I Cor. iv, 16. ³⁶ I Tim. ii, 7. ³⁷ Prov. iv, 1-5. ³⁸ Rom. ii, 21. ³⁹ Matth. xxv, 21. ⁴⁰ Luc. iii, 7. ⁴¹ Psal. xxxi, 9. ⁴² Isa. xxiii, 2. ⁴³ Psal. lxxii, 20. ⁴⁴ Rom. i, 22-26. ⁴⁵ Isa. xl, 25. ⁴⁶ Psal. cxxiv, 18. ⁴⁷ Isa. vi, 9. ⁴⁸ Act. xxviii, 27. ⁴⁹ Isa. xlviii, 22.

(53) A Cosma Indicopleuste, qui sub Justiniano Magno vixit, recitatos fuisse nonnullos festalium Athanasii epistolarum locos, constabat ex ipsius Cosmæ curata a Montfauconio editione ex Mediceo codice. Jam ejus operis Vaticanum quoque habemus mirabilem codicem 699, auctori contemporaneum, grandibus litteris scriptum, et decoris pariter imaginibus exornatum. Ibi f. 122 b primus hic apparet Athanasii locus, qui nihil ab illo edito differt, nisi verbo γενοίμεθα pro γενώμεθα (ut est in Montf.). Et quidem melior est Vaticana lectio, quia priori γένουτο respondet. En igitur Græca Athanasii apud Cosmam verba: Ἄθανασίου ἐκ τῆς δευτέρας ἑορταστικῆς. Γένουτο δ' ἂν. καὶ παρ' ἡμῶν κρεπόντως ἐκάστοτε μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἑορτῆς, μὴ μόνον ὀκροαταί, ἀλλὰ καὶ

ποιηταὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος προσταγμάτων γενοίμεθα. Ἰνα καὶ τῶν ἁγίων τρόπον μιμησάμενοι, συνεσέλθωμεν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἀπαυστόν τε καὶ ὄντως μένουσαν ἐν οὐρανοῖς γαράν. Sancti Athanasii, ex secunda epistola festali. *Faxit Deus ut semper, maxime autem in diebus solennitatis, non auditores tantum, sed etiam factores præceptorum Salvatoris simus; ut sanctorum mores imitati, una ingrediamur in indesinentem ac vere manentem in cælis Domini lætitiā.* Videmus autem hic Athanasium dixisse optativo modo, quod Syrus interpres vel minus recte vel libere absoluto et quasi imperativo protulit.

(34) Hinc Lucretius lib. v, 1197: *Nec pietas ulla est vertier ad lapidem.*

tur (35) : « Ablatum est ab ore eorum gaudium et exsultatio. » Talia sunt improborum festa. At vero servi illi qui sensum Domini intelligunt, qui que hominem illum vere sibi induunt propter Deum creatum, hi verba evangelica admittunt, reputantque generale esse præceptum, quod Timotheo his verbis traditum fuit ⁵⁰ : « Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. » Sic videlicet festum bene agunt; ita ut ethnici quoque rectum illorum ordinem spectantes, dicturi sint: Vere Deus cum ipsis est. Sicut autem qui missum recipit, mittentem recipit; ita sanctorum imitator Domini notam impressam habet. Idem Paulus, quia imitationi studebat, addit dicens ⁵¹ : « sicut et ego Christi. » Sed ante Paulum verba nostri Salvatoris exstabant, qui ex propriæ divinitatis sublimitate discipulos suos alloquens ⁵² : « Discite, inquit, a me quia mitis sum et humilis corde, et inveniatis requiem animabus vestris. » Sic etiam cum in pelvim aquam immisit, seque linteo præcinxit, pedesque lavit discipulorum, dixit eis ⁵³ : « Scitote quid fecerim vobis. Vos me vocatis, Magister et Domine; et bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego Dominus et Magister lavi pedes vestros, et vos debetis alter alterius lavare pedes: exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis. »

35 5. O quantopere admirari deberemus, fratres mei, Salvatoris nostri erga homines charitatem! quantaque vi, qualique tuba exclamare, atque hæc ejus beneficia exaltare! Non solum ad ejus imaginem facti sumus, sed ab eodem formam exemplumque cœlestis vitæ accipimus: idque debemus discere, cui ipse factis prævit. Quare cum aliquid patimur, hæud est exandescendum, neque ulciscendæ injuriæ, sed benedicendum est maledicentibus, atque omnia Deo juste judicanti permitienda ⁵⁴. Qui ita se gerunt, seque Evangelio conformant, participes Christi erunt, et exemplorum apostoli imitatores, a quo laudis præmium consequentur, prout ipse Corinthios laudabat dicens ⁵⁵ : « Laudo vos, quod per omnia mei memores estis. » Deinde quia nonnulli verbis ejus abutebantur, horum sensum ad sua desideria trahentes, audebantque ea immutare, sicuti in Hymenæi atque Alexandri negotio contigit ⁵⁶, et ante hos cum Sadducæis ⁵⁷, qui ut ipse ait, naufragium fidei passi ⁵⁸, resurrectionis mysterium deridebant, propterea statim subdidit ⁵⁹ : « Et sicut tradidi vobis, traditiones meas tenetis. » Quod reapse propterea dixit, ne aliter opinemur quam doctor tradidit.

6. Multifariam simulant improbi, qui sibi, ut

Dominus ait ⁶⁰, agni vestimenta induunt, et quasi dealbata sepulcra videntur: hi nempe divina **36** etiam verba ore effantur, et nihilominus pravam intus sententiam fovent. Hac quippe olim ratione is qui primus malitiam invenit, serpens, inquam, ille, hostis ille, cum Eva colloquens simulatorem se gessit, atque ita ipsam decepit. Post hunc, imo cum hoc ipso, cuncti hæresum præter fas inventores, lectis libris, non tamen prout sancti tradiderunt, opinantur; sed eos secundum hominum traditiones intelligentes, errore labuntur, quia vim illorum ignorant. Merito igitur laudabat beatus Paulus Corinthios, qui secundum ipsius traditionem sententiam tenebant. Dominus item justius adhuc reprehendebat Judæos ita ⁶¹ : « Quare vos transgredimini mandata Dei propter vestras traditiones? » Etenim hi accepta a Deo mandata mutabant, proprium sensum sequentes, atque ad hominum potius traditiones accedentes; ob quas Galatis paulo post molesti fuerunt. Cujus rei causa beatus Paulus missa ad hos Epistola sic scribebat ⁶² : « Si quis vobis annuntiaverit, præter id quod annuntiavimus, anathema sit.

7. Nulla est communio inter sanctorum verba et humanorum inventorum phantasias: nam cum viri sancti veritatis ministri sint, cœlorum regnum annuntiant; secus illi, qui in parte contraria sunt, nihil nisi epulas cogitant; et quasi jam nihil sint, aiunt ⁶³ : « Comedamus et bibamus, cras enim moriemur. » Idcirco beatus Lucas hominum adinventiones improbat, et sanctorum potius tradit, dum initio Evangelii ita scribit ⁶⁴ : « Quoniam multi **37** ausi sunt (36) narrationem scribere rerum quas nos edocti fuimus (37), sicut ii nobis tradiderunt, qui ab initio viderunt, et ministri fuerunt sermonis; visum est et mihi, assecuto omnia a principio, diligenter ex ordine tibi scribere, illustris Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem. » Nam quod unusquisque sanctorum accepit, id ipsum immutabiliter tradit, propter doctrinæ circa mysteria soliditatem. Horum mandat verbum (sacra Scriptura) ut simus discipuli, hosque decet nobis esse magistros, ad hos tantummodo nos accedere oportet, quia solis ipsis concreditum verbum fuit, verbum, inquam, omni laude ornandum. Hi sunt discipuli, non quia ab aliis audiverint, sed quia cum ipsi viderint ministrisque sermonis fuerint, res a Christo auditas tradiderunt. Hi magna narraverunt miracula a Salvatore nostro patrata, æternam ejus divinitatem annuntiaverunt, carnalem ejusdem de Virgine nativitatem descriperunt, et sancti Paschatis

⁵⁰ I Tim. iv, 12. ⁵¹ I Cor. iv, 16. ⁵² Matth. xi, 29. ⁵³ Joan. xpi, 12-15. ⁵⁴ I. P. tr. ii, 23. ⁵⁵ I Cor. xi, 2. ⁵⁶ I Tim. i, 20. ⁵⁷ Matth. xxii, 23. ⁵⁸ I Tim. i, 19. ⁵⁹ I Cor. xi, 2. ⁶⁰ Matth. vii, 15; xxiii, 27. ⁶¹ Matth. xv, 3. ⁶² Galat. i, 9. ⁶³ Isa. xxii, 13. ⁶⁴ Luc. i, 1-4.

(35) Confer Isaiam xvi, 10, Jeremiam xlviii, 35, Baruchum ii, 27.

(36) Ex polysemo ἐπιχειρέω, *aggredior* vel *ausus*

sum.

(37) Ex πεπληροφωρημένων, ut est in Gr. At vulgatus Lat. legebat πεπληρωμένων.

solemnitatem prædicarunt dicentes ⁶⁶ : « Pascha nostrum immolatus est Christus : » nempe ut nos singuli, imo et simul universi, et cunctæ orbis Ecclesiæ, memores simul scriptum esse de Christo, quod a mortuis surrexerit, quodque de Davidis stirpe fuerit, ut est in Evangelio, nequaquam obliviscamur, quod Paulus Corinthiis significans tradidit ⁶⁷, resurrectionem ejus, inquam, qua destruxit illum qui habebat mortis imperium ³⁸, adversarium scilicet ⁶⁷, fecitque omnes nos secum resurgere, mortis vinculis resolutis, contulitque nobis benedictionem pro maledictione, gaudium pro tristitia, pro mœrore festivitatem. Hac sancta Paschatis exultatione, quam semper nostris in cordibus retinemus, omni tempore læti erimus ⁶⁸, ut Paulus jubet: sine intermissione orantes, et de omnibus gratias agentes ⁶⁹, ac ne omittemus quidem tempus ejusdem denuntiare, sicut a patribus traditum accepimus. His superaddimus: nempe, ut apostolicis attendentes traditionibus, simus invicem memores in precum conventibus: et cum simul omnes festum celebrabimus, Domino gratias uno ore semper agamus. Sic ejus gratia accepta, sanctos imitando, in Domino laudabimur quotidie (38), ut ait Psalmista ⁷⁰: nimirum, si prout decet, solemnitatem exegerimus, cœlesti gaudii digni erimus.

8. Nunc quoque quadragesimale tempus exordiemur die XIII mensis Phamenoth. Deinde ex ordine jejunii abstinentiam prosequentes, sanctam Paschatis hebdomadam incipiemus die XVIII mensis Pharmuthi: et die XXIII jejunia finientes, celebrataque Dominica die XXIV, adjungemus his septem reliquas magnæ Pentecostes hebdomadas; gaudentes omnes atque exultantes in Christo Jesu Domino nostro; per quem gloria sit et imperium Patri per Spiritum sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Salutate omnes cum osculo sancto.

Explicit secunda epistola sancti Athanasii Alexandriæ episcopi.

39 EPISTOLA III.

(Ch. anno 331.)

EPISTOLA TERTIA FESTALIS PAPÆ ATHANASII, JUXTA QUAM DOMINICA PASCHATIS ERAT XVI PHARMUTHI, III IDUS APRILIS, ANNO XLVII DIOCLETIANI, CONSULIRUS ANNO BASSO ET ABLAVIO, PRÆFECTO FLORENTIO (39), INDICTIONE IV.

1. Rursus, fratres mei dilecti, appropinquat nobis dies ille festalis, in quo præ cæteris orare dignum est. Hunc lex celebrari jubet: et quanquam nos a

A noxiis hominibus impedimur, nihilominus haud sanctum nobis foret, silentio hunc diem premere, neque vobis, illorum causa, annuntiare. Sed Deo gratias, qui consolatur humiles! Nos haudquaquam ut accusatorum calumnias vitemus silentium tenebimus; sed, audito veritatis verbo, vibiscum in festali die exclamamus: Universalis Deus præcipit dicens ⁷¹: « Celebrent filii Israelis Pascha. » Spiritus item in Psalmo prædicat ⁷²: « Cavite tuba in mensis Kalendis, in insigni die solemnitatis vestræ. » Propheta autem exclamat ⁷³: « Celebra, Juda, festivitates tuas. » Hanc ego vobis epistolam mitto, non quasi de re ignota, sed bene gnaris significo: ut nimirum sciatis, Deum nos vobis astringere, etiamsi homines separaverint. Ipsa nos solemnitas copulat, eundemque Dominum qualibet hora adoramus. Nos haud ideo festum agimus, quia dierum simus observatores; etenim novimus ab Apostolo eos reprehendi, qui sunt hujusmodi, dicente ⁷⁴: ⁴⁰ « Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. » Sed festum hoc nuntiamus, ceu satis notum diem, in quo omnes Deo ubique famulemur, eumque orationibus placemus. Beatus quippe Paulus dum hujus gaudii propinquitatem significaret, haud dies denotavit, sed Dominum illum cujus causa festum agimus, aitque ⁷⁵: « Pascha nostrum immolatus est Christus: » ut nos omnes Verbi æternitatem contemplantes, ad famulatum ejus accedamus.

2. Quid est solemnitas, nisi servitium ab anima exhibitum? Quid porro est hoc servitium, nisi jugis ad Deum oratio et debita eidem gratiarum actio? Qui gratias non agunt, quoniam ab eo recesserunt, hi merito ab illius quoque lætitiâ excluduntur: ablatum est ex ipsorum ore gaudium et exultatio. Idcirco illud oraculum pacem ipsis esse non sinit ⁷⁶: « Non est enim pax impiis, dicit Dominus: » atque ita opera faciunt tristitiæ et doloris. Propterea ne ille quidem duodecim (40) talentorum debitor ⁷⁷, cui in Evangelio facta fuit remissio, gratias domino egit; et qui grandis debiti remissionem obtinuerat, levis debiti gratiam facere oblitus est; ideoque justam retulit pœnam prioris debiti persolvendi. Oportuerat enim, quemadmodum gratiam impetraverat, ita et ipsum conservi sui misereri. Ille item qui acceptum talentum in sindone alligavit atque humi obruit, æquum fuit ut tanquam ⁴¹ ingratus rejiceretur, sibi que dictum audiret ⁷⁸: « Serve male et piger, sciebas quia ego meto ubi non seminavi, et congrego ubi non sparsi? Oportuit te committere pecuniam meam nummulariis, ut veniens ego quod meum est reciperem. Auferte igitur ab eo talentum et date ei qui habet decem talenta. » Æquum itaque

⁶⁶ I Cor. v, 7. ⁶⁷ I Cor. xv, 4. ⁶⁸ Hebr. ii, 14. ⁶⁹ Philipp. iv, 4. ⁷⁰ I Thess. ii, 13. ⁷¹ Psal. XLIII, 9. ⁷² Exod. XIII, 5. ⁷³ Psal. LXXX, 4. ⁷⁴ Nahum i, 15. ⁷⁵ Galat. iv, 10. ⁷⁶ I Cor. v, 7. ⁷⁷ Isa. XLVIII, 22. ⁷⁸ Matth. xviii, 24. ⁷⁹ Matth. xxv, 26-28.

(38) Ita Syrus, non tota die.

(39) In chronico Hygino. Ergo vel Florentius eo-

dem anno successit Hygino, vel mendum est. (40) Μυρια, decem millia.

fuerat ut redditurus rem suam domino, beneficium simul ejus qui dederat, rei que collatæ vim agnosceret. Nam qui dederat durus non erat; secus enim ab initio non dedisset. Ne id quidem, quod datum fuerat inutile erat aut sterile, neque vituperabile: sed et qui dedit bonus erat, et quod datum fuit non erat fructu cariturum. Igitur sicut ille qui serendi tempore triticum suppressit, maledictus est, ut divinum Proverbium ait⁷⁹; sic ille etiam qui gratiam negligit et sine cultura abdit, jure meritoque, ceu nequam et ingratus abigendus erit. Contra autem laudat Dominus illos qui lucrati fuerant, dicens⁸⁰: «Euge, serve bone et fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.»

3. Recte sapienterque actum est, ut illi cuncta ad lucrandum contulerint quæ acceperant, ut ait Scriptura⁸¹. Oportet itaque ut nos quoque, dilecti mei, cum Dei gratia, curramus neque desistamus; ne, dum otiosi volumus, gratia accepta se subducere incipiat; et ne hostis vacuos nos, nudosque deprehendens, subingrediatur velut in illum de quo Evangelium loquitur: **42** «Cum dæmonium ab eo exivisset, postquam per iniqua loca exerravit, assumpsit secum alios septem spiritus ipso pejores; reversusque invenit domum vacantem, ibique habitavit; et fuerunt novissima hominis illius pejora prioribus⁸².» Quippe a virtute recessus ingressum impuro spiritui præbet. Quapropter ne forte gratia sit nobis inutilis, Apostolus discipulo suo scripsit peculiare præceptum, ita tamen ut nos simul adhortetur dicens: «Noli negligere gratiam quæ in te est⁸³. Qui suam operatur terram, satiatur pane: viæ autem otiosorum spinis occupantur⁸⁴.» Atque ut nemo in illas incurrat, Spiritus nos præmonet dicens⁸⁵: «Novate vobis novale, et nolite serere super spinas.» Qui spreta quam accepit gratia, in mundanas se curas ingurgitat, hic semet cupiditatibus tradit; atque ita superveniente persecutione, scandalum patitur et infructuosus fiet. Quinam vero est hujusmodi pigritiæ exitus? Propheta hunc significat dicens⁸⁶: «Maledictus homo qui facit opera Domini negligenter.» Quod in obsequium Domini fit, id attente est peragendum, absque pigritia, imo ferventer, ut consumpto omni per spiritus fervorem materiali peccato, ad Deum illum propinquare possimus, qui est ignis devorans, ut sanctorum verba aiunt.

4. Quippe universalis ille Deus, «Qui fecit angelos suos spiritus, et cherubinos suos flammam ignis⁸⁷,» in egressu ex Ægypto vetuit quominus hujusmodi hominum multitudo monti propinquaret ubi eis legem laturus erat⁸⁸. **43** At beatum illum Moysen, cujus ardens erat spiritus et gratiæ inextinguibilis, ad se vocabat dicens: Unus accedat Moy-

ses. Idcirco ille in caliginem ingrediebatur, et fumante monte nullum detrimentum capiebat; imo illinc probatior descendebat, propter Domini eloquia quæ sunt argentum electum et probatum terræ⁸⁹. Interea beatus Paulus, datam nobis Spiritus gratiam nolens frigescere, nosmet adhortans scripsit⁹⁰: «Spiritum nolite extinguere.» Sic, videlicet participes Christi permanebimus, si in Spiritus initiatione usque ad finem consistemus. Dixit autem: «nolite extinguere,» non quod Spiritus in hominum potestate sit, aut aliquid ab eis pati possit; sed quia improbi atque increduli videntur in animo suo illum extinguere; et cum sint in impuris operibus inveterati, Spiritum persequuntur. Spiritus vero sanctus, qui dicitur correptionis, fraudem defugit, neque moratur in corpore culpæ addicto, sed a mentibus intellectu carentibus recedit; quæ cum jam non intelligant, fraudulentæque sint, et peccati studiosæ, quasi in tenebris ambulant, luce illa carentes, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Par ignis prophetam quoque Jeremiam contingebat, cum in eo verbum instar ignis fieret, aiebatque⁹¹: Ego undique angustior, nec ferre queo. Noster autem Dominus Jesus Christus, quia magnopere homines diligit, ut hunc ignem in terram injiceret, venit, aitque⁹²: «Quid? utinam jam arderet!» Ipse vult, teste Ezechiele⁹³, pœnitentiam hominis potius **44** quam ejus mortem; adeo ut hominum malitia exuratur, atque anima purificata fructus justitiæ possit offerre; atque ita satum ab eo verbum fructum ferat tricesimum, sexagesimum, atque centesimum. Sic Cleophas cum initio ambigeret, gratiam referre non est visus; mox tamen propter Domini verba exardescens⁹⁴, grati animi sui fructum obtulit. Beatus item Paulus, postquam hoc igne inflammatus fuit, carnis et sanguinis rationem non habuit⁹⁵, sed gratia agnita exultavit in verbo. Secus vero, dissimiles his, leprosi illi novem, lepra mundati, grati erga sanatores suum Dominum non fuerunt⁹⁶. Ille pariter Judas, qui dignus apostolica sorte habitus fuerat, et Domini discipulus appellatus, postremo cum panem cum Domino nostro comedisset, calcaneum contra hunc levavit⁹⁷, et factus est proditor⁹⁸. Horum similes recordiæ suæ præmium capiunt: nempe expectatio illorum vana erit propter eorundem ingratum animum, quia nulla ingrato hominî spes superest. Eos vero qui divinum ignem neglexerint, alter potius ignis manebit; ignis, inquam, ille, qui est paratus diabolo et angelis ejus⁹⁹. Huic igni par erit illorum exitus, qui adversus gratiam ingratos se præbent.

5. At enim fideles verique servi Domini, probe gnari quod Dominus gratos gratiæ diligit, nullum prætermittunt tempus, quo Domino gratias laudes-

⁷⁹ Prov. xi, 26. ⁸⁰ Matth. xxv, 25. ⁸¹ ibid. 16. ⁸² Matth. xii, 43-45. ⁸³ I Tim. iv, 14. ⁸⁴ Prov. xii, 11; xv, 19. ⁸⁵ Jer. iv, 3. ⁸⁶ Jer. xlvi, 10. ⁸⁷ Psal. ciii, 4; Hebr. i, 7. ⁸⁸ Exod. xix, 12. ⁸⁹ Prov. x, 20; Psal. xi, 7. ⁹⁰ I Thess. v, 19. ⁹¹ Jerem. iv, 51. ⁹² Luc. xii, 49. ⁹³ Ezech. xviii, 23. ⁹⁴ Luc. xxiv, 32. ⁹⁵ Galat. i, 16. ⁹⁶ Luc. xvii, 17. ⁹⁷ Joan. xiii, 18. ⁹⁸ Luc. vi, 16. ⁹⁹ Matth. xxv, 41.

que non referant. Et sive tempora serena sint sive molesta, ipsi quidem **45** gratias laudationesque Deo extollunt (41); nullaque temporalium vicissitudinum ratione habita, Deum temporum dominum adorant. Primus quidem ille Jobus omnium constantissimus qui in rerum abundantia versatus fuerat, ita censebat; dum angeretur, tolerabat; dum cruciaretur, gratias agebat¹. Sic etiam humilis ille David ipso tribulationis tempore psallebat dicens²: «Benedico Dominum omni tempore.» Beatus denique Paulus, nulla propemodum in Epistola a gratiis agendis desinebat; nec requiei indulgebat, imo vero gloriabatur in tribulationibus³; sciebat enim, «quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confunditur⁴.» Si nos itaque hujusmodi homines imitabimur, nullum nobis elabatur tempus, quo gratias non agamus. Et nunc quidem potissime cum tempus tribulationum est, quas hæretici adversus nos concitarunt, gratias agere Domino debemus, verba sanctorum usurpantes⁵: «Hæc omnia venerunt super nos, nec oblitus sumus te.» Judæorum autem exempla sectantes, qui nihil de animi vigore remittebant, cum Iudæorum audaci impetu pulsarentur, et abs Hierusalem hostibus detrimenta paterentur, sed tunc impensius Deo canebant; ita et nos, fratres mei dilecti, cum a verbo Dei dicendo impedimur, tunc id vehementius prædicare debemus, et canere cum tribulamur; ut digni simus contemptum atque ærumnam pro veritate pati. **46** Omnino cum damnis afficimur, tunc gratiæ a nobis agendæ sunt. Sic etiam beatus Paulus omni tempore gratias agebat; atque ut pari secum studio ad Deum accedamus, hortabatur dicens⁶: «Petitiones vestræ cum gratiarum actione innotescant apud Deum.» Vult autem ne unquam a tali desiderio desinamus, dum ait⁷: «Omni tempore gratias agite, sine intermissione orate.» Sciebat enim, quod dum fideles gratias agunt, potentes sunt; et quod dum exultant, mœnia inimicorum pervadunt. Velut illi sancti, qui aiebant⁸: «Tecum inimicos nostros expugnabimus; cum Deo meo transgrediar murum.» Sic firmi semper perstantes, nunc præcipue, etsi multæ tribulationes sunt, multique adversus nos furentes hæretici; nihilominus, fratres mei dilecti, cum gratiarum actione quod nobis modo appropinquat sanctum Pascha peragemus, succincti lumbos conscientiæ nostræ, quemadmodum Salvator noster Jesus Christus, de quo scriptum est⁹: «Justitia erit cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus.» Manu unus-

A quisque tenentes virgam, quæ de stirpe Jessæ exiit, nostrosque pedes evangelico apparatu calciantes, festumque agentes, ut ait Paulus¹⁰: «Non fermento vetere, sed azymo puritatis ac veritatis;» promittentes insuper nosmet reconciliare in timore bono per Christum; a fide erga eum nunquam desciscentes, nec cum hæreticis nos polluentes, aut cum illis qui extra veritatem versantur, quorum desideria ac mores abjecti sunt; nec non **47** in tribulationibus lætitia gestientes, ferream illam tenebrosamque prætergrediemur fornacem¹¹, ac sine detrimento tremendum illud Rubrum mare tranabimus¹². Atque ita suffusos pudore hæreticos spectantes, magnam illam cum beato Moyse laudem canemus, dicentes¹³: «Laudamus Dominum, gloriose enim magnificatus est.»
B Sic cantantes, et peccatum nostrum submersum videntes, desertum quoque pertransibimus. Denique prævia nostra intra quadragesimam purificatione per preces, jejunia, bonosque mores et opera, sanctum quoque intra Hierusalem Pascha comedere nobis licebit.

6. Quadragesimæ initium est die quinto mensis Phamenoth. Et postquam his diebus purificati fuerimus, ut jam dixi, ac bene comparati, Sanctæ hebdomadæ magni Paschatis initium faciemus die Pharmuthi decimo: quo tempore, fratres mei, exorcere nosmet debemus assiduis orationibus, jejuniis atque vigiliis, ut postes nostros pretioso sanguine possimus inungere, et exterminatorem vitare. Finiemus autem jejunia die xv Pharmuthi. Et cum in vespere Sabbati audiemus dicentes angelos¹⁴: «Cur queritis viventem inter mortuos? surrexit:» statim nobis magna Dominica illucescet, die, inquam, xvi ejusdem mensis Pharmuthi, quo Dominus noster resurrexit, qui nobis pacem cum proximis nostris donavit (42). Sic festum agentes juxta ejus voluntatem, et huic sanctæ Dominicæ hebdomadas septem adjunctentes, videlicet illius Pentecostes, in qua Spiritus gratiam recipiemus, semper Domino **48** gratias agemus; per quem gloria sit et imperium Patri per Spiritum sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate omnes cum osculo sancto. Salutant vocæ, qui mecum sunt, fratres. Oro, fratres mei dilecti, ut sitis incolumes, et nostri in Domino memores.

D Explicite epistola tertia festalis sancti Athanasii.

EPISTOLA IV.

(Ch. anno 332.)

EPISTOLA QUARTA FESTALIS PAPÆ ATHANASII DE DOMINICA PASCHÆ, QUÆ ERAT DIE XVII PHARMUTHI, IV

¹ Job i, 21. ² Psal. xxxiii, 2. ³ Rom. v, 3. ⁴ I Thess. v, 18, 17. ⁵ Psal. xliii, 6; xvii, 50. ⁶ Hebr. xi, 29. ⁷ Exod. xv, 1. ⁸ Luc. xxiv, 5.

⁹ ibid. 3-5. ¹⁰ Psal. xliii, 18. ¹¹ Philipp. iv, 6. ¹² Isa. xi, 5. ¹³ I Cor. v, 8. ¹⁴ Deuter. iv, 20.

(41) Ita Joan. Chrysostomus (ut est in ejus nova Vita apud nos, auctore Theodoro Trimituntis episcopo); morti proximis in exilio, aiebat more sibi solito: δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν, gloria Deo pro-

pter omnia; quibus in verbis vir divus et usquequaque mirabilis exspiravit.

(42) Nempe ante sacram synaxim mandatur in liturgiis fraterna condonatio.

NONAS APRILIS, ANNO XLVIII DIOCLETIANI, CONSULI-
BUS PAPIPIO PACATIANO ET MÆCILIO HILARIANO, PRÆ-
FECTO HYGNO, INDICIONE V. HANC EPISTOLAM MI-
SIT DE COMITATU PER OFFICIALEM.

1. Sero quidem, et consuetum extra tempus, scribo vobis, dilecti mei; sperans tamen vos mihi hanc tarditatem condonaturus, habita magnæ longinquitatis ratione, necnon ejus quæ me male habuit infirmitatis. Utroque hoc videlicet impedimento retentus fui, necnon et hiemis asperitate, quominus litteras ad vos darem. Sed tamen, etsi longe absum, et adhuc morbo confictor, non ideo sum oblitus festale tempus vobis significare; gnarus quippe consuetudinis, officio meo defungor. Quamquam epistola ultra solitos significandi limites exarata sit, nihilo tamen minus hoc idoneum tempus esse **49** videtur festalem hymnum canendi, cum hostes ignominia affecti sunt, atque ab Ecclesia reprehensi, propter actam adversus nos gratuitam persecutionem. Tempus, inquam, est repetendi illud contra Pharaonem canticum, dicendo ¹⁶: « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem dejecit in mare. »

2. Bene est, dilecti mei, nos de festo ad festum pervenire; ita tamen, ut festales conventus ac vigiliæ pacificæ mentem nostram excitent, nostrumque intellectum impellant ad bonarum rerum contemplationem. Ne, quæso, his diebus utamur ad fovendam tristitiam, sed ad nutriendam solatio animam, atque orandum ut corporis concupiscentia sedetur. Hisce actibus hostes quoque superare poterimus, æque ac beata Juditha, quæ Jejunii precibusque exercita, hostes devicit, et Holophernem interemit. Ita se gessit beata quoque Esther, proximo jam totius gentis suæ exterminio, et Israelitici populi imminente excidio, cum aliter tyranni ira compesci nequiret nisi jejunio ac precibus ad Deum fuis; atque ita populi salutem cum ejusdem internecione commutavit. Jam ut hujusmodi dies, festorum loco ab Israele haberentur, diserte festa antiquitus appellata sunt; cum videlicet hostis destruebatur, populi periculum expediabatur, Israel denique salvabatur. Propterea ut festum hujusmodi celebraretur, beatus Moyses magnam Paschatis festum præfiguravit, quia Pharaone pariter interempto subductus fuit servituti populus. Sed **50** enim hæc non nisi identidem olim fiebant: quando scilicet noxii populo tyranni destruebantur, tunc festa pro tempore ac solemnitates celebrabantur.

3. Nunc vero postquam inimicus universi orbis tyrannus interemptus fuit, nequaquam, dilecti mei, temporaneo festo intersumus, sed æterno illi ac cælesti; quod nos figuris haud portendimus, sed vera peragimus. Tunc carnis agni irrationalis esu festum diem celebrabant, unctisque illius cruore

stipitibus exterminatorem fugabant. Nunc autem cum Patris Verbum comedimus (**43**), cordiumque nostrorum labia Novi sanguine Testamenti signamus, datam nobis a Salvatore gratiam agnoscimus, qui ait ¹⁷: « Ecce dedi vobis calcare supra serpentes ac vipersas, et supra omnem inimici potestatem. » Haud ulterius mors dominabitur, sed morti vita succedit, quia idem Dominus ait ¹⁸: « Ego sum vita. » Omnia scilicet nunc lætitia redundant ac gestiunt, sicut jam scriptum fuit ¹⁹: « Dominus regnavit, exsultet terra. » Tunc mors regnabat, cum in Babylonis fluminum ripis sedentes flebamus ²⁰, et in captivitate amaritudine tristabamur. Nunc vero morte regnoque adversarii destructis, copiosa lætitia gaudioque cumulata sunt omnia. Neque in Judæa tantum notus est Deus ²¹, sed in omnem terram exivit vox eorum ²², et scientia Domini universus orbis plenus est ²³. Cæteroquin exploratum est, dilecti mei, oportere nos, qui hujusmodi festo intersumus, conscientias nostras induere haud sordidatis vestibus, sed puris omnino indumentis ornare in hoc Domini nostri **51** Jesu (die), ut cum eo reapse festum agitare possimus. Utique sic induimur, cum virtutem diligimus, et vitium aversamus; cum castitatem servamus, et lasciviam omitimus; cum iniquitati justitiam præferimus; cum necessariis contenti, animum potius nostrum corroboramus; cum pauperum non obliviscimur, sed unicuique fores nostras patere volumus; cum nostrum animum studemus demittere ac superbiam detestari.

4. Israel quoque ritum hunc sedulo olim tantquam in figura exercebat, et festis intererat: attamen hæc res tunc velut umbra ac representatio quædam erant. Nos vero, dilecti mei, pulsa umbra, consumptisque figuris, haud jam hoc festum ceu figurativum reputare debemus, nec velut in terrestri Jerusalem ad paschale altare conscendere, juxta indeterminatum Judæorum pervigilium, timentes ne, decurrente tempore, videamur extra tempus operari; sed omittendæ a nobis figuræ sunt, apostolorum exemplo, et illud canticum novum cantandum. Quam rem cum iidem apostoli futuram præsensissent, seque sodales veritatis fecissent, ad Salvatorem nostrum accedentes dixerunt ²⁴: « Ubina vis Pascha tibi paremus? » Quippe ea res terrenæ Jerusalem gratia jam non fiebat, neque festi illic tantummodo celebrandi voluntas erat, sed ubique Deo placeret: ipse autem ubique id fieri volebat, atque omni loco thus sibi et sacrificium offerri. Olim quidem, ut historia tradit, Paschatis festum nusquam extra Jerusalem transferre licebat: **52** sed enim postea, temporaneis rebus dilapsis, figurisque conclusis, quia prædicatio Evangelii quaquaversus dilatanda erat, ideoque hoc etiam festum nullo non loco a discipulis propagandum; propterea

¹⁶ Exod. xv, 1. ¹⁷ Luc. x, 19. ¹⁸ Joan. xiv, 6. ¹⁹ Psal. xcvi, 1. ²⁰ Psal. cxxxvi, 1. ²¹ Psal. lxxv, 2. ²² Psal. xviii, 5. ²³ Isa. xi, 9. ²⁴ Luc. xxii, 9.

(45) Observemus hic et postea Athanasii testimonium de sacrosancta Eucharistia.

Salvatorem rogarunt : « Ubinam vis paremus? » **A** Ipse vero Salvator noster a figurato pariter ad spiritale transiliens, promisit eis fore ut non agni carnem deinceps comederent, sed sui ipsius dicentis ²⁴ : « Accipite, comedite, et bibite; hoc est corpus meum et sanguis meus. »

5. Cum nos his pariter, dilecti mei, vescemur, tunc enim vero Paschatis solemnitatem complebitur; capto initio a die Pharmuthi primo, et in sexto ejusdem mensis jejunia finiemus, Sabbati vespere. Sanctus autem Dominicæ dies illucescet nobis die ejusdem Pharmuthi septimo. Deinde certis evolutis diebus, sanctæ Pentecostes solemnia agemus; quorum dierum periodo futurum mundum imminis, in quo cum Christo semper versantes, universalem Deum laudabimus per Christum Jesum, perque hunc cum sanctis dicemus Domino : Amen.

Salutate omnes cum osculo sancto : salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres. Hanc epistolam misimus vobis ex comitatu per officialem nobis ab eo concessum, qui vere Deum timet, id est ab Ablavio prætorii præfecto. Ego porro in comitatu versor, quia ad imperatoris Constantini conspectum vocatus fui. Sed enim qui hic degunt Meletiani pugnant, **53** invident, adversantur nobis apud imperatorem; attamen ignominia nobis pulsique hinc fuerunt, ceu calumniatores, et multis de rebus obfurgati. Pulsi vero nominati fuerunt Callinicus, Ision, Eudæmon, et Gelæus (**44**) Hieracammon, **C** qui nominis sui pudens, Eulogium se appellandum curavit.

Sancti Athanasii quarta epistola festalis explicuit.

EPISTOLA V.

(Ch. anno 333.)

HÆC EST ATHANASII QUINTA EPISTOLA, IN CONSULATU DALMATII ET ZENOPHILI, PATERNO PRÆFECTO, INDUCTIONE VI, CUM ESSET DOMINICA PASCHATIS XVI KAL. MAII, NEMPE XX PHARMUTHI, LUNE XV, EPACTA XX, DEORUM SEPTIMO, DIOCLETIANI ANNO XLIX.

1. Præclarum est, fratres mei, ab uno ad aliud festum pervenire, ab una ad aliam transire orationem, ab uno ad aliud jejunium, ab una denique ad aliam solemnitatem. Adest videlicet rursus illud tempus, quod nobis novum initium affert, beati nempe notitiam Paschatis, in quo Dominus fuit immolatus. Nos utique vescimur, tanquam vite cibo, animamque nostram pretiosam illius sanguine semper oblectamus, ceu fonte quodam; et nihilominus semper sitimus, semperque ardemus. Ipse vero sitien-

²⁴ Matth. xxvi, 26-28; Luc. xxii, 17-19. ²⁵ Joan.

(44) Nempe Γελοῖος, *ridiculus*.

(45) Animadvertite morem concedendi o mni tempore, etiam extra Pascha, Eucharistiam petentibus.

(46) Laudavit olim hunc locum Indicopleustis ed. p. 316, et eod. Vat., f. 122 h: Τοῦ αὐτοῦ (Ἀθανασίου) ἐκ τῆς ε' ἑορταστικῆς. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἰκανός; Τὸν μὲν γὰρ κόσμον τῷ αἵματι τοῦ Σωτῆρος ἤλευθέρωσεν, τὸν ἕδην πάλιν τῷ Σωτῆρος θαλάτῳ

tibus adest, et ob suam benignitatem diei festali ad-movet illos qui sitientia viscera **54** habent, juxta ejusdem Salvatoris nostri effatum ²⁵ : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat. » Non tunc tantummodo cum quisque accedit, sitim suam exstinguit; sed quotiescunque etiam aliquis petit, libenter ei conceditur, ut ad Salvatorem accedat (**45**). Gratiæ festi haud uno tempore coarctatur, neque splendidus ejus radius occasum patitur, sed semper in promptu est illorum menti illuminandæ qui cupiunt. Pollet autem continua virtute erga illos qui illuminatam mentem gerunt, et divinis libris attendunt diu noctuque; velut homo ille qui beatus appellatur, prout in sancto psalmo scriptum est ²⁶ : « Beatus vir, qui non abiit in consilium impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentium non sedit; sed in lege Domini voluntas ejus est, et in lege ejus meditatatur die ac nocte. » Non hunc sol illuminat, vel luna, vel aliorum siderum turba; verum is excelsis Dei universalis radiis resplendet.

2. Porro ille Deus, dilecti mei, qui initio festum hoc nobis instituit, ut id quotannis peragatur concedit. Ipse qui Filium suum morti tradidit, propter (nostram) salutem, eadem de causa sanctum festum laetit, quod in anni cursu notatur, et circa hoc tempus semper nuntiatur. Festum hoc regit nos per occurrentes nobis in hoc mundo arumnas; et nunc lætitiæ nobis salutis confert Deus ex hoc festo emicantem, dum nos ad unum consessum adducit, cunctos spiritualiter ubique copulans, nobisque communiter **55** orare concedens, communis-que gratiarum actiones persolvere, prout in festo factitare opus est. Hoc est benignitatis ejus miraculum: ipse scilicet ad hoc festum longinquos congregat, et eos qui forte corpore remoti sunt, fidei unitate proximis facit.

3. Agēs itaque, dilecti mei, quidni gratiam festi hujus, ut par est, agnoscimus? Quidni rerum adeo pulchrarum auctorem remuneramur? Deum sane pro merito remunerari impossibile est; verum enimvero acceptum donum non grate agnoscere, ea demum iniquitas est. Natura quidem impossibilitatem prodit, sed libera nostra voluntas ingratum animum arguit. Ideo etiam beatus Paulus divini magnitudinem doni admirans aiebat ²⁷ : « Et ad hæc quis idoneus? » Is terrarum orbem Salvatoris nostri sanguine redemit, inferos item Salvatoris nostri morte conculcandos curavit, cœli januas patefecit, perque Dominum nostrum viam absque ullo impedimento ascendentibus munivit (**46**). Interim sancto-

vi 37. ²⁶ Psal. i, 1 seq. ²⁷ II Cor. ii, 16.

πατεῖσθαι δέδωκεν, καὶ εἰς τὴν οὐρανὸν πύλας ἀνεμπεδίωσεν τοῖς ἀνερχομένοις τὴν ὁδὸν παρασχών. Ejusdem (Athanasii) ex quinta e, istola festali : Quis ad hæc enarra da sufficiei? Nam mundum Salvatoris sanguine liberavit, infernum item Salvatoris morte calcandum tradidit, et ad cœlestes portus obice vacuum ascendentibus viam paravit. Tertius hic apud Montfauconium non differt a codice Vaticano.

rum quidam de hoc beneficio cogitans, nec Dominum remunerari valens, aiebat ²⁸: « Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? » Pro morte vitam, pro servitio libertatem, pro inferis cæli regnum contulit. Antea regnabat mors ab Adam usque ad Moysen ²⁹; nunc divina vox insonuit ³⁰: « Hodie tecum eris **56** in paradiso. » Revera et sancti illi, rem experti aiebant ³¹: « Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. » Et nihilominus cum se (David) ineptum retribuendo sensit, gratiam agnovit, sibique diffidens dixit ³²: « Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. » Ad calicem quidem quod attinet, ipse etiam Dominus aiebat ³³: « Potestis bibere calicem, quem bibiturus sum? » Et cum discipuli affirmarent, Dominus ait ³⁴: « Calicem quidem meum bibetis; sed sedere ad dexteram meam vel sinistram meam, non est meum dare, nisi illis quibus id paratum est. »

3. Ergo tenero erga gratiam animo simus, dilecti mei; et quanquam retribuendo impares sumus, pro viribus ad id conitiamur. Etsi autem natura res tantas digne verbis remunerari nequit, autamen dum in timore bono versamur, gratias agamus. Quando nam autem in timore bono versamur, nisi cum gratiores erga illum Deum sumus, qui benignitate sua talia nobis contulit? Sic mergeri legem observare debemus, atque ejus mandata custodire; præcipue ne ingrati extra legem nosmet esse putemus, et nefanda perpetremus. Deus gratum animum diligit: et cum nobis omnino diffidimus, tunc utique nostras animas Domino offerimus, more sanctorum: quia non nobis vivimus, sed Domino qui pro nobis mortuus est; prout se gessit etiam beatus Paulus dicens ³⁵: « Christo confixus sum cruci. Vivo ego, sed non ego, vivit vero in me Christus. »

4. **57** Vere exploratum est, dilecti mei, debere nos corporis rebus abrenunciare, atque in iustantimodo quæ sunt Salvatoris nostri exerceri. Jam et tempus a nobis postulat, ut non ejusmodi verba tantum dicamus, sed etiam operibus sanctos homines imitemur. Imitamur autem, cum eum qui mortuus est recognoscimus, nec nobis vivimus, sed ipse vivit in nobis Christus; et cum Dominum omni vi nostra remuneramur. Si autem retribuemus, nihil nostrum conferemus, sed quod ab eo accepimus; quæ cum ejus gratia sit, ipse a nobis gratiam suam reposecit; ac propterea dicit: Oblationes mihi exhibitæ munera mea sunt; id est quod mihi tribuitis, id a me antea acceperatis. Dona autem Dei sunt quælibet virtus, verusque ac bonus timor ipsius. Hæc offeramus Domino; et cum in timore bono comperti fuerimus, una cum iis rebus quas ipse nostri causa sanctificavit (47), festum ei celebrabimus.

A Ita nos in jejuniis sanctis gerere debemus, prout sunt ab eo instituta, quorum ope viam ad Deum inveniemus: non tamen velut ethnici aut contumaces Judæi, aut hodierni hæretici, vel sectarum alumni. Ethnici quidem scopum festi in epularum copia positum æstimant: Judæi, figura et umbra decepti, idem opinantur: sectarum vero alumni, separatis locis vanisque sentiis (aberrant). Nos autem, fratres mei, **58** ethnicos superamus, festum agendo cum animæ puritate corporisque munditia; Judæos item, quia jam figuram aut umbram non admittimus, sed vera luce splendemus, solemque justitiæ aspiciamus: sectarum denique alumnos, quia Christi tunicam non discindimus, sed una in domo, in Ecclesia nempe catholica, Pascha Domini illius comedimus, qui sanctarum legum suarum constitutione nos ad virtutem dirigit, atque abstinentiam solemnitati debitam suadet. Vere Pascha est a malo abstinentia, virtutis exercitium et a morte ad vitam transitio. Hoc homo ab antiqua discit figura: tunc enim ex Ægypto Hierosolymam transire studebant; nunc nos de morte ad vitam transimus: tunc a Pharaone ad Moysen; nunc a diabolo ad Salvatorem. Et quemadmodum tunc præstiti auxilii typus quotannis repræsentabatur, ita nunc quoque salutem nostram commemoramus. Jejunamus, quia de morte cogitamus, ut postea vivere possimus. Vigilamus haud mœsti, sed veluti dominum de convivio redeuntem expectantes, ut invicem videamus, et victoriæ signum adversus mortem quantocius nuntiemus.

C 5. Utinam, dilecti mei, prout sacra doctrina requirit, sic omni tempore, et nunc maxime, ita nos geramus vivamusque, ne unquam pulchrorum Dei operum obliviscamur, neque a virtutis exercitio desinamus, ceu apostolica **59** verba nos monent ³⁶: « Mementote Jesu Christi, qui a mortuis resurrexit. » Sane definitum tempus non statuit (Apostolus) hujus recordationis; nos tamen nostris cogitationibus semper hanc versare debemus, et de multorum socordia quotidie dolere. His ergo diebus rei initium faciamus, quandoquidem commemorationis tempus adest, quod sanctis hominibus vocationis præmium ostendit, negligentes autem non sine reprehensione adhortatur. Cæteris vero diebus virtutis cursum teneamus, patratorem flagitiorum poenitentes, uti par est, quæcunque ea fuerint: nemo enim mundus est a sordibus, tametsi unius horæ vita ejus in terra fuerit, ut omni virtute præditus testatur Jobus ³⁷. Deinde ad res futuras animum convertentes, oremus ne indigne Pascha comedamus, et ne periculis irretiamur. Pascha quidem, esca cælestis erit pure festum agentibus; impuris autem et aspernantibus, periculum atque ignominia. Scriptum est enim ³⁸: « Qui manducat et bibit indigne, reus erit mortis Domini nostri. » Igitur ne simpliciter ad fe-

²⁸ Psal. cxv, 12. ²⁹ Rom. v, 14. ³⁰ Luc. xxiii, 43. ³¹ Psal. xciii, 17. ³² Psal. cxv, 13, 15. ³³ Matth. xx, 22. ³⁴ ibid. 23. ³⁵ Gal. ii, 19. ³⁶ II Tim ii, 8. ³⁷ Job .xiv, 4 sec. Græc. ³⁸ I Cor. xi, 27.

(47) Intellige Eucharistiam in Paschate a fidelibus sumendam.

stalis ritus celebrationem veniamus; sed ut idonei simus ad divinum Agnum accedere, et cœlestes escas attingere, manus nostras purificemus, corpus mundemus, et omni fraude expertem conscientiam teneamus. Ne, quæso, ad ebrietatem laxemur neque ad concupiscentias, sed cum Domino nostro et cum divinis doctrinis confabulemur; ut usquequaque puri, possimus fieri Verbi participes.

6. Die autem xiv Pharmuthi, vespere Sabbati, sanctum jejunium incipientibus, et ejusdem mensis Pharmuthi die xix finientibus, illucescet nobis **60** sancta Dominica, die ejusdem Pharmuthi xx: cui adjunctes septem illas Pentecostes hebdomadas, in orationibus, communionem cum proximo, et voluntate omnino pacifica, regni quoque cœlestis hæredes nemus, per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem gloria sit et imperium Patri in sæcula sæculorum. Amen.

Salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres. Salutate invicem omnes cum osculo sancto.

Explicit quinta epistola sancti Athanasii.

EPISTOLA VI.

(Ch. anno 334.)

HÆC EST SEXTA PAPER ATHANASII EPISTOLA, JUXTA QUAM (PASCHATIS) DOMINICA ERAT DIE XII PHARMUTHI, VII IDUS APRILIS, LUNE XVII, DIOCLETIANI ANNO L, CONSULIBUS OPTATO PATRICIO ET ANICIO PAULINO, PRÆFECTO PHILAGRIO (48) CAPPADOCE, INDICTIONE VII.

1. Deus nunc etiam, dilecti mei, ad solemnitatis tempus nos deduxit, suaque benignitate ad hunc concessum pervenire providit. Deus ille, qui Israellem ex Ægypto eduxit, idem nos ad solemnitatem nunc invitat. Is ore Moysis dixit ³⁸: « Observa mensem novarum frugum (49), ut facias **61** Pascha Domino Deo tuo. » Idem etiam per prophetam ait ³⁹: « Celebra, Juda, festivitates tuas, et persolve Domino vota tua. » Si Deus ipse festo oblectatur, atque ad id invitat, haud oportet, fratres mei, demorari, neque negligere, sed hilariter seduloque ad hoc convenire; ut hinc sollicite incipientes, festi illius cœlestis arrham capiamus. Si diligenter festum hic agemus, sine dubio gaudium illud perfectum in cœlo assequemur, velut ipse Dominus dixit ⁴⁰: « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. » Comedemus autem hoc, si mente causam festi comprehendemus, si auxilii auctorem agnosceremus, atque ut decet in ejus gratia vivemus; celebrantes, ut ait Paulus ⁴¹, « non fermento vetere, neque fermento malitiæ, sed azynis puritatis et veritatis. » Mortuus est his diebus Do-

minus, ne ulterius opera mortis ageremus: animam suam tradidit, ut nostram incolumem ab inimici machinationibus conservarem. Quodque mirum est, Verbum fuit in carne, ne nos ulterius essemus in carne; atque ut in spiritu constituti, Deum qui spiritus est ⁴² adoremus. Si quis autem non ita se comparat, sed his diebus abutitur, hic non agit festum, sed quasi incredulus gratiam incusat; mavultque honorare dies, quam Domino illi supplicare, qui salutem per hos dies largitus est. Homo **62** hujusmodi sine dubio, quanquam agere festum putat, apostolicis verbis se reprehensum audiret ⁴³: « Vos dies observatis, et menses, et tempora, et annos. Timeo ne forte apud vos frustra laboraverim. »

2. Festum hoc non dierum gratia fit, sed Domini illius causa solemnnes sumus, qui in his passus est: « Pascha nostrum immolatus est Christus ⁴⁴. » Sic Moyses Israellem increpans, quominus festum fieri crederet dierum gratia, sed propter Dominum, aiebat ⁴⁵: « Pascha Domini est. » Et Judæi quidem celebrare se Pascha credebant; sed quia Domino adversabantur, inutile ipsis festum erat. Et quanquam nomen Domini non erant oblit, sed confitebantur, attamen Pascha Domini non erat, sed Judæorum. A Judæis, fratres mei, dicebatur Pascha; sed quia negabant Paschatis Dominum, ideo idem Dominus ab hac illorum credulitate vultum avertibat, aiebatque ⁴⁶: « Anima mea mensium vestrorum Kælendas et hebdomadas odit. »

3. Nunc quoque idem Dominus illos increpat, qui Pascha Judæorum more celebrant; ut ex illorum leproso casu cognoscitur, qui mundati fuerunt; quia nimirum Dominus ex his unum ob ejus gratum animum adamavit; alios autem acerbe tulit, qui ob suam vecordiam beneficii auctorem non agnoverant, sed sanitatem a lepra suam, sananti prætulerunt. Quippe ex his unus, cognita propria sanitate, regressus est magna Deum voce collaudans; et ad Jesu pedes abjectus, gratias ei egit; erat autem hic Samaritanus. Jesus vero respondit dicens ⁴⁷: « Nonne decem mundati sunt? **63** novem autem illi ubinam? Non inventi sunt qui redirent, et darent gloriam Deo, nisi hic alienigena? » Ille vero qui mundatus lepra fuerat, audiit præ cæteris a Domino: « Surge, vade; fides tua salvum te fecit ⁴⁸. » Jam qui gratias agit, et qui laudat, fratres veluti sunt, qui invicem conspirant ad benedicendum auxilii auctori, ob ea quæ feliciter experti sunt. Sicuti ad hoc Apostolus unumquemque adhortatur dicens ⁴⁹: « Glorificate Deum corpore vestro. » Et Propheta id inculcat dicens ⁵⁰: « Dite laudem Deo. » Etsi autem testimonium a Caipha

³⁸ Deut. xvi, 1. ³⁹ Nahum i, 15. ⁴⁰ Luc. xxii, 15, 16. ⁴¹ I Cor. v, 8. ⁴² Joan. iv, 24. ⁴³ Gal. iv, 10, 11. ⁴⁴ I Cor. v, 7. ⁴⁵ Exod. xii, 11. ⁴⁶ Isa. i, 14. ⁴⁷ Luc. xvii, 17, 18. ⁴⁸ ibid. 19. ⁴⁹ I Cor. vi, 20. ⁵⁰ Psal. lxxv, 2

(48) In chronico erat *Paterno*, non *Philagrío*.

(49) Syrus tantum *novarum*, ut Græcus νέων, sed

subintelligit *frugum*. Sic dicendum fuit etiam in epistola 1, p. 29.

dictum fuit adversus Salvatorem nostrum, idemque a Judæis contumeliam passus, et a Pilato his diebus damnatus, sublimior tamen potentiorque est illa Patris vox ad eum demissa ⁵¹ : « Clarificavi, et iterum clarificabo. »

4. Num vero quæ pro nobis passus est (Jesus) transitoria sunt? Imo vero Salvatoris nostri res in æternum manebunt. Propterea, fratres mei, harum rerum memores, ne nosmet epulis addicamus, sed Domino laudes dicamus. Sponte nosmet aspernemur propter eum qui pro nobis mortuus est, sicut ait Paulus ⁵² : « Sive enim mente excedimus, Deo : sive sobrii sumus, vobis. Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus ipse mortuus est : ut et nos qui vivimus, jam non nobis vivamus, sed ei qui pro omnibus mortuus est et resurrexit. » Non nostri gratia, sed ut servi vivere Domino debemus. Ne, quæso, incassum gratiam recipiamus; præsertim cum sit tempus acceptabile, **64** quo mors Salvatoris nostri tanquam dies salutis apparuit. Cum Verbum nostri causa descenderit, et incorruptibile cum esset, corruptibile sibi corpus induerit propter nostrum omnium salutem, ideo Paulus confidenter dixit ⁵³ : « Oportet hoc corruptibile sibi inducere incorruptionem. » Et interfectus fuit Dominus, ut sanguine suo mortem exstingeret. Merito itaque quodam in loco reprehendit eos qui frustra participant sanguinis ejus effusionem, neque Verbi carne delectantur ⁵⁴ : « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? » Certe utilitate non caruit Domini descensio, imo orbi universo utilitatem peperit. Jam cum ipse ita sit passus, ii qui peccant, malintæ amittere an lucrari? Utilitatem ac peculiare lucrum ipse nostram salutem reputat; secus vero, nostram damnationem.

5. Idem in Evangelio ceu lucrificos ac fructuosos eos commendat, qui gratiam duplicaverunt, ceu fuit ille qui de quinque talentis decem, et alius qui de duobus quatuor effecit. At illum qui talentum occuluit, tanquam perditorem objurgat dicens ⁵⁵ : « Serve male, nonne oportuit te pecuniam meam committere nummulariis, et veniens ego recepissem utique quod meum est cum ejusdem usura? Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui docem talenta habet. Nam qui habet, datur ei, et cumulatur : ab eo autem qui non habet, etiam illud quod habet, auferitur. Et ducite **65** servum inutilem ad tenebras exteriores : ibi erit fletus et stridor dentium. » Haud vult esse inutilem quam accipimus gratiam, sed sedulo a nobis fructum ejus proprium retribui, quem Paulus beatus dixit ⁵⁶ : « Fructus Spiritus est charitas, gaudium, atque

⁵¹ Joan. xii, 28. ⁵² II Cor. v, 13-15. ⁵³ I Cor. xv, 53. ⁵⁴ Psal. xxix, 10. ⁵⁵ Matth. xxv, 26-50. ⁵⁶ Gal. v, 22. ⁵⁷ Rom. xiii, 7. ⁵⁸ Matth. xxi, 54-59. ⁵⁹ ibid. 19. ⁶⁰ Jer. xxv, 40, 41. ⁶¹ Rom. xi, 25.

(50) Ita Syrus, ex Græco vulgato *ὁσμήν μύρον*, cui consonat interpres Arabicus in *Polyglottis*.

(51) Abhinc ingens lacuna est in editione Londinensi; supplementum autem in perturbatis colli-

A pax. » Propter hanc ergo bonam voluntatem, neminem fraudabat, sed unicuique suum tribuebat; cujus honestatis magistrum se fecit, dicens ⁵⁷ : « Reddite omnibus debita. » Similis nimirum illis erat quos dominus misit ad exigendos ab operariis vineæ fructus ⁵⁸; ideoque unumquemque ad satisfaciendum cohortabatur. Sed enim Israel satisfacere contempsit, quia honestus non erat; imo illos interfecit qui missi fuerant; sicuti ne vineæ quidem dominum reveritus est, qui ab illis fuit interemptus. Quamobrem cum ipse venit, nec fructus apud ipsos reperit, in ficu (eis) maledixit, dicens ⁵⁹ : « Nunquam ex te fructus nascatur. » Et continuo infructuosa atque mortua evasit ficulnea; ceu reapse mirati sunt discipuli, postquam exaruit.

B 6. Tunc prophetæ dictum completum est ⁶⁰ : « Perdamque ex eis vocem gaudii et vocem lætitiæ, vocem sponsi et vocem sponsæ, odorem opobalsami (50) et lumen lucernæ, et erit universa terra in solitudinem. » Abolitum est ipsis legis ministerium, et abhinc usque in æternum sine festo erunt: patriaque carentes, et quaquaversus errantes, Pascha non faciunt, et contra legis fas comedunt azymum, quia jam eis non licet agnum sacrificio offerre, prout etiam de azymo comedendo constitutum **66** illis fuit. At ipsi ubique legem violant, Deique judiciis sic est decretum, ut pro gaudii diebus dies mœstitiæ transigant. Causa autem ipsorum fuit Domini occisio, et quia Unigenitum non sunt reveriti, ideo patiuntur hæc. Scelesti autem hæretici, et temerarii sectarum alumni, illi quidem Verbum interficientes, hi autem tunicam illius scindentes, ipsi quoque a solemnitate excludentur, quia sine bono timore vivunt ac sine intellectu; sed latronem æmulantur Barabbam, quem Judæi loco Salvatoris condonari sibi postularunt. Ideo ipse Dominus haud secus quam ficulnæ illis maledixit (51); ita tamen ob suam clementiam misertus eorum est, ut radicibus perire noluerit. Radici enim non maledixit, sed ne quisquam ex ejus deinceps fructu comederet, curavit. Hoc acto, umbraque arescere jussa, hanc utique abolevit, sed radicem retinuit, donec huic nos insereremur: illi autem, nisi forte in incredulitate permanserint, in olivam suam inserentur ⁶¹. Interim illis Dominus propter pigritiam maledixit.

D 7. Transactæ sunt Kalendæ, verusque Agnus qui vere Pascha est, ad nos venit. Dies sollemnis adest, quo festum tuba proclamandum est, quo nos ad Deum gratiarum agendarum causa convertamur, atque ipsum Paschatis nostri loco habeamus. Festum Domino, non nobis, celebrare debemus; neque nobis exsultare, sed Domino, qui afflictiones

cis membranis ab editore postea repertum, non nisi multo post in eo libro positum fuit, nempe in pagina tertia additamentorum. Nos vero omnia iusto ordine, ut oportebat, ponimus.

nostras pertulit, dixitque ⁶⁷: **67** « Tristis est anima mea usque ad mortem. » Ethnici quidem, cunctique fide nostra alieni, cum festa celebrare suscipiunt, pace carent, quia peccant adversus Deum: secus vero sancti, quandoquidem Domino vivunt, festum revera eidem celebrant dicentes ⁶⁸: « Ego exultabo in salutari tuo. Exultabit anima mea in Domino. » Commune videlicet ipsis mandatam illud est ⁶⁹: « Exultate, justi, in Domino. » Quamobrem in conventibus suis commune illud festale canticum canent: « Venite, exultemus⁶⁸, » haud sane in nobis, sed in Domino.

8. Abraham quoque, ille patriarcharum princeps, non quia diem suum, sed quia diem Domini vidit, exultavit. Atque ita cum exspectasset, vidit atque exultavit. Et cum fidei ejus experimentum captum fuit, Isaacum perduxit in montem, obtulitque unigenitum, cui factæ erant promissiones: et dum proprium offerret filium, Dei Filium adorabat: et dum a cæde Isaaci prohiberetur, Christum in illo agno contemplabatur qui Deo immolatus fuit. Princeps ille patriarcharum probatus in Isaaco fuit, qui haud ipse quidem sacrificabatur, sed ille de quo apud Isaiam prædicatur ⁶⁶, fore ut tanquam agnus ad lanienam duceretur, et coram lanio obmutesceret, mundi autem peccatum auferret. Idcirco Abraham ab inferendis puero manibus prohibitus fuit, ne forte Judæi in Isaaci immolatione sistentes, propheticas voces de Salvatore nostro prolatas frustrarentur, cunctas præsertim illas, quas prædicavit Psalmista ⁶⁷: « Sacrificium et oblationem noluit, corpus autem aptasti mihi, » parisque sensus cæteras omnes.

68 9. Sane quod ad Abrahami filium attinet, sacrificium quidem haud ab Isaaci sed ab Abrahami offerentis proposito fiebat, qui ea in re tentabatur: etenim Deus voluntatem offerentis excepit, obstitit tamen quominus oblatum ille immolaretur. Nempe Isaaci mors mundum non erat liberatura, sed illa tantum Salvatoris nostri, qui nos omnes vulneribus suis sanavit, lapsos erexit, infirmis medelam contulit, famelicos saturavit, egentibus consuluit; quodque est mirabilius, nos omnes a mortuis suscitavit, morte destructa; atque ex angustiis et afflictione ad requiem et hujus festi lætitiā transtulit, quæ in cœlum usque pervenit. Neque enim nos soli hanc experimur; sed hujus causa cœli quoque nobiscum exultant, simulque universa lætatur primogenitorum Ecclesia, qui in cœlo sunt scripti; veluti Propheta deprædicat dicens ⁶⁹: Lætamini, cœli, quoniam Deus misertus est Israelis; caute, terræ fundamenta; clamate, montes, cum gaudio, et vos colles et omnia ligna quæ in vobis sunt, quia Deus salvavit Jacob, et Israel gloriabitur. Item, exultate, cœli, et lætamini; gaudium germinent montes, quoniam Deus

A populi sui misertus est, et humiles populi recreavit.

10. Creatura omnis, fratres mei, festum agit; et omnis spiritus, juxta Psalmistam ⁶⁹, Domino laudem propter deletos hostes extollit. Nostra, inquam, salus peracta est. Enimvero æquum apprime est: nam si pro uno peccatore penitentiam agente, gaudium in cœlo est ⁷⁰, quanta futura est lætitia **69** ob peccati destructionem, atque a mortuis resurrectionem? Quæ solemnitas, quantaque lætitia in cœlo fiet, quantoque opere exultabunt ac lætabunt virtutes omnes (cœlestes), cum conventus nostros spectabunt lætos semperque vigiles, præsertim in solemnibus Paschalis concionibus! cum respicere peccatores cernentur, et qui vultum averterant, denuo converti; et qui antea cupiditatibus indulserant et ebrietatibus, nunc jejuniis et abstinentia semet comprimere; cum denique hostem aspicient debilitatum atque jacentem, manibus pedibusque ligatis, et exanimem, ita ut ei insultare possimus dicendo ⁷¹: « Ubi est victoria tua, o mors? ubi stimulus tuus, o inferne? »

11. Cantemus Domino victoriæ canticum. Quis ad hanc veluti angelorum turbam perveniet? Ille nimirum, qui ad cœleste festum et angelicam solemnitatem convenire ambit, qui cum Propheta dicat ⁷²: « Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei. In voce exultationis et confessionis, sonus epulantis. » Sancti pariter ad id nos hortantur dicendo ⁷³: « Venite, ascendamus ad montem Dei, ad domum Dei Jacob. » Non ita tamen ut hujusmodi solemnitas impura sit, neque tanquam peccatores ad eam ascendamus, sed quasi virtute ornati ac seduli, illorum instar, qui ex norma sanctorum vivunt ⁷⁴. « Quis ascendet ad montem Domini, aut in sanctuario ejus consistet? Innocens manibus et mundus corde, qui non accepit in vanum animam suam, qui non juravit dolose **70** proximo suo. » Illic, ut Propheta subdit, cum ascendet, benedictionem a Domino accipiet ⁷⁵. Exploratum vero est, Dominum hanc impertiturum esse iis qui in dextera erunt, atque dicturum: « Venite, benedicti, possidete paratum vobis regnum ⁷⁶. » Dolosus autem homo, et qui mundo corde minime est, nihil purum habebit, ut ait Proverbium ⁷⁷: « Filio proditori nihil inest boni. » Sine dubio quia hic factus extraneus, et ita alienam a sanctis stirpem insertus, indignus erit paschali epulo. « Alienigena non comedet ex eo ⁷⁸. » Sic Judas Pascha sese celebrare putabat, sed quia proditorem adversus Salvatorem præconceperat, factus est supernæ vocationi et apostolorum sodalitiū extraneus. Lex quidem Pascha festinanter comedere jubebat ⁷⁹; verumtamen ipse dum comederet, a demone correptus fuit, qui in ejus animam introivit.

⁶⁶ Matth. xxvi, 38. ⁶⁷ Psal. ix, 13; xxxiv, 9. ⁶⁸ Psal. xxxii, 1. ⁶⁹ Psal. xciv, 1. ⁷⁰ Isa. liii, 7. ⁷¹ Psal. xxxix, 7. ⁷² Psal. xcvi, et alibi. ⁷³ Psal. cl, 6. ⁷⁴ Luc. xv, 7. ⁷⁵ I Cor. xv, 55. ⁷⁶ Psal. xli, 5. ⁷⁷ Isa. ii, 5. ⁷⁸ Psal. xxiii, 5, 4. ⁷⁹ ibid. 5. ⁸⁰ Matth. xxv, 54. ⁸¹ Prov. xiv, 15. ⁸² Exod. xii, 45. ⁸³ ibid. 41.

12. Nos interim festum agamus non tanquam in A terra versantes, sed cum angelis quasi in cœlo degentes. Laudemus Dominum cum castitate atque innocentia cæterisque virtutibus. Non in nobis sed in Domino exsulemus, ut sanctorum simus cohæredes. Feriemur cum Moyse, vigilemus cum Davide, qui septies consurgens, nocte media, judicia justitiæ Dei collaudabat ⁸⁰. « Præoccupemus ⁸¹, » ut ipse ait : « Mane astabo tibi : conspicias me in matutinis, et vocem meam exaudies ⁸². » Jejunemus tanquam Daniel : oremus assidue, ut Paulus jubet, cum orandi tempus nobis annuntiabitur, **71** ii præsertim qui honorabili conjugio juncti sunt ; ut in prædictis rebus feriantes, intrare in gaudium Domini nostri, in regnum scilicet cœlorum, possimus (52). Sed quemadmodum Israel, dum Hierosolymam versus tenderet, antea semet in deserto mundabat erudiebatque, ut Ægypti consuetudinum oblivisceretur, ita æquum est ut in sancta Quadragesima, quæ a nobis suscepta est, purgationem nostram et emundationem prosequamur ; ut hinc profecti, et jejunii memores, ad cœnaculum cum Domino possimus ascendere, et cum eo cœnare, gaudiumque in cœlo participare. Secus enim neque Hierosolymam ascendere, neque Pascha comedere, nisi observata Quadragesima, nobis liceret.

15. Quadragesimam igitur exordiemur die primo mensis Phamenoth, qua decurrende usque ad diem v Pharmuthi, cum Dominicarum et præcedentium Sabbatorum vacatione, die mox Pharmuthi sexto **C** sanctos Paschalis temporis dies incipiemus ; et undecimo ejusdem mensis jejunium finiemus, Sabbato tenebris vespertinis ; post quas illucescet nobis die xii Pharmuthi sancta Dominica ; quæ radium suum immensa cum gratia ad omnes reliquas sanctæ Pentecostes hebdomadas protendit : quo demum tempore quiescentes Paschalem solemnitatem semper absolvemus, in Christo (53) Jesu Domino nostro, per quem gloria sit et imperium Patri ejus in sæcula sæculorum. Amen.

72 Salutant vos cuncti, qui mecum sunt, fratres. Salutate omnes cum osculo sancto.

Explicit sexta epistola festalis sancti ac deiferi Athanasii.

EPISTOLA VII (54).

(Ch. anno 335.)

HÆC EST SEPTIMA ATHANASII EPISTOLA, JUXTA QUAM (PASCHATIS) DOMINICA ERAT DIE XIV PHARMUTHI, IM KAL. APRILIS, LUNÆ XX, ANNO LI DIOCLETIANI, CON-

⁸⁰ Psal. cxviii, 164. ⁸¹ Psal. xciv, 2. ⁸² Psal. v, 4. ⁸³ II Cor. iv, 10. ⁸⁴ Psal. xliii, 22. ⁸⁵ Coloss. iii, 5. ⁸⁶ Galat. v, 24. ⁸⁷ II Cor. iv, 13, 14. ⁸⁸ Psal. cxxxv, 12. ⁸⁹ Isa. xxvi, 10, sec. LXX. ⁹⁰ Ephes. v, 14. ⁹¹ Luc. xiii, 25. ⁹² Psal. ix, 18.

(52) Cosmas loc. cit. in ed. et in cod. Vat. hoc admissum fragmentum ex sexta Athanasii festali epistola laudabat. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς 5' ἐορτατικῆς. Καὶ οὕτως ἐορτάσαντες δυνήσωμεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν τοῦ Κυρίου χαρὰν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ejusdem ex sexta epistola festali : Et sic festa celebrantes ingredi possimus in illam quæ in regno cœlorum adest, Christi lætitiā.

SULIBUS JULIO CONSTANTIO, FRATRE ILLIUS ADORABILIS (55), ET RUFINO ALBINO, EODEM PHILAGRIO (56) PRÆFACTO, INDICTIONE VIII.

1. Beatus Paulus semper mortificationem Jesu in corpore suo circumferebat, prout ipse ad Corinthios ⁸³ scribebat ; non ut gloriaretur tantummodo, fratres mei, sed ut illi, et nos pariter, hac in re imitatores ejus essemus. Gloriatio hæc ubique occurrit ; namque et David hac utebatur in Psalmis, dicens ⁸⁴ : « Propter te quotidie mortificamur, et tanquam agni ad macellum æstimati sumus. » Hoc idem oportet a nobis quoque fieri, præsertim diebus ejus festi, in quo commemoratio peragitur mortis a Salvatore nostro obitæ. Qui mortem ejus imitatus fuerit, et virtutis operibus studium impenderit, **B** membra in hac terra mortificans ⁸⁵, et carnem cum passionibus concupiscentiisque crucifigens ⁸⁶, hic spiritu vivet, et spiritui se conformabit, **73** semper Dei memor, nullaque oblivione captus, nec mortis opera unquam perficiet. Propterea, ut mortificationem Jesu in corpore nostro circumferamus, statim pergit demonstrare hujusce abstinentiæ viam, dicens ⁸⁷ : « Habentes nos eundem spiritum fidei, sicut scriptum est ⁸⁸ : Credidi, propter quod locutus sum : et nos credimus, propter quod et loquimur. » Addidit etiam illam, quæ est a scientia gratiam, dicens : « Scientes, quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit, et constituet vobiscum cœram eo. »

C 2. Age vero cum sancti veram hanc vitam ⁸⁹ cum fide scientiæque amplexi fuerint, sine dubio gaudium illud cœlorum consequentur : improbi autem vitam ejusmodi cum neglexerint, jure meritoque felicitate illinc manante carebunt. « Extolletur autem impius, ne videat gloriam Domini ⁹⁰. » Et quanquam communem promissionis prædicationem audituri sint, id est « Expergiscere qui dormis, atque a mortuis resurge ⁹⁰ » ipsi utique surgent, et in cœlum usque pervenient, pulsabuntque dicentes ⁹¹ : « Aperi nobis ; » verumtamen Dominus nullius rei indigus, cum ipsi ab ejus notitia recesserint, increpabit eos dicens : « Nescio vos ⁹². » Spiritus vero sanctus eisdem inclamabit ⁹³ : « Convertantur impii in infernum, omnes gentes quæ oblitæ sunt Dei. » **D** Nos quidem impios mortuis connumerabimus, quia non opponunt peccato abstinentiā, neque in corpore suo mortificationem circumferunt more sanctorum ; sed animam peccatis atque insanis **74** quasi sepulcro obruunt, mortuis propinquantes ;

(53) Ita cod. Vat. cum Syro. At ed. Montfauc., Χριστοῦ.

(54) Hec quoque epistola nonnisi in supplementis pag. 7 Syriace apparuit editionis Londinensis.

(55) Ita hic et alibi Syrus. Intelligitur autem magnus Constantinus Augustus, σεβαστός.

(56) Ita Syrus hic et in præcedente epistola. Verumtamen in Chronico utrobique legebatur Paterno.

eamque quolibet escarum mortuarum genere alunt; aquilinarum instar pullorum, qui de cœlo in cada- vera involant; quorum avium esum lex vetabat, figurate præcipiens⁹⁵: « Neque aquilam, neque animal quodvis quod cadavere pascitur. » Imo quid- quid morticino vescitur rejiciebat. Hi suam animam propriis passionibus enecarunt, nec aliud aiunt⁹⁶, nisi « Comedamus et bibamus, cras enim morie- mur. » Talem porro referunt fructum. De his, in- quam, qui ita delicias sectantur, statim dicere per- git⁹⁷: « Atque hæc manifesta sunt auribus Domini Sabaoth, quod nempe minime vobis condonabitur hoc peccatum, donec moriamini. » Sed et adhuc viventes, in ignominia erunt, quia ventrem suum dominum existimaverunt: et post obitum crucia- buntur, quia hujusmodi morte gloriati sunt. Quam- obrem contestatur Paulus dicens⁹⁸: « Esca ventri, et venter escis: Deus autem et illum et has destruet. » Divina vero vox de illis prænuuntiat⁹⁹: « Mors pec- catorum pessima. Et qui justum odio habent, pec- cabunt. » Molestus erit vermis ille, duræque tene- bræ quas impii hæreditabunt.

3. Secus autem viri sancti, et virtutis causa vere abstinentes, qui membra sua in terra mortificave- runt, scilicet fornicationem, immunditiam, passio- nem, pravam concupiscentiam; ideoque mundi ac sine macula effecti; promissioni insuper Salvatoris nostri fidentes qui ait¹⁰⁰: « Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt; » hi mundo mortui, et a mundi communione alieni, pretiosa morte fruuntur, quatenus scilicet « Pretiosa est coram oculis **75** Domini mors justorum ejus¹. » Hi præ- terea poterunt, capientes de Apostolo exemplum, dicere²: « Christo confixus sum cruci. Vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus. » Si viva- mus in Christo, hæc vera vita est, quanquam mundo mortui simus. Tum de rebus supernis cogitantes, ita afficiemur, quasi jam cœlum incoleremus; æque ac ille videlicet talis habitaculi amator, qui ait³: « Ambulantes in terra, habitamus in cœlo. » Qui ita vivunt, et hujusmodi virtutem participant, soli Deum laudare valebunt. Sibi igitur unusquisque suadeat, propriam festi ac solemnitatis vim, haud epularum amplificatione conferri, neque vestium splendore, neque feriis agendis, sed ingenuo erga Deum affectu, gratiarum actione, et laudis retri- butione. Hæc autem non nisi a sanctis fiunt in Chri- sto viventibus; etenim scriptum est⁴: « Mortui non laudabunt te, Domine; neque omnes illi qui ad in- ferna descendunt. Sed nos qui vivimus, benedi- cemus Domino nunc et in æternum. » Velut etiam Ezechias, qui morte liberatus, propterea Deum lau-

dabat dicens⁵: « Non illi qui sunt in inferno lauda- bunt te, neque mortui tibi benedicent; sed viventes, æque ac ego, tibi benedicunt. » Viventium tantum- modo in Christo propria laus est, atque erga Deum benedictio: cujus rei causa ad festum conveniunt. Etenim non est ethnicorum Pascha, neque eorum qui adhuc carne Judæi sunt; sed illorum **76** potius qui veritatem in Christo noverunt, prout ille ex- clamat, qui ad festum hoc promulgandum missus fuit: « Pascha nostrum immolatus est Christus⁶. »

4. Quamobrem etiamsi impii solemnnes esse ni- tuntur, et Deum quasi in festo laudare, ad justorum Ecclesiam confluentes, Deus tamen reluctabitur, peccatori dicens⁷: « Quare tu enarras justitiam meam? » Benignus autem spiritus id vetat dicens⁸: « Non est speciosa laus in ore peccatoris. » Neque sœne consistit cum Dei laude peccatum. Peccatoris os perversitatem loquitur, ut in Proverbiis dicitur⁹: « Os impiorum redundat malis. » Qui enim fieri po- test ut impius impuro ore Deum laudet? Res con- trariæ consistere nequeunt. « Quænam communitio justitiæ cum iniquitate? Vel quæ commistio tene- brarum cum luce¹⁰? » Hæc videlicet ait Paulus Evangelii minister. Propterea peccatores, cunctique catholicæ Ecclesiæ extranei, hæretici, et sectarum alumni (57), cum a Justorum laudatione sint alieni, merito solemnnes non erunt. Justus autem, etiamsi mundo mortuus existimetur, fiducialiter agit, di- cens¹¹: « Non moriar, sed vivam, et narrabo omnia mirabilia tua. » Simulque ipse Deus non renuet in- vocari Deus ab illis, qui membra sua in terra mor- tificaverint, et tamen in Christo vivunt. Porro Deus, vivorum Deus est, non mortuorum; imo per suum vivum Verbum omnem hominem vivificat; quod ni- mirum cibi vitæque causa sanctis largitur, ut Do- minus ipse clamat¹²: « Ego sum panis vitæ. » Cui rei Judæi, **77** gustu infirmo, et animi sensibus ad virtutem minime exercitis, neque sermonem de hoc pane probe intelligentes, obtrectabant, quia dixerat¹³: « Ego sum panis qui de cœlo descendit, et vitam hominibus dat. »

5. Sed enim peccatum quoque peculiaris quidam panis est, mortem continens; et quando delicia- rum amatores et recordes invitat, ait illis¹⁴: « Con- trectate suaviter panes absconditos, dulcesque fur- tivas aquas. » Verumtamen ille qui eos contrectabit, ignorat perituros ibi esse terrigenas¹⁵. Existimabit peccator se voluptatem inde capturum, sed haud jucundus finis hujus panis erit, quemadmodum Dei quoque Sapientia dicit¹⁶: « Dulcis fuit pecca- tori panis mendacii, sed postea implebitur os ejus calculo¹⁷. Mel destillat de ore mulieris fornicariæ,

⁹⁵ Levit. xi, 43. ⁹⁶ Isa. xxii, 43. ⁹⁷ ibid. 44. ⁹⁸ I Cor. v, 7. ⁹⁹ P-sal. cxv, 45. ¹ Galat. ii, 49. ² Philipp. ³ I Cor. v, 7. ⁴ P-sal. cxv, 45. ⁵ Eccli. xv, 9. ⁶ I Cor. v, 7. ⁷ P-sal. cxv, 45. ⁸ Eccli. xv, 9. ⁹ Prov. xv, 28. ¹⁰ II Cor. vi, 14. ¹¹ P-sal. cxvii, 47; ix, 2. ¹² Joan. vi, 41. ¹³ ibid. 55. ¹⁴ Prov. ix, 47. ¹⁵ ibid. 48. ¹⁶ Prov. xx, 47.

¹⁷ I Cor. vi, 15. ¹⁸ P-sal. xxxiii, 22. ¹⁹ Matth. iii, 20. ²⁰ P-sal. cxiii, 47, 48. ²¹ Isa. xxxviii, 48.

(57) S. August. adv. Cresc. ii, 9: *Schisma est re- cœns congregantis ex aliqua sententiarum diversitate*

dissensio; hæresis autem, schisma inveteratum. Certe schismati veterascenti obrepit hæresis.

et **68** tuum parumper mulet; postremo tamen amarius absynthio experieris, et ancipiti gladio exacutus¹⁷. Ideo comedens brevi tempore gaudet; sed retro deinde procul abscedet, quia non noverat infelix, eos qui a Deo se elongant fore perituros. Et nihilominus propheticum monitum id vetabat, dicens¹⁸: « Quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam Gehon? Et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis? » Jam et Dei erga homines benigni Sapia hanc ipsam vetabat clamans¹⁹: « Sed cito præteri, neque oculus tuum in illa detigas. Sic alienas aquas prætergraderis, et extranea flumina saltu transmittes. » Atque hos ad se invitabat dicens²⁰: « Sapia edificavit sibi domum, **78** eamque septem fulcivit columnis. Immolavit victimas suas, miscuit in hydriis vinum suum, et mensam suam apparavit. Misit servos suos, ut elata voce vocarent ad hydrias dicendo: Si quis est stultus, declinet ad me. Et insipientibus ait: Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis. » Quænam igitur his supersit spes? « Derelinquite stultitiam, ut vivatis; quærite prudentiam, ut sitis longævi²¹. » Nam sapientiæ panis, vitæ fructus est, ut ait ipse Dominus: « Ego sum panis vivus qui de cælo descendit: si quis de hoc pane comederit, vivet in æternum²². » Fuit enimvero delicatus cibus atque mirabilis manna, dum illud Israel comederet; qui nihilominus mortuus est: quia nequaquam ille cibus manducanti erat ad vitam æternam. Revera enim omnis illa multitudo in deserto exstincta est. Dominus autem docet dicendo²³: « Ego sum panis vitæ: patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis qui de cælo descendit, ut qui de eo comederit, non moriatur. »

6. Impii interim et animæ indifferentes (**58**) panis hujus famem patiuntur; dum vir sanctus huic idoneus saturatur et dicit²⁴: « Ego autem cum justitia faciem tuam videbo; et cum mihi apparuerit gloria tua, satiabor. » Qui divinum panem participat, perpetuam desiderii famem experietur: et qui ita esurit, gratiam sine fine habebit, ut promittit Sapia dicens²⁵: « Non interficiet **79** Dominus fame animam innocuam. » In Psalmis quoque promisit dicens²⁶: « Venationibus (**59**) ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo pane. » Audiamus nostrum quoque Salvatorem dicentem²⁷: « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quia saturabuntur. » Oportet itaque ut sancti vitæque in Christo amatores, ad hujus cibi desiderium se extollant, orantesque dicant²⁸: « Sicut desiderat cervus fontes

A aquarum, ita anima mea te, Deus, desiderat. Anima mea Deum vivum sitit; quandoenam veniam, et faciem Dei videbo? » Item²⁹: « Deus meus, ad te anticipo: te sitit anima mea, multipliciter caro mea. In terrâ deserta et in via et in aquosa, sic in sanctuario apparui tibi, ut viderem potentiam tuam et gloriam tuam. »

7. Quæ cum ita se habeant, nos quoque, fratres mei, membra in terra mortificare debemus, et pane vivo vesci, cum fide et charitate erga Deum; quandoquidem scimus, sine fide impossibile esse hunc panem participare. Noster ipse Salvator, quo tempore ad se omnes vocabat, ait³⁰: « Si quis sitit, veniat ad me et bibat. » Moxque intulit de fide mentionem, sine qua nemo hujusmodi alimoniam deberet suscipere, aitque³¹: « Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. » Quamobrem ipse discipulos semper alebat verbis suis, credentes scilicet, vitamque ipsis propinquitate divinitatis suæ conferebat. At vero mulierem **80** illam Chananæam, quæ nondum ad fidem accesserat, ne responso quidem dignatus est, quanquam ab ipso ali valde indigebat. Ita porro se gessit, non contemptim, absit! quia benignus bonusque est Dominus, propterque illam ad partes Tyri ac Sidonis perrexerat; sed quia ipsa nondum crediderat, et quia stirpis suæ causa nullo jure poteratur. Merito id egit, fratres mei, quia nihil proderat, quod ante fidem susceptam preces obtulisset, nam fidei conformandæ erant ab ea preces suæ. Quapropter qui ad Deum accedit, ante omnia credat in eum necesse est, qui rem petitam tunc retribuet. Etenim impossibile est sine fide placere, ut Paulus docet³². Cum igitur illa adhuc fide careret, atque insuper esset alienigena, sic magistrali ore effatus est: « Non est³³ bonum sumere panem filiorum, et projicere canibus. » Sed mox illam verborum vi objurgatam, et omissa jam gentilitate sua fidem adeptam, non quasi canem sed ut hominem allocutus est dicens³⁴: « Magna est fides tua. » Cumque illa credidisset, statim ipse fructum eidem contulit fidei suæ, aitque³⁵: « Fiat tibi sicut vis, et sanata est filia ejus ex illa hora. »

8. Justus autem fide se nutriens, et scientia, et divinorum verborum obsequio, anima semper utitur incolumi. Ideo (Paulus) mandabat, ut infirmum in fide ad nos reciperemus, eumque aleremus, si pani nondum comedendo sit idoneus, saltem oleribus. « Qui autem infirmus est, olus manducet³⁶. » Ne Corinthii quidem panem hunc participare valebant, cum adhuc **81** parvuli essent, et

¹⁷ Prov. v, 3, 4. ¹⁸ Jer. ii, 18. ¹⁹ Prov. v, 8 seqq. ²⁰ Prov. ix, 1-5. ²¹ ibid. 6. ²² Joan. vi, 51, 52. ²³ ibid. 59, 60. ²⁴ Psal. xvi, 15. ²⁵ Prov. x, 3. ²⁶ Psal. cxxxii, 15. ²⁷ Matth. v, 6. ²⁸ Psal. xli, 2, 3. ²⁹ Psal. lxxii, 2, 3. ³⁰ Joan. vii, 37. ³¹ ibid. 38. ³² Hebr. xi, 6. ³³ Matth. xv, 26. ³⁴ ibid. 28. ³⁵ ibid. ³⁶ Rom. xiv, 2.

(58) S. Augustinus serm. LXXI, 17: *Multi vel corde fixo carnem illam manducant et sanguinem bibunt; vel cum manducaverint et biberint, apostatae*

sunt. Confer etiam serm. CCXXVII, circa finem. (59) *Vulgatus riduam.* Constat enim legisse $\chi\eta\rho\alpha$ pro $\theta\eta\rho\alpha$. Syrus cæteris textibus consonat.

ceu parvuli lac biberent : « Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ³⁷, » juxta viri divini verba. Dilecto autem filio Timotheo præcipiebat Apostolus in prima Epistola³⁸, ut verbis fidei se nutriret, et bonæ doctrinæ, « quam assecutus, inquit, es. » In secunda vero³⁹ : « Formam habe sanorum verborum, quæ a me audisti, in fide et in dilectione, in Christo Jesu. » Panis hic, fratres mei, non hic tantummodo justorum alimonia est, nec soli sancti in terra tali pane vescuntur et sanguine; sed eum in cælo quoque nos comedemus : namque omnium supernorum spirituum atque angelorum Dominus æque nutrimentum est, ac cælestium omnium potestatum voluptas, eritque omnia omnibus, atque omnium ob benignitatem suam miserebitur. Dominus primo dedit nobis panem angelorum; nunc vero pollicetur iis qui una secum tentationes tolerant, dicens⁴⁰ : « Ego autem promitto vobis, sicut promisit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeat super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel. » Pro illius nimirum cœnæ dignitate, fratres mei, quanta erit concordia et exultatio eorum, qui in cælesti illa mensa vescuntur ! Utique epulis vescuntur, haud illis tamen quæ sint evacuandæ, sed iis quæ vitam æternam efficiunt. Quis erit illo cœtu dignus ? Quis ita felix, ut ad cœnam illam divinam vocari mereatur ? Beatus vero ille, qui panem in regno **82** tuo comedet⁴¹ ! ille scilicet qui cælestem vocationem meritus est, et ob hanc ipsam vocationem sanctus evasit !

9. At qui hæc negligit, et dum abluitur, contaminatur, reputans quasi simplicem (id est *χοιρόν*) sanguinem illum Testamenti, quo sanctificatus fuit; spernensque spiritum gratiæ⁴², sibi dictum audiet : « O sodes, quomodo huc intrasti non habens vestem convivalem⁴³ ? » Etenim pura est et immaculata sanctorum cœna : « Multi sunt vocati, pauci vero electi⁴⁴. » Judas ad cœnam venit, sed ea contempta, de conspectu Domini exiit (60); et quoniam vitam suam dereliquerat, laqueo sibi gulam fregit. At vero qui cum Salvatore manserunt discipuli, cœnæ delicias participarunt. Adolescens ille, qui peregre profectus dissipat substantiam suam vivendo luxuriose⁴⁵, si eum caperet divinæ cœnæ cupiditas, atque in se reversus diceret : « Quot patris mei famuli pane abundant, ego autem hic fame pereo⁴⁶ ! » atque illinc surgens, ad patrem suum veniret, confitensque diceret : « Peccavi in cælum, et coram te : jam non

A sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis⁴⁷; » si ita, inquam, confiteretur, tunc foret plane dignus qui a patre reciperetur, nec quasi mercenarius, aut tanquam extraneus haberetur, sed osculo ut filius exciperetur, et quasi mortuus ab eo vitæ restitueretur, ad **83** divinam cœnam dignanter admissus, stola prima pretiosa donatus, gaudio ob id et canticis in paterna domo sonantibus.

10. Hic est benignitatis bonitatisque paternæ actus, non vitam tantummodo mortuis reddendi, sed gratiæ quoque medelam per Spiritum suppeditandi. Idcirco pro corruptela, induit hominem in corruptione; famis loco, vitulum immolat : et ne ille peregrè abscedat, curam gerit reditus ipsius, pedes ejusdem calceans : quodque mirum est, divinum anulum manui inserit⁴⁸; per hæc illum regenerans, ut sit forma gloriæ Christi. Sunt hæc patris dona, quibus Dominus eos exornat et alit, qui cum ipso perseverabunt; necnon et illos qui pœnitentia tacti ad eum revertentur; quibus pollicetur dicens⁴⁹ : « Ego sum panis vitæ. Qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet in æternum. » His utique bonis nos quoque digni essemus, si Salvatorem nostrum semper sectaremur; et si non his tantum sex Paschatis diebus mundaremur, sed totam nostram solemnitatis instar vitam reputarem; semperque adhærentes, et nunquam recedentes, diceremus ei⁵⁰ : « Verba vitæ habes; quod ibimus? » Quod si forte nos elongavimus, cum nostrarum confessione transgressionum (61) revertamur, nulla adversus quempiam similitate retenta, sed actus corporis spiritum mortificemus. Certe si rebus his nutrire animam hic prævertemus, **84** mensæ illius cælestis ac spiritalis participes fietimus eum angelis : neque excludemur, cum pulsabimus, quinque illarum fatuarum virginum more; sed cum Domino ingrediemur, prout illæ prudentes sponsi amicæ; mortem Jesu in corporibus nostris ostentantes, et ab eo vitam regnumque obtinentes.

Itaque quadragesimæ initium faciemus die xxiii mensis Mechir; sanctum vero beatæ solemnitatis jejunium die xxviii Phamenoth. Tum transigentes sex quoque subsequentes dies cum jejunii atque D vigiliis, pro suis quisque viribus, die iii mensis Pharmuthi finem jejunio imponemus vespere Sabati. Moxque illa dies (62) sancta ac beatissima, Christi Onomastica, id est Dominica, nobis illucescet. Postquam sancta Pentecoste celebrata, Patrem semper adorabimus per Christum, per quem

³⁷ Hebr. v, 45. ³⁸ I Tim. iv, 6. ³⁹ II Tim. i, 13, 29. ⁴⁰ Matth. xxii, 12. ⁴¹ ibid. 14. ⁴² Luc. xv, ⁴³ Joan. vi, 35. ⁴⁴ ibid. 69.

(60) Videtur existimare Athanasius, ut et alii quidam veteres, Judam recessisse de cœnaculo ante sanctissimæ Eucharistiæ institutionem, vel ejus sumptionem. Sed contradicit sanctus Augustinus Eparr. in psal. x, 6, et cxlii, 16, itemque apud nos in hoc volumine Theodoros Andidensis. necnon ibi laudati a nobis in adnotationibus Petrus

⁴⁵ Luc. xxii, 29, 30. ⁴⁶ Luc. xiv, 15. ⁴⁷ Hebr. x, 15. ⁴⁸ ibid. 17. ⁴⁹ ibid. 18, 19. ⁵⁰ ibid. 22, 25.

Damiani, et Petrus Laodicenus.

(61) Rursus Athanasii testimonium pro confessione.

(62) Quæ prosequitur hujus epistolæ clausula, legitur extra proprium locum (quia posterius inventa) in pagina Syriaca 45 editionis Londinensis. Nos vero eam justa in sede hic atteximus.

et cum quo sit ei gloria et imperium per Spiritum A sanctum in sæcula sæculorum. Amen.

Salutant vos cuncti qui mecum sunt fratres. Salutate invicem cum osculo sancto.

(Octavam ac nonam (epistolas) prædictam ob causam (65) non misit.)

Explicit septima epistola festalis sancti Athanasii patriarchæ.

85 EPISTOLA X.

(Ch. anno 358.)

HÆC EST DECIMA (ATHANASII EPISTOLA), CONSULIBUS URSO ET POLEMIO, GUBERNANTE THEODORO HELIOPOLITANO CATHOLICO PRÆFECTO; CUI POST BIENNIUM SUCCESSIT PHILAGRIUS; INDICTIONE XI, CUM ESSET DOMINICA PASCHATIS VII KAL. APRILIS, DIE XXX PHARNUTHI, LUNÆ XVIII AC DIMIDIO, DIOCLETIANI ANNO LIV.

1. Non quia a vobis absum, fratres mei, idcirco meæ erga vos consuetudinis oblitus sum, quam a Patrum traditione accepi; ita ut silendum mihi sit, nec annui sancti festi tempus cum ipso solemnitate die annuntiandum. Et quanquam iis tribulationibus teneor, quas vos sine dubio audistis; et quamvis graves tentationes nobis incumbunt, hostesque veritatis jamdiu nos vestigant, insidiosaque operam inveniendo alicui scripto nostro, ut inde accusationem instruant, et nostrorum vulnere dolore augeant; nihilominus quia Dominus vires suggerit, et consolatur nos in angustiis nostris, haud metuis proclationem hanc facere: et licet molestiis fraudibusque obsessi, vobis nihilominus ab extremis terræ partibus salutare Pascha nostrum significamus. Jam quo tempore ad Alexandriæ scribebam presbyteros, in mandatis dedi ut litteræ vobis manu ipsorum traderentur: idque agebam, quia impendere illis ab inimicis timorem sciebam. Contestabar insuper, apostolicæ **86** fiducia memor, dicens⁸¹: « Nihil nos separabit a charitate Christi, nec tribulatio, nec angustia, nec persecutio, nec fames, nec nuditas, nec periculum, neque gladius. » Jam cum ego sic festum agam, opto ut vos quoque, fratres mei, pari modo celebretis. Cumque me faciendæ hujusmodi proclamationis debitorem sciam, nihil moror officium exsequi; secus enim ab apostolico monito me damnatum iri timerem, quod ait « Reddite omnibus debita⁸². »

2. Cum igitur res meas cunctas Domino commendaverim, dedi operam ut vobiscum festum peragerem, quia non arbitror me a vobis abesse: nam etsi locus nos separat, attamen festorum donator

⁸¹ Rom. viii, 35. ⁸² Rom. xiii, 7. ⁸³ Matth. xviii, 20. ⁸⁴ Isa. xxxviii, 20. ⁸⁵ Dan. iii, 50 seqq. ⁸⁶ Eplias. ii, 4, 5.

(65) Nempe causa superius cognoscitur in Chronico ad annos 356 et 357.

(64) Hoc solemnibus vocabulo respondebat populus liturgicis precibus, præcipueque in sumendo Christi corpore; de qua re nos diximus in Missæ Græcæ descriptione.

(65) Hic est lacuna in Londinensi editione; sed

Dominus, imo qui festum nostrum est, quique Spiritum concedit, congregat nos spiritaliter per concordiam pacisque vinculum. Dum autem sic affecti animo sumus, eademque preces extollimus, nullus nos dividit locus, sed adunat nos Dominus atque copulat: etenim ubi duo vel tres in nomine ejus conveniunt, ipse, ut promisit⁸³, in medio eorum erit. Porro iis notissimum est, qui quolibet in loco congregabuntur, Dominum in ipsorum societate fore, cunctorum receptorum orationem, tanquam si proximi essent, atque omnes exauditorum cum clamaverint: Amen (64). Profecto angustias atque omnes tribulationes, quas sum perpeusus, tunc subindicaui, cum alias litteras ad **87** vos dedi, fratres mei. Sed ne quid vos angat, nunc etiam paucas ex his vobis memorabo (65).

3. Non enim expedit homini, ut quietis tempore dolorem in angustiis toleratorum obliviscatur, ne extra divinum sodalium fiat. Sed ne laudes quidem canere deberet, nisi postquam ex angustiis emergerit; nec gratias agere, nisi post quietem a tentationum labore; Ezechiae more, qui, peremptis Assyriis, laudabat Dominum, gratiasque agens dicebat⁸⁴: « Salva me, Domine; neque desinam tibi benedicere cithara cunctis diebus vitæ meæ, coram domo Domini (66). » Illi pariter beati viri, qui Babyloñe tentati fuerunt, id est Ananias, Misael et Azarias, media in quiete, dum flamma esset ipsis roris instar, cum canticis gratias agebant, et laudes Deo attollebant⁸⁵. Ita ut isti, sic ego quoque opinor, fratres mei, atque hæc scribo. Quæ non sunt temporibus nostris apud homines possibilia, ea Deus facit possibilia: quodque homines minime poterunt, id Deus facile factu demonstrabit, nos videlicet ad vos revocando, non autem prædam iis tradendo qui nos pulsare contumunt. Hæc vero omnia non tam in nos intorquentur quam in Ecclesiam et rectam fidem, quam isti iniquitate sua obruere moliebantur.

4. Attamen bonus Deus, benignitatem suam erga nos prodigebat, non **88** tunc tantummodo cum universalem salutem per Verbum suum procurabat, sed nunc etiam cum nos inimici persequerentur, et occupare nitebantur, ceu alicubi narrat beatus Paulus de incomprehensibilibus divitiis Christi, dicens⁸⁶: « Deus autem cum sit dives in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos; et cum essemus mortui propter peccatorum insaniam, convivificavit nos in Christo. » Etenim vires hominum et creaturarum debiles miseræque sunt: at vis illa, hominibus altior et in-

quem nos subjungimus longum tractum usque ad verba *centenarium numerum procreat* (sive continua sit textus series, quod non videtur, sive secus) is illic est in supplementis p. 15.

(66) Ita in Græco textu Isaiaë quo utebatur Athanasius. Aliter autem Latinus vulgatus ex Hebraicæ

creata, dives est et incomprehensibilis, caret dissolutione, ac sempiterna est. Itaque non uno tantum modo sanitatem operata est; sed cum dives sit, multimodis salutem nostram per Verbum suum perfecit: quod neque coactum neque a nobis attractum fuit, sed quia dives est et multiplex, ipsummet quoque variat pro cuiusque animæ habitu. Verbum autem est potentia ac sapientia Dei, prout de Sapientia testatur Salomon⁸⁷ quæ cum una sit, « omnia potest; » et in se manens, omnia renovat; et cum ad sanctas animas accedit, tunc Dei amatores et prophetas efficit. Iis autem qui nondum perfectum iter insistunt, quasi ovis lactans fiet: qua similitudine utitur Paulus⁸⁸: « Lac vobis potum dedi, non escam. » Porro iis qui puerili statu excesserunt, cum adhuc imperfectione laborant, fiet esca illorum gustui idonea; qua locutione utitur Paulus⁸⁹: « Qui autem infirmus est, solus manducet. » Simul ac vero perfectam viam terere cœperimus, haud diutius prædictis rebus homo se alet, panem rationalem comedit et cibum carneum. Scriptum est enim⁹⁰: « Perfectorum autem est solidus cibus, eorum scilicet qui exercitatos consuetudine sensus habent. » Propterea cum verbum seritur, haud simplicem mortalitatis fructum in humana vita germinat, sed flavescens atque maturescens centenarium numerum procreat . . .

5. . . lugebat. Si quæ in Psalmis scripta sunt intellexissent, vanam audaciam adversus Salvatorem non exprompsissent; quoniam Spiritus dixerat⁹¹: « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? » Si Moysis vaticinium⁹² considerassent, haud suam vitam de medio abstulissent. Et si mente sua revelvissent scripta oracula, haud trepidanter de prophetiis loquerentur, quæ contra ipsos sunt: verbi gratia, quod eorum urbs destruenda foret, quod eripienda iis gratia, quod legis bono-spoliandi, quod filiorum nomen amissuri; prout in Psalmis exclamatur his verbis⁹³: « Filii alieni mentiti sunt mihi. » Atque ut Isaias ait⁹⁴: « Filios peperit et enutrivit, ipsi autem oppresserunt me. » Et quod posthinc ne populus quidem vocandi forent, nedum populus Dei atque gens sancta, sed principes potius Sodomorum, et Gomorrhæ natio: quoniam ipsi hoc pacto Sodomitarum nequitiam superaverunt, ut ait propheta⁹⁵: « Justificata sunt Sodoma præ te. » Sodomitæ quidem adversus angelos peccaverunt; at Judæi occidere⁹⁶ ausi sunt Dominum Deum, regem universalem, Dominum angelorum: nescii profecto Christum ab ipsis occisum vivere. Mortui sunt Judæi, qui contra Dominum conspiraverunt; et breviter temporalibus rebus

⁸⁷ Sap. x, 12. ⁸⁸ I Cor. iii, 2. ⁸⁹ Rom. xiv, 2. ⁹⁰ 66. ⁹¹ Psal. xvii, 46. ⁹² Isa. i, 2. ⁹³ Ezech. ⁹⁴ Joan. vi, 35.

(67) Syrus *habitaçulum*, pro *mundus*. Nimirum in Græco fortasse fuit *οἰκουμένη*, *mundi pars habitata*, quod Syrus legit tanquam *οἶκος*. Vel Græce

A gavisi, ab æternarum possessu exciderunt. Magnopere in hoc errarunt: etenim immortalis promissio est non deliciarum brevi periturarum, sed æternarum quæ sperantur. Per angustias multas, ærumnas atque dolores introibit vir sanctus in regnum cœlorum; illucque perveniet, unde dolor et mœstitia exsultabunt atque anxietas. Quiescet tunc, velut apte vaticinatus est Job, qui postquam hic tentatus fuerat, confabulatus postea cum Domino est. At vero deliciarum amator, brevi gaudebit, sed postea tristem vitam exiget; quemadmodum Esau, qui brevis momenti esca potitus, postea ob hanc ipsam damnatus fuit.

6. Figura autem, ut aliquis dicit, quæ utramque conditionem discernit, illa est Israelitarum Ægypto egredientium, et ipsorum Ægyptiorum. Hi quidem, postquam brevi tempore adversus Israelem inique exsultaverant, ad extremum in exitu, submersi abysso sunt. Contra autem, Dei populus brevi, ut diximus, tempore afflictus atque detritus persecutorum opera, mox in exitu ab Ægypto, mare incolumis tranavit, atque in deserto non secus ac in exculta regione iter fecit: et si loca illa a frequentia hominum deserta erant, non tamen a legis beneficio deserebantur, neque ab angelorum colloquio, imo qualibet bene habitata regione potiora erant. Veluti etiam Elisæus dum se putabat solum esse in deserto, reapse in angelorum turba versabatur⁹⁷. Similiter, quanquam initio populus in deserto molestiis confictatus est, ii qui nihilominus permansere fideles, promissam in terram ingressi sunt. Similiter, qui brevi nunc tempore afflicti, constantem patientiam retinuerint, ad solatium pervenient: qui autem hic persecutorum vice funguntur, corripientur demum, et malum exitum experientur. Dives ille, ut Evangelium demonstrat⁹⁸, postquam hic voluptati brevi tempore indulserat, illic esuriit: et hic ebrietati deditus, illic vehementer sitiit; secus vero Lazarus mundanarum rerum angustias passus, requiem in cœlo adeptus est; et esuriem panis qui de tritico molitur perpressus, esca illic satiatus fuit meliore quam manna, id est Domino ipso qui de cœlo descendit, dixitque⁹⁹: « Ego sum panis, qui de cœlo descendit, et vitam hominibus dat. »

7. O dilecti atque charissimi, si ex angustiis ad solatium, si ex labore ad requiem, si ex infirmitate ad sanitatem, si ex morte ad immortalitatem sit transitus; haud est nobis tristandum ob ea quæ hominibus parumper accidunt, neque vicissitudinum causa dolendum est. Non est expavescendum, si mundus (67) Christo repugnat, et contra timorem bonum conspirat: quin potius Deo placere in

⁹⁵ Hebr. v, 14. ⁹⁶ Psal. ii, 1. ⁹⁷ Deut. xxxviii, xvi, 48. ⁹⁸ IV Reg. vi, 17. ⁹⁹ Luc. xvi, 19 seqq.

item fuit *αἴθρως*, pariter *habitaçulum*, id est *corpus* animæ habitaculum, ut loquitur Paulus. *Corpus* autem sæpe Christo repugnat.

rebus hujusmodi studeamus, quas loco experimenti **92** atque exercitii virtutum habere debemus. Quomodo enim patientiam quisquam exerceat, nisi ex adverso sint labores atque ærumnæ? Quomodo fortitudinem cognoscat, si nullus inimicorum in petus fiat? Quomodo magnanimitas appareat, nisi injuria et offensio præcedat? Quis longanimitatis notionem habeat, nisi Antichristorum iniquitas antevertat? Atque, ut summam dicam, quis virtutem præ oculis habeat, nisi malum in antecessum existat? Dominus quoque et Salvator noster Jesus Christus pejora his mala sustinuit, ut suam hominibus patientiam demonstraret: cum percuteretur, tolerabat: cum injuria afficeretur, non referebat injuriam: cum pateretur, non irascebatur ⁶⁹: sed dorsum suum flagellis, genas alapis concedebat, faciem a sputis non avertebat ⁷⁰: denique, prout voluit, ad necem ductus est, ut nos in ipso virtutum omnium imaginem, una cum immortalitate, teneamus.

8. Si unusquisque nostrum ad hæc exempla se conformaverit, sine dubio serpentes ac vyperas, cunctasque inimici vires calcabimus. Sic etiam Paulus ex norma Domini nos hortabatur dicens ⁷¹: «Estote mei imitatores, sicut et ego Christi.» Hac nimirum ille ratione turbæ universæ adversarii diaboli prævaluit; nam scriptum reliquit ⁷²: «Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque dominationes, neque instantia, neque futura, neque potestas, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia, poterit me separare a charitate Dei quæ est in Christo Jesu.» **93** Etenim inimicis tentationibus ærumnisque pugnat, omni ope nitens ad exterminium. At homo, qui adversus hæc per Christum se comparat, dum iræ opponit longanimitatem, contumeliæ humilitatem, malo virtutem, victor evadet, dicitque: «Omnia possum per Christum, qui me confortat ⁷³.» Sic vincemus per Christum, qui nos dilexit. Hæc est gratia Domini; hæc est doctrina Domini ad homines. Ipse passus est, ut immortalitatem homini acquireret, qui pro eo foret passurus: descendit, ut nos extolleret: nativitatem experiri consensit, ut nos eum diligere qui nativitati non est obnoxius: ad corruptibilitatem se depressit, ut quod est corruptibile indueret incorruptibilitatem: pro nobis induratus est, ut nos fortes exurgeremus: ad mortem venit, ut immortalitatem nobis concederet, et mortuos vita donaret. Ut compendio dicam, hominem se fecit, ut nos mortales homines vitam habeamus, neque mors nobis dominetur. Mors, inquam, nobis non dominabitur; sic enim Apostoli locutio prædicat ⁷⁴.

9. At vero Arius, et Manes, atque hæretici, his quas diximus rebus non consideratis, Christum oppugnant, Salvatorem lingua sua pulsant, liberato-

A rem blasphemant, atque omnia contraria opinantur de salutis auctore. Nam quia descendit propter homines, ipsi divinitatem ejus naturalem negarunt: quia natum de Virgine viderunt, quominus Dei sit Filius suspicantur: et dum factum hominem animadvertunt, æternitatem ejus negant; et dum ejus **94** pro nobis passionem considerant, non credunt esse Filium incorruptibilem ex Patre incorruptibili. Generatim denique, quia is pro nobis passus est, naturalem ejus immortalitatem inficiantur; ingræteque se gerentes, benefactoremque aspènant, nedum gratias agunt, sed contumeliam retribuunt. His merito dicendum foret: O incredule Christi oppugnator, scelestissime Domini tui interfector, cæcum animæ oculum gerens, mente Judææ; si libros intelligeres, si sanctis auscultares dicentibus: «Illumina faciem tuam, et salvi erimus ⁷⁵;» vel, «Emitte lucem tuam et veritatem tuam ⁷⁶;» tunc utique agnosceres, Dominum haud sui gratia descendisse, sed nostri; magisque ejus benignitatem admirareris. Si, quid sit Pater, et quid Filius considerares, profecto non blasphemares, quasi Filius ab illo diversus sit: et si benignitatis ejus operam nobis impensam intelligeres, Filium a Patre non abalienares, neque extraneum reputares illum qui Patrem nobis reconciliavit.

10. Novi equidem hæc non solum Christo contradicentibus displicere, verum etiam sectarum alumnis qui eadem fere opinantur, atque inter se conspirant; quia didicerunt indivisibilem Dei unitatem dividere; neque absurdum se facere judicant a Patre Filium separando. Scio, dum hæc dicuntur, ipsos contra nos dentibus stridere æque ac illum qui eos concitat, **95** adversarium diabolum, quia veram Salvatoris laudem ægre fert. Sed Dominus, qui adversarium illum semper ridet, et cum eo etiam hos neotericos, dixit ⁷⁷: «Ego sum in Patre meo, et Pater meus in me est.» Id est Dominus ille, qui in Patre conspicitur et in quo conspicitur Pater, cum verus Patris Filius esset, homo postremo pro nobis factus est, ut semet pro nobis Patri offerret, et per sui oblationem ac sacrificium nos salvaret. Hic est qui olim populum Ægypto eduxit: et qui denique nos, imo universum hominum genus, morte liberavit, atque ex inferis eripuit. Hic est qui antiquitus tanquam agnus immolabatur, quia sub agni figura agnoscebatur. Postremo se hominem fecit pro nobis. «Pascha nostrum immolatus est Christus ⁷⁸.» Illic est qui de laqueo venantium ⁷⁹ nos expedivit, sectariorum, inquam, et Christi oppugnantorum, nosque, Ecclesiam suam videlicet, salvavit.

11. Quid vero nunc agere decet, fratres mei, prædictarum rerum causa, nisi laudes extollere, regique omnium Deo gratias agere, præoccupantes psalmis, exclamantesque ⁸⁰: «Benedictus Dominus,

⁶⁹ I Petr. II, 25. ⁷⁰ Isa. L, 6. ⁷¹ I Cor. IV, 16. ⁷² vi, 9. ⁷³ Psal. CXXIII, 155. ⁷⁴ Psal. XLII, 3. ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷

⁷⁸ Rom. VIII, 38, 39. ⁷⁹ Philipp. IV, 13. ⁸⁰ Rom. Joan. XIV, 10. ⁸¹ I Cor. V, 7. ⁸² Psal. CXXIII, 7.

qui non dedit nos in captionem dentibus eorum ! » A
 Celebremus viam, quam ipse nobis instauravit ad salutem, diem, inquam, Paschatis, ut illam postea cœlestem solemnitatem cum angelis exigamus. Sic enim Judaicus olim populus, ex angustiis ad solatium egrediens, festum celebrabat, triumphalem illum recitans hymnum. Sic idem populus Estheris ætate, festum Domino persolvebat, **96** propterea quod denuntiatae morti fuisset ereptus; pensi hanc celebritatem habens, gratias Domino agens, ipsumque ob commutatam rerum vicissitudinem laudans. Igitur nos quoque reddentes Domino vota nostra, et peccata nostra confitentes, Dominum bonis moribus honoremus, dignaque ratione eum celebremus: qui etsi aliquantisper corripit, attamen non destituit, neque derelinquit usque in finem: neque tantummodo in causa nostra non tacet, sed ex perfida intellectuali nos abstraxit Ægypto illorum qui Christo contradicunt; et per multas tribulationes angustiasque traductos, tanquam per desertum ad sanctam Ecclesiam suam deduxit: ut hinc more solito ad vos mittere vicissimque recipere litteras possemus. Quamobrem ego gratias Deo agens, oro vos ut magis magisque gratias in eum agatis et pro me, quia cum sit hæc apostolica consuetudo, ipsam quoque Christi oppugnatores et sectarum alumni antiquare atque abolere moliti sunt. Attamen Deus non annuit, sed renovavit potius et custodivit quod ipse per apostolos præformaverat, ut festum simul agamus, conjunctimque celebremus, juxta Patrum traditionem atque præcepta.

12. Ergo initium Quadragesimæ faciemus die **xix** mensis Mechir: sanctum autem Paschatis jejunium die **xxiv** mensis Phamenoth; jejuniumque finiemus die **xxix** mensis ejusdem Phamenoth in tenebris vesperarum Sabbati: atque ita Dominicam celebrabimus, quæ die **xxx** ejusdem Phamenoth **97** illucescet. Ex quo gradatim septem hebdomadas supputantes, Pentecostem celebrabimus: et debitum studium his diebus impendentes, digni fieri poterimus futurarum rerum, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem sit gloria et imperium Patri in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate invicem cum osculo sancto, nostrique in sanctis orationibus vestris reminiscamini. Salutate vos cuncti, qui mecum sunt, fratres, qui semper memores vestri sunt. Equidem oro ut in Domino nostro incolumes sitis, charissimi fratres, quos præ omnibus dilexi.

Explicit decima epistola sancti Athanasii.

EPISTOLA XI.

(Ch. anno 359.)

UNDECIMA ATHANASII EPISTOLA, IN CONSULATU SECUNDO CONSTANTII AUGUSTI ET PRIMO CONSTANTIS, GUBERNANTE ITERUM PHILAGRIO CAPPADOCE, INDICTIONE

XII, CUM ESSET DOMINICA PASCHATIS DIE XVII KAL. MAII, PHARMUTHI XX, DIOCLETIANI ANNO, LV.

1. Beatus ille Paulus, in omni virtute exercitus, et Domini appellatus fidelis ⁹¹, nihil tamen pensi habebat, nisi quod virtus et vera commendatio est, et charitati ac bono timori congruum. Hæc in eo erant peculiare dotes, donec ad cœlestes illas res se extulit, et in paradysum pervenit: prætergressus **98** videlicet humanam conversationem, superior evasit hominibus: et cum illinc rediit, prædicavit cuilibet dicens ⁹²: « Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Nunc cognosco ex parte; tunc autem cognoscar, sicut et cognitus fui. » Et reapse a sanctis illis cœlestibus cognitus fuit tanquam ipsorum civis in omni re futura et perfecta. Quod dicit, « ex parte, » illud erat quod in præsentia ab eo cognoscebatur: verumtamen propter illa sublimia ipsi a Domino communicata, perfectus evasit, aitque ⁹³: « Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus. » Et quoniam Christi Evangelium absolutio est atque finis illius ministerii, quod per legem traditum fuit Israeli, ita res futuræ finis erunt præsentium; posteaquam completa fuerint Evangelia, et fideles homines illa acceperint, quæ nunc etsi non visa exspectant, sicut idem Paulus ait ⁹⁴: « Nam quod videt quis, cur exspectat? Si autem quæ non videmus, speramus, per patientiam exspectamus. » Sic ille vir beatus, cui apostolatus gratia commissa fuit, scribebat, volens omnes homines similes ei esse ⁹⁵. Porro erga homines charitas, ea demum virtus est. Regni cœlestis turba infinita est: millia millium et decies centena millia sunt ibi in Domini obsequium. Illuc homo ingreditur per angustam arctamque viam: ingressus autem, immensum spatium conspiciet, et locum omnium maximum, ut ii narrant, qui spectatores atque hæredes talium rerum fuerunt. Posuisti ante nos angustias. Deinde post angustias aiebant: **99** « Eduxisti in latitudinem ⁹⁶. » Item: « In tribulatione dilatasti nobis ⁹⁷. » Revera, fratres mei, vita sanctorum hic angustia est, quia ipsi ærumnose laborant, rerum futurarum desiderio, ut ille dicit ⁹⁸: « Heu mihi, quia peregrinatio mea prolongata est! » Vel quia anguntur atque laborant ob aliorum salutem, ut ad Corinthios Paulus scribit ⁹⁹: « Fortasse cum venero, humiliabit me Deus; et mœrebo propter multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia, quas gesserunt. » Quemadmodum etiam mœrebat Samuel de Saulis perdizione: et populi captivitatem debebat Jeremias. Verumtamen post hanc afflictionem, dolorem, atque tristitiam, cum de hoc mundo abibunt, excipiet eos divina hilaritas, gaudium atque lætitia, unde exsultabunt miseria, mœror ac gemitus.

2. Quæ cum ita se habeant, fratres mei, ne,

⁹¹ I Tim. i, 12. ⁹² I Cor. xiii, 9, 12. ⁹³ Philipp. iii, 15. ⁹⁴ Rom. viii, 24, 25. ⁹⁵ I Cor. vii, 7. ⁹⁶ Psal. xvii, 20; lxxv, 11. ⁹⁷ Psal. iv, 2. ⁹⁸ Psal. cxix, 5. ⁹⁹ II Cor. xii, 21.

quæso, unquam a terenda virtutis via desinamus, sed ejus consilium sequamur, qui ait ⁹⁰ : « Imitatores mei estote, sicut ego Christi. » Consilium autem hujusmodi haud solum Corinthiis dat, quia non horum tantummodo erat apostolus; sed quia doctor erat gentium in fide ac veritate ⁹¹, nos pariter cum prædictis commonet generatimque omnibus hæc universalia præcepta scribebat. Propterea dum scriberet, quosdam exorabat, ut in Epistolis ad Romanos, ad Ephesios et ad Philemonem; alios vero reprehendebat cum ira, veluti Corinthios et **100** Galatas; aliis promittebat, ceu Colossensibus ac Thessalonicensibus; Philippenses autem hilariter excipiebat; Hebræos edocebat, legem apud eos tanquam umbram fuisse. Suos autem electos filios Timotheum ac Titum, ceu proximos erudiebat. Longinquos denique commonefaciebat. Prorsus ipse flebat omnia omnibus ⁹². Nam cum hic homo perfectus evasisset, dabat operam ut sua doctrina singulorum usibus esset idonea, ut omnimode ex his aliquos salvaret. Neque effectu doctrina illius caruit; sed ea ubique disseminata, ad hunc usque diem fructum præbet.

3. Quam ob rem, dilecti mei, apostolicam mentem debemus agnoscere. Is precibus et exhortationibus usus est non initio suarum Epistolarum tantummodo, sed in earum conclusione ac medio. Spero itaque mihi propter vestras orationes concessum iri, ut nullo modo sancti viri mentem defraudem. Is in divinis rebus eruditus, doctrinæque vim probe sciens, necessarium putavit dilatare ab initio orationem circa Christum ejusque mysterium: deinde vero morum integritatem ostendere; ita ut, cognito Domino, ac satis res ejus edocti, quidquid ipse jussisset, sedulo exsequi vellent. Et enim nisi legislator innotuerit, nemo mandata ejus diligenter exsequi poterit. Ita se gessit fidelis ille Moyses Dei minister, qui antequam divinæ legis verba promulgaret, Dei notitiam prædicavit ⁹³: « Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est. » Mox initiato populo, et **101** credendarum rerum tenorem edocto, et refricata memoria de vero Deo, legem tulit earum rerum, quibus homo gratificari Deo posset, dicens ⁹⁴: « Non adulterabis, non furaberis; » cum alio quolibet præcepto. Item secundum apostolicam doctrinam ⁹⁵, oportet accedentem ad Deum credere illum esse, et inquitentibus se fore remuneratorem. Quæritur vero Deus per virtutis opera, ut ait Propheta ⁹⁶: « Quæ-

rite Dominum; et cum inveneritis, invocate eum: et cum ad vos propinquaverit, derelinquat impius viam suam, et homo exlex cogitationem suam. »

4. Quod si quis testimonio Pastoris non offenditur, melius ei erit si ante omnia discat, quæ ille scripto tradidit: « In primis crede unum esse Deum, qui creavit disposuitque res omnes, quas ex nihilo ad existendum produxit (68). » Hinc beati evangelistæ memores verborum Domini, sub Evangeliorum initis de Salvatore nostro locuti sunt; ut, agnito primum Domino illo creatore, ea deinceps promulgare possent quæ credenda sunt. Secus enim quomodo creditum foret scriptis de illo a ventre matris suæ cæco, et de aliis qui visum recuperaverunt cæcis, et de mortuis ad vitam revocatis, et de aqua in vinum mutata, et de mundatis leprosis, nisi de Creatore affirmavissent scribentes: « In principio erat Verbum ⁹⁷. » Et secundum **102** Matthæum: Et qui nascetur de semine Davidis ⁹⁸, hic est Emmanuel Filius Dei vivi a quo Judæi pariter atque Ariani faciem avertunt; sed nos eum cognitum adoramus. Sic Apostolus merito quibusdam scripsit, præcipueque filio suo, commonefaciens illum quominus id aspernaretur quod a se dicerat. Quam rem commendans ait ⁹⁹: « Memento Jesu Christi, qui surrexit a mortuis, qui est de semine Davidis, secundum Evangelium meum. » Atque ut hæc memoriæ illius semper occurrerent, illico hæc verba scripsit: « Hæc meditare, et in his esto. » Sane studium perpetuum, et divinorum verborum memoria, bonum Dei timorem roborant. Apostolo quidem inerat charitas inseparabilis et inexpugnabilis erga Deum, prout de se ipse testatur, dum cum suorum consiliorum sociis fiducialiter sic disserebat, dicens: « Quis nos separabit a charitate Dei? » Alios autem (69) devinciebat, veluti in Proverbiis scriptum est: « Peccatorum suorum funibus impius illigatur. »

5. Cum hæc Judæi moliti fuerint, et Domino injuriam intulerint, errarunt ut sibimet iram attraherent. Ideo Scriptura cum mœrore aiebat: « Quare gloriatae sunt (70) gentes, et populi meditati sunt inania? » Vana erat Judæorum molitio, qui mortem machinabantur vitæ, et contra Verbum Patris absurda struebant. Quis nunc illorum desperationem, urbisque ipsorum **103** exterminium spectans, haud jure meritoque dicat: Væ illis, qui male contra se meditantur dicentes: « Circumveniamus justum, quia nobis minime placet. » Me-

⁹⁰ I Cor. iv, 16. ⁹¹ I Tim. ii, 7. ⁹² I Cor. ix, 22. ⁹³ Isa. lv, 6, 7. ⁹⁴ Joan. i, 1. ⁹⁵ Matth. i, 1. ⁹⁶ Prov. v, 22. ⁹⁷ Psal. ii, 1. ⁹⁸ Sap. ii, 12.

⁹⁹ Deut. vi, 4. ⁹⁹ Exod. xx, 14, 15. ⁹⁹ Hebr. xi, 6. ¹⁰⁰ II Tim. ii, 8. ¹⁰¹ I Tim. iv, 15. ¹⁰² Rom. viii, 35.

(68) Citat hunc ipsum ex opere *Pastoris* locum Athanasius noster *De incarn. Verbi*, cap. 3, nec non *De decretis Nic. synodi*, cap. 18: Πρώτων πάντων πνεύσεων, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Quæ verba adamussim pertinent ad prædicti *Pastoris* librum ii, mand. 1. Vide Cotelierum, *Patr. apost.*

t. I, p. 85.

(69) Hic sit lacuna in editione Londinensi p. 56. Sed epistolæ deinde continuatio usque ad finem suppletur illic in additamentis p. 17.

(70) Verbum est polysemum φροῦδασιν, *gloritari*, vel *fremere*. Variat autem hujus loci verbum apud priscos interpretes.

aito, fratres mei, dum per libros vagi discurrerent, nequaquam tamen illud agnoscebant : « Qui foveam proximo suo fodit, in eandem incidet ⁶. » Item : « Qui sepein dissipat, mordet eum coluber ⁷. » Et nisi faciem suam a Domino avertissent, haud ea formidarent quæ in divinis laudibus prædicuntur ⁸ : « Captæ fuerunt gentes fune quem ipsæ struxerunt ; in laqueo quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur Dominus iudicia faciens ; in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. » Hoc item animadvertite ⁹ : « Venient eis insidiæ, quas non cognoscebant ; laqueus quem occultaverunt, capiet eos. » Hæc videlicet non intellexerunt ; secus, Dominum gloriæ non crucifixissent ¹⁰.

6. Quamobrem justi atque fideles Domini famuli, disciplinam propter regnum cœlorum amplexi, hinc nova et vetera hauriunt, atque in verbis Domini meditantur, domi sedentes, dormientes, vigilantes, et in viis ambulantes, bona spe præditi, propter Spiritus promissionem qui dicit ¹¹ : « Beatus vir qui non abiit in consilium impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentium non sedit ; sed voluntas ejus in lege Domini, et in ipsius lege meditatur die ac nocte. » Firma autem fide, læti spe, quieti spiritu, fiducialiter dicent ¹² : « Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. » Item : « Meditatus **104** sum in omnibus operibus tuis ; et opera manuum tuarum considerabam ¹³. Si memineram tui superstratum meum, in matutinis meditabar de te ¹⁴. » Deinde adhuc confidentius dicent : « Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper ¹⁵. » Quis porro hujusmodi hominis finis ? Hic statim in verba erumpet : « Dominus adjutor meus ac liberator ¹⁶. » Cum his ergo, qui apud semetipsos contemplantur, et in corde suo Domini memores erunt, nullus poterit hostis præliari ; quia cor illorum ob suam erga Dominum fiduciam ita se habebit ut scriptum est : « Qui confidunt in Domino sicut mons Sion ; non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem ¹⁷. » Quod si aliquando callidus ille præsumat, ausitque aciem præsertim sanctorum perrumpere, et discidium inter fratres efficere, ipsis quidem in hoc etiam aderit ; qui non solum eos ulciscetur, sed interim etiam dum flagellantur, divina illa promissio eosdem liberabit : « Dominus pugnabit pro vobis ¹⁸. » Propterea etiamsi angustia ac tentationes exterius invadant, hi nihilominus, verba Apostoli considerantes, angustiarum patientes, in precibus perseverantes, et ingruentibus casibus meditationem legis opponentes, Deum placaturi sunt, recitatis iis quæ scripta sunt verbis : « Tribulatio et angustia invenerunt me ; et mandata tua, meditatio mea est ¹⁹. »

7. Verumtamen quia hæc haud externis tantum actibus peragenda **105** sunt, sed mentis quoque cogitatione consideranda, quo virtutem exerceamus, idcirco ille subdidit : « Prævenere oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua ²⁰. » Oportet enim animi cogitationes in hominibus puris, præire actibus qui corpore fiunt, et non vice versa. Noster quoque Salvator hanc doctrinam traditurus ab animi cogitationibus cœpit, dicens ²¹ : « Qui spectat mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est. Et qui fratri suo irascetur, reus homicidii est ²². » Quippe ira non præcedente, homicidium excluditur : exclusa pariter cupiditate, crimen adulterii aberit. Necessaria est igitur, dilecti mei, legis meditatio, et continuum virtutis exercitium, quo nulla in re vir sanctus claudicat, sed in omni opere bono perfectus sit : etenim his vitæ æternæ promissio adnexa est, ut Paulus Timotheo scribebat, quo loco meditationem vocabulo exercitationis indigebat, dicens ²³ : « Exerce te ipsum ad pietatem : nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est ; pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ. »

8. Mirabilis est viri hujus virtus, fratres mei ; qui dum monet Timotheum, mandat omnibus ut rei cuilibet exercitium pietatis anteferant ; sed præ cæteris omnibus fidem erga Deum pensi habeant. Nam quæ hominis esset bonitas, qui dum inique peccat, nihilominus præcepti observantiam simulet? Imo vero nullam legis partem observare posset, qui iniquus est : namque animi sententiæ, opera quoque consentire necesse est, prout **106** Spiritus hos reprehendit dicens ²⁴ : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. » Mox eadem Scriptura, ut opera demonstret cogitationum pedissequa, ait ²⁵ : « Corrupti sunt, et in studiis suis inquinati. » Homo ergo iniquus, corpore quoque corrumpitur, cum furatur, mœchatur, maledicit, ebriatur, atque his similia committit. Quemadmodum propheta quoque Jeremias, dum de his cum Israele expostularet, clamabat dicens ²⁶ : « Quis mihi aliud donet in deserto diversorium, ut populum meum derelinquam, et ab eis recedam ? Quia omnes adulteri sunt, cœtus prævaricatorum, et quasi arcum linguam suam tetenderunt. Mendacium et incredulitas invaluerunt super terram ; de malo ad malum progressi sunt, et me non cognoverunt. » Igitur iniquitatis mendacique vocabulis opera illorum vituperabat : et sub imagine illorum, qui increduli Deum ignorabant, populi scelera accusabat.

9. Fides ac pietas connexæ sunt atque sorores : qui Deo credit, pietate non caret, et qui pietatem habet, valde credit. Igitur qui in iniquitate versatur, sine dubio et in fide errat : et qui a pietate excidit,

⁶ Eccli. xxvii, 29. ⁷ Eccli. x, 8. ⁸ Psal. ix, 46, 47. ⁹ Psal. xxxiv, 8. ¹⁰ I Cor. ii, 8. ¹¹ Psal. i, 1, 2. ¹² Psal. xlviii, 4. ¹³ Psal. lxxvi, 13. ¹⁴ Psal. lxvii, 7. ¹⁵ Psal. xviii, 45. ¹⁶ Psal. cxliii, 2. ¹⁷ Psal. cxxiv, 1, 2. ¹⁸ Exod. xiv, 14. ¹⁹ Psal. cxviii, 143. ²⁰ ibid. 148. ²¹ Matth. x, 28. ²² I Joan. iii, 15. ²³ I Tim. iv, 7, 8. ²⁴ Psal. xlii, 1. ²⁵ ibid. ²⁶ Jer. ix, 2, 3.

a vera pariter fide excidit quam possidebat. Paulus quidem discipulum suum præmonens, hoc ei consilium præbet²⁷: « Impura verba devota, multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit; ex quibus est Hymenæus et Philetus, » quorum patratam iniquitatem narrat dicens: « Qui **107** a veritate declinaverunt, dicentes resurrectionem esse jam factam²⁸. » Deinde idem Apostolus, ut demonstret sociam esse fidei pietatem, ait²⁹: « Et omnes qui pie vivere volent, propter Jesum Christum persecutionibus pietati nuntium remittat, fidem conservandam suadet, subdens³⁰: « Tu vero permane in iis quæ didicisti, et in quibus es confirmatus. » Nam quemadmodum si frater a fratre adjuvetur, ambo invicem loco mœnium fiunt; ita fides ac pietas, eodem stipite ortæ, inter se coherent: et qui in una exercetur, necessario corroboratur in altera. Ideo cum vellet Paulus discipulum suum ad pietatem exerceri, et denique pro fide certare, suadebat ei, dicens³¹: « Certa bonum certamen fidei, et apprehende vitam æternam. » Cæterum ante omnia ab idolorum impietate recedendum homini est, firmæ credendum esse Deum. Tum deinde fide nixus cum adversariis depugnet.

10. Una est ambarum spes, id est fidei atque pietatis, scilicet vita æterna. Certa, inquam, bonum fidei certamen, et apprehende vitam æternam; exerce te ad pietatem, quoniam hæc habet præsentis vitæ atque futuræ promissionem³². Propterea Arius et Manes, qui nunc ab Ecclesia exiverunt, dum oppugnant Christum, infidelitatis foveam foderunt, in qua sunt confracti; et impietate proveci, fidem simplicium pervertunt, in Dei **108** Filium blasphemantes, quem creaturam esse dicunt, atque ex non exstantibus factum. Sed quomodo tunc adversus Philetum atque Hymenæum, ita nunc contra parem illis impietatem cavet unicuique Apostolus dicens³³: « Nunc autem fidei fundamentum elevatum est, habens signaculum hoc: cognovit Dominus qui sunt ejus; et discedat ab iniquitate omnis qui invocatur nomen Domini. » Bonum est ab impietate discedere, atque ab iniquitatis operibus, ut recte unusquisque festum agere queat. Qui autem impiorum sordescit impuritate. Pascha Domini nostri Dei immolare non poterit. Quare ille etiam tunc in Ægypto degens populus aiebat³⁴: « Nobis non licet in Ægypto Pascha Domini nostri Dei immolare. Idem quinimo omniunq; Deus, recedere Israelitas a Pharaone volebat, et a iugo ferreo, ut qualibet improbitate liberi, et omni extranea opinione spoliati, Dei notitiam suscipere possent, cum virtutis operibus. Idcirco aiebat: Recedite ab eis, egredimini de medio illorum: nolite tangere impuros; secus nemo peccato emerget; nemo virtutis opera sectabitur; nisi cum operum

A studio et pietatis exercitio, fidei simul confessionem teneat, pro qua Paulus præliatus, coronam justitiæ adeptus est, quam dabit ille justus iudex³⁵; nec huic tantummodo, sed et omnibus eidem similibus.

11. Hujusmodi meditatio ac pietatis exercitium sanctis perpetuo familiare, **109** nunc quoque instat; vult enim Scriptura, ut, cum fuerimus ita affecti, cum illis festum celebremus. Quid enim aliud festum est, nisi ad Deum oratio continua, pietatis scientia, et preces non vaga quadam ratione, sed concordia cordium consensu actæ? Quapropter volens Paulus nos hoc modo semper esse dispositos, mandat dicens³⁶: « Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. » Ne igitur seorsum, sed conjunctim atque concorditer cuncti simul festum agamus, ceu hortatur Propheta dicens³⁷: « Venite, exsultemus Domino, laudemus Deum Salvatorem nostrum. » Quis ita piger est, quis, inquam, audita divina voce, quodlibet haud omittit negotium, ut ad communem concionem festalemque conventum accurrat, qui non uno in loco celebratur? Non enim unius loci solemnitas, « sed in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum³⁸. » Non uno in loco sacrificium offertur, sed in omni populo thus offertur mundumque sacrificium Deo³⁹. Cum sic unanimiter extolletur laus et oratio ab iis, qui ubique sunt, ad Patrem illum elementem ac bonum; cum universa catholica Ecclesia, ubique diffusa, conjunctim et cum exultante lætitia Deum adorabit; cum unusquisque generatim laudem extollet, dicetque amen; quam bene nobis erit, fratres mei! Quis non gaudebit, cum recte orabit? Tunc ipsa hostilis artificii mœnia, tanquam Jerichuntis⁴⁰ subito cadent: tunc purum Spiritus sancti donum in singulos copiose effundetur, **110** ita ut omnes agnito Spiritus adventu dicturi sint⁴¹: « Repleti sumus mane misericordia tua, et lætati sumus, atque exsultavimus in diebus nostris. »

12. Quæ cum ita se habeant, cantemus cum sanctis, nemoque nostrum hæc officia negligat, quolibet angustiarum respectu habito aut tentationum, præcipueque illarum, quas nunc per invidiam nobis suscitant Eusebiani, nobisque crimini et accusationi vertunt usque ad necem rectum nostrum cultum, qui tamen in Dei tutela est; sed tanquam fideles Dei famulos nosmet geramus, quandoquidem scitis salutem nostram ipso angustiarum tempore confleri. Dominus quoque jam pridem promisit dicens⁴²: « Beati estis cum maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, et malum adversus vos dixerint, mentientes propter me. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. » Item Salvatoris effatum est, haud omnes in mundo angustiis corripit, sed qui Deum timent⁴³. Quapropter quoties nos inimici gravius affligunt, nos solamine utimur: et

²⁷ II Tim. II, 16, 17. ²⁸ ibid. 18. ²⁹ II Tim. III, 12. ³⁰ ibid. 14. ³¹ I Tim. VI, 12. ³² I Tim. IV, 7, 8. ³³ II Tim. II, 19. ³⁴ Exod. VIII, 26. ³⁵ II Tim. IV, 8. ³⁶ I Thes. V, 16. ³⁷ Psal. xciv, 1. ³⁸ Psal. xviii, 5. ³⁹ Malach. I, 11. ⁴⁰ Josue VI, 20. ⁴¹ Psal. lxxxix, 14. ⁴² Matth. V, 11, 12. ⁴³ Joan. xv, 19.

quamvis illi injuriam inferant, nos concordiae vincula astringimus: quoties denique impedire nos a recta religione satagunt, nos eam cum fiducia prædicamus, dicentes ⁴⁴: « Omnia hæc nobis supervenerunt, quia tui non sumus oblit, » neque impietatem commisimus cum Ario ac Manete, qui dicunt te ex non exstantibus factum, cum tamen Verbum semper cum Patre fuerit, ex eoque sit.

111 13. Ergo nos quoque, fratres mei, solemnes simus; non enim rem celebramus tristificam vel molestam. Neque misceamur hæreticis, propter tentationes, quæ pietatis causa brevi tempore accidunt; verum ita nos geramus tanquam gaudio elati ac lætantes; ne sit cor nostrum mœrore pulsatum, ceu Caini; sed tanquam servi fideles bonique dictum audiamus: « Intra in gaudium Domini tui ⁴⁵. » Neque omnino Paschalia hæc quasi tristitiæ atque angoris loco habeamus, ut forte quis arbitrabitur, sed hilaritate redundantes et gaudio, festales simus, neglecta Judæorum fraude et Arianorum prædicatione, quæ deitatem Filio eripit, eumque in creaturis connumerat: sed justitiam illam a Domino patratam consideremus. Certe dolus Judæorum et effrenis Arianorum improbitas nihil aliud quam tristitiam meditantur: etenim primo illi Dominum interfecerunt; hi autem triumphum ejus de morte abolent, quam ipse a Judæis depulerat, dum aiunt haud creatorem esse, sed creaturam. Atqui si creatura fuisset, mors eum detinuisset; verumtamen cum ipsum, Scriptura teste ⁴⁶, non detinuerit, sequitur ut non creatura, sed creaturarum sit Dominus; quod festi hujus immortalæ argumentum est.

14. Mortis Dominus mortem voluit destruere; quodque Dominus voluit omnino peractum est. Omnes vos de morte ad vitam transibimus. Judæorum consilium, nec non eorum qui his assimilantur, vanum evasit; neque **112** prout voluerant contigit, sed res in contrarium cessit. Utrosque irridet qui in cœlis residet, et eos Dominus ludibrio habet ⁴⁷. Hujus rei causa Dominus cum ad necem duceretur, subsequentes feminas flentesque objurgabat, dicens: « Nolite me deflere ⁴⁸; » volens his verbis significare, mortem suam haud tristificam esse, sed lætificam; et quod etiamsi pro nobis moreretur, ipse vivit; et quod nequaquam ex nihilo exstitit, sed ex Patre. Res enim vero gaudio digna! triumphalis nempe victoria adversus mortem, prostraque simul impunitas, per Dominicum illud corpus: etenim eo resuscitato, futura pariter nostra resurrectio est: cumque ejus corpus corruptionis immune fuerit, sine dubio id nostræ incorruptibilitatis causa fit. Sicut autem propter unum hominem, ut veraciter Paulus ait ⁴⁹, ad omnes homines peccatum transiit, sic ob Domini nostri Jesu Christi resurrectionem omnes

A resurgemus: oportetque, ait, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem ⁵⁰. Id tempore passionis accidit, qua Dominus noster pro nobis obiit, et Pascha nostrum immolatus est Christus. Propterea igitur quia immolatus fuit, unusquisque eo vescetur, et hilariter seduloque alimoniam hanc participabit. Ipse vero sine invidia unicuique semet communicabit; et in singulis commorans, sicut fons aquarum decurrentium in vitam æternam ⁵¹.

15. Exordiemur itaque quadragesimam die ix mensis Phamenoth, Deoque per hos dies servientes cum continentia, nosque in antecessum **113** purificantes, initium sancti Paschatis faciemus die xix mensis Pharmuthi. Dein jejunia necentes usque ad Sabbathum, nempe ad xix mensis diem, finem illorum faciemus obscuro serotino, post quod orietur nobis lux Dominicalis, sancta, inquam, Dominica nobis splendet, qua Dominus noster surrexit. Decet autem nos lætari et illo gaudio exultare, quod ex operibus bonis provenit, per illas reliquas septem hebdomadas, quæ est Pentecoste, gloriam Patri dantes dicentesque ⁵²: « Hæc dies quam fecit Dominus, lætemur et exsulemus in ea, » per Dominum ac Salvatorem nostrum Jesum Christum, per quem eidem et ejus Patri, gloria sit atque imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate invicem cum osculo sancto. Salutant vos cuncti qui mecum sunt fratres. Oro ut valeatis in Domino, dilecti fratres.

C Sancti Athanasii epistola undecima explicit.

EJUSDEM SANCTI ATHANASII EPISTOLA AD SERAPIONEM THUMEOS EPISCOPUM.

(Chr. anno 340 vel 341.)

Dilecto fratri nostroque in ministerio collegæ, Serapioni (71).

1. Gratia sint providentiæ divinæ, propter ea quæ singulis horis tribuit nobis beneficia, et quia nunc quoque ad hoc festi tempus pervenire concessit. Interim misi tibi, dilecte noster, epistolam quam more solito de præsentis festo lucubravi, ut per te fratres pariter omnes lætitiæ diem cognoscant. **114** Quoniam vero Meletiani, cum de Syria venerunt, gloriati sunt id obtinuisse, quod minime ad eos spectabat, id est se quoque catholicæ Ecclesiæ ascriptos fuisse, idcirco misi tibi exemplar unius epistolæ illorum ministerii nostri collegarum, qui sunt de Palæstina, ut tu hac lecta cognoscas hypocritarum illorum circa id fraudem. Nam quia, ut supra dixi, semet jactabant, necesse fuit ut ad Syriæ episcopos scriberem; nobisque illi co Palæstini responderunt, judicium de illis editum confirman- tes, ceu tu ex rei expositione cognoscas. Ne tu enim

⁴⁴ Psal. XLIII, 18. ⁴⁵ Matth. xxv, 21, 23. ⁴⁶ Act. II, 24. ⁴⁷ Psal. II, 4. ⁴⁸ Luc. xxiii 28. ⁴⁹ Rom. v, 12. ⁵⁰ I Cor. xv, 53. ⁵¹ Joan. iv, 14. ⁵² Psal. cxvii, 24.

(71) Hujus Serapionis epistolas Græcas duas nos ante hos annos vulgavimus; priorem brevem in

Class. AA., tom. V, pag. 562; alteram libelli instar prolixam in Spicil. Rom., tom. IV, pag. 45-67.

cunctorum episcoporum epistolas continuatim legeres, misi tibi cæterarum unum conforme exemplum, ut hinc omnium voluntatem rescias. Et sane intelligo, quod ex hoc convicti, summum omnium hominum odium incurrant. Sic itaque propter hos hypocritas apprime necessarium impenseque urgens existimavi rem hanc modestæ vestræ significare. Scripsi autem singulis fore ut tu quadragesimam indiceres fratribus, eisque jejuniū suaderes, ne, dum universus orbis jejunit, nos Ægyptii risu essemus, quia non jejunemus, atque hos dies in hilaritate transigamus (72). Ac ne hac excusatione quisquam utatur, quod epistola (non) sit lecta, quominus jejuniū debitum agnoscamus, hunc oportet obtentum de medio auferre, dareque operam ut ante quadragesimam omnino legatur, ne aliqua ansa capta, jejuniū omittatur. Profecto ex hujus lectione **115** jejuniū officium discent; sed et tu nihilominus, dilecte, sive hoc sive alio modo, suade illis atque eos edoce ut quadragesimale jejuniū obeant: pessimum quippe foret, si cum orbis universus ita se gerit, soli Ægyptii jejuniū loco voluptati indulgerent. Equidem ægre ferens quod nonnulli hanc nos ob causam irrideant, ad te scribere coactus sum. Porro his acceptis lectisque litteris, mihi, dilecte noster, rescribes, ut hac notitia exhiberem.

2. Necessarium insuper judicavi vos certiores facere, substitutos fuisse defunctis episcopos, Tanis Theodorum loco Eliæ; Arsinoite Silvanum pro Calosyrio; Paralī Nemesianum pro Nonno; Bicheli (72) Heraclium; Tentyris Andronicum pro Saprione parente ipsius; Thebis Philonem pro Philone; Maximianopoli Herminium pro Atra (73); Apollone inferiore Serapionem pro Polotione (74); Aphroditī Serenum pro Theodoro; Rhinocoru-

(72) Hoc videlicet contingebat, si quando diverso die a Christianis Pascha celebraretur, quod ante Nicænum decretum reapse usavenerat. Urget itaque Athanasius Paschalis diei indictionem, quo ex debita norma cognito, concorditer Christiani Ægyptii solemnitate celebrarent.

(72*) Stephanus Byz. *De urb. : Μέτηλις πόλις Ἀιγυπτία, πλησίον Ἀλεξανδρείας, ἣ νῦν Βήχης λέγεται.* Ergo Bichelis eadem videtur quæ *Metelis*, urbs cognita episcopalis.

(73) An *Hermion* et *Atta* et mox *Politiano*?

(74) Legendum *Plutione*, prout scribit ipse Athanasius, *Apol. contra Arianos*, n. 40 et 74.

(75) Syr. *Dinocoruri*. Sed patet mendium.

(76) Syrum vocabulum legi potest etiam *Statemæ*. Numi *Semnudæ* aut *Semmenut*, id est *Sebennyti*?

(77) *Geratis* in itin. Ant. ed. Wess. pag. 71. At Theophilus in Paschali an. 404, scribit *Ceras*.

(78) De his urbibus episcopalibus *Or. Ch. t. II*, col. 534, 535, 582, 570, 517, 611, 605, 586.

(79) Scilicet Athanasius Romam profugerat sub Julio pontifice, ut aiunt scriptor anonymus Vitæ illius n. 15, aliique historici. Nam verba *deest duodecima* Syrus interpres posuit vel amanuensis. At qui undecima data fuit an. 359, coss. Constantio II et Constante I. Quæ autem mox sequitur tertia decima, anni est 341, coss. Marcellino et Probino.

A ræ (75) Salomonem; Setatmæ (76) Arabionem. Itemque in Marmarica, Geruatis (77) orientalibus Andragathum pro Hierace; Geruatis australibus, Chenitum pro Nicone (78). Hæc aio, ut his scribatis, mutuoque canonicas epistolas recipiatis.

116 Salutate invicem cum osculo sancto. Salutant vos cuncti qui mecum sunt fratres.

Hanc epistolam ex urbe Roma scripsit (79). Deest autem duodecima.

EPISTOLA XIII.

(Chr. anno 341.)

HÆC EST ATHANASII XIII EPISTOLA (80), IN CONSULATU MARCELLINI ET PROBINI (81), CUM ESSET PÆFECTUS LONGINUS, INDICTIONE XIV, XIII KAL. MAII, DIE XXIV PHARMUTHI, DIOCLETIANI ANNO LVII.

1. Nunc quoque, fratres mei dilectissimi, haud demoror vobis indicare Salvatoris (82) juxta annuam consuetudinem solemnitate. Si hostes Christi vos una nobiscum molestiis et cruciatibus oppresserunt, Deus tamen nos per fidem mutuam consolatur. En ex urbe Roma ad vos scribō (83), in qua cum fratribus festum exigens, vobiscum etiam spiritu ac voluntate id celebrabō; preces pariter Deo illi attollens, qui nobis concessit non solum in **117** ipsum credere, sed etiam pro ipso nunc pati. Quamquam vero abesse a vobis dolemus, Deus nihilominus nos ad scribendum vobis exstimulat, ut epistolarum saltem commercio recreemur, cunctique ad bonam frugem excitentur. Multæ sane oppressiones et persecutiones acerrimæ contra Ecclesiam et contra nos peractæ fuerunt. Quidam enim hæretici homines, corruptam mentem gerentes, nec in fide probati, bello adversus virtutem suscepto, violenter Ecclesiam insectantur, ita ut fratres nonnulli seduci se patiantur, alii vero propter cruciatum flant desertores: quodque acerbius

Ergo duodecima scribi debuerat anno intermedio, coss. Acindyno et Proclo. Jam vero in Chronico dictum fuit non potuisse illo anno 340 mitti ab Athanasio *more solito* (id est publico) epistolam festalem. *More solito*, inquam, ideo fortasse dixit, quia clanculum et serius miserit. Et tamen in *Epistola ad Serapionem* ait Athanasius se includere consuetam festalem, ab illo in Ægypto diribendam. Hæc vero inclusa utrum duodecima fuerit in tertia decima, quam æque se ex urbe Roma scribere ait divus Pater, non omnino definio. Etenim Cosmas certe Indicopleustes tot heortasticas numerat, quot Athanasiani episcopatus annos, videlicet 45. Etsi enim annis 46 præfuit Alexandrinæ sedi Athanasius, primo tamen non scripsisse narratur in Chronico.

(80) In Chronico ad an. 341, coss. Marcellino et Probino, dicitur Athanasius non scripsisse; mendose tamen dicitur, ut ex hac apparet.

(81) Syr. hic *Probiani*, sed in Chronico recte *Probini*.

(82) Syr. *salutarem*. Sed sine dubio Græce fuit *σωτήριον ἑορτήν*, quod pro linguæ genio transferendum erat, ut fecimus.

(83) Indidem scripserat ad Serapionem anno præcedente, vel hoc ipso, prout criticis definire placuerit.

est, illorum contumeliæ ad episcopos usque pertinent. Haud idcirco tamen festi oblivio nos capiat; imo magis recordemur, atque ejus identidem commemorationem mente versemus. Profecto quæ huic festali tempori congruunt, ea increduli homines minime curant, quorum universa vita ebrietate ac vitiis consumitur: quæ vero ipsi festa agunt, ea tristitiam potius quam gaudium pariunt. Cæterum haud hi magnopere nobis obsint, qui vitam hic transitoriam degimus. Adhuc tempus superest: hæc vero eventui exercitii experimentique nostri causa, ut comperti stabiles probatique servi Christi, sanctorum hereditatis filii simus. Namque, ut ait Jobus ⁸³, « Mundis universus tentationis stadium est terricolis. » Probantur autem (homines) in hoc mundo gravibus molestisque anxietatibus, ut unusquisque dignam a Deo accipiat mercedem. Sic enim per prophetam dixit ⁸⁴: **118** Ego Dominus scrutans corda, et vestigans renes, ut dem unicuique juxta vias suas. »

2. Homo sane dum experimento probatur, quid sibi eventurum sit non prænoscit; sed generatim tantum ante sententiam latam agnoscat. Verumtamen bonus atque amator hominum (Deus) singulos pro operum meritis remunerabit; quo fit ut passim quisque dicere soleat: Justum est Dei judicium, sicut etiam Propheta ait ⁸⁵: « Dominus quod justum est inquirat, et scrutatur renes. » Propterea singillatim nos vestigat, vel ut iis qui non intelligunt, manifestetur virtus ab illis quorum fit experimentum, prout Jobo dictum fuit ⁸⁶: « Credisne memet tibi denique manifestasse, ut tu justus appareas? » Vel quod ubi propria opera inspexerint, cujusmodi fuerint agniti sint; ideoque a malitia sua resipiscant, aut in vera fide manebunt. Interim beatissimus Paulus, dum angustiis premeretur, persecutionem, famem, sitimque pateretur, omnibus superior erat per Jesum Christum qui dilexit nos. Patiebatur in infirmo corpore, credebat, sperabat, atque ita spiritu roborabatur, virtusque ejus in infirmitate perficiebatur.

3. Cæteri quoque sancti homines, Deo pariter confidentes, probationem hanc cum gaudio excipiebant, ut Jobus aiebat ⁸⁷: « Sit nomen Domini benedictum. » Psalmista item ⁸⁸: « Proba me, Domine, et tenta me; scrutare cor meum et renes meos. » Reapse virtutis probatio ignavos coarguit. **119** Quamobrem gnari ipsi quanta fieret purgatio et utilitas ab igne divino, in ejusmodi tentationibus animum non despondebant, imo et fortius perstabant, detrimenta patientes, nullis casibus territi, et tanquam aurum ex igne splendiores prodibant.

⁸³ Job vii, 1. ⁸⁴ Jer. xvii, 10. ⁸⁵ Psal. vii, 10. ⁸⁶ Psal. xvi, 3, 4. ⁸⁷ I Cor. xii, 10. ⁸⁸ I Tim. iv, 11, 27-32.

(84) Mirum! Nos in hujus collectionis tomo II, pag. 493, fragmentum edideramus ex codice quodam Vaticano sumptum, cum titulo Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τῆς ἑβδόμης ἐπιστολῆς, sancti Athanasii ex 15 epistola, ibique in adnotatione suspicati fuimus

A Sic ille, qui in pari palæstra exercitus fuit, aiebat ⁸⁹: « Probasti cor meum, et visitasti nocte; vestigasti, et nihil in me iniquum reperisti; ut non loquatur os meum opera hominum. » At illi qui illegitimis moribus sunt, quia nihil nisi comedere, potare, ac mori, cogitant, tentationes præcipiti instar reputant. Hi nimirum facile in hujusmodi casibus corruunt: et quia in fide non sunt probati, reprobo sensui se tradent, et flagitiis semet inquinabunt. Ideo beatissimus Paulus ad ejusmodi exercitia nos excitat, seque apprime in exemplum præbet, dicens ⁹⁰: « Propterea angustias opto (Gr. σὺδωκῶ) et infirmitates. » Additque: « Exerce te in timore Domini ⁹¹. » Sciebat enim quas fuissent tentationes perpessi ii qui in timore Domini vivere constituerant. Atque ut sui discipuli in his exercerentur, optabat ipse labores, propter timorem Domini; ut tentationibus supervenientibus, et angustiis ingruentibus, tanquam experti homines eas facile tolerarent. Nam qui animum suum in his occupat, consuetudine ipsa fit interius peritus (84). Hinc beatissimi martyres, cum se ab initio ærumnis assuefecissent, repente exsisterunt perfecti in Christo, et ignominiam **120** corporis teruncii fecerunt, quia speratam requiem intentis oculis prospiciebant.

4. Cuncti autem qui promulgarunt nomina sua super terram ⁹², et quorum cura ad ligna et stipulas herbasque, et (idola) his similia, conversa erat, hi ærumnarum inexperti, a cælorum regno se abalienarunt. Quod si contra scivissent, ab angustiis patientiam perfici, a patientia fieri probationem, ex probatione spem oriri, spem denique non pudefacere; hi sane exercitationes illas adamassent, Paulum imitantes qui ait ⁹³: « Subjugo corpus meum, et in servitutum redigo; ne, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus forte flam. » Porro facilius molestias illas sibi identidem incidentes pertulissent, si prophetæ monitis paruisent dicentis ⁹⁴: « Beatus homo, qui portaverit jugum tuum ab adolescentia sua! Sedebit humi solitarius, quia jugum tuum tulit: maxillam percutienti se tradet, satiabitur contumeliis; quia Dominus non repellet in perpetuum; sed dum humiliat, clemens est, secundum multitudinem misericordiarum suarum. » Quidquid inimici agunt, flagella, ignominia, contumeliæ sunt, quæ tamen numerum misericordiarum Dei superare non poterunt. Harum molestiarum nonnullæ adhuc manent, nihilo tamen minus temporaneæ sunt; sed Deus omni tempore miseretur, abundanter tribuens misericordias suas volentibus. Ideo, fratres dilectissimi, haud temporanea hæc spectare debemus, sed

⁸⁹ Job xxxiii, 32. ⁹⁰ Job i, 21. ⁹¹ Psal. xxv, 2. ⁹² Psal. xlviii, 12. ⁹³ I Cor. ix, 27. ⁹⁴ Thren.

pertinere reapse ad divi viri heortasticas, quod nunc feliciter ita se habere comperimus. En itaque Græcum fragmentum: Οὐδὲν ἄν τις τὴν διάνοιαν ἀκηθῆ, ἐν τοῦτοις λαυθάνουσαν τὴν προθυμίαν πρὸς τὴν συνήθειαν ἔχει.

æterna. **121** Et si angustiae instant, harum finis erit: A scientes salutem nostram in angustiarum tempore et si ignominiae persecutionesque non desunt, nihil esse repositam. Neque enim Salvator noster re- tamen hæ sunt præ illa quæ sita spe. Præsentia hæ quiescendo nos salvavit; sed pro nobis patiendo, omnia ineptiae sunt præ futuris illis. Non sunt mortem destruxit. Propterea prædixit⁶⁹: « Pres- æquales passiones huius temporis spei futurae⁶⁸. suram in mundo habebitis. » Neque hoc de omni- Quid reapse exæquaverit regnum Dei? Vel quid bus dixit, sed de illis qui cum fide constante ei de- æternæ vitæ comparabitur? Quanti demum est, quod servient: prævidit, inquam, fore ut il qui Deum metuent, persecutionem patiantur.

5. Itaque, dilecti mei, ne quæso intueamur angustias et persecutiones, sed spem potius, quæ persecutionum causa nobis proposita est. Qua in re prodest nobis patriarchæ Issacharis exemplum, prout in Bibliis dicitur⁶⁷: « Issachar pulchritudinem concupivit, requiescens inter possessiones, vidensque requiem quod esset bona, et terram quod pinguis, supposuit humerum suum labori, fuitque vir agricola. » Divino amore vulneratus fuit, ut illa Cantici sponsa⁶⁸, atque utilitatem de sacris libris percepit: neque ex Veteri Testamento tantum, verum ad possessionem utramque cogitationes suas intendit. Interim velut ille, cui natæ sunt alæ, cœlestem requiem spectabat: nam terrena quidem requies in operibus bonis habetur; verum enimvero genuina illa et cœlestis, nova semper est nec veterascit. Terrena requies transitoria est, teste Domino; sed futura, quæ sanctos complectetur, immortalis. His itaque consideratis patriarcha Issachar libenter gloriabatur molestiis et ærumnis, atque humerum supponebat **122** labori; sine querela erat cum percutientibus se; neque animum demittebat in ignominiiis, sed quasi vir fortis de omnibus triumphabat, et majore cum alacritate terram suam excolebat. Verbum quidem serebat, ipse autem vigil agricolabat, donec maturescens fructus pene centuplex factus est.

6. Quid est hoc, dilecti mei, nisi quod cum inimicos patienter ferimus, tunc de angustiis gloriamur? Nequaquam persecutionem patimur, concidere animis nequaquam oportet, sed potius erga coronam decurrere supernæ vocationis in Christo Jesu Domino nostro. Et cum injuria afficimur, ne, quæso, commoveamur, sed maxillam nostram percutientibus præbeamus, simul humerum nostrum inclinantes. Deliciarum quidem et jurgiorum amatores tentantur, ut beatus Jacobus apostolus ait⁶⁹: « Abstracti et illecti a concupiscentia sua; » nos tamen scimus pro veritate nos pati, nec nisi a negatoribus Dei percipi et infestari: speramusque plenum gaudium obtinere, juxta Jacobi dictum⁶⁸: « Cum in varias probationum tentationes inciderimus, scimus quod probatio fidei nostræ patientiam operatur. » Et dum festum agimus, fratres mei, læto animo simus, probe

123 7. Homines scelesti ac nebulones eo deveniunt, ut prave agendo fallant et fallantur, velut ii qui somnia explanant, aut falsi prophetæ qui miracula a se patratum iri spondent, hi videlicet insipientes, non vino ebrii sed nequitia sua, stabilitatem promittunt, et comminationes jactant. Cavete quominus his credatis; sed cum tentationes ingruunt, mansuetudinem tenere discamus, nec ab his irretiamur. Sic enim Israeliticum populum ore Moysis Deus admonebat⁶⁸: « Si surrexerit in medio tui propheta, aut somniorum somniator, ediditque signa aut portenta, et evererit ea signa ac portenta quæ prædixerat; dixeritque: Eamus ad serviendum diis alienis quos vos ignoratis; caveate ne audiat verba prophetæ illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut dignoscat, utrum toto corde vestro Dominum Deum vestrum diligatis. » Quamobrem si in hisce rebus tentati fuerimus, a charitate Dei separari non debemus. Sed nunc quoque festum agamus, dilecti mei; ad idque accedamus non tanquam ad diem mœroris, sed lætitiæ potius in Christo, quo quotidie vescimur (85). Tum memores ejus (agni), qui diebus Paschalibus occidebatur, Pascha celebremus in quo Christus fuit occisus. Ille (agnus) populum ex Ægypto eduxit; Christus mortem destruxit, simulque eum qui imperium mortis habebat, id est diabolus, quem nunc pudfacere possumus; opemque iis conferre, qui in angustiis sunt, atque ad Deum noctu diuque clamant.

124 8. Ergo quadragesimale jejunium incipiemus die XIII Phamenoth; sancta vero Paschatis hebdomada ordietur die XVIII Pharmuthi. Finiemus demum jejunia Sabbato, die XXIII. Denique magna Dominica erit die XXIV ejusdem mensis Pharmuthi. Ex quo supputabimus tempus usque ad Pentecostem. Porro in cunctis Christum laudemus, qui nos vocavit; atque ita ex hostibus liberabimur, per Jesum Christum Dominum nostrum; per quem gloria sit et imperium Patri ipsius in sæcula sæculorum. Amen.

Salutate omnes cum osculo sancto. Salutant vos, qui mecum hic sunt, cuncti. Oro, fratres atque dilecti, ut per Dominum nostrum valeatis.

Hanc quoque (epistolam Athanasius) Roma scripsit.

Explicit decima tertia epistola.

⁶⁸ Rom. VIII, 18. ⁶⁷ Gen. XLIX, 14, 15. ⁶⁸ Cant. IV, 9. ⁶⁹ Jac. I, 14. ⁶⁸ ibid. 2, 3. ⁶⁸ Joan. XVI, 33. ⁶⁹ Deut. XIII, 1-3.

(85) Videsis eucharisticæ communionis, vel certe sacerdotalis liturgiæ seu missæ, usum quotidianum.

EPISTOLA XIV.

(Chr. anno 342.)

HÆC EST XIV ATHANASII EPISTOLA IN CONSULATU TERTIO CONSTANTII, ET SECUNDO CONSTANTIS, GUBERNANTE EODEM LONGINO, INDICT'ONE XV, JUXTA QUAM PASCHATHIS DOMINICA ERAT III IDUS APRILIS, ID EST DIE XIV PHARMUTHI, ANNO DIOCLETIANI LVIII.

1. Solemnitatis nostræ lætitia, fratres mei, semper instat, neque unquam recedit ab illis qui festum agere avert. Proximum nobis est Verbum **125** illud, quod pro nobis omnia factum est, Dominus, inquam, noster Jesus Christus, qui apud nos indesinenter spondet se esse mansurum. Quamobrem clamat dicens ⁶⁷: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus sæculi. » Quemadmodum autem ipse pastor est, summus sacerdos, via, et janua, simulque omnia pro nobis factus est, ita etiam festum atque solemnitas nobis apparuit, ceu beatus ait Apostolus ⁶⁸: « Pascha nostrum immolatus est Christus, » qui expectabatur. Sed ad Psalmistæ quoque preces illuxit dicentis ⁶⁹: « Exsultatio mea, erue me a circumdantibus me. » Hæc est vera exsultatio, hæc est germana solemnitas, malorum nempe depulsio; ad quam ut unusquisque perveniat, rectis omnino moribus sit, suaque mente meditetur in quiete timoris Dei. Sic etiam sancti dum viverent, omni ætate sua lætabantur, tanquam in festo; quorum unus, nempe beatus David ⁷⁰, noctu surgebat haud semel sed septies, et Deum precibus propitiabat. Alter, magnus videlicet Moyses, hymnis exsultabat, laudesque canebat ⁷¹ ob victoriam de Pharaone relatam, et de iis qui laboribus (Hebræos) oppræsserant. Postremo alii assidua cum hilaritate sacro cultu perfungebantur, veluti magnus Samuel, et beatus ille Elias; qui morum suorum merito libertatem sunt adepti, et nunc festum agunt in cœlo, et de sua in umbra olim peregrinatione lætantur, et jam veritatem a figura discernunt.

2. Nos autem nunc solemnitatem agentes, quas vias corripimus? Et festo **126** huic propinquantes, quem ducem habebimus? Neminem profecto, dilecti mei, nisi quem vos ipsi mecum dicetis Dominum nostrum Jesum Christum, qui ait ⁷²: « Ego sum via. » Ipse est qui, ut beatus inquit Joannes ⁷³, tollit peccatum mundi: ipse animas nostras purificat, ceu dicit alicubi Jeremias propheta ⁷⁴: « Stare super vias, et videte, et dispicite quænam sit via bona, et in ea invenietis animarum vestrarum emendationem. » Olim vero hircorum sanguis, et cinis vituli super immundos aspersus, purificando tantum corpori aptus erat: nunc per Verbi Dei gratiam unusquisque abunde mundatur: quod si mox sectabimur, licebit nobis hic tanquam in vestibulis cœlestis Jerusalem festum illud æternum præmeditari:

A sicut etiam beati apostoli, qui ducem suum Salvatorem sequebantur, et tunc erant, et adhuc in præsentem sunt hujusmodi gratiæ magistri; namque aiebant ⁷⁵: « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. » Videlicet nos sequimur Dominum; et festum Domini, non verbis tantum sed operibus adimplemus. Jam quælibet legis mandatque executio duplici actu (id est re verboque) constat: atque ita magnus ille Moyses, cum hieraticas leges ferebat, sponderi sibi a populo executionem volebat; ne postquam obedientiam spondissent, mendacii criminationem vellent incurrere, si forte verba in rem minime contulissent. Sic ergo festi et Paschatis peractio quæ sit, extra quæstionem est, nec ullo responso eget; sed facti cum dicto copula efficitur, dicente **127** Moysæ ⁷⁶: « Et peragant filii Israel Pascha: » nimirum ad præceptum quod attinet, actus a dicto non absit; namque ipsa executio operam levat.

3. De his rebus prudenter me facere arbitror, si vos erudiero. Sane haud semel et in aliis epistolis spartam hanc adornavimus; nunc vero præcipue necessarium est, ut vobiscum ego meminerim, Scripturam sacram nolle nos simpliciter ad Paschatis festum accedere, sed non sine allegoriis, traditionibus, legisque observantia, quemadmodum ex historia didicimus ⁷⁷: « Alienigena autem, et empticius, aut incircumcisis, Pascha non comedat. » Nec vero id omni in domo comedendum erat; sed festinanter jubebatur fieri ⁷⁸: quia antiquitus afflicti fuimus et contristati sub Pharaonis servitio, atque eorum jussibus qui ad labores compellebant. Ita se antiquitus gesserunt Israelis filii, et hanc habendi figuram digni habiti sunt. Atqui illa propter hæc nostra fuerunt, et ad hoc nos festum per illud priscum adducimur. Sicut etiam Dei Verbum, cum hoc ipsum optaret, aiebat discipulis ⁷⁹: « Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum. » Atque illa quidem historia est admirabilis: etenim cum id opus fieret, unumquemque vidisses quasi ad pompam choreamque pergentem; quippe calceati prodibant cum baculis atque azymo; quæ omnia cum in umbra præcederent, non sine allegoria sunt. Proxima nunc nobis est veritas, imago illa Dei invisibilis, Dominus noster Jesus Christus, lux vera. Ipse **128** loco baculi, scriptum nobis est; pro azymo, panis qui de cœlo descendit; pro calceamentis, Evangelii apparatus instruit; atque ut summam dicam, ipse omni in re ad Patrem suum nos dirigit. Quod si nos inimici persecutionibus premerent, is Moysæ melius ejusque verbis, nobis animos adderet dicendo ⁸⁰: « Confidite, ego vici malignum. » Et si, Rubro mari transmissio, æstus fervor nos opprimeret, et aliqua

⁶⁷ Matth. xxviii, 20. ⁶⁸ I Cor. v, 7. ⁶⁹ Psal. xxxi, 7. ⁷⁰ Psal. cxviii, 63, 164. ⁷¹ Exod. xv, 1. ⁷² Joan. xiv, 6. ⁷³ Joan. i, 29. ⁷⁴ Jer. vi, 16. ⁷⁵ Matth. xix, 27. ⁷⁶ Num. ix, 2. ⁷⁷ Exod. xii, 43. ⁷⁸ ibid. 11. ⁷⁹ Luc. xxii, 15. ⁸⁰ Joan. xvi, 33.

aquæ amaritudo occurreret, illic Dominus appare-
ret, suamque nobis dulcedinem impertiretur, cum
suo vivifico fonte, dicens ⁸⁴: « Si quis sitit, veniat
ad me et bibat. »

4. Cur ergo differimus aut demoramur, quomi-
nus ad solemnitatem cum omni hilaritate ac sedu-
litate veniamus, Jesu fidentes qui invitat nos; qui
pro nobis omnia factus est, salutis nostræ curam mo-
dis plurimis gerens? Qui nostri causa esuriit atque siti-
vit, is alit potatque per sua salutaria dona. Hæc est ejus
gloria, hoc ejus divinitatis miraculum, qui dolorum
nostrorum naturam sua bonitate immutavit. Cum-
que ipse vita esset, ut nos vivificaret est mortuus; et
Verbum cum esset, in carne exstitit, ut Verbum
carnem erudiret; et vitæ fons cum esset, sitim nos-
tram adeptavit, ut nos idcirco ad festum cohorta-
retur dicens: « Si quis sitit, veniat ad me, et
bibat. » Moyses olim festi initium intimavit dicen-
do ⁸⁵: « Mensis iste, vobis principium mensium
erit. » Dominus autem, qui in fine sæculorum de-
scendit, alium diem proclamatur, non ut legem de-
struat, absit! sed ut **129** lex statuatur, atque ut
culmen legi imponatur. « Finis enim legis Christus
est, ad justitiam omni credenti, » ut beatus Paulus
ait ⁸⁶: « Num legem fide destruimus? absit! sed
legem statuimus ⁸⁷. » Hæc nimirum stupore affe-
cerunt ministros illos abs Judæis missos, qui demir-
antes Pharisæis dixerunt ⁸⁸: « Nunquam sic locu-
tus est homo. » Quid porro stupori ministris fuit?
vel quid sic homines miraculo interesse impulit?
Nihil profecto aliud nisi fiducia illa et auctoritas
Salvatoris nostri. Olim vero quotiescunque pro-
pheta aut legisperiti sacras Scripturas legerunt, ca-
vebant prorsus ne quid ad se traherent, sed potius
ad alios referendum curabant, quod legebant. Nam
Moyses propheta ⁸⁹, « Dominus, inquit, constituet
vobis prophetam ex fratribus vestris; ipsi auscul-
tate in omnibus, quæ præcipiet vobis. » Isaias
autem ⁹⁰: « Ecce virgo concipiet in utero suo, et
pariet filium, et vocabitis nomen ejus Emmanuel. »
Alius alia de Domino vaticinabatur. Secus tamen
Dominus, qui non ad alium verba referebat, sed
de seipso omnia recitabat, dicens ⁹¹: « Si quis
sitit, veniat ad me: » non ad alium, inquam, sed
« ad me. » Nonnullos quidem ex iis de meo ad-
ventu narrantes audiet; ex me tamen, non ex aliis
bibat.

5. Igitur etiam nos cum ad festum veniemus,
haud tanquam ad priscas umbras (veniamus); hæc
quippe finem nactæ sunt; neque veluti ad simplex
festum; sed ad Dominum, qui ipsemet festum est,
festinemus: **130** neque arbitremur festum esse
voluptatem quandam et ventris oblectamentum,
sed virtutis potius ostensionem. At vero ethnico-
rum solemnitates ingluvie et omni pigritia scatent.
Illi solemniter agere putant, si inertes sint; et dum

A festum agunt, perditionis opera patrant. At festa
nostra virtutis exercitationes sunt, abstinentiæ,
castitatisque; ceu prophetica quoque dictio testa-
tur alicubi dicens ⁹²: « Jejunium quarti, et jeju-
nium quinti, et jejunium septimi, et jejunium de-
cimi, erunt domui Juda in gaudium, et lætitiæ,
et in solemnitates præclaras. » Cum id ergo veluti
quædam schola nobis propositum sit, diesque hu-
jusmodi instet, et propheticum dictum festum
agere jubeat, conveniamus sane omnes ad hanc
egregiam prædicationem: et more illorum qui in
palæstra æmulantur, in unum congregemur cum
puritate, jejunio, precum vigiliis, et librorum le-
ctionibus, cum largitione ad pauperes, pace cum
inimicis nostris, discordes conciliando, superbiam
omittendo, humilitatem recuperando, pacifici ad
omnes, fratresque nostros ad charitatem hortando.
Sic etiam beatus Paulus in jejuniiis sæpe vigiliisque
erat ⁹³, et anathema pro fratribus esse volebat ⁹⁴.
Beatus quoque David jejuniiis semet humilians,
versabatur in fiducia dicens ⁹⁵: « Domine Deus
meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus
meis, si reddidi retribuentibus mihi mala; decidam
merito ab inimicis meis inanibus. » Hæc si egeri-
mus, mortemque superaverimus, regni cælorum ar-
thram recipiemus.

131 6. Exordiemur itaque sanctum Paschatis
festum die x Pharmuthi, et jejunia sancta finiemus
die xv ejusdem mensis Pharmuthi, vespere Sabbati,
sanctamque celebrabimus solemnitatem die xvi
mensis (ejusdem) Pharmuthi; atque hinc necten-
tes ex ordine sanctam Pentecosten, quam veluti
aliud ex alio festum indicimus, Spiritus solemni-
tatem celebrabimus qui jam proximus nobis est, per
Christum Jesum, per quem et cum quo sit gloria
et imperium (Patri) in sæcula sæculorum. Amen.
Decima quinta et decima sexta desiderantur.

EPISTOLA XVII.

(Chr. anno 345.)

HÆC EST XVII ATHANASHI EPISTOLA, CONSULIBUS AMAN-
TIO ET ALBINO, PÆFECTO NESTORIO CAZÆO, INDI-
CTIONE III, CUM PASCHATIS DOMINICA ESSET VII IDUS
APRILIS, ID EST DIE XII PHARMUTHI, LUNÆ XIX,
DIOCLETIANI ANNO LXI.

Athanasius presbyteris, diaconis, fratribusque
dilectis in Christo, gaudium.

More solito vobis Pascha annuntio, dilecti mei,
ut vos pariter longinquis provinciis juxta consue-
tudinem nuntietis; nempe quod præsens solemni-
tas fiet die xx mensis Pharmuthi, vii Idus Aprilis,
id est, secundum Alexandrinos, die xii Pharmuthi.
Hoc itaque provinciis illis significate, **132** nempe
Paschatis Dominicam incidere in diem vii Idus
Aprilis, nempe secundum Alexandrinos die xii
Pharmuthi.

Oro, fratres mei dilecti, ut valeatis in Christo.

⁸⁴ Joan. vii, 37. ⁸⁵ Exod. xii, 2. ⁸⁶ Rom. x, 4.
⁸⁷ Isa. vii, 14. ⁸⁸ Joan. vii, 37. ⁸⁹ Zach. viii,
vi, 4, 5.

⁹⁰ Rom. iii, 31. ⁹¹ Joan. vii, 46. ⁹² Deut. xviii,
19. ⁹³ II Cor. vi, 5. ⁹⁴ Rom. ix, 3. ⁹⁵ Psal.

EPISTOLA XVIII.

(Chr. anno 346.)

HÆC EST XVIII ATHANASII EPISTOLA IN QUARTO CONSULATU CONSTANTII AUGUSTI, ET TERTIO CONSTANTIS, NESTORIO EODEM PRÆFECTO, INDICIONE IV, CUM PASCHÆTIS DOMINICA ESSET III KAL. APRILIS, DIE IV PHARMUTHI, LUNÆ XXI (86), ANNO DIOCLETIANI LXII.

Athanasius presbyteris et diaconis Alexandriae, fratribus et dilectis in Domino, gaudium.

1. Recte egistis, amabiles et dilecti fratres, cum more solito sanctam Paschæ Dominicam provinciis illis nuntiastis, cujus rei certam jam notitiam accepi. His vero litteris vobis significavi, quomodo presenti exacto anno, sequentem quoque cognoscetis. Nunc necessarium putavi eadem ad vos scribere, ut de his certiores facti, nulla mora interposita scribere possitis, instantem solemnitatem fore die XII mensis Pharmuthi, III Kal. Aprilis. Itaque Paschæ Dominica agetur III Kal. Aprilis, die secundum Alexandrinos IV Pharmuthi.

133 2. Significate igitur iis provinciis, juxta veterem consuetudinem, fore Paschæ Dominicam III Kal. Aprilis, id est, secundum Alexandrinos, die IV Pharmuthi. Nemo de die ambigat, neque contendat dicendo, Pascha fieri debere die XXVII mensis Phamenoth. Etenim in sancta synodo quæstio ventilata fuit, cunctique definierunt festum esse agendum III Kal. Aprilis, videlicet die IV mensis Pharmuthi. Propterea (Kalendæ) valde infra sunt, usque ad præcedens Sabbatum. Nemo igitur pertinaciter agat, sed bona cum voluntate. Idem hoc ad Romanos quoque scriptum fuit. Quod ergo vobis significavi, ad publicam transferte notitiam, Pascha videlicet fore tertio Kal Aprilis, id est, secundum Alexandrinos, die IV Pharmuthi.

Oro, fratres amabiles ac dilecti, ut vacetis in Domino.

EPISTOLA XIX.

(Chr. anno 347.)

HÆC EST ATHANASII XIX EPISTOLA, IN CONSULATU RUFINI ATQUE EUSEBII, NESTORIO EODEM PRÆFECTO, INDICIONE V, JUXTA QUAM PASCHÆTIS DOMINICA ERAT PRIDIE IDUS APRILIS, NEMPE DIE XVII PHARMUTHI, LUNÆ XV, ANNO DIOCLETIANI LXIII.

1. Benedictus Deus Pater Domini nostri Jesu Christi. Pulchrum est hujusmodi initium epistolæ, præsertim quia, veluti nunc, Apostoli verbis fit, 134 cum gratiarum actione ad Dominum, propterea quod nos de longinquis regionibus rede-

¹ 1 Cor. v, 7. ² Deut. xvi, 1. ³ Isa. i, 14. ⁴ Ose. iv, 2. ⁵ Psal. xvii, 46. ⁶ Joan. v, 46

(86) In chronico est xxiv

(87) Quomodo hodierni Judæi pascha agnumque paschalem simulent, narrat Buxtorfius *Synag. Jud.* cap. 18. Sanctus vero Augustinus, in psal. xci, 2, reprehendebat sui temporis Judæos male pariter sabbatizantes: *Sabbatum otio quodam corporaliter*

A rit, et fiducia instruxerit ut paschales de more litteras ad vos mitteremus. Festale tempus, fratres mei, est, et quidem proximum. Nec vero tubis nuntiatur, prout in historicis libris scribitur, sed a Salvatore patefit, qui pro nobis passus resurrexit; et jam prope est, ut Paulus proclamât dicens¹: « Pascha nostrum immolatus est Christus. » Nostra porro est, et nullius præterea extranei, ac ne Judæorum quidem, Paschæ solemnitas. Umbrarum tempus desiit, res veteres interdictæ, novarumque frugum mensis advenit, quo unusquisque solemnitatem agere debet, cum audit dicentem²: « Observa mensem novarum frugum, ut facias Pascha Domino Deo tuo. » Ethnici quoque festum sibi mente confingunt; Judæi vero cum hypocrisi simulant (87). At tamen (Deus) ethnicorum festa tanquam epulis inhiantium objurgat; a Judæis autem ceu jam legi extraneis, faciem avertit dicens³: « Odit anima mea vestrorum mensium Kalendas et vestra Sabbata. »

2. Quidquid extra legis pietatisque normam fit, quamvis credatur actum, nihilominus futile est; imo magis aperteque reprehenduntur ii, qui ita se gerere audent: ideoque hujusmodi homines, etiamsi sacrificia offerre simulant, Patrem audient sibi dicentem⁴: « Holocæusta vestra non sunt accepta.

135 sacrificia vestra minime mihi jucunda fuerunt: si offeratis similia, cassa res est; thus mihi abominabile. » Deus nulla re eget; cumque nihil impurum habeat, horum satietate tenetur, sicut apud Isaiam testatur dicens⁵: « Plenus sum. » Porro lex horum rituum lata fuit ob populi eruditionem, et futurarum rerum figurationem. At Galatis Paulus⁶: « Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ in nobis manifestanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificaremur. » Verumtamen Judæi non agnoverunt hoc, neque intellexerunt: quamobrem in die tanquam in tenebris ambulabant; palpabant, sed veritatem nostram non contingebant, quæ in lege est; Scripturæ figuram sectabantur, sed spiritui non propinquabant; Moysen dum esset absconsus exspectabant, comparentem aversabantur; quæ legebant, nesciebant, sensuque perverso commentabantur. Igitur propheta in-clamat illis dicens⁷: « Mendacium et incredulitas prævaluerunt in eis. » Tunc autem Dominus sic de iis loquebatur⁸: « Filii extranei mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt. » Nunc vero pacifice reprehendit dicens⁹: « Si Moysi crederetis, utique et mihi crederetis; de me enim ille scripsit. » Cum

languido et fluvo et luxurioso celebrant Judæi: vacant enim ad iugas. Idem tom. V, serm. ix, 3. ait similiter eos prave otiari, et viros in theatro seditiose se gerere, feminas autem toto die in meretriciis suis impudice saltare.

increduli fuerint, legem nunc egerant, dum pro libito blaterant, nihil eorum intelligentes, quæ scripta sunt. Ideo dum hypocrisim in nuda Scriptura simulant, et in hac credulitate versantur, Deus illis irascens per **136** Isaiam ait³: « Quis hæc de manibus vestris exquisivit? » Et jam audaciores factos, per Jeremiam increpat⁴: « Vestras utique victimas cum holocaustis vestris coacervate, carnes comedite: neque enim ego talia patribus vestris indixi; neque eo die, quo de Ægypto eduxi, de holocaustis aut victimis mandata tuli. » Nequaquam hi prout fas erat agebant, neque legis observantia rite fiebat; sed iis potius diebus, prout eis improperat propheta⁵, voluntatibus suis satisfacere studebant, servos suos opprimebant, judicia exercebant et rixas, humiles pugnis verberabant, et omnia ad voluptates referebant. Ideo in sempiternum solemnes non erunt, quanquam id modo præse ferunt: carnem enim extra locum tempusque comedunt, et pro legali agno, sacrificare Baali didicerunt. « Et qui verum azymum conficere debuisent, nunc [filii eorum] ligna colligunt, eorumque patres ignem suscitant, feminæ eorum farinam subigunt ut offas militiæ cæli conficiant, atque libationes diis extraneis immolant, ut ne ad iram concitent, dicit Dominus⁶. » Sed talium operum mercedem referent: quamvis enim Pascha agere simulant, attamen ablatum est ab ore eorum gaudium et exsultatio, prout Jeremias ait⁷: « Desiit in Judæ civitatibus, et in viis Jerusalem vox lætantium et vox jubilantium, vox sponsi et vox sponsæ. » Nunc igitur, quisquis eorum immolat vitulum, idem facit hominem percutientem: et qui de grege sacrificat, instar illius est **137** qui canem victimet: et qui simillam offert, perinde est ac si suillum sanguinem offerat: et qui thus exhibet, ut se Deo commendet, par blasphemio habetur. Hæc nunquam Deo placuerunt, neque ejus mandatum talia exegit, verum ipsimet vias suas elegerunt, et eam quam anima ipsorum adamavit abominationem.

3. Veruntamen quid est hoc, fratres mei? Sane oportet prophetæ verba a nobis perpendi, præcipueque quasnam isti hæreses adversus legem meditati sint. Deus per Moysem sacrificia imperavit; nam liber Leviticus mandatis hujusmodi redundat: ut (cognoscatur) quomodo gratius fiat qui offert, vicissimque contumaciæ reus agatur qui hæc contemnit. Atqui is ore prophetarum dicit: Hæc de manibus vestris non exquisivi, neque de sacrificiis verba ad patres vestros feci, neque illis holocausta imperavi. Videtur itaque, siquidem Scriptura sibi non consonat, Deus mentiri qui præcipit, quandoquidem dictorum concordia nulla est. Absit tamen! nam veritatis parens non mentitur, quia impossibile est, ut Paulus affirmat⁸, mentiri Deum. Quippe hæc omnia

A æqua sunt recte considerantibus, et cum fide Scripturas legis suscipientibus. Credo itaque Deum per vestras orationes concessurum, ut quæ ego dicam, a veritatis tramite nequaquam devient. Mandatum ac lex de sacrificiis, antiqua non fuerunt, neque holocausta erant ex mente Dei qui legem statuit; sed ejus potius rei **138** gratia extiterunt quæ in figuris antecedebat: lex autem bona illa adumbrabat, quæ depositi loco erant usque ad tempora reparationis.

4. Non ergo lex universa propter sacrificia erat, sed in lege præceptum continebatur sacrificiorum, quorum ope Deus Hebræos præmuniebat, atque ab idolorum cultu arcebat, et ad se trahebat, præsentia simul tempora portendens. Propterea Deus ne initio quidem cum populum Ægypto eduxit, sacrificia huic indixit aut holocausta, neque tum quidem cum ad Sinai montem pervenerunt. Non est Deus homini similis, ut harum rerum curam in antecessum gerat; sed utique præceptum ejus erat, ut se verum Deum agnoscerent; idque ob eum finem ut falsos deos contemnerent qui nihil sunt. Sic rem illis innotescere voluit, et ipsorum phantasiam imbebat, per educationem ex Ægypto, et transitum maris Rubri. Postquam vero socium Deo creare voluerunt, et iis sacrificare sunt ausi qui nulli sunt, miraculorum in Ægypto propter eos patratorum immemores, et illuc reverti machinati sunt, tunc demum lex lata fuit, et imperata fuere sacrificia, ut illi mentem suam avocarent a priore vanorum idolorum cogitatione, seque verum Deum agnoscerent; et nedum sacrificia coram offerre, sed faciem ab idolis avertere discerent, atque ad illud accederent, quod Deus imperabat dicens⁹: « Nihil de sacrificiis effatus sum, holocausta non imperavi. » **139** Statimque addidit¹⁰: « Veruntamen hoc verbum eis intimavi: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, vosque populus meus eritis; atque in cunctis viis meis ambulate, quas vobis mandavero. » Nempe ut sic imbuti et edocti, nemini præterquam Domino obsequium exhibere condiscerent, et quandiu duratura umbra foret scirent, neque fallerentur circa tempus jam adventans, quo Deo amplius non immolaretur vitulus taurorum, neque aries ovium, neque hircus caprarum; sed hæc omnia spiritaliter exsequenda forent, per assiduum orationem, rectam morum regulam, cum verbis pietatis, veluti psallit David¹¹: « Jucunda sit ei laudatio mea. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Elevatio manuum mearum, ceu sacrificium vespertinum¹². » Spiritus autem per os ejus præcipit dicens: « Sacrificate Deo sacrificium laudis. Redde Domino vota tua¹³. Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino^{14, 15}. » Ille pariter magnus Samuel, haud perfunctorie, sed districte Saulem increpabat dicens¹⁶: « Nonne verbum melius dono

³ Isa. 1, 12. ⁴ Jer. VII, 21, 22. ⁵ Isa. LVIII, 3, 4. ⁶ Jer. VII, 18, 19. ⁷ Jerem. XXXIII, 11. ⁸ Hebr. VI, 18. ⁹ Jer. VII, 22. ¹⁰ ibid. 23. ¹¹ Psal. CIII, 34. ¹² Psal. CXL, 2. ¹³ Psal. XLIX, 14. ^{14, 15} Psal. IV, 6. ¹⁶ I Reg. XV, 22.

est? His agendis rebus homo legem exsequitur, A Deoque placet dicenti¹⁷: « Sacrificium laudis horrificabit me. » Unusquisque autem quale id sit, compertum habebit, videlicet¹⁸: « Misericordiam volo, et non sacrificium. » Neque Deus contrariis delectatur.

5. At hi nihilominus intelligere haud sategerunt: « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent¹⁹. » Et ejusmodi horum **140** exitus futurus esset, propheta vaticinabatur clamans: Væ illorum animabus, qui perversa cogitatione machinati sunt dicentes²⁰: « Circumveniamus justum, quia non est nobis jucundus. » Exitiosus hujusmodi exitus nihil aliud quam error est, teste Domino qui eos reprehendit dicens²¹: « Erratis, nescientes Scripturas. » Quamobrem hac increpatione commoti, B majore adhuc audacia dicebant²²: « Nos Moysis discipuli sumus: nos scimus quia Moysi locutus est Deus: » sic (Christi) verbis vehementius contradicentes, ac semet accusantes; nam si his quæ audierant fidem adhibuissent, Dominum non negassent, qui præsentialiter cum Moysæ collocutus est. At non ita se gessit crederis ille, quem apostolorum Actus memorant²³; audiens enim sibi dictum: « Putasne intelligis quæ legis? » non puduit eum confiteri ignorantiam suam, seque edoceri rogavit. Ideo Spiritus gratia datur iis qui se doceri curant: at ii qui permanent inemendati, mortem incurrunt, ut ait Proverbium²⁴: « Moriatur stultus in peccatis suis. »

6. Ita se habent qui sectantur hæreses; namque a vera intelligentia excidentes, callide sibi impietatem asciscere audent, et « Dicit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt atque inquinati in operibus suis²⁵. » Quorum mens insanit, eorum sunt opera quoque pessima, quemadmodum ipse (Christus) aiebat²⁶: « Num bona loqui possetis, cum sitis mali? » Perversi sunt, quia impie cogitant. Quomodo autem juste agant, qui studium opprimendi **141** fovent? Qui fieri potest ut diligat, qui se antea odio imbut? Quæ sit in eo charitas, qui pecuniæ amore tenetur? Quomodo castimoniam sectetur, qui ad mulierem oculos cupiditatis injicit? De corde enim prodeunt pravæ cogitationes, fornicationes, adulteria, homicidia; quibus perturbationibus stultus tanquam fluctibus agitatur, carnis suæ deliciis abstractus et illectus. De hoc pariter scriptum est²⁷: « Valde agitur omnis caro stultorum. » Nempe cum se insania implicuerit, tunc tempestate jactabitur atque peribit, ut inquit in Proverbiis Salomon²⁸: « Simul insipiens et stultus peribunt, et relinquent alienis divitias suas²⁹. » Male isti habebunt, quia sanæ mentis ducatu carebunt: at ubi sapientia est, illic animarum dux Verbum ratem gubernabit. Homo intelligens recto regimine ute-

tur; sed qui tali regimine carent, ceu frondes decident. Nonne hic prorsus corruit, ut Hymenæus et Philetus corruerunt³⁰, quia male de resurrectione senserunt, atque hac omnino opinione semet imbuerunt? Nonne et Judas proditor a ducis sui latere excidit, et cum Judæis disperiit? At verò cordati discipuli, Domino suo adhærentes, mare licet intumesceret, ac navis fluctibus jam mergeretur, et procella simul ventusque contrarius flarent, animo non conciderunt, sed Verbum secum navigans somno excitaverunt; moxque mare Domino suo jubente deferbuit³¹; ipsique incolumes facti sunt prædicatores, imo et doctores, miraculorum scilicet Salvatoris nostri narratores; nos **142** pariter admonentes, ut ipsorum exempla imitemur. Quæ quidem propter nos nostræque eruditionis causa scripta fuerunt, ut ex miraculis Dominus illorum auctor innotescat.

7. Porro nos cum Magistro per discipulorum fidem conversamur. Etenim, fratres mei, mundus hic nobis est veluti mare, de quo scriptum est³²: « Hoc mare magnum et spatiosum: illic naves pertransibunt. Draco hic quem creasti ad illudendum ei. » Hoc in mari præ venti opportunitate navigamus: unusquisque autem pro arbitrio suo, quo navis tendit; et in requiem ingreditur, si modo Verbum sit ei dux; secus autem naufragium patitur, si voluptas prævaleat. Periculum quidem a tempestate est: et quomodo in mari concitantur procellæ et fluctus, sic in mundo angustiarum multarum ac periculorum sunt. Homo interim incredulus, superveniente pressura vel persecutione, scandalum, ut ait Dominus³³, patitur quia firmus in fide non est: siquidem temporalia spectans, laborem de pressuris scatentem non perferet: vique ventorum domus illa corruet, quam stultus in arena ædificavit. Ita hic cum sit vecors, tentationum impetu victus procumbet. Secus vero sancti cum sensus suos consuetudine bona exercitio habeant, atque in fide solidati sint, Verbi- que vim cognoscant, quamvis tentationum commotio identidem adversus eos validior consurgat, nihilominus fideles persistent, Dominum itineris comitem suscitabunt, et salutem **143** consequentur; perque ignem et aquam transeuntes, recreati simul festum agent, gratiarum actionem extollescentes liberatori Deo. Hi si forte tentarentur, semet instar Abrahami præberent; si malis vexarentur, Jobum repræsentarent; si oppressi et prodicione divenditi, tanquam Joseph ille patienter ferrent; persecutione instante, haud se præoccupari sinerent, sed veluti scriptum est³⁴, Deo freti transgredientur iniquitatis murum; qui fratres separat, atque arcet a veritate. Ita etiam beatus Paulus gaudebat infirmitatibus suis, delectabatur ignominia propter Christum, nec non tentationibus, persecutionibus, atque carceri-

¹⁷ Psal. XLIX, 25. ¹⁸ Matth. XII, 7. ¹⁹ I Cor. II, 28. ²⁰ Act. VIII, 30. ²¹ Prov. XXIV, 9, sec. Græc. 10, sec. Græc. ²² Prov. I, 27. ²³ Psal. XLVIII, 11. ²⁴ III, 25, 26. ²⁵ Matth. XIII, 21. ²⁶ Psal. XVII, 50.

8. ³⁰ Sap. II, 12. ³¹ Matth. XXII, 29. ³² Joan. IX, 28. ³³ Psal. XIII, 1. ³⁴ Matth. XII, 54. ³⁵ Prov. XXVI, 11. ³⁶ II Tim. II, 17. ³⁷ Matth. VIII, 25, 26. ³⁸ Psal.

bus, nosque omnes lætari volebat, dicens⁸⁸ : « Semper gaudete, in omnibus gratias agite. » Quid autem huic festo aptius, quam conversio a malo, morum rectitudo, precum sine intermissione oblatio ad Deum cum gratiarum actione?

8. Igitur, fratres mei, dum gaudium illud sempiternum celebrare in cœlo præstolamur, nunc quoque læti id frequentemus, sine intermissione orantes, in omnibus gratias agentes Domino. Ego pariter Deo gratias ago ob hæc nova miracula atque adjumenta nobis suppeditata : quamvis enim nos castigavit, neci tamen non tradidit, sed a remotissimis terræ finibus nos revocavit, vobisque festi causa celebrandi copulavit. Quare et curæ mihi fuit magnum Paschatis festum vobis nuntiare, ut ad Jerusalem ascendentes, non divisim sed tanquam una in domo, Pascha manducemus ; non **144** tanquam aqua elixatum (88), quo molle fiat verbum Dei ; neque ossa frangentes, quasi præcepta evangelica dissolventes ; sed igne tostum cum felle ; spiritu ac fervore optantes jejunia persolvere atque vigilias cum chaumeniis, pœnitente animo, et confessione (89).

9. Quadragesimam ergo incipiemus die vi Phamenoth, atque hanc jejuniis et orationibus transientes, ad diem sanctum pervenire licebit. At vero qui Quadragesimæ observantiam aspernabitur, is Pascha non celebrabit ; more ejus, qui incaute impureque res sanctas pedibus calcat. Quare invicem memores simus, a negligentia caveamus, sed apprime his diebus jejunemus, donec jejuniis continuatis, solemnitatis celebrationi feliciter occurramus.

10. Initium itaque, ut supra diximus, Quadragesimæ faciemus die vi Phamenoth ; et deinde magnam Passionis hebdomadam die xi Pharmuthi ; ac jejunium finem imponemus die xvi ejusdem mensis, Sab-

⁸⁸ 1 Thess. v, 16, 1

(88) Quippe Judæi partem agni paschalis elixabant ; de quo ritu scribit inter alios Bartoloccus, *Biblioth. rabb.*, t. I, p. 736, n. 41.

(89) Animalvertamus Athanasii testimonium de peccatorum confessione paschali.

(90) Syr. corrupte *Sivani*, vel potius ex *Asowani*, ut pronuntiant Arabes.

(91) Syr. *Latou*. Reapse Strabo simpliciter *Λατόν*, et in Meletii Breviario *Λητώ*.

(92) Syr. *Chipton*.

(93) *Psenosiris* episcopus memoratur in Athanasii *Historia Artianorum*, n. 72.

(94) Syr. corrupte *Terodos*. Theodorum ordinaverat Meletius.

(95) Syr. *Panos*, id est Panis civitas.

(96) Homo hic satis est celebris in rebus Athanasianis. Exstat (in collect. Conc. ed. Florent., t. II, col. 1157) hujus Arsenii epistola ad patriarcham Athanasium, qua suum a Meletiano schismate ad ejus concordiam ac subjectionem reditum denuntiat. In *Apologia* autem Athanasii contra Arian., n. 8, Ἀρσένιος μὲθ' ἡμῶν εὐχεται συνάγεσθαι.

(97) Syr. *Leuchon*.

(98) Ita hic codex.

(99) In prædicta Arsenii epistola dicitur Ammo-

lari tenebris vespertinis : solemnesque denique crimus exoriente Dominica, mensis Pharmuthi die xvii. Additis posthinc septem continuatim Pentecostes sanctis hebdomadis, jubilabimus Deumque laudabimus, qui per hæc nobis in antecessum denotavit gaudium illud requiemque æternam, paratam in cœlo nobis et iis qui vere credunt ; per Jesum Christum Dominum nostrum, **145** per quem et cum quo gloria sit et imperium Patri ejus et ejusdem Spiritui sancto per sæcula sæculorum. Amen. Salutate invicem cum osculo sancto. Salutant vos qui mecum sunt fratres.

Necessarium putavi vobis quoque significare factam episcoporum promotionem, beatorum loco nostrorum ministerii collegarum ; ut ad quos scribendæ, et a quibus accipiendæ sint epistolæ, probe sciatis. Ergo Syene (90) pro Nilammone, alter pari nomine Nilammon. Latopoli (91) Masis pro Ammonio. Copti (92) Psenosiris (93) pro Theodoro (94). Panopoli (95), quia Artemidorus ipsemet senii sui corporisque infirmi causa, preces obtulit, factus est ei coepiscopus Arius. Hypselæ datus est Arsenius (96), qui in concordiam cum Ecclesia rediit. Lycopoli (97) autem Eudæmon pro Plusiano (98). Autinoi Orion pro Ammonio (99) et Tyranno. Oxyrynchi Theodorus pro Pelagio. Nilopoli Amatas et Isaacus, qui ad concordiam inter se redierunt, pro Theone. Arsinoite Andreas pro Silvano. Prosopi (1) Tarnadelphus (2) pro Serapammone. Diosphaci (3) ad mare Theodorus pro Serapammone. Saite Paphnutius **146** pro Nemesio. Chusis (4) Theodorus pro Anubione (5) ; cum eo etiam Isidorus qui ad Ecclesiæ concordiam rediit. Sethroite (6) Arius pro Potammone. Clysmate Titus pro Jacobo, cum eoque Paulus, qui item ad pacem Ecclesiæ rediit (7).

nianus. Ibidem nominatur etiam *Tyrannus*. At in Breviario Meletii (quod est in *Apol. contr. Arian.*, n. 71) ex his nostris nominantur *Ammonius*, *Theodorus*, *Pelagius*, *Theon*, *Amos* (idem qui apud nos *Amatas*), *Eudæmon*, *Tyrannus*, *Isaacus*, qui plerique fuerant Meletiani.

(1) Syr. *Prosoponte* ; sed *Prosopis* fuit urbs Ægypti, teste Stephano Byzantino.

(2) Supra p. 10, *Triadelphus*.

(3) Syr. *Diosphacos*.

(4) Syr. *Chesuanes*. Sed *Chusas* vel *Cusas* seimus urbem episcopalem fuisse Ægypti, dictam etiam *Cais*, *Keis*, aut *Kis*. Curetonus ponit *Xois*, quæ fuit item episcopalis.

(5) Anubion episcopus apud Athanasium *Apol. contr. Arian.*, n. 79 et 87.

(6) Syr. *Sihruanti*.

(7) De harum urbium et episcoporum nominibus, præter indices Athanasianos, consulatur *Oriens chr.*, t. II, col. 615, 609, 607, 601, 599, 577, 588, 585, 565, 519, 621, 587. Videmus autem tum ex hoc catalogo, tum etiam ex superiore in epistola ad Serapionem, non parum lucis affundi Ægypti episcopologio. Lequinii enim opus posthumum *Or. ch.* valde esse imperfectum, alibi docuimus.

EPISTOLA XX.

(Chr. anno 348.)

HÆC EST ATHANASII EPISTOLA XX IN CONSULATU PHILIPPI ET SALIÆ, EODEM NESTORIO PRÆFECTO, INDICATIONE VI, JUXTA QUAM PASCHATHIS DOMINICA ERAT III NONAS APRILIS, PHARMUTHI DIE VIII, DIOCLETIANI ANNO LXIV, LUNÆ XVIII.

1. Nunc quoque, fratres mei, solemnes sumus. Quomodo autem tunc Dominus noster discipulis suis significavit, sic nobis pariter nunc prædicat post dies aliquantos Pascha fore, quo tempore Judæi Dominum prodiderunt. Nos illius mortem cum gaudio celebramus, quia postea tristari desinemus. Nunc sedulo congregamur, quia dispersi atque errantes antea, demum convenimus: remoti, invicem propinquamus: extranei pridem, **147** nunc illius familiares facti sumus, qui pro nobis passus est et crucifixus, et peccata nostra portavit, ut ait propheta ³⁶; et nostri causa mæstus fuit, ut nostrum omnium finem imponeret afflictioni, miseræ atque dolori. Si nos sitis vexabit, ipse nostræ occurret necessitati, exclamans in die festo: « Si quis sitit, veniat ad me et bibat ³⁷. » Est hic semper sanctorum affectus, nempe in nullo temporis intervallo subsistant, sed necessaria quadam assiduitate ad Dominum tendant, eum semper sitiant, ab eoque potum exquirant, quemadmodum David psallit ³⁸: « Deus, Deus meus, ad te anticipo, te sitivit anima mea, tibi multoties caro mea. In terra deserta et in via et in aquosa, sic in sancto apparui tibi. » Propheta vero Isaias ait ³⁹: « Nocte anticipat in matutino ad te spiritus meus, quia lux sunt mandata tua. » Alius vero ait ⁴⁰: « Dilexit anima mea desiderare judicia tua semper. » Et idem quoque inquit ⁴¹: « In judiciis tuis speravi, et legem tuam semper custodiam. » Idem adhuc cum fiducia clamabat dicens ⁴²: « Oculus meus semper ad Dominum. » Idem ait ⁴³: « Meditatio cordis mei coram te semper. » Item Paulus hortatur ⁴⁴: « Semper agite gratias Deo, sine intermissione orate. » Hi qui ita semet semper exercent, sine dubio Dominum expectabunt dicentes ⁴⁵: Sequemur, ut cognoscamus Dominum: et tanquam paratam auroram eum inveniemus, et ad nos veniet tanquam imber autumnalis et vernus telluri. Neque in matutino tantummodo tribuet eis sufficienter: neque pro postulatibus solum potabit, sed copiose largietur pro magna benignitate sua, **148** Spiritus gratiam
Ejusdem ex vicesima secunda festali.

Ut Dominus noster Jesus Christus, qui mortem pro omnibus suscepit, non in quodam infimo terræ

³⁶ Isa. LIII, 4. ³⁷ Joan. VII, 37. ³⁸ Psal. LXII, 2. ³⁹ Isa. xxvi, 9, sec. Gr. ⁴⁰ Psal. cxviii, 20. ⁴¹ Ibid. 43. ⁴² Psal. xxiv, 15. ⁴³ Psal. xviii, 15. ⁴⁴ I Thess. v, 17, 18. ⁴⁵ Ose. vi, 3. ⁴⁶ Prov. xiv, 25. ⁴⁷ Matth. xxii, 12. ⁴⁸ Prov. xxi, 20. ⁴⁹ Isa. v, 41. ⁵⁰ Jer. xv, 18. ⁵¹ Habac. ii, 15. ⁵² Prov. ix, 17.

(8) Hoc et sequens Græcum fragmentum epistolarum 22 et 24; a Cosma Indicopleuste sumimus, collato tamen codice antiquissimo Vatic. 699, qui

A semper concedens. Quem vero denotet vocabulum illud sitient, ipse statim dicere pergit: qui in me credit. Sicut autem frigidæ aquæ sitienti gratæ sunt, ut ait Proverbiū ⁴⁶, ita erit Spiritus sancti adventus credentibus Domino, omni requie gaudioque potior.

2. Nos quoque oportet his Paschatis diebus cum sanctis vigilare, atque ad Dominum accedere cum omnimoda animæ corporisque munditie, cum gratiarum actione, et cum religiosa erga eum fide, ut hic primo bibentes, divinisque illius aquis perfusi, sedere in cælo possimus cum sanctis, ibique fieri participes cantici ejusdem et gaudii, a quo merito peccatores excludentur, quia tantam rem neglexerunt, sibi dictum audient ⁴⁷: « Amice, quomodo hic intrasti, non habens vestem convivalem? » Peccatores sitient, gratiæ scilicet spiritualis penuriam patientur, cum sint nequitia inflammati, et voluptatibus prorsus exusti, ut est in Proverbiis ⁴⁸: « Tota die desiderat desideria improba. » Propheta vero contra eos exclamat dicens ⁴⁹: « Væ illis qui consurgunt mane ad ebrietatem sectandam, in eaque se conterunt usque ad vesperam, et vino æstuant: » atque ita crapulati circumeuntes, aliis quoque sitim commovere audent ad perniciem. Priores illi mendacii et incredulitatis aquas bibunt; hique a propheta denotantur dicente ⁵⁰: « Plaga mea dura est; quomodo sanabor? Facta est mihi quasi mendaces aquæ infideles. » Alteri vero cum sodalibus potitantes seducent mentem sanam atque pervertent, a qua stulti **149** recedent, prout Habacue exclamat ⁵¹: « Væ qui potum dat proximo suo vappam turbidam, et inebriat ut aspiciat nuditatem ejus! » Hi vero cum simulat et veritatem suffurantur, conscientia sua excidunt, rebus jam hujusmodi ebrii, et illius Proverbiorum fornicariæ verba usurpant ⁵²: « Suaviter attingite panem absconditum. » Et in dulcedine furtivarum aquarum delitescunt; quia virtutis libertate carent, et fiducia sapientiæ quæ publica luce gloriatur, et in plateis confidenter versatur, et in mœnium sublimitate prædicatur. Propterea monentur ut suaviter attingant, quia in securitate atque deliciis emolumentum habent, veritatis dulcedinem suffurantes, atque in amaris aquis suis simulate versantes, ut propriæ nequitie criminationem vitent, quæ eis facile aperteque posset inferri. Ideo lupo agniam pellem sibi induit, et dealbata mortuorum sepulcra exteriore facie fallunt. Diabolus autem... *Reliqua desiderantur.*

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κβ' ἑορταστικῆς (8).

Ἰν' ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ (9) Χριστὸς, ὁ τὸν ὑπὲρ πάντων (10) ἀναδέξάμενος θάνατον, οὐκ ἐν γῆ τιν

2, 3. ³⁹ Isa. xxvi, 9, sec. Gr. ⁴⁰ Psal. cxviii, 20. ⁴¹ Ibid. 43. ⁴² Psal. xxiv, 15. ⁴³ Psal. xviii, 15. ⁴⁴ I Thess. v, 17, 18. ⁴⁵ Ose. vi, 3. ⁴⁶ Prov. xiv, 25. ⁴⁷ Matth. xxii, 12. ⁴⁸ Prov. xxi, 20. ⁴⁹ Isa. v, 41. ⁵⁰ Jer. xv, 18. ⁵¹ Habac. ii, 15. ⁵² Prov. ix, 17.

complures emendationes nobis suppeditavit.

(9) Deest ὁ in editione.

κίτω, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι τὰς χεῖρας ἤπλωσεν, ἵνα πάντων τῶν πανταχού τοῦ διὰ τοῦ σταυροῦ σωτήριον εἶναι δειχθῆ (11), τὸν μὲν ἐν τῷ ἀέρι ἐνεργοῦντα διάβολον καθελών, τὴν δὲ εἰς οὐρανὸν ἡμῖν ἀνοδὸν ἐγκαινισθῆ, καὶ ἐλευθέραν καταστήσῃ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κδ' ἑορταστικῆς.

Καὶ τότε μὲν ἐξιώντων καὶ περώντων (12) αὐτῶν τὴν Αἴγυπτον, οἱ ἐχθροὶ θαλάττης ἐγένοντο θρύλλημα (13). Ἄρτι δὲ ἡμῶν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν περώντων, αὐτὸς ὁ Σατανᾶς ὡς ἀστραπὴ (14) λοιπὸν ἀπ' οὐρανοῦ καταπίπτει.

Ex epistola vicesima septima (15) festali Athanasii Alexandriæ episcopi et confessoris, quæ incipit : « Denuo dies Paschatis adest. »

Quæ est exsultatio nostra et gloria, nisi Dominus B noster, atque Salvator noster Jesus Christus, qui pro nobis est passus, Patremque nobis revelavit? Ipse ille idem est qui olim per prophetas locutus est, et nunc unicuique dicit : Ego sum qui loque-

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κγ' ἑορταστικῆς.

Ἴν' (16) αὐτὸς μὲν ὑπὲρ πάντων θυσία γένηται· ἡμεῖς δὲ, ἐν-τροφόμενοι τοῖς λόγοις τῆς ἀληθείας, καὶ ζώσης αὐτοῦ διδασκαλίας (17) μεταλαμβάνοντες, δυνηθῶμεν μετὰ τῶν ἁγίων καὶ τὴν ἐπουράνιον (18) ἀπολαβεῖν χαρὰν· ἐκεῖ γὰρ ἡμᾶς, ὡς ἐπὶ τὸ ἀνώγειον τοὺς μαθητάς, ἐπὶ τὴν θείαν καὶ ἀφθαρτον οὐτως ἐστίασιν (19) ὁ Λόγος καλεῖ μετ' αὐτῶν· ἐνταῦθα μὲν παθῶν ὑπὲρ ἡμῶν, ἐκεῖ δὲ τὰς οὐρανόους ἀσπληγῆς ἐτοιμάζων τοῖς μάλιστα προθύμως ὑπακούσασιν C πρὸς τὴν κλῆσιν (20), καὶ ἀνενότως καὶ κατὰ σκοπὸν ἀκολουθήσασιν εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως, ἔνθα τοῖς ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἐρχομένοις τε καὶ πρὸς τοὺς ἐμποδίζοντας ἀγωνιζομένοις ἀπόκειται καὶ στέφανος καὶ ἡ ἀφθαρτος εὐφροσύνη· εἰ γὰρ καὶ πολὺς ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὁ κάματος τῆς τοιαύτης ἐστὶν οδοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ αὐτὴν ἐλαφρὰν τε καὶ χρηστὴν κατεσκεύασεν.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς.

Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οἱ τὸν ἀμπελόνα παρὰ τοῦ Σωτῆρος παραλαμβάνοντες καὶ εἰς τὴν οὐράνιον εὐωχίαν κληθέντες, ὡς ἦδη τῆς ἑορτῆς ἐγγιζούσης, λάθωμεν τὰ βῆματα τῶν φοινίκων, καὶ νικηταὶ τῆς ἀμαρτίας γενόμενοι (21), ὡς οἱ ἀπαντήσαντες τῷ Σωτῆρι τότε, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἔτοιμοι γινώμεθα (22), ταῖς πράξεσιν, ἵνα καὶ ἀπαντήσωμεν ἐρχομένῳ, καὶ συνεισελθόντες αὐτῷ τῆς ἀθανάτου μεταλάβωμεν τροφῆς, καὶ ἀτίδως λοιπὸν ζήσωμεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

22 Luc. x, 18.

(10) Ed. ἀπάντων.

(11) Ed. διδαχθῆ.

(12) Ita cod. At editio hic et infra perωκόντων.

(13) Ed. melius θρύλλημα. Sed miror Montfauconium, qui liberius interpretatur : mari absorpti fuerunt.

(14) Verba ὡς ἀστραπὴ desunt in editione Montf.

(15) Syriacum hoc fragmentum sumpsit D. Curetonus ex opere Severi Antiocheni adversus Joannem grammaticum Cæsariensem, seu contra Apologiam huius pro concilio Chalcedonensi ; ex qua quidem Joannis Apologia nos multa inedita, illic citata, Cyrilli Alex. fragmenta decerpta dedimus in huius Bibliotheca tomo II, p. 445 seqq. Contraria itaque opera expilavimus, Curetonus Severi, nos grammati-

A loco, sed in ipso aere manus expandit ; quo hinc demonstratur, illud per crucem salutare omnibus ubique prodesset : ut sic 150 eo, qui in aere operabatur, diabolo sublato, ascensum nobis in cœlum novum pararet, ac liberum constitueret.

Ejusdem ex vicesima quarta festali.

Et tunc quidem illis exeuntibus ex Ægypto, inimici eorum maris ludibrium fuerunt ; nunc vero nobis a terra in cœlum trajicientibus, ipse deinde Satanas sicut fulgur de cœlo cadit 22.

B bar, ego adsum. Optime id Scriptura declarat ; etenim non is est qui modo loquatur, modo sileat, sed semper et omni tempore (loquitur). Ab initio unumquemque confirmat sine intermissione, et singulorum corda affatur.

Ejusdem ex vicesima octava epistola.

151 Ut ipse quidem pro omnibus hostia fieret ; nos autem veritatis innutriti sermonibus, viventisque ejus doctrinæ participes, cum sanctis cœlestem quoque lætitiā adipisci valeamus. Illuc quippe nos tanquam discipulos ad cœnaculum, ad divinum atque incorruptibile convivium cum iisdem Verbum invitat : hic quidem passum pro nobis ; illic vero cœlestia tabernacula præparans iis, qui prompte et non remisit vocationi obdiderint, atque desinenter ac secundum scopum secuti fuerint ad bravium supernæ vocationis ; ubi illis qui ad cœnam accesserint, et adversus cohibentes se certaverint, reposita est corona et incorruptibilis lætitia. Etiam si enim multus apud homines talis viæ labor sit ; at ipse Servator expeditam eam et commodiorem effecit.

Ejusdem ex eadem epistola.

Nos autem, fratres, qui vineam a Servatore accepimus, et ad cœleste convivium invitamur, utpote jam imminente die festo, ramos palmarum accipiamus ; ac peccati victores effecti, quemadmodum illi qui tunc Salvatori obviam iverunt, ita et nos operibus ipsis parati simus, ut venienti occurramus, ut cum illo ingressi, immortalis cibi participes simus, ac denique immortaliter vivamus in cœlis.

tici ; ex illo Athanasius, ex altero Cyrillus incrementum acceperunt. Opus vero prædictum (cui titulus fuit etiam φιλαλήθης) scripsit Severus ante episcopatum, cum esset hegumenus in Palæstino monasterio, ut in codice Syriaco Vaticano legitur, cujus nos alibi rationem habebimus.

(16) Ed. ἴνα, et mox ἀπάντων.

(17) Ed. καὶ τῆς ἀληθινῆς καὶ ζωηρᾶς διδασκαλίας αὐτοῦ.

(18) Ed. ἐν οὐρανοῖς.

(19) Ed. ἐσθίασιν.

(20) Deest in ed., πρὸς τὴν κλῆσιν.

(21) Ed. γινόμενοι.

(22) Ed. γενοµεθα.

152 *Ejusdem ex vicesima nona festali.*

Et ea quidem quæ hominum sunt, finem habent; quæ autem bonitatis Dei sunt, nunquam desinunt. Quamobrem nos mortuos, et ex natura nostra infirmos suscitavit, atque ex terra plasmatis deducit in cælum.

(25) *Ex vicesima nona epistola, quæ incipit: « Satis huic tempori erant, quæ antea scripta a nobis fuerunt. »*

Ipsè Dominus experimentum capiebat de suis discipulis, quo tempore pulvinari innixus dormiebat²⁵, et cum id patravit miraculum, quod etiam improbos pudore potest afficere. Cum is surrexit et mare increpuit tempestatemque sedavit, duo apprimè demonstravit, nimirum illam maris a ventis tempestatem non fuisse, sed a Domini sui potius terrore, qui mare decurrebat; et quod Dominus, a quo fuit increpitem, haud res creata erat, sed illius creator: neque enim

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κθ' ἑορταστικῆς.

Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀνθρώπων παύεται· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης οὐ παύεται· ὅθεν καὶ ἀποθανόντας ἡμᾶς καὶ ἀσθενήσασθαι τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως ἀνεγείρει, καὶ ἐκ γῆς γεγονότας εἰς οὐρανούς ἀνάγει.

153 *Ex epistola tricesima nona sancti Athanasii Alexandriæ episcopi de Paschatis festo, in qua definit canonice, quinam sint libri quos Ecclesia recipit.*

Quot et quinam sint libri quos Ecclesia recipit (24). **B 155** *Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κλ' ἑορταστικῆς ἐπιστολῆς.*

Quoniam nonnulli ausi sunt libros sibi conficere, qui occulti dicuntur, et a Græcis appellantur apocryphi, eosque permiscere dictatis a Spiritu sancto libris, de quibus a Patribus edocti fuimus, quomodo traditi fuerint, atque ab iis provenerint, qui ab initio spectatores ac ministri verbi fuerunt, visum est et mihi (rogantibus qui veritatem diligunt fratribus et me ipso hujus rei sponse, prout antierus cognovi) canonicè definire quinam sint divini libri sanctæ Ecclesiæ commissi ac traditi; ut nimirum quicumque errarunt, jam reprehendant erroris sui auctores; et qui in sua puritate permanserunt, librorum horum mentione latentur.

καὶ αὐτός· Ἐπειδὴ περ τινὲς ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι ἑαυτοῖς τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα, καὶ ἐπιμίξει ταῦτα τῇ θεοπνευστῷ Γραφῇ, περὶ ἧς ἐπληροφόρηθημεν, καθὼς παρέδωσαν τοῖς πατέραςιν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπῆρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου· ἔδοξε καὶ μοι, προτραπέντι παρὰ γνησίων ἀδελφῶν, καὶ μαθόντι ἄνωθεν, ἐξῆς ἐκθέσθαι τὰ κανονιζόμενα καὶ παραδοθέντα, πιστευθέντα τε θεῖα εἶναι βιβλία· ἵνα ἕκαστος, εἰ μὲν ἠπατήθη, καταγῶ τῶν πλανησάντων· ὁ δὲ καθαρὸς διαμείνας χαίρη πάλλιν ὑπομιμη- τόμενος.

Veteris ergo Testamenti libri sunt xxii. Ita traditum est, ut audio, tot fuisse Hebræorum litteras. Horum autem ordo et titulus hujuscemodi est.

In primis Genesis, deinde Exodus, mox Levitarum liber, postea Numeri, exin Deuteronomium. Post hos Josue filius Nun, tum Judices, postea **154** Ruth, dehinc Regum liber, in quatuor tomos distri-

²⁵ Marc. iv, 28.

(25) Alterum hoc quoque sumpsit Syriacum fragmentum D. Curetonus ex prædicto Severi opere. Utrum vero sit prævertendum Græco, an secus, hactenus latet.

(24) Sequentem SS. librorum canonem, scriptum anno 367, ut ex chronico Syriaco agnoscimus, et epistolæ festali 39 subjunctum, conservarunt nonnulli codices Græci, laudaveratque jampridem Theodorus Balsamon in suis ad canones scholiis, edit.

creatura alii obtemperat creaturæ. Et quamvis olim Moyses Rubrum mare divisit, non tamen ipse Moyses id patravit; nec quia is jussit, illud effectum est; sed quia Dei mandatum erat. Rursus, quamvis sol in Glibeon substitit, et luna in valle Ilon, haud ea res filio Nun tribuenda est, sed Domino qui illius precibus annuit. Hic nimirum mare increpuit: idem hic in cruce pendens solem obscurari præcepit.

Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ μὲν τῶν αἰρετικῶν ἐμνήσθημεν ὡς νεκρῶν, περὶ δὲ ἡμῶν ὡς ἐχόντων πρὸς σωτηρίαν τὰς θείας Γραφάς· καὶ φοβοῦμαι (25) μήπως, ὡς ἔγραψε Κορινθίοις Παῦλος, ὀλίγοι τῶν ἀκεραίων ἀπὸ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀγνότητος πλανηθῶσιν ἀπὸ τῆς πανουργίας τῶν ἀνθρώπων καὶ λοιπῶν ἐντυγχάνειν ἐτέροις ἀρῶνται τοῖς λεγομένοις ἀποκρύφοις, ἀπατώμενοι τῇ ὁμωμῳίᾳ τῶν ἀλλοθινῶν βιβλίων παρακαλῶ ἀνέχεσθαι, εἰ περὶ ὧν ἐπίστασθε, περὶ τούτων κατὰ μνημονεύων γράψω, διὰ τε τῆν ἀνάγκην καὶ τὸ χρέος τῆς Ἐκκλησίας. Μέλλων δὲ τούτων μνημονεύειν, χρῆσθαι πρὸς σύστασιν τῆς ἐμαυτοῦ τόλμης τῷ τόπῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, λέγων

Ἔστι τοίνυν τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία τῶ ἀριθμῷ τὰ πάντα εἰκοσιδύο· τσαῦτα γὰρ, ὡς ἤκουσα, καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ παρ' Ἑβραίοις εἶναι παραδέδοται· τῇ δὲ τάξει καὶ αἰὼν ὀνόματι ἐστὶν ἕκαστον οὕτως· Πρῶτον Γένεσις, εἶτα Ἔξοδος, εἶτα Λευϊτικὸν, καὶ μετὰ τοῦτο Ἀριθμοὶ, καὶ λοιπὸν τὸ Δευτερονόμιον· ἐξῆς δὲ τούτοις (26) ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ

Paris, p. 636, et Maurini in Athanasii editionem non sine variis lectionibus receperunt (t. I, part. II, ed. Ven. p. 767).—Versionem Latinam juxta textum Syriacum adornatam exhibemus, sub eodem conspectu posito textu Græco qui in multis variat. Ed. PATR.

(25) Codex alius, θείας Γραφάς χρῆ πιστεύειν· καὶ γὰρ φοβοῦμαι.

(26) Codex alius, τούτων.

Κριταί· καὶ μετὰ τοῦτο ἡ Ῥούθ· καὶ πάλιν ἐξῆς Α Βασιλειῶν τέσσαρα βιβλία· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ δεύτερον εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμῆται· τὸ δὲ τρίτον καὶ τέταρτον ὁμοίως εἰς ἓν· μετὰ δὲ ταῦτα Παραλειπομένων α' καὶ β', ὁμοίως εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμούμενα· εἶτα Ἑσδρας α' καὶ β', ὁμοίως εἰς ἓν· μετὰ δὲ ταῦτα βιβλος Ψαλμῶν, καὶ ἐξῆς Παροιμιαί· εἶτα Ἐκκλησιαστής, καὶ Ἄσμα ἁσμαίων· πρὸς τοῦτοις ἐστὶ καὶ Ἰώβ, καὶ λοιπὸν Προφῆται· οἱ μὲν θύδεκα εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμούμενοι· εἶτα Ἡσαΐας, Ἰερεμίας, καὶ σὺν αὐτῷ Βαραύχ, Θρήνοι, Ἐπιστολὴ, καὶ μετ' αὐτὸν Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ· ἄκρι· τούτων τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἴστανται.

Τὰ δὲ τῆς Καινῆς πάλιν οὐκ ὀκνητέον εἰπεῖν· ἐστὶ γὰρ ταῦτα· Εὐαγγέλια τέσσαρα, κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Ἰωάννην· εἶτα Β μετὰ ταῦτα Πράξεις ἀποστόλων, καὶ ἐπιστολαὶ Καθολικαὶ καλούμεναι τῶν ἀποστόλων ἑπτὰ· οὕτως μὲν, Ἰακώβου α', Πέτρου δὲ β', εἶτα Ἰωάννου γ', καὶ μετὰ ταύτας Ἰούδα α'· πρὸς τοῦτοις Παύλου ἀποστόλου εἰσὶν ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, τῇ τάξει γραφόμεναι οὕτως· πρώτη πρὸς Ῥωμαίους· εἶτα πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς Γαλάτας· καὶ ἐξῆς πρὸς Ἐφεσίους· εἶτα πρὸς Φιλιππησίους, καὶ πρὸς Κολασσαεῖς· καὶ μετὰ ταύτας πρὸς Θεσσαλονικεῖς 156 δύο· καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους· καὶ εὐθύς πρὸς μὲν Τιμόθεον δύο· πρὸς δὲ Τίτον μία· καὶ τελευταία ἡ πρὸς Φιλιμόνα· καὶ πάλιν Ἰωάννου Ἀποκάλυψις.

Ταῦτα πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, ὥστε τὸν διψῶντα τῶν ἐν τούτοις ἐμπορεῖσθαι λογίων· ἐν τούτοις μόνους τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον εὐαγγελίζεται. C Μηδεὶς τούτοις ἐπιβάλλετω, μηδὲ τούτων ἀφαιρέσθω τι. Περὶ δὲ τούτων ὁ Κύριος Σαδδουκαίους μὲν ἔδυσωπει, λέγων· « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς » τοῖς δὲ Ἰουδαίοις (27) παρήγγει· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » Ἄλλ' ἔνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προστίθημι δὴ τοῦτο γράφων ἀναγκαιῶς, ὡς (28) ἔστι· ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἐξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν· τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν Πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἀκρι· προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· Σοφία Σολομώντος, καὶ Σοφία Σιράχ, καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδίθ, καὶ Τωβίας, καὶ διδαχὴ καλουμένη τῶν Ἀποστόλων (29), καὶ ὁ Ποιμήν. Καὶ

²⁷ Matth. xxii, 29. ²⁸ Joan. v, 39.

(27) Duo indices τούτους δὲ Ἰουδαίους.

(28) Deest ὡς in tribus codd.

(29) Codex Colbertainus hoc habet in margine scholion: Διδαχὴν τῶν ἀποστόλων λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος γραφείσας διατάξεις τῶν ἀποστόλων, ἃς ἡ ῥ' γεγενημένη σύνοδος ἀναγινώσκεισθαι οὐ συγχωρεῖ: *Doctrinam vocant apostolorum, constitutiones apostolorum a Clemente scriptas: quas legi, ea quae dicitur sexta synodus, non concedit.*

(30) Syr. epistolae.

(31) S. Augustinus *De doctr. chr.* ii, 13, de his duobus sic: *Sapientia et Ecclesiasticus, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt.* Sed et alios agnoscit canon Damasi in paraphrasi (apud Sedul. ed. Arevali, pag. 451). *Tobiam* admittit Ben-Assali. cap. 2 cod. Vat. Arab.

butus; primus quidem ac secundus tanquam liber unus habentur, tertius quartusque pariter quasi unus. Sequitur Paralipomenon liber, namque horum primus ac secundus instar unius habentur. Hinc Esdræ primus ac secundus, quasi pariter liber unus. Post hos Psalmorum liber unus. Exin Salomonis Proverbiorum liber unus. Mox Ecclesiastæ liber unus. Tum Cantici canticorum liber unus. Sequitur item Jobi liber unus. Deinde duodecim prophetæ qui instar libri unius reputantur. Tum Isaiæ liber unus: et mox Jeremias et Baruch cum lamentationibus et epistola (30), similiter liber unus. Sequitur Ezechielis unus, itemque Daniell's liber unus. Hactenus Testamentum Vetus.

Sed neque Novi negligenda mentio est. Sunt autem Evangelia quatuor, Matthæi, Marci, Lucæ et Joannis. Exin Actus apostolorum. Tum septem Epistolæ, quæ sunt hujusmodi: Jacobi una, Petri duæ, Joannis tres. Post has Judæ una. Sequuntur Pauli quatuordecim hoc ordine positæ: prima ad Romanos, tum ad Corinthios duæ, ad Galatas una, ad Ephesios una, ad Philippenses una, ad Colossenses una, ad Thessalonicenses duæ, postea ad Hebræos una: deinde ad Timotheum duæ, ad Titum una, et ad Philemonem alia. Denique Apocalypsis Joannis.

Ili sunt salutis fontes, unde satiantur ii qui viventium verborum ibi 157 contentiorum sitim pre se ferunt. Per hos tantummodo pietatis magisterium traditur; nemo eos augeat, nemo deminuat. De his Dominus noster Sadduceis prædicans aiebat ²⁷: « Erratis, quia libros nescitis. » Tum et Judæos increpabat dicens ²⁸: « Scrutamini libros, quoniam ipsi de me testantur. » Sed tamen majoris accuratioris gratia, hoc etiam addam festinanti scripto; quod cum alii præter hos libri existent, nequam canonicè definiti, Patrum sententia est, ut hi legi possint ab iis qui eruditionem quæerunt et pietatis doctrinam. Sunt autem, Sapientia Salomonis, Sapientia filii Sirach (31), Esther, Judith, Tobias, Apostolorum dicta didascalica, et liber Pastoris. Verumtamen, dilecti mei, cum priores illi canonicè sint definiti, et hi etiam legantur; nusquam tamen librorum occultorum mentio est, quos Græci vocant apocryphos (32). Hoc enim hæreticorum commentum est, qui libros illos pro libito scribunt, eisdemque gra-

D 151. Denique *Pastorem* memorat antiquissimus omnium N. T. canon apud Murator. *Antiq. M. Æ. t. III*, col. 854.

(32) Animadvertam sedulo distingui ab Athanasio libros Sapientia, Esther, Judith, etc., ab *occultis*, seu *apocryphis*; et hos quidem vitandos dici, utpote hæreticorum commenta; illos autem legendos pietatis ergo ex Patrum sententia. Ergo Athanasius in illorum numero est, qui libros, ut nos loquimur, *deuterocanonicos* distinguunt omnino ab *apocryphis*. Quare jam prorsus nolim (quidquid alii veteres libere secureque interdum fecerint) duo hæc vocabula promiscuo sensu usurpari; præsertim si id heterodoxo animi sensu fiat, ut in externis sæpe editionibus videre est. Cæterum haud nunc vacat, gravissimum biblici canonis argumentum at-

tiam tribuunt, dum remotam ipsis ætatem appin- A gunt, nec secus ac præscis libris utuntur, ut fallendi simplices ansam habeant.

µὲν ὅτε θέλουσιν αὐτὰ, χαριζόμενα δὲ καὶ προστιθέντων αὐτοῖς χρόνους, ἴν', ὡς παλαιὰ προφέροντες, πρῶτασιν ἔχωσιν ἀπατῆν ἐκ τούτου τοὺς ἀκερατοὺς.

Ejusdem ex quadragesima festali.

« Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis; et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater, regnum; ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo ⁵⁶. » Ad magnam itaque et cœlestem cœnam per Evangelium invitati ad cœnaculum illud scopis mundatum, nosmet mundemus, ut præcepit Apostolus ⁵⁷, « ab omni inquinamento carnis et spiritus, perſcientes sanctificationem in timore Dei, » ut intrinsecus et extrinsecus immaculati; extrinsecus quidem induti temperantia et iustitia, **158** intrinsecus autem spiritu intelligentes recte doctrinam veritatis (53) audiamus: « Intra in gaudium Domini tui ⁵⁸. »

Ejusdem ex quadragesima secunda festali.

Vocati enim sumus, fratres, et nunc convocati a Sapientia, necnon secundum evangelicam parabola, ad cœnam illam magnam et cœlestem omnique creaturæ sufficientem; ad Pascha videlicet, sive immolatum Christum: « Nam Pascha nostrum immolatus est Christus ⁵⁹. » Et paucis interjectis. Illi quidem sic ornati, ingredientibus audient: « Intra in gaudium Domini tui. »

Ejusdem ex quadragesima tertia festali.

Nostrum autem, quorum est Pascha, vocatio item superna est, et conversatio nostra in cœlis, cum Paulo C dicente ⁶⁰: « Non enim habemus hic manentem civitatem; sed futuram inquirimus: » quo respicientes probe festum celebramus. Et quibusdam interpositis: Excelsum sane cœlum est, infinitoque a nobis spatio distat: nam « cœlum cœli Domino », ait ⁶¹. Veruntamen haud idcirco ad torporem et metum declinandum est, quasi nempe via ad cœlum trajici nequeat; imo potius alacriter agendum. Non enim ut illi olim ab oriente profecti, reperto campo in terra Sennaar, (turrim) aggressi sunt, opus est et nos lateres igne coquere, ac bitumen pro cœmento quaerere. Eorum quippe linguæ confusæ fuerunt, opusque dissolutum. Nobis vero **159** Dominus novam per proprium sanguinem viam munivit, ipsamque facilem et expeditam paravit. Et iterum: Neque D solum circa cœli distantiam consolatus nos est, sed etiam quia portam hanc olim clausam, ipse veniens

⁵⁶ Luc. xii, 29, 30. ⁵⁷ II Cor. vii, 1. ⁵⁸ Matth. xxv, 21. ⁵⁹ I Cor. v, 7. ⁶⁰ Hebr. xiii, 14. ⁶¹ Psal. cxiii, 16.

tingere, de quo jamdiu docti catholici sive in singulorum librorum præfationibus, sive in separatis tractatibus plenissime disputarunt; post Tridentinum præsertim decretum, quod libros omnes πρώτων ac δεύτερον canonicos in auctoritatis arce pariter collocavit.

(53) Discessimus hoc loco ab interpolatione simul et ab interpretatione Montfauconii.

δμως, ἀγαπητοί, χάκελων κανονιζόμενων, καὶ τούτων ἀναγινωσκομένων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρίφων μνήμη· ἀλλὰ ἀιρετικῶν ἔστιν ἐπίνοια, γραφόντων

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μ' ἑορταστικῆς.

« Ὑμεῖς δὲ ἐστε οἱ διαμεμνηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου (54)· καὶ γὰρ διατίθεμαι ὑμῖν καθὼς διέθετό μοι ὁ Πατὴρ μου βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν (55) τῇ βασιλείᾳ μου. » Ἐπὶ δεῖπνον τοίνυν τὸ μέγα καὶ οὐράνιον διὰ τοῦ Εὐαγγελίου κληθέντες εἰς τὸ ἀνώγειον ἔκεινο τὸ σεσαρωμένον, καθαρῶσμεν ἑαυτοὺς, ὡς παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγασώσῃ ἐν φόβῳ Θεοῦ· ἴν' ἔσωθεν καὶ ἔξω (56) ἄσπιλοι τυγχάνοντες, ἔξωθεν μὲν περιβεβλημένοι σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην, ἔσωθεν δὲ τῷ πνεύματι ὀρθοτομοῦντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἀκούσμεν· « Εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μβ' ἑορταστικῆς.

Κεκλημέθα γὰρ, ἀδελφοί, καὶ νῦν συγκαλούμενοι (57) ὑπὸ τῆς σοφίας καὶ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παραβολὴν ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἔκεινο τὸ μέγα τὸ ὑπερχόσιμον καὶ πάση τῇ κτίσει (58) διαρκοῦν, ἐπὶ τῷ Πάσχα δὴ λέγω, τὸν τυθέντα Χριστόν· « Τὸ γὰρ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Οἱ μὲν οὖν οὕτω κεκοσμημένοι ἀκούσονται· Εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. »

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς μγ' ἑορταστικῆς.

Ἡμῶν δὲ, ὣν ἐστι καὶ τὸ Πάσχα, ἡ κλήσις ἀνωθὲν ἐστι, καὶ τὸ πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ἐστι (59), μετὰ Παύλου λέγοντος· « Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητούμεν, » ἔνθα καὶ ἀποβλέποντες, ἑορτάζομεν καλῶς. Καὶ πάλιν (40) μεθ' ἕτερα· Ὑψηλὸς μὲν ὁ οὐρανὸς ἀληθῶς, καὶ ἀπέραντον τὸ τούτου διάστημα πρὸς ἡμᾶς· « ὁ γὰρ οὐρανὸς, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. » Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀποκητέον, οὐδὲ φοβητέον, ὡς ἀδύνατον οὔσαν τὴν πρὸς ἑκείνον ὁδόν· ἀλλὰ καὶ μάλλον προθυμητέον· οὐ γὰρ, ὡς οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν τότε κινήσαντες καὶ εὐρόντες πεδίον ἐν γῆ Σενναάρ ἐπεχείρησαν, χρεια καὶ ἡμῖν ὀπτῆσαι πλίνθον ἐν πυρὶ, καὶ ζητεῖν ἀσφαλτον ἀντὶ πηλοῦ· συνεχύθησαν γὰρ ἐκείνων αἱ γλῶσσαι, καὶ κατέλυθη τὸ ἔργον. Ἡμῖν δὲ ὁ Κύριος τὴν ὁδὸν ἐνεκαίνισε διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, καὶ εὐκολον αὐτὴν κατεσκεύαζε. Καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ μόνον ἐν τῷ διαστήματι καὶ παρακλήσει παρεμυθήσατο, ἀλλ' ὅτι καὶ κεκλεισμένην ταύτην ποτὲ τὴν

⁵⁴ Verba, ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, desunt in cl.

(55) Ed. ἐπί.

(56) Ed. ἴν' ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν.

(57) Ita cod. 1 m. synx. pro συχ., qui est notus Archaismus.

(58) Editio addit τό.

(59) Desunt præcedentia septem verba in editione.

(40) Ucest πάλιν in editione.

πύλην ἐλθὼν ἤνοιξε· κέκλεισταί γάρ ὄντως ἐξ ὅτου τὸν Ἀδὰμ ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, καὶ ἔταξε τὰ χερουβείμ (41) καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς· νῦν δὲ ἐκτεταμένην· καὶ πλείονι χάριτι καὶ φιλανθρωπία ἐμφανείς αὐτὸς ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν (42) χερουβείμ, εἰσήγαγεν εἰς μὲν τὸν παράδεισον μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ὁμολογήσαντα ληστήν· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν ὁ (43) αὐτὸς πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσελθὼν, πᾶσιν ἀνεπέτασε τὰς θύρας. Καὶ πάλιν· Ὁ δὲ Παῦλος, κατὰ σκοπὸν διώκων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ἠρπάσθη δι' αὐτῆς ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἑωρακὼς τὰ τε (44) ἄνω, λοιπὸν κατερχόμενος, κατηχέει (45) καὶ ἡμᾶς εὐαγγελιζόμενος τὰ πρὸς Ἑβραίους γραφέντα· Ὁὐ γὰρ προσελθύθατε, λέγων, «ψηλαφωμένῃ θρεῖ, καὶ κεκαυμένῃ πυρὶ, καὶ γνόφῃ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ, καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, καὶ φωνῇ ῥημάτων· ἀλλὰ προσελθύθατε Σιών θρεῖ καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἔπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκῳ ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.» Τίς οὐκ ἂν εὐξάιτο μετὰ τούτων ἔχειν τὴν ἄνω σύνοδον; τίς οὐκ ἀγαπήσει μετὰ τούτων ἀπογράφεσθαι; ἵνα καὶ μετ' αὐτῶν ἀκούσῃ· «Δεῦτε, οἱ ἐκλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κατακληρονομήσατε κίσμου.»

160 *Item ex epistola XLIV, quæ incipit: «Cuncta hæc quæ Dominus noster ac Salvator Christus Jesus nostri causâ et propter nos fecit (46).»*

Cum ergo pontificum ministri nec non scribæ hæc animadverterunt, et Jesum audierunt dicentem ⁶⁵: «Qui sitit, ad me veniat et bibat,» satis cognoverunt non esse hunc parem ipsis simpliciter hominem, sed illum potius qui aquas sanctis suppeditavit, quique ab Isaia propheta prædicatur. Hic est severa quasi splendor lucis, et verbum Dei, quasi

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς με' ἑορταστικῆς.

Ἄρωμεν πάντες τὰς θυσίας ἑαυτῶν, τὴν πρὸς τοὺς πτωχοὺς κοινωνίαν ἐπιγινώσκοντες, καὶ εἰσπορευόμεθα εἰς τὰ ἅγια, ὡς γέγραπται, ἔνθα καὶ πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς (47), αἰώνιαν λύτρωσιν εὐράμενος. Ἐκ τῆς αὐτῆς (48) ἀ. . Τοῦτο δὲ μέγα τεκμήριον τὸ ξένους ἡμᾶς ὄντας ἀκούσαι οἰκείους, καὶ ἄλλοτριους ποτὲ ὄντας, γενέσθαι συμπολίτας τῶν ἁγίων, καὶ τέκνα χρηματίσαι τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἧς τύπος ἦν ἡν ὑποδόμησε Σολομών. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν δειχθέντα ἐν τῷ θρεῖ πάντα πεποιηκεν Μωσῆς (49), τύπος ἦν δηλονότι ἡ ἐν τῇ σκηνῇ λατρεία τῶν ἐν οὐρανῷ μυστηρίων, εἰς ἃ θέλων καὶ ἡμᾶς εἰσελθεῖν ὁ Κύριος ὠδοποίησεν ἡμῖν τὴν ὁδὸν πρόσφατον καὶ μένουσαν· ὡς δὲ πάντα τύπος ἦν τὰ πάλαι (50) τῶν νέων, οὕτω τύπος τῆς ἄνω χαρᾶς (51)

⁶⁵ Hebr. xii, 18. ⁶⁶ Matth. xxv, 34. ⁶⁷ Joan. vii, 40. ⁶⁸ Hebr. x, 20.

(41) Ed. χερουβείμ.

(42) Ed. τὰ.

(43) Deest ὁ in ed.

(44) Ed. τς τὰ. Plures fortasse erant varietates, sed hoc loco valde est evanidus codex Vat.

(45) Male Montf. Gr. κατέχει, et Lat. continet.

(46) Hoc item tertium fragmentum ex prædicto

A aperuit. Vere etenim clausa fuit, ex quo Adamum expulit ex paradiso voluptatis, atque cherubim et flammeum gladium versatilem deputavit ad viam ligni vite custodiendam; quæ quidem nunc aperta est. Ac majore gratia clementiaque usus, adveniens ipse qui sedet super cherubim, in paradysum quidem latronem, qui ipsum confessus fuerat, introduxit; in cælum vero ipsemet præcursor pro nobis ingressus, portas omnibus aperuit. Ac rursus: Paulus vero secundum scopum persequens ad bravium supernæ vocationis, per hanc raptus est usque ad tertium cælum: postquam autem superna vidisset, deinde descendens, nos quoque edocet, annuntians ea quæ ad Hebræos scripta sunt, dicensque: «Non enim accessistis ad tractabilem montem, et accensum ignem, et turbinem, et tenebras, et procellam, et tubæ sonum, et vocem verborum; sed accessistis ad Sion montem Dei viventis, Jerusalem cœlestem et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui descripti sunt in cœlis. ⁶⁵» Quis non optaverit superno horum consortio frui, et cum illis describi, ut simul audiat: «Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi ⁶⁶?»

τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς

C fluvijs de fonte qui tunc paradysum irrigabat; nunc autem Spiritum unicuique donat, atque: «Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui in me credit, ut inquit Scriptura, flumina viventium aquarum de ventre ejus fluent ⁶⁵.» Hæc de homine dici nequeunt, sed de vivente Deo, qui vere vitam tribuit, qui Spiritum sanctum donat.

Ejusdem ex quadragesima quinta festâ.

Afferamus omnes sacrificia nostra, communionem cum pauperibus agnoscentes: et ingrediamur in sancta, ut scriptum est ⁶⁶, quo præcursor pro nobis ingressus est Jesus, æterna redemptione inventa. Ex eadem... Magnum id argumentum est quod nos, qui extranei eramus, familiares dicamur; et qui alieni eramus, concives sanctorum efficiamur, atque filii **161** supernæ Hierosolymæ, cujus figura erat illa, quam Salomon ædificavit. Nam si Moyses omnia secundum exemplar, quod sibi in monte monstratum fuerat ⁶⁷, effecit, sane exploratum est cultum in tabernaculo exhibitum, mysteriorum cœlestium figuram fuisse; ad quæ mysteria cum nos ingredi vellet Dominus, viam paravit nobis novam et permanentem ⁶⁸. Quemadmodum autem omnia vetera

Severi opere sumpsit D. Curetonus.

(47) Ed. Χριστός.

(48) Ed. καὶ πάλιν.

(49) Ed. Μωϋσῆς.

(50) Ed. παλαιά.

(51) Cod. χώρας.

novorum figura erant, sic hæc solemnitas superni gaudii typus est, ad quod pergentes cum psalmis et canticis spiritualibus jejuniorum initium faciamus (52).

Α καὶ ἡ νῦν ἐστὶν ἑορτὴ, εἰς ἣν ἐρχόμενοι μετὰ ψαλμῶν καὶ ᾠδῶν πνευματικῶν ἀρχώμεθα τῶν νηστειῶν.

DE CHRONICÒ QUODAM LATINO RERUM SANCTI ATHANASII.

Inter opuscula ecclesiastica a cl. Scipione Maffei ex collicibus Veronensibus eruta, illud valde pretiosum est, quod inscripsit: Fragmentum insigne historiae ecclesiasticae quarti sæculi (quod a nobis legitur in editione Tridentina anni 1742, post ejusdem Maffei vernaculo sermone historiam questionum de divina gratia, etc., quanquam etiam Gallandius in suam Bibliothecam intulit tom. V, nec operum Athanasii Venetus editor omisit). Ibi inter præclara oppido multa, duæ quoque Athanasii nostri epistolæ novæ sunt, prior ad Ecclesias Mæroticas, altera ad presbyteros et diaconos Ecclesiæ Alexandrinæ; quæ cum de genere heortasticarum non sint, illic a nobis relictæ sunt. Non tamen omittendum judicavimus chronicon acephalum rerum Athanasii sub Theophilo episcopo (qui post annos duodecim successit Athanasio) scriptum Græcæ, ut putamus, sed Latine tantum in antiquissimis Veronæ membranis servatum, manu Theodosii diaconi exaratis. Nam chronicon hoc Latinum tantum chronico nostro Syriaco lucem aspergit, tantamque vicissim ab eo accipit, ita se invicem emendant aut augent, ut separari omnino non debeant. Cæteroque quidquid erat in Latino chronico ad res Athanasii non pertinens, prætermisimus.

1. Scripsit autem et imperator Constantius de re ditu Athanasii, et inter imperatoris epistolas hæc quoque habetur:

2. Et factum est post Gregorii mortem, Athanasius reversus est ex Urbe, et partibus Italiæ, et ingressus est Alexandriam Paophi xxiv (AN. 346), consulibus Constantio iv et Constante ii, hoc est post annos vi, et remansit quietus apud Alexandriam annis xvi et mensibus vi.

3. Post hoc tempus Athanasius audiens adversum se turbam futuram, imperatore Constante in Mediolano constituto (AN. 353), direxit ad comitatum navigium cum episcopis quinque, Serapionem Thmuitanum, Triadelphum Niciotanum, Apollinem Cynopolitanum superioris, Ammonium Pachemmonensem et presbyteros Alexandriæ iii, Petrum medicum, Astericum, et Phileam (52*). Post quorum navigationem de Alexandria, consulibus Constantio vi Aug. et Constante Cæsare ii, Pachon xxiv die: mox post iv dies Montanus Palatinus ingressus Alexandriam Pachon xxviii, ejusdem Augusti litteras Constantis dedit episcopo Athanasio, per quas vetabat eos occurrere ad comitatum; ex qua re nimis vastatus est episcopus, et omnis populus fatigatus est valde: ita Montanus nihil agens profectus est, relinquens episcopum Alexandriæ.

162 4. Postmodum autem Diogenes, imperialis notarius, venit Alexandriam mense Mesuri (53), consulatu Arbitionis et Lolliani (AN. 355): hoc est post annos ii et menses v ex profectioe Montani de Alexandria: et incubuit omnibus Diogenes, expellens egredi episcopum civitate, et omnes satis afflixit, vi autem die Toth mensis acriter incumbens expugnabat Ecclesiam; et fecit insistens menses iv,

B hoc est mense Mesuri, sive ex die intercalariorum usque Choiaç (54) xxv diem. Populo vero resistente Diogeni vehementer, et iudicibus, reversus est Diogenes sine effectu prædicti mensis Choiaç die xxvi, consulatu Arbitionis et Lolliani post menses iv, sicut dictum est.

5. Itaque dux Syrianus, et notarius Hilarius de Ægypto Alexandriam venerunt, Tybi decimo die (AN. 356), post consulatum Arbitionis et Lolliani, ac præmittentes omnes per Ægyptum ac Libyam militum legiones, ingressi sunt dux et notarius per noctem cum omni manu militari ecclesiam Theonæ Mechir (55) xiii die per noctem supervenientem xiv, et frangentes ostia ecclesiæ Theonæ, ingressi sunt cum infinita manu militari. Episcopus autem Athanasius effugit manus eorum, et salvatus est die prædicto Mechir xv. Hoc tamen factum est post annos ix, et menses iii, ac dies xix, quam Italia reversus est episcopus. Liberato autem episcopo, presbyteri ipsius et populus remanserunt obtinentes ecclesias, et colligentes mensibus iv, donec ingrederetur Alexandriam Cataphronius præfectus, et Heraclius comes mense Payni, xvi die, consulatu Constantis viii et Juliani Cæsaris primo.

6. Et post dies iv, quam sunt ingressi, Athanasiani ejecti sunt ecclesiis, et traditæ sunt ad Georgiam (56) pertinentibus, et episcopum expectantibus. Susceperunt autem ii ecclesias die xxi, mense Payni. Advenit etiam Georgius Alexandriam consulatione Constantii ix, et Juliani Cæsaris ii (AN. 357), Mechir xxx die, hoc est post menses octo, et dies xi, quando susceperunt ecclesias ad eum pertinentes. Ingressus itaque Georgius Alexandriam, tenuit ecclesias mensibus xviii integris; et tunc plebs ag-

(52) Maurini editores in parte secunda tomi I Operum Athanasii (edit. Ven., pag. 772) posuerunt Latinum quoddam epistolæ Athanasianæ fragmentum incipiens *Deus quidem*, etc., idque in *Monito* diserte aiunt, prout sibi sponte persuaserunt, ex aliqua ejus heortastica epistola sumptum. Verumtamen cum nullo id argumento suffulciant, nullumque ipsi fragmento iusit heortastici generis indicium, nos minime illud admisimus, ne res certas cum in-

certis vel potius omnino arbitrariis confunderemus. (52*) Apollo, Ammonius, et Phileas desunt in chron. Syr.

(53) Ed. *Mensore*. Sic et infra.

(54) Ed. *Cyac*. Sic et infra.

(55) Ed. *Methir*. Sic infra.

(56) Ed. *Gregorium*. Notum est autem Georgium Cappadocem successisse Gregorio item Cappadoci qui jam obierat Alexandriæ.

gressa est illum in Dominico Dionysii, et vix cum periculo et magno certamine liberatus est, die primo mensis Toth, consulatu Taliani et Cerealis. Ejectus est autem Georgius de Alexandria die x factæ seditionis, hoc est Paophi die v. Ad Athanasium vero episcopum pertinentes, post dies ix profectionis Georgii, hoc est xrv die mensis Choiac (AN. 358), ejicientes Georgii homines, tenuerunt ecclesias mensibus duobus et diebus xrv, donec advenit dux Sebastianus de Ægypto, et ejecit eos, et iterum ad Georgium pertinentibus ecclesias consignavit mense Choiac die xxviii.

7. Post menses autem ix integros profectionis Georgii de Alexandria, Paulus notarius advenit Payni xxix, consulante Eusebio et Hypatio (AN. 359), et proposuit imperiale præceptum pro Georgio, et domuit multos ob ejus vindictam. Et post menses v, Georgius venit Alexandriam, Athyr xxx die, consulatu Tauri et Florentii, de comitatu; hoc est post annos iii et menses duos quam fugerat.

8. Ingressus autem, sicut prædictum est, Georgius Alexandriam, Athyr die xxx (AN. 361), degit in civitate securus dies iii, hoc est dies iii Choiac, nam iv die mensis ejusdem præfectus Gerontius nuntiavit mortem Constantii imperatoris, et quod solus Julianus tenuit universum imperium. Quo audito cives Alexandrii, et omnes contra Georgium clamaverunt; eodemque momento sub custodia illum constituerunt; et fuit in carcere ferro vinctus ex prædicto die Choiac iv, usque ad xxvii ejusdem mensis diebus xxiv. Nam xxviii die ejusdem mensis mane pene omnis populus illius civitatis perduxit de carcere Georgium, nec non etiam comitem, qui cum ipso erat, insistentem fabricæ Dominicæ, quæ dicitur *Cæsareum*, et occiderunt ambos, et eorum corpora circumduxerunt per mediam civitatem, Georgii quidem super camelum, Dracontii vero homines funibus trahentes; et sic injuriis affectos circa horam vii diei, utriusque corpora combusserunt.

9. Proximo autem die Mechir, x die mensis (AN. 361), post consulatum Tauri et Florentii, Juliani imperatoris præceptum propositum est, quo jubebatur reddi idolis et neocoris et publicæ rationi, quæ præteritis temporibus illis sublata sunt.

10. Post dies autem iii, Mechir xiv, datum est D præceptum Gerontio præfecto ejusdem Juliani imperatoris, nec non etiam vicarii Modesti, præcipiens episcopos omnes factionibus antehac circumventos, et exsiliatos reverti ad suas civitates et provincias. Illæ autem litteræ sequenti die Mechir xv propositæ

A sunt: postmodum autem (AN. 362) et præfecti Gerontii edictum propositum est, per quod vocabatur episcopus Athanasius ad suam reverti Ecclesiam. Et post dies xii hujus edicti propositionis, Athanasius visus est apud Alexandriam, ingressusque est ecclesiam eodem mense Mechir die xxvii: ut sit ex ejus fuga, Syriani et Iliarii temporibus facta, usque ad reditum ejus, Juliano... Mechir xxvii. Remansit in ecclesia usque Paophi xxvi, consulatu Mamertini et Nevittæ, mensibus viii integris.

11. Prædicto autem die Paophi xxvii, proposuit Juliani imperatoris edictum, ut Athanasius episcopus recederet de Alexandria, et eodem momento quo propositum est edictum, episcopus egressus est civitatem, et commoratus est circa Thereu (57). Quo mox egresso, Olympus præfectus obtemperans eidem 163 Pythodoro, et his qui cum ipso erant, hominibus difficillimis, misit ad exsilium Paulum et Astericium presbyteros Alexandriæ, et direxit eos habitare Andropolitanam civitatem (58).

12. Olympus autem idem præfectus, mense Mesuri, xxvi die, consulibus Juliano Augusto iv et Sallustio (AN. 363), nuntiavit Julianum imperatorem esse mortuum, et Jovianum Christianum imperare; et sequente mense Toth xviii, imperatoris Joviani litteræ advenerunt ad Olympum præfectum, ut tantum Deus excelsus colatur, et Christus, ut in ecclesiis colligentes se populi celebrent religionem. Paulus vero et Astericius, prædicti presbyteri, reversi sunt de exsilio Andropolitanæ civitatis, et ingressi sunt Alexandriam Toth x die, post menses x.

13. Episcopus autem Athanasius moratus, sicut prædictum est, apud Thereu, ascendit ad superiores partes Ægypti, usque ad Hermopolim superiorem Thebaidos, et usque Antinoum: quo in his locis degente, cognitum est Julianum imperatorem, mortuum, et Jovianum Christianum imperatorem. Ingressus igitur Alexandriam latenter episcopus, adventu ejus non pluribus cognito, occurrit navigio ad imperatorem Jovianum: et post, ecclesiasticis rebus compositis, accipiens litteras, venit Alexandriam, et intravit in ecclesiam, Athyr xix die, consulatu Joviani et Varroniani (AN. 364): ex quo exiit Alexandria secundum præceptum Juliani, usque dum advenit prædicto die Athyr xix, post annum unum, et menses iii, dies xx i.

14. Cum autem episcopus Athanasius veniret de Antiochia Alexandriam, consilium fecerunt Ariani Eudoxius, Theodorus, Sophronius, Euzoius, et constituerunt Lucium presbyterum Georgii, inter-

(57) Athanasium tunc temporis fugam capessisse Thebas versus dicitur in chronico Syriaco, nec non in Vita ejusdem Athanasii apud Maurinor ad hunc annum (edit. Ven., tom. I, pag. 82). Cætero qui ne Thereu, de quo ambigunt Maffei in Adn. et Mamachus in Ratione temporum Athanasianorum, pag. 8, vanum esse vocabulum existimemus, docet nos ipse Athanasius in Vita sancti Antonii, n. 86, ubi Chereu (quod idem putamus ac Thereu) dicitur

prima statio ab Alexandria: την πρώτην μονήν Ἀλεξανδρείας τὴν λεγομένην Χαίρεου. Illic ergo primum fugit divus vir; deinde, urgente periculo, longius secessit Thebas. Etenim pessimus Julianus imp., præter publicum de Athanasii exsilio edictum, in mandatis dederat ut clam si fieri posset occideretur.

(58) Andropolis urbs Ægypti episcopalis. Or. ch. t. II, 523.

pellare imperatorem Jovianum in palatio, et dicere A
quæ in exemplaribus habentur.

Hic autem minus necessaria intermisimus (59).

15. Post Jovianum autem citius ad imperium
vocat̄s Valentiniano et Valente, ipsorum præcep-
tum ubique manavit, quod etiam redditum est
Alexandriæ, Pachon die x, consulatu Valentiniani
et Valentis, continens ut episcopi sub Constantio
depositi et ejecti ab ecclesiis, Juliani autem imperii
temporesibi vindicaverant et receperant episcopatum,
nunc denuo ejiciantur ecclesiis, interminatione posita
curiis mulctæ auri librarum ccc, nisi scilicet ec-
clesiis et civitatibus episcopos minaverint (60). Ex
qua re apud Alexandriam magna est confusio et
turba exorta, ut Ecclesia universa fatigaretur, cum
etiam principales essent numero exigui, cum præ-
fecto Flaviano, et ejus officio, et ob imperiale præ-
ceptum, et auri mulctam, iminebant egredi epi-
scopos civitate, multitudine Christiana resistente
et contradicente principalibus et judici; et affir-
mante episcopum Athanasium non esse subjectum
huic definitioni et præcepto imperiali, quod nec
Constantius eum persecutus est, sed et restituit.
Similiter et Julianus persecutus est; universos re-
vocavit, et eum propter idololatriam (61) denuo
ejecit; at Jovianus reduxit. Remansit hæc contra-
dictio, et turba usque ad sequentem mensem Payni
xiv; hoc enim die præfectus Flavianus relatione
facta, declaravit consuluisse principes de hoc ipso,
quod apud Alexandriam motum est. Et ita omnes
exiguo tempore quieverunt.

16. Post menses iv et dies xxiv, hoc est Pa-
phi viii (AN. 365), episcopus Athanasius noctu la-
tenter egressus ecclesia, recessit in villam juxta
fluvium novum. Præfectus autem Flavianus, et
dux Victorinus, ignari recessisse eum, eadem no-
cte ad ecclesiam pervenerunt Dionysii cum manu
militari, ac fractis posterulis ingressi atrium, et
partes superiores domus, hospitium episcopi quæ-
rentes, non invenerunt eum. Nam paulo ante re-
cesserat, et remansit degens in prædicta posses-
sione a memorato die Paophi viii, usque Mechir
vi (AN. 366), hoc est mensibus iv integris. Post hæc
notarius imperialis Bresidas, eodem Mechir mense,
venit Alexandriam cum litteris imperialibus juben-
tibus eundem episcopum Athanasium reverti ad
civitatem, et consuete tenere ecclesias; et vii die
Mechir mensis, post consulatum Valentiniani et
Valentis, hoc est in consulatu Gratiani et Dagalaiff,
idem notarius Bresidas cum duce Victorino et præ-
fecto Flaviano convenientes in palatio nuntiaverunt
præsentibus curialibus et populo, quod præceperant
imperatores episcopum reverti ad civitatem.
Et eodem momento idem Bresidas notarius egres-
sus cum curialibus et multitudine ex populo Chri-

stianorum ad prædictam villam, et assumens epi-
scopum Athanasium, cum præcepto imperiali in-
duxit in ecclesiam, quæ dicitur Dionysii, mensis
Mechir die vii.

17. Consulatu Gratiani et Dagalaiff, usque ad
sequentem Lupicini et Jovini consulatum, et Va-
lentis secundo, Payni xiv, in consulatu finiuntur
Athanasiani xl (AN. 367). Ex quibus mansit Tre-
veris in Galliis (62) menses xc, et dies iii. Apud
Alexandriam in incertis locis latens, quando ab
Hilario notario, et duce fatigabatur, menses lxxii,
et dies xiv. Apud Ægyptum et Antiochiam in iti-
neribus, mensibus xv, et diebus xxii. In posses-
sione juxta novum fluvium menses iv. Fient pari-
ter menses vi, et anni xvii, et dies xx. Remansit
B autem quietus apud Alexandriam annos xxii, et
menses v, dies x. Sed et bis cessavit modicum
tempus extra Alexandriam in novissima profe-
ctione, et Tyri (63) et Constantinopoli. Fiunt ergo
episcopatus Athanasii, ut prædixi, usque ad con-
sulatum Valentiniani et Valentis, 164 Payni iv,
anni xl. Et sequenti consulatu Valentiniani et Vi-
ctoris, Payni xiv, annus i. Et sequenti consulatu
Valentiniani et Valentis iii, Payni xiv. Et sequenti
consulatu Gratiani et Probi, et alio consulatu Va-
lentiniani et Valentis iv, Pachon viii, dormiit.

18. Prædicto autem consulatu Lupicini et Jovini
(AN. 367), Lucius Arianorum specialiter sibi vo-
lens vindicare episcopatum, post profectionem de
Alexandria multo tempore advenit consulatu præ-
dicto, et ingressus est civitatem latenter per no-
ctem xxvi diei Toth mensis; et, sicut dictum est,
mansit in quadam domuncula, latens diem illum.
Postero autem die intravit domum, ubi mater ejus
commanebat; cognitoque statim ejus adventu per
civitatem, universus populus collectus incusabant
ejus ingressum. Et Trajanus dux, et præfectus ni-
mis moleste tulerunt irrationabilem ejus et auda-
cem adventum, et miserunt principales ut eum
ejicerent de civitate. Advenientes itaque principales
ad Lucium, et considerantes omnem populum ira-
tum, et valde tumentem adversus illum, timuerunt
eum per se producere de domo, ne a multitudine
occideretur: et hoc ipsum nuntiaverunt judicibus:
C et paulo post ipsi judices, dux Trajanus, et præ-
fectus Tatianus ad locum cum multis militibus in-
gressi domum, prodixerunt per semetipsos Lucium,
hora diei vii, Toth die xxvii. Lucius autem cum
sequeretur judices, et omnis populus civitatis post
eum Christianorum, ac paganorum, ac diversarum
religionum, cuncti pariter uno spiritu, et ex una
sententia, et eodem decreto non cessaverunt ex
domo qua ductus est, per mediam civitatem, usque
ad domum ducis vociferantes, ac turpia et scele-
rata eidem ingerentes, et clamantes: *Extra civi.ta-*

(59) Sic adnotatum est antiquitus in codice Veronensi. At nos partem hanc etiam historiæ non levī desiderio desideramus.

(60) Ita ed. et cod. pro *exterminaverint*.

(61) Ed. *idolatriam*.

(62) Ed. *Gallias*

(63) Ed. *Tyro*.

tem ducatur. Tamen dux introduxit eum in domum suam, et apud eum mansit, et custodiebatur reliquis horis diei, ac tota nocte, et sequenti die xxviii mensis prædicti, dux manicans, et habens eum usque Nicopolim, tradidit militibus Ægypto deducendum.

19. Defuncto autem Athanasio viii (64) Pachon

(64) Syr. vii. Jam quod Syriacum Chronicon dicit Athanasium prodigiose (seu cum prodigio) vita excessisse, nisi quod in calce Vitæ Arabicæ Atha-

nasianæ dicitur is moriens prædixisse idoli cuiusdam destructionem, quæ reapse septimo post ejus obitum die contigit.

(65) Id est Petri decessoris frater.

SYLLABUS CODICUM

Quibus ad duos priores tomos Operum Athanasii usi sumus,

Cum variis lectionibus omissis, quæ quidem alicujus pretii videntur.

Ad orationem contra gentes, tom. I, col. 1.

Codice Segueriano num. 153, quingentorum annorum, et Colbert. 3931, mutilo in fine, optimæ notæ, et lectionibus Felckmanni, Basiliensis, Anglic. Gobler. ac i, ii, et iii.

Col. 8, B 3, *kal deest* in Segueriano et in tribus Felckmanni. C 12, quinque mss. πάσαις ἐπιθυμίαις habent. Col. 9, A 8, aliqui codices λαμβάνοντες, ibid. *kal deest* in duobus. Col. 28, C 9, sic optimi cod., alii Δύσχοροι. Col. 57, B 11, in hæc verba, Ἠλίου μὲν ὑπὸ γῆν, etc. scholiastes Basiliensis codicis ad marginem notat, Τὸ περιτρέφουσαι τὸν ἥλιον, καὶ ὑπὸ γῆν γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἀψυγον εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τῇ δόξῃ τῶν ἔξω ἀκολουθῶν λέγει, οὐ πάντως δογματίζων αὐτὸς ταῦτα εἶναι, ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτοῖς ὁμολογουμένων ἀνατρέπων τὰ αὐτῶν σεβάσματα.

Ad orationem de incarnatione, I, 103.

Codice Segueriano, et sub finem Regio 3489, ac lectionibus Felckmanni codicum Basil., Anglic., Gobler. anonym. i et ii. Col. 112 B, in hæc verba, Ἀντίψυγον ὑπὲρ πάντων, hæc habet scholiastes Basil.: Ὅτι πᾶσιν ἠνώθη ἀνθρώποις ὁ Λόγος κατὰ σχέσιν ἦτοι ὁμοουσιότητα διὰ ἐκὸς σώματος τοῦ Ἰδίου αὐτοῦ, καὶ σωματικῶν ὄργανον τὸ καὶ ὑπόστασιν αὐτῶν ἐνωθεν μόνον· ἀπλῶς δὲ ὅτι ἀψυχωμένον ψυχῇ λογικῇ νοερά.

Ad Expositionem Fidei, I, 199.

Codicibus Segueriano. Regio num. 2502, et lectionibus Felckmanni codicum Basiliensi, Gobler., Felckman. i et vi.

Ad tractatum in illud: « Omnia mihi tradita sunt a Patre, » I, 207.

Codicibus Regio 1284, egregiæ notæ Segueriano, et lectionibus Felckmanni codicum Basiliensis, Gobleriani et primi anonymi.

Ad encyclicam ad episcopos epistolam, I, 219.

Codice Regio 1284, lectionibus codicis Vaticani, lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani et anonymi i et v.

Ad Apologiam contra Arianos, I, 239.

Codice Regio 1284, et lectionibus Felckman. cod. Basil. et vii anonymi.

Ad epistolam de Nicænis decretis, I, 415.

Codice Regio 2284 et lectionibus Felckman. cod. Basil. et ii. In lectionibus Felckman. memorat tractatum Athanasii *De doctrina*, Περὶ διδασκαλας, qui excerptus est ex *Orationibus contra*

Arianos.

Ad epistolam de sententia Dionysii, I, 477.

Codice Regio 2284, Colbert. 4966, eminent. cardin. Bullonii, cod. cœnobii Sancti Taurini Ebroicensis RR. PP. Jesuitarum collegii Ludovici Magni. Et Felckmanni codd. Basiliens. iii et Fr. i. Laudatur opusculum a Theodoro. Lectiones quæ tantilli pretii sunt accurate ad imum paginæ notantur ut et in superioribus.

Ad epistolam ad Dracontium, I, 521.

Codd. Reg. 2284 et lectionibus codd. Felck., Basil., Anglic. ii, vii.

Ad epistolam ad episcopos Ægypti et Libyæ, I, 535.

Codice Segueriano. Colbert. 4956, eminent. card. Bullonii S. Taurini Ebroicensis, RR. PP. Jesuitarum, et lectionibus codd. Felckman., Basil., Anglican., Goblerian. i, ii, v et Fr. i.

Col. 537, A 5, Seguer., μετὰ πάντων αὐτοῦ καὶ τοῦ θαυμάσαι τῆς ἀγαθότητος.

Ad Apologiam ad Imperatorem Constantium, I, 604.

Codice Regio 2284 et lectionibus Felckm. codicis Basiliensis.

Ad Apologiam de fuga, I, 615.

Codice Regio 2284 et lectionibus Felckman. codd. Basil., Anglic. v, vii, et Socratis atque Theodoretii editis.

Ad Epistolam ad Serapionem de morte Arii, I, 685.

Epist. ad monachos, 691. Et ad Hist. Arianorum ad monachos, 695.

Codice Regio 2284 et lectionibus Felckman., Basil. et vii.

Ad orationem I contra Arianos, II, 9.

Codicibus Segueriano, et Regio, num. 200, bombycino, bonæ notæ, et variis lection. Felckm. ex Basil., Anglic., Gobler. i, ii, v.

Col. 15, A 7. Sotades auctor impuri carminis Crentensis dicitur a Suida, sed Athanasius Ægyptium dicit; forte varii sunt.

Ad orationem II contra Arianos, II, 147.

Codicibus et lectionibus iisdem et præterea Felckmanni iv.

Ad orationem III contra Arianos, II, 321.

Regiis 200, 2284, Segueriano et Felckmanni lectionibus iisdem.

Ad orationem IV contra Arianos, II, 377.

Iisdem codicibus.

Ad epistolam ad Serapionem de Spiritu sancto, II, 529.

- Codicibus Regio 2284 et 2502, recenti manu, sed bonæ notæ, Segueriano, eminentissimi cardinalis Ottoboni, et lectionibus Felckm. codicum Basil., Anglic., Gobler. 1 et 11.
- Ad epistolam II ad Serapionem*, II, 607. Iisdem codicibus et lectionibus.
- Ad epistolam III ad Serapionem*, II, 623.
- Codicibus Regio 2284, Segueriano et lectionibus Felckm. codd. Basil., Gobler. 1.
- Ad epistolam IV ad Serapionem*, II, 637. Iisdem codicibus et lectionibus.
- Ad epistolam de Synodis Arimini et Seleucie*, II, 681.
- Codice Regio 2284 et duobus eminent. cardinalis Ottoboni codicibus, et lectionibus Felckman. ex Basil. II et III, insuperque ex scriptoribus ecclesiasticis.
- Ad tomum ad Antiochenos*, II, 795.
- Codicibus Regio 2284 et Segueriano, ac lectionibus Felckm. codicum Basil., Gobler. 1.
- Ad epistolam Joviani ad Athanasium*, II, 843.
- Codice Regio 2284 et lectionibus Felckman., Basiliensis.
- Ad epistolam Athan. ad Jovianum*, II, 844.
- Codice Regio 2284 et lectionibus Felckm. ex Basiliensi et VII. Insuperque editis Theodoretii *Hist. eccles.*
- Ad petitiones ad Jovianum imp.*, II, 851.
- Codice Regio 2284 et lectionibus Felckm. ex codice Basiliensi.
- Ad vitam S. Antonii*, II, 855.
- Codicibus Regiis, 2004, 493. Colbertinis 430, 357, 2536. Vaticano uno RR. PP. Jesuitarum collegii Ludovici Magni, lectionibus D. Hoeschellii. Ad versionem Evagrii Colbertino uno. Sangerman. duobus, Gemmeticensibus tribus, Desmarezii uno.
- Epistola prima ad Orsimum*, II, 977.
- Ex Vita Pachomii, in appendice ad *Acta SS.* ad decimam quartam Maii, pag. 49.
- Epistola secunda ad Orsimum*, *ibid.*
- Indidem*, pag. 50.
- Narratio Athanasii ad Ammonium*, II, 979.
- Ex appendice eadem, pag. 71, in epistola Ammonii. *Ad librum de Incarnatione Dei Verbi, et contra Arianos*, II, 981.
- Codice Segueriano, et lectionibus Felckman. codicum Basil., Anglic., Gobler. 1, II, III, V. Insuper *Hist. eccles.* Theodoretii.
- Ad epistolam ad Afros*, II, 1029.
- Codice Regio 2284 et lectionibus Felckm. codicibus Basil., Anglic.
- Ad epistolam ad Epictetum*, II, 1049.
- Codice Segueriano, RR. PP. Jesuitarum collegii Ludovici Magni, Epiphani editis, Leonis edit. et lectionibus Felckman. codicum Basil., Anglican., Gobler.
- In epistolam ad Adelphium*, II, 1069.
- Codice Segueriano, et lectionibus Felckm. codicum Basil., Anglic., Gobler. et I.
- Ad epist. ad Maximum philosophum*, II, 1085. Iisdem codicibus et lectionibus.
- Ad librum primum contra Apollinar.*, II, 1093.
- Codice Segueriano, et Felckm. lectionibus codicum Basil., Anglic., Gobler. et I.
- Ad librum secundum contra Apollinar.*, II, 1131. Iisdem codicibus et lectionibus.
- Ad tres epistolas, scilicet ad Amanem*, II, 1169.
- Heortastica seu festali*, II, 1175, et ad *Rufinum*, II, 1179.
- Codicibus Reg. 2038, 2043, 2044, 2502, 2505, 2508, 2509, 3027, et Colb. 924, 4262, 4956.
- Ad epistolas duas ad Luciferum*, II, 1181.
- Codicibus Regio et Sangermanensi.
- Ad epistolam ad monachos*, II, 1185.
- Nullum codicem nacti sumus, sed ex Felckm. appendice edidimus.
- Fragmentum Epistolæ sancti Athanasii Filiis suis*, II, 1189.
- Prodit ex codice Colbertino, 1785.
- Ad librum de Trinitate et Spiritu sancto*, II, 1191.
- Codicibus Regio et Sangermanensi.

ONOMASTICON

VOCUM

Vel insolentiam, vel quarum significationes peculiare aut inobservatæ sunt, quæ in duobus prioribus tomis occurrunt.

Revocatur lector ad numeros crassiores.

A

- Ἀδελφίω*, cæntio, 736.
- Ἀδραμαίος*, epitheton senibus ascriptum. De Hosio dicitur, 293.
- Ἀγαπᾶν κοινῶν*, communionem amplecti alicujus, 279. Eadem sententia, 283, τὸν μονήρη βίον ἠγάπησαν, *Monasticam vitam amplexi sunt.*
- Ἀγαπητός*, idem qui, μονογενής, unigenitus. τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἕλληνας Ἰσασιν οἱ δεῖνδι περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν μονογενής. *Cæterum norunt ipsi Græci, qui litterarum periti sunt, dilectum idem esse atque unigenitum*, 507, pro qua re afferuntur Homeri carmina.
- Ἀγέρητος* et *ἀγέρρητος*. Harumce vocum varias significationes videsis, 184 et seqq., et in *Monito ad Epistolam de decretis Nicænis* et ad *Orationes contra Arianos*.
- Ἀγερτισηπιδου*, agentes in rebus, 239. Erant li palatii officiales. *Ibid.* in notis.
- Ἀθέλητος*, involuntarius, qui involuntarie gignitur. Id de Filio negatur contra Arianos, quod præter voluntatem Patris gignatur. Nam licet non ex voluntate et arbitrio Patris genitus sit, at non ἀθέλητος est, sive non involuntarie genitus est, 487.
- Ἀθιγής*, illibatus, intactus, integer, 738.
- Ἀθιγώς*, intactili modo, 748.
- Ἀκαθήτων*, inofficiosus, 296.
- Ἀλορωθελς*, ad brutorum conditionem redactus, 46. Οὕτω τὸν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρώπων.
- Ἀμμοιτετύως*, sine medio, sine intermedio, 592.
- Ἀμιαντος*, amiantus, apud Indos, 57, 69. Est linum quod comburi nequit.
- Ἀντίδικα* (τὰ), res quæ abrogato priore iudicio in

- judicium iterum vocantur, 97.
Ἀνακαλίνισις, renovatio, 406.
Ἀναλύειν, solvere, mori, resolvi, 113.
Ἀνασκευάζω, de integro tracto, refrico, 720.
Ἀνασοβή, perturbatio, conturbatio, tumultus, 137.
Ἀνέξοδος, qui, ἀνὰ τὰς ἐξόδους, per vias et exitus stipem cogit, 278. Vide in notis, 277.
Ἀνθρωποθυσία, immolatio hominum, 19.
Ἄνομιοι, Anomæi, ita dicti quod Filium Patri ἀνόμιον, id est dissimilem, dicerent, 597.
Ἀντιδιαστολή, πρὸς ἀντιδιαστολήν, ad differentiam, 567 et alibi.
Ἀντινομοθετέω, contrariam legem affero, 254.
Ἀντὶλύτρον ὑπὲρ πάντων, quod pro redemptione animarum hominum omnium datur in præmium, 44.
Ἀκυρέγκλιτος, qui inclinatus et inflexus non est, 985.
Ἀπερὶδρακτος, incomprehensibilis, qui capi nequit, α περι εὶ δράσω. 202.
Ἀπόκοπος, castratus, 218, 274.
Ἀπομαφορίζομαι, Maforio seu maforte exuor, 90. Vide Μαφόριον in *Onomastico* tomi IV.
Ἀποξενίσειν, alienum facere, separare, 525.
Ἀποπροσποιούμαι, me nescire simulo, 586.
Ἀποσφράγισμα ὁμοίωςως, signaculum similitudinis, id diabolus erat antequam de cælo caderet, 539.
Ἀρρέυστως, sine fluxione. Οὕτως ἡ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν θεότης ἀρρέυστως καὶ ἀδιαίρετως τυγχάνει, 80.
Ἀρχιδιασκαλία, primaria doctrina, 379.
Ἀρχιερεσία, videtur significare remigum præfecturam, 142. In cod. Reg. legitur Ἀρχιερέσια in neutro plurali.
Ἄσυνειδήτως, imperite, vel, cum mala conscientia, 203.
Ἄσχεπτι, inconsiderate, circa præmium examen, 123.
Ἄστασιδιστως, sine seditione, sine dissensione, 29.
Ἄστόργως, sine charitate, sine amore, 102.
Ἄταφος, feminiuum, insepulta, 277.
Ἀύγουστης χάρις, splendida gratia, 542.
Ἀυτέλεγκτος, qui sese falsi arguit, 737.
Ἀυτολόγος, vocatur ipsum Dei Verbum per excellentiam et ἔμφασιν ita dictum, 32. Dicitur item αὐτοσοφία, αὐτοδύναμις, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια, αὐτοδικαιοσύνη, αὐτοαρετή, 37. Item αὐτοαγιασμός, αὐτοζωή, *ibid.*
Ἀφέρωσις, consecratio, dedicatio templi, 157.
Ἄφροσώσει, defunctorie, perfunctorie, 131.

B

- Βῆλον*, velum, 235. Αὐτὸς γὰρ εἰστήκει πρὸ τοῦ βήλου. *Ipse namque stabat ante velum*, 298. Καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, 772, et domum negotiationis et veli locum sanctum fecerunt.
Βηριδάριοι, veredarii, 153.
Βικάριος, vicarius, magistratus, 275.
βλος ἀνθρώπων, genus humanum. Καταλαζονεύμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βλου, 779. Superbe agentes adversum genus humanum. Hac sententia item legitur apud Eusebium *Præp. evang.* in fine sexti libri, ὁ σύμπας τῶν ἀνθρώπων βλος, *universum hominum genus*, et apud alios scriptores.
Βρεβλον, breviarium, brevis catalogus, 148. In epist. Constantini, apud Eusebium *Hist. eccles.* l. x, c. 6. legitur βρεβύλον.

Γ

- Γελοιολογία*, scurriles facetiæ, ridicula dicta, 322.
Γρησιῶς ὄρῳν, sereno et placido vultu intueri, 282.

Δ

- Δακρυτικός*, luctuosus, 245.
Διαβεβλημένοι περὶ τὸν Χριστιανισμόν, de Judæis dicitur, id est, ut putamus, qui propter odium

erga Christianismum male audiunt, 118. Eadem sententia in Origene Huetii, t. I, 190, διαβεβλημένοι πρὸς Χριστιανισμόν.

- Διαγυμνάζω*, tracto, exsequor, 615.
Διάθεσις, vox compellendi passim. Ἡ διάθεσις σου, charitas seu affectus tuus.
Διαμαρτυρία, contestatio, 311.
Διαρῆψω, ad me redeo, ad mentem redeo. Ath. *Hist. Arian. ad Monachos.*
Διαβρίπλω, ventilo, flatum excito, 277.
Διαστηματική ἀρχή, initium intervallis distinctum, 415.
Διασύνιστημι, compono, constituo, 169.
Διαφέρειν τιτι, alicui convenire, 700.
Διαχύνομαι, effundor, 508.
Διακόσιμον πρᾶγμα, negotium quod potest in jus vocari, 234.
Διμοιῖται, Dimœritæ, unde ita dicti, 719.
Δισκένομαι, 90. Difficilis est hujus vocis interpretatio; et quidem duas significationes apud gravissimos auctores invenio: prior, quam sequimur, est Hesychii. Sic enim ille, Δισκεύει, δισκοβολεῖ, id est, *discum jacit*. Moxque idem, δισκεύσαι, δισκον ρίψαι ἦτοι λιθάσαι, *discum jacere, sive lapidare*, quæ item interpretatio in multis lexicis comparat. Pro jactu item accipitur apud Euripidem in *Ione*,

Καταξήνωσι Παρηήσου κλάκας

Ἵθερ Περραιῶν ἄλμα δισκευθήσεται.

Secundo in veteribus glossis legitur, δισκεύω, *rotto*, cui accinere videtur Suidas qui habet δισκεύων, ἐκδεχόμενος, ἢ κυλίων, nam ibi volutare, seu circumagere pro rotare accipi commode potest, id est arreptum agere circumquaque, et more fundæ rotare, arreptum manu, aut instrumento quopiam ut longius projiciatur. Sed hic postremus vocis δισκεύειν usus non ita perspicuus videtur. Non omitam hic Eusebii locum l. v, c. 16, ubi de Montanista quodam hæc habet: Καθάπερ καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκείνον τὸν πρῶτον τῆς κατ' αὐτοῦς λεγομένης προφητείας οἷον ἐπιτροπὸν τινα, θεόδοτον, πολλὸς αἰρεῖ λόγος. Ὡς αἰρόμενόν ποτε καὶ ἀναλαμθανόμενον εἰς οὐρανούς, παρεχομένην τε καὶ καταπιστεύσαι ἑαυτὸν τῷ τῆς ἀπάτης πνεύματι, καὶ δισκευθέντα κακῶς τελευτήσαι. Ubi δισκευθέντα probe puto ab interprete verti, *jaclatum*. Cæterum hanc esse veram lectionem in memorato Athanasii loco, p. 90, non dubitandum, respiciendaque lectio ἐδημέοντο, qua significatur actio juris, cum quis proscrubitur, aut ejus bona publicantur, quod non competere videtur turmæ forensium irrumpenti; quare nos lectionem mss. sequimur.

Δοκεῖν, plerumque non minuit affirmationem; sic p. 130, Ἴνα τῷ ὄνματι τοῦτω δοξῶσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήττειν τοὺς ἀκούοντας, ubi sic vertendum: *Ut hoc nomine usi per sycophantiam auditores percellant*, non, *percellere videantur*: clare, 147, Ἴνα τόνων καὶ ὧν ἐπιθυμείς τετυχημένοι δοκοῖης. *Ut igitur optata consequaris*, et alibi sæpe. Sic apud Epiphaniu m, t. II, 2, καὶ πολλοὶ τῶν δοκούντων ἀπατάσθαι, qui decepti fuerant. Athan. item 520, Ἴνα δῖξωσι καὶ αὐτοὶ οὕτω καλεῖσθαι Χριστιανοί. Ubi fortasse melius veritas, *ut et ipsi Christiani vocentur*. Et summo-pere cavendum ne vulgari interpretum vertendi more ducti, qui vocem δοκεῖν, per illam, *videri*, vertunt, quæ certa dicuntur, ut incerta habeamus.

Δοξολογία, 86. Idipsum est quod postea τρισάγιον vocatum fuit, id est hæc verba, *Sanctus, sanctus, sanctus*. Alia hujus vocis significata vide in Glossariis Cangii et Suiceri

Ἀναρχία, sive duo principia, in Deo non sunt, 489.

E

Ἐγκαταμίσγειν, immiscere, 287.

- '*Ἐγκυκλεῖν*, 204. Ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἔγκυκλεῖ. *Verbum autem mentem in circumstantias auditores insinuat.* Vide ibid. in notis. *El d'ob*, alioquin, alias, 181, 201, 584.
- Εἰδωλομανία*, idololatriæ furor, 47.
- Εἰσποιητός*, ascititius, adoptivus, 612.
- '*Ἐκβλητός*, projectæ temeritatis homo, 299.
- '*Ἐκκλίω*, declinare facio, avertō, 749.
- '*Ἐκπρόσιμα τοῦ Πατρὸς*, emanatio Patris. Ita dicitur Spiritus sanctus, 81.
- '*Ἐμάρτυρος θάνατος*, mors quæ coram testibus contigit, 54.
- '*Ἐμπεριδράξασθαι*, comprehendere, perfecte concipere, 582.
- '*Ἐμπερινοῆσαι*, cogitatione comprehendere, concipere, 582.
- '*Ἐνυπόδεικτος*, perspicuus, manifestus, commonstratus, 736.
- '*Ἐνδιάθετος λόγος*. Vide in voce Προφορικός.
- '*Ἐνδοιστώς*, dubitanter, 765, 766.
- '*Ἐνοσίδης φωνή*, vox unitatis significativa, *De synodis*.
- '*Ἐνούσιος λόγος*, Verbum substantia præditum, 490.
- '*Ἐντυχία*, petitio adversus aliquem, accusatio, 624, et in *Monito*, 621, ubi etiam de voce ἐντυχάνειν, 625. Καὶ τις σχολαστικὸς τῶν κυνικῶν ἐνέτυχε τῷ βασιλεῖ. Eriphanus hæc. lxxvii, 720, ait Meletianorum primarios ad comitatum missos ἐντυχίας ἔνεκα. Ἐντυχία item eodem modo videtur verti posse in *Epist. ad Marcellinum*, t. III. Nam qui Psalmi ἐντυχίας dicuntur, accusationes proferunt in adversarios.
- '*Ἐνυποστάτως*, ad modum subsistentis. Athan. lib. i contra Apollin.
- '*Ἐξερῶν*, evomo, 140.
- '*Ἐξετάσθαι ἐν τοῖς ζώσιν*. Superstes esse, inter vivos numerari, 124 et 126.
- '*Ἐξίσωσις*, adæquatio, cœquatio, 343.
- '*Ἐξόρισις*, exsilium, 624.
- '*Ἐξουκόντιος*. Ariani, quod dicerent Filium ἐκ οὐκ ὄντων, id est, ex non exstantibus factum, dicti sunt, ἔξουκόντιος, 597.
- '*Ἐξοχτεύομαι*, emitto, derivo, 204. Λόγος ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχτεύεται.
- '*Ἐπακούσαι*, respondere, 241. Putabam olim ἐπακούσαι ibi positum esse pro ὑπακούσαι. At quia ista vox 457 item occurrit eadem sententia, hinc minus suspecta videatur. Sic ibi legitur: Οἱ Ἀρειανοὶ καὶ αὐτοὶ ἐπακούουσιν ἐξ Ἰσοῦ λέγοντες. Id est, Ariani pariter ex adverso respondent, dicentes; et magis firmatur vocis hujus significatio ex alio loco tomi IV, p. 334: Οὐκοῦν δεόν ἐκείθεν ἐπαναγρόντας τὸν λόγον, μετέρχεσθαι εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀρχοντίαν, καὶ οὕτως τὰ κατὰ τὸν εὐαγγελισμὸν ἐπακούειν. Ubi vocem ἐπακούειν, intelligimus, quasi dicas, consequenter eloqui rem, præcedenti, quam loquebamur, affinem; et vertimus: *Quamobrem par est ut inde orsi, transeamus ad ea quæ Incarnationem spectant, atque ita de Annuntiatione consequenter verba faciamus*, quæ interpretatio superiori si non similis omnino, finitima saltem est.
- '*Ἐπιρχία*, provincia ecclesiastica.
- '*Ἐπεμβιδάω*, impello, induco. *Apol. contra Arian.*
- '*Ἐπερδύτης*, ependytes, vestis monachalis, 664.
- '*Ἐπεξέυρσις*, commentum, inventio, 542.
- '*Ἐπεξηγούμαι*, enarro, explicō, 499.
- '*Ἐπερυθρίω*, erubescō. Athan.
- '*Ἐπιδαρεῖν*, gravare, molestiam creare, 112.
- '*Ἐπικριτιολόγ*, epicritiani, histronum genus, 309.
- '*Ἐπιμικτος*, promiscua turba, 944.
- '*Ἐπιτρανεύομαι*, adhuc nova molior. *Apol. contra Arian.*
- '*Ἐπισκοπικῶς*, episcopali more, 109.
- '*Ἐπιτεμῆν*, in compendium redigere, 552.
- '*Ἐπιτιθή*, ferocitas, immanitas, 501.
- '*Ἐποφθαλμέω*, cupiditatis oculos adjicio, cupidine teneor, 314.
- '*Ἐποφθαλμιῶν*, cupiditatis oculos adjicio, 275, ubi legendum ἐποφθαλμία.
- '*Ἐργασίαι*. Putavimus olim hæc 107 ἔργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπεσεῖοντο, significare, facinora seu flagitia concitata adversus virgines fuisse. At rem considerantibus in mentem subit, hoc loco ἔργασίαι significare operas, sive operarios ut Latinas fert usus. Et totum locum ita vertendum esse, ἔργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπεσεῖοντο, καὶ ἔθνη καὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, etc. *Operæ contra virgines excitabantur, necnon ethnici populi ad eas nudandas*, etc.
- '*Ἐταιροτρόφος*, leno, 281.
- '*Εὐκατάγνωστος*, qui facile convinci et confutari potest, 20.
- '*Εὐπροχώρητος*, qui feliciter procedit, 749.
- '*Εὐσάλευτος*, fluctuans, nutans, volubilis. Athan. *De sent. Dionysii*.
- '*Εὐφραντασιώτος*, qui bonarum rerum phantasias et cogitationes habet.

Θ

Θάκαι, latrinæ, 270.

Θαυμάζω, laudo, cum admiratione celeberrimo, 122, et usu frequent.

Θεολογείσθαι, Deus vocari. Οὐχ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν ἔλαβε τὸ καλεῖσθαι Θεός, ἀλλ' ἡ σὰρξ αὐτοῦ σὺν αὐτῷ ἐθεολογήθη, 698.

Θεόλογος, sic dicitur Joannes evangelista, 33. Vulgare est.

Θεοπληρησία, error circa Deum, seu, cultus falso- rum deorum, 580.

Θεοπλαστία, deorum efformatio, fictio, 15.

Θεοφάνει τοῦ Λόγου. Dei Verbi adventus, 70.

Θεωρητής, contemplator, 2.

Ι

'*Ἰερατεῖον*, sacerdotialis ordo, aut sacrarium, locus in ecclesia, 88. Prima significatione exstat 118, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου . . . . ἔδει καταστῆσαι, et 147, τὸ ὑπὸ σὲ ἱερατεῖον προσαγορεύομεν, et 769, καταξίωσον δὲ αὐτὰ ἀναγνώσαι τῷ ἱερατεῖω· secunda autem, 265.

'*Ἰσοδυναμέω*, æqualem vim habeo, 596.

'*Ἰσον*, exemplar, ἀπόγραφον, 622.

'*Ἰσα (τά)*, apographa, exemplaria, 150.

'*Ἰστύπων*, exemplar, ἀπόγραφον, 586.

Κ

Καθηκον (τό), 45.

Καθικετεύειν, etiam legitur, καθηχεύειν, fovere, assentari, gratiam alienius captare, 251, καθηχετεύειν legitur. Sed 293, 304, καθηχεύειν.

Καθολικός, officialis, quoniam sit vide 107.

Καθολικὰ ἐπιστολά, 767.

'*Ὁ καθόλου*, ἢ καθόλου. Universalis. Athan. *De sent. Dionysii*, subaudi κόσμος.

Καθιστώσις, vox a rationali usurpata, ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθιστώσεως, *Coram mea sanctitate*, aut æquitate, 158, 282. Constantius Nestorius Ægypti præfectum compellens ait, Ἐν τῇ τάξει τῆς σῆς καθιστώσεως. Καθιστώσις, eadem ratione usurpatur a Maximino in epistola sua ad Sabinum, apud Eusebium *Hist. l. ix, c. 9*, his verbis: Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τῇ σῇ καθιστώσει πρὸ τούτου τοῦ χρόνου διὰ γραμμάτων ἐπέσταλται.

Κακοθελέω, ἕαντον κακοθελεῖν. Mala sibi exoptare. Athan. *Apolog. contra Arianos*.

Κακοτέγως, malitiose, cum mala arte, 696.

Κανονίζομαι, κανονίζόμενα βιβλία. Libri in Canonem recepti, 767.

Καρτερικῶς, toleranter, fortiter. In *Vita Antonii*.

Καστήσιος, Castrensis, 278.

Καταβάζω, obloquor.

Καταγινώσκειν. Hujus vocis varia sunt significata. Significat primo convincere, sic 113, Ἀθανάσιος δὲ μὴδὲ ἐν Τύρῳ καταγινώσθεις ἐμαρτυρήθη. Αἴθα-

nasium testantis Tyri coniectum non fuisse. Vide ibid. in notis. Et 117, 120, et sæpe alibi. Secundo significare videtur *animadvertere*. Sic 122, Ἡ τῶν ἀγία σύνοδος κατανοῦσα τῆς ἀπρεπούς καὶ ὀκόπτου φυγῆς ἐκέλευεν. Et 153, Καὶ καταγνόντες ὅτι χωρὶς ἡμῶν ἀπέστειλαν οὐς ἠθέλησαν. Tertio *damnare*, seu *improbare*, 153, Πιστεύομεν γὰρ ὅτι ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ ἀκούασα, οὐ καταγνώσεται ἡμῶν. Et 160, 167. Nam pro juridica damnatione vix usurpatur. Sic 141, καταγνώσκων μὲν Ἰσλιανός, *damnanus Isionem*.

Κατάγνωσις, perspicuum adversus aliquem argumentum, 122. Confutatio.

Κατανοῦσθαι, dorsum vertere, avertere se, 447. *Κατάσκοποι*. Sic per antiphrasin vocantur identidem episcopi Ariani, id est, exploratores, seu potius, episcopis adversarii, 274.

Καταφύτευμα, plantatio, 80.

Κατεάσω, frango, rumpo. Hæc vox sæpe apud Athanasium usu venit, 312, Ὁ βουλούμενος λοιπὸν ἦν ἡδύνατο θύρα κατεάσων ἀνοίγει.

Κηρόλος. Cereus in ecclesiis accendi solitus, 90. Τοὺς κηρίλους τῆς ἐκκλησίας τοὺς εἰδώλους ἀνῆπτον, in prius editis legitur *κερίωνας*.

Κοιμητήριον, cœmeterium, humanis corporibus destinatum, 247, 256.

Κοιμητήρια, conventus loca fuisse testificatur item Eusebius, *Hist. eccl.*, l. vii, c. 11 : Οὐδαμῶς δὲ ἔξεσται οὐτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισὶν, ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι.

Κομνητῆριος, commentarius, minister forensis, cui incumbat delationum et accusationum monumenta apud se in commentariis servare, 103.

Κομήτης ἡλιος, comatus sol, 625.

Κομέτατος, comitatus, sive imperatoris, sive præfecti cujuspiam, 89.

Ἰκπεσις, molesta defatigatio, 736.

Κοσμία, moderatio, modestia. Athan. *Apolog. ad Constantium*.

Κουριώσοι, curiosi, officiales quinam sint, vide p. 150 in notis.

Κράτης, imperium, dominatus, κράτης τοῦ θανάτου, 43.

Κρεῖττων (ὁ). Sic passim, apud ecclesiasticos maxime, Deus dicitur, 250.

Κριοκέφαλοι, dii Ægyptiorum arietino capite, 7.

Κροπτηρία (ἡ), latibulum.

Κυριακόν, Dominicum sive ecclesia, 311.

Κυριακόν σῶμα, Domini nostri J. C. corpus, 43, 81.

Κυριακὸς ἄνθρωπος, Dominicus homo, scilicet Christus. Vide quæ de ea voce in *Monito ad Expositionem fidei* dicta sunt, 78, 79, 81. Hæc vox nem exstat apud Epiphanium, t. 1, 84.

Κυριακὸς ἄνθρωπος, Dominicus homo; id est Christus, 166.

A

Ἀεγόμενος ἐπίσκοπος, de eo dicitur, qui vere episcopus est. Sic 140 et alibi, quod observatu dignissimum.

Λογικότης, ἦτος, ratiocinandi vis. 25. Fortasse quispiam legendum putaverit *λογικότητος*. Sed cum editi omnes et manuscripti, uno excepto, *λογικότητος* habeant, et alioquin *λογικότης* eo loci non quadret, quia de rationabilitate, non de eloquentia est quæstio, putamus legendum *λογικότητος*, *rationabilitatis*. Quæ vox inusitata lexicis est.

M

Μάρτυριον, temptum, ecclesia, 157.

Μετακομδή, comæatus, transvectio, 104.

Μικρογνώχλια, vox non satis probe intellecta a multis interpretibus, vulgo significat similitudinem, dissensionem, quæ quidem ex pusillanimitate oritur, 112, 120, a compluribus perperam intelligitur. Sic apud Basil. *epist.* 74, hæc, ὁ μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν λόγος ὑποπότος ἐστι τοῖς πολλοῖς, ὡς τάχα διὰ τινὰς ἰδιωτικὰς φιλονεικίας, τὴν μικρο-

γνώχλιαν πρὸς αὐτοὺς ἐλομένων. Ubi interpres : *Quæ nos enim loquimur multis suspecta sunt, quasi propter privatas quasdam contentiones metum ac pusillanimitatem illis incutere velimus.* Ubi vertendum erat : *Quasi propter privatas quasdam contentiones, similitudinem cum illis suscipere velimus.* Hic multi interpretes labuntur.

Μοναρχία, in Deo est, scilicet unitas principii, sive unum principium, 489.

Μορή, mansio, diversorium publicum viatorum. Quorum numerum videre est in *Itinerario Antonini*, 147. Movῆ item monasterium.

Μορῆς βίος, monastica vita, 634.

Μορομέρεια. Actio juridica vitiosa, quæ sit altera solum e partibus præsentem, 113, 115, et talibi passim.

Μονοούσιος, vox Sabellianis usitata, qua ita substantiam unam in Patre et Filio affirmabant, ut tollerent distinctionem personarum.

Μυθίδιον, fabella, 323.

Μυθοπλαστία, fabularum fictio, 570.

Μυστηρικός, arcanus, secretus, 134.

N

Νεωτέρα, dea Ægyptiorum. Παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἰσις, Κόρη, καὶ Νεωτέρα, 8. Quæ sit autem dea isthæc, ibi vide in notis.

Ξ

Ξέρη, peregrina regio, 631. Vide in *Monito*, 626.

Ξένη, 106, alia sententia.

Ξέω, cædo, lancino, 90, 251 et seqq.

Ξυρωρὶς τῶν ἀποστόλων, Apostolorum cætus, 510.

O

Οἰκονομία sæpe pro incarnatione usu venit. Vulgatus autem significat totam seriem actionum Christi ut, 761. Dicitur etiam, *οἰκονομία τοῦ πάθους, œconomia passionis*, 736, 748. *Οἰκονομία τοῦ σταυροῦ, œconomia crucis*.

Ολιγοστός, parcissime, modice, 395.

Ὀλόγραφος χεῖρ, rescriptum cujusdam manu, de integro exaratum, 146.

Ὀλοκλήρως, integre, perfecte. Athan. *Epist. ad Antiochenos*.

Ὀμοιομερῶς, ex similaribus partibus, 600.

Ὀμολογητής, confessor, qui pro fide Christi exsulavit aut passus est, 723.

Ὀροκέφαλοι, dii Ægyptiorum asinino capite, 7.

Ὅποι δ' ἄν, quocunque loco, quoquoque. Athan. *contra Gent.* 76. Ὅπου δ' ἄν, idem.

Ὀρθοτομία πιστεύω, recta et sana fides, 157.

Ὀρθότομος, vox Arit, significans *orthodoxus*, 522.

Ὀθραγοφανής, qui e cælo apparet.

Ὀφιοκέφαλοι, dii Ægyptiorum serpentino capite, 7.

Π

Πάμφυλοι γηγόνατε, adagium, id est, *Cujuslibet tribus estis*. Dictum de iis qui probe nesciunt cui ex dissentientibus partibus hæreant, 752.

Παμφήζη, omnium calculo atque judicio, 132.

Πανούγκλητος, nulli non criminationi obnoxius, 325.

Παρτέφορος, qui omnia circumspicit.

Παραγνός, perperam intelligens. Athan. *Apol. ad Const.*

Παραράλωμα πυρός. Ita Constantium vocat Athanasius, quasi dicat æterno igne absumentum, 304.

Παραφανίζομαι, dispereo, 43.

Παραρθημέομαι, negligo. *Apol. contra Arianos*.

Παρἔξυρῆρ, prave invenire, male excogitare, 378.

Παρἔξυρῆσις, prava excogitatio, futile commentum, or. 1 *contra Arianos*, post medium.

Παροικῶ, inhabito, dicitur de ecclesia quæpiam, ἐκκλησία παροικουσα, 122.

Παροικία, aliquando *diocesis*, aliquando *ecclesia quædam peculiaris*, 122.
Πελοπορία, *incesso pedibus*, 681.
Περιπελώ, *constringo, astringo*, 214. Τοὺς πλανηθέντας τοῖς ἰδίοις περιπελεῖται δεσμοῖς, 288.
Περιπόλησις εως. *Vitæ cursus, vitæ curriculum*, 51.
Περιττόν, κατὰ περιττόν, *idiotismus Athanasii, eo magis, eo maxime*, 15.
Πέταυρον ἄδου. *Inferni fovea, aut, inferni lacus*, 526.
Πνευματομαχεῖν, *Spiritum sanctum impugnare*, 557.
Πνευματοφόροι, *homines dicuntur Spiritum Dei ferentes*, 700.
Πολυζώνημα, *loquacitas, garrulitas*, 625.
Ποσπλοῦς, *quantus, quam magnus*, 100.
Πρέδα, *præda vox Latina*, 90.
Προαγγίζω, *prius lustrō, prius expio*, 243. Ὁ τόπος προαγγισθὲς ταῖς προγενομέναις εὐχαῖς.
Προαπολίπτω, *prius abluo*, 77.
Προαποπλύνω, *idem ibidem*.
Προαποπερασμένος, *supra dictus*, 545.
Προβολεύς Πνεύματος, *sic dicitur Deus Pater apud Greg. Nazianzenum orat. 15*.
Προγνωστικῶς, *per præsentiam*, 591.
Προσεπεξευρίσκω, *insuper invenio*, 201.
Προσμηχρόν, *commodare, mutuare*, 231.
Προσποιεῖν, *vulgo significat. simulare; sed sibi vult etiam, admittere*, 551, 555.
Προφορικὸς λόγος, 79. *Opponitur τῷ ἐνδιάθετος λόγος. Erant nimirum qui dicerent Deum Patrem ante mundi creationem habuisse Verbum ἐνδιάθετον, sive, intus positum aut internum. Et quando mundum creavit, protulisse Verbum suum et tunc fuisse προφορικὸν λόγον, prolatitium Verbum. De λόγῳ προφορικῷ καὶ ἐνδιάθετῳ, prout scilicet in hominibus est, agit Plutarchus in libro: Quod philosophus debeat maxime principes alloqui.*

Σ

Σαρκεύς, *qui carnem gestat, dictum de Christo*, 1019.
Σαρκοφόρος, *de Christo dicitur, id est, carnem gerens. Αὐτὸς οὖν ἐστὶ θεὸς σαρκοφόρος*, 700. Vide in *Monito*, 695. *Σαρκοφόρος γενόμενος ὁ λόγος. Clem. Strom. 5, 562*.
Σιδηρόλομαι, *ferreis catenis constringor*, 305.
Σκιαλορέω, *umbratilia et fictitia loquor*, 339.
Σοφόν, *accipitur pro sophisma*, 448.
Σκεουλάτωρ, *spiculator seu carnifex*, 103. Vide in notis *ibid*.
Σπερματικὸς λόγος, *id est ratio quæ singulis rebus inest, qua notatur intelligentia opificis*, 31. Eodem usu hanc vocem adhibebant Stoici teste *Justino Apolog. pro Christianis*, 51: Ἐκαστος γὰρ (τῶν Στωϊκῶν καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων) ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θεοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρᾶν καλῶς ἐφθέγγετο.
Στιάριον λιγόν. *Vestis ecclesiastica ministrorum altaris*, 141.
Στολίζω, *velis et tapetibus orno. Θρόνον τὸν ἐστολιμένον ἐπισκοπικῶς, thronum episcopali more velis ornatum*, 109.
Στρόβιλος, 90. *Strobilus. Ibidem vide in notis*.
Συγκατεσθίσθαι, *una absumi et devorari*, 566.
Σύζησις, *convictus*, 2, 77.
Συμπρεσβύτεροι, *compresbyteri, ita presbyteros vocant episcopi, quia nimirum episcopatus presbyteri ordinem complectitur*, 125. Tritum est et tamen hæc vox perperam plerumque intelligitur.
Συνάγειν, *id est collectas agere et synaxin celebrare*, 88, III. in notis maxime.
Συναγένητος, vel *συναγένητος*, *simul-non-genitus, vel simul-non-factus. Ariani dicunt Filium*

esse συναγένητον τῷ Πατρὶ, 583, 590.1
Συνάρασθαι, *una conjungi, una conjurare*, 153. *Μηδὲ συνάρασθαι τῇ τῶν περὶ Εὐσέβιον σέξει*.
Συνασεβέω, *socius sum impietatis*, 273.
Συνδιάκονος, *condiaconus. Hac voce utuntur episcopi de diacono loquentes, quia diaconatus in episcopatu continetur*, 144.
Συνεισιθάω, *coæquo*, 335.
Συνεπισκοποῖ, *coepiscopi, comministri*, 115.
Συνομήτης, *conjurationalis socius. Athan. Epist. ad Serapionem de morte Arii*.
Συντάξασθαι, *valedicere, salutare*, 155.
Συνυφίστημι, *una exsistere facio. Καὶ τὰς δόξας συνυφίστησαντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς. Id est, Patre in Filio suo glorias suas una exsistere faciente*, 585.
Σωματοφυσῶς, *pro corporum natura, corporum more*, 80.
Σώτειρα, *Diana*, 16, *σώτειρα*, *dicitur item de Minerva. Item σώτειρα Θέμις apud Pindarum Olymp. ode 8. Item Juno sospita. Unde verisimile est Σώτειραν esse epitheton dearum omnium*.

Τ

Ταμιακά (τά), *penuaria. Ὑποδέκτης ταμιακῶν, exceptor penuarium*, 307.
Ταμειοφάρος, *depeculator, qui penuaria publica absumpsit*, 296.
Τάξεις, *id est tabule, commentaria*, 157. *Item τάξις, militaris manus*, 107.
Τεκνοθυσία, *immolatio liberorum*, 19. *Τεχνήτης, arte factus. Athan*.
Τόμος, *rescriptum compendiosum, sic vocatum quod in eo res συνεπιτημένως tractentur*, 614, 615. *Τόμος item pro libro simpliciter usurpat, sic Eusebius Hist. eccl. initio decimi libri, τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπιθέντες τόμον*.
Τρισανίδτης, *terna sanctitas, quæ vox spectat ad angelicum illud dictum, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. 86*.
Τριτενχος (ή). *Sic vocantur tres libri, scilicet Josue, Judicum, et Ruth*, 784.
Τρομάζω, *tremo*, 729.
Τροπικοί, *tropici. Ita dicti sunt primum qui Spiritus sancti deitatem impugnabant, deinde vero Macedoniani vocati sunt, sic Doxapatres vide p. 526, et alibi sæpe. Tropis et metaphores depravabant Scripturas, ideo Tropici dicti, 526, in notis. Hæc autem vox apud Athanasii propria est. Eandem quoque usurpat qui Athanasii nomine et ex ejus scriptis librum Adversus hæreses edidit*.
Τροπικοί, *tropici*, 185.

Υ

Υλοπάτωρ, *filio-pater. Ita Deum vocabat Sabellius, putans solo nomine, nec re, Patrem et Filium distingui*, 80.
Υπακοῦσιν, *respondere*, 265. Vide ibi in notis. *Eximius est Methodii locus in Convivio Virginum, 161, quo antiquum psallendi ritus illustratur. Τὴν Θέκλαν μέσον μὲν τῶν παρθένων ἔση, ἐκ δεξιῶν δὲ τῆς ἀρετῆς στασαν, κοσμίως φάλλειν τὰς δὲ λοιπὰς ἐν κύκλῳ καθάπερ ἐν χοροῦ σχήματι συστάσας ὑπακοῦσιν αὐτῇ. Ὑπακοῦσιν, respondeo*.
Ὑπεραναινω, *transcendo*, 477.
Ὑπερλίαν, *supra modo*, 455.
Ὑποβαστάζομαι, *sustentor*, 299.
Ὑποεκτής, *exceptor, exactor, officium*, 580.
Ὑπόστασις. *De variis hujus vocis, quæ plerumque occurrit apud Athanasium, significationibus, vide in præfatione generali*.
Ὑφαρπαγή, *dolus, artificium, vafrities*, 482.
Ὑψήλιος (ή), *terrarum orbis, quod sit ὑψήλιου, sub sole*, 47.
Ὑψός, *metaphorice contextus sermonis. Athan. Epist. ad Antiochenos*.

Φαρτασισκοπέω. Variis spectris terreo aut in religionem adduco, 71.

X

Χειρ, χειρός, exemplar manuscriptum *αυτόγραφον*. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ κατηγόρου Ἰσχυρά προεχόμενα χεῖρα διδύραφον ἀθενετικῆν, 116, 143.
Χωρεπίσκοπος, chorepiscopus, 158.

Vide præterea *Onomasticon* tomi IV.

Ψ

Ψευδώνυμον γράσσειν, male Valesius *adulterinam* modo, modo *falsam doctrinam* vertit. Eus. *Hist.* 104, cum perspicuum sit hisce significari Gnosticorum hæresin: qui se perspicaces, aliisque peritiores jactitabant; quorum hæresis idem *ψευδώνυμος γράσσειν*, quod est, ut habet Irenæus, *falsi nominis agnitio*, id est cognitio sive scientia falso cognominata.

INDEX ANALYTICUS

IN DUOS PRIORES TOMOS.

Revoçatur lector ad numerales notas typis grandioribus in textu expressas.

A

Aaron et Moyses ex Amram nati, 62. Christi et sacerdotii ejus typus, vestis ejus, carnis Christi typus, 62.
Abel ex Adam natus, 62. Martyrium passus, 166. Eadem instructus doctrina qua Moyses, Abraham, Enoch et Noe, 166. Quam ab Adam didicit, 166.

Abimelech. Coram eo David. vultum suum immutavit, 238.

Abraham ex Tharra natus, 62. In Ægypto peregrinatus non everit idola ut Christus, 62. Propter illum Deus Abimelech castigavit Saræ causa, 168. Cum grandævus jam esset motus esse incepit, 62. Ea custodivit quæ Moyses docuit, 166. Abraham patriarcha coronatus quia fidelis Deo fuit, 231. Abraham in cubili oblit, 62.

Abundantius, 153. Subscribit synodo Sardicensi, 153.

Abuterius ingenuus vir, 237. A Magnentio occisus, 237.

Acacius. episc., Eusebii Cæsariensis discipulus, 166, 381. Synodum Nicænam respuit, 381. In Encænolis (Antiochiæ) vocibus non scriptus usus, 600. Athanasii inimicus, 284. Acacius ad omnem impietatem audacissimus, 218. In synodo Sardicensi depositus, 218. Acacius Cæsareus damnatur a Synodo Sardicensi, 122, 131, 132, 279. Episcopus, 572. Auctor Constantio convocandi Ariminensem et Seleuciensem synodum. Damnatur in synodo Seleuciensi, 580. Queritur Nicænam synodum vocibus non scriptis usam fuisse, 600.

Achab scelestus et apostata, 244. Achabo cura fuit veritatem de medio tollere, 257.

Achaia, 98.

Achan ob furtum lapidibus obrutus, 221.

Achillas episcopus, Petri successor, 105. Achillas magnus Meletianorum calumniis impetitus, 232. A Melitio maledictis lacessitus, 140.

Achillas Myrsinæ presbyter, 143.

Achillas presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Achilles Arianus desertor Ecclesiæ, 314. Deponitur, 315.

Achilles Cusarum episcopus Meletianus, 148.

Achilles, 13.

Achitas diaconus a Constantio ad Athanasium missus, 133.

Acta apostolorum liber canonicus, 365.

Adam sic Hebraice dicitur. Ante peccatum cœlestium rerum contemplatione fruebatur, 3. Simul ac creatus est nihil differebat ab Enoch qui Deo placuit, 168. Veram a Domino doctrinam didicit, 166. Archetypus, 738. Ante lapsum vitiosus cogitationibus non subjectus erat 753. Qui ex Adam oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur avi sui damnatione collapsi, 866.

Adamantius episc. Ægyptius interfuit synodo Tyrinæ, 154. Cum Athanasio Constantinum adit, 160.

Adelphius episc. Ægyptius in exsiliū missus ab Ariano, 236. Relegatur in Psinabla Thebaidis, 306. Episc. Onuphis Alexandrinæ anno 362. Et ei subscripsit, 619. Confessor; 728. Ad eum epistolam mittit Athanasius, 728.

Adolescentula Ægyptiorum dea, 8.

Adolius, 153.

Adrianopolis, cujus episcopus Eutropius, 274. Luget ob pulsum Eutropium, 254.

Adrianopolitani nolunt cum Ariano communicare, 280. Unde Ariani administro Philagrio curarunt decem laicos ex fabrica capite truncari, 280.

Adrianus in Ægypto versans defunctum Antinum in deorum numerum retulit, 8. Hinc argumentum adversus idololatriam præbuit; 8.

Adventus Christi. Vide ad vocem Christus. Adventus secundus Christi non in humili forma sed in gloria, 77.

Ægeon centimanus auxilium Jovi fert cum Thetide, 10.

Ægyptii Pelasgos deorum nomina docuerunt, 18. Ægyptiorum dii, 7. Ægyptii Apin adorant, 19. Itidem, Osiridem, Orum, 8. Fluvios fontes et aquas colunt, 19. Aquam ut deum colunt, 70. Non eadem quæ Phœnices idola venerantur, 18. Ægyptiorum oracula falsa, 71. Ægyptii olim homines Junoni immolabant, 19. Eorum abominandi ritus, 18. Ægyptii et Chaldæi magiæ dediti, superstitiones, moribus feri, 71, 74. Ægyptiorum civitates religiones varias et inter se pugnantibus habent, 18. Apud Ægyptios multi magi memorantur, 75. Ægyptiorum idola in adventu Christi corruerunt, 62. Eorum impietas et idololatria eversa per Christum natum, 63. Ad Ægyptios usque pervenit Evangelium, 74. Ægyptii piorum hominum maximeque martyrum corpora non humata in lectulis asservabant, 689. Hunc morem improbat Antonius, 690. Ægyptii episcopi qui cum Athanasio Tyrum venerant queruntur de conspiratione Eusebianorum, et de legatione Mareotica, 132. Queruntur suspectos viros in Mareotem missos esse, 153. Recusant Eusebianos iudices Athanasii, 152. In synodo Tyria, datus ad Dionysium comitem litteris appellat imperatorem Constantinum, 155. Calumnias Meletianorum in Athanasium patefacere tentant, 153. Interpellantur ab Eusebianis, 133. Ægyptii episcopi litteras suas ad Julium mittunt, 110. Quibus purgant Athanasium, 130. Ægyptii, Thebaidis et Libyæ episcopi pacem cum Athanasio habebant in Gregorii ingressu, 89. Ægyptii episcopi, 94. Qui synodo Sardicensi subscribunt, 133. Ægyptiorum episcoporum constantia adversus Arianos, 250. Ægyptii episcopi persecutionem sustinent pro Athanasio, 161. Ægyptii ac Libyæ episcopi prope nonaginta persecutionem patiuntur pro Athanasii causa, 247. Ægyptii episcopi sexdecim in exsiliū pulsati, 247. Ægyptii episcopi Arianam hæresim confutarunt, 250. Ægyptii et Libyarum episcopi numero circiter nonaginta cum Athanasio scribunt ad Afros, 718.

Ægyptus, 97, 122, 285.

Ælianus, 153. Subscribit synodo Sardicensi, 153.

Ælurion episc. Ægyptius interfuit synodo Tyrinæ, 151.

Æni in Thracia civitas cujus episcopus Olympius, 280.

Ær non a se ipso, sed ab æthere calorem habet, 21.

Æri dei honor ascriptus, 7.

Æra Dodonæa, 9.

Æsculapius inter deos relatus quod medicinam exercuerit, 72.

Æternitas nota homini, 2.

Æthales presb. Alexandrinus, 150

- Æthiopes Indi cum Arabibus de idolis dissentiunt, 18.**
Ab Æthiopes usque pervenit Evangelium, 75.
Aetius cognomine *Λαίος*, 575.
Aetius Arianæ hæreseus sectator, 575. Acacii amicus, magister Eudoxii, 602. Aetius, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132. Aetius, 133, 139. Subscribit synodo Sardicensi, 133.
Azania et Sazana Auxumeos tyranni, 250.
Africa, 96, 285.
Africæ episcopi, 36. Synodo Sardicensi subscribunt, 133.
Agape, 111.
Agapetus diaconus missus a Lucifero ad synodum Alexandrinam, 619.
Agathammon Ægypti episc. adfuit synodo Tyrinæ, 154. Cum Athanasio Constantinum adit, 160. Agathammon, 133. Episcopus Ægyptius subscribit synodo Sardicensi, 133. Agathammon in Alexandrinorum territorio, sive Heropolis parvæ episc., 148.
Agatho monachus in episcopum cooptatus, 210.
Agatho episcop. Ægyptius, forte idem, in exsilium missus ab Arianis, 256.
Agathodæmon episc. Schediæ et Menelaiti in fugam versus ab Arianis, 506. Interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscribit, 619.
Agathon diacon. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Agathus episc. in fugam versus ab Arianis, 506.
Agathus episc. Phragonis et partis Elearchiæ, idem, ut videtur, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscribit, 619.
Agathus presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.
Agathus presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Ἀριανὸν vocem a Græcis mutuati sunt Ariani, 184. *Ἀριανόν*, vox a gentilibus excogitata, 345. *Ἀριανόν* vocis tria significata, 184. Ea voce qua sententia Ariani utantur, 185. *Ἀριανόν* vocis variz interpretationes, 345 et seqq. In Scripturis non exstat, 345. *Ἀριανόν*, sive non-geniti varia significata, 607. *Ἀριανόν* in Scripturis non exstat et suspectum est, 186. *Ἀριανόν* vocabulum pie potest intelligi, 187. *Ἀριανόν* Pater dicitur respectu creaturarum, quæ sunt *Ἀριανόν*, id est res factæ, 345. *Ἀριανόν*, duo esse non posse Ariani dicunt, 542. Aggæus propheta tempore captivitatis Babylonicz, 65.
Agrippina. Vide *Colonia*.
Aidoneus sive Plato ab Hercule vulneratus, 10.
Althæas Arianus, desertor Ecclesiæ, 314. Deponitur, 315.
Alcmena a Jove vitata, 10.
Alexander episcopus Alexandrinus orthodoxus, 220. Ecclesiam Theonæ dictam extruxit, 241. Et in ea ædificio nondum absoluto collectas habuit, 241, 245. A Meletio maledictis lacessitus, 140. Alexander, Achillæ successor, calumniis Meletianorum impetitus, 105, 232. Apud imperatorem, 105. Litteras mittit ad Arium, 313. Alexander Arium eicit, 101, 228. Et socios ejus deponit, 315. Alexander damnat Arium, 101. Ob impia illius verba, 222. Alexandri epistola ad omnes ubique episcopos, 313. Alexander Ammonem damnat, 95. Arianos confutat ex Scripturis, 315. Usque ad mortem pro fide certavit, 231. Contra hæresin Arianam 231. Afflictiones passus est. 231. Alexander catalogum episcoporum et clericorum Meletianorum postulat a Meletio, 148. Mensibus quinque a reditu Nicæa nondum exactis obit, 140.
Alexander Constantinopolitanus episcopus orthodoxus, 220. Obvicit Eusebianis Arium in Ecclesiam introducere volentibus, 229. Non vult admittere Arium ad Ecclesiæ communionem, 370. Deum precatur ut tollat Arium, 270. Et exauditur, 270.
Alexandri episcopi Thessalonicensis epistola ad Athanasium, 144. Improbatur legatos mitti ab Athanasio recusatos, 108, 116, 156. Monet Dionysium de conspiratione Eusebianorum, 135.
Alexander episcopus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.
Alexander presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ, 516, anno 320.
Alexander alter presbyter Alexandrinus, 50. Subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.
Alexander diacon. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Alexander diacon. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Alexander et Hymenæus a fide deficiunt, 231.
Alexandrum Magnum benevolentia in urbem Alexandriam superare se testatur Constantius, 248.
Alexander Herodis filius mœcatur fratris insidiis, 1025.
Alexandrina synodus cui adsunt episcopi prope centum, anno 340, 97. Athanasium innoxium declarat, 340, 97. Ejus epistola, 99. Alexandrina synodus Juliano imperatore, 614. In *Monito*. Tomum mittit ad Antiochenam synodum, 615. Episcopi qui ei interfuerunt, 615. Mittit legatos cum tomo Antiochiam Eusebium et Asterium, 615. Curat conjungi partes civitatis Antiochenæ distractas, 516. Respuit tabellam Sardicensem ut supposititiam, 516. Hæreticis formulam præscribit abjurandam, 516. Nicænam fidem confirmat, 516 et seqq. Damnat Arium, Sabellium, Paulum Samosatensem, Valentinum, Basilidem, Manichæum, 516, 617. Agit de tribus et de una hypostasi, et quid tenendum sit statuit, 617. Compepsit disputationem de Incarnatione, 618, 619.
Alexandri quatuor presbyteri ab Eusebianis in exsilium acti, 109.
Alexandri presbyteri legatos ad Mareotem arguunt quod soli reo Tyri relicto accesserint, 149. Alexandri Gregorium aversantur, 69. Alexandri Athanasio exsulanti litteras mittunt, 136. Alexandri Christiani ob paucitatem et angustiam ecclesiarum cogunt Athanasium ut in magna ecclesia nondum absoluta conventus agat, 240. Alexandri presbyteri et populi Syrianorum adeuntes rogant ut litteras imperatoris exhibeant, 245. Alexandri legatos mittunt ad Constantinum questuros de Syriani, 511. Alexandrinorum Catholicorum contestatio de Syriani irruptione, 511. Alexandri populi amor erga Athanasium, 512. Alexandri intrusionem Gregorii indigne ferunt, 89. Alexandri omnes a Georgii communione abhorrent, 256. Alexandri Catholici a duce ter mille militibus stipato cæduntur, 247. Alexandri Catholici pro Eutychio precantur, 300. Alexandrinorum Catholicorum fortitudo, 301. Alexandrinus æger in episcopum elegit Dracontium monachum, 207. Alexandrinorum territorium cujus episc. Agathammon Meletianus, 148.
Altare violatum in irruptione Gregorii, 90.
Alypius, 132.
Amalec ducit exercitum contra Moysen, 62.
Amanius, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.
Amanius, 133. Episc. subscribit synodo Sardicensi, 133.
Amantus episcopus subscribit, 133.
Ambythianus diacon. Alexandrinus subscribitur synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Amen vox in ecclesiis dicebatur, 241, 242.
Amiantus Indorum igni resistit, 57. Amianti vis igni resistit, 69.
Amillianus, 133. Episcopus subscribit synodo Sardicensi, 133.
Ammon arietino capite, 7. Ammon a Libyæ populis adoratur arietis forma, 19.
Ammon damnatus ab Alexandro Alex., 303. Litteras Gregorii subscribere solebat, 95. Ammonas Dicellæ presbyter, 145. Ammonas presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Ammonas presbyter Mareotæ forte idem, 151. Ammonia Libyæ, 251. Ammonia, 303. Ammonianus episc. Ægyptius interfuit synodo Tyrinæ, 154. Ammonianus episcopus, 147. Ammonianus, 133. Ægyptius episc. subscribit synodo Sardicensi, 133. Ammonius cui rescribit Dionysius contra Sabellianos, 196. Ammonius alter, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133. Ammonius monachus in episcopum electus, 210. Cum Serapione peregre profectus est, 210. Ammonius Diospolitano episc. Meletianus, 148. Ammonius episc. ab Alexandro ordinatus relegatur in superiorem Oasiam, 305. Ammonius alter episc. Ægyptius in exilium missus ab Arianis, 256, 306. Ammonius tertius episcopus fugatus ab Arianis, 506. Ammonius episc. Pachnemunis et partis Elearchiæ, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscribit, 619. Ammonius episcopus Elearchiæ adest narrationi Athanasii de iis quæ sibi acciderunt in exilio suo sub Juliano, 694. Ammonius episcopus avert narrationem Athanasii de fuga sua sub Juliano Aug., 694. Ammonius presb. Alexandrinus, 150. Ammonius presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Ammonius diaconus Alex. subscribit synodo Alexandrinæ 320, 316. Ammonius diaconus, 143. Ammonius diacon. Mareotæ subscribit synodo Alex. anno 320, 317. Ammonius diaconus Mareotæ, 152. Ammonius laicus ab Athanasio ad Ursacium et Valentem missus, 284.
Amor sive Cupido in Papho insula colitur ut deus, 7. Amores deorum turpissimi, 10.
Amorrhæi Jesu filio Nave obsistebant, 62.
Amos propheta, 63.
Amos Leontopolis in Ægypto episcopus Meletianus, 148.
Amphio in Cilicia episc. orthodoxus, 220.

- Amblyon loco Eusebii exulis Nicomediensis episcopus constituitur, 102.**
- Amun monachus Deo acceptissimus, 695. Ejus animam in cœlum ferri videt Antonius, 672. Amun sæpe Antonium adit, 672. Multa signa edit, 672. Flumen mirabiliter trajicit, 672. Quærit ab Athanasio utrum excretionis spermaticæ, si absit voluntas, sint peccata, 763 et seqq. Non esse peccata respondet Athanasius, 766.**
- Amyntius presb. Alexandrinus, 150.**
- Anagamphus, 133.**
- Anagamphus episcopus ab Alexandro ordinatus, 256, 503. Relegatur in superiorem Oasin, 303.**
- Anatolius Eubœæ; ad eum mittitur tomus synodi Alexandrinæ, 615.**
- Anazarbus urbs cujus episcopus Athanasius, 581.**
- Ancyra luget ob pulsum Marcellum episcopum, 255. Ancyra in Galatia multa mala illata ab Arianis, 119. Ancyrogalatia, 128.**
- Andragathus, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.**
- Andreas, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.**
- Andreas eps. Arsenoitæ interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619.**
- Andro episcopus in Ægypto, 619.**
- Andronicus, 133. Episc. subscribit synodo Sardicensi, 133.**
- Angeli proprium est Deo Imperanti ministrare, 445. Angeli non possunt homines redimere, 47. Non sunt imagines, 47. Quia ratione id intelligitur, in *notis* 47. Angeli et archangeli Deum in nomine Jesu adorant, 352. Angeli ascendendo et descendendo ministrant, 367. Angelorum subjectio Verbi divinitatem demonstrat, 468.**
- Anima veri Dei oblitâ ipsam in sensibilibus rebus commenta est, 6. Ejus munus est ea quæ extra corpus sunt contemplari, 49. Nec tamen agere extra corpus, 49. Anima Dei oblitâ ea sola videt quæ in sensum cadunt, 6. Anima corpus movet, et ab alio non movetur, 25. Animæ motus est ejus vita, 26. Animam quæ seipsam movet necesse est, post mortem corporis vivere, 26. Anima per somnum vigilat et cogitat, 26. Sanctos et angelos sæpe convenit, 26. Sejuncta a corpore evidentius immortalitatem cognosceret. Immortalia et æterna cogitat, 26. Immortalis, 26. Non moritur, sed ejus discessu corpus moritur, 25. Anima nostra est via salutis, 25. Suis abditur facultatibus cum eas ad creaturas convertit, 4. Anima Christi ad infernum descendit, 745. Animæ munditia eam expeditam reddit ad Deum contuendum, 3. Anima est natura sua facile mobilis, 5. Non potest a motu quiescere, 4. Motum corporis facultatibus imprimit, 24, 25. Id ex comparatione lyrae explicatur, 24. Ad imaginem Dei facta, 26. A Deo aversa aurigæ comparatur extra metam currenti, 4. Anima peccati maculas abstersens potest Deum contemplari, 27. Ex rebus aspectabilibus, 27. Anima creata ut Deum videat, res caducas quaesivit, 6. Anima rationalis inesse hominibus probatur, 24 et seqq. Quia res absentes homo contempletur, 24. Quia eligendi vim habet, 24. Quia de immortalitate cogitat, 25. Æterna item apprehendit, 25. Anima tum recte se habet cum manet ut creata est, 647. Non perseveravit qualis creata est, sed se contaminavit, 6.**
- Anianus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 152.**
- Anomœi episcopi Ecclesias Arianis tradunt anno 361, 597. Ita dicit quia Filium dicebant Patri *ἀνομοῦν*, id est *dissimilem*, 361, 597. Vocantur *ἀνομοῦν*, quia Filium dicebant *ὡς ἄνα ἄνομον*, ex non exstantibus esse, 597. Aiunt Filium Patri similem non esse, 716.**
- Antaradus urbs Syria luget pulsum Carterium episcopum, 254.**
- Anteopolites nomus, 145.**
- Antichristi prodromus est Ariana hæresis, 162.**
- Antigonus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.**
- Antinoopolis, 148. Ejus episcopus Lucius Meletianus, 148.**
- Antinus ab Adriano in deorum numerum relatus, 8.**
- Antinorus diaconus Meletianus in breviario Meletii, 148.**
- Antiochena synodus anni 270. Episcopi ibi erant septuaginta, 605. Antiochena synodus anno 341. In ea legantur ad Constantem Narcissus, Maris, Theodorus et Marcus, cum nova fidei formula, 589. In ea synodo tres fidei formulæ eduntur, 587 et seqq.**
- Antiochia luget Eustachium episcopum pulsum, 254.**
- Antiochiæ Athanasius Constantium alloquitur, 256. Antiochena civitas in multis distracta partes, 516, in *notis*.**
- Antiochus agens in rebus, 259.**
- Antiope a Jove vitata, 10.**
- Antiochus presbyter, 763. Ad eum epistolam scribit Athanasius, 763. Litteras Jerosolymis misit ad Athanasium, 763.**
- Antipater, Herodis Patris, historia, 1025. Antipater, Herodis filius, necatur, 1025.**
- Antiphra episcopus in Ægypto, 619.**
- Antonius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 135.**
- Antonius (Fl.) commestuum præfectus centenarius, 152.**
- Antonius Ægyptius, 652. Nobilibus et opulentis parentibus ortus, 652. Christianisque, 652. Christianorum more educatus, 652. Juvenis cum esset probis erat moribus. Orbatu parentibus, audita Scripturæ sacræ lectione, venditisque possessionibus in usum pauperum arctum vitæ genus inivit, 653. Ante domum suam secedit, 653. Antonius sororem parthenoni committit anno circiter 271, 654. Antonius senem monachum adit, 654. Manuum opere victitat, 654. Frequens orat, 654. Ab omnibus diligitur, 655. Strenuus quoque imitatur, 655. A dæmone multis modis tentatur ad relinquendum propositum, 655 et seqq. Vincitur dæmon ab Antonio, 656. Nigri pueri specie Antonium aggreditur dæmon, 656. Antonius corpus macerat jejunii et vigiliis, 657. Ejus institutum vitæ, 657. Ad sepulcra procul vico sita se confert, 659. Plagis oneratur a dæmonibus, 659. Inde exportatus, postea redit ad locum pristinum, 659. Rursum visis et spectris a dæmonibus terretur, 640. Flagris stimulisque cæditur, 640. Dæmones verbis lacessit, ridet et fugat, 640. Visu, lumine, et auxilio Domini recreatur, 641. Erat tum annorum prope xxxv, 641. Antonius ad montem solus contendit, 641. Argentel disci species ei a dæmone offertur et postea auri massa, quæ ille contemnit, 641. In castello deserto domicilium collocat, 642. Victus asperitas, 642. Neminem admittit secum, 642. Dæmonum terrore agitur, 642. Imperterritus alios confirmat, 642. Visus celestibus recreatur, 642. Viginti annis ita degit, 643. Antonius extra castellum egreditur et sese conspiciendum præbet, 643. Nihil mutatus tam aspera exercitatione, 645. Multos curat, alios a dæmonibus liberat, 645. Multis oratione suadet ut monasticam inceptam vitam, unde multa excitantur Monasteria, 644. Quæ ille moderatur, 644. Arsenoiticum canalem transiens crocodillos fugat, 644. Antonius orationem habet ad monachos Ægyptiaca lingua, 644. Dæmonibus se laudantibus maledicit, 659. Prædicentibus exundatur fluvium increpat, 659. Minitantibus et se circumstantibus dæmonibus psallit, 659. Lucem præferentibus claudit oculos, 659. Quassantibus monasterium precatur, 659. Sibillantibus et saltantibus psallit, tum illi flent, 659. Dæmonem ingenti specie se virtutem Dei dicentem fugat, 659. Monachi specie apparentem oratione fugat, 659, 660. Dæmonibus auri speciem offerentibus psallit, 660. Cædentibus se, verbis Scripturæ comprimit, 660. Satanam procerâ statura apparentem increpat et abigit, 660 et seqq. Antonius verbis suis utilitatem fratribus offert, 662. Monasterium Antonii sanctitas, 662. Antonius secedit ad monasterium suum, 662. Ejus vitæ ratio, 662. Cum pudore, cibo aliisque necessariis utitur, 665. Jejunandi modum præscribit, 665.**
- Antonius in persecutione Maximini relicto monasterio Alexandriam venit et martyrio sese offert, 665. Confessoribus in metallis et in carceribus ministrat, 665. Jussus excedere urbe cum monachis, non parat, et in edito loco stat, 665, 664. Dolet quod martyrium non subeat, 664. Antonius in monasterium denuo secedit, 664. Asceticam vitam ferventius inivit, 664. Martiniani filiam a dæmone liberat, 664, 665. Alios curat, 665. Antonius lædio concurrentium in superiore Thebaidem tendens, jubetur divinitus in desertum interius concedere, 665. Saracenia ducibus ad montem pervenit, 665. Ubi considerat, 666. Saraceni ei panes deferunt, 666. Agellum colit ad victum, 666. Feras segetem vastantes increpat et fugat, 666. Olivæ et legumina ægre a fratribus accipit, 666. Dæmonia horrenda specie et feras fugat, 667. Monstruosam feram signo crucis fugat et præcipiat, 667. Antonius a fratribus rogatus de monte descendit monasteria invisurus, 668. Iter agens aquam mirabiliter impetrat, 668. Monachos in proposito confirmat, 668. Sororem virginum præpositam reperit, 668. In montem remigrat, 668. Ægri adeunt illum, 668. Monachis præcepta tradit, 668. Peccata ut quisque scribat suadet, 669. Frontonem palatinum sanat, 670. Virginem quamdam ex Busiride Tripolitana, 670, 671. Divinitus ediscit fratrem extinctum sibi esse, alterumque seminecem, 671. Videt Amunus Nitriensis monachi animam in cœlum ferri, 672. Quia hora ille obierat, 672. Polycratiam virginem rogante Archelao comite curat, 673. Prædicat futura, 673.**
- Antonius de monte iterum descendit, 673. Adolescentem dæmoniacum curat, 674. Alium dæmoniacum mire exagitatum liberat, 674. Dæmonem jubet in loca arida fugere, 674. Visio Antonii de transitu animæ suæ ad cœlum, 674. Antonius de statu animarum post mortem cogitans visionem habet transeuntium animarum, 675. Antonius quanto in honore habet episcopos, presbyteros, et diaconos, 676. Antonii hilaritas, 676, 677. Antonius abhorret a Meletianis, Manichæis, Arianis, 677 et seqq.**

Arianis mentientibus Antonium secum sentire, venit ille Alexandriam, 677. Arianos confutat, 677. Gentilibus in honore habetur, quorum multi convertuntur, 678. Alexandria proflicentem ad portam urbis deducit Athanasius, 678. Puellam a demone liberat, 678. Antonius litteras non dicit, 678. Duos philosophos Græcos coarguit, 679. Alios philosophos multis confutat, 679 et seqq. Coram ipsis demoniacos signo crucis liberat, 685. Antonius litteras accipit a Constantino et filii ejus missas, ægre ipsis vicissim litteras mittit, 684. Iterum in interiorem montem se confert, 684. Visiones habet quas Sarapioni episcopo narrat, 685. Mira visio Antonii de futura Arianorum persecutione, 685. Antonius discipulos monet ne cum Arianis communicent, 686.

Antonius non jussu sed orando morbos curat, 686. Judices optant ut ex interiore monte descendat, 686. Descendit tandem et in exteriorem montem venit, 686. Duci hortanti ut extra montem consisteret respondet monachum in sæculo esse ceu pisces extra aquam, 687. Balacium Christianos cruciantem increpat, 278, 687. Irridet ille, 687. Misere interit, 278, 687. Antonius multorum utilitati providet, 688. Ceu medicus Ægypti est, 688. Antonius instante morte in exteriorem montem postremo contendit, 689. Fratris monita dat, 689. Centesimum supra quintum annum tunc agebat, 689. Hortatur ut Meletianos et Arianos fugiant, 689. Rogant fratres ut in exteriore monte cursum conficiat, 689. Id negat ille ob consuetudinem Ægyptiorum, piorum corpora in lectulis nec humata servare, 689. Hunc morem improbat Antonius, 690. Rogabat episcopos ut morem hujusmodi abrogarent, 690. Antonius in interiorem montem commigrat, 690. In morbum incidit, 690. Fratres hortatur ad virtutis exercitium, 690. Vetat ne corpus suum in Ægyptum deseri permittant, 691. Athanasio pallium et melotem quam ab eo acceperat dari jubet, 691. Serapioni alteram melotem, fratris suis cilicium, 691. Moritur, 691. Humatur, 691. Ubi lateat nemo novit, 691. Antonius oculorum aciem, et dentes ad mortem usque servavit, 692. Ejus laudes, 692. Ejus fama ubique vagatur, 692. Philosopho cuidam dicit Antonius librum suum esse naturam, 693. Dicitur ad Didymum, 693.

Anubion Ægyptius episc. adfuit synodo Tyrinæ, 154. Cum Athanasio Constantinum adiit, 160.

Anubis apud Ægyptios canino capite fabulosum commentum, 17.

Aotas, 135.

Aphrodisius, 135.

Aphthonius presbyter Alexandrinus, pulsus ab Arianis per Sardicensem synodum restitutus, 125. Aphthonius presbyter Alexandrinus, 150. Forte idem.

Aphthonius diac. Alexandrinus subscribit Synodo Alexandrinæ anno, 320, 316.

Apis colitur ab Ægyptiis, 19.

Apis presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno, 320, 316.

Apis et Macarius presbyteri Athanasii calumniam Athanasio oblatam depellunt, 141.

Apocalypsis Joannis liber canonicus, 767.

Apocryphi libri, 767. Non leguntur in Ecclesia, 768. Sunt hæreticorum commentum, 768.

Apollinarius episcopus quosdam monachos legatos mittit ad synodum Alexandrinam, 619.

Apollinaris versutia, 618, in notis. Regit errorem suum per legatos, 618 et seqq.

Apollinarius hæresiarcha. Contra eum scribit Athanasius, 756 et seqq.

Apollinaristarum sive Dimocritarum errores varii. Dicebant: 1° corpus ex Maria genitum consubstantiale esse Verbi deitati; 2° Verbum in carnem et ossa et in totum corpus mutatum fuisse; 3° Christum fictione non natura gestasse corpus; 4° Ipsam Deitatem circumcisam et cruci affixam fuisse; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua ipsius substantia sibi corpus efformasse; 6° Eum qui dicit Domini corpus ex Maria esse, non Trinitatem, sed quaternitatem admittere; 7° Non minoris ætatis esse corpus quam Verbi divinitas; 8° Christum qui passus est non esse Deum et Filium Dei, sed Verbum in sanctum hominem quasi in unum ex prophetis venisse, 720, 721, 756 et seqq.

Apollinaristæ dicebant vice interioris qui in nobis est hominis, mentem coelestem inesse Christo, 744. Apollinaristarum argumenta, 725, 756, 752, 754, 756, 760. Apollinaristæ nihil in dicebant modo insipientem, modo tæccatum in homine subsistens, 749. Eorum errores confutantur, 720, 721, 722, 723 et seqq., 737, 738, 739 et seqq.

Apollo per Theseum inter deos relatus, 8. Apollo olim colebatur, 71. Apollo musicæ auctor dicitur, 44.

Apollo monachus in episcopum cooptatus, 210.

Apollodoros episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Apollonius episc. subscribit synodo Sardicensi, 153. Apollonius alter subscribit synodo Sardicensi, 153. Apollonius tertius, 153. Apollonius quartus, 153. Apollonius Ægypti episc. adfuit synodo Tyrinæ, 154. Apollonius episc. fugatus ab Arianis, 506.

Apollonius presbyter Alexandrinus, 150. Apollonius presb. Meletianus, 148. Apollonius presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ, anno 320, 317. Apollonius diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ, anno, 320, 316.

Apollos subscribit synodo Sardicensi, 153. Apollos episc. fugatus ab Arianis, 506. Apollos episc. Ægypti adfuit synodo Tyrinæ, 154. Forte idem. Apollos diaconus Mareotæ, 151. Apollos alter diaconus Mareotæ, 152. Apollos tertius diaconus Mareotæ, 152.

Apologia contra Arianos, 97. Apologia ad Constantium, 254. Apologia Athanasii de fuga sua, 253.

Apostoli sunt columnæ Jerusalem, 905. Montes dicuntur, 885. Eorum statua, Domino auctore facta, bona et firma sunt, 208. Apostoli principes, 988. Non propria virtute, sed Dei gratia signa edebant, 457. Per œconomiam aliquando loquuntur, 194 et seqq. Post collatum munus rectiore via ad bravium pervenerunt, 210.

Apostolica constitutio ab Arianis violata, 248.

Apostolicus chorus a Judæis vexatus, 869, 905.

Apphus, episc. subscripsit synodo Sardicensi, 153.

Appianus diaconus Alexandrinus, 150.

Aprianus episc. subscribit synodo Sardicensi, 152.

Apulia, 98, 122, 285.

Apum usum Aristæus invenit, 15.

Aqua ut Deus habetur apud Ægyptios, 70. Adoratur ab Ægyptiis maxime, 19. Aqua refectionis sacrum baptismum intelligitur, 828.

Aquæ et reptilia in deorum numerum computata, 7.

Aquila subscribit synodo Sardicensi, 153.

Aquilæ lectio, 86, 376, 684.

Aquilæ lectiones, 859.

Aquileiæ episcopus Fortunatianus, 255.

Aquileiæ in templo nondum absoluto collectæ habentur, 241.

Arabes cum Æthiopicis de idolis dissentiunt, 18.

Arabia, 97, 122.

Arabicus lupus, 1026.

Arabis episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Arbæthion Ægypti episcopus adfuit synodo Tyrinæ, 154.

Arbæthion consul, 312.

Arbæthion Ægyptius episcopus cum Athanasio Constantinum adiit, 160.

Arcadia Mercurium colit, 8.

Arcas vulnerat Minervam, 10..

Archaph, Joannis Meletiani cognomen, 144.

Archelaus comes rogat Antonium pro virgine Polycræta, 675.

Archidanus presbyter, Julii legatus in synodo Sardicensi, 152.

Argumentum est contra Judæos quod ex Danielis prædictione templum non stet ultra, nec propheta, nec visio sit, 65 et seqq. Argumenta alia externis, alia Christianis afferenda, 54.

Ariani. Vide in Arius.

Aries Ammon adoratur apud Libyæ populos, 19. Ariano capite dii Ægyptii, 7.

Ariminum in Italia, 572. Ibi synodus celebratur, 572 et seqq. Arimini plus quadringentis episcopi congregantur, 576, 598. Ariminenses Patres. Eorum sincera et pura fides, 575. Ariminenses Patres deprehendunt vafritiem Arianorum, 577. Proponunt damnari Arianam hæresim, 577. Abnuunt Ursacium, Valens et reliqui, 577. Patres testificantur se non pro fide asserenda convenisse, 577. Et sufficere Nicænam fidem, 577. Confirmant illam, 577. Damnant Ursacium, Valentem, Germinium, Auxentium, Gaium et Demophilum, quos hæreticos declarant, utpote Arianos, 577. Ariminensis synodus deponit Ursacium, Valentem, Eudoxium, Auxentium, Demophilum, quod pollutam Arianam hæresim damnare, 715. Ejus decretum, 579. Quo damnantur prædicti Ursacius, etc., 580. Ejus prima acta sincera, 714. Ariminenses Patres legatos mittunt ad Constantinum, 579. Ariminensis synodi episcopi legatos viginti mittunt ad Constantinum, 615. Quos Constantius Adriano-poli retinet, 615. Affirmant se nunquam a proposito recessuros, 615. Rogant revertendi in Ecclesias suas facultatem, 615. Ariminensis synodi epistola ad Constantinum imperatorem, 577. Ibi confirmatur Patrum fides et Nicæna, 578. Ariminensis synodi episcopi ferme ducenti, 713. Indignissime habiti a Constantio, 714. Ariminensis synodes

laudatur ab Athanasio, 580. Eam Nicænae opponebant Ariani, 712, 713, 714.

Arión episcopus subscripsit synodo Sardicensi, 133.

Aristæus apum usum invenit, 15.

Aristæus in Græcia episc. orthodoxus, 220.

Aristobulus, Herodis filius, necatur fratris insidiis, 7025.

Ariston episc. Ægypti adfuit synodo Tyrinæ, 154. Ariston Ægypti episc. alius adfuit synodo Tyrinæ, 155. Ariston subscribit synodo Sardicensi, 133. Ariston monachus in episcopum electus, 210.

Arius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 152. Arius episc. Petrarum orbe idem in exilium actus et contumeliosus affectus ab Arianis, 280. Relegatur in superiorem Libyam, 280. Arius alius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153. Arius alius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153, 159.

Arius virus impietatis evomit, 302. Arius et sectatores eius ob impietatem suam ab Alexandro Ecclesia pulsati, 101, 222, 225, 313, 314, 582. Arius deserit Ecclesiam, 314. Niceni Patres Arii impietatem audientes aures continebant, 225. Arius Eusebii Nicomediensis socius, 228. Arii hæresis sectatores erant Eusebius et socii ejus, 82. Arius vi et minis Eusebii confidit, 229. A. apud Eusebium Nicomedensem Thalliam edidit ad imitationem impuri Sotadæ, 582, 194, 320, 321, 582. Arius Ursacium et Valentem rudimentis fidei imbuit, 318. A. Constantino evocatur Constantinopolim, 269. Eusebianorum opera, 228. Rescriptum fidei tradit Constantino, occultans hæresis venenum, 269. Coram Constantino Scripturarum vocabula nuda usurpat, 228. Impietatem suam Constantino occultat, 228. Jurat se non eam tenuisse sententiam cujus causa ab Alexandro ejectus fuerat, 269. Jurat se suam fidem exponere, 228. Arius ingressus in latrinam crepuit medius, 228, 370. Die Sabbati moritur, 229. Arii mors est argumentum contra hæresim Arianam, 270, 272. Arius Sotadæ, 522. Atheus, 522. Arius alter Arii assecla deserit Ecclesiam deponitur, 314.

Arii et Arianorum verba.

Deus non fuit semper Pater, 222, 522, 525. Filius non semper fuit : fuit cum non esset. Non erat antequam nasceretur, 222, 522, 525, 527 et seqq., 522 et seqq. Non est ex Patre, 525. In tempore factus, 582. Ex nihilo factus, 222, 325 et seqq. passim. Non proprius est naturæ Patris, 526. Creatura perfecta, sed non ut aliqua ex creaturis, 585. Creatus et factus est, 526, et in sequentibus centies, 585, 696. Non est verus Deus, 526. Non est æternus, 585. Participatio Deus, 526. Ante tempora et sæcula creatus, 585. Filius Patrem non novit, nec perfecta videt, 526. Non est unicum et verum Verbum, 222, 526. Non est simile Patri, 582. Principium habet, 582. Solo nomine Verbum, 526. Solo nomine sapientia, 526. Gratia Filius, 526. Initium creaturarum, 582. Gratia virtus, 526. Natura mutabilis, 222, 526, 546 et seqq. Pater est sua ipsius virtus, 528. Ariani ab Ario nomen habent. 521.

Arii Thallæ verba, 522. Non semper Deus fuit Pater : non semper fuit Filius. Verbum ex nihilo factum, fuit cum non esset. Duæ sapientiæ in Deo, Filius nomine tenus Verbum et sapientia. Verbum natura mutabile est, 322, 399, 582. Multa esse verba, 174.

Arius ait : Verbum non esse verum Deum, 525. Omnino dissimile esse a Patris natura, 525, 696. In Thalla rursum : Patrem a Filio videri non posse, 323, 582. Nec suam ipsius naturam cognoscere Filium, 323, 582. Alienas substantias esse Patris et Filii et Spiritus sancti, 323, 583. Ait Filium esse a Patre divisum, 323. Trinitatem non esse similis gloriæ, 582.

Arius quasi in scena jocatur de Deo loquens, 525. Arius serpenti qui Evam decepti comparatur, 525.

Ariana hæresis novissime excogitata, 525. Arianorum de creatione Verbi dictum, 589. Arius dicit Dominum dici Verbum secundum cogitandi modum, 203. Et non esse verum Dei Filium, sed per adoptionem, 204. Esse creaturam, 204. Verbum non esse proprium Patri, sed aliud esse in Deo Verbum, Dominum autem esse alienum a Patris substantia, 203. Aliud esse Verbum quod in Deo est, et aliud de quo ait Joannes : *In principio erat Verbum*, 205. Id impugnat Dionysius, 205. Non esse natura in Patre, 222. Non esse proprium ejus naturæ Verbum, sed aliud esse in Patre proprium Verbum et propriam sapientiam, 222. Christum cogitatione solum Verbum et sapientiam dici, 222. Diversum a Patris natura, 225. Spiritum sanctum creatum, 519.

Arius ait Verbum mutabile esse, quia voluntate agit, 518. Arii opinione Judæismum inducitur, 225. Passionem in Deo, sectionem et effluxum commentus est, 749. Arii dogmata Scripturæ locis confutantur, 225 et seqq.

Ariani dicunt : Creatus est Filius, sed non ut una ex re-

bus creatis : factus, sed non ut una ex rebus factis, 384. Dicunt idem esse *γεννητός* et *ποίητος*, 585. Thalliam occultant nec audent evulgare, 526. Se præsidio Constantii jactitant, 327. Scripturis adversantur, 527. Maligne abstinent a temporis nomine cum de Filio loquuntur, 350.

Arianorum argumentum : Si Filius est coæternus Patri, est ejus frater, 550. Confutatur. Ariani nolunt Filium esse Patris prolem, quia id sine partium divisione fieri non posse suspicantur, 550, 551.

Ariani dicunt tres esse *υποστάσεις*, 583. Diversæ substantiæ, 570. Corporea et terrestria de Deo cogitant, excisiones, effluentias, influxiones, 535. Ex Eusebii doctrina Verbum factum fuisse dicebant, 556. Pueros et mulieres in foro interrogant ut dolo circumveniant, 556, 584. Dicunt non posse duo *ἀγνάτα*, non facta, esse, 542. Nicænos Patres accusant quod vocibus non scriptis utantur, 342. Ipsi vocibus non scriptis utuntur, 542. Simpliciores seducunt, 519. Non sunt Christiani vocandi, 320. Arianis pro Christo Arius est, 320.

Ariani dicunt Deum non nos propter Verbum, sed Verbum propter nos creasse, 225.

Ariani dicunt Verbum tum factum fuisse cum Deus non vellet producere, 225. Verbum Patris voluntate factum esse cum antea non esset, 225. Non naturaliter sed gratia esse Filium, 225. Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, 225. Arianis nihil prosum Scripturæ qui Dei Verbum rem creatam dicunt, 216. A Gentilibus non differunt, 224.

Ariana hæresis Antichristi prodromus, 514. Ariani hæretici, 114. Manichæis similes, 226. Nicænam synodum calumniantur, 175. Diabolum habent ducem, 207. Dicebant Verbum in eo solum rebus creatis præcellere quod ipsum solum a Deo factum esset et cætera pro ipso, 168. Dicebant Verbum non nisi abusive dici Verbum ac sapientiam, 167. Dicebant Filium ante tempora factum potuisse, 606. Deum qui vere est negantes alium sibi fingunt, 402.

Ariani queruntur *consubstantialis* vocem in Scriptura non esse, 715. Dicebant Patrem Filio esse ineffabilem, 225. Nec ab eo videri posse, 225. Ne quidem propriam cognoscere naturam, 225. Rejiciunt voces substantiæ et consubstantialis, 598, 514. Cur consubstantialis vocem criminantur, 602. Ariani confutantur per ea quæ de Christo secundum divinitatem dicta sunt, 206.

Ariani quia Verbum sive rationem rejecerant, omni ratione privati, 163. Sanguisugæ comparantur, 502. Aiant Patrem esse solum ingentium, solum æternum, solum principio carentem, solum verum, solum immortalem, etc., 583. Ideo Deum ministro Verbo creasse mundum quia res indignæ erant ut ab ipso Deo crearentur, 589. Aiebant Filium voluntate solum et consensu esse unum cum Patre, 442, 582, 585, 608. Ex Arianorum sententia sequitur et multos et nullos deos, 447. Ariani dicunt Filium voluntate et arbitrio Patris genitum fuisse, 481.

Ariani dicunt : Non confitemur duo non facta, 448. Filius est in Patre sicut nos in Patre sumus, 448, 449. Arianorum alia argumenta, 456, 457. Cum Judæis consonant, 457. Ariani dicunt Christum ignorasse diem judicii, 468 et seqq. Principium existendi Filio tribuunt, 495. Aiant Filium instar instrumenti fuisse Patri ad creationem, 595. Pugnans contra ipsam divinitatem, 395. Arianorum rationes, 597.

Ariani ut decipiant vocibus Scripturæ utuntur, 219. Scripturis abutuntur, 348, 360. Ariani abutuntur hoc loco : *Propter quod et Deus exultavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen*, 550 et seqq. Hoc item loco : *Propterea unxit te Deus Deus tuus*, 555 et seqq. Hoc item loco : *Tanto præstantior angelis factus*, 582 et seqq., 584. Et, *Dominus creavit me*, 570 et seqq., 405 et seqq. Et, *Fidelis et qui fecit eum*, 570 et seqq. Et, *Ante eum fundavit me*, 428. His verbis abutuntur. *Ego in Patre, et Pater in me est*, 456. Hoc dicto quoque : *Jesus autem proficiebat et sapientia*, 475. Hoc item, *Nunc anima mea turbata est*, 477, et aliis sexcentis.

Ariani dicunt Verbum ipsum perturbatum fuisse, 478 et seqq. Ariani episcopi voces Scripturæ usurpant, 221.

Ariani citando *pastorem* vocibus non scriptis utebantur, quod in Nicæna synodo vituperabant, 176. Arianis periculum ne baptismi integritatem amittant, 403. Arianorum baptismus inutilis, 405 et seqq.

Ariana hæresis pater diaboli est, 428. Ariani ex Patris notitia refellendi, ut Sabelliani ex Filii, 491. Hydres similes dicuntur, 481. Impietati addicti, 231. Ariani dicebant Dionysium doctrina secum consentire, 191, 192. Et ita eum maxime criminabantur, 191, 192. Arianis nulli Patrum favent, 185. Ariani Eusebii gregales, 495. Ariani cæcitas, 198. Non longe a gentilibus cæcendi sunt, 227. Gentilibus annumerandi, 448. Antichristi nominantur, 770. Ab Arianorum partibus descendentibus quidam pu-

quam inferunt Spiritui sancto, 517, 518. Arianorum hæresis omnibus manifesta, 232.

Ariani quidam dicebant Salvatore[m] assumpsisse solam carnem, 746. Cavillationibus et sophismatibus utebantur, 191. Non sibi constant, 401. Hypocritæ, 229. Nolunt infamia Arii notari et sic appellari, 217. Hæresin suam occultant, 222, 228, 229. Christi hostes, 181, et *sexcenties alibi*.

Arianorum audacia, 218. Ariani violant apostolicam constitutionem, 248. Arianos qui recipiebant Nicænam synodum vilipendebant, 115. Ariani queruntur quod Nicæna synodus voces non scriptas usurparit, *etiam et hypocritæ*, 164, 600. Ariani soli vocem *consubstantialis* improbant, 598. Comparantur chamæleontibus, 164. Græcis et barbaris peiores, 192. Calphæ et Judæis comparantur, 192. Judæorum imitatores, 165, 254. Aliis hæreticis audaces, 305, 404.

Arianorum gesta.

Ariani ab Alexandro episcopo ejecti ab Ecclesia, 115, 315. A singulis civitatibus pulsati, 315. In Nicæna Synodo damnati, 102, 113, 140, 252, 603. Per epistolam Alexandro declarant et tuerunt impletam suam, 585. Alunt se illam ab eo edidicisse, 585. recepti ab Eusebianis, 115. Cum Meletianis in Athanasium conspirant, 147. Licet antea inimici societatem ineunt, 251. Mentuntur Antonium secum sentire, 677. Ab eo confutantur, 677. Episcopi coram catechumenis et coram ethnicis mysteria sacra traducunt, 105. Ad communionem a Jerosolymitanasynodo admissi, 157, 726. Meletianorum pravitatem tuerunt, 251. Ethnicos suis adesse conventibus cogunt, 685.

Ariani irruptionem faciunt in Ecclesiam anno 341, 685. Ariani episcopi in Sardicensi synodo damnati, 98. Post fugam a Sardicensi synodo nefaria gesta edunt, 280. Plurimos catholicos episcopos in Thracia persequuntur, 280, 281. Nefaria gesta post synodum Sardicensem, 281. Curant ne qui admissi fuerant a synodo Sardicensi sedes repetant, 280. Insidias parant in legatos Sardicensis, 281. Ariani presbyteros duos et diaconos tres in Armeniam religari curant, 280.

Ariani synodum Sirmii adversus Photinum cogunt, 592, anno 351. Multa moluntur contra Catholicos, 127. Ursacium et Valentem post poenitentiam ad suorum partes reducant, 285. Episcopi Arianam doctrinam occultant, 231.

Ariani Constantium concitant in Hosium, 291. Constantium in Hosium denuo concitant, 294. Episcopi invidia et metu correpti in Athanasium, 285. Denuo Athanasium criminationibus impetunt, 97.

Ariani accusant Athanasium quod Constantem adversus Constantium concitaverit: litteras Magnentio tyranno miserit, 237. Et exemplar epistolæ se habere jactitant, 237. Conflungunt litteras Athanasii nomine, 245. Effutunt se habere exemplar epistolæ Athanasii ad Magnentium, 239. Ariani falsifici erant et imperatorum manus sæpe sunt imitati, 239. Athanasium accusant quod in magna ecclesia, non absoluto ædificio gynaxin habuerit, 240. Athanasium, quarto accusant quod mandatis Constantii non obtemperarit, 345.

Ariani eos qui hæresi suæ favent quantumvis malos commendant; qui autem eorum hæresin confutant quantumvis pios damnari pelli et vexari curant, 275. Homines pecunia et magistratum pollicitatione corrumpunt, 302. Pauci numero, 218. Solis Catholicis bellum inferunt, hæreticos in pace sinunt, 226.

Arianorum persecutio, 305. Ariani cohortibus et tribunis utuntur ut pro libidine agant, 163. Ante triginta sex annos hæretici declarati, 252. Athanasium pellere nituntur ut populum ad impietatem deducant, 246. Georgium in sedem Alexandrinam intrudere volunt, 219. Ariani de fide scribunt ut insidias parent, 218. Et in fide tractanda intenti, hæresis accusationem possint declinare, 218. Ariani una conveniunt ut rescriptum fidei libellum episcopi offerant, 216, 217. Quare, 217.

Ariani duces et auctores irruptionis Syriani, 246. Militibus se adjungunt, anno 356, 264. Multi comites Syriam erant, 246. Alexandriam invadunt, 255. Arianorum immanitas, 257. Ariani episcopi effecerunt ut Ecclesiæ Alexandrinæ Ariani traderentur, 250. Et Catholicis auferrentur, 252, 247.

Ariani sepulcra aperiunt, 299. Corpora defunctorum occultant, 306. Ne ipsi quidem mortuis parcunt 275. Non concedunt ut corpora defunctorum sepellantur, 256. Panes defunctorum diripiunt, 301. Eorum immanitas in defunctos, 1020.

Ariani accepta a Constantio potestate ruant in omnes, 286. Virgines nudatas in hermetaria suspendi jusserunt et lacerari, 251. Coercunt ab erogandis elemosynis, 301. Et in jus vocant eos qui darent, 301. Viduæ egentes elemosyna privantur ab Arianis, 301. Eutygium subdiaconum

verberibus, exsilio, morte mulctant, 300. Calumnias in Catholicos semper deferunt ad imperatorem, 502. Herimiam qui mendicorum pedes abluibat cum tribus aliis flagris cædi curant, 300. Arianorum mulierum gesta, 300. Ariani episcopus persequuntur, quos, 254. Arianorum fautores episcopi episcopos et presbyteros Catholicos in exilium agunt, 252. Ex Libya in Magnam Oasin, ex Thebaida in Ammoniacam Lybiæ, 251. Episcopus ab Alexandro ordinatus, monachos et ascetas pellunt, 248. Episcopus persequuntur, 217. Multos episcopos in exilium mittunt, 256. Episcopos plus triginta in fugam verterunt, 256.

Ariani humano præsidio nituntur, 404. Lignis et sarcinis episcopatum mercantur, 220. Episcopatus venales proponunt, 248. Episcopos ordinant ethnicos, 306. Athanasio fugam vitio vertunt, 253, 254. Eorum episcopi catascopi vocantur, 274. Non habent regem nisi Cæsarem, 287. Inter se dissident, 381. Circumeunt monasteria ut monachos in errorem inducant, 771. Cum Arianis qui orant, vitandi, 772. Arminensem synodum Nicænam opponebant, 712, 713, 714. Petitiones offerunt Joviano contra Athanasium, 624. Arianorum prima petitio contra Athanasium, rogant Jovianum ut det episcopum alium quam Athanasium, 624. Rejiciuntur a Joviano, 624. Secunda petitio contra Athanasium, 624. Repudiatur a Joviano, 624. Tertia petitio contra Athanasium, 625. Pariter rejicitur. 625. Quarta petitio Lucii contra Athanasium; qui Lucius cum contumelia ejicitur, 625.

Ariani cur Nicæna synodo maledicant, 185. Ariani cur Nicænam synodum obscurare, 217. Arianorum inconstantia et varietas in edendis formulis fidei, 217. Ariani singulis annis conveniunt ut de fide decernant, 217. Ariani decem synodos celebrarunt, 712, 715. Et in singulis quædam mutarunt, 715. Ariani episcopi synodos singulis pene mensibus convocant, 586. Varias synodos cogunt, 598. Multæ synodi, 581, 718.

Ariani synodum Sirmii cogunt anno 457, 594. Fidei formulam præfixis coss. edunt, 576. Varias edunt formulas ut Nicænam synodum oppugnent, 598.

Arianorum formulæ fidei in toto libro de synodiis.

Ariana hæresis exortus, 140. Ariana hæresis bellus comparatur, 275. Omnium hæresum extrema et fax, 227. Damnatur a Nicæna synodo, 624. Antichristi prodromus, 162, 677. In Nicæna synodo damnata, 140. In causa fuit cur Nicæna synodus celebraretur, 574.

Ariana hæresis ipsum Deum impugnant, 228. Ariana hæreseos causa multa mala perpetrata, 129. Eius impudentia, 308. Ariana hæresis in cælesti primogenitorum a communione per Salvatore[m] exclusa, 229. Eam hæresis quidam renovare studebant anno 564, 625. Ariana qui sentit ne Christianus quidem vocandus, 225.

Ariomanitæ, Ecclesiæ hostes, 455, 455.

Armenii; ad Armenios usque pervenit evangelium, 75. Armenii alios deos quam Bithyni colunt, 18.

Artes est imitatio, 14. Artes qui conveniunt non dii, propterea existimandi, 14. Artes quomodo inventæ, 14.

Arsacus eunuchus cum Philagrio mittitur Alexandriam, 276.

Arsenius episcopus subscribit Sardic. synodo, 153.

Arsenius falso occisus ab Athanasio dicebatur, 115. Delitescit in monasterio Ptemencyreos, 145. Latensprehenditur, 144. Ab Athanasio occisus dicitur, 103, 145. Arsenius falso dicitur membratim obruncatus fuisse, 124, 126, 130. Arsenius pacificas litteras mittit Athanasio, 146. Communionem Ægyptiorum expetit, 103. Præsens in synodo Tyria calumniam Meletianorum produit, 149.

Arsenoites episcopatus in Ægypto, 619.

Arsenoites idem in Thebaida, 148. Cujus episcopus Melas Meletianus, 148.

Artemas quidam Ariana hæreseos fundamenta jecit, 586.

Artemidorus episc. Ægypti, adfuit synodo Tyria, 153.

Asaph propheta, 65.

Aclepas Gazensis pulsus ab Arianis, 255, 274. Accusatus ab Eusebianis anno 540, 128. Falso accusatur a Theognio, 129. Se innocentem comprobat, 130. A synodo Sardicensi ad communionem admissus, 151.

Asclepius sive Asclepas Gazæ subscribit synodo Sardicensi, 152.

Asini capita dii Ægyptii, 7.

Assyrii Judeos premebant, 62.

Asterius Petrarum in Arabia episcopus ab Arianis decessit, 131, 278. Subscribit synodo Sardicensi, 152. In exilium mittitur ab Arianis in superiorem Libyam, et contumeliis afficitur, 280. Adest synodo Alexandrinæ anno 562, 615. Mittitur a synodo Antiochiam, 615, 619.

Asterius episc. alius communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.

Asterius, dux Armeniæ, litteras defert ad Athanasium, 245.

Asterius Sopes, 259.

Asterius Sophista, 313, 392. Idolis immolavit, 169, 389. Sophista vaferimus et hæresis patronus, ait non factum, sed semper est, 343. Duas sapientias in Deo admittit, 241. Dicebat solum Filium a Deo factum, et creaturas a solo Filio, quia non facti Dei manum ferre non valebant, 169, 177. Asterii verba, 399, 436. Ait id esse commune Filio cum omnibus creaturis quod pater in ipso sit, 437. Aliam virtutem et sapientiam in Deo esse docet quam Filium, 399. Comparat verbum locustæ, 399. Contra Gentiles disputans unam tamen esse sapientiam docet, 401. Cappadox multiceps sophista, 384. Unus ex Eusebianis, 384. In persecutione Maxmiani diis sacrificat, 384. Ideoque in clerum non cooptatur, 384. Nunc Eusebianorum librum edit, 384. Et Christum locustæ et bruchio comparat, 384. Syriæ ecclesiis circuit, 384. In clericorum loco sedens hæresin prædicat, 385. Ejus locus et blasphemia, 385. Docet Deum voluntate producere Verbum, 483.

Astra ex sole pendent, 21.

Astris Dei honor ascriptus, 7.

Athanasius ab his qui divinitatis Christi martyres fuerunt Scripturam sacram edidit, 77. Non modico tempore cum Antonio versatur, 632. Eique manus abluenti aquam ministrat, 632. Asceta fuit, 102. Diaconus cum Alexandro frequentissime versatur, et ab ipso in pretio habetur, 101.

Athanasius in synodo Nicæna contra Arianorum impietatem confidenter loquitur, 101. Quod iram Eusebianorum vehementer excitat, 101.

Athanasius omnium populorum et episcoporum voto in episcopum Alex. detectus, 101, 102. Ejus ordinatio libera et legitima, 116. Fjus laudes in ejus promotione a populis celebratæ, 102. Athanasius ordinat Frumentium, 250. Rogatur ab Eusebianis ut vel simulate cum illis impietatem amplectatur, 222. Abnuitt, 232. Eum delectum episcopum insidiis appetunt Eusebiani, 101. Abiit Arianos admittere ad communionem, 140. Ab Eusebianis accusatus apud imperatorem, 92. Quod linea sticharia exegerit, 141. Hæc calumnia deprehenditur, 141. Interminante Constantino respondet non posse se recipere hæreticos, 141. Accusatur quod scribulum auri plenum Philumeno miserit, 141. Eam calumniam Athanasius depellit, 141. Athanasius Ischyram aditu sacrorum interdicit, 143. Accusatur quod thronum everterit, 109. Nicomediam petit, 141. Perhumaniter a Constantino Nicomedie exceptus, 142. Athanasium Constantinus litteris suis innocentissimum dicit, 108.

Athanasius accusatur a Meletianis de contracto poculo et de mensa subversa, 105. In crimen occisi Arseuli vocatur, 103, 123, 126, 143. Diaconum mittit perquisitum Arsenium, 144, 146. Deprehenditur vivus esse Arsenius, 144, 145. Constantino significat repertum fuisse Arsenium, 144.

Athanasius Antonium Alexandria proficiscentem Alexandria deducit, 678. Pro Athanasii causa disquirenda Constantinus Tyri synodum congregari jubet, 147. Athanasium compelli Constantinus ut Tyrum concedat, 147. Athanasius Eusebium et socios ejus recusat iudices, 147. Illo presente nihil probant accusatores adversus Macarium presbyterum; absente, pro libidine rem gesserunt, 234. Athanasius recusat legatos ad Mareotem, 116. Negat mittendam esse in Mareotem legationem, 149. In Mareote dum monumenta adversus eum ederentur præsens non fuit, 113, 115. Purgatur a calumnia de calice fracto et de mensa subversa per clerum Mareoticum, 150. Tyri convictus non est, 113. Tyro aufugit, 156. Se proripit ad imperatorem, 104. Constantinum adit et queritur de rebus contra se gestis in synodo Tyria, 159. Constantinum ego insidentem adit, 159. Et prope ab eo repellitur, 159. Rogat evocari adversarios suos, 159. Et postulatium obtinet, 159. Rogat imperatorem ut legitima synodus cogatur, 104. Aut et ipse imperator suam defensionem audiat, 159. Athanasii causa nulla fide iudicata ab Eusebianis, 123.

Athanasius ab Eusebianis accusatur quod frumentum comestum interclusurum se comminatus esset, 104. Impediturum quominus Constantinopolin deferretur, a Constantino relegatur in Gallias, 160. Necem ejus postulabant Eusebiani post synodum Tyriam, cum ipso exsul missus est in Gallias, 100. Insidiis Eusebii Nic. et sociorum in exsiliu missus in Gallias, 89. Ut insidiatorum immanitatem devitaret, 296. Athanasio in Gallias relegato non alius substitutus est, 117. Athanasio exsulanti Constantinus junior necessaria suppeditat, 160. A Constantino Jun. in patriam remissus Athanasius, 229, 230. Constantium primo Viminacii, secundo Cæsareæ Cappadociæ alloquitur et ne verbum quidem in Eusebianos facit, 236. Ex Gallias redeundo transit per Syriam, 101. Athanasium redeunte magna fuit lætitia Ægyptiorum episcoporum, 100. In Atha-

nasi adventu gaudium et celebritas, 283.

Athanasius post reditum ex Gallias accusatur denuo ab Eusebianis, 99. Cædium et exsiliorum auctor falso dicitur, 99. Apud tres Augustos defertur, 99. Accusatur ab Eusebianis quod furtim fuerit ordinatus episcopus, 101. Athanasio Eusebiani iudicum et præfectorum acta ascribunt, 100, 101. Athanasius accusatur ab Eusebianis, quod frumentum alendis viduis destinatum in lucrum suum converterit, 109. Anno 339. Accusatur ab Eusebianis, 128. Anno 340 denuo ab Arianis criminationibus impetitur, 97. Hortatur Ægyptios episcopos ut Nicænae fidei hærent, 230, 231, 232. Athanasius synodum celebrat, cujus litteræ, 99. Pro Athanasio scribunt Ægyptii episcopi, et alii ex aliis provinciis, 115. Athanasii legati synodum Romæ petunt, 95. Eusebianorum legatos confutant, 112. Athanasius defenditur ab oblatiis criminibus per Ægyptios episcopos, 100.

Athanasius jubente Constante libros Scripturæ misit illi, 236. Athanasii legati scripta Eusebianorum apud imperatores Constantinum et Constantem falsi arguerunt unde illi repulsi sunt, 276. Athanasius Alexandriae degens epistolam scribit ad Constantem ut propulset calumnias Eusebianorum, 236. Sæcularium patrocipio non usus est, 109. Athanasii communionem omnes episcopi amplectebantur, 123, 126. Contra eum mittunt litteras ad Philagrium ut interficiatur anno 341, 235. Athanasius ad necem quæsitus, 92. Athanasii familiares profligati, 92. Athanasius in Gregorii invasione queritur interficiendus, 91. Se populus subduci, 91. Hortatur episcopos ut ipsum ulciscantur, 92.

Athanasius Romam proficiscitur, 100. Subinitium persecutionis Gregorii, 236, 277. Pacem habebat cum episcopis Ægypti, Thebædis et Libyæ in Gregorii invasione, 89. Non suo motu, sed accitus, Romam accessit, 117. Per annum unum et sex menses Romæ remansit Eusebianorum adventum expectans, 117. Constanti non scripsit dum Romæ degeret, 236. Romæ postquam res suas Ecclesiæ commendavit ecclesiasticis conventibus vacat, 236. Apud Constantem et Constantio verba fecit cum Thalassius Pitybionem venit, 235. A multis defenditur, 123. Per litteras et per presbyteros suos, Eusebianos sapienter elusit, 121, 123, 126.

Athanasii innocentiam testificantem episcoporum scripta, 234. Athanasii materteræ defunctæ corpus humari non permittit Gregorius, 277. Athanasius ad communionem a Julio admissus, 115. Per synodum Romanam ad communionem et agapen admittitur, 111.

Athanasius Constantis amantissimus, 258. Mediolanum adit, Constantis jussu, eumque ibi alloquitur, 236. Post tres annos a scriptis libris pro Constante, ab eo Mediolanum evocatur, 236. Athanasio exsulanti Alexandrini frequenter litteras mittunt, 136. Athanasium Constantis mittit in Gallias, 236.

Athanasius Sardicam concedit, 236. A synodo Sardicensi admissus ad defensionem, innocentiam suam probat, 122, 131. Non metuens adversarios eos in jus provocat, 124, 126, 129. Orientales episcopos Arianorum patronos provocat ad synodum Sardicensem, 121. Admittitur a synodo Sardicensi ad communionem et Agapen, 122, 279. Probat monumenta Mareotica secum ipsa pugnare, 116, 117, 118. Affirmaat Mareotes monumenta altera solum presente parte facta fuisse, 115. In synodo Romana octoginta Ægyptios episcopos pro se habebat veraces testes, 123. Falso accusatur a Theognio, 129. Subscribit synodo Sardicensi, 132. Innocens declaratus a tribus synodis, 97.

Athanasius post solutam Sardicensem synodum Naisset degit, 236. Naisso profectus Aquileiæ commoratur, 236. Ibi degebat quando Constantis litteras accepit, 135. Athanasio tres epistolæ mittit Constantius, 134. Revocandi causa, 134. Athanasius litteras Constantii pacificas accipit, 245, 283. Aquileia a Constante evocatur in Gallias, 236. Romam redit, 135.

Athanasius Adrianopoli transiens videt monumenta decem laicorum pro fide occisorum, 280. Litteris Constantii et comitum ejus evocatus redit in patriam, 282. Constantio perhumaniter excipitur, 282. Antiochiæ Constantium alloquitur et ne verbum quidem adversus Eusebianos facit, 236. Apud Constantium de malis sibi illatis conqueritur, 282. Et rogat evocari adversarios. Id negat Constantius, 282. Ab episcopis Palæstinæ perhumaniter excipitur, et cum pacificis litteris dimittitur, 138, 183. Athanasii Ursacius et Valens gratiam et amicitiam postulant, et falsa declarant ea quæ adversus eum detulerant, 139, 184.

Athanasio monumenta Mareotica Roma mittuntur, 157. Ei mala inferuntur Arianorum gratia, 158. Athanasium clam criminantur Ariani, 234. Ejus innocentiam testificatur Ursacii et Valentis pœnitentia, 234. Reformidat Valentem Magnentii legatum, 238. Ob Constantis necem lacrymis vestimenta perfundit, 238. Cum populo suo orat pro

salute Constantii, 239. Ob paucitatem et angustiam ecclesiarum cogitur in magna ecclesia nondum absoluta convenire, 240.

Athanasius scribit ad Dracontium, 207. Dracontium hortatur ut ad delatum episcopi munus redeat, 207 et seqq. Hieracem presbyterum et maximum lectorem misit ad Dracontium revocandum, 211. Litteris Constantius permittit Athanasio ut se adeat, quasi id ille postulasset quod ne cogitaret quidem, 243 et seqq. Rogat a Syriano et Maximo iussum proficiscendi ad Constantium, velint ut proficiscatur, 245. Postulat a Syriano litteras Constantii, 245. Non recusavit Constantium adire, si id imperatori placeret, 244. Irrumpente Syriano in throno sedens omnes cohortatur ad orandum, 311. Obsessus non vult deserre populum, 265. Obsidente Syriano ecclesiam se proripit, 246. Cum periculo evadit Syriani manus, 311. Quo pacto auferit anno 175, 265. A monachis et clericis pertrahitur ut eripiarit inimicis, 175, 265.

Athanasius Paulo apostolo utilis apud Constantium intercessore, 234. Ingemiscens de calumnia Eusebianorum apud Constantium sese purgare nititur, 104. Optat ut liceat sibi adversarios per ipsam veritatem interrogare, 238. Veritatem (scilicet Deum) in testem advocat, 236. Ad necem quaesitus ab Arianis, 254. Athanasium criminantur Ariani quod Constantem in fratrem suum Constantium criminatus sit, 234 et seqq. Eam calumniam depellit Athanasius, 234 et seqq. Athanasius Deum orat ut calumniam adversariorum patefaciat, 239. Accusatur quod litteras Magnentio miserit, 237. Ejus consternatio, audita ejusmodi calumnia, 237. Veritatem ipsam in testem vocat, 265. Tertio accusatur quod in magna ecclesia nondum absoluto edificio collectas habuerit, 240. Eam depellit arminationem Athanasius, 240 et in seqq. Quarto ab Arianis accusatur quod mandatis Constantii non obtemperarit, 243. Eam calumniam depellit Athanasius, 243 et in seqq.

Athanasius in desertum proficiscitur, 252. Deo et Christo in testem advocat affirmat se non nosse Magnentium, 237. Calumniam depellit, 237 et seqq. Scribit ad episcopos Aegypti et Libyae, 215. Athanasio renuntiant Arianos convenisse ut rescriptum fidei libellum episcopis subscribendum offerant, 216. Athanasius hortatur Aegyptios episcopos, ut Arianos, eisi voces ex Scriptura deprempias usurpent, rejiciant, 219.

Athanasius epistolam mittit ad Amunem monachum, 765. Cum apologia sua ad Constantium properat, 247. Ediscit iter agens quanta episcopi multi ejus causa passi sint, 247. Putat contra mentem Constantii Arianos agere, 217. Athanasii constantia, 235. Cum feris habitavit, 252. Jubetur perquiri usque ad barbarorum terras et ad Commentaria duci, 248. Perditiissimus vocatur a Constantio, 249 et seq. Tertio nuntio a Constantii aditu deterritus pedem refert in eremum, 250. Constantium rogat in *Apologia* ut pulsos revocet, 252.

Athanasio jussu Constantii frumentum auferitur, daturque Arianis, 286. Athanasio Antonius moriens pallium dat et melotem quae nova ab eo acceperat, 691. Qui eam quasi rem magni pretii servat, 691. Et criminari datur fuga a Leontio Narcisso, Georgio Laodicensi et ceteris Arianis, 253. De fuga se excusat, 246. Et factum defendit, 251, 252, 253 et seqq. Dum in deserto degeret epistolam mittit Alexandriam in coetu fratrum legendas, 772. Ex quo fugit parentes videre non potuit, 771. Athanasius scribit *Apologiam de fuga sua*, 255. A Serapione rogatur ut historiam et confutationem Arianae haereseos et mortis Ariani narrationem ad se transmittat, 269. Athanasii epistola ad Serapionem de morte Arian, 269.

Athanasius, rogantibus monachis, mittit Arianorum et calamitatum suarum historiam et Arianismi confutationem, 271. Serapioni et monachis jubet ut ne scripta sua aliis tradant aut eorum apographum edant, 271, 272. Scribit *orationes contra Arianos*, 319. In solitudine debebat cum scriberet litteras ad Serapionem, 545. In deserto litteras accipit a Serapione Thmuitano, 517. Epistolam scribit *De synodis criminii et Seleucia*, 572. Eos qui *Consubstantialis* vocem non admittunt, modo recte sentiant, non prorsus rejicit, 603. Et veluti fratres habet, ut erat Basilii Ancyranus, 603.

Athanasius dum perquireretur in deserto ad remotiora se loca subducit, 770. Ad necem quaesitus in deserto, 517. Dies paucos in monasterio, Theodori commemoratur, 695. Istihinc proficiscitur, 695. Epistolam scribit ad Orsimum, 695.

Athanasius laudat Luciferi scripta, 770. Epistolam mittit ad monachos, hortans ut caveant ab Arianorum dolo et consortio, 771. Athanasii laus, 136. Athanasius et reliqui episcopi Alexandrinae synodi hortantur Antiochenam synodum ut eos qui veterem ecclesiam occupabant cum

Paulini sequacibus adjungant, 616. Athanasius subscribit tomo synodi Alexandrinae, 619.

Athanasii narratio de his quae sibi acciderant tempore exsilii sub Juliano, 694. Athanasius a Juliano quaeritur ad necem, 695. Ascendit naviculum ut monasterium Theodori petat, 695. Athanasii fiducia in Deum, 695. Athanasium divinitus monent Theodorus et Pammo abbates eadem die occisum Juliano fuisse, 695.

Athanasius epistolam accipit a Joviano imperatore, 622. Revocatur ab exilio, 622. Epistola ad Jovianum, 622. Joviano commendat Nicenam fidem, 622 et seqq. Nicenum symbolum Joviano mittit, 625. Accusatur ab Arianis apud imperatorem Jovianum, 624. Quatuor petitiones contra eum, 624 et seqq. Defenditur a Joviano et laudatur, 624, 625. Arianos vocat haereticos et dogmatistas, 625.

Athanasius rogantibus monachis transmarinis scribit *Antonii Vitam*, 631. Ipsisque eam transmittit, 632. Ab ipso Antonio et a monachis ejus sociis edidit ejus vitae genus, 632. Epistolam scribit ad Orsimum consolatoriam de morte Theodori, 695. Scribit de Incarnatione Dei Verbi, 696. Et librum *De Trinitate et Spiritu sancto*, 775.

Athanasius scribit ad Rufinianum circa lapsos in haeresin, qui poenitentiam agunt, 768. Athanasius et episcopi Aegyptii epistolam scribunt ad Afros, 712. Litteras mittunt ad Damasum, 718. Contra Auxentium, 718. Athanasii epistola ad Epictetum Corinthi episcopum, 720. Athanasius Epictetum increpat quod Dimeritarum errorem vel proponi siverit, 721. Epistola ad Adelphium episcopum et confessorem, 728. Et ad Maximum philosophum, 735.

Athanasii epistola ad Palladium, in qua defendit Basilium contra Caesarienses monachos, 763, 764. Athanasius scribit ad Joannem et Antiochum in gratiam Basilii episcopi, 763. Athanasii modestia, 271, 272, 518, 545, 561, 727.

Athanasius in Cypro episcopus, 135. Athanasius Nazarborum scribit ad Alexandrum, 584. Ait Christum unam esse e centum ovibus, 584.

Athanasius Capitonis presbyter Alexandr. pulsus ab Eusebianis per synodum Sardicensem restituitur, 125.

Athanasius presbyter Alexandrinus, 150.

Athanasius diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinae anno 320, 516.

Athanasius alter diaconus Alexandrinus, subscribit synodo Alexandrinae anno 520, 517.

Athanasius Aegypti episcopus adfuit synodo Triae, 134.

Athanasius episc. subscribit synodo Sardicensi, 135.

Athenodorus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Athenodorus episcopus ab Alexandro ordinatus, 303. Relegatur in Ammoniacam, 305.

Athenodorus Aegyptius episcopus in exilium missus ab Arianis, 256.

Athribis, urbs Aegypti, cujus episcopus Amos Meletianus, 148. Athribis episcopatus in Aegypto, 619.

Aves in sacrificium diis oblatae in ecclesia, in irruptione Gregorii, 90.

Augustamnica, 138.

Auxentius Arianus, 712. Ob calumnias contra orthodoxos episcopos delatas in episcopum cooptatus, 219. Cappadox litigator, a Constantio Mediolanum missus episcopus, 307. Latinae linguae imperitus, 307. Mediolanensem invasit Ecclesiam, 718. Gregorii Alexandrini socius, 718. Arianus, 718. Interfuit synodo Ariminensi, 576. Synode Ariminensi formulam Sirmianam praefixis consulibus offert, 576. Depositus in Ariminensi synodo quod nollet Arianam haeresim dammare, 715. Auxentius damnatur in Romana synodo, 720.

Auxarus episc. communione privatur in synodo Seleucensi, 580.

Auxibus subscribit synodo Sardicensi, 135.

Auximeos tyrannus litterae datae contra Athanasium, 248. 250. Auximense episc. Frumentius, 248, 250.

B

Babylon Aegyptia, 306. Babylonii orantem Danielem criminantur, 242.

Bacchus inter deos relatus a patre Jove, 10. Ebricitatis magister, 72. Colitur ab Indis, 8.

Balacius dux persequitur Christianos, 277. Jussu Gregorii adversus Antonii litteras conspuat, 278. Christianos cruciat, increpatur ab Antonio, 687. Misere interit, 687.

Balanæa urbs luget Euphratorem episcopum pulsam, 254.

Baptismus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti datur, 562. Non autem in nomine facti et non-facti. 106. Per baptismum efficimur Filii Dei, 186, 316. Non in Ver

bum, sed in Patrem et Filium et Spiritum sanctum datur. 501. In baptismo cum Patre nominatur Filius, 402. Qui baptizabatur confessionem edebat Patris et Filii et Spiritus sancti, *quam vide*, 775. Baptismus a poenitentia in quo distinguitur, 565. Baptisma Joannis despectum a Pharisæis, 562. Baptismus Arianorum, Manichæorum, Phrygum, Samosatenis inutilis, 403, 404.

Baptisterium a Judæis et gentilibus profanatum, 90.

Barac per fidem justus, 231.

Barbari fidem quotidie amplectuntur, 58.

Barca in Lybia, 301.

Bardio comes Constantii jussu Athanasium litteris hortatur ut redeat, 282.

Bardion eunuchus, 626.

Baruch cum Jeremia computatur pro uno libro, 767. Est canonicus, 767.

Basiliscus episc. communionem privat in synodo Seleuciensi, 580.

Basilides sensit angelos posse creare, 586. Anathemate damnatus, 616. Ut alienus a veritate, 617.

Basilidiani a Basilide nomen habent, 321.

Basilina uxor Julii Constantii urget contra Eutropium Adrianopolitanum, 274.

Basilium Magnus alius a Basilio Cæsariensi, 220.

Basilium Cæsariensis, accusatur a monachis, 763. Ecclesiæ gloria dicitur, 763, 764.

Basilium Ancyræ qui eam sedem invaserat, non nominandus episcopus declaratur, 151. Impietatis patrônus, 219. De fide scripsit, 603. Non rejicitur ab Athanasio, 505.

Bassus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 132.

Bastamon, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Baudius, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Bellus sola presentia cernunt et ad ea impetu feruntur, 24.

Beelphegor Saturnus a Græcis vocatur, 945.

Beelzebul, 164, 563 et *passim*.

Bernicianus Arianus petitionem offert Joviano contra Athanasium, 624.

Beroa in Syria luget ob pulsum Cyrum episcopum, 235.

Bilingua esse Paulus apost. vetat, 167.

Bithyni alios deos quam Armeni colunt, 18.

Bithynus hæreticus Catholicos persequitur, 298.

Blasphemia quare dicitur venia carere, 1008. Blasphemia in Patrem est blasphemia in Filium, 332. Blasphemia in Spiritum sanctum non dimittitur, quo pacto id intelligatur, 560 et seqq.

Blastammon sive Bastammon episc. Ægypti interfuit synodo Tyriæ, 154.

Bocco presbyter Mareotæ, 151. Boccon Chenebri presbyter, 145. Forte idem. Boccon presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 520, 517. Forte idem.

Bœotia oracula falsa, 71.

Bomothenus vicus Mareotæ, 145.

Bona sunt ea quæ vere sunt, ea vero non sunt quæ mala sunt, 4. Bona ideo sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo, 4. Bonum non est auctor mali, 5.

Bos in sacrificium offertur, 18, 19.

Breviarium Meletii, 148.

Britanniæ, 98, 285.

Bruta et fera in deorum numerum relata, 7.

Bruttia, 98, 285.

Bubastis, urbs Ægypti, cujus episc. Harpocratio Meletianus, 148.

Busiris, urbs Ægypti, cujus episc. Hermæosa Meletianus, 148.

Busiris Tripoleos, 670.

C

Cabirorum oracula falsa. 71. Ejus ordo mirabilis Deum esse indicat, 27. Cælo, soli, lunæ et astris Dei honor primo ascriptus ab hominibus, 7.

Cæclianus subscribit synodo Sardicensi, 133. In Africa Episc. orthodoxus, 220.

Cæsarea Cappadociæ, ibi Constantium Athanasius alloquitur, 236.

Cæsarienses monachi infesti Basilio episcopo, 763. Eos objurgat Athanasius, 764.

Cæsareo (In), ecclesia sic dicta, ethnici sacrificia diis offerunt, 507.

Caiphas et Judæis comparantur Ariani, 192.

Caius presbyter Mareotæ, 151.

Calabria, 98, 122, 285.

Calamitates Ecclesiæ in persecutione Arianorum, 770.

Calaris insularum Sardinia metropolis, 235.

Calmerus diaconus missus a Paulino ad synodum Alexandrinam, 619.

Calepodius, 132. Episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Cales Hermeti episc. Meletianus, 148.

Calix sacer populo propinatur a ministris, 105.

Callinicus Pelusii episcopus Meletianus, 148. Athana ii accusator, 141.

Calumnias ictus, lapidum ictibus acerbiores, 240.

Campania cujus metropolis est Capua, 281.

Campania, 98, 122, 285.

Canalis Italiae episcopi, 15. Sardicensi synodo subscribunt, 133.

Cancelli ecclesiæ, 90.

Candelabra ecclesiæ, 90.

Canis capite diti Ægyptii, 7.

Canones violati ab Arianis, 75. Canones et statuta Ecclesiæ a Patribus data, 88.

Canticum canticorum est liber canonicus, 767.

Capito in Sicilia episcopus orthodoxus, 220. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Cappadoces alios deos quam Cilices colunt, 18.

Capua metropolis Campaniæ cujus episcopus Vincentius, 281.

Caput hominis seorsim divisum, inter deos relatum, 7.

Caro in Scripturis pro homine accipitur, 460. Caro Domini est Spiritus vivificans, 706. Unita est Divinitati in utero, 737. Digna reddita est quæ Verbum reciperet, 366.

Carpocrates ait, angelos esse mundi fabricatores, 564.

Carpon diaconus Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno, 520, 517.

Carpones ab Alexandro ep. Alexandrino pulsus cum aliis pariter ejectis Romam venit legatus a Gregorio, 113.

Carpones Arianus desertor Ecclesiæ, 514. Deponitur, 514.

Carterius episcopus Antaradi pulsus ab Arianis, 254.

Carterius subscribit tomo synodi Alexandrinæ, 620.

Castor et Pollux. Vide *Dioscuri*.

Castus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Cataphronius Ægypti præfectus catholicos persequitur anno 536, 298.

Cataphryges a Phrygia nomen habent, 321. Dicebant, nobis primo revelatum est, a nobis Christianorum fides incipit.

Catascopi vocantur hæretici episcopi, id est exploratores, 507. Sic vocantur episcopi Ariani, 274.

Catechumeni in Mareote de mysteriis interrogati, 186. Et tamen tempore oblationis non aderant, 116.

Catholicus officialis qui, 107, in *notis*, 158.

Catholicæ Epistolæ, 79.

Catholici cum virginibus in Magnam Oasin relegantur, 256. Catholicorum Alexandrinorum constantia, 509.

Cecropius Laodicea Nicomediam missus episcopus a Constantio, 507. Arianus, ob calumnias contra orthodoxos in episcopum cooptatus, 219. Cecropius, Auxentius, Epictetus, in Ecclesiis, a quibus octoginta mansionibus distabant, episcopi constituti sunt, 219.

Centenarius subscribit synodo Sardicensi, 152.

Centimanus Ægeon, 10.

Centum circiter episcopi erant in Ægypto, Libya et Pentapoli, 147.

Cerei ecclesiæ, idolis accensit ab ethnicis, 90.

Ceres agricultura inventrix fingitur, 14. Per Theseum inter deos relata, 8.

Cereus prima mansio post Alexandriam, 687.

Chaldæi. Ad eos usque pervenit Evangelium, 73, 74. Olim magicæ arti dediti, 71, 73 Chaldæi et Ægyptii, magicæ dediti moribus feri, superstitiosi, 74.

Chalvis episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Chamæleon mutat colorem, 164.

Chares presbyter Mareotæ ad Arium deficit, 513.

Charybdis fabulosum commentum, 17.

Chenebri, vicus Mareotæ, 145.

Cherubinis et seraphinis nihil Deo propinquius, 86.

Chori musici ratio, 33.

Chrestus loco Theognii exsulis Nicænus episcopus constituitur, 102.

Christus Deus homo, 511. Perfectus Deus, perfectus homo, 747. De illo alia secundum divinitatem, alia secundum humanitatem dicuntur, 196. In illo una hypostasis, duæ naturæ, 1013 et seqq. Duæ formæ, 1027. Est Verbum et sapientia Patris, 173 et *ubique passim*. Brachium Dei, 708. Solus unus Deus, 71.

Christus, id est unctus, 511. Quomodo unctus Spiritu sancto; 356. Illum Moyses et prophetae prædixerunt, discipuli invenerunt, 215. Ejus solius generatio non potest enarrari, 65. Secundus Adam est, 756. Creationis exordium *per ipsum*, instauratio in ipso facta est, 85. Ex se-

mine Abraham post quadraginta duas aetates venit, 501. Venisse dicitur ante quadringentos annos non integros, 591.

Christus solus ex Virgine natus, 72. Ex sola Virgine, 63. In Judaea, 63. Ejus Pater secundum carnem non exstat, sed sola Virgo parens est, 63. Solus regnavit antequam patrem vel matrem vocare posset, 62. Ejus adventu omnes inimici hominis profligati, 44. Ipse adveniendi diaboli astutiam profligavit, 214. Natum Persae adoratam venerunt, 63.

Christus quasi in nube vectus Aegyptiorum idololatriam evertit, 63. Cum in Aegyptum descendit idololatriæ simulacra deturbavit, 62, 734. Sanctus sanctorum, quando venit propheta et visio defecit in Israel, 63. Corpus assumpsit, ut mortem destrueret, 173. Quia ratione proficiebat sapientia et aetate, 475 et seqq. Quondam opera perficienda suscepit, 423. Opera Dei Filium esse illum comprobabant, 48, 49 et seq. Ex operibus cognoscitur, 75.

Christi miracula, 363, 467. Nihil sectebant Phariseos, 164. Christo soli omnia miracula tribuuntur caecis visum, claudis gressum, surdis auditum, balbis linguæ usum restituere; aliis non item, 64. Christus excellentiore quam Esculapius modo morbos curavit, 72. In Spiritu Dei ejicit daemones, 358. Notebat a daemone veritatem profiteri, 213. Cum interrogaret, non ignoraverat rerum quas quærebat, 463. Quæ ventura erant prædixit nobis ut præmuniti stimus cum venerint, 213. Non prohibuit eos qui se adorabant, 588. Ejus mansuetudo, 287.

Christus. Diem iudicii non ignoravit, 469. Cum ait se non nosse diem iudicii intelligit secundum carnem et ut homo, 469 et seqq. Se occulavit dum ad necem quæretur quia tempus quod ipse decreverat nondum advenerat, 259, 260. Quo sensu turbatus est, 746. Cum tempus advenisset, morti sese obtulit, 260. Ut omnes a veteri transgressione immunes redderet, 51 et seqq. Ut homo mortem deprecabatur quam ut Verbum volebat, 480. Non pro seipso sed pro nobis dolore afficitur, 697. Morti se irradidit, ut lex contra homines lata abrogaretur, 53. Ut homines incorruptos redderet, 53. Cur in cruce mori voluerit, 53.

Christi crux et resurrectio homines de immortalitate certiores fecit, 73. Christus in cruce mortuus ut manus extendens moreretur, 53. Illo moriente sol obscuratur, quod in aliorum morte non contingit, 72. Eum decuit in aere mori, ut diabolum et daemones in aere versantes profligaret, 53. Non decebat absque dolore et clam interire, 53. Quare, 53. Cur non capite truncatus aut sectus sit, 54. Cur non vulgari morte, sed in cruce obit, 52. Christus non decebat ex infirmitate corporis interire, 52. Qui infirmitates aliorum curabat, 53. Non decuit Christum a se arcere mortem ne id resurrectionis esset impedimentum, 53. Cur non insidias Judæorum effugerit, 53. Non ut suam, sed ut hominum mortem conficeret advenit, 53.

Christum universa natura confitebatur, 48. Ejus mors propria corpori, 122. Deitas non discessit a corpore, 748, 760. Christi passio nostra est impassibilitas; mors nostra immortalitas; lacrymæ, nostrum gaudium; sepultura, nostra resurrectio; baptismus, nostra sanctificatio; livor, nostra sanatio; disciplina, pax nostra; ignominia, nostra gloria; descensus, noster ascensus, 698. Christi mors non imbecillitate Verbi, 56. Christus corpus pro corpore, animam pro anima dedit, 747. Ipsi morienti testificata est humana natura, 53.

Christus mortem abrogavit, 251. Immolatus legi finem imposuit, 45. Iudicium mortis contra nos latum delevit, 83. Morte sua aditum nobis movit ad cælum, 53. Corruptionem delevit, 53. Ejus morte resurrectionem accipimus, 52. In eum mors non regnavit, 354. Ejus mors nos aegis comminatione liberavit, 52. Ejus anima ad infernum descendit, 743. Christus patiendo nos recreavit, esuriendo nutrit, ad inferos descendendo extulit, 83. Quare nec diutius nec tardius quam post triduum resurrexerit, 53. Propria virtute exciavit, 709. Eum resurrexisse probatur, 58 et seqq. Ex conversione gentium, expulsionem daemorum, miraculis, 58. Christus ex Edom, 83. Christus in resurrectione sua tropæum de morte erexit, 70. Ipse proprium corpus excitavit, 697. Eandem potestatem habuit ante resurrectionem quam post resurrectionem, 467. Præcursor noster intravit in cælum, 79. Spiritum sanctum desuper mittebat ut Deus, et infra, illum accipiebat ut homo, 701. Ejus secundus adventus non in vili forma sed in gloria erit, 77. De ipso in Scriptura, alia secundum humanitatem, alia secundum divinitatem dicuntur, 196. Quatenus homo creari dicitur per hæc verba: *Dominus creavit me*, etc., 173.

Christi caro non est immortalis, 725. Unita est divinitati in utero, 737. Humana est, 337. Est Spiritus vivificans, 706.

Christi corpus primitivæ mortuorum, 60. In Eucharistia,

1019. Corruptionis immune propter Verbum inhabitans, 43, 52. Adorandum est propter Verbum, 731. Non est natura sua Filius Dei, 702. Non est consubstantialia deitati, 724, 743. Ut victima oblatum, 44. Esse fantasma arbitrantur hæretici quidam, 364.

Christus dicitur factus et creatus respectu humanitatis quam accepit, 197. In Christo duæ voluntates, 709, 1009. Ejus opera non divisa secundum divinitatem et humanitatem, 561. In illo alia divinitati, alia humanitati congruunt, 173, 196. Vita et Dominus mortis, 332. Adoratur, 2. Ab angelis, 388. Quo sensu præstantior angelis factus, 363 et seqq. Illud, *Dominus creavit me*, etc., de Ecclesia dicit, 699. Vitis, nos palmites, quomodo, 197 et seqq. Nostræ salutis causa omnia egit, 213. Ab omni errore nos eripuit, 70. Prior docuit virginitatem, 73. Ut homo vivebat, ut Verbum vitam omnibus daret, ut Filius, una cum Patre erat, 49. Per ipsum Pater cognoscitur, 2. In illo Patris voluntas, 483.

Christus ut Verbum Patris tempus non habet cum sit creator temporum, 260. Qua sententia sponsor factus dicitur, 366. Pontifex, 377. Christi virtus, 58. Christus sapientia, iustitia, sanctificatio, redemptio, 950. Lignum vitæ, 599. Universorum rex, 247. Pater futuri sæculi, quo sensu, 83. Homines ad Dei imaginem restituit, 47. Est Deus carnem gerens, nos autem homines Christum ferentes, 700. Secundum divinitatem ultimam diem novit, 699. Sibi ipsi vitam largitur, 703. Ipse seipsum sanctificat, seipsum exaltat, 703. Quo sensu factus est pro nobis maledictum, 724. Multa nobis beneficia contulit, 213. Nemini vim infert, 303. Cum nep purus homo, nec daemone, nec magus sit, vere Filius Dei est, 72. Non fuit magus, sed magiam destruxit, 72. Daemone non fuit qui daemones expellit, 72. Gentiles dicebant Christum esse magum aut daemone, 72. Maledicitur a gentilibus in irruptione Gregorii, 90. Ejus sermo humilis ac vulgaris efficax ad corrigendos mores, 71. Præcipit in persecutionibus fugere, 251.

Christi doctrina pacem parit, 74. Homines mansuetos efficit, 74. Christianam religionem esse veram maximum argumentum virgines sunt, 251.

Christianorum fortitudo, 56. Christianorum ingens turba Alexandriæ, 240. Christianis quas quasi Deo præsentem loquuntur juramenti loco sunt, 238. Christiani quia Trinitatem adorant a gentilibus accusantur quod plurimos deos adorent, 447.

Christianismi ratio in humilibus dictis et actibus invenitur, 696.

Cilices cum Judæis Pascha celebrabant, 713.

Cilicum dii a Syris non coluntur, 18.

Cilicis populi cum Judæis Pascha celebrant, 574.

Cithara quid, 985.

Chusi amicus David, 809.

Claudius, 133, 139. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Clementius, Magnentii legatus, 238.

Cleopatris, urbs Thebaidis, 148.

Clerici ab Alexandro Alex. damnati, episcoporum Arianorum litteras accipiunt, 229. Clerici ab Eustathio depositi ab Arianis recipiuntur et plerique eorum episcopi ordinantur, 274. Clerici Mareotæ confutant calumniam de calice fracto, 151. Clerici Mareotæ subscribunt synodo Tyriæ, 150. Clerici Stephani ejus jussu meretricem mercede conducunt, 281. Clerici Athanasii pristina restituitur immunitas a Constantio, 136. Clerici coguntur communicare cum Arianis, 248. Aut interfici, 258. Clerici erant qui famem tolerarent, 211.

Clysma in Arabia, 306.

Cœlestinus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Cœmeterium, 247. Cœmeteria in quibus humabantur episcoporum reliquæ, 381. Cœmeterium, ibi orationes fiunt, 256.

Cognitio Dei ex illius operibus et ex Christi doctrina sole clarius habetur, 1.

Coldæus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Collhanus consul, 312.

Colluthus episc. Cyno Superioris, Meletianus, 148.

Colluthus presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ, 316. Colluthus presbyter idem, ut videtur, ordinandi presbyteros jus sibi arrogat, 106. Colluthus presbyter falso episcopi nomine gloriatur, 152. Ordinatur Ischyram presbyterum, 132. Et alios, 152. Ab Hosio ad presbyteri conditionem redigitur, 152. Et quotquot ordinati ab eo fuerant ad priorem statum revertuntur, 152, 106.

Colluthiani Ecclesie hostes, 153, 155.

Colonia Agrippina, metropolis Galliarum superioris, 281.

Comes Tyriæ synodo præsidebat, Dionysius scilicet, 103.

Commentaria, 157. Commentarius minister quid, 103, in notis.
 Commodus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alex. anno 320, 317.
 Comon diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandr. anno 320, 317.
 Concordia sanctorum propria est, 166.
 Conscientiæ indicium est vultus color, 259.
 Consortius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153.
 Consortius alius subscribit synodo Sardicensi, 153.
 Constans imperator ab Athanasio postulat libros Scripturæ, 256. Ejus humanitas, 293. Athanasium Mediolanum evocat, 256. Humane eum alloquitur, 256. Eum Athanasium nunquam solus vidit, sed comite episcopo urbis in qua degebat, 255. Constans litteris Constantium rogat ut synodus convocetur, 256. Athanasium evocat in Gallias anno 549, 256. Ecclesias donis cumulavit, 257. Baptizatus fuit, 257. Occisus a Magnentio, 257.
 Constantia in fide est martyrium, 251.
 Constantinus. M. aderat Nicænæ synodo, 578. Ut ait Eusebius Cæs., libellum fidei Eusebianorum approbavit, 188. Auctore Eusebio, litteris Athanasio minas intentat nisi recipiat Arianos, 140. Isonis calumniam in Athanasium damnat, 141. Epistolam mittit ad Alexandrinos, 141. Et ad Athanasium, qua deprehensas calumnias Meletianorum testificatur, 145. Litteris suis Meletianos insectatur et sycophantas appellat, 108. Athanasiumque innocentissimum, 108. Minas in Meletianos intentat, 104, 146. Litteris Dalmatio censori jubet ut de causa Athanasii judicet, 144. Censorem Dalmatum vetat ne de Athanasii causa judicet, 144. Eusebium et assecias in Orientem propeperantes ut Athanasio noceant, retrogredi jubet, 144.
 Constantinus litteras mittit ad Antonium, 684. Excitat ecclesiam sive martyrium Saluatoris Jerosolymis, 157. Hortatur synodum Jerosolymitanam ut Arianos ad communionem admittat, 157. Audita Arianæ fidei confessione, eum catholicum existimat, 586. Episcopos Jerosolymis coactos hortatur ut eum recipient, 586. Indignatus in episcopos Jerosolymitanæ synodi ipsos evocat, 104. Ejus opera barbari Deum agnoverunt, 159. In exsilium mittit Athanasium, 104, 160. Eusebianos episcopum Athanasii loco constituere volentes deterruit, 299. Eusebianorum opera Arium evocat, 228, 269. Hortatur ut ne pejeret, 228. De fide interrogat, 269. Miratur Arium perjuri fuisse convictum, 229. Arium post mortem ejus ut hæreticum habuit, 596. Baptizatus moritur, 578. Virgines maxime honorat, 251.
 Constantinus junior Athanasium fovet exsilii tempore, 160. Constantinus, Constantius et Constans, post obitum patris sui exules revocat, 276. Constantinus junior Athanasium remittit Alexandriam, 160, 250. Scribit ad populum Alexandrinum in gratiam Athanasii, 160, 276.
 Constantius socerum et cognatos suos non miseratur, 504. Patruos occidit, 504. Patruos sustulit, 504. Adest synodo Antiochenæ anno 541, 589. Mittit Philagrium cum Arsacio eunucho Alexandriam, 276. Itemque Gregorium mittit Alexandriam, 296. Olympiadem fratris uxorem barbaris tradit, 504. Constantius et Constans jubent celebrari synodum Sardicensem, 121, 278.
 Constantius ex insidiis in Euphratem structis malum Arianorum animum suspicatur, 281. Pulsos revocat, 281. Persecutionem in Catholicos sedat, 281. Scribit ad Athanasium in sedem revocandi causa, 154. Tres epistolas, 154, 281. Edessæ degit, 154. Litteras mittit ad Constantem fratrem, rogans remitti Athanasium, 154, 282. Ejus epistola ad populum Alexandrinum in gratiam Athanasii, 157, 282. Redeuntem Athanasium perhumaniter recipit, 156. Litteras ad episcopos et presbyteros in ejus gratiam mittit, 156, 282. Jurat se non auditurus eos qui Athanasium in posterum accusarent, 282, 285. Ejus minæ in seditiosos Alexandrinos, 157. Jubet omnia quæ contra Athanasium scripta essent abrogari et ex commentariis aboleri, 157. Ejus epistola ad Nestorium, 158, 282. Epistola ad Athanasium, qua jubet eum fidere et in pace degere, 245, 285. Epistolam mittit ad Athanasium jubens eum fidenter agere, 296. Mittit Asterium comitem et Palladium notarium, 296. Jubet Felicissimo duci et Nestorio præfecto acerri Philippum ab inferendis Athanasio calamitatibus, 296.
 Constantius contra Magnentium properat, 285. Vetracionem imperio abdicat, 296. Arelate ex Arianorum consilio omnia agit, 286. In litteris suis ait se Constantis reverentia concessisse ut Athanasium rediret Alexandriam, 293. Id confutat Athanasius, 296. Mediolani ex hæreticorum consilio omnia agit, 286. Paulinum, Luciferum, Eusebium Vercellæ et Dionysium cogere vult ut contra Athanasium subscribant, 287. Gladium stringit adversus episcopos, et aliquos ad supplicium adduci jubet, sed senten-

tiam mutat, 287. Blanditiis et minis coratur eo Hosium adducere ut contra Athanasium subscribat, 292. Sed viri hortatu a sententia deducitur, 292. Hosium denuo evocat, quem anno integro Sirmii detinet, 294. Eusebium eunuchum cum donis ad Liberium mittit, 298. Liberium vult eo adducere ut subscribat contra Athanasium, 288. Conatur Liberium Roma abducere, 289. Felicem episcopum ordinari curat, 307. Cogit episcopos in singulis urbibus sententiam mutare, 286. Furoræm vertit in Ecclesiam Alexandrinam, 295. In litteris suis virgines sanctas et venerandas appellat, 251.
 Constantius memoriæ tenacissimæ, 256. Magnam episcoporum numerum terrore atque minis abducit a partibus Athanasii, 286. Ejus animus Athanasio non notus, 252. Georgium mittit Alexandriam, 296. Ejus epistola ad Eranam et Sazanam Auxumens tyrannos, 250. Jubet frumentum mitti in Ægyptum, 250. Veretur ne Athanasius pulsus Auxumim proficiscatur, 250. Ejus epistola ad Alexandrinos adversus Athanasium ad commendationem Georgii, 248. Ira inflammatur in Athanasium, 286. Jubet Athanasii necessarios occidi, 249. Mala probat Alexandrinos et virginibus illata, 293. Ejus edicto ecclesiæ Arianis traduntur, 508. Jubet frumentum auferri Athanasio, darique Arianis, 286. Studet Arianos in Ecclesiam introducere, 295. Exsules varia in loca mittit, 290. Ejus jussu ut episcopi ex urbibus et ex eparchia ejiciantur, 251. Insontes episcopos damnat, alios reos absolvit, 504. Potestatem cuius facit contumelias inferendi iis qui Athanasii conventibus interessent, 286. Accusationes adversus hæreticos nunquam admittit, adversus Catholicos semper, 297.
 Constantius impietatis patronus, imperator hæreseos, 294. Pharaoni confertur, 285. Comparatur Sauli, 503. Achabo, 504. Pharaoni, 504. Pilato, 504. Antichristo, 507. Christi hostis, 505. Eum vocat Athanasius Costyllum per derisionem, 507, 510. Viam parat Antichristo, 295. Notas omnes Antichristi habet, 507. Immortale malum Catholicis, 504. Ejus inconstantia, 504.
 Constantius adest synodo Sirmianæ, 576. Æternus vocatur ab Arianis, 575, 576. Jubet aboleri fidem Sirmianensem, 595. Vim inferi Patribus Ariminensibus, 714. Scribit ad episcopos Ariminenses, 615. Instante morte ab Euzoio Ariano baptizatur, 597.
 Constantialis est Trinitas, 741. *Consubstantialis* vox non eo sensu damnata a synodo Antiochena anno 270, quo approbata fuit a Nicæna, 605. Quo pacto statuta et decreta, 176, 177 et seqq. Recte competit Filio, 608 et seqq. Cur in synodo Nicænâ adhibita et approbata, 715, 716 et seqq. *De consubstantiali* questionem motam in synodo Nicænâ, 189. Explicatio per Eusebium Cæs., 188. Eam qui non admittit si alias recte sentiant non damnandi, 605. *Consubstantialis* et *ex substantia* licet in Scripturis non legantur, id quod significant in Scripturis habetur, 178. Consubstantialitas non intelligitur corporum aut mortalium animalium more, 189. *Consubstantialis* et *substantia* voces defenduntur contra Arianos, 598. *Consubstantialis* vox Arianis invida, 714. Ejus significatio, 612, 718. Quibus de causis respicitur a nonnullis, 610. Definita in concilio Nicæno, 605. Germa et propria, 717.
 Contestatio secunda populi Alexandrini, 511.
 Copres presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
 Coptus Ægypti urbs, 148.
 Copti episcopus Theodorus Meletianus, 148.
 Corax Syracusis rhetoricam invenit, 15.
 $\kappa\epsilon\rho\varsigma$, sive Proserpina (sive Puella) Ægyptiorum dea, 8.
 Corona non pro loci, sed pro factorum ratione tribuitur, 211.
 Corpus animæ discussu moritur, 25. Ab anima movetur et regitur, 25. Corporis sensus nihil nisi mortale percipit, 26. Corpora defunctorum canibus projiciuntur ab Arianis, nec permittuntur exportari, 248. Corpora peccatorum hominum Ægyptii in lectulis asservabant nec hauriebant, 689. Hunc morem improbat Antonius, 690.
 Corruptio in corpus Domini vim non habuit, 745. Per resurrectionem eliminatur, 44.
 Corsica, 285.
 Corybantes Cretæ, argumento sunt Jovem non fuisse Deum, 9.
 Cosmus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153.
 Costylius. Sic vocatur Constantius ad derisionem, 507, 510.
 Creari vocem ex Scriptura innuitur non semper significare productionem ex nihilo, 405 et seqq. Creator ex naturæ operibus cognoscitur, 46. Creandi facultas non ediscitur, sed naturaliter habetur, 502. Creata res *hæc* est ac res facta, 585. Creatum et genitum in quo differant, 418. Creaturæ non sunt natura similes Patri, 534.

Non possunt esse aeternæ, 312. Nisi a verbo conservarentur, esse desinerent, 52 et seqq.

Creta, 98, 122, 285. Jovem colit, 7.

Cretenses liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddebant, 19.

Crispinus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153. Crispinus Patavii episcopus cum Athanasio Constantem adit, 255.

Crocodilus quem alii adorant aliis execrationi est, 18. Cronius episc. Metelli, Meletianus, 148.

Cronius episc. Ægypti adfuit synodo Tyræ, 153. Crux Christi ex Veteri Testamento probatur, 61. In cruce solum manibus extensis quis moritur, 55. Qui in eam ascendit est Dei Verbum et Salvator mundi, 2. In ea posita est nostra resurrectio, 532. Ejus necessitas, 53. Virtute totus terrarum orbis impletur, 1. Cruce erecta universa idololatria eversa est, 1. Per eam omnes dæmonum præstigiis fugantur, 2, 71. Ejus qui fidem induit naturalia respuit, 57. Ejus usus ad fugandos dæmnes, 642, 685. Ejus signum qui gerunt victoriam referunt, 58. Crucis signum barbaras gentes ad pacem et mansuetudinem deduxit, 73.

Cupiditas inter deos relata, 7.

Curiosi qui, 311.

Curiosus officium, quale, 150 in notis.

Cusæ, 148. Ejus urbis episc. Achilles Meletianus, 148. Cymatius Palti. Ad eum mittitur tomus synodi Alexandrinæ, 615. Pulsus ab Arianis, 254, 274.

Cymatius alter Taradi vel Aradi pulsus ab Eusebiis, 274.

Cyno superior, cujus episcopus Colluthus Meletianus, 148.

Cyno urbs Ægypti cujus episc. Hermæon Meletianus, 148.

Cypri episcopi, 12. Synodo Sardicensi subscribunt, 153.

Cyprianus, 153. Subscribit synodo Sardicensi, 153.

Cyrus Bercæ episc. pulsus ab Arianis, 255, 274.

Cyprus, 97, 285.

Cyriacum sive dominicum, id est ecclesia, 511.

Cyriacus in Mysia episcopus orthodoxus, 220.

Cyrii ecclesia Alexandria vastatur a Gregorio, 276.

Cyrus presb. Alexandriæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

D

Dacia, 97, 122, 285. Dacia altera, 122.

Dæmones boni creati sunt, sed per peccatum mali sunt effecti, 648. Eorum magna turba in aere, 648. Ipsorum leviora corpora sunt, 654. Vident Christum Deum esse, 60. Et resurrexisse, 60. Nihil possunt nisi concedente Deo, 655. Quo pacto gentiles deceperunt et pro veris diis habiti sunt, 658. Potius coniectando quam prævidendo futura prædicunt, 655. Nihil incrementa prænantiant, 655. Ideo bellum inter homines concitabant, ne si in pace mutuo degerent, bellum in se moverent, 74.

Dæmones signo crucis confunduntur, 76. Eos fugare non humanum, sed divinum opus est, 80. Ejus non possunt nisi per virtutem Spiritus sancti, 359. Præstigiæ dissolutæ, 352. Dæmones qui fugat, et morbos curat ne glorietur, 658. Dæmonum tentationes, 649. Precibus et jeuniis fugantur, 649. Et signo crucis, 649.

Dæmonium fraus et furor per Dei Verbum coercita, 70. Ne quidem cum veritatem dicunt audiendi sunt, 651. Olim variis spectris homines decipiebant, 71. Fontibus, fluviis, ignis, et lapidibus insidentes stultos mortales præstigiis percellabant, 71. A Salvatore pelluntur, 70. Christi nomine prolato fugantur, 60. Plerumque psalmos canunt, 650. Legentibus monachis quasi echo verba repetunt, 680. Tormentis excitant, speciem monachi assumunt, 650. Timent acetarum jejunia, vigilias, orationes, 654. Dæmonum cultus homines a feritate non revocabat, 74.

Dæmoniaci ab Antonio liberati, 673, 674.

Dalmatia, 98, 285.

Dalmatius censor, 144. Evocat Athanasium, 144.

Damasus magnæ Romæ episcopus, 712. Synodum cogit Romæ, 712. Damasus et Itali episcopi Ursacium et Valentem damnant, 718.

Danae a Jove vitata, 10.

Daniel tempus adventus Christi prædixit, 382. Orandi studiosus, 212. Propheeta tempore captivitatis Babylonicae, 63. Per septuaginta hebdomadam tempus Christi adventu præsignificavit, 64. Daniel est liber canonicus, 767.

Danius, 111 et in notis.

Darius invitus criminationem in Daniele[m] audivit, 294.

Dardania, 97, 122, 285.

Datianus comes Athanasium litteris hortatur ut redeat, 282.

Datylus, 153.

David unctus est, 65. In speluncam fugiens psalmum canit 56. Ex Jesse natus, 62. Fugit Saulem, 258. A Saule ad necem conquisitus incolomis evasit, 63. Coram Abime eorum vultum suum immutavit, 258. Deum solum adjuvorem adesse sibi rogabat, 445. Suaelet suis ne Saulem occidant, 287. Saulem non vult interficere, 261. Triginta annos natus regnavit, 62. Per fidem justus, 251. Periculis se primum offerbat, 262. Bellum gessit adversus Moabitas et Syros, 62. Sanctissimus, 244. Domi obiit, 65.

Declopetus episc. subscribit synodo Sardicensi, 153.

Decreta Dei firma sunt, 42.

Dedicatio ecclesiarum, 212, 243.

Dedicatio martyrii Salvatoris Jerosolymis, 586.

Deipara, 916. Vide in *herodac.*

Deitas una in tribus hypostasibus, 701.

Delphorum oracula falsa, 71.

Demetrius presbyter Mareotæ, 151.

Demetrius diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Demetrius diaconus, 143.

Demophilus interfuit synodo Ariminensi, 576. Synodo Ariminensi fidei formulam præfixis cons. offert, 576. Depositus in Ariminensi synodo quod nollet Arianam hæresim damnare, 713.

Depositio Arii et sociorum ab Alexandro Alexandriae episcopo, 315.

Desiderius, 153. Episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Deus, hæc vox nihil significat nisi Dei substantiam, 179. Deum esse natura clamat, 20. Probatur ex mirabili cæli ordine, 27. Ex elementorum harmonia, 28. Ex nubium, terræ, tempestatum ordine, 28. Ex contrariorum elementorum concordia, 29. Deus quid non sit quam quid sit facilius comprehenditur, 272. Non initium nascendi habet, 733. De eo humana non licet cogitare, 556.

Deus non est corporeus, 17. Nec corrumpi vel mori potest, 17. Nulla re indiget, 17. Expers materiæ et corporis est, 171. Proficere non potest, 556. Non est compositus ut in substantia accidens, 179. Sed simplex, 179. Dei substantia quid sit comprehendi non potest, 179. Deo aliquid deesse impium est dicere, 50. A Deo nihil procal, 453. Dei proprietates quæ, 549.

Deus non mentitur, 42. Deus nulla re indiget, sibi que ipse solus satis est, 21. In eo omnia consistent, 21. Est omnipotens, 22. In eo nulla qualitas est, 717. Non est divisibilis, 22. Natura sua invisibilis ex operibus cognoscitur, 75. Per idola non loquitur, 15 et 16.

Deus est unus, 5. Quare, 5. Cur non possint esse duo dii, unus bonus, alter malus, 5 et 6. Esse unum probatur quia unus est mundus, 50, 51. Ideo unum mundum creavit ut ipse Deus unus esse crederetur, 51. Deus omnium auctor, 22. Creator ex rebus creatis cognoscitur, 225. Mundum condidit cum voluit, non item Filium genuit, 542. Tunc omnia creavit cum vidit posse facta permanere, 542. Ut aliter est, quam homo, aliter gignit quam homo, 537. Creator dici non possit nisi materiam creasset, 59. Non facit res ex materia præexistente, 586. Alios mundos fabricari poterat, 51. Non fatigatur agendo, 168. Non jubendo, 389. Omnia continet, nulla re continetur, 171. Esse mundi rector intelligitur, ut ex bene administrata civitate esse magistratus cognoscitur, 29. 50. Ejus officia omnia bona sunt, 763. Non potest auctor esse mali, 5. Ex operibus cognoscitur magis quam doctrina hominum, 1. Per Christi doctrinam item cognoscitur, 1. Olim per creaturas cognoscebatur, nunc vero per Sapientiam, id est Verbum, 434. Ejus cognitione universa terra repleta est; quomodo, 434, 435.

Deus fons sapientiæ, scilicet Verbi, 173. Natura simplex unum produxit Verbum, 171. Non Verba succedentia habet, 226. Est fons sapientiæ, id est Verbi, 553. Nunquam fuit *ἀνεργος*, id est, sine Verbo, 534, 538. Non est multorum pater Verborum, 226. Non factus dicitur non respectu Filii, sed respectu creaturarum rerum, 185. Deus et Dei Verbum omnia condidit, 2. Ipse per Verbum omnia fecit, 169. *Ex Deo* vocem quo sensu in Filio admittebant Eusebiani, 176. Per Verbum fecit hominem, 2. Omnia per Verbum ex nihilo fecit, 59, 42. Per Verbum omnia gubernat, 31. Non intermedio eget ad creandum, 591 et seqq. Deus poterat sine Verbi adventu solvere maledictionem, 424. Si mediatore opus haberet ut creaturas faceret, mediatore opus habuit ut Verbum faceret si Verbum sit factum, 169. Hominum creator per Verbum suum eorum pater efficitur, 418. Non solo nutu debuit hominum genus reparare, 68. Cum dedecebat hominem lapsum, in pernicie omnino relinquere, 42.

Deus nos gratia divini Verbi sancte vivere concessit, 41. Misericordiam per solum Filium confert, 922. Cur Verbum suum dederit hominibus, 40. Deus unus in Trinitate, 447. In tribus hypostasibus, 701. Ubi Deus est, ibi sunt Filius et Spiritus sanctus, 779.

Deus æternitatis cogitationem indidit homini, 2. Homines vocat filios, 417. Ipse Jabano apparuit, 445. In angelo loquebatur in rubo, 446. Legis et prophetarum Dominus, 215. Ejus decreta firma sunt, 42.

Deorum multiplicitas, 17. Dii tot quot gentes, 17. Dii gentilium nec natura nec promissionibus fideles, 377. Dei nomen tributum elementis, 7. Deos qui faciunt, moriendo perperam id egisse arguuntur, 8. Deos qui fabricantur ridiculum esse adorare ipsos, 17. Deos qui nulli sunt homines continere, 6. Deorum imagines auro, argento, ære, lapidibus, etc., execrandæ, 10.

Dii gentilium imbecilli et infirmi homines sunt, 10. Mares et feminae, 15. Dii sunt magis qui deos faciunt, quam qui fiunt dii, 8. Dii volucrum, reptilium, brutorum formas sumebant, 10. Deorum nomina pariterque gesta conficta, 15. Eorum gesta cum Christi gestis non comparanda, 72. Eorum nefaria gesta extremo supplicio luenda, 11. Eorum varietas bella multo induxit, 18. Eorum pugna ante Ilium pro Græcis et Trojanis, 10.

Dii varii in variis civitatibus, 18. Dii irrident Martem et Venerem in adulterio deprehensos, 10. Iis inanem gloriam ascribere ridiculum, 31. Deos gentilium non esse vere deos ex eorum gestis probatur, 9. Eorum inventa fictione non rei veritate, 14. Eorum facta homines illos fuisse evincunt, 14. Dii quos alii colunt, diis suis alii imolant, 19. Deorum consecratio Athanasii tempore vigeat adhuc, 8.

Deuteronomium est liber canonicus, 767.

Diabolus, magnus dæmon, 215. Quia discors fuit, ex cælo cecidit, 608. E cælo lapsus in infimo aere vagatur, ubi dæmonum ope et præstigiis homines seducit, 53. Iis qui sursum tendunt obstare nititur, 55. Nobis invidens circumi et vigilat adversum nos, 215. A Salvatore victus, 650. Diaboli audaciam repressit Christus, 215.

Diabolus ne cum veritate quidem dicit fide dignus est, 215. Id quod ipse est celat, et veritatis nomen affectat ut fallat, 215. Salvatorem tentans vocibus Scripturæ utitur, 219. Despicendus, 658. Eum Job describit, 649. Diabolus decept Evam, 214. Nunc vel a pueris deridetur, 214. Hæresum auctor, 324. Auctor Arianæ hæreseos, 185. Angelis lucis formam induit, 214.

Diaconus psalmum legit, 265. Diaconi in ecclesia plagis concisi in irruptione Syriani, 312.

Dialectica a Zenone Eleate inventa, 15.

Diana per Theseum inter deos relata, 8. Dianam lunam significare aiunt philosophi Græci, 681. Diana venationem invenisse dicitur, 14. In Piræo adorabatur, 9. Jove vitata, 10.

Dianius monet per litteras Athanasium monachos Cæsarienses Basilio infestos esse, 763.

Dicella, 145.

Didymus presbyter Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Didymus diaconus Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Di Iymus Iaphosiris presbyter, 145.

Didymus alter diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Didymi Alexandrini cæct cum Antonio colloquium, 693.

Dilectus idem sibi vult ac unigenitus, 507.

Diodorus, 153. Subscribit synodo Sardicensi, 152.

Diodorus in Asia episc. pulsus ab Arianis, 274.

Diodorus episcopus post Sardicensem synodum in exsilium pulsus ab Arianis, 280.

Diogenes notarius, 244. Viginti sex mensibus post Montanum Alexandriam venit, 244. Qui nec epistolam tradidit nec Athanasium vidit, 244.

Diogenius aut Diogenes et Hilarus notarii cum palatinis mittuntur Alexandriam, 295.

Diognius Nicænus. Vide Theognius.

Diomedes, 15. Vulnerat Martem et Venerem, 10.

Dionysius episcopus Alexandrinus, 191. Eum Ariani secum consentire dicebant, 191 et seqq. Catholicæ Ecclesiæ magister, 194. In epistola ad Euphranorem et Ammonium de Christo secundum humanitatem loquitur, 196. Scribit epistolam contra Sabellianos, 194. Tentat Sabellianos a sententia deducere, 194. Ejus verba quæ Arianam hæresin specie saltem sapiunt, 195. Ejus sententia non ex una solum ejus epistola, sed ex omnibus expromenda, 195. Ait Filium esse rem factam, 193. Ait se Patrem Filii factorem, et Filium factum dixisse cum ob humanitatem quæ facta est, tum intelligendo per factorem, Patrem, 205. Non

existimavit Filium rem esse factam, 205. Tempori et personæ sese attemperans scripsit Filium esse rem factam, 195. In suspitionem venit quod negaret consubstantialitatem, 181. Diu ante synodum Antiochenam floruit, 605, 715. Accusatur apud Dion. Rom. quod Filium Patri non consubstantialem affirmaret, 198, 605. Se purgat apud Dionysium Romanum, 181. Epistolam scripsit ut suspitionem amoveret, 193, 194 et seqq.

Dionysius ait Verbum æternum esse et Patri coexistere, 199. Docet Filium Patri semper coexistere, 205. Per œconomiam humanæ more loquitur de Christo, 195. Exemplo apostolorum, 195. Approbat consubst. adialis vocem, 181, 201, 202. Pieraque attulit exempla quibus indicat Patrem et Filium ejusdem esse naturæ, 181. Dionysii insignia de Trinitate verba, 200.

Dionysius Arium et Sabellium impugnat, 205. Nunquam fidei causa pulsus est, 195. Vel recessit ab Ecclesia, 195. Dionysius Alex. Arii doctrinam evertit, 197, 198, 200. Dionysio eandem quam Ario doctrinam ascribere insanum est, 201. Dionysius Alexandrinus pie obdormivit ejusque memoria cum Patribus relata est, 193. Dionysii duo Romanus et Alexandrinus diu ante Antiochenam synodum floruerunt, 605, 716.

Dionysius Leidis episcopus cum Athanasio Constantem adit, 255.

Dionysius, 152.

Dionysius religiosus homo Mediolano pulsus, 507. Fortiter agit cum Constantio, 287. In exsilium missus, 255, 288, 508. Dionysius Romanus diu ante synodum Antiochenam floruit, 605, 715. Scribit ad Dionysium Alexandrinum rationem dictorum ejus postulans, 198. Apud eum se purgat Dionysius Alexandrinus, 181. Dionysius Romanus scribit contra eos qui Monarchiam in tres hypostasias separatas dividerent, 182. Scribit contra Sabellianos, 182. Ait in hoc dicto: *Domini creavit me*, vocem, *creavit*, non accipi pro *fecit*, 182.

Dionysius presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316. Dionysius presbyter Alexandrinus, 150. Dionysius presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Dionysius diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Dionysius comes, 116. Tyrum mittitur cum militibus, 147. Vi utitur contra Athanasium in synodo Tyria, 149. Omnia moderabatur in synodo Tyria. Scribit Eusebianis, quos monet legationem ex communi sententia mittendam, 156. Non probat suspectos viros mitti in Mareotem legatos, 149.

Dionysius sive Bacchus Jovis fil. inter deos relatus a patre, 10. Ebrietatis magister, 72. A Perseo vulneratur, 10.

Dioscorus, 132. Subscribit synodo Sardicensi, 152. Dioscorus alter, 153. Dioscorus, 153. Dioscorus episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 155. Dioscorus episc. fugatus ab Arianis, 506. Dioscorus presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316. Dioscorus presbyter Alexandrinus, 150. Dioscorus Ægyptius presbyter in exsilium missus ab Arianis, 256. Syenem relegatur, 506. Dioscorus presbyter Mareotæ, 151. Dioscorus presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Dioscorus presbyter Meletianus in breviario Meletii, 148.

Dioscuri sive Castor et Pollux inter deos relati a patre Jove, 10.

Diospolis, 148. Ejus episc. Ammonius Meletianus, 148.

Discipuli Christum quem Moyses et prophetæ prædixerant invenerunt, 215.

Divinitatis unitas individua, 489. Divinitatis principium unum, 489.

Divitiæ somniantium visa et phantasmata, 900.

Doctrina vera quæ sit, 175. Doctrina Christi universam terram implet, 75. Vide *Christus. Doctrina apostolorum*, liber sic dictus, legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768. Doctrina hominum infirma, 75.

Dodonæa æra, 9. Dodonæa oracula falsa, 71.

Doeg calumniator sacerdotis Dei, 214. Idumæus, 867. Syrus dicitur, 867. Nuntiat Sauli venisse Davidem in domum Abimelech, 867.

Dominicus homo, 81. Dominicus homo Christus præcursor noster intravit in cœlum, 79.

Dominicum, *суперъдъ*, ecclesiæ nomen, 241.

Domini adventus ex Scripturis probatur, 60. Dominus venit ut diabolum prosternat, et aerem purget, 55. Dominus, vide *Christus; Filius, Verbum*. Dominus instar omnium nobis in oculis erit cum nos in æternam vitam admittet, 431.

Domitianus, ejusdem nominis duo, 152.

Domnion Sirmii episc. pulsus ab Arianis, 274.

Domus obsignatur in Georgii intrusione, 256.

Donatianus, 133.
 Donatus proconsul: huic mittuntur litteræ contra Olympium episcopum, 233.
 Δολοχία, id est, σπασθῆρον, 86. Doroologia Jerosolymitana quæ, 937.
 Dracontius *επιτομικός*, sive monachorum præfectus, 207 in *notis* Juramento affirmaverat se, si ordinaretur, nequaquam remansurum, 209. Quorundam consilio aufugit, 208. Instante Paschate, 211. Electus in episcopum, 207. Episc. parvæ Hermopoleos, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 613. Et ei subscripsit, 619. Relegatus ad deserta loca circa Clyma, 306.
 Dux Ægypti in populum in deserto loco orantem invadit cum ter mille militibus, 247. Ab eo multi cæduntur, 247.

Dyarchia non statuenda in Deo, 489.

Dynamius, 133. Dyanamius miles, 301. Dyanamius, 312.

Dyscolius, 133.

E

Ecclesiæ catholicæ corpus unum est, 313. Ejus decreta non ab imperatore auctoritate habent, 297. Sola celebrandis mysteriis destinata, 103. Ecclesiæ horrenda expulatio sub Gregorio, 90. Incenditur, 118. Ecclesiæ paucæ et parvæ Alexandriæ, 240. Ecclesiæ Ægyptiacæ Ariani traditæ, 247. Alexandrinæ Ariani traditæ, 303, 772. Versæ in domos Veli, 772. Ecclesia expulatur a gentilibus, 298. Ecclesiastes filius David, 263. Ecclesiastæ liber est canonicus, 767.

Elearchia Ægypti, 619.

Electio episcopi quo ritu facienda præsentibus scilicet et postulantis clericis et populis, 89.

Elementis, Dei nomen ascriptum ab hominibus, 7.

Elementorum harmonia, 21.

Elias assumptus est cum universam prophetiam implet, 211. Elias solus in persecutione erat, sed Deus ei omnia erat, 293. Fugit Achabum, 258. Elias et Elisæus mortuum excitavit, 64. Elias jussu Spiritus sancti Achabo se obtulit, 261. Ad Carmelum sedens Deum invocavit, 263. Baalis prophetas plures quadringentis delet, 263.

Elias subscribit synodo Sardicensi, 133. Elias alius, 133. Elias alius, 133.

Elias monachus monasterii Ptemencyræos, 145. Abducat Arsemlum in inferiores partes Ægypti, 115.

Elisæus duplicia obtinuit postquam Eliam secutus est, 211. Elisæus mortuum excitavit, 64. Futura prospiciendi vi pollebat, 656.

Eloquentia in rebus ecclesiasticis non quaerenda, 111.

Elpidius subscribit synodo Sardicensi, 133, 139. Elpidius et Philoxenus legati Julii litteras Eusebianorum ad eum deferunt, 111, 277.

Elurion subscribit synodo Sardicensi, 133.

Encaenia Antiochiæ celebrata, 587.

Encyclica epistola, 42. Encyclica epistola legebatur in ecclesia secunda Mali, 87 in *notis*.

Enoch ex Jared natus, 62. Cum Deo placuisset translatus est, 168.

Ependytes vestis monachorum, 664.

Ephraim episc. Thmucos, Meletianus, 148.

Epictetus Corinthi episcopus. Ad eum litteras mittit Athanasius, 720. Eum increpat Athanasius quod Dimæritarum errores vel proponi permisit, 721.

Epictetus Centumcellarum neophytus adolescens scelestum Constantii administer, 307. Histrio ob calumnias contra orthodoxos episcopos delatus in episcopum cooptatus, 219.

Epicurus notatur, 176. Epicurei fortuito omnia facta fuisse dicunt, 38. Refelluntur, 39. Quia sors non potest tantæ harmoniæ auctor esse, 59.

Επιτομικός panis, id est futurus, 706.

Epiphano de Paschate scribit Athanasius, 1028.

Epiri, 98, 122.

Episcopatus non est peccati causa, 211. Minorem relinquere ad majorem petendum nefas, 102, 114. Episcopatus venales apud Arianos vel ipsi ethnici et catechumenis, 248.

Episcopi ordinatio quo ritu facienda, 89. Antequam ordinetur sibi ipsi vivit; postquam autem ordinatus est, iis quibus est ordinatus, 208. Episcopum ab ecclesia sua abcedere magnum crimen, 244, 246. Maxime in solemnitatibus, 211. Episcopi erant qui jejunarent, monachi qui comederent, 211. Episcopi erant qui signa ederent et monachi qui id non præstarent, 211. Episcopi multi erant qui nunquam nupsere, monachi vero qui filios susceperunt, 211. Episcopi erant qui vino abstinere, monachi vero qui vinum biberent, 211. Episcopi improbi abjiciendi, 1028.

Episcopi exteriore forma noti, 281. Episcopi prope con-

tum in Ægypto, Libya et Pentapoli, 147. Episcopi ante Eusebium usi sunt voce *επισκοπος*, 189. Episcoporum Libyæ, Pentapoleos, et Ægyptii testimonia mittuntur ad omnes ubique præsules, 109. Episcopi Ægyptii recusant legatos Mareoticos, 108. Episcopi exules revocantur a tribus fratribus Augustis, 276. Episcopi scribunt pro Athanasio, 128. Eorum scripta Athanasii innocentiam testificantur, 234. Episcopi multi læsi ab Eusebianis Romam ad Julium confugerunt, 119. Qui ad synodum Romanam se conferre volebant prohibiti ab Ariani, 119. Episcopi in carcerem trusi in adventu Gregorii, 118. Episcopi a Gregorio flagellantur, 277. Gregorii jussu plagis onerantur, 277. Missi in exilium ut cogantur cum Gregorio et Ariani communicare, 119. Ab Ariani plagis laniati et in carcere detenti anno 341, 119.

Episcopi rogant Constantem ut Constantio rescribat pro cogenda synodo anno circiter 343, 236. Episcopi Orientales factiosi, comites Musonianum et Hesyebium Castrensium secum adducunt patronos, 121, 278. Judicium Sardicensis synodi reformidant, 123, 279. Eorum nefaria gesta, 123, 123. Episcopi pro orbem sepe Arianos scriptis suis damnaverunt, 110. Episcopi LXII ex Asia, Phrygia, Isauria in Athanasii gratiam scribunt, 134. Episcopi, cccxv numero qui vel subscribunt synodo Sardicensi vel in gratiam Athanasii litteras dant, 344. Plusquam cccc cum Athanasio pacem habent, 284.

Episcopi a militibus victi abducuntur in Georgii intrusione, 256. Ad ministeria publica traduntur, 119. Ad lapidinas missi ab Ariani, 306. Multi quia cum Athanasio communicarent in exilium pulsati, 240. Ad tribusalia ducti ut cogantur contra Athanasium subscribere, 286. Episcopi a Petro Achilla et Alexandro ordinati pelluntur anno 356, 309. Alii fugantur, 248. Episcopum mortuum non sinunt sepelire Ariani, 306. Episcopi multi presbyteri et diaconi in exilium missi, quod nolent subscribere contra Athanasium, 247. Et quia cum Ariani non communicabant, 232. Episcopos ethnicos ordinant Ariani, 306.

Epistola Jeremiæ cum ejus prophetia pro uao libro computatur, qui est canonicus, 767.

Epistolæ catholicæ septem numero, Jacobi una, Petri duæ, Joannis tres, Judæ una, 767.

Epistola Alexandri ad omnes ubique episcopos, 313. Constantini ad Athanasium, 145. Constantini ad Alexandrinos, 141. Ægyptiorum episc. ad synodum Tyriam, 132. Ægyptiorum episcoporum ad Flavium Dionysium comitem, iisdem prope verbis atque priorem, 154. Altera Ægyptiorum episc. ad Dionysium comitem qua appellant Constantinum, 153. Alexandri episc. Thessalonicensis ad Dionysium comitem, 155. Dionysii comitis ad Eusebianos, 156. Alexandrinorum presbyterorum ad legatos synodi Tyriæ, 149. Clericorum Mareotæ ad synodum Tyriam, 150. Cleri Mareotæ ad Phlagraium Ægypti præfectum et alios, 152. Synodi Alexandrinæ anno 340, 99. Synodi Sardicensis ad omnes ubique episcopos, 127, 279. Synodi Sardicensis ad episcopos Ægypti et Libyæ, 123, 279. Synodi Sardicensis ad Ecclesiam Alexandrinam, 122, 279.

Epistolæ tres Constantii ad Athanasium, 151. Constantii ad Nestorium, 158. Constantii ad populum Alexandrinum in gratiam Athanasii, 157. Synodi Jerosolymitanæ, 158, 157. Ursacii et Valentis ad Julium, 139. Pusissima Athanasii memoratur, 167. Constantii ad Athanasium, 245. Hosii ad Constantium, 202. Constantii ad Æzanam et Sazanam Auxumeos tyrannos, 250. Joviani imp. ad Athanasium, 622.

Eruca et bruchus magnæ virtutes appellantur. Quid hinc Eusebiani, 177.

Esdra sacerdos et legis scriba, 243. Esdræ libri primus et secundus pro uno computantur, 767. Sunt canonici, 767.

Esther liber legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768.

Ethnici in persecutione Maximiani Christianos occulant, 302. Ethnici milites admittuntur ad disquisitionem Mareoticam, 149. Ethnici et Judæi adversus ecclesias immissi a Gregorio, 89. Qui ecclesias et baptisterium incendunt, et innumera mala perpetrant, 90 et seqq. In ecclesia immolant diis suis, 90. Jussu episcoporum in Christianos et in virgines debacchantur, 107. Ethnici Alexandrini agri in ordinatione Dracontii se Christianos fore pollicentur, 208. Ethnici a Meletiano ordinantur episcopi, 309. Ethnici Dominicam resurrectionis aversantur, 91. Ethnici virgines ut templum Verbi admirantur, 251.

Eucarpus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 132. Eucharistia, 1019.

Eudæmon subscribit synodo Sardicensi, 133. Eudæmon Athanasii accusator, 141. Eudæmon Taneos episcopus Meletianus, 148.

Eudoxius in Syria episcopus, 572. Eudoxius Arianus im-

- pietatis patronus, 219. Eudoxius legatus ab Arianis ut novam fidei formulam in Italiam deferret, 589. Germanicæ episc., 274. Cum Eustathius non admittebat in clerum, 274. Ab Eusebianis ordinatur episcopus, 274. Eudoxius Ant. damnatur in synodo Seleuciensi, 580. Eudoxius depositus in Ariminensi synodo quod nollet Arianam hæresin damnare, 715. Eudoxius queritur Nicænam synodum vocibus non scriptis usam fuisse, 601.
- Eugenius subscribit synodo Sardicensi, 152.
- Eugenius magister ante velum stabat cum Athanasius Constantem alloqueretur, 235.
- Eulogius subscribit synodo Sardicensi, 153. Eulogius episcopus fugatus ab Arianis, 306.
- Eulogus subscribit synodo Sardicensi, 152.
- Eumenes diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alex. anno 320, 316.
- Eunuchos vetat lex ad ecclesiasticum consilium admitti, 270. Eunuchi nolunt admitttere Filium Dei, quod ipsi steriles sint, 289. Apud Constantium gratia et auctoritate plurimum valent, 289.
- Euphranon et Ammonius quibus rescribit Dionysius contra Sabellianos, 196.
- Euphrates Coloniae Agrippinæ episcopus, 281. Legatus synod. Sardic., 281.
- Euphratoni Balanæ, ut puto, scribit Eusebius Cæsariensis, 584. Euphraton episc. Balanæ mirabilissimus homo ab Arianis vexatus, 254, 274.
- Eupsychius in Cappadocia episc. orthodoxus, 220.
- Europa a Jove vitata, 10.
- Eusebius Nicomediensis, 111, 302. Depositus, 102. Arianis patrocinatur et litteras in eorum gratiam scribit, 314. Beryto Nicomediam se transfert, 102, 275. Alexandrum rogat ut ne Ariam extra Ecclesiam relinquat, 101. Cum Meletianis amicitia junctus, 103. Quos magnis sibi pollicitationibus devincit, 140. Hæreses sectator, 82, 95. Eusebius et socii ejus Arianam hæresin sectabantur, 95. Eusebius impie interpretatur illud: *Omnia mihi tradita sunt a Patre*, 82. Dicebat Filium rem esse factam, 356. Impia dicta profert in Verbum Dei, 589. Athanasium hortatur ut recipiat Arianos, 140. Athanasii ordinationem culpatur, 102.
- Eusebius et assecræ ejus in Orientem properant ut Athanasio noceant, 144. Eusebius et Arius virus impietatis vomuere, 502. Eusebius Nic. et socii Arianorum patroni Athanasio insidias parant, 89. Ejusque exsilii in Cæsariæ auctores sunt, 89. Eos recusat Athanasius, 147.
- Eusebius scribit contra Athanasium, 115. Ipse et socii ejus Athanasium accusant apud imperatorem, 92. Eusebius relicto Nicomediensi episcopatu Constantinopolitanum invadit, 102, 275. Romanam synodum reformidat, 95. Solus Julio rescripsit, 115. Mortem obiit, 121. Eusebii sodales post mortem ejus disputant cum Catholicis, 161. Eusebiani dicebant ideo Dei Filium alius amplius habere et unigenitum esse, quia ipse solus Patris sit particeps et cætera omnia Filii, 170. Ut rem creatam esse Christum demonstrant, hoc loco utuntur: *Dominus creavit me initium viarum suarum*, 172. Existimant Filium ex nihilo fuisse factum, 170. Sola cogitatione Filium Verbum esse contendunt, 494. Dicebant Filium ante tempora factum fuisse, 606.
- Eusebianorum dolus in synodo Nicæna, 715. Eorum impietate compulsi sunt Nicæni Patres voces ex Scriptura non desumptas usurpare, 187. Subscribitur vocibus, *et factus est deus*, *et deus de deo*, 165. Et Nicæna synodo, 175. Pudore compulsi ad subscribendum consubstantialitati, 167. Postquam subscripserunt ad vomitum reversi sunt, 166. Arianorum patroni, 574. Eusebiani Eustathium Antiochenum accusant et pelli curant, 274. Athanasii promotionem in episcopatu criminantur, 101. Athanasium insidiis appetunt, 101, 152. Meletianis iterum concitatis auctores sunt Constantino ut Tyri synodum jubeat congregari, 147. Eusebianorum cura ut Ariani admittantur ad communionem, 108. Eusebiani Meletianis utuntur sycophantibus, 252. Minis adhibitis hortantur Athanasium ut vel simulate cum illis impietatem amplecteretur, 232. Dantur milites ad synodum Tyriam, 147. Eorum violenta gesta in synodo Tyria, 153.
- Eusebiani suffragia episcoporum circumcursantes Tyri postulunt, 153. Athanasium de variis criminibus insinuant, 99, 100. Epistolam tradunt quasi a Meletianis, Colluthianis, Arianis adversus Ægyptios episcopos datam, 155. Auctores sunt Dionysio comiti ut legationem mittat Marcotem, 149. Consilio conspirandi in Athanasium, 149. Eusebiani sex numero soli Constantium conveniunt, scilicet Eusebius Nicomediensis, Theognius, Patrophilus, Eusebius Cæsariensis, Ursacius et Valens, 160. Athanasium accusant de frumenti naviumque detentione, 104. Eusebius jurat Athanasium divitem et potentem esse, 104. Eusebiani curant Arium Constantinopolim evocari, 269.
- Militantur se Arium introducturos, 229. Vi in ecclesiam introducere volunt, 270. Arium sepeliunt, 270.
- Eusebiani accusati a Marcello non sese purgant, 275. Marcellum calumniantur, 150. Nicænam synodum abrogare conantur et Tyriam confirmare, 102. Episcopis sibi adversantibus insidiantur, 586. Mulierum commendationes plurimum valent apud imperatorem, 275. Minis terribusque Ecclesias dividunt ut ubique impietatis suæ adjuutores habeant, 110. Eorum inconstantia, duplicitas, 166. Eusebiani Arianos recipiunt, et ad ecclesiasticos gradus promovent, 151. Eusebius et socii litteras in gratiam Arianorum mittunt, 110. Et eos adversus Ecclesiam concitant, 110. Episcopum illis constituunt, scilicet Pistum, 110.
- Eusebiani litteras Romam, itemque ad Constantinum et Constantem scribunt contra Athanasium, 276. Eorum legati repulsi sunt, 276. Athanasio iudicium et præfectorum acta ascribunt, 101. Eorum in Athanasium conspiratio comediæ comparatur, 108. Eusebiani sæcularium patrocinio usi sunt, 109. Curant frumentum alendis viduis destinatum in Arianorum usum convertere, 109. Pellunt quatuor presbyteros Alexandrinos, qui restituantur per synodum Sardicensem, 125. Eorum diaconi cum Ariomanibus societatem habebant et eorum cælibus intererant, 110. Monumenta Mareotica Romam mittunt, 157. Episcopi synodum Antiochiæ celebrant Encæniorum tempore, 587.
- Eusebianorum legati ad Julium papam et Romanam synodum, 112. Postulant ut synodus cogatur, 110, anno 340. Litteras scripserunt adversus Athanasium, Marcellum et Asclepam, 128. Eorum epistolæ secum pugnant, 115. Cum accepissent Athanasium venisse Romam, iter instituere detrectant, 110. Legatos ultra præfinitum tempus detinent, 277. Detrectant Romanam synodum, 128, 277. Causantur, angustum sibi temporis spatium definitum ut Romam concederent, 114. Eos confutat Julius Papa, 114. Eorum litteræ Patribus Romæ coactis offensionem sunt, 111. Superbe conscripserunt, 111.
- Eusebius Cæsariensis ad Euphratorem scribit Christum non esse verum Deum, 584. Cum sociis libellum fidei offert in synodo Nicæna, 187. Ait libellum fidei suum fuisse in Nicæna synodo approbatum, 187. Tandem subscribit Nicænae fidei, et ea de re epistolam, scribit ad populum suum, 166, 581.
- Eusebii Cæsariensis epistola ad suæ parocciæ homines, 187. Ejus verba in Nicæna synodo promulgata propugnat, 581. Maligna et vafra interpretatio, 190. Ait vocem *consubstantialis* nihil aliud significare quam quod Filius ex eadem substantia et hypostasi sit quæ Pater, 189. Fatetur vocem *hypostasis* a Patribus usurpatam fuisse, 166. Reprehendit Arianos quod dicerent Filium non fuisse antequam gigneretur, 581. In Encænibus, vocibus non scriptis (id est quæ in Scriptura non habebantur) usus est, 600. Præsens erat condemnationi Asclepæ Gazensis, 150. Inimicus Athanasii et Ægyptiorum factus est, 155. Confessoribus accusatus est quod idolis sacrificasset, 103. Unus et sex episcopis, qui post Jerosolymitanam synodum Constantinum adierunt, 160. Magister Acacii, 581.
- Eusebius alius subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Eusebius Vercellensis in exsilium missus, 247. Latine subscribit synodo Alexandrinæ anno, 362, 619. Mittitur a synodo Alexandrina Antiochiam, 615, 619.
- Eusebius episc. alius communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.
- Eusebius presbyter Alex. subscribit synodo Alexandrinæ anno, 320, 316.
- Eusebius (Flavius) consul præfixus formulæ Sirmianæ, 576.
- Eusebius eunuchorum princeps, 626. Minas intentat in Liberium, 289. Dona apponit in martyrio Petri apostoli, 289. Constantium et eunuchos concitat in Liberium, 289.
- Eusebius decurio, 157.
- Eustathius Antiochiæ orthodoxus, 219. Confessor, Arianae hæresi infensissimus, 274. Apud Constantium accusatur quod matri ejus contumeliam fecisset, 274. Et in exsilium pellitur, 274.
- Eustathius Sebastes episcopus, impietatis patronus, 218, 274. Eum Eustathius non admittebat in clerum, 218, 274. Episcopus ordinatus ab Eusebiano, 213, 274.
- Eustathius alius episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.
- Eustathius confessor et orthodoxus ab Arianis vexatus, 254.
- Eustathius Sardicensis Ecclesiæ presbyter, synodo offert excusationem Orientalium, 279.
- Eustolion consuetudinem habet cum Leontio, 268, 284.
- Eustorgius in Italia episc. orthodoxus, 220.
- Eutherius, 152. Subscribit synodo Sardicensi, 152.

Eutropius Adrianopolitanus episc. Eusebium coarguit, 274. Monet transeuntes ne impiis Eusebii verbis obtemperent, 274. Pellitur civitate et ecclesia, 254, 274.
 Eutropius presbyter legatus Liberii in exsilium pellitur ab Arianis, 291.
 Eutropium Constantii matertera, 257. Occisa a Magnentio, 237.
 Eutyches diaconus missus ab Athanasio ad Luciferum, 770.
 Eutychnus episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.
 Eutychnus subscribit synodo Sardicensi, 132.
 Eutychnus subdiaconus scuticis ceditur, ad metalla damnatur, 500. Ex vulnere dolore moritur, 500.
 Eutychnus subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Euzoius diaconus Arianus deponitur, 314.
 Euzoius Chanaanus damnatus ab Alexandro, 505.
 Euzoius Ant. Probatum et socios eunuchos concitat ut faveant Arianis apud Jovianum, 626. Sæpe depositus, 597. Baptizat Constantium imp., 597. Ejus doctrina prava, 769.
 Eva olim a diabolo decepta, 214. Turgens voluptate concepit peccatum, 866. Dixit, possedi hominem, pro peperi, 575.
 Evagoras, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Evagrius damnatur in synodo Seleuciensi, 580.
 Evagrii presbyteri prologus in *Vitam Antonii*, 630. Quam Innocentii hortatu Latine vertit, 630. Epilogus ejus, 695.
 Evagrius agens in rebus, 239.
 Evangelia quatuor sunt libri canonici, 767.
 Evangelica lex non ad exsilium aut ad mortem spectat, 121.
 Exactor Mareotæ, 158.
 Exodus est liber canonicus, 767.
 Expositio fidei, 79.
 Extensio manuum in precando, 74.
 Ezechias ex Achaz natus, 63. Uncius fuit, 65. Senacherim reformidabat, 62. Ei anni vitæ quindecim additi sunt, 260.
 Ezechiel ex Buzi natus, 62. Propheta tempore captivitatis Babylonicæ, 63. Pastores qui gregem deserunt objurgat, 217. Passus est a populo non pro populo, 63. Ezechiel est liber canonicus, 767.

F

Fabrica Adrianopolitana, 280.
 Faustinus subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Faustinus, 133, itidem. Faustinus catholicus sive rationalis Catholicos persequitur, 298. Homo circumforaneus, 299.
 Felicissimus dux Ægypti, 239.
 Felicis Romani ordinatio illegitima, 507.
 Felix subscribit synodo Sardicensi, 135. Felix, 133 alius itidem. Felix, 133. Alius 133. Felix, 133. Alius 133.
 Fidelem non verba, sed recta sententia et pia vita commendant, 220. Fideles non cessant quotidie divina celebrare mysteria, 878.
 Fidelius episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.
 Fidentius subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Fides evidenter apparens non potest dici fides, 757.
 Fides sine operibus nihil juvat, 1011. Ipsius cum operibus conjunctæ fructus est immortalitas, 37. Quæ fide traduntur notitiam ferunt non curiose perscrutandam, 559.
 Fidei vis erga eos qui increduli fuerant, 57, 75. Fides a Domino per discipulos ad nos usque pervenit, 88. Fide Christi mors concitatur, 57.
 Fidei formulæ ab Eusebianis in Nicæna synodo oblata, 187. In qua nihil occurrit a fide alienum, 188. De fide scribere nulla impellente causa periculosum, 221.
 Filii vox duo significat, scilicet adoptione et natura, 168.
 Filius Dei *ὁμοιωτός*, non *ἰσοιωτός*. Id est *consubstantialis*, sed non unitate substantiæ quæ pluralitatem hypostasium excludat, 80. Genitus modo inexplicabili, 79. Eadem ratione filius est qua Isaac filius est Abrahæ, 170. Ejus tamen generatio non humano more est intelligenda, 170. Ex Deo ex Dei substantia non virtute solum Filius est, 179. Solum ex Deo, 179. Filium esse in sinu id generationem significat, 178.
 Filius verus Deus, 226. Ejus divinitas Spiritus dicitur, 567, 568. Habet quæ Pater habet, 84. In Filio sunt quæcumque in Patre sunt, 85. Est Verbum, Sapientia, imago, manus et virtus, 173. Patris propria vis creatrix et illuminatrix, 611. Paterna lux, 477. Manus Patris, 505, 703.

Signaculi voce exprimitur, 553. Sigillum est eandem quam Pater formam representans, 86.

Filium qui separant a Patre ab ecclesiastica communione abjiciendi, 132. De Filio dicuntur eadem quæ de Patre, 609. Est Patri honore et gloria par, 79. Dominus originis hominum, 50. Fons Spiritus sancti, 782. Filium Patre mino: em dicere blasphemia est, 86. Non corporea cogitatione, sed pura intelligentia ex Deo esse cogitandus est, 180. Providentiam suam in omnes extendit, omnibus vitam tribuit, omnia continet, a nullo continetur, in solo Patre totus, 49.

Filius Patrem perfecte cognoscit, 296. Solum, 466. Genitus non factus, 182, 183, 185, 188. Non creatus, 80, 81, 550. Priusquam in corpore appareret victoriam de demonibus reportavit, 65. Et de idololatria, 63. Cum moritur neque animam neque corpus deserit, 759, 761. Non corpore suo circumscriptus erat ut alibi non esset, 49. Nec ita movebat corpus suum ut alias res non moveret, 49. Ubique est sua potentia, 49. Per Filium Pater omnia facit, 444. Filius angeli nomine aliquando significatur in Scripturis, 445. Pro nobis se humiliavit, 476.

Filius si non est Patri similis non est Patris imago, 691. Filium dissimilem Patri dicere non licet per Scripturas, 696. Secundum naturam est æqualis et consubstantialis Patri, 698. Ejus Pater est Deus secundum naturam, nostrum vero per gratiam, 700. Filius apud Patrem est fons sancti Spiritus, 701. Filio eadem ipsa competunt quæ Patri et Spiritui sancto, 701 et seqq. Filius non virtute perfecta et consensu tantum Patri similis, sed natura, 716. Filii Dei cognitio est Patris cognitio, 531, 547. Sine passione vel divisione nascitur et Patre, 332. Non ex effluvio Patris, 336. Nisi semper esset, sequeretur imminutio naturæ Patris, 312. Antequam fieret homo adorabatur, 351. Et invocabatur, 351. Dicitur accipere gratiam quam Pater donante ipse impertit, 354. Quo sensu ungi dicitur, 355. Non sanctificatur, sed sanctificat, 355.

Filii et Patris divinitas eadem, 567. Habet quod dextrum et honorabile est in Patre, 567. Filius a dextris est Patris quamvis Pater sit etiam dexter, sive a dextris, 567. Non est angelus, 367 et seqq. Est vivens Patris voluntas et substantialis effluvia, 371. Etsi servus vocatur est tamen natura Filius, 372 et seqq. Quo sensu dicitur fidelis, 374 et seqq. Confessionis nostræ pontifex, 375. Cum in baptismo cum Patre, nomenque, Deus haud dubie est, 402. Quare Filius nominatur in baptismo, 409. Si creatus esset, homo mortalis remaneret, 424. Antè ævum fundatus, 430 et seqq. Non est in Patre sicut corpus in corpore, 456. Non est participatione Filius, 436. Totum quod est Filius, naturæ Patris proprium est, 437. Ut genitus non ut Deus, est alius quam Pater, 458. Vide *Verbum et Christus*.

Flacillus Antiochenus, 111.
 Flavianus subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Flavus episc. fugatus ab Arianis, 306.
 Flavius Antoninus. Vide *Antoninus*.
 Flavius Himerius Catholicus jubet exactori Mareotæ ut ecclesiam Ischyra construat, 158.
 Flavius Palladius. Vide *Palladius*.
 Florentius subscribit synodo Sardicensi, 132.

Florentius comes Constantii, ejus jussu Athanasium hortatur ut redeat, 282.

Fluviis olim demones insidebant ut homines deciperent, 71. Fluvii et fontes adorantur, 19. Ab Ægyptiis maxime, 19.

Fontes adorantur ab Ægyptiis maxime, 19.
 Fontibus demones olim insidebant ut homines deciperent, 71.

Fortitudo martyrum, 56.
 Fortunatianus subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Fortunatianus Aquileiæ episcopus, cum Athanasio Constantem adiit, 235. Injuriis ac vi compulsus est non ultra communicare cum Athanasio, 247.

Fortunatus subscribit synodo Sardicensi, 135. Fortunatus alius subscribit synodo Sardicensi, 135.

Fronto Palatinus eger sanatur ab Antonio, 670.
 Frumentius ab Athanasio ordinatus, 250. Auxumeos episcopus. Jubetur adduci Alexandriam, 248. Frumentij jubet Constantius mitti in Ægyptum, 250.

Frumentum ab imperatore pro viduis erogatum, 109.
 Frumenti sementem Triptolemus invenit, 15.
 Fuga in persecutionibus licita, 251.

Fugere licet in persecutione in *Apologia de fuga*, 253 et seqq.

Futura præsciendi vis non querenda, 636.

G

Gabianus comes, 111.
 Gabriel angelus Filio ministravit, 257. Magnus archangelus, 657.

Gad propheta, 63.
 Gaius subscribit synodo Sardicensi, 133. Gaius alius subscribit synodo Sardicensi, 133.
 Gaius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Fugatus ab Arianis, 306. In exilium missus ab Arianis, 286. Gaius episc., forte idem, Paratonii proxime Libyam, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscribit, 619.
 Gaius interfuit synodo Ariminensi, 576. Ibi Fidel formulam præfixis cons. offert, 576. In Pannonia episcopus damnatur in Romana synodo, 720.
 Gaius diac. Alexandrinus, subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Gaius presbyter Alexandrinus, 150. Gaius diaconus, 143. Gaius diac. Marcotæ, subscribit synodo Alexandrinæ anno, 320, 317. Gaius diaconus Arianus, 314. Deponitur, 314.
 Galatia, 97.
 Galliæ, 98, 122, 285. Galliæ episcopi qui synodo Sardicensi subscribere, 133. Galliæ episcopi multi persecutionem sustinent pro Athanasio, 161. Gallia superior cujus metropolis Colonia Agrippina, 281.
 Gallus a Constantio sublatus, 307.
 Ganymedes raptus, 9.
 Gaza urbs Palæstinæ luget ob pulsum Asclepam episcopum, 255.
 Gedeon per fidem justus, 231. Angelum vidit, 446.
 Generatio solius Christi non potest enarrari, 63. Generationis in Deo ratio diversa est a generatione hominum, 171.
 Gemesis liber est canonicus, 767.
 Gens quælibet proprium sibi Deum habet, 70.
 Gentes quando stetit Jerusalem Judæos oppugnabant, 62. Gentes omnes Christum agnoscunt, 352. Idola detestantur, 63. Christum adorant, 63, 197.
 Gentiles ipsi viam salutis ingredi possunt, 23. Christi Incarnationem irridunt, 38. Crucis causa, 38. Gentilium sapientia per divinum Verbum stulta facta est, 70. Gentiles quo pacto relluntur, 60, 66, 70. Suos principes in deorum numerum retuler. 7. Quadrupes, serpentes hominumque imagines colunt, 680. Gentilium insania qui opificum opifici præferunt, 37. Idolis homines immolabant, 19. Erant qui partem captorum in bello Marti immolarent, 19. Deos suos imitantur, 19. Quidam malitiam esse substantiam putabant, 5. Possunt ad Deum a quo recesserunt redire, 26. Resurrectionem corporum ne cogitarunt quidem, 75. Gentiles qui res inanimas colunt, inter perdes numerandi, 26. Gentiles conversi ad fidem, 65. Gentiles immolant diis ante ecclesiam, 298. Obscena verba proferunt coram virginibus, 298. Gentiles et gentilium sacerdotes Antonium honorant, 678. Multi eorum convertuntur, 678.
 Georgius episc. Ægyptus interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615.
 Georgius Cappadox, pennariorum exceptor, deperculor Alexandriam missus a Constantio, 298, 307. Ne Christianus quidem, ignarus ecclesiasticæ rei, 601. Barbaris moribus, idololatra, 219. Eam Ariani in sedem Alexandrinam intrudere volunt, 219. Ejus electioni ethnici subscribit, 298. Quadragesimæ tempore ingreditur Alexandriam, 256. Sebastianum ducem concitat in Catholicos, 256. Vir præstantissimus vocatur a Constantio, 249. Cæteræ ejus laudes, 249. Civitatem suam et mundum desertum reddidit, 624. A Georgii-communione Alexandrini omnes abhorrent, 256.
 Georgius Alexandria exactus est, 601. Damnatur in synodo Seleuciensi, 580.
 Georgius Laodicæ Ariane hærescos sectator, 580. Georgius Laodicenus, Alexandrinus presbyter, 548. Antiochiæ moratur, 584. Scribit ad Alexandrum in gratiam Arianorum, 584. Simulat se arguere Arianos, 548. Ab eo Ariani discunt vocem, ex Deo, usurpare, 584. Ab Alexandro depositus cum impietatis, tum aliorum criminum causa, 103, 584, 152. Et sese episcopum nominat, 226. Intemperanter vivit. Finem vitæ et animi tranquillitatem turpissimis rebus melitur, 226. Promotus ab episcopis, Arnicæ sententibus, 218, 274. Athanasii inimicus, 284. Præ meta non audet Sardicam venire, 132. Damnatur a synodo Sardicensi, 122, 131, 132, 279. Athanasio fugam criminis dat, 233.
 Geradius subscribit synodo Sardicensi, 133.
 Germanicia cujus episc. Eudoxius Arianus, 274.
 Germanus subscribit synodo Sardicensi, 133, 139. Germanus alius subscribit synodo Sardicensi, 133, 139.
 Germinius in Pannonia episcopus, 572. Auctor Constantio convocandi Seleucianam et Ariminensem synodum, 572. Czycio Sirmium transmissus a Constantio, 307. Inter-

foit synodo Ariminensi, 576. Formulam Sirmianam præfixis consulis offert, 576.
 Gerontius subscribit synodo Sardicensi, 152. Gerontius alius subscribit synodo Sardicensi, 152.
 Gigantes cum diis bellum gerunt, 395.
 Gorgonius dux clericos vexat et lanat, 501, 512.
 Gorpæus Macedonum, est Thoth Ægyptiorum et Septembar Romanorum, 580.
 Gothi. Ad eos usque pervenit Evangelium, 73.
 In Græcia synodus celebrata est pro quaestione de lapsis, 768.
 Græci et barbari quotidie multi fidem amplectuntur, 58. Græci mentem ex bono, animam ex mente esse aiunt, 184. Ex fato tempus vitæ hominum deflunt, 260. Græci multi putant fortuito ex atomis rerum naturam coaluisse, 599. Græci naufragi immolantur a Thracibus, 19. Græcorum cum Trojanis bellum, 10. Græci peregrinantur et mare trajectum ut litteras ediscant, 617. Sese librorum suorum factores appellant licet revera eorum patres sint, 203. Eloquentia et sophismatibus suadere conantur, 503. Græcorum dii, 8.
 Gratia præstantior lege et veritas umbra, 367. Gratia Trinitatis una, 535. A Patre per Filium in Spiritu sancto datur, 513. Omnibus gentibus datur, 952. Peccato amittitur, sed penitentia recuperatur, 435. Gratia qua ad imaginem Dei facti sumus sufficit ad Deum Verbum et Patrem cognoscendum, 46. Gratia discernendorum spirituum oratione obtinenda.
 Gratus subscribit synodo Sardicensi, 133.
 Gregoras diaconus Marcotæ, 152.
 Gregorius Arianus ex Cappadocia Alexandriam missus, 307. Successor Athanasii missus ab Eusebio Ariano, 89, 90. In comitatu venit, 89. A Constantio missus, 296. Ex palatio, 278. Cum militari manu, 278. Gregorii ab Arianis ordinatio, 89. Ejus ingressus Alexandriam invitis populis, 89. Gregorius Caipha comparatur, 91. Ethnicis et Judæis Ecclesiam tradit in prædam, 90. In Gregorii adventu ecclesia incensa est, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et plebei lanati, episcopi in carcerem tristi, mysteria direpta et in terram projecta, 118. Catholicis illatæ calamitates in Gregorii ingressu, 90 et seqq.
 Gregorius Dominica resurrectionis homines in carcerem trudit, 91. Acta in Athanasium edi studet ut ejus perniciem machinetur, 91, 92. Munia suffragii ethnicorum, ædituorum, et Arianorum, 92. Eos qui domi orabant ad ducem deferri, 92. Ammonere Ariano ut litteras subscribendas, 93. Nautas vi compellit ut litteras suas accipiant ac deferant, 91. Omnes hortatur ut secum communicent, 277. Impedit eleeosynas, 278. Non sinit materam Athanasii humari, 277. Ægyptum peragrat et episcopus vexat, 277. Despicit Antonium ejusque litteras, 278. Pseudepiscopus Alexandrinus damnatus ac depositus in synodo Sardicensi, 124, 127, 279. Gregorii Alex. ordinationes irritæ declarantur in synodo Sardicensi, 280. Gregorius qui Alexandrinam sedem invaserat a synodo Sardicensi declaratur non habendus episcopus, 131. Diem obit, 281.
 H
 Hæreses Salvatoris nomen usurpant et Verba Scripturarum, 213, 216. Insanas excogitant opiniones, 519. Earum impietas varia et fallax, 216. Se mutuo impugnant, 216. Nihil commune cum Scripturis habent, 216.
 Hæreticorum perversa mens, 536. Hæretici quidam ab angelis facti esse omnia contendebant (Simon magus, Menander, Saturninus), 176. Quidam mali aliquid substantiam esse credebant, 5. Quam Deum esse stugebant, 5. Hæretici falsos Scripturæ libros commenti sunt, quibus sua tempora assignarunt, 768. Hæretici, scilicet Marcionitæ et Manichæi, præter Deum, alium sibi rerum opificem fingunt, 39. Iidem Deum non agnoscebant creatorem, 176. Forum dictum, 84. Eorum variæ sententiæ, 497, 498. Arbitratu suo res comminiscuntur, 600.
 Harpocration episc. Ægypt. interfuit synodo Tyriæ, 154.
 Harpocration episc. Bubastis Meletianus, 148.
 Harpocration subscribit synodo Sardicensi, 133.
 Harpocration presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.
 Hector, 13.
 Hecuba, 15.
 Heliolus subscribit synodo Sardicensi, 152.
 Heliopolis urbs Ægypti, 148.
 Helladius diaconus Arianus, 314. Deponitur, 314.
 Hellanicus Tripolitanus episc. pulsus ab Arianis, 274.
 Hemerius catholicus, 158. Vide Flavianus.
 Hephæstion diaconus Meletianus in Breviario Meletii 148.
 Hephæstus diaconus Marcotæ, 152.

Heraclammon *Aegypti* episc. adfuit synodo Tyriae, 135. Heraclammon, 135.
 Heraclaeopolis cujus episcopos Petrus Meletianus, 148.
 Heraclae presb. Mareotae subscribit synodo Alexandrinae anno 320, 317.
 Heraclianus subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Heraclides, 135. Heraclides alius, 135.
 Heraclides episc. *Aegypti* adfuit synodo Tyriae, 134.
 Heraclides alius *Aegypti* episc. adfuit synodo Tyriae, 135.
 Heraclides episcopus fugatus ab Arianis, 306. Heraclides episcopus Nidus Meletianus, 143, 148.
 Heraclius subscribit synodo Sardicensi, 135. Heraclius alius, 135. Heraclius Phasci presbyter, 143. Heraclius presbyter Mareotae, 151. Heraclius comes iussa Constantii cunctat, 295, 297. Gentiles concitat in Athanasium, 298. Ecclesiam Arianis tradit jubet, 298.
 Hercules vulnerat Junonem et Plutonem, 10. Omphalen deperit, 10. Ejus gesta non comparanda cum Christi operibus, 73. Inter deos relatus a patre Jove, 10.
 Heremius Thessalonicensis injuriis ac vi compulsus non ultra communicare cum Athanasio, 247.
 Herennianus subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Herennius diaconus missus a Lucifero ad synodum Alexandrinam, 619.
 Hermæon episc. Taneos interfuit synodo Alexandrinae anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619.
 Hermæon Cynus et Busiris episc. Meletianus, 148.
 Hermaphroditus, 17.
 Hermes episcopus ab Alexandro ordinatus, 256, 305. Relegatur in superiorem Gasim, 256, 305.
 Hermetaria, 251.
 Hermeti episcopus Cales Meletianus, 148.
 Hermias subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Hermias qui mendicorum pedes abluere flagellatur, Arianis jubentibus, 300.
 Hermogenes subscribit synodo Sardicensi, 132.
 Hermon Bumasticorum (lege Basticorum) adest narrationi Athanasii de his, quae ipsi acciderant, fugientem sub Juliano Augusto, 694.
 Hermopolis, 148. Ejus episc. Phasileus Meletianus, 148.
 Hermopolis parva episcopus in *Aegypto*, 619.
 Hero subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Herodiani a Salvatore repressi, 220.
 Herodis historia, 1023. Novem morbis afflictus interit, 1025.
 Heroes ut dii colebantur, 48, 70. Christo homines esse comprobantur, 48, 70.
 Heroica poesis ab Homero inventa, 15.
 Hesperio episc. subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Hesperus subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Hesychius Castrensis, 121, 278.
 Hesychius diaconus, Eusebianorum ad Julium legatus, 112.
 Hieracas presbyter, 732. Idem qui Hierax.
 Hieracas dixit Filium esse, *ὁμοίου ἐν ὁμοίῳ, ἢ ἐκ ὁμοίων ἐκ ἐμοῦ*, 565.
 Hieracy subscribit synodo Sardicensi, 135.
 Hierax presbyter missus ab Athanasio ad Dracontium, 211. In exilium missus ab Arianis, 256. Syenem, 306.
 Hierax presbyter Mareotae, 151.
 Hierax diaconus Mareotae subscribit synodo Alex. anno 320, 317.
 Hilarius diaconus legatus Liberii, flagris ceditur ab Ursacio et Valente, 291.
 Hilarius notarius mittitur Alexandriam, 295. Adest irumpenti Syriano, 311.
 Hippocentaurus fabulosum commentum, 17.
 Hispaniae, 98, 122, 235. Hispani episcopi Hosium sequuntur, 294. Hispaniarum episcopi multi persecutionem sustinent pro Athanasio, 161.
 Historia Arianorum ad monachos missa, 272.
 Homerus omnium praestantissimus poetarum, 15. Ejus carmina de Telemacho, 307. Poeseos heroicæ inventor, 15.
 Homo natura sua mortalis est, quippe ex nihilo factus, 41. Mortem reformidat, 57. Artium inventor, 15. Per Dei contemplationem terrenis rebus excelso efficitur, 2. Et cum caelestibus conjungitur, 2. Primitias et arham deitatis in se habet, 701. Non est rationis particeps si rationem sive Verbum Dei ignoret, 45. Cum Deo conjunctus in caelum ascendit, 425. Nunquam debet a Deo cogitationem avertere, 2. Oculos habet ad creaturas et Creatorem per eas videndum, 4. Ejus proprium est, accipere, egere, ignorare, 467. Ratione differt a belluis, 24. Per se nec Creatorem cognoscere nec de Deo cogitare potest, 45.
 Primi homines sese nudos esse conspexerunt, non tam vestibus quam rerum divinarum contemplatione, quibus gradibus in profundam peccati ruunt, 5. Homini in para-

diso constituta lex datur, 40. Homo qua ratione in peccatum lapsus, 5.

Hominis mens ad malum valde proclivis, 213. Homines post creationem infideles facti, 422. Hominis lapsus, 40 et seqq. Homo lapsus jure mortis subjicitur, 41 et seqq. Per peccatum divinae similitudinis gratia spoliatus est, 41, 45. Ejus malitia in pejus sensum prolabitur, 46. Homo solus circa Dei cognitionem errabat, non aliae creaturae, 68. Homines primum caelo, soli, lunae et astris Dei nomen ascripserunt, 7. Et praeposteram libidinem in honorem matris deorum exercebant, 20. Homo postquam lapsus est, in peccata innumera decidit, 41. Homines falsis diis haerentes verum Deum abjecerunt, 7, 37, 45. Ligna, lapides et omnem materiam quasi Deum adoraverunt, 45. Homines etiam, imo et demones, 43. Nihil a brutis differunt si nihil nisi terrena cognoscunt, 45. In sacrificium oblatis falsis diis ac demoniis, 45.

Homo simplex non poterat homines redimere, 47. Per se demonum fallacis resistere non valet, 47. Non poterat redimi nisi per incarnationem Domini, 335. Neque a mortuis excitari, 355. Mortalia remaneret si Filius creatus esset, 424. Renovandus Filio traditus est ut medico, ut vite, ut luci, ut rationi, 85. Hominem lapsum in perniciem deserere dedecet Deum, 42. Homines nunquam a maledictione liberati fuissent nisi caro Christi humana esset, 425. Homo natura mortalis, gratia immortalis, 41. In Christo vita donatur, 566. A peccato redemptus divina efficitur, 454. Templum Dei effectus ob suam cum Christo cognationem, 353. Gratiam ex plenitudine Christi accipit, 359.

Homo animi munditia Deum Verbum contemplantur, 2. Qua ratione misericors ut Deus esse potest, 450. Unctionis Christi particeps, 356, 357. Filius Dei efficitur per adventum Spiritus sancti, 417. Adoptione, 417. Homo vetus noster cum Christo crucifixus est, 758. Homo non ut damnandus, sed ut virtute Christi suscitandus moritur, 45. Per Verbum Filius efficitur, 550. Filius dicitur Patris aequae atque Filii, 170. Gratia Filii Dei, 348. Unctionem et sigillum habet, 356. Hominis incrementum est ut ad Verbum accedat, 476. In hominibus, Christi figura est, 435. Homines adoptione Spiritus particeps sunt, 451. Hominis bellum cum Satana, 871.

Homocœuson rejicitur in synodo Sirmiensi anno 357, 395. Homocœuson rejicitur in synodo Sirmiensi anno 357, 395. Honoratus subscribit synodo Sardicensi, 135.

Hosius magnus et confessor, 219, 255. Confessus est sub Maximiano, 370. Venerabilis senex, 128. Confessor, 128. Pater episcoporum, 294. Praesens synodo Alexandrinae anno 324, 150. Nicenam formulam edidit, 291. Multis synodis praesert, 235. Cum Athanasio Constantem adiit, 235. Interfuit synodo Sardicensi, 292. Hosius conditiones pacis offert Orientalibus in synodo Sardicensi, 292. Hortatur Orientales episcopos ut ad synodum Sardicensem accedant, 279 et seqq. Prior subscribit synodo Sardicensi, 132. Multa sustinuit propter Athanasium, 161, 247. Ejus constantia, 292. A Constantio evocatur, 292. Sollicitatur ut subscribat contra Athanasium, 292. Imperatore a sententia deducit, 292. Remittitur in patriam, 292. Denuo iterum sollicitatur minus intentatis, 292. Epistolam ad Constantium mittit, 292. Denuo accusatus a Constantino anno integro detinetur, 294. Centenarius tunc erat, 294. Malis oppressus tandem cum Valente et Ursacio communicat, neque tamen contra Athanasium subscribit, 294, 162, 255. Instante morte vim sibi illatam declarat, Arianamque haeresin ferit anathemate, 294.

Hydra. Huius similes dicuntur Ariani, 481.

Hymenæus et Alexander a fide deficient, 251.

Hymenæus et Alexander erraverunt, 362.

Hymenæus episc., 152.

Hypatius (Flavius), consul praefixus Formulæ Sirmiensi, 576.

Hypostases tres perfectæ, 86. Hypostases tres in deitate, 701. Hypostases tres docere licitum erat, et unam pariter asserere licitum dum res probe intelligeretur, 617. Hypostasis quandoque pro substantia sumitur, 185. Hypostases non sunt per se divisæ, 80. Hypostasis idem est quod substantia, 714.

Hypselitarum urbs, 146.

Hyrcania. Ultra Hyrcaniam Evangelium pervenit, 75.

Hyssopus Spiritus sancti efficaciam comparatur, 866.

Identitas de substantiis dici debet, 612. Identitas Verbi cum Filio, 464.

Idololatriæ prima causa est malitia, 6, 9. In libro Sapientiae describitur, 9. Idololatriæ auctores comparantur hominibus in profundum aquae demersis, 6. Idola unde originem sumpserunt, 2, 6. Esse repudianda ex immortalitate animæ comprobatur, 25. Varia per orbem idola, 71.

- Idololatris quanta poena destinata, 19. Idololatria post Salvatoris adventum non ultra crevit, sed decrevit, 76. Omni impletatis genere repletur, 23.
- Ignatius post apostolos episcopus Antiochenus, 607. Dicit Christum esse factum et non factum, in homine Deum, 607.
- Imago Dei scilicet Christus homines ad Dei imaginem restituit, 47 et seqq. Imaginis exemplum, 47. Imago Dei in homine corporeis cupiditatibus obscuratur, 6. Imagines deorum ex auro, argento et ære detestandæ, 10.
- Immortalitas animæ argumento est esse repudianda idola, 25.
- Imperatori non licet ecclesiasticis rebus sese immiscere; si id agat verendum ne illi Deus imperium adimat, 295. Imperatores inter deos relati a Romano senatu, 8.
- Incarnatio Domini orienti soli comparatur, 57. Incarnatione sola homines redimi potuerunt atque a mortuis excitari, 353.
- Increatum est impassibile, 755.
- Indi cum Arabibus de idolis dissentiant, 18. Apud Indos multi magi memorantur, 75.
- Indi Bacchum colunt, 8, 19.
- Indi olim magicæ arti dediti, 71. Indi et barbari Nicæam synodum recipiunt, 712.
- Infantes ad mortem pro Christo festinant, 56, 58.
- Infernus sive Pluto ab Hercule vulneratus, 10.
- Ingenius presbyter Mareotæ, 151.
- Ingenius presbyter Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
- Injustus. Vide *Peccator*.
- Iniquitas. Vide *Peccatum*.
- Innocentius Athanasii amicus, 765. Degit cum Palladio, 765.
- Innocentius Evagrii amicus, 650. Ad eum nuncupat *Antonii Vitam* Evagrius, 650. Qui illo hortante eam Latine vertit, 650.
- Ira comprimenda, 647, 669.
- Irenæus subscribit synodo Sardicensi, 152. Irenæus Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154. Irenæus presbyter Meletianus in breviario Meletii, 148. Irenæus diaconus Mareotæ ad Arium defecit, 315. Irenæus damnatur ab Alexandro, 505. Irenæus Athanasii presb. offert litteras ejus Ursacio et Valenti subscribendas, 284.
- Irenæus subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Isaac in cubili obijt, 62. Isaac subscribit synodo Sardicensi, 155. Isaac Letois Meletianus, 145. Isaac Meletianus, 145. Letopolis episc., 148. Isaac Cleopatridis episcopus Meletianus, 148.
- Isauria, 97, 283.
- Isaias episc. subscribit synodo Sardicensi, 155. Isaias propheta, 65. Aperte narrat œconomiam Christi, 61. Sectus est, non crucifixus, 54, 65. Isaias est liber canonicus, 767.
- Ischyrammon subscribit synodo Sardicensi, 155. Ischyrammon episc. Ægyptius interfuit synodo Tyriæ, 154 in *notis*.
- Ischyra ordinatus a Collutho presbytero, 152. Improbis homo presbyteri munia obijt, 145. Non erat presbyter, utpote a presbytero ordinatus, 106. In synodo Alexandrina ad laicorum conditionem redactus anno 320, 152. Æger erat cum Macarius accessit, 116, 157. Confugit ad Meletianum, 143. Ne Meletianus quidem presbyter erat, 117, 150, 150. Ischyra sycophantia, 150. Mentiebatur libros sacros a Macario combustos fuisse, 117. A suis oburgatus veniam ab Athanasio petit et rescriptum tradit, 143. Vi ad Athanasium accusandum compulsus est, 108, 116, 145.
- Ischyra testatur nullum fuisse calicem contractum, nullam mensam eversam, 145. Ischyra roganti non datur in ecclesia locus, 151. Ischyra nunquam ecclesiam habuit, 152. Ischyra cognati cum Athanasio juncti, 108. Ischyra non plus septem habebat qui conventibus suis interessent, 155. Abducitur Tyro ad Mareotem a legatis, 106. In mercedem sycophantiæ vacuo episcopatus nomine donatur ab Eusebianis, 108, 125, 126. In minimo vico, 158. Non erat in breviario Meletii, 158.
- Ischyria Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.
- Ision Athribis episc. Meletianus, 148. Athanasii accusator, 141. Ision orphanus, 152. Ejus domo pro ecclesia utitur Ischyra, 152.
- Isis Ægyptiorum dea, 8. Ejus errores, 680.
- Israelitis, extracto tabernaculo, circumscriptus orandi locus fuit, 242.
- Italia, 98, 122, 285. Italiæ episcopi multi persecutionem sustinent pro Athanasio, 161.
- Jacob ex Isaac natus, 62. Dum fugit multas visiones habet, 262. In Ægyptum proficiens Deum comitem habuit, 168. In cubili obijt extensus pedibus, 62. Præsentem mortem non reformidavit, 262.
- Jacobi Epistola Catholica est canonica, 767.
- Jacobus episc. Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 155.
- Januarius subscribit synodo Sardicensi, 152.
- Jejunium hebdomade post Pentecosten servatur, 256.
- Jephte per fidem justus, 251.
- Jeremias ex Helcia natus, 62. Contumeliis affectus est, non condemnatus perijt, 65. Jeremias est liber canonicus, 767. Cum Barucho, Lamentationibus, et epistola pro uno libro computatur, 767.
- Jericho Jesu filio Nave obsidebat, 62.
- Jerosolymitana synodus Arianos ad communionem admittit, 157. Ejus epistola, 386. In qua Arius et socii admittuntur ad communionem, 586.
- Jesses, 135.
- Jesus Josedei filius in templo nondum extracto orationem habuit, 245.
- Jesus aliquando *Salvator*, aliquando *salus* explicatur, 81. Significat Dei salus, 968. Hoc nomen adoratur ab angelis et archangelis, 552. Vide *Christus*.
- Jezebel calumnia sua Nabothum læsit, 214.
- Jezebel ex Buzi natus, 62.
- Joannes martyrium subijt, 289. Joannis tres epistolæ catholicæ. sunt canonicæ, 767. Joannis Evangelium est liber canonicus, 767.
- Joannes Memphis episcopus Meletianus, 148.
- Joannes Archaph Athanasium calumniatur, 144. Jussus ab imperatore ut archiepiscopo adesset, 148. Postquam cum catholicis communicaverat Eusebianis operam locat, 108. Pœnitentiam agit de calumnia in Athanasium evulgata, 147. Evocatur a Constantino, 147. Pacem inijt cum Athanasio, 147.
- Joannes presbyter, 763. Ad eum epistolam scribit Athanasius, 763. Litteras Jerosolymis misit ad Athanasium, 763.
- Joas septimo ætatis anno regnare cepit, 62.
- Job cur dæmoni traditus, 653. Ejus uxor decepta a diabolo, 214. Fortitudine animi magnus, 261. Job est liber canonicus, 767.
- Jonas subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Joseph et Maria illibati remanserunt, 758. Joseph ex Davide ortus, 758.
- Josephi insidiatores ipsa conscientia prodidit, 259, 240.
- Joseph Arimatheus corpus Christi sepelivit, 725.
- Joseph subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Josias ex Amos natus, 62. Circa septimum ætatis annum regnare cepit, 62. A vicinis oppugnatus, 62.
- Josue. Vide *Jesús filius Nave*. Josue sive Jesu filii Nave liber est canonicus, 767.
- Jovianus imperator epistolam mittit ad Athanasium, 622. Quem vocat religioissimum, revocat in patriam, 622. Rogat Athanasium ut catholicam se fidem edoceat, 622. Rejjicit petitiones Arianorum, 624. Defendit Athanasium contra accusationes eorum, 624, 625. Et accusationes scholastici cujusdam, 625. Et Patalæ, 625. Lucium cum contumelia eliminat accusantem Athanasium, 625. Eunuchos Probatum et socios tormentis applicat, quia Arianorum causam agebant, 626.
- Judæi a vicinis oppugnati, scilicet ab Assyriis, Babyloniis, Syris, Moabitibus, 62. Plenior doctrina olim imbuti, 35. Omnibus Scripturis confutantur, 61. Apud eos regere fuere donec ungeretur Sanctus sanctorum, 65. Judæi non solis lex et prophetæ missi sunt, 46. Judæi princeps Sodomorum et populus Gomorrhæ appellati, 254. Legem adulterabant, 254. Judæis nihil prodest Vetus Testamentum, qui Christum in eo prædicatum non agnoscunt, 215. Legis et promissorum jacturam fecerunt, 165. Eorum blasphemias in Christum, 38. Putabant Christum purum esse hominem, 581. Verbum indignissime tractaverunt, 65. Miracula Christi a prophetis prædicta futura, non facta, dicunt, 64. Judæi in Mareote de mysteriis interrogati, 156. Judæis ecclesia in prædam concessa, 90. Judæi adversus ecclesias immissi a Philagræo, 89.
- Judas ex Jacob natus, 62.
- Judæ Epistola Catholica est canonica, 767.
- Judas ab apostolatu dejectus quia proditor fuit, 231.
- Judicia duobus partibus præsentibus ferenda, 149. Judicium mortis contra nos latum Christus delevit, 85. Judicium extremum, 77, 121, 904. In illo a peccatoribus auferetur Spiritus per baptismum datus, 905.
- Judicium liber est canonicus, 767.
- Judithæ liber legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768.
- Julianus Apostata dicitur philosophiæ studiosissimus, 624. Ejus mors Theodoro revelatur, 695.
- Julianus episc., 152.

Julius Romæ orthodoxus, 219. Synodum indicit pro Athanasii causa, 276. Mittit Elpidium et Philoxenum presbyteros ad Eusebianos, 110. Julii æquitas in iudicando causam Athanasii, 123, 125. Litteras mittit ad Eusebianos per Gabianum comitem, 111. Causam affert cur Athanasium et Marcellum ad communionem admiserit, 115. Per Archidamum et Philoxenum presbyteros legatos subscribit synodo Sardicensi, 132. Athanasio litteras gratulatorias dat Alexandrinis deferendas, 135.

Julius, 133. Julius diaconus Arianus, 314. Deponitur, 314. Julius damnatus ab Alexandro, 305.

Julius Constantinus consul anno 335, 132. Frater Constantini Magni, 152.

Junonem aërem significare aiunt philosophi Græci, 681. Juno ab Hercule vulnerata, 10. Insidias Jovi parat cum Minerva et Neptuno, 10. Per Theseum inter deos relata, 8.

Jupiter ex patre carnivoro, 9. Patris insidias fugit, 10. Eum vinculis constringit et castrat, 10. Pater deorum Olympus, 13. In Creta Deus, 7. Exemplum dedit pueros corrumpendi, 20. Ejus amores et impudicitia, 9. Gany-medem rapit, 9. Adulteria, 10. Quos ex stupris procreavit liberos inter deos retulit, 10. Semelen, Ledam, Alcmænam, Dianam, Latonam, Malam, Europam, Danaen et Antiopen vitiauit, 10. Propriam sororem uxorem habuit, 10. Plastics sive artem figlinae auctor dicitur, 14. Per Theseum inter deos relatus, 8. Timet Trojæ eversionem, 10. Sarpedonis filii sui necem graviter fert, 10. Insidias Minervæ, Junonis et Neptuni impetit, 10. Juvatur a Thetide et centimano Ægeone, 10.

Juramentum Christianorum illud est cum quasi Deo præsentem loquuntur, 238.

Justinianus, 133.

Justus, 133.

Justus Bomothel presbyter, 143.

Justus diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Juvenis quidam thronum convellere tentans ictu intestina foras eiecit, 299. Juvenis alius cum thallis ingressus in ecclesiam, tenebris divinitus offunditur, 299.

L

Labani pravus in Jacobum animus ex vultu deprehensus est, 340. Ei Deus ipse apparuit, 445.

Laici qui cum Arianis communicare noluerunt captis damnati, 230.

Lamentationum liber cum Jeremiæ prophetia pro uno libro computatur, 767. Qui est canonicus, 767.

Laodicea in Syria, 235. Laodicea urbs Ægypti, 673.

Lapides et ligna in deorum numero computata, 7.

Lapsis in hæresin, si impietatis fuerint præfecti, venia conceditur, sed non recipiuntur in clerum, 768. Sin necessitate a vi compulsi lapsi sint, in clero locus pristinus restituitur, 768.

Latialis Jupiter, 19.

Latona a Jove vitata, 10.

Latro in paradysum ingressus, 79.

Latus urbs Ægypti eadem forsitan quæ Letopolis, 210.

Leda a Jove vitata, 10.

Legati ad Mareotem sex, 106. Quinam, 149. Recusati ab Athanasio, 116. Eorum gesta in Mareote, 107. Flagitia, 107, 115. Legati Eusebianorum synodum cogi postulant a Julio, 112. Legati missi ubique ab Athanasio pro invasione Gregorii indicanda, 88.

Leis (Lodi) cujus episcopus Dionysius, 235.

Leo in Ægypto ab aliis colitur, ab aliis occiditur, 18.

Leonides subscribit synodo Sardicensi, 153.

Leontius in Cappadocia episcopus orthodoxus, 220.

Leontius Antiochenus dum presbyter esset damnatur, 266. Castratus, damnatus ab Eustathio, in episcopum cooptatur ab Eusebianis, 274, 218. Constantii vi et potestate in episcopum deligitur, 218, 266. Accusatus quod consuetudinem cum Eustolio quadam habeat, sese castrat, 266, 284. Athanasii inimicus, 284. In gratiam Aetii Eudoxium ordinat diaconum, 602. Athanasio fugam criminari dat, 235. Leontius alius damnatur in synodo Seleuciensi, 380.

Leontopolis urbs Ægypti, cujus episc. Amos Meletianus, 148.

Letopolis cujus episc. Isaac Meletianus, 148.

Levites in libro Judicum historia, 87.

Leviticus est liber canonicus, 767.

Lex et prophetæ hominum doctores, 46. Lex ex monte Sina prolata, 424. Non ad Judæos solum missa, sed ad totum orbem, 46. Umbra futurorum, 366. 957. Per legem hrebait coercere nequitiam, 46. Lex neminem perfectum reddit, quia Verbi adventu indigebat, 366. Lex Dei vetat inimicum aut judicem aut testem esse, 135. Legos

Lycurgus Spartiates et Solon Atheniensis invenerunt, 153.

Liber subscribit synodo Sardicensi, 133. Libri philosophorum nihil simile effecerunt iis quæ per crucem Christi facta sunt, 75.

Libertus Romæ orthodoxus, 219. Donis tentatur ab Eusebio eunucho ut subscribat contra Athanasium, 288. Ejus ad eunucho responso, 288. Euzopium presbyterum et Hilarium diaconum legatos mittit ad Constantium, 291. Trahitur ad Constantium et eum cum fiducia alloquitur, 290. In exsilium peilitur ut cogatur non ulterius cum Athanasio communicare, 161, 247. Biennio in exsilio loco commoratur, 161. Tandem frangitur ærumnis, 161, 291.

Librum arbitrium, 484.

Liburnus subscribit synodo Sardicensi, 133. Libyæ oracula falsa, 71. Libya, 97, 157, 285. Libyæ episcopi in exsilium missi in magnam Oasin, 161, 251. Libyes arietem adorant, quem vocant Ammonem, 19.

Lycia, 97, 285.

Ligna et lapides in deorum numero computata, 7. Ligna olim dæmones insidebant, ut homines deciperent, 71.

Litteræ a Phœnicibus inventæ, 15. Litterarum ordo et numerus a Palamede inventus, 15. Litteræ mittuntur Arianis ab Eusebianis et vicissim, 110. Litteræ hæreticis non scribendæ, 132.

Longianus magnus episc. orthodoxus, 220.

Longus presbyter Alexandrinus, 150. Subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

Lucæ Evangelium est liber canonicus, 767.

Lucifer fortiter cum Constantio se gerit, 237. In exsilium missus, 288, 235, 308. Scribit ad Constantium Augustum, 770. Mittit Athanasio exempla epistolæ suæ ad Constantium, 770. Episcopus et confessor, 770. Ad eum Athanasius epistolam mittit, 770. Item aliam, 770. Lucifer diaconos duos, Herennium et Agapetum mittit ad synodum Alexandrinam anno 362, 619. Ad eum mittitur tomus synodi Alexandrinæ, 615.

Lucillus Veronæ cum Athanasio Constantem adit, 235.

Lucillus subscribit synodo Sardicensi, 132.

Lucius Adrianop. sæpe ab Arianis catenis vincitur et in exsilium actus exsul diem obit, 280. Lucius episc. Ægyptus interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Lucius subscribit synodo Sardicensi, 132. Lucius Antinoopolitanus episc. Meletianus, 148. Lucius diaconus Mareotæ, 152. Lucius diaconus Arianus, 314. Deponitur, 314. Lucius designatus ab Arianis ad episcopatum Alexandrinum, 625. Accusationem offert contra Athanasium, 625. Cum repulsa et ignominia rejicitur a Joviano, 625.

Luctus Osiris, Ori, et Typhonis, 9.

Lumen a sole, 21.

Luna et alia astra ex sole pendent, 21. Lunæ Dei honor ascriptus, 7.

Lupus in Cilicia episc. orthodoxus, 220.

Lyciæ oracula falsa, 71.

Lycopolis, 148. Ejus episc. Meletius, 148.

Lyræ pulsandæ modus, 24.

M

Macarius Jerosolymorum episc. orthodoxus, 220.

Macarius in Palestina episcopus (idem qui Arius vocatur) ab Orientalibus Ariatorum fautoribus desciscit, 131, 278 in Notis.

Macarius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 155. Macarius episc. Ægyptus interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Macarius de contracto calice accusatur, 141, 143. Vincitur Tyrum adducitur, 147. Macarius legatis proficiscentibus ad Mareotem, Tyri sub militum custodia relinquitur, 106, 115, 116, 149.

Macarius presbyter ab Eusebianis ad Julium legatus, 112, 115. Auditio presbyterorum Athanasii accessu noctu aufugit, 114. Macarius presbyter Constantinopoli erat cum Arius obit, 269. Macarius Castrorum presbyter Meletianus in Breviario Meletii, 148.

Macarius diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316. Macarius diaconus, 144. Macarius alter diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Macedonia, 98, 122, 283.

Macedonius Mopsuestenus, 111. Legatus ad Mareotem, 106, 149. Macedonius Mops. legatus ab Arianis ut novam fidei formulam in Italiam deferat, 589. Macedonius sub Paulo. Eum accusat, 275. Constantinopol. presbyter, 275. Episcopus, Pauli loco, creatur, 275.

Macedonius subscribit synodo Sardicensi, 132. Macedonius, 133. Macedonius, 133.

Magnentius Constantem occidit, 237 et seq. Et multos Christianos, 237 et seq. Itemque Eutropium Constantii

matertem, Abuterium et Sperantium, 237 et seq. Execrandus, 244. Erga amicos perfidus, erga Deum impius, veneficus et incantatoribus utitur, 237. Totum terrarum orbem summo dolore affecit, diabolus vocatur, 237. Sibi ipsi manus infert, 237.

Magnus episc. communione privatur in synodo Seleuciensi, 580.

Magistralibus jubetur ut episcopos cogant ad subscribendum contra Athanasium, 286.

Magus non fuit Christus quem dæmones magicæ auctores reformidant, 72. Magi apud Chaldæos, Ægyptios et Indos, 73. Magica ars ante Christi adventum vigeat apud Ægyptios, Chaldæos et Indos, 73. Verbi adventu destructa, 75. Christus adventu suo artem magicam destruxit, 71. Magi aurum Arabicum obtulerunt, 898.

Mala a Jove vitata, 10.

Malitia est prima idololatriæ causa, 6. Ab hominibus excogitata est, 2, 6. Res cæca, 290. Esse substantia putabatur a quibusdam gentilibus, 5. Malitia si substantia esset, Deus omnium rerum Dominus non esset, 5.

Malum, est hominum commentum, 3. Mala sunt ea quæ non sunt, bona ea quæ sunt, 4. Mala non existunt, quia hominum commentis conficta sunt, 4. Malum nec in Deo nec a Deo est, 5. Nec ab initio fuit, nec æturam aliquam habet, 5.

Manichæus Vetus Testamentum rejicit, 215. Principem mali tæ *Manichæus*, vocat, 764. Malorum inventor, 617. Ait fictione tantum salutem et resurrectionem hominum factam esse, 724, 744, 749. Incarnationem fidem negat, 749. Ait hominem duobus subjacere opificibus, bono et malo, 749. Ait filium esse partem Patri consubstantialem, 585. Manichæi Verbum carnem factum esse et advenisse negant, 561. Scripturas adulterant, 505. Veteri Testamento adversantur, 505. Deum nomine tenus bonum appellant, nullumque ei aspectabile opus ascribunt, 226. In legem blasphemant, 598. Eis pro Christo Manichæus est, 520. Dicunt Deum ignorare quædam, 475. Eorum baptismum inutilis, 404. Tolerantiam passionis in Christo phantasiam existimant, 737. Aliquas Evangeliorum particulas adhibent, 524. Repudiant legem et prophetas, 524. Negant Deum esse creatorem, 537, 401. Ipsi res odiosa esse pauperes miserari, 501. Liber Athanasii adversus eos, 1029. Manichæi anathemate dammandi, 616. Dicebant diabolum esse naturæ creatorem, 746.

Manninus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Mansiones triginta sex Antiochia Alexandriam usque, 117. Manus Dei esse Filium quomodo dicitur, 175. Manus Christi extensæ in cruce, ut altera veterem populum, altera gentes atraheret, 85. Mannum extensio in orando, 241. Manus seorsim divisa inter deos relata, 7.

Marcellinus subscribit synodo Sardicensi, 152. Marcellinus diaconus Alexandrinus, 150.

Marcellinus consul anno 541, 589.

Marcellus Ancyranus in Nicæna synodo Arianis obstitit, 128. Eusebianos accusat impietatis, 275. Ab iis vicissim accusatur, 275, 118, 119. In exilium pellitur ab eis, 273, 118, 119, 235. Romæ se purgat, 275. Fidem suam scripsit tradit, quam approbat synodus Sardicensis, 131, 275. Falso accusatur a Theognio, 129. Ad communionem a Julio admissus, 115. Marcellum defendit Julius papa, 118. Marcellus Ancyranus a multis defenditur, 115. Non ex sancta Maria Verbum Dei initium habere dixit, 150. Ejus error, 591. Ejus sequacibus anathema dicitur, 589.

Marcion dicit corpus Christi in similitudine humana, non in veritate, fuisse, 744. Sensit angelos posse creare, 586. Monarchiam in tria principia separata dividit, 182. Dicit Deum intactilimodo accessisse, 748, 751. Negat carnis generationem, 752, 754. Marcioni et Manichæo Vetus Testamentum rejicientibus nihil prodest Novum, 215. Marcion ejectus est ab Ecclesia, 521. Ait mortis et resurrectionis œconomiam, meram speciem esse, 757. Marcionitæ a Marcione nomen habent, 521.

Marci Evangelium est liber canonicus, 767.

Marcus subscribit synodo Sardicensi, 152. Marcus episc. Zygorum proxime Libyam interfuit synodo Alexandrinæ anno 562, 615. Et ei subscripsit, 619. Marcus alius episc. Philarum interfuit synodo Alexandrinæ anno 562, 615. Et ei subscripsit, 619.

Marcus Areth. legatus ad fidei formulam Constanti deferendam, 589.

Marcus episcopus ab Alexandro ordinatus relegatur in Ammoniacam, 505. Marcus alius episcopus ab Alexandro ordinatus, 505. Relegatur in superiorem Oasim, 505.

Marcus presbyter Mareotæ, 151. Marcus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 520, 317. Marcus diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 520, 317. Marcus aliter diaconus Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 520, 317.

Marcus damnatur ab Alexandro, 505.

Mareotes regio Alexandrina, 143, 158. In ea nunquam episcopus fuerat, 143, 158. In ea decem aut plures maximi vic, 143, 158. Eo mittitur legatio ab Eusebianis, 106. In ea ne unusquidem Meletianus, 155. Mareotæ presbyteri litteras dant adversus Ischyram, 108. Falso Macarium accusari affirmant, 115, 116. Mareotici clerici repulsi a perquisitione, 151. Mareotica perquisitio facta coram præfecto, cohorte, ethnicis, Judæis, 118, 156. Illegitima, 150. Mareotica monumenta a perditissimis adolescentibus edita, 125. Athanasio et Macario absentibus, 125, 126.

Maria ex Davide orta, 1758. Deipara, 446, 459, 462, 509, 700, 710, 737, 743, 744. Maria et Joseph illibati remanserunt, 758. Est soror nostra, 724.

Marianus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Marinus, 133. Alius itidem.

Maris Chalcedonensis, 111. Scribit pro Ariana hæresi, 584. Ad Mareotem legatus, 106, 149. Maris unus ex sex legalis ad Mareotem, 149 et seqq. Legatus ad fidei formulam Constanti deferendam, 589.

Mars cædes patrare docuit, 20. Ejus cum Venere adulterium, 10. Marti immolabatur pars captorum in bello, 19. Mars a Diomede vulneratus, 10.

Martinianus filium ducit ad Antonium, quæ a dæmone liberatur, 664. Martinianus notarius exemplaria fidei Sirmensis, in qua consules præmissi, auferit, 595.

Martinus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Martyres qui iudicibus sæpe offerbant impellente Spiritu sancto id agebant, 264. In persecutione fugiebant, deprehensi martyrium fortiter subibant, 264. Eorum constantia, 480. Fortitudo, 57. Argumentum Christianæ religionis, 57.

Martyrium est fidem in periculis non negare, 231.

Martyrium Salvatoris, 586, 157.

Martyrium, id est templum Petri apostoli Romæ, 289.

Martyrius subscribit synodo Sardicensi, 152. Martyrius legatus ab Arianis ut novam fidei formulam in Italiam deferat, 589. Martyrius diaconus Eusebianorum ad Julium et ad Romanam synodum legatus, 112. Martyrius et Hesyclus convicti, 112.

Matthæi Evangelium est liber canonicus, 767. Matthiæ episcopatum Judæ accipit, 948.

Maurus diaconus Mareotæ, 152. Subscribit synodo Alexandrinæ anno 520, 317.

Maximiani persecutio, 502.

Maximianopolis Ægypti urbs, 148.

Maximilla Cataphrygum prophetissa, 574.

Maximianus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Maximinus Trevirorum episc. cum Athanasio Constantem adit, 235. Defunctus erat cum Athanasius *Apologiam* ad Constantium scriberet, 235.

Maximini persecutio Alexandriæ, 665.

Maximus subscribit synodo Sardicensi, 152. Maximus, 153. Maximus legatus a Magnentio ad Constantium, 232. Maximus Jerosolymitanus decretis Sardicensis synodi subscribit, 153, 159.

Maximus diaconus missus a Paulino ad synodum Alexandrinam, 619. Maximus lector missus ab Athanasio ad Dracontium, 211.

Maximus philosophus, 735. Epistolam mittit ad Athanasium, 735. Ab eo accipit epistolam, 735.

Maximus Ægypti præfectus, 245.

Mechir mensis, 511, 512.

Mediolanum Italiæ metropolis, 253 in notis.

Megasius subscribit synodo Sardicensi, 153.

Melas in Arsenoite episc. Meletianus, 148.

Meletius magnus alius a Meletio Antiocheno episcopus orthodoxus, 220.

Meletius episcopus idolis immolavit, 140. Damnatur a Petro et a Synodo, 140. Schismatis auctor fuit, 140. Mareotem in schisma deducere frustra tentat, 145. Nullum in Marepte habuit presbyterum, 148. Petrum Achillam et Alexandrum maledictis incessit, 140. Breviarium episcoporum et clericorum ab se ordinatorum tradit Alexandro, 148. Ad Ecclesiæ communionem admissus, 148.

Meletiani a Meletio, 110, 321. Alexandrum apud imperatorem accusant, 105. Post mortem Alexandri perturbant Ecclesias, 140. Ecclesiæ hostes, 153, 155. In Nicæna synodo aliquo modo recepti, 140. Schismatici accusant Athanasium de contracto poculo, 105, 145, 232. Meletiani et Arianis insidias in Athanasium inter se dividunt ut illi accusandi, hi iudicandi sibi partes vindicent, 147. Meletiani Macarium presbyterum contracti calicis convincere non potuerunt, 149. Truncam manum circumferunt quam Arsenii esse dicunt, 145. Eusebianis operam locant, 252. Contra Athanasium, 252. Calumniam de mensa subversa et de calice fracto deferunt ad Constantium, 144. Accusant Athanasium quod linea sticharia exegerit, 144. So-

- cietatem cum Arianis ineunt, 251. Meletianorum simulatio, 252.
- Meletiani episcopi semper schismatici Eusebianorum litteris nomina sua ascribebant, 110. Eorum calumniæ secum pugnant, 146. Mittunt veredarios ad conspirationem in Mareote adornandam, 153. Ante quinquaginta quinque annos schismatici facti, 232. Præsidiendi cupidi et avari, 251. Epicritianis comparantur, 509. Ordinant ethnicos episcopos, 110, 509.
- Meliphthongus diaconus Mareote, 152.
- Memphis urbs Ægypti, cujus episcopus erat Joannes Meletianus, 148.
- Menas episc. Antiphrorum interfuit synodo Alexandrinæ anno 562, 613. Et ei subscripsit, 619.
- Menas diaconus Arianus, 514. Deponitur, 514.
- Meneleaites in Ægypto, 619.
- Menophantus Ephesinus damnatur a synodo Sardicensi, 122, 151, 152, 279.
- Mens humana in toto homine est, 67. Mens prior litteris, 679. Est quasi verbum immanens, et verbum est quasi mens proliens, 204.
- Mensuras Palamedes inventit, 15.
- Mercurius subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Mercurius inter deos relatus a patre Jove, 10. In Arcadia colitur, 8. Per Theseum inter deos relatus, 8.
- Meretrix in cubiculo Euphratæ immittitur, 281.
- Mesopotamia cum Judæis Pascha celebrabat, 374, 713.
- Meteli urbs Ægypti, cujus episc. Cronius Meletianus, 148.
- Metianus episc. subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Metopas diaconus Mareotæ, 152.
- Michæas jussu Spiritus sancti Achabum adit, 261.
- Milites ecclesiam obsident, 256. Milites Eusebianis dantur ut arbitrio suo Tyri omnia agant, 147.
- Minerva insidias Jovi parat cum Junone et Neptuno, 10.
- Minerva textrina inventrix dicitur, 14. Ab Arcade vulneratur, 10.
- Minervalis subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Miracula Christi, 51, 164. Miracula duo in Christi morte, ut mors omnium impleteret, et corruptio destrueretur, 52. Miraculum ingens est puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatram ad Christi fidem deducere, 210.
- Moabitæ a Davide debellati, 62.
- Monachi nondum in vastam eremum secesserant cum Antonius secessit, 654. Monachus in sæculo perinde est atque piscis extra aquam, 687. Monachi conculcantur et necantur in Gregorii irruptione, 90, 118. Plagis cæsi, 277. Ferreis catenis ligati ab Arianis, 305. Plagis concisi in exilium mittuntur, 305. Monachos in ignem injicere tentant Ariani, 506. Monachi rogant Athanasium ut Arianorum et cæciam:atum suarum historiam, atque Arianismi confutationem ad se transmittat, 271. Monachi Dracontio auctores erant ne episcopatum susciperet, 211. Monachi in episcopos adlecti, cum magno populorum emolumento, officio perfuncti sunt, 210. Monachi et clerici Athanasium pertrahunt ut militibus subripiant, 265.
- Monachi Cæsarienses infestis Basilio episcopo, 765. Eos obiurgat Athanasius, 765. Monachi presbyteros habebant, 211. Monachi erant qui vinum biberent, 211. Et qui filios susceperant, 211.
- Monasteria eversa ab Arianis, 506. Monasteriorum Antonii sanctitas, 662. Monasteria nondum tam frequentia erant in Ægypto cum Antonius ascetæ vitam iuivit, 654.
- Monastici ordinis propagatio, 651.
- Monazontes vexati ab Arianis, 770.
- Monarchia in Deo est, 489.
- Monarchia in Trinitate quænam, 592.
- Monarchia, id est unitas principii, non debet in tres hypostasises separatas aut in tria principia distingui, 182.
- Montanus Palatinus epistolam Constantii offert ad Athanasium, 245, 244.
- Montanus Cataphrygum propheta, 574.
- Monumenta altera absente parte edita suspecta sunt, 115. Ut Mareotica, 150.
- Mors postquam Christus resurrexit terribilis non est, 86, 57, etc. Mors cruce victa et destructa, 55. Mors Christi dæmonibus formidini est, 75. Morte non perimus sed seminamur ad resurrectionem, 52. Mortis corruptio nullam in homines vim habet ob Christum incarnatum, 44. Mors ante Salvatoris adventum sanctis formidini erat, 56. Mors Domini est gentium vocatio, 55. Mors regnavit in homines, non autem in Christum, 351. Ab Adam usque ad Moysen invaluit, 82. Non sibi subiecit animam Verbi, 745. Mortis imperium morte Christi destructum, 54.
- Mors animæ est vita ejus, 26.
- Moyses in Ægypto natus non evertit idola ut Christus, 62. Moyses et Aaron ex Amram nati, 62.
- Moysis ortum parentes celaverunt, 62. Moyses profugus magnam visionem conspexit, 262. In terram Madian metu Pharaonis secedit, 258. Moyses et prophetæ Christum prædixerunt, 215. Moyses os ad os cum Deo loquitur, 168. In monte obit, 62. Prædixit Judæorum regnum permansurum usque ad Christum, 65. Præsertim mortem non reformidavit, 262. Vir in omnibus prægens, 56.
- Moyses episc. Ægyptius adfuit synodo Tyræ, 154.
- Moyses episc. Phacasarum Meletianus, 148.
- Moyses presbyter (aut Musæus) litteras defert Ursacii et Valentis ad Athanasium, 159. Qui postulant ab eo litteras accipere, 159.
- Muis episc. Ægypti adfuit synodo Tyræ, 153.
- Muis subscribit synodo Sardicensi, 153. Muis episcopus ab Alexandro ordinatus, 505. Relegatur in Ammoniacam, 505.
- Mutilus monachus in episcopum cooptatus in superiore Thebaide, 210.
- Mutilus episc. Ægyptius in exilium missus ab Arianis, 256.
- Mulieres inter deos relatæ, 8. Mulieres ipsæ ad mortem pro Christo festinant, 56, 58.
- Multiplicitas deorum est nullitas deorum, 50. Multiplicitas rectorum est nullitas rectorum, 50.
- Mundus ideo creatur unus ut ejus conditor unus credatur, 51. Ex nihilo per Verbum factus, 67. Est corpus quod sensibus subjicitur, 66. Mundus qui cum ratione movetur per rationem seu Verbum Dei factum, 51. Mundos multos fieri non decuit, qua de causa, 50. Mundus choro musico comparatur, 53, 54. Et corpori humano ab anima moto, et urbi, 54. Mundum mundique partes qui colunt, confutantur, 20 et seqq.
- Musæus subscribit synodo Sardicensi, 152. Musæus alter subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Musonianus comes, 121, 278.
- Musonius subscribit synodo Sardicensi, 155.
- Mutari creaturis solis convenit, 547.
- Myrsine vicus Mareotæ, 145.
- Mysia, 97, 285.
- Mysteria in Ecclesia sola celebrantur, 105. Sola die Dominica, 105. Mysteria direpta et humi projecta in adventu Gregorii, 118.
- Myzonius subscribit synodo Sardicensi, 153.

N

- Naaman leprosus mundatus est, 64.
- Naboth læsus calumniis Jezabelis, 244.
- Naissus, Isthic Athanasius post solutam Sardicensen synodum degit, 256.
- Narcissus Nerontiadis, 111. Legatus ad fidei formulam Constantii deferendum, 589. Athanasii inimicus, 284. Scribit pro Ariana heresi, 584. Cum aliis damnatur a synodo Sardicensi, 122, 151, 218, 279. Athanasio fugam criminat, 255. Ter in diversis synodis damnatus et depositus, 266. Omnium sceleratissimus, 266.
- Nathan propheta, 65.
- Natura clamat Deum esse, 20. Non est ipsa Deus, 21, 22.
- Naturam humanam ipsam solum Verbum poterat instaurare, 45.
- Nazarbi. Vide Anazarbus.
- Nemesinus, 625.
- Nemesion subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Nemesius presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 516.
- Nephele, id est Adolescentula, Ægyptiorum dea, 8.
- Neptunus per Theseum inter deos relatus, 8. Insidias Jovi parat cum Junone et Minerva, 10. Nauticæ auctor dicitur, 14. Neptunum mare significare aiunt philosophi Græci, 681.
- Neronias aut Neronopolis, 255.
- Nessus subscribit synodo Sardicensi, 153.
- Nestor, 15.
- Nestorius Ægypti præfectus, 158, 282, 687.
- Nicææ convocatur synodus, quæ postea divisa est in Ariminensem et Seleucianam, 572, 573, 576 et seqq.
- Nicæna synodus sola sufficit, 575. Cur coacta, 574. Cur vocem *consubstantialis* statuit et *ex substantia*, 176 et seqq. 606, 607. In ea circiter episc. trecenti, 505. Trecenti decem et octo, 712. Trecenti, 115, 114, 604. Ex toto orbe coacta, 712. Ei totus assensit orbis, 712. Postulat ab Eusebianis rationem eorum quæ dicerent, 165. Eam calumniantur Eusebiani, 167. Eam qui repudiant eadem qua Ariani poena digni sunt, 712, 713. Arianos anathemate damnat, 140, 225, 227, 228, 324. Meletianus aliqua ratione recipit, 140. Eusebianorum impietate et calliditate

compulsa est ad voces ex Scriptura non desumptas usurpandas, 187. Voces ex substantia, et consubstantialis non excogitavit, sed eas ab antiquioribus Patribus accepit, 180.

Nicæna synodus ἐπιτοπία contra omnes hæreses, 718. Confutat eos qui Spiritum sanctum dicunt creaturam esse, 718. Confirmatur in synodis Galliæ, Hispaniæ, et Romæ, 720. Apollinaristarum errores repudiat, 722. Concessit ut acta synodorum in subsequentibus synodis examinarentur, 112. Eam synodum Indi et barbari recipiunt, 712. Satis est ad subversionem hæresum, et ad tutelam ecclesiæ, 712, 720, 735. Ob hæresin Arianam et ob Paschæ solemnitatem coacta, 713.

Nicæna fides est ecclesiæ fides, 183. Ab universis orbi. Ecclesiis recipitur, 623. Præstantior omnibus, 617, 618. Nicænum Symbolum, 188, 623.

Nicasius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Nicius urbs Thebaidis cujus episc. Hersclides Meletianus, 148.

Nicon Ægypti episc. adfuit synodo Tyrise, 154.

Nilammon subscribit synodo Sardicensi, 133. Nilammon episcopus ab Alexandro ordinatus, 505. Relegatur in Ammoniacam, 505. Nilammon episc. Ægyptus in exsilium missus ab Arianis, 256.

Nilaras presbyter Alexandrinus, 150.

Nilaras presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

Nilopolis episcopus Theon Meletianus, 148.

Nilus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Nilii incrementa ex pluviis Æthiopicis, 635.

Nilus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Nitria distat a monte Antonii tredecim dierum itinere, 672.

Noe ex Lamech natus, 63. Ea perspecta habuit quæ Abraham servavit, 466.

Nomen Christi dæmones pellit, 73.

Non facta duo esse non posse Ariani dicunt, 342.

Nonnus Ægypti episc. adfuit synodo Tyrise, 154.

Norbanus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Noticum, 98, 122, 283.

Notarii mittuntur qui cogant omnes episcopos ab Athanasii communione assistere, 286.

Novatiani a Novato nomen habent, 321.

Novatus, 114. Pœnitentiam tollit, et nullam peccantis post baptismum veniam relinquit, 363.

Nubes sine aere non consistunt, 21.

Numerus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Numerorum liber est canonicus, 767.

Nunechius subscribit synodo Sardicensi, 133.

O

Oasis magna, 231. Ibi relegantur Catholicici cum virginibus, 256.

Occidentales episcopi injuriis ac vi compulsi non ultra communicare cum Athanasio, 247.

Oceanus Verbi Dei imperio coercitus, 53. Universam terram undique alluit, 21.

Octoginta Ægyptii episcopi pro Athanasio scribunt ad synodum Sardicensem, 123, 125.

Olympiadem fratris uxorem Constantius barbaris tradit, 304.

Olympius Ænorum episcopus ad necem quæsitus ab Arianis, 233, 280.

Olympius diaconus, 143. Olympius diac. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

Omnia mihi tradita sunt a Patre, quo pacto id intelligendum, 82. Scilicet de Verbo homine facta, 83 et seqq. Omnia a Patre per Filium creata, 80.

Ὀμοιωσις. Vide *Consubstantialis*.

Omphale Herculis amasia, 10.

Onuphis Lychnorum, episcopus in Ægypto, 619.

Optantius subscribit synodo Sardicensi, 133. Optatianus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Optatus episc. Ægyptus adfuit synodo Tyrise, 154.

Oracula gentium falsa, 71. Quomodo exorta, 635.

Orandum ad laqueos hæreticorum vitandos, 216.

Ordinationi ecclesiæ obistere, magnum periculum 211. Ordinationes pecunia factæ a Meletianis, 309.

Ordo multarum rerum rectorem indicat, 29.

Orientalis episcopi vinculorum, exsiliorum, scelerum, etc., auctores, 129. Arianorum fautores, 131. Eorum doli, 151. Nefaria gesta, 151. Nolunt ad synodum Sardicensem accedere, 125 et seqq. 126. Sardicam cum venissent iudicium refugiunt, 128. Postulant ut Athanasius a communione synodi Sardicensis separaretur, 123, 126. Mentuntur Constantium victoriam de Persis reportasse, 279. Fugam faciunt, 279.

Origenes ὁ ἐπιτοπίας. 185. Docet Filium semper esse cum Patre, nec alterius quam Pater substantiæ vel hypostasis, 185. Eruditissimus et laboriosus scriptor, 561. Ejus locus, 561. Ait non posse fieri ut aliquando Filius non fuerit, 185. Quæ inquirendo vel disputando scriptis non sunt affirmative accipienda, 183. Origenis tempore erant qui dicerent: Fuit aliquando cum non esset Filius, 183.

Orion presb. subscribit synodo Sardicensi, 133.

Orion episc. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Orphanorum et viduarum domus et panes diripiuntur in Georgii intrusione, 256.

Orsius abbas, 693. Epistolam mittit illi Athanasius, 693. Item alteram consolatoriam de morte Theodori, 694.

Orthodoxi a Christo non a magistris suis nomen habent, 320.

Orus colitur ab Ægyptiis, 8. Ori luctus, 9.

Osee propheta, 65.

Osiris colitur ab Ægyptiis, 8. Ejus errores, 680. Ejus luctus, 9.

Otiosi hæreticis traditionibus recipiendis idonei, 736.

Oxyrynchus cujus episc. Pelagius Meletianus, 148.

P

Pacatus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Pachymes Tentyrorum episcopus Meletianus, 148.

Pachnemunis episcopus in Ægypto, 619.

Pæderos Heracleæ episcopus orthodoxus, 220.

Palæstina, 97, 122, 285. Palæstinæ episcopi 15. Sardicensis synodi decretis subscribunt, 133. Athanasium per humaniter excipiunt, 138, 283.

Παλαιά Ecclesia, sive vetus pars urbis Antiochiæ, in qua conventus habebat Meletius, 616.

Palamedes litterarum ordinem et numerum, mensuras et pondera invenit, 15.

Palatini officium, 152 in *notis*. Palatini missi contra Athanasium, 286.

Palladius subscribit synodo Sardicensi, 133. Palladius presbyter, 763. Ad eum epistolam scribit Athanasius, 763.

Palladius Augusti curiosus, 150. Palatinus, 152. Palladius palatii magister, 259. Palladius palatii magister et Asterius dux Armeniæ litteras Constantii Athanasio deferunt, 245.

Pallas per Theseum inter deos relata, 8. *Vide Minerva*. Paltus urbs Syriæ luget ob pulsum Cymatium, 254. Coelesyriæ, 619.

Pammo abbas præfectus monachorum, 695. Divinitus monet Athanasium eadem die occisum fuisse ac Julianum apostatam, 695.

Pamphylia, 97.

Pancratius episcopus, 380.

Panes ministrorum et virginum ablati in Gregorii intrusione, 91.

Paninuthius Ægypti episc. adfuit synodo Tyrise, 154. Paninuthius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Pannonia, 98, 385.

Pantagathus, 133. Subscribit synodo Sardicensi, 133. Paphnutius Ægypti episc. adfuit synodo Tyrise, 154. Subscribit synodo Sardicensi, 133. Paphnutius alius, 133.

Paphnutius alius, 133. Paphnutius episc. Saeos, interfuit synodo Alexandrinæ anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619. Paphnutius episc. fugatus ab Arianis, 306.

Paphnutius monachus et confessor, 671. Paphnutius Ptemencyræos monachus, 145.

Paradisus sic tropice dictus a Moyse, 5.

Parallipomenon libri primus et secundus pro uno computantur, 767. Sunt canonici, 767.

Parallon diaconus Mareotæ ad Arium deficit, 313.

Parasceve, id est feria VI, 91, 311.

Paratonium proxime Libyam episcopus, 619.

Parsegorius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Partes corporis seorsum acceptæ inter deos relata, 7.

Paschæ solemnitas in causa est cur Nicæna synodus celebrata sit, 715.

Paschatis ratio, 1028. Paschatis festum instabat cum Dracontius recessit, 211.

Paschasius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Pasophilus, 135.

Pastoria liber, 166, 715. Utilissimus, 39. Non est in Canone, 176, 768. Citatur ab Arianis, 176. Legitur in Ecclesia, 768.

Pastorum absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet, 246 et seqq.

Patalas scholasticus accusat Athanasium, 625. Repulsam fert, 625.

Patavium, 235. Cujus episcopus Crispinus, 235.

Pater. Hoc nomen potius Deo convenit quam non facti, 186 et seqq. Patrem qui dicit non dicit opificem, 202. Est æternus, immortalis, potens, lux, rex, omnipotens, Deus, Dominus, creator, factor, 335. Pater a seipso habet ut sit, 79. Verbum producendo non patitur nec dividitur, 171. Non magis sine Verbo esse potest quam sol sine splendore, 172. Per Verbum omnia administrat, 180. Sese per Verbum notum facit, 37. In Filio, 180. Verbum notum facit, 37. Pater et Filius eodem modo et æque naturaliter unum sunt ac lux et splendor, 180. Pater non assumpsit corpus humanum, 80. Non alijus est Filius, 330. Non alterius Patris, 336.

Pater, hæc vox ad Filium refertur, 345. Immutabilis, 347. Quæ dat per Filium dat, 354. Non est in Filio sicut in sanctis, 436. Patris et Filii eadem divinitas unaque natura, 438. In Filio et per Filium colitur, 440. A Patre et a Filio eadem gratia datur, 444. Quæcumque Patris sunt, sunt etiam Filii, 471. Pater Verbum suum sine deliberatione gignit, 483 et seqq. Natura non voluntate Pater, 483. Omnia per Verbum in Spiritu creat et renovat, 538, 541, 551. Est fons sapientiæ atque vitæ, 604. Vitam dedit Filio, carnis scilicet, 697. Per Verbum resurrectionem effecit, 697. Major Filio quia Filius homo factus est, 698. Pater, Filius, et Spiritus sanctus unus Deus in perfecta Trinitate, 718.

Patricius subscribit synodo Sardicensi, 133.

Patricius, 133, 139. Subscribit synodo Sardicensi, 133.

Patropassiani sic vocantur a Latinis Sabelliani, 591.

Patrophilus episc. Scythopolitanus inimicus Athanasii, 152. Interfuit synodo Tyriæ, 152. Adit imperatorem cum Eusebio 160. Scribit pro Ariana hæresi, 584. Ante synodum Nicænam, 584. Queritur Nicænam synodum vocibus non scriptis usam fuisse, 601. Damnatur in synodo Seleuciensi, 580.

Paulianus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Paulinus Trevirensis successor Maximini, 219. Metropolitanus Galliarum, 255. Sub Constantio fortiter se gerit, 308. Mittitur in exsilium, 253, 308.

Paulinus sive Paulus litteras Ursacii et Valentis mittit ad Athanasium, 139, 281. Paulinus Tyrius scribit pro Ariana hæresi, 584. Paulinus Antiochenus diaconus mittit ad synodum Alexandrinam anno 362, 619. Subscribit tomo synodi Alexandrinæ, 620.

Paulus apostolus a tribus personis divinis vocatus, 706. Per Benjamin significatur. Esuriebat, sitiēbat, jeunabat, 211. Fugit cum eum persequerentur, 238. Nec mortem propter Christum pertimescit, 57. In omnibus suis epistolis desinit in hæc verba, *gratia vobis et pax*, etc., 444, 476. Nonnunquam sententiis profanorum utitur, 602. Non dubitat in Hispaniam proferre prædicationis causa, 309. Ad tertium cælum raptus, 265. Instante martyrio gloriatur, 262. Vetat episcopum a grege abscedere, 247. Cum ipsomet bonum finem haberet nihil mali agebat, 4. Martyrium subit, 210.

Pauli epistolæ quatuordecim canonicæ, 767.

Paulus Samosatenensis Zenohiam Judæam patronam habuit, 305. Damnatur in Antiochena synodo, 114, 604, 605. Verbi adventum negat, 734. Et corporeum ejus adventum, 215. Christo tribuit initium generationis, 732. Ait Christum *θεὸν γεγενῆσθαι*, Deum factum esse, 591. Ait Christum esse æternum hominem aliumque a Verbo, 734.

Paulus Constantinopolitanus in exsilium mittitur a Constantino, 275. Deinde a Constantio, 275. Insidiis Eusebii, 275. Accusatus a Macedonio in exsilium mittitur in Pontum, deinde Singara in Mesopotamia, 275. Hinc Emesam, et Cucumam, atque hic Ariarum opera a Philippo strangulatur, 275.

Paulus Latini in Ægypto episcopus ex monacho, 210.

Paulus episc. subscribit synodo Sardicensi, 133. Paulus alius, 133. Paulus alius, 133, 139. Paulus Tyri episcopus, 144. Convincit Aenium, 144.

Paulus presbyter pulsus ab Eusebianis, 125. Paulus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alex. anno 320, 317. Paulus diaconus, 143. Paulus presbyter subscribit synodo Alex. anno 320, 317. Paulus Hypseles monachus, 145.

Pax Secontaruri vicus in quo jubetur extrui ecclesia pro Ischyra, 158.

Peccatum hominem ad naturæ conditionem revocavit, 40. Id solus Christus delere potuit, 40 *passim*. Peccato gratia amittitur, penitentia recuperatur, 455. Peccata per gratiam cavemus, 962. Peccata ante monasticam vitam admissa Antonio non imputantur, 674. Peccata contra naturam, 41. Peccatum ex accidenti non ex natura, 735.

Pecysius presbyter, 145.

Pedes seorsim divisi inter deos relati, 7.

Pelagius Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.

Pelagius Oxyrinchi episc. Meletianus, 148.

Pelagii deorum nomina ab Ægyptiis didicerunt, 18.

Æ Pelusium urbs Ægypti, cujus episcopus Callinicus Meletianus, 148.

Pentateuchus, 767.

Pentapolis, 97, 285. Pentapoleos episcopi omnes persecutionem sustinent pro Athanasio, 161. Pentapolis superioris Libyæ, 194. In ea quidam episcopi cum Sabelio sentiebant, 194. Sabelii hæresis grassatur in Pentapoli, 194.

Pentecostes sancta, 256.

Petrus presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

Persæ Syrorum numina non admittunt, 18. Ad Persas usque pervenit doctrina Christi, 73.

Persecutio Ariana prima sub Constantio, 90 et seqq. Postrema sub Constantio, 770. Persecutio Alexandriana anno 336, 276. In persecutione fugiendum, 256 et seqq.

Perseus inter deos relatus a Jove, 10. Bacchum vulnerat, 10.

Pervigillum festorum, 216.

Petræ in Arabia cujus episcopus Asterius, 151, 290, 619.

Petrus apostolus incarceratus vocantem se angelum sequitur, 265. Judæorum metu se abscondit, 262. Romæ cum Paulo martyrium subiit, 262.

Petrus Alexandrinus Meletium damnat, 140. Meletianorum calumniis impetitus, 103, 252. Martyrio afficitur et tum cessat persecutio, 664.

Petrus subscribit synodo Sardicensi, 133. Petrus alius, 133 et 139. Petrus Heracleopolis episc. Meletianus, 148.

Petrus Athanasii presbyter defert litteras Athanasii Ursacio et Valenti, 284. Petrus presb. Marcotæ, 131. Petrus diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Petrus diaconus, 143.

Phacusa in Ægypto civitas, 148.

Phæno-metalla, 300.

Pharisæi fimbrias alligant, 220. Eos qui Christi resurrectionem viderant eam negare coegerunt, 51. Arianus comparantur, 570.

Phisileus Hermopolitanus episc. Meletianus, 148.

Philæ Ægypti civitas cujus episcopus Marcus, 619.

Philagrius præfectus Ægypti in Mareotem cum legatis synodi Tyriæ se confert, 107. Catholicos vexat et virgines, 107. Gregorium Alexandrianum ducit, 89. Ecclesias diripit, directas Gregorio et Arianis tradit, 91 et seqq. Vocatur Pilatus, 91. In Cappadocia vicarius, 275. Histrio fabularum Ariarum, 275. Indicat Serapioni episcopo genus mortis Pauli C P., 275. Cum Arsacio eunucho mittitur Alexandriam, 276.

Philippus subscribit synodo Sardicensi, 133. Philippus Ægypti episc. adfuit synodo Tyriæ, 154.

Philippus præfectus Paulum CP. strangulat, 275. Et anno postea a præfectura deturbatur, 275. Et postea misere interit, 275. Philippus alius Athanasii adversarius, 296.

Philon subscribit synodo Sardicensi, 133.

Philo episc. Ægyptus in exsilium missus ab Arianis, 226. Babylonem, 306.

Philogonius orthodoxus episc., 219.

Philologus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Philosophi duo coarquantur ab Antonio, 679.

Philosophi alii Antonio illudentes confutantur ab Ipso, 679. Philosophi gentiles aiunt mundum esse magnum quoddam corpus, 66. Philosophi præstantiores fatebantur divinam potestatem simulacris longe antecellere, 16. Philosophorum magniloquentia non est efficax ad corrigendos mores ut Christi sermo, 71. Philosophi olim gentiles Evangelii interpretationem omnibus anteponuunt, 75. Philosophi ethnicorum cur hominum et belluarum formas diis tribuant, 15. Philosophi præstantiores, aiunt per idola angelos hominibus apparere, et idola esse hominibus instar litterarum, 15, 16. Confutantur, 15, 16. Philosophus Antonium adit, 635.

Philotas subscribit synodo Sardicensi, 133.

Philoxenus presbyter legatus Julii Antiochiam, 277. Philoxenus presbyter Julii legatus in synodo Sardicensi Forte idem 132.

Phitumenus, 141.

Phinees Ægypti adfuit synodo Tyriæ, 155.

Phæbus episc. communionem privatur in synodo Seleuciensi, 580.

Phœnices liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddebant, 19. Phœnices alios quam Ægyptii deos colunt, 18. Phœnices litterarum inventores, 15.

Phœnicia mulieres in honorem deæ suæ prostabat, 23.

Photius episcopus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Phragon episcopus in Ægypto, 619.

Phryges aiunt prophetas et alios Verbi ministros ignorare quid agant, 475. Phrygum baptismus inutilis, 494.

- Phthenegy urbs Ægypti cujus episcopus Pininuthes Meletianus, 148.
Picenum, 98.
Pictura expressi homines in deos postea consecrati sunt, 9.
Pilius Salvatoris latus perforavit, 251.
Pininuthes Phthenegy episc. Meletianus, 148.
Pinnes occultator Arsenii, 145. Monet Joannem ne ultra Athanasium de interempto Arsenio accuset, 145.
Piræus ubi Diana adorabatur, 9.
Piscis ab aliis ut deus colitur, ab aliis occiditur, 18.
Pistus in Græcia episcopus orthodoxus, 220. Pistus Ægypti episc. adfuit synodo Tyrinæ, 154. Pistus subscribit synodo Sardicensi, 154.
Pistus presbyter Alexandrinus, 150. Pistus presbyter Mareotæ ad Arium deficit, 315. Pistus Arianus pulsus ab Alexandro et a Nicæna synodo, 115. Ordinatus Alexandrinus episcopus a Secundo, 115. Ab Eusebio delectus, 92. Pistus diaconus Alex. subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316. Pistus diaconus, 145. Pistus diaconus Mareotæ, 151. Pistus alter diaconus Mareotæ, 151.
Pitybion, 235.
Plato magnus inter gentiles asseverat Deum omnia ex materia præexistente fecisse, 39. Refellitur, 39. Quia id imbecillitatem arguit in Deo, 39. Summopere apud gentiles admirationi est, 68. Ejus locus, 68. Cum Socrate Dianæ adorandæ causa in Piræum concessit, 9.
Plen episcopus ab Alexandro ordinatus, 305. Relegatur in Ammoniacam, 305.
Plenius episc. Ægyptius in exsilium missus ab Arianis, 256.
Plusianus episcopus, 147.
Plutarchus, 132.
Pluton presbyter Alexandrinus, 150. Pulsus ab Eusebianis, per Sardicensem synodum restituitur, 125.
Poculum mysticum a Macario confectum dicebatur ab Eusebianis, 105, 108 et seqq.
Pœnæ iis preparatæ qui cum bonum nossent male egerunt, 58.
Pœnitentia a baptismo in quo distinguitur, 565.
Poesis herolca ab Homero inventa, 15.
Poetæ quos celebrant, ut dii habiti sunt, 48. Non sunt excusandi quod deorum gesta more poetico conlinxerint, 12, 13, 14. Falsorum deorum prædicatores, 12. Eorum turpem vitam litteris mandarunt, 12.
Polemus Constantii comes Athanasio rescribit cohortans ut revertatur, 282.
Pollux Jovis ex adulterio filius. Vide *Dioscuri*.
Pollux in Libya episcopus a Secundo ordinatus, 580.
Polyarchia non statuenda, 489.
Polybius diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Polveratla virgo admiranda et Christifera, 673. Ab Antonio curatur, 673.
Polynicus diaconus Mareotæ, 151.
Pondera Palamedes invenit, 15.
Pontificatus Christi non transit, 377.
Populus diacono respondet in ecclesia, 265.
Potamon Ægypti episc. adfuit synodo Tyrinæ, 154. Episc. et confessor plagis laniatus tandem interiit, 277.
Præcursor noster Christus Dominicus homo intravit in oculum, 79.
Prædicatores verbi canibus similes, 888.
Prætextatus, 152. Subscribit synodo Sardicensi, 152.
Prætorium sacrum, 152.
Presbyteri et diaconi qui Romam venerant affirmant innocentem esse Athanasium, 116. Presbyteri multi Alexandria et aliunde ad Julium confugerunt anno 342, 119. Presbyteri laniati ad adventu Gregorii, 118. Presbyteri et laici plagis laniati in Gregorii invasione, 90. Presbyteri et diaconi Alexandrini ab Arianis pulsati et vexati, 501. Presbyteri et monachi ferreis catenis ligati ab Arianis, 305. Ad necem plagis concisi in exsilium mittuntur, 305. Presbyteri a Petro et Alexandro ordinati profligantur, 505. Presbyteri Athanasii ad necem quæstiti ab Arianis, 255.
Principium viarum Christus, 179. Principium divinitatis unum, 489. Principium malum quod habet, nulla in re bonum, 6.
Probatius, 135. Probatius et socii eunuchi favent Arianis, 626. Ideoque tormentis traduntur a Joviano, 626.
Probinus consul anno 341, 589.
Prophetae duodecim pro uno Scripturæ libro computantur, 767. Qui est canonicus, 767. Prophetae falsi, 1026. Propheta et visio ab Israele defecti quando Christus venit, 65. Prophetis homines non obtemperarunt, 46. Prophetae a Judæis vexati, 46.
Prophetarum et patriarcharum nullus pro populo crucifixus, 62, 61. Per nubes indicantur, 873. Christum præ-

dixerunt, quem discipuli invenerunt, 215. Non ad Judæos solos missi, sed ad omnes homines, 46. Prophetæ fontes, 888.

Proserpina sive Puella, Ægyptiorum dea, 8. Proserpinæ raptum figurate terram significare aiunt philosophi Græci, 681.

Protasius subscribit synodo Sardicensi, 152.

Protasius Mediolani episc. cum Athanasio Constantem adit, 235.

Proterius presb. Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.

Prologus in Dacia Sardiæ episc. orthodoxus, 220. Subscribit synodo Sardicensi, 152.

Proverbia non ut nude jacent explicanda, 403. Proverbiorum liber est canonicus, 767.

Providentia Dei, 978.

Prudentis est omnia ad temporis rationem dispensare, 194.

Psæus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Psals episc. fugatus ab Arianis, 306.

Psals episc. Ægypti adfuit synodo Tyrinæ, 155.

Psalmorum liber est canonicus, 767.

Psammathia Nicomediæ suburbium, 141.

Psenosiris, 135.

Psenosiris episcopus ab Alexandro ordinatus relegatur in Ammoniacam, 305.

Psinabla Thebaidis, 506.

Ptemencyris monasterium, 145.

Ptolemais Ægypti urbs, 148.

Ptolemæus episcopus Meletianus, 580.

Ptolemæus Valentini discipulus ait : *ὁ θεὸς ἡμεῖς ἐλάτουμεν, ἡμεῖς οὐκ ἐλάτουμεν*, 482.

Ptolariion presbyter Mareotæ, 151. Ptolariion diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.

Puella, sive Proserpina Ægyptiorum, dea, 8.

Pugna deorum ante Ilium pro Græcis et Trojanis, 10.

Pythiæ oracula falsa, 71.

Q

Quadragesimæ synaxes, 241. Quadragesima sancta dicitur, 91. In ea jejunabant Christiani, 241.

Quadragesima laici catholici in exsilium missi ab Arianis, 306.

Quintianus qui Gazensem sedem invaserat non nominandus esse episcopus declaratur, 151.

Quintus subscribit synodo Sardicensi, 153.

R

Ratio seminalis singulis rebus innata, 31. Ratio in homine omnia moderari potest, 24. Ratio seu Verbum præbatur inesse Patri, 32. Ratio et Verbum Dei omnia movet cum ratione, 51, 52. Ratio Dei. Vide *Verbum*.

Refugii urbes in lege, 258.

Regibus et magnatibus vel occulte maledicere periculosum est, 235.

Regum libri duo, primus et secundus, pro uno computantur, 767. Sunt canonici, 767. Regum liber tertius et quartus pro uno computantur, 767. Sunt canonici, 767.

Religio ideo multiplex est, quia homines ab unius Dei contemplatione recesserunt, 18. Comparantur iis qui solem fugiunt, 18. Religiosis proprium est non cogere, sed persuadere, 303. Religiones variae et prope infinitæ, 70.

Reptilia et aquatilia animalia in deorum numerum relata, 7.

Res non fortuito factæ sunt quia providentia gubernantur, 39.

Resurrectio corruptionem eliminat, 44. Mortis tropæum, 53. Resurrectionem corporum non cogitarunt quidem gentiles, 75. Resurrectio Christi homines de immortalitate certiores fecit, 75. Quare post triduum, 56. Resurrectio corporum per Christum, 58. Ob resurrectionem ex mortuis Christus principium viarum appellatur, 422. Resurrectio nostra in cruce posita, 552.

Restitutus subscribit synodo Sardicensi, 152.

Rhea luxuriam docet, 20.

Rhetoricam Corax Syracusius invenit, 15.

Rhetorius impiissimus hæreticus, 759.

Rhinus presbyter Alexandrinus, 150.

Rhodope, 122.

Rogatianus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Roma, apostolicus thronus, 288. Metropolis Romanæ, 288. Romæ synodus habetur pro causa Dionysii Alexandrini, 605.

Romania cujus metropolis Roma, 288.

Romani olim Latialem Jovem humanis hostiis colebant, 19. Romanus diac. Alexandrinus subscribit synodo Alex. anno 320, 317. Ad Romanum pontificem mos erat negotia ecclesiastica majoris momenti referre, 121. Romana sy-

modus cui assunt episcopi plus quinquaginta, 97, 278. Inno-
centem declarat Athanasium, 97, 278.
Romulus subscribit synodo Sardicensi, 135.
Rubrum mare in duodecim divisiones divisum, 908, 976.
Rufinianus episcopus, 768. Ad eum scribit Athanasius, 768. Eum vocat filium suum, 768.
Rufinus Abiluis consul cum Julio Constantio anno 353, 153.
Rufinus subscribit synodo Sardicensi, 135.
Rufinus Catholicus, 239.
Rufus subscribit synodo Sardicensi, 135.
Rufus in Augustaliana speculator sive spiculator, 157.
Ruth est liber canonicus, 767.

S

Sabaoth Dominus, id est Dominus virtutum, 702. Hæc vox convenit tribus personis, 702.
Sabbatismus est futura hæreditas, 927.
Sabellius arbitrat eundem esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum, 504. Sentit eundem, modo Patrem, modo Filium vocari, 183, 494. Hæreticus declaratus est, 438. Ejus confutandi ratio, 205, 206. His verbis: *Omnia quæcumque habet Pater mea sunt*, everitur, 85. Ait, eundem esse *viatoris*, Filium et Patrem, 539, 583. Cum Paulo Samosatensis consensit, 752. Anathemate damnatus, 616. Ut impius, 617. Recte confutatur per ea quæ humano more de Salvatore dicta sunt, 206.
Sabelliani ex Filii notitia refellendi, 491, 591. Latinis Patropassiani vocantur, 591.
Sacra vasa diripiuntur anno 341, 685.
Sacrificium Christi constans non fluxum, 377. Præstantius illis est, 366.
Sacrificia humana, 19, 45.
Sadducæi consonant cum Arianis, 170. Legem retinent, prophetas repudiant, 215. Sadducæi, Herodiani et Pharisæi simul juncti veritatem subvertere non potuerunt, 220, 286.
Sais episcopatus in Ægypto, 148, 619. Salomon ex David natus, 62. Uinctus est, 65. Adolescens regnare cepit, 62. Præ omnibus hominibus sapiens, 532.
Salustius subscribit synodo Sardicensi, 135.
Salvator per incarnationem universa sui cognitione replevit, 69. Ejus præclara gesta non magis numerari possunt quam maris fluctus, 76. Ex eo salus ut lumen ex lumine, 81. Salvator mortem destruxit, 49, 57. Nos renovavit, 49. Totam idololatriam impugnavit, quod est ejus deitatis indicium, 75. Quotidie in suis discipulis tropea per crucem excitat, 57. Ubique terrarum prædicatur, 75.
Salvator. Vide *Christus*, et *Filius Dei*, et *Verbum*.
Samosatensis Pauli sententia, 180. Ait Salvatorem Dominum et regem non fuisse antequam fieret homo, 379. Judæorum discipulus, 510. Ait Filium Dei non prius fuisse quam homo fieret, 539, 549. Ejus baptismus inutilis, 404. Consonat cum Arianis, 170. Ejus sectatores quidam Verbum a Filio separant, 507.
Samson per fidem justus, 231.
Samuel ex Elcana natus, 62. Per fidem justus, 231.
Sancti in persecutione fugiebant, 261. In cælo semper benedicunt Deum, 809. Sanctorum imitatores esse debemus, 209. Sancti viri si quando sese persecutoribus offerent, id jussu Spiritus sancti agebant, 261. Eorum verba nemo sine pura mente intelligere potest, 77.
Sanctus. Hæc vox eodem tono ter dicitur, de singulis scilicet personis, 86. Tres hypostases perfectas denotat, 86.
Sanguinem Christi contumeliis afficere impium est, 105.
Sapientes falsi naturam a Deo conditam pro Deo habent, 20.
Sapientia Salomonis, 539. Legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768. Sapientia Sirach legitur quidem in Ecclesia, sed non est in canone, 768.
Sapientia una in Deo quæ est Verbum, 205. Esse Filius Dei quomodo dicitur, 175. Non est vacuum Filii nomen, 174. Est filius, 341. Non est passio non pars eius, sed propria ejus proles, 341. Est Verbum Dei, 79. Se ad res creatas accommodavit, 452. Vide *Verbum*. Sapientia quæ in rebus est quædam, 452.
Sapricus subscribit synodo Sardicensi, 135.
Sapriion Ægyptius episc. adfuit synodo Tyriz, 154.
Sara Abrahamum Dominum vocat quamvis maritum, 372.
Saraceni Antonium ducunt ad montem, 665. Ei panes deferunt, 666.
Sarapion. Vide *Sapriion*.
Sarapion episc. Ægyptius adfuit synodo Tyriz, 154.

Sarbatius subscribit synodo Sardicensi, 135
Sardicæ conveniunt episcopi circiter 170.
Sardicensis synodus nullam fidei tabellam edidit, 616.
Orientales episcopi provocat ad synodum, 123, 123, 279.
Athanasium admittit ad detentionem, 122, 279. Decrevit Nicænam synodum sufficere, nec aliquid ultra statuendum esse, 616. Subscripsere pluraque trecenti episcopi, 97. In ea Athanasii adversarii quasi sycophantæ dammati sunt, 37. Legatos mittit ad Constantium, Vincentium Capuanum, et Euphratem Coloniensem, 281. Rogat imperatores ut vetent ne sæculares judices de causis ecclesiasticis judicent, 124, 127.
Sardinia, 96, 285. Cujus metropolis Calaris, 255.
Sarmates Arianis desertor Ecclesiæ, 314. Depouitur, 814.
Sarmaton diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
Satanas proceras statura Antonio apparet, 660 et seqq.
Saturnius subscribit synodo Sardicensi, 135.
Saturnus liberorum cædibus placabatur, 19. Idem qui Beelphegor, 945. Olim colebatur, 71. A filio victus et castratus, 10. Ejus fuga, 680.
Satyrus subscribit synodo Sardicensi, 135.
Saul sicarios mittit ad Davidem confodiendum, 258. Ejus facinora, 305. De violata lege reprehensus, 221. Vir iniquus, 244.
Sazana et Azana Auxumeos tyranni, 250.
Schedia episcopus in Ægypto, 619.
Scholasticus quidam accusat Athanasium apud Jovianum, 625. Repulsam fert, 625.
Scotinus. Sic vocatur Photinus per antiphrasin, 591. Ejus error, 591.
Scripta gentilibus non efficacia sunt ad corrigendos mores, sed Christi sermo, 71.
Scriptura omnis plena est testimoniis adversam Judæos, 60, 61. Etiam obscura non ideo rejicienda, 605. *Quædam* vocatur, 60. *Et sæpe alibi interpretata* videtur ad fidem statuendam, 216, 575, 614. Per se satis est, ad veritatem indicandam, 1. Ejus verba qui negat impius et Christi hostis est, 174. Cum prudentia intelligenda quando similia de Deo ac de hominibus dicit, 171. Docet quæ de Verbo sentienda sint, 55. Non verba solum spectanda, 216. Ex ea longe aptiora erantur argumenta quam ex aliis quibusque, 186. Sedulo evolvenda, 216. In ea tempus observandum, 361. Eam interpretati sunt magistri, 1.
Scripturæ libri combusti a gentilibus in irruptione Gregorii, 90.
Scripturæ libri, 767.
Scylla, fabulosum commentum, 17.
Scythæ qui Tauri appellantur virgini deæ naufragos Græcos immolant, 19. Scythæ Persarum numina non admittunt, 18. Ad eos usque pervenit Evangelium, 75.
Sebaste cæjus episcopus Eustathius Arianus, 274.
Sebastianus Manichæus cum turris militum in Catholicos irrupit, 256. Nullam habet pauperum commiserationem, 301. Quadraginta catholicos viros palmis verberari jubet, 256. Quorum quidam extincti sunt, 256. Jubet pelli episcopos catholicos, 303. Ariatorum administer, 500.
Sebennytus urbs Ægypti cujus episc. erat Soterichus Meletianus, 148.
Secundus Pentapolitanus Arianus, 115. Deponitur in synodo Alexandrinæ, 514, 315. Pulsus ab Alexandro, 303. In superiore Libya episcopus, 305. Cum Ario pulsus, 229. Cæteris episcopis Arianis admissus, 229. Damnatus episcopus ordinat, 580. Secundum presbyterum occidit, 302.
Secundus presbyter Barcæ calcibus interimitur a Secundo Pentapolitano, 502.
Seleucia in Isauria, 572, 572. *Trayla* sive, aspera dicta, 572, 580. Ibi synodus celebratur, 572. A Constantio suadentibus Arianis convocata, 572, 580. Conveniunt episcopi circiter cxx, 580. In ea Acacii Caesariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Uranus Tyri, Eudoxius, Georgius Alexandrinus et alii pauci numero ab aliis secedunt, 580. Veniunt accusatores, 580. Nicænae synodi scripta abnegant et synodum criminantur, 580. Alii episcopi magno numero solam consubstantialitatis vocem improbant, 580. In re iquis catholice sentiunt, 580. Damnant Acacium Caesariensem, Patrophilum Scythop., etc., et alios a communione segregant, 580. Quod in jus vocati non accessissent, 580. Constantium postea adeunt, 580.
Semele a Jove vitata, 10.
Seminalis ratio singulis rebus innata, 51.
Sempronianus subscribit synodo Sardicensi, 135.
Sempronius subscribit synodo Sardicensi, 135.
Senacherim Ezechie formidini erat, 62.
Senatus Romanus etiam tempore Athanasii imperatores

- inter deos consecrabit, 8. Sententiæ variæ de mundi fabrica et de rerum omnium creatione, 59. Sensus homini ad creaturas cognoscendas, et Creatorem per ipsas, datus, 4. Sepiæ atramentum emittunt, 482.
- September mensis, Ægyptiis Thoth, Macedonibus Gorpheus, 580.
- Septuaginta Interpretum editio, 80.
- Septuaginta hebdomades Danielis argumentum sunt adventus Christi, 64. Probat, 65.
- Serapammon, 135. Subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Serapammon aut Sarapammon episcopus et confessor ab Ariani in exilium mittitur, 277.
- Serapas diaconus Mareotæ, 152.
- Seraphim dicendo: *Sanctus, sanctus, sanctus*, Patrem et Filium et Spiritum sanctum glorificant, 701.
- Seraphinis et cherubinis aihil Deo propinquius, 86.
- Serapion Sozontis filius bene moratus juvenis, 144.
- Serapion monachus in episcopum electus est, 210.
- Serapion episcopus Ægyptius Thmuitanus, 685. Et visiones suas narrat Antonius, 685. Et moriens Meloten unam dat, 691. Serapion rogat Athanasium ut historiam et confutationem Ariani hæresis et narrationem mortis Arii ad se transmittat, 269. Litteras mittit ad Athanasium, 517.
- Serapion subscribit synodo Sardicensi, 135. Serapion altus, 135. Serapion presb. Alexandrinus, 150. Serapion presbyter Mareotæ, 151. Serapion diaconus Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317. Serapion diaconus Mareotæ ad Arium deficit, 515. Serapion cognomento Pelycon damnatur ab Alexandro, 505.
- Serras sive Seras diaconus Mareotæ, 151. Subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
- Seras in Libya episcopus, a Secundo ordinatus, 580.
- Serenus subscribit synodo Sardicensi, 135. Serenus altus, 135. Serenus presbyter Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
- Sermo Christi humiliori stylo scriptus acutissimos sophistas confutavit, 75.
- Servatius legatus a Magnentio ad Constantium, 238.
- Severianus subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Severinus, 135.
- Severus, 132. Severus, 133.
- Sicilia, 98, 285.
- Signum crucis, 56. Dæmones fugat, 71, 76, 642, 649, 656, 683. Signo crucis ars magica deficit, incantamenta evanescent, idola deserunt, 59, 71. Dii fugantur, 75. Mors conculcatur, 57.
- Silvanus, 135, 139. Subscribit synodo Sardicensi, 135, 139.
- Silvanus presbyter Alexandrinus subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 316.
- Similis vox non sufficit ad Filii generationem indicandam, 178, 180.
- Simoniæ a Simone Mago nomen habent, 321.
- Simulacra. Vide *Idola*.
- Simplicius, 135. Subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Sirach liber legitur quidem in Ecclesia, sed non est in Canone, 768.
- Sirmium cujus episc. Domnion, 274.
- Sirmiense Symbolum cum cons. confitetur Filium Dei unigenitum esse, 576. Ante omnia sæcula et tempora et substantias ex Patre genitum, 576. Impassibiliter, 576. Deum de Deo, 576. Patri per omnia similem secundum Scripturas, 576. Natum ex Maria Virgine, passum, crucifixum, 576. Ad inferos descendisse, 576. Resurrexisse, 576. Quadraginta diebus cum discipulis versatum esse, 576. Ascendisse ad cælos, 577. Et in Spiritum sanctum, 577.
- Siscia, 98, 122, 285.
- Sisannius Arianus in Libya, 505.
- Socrates subscribit synodo Sardicensi, 132.
- Socrates cum Platone Dianæ adorandæ causa in Piræum concessit, 9.
- Sol extra proprium circulum nunquam egreditur, 21. Terram circuit, 22. Sol et luna ostenduntur oii esse non posse, 20. Sol obscuratur in solius Christi morte, 72.
- Solon Atheniensis et Lycurgus leges invenerunt, 15.
- Somniorum præsentia, 24.
- Soni tres sunt in cantu: gravis, acutus, medius, 50.
- Sophismata gentilium quæ diu ii vixerunt tantum valuerunt; secus doctrina Christi, 75.
- Sophistæ confutati a Christo, 75.
- Sosicrates, 135. Subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Sospita sive Diana inter deos relata a patre Jove, 10.
- Sostras presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
- Sotades Ægyptius poeta effeminatus, 194. Impurus poeta, ad cujus imitationem *Thaliam* edit Arius, 582. Gentilibus derisioni est, 320.
- Sotera* sive Diana inter deos relata a patre Jove, 10.
- Soterichus Sebennyti episc. Meletianus, 148.
- Sozon pater Serapionis, 144.
- Sperantius fidelissimus vir, 237. Occisus a Magnentio, 237.
- Sperantius subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Spiculator. Vide *Speculator*, 103, 157.
- Spiritus sanctus est spiratio Filii, 781. Non est creatus, 775. In Scriptura non connumeratur inter res creatas, 775. Semper est in manibus Patris mittentis et Filii ferentis, 81. Ejusdem est deitatis atque Patris et Filii, 700. Ejusdem potentia ac substantia, 700, 708. Creator, 703. Spiritui sancto eadem opera competunt quæ Deo, 703. Quæ Patri et Filio, 704 et seqq. Spiritus sanctus digitus Dei nominatur in Scriptura, 708. Spiritus sanctus Moysi datus, 557. Quæcumque habet a Verbo habet, 455. Spiritus sancti participatio infert Verbi participationem, 180. Non sine Patre et Filio sanctificat, 776. Deus est quia cum Filio conjungitur in divina Scriptura, 525, 528, 774, 775.
- Spiritus sanctus non creatur, 507, 526, 531, 535, 539, 700, 552. Spiritus sanctus vocatur Paraclitus, Spiritus adoptionis, Spiritus sanctimonie, et Christi spiritus, 527. Filio et Patri conjunctus, 528. Non est Filius Patris, nec frater Verbi, 530. Eo illumamur, 535. Unus est non multi, 535. A Patre et Filio datur et mittitur, 535. Ex Deo, 535, 535. Est Spiritus renovationis, 536. Vita largitor, 536. Est unctio et sigillum, 537, 535. Imago Filii, 538. Proprius Filii secundum substantiam, 538. Spiritus sapientia et veritatis, 538. Virtutis, 538. Glorie, 538.
- Spiritus sanctus est immutabilis et varietatis expertus, 539. Omnia implet, 540. Patri et Verbo consubstantialis, 540. Ita Filio conjunctus ut Filius Patri, 545. Separari non potest a Filio ut nec Filius a Patre, 545. Eandem habet proprietatem erga Filium, quam Filius erga Patrem, 552. A Patre per Filium datur, 553, 560. In eo res creatæ unguuntur et signantur, 555. Est bonus odor et forma Filii, 555. Est in Verbo, 555. Et qui resistunt, Filium negant, 519. Impugnatur a quibusdam qui ab Ariani defecerant, 518 et in seqq. passim, 553. Eandem quam Filius habet cum Patre unitatem, 518. De Spiritu sancto dicuntur quæ de Patre et Filio. Quod illuminet, 555. Quod bibatur, 553. Quod sit sapientia, 553. Quod eo vivificamur, 554.
- Spiritus varie in Scripturis usurpatur, 519, 524. In Scriptura sine addito non significat Spiritum sanctum, 520. Pro verborum sensu aliquando intelligitur, 524. Pro vento, 524.
- Spudasius subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Spyridon, 135.
- Status deorum adorare quantus error, 11, 12 et seqq. Ex Scriptura confirmatur, 11, 12 et seqq. Status ferarum ut dii habebantur, 16.
- Stella soli Christo nato præcurrit, 62, 63.
- Stercorius subscribit synodo Sardicensi, 132.
- Stephanus insignis martyr, 519.
- Stephanus Antiochenus damnatur a synodo Sardicensi, 132, 151, 152, 279. Ab Eusebiano episcopus ordinatus, 218, 274. Ejus jussu meretrix in cubiculum Euphratæ immittitur, 281. Ant. episcopatu abdicatur, 281.
- Stephanus cum Secundo Pentapolit. Secundum presbyterum interimit, 302. Stephanus in Libya episcopus a Secundo ordinatus, 580.
- Stephanus magister, 259.
- Sticharia, 141.
- Stipula amianto induta non exurit, 69.
- Stoici putant Deum contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere, 496, 497. Deum in omnia diffundunt, 378.
- Strobilus quid, 90 in *notis*. Strobili diis oblati in sacrificium in Ecclesia, invadente Gregorio, 90.
- Substantia Græce *ουσια*, 595. Substantiæ nomen excluditur ab Ariani, 577. Quia in Scripturis sacris non reperitur, 577. De substantiis similitudo non dici debet, sed identitas, 612. Substantia Dei quid sit comprehendendi non potest, 179. Substantia in Deo una, 490.
- Superior subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Syene, 306.
- Sylvanus, 145. Sylvanus a Paulo in socium assumptus, 82.
- Sylvester Romæ orthodoxus, 219 in *notis*.
- Sylvester in Dacia episcopus orthodoxus, 220.
- Symbolum fidei Nicænum, 188.
- Symphorus subscribit synodo Sardicensi, 135.
- Synodus Alexandrina anno 320, 150. Habet episcopos prope centum, 315. Synodus Romana cogitur quo loco Vito presbyter conventus agebat, 110, 111. Episcopi co-

acti plus quinquaginta, 110. Synodus Jerosolymis coacta litteras dat Athanasio, 158. Synodi tres Athanasium innocentem declarant, Alexandrinus, Romana, Sardicensis, 97. Synodi variae in Gallia et in Italia celebrantur, 712, 720. Contra Arianam haeresin, 712. Synodi in Hispania et Romae celebratae, 720.

Syrianus dux exercitus Alexandriam ingreditur, 245. Aut se non habere litteras Constantii ad Athanasium, 245. Per salutem Constantii pollicetur se non ulterius Ecclesiam conturbaturum, 245 et seqq. Praefectus Alexandriae, 246. Viginti tribus a data fide diebus in ecclesiam irruit, 246. Cum militibus plus v millibus ecclesiam noctu obsidet, 265. In ecclesiam irruit, 511. In Syriae irruptione ne faria gesta, 512. Jubet corpora defunctorum amoveri, 511. Vi compellit omnes ut fateantur nullum tumultum, nullam caedem fuisse, 511. Catholicos jubet sustibus concidi, 511.

Syriae populi cum Judaeis Pascha celebrant, 574.

Syrus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Syri a Davide debellati, 62. Pascha cum Judaeis celebrant, 713. Obtemperant Nicenae synodo pro Paschate celebrando, 575. Cilicum deos non colunt, 18. Syrorum numina a Persis non admittuntur, 18.

T

Tabernaculum exstructum ut Israelitis circumscriptus orandi locus esset, 242.

Tanis urbs Aegypti, 148, 619. Cujus episcopus Eudæmon Meletianus, 148.

Tapenacrameus, 145.

Taposiris, 145.

Taradus urbs Syriae cujus episcopus Cymattus, 274 in notis.

Tauri Scythas naufragos immolant virgini, 19.

Taurinus episc. Aegyptus adfuit synodo Tyriae, 154.

Taurus comes, Constantii jussu, Athanasium hortatur ut redeat, 282.

Telemachus Ulyssis filius, 507.

Tempestatum anni ordo, 42.

Tempus vitae nostrae a Deo definitum, 260.

Tentyrae, 148.

Tentyrae episcopus Pachymes Meletianus, 148.

Terra in medio universi consistit, 21. Sine pluvius fructus edere non potest, 21. Est immobilis, 28.

Terrenarum rerum vilitas, 646.

Testamenti Veteris libri viginti duo, juxta numerum litterarum Hebraeorum, 767. Testamentum Vetus rejicientibus nihil prodest Novum, 215. Testamenti Novi libri qui, 767. Testamentum Novum nihil prodest rejicientibus Vetus, 215.

Testimonia inimicorum nullam vim habent, 151.

Thalassius Pityblonem se confert, 235.

Thalassus comes Constantii, ejus jussu Athanasium litteris hortatur ut redeat, 282.

Thalaeus presb. Mareotae subscribit synodo Alexandrinae anno 520, 517.

Thalia Aril, 174, 218, 250, 582. Effeminatis modis conscripta ad imitationem Sotadis Aegyptii poetae, 194. Thalia inter pocula cantari solent, 522.

Thebaidi episcopi Meletiani qui, 148. Thebaidi episcopi in exilium missi in Ammoniacam Libyae, 251.

Thebanorum dii a Thracibus rejiciuntur, 18.

Theodorus, 159. Vocatur Theodosius, 133.

Theodorus Heracleotes, 111. Scribit pro Ariana haeresi, 581. Ad Mareotem legatus mittitur, 106, 149. Promotus ab Arlanis, 218. Athanasii inimicus, 284. Legatus ad fidei formulam Constantii deferendam, 589. Damnatur a synodo Sardicensi, 122, 131, 152, 279.

Theodorus Aegypti episc. adfuit synodo Tyriae, 154.

Theodorus subscribit synodo Sardicensi, 134. Theodorus, 155. Alius, 155. Theodorus episc. Athribis, interfuit synodo Alexandrinae anno 362, 615. Et ei subscripsit, 619. Theodorus Copti episcopus Meletianus, 146.

Theodorus Nitriae Deo acceptissimus, 695. Amunis socius, 672.

Theodorus Tabennesiotes magnus Dei homo, 693, 694. In ejus monasterio commoratur aliquot dies Athanasius, 693, 694. Ejus mors, 694. Theodorus Athanasium monet divinitus eadem die occisum fuisse Julianum, 695.

Theodosius Tripolitanus in episcopum cooptatur ab Eusebianis, 274.

Theodosius damnatur in synodo Seleuciensi, 580.

Theodosius, 153, 159. Vocatur Theodorus. Subscribit synodo Sardicensi, 133, 139.

Theodulus Trajanopolis episc. ad necem quaesitus ab Arianis, 255, 280. Profugus diem obit, 129. Theodulus alius damnatur in synodo Seleuciensi, 580.

Theognus depositus fuit, 102. Unus e sex legatis ad Mareotem, 106, 149. Unus ex sex episcopis qui ex Je-

rosolymitana synodo ad Constantinum profecti sunt, 160. Ejus litterae adversus Athanasium, Marcellum et Asclepiam conscriptae, 129.

Theognostus vir eruditus, cujus locus affertur, utitur voce *ex substantia*, 181. Exemplo lucis et apertoris probat ex eadem substantia Filium esse qua Pater, 181. Theognostus admirandus et studiosus homo, 561. Eju locus, 561, 562.

Theologia de Trinitate perfecta quaenam, 533.

Theologi viri, id est apostoli, 50, 77, 234. Et discipuli, 44.

Theologus Joannes apostolus, 53.

Theon subscribit synodo Sardicensi, 133.

Theon Aegypti episc. adfuit synodo Tyriae, 154.

Theon episc. Nilopolis Meletianus, 148.

Theon presb. Mareotae subscribit synodo Alexandrinae anno 520, 517.

Theon presbyter Mareotae, 151.

Theon diaconus Alexandrinus, 150.

Theonae Ecclesia Alexandrina, 241.

Theonas episcopus Arianus deponitur in synodo Alexandrina, 514.

Theonas diaconus Alex. subscribit synodo Alexandrinae anno 520, 517. Theonas diac. Mareotae subscribit synodo Alexandrinae anno 520, 517.

Theophronius episc. Tyrensis fidei formulam offert in Encenensis Antiochia, 588.

Thersites, 15.

Thessalia, 98, 122, 285

Theseus Jovem, Neptunum, Apollinem, Vulcanum, Mercurium, Junonem, Palladem, Cererem, Dianam inter deos retulit, 8.

Thetis auxilium fert Jovi, 10.

Thinis urbs Aegypti cujus episc. Ephraim Meletianus, 148.

Thoth mensis, 152, 580. Est September Romanorum, Gorpaeus Macedonum, 580.

Thracia, 97, 122.

Thraciae dii rejiciuntur a Pelasgis, 18. Thracae Thebanorum deos rejiciunt, 18.

Thuscia, 98.

Thyrus presbyter Mareotae, 151.

Tiberinus episc. subscribit synodo Sardicensi, 153.

Timotheus vinum non bibebat, 211.

Timotheus episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153. Timotheus Diospolitianus episc. adfuit synodo Tyriae, 155.

Timotheus diaconus Alexandrinus, 150. Timotheus alter diaconus Alexandrinus, 150. Timotheus diaconus Meletianus in Breviario Meletii, 148.

Tithoes episcopus subscribit synodo Sardicensi, 153.

Tobiae liber legitur quidem in Ecclesia, sed non est in Canone, 768.

Tomus Alexandrinae synodi, 615. Defertur Antiocham, 620.

Traditio Patrum servanda, 689.

Trecenti circiter episcopi Nicenae convenerunt, 113, 165. Trecenti decem et octo, 712.

Tres personae adorantur, 780.

Tres hypostases non sunt per se divise, 80. Perfectae in Trinitate, 86.

Treviri metropolis Galliae, 255. Ibi in templo mundum absoluto collectae habentur, 241. Ibidem moratur Constantinus jun., 161. Trevirorum episcopus Maximinus, 235.

Trinitas. In Trinitate una divinitas, 555, 518. Vere et reipsa Trinitas, 511. Una atque individua, 86, 533. Trinitatis unitas invenitur in Scripturis, 776. Trinitatis ratio secundum Dionysium Alex., 200. Trinitatem quae immani nequit in unitatem contrahimus, 200. Est absque confusione, 86. In unum ceu verticem colligitur, 182. Trinitatis divinitas una, quae ex uno Patre cognoscitur, 556, 558. Sancta, perfecta et beata est, indivisa, 562. Consubstantialis, 741. Sempiterna, 256. Tres res et tres personae, non tamen tres dii, 590. Ab aeterno perfecta, 535. Sancta et perfecta in Patre et Filio et Spiritu sancto cognoscitur, 540. Trinitas deitatis sola est increata, aeterna, immutabilis, invariabilis, 757.

Trinitatis vera doctrina quaenam, 535. Efficientia una, 545. Creatrix et opifex, 533. Trinitas una operatio, 778. Gratia una est, 535.

Triphyllus subscribit synodo Sardicensi, 133.

Tripolis cujus episcopus Theodosius Arianus, 274. Episcopus verus Hellanicus, 274.

Triptolemus frumenti sementem invenit, 15.

Trojanorum bellum, 10.

Tropici, id est Pneumatomachi, quia varios tropos pro sua haeresi asserenda excogitarent, 526, 532, 533, 544.

Tryphon subscribit synodo Sardicensi, 132.
 Tryphon presbyter Mareotæ, 151. Tryphon diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 317.
 Typhonis in Ægypto luctus, 9. Insidia, 680.
 Tyrannus episcopus, 147. Tyrannus episc. Ægyptius adfuit synodo Tyriæ, 154. Tyrannus presb. Mareotæ subscribit synodo Alexandrinæ anno 320, 517. Tyrannus presbyter Meletianus in *Breviario* Meletii, 148.
 Tyria synodus contra Athanasium cogitur ab Eusebianis, 101. Reprobanda ut violenta, 103. Res in ea gesta, 105, 104.

U

Uandropa Christum perperam dicebant Sabelliani, 80.
 Ulysses, 15.
 Unigenitus. Vide *Christus, Filius, et Verbum*.
 Unitas deitatis distinguitur absque divisione, 86. Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatam, et Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus, 200.
 Universum non est Deus, 22. Quia Deus non ex diversis constat, 22.
 Unum ac perfectum diversis multum præstat, 31.
ὑπερθεος idem est quod hypostasis et substantia, 714.
ὑπερθεος in Deo una, id est, substantia, 490.
 Ursanius T. damnatur in synodo Seleuciensi, 580.
 Ursacius et Valens Ariani, 712. Presbyterii gradu dejecti, 218. In episcopos delecti ab Arianis, 218. Religionis rudimentis imbuti ab Ario, dum iuniores essent, 218. Legati ad Mareotem missi, 106. Juniores ætate et moribus, 106. Ex episcopis qui post Jerosolymitanam synodum Constantinum adierunt, 160. Damnantur in synodo Sardicensi, 122, 123, 152, 279. Romam profecti pœnitentiam agunt de calumniis contra Athanasium allatis, 159, 284. Subscribunt litteris Athanasii sibi oblatis, 284. Et ei litteras pacificas mittunt, 98. Non fide digni, 292. Ursacius et Valens post pœnitentiam ad vomitum suum revertuntur, 285. Aiunt se formidine Constantis ad simulatam pœnitentiam deductos, 285. Ursacii et Valentis clerici missi contra Athanasium, 286. Ursacius, Valens, Germinius et socii eorum, consulum fidei formulæ præfigunt, 573. Synodo Ariminensi fidei formulam præfixis consulis offerunt, 576. Deposti in Ariminensi synodo quod nollent Arianam hæresin damare, 713. Cum spandibus Hilarium diaconum legatum Liberii flagris cædunt, 291. Damnantur in Rom. synodo, 720.
 Ursacius subscribit synodo Sardicensi, 132.

V

Valens subscribit synodo Sardicensi, 132. Valens unus ex sex legatis ad Mareotem, 149 et seqq. Damnatur a synodo Sardicensi, 122, 151, 152, 279. Valentis et Ursacii pœnitentia, 161. Valens et Ursacius litteras pacificas Athanasio mittunt, 98. De oblatis Athanasio criminacionibus pœnitentiam agunt, libellum pœnitentiæ Julio tradunt, 98. Arium et ejus doctrinam damnant, 98.
 Valens idem in Pannonia episcopus, 572. Auctor Constantio invocandi Ariminensem et Seleucianam synodum, 572. Synodo Ariminensi fidei formulam præfixis consulis offert, 576.
 Valens. Vide *Ursacius*.
 Valens Magnentii legatus per Libyam iter habet, 238.
 Valentinus subscribit synodo Sardicensi, 133.
 Valentinus duo principia et duos deos didicit, 611. Christum alium nominat, 486. Ait passionem Trinitati communem, 737. Spiritum sanctum esse primum inter angelos, 527. Angelos ejusdem esse generis atque Christum, 564. Verbum non veram accepisse carnem, 426. Spiritum sanctum angelis coetaneum, 527. Sensit angelos posse creare, 386. Anathemate damnandus, 616. Ut alienus a veritate, 617. Carnem esse deitatis partem commentus est, 752. A scientia, uti causabatur, seductus est, 762. Ait Filium esse *πρωτόγονον καὶ ἕτερον τοῦ Πατρὸς*, 583.
 Valentiniiani a Valentino nomen habent, 521. Scripturas adulterant, 303. Dicebant Patrem et Spiritum sanctum carnem gestasse, 745.
 Valerius subscribit synodo Sardic., 133.
 Valerius, 133.
 Vales gentilium deorum, 12.
 Venti ex calore et ardore orti, 21.
 Venus in Papho insula colitur, 7. Meretriciam docet, 20. Ejus cum Marte adulterium, 10. Diomedem vulnerata, 10.
 Verbum est ipsa per se sapientia, ipsa per se ratio, ipsa per se potentia, ipsum per se lumen, ipsa per se veritas, ipsa per se justitia, ipsa per se virtus, character, figura, splendor, imago, et perfectissimus Patris fructus, 37. Verbum esse probatur, 36. Non syllabis constat, 52. Est vere Deus, 325 et seqq., 531, 547. Unum non multa, 174, 205, 225, 226, 525, 400, 401. Ex Deo, 177, 398, 416, 489. Cum Patre, 37, 226, 227. In Deo Patre, 37, 335, 386, 317.

Unum cum Patre, 461, 464. Propria proles, 178, 227, 325 et seqq., 435. Ex natura Patris, 371, 372. *ὁμοούσιος ἵσως, ὁμοούσιος ὄντως*, 490. Consubstantiale Patri, 325, 548. Simile Patri, 179. Figura substantiæ Patris, 195, 325, 332, 334, 365, 396, 448, 533. Sapientia Patris, 36, 325, 335, 428. Unigenita, 325. Æterna, 335, 428. Una, 400. Filius Dei, 195. Unigenitus Dei, 419. Naturæ Patris imago, 325, 332, 334, 360, 363, 448, 533.

Verbum non participatione sed natura Filius et Deus, 331. Lux e luce, 325, 547. Est ut splendor a luce, 195, 330, 332, 335, 365, 396, 438, 448, 545. Virtus Patris, 32, 325. Veritas Patris, 335, 365, 448, 533. Semper fuit et est, 525, 535, 512, 546. Æternum, 325, 327, 330, 546 et seqq. Æquale Patri, 195. Ante sæcula et tempora, 175, 529. Omnia quæ Pater habet, 227, 335. Non est accedens Patris, 171. Nec prius vel posterius illo, 227. Sine passione nascitur, 541. Sine divisione substantiæ, 180. Non ex voluntate, 481 et seqq. Ejus generatio non comparanda cum humana, 331, 339. Non est adoptioe Filius, 168. Non est ex nihilo, 331. Non fuit cum non esset, 352 et centies.

Verbum non est res creata vel facta, 277, 325 et seqq., 339, 341, 365, 375 et seqq., 419, 426, 463. Si creatum est, Trinitas est dissimilis, 332. Si factum, per aliud Verbum est factum, 225, 373, 390, 484. Per ipsum omnia creavit Pater, 168, 434. Verbum omnia fecit, 2, 177. Sæculorum opifex, 329. Creator, 227. Omnia continet, 55. Omnia ordinat, 31, 32, 35 et seqq. Est ubique, 43, 66. Res omnes sunt ejus participes, 180. Non minister creationis, 392 et seqq. Habet eandem quam Pater divinitatem, 227. Eandem vim efficiendi, 227. Immutabile ut Pater, 356, 346, 347, 350, 743. Immortale, 43, 44, 52. Indivisum a Patre, 195, 224. Intactile, 723. Ipsum Pater notum facit, 37. Cognoscit Patrem, 227. Et seipsum 227. Per ipsum Pater cognoscitur, 23, 35, 46, 48. Cognoscitur ex rebus creatis, 54, 55, 69, 225, 528. De ejus divinitate disserere quam arduum, 271. Cognoscit omnia, 220.

Verbum est ubi est Pater, 171. Patris interpres et nuntius, 35. Per ipsum Pater omnia regit et conservat, 32, 33. Non annumeratur inter opera in hymno, *Benedicite, ἀνεψύχοι*. Vide in *Ἐπίτομῳ*. Qui Verbum distinguit a Filio, quaternitatem non vero Trinitatem inducunt, 502. Est altissimum, 350, 351. Non debet dici externum vel internum, non aliquid ex perfecto fluens aut ex impatiibili natura sectum vel projectum, 79. Per se sanctum, 351, 560. Justum, 360. Auctor vitæ, 195. Dominus, 195, 580. Dominus virtutum ut Pater, 185. Patriarchis visum est, 591. Se multis modis hominibus manifestavit, 46. Dictavit legem veterem, 35, 591. Ejus providentia corpora crescunt et animæ rationales moventur, 34. Est episcopus animarum, 195. Verbum est principium rerum omnium, 408. Principium viarum, 421 et seqq. Caput Ecclesiæ, 33.

Verbi adventus ad perficiendum opus Patris, 366, 386. Propter nos, 40, 414, 417. Homo factum, 227. Quare, 67 et seqq., 173, 413, 425. Caro ei unitur in utero, 442, 737. Sine mutatione Verbi, 347, 724. Sine viro, 50. Ex Virgine, 43, 50. Non ungitur sed caro ejus, 356, 357. Divinum reddidit quod induit, 532. In se suscepit judicium mundi, 367. Non in melius proficit, 357. Verbi adventu mirabilia edita sunt, 70, 71. Cur Patrem vocat Dominum post Incarnationem, 409.

Verbum non est natura sua homo, 38. Nec corpus ex natura sua habet, habuit corpus nostro simile, 419. Non phantasticum, 50. Carnem veram, 442. Frater noster est, 576, 419. Alio modo venit in corpus suum quam in prophetas, 726, 734. Primogenitus, 419, 442. Suo adventu doctrinam deorum antiquavit, 75. Verbo attribuntur carnis proprietates, 460, 461. In carne palpatur, 698. Carnem sanctificavit, 49. Per carnem miracula edidit, 460, 461. Quare, 461. Cum carne adorandum, 729, 739. Creatum dicitur secundum carnem, 227.

Verbum in corpore patitur, 367. Sic dat salutem omnibus, 69, 367. Ut Deus nihil patitur, 75. Mortis solutionem attulit et vitæ resurrectionem, 45. In morte non separatum est a corpore, 723. Verbum in homine existens hominem exaltavit, 493. Verbum secundum carnem glorificatur, 698. Non ejus natura, sed humanitas exaltata, 331, 533. Verbi caro non Verbum per gratiam accepit ut Deus vocaretur, 697. Doctrina sua hominum negligentiam emendavit, 44. Verbum rebus creatis efficitur ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, janua, pastor, via, imperator, dux, servator, vitæ auctor, lux, providentia, 37. Verbum ab Arianis inductum, alienum est a vero Verbo, 228.
 Verbum hominis quantum differt a Verbo Dei, 397, 398. Verbum Dei manens semper, 32. Verbum hominis non est pars neque decisio illius multo magis Verbum Dei, 341.

Verbum simplex sanctis juramenti loco est, 209.
 Vercellæ Galliæ urbs, 619
 Veredarii, 153
 Verissimus subscribit synodo Sardicensi, 153.
 Veritatem qui prodit damnandus, 251. Veritatis comprehensio longe facultatem nostram exsuperat, 272. Non gladius, non militum manu prædicatur, sed suasionem et consilio, 287. Veritatem Athanasius in testem vocat, 497. Veritas est imperatorum Christianorum præsidium, 239
 Verona cujus episcopus Lucillus, 235.
 Vestium usus a Junone inventus, 14.
 Vetraniorem Constantius abdicat, 296, 307.
 Via ad Deum in nobis ipsis est, 23. Via salutis est ipsa anima nostra, 23. Viam salutis omnes ingredi possunt etiam gentiles, 25.
 Viator subscribit synodo Sardicensi, 153.
 Vicarius officii genus, 275.
 Victor subscribit synodo Sardicensi, 153. Victor, 153. Alius *itidem*.
 Victoria Salvatoris comparatur victoriæ regis cujuspiam, 56.
 Victorinus subscribit synodo Sardicensi, 153.
 Victurus, 153.
 Viduæ calcibus percussæ ab Arianis, 306.
 Viminacium urbs in qua Athanasius Constantium alloquitur, 236.
 Vincentius Capuæ in Campania episcopus cum Athanasio Constantem adit, 235. Legatus a synodo Sardicensi, 281. Subscribit synodo Sardicensi, 152. Injuriis ac vi compulsus ut non ultra communicet cum Athanasio, 247. Vini libatio, 19.
 Virgines Christi sponsas vocare consuevit catholica Ecclesia, 517. Votum virginittatis in usu, 75. Virginitas a Christo orta, 75, 251. Virgines ethnici ut templum Verbi admirantur, 231. Argumentum Christianæ religionis, 71. Apud solos Christianos sunt, 251. Virginum membra Salvatoris membra sunt, 251. Salvatori dicata, 252. Virgines Constantinus maxime honorat, 251. Constantius sanctas et venerandas appellat, 251. Ad Christum abnegandum placis deduci non possunt in irruptione Gregorii, 90. Virgo lectionis studiosa, verberibus laniatur, et in carcerem recluditur, ejusque liber rapitur a carnificibus, 91. Virgines nudatæ et cæcæ in irruptione Gregorii, 90. Verberatæ, 277. Virgo quedam sanatur ab Antonio, 670. Virgines ex ædibus dejectæ anno 350, 300.
 Virgines persequi solis hæreticis proprium, 252. Virgi-

nes martyrio affectæ in irruptione Syriani, 311. In magnam Oasin relegantur, 256. Aliæ nudatis capitibus cæduntur, 300. Virgines jussu Arianorum in hermeteriis suspensæ et verberatæ, 251. Virgines antea igni admotæ in exsilium missæ ab Arianis, 256, 306. Virgines in carcerem conjiciuntur post ingressum Georgii Alexandriam, 256. Plagis cæsæ in irruptione Heraclii, 298. Nudantur ab irrupentibus militibus, 248.
 Virgo Scytharum dea, 19.
 Virtus non est difficilis, 647. Virtutis via non temporè mettenda, sed desiderio et proposito, 638.
 Visionis bonæ malæque differentia, 657, 662.
 Visitatio episcopi, 151.
 Vitalius subscribit synodo Sardicensi, 152.
 Vitalius, 152. Alius *itidem*. Vitalius, 153. Alius *itidem*.
 Volucres, quadrupes, reptilia in deorum numerum computata, 13. Quare, 15.
 Voluntates duæ in Christo, 709. Voluntas hominum in utramque partem vergere potest, 4.
 Voluptas inter deos relata, 7. Voluptatis amor exitio fuit homini, 3.
 Vulcanus e cælo dejicitur, 10. Eoque casu clandestus efficitur, 10. Fabrilis auctor dicitur, 14. Vulcani claudicationem ignem significare aiunt philosophi Græci, 681. Vulcanus per Theseum inter deos relatus, 8. In Martem et Venerem adulteros insidias parat, 10.

X

Xenon subscribit synodo Sardicensi, 153.

Z

Zacharias propheta tempore captivitatis Babylonice, 65.
 Zeno Eleates dialecticam invenit, 15.
 Zenobia Judææ Pauli Samosatensis patrona, 305.
 Zenobius, 133, 139.
 Zoilus episc. Andro interfuit synodo Alexandrina anno 362, 615. Et ei subscribit, 619.
 Zoilus diac. Mareotæ subscribit synodo Alexandrina anno 320, 317.
 Zorobabel Salathielis vir sapiens, 243.
 Zosimus subscribit synodo Sardicensi, 152. Zosimus, 153. Alius *itidem*. Zosimus diaconus Mareotæ ad Arium defecit, 513. Zosimus damnatur ab Alexandro, 305.
 Zygri proxime Libyam episcopatus, 619.

INDEX AD EPISTOLAS FESTALES S. ATHANASII

ET AD CHRONICA DUO.

Numeri annos Christi significant quos parenthesisibus conclusos duplici Chronico inserimus; tum (posita littera P) paginas editionis Romanæ quarum seriem typis crassioribus exhibemus.

A

Ægypti præfecti:
 Aelius Olympius Palladius Samosatensis annis 371, 372.
 Aelius Palladius Palæstinus, dictus Cyrus, annis 371, 372, 375.
 Cataphronius Biblius an. 356, 357, et p. 162.
 Faustinus Chalcedonensis an. 359, 360.
 Flavianus Illyricus an. 364, 365, 366, et p. 163.
 Florentius an. 351, et p. 39.
 Gerontius Armenius an. 362, et p. 162.
 Hyginus Italus an. 351, 352.
 Hyrieus Damascenus an. 364.
 Italicianus Italus an. 359.
 Longinus Nicænus an. 341, 342, 343.
 Magninianus an. 350.
 Maximus Nicænus an. 356.
 Maximus Rhacotensis an. 364.
 Nestorius Gazæus an. 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352.
 Olympius an. 362, 365, et p. 162.
 Palladius Italus an. 344.
 Paries Corinthius an. 358, 359. (Vel Pariesius p. 12.)
 Parnassius an. 357.
 Paternus an. 334, 335, 336.
 Philagrius Cappadox an. 337, 339, 340. (Conf. tamen adn. p. 60 et 72.)

Photinus an. 361.
 Proclianus an. 366, 367.
 Sebastianus Thrax an. 353, 354.
 Tatianus Lucius an. 367, 368, 369, 370, et p. 164.
 Septimius Zeneus an. 328, 329.
 Theodorus Heliopolitanus an. 358.
 Zenophilus an. 355.

Gaudeo me hunc Ægypti præfectorum non mediocrem numerum addere potuisse illis, quos ab Augusto ad Caracallam sedulo collegit vir doctissimus Joannes Labaus egregio libello edito Mediolani anno 1826. Sine dubio autem hic numerus augeri adhuc facile potest, vel ex operibus Athanasii, vel ex historicis rerum ejus temporis, puta Theodoro, Socrate, Sozomeno, aliisque. Ecce Alatius in diatriba *De Theodoris*, u. 23, nominat Theodorum Samium Alexandriæ præfectum. Ecce item in *Vita Chrysostomi*, a nobis edita in hoc volumine, part II, p. 267. Theodorus alius, junior Ægypti præfectus (ubi *ἐπίτροπος* vel *ἐπαγίτης*, dicendus fuisse a nobis Latine solemniori vocabulo *præfectus*). Prælectorum autem, seu bassarum, Mahumetanorum Ægypti series chronologica est in cod. Arab. Vat. 754.

Abrahami sacrificium sapienter ventilatur, p. 68.
 Alexander Athanasii præcessor moritur post scriptam paschalem epistolam an. 328, p. 2.
 Amen, solempne populi orantis responsorium, p. 86.

Antonius Magnus miracula patrat Alexandriæ, p. 5.
 Arius et Manes arguuntur, p. 93, 107, 110.
 Ariani falluntur in computo paschali, p. 6. Excommunicantur ab Ecclesia Romana, p. 7.
 Arsacii et Valentis Arianorum ignominia, p. 7.
 Athanasius admodum juvenis assumitur ad episcopatum an. Christi 328. Post pascha p. 2 et 3. Ejus ad comitatum, id est aulam Constantini M. iter, p. 2 et 52. Visitat Thebas, p. 2. Pentapolim et partes inferiores, p. 3. Superiores, p. 163. Revertitur ad synodum Cæsareensem, p. 3. Accedit ad Tyriam, sed ab ea mox profugit, p. 4. In exsilium mittitur Treveros a Constantino, p. 4. Pervgit Constantinopolim, p. 4. Aquileiam, p. 8. Ejus prima fuga ex urbe Alexandria, p. 5; secunda, p. 12; tertia, p. 14. Scribit ex urbe Roma, p. 116. Magno cum honore et plausu revertitur ex Italia et Roma Alexandriam, p. 8 et p. 161. Alius reditus, p. 13. Tertius, p. 14. Occurrit Joviano imp., p. 14 et 163. Ædificat in Mendisio ecclesiam, quæ postea de nomine ejus dicta fuit, p. 17. Moritur prodigiose, an. 173, p. 18, et p. 164. Athanasii bibliçæ duæ interpretationes insolitæ, p. 19, 20. Heortasticarum ejus fragmenta recitaverunt Cosmas Indicopleustes, et Severus Antiochenus. (Vide in propriis locis.) Item codices Vaticani, p. 119 et præf. Athanasio patriarchæ subjectæ Ægypti provinciæ numerantur, p. 1.

B

Bresidas (vel Barasides) notarius vel secretarius, p. 13 et p. 163.

C

Cæsareum, basilica Alexandrina, occupatur a Catholicis, p. 15. Incenditur, ibidem.
 Canon utriusque Testamenti anno 367. Ab Athanasio conficitur, seu proponitur, p. 16 et 153. (Utile erit conferre similes canones apud S. Cyrillum Hierosol. catech. iv, 35 et 36, et S. Augustinum *De doctr. Chr.* lib. ii, 15.)
 Communio eucharistica etiam extra Pascha, p. 54.
 Confessionem peccatorum faciendam docet Athanasius, p. 83.
 Constantinus Magnus moritur an. 338, p. 5.
 Constantius imperator moritur an. 361, p. 13.

D

Didascalia apostolorum, id est constitutiones apostolorum a Clemente scriptæ, p. 137.
 Dies deorum, id est dies hebdomadæ, Lunæ, Martis, Mercurii, etc., p. 1.
 Diocletiani edictum ex cod. Vat. Præf. adnot.
 Diogenes notarius imperatoris, p. 11, 162.
 Dominicum (id est ecclesia) S. Dionysii Alexandriæ, p. 162, 163.

E

Epistolæ episcoporum canonicæ mutæ, p. 115.
 Episcoporum promotiones ab Athanasio factæ, p. 115, et p. 145.
 Eucharistiæ veritas, p. 28, 50, 53, 57, 78, 81, 123.
 Eudæmon virgo monialis torquetur Athanasii causa, p. 13.

F

Festa ethnicorum, Judæorum, improborum, reprehendantur, p. 34, 57, 134.
 Fides religiosa ante omnia, p. 107.

G

Georgius occupat sedem Alexandrinam, p. 12, 162. Occiditur, ibidem.
 Gregorius Cappadox obtruditur Alexandriæ episcopus, p. 5. Ejus tyrannis, p. 6. Moritur anno 346, p. 8.

H

Heraclius comes, p. 162.
 Hilarius notarius, p. 162, 163.

I

Interpretatio spuria S. Scripturæ reprehenditur ab Athanasio, p. 56.

J

Jejunii salutaris vera ratio, ejusque laudes, p. 23, 25, 49.
 Jovianus imperator, p. 14.
 Judæorum recentiorum paschalis ritus vituperatur, p. 26, 63, 134, 156, 144.
 Julianus imp. sistit persecutionem, p. 113. Instaurat, p. 14, 162. Ejus epistola seu minax edictum, ibi et p. 162. Moritur anno 363, ibi. (Invehitur Julianus contra Athanasium etiam in epistolis suis 6 et 26.)

L

Lectio biblica quædam rara apud Athanasium, p. 63.
 Alia bona, p. 79. Alia, p. 102.
 Lucius presbyter mittitur invadere episcopatum Alexandrinum, p. 16, 164. Mittitur ab Arianis ad Jovianum imp., p. 163. Non sine gravi discrimine evadit, p. 164.

M

Magentius interficit Constantem imp., p. 9.
 Meletiani contra Athanasium, p. 52, 53, quorum nomina sunt Callinicus, Ision, Eudæmon (hi fuerunt Athanasii accusatores, ut constat ex aliis Athanasii scriptis) Gelceus, Hieracammon, qui se dicebat Eulogium.
 Meletianorum mendacium, p. 114.
 Missæ usus quotidianus, p. 123.
 Missio vana Catholicorum ad Constantium imperatorem, p. 10, 161.
 Modestus vicarius, p. 162.
 Montanus palatinus silentarius conatur occupare sedem Athanasii, p. 10. Affert Constantis acerbas litteras, p. 161.

N

Nicænum decretum de Paschate, p. 1 et 133.

O

Oratio mutua commendatur, p. 58.

P

Paschatis certi termini apud Romanos ex traditione S. Petri apostoli, p. 9. Paschale festum futuri mundi symbolum, p. 29. Vel superni gaudii imago, p. 161. Accurata de Paschate doctrina, p. 127.
 Pastoris liber citatur ab Athanasio, p. 101.
 Patriarcharum Alexandrinorum scripta inedita et catalogi Præf. adn.
 Paulus notarius, p. 162.
 Pauperum et peregrinorum cura commendatur tempore paschali, p. 30, 51.
 Periodus quinquegenaria paschalis, p. 7.
 Petri Alex. fragmentum ex Severo præf. adnot.
 Proclianus Macedo dux, p. 15.
 Pythiodorus Thebanus fert Juliani edictum ad Athanasium, p. 14, 163.

S

Schisma in Augustamnica, p. 6.
 Sebastianus dux, p. 162.
 Seraptoni Thmæos episcopo scribit Athanasius, p. 115.
 Severi Antiocheni laudatio in S. Athanasium, Præf. sub finem.
 Synodus Cæsareensis, p. 3. Naissensis, p. 7. Sardicensis, p. 7. Tyria, p. 4.
 Syrianus dux, p. 11, 162.

T

Terræ motus in Ægypto et maris retrocessio, p. 15.
 Theonæ Ecclesia Alexandriæ, p. 3, 11, 162.
 Trajanus dux, p. 16, 164.
 Thereu (seu Chereu), prima mansio ab Alexandria, p. 162, 163.

V

Valentiniani et Valentis imp. edictum contra episcopos reduces, p. 163.
 Victorinus dux, p. 163.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPI- SCOPUS.

OPERA HISTORICA ET DOGMATICA.

<i>Admonitio in quatuor Orationes contra Arianos.</i>	9	<i>Monitum in fragmentum sequens.</i>	1187
Oratio prima adversus Arianos.	12	Fragmentum epistolæ filii suis.	1189
Oratio II.	145	<i>Monitum in opus sequens.</i>	1189
Oratio III.	321	Liber de Trinitate et Spiritu sancto.	1191
Oratio IV.	468	Fragmenta varia.	1217
<i>Monitum in sequentes ad Serapionem epistolas.</i>	525	Fragmentum interpretationis in Symbolum.	1251
Epistola I ad Serapionem. — Contra illos qui blasphemant et dicunt Spiritum sanctum rem creatam esse.	530	Fragmentum de exemplo ex natura hominis alato.	1233
Epistola II. — Adversus eos qui Filium rem creatam esse contendunt.	608	Alia fragmenta a Felckmanno deprompta.	1257
Epistola III. — De Spiritu sancto.	624	Fragmentum ex interpretatione in <i>Matthæum</i> .	1251
Epistola IV. — De Spiritu sancto.	638	Sermo major de fide, fragmentum.	1262
<i>Monitum in epistolam De synodis.</i>	677	Fragmenta duo historica.	1295
Epistola de synodis Ariminii in Italia, et Seleuciæ in Isauria, celebratis.	681	Sermo de patientia.	1296
<i>Monitum in tomum ad Antiochenos.</i>	795	Sermo in Ramos palmarum.	1310
Tomus ad Antiochenos.	795	Fragmentum contra Macedonianos.	1315
<i>Monitum in Epistolam sequentem.</i>	811	Fragmenta contra Novatianos.	1315
Epistola ad Jovianum.	815	<i>Fragmentum de amuletis.</i>	1319
<i>Monitum in S. Antonii Vitam.</i>	825	Fragmenta quedam alia.	1335
Vita et conversatio S. Antonii.	835	Opusculum de azymis.	1327
<i>Monitum in duas ad Orsisius epistolas.</i>	977	Vetera monumenta.	1351
Epistola I ad Orsisius.	978	EPISTOLÆ HEORTASTICÆ.	1339
Epistola II ad Orsisius.	978	Præfatio.	1339
Narratio Athanasii ad Ammonium episc. et alios de sua fuga sub Juliano.	980	Chronicon prævium.	1331
<i>Admonitio in librum sequentem.</i>	982	Epistola I. — De jejunio, tuba et festis.	1560
Liber de Incarnatione Dei Verbi, et contra Arianos.	984	Epistola II.	1566
<i>Monitum in Epistolam sequentem.</i>	1027	Epistola III.	1571
Epistola ad Afros episcopos.	1029	Epistola IV.	1576
<i>Monitum in sequentem epistolam.</i>	1047	Epistola V.	1579
Epistola ad Epictetum contra hæreticos.	1049	Epistola VI.	1585
<i>Admonitio in epistolam sequentem.</i>	1069	Epistola VII.	1589
Epistola ad Adelphiium episcopum contra Arianos.	1071	Epistola X.	1597
<i>Monitum in sequentem epistolam.</i>	1083	Epistola XI.	1405
Epistola ad Maximum philosophum.	1085	Epistola XII ad Serapionem Thmucos episcopum.	1412
<i>Admonitio in libros sequentes.</i>	1091	Epistola XIII.	1414
Libri de Incarnatione Domini Jesu Christi, contra Apollinarium.	1095	Epistola XIV.	1419
Liber primus.	1095	Epistola XVII.	1422
Liber secundus.	1151	Epistola XVIII.	1425
<i>Admonitio in tres epistolas subsequentes.</i>	1169	Epistola XIX.	1425
Epistola ad Amunem monachum.	1169	Epistola XX.	1451
Epistola ad eundem Amunem.	1175	Ex vicesima secunda festali.	1451
Epistola ad Rufinianum.	1179	Ex vicesima quarta.	1455
<i>Monitum in duas sequentes epistolas.</i>	1181	Ex vicesima septima.	1455
Epistola I, ad Luciferum.	1181	Ex vicesima octava.	1455
Epistola II, ad eundem.	1185	Ex vicesima nona.	1455
<i>Monitum in epistolam ad monachos.</i>	1185	Ex epistola tricesima nona.	1455
Epistola ad monachos.	1185	Ex quadragesima.	1459
		Ex quadragesima secunda.	1459
		Ex quadragesima tertia.	1459
		Ex quadragesima quarta.	1441
		Ex quadragesima quinta.	1441
		Chronicon acephalum.	1445
		Syllabus codicum, cum variis lectionibus omissis.	1449
		Onomasticon vocum vel insolentium, vel quarum significationes peculiare aut inobservatæ sunt, quæ in duobus prioribus tomis occurrunt.	1451
		Index rerum analyticus.	1461

FINIS TOMI VICESIMI SEXTI.

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

UNIV. OF MICHIGAN,

JUN 23 1913

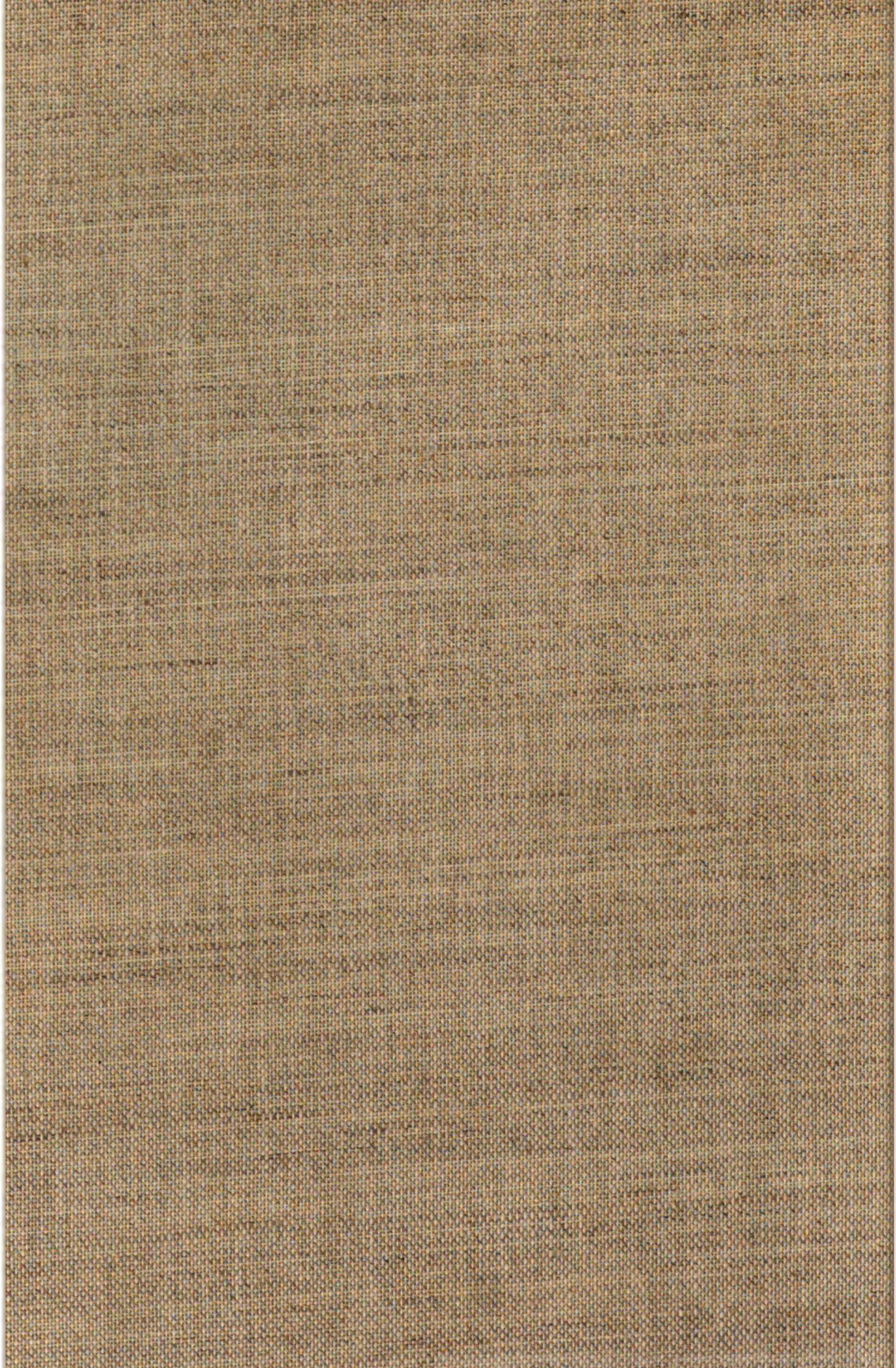

3 9015 01995 8456

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>